

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

<http://www.archive.org/details/patrologiaecur61mign>

2

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SIVE

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

QUI

AB ÆVO APOSTOLICO AD INNOCENTII III TEMPORA

FLORUERUNT ;

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA.

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS LECTIONIBUSQUE VARIANTIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS, AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SURSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS TUM APOCRYPHAIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUOBUS INDICIBUS GENERALIBUS LOCUPLETATA. ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID
UNUSQUISQUE PATRUM IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT UNO INTUITU CONSPICIATUR ; ALTERO

SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES

ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM

SCRIPTURÆ TEXTUS COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CAETERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR : CHARACTERUM NITIDITAS

CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO OPERIS DECURSU CONSTANter

SIMILIS, FRETI EXIGUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM.

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES PRIMA,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE LATINÆ
A TERTULLIANO AD GREGORIUM MAGNUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIÆ TOMUS LXI.

S. PAULINUS NOLANUS, CLAUDIUS MARIUS VICTOR, MEROBAUDES SCHOLASTICUS
S. ORIENTIUS, S. AUSPICIIUS, PAULINUS PETRICORDIENSIS, AMOENUS,
SECUNDINUS, DREPANUS FLORUS, AUCTOR INCERTUS.

TOMUS UNICUS.

PARISIIS

APUD J.-P. MIGNE ET GARNIER FRATRES, EDITORES SUCCESSORES
IN VIA DICTA : AVENUE DUMAINE, 208

1905

THE INSTITUTE OF POLITICAL STUDIES

UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

2061

QUINTI SÆCULI

POETARUM

SERIES

ABSOLVITUR

NOVAQUE ET ACCURATISSIMA EDITIONE DONANTUR

S. PAULINI NOLANI,

S. ORIENTII, S. AUSPICH,

NECNON

CLAUDII MARIJ VICTORIS, MEROBAUDIS, PAULINI PETRICORDIENSIS, AMOENI,
SECUNDINI, DREPANII FLORI, AUCTORIS INCERTI,

OPERA OMNIA,

JUXTA EDITIONES MEMORATISSIMAS MURATORII, GALLANDII. MARGARINIQUE DE
LA BIGNE REGENSITA ET EXPRESSA.

PRIX : 7 Francs

TOMUS UNICUS.

PARISIIS

APUD J.-P. MIGNE ET GARNIER FRATRES EDITORES, SUCCESSORES

IN VIA DICTA : AVENUE DU MAINE, 208.

—
1905

ELENCHUS OPERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR

S. PAULINUS NOLANUS.

Epistolæ	<i>col.</i> 153
Poemata	437
Dissertationes in S. Paulini vitam et scripta, auctore Lebrun	743
Dissertationes in S. Paulini poemata, auctore Muratorio	779

CL. MARIUS VICTOR.

Commentaria in Genesim	957
Epistola	969

MEROBAUDES.

Carmen de Christo	971
-----------------------------	-----

S. ORIENTIUS.

Commonitorium	977
-------------------------	-----

S. AUSPICIUS.

Epistola ad Arbogastem	1005
----------------------------------	------

PAULINUS PETRICORDIENSIS.

De vita S. Martini libri sex	1009
Epistola ad Perpetuum episcopum	1071
Carmen de Visitatione nepotuli sui	1073

AMOENUS.

Enchiridion Veteris et Novi Testamenti	1073
Carmen de Ægyptio	1079
Acrostichis in Leontium episcopum	<i>ibid.</i>

SECUNDINUS.

Hymnus (in hoc tomo memoratus, editus autem tomo LIII, col. 837).	1081
---	------

DREPANIUS FLORUS.

Psalmi et Hymni	1083
---------------------------	------

AUCTOR INCERTUS.

Carmen de laudibus Domini	1091
-------------------------------------	------

EPISTOLA DEDICATORIA.

Illustrissimo ac reverendissimo D. D. Francisco Antonio Carrario ex Capucinatorum ordine, Venetiarum patriarchæ, Dalmatiæ primati, etc., Dionysius Romanzini typographus S. P. D.

Consueverunt illi qui sibi gratiam a principibus viris quærunt, ea ipsis munera maxime offerre quæ eorum ingenio gratissima atque acceptissima futura esse arbitrantur; atque ideo mirum nobis videri non debet interdum legentibus aut videntibus, aliis numismata aut marmora, aliis etiam gemmas et pictas vestes, aut insignes equos, aut arma dono data fuisse. Scilicet indulgent homines illorum studiis quos admirantur atque verentur. Mili vero, maxime præsul, tecum pro animi mei obsequio cupienti facere, nullum aliud munus in mentem venire poterat ut ad te mitterem quam hunc librum, in quo S. Paulini scripta continentur. Optima rerum (quantulocunque sunt) mearum hic liber est, quem tibi etiam confido fore carissimum. Qui enim virtute omni præditus, pietatis maxime et religionis es amantissimus, in hisce scriptis tanti et tam antiqui præsulis virtutum omnium exempla, pietatis et religionis, ecclesiam normam cognosces. Probabunt interea legentes ceteri consilium meum, quod hæc operum nomini inscripserim tuo, illud animadvertentes, te quendam S. Paulini earum auctoris referre speciem, si utriusque vitam, si studia, si laudes comparaverint. Romane reipublicæ senator habitus, ad sanctiorem vitam accedens, factus Nolanus episcopus Christianum orbem auxit scientia et exemplis. Tu non secus atque ille in Veneta republica, quæ cum Romana præclare certat, clarissima ex gente progenitus, inter cujus majores recensentur Gregorius pontifex ejus nominis XII; nec non Beriola egregia ac celebris illa femina laudati Gregorii soror eademque Eugenii IV mater et Pauli II avia, præter alios plures et cardinales eminentissimos, et episcopos inclytos, aliosque belli togæque insignes imperatores, senatores, procuratores, duces, quorum nomina in annolibus frequenter occurrunt: Tu, inquam, in tanta republica ex tam generosa stirpe progenitus, non secus ac Paulinus, immortalis ejusdem reipublicæ senator amplissimus, summus item armorum imperator, omnique præclarissimo munere terra marique sanctus, Patavina præfectura postremum egregie gesta, omnes tibi paratos honores contemners, severissimum sanctioris vite institutum arripens, te in Capucinatorum ordinem recepisti. A quo tamen subinde eductus, ut Venetæ cathedræ præficereris, cui olim duo e tua familia per celebres insederent (nimirum Gregorius ipse XII cum Castellanus episcopus Venetiis præerat, ac Gregorius patriarcha qui laudato pontifici fuit fratris nepos), ita longe lateque tua virtutis lucem effundis, ut omnium animos rapias in admirationem tui. Non enim te a susceptæ disciplinæ sanctitate et rigore abduxit novus dignitatis honor, sed propositi tenax pro antiquo familiæ quam ingressus es more, parce ac duriter vitam ogis. Eorum autem qui tua subjiciuntur curæ, invigilas moribus ac doctrinæ, ut nulla vitiorum labe nullis errorum tenebris infirmentur. De pietate autem tua et caritate, qua egenorum necessitatibus promptissime subveniens, egregie sanctum Paulinum æmularis, quid multa dicam, cum palam sit omnibus quantum in his excellas et emices? Eorum id non ago ut in te conferam laudes; non enim esset exigui operis. Sed pauca de judicio meo atque officio dicebam qui librum hunc tuo præclarissimo nomine ornatum voluerim, tibi que dicaverim, ingenii tui humanitatem atque pietatem cognitam habens. Accipe igitur hilari vultu munusculum hoc nostrum, scriptoremque elegantissimum atque sanctissimum et ipse amare et aliis commendare velis. Vale felicitatem.

X cal. Jul. 1736, die festo S. Paulini,

PROLEGOMENA.

PRAEFATIO.

Sancti Pontii Meropii Paulini opera a nemine satis A erat; verum quod hæc veluti disjecta membra ab pro dignitate laudanda, qui in illo aut eloquentissimi reliquo corpore separarentur, in omnium votis erat, scriptoris eruditionem et fidem, aut eximii vatis divi- ut in unum coalescerent, essetque adeo ut aliorum nam mentem et intelligentiam suspiciat, ut lectori- Patrum, ita et Paulini operum absoluta editio. Et bus ego magnopere commendem, neque instinti mei vero hæc est, ad quam contendimus utilitatem, hoc ratio neque ipsa patitur sanctissimi auctoris præstan- laboris nostri palmarium, studuisse ut et nova acce- tia: in quem præclarum illud elogium plurima jam derent recto quæque ordine, eorumque ipsa accessio altera donaretur prærogativa, ut novis curis ab ipso editore recognoscerentur. Quare convertimus nos ad Ambrosii, Hieronymi, Augustini testimonia consen- et Muratorum, ipsorumque enive efflagitavimus, ut quod illa universa nunc primum collecta in publicum quas multis jam abhinc annis in ea poemata excude- rat, dissertationes et notas recoieret, et si qua sibi profero, si nihil aliud, hoc certe spero assecuturum me laudis, quod eorum hominum, quos sanctorum lectio Patrum delectat (quibus profecto omnis doctri- na elegans, omnis antiquitatis memoria continetur) studiis consulerim. Nam etsi band multi faciendam B Qui et benigne annuit ut est ad recta omnia et honesta studia proptissimus, suoque potissimum favore factum est, ut egregium hæc opus quanta licuit cura expositum prodiret in publicum.

Jam qua id ratione sit præstitum, paucis commemorabo. Quæ tribus in quarto, ut vocant, tomis antea continelantur, hoc nos uno comprehendimus volumine; tribuimus autem in duas partes universa syntagmata, quarum altera quæ soluta oratione constant, altera quæ poeticis numeris, complexi sumus. His succedere jussimus appendicis loco post pauca quedam utriusque generis opuscula, quæ falso tamen Paulino ascribuntur, veteriorum editorum notas, dissertationes et commentoria, quæ Parisiensis quam laudavimus postrema editio anni 1685 accuratissime repræsentat: curam nempe omnem, C quam tres doctissimi e societate Jesu presbyteri, Andrea Schottus, Heribertus Rosweyds et Petrus Franciscus Chiffletius adhibuerunt, cum suam quisque Spartam adornaret. Uno verbo eam ipsam editionem quæ auctore Brunio prodiit, perpetua ferme serie atque ordine sequi libuit, ad ejusque ingenium ea etiam quæ noviter accesserunt, digessimus. Quoniam vero id optare quisquam potuerat, ut quando hæc uno volumine complectebantur, quedam proposito magis accommodarentur, ne suo isto lector voto excideret, et frustratus videri posset, vitam sancti auctoris scriptis ejus præposuimus, elenchos quoque, sive tabulas cum epistolarum, tum poematum, utrique parti præliximus *, aliaque id genus D præstitimus, ut nec minus elegantie satisfactum fuerit, nec aliquid utilitati detractum, aut legentium voluptati, idem omnia quæ ad scriptoris nostri commodiorem lectionem faciunt, uno tenore contextuque

* Nos omnes indices in unum corpus ad calcem hujus Patrologiæ tomii collegimus. Emv.

constant. Nihil enimvero in reliquis quancumque studii licuit prætermisum, quod ad novam hanc editionem ex omnium votis ex animo cumulatissime instruendam ac numeris omnibus absolvendam pertinere, lectio ipsa magis quam verborum commentatio comprobabit. Magnum exinde fructum nobis

A percepisse videbimur, si nostram industriam solidioris doctrinæ candidatis tum gratam cum utilem fuisse intellexerimus: pergeamusque huc enim ut quotannis aliquid ex labore nostro prodeat sacre cum primis literaturæ studiosis voluptatem cum utilitate conjunctionem allaturum.

PRÆFATIO PARISIENSIS EDITIONIS.

Paulinum episcopum Nolanum et ipsius scripta quanti lecerint SS. Ecclesiæ Patres, multi norunt, omnes ex ipsorum elogiis infra describendis nosse possunt. Jam pridem viris doctis ægre erat tam depravata esse tanti viri opera, et ab aliquo medicam ipsi adhiberi manum vehementer optabant. Horum consiliis et auctoritatibus adducti ad ea primævo victori restituenda animum adiecit, corrogatis undequaque, tum ex Gallia tum ex vicinis regionibus, codicibus manuscriptis, quorum ope aucta et emendata sunt.

Prima eorum editio prodierat Lutetæ Parisiorum anno 1516 typis Jodoci Badii Ascensii in multis lacera, in nonnullis mutila, ac etiam a censore ipso Badio depravata.

Secuta est editio secunda Hentici Gravii Dominicanæ, qui anno 1560 Colonie sub prelo Choloniæ Paulini opera multis mendis repurgavit ex veteribus exemplaribus mss.

Inde tertia prodit Basileæ an. 1569 inter orthodoxographos a Joanne Jacobo Grinæo collectos quæ videtur ex manuscriptis post priores editiones expressa.

Quartam cum ms. codice collatam intexit Andreas Schoitius Jesuita in Coloniensem Bibliothecæ Patrum editionem an. 1618, addito Epithalamio Juliani et hæc nondum excuso.

Quintam et postremam editionem anno 1622 Antwerpæ curavit, et typis Plantinianis commisit Herbertus Rosweydyus sec. Jesu, vir pius et eruditus; sed tot occupationibus implicatus, ut, cum tempus non sufficeret, aliorum sæpe studiis uti cogeretur, et succedaneam duntaxat imponeret manum. Illam profecto editionem accuratam non existimavit ejusdem societatis Petrus Franciscus Chiffletius, qui ad novam S. Paulini operum editionem procurandam multa in medium protulit in suo *Paulino illustrato*, ex quo ut et ex recenti operum S. Augustini editione excerptimus quæ ad rem nostram conducebant.

Ut autem intelligas, lector benevole, præstiti a nobis officii modum et rationes, pauca hic præfabor.

Ad castiganda Paulini opera complures manuscriptos codices per annos sex excussimus et accurate contulimus cum editis, ac viros eruditos, si quid obscurius et perplexius occurrebat, consulimus; nec semper quod clarius esset aut elegantius prætulimus, sed quod germana Paulini ditio esse collatis aliis ejus operum locis videbatur.

Totum opus in duos tomos distinximus, quorum primus complectitur indubitata S. Paulini opera secundum ordinem temporum nunc primum disposita, quem studio et consilii doctissimi viri investigare satagemus. Nonnullas adiecit epistolas, plures in duas divisimus secuti mss. eodæm auctoritatem, ex duabus unam ex certis argumentis aliquando conficimus. Has inter ordine suo collocavimus unicam, qui nobis superest, S. Paulini sermonem de Gazophylacio.

Præterea rem gratam utilemque studiosis facturos nos arbitrati sumus, si his insereremus epistolas ad Paulinum vel scriptas vel rescriptas.

Deinde epistolarum argumenta male digesta et incomposita castigavimus, et sacre Scripturæ loca Italico expressimus characterem.

Ceterum cum apud omnes constet SS. Patrum affectus et virtutes non alibi melius quam in epistolis posse deprehendi, in Paulini litteris auctoris genium, eloquentiam, prudentiam, zelum, animi constantiam, veritatis ac pietatis amorem, Scripturæ sacre studium, humanitatem, modestiam, humilitatem vere Christianam, caritatem maximam, nec non faciem et animum facile quis intueri potest. In variis enim epistolis auctores sponte se ipsi produunt pinguntque nativis coloribus, quos natura, locus, occasio, argumenti genus, personæ, etiam a non cogitantibus expriment. Quod adeo verum, ut Paulinus, qui imaginem suam suo Severo postulanti denegaverat, se ipso tam egregie piaverit in variis epistolarum suarum locis, ut facile nobis fuerit ex iis faciem ejus ad vivum repræsentare, epistolis scilicet 5, num. 4; 22, num. 2; 23, num. 10 et 25, et 30 num. 6, nonnihil etiam ad picturam absolvendam juvante Uranio num. 5, 6 et 7, Fortunato lib. II de Vita S. Martini, et Rom. Subterr.

Epistolas excipiunt permixta innumeris mendis repurgata, versibus plurimis aucta, et argumentis illustrata. His plurima ecclesiasticæ disciplinæ, antiquitatis et historiæ monumenta continentur, nec non præcipua Evangelii præcepta et consilia.

Porro in omnibus Paulini operibus sectiones designavimus frequentes, affixis numericis notis, quæ esset deinceps facilius Paulini usus, expeditiorque locorum inquisitio. Emendationum autem causas quibusdam notatiunculis in inferioribus marginibus exposuimus, in lateralibus voces nonnullas obscuriores; quæ vero addita sunt, duabus ansulis () inclusimus.

In secundum totum conjecta sunt opera tum du- A
bia, tum supposititia. His notas variorum subjecimus,
in quarum una cujusque auctoris nomen editum est.
nostris vero hæc nota ¶ præfixa.

Sequuntur sanctissimi viri elogia ex variis scripto-
ribus ad mss. codices recognita, quæ locum parant
Vite S. Paulini ex ipsius sancti et veterum scriptorum
operibus recens concinnate.

Huic adjectæ sunt dissertationes septem, quarum
prima epistolarum ordinem chronologicum astruit,
secunda poematum. Tertia, quarta et quinta agunt
de Sulpicio Severo, Alethio, Victricio et Apro, ad
quos scripsit Paulinus; sexta de operibus S. Paulini
amissis, dubiis et supposititiis: septima vero de ejus-
dem sancti controversa captivitate fuse disserit.

Sequuntur variantes ex mss. et editis codicibus B
lectiones, quas inter deprehendere est levioris mo-
menti emendationes.

Ne quid vero in postrema hac editione desidera-
retur, quindecim indices attexuimus. Primus novum
huncce epistolarum ordinem cum hactenus vulgo
comparatum exhibet. Secundus vulgatum prius ordi-
nem continet, quatenus ad hunc novum reducitur.
Tertius constat eorum nominibus alphabetico ordine
digestis, ad quos Paulinus dedit epistolas, vel a qui-
bus ipse vicissim accepit. Quartus vero exhibet epi-
stolarum initia secundum alphabeti seriem disposita.
Quatuor sequentes carmina eadem spectant ratione.

His octo adjecimus digestum ordine alphabetico
syllaburo et editorum et mss. Codicum, quorum ope
Paulinum repurgavimus. Horum non mediocrem cop- C
piam humanissime pro more suo fecit nobis tum e
sua insigni Bibliotheca, tum ex nonnullis aliis vir cl.
Emerius Bigotius Rotomagensis, viris doctis satis
notus. Apposuimus indices duos codicum ad quos
singulæ epistolæ recognite sunt, et poemata quæque
castigata.

Hæc variantes quæ etiam ad Veronensis editionis
calcem rejectæ fuerant, nos sub textum revocavimus.
Erit.

His indicibus Scripturæ abstinemus, ut qui

Hos sequuntur alii indices duo locorum sacræ
Scripturæ **, quæ explicantur, et singulari modo
exprimuntur. His item accedit index vocum, quarum
insolita significatio. Agmen claudet index rerum
copiosissimus.

Tum ne quid difficultatis pariant variorum aucto-
rum apposite in marginibus citationes, te monitum
voluimus nos fuisse usos Ausonii editione Burdega-
lensi an. 1575 a Vineto procurata, S. Hieronymi
Basileensi an. 1565, S. Augustini editione novissima,
Sulpicii Severi Antuerpiana an. 1574, Gregorii Turo-
nensis an. 1640 Parisiensi, S. Gregorii Magni item
Paris. an. 1605, Conciliorum Bini et Annalium
eclles. Baronii editione Coloniensi an. 1609.

In dictionibus e Græco derivatis Græcam usurpa-
vinus orthographiam, in Latinis eam quam exhibent
veteres mss. codices ***, dummodo in iis pronuntian-
dis nulla sit ab usu recepto dissouantia quæ aures
offendat.

Nobis quidem fuisset in votis ut Pauliniana hæc
opera manus elegantior retractasset, quo tanti viri
dignitati ac meritis respondere potuisset laboris in-
dustria. Cum vero ad susceptum opus eruditorem
virorum consiliis adducti simus, quibus non parere
religio nobis fuisset, hoc unum nobis relinquitur, ut
illud humanitati tuæ, lector carissime, commendemus
et contendamus abs te supplicibus votis, ut si quæ
ibi errata deprehenderis, non malæ menti, non in-
curiæ tribuas, sed infirmitatis humanæ vitio. Porro
age nobiscum pariter, obsecro, ut huic operi bene-
dictione cœlesti faveat Deus, illudque omnes quorum
in manus pervenerit, digna Paulino veneratione
tractent, et quam divinæ caritatis luce perfusum,
præceptisque evangelicis et disciplina ecclesiastica
referent opus congrua pietate suscipiant.

postea in indice generali Scripturæ in universam
Patrologiam exscribendi sint. Erit.

*** Eam orthographiam nos quoque intactam ser-
vavimus. Erit.

VITA SANCTI PAULINI

NOLANI EPISCOPI,

EX IPSIUS SCRIPTIS AC VETERUM MONUMENTIS CONCINNATA.

CAPUT PRIMUM.

S. Paulini ortus. familia et opes. De variis Paulinis.

¶ Paulinus, qui et antiquis ^a Pontius, et mss. ac edi-
tis codicibus ^b Meropius, tot ac tantis laudibus in Ec-
clesia celebratus ex ^c illustrissima familia ortus est,
ex ^d senatoribus scilicet tum paterno tum materno
genere ^e Romanis. ^f Melaniæ seniori, cujus nobilitas

D tam illustris Romæ habebatur, affinis erat: ^g Pneuma-
tii quoque filio Celso, de cujus obitu suave et elegans
Poema condidit.

2. Sub primis imperatoribus ^h plures existere
Paulini; ⁱ Consules duo sub Constantino annis 325
et 334. Inter patricias familias, quæ primitus ab ido-
lis ad Christum transierant, Paulinos recenset ^j
Prudentius. Enim vero cum Paulini nostri fama jam

^a Auson. ep. 25. ^b Paulin. ep. 40. ^c Ambros. ep. 50. ^d Uran. § 9. ^e Paulin. Chiff. p. 151. ^f Paulin.
ep. 29, n. 5. ^g Paulin. carm. 52 v. 522. ^h Auson. ep. 49. ⁱ Baron. an. 534, § 78. ^j Prud. Symm. p. 7.

per orbem esset vulgata, 2^a eum hoc familiæ elogio A
a Prudentio donatum merito adnotat cardinalis Bar-
onius, quæ ad Aniciam illustrem familiam Paulinam
nostrum pertinere existimat: quia duobus b Paulinis
sub Constantino consulibus fuit Anicii cognomen. Et
quidem Paulinos Roma in Aquitaniam transmigrasse
facile crediderim, cum S. Paulinum c splendore gene-
ris in partibus Aquitanix nulli secundum testetur Am-
brosius. Etiamnum superest d Burdigalæ locus Pau-
lini Podium dictus, qui hujusce familiæ domicilium
olim fuisse creditur. Fuere præterea ex e Ausonii af-
finitate alii Paulini in Aquitania, inter quos fuit Au-
sonii nepos Paulinus, cujus poema quoddam Eucha-
risticon reperitur f: nec tamen Ausonius et Paulinus
in litteris ad se invicem datis, ulla se dicunt affinitate
devinctos. Nobis e S. Paulino aderant ejusdem nomi-
nis alii duo, quorum unus presbyter, alter laicus, ut
aliàs demonstrabitur Eodem tempore vixit b Pauli-
nus in inferiori Occitania i Biturvensis episcopus,
3 qui anno 419 scripsit epistolam quæ intercidit.
Fuit insuper i Paulinus S. Ambrosii Mediolanensis
episcopi discipulus, cujus vitam scripsit: ipso tunc
diacono accusante, Cælestius anno 411 in concilio
Carthaginensi damnatus est. De alio item Paulino,
qui scripsit quasdam homilias, meminit Gennadius:
is, ex ordine Catalogi Gennadii, k videtur floruisse
circa medium v. seculi. Exeunte eodem seculo, vixit
l Paulinus alter Petricorivius, qui S. Marini Turco-
nensis episcopi vitam carmine complexus est.

3. Paulinus noster m filius erat alterius Paulini, qui
ad diurnam ætatem vitam produxit, quem, verosi-
militate est fuisse n Pontium Paulinum Bargi ad Garum-
nam conditorem, cumque Galliarum præfectum præ-
torio, qui posteritati liberos dimisit: quod Paulino
nostro non convenit. Paulinus ille et sponsa Chri-
stianam religionem fuerant professi; o siquidem
Paulinus noster unum ex libertis suis Burdigalam
misit, qui in domo Domini servavit, delegatis ad pa-
rentum memoriam obsequiis. S. Paulinus p sororem
habuit, ad quam plures epistolas de continentia mundi
scripsit; et q fratrem, qui ante eum vita functus est
liberos post se dimittens: a r Delphino Burdigalensi
episcopo fuerat baptismo initiatus; verum non ea
vixerat sanctitate, quam requirit Christiana religio,
et præsentia, et caduca bona cælestibus, et æternis
præposuerat: quod in illius obitu Paulinum fratrem
vehementer contristavit, qui ejus animam Delphini
et Amandi precibus commendavit. Quidam Paulinum
s Ebroniam patriam appellare autumant: quod
non satis constat. Is igitur t Burdigalæ natus est an-

no Domini u 353 ex Chiffletii rationibus et argumentis,
sicut anno 354 enim natum fuisse dicat. v Patrimo-
nium ei per amplum ingentiaque prædia fuere, tum
præsidio domorum, tum servorum numero, tum eo-
rum qui illum ut patronum colebant. Quæ fuerint
ejus prædia ex Ausonii z verbis facile est conjicere,
quæ recessu Hispanico Paulinum revocans, ait:

Ne raptam sparsaque domum, lacerataque centum
Per dominos veteris Paulini regna fleamus.

4. In seculo agens Paulinus quoddam oppidum o
dominio suo incolebat dictam y Ebroniam, seu
Ebroniam: quod unum est. Vinetis et Fronte Du-
cens ex illa regione oriundi hunc locum ** infra Bla-
viam, quatuor leucis Vasconensibus astantem, infra
Bergum proprium olim Paulinorum dominium, in
ripa Garumne situm vicem nomine Embrau, seu Brau,
veterem Ebroniam esse, suspicantur. At vox Bur-
gus, quæ donatus est locus ille, post annos quinquag-
inta cum ad Ebroniam nullo modo accedat, plane
diversa mihi videtur civitas Burgus ab Ebroniam.
Brau enim, procul dubio, idem est oppidum, quod
geographus bb Samsø Braux in Votreziano apud San-
tones vocat, et a Garenna leuca una dissitum scri-
bit: cum Ebroniam olim navigio appelleretur, te-
ste cc Ausonio Adusque vectus Ebroniam tuam. Hac
fultus ratione Samsø Ebroniam non Brau sed Bur-
gum esse contendit. Nihil tamen obstat quin fluvii al-
veus huic oppido vicinior olim fuerit. Regionem au-
tem, quam incolam et ingratham dicit; nemo mirabi-
tur, profusus procerum suntibus, olim ornatam, a
duodecim seculis neglectam, antiquum amisisse de-
corem. Veteres itinerarii dd Ebroniam circa Careas-
senem collocant, quam ab Ebroniam Paulini e, plane
diversam sentio. ** Alingonum quoque, de quo
pluries in Paulini epistolis occurrit mentio, ex illius
dominio fuisse videtur: hodie ff Longonem vocant
urbem ad Garumnam in pago Vasatensi sitam;
quavis enim ad dioccesim Vasatensis episcopi
pertineat, non autem Burdigalensis archiepiscopi,
cujus tunc temporis fuisse g Petur, ex dono S. Pau-
lini agte annis 679 erat canonicorum ecclesiæ S.
Severini Burdigalensis. gg Narbone in Gallis Paulinus
possessiones habuisse videtur, sicut et hh Fundis in
Latia, hodie in terra di Laboro.

CAPUT II.

D De Paulini suavis et traditione. De Ausonio illius præ-
ceptoris.

1. Ex his quæ supersunt Paulini monumentis ge-
nium ejus cognoscere facile est. Hunc ii Ambrosius
et ii Hieronymus summis laudibus attollunt. Libera-

a Baron. an. 394, § 79. b Ibid. c Ambr. ep. 30. d Auson. Not. Vinet., p. 465. e Ibid., p. 428, 429.
f Vide Bellarm. lib. de Script. eccles. ad an. 420, observat. 5. g August. epist. 449, n. 54. h Idem. Chronoc.
i Gallicæ de Beziers. j Ambros. Vit., et August. epist. 475, et Mar. Mercat. Comomosit., c. 3. Vide Ba-
ron. an. 418, n. 12 et seqq. k Gennad. Catal. c. 68. l Vide Bissert. 6 in oper. dub. m Auson. ep. 25 et
20. n Sidon. Apoll. carm. 22. o Paulin. ep. 12, n. 12. p Gennad. Cat. c. 48. q Auson. ep. 25. r Pau-
lin. ep. 35 et 36, n. 2. s Sacchin. Vit. S. Paulin. et ep. 11, n. 14. t Uran. § 1. u Paulin. Chiff. p. 150.
Vide infra c. 25. v Greg. Tur. Confess. c. 107. Vit. Mart. 2, t. VIII. Sulp. Vit. Mart. c. 26. Ang. Civit. l. x.
Eucher. ep. ad Valerian. x Auson. ep. 25. y Ibid., ep. 21 et 22. z Paulin. ep. 11, n. 13. aa Vide not.
30 in Paulin. bb Samsø. B. p. 265. cc Auson. ep. 22. dd Vide not. 30 in Paulin. ee Paulin. ep. 20, n. 5,
et 12, n. 12. ff Vide not. 65 in Paulin. Samsø. A. p. 64. gg Paulin. ep. 5, n. 22. hh Ep. 32, n. 17.
ii Ambros. ep. 50. j Hieron. ep. 45.

lium * artium fuit summo opere studiosus, omni eloquentia exultans, poetica et oratoria facundia excellens. ^b Sapientiam mundi, inquit ipse Paulinus, hucusque miratus sum, et per inutiles litteras, reprobataeque prudentiam Deo stultus et mutus fui... ^c quondam in litteris humanarum fabularum loquax.

2. Egregium in litteris ^d magistrum nactus est Decium Magnum Ausonium, poetica et oratoria facultate inelytum inter ejus aevi primos: cui, cum dia grammaticam et rhetoricam fuisset professus, imperator Gratianus instituendus regendusque traditus est, ^e a quo postea ad amplissimos dignitatum gradus erectus est Ausonius; praefectus Galliarum et Italiae praetorio, et anno 379 creatus consul ordinarius. Ex carminibus Christianum fuisse Ausonium liquet omnino, et inter ^f villae suae commoda ecclesiae proximitatem emittat. At pleraque ejus ^g carmina, quibus Paulinum nostrum a sancto vite proposito divertere conatus est, magis ethico digna sunt quam Christiano. Is ^h veteris Paulini patris necessitudine et amore compulsus, ita erudiendum educandumque nobilem puerum suscepit, ut sedulitate industriaeque praceptoris humanitate ac pietate patris docuerit formarique; nec aliter eum postea, quam ⁱ filium consueverit appellare, seque parentem ejus et alterem dicere. Paulinus vero pro sua parte omnia Ausonio debere fatetur:

Tibi disciplinas, dignitatem, litteras,
Linguae, togae, famae decus,
rovetus, altus, institutus debeo,
Patrono, praepetor, pater ^j.

Sed et ^k omnia sua, bonos mores et studia, ex Ausonii fontibus orta alibi ultro confitetur.

3. Quamvis opera Paulini quae praemanibus habemus ejus eruditionis sint praecleara monumenta; illius tamen de Eleemosyna seu ^l de Gazophylacio homilia Pauliniani styli suavitate magis arguit, quod compositio adstricta sit, et solitam in epistolis verborum copiam et rapiditatem coerceat. Eximiam illius ^m eloquentiam, nobilitatem et indolem summo opere commendat S. Ambrosius. Idem in Chronico eum nobilissimum et eloquentissimum dicit, et ⁿ S. Eucherius uberrimum eloquentiae fontem. Sed instar omnium S. ^o Hieronymi elogium est; sic enim ad ipsam aliquandiu post Nolanum secessum scribit: *Librum tuum, quem pro Theodosio principe prudenter ornateque compositione transmisisti, libenter legi, et praecipue mihi in eo subdivisio placuit. Cumque in primis partibus cunctis aliis, in penultimis te ipsum superas; sed et ipsum genus eloquentiae pressum est et mitidum, et cum Tulliana luceat puritate, crebrum est in sententiis. Jacet enim, ut ait quidam, oratio in qua tantum verbe laudantur. Praeterea magna est rerum consequentia, et alterum pendet ex altero. Quidquid inde assumseris, vel finis superiorum, vel initium sequentium est. Felix Theodosius,*

* Paulin. ep. 8, n. 5, et carm. 10, v. 23. ^b Ep. 4, n. 2. ^c Ep. 40, n. 6. ^d Auson. ep. 21 et 24. ^e Vit. p. 1. ^f Auson. ep. 27. ^g Baron. an. 394, § 84, 85. ^h Auson. ep. 25 et 24. ⁱ Ep. 21. ^j Paulin. carm. 10, v. 95. ^k Ibid., v. 148. ^l Paulin. 34 inter epist. ^m Ambros. ep. 30. ⁿ Eucher. ep. ad Valerian. ^o Hieron. ep. 15. ^p Ibid. ^q Hieron. ep. 103 et 153. ^r Erasm. Not. in Hier., pag. 107. ^s Auson. ep. 19 et 21. ^t Aus. ep. 19. ^u Aus. ep. 20. ^v Aus. ep. 21. ^w Saccin. Vit. Paulin. p. 686 edit. Rosw. ^x Auson.

qui a tali Christi oratore defenditur. Illustrasti purpuras ejus, et utilitatem legum futuris seculis consecrasti; macte virtute, qui talia habes rudimenta, qualis exercitatus miles eris! In ipso nihil desiderari testatur si interior accedat divinarum scientia litterarum. ^p Si haberes, inquit, hoc fundamentum, immo si quasi extrema manus operi tuo induceretur, nihil pulerius, nihil doctius, nihil dulcius, nihilque Latinius tuis haberemus voluminibus. Cumque enumerasset scriptorum Ecclesiae Latinorum prima lumina, Tertullianum, Lactantium, Victorinum, Arnobium, Hilarium, Cyprianum; ostendissetque singulis ad perfectionem aliquid deesse, addit: *Ad te ipsam veniam, et precabor ne assentationem in necessitudine suspiceris; quin potius vel errare me existimato, vel amore tibi, quam amicam adulatione decipere. Magnum habet ingenium et infinitam sermonis suppellectilem, et facile loqueris et pure, facilitasque ipsa et puritas prudentia mixta est: capite quippe sano omnes sensus vigent. Huic prudentiae et eloquentiae si accederet studium vel intelligentia Scripturarum, viderem te brevi arcem tenere nostrorum.* Etiam ^q alibi commendat ejus eloquii venustatem et in litteris seculi eruditionem. Paulinum ^r Cicero-nem Christianum vocat Erasmus. In litteris Paulini ^s eruditionem laudat Ausonius; sed poeticam illius venam mirum in modum extollit, eum quoddam poema a Paulino ^t praedicat scriptum tantum elegantia, ut solutus videretur assecutus quod contra rerum naturam est, brevis ut obscura non esset. *Haec tu quam perite, inquit, et concinne, quam moviute, et dulciter! Jam quid de eloquentia dicam? Liquido adjurare possum nullum tibi ad poeticam facundiam Romanam juventutis aequari. Certe mihi ita videris. Si erro, pater sum... Verum cum pie diligam, sincere et severe judico. Laudat praeterea in carminibus illius regem et sublimem alacritatem, et dicit eum sic summa appetere, ut non decidat. Discipulum sibi palmam poeticam praeripuisse ^u alibi fatetur. Alia vero epistola, scilicet 21, de alio poemate idem Ausonius ^v ait: *Illud de poematis jucunditate, de intentione et continuatione, juro omnia nulli unquam imitabile futurum, etsi futeantur imitandum.* Haec poemata nulli imitabilia perierunt. Haud dubie ^x Paulini natura et vena lenior ac suavior, itemque magnificentior erat, cui, ut idem testis est Ausonius ^y, *melica quaedam inerat modulatio, etc.**

D Nec vero poetae florentis facultas existimanda est ex his quae exstant carminibus ex evangelica simplicitate conditis post ^z abdicatas Musas: sed cogitandum, hae ipsa cum tamen talia sint, protecto dum ferveret ambitio, dum placendi studium et cupido fame stimulant atque exacerentur curam, simulque hinc alti vigor ingenii dictionem attolleret, existisse aliquid valde perfectum, quod merito et doctis et multitudini placeret.

4. In seculo adhuc agens tres Suetonii libros, quos

ille de regibus dedit, in ^a Epitomen redegit et jucundissimum poema composuit. Intercidit autem illud Suetonii Tranquilli **6** opus de regibus, unaque cum eo Paulini Epitome, si Pauliniani carminis paucos versus exceperis, quos Ausonius in epistola 19 ad eundem laudat et mirifice extollit. Ausonio insuper miserat poema ^b aliud castigandum, quod se facturum recepit, *quameis*, inquit, *per te manus summa contigerit*. Ausonius vicissim carmen arte sua compositum heroico metro ad eum misit.

5. Historiarum ^c parum studiosus fuit indagator Paulinus; etenim in tempore veteri quo videbatur legere non legenda, ab historicis scriptoribus peregrinatus est. ^d Geographiam ignorasse inde manifestum est, quod Niceta Nola Scopos in Dardaniam redeunti per Tomitanam urbem in Seythia iter dirigat. Si Hieronymo ^e credimus, Græcæ linguæ peritus fuit: verum econtra Paulinus ^f hunc sermonem sibi ignotum dicit. ^g Illidem tamen latetur S. Clementis opera a se huisse in Latinum sermonem translata, sed non sine mendis: itaque cum in Græcis litteris mediocriter instructum fuisse dicamus.

CAPUT III.

Therasiam in matrimonium ducit Paulinus. Consulatu et amplissimis honoribus decoratur. Cum plurimis amicis constituit.

1. Paulinus ^b Therasiam similem sibi sortitus est conjugem, quæ ingentia ei contulit prædia. ⁱ Virtuti et studio ejus proxime accessit, neque a viri proposito de fingendo seculo discrepans, transcriptis in aliorum jura suis prædiis, virum in Noke recessum fortiter secuta est; et exiguo illic contenta cespite, solabatur sese caritatis, simplicitatis et religionis obsequiis. Sicque conjux, non ut Eva quondam ^j dux ad mollitiem viro suo, sed ad fortitudinem redux in ossa viri sui, cordis et voluntatis unitate redacta et reddita, spiritualibus ei tanto firmioribus, quanto castioribus nexibus copulata, illius in Deum amoris sanctissimi facta est participans; ita ut in uno matrimonio sexus uterque calcandæ superbiæ secularis, et non desperandæ Christianæ perfectioris exempla inveniret. Hieronymus ^k Therasiam *sanctam Paulini sororem* vocat, eo sane quod eum eo in solitudine continentem ageret vitam. Studiosè admodum S. Hieronymi consiliis illa paruit, matronarum declinans consortia; et inter gemmas circumsedentium feminarum et sericas vestes, pauperes induisse cultus nusquam erubuit; tum quia nobilium feminarum contubernia fugebat, tum quia alterum propositi poenitentiam, alterum jactantiæ et superbiæ seminarium esse probe sciebat. Eapropter Paulinus ^l etiam ad episcopos scribens ejus nomen in epistolarum titulis inscribentibus, et ex sua parte ^m episcopi rescri-

bentes usque ad annum 408 aut 409 Therasiam et Paulinum salutabant. Jam vero ad virtutem, et a seculo ad Deum conversionem Paulino fuisse ⁿ adjumento Therasiam conjugem ex gloriosa Ausonii contumelia conjicere est; qui Paulinum carpens tamquam in amicitia parum constantem, causam in eam velut abducentem confert ^o *Tanaquilam* appellans, quæ **7** sapientia et religionum peritiâ sese præferret, impetaretque viro, et eam ob rem timeretur a Paulino; sic enim latrat:

Si prodi, Paulice, times, nostræque vereris
Crimen amicitiae: Tanaquil tua nesciat istud P.

At Paulinus conjugem suam non *Tanaquilam*, sed *Lucretiam* esse ^q rescribit. Et sane divina matronæ sapientia et virilis constantia inde sit manifesta, quod in pauperem ac duram vitam viro elacriter consensit, et quidquid sive dotalium sive aliarum habuit facultatum vendidit, et in egentes pretium erogavit. Nomine Therasiæ ad Bassulam Severi socrum particulam de ligno divinæ crucis misit ^r Paulinus, quam Melania ab Hierusalem anno 402 attulerat. Quædam occasio Therasiam viro minus fidelem demonstravit, ^s si Gregorio Turonensi sit habenda fides, quia ^t Idatius, qui demortui Honorii anno 425 illam etiamnum vitam agere supponit, eam meritis et pietate a viro non discedere ibidem docet. ^u Anno 426 vita functam ex infra allatis patebit. Post ^v longa vota soboles tandem virilis illis in Hispania agentibus obtigit; sed vitalis non fuit, sub octavam enim ab ortu diem raptus puer vitam expedit, et Compluti sepultus est. ^w An alios filios procrearint non compertum.

2. Paulinus primo in ^x fori strepitu et secularibus rebus occupatus a primis annis amplissimos dignitatis et honoris gradus adeptus est. ^y Anno 372 Novæ Epiro seu Albanicæ præfectus fuit quidam Paulinus: si noster novemdecim, aut ad summum viginti annos erat natus. ^z Ante Ausonium eum consulem fuisse constat, id est ante annum 379. At cum illius consularatus in Fastis inscriptus non habeatur, ^{aa} eum Valenti anno 378 vita functo, aut cuiquam alteri consuli successum dicere necesse est, non autem ordinarium. Quod enim Ausonius ^{bb} nomen Paulini Fastorum titulo honoratum dixerit, nemo miretur: suffectos siquidem ordinarii consules in fastis scribi in usu fuit, ejus exempla supersunt: quod ^{cc} Baronium profecto movere non debuit, ut consulem ordinarium anno 375 eum assereret, cum ^{jj} somet anno, Hieronymo ^{dd} teste, nullus creatus sit consul: idque Baronius ^{ee} ibidem asserit et negat. ^{ff} Anno 380 Paulinum Romæ præfectum legimus: ^{gg} quod de nostro interpretari pronum est. *Veterum* ejus honorum largitorem se dicit ^{hh} Ausonius, cujus apud imperatorem Gratia-

^a Auson. ep. 19. ^b Ibid. ^c Paulin. ep. 28, n. 5. ^d Paulin. carm. 17, v. 193. ^e Hieron. ep. 155. ^f Paulin. ep. 46, n. 2. ^g Ibid. ^h Greg. Tur. de gl. Confes., c. 107. ⁱ Ambros. ep. 50. ^j August. ep. 27, n. 2. ^k Hieron. ep. 15. ^l Paulin. ep. 5, 4, 6, 7, 26, 59, 40, 45, 44, 45. ^m August. 51, 95. ⁿ Sach. Vit. Paulin., p. 662. ^o Auson. ep. 24. ^p Ibid. ^q Paulin. carm. 10, v. 192. ^r Ep. 31, n. 1. ^s Vide infra cap. 8, n. 2. ^t Ibid. ^u Idem. ^v Vide cap. 52, n. 2. ^w Paulin. carm. 52, v. 600 et seqq. ^x Paulin. ep. 6, n. 4. ^y Cod. Theod. Gothofred. l. V, p. 365, 366. ^z Auson. ep. 20, 25, 25. ^{aa} Paulin. Chiff. p. 151 et 136. ^{bb} Auson. ep. 20. ^{cc} Baron. an. 594, § 81. ^{dd} Hieron. Chron. ^{ee} Baron. an. 575, § 4. ^{ff} Ofg. l. V, p. 365, 366. ^{gg} Baron. an. 594, § 82; et Chiff. p. 151. ^{hh} Aus. ep. 21 et 24.

num magnam fuisse gratiam atque autoritatem ex eo constat quod eum docuerit et educarit. Paulinus vero honores et dignitates Ausonio se debere ultro fatetur; quem ^b et amasse, et coluisse, et colere, et cum quo se aeterno fœdere junctum contestatur.

† 5. Nec solum cum Ausonio, sed et ^c cum plurimis in seculo amicitia conjunctus est, in quorum numero fuit imprimis Sulpicius Severus, de quo alibi fusius. In ^d infideli via fideliter et mutuo se dilexerant, et tam religiosus erat utriusque amor, ut ad eorum dilectionem nulla adijci posset affectio, nisi caritas Christi, quæ sola omnem sensum affectumque supereminet. In seculo etiam ^e Sanctum noverat Paulinus ac dilexerat; et ex tunc processerat ejus quæ cum Jovio et Apro intervenit necessitudo.

CAPUT IV.

Quomodo in seculo conversatus Paulinus. Variis laboribus et ærumnis, S. Felicis quoque et aliorum sanctorum precibus ad Deum convertitur.

§ 1. Non mirum si vir adeo mirabilis, tam eruditus, tam dives, tot dignitatibus honoratus, tam egregia indole præditus, perindeque amabilis, tot ac tantis assectatorum turbis coleretur, tantum apud proceres existimationis, apud multitudinem favoris ac plausus haberet. Hæc enim ^f prudentia, hæc honestas morum, illa eloquii venustas, et amicitie fides in eo paulo post conversionem laudata, jam ante inerat. Inde ^g Ausonii animi illius celsitudinem laudat et liberalitatem, qua nullo amicus gratificari quam genio indulgere suo, et ^h inveteratæ ac mutæ dilectionis suavitatem, et consummatæ amicitie speciem in eo commendat. Mitis ⁱ fuit et benignus, etiam cum in superbia seculi versaretur. Singularem hanc humanitatem suavissimosque mores spirant illius epistole. Se in seculo ^k bene moratum ^l hominibus habitum innocere videtur. Et quidem si crimen aliquod in vita admisisset, sæpe sæpius lugeas commemorasset in scriptis suis, in quibus tot exstant ejus humilitatis argumenta. Consummatam in peccatis aetatem, et in seculo ^m se voluntatum dolet, in quo inter inimicos, ut ⁿ ait, inveteraverat, ac sub ^o magno honore peccatorem etiamque veteranum se in numero peccatorum, in ^p fluctibus seculi se multa subisse naufragia gemens fatetur, et Dei judicia tremens formidat; ^q in infideli via ambulasse, ^r mortis pabula vixisse, et stulta Deo sapuisse ingemit et ex his granditer capiat humilitatis materiam. *Veteranus p*, inquit *in numero peccatorum, sapientiam mundi miser hucusque micatus sum, et per inutiles literas reprobantemque prudentiam Deo stultus et mutus fui*. At nihil sceleris nominatum designat. Itaque illum in seculo eam fradexisse vitam credere par est, qua vivunt tot mortales, qui irreprehensibiles sese existimantes, de salute quidem sua minime dubitant, quod eos sensibilia et

graviora scelera non arguant nec deprimant. Sed ea quæ Paulino lux Dei affluerebat, qua tam humiliter de se sentiret, aliud revelabat. Seculum diixerat, satis erat ei ut usque ad ultimum vitæ spiritum lugeret: quod soli Deo debitum tradiderat diabolo, cujus servitutem declinare ex seipso non valebat. Et ^s tanta fortune commoda et humane prosperitatis blandimenta, quo majora ac plura erant, eo fortioribus atque tenacioribus illum sibi devinctum catenis seculi vanitas detinebat. Hæc tamen vincula, Christo juvante, dirupit; et inde Christi gloria tanto illustrius triumphavit, ejusdemque vis gratiæ potentior apparuit, cum tantus senator universa illa quæ alii ut supremum spectabant bonum, pro detrimeto duxit, et arbitratus est ut stercorea, quo Christum lucrificeret.

2. Cum ærumnis sæpe Deus soleat gratiæ suæ efficaciam et virtutem obtegere, his mediis usus est, ut Paulinum ad se converteret. Is enim, ut ipse ^t testatur, in laboribus et ^u ærumnis fuit frequenter exercitus. Et forte. Gratiano vita functo, multas peregrinationes suscipiendi necessitas ei fuit, ut rerum inquietantium malitiam declinaret, quibus ut videtur, anno 387 ad Valentianiani aulam accedere compulsus est, cum Alypio fuerit eo tempore cognitus, quo ^v Mediolani baptismo initiatus est Alypius. Fundis ^w diu commoratus fuit Paulinus, quod oppidum sibi familiare et usitatus habuit. Curis seculi adhuc implicitus Viennæ ^x SS. episcopus Martinum Turonensem et Victricium Rotomagensem vidit. Labores multos ^y terra marique expertus, facilius ^z procliviusque ad contentum mundi contitatumque Christi, subducto a secularibus turbis animo præceptisque cœlestibus accommodatæ, quasi de finitima huic proposito via demigravit. Præterea ^{aa} corpus infirmius et decocior caro obterebat studia voluptatum. Illius uxor, ut ^{ab} superius diximus, ad pietatem eum hortabatur.

3. Ad hæc affuit illi sanctorum, quorum consuetudine utebatur, ingens numerus: inter quos S. Ambrosius ^{ac}, cujus dilectione ad fidem nutritus est et solas, quem *suspiciendum patrem* et omnis boni sui meriti *autorem* appellat. Cum S. Delphino Burdegaliensi episcopo, a quo Burdigala baptizatus est, et cum ipsius Delphini successore S. Amadio, a quo salubribus religionis Christianæ disciplinis fuerat informatus, adhuc in seculo agens singulari amicitia junctus erat Paulinus, ut ex aliis patebit. S. Martinum ^{ad} *beatam patrem* nominat, et ubique de eo honorifice scripsit, et summas eidem detulit honores: a quo ^{ae} se amatum commemorat et letatur. Et profecto Paulinum singulari veneratione cum prosequi par erat: cum enim ^{af} oculo graviter doleret Paulinus, et jam pupillam ejus crassior nubes superducta texisset, oculum ei Martinus peniculo contigit, pristinamque

^a Paulin. carn. 10, v. 9. ^b Carn. 11. ^c Paulin. ep. 11, n. 5 et n. 1. ^d Ibid., n. 3. ^e Ep. 30, n. 2. ^f Hieron. ep. 103. ^g Auson. ep. 21. ^h Auson. ep. 25. ⁱ Uran. § 5. ^j Paulin. carn. 10, v. 133. ^k Ep. 40, n. 6. ^l Ep. 4, n. 2, et ep. 27, n. 3. ^m Ep. 1, n. 4. ⁿ Ep. 11, n. 3. ^o Carn. 10, v. 135. ^p Ep. 4, n. 2. ^q Sachin. Vit. Paulin., p. 666. ^r Paulin. ep. 3, n. 4. ^s Ep. 3, n. 2. ^t Ep. 52, n. 17. ^u Ep. 18, n. 9. ^v Carn. 15, v. 10. ^w Ep. 5, n. 4. ^x Ibid. ^y Cap. 3, n. 1. ^{aa} Ep. 3, n. 4. ^{ab} Ep. 18, n. 9. ^{ac} Ep. 32, v. 55. ^{ad} Sulpic. Vit. Mart. c. 21.

illi sanitatem, sublato omni dolore, restituit. Evangelicæ paupertatis tam illustre exemplum nondum dederat Paulinus, quod cum rescivisset ^a Martinus tantopere commendavit. Ubi terrarum illud miraculum eveniret, non compertum est. Viennæ Martinum et Victricium vidisse Paulinum abunde constat, et ^b superius demonstravimus. Jam tunc ex gloriosissimo ^c Confessore episcopus fuerat effectus Victricius: quapropter gaudebat Paulinus quod hoc saltem gloriari sibi liceret, quia faciem illius in carne vidisset; aliunde vero lugebat infelicitatis suæ negligentiam, quod occasionem tanti boni ignarus amisisset, contemnētibus eum, ut ait, illo tempore non solum peccatis quibus premebatur, sed et curis seculi: quanta tamen licuit copia eum venerat est, et se ac suos in æternum precibus ejus commendavit.

4. At præcipuum habuit patronum S. Felicem Nolanæ Ecclesie presbyterum, qui temporibus Decii gloriose confessoris titulo illustris effectus, multo illustrior erat miraculis, quæ ad ejus tumulum creberrime fiebant, et cujus nomen in Ecclesia latissime celebrabatur: nec tamen hodie nisi ex ipsius S. Paulini scriptis innotescit. ^d Hujusce sancti servitio jam a primis annis se a Christo mancipatum dicit Paulinus: unde conjecturæ locus est illum extunc Christo nomen dedisse, id est ab infantia, si his vocibus, *primis ab annis*, id voluit designare. Quod profecto non a veritate alienum quis **IO** suspicabitur, si ejus ^e parentes Christianos fuisse meminerit: quos in catechumenorum numero adscribi Paulinum curavisse, omnino probabile est. Posset tamen et ad illud referri quod dicit, nempe anno 334 ^f ante quindecim annos, id est circa vigesimum septimum ætatis annum, Christi autem 579, cum Nolam ad tumulum S. Felicis accessisset, se in omnibus terra marique toleratis laboribus, cor et vota dicavisse; at nusquam per id tempus ^g Paulino licuit illius sancti celebrare Nolæ festum diem 14 Januarii, et pia eorum reddere vota: in agro enim ^h ad quingentos ab urbe Nola passus ossa beati Felicis quiescebant hodieque servantur. Hisce quindecim annis ⁱ diversas peregrinationes suscepit Paulinus, variis ærumnis confectus est, et vocatus in pericula multa.

CAPUT V.

In Hispaniam secedit Paulinus, ut mundo abrenuntiat. Quo tempore fuerit baptismo initiatus.

1. Tandem ^j ut a calumniis et peregrinationibus requies capere visus est, nec rebus publicis occupatus, et a fori strepitu remotus, rursus otium, et Ecclesie cultum, placita in secretis domesticis tranquillitate, celebravit: ut paulatim subducto a secularibus turbis animo præceptisque cœlestibus accommodato, proximis ad contentum mundi comitatumque Christi, jam quasi de finitima nunc proposito via demigravit. ^k Primus Pau-

lini secessus in Hispania contigisse videtur, ubi quatuor saltem annos transegit ^l usque ad vernum tempus anni 394 sicque illuc accessisse anno 389 aut 390.

2. Hucusque de Paulini baptismo nullam fecimus mentionem, quia nihil de illius ætate constat. A Delphino ^m Burdegalensi episcopo baptismo initiatus est Burdigalæ; nec solummodo salutis sacramentum ab eo se recepisse insinuat ⁿ Paulinus, sed *et patris, et Petri*, et piscatoris munere functum Delphinum prædicat, ^o *qui miserit hamum, ut de profundis et amaris hujus seculi fluctibus ipsum extraheret, ut captura salutis efficeretur; et cui vivebat, naturæ moretur, ut cui mortuus erat, viveret Domino*. Hæc quidem verba Paulinum cum sacramento Baptismi gratia et effectu donatum satis aperte indicant, et sub idem, quo renatus est, tempus eum seculo renuntiasse: sicque paulo ante secessum in Hispaniam per vitales undas renatum admodum probavimus est. At si omnia peccata sua in Baptismo absorpta credidisset, cur in scriptis suis tam sæpe de peccatis et præterita in seculo vita sermonem haberet? Cum autem mutatum in inclus morum rationes Ausonio expendit, sanctionis vitæ institutum baptismo non tribuit. Idcirco ^p Chiffletius eum jam divina ablutione renovatum ponit anno 579 seu 580, cum S. Felici se totum dicavit. Nec quis objiciat hoc posito peccata a Baptismo suscepto admissa illum a presbyteratus seu episcopatus gradu reddidisse alienum, siquidem aliqua eum canonica culpa irretitum nullibi reperire est, et quadriennali secessu et honorum abdicatione profanam et secularem vitam eum piasse nemo negabit. Ut sit, Paulinum jam ante Baptismo initiatum, quam in Hispaniam recederet, perinde ^q constat, quod ibidem quatuor annos commoratus absens a patria, hoc quadriennio prædia vendidit, et bona pauperibus erogavit, atque evangelicam pauperiati professus est: quod in Hispania factum negabit nullus. Nec facile quis sibi suadebit hæc eum fecisse antequam spiritali lavacro fuerit innovatus: et quod asserit se a Delphino ^r *de amaris hujus seculi fluctibus extractum*, haud parum repugnat. Hoc quadriennio Barcinone ad Ausonium scripsit, et ibidem laicus, et postea ^s presbyter creatus ad Sulpicium Severum binas epistolas dedit. Prima intercidit: in altera admonet ne prophanis velit suscepti instituti rationem reddere, cum ad constantiam hortatur ad seque ioviat. Nullus igitur conjecturæ locus eum, abdicatis bonis et dignitatibus, Burdegalam patriam suam accessisse, antequam presbyteratu fuerit initiatus. Paulini ^t frater a Delphino pariter baptizatus fuerat, ut et ipse Paulinus qui extunc sanctissimum episcopum Delphicum ^u *dominum et patrem* summa cum laude et reverentia nominat. In datis ad eum ^v epistolis filii erga parentem pietas et reverentia ita elucet,

^a Sulpic. Vit. Mart. c. 26. ^b N. 2. ^c Paulin. ep. 3, n. 9. ^d Carm. 29, v. 5. ^e Vid. supra cap. 4, n. 3. ^f Paulin. mart. 13, v. 7. ^g Carm. 12, v. 15. ^h Sacch. Vit. Paulin. p. 681. ⁱ Paulin. Carm. 15, v. 10. ^j Paulin. ep. 5, n. 4. ^k Sacch. Vit. Paulin. p. 167 et 677. ^l Chiff. p. 165, n. 4. ^m Paulin. ep. 5, n. 4; et 10, n. 1. ⁿ Ep. 20, n. 6. ^o Ibid. ^p Chiff. p. 140. ^q Ep. 20, n. 6. ^r Ep. 3, n. 10; Paulin. ep. 1, n. 10, et n. 2 et seqq. ^s Ep. 35. ^t Ep. 17, n. 3. ^u Ep. 19, n. 4.

ut nihil gratius, nihil modestius possit excogitari. A raphrasis evangelica, se non ita pridem ad attentio-
rem religionis cultum addixisse, et ætatiorem insti-
tuisse vitam innere videtur; cum ab historica sim-
plicitate paululum digressus, ad narrationis ordinem
revertitur, et addit :

° Spero erit, ut possim firmato robore quondam
Hoc quoque per spatium fortes agitare quadrigas.
Nunc ceptum repetamus iter : mori alia dicat
Pagina mortalis : Dominum divina loquantur.

Paraphrasis r primi psalmi ex hymnis opinor est,
quos condidit etiamnum theologicorum arcanorum
rudis. Itaque non mirum si videatur illic significari
error eorum qui, prave intelligentes locum Apostoli I
Cor. iii, putabant Christianos omnes, quamvis ma-
lus, modo incolumem servassent fidem, salutem
quandam consecutores, nec damnatorum pœnis cru-
ciandos.

CAPUT VI.
*Quomodo statim post secessum in Hispaniam se gesse-
rit Paulinus. De filio ejus mortuo.*

1. Paulinus igitur ex aqua renatus et Spiritu, ac
perfectæ virtutis amore succensus, ut d^o superius dixi-
mus, cogitare secessum in Hispaniam cepit, ut ac-
ceptam in baptismo gratiam augetet, et se totam Deo
dicaret. ° Homini enim necessitatibus tam multis
implicito, inter suos ita culto, cujus gratiam certatim
omnes ambirent, omnino necessaria fuga erat. In
locis f^o excultis et gratissimis non longe a mari et
urbibus habitabat, vitam tamen solitariam jam ama-
bat, et sanctos anachoretas maximo jam cultu et
amore prosequabatur, qui ut ait,

Spectantesque Deum, verique profunda
Perspicere intenti de vanis libera curis
Otia amant ; strepitusque furi, remque tumultus,
Cunctaque divinis inimica negotia donis,
Et Christi imperis et amore salutis, abhorrent.
Speque fideque Deum sponsa merceste sequuntur &....
Attamen hæc h^o sedisse illis sententia visa est,
Tota quibus jam lux patuit verique bonique,
Venturi æternum sedis, et præsentis mane.
At mihi non eadem (nunc) gloria i.

2. Paulo post progressum ad vitam severiorem et
Hispanicum secessum poemata quædam composuisse
12 videtur, quæ non eam sanctitatem spirant, quam
in scriptis postea carminibus et epistolis reperire est.
Hæc inter collocamus matutinam ad Deum precatio-
nem, in qua honestos mores secularis viri a Deo
enixe postulat, ex quibus tamen j^o æternam eamque
beatam sibi spondet vitam : in ea oratione k^o felicem
sibi et suis deprecator posteritatem, unde tunc sibi
natos jam esse filios, aut saltem eos desiderasse con-
jicies. Ea l^o quæ sequitur, item matutina ad Deum
precatio, circa idem tempus conscripta videtur : ibi
tamen pietas major, profundior humilitas, et metus
judiciorum Dei elucet. Tunc filios sibi procreatos
in ea indicare videtur :

Sine caris amicis,
Et semper genitor sine voluere nominis hujus m.

In n^o carmine de S. Johanne Baptista, quod est pa-

3. Cum Paulinus q^o nondum evangelicæ paupertatis
viam inierit antequam in Hispaniam secederet, per
id temporis natum Paulino filium facile crediderim,
quem r^o Compluti sepeliri jussit juxta corpora SS.
martyrum, id est, ut opinor, SS. infantium Justi et
Pastoris martyrum, quorum memoria celebris est
Compluti, quod Samso geographus Madritum vocat.
Baptismo fuerat procul dubio initiatus ille puer, cum
eum Paulinus s^o posteritatem piam vocet, quemquo
alterius baptizati pueri Celsi in gloria facit æternæ
vitæ participem. Hanc sanguinis sui guttulam sibi
ipsi peccatori adfuturam sperat, ut peccatis sibi con-
donatis aliquando detur eadem perfrui requie. Tu-
mulum illius juxta SS. martyrum corpora composue-
rat, ut, t^o inquit, de vicino sanctorum sanguine et or-
dine novam duceret virtutem. Eo demortuo, nulla
Paulino soboles remansit; nec alium habuisse un-
quam filium asserere audeamus, cum ipse hunc mor-
tuum u^o exoptatam diu sobolem dicat. Ex postrema v^o
matutina precatone Paulini videtur filium habuisse
tunc vivum cum eam composuit. Illud autem pro
certo habendum, enim s^o filii fuisse orbatum cum No-
lam recessit : et hæc filiorum fecunditas ei defuit,
ut de sterilitate corporum, fecunditas angeretur ani-
morum, et meliorem recte factorum progeniem et
minime caducam meritum posteritatem desidera-
rèt. Sibi autem a Deo z^o creptam filiam dicit, quia
sancta posteritate gaudere indigne esset.

D 4. Quidam r existimant in Hispanico secessu, ubi
procul ab amicis et notis commemoratus est (non in
Nolano, ubi Nolanos quibus erat cognitus latere non
potuit), tum evenisse 13 quod narrat aa Gregorius
Turonensis in hæc verba : Perrexit ergo cum conjuge
quasi peregrinaturus in aliam regionem, nihil habens
præter statum proprium. Post multum temporis cum ab
incolis suæ regionis requireretur, nec posset penitus re-
periri, negotiator de civitate illa ad hanc urbem adve-

° Ep. 2, n. 4. b Ep. 9, n. 2 et 5. c Chifflet. p. 177. d Cap. 3, n. 2. e Sacchin. Vit. Paulin. p. 667. f Pan-
lin. carm. 10, v. 182 et 216. g Ibid., v. 164. h Ibid., v. 178. i Ibid., v. 13 est, placuisse. j Carm. 4, v. 48.
k Ibid., v. 47. l Carm. 5. m Ibid., v. 36. n Carm. 6. o Ibid., v. 175. p Carm. 7. q Carm. 32, v. 599.
r Ibid., v. 605. s Ibid., v. 602. t Ibid., 606. u Ibid., v. 601. v Carm. 5, v. 67. w Ambros. ep. 30.
y Paulin. carm. 32, v. 604. z Sacch. Vit. Paulin. p. 668. aa Greg. Tur. de gl. Confess., c. 107.

nit, in qua vir beatus celesti Domino serviebat, cum-
que vidisset eum statim projiciens se solo, et pedes sancti
amplectens ait : HIC EST BEATUS PAULINUS TOTO VULGA-
TUS ORBE, qui multum a suis civibus questus, prorsus
non potuit inveniri; et narrante co omnes actiones ejus,
obstupuerunt hæc audientes.

CAPUT VII.

Paulinus totum se Deo dicat et consecrat, ac monasti-
cum vitam amplectitur.

1. Jam ^a superius Paulinum in Hispaniam seces-
sisse observavimus, ut paulatim subducto a seculari-
bus turbis animo, præceptis (celestibus accommodato,
proclivius faciliusque ad contentum mundi
comitatumque Christi demigraret. Fidelis Deus quæ-
rentibus se, et qui eis ultro adest, eam quam famulo
suo ipse inspiraverat bonam voluntatem benedixit et
coronavit. Postquam, ^b ait Paulinus, inveterari inter
inimicos meos, et evanui in cogitationibus meis, levavi
oculos meos in montes ad præcepta legis, et gratiæ
dona suscipiens, unde mihi auxilium venit a Domino;
qui non secundum iniquitates retribuens, illuminavit
cæcæm, solvit compeditam, humiliavit erectum male, ut
erigeret humiliatum pie. Vitam ^c priorem quam in se-
culo egerat omnino mutavit, in quo tamen perversus
non habebatur; et ^d hæc vere mutatio dextere Excelsi,
quam solus Deus operari poterat. Extremi et terribi-
lis iudicij metus cor illius pervaserat: quamobrem ad
Ausonium scribens ait, Deum se timere iudicem, su-
premiæ illius tubæ ceteri terrore; id providere ne im-
paratum mors opprimat, et ut hunc recognitionis
diem securo sibi liceat animo expectare.

Hujus ^e in adventam trepidis mihi creduli fibris
Corda tremant, gesticque anima, id jam cæta futuri,
Præmetuens, ne victa agris pro corpore curis,
Ponderibusque gravis reor, si forte recluso
Incepit et tuba vasta polo, non possit in auras
Regis ad occæsum levibus se tollere pennis ^f.....
Hic metus est, labor iste, dies ne me ultimas aëris
Sopitum teuberis sterili deprendat in actu ^g.

Sed et illud de gratia Christi totum inmutante homi-
nem ostendit, quam ipsam sibi Paulinum penitus
vendicasset :

Hic ergo nostris ut suum præcordiis
Vibraverit cælo jubat,
Abstergit ægrum corporis pigri sanum,
Habitumque mentis innotat :
Exhausto omne quod juvabat antea
Castæ voluptatis vice :
Totusque nostra jure Domini vendicet
Et corda, et ora, et tempora :
Se cogitari, intelligi, credi, legi,
Se vult timeri et diligi ^h.

2. Eodem ⁱ tempore et vestem mutavit, et novam
induit annuam. Domui, ^j patrie, cognationi quoque
valedicere constanter statuit et a senatu migrare, quo
inpensius Deo serviret, ^k vitam monasticam profiteri,
et ^l reliquum **14** vitæ spatium, subducto a seculari-
bus turbis animo prope Nolam in solitudine transi-

gere ^m abjectus et ultimus in domo Domini; ardentem
ⁿ enim optabat iugo Christi colla subdere, ad tumu-
lum S. Felicis Deo servire, fores ecclesiæ aperire,
mane limina munditiæ curare, nocte eam sacris ex-
cubiis servare, et in isto munere vitam claudere :
etenim saltem ab ^o æditui nomine et officio optabat
sacram incipere servitatem. Statuit insuper ^p animam
castitate et continentia firmare, quam etiam carnales
athletæ diligenter tuentur : quam impensiore studio
sibi servandam existimavit pro illa inmutarecessibili
corona luctanti, cum etiam pro temperali et fragili
corona decernentibus excolatur. Itaque Therasia ^q ex
conjugio illius facta est soror. Paulinus vero ^r musis
et poeticis fabulis nuntium cumino remisit; cum enim
cor Christo dicasset, et uni Deo totum servire vellet,
nequaquam vanis et fabulosis vacare litteris sibi licere
putabat. Ita enim ad Ausonium scribit :

Quid abdicatas in meam curam, Pater,
Redire musas præcipis?
Negant Cæcæm, nec patet Apollini
Dicata Christo pectora.....
Vacare vanis otio aut negotio,
Et fatuosis litteris,
Vetat (Deus) suis ut pareamus legibus,
Lucemque cernamus suam ^s.

Et quidem post abdicatas musas carmina que scri-
psit, ^t et sine studio, et ex evangelica simplicitate et
pietate condidit; poetarum adeo oblitus, ut nè eus
quidem nominare auderet, et ^u veniam a Severo pos-
tulaverit, quod aliquid de poeta Virgilio assumerat
a studio monachi alienum.

CAPUT VIII.

C Prædia vendit, et pecuniam pauperibus erogat.

1. Nihil est grande; ^v inquit Hieronymus, tristi et
tarida facie vel simulare vel ostentare jejunia; posses-
sionum redditibus abundare, et vile jactare palliolum.
Crates ille Thebanus non putavit se simul posse et virtu-
tes et divitias possidere; nos suffarcinati iuro Chris-
tum pauperem sequimur, et sub prætextu elemosinæ
pristinis opibus incubamus. In hoc vitium non incidit
Paulinus; tunicam enim una cum animo mutavit: nec
pleno marsupio gloriosas sordes appetit, sed puris
manibus et candido pectore pauperem se et spi-
ritu et operibus gloriarî poterat. Non expectavit
donec ^x turbulentiſſima miseriarum tempestas eum
mitteret in portum paupertatis, ut quibusdam ejus-
dem nominis accidit; sed pelago tranquilliore per-
meavit, quia in ipsa tranquillitate periculum videbat.
Audita ^y sententia Salvatoris: Si vis perfectus esse,
vade, vende omnia que habes et da pauperibus, et habe-
bis thesaurum in cælo: et veni, et sequere me; ^z Evan-
gelica verba veritè in opera. Hæc, inquam, verba
præstant efficacique fide in Paulini mentem penitus
descendere, et cordis ejus aures assidue personarunt.
Quod ^{aa} ex ore Domini cum tristitia dives auduit, hic

^a Cap. 5, n. 1. ^b Paulin. ep. 4, n. 2. ^c Carin. 10, v. 152. ^d Ep. 9, n. 2; et Psal. lxxvi, 11. ^e Scilicet Christi. ^f Carin. 10, v. 304. ^g Ibid., v. 316. ^h Ibid., v. 37. ⁱ Hier. ep. 15. ^j Ambrós. ep. 30. ^k Hieron. ep. 15. ^l Ambr. ep. 50. ^m Paulin. ep. 14. ⁿ Carin. 12, v. 52. ^o Ep. 1, n. 10. ^p Epist. 24, n. 9. ^q Idal. Chronic. ^r Paulin. carin. 10, v. 19. ^s Ibid., v. 20, etc. ^t Baron. an. 396, § 85. ^u Paulin. ep. 22, n. 3. ^v Hieron. ep. 15. ^w August. ep. 149, n. 54. ^x August. ep. 149, n. 34. ^y Hieron. ep. 15. ^z Greg. Tur. et Aug. en. 31, n. 5.

cum letitia fecit : quod ^a sibi necessariam existima-
vit ut advenientis Christi justitiam præveniret.

15 Hic metus est, labor iste, dies ne me nimis atris
Sopitum tenebris sterili deprendat in actu,
Tempora sub vacuis ducentem perdita curis.
Nam quid agam? lentis si dum conaiveo votis,
Christus ab ætheria mihi proditus arce coruscet,
Et subitis Domini cœlo vententis aperto
Præstrictus radiis, obscura et tristia noctis
Subsugta illato confusus lumine quaeram?
Quod mihi ne pareret vel diffidentia veri,
Vel præsentis amor vitæ, rerumque voluptas,
Curarumve labor, placuit prævertere casus
Proposito, et curas finire superstitæ vitæ :
Commisissisque Deo ventura in secula rebus,
Expectare truceo securo pectore mortem ^b.

Et v. 67 :

Æstus inanes, quos movet vitæ labor
Præsentis ævi tramite,
Abolet futuræ cum Deo vitæ fides,
Quæ, quas videmur spernere,
Non ut profanas abjicit aut viles opes,
Sed ut magis caræ monet
Cœlis reponi creditas Christo Deo,
Qui plura promisit datis :
Contenta præsens vel mage deposita sibi
Multo ut rependat fenore.
Sine fraude custos iuncta creditoribus
Bonus æra reddet debitor :
Multaque spretam largiur pecuniam
Restituet usura Deus.

Paupertatem divitiis prætulit ^c securus de Christi
sermone, quo quaerentibus in veritate regnum Dei et
justitiam ejus, victum, et vestitum insuper se adje-
cturam promisit. *An magis, ^d inquit, abundare credis
illum qui terræ, quam qui Deo credit; et qui propria,
quam qui divina pascitur cura? Quid ille miser habeat,
qui se non habet? Non enim se habet, qui plus de se
quam de Deo sperat; vereque est mortuus, qui ^e non*

*vivere timet, si totum se Deo credat, Deoque per-
mittat.*
2. *Venditis ^f igitur facultatibus tam suis quam etiam
conjugalibus, ea in paupere contulit quæ rededit in
pecuniam. ^g Aperuit herrea sua pauperibus, apothecas
suas advenientibus patefecit : nam parum ei erat proxi-
mas alere, nisi etiam undique vocaret quos pasceret
atque vestiret. Quantos captivos redemit! quantos in-
tridatores debiti a creditoribus suis, reddita pecunia
liberavit! una scilicet pietatis negotiatione et planctus
debitorum extersit, et creditorum gaudia reparavit.
Quadam vero die, inquit ^h Gregorius Turonensis, venit
ad eum qui stipem peteret, et ait conjugi : Vade, et da
ei quod habet necessarium. Quæ respondit : Non est
nobis amplius quam unus panis. Cui ille : Vade, in-
quit, porrigere eum; Dominus enim dabit nobis victum.
Sed illa quasi strenua, reservari cupiens ne aliquid deces-
set, porrigere noluit. Sed brevi illa didicit quanto esset
incompletior Paulini fides, quam traida sua curæ sollici-
tudo. Interea adveniensunt quidam dicentes missos se
a dominis suis (forte Paulini bonorum conductoribus)
ut illi ammonerent ac vini deferrent speciem, sed per hoc*

*maratas, quod orta tempestas unam eis cum tritico ab-
stulerit navem. Tunc vir Dei conversus ad mulierem,
ait : Intellige te nunc pauperi unum panem fuisse su-
ratam, et ideo hanc navem esse mersam. ⁱ Paulinus
igitur innumeris nummis et eleemosynis peccata sua
redemit, et facultates in terra cum sparsisset, ad cœ-
los migrare; quin etiam in cœlum terras fecit as-
cendere, ut ibi æternam sibi pararet mansionem.
Pro Christo sibi factus est pauper, et ipse fide ditior
quam antea, ^j Exoneratus a cunctis cupiditatibus Ma-
gistrum liber sequitur, per hæc se putans paradisi di-
vitiis lacpletari, **16** si videretur nihil de transitoriis
passidere. ^k Ipse pauper ex divite factus est, ut tamquam
deoneratus gravi sarcina Deo impensius serviret; ^l ut
nudam crucem nudus sequens, expeditior et levior*

*B scanderet sculum Jacob. ^m Præstantissimumque horum
temporum fuit illustris Paulini exemplum, qui summis
opibus abjectis Christum secutus, solus pene his tem-
poribus evangelicæ præcepta coniplessit, ⁿ aliorum non
utens exemplo qui attentiores ad sacrosanctam reli-
gionem videri erubescabant. ^o Beatum fuit seculum
quartum tantæ fidei virtutisque documento : ^p Paulino
enim majestas divina tribuit, ut quod impossibile dixe-
rat per Evangelium, hic possibiliter adimplere mere-
retur per actum. ^q Piscatores, vocante Domino, quod
naviculas et retia dimiserunt, omnia se dimisisse, et
Dominum secutos esse etiam commemorando lætati
sunt. Et revera OMNIA CONTEMNIT, qui non solum quan-
tum potuit, sed etiam quantum voluit habere, contem-
nit. Sed in eo quod cupiebatur, oculi Dei testes sunt,
C in eo quod habebatur, et hominum. Nescio quo autem
modo, cum superflua et terrena diliguntur, arctius
adepta quam concupita constringunt... Aliud est enim,
vulle incorporare quæ desunt; aliud, jam incorporata
divellere. Illi velut cibi repudiantur, illa velut membra
præciduntur.*

5. Paulicus ^r omnia bona uno eodemque momento
non abdicavit, id enim impossibile erat, cum eam
quam ex his venditis redegerat pecuniam pauperibus
erogaret, et prædia paulatim et cum quadam cautela
eum vendidisse credere par est, ut facilius pauperes
aleret. Ex ejus ^s literis ex Hispania missis illum jam
partem bonorum in usus pauperum vendidisse constat
antequam ex hac regione migraret et presbyteratu ini-
tiaretur. Inchoasse hoc anno ex eo probabiliter admo-
dum conficitur, quod ^t in epistola quarta anno 394 ex-
eunte data, ut alias videbimus, dicit secundum carnem
sibi eam jam esse ætatem qua fuit ille ab apostolis in
porta Speciosa verbi potestate sanatus, id est, qua-
draginta annorum et amplius ^u; in natalibus autem
animæ, illius adhuc sibi esse tempus infantie, quæ
intentalis Christo vulneribus immolata, digno san-
guine Agni victimam præcurrit, et dominicam au-

^a Paulin. carm. 10, v. 316. ^b Ibid. ^c Paulin. ep. 11, n. 13. ^d Ibid. ^e Quasi leg. timet non vivere.
^f Ambros. ep. 50. ^g Uran §. 5. ^h Greg. Tur. de gl. Confess. c. 107. ⁱ Fortunat. Vit. Mart. t. VIII, p.
761. ^j Greg. Tur. de Gl. Confess. c. 107. ^k Ambros. ep. 50. ^l Hier. ep. 15. ^m Sulpic. Vit. Mart. c. 21 et
26. ⁿ Ambros. ep. 50. ^o Sulpic. Vit. Mart. c. 21 et 26. ^p Greg. Tur. de Gl. Confess. 107. ^q Aug. ep. 51, n.
5. ^r Hieron. 105. ^s Paulin. carm. 10, v. 81 et 328. Epist. 4, n. 7. ^t Ep. 4, n. 5. ^u Actor. iv, 22. Dicitur
amorum amplius quam quadraginta.

spicata est passionem; ^a id est bimatam Innocentium: quod cum de ejus baptismo interpretari non possit, ad strictioris vitæ institutum et seculi fugam referri necesse est. Nam etsi Paulinum, illo exente anno, sacerdotium suscepisse poneremus, hæc dicta de sacerdotio intelligenda nemo, ut opinor, dixerit. In altera epistola, etiam anno 394 data, ^b ait: *Scias antiquissimum peccatorem, nec ita olim de tenebris et umbra mortis eductum, spiritum auræ vitalis hausisse, nec ita olim posuisse in aratro manum, et crucem Domini sustulisse. Et alibi ^c se adhuc infantem in verbo Dei, et spiritali ætate lactentem Augustino educandum tradidit humiliter.*

CAPUT IX.

In bonorum abdicatione Paulini humilitas.

Tam ^d præclara et illustris ab origine virtus gloria Christi erat, Ecclesiæ gaudium et exemplum; at inani gloriæ valde subjecta, quæ omnia ejus merita labelactasset: *Utilius enim, inquit ^e Augustinus, terrena opulentia tenetur humiliter, quam superbe relinquatur. Tantum opus non **17** suis viribus, sed divina virtute et misericordia fretus arripere ausus fuerat Paulinus; et illè in quo sperabat, potens erat perficere in eo opus perfectionis suæ, et quod fundare jam ac primis machinis erigere dignatus fuerat, suis struere mensuris et consummare fastigio. Humanam gloriam ut ^f inimicum cautissime intuebatur Paulinus, et cuncta agebat sicut discipulus Christi humilis ac mitis corde; et prudenter ac pie intelligebat istam non esse suam, hoc est humanam, sed in semetipso Domini gloriam. Illud enim testimonium ejus virtuti reddidit Augustinus. ^g At ipse Paulinus fidus est testis; ejus enim scripta caritatem et humilitatem omnino indicant. Hanc ^h humilitatis pietatem omnia spirant, qua a Deo gemitibus et suspiriis assidue flagitabat ne inferretur in tentationem. Sed in eo præcipue illius elucet humilitas cum de venditis facultatibus sermonem habet. ⁱ Confitetur hilariter misericordias Domini, et tantummodo gloriatur in laude ejus, quoniam si quid bonum in illo, ab ipso est; et si quid optimum, ab ipsius majestate est. Unde ^j illi jam leves fiebant angustie quando laudabatur: nihil enim sibi ipsi conscius erat de proprio bono, ut tanquam agnoscentis pudorem laudator perurgeret; quia non se ipsum, sed divinæ bonitatis manera atque opera prædicari cognoscebat. Cum tamen hisce laudibus tentaretur ^k i amicos enixe rogat ut his abstineant, ne peccent de caritate in caritatem, peccatorum illius sarcinam pondere indebitæ laudis accumulantes. Nam et inimicum cautissime intuebatur, ut ^l Augustini verbis utar, et ad vanitatis obtutum tremebat. Nisi certo statu ^m inquit Paulinus, dirigentes animi momenta libremus, de ipsa humilitate capiemus superbiam; et evanescescet species pietatis, si per laudem paupertatis obrepat inflatio. Et quid proderit curuisse divitibus, si remanemus divites*

A vitis? ⁿ Alibi miratur quod res magna putaretur, quia de re perenne salutem mereatus fuisset æternam, et perpetuis caduca mutasset; quod terram vendidisset ut cælum emeret, cum Deus imagine servi dejectus mortem crucis passus ipsum multo carius emisset. O miseri homines, inquit ^o alibi, largiri nos aliquid credimus: negotiamur, et liberales habemur, qui avarissimi esse convincimur; et quidem tanto avariores cupidissimis terræ feneratoribus, quanta amplius est cælestia de terrenis, et beata de miseris seris egenisque rebus emere, quam terrena terrenis, et labentibus lapsura mercari, et Dominum quam hominem fenerator. Hoc sibi ad salutem necessarium fuisse dicit.

^p 2. In publicis ^q inscriptionibus in exemplum reis et peccatoribus se supponit, qui lisis nummis crimina sua redimerent, dum ^r alii perfectum eum dicerent, cum ad ^s ingressum et januam solummodo se pervenisse, non ad metam, existimaret. *Temporalium, inquit, ^t quæ in hoc seculo habentur bonorum relictis sive distractio, non decursus stadii, sed ingressus; nec ut meta, sed janua est. Non enim athletam vincit cum exiit, qui ideo nudatur ut incipiat dimicare, cum legitime certaverit coronandus. Et natorum amnem interpositum superaturus exiit; nec tamen hoc tanto apparatu quod se dispoliaverit transnabit, nisi totius corporis nisu, et omnium scita mobilitate membrorum, propulsu pedum, et renigio brachiorum, et lateris illapsu torrentis impetum scindat, et laborem nutationis exhauriat. Eodem sensu ^u persequitur, allegorice exponens luctationem **18** Jacob de nocte cum angelo, torrente antea transmissa, et præmissis curarum suarum oneribus. Ad Augustinum scribens assimilat se homini, qui vestimentis onerantibus se exiit ut fluvium trajiciat. Idcirco, inquit ^v, ego levare me sarcinis, et vestimentis onerantibus exuere curavi, ut undosum hoc quod inter nos et Deum peccatis interlatrantibus separat, præsentis vitæ salum omni amictu carnis et cura diei sequentis, jubente et adjuvante Christo, expeditus enatem. Alias præterea ejusdem generis subdit similitudines. Hæc est illa, inquit ^w, profligatis emenda patrimonii margarita, sed non statim emitur cum ejus pretium præparatur, quia plurimæ interveniunt huic commercio difficultates, aut enim mare interjacet, aut prædo intercipit, aut cupidior præveit, aut præfertur opulentior. Ideo ne existimes jam et comparasse nos omnium, quia vides pretium præparasse, neque edificasse jam domum, cui edificandæ locum fecimus, cum visibiles divitias, supellectiles, pecuniam, patrimonium velut sordidos aggeres et importunam rudus egessimus, ut in corde purgato, quasi in terra viva, firmius stabilioris edificiæ fundamenta jaceremus. Vendendo igitur omnia et erogando pauperibus se solummodo primam præcepti evangelici partem adimplevisse putabat; et cum magnæ molis superesse verbum cerneret, *Veni, et sequere**

^a Sacch. Vit. Paulin. p. 664. ^b Paulin. ep. 3, n. 3. ^c Ep. 4, n. 3. ^d August. ep. 51, n. 6. ^e Ibid. ^f Ibid. ^g Aug. ep. 186, n. 41. ^h Paulin. ep. 40, n. 10. ⁱ Ibid. ^j Ep. 21, n. 1. ^k Aug. ep. 51, n. 6. ^l Paulin. ep. 49, n. 11. ^m Carm. 24, v. 591. ⁿ Ep. 52, n. 19. ^o Ep. 52, n. 5 et 4. ^p Ep. 24, n. 2 et 3. ^q Ibid., n. 7. ^r Ibid. ^s Ibid., n. 8. ^t Ep. 4, n. 4. ^u Ep. 24, n. 20.

me (Matth. xix, 21), istam altiore difficultatem attendens, verebatur ne secundam non posset perficere. Cum videas, inquit ^a ad eundem Severum suum scribens, *quantæ molis verbum supersit, cum ipse Dominus majestatis adjiciat: Et veni, sequere me (Ibid.)*: Istam potius difficultatem considera, et dilatato corde metire, tunc intelliges majores tibi causas pro nobis superesse sollicitudinæ, quam esse gratulationis. Facile enim nobis bona vel onera apposita pulchrum remittentibus exciderunt: et quæ nobiscum non intuleramus in hunc mundum, nec poteramus efferre nobiscum, quasi mutuata reddidimus, nec ut culam & carne distraximus, sed ut vestem a corpore deposuimus.

3. Solerti humilitate exponit se mundum omnia vendidisse. Non enim pecuniam tantum, inquit ^b, et fundos, et extraneas facultates, sed etiam animi nostri internas opes, quæ vere nostra substantia est, possidemus: hanc vendere, hoc est obvenare a nobis, tanto major victoria, quanto altior difficultas est ingenua quam apposita seponere, et intus infra divellere, quam affra extrinsecus rejicere. Et alibi ^c, Nunc opus est ut quæ vere nostra sunt dependamus Deo, hoc est cor et animam et corpora nostra exhibentes in hostiam vivam, ut scriptum est (Rom. xii, 1), *Domino, nosque ipsos ædificantes ei in templum sanctum. Orate solliciti*, inquit alibi ^d, *ut tanto ore vel munere Dei dignum cor accipiamus, et qui accepimus contentum patrimonii, accipiamus etiam nostri contentum. Sed et supra satis ex Hieronymo demonstravimus e hunc levitissimæ fidei virum non solum divitias, sed et seipsum Domino obtulisse; qui contra diaboli tergiversationem nequaquam pellem pro pelle; sed carnes, cor et ossa, animam suam et membra omnia Deo consecravit. Etiam alibi docet ^f Paulinus: *Viam vitæ nobis (Dominus) perfectionemque virtutis non in vendendis tantum prædiis et pretiis erogatis, sed in sui sectatione proposuit, et quia dixerat: Cum exaltatus fuero omnia ad me traham (Johan. xii, 32), ideo dicit: Veni, sequere me (Matth. xix, 21). Beatus qui tam proximo intervallo sequitur ut dicat: Adhæsit anima mea post te (Psal. lxxii, 9). Quod illa tantum caritas dicere potest, quæ finis præcepti et plenitudo legis est (Rom. xiii, 10); id est de corde puro et bona conscientia, et fide non ficta (I Tim. i, 5) se ita inserit et offigit Deo, ut nihil extra Deum amans dicat: Et ego semper tecum (Psal. lxxv, 25).* **19** Quare totus labor et plenum opus nobis in observantia et in exploratione cordis nostri est, cujus tenebras, vel abstrusas in eo incincti latrbras videre non possumus, nisi defæcato ob externarum rerum curis animo et intus ad semetipsum converso. *Ædificaturus nos (Deus) ea itinere quo post se vocat, isto opere preparat quo, venditis rebus, absolvi prius anadet: quarum cura vel umor, quoniam mentis ipsius perstringit aciem, et animam ab interioribus suis abductam ad exteriora sollicitat, dicit etiam nobis per Prophetam: Vacate et ri-**

A dele quoniam ego sum Dominus (Psal. xlv, 11). Nonne et hic videtur dicere: Non potestis duobus dominis servire (Matth. vi, 24)? Non enim otium suadet hoc verbo, qui instanter orare et vigilare nos monet ne intremus in tentationem (Matth. xxvi, 41); sed vacare a seculo ut occupemur sibi, vacare ab his negotiis quibus implicati otiamur Deo. Itaque novitatem vitæ in nobis ædificantes necesse est, ut vetustatem destruamus (Rom. vi, 6); et quia nullum tenebris cum lumine et manumore cum Christo potest esse commereium (II Cor. vi, 15), oportet ut novis vetera mutemus; et occupationis pariter ac vacationis genere converso, implicemur, quibus vacuimus, et vicissim vacemus, quibus fuimus implicati: moriamur quibus vivimus, et vivamus vicissim his operibus ac studiis quibus mortui fuimus: cum vivi, essemus mortui, et mortificantia gerentes, in mortuis viveremus.

4. Tam humiliter de se sentiens Paulinus, in nihilo se aliis præponebat qui sua reservassent bona; cogitabat enim divisiones esse gratiarum et mensuras donationum, quas ut in corporis sui membris unus atque idem dispensator operatur Dominus, diversa in suo corpore distinguens placitis membra muneribus; sed et corpus unum ex diversitate membrorum struens, ut hinc quoque gratia sacri corporis auceatur, si multiplex virtus in una compage numeretur. Sulpicius Severus, quem cum Paulino junctissima prioris vitæ amicitia signaverat, eodem quo Paulinus tempore se Deo dicavit; sed prædia sua conferens Ecclesie, jus utendi fructumque sibi reservavit. Omnem ingenii sui solertiam et industriam adhibens Paulinus ei palmam adscribit, dicens ^h fortius esse manentibus quam alienatis rebus carere; et spernere quod habetur, quam non habere quod sit spernendum; itaque nullam in se esse perfectionem quæ laudetur, sed infirmitatem quæ excusatione tegatur, in laudibus sibi a Severo datis, variis modis etiam seipsum despicit. Nisi forte, inquit ⁱ, *id quoque altiore pietatis consilio facias, ut dum aliena nobis bona verbis indulges, stimulum pudoris suggeras, ut legentes quod esse debemus boni esse discamus, nitamurque nos juxta sermonem suum promere; et forsitan possimus effici quod non sumus? dum erubescimus non esse quod dicimur. Interim tamen dum conscientia non agnoscit fidem sermonis tui, blandimentum spernatur recurrenda. Extra culpam non essent plerique, qui tantæ perfectionis institutum arriperent; si enim fortissima fides non vigeat, accedat amem quoddam incommodum, plurimi animis solent cadere, et erogatorum honorum desiderio teneri. Sed in amore paupertatis et divitiarum contenta semper parem, generosum et constantem se præbuit Paulinus. Cum Severus, quem jamdiu ad se invitabat Nole degens, ad eum scripsisset se credere ita eum futurum esse brevi pauperem, ut ulterius non auderet illum invitare: Paulinus respondet ^j hæc comitatis jocum*

^a Ep. 24, n. 5. ^b Ep. 40, n. 11. ^c Ep. 24, n. 6. ^d Ep. 40, n. 11. ^e Hieron. ep. 54. ^f Paulin. ep. 21, n. 9, 11 et 12. ^g Paulin. ep. 24, n. 2. ^h Ibid., n. 7. ⁱ Ibid., n. 1. ^j Epist. 11, n. 13.

esse; et fatetur nihil se præoptare tantæ libertatis hono. cum tam intima circumcisio plena esset perfectio. *Nihil habemus* **20** inquit ^a, nisi Christum; et vide si nihil habeamus, qui omnia habentem habemus... et propter quem si nihil habeamus, in ipso omnia possidemus (II Cor. vi, 10). Nunc in ista spiruarum et laborum humo, ne in hortali quidem glebula nos terre limas tenet: sed utinam ita nullus a peccato nobis pulvis hæreret! In Dominum ipsum committis ^b, si putas tum demum de futuram nobis vitam mortalis alimoniam, cum nobis carperit Deus esse possessio (Psal. xv, 5).

CAPUT X.

De Paulini conversione et paupertate SS. Ecclesiæ Patrum Elogia.

1. Toto ^c laudatum orbe Paulinum celebravit factum tam illustre et gloriosum. Præstantissimi quique Ecclesiæ viri qui tunc vivebant illud mirati sunt pene universi, et multis laudibus celebrarunt. Quod ubi cognovit ^d Ambrosius, Sabinum Placentiæ episcopum gaudii sui participem esse voluit, quem plurimi facturum tantum miraculum profecto sciebat. Conjugem a viri propositio non discedere testatur, et præcipue in eo versatur, ut generis splendore adco nobilis viri animum et virtutem commendet, qui coram hominibus Christum tam constantis confiteretur, et sanctæ religionis ac severioris disciplinæ cultum aperte profiteretur. Hujuscæ egregii facinoris magnitudinem et meritum mirum in modum extollit Augustinus ^e quod *Christi gloriam* appellat, et caritatem mirabili gaudio eum verba Domini adimplentem conspicere dicit. *Gaudent*, inquit ^f, *infatigabiter et ineffabiliter fratres tam uberibus et tam excellentibus donis Dei, bonis tuis.* ^g *Fratres non solum qui nobiscum habitant, et qui ubilibet habitantes Deo pariter serviunt; sed prope omnes qui nos in Christo libenter noverunt, salutant, venerantur, desiderant, germanitatem, beatitudinem, humanitatem tuam.* ^h *Laudatur et benedicitur Deus, cujus gratia tu talis es. Ibi exciatur Christus, ut ventos et maria tibi placare dignetur tendenti ad stabilitatem suam. Videtur a legentibus ibi conjux non dux ad molliorem viro suo sed ad fortitudinem redox in essa viri sui... Ibi cedri Libani ad terram depositæ, et in arcæ fabricam compaginæ caritatis erectæ, mundi hujus fluctus impatritibiter secant. Ibi gloria ut acquiratur, contemnitur: et mundus ut obtineatur, relinquitur. Ibi parvuli, sive etiam grandisculi filii Babylonis eliduntur ad peram, vitia scilicet confusions superbieque secularis.*

2. At ardens Augustini in Paulinum amor, quem in ⁱ prima sua ad eum anno 395 data epistola videre est, nullum potest incrementum recipere, et sibi carissimos extunc ei commendavit, sperans eum et sermonibus et precibus salutem illorum operatorum; illum rogat et flagitat ut in Africam venire dignetur,

A ut sciat quantum ibi diligatur et desideretur. In secunda epistola eum ad se invitans obtestatur atque obsecrat in hunc modum: *Non impudenter ego rogo vos, et postulo, et flagito ut in Africam, majore talium hominum siti quam siccitatis nobilitate,* **21** *laborantem venire dignemini. Scit Deus quia non solum propter desiderium meum, neque solum propter eos qui vel per nos vestrum propositum, vel undecumque, fama predicante didicerunt; sed etiam propter ceteros qui partim non audiunt, partia audita non credunt, tamen possunt comperta diligere, vos istis terris etiam corporaliter adesse cupimus.* Tum ad Licentium suum scribens ^k ait: *Vade in Campaniam, disce Paulinum egregium et sanctum Dei servum, quom grandem fastum seculi lujas tanto generosiore, quanto humiliore cererice incunctanter excusserit, ut eam subderet Christi jugo.* Et alibi commemorans ^l quam secure gauderet Paulinus quando Nolam Gothi vastaverunt, nihil habens quod amitteret, eum vocat, *ex opulentissimo divite, voluntate pauperrimum, et copiosissime sanctum.* ^m Hanc honorum abdicacionem miris et debitis laudibus extulit Hieronymus, et adhibuit plena prudentiæ consilia quibus caritatem illius moderaretur: jam quedam commemoravimus, de alio suo loco sermonem faciemus. ⁿ Juliano nobilissimo viro SS. Paulini et Pamnochii exempla proponit, et cum dixisset illos exemplo et eloquio, id est opere et sermone, posse ad majora eum perducere, addit: *Nobilis es? et illi, sed in Christo nobiliores; Dives et honoratus? et illi: immo ex divitibus et honoratis pauperes et inglorii, et idcirco ditiores et magis inclyti, quia pro Christo pauperes et inhonorati.*

3. Hisce tribus Ecclesiæ Latine doctoribus subjungendus est mirifice sanctitatis Turonensis antistes ^o Martinus, qui beatam existimabat seculum cui tale fidei et virtutis exemplum contigisset, illique videbatur Paulinus, summis opibus abjectis, Christum secutus, solus pene his temporibus evangelica præcepta complevisse. Eos qui se adirent, et præcipue Severum, autoritate atque admiratione Paulini semper lacestrabat, illum clamabat imitandum; ejusque exemplum ingerens, dicebat mundi hujus illecebras et seculi onera relinquenda, ut Jesum liberi expeditique sequerentur. Cum Nolam se recepisset ^p opus Dei in eo Campania tota venerata est. Inter Hieronymi opera exstat epistola, quæ ipsi merito adjudicatur. Et quidem ea scripta est dum Paulinus illiusque uxor adhuc vitam agebant: hanc ^q Gennadius adscribit Eutropio presbytero quem in ordine Catalogi Paulino subjungit. ^r Antor ille cum dixisset duplex sepulcrum quod sibi providit Abrahami, non solum præfigurasse sepulcrum in quo corpora mortuorum hominum sepelirentur, sed etiam signasse quietem quam sibi fide sua et opum contentu com-

^a Epist. II, n. 14. ^b Id est, peccas. ^c Sulpic. dialog. 3, c. 20. ^d Ambros. ep. 50. ^e August. ep. 34, n. 6. ^f August. ep. 27, n. 2. ^g Ibid., n. 6. ^h Ibid., n. 2. ⁱ Aug. ep. 27. ^j Aug. ep. 34, n. 4 et 5. ^k Aug. ep. 26, n. 5. ^l Aug. lib. de Civit. Dei, c. 40. ^m Hieron. ep. 13. ⁿ Hieron. ep. 54. ^o Sulpic. Vit. Mart. c. 26. ^p Paulin. ep. 3, n. 15. ^q Gennad. Catal. 49. ^r Inter. ep. Hier. tom. IX, ep. 3 ad Gerontii filius

paravisse, addit: *« Istud sibi sepulcrum et Paulinus A noster nuper ipse divitiis cum sua matrefamilias comparavit, qui conversationi seculi morientes u mundalibus operibus jam quiescant, dicente Apostolo: Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo (Col. iii, 3).... Hoc est illud duplex sepulcrum exterioris hominis et interioris, quies una.... Hoc sepulcrum sibi duplex patresfamilias isti providerunt, qui senatum, honores, divitiis relinquendo, mori viderantur.... Ecce unum sepulcrum in quo conversatio veteris hominis cum crepundis suae nobilitatis absconditur. Sanctus Eucherius b de quibusdam illustribus viris sermonem habens, qui contentis opibus et dignitatibus omnia pro Christo reliquissent, ait: Paulinus quoque, peculiare et beatum Gallie nostrae ornamentum, ingenti quondam divitiarum censu; uberrimo eloquentiae fonte ita in sententiam nostram propositumque migravit, ut etiam cunctas admodum mundi 22 partes eloquio operibusque respersit. Iulius in Chronico ad Annum 425 ait c: Paulinus nobilissimus et eloquentissimus, dudum conversione in Deum nobilior factus. Tyro Prosper de eodem Paulino testatur in hæc verba: d Admirabili exemplo venditis omnibus, cum esset dominus innumerabilium prædiorum, religionem æpeditus elegit.*

CAPUT XI.

Proceres et seculares viri Paulinum imprudentem dicunt. Ille reposita sibi ludibria constanter et fortiter sustinet.

1. At si ex una parte præstantissimis Ecclesie viris erat admirationi et gaudio Paulini conversio, ex altera C proceribus et secularibus viris intoleranda videbatur. Hæc ubi audierint proceres viri, aiebat Ambrosius, e quæ loquentur? Ex illa familia, illa prosapia, illa indole, tanta præditum eloquentia migrasse a senatu; interceptam familie nobilis successionem: ferri hoc non posse, Paulinus dicit f in se congruisse illud Scripturæ: *Inimici hominis domestici ejus (Matth. x, 36)*. Omnes enim divites, g fratres, amici, proximi, liberti, et servi, ab eo defecerunt et debita officia denegarunt; multorum quoque, cum h quibus illi dulcissima et junctissima intercesserat necessitudo, per hoc Paulini propositum facta est divisio, et itinere mutato ab eo dissoluti sunt. Ex eo plane intellexit quam facile carnis et sanguinis vincula rumpentur. Ubi enim, inquit, i nunc mihi consanguinea germanitas? ubi amicitia vetus? ubi pristina contubernia? Evansi coram illis omnibus, exter fratris mei et peregrini filii matris nre. Amici mei et proximi quondam mei nunc a longe steterant (Psal. lxxviii, 9; et xxxvii, 12, secundum Psalter. Rom.), et sicut fluxus decurrens, et ut fluctus pertransiens sic transeunt me, et in me forsitan confunduntur, et erubescunt, ut scriptum est, venire ad na. Frater i illius negligens erat. Viri seculares eum non modo despiciebant et deserebant; sed k propheta-

na, ut ita dicam, vel stulta verba circumlatrabant. Pietatem stultitiam putabant. In operibus servi opus Dei lacescebant, quia eum in suis actibus spernebant; erant enim infideles, aut ex iis qui Christum nomino confiteentes actu negabant.

2. Cum in solitudine Paulinus degeret minus hisce contradictionibus erat obnoxius. At Sulpicius Severus, qui in conversione eum secutus licet inferiori gradu, l de patria non migraverat, laborabat m multum ut pro suo ac Paulini facto rationem redderet. De his conqueritur in epistola ad Paulinum data, qui ei respondens ex sacris Litteris ostendit n quam grave sit eorum crimen, et insuper addit: *Obstrue frater et septi aures tuas spiritus (Eccl. xxviii, 28) ad verba eorum quæ sunt spinæ et sagittæ zabuli, qui in eorum præcordiis latens insidiatur in occulto ut rapiat pauperem Christi.... o Tu autem homo Dei sage ab istis (I Tim. vi, 11); neque ut sapientioribus rationem reddere labores, cum scias penes te principium esse sapientie qui times Dominum (Psal. c, 10). Si stultum putant esse quod gerimus, gratulare conscius tibi quia opus Dei et præceptum Christi geris; et reminiscere quoniam stulta mundi elegit Deus, ut confundat sapientia (I Cor. i, 27), et quoniam quod stultum est Dei, sapientias 23 est hominibus. Talibus autem velle purgari, idem est quod posse Christum ipsum negare, qui erubescentes nomen suum coram hoc mundo, erubescet invicem coram Patre confiteri suos (Matth. x, 55). Tu igitur qui laboras, ut scribis rationem pro meo ac tuo facto reddere, quid facies si non persuaseris hominibus, non ad ædificationem suam, sed ad destructionem tuam tecum de opere Dei disputantibus? Jam erubesces jomque pallebis ut cause peioris assertor, et motus gradu titubabis in via Domini, et de celo in terram relaberis si quæ ædificasti destruis. Multum interest quinam isti sint quibus r ratio reddenda sit. Si discendi studio veni et ignorantiam confitetur, sparge in eum semen fidei et præceptum pando divinum. Si capii verbum, lucratus es Ecclesie fratrem, et ovem Christo. Si vero non eris purem boni seminis germen, et a nocturno patresfamilias cælestis inimico ariania interserente frumentis (Matth. xiii, 25), nocens granen.... suis interim crescit incendiis; refuge et repelle colloquio tuo atque conspectu, ut si tua fide sanari non potes, te suâ infidelitate non valneret; q Sit licet frater et amicus junctor tibi dextera tua, et carior lumine.... Nec metuendum est offensus talium, quæ quidem et optanda nobis est. quoniam de eorum opprobrium nascitur illa merces, quam copiosam Deus promisit in cælis (Matth. v, 12)... Quo nobis arantiam mundi, quæ est odium Christi? r Displicemus ergo his, et gratulamur iisdem nos displicere, quibus et Deus displicet... s t ruantur interim voluptatibus, dignitatibus, opibus suis, si tamen eorum sunt quas istis habere malunt ubi esse desinimus, quam illic ubi esse persistimus. Sibi habeant sapientiam, sibi felici-*

o Ep. 5 ad Gerunt i Blas. b Ibid. Chron. an. 425. c Tyro Prosper. d Ambros. ep. 50. e Paulin. ep. 5, n. 21. f Paulin. ep. 11, n. 3 et 4. g Ibid., n. 5. h Ibid., n. 3. i Paulin. ep. 11, n. 4. j Ep. 1, n. 2 et 3, 6. k Ibid., n. 6 et 7. l Ibid., n. 10. m Ibid., n. 4 et 6. n Ibid., n. 2. o Ibid., n. 5. p Melius edit. Schæ. iste sit cui. q Ibid., n. 5. r Ibid., n. 6. s Ibid., n. 7.

citatem suam, nobis inopiam nostram, ut putant, et A stultitiam nostram relinquunt. Sint prudentiores, dum non sint filii lucis. Sint in hac sua generatione sapientes, dum in illa regeneratione nostra inveniantur exordes. Sint nunc beati vel magis fortunati, per omnia prospera, blandiente seculo, defluentes, mollibus vestiuntur, in domibus regum sicut, dum in laboribus hominum non sint et cum hominibus non flagellantur. Sint divites seculo, quia sunt egentes Dei... ^a Utinam, mi frater, digni habeamur qui maledicamur, et notemur, et conteramur, atque etiam interficiamur in nomine Jesu Christi, dum non ipse occidatur Christus in nobis. Tum demum super aspidem et basiliscum umbaremus, et conculcaremus caput draconis antiqui (Psal. xc, 13). Sed adhuc amico, quod pejus est, seculo solrimur, et in Christo deliciasur laudari, tantum in nomine ipsius B amantes; contristari et tribulari, quod est utilius, recusantes. Memento granum sinapis, de quo semine sumus, si conteratur, accendi magis, et tum demum in vim suam excitari. Quamobrem debemus quasi naturæ nostræ in hac responderere, ut adversis sermonibus contriti inardescamus ad fidem; et eos ipsos qui nos ut minimos hominum, scilicet quasi grenum sinapis, quod minimum est seminum, frangere conantur, uramus. Si vero ii qui desoris sunt rationem a te sancti operis inquirunt, et venenatus de corde viperino linguas in cor tuum vibront; noli dare sanctum canibus, et margaritas tuas non projicias ante porcos (Matth. vii, 6). Et in altera ^b ad eundem Severum epistola: Mundus nos non amat, sed amat Christus: homo negligit, sed Deus diligit. Inimici hominis domestici ejus, sed rursus amici C hominis domestici Dei. Quod hic Severo scribit, id ipsum repetit scribens ad Aprum, qui in eadem persecutione positus omnia fortiter tolerabat. Jam hanc gratiam, inquit ^c, mereris a Domino ut te oderint omnes: quod non feret nisi verus imitator Christi esse cœpisses: non enim odisset hic mundus nisi quod jam a se alienum et sibi videret adversum. Gaudet et exsultat in rudimentis tuis virtus perfectionis operatur. Perpicuum est quam fortiter credideris in Christo, cui jam donatum est pro Christo pati... O beata injuria displicere cum **24** Christo! nobis magis timendus est amor talium quibus sine Christo placetur... ^d Vide ab initio unde ceciderimus, et intelliges quod divinæ sapientiæ pietatisque consilio reformemur ad vitam: in Adam quippe superbia ruinus, atque ideo humiliamur in Christo, ut peccatum sceleris antiqui contrariæ virtutis obsequio diluamus; et qui superbiendo offendimus, serviendo placemus. ^e Exsultemus itaque et gloriemur in ipso, qui nos et pugnam et victoriam suam fecit... Nos igitur taceamus istis loquentes ad Dominum silentio humilitatis, et voce patientiæ: et tunc ipse qui invictus est pugnabit pro nobis, et vincet in nobis... ^f Inconfusibilem operatorem, sicut hilarum

datorem, diligit Deus, proinde stabiles in fide veritatis et operatione justitiæ, talium vel odia vel convitia vivenda, melius quam loquendo, arguimus.

CAPUT XII

Paulinum tanquam leviter immutatum incusat Ausonius, et expostulat cum eo de intermissione litterarum. Amorem et reverentiam ei contestatur Paulinus.

1. Cum in solitudine degeret Paulinus, seculi amicorum contradictionibus minus patebat; attamen in eum carmine scriptis epistolis ablatravit Ausonius, quem ut patrem Paulinus venerabat: qui Ausonius ^g licet Christianus, erat carnalis adhuc homo, nesciens quæ sunt spiritus. Crebris antea ^h litteris se invicem salutabant Ausonius et Paulinus; at post Hispanicum secessum nihil scribens Paulinus noster, aut cum litteræ non redderentur, et jam ⁱ fama increbresceret eum abdicare seculum et patrimonium vendere constanter statuisse, et falso ex rumore crederetur ^j vastas quasdam inhabitare solitudines ab hominum societate remotissimas, ad eum grandem fecit epistolam ^k, in qua suam queritur labefactari amicitiam ac dissolvi, et eum dicit impium. Tum illum obtestatur atque obsecrat ut illius criminis non fiat conscius, et queritur quod in Hispania tam remotus ageret. Quietem et delicias villæ suæ apud Santones describit in Novero, qui ^l Novalarius pagus esse creditur, Gallice *les Nouliers*, prope S. Johannem de Angeriaco. Inter hujus villæ commoda ecclesiæ vicinitatem cunctat, sed his omnibus amicum suum præferre se asserit, quem votis precibusque vocat. Isthæc epistola ^m quantum jam annuum in secessu Hispanico agenti Paulino reddita fuit: itaque cum nihil rescriberet Paulinus, aliam item ad eum misit epistolam ⁿ Ausonius in qua de illius silentio conquestu iterum proditæ crimen amicitiae objectat, variosque ostendit scribendi modos quibus uti posset si prodi timeret; at rogat ut ipsius ^o Tanaquil illud nesciat, sic enim Paulini uxorem malo nomine vocabat. Nescio an ad Therasiam respexerit Ausonius, an ad Eugenii turbas qui Hispaniam, ut credimus, nondum subjugaverat, cum Paulinum metuere dixit ne interciperentur litteræ. Tertiam ^p item scripsit epistolam quæ intercudit: in hac, ut puto, conquerebatur Ausonius quod jam triennio a patria abesset Paulinus, et ad musas reditum precabatur. Quartam **25** ^q insuper addidit, in qua pergit queri de fastu quo Paulinus rescribere dedignaretur: tum demum subjungit Hispaniæ pagos, ninguida Pyrenæi loca et vasconum saltus moros Paulini dulcissimos vertisse: eumque mentis inopem, cœtus hominum vitantem, et atræ bilis morbo laborantem dicit, ac tandem Musas precatur ut Paulinum ad poesin revocent.

ANNO CHRISTI 395.

2. Ignoramus an alias ad S. Paulinum epistolas

^a Paulin. ep. 1, n. 8. ^b Ep. 11, n. 4. ^c Ep. 8, n. 2. ^d Ibid., n. 3. ^e Ibid., n. 4. ^f Ibid., n. 5. ^g Baron. an. 394, § 83. ^h Auson. ep. 24. ⁱ Auson. ep. 25. ^j Auson. ep. 25. ^k Auson. ep. 25. ^l Vinet. Not. ad Auson. p. 485. ^m Paulin. carm. 10, v. 1. ⁿ Auson. ep. 24. ^o Ibid., v. 31. ^p Vid. Auson. ep. 25, v. 4, et Not. p. 568. ^q Auson. ep. 25.

scripserit Ausonius, ut a strictioris vite Instituto cum revocaret: at quæ diversis annis carmina, seu potius incantamenta, fuerunt missa, fecit Deus ut sero admodum redderentur, a quarto scilicet anno ex quo nihil ab eo litterarum acceperat Paulinus, ut sane validior factus laitantis diaboli insidiis et tentationibus obsisteret. Tandem b quadriennio post tres simul recepit epistolas, eam nempe cujus initium est, c *Proxima quæ nostræ*, d *Quarta tibi hæc*, eam quoque quæ sic inchoatur, d *Quarta tibi hæc*, cum altera quæ intercidit. Hisce tribus epistolis etiam metrica epistola e respondit Paulinus, cujus initium elegia, est veluti quædam prælatio, quam sequuntur versus iambici trimetri et dimetri, in quibus ei reddit rationes cur musis renuntiaverit, et bona abdicavit. Tum ostendit quam gratia Christi B totum immutans hominem ipsam sibi penitus vendicasset. Fatetur se Ausonio omnia debere, et protestatur se semper eum coluisse, colere, culturumque etiam pietate mansura post mortem: tandemque alias Ausonii querelas his confutat versibus f:

Huic g vacantem, vel studentem, et deditum,
In hoc reponentem cuncta,
Ne quæsa solum, neve perversum putes...
Sed cur remo us tandem degam arguis,
Ploque motu irasceris:
Conducit istud, aut necesse est, aut placet:
Vesiale quæquid horum erit.
Ignosce amanti, si geram quod expedit
Gratæ, si vivam ut libet h.

CAPUT XIII.

Ausonii querelas fortiter refutat Paulinus

1. Versus iambicos sequebantur i hexametri in quibus aspera Ausonii dicta fortiter refutat heroico l scilicet carmine, *Desere me patriis*, quo quartæ respondet Ausonii epistolæ, k *Quarta tibi hæc*, et tertix quæ excidit in qua Ausonius Paulinum jam l triennio absentem querebatur, nec non secundæ m *Proxima quæ nostræ*, in qua Therasiam Ausonius *Tanaquilam* vocabat. Cumque Paulinus o dicat Ausonium Hispaniæ oppidula nominare, tacitis urbium nominibus Casaræ r Augustæ, Tarracenis et Barcinonis, quæ cum habeantur in epistola Ausonii o prima, hanc nondum Paulinam tunc recepisse inde manifestum est. Postquam igitur r primo conquestus est Paulinus quod Ausonius non Christum vite nostræ autorem, sed Musas deprecatus fuerat ut Paulinum ad poesin revocarent, ait conversionem suam esse vere mutationem Excelsi quam solus Deus operari poterat: et si quid in alio 26 est quod Christus amet, letari et ipsam oportere, ad quem ut ad magistrum pars laudis et præmii pertineret, ne maxima perdat præmia, detestando bona suis orta fontibus: se non incolere solitaria loca sanctis anachoretis usitata quorum virtuti minime accedebat, nec Bellerophonteo vitio laborare, neque uxorem

Therasiam esse Tanaquilam, ut exprobraverat Ausonius, sed Lucretiam. Hinc dicit Paulinus q:

Utinam justus me carpere livor
Incipiat, Christi sub nomine probra placebunt.
Non patitur tenerum meus Numine firma pudorem
Et laus hic contempta re ut mihi iudice Christo.

Tunc locum r gratissimum non longe a mari incolebat Paulinus, et Barcinonem, ut videtur, ubi hoc et insequenti anno mansisse alias s demonstrabitur. Sed et si ninguidos Pyreneos montes, et vastissimos (tunc in Hispania) Vasconum saltus habitasset, l barbaricos non iudisset mores. Hos sibi jocos non placere, eosdemque sibi licitos fuisse scribit ad Ausonium:

Multa jocos pateant; liceat quoque ludere licetis.
Sed lingua mulcente gravem interlidere dentem,
Ludere blanditiis urentibus, et male dulces
Fermentare jocos satiræ inordatis aceto.
Sæpe poetarum, non quam deceat esse parentum n.

Uxoris v honorem defendit, et tandem conversionis suæ causas Ausonio exponit, dicens x se seculum lugere et bona abdicare velle, ut Christo iudici securus possit occurrere. Quod si quis mentis errorem esse iudicet sic iuxta Christi leges vivere:

Juvat hoc, nec pœnitet hujus
Erroris: stultus diversa sequentibus esse
Nil moror, æterno mea dum sententia legi
Sit sapiens y.

Denique præclaram Christi confessionem ita claudit, et quasi trabali clavo ligit:

Si placet hoc, gratæ tui spe divite amici;
Si contra est, Christo tantum me lingue probari z

2. Ausonio insuper respondit alio carmine aa *Continuata meæ*, in quo non jam suscepti instituti reddi rationes; sed protestatur se semper cum omnibus officiis excoluisse, colere, culturumque etiam pietate mansura post mortem, easdem in animis a corpore separatis affectiones mansuras existimans. Illud poema bb primæ Ausonii epistolæ respondet, et cuius alteri in qua idem Ausonius Therasiam marito implerare incusabat: aliquando post tres alias, duas hæc simul litteras forsau recepit Paulinus.

CAPUT XIV.

Junctissima Paulini cum Severo necessitudo.

1. Jam supra cc observavimus junctissimam Paulinam inter et Severum in sæculo intercessisse amicitiam, quam postea neuter unquam dissolvit, quia dd ambo pariter ad Deum conversi, in Christo semper coheserunt, pariter in caritatem ejus animati uno et tenore propositi et tempore conversionis; ita ut, cum Sulpicius Severus qui eum gaudio majorem in Paulino gratiæ copiam recognoscebat, ad Paulinum scripsisset ee ex duobus qui fuerant in agro unum assumptum, relietum alterum, Paulinus sic respondeat: *Cur in nos oneroso, et de te falso loqueris. ff Eramus,*

a Paulin. carm. 10. b Ibid. c Auson. ep. 24. d Auson. ep. 25. e Paulin. carm. 10. f Ibid., v. 81. s Deo. h Ibid., v. 97. i Paulin. carm. 10, v. 14. j Ibid., v. 105. k Auson. ep. 25. l Paulin. carm. 10, v. 105. m Auson. ep. 24. n Paulin. carm. 10, v. 222 et seq. o Auson. ep. 25. p Paulin. carm. 10. q Ibid., v. 185. r Ibid., v. 252. s Cap. 14 et 15. t Paulin. e. 10, v. 201. u Paulin. carm. 10, v. 160. v Ibid., v. 190. w Ibid., v. 293. x Ibid., v. 285. y Ibid., v. 550. z Paulin. carm. 11. aa Auson. ep. 25. bb Cap. 2, n. 4. cc Paulin. ep. 11, n. 6. dd Ibid., n. 6. ee Ibid., n. 5 et 6. ff Ibid., n. 5 et 6.

quidem, et singillatim **27** duo, cum in nobis caro rebellis a spiritu dissideret. . . Duo fuimus, sed quando cum illis fratribus combinabamus; quorum a nobis ver hoc propositum facta divisio est. . . Nunc vero propitius Christo, qui fecit utrumque unum, et duo unum sumus, quia unus spiritus in duobus. . . Quo impensiores debemus bono Domino gratias, quod respicere dignatus in humilitatem nostram, cum pariter in agro invenisset, pariter ut geminos ab utero carnis extraxit, et pariter assumpsit. Duo enim fuimus in agro, sed omnipotentia Dei, ausim dicere, ita de nobis unus assumptus est, quod neuter est relictus. . . Non simus ingrati Deo qui non unum ex nobis, sed unum assumpsit in nobis.

2. Haec amicitiae ^a necessitudo omnibus vere Christianis communis est, sed in Paulino et Severo specialis erat et peculiaris. Multi spirituales viri, et sancti non pauci, ob Christi gratiam Paulinum diligebant, quorum affectus maximi pro patria, et parentibus, et patrimoniis ipsi erant, ea tamen quae ab illis acceperat bana largius atque pretiosius in suo Severo compensata reputabat. Illud in te, inquit ^b, speciale nobis donum est, quod praedestinos nos invicem nobis in caritate Christi junctissima prioris quoque vitae amicitia signavit. . . . Nam in haec qua modo interventu Dei nectimur copulam, per consuetudinem illius familiaritatis inolevimus. . . . ^c In te uno, quae accepimus bona si computemus, omnia nobis nostra in te largius atque pretiosius compensata reputabimus. . . . ^d Pro parentibus, et fratribus, et amicis tu nobis factus a Domino es, qui et parentum cura anxius, et fraternam dilectione sollicitus, et tota non fictae amicitiae fide sedulus, omnibusque in nos pietatis visceribus effusus, assiduus nos literis adeas, blandissimis salutis mulceas: ^e Tuus erga humilitatem nostram officii alios anteverterax, omnibus nostris, ut saepe testati sumus, et amicis studiosior, et proximis religiosior, et fratribus diligentior. Ideo eum maxime amabat. Quid extorques, inquit ad eundem ^f, ut te plus amemus? crescere summa non recipit. . . amoris tui cumulum facere non possumus. Si potest mare superfluere obices suos et quaecumque naturalem plenitudinem servavit incrementum temporale sentire, potest et caritas in te nostra cumulari: quam suo fine complemus, cum te sicut nosmetipsos diligamus. Idcirco ^g summum in eo jus animi se habere praesumebat Paulinus.

3. Paulino ^h et Severo fuerat commune votum ⁱ sese Nolam recipiendi. Hocce anno 395 Severo scripsit Paulinus ^j epistolam quae excidit, in qua dicebat se in Barcinonensi civitate consistere; ubi diu commoratus fuerit cum Sulpicio Severo ad eum ^k litteras rescripserit Elusone per hominem suum, qui octava die Barcinonem pervenit octoginta duas circiter leucas ab Elusione dissitam. Quam Elusonem in Gallia Narbonensi Itinerarium Burdegalense collocat

A a Tolosa duodecim fere leucas distantem, et tredecim saltem a Carcassona, circa urbem Podium ad Lertium, in finibus Tolosanae diocesis.

CAPUT XV.

Barcinone Paulinus presbyteratu initiatur invitus

1. In votis habuerat Paulinus, ut superius observatum est ^k, ultimum ^l in Ecclesia tenere locum, indignum se putans ^m inter sacerdotes **28** collocari, ut qui in domo Domini domesticus fieri ac benedicere solemniter Dominum non auderet recipere. Quod si tandem ad sacerdotium adigeretur, cum indignum se tam augusta muneris sanctitate duceret, per gradus paulatim eveli, perque longam servitutem se reddere digniorem volebat, et ad tumulum S Felicis Deo servire statuerat, ⁿ fores ecclesiae aperire, mane limina munditiis curare. nocte sacris servare excubiis, et in munere isto claudere vitam: Sed cui placuit segregare me, inquit Paulinus ^o, ab utero matris meae, et ab auxiliis carnis et sanguinis ad gratiam suam trahere (Gal. 1, 15), eidem placuit inopem me omnis boni meriti suscitare de terra, et de lacu miseriarum ac de luto foecis educere, ut collocaret me cum principibus populi sui (Psal. cxii, 8), et partem meam in sacerdotum sorte poneret: ^p ut dum curro in odorem unguentorum ejus, fierem gutta ejus unguenti quoad descendit in barbam Aaron (Psal. cxxxii, 2). Cum igitur ^q in ecclesia Barcinonensi divinis interesset officiis die Domini quo nasci carne dignatus est, repentina vii flammatae plebis correptus est ut presbyter crearetur, sicut Hippone ante tres annos Augustino contigerat. Haec populi contentio multum sane negotii molestiaeque Paulino concivit, quia Nolam secedere statuerat, et illud tanquam novam insperatumque placitum divinae voluntatis expavit ^r. Et quia si in Barcinonensi Ecclesia presbyteratu initiaretur, eidem Ecclesiae juxta canones se alligari intelligebat, et quia monasticae vitae consilium fixum haerebat pectori, promotioni suae consentire noluit; sed tandem illi concessum ^s est ejus quam optaret, Ecclesiae servitio se mancipare. Itaque quamvis ^t euperet calicem istum a se transire, nihilominus sciens Christum dixisse: Non veni ministrari, sed ministrare (Matth. xx, 28), necesse sibi fuisse judicavit dicere Domino: Verum non mea voluntas, sed tua fiat (Luc. xxii, 42); et tandem se consecrari ^u permisit ea lege ut diocesi certae non alligaretur, in sacerdotium tantum Domini, non etiam in locum Ecclesiae dedicatus. Ita Antiochia S. Hieronymus ^v a Paulino ejusdem urbis episcopo presbyter fuit creatus circa annum 378. At ^w Paulinus noster anno 395 presbyter factus est, si Nolam (ut putamus) anno 394 se receperit; aut anno 392, si Nolam anno 393 secesserit, eo ^x scilicet anno quo se ad iter Nolanum

^a Paulin. ep. 41, n. 5. ^b Ibid. ^c Ibid., n. 4. ^d Ibid., n. 5. ^e Epist. 25, n. 2. ^f Ibid., n. 1. ^g Epist. 5, n. 22. ^h Epist. 1, n. 10. ⁱ Ibid. ^j Ibid., n. 11. ^k Cap. 7, n. 2. ^l Paulin. ep. 4, n. 4. ^m Epist. 2, n. 2. ⁿ Ep. 1, n. 10; et carm. 12, v. 36. ^o Ep. 4, n. 4. ^p Ep. 2, n. 2. ^q Epist. 1, n. 10; ep. 4, n. 4; et ep. 2, n. 2. ^r Epist. 4, n. 10. ^s Ibid. ^t Ep. 2, n. 2. ^u Ep. 1, n. 10. ^v Chiffi. p. 158. ^w Paulin. ep. 1, n. 20 et 11.

parabat sub proximum Pascha. Quod si ^a dies Domini A quo presbyter creatus est diem dominicam designet, non festum diem Domino sacrum, dicemus eum anno 393 consecratum dominica die caque Christi Nativitati sacra, cum eo Christi anno 393 esset littera dominicalis B, et incurreret in viii calendas Januarii dominica dies. Initiatus ergo fuit sacerdotio ^b Lampio Barcinonensi episcopo, qui ^c ut videtur, suffectus fuerat S. Paciano sub Theodosio ante annum 392 vita functo.

2. Jam vero quo animi sensu, quanta submissione, quanta reverentia Christi jugo colla suböderit, ipse persequitur: ^d *Data, inquit, cervice in jugum Christi video majora me meritis et sensibus opera tractare; jamque arcanis et penetralibus Dei summi receptum et insertum communicare caelestia, et Deo propius admotum in spiritu ipso Christi, et corpore, et splendore versari. Vix adhuc intellectum sacrae molis capio mentis angustiis; et onus muneris mei conscias infirmitatis horresco: sed is qui sapientiam parvulis dedit (Psal. xviii, 8), et ex ore infantium atque lactentium perficit latidem sibi, potens est in me opus suum perficere et munus ornare; ut se dignum faciat quem ab indigno vocavit. Digna digno ^e et humili sacerdote verba!* Quanta autem humilitate altari deserviret et tractaret mysteria pietatis, ex his quae precesserunt et proxime sequuntur colligere est. Sic enim scribit ad Amandum paulo post consecrationem suam: ^f *Præventi igitur a Domino, et apprehensi ab eo quem necdum apprehendimus, deservimus altario Dei, et mensis salutaribus ministramas, jam nomine officinae seniores, sensu autem adhuc parvuli, et sermone lactentes. Quod ministerium ut bene ministrem, et gradum bonum mihi acquiram, et sciam qualiter oporteat me in domino Dei conversari et tractare mysterium pietatis, tu, domine venerabilis et frater, et domine in Christo nobis, ora Dominum in omni bono divitem, ut abundemus fide, et sermone, et scientia, et omni sollicitudine. . . Præterea ipse epistolis tuis nos sæpe usurue necessarioris supplementis; enutritus enim sermonibus fidei et bonae doctrinae, quam a puero in sacris litteris subsequutus es, informa nos ad regulam directionis, pasce nos spiritali cibo, id est verbo Dei, qui est verus et vivens panis, et esca justorum qui ex fide vivunt. Igitur quia facti sumus de oribus pastores, et positi sumus in fundamento apostolorum et prophetiarum, erudit et confirmate manus ad edificandam scientiam, ut lapide qui factus est in caput anguli discam parietem utrumque connectere, et in templum sanctum atque in habitaculum Dei, corpora et corda fide mundata construere; per arma Apostoli potentia Deo omnem etationem extollentem se adversus scientiam Dei captivam ducere, onum intellectum ad obediendam Christo pervenire, evangelicam securim arborum radicibus admove, et gladio spiritus, id est verbo Dei, interficere peccatores*

*terrae, et acuto catholicae fidei omnia jacula e.udentia nequissimi extinguere et certamine decerto, cursuque decurso, fide servata, ministerio impleto, expectore illud quod Dominus in illa die justus iudex reddet omnibus qui diligunt adventum ejus (II Tim. iv, 8). Paulina etiam humilitas in eo elucet quod Augustinum presbyter fratrem vix aunderet appellare; ita enim ad eum scribit: ^h *Præsumptione igitur non mea, sed placito et ordinatione Domini, fraternitatis tuae mihi praedus usurpans, tanto indignus honore me agnoscere, quia te pro tua sanctitate certo scio non alta sapere, sed humilibus congruere.**

ANNO CHRISTI 394.

CAPUT XVI.

Sulpicium Severum ad Nolanum secessum invitat Paulinus. De sua ad sacerdotium promotione Amande scribit

1. Hoc ⁱ anno cum Paulinus Nolanum secesserit, primum in laudem S. Felicis carmen natalitium ad anni Christi 394 mensem Januarium pertinere opinamur, scriptumque fuisse in Hispania, unde Nolanus post Pascha proximum profecturus sic patronum suum Felicem alloquitur ^k:

Jam desideris immenso tempore fessis
 Consule: jam vel sero memor miserere tuorum:
 Perque orbem, magni qui nos procul æquore ponti
 Disparat, obrutis quæ nos inimica retardant,
 Paude vias faciles, et, si properantibus ad te
 Invidus hostis obest, objecta repagula pelle
 Fortior adversis, et amicos provehe cursus.
 Seu placeat telluris iter, comes aggere tuo
30 Esto tuis: seu magna tui fiducia longo
 Sna deat ire mari, da currere molibus undis,
 Et famulis famulas a puppi suggere ventos.
 Ut Campana simul Christo duec litorea veeti,
 Ad tua mox altari rapiamur culmina cursu,
 Inque tuo placidus nobis sit limine portus.

Nec solum Paulino metuenda erant diaboli conamina, sed et pericula commissi Theodosium inter et Eugenium Occidentalis imperii usurpatorem ^l belli, quod non nisi mense Septembri hujusce anni absolutum est. Ille est forsitan hymnus ^m quem Alypius hoc eodem anno legerat. Vidimus supra ⁿ Sulpicium Severum Elusione anno præcedenti Paulino scripsisse, quod bona abdicare statuerat ac seculum fugere, et laborabat multum ut pro suo ac Paulini facto rationem redderet. Respondit ^o ei Paulinus paulo ante Pascha, et maximum illi gaudium testatus est de accepta ejus epistola, qua illius in pietate profectum cognosceret, eamque docet quomodo responderet iis qui ipsos despectui haberent, ut ^p supra retulimus. Scribit se ita consecratum presbyterum quod nulli Ecclesiae sit alligatus, sicque voti communis sese Nolanum recipiendi salvum esse rationem. Itaque eum hortatur ut Barcinonem veniat ante festum Pascha, qui dies anno 394 erat 2 Aprilis, si ipso sacerdote sacras ferias concelebrare vellet; aut saltem si jam in itinere Nolano vellet occurrere, statim post Pa-

^a Paulin. ep. 1, n. 16. ^b Ep. 3, n. 4. ^c Hieron. Catal. c. 106. ^d Paulin. ep. 1, n. 10. ^e Ep. 2, n. 2. ^f Ibid. n. 3. ^g Ibid. n. 4. ^h Ep. 4, n. 5. ⁱ Chiff. p. 143. ^j Paulin. carn. 12. ^k Ibid., v. 18. ^l Rull. lib. v, c. 33. et Ambros. de Fu. Theo. los. ^m Paulin. ep. 3, n. 4. ⁿ Cap. 14, n. 5. ^o Paulin. ep. 1, n. 10. ^p Cap. 11, n. 2.

seha proficiscatur; statuerat enim Paulinus, elapsis A feriis Paschalibus, Barcinone per Gallias in Italiam proficisci. Dicit se sperare quod Severum flagrantius desiderium ipsius inspirabit, ne ultra Pascha tempus differat; additque iter breve esse et facile, cum ipsius Severi puer de Elusone octava die Barcinonem pervenerit. *Verum quid de spatio agimus, inquit, si nos desideras, via brevis est: longa, si negligis.*

2. Sub idem tempus scripsit ad Amanum epistolam secundam in qua de consecratione sua multa scribit, quæ capite b superiori enarravimus. Quandoque tanquam c ad plures in ea sermonem facit, intelligens profecto aut clericos Burdegalensis Ecclesie, aut ipsum Delphinum episcopum. Cum Anando d commercia litterarum habuisse videtur Paulinus, unamque ab Amando accepisse diu desideratam epistolam. Hanc de Paulini episcopatu, non presbyteratu, interpretatur e Chiffletius. Nonnulla illius opinioni favent; nec mirum esset Paulinum eadem vi multitudinis coactum suscepisse episcopatum, qua sacerdotium. At satis aperte declarat f ipse Paulinus se ex ove pastorem factum, et laicum in apostolorum fundamento positum; seque presbyterum innuit g his verbis: *Jam nomine officioque seniores*

CAPUT XVII.

In Italiam venit Paulinus. A S. Ambrosio amanter ac honorifice excipitur, male a Siricio Romano pontifice.

1. Omnia conducunt ut credamus Paulinum statim post Pascha, sicut statuerat, per Gallias Nolam venisse; quidam h enim existunt illum in hanc remeasse regionem ut reliquorum honorum suorum auctionem faciendam curaret. Vinum velis Narbone sibi esse scribit i 31 ad Severum quem rogat ut Nolam pervendum procuraret. Narbone in Italiam parat iter mari, ubi quadam tempestate cometas patronum Felicem reclamavit, ut natalitio anni sequentis carnine patet j :

Et maria intravi, duce te, quia cura pericli
Cessit amore tui: nec te sine; nam tua sensi
Præsidia, in Domino superius castris aspera Christo,
Semper ro et teris te propter tutas et undis.

italiam ingressus k S. Ambrosium vidit, cum in epistola l hoc eodem anno scripta dicat Paulinus se ab eo in fide incutitum et in sacerdotii ordine factum, ac eum de suo clero censi voluisse etsi diversis degeret locis. Hanc gratiam legibus Ecclesie non consentaneam, m Paulinum acceptam habuisse putat Baronius, additque eum fortasse in clero Medinolanensem ideo cooptatum ab Ambrosio, ut post se haberet in sede successorem. Constat tamen n Ambrosium sibi successorem designasse S. Simplicianum. Post o Baronium p Sacchinum et Chiffletium nonnulli

Paulinum venisse Mediolanum censuerunt ut ibi Ambrosium videret; q melius dixissent Florentiam quo jam ab anno 395 se receperat Ambrosius ut tyrannum Eugenium fugeret, et per id tempus ut plurimum Florentiæ commoratus Ambrosius, nonnisi inense Augusto anni 394 r Mediolanum rediit.

2. Paulinus tandem Romam advenit, ubi pro suo merito et generis qualitate fuit honore ac veneratione ingenti exceptus a populo, et præcipue a S. Domnitione Romane Ecclesie presbytero, quem s sanctissimum parentem vocat, a proceribus viris Romanis SS. Pammachio et Macario, t absque maximo numero Dei servis. At u quorundam clericorum sensit invidiam, ipsiusque etiam Urbici papæ, ut vocat Paulinus, hoc est Siricii Romani pontificis, commotam, ut putat cardinalis v Baronius, quod Siricii repentinam Paulini consecrationem non probaret: vehementer enim incubuerat ut grassantem per ea tempora pravum morem elideret, quo laici homines aut etiam neophyti raptim in sacerdotes consecrabantur; et certa statuerat intervalla per quæ sensim ad sacra militia ordines ascenderetur juxta ecclesiasticas regulas; et ideo forte dixerit x se Paulini consuetudinem nolle, aut forsitan y inter presbyteros ei denegaverit in Ecclesia locum, ne scilicet repentinam ejus consecrationem probare, et latas a se leges ipsemet enervare videretur. Quamvis si qua fuisset in hac consecratione culpa, in Paulinus certe cadere non debuit, qui nihil per contumaciam commiserat, et quem z invitam ac inflammatam plebis multitudinem, et vi coactum fuisse presbyterato initiatum omnes sciebant, legesque generales in hac singulari occasione cedere, ut in Ambrosio factum fuerat. Itaque ** in Siricio saltem inconsideratus zelus excusari non potest. At ex scripta Paulini ad Severum bb epistola 5 facile colligitur quorundam clericorum ipsiusque Siricii invidiam ex eo commotam, quod adventente Paulino Romam post tam longum temporis spatium omnium oculi in ipsum essent conversi, obstupescentiam præ miracula eum viderent senatorem, consularem virum, profectum, jam presbyterum factum et monachum, qui gloria contemptu gloriam adipisceretur; indeque idem celebri concursu tum civium, tum exterorum, antistitum, clericorum, monachorum, atque laicorum frequentaretur officiis ac legationibus.

D Quamobrem ipse cc pacis filius, cum his 32 qui oderant pacem mente pacificus, sic male affectis hære animis non respondit contentionibus, sed silentio humilitatis. in corde habens illud Apostoli: *Si quis vult contentiosus esse, hoc nostra consuetudo non recipit (1 Cor. xi, 16)*; itaque nullo opportuniori remedio his occurrendum putavit, quam maturata ab Urbe

Paulin. cap. 11, n. 11. c cap. 13. e Paulin. ep. 2, n. 4. d Ibid., n. 1. f Chiff. c. 23, p. 172. g Paulin. ep. 2, n. 4. h Ibid., n. 2. i Sacchin. Vit. Paulin. p. 679. j Paulin. ep. 5, n. 22. k Carm. 15, v. 14. l Sacchin. Vit. Paulin. p. 680. m Paulin. ep. 3, n. 4. n Baron. an. 394, § 89. o Vit. Ambros. 69, c. 11. p Ibid. q Sacchin. Vit. Paulin. p. 680 et Chiff. p. 142. r Vit. Ambros. lib. viii, c. 41. s Baron. an. 394, § 89 et 92; et Sacch. p. 680. t Paulin. ep. 5, n. 5. u Ep. 5, n. 14; et ep. 15 et 49. v Ep. 5, n. 15 et 14. w Baron. an. 394, § 91. x Sacchin. Vit. Paulin. p. 680. y Baron., ibid. z Paulin. ep. 1, 2 et 3. aa Sacchin., ibid. ab Paulin. ep. 5, n. 14; et Baron., ibid. cc Sacchin. p. 681, et Paulin. ep. 5, n. 13.

discessione. ^a Romani igitur relinquere properans in A
sni Felicis optatum sinum se abdidit, ut invidia que
conceptu et presentia sua aiebatur, subdueto fomite
extingueretur. Denique a nobis, inquit ^b aliquanto
post, Romæ Zelotyporum incendia clericorum longin-
quitas Urbis exstinguit, et omnis illic iniquitas obstruit
os suum, quia per absentiam inde nostram, quasi sub-
ducto fomite, ægnis odiorum flamma frigescit; nec in-
vocem audent erumpere licet dentibus frendeat invidia,
dum iniquitatis suæ conscia ipsa se erubescit, nec in
promptu habet ubi faces lividæ mentis occendant... Ho-
rum rix ad nos tenuis sancta perlabitur, et ab auribus
nostris spinarum sepe munitis, ut aura frigidu vel im-
portunum vacui culicis murmur excluditur. Ad eam-
dem forte persecutionem spectaverit in eadem epi-
stola illud quod sequitur: ^c Etiam in causis vociferan-
dis silere nos docuit ipse Dominus: ipsius ergo volun-
tatem et iudicium taciti sustinemus, qui potens est et
nunc in nobis tacere, et cum roherit interpellare pro
nobis. Idipsum ^d in magnum divinæ gloriæ cedebat
impedimentum, et Dominicæ gratiæ detrimentum fa-
ciebat, cum ab sequendis Paulini vestigiis non pau-
cos rumor ille de alieno Romani pontificis animo re-
tardaret. Hanc tamen Siricii zelotypiam paulo post
fuisse sedatam ^e ex infra sequentibus patebit.

CAPUT XVIII.

Notæ constat Paulinus. Quam illic vitam instituit.

4. Amæno ^f in agro ad quingentos ab urbe Nola
passus ossa beati Felicis presbyteri et confessoris
quiescebant, hodieque servantur. In eum veluti por-
tum ubi Paulinus ab sæculi aestu fessam ratem in-
vexit, dici non potest, ut respirarit, quibus gaudiis
exundarit, ut amantissimo patrono se totum dicarit
permiseritque, ac totum in omnem sanctitatis præ-
stantiam effuderit. Urbs ^g Nola celebris est colonia
in Campania, eaque maritima; octo leucas a Capua
distant, seu ^h viginti mille passus, unum supra vi-
ginti juxta Antonium in itinerario; et ad unum supra
centum sexaginta passuum milia ab urbe Roma, seu
sexaginta quatuor leucas; quam tamen ⁱ centum et
viginti mille passus solummodo a Roma dissitam di-
cit Paulinus. Hanc urbem maxime ^j commendabat
S. Felicis tumulus paululum ^k ab urbe remotus. Su-
per tumulum erat ^l constructa basilica, et juxta eam
ædificium ^m a terra suspensum cænaeulo, una portu-
cu cellulis hospitalibus interposita, longius tendeba-
tur. ⁿ E diverso habitationis ejusdem alterum erat
domicilium in quo seculares viri aliquando hospita-
bantur: et hæc omnia ^o videbantur urbs altera. Illic
^p hortulus erat, quem S. Felicis ^q hortum vocabat
Paulinus, eumque tam ^r angustum describit, ut vix
nicii caulis ferax et capax esset. Ex altera parte erat

hortus ^a pomarius, ex quo privatus in S. Felicis ba-
silicam aperiebatur ingressus. Cum Paulino habita-
bant ³³ quidam servi Dei, inter quos ^t Proforus et
Restitatus Hebræi. Domicilium suum Paulinus dicit ^u
monasterium, et societatem suam vocat ^v fraternita-
tem monacham, quia omnes inhabitantes regulis mo-
nasticis addietæ vitæ severiori incumbabant; ibi ^x
adveniente hęc matutinum officium celebrabant, ves-
perlinum ad incensum lucernæ.

2. Facile colligitur eorum vivendi ratio ex quadam
Paulini epistola ^y, in qua cum dixisset sibi non pla-
cere homines seculares habere hospites, addit: ^z Nos
adeant et revisant conservuli et compallidi nostri, non
vestibus pictis superbi, sed horrentibus cilleis humi-
les; nec chlamide curtalini, sed sagulis palliati; nec
balltheo, sed reste succincti; nec improba attonsi capi-
tis fronte criniti, sed casta informitate capillum ad
cutem cæsi, et inæqualiter semitonsi, et destituta fronte
prærasi; et ornatu pudicitia inornati et decenter in-
culti sint et honorabiliter despicabiles, cum ingenitam
quoque speciem corporis pro interiore cultu aspernan-
tes, etiam studio deformantur, ut fiant prudenter in-
honesti vultibus, dum perficiantur salutariter honesti
mentibus... Quid nobis jure succenseant, si vicissim
nobis sceteat odor vitæ eorum, quibus odor nostræ in-
mortem est? Ille jejunium meum horret, ego illius cra-
pulam ferre non possum. Ille halitum monuchi loquen-
tis evitat, ego statim Thrasanis ruclantis effugio. Si
illis displicet gutturis nostri siccitas, et nobis gula eo-
rum cruditas. Si illos offendit frugalitatis ariditas, et
nos ventrium offendit ingluturiositas. Videant ergo nos non
mane ebrii, sed vespere jejunii; nec hesternio inflati vi-
no, sed hodierno abstemii; nec de crapula libidinis de-
mementer iustabiles, sed vigilis honestatis integre saucii
et sobrie temulentis, quos parcimonia facia, non vorago,
titubare. Non solum singulis ^{aa} Quadragesimæ diebus
ad vesperam usque differebat Paulinus cibum sume-
re, verum etiam ^{bb} Paschali tempore ante nonam nul-
lus in familia edere præsumebat: toto anni curriculo
^{cc} ad vesperam edebant, et eorum cibi consueti herba:
et ^{dd} oluscula erant. Cum panem siliginem Paulinus ^{ee}
pro eulogia mitteret ad Severum, dicit quod ei vide-
bitur modum suæ humilitatis excedere: ex quo con-
ficitur tam delicatum non fuisse panem elbarum quo
vesceretur. Summa erat ejus in victu temperantia
D tam in ciborum tum in potus qualitate et copia, ^{ff} lo-
quens enim de Cardamate tante sobrietatis insueto,
dicit eum pene immutatum: Nam assiduus, inquit ^{gg},
mensulæ nostræ particeps, ita se ad mensuram nostri
gutturis arclavit, ut nec oluscula, nec pocula nostru
vitarerit quod poterit attematione sui corporis et oris
pallore testari. Et alibi, ^{hh} Cum raris et minatis calici-
bus aspergeretur quibus labra summa vix tingeret, nihil

^a Paulin. ep. 29, n. 15; Baron. et Sacch., loc. supra cit. ^b Paulin. ep. 5, n. 15. ^c Ibid., n. 7. ^d Ibid., n. 14. ^e Cap. 22, n. 2. ^f Sacchin. Vit. Paulin. p. 681. ^g Lexic. Ferrar. ^h Paul. carm. 21, v. 404. ⁱ Carm. 14, v. 67. ^j Carm. 18, v. 166. ^k Carm. 21, v. 465. ^l Ep. 52, n. 10 et 13. ^m Ep. 29, n. 13: et carm. 25, v. 400. ⁿ Ibid. ^o Carm. 18, v. 169. ^p Ep. 11, n. 14. ^q Ep. 5, n. 14. ^r Ep. 39, n. 4. ^s Ep. 52, n. 12. ^t Ep. 5, n. 19. ^u Ibid., n. 15. ^v Ep. 25, n. 8. ^w Uran. n. 5. ^x Paulin. ep. 22, n. 1. ^y Ibid., 1. 2. ^z Ep. 15, n. 4. ^{aa} Ibid. ^{bb} Ep. 25, n. 8. ^{cc} Ep. 19, n. 4. ^{dd} Ep. 5, n. 21. ^{ee} Ep. 13, n. 4. ^{ff} Ep. 19, n. 4. ^{gg} Ep. 21, n. 6.

de vacui ventris aut sicci gutturis injuria querebatur. **A** dico tamen * vino usus fuisse videtur Paulinus etiam quadragesimali tempore, quod ab hujus ævi disciplina ecclesiastica prorsus alienum erat : nisi dixerimus eum infirmum et debilem, ut ipsemet testatur in epistola ^b ad Pammachium 13, potuisse uti Apostoli consilio. Tum de quibusdam ^c inventis hilariter loquitur, quibus Victor, de quo ^d alias fusius dicemus, eum instruxerat, ut parcius, simplicius et asperius viveret. Sua ferula * Paulinus dicebat esse aptissima quo senatoris poneretur fastidium : at ^e infirmo stomacho probabiliter fortiores fuere cibi quibus vesceretur. Divinus ^f laudes videtur de unctio celebrasse; gravi ^h sacco caprigenum tectum, ac setarum asperitate eum stimulatum et compunctum fuisse satis colligitur ex illius scriptis. **34** Cuius generis ^l delicias Severus Paulino misisset, scilicet pallia camelorum pilis texta, ex his numeribus grandem captavit compunctionis et humilitatis materiam. Sane est quod miremur tantam austeritatem in tanto senatore, qui non solum naturaliter delicatus erat, sed et cujus i corpus semper infirmum. De ^k variis ejus morbis alias sermonem habebimus.

CAPUT XIX.

Quis fuerit paupertatis, voluntarie corporis afflictionis, solitudinis et silentii amor in Paulino. De ejus litteris judicium S. Augustini.

1. Ab ejus austeritate non discrepabat externus apparatus. Omnia simplicia erant, vilia, spirantia humilitatem. Supellectilem argenteam a principio conversionis in ligocam mutavit ac fictilem, quam Ideo ^g amans se dixit ^l, quia vasa fictilia secundum Adam cognata illi essent, et Domini thesaurum in talibus vasis commissum haberet. Scutellam ^m buxeam Severus misit tanquam spiritualis convivii munus, ut doceretur simili argenteo uti. Ad qualem paupertatis statum se redegerit Paulinus colligi potest ex ⁿ epistola 39, cum inopie necessitate se aliquando sane egere ponit. Ejus itaque ^o paupertatem admirabatur Severus, sed imitari se negabat posse. Et quidem nihil Paulinus ^p habebat nisi Christum, at omnia possidere se existimabat in eo qui omnia habentem haberet. In paupertate non fluctuabat aut diffidebat, nihil curans de crastino ^q; nec tamen amicos ad se invitare dabatbat : sciebat enim Deum sibi adfuturum qui se totam Deo crediderat et permiserat, neque tum defuturam illis ^r vite mortalis alimoniam, quorum Deus coeperit esse possessio. Hanc paupertatem, voluntariam corporis afflictionem, humiliationem amabat, sperans se divitias, gloriam et gaudia æterna inde consecuturum.

Da mihi nunc lugere Deus Ætque salubri

Præserere æternæ semina lætitiæ.

Hoc precor, hoc potius maneat mihi luctus in ævo,

In quo quicquid adeat per breve transit iter.

Ita procul, læti, læntum consortia male,

Ut brevibus lætymis gaudia longa metam.

Si modo lugentem gravis hitto tegmine sævus
Caprigenum setis dum tegat et stimulet.
Tunc Patre placato mecum reddentur honores,
Annulus, et cinget me stola lætitiæ.
Tunc mihi iure Pater vitulum mactabis optatum,
Si modo jejunus justitiam esuriam.
Mala famem panis quam sancti ducere verbi :
Nolo domini vini, licet aquam sitio.
Hic eruiet me dira famēs, hic turpis egeas
Contractum panis tristibus obsideat.
Hic lect ante suas oves me transeat ædes
Spernens vel incis me saturare suis.
Nolo mihi Tyrio modo serica murice vestis
Ardeat, arsum corporis invidia;
Ne post purpureos me flamma perennis amictus
Ambiat, et pretium vestis in igne luam.
Hic potius miseri jaceamus in aggere fido
Stercoris, et lambat ulcera nostra canes :
Ut placida tristem post vitam morte s. lutos
Mius ad occurrent angelas excipiat ^r.

35 2. Hilaritas illa et grata suavitas quam spirant ^B illius epistole, plane demonstrant quam maxime strictioris vitæ statum, quem elegerat, delectaretur. Itaque Augustinus paucis verbis vitam exponens quam in Campania Paulinus noster agebat, ait ^s : *Nunc Christo moderatore Ætneris sui quietus et modestus exsultat.* Neque enim ecclesiasticis rebus erat multum occupatus, licet tamen eodem tempore quo S. Augustinus ^t eum putabat sancto perfrui otio, illi essent ^u incredibiles occupationes; nec minus solitudinis vacabat quam aliis penitentiae operibus : quippe enim cum apud Pammachium se purgaret quod illius conjugis Pauline mortem serius cognovisset, ait ^v illi : *Neque videar de te negligentia meo serus audisse, cum ipsa me et loci remotio et propositi ratio defendat, que secretus et tacitus agens neque videre nisi varos præterentium possim, neque interrogare de sanctis finibus nisi caros volo.* Inde frequentes advenarum catervas qui ad S. Felicis tumulum veniebant nihil solitudinis ejus et silentii minuisse colligitur; remotus enim agebat, ut a filiis ^w ipse testatur, et secretus sivebat, eaque vivendi ratione ^x Romæ zelotyporum incendia clericorum exstinxit. Maxime autem in solitudinis tranquillitate et lætitia pacis coram Deo gratiarum actionibus vacabat, unde Augustinus ad Licentium suum scribens, ait : *Vade in Campaniam, discce Paulinum..., discce quibus opibus ingenii sacrificia laudis Christo offerat, refundens illi quidquid accepit ex illo, ne amittat omnia si non in eo reponat a quo hæc habet.* In observantia et ^y exspoliatione cordis sui totus erat, ut diaboli tela declinaret. Idecirco prædica vendiderat, et ab omnibus aliis se expedierat occupationibus, ut huic uni vacaret.

3. In ^{aa} scribendis litteris ejus humilitas fluentem styli venam ex una parte comprimebat, interdum abripi se caritatis æstu longius sinebat, cum loquendi necessitatem agnosceret : quanti autem faciendæ stas ex Augustino discamus, qui primis a Paulino acceptis litteris sic respondet ^{bb} : *Legi litteras tuas fluentes lac et mel, præferentes simplicitatem cordis tui, in qua*

* Ep. 15, n. 4. ^b Ep. 13, n. 2. ^c Ep. 25, n. 6 et 9. ^d Cap. 38, 39 et 47. ^e Ep. 25, n. 6. ^f Ibid., n. 3. ^g Ep. 29, n. 13. ^h Carn. 52, v. 451; et ep. 29, n. 1. ⁱ Ibid. ^j Ep. 13, n. 2. ^k Cap. 26, 33 et 53. Paulin. ep. 5, n. 21. ^l Ibid. ^m Ep. 39, n. 4. ⁿ Ep. 41, n. 42. ^o Ibid., n. 14. ^p Ibid. ^q Carn. 34, c. 448. ^r August. ep. 26, n. 5. ^s Ep. 54, n. 4. ^t Ep. 93, n. 9. ^u Paulin. ep. 13, n. 2. ^v Ep. 5, n. 7. ^w Ibid. et n. 14. ^x Aug. ep. 26, n. 3. ^y Paulin. ep. 24, n. 9, 13, et 14. ^{aa} Ep. 13, n. 1. ^{bb} Aug. ep. 27, n. 3.

queris Dominum sentiens de illo in bonitate, et affectus ei claritatem et honorem... Quosquot eas legunt rapiunt, quia rapiuntur cum legunt. Quam suavis odor Christi, et quam fragrat ex eis dici non potest. Illæ litteræ cum te offerunt ut videaris, quantum nos excitant ut quæraris: nam et perspicabilem faciunt et desiderabilem; quanto enim præscatiam tuam nobis quodammodo exhibent, tanto absentiam nos ferre non sinunt. Amant te omnes in eis, et amari abs te cupiunt. Laudatur et benedicitur Deus cujus gratia tu talis es. ^a Litteræ illæ, litteræ fidei non fictæ, litteræ spei bonæ, litteræ puræ caritatis, quomodo nobis anhelant sitim tuam, et desiderium defectumque animæ tuæ in atria Domini! Quid amoris sanctissimi spirant? quantum opulentiam sinceri cordis exæstuant? quas agunt gratias Deo? quas impetrant a Deo? Blandiores sunt, an ardentiores? luminosiores, an secundiores? Quid enim est quod ita nos mulcent, ita accendunt, ita comolunt et ita serenæ sunt?

CAPUT XX.

Importunas concupiscentias carnis molestias patitur Paulinus, Deum invocat, et seipsum despicit.

36 1. Augustinus sparsus ubique in Paulini scriptis ^b gemebundam observat pietatem, qua Paulinus Deum orabat et gemitibus flagitabat ne inferretur in tentationem. Omni ^c custodia servabat eor suum, et totus labor et plenum opus illi in observantia et exspoliatione cordis sui erat, ut delectato ab externarum rerum curis animo, et intus ad semetipsum converso, abstrusas in corde suo inimici latebras videret, et quæ illic vitiorum virtus, ac carnis infirmitas, quam prona ejus esset ad pravitatem relapsio, et quæ Deum continuo exorandi necessitas incumberet; quamohrem ad Severum ^d scribit: Credo jam expertus sis quam laboriosum nobis, et assiduum vel quotidianum cum hoc hoste certamen sit, et quantæ in eo versentur insidiæ, quæ: illic vitiorum virtus et quantæ virtutum infirmitas sit, quam prona ejus ad pravitatem relapsio, quam piger ad Deum nisus. Nunc mihi illa prius clausa intra me discordia diversæ legis aperitur: nunc sentio vim legis adversæ, quæ, velut injecta manu, captivum me trahere contendit in legem peccati: et recognosco quoniam beatus ille vir mea potius infelicitate uritur, et de mea affectione pro me dolens clamat: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Sed idem Magister me recreat et reficit, ostendens mihi exitum salutarem, si tamen velle adiaceat mihi ut perfectionem merear invenire, gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum, qui exorandus est ut prævaletat inimicis nostris, et tenebris superabundet: destruat in nobis aliena vel nostra, et ædificet sua. ^e Sicut exhaustionem ruderum nudata humo sub immundis molibus multa aut nodamenta truncorum, aut residua spinarum, aut pleraque noxii generis animalia, et præcipue fetus aut cubilia viperarum deprehenduntur, sic remota

a nostro pectore temporalium rerum possessione et cura, jam nobis inspectione cordis nostri vacantes ab his quæ nos foras extrahebant, inveteratorum criminum nodos, et inimicorum spiritualium latebras in nostris sensibus invenimus. Nunc nobis apparere incipit interior domus, et illic repentiæ quorum non est numerus. Nunc tota infelicitatis nostræ patescit obscuritas. Nunc demum quam longinqui a Deo sumus, et quam mortui in comparatione vivorum, videmus. ^f Intellige hæc, et cura nostri anxio corde suspira. Com aliquando postulasset Severus ^g Paulini imaginem, hinc abijciendi sese atque despicendi causam ille venatus est, et postulatam de homine interiore interpretans, ac hominis cælestis imaginem in se ipso terrena corruptione inficiatam prætexens ingeniose elusit Paulinus. His usus est verbis, quæ Augustinus epistola 186, n. 40, commemorat: ^h Pauper ego et dolens qui adhuc terrenæ imaginis squalore concretus sum, et plus de primo quam de secundo Adam carneis sensibus et terrenis actibus refero; quomodo audebo me tibi pingere, cum cælestis imaginem inficiari prober **37** corruptione terrena? Utrîque me concludit pudor: erubesco pingere quod sum, non audeo pingere quod non sum; odi quod sum, et non sum quod amo. Sed quid mihi misero proderit odisse iniquitatem et amare virtutem, cum id potius agam quod odi, nec elaborem piger id potius agere quod amo? Ipse discors mei intestino bello distrahor, dum spiritus adversus carnem et caro adversus spiritum dimicat, et lex corporis lege peccati legermentis impugnat. Infelix ego qui venenatum inimicæ arboris gustum nec crucis ligno digessi; durat enim mihi illud ab Adam virus paternum, quo universitatem generis sui pater prævaricatus infecit. Nihil palerius de originis vitio scribi potest, neque uberius et plenius agnosci naturam nostram per illum generis humani patrem vitiatam esse, nec mansisse ut condita est. ⁱ De humana miseria hic multa insuper connectit Paulinus ingemiscendo, expectans re lempionem corporis sui, et nondum re, sed spe, salvum se esse cognoscens. Postquam hæc humiliter deploravit, ^j proficiendi ac recte vivendi adjutorium iis gemitibus postulat, ^k quibus omnes possint permoveri. In alla epistola ait: Quis nos eripiet ab ira ventura? quis nos a nobis ipsis eruet, ut emundati a sensibus nostris, ab iræ cælestis materia fide purgante vacuemur? In nobis enim inesse sentimus causas pænarum æternarum viventibus in corde nostro radicibus spinarum atque tribulorum.

2. Hac ipsa humilitate, quæ in omnibus illius scriptis sparsa est, dicit ^l se mirari amicorum caritatem atque patientiam in perferendis scriptorum suorum. seu, ut vocat, ineptiarum suarum, molestiis. Ad Delphinum, a quo baptizatus fuerat, scribit ^m se timere ne illius animum bonæ de ipso spei præsumptione gaudentem, decepta expectatione, contristet, quod ex illius documentis, exemplis, et ab en collatis sibi sa-

^a Aug. ep. 27, n. 3. ^b Aug. ep. 186, n. 41. ^c Paulin. ep. 24, n. 9. ^d Ibid., n. 10. ^e Ibid. n. 20. ^f Ibid., n. 21. ^g Paulin. ep. 50, n. 2 et 5. ^h Ibid., n. 2. ⁱ Aug. ep. 186, n. 40. ^j Paulin. ep. 50, n. 5. ^k Aug. ep. 186, n. 41. ^l Paulin. ep. 28, n. 4. ^m Ep. 10, n. 5

eramentis nullum fecisse in virtute progressum; itaque dicit illum adhuc habere quod pro ipso faciat imitatione illius qui sterilis ficulneæ commeatum a Damiano vineæ deprecatus est. Cum Severo de pietate in familiam et servos fuisset gratulatus, ejus extollit felicitatem, et addit ^a: *Fatenur gemisse nos ad infelicitatem nostram, quibus ab ejusmodi filiis sterilitatem graviora peccata fecissent; sed facti sumus quasi consolati, quia vicinum esse nobis tuæ felicitatis bonum judicamus.* ^b *Verum ne longiore intervallo nostra iniquitas inter nos et te separet, totum hunc, quo diebus et noctibus Deum mulces, sacræ puëis accinge delectum, ut adversum peccata nostra pro nobis aciem orationum dirigant, et exorent ut confirmet hoc Dominus quod operatus est nobis, id est ut caritate tua, in qua nunc acquiescimus et qua gloriamur, in illa die refrigeremur et gaudeamus.* Amandi precibus seipsum commendans ait ^c se indignum ejus nomen a sanctis viris divinis auribus ingeratur, ne forte labia eorum imunda fiant cum ipsum nominaverint. Item ad aliam presbyterum scribit ^d: *Verum quia novissima hora est, et securis jam ad radices arborum posita, aridis et infelicibus lignis justum minatur excidium, queso te ut indulgentiam mihi et laxamentum temporis depreceris, ut morte dilata forsitan succum seracitatis accipiam de caritatis tuæ diligentia et sollicitudinis meæ cultu, ut cor meum divinus timor fodiat et stipem meam necessaria pœnitudo stercore humilitatis impingat: deinde ego ad vigilantiam sollicitudinis exercitatus omni hora paratus assistam, et Domino absente sim trepidus, ut adveniente securus sim.* Et alibi ^e: *Advenium ejus et diligimus miseri spe misericordie ejus, et horrescimus* **38** *peccatores timore justitiæ ejus.* Eandem quam in epistolis servat in carminibus humilitatem; cum enim in quodam poemate de extremo judicio et Davidis pœnitentia egit, subdit ^f:

Quid facere heu! misero mihi competit? unde diaboli?

Unde satisfactum? quantum ope salvus ero?

Tumescens cor eget lacrymis, cinis horret ad escam,

Deliciaeque juvant estivante anima.

Quis mihi suggeret ad lacrymarum flumina fontem,

Quo mea dellerem facta meosque dies?

Nam mihi pro meritis actæ per crimina vitæ

Ingeunt plagas flumina flere cinis est.

Rumpæ mei lapidem cordis, salvator Iesus!

Ut mollira pio viscera fonte fluant.

Tu, precor, o fons Christe, visis inasceris flatis.

Ut mihi viva tuæ vena resultat auge.

Cum ^g in titulo epistolæ Paulinum Severus dominum appellasset, et se illius serrum adscripsisset. hanc laudem omnino exclusit Paulinus, nec in rescripto voluit eam Severo referre, quia, inquit ^h, *tutius credidi vere scribere. Cave ergo posthac serrus Christi in libertatum vocatus, hominis, et fratris, et conservi inferioris servum te scribere: quia peccatum adulationis est magis quam humilitatis justificatio, honorem vni Domino, vni Magistro super terram, vni Deo debitum, homini cuilibet, ne dicam miserimo peccatori, deferre. Sufficit curitas de corde puro et fide*

A non facta; quod autem abundantius est, a male est. In hac tamen laude admittenda faciliem se præbebat, et eandem tribuebat cum iis agens quibus minus familiariter utebatur, in re pene indifferenti morem et consuetudinem retinens, et servans honorem. Convivarum manibus ⁱ aquam ministrabat, ut in hac saltem minima humanitate S. Martino aliquatenus accederet; sed et ex eadem submissione, sui que existimatione inflata sibi vilitor factus, immensis laudibus Victorem extollit unum e vulgo, qui sibi quædam ex caritate ministeria exhibuisset. Audeo, inquit ^j, *renoneris nostri sateri, dum tibi nihil de ejus bonis taceam quæ gaudium tuum esse certo scio, quoniam portio tua est bonum familiaris tui.* ^k *Servivit ergo mihi, servivit, inquam, et vae mihi misero, quod passus sum; servivit et peccatori, qui non serviebat peccato, et ego indignus a servo justitiæ ministrabar. Sed hinc mihi levamen aliquod tanti ponderis spero, quod sancti fratris famulatum non superbia vendicavi, sed contestandæ caritatis meæ, et fide capiendæ benedictionis admisi. Benedictio enim mihi erat soneta in nomine Dei famulatio, et in libertatis spiritum famula dilectio. Ob hoc voluntarium ejus bonum et pro ipsius utilitate suscepti, præsumens eo potentiorum exorandi pro me futuram, quo plus meriti de religionis operibus acquisisset. Aget profecto orationibus suis, ne meis oneribus accreverit, quod etiam ea me accessit fructibus suis. Dilexi enim, fatcor, in ejus obsequio benedictionem, timens ne repudiato elongaretur a me.* Addit ^l quia et sibi pedes lavare voluit Victor semel se tantum apostolico exemplo cessisse, quod in Victore Christum veneratus optaret ut ad infirmitatis remedium melior se conservus aqua attingeret. Quamvis emineas Paulini virtus in ejus admirationem omnium oculos et ora converteret, inter hos tamen plausus ^m nihil sibi de bonis operibus blandiens ac servum inutilem asserebat. In virtute Dei et misericordia ejus spem suam omnem collocebat, a quo intellectum itineris sui petens, auxilium quo hanc curreret viam præstolabatur. Quin etiam in ipsis operibus bonis Dei judicia timebat. *Poterit nos, inquebat ⁿ, vel humilitas confessionis asserere* **39** *quasi modestos apud Dominum, quos commendare non poterit ut ignavos strenuæ servitatis utilitas.*

CAPUT XXI.

D Se putat indignam qui sacram Scripturam exponat

1. Paulinus semper latendi cupidus, nec se idoneum ducens qui Christianæ religionis sacramenta doctoris autoritate tractaret, opusculis levioris operæ contentus erat. Desiderio ^o presbytero qui explicationem postularat verborum quibus patriarcha Jacob filiis benedixit, humiliter respondet tantorum nominum et mysteriarum pondere se ne digito quidem ausum tangere. *De quo, inquit ^p, mihi scripseras, aquam dulcem et copiosam in amaro et arente rivulo quærens, tuæ patris gratiæ explicandum resundo; nam*

^a Paulin. ep. 27, n. 5. ^b Ibid., n. 4. ^c Ep. 12, n. 10. ^d Ep. 43, n. 6. ^e Ep. 19, n. 2. ^f Carm. 52, v. 415. ^g Epist. 5, n. 20. ^h Ibid. ⁱ Ep. 25, n. 4. ^j Epist. 23, n. 5. ^k Ibid., n. 4. ^l Ibid., n. 5. ^m Ep. 29, n. 4. ⁿ Ibid. ^o Paulin. ep. 45, n. 3. ^p Ibid.

me fateor tantorum nominum et mysteriorum pondera nec digito ausum tangere. Legi enim quia in malevolam animam non intrabit sapientia (Sap. 1, 4); et ideo meliorum meo consensu non potui divinæ revelationis habere fiduciam, cum prudentiæ lumen tenebrosi corde non caperem. Tu vero benedicte, vas mundum et aptum Deo, si accepisti intellectum benedictionis illius qua filios suos prophetico spiritu patriarcha in cæcitate corporis luminatus alloquitur, expone mihi rescripto mysteria regni, etc. Ejusdem loci explicationem paulo post æ Rossino postulavit, ut te magnæ gratiæ, inquit ei, ac la. dis auctorem habeam, si his qui de me supra me opinantes consulendum me putaverunt, divina potius de tuo spiritu quam de meo sensu inepta, respondeam. Cum in quodam carmine multa de Christi morte magnifico et sublimi stylo tractasset, se statim quasi^a temeritatis et superbiæ consciam arguit, ac se^b præsentis Nicetæ excusatione defendit, quæ insolitam sibi hunc iucitavisset ardorem, et addit^c:

Sed reprimam tumidos flatus; nec magna super me
Exiguus spirabo loqui, referarque relicta
Parvus humo, et plano modici pede carminis ibo.

Ad Augustinum scribit se nihil de beata Melania seniore sanctius aut melius posse prædicare quam ille in eam profatus fuerat, ut quia, inquit^d, ego peccator immunda labia habens nihil dignum loqui poteram, ut longinquus a meritis fidei ejus animæque virtutibus; tu ille vir Christi, doctor in Ecclesia veritatis procurante in melius Dei gratia, paraveris dignior tan virilis in Christo animæ prædicator, qui et mentem ejus divina virtute firmatam, ut diri, spiritu propiore conspiceres, et mixtam cum virtute dictatam eloquio digniore laudares.

2. Quanto erat vilior sui ipsius existimatio, tanto major erat apud alios illius fama qui cum in rebus obscurioribus consulebatur, et præcipue apud Augustinum, qui Paulinum interrogavit, quænant post resurrectionem carnis in illo seculo beatorum futura esset actio. Ad hæc ille respondit^e: At ego de præsentis vitæ meæ statu et magistrum et medicum spiritalem consulto, ut doceat me facere voluntatem Dei, tuis vestigiis ambulare post Christum, et morte ista Evangelica prius emori, qua carnalem resolutionem voluntario prevenimus excessu, non obitu, sed sententia recedentes ab hujus seculi vita que tota tentationum plena, vel, ut^f tu aliquando ad me locutus es, tota tentatio est. Utinam ergo sic dirigantur viæ meæ post vestigia tua, ut exemplo tuo solvens calcæamentum vetus a pedibus^g, meis dirumpam vincula mea, et liber exultem ad currentem viam quæ possim ossequi mortem istam qua tu mortuus es huc seculo, ut vivas Deo in Christo vivente in te, cujus et mors et vita in corpore tuo et corde et ore cognoscitur, quia non sapit carni terrena, nec as tuum loquitur opera hominum, sed verbum Christi abundat in pectore tuo, et spiritus veritatis effunditur in lingua tua superni luminis impetu

lætificans civitatem Dei. h. Quæ autem virtus hanc in nobis efficit mortem, nisi caritas quæ sortis est ut mors? Sic enim obliterat nobis et perimit hoc seculum, ut impleat martis effectum per effectum Christi; in quem conversi, avertimur ab hoc mundo, et cui viventes morimur ab elementis hujus mundi. Nec tamquam viventes in eorum conspectu visuque decernimus, quia portio nostra mors Christi est, cujus a mortuis resurrectionem non apprehendimus in gloria, nisi mortem ejus in cruce mortificatis membris et sensibus carnis imitemur, ut jam non nostra voluntate vivamus, sed illius. cujus voluntas sanctificationis nostræ est. S. Augustinusⁱ ad sensum modestissimi viri se accommodavit. Ad Alethio consultus Paulinus respondit^j in hunc modum: In iis quæ mihi injungenda dives inopiæ æstimator putasti, sanctam quidem purissimæ caritatis fiduciam demonstrasti. fama lumen quantum intelligo, dominici operis persuadente indutus es ut secundum opus Domini, quo nobis curam redemptionis nostræ inspirare dignatus est, ingenii quoque et oris opes suppetere nobis arbitraberis, sed bonam concupiscentiam magna fide vacuis opinionibus spes illusa decepit. Unde enim mihi tantum aquæ, quantum sitis? Unde tale poculum, quod digne bibas? Unde tanti pones, quantos postulas? Sed ipsi tibi auctor invidiar tuar eris diutius esurire qui evangelicus lucis et vitæ cibos in alta hujus seculi nocte desiderans, somnolenti et pauperis amici egenam penum pulsas, qui flumina aquæ vivæ sitiens, arenam venulam scalpis, et humorem de punice conaris exprimere. Aut enim nullus mihi de inspirantiæ siccitate, aut univrus de malitiæ felle fons intus est, quem utinam orationes et litteræ tuæ sæpius impensæ mihi exundare ac dulcescere faciant fidei tuæ ligno et eloquii suavitate. De duobus libellis a se compositis, cujus alter erat Panegyricus seu Apologia pro Theodosio imperatore, et cujus desiderium doctis viris intolerabilibus redditu magnifica illa S. Hieronymi approbatio, ita ad Severum suum scribit^k: Ut aliquid de præceptis tuis facerem, nisi ex his que metuo ne inertia potius vel imprudentiæ meæ testimonia sint quam supernæ ministracionis insignia, aut certe vel humanæ documenta sapientiæ: nisi tamen tibi, id est commisi meo pectore meas nugas, non ut sensus tuos polluant tenebræ meæ, sed ut tuis sensibus diluantur. Nugas autem meas de verbis ac sententiis meis dixi: ceterum materia sancta, et tuo potius ingenio eloquioque digna etsi meis sermonibus velut atro habita vestiat, speciem tamen divini luminis, interni decoris, quantum in egesta suppellectilis vilitate custodit.

CAPUT XXII.

Paulini piævis erga sanctos, et præcipue in sanctissimum patronum Felicem. Quotannis ad sacra apostolorum corpora coram veneranda Romæ petiit.

1. Quam memor esset beneficiorum Dei, quas gratiarum actiones refunderet Deo, præclive intellectu est: ex grato et fidei obsequio quo sanctissimo pa-

^a Carm. 24, v. 307. ^b Ibid., v. 315. ^c Ibid., v. 320. ^d Ep. 45, n. 5. ^e Ibid., n. 4. ^f Ibid. ^g August ep. 9°, n. 2. ^h Ibid., n. 5. ⁱ Ibid., n. 2. ^j Paulin. ep. 33, n. 2. ^k Epist. 28, n. 6.

trono Felici famulabatur, **§ 1** per quem Dei dona sibi concessa existimabat. Natalem illius festum omnibus exultationis et lætitiæ diem esse dicit, sed sibi specialiter.

Quod nos tibi Christus

Esse dedit viles caro largitus amico :
Non quia tu dignus famulus tam vilibus esses
Aeternis dignate Deo comes ire triumphis.
Sed quia nos inopes justi indignosque salutis
Sic voluit dicere Pater bonus, ut male dices
Criminibus versa in melius vice divitiarum
Pro cunctis oibus cunctisque affectibus, et pro
Nobilibus titulis et honoribus omnia vana,
Felicem esperemus opes, patriamque, domumque.
Tu Pater, et patria, et domus, et substantia nobis,
In gremium translata tuum cunabula nostra,
Et tuus est nobis pectus sinus; hoc bene fotti
Crescimus, inque aliam mutantes corpora formam,
Terrena exutimur stirpe, et subeuntes abis
Vertimur in volucres divini semine verbi.
Te relevante jugum Christi leve noscimus; in te
Blandus et indignis, et dulcis Christus amaris.
Ista dies ergo et nobis solennis habenda,
Quæ tibi natalis; quia te mala noscra atolente
Occidimus mundo, nascamur ut in bona Christo.

Nihil dubitabat Paulinus se amari a S. Felice, saltem ut dominus **b** catellum amare dignatur :

Cum mihi vita, donus, res, gratia, gloria, panis,
Sic Felix donante Deo e.

Cum illius domus hujusce sancti basilicæ cohæret, eum sæpe sæpius **d** *dominadium* suum, tanquam dominum ædium, appellat; **e** itemque domum suam et hortulum suum, S. Felicis ædes et hortum vocat. In **f** vigilia solennitatis S. Felicis cum tota familia jejunare solebat, et libatis vespere sacris, solutoque cœtu, domum remeabat; et sumpta dape, exultans Deo hymnis et psalmis noctem omnino aut ex parte producebat. Corpore **s** et spiritu quantum poterat cœlesti illi patrono quotidie famulabatur, sed solebat quotannis natalem hujusce sancti diem novo natalitio carmine honorare, lingua dulcissimum voluntariæ servitutis tributum pensitans, immolans Christo hostiam laudis, et reddens Altissimo vota sua. Super sunt quindecim illius de S. Felice natalitia carmina, ex quibus totam confessoris vitam, sacra certamina, et patrata ad sepulcrum ejus miracula habemus; ita ut, si Paulinus noster sanctissimo Felici suæ debet gloriam conversionis, vicissim S. Felix suam apud homines gloriam debeat Paulino, qui S. Felicis Nolanum nomen tum basilicarum magnificentia, tum carminibus longe lateque per terras venerabile et inclitum fecit. In sequentibus **h** videbimus quomodo illius basilicam amplificaverit et ornaverit. Sed quantavis pietate coleret S. Felicem, et licet tam keto animo se Deo ad ejus tumultum pro toto vitæ suæ spatio devovisset, scribebat tamen ad Augustinum **i** ita se in illo quo feliciter utebatur, loco perseverare decrevisse, ut, si quid de se aliud Domino placuerit, ejus voluntatem suæ esset prelaturus. Item Sulpicio **j** scribit se luno terræ in hortuli sui, qui solus et tam ma-

tis prædiis sibi supererat, glebula se non teneri. Nec solummodo S. Felicem colebat, sed et alios sanctos, ut ex ejus scriptis constat, maxima venerabatur reverentia, ac præ cæteris S. Martinum Turonensem episcopum, ejusque discipulum Claram.

2. Singulis **k** annis Romam ad natalem apostolorum se conferebat pro veneratione apostolorum et martyrum, ut ad eorum sacras **l** memorias vota sua offerret: quam ob causam dicit se eo proficisci solitum **l** *restate labente*, quibus tamen verbis non videtur aliud denotare quam totam æstatem. Difficilius est conciliare quæ dicit in **m** epistola quadam idibus Maii data, nempe se ivisse Romam post Pascha Domini juxta solemnem suum morem pro apostolorum et martyrum veneratione. Neque enim dici potest **B** eum bis singulis annis Romam venisse **n**, cum ipse suum iter *annuum* vocet; itemque ad eum Augustinus **o**: *cum Romam toto anniversario pergitis*; quin et Paulini ad Delphinum **p** epistola vigesima ipsam quotannis semel tantum eo ivisse satis indicat. Nec etiam dici potest tam proximum Paschati fuisse Natalem apostolorum, cum ipse testetur hunc festum æstate fuisse celebratum; neque ullum videtur esse dubitandi fundamentum quin Natalis ille dies fuerit Petri et Pauli. Etenim cum perrexit Romam post Pascha, non dicit, ut alias, se adisse Romam ad natalem apostolorum. Simile igitur vero videtur eum (cum necessitas illi incuberit eo anno peregrinandi Romam paulo post Pascha, cumque eo se rursus ad natalem apostolorum non iturum judicaret), illud iter **C** extra consuetum temporum ordinem susceptum pro ordinario habuisse, eunique Romam se contulisse ea mente, ut eam tum sanctis venerationem quam mense Junio solitus erat exhiberet. Hominum **q** turbis opprimebatur eum sic Romam veniebat. Tempus **r**, ante meridiem in votis suis per apostolorum et martyrum sacras memorias consumebat; eumque deinde ad hospitium redierat, innumeris visitantium frequentationibus occupabatur, quas partim amicitia, partim religio contrahebat: ita ut vespera tantum solveret cœtus, Paulinique animum laxaret; et cum totos ibi **s** decem dies ageret, aliquando tamen epistolam scribendi, aut aliquid sine intermissione legendi facultas illi non erat. Ad ipsi temporibus Siricii hanc inierat consuetudinem, quandoquidem cum se Romam **D** contulit primus sub **t** Anastasio papa anno trecentesimo nonagesimo nono, testatur se illud iter *solemni consuetudine* confecisse: atque ita probabiliter omnino videtur Siricium brevi eam, qua in Paulinum arserat, zelotypiam deposuisse **u**.

CAPUT XXIII.

Paulinus amicitiam jungit cum Augustino et aliis in Africa sanctis.

Brevi admodum tempore sane postquam Nolam

a Paulin. carm. 15, v. 5. **b** Carm. 24, v. 602. **c** Ibid., v. 603. **d** Ep. 3, n. 10; 18, n. 3; 28, n. 6; 32, n. 10, et carm. 20, v. 109. **e** Ep. 5, n. 15 et 16. **f** Carm. 20, v. 111. **g** Ep. 28, n. 6. **h** Cap. 42 et 43. **i** Aug. ep. 80, n. 2. **j** Paulin. ep. 41, n. 14. **k** Paulin. ep. 17, n. 2; 20, n. 2; 45, n. 1; 46, n. 1; et Aug. 95, n. 6. **l** Ep. 17, n. 1. **m** Ep. 45, n. 7 et 1. **n** Ep. 45, n. 5. **o** Aug. ep. 95, n. 6. **p** Paulin. ep. 20, n. 2. **q** Ep. 45, n. 1. **r** Ep. 17, n. 2. **s** Ep. 45, n. 1. **t** Epist. 20, n. 2. **u** Vide cap. 17, n. 2.

se receperat Paulinus, per ^a Julianum suum hominem A de Carthagine revertentem ei red litæ sunt Alypii litteræ ^b, quibus amicitiam cum eo jungeret; etiamque ab eo accepit Augustini librum de Vera Religione, et ejusdem alios quatuor adversus Manichæorum hæreses. Simul Paulinum rogabat Alypius ut sibi mitteret ^c Eusebii de cunctis temporibus historiam, quam Romæ apud Domnionem reperiret. Ex quibus apparet Alypium credidisse Paulinum non tunc in Hispania aut in Galliis degere, verum Nolæ, aut Romæ. ^d Aurelius Carthaginensis episcopus ad eum sub idem tempus scripsit, et quædam de Augustino commemoravit. ^e Gratissimæ Paulino fuerunt illæ litteræ, et istam Dei amicorum in ignoto orbe erga se benivolentiam reputavit ^f 43 gratiam retributoris Dei pro patrimoniiis, patria et parentibus ejus causa derelictis. Ex eo tempore ^g Augustinum et miratus est multum, et veneratus est peramanter. Accersivit ^h Roma Eusebii de cunctis temporibus historiam (unde fuit respondendi mora) quam misit Aurelio, qui eam redderet Alypio ad quem una dedit Paulinus litteras, quæ etiamnum exstant, in quibus Alypium rogat ⁱ ut omnem vitæ suæ historiam sibi referat. Ad eum etiam ^j misit panem, quem petit ut accipiat pro eulogia: quod fuit ^k in more positum apud Paulinum. Augustinus, apud quem is mos non obtinuerat, Paulino tamen ^l misit panem cum epistula, in cujus fine erat, *Panis quem misimus uberior benedictio fiet dilectionis accipientis vestra benignitatis*. Unde non immerito dixerimus panes illos fuisse benedictos, quod et eulogiæ verbum indicat. Cum Paulinus ^m panes quinque ad Romanianum mitteret, ad eundem hæc scripsit. *Ne vacuum fraternæ humanitatis officium videretur, de buccellato Christianæ expeditionis, in cujus procinctu ad frugalitatis annonam militamus, panes tibi quinque pariter et filio nostro Licentio misimus: non enim potuimus a benedictione secernere, quem cupimus eadem nobis gratia penitus annectere*. Possumus igitur inde interpretari panes istos non ad quosvis indiscriminatim fuisse missos, sed ad fideles vulgo, nam ⁿ apparet Licentium baptismatis nondum aquis tunc fuisse renouatum: in quo pane Paulinus ^o dicit contentam fuisse Trinitatis soliditatem, forte quia ^p trifidus erat. Eusebium Casariensem ^q venerabilem episcopum vocat Paulinus: unde probatur, quod ipse ^r fatetur, eum in Historia fuisse rudem.

2. Sub idem tempus ad Augustinum ^s misit litteras quibus conglutinares caritatem, quam inter se a Spiritu Sancto per Alypium formatam esse confidebat. Ab eodem Augustino omnia quæ scripserat opera expostulavit. Has ^t litteras per unum e suis ad Augustinum aliosque Deo dilectos salutandos ante litteras misit. Cumque ex Augustini historia id fieri non potuerit neque ante neque post annum trecentesi-

mum nonagesimum quartum, inde necesse habemus dicere jam tum temporibus istis Nolan sese recepisse Paulinum. Merito etiam quis posset credere in illa urbe eum commemoratum fuisse vel ipso anno trecentesimo nonagesimo tertio, presbyterumque fuisse ordinatum anno 392. Sed maluimus cum Baronio et Chiffletio id rejicere in annum sequentem, quia videtur Alypium voluisse cum eo jungere amicitiam ubi resevit eum Nolam adventasse. Quod si sacrum presbyteratus ordinem die dominica suscepit vigesima quinta Decembris die, ea die incidit dominicæ anno trecentesimo nonagesimo tertio, non vero anno 592. Quia etiam series carminum quæ singulis annis in honorem S. Felicis scripsit Paulinus, facile eo modo cum historia temporum congruit. Dicit sibi fuisse tum ^u eam ætatem, qua fuit claudus ab apostolis Petro et Johanne in porta Speciosa sanatus, nempe quadagesimum et supra annum: unde conclusimus eum natum esse anno circiter trecentesimo quinquagesimo tertio; itaque anno uno erat superior Augustino die decima tertia Novembris anni trecentesimi quinquagesimi quarti nato. In natalibus vero animæ dicit ^v sibi tempus illud esse infantie, quæ, intentatis Christo vulneribus, immolata et dominicam auspiciata est passionem; ^w 44 quibus verbis ^x indicare videtur innocentium ætatem, nempe biennium, propter illa verba, *a bimatu*, etc. Unde et illud quod iuvit facultates abdicandi consilium, sicuti et quod dicit de naturali suo spiritali, retulimus ad annum trecentesimum nonagesimum secundum.

CAPUT XXIV.

Paulinus scribit ad Hieronymum, a quo responsum accipit. Theodosii panegyricum celebrat.

1. Cum eo anno ^y puerum suum ad sanctos in Africa salutandos miserit Paulinus, eodem forte et tempore et consilio in Palestinam Ambrosium quemdam ^z misit et per eum litteras et muvsculum ad Hieronymum, cui significabat se velle ab eo Scripturæ sacræ mysteria ediscere. Suavissima Hieronymo fuerunt illæ littere, quæ a principio amicitiarum (quod indicare videtur nullas prius utrinque missas fuisse epistolas) fidem probata: jam et veteris amicitie præferbant, item Paulini prudentiam et eloquii venustatem. Adfuit ^{aa} etiam apud Hieronymum Eusebii quidam, Cremonensis forte, cui cum notissimus aliunde carissimusque esset Paulinus, cum amplius apud ipsum commendavit, referens honestatem morum illius, contemptum seculi, amicitia fidem, amorem Christi. Hieronymus igitur ad eum his de rebus epistolam centesimam tertiam misit, in qua ^{bb} illius studium et sciendi laudat ardorem; neque enim quemquam in sacris Scripturis sine prævio et monstrante seroitam posse ingredi dicit; sese magistrum renuere, sed comitem spondere, simul quæsiturum, simul pe-

^a Paulin. ep. 5, n. 1. ^b Ibid., n. 2. ^c Ibid., n. 5. ^d Ep. 6, n. 2. ^e Ep. 5, n. 1. ^f Ep. 11, n. 3. ^g Ep. 5, n. 2. ^h Ibid., n. 3 et 6. ⁱ Ibid., n. 5. ^j Ibid., n. 8. ^k Vide not. 8. ^l Aug. ep. 51, n. 9. ^m Paulin. e. 7, n. 3. ⁿ Aug. ep. 36. ^o Paulin. ep. 5, n. 6. ^p Vide not. 7. ^q Ep. 3, n. 5. ^r Ep. 28, n. 5. ^s Ep. 4, n. 1 et 2. ^t Ep. 6, n. 1. ^u Epist. 4, n. 7. ^v Ibid. ^w Sacchin. Vit. Paulin. p. 661, et Chiff. part. 2, c. 5. ^x Paulin. ep. 6, n. 1. ^y Hieron. ep. 105, t. III. ^z Ibid. ^{aa} Hieron. ep. 105.

titurum, simul pulsaturum. Deinde festinet, rogat, et ne recrastinet, diem de die trahens, caute et pedetentim possessiones suas vendere; eas potius projiciat, et hærentis in salo naviculæ funem magis præscindat quam solvat, Deo se totum dedat; Christum aliunde habere unde pauperes alat; Christo, non superstitibus sibi fortasse facultatibus, confidat. Qua exhortatione tam sancta indicat Hieronymus vereri se, ne si retinuerit pristinorum aliquid facultatum Paulinus, quibus sub prætextu eleemosynæ sapientius deinde pauperibus distribuendæ incubuerit, illis paulatim irretiat rursus; neque etiam in tota epistolæ serie laudat tam egregium facinus, cujus exitum necdum plane perspectum habebat. Verum postea cum proculdubio audiit quam libens sui seseque ipse Deo obtulisset, non solum ^o miris eum et inauditis ornavit laudibus; sed et monuit potius ut sapienti discretione aliquid de zelo remitteret quo facultates erogabat, quam excitavit ut eum augetet. Baronius ^b existimavit illam epistolam fuisse scriptam ad aliquem Paulinum, non ad Nolanum, sed qui ^c post eum illud diligentius perscrutati sunt, credere rationes quibus nititur eius opinio, postponendas esse iis quibus infringitur.

2. Sub idem tempus Paulinus Theodosii panegyricum celebravit, si assentiendum est ^d Gennadio assenti hanc orationem fuisse a Paulino ipsi Theodosio dicatam, qui quidem princeps 17 Januarii die, anno trecentesimo nonagesimo quinto obiit. Argumentam ^e suppeditarunt victoriæ quas a tyrannis Maximo scilicet et Engenio **45** retulit, qui Eugenius victus duntaxat fuit mense Septembri, anno 394. ^f Endelechius Paulini amicus, idemque Christianus, illi hujus operis auctor fuit. Creditur hic esse ^g sanctus Severus Endelechius cujus etiamnum exstant nonnulla carmina. Paulinus eo libentius hunc ab amico ^h laborem suscepit, quod in Theodosio non tam imperatorem quam Christi servum; non dominandi superbia, sed humilitate famulandi potentem; nec regno, sed viva et ardenti fide, principem predicaret. Ostendit ⁱ etiam Theodosium vicisse potius fide et precibus, quam armis. ^j Legum item ab ipso latarum utilitatem ea in oratione commendat. *Felix Theodosius, inquit? Hieronymus scribens Paulino, qui a tali Christi oratore defenditur. Illustrasti purpuras ejus, et utilitate n legum futuris temporibus demonstrasti.* Jam cætera retulimus quæ scripsit ^k Hieronymus in laudem illius orationis, quam verius ^l apologiam quam panegyricum dixeris. Ad ^m Endelechium eam misit Paulinus, quam non edidit; illius tamen exemplaria ad suos amicos ⁿ Sulpicium Severum scilicet, et ^o Hieronymum, misit. ^p Præscripsit libello suo pro themate epistolæ, qua hujus opusculi sibi fuisse auctorem Endelechium dicebat. Eam

A orationem dubio procul legerat Augustinus: verum si est ille libellus ^q *Adversus Gentes*, quem ab eo petit anno trecentesimo nonagesimo sexto, quem nondum plane absolutum videtur supponere: eum, vivo Theodosio, non scripsit, neque eum ipsi dedicavit, ut Gennadio placet. Augustinus ^r denotare videtur illum panegyricum his verbis: *Christiani quoque imperatores plenam gerentes fiduciam pietatis in Christo, de inimicis sacrilegis, qui spem suam in sacramentis idolorum damnorumque posuerant, gloriosissimam victoriam perceperunt; cum apertissimis notissimisque documentis, de quibus nonnulli jam scriptam memoriam commendarunt, illos fallerent vaticinia dæmoniorum, hos firmarent prædicta sanctorum.* Quibus verbis constat eum indicare cladem Eugenii et Arbogasti. Mentionem etiam facit Cassiodorus ^s libri quem Paulinus de Theodosio scripserat, sed quæ de eo refert, ex Hieronymo excerpisse videtur.

CAPUT XXV.

De Paulini necessitudine cum Sancto et Amando.

1. Non facile conjicitur an ille Sanctus Endelechius ad quem Paulinus misit Theodosii panegyricum, idem ille sit cui epistolam quadragesimam scripsit. Nomen Sanctus erat utrique commune. Cumque evidenter appareat Sanctum istum ^t hymnos Christianos composuisse, quorum aliquos ad Paulinum miserat, ea persuadere possunt unum et eundem esse Sanctum: et constant Paulinum cœpisse ^u eum diligere vel nondum renatum. Aliunde vero quamvis etiam ^v tum temporibus istis Romani multis insignirentur nominibus, videtur tamen in usu idem semper fuisse adhibitum. Itaque cum Paulinus alium vocet semper Endelechium, alterum semper Sanctum cum ter quaterve illius nomen repetit, non sine fundamento videtur posse concludi eos a se invicem esse ^w divinos. Accedit eodem quod Paulinus ^x videtur innuere ex quo fuerat ad Christum conversus **46** unam se duntaxat ad Sanctum misisse epistolam, a quo recepisset unam tantum camque brevissimam, neque mentionem sui panegyrici facit, quem nec dicit Endelechium a se petiisse. Quis igitur fuerit ille Sanctus non plane apparet, nec liquido constat, nisi quod, cum loquitur ^y Paulinus de eo tempore quo corruptela mundi servierat, videtur de se simul et de Sancto habere sermonem

2. Se jugiter dilexerat Paulinus et Sanctus ^z familiaritatis humane amicitia, et que radicem in cordibus non habebat, quia non edificata erat in Christo. Eos sibi multas invicem misisse litteras apparet, quibus tamen anima Paulini non replebatur. Cum nuntium remisit mundo, Sancti ^{aa} amicitia non item renuntiavit Paulinus, sed litterarum officium intermisit; ^{ab} semel solum ei scripsit, et recepta ab eo bre-

^a Hieron. ep. 13. ^b Baron. an. 394, § 6. ^c Sacchin. Vit. Paulin. p. 634. ^d Gennad. Catal. c. 48. ^e Ibi ^f Paulin. ep. 28, n. 6. ^g Vide not. 125. ^h Paulin. ep. 18, n. 6. ⁱ Gennad. Catal. c. 48. ^j Hieron. ep. 13. ^k Ibid. ^l Ibid. ^m Paulin. ep. 28, n. 6. ⁿ Ibid. ^o Hieron. ep. 13. ^p Paulin. ep. 28, n. 6. ^q Aug. ep. 31, n. 8. ^r Aug. in Faust. 22, c. 75. ^s Cassiodor. lib. Div. Institut., c. 21. ^t Paulin. ep. 41, n. 1. ^u Ep. 40, n. 2. ^v Ibid., n. 1. ^w Ibid. n. 4, 5 et 6. ^x Ibid., n. 2. ^y Ibid. ^{aa} Ibid., n. 4.

vissima epistola, credidit persolatum esse officii de-
bitum; et diuturna satis taciturnitati sese iterum re-
fudit, donec a spiculis caritatis Christi vulneratus
Sanctus praevenit Paulinum in verbi Dei dulcedine
per eloquia litterarum casta et fidelia, ut ipse testatur
Paulinus; ita ut iudicare pessimus eam, sicut et Pauli-
num, nequam vivendi instituisse modam; et sane
Paulinus ait in eo habitare b caritatem de corde pure,
et bona conscientia, et fide non ficta. Verbis c beati-
ficantibus Sanctus in suis litteris Paulinum honorabat
quod Christi verbum d complisset iubentis omnia
vendere quae possideret. Scribendi ad Paulinum San-
ctus sibi e fecerat participem Amandum quemdam,
alium porro ab episcopo Burdegalensi; quem apparet
non plane fuisse Paulino notum. *Puerum Domini be-
nedictum* vocat eum Paulinus, et ab eo f preces expo-
stulat. Adnotarant Sanctus et Amandus g in tergo
epistolae suae indicem epistolarum Paulini, quibus
Sanctus nonnullos adjecit hymnos quos Paulinus de-
sideraverat, et in quibus, ut videtur, decem virginum
referebatur parabola. Maximo perfusus est h gaudio
Paulinus, accepta ea epistola; et in hac, quam remi-
sit ad utrumque, dicit se eam unam computare a San-
cto sibi redditam, quia talei ab eo qua repleta esset
anima ipsius adhuc semel acceperat, se ad Sancti li-
terarum desiderium excitari, modo i caveat eum onc-
rare laudibus quibus se indignum omnino censebat.
Deinde ad pietatem quasi seipsum hortatur egregia
oratione, at proculdubio qua Sanctum informet, quae
multis in locis alloquitur. De i seipso solita humilitate
verba facit, et posset videri tunc reptantem aevi spi-
ritualis infantiam adhuc agere, nisi k diuturnum silen-
tium quo eum Sancto erat usus induceret ad creden-
dum eum jam a multis annis Nolae commorari. l At
enim dicit, senectutem canis caput non spargere
modo, sed et profundere. Possamus solum iudicare
eum scripsisse antequam ad episcopatum fuisset promo-
tus, atque idcirco ante annum quadringentesimum
octavam, eum m scribat una cum Theresia. Dicit n se
aliquid accepisse a quodam sibi carissimo, qui multum
fuerat peregrinatus. Rustinam proculdubio intel-
ligit qui in Occidentem reversus est anno dimittat
trecentesimo nonagesimo septimo.

3. Postquam epistolae veluti clausulam apposuit
Paulinus, aliud rursus o aggreditur argumentum, de
hymnis scilicet quos a Sancto acceperat: quod ele-
ganter spectari potest aut veluti epistolae altera pars,
unde et una typis olim excusae sunt, aut veluti altera
prorsus epistola, 47 et sane p in quibusdam manu-
scriptis codicibus separatim leguntur; sique in duas
divisimus. In hac postrema quadragesima prima
dicit se ita prope omnium epistolarum suarum, quas
in tergo epistolae Sanctus et Amandus annotarant q

A innotuere esse, ut suas esse non recognovisset,
nisi ipsorum litteris credidisset.

ANNO CHRISTI 395.

CAPUT XXVI.

In morbum incidit Paulinus, et Sulpicio Severo per
Vigilantium mittit responsum.

I. Carmen r quod in honorem S. Felicis scripsit
Paulinus, cum primum ejus natalem Nolae celebravit
ex quo se eo recepit, ex intimo latitiae sensu prodit:
plenis in eo votis Deo grates refundit, qui ipsi annuisset
quod ab eo precibus tandem expostularat. Sub finem
s petiit a S. Felice Deum exoret ut sibi liceat semper
in eo consistere portu, quem tot ac tantis laboribus
superatis demum attigerat. Quinta illius epistola vi-
detur scripta anno secundo ex quo se Nolam receperat;
quam etiam ob causam citra dubium eam rejicit t Chiff-
letius in annum trecentosimum nonagesimum quin-
tum. Ex ea u cognoscimus aegrotasse Paulinum, et ut
v videtur prima aetate. Dicit ea aegritudine x suorum
in poenam peccatorum se a Deo castigatum, eum y tota
Campania opus Dei Salvatoris in eo veneretur, as-
sidua et sedula sollicitorum antistitum, clericorum,
monachorum, atque etiam ipsorum saepe secularium
toto illius aegritudinis tempore illum celebrantur of-
ficia. Nemo prope modum tota Campania episcoporum
non visitare eum fas existimavit sibi, et quos infir-
mitas vel necessitas aliqua devinxerat, missis vice sua
clericis et litteris adfuerunt; z Afri quoque episcopi
ad eum revisendam prima aetate miserunt: quod
convenire posset litteris quae ei fuerunt ab Aurelio et
ab Alypio redditae anno 394 si fuit Nolae anno 395,
quamquam verbum *revisere* parum convenit primo
ipsorum officio, eique per suos exhibito, non vero
per viros hac de causa a se missos. Probabilius igitur
est quod supposuimus eum venisse Nolam anno 394,
aegrotasse anno 395, et tunc temporis Aurelium Car-
thaginensem episcopum, quem miserat visitandum
Paulinus anno ipso 394, et fortasse nonnullos alios
eum eo, ipsi quibusdam missis adfuisse. Augustinum
eodem illo anno per Romagianum ad eum scripsisse
videbimus, verum probabile non videtur illius litteras
prima aetate Paulino fuisse redditas. De proborum
virorum officiis aa gloriabatur, at in Domino tantum,
eius gratiae haec opus et munus esse reputabat. bb Dei
gratiam in tenebris reluxisse, nec obscurum se per
nonnatis ipsius claritatem in solitudine egisse dicit.

D 2. Solatium cc ipsi magnam et dulce in aegritudine
praebuerunt Severi litterae. Statuerant, ut vidimus,
se simul Nolam recipere, et Paulinus eum hortatus
fuerat ut eam ob causam se conveniret Barcinonem,
aut se ipsi in via adungeret; verum dd geminas eo
anno pertulit ee aegritudines cum ad Paulinum ve-
nire voluit. Itaque coactus fuit se ee litteris apud ipsum

a Paulin. ep. 40, n. 2. b Ibid., n. 3. c Ibid., n. 3. d Ibid., n. 11. e Ibid., n. 3. f Ibid. g Epist. 41, n. 1. h Epist. 40, n. 1. i Ibid., n. 3. j Ibid., n. 6. k Ibid., n. 1 et 3. l Ibid., n. 6. m Ibid., in titulo. n Ibid., n. 6. o Ep. 41, n. 1. p Chiff. part. 1, c. 24. q Paulin. ep. 41, n. 1. r Carm. 15. s Ibid., v. 31. t Chiff. p. 168 et 219. u Paulin. ep. 5, n. 9 et 10. v Ibid., n. 14. w Ibid., n. 10. x Ibid., n. 14. y Ibid. z Ibid. aa Ibid., n. 1.

excusare: Se ^a revaluisse scribebat, multosque ^b fratres spiritales secum ipsi adfuturos spondebat, maximis ^c preconiiis virtutem et conversionem Paulini extollens. Hanc epistolam per ^d aliquos e suis virtute sibi connexos misit, per ^e Vigilantium scilicet et alium catechumenum. Vigilantius in Campania febre laboravit, etiam antequam ad Paulinum perveniret. De eo nihil refert Paulinus, ^f nisi quod fuerit baptizatus; itaque si ille ipse est qui presbyter reddidit Hieronymo Paulini litteras, et qui deinde falsis dogmatibus nomen suum infamavit, verisimile est eum ordinatum fuisse presbyterum statim post suum in Gallias et Campania reditum. Miratus est Paulinus quod ipse et Severus ^g iisdem incommodis simul fuissent affecti: id non sine Domini numine factum esse dicit, cujus iussu nihil in mundo accidit, qui eorum unitatis intertore operator, carnalem in ipsis substantiam discrepare non esset passus. Itaque solatium ipsis magnum et dulce praebebat ista conjunctio passionis; verum ut ipsis gratius concordiae signum esset, eo ipso se refectum sensit Paulinus, quod Severus se revaluisse scripserat, ita ut Severi levamine aliquo modo respiraret, ^h aequè ac sanctorum orationibus, atque ipsiusmet Sulpicii Severi, cui ignota erat Paulini aegritudo. Infirmus ⁱ diu remansit Paulinus, nec facile potuit corporis sui exhaustas morbo et austeritatibus vires reparare, et in ea infirmitate sicut Paulus gloriabatur, qua sperabat se potentem faciendum; et quo magis adversa valetudine frangeretur caro, eo minus virtutem spiritalem ab ea expugnandam confidebat. Ejus aegritudo ^j responsum ad Severum morata est. Vigilantius quoque rursus vi febrium laboravit. Non agroravit ille catechumenus qui Vigilantium comitabatur. *Qui necdam nostri corporis erat membrum*, inquit Paulinus, ^k *vulnera nostra non sensit, et sanus fuit atque expers languorum nostrorum, quia non suae compuginis dolorem raro adhuc aliena sentire non poterat.* Vigilantius ^l ut cepit coalescere progredi volebat, verum Paulinus eum invitum retinuit, negatis litteris, donec satis recepisset virium ad illud iter suscipiendum, quod, ut videtur denotare verbum *progredi*, Vigilantius pedibus conficiebat. Tandem igitur dedit ^m ei Paulinus responsum ad Severum, cui maximas de illius caritate agit gratias, *pro qua tibi*, inquit ⁿ, *retribuatur a Deo, quem in me diligis, eo uberius quod non habeo unde retribuam tibi.*

3. Severo scribit Paulinus ^o se penas debiturum, cum honores accipiat immeritos, sibi quoque magis exprobrari torporem ignaviae. Deinde humiliter et ingeniose admodum conatur ^p ostendere majori miraculo Severum esse conversum, quam seipsum: postea ^q transit ad Severi promissum ad se veniendi, et rogat ut geminas regritudines quas pertulerat censeat esse promissas tentationes, quibus Deus voluerat pro-

A bare consilii constantiam, non vero damnare; dicitque ^r se non vereri, ne ad illius desiderii impedimentum caro infirma praevaleat, quam fide roboraret, etc. Postquam vero de aegritudine illius verba fecit, addit ^s amorem pacis eum debere de patria parumper sevocare, ut obstrueret os eorum qui occasionem de ipso male loquendi querebant: de quibus saepe queritur Severus. Tum narrat ^t quantum a pontifice Romano et a quibusdam **49** Romae clericis scandalizetur. Eum denuo hortatur ut veniat, et jam sibi gaudia proponit quibus afficietur, cum illum excipiet comite electorum Dei cohorte venientem. *Locabo te*, inquit ^u Paulinus ad Severum, *in horto mei Felicis colonum, sed gratis*; denique cum eam uxoris suae nomine quam ^v vocat *conservam in Domino suam*, et B Bassulam etiam ejusdem Severi socrum salutavit, *cave*, inquit ^x, *seruum te scribere, et epistolam loquentem excusae obsecro; in dictando enim dum te cogito, et totus in te sum, quasi apud presentem longo intervallo loquar, obliviscor impositum finire sermonem.* Eum ^y rogat ut panem quem mittit accipiat, itemque scutellam buxeam, etc., et ut ad ipsum ^z mittat vinum quod Narbone adhuc se habere credebat Paulinus, nec timeret damnatum si ipsum faceret etiam pecuniae debitorem. Illud ei mandat, summum illius animi se jus habere confidens, quia omnes ipsius servi ab eo defecerant. Qualiter se Nolae haberet non refert, unde conicere possumus Paulinum superiori anno ad Severum hac de re litteras scripsisse.

CAPUT XXVII.

C Augustinus scribit ad Paulinum qui denuo illi mittit litteras. Paulini potestas in demones.

1. Paulinum circa finem superioris anni ad Augustinum scripsisse ^{aa} observavimus ut cum eo jungeret amicitiam, quam Augustinus cuivis facile concedebat, sed eam maxime debuit Paulino, cujus extabant tot ac tanta in Augustinum benevolentiae argumenta et sui in Christam amoris. Et quidem mihi carius, nihil ardentius Augustini ^{bb} litteris quas hocce anno ad Paulinum misit per Romanianum amicum sibi carissimum. Praeter ea quae de illo supra diximus, vehementi ejus videndi desiderio teneri se testatur. Et postquam susceptum de Paulini conversione gaudium abunde effudit, nescire se asserit quid pro ejus amore rependat, nisi quia totus sum tuus, inquit ^{cc} illi ^d *in eo cuius totus es tu. Si parum est, plus certe non habeo. Tu autem fecisti ut non mihi parum videatur qui me in illa epistola tantis laudibus honorare dignatus es, ut cum me tibi refundo, si parum hoc tibi putem, non credidisse convincar.* Narrat deinde quomodo concordarent Paulini, quibus efferebatur, praeconia, et ipsamet delictorum suorum conscientia, pugnam hanc sic ^{dd} dirimit: *Non me credam talem qualem putas, quoniam non agnosco, et credam me abs te ditig;*

^a Paulin. ep. 5, n. 9. ^b Ibid., n. 13. ^c Ibid., n. 5. ^d Ibid., n. 1. ^e Ibid., n. 11. ^f Ibid., n. 9 et 10. ^g Ibid., n. 12. ^h Ibid., n. 11. ⁱ Ibid., n. 11. ^k Ibid., n. 1. ^l Ibid., n. 1. ^m Ibid., n. 2 et 5. ⁿ Ibid., n. 4. ^o Ibid., n. 5, 6 et 7. ^p Ibid., n. 8. ^q Ibid., n. 15. ^r Ibid., n. 15. ^s Ibid., n. 14. ^t Ibid., n. 15. ^v Ibid., n. 19. ^x Ibid., n. 20. ^y Ibid., n. 21. ^z Ibid., n. 22. ^{aa} Cap. 25, n. 2. ^{bb} August. ep. 27. ^{cc} Ibid., n. 3. ^{dd} Ibid.

quoniam sentio et plane percipio : ita nec in me teme-
rarius, nec in te ingratus existero. Romanianum ^a ami-
cum suum harum litterarum portitorem pollicetur
facturum Paulino ipsius librorum copiam, de quibus
summa animi demissione loquitur, et ^b petit si quæ
Paulino displiceant velit emendare. Mittit insuper ad
eum ^c carmen Licentii filii Romaniani, et petit ab eo
ut præceptorum suorum opera patris et filii curam
salutis suscipiat, et ad virtutem utriusque promo-
vere studeat. Et ^d addit, *neque velim credas quæ pater
de me forte laudans dixerit, ne si meliorem quam re-
vera sint iudices, pro me non ores quantum velim.*
Responsum ^e etiam suum ad Licentii poema perferri
ad eum curavit, in quo **50** ^f de Paulino nostro mi-
rifice et præclare admodum loquebatur. Paulinum ^g
demum orat et obsecrat ut si ab officiis ecclesiasticis **B**
sibi vacet, in Africam usque velit excurrere, ut vi-
deat quantum omnes eum sitiunt. ^h Therasiæ deni-
que salutem plurimam precatur. Romanianus quem
proprie lites in Italiam, ut videtur, pertraxerant,
Augustini epistolam tam cito Paulino non reddidit,
et solummodo sequenti anno Nolam advenit. Quem
ⁱ puerum Paulinus in Africam anno superiore mise-
rat, is nondum redierat : nec fuerat profecto Augu-
stinus ex iis qui, ineunte æstate, ad eum invisendum
miserant; ita ut cum de epistola ante tot menses
perscripta nihil audiret Paulinus, ^j alteram rescrip-
sit antequam promotum eum ad episcopatum acce-
pisset : quod accidit sub finem anni 393. cum Au-
gustinum fratris nomine ^k compellet. Per ^l Agilem
et Romanum Augustino rescripsit Paulinus.

ANNO CHRISTI 396.

2. De historia nihil excerptimus ex ^m Paulini tercio
in laudem S. Felicis natalitia carne, quod hoc
anno editum arbitramur. Insignia dumtaxat ⁿ mira-
cula que hac die maxime in eurgumenos patrabantur,
et ^o populi ad hanc solemnitatem concursum
exponit qui S. Felicis ^p tumulum floribus, sertisque
et coronis limina prætexerent, et nocte dieque circa
altaria micare lumina describit. Vota ^q deinde ad S.
Felicem fundit, et precatur ut longo ævo suum illi
impendat servitium, et ad ejus tumultum vitam ab-
solvat; animamque Felix ad Christum paterno ve-
ctare gremio non renuat, ut meritis ejus et precibus
tandem laudatis agnis aggregari mereatur. Ad Pauli-
num pertinuisse ^r nonnulli existimant multa ex iis
quæ ad S. Felicis sepulcrum gesta sunt miracula;
^s Gennadius enim affirmat Paulinam non solum
eruditione et sanctitate vitæ, sed et potentia adver-
sum dæmones claruisse.

CAPUT XXVIII.

De Augustini ad episcopatum promotione ab ipso Au-
gustino certior factus Paulinus suam singulare gau-
dium Romaniano testatur.

1. Romanianus, cujus opera usus fuerat ^t Augusti-
nus ad perferendam anno superiore ad Paulinum
epistolam; eum adiit cum jam sollicitus esset de
sanctorum fratrum Romani et Agilis reditu. Advenerunt
^u tandem post discessum Romaniani, et ab iis
^v Augustini jam episcopi, aliorumque clarissimorum
virorum, Anrelii scilicet Carthaginensis, Alypii, Pro-
futuri Cirtensis, Severi Milevitani, omnium pariter
episcoporum litteras recepit Paulinus, quarum sola
^x Augustini exstat quæ iterum de Licentio agebat :
qua nimirum posteriori Paulini epistolæ responsum
expendere volebat, et testatur, ut in prioribus ^y lit-
teris anno superiore datis, pari ^z se cum eo et stu-
dio et dilectione vinciri. Sancti, cui respondebat,
^{aa} verbis quibusdam usus est, idque de **51** industria;
erant enim ipsi suavissima, et ^{bb} quod vera essent
et quod Paulini essent. Et narrat ^{cc} quomodo factus
sit Hipponensis episcopus, et quod hoc munere im-
pediebatur ne eum Nolam adiret; itaque illum ^{dd} ur-
get multo vehementius quam in prioribus litteris, ut
in Africam ipse et uxor veniant; ^{ee} ac eo rem addu-
cit ut asserat credere se quidquam eos non minus
Deo acceptum acturos si infusus sibi virtutes tanto
studio notas omnibus faciant, quanto labore et ar-
dore adepti fuerant : unde quivis facile perspexerit
optime notam Augustino fuisse Paulini et Therasiæ
modestiam. Iisdem videtur principiis insistere Gre-
garius M. cum dicit ^{ff} : *Quisquis laudis concupiscen-
tiam calcare jam sufficit, ædificationis fraudem per-
petrat, si bona quæ agit occultat, et quasi jactato se-
mine, germinandi radices subtrahit, qui opus quod
imitandum est, non ostendit.* Idemque cum sibi ob-
jecisset quod tradidit Christus mandatum de occultan-
dis bonis operibus, respondet ^{gg} : *Qui in publico
bono opere non suam, sed superni Patris gloriam quæ-
rit, quod facit, abscondit, quia solum illum testem ha-
bit cui placere curavit.*

2. Augustinus ^{hh} in epistola sua Paulino commen-
dat quendam nomine Vetustium Nolam proficien-
tem vel ut Deo cum illo militaret, vel ut S. Fe-
licis precibus e quibusdam eriperetur malis quæ
lacrymas impiis excussissent, quæque inflicta a Deo
verbera videbantur. Tres ⁱⁱ ad eum libros de Libero
Arbitrio perferri jussit, necnon ^{jj} panem, ut conjicio,
jam benedictum (*superior benedictio fiet dilectione ac-
cipientis vestra benignitatis*). Opus ^{kk} beatissimi papæ
Ambrosii contra philosophos desiderare se testaba-
tur Augustinus, eum minime dabitaret quin tanti
viri scripta omnia haberet Paulinus. Citat frequen-

^a Aug. ep. 27, n. 4. ^b Ibid. et n. 6. ^c Ibid., n. 6. ^d Ibid., n. 4. ^e Aug. ep. 26, et ep. 27, n. 6. ^f Aug. ep. 26, n. 3. ^g Aug. ep. 27, n. 6. ^h Ibid., n. 2. ⁱ Paulin. ep. 6, n. 1. ^j Ibid. ^k Ibid., n. 2. ^l Ibid., n. 3. ^m Paulin. carm. 14. ⁿ Ibid., v. 25 et seqq. ^o Ibid., v. 44. ^p Ibid. v. 98 et seqq. ^q Ibid. v. 116 et seqq. ^r Sarchin. Vit. Paulin. p. 750. ^s Gennad. Catal. c. 48. ^t Aug. ep. 27, n. 4 et 6. ^u Paulin. ep. 7, n. 1. ^v Ibid. ^x Aug. ep. 31, n. 7. ^y Aug. ep. 27. ^z Aug. ep. 31, n. 4 et 9. ^{aa} Ibid., n. 3. ^{bb} Ibid. ^{cc} Ibid., n. 4. ^{dd} Ibid., n. 4. ^{ee} Ibid., n. 5 et 6. ^{ff} Greg. M. Pastor. l. iii, c. 56. ^{gg} Ibid. ^{hh} Aug. ep. 31, n. 7. ⁱⁱ Ibid. ^{jj} Ibid., n. 9. ^{kk} Ibid., n. 8.

ter hoc opus Augustinus in scriptis sequentibus, in eo etiam libro ^a qui de Doctrina Christiana inscriptus est, quem forte post duos aut tres annos conscripsit: quod opus a Paulino excepisse Augustinum verò simile est. Dicit præterea ^b Augustinus se audisse a fratribus, Agili, ut videtur, et Romano, contra paganos scribere Paulinum: orat igitur eum ne sibi dubitet mittere quæ scripserat: *Nam pectus tuum, inquit, c tale Domini oraculum est, ut eo nobis iam placita et adversus loquacissimas quæstiones explicatissima dari responsu presumamus.* Haud scio an hoc opus Theodosii panegyricum fuerit. Cum enim referat ^d Hieronymus Paulinum hujusce principis apologiam scripsisse, ibique de ejus legibus tractare, poterat hic tueri leges imprimis contra paganos sanctitas, easque ab injuria vindicare, respondendo objectionibus ab ethnicis contra religionem Christianam allatis.

5. Quod ^e Augustinus episcopatum suscepisset, et hanc Dei curam meruissent Africanæ Ecclesiæ ut verba cælestia ex ejus ore perciperent, id maximum Paulino gaudium contulit. Statim ^f post duos dies singularis lætitiæ causam Romaniano per litteras intimare properavit. ^g Panes quinque ipsi et filio Licentio misit ^h ad quem eodem tempore, et forte in eadem charta vel saltem in eodem fasciculo, rescripsit soluta et stricta oratione, quo impulsu ⁱ Augustini a seculi vanitatibus, hujusce juvenis animum abduceret, eumque hortaretur ut saluti suæ provideret.

CAPUT XXIX.

Per Vigilantium, qui male rem gerit, Hieronymo scribit Paulinus. Summa humilitate sacræ lectioni incumbit.

52 1. Dubium non est quin Severus et Paulinus hoc anno sibi invicem litteras dederint: quæ desiderantur. Quantum ex ^l aliis epistolis assequi possumus, significabat Severus sperare se non posse fore ut Nolam Paulinum conveniret, et hoc sibi superesse ut litterarum solatiis se in mutuo recrearent. Paulinus ^k tamen eum invitare non destitit. Severi litteras Paulino reddidisse debuit Vigilantius, si in Palestinam hic ipse profectus est, quod iter ^l post annum 556 suscepisse non potuit. Illuc ^m detulit litteras Paulini ad Hieronymum, qui ⁿ tanti viri tot annos Christi servitio addicti insignem pietatem doctrinamque summis prosequatur laudibus. Ab eo querebat Paulinus ^o quam in statu suo monachali deberet inire viam; et videbatur quodam teneri desiderio Hierusalem proficiscendi, loca sacra invisurus, ut fortasse S. Hieronymo propior iis præceptis imbueretur, quæ in priori epistola jam receperat Hieronymus de sacræ Scripturæ lectione se traditurum Paulino. Mittebat ^p quoque ad eum Paulinus

A librum suum pro Theodosio, et ^q apud eundem plurimum commendabat Vigilantium qui idcirco ^r a divo Hieronymo honorificè ac peramanter exceptus est. Cum vero Hieronymum inter et Johannem Hierosolymitanum Rufinumque exorta esset maxima dissensio, ^s in istam rixam et controversiam venit Vigilantius, et adversus Hieronymum locutus est: ab eo tamen supplicè veniam petiit, apud eum invenit gratiam, deinde ex Palæstina discessum maturavit, et in Gallias reversus ^t librum edidit contra Hieronymum qui respondere coactus est. Insurrexit etiam postea Vigilantius adversus fidei catholice doctrinam, diversosque disseminavit errores quibus hæreticorum Galliarum principis nomen merito obtinuit. En miserimum hominis statum qui divino beneficio, quo tot B sanctis conjunctus erat, ad salutem non usus est: quorum tamen caritas non sine mercede, cum virtutem quam ejus animo inditam putabant venerati sunt, et ea benigè in illo excusaverunt vitia quæ tanto fore Ecclesiæ detrimento non arbitrabantur. An allate ab ipso Paulini epistolæ responsum per eundem dederit ^u Hieronymus, incertum est. Nihil adversus eum dixit, et ejus reliquit arbitrio referre Paulino quomodo ille ab ipso exceptus fuerit: satis tamen indicat nescio quid molestum et grave inter eos accidisse; plurimumque laudat Paulinum

2. In hisce ^v duabus epistolis Paulinum in sacræ Litteris instituendum supponit Hieronymus: quod intelligere est de tractatibus a Grecis interpretationibus. Neminem enim sepe reperias ex Patribus qui C sacras litteras frequentius in scriptis adhibeat, illas ubique inserit, ubique ad eas alludit, et præclarissimas notiones detegit, quamvis obiter: idque 53 advertes a primis ejus epistolis, ita ut cuiquam dubium non sit quin iis legendis, evolvendis, meditandis, ab ipso Hispanico recessu totus incubnerit, et ardore pietatis et caritatis quibus earum intellectum assequimur magnos inde scientiæ fontes hauserit. Ipse etiam Hieronymus ^x post paucos annos eum divinarum perinde ac humanarum litterarum peritum esse agnovit. Cum vero alios erudire non intenderet, iis proculdubio ad propriam ædificationem vacabat simplici veritatis intuitu, non studio a difficultatem inquisitione. Quomobrem hac de re consultus nulli unquam respondere presumebat, ^y indignum se ratus qui divinæ revelationis haberet fiduciam. Summa humilitate in dubiis eos consulebat qui sapientiæ et scientiæ laude in Ecclesiâ illustres haberentur: quod postea observabimus erga Hieronymum, Rufinum et Augustinum. Expositionem in quædam Scripture loca ab Augustino eum aliquando quaerit ^z ait: *Quæ si forte lucida sunt, et nihil videntur obscura, nemo prudentium filiorum qui forte de nostris in hora lectunculæ hujus circa te steterint de insipientia*

^a Lib. II, c. 28. ^b Aug. ep. 51, n. 8. ^c Ibid. ^d Hieron. ep. 15. ^e Paulin. ep. 7, n. 2. ^f Ibid., n. 4. ^g Ibid., n. 5. ^h Ep. 8. ⁱ Aug. ep. 27, n. 6. ^j Paulin. ep. 17, n. 1. ^k Ep. 11, n. 12. ^l Vide Hieron. Histor. ^m Vide Hieron. o. 75. ⁿ Hieron. ep. 15. ^o Ibid. ^p Ibid. ^q Ep. 75. ^r Ep. 15. ^s Vide Hieron. Histor., § 88, 89. ^t Ibid., § 144, et lib. Hieron. advers. Vigilant. ^u Hieron. ep. 15. ^v Hieron. eo. 45 et 75. ^x Ep. 155. t. III. ^y Paulin. ep. 45, n. 5. ^z Ep. 50, n. 4.

*mea rideat, sed potius de benevolentia fraternæ caritatis faveat instruendo, ut efficiar videntium particeps, et ex doctrina tua illuminatis mentibus considerantium mirabilia de lege Domini. Videtur quæ non intelligebat inter legendum adnotasse, ut eorum intelligentiam ab aliis exquireret, difficultatem vero antequam proponeret ita discutebat, ut ejus solutionem ferre attingeret. Unde ad eum Augustinus * : Multa quæstisti, et quærenda admonuisti, et quærendo docuisti.... cum enim interrogando disputas, et quæris acriter, et doces humiliter.*

CAPUT XXX.

SS. Delphino et Amando scribit Paulinus. Vitam S. Martini mittit ad eum Severus.

1. Epistolam nonam hoc, ut videtur, anno scripsit Paulinus ad Amandum, una eum decimam ad Delphinum. Jam tum ^b in ipso Hispanico recessu Paulini et Anandi litterarum intercessisse commercium observavimus; ^c quod etiam Nolæ tenuit servavitque etiam cum Delphino: cujus litteræ spiritualia Paulino erant condimenta, quippe quæ ^d spiritali sapientiæ sale, quo ipse in baptisate fuerat perfusus, condirentur, ut illius saporem servaret. Paulinus ^e vero religiosa quadam erga eum observantia plena urbanitatis et humilitatis responsa dabat. Liberius ^f cum Amando agebat, et in charta familiaris inditos pietatis sensus exponebat, sermone quidem mellifluo, quem Paulinus alioqui vocat ineptum et temerarium. Cum vero ^g Amandus patris communis Delphini auribus litteras ejus insinuasset, sanctus ille vir a Paulino ^h petit litteras spiritali sale conditas, in ⁱ quibus præter officii necessitatem sermonem de Scripturis adjiceret quo thesaurum cordis sui revelaret. Exinde piam sane et humilem, eamque decimam scripsit epistolam, in qua dicit ^j Delphinum hæc sane juste ab eo repetere, ut depositi sui debitum, et ut seminis germen expectare, sed vereri se ne pro tritico tribulos **54** et proavis spicas edat. Conqueritur ^k deinde amice apud Amandum quod litteras suas Delphino exposuerit, et ^l de variis iisque piis apud eum sermonibus disserit, quibus ^m aliquid desse creditur. Post mortem Theodosii, anno 395 vel 396, Mediolani ⁿ Ambrosius martyr Nazarii corpus reperit, ^o aliquas ad S. Paulinum reliquias perferri curavit, qui id muneris humillime recepit. Ab eodem forte quasdam reliquias SS. Vitalis et Agricole, ^p Gervasii quoque et Protasii, martyrum habuerat.

ANNO CHRISTI 397.

2. In quarto natalitio in S. Felicis laudem ^r carmine, quod ad hunc annum referimus, sancti hujusce confessoris refert historicæ primordia, idque ^s non

A Mosas precatus, sed divino invocato Christi numine, qui Asiæ quondam ora solverat: citatque illud poema in eo quod ^t anno sequenti edidit. In hunc annum referimus epistolam undecimam ad Severum, qui non modo omnes ^u observabat occasiones ut ad eum litteras daret, sed mittebat quoque ex suis quosdam, de quibus postea Paulini sanctitate et exemplo ad pietatem conversis, ut de filiis sanctis et de benedicta in Domino prole gloriabatur ipse Paulinus. Sic ^v per puerum suum hoc anno ad eum misit Severus epistolam, in qua ^x ipsi se longe inferiorem reputans asserebat ambos in agro, hoc est in latæ seculi via, inventos, alterum assumtum, relictum alterum. Fatebatur ^y insuper paupertatem ejus se demirari, sed horrere; quam velle se, nec posse assequi contendeat, ut habens victum et vestimentum hoc contentus esset, nihil ultra diem cogitans; cui imitatio inparem omnino se censebat. Deinde ^z adjungit, profecto per jocum, se credere ita eum futurum brevi pauperem, ut ulterius eum invitare non auderet; eumque ^{aa} hortuli causa reliquisse Ebromagum. Videtur ad eum simul ^{bb} misisse vitam B. Martini, adhuc vivi, a se conscriptam. Responsum ex Severi ^{cc} pietate erga se exorsus est Paulinus, et de ea fusissimas illi gratias agit, virtutemque ejus ^{dd} multis deinde præconiis predicat in quibus Martini historiam inserit. Illum ^{ee} serio increpare videtur quod de paupertate locutus infirmum se in fide et Christo diffidentem prodiderit; et ^{ff} profitetur se vel pauperrimum nunquam invitare eum destitutum, et quam studiosissime hortaturum. Cumque nequaquam Severus polliceatur se venturum, idcirco epistolam decimam septimam non nisi post duos annos collocamus. Quam Severus B. Martini vitam scripserat, jam eam observavimus missam ad Paulinum, qui ^{gg} illam primus Romam attulit, in eo sane itinere quod circa festum SS. Petri et Pauli solitus erat suscipere. Hunc librum omnes sitiere. Eum Paulinus ^{hh} per Italiam nec non per Illyriam disseminavit; nec pietas ejus erga S. Felicem gloriæ B. Martini quidquam invadebat, quin etiam infusus a Deo in animam sancti hujus episcopi virtutes præclaras religiose venerabatur et mirabatur.

CAPUT XXXI.

D *Vim cuidam sanctissimo presbytero illatam arce Paulinus.*

55 1. Hoc anno ponendam duximus epistolam duodecimam ob causam cujusdam presbyteri de qua ⁱⁱ sub finem agitur. Inscripta est Amando, quem ^{jj} epistolarum Paulini nusquam offendit prolixitas; immo novas et ampliores ille postulavit, cujus ut desiderio satisfaceret, hanc ei prolixiorum ceteris scripsit Pau-

* Aug. ep. 139, n. 2 et 54. ^b Cap. 16, n. 2. ^c Paulin. ep. 9 et 12, ep. 10 et 14. ^d Paulin. ep. 9, n. 1. ^e Ibid. et ep. 10, n. 1. ^f Ep. 9, n. 4. ^g Ibid. ^h Ibid. ⁱ Ep. 10, n. 1. ^j Ep. 10, n. 1 et 2. ^k Ep. 9, n. 1. ^l Ibid., n. 2 et 5. ^m Chiff. p. 285; et Diss. 1, art. 10. ⁿ Vita Gall. Ambros. l. ix, c. 1. ^o Paulin. carm. 26, v. 456. ^p Ibid., v. 452. ^q Ep. 52, n. 17. ^r Carm. 15. ^s Ibid., v. 50. ^t Carm. 16, v. 17. ^u Ep. 11, n. 4. ^v Ibid. ^w Ibid., n. 6. ^x Ibid., n. 12. ^y Ibid., n. 13. ^{aa} Ibid., n. 31. ^{bb} Ibid., n. 11. ^{cc} Ibid., n. 1 et 4. ^{dd} Ibid., n. 5 et 11. ^{ee} Ibid., n. 11 et 15. ^{ff} Ibid., n. 13 et 14. ^{gg} Sever. dialog. 1, c. 16. ^{hh} Dial. 5, c. 20. ⁱⁱ Epist. 12, n. 11. ^{jj} Ibid., n. 1.

nas, ^a in qua eleganter expoat inquam humilitatem, et sanctam superbiam a seculi vanitatibus liberam, et præceptis subjectam divinis. ^b Portitor hujus epistole fuit Sanemarius quem ex servo libertum fecerat Paulinus, ut sub Ecclesie Burdigalensis auctoritate in domo Domini serviret delegatis ad parentum ipsius memoriam obsequiis. ^c Alteram scripsit una ad Delphinum, quæ periit. Agit apud Amandum ut sancti presbyteri Exsuperii opera in Ecclesie casa terrulam Sanemarius, qua victum sum procreet, accipiat. Forte a sancto Paulino ager ille concessus fuerat ecclesie in qua parentes humati erant, et ejus regimini præfectus erat Exsuperius, qui magnus ille vir ^d postea episcopus Tolosanus creditur a Baronio.

2. Agit quoque cum Amando Paulinus ^e de quodam sancto presbytero vita et ætate venerabili, qui injuriam gravem et alienarum ædium exsilium patiebatur. ^f Is profecto Basilius celeberrimus Capuanæ Ecclesie presbyter, de quo in litteris anno sequenti datis agit Paulinus. Is, inquam, erat ^g admirabili pietate senex, ^h cujus erat domus quæ per vim illi fuerat erepta a divitum quorundam hominibus, qui ⁱ quidem divites in Campania prædia habebant, ita ut afflictus ^j senex in alienis ædibus veluti exsul agere coactus fuerit: nec deerant ^k perversi homines qui venerabilis senis dolori et malis gratularentur. Videtur hæc injuria a gestæ rei autoribus Christianis fuisse profecta, cum eos Paulinus ^l vocet suos *fratres et filios*. Burdigalam ^m sæpius veniebant: itaque ⁿ Paulinus Delphini et Amandi opem implorandam duxit qua de sancti presbyteri negotio cura a se suscepta ^o haberet patrocinium. ^p Ad Daducium igitur unum ex illis præcipuum Paulinus epistolam transmisit, a eamque apertam Amando ut ejus rei momentum et necessariam agendi celeritatem agnosceret, ac petit ab eo ut ipsius et Delphini, cui profecto scribebat, commendatio litteris suis accederet; faceretque ut Delphinus, si Daducius in Gallis esset, sine dilatione per conservum fidelem et impigrum, vel clericum ex suis, vel unum ex Alingonensibus eas deferendas curaret: quod certe indicat Paulinum olim quoddam jus in hunc agrum habuisse, quem forte Ecclesie Burdigalensi dono dederat, ^r ejus Ecclesie quondam fuisse per multos annos comperimus. Paulini ^s litteræ cum Delphini et Amandi commendationibus junctæ optatum exitum habuerunt. Adjavit ^t Deus pauperem hunc presbyterum de mendicitate, illuminavit et humiliavit alta **56** divitum corda, qui per exigui domicilii justam restitutionem æternum sibi in cælesti tabernaculo pauperis sancti, a quo invicem recipientur, hospitium paraverunt. Sicque ^u non modo, cum possent transgredi, non sunt transgressi; ve-

rum etiam pro ipso bonæ voluntatis affectu meluerunt facere quod expediebat, quam quod licebat, et dictam domum sancto presbytero, etiamsi propriam non probaret, restitit tamen sine aliqua difficultate jusserunt, ut eam, si de suo jure non posset, de illorum tamen munere possideret. Lætum illud nuntium accepit Paulinus ^v ex litteris Delphini et Amandi, qui, ut verisimile est, mittebant ei pariter edictum Daducii. Ita et ^x planctus presbyteri in gaudium conversus est, et qui gratulabantur ejus malis confusione perfusi sunt; et vir iste sanctissimus ^y hujus liberalitatis gratiam perinde prædicabat ac si indebitum munus accepisset: neque ipse solus, sed ^z domus ejus tota gaudens consonis Capuanæ Ecclesie et urbis gratulationibus non cessabat Domino benedicere.

B Orat Paulinus Amandum ^{aa} ut hos proceres ultra solitum affectum diligit, et si forte ipsi Burdigalam venerint præsentibus gratias etiam de Paulini sensuum ac viscerum affectione reddat; vel si tarda fuerit eorum copia, dignetur eis gratulationem debitam et meritam benedictionem operis sui mittere, ut sciant et intelligant quam acceptum Deo sacrificium dederint hac obedientia fidei sue, qua Paulini petitionem in Delphini et Amandi interventu exorabiles receperunt: quamvis proprie nomine ^{bb} litteras ad eos dare decrevisset ipse Paulinus cum quis ex ipsorum hominibus e Campania Burdigalam se conferret.

CAPUT XXXII.

Pammachium de morte uxoris consolatur Paulinus. Ex Delphini ægritudine captat humilitatis materiam. In ejus gratiam scribit Anastasius papa

1. Paulina, sanctæ Paulæ filia, et uxor Pammachii, diem supremum ^{cc} obiit circa finem anni 397. Paulinus ^{dd} nonnisi post multos menses mortem ejus cognovit et propter loci remotionem et multorum raritatem, eamque accepit ex litteris ejusdam amici ^{ee} Olympii scilicet, idque ^{ff} in hieme; cujus tempestatis inclementia et solita valetudinis infirmitate prohibitus est ne Pammachium ipse adiret, ut in votis habebat: tulit enim ^{gg} gravissime amici dolorem. Cum cum igitur adire non posset, prolixam illi epistolam scripsit in qua primo piæ ejus lacrymas in funere conjugis, tum deinde impensas pro defunctæ solatio egenis eleemosynas laudibus prosequitur: quæ ultima pars epistolam olim **53** fere integram occupabat, ^{hh} cujus erat ad Alethium inscriptio. Verum ostendit ⁱⁱ Chiffletius errorem esse manifestum, et totum hunc locum pertinere ad epistolam tredecimam (olim 57), quæ est ad Pammachium. Fuerat semper ^{jj} Pammachii memor Paulinus, et **57** tamen ^{kk} congrua humilitate silentium servaverat, donec urgete caritate opertum pectore affectum recluserit. ^{ll} Olympius, a quo

^a Epist. 12, n. 7. ^b Ibid., n. 12. ^c Ibid. ^d Baron. an. 405, § 61. ^e Paulin., ep. 12, n. 12. ^f Ep. 14, n. 4. ^g Ep. 15, n. 2. ^h Ep. 14, n. 4. ⁱ Ep. 15, n. 3. ^j Ep. 12, n. 2. ^k Ep. 15, n. 2. ^l Ibid., n. 5. ^m Ep. 12, n. 12. ⁿ Ep. 15, n. 3. ^o Ibid., n. 2; et ep. 14, n. 3. ^p Ep. 12, n. 12. ^q Ibid. ^r Vinet. in notis ad Auson. ^s Paulin. ep. 15, n. 3. ^t Ep. 14, n. 4. ^u Ep. 15, n. 5. ^v Ibid., n. 2; et ep. 14, n. 3. ^x Ep. 15, n. 2. ^y Ibid., n. 5. ^z Ibid., n. 2; et ep. 14, n. 4. ^{aa} Ep. 15, n. 3. ^{bb} Ibid. ^{cc} Vide Hieron. Histor., § 107. ^{dd} Paulin. ep. 15, n. 2. ^{ee} Ibid., n. 1. ^{ff} Ibid., n. 2. ^{gg} Ibid., n. 3. ^{hh} Chifflet. p. 8 et 20. ⁱⁱ Paulin. ep. 15, n. 2. ^{jj} Ibid., n. 1 et 2. ^{kk} Ibid., n. 1

mortem Pauline acceperat, et quem *fratrem* appellat, A in excusis codicibus vocatur *episcopus*. Ex quo colligit Chiffletius jam factum Nolæ episcopum Paulinum; ipse autem in quodam manuscripto codice, Regio scilicet, qui olim fuit Puteanorum fratrum, *episcopi* vocem deesse fatetur; quæ tamen si foret addenda, facilius fuerit credere Paulinum scribentem potenti domino, cum ipse talis esset et sacerdos, episcopum vocasse *fratrem* extra consuetum ordinem, quam ipsum Paulinum jam hoc tempore creatum episcopum; inde enim oriuntur difficultates ex quibus Chiffletius expedire se non valeret. Quod enim dicit Paulinus a sub initium hujus anni S. Felicis natalem sibi natali proprio esse cariorem, non video quid inde difficultatis oriatur si illud de die nativitate ejus interpretemur, et si pariter hanc solemnitate, quam commemorat, intelligamus S. Felicis festum diem, non Paulini, quod imprudenter credidit et admisit Chiffletius.

ANNO CHRISTI 598.

2. In quinto de S. Felice carmine b natalitio hujus sancti confessoris historiam absolvit Paulinus, quam in poemate c anni superioris fuerat exorsus. Sub initium hujus anni vel sub finem præcedentis ex Severi fauolis Paulinus d epistolam accepit, ubi hoc ipso anno ad eum se venturum pollicetur; hanc enim se suscepturum peregrinationem e plus quam semel pollicitus est Severus. Dubium non est quin Paulini responsum acceperit, sed desideratur. Ejus pueros f ante ætatem et S. Petri festum remisit. Hoc anno etiam, s duobus scilicet annis ante conscriptam epistolam decimam novam advenisse h Cardamatem in diebus quadragesimæ ad Paulinum, et a i Delphino ac Amando litteras attulisse credimus. Faciebant eum certiore j de negotio Basili feliciter gesto, de quo satis anno superiore diximus; et præterea de diturno k ac gravi morbo Delphini l febrium ardore et variis humoribus vexati: sed eodem indice m et agritudinem et sanitatem cognovit. Ex hoc morbo grandem captavit Paulinus humilitatis materiam, Delphino dicens n: Si vos vix citra verbera castigationis evaditis, nos iniqui et peccatores ubi parebimus. o brevissimas quidem Delphino litteras, Paulino tamen gratissimas, misit. Utrique p post Pascha Domini fecit responsum, illudque citra dubium per Cardamatem, q quem ad id usque tempus retinuerat r qui ejus servus fuisse videtur, ab ipsoque traditus Delphino et Amando. Cardamatem olim mimam egisse, s eumque vino fuisse deditum conjicere licet; verum Amando magistro t omnino mutatus est, ita ut clericus factus fuerit, atque a Paulino ut talis affectu fraterno exceptus. u *Confamilium* eum vocat, et gloriatur quod v sibi quotidianus prope conviva esse

non fugerit: quod præsertim dicit, ut appareat quam Sobrius esset factus; addit tamen x cum post Pascha murmurasse, quod cibum non sumeret donec ad vesperum declinaret dies. Ad quem cleri gradum fuerit proventus non innotescit. In scriptis biennio post litteris y dicitur a Delphino factus exorcista. Jam z senex erat et canos habebat, sapissime tamen

58 a a Nolam Burdigala se conferebat; cumque assereret b b mulierem suam debilem et ideo inutilem sibi esse, Paulinus eum de eo aliquantulum jocando in epistola ad Amandum verba fecit, serio petit ut ei aliquod mancipiolum, aut quedam ancillula præstetur. Primum Nicetæ episcopi Daciæ iter Nolam ad annum 598 vel 599 referendum est, cum in secundo c c post quadriennium ibi adfuerit d d ad natalem S. Felicis 14 Februarii diem anno 402. Sed fortasse pluribus alias de illo Niceta erit dicendi locus: modo addam Paulinum arctissimam cum illo junxisse consuetudinem.

5. Eo e e a no vigesima sexta Novembris die Siricius papa obiit. Anastasius qui ei successit anno eodem, f f ubi primum potestatem caritatis suæ Paulino offerende habere cepit, eam illi ingerere piissima affectione properavit. Cum ad illum de hac promotione scripsisset g g Paulinus, gratissimum ei fuit hoc benevolentiae argumentum, et brevi post ordinationem suam epistolas de nomine Paulini ad episcopos Campaniæ misit *plenas èt religionis, et pietatis, et pacis, quibus et suum declararet affectum, et aliis benignitatis suæ præberet exemplum*

ANNO CHRISTI 599.

CAPUT XXXIII.

De Theridio et Posthumiano Paulini amicis, et de Jovio ejus cognato.

4. Cum Paulinus h h duobus annis superioribus quidquid ad S. Felicis vitam pertinebat carminibus retulisset, in sexto natali i i æsequias ejus commemorat, facitque tumuli mentionem ipsi primum erecti, necnon magnifici templi quod deinde fuerat superædificatum. Ea etiam narrat j j generatim quæ ibi fiebant miracula; sed pluribus refert jucundam ejusdam k k rustici historiam cui a S. Felice restituti sunt l laves a latronibus m m abducti. Eodem anno contigit ipsa natalis S. Felicis nocte n n Theridii vulnus et miraculosa curatio, quam Paulinus anno sequenti versibus eleganter describit. Ille Theridius, quem o o fratrem suum vocat, p p e patria sua aliquanto ante exierat, et per maris et terræ pericula contenta venerat Nolam, q q S. Felici se dicaret eum aliis Dei famulis. Ille est dubio procul r r Theridius quem alibi Posthumiano adjungit, quos sanctos et religiosos viros vo-

a Carm. 15, v. 5. b Carm. 16. c Ibid., v. 17; et carm. 15. d Ep. 17, n. 1. e Ibid., n. 5. f Ibid., n. 4. g Ep. 19, n. 1. h Ep. 13, n. 4. i Ep. 14, n. 1. j Ibid., n. 5; et ep. 15, n. 2. k Ep. 14, n. 5; et ep. 15, n. 1. l Ep. 14, n. 5. m Ep. 1, n. 5; et ep. 15, n. 1. n Ep. 14, n. 5. o Ep. 17, n. 1. p Ep. 15, n. 4. q Ibid. r Ibid. et ep. 21, n. 5. s Ep. 19, n. 4; et ep. 15, n. 3. t Ep. 15, n. 4. u Ep. 19, n. 1. v Ep. 15, n. 4; et ep. 21, n. 6. x Ep. 15, n. 4. y Ep. 19, n. 4. z Ep. 21, n. 9. a Ibid., n. 5. b Ep. 15, n. 4. c Carm. 24, v. 555. d Ibid., v. 178. e Vide Bollin. in Vit. sanctor. ad 21 Febr. f Paulin. ep. 20, n. 2. g Ibid. h Carm. 18, v. 72. i Ibid., v. 155 et 95. j Ibid., v. 490. k Ibid., v. 220. l Ibid. v. 451. m Carm. 20, v. 107. n Ibid., v. 106. o Ibid., v. 242. p Ep. 16, n. 1.

cat, qui e patria discesserant; Gallia scilicet ut probabile est, et in Campaniam ipsius causa venerat. Ita alibi loquitur de Theridio, quem *Theridium suum* vocat^a:

Vir, munus a Christo mihi,
Vir pacis, et vir legis, et vir gratiae,
Requies, voluptas, mens mea.

Verum hic Romæ et in domo propria mansisse videtur. Credere non dubitamus illum Posthumianum, eum esse qui maxime celebratur in Sulpicii Severi Dialogis, in quibus apparet eum^b ex Aquitania fuisse oriundum, eumque ante illud tempus iter in Orientem confecisse, illique Hieronymum Bethleem fuisse notum. Inopinato Dei munere erant allapsi Theridius et Posthumianus^c ignoti Paulino, qui maximam in illis elucere virtutem comperit, et in ea qua se existimabat beatum gratia eos tantum increpavit quod se familiaritatis ac notitiæ Severi expertes faterentur; **59** neque quidquam studiosius mandavit proficiscentibus^d e Campania in patriam suam, quam ad conspectum Sulpicii Severi complexumque properarent, e^e enimque cognoscere omnibus in patria rebus et curis suis anteponerent ut diutinum sibi damnum vel sero resarcirent.

2. Eis etiam dedit epistolam^f ad Jovium virum in Galliis clarissimum, ejusque^g affinem. Mihi non liquet utrum idem ille sit Jovius quem Zosimus^h clarum dicit eruditione aliisque egregiis dotibus, cum refert Constantinum Galliarum imperatorem eum anno 409 misisse legatum ad Honorium, qui forte est ille Jovius Galliarum nobilissimus qui purpuram induit anno 414 ut imperator e vita migraret. Erat item tunc temporis alterⁱ Jovius prætorio præfectus, imperante Honorio anno 409 iisque clarissimus in hujusce temporis perturbationibus. Quisquis tandem fuerit Jovius ille ad quem scripsit Paulinus^j maximam prudentiam et ingenitam et eruditam habebat: k humanioribus litteris omnino deditus, poetarumque lectioni incumbens, oratores et philosophos perlegebat, et quidquid in illis egregium erat maxime id memoria tenebat. Græcam pariter et Latinam callebat linguam, facundie doctrinæque fecunditatem miram habebat, l magnum decus et nomen e^m poesi sibi comparaverat. A naturaⁿ præstanti sublimique ornatu erat ingenio: verum nimio plus^o philosophos academicos sectabatur, qui in contentionibus de Divinitate assumpti semper eam^p querebant, et numquam inveniebant, quia neque erant satis puri et intelligentes ut Deum viderent, neque satis humiles ut eum non visum crederent. Litteras^q humanas sacris posthabendas esse ducebat Jovius, istis tamen minus quam illis erat deditus. Christum^r veri luminis fontem agnoscebat, et Paulini amore Christiani nominis studiosum se^s neque

a a monachis abhorrentem profitebatur: sed lumen sibi cognitum non sequebatur, pro excusatione prætendens imparem se adhuc, r et ideo non capax Dei, quia terrenis rebus et curis obsessus, ab altiore^t aspectu celestium quasi interpositis nubibus arceretur; u^u Tributisque solvendis, a quibus non erant immunes vel potentissimum proceres, occupatum se esse dicebat. Cum eo^v amicitiam junxerat Paulinus, nullamque ad eum scribendi prætermittat occasionem.

CAPUT XXXIV.

Egregiam Jovio scribit Paulinus epistolam, qua eum excitet ad fidem pietatemque Christianam amplectendam.

1. Navis^u aliquanto ante tempore magno pondere argenti onerata, gravi^v jactata tempestate inter marinos tamen vortices servata fuerat, et in littus ejecta in quo familiare Paulino oppidum, et Jovio patrimonium erat; ita ut mortuo argenti custode, inter hibernos turbines et nautas avaros servatum tamen fuerit. De hoc argento Paulinus^x tamquam uno unius, aut saltem sibi cum Jovio communi loquitur. Illud^y vocat *argentum sancti commercii*: quibus verbis quis^z **60** f^z san existimabit Paulinum indicavisse illud argentum fuisse pauperibus destinatum. Id satis a germano sensu alienum. Et præterea quomodo in partem illius venisset Jovius? Mirandam^z illam jaclate navis servatiquæ argenti inestimabilem, in qua tot Dei circa hostines providentiæ argumenta enicabant ex Jovii ipsius litteris comperit Paulinus: qua occasione uti voluit, ut Jovio servatam illam pecuniam gratulans simul eum hortaretur^{aa} ne Dei munus adscriberet casibus, et Dei beneficium, vacuum fati fortunæque minimum esse non agnosceret. Oblatam tam præclaram^{bb} Deo gratias agendi occasionem non arripuit Jovius; immo ad Paulinum scripsit cum^{cc} Deo facere injuriam qui illi adscribebat morbos, naufragia, tempestates, et alia id genus mala, quæ fatum et fortunam Deo æmulas potestates magis quam Deum ipsum decebant.

2. His litteris^{dd} per Posthumianum et Theridium respondit Paulinus, qui noluit sane occasionem per eos ad illum scribendi prætermittere, ne videretur eum a viris religiosis abhorrentem judicare. e^e Illi probat, cum mundus non nisi a Deo uno et creati et conservari potuerit, in dubium revocari non posse quin ad illius regimen omnes motus et cetera omnia quæ in eo fiunt debeant revocari, si qua^{ff} autem sunt quorum rationes consequi et colligere non valeamus, tutius nobis esse altiores sensibus et cogitationibus nostris esse rationes, quam nullas, credere. Et revera^{gg} quæ Dei bonitati convenire non posse videntur, illo esse dignissimas, cum per ea exerceatur aut probetur virtus, cum non nisi per labores et peri-

^a Carm. 21, v. 581. ^b Sulp. dialog. 4, c. 20. ^c Paulin. ep. 27, n. 2. ^d Ep. 16, n. 4. ^e Ep. 27, n. 2. ^f Ep. 16, n. 4. ^g Carm. 19, v. 165. ^h Zos. V, 1, p. 824. ⁱ Cat. Godefr. 1, VI, p. 568. ^j Ep. 16, n. 6. ^k Ibid. Carm. 19, v. 10. ^l Ibid., v. 79. ^m Ep. 16, n. 11. ⁿ Ibid., n. 6. ^o Ibid., n. 1. ^p Ibid., n. 6. ^q Ibid., n. 1. ^r Ibid., n. 1. ^s Ibid., n. 1. ^t Ibid., n. 2 et 6. ^u Ibid., n. 1 et 2. ^v Ibid., n. 6. ^w Ibid., n. 2. ^x Ibid., n. 1. ^y Ibid., n. 2 et 5. ^z Ibid., n. 5. ^{aa} Ibid., n. 5 et 6.

cula virtutes virorum in historia tam clarorum emicuerint; si ^a per fata intelligantur astrorum effectus, astra quidem esse minimas nostri istius mundi partes, quæ Dei voluntati parebunt; ^b extra hunc sensum Fata, Parcas et Fortunam cassa esse nomina, quæ, cum omni specie careant, nec quidquam producere valent; mirum item esse Platonem, ^c ipsum adeo abusum esse humanis aëribus inanis arrogantia facundie, ut ridiculam anilis fabulæ cantilenam non erubesceret scriptis suis inserere, in quibus de divina etiam natura disputare audebat. Postquam sic probavit ^d Deum esse et nostrum et omnium creatorem ac dominum, addit ^e: *Et quia quantus, quantus est, bonitas, et sapientia, et origo rationis est, nihil nisi ratione constituit, et ad materiam suæ bonitatis creavit. Ipsi omne quod sanus impendamus, et que illi placita sunt, studeamus discere, et facere curemus. Tunc defæcato mente purius inuentes, videbimus hanc esse veritatem, ut a Deo sint cuncta que sunt; et hanc esse consequentiam, ut omnia Dei facta pulcherrima sint; et non sit malum, quod bonum habeat autorem, qui cuncta per mundum nostris usibus præparavit, et nostris utilitatibus agit; et ita istius universalis opus condidit, ut alia ad servendum, alia ad exercendum, alia ad dominandum creaverit.* Rursus urget eum gravius ^f ut veritati pareat, non ei abesse aut vacationem aut facultatem; occupationes et tributa impedimento non futura quominus Dei discat sapientiam, cum enim a studio oratorum philosophorumque Græcorum et Latinorum non arceat. *Vacat tibi,* inquit ^g Paulinus, *ut philosophus sis, non vacat ut Christianus sis. Verte potius sententiam, verte facundiam. Nam animi philosophiam non deponas licet, dum eam fide condias et religione, consentis utere sapientium, ut sis* **61** *Dei philosophus et Dei vates; non quærendo, sed imitando Deum sapiens; ut non tam lingua quam vita eruditus, tam disseras magnam quam facias.* Utque aliquid solide ^h utilitatis e poetarum fabulis educat, perniciosam inanum litterarum dulcedinem, et omnes rerum temporalium species dicit esse similes vel radicibus Lotophagorum, vel Sirenarum cantibus. Præterea optat ut possit plane omnia ⁱ exuere, ut Deum unum induat Jovius, eique vel nudo ex istius mundi salo liceat evadere. Concedit tamen ei ^j ut dividat cum Deo; habeat sibi et suis cuncta quæ possidet, modo se, ingenique facultates ac lingue ^k opes Deo dedicet. *Illico,* inquit ^l, *ut ad superna penetrabilia aciem mentis intenderis, aperiet ad te faciem suam veritas, teque ipsum reserabit tibi, quia* ^m *cum homo Deum intelligere noluit, dignus fuit qui sui ipsius ignoracione feriretur.* Addit ⁿ hominem superiorem omnibus creaturis irrationabilibus, parem esse ceteris omnibus uni Deo subiectis: *Hac mediocritate,* inquit ^o, *homo temperatus, neque a salutis sorte delabitur, neque a dignitate naturæ, fitque conscius veritatis, compos sapientiæ, servus justitiæ, liber erroris, dominus-*

A que vitiorum, quibus anima non Deo serviens servire damnatur: quæ deinde ut proprii stotus exsul, per omnes cogitationum suarum, aut alienarum opinionum devias vias spargitur, per philosophos ragu, ac per ariolos curiosa, superstitioni religiosa, religioni profana, spem inter ac metum semper ambiguis affectionibus pendens. Hinc omni vento cujuslibet doctrine circumlata, quia divini timoris vacua sapientiæ caput non habet. Finem facit ^p eum rursus hortando ut mittat errores philosophorum et ignorantiam, et sibi satis sit ab illis linguæ copiam et ornatum, quasi quædam de hostilibus armis spolia cepisse, ut, inquit, eorum nudus erroribus, et vestitus eloquiis, succum illam facundie, quæ decipit vana sapientia, plenis rebus accommodes; ne vacuum figmentorum, sed medulatum ^q veritatis corpus exornans, non solis placitura auribus, sed et mentibus hominum profutura mediteris.

5. Præter illam epistolam in qua Paulini ingenii acumen, ipsiusque scientia magis quam in aliis elucescunt, poema ^r etiam Jovio dicavit, idque forsitan scripserit paulo ante, in quo eum hortatur ^s ut vovent studium et operam scribendis laudandisque Dei miraculis et potentia. Sic ait ^t:

Incepe divinis tantum dare pectora rebus,
Subrectosque Deo sensus attollere terra
Mox oculis cælo nova lux oriatur aperto,
Intrabitque sacer tacito per aperta meatu
Spiritus, et læto quatiet tua viscera flatu....
Quanto maior ab his erdet tibi gloria ceptis,
In quibus et linguam exercens, mentem quoque san-
[etiam] ^u
Erdies; laudemque simul, vitæque capesses?
Eunæque leges catus, et scribes miracula summi
Vera Dei, propter d'ces, et carior ipsi
Iscæ Deo: quem dum credens miraris, amare
In i'ies, et amando Deum reclamare Chris'o

Addit insuper Paulinus eum edocendum ^v in libro Geneseos quæ sit vera mundi origo, apud Johannem quæ de Deo et Christo sit credendum, etc., in Rubri maris transitu et Jone historia Deum, non fortunam, mari dominari et tem, estatibus; in Josue et Ezechia solem et astra illi obtemperare, nec fato vitæ nostræ curriculum regi cogniturum. Quid ista apud Jovium valuerint, non innoscit, constat saltem his Paulini excrevisse **62** caritatem. Illius ad Jovium poema nonnumquam S. Mamerti fratri Claudiano tribuitur: quod nullo fundamento stabilitum videtur

CAPUT XXXV.

Ager Paulinus Sulpicium Severum ad se multum invitat.

1. Paulinus ¹ toto superiore anno a suorum puerarum discessu usque ad hiemem Sulpicium Severum expectaverat, a quo cum non accepisset litteras, nec reliquo illius anni tempore, neque sequentis initio, credidit eum ideo non misisse litteras, quod ipse adlaturus esset, et ideo singulis cum diebus expectabat. Itaque Roman ² ad venerabilem solemn-

^a Ep. 16., n. 4. ^b Ibid. ^c Ibid. ^d Ibid., n. 5. ^e Ibid. ^f Ibid., n. 6. ^g Ibid. ^h Ibid. ⁱ Ibid., n. 8. ^j Ibid., n. 9. ^k Ibid. ^l Ibid. ^m Ibid. ⁿ Ibid., n. 10. ^o Ibid., n. 11. ^p Carm. 19. ^q Ibid., v. 118. ^r Ibid., v. 4. ^s Ibid., v. 59 et seqq. ^t Ep. 17, n. 1. ^u Ibid.

tatis apostolicae diem adventantem a profectus est A solemnī consuetudine, b præsumentis illi amplectendum sibi carissimum Severum. Ab Anastasio papa blande, peramanter ac honorifice exceptus est; at d Severi sui conspectu frui non valuit. Itaque litteris quæ ejus nomine ipsi reddite sunt se consolatus est, in quibus e causatus infirmitatem suam Severus illi f spem presentie suæ admebat. Has litteras Paulinus accepit ab homine g cuius et vestis et facies minime sapiebant monachum, aut eos quos ipse et Sulpicius Severus ad tale commercium erant soliti adhibere. Etenim is servus erat unius ex amicis ipsius, nomine Sabini, qui Severo proxima erat affinitate conjunctus: quod cum ea in occasione Paulino innotuisset, cumulo tunc Sabini amore complexus est. Ejus vero servus haud scio an sit ille Marracius quem B Paulinus h alio in loco simili plane modo depingit, et quem dicit alias sibi Severi litteras attulisse. Ille tamen i Marracius ad Severum pertinuisse videtur, qui illum jusserat monachum fingere, ut testatur Paulinus qui eum monachum inspiritalem vocat. Litteras ad Sulpicium Severum repetiit Sabinius a Paulino, sed nimium occupatus j totos decem dies quos Romæ egit, describere non potuit; multo minus domum regressus, cum eum k gravis oppressa ægritudo eaque continua, sed Deus vita et resurrectio eorum qui illi serviunt, cum morti tradere noluit, et verberatam liberavit sperantem in misericordia ejus. Cum igitur revalisset, ad Severum l scripsit, et questus est quod tandem eum frustra m exscriptasset, asserens n se de animo suo spem istam abjicere non posse, qua præsimebat eum videndum amplectendumque sibi, cum toties id esset pollicitus; ni veniret, eum statuendum o culpæ reum in S. Felicem, nec eum posse causari infirmitatem, cum tot alias frequentaret peregrinationes, et iteratis sæpe intra unam ætatem excursibus Turones Martini visitaret, an vero vivam, aut mortuam, ex hac epistola non colliges. Per p Amabium S. Delphini subdiaconum Severo quoque notissimo scripsit. Verisimile est eum simul dedisse litteras ad Delphinum et Amabium. Ex omnibus tamen epistolis ad unum quæque data nulla exstat quæ hoc anno potius scripta quam altero adstrui possit.

CAPUT XXXVI.

Ad Victricium scribit Paulinus. Hieronymi et Buffini amicitiam colit.

63 A. Hæc eodem anno et tempore per Paschasium Paulinus epistolam decimam octavam in qua eandem suam ægritudinem commemorat, scripsit ad Victricium. Hujusce illustrissimi confessoris et episcopi Rotomagensis historiam describitur Dissertatione 4, in qua S. Paulini eum eo vide commercium. Cum ad Victricium litteras dedit Paulinus, vitam huius sanctissimi confessoris et præsentis no-

vissime r cognoverat a Tylicio, quem S. Victricii carissimum fratrem et fidelem in Domino ministrum appellat; et tunc s luxit negligentiam infelicitatis suæ quod Victricii sanctitatem non satis agnovisset et veneratus fuisset, cum olim Viennæ apud S. Martinum eum viderat, et illius cicatrices non lambisset. Ad eum scribendi t quærebatur occasionem, nec dabatur, donec quod optanti aliquando non contigerat, id desperanti sibi provenit Roma quo accesserat Paulinus; eodem enim tempore cum quodam catechumeno u Urso concurrit et Paschasius S. Victricii Rotomagensis diaconus, in cuius v humanitate et gratia quasi quasdam virtutum gratiarumque S. Victricii lineas, velut speculo reddente, se collegisse dicit Paulinus; Paschasium enim et institutionis Victricii discipulum et vicem comitem x modestia morum, cordis humilitas, mansuetudo spiritus, constantia in fide veritatis et sermo in omnibus sale conditus probabant. Itaque eum y præter gratiam fraternam in sacro diaconatus ministerio contubernii eo venerabilis amabilisque suscepit Paulinus, quod is de Victricii clero, et corpore, et spiritu, esset. Nec illum ex Urbe ad Victricium redire cupientem passus est preticisci, sed quadam caritatis violentia eum perduxit Nolam, ut diutius per illius presentiam quasi quadam S. Victricii gratiæ portione frueretur. Illius tamen z conversationis non mediocrem consolationem perdidit Paulinus, qui tunc temporis carnali ægritudine afflicto est, ut jam a superius observavimus. Neque vere in infirmitate Paulini dimittat bb Paschasius contribuiatus et compassus est, sed et in Urso, quem indivisum suæ peregrinationis comitem habuerat, gravissimo languore confectus est in quo Paulinus se perspexisse asserit fidem et caritatem in Domino plenam. Tandem labore ac fide Paschasii, quem Dominus experiri voluit potentiam apud se sancti confessoris sui Felicis, Ursus usque ad mortem infirmatus de periculo invenit salutem, et per cc Paschasii diaconi manus Christo genitus in lectulo baptizatus rediit, licet adesset Paulinus jam presbyter, et plures alii potuissent prætor esse presbyteri. Cum autem dd Ursus sana et robusta esset valetudine, et Paschasius ad Victricium reditum meditaretur, per ipsum decimam octavam epistolam suam ad Victricium direxit Paulinus, in qua cum ee Paschasium diutius apud se retentum excusasset, Victricium ff ad Morinos et Nervios in Belgio gg Evangelium disseminasse commemorat, et quemadmodum hh Rotomagensis Ecclesiam instituerat et fovaverat; denique eum martyrii seu ii confessionis textum historiam, illius i i videndi summam se teneri desiderio significat, et coram in ore illius Christum admirari atque venerari velle; ac si iugiter infelicitatem suam quod eum olim Viennæ fuisset, fractus iste non contigerit, curio tamen in manu hie-

a Ep. 20, n. 2. b Ep. 17, n. 1. c Ep. 20, n. 2. d Ep. 17, n. 1. e Ibid., n. 1. f Ibid., n. 1. g Ibid., n. 1 et 2. h Ibid. i Ep. 17, n. 2. j Ibid., n. 2. k Ibid., n. 5. l Ibid., n. 1. m Ibid., n. 3. n Ibid., n. 1. o Ibid., n. 5. p Paulin. ep. 18, n. 1; et 17, n. 2. q Ibid., n. 1. r Ibid., n. 8. s Ep. 18, n. 1. t Ibid., n. 5. u Ibid., n. 19. v Ibid., n. 1. w Ibid., n. 2. x Ibid., n. 2. y Ibid., n. 2. z Ibid., n. 2. aa Cap. 5. bb Paulin. ep. 18, n. 5. cc Ibid. dd Ibid., n. 1. ee Ibid., n. 1. ff Ibid., n. 1. gg Ibid., n. 1. hh Ibid., n. 5. ii Ibid., n. 1. i Ibid., n. 8. j Ibid.

rit. Nihil de Victrii ad Urbem accessione hic commemorat, quam anno 404 factam fuisse demonstravimus.

2. Hoc exente anno ^a Anastasius papa ad anniversariam consecrationis suae commemorationem Paulinum invitavit : quem honorem suis tantum consacerdotibus deferre solebant summi pontifices. Fortasse huius difficultatem causatus Paulinus non accessit, sed invicem praesentiae humillimas summo pontifici litteras scripsit, qui animo paterno eas recepit, nec offensus est illius excusatione Anastasius. Jam ^b observavimus Paulinum Hieronymumque ab anno forsitan 394 junctissima amicicia fuisse devinctos; sequentibus annis in ea perseverarunt, licet eorum littere ad se invicem mutuo date pene omnes exciderint. Circa hoc tempus ^c conscripta etiamnum superest epistola ex qua liquet Paulinum in prohetam Daniele Commentariorum libros postulasse ab Hieronymo, qui ejus petitioni acquievit; at justis quibusdam de causis nobis ignotis eos procrastinavit. Anno 398 opus aggredi tentavit, at iterum distulit ut Origenis libros *περὶ Ἀρχαῶν* interpretaretur. Ei iterum scripsit Paulinus ut ad scribendum eum provocaret, et conquestus est quod parvas et incomptas litterulas mitteret. Quocirca haec ei epistolam rescripsit in qua seipsum excusat quod promissum adimplere non potuisset, dicitque ei se temporis penuria ab amplissimis litteris atque doctissimis perscribendis abstinere; praeterquam quod cum eloquentia eum terreret Paulinus, et in epistolari stylo prope Tullium representaret, verebatur ne verbosius ad eum loquens plura reprehendenda transmitteret. Pro pileolo ab eo accepto gratias agit. De locis qui liberum arbitrium tollere videbantur, ac de sanctificatione filii fidelium ab Apostolo adscripta quaestiones ei proponebat Paulinus. Ex Tertulliani sententia quaestioni posteriori respondit Hieronymus; quoad priorem ad Origenis libros *περὶ Ἀρχαῶν* eum remisit, quorum interpretationem nuper a se factam a Pamachio posset mutuari, licet illi Graeca sufficienter exemplaria: eique obiter commemorat se cuncta Origenis non reprobare quae scripsit, quod ejus adversarii in eum criminabantur, sed tantum prava dogmata repudiare. Haec dicebat ob suam cum Rufino controversiam, ejus in partem non venire Paulinus et Augustinus; constat enim Paulinum perpetuo dilexisse Rufinum, qui, in Occidentem reversus exente anno 397, integrum fere annum Romae commoratus est, inde sub finem anni Aquileiam se contulit, et inde Romam rediit. De illo Paulinus profecto loquitur ^d cum dicit se a sanctissimo et doctissimo viro sibi que carissimo, qui non solum legendo, sed etiam peregrinando multa cognoverat quaedam de pellicano insignia audisse.

ANNO CHRISTI 400.

CAPUT XXXVII.

Sancto Delphino Burdegalensi, Venerio Mediolanensi, et Severo, scribit Paulinus. Martiniani historiam et naufragium describit.

63 I. In septimo S. Felicis natalitio carmine • Paulinus hujusce sancti potentiam adversus demones demonstret, et ^e demoniacum jam pridem obsessum singulariter connotat. Praecipuum hujus poematis argumentum est ^f Theridii historia, quae jam elapso antea anno acciderat. Ante annos pene duos ^g litteras brevissimas a Delphino Cardamas attulerat ad Paulinum; ex quo tempore nullam receperat Delphini epistolam. **B** Per totam aetatem irrita non venientis Uranii exspectatione fuerat suspensus Paulinus a quo litteras Delphini accepturus erat: ⁱ at officii sui negligens Uranius remansit ubi non debebat. Hujusce ^j hominis absentiam non moleste tulit, ejus accessio nihil ipsi conferre poterat boni: at non modico dolore Paulinus affectus est, quod Uranius ^k per praevagationem suam longa ab oris Delphini panibus fame tabefecit Paulini animam. Cum ^l per aetatem nihil litterarum accepisset Paulinus, multo magis tempus hibernum in eodem silentio transigendum putabat; cum Deus, qui lat escam esurientibus, Paulino quidem insperanti, sed optanti, repente iterum per Cardamatem tunc exorcistam superventu solatium et gaudium intulit, qui Cardamas ^m de Delphini valetudine eum certiorum fecit, et ⁿ illius ac Amandi epistolas ei reddidit. **C** His respondit Paulinus. In tota ferme epistola vigesima prima ^o ad Amandum laudat Cardamatem quod velox esset et levis cursu; in altera ^p vero ad Delphinum rogat ut pro ipso deprecetur Deum, ne forte gratiam baptismalem ipsius Delphini ministerio acceptam vaculet. Quamvis haec epistola ^q inaccessibilis sit, tamen cum Paulino ad Delphinum scribendi occasio raro occurreret, ^r secundam apposuit epistolam certe quidem ^s conscriptam inter Anastasii electionis anniversarium, ac tempus quo Paulinus Romam se conferre consueverat, id est a fine anni 399 ad diem Junii vigesimum nonum anni 400: Haec epocha quibusdam ad Delphinum et Amandum Paulini epistolis tempus praefiximus, licet tamen hoc certissimum omnino non asseramus. Cum Cardamati ^t de inquirenda Paulini valetudine mandatum dedisset Delphinus, in epistola secunda Delphino scribit se bonam esse valetudinem, non tamen robustam, et ^u Anastasii summi pontificis benevolentiam in se commemorat. Ad haec addit eum Romae erit ^v se a summo pontifice commendatitias litteras impetraturum quibus Delphino etiam commendaretur.

2. Venerius ^w Mediolanensis episcopus (Simpliciani successor) novissime ordinatus scripserat Paulino.

^a Ep. 20, n. 2. ^b Cap. 25, n. 4. ^c Hieron. ep. 153. ^d Paulin., ep. 40, n. 6. ^e Paulin. carm. 10, v. 61. ^f Ibid., v. 84. ^g Ibid., v. 105; et cap. 55, n. 1. ^h Ep. 49, n. 1. ⁱ Ibid., n. 2. ^j Ibid. ^k Ibid. ^l Ibid., n. 1. ^m Ibid. ⁿ Ep. 21, n. 5 et 6. ^o Ep. 21, n. 6. ^p Ep. 19, n. 2 et 4. ^q Ep. 20, n. 1. ^r Ibid., n. 2. ^s Ibid., n. 1. ^t Ibid., n. 2. ^u Ibid. ^v Ibid., n. 3.

Delphinus Paulinum rogaverat ut ipsius vice ad Venerium scriberet : quod **66** fecit Paulinus, jussitque Cardamati ut recurrens transiret Mediolano ipsius epistolam delaturus, tandemque si is Delphino scribere vellet, sciret paratam esse opportunitatem. Delphinus certiore Paulinum fecerat se ^a basilicam Alingone novissime constructam curavisse, jam dedicatam aut mox consecrandam : Paulinus ^b maximo gaudio exsultavit, et ex hujus epistolæ verbis videtur ipsius Paulini sumtibus exstructa illa basilica. Addiderat Delphinus ^c quosdam dentibus suis fremere et tabescere ob hanc ecclesiæ novæ fabricam : Paulinus respondit id quidem novum non esse, nec mirari quia in Domino confidit. Quocirca Delphinum ^d patrem suum spiritualem obsecrat, ut pro ipsius anima atque salutis progressu Deum precetur.

3. Nil obstat quominus vigesimam secundam ad Severum epistolam, quæ vigesimam septimam antecessisse debet, hoc anno collocemus. ^e Severus epistolam ad Paulinum dederat Marracino, cujus ^f supra meminimus; at Romam cum advenisset Marracinus Soriano epistolam tradidit gaudens quod usque Nolam se conferre et in Paulini conspectum venire non cogeretur : contra vero Soranus monachus admodum pius et vir vere spiritualis, cum Severum de Paulino sæpius audisset loquentem, ac Paulini desiderio teneretur, gaudens optata occasione litteras in se recepit attulitque Paulino, cui se probavit. Quapropter Severo respondens ^g postquam optimi atque veri monachi imaginem adambavit Paulinus, ponit eam esse Soriani qui probabiliter hanc epistolam erat delaturus. Paulinus hoc ipso anno ^h summa ædificia inchoavit quæ post tres annos fuere perfecta sub finem anni 402.

4. In carmine ⁱ quod anno sequenti composuit, commemorat plerosque homines se singulis diebus ante sancti Felicis altare offerre, ut ei gratias agerent quod Dei misericordia ejusdemque sancti auxilio, pereuntes e naufragiis evasisent incolumes. Nescio an ad historiam Martiniani non alludat, quam Cytherio describit in poemate, cujus epocham certissime omnino statuere non possumus. Cytherius ^j iste vir erat in seculo tum genere tum doctrina illustris, et clarus dignitatibus quas fuerat assecutus. At Deus, qui omnia ad se trahens seculi potentes nonnumquam eligere dignatur, eum humilem corde ditaverat ut æternam illi conferret altitudinem, et ^k ad amorem pauperum eum excitaverat. Alligatus ^l erat uxori quæ ^m in castitate filios suos educabat : unum ab ipso ortu consecraverat Deo ⁿ, eumque Severo salutaribus disciplinis imbuendum educandamque tradiderat, ut aliquando ^o in Ecclesia inter clericos ministrare mereretur. Martinianus, de quo nobis sermo,

A ^p ipsi carus erat, sed, ut videtur, egenus. Paulinus eum vocat ^q fratrem spiritu et fide germanum; ^r cujus pietas interior sermonibus emicabat. Is magno Paulini convenienti ^s desiderio affectus est, quamvis ipsi ^t Paulino ignotus : eam ob rem Cytherius commendatitias ^u ei litteras tradidit ut Paulinum adiret. Primo ^v terra progredi voluit Martinianus, at tam longo itineri pedibus se committere non audens, ineunte ^x autumno Narbone in navam conscendit : unde patet eum æque ac Cytherium fuisse ex Galliis. ^y Secundus ei fuit ventus; sed navis quam ascenderat ^z absoleta media **67** nocte desedit, et omnes qui in ea erant submersi sunt ^{aa} præter eos qui in cymba confugere. Martinianus autem, Christiani omnes, et quidam etiam infideles qui in eorum numero fuerunt, incolentes **B** evaserunt : nullus fidelis mersus est; sed contra Judei et schismatici perierunt. Navarchus, qui et Novatianus, desperatione etiam demersus est, potuisset enim se ex periculo eripere. Pene ^{bb} nudus effugit Martinianus, qui, rebus suis relictis, in pavore ne sciens sumserat secum Apostoli codicem Epistolarum : in extremo ^{cc} scaphæ profundo ac etiam in aqua positus est, et tamen ista incommoda, frigus, ceteraque tanti infortunii adjuncta a somno eum non excitaverunt, donec cymba portum appelleret, quod humanitus fieri non poterat. Navim ^{dd} applicuit Massiliam, in qua civitate solitarii ^{ee} copiosa caritate pauperes nihil ei ultra calceos dare potuerunt; tandemque ne forte haberetur unus ex his monachis acephalis et ^{ff} impostoribus, seu avaris mendicabilis, ut vocat ^{gg} Paulinus, qui per terras et mare vagari solent, et se naufragos casumque venditant, pelago se committere iterum coactus est. Secundis ventis ^{hh} Centumcellas appulit Martinianus, unde ⁱⁱ Romam usque pedibus se contulit. Receptus ^{jj} est in ejusdem Paulini et Theridii domo, qui S. Paulino erant pariter cari; et tunc temporis Nole cum Paulino nostro Theridius commorabatur. Hæc in urbe Martinianus viros sibi notissimos et populares suos reperit, et Paulinus civis ille Romanus eum nudavit veste naufraga et cooperuit sua. Martinianus deinde ^{kk} pedibus iter versus Nolam perrexit. Capuæ, quæ leucis octo distat Nola, ^{ll} vacantem sarcina mulum redeuntem parvo ære locavit : at pigritiam non tulit impunitam; mulo enim subducto in terram cecidit in ora lapsus, in saxa fusus et rubes; nec tamen læsus est : quod Paulinus noster ^{mm} S. Felicis protectioni tribuit. Denique in domum S. Paulini advenit; ⁿⁿ ignotus ante mox ut cognitus esse cepit et Cytherii amicus, Paulino factus est carissimus, quamvis litteras commendatitias ei nullas dare potuerit, quia eas snaque omnia amiserat. Rhyd carmen Paulinus inscripsit ad Cytherium, cui postquam casum ac miracula commemoravit quibus

^a Ep. 20, n. 3. ^b Ibid. ^c Ibid., n. 4. ^d Ibid. ^e Paulin. ep. 22, n. 1. ^f Cap. 35. ^g Paulin. ep. 22, n. 2 et 3. ^h Carm. 25, v. 266. ⁱ Carm. 25, v. 589. ^j Carm. 21, v. 441. ^k Ibid., v. 486. ^l Ibid., v. 689. ^m Ibid., v. 695. ⁿ Ibid., v. 745. ^o Ibid., v. 777. ^p Ibid., v. 445 et 455. ^q Ibid., v. 4. ^r Ibid., v. 457. ^s Ibid., v. 450. ^t Ibid., v. 455. ^u Ibid., v. 452 et v. 4. ^v Ibid., v. 22. ^w Ibid., v. 259. ^x Ibid., v. 45. ^y Ibid., v. 481. ^z Ibid., v. 60, et 73 et seqq. ^{aa} Ibid., v. 265 et 272. ^{bb} Ibid., v. 247. ^{cc} Ibid., v. 505. ^{dd} Ibid., v. 513 et 519. ^{ee} Ibid., v. 355. ^{ff} Ibid., v. 529. ^{gg} Ibid., v. 561. ^{hh} Ibid., v. 570. ⁱⁱ Ibid., v. 571 et 585 et seqq. ^{jj} Ibid., v. 598. ^{kk} Ibid., v. 405 et seqq. ^{ll} Ibid., v. 414. ^{mm} Ibid., v. 435 et seqq.

e periculo Martinianum Deus eriperat, a de filii in-
 A situatione, quem sub Severo Cytherius Deo dicave-
 rat, multa disserit. Circa idem tempus forsam scrip-
 psit Paulinus b Epithalamium Juliani, quem constat c
 ex Augustini epistola centesima prima fuisse diacono-
 num anno 408.

CAPUT XXXVIII.

*Per Victorem sancti Martini discipulum Sulpicio Se-
 vero plures epistolas scribit Paulinus.*

1. Severus, d qui semel tantum quotannis Paulino
 scribere consueverat, hoc anno circa hiemem, ut vi-
 detur, iterum scripsit quo ei amorem suum magis testi-
 ficaretur. In hisce litteris Paulinum e rogabat ut
 magis magisque cum redamaret : ipsius f virtutem
 68 generalemque honorum abdicationem egregiis
 laudibus extollebat. de se ipso humiliter sentiens.
 Certe quidem confutebatur se missas ab ea litteras
 pro virili parte divulgare, ad eumque g pallia mitte-
 bat. Suae solitudinis h socium nomine Victorem gladio
 alias circumcinctum, sancti Martini spiritualem filium,
 sanctaeque vite B. Clari consortem elegit, i qui hanc
 ad Paulinum deferret epi-
 tolam. Severus in hac sua
 epistola l eum dixerat hominem virtutibus ornatum :
 k iustitia itaque affectione et magaa gratulatione illum
 suscepit Paulinus, affirmans se experimento recogno-
 visse ipsum esse vere hominem Dei, humilem corde,
 non humilem gratia, ras misericordiae, et mansionem
 Altissimi, quem recipit et oblectat placido anima tre-
 mentis hospitio; quem ovem puram non solum l pelle
 (vestem monasticam intelligit), verum spiritus man-
 suevitudo, et expressa in verbo eius atque silentio Chri-
 sti modestia revelabat. Humillime et abjectissimae
 m servitutis obsequia Paulino exhibere studebat Victor
 avarus dominationis interna, et ideo corporea ser-
 ritatis impiger. Paulinus ejus precibus n semel con-
 cessit ut pedes lavaret, oleoque corpus ipsius perun-
 getet, existimans sibi non minimam benedictionem
 esse sanctam illius in nomine Dei famulationem, ut
 viro ejus pietatem venerabatur suum declararet
 alle-
 tom. Ut autem vicissim o minimam saltem gut-
 tuciam de sacris sancti Martini actibus delibaret ex
 Severi libro, Victori licet invito aquam manibus ul-
 ministravit. Victor in-
 oper enim p docuit qua ratione
 simplices cibos et fereula minore sumtu et molliore
 pararet : quo circa pro tota domo q coquinariam ar-
 tem aliquandiu exerevit, uno tantum adjuvante sene
 rustico recens baptizato, Paulini domestico. Aserit
 Paulinus r Victorem in ipsum sumare fuisse officiosum,
 et praecipue quod ipsius capillos totonderit, s quod
 Severi mandato faciebat, et artem suam Paulino pro-
 deret. Ex illo tempore iste t Victor ex Gallis usque
 Nolan sepissime se contulit, et quidem itinere an-

no : et ideo Paulinus Severo suo scribens, Vi-
 ctorem u *solemnem solatium suum* appellat : quod iter
 ut videtur, pedibus conficiebat.

ANNO CHRISTI 401.

2. Si potuit, exeunte anno 400, sed potius anno
 401 iacunte per eundem Victorem Severo probabili-
 ter respondit Paulinus. v Primum Severi amicitiam
 ac benevolentiam valde commendat, suamque mu-
 tuam ei denuntiat, et x deinde multa de Victore dis-
 serit : haec recludit initium epistolae vigesima tertiae
 usque ad numerum 10, quod olim epistolam totam
 ad Severum III in vulgatis antea codicibus constitue-
 bat ; quarta vero in iisdem exeusis codicibus sic in-
 choabat x : *Venio nunc ad majorem fratris erga me*
 B *Victoris operam.* At quis non videat et ex his primis
 vocibus praecedentis epistolae coherentiam, unam
 eandemque esse. Itaque unam constitutum episto-
 lam vigesimam tertiam. In hac postrema parte post-
 quam ostendit Paulinus nos Deum et proximum ada-
 mare teneri hoc fine concludit z : *Quo magis tua caritate*
gloriamur in Domino, quae sola nos facit vel
numm de magnis et innumeris debitis Deo solvere. In
 omnibus enim aliis bonis vix nos 69 tantum vel in
 paucis initiatos, in tua tantum dilectione profitemur
 esse perfectos. Illius epistolae aa sine communitis de
 perfectionis videlicet et caritatis verbo ad Severum
 istius facit exordium epistolae vigesima quarte, grae
 in antea editis secunda erat : ei nullum praefiximus
 titulum, quia in eodem fasciculo missa fuit cum episto-
 C *la vigesima tertia.* Expostulat b etiam cum Severo
 quod multa dilectione injustis laudibus eum cimula-
 ret; quas ut tandem recuset, Severi virtutem valde
 extollit; suamque totis viribus suis celare studens,
 in lucem eximie profert. Omnium ferme sanctissima
 et elegantissima mihi videtur haec epistola. In ea scri-
 bit cc haec Severo : *Noli interim dum in scommate sum-*
mus, dum foris pugna, intus timores, alta pro nobis
sapere aut loqui, sed potius time, et laborantibus colla-
hora spiritu, et cooperare orationibus; ut per nos quo-
que destruat inimicum et defensorem q i elegit infirma
mundi ut confunderet fortia. dd *Posce suppliciter ut in-*
tellection det nobis in via hac qua nos vocat; infirmet
in nobis virtutem peccati, ut confirmet virtutis suae spi-
ritum; nudemur criminibus, et virtutibus vestiamur.
 D *ferat nobis opem contra voluntates nostras, nec tradat*
nos desiderii cordis nostri.

CAPUT XXXIX

*Paulinus hortatur militem ut seculo abrenuntiet. Se-
 bastiana eremita de pietate gratulatur*

1. Ex Victoris colloquiis epistolae vigesimam quin-
 tam et vigesimam sextam conscripsit Paulinus: quo

a Carm. 24, v. 496 et seqq. b Carm. 22. c Aug. ep. 101, n. 4. d Paulin. ep. 25, n. 2. e Ibid., n. 1. f Ibid., et n. 2. g Ep. 24, n. 1. h Ep. 25, n. 5. i Ibid. et ep. 25, n. 4 et 5. j Vide ep. Severi quae praecedit, ep. 25. k Paulin. ep. 25, n. 5. l Vide not. 127. m Paulin. ep. 25, n. 4. n Ibid., n. 3. o Ibid., n. 3. p Ibid., n. 3. q Ibid., n. 6, 8 et 9. r Ibid., n. 9. s Ibid., n. 10. t Ep. 50 et 55, n. 1. u Ep. 50, n. 1. v Ibid. y Ep. 25, n. 1. z Ibid., n. 2 et seqq. aa Ibid., n. 10. ab Ibid., n. 47. ac Ep. 24, n. 1. ad Ibid. et n. 25. Vid. ord. chronol. in ep. 24. ae Ibid., n. 22. af Ibid., n. 25.

autem anno non omnino certum est. Vigesima quinta ignoto ^a cuiusdam viro nobili adscripta est, qui cinctus fuisse videtur miles, suaeque ^b patriae praefectus ac patronus, et qui ^c militarium stipendiorum exactio- nes curabat. In flore ^d juventutis erat, ^e uxoratus, sive nubilus. Apud eum ^f manserat Victor cum eandem vivendi rationem teneret : per ipsum innotuit Paulino, qui sibi satis esse existimavit ut per Victorem illi litteras daret. Eum fortiter cohortatus est in epistola ut omnia terrena dimitteret desideria, ut soli Christo deinceps serviret. Ille nondum baptizatus fuisse conjicitur ex sequentibus ^g, cum conversus fueris legendo cognosces, etc.

2. Sebastianus fidelis Dei servus, ad quem data est epistola vigesima sexta ad ^b quemdam torrentem secreto sedebat, ut in isto loco orationi et jejunio vacaret. Diaconus quidam nomine ⁱ Benedictus, qui de carne aequae ac spiritu illius frater fuisse videtur, illum eum saepissime conveniebat, eisque ad vitam necessaria suppeditabat. Cum ⁱ a Victore eos novisset Paulinus, unde illos in Aquitania habitasse colligitur, simul cum Therasia epistolam Sebastiano scripsit ut ei de pietate gratularetur, et utriusque precibus se commendavit. *Ob hoc enim, inquit, ^k misericors et miserator Dominus peccatoribus suis sanctorum notitiam caritatemque procurat et donat, ut etiam inexcusabiles reos praepotens advocatio meritis damnationis absolvat.* Benedicti ^l et Sebastiani pietatem plurimum extollit, dicitque alterum ^m imitari Johannem Baptistam in **70** deserto clamantem, alterum vero Christum in templo docentem, ita ut in Gallis tunc temporis ad ⁿ populum sermonem habuisse videantur diaconi. Sebastianum appellat ⁿ monachum. Cum tamen in deserto semper recluderetur, asserere non audeo eum esse monachum Sebastianum, ^o qui anno 405 Sulpicium Severum adiit ut sacrorum sancti Martini actuum narrationem audiret. Sebastianus ^p cuiusdam monacho, sed abbati, pariter scripsit Augustinus.

CAPUT XL.

In Italia terrorem concitant Gothi. Per Posthumianum Severo scribit Paulinus.

1. Juxta eam quam hucusque praefiximus epocham octavum S. Felicis carmen ^q natalitium ad initium anni 401 referendum est : historiae omnino congruit ; illud enim in medio ^r belli tumultu et incursionum barbarorum, et nominatim ^s Gothorum metu conscriptum est. Sed et ex S. Prosperi ^t Chronico discimus Alaricum Gothorum ducem et Rhadagaisum anno 400 Italiam pervagasse, necnon ab ^u Hieronymo accipimus eos anno 400 sive 401 Aquileiam obsidisse. In eo terrore alii ^v in legionibus confidebant, alteri vero in civitatum arcibus quarum expedite reedificati

erant muri, cum Paulinus ad defensionem signum crucis et S. Felicis confessoris tutelam solum ascebat : timentes enim Deum ab omnibus malorum seculi terroribus liberantur. Itaque ^x bellum quod omnes formidabant nihil Paulino obfuit quin solito more S. Felicis festum sicut pacis ac letitiae diem celebraret, tantummodo ^y orationi ferventius quam tranquillo tempore vacavit. Praeterquam quod Deus confidentes in misericordia ejus solet e periculo eripere, praeterea a S. Felice qui et demones terreat, ac tot miracula quotidie patrabat, ^z barbaros repelli posse praesumebat. In illo carmine quaedam commemorat de vicino rustico ^{aa} quem obsidens diabolus horrida necabat fame. Is paulo ante sanus fuerat factus, et incorrupta mentis et corporis sanitate, agrum suum tunc temporis colebat. Itidem affirmat S. Felicis virtute ^{bb} torrentem, qui in illius ecclesiam praecipue irruere assolebat ac vicinas domos et suam in discrimen ducere, per novum alveum longinquo meatu insolitum duxisse cursum, atque ^{cc} incendium, quod totam ipsius domum absumere videbatur, cum stetit ventus immotus, tectum dumtaxat mediocre perarisse.

2. Hoc ipso anno Paulinus vigesimam septimam epistolam scripsit, qua ^{dd} pluribus Severi litteris rescribet, saltem dualibus, quarum priorem a ^{ee} Posthumiano Theridioque acceperat, posteriorem a ^{ff} Soriano et Virino. Vidimus ^{gg} jam Paulinum Posthumianum et Theridio in Gallias proficiscentibus mandavisse ^{bb} ut ad Severi conspectum complexumque properarent, eumque cognoscere omnibus in patria rebus et curis suis anteferrent : jussis parere. Non mediocriter ⁱⁱ letati sunt quod Paulini consilii adhaesissent : nam a Severo **71** omnia summae virtutis ac necessitudinis officia exceperunt, et etiam in eo plura quam praesumerant invenerunt bona. Severus autem ⁱⁱ eos ut religiosissimos probavit et carissimos. Et praeterea ex Severi dialogis liquet quanta necessitudine et amicitia juncti essent Severus ipse et Posthumianus. Nescio an Paulinus, qui eos primus obtinuerat, eis significavit se illorum desiderio iterum teneri : constat illos ^{kk} secundo eum convenisse, et a Severo ^{ll} litteras ei attulisse, in quibus expostulabat cum Paulino quod ab ipso illos abduxisset, et ipsum solum reliquissent. Paucis post diebus ^{mm} Posthumiani et Theridii reditum consecutus est adventus aliorum fratrum Virini et Soriani, qui a Severo epistolas ei etiam dedere. In vigesima septima epistola his omnibus se responsurum pollicetur, sed nec omnibus Severi in priori epistola querelis satisfacit ; itaque multa videntur desiderari in hac vigesima septima epistola. Non multo post in Gallias reversus est Posthumianus, quandoquidem ubi Severo valedixisset, Narbone ⁿⁿ navim conscendit ut hoc eodem anno, vel

^a Ep. 25, n. 1. ^b Ibid., n. 8. ^c Ibid., n. 5. ^d Ibid. ^e Ibid., n. 7. ^f Ibid., n. 4. ^g Ibid., n. 5. ^h Ep. 26, n. 1. ⁱ Ibid., n. 4. ^j Ibid., n. 1. ^k Ibid., n. 5. ^l Ibid., n. 2 et 3. ^m Ibid., n. 4. ⁿ Ibid., n. 4. ^o Sulp. dial. 2, c. 4. ^p Aug. ep. 248, in not. ad titul. ^q Carm. 25. ^r Ibid., v. 75. ^s Ibid., v. 42. ^t Chron. Prosp. ^u Hieron. advers. Rufinum 5, 6, A. II. ^v Carm. 25, v. 405. ^w Ibid., v. 17. ^x Ibid., v. 67. ^y Ibid., v. 162. ^{aa} Ibid., v. 508. ^{bb} Ibid., v. 415. ^{cc} Ibid., v. 400. ^{dd} Ep. 27, n. 2. ^{ee} Ibid., n. 1. ^{ff} Ibid. ^{gg} Cap. 55, n. 4. ^{hh} Ep. 27, n. 2. ⁱⁱ Ibid. ^{jj} Ibid., n. 2 et 3. ^{kk} Ibid., n. 1. ^{ll} Ibid., n. 2. ^{mm} Ibid., n. 1. ⁿⁿ Sulp. dial. 1, c. 5.

ut plurimum sequenti, versus Orientem contenderet. A Et nos quidem ad hunc Posthumiani in Gallias reditum referimus quod ait Paulinus, * Posthumanum scilicet offendisse Narbone Victorem, quem ad ipsum Paulinum mittebat Severus ut apud eum hiemaret: idque factum puto circa autumnum. ^b Remissus fuit a Posthumiano ad Severum Victor, qui inde iterum Nolam profectus est cum ad Paulinum directus pervenire potuisset, hoc est tardissime, ineunte hieme, ^c qua exeunte pervenit. Itaque verius dixerimus Posthumanum anno 402 in Orientem iter fecisse.

ANNO CHRISTI 402.

CAPUT XLI.

A *Niceta Dacorum episcopo, et a Melania intrisitur Paulinus. A Severo de quibusdam historiæ locis difficultioribus consultus sententiam dicere humiliter recusat; necnon eidem imaginem ipsius postulanti negat.*

4. Paulinus in nono S. Felicis carmine ^d Natalitio fuse disserit de Christianorum festis. Denotat imprimis ^e Christi nativitatem, Epiphaniam, Pascha et Pentecosten, quibus etiam adjungit suam ^f S. Felicis festivitatem, quam coluit ipse singulari gaudio, quippe qui ipsius, quem vocat ^g patrem et ^h magistrum, Nicetæ presentia geminum sibi natalem hoc anno fuisse dicit. Jam ⁱ ante quatuor annos Nolam venerat Nicetas, eosque iterum videndi non medioeri desiderio tenebatur Paulinus; sed suscepto ex S. Felicis festivitate gaudio ^l alteram ex Nicetæ conspectu letitiam accessuram sperare non audebat, cujus quippe adventus ^k bello et metu Gothorum omnino præcludi videbatur. Quapropter plus solito animatus et incitatus in S. Felicis laudem poema edidit, idque prolixius et sublimius quam superioribus annis. Ibi ex verbis ejus vehementioribus **72** intueri licet quanto martyrii studio flagraret ipse Paulinus ^l:

Ligno mea vita pependit,
Ut staret mea vita Deo: quid, vita, rependam
Pro vita tibi, Christe, mea? nisi forte salutis
Accipiam calcem, quo te mea dextra proinet;
Ut sacro mortis p. etiose proferar haustu.

Sed quid agam? neque si proprium dem corpus in
ligues,

Vilescamque mihi, nec sanguine debita fuso
Justa tibi solvam, quia me reddam tibi pro me;
Et quidquid simili vice lecero, semper ero impar,
Christe, tibi: quia tu pro me mea, non tua, Christe,
Debata solvisti, pro servis passus iniquis.

Narrat quomodo S. Nicetam secum ^m duceret visurum confecta nondum ædificia quæ in ecclesia S. Felicis exstruebat, eaque deinde ⁿ longiori oratione describit, simulque cum eo ^o de S. Martini vita disseruit, cujus historiam a ^p Sulpicio Severo traditam perlegit evolvitque, quam illi proculdubio in priori itinere jam tum partim exposuerat, ejusque forte opera per totam Illyriam sanctissimi hujus viri histo-

riam disseminavit. Cum ad ecclesiam suam reversus est Nicetas, carmen ^q decimum septimum conscripsit Paulinus, iter scilicet prosperum illi precaturus, et ut perpetuum immortalitatis ejus memorie monumentum. Sed quo pertineat illud poema, an ad primum, an ad secundum Nicetæ iter, incertum est: spectare potius videtur ad annum 598, quo nihil tum moveri apud barbaros animadvertimus, nisi hoc potissimum tempore quo semper sub armis stabant.

2. Sed et jucundissima quoque accidit Paulino hoc anno S. Melaniæ senioris ^r ab Hierusalem Romam peregrinatio, quem Neapoli Nolam redeuntem apud se humanissime excepit. Singulas hujus historiæ partes vide apud Paulinum epist. ^s vigesima nona. Particulam ^t de ligno divine crucis munere *Johannis Hierosolymitani episcopi* illustris hæc vidua ab Hierusalem attulit Paulino, ac dono dedit ^u tunicam de agnorum vellere, quam, ubi pro reverentia aliquandiu gestasset Paulinus, ad Severum misit, cui, illico ut accepit, destinaverat. Ad eos enim potissimum dies advenit Melania ^v quibus a Severo missum Victorem excepit, hoc est ^x exeunte hieme. Monebat cum per litteras Severus ne ^y se fatigatum putaret allatis per Victorem tot numero et copia voluminibus; quæ ad tres præcedentes itineris litteras easque amplissimas referuntur, quin immo illis miro quodam modo prorsus reffectus postulabat ut pluribus, si posset, scriptis esset molestior: ^z magnis quoque laudibus priora scripta efferebat.

5. Paulinum præterea rogabat ^{aa} Severus ut quæ de annalibus non unius gentis, sed generis humani, ipsum fugerent Paulinus peritior edoceret, quia iis inquirendis operam dabat, ac præsertim in concilianda regum Juda et Israel chronologia non parum laborare se significabat, qua institutione indigebat ad universalem quam ad annum 400 produxit historiam conscribendam, quamque post hunc annum absolvisse potuit. Mittebat ad eum ^{bb} pallia cameorum pilis texta. Inscripterat hanc anno superiore epistolam Severus, et Victorem cum Paulino acturum hiemem sperabat, et postea statim reversurum. *Tuenim*, inquit ^{cc} Paulinus, *vere spiritu Dei fervens salubrius eum in tempore frigoris ignito fidei tuæ fovebis calore; at ego frigidus ad æstivam illi stationem aptior ero.* Victorem **73** vero ^{dd}, abeunte hieme, susceptum necesse habuisse dicit Paulinus veris mensibus detinere; et quia breve spatium videbatur, cum et infirmus per idem tempus fuisset Paulinus, ut ad rescribendi negotium non valeret, per mediam ætatem Victorem retinuit, nec abire passus est nisi sub finem ætatis, ut ad Severum autumnum perveniret, et hiemem illi rursus impenderet. Eidem præbuit deferendam ad Severum epistolam vigesimam octavam, cui adjunctum habebat ^{ee} Theodosii Panegyricon

* Ep. 28, n. 3. ^b Ibid. ^c Ibid. ^d Carm. 24. ^e Ibid., v. 44 et seqq. ^f Ibid., v. 149. ^g Ibid., v. 180. ^h Ibid., v. 269. ⁱ Ibid., v. 333. ^j Ibid., v. 188. ^k Ibid., v. 539. ^l Ibid., v. 289. ^m Ibid., v. 549. ⁿ Ibid., v. 362. ^o Ep. 29, n. 14. ^p Sulp. diat. 5. ^q Carm. 17, v. 2. ^r Ep. 29, n. 6 et seqq. ^s Ep. 29, n. 6 et 8. ^t Ep. 31, n. 4. ^u Ep. 26, n. 5. ^v Ibid., n. 6. ^w Ep. 28, n. 3. ^x Ibid., n. 4. ^y Ep. 29, n. 1. ^z Ep. 28, n. 3. ^{aa} Ep. 29, n. 1. ^{bb} Ep. 28, n. 3. ^{cc} Ibid. ^{dd} Ibid. ^{ee} Ibid., u. 6.

non hunc editum, cum quadam in S. Felicem carmine. De conferendis autem præteritorum temporum rationibus, scribit huic se studio operam nunquam dedisse; sed ad Ruffinum se misisse ejus libellum, qui quidem si has historie causas non ediderit, veretur ne apud alium in his regionibus frustra requirat; si vero aliquid super his rescripserit, se transmissurum pollicetur. ^a Contextam de agnorum vellere tunicam ad Severum misit Paulinus, quam sibi de Melanice benedictione pignus esse dicebat. Ex laudibus sibi a Severo datis ^b majus sumisit, quod responsum manifeste probat, humilitatis argumentum. Sed huic priori epistolæ addidit alteram, vigesimam nonam scilicet; in qua ^c ex pallii camelorum pilis contextis materiam captat se confitendi peccatorem qui pœnitentiæ habitu et labore indigeret, idque fuscè satis explicat. Reliqua ^d præconium conciliunt Melanice, ^e cui utpote Romæ comoranti timere se dicit. Hoc quoque anno, nec serius ad Severum trigessimam misit epistolam Paulinus, quam Augustinus ^f tractans de culpa originali citavit. de ea jam supra dictum est cap. 20, n. 1.

4. Rogaverat Severus, ut verisimile est, & Paulini et Therasiæ imagines, in quo eum insanire exprobrat Paulinus, multaque eum caritate pene delirum fieri; et ingeniose postulatam ^b de homine interiore interpretans eludit, ac solita venustate et sanctitate de ea disputat. Concludit denique dicens ⁱ quod si tantus amor illi est visibilia quoque captare solatia, poterit per magistras animi sui lineas vel imperitis aut ignorantibus Paulinum et Therasiam dictare pictoribus, memoriam illis in qua eos haberet pictos, velut imitanda de conspicuis assidentium vultibus ora proponens. Sed si forte, addit ⁱ idem Paulinus, ad intellectum verbi tui inscitior manus artis ^k erraverit, dissimiles pinget aliis; tibi tamen ^l nos semper animo consideranti et complectenti, quoslibet vultus sub nostro nomine imperitia sua pinxerit, tamen tua conscientia nos erimus. Idque Severus fecisse videtur, quandoquidem anno sequenti ^m Paulinum in æde sacra pingi curaverat: unde hoc anno scriptam fuisse colligimus hanc epistolam, quam nec multo ante conscribere potuit; qua enim spe Paulinum adeundi ducebatur Severus, ea sane dejectus est cum Paulini imaginem postulavit. Non apparet a quo reddita fuerit hæc epistola, nec ea ullam habet historie monumentum.

CAPUT XLII.

Juxta S. Felicis tumulum novam basilicam construi jubet Paulinus. eamque variis ornata victuris.

74. Jam Paulinus, ut ⁿ supra diximus, adjunctas ad S. Felicis ecclesiam ædes anno 400 exstruere cœperat, quas ^o tertio post anno, scilicet 402, absolu-

tas, et 14 Januarii die anno 403 ^p omnes, vel saltem aliquas, dicatas legimus. Mortuo Felici ^q erectus est tumulus qui sane non tanti viri meritis, sed oppressæ infidelium persecutionibus Ecclesiæ rebus afflictis respondebat. At insignis tanti viri virtus exiguo condita tumulo ita mirifice enituit, ut brevi ^r quinque basilicis adornatus fuerit, quarum fastigia longe aspectata urbis speciem præferabant. De his ^s quinque basilicis agit Paulinus in suis carminibus ab initio anni 399, inter quas forte capellam quamdam annumerabat, quæ licet basilica non fuerit, eo tamen nomine potuit nuncupari, quandoquidem cum ^t de nova basilica hoc anno absoluta loquitur, quatuor antiquis hanc additam esse asserit. Sed nec ad tumulum S. Felicis ^u affluentiori populo sufficiebant (quatuor ^v vel quinque) illæ basilicæ quas Nolani adveniens repererat Paulinus: ^v novam itaque exstrui jussit, quam apsis solo et parietibus marmorata necnon camera musivo illusa clarificabat, ubi Trinitas pleno coruscabat mysterio: Patrem quidem vox ^w mûltæ tonans, Christum agnus, Spiritum columba designabat. Crucem præterea corona lucido cingebat globo, cui coronæ inerant apostoli in columbarum choro figurati: tum de petra quatuor meabant fontes quibus stabant evangelistæ quatuor viva Christi flumina; versus enim inscripti hæc omnia explicabant. Intra apsidam ^x trichorum videbatur altare in quo sacratæ apostolorum et martyrum reliquiæ recondite erant, necnon particula de ligno crucis quam Melania ab Hierusalem hoc ipso anno ad eum detulerat. Totum ^y vero extra concham ^y basilicæ spatium alto et lacunato culmine geminis utrimque porticibus dilatabatur, quibus duplex per singulos arcus dirigebatur ordo columnarum. ^z Cubicula intra porticus quaternaria, longis basilicæ lateribus inserta, secretis orantium vel in lege Domini ^z meditantium, præterea memoriis religiosorum ac familiarium, *accommodant ad pacis æternæ requiem locos præbebant.* Deinde cum ^{aa} duabus dextra lavaque conchulis intra spatiosum sui ambitum absis sinuata laxabatur: sinistra quidem orantes et legem sanctam meditates recipiebat, dextra vero immolanti jubilationis hostias anti-titi patebat, instar venerandæ penus qua condebantur et qua promebantur sacri mûnisterii vasa et ornam. nta ad altare deferenda.

2. In hac ^{bb} nova basilica antiquam regem, hoc est ^{cc} Pentateuchi, Josue et Rut historias, ^{dd} additis argumentis, depingi voluit Paulinus in gratiam eorum qui ad S. Felicis festum undique singulis annis illuc confluabant, qui quidem ferme omnes ^{ee} rustici erant, adeoque rudes et imperiti, ut aliquid maxime religiosum ducerent super tumulos sanctorum mensas ^{ff} struere, et convivia sectantes in ipsis basilicis noctem in epulis crebrisque potationibus consumere.

^a Ep. 29, n. 5. ^b Ibid., n. 1; et ep. 28, n. 15. ^c Aug. ep. 186, n. 40. ^d Paulin. ep. 50, n. 2. ^e Ibid. ^f Forte legendum autem. ^g Ep. 52, n. 2. ^h Cap. 37, n. 3. ⁱ Carm. 25, v. 268. ^j Ibid., v. 2 et 487. ^k Carm. 48, v. 170. ^l Ibid., v. 170. ^m Ibid. ⁿ Ep. 52, n. 10; et not. 150. ^o Ibid. ^p Ibid. ^q Ibid., v. 175. ^r Carm. 24, v. 547. ^s Ibid., v. 58. ^t Ibid., v. 547.

^u Ep. 29, n. 1 et 4. ^v Ibid., n. 6. ^w Ibid., n. 6. ^x Ibid., n. 6. ^y Ibid. ^z Carm. 25, v. 268. ^{aa} Ibid., v. 2 et 487. ^{ab} Carm. 48, v. 182; et Carm. 24, v. 491. ^{ac} Carm. 24, v. 547. ^{ad} Ibid., v. 58. ^{ae} Ibid., v. 547.

Ergo probat obiti quod damnare magistri?
Mensa Petri recipit quo i Petri degua re'utat?

exclamat Paulinus ^a.

Hic abusus in ^b Ecclesia jam multum invaluerat, fueratque ^c a S. Ambrosio Mediolani sublatus, aliisque compluribus in locis a propriis episcopis. Eundem omni studio ^d ab Ecclesia Africana removit Augustinus, sed magis docendo quam iubendo, et monendo quam minando. Eandem viam tenuit Paulinus eodem animo affectus: ^e totam basilicam variis ornavit picturis, ut rusticus a suis compotationibus ad hæc nova contemplanda abducti ad vitam sanctiorum temperantiores facti converterentur. Hujusce temporis basilicæ, ipsius Paulini ^f testimonio, orientem plerumque spectabant; ab usu tamen communi recedens ^g Paulinus novam basilicam versus S. Felicis ecclesiam exstruxit. ^h Novam a veteri cujusdam monumenti, abside interposita, obstructus paries excluderat tribus januis patefactus a latere basilicæ S. Felicis: Paulinus totidem a fronte ingressus sui foribus novam reseravit, et paribus trinis arcibus, quibus tota hæc basilica in basilicam memorati confessoris perlucente transenna aperiebatur, quod diatritam veluti speciem ab utraque in utramque spectantibus letissimo præbebat aspectu. ⁱ In ipsis basilicæ novæ ingressibus dextra lævaque crucem Paulinus minio depinxerat, quæ florifera coronæ orbe cingebatur, signo cælesti superstantibus columbis. ^j Intra ipsam transeam qua breve illud, quod propinquas sibi basilicas potius discludebat, intervallum continuabatur, interfluebat fons in sacras sedes intrantium abluendis manibus oribusque lavandis, ^k qui fontes ex adversa fronte templi ea ætate frequentes erant, et etiamnum visuntur in cathedralium et præcipuarum ecclesiarum atris, ^l hisque fontibus successit vas aquæ lustralis ad vestibulum templi apponi solitum. Præter ingressum qui erat a latere basilicæ S. Felicis, alter patebat aditus, ^m cujus januam superstabat crux coronata.

CAPUT XLIII.

Paulinus antiquam S. Felicis basilicam picturis adornat, et foris pluribus circumdat ædificiis.

1. Præter hæc novam ecclesiam, Paulinus ⁿ prædictam S. Felicis basilicam novis decoribus ornavit: ^o insculptum camera crispante lacunar ebur in ligno mentiebatur, tectoque superne pendentes lychni spiris ahenis retinebantur. Hæc steterat basilica ^p pilis deformibus vasto agmine, quibus in melius mutatis, quin etiam, ni fallor, ^q marmoris fulcivit columnis, quo major fieret et spatii et luminis accessio. Exstant hodieque ^r in S. Felicis basilica haud dubie S. Pau-

lini manu inscripti versus, qui et eam ampliolem et luciliolem redditam fuisse declarant. Hanc etiam ^s depinxit Paulinus, ^t ita ut æque nova ac altera appareret: in ea ^u Novi Testamenti **76** historiam descripsit; et ^v sub altaris mensa cineres et reliquias SS. Johannis Baptistæ, Andreæ, Thomæ, Lucæ, Agricole, Vitalis, Proculi Nazarii, et Euphemie, deposuit.

2. Tres ^x habebat hæc basilica aditus. E regione basilicæ novæ ^y tres erant aditus: ^z ostiodum erat ex altera parte qua de hortulo Paulini quasi privatus aperiebatur ingressus. Præterea ^{aa} majora duo patebant ostia ad præcipuum atrium in quo ^{bb} obscuro fuerat porticus, qua Paulini cura et studio crevit pigmentis atque culmine, ^{cc} eaque videtur non fuisse operta. Non procul abhinc vetus erat ^{dd} hortalus et ruderis agger, quem Paulinus purgari jussit, et eo loci ^{ee} novas exstruxit domos: insuper ^{ff} area quedam, quæ largo perfundebat lumine sacram ædem, quæ porticibus necnon ^{gg} duplici tegmine cellis per vestibulum cœcutibus cingebatur. Erat et altera ^{hh} minor area, sed cultu major, interior, et veluti tribus juncta basilicis, ex uno pandens diversos aditus ad omnes, circumjectis etiam ornata porticibus quæ fulciebantur columnis marmoreis, quibus imposita erant ⁱⁱ duplicato tegmine cœnacula sacris quasi tectis contiguata, in quibus ^{jj} hospitabantur qui ad sepulchrum S. Felicis Deum religiose precaturi accedebant. ^{kk} In area varii erant fontes ac multiplex forma, et maxime præluces cantharus quem cancellato tegmine ænea tegebat turris. Complures ^{ll} adstruxerat Paulinus cisternas, quæ pluviales exciperent aquas et in hos fontes refunderent, cum ^{mm} procul urbs, et aquæductus prope nullus ab urbe exiguum illuc tenui limite guttam demitteret. ⁿⁿ Ad aliud latus porticus cernebatur mediis bipatente spatio fulta columnis, quæ culmine discretas aulas adito sibi copulabat. Spectabatur et ^{oo} ædes altera oblonga, per plura atria etiam discreta, prati seu campi spectaculum præbens, inclusi autem septo ne sacra tecta profanis oculis paterent. Notat insuper Paulinus ^{pp} pretiosissimas aliquot cellas quo per trina ostia pandebatur aditus: ^{qq} primam complebant Job et Tobie sacra gesta; secundam ornabant plurimorum utriusque sexus martyrum imagines: in tertia facta Judith et Esther pendiculo erant eleganter expressa. In interiore ^{rr} majoris aure seu ecclesie, summi insita latebat cella procul stellato speciosa tholo et trino recessa; cujus in medio baptisterii fons emitebat in quo nondum quisquam baptizatus fuerat, nec deerat altare ad sacra mysteria

^a Carm. 24, v. 368. ^b Petr. iv, 5. ^c Vide not. 515. ^d Vit. Gal. Amb. l. ix, c. 5. ^e Aug. ep. 22, et serm. 5 et 101 de div. ^f Paul. carm. 24, v. 380. ^g Ep. 52, n. 45. ^h Ibid. ⁱ Ibid., n. 14. ^j Ibid., n. 15. ^k Vide not. 41 et 469. ^l Vide not. 41. ^m Ep. 52, n. 12. ⁿ Carm. 24, v. 385. ^o Ibid., v. 385. ^p Ibid., v. 393; et carm. 25, v. 202. ^q Carm. 24, v. 594. ^r Vide not. 161. ^s Carm. 24, v. 386; et carm. 25, v. 212. ^t Ibid., v. 210. ^u Ibid., v. 173. ^v Carm. 24, v. 405. ^w Ibid., v. 456. ^x Ep. 52, n. 15. ^y Ibid., n. 12. ^{aa} Carm. 24, v. 374. ^{bb} Ibid., v. 362. ^{cc} Ibid., v. 366; et carm. 5, v. 8. ^{dd} Ibid., v. 367; et carm. 25, v. 270. ^{ee} Ibid., v. 274. ^{ff} Carm. 24, v. 368. ^{gg} Carm. 25, v. 56. ^{hh} Ibid., v. 51. ⁱⁱ Carm. 24, v. 400. ^{jj} Ibid., v. 449. ^{kk} Carm. 25, v. 51 et seqq. 480. ^{ll} Ibid., v. 484. ^{mm} Carm. 25, v. 15. ⁿⁿ Ibid., v. 24. ^{oo} Ibid., v. 180.

celebranda. Illic locus forte fuerat a Paulino solum modo ornatus, decoratus ac renovatus, cum fateatur in eo se superatum a Severo quod baptisterium ille condidisset. Hæc tere omnia, quantum potuimus assequi, describit Paulinus noster de additionibus et ornamentis ab ipso factis in S. Felicis honorem, quem in patronum assumserat. Non deerunt perspicaciores oculi qui plura penetrent.

5. Hæc ædificia Deo accepta fuisse testatur Paulinus, ^b quod et miraculo quodam comprobatum est. In media enim arca juxta ecclesiæ limina erant vetulæ domus duæ ligneæ quæ fædo obice prospectum cæcabant et decus omne operum perimebant. Illas amoviri cupiebat Paulinus; at dominus cujus erant jurabat se potius mortem appetiturum quam inde egressurum.

77 Temenda quidam vox

Ista videbatur; sed erat, fate r mihi idi, sum
luidæ, tadebat enim vel vitæcere rixa,

ait Paulinus c.

At ^d quadam nocte ex improvise una cellarum incendio subito flagrans ita exarsit ignis, ut ecclesia ipsa et tota vicinia periclitarentur. Frustra ad accendendam flammam diu elaboratum est, donec ipse Paulinus S. Felicis templum ingressus supplices ad Deum preces fudit, et martyris fultus precibus, meritis quoque apostolorum quorum cineres et reliquias sub altari vicinæ ecclesiæ delitescabant, domum ipse postea reversus, sumtum de veræ crucis ligno fragmentum flammis opposuit, quæ statim impetum remorata convertere se in pristinum locum de quo insurrexerant, ubi deficiente pabulo brevi extinctæ sunt. Mane facta una dumtaxat reperta est domus ignis incendio absumpta; sed ita exandescens dominus, cujus domus fuerat tam miserabili, ne dicam mirabili, casu eversa, alteram destruxit: itaque sine lite voti compos factus est Paulinus. Altera illa basilica, in qua orasse Paulinum et apostolos invocasse diximus, videtur fuisse nova illa quam construxerat; et quia jam altari suppositas reliquias legimus, manifeste apparet jam tum illam esse dedicatam. De ligno enim veræ Crucis præter fragmentum quod sub eo altari reposuit, aliam ^e particulam ad Severum anno sequenti mittendam reservaverat: sed sive illa basilica hoc anno, vel sequenti fuerit dedicata, fuit certe ^b ab episcopo Paulo Ecclesiæ Nolanae tunc præsele.

ANNO CHRISTI 403.

CAPUT XLIV.

Basilicam item fundis cæstrui jubet Paulinus, et pro Primiaviciensi basilicâ ad Severum mittit carmina.

1. Ad solitam Paulino festivitatem accessit et altera ^a hoc anno solemnitas, dedicatio scilicet omnium

A operum quæ ad sacram S. Felicis ædem addita et recens absoluta pari undique cultu emicabant, vel certe i baptisterii ab episcopo (Paulo) ab baptismatis et sacrificii usum consecrati, ubi utrumque sacramentum eadem die administravit. In hæc nova ædificia et præteritum incendium decimum in S. Felicis laudem natalitium carmen ^k condidit Paulinus, quod integrum ad nos usque transmissum est: accedunt pie cogitationes in spiritalem animæ Christianæ renovationem, et præclaro hoc carmine illud poema conclusit l.

Non igitur simus veteres inter nova tertia ...

Vita prior pereat, pereat ne vita futura;

Sponte relinquamus mandum, non s; onte carendum,

Sponte nisi lugimus; moriamur, ne ne tiamur:

Letalem vitam vitali morte tegamus,

Terrena intereat, subeat celestis mago;

Et Christo vertatur Adam, metetur et isue,

Ut manentur ibi: qui nunc permanserit in se

Idem, et in æternum non immutabitur a se.

B

C

D

Ecclesiam ^m quoque Paulinus construi jussit funlis oppido, ubi possessiones olim habuerat et familiare domicilium: ita ad pignus quasi **78** civicae caritatis basilicam dedit in ipso oppido, quoniam et ea indigebat, ruinosa et parvam habens. Hæc tamen posterior non videtur priori fuisse multo major, vocatur enim aliquando a Paulino ⁿ *basilicula*. Ejus titulus, quem Severo misit, docet quomodo apud ^o piuxerit, et fertur ^p non ita pridem aliquid ex hac pictura Romæ visum fuisse. Reliquias ^q SS. Andreae, Lucae, Nazarii, Prothasii et Gervasii sub eo altari reposuit Paulinus; et cum hæc ^r basilica esset propemodum constructa, ac mox consecranda *in nomine Christi, sanctorum Sancti, martyrum Martyris, et dominorum Domini*.

2. Litteras trigesimam primam et trigesimam secundam hoc anno dedit Paulinus ad Severum ^s qui etiam ædificandis religiosis locis operam dabat. Imprimis Severus basilicæ ^t baptisterium, quod hinc S. Martini, illinc Paulini imaginibus decoravit, elaborandum curavit; ^u addidit et quedam carmina, quæ desiderantur, ubi de lumine et mellis favis verba faciebat. Cumque ad Paulinum scripsit per Victorem ^v qui apud Severum hiemare debuerat, ^x rogavit se deleturum hæc carmina, si alia mitteret Paulinus. Illis addidit Victor ^y a Severo desiderari sanctorum reliquias quas in hæc ecclesia reconderet: cui Paulinus ^z significavit nullas sibi superesse, præter eas quas mox dedicandæ Fundanæ basilicæ reservabat. At fragmentum de ligno veræ crucis, quod sibi supererat ex dono Melanice, ^{aa} tubello aureo conditum ad Sulpicii Severi socrum Bassulam misit Therasiæ sponsæ suæ nomine, quod l perinde erat ac si Severo ipsi illud dono dedisset; ideo a se ^{bb} missum id fuisse Severo alibi testatur, eique suadet ut sub altari ecclesiæ inter alias reliquias reponat, ^{cc} nisi mallet ad quotidianam tutelam atque medicinam sibi reservare;

^a Ep. 52, n. 1. ^b Carm. 25, v. 62 et seqq. ^c Carm. 25, v. 72. ^d Ibid., v. 75 et seqq. ^e Ibid., v. 159.

^f Ep. 52, n. 11. ^g Ep. 51, n. 1 et 2. ^h Ep. 52, n. 15. ⁱ Carm. 25, v. 2. ^j Ibid., v. 186. ^k Carm. 25.

^l Ibid., v. 514. ^m Ep. 52, n. 17. ⁿ Ibid. ^o Ibid. ^p Vide not. 174. ^q Ep. 52, n. 17. ^r Ibid., n. 17; et ep.

51, n. 1. ^s Ep. 52, n. 1 et 10. ^t Ibid., n. 1 et 2. ^u Ibid., n. 4. ^v Ep. 28, n. 5. ^w Ep. 52, n. 4. ^x Ep.

52, n. 1; et ep. 52, n. 7. ^y Ep. 51, n. 1. ^z Ibid., n. 2. ^{aa} Ibid., n. 2. ^{bb} Ep. 52, n. 7. ^{cc} Ibid., n. 8.

docetque ^a quanta reverentia tractare debeat rem adeo pretiosam, et refert quemadmodum ^b ab Helena crux reperta sit. Cumque pateret pagina, ^c prolixam epistolam denuo inchoavit, in qua conqueritur ^d se a Severo vel majori honore vel injuria affectum, quippe qui ipsum cum S. Martino contulerit. Sed post de industria eo sermonem convertit, ^e quasi Severus in Martino formam justitiæ et summam virtutum, in Paulino vero conscientie iniquitatis obritionem et confessionem declaraverit, ut et beatis Martinus exemplum pateret, et Paulinus miseris. ^f Duo ad illum epigrammata in hanc misit sententiam, et petit ut si illa in baptisterio ponere vellet, servaret tamen sua. Hæc omnia ^g fecisse se declarat pro suo summo in eum studio, ita ut magis de non obtemperando, quam de multiloquio peccatum timeret: hæc se ratione ^h adductum ut suadente Victore duarum Nolane et Fundane basilicarum versus mitteret, ⁱ et novos etiam ^j maderet Severi basilicarum parietibus inscribendos, ipsique ^k in tumulo S. martyris Clari qui in una harum quiescebat, quorum materiam Victor dictaverat enarratione operis. Ubi multa dixit Paulinus de ædificiis illis materialibus, ^l a spiritualis rationem ædificii sermonem convertit, de quo suo more præclare dis erit.

CAPUT XLV.

Ad Alethium, et Florentium Cadurcensem episcopum scribit Paulinus. Mors fratris ipsius

79 1. In hoc eodem forsitan itinere Victor eorum communis tabellarius ¹ Paulino litteras Alethii detulit, ^m qui ex suis elucubrationibus aliquid, ut arbitrator, postulabat, quod ⁿ benevolentie argumentum tam dulce Paulino, quam insperatum fuit: sed ejus studio ^o Paulini humilitas restitit. Non est integra epistola trigesima tertia, qua Paulinus Alethio respondet, ejus enim continuatio in qua agitur de S. Paulæ filia spectat epistolam tredecimam ad Pammachium. Putat Chiffletius ^p Alethii votis cecidisse Paulinum, et sermonem de Gazophylacio ad eum misisse, qui quidem in ms. codice Vaticano Alethio nominatim inscribitur. Sed cum ^q ad multos verba faciat Paulinus, concionem ad populum potius quam epistolam dixerim, in er quas tamen ei dedimus locum ut suo numero constaret. Et facile quisvis judicaverit fuisse aliquando sollicitatum ab episcopo Nolano Paulinum ut populum doceret maxime elemosinæ virtutem et meritum, ejus erat egregius concionator et magister: de ea enim hæc præcipue tractat oratio, quæ omnium Paulini operum elegantissima est et suavissima. Stylus longe purior quam in epistolis; cum enim illam studiose elaborare coactus fuerit, videtur magis adstricta compositio, in qua solitam in epistolis verborum copiam et rapiditatem coercuit. Inscripta est *de*

Gazophylacio, non a iam ob causam quam eo quod in ea primo de gazophylacio loquitur, quod post Tertullianum vocat mensam in ecclesia positam in qua recondebantur erogatae pauperibus elemosinæ. Alethius ille merito ac jure laudatur apud Hieronymum ^r anno 407, cum tantum sacerdotis esset character insignitus: factum enim eum Cadurcensem episcopum, mortuo fratre Florentio, apud omnes constat.

2. Ad hunc Florentium scripsit quoque Paulinus, quod hic observamus cum tempus conscriptæ epistolæ quadragesimæ secundæ non omnino certum sit: eam tamen circa annum 405 scriptam putamus. A Florentio ^s quem nondum noverat Paulinus epistolam accepit plenas officii et humanitatis perinde ac si antiqua præcessisset inter eos necessitudo et ^t miliaritas. Huic etiam Paulinus humaniter et liberalissime respondit, et ita letatus ^u est ejus episcopi se adeptum esse amicitiam et caritate ditatum, ut de eo laudes Deo plurimas referat. De hoc Florentio nihil peculiare legimus. Magnificè ^v Paulinus ejus prædicat epistolam, ejus sermo apostolico sale conditus saporem gratiæ, quæ illi data esset, ita exprimeret; quemadmodum eloquii suavitas quam suavis in eo esset Dominus aperte ostendebat. Adjungit Paulinus ^w eum per mansuetudinem ovis et agni innocentiam meruisse pastorem fieri; et sublimem factam per humilitatem et mansuetudinem cordis animam illius in id singulis diebus incumbere, ut animas de amaris ac profundis hujus seculi fluctibus hamo verbi salutaris extraheret, ad **80** quod opus in sortem apostolorum assumptus fuerat. Hunc ^x Florentium fecerunt quidam Tiburtinensem episcopum quia tunc temporis vivebat quidam eo nomine Tiburtinensis episcopus: sed huic levi conjecturæ præponenda est trium eodum manuscriptorum autoritas, in quibus inscribitur Cadurcensis episcopus.

3. Paulinus initio sequentis anni ^y Delphinum Burdegalensem episcopum in sanctorum numerum adscribit, cujus reliquæ has terras commendabant; itaque serius quam præsentis huic anno non debemus adscribere epistolam ad Delphinum trigesimam quintam, ^z qua priori ejus epistolæ brevissimæ respondet, ex qua fortasse vel alio indicio mortem fratris circa idem tempus cognoverat: qua de causa non prolixam ad Delphinum fecit epistolam. Dolorem dumtaxat exposuit non tam de fratris morte susceptum, quam de gestis ipsius, quæ ut pietati Christiana: ita nec votis suis congrua deflebat. Pro ejus anima et pro se preces Delphini postulat. Ad Amandum paulo prolixiorem ^{aa} eadem de causa dedit epistolam trigesimam sextam.

^a Ep. 31, n. 2. ^b Ibid., n. 3. ^c Ep. 32, n. 1. ^d Ibid., n. 2. ^e Ibid., n. 2 et 3. ^f Ibid., n. 3. ^g Ibid., n. 4. ^h Ibid., n. 10. ⁱ Ibid., n. 5 et 7, 8. ^j Ibid., n. 6. ^k Ibid., n. 18 et 25. ^l Ep. 53, n. 1 et 2. ^m Ibid., n. 2. ⁿ Ibid., n. 1. ^o Ibid., n. 2. ^p Chifflet. p. 47. ^q Paulin. 54, n. 1. ^r Vide Dissert. 5, n. 2. ^s Paulin. ep. 42, n. 1. ^t Ibid. ^u Ibid., n. 1 et 2. ^v Ibid., n. 2 et 3. ^w Vide Chifflet. p. 10 et 11. ^x Paulin. carm. 47, v. 76. ^y Ep. 55. ^z Ep. 56, n. 2.

ANNO CHRISTI 404.

CAPUT XLVI.

Victricius, Aper et Augustinus Paulino scribunt; his ille respondet. Pelagius etiam scribit ad Paulinum.

1. Ex carmine ^a quod sub initium hujus anni in S. Felicis laudem edidit Paulinus pauca nobis supersunt fragmenta, in quibus agitur de sanctorum reliquiis quas Deus per orbem iis veluti expiandum dispersit. Si integrum exstisset poema, ex eo innovisset quantum Alarici nominis terror anno superiore Heliam invaserit, in quam descenderat, et unde post pugnam Pollentice discessit. Hoc anno ad Paulinum ^b scripsit Victricius Rotomagensis episcopus per Candidianum, cui respondit Paulinus epistola trigesima septima. Videat lector Dissertationem 4. Ad Paulinum item ^c scripserat Aper de sua ad Christum conversione: eodem anno ei respondit Paulinus epistola trigesima octava. Quis ille fuerit Aper et quale Paulini cum eo commercium, vide Dissert. 5. Hoc, ut videtur, anno ^d maximi scandali causam præbuit Hippone Bonifacius presbyter et quidam laicus nomine Spes, quorum contentionem cum discutere aut saltem aliis explicare non posset Augustinus, jussit utrumque in locum quemdam miraculis clarum pergere, ut Deus alterutrius innocentiam aut culpam patefaceret. In ^e locum igitur ubi beati Felicis Nolanus corpus conditum est eos misit, quia inde ipsi facilius fidelisque scribi poterat quidquid super eam re divinitus esset prolatum; quod citra dubium Paulini gratia dicebat, cum quo ineceptum anno 395 ^c commercium probabile est eum fovisse semper, quamvis nulla illius exstet nota ab anno 396 ad hunc usque annum. Quis fuerit Bonifacii et Spei contentionis exitus non apparet. Hac fortasse in occasione has misit ad Paulinum litteras de quibus anno sequenti in epistola ^f mentionem facit, in quibus, ut videtur, ei proponebat questionem quandam de obligatione nostra semper Dei voluntati parendi: de **81** qua Paulinus ad eum rescripsit ^g ita se illo quo feliciter utebatur loco perseverare decrevisse, ut si quid de se aliud Domino placuerit ejus voluntatem præferret suæ. Augustinus ^h Paulinum Christiano plane intellectu et devotione in sua epistola locutum esse dicit, verum nimis cursim et breviter, et exoptare se ut idipsum aliquanto apertius explicasset, quoniam ^d modo voluntatem Dei, quæ nostræ preponenda est, noverimus. Neque Augustini litteras, neque Paulini responsum habemus, quod probabile est eum per ⁱ Celsum domesticum suum misisse.

ANNO CHRISTI 405.

2. Nobis nihil superest illius poematis quod Paulinus hoc anno in S. Felicis honorem scripsit. Vel

^a Carm. 27. ^b Ep. 57, n. 1. ^c Ep. 58, n. 1. ^d Vide ep. 78 Aug. et ord. chronol. ^e Aug. ep. 78, n. 5. ^f Aug. ep. 80, n. 2. ^g Ibid. Hæc Paulini epistola excidit. ^h Aug. ep. 80, n. 2. ⁱ Vide, infra, n. 2. ^j Aug. ep. 80, n. 1. ^k Ibid. ^l Ibid., n. 2. ^m Ibid., n. 1. ⁿ Ibid. et ep. 95, n. 1. ^o Ep. 80, n. 1. ^p Aug. ep. 486, n. 1. ^q Ibid., n. 4. ^r Aug. lib. de Gratia c. 55. ^s Ibid. ^t Cap. 46, n. 1. ^u Paul. ep. 59, n. 3. ^v Ibid., n. 3. ^w Ibid., n. 4.

A ipsis primis mensibus linas Paulino epistolas misit Augustinus, i aliam quæ periit, per Fortunatianum Thagastæ presbyterum Romam proficiscentem: alteram ^k per Celsum, qui cum festinaret Nolam reverti, pauca illico scripsit Augustinus, ^l cui plura, ut voluisset, scribendi facultatem non dedit Celsus. Paulinum rogat ^m ut ipsi rescribat quibus signis possit innotescere Dei voluntas in occasionibus vitæ humanæ, in quibus sæpe facile non potest discerni. Eum plurimi fecisse Paulinum ex iis litteris evidenter apparet. Dicit ⁿ se non potuisse, nec etiam debuisse Celsum retinere, cui cum Paulino melius quam secum esset. Africana Ecclesia sæpe cogebatur episcopus in Italiam multis de necessitatibus gravissimis mittere: ^o quos quidem episcopos fere omnes Nolam se contulisse apparet, ut ibi Paulinum salutarent. Solabatur illud Augustinum, quod assidue Paulinum amicorum oculis videret Theasius et Evodias ambo deinde confessores, quorum ultimus erat Augustino conjunctissimus, legati fuerant a Carthaginensi concilio ut in Donatistarum effrenatam violentiam peterent leges: hoc ipso anno eas obtinuerunt mense Februario. Paulinum adierunt, Augustinus vero qui eos expectabat, cum profectus est Celsus, dixit ^p Paulinum ad se in eorum episcoporum pectoribus et sermonibus esse venturum, cumque ex iis quæ referrent quantum posset eo satiatum fuerit, se ad eum prolixiorem, cuius se confitebatur debitorem, missurum epistolam pollicitus est. Neque ea nunc apparet, neque ulla eorum quas ad se invicem ad annum usque 408 mittere ^c potuerunt.

3. Pelagius qui, antequam vulgata esset ejus hæresis, multorum sanctorum virorum amicus erat, ^q tamquam Dei servus etiam a Paulino amabatur. Augustinus se hujusce hæresiarchæ ^r epistolam ad Paulinum misisse dicit, in quibus se satis gratiam agnoscere aiebat Pelagius, quod a Deo nobis insitam esse voluntatem liberumque arbitrium fateretur. Eadem est, ut videtur, epistola ad Paulinum longa 500 circiter lineas, ut numerat ^s ipse Augustinus, quam Pelagius afferebat anno 417 ut fidem suam probaret sinceram et orthodoxam. Augustinus non dicit in ea epistola aliquid absolute malum fuisse, at eum de gratia non nisi remisso admodum vixque sustinendo modo in ea scripsisse contendit. Pelagius eam se epistolam ^t ante duodecim fere annos atque ideo circa annum 405 scripsisse testabatur. De Apri conversione fuse tractamus Dissertatione 5. De ejus ad Paulinum epistola, **82** deque Paulini ad ipsum responso diximus ^u anno superiore. Aper rursus ad eum ^v scripsit et questus est possessiones filiorum suorum causas sibi esse necessitatis qua terrena curaret, cum eas vendere debuisset. Paulini ^w paupertatem laudabat, et *lato potens ore* ^v describebat hortulum Nolanum. Pau-

linus a suo et Therasiæ nomine ad Aprum et ad Amandam rescripsit : eos hortabatur b ut tantum ad eruditionem animæ traherent quantum de jure possent, c sese Christi agrum esse cogitarent, et qualem agri sui, ut ferret fructus, speciem fieri postularent, talem cordis sui Deo Domino culturam redderent : deinde d seipsum deprimat Paulinus et de suis tentationibus loquitur. Circa hunc annum scripsit Paulinus ad Sanctum et Amandum epistolas quadagesimam et quadagesimam primam. Vide Vit. c. 25.

CAPUT XLVII.

Ad Severum et Desiderium scribit Paulinus. Severus Posthumianum hortatur ut invisat Paulinum.

1. Per o Victorem ad Paulinum eo, ut credimus, anno scripsit Sulpicius Severus. Quis litterarum tenor fuerit non palam nobis est, nisi quod a Paulino peteret quamprimum sibi remitti Victorem, ut ad vindemie dies remissus occurreret. 1 Desiderii presbyteri litteras simul ei Victor reddidit, qui ab eo petebat intelligentiam benedictionum quibus filios suos morti proximas Jacob donavit. Post s medicum adventus sui Nolam tempus Victor se ad iter relegendum præparavit, ita ut Paulinus breves ad Desiderium et Severum litteras fecerit, quæ binæ perierunt. Et forsitan eodem tempore aut paulo post conscripta est ad Florentium Cadurcensem episcopum epistola quadagesima secunda, de qua fuse b supra diximus. At vero jamjam i profecturum Victorem subiti rerum obices retraxerunt, dum hiems navigationem et itinera metus clauderent, quibus impeditus necessitati longam Noke dilationem ad finem usque hiemis præstitit. Metus qui itinera clausit, ille proculdubio erat, ne ipsi Romanorum aut hostium exercitus in via occurrerent: quod referre fas est ad descensum Alarici i in Italiam anno 405, aut Rhadagaisi anno 405. Cum vero retulerimus ad annum 403 epistolam aliam Paulini ad Severum ipsi a Victore redditam, huncce metum rejicere oportet in descensum Rhadagaisi, qui multo majorem quam Alaricus in Italia concitavit terrorem. Rhadagaisi k exercitus non nisi circa hiemem deletus fuisse dicitur, qui licet ante fuisset, Romani etiam exercitus milites, qui adhuc multis in locis dispersi esse poterant, quique ut plurimum barbari erant, metum viatoribus incutere potuerunt.

2. Eo, ut videtur, anno l Posthumianus ex Oriente, exacto ibidem toto triennio, reversus est. Trigesima luce m ex Ægypto Massiliam pervenit, decima vero ex urbe Massilia ad locum ubi Sulpicius Severus degabat. Materiam Dialogorum suppeditarunt Sulpicio Severo prima cum ipso colloquia, sub quorum finem n, cum Posthumianus esset Orientem mox repetiturus, eum hortatur ut per Campaniam iter haberet, licet de via multum o hac de causa deflecteret. Non

A tibi tanti sint, inquit, magnarum morarum dispendia, quin illic adeas illustrem virum ac toto laudatum orbe Paulinum. Illi, quæso te, primum sermonis nostri quod vel hesierno consecimus vel hodie diximus volumen evoluc. Illi omnia referes, illi cuncta recitabis, ut mox per illum sacra viri laudes Roma cognoscat, sicut primum illum nostrum libellum non per Italiam tantum, sed per totum etiam diffudit Illicicum. Ille Martini non invidus gloriarium, sanctarumque in Christo virtutum piissimus æstimator, non abnuet præsidem nostrum cum suo Felice componere. Cum o mortuus est Paulinus apud se habebat quemdam presbyterum nomine Posthumianum : an idem fuerit qui reversus ex Oriente Paulino adhererit, non mihi constat.

ANNO CHRISTI 406.

B 3. Decimi tertii natalitii carminis p in honorem S. Felicis, quod juxta historiæ nostræ seriem ineunte hoc anno scriptum fuit, titulus est : *De Gothorum exercitus cum suo rege interitu* : quibus verbis aperte q Rhadagaisi clades indicatur ; quæ quidem clades tamquam manifestum illudque mirum Dei in imperium religionemque Christianam tutelæ indicium semper habita est ; et ea quæ supersunt pauca ex hoc pocinate r carmina Paulinum Romæ et imperii martyribus hæc victoriam tribuisse probant. s Victorem anno superiore à Severo et Desiderio missum ad Paulinum vidimus, coactumque fuisse Nolæ expectare donec adventasset verna tempestas ut in Gallias rediret. Sic t exspectantem eum invasit gravissimus morbus, quo in extremis positus est. Ejus tribulationem u compatiens sustinuit Paulinus, sed quævis jam ab omnibus desperatus ægrotaret, v de Severi tamen fide ejusque meritis sanitatem speravit Paulinus. Revera x convaluit Victor : sed plus temporis in reficienda valetudine consumsit, quam ægritudine tolerata produxerat, et y vicino tantum apostolorum natali plane restitutus est. Tam cito dimittere cum noluit Paulinus ; sed retinuit donec secum Romam illum sui itineris anni socium duceret, ut illinc proficisceretur in Gallias reversurus, et ad vindemie dies Severo remissus occurreret, ipso scilicet tempore quod præcriperat Severus z, verum sequenti tantum anno. Duas aa breves epistolas quas anno superiore, cum Victor proficisci vellet, ad Severum et Desiderium scripserat Paulinus, eidem Victori deferendas dedit ; sed duas prolixiores ad eundem, remissa atque laxata in otium mente scriptas iis adiecit. Ea quæ ad Severum prolixior erat scripta, perijt, nec etiam quid remanet earum quas ad illum deinde scribere potuit.

4. In bb Spicilegio Acheriano binas nomine Severi ad Paulinum inscriptas habemus epistolas, quarum prima sane est Severi ad Paulinum, quare et eam cc

^a Ep. 59, in tit. ^b Ibid., n. 2. ^c Ibid., n. 5. ^d Ibid., n. 4. ^e Paul. ep. 43, n. 1 et 2. ^f Ibid., n. 3. ^g Ibid., n. 1 et 2. ^h Cap. 45, n. 2. ⁱ Ep. 45, n. 1. ^j Prosper. Chron. ^k Ibid. ^l Sulp. Dial. 4, c. 2. ^m Ibid. ⁿ Sulp. Sev. Dial. 3, c. 17. ^o Uran. de Obitu Paulini, n. 2. ^p Paul. carm. 28, in tit. ^q Vid. not. 529. ^r Carm. 28. ^s Cap. 47, n. 1. ^t Paulin. ep. 43, n. 1. ^u Ibid., n. 2. ^v Ibid. ^x Ibid., u. 1. ^y Ibid. ^z Ibid., n. 2. ^{aa} Ibid., n. 1 et 2. ^{bb} Spicil. t. V, p. 352, 354. ^{cc} Cap. 58, n. 1.

supra retulimus. Altera etiam potuisset mitti ad Paulinum, eaque esset præclaræ pietatis ejus argumentum, cum sit gratiarum actio cujusdam nomine sui et aliorum, ut videtur, rusticorum, quod ipsius cohortationibus veritatem et Dei cultum fuissent edocti, minis non territi. Sed cum constet epistolam hanc non esse Severi, nos hac una nixi autoritate, Paulino, ea quæ ipsi forte non conveniunt, tribuere non audemus. Cum Paulinus in epistola ad Desiderium ^a ostendisset quid causa fuerat cur Victor nonnisi post elapsam annum rediret, maxima se humilitate **84** excusat de opere quod petebat Desiderius, eumque rogat ut sibi duodecim patriarcharum Benedictiones ipse explicet.

CAPUT XLVIII.

Duodecim patriarcharum benedictionum explicationem a Rufino Paulinus impetrat. Ad Aprum scribit; B Melaniamque filium laudat.

1. Hanc rursus a Rufino benedictionum explicationem postulavit ^b Paulinus, de qua se ab aliis consulti testatur ^c in sua ad Rufinum epistola quadragesima septima. Hanc expositionem ipsi denegare non potuit Rufinus. Cum enim ad Paulinum scripsisset ^d Rufinus se quibusdam de negotiis venisse Romanam, Paulinus ^e eum rogavit epistola quadragesima sexta ut capitulum quo Judas a Jacob benedicitur explanaret. Postea ad eum rursus scripsit ^f ab eoque petiit ut hanc benedictionem triplici interpretatione elucidaret, ^g historica nimirum, moralis et mystica; ita ut Rufinus excusatione primum allata ^h tandem obtemperaverit, ejusque votis paruerit. Accepta enim hujus benedictionis explicatione prima, petiit ⁱ C a Rufino Paulinus, ut per reliquos filios distributam dignaretur exponere. Paruit Rufinus, illaque duo opera etiamnum supersunt cum litteris quas simul ad Paulinum misit. Quare ut Gennadii autoritatem taceamus, ^j Isidoro illud opus ipsi Paulino adjudicanti assentire non possumus. Se aliquid ejusmodi ^k post tempus ^l a Rufino expostulasse testatur Paulinus; Rufinusque sibi ab ipso quædam de Scripturarum interpretatione tradita fuisse asserit: verum illa non exstant. Ex priore illius ^m ad Rufinum epistola cum aliquid de S. Clemente (papa) transtulisse manifestum fit; quare cum gravius eum ⁿ admonisset Rufinus ut studium in Græcæ litteras attentius sumeret, se implere non valere affirmat, nisi diutius Rufini consortio fruatur, eoque præceptore utatur. Postremum per Cerealem epistolam quadragesimam septimam misit Rufino qui ^o tunc in monasterio Pincetensi degebat, unde brevi erat Romanus venturus ut in Orientem reverteretur; idque circa annum 409, ut demonstrabitur aliquando in historia S. Hieronymi et Rufini.

2. Credimus illo eodem anno 406 Paulinum ^p misisse epistolam quadragesimam quartam ad Aprum

A et Amandam, a quibus unam acceperat quam multum laudat, ^q et cui dicit se nihil simile posse referre. Tandem statuit ^r epistolam in eorum sermonibus retractatione contextere, et apud eos rursus illorum epistolam laudans ^s usus est ferme iisdem verbis quibus Augustinus ad ipsum scripserat anno 395. Reliquam epistolæ ^t adhibet in laudes Amandæ quæ seculi curas curabat, ut posset Aper totum se dare cælestibus et ministerii sui operibus. Eos denique hortatur ^u ut filios diligenter et pie educant

ANNO CHRISTI 407.

3. Decimi quarti natalitii carminis ^v in S. Felicem supersunt tantum fragmenta quedam. Illud carmen eo solum scripsisse videtur Paulinus, ut enumeraret Dei in se benelicia hujus sancti confessoris ope. Si integrum exstaret, ex **85** eo multa ad Paulini vitam spectantia colligeremus; sed et ex iis quæ habemus animadvertere possumus quam grato fuerit a Deo donatus animo Paulinus, qui et ejus generositati altæque humilitati merito tribui potest. Hoc etiam, ut credimus, anno Melania senior iter in Africam confecit, quæ fortasse ad Augustinum attulit epistolam ^w in qua Paulinus filii amici hujusce viduæ illustris circa idem tempus demortui laudes celebrabat.

ANNO CHRISTI 408.

CAPUT XLIX.

De Melania scribit Paulinus ad Augustinum, a quo per Possidium litteras accipit. Plurimos Galliarum episcopos laudat. De S. Venerando Claromontano.

1. Decimum quintum natalitium carmen ^x, quantum conjicere possumus ex iis quæ supersunt, ad narranda S. Felicis miracula scripsit Paulinus. Illud de S. Felice ultimum a Paulino scriptum cognoscimus, sive perierint alia, sive de eo nihil amplius scripserit Paulinus; etenim constat turbas tribus annis sequentibus exortas ab hisce animi oblectationibus potuisse Paulinum avertere, qui, ubi episcopatum adeptus est, aliis sibi studiis pietatem colendam duxit. Saltem non illi erat satis otii festo die S. Felicis ut scribendis versibus animum adjungeret. Ab hoc ipso anno fuerunt ^y Paulino incredibiles occupationes, quibus illum expertem Augustinus credebat; et quibus jaectatus Paulinus fortasse ^z solito citius Romam peregrinationem consuetam maturare compulsus est; illic enim post Pascha se contulit, unde ante 15 Maii diem erat reversus. Ibi ^{aa} Quintus diaconus jam Romæ aliquandiu commoratus ab Augustino epistolam, cujus erat portitor, Paulino tradidit. At ipsi percipienti Augustini epistolam legere per tempus non licuit, ^{bb} donec interponendum ad itineris stativa diem, in oppido Formiano habuit, totum huic operi manciparet, et in ejus epistolæ lectione veluti

^a Ep. 45, n. 4. ^b Ep. 46, n. 2. ^c Ep. 47, n. 2. ^d Ep. 40 Paulin., n. 4. ^e Ibid., n. 5. ^f Ep. 47, n. 2. ^g Gennad. Catal. c. 17. ^h Paul. ep. 47, n. 2. ⁱ Ibid. ^j Isid. Hispal. lib. Script. eccl. c. 4. ^k Paulin. ep. 46, n. 5. ^l Ibid., n. 2. ^m Ibid. ⁿ Vid. Hist. Hieron. § 166. ^o Paul. ep. 44, n. 1. ^p Ibid. ^q Ibid., n. 2. ^r Ibid. ^s Ibid., n. 4. ^t Ibid., n. 5. ^u Carm. 29. ^v Ep. 94, n. 5. ^w Carm. 50. ^x Aug. ep. 95, n. 9. ^y Vide cap. 22, n. 2. ^{aa} Paul. ep. 45, n. 8. ^{bb} Ibid., n. 4.

in deliciis spiritualibus ab omni curarum face liber epularetur. Scribebat ad eum Augustinus de constantia Melanice in morte unici filii sui. Ad Augustinum 15 Maii die rescripsit ^a Paulinus epistolam quadragesimam quintam, in qua ejusdem Melanice laudes prosequitur; idemque videtur credere ^b Deum ab hominibus in vita aeterna laudandum vocibus humanis post ipsam resurrectionem, sed laudem hanc humanis sensibus et eloquiis fore longe altioiorem.

2. Huic epistolae respondit Augustinus sequenti hieme per epistolam quadragesimam quintam, cujus delator fuisse videtur ^c Possidius, qui acturus causam Ecclesiae suae Calamensis apud imperatorem, data occasione usus Paulinum lubens invisit. Circa idem tempus episcopo Memori ^d litteras dedit Augustinus, ubi de filio ejus ^e Juliano agit qui tum erat diaconus, et postea haeresiarcha factus est. Conjugatus fuerat cum ea, et Paulinus ^f patris et filii unici (perinde ac Augustinus) in Juliani et Ite matrimonium scripserat epithalamium, quod ideo in annum 400 aut circiter ^g rejecimus.

3. Ad praesens tempus vel potius ad annum 409 referre possimus eam quam Gregorius ^h 86 Turonensis citat presbyteri Paulini epistolam, in qua ait ille autor, *Utamque se habent seculi mala*, hoc vniis piis relinqui solatium, quod clarissimis praesulibus Deoque dignissimis, qui et sapientissimi et fidelissimi erant fidei et religionis custodes, firmissimo tanquam talosaedae fruenterent. *Videas*, ⁱ inquit, *Exsuperium Tolosae, Simplicium Viennae, Amandum Burdigalae, Diogenianum Albige, Dinamium Engolisma, Venerandum Arvernens, Alethium Cadurcis, et nunc Pegasium Petragoris*. An presbyter ille hujus epistolae autor fuerit Paulinus noster dubitat ^j Rosweydaus. Hunc non esse Paulinum Nolanum contendit omnino Chiffletius ^k, quia in eo quod distinguit autor ille Pegasium ab aliis satis indicat alios jam tum ^l e vivis excessisse, quibus Paulinus Nolanus non videtur fuisse superiores. Haec Chiffletius; cui non assentior, cum epistolae Paulini ad Amandum scriptae ante annum 404 nequaquam prohibeant quin ipse Amandus et alii praesules ante annum 451 e vivis excesserit. Quod autem Gregorius Turonensis eum presbyterum vocet, eo ad credendum adducimur Paulinum illum a Gregorio talem qualis erat, in titulo epistolae fuisse designatum; ita ut si sit Paulini nostri haec epistola, ut minime dubitamus, ante annum 410 scripta fuerit necesse est, quo anno jam tum fuisse episcopus videtur Paulinus. Et revera fieri non potest ut Amandus ante annum 410 obierit, si ante et post Severinum, ut communis tertio opuno, Burdigalensem rexit Ecclesiam; et si epistolae Zosimi suppositae non sunt, ^m Simplicius Viennae vivebat etiam anno 417. At enim si textus ipse Paulini

diligenter observetur, quavis perspexerit id sibi animo proposuisse Paulinum ut exponeret quo statum Ecclesia esset cum haec scriberet; adeoque eum recensuisse episcopos vivos, non mortuos, idcirco non dicit *vidisti*, sed *videas*, quod ad mortuos referri non potest; quod autem his verbis usus fuerit, *nunc autem Pegasium*, innuisse videtur Pegasium tum fuisse recens episcopum. Itaque cum Alethium Cadurcensem episcopum hunc fuisse arbitremur quem Hieronymus solo presbyteri nomine designat in quadam epistola quae videtur anno 407 scripta, isthaec epistola non videtur a Paulino fuisse conscripta nisi paulo ante episcopatum circa annum 408 vel 409. Quid referat historia de Exsuperio, Simplicio et Amando, alius in lucem proferet: nihil de Diogeniano, Dinamio et Pegasio camperimus. De Alethio vide Dissert. 5, n. 2.

4. Paulo plura recenset Gregorius de Venerando: erat ille profecto ⁿ senator, et verisimiliter Claromontanus. S. Artemio successit, et septimus numeratur Claromontanus episcopus. Nihil certum habemus de ejus gestis praeter ipsius Paulini testimonium. ^o In vigilia Natalis Domini hunc obiisse ferunt, cujus exequae posttriae exsolatae iustar solemnibus hujus diei processioneis habitae sunt. Gregorius Turonensis ^p asserit ad ejus tumulum plurima patrata miracula. Sepultus est autem in quadam ecclesia quae nomen ejus sortita est, ditata ^q multarum sanctorum corporibus, in iis maxime ^r S. Nepotiani, quinti episcopi Claromontani, et ^s S. Luminii martyris: quae basilica etiamnum in hortis abbatiae S. Allyrii v. situr, ^t sed paucissimae ibi relictae sunt S. Venerandi reliquiae, cum maxima pars ^u 22 87 Decembris die anno 1311 in proximam S. Allyrii ecclesiam translata fuerit, et ^v reliquiae in ipsa S. Allyrii capsula fuerant separatim positae. Arvernens ^w fit memoria hujus translationis 22 Decembris die, et ^x festivitas ejusdem sancti 18 Januarii recolitur. Huic ^y successit S. Rusticus. Circa annum 408 scripsit Ruffino Paulinus epistolam quadragesimam sextam de qua superius egimus cap. 48, n. 1.

ANNO CHRISTI 409.

CAPUT L.

Paulinus Nalae creatur episcopus. Qua ratione se gesserit in episcopatu.

1. Augustinus sub finem anni 408 vel sub initium 409, ut jam diximus, ^z scripsit epistolam nonagesimam quintam. Ea ^{aa} Paulino et Therasiae item inscripta est eum epithetis sua erga utrumque caritate dignissimis, in qua Paulinum tum episcopali dignitate insignitum fuisse non apparet; cui alioquin ornatiores titulos in epistola debitus atque ipsi ab Augustino adscribendus fuerat. Sententiae nostrae favet Ruffinus,

^a Paul. ep. 15, n. 8. ^b Ibid., n. 6. ^c Aug. ep. 95, n. 1, et adnot. in marg. ^d Aug. ep. 101. ^e Ibid., n. 1. ^f Paul. carm. 22. ^g Vid. cap. 37, n. 4. ^h Greg. Tur. Hist. Franc. lib. II, c. 15. ⁱ Paul. ep. 48. ^j Not. 170. ^k Chiff. p. 11. ^l Baron. an. 417, § 48, 51, in append. ^m Greg. Turon. Hist. Franc. lib. II, c. 15. ⁿ Ibid., c. 37. ^o Ibid., c. 35 et 36. ^p Ibid., c. 57. ^q Ibid., c. 36. ^r Bolland. 18 Januar., § 6, p. 124. ^s Ibid. ^t Ibid., § 7. ^u Ibid., § 1. ^v Greg. Tur. loco cit., c. 15. ^w Cap. 49, n. 2. ^x Aug. ep. 95, in li.

qui Paulini epistolæ quadragesimæ septimæ anno 409 conscriptæ satisfaciens in epistola nuncupatoria libri n de Benedictionibus patriarcharum, quem quadragesimali Iulijusce * anni tempore scripsit, non episcopum, sed *fratrem* ipsum appellat. Quantulacumque sit episcopi diœcesis, non videtur a negotiis vacuus episcopus, qualis Augustino visus est Paulinus anno 408. Nihilominus addit Augustinus sibi nuntiâtas fuisse incredibiles ejus occupationes : quæ expressio potius denotat eas quæ insolito casu eveniunt, quam quæ episcopatu annexæ sunt. Quemadmodum autem Paulinum episcopali nondum dignitate fuisse insignitum initio anni 409, ita eum jam episcopum anno 415 fuisse constat. quandoquidem hoc nomine dicitur ab Augustino ^b lib. i de Civitate Dei, idque referendo aliquid quod Paulinus anno 410 gesserat: unde probabiliter colligi potest jam anno 410 illum fuisse episcopum. Et præterea videtur Paulinus debuisse quopiam se recipere ut e Gothorum manibus se eriperet, ut ^c revera in coram manus incidit, nisi fuisset addictus pascendo gregi, et nisi vinculis episcopalis muneris fuisset retentus, a quibus in sacerdotio constitutus erat omnino liber; singulis autem epistolis privatam egisse vitam videtur. Comperimus etiam Augustinum ab eo ^d *fratris* nomine compellari in epistola quam arbitrâram scriptam circa annum 410. Augustinus ^e in epistolis suis ad Paulinum circa annum 413 datis et in posterioribus aliis aperibus eum semper vocat *episcopum*, nulla de ejus uxore mentione facta, unde eam jam vita functam omnino probabile est. Contendit ^f Chiffleins Paulinum fuisse episcopum ab initio anni 597, sed ejus rationibus satisfacisse credimus. Potuisset quidem et merito duas ad Victricium epistolas objicere, quas anno 599 et 404 posuimus, siquidem Victricius episcopus ab eo ^g *frater* vocatur in trigesima septima epistola anni 404 ex editis et mss. codicibus, ac etiam in epistola decima octava anni 599 ex ms. Viennensi codice, cum aliis, *patris* nomen habeant. Sed hoc **88** argumentum non videtur magni ponderis, cum amanuenses hunc errorem facile admittant scribendo *fratri pro patri*; quamvis etiam Paulinus potuerit Victricium *fratrem* amice dumtaxat compellare, ut ipse ^h Paulinus et Therasia in epistola quadragesima quinta anno 408 15 Maii data Augustinum *patrem, fratrem* simul et *magistram* vocant. Quod si iis quis nos cogat insistere et fateri duas ad Victricium epistolas ab episcopatu Paulini fuisse scriptas, post annum 409 facile collocabuntur; alteram enim ad annum 599 retulimus ex simplici dumtaxat cum epistola decima septima convenientia, et alteram ad annum 404 propter tempus inscriptæ epistolæ Innocentii quæ agit de itinere Victrii Bonam, et quia Paulinus in epistola sua Romam etiam venisse Victricium asserit, quo duas peregrinationes potuit

A suscepisse. Adde quod cum tempus inscriptæ epistolæ Innocentii vel partim vel omnino rejicere nobis necesse sit ex anno 404 quo illam ⁱ apposuimus, quamvis non 15 Februarii die; eodem quidem mensis Iulij die, sed altero anno collocanda est, et forte anno 410 cum Honorius Romæ annum 407 et partem anni 408 exegerit. Turbas tamén quæ in Galliis et in Italia existerent cum illis a nobis assignatis Victrii peregrinationibus et hoc litterarum commercio aptissime convenire judicant doctissimi viri quos consulimus; historia vero duas illas tantum ab Honorio Romam per pontificem Innocentii susceptas peregrinationes observat: unde Innocentii et Paulini ad Victricium epistolas anno 404 adscribere coacti fuimus. Neque ex sola *fratris* appellatione judicandum

B duximus illum tum fuisse episcopum, cum nobis suppetant validiora argumenta, quibus certo colligimus ante annum 409 illi non collatam fuisse episcopalem dignitatem, quam ut in hac una nominis difficultate hæreamus. Creatus fuit ^j Nolanus episcopus Paulinus noster ut nemo dubitat, videturque Paulo secessisse, ^k qui annis 402 et 403 certissime hæc Ecclesiam regebat; quæ non videtur ingenti plebe fuisse numerosa, quandoquidem Paulinus ^l se vocat *esigui gregis pastorem*.

2. Jam vero qua ratione in episcopali munere sagesserit discamas ab oculato teste ^m: *Cum autem ad summum sacerdotii gradum proventus est, noluit eo talem exhibere episcopum qui ab aliquo timeretur, sed talem se reddidit sacerdotem qui ab omnibus amaretur.*

C *Numquam sic iratus est, ut non in ira misericordie memor esset: neque enim poterat vir ille irasci qui contumelias despiciebat, et odia vitabat. Numquam in judicio sine misericordia sedit, quia novat misericordiam meliorem esse quam sacrificium (Osee VI, 6); misericordia vestiendam esse omne Christianorum judicium, dicente venerabili Scriptura: Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine (Psal. c, 4). Justitiam quoque votis benignioribus temperabat: sciens quoniam Spiritus sanctus quantum aequitati et justitiæ favet, tantum suis gratiam pietatis benignus indulget; et ideo tonebat rigorem in examinatione justitiæ, misericordiam autem in definitione sententiæ proferabat.* ⁿ *Et admirabilem virum, atque omnium virtutum longe censendum! Hic etenim omnium patriarcharum exempla secutus, qui factus ut Abraham, credulus ut Isaac, benignus ut Jacob, mansuetus ut Melchisedech, providus ut Joseph, rapax ut Benjamin: rapuit enim divitiis, et pauperibus erogavit; et tamen plus divitiis quam pauperibus profuisse cognoscitur, quia pauperibus in hoc seculo profuit, divitiis autem in futuro providit. Ipse etiam ^o moribundus asportatum a longa pecuniam, quam **89** elemosynis impenderet, accepit. Fateor equidem autorem illi fuisse Hieronymum ut alienas elemosynas distribuendas minime susci-*

* Vid. cap. 48, n. 1. ^b Aug. l. 1 de Civ. Dei, c. 10. ^c Vid. cap. 51, n. 2. ^d Paulin. ep. 50, n. 18. ^e Aug. ep. 149, in tit. ^f Chiff. p. 155. ^g Paul. ep. 57 et 18, in tit. ^h Ep. 45, in tit. ⁱ Dissert. 4, c. 17, n. 2. ^j Aug. l. 1 Civit. Dei, c. 10. ^k Vid. cap. 45, n. 5; 44, n. 3, etc. ^l Paul. ep. 49, n. 14. ^m Uran. de Obi. Paulin. n. 6. ⁿ Uran. n. 7. ^o Ibid., n. 4.

peret : sed aliud est quod prudentia homini privato A qui divino se obsequio recens addicit et consecrat , aliud quod pietas episcopo in sola pietate longo virtutum exercitio jam constituto suggerit. Et revera nequaquam imprudens fuit Paulini pietas, ^a *Nam qui ingentia prædia quia fuerant sua vendita pauperibus erogaverat, is cum postea factus esset episcopus, non contentis Ecclesiæ facultates, sed fidelissime dispensavit. Quo facto satis ostendit et propria debere propter perfectionem contemni, et sine impedimento perfectionis posse Ecclesiæ quæ sunt profecto communia possideri.* S. Gregorius Turonensis ^b magnas Ecclesiæ Nolanæ fuisse divitias asserit, et Christum adimplevisse in Paulino, qui omnia propter ipsum dimiserat, quæ per Evangelium promittere dignatus est, quia qui propter ipsum reliquerit omnia, centuplum in hac vita accipiet : quod meo quidem iudicio non facile probaverit; sic enim prosequitur Uranius ^c : *Ergo, ut dicere caperem, fuit mansuetus ut Moyses, sacerdotalis ut Aaron, innocens ut Samuel, misericors ut David, sapiens ut Salomon, apostolicus ut Petrus, amabilis ut Johannes, cautus ut Thomas, doctor ut Paulus, videns ut Stephanus, fervens ut Apollo. De sollicitudine autem et cura Ecclesiarum, in fide et caritate omnes apostolos et episcopos imitatus est. Hæc omnia in se habuit, hæc in tempore conversationis suæ fideliter custodivit.* ^d *Et vere talis erat ut ab omnibus amaretur : vixit enim cunctis in exemplum acquirendæ salutis, et in refrigerium consolationis. Neque enim solius hæc mea vox est : testes sunt omnes provincie, testis est omnis terra quam Romanus orbis includit, testes etiam sunt barbaræ nationes ad quas fama domni Paulini pervenerat.* ^e *Nec immerito ab omnibus amabatur, qui aderat omnibus. Quem enim iacentem non sua dextera erexit? quem interpellantem se non pia voce consolatus est? Erat enim pius, misericors, humilis et benignus; nullum sperniens, nullum despiciens. Omnibus tribuebat, omnibus indulgebat : animabat trepidos, mitigabat violentos; hos verbis, illos ædificabat exemplo : alios epistolis, alios sumtibus adjuvabat. Nullas opes, nullas divitias, nisi quas sanctis suis Christus promiserat mirabatur. Aurum atque argentum, et cetera sic definiebat, ut ea sibi ad largiendum liberalitas, non ad retinendum cupiditas vindicaret. Et ut breviter dicam, omnia bona in se habuit quia Christum amavit : habuit enim fidem, mansuetudinem, curam proximorum, jugem pro miseris sollicitudinem, compassionem pro infirmis, nihil aliud respiciens nisi pacem et caritatem; solus nanque mendicabat, ut omnibus abundaret. Denique quis locus est in orbe terrarum, quæ solitudo, quæ maria, quæ S. Paulini beneficia non senserunt? Omnes eum agnoscere cupiebant, omnes videre desiderabant. Quis ad illum non lætus advenit? aut quis ab illo non desideraturus abscessit?*

Nam qui corpore eum videre non poterant, saltem epistolæ ejus contingere cupiebant. Erat enim suavis et blandus in litteris, dulcis et bene suavis in versibus. Quid plura? Vix quæcumque de illo dicuntur admitteret credulitas fidei, nisi propellerent sua facta mendacium.

CAPUT LI.

Valgius, qui et Victor, solus in navi e naufragio servatur. Nola a Gothis capta. Paulinus alter apud S. Paulinum se recipit. Adversus Pelagianos epistolam S. Paulino scribit Augustinus.

90 l. Jam erat Paulinus ^f *exigui gregis pastor, id est Nolanæ Ecclesiæ episcopus, cum accedit historia mirabilis servati e naufragio Valgii, qui post eum casum Victoris nomen sortitus est. Tempus hujusce casus fixum omnino statuere non possumus. Contextum historie narrat Paulinus in epistola quadragesima nona quemadmodum ille a Christo S. Felicis patrocinio e naufragio servatus sit: quam ob causam forte Nola ^g venire compulsus est Valgius, ubi dicit Paulinus ^h tam insignia Dei miracula se adeo admiratum fuisse, ut pene in ipsum senem crudelis fuerit, et partem auris servandam voluisset abscindere, nisi in illo vulneris res fuisset. Videtur ⁱ ipse Paulinus senem Valgium naufragio ereptum aquis lustralibus abluisse, illique ^j Victoris nomen in ipso baptismo indidisse. Navis ^k quæ erat ejusdem Christiani Secundiniani nomine, et in qua servatus fuit, sine ullo damno oneris ^l in Lucanorum et Brutiorum litore allapsa est, quo ^m Posthumiani senatoris Romani possessio adluitur. Posthumiani procurator navem illico occupavit, et captam vacuefecit, cui ⁿ præter onus publicum plura etiam de stipendiis et pecuniis nauticis inerant. ^o Super hoc latrocinio apud provinciam judicem depositæ jam sæpe fuerant querelæ, sed procurator primo ^p rebellavit adversus provincialis judicis edicta ejusque ministros, postea Romam profugit, quo Secundinianus cum Victore se contulit. Rescribens Maerario Paulinus, eum ^q precatus est ut Posthumianum ad jura pietatis et justitiæ leges adduceret, faceretque ut a procuratore ablata solummodo restituerentur: quod enim spectat ad sumendas de eo penas, orat Paulinus Maerarium ut ab iis abstinenceat. Videtur ille fuisse Maerarius qui, postquam vicarius præfectorum exstitit, Romæ fuit hoc tempore pietate maxime et scientia percelebris, et cui, ut docet Augustinus ^r prolixam Paulinus noster de morte uxoris consolatoriam dederat epistolam.*

ANN. CHRISTI 410, 411, 412, 415.

2. Celebris est Romæ vastatione annus 410 ^r quo Alaricus Gothorum rex 24 Augusti die Urbem ingressus traditur, ex eaque vigesimo sexto ejusdem mensis egressus ^s Campaniam deinde populatus est. Referendum est ^t profecto ad illud tempus quod di-

^a Jul. Pomer. de Vita contempl. l. ii, c. 9. ^b Greg. Tur. de Glor. Confess. n. 107. ^c Uran. de Obitu Paulin. n. 7. ^d Ibid., n. 8. ^e Ibid., n. 9. ^f Paulin. ep. 49, n. 14. ^g Ibid., n. 5. ^h Ibid., n. 14. ⁱ Ibid. ^j Ibid., n. 2. ^k Ibid., n. 1 et 15. ^l Ibid., n. 8 et 15. ^m Ibid., n. 15. ⁿ Ibid., n. 1. ^o Ibid., n. 15. ^p Ibid. ^q Aug. ep. 239, n. 1. ^r Theophan. et Gros. l. ii, c. 19; et l. vii, c. 59. ^s Philostorg. l. xii, c. 4. ^t Baron. an. 410, § 46.

cit Augustinus, ^a Nolam scilicet obsessam a barbaris, quo tempore hujusce urbis civibus visus est S. Felix, quibus jam tot pietatis suæ argumenta erebris miraculis præbuerat; quod Augustinus non ex opinione communi, sed ex certis testibus se comperisse fatetur. Hinc colligit ^b Baronius hæc occasione cives Nolanos evasisse incolumes quod non asserit Augustinus; **91** immo vero ^c hanc urbem captam fuisse et a barbaris vastatam alibi affirmat: quod ad hæc tempora ^d cum S. Felicis apparitionibus refert etiam Baronius. Tentus est et ipse ^e Paulinus; sed cum magnis, quibus antea abundabat, divitiis renuntiasset, nec alio amplius quam eximie virtutis thesauro ditaretur, hanc Paulinus calamitatem duram certe avaris et vite amantibus hominibus non parva temperavit, immo suavem sibi effecit honorum operum memoria, quibus facultates suas per manus pauperum eo loci reposuerat quo attingere barbari non valebant. Hisce fidei et spei affectibus sic in corde suo, ut ab illo se accepisse testatur Augustinus ^f Dominum precabatur: *Domine, non ex crucier propter aurum et argentum, ubi enim sint omnia mea tu scis.* Hujus vota profecto exaudita fuisse dubium non est, quandoquidem addit Augustinus se nescire quemquam eorum, qui opes suas propter Christum abjecerint, veluti pecunie possessorem a barbaris exerceciatum. Hæc barbarorum incursione et vastatione accensa fuit, non extincta, Paulini caritas; quin immo, ^g quæcumque habere potuit ut episcopus, ad captivorum et pauperum solatium in elemosynas erogavit.

3. Circa hoc idem tempus ad Augustinum epistolam **50** scripsit ^b Paulinus varias illi questiones proponens quibus statim responsum dedit Augustinus; quo amisso, eidem rescripsit iterum Paulinus, cui responsum alterum misit Augustinus quod et secundo amissum est. His tamen non permotus Paulinus tertiam de hisdem difficultatibus epistolam scripsit, pingue quoddam opus meditans. Anno **415** magnum de Civitate Dei opus Augustinus exorsus est, cujus in primis capitibus illustre ⁱ Paulini virtutis testimonium reddit.

ANNO CHRISTI 414.

4. Ad questiones a Paulino propositas respondit Augustinus ⁱ epistola **149**, quam Paulino redditam fuisse non dubium est, cum ad nos usque pervenerit: cujus sub finem ^k animadvertimus Paulinum nostrum tunc apud se habuisse alterum sui nominis presbyterum; tertium quoque ejusdem nominis, qui temporum calamitate fortunarum suarum jacturam passus ad Paulinum nostrum se receperat, et ex laudis suis sub tanto duce proficere conabatur. ^l Videtur ille aliquam ab Augustino institutionem postulasse, sed hunc paucis hortatus est, in epistola ad S. Paulinum data ^m, ut de eo statu in quo Providen-

tia divina fuerat constitutus Deo gratias ageret. *Non enim, inquit Augustinus, uberiore fructu legiti, vel uudit me docentem ac disserentem, vel quibuslibet exhortationibus accendentem, quam inspicit te viventem.* De Paulino episcopo Nolano nihil historiae proditum est annis **415**, **416**.

ANNO CHRISTI 417.

5. Jam antea ⁿ observavimus Paulinum nostrum amicitia fuisse devinctum cum Pelagio antequam proderentur ejus errores, et cum Juliano in Campania episcopo, qui postea Pelagiani dogmatis fuit defensor acerrimus. In ipsa ^o Paulini familia (*apud vos*) vel saltem in civitate Nolana, magna pro errore Pelagiano quidam obstinatione nitentur: propterea Augustinus epistolam **186**, alias **106**, ad **92** Paulinum fecit et plurima ^p misit scripta in Pelagianos, ut præterquam quod ^q pro illis oraret ut corrigerentur, non solum ad vitandos illos cautus esset, verum etiam ad convincendos eos qui Pelagii errores mordicus defendendos suscepissent; quin etiam eos refellit Augustinus ex epistolis Paulini, ac præcipue ex trigesima ^r (alias octava) ad Severum. *Fragrant enim, inquit ^s ad eum, epistolæ tuæ odore sincerissimo Christi, ubi germanissimus, gratiæ ipsius difector et confessor apparet.* Nullus certe a dogmate Pelagiano magis abhorruit quam Paulinus; et a Semipelagianorum errore qui bonæ voluntatis initium hominis esse assererebant non satis alienum eum fuisse posset conjici ex quibusdam illius scriptorum locis, ^t cum hæc questionem nondum posuissent Massilienses presbyteri, necdum Augustinus enodasset et solvisset.

ANNO CHRISTI 418.

6. Fortasse partem habuit in iis quæ mese Aprili, anno **418** Romæ et Ravennæ adversus Pelagianos acta sunt, quibus peractis, Julianus episcopus ob hæresim Pelagianam sede sua pulsus est duobus imperatoris Honorii edictis: et historiae de Paulino nihil hoc anno proditum est.

ANNO CHRISTI 419.

CAPUT LI.

Ad synodum Ravennam invitatur Paulinus ut Romanæ Ecclesiæ schisma componat. SS. Eucherius et Honoratus cum Paulino amicitiam instituant.

1. Zosimo papa mortuo exeunte anno **418**, schisma conflatum est et oborta in clero dissensio, cujus pars minor elegit Eulalium archidiaconum in summum pontificem, major vero Bonifacium presbyterum. Sub finem mensis Martii anno **419** Honorius imperator per litteras sanctissimos diversarum provinciarum episcopos ad synodum Ravennam convocavit, quo tantæ controversiæ finem facerent. Inprimis vero scripsit ^u ad S. Paulinum Nolanum episcopum; sed is propter corporis infirmitudinem

^a Aug. lib. de Cura pro mortuis, c. 16. ^b Baron. an. 410, § 16. ^c Aug. lib. 1 de Civ. Dei, c. 10. ^d Baron. an. 410, § 45, 46. ^e Aug., loco cit. ^f Aug., ib. ^g Greg. M. dial. 5, c. 1. ^h Paulin. ep. 50. ⁱ Aug. lib. 1 de Civit. Dei, c. 10. ^j Aug. ep. 149. ^k Ibid., n. 4. ^l Ibid. ^m Aug. ep. 149, n. 34. ⁿ Cap. 46, n. 5; et c. 49, n. 2. ^o Aug. ep. 186, n. 29. ^p Ibid., n. 2. ^q Ibid., n. 37 et 38. ^r Ibid., n. 49; et Paulin. ep. 50, n. 2. ^s Aug. ep. 186, n. 39. ^t Paulin. ep. 10, n. 6; et earm. 11, v. 142 et seq. ^u Baron. an. 419, § 19.

minime accedere valuit. Cum autem indicta synodus, A Eulalii temeritate, fuisset intermissa, nec ad effectum perducta ^a, concilium translatum est Spoleti maximo numero habendum idibus Junii. Idem ^b Honorius imperator, seu potius illius germanus ^c Constantius Patricius, rebus imperii præfectus, Paulinum rogavit ut venire dignaretur, et ideo ad eum ^d litteras reverentiæ plenas dedit, ex quibus quantæ apud eum æstimationis quantique meriti fuerit Paulinus colligi potest. Eum primo sanctum ac venerabilem patrem appellat, et deinde dilatam propterea dicit concilium, quod, absente illo propter invaletudinem, existimatum sit nihil posse definiri. Epistola autem sic se habet petita ex codice Vaticano ms. apud Baronium anno 419, § 20.

93 Sancto ac venerabili Patri Paulino episcopo.

Tantum fuit apud nos certa scientia (Al. sententia) nihil ab his sacerdotibus qui ad synodum convenerant posse definiri, cum Beatitudo tua de corporis inæqualitate causata, itineris non potuit injuriam sustinere. Et propter absentiam sancti viri non quidem obtentura; interim tamen vitia gratulantur, cum prava et vetus ambitio et cum benedicto viro sanctæque vitæ diu velit habere certamen, ut contra hæc apostolicæ institutionis bona de præsentis per vim parietibus existimet confidendum. O vere digna causa quam non nisi coronæ tuæ beata vita designat! Dilatum itaque iudicium nuntiamus, ut divina præcepta ex venerationis tuæ ore premantur, qui ea secutus implesti: nec potest alius earum præceptorum lator existere, quam qui dignus apostolicis disciplinis est approbatus. Specialiter itaque, domine sancte, merita venerabilis pater, justus Dei famulus, divinum opus, contempto labore, tributum hoc nobis visitationis tuæ, si ita dicendum est, munus indulge: ut postpositis omnibus, quantum temperantia his et tranquillitas suffragantur, synodo profuturus, sine intermissione, etiam desideris nostris et benedictioni quam cupimus, te præstare digneris.

An Paulinus ad concilium pergere statuerit plane ignoramus: verum illud iter non suscepit, siquidem septimo idus Aprilis ^e totum negotium alio modo consumtum est.

ANNO CHRISTI 421 VEL 424.

2. Ab anno 519 de S. Paulino nihil historice prodium est usque ad annum 421, quo S. Augustinus ^f ad eum per presbyterum Candidianum misit librum *de Cura gerenda pro mortuis*. Eum prolixum fecit Augustinus amore diutius loquendi cum Paulino, illumque scripsit circa annum 421 vel non serius anno 424. Paulinum obsecrat Augustinus ut rescribere dignetur quomodo hunc librum acciperet. Ad hæc tempora convenit referre commercium quod Paulino cum Lerinensibus monachis et solitariis intercessit. Data est autem hæc epistola ^g a Paulino jam episcopo Nolano

^a Baron. an. 419, § 20.

^b Ibid., § 24.

^c Ibid., § 49.

^d Ibid., § 20.

^e Ibid., § 36.

^f Aug. lib. de Cura

ger. pro mortuis, c. 1 et 18.

^g Paulin. ep. 51.

^h Chifflet., p. 61.

ⁱ Paulin. ep. 51, n. 2.

^j Ibid., n. 4.

^k Ibid., n. 5.

^l Ibid., n. 1.

^m Ibid., n. 2.

ⁿ Ibid., n. 5.

^o Chiff. p. 217, c. 57.

^p Uran. de Obitu S.

Paulin., n. 4.

ad Eucherium nondum episcopum, cum adhuc Lerinensibus præcisset S. Honoratus abbas, qui anno 426 ad Arelatensis Ecclesiæ episcopatum assumptus est. Nemo nescit S. Honoratum, abdicata seculi vanitate, in insulam Lerinum in ora provinciæ maritima secessisse, ibique monasterium fundasse, quod deinde celeberrimum factum est. S. Eucherius, postea Lugdunensis antistes, ^b cum Paulinum in eodem vitæ instituto fuisset imitatus, cum Galla conjugè pariter in Lerum insulam recessit, quæ hodie S. *Margaritæ insule* vulgo nuncupatur Lerino proxime, brevi interjecta maris rupe. Hinc ^c quosdam ad Paulinum visitandum misit Eucherius, qui quidem cum divina gratia sibi invicem innotuissent, connexi sunt per viscera caritatis Christi. Per hosce viros ab Eucherio missos locum habitationis illius simul et venerabilis Honorati agnovit Paulinus: unde conjici potest Honoratum in Ecclesia nondum celebrem tunc fuisse. Epistola, quam haud dubie S. Paulinus tunc temporis ad Eucherium direxit, intercidit. An ad Honoratum tunc scripserit non compertum est. Verum Honoratus ^d anno insequenti S. Eucherii exemplo provocatus tres religiosos de sancto congregationis suæ numero ad Paulinum visitandum misit. Eorum profectionem ignoravit ^e Eucherius, **94** itaque per hanc opportunam occasionem Paulino non rescripsit.

^f Quomodo tamen is se haberet sollicitè ab his seiscitatus est Paulinus, et per hanc Lerinensium monachorum opportunitatem ^g Eucherio plenas affectionis et amoris litteras misit, in quibus eum obsecrat ut si deinceps ^h opportunam et per hujusmodi tabellarios occasionem Deus donaverit, rescribere impigrum non habeat, ut solummodo pro gratia familiari se invicem consolentur, cum ceterum de animi illius piissima affectione minime dubitaret. Paucis abhinc annis Chiffletii cura ex duobus mss. codicibus in lucem prodit hæc epistola, quam merum Paulinum sapere nemo non fatebitur qui genium ejus et ingenium norit: illam Pauliniani epistolis addidimus. Eam Eucherio et Galke ejus uxori inscribit Paulinus, et tamen nec in titulo nec in epistola usquam Therasiæ meminit: quod jam tunc eam vita fuisse functam non leve est argumentum; et decessisse Paulino Therasiam ex eo conficitur, quod S. Paulini ultimam ægritudinem atque obitum describens ⁱ Uranius, nihil de Therasia commemorat; cui certe, si tum adhuc illa vixisset, ex more bene precatus fuisset Paulinus, et aliquid carissimæ ex conjugè sorori superstiti in posterum commendasset.

ANNO CHRISTI 451.

CAPUT LIII.

Sancti Paulini extremus verbus et obitus.

3. Ad Paulini tandem obitum veniamus, cujus narrationem fecit oculatus testis. Jamdudum ^j Paulinus

de hoc mundo ad cœleste habitaculum evolare cupiebat ut ibi cum sanctis haberet mansionem, cum ^a gravissimo lateris dolore gravatus, et in extremis positus, ex superfluo archiatrorum mandato ustionibus multo magis fatigatus est. Triduo ante illius obitum ^b duo ad eum episcopi visitandi studio convenerunt, S. Symmachus, et benedictus Acindynus (ut Chiffletius ^c ingeniosa sane conjectura restituit ex lectione ms. codicis Medicæ, cum in vulgata antea legeretur *Benedictus Hyacinthinus*. Cum autem ^d nec sancti Symmachi nec benedicti Acindyni sedes expresserit Uranius, conjectura est eos ^e vicinia advenisse, ac fuisse fortassis sanctum Symmachum episcopum Capuanum, cujus nomine phœres exstant ecclesie in civitate et provincia Capuanâ, et cujus solemnitas ad xi kalendas Novembris adscripta est in veteri calendario Capuano; quo autem ille potissimum vixerit tempore penitus ignoramus. Duo isti præsules ^e Paulinum in extremis laborantem convenerat, cum jam de salute ejus omnes desperasset. Ita ^f tamen in eorum adventu recreatus atque refectus est Paulinus, ut oblita omni carnali infirmitate, totum se eis spiritalem atque angelicum exhiberet. Jussit ^g sibi ante lectulum suum sacra vasa et ornamenta ecclesiastica exhiberi, et una cum sanctis episcopis obtulit Deo sacrificium; simulque et eos quos pro disciplina ecclesiastica a communione sacerorum mysteriorum extorres **95** esse præceperat, ad pacem pristinam revocavit. ^h Et cum hæc omnia sanctus episcopus lecto atque perfecto ordine celebrasset, subito clara voce interrogare cœpit ubi essent fratres sui? Tunc unus ex circumstantibus, qui putavit quod episcopus qui tunc aderant quæreret, ait illi: *Ecce hic sunt fratres tui*. At ille: *Sed ego nunc fratres meos Januariam atque Martinum dico, qui modo mecum locuti sunt, et continuo ad me venturos se esse dixerunt*. Itaque animadvertenter circumstantes quod ⁱ qui tantum in virtute per multiplicata gratiarum spiritalium carismata resplenduit, meruit ut in obitum suum priusquam spiritum redderet, hosce duos illustrissimos corporeis oculis contemplaretur episcopos; quorum prior erat ^j S. Januarius, Beneventi episcopus et martyr circa annum 505, qui Neapolitanæ urbis Ecclesiam tunc reliquiis suis illustrabat; alter vero S. Martinus tunc Turonensis antistes, vir per omnia apostolicis, Ecclesie Gallicæ illustre decus **D** et ornamentum. Deinde visum est quod Paulinus, licet ætate provector, non minus in pauperes beneficus esset et liberalis. A presbytero enim ^k Posthumiano, qui forte ipse est Posthumianus, evitas semel et iterum meminimus, commonitus quod pro vestimentis quæ pauperibus erogata fuerant quadraginta solidi deberentur, leviter subridens ait ad Posthumianum: *Securus esto, fili, crede mihi quia non deerit qui debi-*

A tam pauperum solvat. Et ecce, non longa interposita miora, ingressus est quidam presbyter de Lucania partibus veniens, missus a sancto episcopo Exsuperantio et a viro clarissimo fratre ejus Ursatio, qui ei per ipsum muneris gratia quinquaginta solidos miserunt: quibus acceptis, Paulinus gratias Deo egit quod non dereliquisset sperantem in misericordia ejus. De his autem quinquaginta solidis ipse presbytero, qui eos exhibuerat, manu sua duos dedit; reliquos vero negotiatoribus qui vestimenta pauperibus dederant, reddi mandavit. Cum autem jam ^l nox diei successisset, usque ad mediam noctem paululum quieti concessit, nec ultra potuit somnum capere, crudescente lateris dolore excitatus, et archiatrorum ustionibus fatigatus. Una antequam lucesceret hora **B** vir sanctus, ut solebat, omnes excitavit et matutinum officium ex more et ordine celebravit. Facta autem die presbyteris et diaconis atque omnibus clericis pacem hereditariam exemplo Dominico prædicavit, dein tacitus usque ad vesperum perduravit. Tunc vero lucernarie devotionis tempus agnoscens, extensis manibus, lenta licet voce dixit, *Paravi lucernam Christo meo*. Deinde facto aliquandiu silentio, ^m circa horam decimam aut undecimam in nocte, omnibus qui aderant sollicitè vigilantibus, subita cellula ejus tam ingenti terræ motu concussa est, ut hi qui lectulo ejus assistebant exterriti atque turbati ad orationem se cuncti jaetaverint, ⁿ nihil tamen scientibus his qui pro foribus consistebant: neque enim publicus ille in tota domo, sed privatus in cellula fuerat terræ motus, qui presagebat quanto dolore omnes in hujus sancti obitu essent afficiendi.

2. Ille vero Deo debitum ^o spiritum exhalavit angelicis susceptum manibus. Porro ubi ad beata cœli gaudia felix anima evolavit, ^p ita niveo candore vultus ejus et totum corpus affectum est, ut omnes qui aderant inter **96** singultus et lacrymas benedicerent Dominum. Ejus vitam ex merito mortis omnes agnovere, cujus et mortem de conversatione vitæ probaverunt. Ecce ^q quid tribuit eleemosyna; ecce qualem mortem concedit, et quales thesauros sanctis suis, qui eum in pauperibus diligunt, Deus indulget; non ita avaritiæ male inhiantibus. Nole ^r in æde basilicæ S. Felicis 451 ^s decimo kalendas Julii glorioso hinc defunctus est. Ad hanc diem in omnibus ^t Martyrologiis consiguata est ejus memoria, et illius festivitatem ipsa die celebrat Ecclesia. In ejus obitu ^u totus pene orbis ingemuit, flere fideles et infideles. ^v Denique non solum Christiani, sed et Judæi atque pagani ingenti fletu, scissis vestibus, ad ejus exsequias convenerunt, et ereptum sibi patronum, defenserem, tutorem, una omnes voce plauerunt. In ^x basilica S. Felicis sepultus est, cui Dei gratias et dona accepta ut mediatori ac patrôno semper retulerat, et cujus

^a Uran. de Obitu S. Paulin., n. 3. ^b Ibid., n. 1. ^c Chiff. p. 192. ^d Ibid., p. 193. ^e Uran. n. 1. ^f Ibid. ^g Ibid., n. 2. ^h Greg. Turon. de Glor. Confess., c. 107. ⁱ Uran. n. 2. ^k Ibid. ^l Ibid., n. 3. ^m Ibid. ⁿ Ibid. ^o Ibid., n. 10. ^p Greg. Turon. de Glor. Confess., c. 107. ^q Uran., n. 1. ^r Ibid., n. 12. ^s Baron. Martyrol. 22 Jan. ^t Uran., n. 1. ^u Ibid. n. 8. ^v Ibid., n. 1.

laudes tanta lætitia et magnificèntia celebravit scri-
ptis suis.

CAPUT LIV.

A Paulino jam vita functo ad cœlos evocatur S. Johannes Neapolitanus episcopus. S. Paulini obitus historiam scribit Uranius.

1. Qui de Paulini obitu scripsit Uranius, ^a narrat apparitionem quæ anno Christi 432 post Paulini obitum proximo contigisse creditur. Tunc temporis ^b præerat Ecclesiæ Neapolitanæ episcopus nomine Johannes, qui de nocte ad quintam feriam in majori hebdomada somno sopitus vidit S. Paulinum, sicut ipse Johannes retulit, angelica dignitate vestitum atque ornatum, favum mellis candidissimum in manu tenentem, ac dicentem sibi: *Frater Johannes, quid hic facis? solve vincula tædiorum tuorum, et jam ad nos veni: hæc enim esca, quam in manu teneo, apud nos abundat.* Hæc cum dixisset, Johannem episcopum complexus est, et immisit in os ejus partem favi illius; cujus dulcedinem atque odorem Johannes ita concupivit, ut si illi in ipsa revelatione potestas fuisset, S. Paulini pedes quos tenebat amplexos nullatenus dimisisset. Statim a somno excitatus est, et eadem die, id est quinta feria, sanus dominicæ eœne solemnitatem celebravit, et juxta consuetudinem suam clericis et pauperibus cœnam apposuit: sexta vero feria orationi vacavit. Sabbato autem secunda hora diei, id est circa septimam matutinam, ad Ecclesiam lætus processit, et ascenso tribunali ex more populum salutavit, pacem eis prænuntians; resalutatusque a populo, orationem dedit, et collecta oratione spiritum exhalavit. Hæc tamen die et sequenti nocte solito more peractum est divinum officium. Postera autem, dominicæ Resurrectionis die, illuminatis lampadibus cum ingenti neophytorum pompa, prosequente etiam multitudine populorum usque ad sepulcrum, gloriosam atque laudabilem sepulturam adeptus est. Johannes ^c ille inter Neapolitanos episcopos decimus quartus sedisse fertur. De eo nihil legitur, nisi quod Marciano prope Puteolos ^d sublata S. Januarii corpus Neapolini transferri jussit, quod in eo ^e 37 oratorio manu sua condidisse fertur, in quo et ipse post mortem lunatus est: quam tamen translationem certissimam asserere non audeo. Ex hac Ecclesia in aliam hujusmodi sancti corpus iterum translatum fuisse dicitur. Baronius ^e observat Neopoli plures ecclesias S. Johannis nomine Deo dicatas esse: quod autem harum nulla Johannis episcopi, sed omnes S. Johannis Baptistæ nomine nuncupentur, id injuria temporum factum putat et veterum moni-

mentorum inopia, ut hujus ecclesiæ dicte S. Johannis, sortite sint nomen S. Johannis Baptistæ: cujus quidem rei et aliis in locis alia invenimus exempla. Constat eum sabbati sancti die, ^f qui anno 432 erat secundus Aprilis, ex hac vita migrasse; cur autem in diem vigesimam secundam mensis Junii Paulino sacram translatus sit natalis ejus, ignorare se fateatur ^g Baronius.

2. S. Paulini ^h episcopi Nofani corpus Romæ in ecclesia S. Bartholomæi nunc asservari dicitur. Statim atque mortuus est S. Paulinus, ⁱ ejus vitam verbis illustrare instituit Pacatus: quod an fecerit incertum est, nullus enim hujusmodi operis meminit; imo S. Gregorius ^j Turonensis nihil de S. Paulini vita se legisse dicit. Pacatum vero, quem nobilitatis titulo ornat Uranius ^k vel huic laicum et genere nobilem, ex Gallia Christianum, et probatum illo ævo poctam fuisse colligi potest, qui originem duxit a Latino Pacato claro sane oratore, qui Theodosio imperatori anno 389 Romæ panegyricum dixit post Maximi tyranni interitum. De illo unum certo scimus, ^l eum scilicet rogasse ^m 98 Uranium presbyterum ut sibi fideliter S. Paulini obitum referret, ⁿ cui interfuerat, ut ex sequentibus patet, *Vidimus quomodo tollitur justus, etc.*; ^o omnes *una nobiscum voce planxerunt.* Hanc igitur narrationem composuit Uranius, eamque Pacato inscripsit, quem ^p dominum illustrem, in Christo venerabilem, et ^q filium carissimum appellat. Eum adhortatur ^r ut præclari operis munus acceleret, ut quia navigare disponebat, hujus operis lectione perutili frueretur ^s antequam transfretaret. Cum narrationem suam ordiatur Uranius ab accessione duorum episcoporum qui ad Paulinum visitandum triduo ante illius obitum convenere, ex utriusvis clero, non Nolane Ecclesiæ fuisse videtur. Quidam ^t autem eundem ipsius esse Uranium a quo se tota æstate circa annum 400 Delphini litteras frustra expectasse testatur Paulinus ^u epistola decima nona, ex quo tempore forte probabiliem se exhibuit sancto viro qui, propter dilatam epistolam, de eo ad Delphinum ^v aspera verba fecerat. Scriptum illius a prisgis Patribus fuit celebratum, cujus fragmentum ^w refert Gregorius M.; et de Paulini transitu magnam penes se lectionem habuisse indicat Gregorius ^x Turonensis, in qua de sanctorum Januarii et Martini apparitione ^y fit mentio: Isidorus ^z vero de S. Paulini obitu historiam Uranii commemorat. De iis quæ huic Uranii narrationi aut adiecere, aut adimere, quibusdam placent, egregie disputat Chiffletius in Paulino illustrato.

^a Uran. n. 11, et Chiff. p. 214, 215. ^b Uran. n. 11. ^c Paul. Chiff. p. 198. ^d Gall. Pouzol. ^e Baron. Martyrol. 22 Jun. ^f Chiff. p. 215. ^g Baron. Martyrol. 22 Jun. ^h Baron. ibid. ⁱ Uran. in tit. et n. 12. ^j Greg. Tur. de Glor. Confess., cap. 197. ^k Uran. in tit. ^l Uran. in præfat. et n. 12. ^m Ibid., n. 4. ⁿ Ibid., n. 8. ^o Uran. in præf. ^p Ibid., n. 1. ^q Ibid., n. 12. ^r Chiff. p. 192, et Baron. Martyrol. 22 Jun. ^s Paulin. ep. 19, n. 1. ^t Ibid., n. 2. ^u Greg. M. Dial. l. iii, cap. 12. ^v Greg. Turon. de Gl. Confess., cap. 107. ^w Isid. Hispal. lib. de Scriptor. eccl. c. 4. ^x Chiff. p. 179, 180, 197 et 290.

EPITOME VITÆ S. PAULINI.

99—100 Paulinus, qui et Pontius Meropius. A scopis, clericis ac monachis invisitur. Cap. 26, n. 1.

Ex senatoribus tum paterno tum materno genere Romanis. Ibid., n. 2.

Patre Paulino. Ibid., n. 3.

Burdigale in Aquitania notus. Anno Christi exeunte 355, aut ineunte 354. Ibid. et cap. 23.

Ab Antonio rhetoricis et poeticis artibus institutus. Cap. 2, n. 2.

Consul suffectus est, non ordinarius. Cap. 3, n. 2.

Dives valde. Cap. 1, n. 5.

Therasiam piam et locupletem duxit uxorem. Cap. 3, n. 1.

Cujus hortationibus sanctorumque episcoporum et presbyterorum suffragiis, ad Christum conversus est ætatis anno 36. Anno exeunte 389. Cap. 4, n. 2 et 3; B et cap. 5, n. 2.

A Delphino Burdegalensi episcopo baptizatus. Cap. 5, n. 2.

In Hispaniam cum piissima conjuge Therasia secessit. Incerto anno, certe ante 390. Ibid., n. 1.

Ibi quatuor completos annos commoratus ex ea suscepit filium qui sub octavum ab ortu diem defunctus Compluti sepultus est. Exeunte 389. Cap. 6, n. 3.

Paulinus se Deo dicat et consecrat, ac monasticam vitam amplectitur. Cap. 7, n. 2.

Prædia vendit, et pecuniam pauperibus erogat. Anno 392. Cap. 8, n. 1 et 2.

Barcinone facto multitudinis impetu a Lampio presbyter ordinatur invitus die dominica Nativitatis Christi, ætatis anno 40. Anno exeunte 395. Cap. 15, n. 1 et 2.

Ex Hispania in Italiam venit, et Florentiæ peramanter exceptus est ab Ambrosio, qui illum clero suo adscribere voluit, ut etsi diversis in locis degeret, tamen Mediolanensis Ecclesiæ presbyter censeretur. Anno Christi 394, post Pascha. Cap. 17, n. 1.

Hinc Romam se contulit, ubi dum honorifice exceptus est a populo et proceribus viris. Siricii pape et quorundam Romane Ecclesiæ clericorum sensit invidiam. Ibid., n. 2.

Quamobrem paucis post diebus Nolam se recipit, et ibi consistit una cum conjuge. Anno 395. Ibid.

In morbum incidit, et ab Africa et Campaniæ epi-

Sanctissimo Capuanæ Ecclesiæ presbytero Basilio magna vi ereptam domum restitui impetrat. Cap. 31, n. 1 et 2.

In Paulini gratiam scribit Anastasius papa ad episcopos Campaniæ. Anno 398. Cap. 32, n. 3.

Gravi et diutino morbo laborat Paulinus. Anno 399. Cap. 33.

A Niceta Dacorum episcopo et a Melania seniore invisitur. Anno 402. Cap. 41, n. 1 et 2.

Basilicam Noke ædificat. Cap. 42 et 43.

Item Fundis ecclesiam construi jubet. Anno 403. Cap. 44.

Ipsius frater moritur. Cap. 45, n. 3.

Paulinus Nolæ creatur episcopus, ætatis anno 56. Anno exeunte 408. Cap. 50, n. 1.

Nola a Gothis capta, nihil mali Paulino illatum est. Anno 410. Cap. 51, n. 2.

Apud eum se recipiunt Paulini duo, unus presbyter, alter laicus. Ibid., n. 4.

Ad Synodum Ravennam ab imperatore invitatur, ut Romane Ecclesiæ schisma componat. Anno 419. Cap. 52, n. 1.

Gravissimo laterum dolore correptus a duobus episcopis invisitur triduo ante obitum. Anno 431, mense Jun. Cap. 55, n. 1.

Cum quibus ante lectulum suum offert Deo sacrificium. Ibid., n. 1.

Ad Ecclesiæ communionem revocat a sacris mysteriis extorres. Ibid.

Postridie cum suis matutinum persolvit officium. Ibid.

Et data pace omnibus Ecclesiæ suæ clericis. Ibid.

Circa horam decimam in nocte cubiculum in quo jacebat terræ motu contremuit. Ibid.

Ac paulo post animam Deo reddidit, ætatis anno 78. Anno 451, 29 Jun. Ibid., n. 2.

Niveo candore vultus ejus et totum corpus resplendit. Ibid.

Pagani ac Judæi ingenti fletu et scissis vestibus ad ejus exsequias una cum Christianis convenerunt. Ibid.

Nolæ in basilica S. Felicis sepultus est. Ibid.

Ad cælos ab eo evocatur S. Joannes Neapolitanus episcopus. Anno 452. Cap. 54, n. 1.

S. PAULINI ELOGIA

EX VARIIS SCRIPTORIBUS AD MSS. CODICES RECOGNITA

101 AUSONIUS, EPIST. 20 AD PAULINUM.

(Illud fragmentum recognitum ad ms. Mariang. et edd. D Grav. Lugd. Poetm. Toll. et Vinet.)

Paulino Ausonius. Metrum sic suasit, ut esses

Tu prior, et nomen prægrederere meum.

Quamquam et Factorum titulo prior, et tua Romæ

Præcessit nostrum sella curulis ebur.

Et quæ jam dudum tibi palma poetica pollet,

Leamisco ornata est, quo mea palma caret.

Longævæ tantum superamus honore senectæ.

Quid refert? coram non ideo ante cœnæ.

Nec quia mille annos vivit Gangeticus alces,

Vincit centum oculos regie ^a pavo tuos.
 Cedimus ingenio quantum præcedimus ævo.
 Assurgit Musæ nostra Camæna tuæ.
 Vive, vale, et totidem venturos ^b congere Janos,
 Quot tuus aut noster conservare patres.

AUSONIUS, EPIST. 21 AD PAULINUM.

(Hæc fragmenta collata ad eosdem codices.)

Iambe Parthis, et Cydonum spiculis,
 Iambe pinnis alitum velocior,
 Padi rucens impetu torrentior,
 Magna sonoræ grandinis vi densior,
 Flamminis corusci fulminis vibratio;
 Jam nunc per auras, Persei talaribus,
 Petasoque ditis Arcados vectus vola...
 Paulini adusque mœnia, Ebromagum loquor.
 Et protinus jam si resumtis viribus,
 Alacri refecti corporis motu viget,
 Salvere jussum mox reposece mutuum...
 Dic et, valere; dic, avere te jubet
 Amicus, et vicinus, et fautor tuus,
 Honoris auctor, altor ingenii tui;
 Dic et magister, dic Parens, dic omnia
 Blanda atque sancta caritatis nomina.
 Aveque dicto, dic vale, et actutum redi...
 Aliquid reportans interim munusculi
 De largitate musici promptarii.

AUSONIUS, EPIST. 25 AD PAULINUM.

(Recensita sunt hæc fragmenta ad mss. codices Lugd.,
 Poelm., Reg. et edd. Bad., Grav., Lud., Poelm., Schot.,
 Toll. et Vinet.)

Discutimus, Pauline, jugum quod certa fovebat
 Temperies: leve quod positum, et tolerabile junctis,
 Tractabat paribus concordia mitis habenis...
 Cedebat Pylades: Phrygii quoque gloria Nisi

102 Jam minor, et promissa obiens vadimonia
 [Damon...

Paulinum Ausoniumque viros, quos sacra Quirini
 Purpura, et auratus trabecæ velavit amictus,
 Non decet insidiis peregrina cedere Divæ.
 Quid queror, Eoi que insector erimina monstri?
 Occidui me ripa Tagi, me Punica lædit
 Barcino, me bimaribus juga ninguida Pyrenæi...
 Agnoscisne ^c tuam Ponti dulcissime culpam?...
 Ne sparsam, raptamque domum, lacerataque centum
 Per dominos veteris Paulini regna fleamus:
 Teque vagum toto quam longa Hispania tractu.
 Inmemorem veterum peregrinis fidere amicis.
 Accurre o nostrum deus, o mea maxima cura:
 Votis, omnibusque bonis, precibusque vocatus
 Adpropera.

AUSONIUS, EPIST. 24 AD PAULINUM.

(Collata sunt hæc fragmenta cum codicibus supra notatis,
 et præterea cum ms. Voss.)

Proxima que nostræ fuerat querimonia clarte,

^a Quidam codices, *pave*.

^b Codic. quidam, *conserre*.

^c Edd. quidam codic. *tuas... musas*.

^d Ita ms. Reg. et edd. codic. Bad., Lugd., Toll. et
 Vinet. alii, *veterum*.

A Credideram quod te, Pauline, inflectere posset.
 Eliceretque ^e tuam blanda objurgatio vocem.
 Sed tu, juratis velut alta silentia sacris
 Devotus teneas, perstas in lege tacendi.
 Non licet? anne pudet?...

Si prodi, Pauline, times, nostræque vereris
 Crimen amicitiae, Tanaquil tua nesciat istud.
 Tu contemne alios, nec dedignare parentem
 Adfari verbis. Ego sum tuus altor, et ille
 Præceptor primus, ^d primus largitor honorum,
 Primus in Aoniidum qui te collegia duxi.

AUSONIUS, EPIST. 25 AD PAULINUM.

(Recognita sunt hæc fragmenta ad mss. codices Lugd.,
 Mariang., Reg. et ad 7 edd. supra notatos.)

Quarta tibi hæc notos detexit epistola questus,
B Pauline, et blando residuo sermone lacessit;
 Officium sed nulla pium mihi pagina reddit...
 Vertisti, Pauline, tuos dulcissime mores...
 Ergo meum, patriæque decus, columenque ^e senatus,
 Bilbilis, aut herens scopulis ^f Calagurris habebit?
 Aut que detectis juga per scruposa ruinis
 Arida, torrentem Sicoriam despectat Herda.
 Illic trabeam, Pauline, tuam, Latiamque curulem
 Constituis, patrisque istic sepelibus honores?

PRECEDENTIUS, LIB. I CONTRA SYMMACHUM.

Non Paulinorum, non Bassorum, dubitavit
 Prompta fides dare se Christo, stirpemque superham
 Gentis patricie venturo attollere seculo.

103 HIERONYMUS, EPIST. 13 AD PAULINUM.

C (Collata cum ms. codice Victorino et editione Moguntina
 an. 1470.)

Bonus homo de bono thesauro cordis profert ea
 quæ bona sunt, et ex fructibus arbor cognoscitur.
 Metiris nos virtutibus tuis, et parvos magnus extol-
 lis; ultimamque partem convivii occupas, ut patris-
 familias judicio proveharis. Quid enim in nobis, aut
 quantum est, ut doctæ vocis mereamur præconium;
 ut illo ore quo religiosissimus princeps defenditur,
 humiles nos modicique laudemur? Noli igitur,
 frater carissime, annorum nos æstimare numero:
 nec sapientiam canos reputes, sed canos sapientiam:
 Salomone testante, *Cani hominis, prudentia ejus, etc.*
 Denique et tu audita sententia Salvatoris: *Si ris perfectus esse, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni, sequere me*, verba vertis in opera,
 et nudam crucem nudus sequens, expeditior et levior
^e scandis scalam Jacob. Tunicam mutas cum animo:
 nec pleno marsupio gloriosas sordes appetis; sed
 puris manibus et candido pectore, pauperem te et
 spiritu et operibus gloriaris... Librum tuum, quem
 pro Theodosio principe prudenter ornatæque com-
 positum transmisisti, libenter legi, et præcipue mihi
 in illo subdivisio placuit: cumque in primis partibus

^e Ms. Mariang., *senati*.

^f Sic mss. Lugd. et Reg. cum edd. Poelm. Edd. 4,
 Calagurris.

^g Ms. Viet. cod. cum ed. Mogunt. an. 1470, *ascendis*.

^h Sic mss. codices. Fediti *conversus*

vincas alios, In penultimis te ipsum superas. Sed et ipsum genus eloquii pressum est, et nitidum; et cum Tulliana ^a luceat puritate, crebrum est in sententiis. Jacet enim, ut quidam ait, oratio, in qua tantum verba laudantur. Præterea magna est rerum consequentia, et alterum pendet ex altero. Quidquid assumpseris, vel finis superiorum, vel initium sequentium est. Felix Theodosius, qui a tali Christi oratore defenditur. Illustrasti purpuras ejus, et utilitatem legum futuris seculis consecrasti. Macte virtute: qui talia habes rudimenta, qualis exercitatus milos eris? Osi mihi liceret istiusmodi ingenium, non per Aonios montes et Heliconis vertices, ut poetæ canunt, sed per Sion et Ithabirium, et Sina excelsa ^b ducere; si contingeret docere quæ didici, et quasi per manus mysteria tradere Scripturarum, nasceretur nobis aliquid quod docta Græcia non haberet.... Si haberes hoc fundamentum (*divinus nempe Scripturas*); immo si quasi extrema manus ^c operi tuo induceretur, nihil pulchrius, nihil doctius, nihil dulcius, nihilque latinus tuis haberemus voluminibus. Tertullianus creber est in sententiis, sed difficilis in loquendo. Beatus Cyprianus, instar fontis purissimi, dulcis incedit, et placidus est; et cum totus sit in ^d exhortatione virtutum, occupatus ^e persecutionum angustiis, de Scripturis divinis nequaquam disseruit. Inclito Victorinus martyrio coronatus, quod intelligit eloqui non potest. Lactantius quasi quidam fluvius eloquentiæ Tullianæ, utinam tam nostra ^f confirmare potuisset, quam facile aliena destruxit. Arnobius **104** inæqualis et nimius est, et absque operis sui partitione confusus. Sanctus Hilarius Gallicano cothor. ^g attollitur; et cum Græciæ floribus adornetur, longis interdum periodis involvitur, et a lectione ^h simpliciorum fratrum procul abest. Taceo de ceteris vel defunctis, vel etiam adhuc viventibus, super quibus in utramque partem post nos alii judicabunt. Ad te ipsum veniam, symmystem, sodalem meum et amicum; amicam, inquam, meam, antequam notum: et precabor ne assentationem in necessitudine suspiceris: quin potius vel errare me existimato, vel amore tibi, quam amicam adulatione decipere. Magnam habes ingenium, et infinitam sermonis suppellectilem: et facile loqueris, et pure; facilitasque ipsa et puritas, mixta prudentiæ est, capite quippe sano omnes sensus vigent. Huic prudentiæ et eloquentiæ si accederet vel studium, vel intelligentia Scripturarum, viderem te brevi arcem tenere nostrorum; ⁱ et ascendentem cum Jacob tecta Sion canere in domatibus quod in cubilibus cognovisses. Accingere, quæso te, accingere. Nihil sine magna labore vita dedit mor-

A talibus (*Horat. Sat. pr. lib. i*). Nobilem te Ecclesia habeat, ut prius senatus habuit. Præpara tibi divitias, quas quotidie eroges, et numquam deficiant; dum viget ætas, dum ^j nondum canis ^k spargitur caput, antequam *subeant morbi, tristisque senectus; et labor, et ^l diræ rapiat inclementia mortis* (*Virgil.*). Nihil in te mediocre esse contentus sum, totum summi, totum perfectum desidero.

HIERONYMUS, EPIST. 54 AD JULIANUM.

Nec est quod excuses nobilitatem et divitiarum pondera. Respice sanctum virum Pammachium, et ferventissimæ fidei Paulinum presbyterum; qui non solum divitias, sed seipsos Domino obtulerunt: qui contra diaboli tergiversationem, nequaquam pellem pro pelle, sed carnes, et ossa, et animas suas Domino consecrarunt: qui te et exemplo et eloquio, id est, et opere et lingua possunt ad majora perducere. Nobilis es? et illi; sed in Christo nobiliores: dives et honoratus? et illi; immo ex divitibus et honoratis pauperes et inglorii; et ideo ditiore, et magis illiciti, quia pro Christo pauperes et inhonorati.

HIERONYMUS, EPIST. 105 AD PAULINUM.

(Hæc fragmenta recognita sunt ad ms. codicem Vict.)

Frater Ambrosius tua mihi munuscula perferens, detulit et suavissimas litteras, quæ a principio amicitiarum fidem probate jam fidei et veteris amicitia præferabant. Vera enim illa necessitudo est, et Christi glutino copulata quam non utilitas rei familiaris, non presentia tantum corporum, non subdola et palpans adulatio, sed Dei timor, et divinarum Scripturarum studia conciliant. Habes hic amantissimam tui fratrem Eusebium, qui litterarum tuarum mihi gratiam duplicavit; referens **105** honestatem morum tuorum, contentum seculi, fidem amicitia, amorem Christi: nam prudentiam et eloqui venustatem, etiam absque illo ipsa epistola præferbat.

AMBROSIIUS, EPIST. 50 (ALIAS 53) AD SABINUM.

(Collata ad mss. codices Gemeticensem 500 annor., Prætel. 900, Vindobon. 780, S. Michael in Monte Tumbæ 400, et Misericord. Dei 600 annor.)

Paulinum splendore generis in ¹ partibus Aquitanie nulli secundum venditis facultatibus, tam suis quam etiam conjugalibus, in hos sese induisse cultus ad fidem comperi, ut ea in pauperes conferat quæ redegit in pecuniam; et ipse pauper ex divite factus, tamquam deoneratus gravi sarcina, domui, patrie, cognationi quoque valeat, quo impensius Deo serviat. Elegisse ^m autem secretum affirmatur Nolane urbis, ubi tumultum fugiatis, ævum exigit. Matriona quoque virtuti et studio ejus proxime accedit, neque

Mogunt.

¹ Ms. Vict. et ed. Mog., dum adhuc non.

^j Ms. codex Vict., aspergitur.

^k Ms. Vict. et ed. Mog., duræ.

^l Ita mss. codices Prætelensis, Gemeticensis, Vindobonensis, Michaelinus in monte Tumbæ, et Mis-Dei; nec ultus præfert lectionem Baronii in Annalibus. Ante erat, in Aquitania.

^m Addita particula autem ex mss. codicibus quatuor.

^a Ms. Vict., luceat.

^b Ms. codex Vict. cum ed. Mog., ducerem Scripturarum.

^c Idem codices, in tuo opere duceretur.

^d Sic emendavimus ex ms. codice Vict. et ed. Mogunt. Ante erat, exercitatione.

^e Ms. Vict. et ed. Mog., persecutionis.

^f Ms. Vict., firmare.

^g Ms. codex Vict., simplicium.

^h Addita particula et ex ms. codice Vict. et edit

a proposito viri discrepat: denique transcriptis in A aliorum jura suis prædiis virum sequitur; et exiguo illic conjugis contenta cespite, ^a solatur sese religionis et ^b caritatis divitiis. Soboles eis nulla, et ideo meritorum posteritas desiderata. Hæc ubi audierint Proceres viri, ^c quæ loquentur? Ex illa familia, illa prosapia, illa indole, tanta præditum eloquentia migrasse a senatu; interceptam familie nobilis successionem; ferri hoc non posse. Et cum ipsi capita et supercilia sua radant siquando Isidis suscipiant sacra; si forte Christianus vir attentior sacrosanctæ religioni, vestem mutaverit, indignum facinus ^d clamant. Equidem doleo tantam esse in mendacio observantiam, in veritate negligentiam, ut confundantur plerique attentiores ad sacrosanctam religionem videri, non considerantes vocem dicentis: *Qui me confusus fuerit coram hominibus, ^e confundar et ego eum coram Patre meo qui est in cælis.*

AUGUSTINUS, EPIST. 26 (AL. 59) AD LICENTIUM.

(Recognitum est hoc fragmentum cum ed. Bened. ad 25 mss. codices et edd. quatuor.)

Vade in Campaniam, disce Paulinam, egregium et sanctum Dei servum, quam grandem fastum seculi hujus, tanto generosiore, quanto humiliore cervice incunctanter excusserit; ut eam subderet Christi jugo, sicut subdidit: et nunc, illo moderatore itineris sui, quæetus et modestus exsultat. Vade, disce quibus opibus ingenii, sacrificia laudis ei offerat, refundens illi quidquid boni accepit ex illo; ne amittat omnia, si non in eo reponat a quo hæc habet.

AUGUSTINUS, EPIST. 27 (AL. 52) AD PALLINUM.

(Hujus epistolæ fragmenta colata sunt cum edd. Bened. ad 24 mss. cod. et edd. 4.)

O bone vir et bone frater, latebas animam meam: et ei dico ut toleret quod adhuc lateo oculos meos; et vix obtemperat, immo non obtemperat.... Ne reprehendas, quæso, **106** sanctiore gravitate qua prævales, et dicas non recte me dolere quod adhuc et non noverim, cum animum mihi tuum, hoc est, et ipsum interiorem aspiciendum patefeceris. Quid enim si uspiam te vel in terrona tua civitate dilexisset fratrem et dilectorem meum, et tantum in Domino ac talem virum, nullumne me dolorem sensurum fuisse arbitrareris, si non sinerer nosse domum tuam? Quomodo ergo non doleam quod nondum faciem tuam novi, hoc est, domum anime tuæ, quam sicut meam novi? Legi enim litteras tuas fluentes lac et mel, præferentes simplicitatem cordis tui, in qua queris Dominum sentiens de illo in bonitate, ^f et asserentes ei claritatem et honorem. Legerunt fratres, et gaudent infatigabiliter et ineffabiliter tam uberibus et tam ex-

cellentibus donis Dei, bonis tuis. Quotquot eas legunt, rapiunt, quia rapiuntur cum legunt. Quam suavis odor Christi, et quam fragrat ex eis, dici non potest. Illæ litteræ cum te offerunt ut videaris, quantum nos excitant ut queraris: nam et perspicabilem faciunt, et desiderabilem. Quanto enim præsentiam tuam nobis quodam modo exhibent, tanto absentiam nos ferre non sinunt. Amant te omnes in eis, et amari abs te cupiunt. Laudatur et benedicatur Deus, ejus gratia tu talis es. Ibi excitatur Christus, ut ventos et maria tibi placare dignetur tendenti ad stabilitatem suam. ^g Videtur a legentibus tibi conjux, non dux ad mollitiem viro suo, sed ad fortitudinem redux in ossa viri sui: quam in tuam unitatem redactam et redolitam, et spiritalibus tibi tanto firmiteribus,

B quanto castioribus nexibus copulatam, officiis vestræ sanctitati debitis, in et uno resalutamus. ^h Ibi cedri Libani ad terram depositæ, et in arcæ fabricam compagine caritatis erectæ, mundi hujus fluctus impetribiliter secant. Ibi gloria, ut acquiratur, contemnitur; et raudus, ut obtineatur, relinquatur. Ibi parvuli, si-ve etiam grandiseculi filii Babylonis eliduntur ad petram, vitia scilicet confusionis superbiæque secularis. Hæc atque hujusmodi suavissima et sacratissima spectacula litteræ tuæ præbent legentibus, litteræ illæ, litteræ fidei non fictæ, litteræ spei bonæ, litteræ puræ caritatis. Quomodo nobis anhelant sitim tuam, et desiderium defectumque animæ tuæ in atria Domini? quid amoris sanctissimi spirant? quantam opulentiam sinceri cordis exestuant? quas agunt gratias Deo? quas impetrant a Deo? Blandiores sunt, an ardentiores? luminosiores, an fecundiores? Quid enim est quod ita nos mulcent, ita accendunt, ita compluunt, et ita serenæ sunt? Quid est, quæso te, aut quid tibi pro eis rependam, nisi quia totus sum tuus in eo, ejus totus es? Si parum est, plus certe non habeo.... Fratres, non solum qui nobiscum habitant, et qui ubilibet habitantes Deo pariter serviunt, sed prope omnes qui nos in Christo libenter noverunt, salutant, venerantur, desiderant germanitatem, beatitudinem, humanitatem tuam. Non audeo petere; sed si tibi ab ecclesiasticis muneribus vacat, ⁱ vides quid mecum sicut Africa.

107 AUGUSTINUS, EPIST. 51 (ALIAS 54) AD PAULINUM ET THERASIAM.

D (Hujus epistolæ fragmenta recensita sunt ad ed. Bened. ad 25 mss. et edit. codices 4.)

Sanctos fratres Romanum et Agilem, aliam epistolam vestram audientem voces atque reddentem, et suavissimam partem vestræ præsentiae, sed qua vobis

^a Sic emendavimus ex ms. Vindocinensi codic. Alii, *solabitur se.*

^b Editio Parisiensis, *simplicitatis.*

^c Ms. codex Vindoc. in margine per correctionem, *audierunt... querentur.*

^d Ita repositum ex tribus mss. codicibus Gemet. Pratell. et Mich. Alias, *appellant.*

^e Mss. codices Vindoc. Mis-Dei, et Mich., *confundam.*

^f Editi codices, *et afferens.* At mss. sexdecim, *et afferentes.*

^g Sic 21 mss. At vulgati habent, *ad stabilitatem suam dignetur. Ibi conjux excitatur, non dux, etc.*

^h Ita in mss. Vaticanis tribus et in sexdecim Gallicanis. In ms. uno Vaticano, *una mente resalutamus.* In prius editis, *uno ore salutamus.*

ⁱ Editi, *venias et videas quid mecum sentiat Africa.* At mss. codices earent his verbis, *venias et, habentque, vides quid, etc.,* ac demum ex iis tres, *quid mecum sicut:* quo verbo pulchre alludit Augustinus ad siccitatem Africae, ut facit rursus in epist. 34 et 42.

visendis inhiaremus avidius, cum magna in Domino A
 joecunditate suscepimus. Unde, aut quando, aut quomodo vel vos præstare, vel nos possemus exigere, ut nos de vobis tanta scribendo doceretis, quanta eorum ore didicimus? Aderat etiam, quod nulli chartæ adesse potest, tantum in narrantibus gaudium, ut per ipsum etiam vultum oculosque loquentium, vos in cordibus eorum scriptos eum ineffabili letitia legeremus.... Sed quamquam jugum Christi per seipsum lene sit, et sarcina levis: tamen propter nostram asperitatem, atque infirmitatem, si quid me mordet hoc vinculum atque urget hoc onus, ineffabiliter mihi aliquanto vestre præsentis solatio tolerabilius et portabilius redderetur, quos audio curis ejusmodi expeditiores liberioresque vivere. Quare non impudenter ego rogo vos, et postulo, et flagito, ut in
 2
 Africam majore talium hominum siti, quam siccitatis nobilitate laborantem venire dignemini. Scit Deus, quia non solum propter desiderium meum, neque solum propter eos qui vel per nos vestrum propositum, vel undecumque fama prædicante didicerunt; sed etiam propter ceteros, qui partim non audiunt, partim audita non credunt, tamen possunt comperta diligere, vos istis terris etiam corporaliter adesse cupimus.... Aliud est enim, nolle incorporare quæ desunt, aliud, jam incorporata divellere. Illa velut cili repudiantur, illa velut membra præciduntur. Hanc ergo Christi gloriam etiam oculis nostrorum hominum cupimus admoveri, in uno conjugio proposita utrique sexui calcandæ superbis, non desperandæ perfectionis exempla.... Adversus paganos te scribere didici ex fratribus: si quid de tuo pectore memur, indifferenter mitte ut legamus: non pectus tuum tale Domini oraculum est, ut ex eo nobis tam placita, et adversus loquacissimas questiones explicatissima dari responsa præsumamus. Beatissimus frater Severus Milevitana antistes Ecclesie debito nobiscum officio sanctitatem vestram salutat. Fratres quoque omnes nobiscum Domino servientes, tam id faciunt, quam vos desiderant; tam vos desiderant, quam vos diligunt; et tam diligunt, quam estis boni.

AUGUSTINUS, EPIST. 80 (ALIAS 65) AD PAULINUM ET THERASIAM.

(Quod epistolæ fragmentum recognitum est cum edit. Bened. ad mss. 21 et edit. codd. 4.)

Nunc ergo quod soleo rogo, ut quod soletis iscratis. Oretis pro nobis, ut videat Deus humilitatem nostram, et laborem nostrum, et dimittat omnia peccata nostra. Colloqui autem vobiscum talia cupro, si dignemini, litteris, qualia colloqui possemus, si coram vestris sensibus adessemus. Ecce, illam questionem, quam nuper proposueram, tanquam si præsens **108** præsentem inter dulces loquelas ^a obderem, plane Christiano intellectu et devotione solvisse ^b; sed nimis cursim et breviter: posset quippe ibi aliquanto diutius et uberius habitare gratia oris

^a Edit. quidam codices, *objicerem*. At mss. plerique, *obderem*

A tui; si cum dixisses ita te in illo, quoliceiter uteris, loco perseverare decrevisse, ut si quid de te aliud Domino placuerit, ejus voluntatem præferas tuæ, id ipsum aliquanto apertius explicares. Quonam modo voluntatem Dei, quæ nostræ voluntati præponenda est, noverimus.

AUGUSTINUS, EPIST. 95 (ALIAS 250) AD PAULINUM ET THERASIAM.

(Hoc fragmentum collatum est cum edit. Bened. ad Vaticanum exemplar et ad edit. Lovan.)

Quæsi abs te prioribus litteris, qualisnam tibi videatur futura æterna vita Sanctorum. Sed bene mihi respondisti, etiam de præsentis vite statu adhuc esse aliq̄ue consulendum.

AUGUSTINUS, EPIST. 149 (ALIAS 59) AD PAULINUM.
 (Collata sunt hæc fragmenta cum edit. Bened. ad mss. codd. 25 et edit. 4.)

Ut potui, non desui interrogationibus tuis, adjunctis orationibus tuis, et ipsis, quas misisti, disputationibus tuis. Cum enim interrogando disputas, et quæris acriter, et doces humiliter.... Non enim uberiore fructu legit vel audit me docentem ac disserentem, vel quibuslibet exhortationibus accendentem, quam inspicit te viventem.

AUGUSTINUS, EPIST. 186 (ALIAS 106) CONTRA PELAGIANOS AD PAULINUM.

(Fragmentum illud edit. tum est cum edit. Bened. ad mss. 6 et edit. 4.)

Oremus ergo pro illis, sancte Frater. Cernis quippe nobiscum quam malo errore teneantur. Fragrant enim epistolæ tuæ odore sincerissimo Christi, ubi germanissimus gratiæ ipsius dilector et confessor appares. Sed quod diu tecum ex hac re loquendum putavimus, primo quia jocundissimum est, fecimus; Quid enim debet esse jocundius, vel infirmis gratia qua sanantur, vel pigris gratia qua excitantur, vel volentibus gratia qua juvantur; deinde ut si quid nostra dispositione Deo adjuvante possemus, tua non fides, sed fidei contra factes administratæ assertio; sicut nos quoque in hanc facultatem tuæ germanitatis litteris adjuvamur. Quid enim uberius et veracissima confessione plenius, quam illud est in quadam epistola tua, ubi naturam nostram non mansisse ut condita est, sed vitiatam esse per illum generis humani patrem, humiliter deplorasti, dicens: *Pauper ego et dolens, qui adhuc terrenæ imaginis squalare cancretus sum, et plus de primo quam de secundo Adam carnis sensibus et terrenis actibus refero, quomodo tibi audebo me pingere, cum celestis imaginis infector prober corruptione terrena? Utrinque me concludit pudor. Erubescio pingere quod sum, non audeo pingere quod non sum: odi quod sum, et non sum quod amo.* **109** Sed quid misero mihi proderit odisse iniquitatem, et amare virtutem; cum id potius agam quod odi, nec eluborem piger id potius agere quod amo? *Ipse discors mei et intestino bello distrahor, dum spiritus adversus carnem, caro adversus spiritum dimicat, et lex corporis lege peccati legem mentis impugnat? In-*

^b Hæc epistola non exstat.

felix ego, qui in me venenatum inimicæ arboris gustum nec Crucis ligno digessi. Durat enim mihi illud^a per Adam virus paternum, quo universitatem generis sui pater prævaricatus infecit? (Ex epist. Paulini ad Severum 30, al. 8). Et cetera, quæ de hac miseria multa^b contextis ingeniendo, expectans redemptionem corporis tui; et nondum re, sed spe salvum te esse cognosceus. Sed fortassis tu alium in te transfigurasti, cum hæc diceres; nec aliquas de carne concupiscente adversus spiritum, quamvis eino consentias, molestias importunas patris, et odiosas... De orando autem, et gemitibus flagitando proficiendi ac recte vivendi adjutorio, quæ tua non fervet epistola? Quid est tui quantumcumque sermonis, ubi non sit sparsum gemebunda pietate, quod in oratione dicimus? Ne nos inferus in tentationem? Invicem itaque nos et consolemur in his omnibus, et exhortemur, et quantum dat Dominus adjuvemus.

AUGUSTINUS, LIB. DE CURA PRO MORTUIS GERENDA AD PAULINUM.

(Recognita sunt illa fragmenta ad mss. codices Vatic. duos.)

Dia sanctitati tuæ, coepiscopo venerande Pauline, rescriptorum debitor fui, ex quo mihi scripsisti^d per homines filie nostræ religiosissime Floræ, quærens a me utrum prosit^e cuique post mortem; quod corpus ejus apud Sancti alicujus memoriam sepelitur. Hæc enim abs te vidua memorata petiverat pro defuncto in eis partibus filio suo: et rescripseras consolans eam, idque etiam nuntians de cadavere fidelis juvenis Cynegit, quod materno et pio affectu desideravit, esse completum, ut scilicet in beatissimi Felicis confessoris basilica poneretur... Habes ad ea quæ a me putasti esse querenda, qualem potui reddere, responsionem meam: quæ si ultra quam^f satis est, prolata est, da veniam: id enim factum est amore diutius loquendi tecum. Hunc ergo libram quemadmodum acceperit venerabilis dilectio tua, peto rescriptis tuis noverim, quem tibi perlator ejus faciet sine dubio gratiorem, frater scilicet et compresbyter noster Candidianus, quem per tuas litteras cognitum toto corde suscepi, invitatusque dimisi.

AUGUSTINUS, LIB. I DE CIVITATE DEI, CAP. 10.

(Hoc fragmentum collatum est cum editione Venetica an. 1475.)

Unde Paulinus noster, Nolensis episcopus, ex opulentissimo divite voluntate pauperrimus, et copiosissime sanctus, quando et ipsam Nolam barbari vastaverunt, cum ab eis teneretur, sic in corde suo, ut

^a Apud Paulinum legitur, *ab Adam*.

^b Ita mss. tres. At tres alii, et editi 4, *connectis*.

^c Editi, *quem tua non ferret epistola?* Sed melius mss., *quæ tua non ferret?* id est, quæ ex tuis epistolis, etc. RR. PP. Benedict.

^d Non exstat hæc epistola.

^e Ita duo mss. codices Vaticani. Editi, *alicui*.

^f Sic duo mss. Vat. Al., *sat*.

^g Sic re-attitum ex mss. codicibus tribus Germ., duobus Jol., Victorino et Bigotiano. In quibusdam editis, *laudandum*.

ab eo postea cognovimus, precabatur: *Domine, non excrucier* 110 *propter aurum et argentum: ubi enim sint omnia mea, tu scis. Ibi enim habebat omnia sua, ubi cum condere et thesaurizare ille monuerat, qui hæc mala mundo ventura prædixerat.*

SULPICIIUS SEVERUS AD FINEM DIALOGORUM.

(Fragmentum illud recognitum est ad mss. codices tres Germ. 800, 760, 500 amor., duos Jol. 800, Vict. 609, et Big. 505.)

Sed dum recurris, diversasque regiones, loca, portus, insulas, urbesque præterlegis, Martini nomen et gloriam sparge per populos. Inprimis memento non præterire Campaniam; et si maxime corsus in devio sit, non tamen tibi tanti sint vel magnarum morarum ulla dispendia, quin illic adeas illustrem virum, ac toto s laudatum orbe Paulinum: illi, quæso te, primum sermonis nostri, ^b quod vel besterno confecimus, vel hodie diximus, volumen evolve. Illi omnia referes, illi cuncta recitabis; ut mox per illum sacras vii laudes Roma cognoscat: sicut primum illum nostrum libellum non per Italiam tantum, sed per totum etiam distendit Illyricum. Ille Martini non invidus gloriarum, sanctarumque^c in Christo virtutum piissimus æstimator, non abnuet præsulem nostrum cum suo Felice componere.

SULP. SEVERUS DE VITA S. MARTINI, CAP. 21.

(Illud fragmentum recognitum est ad mss. codices Germ. et Jol. 800 amor.)

Paulinus vero, vir magni postmodum futurus exempli, cum oculum graviter dolere cõpisset, et jam pupillam ejus crassior nubes superducta texisset, oculum^d ejus Martinus^k peniculo contigit, pristinamque ei sanitatem sublato omni dolore restituit.

MARTINUS APUD SULP. SEVERUM IN EJUS VITA. CAP. 26.

(Hoc fragmentum collatum est ad 4 mss. Germ. 901, 800, 500, 400 amor., Jol. 803, Vict. 606, et Big. 500.)

Sermo autem illius non alius apud nos fuit, quam modum hujus illicetbras et sæculi onera relinquenda, ut Dominum Jesum liberi expeditique sequeremur: præstantissimamque nobis præsentium temporum, illustris viri Paulini, cujus supra mentionem fecimus, exemplum ingerebat, qui summis opibus abjectis Christum secutus, solus pene his temporibus evangelica præcepta complexset: illum nobis sequendum, illum clamabat imitandum: beatumque esse^l præsens sæculum, tante fidei virtutisque documento: cum secundum sententiam Domini, dives et possidens multa, vendendo omnia, ^m et dando pauperibus, quod eratⁿ factu impossibile, possibile^o fecisset exemplo. Jam vero in verbis et confabulatione ejus quanta gravitas,

^b Ita emendavimus ex septem mss. codicibus supradictis.

^c Abest in Christo a ms. codice uno Jol. In Germaniensi uno additum est alia manu.

^d Ita ms. codex Jolianus. Alias *ei*.

^k Ms. codex I Germ., *penicillo*.

^l Mss. duo codices Germ., *præsentis sæculi... nocentiam, male*.

^m Ms. I Germanensis codex, *donando*.

ⁿ Ita ms. unus Germ. codex cum editis. At mss. sex, *facto*.

^o Ms. unus Germ. codex, *fecit*.

quanta dignitas erat; quam aiacer, quam efficax, **A** quam in exsolvendis Scripturarum questionibus promptus et facilis.

111 HONORIUS IMPERATOR, IN RESCRIPTO QUO AD SYNODUM PAULINUM INVITAT.

(Ex ms. codice Vaticano, apud Baronium anno Christi 419, num. 20.)

Sancto ac venerabili Patri Paulino episcopo.

Tantum fuit apud nos certa scientia, nihil ab his sacerdotibus qui ad synodum convenerant, posse definiri, cum beatitudo tua de corporis inaequalitate causata, itineris non potuit injuriam sustinere. Et propter absentiam sancti viri, non quidem obtentura; interim tamen vitia gratulantur (*forte grassantur*), cum prava et vetus ambitio et cum benedicto viro, sanctæque vitæ, diu velit habere certamen; ut contra hæc apostolicæ institutionis bona, de præsumptis per vim parietibus existimet confidendum. O vere digna causa¹, quam non nisi coronæ tuæ beata vita designat. Dilatum itaque iudicium nuntiamus, ut divina præcepta ex venerationis tuæ ore promantur, qui ea secutus implesti: nec potest alius eorum præceptorum lator existere, quam qui dignus apostolicis disciplinis est approbatus. Specialiter itaque, domine sancte, merito venerabilis Pater, justus Dei famulus, divinum opus, contempto labore, tributum hoc nobis visitationis tuæ, si ita dicendum est, munus indulge: ut, postpositis omnibus, quantum temperantia his et tranquillitas suffragantur, synodo profuturus, sine intermissione, etiam desideris nostris, et benedictioni quam cupimus, te præstare digneris.

EUCHERIUS, IN PARENETICA EPISTOLA AD VALERIANUM.

Paulinus quoque Nolanus episcopus, peculiare et beatum Galliæ nostræ exemplum, ingenti quondam divitiarum censu, uberrimo eloquentiæ fonte, ita in sententiam nostram propositumque migravit, ut etiam cunctas admodum mundi partes eloquio operibusque resperserit.

PROSPER, IN CHRONICO, AD ANNUM ARCADII ET HONORII IV.

Paulinus, Nolanus postmodum episcopus, admirabili exemplo venditis omnibus, cum esset dominus innumerabilium prædiorum, religionem expeditus elegit.

IDATIUS, IN CHRONICO, AD ANNUM HONORII XXX.

Paulinus nobilissimus et eloquentissimus, dudum conversione in Deum nobilior factus, vir apostolicus, Nola Campaniæ episcopus habetur insignis: cui Therasia de conjugio facta soror, testimonio vitæ beate æquatur et merito. Exstant operis ipsius egregii studia prædicanda.

SIDONIUS APOLLINARIUS LIB. IV, EPIST. 7.

Paulinus provocat.

SIDONIUS APOLLINARIUS, CARM. 9.

Sed ne tu mihi comparare tentes,

Quos multo minor ipse plus adoro;

112 Paulinum, Ampeliumque, Symmachumque,

PATROL. LXI.

Messalam ingenii satis profundi,
Et nulli modo Martium secundum.

GENNADIUS, LIB. DE SCRIPTORIBUS ECCLESIASTICIS, CAP. 48.

(Id recognitum est ad ms. codicem Germ. 1090 annor.)

Paulinus Nolæ Campaniæ episcopus ^a scripsit versus brevia, sed multa: et ad Celsum quemdam, epitaphii vice consolatorum libellum super morte Christiani et baptizati infantis, spe Christiana munitum: et ad Severum plures epistolas; et ad Theodosium imperatorem, ante episcopatum prosa panegyricum super victoria tyrannorum; eo maxime quod fide et oratione plus quam armis vicerit. Fecit et Sacramentarium et Hymnarium. Ad sororem quoque epistolas multas de contemptu mundi dedit: et de diversis causis **B** diversa disputatione tractatus ^b edidit. Præcipuus tamen omnium opusculorum ejus est liber de Pœnitentia et de Laude generali omnium martyrum. Claruit temporibus ^c Honorii et Valentiani non solum eruditione et sanctitate ^d vitæ, sed et potentia adversum demones.

AUTOR ANTIQVVS INTER OPERA S. HIERONYMI TOMO IX EPIST. 5 AD GERONII FILIAS.

Istud sibi sepulcrum et Paulinus noster nuper ipse divitiis cum sua matrefamilias comparavit, qui conversatione (conversacioni) seculi morientes, a mundialibus operibus jam quiescunt.... Hoc sepulcrum sibi duplex, patrosfamilias isti de quibus locuti sumus, providerunt; qui senatum, honores, divitiis relinquendo, martui illis videbantur, quibus nati esse **C** videntur, etiam dum vivunt mortui. Ecce unum sepulcrum, in quo conversatio veteris hominis cum crepundiis suæ nobilitatis absconditur: illud erit aliud, cum ipsum corpus quod naturæ lege educum est, dissolutum revertetur in terram; de quo scriptum est: *Terra es, et in terram ibis* (Gen. iii, 19); anima tamen in refrigerio quiescente.

CASSIODORUS DE INSTITUTIONE DIVINARUM SCRIPTURARUM LIB. I, CAP. 21.

(Ex ms. codice Fontanetensi, Giuttetii cura.)

Is (*nempe Hieronymus*) epistolam suam ad Paulinum ex senatore presbyterum mirificam destinavit, docens quemadmodum Scripturas divinas, adhibita cautela, perlegeret... Ille enim scripsit ad divinæ legis novum lectorem, qui tantum erat litteris secularibus eruditus, ut etiam librum de Theodosio principe prudenter ornateque confecerit.

PAULINUS PETRICORDIAS LIB. II DE VITA S. MARTINI. (Fragmentum illud recensium est ad ms. Germ. 100 annor.)

Quin et Pauline similia medicina salutem
Reddidit, insignis fidei quem gloria late
113 Extulit, obducta ejus tum nube latebat

^a Sic repositum ex ms. codice Germanensi 1000 annor. Ante erat in editis, *composuit*.

^b Abest hoc verbum a ms. codice Germ.

^c Ms. Germ. codex, *Theodosii*.

^d In eodem ms. codice deest vitæ; sed hanc vocem retinendam confirmant verba Usuardi in Martyrologio desumpta ex ipso Gennadio.

Visus, et infusus caligo extenta tenebris
 Arcebat cunctam macularum tegmine lucem :
 Quam levis et tenui factu suspensa fugavit
 Spongia, vicino benedictæ remare dextrae
 Mox admota oculo : didicit jam reddita lucem
 Ferre scies, lumenque novum mirata recepit.
 Atque utrum nostris tenebras consingere cordis
 Tali luce velit sancti medicina patroni ;
 Reddat ut antiqui rursus mysteria facti
 Nomen idem, medicusque idem, par causa a medela.

VENANTICUS FORTUNATUS, LIB. II DE VITA S. MARTINI.

Paulinique oculum tetra caligine mersum,
 Impositis manibus radius penetravit acutus :
 Atque serena dies detersa nube refulsit :
 Lumen et emicuit facies non in sca gemellum,
 Martini digitis oleo manante lacerae,
 Cuncta salutifero superans collyria tactu.

MARTINUS, APUD FORTUNATUM IN IESUUS VITA LIB. II.

Qui Pater illustris Paulini gesta beabat,
 Floruit Italiae quo post antistite Nola,
 Qua regio Campana sedet, tectore supremo :
 Dives agris, opulens famulis, locuples et acervis ;
 Vir censu vastus, lae celsus, et ore rotandus ;
 Dutilior ipse tunc, pro Christo sit sibi pauper,
 Et dedit innumeris redimentes crimina nummos :
 Cujus sparsa solo migravit ad astra facultas,
 Fecit et in caelum pigras ascendere terras
 Una stando loco, et dant bruta ad sidera saltum.
 Ergo evangelium Paulino impiente relatum,
 Martinus monuit cunctis talem esse sequendum,
 Tramite difficili potuit qui pergere dives,
 Depositoque onere ascendit qui liber in arcem,
 Exempleque monens vocat altius ire sequaces.

GREGORIUS THRONENSIS EPISCOPUS, LIB. II DE GLORIA
 CONFESSORUM, CAP. 107.

Fuit vir vite venerabilis Paulinus, Nolanae urbis,
 ex nobili stirpe ortus. Therasium similem sibi sortitus
 est conjugem, habens divitias multas, et tam in fun-
 dorum possessione, quam in praesidio domorum valde
 dives erat ac locuples. Sed cum primum aures ejus
 Evangelicam lectio illa penetravit, in qua Dominus
 adulescentem pro divitiis arguit, dicens: *Vade, vende
 omnia quae habes, et da pauperibus, et habebis the-
 saurum in caelo: et veni, sequere me. Facilius est rama-
 melum per foramen acus transire, quam divitem introire
 in regnum Dei.* statim venditis omnibus quae habebat,
 pauperibus erogavit. Exoneratus a cunctis cupidita-
 tibus Magistrum liber sequitur, per lucem se pomaus
 paradisi divitiis locupletari, si videretur nihil de
 transitibus possidere. Cui majestas divina tribuit, ut
 quod impossibile viderat per Evangelium, hic possi-
 biliter adimplere mereretur per actum. Quadam vero
 die venit ad eam qui stipem peteret, et ait conjugi:
Vade, et da ei quod habet necessarium. Quae respondit:
Non est nobis amplius quam unus panis. Cui ille,
Vade, inquit, porrige enim; bonorum enim dabit nobis

^a Sic emendatum ex veteri ms. codice Germ. Ante
 erat medela.

^b Al. *hinc danda.*

A *victum* : sed illa, quasi strenua, reservari cupiens,
 ne aliquid deesset, porrigere noluit. Interea advene-
 runt quidam, 114 dicentes missos se a dominis
 suis, ut illi annonae ac vini deferrent speciem; sed
 per hoc se moratos, quod orta tempestas unam eis
 cum tritico abstulerit navem. Tunc vir Dei conversus
 ad mulierem, ait: *Intellige te nunc pauperi unum pa-
 nem fuisse furatam; et ideo hunc navem esse mersum.*
 Perrexit ergo cum conjuge, quasi peregrinaturus in
 aliam regionem, nihil habens praeter statum proprium.

Post multum vero temporis, cum ab incolis regionis
 suae requireretur, nec posset penitus reperiri, nego-
 tiator de civitate illa ad hanc urbem advenit, in qua
 vir beatus caelesti Domino serviebat. Cumque vidisset
 eum statim projiciens se solo, et pedes sancti am-

B *plectens*, ait: *Hic est beatus Paulinus toto vulgus
 erbe, qui multum a suis civibus quaesitus, prorsus non
 potuit inveniri; et narrante eo omnes actiones ejus,
 obstupuerunt haec audientes. Nec mora, decedente
 sacerdote apud Nolanam urbem, ipse in locum
 episcopi subrogatur. Habebat autem Ecclesia illa
 multas divitias; implevitque in eum Dominus quae
 per Evangelium promittere est dignatus; quia qui
 reliquerit omnia propter me, centuplum in hoc seculo
 accipiet, in futuro autem vitam aeternam possidebit.*
 Verum assumpto episcopatu semper se humilem pro-
 ferebat, quia sciebat se apud Deum excessum futu-
 rum, si humilitatem sectatus fuisset. Pecunia vero
 de redditibus Ecclesiae, quae manus ejus attingebat,
 confestim pauperibus erogabatur. Castissima enim

C *conjugis ejus non discedebat ab eo. Erat autem vir
 sanctus mira prudentiae, et rhetoricis litteris eru-
 ditus. Qui tantum in virtute per multiplicata gratia-
 rum spiritualium charismata resplenduit, ut in obitum
 suum, ipsum Martinum, Januariamque Italianam,
 priusquam spiritum redderet, corporeis oculis con-
 templeretur: prius enim ab eo de hoc mundo mi-
 graverant. Et quia de hujus beati vita nihil legeramus,
 idcirco ea quae per relationem fidelium cognovi-
 mus, deum de elemosynis proloqui volumus,
 memoravimus. De transitu autem ejus est apud nos
 magna lectio; ideo eum ex ordine prosecuti non
 sumus. Ecce quid habuit elemosyna. Ecce quales
 thesaurus sanctis suis, qui se in pauperibus diligit,
 Deos indulget. E contrario, avaritiae malo inhiantibus,
D *quae nequiter concupiscunt auferit, juxta illud Evan-
 gelii sancti oraculum, quia qui habet, dabitur ei, et
 abundabit; qui autem non habet, quod videtur habere
 auferetur ab eo (Math. xxv, 29).**

GREGORIUS M., LIB. III DIALOG., CAP. I.

(Iste colata cum mss. codicibus Big. 600. annot., fol. duo-
 bus et novissima edit.)

Cum a saevientino Wandalorum tempore fuisset
 Italia in Campaniae partibus depopulata, multique
 essent de hac terra in Africaenam regionem trans-
 ducti, vir Domini Paulinus tractata qua de episcopo

^c Tres mss. codices, *Dum.*

^d Sic reposuitur ex ms. codice Juliano ano. Alter,
 in episcopi usum. Ms. Big., ad. Edd., ad episcopi
 usum.

suo habere potuit, captivis indigentibusque largitus est. Cumque jam nihil omnino superesset quod penitentibus dare potuisset, quodam die quædam vidua advenit, quæ a regis Wandalorum genero suum filium in captivitatem fuisse ductum perhibuit, atque a viro Dei ejus pretium postulavit; si forte illius dominus hoc dignaretur **115** accipere, et hunc concederet ad propria remeare. Sed vir Dei magnopere potenti feminæ quid dare potuisset inquirens, nihil apud se aliud nisi se invenit: petentique feminæ respondit, dicens: *Mulier, quod possim dare non habeo; sed memetipsum tolle; maque servum juris tui esse profiteri; atque ut filium tuum recipias, me vice illius in servitium trade.* Quod illa ex ore tanti viri audiens, irrisorem potius credidit quam compassionem. At ille, ut erat vir eloquentissimus, atque apprime exterioribus quoque studiis eruditus, dubitanti feminæ citius persuasit ut audita creueret, et pro receptione filii sui in servitium ^b episcopum tradere non dubitaret. ^c Perrexere igitur utorque in Africam. ^d Procedenti autem regis genero, qui ejus filium habebat, vidua rogata se obtulit; ac prius petiit ut ^e ei filium donare debuisset. Quod cum barbarus vir typho superbiæ ^f turgidus, gaudio transitorie prosperitatis indatus, non solum facere, sed etiam audire despiceret, vidua subjunxit, dicens: *Ecce hunc hominem pro eo vicarium præbeo; solummodo pietatem in me exhibe, mihi que unicum filium ^g redde.* Cumque ille ^h venusti vultus hominem conspexisset, quam artem nosset inquisivit. Cui vir Dei Paulinus respondit, dicens: *Artem quidem uliquam nescio, sed hortum bene excolere scio.* Quod vir gentilis valde libenter accepit, cum in nutriendis oleribus quia peritus esset audivit. Suscepit itaque servum, et roganti viduæ reddidit filium. Quo accepto vidua ab Africana regione discessit; Paulinus vero excolendi horti curam suscepit.

Cumque idem regis gener crebro ingredereit hortum, suumque hortulanum quædam requireret, et sapientem valde ⁱ esse hominem videret, amicos cepit familiares deserere, et sæpius cum suo hortulano colloqui, atque ejus sermonibus delectari: cui Paulinus quotidie ad mensam olera ^j virentesque herbas deferre consueverat, et accepto pane ad curam horti remeare. Cumque hoc diutius ^k ageretur, quadam die suo domino secum secretius loquenti **D** ait: *Vide quid agas, et Wandalorum regnum qualiter*

A *disponi debeat provide, quia rex cibus, et sub omni celeritate est morituras.* Quod ille audiens, quia ab eodem rege præ ceteris diligebatur; ei minime tacuit; sed quid a suo hortulano, sapiente scilicet viro, agnovisset iudicavit. Quod dum rex audisset, illico respondit: *Ego vellem tunc, de quo loqueris, hominem videre.* Cui gener ejus, venerabilis Paulini temporalis dominus, respondit, dicens: *Virentes herbas mihi ad prandium deferre consuevit: has itaque ad mensam ^l eum deportare faciam, ut quis sit qui mihi hæc locutus est, agnoscas.* Factumque est. Et dum rex ad ^m prandendum discubuit, Paulinus ex suo opere ⁿ olera quæque et virentia delaturus advenit. Cumque hunc rex conspexisset, subito intremuit; atque ^o accersito ejus domino sibi per filium propinquo, ei secretum quod prius absconderat indicavit, dicens: **116** *Verum est quod audisti; nam nocte hæc ^p in somnio sedentes in tribunalibus contra me iudices vidi, inter quos iste etiam simul sedebat; et flagellum quod aliquando acceperam, eorum mihi iudicio tollebatur. Sed percunctare quisnum sit: nam ego hunc tanti meriti virum, popularem, ut conspicitur, esse non suspicor.*

Tunc regis gener secreta Paulinum tulit, et quisnam esset inquisivit. Cui vir Domini respondit: *Servus tuus sum, quem pro filio viduæ vicarium suscepisti.* Cumque instanter ille requireret, ut non quis nunc esset, sed quis in terra sua fuisset, indicaret, atque hoc ab eo ^q frequenti inquisitione exigeret; vir Domini constrictus magnis conjurationibus, jam non valens negare quis esset, episcopum se fuisse testatus est. Quod possessor ejus audiens, valde pertimuit, atque humiliter obtulit, dicens: *Pete quod vis, quatenus ad terram tuam a me cum magna munere revertaris.* Cui vir Domini Paulinus ait: *Unum est quod mihi impendere beneficium potes, ut omnes civitatis meæ captivos relaxes.* Qui cuncti protinus in Africana regione requisiti, cum onustis frumento navibus, pro venerandi viri Paulini satisfactione, in ejus comitatu laxati sunt.

Post non multos vero dies Wandalorum rex occubuit, et flagellum, quod ad suam perniciem, dispensante Deo, pro fidelium disciplina ^r tenuerat, amisit. Sicque factum est, ut omnipotentis Dei famulus Paulinus vera prædicaret; et qui se in servitium solum tradiderat, cum multis a servitio ad libertatem rediret: illum videlicet imitatus, qui formam servi

^a Ms. 1 Jol., omnium; alter, omnimodo.

^b Ex mss. codice Bigotiano et nova editione reposuimus episcopum. Ante erat, sci sum, incongrua lectio; nec forte ideo minus Gregoriana.

^c Mss. duo Jol., Perrexerunt.

^d Sic emendavimus ex mss. codicibus duobus Jol. et editione novissima. Ante erat, procedente.

^e Edd., ejus. Reposuimus ei ex mss. duobus Jol. a quibus abest vox filium, et in quorum uno legitur donari.

^f Ms. 1 Jol., tumidus.

^g Ms. codex Digotianus addit meum.

^h Mss. Big. et Jol. 1, venusto vultu.

ⁱ Ex mss. Jol. duobus et Big. addidimus, esse.

^j Nova editio in marg.: Al. odoriferas.

^k Ita tres mss. codices Jol. et Big. cum editione novissima. Ante erat ageret.

^l Ms. codex 1 Jol. cum editione nova, hunc deportare facio.

^m Mss. duo Jol., ad prandium.

ⁿ Ms. 1 Jol., adora . . . venit.

^o Mss. duo codices Jol., accito.

^p Ms. 1 Jol., in somnis.

^q Ita repositum ex mss. codicibus Jol. et Big. Alias, iteratior.e frequentis inquisitionis.

^r Ms. 1 Jol., acceperat, et mox sequutus pro sequens.

tissumit, ne nos essemus servi peccati: cujus sequens vestigia Paulinus, ad tempus voluntarie servus factus est solus, ut esset postmodum liber cum multis. . . De cujus etiam morte, apud ejus Ecclesiam scriptum est, quia cum dolore esset lateris tactus, ad extrema perductus est. Dumque ejus omnis domus in sua soliditate persisteret, cubiculum in quo jacebat ager, facto terræ motu, contremuit, omnesque qui illic aderant, nimio terrore concussit: sicque sancta illa anima carne soluta est. Factumque est ut magnus pavor invaderet eos qui Paulini mortem videre potuissent.

JULIANUS POMERIUS, DE VITA CONTEMPLATIVA LIB. II, CAP. 9.

(Illud fragmentum recognitum est ad mss. codices Big. 800, Germ. 800, et Jol. 600 annor.)

Denique sanctus Paulinus, ut ipsi melius nostis, ingentia prædia, quia fuerunt sua, vendita pauperibus erogavit: sed cum postea factus esset episcopus, non contempsit Ecclesie facultates, sed fidelissime dispensavit. Quo facto satis ostendit et propria debere propter perfectionem contemni, et sine impedimento perfectionis posse Ecclesie quæ sunt profecto communia possideri.

117 USUARDUS, IN MARTYROLOGIO 22 JUN.

(Ex ms. codice Nigotiano 600 annor.)

Decimo kalendas Julii.

Apud Nolan Campaniæ natalis beati Paulini episcopi et confessoris, cujus meminit sanctus Gregorius in libro Dialogorum: claruit autem non solum eruditione et copiosa vitæ sanctitate, sed etiam potentia adversum demones.

DUNCALUS, LIB. RESPONSIONUM ADVERSUS CLAUDIUM TAURINENSEM EPISCOPUM.

Paulinus episcopus, vir eruditissimus et sanctissimus, sicut et multi de eo testati sunt, nobilem librum 13 carminibus distinctum, in honore et laude sancti Felicis martyris edidit; in quo quanta miracula et virtutes per ipsius merita et intercessionem, divina largiente clementia, ad summum fieri quotidie tumulum, et maxime die natalis ejus anniversario, disseruit, non facile a quoquam excerpti aut delorari potest; quia cuncta, flores, aromata, rose, lilia suavolentia ac melliflua sunt. . . Hinc beatum Paulinum, sanctitate et sapientia præditum, quasi quamdam piarum lucidissimam, et turrim inexpugnabilem imprimis prætendimus, qui plurima de hac ratione, luculentissimæ atque fecundissimo sermone disseruit.

JOHANNES DIACONUS, IN PROEMIO VITÆ S. GREGORII M. AD JOHANNEM VBI PAPAM.

(C. H. ad res. Big. 600 annor.)

Nuper ad vigiliæ^a beati Gregorii Romani pontificis, Anglorum gentis apostoli, lectione de Paulino civitatis Nolani præsule consuetudinaliter personante, visus es a venerabilibus episcopis divino quodam instinctu commotus requirere, cur tantus pontifex, qui multorum sanctorum Vitas texerat, gestis propriis in propria duntaxat Ecclesia caruisset: præsertim cum et apud Saxonos et apud Longobardorum

A sibi prorsus infensissimam gentem, gestis propriis ubique polleret.

ANONYMUS, IN PROLOGO OPERUM S. PAULINI.

(Ex codice Cluniacensi pervetusto, F. Clifflæti cura.)

Paulinus sanctus, Nolanæ civitatis episcopus, genere Aquitanus, dignitate vero generis, urbis Romæ senator clarissimus, exemplo maxime et prædicatione beati Martini Turonensis episcopi, et Delphini Burdegalensis, una cum Severo Sulpicio æque nobili et literato viro, ex laica et conjugali vita ad perfectionis Christianæ pauperiem ditissimam animatus, omnem pompam et luxum seculi calcans, quæcumque in hoc mundo possidebat, juxta Domini præceptum (*Matth. xix, 21*) vendidit et pauperibus erogavit. Deinde juxta Nolan Campaniæ civitatem monasterium instituens et sanctam vitam exercens, ejusdem civitatis episcopus factus est. Itaque verbo et exemplo, necnon et 118 miraculis gloriosus, beatorum Patrum Ambrosii, Augustini, Hieronymi, aliorumque sui temporis notus ac familiarissimus, quorum dulces epistolæ vel ad ipsum, vel de ipso leguntur, post multos feliciter pro Christo decertatos agones, sancta longævitate confectus, apud præfatam urbem requievit in Domino. Est autem credibile hunc eundem esse Paulinum, de quo beatus papa Gregorius in Dialogorum libro tertio rem singularem atque admirabilis virtutis historiam refert. Nam et verba ejusdem beati Gregorii, quibus eum et Nolanum episcopum, et Patrem antiquum, et exterioribus studiis eruditum fuisse ibidem inter alia memorat; et convenientia temporum hoc satis videntur asserere. Cum et circa illa tempora barbari ab Africanis partibus erumpentes, non solum ipsam Campaniam, sed et totam pene Italiam everterent; deficientibus, proh dolor! Romani imperii viribus.

JOHANNES TRITHEMUS, LIB. DE SCRIPTORIBUS ECCLESIASTICIS.

Paulinus, presbyter, discipulus sancti Augustini Hipponensis, et postea episcopus Nole Campaniæ, ad quem Augustini et Hieronymi multe feruntur epistolæ, varique tractatus, vir in Scripturis sanctis eruditissimus, et in secularibus litteris nulli suo tempore secundus, non minus sanctitate quam eruditione clarus effulsit: de quo beatus Gregorius papa in tertio libro Dialogorum scribit, quod tantæ pietatis et miserationis fuerit, ut postea quam omnia sua in pauperum usus et captivorum liberationem expenderat, etiam seipsum in servitium pro filio cujusdam viduæ tradidit; a qua tandem cum multis captivis ob vitæ meritum dimissus fuit. Scripsit tam metro quam prosa multa volumina, de quibus ista feruntur: De Sacramentis lib. 1; Panegyricum Theodosii lib. 1; De Contentu mundi lib. 1; De Benedictionibus patriarcharum lib. 1; Ad Severum Sulpicium epistolæ 14; Vitam S. Felicis Nolani episcopi lib. 1; De Morte baptizati infantis lib. 1; Hymnorum diverso carmine lib. 1; De Pœnitentia lib. 1; De Laude martyrum lib. 1;

^a Ms. codex Big., beati Gregorii pontificis, Anglorum sciaret gentis apostoli.

Epistolarum ad diversos lib. I. Alia quoque nonnulla edidit, quæ ad notitiam meam non venerunt. Claruit sub Honorio et Valentiniano principibus anno Domini 420.

BAPTISTA MANTUANUS, POETA CARMELITANUS, IN APOLOGETICO.

Quid de Paulino Nolane urbis episcopo, Hieronymi contemporaneo et familiari? quid dicam? Nonne pulcherrima quæ adhuc exstant, et semper exstabant, excedit poemata? Cum adhuc adolescentulus essem, et a studiis ecclesiasticis illius ætatis more abhorre-rem, forte in ea poemata incidi, et carminis suavitate delectatus animum ad res divinas paulatim appuli, et ex illo tempore litterarum sacrarum studiosior fui.

AMPROSIUS LEO, LIB. II DE NOLA, CAP. 13.

Sacellum vero divi Paulini ubi nunc sit, clarum est, sedes sola est absque cella. **119** Hæret illi magna domus, quæ nobis pueris hospitium mendicorum solummodo adventantium erat; hospitale eam ob rem appellatum, et ab ipso tota vicinia cognominis facta est: nunc vero in cœnobium mutata est, in quo divi Augustini sacerdotes inhabitant. In eo vero sacello quotannis carimonie atque nundinæ aguntur, cum pompis, spectaculis, atque magistro nundinarum, ut inferius amplius dicitur, quod divus is servitute solutus, atque ab Africa rediens Nolam, secum omnes etiam Nolanos nomine ejus liberatos transvexit, qui capti serviebant in Africa. Nam cum illis cujusdam principis olitor foret Paulinus, etc. Redeuntem ergo tantum Nolane civitatis Patrem, tantumque de Nolanis bene mereatam, omni pompa lætitiæque exceperunt Nolani; atque deinde eundem diem statis pompis, festis spectaculisque venerati sunt, atque usque ad nostram tempestatem venerationes sunt facilitate, idque a XVI kalendas Julias usque X eandem.

PETRUS CRINITUS, DE POETIS LATINIS.

(Ex editione Bad. Paris. an. 1515.)

Pontius Paulinus nobili genere natus inter eos poetas refertur qui sub imperio Cæs. Gratiani floruerunt, in Faustus, Tetradius et Ausonius. Burdegalensis fuit, ac in poetica facultate magnopere excelluit. Quidam putarunt fuisse nepotem Ausonii, quod eum grata ac benévola quadam appellatione filium nominet; sed hoc non satis constat in tam varia et ancipiti rerum obscuritate. Inter alia opera scriptum est a Paulino poema hexametris versibus de regibus ex Suetonio Tranquillo collectis, in quo maximam laudem adeptus est, ut ab Ausonio refertur his verbis: *Cognisti in epitomen tres libros Suetonii de regibus tanta elegantia, solus ut videare consecutus quod contra verum naturam est, brevis ut obscura non esset.* Leguntur adhuc quadam ipsius Paulini carmina, in quibus mirifica eruditio et incredibilis elegantia apparet. Idem Paulinus præclaris atque honestissimis dignitatibus perfunctus est, et inter principes viros atque nobilissimos habitus.

A JOBODOUS BADIUS ASCENSIVS, IN PRÆFATIONE AD S. PAULINI OPERA.

Sanctus Paulinus, qui cum ethnicorum litteris esset instructissimus, sic tamen divitiis usus est, ut in ejus labiis et Pytho illa et Sædæ medulla sessitasse merito prædicentur; docet enim et movet, afficitque legentem; imo quo vult impellit supra modum... Ut paucis explicem vitam beati Paulini, ut ex ejus aliorumque scriptis excerpere potui breviter commemorabo.

Clarus natalibus ortus, et in splendida re educatus, miroque ingenio præditus, cultioribus litteris operam dedit sub Decio Ausonio Burdegalensi poeta amcenissimo, cui propter amicitiam et commercia patrum utriusque singulari devinctus erat amicitia; et quantum ex Ausonii versibus colligere datur, aut una, aut vicissim summes Roanæ gesserunt honores. Unde illud Ausonii ad Paulinum epist. 23.

Paulinum Ausoniumque viros, quos sacra Quirini,
Purpura et auratus trabæ velavit amictus.

120 Eruditus itaque interioribus et cultioribus litteris secundo suo ingenio admiranda fecit poemata, inter quæ de Cæsaribus ex Suetonio nonnulla: postmodum, inspirante Deo, ad Christianam pietatem penitus conversus, Ambrosio et Augustino usus præceptoribus, ne generis aut honorum splendore a Christiana modestia averteretur, Barcinonem ab eis missus est: ubi et sacris initiatus omnem mundi pompam rejecit; venamque fluentem ac pene lascivientem, gravem et stabilem fecit, anxieque omnem gentilem ritum vitavit usque adeo, ut ne Virgilium quidem postmodum nominare fuerit ausus, magne documento, alium stylum decere sacris initiatum virum, alium prophanis adhuc deditum; unde ipse in principio epistolæ responsive ad Ausonium:

Quid addeat in meam curam pater
Redire Musas præcipis?
Negant Camænis, nec valent Apollini
Dicata Christo pectora.

In carmine tamen eam retinuit gratiam, ut facile in eo et divitem veniam et multam eruditionem agnoscas.

HENRICUS GRAVIUS IN PRÆFATIONE AD S. PAULINI OPERA.
(Ex editione Colon. 1560.)

Beatus Paulinus, ut erat longe doctissimus ac venustissimus, ita multorum lascitia ac temeritate mirum in modum depravatus exiit. Atque id profecto, cum indignum sit in omnibus eruditis, tum longe indignissimum erat in Paulino, qui vel unus merebatur ut incorruptissimus servaretur ob sermonis puritatem aliasque cotes eximias. Quid enim eo purius? quid nitidius? quid gravius, aut ardentius? Si vite pietatem spectes, quis Christum spirat vividius? quis eum vita magis expressit? Si quidem præclarum admodum id, quod de eo refert Paulus Aquileiensis diaconus: *Hoc tempore, inquit (Lib. III Diat., c. 1), quo scilicet Wandali cum Mauris capti Roma totum Campaniæ tractum popularentur, Nolamque miseram in diruerent, Paulinus episcopus Nolane Ecclesie, vir sanctissimus et, sicuti scri-*

bit Gregorius, eloquentissimus, prophanaque eruditione imprimis doctus, nec prophetici spiritus expers, cum redimendis Christianis captivis censum omnem consumsisset, videretque viduam captivum filium efflictim lugentem et lamentantem, tanque immodicas lacrymas pietati admixtas, multo magis pius ipse ferre non posset, cum vidua in Africam, ubi captivus erat filius, trajecit, ibi vicarius filium redemptum filium matri reddidit. Paulinus vero, cum ejus sanctitas etiam barbarissimis esset hominibus venerabilis, jussus est in patriam cum suis omnibus civibus dono acceptis redire. Illud etiam illeculo minime prætereundum est; quod quidam hunc Nolanum episcopum alium a Pontio Paulino autumant viro Prætorio, qui tres libros Suetonii de Regibus tanta elegantia in epitomen redegit, ut teste Ausonio, solus videatur assecutus quod contra naturam est brevitas ut obscura non esset; seducti, ni fallor, quod hic noster Paulinus ab alio vitæ professione et scribendi stylo aliquantulum distulerit. Verum hoc τῆ πάσῃ ἰδέῃ ἀπαμειβόμενον juxta proverbium paucis explicabo. Claris siquidem Paulinus ortus natalibus, et splendida in re educatus, miroque ingenio præditus cultioribus litteris operam dedit **121** sub Decio Ausonio Burdegalensi poeta amantissimo, quocum aut uva, aut vicissim, summos honores Romæ gessit, ut liquet ex his ad eundem Ausonii versibus :

Quamquam et Pastorum titulo prior, et tua Romæ
Præcessit nostrum sella curulis ebur.

Idem

Paulinum Ausoniumque viros, quos sacra Quirini
Purpura et auratus trabæ velavit amictus.

Factus autem inspirante Deo Christianus, Ambrosio et Augustino usus est præceptoribus, a quibus ne generis aut honoris splendore a Christiana modestia averteretur, missus Barcinonem sacris est initiatus. Proditum est illum post conversionem omnem mundi pompam rejecisse, venamque fluentem ac pene lascivientem gravem et stabilem fecisse: gentiles poetas non modò non legisse, sed ne nominare quidem solitum. Unde de seipso ad eundem Ausonium canit :

Quid abdicatas in meam curam pater
Redire Musas præcipis?
Negant Camoenis, nec patent Apollini
Dicata Christo pectora.

Hunc sane virum cum eruditi quique multus in locis vel scribarum vel typographorum oscitantia depravatam dolerent; operæ pretium me facturum existimavi, si studio et labore ita castigatum, ut jam commodius legi et rectius intelligi possit, in publicum proferrem.

GREGORIUS FABRIUS DE S. PAULINO NOLANO.

(Ex tomò i Orthodoxographorum, Basilæe an. 1559, pag. 75.)

Pontius ^a Eutropius Paulinus, natione Burdegalensis, patre senatore natus: patrimonium Fundis in Campania amplum possedit, sed id pro Christo negligens paupertatem divitiis potiore duxit. Fratres

^a Meropius.

A nabit claros homines, uxorem Therasiam valde nobilem, amicos et propinquos bonos ac magnos. In Tarraconensi provincia Hispaniæ a Lampio episcopo Barcinonensi sacros ordines accepit. Initio numeris sui agrotantem episcopi Campaniæ fere omnes, sed et nonnulli ex Africa, enim inviserant observantiæ causa. Nolæ presbyter fuit duorum episcoporum Maximi et Quinti, quibus tandem consensu illius Ecclesiæ et summorum hominum successit. Nolanam et Fundanam basilicas extruxit, easque non tam ornavit structuris, quam ingenio: nam varias locis singulis inscriptiones addidit. Ipse domunculam humilem possedit juxta divi Felicis templum, in qua fuit elevatum suspensumque a terra cœnaculum, et propinqua porticus, prope quam cellule hospitibus destinatae erant. Non autem se saginavit optima siligine, aut panibus Picentibus, ut olim Romæ sacerdotes Vestæ: neque artagines aut phasianos sibi curavit apponi, ut ibidem sacerdotes Cyboles: sed moderati seculi moribus vixit parca et tenuiter, usus victu paupere et parabili, nempe pulvis non e siligine, sed e farina et multo coctis in oleo modico et aqua copiosa: fabam item intrivit panicio: unde idem Marracinum monachum epulonem detestatur. Calices fuerunt rari et minuti, quos poculorum stillicidia ipse nominat: ejus frugalitatis testes adducit hospites suos ^b sacerdotes optimos Vietorem et Cardanatem. Inter munera quæ collegis episcopis **122** externis misit, fuerunt lignea aut stictilia pocula, et imprimis panis Nolanus, qui, ut scribit Leo Ambrosius, laudatissimus fuit, et pulpa, candore, sapore, lenitate antecellens. Poscit quodam in loco vinum vetus Narbonense a Sulpicio suo, sacerdotè Primuliacensi, quod non cullulis hantit, aut elephantibus, notis olim sacerdotum poculis, sed caliculis, aut cratere, aut gutto. Corpore non valido fuit, et valetudine adversa sæpe laboravit; nec solum domi, sed etiam in peregrinationibus. In scriptis suis reprehendit philosophos fati et fortunæ defensores, ut in epistola ad Jovium: item monachos vagos, qui non minus rubent arnilausa, ut ipse vocat, veste sua, quam facie ebria, ut in epistola 7 ad Severum. In religione fuit constans, et pro ea sustinuit certamina gravia. (^c Ab Arianis actus in exilium quod illorum *ἑμοιοῦσιον* improbavit, pie sentientium *ἑμοιοῦσιον* defendit. In carcerem conjectus, angeli Dei beneficio se servatum ipse de se scribit. Gothicis temporibus ut videtur filium redimeret se vendi passus est, et admiratione virtutis ab hoste immani dñmissus.) Anastasius pontifex Romanus Campaniæ episcopi eum suis litteris commendavit. Scripsit Natales divi Felicis librorum decem, Carmen panegyricum de Obitu Celsi. Item ad Cytherium, et Nicetam, et epistolarum libros quinque. Item Theodosio imperatori Panegyricum. Historica etiam tractat argumenta in epistolis, de Melania ad Severum, de Valgii naufragio ad Macarium, in quibus

^b Non erant sacerdotes.

^c Hæc non constant.

puavitudinem narrantis admodum delectat. Venit ad senectutem grandem, mortuus, imperante Marciano, circa annum 458.

ELIAS VINETOS, IN NOTIS AD AUSONII OPERA DE S. PAULINO.

(Ex edit. Burdigal. an. 1573.)

Consul Romanus ante Ausonium fuit, ut cognoscas ex epistola 20 Ausonii, hoc est ante annum Christi 382; sed extraordinarius, ut dicemus, eumque magistratum Ausonii opera videtur adeptus... Ubi sit mortuus nescio, nisi forte Nola suae, unde Romam translatum corpus ejus, et in sede Bartholomæi collocatum scribit Raphael Volaterranus.

ANDREAS SCHOTTUS DE VITA B. PAULINI.

(Ex tomo V Bibliothecæ Patrum, ed. Ceteri, an. 1618.)

Paulini parens eos. Romæ cum Juliano, opinor, fuit anno U. C. cdlxxvii, Christi 525, quo anno Nicæna synodus prima 518 Patrum haberi coepit, ut in Fastis Onuphrius docet. Paulinus vero filius natus est Constantio Aug. ix. Gallo et Juliano Cæs. ii cons. anno Christi 357, vel, ut Victor Giselinus in prolegom. Severi Sulpicii numerat, anno Christi 348, quo et Prudentius poeta sacer sit natus, et decimo post anno Severus Sulpicius; Urbis conditæ mex. cum Ariminensis et Seleuciana sit habita synodus. Natus itaque Paulinus consulari familia Ebronagi urbe non longe dissita a Tarbellorum finibus, et Burdigala seu potius Garonna flumine, qua ille a Tarbellis venientes proxime Burdigalam ducit, quo in loco prædia a majoribus relicta, Lucaniaeo Ausonii non inuenerat possessit : et Ausonio us præceptore una cum fratribus educatus est : neque **123** dubito quin ibidem maximam ætatis partem habitavit, donec mutato vitæ instituto in Hispaniam se ad Lampium contulit ac commigravit. Hic igitur Paulinus cum tota epist. 5 gratulari sibi non desinit amicitiam a primis annis cum Severo suavissime cultam, eamque ipsam deinde ex seculari in spiritalem commutatam, planissime iisdem verbis innuit Sulpicium eo tempore non longe admodum ab Ebronago vixisse, in solo ut verisimile est patrio : id vero vel Tolosam fuisse, vel locum Tolosæ vicinum non difficilis est conjectura, partim ex epistola Paulini 11 et 12 (nunc 31 et 32), quæ secundæ Severi basilicæ apud Primuliacum Paulini conditæ mentionem faciunt, partim ex 3 epistola ad Bassulam socram. Consulem juvenem etiamnum, sed ut puto extraordinarium, factum scribit Ausonius epist. 20. Nomen enim in consularibus Fastis non reperias. Baronius conjicit ex B. Hieronymi Chronico anno Christi 375 consulem fuisse. At vix annos 25 natus fuisset. Ausonium quarto post anno eos. factum una cum Olybrio reperio in Baronio, anno Christi 379. Stylum Christianis jam sacris initiatus et rite baptizatus mutavit, verborum jam lenocinia fugiens : et sacras litteras pietatemque adamasse piæ ipsius ad Severum Sulpicium, aliosque, epistolæ missæ declarant, clarumque epist. 6 (nunc 4) ad Severum, in

A fine. Quin et Ausonio ad poeticum serio revocanti sic respondet : *Quid abdicatas, etc.*

Ausonius illi, ut Virgilii quondam lectori et imitatori, sed ut pio repudianti zelo ducto inscripsit Centonem nuptialem e Marone. Fuit autem, Severi Sulpicii exemplo (qui uxore mortua seculo renuntiarat, seque S. Martino adjuverat), a Delphino Burdegalensi episcopo baptizatus. Conjux illi Therasia pia matrona, qua assentiente Paulinus venditis plurimis prædiis, ut fundis, quod scribit epist. 11 (nunc 31) seculum relinquere statuit. De quo Ambrosius lib. vi epist., et Augustinus de Civitate cap. 10. Severus in Vita S. Martini. Viennam Galliarum primum profectus, B. Martinum cura Sulpicio invisit, ibi ex oculis laborans a Martino curatur, et cum Victicio, qui postea Rotomag. episcopus fuit, amicitiam contraxit. Hinc Mediolanum profectus, ubi B. Ambrosio familiariter est usus. Romæ etiam vixit : tunc et Nolam secessit, ut Ambrosius epist. ad Sabium lib. vi meminit, et ipse Paulinus Natali 2 in sanctum Felicem : Dehinc in Hispaniam iter instituit. Peragrata deinceps Hispania Complutum venit, ibique ex Therasia uxore primogenitum diu desideratum mors sustulit. At octavo die mortuo infante, ibidem ad martyres sepelitur. Prudentio etiam Cesaraugustano tunc innotuisse putant. Barcinone presbyter a Lampio episcopo ordinatur, ea tamen lege ne ulli Ecclesiæ alligaretur, ut epist. ad Severum 6 ostendit. Ausonius jam in Gallias retrahere desiderium ejus non ferens, satagebat epistolis datis **21**, **23**, **24** et **25**, accusans tamquam uxori nimis deditum, quam Tanaquilem appellat. Respondit ille pervenuste :

Nec Tanaquil mihi, sed Lucretia conjux.

Ea tempestate Maximus tyrannus Gratianum occidit, hunc Theodosius superavit. Cui victori Panegyricum Paulinus ad Eudalechium scripsit, sed intercidit. Fama jam Paulinus toto orbe celebratus, absens reventiatur Nolans episcopus Christi anno c 393 ætatis suæ 38. Nole Natale. S. Felicis pertexuit a secundo **124** usque ad decimum. Primum enim in Hispania inchoerat : unde in Italiam trajecit, et Natalem 8 condens carmine, anno opinor Christi 402, quo Gothi et Alani Hispaniam occuparant. Hosce natales versibus piè conscriptos prosa vertisse Beda venerabilis memoratur. Sub Innocentio, papa anno Domini 404 creato, Pelagii dogma exoritur anno 413, cujus et suspectam iusimularant Paulinum æmuli, sed recte sensisse vel unus hic locus in Natali 10 probare videatur.

Contingentemque Deo contregnaturus honorem
Accipiet Christo similibus, sed munere Christi.

Et epist. ad Severum 2, itemque 11.

De Paulino autem se vicarium dante pro redemptione filii viduæ, quia controversi video disputantem susdeo legas Baronium ad annum Christi 431, quo etiam reducem ex Africa extinctum plerique opinantur.

^a Obiit anno 451.

^b Non aberat Nola.

^c Id non constat.

Nunc de Severo Sulpicio, ad quem pleræque Paulini epistolæ sunt, pauca dicamus.

Fiures fuisse Sulpicios ut et Paulinos ex annalibus notum : anne de Paulini familiari agamus. Errant enim qui hunc Bituricensem episcopum fuisse opinantur, vixitque ad annum Domini 587. Sed Paulini familiaris hic presbyter fuit Primuliacensis (non autem episcopus) et S. Martini discipulus, cujus etiam Vitam elegantissime descripsit, et circa annum Christi 400 floruit. Primuliaci basilicam extruxit, ut epist. 12 refert Paulinus. Cetera ex Gennadio colligas, et Victore Giselino prolegomenis ad Severi Sulpicii opera, et denique ex Baronio Ecclesiast. Annal. tom. V.

CASPAR BARTHUS, ADVERSAR. COMMENTAR. LIB. XIII, CAP. 14.

(Ex edit. Francofurt. an. 1648.)

Christianorum litteris poeticis clarorum neminem Paulino præponere possis. Profunda eruditio secularium litterarum phrasin ipsi fecit, quam divinis mysteriis sine furo tractandis egregie et amabiliter miscet. Quod si ipsos Dei præcones apostolos Latinis numeris laudes Domini pangere voluisse diceres, talibus utique usuros fuisse confiteris. Dici non potest quam contentim vulgo tam divina opera habeantur; quotus eam quisque et vel eruditorum nihil non pervagantium alioquin, qui horum bis aut ter meminerit? Unde longe etiam majorem illustrant diligentiam requirunt, quam putatum hactenus est. Dedimus nos his libellis specimina aliquot; dabimus et hoc capite ad Panegyricum Celsi, suavi, docto, numeroso carmine summa mysteria Christianæ religionis contingentem.

JO. FREDERICUS GRONOVIVS LIB. OBSERVAT. IN SCRIPTORIBUS ECCLES., CAP. 10.

Nola habet serioreni quidem, sed et sanctiorem Virgilio, officii sui testem, quem vivum habuit et sacerorum magistrum, et adis sacræ molitorem. Magna sedis adamatæ monumenta : quid, quas inde ad letissimos viros feminasque piæ facultatæ et officii plenas dedit epistolas? quid, quibus illum recessum et Natales Domini sui Felicis dedicavit, ingentis spiritus carmina? Illud meritum loci est : his ubique terrarum noscitur, legitur, videtur.

125 CARBINIVS VERRONIUS, IN PLESS. ET DE MUSSA FOL. 405. DE S. PAULINO.

Ces délices de l'ancienne piété chrétienne; cet excellent et religieux esprit, tant chéri et célébré par S. Ambroise, par S. Jérôme et par le plus florissant siècle de l'Église; ce rejeton et diminutif de S. Paul ce second vaisseau d'élection, dont S. Augustin (Ep. 34) nomme *la poitrine, l'oracle du Seigneur*; que S. Grégoire (Lib. III *Dial.*, cap. 1) appelle *homme*

A de Dieu, que Gennadius (Lib. de *Scriptor. ecclesiastic.*) témoigne avoir été illustre non-seulement en doctrine et sainteté de vie, mais aussi en puissance sur les diables; et duquel les Centuriateurs d'Allemagne (Cent. 5, c. 10) mêmes sont contraints de prononcer : *Scriptura ejus hominibus piis et doctis vehementer probata sunt.*

PHILIPPUS LABBEUS, DE SCRIPTORIBUS ECCLESIASTICIS TOM. II.

PAULINUS, Nolanus episcopus, quem integra appellatione dictum fuisse voluit Meropium (Eutropium alii aut Neropium) Pentium Anicium Paulinum, natus in Aquitania secunda circa annum Christi 353, aut Burdigalæ, aut non proci ab ipsa in oppido Ebro-mago, inter Burgum et Blavian, discipulus Ausonii poetæ. consulatum Romæ gessisse dicitur anno 375. Tum baptizatus Burdigalæ a sancto Delphino urbis illius episcopo, secessit cum Therasia conjugè sanctissima in deserta Pyrenæorum montium et Barcinonenses campos : deinde presbyter ab Eulampio [ège Lampio] Barcinonensi præsule ordinatus 126 ipso Natali Christi Domini, seu, ut loquitur epist. 6 ad Severum, *die quo Deus nasci carne dignatus est*, exeunte anno Christi 395, ea tamen lege, ut nulli manciparetur Ecclesiæ. Quare Hispania relicta Italiam petiit, ac Mediolano, ubi a sancto Ambrosio benignissime exceptus Romam ingressus est Siricio Romano pontifice, unde paulo post Nolam venit ad optatum Ecclesiæ sancti Felicis portum, in cujus honorem plurimos versus fudit. Quo anno factus sit Nolæ episcopus non constat, quæ ductus sit in Africam, et ad quem Wandalarum principem. Hoc certum, inde reversum Nolæ obusse ætatis anno 78, Christi 451 die 22 Junii. De eo SS. Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, atque Gregorius, Ausonius, Severus Sulpicius, Eucherius, Prosper, Idatius, Cassiodorus; Gennadius cap. 48 Catalogi, Sigebertus cap. 14, qui duo asserit, quorum saltem alterum falsum est, nimirum ad sanctum Augustinum scripsisse Vitam sancti Ambrosii Mediolanensis episcopi. Quod vero addit de Vita sancti Felicis Nolani versifice scripta, id de Natalibus accipi potest; Honorius Augustodunensis, et alii; quique ei morientis adfuit Uranius, licet non tam Vitam ille scripserit, quam felicem ad superos transitum.

ISIDORUS HISPAL., LIB. DE SCRIPTORIBUS ECCLESIASTICIS CAP. 4.

Obitum Paulini Uranius edidit.

FRANCIUS PRESBYTER, EPIST. AD PACATEM DE OBITU S. PAULINI EPISCOPI NOLANI.

(Hanc epistolam Uranii edidimus Patrologiæ nostræ tomo LIII, col. 859, ubi videsis.)

OPERUM ^(*) SANCTI PAULINI

PARS PRIOR.

EPISTOLÆ.

EPISTOLA ** PRIMA.

1 Paulinus Sulpicium Severum Primiaticensem in Aequitania presbyterum hortatur ne ob pravorum hominum obtreactionem institutum perfectionis dimittat; et illum ad se invitans, quomodo ipse Barcinone in Hispania repentina vi multitudinis correptus presbyteratu initiatus sit invitus, exponit, majestatem simul maneris illius magnifice describens.

PAULINUS SERVUS Christi Jesu (V. not. I), SEVERO carissimo fratri secundum communem fidem in Deo Patre, et Christo Jesu salutari nostro, salutem.

Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel et favum ori meo ^a. Sensi plane quasi delibatus melle sermonis tui præcordiis sanctæ Scripturæ fidem, qua dictum est: *Impinguant ossa sermones boni* ^b; non utique hæc ossa quorum structura nos in corporis habilitate compaginat, sed quibus interioris hominis firmitas continetur; spem selicet, et fidem ^c, et caritatem; quæ sunt et viscera ² misericordiæ, et ossa patientiæ, et totius membra virtutis. Hæc tu ossa, et membra, et viscera, sanctis et spei, et fidei, et caritatis alloquiis opimasti, quibus et fidei tuæ spem in Domino intentam et spei fidem in Domino ³ constantem, et plenitudinem caritatis in Christo, sicut ipsius erga nos Dei dilectionem manere docuisti, cum sollicito et optanti mihi, neque aliter de te, immo de Deo credenti, qui et in infirmis virtutem suam operatur ac perficit, in dicasti augmentum patrimonii in celestibus, quod salubriter presentium onerum deloctione fecisti, fragi-

lis substantiæ ³ pretio cælum Christumque mercatus, vere intelligens super eacuum et pauperem ^e, quem in Christo esse, et in quo Christum, ut ipse docuit, legi, pasci, fenerari credidisti.

2 Sit hic odor mortis in mortem iis qui pereunt ^d, quibus caro et crux Dei vivi stultitia vel scandalum est ^f; quia ipsis caro et sanguis, cui serviunt, Christum Jesum Dei esse Filium non revelat ^f; nobis autem carnis et mortis divinæ fides odor vite efficiatur ad vitam. Nec moveantur, frater dilectissime, pedes nostri a viis Domini ^g, et tramite itineris angusti ^h, si nos interdum profana vel stulta quorundam secularium verba circumlatent: instructi enim satis per sacras Litteras et de ipsis et de nobis sumus. De his enita beatus Apostolus nobis ait, quia *in hoc laboramus, et maledicimur, quoniam speramus in Deum vivum, qui est solus omnium hominum, maxime ³ fidelium* ⁱ: qui istorum quibus rationem vis reddere, etiam suo ² in Evangelii ore, et venena in colloquiis, et merita prædixit in pœnis: *Væ iis ^h qui scandalizaverint unum ex modicis istis in me credentibus! Expedi homini illi ut suspendatur mola asinaria collo ejus, et præcipitetur in profundum maris* ⁱ. Nobis vero ait: *Beati estis cum vobis maledicent homines, et reprobrabant nomen meum tanquam malum; gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis* ^k. Hæc, mi frater, Domini verba retinentes et in nostram fidem confirmam cum noscra conferamus.

(*) **MONITUM EDITORIS.** De nostræ Paulini operum editionis dispositione atque habitu typographico nonnulla præfari operæ pretium est, ut in hæc referenda fidelissimam Muratorianæ quisque sibi veluti suscitare possit imaginem, cum noverit in quibus illustrissimam Viri vestigiis hæserimus, in quibus alium interioris ordinem, maximæ lectorum utilitati necnon commoditati consulentes. Quæ ergo sequuntur diligentissime advertenda sunt.

In editione Muratoriana quatuor adnotationum series habentur, nempe ¹ *Citationes variantesque* ad utramque paginam oram e regione textus continenter descriptæ: quarum aliæ, sed perpaucæ, asteriscis signantur; aliæ, litterulis distinctæ, penâ infinite numero sunt. ² *Notæ variantesque textui subjacentes.* ³ *Notæ et observationes variorum* a eadem operum in unum corpus digestæ. ⁴ *Variantes lectioes cœtes, et editis codd.*, quæ inter indices et notas apra laudatas locum obtinere. Age nunc illam ordinatio-

Lectorem igitur semel monitum volumus: ¹ Quod quid ad primam adnotationum seriem pertinet, partim in textu inter uncinos, partim sub textum cum litterulis, ut vocant, *superioribus*, vel asteriscis præfixis a nobis fuisse exscriptum; ² notas secundæ seriei textui pariter suppositas, litteris intra parentheses incisis præsignari; ³ *Notas et observationes variorum* eandem apud nos quam apud Muratorium ad calcem operum sedem occupare; ⁴ Ultimam seriem, ad quam cœteris superioribus lector revocatur, ita a nobis paritatem fuisse, ut variantes quæ ad epistolæ eam geminas tum dubias pertinent ad utrumque calcem exscriptæ sint. Similis in variantibus poematum disponendis ordo servatus est.

^a Psal. cxviii, 103. ^b Prov. xv, 30. ^c Psal. xl, 2; Matth. xxv, 40. ^d II Cor. ii, 16. ^e I Cor. i, 25. ^f Matth. xvi, 17. ^g Psal. xvi, 5. ^h Matth. vii, 14. ⁱ I Tim. iv, 10. ^j Matth. xviii, 6; Luc. xvi, 2. ^k Matth. v, 11.

** Alias 6; quæ autem I editi, hunc 3. Scripta incunte anno 394 in exordio presbyteratus, paulo ante Pascha.

memur, et opprobria vel odia infidelium negligamus: *In tenebris enim ambulant* ^a, quia (a) *sol justitiæ non ortus est eis* ^b. *Venenum aspidum est sub tablis eorum* ^c, quod inficit mentem, et animam interficit, si receptum auribus in corda pervaserit. *Cor eorum, inquit Scriptura divina, canum est, et sepulcrum patens est guttur eorum* ^d. Caveamus a fermento eorum, ne totam massam corrumpat ^e. Scriptum est enim: *Non habitabit juxta te malignus* ^f. Et iterum: *Cum sancto sanctus eris, et cum perverso perverteris* ^g. Et: *Discedat ab iniquitate qui nominat nomen Domini* ^h. *Obstrue, frater, et septi aures tuas spinis* ⁱ ad verba eorum, quæ sunt spinæ et sagittæ zabuli, qui in eorum præcordiis latens insidiatur in occulto ut rapiat pauperem ^j Christi, et venetur animam Christiani. Sed *in caput eorum, sicut scriptum est, iniquitas ipsorum convertetur, et incidet* ^k in foveam quam operantur ^l.

3. Tu autem, homo Dei, fuge ab istis ¹; neque ut sapientioribus rationem reddere labores, cum scias penes te principium esse ² sapientiæ, qui times Dominum ^m. Si stultum putant esse quod gerimus, gratulare conscius tibi quia opus Dei et præceptum Christi geris; et reminiscere quoniam *stulta mundi elegit Deus, ut confundat sapientia* ⁿ: et quoniam *quod stultum est Dei, sapientius est hominibus* ^o. Talibus autem velle purgari, idem est quod posse Christum ipsum negare, qui erubescens nomen suum coram hoc mundo, erubescet invicem coram Patre confiteri suos ^p.

4. Tu igitur qui laboras, ut scribis, rationem pro meo ac tuo facto reddere, quid facies, si non persuaseris hominibus non ad ædificationem suam, sed ad destructionem tuam tecum de opere Dei disputantibus? Jam erubescas, jamque pallescis, ut causæ peioris assertor; et motus gradu ^q titubabis in via Domini, et de colo in terram relaberis, si quæ ædificas destruis. Multum interest, quinam (b) isti sint quibus ratio reddenda sit. Si discendi studio venit, et ignorantiam confitetur; sparge in eum semen fidei, et præceptum pande divinum. Si capit verbum, *lucratu* ^r es Ecclesie fratrem ^s, et ovem Christo. Si vero non erit purum boni seminis germen, et a nocturno parifamilias ecclesiæ inimico zizania interserente frumentis ^t, nocens gramen et infelix seges a frugibus bonis messis tempore segreganda; nec horreis debita, sed caminis, pabulo ignis æterni arsura materies, tuis interim crescit incendiis. refuge, et repelle collo-

quo tuo atque conspectu: ut si tua fide sanari non potest, te sua infidelitate non vulneret.

5. Sit licet frater et amicus junctor tibi dextera tua, et carior lumine: si alienus est et inimicus in Christo, *sit tibi ut extraneus et ut publicanus* ^u. (c) Abscidatur ut inutilis dextera a corpore tuo ^v, qui tibi in Christi corpore non coheret; et ut nocens oculus eruator, qui corpus tuum totum sua macula vel cæcitate contenebrat. *Molius est enim unum membrum perire pro totius corporis salute, quam unius membri vitiosi amore, totum corpus*, ut ait Dominus, *ire in gehennam* ^w. Nec metueda est offensio talium, quæ quidem et optanda nobis est, quoniam de horum ^x opprobriis atque maledictis nascitur illa merces, quam copiosam Deus ^y promisit in caelis ^z. *Non est, inquit, discipulus supra magistrum, nec servus supra dominum suum* ¹. Et, *si patrem familias Beelzebub (d) vocaverint, quanto magis domesticas ejus* ²? Si Dominum et ³ Deum, quem sequimur, amaverunt, et nos amabunt; si illum persecuti sunt, et nos persequentur. Quo ⁴ nobis (e) gratiam mundi, quæ est odium Christi? Si de mundo, inquit, essetis, amaret mundus quod esset suum ⁵.

6. Tu ergo, qui rationem quæris reddere hominibus, et his infidelibus, vide quid desideres; gratiam sine dubio hominum, id est mundi, cui placere non potes, nisi Christo malueris displicere. Si enim, inquit (f) Apostolus, *hominibus placere, Christi servus non essem* ^{6a}. Displiceamus ergo his, et gratulemur iisdem non displicere, quibus et Deus displicet. C Non enim nostrum, ut scis, sed Domini nostri ^{6b} Jesu Christi, id est omnipotentis Dei opus in nobis lacescunt; quem in suis actibus spernunt, in nostris operibus oderunt, sero dicturi: *Domine, quando te vidimus nudum, et non vestivimus? esurientem, et non cibavimus? infirmum, et non visitavimus* ^{6c}? Et tunc audituri: *Ita iniquum æternum, quem præparavit Deus patri vestro et angelis ejus* ^{6d}; quoniam quæ indigentibus non faciunt, Christo negant; qui *cum dives esset, pauper factus est, ut nos sua paupertate ditaret* ^{6e}.

7. Fruantur interim voluptatibus, dignitatibus, opibus suis, si tamen eorum sunt ^{6f}, quas istæ habere malunt ubi esse desinimus, quam illic ubi esse persistimus. Sibi habeant sapientiam, sibi felicitatem suam: nobis inopiam nostram, ut putant, et stultitiam nostram relinquunt. De ipsius etiam, quem, etsi nomine confitentur, tamen actu negant, habentes

^a Psal. lxxxi. 5. ^b Sap. v, 6; Mal. iv, 2. ^c Psal. xiii, 5, et cxxxix, 4. ^d Psal. v, 10, et xiii, 5. ^e Galat. v, ix; I Cor. v, 6. ^f Psal. v, 6. ^g Psal. xvii, 26. ^h II Tim. ii, 19. ⁱ Eccl. xxviii, 28. ^j Psal. ix, 9, sec. LXX juxta Hebræos x, 9. ^k Psal. vii, 16 et 17. ^l I Tim. vi, 41. ^m Psal. cx, 10; Prov. i, 7, et ix, 10. ⁿ I Cor. i, 27. ^o Ibid., 25. ^p Matth. x, 55; Luc. ix, 26; Marc. viii, 58. ^q Matth. xviii, 15. ^r Matth. xiii, 25. ^s Matth. xviii, 17. ^t Ibid. 8. ^u Matth. v, 29, 30. ^v Matth. v, 12; Luc. vi, 25. ^w Matth. x, 24; Johan. xiii, 16. ^x Matth. x, 25. ^y Johan. xv, 19. ^z Gal. i, 10. ¹ Matth. xxv, 44, et ex v. 57 et 58. ² Ibid. 41. ³ II Cor. viii, 9. ⁴ Sap. ii, 6.

(a) Ita in multis Fbris legi asserit Nobilius in scholiis ad versionem XX. Sic legitur apud Augustinum in Speculo de lib. Malachie. In Vulgata, *sol intelligentiæ*.

(b) Ed. Schot., iste sit cui. Quæ lectio concinnior videtur.

(c) Ita mss. codices et edd. Rosv. Alii edd. Abscin-

dat. Vide annotationem nostram ad epist. 23, n. 12, et epist. 11, n. 7.

(d) Sic mss. codices Rog. et Vien. Editi, *vocaverunt*. (e), Ms. codex Vien., *gratia*.

(f) Apostolus. Hanc vocem, quæ maxime desiderabatur, ex ms. Viennensi codice supplivimus.

speciem pietatis, virtutem ejus abnegantes ^c; de ipsius, inquam, Dei nostri verbis prudentiam sibi, si placet, arrogant, et stultitiam nobis exprobreant. Ait enim Dominus: *Filii hujus seculi sapientiores sunt filii lucis* ^b; sed adjecit: *In hac generatione. Sint prudentiores, dum non sint filii lucis. Sint in hac sua* ¹⁹ *generatione sapientes, dum in illa regeneratione nostra inveniuntur excordes. Sint nunc beati vel magis fortunati, per omnia prospera, (a) blandiente seculo, defluentes; mollibus vestiuntur, in domibus regum sint* ^c; dum in laboribus hominum non sint, et cum hominibus non flagellantur ^d. Sint divites seculo, quia sunt egentes Dei; de quibus scriptum est: *Divites egerunt et esurierunt* ^e; sicut de nobis illico subjectum: *Inquirentes autem Dominum non (b) deficientur omni bono* ^f.

8. Utinam, mi frater, digni habeamur qui maledicamur, et notemur, et conteramur, atque etiam interficiamur in nomine Jesu Christi ^g, dum non ipse occidatur Christus in nobis. Tum demum *super aspitem et basiliscum ambularem, et conculcarem caput draconis* ^h (V. not. 59) antiqui. Sed adhuc amico, quod pejus est, seculo solvitur, et in Christo deliciamur: **6** laudari tantum in nomine ipsius amantes, contristari et tribulari, quod est utilius, recusantes. Memento granum sinapis, de quo semine sumus, si conferatur, accendi magis, et tunc demum in vinum suam excitari. Quamobrem debemus quasi nature nostrae in hoc respondere, ut adversis sermonibus contriti, inardescamus ad fidem: et eos ipsos, qui nos ut minimos hominum, scilicet quasi *granum sinapis, quod minimum est seminum* ⁱ, frangere conantur, (c) uramus. Si vero ii qui deforis sunt, rationem a te sancti operis inquirent, et venenatas de corde viperino linguas in cor tuum vibrant: *noli dare sanctum canibus, et margaritas tuas non projicias ante porcos* ^l. *Quae enim pars fidelis cum infidelis? quae societas luci ad tenebras? quae conventio Christi ad Belial* ^k?

9. Tu vero miles Christi armatus ab Apostolo *galea salutis, et lorica justitiae, et scuto fidei, et gladio veritatis, et virtute Spiritus sancti* ¹, sta in armis celestibus constans, et tela inimici candentia fonte sapientiae et flumine aequae in te viventis exstingue. *Depositum custodi, fidem serva, justitiam sectare, caritatem Christi teae, patientiam aemulare, exerce te ipsam ad pietatem quae ad omnia utilis est: sobrius*

A esto, in omnibus labora, certamen bonum certa ¹², *cursum consumma, ut apprehendas, in quo apprehensus es: de cetero reponetur tibi corona justitiae, quam reddet Dominus in illa die justus Judex iis qui diligant adventum ejus. Eos autem devita* ¹³ *qui suam doctrinam non sustinent, voluptatum amatores magis quam Dei* ^m, in pejus semper proficientes; seducetes et seductos; homines mente corruptos, et a veritate alienos, et ob hoc ipsum traditos in concupiscentias cordis sui, ¹² in laqueum et desideria multa, quae a fide naufragos mergunt in interitum et perditionem ⁿ: quia creaturam praetulerunt Creatori ^o, id est, *simulacra gentium, aurum et argentum pro Deo catius habentes, servantes animas suas in hoc mundo, perdentes in Christo* ^q: *Discede ab injusti* ^r, et *prophanas vocum novitates devita*, ne circa quaestiones aniles et vanas, aut impias ¹⁶ verborum contentiones, iucipias agrotare, et pericliteris a falsis fratribus, aut a perditis reprobatisque sapientibus ^s; et omnes ¹⁷ qui videbunt, insultante (V. not. 2) zabulo, dicant: *Hic homo capis aedificare, et non potuit consummare* ^t. Quod absit a nobis, qui non nostris operibus aut viribus, sed divina virtute et misericordia freti, opus perfectionis arripere ausi sumus. Potens est ipse, qui est omnipotens, perficere in nobis opus perfectionis suae, et quod fundare jam ac primis machinis erigere dignatus est, suis struere **7** mensuris, et consummare fastigio: quia ipse turbatis ad ¹⁸ operis istius molera etiam apostolis suis dignatus est dicere apud homines. **C** impossibile hoc esse. sed non apud Deum, in quo credentibus nihil impossibile est ^u.

10. Verum, ut invicem in verbis Domini consolemur, et operibus proficiamus, *exi de terra (d) tua et de cognatione tua* ^v, ut Abrahami fideli imitatus excessu ¹⁹, beato Abrahami simi dignus sis ^x. Festina venire ad nos, in commune compendium accepturus et daturus fidei supplementa. Hoc enim acceptum coram Deo: quia et (e) *frater fratrem adjuvans exultabitur* ^y. Nos modo in Barcinonensi, ut ante scripseram (*Excidit haec epistola*), civitate consistimus. Post illas litteras quibus rescripsisti, die Domini, quo nasci carne dignatus est, repentina, ut ipse testis est, vi multitudinis (V. ep. 2, n. 2, et ep. 5, n. 4), sed credo ipsius ordinatione, correptus, et presbyteratu initiatus sum, fateor, invitus, non fastidio loci (nam testor ipsum, quia et ab aeditui nomine et officio

^a Tit. 1, 16; II Tim. iii, 5. ^b Luc. xvi, 8. ^c Matth. xi, 8; Luc. vii, 25. ^d Psal. lxxii, 5. ^e Psal. xxxiii, 11. ^f Sec. Psal. Rom. ^g Act. v, 41. ^h Psal. xc, 15. ⁱ Matth. xiii, 31; Marc. iv, 31; Luc. xiii, 19. ^j Matth. vii, 6. ^k II Cor. vi, 14. ^l Eph. vi, 14; I Thes. v, 8; Rom. xv, 15. ^m I Tim. vi, 20; II Tim. 1, 14; ibid., n. 22; I Tim. iv, 8; II Tim. iv, 5; ibid., 8; ibid., m. 4. ⁿ I Tim. vi, 9. ^o Rom. 1, 25. ^p Psal. cxiii, 4. ^q Johan. xii, 25. ^r I Tim. vi, 11. ^s II Tim. ii, 25. ^t I Tim. i, 4, et iv. 7; Tit. iii, 9. ^u Luc. xiv, 30. ^v Matth. xix, 26. ^w Gen. xii, 1, sec. LXX; Act. vii, 5. ^x Luc. xvi, 22. ^y Prov. xvii, 19.

(a) Ms. Vien., *blandientis seculi*.

(b) Edit. Grin. et Psalterium Rom., *deficient*. In ceteris psalteriis. in Vulgata, in vers. Lat. LXX, et apud S. Augustinum, *minuuntur*.

(c) Ms. Vien. et edit. Grin., *curamus*.

(d) Sic mss. Reg. et Vien. *Abest tua* ab editis.

(e) Ita legit Paulinus noster in epist. 6, n. 3, ep. 3, n. 5, et ep. 40, n. 3, ac S. Cyprilianus lib. iv, epist. 2, circa med.

optavi sacram incipere servitute), sed ut alio de-
stinatus, alibi, ut scis mente compositus et fixus,
novum insperatunque placitum divine voluntatis ex-
pavi. Data igitur cervice in jugum Christi video ma-
jora me meritis et sensibus opera tractare: jamque
arcanis et penetralibus Dei summi receptum et in-
sertum communicare cœlestia, et Deo propius ad-
motum in spiritu ipso Christi et corpore et splen-
dore versari. Vix adhuc intellectum sacræ molis capio
mentis angustiis, et onus muneris mei conscius
infirmitatis horresco; sed is qui *supientiam parvulis
dedit, et ex ore infantium atque lactentium* ²⁰ *perficit
laudem sibi* ²¹, potens est in me etiam opus summi per-
ficere et minus ornare, ut se dignum faciat, quem
ab indigno vocavit. Scito tamen voti communis, eod-
em Domino prestante, salvam esse rationem: nam
ea conditione in Barcinonensi ²² Ecclesia consecrari
adductus sum, ut ipsi ecclesie non alligarer, in (V.
not. 3) sacerdotium tantum Domini, non etiam in
locum ecclesie dedicatus.

11. Veni igitur, si placet, ante Pascha, quod nobis
optatus est, ut sacras ferias me sacerdote concele-
bres: quod si jam ad itineris ingressum propitio
Deo vis occurrere, post Pascha in nomine Christi
proficiscere. Sed credimus in Domino nostro, quia
tibi in desiderium nostri flagrantius inspirabit, ne
ultra Pascha tempora ad nos tua proferre sustineas.
Iter quantum sit et puer unanimitalis tuæ renuntia-
bit, qui ad nos de (V. not. 4) Elusione (a), octava,
ut asseruit, luce pervenit: tam brevis enim et facilis
via est, **8** ut nec in Pyrenæo ardua sit, qui Narbo-
nensi ad Hispanias agger ²³, nomen magis quam ju-
gum horreatus, interjacet. Verum quid de spatio
agians ²⁴? si nos desideras, via brevis est; longa, si
negligis.

EPISTOLA * II.

Nuntiat Amundo presbytero, qui postea in Burdegalensi episcopatu successit S. Delphino, se invitum sacerdotem creatum: et sacerdotalis muneris partes perstringens, opem ejus et Delphini, per quos Deo natus erat, ad eas ceplendas implorat.

Domino fratri dilectissimo AMUNDO, PAULINUS.

Post tempus accipimus ¹ litteras dilectionis vestræ; sed quo diutius desiderate, hoc avidius a nobis susceptæ sunt: nam et *aqua frigida sitienti* dulcior, et *nuntius bonus de terra longinqua* ² jucundior est; ita et sermonis vestri suavitas impinguavit ossa nostra ³, et *animum esurientem satiavit bonis* ⁴. Quid nos talibus diavum reddemus eloquiis, ingenio te-

nuës, corde crassi, ore jejuni, et, sicut scriptum est, *ventres pigri* ⁵? Verum etsi omnibus rebus inferior, tamen caritas sola nos vobis prestat æquales. Dilectioni enim quam in nos habetis, pari mente certamus: quæ quidem visceribus nostris insita, et affixa præcordiis, et animæ ipsi permixta est spiritu Domini, *qui habitare facit unius moris in domo* ⁶, qui innumera credentium millia uno corde connectit, quia *unus omnia in omnibus* (b) *adimpletur* ⁷.

2. Nunc huic Domino placuit in vase fictili ponere thesaurum suum ⁸, (c) *qui me vocavit per gratiam suam* ⁹, *suscitans de terra inopem, et de stercore erigens pauperem, ut collocaret eum principibus populi sui* ¹⁰, et inter sacerdotes indueret salutare ¹¹: ut dum carro in odorem unguentorum ejus ¹², *serem* ¹³ gutta ejus unguenti quod descendit in barbam Aaron ¹⁴. In ejus domo domesticus fieri ¹⁵, et *benedicere Dominum de fontibus Israël* ¹⁶, cum pro meritorum meorum conscientia recusarem, vel potius non auderem recipere, *ego vermis, et non homo* ¹⁷; *vi subita* (V. ep. 1, n. 10), invitatus, quod fateor, adstrictus, et multitudine strangulante compulsus, quamvis cuperem calicem ipsum a me transire, tamen necesse habui dicere Domino: *Verum non, mea voluntas, sed tua fiat* ¹⁸; cum præsertim ipsum de se Dominum dixisse legerem: *Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare* ¹⁹. Præventi **9** igitur a Domino, et apprehensi ab eo quem necdum apprehendimus, deservimus altario ²⁰ Dei, et mensis salutaribus ministramus jam nomine officioque (V. not. 5) seniores, sensu autem adhuc parvuli, et sermone lactentes ²¹.

3. Quod ministerium ut bene ministrem, et gradum bonum mihi acquiram, et sciam qualiter oporteat me in domo Dei conversari, et tractare mysterium pietatis, tu Domine venerabilis, et frater, (d) et Domine in Christo nobis, ora Dominum in omni bono divitem ²² ut *abundemus fide, et sermone, et scientia, et omni sollicitudine, et* ²³ *insuper vestra in nos caritate, ut et in hoc gratia abundetis* ²⁴. Præterea ipse epistolis tuis nos sæpe instrue necessariis supplementis: *enu-tritus enim sermonibus fidei et bonæ doctrinæ, quam a puero in sacris Litteris subsecutus es* ²⁵, informa nos ad regulam directionis, pascet nos spiritali cibo ²⁶, id est verbo Dei, qui est verus et vivens panis ²⁷, et in quo magis quam in pane vivitur ²⁸; quoniam ipse est **D**esca justorum qui ex fide vivunt ²⁹. Nec hinc negligentior sis circa sollicitudinem institutionis mee, quod loco Ecclesie non tamen corpore separamur;

¹ Psal. xviii, 8, et viii, 5. ² Prov. xxv, 25. ³ Prov. xv, 50. ⁴ Psal. cvi, 9. ⁵ Tit. 1, 12. ⁶ Psal. lxxvii, 7. ⁷ Eph. 1, 23. ⁸ II Cor. iv, 7. ⁹ Gal. 1, 15. ¹⁰ Psal. cxii, 7. ¹¹ Psal. cxxvi, 16. ¹² Cant. 1, 5. ¹³ Ps. cxxxii, 2. ¹⁴ Eph. ii, 19. ¹⁵ Ps. lxxvii, 27. ¹⁶ Psal. xxi, 7. ¹⁷ Math. xxvi, 42; Mar. xiv, 56; Luc. xxii, 42. ¹⁸ Math. xv, 28. ¹⁹ I Cor. xiv, 20; I Tim. iii, 15. ²⁰ Rom. x, 12. ²¹ II Cor. viii, 7. ²² I Tim. v, 6. ²³ Deut. viii, 5. ²⁴ Math. iv, 4. ²⁵ Luc. iv, 4. ²⁶ Rom. 1, 17.

* Alias 25; quæ autem 2 erat, nunc 24. Scripta anno 594 in exordio presbyteratus, circiter Pascha.

(a) Ms. Vien., *Clusione*, mendose, pro *Elusione*, ut in Itinerario Burdegalensi.

(b) Ita Vulgate et mss. Reg. et Vien., a quibus abest particula *Ut* initio numeri sequentis. Edicod. d., *adimplet*; et cum. seq., *Ut nunc*.

(c) Sic mss. codices. Editi, *sanctum*,

(d) Ita mss. Reg. et Vien. et edit. Bad., Grav. et Schot. Beest et *Pomine* in ms. Vien. et ed. Grin. Delerem, inquit Sacchini, nisi tolerandum videatur quod repetitio fiat novo sensu, et prius referatur ad vni dignitatem.

unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum ^a, A nobis sanctitatis tuæ lucem afferentes, ut nobis caritatem tuam non agnoscere, sed recognoscere videremur. Quia videlicet ex illo, qui nos ab origine mundi prædestinavit sibi ^b, caritas ista manavit, in quo facti sumus antequam nati; quia ipse fecit nos, et non ipsi nos ^c, qui fecit quæ futura sunt. Hujus igitur præscientia et opere formati in similitudinem voluntatum, et unitatem fidei, vel unitatis fidem, præveniente notitiam caritate connexi sumus, ut nos invicem ante corporales conspectus revelante Spiritu nosceremus. Gratulamur itaque et gloriamur in Domino, qui unus atque idem ubique terrarum operatur in suis dilectionem suam Spiritu sancto, quem super omnem carnem effudit ^d, fluminis impetu lificans civitatem suam ^e, in cujus te civibus (c) principalem enim principibus populi sui (d) sede apostolica merito collocavit ^f: nosque etiam, quos erexit elisos ^g, et de terra inopes suscitavit, in vestra voluit sorte numerari. Sed magis gratulamur in eo Domini munere, quo nos in pectoris tui habitatione constituit; quoque ita visceribus tuis insinuare dignatus est, ut peculiarem nobis caritatis luce fiduciam vendicemus, his officiis atque muneribus provocati ^h, ut nos discederent aut leviter te amare non liceat.

4. Igitur quia facti sumus de hostibus (forte hostibus) cives, de longinquis proximi ^d, de ovibus pastores, et positi sumus in fundamento ¹⁰ apostolorum et prophetarum, erudite et confirmate manus ^e ad ædificandi scientiam, ut (b) lapide, qui factus est in caput anguli ⁱ, discam parietem utrumque connectere, et in templum sanctum atque in habitaculum Dei, corpora et corda fide mundata construere ^e; per arma Apostoli potentia Deo omnem elationem extolentem se adversus scientiam Dei captivam ducere, omnem intellectum ad obediendum Christo perducere ^h, evangelicam securim arborum radicibus admoveere ⁱ; et gladio spiritus ⁱ, id est, verbo ¹¹ Dei interficere peccatores terræ ^k; et scuto Catholice fidei omnia jacula candentia nequissimi extinguere; et certamine decertato, cursuque decurso, fide servata ^l, ministerio impleto, exspectare illud quod Dominus in illa die justus iudex reddet omnibus qui diligunt adventum ejus ^m. Ergo ut tuum ac tecum manentem spiritualiter videns ¹² ac tenens, instrue, jura, hortare, confirma. De vobis enim, et per vos C Deo natus in Christo vestra potissimum cura esse debeo, quia vestrum ¹³ opprobrium si indignus, aut vestrum gaudium ero, si ex fructibus bonis vestræ arboris ramus esse cognoscar.

EPISTOLA III.

Alypio episcopo scribit de libris Augustini quos receperat, excusans quod serius miserit ad illum Eusebii Chronica. Caput edoceri de genere et vita Alypii: ipse vicissim de se nonnulla aperiens. Pacem unum dono mittit.

Domino merito honorabili et beatissimo patri ALYPIO, PAULINO et THERASIA peccatores.

1. Hæc est vera caritas, hæc perfecta dilectio, quam tibi circa humilitatem nostram inesse docuisti, domine vere sancte, et merito beatissime, ac desiderabilis. Accepimus enim per hominem nostrum Julianum de Carthagine revertentem litteras, tantum

2. Accepimus enim insigne (e) præcipuum dilectionis et sollicitudinis tuæ, opus sancti et perfecti in Domino Christo viri fratris nostri Augustini libris quinque confectum; quod ita miramur atque (f) suspicimus, ut dictata ¹⁴ divinitus verba credamus. Itaque fiducia ² suscipiendæ nobis unanimiatis tuæ et ad ipsum scribere ausi sumus, dum nos illi per te et de imperitia excusandos, et ad caritatem commendandos præsumimus, sicut et omnibus sanctis, quorum nos et absentium officiis sospitare dignatus es; pari procul dubio curaturus affectu, ut per sanctitatem tuam nostris invicem salventur obsequiis, et in clero sanctitatis tuæ comites, et in monasteriis fidei ac virtutis tuæ æmulatores. Nam etsi in populis ac super populum agas, oves pascuæ Domini ¹ regens sollicitis vigil pastor exequibis, tamen abdicione seculi, et repulsa carnis ac sanguinis, desertum tibi ipse fecisti, secreta a multis, vocatus in paucis.

3. Sane vicario aliquatenus munere, licet per omnia tibi impar, et jussuras, providi illam Eusebii venerabilis episcopi (g) Casariensis de cunctis temporibus historiam. Sed in hoc fuit obtemperandi mora, quod instructu tuo, quia ipse non haberem hunc eodidem, Romæ reperi apud parentem nostrum

^a I Tim. II, 5. ^b Ephes. IV, 5. ^c Eph. IV, 12. ^d Eph. II, 17. ^e Isai. XXXV, 5. ^f Psal. CXXII, 22; Matt. XXI, 42. ^g Eph. II, 21. ^h II Cor. X, 5. ⁱ Matth. III, 10. ^j Eph. VI, 17. ^k Psal. C, 8. ^l I Tim. IV, 7. ^m Ibid., 8. ⁿ Eph. I, 4; I Pet. I, 2. ^o Psal. XCIX, 5. ^p Joel. II, 28. ^q Psal. XLV, 5. ^r Psal. CXII, 8. ^s Psal. CXLV, 8, et CXII, 7. ^t Psal. XCIX, 5.

* Alias 44; quæ autem 5 erat, nunc 25. Scripta anno 394 in autumno.

(a) Mss. Reg. et Vien. et edit. Græc., *contaboremus*, quod semel observasse sufficiat.

(b) Ita ms. Vien. Ceteri codices, *ut ad lapidem*.

(c) Ms. Big. 1, *principem*.

(d) Hunc titulum, quo solus hodie gaudet Pontifex Romanus, omnibus olim episcopis communem fuisse ante Gregorium VII, an. 1073, ex veterum scriptis notum est, et præcipue ex Paulini nostri epistolis ad

Augustinum, Delphinum, Victorium et Florentium.

(e) Mss. 4 Vaticani addunt *particulam, et*.

(f) Idem mss. codices 4 Vaticani, *suscipimus*.

(g) Sic mss. et editi codices, præter 2 Big. et edit. Bened., in quibus mendose legitur *Constantinopolitani*, cum Eusebium Casariensem episcopum hujus Chronici autorem fuisse constat.

vere sanctissimum Dominionem, qui proculdubio (a) A promptus mihi paruit in hoc beneficio, quod tibi deferendum (b) indicavi. Verumtamen quia et loca tua mihi significare dignatus es, ut ipse monuisti, ad venerabilem socium (V. not. 6) coronæ tuæ, patrem nostrum Aurelinum ita scripsimus, ut si nunc Hippone regio degeres, illo tibi litteras nostras et transcriptam Carthagine membranam mittere dignaretur. Quod et sanctos viros, quos (c) indice caritatis ipsorum tuo sermone cognovimus, Comitem et Evodium rogavimus ut (d) exscribere ipsi curarent, ne vel parenti Domini diutius codex sans deforet, et tibi transmissus sine necessitate redhibendi maneret.

4. Specialiter autem hoc a te peto, quoniam me immerentem et inopinantem magno tui amore complesti, ut pro hac historia temporum referas mihi B omnem tuæ sanctitatis historiam, ut (Virgil. *Aeneid.* viii) quæ genus. unde sis domo; tanto vocatus a Domino, quibus exordiis segregatus ab utero matris tuæ, ad matrem filiorum Dei prole latentem, abjurata carnis et sanguinis stirpe transieris, et in genus regale et sacerdotale sis translatus, edisseras *. Quod enim indicasti, jam de humilitatis nostræ nomine apud Mediolanum te didicisse, cum illic mutiareris, lateor curiosius me velle condiscere, ut omni parte te nosserim, quo magis gratuler, si a suspiciendo mihi patre nostro Ambrosio, vel ad fidem invitatus es, vel ad sacerdotium consecratus, ut eundem ambo videamur habere autorem. Nam ego, etsi a Delphino Burdegale baptizatus, 12 a Lampio apud Barcelonem 3 in Hispania per viam (V. ep. I, n. 10) inflammate subito plebis sacratus sum; tamen Ambrosii semper et dilectione ad fidem inunctus sum, et nunc in sacerdotii ordine confoveor. Denique suo me cleo vindicare 4 voluit, ut, etsi diversis locis degam, ipsius presbyter censear.

5. Sed de me ne quid ignores, scias antiquissimum peccatorem conata olim de tenebris et umbra mortis eductum 5, spiritum aure vitalis hausisse: nec ita olim postuisse in aratro manum, et crucem Domini sustulisse 6; quam ut in finem perferre valeamus, orationibus tuis adjuvemur. Accumulabitur hæc meritis tuis mernes, ad interventu tuo onera nostra relevaveris. Sanctus enim laborantem adjuvans, quia fratrem non audemus dicere, exaltabitur sicut civitas magna 7. Et tu quidem super montem civitas ædificata es, vel accensa super candelabrum lucerna in septiformi claritate 8 colluces 9; nos sub modio peccatorum deluescimus: visita litteris tuis, et profer in lucem in qua ipse versaris, super aurea candelabra

conspicuis. Eloquia tua lumen semitis 1 nostris erunt, et oleo lucernæ tuæ impinguabitur caput nostrum 2. Et accendetur fides, cum spiritu oris tui cibum mentis et lumen animæ sumserimus.

6. Pax et gratia Dei tecum, et corona justitiæ tibi maneat in die illo, domine, pater merito dilectissime, et venerabilis, et exoptatissime. Benedictos sanctitatis tuæ comites et æmulatores in Domino, fratres, si dignantur, nostros tam in ecclesiis quam in monasteriis, Carthagini, Thagastæ 3. Hippone regio et totis parochiis tuis, atque omnibus cognitis tibi per Africam locis Domino catholice servientes, multo affectu et obsequio salutarum rogamus. Si ipsam membranam sancti Domionis acceperis, transcriptam nobis remittere dignaberis. Et hoc rogo scribas mihi, quem hymnum meum (e) cognoveris: Panem unum sanctitati tuæ unitatis gratia misimus, in quo etiam Trinitatis soliditas continetur. Ilnc pauem eulogiam esse tu facies diguacione sumendi.

EPISTOLA * IV.

13 Augustino scribit, exquisitis cum laudibus exornans pro quinque ejus adversus Manichæos libris, quos ab Alypio acceperat. Panem ipsi dono mittit.

Domino fratri ananimo et venerabili AUGUSTINO, PAULINUS ET THERASIA PECCATORES.

1. Caritas Christi quæ arguet nos 4, et absentes licet per unitatem fidei alligat, ipsa fiduciam ad te scribendi pudore depulso præstitit, toque per litteras tuas visceribus meis intimavit, quas et de scholasticis facultatibus affluentes, et de coelestibus favis dulces, ut animæ meæ medicas, et altrices, in quinque libris interim teneo, quos munere benedicti et venerabilis nobis episcopi nostri Alypii, non pro nostra instructione tantum, sed etiam pro Ecclesiæ 1 multarum urbium utilitate suscepimus. Hos igitur nunc libros (f) lectioni habeo, in his me oblecto, de his cibum capio, non illum qui perit, sed qui operatur vitæ æternæ substantiam per fidem nostram 2, qua adeorporamur in Christo Jesu Domino nostro; cum fides nostra, quæ visibillum negligens invisibilibus inbiat 3, per caritatem omnia secundum veritatem omnipotentis Dei credentem, litteris et exemplis fidelium roboretur 4. O vere sal terræ, quo precordia nostra, ne possint seculi errore vanescere, congiuntur 5! O lucerna digne supra candelabrum Ecclesiæ posita 6, quæ late catholicis urbibus de septiformi D lychno partum oleo lætitiæ lumen effundens, densas licet hereticorum caligines discutis, et lucem veritatis a confusione tenebrarum splendore clarilicij sermonis enubilas.

2. Vides, frater unanime, admirabilis in Christo

* 1 Pet. II, 9. 2 Psal. cvi, 11. 3 Luc. ix, 62. 4 Prov. xviii, 19. 5 Apoc. I, 15. 6 Psal. cxviii, 105. 7 Matth. vi, 37. 8 II Cor. v, 14. 9 Johan. vi, 27. 10 II Cor. iv, 18. 11 I Cor. xiii, 7. 12 Matth. v, 13. 13 Matth. v, 15; Marc. iv, 21.

* Alias 41; quæ autem 4 erat, nunc 25. Scripta cum superiore, anno 394 in autumno.

(a) Ita mss. duo Big. Alii codices, *promptius*.

(b) Sic mss., 13 Callicani et 2 Vat. Alii duo Vaticanæ, *judicavi*.

(c) Mss., 2 Big. et ed. Bened. et Grav., *indices*.

(d) Iidem codices, *næ scribere*.

(e) Mss. duo Big., *agnoveris*.

(f) Ms. Big., *in lectione*.

Domino, etsuscipiendæ, quam familiariter agnoverim te, quanto admirer stupore, quam magno amore complectar, qui quotidie colloquio litterarum tuarum fruor et oris tui spiritu vescor. Os enim tuum fistulam aque vivæ et venam fontis æterni merito dixorim, quia *fons* (a) in te *aque salientis in vitam æternam* a Christus effectus est. Cujus desiderio sitivit in te anima mea, et libertate tui luminis inebriari terra mea concupivit. Ideoque cum hoc (b) Pentateuchio tuo contra Manichæos me satis armaveris, si qua in alios quoque hostes catholice fidei munimina comparasti, **14** quia hostis noster, cui *nulle nocendi artes* (Virgil. vii *Æneid.*, v. 554), tam variis expugnandis est telis, quam oppugnat insidiis; quæso promere mihi de armamentario tuo, et conlerre non abnuas arma justitiæ. Sum enim laboriosus, etiam nunc sub magno (c) honore peccator; veteranus in numero peccatorum, sed æterno Regi novus incorporæ tyro militiæ. Sapientiam mundi miser hæcuscque miratus sum, et per inutiles litteras reprobamque prudentiam Deo stultas et minus fui b. Postquam *inveteravi inter inimicos meos* c, et evanui in cogitationibus meis, d *levavi oculos meos in montes* e, ad præcepta Legis, et gratiæ dona suspiciens, unde *mibi auxilium venit a Domino*, qui non secundum iniquitates retribuens f, illuminavit cæcum g, solvit compeditum, humiliavit erectum male, ut erigeret humiliatum pie.

3. Sequor igitur non æquis adhuc passibus magna justorum vestigia, si possim orationibus vestris apprehendere, in quo Dei miserationibus apprehensus sum. Rege ergo parvulum in terra reptantem, et tuis gressibus ingredi dote. Nolo enim (d) me corporalis ortus magis quam spiritalis exortus letate consideres: quippe ætas mihi secundum carnem ea jam est, qua fuit ille ab apostolis in porta Speciosa verbi potestate sanatus h; in natalibus autem animæ, illius adhuc mihi tempus infantie est, que intentatis Christo vulneribus immolata, digue sanguine Agni (e) victimam præcurrit, et Dominicam suspicata est passionem. Atque ideo ut infantem adhuc verbo Dei et spiritali etate lactentem educea, verbis tuis, uberibus fidei, (f) sapientiæ (forte spei), caritatis, inhiantem. Si officium commune consideras, frater

a Joan. iv, 14. b Rom. i, 22. c Psal. vi, 8. d Rom. i, 24. e Psal. cxx, 1. f Psal. cxv, 10. g Psal. cxlv, 8. h Act. iv, 22, dicitur anorem amplius quam 40. i Il Cor. x, 17. j Rom. vii, 18. k Psal. cxviii, 40. l Psal. xxv, 8; Ps. lxxxiii, 14. m Gal. i, 15. n Psal. cxii, 8. o Rom. xii, 16.

(a) Sic mss. 12 et editi. Bened. At editi cum mss. D 2 Big., *vite*.

(b) Per hanc vocem Paulinus designat quinque libros S. Augustini contra Manichæos: quod patet ex ejusdem epist. n. 1, ex epist. 6. n. 2, et epist. 3 ad Alypium. n. 2.

(c) Ita mss. septem et editi. Bened. et Ross. At mss. codices quatuor et tres editi, *ovare*. Et quadrat, inquit Sacchini, eum sententia Evangelii, *Qui laboratis et onerati estis*. Tamen et libri et sententiæ veritas suadet magis *honore*, quia se infra n. 5 presbyterum proficitur, et addit, *tauto indignus honore*.

(d) Sic mss., codices Vaticanæ, Big. duo, et editi. Bened. Lediti, *in me atatem*.

A es: si maturitatem ingenii tui et sensuum, pater mihi es: essi forte sis ævo junior, quia te ad maturitatem meriti et (g) honorem seniorum provexit et juvenem cana prudentia. Fove igitur et corrobora me in saceris litteris et spiritalibus studiis, tempore, ut dixi, recitentem; et ob hoc post longa discrimina, post multa naufragia, usu rudem, vixdum a fluctibus sæculi emergentem, tu, qui jam solido littore constitisti, tuto excipe sinu, ut in portu salutis, si dignum putas, pariter navigemus. Interea me de periculis vitæ istius et profundo peccatorum evadere nitentem, **15** orationibus tuis tanquam tabula sustine; ut de hoc mundo quasi de naufragio nudus evadam.

4. Ideo enim levare me sarcinis, et vestimentis onerantibus exuere curavi, ut undosum hoc, quod inter nos et Deum peccatis interlatrantibus separat, presentis vitæ salum, omni amictu carnis, et cura diei sequentis i, jubente et (h) juvante Christo, expeditus enatem. Neque id perfecisse me glorior: quod etsi gloriarî possem, in Domino gloriarer i, cujus est perficere, quod nobis adjaacet velle k. Sed concupiscit adhuc anima mea desiderare judicium Domini l. Vide quando assequatur (i) effectu Dei voluntatem, qui adhuc ipsam desiderare desiderat. Quod in me tamen est, dilexi decorem domus sanctæ; et quantum in me fuit, elegeram abjectus esse in domo Domini m. Sed *cui placuit segregare me ab utero matris meæ* n, et ab amicitia carnis et sanguinis ad gratiam suam trahere, eidem placuit inopem me omnis boni meriti suscitare de terra, et de lacu miseriarum, ac de luto facis educere, ut collocaret me cum principibus populi sui o, et partem meam in tua sorte poneret, ut te præstante meritis, officio sociatus æquarer.

5. Presumptione igitur non mea, sed placito et ordinatione Domini, fraternitatis tuæ mihi fœdus usurpans, tanto indignus honore me dignor, quia te pro tua sanctitate certo scio, nam veritate (j) sapis, non alta sapere. sed humilibus congruere r. Ideoque prompte et intime recepturum spero caritatem humilitatis nostræ: quam quidem jam recepisse te per beatissimum sacerdotem Alypium, quia dignatur,

(e) Mss. 4 Vaticanæ, *victimæ*. Non displiceat, si et digno legatur.

(f) Ita in editis et mss. omnibus. Primum fuit cum Sacchino emendare, *spei*, quod legendum ostendit tua res, tum epistola 27 S. Augustini, qua huic respondens, eademque verba usurpans n. 3, *spei* scribit.

(g) Sic mss. duo Vaticanæ et Bigotianæ unus cum editi. Bened. At mss. novem, *honore seniorum*.

(h) Sic tres mss. codices Big. Editi, *advante*.

(i) Ante erat in editis, *effectum Dei voluntatum*. Mss. duo, *effectum Dei voluntate*. Alii duo, *effectum Dei voluntatem*. Hunc sequimur.

(j) Sic emendavimus ex mss. tribus Bigotianis et editi. Bened. Ante erat in editis, *veritatem*.

patrem nostrum, confido. Is enim sine dubio de se tibi exemplum præbuit nos ante notitiam et supra meritum diligendi, qui incognitos sibi nos, et longinqua soli vel salvi⁶ interapedine disparatos, spiritu verè⁷ dilectionis, qui ubique et penetrat, et effunditur, et videre diligendo potuit, et alloquendo pertingere. Hic nobis prima affectus sui documenta, et caritatis tuæ pignora in supradicto (a) digno munere librorum dedit. Et quanto studuit impendio, ut sanctitatem tuam non ipsius tantum verbis, sed plenius eloquentia et fide tua cognitam non possemus amare mediocriter, tantopere curasse eundem credimus, ut nos vicissim ipsius imitatione plurimum diligas. Gratia Dei tecum, ut est, in æternum maneat, optamus, frater in Christo Domino unanime, venerabilis, desiderantissime. Totam **16** domum, et omnem comitem, et amulatorem in Domino sanctitatis tuæ, plurimo fraternitatis unanime salutamus affectu. (V. not. 8) Panem unum, quem unanimi-
tatis indicio misimus caritati tuæ, rogamus accipiendo benedicas.

EPISTOLA XXVII (AL. XXXII)

AUGUSTINI AD PAULINUM.

Augustinus Paulino, amplectens illius benevolentiam, et mutuum declarans amorem; nonnulla de Romano et Alypio, necnon de Licentio, cujus vitæ metuebat, ne vergeret ad ea que sunt mundi.

(Vide hanc epistolam inter Augustinianas sub numero 27, tomo XXXIII nostræ Patrologiæ, col. 107.)

EPISTOLA V.

20 Paulinus Severo laudat, et majore miraculo conversum ad Deum ostendit. Deinde hortatur ut ad se veniat, militiq; paucem ac buream scutellam, mutuum amicitiarum symbolum.

SEVERO FRATRI PAULINUS (b).

I. Et excusandum putasti, frater dilectissime, quod ad nos non ipse venisses, secundum sponsonem tuam, expectationemque nostram? Tu vero potiore tui parte (c) quam manseris, solo corpore domi residens, voluntate ad nos, et spiritu et sermone, venisti: quamquam ne corporaliter quidem penitus abfueris, quando in pueris tuis sancta in Domino tibi servitute connexis, corporis ad nos tui membra venerunt. Quamobrem, frater vere sancte, merito dilectissime, et in Christo nobis unanime, tibi reposita jam in cælis est corona pietatis, quam justus Judeus reddet in illa die^a tibi, et omnibus juxta te, caritate

^a II Tim. iv, 8. ^b I Petr. i, 8. ^c Johan. xii, 4, et x, 45. ^d III Reg. x, 1; II Par. xv, 1; Matth. xii, 42; Luc. xi, 51. ^e Matth. xii, 42. ^f Philip. ii, 4.

* Alias I; quæ autem erat 5, nunc II. Scripta anno 595.

(a) Hanc vocem addidimus ex mss. duobus Big. et edit. Bened.

(b) Ms. Vien. addit. et *Therasio peccatores.*

(c) Ms. Vien., *qua manseris.* Fortasse melius, *quam qua manseris.*

(d) Abest a ms. Reg. et edit. Bad. et Schot., a Deo.

(e) *Solomone.* Ita ms. Reg. et edit. Bad., Gray., Grin. et Schot. et alibi. Sic etiam legitur in textu

A perfecta proximum in Christo, vel Christum in proximo diligentibus. Spiritualia¹ enim carnalibus intuentes, facile colligimus ex dilectione perspicuâ, quam fratri, quem vides, exhibes, celestem illam, fidelem, atque perfectam, qua Deum, quem non vides, diligis. Quod probamus obedientia fidei, si scilicet invicem diligendo^b, probemus nos, sicut tu probas, illius magistri esse discipulos, qui *usque ad finem dilexit suos, et animam suam² pro amicis suis posuit^c* potestate eadem qua et sumsit.

2. Ergo tibi, frater vere sanctissime, et merito benedictæ, in regione vivorum supra reginam Austri locus et merces erit^d. Illa enim peccatrix, utpote adhuc invisitatarum (a) a Deo gentium socia, jam tamen visitandarum prævia, non habens legem litteræ, sed habens fidem legis in tabulis cordis carnalibus spiritu consilii et pietatis incisam, utilitatis suæ causa, et magni ac salutaris lucri studio, tantis ab intervallis ultimi orbis excita, divinam audire sapientiam concepivit; ut, quod non habebat, acciperet, et lucem scientiæ, qua carebat, hauriret. Jam tunc scilicet sponsum suum ventura de gentibus regina desiderans, in odorem spirantis latè a Propheta suo Christi *circumamicta varietate in vestitu deaurato*, et populi et paternæ domus ebilita, currebat: barbara natione, non animo; et in aperto peregrina, sed in occulto Judea, sancterum fieri civis optabat. Unde non solum **21** celesti premio resurrectionis beata, sed etiam potestate apostolorum de Judæis adulteris judicandi, ipsius ore Judicis digna censetur: quia Christum in (e) Solomone mirata^e, verum reginæ cœlestis affectum in imagine mysticæ Ecclesiæ providentis impleverat. Ergo si illam in futuro divina remuneratio manet, cum tamen et ipsa istic illo quoque tempore magna ex parte receperit mercedem suam (f) composita desideratum sapientiæ cœlestis auditum: que tandem præmia rependentur tibi, qui me pari gratia, et majore opera, quia minora utilitatis ad præsens tuæ spe, desiderasti? Quid enim, queso, in me desiderandum habuisti? Quid, quod non haberes, a me sumendum sperasti? Quod bonum tibi de colloquio imperiti? que utilitas in aspectu peccatoris foret? quid ab insipiente sapiens, rectus a pravo, beatus a misero, ab infirmo fortis, ab (g) inope dives in Domino capere potuisti?

D 3. Vere tu non que tua sunt queris, sed que Christi^f: quia non meritum, nec emolumentum ex me tum, sed solam illam, que plenitudo est Evan-

Græco *ἐπίθυσο*, et ubique ita loentus est Paulinus; similiter et Prudentius Hamartigen. vers. 576 et 579, Psychomach. vers. 809, in Diptycho, n. 2 et 46. Gregorius Nazianzenus in carminibus non semel, et Drepianus Florus carm. ad Modestimum.

(f) Ms. Reg., *in populo.* Edit. Schot. in margine, *non populo est desiderare.*

(g) Ita ms. Vien. Ante erat, *inopi.*

geli ^a, caritatem, vel in tuæ peregrinationis cogitatione, vel in vexatione tuorum causam habuisti. *Beatus es, quod non habeo unde retribuam tibi: retribuetur autem tibi in resurrectione justorum* ^b ab eo, qui et in minimis suis se diligi testatur et recipi ^c. Unde et illud ait (pro quolibet nominis sui vel falso aut inutili servo, verbis suis debitorem se laciens): *Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet*. Mihi scilicet non decessura ob hoc sarcina mea, licet a justo honorem justii peccator accipiam: tibi vero (a) in remunerationem boni accepto ferenda ipsa opiniois tuæ justitia; quia sancto errore, sed vero pietatis affectu, bonum Dominum honoraveris et in malo servo.

4. Quid igitur miseri faciemus, hinc etiam rationem et pœnam debitori, quod honores accipiamus immeritos: et qui auditores tantum legis sumus, a factoribus prædicemur ^d? Quo magis scilicet exprobretr nobis condemnandæ torpor ignaviæ, steriliu jejuantia animarum, et in operibus bonis aridæ manus ^e; cum audiendo per sermonem tuum vera dignis, ut tu es, Christi servis, atque ideo nobis falsa præconia, **22** quanto debito constringamur agnoscamus: quando judicium tuum nostris actibus conferentes, quæ de nobis audimus, non inveniamus in nobis. Quid enim simile gloriari possumus? etsi in Domino gloriandum sit, quia nihil nisi ejus munere acceptum habemus: attamen mihi ætas provecior, et a primis jam annis honorata persona potuit maturare gravitatem, præterea corpus (b) infirmius, et decoctior caro obterere studia voluptatum, (c) ad hoc **C** vita ipsa mortalis in laboribus et ærumnis frequenter exercita, odium rerum inquietantium parere, et de spei necessitate ac dubiorum metu, cultum religionis augere. (d) Postea denique ut a calumniis et peregrinationibus requiem capere visus sum, nec rebus publicis occupatus, et a fori strepitu remotus, ruris otium, et Ecclesiæ cultum placita in secretis domesticis tranquillitate celebravi: ut paulatim subducto a secularibus turbis animo, præceptisque cœlestibus accommodato, proclivius ad contentum mundi, comitatumque Christi, jam quasi de finitima huic proposito via (e) demigraverim.

5. Tu frater dilectissime, ad Dominum miraculo majore conversus es, quia ætate florentior, laudibus abundantior, oneribus patrimonii levior, substantia **D**

facultatam non egentior, et in ipso adhuc mundi teatro, id est, fori celebritate diversans, et facundi nominis palmam tenens; repentino impetu discussisti servile peccati jugum, et letalia carnis et sanguinis (f) vincla rupisti ^f. Neque te divitiæ de matrimonio familiæ consularis aggestæ, neque post conjugium peccandi licentia, et cælebs (g) juvenitas ab angusto salutis introitu, et arduo itinere virtutis in mollem illam et spatiosam multorum viam revocare potuerunt ^g. *Beatus, qui refugisti de consilio* ^h impiorum, et in via peccatorum persistere noluisti, et sedere in cathedra pestilentiæ dedignatus es, ut humilitate præcelsa pedibus Crucifixi accubares.

6. Tu (h) ergo verus factor legis, et Evangelii non surdus auditor ^h, qui corpus et mundum confogens **B** eruci, delicias juventutis, et vite præsentis mala gaudia pro venenis et luctibus aversatus es, respiciens patrimoniorum onera cen stercorum: merito **23** socrum (V. not. 9. Intelligit Bassulam) sanctam omni liberaliorem parente in matrem sortitus æternam, quia cœlestem Patrem anteverteras terreno parenti; exemplo apostolorum, (i) relicto patre in navicula fluctuante, scilicet in hujus vite incerto cum retibus rerum suarum, et implicatione patrimonii derelicto, Christum secutus ⁱ. Nec minoris domesticis opibus ingenii facultatis laudem ab hominibus non accipiens, et inanis gloriæ (j) sublimer negligens, piscatorum prædicationes Tullianis omnibus et tuis litteris prætulisti. Confugisti ad pietatis silentium, ut evaderes iniquitatis tumultum. Mutescere voluisti mortalibus, ut ore puro divina loquereris; et pollutam canina facundia linguam, Christi laudibus, et commemoratione ipsa pii nominis expiases.

7. O vere (V. not. 10) Israelita, qui Deum Jacob tam lila mente vidisti: et tamquam (k) ipsius Domini collocatione firmatus ^k, prævaluisti *adversus principem hujus mundi*, et *spiritualia nequitiæ in cælestibus* ^l debellasti scuto fidei, armisque justitiæ: præoptans Christo placere, quam hominibus ^m: hominibus stultus esse, quam Deo: omni facundiæ, omnique sapientiæ hujus mundi prætulisti scandalum crucis; ut quod *pereuntibus stultitia est* ⁿ, tu in patrem salutis adscitus, ut omnibus *salvis* futuris paterec, *virtutem et sapientiam Dei esse cognosceres*. *Beatus es, frater, quia non caro et sanguis revelavit tibi hæc, sed Pater qui in cælis est* ^o, per Dominum

^a Rom. xiii, 10. ^b Luc. xiv, 14. ^c Matth. xxv, 40. ^d Rom. ii, 13; Jac. i, 22. ^e Luc. vi, 6. ^f P. cxv, 17. ^g Matth. vii, 15. ^h Jac. i, 22. ⁱ Matth. iv, 22; Marc. i, 20; Luc. v, 11. ^j Johan. i, 47. ^k Genes. xxxii, 24. ^l Eph. vi, 2. ^m Gal. i, 10. ⁿ I Cor. i, 18. ^o Matth. xvi, 17.

(a) Ms. Vien., in remuneratione boni accepta.

(b) Ms. Vien., infirmum.

(c) Ita mss. Reg. et Vien. et editi 4. Edit. Rosy. ad hæc.

(d) Sic mss. Reg. et edit. Bad. et Grav. Ante erat, potest. Denique.

(e) Ms. Reg., demicaverim. Editi tres, dimicaverim.

(f) Ita mss. codices. Editi, vincula.

(g) Sic juvenitas pro juvenus dixit Prudentius lib. contra Symmachium vers. 1082. . . quibus est

famulata juvenas. De qua voce vide N. Heinsium ad Maronem et Claudianum. Ms. Vien. et edit. Grin. et Schot., juvena.

(h) Ms. Vien., Tu vere verus.

(i) Deest relicto in edit. Schot.

(j) Ms. Vien. addit cupiditatem, sed perperam; sic enim loqui amat Paulinus in epistola 38 ad Aprum, n. 11, tui diligentem; in epist. 59, n. 4, nostri diligentior, et n. 3, sui deligens.

(k) Sic mss. Reg. et Vien. et editi Grin. et Schot. Alii, vir.

nostrum Jesum Christum, qui convertit sapientiam eorum, et stultam fecit; et elegit infirma ac stulta mundi, ut mundum istum his ipsis, propter quæ Deum dedignatur (a) nosse, confundat ^a. Meinento ergo tu nostri magis ^b, qui locupletioribus meritis ad exorandi potentiam nitēris. Nos enim licet jam accensa in lumine Christi lucerna, tamen adhuc sub nodio peccatorum latentes, vestra, qui tam fidei et grætiæ, quam operam luce conspicui per (V. not. 11) septena Domini candelabra fulgetis ^b, (b) educi manu, vestroque oleo impinguari caput cupimus; ut non fumigante (V. not. 2) lino, quod nec ipsum tamen misericors Dominus exstinguit, obscuri ardeamus, sed puro, et ceteris etiam præferendo fidelis exempli lumine luceamus ^c: quamquam Domini gratia de ^e tenebris relucente, non obscuri per nominis ipsius claritatem ^d, etsi remoti, ut audistis, agamus. In cœnaculo enim nostro secreti silemus, quia bonum est vire, ut propheta, 24 (c) ait sedere singulariter, et tacere ^e. Unde etiam in causis vociferandis silere nos docuit ipse Dominus, qui sicut agnus coram tondente se ^f non aperuit os suum ^f; qui tamen dixit; (d) Tacui, numquid semper tacebo ^g? Ipsi ergo voluntatem et iudicium taciti sustinemus, qui potens est et nunc in nobis tacere, et cum voluerit, interpellare pro nobis ^h.

8. Verum interim in hoc nobis nostra nocuisse peccata persensimus, quod nec meruimus te videre: et insuper hoc ad mala nostra cumulatam putamus quod et tentationum tibi causa fuerimus; quibus ^g geminas, ut indicasti, ægritudines pertulisti, (e) toties verberatus, quoties ad nos venire conatus es. Sed quia sæpe Dominus ipse, ut scriptum est, Deus noster tentat nos, ut caritatem nostram probet ⁱ, qua nos in ipsius pace diligimus; de tua potius fide, quam de nostra speramus; ut si præmissa tentatio probationem in te operata est ^j, non ultra valeat probata in Deo (f) caritatis vota frustrari. Ita enim tibi promptum inesse spiritum scimus, ut non vereamur, ne ad impedimentum communis desiderii caro semper infirma prævaleat, quam fide roborans, animo subjugabis: ut quod ex se non potest, in Christo posse cogatur. Si dicas ei: Ne pugnes adversus spiritum, esto consentiens adversario tuo in via ^k, et erit pax ossibus tuis, et cum ersultaverit cor meum in Deum vivum, tunc etiam caro mea requiescet in spe ^l.

9. Tene ergo, frater, quod tenes, ne coronam tuam

^a I Cor. I, 27. ^b Apoc. I, 20. ^c Matth. VI, 22. ^d Isa. XLII, 5. ^e Thren. III, 28, juxta LXX. ^f Isa. LI, 7. ^g Isa. XLII, 14, sec. LXX. ^h Rom. VIII, 34. ⁱ Dent. X, 5. ^j Rom. V, 4. ^k Matth. V, 25. ^l Psal. XXXVII, 4, et LXXXIII, 5, et XV, 9. ^m Apoc. III, 11. ⁿ Rom. VIII, 28. ^o I Cor. XII, 26. ^p Psal. CXXVII, 18. ^q Matth. X, 29.

(a) Ita iidem mss. et editi codices. Ceteri, nascere.

(b) Sic mss. Editi, deduci.

(c) Ita ms. Vien. et edit. Schot. Alii, tacens, nullo sensu.

(d) Sic LXX interpretes, Tertullianus lib. de Pudicitia paulo post initium, Cyprianus lib. n Testimon., cap. 27 et Paulinus noster epist. 58 ad Aprum, n. 4.

(e) Mss. et editi vetustiores constanter habent totiens, quotiens: quod semel observasse sufficit

accipiat alter ^m. Cui simile est, ut quod volueras, velle non desinas, et immutabilem ad nos veniendi sententiam teneas. Religiosa conamina ipse ad voti fructum pervehet, in cuius potestate est ac favore, ut possimus prospere, quod pie volumus. Scimus enim, quia desideranti bonum, omnia procedunt in bonum ⁿ (V. ep. 47, n. 1). Verum et nos, quod quidem nobis gratissimum signum concordie in omnibus nostræ fuit, infirmitatum tuarum indices litteras ægrotantes accepimus; probavimusque in nobis secundum Apostoli dictum et affectum, compati sibi unius corporis membra ^o. Nam et eo ipso nos relectos sensimus, quod revaluisset te scripseras; ut in diversis licet terris positi, orerantis in nobis spiritus unitatem tacita in corporibus separatis connexionem, paribus aut incommodis, aut remediis congruentes experiremur.

25 10. Pone (id est Depone. V. carm. 14, v. 81) igitur et tu, frater unanime, meliorque in Christo nostri portio, si quam ex nostræ castigationis iudicio tristitiam pia mente duxeris: Quia castigans castigavit nos Dominus, et morti non tradidit nos ^p. Visitati enim medica Omnipotentis manu, in spem sanitatis a præsentis ægritudine fovebamur: flagella invicem nostra mutuis consolationibus mollientes. Nam solatium nobis magnum et dulce præbebat ipsa conjunctio passionis; quod non sine Domini numine, cuius injussu nec passeris casus in terram est ^q, concurrissa in nobis ipsa unitas verberum videbatur. Sic et commoditas ceperat ambobus una procedere: seu quod alter alterius levamine respirabat, sive quod Dominus unitatis operator, individuo spiritu omnes suos necens, neque ^r carnalem in nobis substantiam discrepare pateretur.

11. Non hæc tamen tantum causa pueros nostros morata est. Nam Vigilantius quoque noster in Campania, et antequam ad nos perveniret, et posteaquam pervenit, vi febrim laboravit: et ægritudini nostræ, quia et ipse sociale membrum erat (g) socio labore compassus est. Denique ille catechumenus, qui necdum nostri corporis erat membrum, vulnera nostra non sensit, et sanus fuit, atque expers languorum nostrorum, quia non suæ compaginis dolorem caru adhuc aliena sentire non poterat. Ergo ut cœpit Vigilantius noster progredi posse, tum demum censui descripta esse reddenda. Fatemur enim, ambos multo ante properasse: sed cum ante virium receptionem

(f) Ita ms. Vat. et edit. Grin. Alii, ideo.

(g) Sic ms. codex Vatic. ed. Schot. et edit. Grin. in marg. ms. Reg. proxime accedit, solacio. Alii solatio, minus bene. Lectio hic restituta confirmatur ex sequentibus, post ægritudinem communi labore toleratam, n. 12, et ex epist. 2 ad Amandu ^r, n. 3, ut sociali in vicem membro nobis collaboremus; et ep. 15. n. 3, socialia membra, et commune membrum.

temere festinaret, qui non poterat: (a) impie, qui valebat (V. not. 13); ambos, quia non poteramus volentes consilio, retinimus invitos silentio.

12. Itaque, ut supra scripsimus, post aegritudinem communi labore toleratam, orationibus sanctorum atque carorum, parte etiam, ut credimus, maxima tuis, respiciente clementis Domino, recreati, adhuc tamen exhaustis corporibus^a infirmi. In quo quidem nos gloriari Apostolus docet, quem potentem, ut praedicat, faciebat infirmitas^b; quia scilicet caro^b, quae adversus spiritum militat, cum adversa valetudine frangitur, pariter, infractis viribus, spiritalem non valeat expugnare virtutem. Carne igitur infirmi ad profectum spiritus, qui damno^c carnis exultat, et tanquam inimicæ materiae tribulatione letatur, atque infirmatione domiti corporis convalescit, sana et valida caritate, quam erga te per Dominum Jesum magnam habemus, dedimus has litteras in solatium tui, ut nos interiora tenemus tuas: donec te ipsum, ut spondidisti, et quod nunquam desinimus a Domino sperare, videamus.

13. Multa sunt, quae ad nos invitare te, et de patria parumper debeant sevocare; praeter ceteris amor pacis, et zeli fuga, qui maxime conspectu aut vicinia æmule conversationis accenditur. Denique a nobis Romæ (V. not. 14) zelotyporum incendia clericorum longinquitas Urbis exstinguit, et omnis illic iniquitas obstruit os suum^e: quia per absentiam iude nostram quasi subdueto fomite, segnis odiorum flamma frigescit; nec in vocem audeat erumpere, licet dentibus (b) frendat invidia, dum iniquitatis suæ conscia ipsa se erubescit, nec in promptu habet ubi faces lividae mentis accendat. Pax tamen Dei, quæ præcellit omnem sensum, abundat in cordibus^d plurimorum, et opus Dei Salvatoris in nobis Campania tota veneratur. Romæ quoque pauci etiam in clero ipso, a quo solo videmur scandalizari, motu invidiæ commoventur. Sed Domino gratias, qui et mihi miserimo peccatori suo dedit diem: *Quoniam oderunt me gratis*^e. Quod^f tamen ad me pertinet, cum ipsis quoque, qui oderunt pacem (c) meam^g, mente pacificus sum^h. Si quis enim vult contentiosus esse, hoc nostra consuetudo non recipit^e. Horum tamen ipsorum, qui nos odisse, et a consortio sanctitatis suæ segregare dicuntur, vix ad nos tenuis fama perlabitur, et ab auribus nostris spinarum sepe movitis^h, ut aura frigida, vel importunum vacui culicis murmur excluditur.

14. Sed plenius indicare poterunt conservi nostri,

^a II Cor. xii, 10. ^b Gal. v, 17. ^c Psal. cxi, 42. ^d I Cor. xii, 16. ^e Eccl. xxxviii, 28. ^f II Cor. v, 6. ^g Matth. xx, 9. ^h Luc. x, 55.

(a) Ita mss. Belgic. et Reg. Vide not. 13.

(b) Sic mss. Reg. et Vien. et editi 4. Sic *frendit* apud Prudentium lib. Peristephanon, hymno 3 de S. Vincentio martyre, vers. 395. Eodem quoque voce usus est Plautus. Edit. Rosv., *frendeat*.

(c) Deest *meam*, in ms. Vien.

(d) Cognomen est inditum ab urbe Roma. Hinc Zephyrinus Urbicus papa dicitur ab Optato lib. 1; uti

A pueri tui, quantum nobis gratiæ dominicæ detrinentum faciat (d) Urbici papæ superba discretio: qui paucis ipsis diebus, quibus interfuere, viderunt quam assidua nos, quam sedula sollicitorum fratrum monachorum, antistitem, clericorum, atque etiam ipsorum sæpe secularium officia, toto illo (e) nostræ aegritudinis tempore celebraverint. Quod apud unanimi-
tem tuam, de dominica tamen gratia, cuius hoc quoque opus et munus est, gloria licet, 27 nemo prope modum tota Campania episcoporum non visitare nos fas existimavit sibi. Et quos infirmitas vel necessitas aliqua devinxerat, missis vire sua¹² clericis et litteris adfuerunt (V. not. 13). Alii quoque ad nos episcopi revisendos primaestate miserunt. Quod cum ita sit, vides quantopere ad humilitatem nostram festinare debeas, ut et paululum occasionem auferas querentibus occasionem, et pro gratiæ vel caritatis augmento (f) peregrineris a patria dum adhuc hospes corporis peregrinaris a Christo¹, quia Veritas ipsa testatur *nemini prophetam acceptum esse in patria sua* 1.

15. Fateor autem, licet mihi nihil præsentia tua gratis dari possit, accensus esse desiderium meum flagrantius in præsentiam tuam, quod multos fratres spirituales tecum nobis adflore spondidisti. Eritne queso tempus illud, et illucescet ille aliquando dies, quo fraternitatem tuam comite electorum Dei cohortæ venientem, in gremio jam communis (V. not. 16 et 17) patroni¹³ Dominædii mei Felicis excipiam; et, quod nunc ipsius orationibus impetrari rogo¹⁴, id impetratum eorum, apud ipsam pariter in Domino gratulemur? cum ego vos simul et vicissim complexus omnes, merito dicam concipientibus vobis: *Hæc plane dies, quam fecit Dominus; exsultemus et lætemur in ea*^k: quia *bonum et (g) jucundum habitare fratres in unum*^l. Tum ego te non in monasterio tantum vicini Martyris inquilinam, sed etiam in horto ejusdem colonum loco, sed gratis; quia jam a patrefamilias accepisti denarium tuum^m: præter illos, quos idem Dominus (h) jam pro vulneribus tuis largus stabulario deditⁿ, ut curatus oleo misericordiæ, et vino gratiæ, utilis ad dominicam vineam integrato corpore locareris.

16. Videre ergo jam mihi videor hortulum meum adventantibus tecum Domini mercenariis, et cooperantibus cultiorem. Neque enim difficile existimari¹⁵, quam facile (V. ep. 49. n. 2) depieturi¹⁶ sint levioris culture laborem, quos in vineam suam Christus ele-

et in concilio Arelat. de diaconis Urbicis agitur, id est Romanis.

(e) Ita ms. Vien. Alii codices, *nostro*.

(f) Ms. Vatic., *peregrinari*, sublata particula *et*, quæ etiam abest a ms. Reg. et edd. Bad. et Schot., quod commodum sensum reddit.

(g) Mss. codices et vetustiores editi constanter habent *jocundum*.

(h) Sic mss. Reg. et Vien. Alii codices, *tam*.

git^a; et otiosos Deo, in vano hujus seculi foro stare non passus est. Jam et domestica mihi post osculum sancum gaudia mente et cogitatione propono, cum inebriante spiritu caritatis sobriam miscemus per poeula casta letitiam; nec in fermento nequitiae, sed in **28** azymis sinceritatis^b pia festa celebremus, psallentes Domino in hymnis et canticis spiritualibus, cantantes linguis et cordibus Deo, omne quodcumque agimus in verbo vel in facta, in nomine Jesu Christi, gratias agentes Deo Patri, per ipsum. ^c Qui facit unius moris habitare in domo^d, ut spero, nos faciet inter nos in semetipso habitare. Qui fecit (a) utrumque unum^e, et exaltatus omnia traxit ad se^f, qui humiliatus ipse pacificaverat omnia^g, reconcilians mundum Deo, cum repleverit gaudio os nostrum presentia vestrae unitatis, dicemus: *Magnificavit Dominus facere nobiscum*^h; et in abundantia letitiae nostrae benedicemus vos de domo Domini, quia benedicti vos Domino, qui venistis in nomine Domini. Calicem salutaris accipiatⁱ, et edatis panem beatorum in regno Dei^j; vos enim estis coram Domino Jesu satietas nostra et gaudium.

47. Aude igitur erumpere non tuis opibus et viribus, sed fretus et nixus^k in Christo: quia virga ejus et baculus ipsius nos consolatur^l, et sustinet, et gubernat. Qui portat agrimonias nostras, et infirmitates nostras suscepit^m, dat lasso virtutem, confortat genna debiliaⁿ, ipse statuet et immaculatam et inoffensam viam tuam; praecunget te virtute, et perficiet pedes tuos tanquam (b) cervi, ut exsultes sicut gigas ad currendam viam^o, ne^p impedire te possit trepida carnis infirmitas: qui non (c) in carne, sed in spiritu incedis. Servientes enim Christo corporis servitio^q, animi imperio magis utimur. Atque ideo voluntatem nostram Christo autore diceretam caro jussa comitatur, trahitque corpus ab animi fortitudine firmitatem; et ad domini habitum famulus componit obsequium. Atque ita virtus in infirmitate perficitur^r, dum anima consensu carnis edomite Deo serviens, per infirmitatis ministerium implet officia virtutis.

48. Intende igitur, et prospere procede, et deducet te mirabiliter dextera Dei. Misericordia ejus et gratia praeribunt faciem tuam^s; et si infirmus domo prodeas, robor acquires eundo. Sperantes enim in Domino mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilae^t, **D**

Si ergo habeas cor ardens in via^u, venerabitur sicut aquilae juvenilis tua^v. Curras, et non (d) lassabis: ambulabis, et non deficies^w: non te virga, non pera, non sacculus praegravabit: **29** non calciamenta, nec duplex vestis impediet^x; sed exuto carnalibus vinculis, ut in terra sancta liceat^y stare, vestigiis^z,^{aa} lumbisque praecinctis^z, nullo aere, gravi zona, festinanter, ut Pascha Domini, et opus Christi in tempore collecto gerendum est, viam tuam curras: prosperum iter faciet Deus salutarium nostrorum^z.^z omnis tibi vallis (e) implebitur, et omnis collis humiliabitur: ut fiant aspera iniquitatum in rias planas^z, ne usquam itineris offendas pedem tuum^{aa}: quia angelis suis mandavit^{bb}, ut custodiant te in omnibus viis tuis^{bb}: et ipse Dominus protectio tua scuto pacis suae circummibit^{bb}.^{bb} te, praehucens tibi in lumine vultus sui^{cc}, et praetendens in umbra alarum suarum^{dd}: ut per diem sol non urat te, neque luna per noctem^{ee}. Ubique loci^{ff} custodiet atque benedicet introitus et exitus tuos, ut in omni loco filium pacis invenias, et super omnem hospitem pax tua veniat^{ff}.

49. Quod si forte proficiens, cogitata carorum hominum, vel assuetorum locorum divulsione lacrymaveris, temporalis tristitia tua in aeternam letitiam convertetur. Euntes, inquit, ibant et flebant, mittentes semina sua; venientes autem venient cum^{gg} exultatione portantes manipulos suos^{gg}. Ita tu, et si veniendo fleveris, redeundo gauderis, et in gaudio metes, quae in lacrymis seminaveris. Gratia Domini Jesu^{hh} Christi, et caritas Dei Patris, et communicatio Spiritus sancti^{hh} enim tota domo tua non manufacta: quia vos estis templum Dei vivum, aedificatum in fundamentis apostolorum in Christoⁱⁱ Deo, mihi unanime, venerabilis, dilectissime, et desiderantissime. Sanctam (Bassulani inuuit) parentem nostram, matrem in Christo coheredem tuam veneratione, qua digna est, salutari peto. Conserva in Domino (Therasiam dicit) mea fraternitatem tuam, quo venerator affectu, salutat. Et vos a nobis omnem sanctam fraternitatem, qualem agere vobiscum certi sumus, multo obsequio salutate. Salutant vos omnes, qui in Domino nobiscum sunt: ut ex Hebraeis Proforus, et Restitutus amans Dominum, et te in Christo compertum diligens, et multum desiderans.

20. In epistole titulo imitari praestantem in omni-

^a Matth. xx, 4. ^b I Cor. v, 8. ^c Eph. v, 19; Col. iii, 16, 17; I Cor. x, 51. ^d Psal. lxxvii, 7. ^e Eph. ii, 14. ^f Joan. xii, 52. ^g Col. i, 20. ^h Psal. cxxv, 5. ⁱ Psal. cxvii, 26 et cxv, 15, 15. ^j Luc. xiv, 15. ^k Psal. xxii, 4. ^l Isai. lvi, 3. ^m Isai. xxxv, 5. ⁿ Psal. xvii, 35. et xviii, 6. ^o Rom. viii, 9. ^p II Cor. xii, 9. ^q Psal. xlv, 5. et cxxxviii, 15. ^r Isai. xl, 31. ^s Luc. xxiv, 52. ^t Psal. cii, 5. ^u Isai. xl, 31. ^v Matth. x, 10. ^w Exod. xii, 11. ^x Psal. lxxv, 20. ^y Isai. xl, 4; Luc. iii, 4. ^z Psal. xc, 11 et 12. ^{aa} Psal. cxx, 5. ^{bb} Psal. lxxxviii, 16. ^{cc} Psal. xvi, 8. ^{dd} Psal. cxv, 6. ^{ee} Luc. x, 6. ^{ff} Psal. cxxv, 6. ^{gg} II Cor. xiii, 13. ^{hh} I Cor. iii, 16, et vi, 19; Eph. ii, 20.

(a) Ita et alibi Paulinus. Vulgata. utraque

(b) Eodem modo Paulinus in epistola 15 ad Pamachium, n. 25. Sic libri Graeci, LXX interpretes, Augustinus in commentario super psalmos; Psalteria vetus et Romanum.

(c) Ita ms. Vatic. Alii codd. carent praepositione in, quam ideo restitovimus. quia reperitur apud Paulinum; et praeterea consimili locutione haec lectio con-

firmatur ex mss. duobus Bigotianis in epist. 50 Paulini ad Augustinum, n. 5, ubi legitur quia non in carne, sed in spiritu ambulat.

(d) Sic ms. Regius. Alii codices, lassaberis. Verum lectio hic restituta confirmatur ex erm. 32, vers. 518.

(e) Ita LXX interpretes. Vulgata exaltabitur.

bus mihi fraternitatem tuam timui : quia tutius credidi vere scribere. Cave ergo posthac servus Christi in libertatem vocatus, hominis et fratris et conservi inferioris servum te scribere : quia peccatum adulationis est magis, quam humilitatis justificatio, honorem uni Domino, uni magistro super terram, uni Deo debitum, homini cuilibet, ne dicam miserrimo peccatori, deferre. Sufficit caritas **30** *de corde puro, et fide non ficta* ^a : quod autem abundantius est, a malo est ^b. Obsecro te frater per Dominum, ut presumptionem de te meam spiritu revelationis (forte revelationis) inspicias; alioquin et offensam tuam possum vereri de epistola tam loquaci : sed apud caritatem, quæ omnia sustinet ^c, ex eo ipso gratia debet augeri, quo fastidium comparari solet, ubi nulla caritas tedium temperat. In dictando enim dum te cogito, et totus in te sum, quasi apud præsentem longo intervallo loquar ^d, obliviscor impositam finire sermonem.

21. Panem Campanum de cellula (V. not. 18) nostra tibi pro ^e eulogia misimus, tantum meritis in Domino tuis freti, ut plena ad te perferendam sui gratia crederemus : tu licet uberioribus micis a Domini mensa jam saturatus sis, dignare et a peccatoribus acceptum in nomine Domini panem in eulogiam vertere. Ac ne panis siliginis tibi modum nostræ humilitatis excedere videretur, raisinum testimonialium ^f divitiarum nostrarum scutellam boxeam; ut (a) apophoretum (V. not. 19) voti spiritualis accipies ^g, habiturus exemplo, si necdum simili argento uteris. Quod si nigellatum (V. not. 20) habes, mitte nobis per ea vascula, quæ pueris (b) tuis, filiis nostris, demandavimus. Amamus enim vasa fictilia, quia et secundum Adam cognata nobis sunt et Domini thesaurum in talibus vasis commissum habemus ^h.

22. Fraterea peto, quia summum animi tui jus habere me confido; ut si necesse fuerit, deficientibus a me et libertis, et servis, et fratribus, tuam curam impendas, et ordinare digneris ⁱ, qualiter ad nos vinum vetus, quod Narbone adhuc nos habere credimus, perveniat. Ne timeas, frater sancte, damnari, si nos feceris etiam pecunie debitores. Omnes enim nostri a nobis declinaverunt, inimici impij facti sunt ^j, et inimici hominis domesticij eius ^k.

^a I Tim. i, 5. ^b Matth. v, 37. ^c I Cor. xiii, 7. ^d II Cor. iv, 7. ^e Psal. xiii, 5, et LU, 4. ^f Matth. x, 36. ^g I Cor. ii, 15. ^h I Cor. xii, 1. ⁱ Rom. xii, 5. I Cor. xii, 12; I Cor. x, 17.

^k Alias 42; quæ autem erat 6, nunc 1, Scripta an. 593.

(a) Mss. duo et ed. Bad., *apophoretam*, mendose. Vide not. 19.

(b) Mss. Vien. addit *tuis*. Ita sepe Paulinus. Vide n. 1 hujusce epist. et carm. 52, vers. 599.

(c) Ita ms. Bigotianus unus. Optima lectio, quæ confirmatur ex epist. 45 ad Pammachium, n. 2, *ut te spirituali aditu visitarem*. et epist. 41 ad Sever., n. 5, *non litteris adens*. Ceteri codices, *audire*.

(d) Sic mss. codices. At editi, *spiritualiter*.

Augustino, non accepto ab eo responso, denuo per alios scribit Paulinus.

Domino sano fratri et unanimò AUGUSTINO, PAULINUS ET THERASIA PECCATORES.

1. Jamdudum frater in Christo Domino, mi unanime, ut te in sanctis et piis laboribus tuis nescientem agnovi, absentemque vidi, tota mente complexus, alloquio quoque familiari atque fraterno per litteras (e) adire properavi. Et credo **31** in manu et in gratia Domini sermonem meum ad te fuisse perlatus : sed morante adhuc puero, quem ad te aliosque dilectos æque Deo salutandos ante hiemem (*Sub finem anni 594*) miseramus, non potuimus ultra et officium nostrum suspendere, et desiderium sermonis tui cupidissimum temperare. Scripsimus itaque iterato nunc si priores ad te litteræ nostræ pervenire meruerant; aut prima, si illis in manus tuas perveniendi felicitas non fuit.

2. Sed tu, frater (d), *spiritualis omnia judicans* amorem in te nostrum ne pendas officio solo, aut tempore litterarum. Dominus enim testis est, qui unus atque idem operatur ^h in suis ubique caritatem suam, jam abinde nobis; ex quo te beneficio venerabilium episcoporum Aurelij et Alypii, per tua in Manichæos opera cognovimus, ita inditam dilectionem tuam, ut nobis non novam aliquam amicitiam ⁱ sumere, sed quasi veterem caritatem resumere videremur. Denique nunc etsi sermone, non tamen tanquam et affectu rudes scribimus, teque vicissim spiritu per interiorum hominum quasi recognoscimus. Nec mirum si et absentes adsumus nobis, et ignoti nosmet novimus, cum unius corporis membra simus ^j, unum habeamus caput, una perfundamur gratia, uno (V. not. 21) pane vivamus, una incedamus via, eadem habitemus domo. Denique in omne quod sumus, tota spe, ac fide qua stamus in præsentem, nitimur in futuram : tam in spiritu quam in corpore Domini unum sumus, ne simus nihil, si ab uno excidamus.

5. Quantum ergo est, quod absentia corporalis nobis invidet nostri, nisi sane fructum istum, quo pascuntur oculi temporalium (e) expectatores? Quamvis nec corporalis quidem gratia temporalis in spiritualibus dici debeat, quibus etiam corporum æternitatem resurrectio largiatur; ut audentem in virtute Christi et (f) bonitate Dei Patris vel indigni presumere. Quare utinam hoc quoque nobis munus an-

D Christi et (f) bonitate Dei Patris vel indigni presumere. Quare utinam hoc quoque nobis munus an-

(e) Ita mss. duo Big. et edit. Bened. et Gray. Vide epist. 51, n. 8. Similiter juxta mss. codices, *expectare* pro *spectare*, et *expectator* pro *spectator*, sæpe scripius apud Augustinum tom. IV. Item in veteri versione Latina Passionis SS. Martyrum Tarachi, Prebi et Andronici, pag. 261 et 2 edit. Bigot. Ante *opt* *spectatores*.

(f) Mss. 14, inter quos d Big., *bonitatis*.

nueret gratia Dei per Dominum nostrum Jesum Christum, ut etiam in carne faciem tuam videremus. Non solum desideriis nostris magnum conferretur gaudium, sed etiam mentibus nostris accresceret, et ex tua copia læpuleretur inopia nostra. Quod quidem et absentibus largiri potes, hac presentim occasione, qua filii nostri unanimes, et carissimi nobis in Domino, Romanus et Agilis, quos ut nos (a) alteros tibi commendamus, in nomine Domini revertentur, opere caritatis impieo; in quo tuae caritatis affectu specialiter utantur, rogamus. **32** Nosti enim quam celsa promittat Altissimus fratri fratri adiuvanti. Per hos, si quo me gratiae quae tibi data est, dono remunerari voles, tuto facies. Sunt enim, velim credas, unum cor et una nobiscum in Domino anima^b. Gratia Dei tecum, ut est, in aeternum maneat, frater in Christo Domino unanime, venerabilis, dilectissime, et desiderabilis. Omnes in Christo sanctos, quales tibi cohaerere non dubium est, a nobis saluta. Commenda nos omnibus sanctis, ut tecum pro nobis orare dignentur.

EPISTOLA XXXI (AL. XXXIV)

AUGUSTINI AD PAULINUM ET THERASIAM.

Augustinus Paulino pro secundis litteris ab eo receptis grati animi obsequium exhibet, sequè Valerio Hipponensem ordinatum esse renuntians, exoptat ut in Africam trajicere ipse velit, magno cum sibi solatio, tum ceteris Christianis exemplo futuris.

(Hanc epistolam, si placet, legesis inter opera S. Augustini, nostrae Patrologiae tomo XXXIII, col. 121-125.)

EPISTOLA VII.

36 *Ad Romanianum scribens, gratulatur Ecclesiae Hipponensi quod Augustinum meritum Episcopi collegam.*

Bonimo merito praedicabili, et honorando fratri ROMANIANO, PAULINUS ET THERASIA.

1. Pridie quam has daremus, reversis ex Africa fratribus nostris quorum expectatione nos pendere videristi, optatis sine sanctorum et carissimorum virorum, inde epistolas receperamus, id est Aurelii, Alypii, Augustini, (b) Profuturi (V. not. 22), (c) Severi (V. not. 25), jam omnium pariter episcoporum. Ergo tot sanctorum talium recentissimis sermonibus gratulantes, properavimus ad te nostram referre letitiam, ut tibi quoque expectatum in peregrinatione sollicita gaudium festivissimis conferremus iudiciis.

^a Prov. xviii, 19. ^b Act. iv, 52. ^c Psal. lxxvii, 56. ^d Matth. xix, 26; Marc. x, 27; Luc. xviii, 27. ^e Psal. lxxi, 48. ^f Psal. lxxvii, 7, sec. Psal. Rom. Marc. iv, 4; Luc. viii, 5.

^g Alias 46, pars 1; quae autem 7 erat, nunc 22. Scripta a n. o. 596

(a) Mss. duo Big., Afos.

(b) Profuturus is esse videtur qui in libro S. Augustini de Unico Baptismo contra Petul., c. 16, laudatur Cirtensis episcopus, et ad quem directa est ejusdem Augustini epistola 58 (al. 449). Lyodius demum in epistola 158, n. 9 (al. 278), inter epistolas Augustini, Profuturum quem olim in monasterio noverat, apj aruisse sibi per somnum, et futurum aliquid praenuntiasse, refert. Vid. not. 22.

(c) Severi Milevitani antistitis, de quo Augustinus

A Si forte eadem ac venerabilibus et amantissimis viris per aliarum adventus navium comperisti, per nos etiam repetita accipe, et quasi renovata hilaritate rursus exsulta. Quod si primus hic a nobis tibi nuntia veniet, gratulare tantam nobis in ita patria caritatem, Christo donante, (d) partam, ut quidquid illic divina providentia gerat, mirabilis semper, ut scriptum est, in sanctis suis^e, vel primi, vel cum primis sciamus.

2. Non autem tantum hoc scribimus gratulandum, quod episcopatum Augustinus acceperit; sed quod hanc Dei curam meruerit Africanæ Ecclesiae, ut verba coelestia Augustini ore perciperent; qui ad majorem dominici muneris gratiam novo more proventus, ita consecratus est, ut non succederet in cathedra episcopo, sed accederet. Nam incolumi Valerio Hipponensis Ecclesiae (e) coepiscopus (V. not. 24) Augustinus est. Et ille beatus senex, cui purissimam mentem nulla unquam liventis invidiæ macula suffudit, dignos sui cordis pace auae ab Altissimo fructus capit, ut, quem successorem sacerdotii sui (f) simpliciter optabat, hunc (g) mereatur tenere collegam. Credine hoc potuit, antequam fieret? Sed in hoc quoque Omnipotentis opere dici evangelicam illud **37** potest: *Hominibus hæc a dno, apud Deum autem omnia possibilia*^d. Exsultemus itaque et letemur in eo qui facit mirabilia solus^e, et qui facit unanimes habitare in domo^f, quoniam ipse respexit humilitatem nostram, et visitavit in bono plebem suam, qui *erexit cornu in domo David pueri sui*^g, et nunc exaltavit cornu Ecclesiae suæ in electis suis, ut cornua peccatorum, sicut per prophetam spondet, hoc est, Donatarum Manichæorumque confringat^h.

3. Utinam hæc nunc Domini tuba, qua per Augustinum intonat, filii nostri Licentii pulset auditus; sed ut illa audiat aure, qua Christus ingreditur, de qua non rapit Dei semen inimicusⁱ. Tunc vere sibi summus Christi pontifex Augustinus videbitur, quia tunc se et exauditum sentiet ab Excelso, si quem tibi dignum genuit in litteris, hunc et sibi digne filium pariat in Christo. Nam et nunc, velim credas, flagrantissima de ipso nobis sollicitudine scripsit. Credimus in omnipotentem Christum, quod adolescentis nostri votis carnalibus spiritalia vota Augustini prævaleant. Vincetur vel invitus, mihi crede, vincetur piissimè patientis fide, ne mala victoria vincat, si maluerit in

^{56.} ^d Matth. xix, 26; Marc. x, 27; Luc. xviii, 27. ⁸ Luc. i, 69. ^h Psal. lxxvi, 41. ⁱ Matth. xiii, 4;

epist. 51, n. 9 (al. epist. 54). Vid. not. 25.

(d) Mss. duo Bigottiani, paratam.

(e) Editi addebant, episcopo. Hanc vocem, quæ abest a duobus mss. Big. Vatic. 4, edit. Bened. expunximus.

(f) Sic mss. codd. Vatic. 4 et Big. 2, consentiente edit. Bened. In aliis edit., suppliciter.

(g) Ita mss. Vatic. 4 et edit. Bened. Ceteri codices, mereatur.

perniciem suam vincere, quam pro salute superari. **A** Ne vacuum fraternæ humanitatis officium videretur, de (a) buccellato Christianæ expeditionis, in cujus præcinctu quotidie ad frugalitatis annonam militamus, panes quinque tibi pariter et filio nostro Licentio misimus; non enim potuimus a benedictione secernere, quem cupimus eadem nobis gratia penitus annectere. Paucis tamen et ad ipsum loquamur, ne neget sibi scriptum, quod de se tibi scriptum est; *Æschio enim dicitur, quod audit Mitio (Terent. in Adelphis. V. not. 25).* Sed quid de alienis loquar, cum de proprio cuncta possimus? et aliena loqui, non soleat esse sani capitis, quo ¹ Dei gratia sano et salvo sumus, quibus caput est Christus? Incolumem te ætate quamplurima, et beatum semper cum tota domo tua, ut cupimus, habeamus in Christo, domine **B** frater merito honorandissime et desiderantissime.

EPISTOLA VIII.

AD LICENTIUM.

Licentium Romanum filium, pro quo scripserat Augustinus ejus olim magister, hortatur Paulinus et prosa et carmine, ut contento aula fastu se dediceret Christo.

1. Audi ergo filii legem patris tui ^a, id est, fidem Augustini; et noli repellere consilia matris tuæ, quod æque nomen in te Augustini pietas jure sibi vindicat; qui te tantillum sinu gestavit suo, et a parvulis primo lacte sapientiæ secularis **38** imbutum, nunc etiam spiritualibus lactare et enutrire Domino gestit **C** uberibus. Quoniam te adultum ætate corporea, in spiritualibus adhuc cunabulis vagientem videri, adhuc infantem verbo Dei, vix dum in Christo primis passibus et vestigio titubante reptantem; si tamen Augustini doctrina, tanquam manus matris et uba nutricis, instabilem regat parvulum. Quem si audias et sequaris, ut rursus te sermone Salomonis alliciam: *Fili, coronam accipies gratiarum tuo veritatis* ^b. Et tunc vere eris ille non phantasmate somnians, sed ab ipsa veritate formatus consul et pontifex, vacuas imagines falsi operis, implente Christo, solidis suæ operationis effectibus. Vere enim pontifex, et vere consul, (b) Licentius erit, si Augustini vestigiis, prophetis et apostolicis disciplinis, ut sacro beatus Elisæus Elie ^c, ut illustri apostolo Timotheus adolescens adhaereat, **D** indivulso per itinera divina comitatu; ut et sacerdotium corde perfecto discat mereri, et populis ad salutem (c) magistro ore consulere.

^a Prov. 1, 8. ^b Prov. 1, 9, sec. LXX. ^c 19 Reg. II, 1. ^d Phil. II, 9.

* Alias 46, pars 2; quæ autem erat 8, nunc 20. Scripta et missa cum superiore anno 396.

(a) Mss. codices, *buccellato*. *Buccellatum* vocabatur militaris panis ad buccellæ fere modum confectus, ut ad usus diuturnitatem facilius excoqueretur, de quo Ammianus lib. xvii; RR. PP. Benedictini ad S. August. epistolæ, pag. 59.

(b) Sic mss. codices Vatic. 4 et Bigotiani duo: quod videtur acris quam quod est in editis, *Licentius eris*. Idemque mss. infra, *adhaereat... discat*.

2. Sat hoc monitis et hortatu. Modico enim sermone et labore te arbitror, mi Licenti, ad Christum posse incitari, jam a pueris ad studia ¹ veritatis et sapientiæ, quod utrumque vere est Christus, et omnis boni summum (d) bonum venerabilis Augustini spiritu et ore flammatum. Qui si parum apud te pro te valuit, quid ego tanto intervallo posterior, et omnium illius opum pauper, efficiam? Sed quia et illius facultatis potentia, et tui ingenii humanitate confisus, pleniora atque majora in te spero elaborata, quam elaboranda, ausus sum hiscere duplici gratia, ut et illi viro (e) debita caritate comparerer in sollicitudine tui; et inter eos qui salutem tuam diligunt, vel contestato numerarer affectu. Nam (f) effectus in tui perfectione palmam Augustino potissimum destinatam scio.

3. Vereor, filii, ne aures tuas asperitate temerarii sermonis offenderim, et per aures animo etiam tuo rædii mei vulnus intulerim. Sed in mentem venit epistola tua (Carmen Licentii contentum epist. 26 S. August. [al. 59]), qua te musicis familiarem modis intellexi. A quo studio ego ævi quondam tui non abhorruï. Itaque mihi ad tuam mentem, si in aliquo exulcerassem, deliniendam remedium litteras tuas recordatus reperi, ut te ad Dominum harmoniæ omniformis artificem modulamine carminis evocarem. Quaeso te ut aere audias; neque causam salutis tuæ in verbis meis spernas, sed piam curam et mentem paternam etiam in despiciendis sermonibus libenter accipias; quibus insitum Christi nomen quod est *sup r r omne nomen* ^d, hanc debere venerationem facit, ut non possit a credente contemni.

39-40 Quare age, rumpe moras, et vincla tenacia [sceli:

Nec metuas placidi mite jugum Domini.
Pulcra quidem, sed mira vagis præsentia rerum
Mentibus, at sapiens non stupet ista animus.
Nunc te sollicitat variis malesuada figuris,
Heu! validos etiam vertere Roma potens.
Sed tibi, nate, precor, semper pater Augustinus
Occurset, cunctas Urbis ad illecebras.
Illum tanta inter fragilis discrimina vitæ
Aspiciens, et habens pectore, tutus eris.
Hoc tamen et repetens, iterumque iterumque monebo
Ut fugias dure lubrica militiæ.
Blandum nomen honos, mala servitus, exitus æger,
Quem nunc velle juvat, mox voluisse piget.
Scandere celsa juvat; tremor est descendere celsis.

(c) Ita sex iidem mss. cum edit. Bened. Alii codd. *magistri*.

(d) Hanc vocem *addidimus* ex mss. Vaticanis quatuor, 4 Big. et edit. Bened.

(e) Sic mss. sex, ex quibus duo Big. et ed. Ben. A mss. octo, *de vita, et caritate*, Edd., *devincta*.

(f) Ita edit. Bened. Grav. et Rosv. At mss. 12, *af factus*.

Si titubes, summa pejus ad arce (a) cades.
 Nunc tibi falsa placent bona, nunc rapit ^a omnibus
 [auris
 Ambitus, et vitreo fert cava fama sinu?
 A t ubi te magno (b) damno succinxerit emto
 Balteus, et sterilis fregerit inde labor,
 Serus, et incassum spes accusabis inanes.
 Et modo quæ necitis, rumpere vincla voles.
 Tunc reminisceris frustra patris Augustini,
 Contemsisse dolens veridicos monitus.
 Quare si sapiens, et si pius es, puer, audi;
 Et cape verba patrum, consiliumque senum.
 Quid retrahis fera colla jugo? Mea (c) sarcina le-
 [nis,
 Suave jugum ^b. Christi est vox pia: crede Deo,
 Et caput adde jugis, da mollibus ora capistris.
 Demissosque levi subde humeros oneri.
 Nunc potes hoc, dum liber agis, dum nulla retentant
 Vincula, nulla tori cura, nec altus honor.
 Hæc bona libertas, Christo servire, et in ipso
 Omnibus esse supra. Non dominis hominum,
 Non vitis servit, non regibus ille superbis,
 Tantum qui Christo se dedit Domino.
 Nec tibi nobilitas videatur libera, quam nunc
 Sublimem attonita conspicias Urbe vehi.
 Quam cernis tanta sibi libertate videri,
 Ut dedignetur llectere colla Deo.
 Multis ille miser mortalibus, et quoque servis
 Servit; et ancillas, ut dominantur ³, emit.
 Norunt emuehos et magna palatia passi,
 Et quisquis Romam, sponte miser, patitur;
 Quanto sudoris pretio, damnoque decoris ³
 Constat ibi chlamydis, hic honor officii.
 Nec tamen ipse potens, qui celsior omnibus esse
 Emerit, ut nulli serviat, assequitur.
 Cum bene se tota dominum jactaverit Urbe,
 Servit dæmoniis, si simulacra ³ colit.
 Proh dolor! hos præpter remoraris in Urbe, Licenti?
 Et regnum Christi spernis, ut his placeas?
 Hos vocitas dominos, curva et cervice salutis,
 Quos ligni servos conspicias et lapidis?
 Nomine divino argentum venerantur et aurum
 Religio est, quod amat morbus avaritiæ.
41-42 Imprecor hos ut amet, qui non amat Augu-
 stinum;
 Non colat et Christum, cui placet hos colere.
 Inde ait ipse Deus, dominis non posse duobus
 Serviri ^c, quoniam mens placet una Deo.
 Una fides, Deus unus, et unicus e Patre Christus ^d,
 Haud duplex uni servitus est domino.

^a Ex Virgilio. ^b Matth. xi, 30. ^c Matth. vi, 24.

(a) Mss. 2 Big., *cadis*.

(b) Ita in potioribus mss. et in edit. Bened. At in excusis, *damnosus cinxerit æstu*.

(c) Mss. duo Big. et edit. Grav., *sarcina levis*. Sic legerem si lex metri servaretur: Vulgata enim habet Matth. xi, vers. ult., *et onus meum leve*. Præterea legitur apud Augustinum: epist. 51 ad Paulinum (al. 54): *Quamquam jugum Christi per scipsum leve sit, et sar-*

A Quanta etenim cælo ac terris distantia, tanta est
 Cæsaris et Christi rebus et imperiis.
 Tollere humo, sed nunc dum spiritus hos regit artus,
 Mente solum penetra, nil mora carnis obest.
 Corporeis jam nunc morere actibus; et bona vitæ
 Cœlestis liquido præmeditare animo.
 Spiritus es, quamquam tenearis corpore, si nunc
 Mente pia victor carnis opus perimas.
 Hæc tibi, care puer, (d) fido compulsus amore
 Scripsi; si recipis, suscipere Deo.
 Crede Augustinum tibi nunc in me geminatum:
 Sume duos una cum pietate patres.
 Spernimur? Abstraheris majore dolore duobus.
 Audimur? ^c Pignus dulce duobus eris.
 In te læta patrum sudavit cura duorum,
 B Et tibi magnus homo, lætificasse duos.
 Sed me Augustino cum copulo, non meritorum
 Jacto parem, solo comparo amore tui.
 Nam quid ego effundam ^e rorans tibi paupere rivo?
 Me præter gemino flumine prolueris:
 Prater Alypius est, Augustinusque magister,
 Sanguinis hic consors, hic sator ingenii.
 Tanto fratre vales, et præceptore, Licenti,
 Et dubitas pennis talibus astra sequi?
 Quidquid agas; nam te nec speret mundus amicum,
 Non daberis terræ debita Christo anima.
 Tu thalamos licet et celsos mediteris honores
 Nunc, olim Domino restituere tuo.
 Credo unum vincent justi duo peccatorem,
 Et tua fraternæ vota preces abigent.
 C Ergo redi, qua voce parens, qua sanguine frater,
 Ambo sacerdotes te remeare jubent.
 Ad tua te retrahant, nam nunc aliena (e) petescis;
 Hæc mage, quæ retinent regna tui, tua sunt.
 Hæc repete, his inhia; externis ne contere tempus
 Si tua nolueris, quisquam aliena dabit?
 Non eris ipse tuus; missusque per extera longe
 Sensibus, heu! proprii pectoris exsul ages.
 Sollicitum satis hæc nato cecidisse parentem,
 Dum tibi, quæ mihi met, vel volo, vel metuo.
 Hæc tibi; si recipis, feret olim pagina vitam:
 Si renuis, eadem hæc pagina testis erit.
 Incolumem mihi te, fili carissime, Christus
 Annuat, et servum det sibi perpetuo.
 Vive precor, sed vive Deo: nam vivere mundo
 D Mortis opus, vera est vivere vita Deo.

^d Ephes. iv, 5. ^e Id est *filius*. V. carm. 18, vers. 226.

cina levis; et in epist. 26 (al. 59) Augustini ad eundem Licentium, unde hæc desumpsit Paulinus: *Jugum enim ejus leve est, et sarcina ejus levis est*, et in carmine de S. Johanne Baptista, *pondus leve*, vers. 291.

(d) Sic mss. quindecim et edit. Bened. ceteri codd., *fidei*. Vide carm. 19, vers. 128, et not. 531.

(e) Ita mss. plerique cum edit. Bened. ms. 1 Big., *petissis*. Ms. alter Big., *vetisti*. Ed. Rosv., *petissis*.

EPISTOLA IX.

43 Delphinus ab Amando impulsus fuerat ut a Paulino aliquid salutis doctrina peteret. Ea de re queritur ad Amandum scribens Paulinus, excusans imperitiam suam, et operum ipsorum implorans : multa iterum ad pietatis institutionem sapienter inspergit.

Sancto et vere unanimo, et merito dilectissimo
AMANDO PAULINUS.

1. Quantum intelligo, quod tibi in aurem loquor, tu supra tectum predicas ^a : quandoquidem dum me in initium diligis, et nimium tibi de fratre inepto places, etiam sancti ac venerabilis nobis communis patris auribus insinuare non dubitas et insipientiae meae temeritatem, qua te magnis audeo quam illum in verbis meis contemnere. Nam unde me idoneum putaret ille, a quo aliquid spiritu suo dignum in litteris desideraret, nisi tu illi persuasisses, affectu magis quam iudicio ita sentiens, meum quoque os a Domino inter ora mutorum et infantium ^b, de quibus laudem suam percipit Omnipotens, fuisse reseratum? Jubeat ergo me sibi sermonem spiritalem, hoc est, suo sale conditum promere ^c : meministi enim quod me verbi sui sale asperserit. Neque cessat id facere : nam omnes mihi litterae illius spiritualia condimenta sunt. Est enim et ipse *sals terra* ^d, vividum refereas ^e apostolice doctrinae saporem; sed vereor ne salem ejus insulto corde non duxerim; nec (a) sentiat in quo condiatur ^e, ut Domini suavitatem sapiat, sensus meus, si in eo Delphini sapor evanescere, et vigor potuit hebetari (b).

2. Quis me dicentem excitavit, *Leo est in viis*, **C** in plateis autem homicidae ^f? Non apud mysticæ studio, non formicæ ^g solertis exemplo ad providentiam vitæ et utilitatis operam suscitatur; sed modicum dormimus, modicum vero dormitamus, modicum autem manibus complectimur pectus ^h; et interea nobis inopia tamquam bonus cursor occurrit; et ille *dives qui pauper factus est, ut nos v. re egenos sua paupertate ditaret* ⁱ, videns nos in nostra egestate durantes, merito (c) proclamavit : *Quæ utilitas in sanguine meo, dum* **44** *descendo in corrupt ionem* ^j? Sed utinam vel dum hæc loquimur, ipso conscientia no-

stræ iudicio, et proprii sermonis querimonia excitaremur, ut vel sero (d) possemus dicere : *Nunc captivus, hæc mutatio dexteræ Excelsi* ^k : Sed *ventres pigri* ^l sumus, et ideo *adhæret pavimento anima nostra* ^m quamvis jamdudum ei dixeritis : (e) *Erige te a mortuis, ut attingas Christum* ⁿ. Quem quidem Dominum interventu fidei vestrae, per gratiæ sacramentum imposuistis in naviculam cordis nostri (V. not. 26) ^o. Sed quia somno inertiae nostræ obdormivit in vobis opus est ut eum excitetis, ut assurgat in excitationem animæ nostræ : imperet silentium turbidis cogitationum terrestrium flatibus, et sensuum nostrorum fluctus verbi sui pace componat, ut fiat in corde nostro casta tranquillitas; et spiritu veritatis gubernatore, ac Dei verbo renige, dirigamur ad portum voluntatis nostræ ^p.

3. Nam *quæ est expectatio nostra, nisi Dominus* ^q *Jesus, qui potens est salvos facere nos* (f) *a pusillo animo et tempestate* ^r? et annuere ^s orationibus vestris, *ne fiat fuga nostra hieme aut sabbato* ^t, hoc est, in otio spiritualium negotiorum, et honorum operum sterilitate. Sabbatum enim otiosum est, et hiems nuda nascentium. Itaque si non carnali observantia, sed spirituali, abstinentes ^u nos ab omni opere servili, quod est *vita peccati* ^v; cui deditus vere *servus est, et in domo non manet* ^w, agimus sabbatum ^x, non illud quod non sustinet anima Domini, sed illud, in quo Dei requies est; qui in humili tremantium famulorum corde requiescit ^y, nec hiberna tempestas fugam nostram opprimit; et quasi frigore pigros pedes ab evadendi libertate retinebit, si *spe gaudentes, et spiritu ferventes* ^z, non contractis avaritiæ gelu manibus, sed apertis refrigerio misericordiæ, fartivus ille nos hære novissimæ superventus ^{aa} inveniat operatos atque vestitos salutaribus operum fidelium tegumentis ^{ab}, ut possimus (g) *sustinere ante faciem frigoris ejus* ^{ac}; qui nos ideo nunc in timore præcepti sui vult effici præparatos, ut in die ire inveniat absolventos.

4. Favete nunc igitur, et orate, ut apprehendamas, in quo apprehensi sumus ^{bb}, et extendentes nos ad brachium superne vocationis, obliviscamur quæ

^a Matth. x, 27; Luc. xii, 5. ^b Sap. x, 21; Psal. viii, 5. ^c Col. iv, 6. ^d Matth. v, 15; Marc. ix, 49. ^e Luc. xiv, 34. ^f Prov. xxii, 15, et xvi, 15, sec. lxx. ^g Prov. vi, 6, et xxx, 25. ^h Prov. vi, 10, 14, et xxiv, 33, juxta lxx. ⁱ II Cor. viii, 9. ^j Psal. xxix, 10. ^k Psal. lxxvi, 41. ^l Tit. i, 12. ^m Psal. cxviii, 25. ⁿ Eph. v, 14. ^o Matth. viii, 25. ^p Psal. cxi, 30. ^q Psal. xxxviii, 8. ^r Ps. lxxv, 9. ^s Matth. xxiv, 20; Marc. xiii, 18. ^t Joan. viii, 55. ^u Isai. i, 15. ^v Isai. lxxvi, 2. ^w Rom. xii, 11. ^x Luc. xxi, 35. ^y II Cor. v, 3. ^z Psal. cxlvii, 17, sec. lxx. ^{aa} Philip. iii, 12.

* Alias 22; quæ autem erat 9, nunc 23. Scripta anno 596.

(a) Legendum forte, *sit jam*. Saechiu.

(b) Post *hebetari* ad notam * in margine ms. Vien. legitur : *Hic videtur deesse de epistola multum, quia continuatio pene nulla est*. Nihil tamen amplius habent mss. Reg. et Vat. et editi codices quinque.

(c) Ms. Reg. et editi tres, *proclamavit*.

(d) Ita ms. Vien. Ceteri codices, *possimus*.

(e) Sic mss. tres, et totidem editi. In duobus editis, *Frigere*. Utraque lectio bona. Vide epist. 52 not. 20.

D (f) Ita in Psalteriis veteri et Rom. et apud S. Augustinum in commentario super psalmos. Apud LXX, et S. Hilarium, *a pusillanimitate*. In Vulgata *a pusillanimitate spiritus*: quod inde additum esse innuit S. Hieronymus ad Suniam, quod pro *δυσκολοχέτο*. Aquila, Symmachus et Theodotio interpretati sunt *ἀπὸ πνεύματος, a spiritu*.

(g) Hanc lectionem admittunt Psalterium vetus, et S. Augustinus in commentario super psalmos, ubi legitur, *quis subsistet*.

retro sunt : positaque in aratro crucis manu mentis^a, **45** non sulcata (u) respiciam, sed sulcanda providendam ; donec perveniamus *ad montes*, in quos *levavimus oculos nostros*, ut *inde nobis a Domino veniat auxilium*^b, qui est *mirabilis in sanctis suis*^c ; qui sunt montes Dei, in quos bona fidelis animæ operatione provehemur. Si enim in via veritatis, quæ est impoluta^d, digne ambulemus, tunc ipse Dominus, qui est *via et veritas*,^e *perficiet pedes nostros sicut (b) cervi* ; et *super excelsu (c) statuet nos*^f. Montes enim, inquit, *excelsi cervis*, et *petra refugium herinaceis*^g : quia si super iniquitate alacritate cervorum fugiamus (d) *Nebroth* venatorem, qui, ut Scriptura designat, (e) *contra Dominum venator fuit*^h ; et cooperante Christo piis actibus ascendamus excelsa virtutum per doctrinas prophetarum et apostolorum, qui sunt montes Dei, montes illi uberes ; tunc velut de rupe præcelsa despicientes vanas prætereuntis mundi figuras, in exultationis voce cantabimus : *Exaltabite, Domine, quoniam ab insurgentibus in me exaltasti me, et super inimicos meos desperxit oculus meus*ⁱ. Ex hac autem celsitudine montium informati ad humilitatem cordis, et salubribus disciplinis velut spinis nostra undique membra nuntii, efficiemur ut herinacei, qui parva corpuscula aspero tegmine armati, naturalibus jaculis adversum hostiles aut canum murus, aut malus hominum, muniantur. Humilitatis autem timore divino, et gratia ipsius humilitates armatis, *petra refugium* est, id est, Christus, ejus verba nobis contra diabolum vel septimenta vel spicula sunt j. His enim et aures nostras sepius adversum linguam nequam, et in corde nostro vitia adversa configimus. Ita per observantiam spiritalem et directam fidem, et herinacei pariter erimus, et cervi, si secundum has minores bestiolas angustati et humiles abscondamur in Christo, ut in refugii petra ; et verba ac spiritu veritatis nuntii, et diabolo et mundi hujus illecebris asperi resistamus.

5. Majores vero illas feras pedibus alacres, et sublimes cornibus ita amulabimur, si habeamus pedes

A firmos ad consistendum in via Domini^k ; nec moveantur ab ejus itinere **46** vestigia nostra^l ; iisdemque pedibus utamur ad fugienda peccata, et hujus seculi perniciose contagia ; caput salutis nostræ, quod est fides catholica, bonis operibus velut cornibus ornatum pariter et armatum gerentes ; ut vel repugnemus inimicis venatoribus, vel actibus Deo placitis coronati, vestrum potissimum gaudium, et corona simus^m : quorum in Christo plantatio, apud Christum labor quotidianus sumus. Non enim ambigimus quotidie deprecari vos, ut perficiatur in nobis *beata illa mutatio dexteræ Excelsi*ⁿ ; ut vere possimus dicere : *Defecit cor meum, et caro mea, Defecit cordis mei, et pars mea Deus in secula*^o. Quia tunc Deus esse dignabitur cordis nostri Deus, cum cor nostrum, quod est carnale, defecerit spiritali ædificatione destructum. Tunc audebimus et vestram nos dicere *portionem in terra viventium*^p, cum et ipsi Domino renovati sensu mentis nostræ^q, secundum Christum ad cœlestem imaginem, (f) potuerimus dicere : *Deus cordis nostri, et pars nostra Deus in secula*^r.

EPISTOLA * X.

Delphino Burdegalensi episcopo, a quo baptizatus fuerat, summa pietate excusat se minus idoneum ad tractandos in epistolis sacræ Scripturæ locos : quod ille postularat. Hic Delphinus Ecclesiæ fastis reperitur insertus die nono ante kalendas Januarias.

Beatissimo et peculiariter domino, semper in Domino Christo nobis patri DELPHINO, PAULINUS.

1. Accepimus litteras sanctæ affectionis tuæ, quibus jubes nos in epistolis quas ad te facimus, aliquem (g) præter officii necessitatem, de Scripturis adjicere sermonem, qui tibi thesaurum nostri cordis revelet. Sed parentes potius filiis thesaurizare, et ordo pietatis postulat, et magister Apostolus docet^s. Quamvis^t tu nobis a Domino et in Domino pater factus semper thesaurizaveris bona, et thesaurizare non desinas : præter illud gratiæ salutaris **47** talentum, quod te consignante suscepimus non in terra abscondendum, neque in sudario involvendum, sed appo-

^a Luc. iv, 62. ^b Psal. lxx, 1. ^c Psal. lxxvii, 36. ^d Psal. xvii, 51. ^e Johan. xiv, 6. ^f Psal. xvii, 54, seq. lxx. ^g Psal. ciii, 18. ^h Gen. v, 9, junct. lxx. ⁱ Psal. lxxvii, 16 ; xxix, 2 ; xvii, 49 ; lvi, 9. ^j Eccl. xxviii, 28. ^k Psal. xvii, 56. ^l Psal. xvi, 5. ^m Philipp. iv, 1. ⁿ Psal. lxxvi, 11. ^o Psal. lxxvii, 26. ^p Psal. cxxi, 6. ^q Ephes. iv, 25. ^r Psal. lxxvii, 26. ^s II Cor. xii, 14.

Alias 15 : quæ autem 19 erat, nunc 29. Scripta et missa eum superiore, anno 596.

(a) M. Vien. et edit. Schot., *respiciamus... providemus*.

(b) Ita LXX interpretes, libri Græci, Psalteria vetus et Rom. et S. Augustinus in commentario super psalmos.

(c) Sic Psalterium vetus et S. Augustinus in psalmos. Aquila, *statues*.

(d) Ita ms. Reg. et edit. Bad. Grav. et Schot. Ita et mss. vetustiores apud Prudentium, Hamartigen. vers. 445. Græcis Νεβροθ et apud LXX interpretes. Sic et in epistola 58 ad Agatha, n. 9. Paulinus noster juxta eisdem codices dicit *Nebroth* : atque complura ex nominibus Veteris Testamenti Græcum in morem extulit : unde potest colligi eum usum fuisse S. Scripturæ non Latina Vulgata, sed versione Græca, aut ex Græcis expressa. Sic dixit juxta Græcum textum

Solonon, non *Salomon*, ut observavimus ad epist. 5, n. 2.

(e) Vulgata *coram Domino*. S. Augustinus in lib. i Locationum de Genesi : *Inseribon est utrum possit accipi, coram Domino Deo, qua et sic solet intelligi, quod Græce dicitur ἐνώπιον*. De hac re etiam disputat lib. xvi de Civitate Dei, cap. 4. At S. Paulinus hanc vocem *contra per adversum* exponit, ut ex sequentibus patet, non *per coram*, sive *in conspectu*. Dicit enim circa hujusmodi epistolæ finem, *ut vel repugnemus inimicis venatoribus*.

(f) Sic mss. Reg. et Vien. et recte siquidem mox præcessit *defecerit*. Ante erat in editis *poterimus*.

(g) Ms. Vien., *præter officium, de Scripturis*. Absert etiam *necessitatem*, a ms. Reg., in quo mendose legæ *officii*.

nendam munificentiæ *, a quibus liberi multiplicentur usura; vel iis distribuendum in tempore opportuno, qui ad preparandas in adventum sponsi facienditant oleum sapientibus comparandum ^b. Theaurizas vero nobis et alio modo semper, qui de thesauris Domini ad gratiam, quæ per te data est nobis, apponi rogas. Atque utinam tantum capere possimus, quantum tu, ut accipiamus, potes impetrare. Nam profecto de hac pro nobis postulationum tuarum conscientia atque fiducia petis a nobis, vel magis repetis, ut aliquid spirituale ad te loquamur, quod semine in nobis dignum tuo sit; quia secundum fidem tuam exorasse te credens, quæ nobis orasti et oras dari, effectum sollicitudinis et deprecationis tuæ de nostri ^a cordis et oris fetibus per documenta verborum capere desideras: quoniam *ex abundantia cordis os loquitur* ^c, et sapor mentis in sermone gustatur.

2. Juste hæcque sanctitas tua depositi sui debitum repetit, et seminis sui germen expectat. Sed quid faciam ager sterilis? qua tibi fruge respondeam, qui pro tritico tribulos, vel pro uvis edidi spinas ^d? Et ideo conscius malæ segetis aut infructuosæ arboris, ut vel pietati debite satisfaciam, sola in litteris meis officii verba prætendo, et sensum a corde tuo ^e degenerem pudore inertiae confusus occulto; dum nimis circa me dilectionis tuæ conscius timeo, ne animum tuum bonæ de nobis spei præsumptione gaudentem decepta expectatione contristem, et cogaris dicere vel scribere mihi: *Ego te plantavi vitem fructuosam, tu vero conversus es in amaritudinem vitis alienæ* (LXX, *aliena*)^e. *Expectavi ut faceres uram, et tu fecisti spinas*^f; atque utinam vel illas utiles, quæ contra linguam nequam sepimentum piis auribus præstant, et fidem in corde canto, velut frugem in agro circumcluso tuentur ^g. Sed tu illas, ut sentio, inutiles et nocentes, quæ verbum suffocant et convertunt in ærumnam, dum carnalibus adhuc cogitationibus corda configunt, quasi (a) rhamnus (V. not. 27) asper produxisti ^h.

3. Queris ergo, piissime pater, quid facias adhuc quod non feceris nobis? cum et 48 plantaveris nos in

* Luc. xiv, 15. ^b Matth. xxv, 9. ^c Matth. xii, 34; Luc. vi, 45. ^d Matth. vii, 16. ^e Jer. ii, 21. ^f Isai. v, 4, sec. LXX. ^g Eccl. xviii, 28, et xxxvi, 27; Matth. xiii, 7. ^h Psal. lxxv, 10. ⁱ Psal. xci, 14. ^j Psal. lxxix, 14. ^k Luc. xii, 8. ^l Matth. iii, 10; Luc. iii, . ^m Luc. xiii, 8. ⁿ Matth. xiii, 50. ^o Eccl. vi, 15. ^p Prov. xvi, 24, et xxv, 25, sec. LXX.

* Alias 5; quæ autem 11 erat, nuæ 3. Scripta anno 397.

(a) Simili locutione usi sunt SS. Hieronymus et Augustinus in commentariis super psalms, ubi sic legitur: *Præquam producat spinas vestras rhamnus*. Sic et Psalterium vetus. Ad hanc lectionem alludit Psalterium Romanum in quo legitur, *præquam producat spinas vester rhamnus*; ubi legerem, *vestra rhamnus* juxta Græcum textum, nisi Paulinus dixisset, *rhamnus asper*. Aliter Arabibus, *præquam producant spinas vestre rhamnus*; Eucherius... *rhamnum*. Synmachus, *præquam acta sint spinæ vestra, ita ut plant rhamnus*. Vide not. 27.

(b) LXX et Vulgata, *singularis ferus depastus est eam*. Hic vero Paulinus speciem pro genere posuit, hinc etenim versus Hieronymus ex Hebræo transtulit, *omnes bestiaæ agri depastæ sunt eam*. Sed et pro cubusvis bestiis feracibus *onager* usurpat, ut psal.

A domo Domini ⁱ, et plantati maceriam signaculi salutaris, qua ab incurso silvestris apri, et (b) depastione ferocis onagri muniremur ^j, adstruxeris et torcular federis, quo per conversationem piam quasi quamdam tibi dulcem de tua vite vindemiam funderemus. Habes adhuc, quod facias imitatione illius, qui sterilis ficulnæ (c) commeatum a Domino vineæ deprecatus est ^k, et imminentem inutili ligno excisionem distulit sponione. Sic igitur et pro nobis pietatis tuæ cura interveniat, et positam ad radices arborum jejunarum securam vel annua Domini indulgentis expectatione suspendi (d) postulet ^l. Sponde patrifamilias diligentiam pro nobis sollicitudinis tuæ, et assiduas orationes, tanquam illum apostolhem evangelicæ stercoris cophimum pollicere ^m, quo cordis nostri terra pinguescat, et sationis tuæ seges nutriatur, vel plantationis vite arbor succum tuæ fecunditatis accipiat; ut in die recognitionis (*Id est* judicii. V. epist. 19, n. 5), quo pariter sator messorque gaudebunt, nos quoque paterno sinu adherens inter manipulos tuos, repetas ab eo culturae tuæ fructum; cum illi qui sata irrigantium nutrit, et colentium labores (e) fructificat, id in nobis, quod non ad ignem jubeat abscidi (V. epist. II, n. 7), sed ad horreum metere dignetur ⁿ, obtuleris.

EPISTOLA * XI.

Quanta sit caritatis Christianæ supra humanas necessitates præstantia, ostendit, in se deque se ipso sacrificium Deo immolandum, veteribus sacrificiis alio voce explicat: item Severum laudat quod S. Martini vitam scripserit, ac postremo ad se invitans de evangelicæ paupertatis præstantia pulcherrime admoneat.

SEVERO fratri unanimi PATRINTS.

1. In Domino (f) Deo Jesu Christo sentio, et in te potissimum nunere et verbo Dei lætus expeior, quia amico fideli nulli est comparatio, et lingua gratia in bono homine abundat ^o. Nam quasi medicamentum vite nobis consolatio caritatis tuæ, ut *fari mellis sermones tui; ut aqua frigida sitientibus, ita nobis nuntius de te bonus a terra longinqua* ^p. Qui enim et sa-

rum, II: *Expectabant onagri in sili sua*. Quidam tamen interprete velint illic esse nomen ignote volucris, cæa gryphas, aut alias cuiuspiam sic se habentis ad reliquas volucres, ut cæus ad reliquos pices.

(c) Sic mss. tres Reg. Vat. et Vien. cum edit. Ross. in quibusdam non hoc verbum sit suspectam active, utuntur Patres, S. Ambrosius in psalmo xxxvi, *illa terra bona Decani sine ulla labore fructificat*; quamquam hic sensus Paulini est, *fructuosos facit labores*. Saechin.

(d) Ms. Vatic., *postula*, et *sponde*.

(e) *Fructificat*. Ne hoc verbum sit suspectam active, utuntur Patres, S. Ambrosius in psalmo xxxvi, *illa terra bona Decani sine ulla labore fructificat*; quamquam hic sensus Paulini est, *fructuosos facit labores*. Saechin.

(f) Ita tres mss. cod. Reg. Vat. et Vien. in edit. deo et Deo.

letis tuæ indicio, et caritatis eloquio impinguet (a) A fide sedulus, omnibusque in nos pietatis visceribus ossa nostra ^a, magnam lætitiæ et jucunditatis ^b cumulam hinc habet, 49 quod per nostros filios in Domino tuos pueros afferat ^c, et promittit; ut non solum litteris, sed quadam tui lateris parte potiamur, *Quid retribuemus Domino nostro, præter omnia quæ retribuit nobis* ^d, pro hac etiam gratia, qua te nobis et in seculari prius amicitia dilectissimum, in suis quoque rebus, quod incomparabilis pretii ducimus, individuum comitem atque consortem spirituali germanitate connexit?

Quæ est, inquit, mater mea, aut qui sunt fratres mei ^e? non hi videlicet, qui de voluntate carnis, et convenientia somni; sed qui ex Deo nati sunt ^f per sapientiam Dei Christum: qui in se manens innovat omnia, et dat potestatem filios Dei fieri ^g, coheredes regni sui; propter idipsam conformatus corpori humilitatis nostræ, ut nos conformet corpori gloriæ suæ; et non ^h solum a terra nostra sed etiam a cognatione divulsos in sortem et generationem suam transferat. Quo munere nos sibi (b) creare, et in sue caritatis vinculo copulare dignatus est, a familiaritate carnali, in qua jam nunc intelligimus, huic nos fœderi præparaverat, in æternam necessitudinem affectu potiore mutavit. Siquidem caritas Christi ista sit, que nunquam excidit ⁱ, quia ex Deo deficit, et in Deo permanet; omnemque, in quo (c) maneat, hominem sua perennitate perpetuat. Hæc est inflari nescia, expertis doli, pura livoris, æmula Deo, non elatione spiritus, sed spiritu mansuetudinis, et æmulatione pietatis. Dominus enim noster, ut ipse testatus est, et experimur, dulcis et mitis est, et humilis corde s.

3. De quo tu mihi genitus frater non solum ad præsens adjutorium, sed et ad perenne consortium (d) tanto superas omnem circa me corporalium necessitudinum affectionem, quanto potiore mihi parente germanus es, quam illi quos caro tantum et sanguis mihi sociat. Ubi enim mihi nunc consanguinea germanitas? ubi amicitia vetus? ubi pristina contubernia? Evanui coram illis omnibus, exter, ut dictum est, *fratribus meis, et peregrinus filius matris meæ. Amici mei et proximi quomodo mei, nunc a longe steterunt* ^k; et, sicut fluxus decurrens, et ut fluctus pertransiens, sic transeunt me, et in me forsitan confunduntur et erubescunt, ut scriptum est, venire ad me: facti sunt mihi, qui prope, longe; et qui longe, prope ^l. *Pro patribus, inquit, nati sunt tibi filii* ^m, ita pro parentibus, et fratribus et amicis, tu nobis factus a Domino es, qui et parentum cura anxius et fraternæ dilectione sollicitus, et 50 tota non fictæ amicitia

effusus, assiduus nos litteris adeas, blandissimis solatiis mulceas.

4. Neque sat habes ⁿ occasionibus eunctis revisere, nisi et pueros tuos mittas. Nec solum de famulis, sed et de filiis sanctis, quorum benedicta in Domino prole lætaris, eligis tabellarios; quorum oculis nos videas, et ore contingas. *Speciosi nobis pedes illorum tamquam evangelizantium bona* ^o. Nuntiant enim nobis, et afferunt ea quæ ad pacem sunt de te; cum (e) præferunt opera Domini, quæ aut operaris in verbo Dei, aut scribis in spiritu Verbi. Quæ nobis divitiæ tam pretiosa manera, quæ necessitudines tam dulcibus possint præstare solatia? ut eorum reputatio differatur, quæ in æternum largitas divina promittit ^p; quanto potiora post habitis rebus sint; quæ jam et in isto seculo rependuntur, considerare promptum est. Quod enim quaeso, mihi datonum pietatis et gratiæ parens inhumanus, aut frater negligens, aut amicus immemor faciunt, cum omnes horum mihi nominum, vel pignorum, aut fœderum caritates, vel de te uno largiter rependantur? ut taceam vel in nostro, vel etiam in ignoto orbe, non paucos et in Deum et erga nos tui similes: quorum nobis affectus maximos pro patria, et parentibus, et patrimonio gratia retributoris indulget, in te uno, quæ acceperis bona, si computemus, omnia nobis nostra in te largius atque pretiosius compensata (f) reputabimus. *Frater non redimit, inquit, redimit homo* ^q. Similiter nobis licet dicere: Mundus nos non amat, sed amat Christus. Homo negligit, sed Deus diligit. *Inimici hominis domestici ejus* ^r, sed rursus amici hominis domestici Dei. Fuerint nobis fratres, et amici, et proximi boni et magni; sed non fuit placitum circa nos in eis Domino, qui te elegit donare nobis in fratrem inseparabilem, et in proximum dilectissimum; quem merito sicut nosmetipsos diligamus, quia cor unum et unam animam tecum in Christo habemus ^s.

5. Itaque quod supra breviter posuimus de caritate multorum æque spiritualium ^t, nequaquam apte et digne diximus; in nullus enim (g) persona coequare nobis eadem, quam in te habemus, gratia potest. Ut enim æque diligere dignentur (h) in humilitate nostra gratiam Domini; tamen illud in te speciale nobis datum est, quod predestinatos nos invicem nobis in caritate Christi junctissima prioris quoque vitæ amicitia signavit, adhuc 51 eorum, quæ nunc per Christum avertuntur, amatores. Sed tamen in hanc, qua modo intervenit Dei nequam copulam, per consuetudinem illius familiaritatis inolevimus; ut diligendo

^a Prov. xv, 50. ^b Psal. cxv, 12. ^c Matth. xii, 48. ^d Joban. i, 15. ^e Ibid. 12. ^f I Cor. xiii, 8. ^g Matth. xi, 29. ^h Psal. lxxviii, 9, et xxxvii, 12, see. Psal. Rom. ⁱ Psal. xxxviii, 12, et cvii, 10; Eph. ii, 15. ^j Psal. xlii, 17. ^k Isai. lvi, 7; Rom. x, 15. ^l Matth. xix, 29. ^m Psal. xlviii, 8. ⁿ Matth. x, 56. ^o Act. iv, 52.

(a) Ms. Vien., *impinguet*.

(b) Sic mss. Reg. et Vien. et editi 4. Edit. Rosv., *creari*.

(c) Ms. Vien., *moget*.

(d) Ita mss. Reg. Vien. et edit. Schot. Ceteri codices, *tantum*

(e) Sic ms. Vien. et edit. Crin. edit. Rosv., *preferunt*. Ms. Reg. cum tribus editis, *preferant*.

(f) Ms. Vatic., *putabimus*.

(g) Ita mss. codices. Editi *personam*.

(h) Ms. Vien. *humilitatem nostram gratia Domini*.

nos et in infideli via fidehiter, diligere etiam spiritaliter disceremus. Quia tam religiose nos semper uterque dileximus, ut ad nostram inter nos dilectionem nulla adjici posset affectio, nisi caritas Christi, quæ sola omnem sensum affectumque supereminet. Quo impensiores debemus bono Domino gratias, quod respicere dignatus in humilitatem nostram, cum pariter in agro invenisset, pariter ut geminos ab utero carnis extraxit, et pariter assumpsit^a. Duo enim vere, ut scripsisti, fuimus in agro, sed bonitate et omnipotentia Dei, ausim dicere, ita de nobis unus assumptus est^b, quod neuter est relictus. Erasmus enim et singillatim duo, cum in nobis caro rebellis a spiritu dissideret; neque nostro homini pax esset, cum interiori repugnaret exterior. Nunc vero propitio i, so, qui fecit utrumque unum^b, et duo unum sumus, quia unus spiritus in duobus; et nulla discretio, quorum corpus unum. Sed hoc, ut dixi, commune (a) nobiscum omnibus in Christo fratribus, unum in te peculiariter nobis gratum atque gratandum est, in cujus amicitia beatissimum Dei munus accepimus, ut nec itinere mutato dissolveremur a nobis: quod damnum de multis, ut recognoscis, dulcissimis aliquando (b) nostris pariter experimur.

6. Vere ergo tu nobis et parens, et frater, et proximus es, qui (c) faciens in nobis voluntatem Dei, ac plenitudinem legis^c, diligis nos tamquam te, amicus nobis in caritate Christi, et in Dei regeneratione germanus. Quod cum videas, et recognoscas, cur in nos onerose, et de te falso loqueris, ut dicas: *Duo fuimus in agro, et unus assumptus est*^d? Non simus ingrati Deo, qui non unum ex nobis, sed unum assumpsit in nobis. Duo fuimus, sed quando cum illis fratribus (d) combinabamus, quorum a nobis per hoc propositum facta divisio est: quia unum^e non de singulari corpore, sed de multorum quoque unanimitate dici satis eadem Scriptura declarat^e, cum has personas non in duobus hominibus, sed populis, fide gentium, et remansione Judæorum id ostendente, proposuit. Nam et illæ molentes 52 duæ, de quibus similiter una assumitur^f, ut arbitror, Synagogæ et Ecclesiæ formam gerunt. Quia non est alia persona quæ in omni sacram Litterarum ratione tractetur, nisi aut in universitate generis humani, credentium infideliumque po-

pulorum distinctio; aut in natura omnis hominis geminæ creatura substantiæ: et ideo; mi frater, quia semper (e) cohesimus in corde uno, sicut nunc coheremus in Christo, aut pariter assumti, aut pariter relictus sumus. Assumpti autem, non nostro merito, sed gratia Dei, cujus *dona et vocatione sine penitentia sunt*^g; neque ex operum prerogativa, sed ex hie bonæ voluntatis, qua pariter in caritatem ejus animati, ut uno et tenore propositi, et tempore (f) conversionis nostræ apparuit, simul oportet gloriemur, et exultemus in eo qui justificat impium per fidem, et *dat escam omni carni*^h; (g) escam non istam quæ perit, sed illam quæ conficitur in æternum victam, qualem vel anima in Dei rebus operosa, vel catholica Ecclesia coquit. Corpus est enim veri panis qui de celo descenditⁱ, et dat escam vivificantem esurientibus justitiam. Non enim carnem facit, sed eor hominis firmat. Hic panis et fons est, qui quo amplius editur, plus esuritur: et quo magis bibitur, plus sititur. Hunc panem ut edamus in æternum, molamus in bujus mundi pistrino triticum bonum, quod est obedientiæ fidelis operatio, et *caritas in corde puro et fide non facta*^k.

7. Qua gratia et virtute cum plenus sis, bonam Deo frugem molis, teque ipsum in azymis sinceritatis et veritatis epulandum Deo exhibes: ejus esca est, quisquis (h) voluntatem ejus efficiens, in corporis istius membra convertitur, dicente (i) Apostolo, quia (j) *qui se jungit Deo, spiritus unus efficitur*^l. Quod assequimur, si portemus imaginem celestis ea cura et diligentia, qua portavimus imaginem^m terreni^m. Imitando enim imitatorum Christi perveniens ad imitationem Dei; cui *bonus odor sumus in Christo*ⁿ, si exhibeamus hostiam vivam^o obsequio rationabili^o, ut illi puram similitudinem mola mundi cordis excretam ab interioris nostri penetralibus offeramus, et in pectore nostro castum altare ponentes illa per legem jussa sacrificiis animalia mactemus in vitiis, immolantes hircum peremtionē^p peccati^p, in 53 quo odor mortis est; cædentes taurum, si deponamus superbiam; sacrificantes ovem^q, si molitudinem et ignaviam, in caritate non tepidi, et spiritu ferventes ejiciamus: offerentes in nobis et agnum, si immaculati vivamus, et vitulum, si efficiamur malitia parvuli, ut

^a Matth. xxiv. 40. ^b Ephes. ii. 14. ^c Rom. xiii. 10. 41; Luc. xvi. 55. ^d Rom. xi. 29. ^e Psal. cxxxv. 25. ^f Johan. vi. 35. ^g Eccli. xxiv. 29. ^h I Tim. i. 5. ⁱ I Cor. vi. 17. ^m I Cor. xv. 49. ^p II Cor. ii. 15.

^d Matth. xxiv. 40. ^e Rom. xi. 7. ^f Matth. xxiv. 41; Luc. xvi. 55. ^g Rom. xi. 29. ^h Psal. cxxxv. 25. ⁱ Johan. vi. 35. ^l Eccli. xxiv. 29. ^k I Tim. i. 5. ^m I Cor. vi. 17. ⁿ I Cor. xv. 49. ^o II Cor. ii. 15. ^p Rom. xu. 1. ^q Lev. x. 16. ^r Levit. iii. 6.

(a) Ms. Vien., nobis cum.

(b) Sic mss. codices cum editis quatuor. Edit. Rosv., nunc.

(c) Ita ms. Vien. Alii, qui facis et in nobis voluntatem Dei ac plenitudinem legis. Diligis, etc.

(d) Ante erat in edit. Rosv., combinabamur, in ed. Schot., convivabamus. Emendavimus ex ms. Reg. et edit. Bad., Grav. et Grin., combinabamus. Hæc lectio restituta confirmatur nova operum S. Augustini editione, quæ Confessionum lib. v. cap. 10, n. 18, sic habet: *Et ideo adhuc combinabam cum electis coram*. Sequitur hic Paulinus lectionem quamdam LXX, quæ habet *συνδύομαι*, combinabo, sicut et Augustinus in psal. cxi. n. 42, tom. IV, p. 1570. Itaque cum in

D antiquioribus operum S. Augustini mss. codicibus legatur *combinabom* et *combinabo*, cum nostris pariter scribinus *combinabamus*.

(e) Ms. Reg. addit nobis.

(f) Ms. Reg. et edit. Bad., Grav., Grin., conversationis.

(g) Hæc vox abest a ms. Vien. codice.

(h) Mss. codices Reg. et Vien., voluntatem ejus effectus. At editi quinque voluntatem ejus efficiens. Ms. Vien. infra, convertit.

(i) Hanc vocem substituimus ex ms. Vien. cum in aliis codicibus legatur ipsa.

(j) Addidimus quia ex mss. duobus, et editis quatuor.

unius purum pudicitia, alterius stultum simplicitate A releramus; quale te sacrificium Deo exhibere video in templo tui corporis, in sacrario tui cordis, in immolatione tuæ carnis, in oblatione tuæ animæ. Immolatas taurum, cum pia humilitate depositus cervicem altam percussisti timore divino. Immolatas hædum, cum omnia sinistra partis opera, iustitia sectator, interficis. Ovem jugulas, cum diligens operarius, studiosusque meditator divine voluntatis et legis, inertiam (a) in te et ignaviam quasi pecus molle proster- nis, et a te vite istius impedimenta, quasi vellera, tondenti utilia, onerosa gestanti, forcipe verbi cælestis (b) abscondis: qua nos duobus Testamentis apprehensos tenet Christus; et vel sarcinis secularibus quasi lanis exuit: vel rursus, ut vellera a corpora- libus vitis tamquam a morbalis et mollibus ovium B corporibus (c) abscondens, in vestimentum sui corporis, quod operatione credentium tegit, siquidem vicissim (d) cum Christum induimus *, induamur a Christo, in Ecclesie pensa deducit, et flumbris suæ vestis intexit.

8. Totondit te hic pastor jam; ut arbitrer, et posuit in area sua, et cælesti rore perfudit vellus tuum. Nam et gratia quæ infusa est ori tuo, et per os tuum quasi rivus a fontibus Israel, vel (e) δέωπος, ut scriptum est h, a paradiso abundans fluit, decet nos, quia descendit in te Dominus sicut pluviam in vellus e, et dedit tibi aquam de puteo Jacob d, quia tu quoque de filiis Israel Domino (f) propinquatus exstiteras. Si ergo pertonsus es, duplex beneficium recepisse te sentis, quia et in æstivæ sæculi levis, pascua verbi matutinae ketivæ (g) rori, sparsa decerpis; nec meridiana demonii e ardore torreris, quia sub umbrâ alarum Domini f conquiescis. Paratur tibi interim tunica de tuis lanis, qua in illa die hiemis vestiaris, ut ante faciem frigoris ejus valeas subsistere, si depoliatus 54 (h) a corpore, non inveniaris nudus ab opere. Tum vicissim præbebit se tibi ovem Christus, et agnus, ille qui pro nobis ad interfectionem ductus est, et coram tondente se non aperuit os suum g, vellera sua, id est, carnis exuvias abstrahi sibi passus. Ipse enim pro

nobis et animam et carnem suam posuit, et recepit h; qui et sacerdos et hostia, et agnus et pastor est. qui pro ovibus suis pastor, et pro pastoribus suis agnus occisus est. Ipse enim Dominus hostia omnium sacerdotum est i, qui semetipsum pro omnium reconciliatione Patri libans, victima sacerdotii sui, et sacerdos suæ victimæ fuit: cuique nunc ut uni omnium Domino omnis nova creatura sacrificium, ipsique sunt hostiæ sacerdotes. Si nunc ei nos tondendos in silentio humilitatis atque patientiæ, qua se ipse pro nobis præbuit, præbeamus, suscipiet in se onera vellera nostri; nec dedignabitur ovium suarum lanas portare, qui ipsam ovem, quam ab errore (i) revocaverit humeris (V. not. 29) suis ad ovilia reportare dignatur j.

9. Et quoniam bonorum nostrorum ipse non indiget k, nos vero omnium illius indigemus, nostro tantum bono nobis bonus, capit nostra quæ sua sunt, et tamen ea juris sui non vult; ut quasi nostra nobis accepto ferat, cum nihil habeamus nisi acceperimus l; et ne ipsi quidem sine nutu ipsius esse possimus m. Ergo nihil in hunc mundum inferentibus n, substantiam rerum temporalium quasi tonsile vellus apponit, non ut sarcina impediatur, quos expeditos nasci jubet, sed ut materiam nobis virtutis ad merita paranda proponat; et sit unde documentum nostræ in Deum, id est verum Patrem ac Dominum, fidei atque pietatis edamus, si suppetant nobis ea a vel dulcia, quæ, præferentes Deum, magno præmio negligamus o: et quæ per immensam ejus bonitatem, cum nec illata nobiscum sint in hunc mundum p, neque istinc (j) efferenda nobiscum, tamen si pareamus præceptis illius, ita ordinantur, ut mutantur in melius, et de temporalibus æterna reddantur. Nam quæ sicut non induimus, ita nec auferre possumus per naturam nostram et prætereantem 55 hujus mundi figuram q, ea per omnipotentis Dei opus, beato mercedonii genere vertentes, non modo nobiscum efferimus, sed ante nos etiam in sinum Domini (k) seminata præmittimus r.

10. Unde præscriptum arbitror, ut piger operarius

* Rom. xiii, 14. h Ezecl. xlv, 41. e Psal. lxxi, 6. d Johan. iv, 5. o Psal. xc, 6. f Psal. xvi, 8. g Isai. lvi, 7. i Johan. x, 17 et 18. j Heb. v, 10. k Luc. xv, 5. l Psal. xv, 2. m I Cor. iv, 7. n Act. xvii, 28. o I Tim. vi, 7. p Matth. xix, 29. q I Tim. vi, 7. r I Cor. vii, 31. s Gal. vi, 8.

(a) Ita mss. codices. At editi, *vita*.

(b) Sic ms. Vien. Alii codices, *accidis*. Verum hic restituta lectio confirmatur ex sequentibus.

(c) Ita mss. codices et editi duo. Sic ad Prudentii Apotheosin, vers. 954, *abscede e quidquam*, veterustiores omnes codices: idem hymn. 4 Peristeph., vers. 125, *abscesa papilla*; hymno S. Romani Martyris, vers. 975, *Nervos abscederet*; et hymn. 11, vers. 65, *Hinc abscede caput*. Sed et mss. nostri codices ad epistolam I Paulini a Severino, n. 5, habent *abscedatur*, non *abscondatur*; et omnes tum mss. tum editi codices ad epist. 10, n. 5, *jubet abscondi*, non *abscondi*.

(d) Ms. Vatic. et ed. Grin., *sicut*.

(e) Emendavimus δέωπος, quæ est fossa de flumine, ex ms. Vien., in quo *dorix*. Ms. Reg. Dioraxi. Ante erat δέωπος. Vide not. 28.

(f) Ms. Vien., *propinquans*.

(g) Ita ms. Reg. et edit. Rad., Grav. et Schot. Verissima lectio. Sic quoque Paulinus epist. 25 ad eundem, n. 58, scribit *vulnerata caritatis*. et Natali G. S. Felice, carm. 18, vers. 125, *pietatis circumfusus*. Græca phrasi mss. Vatic., Vien. et edit. Grim., *rose respersa*. Edit. Rosv., *rose sparsa*. Sacchian placet ut legatur *matutini læti in roris*.

(h) Particulam a addidimus ex mss. Reg. et Vien. et editis quattuor.

(i) Ms. Vien., *revocaverit*.

(j) Ita mss. codices. Editi, *aufferenda*. Manuscriptorum codicum lectio confirmatur ex sequentibus, non modo nobiscum efferimus; editorum vero ex epist. 16 ad Jovium, n. 8.

(k) Abest hoc verbum a ms. codice Vaticano.

non edat panem ^a, non videlicet istum perennis cibi panem, sed illum quo vivitur in veram vitam: quia unusquisque, sicut scriptum est ^b, de fructibus suis manducabit, et in operibus suis vivet: ne proinde suum cuique opus panis est: et panis verus ac vivus Christus est ^c: quem non potest manducare piger operarius, quia idem est pascha nostrum, quod expediti atque præcincti, et firmiter calcanti, nec depositis a manu baculis ^d, id est operibus, quibus nitimur, nunquam remissis, cum omni festinantia edere præcipimur: quia *tempus breve est*, et expedit nobis *sine cura esse*, sicut Apostolus suadet, *propter instantem necessitatem* ^e, ut inveniamur parati, et pulsanti Domino non timeamus aperire ^f, de conscientia somni aut negligentia digna metuentes. Quod quidem nobis nihil proderit nihilominus extrahendis, et ad mortem quidem post mortem, ut justas negligentiae atque impietatis poenas luamus, si alieno potius quam nostro domino deservientes, deprehendimur seculi magis quam Christi negotiis occupati, pulsantique Domino non aperiamus, et ad Patrem ducamur inviti. Propterea prædicatur nobis, ut pro hac, id est anima, laboremus et oremus *in tempore opportuno* ^g, hoc est præsentem; in cujus spatium ideo inducimur, ut veram vitam ista brevi ^h et transeunte quaeramus ⁱ. Hujus vite campus et *ager mundus iste est* ^j, vel homo ipse qui in hunc mundum mittitur. Deo quo *unus assumitur* ^k cum, ut supra diximus, carnis spiritui subjugata, duas unum fecerit: quia et in unoquoque nostrum, secundum Apostolum ^l, duas mentes et due leges sunt: quibus intra nos morantibus, aut acceptabilis Deo aut refutabilis similago conficitur.

11. Te vero, victa lege membrorum ¹, et exteriore (a) corrupto, puram conspersionem (b) parare, et sine fermento azymum Christo (c) confici ^m, eloquia tua tam (d) facunda quam casta testantur. Neque enim tibi donatum fuisset (V. ep. 29, n. 14) enarrare Martinum, nisi dignum os tuum sacris laudibus mundo corde fecisses. Benedictus igitur tu homo Domino, qui tanti sacerdotis et ma iestissimi Confessoris historiam, tam digno sermone quam justo affectu percensuisti. Beatus et ille pro meritis, qui dignam fide et vita sua meruit **56** historicum; qui et ad divinam gloriam suis meritis, et ad humanam memoriam tuis litteris consecratur. Hæc quoque verba tua, D vellera sunt, et Dominum Jesum gratissima tegmine cooperiunt (e), cujus supellectili palera ambiant, et

ingenii tui floribus committunt. Vestietur e te vicissim Agnus de suo vellere in retributionis die, mortale tuum de sua immortalitate superinduens ⁿ.

12. Tu tantum nostri memento, et nos respice, non retro spectans ^o, sed amici memor. Certum est enim, quia agricola solentior fructus habeas largiores, et perniciosior cursor tarditatem nostram *ad brevium supernæ vocationis* ^p antevoles. Infirmior etenim mente quam corpore, longo te intervallo sequor, spatium tamen tantum a te non itinere (f) separatus; et eandem molam aegra et impari manu verto, pistrino socius, fruge deterior, quia tritico mixta zizania molo ^q: que ut tota vertantur in frugem, orationibus tuis ego; quibus spero evadere et divitias, et paupertatem meam, quia utrumque mihi in **B** est, cum sim iustitiæ pauper, et peccati dives. Nam vere me divitem boni crederent, si ita jam pauper essem, ut putas. In quo tamen de verbis tuis te pauli-per executiam, quibus a te ipse discordas. Etsi non meas virtutes in me prædicaveris; tamen qui alienas licet mihi verbis tuis donandas putasti, quomodo convenit, ut idem in paupertatem, quam te admirari profiteris, horrere fatearis? Si credas hanc mihi donatam esse virtutem, quam te ^r velle nec posse assequi confiteris, ut *habens victum et vestimentum, hoc contentus sim* ^r, nihil ultra diem cogitem ^s; cur vel me inopiæ necessitate superandum putas, ut te, quem non desiderare non possum, imitare desistam: aut te tara infirmum diffidentemque Christo prodis, ut timeas ad hujusmodi, qualem prædicas, amicum venire, si in veritate sequeris illum qui dixit: *Tolle crucem tuam, et veni, sequere me* ^t? Quomodo aliter putas Christum sequendum, nisi lege qua docuit (g), et forma quam prætulit? qui cum in sua venisset, reclinandi tamen capitis locum inter sua (h) non habuit ^u.

15. Imitare imitatore[m] Christi, ut mortuus vivas crucifigens te mundo, et tibi mundum; quotidie moriens per fidem verbi, et vivens in verbo fidei. Non enim *in pane solo vivit homo* ^v, præsertim Christianus; de quo proprie scriptum est: *Quia ex fide vivit* ^x; nunquid dixit, *Ex pane*? Quid igitur **57** a me famem metus, si fidem habes? Panis tuus tecum est. Si verbo Dei pasceris, non desiderabis *escam ventris*; *Deus enim et hunc et illam destruet* ^y, dum se ædificat in nobis, si nos in ipsius caritate fundati, consistamus ^z, neque domum nostram in diffidentiae (i) flu-

^a II Thess. 3, 10. ^b Psal. cxviii, 2, junct. lxxx. ^c Johan. vi, 53. ^d Exod. xii, 41. ^e I Cor. vii, 26, 29 et 32. ^f Luc. xii, 56. ^g Psal. cxviii, 6. ^h I Tim. vi, 19. ⁱ Matth. xiii, 58. ^j Matth. xxiv, 40. ^k Gal. v, 17. ^l Rom. vii, 25. ^m I Cor. v, 7. ⁿ I Cor. xv, 54. ^o Luc. ix, 62. ^p Philip. iii, 44. ^q Matth. xiii, 25. ^r I Tim. vi, 8. ^s Matth. vi, 54. ^t Luc. ix, 25; Matth. xiv, 21. ^u Matth. vii, 20. ^v Deut. viii, 3; Matth. iv, 4. ^w Gal. iii, 12. ^x I Cor. vi, 15.

(a) Ms. Vien., *corrupta*.

(b) Sic mss. codices, Reg. et Vien. et editi quatuor, Ed. Rosv., *purari*.

(c) Ita iidem mss. et editi codices, Ed. Rosv., *fieri*.

(d) Sic ms. Reg. et editi 4. Al., *secunda* Utraque vox recepta. Vide *eloquii facundiam*, ep. 16 ad Jovianum, n. 11.

(e) Ex conjectura Rosvevdus addiderat *membra*. Quam vocem in nullo codice repertam expunximus.

(f) Sic mss. Reg. et Vien. et edd. Bad. et Grin. Alii, *superatus*.

(g) Ms. Vien., *voluit*.

(h) Ms. Reg. addit *jura*.

(i) Ita ms. Vien. et edit. Schot. Alii, *fluctuantes*.

ctuantis arena locemus ^a. Nonne illi credidimus, et A
in illum ambo juravimus, qui dixit: *Nolite cogitare
in crastinum; sufficit enim dici malitia sua; quærite
primum regnum Dei, et iustitiam ejus, et hæc omnia
apponentur vobis* ^b? Huic si credis, quid de ejus frā-
tris inopia famem metuis, quem scis hujus verbi securi-
tate paupertatem divitiis prætulisse? An magis
abundare credis illum qui terre, quam qui Deo credi-
dit? et qui propria, quam qui divina pascitur cura?
Quid ille miser habeat, qui se ^c non habet? non enim
se habet, qui plus de se quam de Deo sperat: vere-
que est mortuus, qui non vivere timet (*quasi leg.
timet non vivere*), si totum se Deo crederet, Deoque
permittat. Opto igitur ut tuæ potius comitatis hic
jocus, quam infirmitatis fides fuerit, quod scripsisti
credere te ita me futura brevi pauperem, ut ulter- B
rius non auderem invitare te. Fateor nihil me præ-
optare tantæ libertatis bono: siquidem tam intima
circumcisio, plena perfectio sit ^d. Sed tamen si tibi
vera in Christo fides, vera virtutum in homine cœ-
lestium admiratio, et hominis in Deo viventis æmu-
latio (a) est; quomodo non eo magis me expeteres,
quo perfectiorem esse audires, nisi si aperte, non
credere corde quod ore profiteris, confitereris ^e? Sed
in me peccatorem fugere, non pauperem, Martini
beatissimi frequentator argueris; quem certe num-
quam desiderasses, si tibi cornaris esurire timu-
isses

14. Ego certe, quia necesse est in operis spiritalis
perfectu caritas maxime, quæ plenitudo legis est ^d,
proficiat, sicut desiderare te, ita et invitare non desi- C
nam. Veni ad nos: et si potes, advola. Nihil habemus
nisi Christum; et vide si nihil habeamus ^e, qui omnia
habentem habemus. Ebromagum (V. not. 30)
enim non hortuli causa, ut scribis, reliquimus; sed
paradisi (b) hortum prætulimus et patrimonio, et patri-
æ; quia illuc magis domus vera, ubi æterna: ibi
verius patria, ubi originalis terra, et principalis ha-
bitatio. Nam si credis propitio Christo, propter quem
si nil ^f habeamus, in ipso omnia possidemus ^g; nunc
in ista sarnarum et laborum humo, ne in hortuli qui-
dem glebula nos terræ limus tenet: sed nunquam ita
nullus a peccato nobis pulvis hæret! Tu si hoc homi-
num ita credis, ut predicas; et 58 in eo me esse
credis, ut te credere scribis; et segnius me desi-
deras; jam non in me peccatorem semper, et semper D
indignum conspectu tuo, sed in Dominum ^h ipsum
committis (*id est peccas*), si putas tunc demum defu-
turam nobis vitæ mortalis alimoniam, cum nobis
cæperit Deus esse possessio ⁱ.

EPISTOLA · XII.

*Postularat Amandus prolixiores Paulini epistolas:
ergo hanc de gratia Dei non minus piam quam ele-
gantem scribit, commemorans Dei benignitatem, et
attitudinem divini consilii super salute generis hu-
mani. Docet et humilitatem quamdam malam, et su-
perbiam quamdam bonam esse*

Sancto, et merito venerabili, ac dilectissimo
AMANDO, PAULINUS.

1. Fateor mirari me sanctam caritatis tuæ benigni-
tatem et patientiam, ut de epistolis, quas ad te lo-
quacissimas, et pleniores molestiæ quam gratiæ fa-
cere soleo, tu tamen desiderium sermonis mei potius
quam tedium capias; quandoquidem ad assiduas et
prolixiores litteras me lacessis et excitas gratia scri-
ptorum tuorum, in quibus *caritas de corde puro et
fide non ficta* ^g in *azymis veritatis* ^h sincerum loquitur
affectum, ac vicissim meum ab intima mente sollici-
tat. Quid igitur faciam? obtemperabo tibi copia litte-
rarum? sed *bonorum meorum non indiges* ⁱ; et me
æquius est a te læcupletari, quia dives pauperi con-
ferre debet, *ut fiat æqualitas* ⁱ. An vero magis consu-
lam utilitati mere, et *ponam ori custodiam* ^k: ut pe-
riculum peccati, quod de multiloquio paratur effu-
giam ^l? Sed metuo ^m rursus, ne inobedientiæ reus
statur; et forte gravius offendam si in te deliquero
non obtemperans, quam si pro me timueru non scri-
bens.

2. Det igitur mihi Dominus a Domino oris adaper-
tionem ad te ⁿ, et prætendat pedibus meis lucernam
verbi sui ^o, ut nox insipientiæ meæ sicut dies illumi-
netur ^p. Solvat linguam meam in verbum bonum,
qui et asinæ os ^q in sermonem laxavit humanum.
Sum enim et ego unus de lapidibus vel jumentis illis,
quorum præfiguratione asina tunc locuta est, mutam
gentilis duritiæ stoliditatisque naturam, solutis Deo
linguis, significans locuturam ^r. Ac, si placet, de hac
ipsa Dei gratia textum epistolæ purrigamus, quia
omnis nostra (c) narratio in præceptis 59 et laudi-
bus Altissimi occupata esse debet, illi omne quod
loquimur, omne quod vivimus, cum perpetua gratia-
rum actione dependi, cujus opere ^s ac munere lo-
quimur et vivimus. *Ipse enim fecit nos, et non ipsi
nos* ^t. *Ipse, inquam, Dominus fecit nos*, qui etiam re-
fecit jam ab initio per omnia quæ operatus est et
locutus in Sanctis suis, salutis nostræ, id est, repara-
tionis humanæ sacramenta molitus. Nam justum Ab-
lem illico reparavit sancta generatio in Seth ^u, qui
ore consimili formatum ad imaginem Dei retulit pa-
trem. Inde per ceteros a primo fonte decurrens pe-
manavit vena justitiæ: et quamvis interveniente di-

^a Matth. vii, 26; Luc. vi, 49. ^b Matth. vi, 34, 35; Luc. xii, 31. ^c Rom. x, 10. ^d Rom. xiii, 10. ^e II Cor. vi, 10. ^f Psal. xv, 5. ^g I Tim. i, 5. ^h I Cor. v, 8. ⁱ Psal. xv, 2. ^j II Cor. viii, 14. ^k Psal. xxxviii, 2. ^l Prov. x, 19. ^m Ephes. vi, 19. ⁿ Psal. cxviii, 103. ^o Psal. cxxxviii, 12. ^p Num. xvii, 28. ^q Luc. xix, 40. ^r Psal. cxix, 5. ^s Gen. iv, 25.

^t Alias 21; quæ autem 12 erat, nunc 32. Scripta anno 397.

(a) Addidimus verbum *est* ex mss. Reg. et Vien.

(b) Ita ms. Vien. Alii addunt *illum*, Utraque lectio

bona.

(c) Sic mss. Reg. et Vien. Editi 4, *ratio*. Ed. Græc. *oratio*.

ludio, in uno quidem, attamen justo, universitatis peremptæ seminarium stetit, jam tunc operante mysterio unici Redemptoris, ut per unum reconciliatio proveniret, quia per multos offensa venisset ^a. Sed iterum generis humani processu relabente justitia, et crescentibus simul gentibus atque criminibus, ne rursus iniquitas hominum generis mereretur interitum, rursus electus est qui pater fidei vocaretur, a quo et promissio regni et Regis æterni semen emergeret. Quod multiplicatum fide gentium Christus implevit, qui patriarchis visus, per legem præformatus, per prophetas prælocutus, et ipse adfuit, ut adimpleret legem et prophetas, et quam lex operibus non valuerat conferre medicinam, gratia daret ^b.

3. Jam enim corpus omne, id est, universum genus (a) hominum ita pervaserat peccatum, ut neque malagma debilibus et sauciis, neque ligatura prodesset ^c: corroborata etenim vitiorum valetudine, omnem humane opis medelam fortior remediis morbus excluderät, et ideo venit qui et venturus est, conformatus corpori humilitatis nostræ, ut nos conformaret corpori gloriæ suæ ^d. Quia nemo, nisi artifex, operis sui potens est, et figulo tantum in argillam suam jus est ^e. Ita Dominus omnium, qui omnes fecerat, dignatus est ad nostra descendere, nosque suscipere in corpore suo, ut reliceret eadem arte vel (pro et) potestate qua fecerat. Venit autem non in sublimitate Domini, quod erat, sed in forma servi, quod non erat ^f. Factus est ut homo sine adjutorio ^g, qui est Dei virtus, et Dominus exercituum, adjutor et protector omnium. Pro liberandis est mortuus, qui erat inter mortuos liber. Inter iniquos deputatus est, qui justificat impium per fidem. Sicut ovis ad interfectionem ductus est agnus ille, qui tollit peccata mundi ^h. Passus est mortem, qui donat eternitatem.

4. Sed in causa tanti hujus consilii et muneris, admonere ipsius lumen est, qui nos ⁶⁰ illuminat a montibus æternis ⁱ: in quos oculis allevari videamus, iisdem nos, quibus perieramus, itineribus inventos, rursus ex arbore, rursus ex virgine; sed non rursus superbia præcipitandi, verum e contrario humilitate redituri. Nam ideo Rex gloriæ et Dominus majestatis emanavit se, formam servi accipiens ^j, et invisibilem magnitudinem suam visibili abjectione contextit, ut nos veteri illo male conceptæ arrogantiae morbo, foris altos, intus obritos, in formam sublimitatis suæ per formulam nostræ in se humilitatis attolleret. In hoc enim operatus est et operatur quo-

A tidie bonis Dominus, ut divinæ conformationis gloriam consequamur, si nostræ in Christo conformationis exemplum sequamur, cognoscentes in Altissimi moderamine temperatum naturæ nostræ modum, ut supra nos ipsius gratia provehamur, si juxta nos nostri memores ambulemus. Ad quam nos mensuram propheticus ille de Numeris sermo componit, quo dicitur: *Non declinabimus dextera neque sinistra, sed regali via ibimus* ^k. Quod nobis Christus est, mediator Dei et hominum, inter divina et humana nos temperans, et ad regnum suum regali via ducens; ut corde humiles, opere sublimes, a sinistris, id est, peccatis quæ in mortem trahunt, allevemur; et a dextris nimis, id est, præsumptione superba, humilitatis lege revocati, teneamus salubrem mediocritatem, ne aut

B oculos nostros declinantes in terram ^l, comparemus juvenentis quibus non est intellectus ^m, aut altiora nobis scrutantes ⁿ, evanescamus in cogitationibus nostris. Itaque non alta sapientes, sed humilibus consentientes; in mensura qua (forte quam) mensuravit nobis Dominus ^o, nosmetipsos metiamur, ut angustemur in nobis, et in Domino dilatemur ^p. Non ut illi sapientes hujus seculi, quorum sapientiam Dominus reprobovit ac perdidit, et per stultitiam predicationis (b) excludit ^q: (c) *Disputaverunt enim, inquit, ut absconderent laqueos* ^r: quia videlicet in hoc omnis ars philosophorum laborat, et assertionem fictorum lucem veritatis obscuret, et inaniu contentionum laqueis sollicitas a vero mentes implicet, et ingenii fraude decipiat, et fucos sermonis inducat.

C 5. Sed postquam exortum est lumen in tenebris, misericors et miserator, et justus Dominus ^s, frustra posuerunt in celum os suum ^t, qui etiam terrenarum rerum suæque naturæ nescii (d) scrutantur caeli plagas, et Deum ^u sine Deo querunt. Ideo defecerunt scrutantes scrutatio, et sagittæ parvulorum factæ sunt plaga eorum ^v: quia corripit sapientes in astutia sua Dominus ^w, per infantium atque lactentium ⁶¹ ora confudit, nec in sermone regnum suum, sed in virtute constituit. Unde ego quoque minus omnium minimorum Domini, exigentique tenuissimus, et infantium infantissimus, audeo in vocem laudis (e) erumpere, gratias agens Domino altissimo, quoniam mysterium pietatis excolat, quod in thesauris sapientiæ suæ habebat repositum, parvulis suis promiserit, et sapientibus mundi absconderit ^x, ne gloriaretur hic mundus in suorum vanitate sapientium, per quam obfusa sibi caligine non agnoverat sapientiam

^a Gen. vi, 8 et vii, 1; II Pet. ii, 5. ^b Gen. xv, 15; Rom. iv, 11; Gal. iii, 7; Jac. i, 21; Matth. v, 17; Johan. i, 17. ^c Sap. xvi, 12. ^d Apoc. i, 4. ^e Phil. iii, 21. ^f Sap. xv, 7; Psal. lxxviii, 15; Jerem. xviii, 6; Rom. ix, 21. ^g Philip. ii, 7. ^h Psal. lxxviii, 5. ⁱ Isai. lvi, 7, 12; I Pet. ii, 24; Johan. i, 29. ^j Psal. lxxv, 5. ^k Philip. ii, 7. ^l Num. xvi, 22; Deut. ii, 27. ^m Psal. xvi, 11. ⁿ Psal. xxxi, 9. ^o Eccli. iii, 22. ^p Rom. xii, 16. ^q I Cor. x, 15. ^r II Cor. vi, 41. ^s I Cor. i, 21. ^t Psal. lxxv, 6. ^u Psal. cxi, 4. ^v Psal. lxxvii, 9. ^w Psal. lxxii, 7, 8. ^x I Cor. iii, 20. ^y Matth. xi, 25.

(a) Ita ms. Reg. et edd. quatuor. Ed. Rosv., *genus humanum*. Verissima lectio quam restitimus, ut cuius attendenti præcedentia et subsequenter patebit.

(b) Ms. Reg. et edit. Bad., Grav. et Schot., *exhausit*.

(c) Ita Psalterium Romanum, et S. Hilarius in Psalmos.

(d) Sic ms. Vatic. et Latin. Ceteri codices, *inscrutantur*.

(e) Deest ejus in editis

Dei. Pax autem nostra Jesus, qui venit ut utraque **A** mnum faceret ^a, et omnia æqualitate componeret, destruxit fortia, et elegit infirma: sprevit sapientia, et assumpsit stulta, ut fieret æqualitas ^b, nemine sibi quidquam proprium vendicante, cum omnem (a) hominem non nisi divino muovere salutis ac sapientiæ compotem necesse esset in Domino gloriari ^c. Itaque exultemus cum tremore in Domino Deo nostro ^d, qui est humilis corde, et majestate sublimis ^e, idem sentientes in nobis, quod in Christo ^f, qui, ut supra dixi, idcirco nobis salutis gratiam per humilitatis formulam contulit, ut qui exaltationis spiritu cadere merueramus, (b) cordis humilitate resurgere disceremus.

6. Quod autem bonus Dominus cruciatus est, et resurrexit, non solum ad destructionem mortis nostræ, et ad reparationem æternitatis operatus est, sed etiam ad presentis vitæ informationem, qua meritum acquirimus, quo vitæ illius in æternum beatæ possessio præparatur ^g. Cruci ergo fixus est Dominus: quo mysterio pietatis atque consilio, Apostolus docet ^h: ut solveret, inquit, parietem valli, interficeretque inimicitias, et omnem hujus mundi ambitum dissiparet, ac de universa inimici potestate, captivans ipsam captivitatem ⁱ, triumpharet, in suâ carne suscipiens, inquit, similitudinem carnis peccati ^j: non utique similitudinem carnis, quia omnibus Deus veritas: et idcirco vere et corporaliter Verbum caro factum est ^k, sed in similitudinem peccati carnis ^l; ut qui peccatum non fecit per suam inviolabilem impasibilemque naturam, propter nos tamen, ut scriptum est, peccatum (c) factus, id est, peccatorem susceptum in forma servi gerens. Factus enim est pro nobis maledictum, ut nos maledicto legis absolvet ^m: de peccato damnavit peccatum ⁿ, id est, peccati materiam, quæ adhuc in illa Adæ carne vivebat, in ipsa, quam suscipere dignatus est, Adæ carne vacuavit: **62** ac sic parietem valli, hoc est, peccatum, quod inter nos et Deum separabat, destruens, fecit utraque unum ^o; non solum ut Judæorum et gentium fides in Christo coiret, sed ut in unoquoque nostrum qui crederemus, natura sibi nostra congrueret; et discordia quæ prius versabatur in nobis, cum spiritali affectui carnalis anima repugnaret, pace fidei solveretur. Nunc enim bellum illud antiquum, quo tex peccati repugnabat legi Dei, aboletur in Christo ^p,

cum spiritus Deo servieus subactam sibi animam fide temporal, et vicissim animam Deo servientem in omne obsequium caro ministra comitatur.

7. Quam ob rem Domini passione et resurrectione non solum ad spem ac fidem resurrectionis instrui-mur; (d) sed ut non sola resolutione carnali, sed et voluntaria ab hoc seculo recessione mori noverimus; et moriendo per fidem huic mundo, vivificemur Deo. Vita enim hujus mundi amica, mors animæ est. Ob hoc nobis Apostolus dicit: *Mortificate in terra membra vestra* ^q. Quotidie se ipse testatur mori, *lividum faciens corpus suum, et obliviscens quæ retro sunt, atque in priora se porrigens* ^r. In quo humilitatem pariter et sublimitatem decet: quia conteri corpus sine humilitatis spiritu non potest, nec anima in cœlestia surgere, nisi mortificatione membrorum. Attamen et ipsius nobis humilitatis servanda mensura est, ut non nisi timore divino humiliemur uni Domino: *Dominum enim Deum tuum adorabis, et ipsi soli servies* ^s; cui servire, libertas est. Nemini enim subjectus est, qui se soli Deo subiecit ^t. (e) Ut contra omnibus infimis, vel spiritibus, vel aliis creaturis, vel suis vitiis et cupiditatibus servit, qui vult liber esse justitiæ. Est autem et sancta superbia, et humilitas iniqua: nam et justificatur superbia quæ huic mundo superbit, et contemnit hoc seculum, omnibusque magnis ejus et dulcibus ac speciosis abutitur (*id est uti recusat*, V. not. 31), intenta cœlestibus rebus, et præceptis subjecta divinis. Contra autem illa humilitas condemnatur, quæ non ex fide, sed ex ignavia mentis hominibus adducitur, et humanam gratiam magis quam suam salutem curat; mendacii famula, veritatis inimica, libertatis expert, iniquitati obnoxia, miscens (f) aqua vinum ^u, id est, veritatis merum (g) aquoso adulationis emervans. In hujusmodi humilitatem specialiter mihi videtur vox illa contendi, quæ denuntiat, *ve dicentibus (h) malo bonum, et dulce amarum* ^v, et injustis justitiam prædicantibus: quos et per Salomonem, sicut nosti, veritas exsecratur.

8. Bene autem nos brevi psalmo, sed pleno magisterio, beatus Psalmista conformat ad nostri moderaminis temperamentum, cum precibus suis præten-dit meritum humilitatis ^x, dicens: *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei. Neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super Deo* ^y. Et deinde qui se (i) pro cordis humilitate re-

^a Eph. ii, 14. ^b II Cor. viii, 14. ^c I Cor. i, 31. ^d Psal. ii, 11. ^e Matth. xi, 29. ^f Philip. ii, 5. ^g Rom. vi, 4; I Cor. vi, 14; II Cor. v, 15; Col. iii, 1. ^h Ephes. ii, 44. ⁱ Psal. lxxvii, 19; Ephes. iv, 8. ^j Rom. viii, 5. ^k Johan. i, 14. ^l Rom. viii, 5. ^m Gal. iii, 15. ⁿ Rom. viii, 5. ^o Eph. ii, 14. ^p Rom. vii, 21. ^q Col. iii, 5. ^r I Cor. ix, 27; Phil. iii, 15. ^s Deut. vi, 15. et x, 20; Matth. iv, 7; Luc. iv, 8. ^t Rom. viii, 20. ^u Isai. i, 22. ^v Isai. v, 20. ^x Eclii. xix, 25. ^y Psal. cxxx, 1.

(a) Hanc vocem addidimus ex mss. Vatic. et Vien. et edit. Grin.

(b) Sic ms. Vaticanus. Ceteri, corde humilitatis. Lectio quam restituimus ex ms. Vaticano, semel et iterum confirmatur a. 8.

(c) Ita edit. Schot. et Sacchin.; alii codices, faciens. Hic restituta lectio confirmatur ex epist. 57, n. 2.

(d) Abest sed a ms. Reg. et editis 4.

(e) Sic ms. Vaticanus codex. In aliis, At.

(f) Mss. Vien. Reg., aquam vino. Latin., aquæ vim adulationis.

(g) Ita ms. Vatic. et edit. Rosy. At ms. Reg. cum editis 4, aquis adulationis.

(h) Sic mss. Reg. et Vien. cum editis 4. At ms. Vatic. et edit. Grin. faventibus Vulgata et versione LXX, malum bonum, dulce amarum, et injustitiam justitiam prædicantibus.

(i) Ita ms. Regius. Ceteri codd., præ.

speci depoposcerat, dicit: *Si non humiliter sentiebam, sed exaltari animam meam: Sicut ablactatum (a) super matrem suam, ita (b) retribuens in animam meam* ^a. Ideo retributionem postulat, quia non humiliter senserit, sed animam suam exaltaverit. Nonne videbitur discordare sibi Prophete sententia, nisi ita hæc discernamus intellecto, sicut in ipsius spiritu et corde, ita ut sibi congruerent, fuere distincta? Convenienter enim et humiliter dictum est timore divino, qui *sacrificium Deo*, ut ipse testatur, *spiritum contribulatum et cor humiliatum* ^b offerebat. Salva tamen humilitate cordis, idem exaltabat animam suam non humiliter sentiens: quia non terrena sapiens, Deo mentem habebat affixam, unicum bonum ducens Deo adherere, et ponere in Deo spem suam ^c. Unde et Apostolus, qui nos humilitatem docet (c), ut ea potissimum imitatores Christi esse studeamus: *Hoc enim, inquit, sentite in vobis, quod et in Christo, qui non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed exinanivit se, formam servi accipiens* ^d; idem tamen ad exaltandam animam in superna et divina nos provocat, cum dicit: *Quæ sursum sursum querite, ubi Christus est in dextera et gloria Dei Patris* ^e.

9. Quamobrem teuentes hanc et humilitatis et exaltationis regulam, utrumque hoc (quod in pervertitate, quam supra dixi, peccatum habet; in directiōe, qua ⁸ docemur, gratiam obtinet) suis ordinibus mensurisque teneamus pietate, et humiliter cor Deo, et exaltantes animam ad Dominum ⁶ nostrum, nihil nisi illum timeamus, nihil supra illum diligamus. Jugo tantum ipsius quod est suave, et oneri illius quod est leve, colla subdamus ^f; ut supra omne potestatis inimicæ jugum liberi, in cœlestia subvehamur. Nam et ob hoc Domini nostri jugum suave, et omnis leve est, quia e terrenis nos et inferis (d) elevat, et in excelsa regni **64** cœlestis attollit. Levitas enim omnis altipeta ⁷ est, et sursum versus vigore subtilitatis effertur.

10. Huic autem gratiæ contraria peccati pondera deprinunt, et in inferna deducunt; quæ quanti sint oneris, Propheta testatur cum gemens clamat: *Superposuerunt iniquitates (e) meæ caput meum, et sicut onus grave gravatæ sunt super me* ⁸. Sed gratia Domino Jesu Deo nostro, qui potens est liberare nos de corpore mortis hujus ^h, per multitudinem miserationum suarum ⁱ, et divitiis bonitatis suæ ^j, quibus su-

A perabundat abundantia peccatorum nostrorum, et *salvo facit sperantes in se* ^k. Apud quem credimus, quia et orationum tuarum pro nobis agantur excubiæ. Seimus enim quia a pueritia ipsi (f) militans, et sacris litteris enutritus, nulla conversationis terrenæ et (g) carniæ labe pollutus, invenisti gratiam in conspectu Altissimi, et pro nobis de silva hujus seculi ad gregem vel ad currum Domini serè captis, quoniam *multiplicatæ sunt iniquitates nostræ super capillos capitis nostri* ^l, et indigni sumus, quorum nomina divinis auribus ingerantur, ne forte et labia tua immunda fiant cum nos nominaveris ^m, et necesse sit os tuum igneo carbone perstringi (*An pertingi?*), potes tamen vel humilitate vel fiducia vatis antiqui dicere: *Domine, dimitte illis, aut dele me de libro tuo* ⁿ. Quod ille divinal colloquii particeps, non salutis suæ negligens, nec insolens Domino, profundi arte consilii ausus est dicere: ut Domine ^o justo debitum peccatori populo interitum comminanti, oblationem suæ potius abolitionis opponeret, divini videlicet pietatis justitiæque securus, ut parceret et injustis misericordia Domini, dum justum non potest delere justitia.

11. Hac et pro nobis Dominum altissimum conditione constringe, ut dum eximere te libro suo non potest, per obtentum justis sui recipiat injustos. Nam *quia major est, qui in nobis est, quam qui in hoc mundo* ^o; ideo fortior est justitia pro peccatoribus defendendis, quam iniquitas adversus patrocinia Sanctorum. Vellem quantum in me est adhuc prorogare ^a sermonem, nisi et charta deliciens, et metus fatigationis tuæ cogeret verbis modum poni, et epistolam terminari. Tu in omnibus indulge terneritatis meæ, et responde mihi, ut consolere et instruar litteris tuis.

12. Nunc (h) Sanemarium portitorem hujus **65** epistolæ commendamus specialiter unanimi tui; ut, sicut rogavimus sanctum episcopum et patrem nostrum, ita ordinetur a vobis. Conservum enim eum, data in Domino libertate, reddidimus: sed vobis in domo Domini serviat delegatis ad parentum nostrorum memoriam obsequiis, ut per religiosam servitute obtinere firmam libertatem sub vestra defensione mereatur. Age et apud sanctum presbyterum fratrem Exsuperium ¹⁰, ut in casa Ecclesiæ terrulam, qua victum suum procuret, accipiat. Præterea rogo, ut

^a Psal. cxxx, 2, sec. LXX. ^b Psal. l, 19. ^c Psal. lxxii, 28. ^d Philip. ii, 5. ^e Col. iii, 1. ^f Matth. xi, 29. ^g Psal. xxxvii, 5, juxta Psalter. Rom. ^h Rom. vii, 24. ⁱ Psal. l, 3. ^j Rom. ii, 4. ^k Psal. xvi, 7. ^l Psal. xxxix, 15. ^m Isai. vi, 5. ⁿ Exod. xxxii, 52. ^o I Johan. iv, 4.

(a) Sic LXX, Psalterium vetus Græc. et Rom., S. Hilarius et S. Augustinus in commentario super Psalmos, et omnes excusi et mss. codices, præter Vien., in quo *super matre sua, ita retributio*, ut in Vulgata.

(b) Ita Psalterium Romanum. LXX, S. Hilarius, nec multo aliter Ambrosius.

(c) Expunximus verbum *dicent*, quod abest a mss. Vaticano, nec male.

(d) Ita mss. Reg. et Vatic. Alii, *levat*.

(e) Ita Psalterium Romanum, S. Ambrosius, et Paulinus, epist. 40, n. 4.

(f) Pronum fuit emendare juxta mss. Vatic. *ministrans*; videtur enim respexisse Paulinus ad locum Apostoli I Timoth. iv, *bonus eris minister Christi Jesu, enutritus verbis fidei*.

(g) Ita mss. Reg. et Vien. cum editis tribus. Alii, *carnis*.

(h) Sic emendavimus ex mss. codicibus. Ante erat *sane Marium*.

epistolam meam ad filium nostrum Daducium etiam, A si in Galliis agit, sine ulla dilatione facias ab episcopo transmitti per conservum fidelem et impigrum. Si clericum forte noluerit occupari, unum de Alingonensibus dignemini ¹¹ mittere cum epistolis vestris, quibus littere nostrae juventur: dignam enim interventu vestro causam ex epistola mea, quam ad eum feci, cognoscetis. Imprimis autem celeritate agendi opus est, ut sanctissimus presbyter, qui et vita et aetate venerabilis vim, qualem exposui, sustinet, quamprimum ab alienarum aedium exsilio liberetur.

EPISTOLA * XIII.

Nupsit Paulina sanctae Paulae filia Pammachio viro proconsulari, ut ait Palladius in Lousiac. c. 122, immo secundum Hieronymum epist. 26, consuluntur pronepoti. Haec in flore adhaec juvenis defunctam Pammachius vultis prosecutus lacrymis, etiam largissimis in pauperes eleemosynis refovebat. Utrouque eum nomine et consolatur et commendat Paulinus, mortuae laudibus subinde inspersis.

Dilectissimo (a) fratri, merito predicabili et veneratissimo PAMMACHIO (V. not. 52), PAULINUS.

I. Ut haecenus tacendi tempus ^a congrua humilitate servavi, ita nunc debita caritate loquendi tempus agnovi, frater in Christo Domino venerabilis et dilectissime. Scriptis enim sancti viri fratris nostri (b) Olympii ⁴, communis unanimi, nuper accepi tam inopinatum mihi quam inoptatum tui meroris indicium; in quo meae tibi tristitiae consortium et vocis officium (c) dein defere, ut sileant privati amoris affectus, sed caritas Christi Domini et Dei nostri, quia in ipso nobis et per ipsum, et unius corporis membra, connectimur, non permisit. Ipse enim nos Dominus Deus noster vite nobis pariter **66** et pietatis magister per illud celeste viae electionis suae docuit *gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus* ^b, vicissimque nobis compati, et vicem opera nostra portare; ut mutuis consolationibus roboraremus communi fidem, et fatigata pectora foveremus. Cui muneri Deus tantum dedit, ut eo functum magnae civitatis iustarum amplificandum promiserit, enuntians per Prophetam, quia *frater fratrem adjuvans exaltabitur sicut civitas magna* ^c; videlicet quod munimentum animae dimittebat fraternam compassio ferat, variisque mentis afflictive pulsibus quasi murus obstat.

2 Sed si forte illipsum culpa magis quam gratie iudicetur, quod tardius lingar officio caritatis, cre las velim illico ut agnoveriam, scripsisse me. Neque vi-

dear de (d) negligentia tui serus audisse, cum ipsa me et loci remotio, et propositi ratio defendat: quo secretus ac tacitus agens, neque videre nisi raros ^a praetereuntium possum, neque interrogare de sanctis fratribus, nisi caros volo: semper tamen et in meo silentio tui memor, nunc ut caritas postulare visa est, opertum pectore affectum reclusi, et per has ad te litteras promisi, quibus ad sanctam mihi unanimitatem tuam, qua potui via profectus sum; quia non potui iisdem corpus et animum meum Enibus continere, cum caro, ut semper, infirma per hiemem longius commoveri negaret; et qui semper est promptior spiritus ferventibus ad te desideriis evolare ^d; ut quem corpore non tenebam, mente complecterer. Cucurri igitur in siti desideriorum ad te ^e; mi frater in Christo unanimo atque venerabili, et si me vicissim intueris animo, tecum esse me totum videbis et senties. Nam si verum illud est, sensu ^a nos potius videre et audire, certe adsum tibi et potiore mei parte, cum animo ad te venerim: quo nisi adsumus, (e) ubi etiam corpore intersumus, praesentiam non probamus, vacua nostri imagine, mentis absentia. Quamobrem signatum amicitiae munus impendi, (f) aptumque nostra fide feci, ut te spiritali aditu visitarem. Hanc de te invicem gratiam quaeso merear, ut tu quoque me interioribus videns oculis, tamquam adstantem cominus, et coram loquentem et coanhelantem anxietudini tuae de necessitate communi, vel patientiae congratulantem de spe fidei, in hoc sermone suscipias pariter atque conspicias. Sermo enim viri **C** mentis est speculum. Nam et ipse Dei sermo confirmat, quia *ex abundantia cordis os loquitur, et thesaurus pectoris publicatur eloquio* ^f. Ob hoc in veritate qua stamus in Christo, expressum **67** his tibi litteris animum meum suscipe; nec volo amicitiam nostram tempore metiaris. Non enim haec, ut secularis est, que spe saepius quam fide paritur; sed spiritalis illa, que Deo auctore generatur, et arcaeva spirituum germanitate coalescit. Quo fit, ut non diuturnitatis usu crescat ad amorem, neque documentum expectatione pendat: sed, ut filia veritatis dignum est, statim firma et magna noscatur; quia de pleno incipit oria per Christum

3. Haec igitur te caritate complexus ita veneror, ut membrum Christi; ita diligo, ut commune membrum **D** meum. Quomodo enim non una mens, quibus una fides? Quomodo non unus animus, quibus unus Deus? Ac per hoc quomodo diversum pectus sit in affectione tolerandi, quibus corpus unum est in compago credendi? Vere dico, et non mentior, dum animi tui

¹ Eccl. iii, 7. ² Rom. vii, 15. ³ Prov. xviii, 19. ⁴ Matth. 26, 44. ⁵ Psal. lxi, 5. ⁶ Matth. xii, 54; Luc. vi, 45.

⁷ Alias 57 et 55, pars 2; que autem 15 erat, nunc 17. Scripta in no 597 exunte.

(a) Edit. Chifflet, *Domino merito predicabili et honorando fratri Pammachio, Paulinus.*

(b) Ita ms. Regius. Alii codices addunt *episcopi*, sed frustra. Vide Vit. cap. 52, n. 1

(c) Adultera. dein et sed ex ms. Reg. et edit. Chifflet.

(d) Ita ms. Reg. et edit. Chifflet. Antea erat *Neque videar de te negligentia mea serius audisse*

(e) Sic ms. Reg. et edit. Chifflet. Alii, ut... intersimus.

(f) Ita reposuimus ex ms. Reg. et edit. Chifflet. Alias, *dignum*

motus cogito, mea quoque viscera sentio suspensis tuis duci; et, ut vere socialia membra, vulneris tui dolore configi. Quamquam me non minus prudentiae et fidei tuae reputatio relinquit, quam afficit cura mortuorum. Denique addubitasse me fateor, **utrum** moesta pro meo affectu tibi, an potius gratulantia pro tua fide verba praeborem. Nam ut evocationem ad Deum sancte sororis meae, ita devotionem pietatis in Christo tuae pariter audivi; isto etiam patrefamilias, per quem scripsi, indicante prudentiam et sanctitatem vere in conjugem (*Paulinam*) caritatis tuae; quam non vacuum fletibus, ut maxima pars mortalium, neque vano, ut spei nostrae expertes solent, pomparum iuanium honore comitatus es; sed remediis salutariibus et vivis (*a*) operibus, hoc est, elemosynis persecutus, debito ordine primum caro fineri iusta persolvens, piis lacrymis et largo caritatis rore perfusus (*b*) religiosius exsequias honorasti.

4. Itaque istius pietatis in te opus ante laudabo; nam id quoque Deo placitum monstrat Scriptura divina, cum dicit: *Fili produe lacrymas in mortuo*^a, et quasi dira passus incipeplorare, et non despicias sepulcrum illius^a. Denique patriarchae nostri huius quoque religionis exemplo sunt. Nam pater fidei matrem vocationis nostrae Saram suam flevit^b, non utique dissidentia recipienda, sed praegresse desiderio. Quomodo enim resurrectioni dissideret fidei pater, et repromissionis beatæ primus auditor? Idem tamen humanitatis memor, non sprexit corporis eorum propter animæ securitatem; sed emto ad sepulcrum agro, mortuam suam pretiosa sede composuit^c; docens **C** pariter quid sibi isti^d (*forte* iusti) deberent homines providere; cum is, qui ad Dei verbum de terra patriae cognationis **68** exierat^d, nihilque praeterea de pervagatis natione diversa spatiis comparaverat, omnis terrae advena, solum tamen agrum sepulcro, id est, non temporalem, sed aeternam possessionem, nec terram avaritiae, sed quietis, emisset. Jacob quoque dilectam illam et expectatam Rachel et tumulo celebri honoravit^e, et titulo (*id est* epitaphio); ut religiosam et praesenti dolori solveret, et posteris testaretur officium. Quamquam illum locum titulo mortis uxoris prophetica mente signaverit, providens legem ortu Evangelico sapiendam. Quo mysterio conjux^f Patriarchae, quae pluribus locis in Ecclesiae imaginem vixit; tamen ut reor, in Synagoga typum moritur, et partu filium doloris enixa illi, tibi erat Virginis partu Legi finis edendus: *finis etenim Legis Christus*^f. Sanctam vero et sanctificatam spem per humani curam nos Tobias docet, huius specialiter muneris prerogativa justificatus a Domino, et ar-

A changeli voce laudatus; quod praetulisset prandio suo pauperis sepulturam. ^g Negligens enim ventris; quia diligens animae, maluit corpore esurire quam spiritu; ut nobis quoque esset exemplo, quo praepotemus jejunare cibo carnis, ut saturitatem animae conferamus. Quare bona religio sepulturae. Bonae lacrymae caritatis, in quibus pater Abraham matrem repromissionis eduxit. Bonae lacrymae pietatis, quas Joseph justus impendit patri^h. Bonae et lacrymae orationis, quibus et David stratum suum per singulas noctes rigabatⁱ. Sed quid sanctorum mortalium praedicem fletus? Flevit et Jesus amicum^j, hanc etiam passionem de nostra infelicitate dignatus, ut mortuo (*c*) infunderet lacrymas; et quem resuscitaturus erat virtute divina, infirmitate lugeret humana; **B** licet in illo uno totam simul conditionem generis humani misericors et miserator Dominus deploraverit et illis lacryinis (*d*) quibus peccata nostra flevit et laverit.

5. Idecirco et tuae, frater, lacrymae sanctae et pie, quia simili affectione manarunt, et dignam casti cubilis flere consortem, non dissidentia resurrectionis, sed desiderio caritatis. *Mulier enim grata^k suscitavit viro gloriam^l cum tenetur, atque ideo suscitavit et desiderium cum praemittitur.* Verum illa, ut fuit semper, ita et erit *in perpetuum corona viro suo^l, et non extinguetur lucerna ejus^m: extendit enim, ut scriptum est, brachia sua ad opera utilia, os suum aperuit prudenterⁿ, operata est viro suo bona; gloria et honore coronavit te, ut jucundaretur tecum in diebus novissimis; et ob hoc fletu (*V. n. 10*) magis digna quam luctu; et desideranda potius pertinaciter quam lugenda est. **69** Nam ipsa meritorum illius reputatio, ut acerbum imperat moerorem superstili, quia justus defunctus relinquet poenitentiam; ita et consolationem uberem praestat fideli, quia *immortalitas in memoria iusti^o*. Neque tibi, sancte frater, hinc acrior doloris stimulus ingeratur, quod primava decessit; quoniam huic ipsi casui solatium praebet sermo divinus: *Justus enim, inquit, si morte praeventus fuerit, in refrigerio erit^p*.*

6. Sed ne vel immatura tibi ad obitum fuisse videatur, eadem tibi Sipientia sequentibus verbis probat annum quoque illam fuisse: *Senectus, inquit, venerabilis est non^q diuturna, neque numero annorum computata. Cui sunt enim, inquit, sensus (*e*) hominibus, et aetas senectutis vita immaculata.* Quare gratulemur justo ejus (*f*) accitu et fine maturo; quae etsi adhuc flore annorum vivebat, tamen morum sanctitate canuerat, et aetatem puella stipendiis sercicitatis ornabat. Unde et tibi ipse, quae acerbant vulnus

^a Eccli. xxxviii, 16. ^b Gen. xxviii, 2. ^c Gen. xxviii, 9. ^d Gen. xii, 1. ^e Gen. xxxv, 19, 20. ^f Rom. x, 1. ^g Tob. xii, 12. ^h Gen. l, 1. ⁱ Psal. vi, 7. ^j Johan. xi, 35. ^k Prov. xi, 16; Eccli. xxvi, 16. ^l Sap. iv, 2; Prov. xi, 4. ^m Prov. xxxi, 18. ⁿ Prov. xxii, 26. ^o Sap. iv, 1. ^p Sap. iv, 7.

(a) Sic edit. Chifflet. Optime quidem. Vide not. 91.
(b) Ms. Reg. et edit. Bad. et Grav., *religiosus*.
(c) Ms. Reg., *fundere*.
(d) Sic ms. Reg. et edit. Chifflet. Ante erat *illis lacrymis peccata nostra fleverit et laverit*.

(e) Ita mss. et excusi codices. Sic Graecum in morem extulit Paulinus *hominibus*, in Graeco *ὁσώσπετι*. Vulgato, *hominibus*.

(f) Sic n. s. Bon. et ed. Chifflet. Alii, *accitui et fini*.

animi, causæ solatium majus afferre possunt, quod iam sanctam feminam etsi non habes, habueris tamen. Commune enim tibi cum omnibus, amissis mortalium; paucis vero tecum meruisse optimam: quo minus miror illam in hoc seculo non moratam, et ad Christum citius accitam; *Placita enim erat Deo anima ejus; et idcirco, ut scriptum est, properavit eam de medio iniquitatis educere, ne intellectum nostrum malitia nostra mutaret*^a; quia *totus hic mundus, ut scriptum est, in maligno jacet*^b; et colloquia multa *plerumque corrumpunt mores bonos*^c; et qui *preuentangit, inquinabitur ab ea*^d; quo metu quidam Sanctus moræ metuens, et de tardo (a) sine sollicitus, orat Deum ut notum sibi^e faciat finem suum, et numerum dierum suorum^f. et quoniam revelante Spiritu, quo prophetabat, agnovit prorogata sibi tempora, ingemit dicens: *Heu me quod incolatus meus prolongatus est*^g. Causam vero gemitus et timoris sui hanc esse testatur, quod *habicaret (b) cum tabernaculis Cedar, id est, in tenebris istius mundi. Nam Cedar Hebræo idem quod ore Romano vocatur Obscuritas.*

7. Denique ipse David in duobus filiis diverso merito sibi amissis mysterium istius veritatis exercuit; qui filium dilectissimum, quem fleverat ægrotantem, non levit amissum; certus infantem ad pacis æternæ beatam translatum^h; at vero idem Abessalon, **70** quem inimicum habuerat, mortuum lamentatus est, quia divinæ justitiæ ut Propheta conscius, desperavit impio requiem, et resurrectionis bonum scivit indebitum parricidæ. Sed tamen idem, ut dixi, parvulo illi suo ægrotanti impenderat lacrymas, et regio cultus atra veste mutatus, elicio, cinere, jejunio (c) fultus, preces ad Deum miserat. Postea vero quam filii morbum vite hinc absolvit, quasi deficiente curarum materia, hunc sibi legendi finem fecit, quem parvulus vivendi acceperat. Itaque ut filius corpore, et pater luctu solutus est; simulque tristia pectora et vestimenta deponens, et cibum sumpsit, et cultum re-sumpsit, et squalidum pulvere caput deduxit unguento; æscitantibusque pueris suis, quos obstupescerat tam inusitatus patriæ ordo pietatis, ut qui ante orbitatem luxerat, gauderet orlatus, respondit: *Ego ad illum ibo, ille vero ad me non revertetur*ⁱ.

8. Satis, ut opinor, docuit Rex Propheta, quam post nostras sollicitudinem debeamus induere, videlicet ut de nostro potius itinere quo (Sacchin., forte qui) sequimur^k, quam de illorum qui jam prægressi pervenerint, laboremus. Pium est contristari de avulsione carorum; sed sanctum, kettificari spe et fide

A promissionum Dei, et dicere animæ laboranti: *Quare tristis es, et quare conturbas me*^l? *numquid qui dormit non adjiciet ut resurgat*^m? Acceptor est autem Deo grata lætitia, quam diurna quasi querula tristitia. Nam hoc illo Davidico docemur exemplo, ut inanes lacrymas non effundamus; quæ utique superfluo meritis donantur, nihil conferentes recepto, et gravantes relictum. Ideo David vivente filio flevit, functo gratulatus est: quia spirantis adhuc commestum (V. not. 64) poterat precibus et lacrymis impetrare: accito autem divinitus jam gratulari debebat, ut fecit, quia dubitandum non est melius esse votis nostris Dei placitum.

9. Salva igitur fide, pietatis officia pendamus; et salva pietate, fidei gaudia præferamus. Esto, temporaliter fleat pietas, sed oportet ut jugiter gaudeat fides. Desideremus nostros ut præmissos; sed non desperemus recipiendos. Deus enim noster *virorum est, non mortuorum*ⁿ; et in Christo mortuos dormire Apostolus dicit^o, ut de sono intelligas temporalem esse mortem. Dormienti enim consequens est excitari et surgere. Quod cum ita sit, geramus in caritate **71** nostrorum familiaris consuetudinis desiderium, sed a fide nostra solatium de fiducia resurrectionis habeamus.

10. His igitur, frater dilectissime, et verborum et exemplorum cælestium autoritatibus ut ad pietatem lacrymarum usus es, ita etiam ad eorum modum utere. Scriptum est enim: *Omni rei tempus*^p; et tempus plorandi fluxerit, gratulandi modo tempus est. Quia *Dominus prope est, et Scriptura divina, quæ producere nos lacrymas quasi evaporando dolore permittit, terminos (d) quoque designato præscribit tempore, cum dicit, amaritudinem (V. not. 33) luctus uno ferendam die*^q. O divitiæ bonitatis Dei! quam pia idipsum sollicitudine nostri cavet! non pietatis propense invidus, sed infirmitatis nostræ conscius, et omnis inmodici temperator, lacrymas in martuo produci jubet, amaritudinem vero lugendi uno tantum die claudit; illud porrigi sinens quo relaxatur dolor, et anima respirat: istud vero præciciens, quod immoderato et irrationabili cruciatus mentem nostram conficit, quodque diutius fragilitas nostra non valet sustinere. Sed hoc plenius ipsa suo verbo pietas Dei **D** explicat; subjicit enim: *Et consolare mature propter tristitiam. A tristitia enim festinat mors, et cooperiet virtutem*^r; quia *tristitia illa tantum salutaris quæ secundum Deum est. Ista autem, ut Apostolus ait, quæ*

^a Sap. iv, 14 et 11. ^b I Johan. v, 19. ^c I Cor. xv, 33. ^d Eccli. xiii, 1. ^e Psal. xxxviii, 5. ^f Psal. cix, 5, sec. Psalter. Rom. ^g II Reg. xii, 22. ^h II Reg. xii, 25. ⁱ Psal. xli, 6. ^j Psal. xl, 9. ^k Matth. xxii, 52. ^l I Cor. xv, 18; I Thess. iv, 12. ^m Eccli. iii, 1 sec. LXX. ⁿ Eccli. xxxviii, 15. ^o Eccli. xxxviii, 19.

(a) Emendavimus sine ex edit. Grin. in marg. Ante erat sene, nullo sensu.

(b) S. Augustinus in Commentario super psalmos: Cedar, quantum meminimus ex interpretatione nominum Hebræorum, tenebris significat. Vulgata, habitati cum habitantibus Cedar, refragantibus omnibus

codicibus nostris, tum manuscriptis, tum editis

(c) Sic ms. Reg. et edit. Chiff. Ante erat feta. In

edit. Schot., fides

(d) Ita emendavimus ex ms. Reg. et edit. Chiff. Ante erat termino... tempora.

secundum hominem, hec est, de infirmitate (a), carnalis est tristitia, mortem operatur ^a. Quod licet auctore diverso, tamen uno per utrumque sanctorum Dei spiritu et verbo Scriptura concinit: mors enim vera (b) virtutis adoperatio est. Nam si virtus Dei et vita nostra Christus est; vere dictum vides, mortem festinare hoc mœrore, quo virtus operiatur ^b: et homo totus quasi quadam inferni voragine, sic *graviore tristitia*, ut Apostolus ait, *absorbetur* ^c. Sed Deo gratias, quod hujus in te laboris et timoris mihi compendium. facit conscientia virtutis et prudentie tuæ, cuius largius tibi lumen est, quam ut tristitia teacbris possit operiri: qui potius tua virtus tristitiam (c) largior tegit, mortemque ipsam et vim noxii mœroris absorbet. Non id verbis meis tibi largior, neque conjectura virtutis tuæ loquor: opera tua hoc **72** de te contestantur, et me comperta loqui cogunt.

11. Veniam enim jam ad prædicationem operum tuorum, et ad pios actus de lacrymarum sanctitate transibo. Sua enim cuique parti debita persolvisti, lacrymas corpori fundens, eleemosynam animæ infundens. Vere conscius veritatis, et filius lucis, ubi mortem sciebas esse, flevist; ubi vitam credis, operatus es (V. not. 91): vacuis inania, vivis viva dependens. Itaque patronos animarum nostrarum pauperes ¹², qui tota (d) Romæ (e) stipe meritant (f) multi (g) ut dives in aula Apostoli congregasti. Pulchrum equidem tanti operis tui spectaculo pascor. Videre enim mihi, videor tota illa religiosa miserantia plebis examina, illos pietatis divinæ alumnos tantis inducere penitus agminibus in amplissimam gloriosi Petri basilicam per illam venerabilem (h) regiam (i) (V. not. 34) cerula eminens fronte ridentem, ut tota et intra basilicam, et pro januis atrii, et pro gradibus campi spatia coarctentur ¹³. Video congregatos ita distincte per accubitus (V. not. 35) ordinari, et profluis omnes saturari cibis, ut ante oculos Evangelicæ benedictionis ubertas, eorumque populorum imago versetur, quos quinque panibus et duobus piscibus ¹⁴ panis ipse vernis, et aquæ vivæ piscis (V. not. 36) Christus explevit: non usitato more creaturam cibis hominum, sed novo munere jam paratos hominibus cibos gignens; cum operata iohannis divino suggesta visibiles epulas ministraret, et in alimenta corporea

A spiritali fecunditate profueret; ineffabilibus panis et carnis fontibus, in spem jejunarum ad huc gentium, esurientes fidem populos carnaliter satians, et spiritaliter irrigans, indeprehensis auctibus comesta suppleus, edenda suppeditans, et ad morsus edentium fraguina (j) subcivida depromens; ut inter manus vel in ore summentium crescentibus cibis, sentirent potius escarum suarum copiam, quam viderent; morsibus redeunte consumto, et dentibus subeunte sumendo.

12. Ipsi enim Domini exemplum in opere ejus gerens, præcepisti turbam residere in terra: sic enim et Jesus jussit, ut legimus in terra recumbere ^e. Nam in te et ipse Dominus erat, sicut est, quia nemo **73** Christi opera sine Christo agit: cuius munere et benedictione copiosos tibi panes, ut accepisti in nomine ejus, sicut discipuli ab ipso benedictos acceperant dividendos, per innumera pauperum ora (h) demensus es; et manducaverunt, et saturati sunt: et quod abundavit de panibus, tulerunt omnes, unusquisque sportas suas plenas ^f. Sed tu omnem redundantiam fragmentorum spiritalium collegisti, de duodecim cophinis apostolicam fidem, de septem sportis gratiam spiritalem; non minus mirabiliter operante in tuis panibus Christo, qui in tua isto convivio panem tuum carnalem in cœlestes cibos transtulit, et in æternam tibi saturitatem paravit. Recumbens enim jure cum patribus (l) Abraham, Isaac, et Jacob, convivio Christi, veste præditus nuptialis ^g, quia tecum istic in pauperibus suis Christus recumbit, et *habet in te Filius hominis ubi reclinet caput suum* ^h.

13. Juvat etiam nunc in spectaculo et prædicatione tanti operis immorari. Non enim hominis, sed divina per hominem opera laudamus. Quam letum Deo et sanctis angelis eius de hæc tua, ut dici solet, pera (V. not. 38) spectaculum (V. not. 37) sacer editor exhibebas ⁱ! quanto ipsum Apostolum attollebas ¹⁵ gaudio, cum totam ejus basilicam densis inopum cœtibus stipavisses, vel qua sub alto sui culminis mediis ampla laquearibus longum patet, et Apostolico eminens solio (V. not. 39) coruscans, ingredientium lumina stringit, et corda letificat: vel qua sub eadem mole tectorum geminis utrinque porticibus latera

^a II Cor. vii, 10. ^b I Cor. i, 24; Psal. xliii, 20; Col. iii, 4. ^c I Cor. ii, 7. ^d Matth. xiv, 19; Johan. vi, 11. ^e Matth. xiv, 19; Marc. vi, 59; Luc. ix, 14; Johan. vi, 10. ^f Matth. xv, 37; Marc. viii, 8. ^g Matth. xxii, 12; Matth. viii, 11. ^h Matth. viii, 20. ⁱ I Cor. iv, 9.

(a) Expuncto verbo est iuxta ms. Reg. et edit. D. Chifflet. subnectimus alteram epistolæ partem quæ in vulgatis et mss. quibusdam codicibus ad Alethium inscribatur uno eodemque tenore epist. 33. Vide Dissert. 1, n. 15.

(b) Sic ms. Vien. et edit. Chifflet. Alii codices addunt *animæ*, parum ad rem.

(c) Hanc vocem addidimus ex ms. Reg. et edit. Chifflet.

(d) Ita mss. Reg. et Vien. et edit. Chifflet. Alias, *Roma*.

(e) Sic ms. Vien. et ed. Chifflet. Alii, *supem*.

(f) Ita ms. Vien. et ed. Chifflet. et Sacchin. Ante erat *multitudinem*.

(g) Sic mss. Reg. et Vien. cum edit. Chifflet. Alias, *aulam*.

(h) Ita mss. Vatic. Vien. et edit. Chifflet. et Rosv. At ms. Reg. cum editis quatuor, *regiam*. Estque *regia*, seu *regina*, præcipua Vaticana basilicæ porta. Vide not. 34.

(i) Sic mss. Reg. et Vien. cum tribus editis. ms. Vatic. et edit. Rosv., *cerulea*.

(j) Ita ms. Vien. et edit. Chifflet. Ed. Grin., *subciviva*. Alii codices, *subciviva*.

(k) Sic mss. et editi codices, præter Rosv. in quo, *dimensus es*.

(l) Hanc præpositionem addidimus ex ms. Vien. et edit. Chifflet.

diffundit; quæ præterito nitens atrio (V. not. 40), a fusa vestibulo est; ubi cantharum ministra manibus et oribus (V. not. 41) nostris fluentia ructantem, fastigans solido ære tholus ornat et inumbrat, non sine mystica specie quatuor columnis (V. not. 42) salientes aquas ambiens. Decet enim ingressum ecclesie talis ornatus, ut quod intus mysterio salutari geritur, spectabili pro foribus opere signetur. Nam et nostri corporis templum quadrijugo stabilimento una Evangelii fides sustinet; et cum ex eo gratia, qua renascimur, fluat; et in eo Christus, quo vivimus, reveletur; profecto nobis in quatuor vitæ columnas (a) ille *aque salientis in vitam æternam fons* a nascitur; nosque ab interno rigat, et fervet in nobis: si tamen (b) possimus dicere, vel sentire mercamur habere nos cor ardens in via b, quod Christo nobiscum **74** (c) inambulante flammatur.

44. Quam letum ergo tunc Deo, et angelis pacis et cunctis Sanctorum spiritibus spectaculum præbuiti c! primo de Apostoli veneratione, cujus fidem ac memoriam tam multiplicata opulentie devotione celebrasti; sacras primum hostias, et 16 casta libamina cum acceptissima ipsius commemoratione Deo deferens, deinde munificencia consequenti teipsum in corde nundo et spiritu humiliato acceptissimum sacrificium offerens Christo d; in cujus tabernaculis vere (d) jubilationis hostias immolasti e, reficiens et pascens eos, qui benedictione numerosa laudis hostiam sacrificarent Deo f. Quam bono tunc Urbs nostra tumultu fremebat, cum tu misericordie viscera reliecendis et operiendis pauperibus effundens, pallida C esurientium corpora reformares, aridas sitientium fauces rigares, tremula argentium membra vestires, et omnium consona in Dei benedictionem ora reserares! Sed egena corpora fovens, redeuntibus in meliorem tui partem operibus tuis, retributione divina tuum potius spiritum saginasti; et benedictæ conjugis animam refecisti; in illam transfundente Christi manum, quæ tua pauperibus erogabatur, cum in icu oculi perantata in cælestes cibos carnalis esca transiret. Et quantum pecunie gravi dextera, geminatis excipientium palmis, hilaris dator et infatigabilis distributor infuderat; tantum illico angelis interventibus gremio Domini gaudentis invecina, in tricessimis h tibi fractas ac redites numerandum reponebatur s. Neque divitiæ tantum, sed et gratiæ bene-

dictionum addebantur præmiis vestris. Vobis enim ad justitiam deputabatur conclamatio illa et comprecatio pauperum, qua per vestra munera benedicebatur Deo. Facili enim via ad aures Dei voces inopum diriguntur, quia oratio (e) pauperis, sicut scriptum est, *nubes penetrat* h.

45. Poteras Roma (f) intentatas tibi illas in Apocalypsi minas non timere, si talia semper ederent munera senatores tui. Vere tunc tibi nobilis esset illa nobilitas quam sacrati patres, Abraham, Isaac et Jacob, paternis sinibus exciperent 17; quam prophete, apostoli, martires, id est cæli senatus agnosceret; quam post togam nulla immundi sanguinis sanie funestatam, regali promissæ lucis stola Christus indueret i, et in libro albo, hoc est libro vitæ l perennis, **75** adscriberet. Vere ille divitiæ divites forent, quibus non draconis antiqui cruenta sævitia, sed Dei Salvatoris immensa bonitas pasceret, si quod bestiis aut gladiatoribus, et comparandis male profigatur et alendis, id præcipue donaretur saluti, cariusque nobis esset vivere quam perire. Sed et avaritia et liberalitate perversa Deo pro nobis egentes, zabulo contra nos prodigi sumus. Damnum in lucro, et in damno lucrum ducimus: vitamque nostram nec egenter redimere curamus, qui pro vitamortem emimus sumtuose. Beata esset nostra conditio, si æque Deo, ut hominibus, vel displicere timeremus, vel curaremus placere: si tantum præcepta Christi, quantum populi sibila vereremur; et, si (g) tanto laus quæ ex Deo est, quantum iste de vulgo plausus emeretur.

46. Beatus, qui non adisti in tale consilium; nec in cathedra pestilentie k, sed in apostoli sede, et in Ecclesie cætu, id est, Christi teatro, non seditius, sed benedicientibus cunctis, Deo ipso spectatore, laudaris, Ecclesie munerarius; non (h) terrenæ, nec inanis glorie, sed æternæ laudis ambitor. Non gladiatores nec belluas emis, sed quibus veros gladiatores, hoc est, harum tenebrarum principes perimas, (i) agis, et quibus veras bestias, hoc est, omnem zabuli virtutem superes, et presso impune vestigio conculces leonem et draconem l. Beatus es, in quo benedicitur nomen Domini, et qui habes semen in Sion, et domesticus in Hierusalem, qui te vicissim in tabernacula æterna suscipiant m. Non enim timebis illius divitis locum, qui in tartaro, hoc est in inferno in-

a Joh. iv, 14. b Luc. xiv, 52. c I Cor. iv, 9. d Psal. i, 19. e Psal. xxvi, 6. f Psal. xlix, 44. g Matth. xii, 8. h Eccl. xxv, 21. i Matth. xvii, 2. j Apoc. vi, 12. k Psal. i, 1. l Psal. xc, 15. m Luc. xvi, 9.

(a) Mss. Reg. Vien. et edit. Chifflet., *illuc*.

(b) Sic ms. Vien. cum edit. Chifflet. Alii, *possimus*.

(c) Ita mss. Reg. et Vien. et edit. Chifflet. Ante erat *ambulante inplantatur*.

(d) Ita in Psalteriis veteri et Rom. et apud S. Augustinum in commentario super psalmos. Apud LXX et in Vulgata, *roscificationis*.

(e) LXX et Vulgata *oratio humiliantis se*.

(f) Sic ms. Vien. edit. Chifflet. et Grin. in marg. Alii codices, *intentas*. Sic et S. Hieronymus Romam alloquens lib. ii contra Jovianum, in fine: *Maledictionem*, inquit, *quam tibi Salvator in Apocalypsi*

b comminatus est, potes effugere per penitentiam, habens cacophiam vivificantem. CAUFLETIUS S. J.

(g) Ita mss. Vien. et Reg. In aliis codicibus, *tanti . . . quanti*.

(h) Sic ms. Vien. et edit. Chifflet. Ante erat *areæ*.

(i) Proelva fuit emendare cum Sacchini, *alis*; nam et supra dixit, n. 15, *quod bestiis aut gladiatoribus et comparandis male profigatur, et alendis*. Porro quod S. Paulinus hic ait *Ecclesie munerarius*, etc., sicut modo a S. Hieronymo Pammaelius epist. 26, *munerarius pauperum et egentium candidatus appellatur*. Vide descriptionem persimilem. SACCHIN.

feriore, et exterioribus tenebris merito igne circumdatus, vel extremo contenti in hac vita pauperis digito rogabat aspergi; cui pater Abraham jure respondit: *Memento, fili, quia recepisti bona in vita tua, et (a) Eleazarus mala: nunc vero hic consolatur, tu cruciaris* ^a.

17. Ob hoc illi, cen-seo, divites hanc vel pœnarum vel deliciarum vicissitudinem perhorrescant, qui istic sibi tantum et vitis affluent, aut opibus abstrusis incubant nec partem posuere pauperibus; aut male prodigi egent merito, et ^a eterna egestate plectendi; qui tam viles sibi fuerint caritate luxuriæ, ut iis pretiosior fuisse arguatur unius diei mensa, quam totius sui temporis **76** vita. Illic ergo non communicabunt in æternum cœlestia bona pauperum, quorum istic pauperes bona terrena nescierint. Et horum gravius lingua torrebatur, qui debilitates modo pauperum vel horrent vel irrident, fastidiosi letaliter et faceti nocenter: qui prætercunt, et canibus lambenda dimittunt ulcera proximorum; quia omnis natura homini homo proximus. Nonne, quæso te, isti verius dicendi canes, qui ne canes quidem in curandis atque muleendis hominibus imitati sunt, et de micis saltem a mensa sua cadentibus (b) saturari cupientes fratres, hoc est, natura matre germanos, non solum obseratis foribus excludi, sed etiam sevis verberibus expelli jubent? Unde credo illum in Evangelio divitem tartari, cum totus ⁹⁰, et clamat, miser cruciaretur in illa ignei gurgitis flamma, solius tamen lingue refrigerium postulasse ^b; qua sine dubio ideo vehementius cremabatur, quia in Eleazarum ante januam suam stratum, et canibus relictum, sepius superbo avarus ore peccaverat. Ob hoc et alibi præmonetur ponere ori nostro custodiam ^c, docente Sapientia per Solomonem ⁹¹: *Quia in manu lingue vita et mors* ^d. Et alibi: *Verbis tuis, inquit, justificaberis, aut verbis tuis condemnaberis* ^e.

18. Tibi igitur, frater in Christo unanime, cui sub hac pœna metus, et cum illa sede communitas; cujus os benedictione plenum est, cujus divitiæ ubera pauperum sunt, cujus domus hospitium Christi est, qui non jacere mendicium ante januam tuam epulante te sustines ^f; sed contra tectis tuis letus inducis aut tecum epulaturum, aut etiam jejunante te saturandum; tibi felix a peccatis egestas, et beate in virtutibus opes sunt. Tu et inter illos pauperes jure numeraberis ⁹², quorum est regnum cœlorum ⁹³; et inter illos divites, quorum possessio civitas firma

A est ^b; quia spiritus Dei dives es, et tuo pauper. Tales enim divites cum pauperibus suis diligit Deus, et sacris litteris celebrat, paginarumque perennium auctoritate nobilitat.

19. Hoc enim ipsum considerare te volo, eorum divitum, quorum vel crimina vel supplicia in Scripturis signata sunt, nomina significata non esse, quia sine dubio indigni erant ut sermone divino nominarentur, quos aut vite obliteravit impietas, aut avaritia deleverit. Ideo prædixerat Dominus in Propheta **77** de ipsis: *Nec memor ero nominum illorum per labia mea* ¹, hoc est per immortalium duo testamenta verborum, quæ oris divini labia bene dicuntur; quia et coherent sibi, et uno Dei verbo aperiuntur, et per ipsa nos Deus *osculatum ab osculis oris sui* ⁱ.

B Hec ergo labia pollui noluit nominibus impiorum divina justitia; et ideo neque illius divitis nomen exstat, cujus vanitas et avaritia signatur; cui consumpta jam vita de vitæ apparatus cogitanti dictum est, *Stulte, hac nocte (c) expostulatur anima tua, quæ parasti cujus erunt* ^k? Neque hujus e tartaro divitis nomen insigne est, quod non casu prætermisum edito pauperis nomine intelligimus ^l. Illius quoque divitis, qui gloriatus ⁹⁴ in lege completa, conditionem adipiscendæ perfectionis divitiarum suarum amore aversatus est, cæcitate legimus, vocabulum non habemus. *Erat enim, inquit, habens multas possessiones* ^m; et ideo secuta est illa sententia, quæ regnum cœlorum omni diviti pene clauserat, nisi Deus, ut solus bonus, omnipotentia suæ excepisset hoc donum, ut divites pauperum voluntate ditaret. Illic ergo divites invisit Deo, et obliterati memorie, qui (d) æternis caduca præverterint (*id est præterierint*, V. carn. 51, vers. 344), quique maluerint terræ quam Deo credere, escam tinea et prædam furibus congruentes, et, ut scriptum est ⁿ, cui thesaurisunt ignorantes, quia nolunt intelligere cui debeant thesauros suos, digni qui nesciant quo successore dimittant, quia nesciunt quo largitore possideant. *Quid enim habes, o homo, quod non acceperis? et quia accepisti* ⁹⁵, *quid gloriaris quasi non acceperis* ^o, et de suis Deo donis superbis? Talium, mi frater, divitum nomina in Evangelio non scribuntur, quia nec in libro vite habentur ^p.

20. Denique, ut scias non divitias, sed humines pro earum usibus esse culpabiles vel acceptos Deo, lege sanctos patres, Abraham, Lot et Job de opibus suis amicis Deo factos ⁹⁶. Nam in Evangelio, quo ille

^a Luc. xvi, 25. ^b Luc. xvi, 24. ^c Psal. cxl, 3. ^d Prov. xviii, 21. ^e Matth. xii, 57. ^f Luc. xvi, 20. ^g Matth. v, 3. ^h Prov. xviii, 11, ex versione LXX. ⁱ Psal. xv, 4. ^j Cant. i, 1. ^k Luc. xii, 20. ^l Luc. xvi, 19. ^m Matth. xix, 22; Marc. x, 22; Luc. xviii, 19; Eccl. xi, 20; Luc. xii, 21. ⁿ I Cor. iv, 7. ^o Psal. lxxviii, 29. ^p Gen. xviii, 3, et xix, 2; Job. xxxi, 16.

(a) Sic legitur in mss. et excusis codicibus. Ita et apud Greg. Naz. orat. 20 de Machab., Prudentium Cathemerin. bymn. 40, vers. 154. Eleazar in mss. codicibus legi admonet Nic. Heinsius in notis; et sic legit Paulinus noster carn. 52 de obitu Celsi, vers. 582. In Græco tamen textu legitur *Ἀλέξαρος*, et in Vulgata et ms. Vatic. *Lazarus*.

(b) Ita ms. Vien. et edit. Chiffi. Alii codices, *satiani*.

(c) Ita mss. Vien. et Reg. cum edit. Chiffi. Alii, *expostulabitur*.

(d) Sic ex carn. 6, vers. 21, et 27, vers. 505, emendavimus, refragantibus tamen omnibus codicibus, in quibus nullo sensu, ut mihi videtur, *terrenis*.

tartareus contemtor Eleazari dives pretermisus est, A illum ab Arimathia Joseph^a divitem nominari videmus. *Beatus enim est, quia²⁵ specialiter intellexit super egenum et pauperem^b*, pio Christi corpus obsequio (V. ep. 26, n. 2) muneratus^c, nec iudicem pro injuria dominici corporis interpellare veritus, et pio sumtu pretiosi velaminis et sepulcri novi dives in **78** Domini scpultura. His te pagina sancta nominibus adscribet, et in talium²⁶ divitum sorte numeraberis, quorum opes æquas et animo. Non enim sibi habentes habebant, sed *nemo quidquam dicebat suum*, et humani nihil a se alienum putabant: ut illa quondam princeps fidei multitudo, cui unum cor, et anima una, et omnia communia erant^d. Et vide rationem; facile judicabis parricidali crimine contemni pauperes nostro arbitrio, quos nullo videmus a nobis Dei opere discretos. Quomodo enim (a) excludimus a nostris modicis habitationibus, quos Deus una nobiscum istius mundi (b) conclusit domo? Quomodo (c) dedignamur terrenæ possessionis usu facere particeps, quos et (d) inviti divinæ originis unitate consortes habemus? Ille teneus Abraham, amicus Deo factus est: hoc observans Lot, evasit a Sodomis^e: hoc sectatus Job, de zabulo triumphavit.

21. Aperiamus et nos domicilia nostra fratribus; vel timentes periculum supradictorum exemplo patrum, ne forte quasi hominem excludentes, et angelum repellamus, vel sperantes mereri et angelos hospites, dum omnis advenæ transitum prompta humanitate suscipimus. Pater enim Abraham dum peregrinos suscepit, excepit et Dominum cum angelis Christum; et in hospitali tabernaculo illum, quem in Evangelio coram (e) in semetipso Salvator exhibet, diem vidit^f. Sodomitas hospitem damnavit injuria, et Lot eo potissimum liberari meruit affectu, quod hospites pretulit illabus^g. Non ille impius, sed perfecte pius; non enim filias viles habebat, qui inde mercedem meruit, quod pietati domesticæ pretulerit justitiam caritatis, hoc est, timorem Dei; cuius utique præcepto et spiritu recipiendis hospitibus serviebat: ac perinde jam tunc perfectum fidei meus illa complexit, quo dicitur nobis: *Omnes qui reliquerint fratres, et sorores, aut matrem, aut filios, vel filias, propter nomen meum, centuplum²⁷ accipiet, et vitam*

æternam possidebit^h. Hujus mentis perfectio, vel istius perfectionis mens, jam ab origine seculi justum Lot ab illo (f) Pentapolitano incendio liberavit¹, meruitque (g) pro hospitali domo totam in domum urbem munere Dei sortitus accipere; quia ille, qui in incesta et impia civitate solus et pius fuerat, et pudicus, ipsam superans²⁵ sanotitate pietatem (V. not. 45), non dubitavit, quantum in ipso fuit, **79** pudicitia liliarem redimere hospitem castitatem. Job vero, ille Domini igne examinatum argentum, sed semper oculum cæcorum, et pedem claudorum fuisse testatur¹, horumque operum in ipso tentationis sue certamine mercedem repositit, et recipit. Spoliatur opibus patrimonii, non animi; sed invulnerabilis corde, (h) ne labiis quidem peccat^k, nudatus ambitione substantiæ, sed armatus virtute patientiæ: orbatus prole²⁹, non cordis lumine, filios mentis suæ, hoc est, justitiæ opera complectitur, clamans: *Nudus exivi de utero matris meæ, nudus oportet in terram revertar¹*. *Nihil intulimus in hunc mundum, verum neque²⁰ auferre possumus^m*. Sed quia spirituales opes non amiserat, temporales quoque divitias pro patientiæ triumpho recepit; et ditatus est (i) duplo, quia probatus et purgatus erat septuploⁿ. Labores enim, ut scriptum est^o, (j) fructuum (V. not. 44) suorum manducaverat, in operibus piis elaborando, et idcirco fructus laborum suorum manducavit, in hoc etiam seculo præmia operum recipiendõ.

22. Cum his divitiis tibi sors est, quia³¹ eundem Deum divitiarum tuarum causam esse meministi, C liber avaritiæ, quia servus justitiæ. Iniquo mamonæ juste uteris; nec captivas, sed vere Dominus es pecuniæ tuæ, quia possideris a Christo, cui captiva est ipsa captivitas^p. Gloriare igitur in Domino, quia non caro et sanguis tibi^q, sed ipse, qui lumen est verum et sapientia Dei Christus^r, prudentiam hujus providentiæ revelavit, qua intelligis in omni egeno et paupere Christum cibari, potari, contegi, visitari^s, secundum illos patres, quos ob hoc meritum, quod supra dictum est, *in die multa liberavit Dominus¹*.

23. Ipse te Dominus conserret, et vivificet, et beatum faciat, et seret open nunc tibi supra lectum doloris^u tui, convertat planctum pium in gaudium sanctum tibi. Conscindat sæcena tristiæ tuæ, et reddat tibi

^a Mat. xxvii, 57. ^b Psal. xl, 2. ^c Matth. xxvii, 58. ^d Act. ii, 44, et iv, 32. ^e Gen. xviii, 5; Gen. xiii, 2. ^f Johan. viii, 56. ^g Gen. xix, 8. ^h Matth. xix, 29. ⁱ Gen. xix, 15. ^j Job xxix, 15. ^k Job i, 22. ^l Job i, 21. ^m I Tim. vi, 7. ⁿ Psal. xl, 3. ^o Psal. cxxviii, 2. ^p Psal. lxxvii, 19. ^q Matth. xvi, 17. ^r I Cor. i, 24. ^s Matth. xxv, 40. ^t Psal. xl, 2. ^u Ibid. 5, 4.

(a) Ita mss. Reg. Vien. et Florus in Catena lib. xi, in Epist. ad Hebr. xiii, 1, et edit. Chiff. Alii codices *excludamus*.

(b) Sic Florus, mss. Reg. et Vien., cum alijs editis Bad., Grav., Chiff. Alias, *concludit*.

(c) Ita mss. Reg. et Vien., cum edit. Chiff. Alii, *adignemur*.

(d) Sic Florus Lugdunensis in Catena lib. xi ex Paulino, in Epist. ad Hebræos xiii, 1 et 2. Mss. Reg. et Vien. et edit. Chifflet. Ceteri codices, *in una*.

(e) Hanc præpositionem addidimus ex Catena Flori lib. xi, ms. Vien. et edit. Chifflet.

(f) Id est incendio quinque urbium a πέντε, *quinque*, et πόλις, *urbs*. Item *pentapolini* Natal. 8 S. Ev-

lie., *capm.* 25. vers. 921.

(g) Sic mss. codices Reg., Vien. et editi 4. At ms. Vat. cum edit. Grin. et Rosv., *per hospitalem domum*.

(h) Ms. Vien., *nec labiis peccat*. Abest etiam *quidem* a ms. Regio.

(i) Ms. Reg. cum editis Bad., Grav. et Grin., *triplo*.

(j) Ita Psalteria vetus et Rom. S. Augustinus in psalms, et libri Latini veteres. LXX, *palmarum*; *Vulgata*, *manum*. Hic Paulinus dicit *fructuum*, ex ambigua voce Græca τῶν καρπῶν; καρπὸς enim dicitur et *fructus*, et *palmæ* seu *manus* ex Hierouymo in epist. 141. Vide not. 44.

lætitiâ salutari sui ^a: confirmante spiritu principali ^b, firmet in orationibus et elemosynis, ut arcum arenam, brachia tua ^c: perficiat pedes tuos tanquam cervi, ut et ad fugiendum zabulum, et ad consequendum Christum velox sis; et fixis ²² gemino utriusque Testamenti ungue vestigiis, in via Domini firmiter sis ^d, ereptis manu Domini pedibus tuis a lapsu, et oculis a lletu ^e; ut cum benedicta conjugè tua in æternum placeas **80** Domino in regione vivorum. Fiet enim tibi secundum fidem tuam, quia *fidelis Dominus in verbis suis* ^f, *memor erit in æternum hujus sacrificii tui, et holocaustum tuum pingue fiet* ^g; teque ipsum vivam sibi hostiam in odorem suavitatis accipiet remunerator vestri fenoris in illa die, qua locupletior creditoribus debitor suum cuique depositum multiplicata reddet ²³ usura. Nec longe retribuenti dies, albensibus jam propinqua messe regionibus ^h.

24. Interim recipiendas opes (a) festiva tibi meditatione promittens, multo uberius animum tuum venturi fide, quam meo vel cujusquam ²⁴ sermone solaberis. Non enim modica animis credentium voluptas est, promissa fidelibus bona dulci cogitatione presumere, et in paradiso jam animis deambulare. Si agricolam juvat spes messis in segete mirari, dum a messe fructum laboris expectat; faciliusque fert moram temporum avaritia volorum, si pascat ocnos, dum sperat eventus: quanto majorem nos capere possumus voluptatem, licet peccatores, attamen fideles servuli; quibus sparsi seminis non apud dubiam terræ fidem, sed apud incommutabilem Dei veritatem ratio mandata est, qui hoc speramus quod Veritas ipsa promittit ²⁵.

25. Non enim ab humanis opinionibus, nec a fabulosis poetarum somniis, aut philosophorum phantasmatis post hominem futura colligimus, sed ab ipso fonte veritatis haurimus fidem rerum. Quis autem potuit divina magis, quam Deus ipse operum et statutorum suorum conscius, nosse? Non traduces in corpora aliena animas, ut sint monstra post hominem: neque omnino sine corpore permansuras, aut in corpore mentiemur occiduas. Blandiantur sibi mendacis poetarum, qui non habent veritatis prophetas. Cæcentur opinionibus erraticis philosophorum, qui non illuminantur testimoniis apostolorum: et se desperatione solentur, qui spero non

A habent, dicentes: *Umbra transitus est tempus nostrum, et non est reversio finis nostri, quoniam consignatus est* ⁱ, *et nemo revertetur* (V. not. 45). Qui execrati nequitie et infidelitatis sue tenebris non possunt dicere: *Credo videre bona Domini in (b) lumine viventium* ^l. Nos vero tam egenis remediis non indigemus, quibus ipsa Veritas Dei Verbum Deus resurrectionem carnis in vitam æternam, et spondit docens, et probavit **81** resurgens. Ipse enim Dei Filius, per quem omnia, et sine quo nihil, ipse testatus est: *Ego sum resurrectio (c) et vita, qui credit in me, etsi mortuus fuerit, et omnis qui vivit, et credit in me, non morietur in æternum* ^k. Quod ne verbo solum assereret, sanxit exemplo; summique ipsum, in quo omnis susceptio, hominem resuscitatum a mortuis. ostendit ²⁶ discipulis, in semetipsum fidem carnis assignans, cum dicit *Thomæ: Infer digitum tuum huc, et vide manus mens; et infer manum tuam huc, et mitte in latus meum, et noli esse incredulus, sed fidelis* ^l. quia *spiritus carnis et ossa non habet, sicut me habentem videtis* ^m.

26. Hæc igitur testimonia, hæc documenta, hanc lucem fidei habentes, qua occasione poterimus de resurrectione dubitare, quam et de Verbo Dei audivimus, et Apostolorum oculis vidimus, manibusque palpavimus ⁿ? quique ita per Christum Deo (d) vineti et insiti sumus, ut Dei arrhationem teneamus in terra nostra Spiritum sanctum, quem dedit nobis ^o; et nostri pignus habeamus in Deo carnem Christi, quia intervallum istud immensum, quo a divinis mortalia disparantur, medio et inter utraque communi interventu suo, velut quodam, ut sic dixerim, ponte, continuat; ut ejus tramite terrena ecclesiis conserantur, cum hoc corruptibile nostrum incorruptio-superna perfuderit, et mortale nostrum, ut scriptum est, immortalitas hauserit, mortemque devictam victrix in Christo et a Christo nobis vita sorbuerit ^p. Quod ut assequamur, non de veritate tanti boni, sed de nostri captu meriti dubitare possumus. Sed agamus quæ Christus jussit, ut adipiscamur quæ Christus *spondit*. Veritas illius nobis adest, illi fides nostra non desit. Omnibus vita, omnibus via, omnibus jama est ^q. Nemini claudit sua regna, quibus et vim permittit inferri ^r.

27. Perge quo curris, ut apprehendas in quo apprehensus es: enitere per angustam viam, ut perve-

^a Psal. xxix, 12. ^b Psal. l, 14. ^c Psal. xvii, 35. ^d Eccli. v, 12. ^e Psal. cxiv, 8. ^f Psal. cxxiv, 15. ^g Psal. xix, 4. ^h Johan. iv, 35. ⁱ Sap. ii, 3. ^j Psal. xxvi, 15. ^k Johan. xi, 25, 26. ^l Johan. xi, 27. ^m Luc. xxiv, 39. ⁿ I Johan. i, 1. ^o II Cor. i, 22. ^p I Cor. xv, 54. ^q Johan. xiv, 6. ^r Matth. xi, 12.

(a) Sic emendavimus ex mss. Reg. et Vien. e. edit. Chiff. eaque lectio restituta confirmatur ex hoc prorsus simili epist. ad Marcellam, n. 8, ubi legitur: *fiducialiter futurorum bonorum tibi perpetuam felicitatem festiva meditatione promittas*, juxta omnes codices. Hic erat antea in editis *festiva*.

(b) Paulinus videtur legisse *in vobis* pro eo quod nunc habemus *ex vobis*. LATIN.

(c) Hanc vocem ex mss. Vien. et edit. Chiff. addidi-

mus, quæ tum in textu Græco, tum in Vulgata habetur, et quam desiderant ea quæ sequuntur.

(d) Ita ms. Reg. cum edit. Chiff. Sic quoque legit Florus Lugdunensis in Catena Patrum Græcorum et Latinorum, lib. xi ex Paulino Nolano, sub titulo, *ex Epistola ad Pammachium*, in illud Epistolæ ad Ephesios, cap. i, vers. 34 et 44, *Signati estis*, etc. Alias *juncti*.

nas in amplam possessionem hereditatis aeternae. **A** proprio nisu perveneris. Nam infirmitates **83** tuae habes jam in Christo magnum tui pignus, et ambitionis suffragium, conjugem, quae tibi tantum gratiae in caelestibus parat, quantum tu illi a (a) terris opulentiae suggeris; non illam, ut dixi, (b) luctibus cassis honorans, sed vivis muneribus accumulans, quibus illa nunc gaudet; jamque illi hujus operis tui usus in fructu **82** est, cujus adhuc tibi munus in semine.

23. Jam honoratur tuis illa meritis, jam pascitur tuis panibus, et affluit tuis opibus, in vestitu deaurata (c) circumamicta varietate^b, pretioso lumine; non eget alienae manus digito-refrigerari, propriis ipsa digitorum suorum roribus, id est, dextere tuae operibus, infusa. Non aequae ample dote nubentem locupletaveras, ut nunc ditificas quiescentem. Quanta enim tunc partem tuorum numerum cepit, cum eo solo, quod poterat induere, frueretur; nunc quantumcumque contuleris, totum simul, omnium sensuum voluptate dives, animo possidebit. Beata, cui tam numerosa apud Christum suffragia sunt; et ejus caput tam multiplex ambit illustrium corona gemmarum, nec alienis intertexta floribus, sed domesticis corusca luminibus. Vere illa pretiosa Domino anima, quae de tribus pretium margaritis capit. Est enim conjux ²⁷ aedei, soror virginitatis, filia perfectionis; cui Paula mater, soror (d) Eustochium, tu maritus.

EPÍSTOLA * XIV.

Gratulatur redditum Delphino valetudinem, sapienter exponens quare justis eveniant mala. Et gratias agit de Basilii presbyteri explicato negotio.

Beatissimo et venerabili, semper nobis (e) desiderantissimo patri DELPHINO, PAULINO.

1. Letati sumus in iis quae per Cardanatem scripta et apportata sunt nobis ^e. Sospitatis enim tuae punitus sermo, velut oleum laetitiae impingnavit ossa nostra, ut repleti gaudio diceremus: *Magnificavit Dominus facere nobiscum* ^d, qui nos in tui doctoris lectulo visitavit ^e; ut exsurgentes in tua sanitate, caneremus hymnum Domino nostro, quoniam *eripuisset oculos nostros a lacrymis* ^f; differens te coronae tuae, sed reservans adiutorio nostro, ut te intentis orationibus tuis opera nostra relevante, et itinera (f) previante, *eviores curramus in odorem unguentorum* Domini: quem nobis in tua sanetitate fragrantem, etsi non apprehendimus merito, attamen sequimur affectu, sperantes per inseparabilem caritatis tuae copulam deducendos nos ut perveniamus tuo ductu, quo tu

non sunt ad mortem, sed pro claritate Dei ^g, ut et virtuti tuae perfectionem, et infirmitati nostrae virtutem conferant. De te enim ne perturbemur, multa nos jam a patriarelis Sanctorum Domini exempla confirmant.

2. Sicut ipsi patres fidei, praeter alios vite suae labores in illa etiam senectute prophetica, qua interiorius luminati, jam mundi ^h aeternitatem et omnium seculorum seriem (g) providebant; corporeis tamen graves oculis in infirmitate carnali spiritalem consummaverunt virtutem ⁱ. Sic et beatus Job tentatus est ut probaretur, dimicavit ut vinceret, humiliatus est ut exaltaretur, flevit ut gauderet ⁱ. Quid ipse Sanctus sanctorum? nonne tunc vicit cum judicaretur; **B** et cadendo per mortem resurrexit in gloriam? Quae fortibus passionis infirmitatum, infirmis incitamenta virtutum sunt. Infirmitatur etenim validus, ut confortetur infirmus, et imitatione robusti discat superare congressus. Et ideo et justus castigatur, ut emendetur injustus.

3. Quare duplicem utilitatem operatur Sanctorum carnalis infirmitas; ut et ipsorum spiritualis virtus exerceatur; et qui prosperatur in via sua ⁱ, et viribus inoffensae sanitatis insultans, dicit: *Peccavi, et quid accidit mihi* ^k? non audeat sibi de corporea felicitate blandiri: et forsitan metu divinae potestatis adstrictus, ad justitiam corrigatur, dum ultricem Domini caelestium manuum inopiis actibus jure expavescit, quam videat et justis severam. Nam si vos vix citra verbera castigationis evaditis, nos iniqui et peccatores ubi parebimus ^l? Credimus autem, quia ideo proximis his temporibus graviora solito corporalium tribulationum tela perpressus es, pridem febrium ardore, nunc capitis humore vexatus, ut in illa requie Domini beatus possis dicere: *Transivimus per ignem et aquam, et induxisti nos in (h) refrigerium* ^m. Laetificati igitur (f) hae Dei misericordia, qua respexerat in bonum humilitatem nostram, ut gravissimae anxietudinis poenam lucraremur, cum pariter indicasses nobis sollicitudinem de te nostram, et securitatem; aliud ⁿ in iisdem litteris divinae gratiae munus accepimus, illud videlicet curae nostrae negotium de sancti presbyteri Basilii domo per operam tuam, ita ut desideravimus, explicatum.

D **4.** Veniat tota illa benedictio super caput tuum, et in corone (V. not. 6) tuae cumulum supertexta florescat, qua benedixerunt Dominum in te, non solum

^a Matth. vii, 15. ^b Psal. xlii, 10. ^c Psal. cxxi, 1. ^d Psal. cxv, 5. ^e Psal. xl, 4. ^f Psal. cxiv, 8. ^g Johan. xi, 4. ^h Gen. xxvii, 1, et xlviii, 10. ⁱ Job. i, 44; et ii, 7; et iv, 1; et v, 1. ^j Psal. xxvii, 7. ^k Eccli. v, 4. ^l Prov. xi, 51; I Pet. iv, 18. ^m Psal. lxxv, 12.

* Alias 18; quae autem 14 erat, nunc 27. Scripta anno 598, post Pascha.

(a) Sic mss. Reg. et Vien. cum edit. Chiff. Ante erat a terrenis.

(b) Ita mss. Reg. et Vien. cum edit. Chiff. et Schot. in marg. Alii, *luxibus*.

(c) Edit. Bosv., *circumamicta*.

(d) Mss. Reg. et Vien., *Eustochia*.

(e) Editi, *desiderantissimo*.

(f) Ms. Vien. et edit. Grin., *breviante*. Melius in aliis codicibus *previante*, ut ex sequentibus patet.

(g) Ita ms. Vien. Ceteri codices, *providebant*.

(h) Sic ms. Vien. et Latinius. Sic quoque in Psalteriis quoque, in Vulgata, apud LXX et S. Augustinum in Psalmos. In aliis codicibus nostris erat *refrigerio*.

(i) Ms. codex Viennensis, *e Dei misericordia, qui, etc.*

ipsi ad quos beneficium pertinebat; sed tota prope-
modum Capua, **84** et celeberrima urbis ipsius ecclesia
gaudio presbyteri coexultans, dedit laudem Deo, qui
adjuvisset pauperem de mendicitate, et humiliasset
alta divitum corda, ut et ipsi habeant spem æternæ
domus in civitate habitationis, qui digni habiti sunt
per interventum sermonis tui ad intellectum bonum
illuminari: quo per exigui domicilii justam reforma-
tionem, æternum sibi in cœlesti tabernaculo pauperis
sancti, a quo invicem recipientur ², hospitium para-
verunt ⁴.

EPISTOLA * XV.

*Gratulatur Amando, quod Delphinus a gravi infirmitate
liberatus, pristinae sanitati sit resitutus: gratias
agit de beneficio in Basilium presbyterum a se com-
mendatum collato: comiter ludit in Cardamatis con-
tinentia.*

Sancto et merito venerabili, ac dilectissimo fratri
AMANDO, PAULINUS.

1. Excepimus Cardamatem in gaudio caritatis et
benedictione dulcedinis afferentem nobis omnia bona,
litteras indices sanitatis vestre, *letificantes corda
nostra, et dulciores super mel et favum* ^b: quarum
suavitas sicut oleum penetravit interiora nostra,
exultaverunt ossa humiliata ^c, et in voce exultationis
diximus Domino: *Suscipimus, Deus, misericordiam
tuam* ^d, qua liberasti ^e pauperem de potente ^e, et *humilem
de manu fortioris ejus* ^f. Concurrerant undique
in animum cause gratulationum, quod accipiebamus
litteras vestras, quod nostri memores probabamus,
quod ad votum nostrum audiebamus incolumes, quod
^(a) dominum meum (Delphinum) patrem nostrum
ex gravi et longa infirmitate sanatum cognoscebamus.
De utroque vestrum pariter letificati sumus: quia sicut eadem est tribulatio, quæ illum corpore,
te corde confecerat; ita et eadem visitatio, quæ illi
divinam opem *super* ² *lectum doloris* ², et tibi relige-
riam securitatis in cubili compassionis attulerat. Sed
nihilominus cogitantes nos illius agrimonias et ani-
mum tuam, stimulabat noster affectus, quod in illo
tribulationis vestræ tempore nos forsitan sani atque
etiam leti fuissimus. Sed gratias Domino, qui igno-
rantie culpam relaxat, nec, ut meruimus, fecit nobis;
preveniens tristitiam nostram gratulatione, cum ita
providere dignatus est, ut ægritudinis vestræ fugam
eodem indice nosceremus, qui pariter nuntiaret et
reddidit sanitatis.

85 ². Quid de illo vestre sanitatis opere dicam,
quo tantum nobis etiam ad presentis gratiæ emul-
lum, quantum vobis ad mercedis æternæ copiam con-

A tulistis? id est de sancti presbyteri Basilii ³ negotio;
cujus *placitum convertistis in gaudium* ^b, et *senectutem*
composuistis in *misericordia iveri* ⁱ. Facta est in *ta-
bernaculo ejus vox lætitiæ et salutis* ⁱ: neque cessat
cum tota ^(b) domo sua gaudens cononis Ecclesie
gratulationibus benedicere Dominum; qui respexit
humilitatem ejus ^k, et religaverit contritiones ejus;
et eos qui gratulabantur malis ejus confusione perfu-
derit ^l; ipsum vero conscisso tristitiæ sacco ^m, lætitiæ
vigore præcinxerit.

5. Unde pro ipsiis fratribus nostris, quos ante ro-
gari poposceramus, nunc unanimi vestram peti-
mus, ut eos ultra solitum affectum diligatis; et si
forte ipsi Burdigalam, ut solent, venerint, presenti-
bus gratias etiam de nostrorum sensuum ac viscerum
B affectione reddatis. Aut si tarda fuerit eorum copia,
cum prima adfuerit occasio, dignamini eis gratulatio-
nem debitam, et meritam benedictionem operis sui
mittere, ut sciant et intelligant quam acceptum Deo
sacrificium dederint hac obedientia dei suæ, qua pe-
titionem nostram in vestro interventu exorabiles re-
ceperunt; vobis quidem gaudium præsens de sua de-
votione præstantes; sed salutem suam æternum com-
modum providentes. Nam etsi debitum ^(c) fecerint agno-
scendo justitiam, ut alienum reddi juberent; tamen
gratia largiter habenda digni sunt pro ipso bonæ vo-
luntatis affectu, quo potuerunt transgredi, et non
sunt transgressi ⁿ; et maluerunt id facere quod expedi-
ebat, quam quod licebat; et quod tam absoluto et
puro corde nobis parere dignati sunt, ut de beneficio
C eorum disputari non posset: quandoquidem domum
suam sancto presbytero, etiam si propriam non pro-
baret, restitui tamen sine difficultate jusserunt; ut
eam, si de ^(d) suo jure non posset, de illorum tamen
munere possideret. Neque perdiderunt hujus tam
sanctæ liberalitatis gratiam: nam vir ipse sanctissi-
mus, cui Dominus juxta meritum vos ^(e) interventores
providit, ita gratulatur et prædicat, tamquam in-
debitum munus acceperit. Sed ipsis fratribus nostris
modo respondere distulimus, quia per ipsorum homi-
nes sapius de Campania commeantes, opportuniore
occasione non deerunt, quæ statim ad ipsos, ubicum-
que sunt, ^(f) dirigant.

4. De Cardamate ipso non modicam nos **86** unani-
mitati tuæ gratiam debere profiteremur, quem non so-
lum ministerio provecum, sed et spiritu proficientem
recepimus ². Nam cum in diebus Quadragesimæ adve-
nisset, et cum ut clericum fraterno excepissemus af-
fecta, quotidiana jejunia non refugit, et pauperem
mensulam vespertinus conviva non horruit ³. Et quod

^a Luc. xvi, 9. ^b Psal. xviii, 9 et 11. ^c Psal. l, 10.
^d Psal. xlvii, 40. ^e Psal. lxxi, 12. ^f Psal. xxxiv,
10, sec. Psal. Rom. ^g Psal. xl, 4. ^h Psal. xlix, 12. ⁱ Psal. xci, 11. ^j Psal. cxvii, 15. ^k Luc. i, 48.
^l Psal. cxvii, 5 et cxxiv, 26. ^m Psal. xxix, 12, sec. Psalter. Rom. et vetus. ⁿ Eccl. xxxi, 10.

Alia 25; que autem 25 erat, nunc 10. Scripta
anno 598 et missa cum superiore.

(a) Ms. Regius, *domum*. Ms. Vien., *Dominum no-
strum*.

(b) Ms. Reg., *domu*. Sic veteres et idem ms. fre-
quenter.

(c) Ms. Vien., *fecerunt*.

(d) Addidimus *suo* ex ms. Reg. et edit. Bad. et
Grin.

(e) Eadem notione *Isaias* dicitur *Ezechie* inter-
ventor carum. 25, v. 195.

(f) Ms. Vien. *dirigantur*.

magis mirum est, calicibus nostris contentus fuit; ut intelligeremus illum apud sanctitatem vestram (a) emendatum, sicut ex Apostolo a erudiri; nec jam modio sed modico vino, quo non venter distenditur, sed cor lætificatur, inebriari (V. not. 46) ad sobrietatem, spiritali crapula ructantem Deo 7 hunc, quem non solo ore vocalis, sed et tacito corde decantat, qui voluntatem Domini fideli (b) recipit auditu, pio narrat eloquio, et strenuo implet effectu. *Benedictus Dominus, qui facit mirabilia* b. *Qui convertit rupem in aquas* c, Cardamem et clericum fecit, ut (c) videmus; et sobrium, ut credimus. Nam ut solemnitas Paschalis (d) revocavit dies prandiorum, incipiebat nobis circa meridiem murmurare, dicens: *Exaurit sicut testa* a guttur meum, et lingua mea adhæsit faucibus meis d. *Defecit anima mea, et venter meus*; et a fame et siti 9 *adhæserunt ossa mea carni meæ* e. Respondebatur illi quidem: *Fili, in humilitate sustine, et concupiscentia ventris non apprehendat te* f, quia non in pane solo vivit homo, sed in omni verbo Dei g. Ille autem sicut surdus non audiebat, et sicut aspides surde obturabat nobis aures suas h, sed frustra. Ad prandium cupiebat implere ventrem suum, et nemo illi vel siliquam dabat i, donec (V. not. 47) ad vesperum declinaret dies; et hymno dicto quamlibet tristis de fame prandii, placaretur nobis de refectione cœnandi. Sed ne diutius jocando videamur injuriam facere gravitati ejus, que jam in stillicidii 10 poculorum magis lætatur, quam in ebrietate rivoram, de commodis ejus serio loquar: Mulierem suam debilem, et ideo inutilem sibi asserit (V. not. 188). Quod si ita est, peto ut ei aliquid mancipiolum præstetur.

EPISTOLA * XVI.

87 *Jovium clarissimum virum qui fato ac fortunæ multa tribuebat, docet providentiæ divinæ omnia subjacere. Eadem de re jam ad eum scripserat, forte carmen 19. Eundem collaudatum ob insignem doctrinam atque eloquentiam, a philosophorum lectione deterret, et ad sacrum Scripturæ canonicam lectionem hortatur.*

Jovio (e) fratri, PAULINUS salutem.

1. Filiis nostris (f) Posthumiano et (g) Theridio patriam de Campania, quam i nostri gratia accessere, petentibus, non scribere unanimitati tuæ, contra officium et affectum putavi: non ab eo tantum præca-

a I Tim. v, 25. b Psal. lxxi, 18. c Psal. cxiii, xxiii, 6. d Dent. vii, 5; Matth. iv, 4; Luc. iv, 4.

* Alias 58, que autem 46 erat, nunc 20. Scripta anno 599.

(a) Hanc locum sic emendavimus ex mss. duobus Reg. et Vien. et ed. Grin. Ante erat *e mandato, sicut est Apostoli erudiri.... vino uti, quo, etc.* Ultraque lectio recepta.

(b) Ita mss. Reg. et Vien. Ceteri codices, *recepit*.

(c) Sic ms. codex. Viennensis. Alii, *vilinum*.

(d) Ms. Vien., *revocabat*, minus bene.

(e) Sic mss. Reg. et Vien. et edit. Bad., Grav. et Schot. Edit. Rosv. addit *clarissimo*. Ms. Vatic., *Jovio viro clarissimo Paulinus*.

(f) Ms. Vien. cum editis verbis. *Posthumio, men-*

vens, ne viderer communis observantiæ studium insolita a te mihi negligentia præterire, sed multo etiam illud magis, ne de tua in Deum mente seces crederer judicare, si omnem scribendi tibi occasionem diligens, per viros religionis insalutatum te, tamquam a sanctis hominibus abhorrentem, prætermitterem; cum certe studiosus Christiani nominis, comprobatorque propositi etiam nostri amore docearis. Suscipe igitur libens, non illos ex meis litteris; sed litteras meas de illis probans, qui summa id ipsum sanctitate curarunt, ut religioni haberent vel patriam te non adeundo revisere, vel te sine meis scriptis adire. Aptè autem mihi visa est ad id quoque hujusmodi tabellariorum persona congruere, ut aliquid de pristina illa epistola responderem tibi, quam tu ad illas mihi litteras, quibus manifestum divinæ potestatis in elementis, et curæ circa nos beneficium prædicaveram, retulisti. Nam profecto retines me de tuis scriptis, id de quo tunc gratulans responderam, comperisse; unde suaseram, ne casibus Dei munus adscriberes; et (h) forte magis quam Numine arbitraris argentum illud sancti commercii inter hibernos turbines et nautas avaros, amisso custode, servatum, in illud potissimum littus ejecta navi, in quo familiare nobis oppidum, tibi patrimonium tutissimis reu nostra sinibus exceperat.

2. Sed tu iterum mihi de tempestatis injuria magis querulus, quam de elementa Dei gratus, omnes motos elementorum, inter quos divina tantum manus humanam salutem tueri valet, actusque nostros, quos somni Domini potestas 88 regit, et pro nostris meritis vertit aut dirigit, vacuis fatorum fortunæque (i) numinibus, tamquam annulis Deo potestatibus, subdidisti. In quo ne te existimes Deo detulisse, cum injuriose potius, ut erat, Dei beneficium esse nolueris; dicens ideo hæc a divina potestate secerni oportere, quia casum magis quam Deum deceant mala. Id autem sine dubio malum esse, quo periculum sæpe homines aut damnium capessant 2. In quorum malorum, ut video, numero tempestates locas, quibus aut in terra agrorum sæpe vastitas, aut in navi naufragiorum 3 (forte mari naufragiorum) ærumna capiatur. Sed hanc sententiam video de illis hortam magistris; qui sapientia sua superbi, sapientiam Dei quærere dedignati, a finibus veritatis exsules agunt, as-

8. d Psal. xxi, 16. e Psal. ci, 6. f Eccli. ii, 4; et b Psal. lvi, 5. i Luc. xv, 19.

D dose; legitur enim in omnibus mss. et editis codicibus epistolæ 49 ad Macarium *Posthumiano* et *Posthumiano*.

(g) Ms. Reg., *Theridiano*, sed mendose; idem enim est *Theridius*, de quo Paulinus in epist. 27, n. 1, et carm. 20, v. 137.

(h) Vera lectio, que infra confirmatur n. 4. *Pors... et Fatum... et Casus*; et carm. 19 ad eundem, v. 98. Ms. Vien., *Fortuna*.

(i) Nisi codices omnes refragarentur, cum Sachino possidem, nominibus, nam et infra, n. 4, *lacuo norina*, et paulo post, *cassa nomina*, et n. 10, *nominibus vacuis casuum atque fatorum*.

sertores opinionum suarum, qui missis per inane magnam mentibus evanuerunt, sicut scriptum est, et probatur, in cogitationibus suis^a; et pro suis arbitrii opera Dei et consilia finxerunt. Illis mare^a vel cælum casu regi commoverique videatur, qui mundum istum aut sine rectore vacuum, aut otiante Deo neglectum^b, fortuitis lapsibus volvi disputant; aut nullo autore compositum, (a) aut ut principii, ita firmis expertem: quod corporea, quæ mundus^b iste cujus singuli portio sumus, natura non obtinet; quia omnis compago resolubilis: aut quod stultus est, ex semetipso creatum voluit, tamquam ulla res ipsa sibi possit esse causa nascendi, ut sit eadem creator pariter et creatura, id est opifex^c et opus; quæ ut nomine, ita et genere ac statu discrepare perspicuum est. Quis enim non videt mundum istum corporeum vi incorporea gubernari, totamque molem, iufusa atque permixta^d magno universalitatis corpori divini Spiritus, mente qua facta est, agitari ad vitam? temperari ad usum? contineri ad statum? ordinari ad diuturnitatem?

3. Cum ergo constet, quod cernitur, aut sentitur, alienæ opis, ut consistat et maneat, indigere; non potest ambigi, aliunde etiam ut crearetur eguisse. Quod cum ita sit, omnia ex Deo orta fateamur necesse est. Quia nisi profanis in dubium venire non potest, mundum Deo autore confectum: proinde Ventos, et omnia quæ intra mundum partes molis ejusdem, et quasi viscera corporis (b) sunt, non ad alterius regimen esse referenda; quia neque regi continerique paterentur divinatorum operum virtutes, **89** hoc est substantiæ naturarum omnium in tanta discordia sui, nisi ab ea tantum natura atque virtute, hoc est, Deo uno omnium conditore, a quo uno fieri ordinarique potuerunt; et cujus leges nisi servarent, statum suum non obtinerent. Multo autem ineptius est ullam culpam naturam, et malam dicere: quoniam si a Deo omnia, et Deus bonus est; omnia profecto quæ fecit Deus, bona. Si qua autem sunt in arcanis statutorum ejus altiora sensibus et cogitationibus nostris, etiamsi rationem eorum consequi et colligere non possumus, tutius tamen nobis est magis occultas esse rationes, quam nullas, credere. Quia non ambigendum, omnia Dei (c), etsi nobis non sint perspicua, tamen esse consulta.

4. Itaque si totum mundum Deus qui condidit, **D** et gubernat; quo in loco, vel cui creaturæ casus, et fatum, aut fortuna dominabitur? Si de motibus vel ordinibus astrorum, ut quidam volunt, pendent, de

^a Rom. 1, 21.

(a) Addidimus aut ex ms. codice Viennensi.

(b) Ita ms. Vien. Alias, sint.

(c) Sic ms. Vien. Alii codices addebant esse, sed hoc verbum expunximus utpote superfluum

(d) Ms. codex Vaticanus, figuratur.

(e) Sic emendavimus ex mss. codicibus Reg., Vien. et edit. Schot; nostraque correctio præterea confirmatur ex Platoni lib. x de Republica, sub finem, his verbis? *Fatum vero in necessitatibus genibus circumverti. Superne præterea culibet circulo hæret Sirenem una cum globo delatam, vocem unam, tonum*

ignem solum Deo, sed et mundo ipso minori- bus, immo etiam mundi ipsius tertiam partem ministerio famulæ lucis ornatibus, istam, quam Deo æmulam facis, potestatem trahunt. Nam certe diviniæ potestatis est elementa turbare, ventorumque violentiam vel excitare positam¹⁹, vel incitatum refrenare, et furoribus tempestatum vel dedere vel eripere mortales. Quia potestate cum omnis creatura pareat (forte careat) uni omnium Creatori subdita, quomodo iis divina vis et potestas datur quæ non solum nomine (forte numine) Creatoris, sed etiam creaturæ specie carent, vacua non spirituum neque corporum nomina gerendis vel significantis rebus aptata? Si quidem et fors verbum dubitantis sit, et fatum profantis expressio, et casus significatio cadentium vel accidentium; tamen ab usu erroris antiqui ob ignorantiam Dei, rationis inopes, cassa nomina, tanquam ideo numina quoque sint¹⁴, in speciem (V. ep. 49, n. 8) corporatam stultis cogitationibus fingunt; stultiusque quam finxerint, donant honore divino; unde et Spes, et Nemesis, et Amor, atque etiam Furor in simulacris coluntur, et occipiti calvo sacratur Occasio, et tua ista Fortuna lubrico male nixa globo (d) fingitur. Nec minore mendacio Fata simulantur vitas hominum nere de calathis, aut trutinare de lancibus. Quod **90** deliramentum ne vulgo imputeamus, aut nimium philosophos admiremur, Platone (lib. x de Republ.) etiam delirante narratur, qui in gremio anus pensum Necessitatis exponit, et tres ei filias addit (e) concinentes, et versantes fsum, et per lila ludentes; hoc scilicet lanificio autumans eas conficere res hominum, et tempora cuique (f) signate detexere. Tantum abusus est humanis auribus arrogantiam inanem facundia, ut ridiculam ab illis fabulæ cantilenam non erubesceret scriptis suis, quibus de divina etiam natura quasi conscius disputare audebat, inserere. Sed nonis in illo sermonis tantum Attici comitas, non inanis fabulæ spectanda concinitas: quæ demulcendis tantum auribus edita sunt, non debent sensuum fundamenta convellere.

5. Quin potius, ut ratio et veritas docet, omnia operum Dei, in quibus consistimus, et quorum pars sumus (Ex Virgilio); omniaque munera ejus, quibus inter vitæ istius fragilis et caducæ incerta regimur atque servamur, ad ipsum referamus; nihilque ab illius potestate nostro removeamus errore, quia velimus, nolimus, ipse nostri, ut omnium, et creator et Deus est. Et quia (g) quantus quantus est, bonitas, et sapientia, et origo rationis est, nihil nisi ratione

unum videlicet emittentem; unam tamen harmoniam ex omnibus octo CONCINERE. GRÆCÆ, ἐκ πασῶν καὶ ὑπὸ τῶν ὀκτὼ μιᾶν ἁρμονίαν ἐμψφονεῖν. Alias autem tres Necessitatis filias aequali invicem intervallo in throno sedere, Pareas vestibus albis, capite coronato, Lachesin, Clotho, Atropon, quæ ad Sirenem harmoniam CANANT, etc. (Græcæ ἑμψφονεῖν πρὸς τῶν τῶν σειρήνων ἁρμονίαν.) In editis 4, concinantes, mendo-e.

(f) Ms. Reg. cum editis Bad. et Grav., signata

(g) Sic edit. Schot. Vide epist. 23 ad Severum, n. 1.

constituit, et ad materiam (*Latin. forte memoriam*) suæ bonitatis creavit. Ipsi omne quod sumus, impendamus; et quæ illi placita sunt, studeamus discere, et facere curemus. Tunc defecata mente purius intuentes, videbimus hanc esse veritatem, ut a Deo sint cuncta quæ sunt; et hanc esse consequentiam, ut omnia Dei facta pulcherrima sint; et non sit malum, quod bonum habeat autorem, qui cuncta per mundum nostris usibus præparavit, et nostris utilitatibus agit; et ita istius universitatis opus condidit, ut alia ad serviendum, alia ad exercendum, alia ad dominandum creaverit. Itaque corporeis animalibusque naturis homines ratione dominamur. Sed ne ipsa potestatis nostræ licentia resolvamur, utiliter exercemur adversis, aut spiritibus daemonum, aut difficultatibus negotiorum, aut ipsorum sæpe elementorum motibus; videlicet ut exagitati, curis, prudentia¹³, et metu Divinitatis acuemur. A quo nos, quæ deberet magis gratificos Domino æterno facere, securitas negligentes facit. Unde et magister **91** gentium Apostolus ait, arcano divinx pietatis consilio, et magno humanæ salutis emolumento opponi quosdam obices cursibus nostris, et adversis secunda mutari, ut morbos, damna, discrimina; quia tribulatio patientiæ robur operetur, patientia¹³ probationem fidei pariat, et præmium gloriæ conferat¹⁴. Quod certe virtus capere nisi victrix non potest, non habitura victoriæ facultatem, nisi cum aliqua prius difficultate certaverit.

6. Quod cum prudentiæ tuæ, quam et ingenitæ et eruditæ habes, litteris quoque ipsis, quas utinam jam, ut iudicio, ita et studio sacris Litteris posthaberes, potuerit intimari, quibus egregiè clarorum in (a) ducibus aut philosophis virorum virtutes ad nobilem famam, non nisi per labores et pericula emicuisse memorantur, admodum miror, cur in veritate perspicua divini muneris ita volueris eligare, ut mirabilem illam navis jaectæ salutem, et evidentibus signis procuratam nostræ rei divinitus terra marique custodiam, fortuitis eventibus dederis, tantamque occasionem divinx prædicationis effuderis. Erige in summam sapientiæ mentem tuam, et ipsum veri luminis fontem Christum pete; qui fideles animas illuminat, et pectora casta prelabitur. Quod et te ita sentire¹⁵ docuisti, licet pro excusatione prætenderis imparem te adhuc, et ideo (b) non capacem Dei, quia terrenis rebus et curis obsessus, ab altiore suspectu celestium quasi nubibus interpositis arcearis. Sed utinam ista tam vere possis obtundere, quam facunde potes. Arguit enim ipsa faciundia tuæ doctrinaque fecunditas, voluntatem tibi potius in sacris¹⁵ Litteris parem, quam aut vacationem aut facultatem abesse. Non enim, opinor, dormiens, aut aliud agens tantas

¹³ Rom. v, 5. ¹⁴ I Cor. i, 24.

(a) Sic emendamus ex ms. Viennensi et edit. Schot. Alias erat, *indicibus*; nullo sensu. Vide not. 48.

(b) Ms. Vien. cum edit. Grim., *inopacem*.

(c) Ita ms. Vien. Ceteri codices; et religione consenta utare sapientiæ.

auris aut pectoris divitias coegisti. Omnium poetarum floribus spiras, omnium oratorum fluminibus exundas, philosophiæ quoque fontibus irrigaris, peregrinis etiam dives litteris, Romanum es Atticis favis implet. Quæso te, ubi tunc trahita sunt, cum Tullium et Demosthenem perlegis? vel jam usitatorum de saturitate fastidians lectionum, Xenophontem, Platonem, Catonem, Varronemque perfectos revolvis; multosque præterea, quorum nos forte nec nomina, tu etiam volumina tenes? Ut istis occuperis, inanis, et liber; ut Christum, hoc est, sapientiam Dei discas¹⁶, tributarius et occupatus es. Vacat tibi ut philosophus¹⁶ sis; non vacat ut Christianus sis. Verte potius **92** sententiam, verte faciundiam. Nam animi philosophiam non deponas licet, dum eam fidè condias (c) et religione; consentis utare sapientiam, ut sis Dei philosophus, et Dei vates, non querendo, sed imitando Deum, sapiens; ut non tam lingua quam vita eruditus, tam disceras magna quam facias.

7. Esto Peripateticus Deo, Pythagoreus mundo; vere in Christo sapientiæ prædicator, et tandem tacitus vanitati, perniciosam istam inaniam dulcedinem litterarum, quasi illos patriæ obliteratores de baccharum suavitate Lotophagos (d) et Sirenarum carmina, blandimentorum nocentium cantus evita. Et quia licet quædam plerumque de inanibus fabulis, et de vulgaribus aliqua proverbii, in usum veri ac seri sermonis assumere, dicam non litteras tantum, sed et omnes rerum temporalium species nobis esse Lotophagos vel Sirenas¹⁷. Nam et voluptatum pestifera dulcedo, patriæ nobis oblivionem facit, cum homini Deum, qui est patria omnium communis, obliterat; et illecebre cupiditatum illam Sirenarum fabulam veritate eladis imitantur. Nam quod illæ Sirenæ fuisse iuguntur, id verè sent illecebræ cupiditatum, et blandimenta vitiorum (e) habentia in specie lenocinatio, in gustu venenum; quorum usus in crimine, præfium in morte numeratur. Has oportet ultra Ulyssis astutiam cauti, non auribus tantum, sed oculis obseratis et animo, quasi navigii prætervolante fugiamus, ne sollicitati delectatione letifera, in criminum saxa rapiamur; et scopulo mortis adfixi, naufragii salutis obeamus.

8. Atque utinam vel nudis nobis ex istius mundi solo liceat evadere, si in tempore isto, quo in fragilitate corporea, et possessionum lubrico, tanquam in navigii fatiscantis infida compage fluitamus, exuere nos ad enatandum impolimentis argentibus quasi vestibus madidis; et fidem salutarem, qua in virtute Christi Dei vexillo crucis nitimur, quasi tabulam perugii meminerimus invadere; ut de rebus fluentibus spem solidam comparemus, et de noxia cupiditatum materia aliquid ad innocentiam salutemque rapia-

(d) Sic ms. codex Belgicus, edit. Schot. et Fabricius. Alias, *ut*.

(e) Ita ms. Vaticanus, cum alii codices præferant *habent enim*.

mus. (a) Quo videlicet ut Deo servientes, cupiditatibus imperantes, necessitatis modo desideria terminemus, et necessarios habentes habitus, non queramus superfluos apparatus; quia recordari admonemur nos nihil intulisse in huic mundum, neque auferre posse. Quæ veritas in tantum valet, ut de gentilibus quoque philosophorum, qui vel (b) extremas veritatis lineas celsioribus ingenis 93 attingerunt, inquirende tantum, nedum sequende sapientie vacari non posse senserint, nisi pecuniarum onera, quasi stercorum, etiam in mare quidam projicerent.

9. Sed tu divisionem cum Deo facito, et quasi mutuo beneficio redde summo Patri gratiam; qui tamen de iis quecumque tibi donavit ingenita, ut adjecit extrinsecus, te tantum a te reposit. Habes licet tibi et tuis cuncta que possides, tantum id curans, ut horum quoque largitorem Deum esse fatearis. Nihil enim habemus quod non acceperimus, qui in hunc, ut dixi, mundum nudi venimus. Ingenii autem tui facultates et omnes mentis ac lingue opes Deo dedica, immolans ei, sicut scriptum est, sacrificium laudis, ore facundo et corde devoto. Illico ut ad superna penetralia aciem mentis intenderis, aperiet ad te faciem suam veritas, teque ipsum reserabit tibi. Nam divine veritatis agnitu, id quoque ut nosmetipsos noverimus, assequimur. Unde enim putas tantam miseris mortalibus vel superbie vel ignavie perversitatem inolevisse, ut non colentes Deum, demoniis aut elementis subditis sibi serviant, aquas, ignem, sidera, arbores, et simulacra venerantes, cum impiissima divine majestatis injuria? Cujus nominis sive demones, sive creaturas colant, servos honorant: pro quo iis tenebris cecari merentur, ut quia Deum verum intelligere nolant, etiam sui ignorance feriantur: qua liberatur homo illuminatus fide, ut ordinem atque mensuram sui generis intelligens, Deo tantum, cujus unitas ineffabili Trinitate censetur, se esse subjectum; ceteris vero omnibus creaturis, si rationabiles sunt, parem; sin vero corporeæ, superiorem esse cognoscat.

10. Qua mediocritate homo temperatus, neque a salutis sorte delabitur, neque a dignitate nature; fitque conscius veritatis, compos sapientie, servus justitie, liber erroris, dominusque vitiorum; quibus animam non Deo serviens servire damnatur: quæ deinde, ut proprii status exsul, per omnes cogitationum suarum, aut alienarum opinionum devias vias spargitur, per philosophos vaga, ac per ariolos curiosa, superstitionem religiosa, religioni profana, spem inter ac metum semper ambiguis affectionibus pendens. Hinc omni vento cujuslibet doctrine circum-

A lata, quia divini timoris vacua, sapientie caput non habet, quasi (c) truncis sensibus, unde intellectuum rerum trahat, ubi sententiam statuat ignara; cum se frustra, omnibus cælo terraque regionibus pervagata, cogitatione distraxerit, in 94 creaturis conspicis, et in nominibus vacuis casuum atque factorum, vim universam, qua mundus agitur, constituit.

11. Tua vero mens, quæ ignita de ecclesti semine divinum jam spirat ardorem, in ipsam arceam sapientie Christum fide prævia dirigatur. Patior (V. not. II) ex copia tibi in nostris quoque studiis (d) possidendam philosophorum facundiam, dum adversam veris desinas amare sapientiam. Melius est enim tenere te potius divina querentem; quam querere disputantem. Mitte illos semper in tenebris ignorantie volutatos, in contentionibus eradite loquacitatis absultos et altercatione vesana cum suis phantasmatis famulatos, semper querentes sapientiam, et nunquam inventientes, quia quem nolunt credere Deum, intelligere non merentur. Tibi satis sit ab illis lingue copiam et oris ornatum, quasi quædam de hostilibus armis spolia cepisse; ut eorum nudas erroribus, et vestitus eloquiis, hanc illam (e) facundiam, quo decipit vana sapientia, plenis rebus accommodes; ne vacuum figmentorum, sed medullatum veritatis corpus exornans, non solis placitura auribus, sed et mentibus hominum profutura (f) mediteris.

EPISTOLA XVII.

Queritur de Severo, quod ad S. Felicem, sicut pollicitus fuerat, non venerit: et admonet ut martyrem quanto benignior est, tanto magis ledere veatur; itaque eum hortatur ut quamprimum veniat.

PAULINUS SEVERO.

1. Et invitando te et exspectando defessi sumus, neque nobis aut vota jam aut verba supersunt, quæ toties precibus ac litteris frustra effusis adjiciamus. Quod unum amicitie communis, spe presentie invicem nostre amputata, reliquisti, verba verbis rependimus; et his saltem solatiis, quæ fractura non habent, refoveri optamus: quamquam in his quoque parvus esse cœperis, jam occasionibus nos requirens, toto prope nos biennio suspensos quotidiana conspectus tui expectatione cruciasti. Nam et illam restantem, quæ puerorum nostrorum ad te reditum consecuta est, ita clausimus, donec hiems intercluderet, ut omnem diem ad adventum nobis tuum illucescere putarem: sed quoniam nec indices tuæ dilationis adveherant, ea reputatione nos consolabamur, ut te neminem ideo misissem, quia ipse vel sero adfuturus esses, confirmarem. Interea et hæc æstate la-

a I Tim. vi, 7. b I Cor. iv, 7. c Job. i, 21. d Psal. XLIX, 11. e Eph. iv, 14. f II Tim. iii, 7.

* Alias 13; quæ autem 17 erat, nunc 19. Scripta anno 359 exeunte.

(a) Sic ms. Vien. et Sacchin. Cæteri codices, Quod.

(b) Ita edit. Schol. et sic legendum existimat Rosveydus in not. 49. Alias, extrema.

(c) Ms. Vatic. et Fabricius em. edit. Rosv., carens sensibus. Al. mss. Reg. et Vien. cum tribus editis,

bente, spe tamen ea nos vel opinione palpante, Romanam ad venerabilem solennitatis apostolicæ diem profecti sumus, concursum nobis illic tuum debita quidem, sed tamen festiva meditatione promittentes; cum decocta præsumptæ spei gratia, quod ipse non aderas, non tamen omnino nulla compotimur, sumentes litteras tuas per hominem carissimi nobis viri, fratris nostri Sabini: quem quidem primo minime monachali caliga et veste mirati, cum præterea facie non minus quam armilansa (V. not. 67) ruberet, parum spiritualibus buccis, tunc denum esse non nostrum scivimus, cum per ipsum tabellarii dominum litteras a nobis reposecentem, necessitudine vos proxima copulatos esse comperimus. Unde et illum ante amicum cumlato nunc amore complectimur.

2. Rescribendi tamen ex Urbe facultas non fuit, quam vix decem dies vidimus non videntes, et ipsum (a) temporis ante meridiem in votis nostris, quorum cura veneramus, per apostolorum et martyrum sacras memorias consumentes. Deinde ut ad hospitium redissemus, innumeris frequentationibus occupati, quorum partim amicitia, partim religio contraherat, vix ut vespera solveret cœtas, nosque laxaret; necessario distulimus officium inopia vacationis. Deinde regressis domum, aliam moram accidua carnaliter ægrotudo obtulit, nec paucis diebus haud leviter nos examinavit. Sed, qui vita nostra et resurrectio est ^a, visitavit in bono humilitatem nostram: et cum castigans castigasset nos, morti non tradidit ^b. Multa enim flagella peccatoris, sed sperantes (b) in Dominum misericordia circumdabit ^c. Atque ideo verberati sumus ut peccatores, liberati ut sperantes in misericordia ejus, qui sanat contritos corde, et alligat contritiones eorum ^d.

3. Hæc igitur jam in virtute et misericordia Domini revalescentes, per carissimum in Domino fratrem Anacletum, domini et patris nostri Delphini subdiaconum, quia ipsius occasio præsto erat, scripsimus: simul, quia se notissimum tibi esse assererat, opportunissimum credidimus cui litteras ad te nostras crederemus. Salutamus te tantum quantum diligimus in Domino, et adhuc desideramus: nam revellere de animis nostris spem istam necdum possumus, qua præsumimus te videndum amplectendumque nobis, dono Domini, in sede ac sinu (c) domni ^e mei, communis patroni Felicis: cui vota tua toties contestatus sum, et promissa recitavi, quoties ^a a te mihi cauta reminisceris. ¶ Si fefellimus martyrem veritatis, non opiner ^a me solum statuendum hujus culpæ reum ^b, qui spondi quod credidi: tu, quæso, mi frater unanime et dilectissime, dum tempus est, vi-

deas ne tanto confessori, tam potentis gratiæ apud Christum sancto, isse videaris inficias.

4. Causari infirmitatem magis quam pigritiam, vel exceptionem personarum qui possis, nescio, cum intra annum eadem opera ad nos potneris pervenire ac recurrere, qua Gallicanas peregrinationes tot annis frequentas, et iteratis sepe intra unam ætatem excursibus Turonos et remotiora visitas. Non (Ex Virgilio) invideo, prædico magis devotionem tuam in Domino, quam in servis suis admiraris et honoras. Juste fateor et merito Martinum frequentari; sed dico, injuste pernicioseque Felicem ab eodem, qui illum honoret, promissis inanibus ludi, vel securâ promissi jam ut aboliti dissimulatione contemni. Qua fide speras Christi gratiam in honore Martini, eadem Christi offensam time in offensione Felicis: (d) et tibi forsitan mens fortior, et anima robustior, aut potens conscientia perfectæ in Christo dilectionis tantam ministret fiduciam, ut magnorum fidei et operationis tuæ meritorum compensatione delictum hoc, quo Dominum memi Felicem, quod absit, læseris, diluendum putes; quam tam de ipsius etiam tibi bonitate, quam de ipso, cujus spiritus est, Deo Christo largissimaam habet, veniam tibi polliceris; et fideliter facis. Verum ego vel tam timidum me vitio infirmitatis meæ, vel tam nimium amoris tui fateor, ut pro te etiam tuta timeam: et dum in omni sancto abundare tibi gratiam Christi cupio, nolim te in eo potissimum, in quo Dei caritas est insignis et eminens, lapidem offensionis incurrere. Scio quidem, secundum divitiâs bonitatis Dei, et in Domino meo Felice viscera pietatis affluere: sed tu, quæso, hoc eum magis diligas et timeas, quo melior est et indulgentior. Magnam tibi talis formido mercedem pariet, ut hinc sollicitior sis, unde potes esse securior: id est, ut tanto magis carissimum Dei metuas offendere, quanto promptius dignatur ignoscere: quia majore impietate lædiatur, qui nescit offendi; et gravius vindicatur a Domino, qui non expetit vindicari. Conjice, quæso te, causam istam mutux affectu fidei, et vide si debeas aut validus excusare, aut infirmus diffidere. Dominus enim noster proximus ubique nobis est ^e, qui dicit: (e) In omni loco, dum adhuc loqueris, ecce adsum ^f; et ait: Omnia possibilia credenti ^g.

^a Joan. xi, 25. ^b Psal. cxvii, 18. ^c Psal. xxxi, 10. ^d Psal. cxlvi, 3. ^e Luc. x, 36. ^f Isai. lvm, 9, see LXX. ^g Marc. ix, 22.

(a) Ita ms. Reg. et edit. Schot. ta et alibi Paulinus. Alias, *tempus*.

(b) Sic Tertullianus, *Bonum est sperare in Domino*, Psal. cxvii, 9

(c) Ita ms. Reg. cum quibusdam editis. Vide nnt. 5.

(d) Latinius, *sed*.

(e) In omni loco thest a Vulgata, nec reperitur apud LXX. Vide not. 55.

EPISTOLA XVIII.

97 *Paschasium diaconum diutius apud se retentum excusat Victricio Rotomagensi episcopo. Deinde Victricii laudes graphice describit, quomodo etiamnum miles sese verum Christi confessorum ac martyrem in tormentis præstiterit; quomodo episcopus factus Rotomagensem Ecclesiam instituerit et illustravit, utque in barbaris regionibus Christi fidem excoluerit et monasteria instituerit.*

Beatissimo semper et venerabili (a) patri (V. not. 54) VICTRICIO, PAULINUS.

1. Quod optantibus aliquandiu non contigerat, id repente insperantibus, Domino donante, provenit, ut occasio nobis ad venerandam sanctitatem tuam scribendi per domesticum fidei, et eum potissimum fratrem, qui in Domino tuus pariter ac noster (b) esset, daretur. Accidit enim Romæ nobis ad celeberrimum natalis apostolici diem concurrere benedictum diaconum fratrem nostrum Paschasium, quem præter gratiam fraterni (c) in sacro ministerio contubernii, (d) eo venerabilius amabiliusque suscepimus, quo de sanctitatis tuæ clero, et corpore, et spiritu esse cognovimus. Sed fatemur violentiam nostram qua illum ¹ de Urbe ad sanctitatem tuam redire cupientem, quamvis festinationem piam justissimi desiderii probarem, tamen in tuo ² amore complexi Nolam perduximus; ut et hospitium illi humilitatis nostræ quædam per illius ingressum tui spiritus aura benediceret; et diutius quasi quadam tuæ gratiæ portione fruercmur, videntes et tenentes eum, quem et institutionis tuæ discipulum: et (e) viæ comitem, modestia morum, cordis humilitas, mansuetudo spiritus, fides veritatis, et sermo in omnibus sale conditus (f) probabat. Itaque da veniam fratri nostro in nobis, vel nobis in illo: quia sive illius tarditas arguatur, sive præsumptio nostra culpetur, utrumque delictum caritas Domini excusabit tibi, qua vel ille nobis parere compulsus est, vel nos eum non timuitus invadere, et pro nostro jure retinere, non arrogantia pervicaci, sed corde puro et fide non ficta ^a, nostrum credentes esse quod tuum est: teque ita vicissim reputaturum non ambigentes, ut illum non (g) abfuisse tibi duces-

res eo **98** tempore quo nobiscum fuisse cognosceres. Nam etsi regionum intervallis corpora iter (h) disparamur; spiritu tamen Domini, in quo vivimus et manemus, ubique effuso conjuncti sumus, ut minus

^a I Tim. 1, 5. ^b Act. iv, 52. ^c Psal. cxl, 5. ^d Luc. 1, 48. ^e Rom. vi, 18. ^f Psal. cxxxiv, 7.

* Alias 18; quæ autem 18 erat, nunc 14. Scripta anno 399 exeunte.

(a) Ms. Vien., *fratri*, mendose, cum ad Victricium jam episcopum scripserit Paulinus non episcopus. Vide S. Paulini Vit. c. 50, n. 1.

(b) Ms. Vien., *est*.

(c) Ms. codex Viennensis, *ut in sacro mysterio*.

(d) Sic reposuimus ex ms. Viennensi. Cæteri, *hoc... quod*.

(e) Ita ms. Reg. et editi quatuor, *viæ comitem*. Mss. Vatic. et Vien. cum edit. Grin., *vivæ tuæ comitem*. Prior lectio nobis verior visa est, eaque confirmatur ex epist. 25 ad Severum, n. 5, ubi nonnulla persimilia de Victore exponit Paulinus.

A corporis membra, et cor unum et unam animam habentes in uno Deo ^b.

2. Quamobrem spiritali speculo mentem erga nos tuam considerantes, nosque connexos invicem tibi, de affectione nostri pectoris vindicavimus nobis, ut (i) unanimem animum tuum in fratre retinendo, gratia Domini quæ tibi largiter data est id ipsum operante, ut in corporis etiam tui membris, et in vestimenti tui fibris diligaris; quamvis multos morarum illius dies perdidimus, dum corripiente nos in sua misericordia Domino ^c, ad emendationem spiritalem carnali ægitudine verberabamur ^d. Sed qui consolatur humiles ^e; et sanat contritos corde ^e, consolatus est nos in præsentia fratris nostri benedicti Paschasii: de qua dum refrigerabamur in spiritu, etiam corpore B reliciebamur: amicus enim bonus medicina cordis est; et bene duobus in unum coactis Christus interstat ^f.

3. Neque vero in infirmitate ^g tantum nostra contribulatus et compassus est, sed in nostri clarissimi filii Ursi, quem comitem indivulsum peregrinationis suæ habuerat, gravissimo languore diu confectus est. In quo et fidem ejus et caritatem in Domino plenam perspeximus. Nam quantum ille laborabat in corpore, tantum hic in spiritu macerabatur. Et ideo respexit illum Dominus in hujus humilitate ^g, cumulus et hoc beneficium, ut usque ad mortem infirmatus, fide tamen et labore Paschasii, quem Dominus experiri voluit potentiam apud se sancti sui confessoris dilectissimi Felicis Dominædii nostri, de periculo inveniret salutem. Per hujus enim ipsius manus genitus, in lectulo baptizatus redit. Præstabit idem Dominus, qui illum orationibus (j) sancti fratris nostri Paschasii, et sollicitudini cum eo nostræ, et imprimis ecclesiæ tuæ te proculdubio ^g semper in tuis ubilibet positus respiciens, redonavit, perducat ^h in conspectum tuum incolumem et salvum, et liberum peccato, servumque justitiæ ^h. Non ambigimus et ipsum, si ad te meruerit pervenire, magna fidei incrementa facturum (k) pare Paschasio et te amborum magistro

99 4. Notum enim nobis fecit (l) Tycheus (V. not. 55 et 56) tuus carissimus frater et fidelis minister in Domino, non quidem te magis quam in te Deum prædicans, quanta Dominus per te lumina in obscuris ante regionibus accendisset: qui *educens nubes ab extremo terræ* ⁱ, te quoque in lucem populi sui de (m) ex-

(f) Ms. Vien., *probat*

(g) Ms. Viennensis codex, *defuisse*.

(h) Ms. codex Regius, *disparemur*.

(i) Sic ms. Vien. et edit. Grin. Alii, *unanimis*.

(j) Ita ms. codex Viennensis. Cæteri, *orationibus sancto fratri nostro Paschasio*.

(k) Sic ms. Regius codex et editi. Schot. et sic Paulinus in epist. 52 ad Severum, n. 47, *pare Gerovasio*, et epist. 43 ad Augustinum, n. 3, *Sanctorum puri radice ramorum Melonio*. Alii, *patre*. Vide not. 55.

(l) Ita mss. Vatic. et Vien. cum edit. Schot. in marg. Cæteri, *Tycheus et Titus*. Vide not. 36.

(m) Ms. Vatic. et edit. Grin., *extremo*.

timo orbis eduxit, et clarum fulgur in pluviam uberem fecit. Sicut terra Zabulon quondam et Nephtholim, via maris trans Jordanem Galilææ, et qui sedebant in regione umbræ mortis, lucem viderunt magnam^a: ita et nunc in terra Morinorum (V. not. 57) situ orbis extrema, quam barbaris fluctibus fremens tundit Oceanus, gentium populi remotarum, qui sedebant in latebris, via maris arenosa extra Jordanem, antequam pinguescerent fines^b deserti in ea^b, orta sibi per tuam sanctitatem a Domino luce gaudentes, corda aspera^c Christo intrante posuerunt (*id est deposuerunt*). Ubi quondam deserta silvarum ac littorum pariter (a) intuta adventæ barbari aut latroues incolæ frequentabant, nunc venerabiles et angelici sanctorum chori urbes, oppida, insulas, silvas, ecclesiis et monasteriis plebe numerosis, pace (b) consonis celebrant. Quod quamquam in totius Gallie populis et ubique^d gentium Christus operetur, qui totum orbem circuit querens dignos se, et per nationes in animas sanctas se transfert^e, et in viis (c) directionis ostendit se hilariter, et omni providentia occurrit^f amatoribus suis: tamen in remotissimo Nervici (V. not. 58) littoris tractu, quem tenui antehac spiritu fides veritatis afflavorat, et (Latina forte te) potissimum in vas^g electionis excerpit, in te (d) prima refusit clarius, incaluit ardentius, et propius apparuit; et in quo sanctificaret illic nomen suum, et per ejus nomen etiam solis ab occasu in omnem terram sonus ejus exiret, assumsit^h.

5. Denique nunc Rotomagumⁱ et vicinis ante regionibus tenui nomine pervulgatum, in longinquis etiam provinciis nominari vocerabiliter audimus^j, et inter urbes sacratis locis nobiles cum divina laude numerari. Haud^k immerito: cum totam illic, qualis in Oriente memoratur, Hierusalem^l faciem apostolorum quoque (e) presentiam mereretur tue sanctitatis adduxerit: cui peregrinam memoriis suis urbem, affectu sanctorum spirituum et effectu operum divinorum, sedibus suis comparant, qui in te ipsum aptissimum sibi diversorium repererunt. Jurat videlicet amicos Dei et principes populi veri Israel, id est populi appropinquantis sibi^m, in ea urbe remorariⁿ **100** et cooperari tibi, in qua cum angelis sanctis continua diebus ac noctibus Christi Domini prædicatione mulcentur. In qua illis per devotissima fidelium corda famulorum, plurimæ virtutes amice gratiam requiem et familiare metantur hospitium. Ubi quotidiano sapienter psallentium^o et per frequentes ecclesias et monasteria secreta concentu, castissimis avium tuarum et cordibus delectantur et vocibus. Et nunc illos in-

temerata virginitas in sacri corporis templo tenet ut in visceribus pudicis requiescenti^p Christo hospites faciat. Nec minore eosdem voluntate^q sanctis operibus et pio ministratu inexpugnata, noctu diuque famulantium viduarum pascit integritas, vel subjugatorum Deo conjugum arcana germanitas; quæ orationibus sedulis lætum in operibus suis Christum ad visitationem non jam maritalis tori, sed fraterni eubilis invitat; cum ipso^r sanctisque ejus vicissim mixta, concubitu (f) castitatis spiritibus visitantum^s immaculato amore confunditur. Nunc vero per misericordiæ viscera reficiuntur, et in filiis pietatis atque justitiæ conquiescunt; te in omnibus eruditionis tuæ filiis diligentes, et in te Christum amantes, ac per hoc virtutes Dei, id est potentiam in Christo suam in tua potissimum civitate, ut consortem te suum tēstentur, operantes.

6. Gratia illi et gloria, qui opera manuum suarum non omittens omnem hominem vult salvum fieri, et in agnitionem veritatis venire^t; et pedibus Evangelii toto orbe discurrens, te quoque speciosum verbi sui pedem facere, in quo exsultaret ut gigas ad currendam viam, et in preparationem evangelicam pacis suæ vestigio calcare dignatus est^u, ut per te quoque super aspidem et basiliscum ambularet, et conculcasset leonem et draconem^v. Ac ne tam illustris lucerna sub medio taciturnitatis obscura latitaret^w, sic te apostolicæ sedis (V. ep. 5, n. 1) erectu quasi super candelabrum sublime constituit, ut tota domo multorum illuminatione^x luceres.

7. Sed quibus te itineribus ad viam suæ veritatis adduxit^y? Carnalibus munis^z ad spiritualia suæ virtutis instituens, creavit initio^{aa} militem, quem postea elegit anti-titem^{ab}; et passus est militare te Cæsari, ut Deo disceres militare; ut dum labore castrensi corporis robur^{ac} exeres, spiritalibuste præliis roborares^{ad}, confessioni spiritum firmans, et passioni corpus indurans. Quod divinæ providentiæ circa te fuisse consilium ingens, postea exitus tuus a militia, et ingressus ad fidem docuit. Cum primo Christi amore succensus, ordinante ipso Domino, quamdam operis (g) suis **101** pompam, per insignem concilio militari diem progressus in campum es, toto illo quem jam mente respueras, muniminum bellicorum præcinctus ornatu; cunctisque mirantibus accuratissimos in te habitus ac terribiles apparatus, repente obstupefacto conversus (h) exercitu, ante pedes sacrilegi tribui militiæ sacramenta (i) permutans, arma sanguinis abjecisti, ut arma pacis induentes, contemneas armari ferro, (j) quia amuabaris Christo. Et

^a Isai. ix, 1; Matth. xiv, 15. ^b Psal. lxxv, 15. ^c Sap. vii, 27. ^d Sap. vi, 17. ^e Psal. xviii, 5. ^f Psal. cxxviii, 14. ^g Psal. lxxv, 8. ^h 1 Tim. ii, 4. ⁱ Isai. lxx, 7; Rom. x, 15; Psal. xviii, 6. ^j Psal. xc, 15. ^k Matth. v, 13.

(a) Ms. Reg. et edit. Lab. et Grav., in tota.
(b) Sic ms. Viennensis favente ms. codice Regio. Alii, *consona*
(c) In quibusdam rubricis legitur *suus*, in nostris cordibus *directionis*.
(d) Ms. Vienn., *prima*.
(e) In ms. Vienn. codex et Latinus. Ante erat *præscitio*.

(f) Ms. Vien., *castita... conjungitur*.
(g) Edd. 2, *operis sui*. Utraque lectio bona. Altera vector visa est.
(h) Mss. cathedr. ecclesiæ Rotomag. et collegiate S. Mariae de Rotunda Rotomag. necnon Breviarium Rotomag. an. 1491 habent *exercitui*.
(i) Idem codices, *mutans*.
(j) Codices iidem, *qui*.

illico antiqui serpentis (V. not. 59) invidia concitato in furias tribuno, districtus in verbera, et vastis fustibus fractus, nec tamen victus es, quia crucis ligno ianitebaris. Geminataque mox corpori pœna, acuto testarum fragmine laniata inhumanibus ²⁸ plagis membra (a) subtritus es, tunc mollius fulciete Christo, cujus tibi gremium lectulus erat, et dextra pulvinar. Unde ad majorem hostem, necdum vulneribus obductis, accensa ²⁹ potius eorum dolore quam fracta virtute reparatus, fortior prosiluisti; oblatusque comiti, de potentiore inimico (b) gloriosius triumphasti. Nec (c) ausis ultra diaboli satellitibus superata ingerere tormenta, capitalemque sententiam meditantibus, ut vel sine carnalis ³⁰ tuæ vitæ viuci (d) desinerent, Dominus noster fortis et potens, et inivictus in prælio ³¹, conspicuis mirabilibus pectora quamlibet obduata confudit. Nam carnifex, qui in itinere, quo percussorem tuum sacra victima sequebaris, cervicem tuam insultans minaciter attingendi temeritate violaverat ³², quasi ictus sui locum (e) præcurrente gladium manu palpans, excussis illico oculis cæcitate percussus est. O Christi ineffabilis bonitas, quantum in suos ostendit affectum! Injuriam confessoris sui non tulit impunitam, qui suis crucifixoribus rogavit ignosci ³³; contumeliam martyris statim ultus est, qui passionem suam noluit vindicari. Sed ea ipsa ira (f) pietatis est. Idcirco enim unus cæcatus est, ut plures illuminarentur; et ipse forsitan qui oculos carnis amiserat, lumina mentis acciperet. Statim (g) denique majore documento, qui feralis custodiæ ministerium triste curabant, quas ipsi arctius ³⁴ inmodatas et ad ossa depressas, vel exiguo rogantibus vobis beneficio relaxare noluerant catenas, conversa in conspectu ipsorum prece vestra ad Deum ³⁵ Christum, sponte de manibus absolutis fluere **102** viderunt; nec ausi renectere quod Deus solverat, ad comitem pavidi euenirunt, veritatem Dei pro confessoribus confidentes. Quod auditum religiose et creditum, comes principi suo cum testimonio ³⁶ militum retulit. Et, ut ipsius quoque repentina ad clementiam de furore conversio inter mirabilia Dei numeraretur, factus est in te prædicator Christi (h) in quo esse devoerat persecutor. Puto et ipsum tanquam Saulen aliquando Spiritu sancto Dominus inpleverat ³⁷, quia et te sicut David (i) suum diligebat: ut sicut ille rex quondam, dum ad prophetas persequendos proficiscitur, propætata ³⁸ efflicus est, ita et comes ille

A respersus gratia Domini, quæ de fidei tuæ abundantia redundabat, qui ad puniendum confessorem venerat, et ipse (j) confessus abscederet. Credit enim; et quos sæviens prædammarat ut reos, laudans emisit ut sanctos; et testimonia perhibuit veritati, qui testes fidei punire cupiebat.

8. Quid ergo miremur tam potentem te esse meritorem, tam divitem gratiarum, cum hoc tibi fuerit virtutum in Christo rudimentum, quod longorum laborum paucis consummatio est? Dubitemus etiam nunc an perfectus sis, qui de perfectione ³⁷ cœpisti? et si legitime coronandus sis agone decurso, cum currere cœperis a corona? Quis daret nobis pennas sicut columbæ, et volaremus ad te, et requiesceremus ³⁸ in conspectu sanctitatis tuæ; coram in ore tuo Christum Deum ³⁸ admirantes atque venerantes, tergeremus capillis pedes illius in tuis pedibus, et lacrymis rigaremus ³⁹, et in illis cicatricibus tuis quasi dominicæ passionis impressa vestigia lamberemus. *Suaviora enim sunt vulnera amici, quam oscula inimici* ⁴⁰. *Væ mihi misero peccatori immunda labia habenti* ⁴¹ cui fructus iste non contigit, cum in manu fuerit.

9. Meminisse enim credo dignaris, quia sanctitatem tuam olim Viennæ apud beatum patrem nostrum Martinum viderim, cui te Dominus in ætate impari parem fecit. Ex illo igitur, licet brevi notitia te attigerim, tamen magna dilectione complexus sum, et quanta tunc licuit copia veneratus sum sanctitatem tuam; et me ac meos, qui te absentes, tamen quia jungente Christo unum sumus, per me videbant, **103** commendavi in æternum tibi; gaudeoque nunc, quod hoc saltem mihi gloriari licet, quia faciem tuam in carne viderim: sed lugeo negligentiam infelicitatis mee, quod occasionem tanti boni ignarus amiserim; et contenebrantibus me illo tempore non solum peccatis, quibus etiam nunc premo, sed et curis hujus seculi, quibus tunc propitio Deo liber sum, sacerdotem te tantum, quod in medio erat, viderim; et quod inerat insignias, martyrem vivum videre nescierim.

10. Memineris, quæso te, nostri in illa die, qua ad te innumera meritum tuorum cohorte comitatum, ornamentisque felicibus contum, et infulis pariter atque adoreis coronatum, et niveas sacratorum antistitum ³⁹ vittas, et floridas confessorum (V. not. 60) purpuras occurrentium manus afferent angelo-

^a Psal. xxiii, 8. ^b Luc. xviii, 34. ^c Reg. xix, 25. ^d Psal. liv, 7. ^e Luc. vii, 38. ^f Prov. xxvii, 6, sec. LXX. ^g Isai. vi, 3, ex versione LXX.

(a) Ita mss. Vatie., Vien., C Rot., M Rotund., B Rot. Bignens, ed. Ross. et Grin. in marg. At mss. Reg. cum editis 5, *substratus*.

(b) Mss. C Rot., M Rotund. et B Rot., *gloriosus*.

(c) Mss. C Rot. et M. Rotund. cum B Rot., *Nec ausus ultra diaboli satelles... capitalem sententiam indidit*. Que lectio concinnior videtur. Vulgatam tamen retinimus, utpote quæ nititur meliori conficenti auctoritate.

(d) Tres idem codices, *desineret*: *Deus*.

(e) Lib. a. codices, *præcurrentis*.

(f) Ita mss. Reg. et Vien. cum ed. Grin. Que lectio confirmatur ex epist. 29 ad Sever., n. 8. Editi 4, *pietas est*. Utraque lectio recepta.

(g) Sic mss. codices 4 et editi totalem. Alii, *deinceps*.

(h) Mss. C Rot., M Rotund. cum B Rot., *qui esse devoerunt*.

(i) Tres idem codices addunt *filium*.

(j) Sic mss. quatuor cum B Rot. Editi quoque, *confessus*.

rum; teque ipsum ut *argentum igne examinatum* ^a, **A** (*d*) *Ructabunt labia nostra hymnum* ^a vespere; mane, et aurum in fornace seculi hujus probatum ^b, ipse summus auri sui argenti que purgator accipiet, et ut pretiosam diademati suo margaritam Rex æternus aptabit: nec tuarum tibi tantum præmia se debere virtutum Judex justus agnoscat, videns innumeros circa te sanctorum utriusque sexus greges, quos illi quotidie institutis tuis generas, formula omnibus perfecte virtutis et fidei; sicut et frater Pasehasius ostendit, in cujus gratia et (*a*) humanitate quasi quasdam virtutum gratiarumque tuarum lineas velut speculo reddente collegimus. Vere tu beatus tot beatorum parens, tante messis sator, centesimum ¹⁰, et sexagesimum, ac (*b*) tricesimum fructum Deo fecunditate tuæ terræ (*c*) afferens ^c, et mensuram parem de variis partuum tuorum fructibus recepturus. **B** Te Altissimus inter regni sui maximos nominavit, cui concessit facto requare sermonem; ut et doctrina tibi vite tuæ sit, et vita doctrinæ. Quo fit, ut nemo se audeat excusare discipulus velut difficultatis imperio, cum prius adstringatur virtutis exemplo.

EPISTOLA XIX.

104 *Suam de acceptis a Delphino litteris describit letitiam. Se plantationem ejus esse dicit, et petit ab eo rigari, sermonibusque ac precibus excoli.*

Beatissimo et peculiariter domino, semper in Deo Christo nobis patri DELPHINO, PAULINUS.

1. Exspectabamus, at areæ sitiens ^d, refrigeria litterarum tuarum; et anima nostra, sicut terra sine aqua ^e, sitientibus in tua verba præcordiis anhelabat: jam enim prope biennium defluebat, ex quo nobis per confamulum Cardamatem modica lieet, dulcissima tamen oris tui stillicidia roraveras; nec jam interim sperabamus vel guttula tui sermonis aspergi, quia per totam ætatem irrita non venientis Urani ^f (V. not. 61) exspectatione suspensi, multo magis tempus hibernum in tuo nobis silentio transigendum putabamus. Et ecce misericors et miserator Dominus, qui dat escam esurientibus ^g, et consolatur humiles ^h, et potens est supra quam speramus, dare nobis quæ desideramus ⁱ, insperantibus quidem, sed optantibus repentino iterum Cardamatem nostrum superventu intulit nobis; et ut facta est per eum vox salutationis tuæ in aures nostras, casualiter ^j gaudio cor nostrum, et omnia ossa nostra dixerunt: Domine, quis similis tibi ^k? quid est humilitas nostra quod memor es ejus, et visitas eam ^l? Benedixisti, Domine, terram nostram ^m, et torrente voluptatis tuæ potasti nos ⁿ.

^a Psal. xi, 7. ^b Sap. iii, 6. ^c Matth. xiii, 8. ^d Joel. i, 20. ^e Psal. cxlii, 6. ^f Psal. cx, 4. ^g II Cor. vi, 6. ^h Eph. iii, 20. ⁱ I Cor. i, 44. ^j Psal. xxxiv, 10. ^k Psal. viii, 5. ^l Psal. lxxvii, 2. ^m Psal. xxxv, 9. ⁿ Psal. cxviii, 174. ^o Psal. xx, 44, et vii, 6. ^p Prov. xvi, 25. ^q Psal. lxxviii, 45. ^r Psal. cvi, 8. juxta Hebr. ^s Psal. xlii, 14. ^t Psal. xxxi, 12. ^u Psal. cii, 10. ^v Psal. cxli, 2. ^w Luc. xvii, 10.

¹ Alias 17; quæ autem erat 19, numer. 55. Scripta anno 490 ante 29 Junii.

(a) Ms. Vien. et edit. Grin., unanimitate.

(b) Ita miss. codices et editi 4. Edit. Rosv., trigessimu.

(c) Ms. Reg. cum tribus editis, offerens. Latine,

(d) *Ructabunt labia nostra hymnum* ^a vespere; mane, et meridie. *Cantabimus, et psallemus Domino, qui bona tribuit nobis* ^b. Misit enim nuntium bonum de terra longinqua ^c, quo dulcissimi et carissimi patris et sospitatem agnovimus, et (*e*) sermonem accepimus. Unde conversum est cor nostrum a tristitia sollicitudinis in gaudium securitatis: et versa in melius anxie affectionis vice, in illo die nobis per litteras tuas festo, *delectati sumus, pro diebus quibus nos humiliaverat* ^d diurnitas taciturnitatis tuæ.

2. *Confiteamur itaque Domino misericordias ejus* ^e, et *immolentis ei hostiam laudis, quia saturavit animam inanem* ^f, non quidem, quod propitio ipso dicimus, gratiæ ejus vacuam, sed desiderii nostri fructu jejunam; cum solatia litterarum tuarum diu esuriret, quæ jam, ut dixi, nobis pene biennio negabatur. Non statuat illis Dominus in peccatum prævaricationem suam, quorum *iniquitas mentita est sibi* ^g, et longa ab oris tui panibus fame tabefecit animam nostram.

105 (f) Remaneant ubi volunt, quia nolunt ubi malle debuerant. Faciant quod eis licet, quia non faciunt quod expedit. Nobis accessio talium, ut nihil conferre potuisset boni, ita nihil detrudere poterit. Utinam a peccatis nostris ita nullum nobis fieret detrimentum, si et ipsa cum talibus proximis elongarentur a nobis per multitudinem miserationum ejus, qui non secundum peccata nostra retribuit nobis, sed sicut miseratur pater filii sui, ita miseratur (g) timentes nomen suum ^h, et sperantes in misericordia sua; quorum participes sumus, quia adventum ejus et diligimus miseri spe misericordiae ejus, et horrescimus peccatores timore justitiæ ejus. Sed orationibus tuis propitiatus filiis tuis, non intret in judicium cum malis servis suis ⁱ; quorum primi nos ita ut ^j bonorum ultimi sumus. Qui et hanc ^k ipsam gloriam, qua te in Christo et a Christo patrem regenerationis accepimus, in cumulum damnationis convertimus; quia nihil te patre dignum Domino altissimo servi inutiles ^l et filii degeneres exhibemus, qui etiam nunc ^m infelicem naturalis oleastri duritiam spinoso in corde servamus, cum jandum ⁿ bonitate Domini a cognationis nostræ radice divalsi, in arborem tuam videamur inserti ^o: de qua pinguedinis tuæ succum medullis animæ duceremus, et spiritu mansuetudinis in via pacis radicati, bonæ oliivæ germina esse (*Sacchin. ex*) generis fructibus agnosceremus.

3. Nunc vere per abundantiam vitiorum nostrorum inopes paternorum bonorum, quomodo disponemus

forte referens.

(d) In omnibus psalteris, *Evactabunt*.

(e) Ms. Vien., *litteras*.

(f) Ms. Viennensis codex, *Remoent*.

(g) Ms. Vien. cum psalteris quinque *timentibus*.

sermone nostros in die recognitionis (*id est* iudicii; *vid. ep. 10, n. 3*), non assecuti virtutes tuas, et nullam de tua in nobis stirpe similitudinem preferentes (a) qua recognoscatur tui? Quis nos eripiet ab ira ventura? quis nos a nobis ipsis eruet? et emundati a sensibus nostris, ab ire cœlestis materia lide purgante vacuemur. In nobis enim inesse sentimus causas poenarum æternarum, viventibus in corde nostro radicibus spinarum atque tribulorum. Nam prior vetustatis nostræ propago, ut vinea Sudomorum, fellis uvam acerbis carnalis vite fructibus preferebat^b, et iram aspidum venenis malitiæ ebria mens vomebat: sed fecit nobis magna qui potens est: misit de celo, et liberavit nos^c: misit per te misericordiam suam, et renovavit faciem terræ nostræ, et fecit plantationem tuam esse nos sibi in vinea sua. Propterea, pater benedice et venerandissime, perpeti cura et assidua prece dicere te oportet Domino, ut respiciat de celo^d, et visitet vites istas quas plantavit dextera tua^e; ut affixi in vera vite, vivamus non ad ignem amputanda, sed ad fructum putanda sarmenata. **106** Dirigat nos ipse, qui vitis et vita est^f, in omnem disciplinæ suæ regulam veritatis, rigans nos de superioribus suis^g per eloquia tua casta et pia, et tam ignita quam dulcia. Sermone enim tui guttae sunt illius pluvie voluntariæ, quam segregavit Deus hereditati suæ^h, qui descendit in vellus (*V. carn. 22, v. 157*), tacito scilicet in Virginem fusus aliapsu. Ipse est in cuius stillicidiis lætamur I, cum exoritur in nobis; et animam renascentem primo notitie suæ rore distillat, ut sanet omnes languores nostrosⁱ. Ros enim qui ab illo est, sanitas est nobis; quia ipse est fons vitæ qui misit Verbum suum, et sanavit nos^j. Hoc Dei Verbum, de quo pluvia voluntaria est; quia non necessitate subjecti, sed Dei aequalis assensu, et pietatis officio obediens Patri Filius humiliavit se usque ad mortem crucis^k, sicut dixerat per prophetam: *Voluntarie sacrificabo tibi*^l. Quia idem Dominus sacerdos et victima semetipsum pro nobis obtulit, et propria potestate animam suam deposuit et resurrexit^m. Et ideo pluvia hæc voluntaria, quæ se sponte profudit arenibus terris, ut poneret desertum in fluminaⁿ. Quomodo autem infirmata sit, docet ille qui dicit^o: *Crucifixus est enim ex infirmitate*^p; et quomodo confirmata et (b) posita sit, in eodem habes; quoniam, inquit, *vivit ex virtute Dei*^r.

4. Hunc tu Dominum ora donec exores, ut vellera nostra, quæ in aqua refectionis (*id est* baptismi) manibus tuis lavit, non patiatur iterum peccatis nostris maculata sordescere, et rursus in phœnicem (al.

^a Matth. III, 7. ^b Deut. XXXII, 52. ^c Luc. I, 49. ^d Psal. LVI, 4. ^e Psal. CIII, 30. ^f Psal. LXXIX, 15. ^g Johan. XIV, 6, et XV, 1. ^h Psal. CII, 13. ⁱ Psal. LXXVII, 10. ^j Psal. CII, 5. ^k Psal. XXXV, 10; CXL, 20. ^l Phil. II, 8. ^m Psal. CIII, 4 et 5; Cor. XIII, 4. ⁿ Ibid. ^o Psal. CXXV, 6. ^p Isai. VIII, 18. ^q Prov. X, 19. ^r Psal. CXXI, 5; Eccl. XXVIII, 28. ^s Eccl. XXVIII, 2. ^t II Cor. VI, 11.

^u Alias 16; quæ autem 20 erat, nunc 36. Scripta anno 400 et fuisse cum superiore.

(a) Sic Ms. Vien. Antè erat *quare cognoscatur*. Processit jam in die recognitionis.

(b) Posita. An perfecta? Albulitur enim ad psal-

phœnicem) vitis tingentibus^s infecta converti; sed custodiat excubiis orationum tuarum gratiæ suæ munus in nobis; et operationem manuum tuarum non omittat in nobis, donec maturet et perficiat de nobis fructum et coronam tibi; ut in illa die veniens in exultatione, et repleto sinu portans manipulos tuos^t, possis etiam de nobis in tua prele et messe (c) numeratis dicere: *Ecce ego, Domine, et pueri quos dedisti mihi*^u. Sed jam admonet metus fatigationis tuæ; non solum autem, sed et metus peccati, quod de multiloquio non effugitur^v, ut imponamus frenum ori nostro, et ostium verbi^w, licet tardo, epistole sine claudamus. Sit nobis clausula commendatio Cardanatis, quem gratulamur de benedictione manus tuæ ita esse renovatum, ut in eo ante ridiculam mimici nominis levitatem, nunc assumpta de exorcistæ nomine gravitas reverentiam dederit. Magis tamen admirati, eo gavisi sumus, quod etiam pristinæ conditionis ingenium religioso mutavit officio: nam assiduus mensuræ nostræ particeps, ita se ad mensuram nostri gutturis aretavit, ut nec oluscula nec pocula nostra vitaverit; quod poterit **107** attenuatione sui corporis et oris pallore testari: nisi se forte, dum remeat, per iter laboriosum, retractata suorū quondam calicem familiaritate, reparaverit (d).

EPISTOLA XX.

Delphino scribit de Anastasii Romani pontificis et Venerii Mediolanensis antistitis erga se caritate. Gratulatur de condita Atinonensi Ecclesia, et diu deditur ad templum spirituale quod optat in se fieri, ut habitetur a Christo.

Beatissimo et (c) merito venerabili patri, DECIANO PATRINUS.

1. Oportebat quidem nos sapientiæ doctrinam servantes, jugam lingue nostræ et stateram verbis imponere^x, ut et de multiloquio nostro et de tua fatigatione geminandum nobis peccatum evaderemus. Sed de abundantia caritatis tuæ os nostrum ad te dilatatur^y, neque possumus affectum de precordiis exuberantem, obserato oris ostio, intra pectoris taciti claustra cohibere. Loquimur^z ergo ad venerationem tuam et alia epistola; quia etsi una illa, qua rescripsimus, tam proluxa est, ut sufficiat te saturare fastidio; tamen nobis longissimo, ut recognoscis, intervallo temporaria accipientibus colloquia tua, et nostra reddentibus; parva est una ad te epistola loqui. Damus enim hinc animæ nostræ aliquid, etsi tenue, solatium; ut dum ad affectionem tuam litteras facimus, toto in faciem tuam corde delixi, subito te obliviscamur absentem, et tanquam in presentis ai-

num LXVII: *Et infirmata est; tu vero perfecisti eam.*

(c) Ms. Vatic., *numeros.*

(d) Edit. Græc., Schot. et Rosv. addunt *Valeat, pater*

(e) Ms. Vien., *Beatissimo et venerabili, semper nobis desideratissimo, etc.*

loquio demorantes, longius verba ducamus : unde flagrantem desideriorum nostrorum sitim, etsi non restinguimus, quia nec expedit nobis, tamen proposita interioribus oculis conspectus atque colloquii tui imagine mitigamus. Nam etsi *prolongatus* videatur *incolatus noster* ^a, a locis habitationis tuæ, tamen spiritus non est separatus a complexu dilectionis tuæ. *Quis enim, inquit, nos separabit a caritate Christi? Si* ^b *neque mors, neque vita, neque alia creatura* ^b, quanto minus absentia corporalis, quæ non potest presentiam spiritalem solvere? Quia quanto fortior carne est spiritus, tanto potior est conjunctio animorum quam corporum, et interiorum hominum presentia melior exterioribus separatis; qui sæpe sine causa junguntur locis, si mentibus separentur. *Non enim, inquit, qui in aperto Judæus, neque quæ in carne est circumcisio; sed qui in occulto* **108** *Judæus, qui spiritu non littera circumcisus. ejus gloria non ex hominibus, sed ex Deo est* ^c. Itaque hæc eadem lege, qua verior circumcisio quæ in corde, quam in carne (a) concisio: et presentia firmior quæ spiritu, quam quæ corpore jungitur et coheret sibi, semper tecum sumus, tuque nobiscum. Nam etsi facie ad tempus discernimur (*id est* separamur, distamus; *vid.* epist. 29, n. 9), semper tamen corde conserti manemus ^d in te, vicissim te habitante in visceribus nostris, et ad commemorandum, et ad convivendum ^e. Sane, quia ad caritatis ejusdem curam et consolationem pertinet, ut actuum nostrorum invicem consilii efficiamur, quo tolerabilius de nobis absentibus æstuemus, si non sumus incerti; indicamus affectionem tuam, quam scimus de omni actu nostro sollicitissimam esse, propitio Christo, ita ut oras. valere nos; non quidem robusta, sed tamen sana corporum fragilitate. Pauperes spiritus ^f, non nostro, sed Dei, cujus bonitate cogens, malitia nostra abundantes. De quo autem Cardamas noster admonuit, jussisse te asserens ut etiam hinc quæ circa nos sunt in Domino auntiarem.

2. Sciat veneratio tua sanctum fratrem tuum papam Urbis Anastasium (V. not. 62) amantissimum esse humilitatis nostræ: nam ubi primum potestatem caritatis suæ nobis offerendam habere cœpit, non solum suscipere eam a nobis, sed ingerere nobis piissima affectione ^g properavit. Nam brevi post ordinationem suam epistolas de nomine nostro, plenas et religionis, et pietatis, et pacis, ad episcopos Campaniæ misit; quibus et suum declararet affectum, et aliis benignitatis suæ præberet exemplum. Deinde nos ipsos Romæ, cum solenni consuetudine ad beatorum apostolorum natalem venissemus, tam blande quam honorifice excepit. Postea quoque interposito tempore

^a Psal. cix, 5. ^b Rom. vii, 55. ^c Rom. ii, 48. ^d II Cor. vii, 5. ^e Matth. v, 5. ^f Luc. vii, 5. ^g Luc. i, 47. ^h Psal. lxxx, 2. ⁱ Psal. xlv, 8, sec. Psalter. ii, 24. ^j Psal. cxi, 10. ^k I Esd. iv, 4; v, 5. ^l I Johan. iv, 4. ^m Psal. cxi, 10. ⁿ Psal. xii, 6, et cxlvi, 11.

(a) Ms. codex Viennensis, *circumcisio*. Ed. Bad. et Grav., *consertio*.

(b) Sic ms. Vien. codex. Ante orat. salutem: *donum nostram... nos adhibet*.

A etiam ad natalem (V. not. 63) suum, quod consacerdotibus (*id est* suffraganeis) suis tantum deferre solet, invitare dignatus est: nec offensus est excusatione nostra; sed officium sermonis nostri, quod in vicem presentiae reddideramus, acceptans animo nos paterno et absentes recepit. Denique si Dominus comneatum (V. not. 64) donaverit, ut ad eam usitato solemniter nobis tempore recurramus, speru me ad sanctitatem tuam ei litteras exacturum, quibus etiam tibi nos incipiat commendare.

3. Mediolanensis quoque episcopus novus, filius vester hucusque, nunc frater Venerius, jam scripserat nobis post ordinationem suam: sed quia et hoc Cardamas jussisse te retulit, scripsimus illi per ipsum, ut sciret paratam esse opportunitatem, si vellet officium debite pietatis agnoscere, ut beatitudini tuæ scriberet et commendaret pectori tuo **109** primordia sua. Nos vero gaudemus et gloriamur in Domino, quia et visibiliter et invisibiliter operaris (b) salutem nostram vere pater bonus et salutaris patronus, invisibiliter nos ædificas in orationibus tuis, rogans intra nosmetipsos fieri regnum Dei; visibiliter autem nobis operaris in fabricis ecclesiarum, ut partem nobis facias eum illo, cujus domus a Christo meruit visitari: quia de edificatione tunc Synagoge ^f, quod nunc Ecclesia est, testimonium religiosæ plebis acceperat. Fatemur venerandæ pietati tuæ, legentibus nobis illam epistolæ partem, qua Alingtonensi (V. not. 65) Ecclesiæ novam liliam te autore progeitam jam in nomine Domini usque ad dedicationis diem crevisse signabas, ita exultasse spiritum nostrum in Deo salutaris nostro ^g, ut tamquam in presenti dedicantium cœtibus interessemus, illa de psalmis prophetici gaudii verba caneremus: *Exultate Deo adjutori nostro; sumite psalmum, et date tympanum* ^h. *Tollite hostias, et introite in atria Domini; adorare Dominum in aula sancta ejus* ⁱ. Vel illud ejusdem prophetæ: *Surge, Domine, in requiem tuam, tu et arca sanctificationis tuæ* ^j. *Sacerdotes tui induant salutarem, et sancti tui exsultent. Constituunt diem (c) suum* ^k.

4. Quod vero indicare dignatus es, aliquos *de parte illius, cujus invidia mors introivit in orbem terrarum* ^l, *dentibus suis fremere et tabescere* ^m, non miramur; quia et in Hierusalem eum reedificaretur templum Dei, invidabant Assyrii ⁿ; et fabricam resurgentem conabantur hostilibus sæpe incursionibus impedire. Sed quia potior est qui in nobis est, quam qui in hoc mundo ^o, desiderium illorum peribit ^p, nostrum vero confirmabitur: quia *speramus in misericordia ejus, qui nunquam confundit sperantes in se* ^q. Tantum (d) oret sanctitas tua, sicut facit, ut et in nobis ipsi

(c) *Summ. Iegerim festum*. Nam allusio est ad psalmum cxvi. *Constituite diem solemnem*. Grave *locum*.

(d) Ms. Regius codex, *direct*. Ms. Vien., *vigilet*.

ædificetur domus a Christo et in Christo : quia nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam ^a : et nisi supra petram, qui est Christus ^b, fundetur hæc domus ^c, non poterit ventis spiritalium nequitiarum et torrentibus secularium tentationum resistere.

5. Ora veniat Dominus Jesus in cor nostrum sicut in templum sum ^d, excutiat flagellum pietatis suæ, quo verberat omnem filium quem recipit ; et expellat a sensibus mentis nostræ, quasi a negotiatoribus templi, omne commercium atque contagium iniquitatis ^e. Expellat a nobis boves, et venditores **110** columbarum, et mensas nummulariorum, ut ab omni inmunditia et cupiditate purgati, castam simplicitatem fidei caritatisque teneamus : quia Christi figura servatur, unde Caesaris nummus expellitur ^f ; et ubi *boves non sunt, præsepia munda sunt* ^g ; et fides incorrupta retinetur, ubi columba non venditur. (a) Nisi enim nos Deo tradamus, vendimus diabolo. Unde et vetus homo qui se consilio malesuadi serpentis adixit ^h, *remundatus sub peccato* ⁱ dicitur. Denique quasi venditus eguit Redemptor, qui nos magno emit ^j, ne jam aut diaboli aut nostri essemus : et a progenie viperarum in genus regale et sacerdotale mutati efficeremur sanguis ejus ^k, qui nos ab originis prinæ generosa institutione degeneres ^l, et, durante peccato, vilēs prius animas (b) pretiosas sanguinis sui commercio fecit, et coheredes sibi, ac filios Dei fieri non invida pietate concessit ^m. Exsultemus et gloriemur in eo, qui factus est *refugium pauperum* ⁿ, ut humiliaret oculos superbiōrum ^o. Exhibeamus illi et templum in nobis et sacrificium, expurgantes nos, si possidemus, (c) veteri fermento, ut efficiamur azymi ^p, et ipse qui pro nobis immolatus est, in nobis Christus epuletur.

6. Meminerimus nos ab utero terre et cognationi nostræ segregatos, Delphini filios esse factos, ut efficeremur illi *pisces, qui perambulant semitas maris* ^q. Meminerimus te non solum patrem, sed et Petrum nobis esse factum : quia tu misisti hamum ad me (d) de profundis et amaris hujus seculi fluctibus extrahendum, ut captura salutis efficerer : et cui vivebam, nature morerer ; ut cui mortuus eram, viverem Do-

mino. Sed si piscis tuus sum, debeo ore (e) pretiosum præferre denarium ^r, in quo non Caesaris figura et inscriptio ^s, sed Regis æterni viva et vivificans imago præfulgeat, fidem ^t scilicet veritatis ; quæ doctrinæ tuæ (f) monetam et annuli tui symbolum nummo cordis mei et ceræ mentis impresserit. Doctrina enim tua *argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum* (g) septuplo ^u.

7. Donet orationibus tuis Dominus, ut monetæ tuæ nummus, ut hami tui piscis, ut vitis tuæ sarnientum, ut uteri castitatis tuæ filius sim. Filii enim Delphini reputabuntur in filiis Aaron ^v : sed non cum illis, qui ignem alienum Domino obtulerunt, et eo quem in suis cordibus exstinxerunt, **111** (h) vel non habebant, igne divino incensi sunt. Tuis filiis sit cor ardens ^w, non cupiditatum et illecebrarum secularium iniquis ignibus ; sed illo igne, quem venit accendere in nobis Dominus, de quo ait : *Ignem veni mittere in terram, et quid volo si jam incensus est* ^x ? Non ergo avaritia, non concupiscentia oculorum, et noxius temporalium rerum amor in nobis ardeat igne pestifero ; qui ignis alienus est Deo : sed *Deus ipse noster, qui est ignis consumens* ^y, suum ignem agnoscat in nobis, ut dicamus : *Dominus illuminatio* (i) *nostra et salus nostra, quem timebimus* ^z ? Iste ignis corda illuminat, et peccata consumit : tenebras quibus mortificamur extinguit, et lucem qua vivificamur accendit. Si hoc igne luceræ nostræ sint semper ardentes ^{aa}, confidenter dicemus : *Et si ambulem in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es* ^{bb}. Hoc igne illuminati, et ad sitim aquæ vivæ per ignis hujus ardorem accensi in desiderium Domini, vere dicemus : *Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus* ^{cc}. *Quoniam apud te* (j) *fontes vitæ* ^d, et in lumine tuo, videbimus lumen ^{dd} (k).

EPISTOLA XXI.

In exordio et fine epistolæ laudes Cardamatis explicat. Circa medium magnifice describit initium Evangelii Johannis, et ipsum evangelistam.

Sancto et merito venerabili ac dilectissimo fratri AMANDO PAULINUS.

1. Volverem pedibus et levem cursu, ita ut cervis ^l et capreis æmula pernicitate contenderet Asael ^l,

^a Psal. cxlvi, 1. ^b I Cor. x, 4. ^c Matt. vii, 24. ^d Matth. xxi, 12. ^e Johan. ii, 15 ; Prov. iii, 12 ; Apoc. iii, 19. ^f Matth. xxii, 21. ^g Prov. xiv, 4, sec. LXX. ^h Gen. iii, 6. ⁱ Rom. vii, 14. ^j I Cor. vi, 20. ^k Matth. iii, 7. ^l I Pet. ii, 9. ^m Rom. viii, 17. ⁿ Psal. ix, 10. ^o Psal. xvii, 28. ^p I Cor. v, 8. ^q Psal. viii, 9. ^r Matth. xvii, 26. ^s Matth. xxii, 21 ; Marc. xii, 16 ; Luc. xx, 24. ^t Psal. xi, 7. ^u Lev. x, 1. ^v Luc. xxiv, 52. ^w Luc. xii, 49. ^x Hebr. xii, 29. ^y Psal. xxvi, 1. ^{aa} Luc. xii, 35. ^{bb} Psal. xxii, 4, sec. Psalter. Rom. ^{cc} Psal. xli, 2. ^{dd} Psal. xxxv, 10.

* Alias 24, quæ antem 21 erat, nunc 12. Scripta D anno 400, eodem tempore quo duæ superiores.

(a) Ms. Vien. codex *Cum enim peccamus, vendimus nos diabolo.*

(b) Sic ms. Vien. et edit. Grin. et Schot. Alii, *pretiosos.*

(c) Ms. Viennensis, *vetere.*

(d) Ita codex Vien. Particula *de* abest a ceteris codicibus.

(e) Sic ms. Vien. melius quam alii codices, in quibus, *pretioso.*

(f) Ms. Reg. cum editis quatuor, *monito.* ms. Vien., *monet.*

(g) Sic legit Paulinus epist. 23 ad Severum, n. 7. Ms. codex Viennensis, juxta Vulgatam, et psalteria vetus Rom., Gallic., *septuplum.*

(h) Addidimus, *vel non habebant*, ex mss. Vien. et Reg. et edit. Schot. quod confirmatur ex epist. 43 ad Aprum et Amandum, n. 5.

(i) Hanc vocem addit ms. Vien.

(j) Sic Augustinus in psalm. xxxv, v. 16 nov. edit. Verbum *est* abest a Græco LXX.

(k) Edit. Rosv. addit in fine *Valeto, pater.*

illum fratrem ³ Joab in sacra Regnorum admiramur historia ^a. Nec non minus illum in allophylis gigantem stupemus legentes ^b, qui ultra humani corporis modum, et (a) rursuram membrorum creverat, quem senis armate digitis manus, et totidem pollicibus articulati pedes fortiorem ceteris velocioremque iaciebant, nisi quod contra David manu Dei dimicantem, et Christi imagine semper invictum, nulla magnorum licet hostium manus virtusque prevaluit, (b) quia in alienis grandibus superba diaboli exaltatio dejiciebatur, et in pusillis nostris ^c humilitate præpotens salutaris Dei forma vincebat.

2. Sed recurramus ad epistolæ caput, **112** quod ^a a pedibus inchoavimus, ut cursorem dominicum (id est servum Domini; vid. ep. 40, n. 3) Cardamatem signatis in lege divina antiquorum velocium laudem exemplis. Subvenit itaque nobis et de Evangelio adolescentis apostoli beata velocitas illa, qua ^b Petrom affectu currendi parem, sed majoris ævi pondere tardior, ad sepulcrum domini præcucurrit; ut resurrectionem corporis prior inspiceret, qui solus in pectore recumbebat ^d. Unde geminos in alveum cordis sui traxerat fontes, quos in orbem idem postea Revelationis (id est Apocalypsis) et Evangelii præco diffudit; et illam carnalem alacritatem pedum, postea speciosius verbi pedibus toto per populos orbe discurrens spiritali velocitate complevit.

5. Idem ultra omnium tempora apostolorum ætate producta postremus Evangelii scriptor fuisse memoratur; ut, sicut de ipso Vas electionis ait, quasi columna firmamentum adjiceret fundamentis Ecclesie, priores ^e Evangelii scriptores consona autoritate confirmans; ultimus autor in libri tempore, sed primus in capite sacramenti; quippe qui solus e quatuor luminibus ex ipso summo divini capitis fonte decurrens, de nube sublimi tonat: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* ^e. Transcendit Moysen, qui usque ad caput mundi et visibilibus creaturarum exordia scientiæ terminos vel acie ^g mentis extendit. Iste et evangelistis ceteris, vel ab humano Salvatoris ortu ^f, vel a typico legis sacrificio, vel a prophetico præcursoris Baptista præconio Evangelium resurrectionis exorsis altius volans ^g, penetravit et cælos: neque in angelis stetit, sed archangelos quoque, et omnes desuper creaturas, virtutes, principiones, dominationes, thronos supergressus, in ipsam se Creatorem ardua mente direxit; et ab illa ineffabili generatione ordiens, coæternam, et consubstantialem, cœomnipotentem, et cœopiternam

A Patri Filium nuntiavit, in Spiritu sancto Deo Deum cernens; quia in ipso Trinitas Divinitatis impletur, et una Trinitatis Divinitas cernitur. Spiritus enim Dei, sicut et Verbum Dei, Deus uterque in uno capite permanente; et ex uno Patris fonte manantes, sed Filius nascendo, Spiritus procedendo, salva quisque personarum suarum proprietate, distincti potius quam divisi erunt (*forte leg. sunt*).

4. Johannes igitur beatus dominici pectoris cubator ^h, qui sensus ⁱ creaturis omnibus altiores ex ipso creatricis omnium rerum corde sapientiæ biberat, inebriatus **113** Spiritu sancto, qui *scrutatur etiam alta Dei* ^j, ab ipso intimo et infinito omnium principiorum Evangelii fecit exordium; quo uno omnia diaboli, quæ in hæreticis latrant, ora clauduntur. Et **B** prima Arii lingua præciditur: sed et Sabellii (c) blasphemiam vacoatur, cum eadem Piscatoris nostri sententia et unitas (d) Deitatis in Patre et Filio, et divisio personalitatis exprimitur. Eodem capitulo et Photinus, humani tantum in Christo exordii demens magister, exploditur: et Marcion, qui Deum legis et Evangelii discernit, exstinguitur: et Manichæus, veri Creatoris negator et falsi confictor, obteritur, subtexta illico ejusdem supercœlestis Evangelii voce confusus: (supercœleste hoc Evangelium dixi, quia exordium ejus ab ea origine quæ super omnes cælos et ante omnia secula est, inchoatur,) quia de hoc (e) Dei Verbo Deo audit: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* ^k. Gnosticum vero falsæ scientiæ nomine gloriantem, et omnem perversæ mentis intellectum in aeriæ quædam phantasmata velut spiritali corporalium rerum imaginatione vertentem, ad fidem carnis in Christo cogit idem autor, cum de eodem Verbo, quod erat apud Deum Deus, dicit: *Et Verbum caro factum est* ^l. Non tamen, ut alii quidam serpentium sibilare dicuntur, ita caro factus, ut a sua natura migraret in nostram: sed, ut (f) secundum se remanens quod erat, propter nos inciperet esse quod non erat.

5. Nimirum longe provehor, dum unanimiæ tue indulgentia sic abutor, ut nec multiloquio fatigare te, nec insipientia errare apud te vercar. Scio enim, quia *cum sis sapiens, libenter tamen insipientem* ^m tuum portas, per eam caritatem quæ omnia sustinet, et nunquam excidit ⁿ. Dicam tamen jam mihi, ut *custodiam vias verbi tui, ne delinquam in lingua mea* ^o, sed paucis descendam in Cardamatem, id est, Asaelem ^p nostrum, cujus *pedes tanquam cervi perfecistis* ^q, renovando sicut aquilæ juventutem ejus ^r per abundantiam

^a II Reg. ii, 48. ^b I Reg. xvii, 4. II Reg. xxi, 20. ^c I, 4; Gen. i, 1. ^d Matth. i, 1. ^e Luc. i, 3; Marc. i, 1. ^f Johan. i, 3. ^g Johan. i, 14. ^h I Cor. xi, 19. ⁱ Psal. cii, 5.

(a) Ita mss. Vien. et Sacchin. Alii, *mensura*.

(b) Ante erat *qua*. Ex mss. Viennensi codice *repositum quia*, sententia exiguntur.

(c) Ita mss. Vien. et Reg. In ceteris, *blasphemiam vacuantur*.

(d) Sic mss. Reg. et Vien. Alii codices, *Divinitatis*.

^e Johan. xx, 4. ^f Johan. xiii, 25, et xxi, 20. ^g Johan. i, 2. ^h Johan. xiii, 25; et xxi, 20. ⁱ I Cor. ii, 10. ^j I Cor. xiii, 7. ^k Psal. xxxviii, 2. ^l II Reg. ii, 18.

(e) Ita reposuimus ex mss. Reg. et Vien. et editis quatuor; et sic Paulinus epist. 25 ad Severum, n. 2, dixit, *Dei Verbum Deum*. Fd. Rosv., *de hoc Verbo Dei audit*.

(f) Addidimus *secundum se* ex mss. Reg. et Vien. et editis Grün. et Schot.

dilectionis vestræ, qua illum respectu humilitatis nostræ susceptum constituistis in atriis domus Domini, ut (a) plenius homini liber esset, cum Christi liber-
 tus esse cœpisset. Hac illum pietate fecistis res-
 rescere non solum spiritu, sed et corpore, ut etiam
 ipse de visceribus vestris repletus affectu quo nos dili-
 gitis, desideria vestra nobis afferat, et vicissim no-
 stra soletur; et tantis inter nos regionum intervallis
 prope solemniter commensans propter verba laborum

114 *vestrorum custodiat vias duras*^a. Credimus qui-
 dem illum de ipsis quas gerit litteris sanctitatis vestræ
pennas tanquam columbæ^b assumere, et præterea de
 orationibus vestris virtutem pedum, qua ad nos per-
 vehatur, accipere; sed tamen ei de hac ipsa gratia
 congratulamur, qua positus est in tante (b) ministe-
 rio caritatis, ut in libertate serviat, in senectute dis-
 currat, et requiem vacationis emerite mali in pere-
 grinationis labore quam in domestica sede consu-
 mere: quia pigerum vias spinis stratas calcare de-
 clinat^c, ne convertatur in ærumnam, dum ei de
 inertia infructuoso otio miseræ sollicitudinis spina
 conligitur. Exsultat itaque impiger ad currendam
 viam, ne illi segue otium conterenti, pedissequa pi-
 gorum inopia tanquam bonus cursor occurrat^d.
 Veniens autem ad nos, quanto perfundit et implet
 animam nostram gaudio bonis de sospitate vestra
 nuntiis! impinguat ossa nostra^e, et fit *vox lætitiæ in*
tabernaculis^f nostris, cum refectis exoptata consolati-
 one mentibus, dicimus: *Dominus memor fuit nostri,*
et benedixit^g nos.

6. *Exsultemus et lætemur in eo*^h, qui dat votum
 optanti, et desiderium animæ nostræ tribuit nobis,
 quoniam prevenit nos in benedictione ducedimusⁱ.
 Que enim nobis nunc benedictio dulcior, aut dulcedo
 suavior, quam fructus et consolatio caritatis, quæ a
 litteris vestris maxima nobis datur? in quibus pi-
 gnora quædam et oris vestri et cordis amplectimur;
 quia eloquia vestra partus animæ vestræ sunt: *ex*
abundantia enim cordis os loquitur^j. Ideo Cardama-
 tem et advenientem in vestro sermone diligimus, et
 nostro commendamus abeuntem: dignus est enim
 ejus senectus in misericordia uberi^k requiescat, qui
 pro (c) caritatis et desiderii et officii laborat. Præ-
 terea quod magis in eo quam ipsam in canis ejus ve-
 locitatem mirati sumus, ita de nomine exoreiste ad
 frugalitatem profecit, ut prope quotidianus esse nobis
 convivæ non fugerit; et, cum raris et minutis calici-
 bus aspergeretur, quibus labra summa vix tingeret^l,
 nihil de vacui ventris aut sicci gutturis injuria que-
 rebatur. Prorsus per cuncta Cardamus nobis tam
 bellus apparuit, ut clericum probabilem hominibus,

A et exorcistam dæmoniis terribilem videremus. De ce-
 tero, frater, et ipsum, et omnes nostros, et nos ipsos
 commendamus vobis, ut per vos Domino commende-
 mur impensis orationibus, ut et nostrorum omnium
 libertas Domino æterno serviat, et nostra servitus in
 Christo libertatis æternæ meritum consequatur.

EPISTOLA * XXII

115 *Describit eleganter dissolutorum hominum tum*
secularium tum monachorum mores, et docet quales
convenient, monachis familiares.

SEVERO fratri unanimo PAULINUS.

1. Epistolas quas per nostrum illum inspiratam
 monachum miseram, vere spiritualis tabellarius inter-
 cepit et pertulit, id est, filius noster Sorianus: in
 quo duplicem gratiam Dominum contulisse perspexi-
 mus; ne vel ille ad nos sermonis tui vacuum adveni-
 ret, qui nos de tuis visceribus imbuto affectu deside-
 raverat; ne vel iterum¹ tuas nobis litteras Marraci-
 nus afferret: qui divinitus, ut credo, inspirata² sibi
 aut verecundia nos videndi, aut pigritia ultra Urbem
 itiberis perrigendi, Ronke litteras tuas supradicto
 fratri dedit; gaudens optati occasione compendii,
 qua sibi adversum tua præcepta consultum putabat,
 ne cogereetur monachum aut in se, ut jusseras, fin-
 gere, aut in me, ut necesse erat, cernere. Sibi ergo
 ille habeat arulausam suam (V. not. 66. et 67), et
 suas caligas, et suas buccas; quarum (d) alias mu-
 tare, alias deducere timuit.

2. Nos adeant et revisant conservuli et compallidi
³ nostri, non vestibus pictis superbi, sed horrentibus
 ciliis humiles; nec chlamyde curtalini (V. not. 68),
 sed sagulis palliati; nec balteo, sed recte succincti;
 nec improba attonsi capitis criniti sed casta
 infirmitate capillum ad eutem casi, et inæqualiter
 semitonsi, et destituta fronte præ-rasi. Et ornatu pu-
 dicitie inornati et decenter inculti sint, et honorabi-
 liter despiciabiles, cum ingentiam quoque speciem
 corporis pro interiore cultu aspernantes, etiam stu-
 dio deformantur, ut fiant (e) pudenter inhonesti vul-
 tibus, dum perficiantur salutariter honesti mentibus.
 Hujusmodi hominum et vultus, et habitus, et odor
 nauseam illis facit⁴, quibus odor mortis est in odo-
 rem vite⁵; quibus dulce quod amarum^m, et turpe
 quod castum, et hostile quod sanetum est⁶. Propterea
 justum est ut reddamus illis vicem, ut sit nobis
 odor eorum tanquam odor mortis, ne desinamus
 esse odor Christi. Quid enim nobis jure succenseant,
 si vicissim nobis forteat odor vite eorum, quibus odor
 nostræ⁷ in mortem est? Ille jejunium meum horret,
 ego illius erapulam ferre non possum. Ille habitum
 monachi loquentis evitat, ego latum Thrasonis ru-

^a Psal. xvi, 4. ^b Psal. liv, 7. ^c Prov. xv, 19. ^d Psal. xxxvi, 4; Psal. xviii, 6; Prov. vi, 11. ^e Prov. xv, 30. ^f Psal. cxviii, 15. ^g Psal. cxviii, 12. ^h Psal. 54. ⁱ Psal. xci, 11. ^j II Cor. ii, 16. ^k Isai. v, 20.

^l Alis 7; qua; autem erat 22, nunc 9. Scripta anno 400.

(a) Ms. Vien., plenus.

(b) Ms. Reg. ministerium.

(c) Sic mss. codices Reg. et Vien. Editi, caritate,

(d) Ita ms. Vien. Ceteri, alia mutare, alia deducere.

(e) Ms. Vien., prudenter. Retinimus vulgatum lectionem que confirmatur ex epist. 25 ad Severum, n. 51, pudenter impudens, et pie improba.

ctantis effugio. Si illis displicet gutturis nostri **116** A siccatas, et nobis gula eorum cruditas. Si illos offendit frugalitatis ariditas, et nos ventrium offendit ingluvies. Videant ergo nos non mane ebrii, sed vespere jejuni: nec hesterno inflati vino, sed hodierno abstemii (V. carm. 6, v. 68): nec de crapula libidinis dementer instabiles, sed vigiliis honestatis integre saucii, et sobrie temulenti, quos parsimonia faciat, non vorago, titubare.

3. Talem nos epistolæ tuæ portitorem excepisse lætamur: quem rogo sic (a) excipias, quasi a te missus mihi venerit. Namque inter eos qui vice fraternitatis tuæ ad me venerunt, debet et iste numerari. cui Dominus ut ita a te numeraretur, litteras tuas etiam ignorante te tradidit. Puto autem quod et tu divinæ hujus gratiæ beneficium huic deputes, per quem et tibi præstitum est, ne litteras nobis tuas non tui corporis perlator afferret. Sed tamen ipsius pace laudatum (b) Sorianum volo, ne me illi rursus accuses. Prædicasse enim me illum magis quam vituperasse existimo eorum commemoratione, in quibus necesse est gloriatur, qui esse aut videri monachus erubescit. Denique meministi in Virgilio ⁷ Furiam iis laudari quæ solent objeci. Vide autem ne mihi calumniaris quod aliquid de poeta, non nostri jam studii, tamquam propositi violator, assumserim: exempli tui autoritate hoc me fecisse contestor; teneo enim epistolam tuam, cui clausula est,

Vivite felices, quibus est fortuna peracta
Virg. *Æneld.*, III.

Sed et illam, in qua pro domestica sede lares familiarum, Plautini memor Prologi, nominasti.

* Severus Paulino mittit coquam ad præparandos monachorum cibos aptum.

Postquam omnes coquos tuos coquinæ tuæ renuntiassè cognovi, credo quia dedignarentur officium vilibus præbere pulmentariis: puerulum tibi ex nostra missus officina, dactum satis pallentem: coquere fabram, et ignobiles betas aceto et jure condire, vilemque pullem esurientium fancibus inferre monachorum; pipèris nescium, laseris iquarum, fomiharem cymini, et apprime callidum herbis suave redolentibus clamosum urgere mortariam. Unum habet vitium, quod hortorum omnium non est civilis inimicus; ita si admissus fuerit, proxima quæque metel gladio, nec ersaturabitur unquam cæde makearum. In præbendis autem sibi lignis calumnias

^a Prov. viii, 29; Jer. v, 22. ^b Matth. vi, 27. ^c Psal. cxxiv, 5. ^d Rom. xi, 36. ^e Eph. i, 22; Col. i, 18.

* Scripta anno 400 exeunte.

** Alias 3 et 4; quæ autem 23 erat, nunc 2. Scripta anno 401 ineunte.

(a) Sic ms. Vien., Ita et alibi passim Paulinus epist. 29 ad Severum, n. 6 et 12.

(b) Ita legendum: nec audiendus Sacchinus qui pro Sorianum reponendum censet Marracinum. Quis enim non videat voces ipsius et illi Marracinum spectare, de quo superius fit mentio, n. 4?

(c) Ms. Vien. Paulinus servus Christi Jesu, Severo

tibi non erit: obitu quæque comburet, metel, nec dubitabit inferre lectis manus, et antiquos asseres laribus amovere. Hunc igitur cum his moribus atque virtutibus

117 donatum tibi, non servum, sed pro serro filium cupimus, quia non erubescis minimorum esse pater. Ego tibi pro hoc servire voluissem, sed si voluntas facti portio est, tu modo facito ut inter prandia cænasque felices mei memineris; quia rectius est vestrum esse mancipium, quam dominum ceterorum. Ora pro me.

EPISTOLA ** XXIII.

Severi caritas laudatur; item missum sibi ab eo Victorem, et exhibitum a Victore ministerium in cibis ritu monachorum præparandis, eleganter sancteque commendat. Ex adhibita sibi ab eodem Victore etiam tonsoris opera, multa præclare de comâ disputat: totaque Samsœnis et mulieris peccatriciæ ad Christi pedes historia allegorice exposita, clausulam de Christi caritate prorsus auream apponit.

SEVERO (c) fratri PAULINUS.

1. Quid extorques, ut te plus amemus? crescere summa non recipit. Si potest mare superfluere obices suos ^a, et quæcumque naturalem plenitudinem servant, incrementum (d) temporale sentire, potest et caritas in te nostra cumulari: quam suo fine complemus, cum te sicut nosmetipsos diligamus. Itaque ut cubitum ad staturam nostram adjicere ^b, sic amoris tui cumulum facere, non possumus; desideris tamen modum nullum ponimus. Qui enim existimas satisfacere te nobis assiduitate ista honorificentie ac pietatis tuæ, qua præsentiam tuam nobis tam frequentibus epistolis compensare conaris, sollicitas potius gulam caritatis, tantoque minus exple (e) gratia literarum, quanto majorem sedulitate ipsa et humanitate sermonis tui causam suggeris, te ipsum, tam unicæ nobis unanimitatis in Christo, frater, desiderandi. Quid enim fieri diligentius in Deo et proximo potest; quam quod in nobis exhibes Christo? in quo (f) Dei præceptum utrumque completur: quia idem nobis et Deus est majestate nature suæ, et assumptione nostræ proximus factus est. Hoc igitur in te proficiente **118** consummatur caritas tua, quæ sit in ipso (g) infinito perfectio, quia finitur in Christo cujus magnitudinis non est finis ^e: sed nobis in eo finis sit, ut per ipsum sine fine vivamus: quibus Christus et generale initium est, quia per ipsum omnia ^d; et speciale fastigium, quia caput corporis, ejus membra sumus ^e. Dulcis ^d et rectus est Dominus, dulcis in te mihi: et (h) quam

carissimo fratri secundum communem fidem in Deo Patre et Christo Jesu salutari nostro, salutem.

(d) Ms. Reg., tempore.

(e) Ms. codex Regius, gratiam.

(f) Ita mss. Vat. et Vien. At ed. Schot., Domino. Ed. Rosv., in quo Domino præceptum sum utrumque completur. Ms. Reg. et tres editi codd., Domino præceptum tuum utrumque completur, mendose.

(g) Ita ms. Vien. Alii mss. cum edit. Rosv., infinito perfectio.

(h) Sic mss. Vien. et Reg. cum Vulgata. At ms. Vat. cum editis, quanto.

magna multitudo dulcedinis (a) ^a ejus tu mihi; (b) Nam quantus quantus es, qua mente, qua lingua es, totus ¹ desiderium es: et mihi dulcedinem Christi sapis ut hortus mihi, ut odor agri pleni ^b, quem in odorem unguentorum illius currendo legisti. Nam et ager tu illi es, qui vicissim ager nobis est ². In ipso enim serimus, et (c) ab ipso metimus. Ager vero tu, non ille spinis horridus, aut arenis aridus, aut petrosis ³ asper et nudus, in quo semen datum aut suffocatur, aut destituitur, aut uritur ^c: sed ille, quem *benedixit Deus a rore cœli, et ubertate terræ* ^d. Unde et lingua tua (d) verbo Dei rorat, et cor tuum fertile Deo, semen exceptum spiritali fruge multiplicat; ut de fructibus tuis impleat manum suam messor, et sinum suum qui manipulos colligit ^e; hoc est, ipse Deus, qui verbi in nobis sui et seminator et messor est. Ipse, et manus qui dextera Dei, quam bonis operibus implemus. Idem et ille Abraham sinus est, in quo operum mercede requiescimus ^f.

2. Sic hic Deus ^g in tua caritate nobis abundans; non solum litteris tuis nos, sed et tabellariis benedicit, visitat, pascit, illuminat; utroque nobis nutere aperiens thesaurum bonum cordis tui: *ex abundantia* (V. not. 69) enim cordis os loquitur ^h: et, omne enim ^h ^h, inquit, animal ad simile sibi congregatur. Propterea benedixit te Deus, quia innocentes et recti adhæserunt tibi ⁱ, et cum impiis non (e) sedes; odisti iniquitatem, diligis animam tuam ⁱ, quam projecisti in Christo, ut huic vitæ perdita servaretur æternæ, damno sui semetipsam lucrificans, si per caritatem Christi vilescat tibi. Quo affectu vilis tibi, at pretiosæ C Deo anime tuæ suavitatem in lavis oris tui Christum spirantibus odorantes (f) benedicimus Dominum, Dei Verbum Deum: qui sicut in ipso illo ^h homine, quem gessit, **119** ita in nostris mentibus gradus quosdam corporeæ ætatis exsequitur; nascitur, crescit, roboratur, senescit. Sed orandus, ne in nobis diu aut jugiter parvulus, et infirmus ⁷, et pauper sit. In te quidem, ut gloriamur, quia bonum tuum gloria nostra est, profectus ejus experientes, agnoscimus bonitate præaudem, malitia parvulum, sapientia senem, fide fortem, et in spiritu piæ humilitatis pauperem, caritate divitem ^k. Nam prioribus erga humilitatem nostram officiis alios (g) anteverteras, omnibus nostris, ut sepe testati sumus, et amicis studiosior, et proxi-

A mis religiosior, et fratribus diligentior. Nunc vero ista nostræ visitationis vice, etiam temetipsum supergressa humanitate superasti. Sat enim nobis erat annuis commeatibus emereri litteras tuas, et a te missos videre, in quibus non solum vicem præsentis tuæ, sed et fidei teneremus effigiem. Tibi tamen satis non fuit institutam observantiam solemnî perfunctione celebrare. Longum tibi multa dilectio fecit mora hiemis a nobis (h) silere. *Concaluit cor tuum intra te, et in meditatione pietatis sanctus tibi bonæ impatientiæ ignis exarsit* ^l. Nec sufficit litterarum ad nos editione (Latin. forte editionem; vid. ep. 5, n. 4) maturare, nisi gratiam sermonis tui, etiam de sanctis comitibus tuis lecto perlatore, cumulares.

3. *Benedictus*, quem in hoc munus elegisti et as- B sumisti ^m quo Deum veneras (V. not. 70): quia etsi peccatores nos vera conscientie nostræ professione, tamen tuæ simplicitatis opinione falsa putans, ut ais, sanctos, non jam hominis, sed Christi caritate nos diligis: et idcirco mercedem prophetæ accipies ⁿ, quia propter nomen Christi prophetarum honore accipis etiam non prophetas. Nobis vero similis gratia non debetur hujus officii, quo fratrem Victorem in nomine Dei, tuæque persona ad nos venientem, intima affectione et magna gratulatione suscepimus. Id enim tantum fecimus inutiles servi, quod facere debuimus ^o; quoniam perspicua veritas cogebat nos ovem puram in eo suscipere atque venerari; quem non solum ovem pelle, verum spiritus (i) mansuetudinis, et expressa in verbo ejus atque silentio Christi modestia revelabat. Vere recognovimus in eo sanctorum formulam beatorum Martini et Clari, quem proximo intervallo illustris magistri sequacem te autore cognovimus. Horum se unius in regeneratione esse progeniem, alterius in via comitem fuisse *filii pacis* ^p. Victor asseruit. Homo vere, ut scripsisti, Dei *humilis corde* ^q, non humilis gratia: vas misericordie et mansio Altissimi quem recipit, et oblectat placido **120** animæ-trematis hospitio. Is nobis benedictiones, præter illas quas a vobis geminas in litteris et palliis afferebat, plures addidit de opibus mentis suæ, non solum contubernio spiritali gratissimus nobis, sed et corporeo famulatu sedulus. Audeo enim rem oneris nostri fateri, dum tibi nihil de D ejus bonis taceam, que gaudium tuum esse certe

^a Psal. xxiv, 8, et xxv, 20. ^b Gen. xxvii, 27. ^c Matth. xiii, 4. ^d Gen. xxvii, 28. ^e Psal. cxxviii, 7. ^f Luc. xvi, 22. ^g Matth. xii, 54. ^h Eccli. xiii, 20. ⁱ Psal. xxiv, 21, et xxv, 5. ^j Psal. x, 6; Johan. xii, 25. ^k I Cor. xv, 20. ^l Psal. xxxviii, 4. ^m Psal. lxiv, 3. ⁿ Matth. x, 41. ^o Luc. xvii, 10. ^p Luc. x, 6. ^q Matth. xi, 29.

(a) Ita tres mss. codices. Editi, *ejus? Nam tu mihi*.

(b) Ita manuscriptus codex Vaticanus: quod verius videtur quam vulgata lectio; confirmaturque ex epist. 16 ad Jovianum, n. 5, juxta lectionem editi Schot.

(c) Idem codex ms. Vatic., in ipso.

(d) Sic tres mss. codices. Editi, *verba*; quæ lectio etiam retineri poterat: eaque confirmatur ex epist. 19 ad Delphinum, n. 1: *Medica licet, dulcissima tamen oris tui stillicidium roraveris*.

(e) Ita mss. Vat. et Vien. Sed ms. Reg. et editi, *sedisti*

(f) Sic manuscripti codices. Editi Schot. et Rosv., *benedicimus donum Dei, verbum Domini*. Editi tres, *donum Dei*.

(g) Manuscriptus codex Vien., *ante videras*.

(h) Ita mss. Reg. et Vien. At editi, *sileri*.

(i) Sic tres mss. codices Reg., Vat. et Vien. Editi, *spiritus mansuetudine*. Verum mss. codicum lectio confirmatur ex epist. 19 ad Delphinum, n. 2, *spiritu mansuetudinis in via pacis radicati*; et epist. 27 ad Severum, n. 5, ubi eadem fere verba usurpat, *præper in spiritu mansuetudinis*.

scio : quoniam portio tua est bonum familiaris tui. **A** ejus f. Nam et sensibus ¹³ vegetandis proderat hæc pietatis magis pakestra, quam corporis, qua frater bonus artus mihi fragiles, manu lingente, componens, mentis quoque vigorem recreatis ossibus erigebat, cooperante proculdubio manibus fide : ut dum infirmam carnem manus diligentis duceret, compatiens animam gratia credentis elueret, fieretque mihi intus oleum letitiae, quod foris erat oleum sanitatis ^ε.

4. Servivit ergo mihi, servivit inquam ; et vie mihi misero, quod passus sum ; servivit et peccatori, qui non serviebat peccato ; et ego indignus a servo justitiæ ministrabar. Sed hinc mihi levamen aliquod tanti ponderis spero, quod sancti fratris famulatum non superbia vindicavi ^α, sed (a) contestandæ caritatis meæ, et fide capiendæ benedictionis admisi. Benedictio enim mihi erat sancta in nomine Dei famulatio, et in libertatis spiritu famula dilectio. Ob hoc voluntarium ejus bonum ^α, et pro ipsius utilitate suscepimus, præsumens eo potentiorum exorandi pro me futurum, quo ^β plus meriti de (b) religionis operibus acquisisset ¹⁰. Agit profecto orationibus suis, ne meis oneribus accreverit, quod etiam ex me accessit fructibus suis. Dilexi enim, fateor, in ejus obsequio benedictionem, timens ne repudiata elongaretur a me ; quia scriptum tenebam : *Noluit benedictionem, et elongabitur ab eo* ^β. Dedi itaque me totum manibus ejus atque visceribus : quia per viscera caritatis manus famulas, et membris meis unctor, et pedibus (c) lotor adhibebat ; liberalium plenus affectuum, sed servilium præceptor (V. not. 71) operum, vix ut me aquam ministrare manibus suis sineret. Ex libro enim tuo (V. not. 72) istius gratiam servitutis adamavi, ut minimam saltem guttulam de sacris Martini actibus delibarem. Ipse vero quotidie non solum pedes meos lavare, sed et calceamenta, si paterer, tergere cupiebat, avarus dominationis internæ, et ideoque corporeæ servitutis impiger

5. Sed de pedibus ¹¹ lavandis tantum semel fateor apostolico me exemplo cessisse, quos legeram pedes suos lavandos servienti Domino præbuisse ^ε. Neque enim partem in hereditate nisi famulantis obsequio recepissent ; quoniam bonus Dominus et salutarium magister, servieudi ministerio dominandi meritum conferebat ; et humilitatis humanæ præbebat exemplum, quibus divinæ sublimitatis parabat consortium. Unde perspecto muneris tanti mysterio, et intellecta boni magnitudine, qui primo ministrantis apparatu pedes offerre trepidaverant ; jam non pedes tantum, sed **121** totos se usque ad caput perlui rogaverunt. Et ego Dominum Jesum in fratre Victore veneratus, quia omnis anima fidelis ex Deo est, et *humilis corde* ^δ cor Christi est, fateor, ad remedium infirmitatis optavi, ut oleo me vel aqua melior conservus attingeret. Nec irritas ¹² fui præsumptæ opis : nam quasi medicatum manibus piis oleum de ipsa ungentis mansuetudine multo tenuius in medullas perlapsum est, et *ersuttaverunt ossa humiliata* ^ε. *Benedixit anima mea Dominum, et omnia (d) interiora mea nomen sanctum*

6. Accipe modo aliam ejusdem in nostris sensibus servitatem. Quia non solum refectionis nostræ, sed et parsinoniæ curam gerens, facilem nos victum cibo simplici capere, coctis in gutta olei et aquæ copia pultibus, docuit : sed eas tanto gratiæ sale, tanta dulcedine caritatis condiebat, ut coquos et condituras non desiderarem ^β : quia aquæ puræ oleum suavitatis, quod nulla muscarum importunitas exterminavit, simplicitas caritati juncta miscebat. Veram spiritalis coquus interiorem hominem cibare doctior, quo destrueret escam gulæ, non siligine nobis pulvis, sed farina confecit aut milio. Ac ne in hoc ipso delicatius nobiscum agere videretur, qui nos ad orexim (V. not. 73) monachorum parabat imbuere, fabam intrivit panicio, quo citius (e) senatorium poneremus fastidium. Sed in benedictione dulcedinis animæ delicias habebamus, gratulantes quod frater etiam in carnalibus ministeriis spiritualis, prophetiis nos cibis pasceret. Nam in contritione permixta panes illos tribulationis imitatus est, quos Ezechiel ^ι propheta de vario frugis et farris conficere sibi genere jussus est, et ad expressionem Judaicæ confusionis, qui oblii Deum, *immutaverunt gloriam suam in similitudinem vituli manducantis fœnum* ^ι, in stercore boum coquere, coctosque sub fetido cinere, cum lacrymis (f) captivatis in mensura sumere. Videlicet ut superventuram perfidiæ suæ pœnam corporaliter in **122** propheta signatam prouiderent, et vel ita reverterentur ad Dominum, si eos ad pœnitendum non solum verbis denuntiata, sed etiam corporibus Prophetarum expressa, offensi Dei ira revocaret.

7. Voluit ergo frater Victor, ut non solum jejuniis, sed et cibo familiare animam disceremus : et reconitione peccatorum veterum, intellectumque presentium tristes manducare panem doloris ^κ : **D** quamvis ex parte nobis pepererit, fabam tantum milio panicioque confundens : quod tamen fersitan oblivionis magis quam moderaminis fuerit. Nam homo sanctus fidei cautione metuisset aliquid nobis do Scriptura sancta subtrahere : et ut totam juxta Dei verbum confectionem prophetici panis impleteret, len-

Philent. 14. ^β Psal. cviii, 18. ^ε Johan. xiii, 9. ^δ Matth. xi, 29. ^ε Psal. i, 10. ^ι Psal. cii, 1. ^κ Psal. xliii, 8. ^λ Eccle. x, 1. ^μ Ezech. iv, 5. ^ν Psal. cv, 20. ^ξ Psal. cxxvi, 2

(a) Ms. Vien., *concordandæ*. Ms. Reg., *contristandæ*
 (b) Ms. Vatic., *religiosis*.
 (c) Ita ms. Vien. codex. Alii, *lutor*.
 (d) Ita versio LXX interpretum, psalteria vetus et Romanum, et Augustinus in commentario super psalmos.

(e) Ms. Vien., *senatorum poneremus fastigium*, male. Vide epist. 50 S. Ambrosii ad Sabinum de senatoria Paulini dignitate, Hieron. ep. 15 ad Paulinum, et ep. 5 ad Geruntii filias, necnon Avsonium epist. 25 ad Paulinum.
 (f) Ita mss. Reg. et Vien. Editi, *captivitatibus*.

tem quoque et hordeum et viciam miscuisset in (a) crumilum^a (V. not. 74), ut æstantibus extra (b) sui labra fervoribus, dissimulium sibi fructuum quasi repugnante coctura, fatiscens rimis olla crepitaret. Nihilominus tamen de paucioribus frugibus testam capacem replens, intulit nobis multo nidore catina (c) infunantia; totumque non solum mensuke nostræ ambitui, sed et cellule¹⁵ nostræ spatium olida caligine vaporavit: atque, ut multiplicaret nobis benedictionem, alterius quoque prophætæ prandium cœnule nostræ contulit, ut Elisei nobis ollam inferret^b: in quam misit farinam: nec herbam veneni, sed condimentum salutis incoxit, in nomine Domini gerens omne quod agebat: quo tuti atque securi non exclamavimus ad eum; *Homo Dei, mors in olla*^c: quia jam in olla nostra vita est, postquam Dominus Jesus Dei Verbum caro factus est, et habitavit in nobis^d: et vasa fictilia nostri corporis; voluntariæ nobis^e pravitate lubrico de suis manibus elapsa, et diurnis contrita peccatis, ut in meliorem usum figulus ipse renovaret^f, assumsit in semetipso, factus et ipse de nostri corporis lino *tunquam* (d) vas, ut ait, *perditum*^g, id est, *in similitudinem carnis peccati, ut de peccato damnalet peccatum*^h. Et ideo dicit: *Moab olla spei meæ*^k, quia non solum ex Juda, sed ex Moab, hoc est, non solum de sanctorum, sed etiam de peccatorum origine corpus assumsit: qui decocta quasi per ollam carnis nostræ cruditate, sanctificavit in æternum nobis cibum carnem suam. *Caro enim ejus*, ut ipse ait, *vere cibus (e) vite est*^l. Ipsa est et **123** illa secundum Jeremiam i olla urens peccata, et illo igne consumens, de quo ait: *Ignem veni mittere in terram*^k: quem et in nobis optemus accendi, ut in olla Domini corporis, id est Ecclesia, concoquamur: perustisque vitii defecati, efficiamur *argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum* (f) *septuplo*¹; ut jam non urenda sarmenta, sed palmites fructuosi in eodem Domino^m, id est, vera vite maneamus, fiatque nobis idem Dominus ad escam dulcis ille hotrusⁿ, qui nobis in crucis vecte suspensus, de terra repromissionis et fructum ostendit, et gustum dedit, ut non jam sectenur vilia ruris inculti gramina¹⁶, inter¹⁷ quæ etiam pestiferos viticularum silvestrium racemos carpere pericitemur. Quod certe

A nobis accidit, cum squalente curarum secularium spinis anima, cui cultura Dei verbum est^o, vitam hanc ævi brevem et boni sterilem suspirantes, inter actus supervacuos peccata noxia quasi inter agrestes herbas germina venenata colligimus, et sic in ollam corporis vel cordis nostri mortem mittimus. Sed gratias Deo, qui nos liberavit de corpore mortis hujus per Christum Jesum Dominum nostrum^p: quo infirmitati nostræ sui spiritus virtutem permiscente, et amaritudo malitiæ nostræ, et sterilitas inutilitatis, infuse præcordiis verbo Dei, velut convertente salutaris e vividi¹⁸ salis aspergine, ad dulcedinem fecunditatem que mutata est.

8. Recurramus¹⁹ ad fratrem Victorem, qui vae etiam farinule nostræ ex usu usurpationis suæ, quam **B** in nomine Dei faciebat, copiosum de benedictione fecit: ut aliquid etiam de beati Eliæ hydria nobis daret, qua propheta cœlestis in verbo sacro ad sufficientiam indelicentem repleta, benedictam cum filiis Sareptæ viduam per triennii famem pavit^q. In qua vidua jam tum per prophetam Christus, ut opinor, Ecclesiæ suam non frumenti, sed verbi pauc pascibat; de qua dicit: *Viduam ejus benedicens benedicam*^r; illam scilicet viduam quam Apostolus^s ait, mortuo viro, quibus volet nuptiis liberam^t; quia desinente lege, cui²⁰ finis est Christus, (g) a gratia ad libertatem transitum faciens Ecclesia, Christo quasi vidua legis innupsit. Hujus nunc vasis oleum gratiæ et benedictionis farina non deficit in omnium fors gentium fame^u, quarum miseram a cibo vitæ **C 124** et lide Trinitatis inedia congrue præfiguravit illa quondam triennii fames. Sed, ut super hoc institutum concludam, ita Domini gratiam farina nostra in fratris Victoris manu sensit, ut quæ vix ante (h) sufficebat panibus, nunc abundet et pulvis, fraternitatemque monacham²¹ vespertini post jejunia cibi avidam, duplici ministerio, aut (i) fermentatis orbibus, aut soluto farre (j) distendat.

9. Verum idem Victor meus quamvis fortioribus cibis inducere stomachum nostrum studeret, tamen (h) et hoc infirmitati nostræ frater necessarius²² consulebat, quod defectiones fidei nostræ in illis pulvis (i) absumentis adimplebat: et opera manuum suarum consummabat uno pro nobis adjutore istius

^a Ezec. iv, 9. ^b IV Reg. iv, 41. ^c Ibid., 40. ^d Johan. 1, 14. ^e Jer xviii, 6. ^f Psal. xxx, 15, et 48. ^g Jer. 1, 15. ^h Luc. xii, 49. ⁱ Psal. xi, 7. ^m Johan. xv, 2. ⁿ Num. xiii, 24. ^o Luc. xiii, 14. ^p Rom. vii, 24 et 25. ^q III Reg. xvii, 16. ^r Psal. cxxxi, 15. ^s Rom. vii, 5. ^t I Cor. vii, 39. ^u III Reg. xvii, 16.

(a) Sic mss. Belg. et Vien. Forte legendum *grumilum*. Vide not. 74. Ms. Reg., *crumilum*. Ed. Rosv., *cumilum*. Schol. in marg., *cumerum*, ut et Cauchius.

(b) Ita mss. codices Reg. et Vien. et editi Bad. et Schot. At ed. Grin. et Sacchin., *sua*. Rosveydus emendaverat *vasis* ex conjectura.

(c) Sic ms. Regius et editi codices quatuor. Mss. Vatic. et Vien. et edit. Schot. et Latin. *funantia*.

(d) Manuscriptus codex Vaticanus, *vas perditum, in similitudinem*, sine interjectionibus illis, quas tamen non sine venustate ceteri codices habent.

(e) Ita ms. Vien. cum edit. Grin. eaque lectio con-

firmatur, n 8, ubi a cibo, vita est.

(f) Ita Paulinus in epist. 29 ad Delphinum, n. 6.

(g) Ms. Vien., *ad gratiæ libertatem*.

(h) Ms. Vien. addit *paucis*.

(i) Ita mss. codices. Sacchinus putat legendum, *frumentationibus*, quia infra subditur: *Frumentationem mihi misit*. Et videtur (inquit Sacchinus) sic appellasse illas pulvis ex mixtione multarum frugum.

(j) Edd. Bad., Grin. et Schot., *distendat*.

(k) Ms. Vien., *et in hoc*.

(l) Ita ms. Vien. et editio Schot. Alii, *assumentis*. Vide not. 16

ferculi, quem ex rusticanis receptum domi renutrimus, ætate corporis senem, mentis infantem : quia jam senectute deficiens renatus est gratiæ, et in novitatem vitæ de velustate carnis effloruit. Eum fratris Victoris coquina, et assueto (a) cibo, ut ex rusticis hominem, et apto, ut edentulum saginavit. *Iste pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum. Eripuit eum de tenebris et umbra mortis* *; et nunc aspersus hysopo et emundatus, in voce exultationis et confessionis epulatur, et clamat : *Erraverunt ovis quæ perierat. Benedicam Dominum in omni tempore, qui mihi tribuit intellectum, et eripuit me de luto sæcis, et immisit in os meum canticum novum. (b) Junior fui, et senui : sed non defecerunt in vanitate dies mei. Quia fecit mihi magna, qui potens est. Torrente volutatis suæ potavit me, et restoruit caro mea. Frumentationem (V. not. 76) mihi misit in abundantia, et saturavit animam inanimam et nunc senectus mea in misericordia (c) pingui, donec in pace dormiam et requiescam (d) in longitudinem dierum* b.

40. Venio nunc ²³ ad majorem fratris erga me victoris operam, qua me suis manibus tondere dignatus est : quod ipsum tamen beneficium tibi debere me voluit, mandato tuo dicens se mihi artem suam prodere. Propterea rogavi eum ut quod perita manu fecit, id impensis orationibus ambo faciatis ; videlicet ut exorato precibus vestris Domino, peccata nostra, quibus *super capillos capitis* c multiplicatis animam habemus, impexam non (e) accisione mediæ tondeantur, sed ad vivum quasi novacula radente **125** perimantur. Est autem nobis novacula nunc salutaris, nunc pestifera sectionis. Remedii et decoris novacula nobis Christus Deus est, qui cor nostrum circumcidit d, vitia radit, animæ caput (V. ep. 41, n. 3, et carm. 21, v. 557) levigat, et faciem mentis accurat : nosque, ut illam in lege captivam, purgat, et liberat hârrido miseræ servitutis capillo : ut jungendi Domino, velut illa in Israelita viri nuptias transitura e, criminibus carnis nostræ, quasi barbaris erinibus exuamur. Deinde sensibus (f) innovatis, ut comis rudibus entescamus f, vitamque nostram, quasi Nazaræum crimen pascentes, Deo in castitate et parsimonia consecremus.

11. Cavendum vero, ne illa inimica ex diverso novacula, quæ in protoplastis (V. not. 78) noxia

A fraude deceptis generis humani caput rasis, in caput nostrum, hoc est, fidem qua nobis caput Christus efficitur, ascendat; nosque gratia spiritali, tamquam illo Nazaræo erine dispoliet : qui quanto servantibus bono maneat, et exitio decerpatur incautis, ille in Judicium libro ab oraculis (g) sacer heros argumento est, invictus crine servato, captivus (h) absciso, et iterum fortis renato *. Utinamque tam prudens ad cavendam mulierem, quam fortis ad strangulandum leonem b : sed carnali victus illecebra, qui gratia spiritali vicerat, cum prevaluisset forti, ab infirmitate superatus est. Quod patiantur necesse est, qui suam feminam, id est carnem, viro suo, hoc est spiritui in Dei leges non subjacent, et tamquam malesuadæ conjugii motes mariti fluentibus animis acquiescunt c; degeneres ab illo Magistro (Paulo; vid. ep. 30, n. 5), qui mox ut agnovit Christum, inter ipsa militiæ rudimenta, magui certaminis victor non acquievit carni et sanguini d.

12. Videamus itaque omnia ²³ quæ Samson pertulerit ab infida uxore corruptus i, quia eadem peccatores spiritaliter feremus, quæ ille carnaliter ad nostram eruditionem expressa sustinuit. Ita enim nobis violata Christi gratia, ut illi incisa coma, hostis illudet; auferet oculos, mittet in carcerem, et vertendis molis velut asinos deputabit. Unde nos Dominus, ne collum nostrum non subditum jugo Christi dignum faciamus asinaria mola k, admonet per prophetam : *Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus* l. Homo enim, ut alibi dicit idem propheta, non intelligens honorem suum, hoc est nature suæ **126** dignitatem, quæ ceteris in terra animantibus ratione dominatur, ideo rationalis factus, ut autorem suum (i) intelligere nosset et colere m, abutens tanto muere Creatoris ad licentiam erroris sui, comparatur jumentis, et similis efficitur. Quod in rege Babylonio videmus n evidenter impletum, qui stoliditatis impiæ et vccordis superbiæ poenam ²³ sensu hominis exutus, in belluino hæc corde sustinuit. Etenim homo in errore positus, et a justitia relapsus, juste, ut Samson, sapientiæ pariter et gratiæ virtute desertus, cæcitate punitur et mola o : quia dignus est opere jumentario, qui sempeptisum lumine rationis orbaverit, et in similitudinem belluarum corporis servus abje-

* Psal. xxxiii, 7, et cvi, 14. b Psal. l, 9; Psal. cxviii, 176, et xxxviii, 2; Psal. xxxix, 5; Psal. lxxvii, 53; Luc. i, 49; Psal. xxxv, 9, et xxxvii, 7; Psal. lxxvii, 25, scilicet Psalter. Rom. c Psal. lxx, 15. d Col. ii, 11. e Deut. ii, 12. f Num. vi, 5. g Judic. xvi, 49. h Judic. xiv, 6. i Gal. i, 16. j Judic. xiv, 1, 16. k Matth. xi, 29; Matth. xviii, 6. l Psal. xxi, 9. m Psal. xlviii, 15. n Sam. iv, 50. o Judic. xvi, 21.

(a) Ms. Vat., *cibo, et apto, ut ex rusticis hominem, et edentulum saginavit.*

(b) Ms. Reg. et edit. Grav., *Juniorior.*

(c) Sic ms. Vien., cui lectioni favent mss. Reg. et Vat. Ita in psalmo xci, ad quem alluditur, est *in iysop, pinguis*. Vide not. 76. Editi codic., *in misericordia pinguedinis.*

(d) Mss. Regius et Vat., *in longitudine*

(e) Ms. codex Viennensis, *abscissione*. Bona utraque lectio. Ms. codicis Vien. lectio inferius confirmatur n. 11, *invictus (Samson) crine servato, captivus*

(f) Ms. Vien., *renovatis.*

(g) Samson scilicet, qui n. 20 dicitur bellator *acer.*

(h) Ita mss. Reg. et Vien. cum edit. Bad., Grav. et Bign., *absciso*. Sic vetustiores codices ad Prudentium Peristeph. hymno 3, v. 423, habent *abscisa papilla*, ut ibidem in notis admonet N. Heinsius.

(i) Ita mss. tres cum Sacchino. Ms. Vatic., *nosceret*. Editi *intelligeret, nosset, et coleret*. Utraque lectio bona.

15. Considera hujusmodi mortalium vitam, et tota tibi species jumentum molentis (a) occurret. Ut ille panis oculos corporis, sic iste sordibus vite suae oculos mentis obsutus (V. not. 79), per errores suorum sensuum, quasi circa ambages molarum, laboriosa miser statione (b) versatur, usui suo vacuus, et operosus alieno: stat in via peccatorum c, compeditus vinculis cupiditatum suarum: et ipse sibi carcer est obsessus tenebris erroris sui, et conscientiae squalore concretus: in semetipso pistrini ergastulium patitur: saxum cordis sui pertinacia iniquitatis induratum quasi molam versat, farinam hostibus suis de corrupta animae suae fruge conficiens. Quia, sicut scriptum est, peccator de anima sua currit b (V. not. 80): ita qui peccatum operatur, de mola vitae suae hostile triticum molit, ut zabulum pascat, cui panis sit anima quae sibi famens est. Quod si non semper vadens, sed aliquando revertens c, spiritus fiat, velut coma reduci, ita gratia rellorente integrabitur.

14. Sed ut totam de capitulis texamus epistolam, jivat indulgere sermoni, et illum Domini fortem usque ad finem suum prosequi. Nam et in caecitate ipsius, et in morte divini sacramenta mysterii praeineata mirabimur. Quia quod scriptum est d, plures illum hostes straxisse morientem, quam toto prius vitae suae tempore percussisse, arbitror principe loco vim Dominicæ passionis (e) interpretandam, qua zabuli domus cecidit, et regnum mortis solutum est. Quod, vivente semper, ut vivit, Christo, et ante carnalem adventum suum in majestate naturæ suæ apud (d) Deum Patrem Deo Verbo, tamen dispositis in ordinem suum seculis 127 ab Adam usque ad Moysen e, mortis potestas, licentia bacchante, regnaverat: et de lege intellecto, nec evitato, peccato creverat: hoc regnum Rex regum, et dispensator temporum Dei Filius passione sua divisit ac diruit, Deus factus sub lege, ut subjugatos legis solveret, factus per mulierem f, sed mulierem sexu, virginem partu, ut sanctificaret utrumque sexum Creator utriusque, suspiciendo virum, nascendo per terminum. Itaque mortem ipsam moriendo destruxit, solvens, ut scriptum est, inimicitias in carne sua, et faciens utrumque unum g, id est, hominem et Deum, quem in seipso connexuit Deus et homo Christus Jesus. In quo utriusque h substantia naturæ discordiam posuit (id est, deposuit), et (e) unificantis gratiæ æternum foedus D agnovit. Spoliatos nos zabuli latrocinio, et vulnera-

tos in via, præterierat frater in levita, frater in sacerdote, quos lex nec sacrificiis redemerat, nec prophetis b. Sed non præterivit ille Samarites, qui propter nos hujus etiam nominis suscepit injuriam; non præterivit, quia non erat mercenarius, sed verus et bonus pastor, qui annam suam pro ovibus positurus advenerat i. Ille hominem saucium prætermissum a præviis, nec curatum, miseratus accessit, et jumento suo, hoc est Verbi incarnatione suscepit: et oleo gratiæ, et vino passionis suæ, commendatum stabulario j, (f) perfecto illi magistro gentium (id est, S. Paulo. V. n. 24; ep. 30, n. 5; carm. 22, v. 178 et 32, v. 355), in duobus Testamentis denarii mercede sanavit, redditurus illi et beate virginitatis de innumeris hujus boni fructibus uberes gratias, et innumerabiles coronas, quia (g) hoc consilium præcepto adjiciens, de suo supererogavit.

15. Non ergo erat iste frater, qui et conditione Dominus a servis, et natura Deus a mortalibus discrepabat: sed tamen et homo erat ille, de quo scriptum est: *Et homo est, et quis cognoscet eum* k (V. not. 81)? Neque ideo frater noster, quamquam et hoc divina pietas pro humilitate cordis sui famulis nomen indulserit, dicens: *Narrabo nomen tuum fratribus meis* l, tamen nostra arrogantia non audendus dici frater, nec quia homo m fieri dignatus est; quia et in ipso hominis ortu nihil habet commune nobiscum; qui citra nostræ generationis usum caro factus de Spiritu sancto, intemerata sacræ matris virginitate, et conceptus et natus est. Et ideo sine ullo corporis nostri contagio, 128 nostrum corpus effectus, non dedit Deo placationem suam n, quia ipse propitiatio erat: nec pretium redemptionis animæ suæ o, sed nostræ, quia non egebat salute Salvator. Nos enim venditi sub peccato egebamus pretio redemptionis p; et ideo propter nos homo, propter nos forma servi, propter nos filius ancille p. Qui benedictus et sanctificator sanctorum, pro nobis tamen et peccatum et maledictum factus est q, quod non erat; ut nos, qui et ex r prævaricatione peccatum, et ex damnatione maledictum eramus, ab utroque absolveret, utrumque in sua carne affligens cruci r. Ideo dictum puto: *Frater non redimit, redimet homo* s: quia quos frater non redemerat, hoc est, propheta, seu legislator, qui homo tantum erat; (h) hic homo redemit, qui et Deus erat. *Deus enim, inquit, erat in Christo reconcilians sibi mundum* t. Hujus enim modi homo s solus præ-

a Psal. i, 1. b Prov. vii, 23, juxta LXX. c Psal. lxxvii, 39. d Judic. xvi, 50. e Rom. v, 14. f Gal. iv, 4. g Eph. i, 14. h Luc. x, 31, 32. i Johan. x, 18 et 12. j Luc. x, 34. k Jerem. xvii, 9. l Psal. xxi, 25. m Psal. xlvii, 8. n I Johan. ii, 2. o Rom. vii, 14. p Philip. ii, 7. q II Cor. v, 21; Gal. ii, 15. r Col. ii, 14. s Psal. xlviii, 8. t Cor. v, 19.

(a) Sic mss. Vien. codex. Ceteri, *occurrat*.

(b) Ms. codex Regius cum editis tribus, *versaturus, visu suo vacuus*. Ed. Grin., *versatur, visu suo vacuus*.

(c) Ita mss. Reg. et Vien. cum editis quatuor. Ed. Rosv., *interpretandum*.

(d) Sic mss. Vien. et edit. Grin. et Schot. Alii, *Domuum*.

(e) Ita ms. Regius codex, ceteris refragantibus, in quibus *vivificantis*. Vide precedentia.

(f) Omnes codices, *perfecto*. Emendavimus *perfecto*, quia semel et iterum eadem verba usurpat Paulinus ad Severum suum scribens, ubi constanter juxta omnes codices legitur *perfectus fidei ac disciplinae magister* in eadem epist., n. 24, et epist. 30, n. 5, *perfectus magister ait*.

(g) Mss. Vat. et Vien., *in hoc*; non male si intelligas, *in hac re*.

(h) Ita ms. codex Regius. Ceteri, *hos*.

valere potuit adversus sententiam mortis, et aculem A peccati, ut chirographum mortis aboleret ^a, et humiliaret calumnialem ^b: non tamen ei majestate naturae suae, sed habitu nostrae congruediens; et nihili extorquens violento dominatu, sed superans eum lege justitiae; ut (quoniam femina decepta ^c, et dejecto per feminam viro, omnem prolem primi hominis tamquam peccatricem legibus mortis, malitiosa quidem nocendi cupiditate, sed tamen ut aequissimo jure victoriae vindicabat ^d) tamdiu potestas ejus valeret, donec interficeret justum, in quo nihil dignum morte posset ostendere: non solum quia sine (a) delicto occisus est, sed etiam quia sine libidine natus, cui subjugaverat ille, quos coeperat; ut quidquid exinde nasceretur tamquam suae arboris fructus, prava quidem habendi cupiditate, sed tamen non iniquo possidendi jure retineret. Justissime itaque cogitur dimittere credentes in eum, quem injustissime occidit; ut, et quod temporaliter moriuntur, debitum exsolvant; et quod semper vivunt, in illo vivant, qui pro eis quod non debebat exsolvit ^d.

16. Quamobrem puto et ipse nobis leo ille est ^e, in cujus mortui ore cibum mellis invenimus. Quid enim dulcius Dei Verbo? et quid fortius Dei dexera? Aut in cujus mortui ore favus et apes, nisi in cujus verbo salutis nostrae bonum, et congregatio gentium? Quarum potius figuram plerique in hoc leone posuerunt, quia populus gentium qui credidit, **129** corpus feritatis erat ante, nunc Christi est: in quo Apostoli velut apes a rore caeli, et divinae rum floribus gratiarum mella sapientiae (b) coudiderunt, ac si ²² esca ab ore edentis exierit: quia prius efferae Deo nationes receptum Dei verbum fidei corde sumentes, fructum salutis ediderunt ²³. Qui vero Christum magis in eodem sibi leone proponunt, Samsonem Judaeorum figurant, videlicet ut illum leonem quasi Christum (c) Judaeus occiderit: id quoque assignantes mysticae preparationi, quod eo potissimum tempore quo conjugium petebat, optatam potentis bellae egerit ²⁴ eodem; quia videlicet non posset armari conjugium, quod in Christo et Ecclesia pactum est ^f, nisi occiso leone *de tribu Juda* ^g. Idem enim Dominus leo, ille, qui vicit, et *catulus est leonis* ^h, sua sponte sopitus, et a semetipso resuscitatus de quo scriptum est: *Quis suscitabit eum* ⁱ? Voluntarie enim sacrificans pro nobis Patri hostiam sui corporis, idem summus et in aeternum sacerdos ^j, animam suam sicut ipse testatur, eadem resumis potestate,

qua posuit ^k. *Hic leonis catulus*, quis Filius Dei, et idem leo, quia aequalis Patri. Quare ut mihi videtur, huic aptius est leoni: *De edente exiit esca, et de potente dulce* ^l. A quo eaim, nisi a Salvatore nostro, cujus sermo vita est, et qui hanc nobis escam simul et ruminavit docens et promisit impertiens; et, si placet aliter, ut de edente esca sic exeat, quia hic *leo de tribu Juda* ^m pro nobis victor ex ore nos adversi leonis eripiens ideo venatur, ut servet; capit, ut absolvat; fraugit, ut solidet; mandit, ut integret; hoc in nobis edens quo corrumpimur. Quamobrem optemus hujus leonis praeda fieri, ne sinus praeda leonis inimici. Efficiamur esca Dei, ne sinus esca serpentis. Edat nos Christus, ne zabulus voret. Edente enim Christo, ut dixi, in nobis absumentur, B sumuntur. Christus etenim vita est ⁿ: et mortale hoc non poterimus deponere, nisi absorbeamur ^o, quia mortem nostram devorat Christus. Cibis autem Christi esse non possumus, nisi faciamus voluntatem ejus ^p: ut vicissim et ipse nobis cibus fiat ^q, in quo semper vivimus, si ad ejus praeccepta vivamus. Sic ergo de potente exit dulce, cum amaritudine malitiae nostrae per ipsum in dulcedinem benitatis commutata, dulcis a verbo ejus esca procedimus, qui nos edendo, consumsit peccato, reparavit ad vitam. Solus hic potens, dulciter potens, qui *liberavit pauperem ab avaro potente* ^r, qui feritatem mei corporis per mysterium pietatis **130** suae in mortem ^s sui corporis perimens, ibi cibum vitae edit, ubi (d) misere fames mortis arebat. Qui mihi offensionem gratia, peccato justitiae, infirmitatem virtute, mortem vita, confusionem gloria, regno mutavit exilium. Qui audiebamus: *Terra es, et in terram ibis* ^t; nunc jam (e) audimus: *Conversatio vestra* ^u *in caelis est* ^v.

17. Itaque illam speciem, quae in illo Samsonem vel recerinto vel moriente retexitur, et in omnem Christi famulum convenire arbitror. *Homo enim, qui praeventus fuerit in aliquo peccato* ^w, et salubriter poenitendo ad instaurationem gratiae, quasi capillis resuscitentibus reveritit, *ponens ut arcum arcum brachii sua* ^x, id est fidem spei verae, et spem fidei non fictae ^y, exereens idem ad praeflum manus suas operibus pietatis ^z, cujus *exercitatio ad omnia utilis est* ^{aa}: tum ut quibusdam bonae conscientiae et fidei firmæ laceratis valens audebit invadere, et poterit (f) vertere inimicorum columnas. Haec autem ²⁷ sunt columnae hostilis domus, quibus militet: in qua velut nostri victor epulatur illudens captis, si membris nostris,

^a Col. ii, 14. ^b Psal. lxxi, 4. ^c Gen. ii, 15. ^d Psal. lxxvii, 5. ^e Judic. xiv, 8. ^f Eph. v, 32. ^g Apoc. v, 5. ^h Gen. xlix, 9. ⁱ Psal. lxxvii, 8. ^j Heb. vii, 17. ^k Johan. x, 18. ^l Judic. xv, 14. ^m I Pet. v, 8. ⁿ Johan. xiv, 16. ^o I Cor. xv, 54. ^p Johan. iv, 34. ^q Johan. vi, 48. ^r Psal. lxxvi, 12. ^s Gen. iii, 19, see. lxx. ^t Philip. iii, 20. ^u Gal. vi, 1. ^v Psal. xvii, 35. ^w Psal. cxliii, 1. ^x I Tim. iv, 8.

(a) In omnibus codicibus legitur *sine delicto*, nullo sensu. Emendavimus *sine delicto*, certa ut videtur conjectura ex praecedentibus et subsequentibus, et vito errore ex compendio litterarum *delo*. Eodem modo Sacchini paulo inferius legendum suspicatur *delicto*, ubi manuscripti et editio Rosv. habent *efferae Deo*. Editi & codices, *efferae a Deo*. Itaque indubitatum vult legi, *efferae a delicto*, id est *propter delictum*: quod non placet.

(b) Ms. Vien., *ediderunt*.

(c) Sic mss. Vien., Reg. et old. Grin. et Schot. At ms. Reg. eadem editis quatuor, *occideret*.

(d) Ms. Vien., *miseræ famis morte arebat*.

(e) Ms. Vien. et edit. Grie., *audivimus*.

(f) *Vertere pro exereere*, simplex pro composito: quod Paulino familiare est, et usitatam semel et iterum in eam. 32.

ut armis suæ iniquitatis, utatur. Dejicimus ²² ergo hunc inimicum (a) domo sua, interitum subjugatæ carnis; qua adjunctrice intus in nobismetipsis hostis inclusus, intestino animam nostram bello quatit; crimine voluntatis nostræ potens nostri factus, nostra adversus nos vitia satellites habet, interiorumque nostram ministerio exterioris oppugnat.

18. Sed meminerimus pacis, quo per baptismatis gratiam consecuti Christo in crucis ²³ sacramenta juravimus, ne jam quasi viventes apamus in hoc mundo; vivamusque jam non nos, sed Christus in nobis ²⁴. Quo nobis in honorem capitis restituto, cadet zabuli domus et tota inimicorum cœnis cum peccati nostri morte morietur. Quamobrem non solum morte Samsonis commori disco hostibus meis, hoc est, mortificando carnem meam simul interficere peccatum, ut superstiti spiritu victor salutis triumphem, et dicam animæ meæ: *Convertere in requiem tuam, quoniam Dominus benefecit mihi* ²⁵; sed et cæcitate Samsonis, qua corporis tantum captus oculis, spiritales non amisit, illuminor ad intellectum bonum ²⁶ ut exemplo illius etiam quos magis debeam oculos habere. Non enim invocasset ille vir Dominum in suæ virtutis auxilium, nisi mentis oculos habuisset incolumes, quibus lumen est Christus, in cuius lumine videbimus lumen ²⁷. Quod si semper ardet in lucerna **131** corporis nostri, tunc opera tenebrarum (b) occidunt, et princeps hujus mundi mittitur foras ²⁸: non utique extra mundum hunc, cum quo, sicut scriptum est, in damnatione (c) conjudicatus mixto sine vacabitur: sed foras a cordibus nostris, a quibus, si **C** Christum recipimus, expellitur.

19. Ergo, quia illum imitantur qui sunt ex parte illius, nos imitemur Dominum Jesum, qui nos vocavit in sortem hereditatis suæ, et tollere nos jussit jugum discerneret a nobis ²⁹. Est autem et erinis ut jugum levitatis ³⁰; nam, ut Scriptura divina nos docet, levis est sanctorum coma, impiorum gravis ³¹. Hæc aut virtutis, ut in Sansone; aut sarcificationis, ut in Samuele ³²: illa autem ³³ aut ponderis, ut in Abessalone ³⁴; aut squaloris, ut in Nabuchodonosor ³⁵. Qua beatium comarumque discordia docemur in capillis opera censere ³⁶; siquidem regi Assyrio in similitudinem feritatemque damnato, luctuosa concretio capitis intensi in jugum leonis horruerit: ut etiam **D** corporis specie transiret in belluam, qui non solum

A a regnis suis, sed etiam a sensibus exsuabat humanis, coma tristi leonem, uncis unguibus vulturem, sensu et pabulo bovem referens: ne ignis tantum belluæ similitudinem ferret in pœnis, qui multarum similis fuisset in moribus.

20. Intellecto tamen tandem ³⁷ Deo, et sensui reformato et regno, factus et ipse nobis est in exemplar fidei, ut regnum, quod intra nos est, timeamus amittere peccando, et meminerimus repetere pœnitendo ³⁸. Nec (d) Abessalon, quamvis decore et corpore superbus et capite, poterat dicere quod Samson ³⁹ dixit: *Si tonsus fuero, discedet a me virtus mea*; quia non habebat illam in pulcherrimo licet crine virtutem, quæ non corporalium capillorum ⁴⁰, sed gratiæ spiritualis erat, quam impius habere non poterat. Virtus enim et sapientia Dei Christus est ⁴¹; qui in parricidalem animam non adibat, quia non habitabat (V. not. 82) in corpore subdito peccatis ⁴². Denique capillaturam illius pro iniquitatum mole desectam, etiam tonsuræ necessitas indicata ⁴³ (V. not. 85) testatur. Sic enim habes: *Tondebat caput suum, quia gravaretur; cum autem detonsus esset, ponderabat capillos regali* ⁴⁴. Quo aptius exprimi potest pro operibus numerari capillos, cum in impii capite non aliquam virtutem, sed tantum sarcinam capillorum ⁴⁵ Scriptura signaverit ⁴⁶? *Ponderabat, inquit, capillos capitis sui*. Gloria enim impio est iniquitas sua. Neque solum operatio eum nequam, sed et nequitie, ut quidam ait, fama delectat. Unde illud in Psalmis habes: *Quid gloriaris in molitia, qui potens es in iniquitate* ⁴⁷? Lumen etenim impiorum tenebræ, honor umbra, relictudo transitus, caput zabulus ⁴⁸; et ideo coma pondus est: propter quod Scriptura *regali pondere* gravem illius parricidæ comam dicit, hoc est, zabulico pondere ⁴⁹. Zabuli ⁵⁰ etenim regnum est omnis impius; sic et qui mollibus vestiuntur, in domibus, inquit, regum sunt ⁵¹; hoc est, principum acris hujus ⁵², et nequitie spiritualis ducum: in quorum domibus et regnis agunt, aut impietate duri, aut lascivia molles: quorum divitiarum peccatum, itinera lubricum, finis interitus ⁵³, gloria in inferno, domus in sepulcro ⁵⁴ est. Talium crines crimina sunt, et ideo illi crines esse non possunt, quibus bellator sacer fures hostium, et novas restes quasi molliæ filia solvebat ⁵⁵. Sed illi potius, de quibus scriptum est: *Funes peccatorum circumplexi sunt (e) mihi* ⁵⁶. Peccatis

²² Rom. vi, 4; Col. ii, 12; II Cor. v, 15; Gal. ii, 20. ²³ Psal. xxxv, 10. ²⁴ Johan. xxxv, 12. ²⁵ Johan. viii, 44; Eph. i, 11; Col. i, 12; Matth. xi, 50. ²⁶ I Johan. v, 3. ²⁷ I Reg. i, 11; II Reg. xiv, 26; Dan. iv, 30. ²⁸ Luc. xvi, 22. ²⁹ II Reg. xiv, 25. ³⁰ Judic. xvi, 7, sec. LXX. ³¹ I Cor. i, 21. ³² Sap. i, 4. ³³ II Reg. xiv, 26, sec. LXX. ³⁴ Psal. li, 5. ³⁵ Psal. xxxiv, 6. ³⁶ I Reg. xiv, 26. ³⁷ Matth. xi, 8; Luc. vii, 25. ³⁸ Ephes. ii, 2. ³⁹ Philip. iii, 19. ⁴⁰ Psal. xlviii, 12. ⁴¹ Judic. xvi, 9, et xii, 15. ⁴² Psal. cxviii, 61.

⁴³ Psal. cxiv, 7. ⁴⁴ Psal. cx, 10. ⁴⁵ Johan. viii, 12; Eph. i, 11; Col. i, 12; Matth. xi, 50. ⁴⁶ I Johan. v, 3. ⁴⁷ I Reg. i, 11; II Reg. xiv, 26; Dan. iv, 30. ⁴⁸ Luc. xvi, 22. ⁴⁹ II Reg. xiv, 25. ⁵⁰ Judic. xvi, 7, sec. LXX. ⁵¹ I Cor. i, 21. ⁵² Sap. i, 4. ⁵³ II Reg. xiv, 26, sec. LXX. ⁵⁴ Psal. li, 5. ⁵⁵ Psal. xxxiv, 6. ⁵⁶ I Reg. xiv, 26. ⁵⁷ Matth. xi, 8; Luc. vii, 25. ⁵⁸ Ephes. ii, 2. ⁵⁹ Philip. iii, 19. ⁶⁰ Psal. xlviii, 12. ⁶¹ Judic. xvi, 9, et xii, 15. ⁶² Psal. cxviii, 61.

(a) Ms. Reg., domus sua. Sic olim antiqui dixerunt in sextu casu.

(b) Mss. Reg. et Vien., occidunt; et mox Vieanensis codex, mittitur.

(c) Ms. Vien., cum judicatis.

(d) Ita mss. codices Reg. et Vien. cum editis Bad. et Grav., et sic legitur in mss. codicibus ad Prudenz.

II Hamarigen. vers. 566, ut monet N. Heinsius. Legitur tamen apud LXX interpretes ἄβυσσάλου, et in tribus editis Abessalon.

(e) Unum vidi Paulinum qui scriberet, circumplexi sunt mihi. Psalteria 5 et S. Augusti ⁶³ psalmos circumplexi sunt me,

enim suis anima et implicatur et premitur. Quod (a) bene probat Propheta, qui dicit : *Superposuerunt iniquitates (b) meae (V. not. 84) caput meum, sicut onus grave gravatae sunt super me* ^c.

21. Vides quam graves habeat peccator comas. At, cui coma Christus est, levis et volucer exsultat ^a, dicens : *Deus, qui praevenit me virtute, et posuit immaculatam viam meam : qui perfecit pedes meos tamquam (c) cervi, et super excelsa stavit me* ^b. Jugu enim, ut dixi, et coma Christi levis est ^c, quia servientes Christo operamur bona, quibus pennati in alta provehimur. Unde etiam in carne positus Christianis Apostolus dicit : *Vos autem jam non estis in carne, sed in spiritu* ^d. Subjecta enim subditæ Deo animæ caro transit in spiritu, non substantiæ commutatione, sed vitæ. Itaque et mortem mihi Samsonis et cæcitatem volo, ut vivam et videam Deo. Nam forsitan (d) ille receptus propter futurum mysterium in coma viribus, **133** recipere simul, ut amiserat, oculos ideo non desideravit, quia virtus illa cælestis gratiæ internis sana luminibus corporeo non egebat obtutu.

22. Hoc igitur exemplo et nos contentis ad Dominum sensibus, carnales oculos secularium rerum aversione cæcemus, quibus orbari propheta desiderabat, cum diceret : *Arerte oculos meos ne videant vanitatem* ^e. Et Dominus ipse oculis Judæorum cæcitatem preterens, dicit : *Si cæci essetis, peccatum non haberetis* ^f. Remiuseamur qua pernicie illis in paradiso oculi sint aperti, quos tamdiu habuerunt illuminatos Deo, quamdiu clausos habuere peccato ^g. Nam tum demum (e) nuditatis suæ hauserunt pudorem, cum bonæ conscientie castitatem, ejus luminæ vestiebantur, prævaricationis erimine perdididerunt. Et ideo veri luminis damnatum est, ad usum tenebrarum uti luminibus : et oculos in terrena defixos cæcare cælestibus. Illuminatur autem anima tali cæcitate, qua despicit mundum, ut conspiciat Deum. *Quia omne, inquit, quod in mundo est, concupiscentia oculorum est* ^h. Ob hoc Apostolus oblati aciem nostram huic mundo, et enubilari (V. carm. 21, vers. 667) Christo docens, ei scilicet *qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* ⁱ, id est, omnis hominis mentem venientem, sollicitat nos ab aspectu presentium in suspectum

æternorum, et dicit : *Nolite querere quæ in hoc mundo sunt; præterit enim hujus mundi figura* ^j. Et iterum idem : *Quæ sursum sunt querite, ubi Christus est ad dexteram Patris* ^k. Omnia enim, ut Ecclesiastes ^l ait, *sub sole vanitas*. Proinde super solem veritas. Ita et qui in veritate consistunt, etsi intra mundum vivunt habitatione corporea, tamen supra mundum sunt conversatione cælesti. Et æstorum choros, vel cælorum polos (f) evolantes spiritu scandunt et supervadunt, celsioresque elementis agunt, non subliti rebus et usibus elementorum, sed affixa ^m in Christe vita superiores mundo fiunt, manentes in eo qui est super omnia Deus benedictus in secula ⁿ.

25. Vides quemadmodum nos a moralibus ad Deum transferat imitator Christi ^o, doctrina pariter exemploque virtutis, auferens velamentum a corde nostro, ut *revelata facie contemplerur gloriam Dei* ^p; quæ infidelibus velamine legis absconditur, fidelibus Evangelii revelatione detegitur. Jam ergo nobis illa carnali coma opus non est. *Vetera enim, inquit, transiunt, et ecce nunc 134 omnia nova* ^q, quoniam *extortum est in tenebris lumen rectis corde, miserans et miserator, et justus Dominus. Dominus autem spiritus est. Ubi vero spiritus Domini, ibi libertas* ^r; et ideo tunc honori fuerit capillatio, cum adhuc illud spiritale velamen legis etiam corporali habitu præferri oportebat; hæc jam oneri est, postquam sol æternæ libertatis illuxit ^s, et caput nobis factus est Christus, qui nos ut jugo, ita et onere capitum depressorum levaret ^t. Propterea jam audemus in voce exultationis et confessionis ^u, ut liberi, proclamare : *Dirumpamus vincula eorum, et projiciamus a nobis jugum ipsorum* ^v. Nunc enim tempus acceptum, nunc salutis dies ^w, cum jam non in umbra nubis, sed in lumine corporis sui Veritas adest. Et (y) opportune ad gratiæ tempus et speciem libertatis tonsor in promptu est, qui nos et prolixio e capitis velamento levet, ut gratiæ spiritualis beneficium etiam corporalis forma testetur, et in libertatis internæ lætitiæ serenitas revelatae frontis ostendet.

24. Feminis tantum comam apostolica (h) reliquit auctoritas; quia etsi ipsis una nobiscum fides velamentum cordis (i) amoveat, tamen tegimentum capitis, et frontis umbraculum, verecundiæ decus po-

^a Psal. xxxvii, 5. ^b Psal. xvii, 55. ^c Matth. xi, 41. ^d Gen. iii, 7. ^e I Johan. ii, 16. ^f Johan. i, 9. ^g I, 14. ^h Johan. xv, 4; Rom. ii, 25. ⁱ I Cor. xi, 4. Johan. iv, 24; II Cor. v, 17. ^j Matth. xi, 29. ^k Psal.

50. ^l Rom. viii, 9. ^m Psal. cxviii, 57. ⁿ Johan. ix, 1. ^o I Johan. ii, 25. ^p I Cor. vii, 31; Col. v, 1. ^q Eccl. ii, 14. ^r II Cor. iiii, 18. ^s II Cor. v, 17. ^t Psal. cxi, 4; xii, 5. ^u Psal. ii, 5. ^v II Cor. vi, 2.

(a) Ms. Regius codex cum editis Grav. et Schot., *plene*.

(b) Codices omnes, *meas*. Emendavimus *meæ*; in epistola epim 12 ad Amandum, n. 10, in eodem Scripture loco omnes tum editi tum mss. codices constanter habent sicut et Psalterium Romanum : *Superposuerunt iniquitates meæ caput meum*. S. Augustinus cum veteri Psalterio legit : *Iniquitates meæ sustulerunt caput meum*. S. Ambrosius, *Superposuerunt*, et explicat : *Iniquitates meæ supertransierunt caput meum*. Et præterea Paulinus noster epist. 40, n. 4, scribit, *Superposuerunt iniquitates nostræ caput nostram*. Vide not. 83.

(c) Ita alibi Paulinus, et sic mss. Reg. et Vien. Ce-

teri codices, *cerorum*.

(d) Exponimus *nilil*, quæ vox aberat a ms. codice Viennensi et edit. Schot., sensum enim tollebat.

(e) Ita mss. Vatic. et Vien. Antè erat *pubertatis et nuditatis*.

(f) Ms. Reg., *evolante spiritu*: quæ lectio confirmatur inferiori n. 23, *ne exaltata spiritu... et scientia infante dissilant*.

(g) Ms. Reg. cum editis Bal., Grav. et Schot., *et opportune ad gratiam, tempus, et speciem libertatis tonsori in promptu est*. Ed. Græv. *ad gratiarum tempus et speciem libertatis tonsori in promptu est*.

(h) Ed. Rosv., *relinquit*.

(i) Sic manuscripti codices, *amoveat*.

stulata : et ideo perfectus fidei ac disciplinae Magister docet indecorum viro erinem, quia *abscondi non potest caput viri Christus*, quod est et illa *supra montem edificata civitas, in Ecclesia, quae corpus est Christi* *. Itaque viro (a) dedecus, feminae decus est : quae nemini caput est, sed honestatis cultu ornat virum, et corporis seriem, quae a capite Christi Deo, et viri Christo, et mulieris viro textitur, quasi in fundamentum locata sustentat. Sed eam quoque per consortium corporis, membrorumque texturam, participem ⁶¹ et summi capitis facit Christus : in quo *nec masculus, nec femina* ^b sumus. Habeant sane capillos, quibus juxta illam evangelicam peccatorem vestigia Christi (b) tergeant, et sapientiae pedibus impliceantur : ut aliud nisi sapientiam amare, nisi virtutem amplecti, nisi pedicitationem osculari nesciant ; et ut extremo saltem rore verbi caelestis aspersi dicant : *Ros enim* (V. not. 83), *qui abs te est, sanitas est nobis* ^c. Sicut mulieribus nostris comae, spiritualium acta virtutum, jejunia misericordiae, orationes. Tales enim et virum decent crines. Ornet eas Christi gratia, non capilli ; castitatis gemma, non lapidis ⁶² ; et operum in his, non odorum **135** fragret unguentum. Meminerint esse se filias illius *filiae regis*, cujus gloria omnis ab Intus ^d est. Intelligant cur illas Apostolus prolixiori capitis velamento tegi jussit : *Propter angelos* ^e, inquit, illos videlicet ad seductionem paratos, de quibus sancti judicabunt. Hi enim petulantius infirmiora vasa pertentant, sicut non Adam, sed Evam coluber aggressus est ^f. Unde etiam docere in Ecclesia prohibentur ^g, ne exaltato ⁶³ spiritu decreto sapientiae audiant intueri, et (c) scientia inflante dissipant. Profecto enim valet ⁶⁴ ad confusionem malorum (V. not. 86), si videant mulierem sensus suos ignorantiae specie per silentium tegere, disciplinam intellectus sui verecundo habitu confiteri, ut non audeat serpens tentandam rursus aggredi desperatione capiendam.

25. Non frustra autem hoc eo potissimum tempore fieri debere Apostolus docet ^h, cum aut oret mulier, aut prophetet. Tunc enim venit in spiritus conceptionem : et ideo tunc magis excitat tentatoris invidiam, cum in virum perfectum spirans exit terminos infirmitatis suae. Quod autem et de oratione eadem Apostolus quae et de prophetia sentit, non mirum, cum et alio loco dicat orari spiritu : nam et *cum oramus*, inquit, *quemadmodum peti debet nos necimus, sed ipse nos Spiritus docet*. Igitur quia et in oratione fit conceptio spiritualis, ne quis, ut scriptum est, mulieri

A ultra vasculum sui fines agenti coisus hostis et laqueus occurrat, vult Apostolus ⁱ in habita ejus ostendi esse illi supra caput potestatem, qua regatur pariter et defendatur : ea ipsa humilitate cordis virtutem illi conferente, quae scientiae supercilium premit gubernaculo disciplinae : et mavult tenere, quam altum sapere : tutius tacita per timorem fidei, quam perita cum lingua, incassum pressura frontem capillo, nisi etiam pudore velaverit ^j.

26. Ergo in commune omnis anima studeamus illis adornari capillis, quos Deos numerabiles habet, sicut ipse dicit : *Sed et capilli capitis vestri omnes numerati sunt* ^k. Cujus vero ille capitis capillos magis numerare dignetur quam ejus cujus ipse verticis caput est ? de quo dicitur : *Caput ejus ut aurum cephus* (V. not. 87) : quo nomine probabilis aliquod et purius aurum significari puto, sicut illud de terra *Evilath* ^l ^m. Hoc enim aurum forma sanctorum est ⁿ, qui in capite corporis, ut lumina micant, et sunt *aurum ignitum* ^o Deo. Quia videlicet eos per examina passionum in hujus mundi fornace condatos, **136** *invenit*, ut scriptum est ^p, *dignos se* : et in his sacram imaginis suae percussit motem imprimens cordibus et linguis eorum veritatis suae verbum : eosdemque ipsos statuens numularios, ut secundum suam formam probabiles Domino eaderent nummos ; et abolita de nobis figura Caesaris, vivum Regis aeterni numisma signarent ^q, ut spiritu redemptionis inscripti, cervicem jam jugo libera, et salutis titulo praenunata fronte caneremus ^r : *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine* ^s.

27. Summa igitur ope evitatur ita nos comparare, ut divini capilli, quod nobis per gratiam Dei Christus est, crines et aurum esse mereamur ^t. Ex ipso enim capite pollulat illa caesaries, de qua scriptum est ^v : *Capillatura ejus, ut greges caprarum*. Et bene illorum potissimum animalium nomine designantur greges Christi, quorum maxime usus in lacte est ^w : quia omnis qui (d) credit Deum Christum, totam Trinitatis plenitudinem in eo, quem Pater unxit *Spiritu sancto* ^x, fide pietatis amplectitur. Et ideo ipsa *mator omnium videntiam* ^y, Christi corpus, Ecclesia, succo pietatis exuberat : et *bona ubera ejus super vinum* ^z, in quo optineat significari, quod dulcior sit libertas gratiae in lacte misericordiae, quam in vino justitiae legis austeritas. *Literae enim*, inquit, *occidit*, vides censuram merum ; *spiritus autem vivificat* ^{aa}, vides uberum munus, et lactis effectum. Sed hoc, ut tu (e)

* Matth. v, 14 ; 1 Cor. xi, 5 ; Eph. i, 22. ^b Luc. vii, 40. ^c Gen. iii, 1. ^d 1 Cor. xiv, 34 ; 1 Tim. ii, 12. ^e Luc. xii, 7. ^f Cant. v, 11, sec. LXX. ^g Gen. ii, 42. ^h Ezech. ix, 4. ⁱ Psal. iv, 7. ^j Eph. i, 22. ^k Cant. iv, 1, juxta LXX. ^l Prov. xxvii, 27. ^m Act. x, 58. ⁿ Gen. iii, 20. ^o Cant. i, 1, sec. LXX. ^p 2 Cor. iii, 6.

(a) Ita mss. Reg., Vien. et edit. Schot. Editi quatuor, *dedecus*.

(b) Edit. Rosv., *tergant*. At *tergant* verissima lectio, quae inferius confirmatur n. 55 et eam. 52 de Obitu Gelsi, v. 542.

(c) Sic mss. codices Reg., Vat. et Vien. et edit.

Grin. in marg. Sed editi, *scientia inflata* : utraque lectio recepta.

(d) Ita mss. Vien. Alii, *credidit*.

(e) Ms. Regius codex cum editis Bad., Grav. et Schot., *ut te maris intelliq, semen detur*. Utraque lectio plausible. Vide not. 87.

magis intelligis, emendatur (V. not. 88), quo prima nati-
 entium muletra ⁹⁹ coalescit. *Bonaigitur utera* ^a, quae
pastor bonus, qui pro ovis animam suam posuit ^b, illis
 immulsit infantibus, de quorum ore perfecit laudem si-
 bi, ut destrueret inimicum boni, et defensorem mali ^c.

28. Ex harum caprarum gregibus erat ille vir gre-
 gis qui parvulos Christi nondum aptos solidiori cibo,
 teneris lactabat alimentis, quibus dicebat: *Lacte vos
 potavi, non esca: nondum enim poteratis, sed nec ad-
 huc potestis* ^d. Cum autem hujus lactis alimonia cre-
 verimus, firmatis primum fidei conceptione vestigiis,
 adolesemus ⁶⁰ in robur juventæ: et (a) firmata per
 fidem caritate atque patientia levabimus manus nos-
 tras in actionem robustiorem; operibusque virtu-
 tum velot cibo fortiore vivemus, ut efficiamur et illi
 crines, de quibus scriptum est: *Crines ejus abietes
 nigrae* (V. not. 88 bis), *sicut corax: id est, corvus*.
 Sed bonus iste corvus, nec ille ad arcam revertendi
 immemor, sed ille pascendi prophetæ memor: cui
 bene comparantur illarum abietum æmulæ crines, de
 quibus 137 dicit, *abietes bonæ et nigrae, adducentes
 naves Tharsis* ^f; unde nunc ⁶¹ corax iste non noctis,
 sed luminis corvus est; cujus (b) coloris speciosi eri-
 nes sunt: ideo sancti, *genus regale et sacerdotale* ^g,
 quibus divinum caput ut ostro gloriæ suæ purpurat:
 quia et juvenalis gratia in hujus præcipue coloris ca-
 pillis florentem vestit ætatem.

29. Non dissimulandum tamen, quod avis ista in-
 terdum forma peccati in Scripturis, interdum grati-
 æ specles invenitur. Videtur enim esse mortifera,
 cum ad supplicium producit in piorum: quia mala, C
sicut scriptum est, per malos angelos mittit Deus ^h:
 vel etiam in ultione maledicti dicitur: *Oculum qui ir-
 riserit* ⁶² *patrem et matrem, effodiant eum corvi de con-
 vallibus* ⁱ. Laudabilis autem eadem avis vel eum pro-
 phetam mane panibus, et ad vesperam carnibus alit;
 vel eum pulli corvorum invocant nomen Domini. Sed
 et color ejus aliquando in sanctis, aliquando in im-
 piis dicitur ⁶³. Sponsa namque Christi dicit se fuscam
 esse, et decoram; et Dominus tenebras posuit latibulum
 suum. Et rursus e contrario ⁶⁴ ab Apostolo com-
 monemur, *ne nos tenebræ comprehendant* ^l. Verum ta-
 men illæ *abietes nigrae, et bonæ, adducentes naves
 Tharsis* ^k, secundum ejus formam sunt, quæ fusca
 pariter et detora est. Ipsius enim et membra sunt
 Sancti, qui sicut et palmæ florentes, et cedri multi-
 plicabiles; ita et abietes nigrae, et bonæ sunt, quia
 in Ecclesia, hoc est, Dei monte, verticibus merito-
 rum eminent, ut abietes in suis montibus. Et sicut
 illæ aptæ navibus contendendis, ita illi principes po-
 puli de monte legis, ut a Libano excisi, arcam Do-

mini, sive navem, hoc est, Ecclesiam per hujus
 mundi diluvia navigataram, edolatis verbo Dei genti-
 bus texerunt, et in compagem caritatis fide strin-
 gente conjunctam fluctus mundi istius impubriter
 secare ducuerunt.

30. Sed et nunc eruditæ ad apostolicam fidem
 animæ abietes sunt nigrae, et bonæ; nigrae vero jam
 non de peccato, ut puto, magisque adhuc vel de in-
 habitatione corporea, vel de exercitationis internæ
 quæsi bellico pulvere, vel pulverulento sudore ni-
 grantes; bonæ tamen, propter spiritalem etiam in no-
 ctibus corporum conversationem. Sic et naves, quæ
 fluctibus mundi superantur: et fide veri, atque
 opere justi a dextris, ut scriptum est, et sinistris, ve-
 lut remis armantur: qui verbo Dei quasi governa-
 culo diriguntur, et ad æteram Spiritus sancti sensuum
 suorum sinus pandunt, et cordis sui velum vinculis
 caritatis, ut funibus ad antennam ⁶⁵ crucis strigant.
 Et arbor illis est *virga de radice Jesse* ¹, quæ totam

138 corporis nostri quadrivem regit; et cui si
 juxta illam poeticam fabulam, in prophetica veritate
 nectamur, voluntariis adstricti nexibus, et obstructis
 non cera, sed fide; neque corporis, sed cordis auri-
 bus, contra hujus mundi varias ad capiendum, pares
 ad nocendum, illecebras ⁶⁶ tuti et innocenti scopulos
 voluptatum, quasi saxa sirenum, (c) prætervehimur.
 Adstringamur autem huic arbori fune validissimo,
 vincit in spe, fide, caritate, credentes cordibus, et
 oribus contententes individuam Trinitatem, quæ est
 spartum triplex, quod non rampitur. Hoc sparto et
 opera nostra textantur, quo et rudente fidei nostræ
 arbor erigatur caritatis antenna, et vitæ nostræ vela
 sinuentur: ut simus et abietes illæ, quæ in fabricam
 templi magnis ratibus intexte ducebantur a Tharsis^m;
 vel (d) iidem naves, qui illam æmulemur, quæ Solo-
 moni ⁶⁷ quondam electum aurum, et opes Tyrias af-
 ferebat ⁶⁸. Tanto autem studiosius et questuosius nos-
 tra negotiatio debet agitari, quanto res noster æter-
 nus Jesus illo temporali Solomone præstantior est.
 Ecce, enim, inquit, *major Solomone hic* ^o: qui non
 conteret nos spiritu vehementi inter naves Tharsis ^p,
 si illi, bono actu vitæ nostræ, lucrum, quod est pre-
 tiosissimum Deo mercimonium, convehamus: ut
 suum ipse pretium accipiat a nobis; quia ipse est et
 margarita, quam tota spiritalis istius mercaturæ con-
 versatio sibi nititur comparare. Cui eumendæ si fa-
 cultas nostra suffecerit, non deprimentem sarcinam,
 sed levantem nos per hoc mare magnum et spatio-
 sum vehemus ^q: et dormientem in nobis pro nostra
 segnitia Dominum, si vel dormientem vectare mereamur,
 excitare audebimus, ut increpans ventos spiri-

^a Joban. x, 10. ^b Johan. x, 11. ^c Psal. vii, 3. ^d I Cor. iii, 2. ^e Cant. v, 11. ^f III Reg. v, 8; II Paral. ix, 21. ^g I Pet. ii, 9. ^h Psal. lxxvii, 49. ⁱ Psal. cxlvi, 9. ^j Johan. xii, 35; III Reg. v, 8. ^k Psal. xci, 45. ^l Isai. xi, 4. ^m III Reg. v, 8. ⁿ III Reg. ix, 20, et x, 22. ^o II Par. viii, 18, et ix, 10; Matth. xii, 42; Luc. xi, 31. ^p Psal. xlvii, 8. ^q Psal. ciii, 25.

(a) Sic mss. Vatic. et Vien. Ceteri codices; et confirmata per fidem caritatemque patientia. Utraque lectio bona.

(b) Mss. Reg. et Vien., color.

(c) Ita manuscripti codices. Editi, prætervehimur.

(d) Ms. Vien., ille.

tuum inimicorum, ver etiam nostrorum sensuum, salvos nos faciat a pusillo animo, et tempestate ^a; tendentibusque vobis ad tranquillitatem suam, maria consternat ut quasi naves suarum onerarias opum deducat in portum salutis ^b, victricibusque fluctuum puppibus virides lactus imponat coronas.

31. Sinus et dextera ejusdem ^c, qui totus dextera est, non habentes in actibus nostris sinistram: ut ad dexteram Judicis stare, vel potius dextera ipsius Judicis esse mereamur; et opera nostra in die retributionis sicut capillos sui capitis Dominus remunerator adnumeret ^d, ut ipse jam præfatus est in Evangelio, (*a*) pronuntianda iudicio; cum benedictione divina, (*b*) attributione ^e regitica (*c*) remunerabit spiritualium merita virtutum, hoc est pulcherrimas sui capitis comas qualibus et illa in Ecclesie typo mulier. **139** } Christi vestigia unguento et lacrymis rigens tersit: quæ non tam pretio munerum, quam obsequii placuit affectu. Non enim unguentum illa Dominus, sed caritatem dilexit, qua pudenter impudens, et pie improba sine opprobrii et repulsæ metu, extraneam sibi domum Pharisæi, non invitata, illa vi petulans penetravit, qua rapitur regnum caelorum ^e: et tantum verbi cœlestis esuriens, non ad (*d*) dapes illius, sed ad pedes Christi ecurrit, seque in illis abloit, et cibavit: atque ipsos sibi pedes sacerarium, ut ita dixerim, et altaria constituit. In quibus inavit fletu, litavit unguento, sacrificavit affectu. *Sacrificium enim Deo spiritus contribulatus* ^f quem illa numolans Deo, non solum remissionem delictorum, sed et gloriam prædicandi cum Evangelio nominis meruit ^g.

32. Et quia vacande ex genibus Ecclesie imaginem præferbat, omnia in semetipsa mysterii salutaris insignia gessit. Unctæ est chrismate sui muneris; pœnitentiæ lacrymas habuit in lavacrum, viscera caritatis in sacrificium: et ipsam vivam vivificantemque paucis manibus et ore præsumsit (*id est* ante sumisit, et sic *infra* prelibavit); sanguinem quoque cœlestis, antequam ferret calix sanguinis, osculis saugentibus præbavit. Beata quæ Christum in carne gustavit, et in ipso corpore Christi corpus accepit: merito prælata Pharisæo, pascenti licet Christum: quæ Judæo epulante jejuna, non cibi, ut dixi, sed salutis avida (*e*) serviebat. Beata, quæ meruit in Ecclesie typum: hac quoque specie figurari (*Ambros. lib. vi. in Luc. vi*), ut in domo et convivio Pharisæi non ipse Pharisæus, sed peccatrix ad veniam justificaretur. Plus hujus importunitas consequitur, quam

A Pharisæi dapsilitas. Etenim dispositi a seculis ^h (V. not. 89) sacramenti ordo poscebat, juxta illam Noë patris propheticam benedictionem, in tabernacula Sem transire habitationem Japheth, hoc est in domo legis et prophetarum, Ecclesiam potius justificari (*Ambros. lib. vi. in Luc. vi*), minorem temporum ævo ⁱ, sed gratiæ lege majorem; unde ipsius in Johanne (*f* legis persona proficitur: *Qui post me venit, ante me factus est, quia prior me erat* ^b).

33. Ut autem etiam in typo congrueret Ecclesie capui suo, bene formam peccatricis (V. not. 90) acceperat, quia Christus quoque formam peccatoris accepit. Sed Judæus neque caput neque fundamentum habiturus in Christo, nec caput Christi, nec pedes, unxerat; quod utrumque pretiosis unguentis **140** } mulier evangelica irrigaverat ^g. Propterea Synagoga, neque oleum gratiæ, neque aqua refectionis a Christo est; cujus typum illi Pharisæo gerenti, circa ipsum et olei et aquæ salutaris fontem, et aqua et oleum caritatis exaruit. De hoc fonte prædixerat per prophetam: *Oleum peccatoris non impinguet caput meum*; sicut ad Ecclesiam suam dicere potuit: *Impinguasti in oleo caput meum*; quæ non solum confectione, sed etiam vase pretiosum detulerat unguentum, quod multorum graminaum ^h sive florum mixta in unam gratia et virtute fragebat. Quæ potuit nisi Ecclesia tale conficere? quæ de variis cœlestium gratiarum floribus et succis odora, multiformas suavitates ex diversis gentibus Deo spirat, orationesque sanctorum, velut aromata pateris incensa flagrantibus, spiritu veritatis exhalat (*Ambros. lib. vi. in Luc. vi*): ut ei talium florum odoribus, seu liquorum roribus, alluente Sponsus ipse gratetur illa qua et in Cantico Canticorum voce blanditur: *Columba, inquit, mea, perfecta mea, quoniam caput meum repletum est rore*; caput Christi Deus, et crines ejus ⁱ electio Sanctorum, quibus Pater gaudet in Christo, et *crines mei guttis nectis*. Ros, ut semus, non est imbris humor, sed refrigerii, quæ reficiuntur arida ab aestu diurno gramina. Hujus roris lucidis guttis non nisi serena nocte spargitur (*pro* aspergitur) terra. Unde intelligi datur, eas noctis guttas, quibus caput et crines suos sapientia maduisse letatur, formam esse sanctorum, quam et in stellis Apostolus coniscere designat ^j, quæ æque serenæ noctibus micant, quibus rores cadunt. Quæ autem nox intellectu spiritali putanda, nisi passio Domini, quæ et dies illuminavit ^k? de qua patet scriptum: *Et nox illuminatio mea in deliciis meis* ^l.

^a Matth. vii. 24; Marc. iv. 38; Luc. vii. 23; Psal. x. 50; Luc. xii. 7. ^b Matth. xi. 12. ^c Psal. l. 10. ^d Johan. i. 30. ^e Psal. cxl. 5. ^f Psal. xxii. 3. ^g Cant. ii. 10, et v. 2, sec. LXX. ^h Philip. ii. 15. ⁱ Psal. cxlvi. 11.

(a) Ms. codex Viennensis, *pronuntiando*.

(b) Ms. Vatic., *retributione*.

(c) Ms. Vatic., *renumerabitur*. Sic alibi Paulinus hoc verbo utitur active. Vide epist. 26 ad Sebastianum, num. 3.

(d) Ante erat *opus*. Cum Saechæo emendamus dapes, certa quidem conjectura posita, ma ex subsequentibus, tum inferius n. 32. ubi Paulinus ad Pharisæum: *Malo inter capillos illius Christi pedibus illi-*

LIV. 9. ^b Psal. cxi. 50. ^c Matth. xxy. 35. ^d Matth.

^e Matth. xxvi. 13; Marc. xiv. 9; Johan. xii. 3.

^f Johan. i. 30. ^g Psal. cxl. 5. ^h Cant. ii. 10, et v. 2, sec. LXX. ⁱ Philip. ii. 15. ^j Psal. cxlvi. 11.

^k Ms. Vatic. et ed. Grin., *esuriēbat*. Utraque letitia bona. Verissima illa quam retinemus, neque qua conficiuntur n. 40: *Tu enim epularis ut superbiēs, illa jejunabat ut serviret*.

^l Juxta nos, codicem Vien. expunxiimus illa verba, unde *lex ipsa*, quæ in aliis codicibus librariis inasercata fuisse videtur.

Sed si et hoc seculum noctem putes, quod conversione gentium, quarum ante fidem tenebris horrebat, ut nubibus serenatum est; et nunc Ecclesie lumine quasi pleno luce perfecte speculo, et sanctorum hominibus, ut (a) puris in serenitate sideribus, opera fidelium, quibus animam suam quisque vivificans a preterite siccitatis siti refecit, quasi rores in hac, ut diximus, seculi nocte destillant.

54. Et ille caput suum Christus tall repletum rore letatur, et illuminator noctium nostrarum (b) tamen guttis noctis nostrae crines suos gaudet esse perfusos^a; quia ipsius refrigerium et refectio est illa fidelium operatio (id est misericordia seu eleemosyna) (V. not. 91), quibus vel fratres juvantur, vel **141** inopes confoventur. Ideo denique et vocem Judae aspernatus est, qui recepti corde suo zabuli spiritu mulieris unguentum Christi pedibus invadebat^b. Operibus enim pietatis et misericordiae et ungitur, et (c) feneratur, et pascitur Christus (V. not. 92). Verum traditor, antequam proderet Dominum, perfidiam suam prodidit^c: quem non panperem, sed furtorum suorum cura commoverat, et livor mentis infidae, ut unguentum illud, quamlibet pretiosam, domnic^d tamen sanguinis comparatione vilissimum, pretiosius corpore salutari iudicans, indignaretur in feminam pie prodigam, quam ipse Dominus bonum in se opus testatur operatam; docens egeantium curam esse posthabendam, sed sibi tantum: ut in eo ostenderet, (d) quod corde perverso fidei misericordiam pretulisset (V. not. 93), cum fomes operum fides sit, et praecipis suis praestet ipse praceptor. Nisi quod in hoc quoque filius perditionis ostendit, quam vilem Christum haberet; (e) qui unguentum, quod supra Christum effundebatur, perire dixit. Et ideo non est in pretio sanguinis Christi, quia habere non potest redemptorem, quem maluit habere venalem; et iure a commercio vite mortis contractor excluditur, suo ipsius damnandus iudicio, quo triginta^e aureis vendidit eum, quem mulier, ut ipse taxaverat, unxit trecentis. Sed in hoc perversus, quod ipsum^f vili aestimans Dominum, unguentum illud, quod in salutarem nobis ejus sepulturam praemittebatur, caro aestimavit^g. Vere, ut zabulus, ignarus gratiae Dei, in qua illi non esset portio; non caritate, sed invidia, magno aestimavit pretium mortis ejus, qua nos gratis servat, qui magno emit, non vendit^h (V. not. 94). Nos enim ille vult pretiosos facere sui muneris vilitate. Ipse nubis

^a Cant. v, 2. ^b Johan. xii, 2. Matth., xxvi, 10; Marc. xiv, 5; Luc. xiii, 5. ^c I Cor. vi, 20. ^d Matth. x, 8. ^e Act. iii, 6. ^f Johan. xii, 6. ^g Matth. xxvi, 15; Marc. xiv, 7; Luc. xiv, 5. ^h Gal. vi, 14. ⁱ Phil. ii, 21. ^k Psal. cxv, 16 et 17. ^l Luc. xi, 5 et 8. ^m Psal. cxxxiii, 2. ⁿ I Cor. xiv, 19. ^o Psal. lxxxv, 11.

(a) Sic manuscripti codices Reg., Vat. et Vien. At editi, purissimis serenitate.

(b) Abest tamen ab editione Schot. et a ms. codice Vaticano, in quo totus locus sic legitur: *Et illuminator noctium nostrarum guttis noctis nostrae crines suos esse perfusus gaudet.*

(c) Ita mss. Reg. et Vien. Alii codices, serenatur. Vide not. 92.

(d) Sic ms. Vien. cum edit. Schot. Ceteri, ut.

(e) Expunxit particulam *ut* quae a manuscriptis codicibus aberat.

haec pietate pretiosior, quod se vili vult astinari, ut ab omnibus ematur. Quoniam enim, inquit, ipse fecit pauperem et ditem, et aequaliter illi cura est pro omnibusⁱ. Unde ait: *Gratis accepistis (f) gratiam, gratis date*^g. Hujus gratiae gratuiti opibus dives Petrus debilem pauperem, et tantummodo egeae stipsis cupidum, pecuniam non habens, sanitate ditavit.

55. Itaque egeamus avaritia auri, ut abundemus gratia; et per inopiam voluntariam vilescimus huic seculo, pretiosum Domino^h efficiamur unguentum. Spirabimus enim bonum Christi odorem Deo, si mortem Christi in corpore nostro circumferentes, et vitam in spiritu manifestantes, et passionis Dominicæ et resurrectionis odore fragremusⁱ. Mittemus **142** autem unguentum in corpus Christi, si substantiam vitamque nostram (g) in fidem veritatis ejus et praecipii obedientiam conferamus. Tunc in ejus corpore repleti domum totam unguenta fragrabimus, si caritate perfecta possimus unquam dicere: *Mihi autem mundus crucifixus est*^j; non amanti divitias (V. not. 95), non honores^k seculi: non amanti quæ propria sunt, sed quæ sunt Christi^l: non amanti quæ videntur, sed quæ non videntur. He nobis erunt in virtutem et ministerium sanctum comæ, quibus et pedes Christi (h) detergeamus, et suas peccatorum rumpere possimus, et in spiritu libertatis gratulantes dicere: *Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis*^k.

36. Sed dum currendi spatium, dum serviendi tempus est, pascamus hujusmodi comam: et huitemur non solum dilectionem illius evangelicæ peccatrici, ut amore magno magna debita diluamus, sed et importunitatem ejusdem, ut (i) praeripiamus iræ imminenti salutem. Opportune, importune panem vite quærentes, patrisfamilias januam et nocte pulsehius^l. In noctibus enim, inquit, extollite manus vestras in sanctam^m. Omnis in Christo sapientis limina (V. not. 96), ut jussum est, exerentes, ubique captemus cibum vite, (j) ubicumque aucupemur verbum Dei; de omnium fidelium ore pendeamus, quia in omnem fidelem Spiritus Dei spirat: et necesse est a minimo Dei servo vel guttam celestis sapientiae destillare, quæ ariditatem mei cordis irroretⁿ; et mihi supra hujus seculi sapientium flumina ad potum utilitatis exuberet: quia malo quinque verba loqui in lege (V. not. 97), quam multa millia in lingua^o; sicut unum diem in atrii Domini vivere, quam milia in tabernaculis peccantium^o,

(f) Addidimus gratiam ex mss. Reg. et Vatic. Vidu seqq.

(g) Sic mss. codices. Editi, in fide... et obedientia.

(h) Ita ms. Reg. cum editis quatuor. Alii codd., detergeamus. Vide not. 21, tergeant.

(i) Sic mss. Reg. et Vien. Verissima lectio quæ ex infra sequentibus confirmatur n. 36 et n. 4 supra.

(j) Ille et inferius ex mss. Reg. et Vien. reposuimus ubicumque: quæ lectio confirmatur ex sequentibus. Editi, ubique.

quoniam *spiritus ubi vult spirat, et audio vocem ejus et A* nescio unde venit^a. Igitur ubicumque auram ejus captabo: undecumque vel tenuem halitum legam. Quocumque vel in domum indigni (V. not. 98), vel in domum Pharisæi audiam justum venisse, contendam præripere hospitis gratiam, præripere si possim regnum cælorum. Ubicumque mihi resohaverit Christi nomen, accurram; ad eujuscumque interiorem domum Jesum intrare cognovero, et ipse properabo. Cum reperero sapientiam, cum reperero justitiam in alicujus penetralibus recumbentem, curram ad pedes Christi^b, ut vel extremo sapientiæ vestigio signer; nec fastidiam pedes, immo optabo, ut vel pedibus suis tangat caput meum Christus. Illa limbrum tetigit, et curata est; alios et transitu^c apostolici corporis inunbraudo sanavit^c.

143 57. Expandamus illi capillos (V. not. 99), id est, omnes nostrorum insignium dignitates ante ipsum: ternamus; et dejiciamur a nobismetipsis, ut exaltemur ab illo, qui in aliis habitat, et humilia respicit^d. (a) Lacrymis delicta nostra fateamur, ut de nobis quoque dicat Justitia illa cælestis: *Lacrymis rigavit pedes meos, et capillis suis tersit*^e. Fortasse enim ideo (V. not. 100) non (b) laverit pedes suos cum discipulorum lavaret, ut eos nostris lacrymis nos (c) lavemus. Non mediocri anima illa meriti est, de qua potest dicere Sapientia: *Ex quo intravit, non cessavit osculari pedes meos*^f. (d) Qui est hoc osculum, nisi pignus æternum illius caritatis, quæ operi multitudinem peccatorum^g. Hæc oscula Spouso suo jam tunc parabat Ecclesia, quando cantabat: *Osculetur me* (e) **C** *ab oculis oris sui*^h. Quod privilegium sola sibi catholica dilectio jure vendicatⁱ, quæ unica atque perfecta uni viro ab ipsius ore Verbi petit oscula veritatis, ne fraudis hereticæ veneno, ut incestis^k oris alieni oculis polluatur.

58. Pedibus ergo Christi oscula figamus, ut mereamur a pedibus in caput surgere; et in superiora corporis membra crescentes, jam de proximo vultus audeamus et oris ipsius oscula^k postulare. Et, cum Dei verbum puro corde libantes, gustaverimus quam suavis est Dominus, tunc anima nostra totis in amore sapientiæ visceribus accensa, dulci refrigerare-

tur ardore, et contusa ignitis domiticæ caritatis sagittis, quibus omnis alia inimicarum detestacionum dilectio^l interficitur, dicat in corde conjuncto: *Quoniam vulnerata (f) caritatis* (V. not. 101). *egsum*^l. Beatus vero qui potest et osculo (g) tangere pedes Christi^l. Quis mihi misero os adureret, et linguam meam cælesti illo carbone purgaret, ut vel calcaneum Christi mererer summo tenus ore contingere, et subdito capite (h) sola (id est vestigia. V. not. 102) sancta tergere, ut caput meum potius Christi pedibus tergeretur; et, dum pedes lambere divinos, piarem castis labia immunda vestigium (id est pedibus).

39. Exhortemur ergo nos invicem, certatimque dicamus: *Venite adoremus, et ploremus ante Dominum, qui fecit nos*^m. Illi flentes, nostra gaudia (i) seminabimus: illius vestigia perungentesⁿ, vulnera nostra sanabimus. Quidquid enim Christo impendimus, nobis **144** potius conferimus. Denique illa perfundendo Christum se abluit; pedes illius detergendo, sua peccata mundavit: illum diligens, se dilexit. Et ideo meruit audire: *Filia, fides tua te salvam fecit*^o: quod ille, qui erat de filius regni, non meruit audire, magisque justificata est hæc servitio, quam ille convivio. Pharisæus enim non crederat, ista credebatur. Denique ille dicebat: *Hic si esset propheta, sciret*^p utique quæ esset mulier quæ eum tangit^q; et ideo non justificatus est convivio, ad quod quasi tantum hominem invitaverat Christam, imputans forte illi (j), qui propter nos et pauper erat, quod tanti fecisset in dapes suas, pauperem dives assumere^q. Illa vero non tanto ambitu servitantis, et impendii, et lacrymarum, sperasset remissionem peccatorum, nisi Deum credidisset in Christo: et ideo in extremo licet Salvatoris vestigio caput suæ salutis invenit.

40. Quo te, miser Judeæ, factabis? In domo tua te peccatrix nostra prevenit, ingressa in labores tuos. Tu enim epulaberis ut superbires, illa jejunabat ut serviret^r. Et quare de vasis tuis effundendam negaveras aquam, illa de suis oculis ministrabat. Tu pedes Christi nec luteo, illa crine deterisit^r. Quos tu indigne nec manibus contingere voleisti, illa osculis mulcere non destitit. At certe tu potius hoc mi-

^a Johan. iii, 8. ^b Matth. ix, 40. ^c Act. v, 45. ^d Psal. cxii, 5. ^e Johan. xiii, 5. ^f Luc. vii, 3. ^g I Pet. iv, 8. ^h Cant. i, 4, sec. LXX. ⁱ Cant. ii, 5, et iv, 9. ^j Isai. vi, 7. ^k Psal. xlv, 6. ^l Luc. vii, 39. ^m Luc. vii, 39. ⁿ II Cor. viii, 9. ^o Johan. iv, 38. ^p Luc. vii, 44.

(a) Manuscriptus colex Vaticanus addit in celo et in terra.

(b) Ms. Vien., *lateralis*.

(c) Ms. codex Vaticanus et ed. Schot., *lavavimus*, recte si cohereret superiori lectioni codicis Viennensis. Vulgata lectio est ex Ambrasio.

(d) Mss. Reg. et Vien. cum ed. Bas., *Quod*.

(e) *Ab osculis*, secundum versionem LXX interpretum. In explanatione homilie I Origenes ostendit legendum esse in numero plurali *ab osculis*; et sic etiam Ambrosius in psal. cxviii serm. 1, et lib. de Isaac, cap. 5.

(f) Ante erat *caritate*. Legimus cum ms. codice

Regio *vulnerata caritatis*, juxta versionem LXX interpretum. Græcismus ille Paulino nostro familiaris est, sic epist. 41 ad Severum, n. 8, dixit *raris sparsa*; et in Natali S. Felice, carm. 18, v. 125, *pietatis circumfusum*. Vide not. 161.

(g) Ms. cum editis quatuor, *tingere Oleo ungere* apud Ambros. lib. vi in Lucam, cap. 7. Sed lectio quam retinemus concinnior est, eaque confirmatur ex præcedentibus et subsequentiis verbis.

(h) Ms. Vien. codex, *soleam sanctam*. Vide not. 102.

(i) Edit. Rosv. *seminabimus*, mendose, retragantibus ceteris codicibus. Vide seqq.

(j) Ms. Viennensis codex, favente nisi Regio, *pra-*

nisterium in domo tua recepto hospiti debuisses, si vel exemplo patrum fas hospitale servasses. Sed sufficit vobis ad superbiam jactare patrem Abraham^a; et ideo te illa prevenit, quæ affectu fideli se potius patris tui filiam comprobavit; a quo te degenerem etiam ista inhumanitas arguit, quæ dedignatus es lavare pedes Domini cum et Abraham angelorum, et ipse Dominus laverit servulorum. Quamquam tunc quoque fidei pater etiam Christi pedes laverit, quem unum de tribus prophetis videns oculis adoravit; et ideo vos ipse sic increpat ore presenti: *Si filii Abraham essetis, opera Abraham faceretis*^b, et addit^c: *Ille vidit dem meum, et gavisus est* (a). *Beati autem et qui non viderunt, sed eum videntibus crediderunt*^d. Ex quo manifestum est, nobis acquisitam^e fidem, tibi perfidia (b) perisse naturam.

145 41. Sibi ergo habeant arrogantiam, sibi divitias, sibi nobilitatem et justitiam suam, qui Abraham patrem corpore magis quam spiritu gloriantur, incircumcisi corde, et soli carne Judæi^d. Nobis et ad salutem et ad gloriam satis est Christus, et ipse crucifixus; qui nos de lapidibus in Abraham filios excitavit, illis contra de Abraham filiis in nostre originis lapides obrigescentibus^e. Nobis Ephrem sinister ad dexteram, benedictus proficit, illos in Manasse, qui præsumptione senioris avo dexter assiterat, translata in^g caput sinistra^h, crucis (c) mysterio denotavit: quia crox Judæis scandalumⁱ, Christianis futura gloria, illum esset sinistram factura de dextero, et me dexteram de sinistro: quia Judæis in nostra deserta labentibus, et nobis in illorum sata invadentibus, sunt cæcitate quod fuimus, et sumus gratia quod fuerunt^h. Sed non ita nostra salute (d) gaudebimus, ut vestro latemur interitui. Dorti enim sumus a vestri corporis fratre, sed spiritu nostri Magistro (V. ep. 30, num. 3), non insultare ramis fractisⁱ: quia ipsi non ex operibus, sed ex numeribus miserationum Dei, in arborem vestre stirpis inolevimus. Potens autem est communis Dominus, sed Christianorum pater, hoc est, fidelium Deus, item^g vos genuinis corticis vestre sinibus inserere, et vestro cespiti replantare; qui nos vestre pinguedinis succo per adoptionis beneficium medullavit, ut utrosque in unum Domino^g fructificantes radix una sustineat.

42. Interna modo peccaticis et pauperis nostre divitias in lacrymis et affectu, quam tuas in impietate et littera: illius jejunium, quam tuum convivium:

^a Gen. xviii, 7, et xix, 2, et xxv, 31. ^b Johan. viii, 39. ^c Johan. xv, 24. ^d Johan. viii, 39; Act. vii, 51; 1 Cor. ii, 2. ^e Matth. iii, 9. ^f Gen. xviii, 14. ^g 1 Cor. i, 25. ^h Johan. iv, 38. ⁱ Rom. xi, 18. ^j Luc. vii, 28. ^k Matth. xxv, 3. ^l Rom. vi, 4. ^m Colos. iii, 5. ⁿ Luc. vii, 37. ^o Matth. xxv, 49. ^p Psal. xvi, 2. ^q Deut. xxxii, 3. ^r Psal. cxviii, 37, et cxli, 6. ^s Johan. viii, 12. ^t Matth. v, 14. ^u 1 Cor. x, 1. ^v Matth. xvi, 18. ^w Johan. i, 12. ^x Psal. xxxi, 6.

(a) Ms. Reg. *Beavit*. Ita Paulinus ep. 49 ad Macarium n. 5, *beavit pauperes spiritu*.

(b) Sic mss. Vatic. et Reg. Editi addunt *non*. Etenim vivimus *perfidia*, refragantibus omnibus codicibus, in quibus *perfiditer*, nullo sensu potius contrarium sensu. Vide ep. 30, n. 1.

(c) Ita mss. Vatic. et Vien. Editi mendose, *mysterio*.

A Malo inter capnos illius Christi pedibus illigari^g, quam inter dapes tuas tecum juxta Christum sine Christo^g discernere. Si modo unguentum ad pedes Christi non habeam, in adventu ejus ad meas faces oleum non habebō^h. Et vix mihi si unguentum meum (V. not. 105) vile sit: pretiose enim opus est, ut consepeliari merear sepulture ejus: cujus nisi morte commoriar, resurrectione non vivamⁱ. Ergo illum amemus, quem amare debitum est. illum osculemur, quem osculari castitas est. Illi copulemur, cui nupsisse virginitas est. Illi subjiciamur, sub quo jacere, supra mundum stare est. Propter illum dejiciamur, cui cadere resurrectio est. Illi commoriamur, in quo vita est.

43. Et quam digne vicem huic Domino referre poterimus, in quo et mortui vivimus^g? **146** qui vicissim nobis hoc esse dignatur, quidquid illi fuerimus servuli sui^g. Ita^g enim se immiscet nobis, ac nos sibi conserit, ut quod ipse accepit, nobis proliferare faciat; qui quod nobis, id est, minimis ejus tribuitur^g, sibi acceptum ferat. Sic et honori suo implicat suos, prope omnia nobis etiam nomina (V. not. 104) sua communicavit. Ut virtus Dei dicitur, ita et nobis virtus esse dignatur. *Deus enim nostrum refugium et virtus*^g. Hereditas ut illi nos, et ille nobis. Nam sicut habes in Moyse: *Facta est Dei portio populus ejus Jacob*^g; ita et in psalmis habes. *Portio mea Dominus*^g. Ut sicut ipse de se ait^g: *Ego sum lux hujus mundi*^g; ita et ad suos dixit: *Vos estis lux hujus mundi*^g. *Ego sum, inquit, panis vivus: et non omnes unum panis sumus. Ego sum, ait, vitis vera; et tibi dicit: Plantavi te vitem fructuosam, (e) omnem veram. Mans Dei Christus, in quo beneplacitum est Deo habitare in eo, et sancti ejus montes Dei, montes uberes, de quibus nos illuminat (f) mirabilis a montibus æternis. Petra est Christus: Debent enim de spirituali sequente eos^g petra, petra autem erat Christus^g. Etiam discipulo suo hujus vocabuli gratiam non negavit, cui dicit: *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et porte inferi non prevalebunt adversus eam*^g.*

44. Sed quid miramur eum famulis suis indulsisse sua nomina, quibus et patrem suum participat et regnum. *Dedit enim potestatem recipientibus se filios Dei*^g fili^g; et, quantum in ipso est, annulus dicitur hominibus: *Dii estis, et filii Excelsi omnes*^g. Nos vero nostrarum criminum voluntatum, sicut homines mori-

(d) Ms. Vien. *gaudeamus*.

(e) Sic mss. Reg. et Vatic. et S. Ambrosius l. vi in Luc. c. 9. Quod magis respondet editioni LXX interpretum, *Plantavi te vineam fructiferam omnem veram, εὐκαὶν ἀβύσσου*. Ubi Vulgata: *Plantavi te vineam electam, omne semen verum*. Editi codices nosuri, utem veram. Vide not. 105.

(f) legit Paulinus, *θεομαρτυροῦ προβαπτιστῶς*.

mur, et sicut unus de principibus eadēmus ^a. Unus enim principum angelorum fuit, antequam deiciendo calens fieret *zabulus*, cui dicitur: *Quomodo cecidit Lucifer, qui mane tribular ^b?* Sed non sicut ille, in aeternum interitum damnatus sumus: quia ille autor peccati fuit, singulique pro se et pro homine punietur, qui eodem perit scelere, quo perdidit. Homo autem non in faciem meruit exterminari paradiso, et terra esse, quia divina Iustitia levius ^c iudicavit, aliena mente peccasse, quam propria. Criminosius est decipere quam decipi, et peccatum excogitare, quam facere. Et ideo temporaliter et ad emendationem punitus est fraudis assensor ¹⁰², in aeternum autem supplicium destinatus mortis inventor, cui nunquam deficiet ¹⁰³ poena peccati, quia nunquam desinit. Itaque non angelus, non legatus, ut scriptum est, sed ipse Dominus **147** venit erigere allisos, solvere compeditos ^e, et *salvum facere quod perierat ^d*. Sed ut illum deceptorem nostrum mutua quasi deceptione confunderet, per mysterium pietatis suae dignatus est unigenitus Dei Filius ipsam nostrae fragilitatis suscipere naturam, ut de ipsa, quam deceperat, *zabulus* vinceretur; et qui semper sub Dei virtute et legibus fuit, ut est ¹⁰⁴, homini subjugaretur.

45. *Quid ergo illi retribuimus pro omnibus quae retribuit nobis ^e?* Retribuit enim, sed ut bonus Dominus bona pro malis, cui nos mala pro bonis ingeramus. Benedicebat, et maledicebamus. Ille sanabat, et nos blasphemabamus: justificabat inpios, et cum iniquis deputabatur ^f. Quid ergo illi pro malis meis quae pertulit, quid pro bonis suis quae contulit, referam? quid pro suscepta carne (V. not. 106)? quid pro alapis? quid pro opprobriis ¹⁰⁵? quid pro flagellis? pro cruce, obitu, sepultura, rependam? Esto, reddamus crucem pro cruce, funus pro funere; nunquid poterimus reddere quod ex ipso, et per ipsum, et in ipso habemus omnia ^g; et ipsi, qui habemus, (a) ab eo sumus? *Ipsae enim fecit nos, et non ipsi nos ^h*, et anima nostra semper in manibus ejus. Reddamus ergo amorem pro debito, caritatem pro munere, gratiam pro pecunia. Vae enim nobis, nisi dilexerimus.

46. Quando autem sperem me miserum et egenum huic Domino posse reddere, cui nec apostoli se reddidisse profitentur. Audi denique unum de ipis confitentem se non reddidisse, qui dicit: *Quis prior dedit ei, et (b) retribuetur illi ⁱ* (Ambros. lib. vi in Luc. c. 7)? Sed ipsi gratias, qui nobis tanti favoris

rennuntiat usuras, et obligationis immense compendium praestat, solam a nobis dilectionem sui repetens; quam inter precepta sua principali loco ponens, ostendit quomodo illi insolubile debitum etiam inopes solveremus. Nemo se igitur excuset difficultate solvendi, quia nemo se potest dicere animum non habere. Non sacrificia, non (c) munera sumtuosa, non duri labores exiguntur a nobis: in nobis est, unde solvamus. Res enim potestatis nostrae est, noster affectus: hunc Domino impendamus, et solvimus. Denique David liberatus de manu omnium inimicorum suorum pro salutis suae plena securitate, non regni opibus ¹⁰⁶, sed animi coevis, ait: *Diligam te, Domine, virtus mea ^j*.

47. Adde etiam amplius cum, qui creditor est, debitorem fore, si illi pretium bonitatis suae, quam nobis indebitam praestat, gratuita diligentes animo ¹⁰⁷ pensione solvamus. Diligitur **148** autem et in nobismetipsis, quia ipse dixit, haec signum fore discipulorum suorum si diligenti invicem dilectione quae ipse dilexit nos ^k, id est, ut cor unum et unam animam habeamus in Christo ^l: et id quisque proximo suo faciat, quod sibi fieri cupit ^m. Quo magis tua caritate gloriamur in Domino, quae sola nos facit aliquatenus vel unum de magnis et innumeris debitis Deo solvere. In omnibus enim aliis bonis vix nos tantum vel in paucis initiatos, in tua tantum dilectione profitemur esse perfectos.

EPISTOLA XXIV.

Severus Paulinum laudaverat, quod facultates suas in pauperes contulisset, quae Christo impensius militaret. Respondit Paulinus rem esse non magni momenti, si quis divitias abiciat, nisi sibi metipsi rennuntiet; eumque docet in quo sita sit evangelicae paupertatis perfectio. Deinde quanta pericula, insidiae quantae, quot Christo militantibus hostes immincant, enumerat, ut ostendat, externa reliquiasse, pugnae initium esse, non victoriam.

1. Haec tibi adhuc aliquid dicere; (d) quamquam tu in operis literarum promptuariis accipias, et super tecta, quantum in te est, ut ipse profiteris, studeas predicare. Sed si hanc, quam de te apud te nunc deposituri sumus quernaniam, inter cetera loquacitatis nostrae inepta deponeris, tuam simul temeritatem divulgabis: de qua conquerebant hanc epistolam facimus ¹, superioris sine commoiti, de caritatis videlicet et perfectionis verbo, ut istius faceremus exordium. Haec enim nobis de nimio ² tuae unanimi affectu exposulandi causa est, quod te multa dilectio usque ad mendacii peccatum trahit.

^a Psal. LXXXI, 7. ^b Isai. XIV, 1. ^c Psal. LXXV, 8. ^d Luc. XIX, 10. ^e Psal. CXV, 42. ^f Isai. LIII, 42. ^g Rom. XI, 36. ^h Psal. XCIX, 5. ⁱ Johan. III, 35. ^j Act. IV, 32. ^k Matth. VII, 12.

1. Psal. Rom. ² Luc. XIX, 10. ³ Psal. CXV, 42. ⁴ Rom. XI, 35. ⁵ Psal. XVII, 2, juxta Psal. Rom.

⁶ Alias 2; quae autem erat 24, nunc 21. Scripta et missa cum superiore, anno 401.

(a) Ex ms. Vatic. et ed. Grin. addidimus *ab eo*.

(b) Ita ms. Vien. eodex, Graecus textus, Vulgata et Tertullianus adversus Hermogenem, n. 17 et Ambrosius lib. vi, cap. 7 in Luc. Alii eod., *retribuetur*.

(c) Ms. Vatic. et ed. Grin. in marg., *itineris*. haud omnino sine causa, inquit Saecchini, antiquitas enim

erant itinera necessaria ut adiretur Hierusalem ad offerendam sacrificia. Quod non placet. Quid enim sibi vult, *itineris somniosa*? Vera igitur lectio *manera sumtuosa*, quae ex predictis confirmatur.

(d) Ms. Vien., *quamquam tu qui in operis, litterarum promptuaria accipis*.

Sive enim ea reputem quae de te, sive illa quae de nobis loqueris, onera nostra injustis laudibus cumulans, tua falsis vituperationibus minuens, arguam te in caritatem de caritate peccare. *Caritas enim, inquit benigna est: caritas proximo malum non operatur*. Benignam eam nobis exhibes, quod experimur; nam et in eo gloriamur: sed vide ne contra ejus regulam videaris operari malum proximo, quibus sarcinam peccatorum pondere indebitae laudis (a) accumulans; et quasi non ilem volens nobis, quod tibi, siquidem de nobis, ita loqui justam existimes, ut de te laudie tibi judicis, (b) jure audies: *Si recte diligis et non recte divides, peccasti* (V. not. 107). Nisi forte et quoque altiore pietatis consilio facias, ut dum aliena nobis bona verbis indulges, stimulam pudoris suggeras, ut legentes quod esse debemus, boni esse discamus, nitamurque nos juxta sermonem tuum promere; et forsitan possumus effici (c) quod non sumus, dum erubescimus non esse quod dicimur. Interim tamen dum conscientia non agnoscit fidem sermonis tui, blandimentum aspersione verecunda. Quae te apud teipsum, ut dixi, conveniat: cur audeas nobis, ut decertato agone, victoribus palmam perfectionis adscribere, quod omnem terranae possessionis sarcinam exposuisse (id est deposuisse, V. carn. 23, v. 36) videamur: te contra adhuc infelicem, et in luto facis inferne adherentem iugemiscas, quod vel unum, ut scripsisti, praedilium non vendidisse videaris; cum ipsum quoque aequae ut vendito a tuo jure praesenti alii naveris: ut majoribus fidei fucibus bis devotas existeres Deo: diverso mercimoni operi, sed uno vite lucro intra ejusdem praecipii terminos venditor largitorque fundorum, et ideo sine animi captivitate possessor: quia et quae reservasti, Ecclesia te serviente possideat (V. not. 108).

2. Itaque de ipsius Domini verbis nostras pariter ac tuas pende rationes, ne vel tibi ut impedito diffidas, vel nobis ut jam liberis congratuleris. Cogita divisiones esse gratiarum, et non usuras donationum; quas ut in corporis sui membris unis atque idem dispensator operatur Deus, diversa in suo corpore distinguens placitis membra muneribus; sed corpus unum ex diversitate membrorum struens, ut hinc quoque gratia sacri corporis augeatur, si multiplex virtus in una compage numeretur: ut *stet regina a dextris ejus in fimbriis aureis, circumamicta varietate*.

A Vide nunc quantum in ea tibi donaverit Deus: coi et in illorum sorte tributionem, qui in lege perfecti vixerunt, ita possidentes, ut non possiderentur a possessionibus suis, neque ullam aut rerum aut necessitudinum caritatem, et in Joh¹, et Abraham, et Lot ostenditur, dominica caritati et disciplinae anteponebant: sed et eorum sis particeps, quos evangelica plenitudo consummat: qui majoris opulentiae et illecebrae praedia vendidisti.

3. Unde confido (d) parem tibi in medio divinarum sortium requiem, ut dominos, sicut scriptum est, inter medios ceteros, id est sortes domini, quae in duobus Testamentis accipiuntur, de quibus hereditas Domini, 150 et sanctorum plenitudo perficitur. Unde piratas sum dominico adversum te verbo in diversum mi, ut dicam tibi: In fratris tui oculo festucam gratis vides, et in tuo ejusdem boni massam non sentis: cum utraque, ut dixi, sanctorum occupaveris partes: nec in reservatis praediis possessor, et perfectus in venditis. Itaque et in quo possessor videris, soluta a possessionum vinculis mente perfectus es: qui collecti temporis memor illud Apostoli complexus, ut habens non habeas; quia non tibi, sed non habentibus habes. Demus tuae hospes es, ut sis hospitum domus: patriae tuae peregrinus es, et exsul istius mundi; ut sis incolae paradisi, et patriae civis antiquae. Non triclinium tua tecta occupas, neque suppellectilis aut pecuniae molibus stipas; sed peregrinis et egenis, unius ipse metator anguli, complexus, tuorumque confamilis vernularum temporale habitaculum tui tecti, non ut paterfamilias usurpas, sed ut mercenarius vel inquilinus inanis stipendium, quasi precarie mansionis Domino altissimo pensians de socia et corporis tui et animi servitute.

4. Quod si juxta operis modum porrigenda est vel contrahenda merces, et compensatio quaedam facti infectique facienda est, (h) aequae ratione perfectionis animi tui cum eorum opere ducetur, qui omnia vendiderunt: quia nec tu tibi aliquid vel in jure, vel quod est amplius, in animo reliquisti: qui sic uteris mundo, quasi non utaris. Atque haud scio, an fortioris fidei judicanda sit ista constantia et firmitas tui cordis, qua inter ignes non ureris: inter laqueos non caperis; picem tangis, nec inquoraris: quam eorum, quos tu fortes putas; ego autem infirmiores arbitror judicandos: quia non credentes infirmitati suae, festinaverunt alienare omnia, quibus inhærere tinue-

* 1 Cor. xiii, 4: Rom. xiii, 10. ^b Geo. iv, 7, juxta LXX. ^c Romi xii, 1. ^d 1 Cor. xii, 4. ^e Psal. xlii, 10 et 45, juxta Psalterium Rom. ^f Job. i, 21. ^g Geo. xii, 1. ^h Psal. lxxvii, 1. ⁱ Matth. vii, 5; Luc. vi, 41. ^j 1 Cor. vii, 34. ^k 1 Cor. vi, 34. ^l Prov. vi, 27. ^m Eccl. xii, 1.

(a) Ms. Regius, *accumulans*.

(b) Itz. russ. Reg. Vien. et editi 4. Edit. Ross., *audias*. Ibid. loco *diligis* apud LXX et apud Ambrosium multoties legitur *offeras*. Vulg., *si bene egeris*.

(c) Haec restitutum ex ms. Vien. Ante legebatur *possimus effici*: quod nostra tamen dum conscientia, etc. Ms. Reg., *effici, quod, non temer.* etc. Exemplor videtur voluisse scribere ut in ms. Vien. cum eadem interpunctione.

(d) Ms. Vien., *piratam*.

(e) Ms. Vien., *suppellectilibus*.

(f) Itz. ms. Vatic. et ed. Græc. Quod pulchrum sensum efficit: *manus*, id est pauperissimus. Alii, *manus*.

(g) Hanc vocem addidimus ex ms. Vien. Quod confirmatur int' a o. 9.

(h) Sic ms. Vien. Edit. cold. *aequa ratione perfectionis... ducitur*. Ms. Reg., *perfectionis*, etc., ut in editis.

runt : Tu igitur *inter mortuos liber* ^a, qui in possessione terreua terra jam non es, et (a) terris emiaes, nec mortuorum contagione pollueris, nec habitas in dormientium projectorum sepulchris ^b (V. not. 109), quia in cœlo sepelisti vitam tuam, quam in Christo abscondisti ^c. Nos autem non patiamur invidiam perfectionis; sed potius accipiamus veniam infirmitatis : quia negare non potes, fortius esse manentibus, quam alienatis rebus carere : et spernere quod habeas, quam non habere quod spernas.

5. Sane considera ipsa, de quibus nobis arrogas perfectionem, verba Domini, et videbis te principia pro fine posuisse. Si vis, **151** ait, *perfectus esse, vade et vende omnia tua, et da pauperibus* ^d. Si in hoc sententiam terminasset ^e, te false arguerem; et ultro exposcerem, ut mihi tamquam vicina de similitudine ejusdem studii anima congratulareris, quia agnovisti irapleti palmam quasi decimam illam drachmam, quam in primo carnis parente perditam ^f, intra domum tamen, tandem accenso verbi salutaris lumine inventam, in manibus jam teneremus : sed cura videas quantæ molis verbum supersit, cum ipse Dominus majestatis adjiciat : *Et veni sequere me* ^g; istam potius difficultatem considera, et dilatato corde metire, tunc intelliges majores tibi causas pro nobis superesse sollicitudinis, quam esse gratulationis. Facile enim nobis bona vel onera apposita pallium remittentibus exciderunt : et quæ nobiscum non intuleramus ^h in hunc mundum, nec poteramus (b) efferre nobiscum, quasi mutuata reddidimus; nec ut cutem a carne distraximus, sed ut vestem a corpore deposuimus ⁱ.

6. Nunc opus est, ut quæ vere nostra sunt dependamus Deo, hoc est, cor, et animam, et corpora nostra exhibentes in hostiam vivam ^j, ut scriptum est, *Domino*, nosque ipsos edificantes ei in templum sanctum ^k, in ipso lapide angulari, qui nobis sanctificationis nostræ formulam in semetipso dedit, et ait : *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum* ^l. Quæ igitur nobis gratia, si in alieno tantum fideles fuerimus, nisi de proprio serviamus? id est, de libero voluntatis arbitrio, ex toto corde nostro, et ex totis animæ nostræ, ut scriptum est ^m, viribus diligentes Deum? In quem nos affectum laeessit ⁿ propheta, qui dicit : *Voluntarie sacrificabo tibi* ^o. Hoc enim acceptum et placitum coram Deo, ut *bonum nostrum sit voluntarium* ^p : quatenus ^q recipiamus quæ nostra sunt, paradisi scilicet domum, et vitam æternam, in quibus creati sumus : quam si ab hujus terre, in quam damnatione devenimus, possessione purgati receperimus.

A tunc vere, ut ab exilio in patriam restituti, vel a peregrinatione longinqua in genitalem domum redires, poterimus dicere : *Portio nostra Dominus* ^r in terra viventium ^s.

7. Quamobrem temporarium, quæ in hoc seculo habentur, honorum relicto sive distracto, non decursus stadii, sed ingressus; nec ut meta ^t, sed jactura est. Non enim athleta tam vincit ^u, cum exiit : qui ideo nudatur, ut incipiat dimicare, cum legitime certaverit coronandus ^v. Et natator animum interpositum superaturus exiit : nec tamen hoc tanto apparatus, quod se dispoliaverit, transnabit ^w, nisi totius corporis **152** nisu, et omnium scita mobilitate membrorum, et propulsu pedum, et remigio brachiorum, et lateris illapsu, torrentis impetum scindat, et laborem natationis exhaustiat.

8. Video tamen nobis et in beato patriarcha Jacob hujus expeditionis ordinem prolapsisse ^x; cum illum lege, posteaquam torrente transmissa, premissis curarum suarum oneribus, id est, facultatum corporaliū et necessitudinum impedimentis, solus in tabernaculi loco remanserat, Deo colloctatum, cum extorquenda benedictione prevalet : et illud cœlo terrisque sacramentum ^y Israel nomen accepit. In quo, tametsi principaliter sacramenti salutaris præsfiguratio esse videatur, quod videlicet in Judæorum typo, hoc est, corporis sui sohote, Jacob prævaluerit Domino; sicut ille populus in ejus (c) passione Pilato extorquenda prevalet, sicut scriptum est, cum dicerent : *Crucifige, crucifige, et infalescebant*, inquit, *roces eorum* ^z : at tamen in hujus nostri ^{aa} nunc ratione sermonis catenus usurpanda videtur historia, quatenus imaginem Evangelicæ præceptionis operata est, ut illo ^{ab} videlicet exemplo intelligamus, non posse nos esse idoneos ad congregiendam Deo : cui utique congregimur, cum verbum ejus implere nitimur, et in virtutes divinas imitatione ipsius prævalere conamur. Itaque, ad corripendam vite viam, capiendumque Dei verbum et prævalendum ^{ac} in regnum cœlorum, quod a diebus Johannis via patitur et a diripientibus ^{ad} (d) obtinetur, idonei esse non possumus, nisi omnia quæ vel amore vel cura, si in itinere istius seculi nobis adhæreant, impediunt et retardant, ante obtus nostri vesperam præmittamus : et inde ^{ae} per totam hujus seculi noctem apprehendere et tenere Christum sollicita spiritalium operum ac studiorum contentione lectemur; nec nivellamur a caritate Christi, sicut Jacob ab ejus amplexu, nisi extorqueamus benedictionem ^{af}. Atque utioam ad salutaris insigne luctumitis, nervum femoris nostri majestatis suæ timore perentiat; quo obstupescente infirmabitur virtus car-

^a Psal. lxxxvii, 6. ^b Psal. lxxvii, 7, et lxxxvii, 6. ^c Coloz. iii, 5. ^d Matth. xix, 21. ^e Luc. xv, 8. ^f Matth. xix, 21. ^g I Tim. vi, 7. ^h Rom. xii, 1. ⁱ Eph. ii, 21. ^j Lev. xi, 44. ^k Dent. vi, 5; Matth. xxiii, 57. ^l Psal. lxxv, 8. ^m Ibidem, 14. ⁿ Psal. cxli, 6. ^o I Tim. ii, 5. ^p Gen. xxvii, 24. ^q Luc. xxiii, 21. ^r Matth. xii, 15. ^s Luc. xvi, 16. ^t Gen. xxvii, 26.

(a) Sic mss. Reg. et Vien. Editi tres, *terreæ seminis*. mss. Vat. et edit. Grin., *terreni seminis*.

(b) Ita mss. codices Reg. et Vien. in albis, *auferre*.

(c) Ita ms. Vien. et ed. Grin. Alij, *passionem... extorquendam*. Vide paulo superius.

(d) Hoc verbum addidimus ex ms. Vien. At ms. cu-ex Reg., *ut velitur et a diripientibus, idonei*.

nis, et spiritalis gratia convalescet. In Jacob tamen, ad Judaicæ sterilitatis et depravationis typum, percussus femoris nervus emaruit, eam filiorum ejus partem indicans, quæ degenerans a fide patrum, destitit Deo esse fecunda: unde habes, quia *secunda in filiis infirmata est* ^a; et a præceptis autoris sui devia, in erroris sui semitis claudicavit.

9. Sed nihilominus et nobis cavendum est, ne steriles appareamus in conspectu Domini ^b, neve debili pede in ejus itinere claudicemus: **153** et ut potius corporeis huctibus infecundi, illam de divinæ manus ictu femoris paterni stuporem ad continentie rigorem trahamus: ut nerves cupiditatis, quibus virtus fidei subnervatur, confirmemus animam castitate: quam, ut Apostolus docet ^c, etiam carnales athlete (V. not. 110) diligent teneantur, quo nobis impensiore ^d studio servanda est pro illa immarcescibili corona luctantibus, cum etiam pro temporali et fragili corona decernentibus excolatur. Quare sub hominum et angelorum spectaculis in hujus mundi theatro ante Dominum dimicaturi ^e, exuamur oneribus adversis, ut medicis (a) oneribus induamur. In hoc enim ipsam nos preparari vult qui dicit: (b) *Veni, sequere me* ^f, ut apprehendamus eum, in quo apprehensi sumus ab ipso. Qui nos illo vocat, ubi *sedet ad dexteram Dei* ^g in gloria Patris, omnibus dicit: *Venite ad me, onerati et laborantes, et invenietis requiem animabus vestris* ^h. Omnem enim, quantum in ipso est, *hominem salvum fieri vult* ⁱ, qui fecit omnes. Nam et idcirco descendit ad nos, ut ad illum ascenderemus: ideo conformatus est corpori carnis nostræ, quæ peccato ^j serviebat, ut nos conformaret corpori carnis suæ, quæ peccatum non fecit, ut vere ad originalem gloriam reformemur, si divinam similitudinem Christi imitatione capiamus. Nam in Adam solam nobis imaginem (V. not. 111) remansisse, ipsa, quæ opificium divinæ manus narrat, Genesis ostendit ^k: in qua similitudo enim imago Dei, in ipso adhuc hominis faciendi molimine nominatur: sed capite subsequenti, quo jam factus homo tantum ad imaginem Dei scribitur, similitudinem quasi peccato fuisse subtractam indicat profecto futuri præsentia: ut reservaretur hominibus in Christo, qui per obedientiam pietatis suæ reconciliavit Patri mundum, quem inconciliaverat primi parentis inobedientia ^l. Et ideo similitudinem Dei, qua servus in cupiditatem Domine equalitatis gloriæ amiserat, ipse Dominus in formam servi exinanitus recepit ^m: et homo, qui in superbia sua per fraudem

zabuli ceciderat, in humilitatione Domini atissimi, prostrato zabulo, per eadem ipsius in Domini humilitate resurrexit. Hic ergo pro nobis dolens, et propter nos *obediens factus usque ad mortem crucis* ⁿ, viam vite nobis perfectionemque virtutis, non in vendendis tantum prædiis et pretiis erogandis, sed in sui sectatione proposuit. Et quia dixerat: *Cum exaltatus fuero, omnia ad me traham* ^o; illico **154** dicit: *Veni, sequere me* ^p. Beatus, qui tam proximo intervallo sequitur, ut dicat: *Adhæsit anima mea post te* ^q. Quod illa tantum caritas dicere potest, quæ finis præcepti, et plenitudo legis est, id est, de corde puro, et bona conscientia, et fide non ficta ^r se ita inserit et affligit Deo: ut nihil extra Deum arvens, dicat: *Et ego semper tecum* ^s. Quare totus labor, et plenum opus **B** Bis in observantia et expoliatione cordis nostri est: cujus tenebras vel abstrusas in eo inimici latebras videre non possumus, nisi defæcato ab externarum rerum curis animo, et intus ad semetipsum converso; non enim frustra dictum est: *Omni custodia serva cor tuum* ^t.

10. Credo jam expertus sis quam laboriosum nobis, et assiduum, vel quotidianum cura hoc hoste certamen sit, et quantæ in eo versentur insidie; quæ illæ vitiorum virtus (*id est vis*, V. num. 23), quanta virtutum infirmitas sit; quam prona ejus ad pravitatem relapsio, quam piger ad Deum nisus. Nunc mihi illa prius clausa intra me discordia diversæ legis aperitur: nunc sentio vim legis adversæ, quæ velut injecta manu captivum me trahere contendit in legem peccati ^u; et recognosco quoniam beatus ille vir mea petiis infelicitate uritur, et de mea affectione pro me dolens clamat: *Infelix ego homo! quis me liberabit de corpore mortis hujus* ^v? Sed idem Magister me recreat et reficit, ostendens mihi exitum salutarem, si tamen velle adiaceat mihi, ut perfectionem merear invenire, gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum: qui exorandus est, ut prævaleat inimicis nostris, et (c) tenebris superabundet; destruat in nobis aliena vel nostra, et ædificet sua. Quod etiam amicos Dei orando meruisse cognoscimus, qui utique cor suum patiebantur, cum dicerent: *Cor mundam crea in me Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis* ^w; (d) quo exorato jam secutus dicit: *Proba me, Domine, et scito cor meum, et vide si via iniquitatis in me est* ^x. Sed ne hanc sui confidentiam sua magis virtute quam Dei; gratia meruisse videatur, idem dicit ^y: *Quia tu Domine passidisti venex meos* ^z. Nihil enim, ut Dominus ipse

^a I Reg. ii, 5. ^b III Reg. xvi, 21. ^c I Cor. ix, 25. ^d I Cor. iv, 9. ^e Math. viii, 22; Marc. ii, 14, et x, 23; Luc. x, 27, et xviii, 22. ^f Marc. xvi, 7. ^g Heb. i, 3; Matth. xi, 28. ^h I Tim. ii, 4; Johan. iii, 15; Philip. iii, 21. ⁱ Gen. i, 26; Gen. ii, 7. ^j I Cor. v, 10; Rom. vi, 19. ^k Philip. i, 7. ^l Philip. ii, 8. ^m Johan. xii, 32. ⁿ Matth. xix, 21. ^o Psal. lxxv, 9. ^p Rom. xiii, 10; I Tim. i, 5. ^q Psal. lxxv, 25. ^r Prov. iv, 23. ^s Rom. vii, 24. ^t Psal. i, 12. ^u Psal. xlv, 9, et cxxxviii, 25. ^v Psal. cxxxv, 15.

(a) Ita ms. Vat. et edd. Græc. Alii codices, *operibus*: quæ lectio potest confirmari ex verbo infra posito, *laborante*... Vide nam forte sit legendum *medicis opibus*, ut carm. 18, v. 159, carm. 25, v. 381, et carm. 30, v. 31. Ex *opibus* enim in *operibus* facilis librariorum lapsus.

(b) Hoc verbum addidimus ex ms. Vien. codice. (c) Ms. Vien., *tenebras superet*. Lectio quam retinimus egregie confirmatur epist. 12 ad Amandum, num. 10, ubi legitur, *divitias beatitudis suæ, quibus superabundat abundantius peccatorum nostrorum*.

(d) Ms. Reg. et edd. Bad., Grav. et Schüt., *qui*,

fixit, sine eo facere possumus; quia ipse est *vitis vera*^a, et nos sarmenta ejus. Si in ejus dilectione maneamus, non arescemus, viventes succo radicis veteris; nec ad ignem amputabimur ira, sed ad fructum putabimur disciplina, purgante nos evangelicæ falsis acie: ut castigata luxurie palmitis nostri fructuosius pullulemus.

155 11. Ergo inchoaturus agriculturam in nobis suam dicit: *Ignem veni mittere in terram*^b, quo videlicet cor nostrum peccatis obsitum, quasi agrum spinis horridum, purget, urens nos in vitis, et in sensibus luminans. Veterumque in nobis actuum stirpes salutaris (a) falce pius cultor insequitur, ut residuam messis vestustæ stipulam sermo igitur accendat^c, et animam nostram quasi campum novæ sationi præparet; qui lætam virtutum segetem, eradicatis impresso divini verbi vomere spinis, liber effundat, dignasque^d cœlestibus horreis fruges, perempta graminum noxiorum stirpe, multiplicet. Sed quia non agricultura tantum, sed ædificatio Dei sumus, qui gratia^e et spiritu ejus ac verbo colimur et struimur^f; ædificaturus nos eo itinere, quo post se vocat, isto opere præparat, quo venditis rebus absolvi prius suadet: quarum cura vel amor quoniam mentis ipsius (b) præstringit aciem, et animam ab interioribus suis abductam ad exteriora sollicitat, dicit etiam nobis per prophetam: *Vacate et videte, quoniam ego sum Dominus*^g &c. Nonne et hic videtur dicere: *Non potestis duobus dominis servire*^h? Non enim otium nobis suadet hoc verbo, qui instanter orare et vigilare nos monet, ne intremus in tentationemⁱ; sed vacare a seculo, ut occupemur sibi; vacare ab his negotiis, quibus implicati otiamur Deo &c.

12. Itaque novitatem vitæ in nobis ædificantes, necesse est ut vetustatem destruamus, et quia nihil tenebris cum lumine, et mammonæ cum Christo potest esse commercium, (c) oportet ut novis vetera mutemus: et occupationis pariter ac vacationis genere converso, implicemur, quibus vacavimus; et vicissim^k vacemus, quibus fuimus implicati: moriamur, quibus vivimus; et vivamus vicissim his operibus ac studiis, quibus mortui fuimus: cum (d) vivi, essemus mortui; et mortificatione gerentes, in mortuis viveremus. Unde sanctus Magister (V. ep. 25, n. 14, et 37, n. 3) humanam et æquum postulat, ut sicut exhibuimus membra nostra servito iniquitati, ita nunc exhibeamus eadem ministris justi-

tici^l: mutatis dominis, et studia mutemus. Neque enim aut servitutem^m aut libertatem deponimus commutatione dominorum; sed tantum felicitatem acquirimus, et servitute in melius et libertate mutata, quando vinculum iniquitatis **156** rumpimus; et justitiæ jugo subdimur, ac divino timore frenamur, incipientes versa in directum via liberi esse peccato, cui serviebamus in libertate misera, justitiæ rebellantes.

13. Nunc igitur vicissim Deo serviⁿ, et hæc mundo rebelles, ingredimur agonem: et ipsam, cui serviebamus, hostem freti Domino provocamus. Recognitionis profecto, mi frater, nam (e) experta communiter ut commilitoni loquor, quanta nobis discordia, et quantus est hostis in nobis, non carnis et sanguinis, sed invisibilium potestatum, et (f) nequitie, ut Apostolus ait^o, spiritualis, quibus carnalium vitiorum ministeria (g) conjurant. Unde et *principes tenebrarum*^p dicuntur, quia secundum Apostolum tenebræ appellantur peccatores, quibus, ut sui similibus, demonia principantur. Sed et tota *hujus mundi figura*, quæ *præterit*^q, et per oculos corda proleciat, zabolis prætexta retibus, in qualibet sui specie laqueus mentis et gladius est. Credamus prophete, quia in medio muscipularum ambulamus, et inter opertos letalibus dolis gladius vita transigitur^r. Excipit nos mundus iste variis voluptatibus florens, et fallentibus venenatus illecebris. Excipit nos innumbris anguis insidiis, cui *nomina mille, mille nocendi artes*: ac sæpe aperto certamine violentus aggreditur, et cadentibus petit telis, si latentibus non capit laqueis. *Sagittæ enim (h) potentis acutæ cum carbonibus desolatoriis*^s: quæ videlicet noxiis cupiditatum ignibus animam nostram perurant, et Spiritus sancti habitatione desolent. Quod cum accidit, diversi nos hospites subeunt, et fiunt *inimici hominis domestici ejus*^t: qui nunc ambitionis vento inflant, nunc libidinum faeces admovent, nunc avaritiæ catenis alligant. Quæ una omnibus armata criabibus, vel si sola nos capiat, et zabulo ad malitiam, et hemini ad mortem sufficit.

14. Quid ergo agis infelix homo, inter tantos missus (forte mistus) hostes? quemodo repugnabis infirmus fortibus, armatis inermis? Clamat beatus Job multis zabuli telis sine cordis vulnere sauciatus: *Nudus exivi de utero matris meæ*^u: Quis ergo me armabit contra tot agmina (i) hostis aeris, ne nudus, ut veni, revertar in terram? Ecce respice, confortor,

^a Job. xv, 5. ^b Luc. xii, 49. ^c I Cor. iii, 7; Eph. ii, 40. ^d Rom. vi, 6. ^e Rom. vi, 13. ^f Eph. vi, 12. ^g xxx, 5, Sap. xiv, 11; Eccli. ix, 26. ^h Psal. cxix, 4,

21. ⁱ Psal. xiv, 11. ^j Matth. vi, 24. ^k Luc. xxii, i Eph. v, 8. ^l I Cor. vii, 31. ^m Psal. xxii, 4, et ⁿ Matth. x, 36. ^o Job i, 21.

(a) Ita ms. Reg. et editi Grin. et Schot. Alii *face*, manus bene. Vide præcedentia et seqq.

(b) Ms. Vien., *perstringit*.

(c) Sic ms. Vien. mutato *b* in *u*. Editi, *expedi nobis ut vetera vitemus*. Ms. Reg., *oportet*, etc., ut in editis. Paulinus videtur scripsisse quod in textu inseruimus: præcedentia et sequentia id confir-

(d) Ita ms. Vien. Alii codices, *virorum*.

(e) Sic mss. tres. Editi, *experio*.

(f) Ita mss. codices. Editi, *nequitiarum... spiritualium*.

(g) Ms. Vien., *conjugant*.

(h) Ms. codex Regius cum ed. Bad., *potentes*. Sic Augustinus ad psal. xiv, v. 6, juxta melioris notæ mss. codices legit, *Sagittæ ita acutæ, potentissimæ*: sicque legisse Augustinum facile ex ipso interpretatione intelligas.

(i) Id est *diaboli*. Vide Ephes. ii, v. 2, *principes aeris hujus*

adsurgo. (a) *Dominus illuminatio mea, Dominus defensor vitæ meæ: si consistent 157 adversus me castra, non timebit cor meum*^a. Nec si propriæ opis armis^b ego, diffidam. Habeo armamentarium Christi, de quo arma lucis usurpem, quibus principes tenebrarum, et agmina noctis expugnem in celestibus mihi adversantia^b: videlicet in conversatione spiritali, quam terrenis debellare nituntur illecebris. Sed adversum hos mihi ille armiger, ille signifer erit, qui vas electionis Deo. Ille lumbos meos cingulo castitatis adstringet, capiti meo galeam salutis aptabit, lorica justitiæ meum pectus includet^c. Ille me totum proteget scuto fidei, et dexteram meam, immo me totum in dexteram Christi factum, gladio spiritus et verbo veritatis armabit: ut *cadant a latere meo mille et (b) dena millia a dextris meis*^d. Ille pedes meos in Evangelii præparationem calcabit^e, et ut presso impune vestigio super spinas et tribulos istius terræ ambulem, et per aspera itineris angusti munita pede tutus ingrediar. Nec a morsu metuens, subditum serpentis inimici caput^f, ipso, quod insidiosus observat, calcanco conteram. Quod quidem non de meæ infirmitatis audacia arrogans mihi vindico; sed omni fidei de virtute Christi promitto. *Qui sic; rocat ea quæ non sunt, tanquam quæ sint*^g, ita potens est et de infirmis et humilibus suis, ut semper facit et facit, fortia mundi istius et alta destruere^h. Ideo nobis Magistrum dedit, quem imitatore habebat, per quem ad ipsius Domini imitationem pervenire possimus. Nam ipse me Magister in acie stare, in stadio currere, in agone luctari docet, (e) lividum (V. not. 112) faciens corpus suum, et *quæ retro sunt oblitiscens, et in priora se extendens*ⁱ.

15. Atque ita fundatus in petra, ut etiam in infirmitatibus gloriatur, et cum infirmatur, tunc potens est, omnia potens^j, ut ipse profitetur^k, in eo qui (d) confirmat suos, Christo scilicet, qui pro nobis pugnat, et vincit in nobis: quæ causa dicendi Apostolo fuit; *Sic currite, ut apprehendatis* (V. not. 115) omnes^l. Quod in agone terreno contra est, ubi non potest lucta nisi dispari luctantium sorte finire, ut unius gloria, alterius ignominia sit; in Christo autem, quia *multi unum sumus*^m, omnes ut unus currimus: et omnium consors ad unum bonum cursus est: et ideo dicitur nobis: *Sic currite, ut apprehendatis* omnes. Quia

A scissura, ut idem 158 ait, in corpore esse non potest, cui caput Christus est; quem ut communemⁿ sibi apicem a membrorum suorum compago comitatur. Quæ quoniam sibi discrepare non possunt, curramus pariterⁿ, ut apprehendamus omnes, sine æmulatione invidiæ, cum æqualitate victoriæ: ut sicut in contentione currendi^o labor Christi sumus, ita in perveniendi sine Christi triumphus esse possimus, et benedicat nos in corona anni benignitatis sue^o.

16. Video autem quod in hoc certamine non magis vincere nobis quam vinci expedit: quia in nobis et hostis et amicus habitant. Quis autem mihi amicior^p quam spiritus qui adversatur carni ne me trahat in legem peccati^q? Aut quis inimicior nobis quam caro, quæ adversum spiritum pro interitu concupiscit? Itaque *meliora mihi amici vulnera, quæ Christus (e) accepit ut sanaret me, quam voluntaria inimici oscula* r quibus mihi per illecebras delectationum suarum caro malesuada blanditur, ut me, quasi illo parriedali Judæ osculo^r, paratis in captivitatem meam prodant inimicis: quod tamen osculum Dominus non ideo suscepit, ut pacem proditoris acciperet, sed ut suam ab alienato reciperet. Quamquam et illud ad intinendum perfectæ bonitatis exemplum (f) teneri salubre sit, ut eo affectu, quo et inimicos diligere jubet^r, amicum osculum dederit pacis inimico, dilectionem reddens pro odio, qui pro sua dilectione odium recipiebat^s.

17. In promptu est ergo dignoscere: (g) *zabulus* C. ^o cum carne contendunt: præstat enim vinci (h) bono quam vincere malo. Itaque vinei videtur in hoc seculo, cui tunicam suam alter abstulerit^t: at in Christo triumphat, qui tunicam auferenti remittit et pallium, Vicem injuriæ reddere humana ultio est^u: at inimicum etiam diligere, vindicta cælestis est. Vendere patrimonia, et (i) donare pauperibus^v, stultitia huic seculo, sed sapientia Deo est: at contra^w, divitiis incubare, pecuniam tenore augere, possessivæ auctionibus, terminos dilatare violentia, industria et quæstus apud hoc seculum, sed apud Deum crimen et pœna est. Ita si malo vincas, victor victus es, (j) quia cum scelere viceris, cupiditate superatus es. Victus vero (k) vices, si justo cedas, et tuæ D voluntati voluntas divina prævaleat. Evacuemur

^a Psal. xvi, 1. juxta LXX. ¹ Rom. xiii, 12. ² Eph. vi, 12. ³ Act. ix, 15; Eph. vi, 14, Isai. lix, 17. ⁴ Psal. xc, 7. ⁵ Eph. vi, 15. ⁶ Gen. iii, 15. ⁷ Rom. iv, 17. ⁸ I Cor. i, 27. ⁹ Philip. iii, 13. ¹⁰ I II Cor. xii, 10. ¹¹ Philip. iv, 13; Heb. ii, 18. ¹² I Cor. iv, 24. ¹³ Rom. xii, 5. ¹⁴ I Cor. ix, 24. ¹⁵ Psal. lxxv, 12. ¹⁶ Prov. xxvii, 6. sec. lxx. ¹⁷ Matth. xxvi, 49. ¹⁸ Matth. v, 44. ¹⁹ Psal. cxxiii, v. ²⁰ Matth. 5, 40. ²¹ Ibid., 44. ²² Matth. xiv, 21.

(a) Sic mss. codd. Editi, Deus.

(b) Ita ms. Reg. et editi codd. 4, Psalterium vetus, et Augustinus in Commentar. super psalmos. Sic etiam Paulinus legit in epist. 57 ad Victricium, n. 4, et carm. 21 ad Cytherium, v. 627.

(c) Græce ὀπιπάζων. Sic juxta vim textus Græci eodem modo legit Paulinus in epist. 42 ad Aman-dum, n. 7, et epist. 50 ad Augustinum, n. 13. Vide not. 112.

(d) Ms. Vien. edit. Grin. in marg. et Vulgata, con-portat

(e) Ms. Vien., except, ut sanaret me: non male,

(f) Sic mss. Reg. et Vien. cum edit. Bad. et Grin. Alii, tenere.

(g) Mss. Reg. et Vat. et editi Grin. et Schot., zabulus. Vide not. 2.

(h) Ms. Vien., bonum... malum

(i) Ms. Vat., dare.

(j) Ita ms. Vien. Alii codices, qui.

(k) Ms. Vat., vincis si injusto cedas. Ed. Grin., vincis, si justo cedas; quod perinde est ac si bono vincaris, opponiturque procedenti, si malo vincas, SACRIS.

159 ergo nostris viribus, ut divinis impleamur. A Vincamur corpore, ut vincamus salute. Meminerimus ejus esse nos membra, qui vicit cum judicatus est, qui cedendo superavit; et cadendo in mortem, resurrexit in gloriam, de suæ passionis occasu ortum nostræ resurrectionis instituens ¹

18. Hunc Dominum vocante sequamur, qui nos doceat cedendo vincere, et moriendo vivere ² (V. ep. 44, num. 7), interficiens in nobis quo mortificamur, et vivificans quo vivamus. *Hic nobis Deus, non æstimabitur alius ad eum*: qui in terris visus est, et inter homines conversatus est. Quod quia non potest nobis caro et sanguis revelare, ideo dicit: *Vacate, et videte, quoniam ego sum Deus* ^b. Excitor ³ hoc loco in audaciam percontandi, ut dicam. *Quinam tu* ⁴, *Deus, qui fecisti cælum et terram, et apparuisti in rubo; qui fecisti magna in Ægypto, mirabilia in terra (a) Cham, terribilia* ⁵ *in mari Rubro* ^c? Aduce te (b) Deum nemo non credit: neque tantum Judæi, quamlibet labii diligentes, et corde longinqui ^d, ut populus in lege formatus: sed gentes etiam sine lege viventes naturali sensu unicum summæ potestatis Dominum conlitentur ^e. Quæ igitur difficultas est videre quod Deus sis, cum et cæli enarrent ⁶ gloriam tuam ^f, et invisibilia tua per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciantur ^g? Quid impedit possidere? quid obstet et alia curare, cum et occupatis hominibus in promptu sit conspicua Dei veritatem cernere, et manifestum summæ providentiæ lumen videre? *Dies dñi eructat verbum, et nox nocti indicat scientiam* ^h: et vacare jubeor, ut te Deum esse videam, cum hanc lucem etiam noctes sciant: id est, etiam principes vel operarii tenebrarum ⁱ.

19. Sed non frustra est quod se ipsa, quæ in multis sæpe divinitatis insignibus ⁷ manifestavit veritas, non nisi vacatione procurata perspicere posse testatur. Deum enim tantum in promptu est videre, quod ⁸ Deus est. Hoc, ut dixi, omnis anima videt: ad hoc mens nulla caligat: hoc etiam infidelium fides (c) percipit; sed Deum in Christo, vel Christum in Deo esse, non videt (d) occupatus, et curarum terrestrium nube circumdatus. *Verbum enim carnem factum, sapientiæ hujus mundi stultitia est* ^j: et ideo placuit Deo ad confusionem sapientiæ, cujus superbia non cognovit hic mundus sapientiæ Dei, **160** per stultitiam prædicationis salvos facere credentes ^k.

^a Rom. vi, 4. ^b Psal. xlv, 11. ^c Gen. i, 7; Exod. Math. xv, 8. ^d Rom. ii, 14. ^e Psal. xviii, 2. ^f Rom. i, 20. ^g Ps. xviii, 3, et xlv, 11. ^h Eph. vi, 12. ⁱ Johan. i, 14. ^k I Cor. i, 21. ^l Matth. xiii, 44. ^m Matth. xiii, 46. ⁿ Psal. ciii, 26. ^o Exod. xv, 1. ^p Matth. xix, 21. ^q I Joh. ii, 6. ^r Isai. liii, 9.

(a) Hanc vocem emendavimus in textu, licet tamen in mss. et editis codicibus legatur *Chanaan*. Vide not. 114.

(b) Ita ms. Vien. Alii codices, *Domine*. Sic quoque ex eodem ms. Vien. paulo inferius reposuimus, *Deum*, ubi cæteri eodd. *Dominum*.

(c) Sic ms. colex Vien. Alii, *recipit*.

(d) Ms. Vien., *occupata... circumdata*, non male. Retinimus vulgatam lectionem, quia paulo ante præcessit, *cum et occupatis hominibus in promptu sit... lumen videre*.

(e) Ms. Vat., *ferus anguis*.

20. Et hic est ille thesaurus agræ, pro quo obtinendo etiam ager comparandus est ¹; quia videlicet salutis nostræ pretium in hoc est, ut Deum Dei Filium ad carnem salvandam in carne venisse fateamur, et hæc est illa profligatis emenda patrimonii margarita; sed non statim emittitur, cum ejus pretium præparatur, quia plurimæ interveniunt ipsi commercio difficultates ². Aut enim mare interfacet, aut prædo intercipit, aut cupidior prævenit, aut præfertur opulentior. Ideo ne existimes jam et comparasse nos gemmam, quia vides pretium præparasse, neque ædificasse jam domum, cui ædificandæ locum fecimus, cum visibiles divitiæ, supellectiles, pecuniam, patrimonium, velut sordidos aggeres et importunum rudus, egressimus, ut in corde purgato, quasi in terra viva, B firmius stabilioris ædificii fundamenta jaceremus. Sed sicut exhaustionem ruderum nudata humo, sub immundis motibus multa aut nodamenta truncorum, aut residua ruinarum, aut pleraque noxii generis animalia, et præcipue (c) fetus aut cubilia viperarum deprehenduntur, sic remoto a nostro pectore temporalium rerum possessione et cura, jam nobis (f) inspectione cordis nostri vacantes ab his quæ nos foras extraherent, inveteratarum criminum nodos, et inimicorum spiritualium latebras in nostris sensibus invenimus. Nunc nobis apparere incipit interior domus, et illic (g) repentia, quorum non est numerus ³. Nunc tota infelicitatis nostræ patescit obscuritas. Nunc deum quam longinqua a Deo sumus, et quam mortui in comparatione vivorum, videmus ⁴.

21. Intellige hæc, et (h) cura nostri anxio corda suspirat, providens, quia laus (i) in exitu canitur ⁵, ut spiritu quo (j) cœpinus, ejusdem Domini gratia perficiatur, et usque ad linem præcepti pareamus, cui videmur in capite consilii partuisse. Consilium enim dat, non præceptum, qui non dicit: Esto perfectus: sed, *Si vis esse perfectus* ⁶: quia libertas voluntatis, quæ bona cum est supra legem est, non cogitur, sed suadetur, et ipsa sibi lex est. Quantum autem sit Christum sequi, potes de Apostoli sententia colligere, qua ait: *Qui dicit se Christum sequi, debet, sicut ille ambulavit, et ipse ambulare* ⁷. **161** Quomodo autem ambulaverit Christus, docet alius magister: *Qui peccatum, inquit, non fecit, nec dolus inventus est in* D ore ejus ⁸: qui cum malediceretur, non (k) remale-

in, 2; Act. ii, 50; Psal. cv, 21 et 22. ^d Isai. xlix, 15; ^e Rom. i, 20. ^f Ps. xviii, 3, et xlv, 11. ^g Eph. vi, 12. ^h I Joh. ii, 6. ⁱ Isai. liii, 9.

(f) Ita ms. Vien. Cæteri, *ad inspectionem cordis nostri vacantis*. Edit. Schot., *vacantibus*.

(g) Ita Psalterium vetus, et Augustinus in commentario super psalmos.

(h) Sic Ms. Vien. et Sacchini legendum censet. Alii codices, *curam*.

(i) Ita ms. Vien. et edit. Bad. et Grin. brevius et melius quam in aliis codicibus, qui addunt *ejusdem Domini*. Sic et in epist. 29, nov. 15.

(j) Sic mss. Vat. et Vien. Editi, *cæpti sumus*.

(k) Ita ms. Reg. et editi 4. Ms. Vien., *non maledixit*. Edit. Rosv., *non maledicebat*.

dixit; tradebat autem se ad mortem (a) judicanti in- **A** ut justitia, qua indigenus, abundemus; et iniquitate, qua abundamus, egeamus. Nudemur criminibus et virtutibus vestiamur. Ferat nobis opem contra voluntates nostras, nec *tradat nos desiderii cordis* **P** nostri; et adversus carnem et sanguinem ⁶⁴, zabulum et mortem det nobis victoriam; sicut Abrabæ dedit (*V. not. 116*) adversus quatuor reges, quos ille fidei pater hoc mysterio superavit: quo fides nostra, si confirmata sit spiritu principali ⁶⁵, totidem corporis nostri elementa verbo Dei subigeret ⁹. Et sicut ille pro fratre quinque in regibus victo (*V. not. 117*) victor ⁶⁶: ita et fides pro anima, quæ totidem sensibus viget, victrix, de exteriori homine triumphabit, in quo de totidem elementis composito quatuor Regum forma concluditur. Sed sicut ille, non multitudine nec virtute legionum, sed jam tum in sacramento crucis, cujus figura per litteram Græcam **T**. (*V. not. 118*) numero trecentorum exprimitur, adversarios principes debellavit ^r: cujus mysterii virtute, trecentis in longum texta enbitis (*V. not. 119*), superavit arca diluvium, ut nunc Ecclesia hoc seculum supernavigat: ita et nos non nostris opibus aut viribus freti, sed unica Crucifixi scientia, elevemus ad ipsum oculos nostros, ut *mirificet super nos misericordiam suam, qui salvos facit sperantes in se* ^s. Quia ipse est *Dominus conterens bella, potens in prælio* ^t: qui nobis et fiduciam dimicandi et viam vincendi dedit, cum jam triumphantem in seipso naturam hominis portans ait: *Constantes estote, quoniam ego vici mundum* ^u.

22. Vide ergo quantum nobis agendum sit, ut non perfecti, sicut dicis, sed inchoati, ut probamus, itineris spatium perlegamus; qui justitiam legis jubemur excedere, *ut efficiamur justitia Dei* ^s: neque ex lege nobis actio ⁶³, sed in voluntate lex sit. Christum sequi, Deum imitari est. (c) Et qui nos lege ipsa justitiæ suæ justiores, et iuxta Patrem suum vult esse perfectos ^b, non solum humanas fugere culpas, sed et divinas poseit implere virtutes. Quod quia tantæ difficultatis esse perspicias in agone versantibus; quanta gloriæ est exhausta decertatione victoribus. *Nati interim dum in (f) scammate sumus, dum foris pugnæ, intus terrores* ⁱ, *alta pro nobis sapere aut loqui: sed potius time* ⁱ, et laborantibus collabora spiritu, et cooperare orationibus: *ut per nos quoque destruat inimicum et (g) defensorem* ^k, *qui elegit infirma mundi ut confunderet fortia* ^l.

23. Posce suppliciter ut intellectum deus nobis in via hac ^m qua nos vocat, ut videamus quia ipse est Deus ⁿ, qui *crucifixus est ex infirmitate nostra, sed vivit ex virtute Dei* ^o: infirmet in nobis virtutem (*V. num. 10*) peccati, ut confirmet virtutis suæ spiritum: convertat et inopiam **162** et abundantiam nostram;

B *ut justitia, qua indigenus, abundemus; et iniquitate, qua abundamus, egeamus. Nudemur criminibus et virtutibus vestiamur. Ferat nobis opem contra voluntates nostras, nec tradat nos desiderii cordis* **P** nostri; et adversus carnem et sanguinem ⁶⁴, zabulum et mortem det nobis victoriam; sicut Abrabæ dedit (*V. not. 116*) adversus quatuor reges, quos ille fidei pater hoc mysterio superavit: quo fides nostra, si confirmata sit spiritu principali ⁶⁵, totidem corporis nostri elementa verbo Dei subigeret ⁹. Et sicut ille pro fratre quinque in regibus victo (*V. not. 117*) victor ⁶⁶: ita et fides pro anima, quæ totidem sensibus viget, victrix, de exteriori homine triumphabit, in quo de totidem elementis composito quatuor Regum forma concluditur. Sed sicut ille, non multitudine nec virtute legionum, sed jam tum in sacramento crucis, cujus figura per litteram Græcam **T**. (*V. not. 118*) numero trecentorum exprimitur, adversarios principes debellavit ^r: cujus mysterii virtute, trecentis in longum texta enbitis (*V. not. 119*), superavit arca diluvium, ut nunc Ecclesia hoc seculum supernavigat: ita et nos non nostris opibus aut viribus freti, sed unica Crucifixi scientia, elevemus ad ipsum oculos nostros, ut *mirificet super nos misericordiam suam, qui salvos facit sperantes in se* ^s. Quia ipse est *Dominus conterens bella, potens in prælio* ^t: qui nobis et fiduciam dimicandi et viam vincendi dedit, cum jam triumphantem in seipso naturam hominis portans ait: *Constantes estote, quoniam ego vici mundum* ^u.

EPISTOLA * XXV.

C *Viro nobili, cujus nomen ignoratur, suadet ut a profana Caesaris ad sacram Christi militiam transeat; et admonet ne ætatis fiducia aut amore seculi conversionem differat.*

1. Etsi ignotus tibi sim facie, jam tamen te corde cognovi: quia filius meus in Domino carissimus Victor referens mihi religiosam vitam tuam, fecit, ut te, quamvis absentem, cognoscerem, et sicut consortem in Christo futurum diligere inciperem. Retulit enim mihi, quomodo et in militia seculari, in qua adhuc tu teneris, socius et secutor contubernii tui fuerit. Unde magis præsumpsi scribere ad te per ipsum. Spero enim et te ¹ ex eadem via ad viam nostram esse venturum; quandoquidem istum de tuis sociis ad nos præmisisti, quem pro **163** pignore tuo Ecclesia tenet, ut te post eum capiat. Ni-

^a 1 Pet. ii, 22. ^b Matth. v, 17. ^c Matth. v, 20. Rom. ii, 29. ^d Col. iii, 10; Rom. xiii, 14; 1 Cor. 48. ^e 11 Cor. vii, 5. ^f Rom. xi, 20. ^g Psal. viii, 5. ^h 1 Cor. i, 27. ⁱ Psal. xxxi, 8. ^j Psal. xlv, 11. ^k 11 Cor. xiii, 4. ^l Rom. i, 24. ^m Gen. xiv, 15; Heb. vii, 1; Rom. iv, 16; Psal. l, 14. ⁿ Ezech. ix, 4. ^o Psal. xvi, 7. ^p Psal. xlv, 10, et xxiii, 8.

* Alias 59, quæ antem 25 erat, nunc 15. Scripta anno 405.

(a) Ms. Vien., *judicantibus*.

(b) Juxta textum Græcum *ἐπιζή*. Ita Patres Græci et nonnulli Latini; Ireneus lib. ii, c. 56, et lib. iv, c. 51, Chrysostomus in Matth., Cyprianus l. iii Testim. ad Quirinum, Hilarius comment. in Matthæum, et Augustinus lib. i Serm. Domini in monte.

(c) Ita mss. Reg. et Vien. Alii. *mæstrinoit*.

(d) Ms. Vien. *imagine*.

(e) Sic. ms. Vien. Legitur quoque *Et* in ms. Reg. et editis 5.

(f) *Scamma*, locus fossis inclusus, ubi gladiatores certabant.

(g) *Defensorem*. Græce *ἰνδοκράτης*, quod idem sonat ac *ultorem*, ut et Rom. xii, 19. Sic et Psalteria vetus et Rom. habent *defensorem*, et Augustinus in psalmos. Vide not. 115.

hil enim est, benedicite filii, quod possit aut debeat A
 præferri ei qui est verus Dominus, et verus pater,
 et Imperator æternus. Cui enim ² rectius vitam no-
 stram impendimus, quam ipsi ³ a quo eam ⁴ accepimus,
 et cui eam usque in finem debemus ⁵; quia
 ipsius beneficio vivimus? Si tamen in hoc seculo illi
 militaverimus, tunc ad ipsum transire merebimur.
 Quod si magis dilexerimus hoc seculum, et maluerimus
 Cæsari militare quam Christo, postea non ad
 Christum, sed ad gebennam transferemur, ubi prin-
 cipum hujus seculi ⁶ vertitur causa.

2. Ideo nec affectura, nec patriam, nec honores,
 nec divitias Deo præferre debemus, quia scriptum
 est: *Præterit hujus mundi figura* ^a. Et qui hunc mun-
 dum dilexerint, cum ipso et peribunt. Ideo ipse Do-
 minus in Evangelio testatur ⁷, et dicit: *Qui amat*
patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus.
Et qui non accipit crucem suam, et sequitur me, non
potest meus esse discipulus ^b. De divitiis autem hujus
 seculi, quas quidam pro summo bono et necessario
 amplectuntur et diligunt, ita dicit: *(a) Non prode-*
runt thesauri iniquis, justitia autem eripit a morte ^c.
 Et iterum per prophetam *(b) ait: Exterminati sunt*
(V. not. 120) omnes qui exaltati fuerant auro et ar-
gento ^d. In Evangelio quoque clamat, etiamque ^e
 prædamnat divites seculi dicens: *Væ vobis divitibus,*
quia habetis consolationem vestram: vae vobis qui satu-
rati estis, quia esurietis; vae vobis qui videtis nunc, quia
lugebitis et flebitis ^e.

3. Noli ergo diutius diligere hunc mundum neque
 militiam ejus, quia secundum Scripturæ autoritatem C
inimicus Dei est quicumque amicus est seculi ^f. Et qui
 militat gladio, mortis minister est. Qui autem suum
 vel alienum sanguinem fundit, hic recipiet fructum
 stipendiorum. Aut enim exitu mortis tenebitur reus,
 aut crimine: quia necesse est ut miles in bello, in quo
 tamen non tam pro se quam pro alio dimicet, aut suam
 mortem victus inveniat, aut mortis causam victor
 acquirat, quia victor esse non poterit, si effusus san-
 guinis ante non fuerit. Ideo dicit Dominus: *Non potestis*
duobus dominis servire ^g. Sed quia uni *(c) Domino*
 serviendum est, facile puto esse discerni ^h, cui potius
 serviri debeat, Deo an mammonæ, **164** Christo an
 Cæsari; cum ipse Cæsar Christi servus studeat
 esse, ut aliquarum gentium rex esse mereatur. Ne-

que enim quicumque terrenus rex totius terræ do-
 minus est. Christus autem totius mundi *(d) dominus*
 et Rex est: quia *omnia per ipsum facta sunt, et sine*
ipso factum est nihil ^h; et ipse est *Rex regum, et Do-*
minus dominantium; et in terris ⁱ, et in mari, et in
abyssis omnia quæ vult facit ⁱ.

4. Hunc igitur sequamur, hunc militemus; *(e) cui*
 cinctus nunquam discingitur miles: qui militantibus
 sibi gloriam vitæ æternæ, honorem regni cælestis,
 et divitias hereditatis suæ, et divinæ cognitionis
 consortium perenne largitur. Scriptum est autem:
Qui pecuniam diligit, non justificabitur: et qui terre-
nas possessiones concupiscit, in illis, sicut scriptum
est, (f) implanabitur ^k. Nam in Ecclesiastico per Sa-
 lomonem loquitur divina Sapientia: *Quia multi (g)*
periclitati sunt auri causa, et factu est in facie illius
perditio ipsorum. Lignum, inquit, offensionis ejus est
aurum, et dejecit eos (Al. vae illis) qui sectantur illud.
Sed non omnis nisi imprudens disperiet in illo ^l. Quam-
 obrem fuge ab illo, filii, sicut a facie serpentis ^m,
 credens Christo, qui in Evangelio testatur omnibus
 hominibus: *Quia non in abundantia cujusquam vita*
ejus est ex his quæ possidet ⁿ.

5. Sed te forsitan ætatis fiducia ^o, et stipes digni-
 tatum, vel divitiarum augmenta sollicitant, ut dicas:
 Adhuc juvenis sum; est nunc tempus ut parumper
 militem, et uxorem ducam, et filios habeam, et pos-
 tea Deo serviam. Ad hæc tibi respondet, non ego,
 sed Dominus, qui loquitur in prophetis et apostolis
 suis, et *(h) Sapiens dicit: Ne (i) tardes converti ad*
Dominum, nec differas ^o *de die in diem, ne subito*
veniat ira illius ^o. In Evangelio autem quo ardore
 proponendum sit ad conversionem, ostendit, cum
 dicit: *A diebus autem Johannis usque ad hodiernum*
diem vim patitur regnum colorum, et qui vim faciunt,
rapunt illud ^p. Talis violentia Deo grata est, quæ
 neminem concutit, nullius damno committitur. In
 hanc rapinam manus tuas verte, quæ crimen non
 habet, et confert salutem. Et quid tibi militarium
 stipendiorum curationes *(forte rationes)* cum invidia
 violentiæ curare ^q, cum forsitan pro tua honestate
 etiam debitorum moderatus exactor sis? cum sine
 cujusquam **165** invidia et cum Dei gratia possis
 esse violentus ut rapias ^r regnum cælorum, quod
 sibi auferri patitur ^r, et gaudet Christus invadi;

^a I Cor. vii, 31. ^b Matth. x, 37, et 38; Luc. xiv, 27. ^c Prov. x, 2; juxta LXX. ^d Saphon. i, 11.
^e Luc. vi, 24 et 25. ^f Jacob. iv, 4. ^g Matth. vi, 24. ^h Johan. i, 3. ⁱ Apoc. xvii, 14. ^j Psal. cxxxiv,
 6. ^k Eccl. xxxi, v, Prov. xi, 28. ^l Eccl. xxxi, 6, 7, ex LXX. ^m Eccl. xxi, 2. ⁿ Luc. xii, 15. ^o Ec-
 eli. v, 8. ^p Matth. xi, 12; Luc. xvi, 16. ^q Luc. iii, 14.

(a) Ms. codex Victorinus et sex editi addunt *Quia*.
(b) Ex ms. Victorino et edit. Mogunt. emendavimus
ait. Alii eodd., *dicitur*, minus bene. Vide ante-
 cedentia et subsequ.

(c) Mss. Vatic. et Victor. cum editis sex, *Deo*. Sed
 ratiocinatio postulat, *Domino*, ne id assumatur quod
 colligendum est. SACCHINUS.

(d) Dux voces *Dominus* et absunt a ms. Vict. et
 edd. Mogunt., Rom., Erasm. et Ponc.

(e) Ita mss. Vatic. et Vict. cum edit. Rosv. Et
 optime conveniunt vocabula militaria, inquit Sacchi-
 nus. In editis sex, *cui conjunctus numquam disjun-*
gitur. Verissima lectio ea quam retinemus. Sic quo-

que *disringitur*. Apud Prudentium, quod idem est ac
exarmatur, lib. Psychomach. v. 654, *Disringitur om-*
nis Terror; et ibid., v. 824... *sedem properet discin-*
cta juvenus.

(f) Græce, *πεσσειται*; Vulgata, *corruet*. Ed. Erasm.,
implanabitur.

(g) Juxta textum Græcum legerem: *Multi dati*
sunt in casum auri causa, inventibus ms. Victor. et
 ed. Rom. in quibus, *Multi ditati sunt in auri causa*.
 Vulg., *dati sunt in auri casus*.

(h) Ms. Vict. et edit. Rom. et Mog., *Propheta*.

(i) Ms. Vict. cum editis Rom. Mog. et Ponc., *tard-*
dareris.

quia pro abundantia caritatis et potentiae suae capax A est et largiendi quod tenet, et quod donaverit, obtinendi. Nam quando sanctis (a) suis in regno suo regnare concesserit, ipse regnabit in illis quos consortes regni caelestis assumerit a. Scriptum est enim et regnum Dei cum sanctis fore, et ipsos sanctos esse regnum Dei b; quod propitio Deo, cum conversus fueris, et legendo cognosces, et credendo intelliges.

6. De aetatis autem flore primo quis audeat gloriari? Admonet (b) divina Scriptura, dicens: *Omnis caro fenum, et omnis claritas ejus, ut flos feni. Aruit fenum, et flos decidit: sermo autem Domini manet in aeternum* c. Ideo et Propheta ista potius, in quibus aeterna corporis redivivi gloria post resurrectionem possit manere, desiderans clamat: *Quam amabilia B sunt tabernacula tua, Domine virtutum! Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini* d.

7. Et de vinculis conjugalibus, et ceteris temporalium rerum tam spinosis quam inanibus curis Apostolus e, in quo Christus loquitur, admonet ne in longum hujus seculi tempus irrita vota mittamus; et cognoscere nos jubet, quia *tempus brevissimum est, et dicit: Reliquum est, ut qui habent uxores, tamquam non habentes sint; et qui flent, tamquam non flentes; et qui gaudent, tamquam non gaudentes; et qui emunt, tamquam non possidentes; et qui utuntur hoc mundo, tamquam non utentes* f. Quod cum dicit, ostendit liberos non debere implicari, quandoquidem liberari soadeat impeditos. Si ergo jam forsitan alligatus es uxori, noli quaerere (e) solutionem g. Quod si adhuc C liber es ab uxore, noli quaerere implicationem. Non enim Apostolus propter conjugii condemnationem hoc dicit, quandoquidem hujus foederis religionem magno Christi et Ecclesiae Sacramento comparat; sed *propter instantem necessitatem bonum esse asserens h hominem sic esse, quemadmodum ipse erat. Volo, inquit, vos sine sollicitudine esse* h hoc est, ut nihil praeter Deum et salutem nostram cogitemus. Nam uxor et filii, quamquam et ipsa divinitus nobis pignora data sint, tamen gravissimarum curarum onera sunt. Unde idem Apostolus ait i: *Quia tribulationem (d) carnis habebunt hujusmodi* i: quia necessitudines nostrae carnales, quanto cariores nobis sunt, tanto magis nos disracciant et fatigant. Nam 166 uxor accepta primum optantur D

fili: et si non suscipiuntur, sterilitas lugetur: si suscipiuntur, orlitas timetur. Ac proinde nunquam in carnalibus affectionibus ita requiescit animus ut cruciatu careat, dum necessitudines suas aut bonas amat cum amittendi metu, aut malas odit cum amittendi voto; in utroque miseris sustinendis semper obnoxius. Miser est enim i^o qui uxorem bonam perdit, miserior qui malam possidet. Inter haec duo accidentia, satis felicior est (V. not. 121) qui utrumque non novit. Similiter et de filiis: saepissime enim sunt miserrimi parentes, vel qui amabiles habent quibus orbantur i^o; vel qui tales habent, ut non habentibus invidere cogantur.

8. Audi ergo, filii mi, et inclina aurem tuam mihi, et disrumpe omnia vincula tua, quaecumque in hoc seculo te implicatum tenent; commuta in melius militiam, ut aeterno Regi incipias militare. Et nunc, ut audio, qui adjutor et (e) tutor es civium, fias comes Christi. Deinde in hac militia soletis in votis habere hanc officii promotionem, ut protectores (V. not. 122) efficiamini. Si autem Deo te probaveris, ipsum Deum incipies habere protectorem. Vide ad qualem militiam te invito collegam, ut quod homini esse optas, hoc tibi Deus sit. Quem si coeperis sequi, et in ejus comitiva inceperis militare i^o, linis militia tua: erit regnum, non terrae et temporis, sed aeternitatis et caeli.

EPISTOLA * XXXI.

Sebastianum eremitam et Benedictum diaconum col- laudatos, illum ob vitae institutum, hunc propter curam illi necessaria ministrandi, rogat ut pro se et Therasia apud Dominum intercedant.

Sancto et merito dilectissimo fratri SEBASTIANO, PAULINUS ET THERASIA in Christo Domino salutem.

1. Benedictus est Dominus Deus Israel, qui elegit te et assumpsit in vas electionis suae, et segregavit ab utero matris antiquae, et dedit tibi pennas columbae, ut ab hujus seculi strepitu praecal evolans i diceres: *Ecce (f) volavi fugiens, et mansi in solitudine* i. (g) Quamvis tua solitudo non sola sit, quae non deserta est, sed secreta, et ab hujus mundi tenebris desolata, a 167 Dei lumine frequentetur, et a demonibus furentibus fugiatur, atque ab angelis gaudentibus excolatur. Ipse Dominus Deus noster donavit nobis, licet longo intervallo distantibus, appropinquare tibi in dilectione per odorem bonum notitiae (h) tuae,

a Apoc. 1, 6. b Apoc. xx, 6. c Isai. xl, 6, ex vers. LXX. d Psal. lxxxiii, 2, sec. LXX et Psalter. vetus et Romanum. e II Cor. xiii, 5. f I Cor. vii, 29. g I Cor. vii, 27. h I Cor. vii, 32. i I Cor. vii, 28. j Psal. lvi, 8.

* Alias 40; quae autem 26 erat, nunc 40 et 41. Scripta anno 401.

(a) Sic mss. codices Vatic. et Victor. cum edit. Rom. et Mogunt. Alii editi, *viris*.

(b) Expunximus *namque*, quia ab omnibus codicibus nostris aberat.

(c) Ita ms. Victorinus codex cum editis 4 et Vulgata juxta textum Graecum, melius quam edit. Rosv., *absolutionem*.

(d) Sic ms. Vict. et edit. Mog. ferventibus editis quatuor in quibus *carnes*. Edit. Rosv., *carnis*. Nostra lectio confirmatur ex sequentibus.

(e) Ms. Vict. et edit. Rom., Mogunt., Erasmi, et Ponc., *tutator*.

(f) Psalteria quinque et S. Augustinus, in psalm., *elongavi*.

(g) Sic mss. Vatic. et Vict. Ante erat in ed. Rosv. *Quamvis solitudo non sit tua, quae*, etc. Editi codd. 5, *Quasi*, mendose.

(h) Ita ms. Victor. cum duobus editis codicibus Alii, *bonae*.

quam per fratrem in Domino carissimum Victorem accepimus: qui nobis et opus propositi tui, et secretum tabernaculi nuntiavit: quia veterum sanctorum strenuus æmulator, super torrentem tibi gratissimum, sicut illi quondam filii prophetarum, Elisæo duce, super Jordanem, pacificam mansionem et spiritualia ^a castra possisses ^a; et diaconus tibi frater Benedictus Sareptanæ ^a illius aut Sunamitidis obsequio ministraret. Beatus ille, cui mandavit Dominus sicut uni volatilium cæli, ut te sicut Eliam ad torrentem secreto sedentem panibus pietatis pasceret; et ad cellulam tuam assiduus super hac ministracione vestigiis, velut ad arcam Noë fructiferum pî germis rannum afferens columba revolaret ^c.

2. *Benedicti vos a Domino ^a, qui facit unius moris habitare in domo ^c, et qui germanitatis vinculum duplicavit in vobis; quos et in Ecclesie utero fratres fecit, et sub una fide variis distinguit officiis, ut suo diverso munere alter alterum pasceretis. Tu illum spiritualibus armis jejunans et orans juvares, et ille in te cœlestia bona sibi sereret, dum carnalia tibi alimenta suppeditat, non indigenti quidem pereuntis escæ sumtu: quia fames tua justitiam et regnum Dei esurit ^c. Sed tamen quia idem Dominus, qui fecit quod intus est, fecit quod foris est; spiritus quidem promptus, caro autem infirma ^c; ideo viventem licet animam in Verbo Dei, quod est Christus Deus, qui verus et vivus panis est ^b, tali remuneratur (V. ep. 45, num. 20) obsequio, ut corpori tuo, id est, terrænæ in te fragilitati serviat cibis modicis, et ipse jejuniorum tuorum abundantia saginetur. Ideo enim dixit: *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei ^b*; quia ut infirmioris substantie nostre rationem, ne esuriret, habuit, perinde et carni panem necessarium ipse Creator ostendit.*

5. Sed ne corporis curam animæ præponeremus, quæ verbo Dei pascitur, (a) non in solo pane victum hominis constitutum; docuit quem etsi animæ cura non querat, tamen corporis naturam deposcit. Ideo benedictus ille, cui ad opes animæ præcedit necessitas conditionis tuæ: quia adhuc homo, et isto visibili pane pascendus es, etsi interius æterno illo pane satureris. Non enim proficeret spiritualis virtus, nisi subesset carnalis **168** infirmitas. Nec esset potens fidelium ministratio, nisi materiam ministrandi plerumque fraterna inopia præberet. Unde et Apostolus ait in sanctos compensationem futuram, cum Ecclesiam Dei ad consolationem istius benedictionis hortatur, et dicit: *Abundantia vestra sit ad illorum*

A inopiam: ut et illorum abundantia vestræ inopiæ supplementum fiat ⁱ.

4. Adhuc audeo dicere in utroque vestrum diversa Johannis et Domini forma consistit (V. Vit. c. 39, n. 2): Johannis in deserto (b) clamantis ^k, et Domini in templo docentis. Et unus vestrum in servitutem ministerii vocatus est, alter in monachi libertatem. Sed utrique in unum Dei regnum et gloriam convocati, et ambo liberi, quia ambo sub gratiæ; et ambo servi, quia ambo sub lege fidei. Ambo liberi peccato, et ambo servi justitiæ, et ambo in jejuniis Domino diem sapitis, et ambo in epulis sinceritatis Domino gratias agitis, qui dat escam omni carni ^l, et dat escam vivam esurientibus veram (c) justitiam ^m. Unus vestrum audiijt, ut dicat: *Introibo ad altare Dei, ad Deum qui letificat juventutem meam ⁿ*. Et alter ab eodem propheta didicit dicere: *Singulariter sum ego, donec transeam ^o.*

5. Ergo quia sic electi estis et dilecti Domino ^k, ut alter alterius onera portetis ⁱ; et caritate perfecta, qua invicem vos pascitis, sustinetis, instruitis, locupletatis, *adimpletis legem Christi*, orate pro nobis; conscribite validas orationum manus, ut superetis multitudinem peccatorum nostrorum. Ob hoc enim misericors et miserator Dominus peccatoribus suis sanctorum notitiam caritatemque procurat et donat, ut etiam inexcusabiles reos præpotens advocatio meritis damnationis absolvat. Maneatis in regno Domini (quod intra vos fecit esse per inhabitantem in vobis arrahonem Spiritus sancti, in quo *clanctis, Abba, Pater*) ^q benedicti Domino filii pietatis, et pacis, et iunioris.

EPISTOLA XXVII.

Lætabatur receptis de Severo nuntiis: purgat se ei de abductis hominibus: ejusdem laudes exsequitur summo caritate ac sui submissione.

SEVERO HACCI MANIMO, venerabili et semper (d) desideratissimo, PACINUS.

1. *Benedicem Dominum in omni tempore ^r, non obliviscar retributiones ejus, quia non secundum peccata nostra tribuit nobis ^s, qui assiduus et numerosus de tua **169** unanimitate solacis satiat desiderium nostrum; nam in paucis diebus reditum ad nos sanctorum fratrum et unanimatorum communium, Posthumiani et Theodii (V. carm. 22, v. 381, et Vit. c. 35, n. 1), adventu alicujus fratrum Virini et Soriani consecutus est. Ita nobis uno propæmodum in tempore plurima gaudiorum messis obvenit, cum omnes ii quos pariter venisse memoravimus, litteris unanimitatis tue dubitarem nobis presentie sue gratiam reddidissent. Exultavit itaque in Domino spiritus no.*

^a IV. Reg. vi, 2; IV Reg. iv, 8. ^b III Reg. xvii, 1. ^c Gen. vii, 11. ^d Psal. cxiii, 15. ^e Psal. lxxvii, 7. ^f Matth. v, 6. ^g Matth. xxiv, 41. ^h Marc. xiv, 38. ⁱ Johan. vi, 41. ^j Matth. iv, 4; Luc. iv, 4; Beut. viii, 5. ^k I Thes. viii, 44. ^l Matth. iii, 5; Joh. viii, 28. ^m Psal. cxxv, 25. ⁿ Matth. v, 6. ^o Psal. xlii, 1. ^p Psal. cxl, 10. ^q Gal. vi, 2. ^r Rom. viii, 15; Gal. iv, 6. ^s Psal. xxviii, 2. ^t Psal. cii, 5 et 10.

Alia 14; quæ autem 27 erat, nunc 57. Scripta anno 401.

(a) Ms. codex Victorinus. *non in solo pane vitam numeris constare monstravit. Atque ideo non [leg. cum] dixit: Non in solo pane, etiam in pane victum hominis constitutum [legit].*

(b) Editi sex codices addunt *vox*, minus bene.

(c) *Justitiam*. Vera lectio, et Scripturæ sacræ consentanea, Græce τὴν ἀρετὴν ἵσταται. Ms. Victor. et editi *vitam*. Prior lectio præterea confirmatur ex n. 2 *junctis tua justitiam et regnum Dei esurit.*

(d) Ita ms. Reg. Edm. *desideratissimo*.

ster, et dilatatum est os nostrum, super inimicum A nostrum^a, cui non dabatur dicere: *Prævalui adversus eos*^b; cum potius vota desideriorum nostrorum prævaluissent, ut exoptata de te, id est maxima animæ nostræ cura, et iudicia, et eloquia reciperemus.

2. Itaque, ut nihil invicem sicut præceptum est, nisi amorem mutuum vobis debeamus^c; respondebo omnibus epistolis tuis: ac primum illi quam primo accepi, qua^d de ipsis, per quos scripseras, apud me expostulas, sed aut te solum reliquerim, aut illos tibi abduxerim. Sed recognosces, neutro me posse culpam; quia neque in te desiderando unquam modum feci, neque illum tecum habui de eorum usurpatione certamen: alioquin ultro tibi de tuo jure cessissem, si prius tua fuisset possessio. Non enim a me alieni forent tecum manentes, qui totus es meus in Christo B Domino, per quem sum invicem tuus: neque tantum cepissem gratiæ in iis receptis quantum auissem, si tibi præripissem quamlibet expectandos in salutari via comites. Nam neca quoque sententia dignissimum me iudicarem qui a tua caritate vacuarem, si illum bonum mihi quam tibi mallem. Verum ego cum illos inopinato^e Domini munere allapsos^f mihi tales comperissem, quales et tibi postea in brevi claruerunt, etiam invidiam mihi, cur in hac parte felicior te fuisset, ut tuo conspectu et consortio digniores ego potius obtinerem, vel prius agnovissem. Denique, ut quamprimum hac qua me beatum existimabam gratia te consorte gauderem, et præsentem (a) increptum, quod se familiaritatis ac notitiæ tuæ expectes faterentur; neque quidquam studiosius maudavi C proficiscentibus, quam ad conspectum tuum complexumque properarent, teque cognoscere omnibus in patria rebus et coris suis anteferrent, ut diutinam damnum sibi vel sero sarcirent. Et, gratias Domino, recipimus eos venientes in exultatione^g, magnumque hujus, qua nobis in te præ ceteris expectendo credidissent, conscientia gaudium, quasi benedictum et ceteris vitæ suæ fructibus altiore de agro pleno 170 manipulum reportantes. Quas illi Deo primum, qui non solum satiasset, sed et superasset desiderium eorum, ut plura in te quam præsumserant invenirent bona? quas nobis, qui tantæ illis acquisitionis^h fuissemus auctores? quas sibi metipsis, quod nobis in sum lucrium parvisset, gratias agebant?

3. Ineffabile mihi est, quanta me voluptate perfunderint, cum referret et actus et sermones tuos, et perfectum cor tuum caritatis divinæ scientia, qua humilis et excelsus, pauper et dives, servus et liber, famulus conservus, fratribus servus, pauperibus dives in visceribus misericordiae, divitibus pauper in spiritu mansuetudinis, humilis virtute pietatis, arduus subli-

mitate virtutis, et servus Deo, liber mammonæ, totum in te spirare Martinum, florere Clarum (V. not. 124), maturari Evangelium prædicabant. Irupinguarunt omnino oleo lætitiæ caput nostrum^e; propter hoc benedixerunt annua interiora nostra Dominum^f duplici causa gratulationis: quod et tibi plurimum præstitisse nos intelligeremus de agnitione dilectissimorum, ut probasti, fratrum; et illos gratulari sibi de notitia et caritate tua, ut divino munere, videremus. Quantum illi præterea inter opera et munera in te Dei admirati sunt etiam pueros tuos, qui in circuitu tuo sicut novellæ^g olivarum^h virent: quibus te Deus noster idem fecit, quod ipse cunctis est, ut te et quasi dominum vereantur, et quasi patrem diligantⁱ. In hoc tamen sermone eorum, fatemur gemuisse nos ad infelicitatem nostram, quibus ab ejusmodi filiis sterilitatem graviora peccata fecissent: sed facti sumus quasi consolati^j, quia vicinum esse nobis tuæ felicitatis bonum iudicamus.

4. Verum ne longiore intervallo nostra iniquitas inter nos et te separet, totum hunc quo diebus et noctibus Deum mulces, sacræ pubis accingo delectum, ut adversum peccata nostra pro nobis aciem orationum dirigant et exorent, ut confirmet hoc Dominus quod operatus est nobis^k: id est, ut caritate tua, in qua nunc acquiescimus, et qua gloriamur, in illa die refrigeremur et gaudeamus.

EPISTOLA * XXVIII.

171 Victoram, per quem invicem litteras mittebant, Severo laudat, et quod serius remittatur excusat. Totam epistolam, sensibus et verbis sanctissimis textit, insertis emblematis pulcherrimis de Christo ut igne, fundamento, janua, pane, etc. Et quia Severus aliquid Paulini operum postulaverat, ei duos libellos mittit, quorum alter erat tantopere a S. Hieronymo (Ep. 13 ad Paulin.) laudata Theodosii Defensio, quam intercidiisse nemo non dolet: alter vero, natalitia carmina de S. Felice.

Sancto fratri et unanimo commilitoni SEVERA
PAULINUS.

1. Redit a me tibi Victor, ut redeat a te mihi: Victor commune pignus, et fidele contubernium, et soleune solatium nobis: Victor in te meus, et in me tuus: Victor epistolarum nostrarum veredarius pedes, aut veredus bipes; victor longissimarum viarum; bene idem dicendus simul et victor et victus; quia vincitur caritate, (b) qua vincit vias duras et magnos labores, qui in sudore vultus sui edit panem suum^l, ut nos reficiat annuis inter utrumque discursibus, terens (c) indefessus ac referens commercia litterarum, quibus mutuam visitationem animis ac visceribus invicem nostris, tanquam vectigal officii debiti, pensitamus. Sit benedictus Domino puer Victor; neque illi spinas et tribulos sua terra parturiat,

^a I Reg. ii, 1; Luc. i, 47. ^b Psal. xii, 5. ^c Johan. xv, 17; Rom. xiii, 8; I Johan. iii, 25. ^d Psal. cxxv, 6. ^e Psal. xxii, 5. ^f Psal. cxi, 1, sec. Psalter. vetus et Rom. ^g Psal. cxxvii, 5. ^h Malac. i, 6. ⁱ Psal. cxxxi, 1. ^j Psal. lxxvii, 29. ^k Gen. iii, 19.

^l Alias 9; quæ autem 28 erat, nunc 18. Scripta anno 402, sub finem ætatis.

(a) Sic ms. Reg. et sic Paulinus in epist. 49 ad Macarum, n. 5, increpuit mare.

(b) Ms. Reg., quia. Ms. Vatic., qui.

(c) Ita ms. Vien. et ed. Schot. et Latinius, fav ms. Vat. in quo indefessim.

quia impiger est ^a. *Via enim (α) pigrorum spinis A in eam mensam, quam praeparavit ² nobis adversus* *siratae ^b sunt. Victor vero noster non dicit: Leo est* *in viis ^c; quia ita simplex est ut ambulet confidens ^d,* *fidelis et castus, ut non timeat a timore nocturno, et* *jaculo volante per diem ^e. Propterea Dominus custo-* *dit illum in omnibus viis suis; et angelicis mandat* *excubiis, ne usquam offendat ad lapidem pedem suum;* *neque mordeat calcaneum ejus observans coluber in* *via ^f, quem calcatis ad Evangelii ^g cursum pedibus* *impune calcabit et conteret. Laudabo igitur et bene-* *dicam in Domino Victoris nostri pedes, et de his quo-* *que pedibus audebo dicere: Quam speciosi pedes qui* *evangelizant mihi pacem ^h de te, cum incolumitatem* *tuam, et paceam in te, cum fidem tuam nuntiant, per* *quam in te manet Christus pax nostra: qui et de no-* *bis vel in nobis facit utraque unum ⁱ; sive qua duo* *sumus in corde uno; sive ^b qua utranque substan-* *tiam animae et corporis unam facimus, conflante nos* *Christo per ignem **172** Spiritus sui, de quo ait:* *Ignem veni mittere in terram; et quid vult bonus Do-* *minus, nisi ut accendatur ⁱ in nobis, et illuminet te-* *nebras nostras, et peccata consumat? Quia Dominus* *Deus noster ignis consumens est ^h. Tribuat hic mihi* *Dominus, ut et in me pro me fiat ignis consumens.* *Ardeat hoc igne cor meum in lumen aeternum mihi,* *ne eodem ardeat anima mea in penam perennem. In* *hoc enim igne revelabitur dies Domini, et uniuscujus-* *que nostrum opus quale sit, ignis probabit ^l.*

2. Oremus hunc Dominum, ut doceat nos facere voluntates suas, et spiritus ejus bonus deducat nos in viam rectam ^m, ne labor noster inveniat ligna, fenum, stipula ⁿ; sed potius argentem, aurum, lapides pretiosi et vivi inveniamur in muris Hierusalem illius caelestis et liberæ ^o, quæ aedificata ut civitas, cujus participatio ejus in idipsum ^p. Hujus enim civitatis habitator in tribus unis ostenditur; unde dicitur civitas Regis magni, civitas Dei nostri, civitas Domini virtutum: quam ipse Dominus, ut scriptum est, fundavit in aeternum ^q: cujus quidem civitatis non solum fundamentum, sed et turris et porta factus est Christus. Fundamentum enim, inquit, nemo potest aliud ponere quam eum qui est nobis turris fortitudinis a facie inimici ^r: qui dicit: Ego sum janua oriam ^s: nemo potest venire ad Patrem nisi per me ^t. Si igitur in hoc domus et mens nostra fundetur, et digna tanto fundamento superaedificetur operatio; erit nobis in adiutum civitatis suæ porta ipse qui reget nos in secula ^u, et in loco pascuæ collocabit nos, quos jam per aquam refectionis sibi genuit ^v, et nutrit epulis ^w salutaribus

in eam mensam, quam praeparavit ² nobis adversus eos qui tribulant nos. De qua dicit: Beatus qui manducabit panem in regno Dei ^x; quia Christus idem et regnum et panis est quo nos saginamus, et serpens tabescit; cujus fames ^y et pena est cibus vitæ nostræ Christus Jesus, qui factus est nobis in escam, ut eo pane viventes ^z, et secundum eum ambulantes, possimus juxta Apostolum dicere: Nostra autem conversatio in caelis est ^{aa}. Cum enim quæ sursum sunt sapiamus et querimus ^{ab}, terreni esse desinimus, ut jam non simus esca serpentis, qui vicissim datus est in escam populo Aethiopiae ^{bb}, ut ab his edatur quos edit. Quod vobis e contrario salutare est, qui Christum edimus, et absorbemur a Christo, qui absorbet mortale nostrum, quia vita est, ut induat nos immortalitate ^{cc}, et conformes imagini suæ faciat ^{dd}, qui dedit nobis potestatem super omnem virtutem inimici **173** impune calcandi per eandem gratiam ^{ee}, qua dedit potestatem filios Dei fieri credentibus in nomine ejus ^{ff}, quod est supra omne nomen ^{gg}. In hoc habitemus, quia ipse etiam civitas est quæ non potest abscondi, quia super montem posita ^{hh}, et cujus fundamenta sunt in montibus sanctis. Hanc civitatem ipse fundavit Altissimus, sicut scriptum est quia Sapientia sibi aedificavit domum ⁱⁱ. Haec est domus illa non manufacta, in qua si habitemus iis operibus, quibus civis sanctorum fieri mereamur, non ardebit opus nostrum ^{jj}; et ignis ille sapiens transeuntes nos per examen suum, non severo ardore ambiet puniendos; sed ut commendatos suscipiens, blando lambet attactu ^k, ut possimus dicere: Transivimus per ignem et aquam, et induxisti nos in refrigerium ^{kk}.

3. Sed ut eodem nomine quo iuchonta est epistola terminetur, ad Victorem nostrum recurram, pro quo excusationem debeo ^l. Quod ad te tardius pacto rediit, ne imputes pedibus ejus, qui non pigritiae vitio, sed obedientiae studio apud nos diutius resisterunt. Reputa tamen tempus, non quo dimissum eum indicasti, sed quo misisti; et videbis de placita inter nos retinendi Victoris vicissitudine stare rationem mihi. Non enim ad huc me apud nos, ut scripseras, exigendam adfuit; sed ut asseruit, de Narbonensi, ubi fratri Posthumiano occurrerat, (c) remissus ad te, tunc a te iterum profectus est, cum ad me directus pervenire potuisset. Jam igitur hieme decedente susceptum, necesse habui vernis mensibus detinere: et quia breve spatium videbatur, quod illico solemnitas Paschalis concluderet, eam et infirmissimus per idem tempus fuisset, ut ad rescribendi negotium non

^a Gen. iii, 18. ^b Prov. xv, 19, sec. LXX. ^c Prov. xxii, 15, et xxvi, 15. ^d Prov. x, 9. ^e Psal. xc, 6. ^f Gen. xlix, 17. ^g Eph. vi, 15. ^h I. ai. lii, 7; Rom. x, 15. ⁱ Eph. ii, 44. ^j Luc. xii, 49. ^k Dent. iv, 24; Heb. xii, 9. ^l I Cor. iii, 15. ^m Psal. cxlviii, 10 et 11, sec. Psalter. Rom. ⁿ I Cor. iii, 12; I Petr. ii, 5. ^o Gal. iv, 51. ^p Psal. cxxi, 5. ^q Psal. xlvii, 2 et 9. ^r I Cor. iii, 11; Psal. lxx, 1. ^s Johan. iii, 7. ^t Johan. xiv, 6. ^u Psal. xlvii, 15. ^v Psal. xii, 2. ^w Luc. xiv, 15. ^x Johan. vi, 55. ^y Philip. iii, 20. ^{aa} Colos. iii, 1. ^{bb} Gen. iii, 14; Psal. lxxviii, 14. ^{cc} I Cor. xv, 55. ^{dd} Rom. viii, 29. ^{ee} Luc. x, 19. ^{ff} Johan. i, 12. ^{gg} Philip. ii, 9; Matth. v, 14. ^{hh} Psal. lxxvii, 1 et 5. ⁱⁱ Prov. ix, 1. ^{jj} II Cor. v, 4; Eph. ii, 19. ^{kk} Ps. lxxv, 12.

(a) Sic LXX interpretes, Aquila et Theodotio, et Paulinus in epist. 21, ad Ananidum, n. 5.

(b) Ms. Vatic. codex, quia, semel et iterum.

(c) Sic ius. Reg. et editi l. Verissima lectio. Edit. Ross. nunc. Ms. Vien., remissus a te, tunc ad te iterum profectus est, mendose.

valerem, apposui de diebus ^a æstivis moras ejus, ut compensarem tecum, si tantum in eo tui temporis usurparem, quantum tu in eodem occupaveras de diebus hiernis: unde (a) concedam, si autumno pervenerit ad unanimitatem tuam, ut hiemem rursus impendat tibi; quia vides ita placito Domini procuratum, ut tempora communis unanimitatis, quæ nobis mutua eesseramus, salva fide pacti, majori istius commodo mutarentur: nunc enim apte conversum est ut verius fieret, quod contra meritum indulgens mihi, et tibi detraheus, scripseras. Tu enim vere spiritu fervens salubrius cum in tempore frigoris ignito fidei tue forebis calore ^a; at ego frigidus ad æstivam illi stationem aptior ero.

4. Sed utinam vel frigidus magis quam tepidus essem ^b, nec Domino meo vomitum **174** facerem, et proximi mei æstum levarem! nunc vero fastidium potius de satietate mei facio utentibus tempore incolatus mei, nec argentibus, nec æstuantibus necessariis, modice fidei tepore revomendus ab his qui saporem societatis meæ spe dulcedinis spiritualis gustare tentaverint. Quo magis miror vel concupiscentiam tuam in desiderandis, vel patientiam in periculis neptiarum mearum molestis. Sed utinam mihi tam nullum de multiloquio peccatum (b) preceat ^c, quam tibi magna merces de tam infatigabili caritate cumulatur. Tamquam enim non defatigatus, sed potius et refectus tantis antehæc per Victorem nostrum numero et copia voluminibus, iterum postulasti per eundem librigerum, ut tibi pluribus, si (c) possim, scriptis essem molestior.

5. Præterea autem jussisti, minimum opulenter tibi de paupere tuo blandiens, ut quæ te de annalibus non minus gentis, sed generis humani fugereat, ego videlicet quasi peritior edocerem: sed sibi imputet famem, qui pauperis amici forem (V. can. 24, v. 615, et ep. 52, n. 12.) pulsat, et promptuarium inane scrutatur. Numquam enim in hæc investiganda et colligenda mihi contentum studium fuit. Nam etiam in tempore veteri, quo videbar legere (d) nec legenda, ab historicis scriptoribus peregrinatus sum. Attamen nunc operis tui curam gerens, quo te pro utilitate fidei nostre inspiciendis et conferendis præteritorum temporum rationibus occupatum indicasti, quod de me non habui, de fratris unanimitate opulentiore thesauro petivi; et ipsam adnotationem, quam communitarii vice miseris litteris meis inditam, direxi ad Ruffinum presbyterum, sancte (e) Melani spiritali in via ^f comitem, vere sanctum et pie doctam, et ob hæc intima mihi affectione conjunctum. Si ille has, quæ merito te permevent, de annorum sive regnorum non congruente calculo, hancis historie

^a Rom. vii, 11. ^b Apoc. vi, 16. ^c Prov. x, 19.

^d Alias 10; quæ autem 29 erat, nunc 58. Scripta anno 402 exeunte ætate.

(a) Ms. Vatic., *concedo*.

(b) Mss. Reg. et Vien., *accederet*.

(c) Ms. Vien., *possem*.

(d) Ms. Vien. et edit. Schot., *negligenda*.

(e) Antè erat, *Melanie*, Ex ms. Reg. emendavimus

causas non ediderit; qui et scholasticis et saularibus litteris (*id est*, humanioribus et sacris litteris. V. ep. 44, n. 1) Græce juxta ac Latine dives est, vereor ne apud aliam in his regionibus frustra requiramus. Quod si presumptioni de se meæ satisfecerit, prima occasione, si Dominus (f)naverit, transmittam unanimitati tuæ utcumque mihi super hac ratione rescripserit

6. Interim, ut aliquid de præceptis tuis facerem, nisi ex his, quæ metuo ne inertie potius vel imprudentie meæ testimonia sint, quam supernæ ministrationis insignia; aut certe vel humanæ documenta ^g sapientiæ: nisi tamen tibi, id est commisi meo pectori **175** ^g meas nugas, non ut sensus tuos polluant tenebræ meæ, sed ut tuis sensibus diluantur. Nugas autem meas de verbis ac sententiis meis dixi: ceterum materia sancta, et tuo potius ingenio eloquioque digna ^h; etsi meis sermonibus velut atro habitu vestiatur, speciem tamen divini luminis, interni decoris, quamquam in egenæ suppellectilis vilitate custodit. Habes ⁱ ergo libellos a me duos, unum versibus natalitium de meæ solemnæ ad Dominædium meum cantilena, cui corpore ac spirita quotidie, lingua autem quotannis pensito dulcissimam voluntariæ servitutis tributum, in die festo consecrationis ejus *immolans* Christo *hostiam laudis, et reddens Altissimo rota mea* ^d. Alius libellus ex his est quos ad benedictum, id est, Christianum virum, amicum meum Eudelechium (V. not. 125) scripsisse videor, non tamen edidisse convincar. Is enim mihi autor hujus in Domino episculi fuit, sicut ipsius epistola, quæ libello meo pro themate præscribitur, docet. Fateor autem ideirco me libenter hunc ab amico laborem recepisse, ut in Theodosio (V. not. 126) non tam imperatorem, quam Christi servum; non dominandi superbia, sed humilitate famulandi potenter; nec regno, sed fide principem, prædicarem.

EPISTOLA XXIX.

Pallii e pilis camelorum recte sibi ut penitentia egentis a Severo missa interpretatur. Eidem ut innocenti tunicam mitti de annorum vellere acceptam a Melania, cujus laudes juse exsequitur.

SEVERO (g) fratri unanimo PAULINES.

4. Immoderatam, ut arguimus, in litteris vestris onus nostrum loquentibus, caritatem, apta atque moderata ad utilitatem nostram munera gratia temperastis: necessario ¹ enim peccatoribus et preceata deplorationis, et habitu indigentibus, pallia camelorum pilis: texta misistis; quæ nos in conspectu Altissimi stratos utilibus stimulis admonerent, dum asperitate setarum compungimur (V. not. 127), et peccatorum nostrorum horrore compungi, atque in-

^a Psal. clix, 14.

anno 402 exeunte ætate.

Melanie. Nostra correctio ex pluribus epistolarum S. Paulini locis contumatur. Vide not. 138.

(f) Ms. Vien., *suavit*.

(g) Ms. Vien. *Paulinus servus Christi Jesu, Severo carissimo fratri in Deo Patric et Christo Jesu salutem, edit. Grini, Severo Paulinus.*

tus spiritu conteri, dum extrinsecus terunt habitu. A nostre habitus innovatur, (d) mens nostra compungitur, 177 nosque ipsi Deo per interventum ipsius Mediatoris adsumimus. In eodem est et foramen illud, quia per ipsum et in ipso ad vitam via illa multis desiderabilis, paucis penetrabilis; per quam facilius ingreditur humiliata iniquitas, quam superba iustitia. Quo majorem vobis ut medicis spiritalibus debemus gratiam, qui etiam carnalia nobis munera spiritali utilitate conferunt; ut hæc pallia nobis ad stimulum orationis et habitum humilitatis, tamquam sterili illi ficulneæ copiosam stercoris miseritis. In quo mihi videtur æterna piæ humilitatis utilitas indicari; quæ sterilem fecundat animam, ne per vacuum arrogantia speciem sibi juxta illam Pharisæum^k placens velut arbor infelix frugibus, inutili fronde luxuriet. B Quam bonum autem et utile ad culturam salutis hujusmodi stercus sit, docemur in beato Job^m, qui postquam sedit in stercore, tentari destitit. Consumserat enim tentatoris invidiam humilitate perfecta, quæ facilius surgere quam deieci potest. Quia in limo sedens, unde cadat non habet; sed habetⁿ unde consurgat, per eum qui suscitet de terra inopem, et de stercore erigit pauperem^o, et in stercore redigit superbos^p, qui omnis, ut scriptum est, superbus immanus coram Deo; et ideo justior apud Deum ille accusator iniquitatis suæ, quam ille justitiæ prædicator. Ille laudando se accusavit, hic accusando defendit.

2. Ex hoc eodem muneris vestri lanicio et (a) illa nobis de Evangelio camelus ingeritur, quæ facilis per foramen acus transit, quem dives in regnum colorum^e. Ex quo nostras divitias quæ nunc in peccatis tantum manent, cogitantes, quia similes divitiis illis viris virtutes affectare non possumus, illius saltem nobis gratiam publicani cupimus provenire, qui in corde detrito semetipsum accusans Deo, et pectus afflictam crebra manu tradens, et oculos conscientie pudore depressos in cælum levare non audent^f; iniquitate illa victorum dorso cameli æmula, ita se in humilitatem debitam striavit, et respicientis animæ complanatione direxit, ut se foraminis acus, hoc est, viæ verbi vel crucis, quæ arcto^g tramite ducit ad vitam^h, divinarum aurium penetrator insereret. Orationis enim, inquit, humiliantis se, nubes penetratⁱ: quo contra^j ille jactantiæ suæ spirita dives Pharisæus, qui (b) imputatione operum debitorum, quia ex lege operandi debitor erat, tamquam quasi voluntaria fecisset supra debitum, prædicator sui, accusator alieni, qui conveniret magis Deum quam rogaret, intrare non potuit: quia subsarcinatos arcta non capiunt. Nec poterat eo recipitata jactantia, quo se humilitas angusta collegit, et (c) angusto angustior contriti cordis exilitate penetravit.

3. Interveniunt orationes tuæ, ut animam meam multa corruptione discissam^k, et spinis meorum sensuum temere consertam, Dominicæ crucis acus inserto verbi salutaris filo sarciat. Fidem enim et verbum crucis Christi hæc arbitror aciem, qua vitæ

4. Et ideo nihil nobis de nostris operibus blandientes, semper in manus ejus commendemus spiritum nostrum^l, quoniam apud ipsam est fons vitæ^m. Ab illo intellectum itineris nostri petamus, quoniam a Domino gressus hominis dirigunturⁿ. Sed et si potuerimus mandata ejus per ipsius opem facere, necesse habemus sic quoque inutilitatem nostram fateri^o: quia imputare non possumus debitam servitutem, si tantum præcepta facimus, inutilis enim et nequam servus est, qui nihil ad necessitatem debiti muneris voluntario addit effectu, non habiturus unde præmium speret, si tantum conditionis officiaenderit. Quamobrem etiam mandata complentes, ut sepe tibi scribo, timeamus, semper dicentes Domino: Ne intres in iudicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis^p vivens. Poterit nos vel humilitas confessionis asserere quasi modestos apud bonum Dominum^q, quos commendare non poterit ut ignavos strenue servitutis utilitas. Nam et Ninivite probant quantum apud divinam clementiam peccatori remedium sit^r, ut sibi ipse non pareat; quandoquidem suffragio penitentis reconciliati Deo, me-

^a IV Reg. i, 8; Matth. iii, 4; Marc. i, 5. ^b Ps. lxxxv, 1; 1, 19; lxxvii, 11; xxxi, 1. ^c Gen. iii, 7. ^d Ps. cxviii, 101. ^e Matth. xix, 24; Marc. x, 25. ^f Luc. xviii, 15. ^g Matth. vii, 14. ^h Eccli. xxxv, 21. ⁱ Matth. vii, 14. ^j Luc. xiii, 8. ^k Luc. xviii, 11. ^l Matth. xvi, 19. ^m Job. ii, 8. ⁿ Psal. cxii, 7. ^o Job. vi, 6. ^p Psal. xxx, 6. ^q Psal. xxxv, 10. ^r Psal. xxxvi, 25, see lxx. ^s Luc. xvii, 10. ^t Psal. cxlii, 2. ^u Jonæ iii, 10; Matth. xii, 41; Luc. xi, 52.

(a) Sic omnes codices, præter Viennensem in quo, ille... camelus in arctum, qui.

(b) Ms. Armen., computatione. Vera lectio quam retinemus, quæque confirmatur a. 4, imputare non possumus debitam servitutem; et epist. 50, num. 3, quam

pharisæum de imputatione justitiarum suarum.

(c) Ita mss. Reg. et Vatic., angusto, id est re angusta, vel angusto aditu. Clarius sensus quam in edis, in quibus erat, angusta.

(d) Sic ms. Vien. codex. Carteri, mors.

ruerunt denuntiatioem evadere excidium : quia se a spontaneis **178** luctibus cruciando, divinam sententiam prævenerunt sua.

5. Nos vero neque verbis neque rebus digna pensantes, unica tamen ⁷ facultate nobis caritatis, qua vobis sola pares sumus, misimus tunicam, quam ab usu meo, ut de stercoris vilitate ⁸ collectum pannum digoare suscipere : nam vel hoc ⁹ innocentie tue congruit, quod de tenero agnorum vellere contexta blanditur attractibus. Addo autem adhuc pretio ejus et gratia, quod quo dignior probetur usu tuo, de sancte et illustris in sanctis Dei feminae (a) Melanii benedictione mihi pignus est. Unde te dignior visa est, cujus fides illi magis quam noster sanguis propinquat. Fateor tamen ausum me, ut eam, quamvis illico ut acceperam tibi destinata, meo tamen vestitu **B** initiando præterirem : sciens magis me tibi hac injuria præstiturum, quam si te intemerata novitate illius honorassem : simul ut mihi benedictionem quasi de tua jam veste præcerperem ; ut jactare possim vestimenti tui me esse participem, qui propitio Deo futuram usus tui tunicam, quasi fuisset, induerem.

6. Addidit autem Dominus haec gratiam de muneribus et litteris tuis, ut ad eos potissimum dies nobis frater Victor occurreret, quibus sanctam ipsam ex Hierusalem post quinque lustra remeantem excepi-
mus. (At quam tandem feminam) si feminam dici licet, tam viriliter Christianam. Quid hoc loco faciam? Vetat fastidii intolerabilis metus voluminibus adhuc addere ; sed personæ dignitas, immo Dei gratia postulare videtur ut commemorationem tantæ animæ prægressus non raptim omittam, sed paulisper ¹⁰ ad eam tibi narrandam, velut navigantes, si aliquem in littore lacum spectabilem videant, non prætervehuntur, sed contractis paululum velis, aut remigio pendente pascunt oculos intuen-
di mora ; ita sermonis mei cursum detorqueam, quo etiam illustri illi materia et eloquentia libro tuo vicem aliquam videar reddere, si feminam inferiorem sexu, virtutibus Martini Christo militantem prosequar, quæ consilibus avis nobilis, nobiliorem se contemptu corporee nobilitatis dedit.

7. Opinor autem et hoc ad emulum divinæ gratiæ pertinere, quod sanctitatem laudandam de laudibus generis prædicare ordior. Sed huic ordinem non a rhetoricis institutis magis, quam de evangelicis exemplis usurpari doctissimus Lucas ^a mihi testis est, qui Baptistæ beati meritum ab originis claritate detexit : et ne tantum historiæ gratia eum commemorasse existimes nobilem Dominici præcursoris parentem, veneranda prisce **179** nobilitatis insignia, et suum cuique stemma connectit, dicens sacerdotem Zachariam de vice Abia ^b. Credo ut ex eo ipso dignitatem meriti ejus ostenderet, adjiciens nomen ex infulis, quod proculdubio in Hebraicis esset insigne, de cujus

vice honoratum sortitus sacerdotium fungeretur. Denique addit ^c : *Et uxor illius de filiabus Aaron* ^c. Vides evangelistam de commemoratione natalium sancti ^d (V. not. 128), dictionem fecisse meritorum ; ut iis quos erat de propriis meritis prædicaturus, nomina avita præferret : *et uxor*, inquit, *illi erat de filiabus Aaron*. Auxit meritum sacerdotis commemorata nobilitate conjugii ; et laudaturus vitam, genus ante laudavit, ut venerabilior existeret, qui sanctis parentibus responderet sanctitate ingenta, quasi quadam justitiæ hereditate : qui illud principale in sacerdotibus nomen Aaron, et honoris in munere, et generis in axore successor referret : atque illa, quæ concursu itinere jugum veritatis ^e cum marito trahebat ad pariendum eligenda per angelum, de quo scriptum est : *Ecce mittam angelum ante faciem tuam* ^d, dignior et viro sacerdote, et filio prophetis præferendo existeret, quam divinis idoneam dotibus, non solum vita justitiæ, sed et familiæ prærogativa fecisset. Sed et ipsius Domini ortum, præter illum a fonte divino fluentem, etiam istum quo Filius hominis esse dignatus est, evangelistæ duo ^e numeratis ab initio majoribus ordiantur, diversam utroque scriptore corporei sanguinis venam pari fide et dignitate referente : quia dignum erat ut Unigenitus Dei, et primogenitus totius creaturæ, atque univærsi corporis caput, etiam in generis corporei dignitate primatum teneret. Ut unus in cælo Dei Filius ante secula ineffabili natus exordio, etiam in terris illustrium titularum sibi apices vindicaret, regum pariter et sacerdotum (ut duo testantur autores ^f) clara progenies. Quam ob rem non videbimur aliena potius quam nostra uti regula, terrenam quoque nobilitatem in supradicta Dei familia prædicantes : qua perspicuum sit id quoque ad operis sui gloriam Dominum contulisse, quo magis confunderetur iste mundus, qui talibus titulis gloriatur, ut quo vanitas hominum ad contentum Dei nititur, ista potius ad contentum mundi interetur : simul ut major salutaris exempli proderetur autoritas humiliandis superborum oculis, mulier celsiore gradu ad humilitatis cultum ob amorem Christi dejecta sublimiter ^g : ut viros desides in infirmo sexu fortis argueret, arrogantes in sexu utroque personas pauperata dives, et nobilis humiliata confunderet.

8. **180** Igitur Marcelino consule avo (V. n. 129), de ambitu generis et opum luxu, in teneris adhuc annis nuptias passa, et brevi mater, sed ea felicitate mortalium non longum (*id est* diu. V. carm. 32, v. 593) polita est, ne diu terrena diligeret. Nam præter alias orbitates quas irritio ^h in fœtibus abortivis labore adhuc marito particeps deleverat, ita crevit ærumnis ut duos filios et maritum intra anni tempus amitteret ; unico tantum sibi parvulo ad memoriam potius ⁱ quam ad compensationem affectum dere icto. Sed et de malorum nostrorum seminibus, causas honorum

^a Luc. 1, 5. ^b Luc. 1, 5 ; 1 Par. xxiv, 40. ^c Luc. 1, 5. ^d Malac. iii, 1 ; Matth. xi, 9 ; Marc. 1, 2 ; Luc. vii, 26. ^e Matth. 1, 1 ; Joh. 1, 1. ^f Matth. 1, 1 ; Luc. iii, 23. ^g Psal. xvii, 28.

(a) Ita edit, Schot. Recte. Vide not. 158.

cœlestium nobis Domino providente, pietatem divi-
nam per humanæ pietatis damna concepit. Misera fa-
cta est, ut efficeretur beata. Percussa est, ut sanaretur : Quoniam ego percutiam, et ego sanabo ^a, dicit Dominus. Tanta est enim summi Patris pietas, ut etiam ira ejus ex misericordia sit, et ideo castiget ut pareat ^b. Denique beatus Apostolus ideo cæcatus est, ut illuminaretur ^c; cecidit persecutor, ut apostolus surgeret; in itinere iter reperit ^d, et in impietatis via viam pacis agnovit. Sic ergo bonus Dominus in omni tempore iisdem circa nos quoque minimos suæ pietatis impendiis usque adhuc; ut ipse testatus est, opera Patris operans ^d, sanctam quoque istam, non quia infidelem haberet, sed ut perfectam redderet, paternam pietate corripiens ^e, in misericordia verberavit tentationibus, ut patientia coronaret : *flagellat enim omnem filium quem recipit* ^f. Itaque (a) luctuoso ambitu trium funerum comes, vidua pariter et orbata, Romam venit cum unico suo inceptore potius quam (b) consolatore lacrymarum; sive infans ante sui sensum mala sentiens, jam saperet ^g alienam lugere mortem, qui adhuc vitam suam nosse nesciret : sive iguara male securus infantia, miserabili ludo inter matris lamenta rideret.

9. His edocta documentis, non (c) fidere secuto fragili, et spem tantum in Deo ^h ponere, quem solum amittere inviti non possumus, salutarem sibi filioque scientiam induit; ut parvulum suam negligendo diligeret, et dimitendo retineret, firmius habuira absentem quem Domino commendasset, quam complexura præsentem si sibi credidisset. Imitata est. ⁱ conditione qua potuit, Anna sterilis fidele votam ^k : nam et istam damnosa fecunditas sterilis proximam fecerat; et talis effeci post evacuatum fecunditatem, qualis illa fuerat ante promeritam fecunditatem, diversum Deo munus simili dedicavit affectu. Ista de parto pignore, illa de concipiende ^l sollicita. Illa ut mater esse inciperet, hæc **181** ne esse desineret. Quod si ideo dissimile judicatur, quia non hujus ita ut filius filius in templo depositus serviat Domino ^m, qui et opibus seculi utatur et honoribus; tamen e diverso (d) compensatione pietatis et fidei videtur æquari : quia hæc idem de semetipsa persolverit Domino, quod gloriosa Anna de filio. Illi enim votivus Samuel in plures partus postea repensatus est; huic unicus suus summa partuum, finis luctuum fuit. ⁿ Illam mandato primogenito in statione templi, et alia domi pignora, et ipsius quamquam sacrati filii, non longinqua tamen discretio (*id est distantia*. V. epist.

^a Deut. xxxii, 39; Psal. lxxvi, 10. ^b Apoc. iii, 19. ^c Act. ix, 8. ^d Johan. v, 17, et ix, 4, et x, 25, et xii, 10, et xv, 24. ^e Prov. iii, 12. ^f Heb. xii, 6; Apoc. iii, 19. ^g I Reg. i, 11. ^h I Reg. iii, 1. ⁱ Psal. liv, 23. ^j Luc. i, 49; Ephes. iii, 20. ^k II Par. i, 10; III Reg. iii, 25; Sap. vii, 11. ^l Genes. xii. ^m Exod. xii, 5.

(a) Ms. Reg. et edit. Bad. et Grav., *luctuosa ambitu*. Ed. Grin. *luctuosa obitu*.

(b) Ita reposuimus ex mss. codicibus Vat. et Vien. *Alii, solatore*.

(c) Sic emendatum ex ms. Vaticano codice. Ita quoque editi Grin., Schot. et Latinius. *Alii codices, finiri*.

(d) Ita correximus iuxta editionem Grin. *faventibus*

A 20, n. 1), solemnisque ad templum recurrendo visitatio consolabantur : ista, ut unicum suum a pectore suo abscedit, et in sinum Christi jactavit, ut eum ipse Dominus enutriet ¹, nihil postea illi suæ sollicitudinis dedit, diffidentie peccatum judicans, si quem Christo commiserat, ipsa curasset. Quanta autem hoc fide fecerat, hinc perspicui licet, quod in magna licet potentissimorum et clarorum propinquorum Romæ copia, nemini parvulum suum verbo, ut dici solet, alendum, erudiendum, tuendum mandare dignata est. Tam certa fuit a Christo esse susceptum, et ideo meruit obtinere, quia trahi noluit : et nunc revisere meruit per ejus fidei pietatem, qua semel relictum in Deo non desideraverat in hoc seculo. Itaque *fecit illi magna qui potens est* ², majora præsumo donare creditentibus. Ita huic ut filium ³ et in hoc loco videret adiecit, sicut Salomoni, quia sapientiam petere elegerat, etiam ceteras opes quas non poposcerat, ob hoc ipsam quia non desideraverat, contulit ⁴. Remuneratus intellectum (V. ep. 26, num. 2) bonum, quo infimis summa prætulera, minora majoribus superludit. Ita ille meruit possessor omnium opum fieri, qui esse summarum petitor elegerat. Quo quidem omnes exemplo admonemur sapere, cum docemur ⁵ eligere. Minora enim majoribus, et summis infima bona, id est, terrena cœlestibus anteponentes : in pœnam stultæ cupiditatis, omni carebimus summo simul atque infimo bono; et illa juste non accepturi, quæ non desideraverimus; et istis merito defraudandi, quorum amore noxio petiora (e) neglexerimus. Sic et pater Abraham recepit oblatum Deo unicum ⁶, quia prompte obtulit postulatam. Suffecit ⁷ Domino sacrificium pietatis in corde perfectum, et ob hoc interposita angeli manu jam vibrantem dexteram percussuri patris excipiens, subiecit victimæ ovem subito præparatam, ut nec Deo deforet hostia, nec patri filius. Simil ut mysterium in Christo complendum, quatenus **182** imagini licebat, in Isaac exercitum, in ariete formaretur; cum et agnus ille ad formam Salvatoris in Ægypto postea immolandus ⁸, jam in sui generis pecore prætenderetur, hoc est, in eo ariete qui pro Isaac occurreret in victimam, ut pro Christo in figuram præcurreret. Itaque aries illi inventus est, cui non debebatur summa mysterii : sed ille occisus est, cui reservabatur perfectio sacramenti.

10. Multa illi et in ipsius hujus militiæ rudimentis adversus ⁹ draconem invidiam fuere certamina : non enim passa est lividi hostis invidia facili illam et peccato abire digressu; sed tota nobilium propinquorum

¹ Act. ix, 8. ² Johan. v, 17, et ix, 4, et x, 25, et xii, 10, et xv, 24. ³ Prov. iii, 12. ⁴ Heb. xii, 6; Apoc. iii, 19. ⁵ I Reg. i, 11. ⁶ I Reg. iii, 1. ⁷ Psal. liv, 23. ⁸ Luc. i, 49; Ephes. iii, 20. ⁹ II Par. i, 10; III Reg. iii, 25; Sap. vii, 11. ¹⁰ Genes. xii. ¹¹ Exod. xii, 5.

ms. Vaticano, in quo *compensatione... videtur æquo*, et Sacchini qui legendum censet, *compensatione... videatur æquari*. Verissima lectio quam restituimus, quæque confirmatur ex præcedentibus. Mss. codices Reg. et Vien., *compensationem... vide adæquari*. Ed. Rosv., *compensationem videat æquari*, mendose.

(e) Mss. Reg. et Vatic., *negligimus*

potentia ad retinendum armata, propositum impedire, et eunti obstare conatus est. Sed illa ²¹ ultra virtutem tentationum jam confortata, (a) et corporea et pietatis vincula, et navem cunctis flentibus leta solvit: constanterque congressa fluctibus maris, ne tantum seculi fluctus vinceret, navigavit; et simul seculum orbemque commutans, urbem Hierusalem spiritali dono, in qua a corpore peregrinaretur, elegit, exsul civium, et civis effecta sanctorum ^a. Prudenter et sancte in ista voluit servire quæ servit, ut in illa possit regnare quæ libera est.

11. De multis tamen in illa virtutibus Dei unam saltem, de qua ejus omnia æstimentur opera ²², predicabo. Tempore illo Valentis, quando Ecclesiam Dei vivi furor Arianorum rege ipso impietatis satellite persequabatur, hæc erat princeps vel particeps cunctis pro fide instantibus ²³. Hæc fugatos recipiebat, aut apprehensos comitabatur: sed cum eos recepisset in latebram, qui propter insignem fidem, majore et hæreticorum odio infestabantur, et occultantium (b) detegebantur invidia, gravi tunc seditione diabolicis facibus inflammata, quasi contra legem publicam contumax protrahi ac pati jussa est, que illos manebant, nisi prodere malisset. Processit impavide cupida passionis, et injuria publicationis exultans, quamvis non expectasset trahi, tracturos antevolans ad iudicem: qui confusus veneratione presentis, non exsecutus est infidelitatis iram, dum fidei miratur audaciam. Eadem tempestate per triduum quinque millia monachorum latentium panibus suis pavit, ut per ejus manum iterum Dominus Jesus pristinum numerum in deserto pasceret ^b, tanto quidem tunc impensiore clementia, quanto minore licentia fovebantur occulti, quam illi quondam, qui ad Dominum voluntarie in libertate et pace convenerant. Sed hæc nec timida **133** deprehendi, interdictum secreta prebebat officium; nec volens gloria operationis (id est elemosine. V. not. 91) agnoscì, tamen operis magnitudine predebatur: totidem apud homines testimoniis gloriosa, quot passis Deo conscia. Quid hæc meriti habeant ²⁴ æstimentus? Cum in historia Regnorum ille celebretur, qui abs conditis ab ira aque impii regis centum viros Dei pavit ^c, debitandum est, hæc in opere simili sæpe milites hunc numerum supergressam fructum fecisse centesimum ^d.

12. Reliqua nunc ejus negotia ac tempora translibo ^e, et hoc ipsum quo ²⁵ remeans navigavit, ut cursum ipsius æmuler, transiret, quo citius sermonem meum in ejus ad nos adventu exponendo determinem, in quo magne Dei gratiæ spectator fui.

^a Ephes. ii, 19. ^b Matth. xiv, 21. ^c III Reg. xviii, 15. ^d Matth. xxi, 8. ^e I Reg. ii, 7. ^f Luc. i, 55.

(a) Sic mss. Vatic. et Vien. cum ed. Grav. At editi Bad., Gray, et Sacchin., corpore. Alii, corpora.

(b) Iti mss. Vaticanus codex. Alii, tegebantur.

(c) Sic emendavimus ex mss. codice Viennensi: id est iudici filii nepotumque duorum Melanie superstium, ut testatur Palladius in Lausiaca cap. 117. Alii codices mendose, filiarum. Correctionem nostram præterea antecedentia et subsequenta confirmant. Vide epist. 45 ad Augustinum, num. 2.

A Neapolim ²⁶ urbem brevi spatio a Nolana, qua degimus, civitate distinctam (id est distantem) advecta est, ubi filiorum nepotumque occursu excepta, mox Nolam ad humilitatis nostræ hospitium lestinavit: quo nobis advenit ambitioso ditissimorum pignorum vallata comitatu. Vidimus gloriam Domini in illo matris et (c) filiorum itinere quidem uno ²⁷, sed longe dispari culta: macro illam et viliori asellis burico (V. not. 150) sedentem tota hujus seculi pompa, qua honorati et opulenti poterant circumstari senatores prosequabantur. curricis nutantibus, phaleratis equis, auratis pilentis, et carpentis pluribus, gemente Appia (id est via Appia) atque fulgente: sed splendoribus vanitatis prelucebat Christianæ humilitatis gratia. Admirabantur divites pauperem sanctam: at illos nostra pauperies ridebat. Vidimus dignam Deo hujus mundi confusionem, purpuream, sericam, auratamque supellectilem pannis veteribus et nigris servientem. Benediximus Dominum, qui humiles et excelsos facit (d) sapientes ^e, esurientes implet tonis, et divites dimittit inanes ^f. In istis tamen divitiis eadem die de maternis bonis pauperem spiritum stupehamus, qui magis sancta matris inopia quam sua visibili abundantia gloriabantur. Idipsum autem gloria Domini videbatur operari, quod egenæ nostræ divitiis in ejus filiis intuebamur: ut jam hinc fructum fidei suæ caperet, cum victoriam suam de hujus seculi vanitate ipsa despectaret, cominus videns omnia quæ propter Christum reliquerat, et contemnere (e) perseverarat. Illi sericati, et pro suo quisque sexu toga aut stola soliti splendere filii, crassam illam velut spartei staminis tunicam; et vile palliolum gaudebant uanu tangere, **184** et vestimenta sua velleribus, auro, arte pretiosa, pedibus ejus substernere, pannisque (f) conterere gestiebant; expiari se a divitiarum suarum contagio judicantes, si quam de vilissimo ejus habitu, aut vestigio sordem colligere mereantur.

13. Tugurium vero nostrum, quod a terra suspensum cœnaculo, (g) una porticu cellulis hospitalibus interposita, longius tenditur, quasi dilatatum gratia Domini non solum sanctis, qui illam plorimi comitabantur, sed etiam divitum illorum catervis non (h) incapaces angustias prebuit: in quo personis puero-rum ac virginum choris vicina Dominæ illi nostri Felicis enuina resultabant. Neque e diverso habitationis ejusdem, dissoni licet proposito, hospites obstrepebant: sed et in illis religiosa modestia imitabatur nostræ silentium disciplinæ; ut si dissimularent concinere vigilantibus, pigro ventre sopiti, tamen non

(d) Vox sapientes ahest a mss. codice Vien.

(e) Mss. Reg. et Vien., perseverat. Legerem, perseverabat.

(f) Iti mss. Vatic. et Sacchin. favente, ms. Regio. Ms. Vien., conteri. Alii, contegere.

(g) Sic mss. Reg. et Vien. codices cum editis 4. Ed. Rossæ, cœnaculo uno, portica.

(h) Mss. Reg. et Vien. cum ed. Grav., non capores, male. Vide præcedentia.

auderent piis vocibus dissonare, fideli timore compositi: quo placitis psallentium vocibus compresso secularium turbarum tumultu, etiam taciti concinebant. Verum ut ad perfectam Domini columbam recurrerem, scito nunc istam tantam in sexu infirmitatis virtutem Dei, cui reflectio in jejunio, requies in oratione, panis in verbo, habitus in panno, lectus in sagulo et centone, durus in terra fit mollis in littera, qua rigidi cubilis injuriam mitigat lectionis (a) voluptas; et sanctæ animæ in Domino vigilare, requiescere est. Hanc ergo filia Sion haecenus habuit et desiderat, nunc filia Babylonis (*id est Roma*. V. epist. 47, n. 1, et not. 131) habet et admiratur: quia jam et ipsa urbs in pluribus filia Sion est, quam filia Babylonis; et ideo miratur in humilitatis obscuro et veritatis luce viventem, et fidei incitamenta divitibus, angustiarum solatia pauperibus ministrantem; quamquam illa quietis et laboræ suæ apud Hierusalem in Romanis modo turbis æstuans, clauet: *Hæc me! quod incolatus meus prolongatus est. Leone dilata sum, ut nunc habitarem cum habitantibus Cedar* ^{a?} Hoc enim nomine apud Hebræos, ut comperi, significatur obscuritas. Quare ita illi gratulandum de memoratis virtutibus puto, ut de presenti sede timeatur, ut tam insignis anima plus Romæ conferat quam de Roma trahat: et sic *sedeat super flumina Babylonis, ut recordetur Sion* ^{b?}; et organo corporis sui suspenso ab inimicæ omnibus Babylonis insidiis et illecebris, in sui propositi tenore, velut in salicibus genuino semper ^{c?} humore viventibus constituta **185** vivere ^{d?} non desinat; et permanente fidei constantia, virtutisque gratia, *folium ejus non defluit* ^{e?}: ut sicut vita ejus in itinere adspectatur, ita et laus in exitu canatur ^{f?}.

14. Non tuli, frater, ut te ista nesciret ^{g?}. Ut gratiam in te Dei plenius nosceret, tuo te illi magis quam meo sermone patefecit. (b) Martinum enim nostrum illi studiosissimæ talium historiarum ipse recitavi (V. not. 132). Quo genere te et venerabili episcopo atque doctissimo Nicete (V. not. 153), qui ex Dacia Romanis merito admirandus advenerat, et plurimis Dei sanctis in veritate non magis tui prædicator quam mei jactans, revelavi. Gloria enim mihi est diligere ^{h?} te et amari, quem famulum veritatis consona linguæ vita testatur. *Det nobis in illa die misericordiam Dominus a Domino* ^{e?}, per hanc gratiam ejus ipse autor est; ut sicut nunc in visceribus caritatis tuæ refrigeramur, ita ab ignibus meritis in tuæ sortis digito refrigeremur ^{f?}. Spero enim habebimus, indulgente Domino, ut amantissimi tui, de justitia tua suffragium, etsi indigni coronæ non audeamus sperare consortium.

^a Psal., cxix, 5. ^b Psal., cxxxvi, 1. ^c Psal., 1, 5. ^d Psal., cxiii, 1. ^e II Tim., 1, 18. ^f Luc., xvi, 21. ^g Act., xxvi, 24. ^h I Cor., 1, 25. ⁱ I Cor., xv, 47. ⁱ Psal., lxxviii, 50. ^k Gal., v, 17. ^l Rom., vii, 15, 21.

^a Alias 8; quæ antem 50 erat, nunc 59. Scripta anno 402

(a) Ms. Regg. et edd. Bad., Grav. et Schot., voluntas: quæ lectio Sacchini non displicet, ut ep. 12... meditando in lege voluntas.

(b) Sic Paulinus epist. 11 ad eundem Severum, n. 11, enarrare Martium Ms. Vien.. *artini enim no-*

EPISTOLA XXX

Imaginem Paulini Severus postulaverat. Castigata illius inmoderata benevolentia, occasione ejusmodi petitionis, quam ingeniose eludit, de homine interiore atque exteriore disputat.

Sancto fratri et unanimo SEVERO PAULINUS.

1. Beato Apostolo dictum est: *Multæ litteræ te ad insaniam perduxerunt* ^{s.}. In quo illorum vera insaniam apparet, quibus sapientia Dei, quam Paulus loquebatur ^{b?}, stultitia erat: quia vacui fide veritatis intelligere non merebantur sapientiam Dei Christum. At ego quamvis propitio Christo ab illorum persona discrepem, quorum infidelitati insanire ille sanitatis magister (S. Paulus V. ep. 50, n. 5) videbatur: tamen unanimatis licentia, quæ mihi tecum de unanimitate fidei est ætior ¹, usurpabo verbi, non animi similitudinem, ut dicam: Severe, mi Severe, multa te caritas pene delirum facit, et circa me, non (c) ætate, sed sensu parvulum tuum, tanquam avus circa serum nepotem, nimia pietate, quod tamen pace prudentiæ tuæ dixerim, stultus efficeris.

2. Quid enim tibi de illa petitione respondeam, qua imagines nostras pingi tibi mittique jussisti? Obsecro itaque per viscera caritatis, quæ amoris veri solatia de manibus foras petis? qualem cupis ut mittam **186** imaginem tibi? terreni hominis, an cælestis ^{i?}? Scio quia tu illam incorruptibilem speciem concupiscis, quam in te Rex cælestis adamavit. Neque enim alia potest tibi a nobis necessaria esse, quam illa forma ad quam ipse formatus es, qua proximum juxta te diligas, nulloque te nobis excellere velis, ne quid inter nos inæquale videatur. Sed pauper ego, et dolens ^{j?}, quia adhuc terrene imaginis squalore concretus sum, et plus de primo quam de secundo Adam carnis sensibus et terrenis actibus refero, quomodo tibi audebo me pingere, cum cælestis imaginem inefficari prober corruptione terrena? Utrumque me concludit pudor: erubescio pingere quod sum, non audeo pingere quod non sum: odi quod sum, et non sum quod amo. Sed quid mihi misero proderit odisse iniquitatem et amare virtutem, cum id potius agam quod odi, nec elaborem piger id potius agere quod amo? Ipse ² discors mei intestino bello distrabor, dum spiritus adversus carnem, et caro adversus ³ spiritum dimicat ^{k?}; et lex corporis lege peccati legem mentis impugnat ^l. Infelix ego! qui venenatum inimicæ arboris gustum nec crucis ligno digessi: durat enim mihi illud ab Adam virus paternum, quo universitatem generis sui pater prævaricatus infecit ^{m?}: ut qui naturali bono oculos mentis apertos innocentia et iniquitati clausos habebam, letalem pruden-

stri, illi studiosissimæ talium, historiam ipse recitavi. Vide not. 152.

(c) Sic emendavimus ex ms. Regio codice et editis quatuor. Edit. Rosv., *ætatere*.

tiam boni malique delectu, de infausto nenoris (*id est* A arboris, seu fructus) interdicti cibo cæcatus pariter et male luminatus haurirem.

5. Atque utinam hoc saltem remedio crimen illi- citæ concupiscentiæ diluissim, ut accepta per gustum (a) nocentem boni et mali scientia^a, bonum potius elegissem! præsertim cum salutare consilium Dei suadentis audissem, ut aqua et igne, vita et morte propositis, ad aquam potius manum mitterem et vitæ munus eligerem. Sed de insipientiæ crimine mihi culpa crevit audaciæ, quod cum et boni (b) et mali electum accepsissem, malui quod nocebat appetere. Quæ ergo misero mihi suppetit⁴ venia peccati, cui ignorantia excusatio⁵ non remansit? Agnovi bonum, et feci malum; cum æque mihi liberum esset bonum facere, nisi utilitatem animæ contempsissem vitio voluntatis: qua id⁶ quod non expediebat aduisi, dum non tempero quod licebat. Propterea juste illos innocentia oculos, quibus malum non videbam, per- ludi; et istos invicem, quibus peccatum agnoscitur in pœnam conscientia, iniquitatis accepi.

187 4. Nam et vidisse primos generis humani parentes, et non vidisse, Scriptura declarat. *Vidit enim mulier arborem quia bona⁷ ad manducandum, et grata erat oculis ad videndum^b. Vidit, inquit: ergo habebat oculos. Et quid deinde subtextit? Cum manducassent, inquit, aperti sunt oculi eorum^c. Ergo cæci fuerant? Unde advertimus? Quoniam non potest in eodem corpore simul convenire cæcitas et visus oculorum. Sed certe est⁸ quoddam cæcum in nobis etiam videntibus, et e contrario etiam in cæcis videns. Propter quod arbitror illud a Domino esse dictum: *In iudicium ego veni in hunc mundum, ut qui non vident, videant; et qui vident, cæci fiant^d. Venit enim in hunc mundum quærere quod perierat^e, et reluminare^f quod cæcatum fuerat^g. Denique hujus medici egeus homo in Propheta elauat: *Illumina tenebras meas, Domine^h. Et enim misericors et miserator Dominus, qui in tenebris cæcitatibus humanæ lanæ exortum est^b, ut erigeret et isasⁱ, solveret compeditos, illuminaret cecos^j; quomodo cæcandis videntibus venerat? At- qui¹⁰ in Evangelio docemur illam multis cæcis visum redonasse, nemini sustulisse. Sed sicut scriptum est in lege: *Ego occidam, et ego vivere faciam^k*: sicut etiam in Evangelio, quia ipse *pœnitens est in ruinam, et in resurrectionem multorum^l*; ita et illud est: *In iudicium veni in hunc mundum, ut qui non vident videant, et videntes cæci fiant^m. Venit ergo Dominus ut vetera transirent, et nova orienturⁿ. Et impletum****

est quod dixerat: *Ego occidam, et ego vivere faciam^o*: quia veterem nostrum hominem assumendo interfecit, *affigens illum cruci, dispolians se carne traduxit¹¹ principatus et potestates, libere triumphans eum in semetipso^p*; et vivificavit novum ex resurrectione mortuorum, *ascendens in altum^q, et collocans eum in cœlestibus.*

5. Sic ergo venit ut illuminarentur cæci, et cæca- rentur videntes: ut oculi nostri qui in transgressio- nem aperti fuerant, cæcarentur; et vicissim qui cæcati fuerant, aperirentur. Bene enim cæcus sum, si non video peccatum; et bene oculatus, si cerno ju- stitiam. Ora ergo, mi frater, ut utrumque in me ope- retur Dominus, cæcet videntem meum, ne (c) videam vanitatem; et illuminet non videntem, ut videam B æquitates^r. Occidat in me veterem hominem cum actibus suis^s, ut reflorescat^t in Christo caro mea, et renovetur sicut aquilæ juvenus mea¹. Hæc est enim mutatio dexteræ Excelsi^u, cum (d) immutabi- mur a nobis in illum hominem qui secundum Deum creatus est^v, cujus imago cœlestis est: *deponentes eum qui corrumpitur secundum desideria erroris^x*. Hujus imaginem in me, quæso, Deus conterat, et ad nihilum redigat imaginem nostram, id est terrenam^y, in civitate (e) circumstantiæ; et instauret in nobis atque perficiat imaginem suam^z, in qua nos pingi non pudet, quam præferentes vere dicamus: *Defecit cor meum et caro mea, Deus cordis mei, et pars mea; Deus in secula^{aa}*. Cum enim bona commutatione, quæ est homini a dextera Excelsi^{bb}, defecerit cor meum et caro mea, id est actus voluntatis et fructus carnis meæ, tum jam, ut a corporeis nexibus liber, et a meo corde purgatus dicere audeam: *Deus cordis mei, et pars mea Deus in secula^{cc}*. Utinam compleatur in me verbum illud evangelici Symeonis, ut fiat mihi *Christus in ruinam et in resurrectionem^{dd} 12*. Ruina exteriori meo, et interiori resurrectio; ut cadat in me pecca- tum, quod amnia cadente consistit; et exsurgat ille immortalis, qui cecidit exsurgente peccato. Exterioris enim status, interioris casus est: et ideo quando in- firmatur exterior, qui intus est renovatur de die in diem^{ee}. Quo genere perfectus magister (*id est* S. Paulus. V. ep. 25, n. 14) ait: *Quando infirmor, tunc potens sum^{ff}*.

6. Grauas autem Domino¹³, quod perenni magis D et vivente pictura imagines nostras non in tabulis putribilibus, neque ceris liquentibus, sed in tabulis carnalibus cordis^{gg} tui pinxit: ubi nos impressos et anime tuæ conformatos, (f) fidei, et gratiæ unitate

^a Gen. ii, 9. ^b Gen. iii, 6, sec. LXX. ^c Ibid., 7. ^d Johan. ix, 39. ^e Luc. xix, 10. ^f Johan. viii, 12. ^g Psal. cxvii, 29. ^h Psal. cxi, 4. ⁱ Psal. cxlv, 8. ^j Luc. vii, 21. ^k Deut. xxxii, 39. ^l Luc. ii, 34. ^m Johan. ix, 39. ⁿ Apoc. xxi, 5. ^o Deut. xxxii, 39. ^p Col. ii, 15. ^q Eph. ii, 6. ^r Psal. cxviii, 37. ^s Col. iii, 9. ^t Psal. cxv, 5. ^u Psal. lxxvi, 41. ^v Eph. iv, 24. ^w Eph. iv, 22. ^x I Cor. xv, 49. ^y Psal. lxxiii, 20. ^z Psal. lxxvii, 26, sec. Psalter. Rom. ^{aa} Psal. lxxvi, 11. ^{bb} Psal. lxxvii, 26. ^{cc} Luc. ii, 34. ^{dd} I Cor. iv, 16. ^{ee} II Cor. xii, 10. ^{ff} II Cor. iii, 5.

(a) Sic emendavimus ex ms. codice Viennensi et edit. Græc. Alii, *innocentem*.

(b) Addidimus, *et mali*, ex ms. codice Viennensi: quæ additio erat necessaria, et confirmatur ex iis quæ præcesserunt, n. 2. *boni malique delectu*, et n. 5,

acceptu... boni et mali scientia.

(c) Ms. Vien. his, *videat*.

(d) Ms. codex Vien., *immutatur*.

(e) Ita ms. codex Viennensis. Alii, *circumstantiæ*.

(f) Ms. Reg., *fide*.

custodiens, non solum istic, sea etiam in æterno seculo, individua seu perque præsentì contemplatione conspicies. Hic etiam, si tantus amor est visibilia quoque captare solata, poteris per magistras animi tui lineas vel imperitis aut ignorantibus nos dicere pictoribus, memoriam illis tuam, in qua nos habes pictos, velut imitanda de conspicuis assidentium vultibus era proponens. Sed si forte ad intellectum verbi tui lascivior manus artis (*forte leg. artificis*) erraverit, dissimiles pinget aliis: tibi tamen (*fort. leg. autem*) nos semper animo consideranti et complectenti, quoslibet vultus sub nostro nomine imperitia sua pinxerit, tamen tua conscientia nos erimus.

EPISTOLA XXXI.

189 *In basilicæ consecrationem Severo mittit particulam sanctissimæ crucis, quoque cultu habenda sit docet. Idæ crucis inventæ subnectit historiam.*

SEVERO (a) fratri unanimæ PAULINUS.

1. Frater Victor inter alias operum tuorum et votorum narrationes retulit nobis desiderare te ad basilicam quam modo apud Primitivæ (V. not. 157) nostram majorem priore consideris, de sacris sanctorum reliquiis benedictionem, qua adornetur domestica tua ecclesia, ut fide et gratia tua dignum est. Testis est autem Dominus quod si vel scrupulum (*pro scrupulum*) sacri cineris habuissimus, supra quam nobis ad basilicam, que proxime in nomine Domini consummabitur, dedicandam necessarium (*b*) erat, misissemus unanimitati tuæ: sed quia nos non habuimus hujus muneris copiam, et ille se spem ejusdem gratiæ copiosam habere (*c*) dixit a sancta Silvia, quæ illi de multorum ex Oriente martyrum reliquiis spondidisset, invenimus quod digne et ad basilicæ sanctificationem vobis, et ad sanctorum cinerum cumulandam benedictionem mitteremus, partem particule de ligno divinæ crucis. Quod nobis bonum benedicta (*d*) Melanius (V. not. 158) ab Hierusalem munere sancti inde episcopi Johannis attulit, hoc specialiter sorori nostræ venerabili Bassule misit (*id est Therasia, uxor Paulini*) conserva communis; sed quod alteri vestrum datur, utriusque vestrum est; quia in utroque vestrum una ratio manet ^a; et sexum evacuat fides, qua in virum perfectum ambo concurrunt ^b. Accipite ergo ab unanimis fratribus in omni bono vestram sibi consortiam cupientibus, accipite magnum in modico munus; et in segmento pene atomo astute brevis sonante munimentum præsentis, et pignus æternæ salutis. Non angustetur fides vestra carnalibus oculis parva cernentibus, sed interna acie totam in hoc minimo vim crucis videat. Nam videre vos cogitatis lignum illud, quod salus nostra, quo

A Dominus majestatis affixus, tremente mundo, peperderit, exultetis cum tremore. Recordemur et petras fissas ad hujus aspectum crucis; et scilicet saxorum æmulatione, præcordia nostra fundamus timore divino. Reputemus et *velum templi eodem crucis mysterio scissum* ^c; et intelligamus **180** illius veli scissuram eo fuisse prætentam, ut audientes vocem Domini, et mysterium pietatis immensæ, non obduremus corda nostra ^d; sed a carnalibus dividamur, et scindamus infidelitatis velamen, ut revelata cordis facie, salutarium Dei munerum sacramenta videamus ^e.

2. Non autem vobis et hoc scribimus, ut imitemini compositionem istam, qua tubello aureolo rem tantæ benedictionis inclusimus. Magis enim nos tali paratu fidem vestram imitati sumus, ut vestram vobis formulam mitteremus in specie auri. Quia scimus vos, ut aurum ignitum ^f, intra vos habere regnum Dei ^g, hoc est fidem crucis: qua regnum cælorum invaditur. Si enim, inquit, *computiamur, et conregnabimus* ^h. Et ideo non ad fidei firmamentum, quia visionem fide prævenistis; sed propter meritum fidei, quam audita receptam ⁱ, (*e*) factu probatis, misimus vobis in Domino ligni salutaris donum: ut crucem et corpore possideretis, quam tenetis spiritu, et propositi virtute portatis ^j.

3. Sed quia id ipsum fides videtur postulare, non alienum puto, quia cognito dignum est, enarrare specialem post tempora passionis historiam revelatam ^k et inventam crucis. Quæ si ignoretur, facile est perspicui, qua difficultate ^l approbetur, Dominicæ crucis esse lignum hoc, quod certum est, si in manus Judeorum venisset omnia contra fidem Christi præcaventium, conterendum et exurendum fuisse. Neque enim in cruce abolenda ^m negligentibus fuissent, qui signaverunt sepulcrum ⁿ: nec ferre potuissent; ut in cruce superstite passio illius coleretur, cujus resurrectionem, vacuato discussis (V. not. 159) signaculis suis monumento probatam, coli ferre non possunt. Quid ergo nunc queritur ubi fuerit abdita ^o, (*f*) quia nisi latuisset, illis præsertim persecutionum temporibus Judaicam consecutis invidiam, et pete supergressis sævitiam, manifestum est abolendam fuisse? Facile ^p enim assequi conjectura possumus, qua vi excidissent crucem, si exstare vidissent, qui et crucis locum persecuti sunt. Nam Hadrianus imperator existimans se fidem Christianam loci injuria perenturum, in loco passionis simulacrum Jovis (V. not. 146) consecravit: et Bethlehæm Adonidis fano profanata est: ut quasi radix et fundamentum Ecclesiæ talleretur, si in iis locis idola colerentur, in quibus Christus natus est ut pateretur, passus est ut

Gal. iii, 28. ^b Eph. iv, 15. ^c Matth. xxvii, 51; Marc. xv, 58. ^d Psal. xciv, 8. ^e II Cor. iii, 18. ^f Apoc. iii, 18. ^g Luc. xvii, 21. Luc. xvi, 16. ^h Rom. viii, 17. ⁱ Rom. x, 17. ^j Gal. vi, 14. ^k Matth. xxvii, 66, et xxviii, 15.

^a Alias II; quæ autem 51 erat, nunc 44. Scripta anno 435.

(a) Ms. Vatic., *sancto et unanimi fratri Severo Paulinus*. Ms. Vien., *Carissimo fratri Severo Paulinus*.

(b) Mss. Reg. et Vatic., *erit*. Utraque lectio bona.

(c) Mss. Vatic. et Vien., *dicebat*.

(d) Ita ms. Vien. codex. Alii codices, *Melania*. Prior lectio verissima. Vide not. 158.

(e) Ms. Vien., ed. Grin. et Latin., *facto*. Bignæus, *factis*.

(f) Sic. mss. codices Reg. et Vien. cum editis tribus. Ed. Rosv., *autæ mendose*.

resurgeret, surrexit ut regnaret (a) iudicatus **191** A ut iudicaret. Me miserum! Etiam ista pro nobis Dominus omnipotens perpeti non recusavit, ut ubi pro salute generis humani crucifixus pependerit, ibi hominum sacrilegio sperneretur: et super crucem (ad quam orbe concesso, et sole refugo, et dissilentiùs mortuorum excitatione monumentis, rerum natura nutaverat) stabat simulacrum daemónis, et ara simulacri pecudum busta fumabat; et Dei nomen deferebatur statuis mortuorum, cum ipse vivorum Deus a, qui et resurrectio mortuorum est, non solum mortui, sed et crucifixi hominis blasphemaretur opprobrio. In Bethlehem quoque, ubi *agoverat bos possessorem suum, et asinus praecepe Domini sui* b; ibi principes hominum inticiati Salvatorem Deum, infames hominum antores mortisque coluerunt. Proditæ novo sidere Regis aeterni (b) incunabula ubi supplices cum suis opibus (c) adoraverant Chaldaei, ibi barbaras libidines sacraverunt Romani. Ubi natum Salvatorem cum exercitu angelorum concinentes caelesti gaudio salutaverant illustrata nocte pastores e, ibi Veneris Amasium mixta semiviris planxere meretrices. Proh dolor! quæ pietas hominum hanc impietatem compensare poterit? Ubi sacra nati Salvatoris infantia vagierat, illic Veneris lamenta fingentium la-civis luctibus infamis ritus ululabat: et ubi Virgo pepererat, adulteri colebantur. .

4. Mansit hoc seculi prioris nefas in tempora nostris proxima Constantini; qui princeps esse principibus Christianis non magis sua quam matris Helenæ lile meruit: quæ divino, ut exitus docuit, inspirata consilio, cum Hierosolymam agnosceret nomine, (d) quæ Augusta cum filio conregnabat (V. not. 141), eum rogavit ut sibi facultatem daret cuncta illic loca Dominicis impressa vestigiis, et divinarum erga nos operum signata monumentis purgare, destructis templis et idolis, ab omni profana impietatis contagio, et religioni suæ reddere: ut Ecclesia tandem in terra originis suæ celebraretur. Itaque prompto filii imperatoris assensu mater Augusta, patefactis ad opera sancta thesauris, toto abusa fisco est: quantoque sumtu atque cultu **192**

regina poterat, et religio suadebat, ædificatis basilicis contexit omnes et excoluit locos, in quibus salutaria nobis mysteria pietatis suæ, incarnationis, et passionis, et resurrectionis, atque ascensionis sacramentis Dominus Redemptor impleverat. Mirum vero inter hæc quod in basilica Ascensionis locus ille tantum de quo in nube susceptus *ascendit, captivam* in sua carne *ducens captivitatem nostram* a, ita sacratu divinis vestigiis dicitur, ut nunquam regi marmore (V. not. 142) aut (e) paviri receperit, semper excussis solo respiciente, quæ manus adornandi studio tentavit apponere. Itaque in toto basilicæ spatio solus in sui cespitis specie virens permanet; et inpressam divinarum pedum venerationem calcati Deo pulveris perspicua simul et ætigna (V. carn. 13, v. 291) venerantibus arena conservat, ut vere dici possit: *adoravimus (f) ubi steterunt pedes ejus* e.

5. Sed in historia crucis accipite magnum et vera divinum miraculum. Regina illa venerabilis ut venit Hierosolymam diligenter et pie locis, (g) illic et circa omnibus, divinarum curiosus insignium, et oculis haurire gestiens fidem quam piis aurihus litterisque perceptorat, crucem Domini studiosissime inquirere adorsa est. Sed quæ via vel ratio inveniendi subesset, cum index idoneus nemo inveniri posset e, ubi memoriam et curam religiosæ conscientiæ vel observantiæ et antiquitas ævi (*Virgil. ævi vetustas*), et superstitionis impiæ diuturnitas abolevisset? Verum ipso omnium et terris et animis opertorum consensu et teste Domino f, fidelis mulier sanctum Spiritum per affectum piium meruit: quo aspirante, cum rem ab humana conscientia divinitus remotam frustra diligens requisisset g, de loco tantum passionis certior fieri studuit. Itaque non solum de Christianis doctrina et sanctitate plenos viros, sed et de Judæis peritissimos, ut propria, qua miseri et gloriantur, impietatis indices exquisivit, et accitos in Hierosolymam congregavit. Tum omnium una de loco testificationis h (*id est martyrii seu passionis, ut supra*) confirmata, iussit illico, urgente sine dubio conceptæ revelationis instinctu, in ipsum locum operam fissionis accingi; parataque mox civium pariter et militari manu,

a Matth. xxii, 32; Johan xi, 23. b Isai. i, 5. c Luc. ii, 15. d Act. i, 9; Ephes. iv 8. Psal. vi, 19
• Psal. cxxxi, 7.

(a) Mss. Reg. Vien. et edit. Grin. in marg., *surrexit ut regnaret iudex, vel rex iudicaret me miserum.* Concinnior vulgata lectio.

(b) Mss. codices Reg. et Vien. cum duobus editis, *ubi cunabula supplices.*

(c) Ita emendavimus ex edit. Grin. et sic profecto legendum. Vide antecedd. et seqq. Alii codices, *adoraverunt.*

(d) Hunc locum in omnibus editis mutilum et depravatum cum ex mss. codicibus restituere non possemus, Sulpicium Severum, ad quem data est isthæc epistola, consulimus in Histor. sacr. lib. ii, cap. 48, ubi ea quæ de inventione sanctæ crucis edisserit ex hac epistola ab ipso inserta fuisse certissimum est. Sic igitur, nulla e nostro facta additione, emendavimus ex Sulpicio Severo succurrentibus mss. codicibus, *quæ Augusta cum filia conregnabat, eum rogavit, etc.* Apud Sulpicium enim in Histor. sacr. lib. ii,

c. 48, tegatur *Helena mater principis Constantini, quæ Augusta cum filio conregnabat, cum Hierosolymam agnosceret concupisceret, etc.* In mss. Reg. et Vatic. et in editis, CONREGNABAT, et in ms. Vien., EUM ROGAVIT. Ante erat, *nomine, conregnabat ut sibi, etc.*, nullo sensu.

(e) Ms. Vien. *pavimentari.* Sed *paviri*, vera lectio, quæ confirmatur carn. 23, v. 40. . . . *medio spatiosa pavito.* De Christi vestigiis in Oliveti monte humo impressis mentio lit etiam in libro de Locis Hebraicis inter Hieronymi opera, apud Augustinum tractatu 47 in cap. x Johan., n. 4; apud Sulpicium Severum Histor. sacr. lib. ii, cap. 48, et apud Bedam de Nominibus locorum in Actis apostolorum cap. vii.

(f) Ms. codex Viennensis addit *in loco.*

(g) Sic emendavimus ex mss. Reg. et Vien. *Ante erat illis.* Vide n. 4, *cuncta illie loca*

brevi laborem **193** istius molitionis hausit; et contra spem omnium, sed secundum ipsius tantum reginæ fidem, alta egestione reseratis terræ sinibus, abdite crucis arcana patuerunt. Sed cum tres pariter cruces, ut quondam fixæ Domino et latronibus steterant, repente fuissent; gratulatio repertarum cepit anxia dubitatione confundi, justo piorum metu, ne forsitan aut pro cruce Domini patibulum latronis eligerent, aut salutare lignum pro stiptie latronis abjiciendo violarent. Respexit pius fideliter æstantium curas Dominus, et ipsi potissimum quæ tam pie sollicitudinis princeps erat hujus consilii lumen infudit, ut aliquem recens mortuum inquiri et inferri iuberet. Nec mora, verbum factum: cadaver illatum est; deponitur, jacenti una de crucibus admovetur, et altera: sed (a) reorum ligna mors sprevit. Postremo dominicam crucem prodit resurrectio, et ad salutaris ligni tactum morte profuga lunus (*id est* cadaver, *vel* mortuus exaltatus est) excessum, et corpus erectum est; tremefactisque viventibus statit mortuus; et funebribus, ut Lazarus quondam, vinculis expeditus, illico inter b. expectatores suos redivivus incessit *.

6. Ergo crux Domini tot operata etatibus, et Judæis in tempore passionis abscondita, neque gentibus in ædificatione fani terram sine dubio ad ipsam fabricam egerentibus revelata ¹⁰, nonne manu latuit, ut nunc inveniretur cum religiose quæreretur? Ita, ut crucem Christi decuit, experimento resurrectionis inventa et probata crux Christi est; dignoque mox ambitu (*id est* honore et pompa) consecratur, condita **C** in passionis loco basilica, quæ auratis corusca laquearibus, et aureis dives altaribus, arcana positam ¹¹ sacrario crucem servat: quam episcopus urbis ejus quotannis, cum Pascha Domini agitur, adorandam populo princeps ipse venerantium præmit. Neque præter hanc diem, qua crucis ipsius mysterium celebratur, ipsa, quæ sacramentorum causa est, quasi quoddam sacræ solemnitatis insigne profertur, nisi interdum religiosissimi postulent, qui hac tantum causa illo peregrinati advenerint, ut sibi ejus revelatio quasi in pretium longinquæ peregrinationis deferatur. Quod solum episcopi beneficio obtineri ferunt: ejus et tantum munere de eadem cruce hæc minuta sacri ligni ad magnam fidei et benedictionis gratiam haberi datur. Quæ quidem crux in materia insensu- **D** vim vivam tenens, ita ex illo tempore innumeris pene quotidie hominum votis lignum suum commodat, ut detrimenta **194** non sentiat (*V. not. 145*), et quasi intacta permaneat quotidie (c) dividua summentibus, et

A semper tota venerantibus. Sed istam ineputabilem virtutem et indetribilem soliditatem de illius profecto carnis sanguine bibit, quæ passa mortem non vidit corruptionem ^b. Speramus autem et vobis non solum benedictionis monumento, sed et incorruptionis seminario (d) futurum, ut ejus inspectio fidem vestram etiam de recordatione beati illius latronis accendat, qui bene verso latrocinio, longas in magnis laboribus sanctorum vias de momenti fide et momento confessionis anticipans, non immerito ante ipsos apostolos et martyres præparatum ipsis ab initio, ut ait, regnum ^d primus invasit, et pius cæli prædo diripuit, quia Christum crucifixum similitudine suæ pœnæ videns in eo statu, de quo etiam discipulorum fides turbata nntaverat, Dominum tamen majestatis, ut erat, confessus est; et petens in regno Dei ^e memoriam sui fieri, in gloriam ¹⁶ resurrectionis ante ipsam resurrectionem credidit: quam apostoli, posteaquam facta est, non tantum videndo, sed experiendo crediderunt. Nec ipsi tamen de resurrectione carnis potius quæ de resurrectionis qualitate dubitantes ^e; quia videlicet ¹⁶ qui in orbem terrarum mittendi forent ad omnium gentium informationem, non auribus tantum, sed et oculis prædicandam fidem capere debebant, ut quod firmiter didicissent, constantius edocerent ^f.

EPISTOLA XXXII.

Expostulat cum Severo, a quo cum S. Martino ad sacrum fontem depictus fuerat. Mittit versus inscribendos, qui ostendant id factum ut esset Paulinus exemplo penitentibus, Martinus innocentibus. Cœdificans a se S. Felicis basilicam describit, et epigrammata basilicis Nolanae et Fundanae inscripta mittit. Tam misericordiae opera, et spiritualis in anima templi ædificationem egregie commendat ¹.

1. Insertis (e) his versiculis patens pagina sollicitavit linguam et manum ut occuparet vacantia, et (f) succurrit animo esse quod scriberem. Perquam enim gratulor, quod unam cordis et corporis nostri, operum quoque et votorum similitudinem ostenderimus, eodem tempore basilicas dominicis adjicientes ovilibus. Tu vero (g) etiam baptisterium basilicis duabus interpositum coadidisti, ut nos in horum quoque operum, **195** quæ visibiliter extruuntur, ædificatione superares. Sed Domino gratias, qui dedit nobis in quo et vinci victoriam ducereque. Vincimus enim voto, in quo vincimur gratia ab eo quem nobis iudicio anteponimus, dilectione comparamus. Tu es iste ^e quem loquimur; tu inquam pars nostri major; et melior; tu requies nostra, tu gaudium, in te reclinatio capitis nostri, et mentis habitatio est. Quæ non tantum in presenti tempore, sed ut speramus et con-

* Johan. xi, 44. ^b Psal. xv, 10; Act. ii, 27. ^c Luc. xxii, 43. ^d Matth. xvi, 21. ^e Luc. xxiv, 59; Johan. xx, 27. ^f Matth. xxviii, 19.

* Alias 12; quæ autem 32 erat, nunc 42. Scripta anno 465, et missa cum superiore.

(a) Ms. Vien., earum. Ms. Reg. eum editis quatuor, eorum.

(b) Ita ms. Reg. cum tribus editis. Vera lectio. Alii codices, spectatores. Vide epist. 6, n. 3.

(c) Sic ms. Reg. et Latinus: a vera lectio. Alii codices, dividuam summentibus, et semper totam venerantibus.

(d) Ms. Reg., futuram. Ms. Vatic., fructum, in qua lectione monumento et seminario erunt sexti casus. SACRUM.

(e) Ms. Vien., Compositis. Edit. Schol. in marg., Recensitis.

(f) Ms. Vien., occurrit.

(g) Ms. Reg., eodem: non male.

fidimus in Domino perpetua nobis ab ipsius munere, A et in ipsius corpore ac spiritu manebit. Ideo si quid per gratiam Domini amplius agas, nobiscum profecto, certe pro nobis agis.

2. Sed in eo metuo ut operibus tuis, quibus iniqua riarum secularium dirigis, et elivosa complanas, ex illo, de quo semper conqueror affectu in nos tuo, sceleratam offensionis immisceas, quod splendidos devotionis in Christo tue titulos nostris nominibus infusas; et justis laboribus hanc iniquitatem inseris, ut locum sanctum etiam vultibus iniquorum polluas. Recte enim in loco refectionis (*id est baptisterii*) humanæ Martinus pingitur, qui cælestis hominis imaginem perfecta Christi imitatione portavit; ut deponentibus in lavacro terrenæ imaginis vetustatem, imitanda cælestis animæ occurrat effigies. Noster vero B quis illie locus est, qui nec infantibus innocentia, neque viris concurrimus sapientia? et ab immaculatis malitia, a perfectis infirmitate distinguimur? *Quæ ergo societas luminis et tenebris?* lupis et agnīs? serpentibus et columbis? hoc est, nobis et 196 Martino? Nomen in lactis et fellis poculum miscuisti? Sed bene, quod non ut in liquoribus uno calice confusis, ita in hominibus eodem loco mixtis, si discrepent meritis, boni suavitas amaritudinē mali veneatur: contraque evenit ut peccatore justo compositus magis sordeat, et peccatore collato magis justus eluceat, Quominus moveor errore caritatis tuæ, quia nullam beato illi fecisti injuriam, potiusque ad gloriam illius contulisti, ut contra despicibilem facies venerabilis pingeretur, quo splendor ejus comparatione tenebrarum clarius emicaret, qui etiam in *splendoribus sanctorum* b conspicua claritate præfulget. Et quidem nisi scirem te impenso nimis in nos amoris studio hanc informasse picturam, malitiosum te et callidum criminarer, qui nostræ humilitatis obscuras animorum nocte personas, ex adversi juxta parietis regione depictas sancto capiti contulisses, ut illum tantum pingeres, nos vero potius deformares, quos jure conspecta Martini facie despuendos ad probrum ridiculæ comparationis exponeres. Sed ne nostri causa, quorum multo amore dum falleris, falsum facis, hæc commentatio tua de caritate prolapsa irrideretur; ut revera potest et debet.

3. Hæc tantum gratia parvi tibi in vericulis de injusmodi tua pictura ad te mittendis, ut consilii tui D ratio proderetur, qua salubriter novorum hominum informationi stultens, diversas longe sibi imagines proposuisses; ut emergentes a sacro fonte, et vitandam et sequendum pariter conspicerentur, Itaque sic habes a; si placet, utere.

Abluitis quicumque animas et membra lavacris,
Cernite per opositas ad bona facta vias.
Adstat perfecta Martinus regula vite:
Paulinus veniam quo merere docet.
Hunc peccatores, illum spectatē beati:
Exemplar sanctis ille sit, iste reis.

a Il Cor. vi. 14. b Psal. cix. 5. c Id est pecunia. Vide epist. I append., n. 6. d Psal. xxxviii. 2. e Prov. x, 19.

(a) Sic mss. codices Reg., Vat. et Vien. cum editis quinque, licentia poetica. Edir. Poelm., *idem*. Vide eam. 15, v. 334.

Item de eodem:

Dives opum Christo, pauper sibi, pulchra Severus
Cisterna sacras fontibus instituit.
Et quia cælestes aulam condebat in actus,
Qua renovarentur fonte Deoque homines:
Digna sacramentis gemina sub imagine piuxit.
Disceret ut vitæ dona renatus homo.
Martinum veneranda viri testator imago:
Altera Paulinum forma referit humilem.
Ille fidem exemplis et dictis fortibus armat,
Ut meriti palmas intemerata lerat.
Iste docet, fuscis pedimens sua crimina nummis,
Vilior ut sit res c, quam sua cuique salus.

4. Certe probatur jam te non ridendum, magisque probandum, si hæc tantum ratione longissime dissimiles cominus pinxisse videaris; ut in Martino forma justitiæ et summa virtutum, in nobis conscientie iniquitatis obrutio et confessio cerneretur, ut et beatis exemplum pateret et miseris. In illo speculum fortitudo, in nobis solatium haberet ignavia. Illum intuerentur, qui præceptum sufficerent implere virtutibus: in nobis 197 consolarentur, qui remedium vellent. afferre criminibus. Quia innocentie fiducia destitutis, et nexu iniquitatis adstrictis, sola ut captivis potest redemptio subvenire. Quæso te tamen, ne obedientiam meam crimen facias, si versus tuos illos luminis et favorum, sicut denuntiasti, auferas. Verecunde quæso illud magis, quam vere minatus sis; et, si istos adscribendos putaveris, illi permaneant, ut horum quasi gemulæ sint, et faciant vultibus pretium et claro atra distinguant. Sane accepta licentia dixi linguæ meæ, non juxta prophetam d, ut maneret in requie sua, et custodiret vias meas sed potius opposita sibi custodia frenos rumperet. 198 dum serviret tibi. Ita te dilige, ut magis de obtemperande tibi quam de multiloquio peccatum timerem e.

5. Quam ob rem etiam basilicis tuis versiculos, quasi votivos sacris fontibus titulos destinavi. Si quid in his apte locutus videbor, hæc quoque fratris Victoris gratia est, cujus oculis et verbis omnia quæ in Christo Domino fecisti et agis vidi; et ideo versus quos et de basilicis interposui ipso autore censebis, qui materiam dictavit enarratione factorum tuorum. De baptisterio igitur ipso erunt isti, de cujus pictura tantum sunt illi superiores.

Hic reparandarum generator laus animarum
Vivum divino lumine flumen agit.
Sanctus in hunc orlo descendit Spiritus autem,
Cælestique sacras fonte manat a pius:
Concipit unda Deum: sanctamque liquoribus almis.
Edit ab a ternis semine progeniem.
Mira Dei pietas! Peccator mergitur undis,
Max (a) eadem emergit justificatus aqua,
Sic homo et occasit felici tonetis et orlo,
Terrenis moritur, perpetuis oritur.
Culpa perit, sed vita reddit; vetus iuterit Adam,
Et novus æternus nascitur imperius.

Sequentes ad basilicarum picturam sunt b.

Corpore, mente, fide, castissimus incola Christi
Condidit ista Deo tecta Severus ovans.
Tectus et ipse Dei templum viget hospite Christo,
Gaudentemque humi corde gerit Dominum.
Recte velat trifido culti unam nomine mentem:
Sic trium sancta c mole sacravit opus.

Ampla dedit populo geminis fastigia tectis,
Legibus ut sacris congrueret numerus.
Nam quia latorem duo Testamenta per unum
Pacta Deum in Christo copulat una fides :
Iste duas inter diversi culminis aedas
Turrito fontem tegmine constituit.
Læta novos geminis ut mater Ecclesia^a partus
Excipit at sinibus, quos aqua protulerit.
Aula duplex tectis, ut Ecclesia^b Testamentis :
Una sed ambobus gratia fontis adest.
Lex antiqua novam firmat, veterem nova complet :
In veteri spes est, in novitate fides.
Sed vetus atque novum conjungit gratia Christi ;
Propterea medio fons datus est spatio.
Inde parens sacro ducit de fonte sacerdos
Infantes niveos^c corpore, corde, habitu^d ;
Circumdansque rudes^e festis altaribus agnos,
(a) Cruda salutariter imbuat ora cibis.
Hinc senior^d sociæ congaudet turba catervæ :
Alleluia novis balat ovile choris.

6. Cum hos operibus unanimittatis tuæ manufactis dedissem, illam non manufactam in domestica tua ecclesia gratiam Dei, qua perpetuum tibi hospitem in ea Clarum largitus est, silere non potui. Itaque sancte ipsius memorie versus, non quia aliqui divinis ejus meritis dignum loqui possem, sed ut studium plurimæ in illius animam caritatis exprimerem, ausus sum facere, et unanimittati tuæ mittere. Quos tu coram **199-200** Domino sanctæ et (V. carm. 25, v. 458) cohospitanti tecum semper in Domino animæ ejus recitans, excusabis audaciam meam, et commendabis obsequium.

Nominis ut titulo, sic mentis lumine Clarus
Presbyter hoc tegitur, sed mendra caduca sepulcro ;
Liberâ corporeo mens carcere gaudet in astris,
Pura probatorum sedem sortita piorum.
Sancta sub æternis altaribus ossa quiescunt,
Ut dum casta pio referantur munera Christo^a,
Divinus^b sætis animæ jungantur odores.

Item de eodem, ut quos malueris legas¹⁰ : sed ego scio in hoc te potius ambigere debere, non ut aliquos ad titulum eligere, sed de nullo debeas injuriam sanctorum Dei facere.

Presbyter hic situs est meritis et nomine Clarus,
Martino studi s comes, et meriti modo consors ;
Digna pio domus est altaria, sub quibus artus
Conditur (b) exanimos ; nam spiritus æthere gaudet,
Discipulumque pari sociat super astra magistro.

Clare fide, præclare actu, clarissime fructu,
Qui meritis titulum nominis æquiparas¹¹.
Casta tuam digne velant altaria corpus,
Ut templum Christi contegat ara Dei
Sed quia, in non hæc, qua corpus, sede teneris,
Qui meritis superis spiritus involutas ;
Sive patrum sinibus recubas, Dominice sub ara
Conderis, aut sacro pasteris in memore :
Qualibet in regione poli situs aut paradisi,
Clare sub æterna pace beatus agis ;
Hæc peccatorum bonus accipe vota rogantum,
Ut sis Paulini Therasiæque memor.
Dilige mandatos interveniente Severo,
Quos ignorasti corpore sic meritis.
Unanimi communis autor sit fomes utrisque
Perpetui summo fœderis in Domino.
Non potes implicitos divellere ; si trahis unum,
Unus adhaerentem, quo rapiur, rapiet.

^a Vide not. 259. ^b Vide ibid. ^c Vide not. 144. ^d Id est *recentes*. Vide carm. 25, v. 211. ^e Vide not. 146. ^f Forte nobis.

(a) Ita ms. codex Vatic. cum 2 editis. Ms. Vien. et Latinus, *Pura*. Ms. Reg. et editi tres, *Cara*, mendose. Ed. Schot., *Cara*.

(b) *Artus conditur exanimos*. Vide enim Græcismum carm. 22, v. 55. Edd. quatuor, *exanimos*, mendose : *artus* enim singulari numero non effertur.

(c) Sic mss. codices et ed. Rosv. licentia poetica. Gravius, Grinaeus, Schottus et Pechmannus offensi in

A Ergo individos pariter complectere fratres
Utique sumus, sic nos dilige participans¹²
Sic Deus accivit¹³, sic nos Martinus amavit ;
Sic et tu pariter Clare tuere pares.
Non meritis, sed amore pares ; tu sancte valebis
Exorare, pares et meritis fieri,
Si cum Martino sociâ pietate labores,
Ut vincant vestræ criminina nostra preces :
Et simul in vestri dicamur sorte Severi,
Vestraque nos semper protegat ala sinu.

7. Quod si Dominus desiderium animæ vestræ fecerit secundum fidem vestram, adiciens ornatui et sanctificationi operum vestrorum, ut sacros cineres de sanctis gloriosorum apostolorum aut martyrum reliquiis adipiscamini (quia¹⁴ hujus voti præsumtione vos aliam apud Primitivam nostram et priore majorem basilicam præparasse cognovimus) dignum opere fidei vestre, et operis fideliter elaborati dedicatione proculdubio celeberrima, sanctorum quoque reliquiis decens arbitramur, ut hoc etiam quod de cruce misimus, pariter depositum sacratumque veneremini. Quod si ita placuerit, placitum vestrum hi, si videbitur, versiculi nuntiabunt :

Divinum veneranda tegunt altaria fœdus,
Compositis sacra¹⁵ cum cruce martyribus.
Cuncta salutariter coeunt (c) martyria Christi,
Crux, corpus^e, sanguis, martyris ipse Deus.
Namque Deus semper vobis^f sua munera servat ;
Atque ubi Christus, ibi Spiritus, et Pater est.

201-202 Sic ubi crux, et martyr ibi : qua (d) martyr, ibi et crux,

Martyrii sanctis quæ pia causa fuit,
Illa cibum vitæ mortalibus, illa coronas,
Quæ Domino famulos participant, peperit.
In cruce fixa caro est qua pascor ; de cruce sanguis.
Ille fuit, vitam quo bibo, corda lavo.
Christe, tuo coeant simul hæc tua dona Severo,
Portior et testis sit crucis iste tuæ.
Carne tua vivat, tuos illi pocula sanguis
Præbeat, in verbo vivat agatque tuo.
Quaque tuam socio¹⁷ Martium ascendere Clam
Vidit, et ipse tuo manere (e) vectus eat.

8. Si vero magis placeat vobis hanc de cruce benedictionem ad quotidianam tutelam atque medicinam in promptu habere, ne semel condita in altario, non semper ad manum, ut usus exigit, presto sit, sufficit et illa ad basilicæ consecrationem gratia, scilicet Dominus cum apostolis et martyribus ; quorum venerandus cinis si sine crucis consortio subjiciatur altaribus (V. not. 147), hic operτος titulus indicabit :

Pignora sanctorum divinx gloria mensæ
Velat apostolicis edita corporibus.
Spiritus et Domini medicis virtutibus instans
Per documenta sacros viva probat cineres.
Sic geminata piis adspirat gratia votis,
Infra martyribus, desuper acta sacris.
Vota sacerdotis, viveunt et comoda, parvo
Polvere sanctorum¹⁸ mors pretiosa juvat.

9. Habes versus operibus quidem tuis sanctis ei magnificis indigeos, persuasioni tamen tuæ, quam

secundam syllabam productam in *martyria*, substituerant *insignia*.

(d) Sic emendavimus ex editis Poelm., Grin., et Schot., quod præcedentibus bene respondet. Alii cod., *martyris et crux*.

(e) Ita ms. Vien. lavente ms. codice Regio. Alii *junctus*

Labes tibi de me (*Subaudi* magis) quam mihi credere-
 A tur, competentes. Quos si non erubueris (*a*) spectan-
 dos domesticæ ecclesiæ tuæ parietibus inscribere,
 vindicabor. Credo enim vel tunc de meis ineptiis
 erubesces; et poenitebit te desiderii et exactionis
 tuæ, cum ædificia, quæ immaculata adhuc operis
 tui gratiæ splendent, obscurata neniis insipientiæ
 mere; et, ut digno meis versibus verbo utar, cacca-
 bata (*V. not. 148*), videntibus multis vel nausean-
 tibus confusus aspicias. Nec laborabis fallere, ut te
 lector autorem putet; cum ¹⁹ ineptia nemini in te
 nota, possit instruere lectorem, ne tibi meum car-
 men, id est, crimen imponat: qui tamen vel proditoris
 vel scriptoris nomine culpandus es. Sed na-
 quis me injuriosum judicet illa regula qua perscribitur:
 Quod tibi nolueris, alii ne feceris ^a: idem a me
 prius basilicas meas pertulisse presentibus illi do-
 cumentis probabis: ut hoc quoque ostendas unani-
 mitatem nostram, quod sive gratia sive injuria me
 tibi comparans, eadem in tuas qua etiam in meas
 ædificationes temeritate peccavi. Sed hujus sive gra-
 tiæ, juxta patientissimum mei animum tuum; sive
 juxta meum indignissimum munus, injuriæ autor aut
 reus noster tibi Victor habeatur, qui sanctissimus
 nostre caritatis interpres hoc se tibi gratiorem a
 nobis redire præsumsit, que ²⁰ depressior sub inju-
 sto ineptiarum ad te nostrarum onere revertisset. Nam
 hoc etiam accedere fascibus suis voluit, ut nostrarum
 tibi basilicarum versus simul picturasque por-
 taret. Meritoque faciet, si cum hac se tibi querimonia
 deficiens et curvus intulerit, ut clamet: Ecce pro-
 pter mandata labiorum tuorum ego ambulavi vias duras ^b;
 et clamet: Super dorsum meum fabricati sunt ²¹
 peccatores, qui in tot epistolas ²² prolongaverunt ini-
 quitatem suam ^c.

10. Recepti igitur et huic ad peccata mea tumu-
 lum, ut fracti cupidissime talis sarcinæ, qua ejus ani-
 ma gravato corpore levaretur, præstarem quam des-
 siderabatur injuriam. Nam et vere ad unanimitatem
 nostram congruere hæc illius postulatio videbatur,
 qua asserebat ut oporteret tibi nostras in Domino
 ædificationes ita notescere, ut nobis tuas in titulis
 et in picturis indicare voluisses. Hæc igitur ratione
 perseus, basilicas nostras tuis, sicut et operis tem-
 pore et voti genere conjuncte suat, ita etiam litteris
 compaginare curavi: ut in hoc quoque nostra con-
 juncto figuraretur, que jaugitur animis, et distat
 Jæcis; sic et ista, que in nomine Domini eodem spi-
 rito elaborata consensimus, diversis abjuncta regio-
 nibus, ejusdem tamen epistole serie sibi tanquam
 (*b*) contigua ²³ visentur. Basilica igitur illa quæ
 ad dominiolum nostram comminens patiorum in
 nomine Domini Christi (*c*) Dei jam dedicata celebra-

^a Tob. iv. 16. ^b Psal. xvi. 2. ^c Psal. cxxviii. 3.

^d Not. 136. ^e Not. 137. ^f Not. 138. ^g Not. 138.

(a) Mss. Reg. et Vien. cum editis quatuor, *spe-*
ctandis.

(b) Ita edit. Rosv. Vera lectio, que confirmatur
 carm. 25, v. 12, et 57. Mss. tres codices cum editis
 quatuor, *consuetudin*.

(c) Adhuc dicitur *Dei* ex mss. Reg. et Vien. Hæc le-

tur, quatuor ejus Basilleis addita, reliquiis apostolo-
 rum et martyrum **203-204** iatra apsidem (*V.*
not. 149) trichora (*forte legendum trichoram; vid. not.*
150) sub altaria sacratis, non solo beati Felicis ho-
 nore venerabilis est, apsidem solo et parietibus
 marmoratam camera musivo illusa (*V. not. 151*)
 clarificat; cujus picturæ hi versus sunt:

Pleno coruscat Trinitas mysterio,
 Stat Christus agno ^d; vox Patris ^e cælo tenat:
 Et per columbam ^f Spiritus sanctus fluit.
 Crucem corona ^g lucido cingit globo;
 Cui coronæ sunt corona apostoli,
 Quorum figura est in columnarum choro ^h.
 Pia Trinitatis unitas Christo cor,
 Habente et ipsa Trinitate insignia:
 Deum revelat vox paterna, et Spiritus:
 Sanctam latentur crux et agnus veterum,
 Regnum et triumphum purpura et palma indicant.
 Petra superstat ⁱ ipse petra ²⁴ Ecclesiæ,
 De qua sonori quatuor fontes ^j meant.
 Evangelistæ viva Christi flumina.

11. Inferiore autem balteo, quo parietis ²⁵ et ca-
 mæreæ confinium interposita gypso erepido conjungit
 aut dividit, hic titulus indicat deposita sub altari
 sancta sanctorum.

Hic pietas, hic alma fides, hic gloria Christi,
 Hic est martyrbus crux sociata suis.
 Nam crucis et ligno magnum brevis astuta pignus,
 Totaque in exiguo segmine vis crucis est.
 Hoc (*d*) Meloni ^k sanctæ delatum munere Nolam,
 Summum Hiero-otian: ²⁶ venit ab urbe bonum,
 Sancta Deo gemi omni velant altaria honorem,
 Cum cruce apostolicos quo sociant cineres.
 Quam bene jungantur ligno erui ossa piorum.
 Pro cruce ut occisis in cruce sit requies!

12. Totum vero extra concham (*V. not. 159*) ba-
 C silicæ spatium, alto et lacunato culmine geminis
 utrinque porticibus dilatatur, quibus duplex per
 singulos arcus columnarum ordo dirigitur. Cubicula
 (*V. not. 160*) iotra porticus quaterna longis basilicæ
 lateribus inserta, secretis orantium vel in lege Do-
 mini meditantium ^l, præterea memoriis religiosorum
 ac familiarium accommodatos ad pacis æternæ re-
 quietem locos præbent. Omne cubiculum binis per
 liminum frontes versibus prænotatur, quos inserere
 his litteris nolui (*V. not. 161*), eos tamen quos ipsius
 basilicæ aditus habent, scripsi: quia possent, si
 usurpare velis, et ad tuarum basilicarum januas
 convenire, ut istud est:

Pax tibi sit, quicumque Dei penetralia Christi
 Peccare pacifico candidus ingrederis.

D Vel hoc, de signo Domini (*id est* signo crucis)
 super ingressum picto hæc specie, qua versus in-
 dicat:

Corne coronatam Domini super atria Chris-
 ti
 Stare crucem, duro spondentem celsa labori
 Fræmia: tolle crucem, qui vis auferre coronam.

Alteri ²⁷ autem basilicæ, qua de hortulo vel po-
 mario quasi privatus aperitur ingressus, hi versiculi

^d Not. 152. ^e Not. 155. ^f Not. 154. ^g Not. 155.
^h Psal. 1, 2.

ctio confirmatur n. 12, v. 1.

(d) Sic reposuimus juxta mss. codices Reg. et
 Vien. et edit. Schot. Verissima lectio. Alii codices,
Helæne. Vide not. 158.

hanc secretiorem forem pandant (V. ep. 23, n. 5, A in uno hoc :
 ut carm. 24, v. 613).

Cœlestes intrate vias per amœna vireta,
 Christicolæ; et lætis deest huc ingressus ab hortis,
 Unde sacrum meritis datur exitus in paradisum.

Hoc idem ostium ²⁸ aliis versibus ab interiore sui
 fronte ²⁹ signatur :

(a) Quisquis ab æde Dei perfectis ordine vobis
 Egredieris, remea corpore, corde manet.

13. Prospectus vero basilicæ non, ut usitatior
 mos est, orientem spectat, sed ad domini mei beati
 Felicis basilicam pertinet memoriam (*id est* tumulum)
 ejus aspiciens : tamen cum dualibus dextra lævaque
 conchulis (V. not. 162) intra spatiosum sui ambitum
 apsis sinuata laxetur, una (V. not. 163) earum im-
 molanti hostias jubilationis antistiti patet ³⁰, altera B
 (V. not. 164) post ³¹ sacerdotem spacii sinu receptat
 orantes. Lætissimo vero conspectu tota simul hæc
 basilica (b) in basilicam memorati confessoris ape-
 ritur trinis arcubus paribus, perlucente transcina
 (V. not. 165) : per quam vicissim sibi tecta ac spatia
 basilicæ utriusque junguntur. Nam quia novam a ve-
 teri paries apside cujusdam monumenti ³² interposita
 obstructus excluderet, totidem januis patefactas a
 latere confessoris quot ³³ a fronte ingressus sui fori-
 bus nova reserabatur, quasi diatritam ³⁴ speciem
 (V. not. 166) ab utraque in utramque ³⁵ spectanti-
 bus præbet, sicut datis inter utrasque januas titulis
 Inducatur. Itaque in ipsis basilicæ novæ ingressibus
 Li versiculi sunt.

Alma domus triplicis patet ingrediebatur arcu ^a,
 Testaturque piam janua tertia fidem.

14. Item dextra lævaque crucibus minio super-
 pictis hæc epigrammata sunt :

Ardua florifera crux cingitur orbe coronæ,
 Et Domini fuso tincta cruce rubet.
 Quæque super signum resident celeste columbas
 Simplicibus ^b produnt regna potere Dei

Item de eodem :

Hæc cruce nos mundo, et nobis interdicere mundum.
 Interitu culpe vivificans animam ^c.

205-206 Nos quoque perlicies placitas tibi, Christe,
 Si vigeat puris (c) pax tua pectoribus. [columbas,

15. Intra ipsam vero transennam (qua breve illo-
 quod propinquas sibi basilicas prius ³⁷ discludebat.
 intervallum continuatur) e regione basilicæ novæ
 super medianum arcum hi versus sunt :

Ut medium valli pax nostra resolvit Iesus,
 Et cruce discidium ³⁸ p. ritens duo fecit in unum :
 Sic nova, destructo veteris discrimine tecti,
 Culmina conspicuus portarum federe jungi.
 Sancta nitens famulis interluit atria lymphis
 Cantharis, intrantumque manus lavat ante mihi dextro.
 Plebs gemina Christum Felicis adorat in aula,
 Paulus apostolico ^d quam temperat ore sacerdos.

Hæc vero binis notata versiculis epigrammata
 super arcus alios dextra lævaque sunt.

^a Not. 167. ^b Not. 168. ^c Not. 169. ^d Not. 170.

(a) Mss. Reg. et Vien., *Quisque domo Domini.*

(b) Sic emendavimus ex ms. codice Vien. Prius
 erat in basilica.

(c) Cum Sacchino ita emendatum, refragantibus

Antonitis nova lax oculis aperitur, et uno
 Lincine consistens geminas simul aspicit aulas.

In altero hæc ³⁹ :

Ter geminis geminae paterant arcubus ^e aula,
 Micanturque suos per mutua limina cultus ⁴⁰.

Item in iisdem arcubus a fronte, quæ ad basilicam
 domini Felicis patet, mediana, hi sunt :

Quos devota fides densis celebrare beatum
 Felicem populis diverso suadet ab ore,
 Per triplices aditus laxos infundite cætos :
 Atria quamlibet numeris spatiosa patebunt
 Quæ sociata sibi per apertos comminus arcus,
 Paulus in æternos antistes dedicat usus.

In aliis isti bini :

Antiqua digresse sacri Felicis ab aula,
 In nova Felicis culmina transgredere.

Item :

Eta fides trino sub nomine quæ colit unam,
 Unanimes uno suscipit introitu.

16. In secretariis vero duobus, quæ supra dicit
 circa apsidem ⁴¹ esse, hi versus indicant officia sin-
 gulorum.

A dextra apsidis ⁴² :

Hic locus est veneranda penus ^f qua conditur, et quo
 Promitur alma sacri pompa ministræ.

A sinistra ejusdem :

Si quem sancta tenet meditanda in lege ⁴³ voluntas,
 Hic poterit residens sacris intendere lucis ^g.

De Fundana basilica.

17. Egrediamur jam Nolana hæc basilica, et in
 Fundanam transeamus. Fundanis nomen oppido est,
 quod æque familiare mihi fuit dum maneret possessio,
 quam illic usitatiorē habui. Itaque vel ad
 pignus quasi civicæ caritatis, vel ad memoriam præ-
 teriti patrimonii, basilicam dare in ipso oppido,
 quoniam et indigebat, ruinosam et parvam habens,
 voti fuit. Propterea et hos versiculos adijciendos
 putavi, quos illi in hoc oppido dedicanda basilica
 paravimus ⁴⁴. Nam adhuc in opere est, sed propitio
 Deo dedicationi prophæta. Quod tamen ea mihi ma-
 xime ratio persuasit, quia et in hujus apside ⁴⁵ de-
 signatam picturam meus Victor adamavit, et portare
 tibi voluit, si forte et eam ⁴⁶ de duabus elegeris in
 hac recentiore tua pingere, in qua æque apsideam
 factam indicavit. Sed de hac apside an abside magis
 dicere debuerim, tu videris : ego nescire me fateor,
 quia hoc verbi genus nec legisse reminiscor. Verum
 hæc quoque basiliculam, de benedictis apostolorum
 et martyrum reliquiis sacri cineres, in nomine Chri-
 sti sanctorum Sancti, et martyrum Martyris, et Jo-
 minorum Domini, consecrabunt. Ipse enim testatus
 est se vicissim confessorum sanctorum Confessorem lu-
 turum. Ideo super (d) hæc propter picturam gratia
 geminatus est titulus (V. not. 173).

^e Not. 167. ^f Not. 171. ^g Not. 172.

omnibus codicibus; quod et sensus postulat, et
 confirmant n. 12 duo priores versus. Ante erat pars.

(d) Sic emendavimus juxta ms. codicem Vien.
 Alii, præter.

De pictura.

Sanctorum labor et merces sibi rite ⁴⁷ cohærent,
 Ardua crux, pretiumque crucis sublimè, coronæ.
 Ipse Deus, nobis princeps crucis atque coronæ,
 Inter Boriferi cœlestis nemus paradisi,
 Sub cruce sanguinea niveo stat Christus in agno,
 Agnus ut innocua injusto datus hostia letho.

207 Alite ^a quem placida sanctus perfundit hiantem
 Spiritus, et rutila Genitor de nube coronat.
 Et quia præcelsa quasi Judex rupe superstat,
 Bis geminæ pecudis discors aguis genus hædi
 Circumstant solum: levos avertitur hædos
 Pastor, et eme itos dextra complectitur agnos.

De reliquiis ⁴⁸.

Ecce sub accensis altaribus ossa piorum
 Regia purpureo marmore custodia tegit
 Hic et apostolicas præsentat gratia vires
 Magis in parvo pulvere pignorum.
 Hic pater Andreas, et magno nomine Lucas,
 Martyr ^b et illustris sanguine Nazarius;
 Quosque suo Deus Ambrosio post longa revelat
 Secula; Protasium cum pare Gervasio.
 Hic simul ⁴⁹ una pium complectitur arcula cœtum:
 Et capit exiguo nomina tanta sinu.

18. Hæc interim, mi frater, et alia hujusmodi opera visibilia ⁵⁰ de terrenis in terra labore ⁵¹ molieram ⁵²: sed *benedictus Dominus die quotidie, qui facit mirabilia solus* ^c: sicut *convertit petram in stagnum aquæ*, sic et terrena cœlestibus mutat; et hanc nobiscum, quamquam de suis et hic et ibi rebus permutationem facere dignatur; ut quæ corporaliter molieram in terris, latenter in cœlis per ipsum ædificentur; tunc revelanda nobis, cum specie (*an facies*) videbimus ^d, quæ nunc per fidem providemus. Itaque hic seminamus, et ibi (*a*) metimus ^e: hic spargimus, et ibi congregamus: hic vivimus, et ibi conversamur: hic accingimur, et ibi militamus: hic pugnamus, et ibi vincimus; vel si istic vincimus, ibi coronamur. Ita quod istic manu struimus, illic fide condimus. Et harum nobis quamvis terrestrium ædificatio fabricarum si voto et studio spiritali struatur, beata cœlestium est preparatio mansionum ^f. Hæc enim ædificantes in Domino ex adeptu ⁵³ fidei, ædificamur ipsi a Domino per ejusdem fidei profectum. Nam et evangelicus ille centurio ⁵⁴ exemplum nobis est ad spem certam mercedis æternæ, hujus specialiter operis gratia recipiendæ; qui ad promerendam filii sanitatem, et ipsam Dominum Jesum fidei suæ prædicatorem habendum eo potissimum ⁵⁵ meriti valuit, quod plebs Domini, quæ tunc adhuc in Judæis tantum erat, illi de Synagoga ædificate testimonio suffragata est ^h.

19. Quid igitur miseri nunc quiescimus oscitantes ⁱ, et quasi non conducti mercenarii, in tumultuoso hujus seculi foro vacua manu stamus? vel si conductis nobis ⁵⁶ debere patremfamilias ⁵⁷ suum denarium cogitemus, ut aliquid in vinea ejus operemur, id **208** ipsum quasi indebitum gratumque ⁵⁷ præstantes, imputare etiam meditamur Domino, tanquam

^a Nol. 174. ^b Nol. 175. ^c Psal. LXXII, 20; Psal. LXXI, 18; Psal. CXLI, 8. ^d II Cor. III, 18; I Cor. XIII, 12. ^e Galat. VI, 8. ^f Johan. XIV, 2. ^g Matth. VIII, 5. ^h Luc. VII, 5. ⁱ Matth. XX, 6. ^j Exod. XXII, 23; Lev. XXV, 36; Deut. XXIII, 19; Psal. XIV, 5. ^k Prov. XIX, 17. Eccli. XXIX, 1. ^l Exod. XXII, 8; Deut. XVI, 19. ^m Osæ VI, 6, sec. LXX; Matth. IX, 45. ⁿ Ephes. V, 14. ^o Matth. LXX, 40. ^p Matth. XXVI, 11. ^q Luc. XVI, 9. ^r Luc. XVI, 19.

(a) Ante erat *metemus*. Correctionem nostram præterea quæ sequuntur.

b) Ita ms. Rog. cum editis quatuor Vera lectio

A illi potius quam nobis profutura faciamus. O miseri homines! largiri nos aliquid credimus: negotiamur, et liberales habemur, qui avarissimi esse convincimur; et quidem tanto avariores cupidissimis terræ feneratoribus, quanto amplius est cœlestia de terrenis, et beata de miseris egenisque rebus emere; quam terrena terrenis et labentibus lapsura mercari, et Dominum quam hominem tenerare ⁵⁸ (V. not. 70). Damnatur in lege *qui pecuniam suam dedit ad usuram, et munera super innocentes acceperit* ⁱ: ecce Evangelii gratia ostendit nobis quomodo eadem crimina ad innocentiam sanctitatemque mutantur; nec præcæ, sed præmii retributio consequatur, si tantum in præcepta divina salutaris cupiditate fidei convertantur. Da ad usuram pecunias tuas, sed Christo; et salutaris usura est ^k.

B 20. Item in seculo corrupti muneribus eorum judices condemnantur ^l: sed quisquis homo præventus in aliquo peccato, diffidens innocentiam tuam, affers ⁵⁹ pretium salutis tuæ Judici nostro, ne verearis quasi corruptionis injuriam justitiæ Dei facere. Accipit a te Christus libens salutis tuæ pretium, quia *mauit* ⁶⁰ misericordiam quam sacrificium ^m. Sed forsitan quæris, ubi illum invenies, et qua corruptapas ⁶¹ via quem non vides. *Surge*, inquit, *qui dormis, et (b) erige te a mortuis, et attinges* ⁶² *Christum* ⁿ: hoc est, discute carnalis inertiam somnum, et depressam cogitatione terrena mentem a mortuis cuius, hoc est conversatione carnali, erige, attolens et dirigens in Dominum animam tuam, *et attinges Christum*. Operando ⁶³ præceptis ipsius, videbis eum ^o in omni paupere, tanges ⁶⁴ eum in **209** omni hospite: quoniam sibi fieri ipse testatur jam: in ejus nomine minimis ejus fiant ⁶⁵. Ecce nobis quæ constat quomodo videas invisibilem, et inapprehensibilem comprehendas. Ergo nunc istic pauperemur (V. ep. 40, num. 7), ut tunc ibi locupletemur. Nunc ploremus, ut tunc gaudeamus. Nunc esuriemus, ut tunc saturemur. *Omni*, inquit, *tempore pauperes vobiscum habetis* ^p. Vides quia nulla nobis occasio est beneficentiæ nunquam procrastinanda; cum, si voluntas nostra non absit, pauper in promptu sit.

21. Commodemus ergo securi nunc egeno ⁶⁶, et in pauperibus suis Christo, ut ex ejus abundantia in iisdem gloria participare possimus. Propterea enim Dominus ipse præmonet, dicens: *Facite vobis amicos de iniquo mammona*. Vides quomodo Omnipotens faciat de nocte lucem, et de iniquitate justitiam? *U: cum defeceritis*, inquit, *recipiant vos in tabernacula æterna* ^q. Quia vicissitudine quadam copie vel inopie humanum genus temperatur, quod in illo inferno divite, et superno paupere evangelicus sermo patefecit ^r, ut intelligamus consilium communis Autoris, quo divitem pauperi, et pauperem diviti præparat, que confirmatur ex sequentibus et ex epist. 9 ad Amandum, num. 2 Ms. Vatic. cum edit. Rosv. *cripte*.

ravit, ut abundans egentis substantia alimonie sit, et opulento inops materia justitie: ut fiat, sicut Apostolus dixit ^a, *æqualitas*: et in illo seculo repensanda illis egestate presentis opibus æternis, redundet illorum abundantia ad inopiam nostram, si nostra istic abundantia ad illorum indigentiam commodaverit. Seminemus ergo illis carnalia ⁶⁶, ut metanus ab illis spiritalia. Et boret nunc de terrenis manus, ut tunc de cælestibus anima reficiatur. Spes præsens ædificet rem futuram ⁶⁷. Faciamus istic tecta que nos illic tegant. Pascatur istic pauper, ubi me divite eget; ut me illic pascat, ubi me egente saturabitur. Videte commercium spiritale; et, si potestis, negate nos avaros, qui terram vendimus et tributam, ut immunitatem regni cum æternitate cocamamus.

22. Fragilem areram jacimus, ut domum fundemus æternam, et de vilibus attingamus astra cæmentis ^b: de quibus non illam confusionis et superbie turrem ⁶⁸ destruendam opere irriti machinamur, sed in ipso angulari lapide fundamur ^c, ut surgamus per ipsum in ipsius plenitudinem, qui est *turris fortitudinis a facie inimici* ^d. Hanc ipse nos turrem ædificare ^e, computatis ante sumatibus, jubet, ne interrupta ædificatione defecti, temeritatis improvidæ notam et dignam irrisionem frustra ⁶⁹ audacis ignavia perferamus. Sumus ⁷⁰ autem noster fides firma est. Ergo et secundum veritatem Dei credens, qui spes, et opes et vires suas Dominum Jesum habet, ejus omnis **210** ædificatio compacta crescit ^f, et surgit in conscensionem in plenitudinem Dei. Itaque nisi Dominus ædificaverit domum, vano ædificantibus labore ^g sudabimus. Sed ne, vel perfecta licet, cooperante Domino, ædificatione, resupini securas manus remittamus, adjicit Scriptura divina, quod etiam ædificatam domum nisi Deus idem custodiat, irrita servantium cura vigilabit ^h.

23. Oremus ergo Dominam, ut dum nos illi foris ædificamus domitilia que videntur, ille in nobis intus ædificet illa que non videntur, domum videlicet illam, ut Magister (*ad est Paulus. 1. ep. 25, n. 24*) ait, *non manufactum* ⁱ: quam ingressi intelligentes in novissimo, videntes scilicet *facie ad faciem quod in ænigmate nunc videntur, et ex parte cognoscimus* ^j. Sed nunc, dum adhuc in tabernaculo istius corporis constituti, quasi sub illius antiqui tabernaculi pellibus in deserto et tentoriis agimus ^k, procedente nos per istius orbis aridam Dei verbo, vel *in columna nubis* ^l, ut *obumbret* ^m *super caput nostrum in die belli* ⁿ: vel *in columna ignis, ut cognoscamus in terra cælestem ejus viam* ^o; oremus, ut per hæc nunc Ecclesie tabernacula ingrediamur usque ad domum Dei ^p; ubi et ipse Dominus, ille summus et factus nobis a Domino ^q et creatus a morte, et idem ductus in montem lapis exstat, qui est mirabilis in oculis nostris.

^a I Cor. viii, 14. ^b Gen. xi, 4. ^c Ephes. xii, 20. ^d Psal. lxx, 4. ^e Luc. xiv, 28. ^f Ephes. ii, 21. ^g Psal. cxxvi, 4. ^h Ibid. ⁱ II Cor. vi, 1. ^j I Cor. xiii, 12. ^k Exod. xxv, 40. et xxvi, 30. ^l Exod. xxxv, 20; Exod. xiii, 21. et xiv, 19. ^m Psal. cxxvii, 8. ⁿ Exod. xiii, 21; Psal. lxxvi, 5. ^o Psal. xli, 3, juxta Psal. Rom. ^p Psal. cxvii, 25. ^q I Cor. iii, 7. ^r I Cor. iii, 10. ^s I Pet. ii, 5. ^t Sap. iii, 6. ^u Psal. cxxi, 6. ^v II Reg. vi, 7, sec. LXX. ^w I Esd. iv, 4. ^x I Johan. ii, 4. ^y Rom. xvi, 20. ^z Jer. i, 25. ^{aa} Matth. xxi, 12.

A ipso se nunc ædificationi nostræ et fundamento præstet et culmini, quia ipse est *initium et finis*. Super eandem petram, nam ⁷¹ et *petra Christus est*, extra quam nemo potest domum stabilem fundare, non stipulam, aut fenum, et paleas, sicut in Ægypto servientes in eophino, manus congerant; ne luteis ædificiis operum sordidorum laterem, ut aiunt, lavemus, et incurvati oneribus laborum servilium devertamus dorsum nostrum a Domino ^q; (a) quia ut conversos ad se reficit lumine, ita aversos afficit cæcitate.

24. Videamus autem ædificantes, quid de nostra fragili terrenaque substantia dignum divino fundamento superædificare possimus ^r, ut ab ipso ⁷² principali lapide vivificati, lapides in fabricam templi cælestis aptemur. Aurum sensus nostri et sermonis **B** argentea confitemus in Christo, ut nos in hujus mundi fornace purgatos ^s, aurum ignitum, et moneta imaginis sue dignum ⁷³ ipse placitarum sibi animarum discussor efficiat, nosque ipsos illi de operibus hominis pretiosos lapides afferamus. Neque in cordibus ligni duritia stolidi, neque in operibus fenæ siccitate aridi, neque in fide vel caritate mobiles et infirmi levium fragilitate palearum; sed ut opus arbitrii nostri non arsurum paretur, et inconcussum pacifica operatione consurgat, oremus Altissimum eam pacem ædificationis nostræ ^t, qua paties ille aliquando in templi muram factus **211** est, ut *mallem, et securis, et omne vis ferreum non audiat in ea* ^u: nec sicut postea in ejusdem templi reparatione, inimica Persarum invidia fabricam resurgentem hostilis impediit et interrupit incursus ^v. Sic enim in domum orationis et pacis perficiemus, si nulla nos carnalium cogitationum cura concidat, nullus quietem nostram seculi tumultus interstrepit. Malleus enim nobis cura vietus et cura vestitus est: securis et ferrum nobis cupiditas temporalium, et nocturnus mortis timor, et livor inimicus, et res hujus seculi; in cuius aut malæ cura, aut bonæ amore ⁷⁵ anima conditur ⁷⁶, mens compeditur; et pax bonæ voluntatis, que compositis religioso silentio sensibus confirmatur, atque orationis intentio, que inoffensa de libero et puro corde dirigitur, carnalium oblatione curarum, quasi interstrepente malleo, vel securi feriente, convellitur. Sed quia major est qui in nobis est quam qui in hoc mundo ⁷⁷, **D** potens est Dominus conterere satanam sub pedibus nostris ⁷⁸; ut impleatur et illa pro nobis prophætia: *Contritus est malleus universæ terræ* ⁷⁹.

25. Expediit autem nobis, ut etiam ædificatum cordis nostri templum sæpe Dominus Jesus revisat, veniens in flagello timoris sui, ut efficiat de nobis measas nummulariorum, et venditores boum vel columbarum ⁸⁰; ne quod avaritie commercium animus noster exerceat, neque in nostris sensibus tar-

(a) Reposuimus quia, ex mss. Reg. et Vien. et editis codicibus quatuor. Edit. Rosv., qui.

ditas bonum stabulet : quia *ubi non sunt baves , præscipia mundi sunt* ^a. Neque simus innocentiae nostrae vel divinae gratiae venditores , ne faciamus orationis domum speluncam latronum ^b. Expurgatis enim omni malitiae fermento sensibus nostris ^c, inambulabit libenter Dominus noster Jesus Christus : et velut in illis quinque porticibus spatiaabitur Sapientia ^d ⁷⁷, virtus Dei, quae sanat omnes languores nostros ^e. Nam et in anima nostra multi , sicut in illa ad piscinam olim medeateo porticu , jacent aegri et debiles (a) : quam si adeat Dei verbum , et avaritiae lepram , et invidiae ferruginem , et intemperantiae caecitatem , et iracundiae phrenesim , et luxuriae paralysis , præcepto mederente , depellet ; et nos non solum ad sanitatem innocentiae , sed etiam ad firmitatem patientiae refectos , jubebit illico non solum exurgere de infirmitatis lectulo , sed etiam ipsum lectum tollere , ut portemus validi quo portabamur infirmi ^f. Quod profecto etiam in spiritali vel aegritudinis vel sanitatis nostrae genere ⁷⁸ completur , cum carnem nostram , cui ut lectulo dediti jacebamus in vinealis vitiorum et infirmitate virtutum , postea in verbo Dei per gratiam Jesu Christi ad bonam incorruptamque mentem , renovato interiore , sani ⁷⁹ quasi **212** grabatum illud tollimus ⁸⁰, et spiritu prævalente portamus , ferentes ipsam sequentem quo volumus : in qua infirmabamur expectantes alienam opem , semperque præventi celeritate piscinam occupantium : quia non erat qui porrigeret manum , neque qui salvos faceret ; donec ipse legatis et angelis major (quippe ut prophetarum et angelorum Dominus) adveniret , et omnem infirmitatem nostram miseranda susciperet ^g, assumendo purgaret , et animam esurientem repleveret bonis , et juberet nos abire in domum nostram , illam (ut supra dixi) non manufactam ^h : in qua vox letitiae et salutis , et ipse omnibus suis Christus habitatio , et regnum , et rex erit , testante Apostolo : Quia semper cum Domino erimus ⁱ : cui honor , et gloria , et potestas in sæcula ⁸¹.

EPISTOLA XXXIII.

Scribit Alethio qui aliquid operis a Paulino poposcerat , et dicit se unum idoneum qui ejus satiare valeat desiderium. Is Alethius postea in episcopatu Cadurcensi successit Florentio fratri. (Vide Dissert. 3, num. 2.)

Beato et merito venerabili ac dilectissimo fratri ALETHIO (V. not. 176, PAULINUS).

1. Deo gratias , qui odorem gratiae in te suae per eloquia ¹ litterarum tuarum manifestavit mihi ⁱ. Per fratrem enim carissimum in Deo Victoreo meum , hoc munere militantem Deo , ut fraternae serviat caritati , seque nobis per longinqua terrarum intervalla

^a Prov. xiv, 4, juxta LXX. ^b Matth. xxi, 15 ; Luc. xix, 46. ^c I Cor. v, 7. ^d Johan. v, 2. ^e Psal. cii, 5. ^f Johan. v, 8. ^g Isai. lxxi, 4. ^h II Cor. v, 1 ; Psal. cxvii, 15, see. Psalt. Rom. ⁱ I Thess. iv, 16. ^j II Cor. ii, 14. ^k Matth. xii, 55. ^l Luc. xi, 5. ^m Johan. vii, 58. ⁿ Exod. xv, 25. ^o Exod. xvii, 6.

¹ Scripta videtur anno 405.

² Alias Epistol. 34. Forte anno 405, et missus cum superiore epistola.

(a) Ms. Reg., quae si audiat.

(b) Ita ms. Vien. et edit. Chifflet, favente edit. Schot. Alii codices, conferam.

(c) Sic ms. codex Vien. cum edit. Chiff. Alii, n'os.

(d) Ita emendavimus ex ms. Vien. et editis Chiffi.

discretis (*id est* separatis, distantibus ; vid. ep. 29, n. 9), impigrum annuis discursibus tabellarium præbeat, et religiosissimis officiis ætuo visitantium corporalem laborem spiritali impendat affectu : per hunc ergo fratrem et conservum in Domino, qui communis et unanims ; nam et vobis ea se, qua nobis in-situs est, acceptissimum gratia gloriatur, per hunc, inquam, mihi sancte venerabilis frater, tam dulce quam insperatum mihi munus accepi, epistolam tuam ; in qua nobis bonus cordis tui thesaurus apparuit ^k, ut merito precepta officii tui benedictione gauderem, cum faciem interioris tui castissimo speculatus eloquio, quantum in terris a Domino adjutorium (b) conferat, agnoscerem.

2. Sed in iis quae mihi injungenda dives inopia testimator putasti, sanctam quidem purissimae caritatis fiduciam demonstrasti : fama tamen, quantum intelligo, Dominici operis persuadente inductus es, ut secundum opus Domini, quo nobis ³ curam redemptionis nostrae inspirare dignatus est, ingenii quoque et oris opes suppetere nobis arbitraris. **213** Sed bonam concupiscentiam magna fide vacuis opinionibus spes illusa decepit. Unde enim mihi tantum aquae, quantum sitis ? unde tale ⁴ poculum, quod digne bibas ? unde (c) tantum panes, quantos postulas ⁵ ? Sed ipse tibi autor injuriae tuae eris diutius esurire, qui evangelicos lucis et vitae cibos in alia hujus seculi nocte desiderans, somnolenti et pauperis amici egenam penam pulsas ; qui lumina aquae vitae sitiens ^m ; arentem venulam scalpis, et humorem de pumice conaris exprimere. Aut enim nullus mihi de inspirante (Latin. et Sacchin. forte insipientiae) siccitate, aut amarus de malitiae fons intus est ; quem utinam orationes et litterae tuae saepius impense mihi (d) exundare ac dulcescere faciant fidei tuae ligno, et eloquii suavitate ⁿ ; ut et verbo Dei, quod bonus minister pio ore depromeris, quasi virga prophetae percusso (e) cordis ^o. (Cetera lesunt.)

XXXIV SERMO

DE GAZOPHYLACIO ¹ (V. not. 177).

Eloquenter, erudite ac pie beneficentiam in pauperes prædicat.

1. Non frustra, dilectissimi mei, jumentis præsepe ponitur, neque tantum ad speciem videndi jacet ; mensa etenim quaedam est, quamlibet irrationabilium animantium, tamen ab hominum ratione composita, ut per eam quadrupedia cibum capiant. Quod si ii qui præsepa ædificare curaverint negligent pabulum inferre, (f) proclivis tabida inopi stabulo jumenta deficient, et non pascentia fames depascitur animalia. At illi dignum negligentia vel avaritia damnum de

et Schot. Ms. Reg. cum tribus editis, erundarent, dulcescere. Rosv., erundanter dulcescere.

(e) Ita omnes codices præter Vatic. et Rosv., in quibus corde.

(f) Sic reposuimus ex ms. codice Viennensi, edit. Chifflet. et Latin. Ante erat proclivi.

io capessent, quibus præsepis parandi tantum labor fuerit, et replendi cura defuerit: pariter enim cum animalibus mortuis et usum præsepis amittent; duo gravia damna juste ferentes, qui unum necessarium utiliis impendii sumtum pepercerint ministrare. Hoc igitur exemplo, dilectissimi, cavere debemus, ne damnum animæ et dispendium salutis adcausæ, negligentes in Ecclesia positam a Domino mensam indigentibus, quam despicientibus oculis intuemur, ant aridulis manibus præterimus. Absit, queso, ab animis vestris tale contagium. Facile enim serpit cancer avaritiæ in præcordia nullis misericordie munita visceribus, captamque vipereis aliigat vinculis animam, si ab operibus bonis nudam, et materia captivitatis, **214** hoc est, infructuosos opibus abundantem serpens inimicus invenerit. Non patiamur ergo mensam Domini, et nobis vacuam, et egentibus inanem relinqui; et visui tantum stare, non usui: ne de negligentia nostra esurientibus expressi gemitus in nos retorqueantur. *Qui enim spernit pauperem exacerbatur*, ut scriptum est, *cum qui fecit illum* ^a, hoc est, communem omnium Creatorem: qui sicut refectione inopiam gaudet, ita deflectione tristatur.

2. Excitemus ergo nos ab inertie somno, et, vel ut negligentie torporem discutiamus, vel avaritiæ vincula ^a rumpamus, inspiciamus diligenter in omnia verba, præcepta, promissa, opera, consilia Salvatoris nostri Dei; reputemusque nobiscum, eor hæc mensa, et quo autore proposita sit in atriis domus Domini, in conspectu omnis populi ejus; quodque maxime ^a considerandum est, cui hono, qua gratia, in quem fructum locata (a) præniteat et pateat. Consule ipsa veritatis oracula, et respondebit tibi propheta: *Qui miseretur pauperi, Deum fenerat* ^b. Cælestis igitur trapezitæ ^b hæc mensa est, thesaurum viæ struens ^c, et ad margaritam negotiandam Dei fenus exercens. ^c Qui enim fenerat (V. not. 70) pauperes Domini, præstolatur a Domino ^d retributionem mercedis æternæ. Sed et beatus apostolus Paulus nos docens, inter sollicitudines omnium Ecclesiarum non minimam sibi curam pauperum esse testatur; ait enim, *Tantum ut pauperum memores simus, quod studium (b) facere idipsum* ^d. Idem alibi clamat: *Nihil intulimus in hunc mundum, rerum nec auferre possumus* ^e; et iterum: *Quid enim habes quod non acceperis* ^f? Atque ideo, dilectissimi, non ut de proprio restricti simus, sed ut de credito feneremus. *Dispensatio* enim, inquit, *nobis credita est* ^g; et temporalis pecuniæ usura communis, non private rei æterna possessio. Si cognoscas eam temporaliter in terra tuam ^h, poteris in cælestibus tibi facere per-

A petuam: si reminiscaris in Evangelio ^h illos susceptores Domini talentorum ⁱ, et quid cuique paterfamilias reversus retribuerit, scies quanto sit utilius ponere ad mensam Domini multiplicandam pecuniam; quam sterili fide (c) nullo reditu creditoris, magno inutilis servi dispendio, in sola pœnarum illius incrementa esse servatum.

5. Festina igitur illam potius vocem mereri ut audias: *Euge, bone serve, intra in gaudium Domini tui* ⁱ; quam illam, *Serve nequam* **215** et piger, *de ore tuo te iudico* ⁱ, et reliqua quæ nota sunt; misso inutili in tenebras exteriores, ac talento ejus illi qui multiplicatis creditis abundabat, adjecto: *Omni enim, inquit, habenti dabitur, non habenti vero et id quod habet auferetur* ^k. Reminiscamur et illius viduæ, quæ pauperum cura sui negligens, totam victus sui substantiam, futuri tantum memor, Judice ipso teste, vacavit: *Alii enim, inquit, de abundantia sua superante* ^l contulerunt; illa vero multis forsitan et pauperum egentior, cui duo minuta omnis census erant ^l, sed animo cunctis divitibus opulenter; solas mercedis æternæ opes spectans, cælestis avara thesauri pariter sibi totum ejus substantiæ quæ de terra sumitur et in terram revertitur, abdicavit. Misit quod habebat, ut quod non viderat possideret. Misit corruptibilia, ut immortalia compararet. Non despexit illa paupercula dispositam a Deo ordinatamque rationem de receptione venturi; et propterea non fuit inmemor ejus ipse dispositor, jamque sententiam suam ipse mundi arbiter (d) præcurrit; et quam in judicio coronaturus est, in Evangelio prædicavit.

4. Feneremus (V. not. 70) igitur Dominum de (e) donis Domini: nihil enim sine ejus munere possidemus, sine cujus nutu nec ipsi sumus. Et nos præcipue, quid nostrum putemus, qui majori et speciali debito non sumus nostri? et non solum quia facti a Deo, sed et emti sumus ^m. Gratulamur autem quia magno emti, quippe sanguine ipsius Domini: quo pretio et viles et venales esse desistimus, quia vilior servitute libertas liberum esse justitiæ. Talis etenim liber servus peccati et captivus est mortis. Sua igitur Domino dona referamus; demus, inquam, gaudentes, et recipiamus ab ipso exultantes. Placet enim ipsi talis injuria, ut vim regno ipsius inferamus, bonis operibus cæli claustra frangentes. Dominus enim noster, qui *solus bonus, ut unus Deus* ⁿ, non avaritiæ studio accipere desiderat, sed largitatis affectu. Quid enim non habeat, qui omnia dedit? Aut quid non possidet qui ipsos possidet possidentes? quia omnes viri divitia-

^a Prov. xiv, 31, et xvii, 5. ^b Prov. xiv, 17. ^c Matth. xiii, 45. ^d Gal. ii, 10. ^e I Tim. vi, 7. ^f I Cor. iv, 7. ^g I Cor. ix, 17. ^h Matth. xxv, 14. ⁱ Matth. xxv, 21. ^j Luc. xix, 21. ^k Matth. xxv, 29, Luc. xix, 26. ^l Marc. xii, 43; Luc. xxi, 3 et 4. ^m I Cor. vi, 20. ⁿ Matth. xix, 17.

(a) Ita emendavimus ex mss. codicibus Reg. et Vien. et editis Grav., Schot. et Chiffi. Alii duo editi, *peritineat*. Ed. Rosv., *peritneat*.

(b) Ita Scriptura sacra, ms. Reg. et edit. Chiffi. In aliis editis codicibus male interpungebatur, *quod studium facere. Idipsum idem, etc.*

(c) Vulgatam retinimus lectionem quoadusque ex mss. codicibus major lux affulgeat. Mss. enim Reg. et Vien., *quam sterili fide odiosam reminiscant quare*

nullo, etc. Nec placet Chiffetii correctio, *quam sterili fide odiosam reminisci a te, avaræ, nullo reditu creditoris.... servatum.*

(d) Ita restitimus ex ms. codice Vien. et edit. Chiffi. postulante sensu. Alii, *præcurrit*.

(e) Ms. Reg. et editi ³, *bonis*; utraque lectio recepta. Ea quam reposuimus ex ms. codice Vien. et edit. Chiffi. confirmatur ex sequentibus, et n. 6 et 7.

rum in manibus ejus, sed immensa ejus justitia pariter et bonitas de ipsis muneribus suis vult sibi munera invicem fieri, ut sibi materiam erga te beneficentiae pariat, quia bonus est: et tibi faciat meritum, quod digne ¹¹ recipias, quia justus est.

5. Patent igitur thesauri honorum illius, et divitiarum bonitatis ejus in promui sunt, et **216** unusquisque non exspectet accipere, sed ultro sibi rapiat quantum velit. In hoc enim nos fecit bonus Dominus et Pater sanctus, ut nestro bono essemus boni. Nam quo ille indigeret extrinsecus bono, qui totus ipse quantus est, bonitas et beatitudo est? Ob hoc, quantum in ipso est, carissimi, *omnem hominem vult salvum fieri* ^b, quia in omni homine opus suum diligit; et impense tibi (*a*) largus est de suis opibus, si tu tibi ipse non sis invidus et avarus de iis quae Deus tua fecit, non ut causa tibi ad mortem, sed ut pretium ad vitam forent. O abundantia bonitatis Dei! vult fenerari ex iis quae ipse largitus est: cupit debitor fieri donorum suorum, ut cum multa tibi ratione tuam reddat usuram.

6. Propera ¹² igitur, frater, tam ubere tibi obstringere debitorem, ut et amicum te ex servo vocet ^c; et in tuis terrestribus nummis te expertus fidelem, de suis caelestibus thesauris divitem faciat ¹³. Ne trepides, ne emeteris, ne pareas. Esto violeatus Deo, rape regna caelorum ^d. Qui vetat aliena contingi, sua gaudet invadi: et qui damnat avaritiae rapacitatem, laudat fidei rapinam. Pransores tui dudum stant pro foribus tuis, tempus et regem mensae opperientes. Tu convivas moraris: curre sollicitus, ne diutius maneant jejunantes; et injuria cornu excitetur is qui fecit illos, et qui illos bono tuo pauperes fecit ^e. Nam poterat, dilectissimi, Dominus omnipotens aequae universos divites facere, ut nemo indigeret altero: sed infinite bonitatis consilio sic paravit misericors et miserator Dominus, ut tuam in illis mentem probet. Fecit miserum, ut agnosceret misericordem. Fecit inopem, ut exerceeret opulentum. Materia divinarum tibi est fraterna paupertas, si intelligas super egenam et pauperem ^f; nec tibi tantum habeas quod accepisti, quia ideo et illius partem tibi in hoc seculo contulit Deus, ut tibi deberet quidquid ¹⁴ de suis donis tuo voluntario affectu indigentibus obtulisses, ac te vicissim in aeterna die de illius parte ditaret. Per ipsos enim nunc accipit Christus, et tunc pro ipsis rependet. Docet enim nos et evangelicus ille dives a Tartaro, et in Abrahae sinu jam non mendicus (*b*) Eleazarus, qui in illa penali ardentis divitis egestate refrigerio vite affluabat ^g; docet, inquam, istud exemplum, vicissitudinem esse istae et illic humano generi distributam; repensandumque illic pauperibus, quod

A istae videtur ¹⁵ negatum: et contra, divites qui pauperibus istae inopes **217** fuerint, nihil de pauperum felicitate capturos; mendicitatemque perpetuam cum abundantia paenarum pro injuria pauperum digna ultione referendam.

7. Quare *ambulate*, ut scriptum est, *ut filii lucis in lumine. dum lumen habetis* ^h; et sic age, Christiane, dum respiscendi et providendi dies suppetit, ut audire merearis a Domino: *Euge, bone serve, quia in paucis fidelis fuisti, supra multa te constituam* ⁱ. Vide igitur, et intente hinc verbo, frater, et noli negligere gratiam quae tibi oblata est. Noli descendere vacuus in domum Christi ^j, quae est *Ecclesia Dei vivi* ^k. De tuis multis vel parva si tribuas, multam tibi reliquorum tuorum adjectionem parasti. Plurimi te exspectant, et in adventum tuum pendent, circumspicientes quando te videant. Tibi impenduntur cunctorum inopum preces et vota debilius. Vide ne tam pios mutare cogantur affectus, et in querelam preces vertant; et adversum te editi gemitus, quos necessitas laborantium, te non miserante, confectis extorsit, feriant et invitent (*forte* irritent) patrem orphanorum, judicem viduarum, et compassorem pauperum Deum ^l.

8. Cave ipsum te tantummodo ames, si te amas, quia iniquitatis est ista dilectio; et *qui diligit iniquitatem, odit*, ut scriptum est, *animam suam: plenitudo autem legis est dilectio proximi* ^m, quod omnis homo homini est germanitate nature. Parem ergo curam tui et pauperis gere, ut imiteris imitatore Christi, non tibi, sed aliis utilia curando, ut tui impensius Deo cura sit ⁿ. Vide enim quanto crimine te superbia aut avaritia discernat ab eo, cui te Deus opere suo junxit. Refice esurientem animam, et non timebis in die malo ab ira ¹⁶ superventura. *Beatus enim*, inquit, *qui intelligit super egenum et pauperem, in die malo liberabit eum Dominus* ^o. Operare igitur et excole hanc regionem terrae tuae, frater, ut germinet tibi frugem fertilem, plenam adipe frumenti, magno cum lenore centesimum tibi fructum multiplicati seminis afferentem ^p. In hujus vel possessionis vel negotiationis appetitum et studium sancta et salutaris est avaritia: nam talis cupiditas, quae regnum caeleste meretur et bonum perenne desiderat, radix bonorum est. Tales igitur, ut supra dictum est, divitiarum concupiscite, et hujus-modi possidete patrimonium, quod in centeno fructus vobis creditor (*c*) pensitet, ut vestros quoque vobisem bonis perennibus augeatis heredes. Possessio enim haec vere magna et pretiosa **218** est, quae possessorem suum non cumulo seculari onerat, sed reditu ditat aeterno: quae lacte et melle manat, et non de alvearibus neque pecuri-

^a Psal. xv. 2. ^b 1 Tim. ii. 1. ^c Johan. xv. 15. ^d Matth. xi. 12. ^e Prov. xiv. 31. ^f Psal. xl. 2. ^g Luc. xvi. 24. ^h Johan. vii. 55. ⁱ Matth. xxv. 21; Luc. xvii. 6. ^j Psal. xi. 6; Rom. xiii. 10; Luc. xi. 56. ^k 1 Cor. x. 55. ^l Job. iv. 11; Psal. xi. 2. ^m Matth. xiii. 8.

(a) Sic emendavimus ex mss. Reg. et Vien. et edit. Dhill. Alii eod. *largitus*.

(b) Ms. Reg. *Eleazar*. Ita et apud Prudentium Callimerum. hyme. 10, v. 154. *Eleazar* in mss. codicibus legi aasserit N Heinsius in notis, indeclinabile

nomen, pro *Lazarus* de quo Lincas in Evangelio c. xvi. v. 19 et seqq. Vide quae diximus de hac voce ad epist. 15 ad Praxmach., num. 17.

(c) Ms. Vien. et edit. Chiff., *pensat*. Ms. Reg. cum editis quatuor, *credito pensitet*.

bus expressum dulcium nectar liquorum, sed per A lumina lacta diffusum suis præbet agricolis.

9. Verum, dilectissimi, non solum ut bona æterna quæeratis, sed ut mala innumera vitare mereamini, præsentî sollicitudine et sedula operatione justitiæ providete. Magno enim adjutorio atque præsidio nobis opus est, et multarum atque indeficientium orationum patrociniis indigemus. Adversarius enim noster non quiescit, et in nostrum pervigil hostis interitum obsidet omnes vias nostras, egressusque et aditus omnium diligenter explorat; uniuscujusque vestigiis comes indiscretus (*id est inseparabilis; vid. ep. 20, n. 1*) affligitur, ac (*a*) sepes egressibus nostris objicit, et pedibus interserit, ut in plano quoque latentem scabram male cautus ostendas. Unde scriptum est: *Sunt viæ quæ videntur hominibus planæ, novissima autem earum tendunt in infernum* ^b. Quod si securus in plano, neque cautus in lubrico decidat, illico irrui, et lapsum premit; nec parcat omittere ¹⁷, nisi frangat et devorat. Per cuncta igitur cave; dum infers pedem, cuncta circumspice. Ex omnibus enim partibus zabulus imminet, *sicut leo paratus ad prædam* ^c. Neque ipsi terræ tuæ eredas, suspensio tibi; immo munito (*F. not. 178*) calcanda vestigia: quæ peccatum primi patris in universa hominum carne cognoscens, spinis et tribulis ^d, et serpentibus ac bestiis ferax, sententiam Creatoris exsequitur. Multæ præterea nobis in hoc seculo cruces, innumera discrimina, morborum labes, febrium ignes et dolorum tela grassantur in animas, cupiditatum faces (*b*) accendantur, ubique præsentî latent laquei, undique stricti horrent gladii, inter insidias et pugnas vita transigitur, et per ignes doloso cineri suppositos ambulamus.

10. Igitur priusquam in aliquam tantarum ægritudinum labem casu vel merito actus incurras, festina medico susceptus et carus fieri, ut in tempore necessitatis paratum habeas remedium salutis ^e. Aliud est, quando tu solus oras pro te; et aliud, quando multitudo pro te apud Deum trepidat. Tu facies, et (*c*) eum taces, illi pro te clamant. Et vident te, et arident. Invenient te, et adsalutant; et egestatis et debilitatis immemores, corpora ipsorum tua sanitate vegetantur, animæ tuo aspectu vigescunt. Tu quippe ager illis fertilis, in fundus es ²¹⁹ fructuosus; et illi vicissim tibi locuples et pretiosus possessio sunt. Te filiis suis præferunt, et pro te prius quam de se quisque sollicitus, aut eum suæ, aut ante suam salu-

^a I Pet. v, 8. ^b Prov. xiv, 12, et xvi, 25. ^c Psal. xxiv, 46. ^d Eccl. iii, 1, sec. LXX. ^e II Cor. xii, 14. ^f Gen. iii, 18. ^g Eccl. xxxviii, 1. ^h Matth. Luc. xv, 15. ⁱ Luc. xvi, 24. ^k Luc. xv, 13.

* Alias 19; quæ autem 33 erat, nunc 15. Scripta anno 407.

(a) Ms. Vien. codex et edit. Chiffi., *sepe se gressibus*. Melior et verior vulgata lectio quam retinemus. Vide ea quæ præcesserunt et subsequuntur.

(b) Ms. Reg. et edit. Chiffi., *accendant*, mendose, ut nobis videtur.

(c) Hæc duo verba absunt a ms. codice Vien. et edit. Chifflet.

(d) Ita editi quatuor cum ms. Vatic. Optima lectio. At quo sensu mss. Reg. et Vien. et edit. Chiffi., et *divitiæ tuæ illius opes paupertati divites sunt?* Ms. Reg., *paupertatis*

tem orat tuam. Non sui negligentes, sed amore translato, in te quisque se diligit, et tuam vitam suæ vitæ precatur; quia tuas fructus illius vita est, et divitiæ tuæ illius opes, (*d*) et paupertates tuæ illius divitiæ sunt. In omnibus ecclesiis pro te rogant, in omnibus plateis tibi gratulantur; et in locis singulis ad commemorationem tui nominis eriguntur benedicentes Dominum, et absentem te in suis manibus exosculantur ¹⁸. Semper te vident, et nunquam te non vident, quia amico complectuntur, quo cernimus absentes. Inscriptus es enim et impressus ¹⁹ cordibus eorum: per multam tuam in eos humanitatem. Nec famem metunt, securi ciborum tuorum: neque hiemem pertimescunt, quia tu prævenis et excludis hiemem vestium præparatu. *Beatus homo, quem veniens Dominus inveniet ita facientem* ¹.

EPISTOLA * XXXV.

Paulinus commendat Delphini precibus animam demorantui fratris sui, et seipsum.

Beatissimo et venerabili semper nobis (*e*) desideratissimo Patri DELPHINO, PAULINUS.

Breves sanctæ affectionis tuæ litteras magno affectu nobis copiosas, in toto, quo desideravimus, corde suscepimus. Sed quia *omni rei tempus est* ², nunc ¹ ut in tempore contristationis, tempus etiam breviandi sermonis esse visum est. Contristatos autem nos vehementer fatemur, non tam de obitu paternali fratris nostri, quam de negligentia ejus spiritali, qua relinquendarum istic potius curarum, quam providendorum illie remediorum memor, posthabenda præposuit, et præponenda posthabuit ^b. Quem oportuit et illa potiora pro se curare, et hæc temporalia pro filiis non prætermittere. Unde petimus ut paternali affectione compatiens huic nostro dolori meminisse digneris, et illum quondam spiritalem tibi filium gratia Dei fuisse progenitum, et ideo tuæ specialiter curæ hanc esse causam, ne pietatem tuam, quæ nobis filiis gloriabatur, dilapidata hereditarie portionis substantia confundamus ¹; sed potius ut orationibus tuis condonetur tibi, ut et illius animam vel de minimo sanctitatis ²²⁰ tuæ digito (*f*) distillans refrigerii gutta respersit ³, et nobis, dum tempus est, recurrentibus ad te et clamantibus: *Pater, peccavimus in cælum et in te, jam non sumus digni vocari filii tui* ⁴: pro confessione peccati divina miseratio te interveniente succurrat. Ne pro absentia patris æterni substantia, quam quotidie peccata nostra dilapidant, obruamur pudore redeundi, et in longinqua regione (*g*) con-

(e) Ita mss. Reg. et Vien. At editi habent, *desideratissimo*.

(f) Ms. Reg., *destillans*. Sic omnes codices ad epist. 25 ad Severum, n. 55, in fine, *quasi rores in hæc seculi nocte destillant*, et n. 56, *guttam celestis sapientiæ destillare*. Utraque lectio recepta. Vide ep. 19, n. 5.

(g) Ex ms. Viennensi codice emendavimus, *commorandi*, Edil. Schob., *commorantes*. Ante erat *commorantium*.

morati in custodiam escamque porcorum indignam, **A** lumine in tenebris ardentibus æstuantes (c) refrigeremur.

EPISTOLA XXXVI.

Amandi Burdegalensis presbyteri precibus animam sui fratris et seipsum commendat. Successit postea Amandus ille in Burdegalensi episcopatu S. Delphino, et inter sanctos ipse quoque recensetur in Romano Martyrologio 14 kalend. Julii.

Sancto et merito venerabili, ac dilectissimo AMANDO, PAULINUS.

1. Duleissimum oris vestri gustum in brevi sanctitatis vestrae sermone libavimus. Nam sicut mellis gutta idem sapor quod totus favius, sic et in uno licet verbo stillicidium linguæ vestrae totum sanctæ animæ vestrae saporem refert: quia quidquid de bono thesauro promittit, bonum atque pretiosum est ^a. Nec ideo margarita vilis est, quia exigua; sed ideo magis pretiosa, quia et in exiguo modo magnum pretium habet, ita ut, sicut Evangelica quoque testatur autoritas ^b, profligatis etiam comparanda patrimonii appetatur ^c. Sed et granum sinapis, quod minimum videtur in semine, maximum tamen exstat in olera. Cujus seminis verbum quia in vobis satum est, et in corde vestro viget, unde cor ardens habetis in via Domini ^d, ideo etiam brevis sermo vester dulcedinem simul ac vigorem verbi cœlestis tenet, et nobis ministrat, ut nos etiam vestrae prudentiæ safe condiamur ^e.

2. Et ideo nos quoque imitabimur in hac epistola parcimoniam ^a sermonis vestri, etsi plenitudinem sensus vestri non (a) valeamus imitari; hoc tantum respondententes, quod præcipue cum hæc scriberemus, cure nobis erat ex recenti dolore fraternæ divulgationis: quem etiamsi temporaliter ab hoc seculo sciamus assumptum ^b, in illo nobis cito consequendum, tamen ea verius causa **221** obisse lugemus, quia ex his quæ gesta ab ipso, (b) in finem ejus vel ordinata sunt, peccatis magis nostris quam votis congrua egisse perspeximus, ut mallet ad Dominum debitor transire quam liber. Ob hoc impense rogamus, ut quasi frater, quod nobis in Domino esse dignaris, unanimes fratres juvenis ^c, et hanc meritis fidei tue mercedem accumules, ut pro eo infirmitati nostræ compatiaris, et orandi labore conspires; ut *miserors et miserator Deus, qui facit omnia in cœlo et in terra, et in mari, et ab abyssis* ^d, refrigeret animam ejus stillicidiis misericordiæ suæ per orationes vestras. Quia sicut ignis accensus ab eo ardebit usque ad inferos deorsum ^e, ita proculdubio etiam nos indulgentiæ ejus inferna penetrabit, ut roscido pietatis ejus

3. Ora et pro nobis, ne in peccatis nostris moriamur; notum faciat nobis Dominus finem nostrum, ut sciamus quid desit nobis ^b, et properemus adimplere quod restat; ut non revolvamur in medio dierum inaniam ^c, texentes operibus vacuis araneæ telam ^d, sed dies pleni inveniantur in nobis ^e; ut simus ^f pueri centum annorum morientes ^g, id est, *malitia parvuli, et sensibus perfecti* ^h; ita (d) fiat, ut mortui superstitibus exemplo bono salubrem pœnitentiam relinquamus: neque septem dies luctus noster excedat ⁱ, si consentiamus in hujus vitæ via adversario nostro ^j, id est, spiritui ac verbo Dei, quod nobis peccantibus adversatur. Nam et *Spiritus arguit mundum de peccato* ^k; et sermo Dei, ut Dominus in Evangelio contestatur, si ei non pareamus, accusator noster erit, et tradet nos judici Verbo ^l, qui rationem talenti sui usque ad novissimum quadrantem exiget; et, nisi *exercitio pietatis, quæ ad omnia utilis est* ^m, duplicatum pecuniæ suæ fenus receperit ⁿ, otiosa fidei partem cum infidelibus ponet ^o: quia proximus infideli est, qui mortuam sine operibus fidem vacuo ^p Christiani nomine gerit ^q. Et hic est insipiens, cujus luctus omnis temporis est ^r, quia timorem Domini non habens, caput sapientiæ non tenuit. Et factus in cauda est ^s, quia non habitat in medio domus, qui *diligens iniquitatem odit animam suam* ^t, et traditus ministro inferni carceris, *mittitur in tenebras exteriores* ^u, quia secundum exteriorem hominem vixerit. Propterea hic sine fine lugendus est, quia **222** in ignem damnandus æternum sine fine morietur.

4. *Pacem ergo habeamus ad Dominum* ^{aa}, pacem non hujus mundi ^{bb}, quæ amica peccatis Deo dissidet; sed pacem Christi, quæ cum Deo conserit ^c, et nos Christo conformat, si adhæreat Verbo ^d Dei anima nostra ^{ee}, ut efficiamur unum cum Deo per interventum mediatoris, qui est pax nostra; quia *fecit* ^f *utraque unum* ^{gd}, naturas discordes Dei et hominis in se copulans; et in nobis duo unum faciens, id est, carnem animæ spirituali consentientem; et tunc ignis in medio nostrum manebit, seu harum in nobis duarum vel (e) eum spirituum (V. not. 179) trium consensus invitet, et faciat in corde nostro sibi placitam cum Patre et Spiritu mansionem ^{ee}, et vicissim nos ubi ipse est ducat, dicens: *Intrate in gaudium Domini vestri* ^{ff} (f).

^a Matth. xii, 55; Luc. vi, 43. ^b Matth. xiii, 46; Matth. xiii, 52. ^c Luc. xxiv, 52. ^d Col. iv, 6. ^e Prov. xviii, 19. ^f Psal. cxxviii, 6. ^g Deut. xxxv, 22. ^h Psal. xxxviii, 5. ⁱ Psal. ci, 25. ^j Job, viii, 14. ^k Psal. lxxxix, 9, et lxxvii, 10. ^l Isai. lxxv, 20. ^m I Cor. xiv, 20. ⁿ Eccl. xii, 15. ^o Matth. v, 25. ^p Johan. xvi, 8, et lxxv, 22. ^q Matth. v, 25. ^r I Tim. iv, 8. ^s Matth. xxiv, 51, et xxv, 27. ^t Luc. xix, 25. ^u Jacob. ii, 17. ^{aa} Eccl. xiii, 15. ^{bb} Deut. xxviii, 44. ^c Psal. ci, 7, et x, 6. ^d Matth. xviii, 15. ^{ee} Rom. v, 4. ^{ff} Johan. xiv, 27. ^g I Cor. vi, 17. ^{gd} Eph. ii, 14. ^{ee} Johan. xiv, 25. ^{ff} Matth. xxv, 21.

* Alias 20; quæ autem 55 erat, nunc 45. Scripta anno 405, et missa eum superiore.

(a) Ita mss. codices. Editi, *valemus*.

(b) Sic manuscripti coll. Reg. et Vien. Editi, *ad*.

(c) Editi, Rosv., *refrigerentur*.

(d) Ita mss. et Reg. Vien. et editi codices quatuor. Editi, Rosv., *fiet*.

(e) Sic emendavimus ex ms. codice Viennensi.

Editi, Rosv., *seu horum in nobis duorum vel conspirantium trium*. Sacchinius, *cum spiritu trium*. Vido not. 176.

(f) Editi codices Grim. et Rosv. addunt in fine, *Opto ut valeas*: quæ verba cum a manuscriptis et tribus editis codicibus abessent, expunximus.

EPISTOLA XXXVII.

Dolet per sua peccata factum ut Victricius, cum Romanam venisset, ad se non pervenerit. Laudat hominem de apostolico evangelizandi munere, deque toleratis adversariorum vexationibus. Postremo eum ad constantiam rectæ doctrinæ et omnium virtutum hortatur.

VICTICIO (a) unanimò fratri PAULINUS.

1. Sicut aqua frigida sitienti, et bonus nuntius de terra longinqua^a, ita nobis refrigerio et refectio[n]i fuit eloquium sanctitatis tuæ, quod per epistolam¹, brevem quidem verbis, sed caritate prolixam, in manu carissimi portitoris accepimus, hoc est, filii nostri Candidiani; cuius gratiæ congratulati sumus, quia propter verba labiorum sanctorum prompto spiritu impigrum carnis infirmæ jumentum auguriavit in vias duras^b, non virtute, sed fide fretus. Et sine dubio per orationes tuas, quasi pennas columbæ aut pedes cervi^c ad implendum caritatis ministerium roboratus accepit, et inde in parvo corpore quasi gigas factus, exsultavit ad currendam viam^d; et replevit animam nostram benedictione dulcedinis, afferens^e nobis epistolas desiderabiles super aurum et lapidem pretiosum nimis, et super mel^f et favum dulces^g. Quibus mentem nostram de peccatis amaram, quasi (b) merram illam (c) in manu Moysi per lignum mysterii^f, ita beatitudinis 223 tuæ sanctus et dulcis afflatus in dulcedinem lætitiæ spiritali suavitate mutavit. Nam et inde tristat[i] amaritudinem duxeramus, quod ex Urbe ad nos, sicut sperabamus, brevi itinere non veneras, qui ad Urbem per tanta terrarum spatia perveneras. Fateor enim me hujus boni damno non solum contristatum, sed et confusum fuisse: numquam enim^h magis mihi ipsi, ne dicam aliis, manifestata fuerant peccata mea, quam quod mihi de tam proximo vultus tui lumen inviderant. Numquid enim Dei manus, quæ tam longe te perduxerat, prope non valuisset adducere? Sed peccata nostra grandi muro desiderii nostris opposita, inter nos et te separaveruntⁱ. *Væ mihi misero peccatori immunda labia habenti*, qui audeo dicere te prope nos, vel nos prope te fuisse: eum, etiam si ad nos usque venisses, æque tamen a sanctitate tua longe fuisset: neque enim locis potuisset æquari aut conjungi tanta virtutum distantia et longinquitas meritorum.

2. Verumtamen fructibus sanctitatis tuæ opus istius pietatis (d) accesserat (forte leg. accessisset), et merces in cælo tua de tam pio labore crevisset, si et

^a Prov. xxv, 25. ^b Psal. xvi, 4. ^c Psal. lrv, 7, et xvii, 54. ^d Psal. xviii, 6. ^e Psal. xviii, 11. ^f Exod. xv, 25. ^g Isai. vi, 5, ex versione LXX. ^h Matth. ix, 12. ⁱ II Cor. v, 21. ^j Rom. viii, 5. ^k Col. ii, 14. ^l Ephes. ii, 16. ^m Rom. vii, 25. ⁿ Psal. xxxiv, 2 et 3. ^o Psal. xli, 5. ^p Psal. lxxvii, 57, et lxxviii, 2. ^q Psal. xl, 6. ^r Psal. lvi, 7. ^s I Tim. i, 15. ^t Luc. xvii, 10. ^u I Cor. ix, 18, et iv, 12; I Thes. ii, 9; II Thes. iii, 8.

^v Alias 27; quæ autem 57 erat, nunc 15. Scripta anno 404 exeunte.

(a) Ms. Vien., Sancto et merito venerabili, ac dilectissimo fratri Victicio, Paulinus.

(b) Codices omnes, myrrham. Emendavimus merram ex ms. Germ. ad carm. 17 de reditu Nicetæ, v. 52. Sic mss. codices apud Augustinum, quæst. 56 in Exodum. Vide not. 244.

(c) Ms. codex. Vien., illam manus Moysi.

(d) Ms. Vien., accederet; forte leg. accessisset.

(e) Ms. Vatic., in Domino. Utrumque usitatum Paulino et scriptoribus sanctis.

A circa infirmitatem nostram facie et manu tua comminuis visitandam, verbum illud Domini salutaris impleres, quia non est opus medico sanis, sed male habentibus^u. Nolo te enim, benedice vir (e) Domino, ita securum esse de nobis, ut putes jam sanatos esse omnes languores animæ nostræ, in quibus Domino peccavimus et peccamus: quamlibet ipse summus unguentarius, qui ad remedia salutis nostræ concilic varias unguentorum salutarium atque virtutum suavitates, medicamentum vitæ nostræ non solum de effusione spiritus sui, sed etiam de corporis nostri assumptione confecerit; facias, ut scriptum est, pro nobis peccatum per similitudinem carnis peccati^v in veritate carnis nostræ, ut de peccato damnaret peccatum^w hoc est, radicem peccati nostri ipse peccati liber de materia prius peccatrice demaret, delens illud quod adversum nos erat mortalis edicti chiogram^x per sanguinem passionis suæ, et inimicitiam, qua separabamur a Deo peccatis intervenientibus, (f) interfecit in semetipso^y, et triumphavit potestates adversarias (forte add. in) carne sua, dans nobis exemplum vivendi atque vincendi in nobismetipsis spirituales et invisibiles inimicos spiritali et invisibili prælio, quod geritur inter legem mentis et legem carnis captivare nos nitentem in legem peccati^z.

3. Sed ora Deum^g, et exora; ut apprehendat²²⁴ arma et scutum, et exsurgat in adiutorium nobis, et dicat animæ nostræ: Solus tua ego sum^h; ne fiat via nostra tenebræ et lubricum, et operiat nos umbra mortis, et dicat inimicus: Prævalui adversus eosⁱ. Te vero (g) tenete te pro nobis arcum orationis, non convertemur^j in arcum perversum. Exsurgat in nobis Deus, ut dissipentur inimici nostri^k; quia propter miseriam inopum et gemitum pauperum^l, quorum participes sumus, exsurrexit Dominus, ut averteret mala nostra inimicis nostris^m, et salvos faceret peccatores, quorum præcipui semasⁿ, sicut infirmi^o servores Christi; qui nec ea quæ debemus, facere possumus^p; eum et supra debitum legis aliquid voluntarium munus adjicere debeamus de allectu nostro, ut Magister ipse fecit, cuius tu imitator es; qui potestatem habens de Evangelio vivendi, noluit tamen uti potestate sua, et (h) abutens licito, hanc occasionem sibi enulandæ apud Christum mercedis invenit, ut Evangelium sine sumptu poneret^q.

4. Tua vero sanctitas non solum de abusione licitorum et abstinentia comodorum visibilibus Chri-

(f) Ms. Vien. codex, interfecerit.... et triumphaverit.

(g) Mss. Vatic. et Reg., intendente.

(h) Abutens licito; id est non utens. Eodem sensu mox, abusione licitorum; et epist. 49 ad Macarium, num. 14, non abutendum. Item epist. 12 ad Amantem, num. 7, Est sancta superbia quæ huic mundo superbit,.... omnibusque magnis epus et dulcibus ac speciosis abutitur.

stianæ paupertatis divitem gloriam tenet; sed, sicut A
comperi, etiam de multitudine adversantium, et tole-
rantia tentationum; quoniam insurrexerunt in te testes
iniqui, et mentita est iniquitas sibi ^a. Sed nodus in
scirpo et nexas in lumine non potuit inveniri: non
enim sub modio latebat lucerna tua, quæ eminet et
splendide fulget supra candelabrum sanctum, ut luceat
omnibus qui in domo sunt ^b; et multis Domino accen-
dendis luminaribus fomes existat. Et ideo inconvul-
sum et stabile permansit candelabrum tuum, quia
manibus humanis impellebatur ut caderet. Non autem
merebaris ut illius manu in ruinam commoveretur,
qui habet septem stellas, et ambulat inter septem can-
delabra aurea, habens in ore gladium bis acutum ^c,
quo armavit dexteram mentis tuæ, ut utriusque Testa-
menti (a) face candentia iniqui jacula victor
extinguas ^d et cadant a latere tuo mille, et decem milia
a dextris tuis ^e, tibi autem non appropinquent;
(b) quem inexpugnabili scuto teget veritas Dei, ut arcus
eorum infirmetur, qui in te dicuntur acuisse
linguarum machæras. Sed ut sagittæ parvulorum, ita
infirma: i sunt (c) ictus earum ^f; nec potuerunt in cor-
pore armis Dei potentibus septo locum vulneris inve-
nire; Dominus enim protectio tua ^g, et Dominus illu-
minatio cordis tui, qui te in spiritu veritatis instruxit,
ut in **225** doctrina Pauli magister sis gentium, cum
fide et veritate, non in inflatione scientiæ, neque in
sublimitate sermonis (d) annuntias mysterium Christi,
sed nihil te iudicans scire inter homines, nisi Christum
Jesum, et ipsum crucifixum ^h.

5. Cum ergo fides et confessio tua, ut credimus C
atque confidimus coeternam Trinitatem unius Divini-
tatis et substantiæ, et operis et regni esse testetur;
cumque Patrem Deum, et Filium Deum, et Spiritum
sanctum Deum, ut est, qui est, et erat, et venturus est ⁱ,
qui misit te sicut Moysen et (e) apostolos evange-
lizare gentibus bona Domini: quod ita, ut ipse a Deo
doctus es, doces, unitatem Trinitatis sine confusio-
e iungens, et Trinitatem ipsis unitatis sine separatione
distinguens ^j, ita ut nulla alteri persona conveniat,
et in omni persona trium ^k Deus unus eluceat; et
tantus quidem Filius, quantus et Pater, quantus et
Spiritus sanctus; sed semper quisque sui neminis
proprietas distinctus, individuam retinet in virtutis
et gloriæ æqualitate concordiam.

6. Certi autem sumus quod et Filium Dei ita præ- D
dicas, ut eundem et Filium hominis confiteri non
erubescas; tam vere hominem in nostra natura,
quam vere Deum in sua; sed Filium Dei ante secula,
quia ipse est Dei Verbum Deus, qui erat in principio
apud Deum, æque Deus (f) coomnipotens et coop-

rator Patris. Per ipsam enim omnia facta sunt, et sine
ipso factum est nihil ^k. Et hoc Verbum, pietatis im-
mensæ mysterio, caro factum est ^l, et habitavit in
nobis. Non autem caro tantum corporis nostri, sed
homo totus, et corporis nostri et animæ assumptione:
animæ autem rationalis, quæ juxta naturale opificium
Dei habet insitam mentem: alioquin ^m in tenebris
Apollinaris (g) erravimus, si hominem assumptum Deo
animam mentis humanæ vacuum, qualis est pecorum
et jumentorum, dicamus habuisse; et cum hominem
quem suscepit Dei Filius; qui necesse est ea veritate,
quæ veritas est, et quæ creavit hominem, totum susce-
perit, ut opus suum plena salute renovaret. Nulla
est autem salus nostra, nisi plena est; quia non homi-
niam, sed aliud nescio quod (n) irrationabilis crea-
turæ animal suscepit Dei Filius, si mentem suam
propriam hominis assumpti animam non habuit, et con-
tra naturam generis humani ille potissimum primo-
genitus omnis creaturæ homo in formam perfectionis
humanæ assumptus in tantum mente sua indigni, ut
non de humano, sed de divino **226** spiritu mentem
habuisse dicatur. Quod illorum ore dicitur ^o, in quo-
rum corde concipitur hoc venenum, ut et Veritas
mentita sit. Sed prope te et in te est verbum verita-
tis et veritas Dei. Neque indiges Spiritu sancto, qui
Dominum Jesum Dei Filium, Deum in gloria Dei Pa-
tris, et ad dexteram virtutis, Regem regum manere,
et ex resurrectione mortuorum iudicem vivis et mor-
tuis adfere confiteris, et credis, et prædicas.

7. Memento nostri, et gloriari secundum Aposto-
lum, quia hæc in brevi tentatio in æternum tibi glo-
riæ pondus operata est ^p, et reposuit tibi coronam
justitiæ, quam accipies de manu Domini ^q: et in vi-
ctoriæ materiam tibi bellam excitari permissum est;
ut et tibi secundum beatum Paulum doctorem tuum
liceat gloriari in passionibus tuis ^r, et dilatato super
inimicos tuos ore, dicere quomodo laboraveris in
longanimitate, in Spiritu sancto, in caritate non ficta,
in verbo veritatis, in virtute Dei, per arma justitiæ a
dextris et a sinistris, per gloriam et ignobilitatem, per
infamiam et bonam famam, ut seductor, et verax; sicut
ignotus, et ecce apertus; quasi castigatus, et non mor-
tificatus; quasi tristis, semper autem gaudens; sicut
egens multos autem locupletans ^s. Nam hæc ipsa ten-
tatio sanctitatis tuæ multis in profectum Evangelii
venit: quia nemo in te confusus est, elucente gratia
Christi et veritate fidei tuæ non solum in directione
doctrinæ tuæ, sed etiam in virtute conversationis quæ
in oculis est ^t. Non est enim, inquit, regnum Dei in
sermone, sed in virtute ^u. Quid ergo (i) quæritur,
cum in te id, quod et verbo (j) præstat, eminent ^v

^a Psal. xxvi, 12. ^b Matth. v, 15; Marc. iv, 21; Luc. xi, 33. ^c Apoc. ii, 1, et i, 16. ^d Eph. vi, 16.

^e Psal. xc, 7. ^f Psal. lxxl, 4 et 9. ^g Psal. xxvi, 2; R. Tim. i, 11. ^h I Cor. ii, 1. ⁱ Apoc. i, 4. ^j Exod. v

vi, vii, viii, ix, x; Matth. xxviii, 19; Act. i, 8. ^k Joh. i, 5, et 14. ^l I Cor. iv, 17. ^m II Tim. iv, 8.

ⁿ I Cor. xii, 9. ^o I Cor. vi, 6. ^p Philip. i, 12. ^q Philip. iii, 20. ^r I Cor. iv, 20.

(a) Ms. Reg., facie. Ms. Vien., acie.

(b) Ms. Vien. codex, cum te... teget. Ms. Vatic., nun teget... te.

(c) Manuscriptus codex Vaticanus, jacius.

(d) Ms. Vien. et ed. Schot., annuntians

(e) Ms. codex Vien., Apostolam.

(f) Ita mss. Reg. et Vien. ac editi quinque. Ed.

Ross., omnipotens. Sic Paulinus epist. 21 ad Aman-
dum, n. 3, coomnipotentem et coopificem Patri Filium,
dixit.

(g) Sic mss. Vatic. et Vien. Alii codices, erravimus.

(h) Ms. Vien., irrationabilis.

(i) Manuscriptus codex Viennensis, queritur.

(j) Ms. Vien., præstat.

Quis enim dubitet in ejus spiritu fidem veritatis habitare, in cujus vita videt fidei exstare virtutem?

EPISTOLA XXXVIII.

227 *Commendat insignem Apri a foro ac tribunali ad Christum transitum: admonet ne miretur, sed potius gaudeat se propterea despecti et odio esse mundo; cum jam inde ab initio Christus in suis talia patiatur. Concludit quo studio humanis rebus servitum est, servendum divinis. Processit deinceps ad omnem virtutem Aper, et presbyter factus est: memoriam inter sanetos meruit xvii kalend. Octobris.*

Sancto et merito venerabili ac dilectissimo fratri APRO, PAULINUS.

1. Lætatus sum in iis que scripsisti mihi ^a, et secundum fidem tuam, quam corde conceptam ore testatus es, si me gratia Domini participem tanti spiritus faciat, spero quia in domum Domini ibimus: et que communi spe fideque (a) percipimus, pariter intuentes in facie veritatis, consona exultatione cantabimus hymnum Deo nostro: dicturi Domino: Credebamus quia cinis et terra essemus ^b, (b) si in hoc tempore ita confirmentur pedes nostri in atris Hierusalem ^c, ut terra et cinis esse aetu et opere desinamus ^d; ita ut in spiritu humilitatis terram esse nos meminerimus, et esse fateamur Domina, ut per ipsum, quod damnatione peccati sumus, de reconciliatione gratiæ non esse mereamur. *Beatus es, frater, et bene tibi erit* ^e, quia non carne et sanguine, sed Spiritu cælestis Patris revelante, didicisti ^f quod te inconcussa fide tenere et libera voce profiteri sanctissimu ad me epistole tue sine firmasti, Christum Jesum crucifixum Dei Filium Deum, cui (e) flectitur omne genu terre-
C
strum, cælestium et infernorum ^g; et quem ad dexteram virtutis, et in gloria esse Dei Patris, omnis lingua confitetur. Hunc tu Dominum et Deum nostrum, quia non estimabitur alius ad eum ^h, toto arcanæ pietatis mysterio amplexus, Dominum et Deum Dei Filium ante secula, factum ex semine David ⁱ in hoc seculo; et nunc ex resurrectione mortuorum in spem eternitatis humane viventem in secula, ut est, credis; et ut credis, prædicas: et rudem esse te atque infantem Deo dies ^j? Vere quidem ex parte credo parvulum esse te factum, sed malitia; sensu autem te esse perfectum de professione fidei tuæ disco ^k; quia veritatis agnitio, quam apprehendisti in sermone breviato, sapientiæ plenitudo est ^l: et ideo ipse
D
228 Magister gentium, vas electionis et vas Dei qui des in Christum loqui, et se Spiritum Dei habere proficitur ^m, non in sublimitate sermonis ⁿ, neque in legis scientia gloriatur, sed omniu gloriatur, qua vel Ju-

A
laeorum vel philosophorum sapientia inflatur, abjecisse se et astimasse ut stercora pretestatur ^o, ut Christum lucrificiat, et illius scientiæ damno hujus imperitiæ lucrum consequatur, ut dicat: Ego autem nihil novi, nisi Christum Jesum, et hunc crucifixum ^p; In quo quoniam omnis sapientiæ et scientiæ plenitudo atque perfectio comprehenditur ^q, (d) ut insultans huic mundo, et litteras ejus totamque (e) sapientiam vanitate spiritu celsiore despiciens, ait: *Ubi scriba, ubi sapiens, ubi conquisitor hujus seculi; nonne stultum fecit Deus sapientiam hujus mundi* ^r? Causamque hujus erroris ostendit quo ita perciti sapientia hujus seculi meruit, ut stultitia Deo sit; quia illi per arrogantiam sapientiæ tamquam suæ, cum nemo quidquam habeat nisi acceperit, stultitia videretur sapientia Dei ^s. Bene igitur secundum justitiam Dei, stultitiæ ac sapientiæ versa vice, eo stulti esse damnantur, qui sibi non de Dei munere, sed de suo quasi proprio bono sapientes videntur.

2. Quo magis gratulor unanimitati tuæ quod illam reprobam Deo ^t sapientiam respicisti, et cum parvulis Christi, quam cum sapientibus mundi habere consortium maluisti ^u. Inde jam et hanc gratiam mereris ^v a Domino, ut te, sicut indicare dignatus es pie glorians, oderint omnes: quod non fieret, nisi verus imitator Christi esse cœpisses. Non enim odisset hic mundas, nisi quod jam a se alienum, et sibi videret adversum ^w. Gaude et exsulta: jam et ^x in rudimentis tuis virtus perfectionis operatur. Perspicuum est quam fortiter credideris in Christo, cui jam donatum est pro Christo pati. Vide quid dicat ipse Dominus, et intellige quam beatus sis. *Nolite mirari, inquit, si vos mundus odit, quia me prius odio habuit* ^y. *Si enim ex mundo essetis, amaret utique mundus quod suum esset* ^z. Et iterum: *Non est major servus domino suo. Si patremfamilias Beelzebub dixerunt, quanto magis domesticos ejus* ^{aa}? Vide nunc, si licet ut servi pro Domino recusenus pati, quæ pro nobis servis suis Dominus ante sustinuit. O beata injuria, displicere cum Christo! magis nobis timendus est amor talium, quibus sine Christo placet. *Nonne qui oderant te, inquit, oderam illos?* et addidit, *Perfecto odio oderam illos* ^{ab}. Quod nobis cum harum societate commercium sit, cum quorum sorte discretio est ^{ac}?

229 3. Merito gloriaris, venerandissime ^{ad} frater, et in exultatione dicis hinc te ipsum tibi credere quod Christianus sis, quia te odisse cœperunt ^{ae} qui diligebant, et despiciere qui timebant; et ipse tibi conscius es, quia si tu ipse tanti ^{af} apud te esses;

^a Psal. cxvi, 1. ^b Gen. iii, 19. ^c Eccli. x, 9. ^d Psal. cxxi, 2. ^e Matth. lxx, 17. ^f Phil. ii, 10. ^g Baruch, iii, 36, sec. xiv, 5. ^h I Cor. vii, 40. ⁱ I Cor. ii, 1. ^j Philip. i, 8. ^k I Cor. ii, 2. ^l Colos. ii, 3. ^m I Cor. i, 20. ⁿ I Cor. iv, 7. ^o Matth. xi, 25. ^p Johan. xv, 19. ^q Johan. xv, 18. ^r Johan. iii, 15. ^s Johan. xv, 16. ^t Psal. cxxxviii, 21 et 22.

Alias 29; quæ autem 58 erat, nunc 16. Scripta forte anno 404.

(a) Sic emendavimus ex ms. Vien. codice. Alii, precipimus.

(b) Ms. Vien., sed in hoc confirmantur.

(c) Ita mss. Vien. et Reg. Alii codices, flecti: utraque lectio recepta.

(d) Addidimus particulam ut ex ms. codice Vien. nensi.

(e) Vulgatam retinimus lectionem quæ mss. codicum autoritate fulcitur, id est, despiciens mundi sapientiam spiritu celsiore vanitate. Edit. Schut., sapientiam vanitatem. Latini, sapientiæ vanitatem.

acque ut solebant et diligenter te, et venerarentur. **A** Gaude igitur et exsulta, ecce enim merces tua copiosa in caelis ^a. Non enim te, sed illum (a) qui in te esse coepit, oderunt. cujus opus est in te et humilitas quam contemunt, et castitas quam detestantur, in quo te bono prophetarum esse apostolorumque participem letas agnosce et in propheta, cum dicit: *Detrahebant mihi quia (b) subseruitas sum justitiam* ^b; et in Apostolo dicente: *Facti sumus omnium peripsena* ^c; et iterum eodem contestante: *Quia positi sumus in hoc mundo spectaculum omnibus angelis et hominibus* ^d. Ab initio saeculorum Christus in omnibus suis patitur. Ipse est enim initium et finis ^e, qui in lege velatur, in Evangelio revelatur, *mirabilis* semper et patiens, et triumphans *in sanctis suis Dominus* ^f; in Abel occisus a fratre ^g, in Noe irrisus a filio ^h, in Abraham peregrinatus ⁱ, in Isaac oblatus, in Jacob famulatus ^j, in Joseph venditus ^k, in Moyse expositus et fugatus ^l, in prophetis lapidatus et sectus ^m, in apostolis terra marique jactatus ⁿ, et multis ac variis beatorum martyrum crucibus frequenter occisus ^o. Idem igitur etiam nunc infirmitates nostras et aegritudinem ^p portans ^r; quia ipse est homo semper pro nobis in plaga positus, et sciens ferre infirmitatem ^q, quam nos sine ipso nec possumus ferre, nec novimus. Ipse, inquam, nunc quoque pro nobis et ^o in nobis sustinens mundum, ut perferendo destruat, et virtutem in infirmitate perficiat. Ipse et in te patitur opprobria, et in sum in te odit hic mundus. Sed gratias ipsi, quia vincit cum judicatur ^r; et, ut scriptum tenes, triumphat in nobis per speciem servitutis **C** Dominus ^s, servis suis gratiam libertatis acquirens, idque agens hoc pietatis suae mysterio, quo formam servi induit, et pro nobis humiliare se dignatus est ^o usque ad mortem crucis ^t, ut humilitate visibili invisibilem illam nobis in coelestibus sublimitatem intus operetur. Vide enim ab initio unde ceciderimus, et intelliges quod divina ^u sapientia pietatisque consilio reformemur ad vitam ^v. In Adam quippe superbia ruimus, atque ideo humiliamur in Christo, ut peccatum sceleris antequam contrariae virtutis obsequio diluamus; et qui superbiendo offendimus, serviendo placeamus.

4. Exsultemus itaque et gloriemur in ipso, qui nos et pugnam et victoriam suam fecit, dicens: *Constantes estote, quia ego vici mundum* ^v. **230** Et in Regnorum libro similiter audie prophetam dicentem regi Josaphat, cum ingenti mole belli, et magna hostium multitudine terretur. *Hac dicit Dominus: Ne timeatis neque erpavescatis a facie multitudinis hujus,*

^a Matth. v, 12 ^b Psal. xxxvii, 21, sec. Psalt. Rom. lxxvii, 56. ^c Gen. iv, 8. ^d Gen. ix, 23. ^e Gen. xii, 10. ^f I Par. 21, 21. ^g Act. xii, 57. ^h Heb. xi, 57. ⁱ Isai. iiii, 4. ^j II Cor. xii, 9. ^k Psal. i, 6. Rom. iii, 4. ^l II Cor. ii, 14. ^m Philip. ii, 7. ⁿ Gen. iii, 5. ^o Johan. xii, 55. ^p II Par. xx, 15, sec. LXX. ^q Exod. xiv, 14. ^r Psal. xlviii, 7, sec. Psalt. Rom. et vetus. ^s Isai. xlv, 14. ^t Eccli. xxviii, 28. ^u Eccli. xxxvi, 27. ^v Exod. xiv, 14. ^w Johan. xii, 51. ^x Psal. xxxiv, 15, sec. Psalter. Rom. ^y II Tim. ii, 15; II Cor. ix, 7. ^z I Cor. xv, 58. ^{aa} I Pet. ii, 15; Psal. xlix, 17. ^{ab} I Cor. i, 25. ^{ac} Gal. vi, 14. ^{ad} Gal. ii, 20. ^{ae} Rom. vi, 4; Coloss. ii, 12.

(a) Ms. Vatic., qui in te est, odisse ceperunt.
(b) Ita S. Ambrosius de Psalterio Romanum. lxx vero, Psalterium vetus et S. Augustinus, *persecutus sum justitiam*. Cum hoc lectione conveniant Psalteria

quae non vobis est haec pugna, sed Domino ^x. Moyses quoque similiter ante jam dixerat: *Vos tacebitis, et Dominus pugnabit pro vobis* ^y. Igitur qui confidunt in virtute aut sapientia sua, quique in abundantia dictionum suarum gloriantur ^z, exacuunt ut volunt adversum nos arma dentium, et verborum sagittas, venena thesauri mali vipereis vomant ^{aa} lioguis; habent pro nobis respondentem sibi Dominum. *Tacui, nunquid semper tacebo* ^{ab}? (V. epist. 5, n. 7.) Nos aures nostras spinis, ut scriptum est ^{bb}, sepiamus, id est, Dei verbo et fide verbi; quae vite nostrae segetem firmissima innocencie atque patientiae sepe defendunt ^{cc}, et diabolo dolis suis aditus in praecordia nostra captanti, quasi foribus ^{cc} spinarum resistunt: et viscera inimicorum regis; id est, amatores hostium Christi, hos videlicet Christianorum obtrectatores, vite nostrae atque constantiae contemplatione compungunt. Nos igitur taceamus istis, loquentes ad Dominum silentio humilitatis et voce patientiae; et tunc ipse qui invictus est, pugnabit pro nobis ^{dd}, et vincet in nobis. Tunc princeps harum tenebrarum (c) mittetur foras; ^{ee} qui utique non ab hac mundo, sed ab homine foras mittitur, cum a nobis fide introente disculatur, et dat locum Christo, ejus habitatio peccatum foras mittit, et pulsi ^{ff} serpentis exsilium est.

5. In hujusmodi autem passione quid facere debeamus propheta nos docet, dicens: *Ego autem cum mihi molesti essent, inducbam me cilicium* ^{bb}, et humiliabam in jejuniis animam meam ^{cc}, videlicet ut obtrectatores nostros ea ipsa qua commoventur humilitatis specie destrueremus; tantoque magis confundantur ^{dd} coram Domino in antiquae adhuc superbiae crimine permanentes, quanto magis nos ipsi gloriamur, in quo confundentur in nobis. *Inconfusibilem enim operarium sicut hitorem datorem diligit Deus* ^{ee}. Proinde stabiles in fide veritatis, et operatione justitiae ^{bb}, tallium vel odia vel convicia vivendo melius quam loquendo arguimus; quia rejiciet sermones tuos post se qui odit disciplinam ^{ff}; et qui insipientem arguit, ut tenes scriptum, *sonit sibi contumeliam* ^{gg}.

6. Sibi habeant litteras suas oratores, sibi sapientiam suam philosophi, sibi divitias suas divites (V. ep. 25, n. 41), sibi regna sua reges: nobis gloria, et possessio, et regnum Christus est, nobis sapientia in stultitia praedicationis ^{hh}, nobis virtus in infirmitate carnis ⁱⁱ, nobis gloria **231** in crucis scandalo ^{mm}, quo mihi mundus occiditur, et ego mundo ⁿⁿ; ut vivam Deo, non autem jam ego, sed in me Christus ^{oo}; cui *conspulti sumus* ^{pp}, in quo nunc absconditur hujus mundi oculus,

^q I Cor. iv, 15. ^r I Cor. iv, 9. ^s Apoc. i, 8. ^t Psal. i Cor. xviii, 45. ^u Gen. xxxviii, 28. ^v Exod. ii, 5. ^w I Par. 21, 21. ^x Act. xii, 57. ^y Isai. iiii, 4. ^z II Cor. xii, 9. ^{aa} Psal. i, 6. Rom. iii, 4. ^{ab} II Cor. ii, 14. ^{ac} Philip. ii, 7. ^{ad} Gen. iii, 5. ^{ae} Johan. xii, 55. ^{af} II Par. xx, 15, sec. LXX. ^{ag} Exod. xiv, 14. ^{ah} Psal. xlviii, 7, sec. Psalter. Rom. et vetus. ^{ai} Isai. xlv, 14. ^{aj} Eccli. xxviii, 28. ^{ak} Eccli. xxxvi, 27. ^{al} Exod. xiv, 14. ^{am} Johan. xii, 51. ^{an} Psal. xxxiv, 15, sec. Psalter. Rom. ^{ao} II Tim. ii, 15; II Cor. ix, 7. ^{ap} I Cor. xv, 58. ^{aq} I Pet. ii, 15; Psal. xlix, 17. ^{ar} I Cor. i, 25. ^{as} Gal. vi, 14. ^{at} Gal. ii, 20. ^{au} Rom. vi, 4; Coloss. ii, 12.

Arabicum et Ethiopticum, ac Metaphrasis Apollinaris. Vulgata autem habet *sequabar bonitatem*.
(c) Ms. Reg., mittitur.

ut confusio¹⁷ ejusdem cum ipso revelemur; quando horum quæ nunc nobis obijcit memor, dicet: *Hi sunt, quorum vitam æstimabamus insaniam, quomodo reputati sunt inter filios Dei* ^a? Sine illos interim, Irater dilectissime, fruatur gloria et vita sua, potiantur fructibus suis; quoniam sicut oltra herbarum cito decident ^b, et dies eorum sicut umbra prætereunt ^c; quorum spes intra hujus ævi spatia concluditur, quia nec fidem veri habent, nec voluntatem fidei, qui presentibus tantum rebus intenti, præstant avaritiæ et libidini ne credant Deo, quia cupiditatis utriusque finem facit timor Domini, qui confirmatur fide Christi, per quam ^d discimus agnoscere veritatem vel in contentu temporalium, vel in appetitu æternorum bonorum. A quo alieni, quia et veritas Christus est ^e, in hac necesse est errorum infelicitum cæcitate permaneant, ut in fragili soliditatem, et in solido inanitatem putent; vera pro vanis rideant, et pro veris vana mirentur. Quisi vellent ^f intelligere ut bene agerent ^g, et oculos suos, quos statuerant ^h declinare in terram ⁱ, ad salutem justitiæ levarent, seque vel paululum humo (Virgil.) tollerent, facile his ipsis, quibus ut inanibus et stultis detrahunt, hominum conversionibus illuminarentur. Dominus enim, ut scriptum est, solvit compeditos, et Dominus illuminat cæcos ^k. Et iterum: *Lex Domini irreprehensibilis, convertens animas, testimonium Domini fidele: sapientiam præstans parvulis* ^l. Opus enim Dei est mutare hominem, quia solus potest instaurare (a) quod fecit. Quod toto jam dudum orbe terrarum sapientia Dei Christus operatur, ubique se gentium Verbi voluntate ^m circumferens, et (b) per electas animas semet immittens ⁿ; ut, sicut per Prophetam dixit, in omni gente primatum habeat ^o.

7. Et quia jam quotidie magis appropinquat recognitionis (id est judicii. V. ep. 19, n. 5) dies, omnisque nos hora judicio applicat, satagit et properat bonus Dominus præcipere nos ab ira ventura, et de complexu ^p hujus, ut scriptum est ^q, nocentis et vipereæ generationis abducere. Hinc in omni loco plura quotidie mirabilia solito signa crebrescunt, ut omnem, quantum in ipso est, hominem salvum faciat ^r. Ostendit in raris, quod omnibus, si velint, prosit. Sufficit enim universorum institutioni **232**. forma paucorum, quæ in utrumque proponitur, ut credentibus exemplo sit, indurantibus (An induratis) ^s testimonio. Quare si quid humani sapiant ii, qui inficiantur animo quem ligura præferunt hominem, admirentur in te, et laudent Deum, et hanc beatissimam immutationem mentis ac vite tuæ non existiment errorem stultitiæ tuæ, sed sapientiæ Dei esse virtutem intelligant. Quanto enim prudentiorem te ceteris et doctiorem

¹ Sap. v. 4. ^b Psal. xxxvi, 2. ^c Psal. cxlvi, 4. ^d Psal. cxlv, 8. ^e Psal. xviii, 8, juxta Psal. Rom. ^f I Tim. ii, 4. ^g Luc. i, 51. ^h Matth. xi, 29. ⁱ Psal. xli, 5. ^k Psal. lxxix, 14. ^l Gen. x, 9.

(a) Mss. Reg. et Vien. cum editis tribus, quem fecit. Utraque lectio bona: vulgata concinnior et magis significans.

(b) LXX et Vulgata, in animus sanctas se transferebat.

(c) Mss. Reg. et Vien., factus, quæ lectio admitti posset, cum ex præmissis confirmetur. Verior visa est

A fuisse memnerunt, tanto evidentior iis esse debet operatio potentia Dei, quia prudentem a sententia suæ cursu vel statu non potest flectere, nisi summa ipsa Sapientia, quod est in Christo Deus, virtutum virtus, et mens mentium, Dominus majestatis, brachium excelsum, in quo dispersi superbi, ut scriptum est ^m, a mente cordis ipsorum, depositi potentes de sede, et exaltati humiles. Quo brachio, id est, Christo, esurientes implentur bonis, et inanes dimittuntur divites. Quod et in te cernimus agi. Respice enim in temetipsum, et hæc utraque, quæ deiecit aut extollit Deus, in te eodem invenies.

8. Destructus es a superbo, assumtus in humilem: depositus ab iniqua ⁿ potentia sede, ut in pacis atque justitiæ solio locareris: inanitus es a divite, ut diteris **B** in paupere: et ab illa supervacua distentionis saturitate vacuatus es, ut veris piæ paupertatis bonis impleris esuriens justitiam. Ubi nunc tu ille es aliquando terribilis, vel pro tribunalibus advocatus, vel in tribunalibus judex? ubi tua illa cervix, tunc verius, ut nunc de te mentitus es, tauri pinguis, quomodo facta est docilis ac tenuis in jugo Christi ex quo conversus ingemuisti ^o, et beneplacitum est in te Deo sicut super vitulum novellum ^p? Deposita cervice tauri (c) fractus es in mansuetudinem bovis illius qui agnovit possessorem suum ^q. Beati oculi eorum qui hæc in te Dei mirabilia conspiciunt, etsi illi miserum ^r, qui videntes non vident.

9. Quis daret mihi pennas sicut columbæ, et volarem ^s ad te, et in conspectu tuo colloquioque requiescerem. **C** in voce (d) exultationis et confessionis epularer ^t. Videns te non te, et videns ex leone vitulum, videns in Apro Christum: nunc versa leocitatis aut virtutis vice aprum seculo, agnum Den. Non enim jam de silva ^u, sed de segete aper es, (e) quia bonis disciplinarum fructibus opinaris, et in fruge virtutum tibi pastus est; duplcis Testamenti dentibus adrumpenda retia Nebroth ^v (V. ep. 9, n. 4) venatoris armaris ^w: totaque illa **233** quæ pro seculo superbus gerebas, nunc adversum seculum humilis arma convertis. Nunc vere sapiens, vere disertus, et vere potens, qui mundo hujc stultus et mutus es, ut auctori lingue et mentis tuæ facundus et sapiens de suis muneribus Deo servias.

10. Nunc instructor jure divino advocatus pro te postules, et justior judex te ipsum judices; et in te, **D** aut de te ipse sententiam feras, ut magis merearis absolvi; teque non solum venia, sed et gloria dignum facias, cum tibi per accusationem tui ades, teque damnando sanctificas: intelligens non quod hominibus, sed quod Deo placeat, sanctum et innocens esse; et ideo rarus, ut scribis, urbium frequentator.

^d Johan. xiv, 6. ^e Psal. xxxv, 4. ^f Psal. xvi, 11. ^g Sap. vii, 27. ^h Eccli. xxiv, 10. ⁱ Matth. iii, 7. ^j Psal. cxviii, 52. ^k Isac. i, 5. ^l Psal. lvi, 7. ^m Psal.

jam recepta lectio.

(d) Edit. Rosv. mendose, exultationis: cum in aliis codicibus, in Psalteriis quinque, in Vulgata, et in epistola 9 ad Ancedum, num. 4, legatur exultationis.

(e) Ex ms. Reg. et edit. Gr'n. reposuimus quia, postulante secundo periodi membro. Ante erat qui.

familiare secretum taciti raris (V. not. 180) ad-
masti, non otium negotio preferens, neque te eccle-
siasticæ utilitati subtrahens, sed jam pene forensibus
turbis ænulos ecclesiarum tumultus et concilia in-
quieta declinans. Arbitror autem idipsum majoribus
ecclesie utilitatibus preparari, quod salubri consilio
instructioni sanctæ vacas, et intentus²⁷ studiis spiri-
taliibus, quibus solitudo amica est²⁸, formas in te (a)
quotidie confirmasque Christum, quo et servus uti-
lior, et magister doctior digniorem te (b) ea, in qua
nuntio Dei positus es, sede perficias, opere pariter et
verbo potens; ut lingua et mente tibi concors, veram
te apostolicæ disciplinæ formulam præbeas præcepti
Dominici actor et doctor²⁹. Ita demum constabit
non humano suffragio, sed divino te esse iudicio sacer-
dotem.

41. Quod jam probari et fide et vita tua credens,
peto et impense rogo, ut nos semper orationibus tuis
implices; et quoties³⁰ fuerit occasio, litteris revisere
studeas. Quod quidem a te munus non tam officii
capiendi cupidus, quam animi reficiendi studens exi-
go; ut et solatium caritatis et gaudium simul capiam,
cum te mei memorem in negotiis sanctis, ac tui dili-
gentem profectu scientiæ spiritualis, et intellectu³¹
ardentis in Deum cordis legens videro. Non jam te
de sermone victoris, id est, predicatione Christi, sed
de virtute ipsius sermonis expendens, il est, ut ere-
dere te Christum Jesum crucifixum Dominum et
Deum loquendo pariter et vivendo confirmes. Quia
eodem affectu *gestare debemus imaginem celestis ho-*
*minis, quo existimus ante terreni*³². Alioquin quod
nostrum est quis dabit nobis. Si non Iberinus tam fi-
deles in nostro³³, quam finius in alieno? In hoc
enim facti sumus, ut boni simus, et nostro serviamus
Antori: contra cuius præcepta viventes **234** vitio
voluntatis nostræ, non solum contra vitam, sed et
contra naturam nostram faciemus; et ideo *compara-*
*dimur jumentis, quibus non est intellectus*³⁴. Attamen
Dei bonitas ita nobiscum paciscitur, ut præterite
nobis impietatis gratiam faciens, contenta sit vel ta-
les nos esse sibi servos pro nobis, quales adversum
nos diabolo³⁵ fuerimus, dicente Apostolo, ut *sicut*
exhibuimus membra nostra servire iniquitati, sic eadem
*exhibeamus servire iustitiæ*³⁶; videlicet: ut eadem af-
fectione delectemur in Domino, qua defectati sumus
in peccato. Sic ambiamus Dei regnum, quomodo am-
bivimus sæculi dignitatem; et denique tam diligenter
curemus bona celestia, quam terrena curavimus.

EPISTOLA XXXIX.

Aprum dacti quomodo ager cordis sit colendus: ubi et
verba Isaiæ de cruce, locusta, bracho et rubigine,
puicre admodum ad quatuor animæ passiones
trahit.

^a II Thess. iii, 9. ^b I Cor. xv, 43. ^c Luc. xvi, 12. ^d Psal. xlviii, 43, et xxxi, 9; Tob. vi, 17.
^e Rom. vi, 19. ^f Matth. xiii, 8; Marc. iv, 8; Luc. xiii, 8. ^g Gen. i, 26. ^h Sap. viii, 4. ⁱ Prov. vi, 6, et xxx,
25; Eccli. xi, 5. ^j Luc. xiii, 6; Johan. iv, 45; Marc. xiii, 28; Luc. xvi, 29; Matth. xxiv, 40; Matth. xiii, 25.

^k Alias 30; quæ autem 39 erat, nunc 25. Scripta anno 405.

(a) Addita ex mss. codicibus Reg. et Vien. et editis
quatuor particula et, ex fisdem mss. codicibus et
Grin. reposuimus formas.... confirmasque. Ed. Rosv.,
Grav. et Schott., formans.... confirmasque.

Sanctis, merito venerabilibus ac dilectissimis fra-
tribus APRO et AMANDÆ, PAULINUS et THERASIA pec-
catores.

4. Aliis reditus de (c) patrimonii pensatione soleni-
ni præbeantur: nobis, quibus possessio caritas ve-
stra in Christo est, reditus ab officiis affectionis ve-
stre sumitur, et in litterarum vestrarum humanitate
numeratur. Gratias Domino Deo nostro, qui bona
viva pro mortuis et caducis rependens, vos quoque
nobis aberrantem fundum largitus est. Nam ut in re-
bus terrenis carior fundus est, qui aut avaris agricolæ
sui votis proflua ubertate respondet, aut delicati
possessoris oculis amenitate blanditur; ita nunc in
nostris prædiis spiritualibus, id est, sanctis fratribus,
quos nobis caritas Christi connexuit, et in æternam
B possessionem dedit, is nobis optimior ager æstimatur
homo, qui fuerit nostri diligentior et fructuosior
nobis, selectarium commedorum ministratio. Quod
cum ita sit, videte quantam vos massam hujuscemo-
di possessionis habeamus, cum præter affectum quem
in nos mutuo effunditis, alia, quibus pares esse non
possimus, munera copiis linguæ et mentis vestræ
optius conferatis. Officia enim et eloquia litterarum
vestrarum, quæ nobis largiter annuo comæatu
(d) penditis, indicant quam ampla possessio nobis, et
quam fertilis terra Deo sitis: jam tricesimum¹ fra-
ctum de vestra inter vos continentia profertentes. et
quotidianis fidei **235** communis augmentis sexage-
simo propinquantes, et de prole virginea centesimum
pollicentes².

2. Nam quod scribitis impedimenta vestri esse
propositi possessiones titiorum, qui causa sint neces-
sitaris istius qua terrena curatis, cum cœlestia desi-
deretis, in multimodam potius vobis exercende fidei
perficiendæque virtutis materiam divino hæc esse
proposita consilio iudicamus. Cum enim hæc uni-
versa mundi possessio propter hominem constituta,
hominique subjecta videatur³, quis ambigat in om-
ni loco mundi, in omni parte naturæ utilitates homi-
ni paratas, e quibus non solum carnalia evolumenta
capiamus, sed multo magis spiritualia perlegamus.
Propterea dicit per Salomonem ipsa rerum opifex
Sapientia, quæ *disponit omnia suaviter, ab Altissimo*
*creatom rusticationem*⁴, ut eam non corporali tan-
tum, sed etiam spiritali studio colas. Denique quan-
tum de rure ad eruditionem animæ trahi possit, do-
cet, cum sectatores suos ad fornicam et opem mittit⁵,
quæ utraq; raris animalia sunt, illa de frugibus vitæ
provida, et ista de floribus mellis operaria. Et Do-
minus in Evangelio⁶, quam multa de crusticis docuit
exemplis, de ficu⁷ arbore, et de flavescensibus
propinqua jam messe regionibus ultimorum tempo-
rum signa demonstrans; et in agro esse descendum

(b) Sic emendavimus ex ms. codice Regio et editis
quatuor. Ed. Rosv., ei.

(c) Ms. Vatic., patrimonii.

(d) Ms. codex Viennensis, impenditis.

monens, quo caveamus in spiritu, ne fidei nostræ æminlam fraudem, sicut zizaniam ^a tritico, inimicus interserat. Itaque nos agrum suum dixit, seque ipsum ostendit in nobis vitæ nostræ satorem; et animarum discrimina variis terrarum expressit ingeniis. Ne sterilis sit caveamus; nos quoque ipsos ad fecunditatem Deo debitam et nobis utilem contentis in lege Domini studiis excolamus.

3. Igitur cum in agro es, et rus tuum spectas, te quoque ipsum Christi agrum esse cogita, et in te sicut in agrum tuum respice. Qualem agri tui speciem fieri a villico tuo postulas, talem Deo Domino cordis tui redde culturam; et intellige, quidquid in agro tuo tibi displiceat aut placeat, idem in anima tua placere Christo, aut displicere. Si vasta (V. not. 181) peccatis quasi dumis serdeat, neque propheticis aut apostolicis nubibus compluatur, in aridam solitudinem gratia deserente damnabitur. Si vero sui diligens, orationibus crebris semet excolat, et sacris Litteris opinetur, et (a) intimum cordi aratrum crucis imprinoat, et rastro divini timoris spinas suas eruat, ignitoque Dei verbo uratur in cuipsis, lumine-
tur in sensibus; tuæ necesse est ut spatiari in tuo corde patremfamilias et omnes animæ tuæ regiones **236** peragrarè delectet; et pro te in suo adgaudens tibi dicat, si diligens tui cultor appareas: *Euge, serve bone, intra in gaudium Domini tui: quia fidelis fuisti in paucis, super multa te constituam* ^a.

4. Nos vero ipsi, qui perverso ordine consilium validis infirmi damus, quid pro nobis respondeamus, qui tam pauperes, quam putas, spiritali potius quam terrena re sumus; non virtute mentis, sed inopia virtutis humiles. Angustus ille, quem lato potens ore describis, vix unci caulis ferax et capax hortulus, nos ipsi sumus; et ultra betam semicoctam (V. not. 182), ut propheta dixit ^b, insipidi; faciamus ne in domo nostra caulis ille solus insulsus sit. Excusabilis tamen ille non habet salem, quem inopiæ nostræ necessitate, aut parcimonie vitio non accepit; nos (b) potius elixi, nos culpabilis insulsi, in quibus superabundante de peccatis voluntariis insipientia, sal apostolicus evanuit ^c; et a facie peccatorum nostrorum spiritalia condimenta fugerunt. Sed nisi vestris orationibus reficiamur, nec ipse ^d unicus caulis in nobis virebit, penitusque desertis etiam insulsus olus deerit.

5. Orate igitur ne germina animæ nostræ nocens eruca populetur, ne mentis segetem edax locusta consumat, ne præcordiis nostris piger bruchus insideat, et intimas vitalium fibras ultima harum bestiolarum comes rubigo exedat ^d. Urgent enim interiorum nostrum ^e malæ bestie; et importunæ alites frequenter infestant, ut a nobis, si possint, verbi semen abripiant. Sed gratias Deo, quod non juxta viam

A de manu serentis excidimus, sed in ipsa potius via seminati sumus ^e, id est in catholica matris gremio constituti: a quo ne projiciamur ut abortivi, ipsius misericordia opus est, ut intellectum det nobis in via hac qua ingredi jussit, ac præstitit; et confirmet super nos oculos suos, ne efficiamur sicut equus et mulus quibus non est intellectus ^f.

6. Sed ad rusticationis nostræ verba redeamus: nam ipse Deus noster et *Pater agricola est*; et Deus salutaris noster, *vera vitis* ^g est; et Spiritus sanctus, rigator animarum est. Fiat igitur nobis per orationes vestras, ut summus paterfamilias, et cælestis agricola, et diligens hortulanus visitet, et frequentet, et signet hortum animæ nostræ, sicut illum in quo docuit, oravit, resurrexit ^h. Firmet in nobis caritatis suæ nexum, ut maentia in ipso sarmenta vivamus. Imperet nubibus suis ut pluant super nos, et a corde nostro improbas carnalium cogitationum passiones, ut illa animalia bonis frugibus inimica submoveat. Ne fiat in nobis verbum illud prophetæ; *Residuum erucæ* **237** *comedit locusta, et residuum locustæ comedit bruchus, et residuum bruchi comedit rubigo* ⁱ. Sunt enim in corpore nostro principalia totidem incentiva vitiorum, spes, metus, gaudium, dolor; quibus maxime genus turbatur humanum, duobus presentibus et duobus futuris: præsentibus, ægitudine animi, vel gaudio: futuris, metu, vel spe. Unde cavendum est, ne dum alterum ex his vitium fugimus, incurramus contrarium ^e.

7. Ergo in eruca, et locusta, et bruchus, et rubigine, nostrarum affectionum intelligendæ sunt passiones; quarum aliæ breviter in corde hæreant, aliæ paulatim crescant; et si abjectæ non fuerint, usque ad medullas perveniant, et omnem succum ebibant animæ. Vide enim qualiter ista sibi congruant in cordibus nostris monstra vitiorum, qualia in frugibus accidunt vitia monstrorum. Nam, verbi gratia, si quid vetitum concupiscam, et mox abjiciam cogitationem, eruca est in folio sedens, (c) quæ decussa, si abjecero quidem, sed rursus redierit cogitatio, et cœperit abjici, et redire crebrescat, locusta est avolans et revertens. Quod si cœperit immorari, et majus habuerit spatium in comedendo, quam avolando, bruchus dicitur. Quod si ipse bruchus qui non satis avolat, sed magis sedet, non fuerit abjectus, in rubiginem vertitur: quæ jam penitus inhærescens, ut de stipula, sic de anima, nunquam aut difficile expellitur.

8. Vereor ne dum loquacius vos fatigo, ipse vobis molestius quam locusta aut bruchus insederim. (d) Discuite igitur ut erucam, et procul abjicite hanc chartulam, ne de longiore contactu sermonis nostri rubiginem insipientie nostræ colligatis, qua desplendescat vitiorum cordis vestri, et vigor mentis hebetetur.

^a Matth. xxv, 21, Luc. xix, 17. ^b Isai. li, 20, juxta LXX. ^c Matth. v, 15. ^d Joel. i, 4. ^e Matth. xiii, 4. ^f Psalm. xxxi, 8. ^g Johan. xv, 1. ^h Matth. xxvi, 36, et xxviii, 6; Marc. xiv, 32. ⁱ Joel. i, 4.

(a) Ms. Vien., et in intimum cordis, aratrum crucis imprimal.

(b) Edit. Schot. et Sacchin., pejus, non male.

(c) Mss. Reg. et Vien., atque decussa. Ed. Grin. et Latin., qua decussa.

(d) Ms. codex Vien., Decutite.

Attamen ob hoc tantum super hoc peccato nobis, A quamquam non ista dilectione quæ Christi est, sed quo vos tam graviter fatigamus, ignoscite, quod de licentia caritatis abutimur patientia vestra; et ita repletum pectus vestrum nostri amore confidimus, ut offensam nostri non capiat, etiamsi faciamus injuriam qua mereamur offendere, si vos umquam a nobis vel merentibus possitis offendi.

EPISTOLA * XL.

236 Sanctus et Amundus data ad Paulinum epistola magnas in eum laudes congresserant. Hic eis respondens, acres ad perfectionem stimulos subdit. Tractat initio ex sacris Litteris, suum cuique rei tempus esse. Deinde ex psalmo et expositionem moralem pellicani, nycticoracis et passeris solitarii subjungit. Tum attribuit sibi laudibus ad humilitatem utens, multa attestat de divina gratia cui debentur omnia, de vigilantia necessaria in via spiritus, deque perfecta sui abnegatione.

MEROPICUS PALLINUS et THERASIA, SANCTO et AMAN-
LO (a) fratribus, in Deo Christo salutem.

1. Omnibus tempus, et tempus omni rei ^a sub cælo; super cælum enim non est tempus; quia non habet tempus æternitas, quam in cælo ¹ etiam creaturis Creator dedit, qui solus habet æternitatem propriam, (b) et lucem habitat inaccessibilem. Vera enim æternitas nisi in ipso non est, qui solus, quod est, est; sicut ipse dixit: *Ego sum qui sum.* (Cetera vero nisi in ipso non sunt.) Tempus ergo sub cælo omni rei. Tempus otio, tempus negotio; tempus silentiis, et tempus alloquiis: tempus esuriendi, et tempus epulandi; ut nobis haecenus fuit tempus jejunaudi a sermonibus vestris, sic nunc ² iisdem cibari tempus exortum est. Pavidis enim nos litteris ³ vestris verbo Dei dulcibus, et oleo letitiæ delibutis, quo libenter (c) unguimus caput nostrum ⁴; quia non est in vobis mendax opus oliivæ ^e, in quibus habitat caritas de corde puro, et bona conscientia, et fide non ficta ^f. Sed quia nemo qui multum esurit potest uno pane satiari, fatemur nos necdum expletos; sed potius incitatos ad desiderium litterarum vestrarum una illa epistola ^g vestra; quam unam computamus, quia talem a vobis, qua sicut adipe et pinguedine repletur animanostra ^h, adhuc semel accepimus.

2. Veruntamen, etsi inter officia nostra vicissitudines temporum fuerint, ut tempus tacendi, et tempus loquendi ⁱ, non ita etiam diligendi ac negligendi tempus fuit. Dudum enim, ut proculdubio recognoscis, Sancte frater, diligere copii te; et dilexi jugiter ⁶,

^a Eccli. iii, 17. ^b Matth. vi, 17. ^c Habac. iii, 17. xxxvi, 2, et cxxviii, 6. ^d Cant. viii, 6. ^e Psal. lxxxviii, 19. ^f Rom. viii, 55. ^g Psal. xx, 4. ^h Cant. iv, 11. ⁱ Prov. xviii, 19. ^j Isai. v, 20.

* Alias 26, pars 1, quæ autem 40 erat, nunc 26. Scripta circa annum 405.

(a) Sic mss. codices Cluniac. et Vien. cum edit. Chiff. At ed. Rosv., *sanctis fratribus in Domino Christo salutem.*

(b) Hæc addidimus ex ms. codice Cluniacensi et ed. Chiff. Ante erat *propriam. Tempus ergo, etc.*

(c) Ita mss. Clun. et Vien. cum edit. Chiff. Rosv., *junximus.*

(d) LXX, Vulgata, Psalteria Romæ et Gallic., *olera herbarum*, Psalterium vetus et S. Augustinus in Commentario super psalmos, *olera prati*. S. Hieronymus et S. Augustinus in Speculo, *olus viride.*

(e) Ex mss. Clun. et Vien. et ed. Chiff. emendavimus *riveret*, juxta textum Græcum et Vulgatam; sic

illa familiaritatis humanæ amicitia, quæ blandimenta in labiis habet, et radicem **239** in cordibus non habet; quia non est fundata super petram, quæ non ædificatur in Christo. Unde quolibet interdum vento levitatis agitata dissolvitur, et temporali gratia brevem florem tenens, sicut fenum velociter avrescit, et sicut (d) flos agri, cito decidit ⁸: caritas vero Domini manet in æternum, qua invicem connexi ⁷ sumus et ad convivendum et ad commoriendum, quia fortis ut mors ⁸ caritas ¹ Christi. Sicut enim lex mortis irrupta, ita et caritatis catena parem vim caritatis et mortis esse testatur. Nam sicut propheta dicit ⁹: *Quis est homo qui (e) rivet, et non videbit mortem* ¹? ita et Apostolus clamat: *Quis nos separabit a caritate Christi* ¹? (f) Quamobrem tibi, benedice, fructus uberius ex ea veniet, qui prior hujus caritatis spiculis vulneratus, prævenisti nos in benedictione dulcedinis ^k per eloquia litterarum tuarum casta ac fidelia, in quibus a verbo Domini mel et lac distillavit lingua tua ^l.

3. Scripseram vero et prius unanimi tuæ, et cum a te epistolam tuam brevem pro ea (g) quam ipse miseram, recepissem, tamquam persoluto officii debito, iterum me diuturnæ taciturnitati refuderam. Sed acrius, vigilante Christo, apud mentem tuam, prior relloroni sapere ad excitandam ¹⁰ in nobis observantiam caritatis, ne obdormiret in mortem oblivionis: et quia abundaverat tibi inhumanitas mea, superabundavit mihi humanitas tua. Multiplicasti enim locupletare me affectu et officio dilectionis tuæ, quo benedictum Domini puerula fratrem Amanum visitationis nostræ socium assumpsisti tibi, et nobis (-) validum apposuisti patronum. Confidimus enim, quia sicut scribendi ad nos particeps tibi factus est: ita etiam orandi pro nobis collega sit. Et quidem germanitas spiritualis ita postulat, ut sicut spiritus vobis unus in fide et confessione Christi est, ita sit amor et labor unus in proximis (i) asserendis. Unde communem largiter a summo retributore mercedem metetis exaltati in turribus ejus, quia frater fratrem adjuvans exaltabitur ^m. Si tamen semper orare tantum ⁿ et suspirare pro nobis memineritis, et de cetero caveatis onerare nos verbis beatificantibus, ne et vobis forsitan offendiculum comparetis, si dicatis ^o dulce, quod amarum est ⁿ. **240** Legistis etenim quia

¹ Tim. i, 5. ² Psal. lxxv, 6. ³ Eccli. iii, 7. ⁴ Psal. lxxv, 6. ⁵ Rom. viii, 55. ⁶ Psal. xx, 4. ⁷ Cant. iv, 11.

quoque sæpius legit Augustinus in Commentario super psalmos. Ed. Rosv., *riveret*.

(f) Ms. Cluniacensis codex cum ed. Chiff., *Quapropter tibi hujus caritatis fructus uberius veniet, qui eadem vulneratus prævenisti nos in benedictionibus dulcedinis, etc.*

(g) Ita mss. Clun. et Vien. cum edit. Chiff. Alii codices, *brevem, quam ipse miseram, recepissem.*

(h) Ms. Vatic. *oppositi*. Ms. codex Clun. et edit. Chiff., *validum salutis opposuisti patronum, minus vobis.*

(i) Ms. codex Cluniacensis *sustinendis*. Vulgata lectio verior.

rectos et vere sanctos *deceat colludatio* ^a, non vero peccatores in felle amaritudinis ^b positos, sed et adhuc non tam tenui nexu iniquitatis (a) adstrictos, ut contritio et infelicitas in viis nostris ^c deesse (b) jam possit.

4. Veruntamen sic quoque mentibus nostris debet inesse contritio, quia, *cor (c) contribulatum et humiliatum Deus non spernit* ^d. Et quis dabit nobis cor carneum ^e, ut emollita sensus nostri duritia, sentiamus sagittas Domini confligentes timore sancto carnes nostras ^f, et excitato vulnerum nostrorum dolore, *ploremus ante Dominum qui fecit nos* ^g? Conmodet nobis Jeremias illum fontem lacrymarum ^h, quo diem suum et populum lamentatus est: superfundat nobis et David flumina oculorum suorum, quibus rigabat lectum suum ⁱ; neque tantum genas vultus sui, sed et totum corporis stratum lacrymis exundantibus proluebat. *Superposuerunt enim iniquitates nostrae caput nostrum, et multiplicatae sunt super capillos capitis nostri* ^j, quia plura in nobis iniquitatis quam iustitiae opera numerantur: et ideo (d) *computruerunt et deterioraverunt cicatrices nostrae a facie insipientiae nostrae* ^k, et *inveterata sunt ossa nostra, quoniam tacuimus* ^l Deo ¹; et *apponentes iniquitatem super iniquitatem* ^m, cum *statuissemus oculos nostros declinare in terram* ⁿ, tarde eos et aegre *levavimus ad montes Dei, unde nobis auxilium venit a Domino* ^o, qui solus potens est *sanare omnes languores nostros* ^p, et *eripere nos de corpore mortis hujus* ^q: (e) qui per Adam constricti, per Christum solvimur: si tamen *ita portemus caelestis hominis imaginem sicut terreni portavimus* ^r; hoc est, si tam ^s fideliter iustitiae et veritati serviamus pro salute nostra, quam diligenter injustitiae et inhumanitati ^t pro morte servivimus. Humanum enim a nobis Apostolus postulat; quemadmodum *exhibuimus membra nostra servire iniquitati ad interitum et confusionem, sic eadem exhibeamus servire iustitiae* ^u ad vitam et gloriam. Nobiscum enim habemus fructum illorum operum, de quibus nunc erubescimus.

5. Sed gratiae Sapientiae Dei, Christo Deo ^v, qui in se manens omnia innovat, ac *disponit omnia suaviter* ^w, ut sit *omnibus rebus* **241** *tempus* ^x; *tempus occidendi, et tempus sanandi: tempus ridendi, et tempus plorandi: tempus aedificandi, et tempus destruendi* ^y. Abierit, quaeso, jam nobis tempus occidendi, de-

^a Psal. xxxii, 1. ^b Act. viii, 25. ^c Psal. xiii, 5, 420; Psal. cxix, 4. ^d Psal. xciv, 6. ^e Jer. ix, 1, xxxix, 15. ^f Psal. xxxvii, 6, iuxta Psalter. Rom. ^g Psal. cxx, 1. ^h Psal. cii, 3, sec. Psalter. Rom. ⁱ Sap. viii, 1. ^j Eccl. iii, 17. ^k Ibid., 5 et 4. ^l I Cor. vi, 2. ^m Rom. xii, 12. ⁿ Psal. x, 5. ^o Deut. xxxiii, 59. ^p I Reg. ii, 6. ^q Psal. cxxxviii, 48 et 19. ^r Psal. cxxv, 5, sec. Psalter. Rom. ^s Psal. ci, 4.

(a) Ms. Clun. et ed. Chifflet., *obstrictos*.

(b) Abest *jum* a ms. codice Cluniacensi et edit. Chifflet. Tres vero mss. codices Nol., Vatic. et Vien., non, mendose.

(c) Sic mss. Clun., Vien. et ed. Chifflet. Ita et alibi Paulinus, epist. 49 ad Macarium. num. 15, et epist. 50 ad Augustinum, num. 2. Ed. Rosv., *cor contributum.... non despiciet*.

(d) Ita Psalteria Rom., Hebraica. et vetus, SS. Ambrosius, Hieronymus et Augustinus in commentar. super psalmes.

A struendi, ridendi; et tandem sanandi, aedificandi, plorandi tempus advenerit. *Ecce enim nunc tempus (f) acceptum, ecce nunc dies salutis* ^x. *Nox praecessit, dies autem appropinquavit. Abjiciamus opera tenebrarum, et apprehendamus arma lucis* ^y. *Ut filii dici ambulemus in lumine: quoniam ecce inimici nostri paraverunt sagittas in pharetra, ut sagittent in obscuro* ^z. Neque enim in luce positos poterunt sagittare, antequam feriant praevidenti ^{aa}, et praeventibus facile vitandi. Potest autem in eodem ipso opere utrorumque temporum ratio connecti, ut illa superius distincta tempora pariter operentur in nobis. Nam et in quo vivificamur, occidimur; vel in quo occidimur, vivificamur per eum qui dixit: *Ego occidam, et vivere faciam* ^{aa}. Nisi enim nos Christus occiderit, non vivemus; de quo scriptum est: *Dominus mortificat et vivificat* ^{bb}; quia nisi peccata nostra peremerit, non vivificabit animas. Ideo illi propheta dicit: *Exsurrexi, et adhuc tecum sum. Si occidit Deus peccatorem* ^{cc}. Exsurgemus (g) emergentes de luto fecis et umbra mortis, et cum ipso esse permanebimus, si occiderit in nobis peccatorem, et iustum creaverit; quia *calix fragilitatis nostrae in manu Domini, in quo hunc humiliat, et hunc exaltat* ^{dd}. Nisi enim humilietur exterior, non exaltatur interior. Ac sic occidendi et (h) sanandi, vel destruendi et aedificandi tempora in unum simul coeunt opus ^{ee}, cum destruitur in nobis vita peccati, ut aedificetur vita iustitiae. Neque enim aedificari potest novitas, nisi destruat vetustas, aut amare ^{ff} possumus Christum, nisi ammoniam incipiamus odisse ^{ff}. Sed neque gaudere poterimus in illo seculo, nisi in isto lugeamus, quia *qui seminant in lacrymis, in gaudio metent* ^{gg}.

6. Convenit ergo nunc nobis illa de psalmis pauperis anxii et lugentis oratio, *quoniam pene jam defecerunt sicut fumus dies nostri* ^{hh}, et necdum malitia nostra defecit. Ecce enim veteres posuit dies nostros productos cursu aetatis, nec spargit canis caput, sed (i) perfundit senectus: et nos adhuc primis reptantem conatibus aevi spiritalis infantiam parvulis sensibus agimus; et vix modo in verbo Dei incipientes loqui, tamquam primis vocibus anima vagiente mutam et rudem sanctis Litteris linguam solvimus, et quondam in litteris humanarum fabularum loquaces, nunc in veritatis **242** balbutimus eloquiis, stultitiae ^{DD} sapientes, et sapientiae stulti; robusti vitiis, et virtu-

^d Psal. i, 19. ^e Ezech. xxxvi, 26. ^f Psal. cxviii, 1 Psal. vi, 7. ^g Psal. xxxvii, 5, sec. LXXX; Psal. Psal. xxxi, 5. ^h Psal. lxxviii, 28. ⁱ Psal. xvi, 11. ^j Rom. vii, 24. ^k I Cor. xv, 49. ^l Rom. vi, 19. ^m I Cor. vi, 2. ⁿ Rom. xii, 12. ^o Psal. x, 5. ^p Deut. xxxiii, 59. ^q Psal. lxxiv, 8. ^r Eccl. iii, 5. ^s Matth. vi, 24.

(e) Mss. codices Cluniac. et Vien., *qua*. Ms. Nol., *quia*. (f) Mss. codices Cluniac. et Vien. cum edit. Chifflet., *acceptabile*.

(g) Mss. Nol., Vatic. et Vien. cum edit. Rosv., *enim gentes*; unde conjectura est scripsisse Paulinum *emergentes de luto: quod eum Sacchino et Chiffletio sic emendavimus. Abest vox gentes a ms. codice Cluniacensi*.

(h) Ms. Clun. et edit. Chifflet., *vivificandi*.

(i) Ita cum mss. codicibus Clun. et Vien. editi: Chifflet. Ante erat in edit. Rosv., *profundit*.

8. Quod si per orationes vestras fuerit indultum, **244** ut et in hoste vipereo conterendo (a) pellicanum solitudinis æmulemur, et uyticoræ oculis inter hujus seculi obscura cernamus, tunc in consummatione pedibus constitutis, super excelsa perfectæ virtutis impositi, vigilando in orationibus, et meditando in lege Domini, efficiemur *sicut passer unicus super lectum* ^a, et corpore et spiritu congruente (b) in voluntate Dei, jure dicemus: *Singulariter sum ego, donec transeam* ^b. Et quis est iste passer, in quo forma perfecti est, nisi passer ille qui *invenit sibi domum, et cum turture nidum sibi fecit ollaria tua, Domine virtutum* ^c? Iste forsitan passer est de duobus illis, quorum *unus non cadit super terram sine voluntate Patris* ^d. Cecidit enim passer hic summus in corpore, sed et resurrexit. Cecidit autem ex voluntatis assensu, *factus obediens Patri usque ad mortem crucis* ^e. Hic passer est illa Sapientia, quæ requirentibus se in viis hilariter ostendit, nunc in portis sit obvia, nunc in plateis occurrit, nunc in muris vel turribus celsa convocat ad se amatores suos, et invitat eos in altitudines habitationum suarum ^f, ut impleat verbum suum, (c) quia exaltatus omnia ad se trahit ^g. *Quis dabit nobis pennas columbæ deargentatas* ^h, ut per *eloquia Domini castu, et sicut argentum igne examinatum* ⁱ, penguati pervolemus ^j ad bravium superæ vocationis, sequentes istum passerem singularem (qui est unicus Dei Filius) supervolitantem: *qui* ^k *in altis habitat, et humilia respicit* . . . *et qui descendit in inferiora terræ, ipse est* ^l *ascendit super omnes cælos, captivam ducens captivitatem, ut adimpleret omnia* ^k. Hunc passerem si directa imitatione valeamus sequi, iisdem vestigiis ambulantes quibus ingressi sunt *speciosi evangelizantium pedes* ^l, tunc in edito constituti poterimus dicere: *Vigilavi, et factus sum sicut passer unicus super lectum* ^m.

9. Meminerimus tamen etiam in sublime proventi verbum illud Domini, ut *qui fuerit in tecto, non revertatur in domum suam tollere vase* ⁿ; id est, ne in nosmetipsos recurramus, et opera carnalis quasi vasa in inferioribus derelicta repetamus. *Nemo enim, inquit, mistens* (id est *immittens*, Græce *ἐπιβάλλων*) *ad aratrum manus, et respiciens retro, aptus est regno Dei* ^o. Sed etsi super tectum fuerimus, id est, super naturam terrenam evolaverimus, non acquiescentes carni, timeamus avium exemplo ad humilia devolare.

A Scriptum est enim, quia **245** (d) *non sine causa tenduntur avibus relia* ^r. Et scimus, quia sic insidiantes ²⁰ volucrum simplicitati aucupes humi ponunt tendiculas; (e) et plerumque esca, vel cæci illicis aspersa fraude deponunt aves, et operis doloso cespite laqueis implicat credulas. Sed nos simili arte nos sollicitantibus per obtentas mundi hujus illecebras nequitia spiritualis aucupibus, armati fide et illuminati veritate dicamus: *In Domino confido, quomodo dicitis animæ meæ: transmigra in montem sicut passer* ^q; *Discedite a me omnes qui operamini iniquitatem* ^r. Propterea oremus Dominum, *qui illuminat omnem hominem ventem in hunc mundum* ^s. *Omnem hominem* dictum puto, quia nemo homo, nisi agnoscens Deum, et qui ³¹ potius meruerit agnosci a Deo. Quem non agnoscentes, *comparati sunt jumentis insipientibus, et similes facti sunt illis* ^t. Nos ergo magna ejus misericordia ex impiis justificati per fidem, et non ex operibus, *curramus* ³² *in odorem unguentorum ejus* ^u, ut ex illius nomine odorem vitæ trahamus, et efficiamur *odor Christi bonus Deo* ^v potionati (V. not. 183), ut scriptum est ², a viuo unguentorum de calice salutaris, in quo ipse ut pigmentarius, ut in Ecclesiastico scribitur ³, unguenta suavitatum miscet, *dividens dona sua singulis prout vult* ⁷, ut omnia in omnibus impleantur (Sacch. impleatur. V. ep. 42, n. 2, et 43, n. 3), et odorem notitiæ suæ manifestet in nobis: quia *unguentum* (f) *exinanitum est nomen ejus* ²². Quod nomen ut invocetur super nos ^{bb}, semper et in nobis nominetur, fiat *conversatio nostra in cælis* ^{cc}. Ita enim efficiemur *sicut passer unicus super lectum* ^{dd}, si non quæ in terra sunt, sapiamus aut queramus, *sed quæ sursum sunt, ubi Christus* (g) *est sedens ad dexteram Dei* ^{ee} Patris, innumerabilibus ²² oculis speculator actuum nostrorum, et spectator agonis istius, quo in carne ambulantes, *non secundum carnem militamus* ^{ff}.

10. *Non enim est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus invisibiles inimicos et adversus spiritualia nequitia in caelestibus* ^{gg}. Non quod spiritus nequam in caelestibus agant, sed quod in caelesti conversatione viventibus adversentur. *Induamus itaque arma lucis* ^{hh}, *et in Deo nostro transgrediamur murum* ⁱⁱ illum inter nos et Deum separantem, nec de carnali infirmitate timeamus adversarium spirituali natura violentum, quia *virtus in infirmitate* (i)

^a Psal. cx, 8. ^b Psal. cxl, 10. ^c Psal. lxxxiii, 4. ^d Matth. x, 29. ^e Philip. ii, 8. ^f Prov. viii, 2. ^g Johan. xii, 32. ^h Psal. lxxv, 7, et viii, 1. ⁱ Psal. xxi, 7. ^j Psal. cxii, 3. ^k Ephes. iv, 8, 9, 10. ^l Isai. liii, 7; Rom. x, 13. ^m Psal. cx, 2, juxta Psalter. Rom. ⁿ Matth. xxiv, 17. ^o Luc. ix, 32. ^p Prov. i, 17, sec. lxxx. ^q Psal. v, 2. ^r Psal. vi, 9. ^s Johan. i, 9. ^t Psal. xlviii, 13. ^u Cant. i, 3. ^v II Cor. ii, 15. ^w Psal. cxv, 13. ^x Facii. xlix, 1. ^y I Cor. xii, 11. ^z Cant. i, 2. ^{aa} Jacob. ii, 7. ^{ab} Philip. iii, 20. ^{ac} Psal. cx, 8. ^{ad} Col. iii, 2. ^{ae} II Cor. x, 3. ^{af} Eph. vi, 12. ^{ag} Rom. viii, 12. ^{ah} Psal. xvii, 50.

(a) Sic emendatum ex codicibus Cluniac., Vien. et Chiffet. At edit. Rosv., *pellicano*

(b) Ms. codex Vaticanus, *voluntati Dei*.

(c) Ita mss. Clun., Nat., Vien. et edit. Chiffet. Alii, *et exaltatus omnia ad se trahat*.

(d) Græc. ἀδίζω. LXX et Lucifer, *non inique*. Et sic solet locus afferri a Patribus Græcis, ut a B. Cyrillo in Johan., lib. ii, c. 54 et aliis.

(e) Sic ms. Vaticanus codex cum edit. Rosv. At mss. Clun., Nat., Vien. et edit. Chiffet., *et aspersæ*

plerumque esca illicis fraude deponunt aves, et operis doloso cespite laquei implicat credulis.

(f) Ita apud quosdam legi asserit Nobilius in scholiis ad hunc versum. Eandem lectionem hujusce versus iterat Paulinus noster in fine epistolæ 44 ad eosdem. num. 5, unde emendavimus, et ex mss. codicibus Clun., Vien. et edit. Chiffet., *ejus*. Ante erat *ei*.

(g) Editio Chiffet. cum codicibus manuscriptis Clun. et Vien., *est ad dexteram Patris*.

perficitur. Nec in **246** virtute ³⁵ sua potens est A vir, sed Dominus infirmum facit adversarium ejus, quem ipse Dominus virtutum Rex gloriæ tali pro nobis congressionis genere confudit, ut illum in cruce Christi non divina virtus, sed humana superaret infirmitas. Sequamur itaque triumphantem Jesum, et ³⁷ *scuto filici circumdet nos veritas ejus, ut non timeamus a timore nocturno, et a jaculo volante per diem. Cadent a latere nostro mille, et decem milia a dextris nostris* ^a, non nostra, sed virtute Christi ³⁶ *cujus pugna est qua pugnauimus, et cujus corona qua viuimus, quia membra sumus corporis ejus, si tamen mortificemus in terra membra nostra, ut fiant arma justitiæ, quibus accincti, et Christo, et angelis ejus, et vobis letum de nostro certamine spectaculum præbeamus, et evolantes de laqueo venatorum garrula gratulatione cantemus: Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium; laqueus contritus est, et nos liberati sumus, quia adiutorium nostrum est in nomine Domini Jesu Christi* ^b. Non est enim aliud nomen sub cælo datum hominibus ^c, in quo oporteat salvos (a) fieri nos. In hoc nomine triumphantem, (b) *confiteamur Domino misericordius ejus* ^d, et *glorietur in laude ejus* ^e, non in nostra. Quoniam, ut propheta dicit, si quid nobis in (c) nobis, ab ipso est; et si quid optimum, ab ipsius inuestate est: *Ipse enim fecit nos, et non ipsi nos* ^f. Et propterea et Paulus dicit: *Quid autem habes, o homo, quod non acceperis? Quod si accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* ^g In quo monet ut, *qui gloriatur, in Domino gloriatur* ^h. Unde jam nobis leues angustiae fiunt, quando laudari videmur: nihil enim nobis consci sumus de proprio bono, ut tamquam agnoscentium pudorem laudator perurgat. quia non ipsos nos, sed diuinæ bonitatis munera atque opera prædicari cognoscimus: si quid enim in nobis boni videtur aut creditur, illius est *qui solus bonus est* ⁱ, et *de cujus plenitudine omnes accipimus* ^j, et pro meriti vel fidei capacitate respargitur. Ros enim qui ab illo est, sanctus est nobis, et *letamur in stillicidiis ejus* ^k. Ergo et error iste, quo nos laudatis, innocuus erit nobis. Insuper et mercedem vobis copiosam tam pia fides congeret: quia ut nos nostra mente iniquos, et de perversa hujus seculi generatione prauos existimetis **247** bonos factos, Deo omnipotenti creditis, qui potens est justificare impium, et viuificare mortuos, et illuminare tenebras, et phœnicium candidare ^l.

11. Quamobrem orate solliciti ut tanto ore vel munere Dei dignam Deo cor accipiamus; et qui accepi-

^a Psal. xc. 5, 6, 7. ^b Psal. cxliii. 7, 8. ^c Act. iv. 12. ^d Psal. cxv. 8. ^e Psal. cv. 47. ^f Psal. cxix. 5. ^g I Cor. iv. 7. ^h I Cor. i. 31. ⁱ Matth. xix. 17. ^j Johan. i. 16. ^k Psal. lxxv. 11. ^l Isai. i. 18. ^m Eccl. ii. 7. ⁿ Johan. xiv. 6. ^o Prov. xv. 25. ^p Matth. xix. 21. ^q Psal. lxi. 12. ^r Johan. xii. 25. ^s Psal. vi. 6. ^t I Cor. xv. 52. ^u Rom. vii. 24. ^v Psal. xxiii. 8. ^w Psal. cv. 16. ^x Psal. lxxi. 4.

(a) Sic editio Chiff. cum mss. codd. Clun. et Vien. In editione Rosy. legebatur, alia interpunctione, fieri. Nos in hoc.

(b) Ita Paulinus noster epist. 19 ad Delphinum, n. 2, secutus versionem Psalterii ex Hebræo, cum in aliis psalteriis et in commentario S. Augustini super psalmos quater legatur *Confiteamur Domino misericordius ejus*, in vers. 8, 25, 21, 51.

(c) Addidimus particulam *in* ex mss. codicibus

mus contemptum patrimonii, accipiamus etiam nostri contentum: angusta enim via gradimur, et quasi in fune suspenso ancipites ambulamus: et nisi certo libramine vestigia fixerimus, ut non declinemus dextra vel sinistra, facile nos in hujus aut illius partis ruinam inimicus impellet. Ideo nobis in Salomone Sapientia canit: *Non deflectatis a Domino, ne cadatis* ^m. Ipse enim Dominus Christus *via veritas, et vita est* ⁿ, qui dicit: *Omni vigilia serua cor tuum* ^o, quia per ipsas virtutum vias in vitia delabi possumus; et nisi certo, ut dixi, statu dirigentes animi momenta libremus, de ipsa humilitate capiemus superbiam; et evanescet species pietatis, si per laudem paupertatis obrepat inflatio. Et quid proderit caruisse divitiis, si renanemus divites vitiiis? Unde quæsumus; ne ex illo nobis verbo Domini blandiamini, quia fecerimus, *Vendite que possidetis*; quia plus est quod superest illud: *Et veni, sequere me* ^p. Facile est autem videre ^q quantum sit sequi Christum, ut homo imitetur Deum. Sed et illud scitis: Quia *semel locutus est Deus, duo hæc audiri* ^r; nam et iste sermo, sicut omnis fere Scriptura divina, in bivium patet: *Vade et vende omnia tua*. Non enim pecuniam tantum et fundos, extraneas facultates; sed etiam animi nostri internas opes, quæ vere nostra substantia est, possidemus. Hanc vendere, hoc est alienare a nobis, tanto major victoria, quanto altior difficultas est ingenita quam apposita separare; et intus infixam divellere, quam affixa extrinsecus rejicere. (d) Se enim ipsum vincit et superat, qui renuntiat moribus suis, et se abdicat sibi, ut illud fortissimum dei verbum impleat: *Qui perdet animam suam propter me, inveniet eam* ^r. Hæc Domini verba recordantes, (e) effundamus in illum animam nostram, et ipse nos enutriet, et absconditam in se vitam nostram fovebit, et se cum gloria revelabit: si tamen pro hac eadem anima oremus in tempore opportuno nunc ^s in isto sæculo. *In inferno enim quis confitebitur tibi* ^s? Istie moriamur peccatis, ne illic vivamus pœnis. Mors enim, quæ secunda dicitur, nihil aliud est quam vita pœnarum.

248 12. Caveamus igitur ab inferiore inferno, ubi corpus et animam gehenna torquebit, æternam moriente peccatoris anima, nunc ^t sensu et durante materia corruptionis. Nam *et mortui*, ut scriptum est, *resurgent incorrupti* ^t, non gloriæ immortalitate, sed pœna: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus* ^u? *Dominus fortis et potens, Dominus potens in prælio* ^v, qui *rectos (f) ferreos confregit* ^x, et *humiliavit calamitatorem* ^y, ut *exaltaret*

^a Psal. xc. 5, 6, 7. ^b Psal. cxliii. 7, 8. ^c Act. iv. 12. ^d Psal. cxv. 8. ^e Psal. cv. 47. ^f Psal. cxix. 5. ^g I Cor. iv. 7. ^h I Cor. i. 31. ⁱ Matth. xix. 17. ^j Johan. i. 16. ^k Psal. lxxv. 11. ^l Isai. i. 18. ^m Eccl. ii. 7. ⁿ Johan. xiv. 6. ^o Prov. xv. 25. ^p Matth. xix. 21. ^q Psal. lxi. 12. ^r Johan. xii. 25. ^s Psal. vi. 6. ^t I Cor. xv. 52. ^u Rom. vii. 24. ^v Psal. xxiii. 8. ^w Psal. cv. 16. ^x Psal. lxxi. 4.

Clun. et Vien. et ed. Chiff., in quibus *si quid bonum in nobis, ab ipso est: et si quid optimum, ipsius est*.

(d) Sic emendavimus ex mss. codicibus Clun. et Vien. et edit. Chiff. in quibus *mutat pro vincit*. Anterat *Si enim seipsum vincit*, nullo sensu.

(e) Ita reposuimus ex eisdem codicibus. In edit. Rosy., *effundemus*.

(f) Juxta textum Græcum, Vulgatam, mss. codices

me de portis mortis, ut narrarem mirabilia ejus in portis filiae Sion ^a. *Benedicat vos Dominus ex Sion, et videatis quae bona sunt Hierusalem, et oretis pro nobis omnibus diebus vitae vestrae* ^b, ut portio nostra communiter sit in terra viventium ^c.

EPISTOLA XLI.

Paulinus a Sancto praeconitus fuerat ut faculam suam diligenter dum tempus est apparet: occasione inde accepta, in Evangelicam de lampadibus ac de prudentibus quinque totidemque fatuis virginibus parabolam pie admodum ingenioseque excurrit.

1. Legimus in tergo epistolae adnotationem epistolaram, quas meas esse (a) indicastis. Nam vere prope omnium earum ita immemor eram, ut meas esse non recognoscerem ¹, nisi vestris litteris credidissen. Unde majus. accepi documentum caritatis vestrae, quia plus me vobis quam mihi notum esse perspexi. Hymnos, quos desiderabam, accepisse gratulor: quo munere, Sancte frater, admonuisti me, ut faculam meam diligenter, dum tempus est, apparem, ne cum fatuis excluderem, si cum sapientibus non occurrerem. Orate autem, ut et virgines et fecundae sint animae nostrae; sine sterilitate virgines, sine corruptione fecundae. Hoc enim mysterio et in lege maledictus est, qui ² semen in Israel non dederit: et in Evangelio virgo sapiens (b) dicitur quae oleo procurato vigili sollicitudine, uncta (c) facie, sponsi expectat adventum, jamque venienti non extinguendum pingui fomite lumen accendit.

2. Ergo mens nostra fertilis Deo sit, et vite fructus operibus bonis pariat. Sit et spiritus virgo, ut nulla seculi corrumpatur illecebra, et ab omni labe vitiarum integer maneat. Stulte enim virgines illae mihi videntur animae ³, quae virtutibus steriles sunt ⁴; et ille sapientes, quae vitiiis incorruptae sunt. **249** Denique in utroque virginum genere ponuntur, ut intelligatur, ad sensus hominis integritatem aut corruptionem referri: nam quinque sensibus omnes praediti sumus, per quos aut vitam recipimus aut mortem. De ipsis enim dicens propheta dicit: *Mors introivit per fenestras vestras* ^e. Quas obstruamus timore Dei, ut ad omnes istius mundi formas et voces surdi simus et caeci: sepiamus aures nostras spinis contra linguam nequam et illecebrosa modulamina ^f: *avertamus oculos nostros, ne videant vanitatem* ^g: obstruamus et nares nostras. ne de

^a Psal. ix, 12 et 15. ^b Psal. cxxvii, 5. ^c Psal. cxli, 6. ^d Matth. xvi, 5. ^e Jer. ix, 21. ^f Eccli. xxviii, 28. ^g Psal. cxviii, 57. ^h I Cor. iii, 19. ⁱ Rom. viii, 7. ^j Prov. xx, 20. ^k Psal. cxl, 5. ^l Cant. i, 2.

^a Alias 26, pars 2; quae autem 41 erat, nunc 4. Scripta et missa cum superiore circa annum 405.

Clun., Nol., Vien. et edit. Chiffi. emendavimus *ferceos*. Ante erat *areos* in edit. Rosv.

(a) Ita mss. codices Clun. et Vien. cum edit. Chiffi. Edit. Rosv., *judicatis*. ms. Nol., *indicatis*.

(b) Aildidimus verbum *dicitur* ex ms. codice Cluniacensi et edit. Chiffi.

(c) Sic reposuimus ex mss. codicibus Nol. et Vatic. Verissima lectio petita ex Evangel. Matthaei c. xvi, caeque confirmatur n. 2 et ep. 23, n. 42. Alii eod., *uncta facie*, minus bene; non enim Christus praecepit in Evangelio ut ungerent faciem suam virgines expectantes sponsi adventum, sed ut haberent oleum in lampadibus.

A corruptione nujus seculi mortis odorem trahamus: neque per gustum illicem gulae morbus irrepit, et concupiscentiarum (d) cibis continentiae robur eneruet: neque mollibus vestimentis corpori blandiamur, nec carnos tactus et amplexus illicitis delicatiae male palpata tegminibus membra (e) disquatient. Ita fiet ut in unoquoque nostrum omnibus sensibus castis et oleo doctrinae fidelis imbutis, virgines omnes quinque sapientes maneant, oleo in vasis suisposito, expectatione securo quiescant, facile innox parandis facibus occurratur cum primo supervenientis sponsi tumultu fuerint excitatae. Nam in tantis Ecclesiae populis, in quibus non solum virgines, quarum tamen innumera multitudo est; sed et maritatae, et viduae diversis et moribus cernuntur et fructibus; non arbitror alia ratione quinque tantum virgines fatuas et totidem sapientes esse positas, nisi quod utraque persona in totius populi universitate diversa, numerus autem ratione supradjecta sigillatim in omnibus continetur; ut unusquisque in semetipso aut stultas aut prudentes habeat ¹, pro qualitate sensuum suorum: in quibus providis sapiens, inertibus autem stulta virginitas est. Nam ideo et fatuae, sicut sapientes in tanta sui dissimilitudine similiter virgines appellantur, quia virginibus secundum carnem sterilitas infecunda, secundum spiritum fructuosa (f) castitas adest. Quare nec sapientes sterilem virginitatem habent, quia sapientes sunt; nec stultae fructuosam, quia stultae sunt. Quarum forma mihi videtur esse *sapientia hujus mundi, quae stultitia est apud Deum, et sapientia carnis* ^h, quae vere virgo stulta est, (g) quia non est juncta atque subjecta legi ⁱ et sapientiae Dei: et *lucerna ejus facile extinguitur* ^j, quia non habet oleum veritatis, vacua Spiritus sancti, quo oculus interior luminatur ^k et impinguatur animae caput ^l, quod est fides **250** nostra, cui oleum est doctrinae caelestis infusio ¹?

3. Itaque oleum peccatoris non impinguet caput nostrum, neque muscae moriturae exterminent oleum suavitatis: ut semper nobis caput Christus sit, nec unquam ^m deficiat oleum capiti nostro, quia *unguentum exinanitum est nomen ejus*: et tunc omnibus (h) perfectis sensibus erimus virgines sapientes, si in nobis manserit Sapientia Dei, per quam facta est etiam in corpore fecunda virginitas. Nimirum vos

(d) Mss. codices Clun., Vien. et edit. Chiffi., *cibus*, minus bene.

(e) Manuscriptus codex Viennensis et edit. Chiffi., *descendant*, mendose. Ms. Clun., *descantent*.

(f) Manuscriptus Clun. codex et ed. Chiffi., *cavitas*. Sed bene respondet *fructuosa castitas secundum spiritum infecunda sterilitati secundum carnem*.

(g) Editio Chiffeti cum Cluniacensi manuscripto codice, *quia legi et sapientiae Dei non est subjecta. Cujus lucerna facile extinguitur*.

(h) Mss. Cluniac. et Vien. ac edit. Chiffi., *perfecti sensibus*. Utraque lectio bona.

fatigo, et mihi præsumo multum de patientia caritatis. Sed (a) oportet ut audiam Salomonem in Sapientia Dei loquentem, ut parcus, ad amantissimos licet, inferam verbi pedem, ne satiat oderint me: scio autem, quod sicut odisse quis non potest viscera sua, ita nec vos humilitatem nostram, quam visceribus vestris permiscuistis. Pax, et caritas, et gratia, et humilitas Christi Domini altissimi abundet in vobis, benedicti, fratres merito venerabiles (b) et dilectissimi.

EPISTOLA * XLII.

Lætatus so adeptum Florentii Cadurcensis episcopi amicitiam: illum commendat, ejus preces exposcit; pulcherrimasque Christi laudes immiscet.

Beatissimo ac merito venerabili (c) Patri FLORENTIO (V. not. 184), PAULINUS.

1. Lætamur in Domino visitatos nos litteris sanctitatis tuæ, et provocatos, ut qui neque notitiæ tuæ prius gratiam gesseramus ¹, nunc repentino Dei munere plenam tuæ tamquam veteris amicitie fiduciam sumeremus. *Vinum*, inquit, et *amicus veterascet*, et cum suavitatis bibes ipsum ². Ecce istam prophete sententiam superavit ³ sanctitas tua quæ tam perfecto diligere nos cœpit affectu, ut inveterate nobis dilectionis suavitatem in prima hujus fœderis novitate reddiderint; ut non necesse habeamus optare incrementa caritatis, cujus maturitatem consummatam principiis abundantibus experimur. Ut ubertatem animæ tuæ magnis fontibus comparare possimus, qui originem suam late profuso ore rumpentes, statim in ortu suo flumina sunt. Benedictus ⁴ itaque Dominus, qui peccatis nostris tali gratia superabundavit, ut nos nec notitia tua dignos, etiam caritate ditaret; et minore hactenus bono carentibus, cum vestræ corporalis notitiæ essemus expertes, tanto majus de te munus indulsit, quanto potior in homine substantia est spiritus, quam caro. Propterea exsulet cor nostrum, et repleto gaudiis ore dicimus. *Magnificavit Dominus facere nobiscum* ⁵, quoniam *prævenisti nos in benedictione dulcedinis* ⁶ per eloquia sancti, et sicut *argentum purgatum examinata* ⁷: visitans nos, ut (d) dixi, et excitans de pigritiæ nostræ situ ad observantiam caritatis tuæ. In qua quidem non somnolentia dormiebamus, sed ignorantia silebamus. Sit ergo nomen Domini benedictum ⁸, et lætetur in hoc etiam opere pietatis suæ, quo ignorantibus in carne faciem tuam, hanc potius, quæ

A pulerius in Christo fornicatus es, speciem tuæ mentis ostendit. (e) *Sermo enim, inquit, viri indicat de illo, et ex abundantia cordis os loquitur* ⁹.

2. Sermo itaque tuus nobis apostolico sale conditus expressit saporem gratiæ ¹⁰, quæ tibi data est; et de stillicidiis laborum tuorum gustavimus quam suavis sit in te Dominus ¹¹, qui factus es et positus in caput populi, electus ex ovibus in virum gregis, ut regeres oves pascuæ ejus, qui animam pro ovibus suis posuit ¹². Idem agnus et pastor reget nos in secula, qui nos de lupis oves fecit; earumque nunc ovium pastor est ad custodiam, pro quibus fuit agnus in victimam ¹³. Hic ergo Dominus et Deus noster, qui in terris visus est, et inter homines conversatus est ¹⁴ pro nobis, ovis et pastor in nobis est, B quia nos invisibili baculo et salutari virga intus regit ¹⁵, ut etiam si ambulemus in umbra mortis, non timeamus mala, quia nobiscum Deus est ¹⁶, Emmanuel ille ¹⁷; Dominus majestatis et filius ancillæ, quorum (f) aliud natura, aliud factus est. Idem creator hominis et redemptor, Deus ex Deo, homo pro homine; Filius Dei ante secula, filius hominis pro seculo ¹⁸; forma servi pro libertate servorum; et pauper factus, ut pauperes sua egestate locupletet ¹⁹: quia ipse est dives in omnes omnis boni ²⁰; qui omnia in omnibus adimpletur ²¹, plenitudo Divinitatis ²², spes omnium finium terræ, et in mari longe ²³, Deus solutarius noster, mediator hominum et Dei, homo Christus Jesus ²⁴, qui est in gloria Dei Patris ²⁵ super omnes Deus benedictus in secula.

C 3. Hic ergo, qui te in sortem apostolorum ²⁶ auctorum dignatus assumisti ²⁷, ut eorum arte hominum piscator existeres ²⁸, et de amaris ac profundis hujus seculi fluctibus vivificandam potius quam perimendam Deo prædam hamo verbi salutaris extraheres, quod utique quotidie facis. Hic Deus, qui te adjutorem ædificationis et culturæ suæ fecit ²⁹, qui insinuare dignatus est dilectionem humilitatis nostræ sublimi per humilitatem cordis animæ tuæ, quia proculdubio per mansuetudinem ovis et agni innocentiam pastor esse meruisti; hic te, inquam, Deus, qui amantem nostri facere dignatur, non juxta meritum malum facies, sed secundum divitiis bonitatis suæ, ut nobis adjutorium de patrocinio orationum tuarum, tibi merces, de proximorum etiam minorum ³⁰ magna caritate cumuletur ³¹, in memorem te nostri perpetuo faciat; omnibus orationibus tuis et

¹ Eccl. ix, 13. ² Psal. cxv, 3. ³ Psal. x, 4. ⁴ Psal. xi, 7. ⁵ Job, i, 21; Psal. cxii, 2; Psal. ciii, 31. ⁶ Matth. xii, 54; Luc. vi, 45. ⁷ Col. iv, 6. ⁸ Psal. xxxiii, 9. ⁹ I Reg. xv, 47; I Reg. xvi, 14; Psal. lxxvii, 70; Johan. x, 15. ¹⁰ Johan. i, 29; Isai. lvi, 7. ¹¹ Baruch. iii, 38. ¹² Psal. xxii, 4. ¹³ Isai. vii, 14. ¹⁴ Matth. i, 46; Luc. ii, 7. ¹⁵ II Cor. viii, 9. ¹⁶ Rom. x, 12. ¹⁷ Eph. i, 25. ¹⁸ Col. ii, 9. ¹⁹ Psal. lxxv, 6. ²⁰ I Tim. ii, 5. ²¹ Philip. ii, 11. ²² Act. i, 20; Col. i, 12. ²³ Matth. iv, 19. ²⁴ I Cor. iii, 9. ²⁵ Matth. xxv, 30.

* Alias 32; quæ autem 42 erat, nunc 6. Scripta circa annum 405.

(a) Manuscripti codices Clun. et Vien. cum edit. Chifflet., oportet audiam Salomonem sapientia Dei loquentem.

(b) Editio Rosv., ac dilectissimi; et addit: *Valete in Domino.*

(c) Ita mss. codices Reg., Vat. et Vien. et edit. Bad., Grin., Rosv. et quidem recte, cum ad episcopum Paulinus nondum episcopus scripserit. Edit. Gray. et Schot., *fratri.*

(d) Sic reposuimus ex ms. codice Viennensi, cum ante esset *ut dixi*. Correctio nostra confirmatur ex initio epistolæ.

(e) Ita fere Paulinus epist. 13 ad Pammachium, n. 2. Verum hæc neque apud LXX, neque in Vulgata habentur, ubi *ingressus hominis enuntiat de illo.*

(f) Bis repositum est *aliud* ex mss. codicibus Reg. et Vien. Ed. Rosv., *alterum.*

oblationibus curam nostræ salutis immisceat, ne in offœdiculum nobis accedat tanta ista, quæ gloria in Domino, tuæ dilectionis impensio, si rapaces indomitorum sensuum bestias vestitu ovium contemamus. Sic igitur ora, donec exores, ut fiat cor nostrum immaculatum in conspectu Domini, ut non confundamur neque simul trahamur cum iis qui loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem sunt in cordibus eorum; sed lingua et mente concordas, corde credamus ad justitiam, ore confiteamur ad vitam. Ita demum pietas qua nos diligis, tibi fructuosa referetur, si tam efficax pro nobis oratio tua fuerit, ut a nostra terrestri specie demutati in tuam similitudinem transferamur, ut cœlestis hominis imaginem pari veritate gestemus.

4. Tunc vere erimus de tua caritate felices, si obtineas ne simus a tuæ caritate dissimiles. In quo tamen non eatenus, quasi superbum tendimus votum, ut apicem meriti tui speremus attingere; sed ut salutis sine conclusi, juxta formam fidei tuæ in itinere directo veritatis vestigia perlegamus, et sit nobis finis ipse qui initium est, caput et fundamentum corporis sui petra Christus; illa petra, quæ nos inter hujus seculi deserta sitientes justitiam sequaci fonte prosequitur, et dulci potu refrigerat, ne carnalium cupiditatum æstibus peruramur; illa petra, super quam domus stabilita non corrui, et illa petra quæ, latere lancea perforato, aqua fluxit et sanguine, ut pariter salutiferos nobis funderet fontes, aquam gratiæ, et sanguinem sacramenti, qui idem est et nos nostræ salutis, et pretium.

253 5. Sed væ mihi peccatori, quoniam progressus, immo prolapsus sum? Dum pluribus apud te verbis ago, ut pro peccatis meis vel potius adversus peccata mea patrocinium promerear, cum orationibus intendas; (a) æcumulo eandem de loquacitate mea sarcinam, quam de orationibus tuis minui peto; tanquam immemor scriptum, *de multiloquio* (b) non effugies peccatum. Et quid agam? quo ore purgari postulem? vel qua a te ratione defendar, cum sciens prudensque contrarium prophætico verbo commiserim, ut peccato multiloqui et me ledere, et sanctitatem tuam fatigarem? Hærebo prorsus hoc crimine, neque vel tua me tegere valebit oratio, nisi tu ipse mihi prius hanc injuriæ tuæ culpam remittas; et pro me, sicut (c) beatus Job pro loquacibus amicis facere præceptus est, hostiam placationis offeras Deo. Tantum enim est, animo tuo mihi vindico, ut hoc mihi multiloquium de tua indulgentia impune

^a Matth. vii, 15. ^b Psal. cxviii, 80. ^c Psal. xxvii, 3. ^d Rom. x, 10. ^e 1 Cor. xv, 43. ^f Apoc. i, 8; Eph. i, 22; iv, 15, et v, 25; Col. iii, 18; 1 Cor. iii, 11; 1 Cor. x, 4; Matth. vii, 24; Luc. vi, 48. ^g Johan. xix, 34. ^h Prov. x, 19, sec. LXX. ⁱ Job. xlii, 8.

^j Alias 35 quæ autem 45 erat, nunc 50. Scripta anno 406 circa festum SS. apostolorum Petri et Pauli.

(a) Ms. codex Viennensis, *adcumulens*.

(b) Ita LXX et S. Cyprianus lib. iii ad Quirinum adversus Judæos, art. 105.

(c) Sic mss. Reg. et Vatic. codices cum editis quatuor. At ms. Vien. et edit. Grin., sicut beato Job... præceptum est.

(d) Ms. Vien., *desiderantissimo*; ms. Reg. hunc titulum habet: *Incipit ad Desiderium secunda*. Abest

cessurum præsumam; non ambigens tantam habere te patientiam, quantam habes caritatem.

EPISTOLA * XLIII.

Excusat Victorem quod serius sit reversus, causans hiemis tempestatem, et adversam ejus valetudinem: tum propositam sibi a Desiderio prosbytero explanationem benedictionum patriarcharum excellenti humilitate ad ipsummet rejicit; et ipse maledictionem fœculnæ a Domino irrogatam sapienter exponit.

Sancto et merito venerabili fratri, et (d) desideratissimo DESIDERIO (V. not. 185) desideriorum meorum, PAULINUS et THERASIA peccatores, in Christo Domino salutem.

1. Ad te brevem epistolam (*Non exstat hæc epistola*) jam diu ante (e) fratri Victori dederamus, quam et ipsam perferri ad sanctitatem tuam volui, ut ipsi perlatori suo testimonium perhiberet non voluntariæ apud nos remotionis. Hæc enim causa brevitatis ejus fuit, quod post medicum adventus sui tempus Victor a nobis ad vos referrians, tanta se ad iter relegendum obstinatione duraverat, ut vix vel brevium ad te litterarum nobis tribueret facultatem. Interea proficiscentem subitæ rerum obices retraxerunt, cum hiems navigationem, et itinera metus (f) clauderent: quibus impeditus atque revocatus necessitati præstitit longam dilationem, qui procrastinationem 254 rogatus negaverat caritati. Inter has moras etiam ager fuit, et quidem ita graviter laboravit, ut a portis mortis reductus plus temporis in reficienda valetudine consumserit, quam ægritudine tolerata produderat. Postea jam vicinè apostolorum natali dimittere eum inhumanum putavimus. Itaque longioribus ejus moris, quas supradictis necessitatibus dederat, brevem hanc illi a moram de nostra voluntate adjecimus, ut, cum apostolicam solemnitatem voti nostri et itineris annui socius celebrasset, hujus quoque ad vos negotii nostri nuntius reverteretur.

2. Sane epistolæ, quas ad benedictum Dei hominem fratrem nostrum Severum habet, diverso tempore, prout impetus festinationum habebat, fecimus, sicut ipsarum varia lectione monstrabitur: nam breviores (illæ epistolæ perierunt) earum quasi prope-rans et in profectiois januis pendens Victor exegit: profixiores autem cum de longa ejus remensione securi esse cœpissimus, tanquam remissa atque laxata in otium mente (g) scripsimus. Scripserat autem nobis frater noster Severus, ut eum verbis illico remitteremus, atque ita præscripserat tempus, ut ad vindemizæ dies remissus occurreret. In quo, quia non potuimus illi parere, hac saltem specie obedientiam

tamen a ms. codice Regio prima ad Desiderium epistola, cujus meminit Paulinus in hujusce epistolæ 43 exordio, et hæc desideratur. Vide Vit. c. 47, n. 1 et 3.

(e) Manuscriptus codex Viennensis, *per fratrem Victorem*.

(f) Mss. Reg. et Vien., *clauderet*.

(g) Ms. codex Vien., *curavimus*.

præbere tentavimus, ut illum si non eodem anno quo speraverat, tamen eodem tempore quo jusserat, occurrerem recipiat: et si tarditatem illius necessitatibus, quas exposui, non vult imputare, meo delicto reputet quod remansit, suis tamen orationibus debeat vel tardum istius reditum; quia cum jam omnino depositus ægrotaret, de Severi fide speravi sanitatem ejus, quam de meis meritis desperabam². Quibus videbam Victoris innocentiam verberari, ut in illo mea iniquitas plecteretur, in quo divina justitia vindicabat, quod in dilectione peccatoris errabat. Nam et mihi penam caritas excitabat, ut tribulationem, quam unanimus mihi homo patiebatur in corpore, cruciatio viscerum animique compatiens sustinerem.

3. De quo autem mihi per ipsum scripseras, aquam dulcem et copiosam in amaro et arente rivulo quaerens³, tunc potius gratie explicandum refundo: nam me fateor tantorum nominum et mysteriorum pondera nec digito⁴ ausum tangere. Legi enim, quia in malevolam⁵ animam non introibit sapientia⁶; et ideo malitiae meae conscius non potui divina revelationis habere fiduciam, cum prudentiae⁷ lucem tenebrosa corde non eaperem. Tu vero benedicite, vas mundum et aptum Deo, si accepisti intellectam benedictionis illius, qua filios suos prophetico spiritu patriarcha in cæcitate corporis luminis alloquitur, expone mihi rescripto mysteria regni, et sacramenta a seculis reposita⁸, et pro seculis revelata in Christo Jesu; in quo concurrunt diversa omnium forma sanctorum; qui in patriarchis figuratur, in prophetis loquitur; in apostolis operatur, et omnia in omnibus⁹ (a) adimpletur¹⁰: quia in ipso placuit inhabitare omnis plenitudo¹¹, qui omnium initium et finis est¹². Quod si necdum accepisti, quia forte dum proximo tuo mihi donata credis, quasi jam in tuo parata promptuario, petere tibi specialiter a Domino distulisti, pete et accipies secundum fidem et animam tuam: quæ quanto rasius membris, tanto vivacior sensibus: et quanto mundior corde, tanto emacior Christi est; qui ab hominibus possidetur, et a mundo corde conspicitur¹³.

4. Te autem, ut tua opinione deceptum ab inopia mea minus moleste feras, sic habe, tanquam idem de me passus sis, quod ipse Dominus ab illa ficu, ad quam esuriens accessit, et sine fructu inventam percussit verbo oris sui; ut quæ sterilis fuerat (b) benedicto Domini, fieret arida maledicta¹⁴. Sed obsecro fraternitatem tuam, ne me, licet similem illi arbori infelici invenens, simili voce percutias; ne penitus areseam et vacuus debito fructu, etiam foliorum amictu, id est gratiæ fronte despolior¹⁵ (V. eorum. 52, v. 46, et ep. 30, n. 6). Sed iterum egrimus, quia mis-

ricors et miserator Dominus, neminem vult (c) mori morientem; neque creaturam suam in illa arbore, sed inimicum (d) plantationi suæ vitium arboris maledicendo damnavit: oro te potius, ut maledicas sterilitati meæ, ne unquam ex illa fructus nascatur, ut possit ex me ipso fructus nasci Deo. Expedi enim mihi interitus sterilitatis meæ, ut in me plantationis dominicæ fecunditas reviviscat; et moriente vitio, quo infructuosus efficio, agricolæ meo revirescam reditu bonæ voluntatis; ut esuriens vitam meam Dominus, ipse inveniat me feracibus ramis fructus sibi debitos offerentem.

5. Sed in hac eadem arbore non modicæ quæstionis argumentum Marcus adjecit. Nam alii evangelistæ de maledicta et arefacta ficu consonans, hoc altius est locutus, quod cum dixisset non invenisse Dominum in arbore illa fructum, id, quod arborem excusare videatur, apposuit, dicens: **Non 256 enim erat tempus ut fructum haberet** i. Quod si ita est, sine causa videtur arbor excesse maledictum, quæ culpa sterilitatis carebat, si adhuc per anni tempus alienum fructus non habebat paratos, non infecunda de vitio, sed immatura de tempore. Sed quod de pecore Apostolus ait, et de ligno possumus usurpare, ut dicamus: *Numquid de arboribus cura est Deo?* Propter nos utique scriptum est, in quibus escam suam Deus semper vult invenire. Nam et agrum et vineam in nobis habet. Nos in area sua ventilat, in nobis purgat triticum, (e) dissicit (id est separat. V. not. 186) paleas, urit zizania¹⁶. Itaque in illa arbore salutem hominis esuriebat, et ab homine debitum sibi fructum petebat. Sed et cum¹⁷ in sua propria frugisset, sui eam non receperunt¹⁸; et debitum fidei frugem, quam per legem et prophetas in eos seminaverat, sterilis infidelium Judæorum Synagoga non reddidit. Venit ad arborem eorum, quaerens a filiis plantationis suæ expectati germinis dulcem cibum: at illa, subductis pietatis fructibus, dedit in escam illius sel¹⁹, et in vas petenti obtulit spinas, et ipsum bonæ vineæ plantatorem, ipsum veram vitem et botrum suavitatis acetate ureate potavit²⁰. Unde *conversa est ipsis mensa eorum in loquium* v, et *vea eorum amaritudinis facta est, et ira draconum insanabilis vinum eorum* q.

6. Tu vero, mi frater, ora Dominum ne ex vinea talium vitis nostra procedat, quia propago eorum ex vinea Domini Sabaotb degeneravit in vineam Sodomorum²¹. Et nisi Dominus in apostolorum palmitibus, de patriarcharum radicibus reliquisset nobis seminarium vite, de quo salus gentium pullularet, et in quo seminis benedicti vena duraret; tota malitiæ plenitudine *Sodomis et Gomorrhæ similes fuissentus* q.

² Jac. iii, 11. ³ Sap. i, 4. ⁴ Gen. xlix, 2. ⁵ Ezech. i, 25. ⁶ Col. i, 19, et ii, 9. ⁷ Apoc. i, 8. ⁸ Isai. lxxvi, 2; Matth. v, 8. ⁹ Matth. xiii, 19; Marc. xi, 14. ¹⁰ Ezech. xxvii, 51. ¹¹ Marc. vi, 13. ¹² I Cor. ix, 9. ¹³ Matth. iii, 12; Luc. iii, 17. ¹⁴ Johan. i, 11. ¹⁵ Matth. xxvii, 51; Marc. xv, 56. ¹⁶ Johan. xv, 1; Luc. xxiii, 53. ¹⁷ Psal. lxxviii, 25. ¹⁸ Dent. xxxii, 52, sec. lxxx. ¹⁹ Isai. v, 7. ²⁰ Rom. ix, 29; Isai. i, 7.

(a) Ita ms. codex Regius cum editis Gray. et Schot. Alii, *adimplet*. Sed et *adimplet* pro *adimplet* alibi usurpat Paulinus. Vide epist. 40, n. 9, et 42, n. 2.

(b) *Benedicto*, id est *benedictione*, ut respondeat *maledicto* quod sequitur. Mss. Reg. et Vica. cum edit. Schot. *benedicto Paulino*, *mendose*.

(c) Ita mss. codices. Editi, *dissicit*. Vide not. 186.

neminem vult morte æterna mori, licet naturaliter moriatur. Alii codices, *vult morte morientem*.

(d) Sic emendavimus ex codice ms. Vica. Quæ correctio confirmatur ex ep. 40 ad Sanctum et Aman-dum, n. 7, *inimicam serpentibus vulucrem*. Ante erat *plantationis*.

(e) Ita mss. codices. Editi, *dissicit*. Vide not. 186.

Verum quia *novissima hora est* ^a, et *securis jam ad radices arborum posita* ^b, aridis et infelicibus lignis justum minatur excidium, queso te, ut indulgentiam mihi et laxamentum temporis depreceris; ut morte dilata forsitan succum feracitatis accipiam de caritatis tuæ diligentia et sollicitudinis mee cultu; ut cor meum divinus timor fodiat, et stirpem meam necessaria pœnitudo stercore humilitatis impinguet ^c: deinde ego ad vigilantiam sollicitudinis excitatus, omni hora paratus assistam ^d, et Domino absente sim trepidus, ut adveniente securus sim; omni tempore ^e, omni die me fertilem sibi Christus inveniat, id est, ut nunquam conivam operi voluntatis illius: imitaturus appaream: sed si forte **257** in tempore iracundie desideraverit a me pacem suam, non sit meus mea per iracundie acerbiteriam cruda concordia; nec expectem ut sol occidat super (a) iram meam ^e, ne occidat vita mea, si ante clauserit vesper diem, quam exstinxerit pax furem.

7. Quod autem de iracundia posui, de omni vitiorum genere dictum puta. Hoc enim arbitror esse illud, quod Dominus in arbore illa ante tempus suum poma quesivit. Neque enim ille qui *novit occulta cordis* ^f, et qui cogitationes hominum perspiciebat, id quod in hominum oculis erat positum, non videbat, aut etiam humano sensu minor erat, ut etiam in parvulorum scientia positum anni tempus ignoraret, et autumni fructum vere deposceret? Sed artifex salutis nostræ, Creator, cujus vita et actus omnis in terris forma nobis conversationis et morum fuit, ideo visibiliter invisibilia sua consilia disposuit, et in creaturis irrationabilibus animæ (b) rationali speciem suæ conformationis expressit, ut nos ad omnia nobis salutaria scriptis operum suorum atque verborum insignibus erudiret. Et hoc est quod voluit intelligi per evangelistam nobis indicando non suo tempore fructum ab arbore se petisse, ut omni tempore homo se fructum Deo debere cognoscat; quia bonus Dominus, qui hominem mortalem immortalitati præparat, jam et in hoc seculo vult eum speciem perpetuitatis inducere, ut fructum non accipiat de tempore, sed omni tempore sit maturus illi, cum quo vel in quo mansurus est sine tempore.

EPISTOLA XLIV.

Pulcherrime laudat spirantem in litteris Apri divinæ gratiæ vim ac suavitate nec minus venuste Amanthe olim conjugis Apri, jam sororis, industriam celebrat, per quam res domesticas procurans atium viro ad divinam præstabat. Simul admonet quibus modis instituendi sint filii. Ex ea epistola liquet quomodo viverent presbyterorum uxores.

Sanctis et merito venerandis (c) ac dilectissimis

^a I Johan. II, 18. ^b Luc. II, 9. ^c Luc. XIII, 8. ^d Luc. XII, 40. ^e Ephes. IV, 26. ^f Psal. XLIII, 22, juxta LXX. ^g Deut. XXXII, 15; I Cor. X, 4; I Cor. III, 12. ^h Ps. I, 5. ⁱ Psal. XI, 7. ^j Psal. I, 14. ^k Psal. LXXVIII, 50. ^l Prov. XIX, 17. ^m Luc. XIV, 14. ⁿ Psal. LXXVIII, 162.

^o Alias 51; quæ autem erat 44, nunc 45. Scripta videtur anno 406.

(a) Manuscriptus codex Viennensis, *iracundiam*.

(b) Sic emendatum ex ms. codice Vien. Hæc correctio confirmatur ex epist. 44 ad Aprum et Amantham, num. 2: *Expresserunt mihi faciem cordis tui litteræ tuæ*. Alii codices, *rationalis*, ob concursum

A fratribus APRO ET AMANTHE, PAULINUS ET THERASIA peccatores.

1. Quis daret mihi fontem litterarum tuarum, ut respondere possem litteris tuis vario gratiarum spiritualium flore consertis, nec jam ¹ scholastico (V. ep. 28, num. 5) magis quam divino sermone facundis et affluentibus quasi de terra repromissionis divinæ **258** lacte pietatis et melle sapientiæ, cujus et mel et oleum suxisti de firma petra, id est Christo Domino, qui est fundamentum æternæ domus, super quod vis operibus struere ædificium salutis exorsus, non ligna, nec fenum et stipulam, sed aurum, argentum, et lapides pretiosos superedificare moliris ²; quia præteriti cordis duritiam, ariditatem atque levitatem, cum veteri homine deponens, effectus es lignum ³ humidum, quod vicinis aquarum decursibus virens; fructum suum dabit in tempore suo ⁴; neque nunquam prævabitur honore foliorum. Sensus tuus aurum est *igne examinatum*, et sermo tuus *argentum est purgatam septuplum*, qui gratia spiritali renidens, *eloquia Domini casta* ⁵ de corde puro et lingua indice cordis exprimit. Bonum tu hincunque thesaurum in vase fictili, non fragili fide servas; quia commissæ tibi gratiæ vas mens tua est, quæ intra corpoream fragilitatem confirmata spiritu principali ⁶, solidam divino muneris custodiam præbet. *Pauper ego, et dolens* ⁷, quomodo parebo sapientiæ, quæ me ad mensam potentis (V. not. 187) hæc conditione præcepit mittere manum, ut me sciam similis apparatus fieri debitorem? Ecce enim tu mihi mensa potentis factus es; apposuisti mihi divites escas quæ me esurientem facile in omnia verborum tuorum, quasi in varia electarum gustu et aspectu dapum scitamenta rapuerunt, ut gula potius meæ quam inopia memor aude rem sumere, quibus paria præparare non possum. Quid igitur agam, a quo mihi tribui vel commodari petam vel suppellectilem, qua possim ⁸ digno ambitu triclinium divitis *ornari*; vel impendia, quibus possim divitem pauper repascere (V. carm. 91, v. 835)? Quis mihi in hujus debiti obligatione subveniet, nisi tu, Domine Jesu, qui te omni pauperi tuo semper obligas commodanti ⁹, et pro his retributorem fore spondes, qui nunc non habeant retribuendi facultatem ¹⁰. Adesto nunc mihi, et pro inopia mea Apro tuo de tuis meum debitum solve divitiis ¹¹, *ut inebria*, et *multiplica in illo generationes tuas* ¹², ut existat in domo tua sicut *oliva fructifera* ¹³, *florescat ut palma*, et *multiplicetur ut cedrus Libani*.

2. Sed revertor ad litteras tuas, in quibus *lector sicut qui invenit spolia multa* ¹⁴; et licet de meis verbis nihil simile possim referre, tamen ut famelicis

sequentis litteræ s.

(c) In edit. Rosy. desunt voces *ac dilectissimis*.... *peccatores*. Editi codices quatuor præferunt, *Sancto et merito venerando ac dilectissimo fratri Apro, Paulinus et Therasia*.

faciant, cum epulis opimi convivii digestis iterum de sua inopia esurire cœperint, famem suam præteritæ saturitatis recordatione solantur, et animam inanem præsentis cogitatione absentis convivii **259** pascent; ita ego hanc epistolam in tui sermonis retractatione contexam, et voluptatem meam referam, nihil tibi largiens; nec votum erga te meum potius quam de te experimentum loquar. Expresserunt enim mihi faciem cordis tui litteræ tuæ, ille litteræ spei bonæ, litteræ fidei non fictæ, litteræ puræ caritatis, quid amoris sanctissimi spirant; quam suavis in his et quantus Christi odor fragrat, (a) quanta opulentiæ sinceri cordis exæstuat? quomodo nobis anhelant sitim tuam, et desideria defectumque animæ tuæ in atria Domini? quas agunt gratias Deo? quas impetrant a Deo? quæ legenti mihi florescentium in te gratiarum Dei, jamque operantium virtutum præbent spectacula?

5. Ibi parvuli, sive etiam (b) adultuli Babylonis filii eliduntur ad petram^a, vitia scilicet confusionis superbiæque secularis, quæ proclivius fides congressa superabit, si in primordiis ad Christum illidere anticipata crescentium infirmitate præcaverit. Ibi et cædri Libani ad terram depositæ^b, et in arce fabricam compagine caritatis erectæ, mundi hujus fluctus impuribili robore secant. Iidem excitatus Christus, ut directionis tuæ cursum ad stabilitatem suam ducat, ventos et maria tibi placans videtur^c. Cui jam in corporis tui nave vectatio. et in tuo corde cervical est, quia inrenit illic passer domum sibi^d, et habet in te, ubi reclinet caput suum^e. Illic et conjux^f (V. not. 488), non (c) dux ad mollietudinem vel avaritiam viro suo, sed ad continentiam et fortitudinem redux in ossa viri sui^g, magna illa divini cum Ecclesia conjugii æmulatione, mirabilis est h: quanti in tuam unitatem (d) redactam ac redditam. et spiritalibus tibi tanto firmiteribus, quanto castioribus verbis caritas Christi copulat, in ejus corpus transitis a vestro.

4. Benedicti vos Domino, qui fecit utrumque unum^b, condens in semetipsum duo, faciens mirabilia solusⁱ, qui convertit non solum animas^j, sed et affectus, temporalia in æterna. (e) Manetis ecce iidem conjuges, qui fuistis, sed non ita conjuges ut fuistis; estis ipsi, nec ipsi: et sicut Christum, ita et vosmetipsos jam secundum carnem non nostis^k. Hæc mutatio

^a Psal. cxxvii, 9. ^b Psal. xxviii, 5. ^c Matth. viii, 20. ^d Gen. ii, 23. ^e Ephes. v, 32. ^f Eph. ii, 14, v, 16. ^g Psal. lxxvi, 11. ^h Psal. lxxv, 6. ⁱ Matth. lxxxi, 41. ^j II Tim. ii, 4. ^k Gen. ii, 48. ^l Gen. 25. ^m Rom. xii, 7. ⁿ Prov. xxi, 20, sec. LXX.

(a) Apud Augustinum epist. 27 ad Paulinum, num. 3, legitur *quantam opulentiam sinceri cordis exæstuat?*

(b) Manuscriptus codex Viennensis, *adulti*.

(c) Adulterius dux ex 21 mss. et diebus, ad quos collata est S. Augustini epist. 27 in edit. Bened. Aberat hæc vox (inquit Saccebius), sed et sententia visæ est postulare, et habet epist. 32 (nunc 27) S. Augustini, unde totus hic locus pulcherrimus sumtus est, conversis in Aprum et conjugem laudibus quas S. Augustinus Paulino et Therasio tribuerat.

(d) Sic Augustinus in epist. 32, n. 2 unde hæc

*A dextera^l Excelsi¹, quæ in se manens omnia innovat, et convertit mare in aridam^m, ad continentiam siccitatem stringens fluentia vitiorum. Benedicta hæc inter mulieres, et hæc quoque devotione **260** fidelis et acceptissima Domino, qua se necessitatibus seculi pro te, velut quædam procellis in immobili scopulo stabilita turris, opposuit. Vere in ipsa petra illa, super quam ædificata domus non cadetⁿ, solido strenuæ mentis fundata vestigio, facta est tibi turris protectionis (at. fortitudinis) a facie inimici^o, undas et turbines seculi frangens piæ seruitutis objectu; ut tu seclusus a pelago. tutam in Ecclesie portu mentis inconcusse ratem (f) meditatione continua studiorum operumque celestium quasi quodam renigio salutis exerceas. Corporalis enim, inquit, exercitatio ad modicum, nam pietas ad omnia utilis est^p, quæ te subdidit Christo, præferentem vel jacere in domo Domini, quam in peccatorum tabernaculis^q eminere, et conservam tuam (g) in labores corporeos ex affectu spiritali pro tua anima pignora vitæ faceret servitutem suam; non illa in secularibus negotiis mundo^r, sed Christo serviens, propter quem mundum patitur, ne tu patiaris. Vere, juxta divinum opus et verbum, facta in adiutorium tibi^s, et ad te habens conversionem seam de nutu tuo pendet, et in tuo statu sistit, in vestigiis tuis ambulat, in anima tua animatur, pro vita tua deficit, ut in tua vita relictiatur^t. Curat illa seculi curas, ne tu cures; (h) possidere videtur, ne tu possidearis a mundo, et ut^u possidearis a Christo. Non illam a proposito tuo discors abjungit voluntas, sed quod magis mirum est, concors fides opere dividit voluntate conjunctam. Nam sine animi captivitate rem captivitalis in libertate spiritus administrans, firmavit manus suas in opera^v (V. not. 489) virtutis; brachia sua extendit ad vitia, accincta fortiter lumbos suos, et escus pigræ non cædens, facta est tibi tamquam navis, quæ mercatur a longinquo; necessaria divisione reddens per se Cæsari quæ sunt Cæsaris; ut, quæ Dei sunt, per te ministret Deo^w. Nam cum tributum, sicut scriptum est^x, dederit cui debet tributum, tunc et manus suas adaperiens^y pauperi^z, et fructum^a operæ suæ porrigens inopi, spirituale vectigal pensitat; et redditum possessionis in tuæ militiæ stipendium suggerit, salutaris^b damni avarior quam letalis lucri. Quæ talis*

D est, fidi in ea cor mariti ejus. Operatur enim, ut scri-

^l Matth. viii, 24. ¹ Psal. lxxxiii, 1. ^m Matth. viii, 20. ⁿ Psal. lxxxi, 48. ^o II Cor. vii, 24. ^p Psal. lx, 3. ^q I Tim. iv, 8. ^r Psal. iii, 16. ^s Matth. xxii, 21; Marc. xii, 41, Luc. xx,

desumpsit Paulinus. In edit. Rosv. erat *reductom*. Utraque lectio bona.

(e) Ita mss. codices Reg. et Vien. Quæ lectio venustior est vulgata, in qua *temporalia in æterna mutans. Ecce iidem conjuges qui fuistis*.

(f) Expunximus particulam *in*, quæ aberat a mss. codice Vatic. et edit. Grin.

(g) Manuscripti codices Vatic. et Vien. cum ed. Grin., in labore corporeo, *sed affectu spiritali*.

(h) Mss. Reg. et Vien. et edit. Grin. hic addunt, *curat ut cures*.

plum est ^a, viro suo bona tota vita sua, et non mala : **A** cadant a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis^b; et ideo non sollicitus agis quæ in domo tua terrena aguntur; quod ¹⁰ in domo **261** cælesti agitur, strenue liber exsequeris. *Nec confunderis cum loqueris inimicis tuis in porta* ^b, quia (a) sapientia mulier, quæ tibi donata est, pretiosior lapidibus pretiosis, circumspicuum te facit in foribus Ecclesie. Et *duplicia (b) pallia*, inquit, *fecit viro suo* ^c. Nonne tibi videtur ei hæc duplicia tibi pallia, ac purpura vel byssina (c) sibi vestimenta contexere, cum et illius fides gratiam tuam duplicat ¹¹, quia *mulier (d) bona corona est viro suo* ^d; et vicissim illi honor tunc purpura est, quia (e) temperantia Domini gratis, simpliciter fidei unitate vestiti, superinduitis ¹² vos invicem spiritualium operatione virtutum. Tu illi in Christo caput ^e, et illa fundamentum ¹³ tibi, cuius opere pes tuus stat in via Domini, et quam capitis tui participera faciet commembrata in Domini corpore fidei compago; quia et in sollicitudinis diversitate, salvo tamen consonæ mentis assensu, ac (f) propositi tui juncta sententia, dum tu creditam tibi dispensationem fidelis ^f et solers talentorum herilium multiplicator exeres ⁸; nec illa, quod de terrenis elaborat ¹⁴ fructibus, thesaurizat in terra ^h, sed tuis potius operibus ¹⁵ quam damnosis avaritiæ questibus (g) feneratur. Et ideo *dabitur illi fructus a manibus suis, et laudabitur in portis filia Sion maritus ejus in Domino* ⁱ, qui vobis ab operis ejusdem labore diverso, sed pari studio consilium segetem in communem præparat messem, ut in illa die pariter in exultatione veniatis afferentes manipulos vestros ^j, ministra illa seminis, et tu ministerii seminator. Non enim defraudabit consortio mercedis tuæ per meritum compensationis istius, qua non voluntati suæ obtemperans, sed salutis tuæ, hujus ipsius operis documento ¹⁶ probat judicium ¹⁷ fidei suæ, satis indicans, quanto et ipsa potiore seculi contentam quam usum judicet, quæ spiritalia tibi maluit, non hoc seculo Christo, sed te sibi præferens.

5. Adjiciat Dominus super vos et filios vestros ^k. *Misericordia* (V. not. 490) enim Domini promerita parentibus (h) *suscitabit*, ut scriptum est, *filios eorum, et locupletabuntur in bonis Domini*. Spero autem, quod *sicut uxor tua in lateribus domus tuæ sicut vitis abundans* ^l est, fructibus tibi pietatis exuberans, ut **D**

^a Prov. xxxi. 12 et 13. juxta LXX. ^b Psal. cxxvi. 5. ^c Prov. xxxi. 22, sec. LXX. ^d Prov. xii. 4. ^e I Cor. xi. 5. ^f I Cor. ix. 17. ^g Math. xxv. 15. ^h Math. vi. 19. ⁱ Prov. xxxi. 31, sec. LXX. ^j Psal. cxxv. 6. ^k Psal. cxxiv. 14. ^l Psal. cxxvii. 5. ^m Psal. xc. 7. ⁿ IV Reg. vi. 2. ^o Lev. x. 4. ^p Luc. xii. 49. ^q Luc. xxiv. 32. ^r Dan. iii. 24. ^s Math. xviii. 20. ^t Luc. xvi. 3.

(a) Ita mss. codices: id est mulier de qua loquitur Sapientis in Proverbiis. Editi, *sapientis mulier*.

(b) LXX, *duplices vestes fecit viro suo*. S. Ambrosius lib. ii de Fide, *binos vestes*. Aquila et Theodotio, *peristramata*; Symmachus, *tapelia*. Paulinus noster dixit *pallia*: sunt enim vestes propriæ crasse, ut chlamydes aut penula, inquit Nobilius in scholiis ad versionem LXX: hoc enim videtur valere *χίτωνες*.

(c) Ita reposuimus ex mss. codice Viennensi. Vide ea quæ præcedunt et subsequuntur. Ante erat *tibi*.

(d) LXX, *Mulier fortis*. Theodotio, *fortitudinis*. Symmachus, *abundantia*. Vulgata, *diligens*.

(e) Manuscripti codices Vatic. et Vien., *temperante Domino gratiam*. Utraque lectio recepta.

262 ita et filii tui mensam Domini tecum sicut novellæ olivarum circumstare merebuntur quos nunc arbitror diviniæ sapientiæ, bonæ ¹⁴ conversationis vestræ escis, ut pullos aquilarum cibari, ut depopulatas præda parentum carnes, id est, carnales inimicitias, quæ adversantur spiritui, jam nunc edere discas, et spiritali voracitate consumere, et in superna virtutum confirmatis alarum remigis evolare. Educantur sicut filii proprietarum, qui tumultuosam civitatis habitationem, ad componendam (i) pacem silentii animarum, declinantes, juxta Jordanis alveum sibi habitacula secreta metati sunt ¹⁵. Consecrentur sicut filii Aaron, non tamen illi qui ignem alienum Domino accendentes exusti sunt igne divino ^o, quo ipsi carebant; sed ut Eleazar et Ithamar merito perpetui successores dignitatis paternæ, quia non degeneres sanctitatis heredes.

6. Ignem autem mihi alienum videtur accendere, quisquis corporeæ vel secularis alicujus cupiditatis ignem in sacrario sui cordis accendens audeat appropinquare altaribus Domini, quæ non recipiunt nisi illius ignis accensionem, de quo ait: *Ignem veni mittere in terram; et quid volo (j) si jam accensus est* ^p? Hoc igne nos, Domine Jesu, semper accende, ut illuminemur sensibus, deflagremus in vitis; hic enim solus, qui a te est ignis, igni (k) resistet æterno. Habentes autem cor ardens in via Domini ^q, non alienum, sed suum ignem Domino accendimus, et inter ignes seculi, hoc igne muniti, sicut illi in caluino pueri inter sibilantes impetu flammæ ¹⁹ orabimur ^r, et hymnum Domino inter incendia refrigerantia Dei Filio concinente cantabimus ⁶. Ipse enim dixit in duorum quoque vel trium concordia se semper interfuturum. Unde confidimus, quia et in medio domus tuæ diversatur, ubi et in vobis et in filiis usus numerosatum agitur cœtus animarum. In quo nos quoque, solo absentes corpore, spiritali presentia (l) consecratis precamur, ut animæ nostræ hortulum sitientem non solum verbo, sed et precatu rigetis, quem neque nostris manibus, ut infirmi, neque conductis, ut inopes ²⁰ excolere possumus; et (m) qua via tuam visum queramus non invenimus: quia ²¹ fodere non valemus, et mendicare erubescimus ^s. **263** Unde impensius adjutorio orationum vestra-

(f) Ms. codex Vaticanus, *ad propositi tui juncta sententiam*. Ms. Reg., *ad... juncta sententia*.

(g) Manuscriptus codex Vien. et edit. Grin., *fenerat*. Utraque lectio bona.

(h) Ita emendavimus ex mss. codice Vien. Ante erat *suscitavit*. Vide seqq.

(i) Ms. Reg. cum editis quatuor, *pacem*; mendose. Ms. Vien., *pacem silentii, a mari declinantes*.

(j) Sic ubique legit Paulinus noster. Vulgata, *mihi ad accendatur*.

(k) Ms. Vien., *resistit*.

(l) Ms. codex Vien., *conserti*.

(m) Ita ms. codex Vien., cum editis quatuor. Alii ita.

rum indigemus : quia quis aut inutiles conducet operarios, aut tribuet non petentibus? nonnumquam tamen, qui agros inopes et incultos habent, desperatis ab ope vel manu sua fructibus spes omnes suas ad auxilia divina convertunt; et saepe eventu juxta fidem praestito. compensante diligentiam religione, quos solers cultura deseruit, pia vota juverunt.

7. Orate ergo, ut Dominus omnipotens, qui *posuit flumina in desertum*, convertat *aridam* nostram in *exitus aquarum* ^a; percutiat et interrumpat duritiam cordis nostri, ut hanc quoque petram convertat in stagnum aquae ^b. Atque utinam illo nos rore respergat ^c, quo illud mysticum (a) in arca vellus fecit. Ros (V. not. 191) enim qui ab illo est, sanitas est nobis. Orate, inquam, ut hortulam nostram introire dignatus, exurgere aquilonem jubeat, et austrum venire ^d, quibus auras vitales allantibus germina nostra viveant (V. ep. 24, n. 18). Sed et si ^e vineam suam ingressus, arborem nostram sine fructu invenerit, parcat excidere; et misericordia differente, credat agricolae intervenienti, qui extorquendum diligentia sua fructum de sterili ficulnea pollicetur ^e. Potens est enim ipse Dominus, qui *interpellat pro peccatis nostris*, et qui *vocat ea quae non sunt, tanquam quae sint* ^f, facere et de nobis egenis et aridis arborem fructuosam, et animam inanem adipe verbi sui tamquam cophini stercoreis opimare. Quia scriptum est: De ipsius gratia *pinguescent (b) fines* (V. not. 192) *deserti* ^g. Cophinis autem hic stercoreis, qui de sterili fertilem arborem facit, specialiter mihi videtur humilitas spiritalis, qua contribulantes cor nostrum penituntiae praeteritae vanitatis, evacuanus inania, et succum virtutis accipimus ^h, qua, qui operibus justitiae steriles eramus, reddimur fructuosi. Bonum ergo nobis intrare in recessus nostras, et humiliare in jejuniis, quo jejunatur ⁱ ab operibus tenebrarum, animam nostram: ut ab hujus humilitatis stercore, quae seculo vilis, Deo cara est, erigatur per eum qui *suscitat de terra inopem, et de stercore erigit pauperem* ^b. Gratia Dei vobiscum.

EPISTOLA * XLV.

264 *Augustino gratias agens pro libro vel epistola ab ipso recepta; prosequitur laudes Melaniae senioris, et unici ejus filii Publicole nuper defuncti; nonnulla disserens de futura in carnis actione beatorum post resurrectionem.*

Sancto Domini beatisimo, et unice nobis unanimo, ac venerabili patri, fratri, magistro AUGUSTINO episcopo, PARTINIS ET THEASIA peccatores.

1. Lucerna semper est *est pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis* ⁱ. Ita quotiescumque literas beatissimae sanctitatis tuae accipio, tenebras insipientiae meae discuti sentio, et quasi collyria (c) declarationis infuso, oculis mentis meae purius video,

^a Psal. cvi, 33 et 35. ^b Exod. xvii, 6. ^c Judic. vi, 57. ^d Cant. iv, 16. ^e Luc. xii, 8. ^f Rom. iv, 17. ^g Psal. lxxiv, 15, sec. Psalt. Rom. ^h Psal. cxii, 7. ⁱ Psal. cxviii, 103. ^j I Cor. xiii, 3. ^k Psal. lxxv, 14.

Alias 44. quae autem 45 erat, nunc 3. Scripta videtur anno 408, die 15 Maii.

(a) Ms. Vien., *areæ*.

(b) Ita in Psalteriis veteri et Romano, apud S. Hieronymum et S. Augustinum in commentario super psalmos, ita ut pro *quae* videantur legisse *beati*. Vulgata,

ignorantiae nocte depusa, et caligine dubitationis abstersa. Quod cum saepe alias per unum epistolarum tuarum mihi donatum senserim, tum praecipuo isto recentium litterarum libello, cujus mihi tam gratus quam dignus portitor fuit vir benedictus Domini frater noster Quintus (V. not. 193) diaconus, qui longo quidem posteaquam ad Urbem venerat intervallo, cum eo juxta solemnem meum morem, post Pascha Domini, pro apostolorum et martyrum veneratione venissem, benedictionem oris tui reddidit nobis. Verumtamen oblitterato quod nesciente me, Romae consumserat tempore, recentissimus mihi visus est a conspectu tuo, ita ut tunc statim eum a te mihi venisse vix crederem, cum primum videbam, et cum mihi plenum odorem suavitatis tuae in eloquiis tuis caelestis unguenti castitate fragrantibus offerebat. Fateor tamen venerandae unanimitati tuae, non potuisse me volumine ipsum, statim ut acceperam, Romae legere. Tanta enim illius turbae erant, ut non possem munus tuum diligenter inspicere, et eo, ut cupiebam, perfrui; scilicet ut perlegerem jugiter, si legere corpissem. Itaque, ut fieri solet, secunda expectatione convivii preparati, avidae licet ^l mentis esuriam refrenavi, et spe certa capiendae saturitatis (cum in manu tenerem panes desiderii mei in volumine devorando, quod postea voranti mihi et in ore et in ventre dulcissimum fuit) inebriantem in favos litterarum tuarum gulam facile suspendi, donec Urbe proficiscerer, et interponendum ad itineris stativa diem, quem in oppido Formiano habuimus, totum huic operi maueciparem, ut in deliciis epistolae tuae spiritalibus ab omni **265** *tece curarum et suffocatione turbarum liber epularer.*

2. Quid ergo humilis et terrenus respondeam ad hanc sapientiam, quae data est tibi desuper, quam hic mundus non capit, et quam ^m nemo sapit, nisi sapientia Dei sapiens, et Dei verbo eloquens? Itaque quia experimentum habeo Christi in te loquentis ⁿ, in Deo *laudabo sermones* ^o tuos, et *non timebo a timore nocturno* ^l, quia doctus me in spiritu veritatis salubre ^p moderandi in occiduis mortalibus animi temperamentum, quo et illam beatam matrem et aviam Melaniam flevisse carnalem obitum unici filii (Publicole), taciturno quidem fletu, non tamen siccato matris lacrymis dolore vidisti. Cujus quidem modestas et graves lacrymas, sicut propior vel aequior animae ejus spiritus, altius intellexisti, et perfectae in Christo femine, salva virilis animi fortitudine, cor maternum de cordis tui similitudine melius ex aequo statu contemplatus es, ut eam primum pro naturali affectione pernotam, deinde causa potiore compunctam flevisse perspiceres; non tam illud humanum, quod unicum filium conditione mortali defunctum in

speciosa deserti. Vide not. 192.
(c) Sic emendatum ex ms. codice Phimarcensi et edit. Bened. Verissima lectio. Ante erat *delectationis*.

presenti seculo amisset, quam quod propemodum in A seculari vanitate preventum, quia necdum illum deseruerat Senatorie dignitatis ambitio, non juxta sanctam votorum suorum avaritiam cogitaret assumtum, ut de conversionis gloria transisset ad gloriam resurrectionis, communem eum matre requiem coronamque capturus, si in hujus seculi vita matris exemplo saccum togæ, et monasterium senatui, prætulisset.

3. Verumtamen idem vir, ut antea (a) retulisse me puto sanctitati tuæ, his operibus locupletatus abscessit, ut maternæ humilitatis nobilitatem si veste non gesserit, tamen mente prætulit; ita enim secundum verbum Domini mitis moribus fuit et humilis corde ^a, ut non immerito credatur introisse in requiem Domini, *Quoniam sunt reliquiæ homini pacifico*, *et mansueti possidebunt terram* ^c, *placentes Deo in regione vivorum* ^d. Nam certe et illud Apostoli non solum tacito mentis affectu, sed et conspicuis (b) religiosus implevit officiis, ut cum esset aliorum hujus seculi in ordine et honore collega, non tamen ut gloriosus terre, alta saperet ^e, sed ut Christi perfectus imitator humilibus consentiret, et tota etiam die misereri et commendare persisteret ^f. Unde et *semen 266 ejus potens in terra* ^g factum est, inter eos qui (c) *dii fortes terrarum nimium elevati sunt* ^h: ut etiam de beatissima familie ac domus ejus visitatione sanctum hominis meritum reveletur. *Generatio*, inquit, *rectorum benedicetur: gloria non caduca; et divitiæ non habentes in domo ejus; (d) domo quæ ædificatur in cælis, non labore manuum, sed operum sanctitate. Sed cesso plura de C memoria tam dilecti mihi quam devoti Christo hominis enarrare, cum et pristinis litteris non pauca super eo narrasse me reputem ⁱ, et nihil possim de beata hujus filii matre, et sanctorum (e) pari radice ramorum, Melanio (V. not. 158) velius aut sanctius predicare, quam sanctitas tua in eam profari et disputare dignata est; ut quia ego peccator immunda labia habens, nihil dignum loqui potueram, ut longinquus a meritis fidei ejus, animeque virtutibus; tu ille vir Christi, doctor (f) Israel in Ecclesia veritatis, procurante in melius Dei gratia, parareris dignior tam virilis in Christo anime predicator, qui et mentem ejus divina virtute firmatam, ut dixi, spiritu propiore conspiceres, et mixtata cum virtute pietatem eloquio digniore laudares.*

^a Matth. xi, 29. ^b Psal. xxxvi, 37. ^c Matth. v, 4. ^d Psal. cxv, 9. ^e Rom. xii, 16. ^f Psal. xxxvi, 29; Psal. cxi, 5. ^g Psal. cxi, 2. ^h Psal. cxvi, 10. ⁱ Col. iii, 16. ^j Psal. cxv, 5. ^k Cant. viii, 6, sec. LXX. ^l Col. ii, 20. ^m I Thess. iv, 5. ⁿ Psal. xxxvii, 3. ^o I Thess. iv, 16.

(a) Ita ms. Phimarcensis codex et edit. Bened. Alias, *retuli ex voto sanctitatis tue*.

(b) Sic edit. Bened. Et l. Rosv., *religiosis*. Sacchin., *religiosis*.

(c) Ad dita vox *dii* ex edit. Bened. cum mss. eod. collata.

(d) Ita edit. Bened. Ante erat *domus*.

(e) Juxta ms. codicem Phimarcensem et edit. Bened. emendavimus *patri*. Vera lectio, cum ante esset *pater*. Sic Paulinus noster epist. 32 ad Severum, n. 17, *pater Gercozio*; et epist. 18 ad Victricum, n. 3, *vare Paschasio, ei te ambrosii magistro*.

(f) Hæc vox inserta ex editione Bened. Sic Paulinus ep. 50 ad August., n. 2.

4. Quæ vero post resurrectionem carnis in illo seculo beatorum futura sit actio (g), tu me interrogare dignatus es. At ego de presenti viæ meæ statu et magistrum et medicum spiritalem consulo, ut doceas me facere voluntates Dei, tuis vestigiis ambulare post Christum, et (h) morte ista evangelica prius emori, qua carnalem resolutionem voluntario prævenimus excessu: non obitu, sed sententiâ recedentes ab hujus seculi vita, quæ tota tentationum plena, vel, ut tu aliquando ad me locutus es, tota tentatio est. Utinam ergo sic dirigenter viæ meæ post vestigia tua, ut exemplo tuo solvens calcementum vetus de pedibus ^a meis, disrupam vincula mea, et liber exultem ad eundem viam; quo possim assequi mortem istam, qua tu mortuus es huic seculo, ut vivas Deo in Christo vivente in te, cujus et mors et vita in corpore tuo, et corde, et ore cognoscitur; quia non sapit cor tuum terrena, nec os tuum loquitur opera hominum; sed verbum Christi abundat in pectore tuo ^b, et Spiritus veritatis effunditur in lingua tua superni fluminis impetu letificans civitatem Dei ^c.

5. Quæ autem virtus hæc in nobis efficit mortem, nisi caritas quæ *fortis est ut mors* ^d? **267** Sic enim obliterat nobis et perimit hoc seculum, ut impleat mortis effectum per affectum Christi, in quem conversi, avertimus ab hoc mundo, et cui viventes, morimur ab elementis hujus mundi. Nec tamquam viventes in eorum conspectu (i) visum (j) decernimus ^e; quia portio nostra mors Christi est, cujus a mortuis resurrectionem non apprehendimus in gloria, nisi mortem hujus in cruce mortificatis membris et sensibus carnis imitemur ^f; ut jam non nostra voluntate vivamus, sed illius cujus voluntas sanctificatio nostra est, et qui ideo pro nobis mortuus est et resurrexit, ut jam non nobis, sed illi vivamus, qui pro nobis mortuus est et resurrexit, ei dedit nobis pignus reppromissionis suæ Spiritu suo, sicut pignus vite nostre posuit in cælis in corpore suo, quod est caput ^g corporis nostri. Unde nunc expectatio nostra Dominus est ^h, et substantia quæ ab ipso facta est apud ipsum, et in ipso, et per ipsum, *h* qui conformatus est corpori humilitatis nostre, ut nos conformaret corpori gloriæ suæ, et secum in cælestibus collocaret ⁱ. Propterea et qui digni fuerint vita æterna, erunt in gloria regni ejus, ut cum ipso sint, sicut Apostolus ^j ait, et cum ipso maneant, sicut et ipse Dominus ad

(g) Expunximus vocem, *nostra*, quæ aliena a ms. codice Phimarcensi et edit. Bened., et quæ perperam adhibetur in editione Rosv.

(h) Sic ms. codex Phimarc. et edit. Bened. Vide seqq. Ed. Rosv., *mortem istam evangelicam*.

(i) Ms. Phimarc., *uscipie*.

(j) Editio Rosv., *decernimus*, male. Emendavimus ex edit. Bened. *decernimus*, et sic legendum; respicit enim locus ad Coloss. ii, v. 20: *Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis hujus mundi, quid adhuc tamquam viventes in mundo decernimus*.

(k) Ita edit. Bened. et Paulinus epist. 41, n. 2. At edit. Rosv., *qui conformatus est corpori gloriæ suæ, ut secum, etc.*

Patrem dixit: *Volo ut ubi ego sum, et illi sint A* voce perpetua concinentes dicant: *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth* ^f, et reliqua quae nosti.

6. Sine dubio hoc illud est, quod in Psalmis habes: *Beati qui habitant in domo tua, in secula seculorum laudabunt te* ^b. Puto autem hanc laudationem vocibus concinentium esse promendam; etsi immutabuntur sanctorum resurgentium corpora, ut sint sicut et Domini corpus post resurrectionem apparuit, in quo utique resurrectionis humanae viva imago praefulsit; ut Dominus ipse, qui in corpore ipso, quo passus fuerat et resurrexerat, quasi speculum contemplationis omnibus fuerit. Qui utique cum in eadem carne, qua mortuus et sepultus fuerat, resurrexisset, omnium omnia officia ⁷ membrorum expressa oculis et auribus hominum saepe (a) collata exhibuit. Quod si etiam angeli, quorum simpliciter spiritualis est creatura, linguas habere dicuntur, quibus utique laudes Domino creatori cantant, et gratias referre non desinunt; quanto magis hominum, etsi spiritalia jam post resurrectionem corpora, manentibus tamen glorificatae carnis omnibus membris, et per omnia membra formis et numeris suis, et linguas habebunt in oribus suis, et linguis effantibus dabunt voces, quibus divinas laudes, vel sensuum suorum gaudiorumque affectus **268** per verba depromant? Forte etiam hoc gratiae gloriaeque ⁸ apposituro sanctis suis Domino, in seculis regni sui, ut tanto potioribus linguis et vocibus canant, quanto ad beatiorum naturam corporum beata immutatione ⁹ profecerint, ut in corporibus jam spiritalibus constituti, jam forsitan non humanis, sed illis angelicis atque caelestibus, quales Apostolus audivit in paradiso, sermonibus eloquantur ^c. Et (b) ideo ¹⁰ forsitan homini ineffabiles eos sermones fuisse testatus est, quia sanctis, inter alias praemiorum species, jam novae linguae parantur. Quibus idcirco hominibus hujus seculi adhuc uti ¹¹ non licet, ut jam his gloriae suae congruentibus immortales loquantur, de quibus dictum est: *Etenim clamabunt et hymnum dicent* ^d: proculdubio in caelestibus, ubi cum Domino erunt, et *delectabuntur in abundantia pacis* ^e, gaudentes in conspectu throni, mittentes ante pedes Agni pateras et coronas, et canentes ei canticum novum, aggregati choris angelorum, virtutum, dominationum, thronorum, ut et ipsi cum cherubim atque seraphim, et quatuor illis animalibus (e)

7. Hoc est ergo quod egenus et pauper ego ille insipiens et parvulus tuus, quem ut verus sapiens ferre consuisti, rogo ut me scientiam vel opinionem super hac tuam doceas, quia scio te illuminatum spiritu revelationis ab ipso dace et fonte sapientium, ut sicut praeterita cognovisti, et presentia vides, ita etiam de futuris aestimes ¹² quid censeas de his caelestium creaturarum, vel etiam super caelos in conspectu Altissimi agentium, vocibus sempiternis, quibus tandem organis exprimentur. Quamvis enim Apostolus dicendo, *Si linguis angelorum loquar* ¹³, proprium quemdam illos suae naturae, vel, ut ita dixerim, gentis habere sermonem ostenderit, tanto humanis sensibus et eloquiis altiozem, quanto ipsa angelorum creatura et statio mortalibus (d) incolis et terrenis sedibus praestat: attamen forsitan linguas angelorum pro generibus vocum atque sermonum dixerit, sicut et de charismatum varietate disserens, inter dona gratiarum numerat genera linguarum, utique hoc in signo esse significans, quod multarum gentium sermone loqui singulis donaretur. Sed et vox Dei saepe ad sanctos emissa de nube, ostendit posse loquelam esse sine lingua. Siquidem lingua corporis membrum sit pusillum **269** et magnum. Sed forte ex hoc ipso, (e) quia in hoc membro vocis officium Deus posuit, etiam incorporeae angelorum creaturae sermones et voces linguam vocaverit, sicut Scriptura assolet Deo quoque, secundum species operationum, nomina assignare membrorum. Ora pro nobis, et doce nos.

8. Frater noster carissimus et dulcissimus Quintus quam tarde ad nos remeat a vobis, tam cito a nobis ad vos redire festinat: instantiam vero ejus in litteris exigendis et haec ¹⁴ epistola lituris quam versibus crebrior loquitur: commemorati exactoris (f) nimia festinatio schedam fecit. Nam pridie idus Maias venit ad nos ut rescripta peteret, et idibus ante sextam dimitti obtinuit. Videte ergo utrum eum commendaverim vel accusaverim hujusmodi testimonio. Forte enim, inno sine dubio laudabilis magis quam culpabilis iudicabitur, qui a tenebris, quod in comparatione vestri luminis sumus, iustissime festinavit ad lucem suam.

^a Johan. xvii, 24. ^b Psal. lxxxviii, 5. ^c II Cor. xii, 4. ^d Psal. lxxv, 14. ^e Psal. xxxvi, 11. ^f Psal. vi, 5. ^g I Cor. xiii, 1.

(a) Ms. Phimarc. et edit. Bened., *collatus*.
(b) Ita edit. Bened. *Deerat homini in edit. Rosv., in qua inde pro ideo*.
(c) Adhuc idem ex edit. Bened. *voce perpetua concinentes*.
(d) Sic emendamus ex ms. Phimarc. et edit. Bened. *Ante erat in caelis*.
(e) Ex Phimarc. codice locus correctus. Sic edit. Bened. *Ante erat quia in hoc membro in quo est vocis officium, Deus possit etiam in corpore angelorum creare sermones, et voces linguam vocaverit, mendose omnino. Vide quae praecesserunt n. 6.*
(f) Id est, *fecit festinatio exactoris* ut schedam potius lituris obsita sit quam epistola. Edit. Bened., *inimiam festinationem schedam fecit*: nullo sensu. Auctor Gal-

lice versionis epistolarum S. Augustini pro schedam reponendum existimavit *schediam* contra fidem omnium codicum; sed perperam. Illic enim accipitur *scheda* pro charta seu libello extemporaneo, non satis exposito, cujusmodi sunt quas tanquam relecturi reponimus. Vide Quintil. l. 1, cap. 18, et Martial. l. iv. Nec admittenda putamus quasdam illius interpretis correctiones ad S. Paulini epist. m, 2. 1. v, 2. 5, et S. Augustini ep. 91, n. 5, cum his in locis optimus editionis nostrae sit sensus, qui codicum auctoritate fulcitur. Praeterea quosdam ad praenotatum epistole in locum spectat, vid. epist. 29, n. 7, ubi consimili locutione de Zachario sacerdote agens utitur Paulinus.

EPISTOLA XCIV. (AL. CCL).

AUGUSTINI AD PAULINUM ET THERASIAM.

Augustinus superiori epistolæ respondens agit de præsentis vitæ statu, nec non de qualitate corporis beatorum, deque membrorum officiis post resurrectionem.

(Hanc epistolam legere est tomo XXXIII, col. 351, nostræ Patrologiæ.)

EPISTOLA * XLVI.

274 Petit doceri Græcæ litteras a Rufino. Fatetur se non recte Clementem vertisse; Postulat expositionem versiculi 11 capitis xlix Geneseos.

PAULINUS RUFFINO fratri salutem.

1. Vel breves nobis ab unanimitate tua litteræ, magno refrigerio sunt, sicuti in penuria fluviorum ager sitiens rore recreatur; unde refectos nos quamvis brevi epistola tua, attamen tua, per puerum communium liliorum fatemur: sed tamen rursus affectus, quia etiam nunc vos in æstu sollicitudinis, et incerto morarum, Romam peti iudicatis. Det. nobis Dominus a Domino lætificari quamprimum de actu nostro: ut sicut anxii compatimur, ita congaudeamus hilaritati, et incipiamus tamen sperare fructum præsentis vestræ, si vos certi esse de vestra sententia, vel Domini circa vos placito, cœperitis.

2. Sane, quod admonere dignaris affectu illo, quo nos sicut te diligis, ut studia in Græcæ litteras attentius suam, libenter accipio: sed implere non valeo: nisi forte desideria mea adjuvat Dominus, ut diutius consortio tuo perfruar. Nam quomodo profectum capere potero sermonis ignoti, **275** si desit a quo ignorata disciscam? Credo enim in translatione sancti Clementis (V. not. 195), præter alias ingenii mei defectiones, hanc te potissimum imperitia mee penuriam considerasse, quod aliqua, in quibus intelligere vel exprimere verba non potui, sensu potius apprehenso (V. not. 196), vel ut verius dicam, opinata transtulerim. Quo magis ego misericordia Dei, et pleniora mihi tui copiam tribuat, quia pro divitiis erit pauperi, ut micæ a divitis mensa cadentes, arido famelici cordis ore, colligere.

3. In tempore sane, quo scripta hæc scribebantur, cecidit sub oculis, incidens proposita lectione, capitulum illud ex Genesi quo Judas a Jacob benedicitur*. Et quia Dominus opportunissimam hanc occasionem dederat, pulsare post tempus fores cordis tui placuit. Ergo si me amas, immo quia multum anas, rogo ut scribas mihi, ut intelligis ipsam patriarcharum benedictionem. Et si qua ipse scis in eis ardua sensu, et digna cognitione, scire me velis: specialiter tamen de capitulo illo in quo ait, *Alliquæ ad vitæ pullum suam, et ad (a) cilicium pullum asinæ sue* b; quis suus sit pullus, vel quis asine pullus? et cur aus ad vitæ, asine vero pullus ad cilicium alligetur?

EPISTOLA * XLVII.

Ruffino Cerealem commendat. Petit in transitu visitari:

* Gen. xlix. b Gen. xlix, 11, juxta LXX.

* Alias 47; quæ autem 46 erat, nunc 7 et 8. Scripta circa annum 408.

** Alias 48; quæ autem 47 erat, nunc 46. Scripta anno 409.

... Circa annum 409. Porro quæ erat epist. 48, nunc 47.

... Hæc adscitum ex Greg. Turon. Histor. Franc. lib. II, cap. 13.

(a) Ita S. Ambrosium et S. Augustinum legere annotat Nobilius in schollis ad LXX, pro quo LXX et

A simul exposcit reliquas benedictiones patriarcharum explicari, ut Desiderio presbytero possit satisfacere. Vide epistolam 43, n. 3 et 4.

PAULINUS fratri RUFFINO salutem.

1. Etsi incertum mihi fecit filius Cerealis, quod ad te perrecturus foret in tempore quo ad sanctum Petrum revertitur: tamen per eum qui æque tuus ac noster est, non scribere tibi, tam culpabile nobis, quam tibi triste futurum iudicavimus. Itaque chartulæ dandum, si te forte non vidisset, quam officii, sicut credimus, si te videret, præoptantes capessere, commisimus epistolam istam non casui, sed fidei. Credimus enim in Domino dirigendam ad te viam sermonis ac filii nostri, quia desiderantibus bonum omnia procedent in bonum (Rom. viii, 28; vid. idem in epist. 5, n. 9); desiderat enim te, quantum debes desiderari ab intelligente commodum suum de consortio tui. Et ideo præsumo quia secundum fidem ac pietatem suam salvabitur in bonis desiderium ejus, et perveniet ad te, et tecum manebit, et geminabitur nobis apud Dominum in vobis salutare præsidium; cum **276** et tibi tam bonus filius, comes, discipulus, adjutor accesserit, et tu illi pater ac magister omnis boni donatus a Domino, ad efficacem orationum potentiam vires gratiæ spiritualis addideris. Nobis autem, etsi pro tua caritate præsumtio sit, quia remeaturus ad Orientem, non ferēs invidialis nobis abire; tamen de peccatis nostris metus est, ne etiamsi tam nobis vicina, filia Bæbylonis (id est Roma; vid. epist. 29, n. 15) avertat. Quare domino desideria nostra ac vota mandamus, ne secundum meritum nobis, sed secundum desiderium faciat, et dirigat ad nos viam tuam in via pacis suæ: quia non ambulantes in ea, in reprobam sensum damnati sunt, nec te desiderare merentur.

2. Sane importunitate qua ostium tuum vel media nocte pulsare consuevi, repulsæ metu ad verecundiam et modum postulandi coactus, nunc hoc circa me negotium tibi trado, ut benedictiones duodecim patriarcharum, cujus jam principium mihi, exposita circa personam Judee prophetia, triplici ut jussum est interpretatione conscriptis paginis edidisti, per reliquos filios distributam digneris exponere; ut ipse per te tiam conscius veritatis, et magne gratiæ ac laudis auctorem habeam; si his qui de me supra me (forte add. opinantes. Videtur aliquid deesse, propter operis (forte add. difficultatem; vid. ep. 45, n. 3 et 4, et 50, n. 15) consulendum me potaverunt, divina potius et tuo spiritu, quam de meo sensu inepta respondeam.

EPISTOLÆ *** XLVIII

*** FRAGMENTUM.

Laudat illustrissimos sui sæculi episcopos.

Si enim hos videas dignos Domino sacerdotes, vel Exuperium Tolosæ, vel Simplicium Viennæ, vel Amandum Burgigale, vel Diogenianum Adige, vel

S. Cyprianus lib. I adversus Judæos, ad helicem. Græcè τὸ ζῆλον, Vulgata, ad ceterum.

Dynamium Engolismæ, vel Venerandum Arvernus, vel Alethium (*al.* Alithium) Cadureis, vel nunc Pegasium Petragorii; utcumque se habent seculi mala, videbis profecto dignissimos totius fidei religionisque custodes.

EPISTOLA * XLIX.

277 Describit ingentia miracula, per quæ senex Valgius, postea Victor nominatus, ex naufragio servatus est: et Macarium rogat, ut eundem jam et patronum ejus Secundinianum ab hominum importunitate tutetur.

MACARIO (V. not. 197) (a) PAULINUS.

1. Opera Domini prædicare honorificum est ^a; quæ mihi causa hujus epistolæ fuit: quia patrisfamilias hujus, quem ad unanimitatem tuam prosequor, Secundiniani negotium, ut probabis, non potest sine Domini gloria et laude narrari. Sicut enim dixit in Evangelio: *Pater meus adhuc operatur, et ego operor* ^b, ita et nunc facit: neque desinit bonus Dominus fidem nostram evidentibus veritatibus sue excitare ac vere provocare documentis. Itaque in diversis, ut scriptum est ^c, argumentis apparens nobis salvator Deus, terra marique pro nobis operatur, et quod in singulis agit, multorum fidei salutique procurat. Vide enim quam admirabile et prædicabile opus sit, quod Jesus Dominus in uno senæ cum angelis suis sanctis operatus est. Hæc enim causa est supradicti amici et fratris nostri ^d, qui est vir in Christo fidelis. Hieme superiore compulsus in Sardinia, cum ceteris quippe naviculariis, invendas fiscalibus horreis fruges ministerio propriæ navis accipere, non expectato tempore soliti commacatus (V. not. 64 et 198), ante æstivam temperiem omnium navigium vi publica urgente dimisit. Illico, ut mihi retulit, in proximo freto exorta tempestas, temere de portu solutam multarum navium classem, a cursibus destinatis retorsit, et fregit in littore. Itujus navem in quodam ejus insule loco, quem ad Pulvinos vocant, ne similiter illideretur, anchoris fundare conati sunt: sed hiemis ejusdem violentia prævalente, rumpentibus vinculis, nautæ exterriti scaphulam ^e demiserunt; vel ut navi fortius continendæ renovatis et altius stabilitis anchoris subvenirent, vel ut seipsos, si posseat, a discrimine navis eriperent. Sed illos statim cum fragili perflugio lembi ^f sui arripuisse in scopulos procella dicitur, et superfusus fluctibus obruisse. Unum ex omni numero nautarum senem sentinando deputatum, vel metu inanimos, vel ut vilem animam contemnentes, relinquunt. Interea destituta nautis et anchoris navis aufertur in pelagus.

2. Senex ille, qui nescierat se relictum, ut jactari volviq̄ue sensit, ab intimo navis **278** emergit, vacua omnia, mare undique, et undique cælum videt: cum et metum et periculum misero solitudo cumlaret, sex dies et noctes jejunus condidit. *Fuerunt enim illi lacrymæ panes die ac nocte* ^g: tum ipsum jam

^a Tob. xii. 7. ^b Johan. v. 17. ^c Actor. i. 5.

^e Aitias 36, quæ autem 49 erat, nunc Append. 1.

(a) Sic editio Grin. At ms. Reg. Paulini Epistola ad Macarium, et edit. Bad., Grav. et Schot. addunt in qua de senis naufragio stupenda narrat miracula.

A mortis quam vitæ cupidiorē, finemque poenarum animæ exitu desiderantem, misericors et miserator Dominus adire cominus, et verbi cibo animare dignatus est. Refert ipse adhuc lacrymans felicitatem periculi sui, nec sine lacrymis cordis et gaudio spiritus audiri potest, ut compellatus adeunice Christo, ut confortatus hortante sit, ut arborem jussus incidere ^h, quam excidi in eo-tempore remedium navis erat; sed quod multi atque validissimi sine suo et navis periculo facere vix possunt ⁱ, solus et debilis arripere non audens, Dei verbo ausus est. Bis tantum, et leviter, ut a senili manu tactus magis quam ictus securi, malus ita prosiliit a vulnere, ut longe extra navem in undas expulsus, tuto ceciderit. Deinde variis (V. not. 199), ut marina jactatio et navalis instructio poseit, officiis, cum aut artemone armari oportebat, aut sentinam depleri (*id est*, vacuari, exhausti) necessæ erat, nomine Victoris vocatus a Domino, porrigere tantum specie agendi manum ad quamlibet operam jubebatur (V. ep. 5, n. 16). Non enim in multa et varia circa hunc senem mirabilia divinorum gratia hoc quoque Dei munus prætereundum videtur, quod etiam nomen accepit, quo nunc et regeneratione censeatur, et ab hominibus et ab angelis scribitur: gentilitio enim signo Valgius vocabatur, qui nunc Victor a Domino dicitur, et est victor in Domino, qui illi aptum ad opera sua idipsum nomen imposuit; quia videlicet et in mari de tempestatibus atque naufragio per adiutorium Christi, et nuper in terra per ejusdem gratiam de peccatis et diabolo triumphavit; videlicet ut totus in Christo novandus, neque in nomine, nequē in homine veteri permaneret.

3. Mira fides et ineffabilis pietas Domini Salvatoris, qui senem, si forte somno piger lentius ad gerenda consurgeret, et molli manu ante præpalpans, ne trepidus expergetieret, vellicata blande auricula suscitavit, cum (b) leviter admittens senex a primo statim conatu suo manibus angelicis res effectas videret. Vir rudentem quasi ducturus attigerat, cum velum videret jam exsinuatum in contos suos: supparum (V. not. 200) stabat. vela navis faciebat. Aqua rimis navis accepta mergere tentaverat: et post unum vel alterum brevis sentinaculi baustum humore (V. not. 201) destructo, siccatæque navi quod ageret non habebat, stupens laborem sibi sine labore præcerpi ^j, et actum

279 suum occulta manu preveniri: si bene occulta dicitur, quæ tam perspicuum præstabat auxilium. Sed nec ipsi operatores simplicibus innocentissimi senis oculis subtrahabantur: nam sæpe vidit armatos, videlicet de exercitu cæli, milites excubare navigio, et cuncta nautici muneris administrare. Nec sane navem illam nisi angeli nante decebant, cui gubernaculum erat mundi gubernator. Ipse enim Dominus nunc suo vultu coruseus, ut in Apocalypsi ^k describitur, et coma folgidus; nunc confessoris et amici sui, domini

^d Psal. xli. 4. ^e Apoc. i. 14.

Scripta anno 409, aut post.

(b) Ita ms. codex Regius cum editis Grin. et Schot. Editi tres, *leviter*.

mei, communis patroni (V. not. 16) Felicis ore venerabilis in puppi sedebat, sicut nautico usu dicitur, ad temones, vel potius pro temonibus ⁶, quos cum anchoris pariter et nautis in illo naufrago littore navis amiserat: infelix feliciter, ut pro amissis omnibus viris et armis suis, aut Domini martyrem, aut Dominum martyris obtineret. Narrat gaudio lacrymans senex se ad ipsius pedes nunc Domini, nunc martyris gubernantis, sibi solitam proebare ⁷, etiam familiarius ipso affectante, in genibus quoque ac sinibus sacris beatum, et afflatibus divinis odorum ⁸ reclinati capitis pulvinar habuisse.

4. Dubitemus nunc patriarcharum sinus fidelibus in Christo servis patere, cum immensa ejus bonitas etiam catechumenum tunc istum vel suo, vel sancti sui, foverit gremio. Nam et in sancto suo ipse aderat, qui dixit, ut nosti, ad Patrem: *Ego claritatem quam dedisti mihi, dedi eis, ut unum sint, sicuti et nos unum sumus* ¹¹. *Ego in eis, et tu in me* ⁹. Et iterum ad apostolos, in quibus universo corpori suo dixit: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi* ¹². Quod quotidie nobis in manu (V. not. 202) et apostolorum suorum et martyrum, operante conspicuis virtutibus potentia, probat, ut credamus Dei Filium et Dominum nostrum Jesum ex resurrectione mortuorum regnantem in eodis ad dexteram Patris ¹³, *virorum esse hominum, non mortuorum* ¹⁴. Ergo cum et sancti sui confessoris effigie senem nautam fovebat, ipse aderat in sancto suo, et fessum atque depositum blandis nucebat alloquiis; nec magis cibo quam verbo reficiebat, quia ipse est verus panis, qui de celo descendit ¹⁵ dare escam omni carni ¹⁶. In omni enim homine opus suum diligit, et omnem, quantum in ipso est, *hominem saluum fieri vult* ¹⁷: quia *mortem non fecit vite dator et vite totus: nec latatur in perditione vivorum* ¹⁸; qui *navit misericordiam quam sacrificia* ¹⁹, nec personas accipit ²⁰; qui fecit omnes, sed pro meritis judicat; *quia deus iudex est*.

5. Denique non illi hic de calamitate naufragii, neque de senio et egestate nauta villior ²²² fuit; sed iis omnibus ²¹, quibus eum et socii spreverant, Christum movit, et viscera divina commovit. *Oculi enim ejus semper in pauperem respiciunt. Profecto et iste pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum* ²². Cui forsitan ad precandum etiam voces propheticas Dominus et ipsa periculi crasa dictaverit, ut clamaret ²³: *Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquae usque ad animam meam. Veni in altitudinem maris* ²⁴, *non me demergat tempestas aquae, neque absorbeat me profundum* ²⁵. *Cito anticipet me misericordia tua* ²⁶, priusquam *infigar in limo profundi, et urgeat super me puteus os suum* ²⁷. *Respice in me, quoniam unicus*

et pauper sum ego ²⁸, *et factus sum similis pellicano solitudinis, sicut nycticorax* (V. not. 205) *in domicilio, et ita in navi mea sicut passer unicus super tectum* ²⁹. *Audivit Dominus, et misertus est ejus, et misit angelos in circuitu ejus, et factus est in sabitem* ³⁰ *r. Imperavit procellae, et stetit in auram* ³¹. *Incepit mare, et siluerunt fluctus ejus, et deduxit eum in aquis nullis* ³², *videntem opera Domini et mirabilia ejus in profundo* ³³. *Cibavit eum adipe frumenti, et colloquente Christo, quasi de petra, melle saturatus est* ³⁴. *Respexit humilem, qui beavit pauperes spiritu* ³⁵. *Fientem affatus est, qui promisit lugentibus consolationem. Et qui esurientibus et sitientibus justitiam saturitatem dat, ipse hunc deficientem, qui panis, et justitia, et fons vite est, de se ipse irrigans pavit; nec alia istum pietate, quam omnem hominem in hujus mundi pelago volutantem, dedita Patri usque ad crucis mortem pietate miseratus est; quia videlicet unus homo universalitatis portio, et universitas unius forma hominis et causa est.*

6. Denique non solum navem ¹⁸, sed ipsum quoque, cujus causa navem tuebatur, regens, et in eo discreta (*id est diversa*; *vid.* ep. 50, n. 13) carnis et spiritus officia dispensans, noctu securum requiescere, die vigilare sollicitum jubebat, se pro dormitante vigiliterum, et vigilantium cooperaturum esse promittens. Neque illum in iis verbis Dominum recognosces affectum, quo semper ita spes nostram fovet, ut sollicitudinem non relaxet: ita infirmæ carni consulti, ut spiritus promptus esse non desinat. Et ideo sic dormire permisi seni fesso, ut ne seni quidem et fatigato sine vigilandi negotio securitatem remitteret; ne scilicet resolveretur in somnos inertes, et inciperet non solum corpore, sed et mente dormire. Quod memens quidam sanctus ait: *Illumina oculos meos, Domine, ne unquam obdormiam (a) in mortem* ³⁶. *Vicina enim morti labes est torpor animorum. Et tunc dicit inimicus: Præcubui adversus eum* ³⁷, si et mentis oculos somnos oppresserit. Recognosceimus ergo ipsum seni adhibisse, qui dixit dormitantibus suis: **251** *Vigilate, et ante, ut non venialis in tentationem* ³⁸; et iterum vigilantibus ait, jam scilicet excitatorum vigore securus: *Dormite jam, et requiescite* ³⁹. Quod quidem non magis de corporeo somno quam de fidei firmitate dictum alibi docet, dicens: *Constantes estote, quia ego vici mundum* ⁴⁰. Vera enim hominis hæc requies est, si fide constans, et victoria Christi ab omni hoste securus, pace unanimè perfruatur; *Ipse enim quies nostra* ⁴¹, qui pax nobis est, quippe pro nobis vigilat ut requiescat in nobis, et qui nunc vigilare nos pro quiete perpetua jubet.

7. Ipse Dominus hæc eadem pietatis suæ munera, quæ toto vult agi mundo, in hoc senio uno agere di-

¹ Johan. xvii, 22. ² Matth. xxviii, 20. ³ Marc. xvi, 19. ⁴ Matth. xxii, 32; Marc. xii, 27. ⁵ Johan. vi, 41. ⁶ Psal. cxxxv, 25. ⁷ I Tim. ii, 4. ⁸ Sap. i, 15. ⁹ Matth. ix, 15. ¹⁰ Matth. xii, 16; Marc. xii, 14; Luc. xx, 21. ¹¹ Psal. xxxiii, 7. ¹² Psal. lxxviii, 2, 5. ¹³ Psal. lxxviii, 16. ¹⁴ Psal. lxxviii, 8. ¹⁵ Psal. lxxviii, 3 et 16. ¹⁶ Psal. xxiv, 16. ¹⁷ Psal. cx, 7 et 8. ¹⁸ Psal. xxviii, 11; Psal. xxviii, 8. ¹⁹ Psal. cvi, 29. ²⁰ Psal. cx, 9. ²¹ Psal. cvi, 24. ²² Psal. lxxxix, 17. ²³ Matth. v, 3. ²⁴ Psal. xli, 14. ²⁵ Ibid., 5. ²⁶ Matth. xxvi, 41. ²⁷ Ibid., 45. ²⁸ Johan. xvi, 35. ²⁹ Eph. ii, 14.

(a) Sic ms. Reg. cum edd. Bad., Grav. et Crin. Græce, *et, ὀλιγοῦν*. Edd. Bosv. et Schot., *in morte*.

gnatus est, cum blandimento severus, nec sine freno timoris indulgens, aurem vellit, ut somnum corporis excuteret; sinum præbuit, ut quietem perpetuam ministraret. Viginti tres dies homo non modo a terris, sed et ab hominibus exclusus, omnium ventorum ludibrium, omnis terræ (Sic carm. 21, v. 222) exsul diversi maris hospes, et exsors generis humani¹⁶, inter fluctus et belluas maris in vago erraticæ navis hospitio, jejuniis, senio, timore confectus, quæso te, numquid natura sua perduravit? Cui ergo obscurum sit Denm in illo fuisse? Eum dixi Deum, qui facit mirabilia solus^a; qui vocat ea quæ non sunt, tamquam quæ sint^b; cujus ope enabat toto navis secreta pelago, et invisibili gubernatore quasi vacua, et tamen gravi mole se promovens, clausis intra cameras suas homine cum frugibus, velut illa diluvio feta mundi seminibus arca, fluebat¹⁷; nec uno mari jactata, cursum cum tempestatibus immutavit.

8. Primo ad Urbem acta, Romani portus pharum vidit: deinde Campaniam longis tractibus legit, multifisque turbinibus, in Africæ littora transvolavit atque ab ipsis rursus abrepta, Siciliam transcurrit, circa quam concita et verticosa crebris, ut ferant, insulis freta, et periculosos etiam sub gubernatore navibus cursus inter ambages et obices insularum tam directo otiosus senex inoffensoque navigio præterivit, ut quasi divina navis, et immisso divinitus spiritu sapiens, sua sponte cavenda vitaret, sequenda peteret, et utiliter ac perite per necessarios obitus flecteretur; vigesimo denum tertio¹⁸ die, miserante jam Domino¹⁹, finem errorum atque discriminum in Lucanis positura littoribus. Quibus propinquantî Dominus æternus, ut indefessa ejus bonitas usque ad terminum susceptæ sibi navigationis operaretur mirabilia sua, tacito suæ adspirationis instinctu compulsos a littore in duabus naviculis piscatores obviam misit, qui navem **282** hanc eunus conspicati, primo aspectu territi refugerant, plenam enim armatorum, et liburnæ æmulam sibi visam ipsi postea retulerunt: deinde magnis et sæpe repetitis senis nostri vocibus aliquando revocati, ratione secum habita, et agente sic Domino, nihil sibi ab ea navi timendum, in quam vocarentur, intellexerunt. Accessere navigio vacuumque militibus esse, quod longe stipatum viderant, vix seni contestanti, et ascensa²⁰ tandem navi, suis oculis crediderunt. Ubi receptos senex praudio, quod pridie jussus a Domino prepararat, excepit, multaque mercede copiosis amissorum nautarum panibus saturavit atque donavit. Quibus stipendiis læti famulantibus lembulis suis quasi emeritam gravi bello et de certamine coronatam, quippe ut superstitem naufragij, victricem ventorum et fluctuum navem ad portum suum remulco præcunte duxerunt. Quid de hac navi fecisset eorum vanitas, qui errore eo, quo colunt omne quod flugnat, factam Argonautarum infe-

licium puppem, fabulosis litteris sacraverunt, atque etiam nunc in cælo videre se credunt, et inter astro- rum choros numerant? Nec minore dementia vectricem draconis Epidauro²¹ navem, illudent ipso, cujus (a) corporatum phantasma vexerat, serpente, venerantur?

9. Sed fugiamus a fictis et alienis, neque mendacia et venena pereuntiam nostræ veritatis lamini miscamus. Sunt nobis nostræ naves, ut dignus veris et domesticis utamur exemplis. Habemus et arcana Noe^d. Habemus et navem Tharsi^e, navemque Tharsensis^f. Sed illa, de qua Dei fugitivum prophetam ultor et custos cætus excepit (V. not. 204), eatenus huic navi comparari potest, quatenus ante sortem periclitata est^g: tertia vero navis exemplo meo congruit hinc, quod apostolum et martyrem vexit, propterque ipsum et in ipso Christum recepit, vel cum illi totam perituræ navis multitudinem redona- vit^h.

10. Proponamus ergo nobis animo, et mente certamus pulcherrimum divini operis spectaculum, videntes navem unam de multarum navium omniumque nautarum naufragio raptam, uno sene maria diversa peragrante, solam in pelago, et in ea solum. Jam illa nobis arca diluvij ante oculos, Ecclesiæ imago, versabitur²², super orbem demersum una ubique diffusi maris facieⁱ, inter effusas cœli et abyssi aquas solide²³ toto innataus mundo, cujus ista imaginem multis modis in modulo minore gestavit. Nam ut illa omnigenum seminum^j, sic et ista variarum plena frugum fuit, cui præter onus publicum plura etiam de stipendiis et pecuniis **283** nauticis inerant. Illa unam familiam ad generis humani reparationem: et ista unum hominem ad multorum fidem vexit^k. Illi pacis ramum columba detulit^l: huic pacem Agnus exhibuit. Illam, in imaginem sancti Spiritus, ales intravit^m: et hanc, per imaginem confessoris sui, Christus accessit. Respiciamus et Jonæ navem, largiore hanc munere virtutis ejusdem servatam videbimus, et majore miraculo. Illa enim omnibus salvis præter unum: ista omnibus amissis, uno manente, servata est. Sed et cetum illum prophetæ viventis innocuum voratorem videtur huic navis imitata, cum æque utero suo clausum hominem per maris alta gestaveritⁿ, et littori exposuerit incolentem; sicut illum in ligestum jejunæ prædæ suæ bellua jussis singultibus ab ergastulo spatiosi ventris excussum refudit Deo, quo ju- hente susceperat, et mysterio salutiter passionis expleto, tertia die in specu resurrectionis evomuit^o.

11. Navis vero illius turba felicior quæ Apostolo condonata est^p, non suis quidem meritis; nam et ipsi naufragium meruerunt, qui contento Apostoli consilio navigarant. Sed non minus ex hoc possumus in divinis operibus navigio gloriari; cujus viris quam- quaro defuerit similis advenatus, tamen ipsi in unico

^a Psal. lxxi, 18. ^b Rom. iv, 17. ^c Gen. vii, 17. ^d Gen. vii, 15. ^e Jon. i, 3. ^f Act. xxvii, 6. ^g Jon. i, 4. ^h Act. xxvii, 24. ⁱ Gen. vii, 17. ^j Gen. vi, 20. ^k Gen. vii, 7; I Petr. iii, 20. ^l Gen. viii, 11. ^m Gen. viii, 9. ⁿ Jon. ii, 1. ^o Jon. ii, 11; Matth. xii, 59. ^p Act. xxvii, 24.

(a) Ita ms. Reg. cum edit. Schol. et Paulinus epist. 16 ad Jovianum, n. 4, in speciem corporatum stultis

coitationibus flugnat. Edit. Rosv. hic habet corporatum phantasma.

nauta ipse Apostoli Deus adfuit gubernator, et quo (Sach. forte a quo) pro unius innocentis salute meruit liberari; quod illa, quæ Vas electionis in vinculis prima susceperat, ob Apostoli contentum, et captivitatem, carceris crimine damnata non meruit. Illa vero navis cohors mihi videtur propter gratiæ mysterium liberata, ut de naufragio navis (a) adite ²¹ nudi evaderent; scilicet, ut eos a prioris navis, id est ab Adæ carnis peccato liberatos ^a, et ipsis per quos (b) evaserant fluctibus expiatis, atque omnium, quas in mare abjecerant, id est secularium sarcinarum leves et undis quasi peccatis gravi et madida veteris hominis veste nudatos, integra et solida navis acciperet, quæ plenam fidei Ecclesiæ exhibens formam, tutos in portum Romanque pervexit. In quibus similiter mystica argumenta formantur. Nam mutata navis, novata in Christo vita est; et portus salutis Ecclesiæ, teste Græcia, nomen est Roma virtutis. Benedicamus ergo Deum ²², et exsultemus in Deo nostro, qui in altis habitat, et humilia respicit ^b; cui non in viribus equi, neque in tabernaculis (c) viri, sed in humilibus et timentibus cum beneplacitum est ^c; et qui, ut in isto ²⁷ etiam sene ostendit, sanat omnes contritos corde et alligat contritiones eorum ^d.

12. Nimis garrus, frater, sentio, sed quæso adhuc paucis feras me. Interrogare enim **284** libet, ullane te hujus seculi dignitate, quam hac Dei dignatione affici malles, qua senex iste perfunctus est? Beatioresne tibi videntur, qui purpura fulgent, qui gemma bibunt, toga fulciuntur, palmataque pinguntur; et hominibus commortalibus ac plerisque melioribus dominantes cupiditatum ac rerum suarum servi sunt; de Dei muneribus insolentes Deo; Christo egentes; peccato divites; vita steriles; morte fecundi? Quid huic, quæso, obfuit seni persona sentinatoris, et in nautis vilissima, inops habitus, et mastruca ²⁸ Sardonum? Nam pellibus sutis vestiebatur, cum illum Dominus virtutum, Rex gloriæ, et alloquio suo beabat, et illuminabat aspectu, et gremio sopiebat: profecto et id ipsum in eo diligens, quod Eliæ meloten (V. not. 206), et prævii Johannis habitum veste setigera imitabatur ^e. Regem seculi videre propius, et ejus vel fastidioso sermone respersi, magna pars mundi tam beatum putat, ut si aliter non obtineat, etiam damnis emat, idque ²⁹ adeptus, non modo hominum, sed et sui immemor fiat. Quantum hic dignitate felicior, quem Rex regum honoravit? quantum nobilitate nobilior, quem Christus agnovit? quantum divitiis opulentior, cui tanta tot sanctorum bona pariter collata sunt, ut Christum videret sicut Israël, cum cœli Rege loqueretur facie ad faciem sicut Moyses ^f; et eadem propemodum familiaritate requiesce-

A ret in sinu Christi qua Johannes in pectore recumbat ^g? Benigne ut novum nomen acciperet, sicut amici Dei, quos in patriarchis et in apostolis bene nosti ^h. Te ego paulo ante interrogabam, an hujus gratia donari, omni hujus seculi gloriæ præoptares ⁱ; ipsos equidem rectores harum tenebrarum ¹, si videre mereantur, prælaturos arbitror beatissimam senis et inopis nostri calamitatem suis miseris felicitatibus, et gaudiis perenne lugendis.

13. Quæras forsitan, quibus hic meritis vetera vita semper in tenebris ignorantæ demoratus, et tam ab operibus justitiæ quam a scientia veritatis alienus obtinuisse videatur, quod paucissimis certe operariis, quamquam a custodia matutina usque in noctem ^j totius diei pondus et æstum sustinuerint ^k, faciæ conceditur. Respondebit tibi Apostolus profecto, quia sine penitentia sunt gratiæ et donationes Dei ¹; et, quia non ex operibus justificabitur omnis caro ^m. Tempus est gratiæ, et fides ad justitiam deputatur, quia de lapidibus filii Abraham quotidie suscitantur ⁿ. Nunc enim tempus acceptum, nunc dies salutis ^o, quo pacis et laudis hostias immolamus; et sacrificium Deo spiritus contribulatus est ^p. **285** Et in homine templum Dei ^q, et in corde credenti ²¹ salutaria, et in defæcatis pectoribus sancta sanctorum. Quare qui cor (d) contribulatum et humiliatum non spernit ^r, ipse nostrum senem placitam sibi naturalibus bonis hostiam in odorem suavitatis accepit ^s. Nam ingenita simplicitate tam purus animi semper fuisse perhibetur, ut peccare nescierit. Jam in extreme ætatis senecta puer et malitia parvulus ^t, non solum gratiæ, sed et mentis infantiam gerit. Nuper enim, ut supra (n. 2) dixi, renatus in Christo et Domino dedicatus est, per quem mala vite, per quem aquas mortis evasit.

14. Accipe igitur eum letus in Domino, ut bonum Christi odorem ^v, ut agnum mensis novorum, quem ad unanimitatem tuam, de rudi matris Ecclesiæ fetu, immaculatum candente lanitio pastor exigui gregis, sed magni pignoris munerator, ut (e) xenium (V. not. 207) spirituale transmissi. Non enim alium tali munere digniorem putavi, quam te, qui juxta Dei gratiam et operationem illum et aspicere et suscipere novisses. Videre enim mihi videor qua gratulatione, qua admiratione, qua fide et auditorus de illo, et visurus ipsum sis, cum quo navigasse angelos, cui martyrem gubernasse, quem in sinu Christi dormisse, cui Christum aurem vellicasse, nomen imposuisse reputaveris. Fateor tibi affectionem meam, dum nimium tam insignia in nostri temporis homine Dei gesta admiror, et diligo, pene in ipsum senem fuisse crudelium. Nam tam assidue aurem ipsius retractavi, ut pene detri-

¹ I Petr. iii, 21. ² Psal. cxvii, 5. ³ Psal. cxlvi, 10, sec. Psalt. Rom. ⁴ Psal. cxlvi, 5. ⁵ IV Reg. i, 8. ⁶ Math. iii, 4; Marc. i, 6. ⁷ Gen. xxxiii, 30; Num. xii, 8. ⁸ Job. xiii, 23. ⁹ Gen. xvii, 5, et xxvii, 28. ¹⁰ Marc. iii, 16. ¹¹ Eph. vi, 2. ¹² Psal. cxxiv, 6. ¹³ Math. xx, 12. ¹⁴ Rom. xi, 29. ¹⁵ Rom. iii, 20. ¹⁶ Math. iii, 9. ¹⁷ I Cor. vi, 2. ¹⁸ Psal. l, 19. ¹⁹ II Cor. vi, 16. ²⁰ Psal. l, 19, sec. Psalt. Rom. et vetus. ²¹ Eph. v, 2. ²² I Cor. xiv, 20. ²³ II Cor. ii, 15.

(a) Ms. Reg., *addictæ*.

(b) Ita ms. Regius codex. Vide seqq. Ante erat, *evaserunt*.

(c) Alias, *libris*. Vids not. 303.

(d) Sic ms. codex Regius; et sic alibi Paulinus. Vide epist. 40, n. 4. Edit. Rosv., *contributum*.

(e) Ms. Reg., *xenium*. Vide not. 207.

verlim. Voluissem quoque vel unius partem auris abscindere, nisi in illo vulneris, quæ mihi pignoris, res fuisset. Non enim alter ⁵² affectus homines ad Hierosolimam rapit, nisi ut loca, in quibus corporaliter presens fuit Christus, videant atque contingant, possintque et de suo fructu edicere: *Introivimus in tabernacula ejus, et adoravimus ubi steterunt pedes ejus*⁵³. Quamquam et altior et hic; (vid. not. 208) intellectus habeatur, tamen et simplici sensu secundum litteram, cum res postulat, non abutendum est (*id est* utendum est, seu non oportet non uti. V. not. 51). Si ergo religiosa cupiditas est loca videre in quibus Christus ingressus, et passus est, et resurrexit, et unde conscendit, et aut de ipsis lucis ex grana pulverem (V. not. 209), aut de ipso crucis ligno (V. not. 210) aliquid saltem festuæ simile sumere et habere, **B** benedictio est, considera quanto major et plenior gratia sit, vivum senem vel testimonio divine veritatis inspicere? Si præsepe nati ^b, si fluvius baptizati ^c, si hortus orantis Magistri ^d, si atrium judicati ^e, si columna districti, si spina coronati ^f, si lignum suspensi ^g, si saxum sepulti ^h, **286** si locus resuscitati evectique ⁱ, memoria divine quondam presentie, celebratur, et veterem veritatem presenti fide comprobant in rebus exanimis viva documenta, quam religiose aspiciendus est hic, quem alloqui Dei sermo dignatus est, cui se facies divina non texit, cui nunc martyrem sumam, nunc semetipsum Christus ostendit; in cujus vivente terra Dominiæ corporis videmus impressa vestigia, si fidelibus oculis et acie spiritali, quod in eo sinus Christi, quod manus contigit, perlegamus, et cantemus, quæ sæpe super Domini genu jacuit, sæpe Domini sinu tepuit, nostra manu sæpe mulcentes, et auriculam sæpe palpantes, quam celestes digiti (a) Domino jocante traxerunt?

45. Habes, mi frater (b), xenium meum, ede ipsum spiritu caritatis, et si loquacitatis mee amaritudine nauseaveris, de gratia Domini et celestis historie suavitate fastidium temperabis. Certo autem scio, quesiturum te et desideraturum aliquid, quo circa hunc hominem exerceas caritatem, qua diligis ⁵⁴ Christum. Subest materia: tu studium pie devotionis intende; et patrono hujus Secundiano, cui navem Christus omnipotens pro hujus salute servatam jam desperanti reddidit, toto fidei tue effectu ⁵⁵ adesto. Munus enim Christi aderes. Ne patieris invidia diaboli per huminem improbum Secundiano eripi, vel jam ereptum negari quod illi de naufragio redonavit Deus. Procurator Christiani viri fratris nostri Posthumiani esse dicitur, qui eam navem in Bruterum littore, quo possessio senatoris adluitur, adlapsau;

^a Psal. cxxxii, 7. ^b Luc. ii, 7. ^c Matth. iii, 17. ^d Johan. xix, 17. ^e Marc. xv, 46. ^f Marc. xvi, 6. ^g Johan. xix, 11. ^h Apoc. xvi, 4 et 5. ⁱ Matth. ix, 15.

^{*} Alias 45; que autem 50 erat, nunc Append. 2. Scripta circa annum 410.

(a) Ms. codex Reg. omi editis 2, *jocante*, mendo: et nate Sacchini legi *Domini jacenti*.

(b) Ms. Regius codex, *excitiam*.

(c) Ita ms. codex Regius. Editi, *facias*.

(d) Additum est enim ex mss. codicibus 2 Big. et r 11, Bened.

A avarior nari et sine myoparene (V. not. 211) pirateam in terra agens occupavit, et captam vacuefecit: nam etiam nunc in ipso littore inanis manet, ut damnum oneris frustra in pelago servati et in terra perditæ contestetur. Depositæ jam sæpe apud judicem provincialein super hoc latrocinio querelæ, sed Pharaonoster induravit cor suum. Forte ut in ipso mirabilia fiant: et conventus per officia, primo vi rebellavit, postea Romam profugit. Hæc Secundianum meum necessitas ad Urbem et itinere terreno peregrinari cum suo unico nauta coegit. Non ambigo fratrem nostrum Posthumianum et interventu tuo, et sua fide atque justitia, commovendum. Quare hoc moderamine intervenire debemus, quod profecto (c) facies, etsi nullus admoneam, ut pari labore defendas et excuses optimo Senatori, id est, Christiano viro reum suum; ita ut prudenti ipsi sufficiat impunitatis locrum, nobis ab ipso Dei munera recipere contentis.

EPISTOLA * L.

287 Augustino proponit quaestiones aliquot, primum de Psalms, tum de Apostolo, et ad extremum de Evangelio.

CAPUT PRIMUM. *Quaestiones ex Psalms.* — I. De paucis, quæ nunc jam ad navem currente litterarum perlatore, et mihi in ipsius festinatione properanti in mentem venerunt, ne sine corollario mihi rescribas, aliqua proponam. Quæ si forte lucida sunt, et mihi videntur obscura, nemo prudentum filiorum, qui forte de nostris ¹ in hora lectuiculae hujus circa te steterit, de insipientia mea rideat; sed potius benevolentia fraternæ caritatis faveat instruendo, ut efficiar videntium particeps, et ex doctrina tua illuminatis mentibus considerantium mirabilia de lege Domini.

2. Dic ergo mihi, benedictæ doctor Israel, quod sit quid dicitur in psalmo decimo quinto: *Sanctis, qui in terra sunt ejus, vivificavit omnes voluntates suas inter illos. Multiplicate sunt (d) infirmitates eorum, postea acceleraverunt.* Quis ait sanctos? qui in terra sint ² sancti? Num illos Judæos, qui filii carnis Abrahæ, et non filii repromissionis excluduntur a semine, quod in Isaac vocatum est? Ideo sanctos in terra ³, quia sancti genere carnali; vita autem sensuque terreni sunt, quia terrena sapiant, et (e) carnali observantia in vetustate litteræ consenscunt, non renascentes in novam creaturam ⁴; quia non receperunt eum ⁵ per quem vetera transierunt, et facta sunt (f) nova ⁶. Sic enim forte eos in hoc psalmo sanctos appellat, quomodo et in Evangelio justos, ubi dicit: *Non veni vocare justos, sed peccatores* ⁷: id est, illos justos qui in sanctitate generis et litteræ legis gloriantur. Quibus dicitur: *Nolite gloriari (g) in patre Abraham, quia potens est Deus de lapidibus istis excitare filios Abra-*

¹ Johan. xviii, 4. ² Marc. xv, 16. ³ Johan. xix, 2. ⁴ Rom. ix, 7. ⁵ Psal. xv, 5. ⁶ Gal. vi, 15. ⁷ Johan.

(c) Mss. duo Big. addunt *ideo*.

(d) Exquiritur vocem *omnia*, que aberat a mss. 2 Big. et edit. Bened.

(g) Manuscripti duo codices Bigotiani, *habere patrem Abraham*.

hæ^a. Quorum forma in illo Pharisæo^b proponitur, qui justitias suas tamquam nescienti Domino recotens predicabat in templo, non orans ut exaudiretur, sed exigens quasi debitum meriti pro operibus, bonis quidem, sed ingratis Deo; quia quod justitia edificaverat, superbia destruebat: nec idipsum silentio, sed voce clamabat, ut appareret eum non divinis auribus loqui, qui^c et ab hominibus vellet audiri. Atque ideo non placuit Deo, quia placebat sibi. Quoniam dissipavit Dominus ossa hominum sibi placentium. *Confusi sunt*, inquit, *quia sprevit illos*^e, qui cor humile et contribulatum non spernit^d.

288 3. Denique et in ipsa Evangelii parabola^e, qua pharisæi et publicani persona confertur, evidenter ostendit ipse Dominus quid in homine suscipiat, quid repellat, sicut scriptum est: *Quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*^f. Ideo protestatur magis justificatum abisse e templo publicanum de confessione peccatorum suorum, quam Pharisæum de imputatione justitiarum suarum. Merito autem ille laudator sui repudiatus abscessit a facie Dei, qui cum ipso nomine peritiam legis preferret, obitus fuerat in propheta dicentem Dominum: *Super quem habitabo nisi super humilem et quietum, et trementem sermones meos*^g? Ille autem in corde contrito sui accusator accipitur, et obtinet veniam de confessis peccatis propter gratiam humilitatis, sancto illo Pharisæo, quales Judæi sancti sunt, reportante sarcinam peccatorum de jactantia sanctitatis. Ipsius nimirum sunt forma Judæi illi, de quibus Apostolus ait^h, quod eam justitiam statuere cupientes que ex lege est, justitiæ Dei non sunt subjecti que est ex fide, que reputata est patri nostro Abraham ad justitiamⁱ, non ex operibus, quia secundum omnipotentiam Dei credidit Deo, apud quem ille vere justus est, qui ex fide vivit: nec sanctus in terra est, sed in cælo; quia non (a) in carne, sed in spiritu ambulat, cujus conversatio in cælis est^k, non gloriantis in circumcissione carnis, sed in circumcissione cordis, que non littera, sed spiritu agitur invisibiliter: unde laus ejus non ex hominibus est^l, sed ex Deo^l.

4. Deinde quod jungit in eodem versiculo: *Miras fecit voluntates suas inter illos*^m; credo ex eo dicit, quod ipsis primum incernam legis accendit, et præcepta vivendi dedit. Notas enim, inquit, fecit vias suas Moysi, et filiis Israel voluntates suasⁿ. Deinde ipsum pietatis sue sacramentum in ipsis operatus est^o, natus in carne ex Virgine Deus in gente ipsorum, et de carne ipsorum factus ex seniore David homo^p. Deinde virtutes sanitatum, quas in ipsis et certam ipsis perfecit. Qui per hæc non modo creditus non est,

^a Matth. iii, 9; Luc. iii, 8. ^b Luc. xiii, 11. ^c Psal. lvi, 6. ^d Psal. lvi, 19. ^e Luc. xiii, 10. ^f Jac. i, 6. ^g Isai. lxxvi, 2. ^h Rom. x, 5. ⁱ Rom. iv, 2. ^j Rom. i, 17. ^k Philip. iii, 20. ^l Rom. ii, 28. ^m Psal. xv, 3. ⁿ Psal. cii, 7. ^o i Tim. iii, 16. ^p Matth. i, 1. ^q Johan. ix, 16. ^r Matth. xii, 21. ^s Psal. xv, 4. ^t Act. ii, 37. ^u Johan. viii, 42. Johan. xiv, 6. ^v Malach. iv, 2. ^w Matth. xxiii, 3; Luc. xiii, 34. ^x Matth. xiii, 32. ^y Psal. xiii, 3. ^z Johan. xiv, 6.

(d) Ita mss. duo Big. Sic quoque Paulinus epist. 5, ad Severum, n. 17, cum præpositione in.

(e) Manuscripti duo Big., curasset.

(f) Sic mss. duo Big. et edit. Bened. Alias, crucifixerunt.

sed et blasphematus est ab eis cum dicerent: Hic homo si a Deo esset, non (b) curaret sabbatis: et non ejecit demonia nisi in Beelzebul principe dæmoniorum^r. Propter hanc mentem obdurata impietate cecata, *multiplicate sunt infirmitates* et tenebræ eorum^s.

5. Sed quid est, quod ait: *Postea acceleraverunt?* Utrum in penitentiam, sicut **289** illi in Actibus apostolorum^t, qui beati Petri prædicatione compuncti, crediderunt in eum quem (c) crucifixerant, et festinantes tanto expiari peccato, ad donum gratiæ (d) eucurrerunt? An vero, quia virtutes animæ ex fide et caritate Dei roborantur, illis impiis utroque vacuis *multiplicate sunt infirmitates* animæ ex impietate scelerum mortiferis languoribus occupate, Christus etenim lumen et vita credentium est^u, et sanitas sub penis ejus^v. Unde non mirum si et tenebræ et *infirmitates eorum multiplicatæ sunt* in interitum, qui vitam et lucem non receperunt, neque sub penis ejus manere voluerunt. Quos, ut ipse fleus in Evangelio suo protestatur, sæpe voluit congregare sub alas suas, sicut gallina congregat pullos suos^x, et noluerunt. Multiplicatis ergo infirmitatibus quo *acceleraverunt?* forte in crucem Domini conelamandam, et invito Pilato nefariis vocibus extorquendam, ut adimpleret mensuram patrum suorum^y; ut isti Dominum prophetarum occiderent, quorum patres ipsos prophetas interfecerunt, a quibus hic mundi Salvator esse venturus nuntiabatur. *Postea acceleraverunt*^z. Veloces enim pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio et infelicitas in viis eorum et viam pacis non cognoverunt, id est, Christum qui dicit: Ego sum via^{aa}.

6. In consequenti psalmo illud mihi exponi desidero, quid dicat: *De absconditis tuis adimpletus est venter eorum. Saturati sunt porcina*, vel (sicut in quibusdam Psalteriis scriptum audio) *Saturati sunt filii, et reliquerunt, quæ superfluerant, porculis suis* (V. not. 212).

7. Rursus in alio psalmo admirari solæo, Filium ad Patrem loqui intelligens, in psalmo quinquagesimo octavo, ubi de Judæis iniuriosis, de quibus supra dixerat: *Ecce ipsi loquentur in ore suo, et gladius in labiis eorum*; paulo infra dicit: *Ne occideris eos, ne quando obliviscantur (e) legis tuæ. Disperge illos in virtute tua, et destrue eos, Domine*. Quod in his usque in hodiernum diem videmus impleri. Destructi sunt enim a veteri sua gloria, sine templo, et sine sacrificiis, ac sine prophetis in omnium gentium dispersione viventes. Sed quid miramur, quod jam per Prophetam pro eis non occidendis rogabat, pro quibus et sub ipso tempore passionis jam ad crucem eum ducentibus præbatur, dicens: Pater, dimitte eis, non

(d) Ita edit. Bened. cum. mss. 2 Big. Alii, concurrerunt.

(e) Sic cum Psalteriis veteri et Rom. Augustinus et Hilarius juxta Græcum, τῶν νόμων σου.

enim sciunt quid faciunt ^a. Verum quod adiecit: *Ne unquam obliviscantur legis vae* ^b, tamquam propter hoc necessaria esset etiam sine fide Evangelii vita **290** eorum, obscurum mihi fateor. Quid enim his ad salutem que sola fide queritur, prodest in legis memoria et meditatione versari, nisi forte propter honorem legis ipsius, vel generis Abraham ^c; ut etiam in parte terrena carnalis seminis ejus, quæ videretur secundum arenam maris computari, legis antiquæ littera ^d perseveret; (a) nõ forte aliqui legendo legem illuminentur ad fidem Christi, qui ^e et legis et prophetarum finis est ^f, et in omnibus eorum libris præfiguratus ac prophetatus elucet. Aut quia ex ipsis impiis eorum generatio ventura est electorum, qui de singulis tribus electi, in duodenis millibus designantur ^g, quibus ipsa revelatio beati Johannis ^h ex voce angeli prænuntiantis hoc testimonium perhibet, quia comitatus Regis æterni familiaris adhærebunt penitus immaculati, et humanæ conjunctionis expertes? De quibus specialiter ait: Sequuntur ⁱ Agnum quocumque ierit, quia cum mulieribus se non coinquinaverunt, virgines enim sunt ^j.

8. In sexagesimo septimo præter aia illud mihi obscurissimum est, quod ait: *Verticantem Deus (b) conquassabit capita inimicorum suorum, verticem capilli perambulandum in delictis suis*; quid sit, *Verticem capilli (c) perambulare in delictis*. Non enim dixit, *Verticem capitis*; sed, *Verticem capilli*, qui sine sensu est. An repletum peccatis hominem valè ostendere? Scriptum est: Omne cor in dolore a pedibus usque ad caput. Et paulo infra quod ait: *Lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso* ^k. A quo ipso? Et numquid canes Dei dici possunt gentiles, quos ipse in Evangelio ^l canes nominat? Aut ne forte ipsos canes Dei dicat, quales existimari possunt, si qui in nomine Christiano gentilitè vivant, quorum pars cum infidelibus ponitur ^m, quia Deum, quem verbis colunt, factis negant ⁿ?

CAPUT II. *Questiones ex Apostolo*.—9. Hæc interim de Psalmis; nunc et de Apostolo quodcumque proponam. Dicit ad Ephesios, quod in alia Epistola dixerat de gradibus vel ordinibus dispositionum Dei, operante Spiritu sancto divisiones gratiarum: *Et quosdam quidem dedit apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero evangelistas, alios autem pastores et doctores ad consummationem sanctorum* ^o, et reliqua. Hoc opto distinguas mihi in hac diversitate nominum, quæ sicut cuique homini officiorum vel gratiarum proprietas. Quid proprium sit apostolorum, quid prophetarum, quid evangelistarum, quid pastorum, quidve doctorum: in omnibus enim his diversis nominibus **291** similè et prope unam doctrinæ officium video fuisse tractatum. Hos autem prophetas, quos post Apostolus posuit, non puto illos esse, qui

ordine temporum ante apostolos fuerunt: sed illos, quibus jam sub apostolis per gratiam donabatur aut interpretatio Scripturarum, et inspectio mentium, aut prædictio temporis secuturi; ut Agabus cernebat, qui et famem instantem prædixit, et quæ ^p beatus Paulus in Hierosolymis passurus esset, et verbo denuntiavit, et signo zone ejus ostendit ^q. Inter pastores specialiter et doctores quid intersit, dignoscere volo, quia præpositis Ecclesie utrumque nomen adscribi solet.

10. Item quod ait ad Timotheum, *Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus*; quæso exponas mihi, quod discrimen sit in hac diversitate verborum, cum omnia mihi, quæ gerenda **B** dixit, orationis officio convenire videantur.

11. Item quod ad Romanos ait, interrogo et rogo ut edisseras mihi. Multum enim cæcutire me fateor in hac Apostoli sententia de Judæis, quod ait: *Secundum Evangelium quidem, inimici propter vos; secundum electionem autem, carissimi propter patres* ^r: quomodo et iidem ^s inimici propter nos, qui creditimus ex gentibus, tamquam non potuerint gentes credere, nisi Judæi non credidissent? Aut ipse unicus omnium creator Deus, qui omnes homines salvos fieri vult, et ad agnitionem veritatis venire ^t, capax non fuerit ^u acquisitionis utriusque, nisi alterum pro altero possideret? Deinde (d) *carissimi* ^v propter patres: quomodo, aut unde, si carissimi non credant, et inimici Deo esse persistent? Nonne, inquit, qui oderant te Deus, oderam illos, et super inimicos tuos tabescebam? Perfecto odio ederam illos ^w. Certe hoc puto paterna vox loquitur ad Filium per prophetam in eodem psalmo, ubi supra de parte credentium dixerat: Mihi autem nimis honorificati sunt amici sui Deus, nimis confortatus es principatus eorum ^x. Quid autem illis prodest ad salutem, quæ non nisi per fidem et gratiam Christi capitur, si propter fidem patrum carissimi (d) Deo sint? eei bono diliguntur, quos necesse est propter hoc damnari, quod propter suam infidelitatem a prophetarum et patriarcharum parentum fide discrepantes, inimici sunt Evangelio Christi? Si ergo carissimi Deo, quomodo perihunt? et si non credant, quomodo non perihunt? Si propter patres sine suo merito diliguntur, quomodo et propter patres **292** non salvabuntur? sed, etsi fuerint Noe, Daniel, et Job, in medio eorum, filios impios non salvabunt, soli salvi erunt ^y.

12. Adhuc aliud obscurius mihi erue de profundo; et in vadum profer. In epistola Colossensium omnino intelligere ^z non possum quod ait: *Nemo vos seducat volens in humilitate et religione angelorum, quæ non vidit, ambulans, frustra inflatus sensu carnis suæ, et non tenens caput*. De quibus angelis dicit? si de

^a Luc. xxiii, 54. ^b Psal. lxxviii, 12. ^c Gen. xxii, 17. ^d Rom. x, 4. ^e Apoc. vii, 5. ^f Apoc. xiv, 4. ^g Psal. lxxvii, 24. ^h Matth. xv, 26. ⁱ Matth. xxiv, 51. ^j Tit. i, 16. ^k 1 Cor. xii, 28; Ephes. iv, 11. ^l Act. xvi, 14. ^m Rom. xi, 28. ⁿ 1 Tim. ii, 4. ^o Psal. cxxxviii, 21. ^p Psal. cxxxviii, 17. ^q Ezech. xiv, 14.

(a) Ita cum editis Grav. et Bened. mss. duo Big. At edit. Rosv., ac fortè.

(b) Edit. Bened. et Grav., *conquassavit*, mendose. Græce, *συνθροον*.

(c) Sic cum edit. Bened. mss. Big. duo. Ed. Rosv., *perambulandum*.

(d) Ita cum edit. Bened. mss. Big. duo. Edit. Rosv., *carissimi sunt*.

inimicis et malis, quæ illorum religio, aut quæ humilitas; et quis magister ^a seductionis hujus, qui per obtentum nescio cujus angelicæ religionis, quasi visa et comperta doceat quæ non vidit? Sine dubio hæretici, qui doctrinas demoniorum et sequuntur ^a, et promunt conceptis ab eorum spiritu adinventio-
 bus, quæ non videntur phantasmata quasi visa fingentes, et pestiferis disputationibus in corda male credula seminantes; hi sunt qui non tenent caput, id est Christum fontem veritatis, cujus doctrinæ quidquid adversatur, insanum est. Et hi cæci duces cæcorum ^b, de quibus dici puto: Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ. et foderunt sibi lacus contritos, qui non tenent aquam ^c.

15. Deinde in (a) subsequenti capitulo adjecit: *Ne tetigeritis, neque gustaveritis, neque contractaveritis, quæ sunt omnia in iuteritum ipso usu, secundum præcepta et doctrinas hominum, rationem quidem habentia sapientiæ in superstitione et humilitate ad non parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis* ^d. Quæ sunt ista, quibus et rationem sapientiæ inesse testatur Magister (S. Paulus: vid. epist. 50, n. 5) veritatis, et tamen ipsam veritatem religionis inesse abnegat? Anne forte ^e de talibus loquitur, de quibus ad Timotheum dicit: Habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem ^f ejus abnegantes ^g? Rogo ergo specialiter hæc capitula duo de Galossensium ^h Epistola per singula mihi verba dissolvas, quia laudabilibus execranda permiscuit. Quid est enim ⁱ tam laudabile, quam ratio sapientiæ? et quid tam execrabile, quam superstitiæ erroris? Humilitas quoque et Deo placita, et maxime in vera religione laudabilis, cum ratione sapientiæ ipsis datur ^j; de quorum doctrinis et actibus dicitur nobis: *Ne tetigeritis, neque gustaveritis, quæ sunt in iuteritum* ^k, quia non sunt ex Deo: et omne quod non est ex fide peccatum est ^l. Deus autem dissipavit consilia sapientium, qui Deo stulti sunt per prudentiam carnis; quæ non potest legi Dei esse subjecta ^m. Scit enim cogitationes hominum, quoniam vane sunt ⁿ. Qualem humilitatem, qualemque rationem sapientiæ superstitioni ex **293** hominum doctrinis venienti inesse dicat, requiro. Et quod ait: *Ad non parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis* ^o. Prorsus hæc parum intelligo: quia in eadem sententia magna mihi videtur esse discretio (V. ep. 49, n. 6). Arbitror enim eum de abstinentia qualibet ficta vel inutili, qualis solet ab hæreticis affectari, hoc dicere: *Ad non parcendum corpori*. Quod autem adjecit: *Non in honore aliquo*; quia sancti operis speciem, non in fide veritatis exercentes, nullius gloriæ honore vel fructu agunt ^p, quod in magna erroris perversi reprehensione conficiunt, transfigu-

A rantes se in ministros justitiæ ^q. Sed quod adjecit, *Ad saturitatem carnis*, contrarium mihi videtur illi quod dicit: *Ad non parcendum corpori*. Videtur enim mihi ille non parcere corpori, qui carnem jejuniis domat, sicut Apostolus dicit ^r: *Lividum facio corpus meum, et in servitatem redigo* (Gr. ὑποτάζω; Vulg. castigo). A quo opere saturitas carnis aliena est. Nisi forte et ipsam saturandæ carnis curam, quæ maxime observantiam religionis prætententibus probrosa est, non parcere corpori dixit, secundum illud honestatis præceptum, quod alibi dicit, ut unusquisque suum vas honorifice possidere noverit ^s; ut hostiam vivam et placentem Deo suum corpus exhibeat ^t; non in (b) saturitatem carnis; quia distensio corporis animæ sobrietatem necat, et inimica est castitati.

B 14. Restat ut aliquid et de evangelicis locis suggestam beatitudini tue; non quidem quanta legenti per otium occurrere solent; (nec enim nunc vacabit ^u dispersa per libros querere, aut in reminiscendis memoriam ventilare:) sed vel pauca, quæ ad horam dictationis hujus in mentem veniant, seiscitebor. De resurrectionis forma non grandem, sed plenam fidei instructione epistolam, qua secundæ consultationi meæ, dum Carthagini (c) biemares (V. not. 215), rescripseras, si habes (d) relatum in schedis, rogo ut mittas, aut certe retexas eam mihi, quod tibi facile est. Nam etsi scripta non existat, quia forte brevis epistola, ut tumultuaria tibi inter libros tuos haberi spreta sit, renova eam mihi eodem sensu promptam de thesauro cordis tui, et mitte ad me inter alia responsa quæ reddes mihi, ut spero; præstante mihi ac tibi comæatum (V. not. 64) dierum Christo, ut ea, quo labor tuus in me fructificet, accipiam, secundum hæc capitula Scripturarum; de quibus te, qui (e) vides quasi per Deum, interrogavi, ut audiam quid in te vel ex te mihi loquatur Deus ^v.

15. Hoc autem rogo lucere mihi facias, **294** quomodo vel qua ratione Dominus post resurrectionem vel mulieribus, quæ primæ ad sepulcrum venerunt, vel postea illis duobus in via, deinde discipulis suis, et non agnitus sit, et agnitus. In eodem enim corpore resurrexit in quo et passus est. Et quomodo non eadem erat ejusdem corporis forma quæ fuerat? aut si eadem erat, quomodo non agnoscebatur ab his qui eam noverant? Illud vero sacramenti esse credo quod qui in via ambulantes non fuerat agnitus, in fractione panis revelatus est ^w. In ipsum tamen tuo sensu volo tenere, non meo.

16. Et quod ad Mariam ait: *Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem*. Si comibus stante non sinebatur attingere, quomodo eum tangeret cum ascendisset ad Patrem, nisi forte fidei profectu, et mentis ascensu, qua Deus homini fit longinquus, aut

^a I Tim. iv, 1. ^b Matth. xv, 14. ^c Jerem. ii, 13. xiv, 25. ^d Rom. viii, 7. ^e Psal. xciii, 11. ^f Col. ii, iv, 2. ^g Rom. xii, 1. ^h Psal. lxxxiv, 9. ⁱ Luc. xiv, 29.

(a) Mss. duo Big. et edd. Bened. et Grav., in sequenti capite.
 (b) Ita mss. codices cum edit. Bened. Ated. Resv., solvitate.

(c) Mss. 15, *exhiemarem*. Vide not. 215.

(d) Sic mss. 4 Vaticanæ, Bigoliani unus, et edit. Bened. Alter ms. Big., *reservatam*. Ed. Rosv., *reticiam*.

(e) Sic emendavius ex mss. codicibus Vaticanis quatuor et edit. Bened. Ante erat, *credendum est*.

proximus : et illa (a) dobitaverit de Christo, quem ²² A per crucis mortem demigrans in aeternitatem Dei, ut hortulanum putaverat. Ideo fortassis audire meruit : *Noli me tangere* *. Indigna enim judicabatur ut tangeret manu Christum, quem necdum fide apprehenderat, nec intellexerat Deum, cum hortulanum putasset, de quo paulo ante ab angelis audierat : Quid queritis viventem cum mortuis? *Noli ergo me tangere, quia tibi nondum ascendi ad Patrem*, cui adhuc tantum homo videor : postea me tanges, cum ad agnoscendum me credendo conscenderis.

17. De illis etiam beatissimi Symeonis verbis quid sentias, edissere mihi, ut sequar sensum tuum : quibus, cum ad videndum ex oraculo Dei Christum, agente Spiritu, venisset in templum, et acceptam sinu benedixisset infantem Dominum, ait ad Mariam : *Ecce hic positus est in ruinam et resurrectionem* ²³ B nullorum in Israel, et in signum cui contradicetur : et tuam ipsius animam pertransibit gladius, ut reveleantur multorum cordium cogitationes ^b. Numquid de passione Mariae, quae nusquam scripta est, hoc prophetasse (b) credendus est ²⁴? An vero de materno ejus affectu, quo postea in tempore passionis assistens cruci, qua hoc erat fixam quod ipsa pepererat, maternarum viscera dolore confusa est : et animam illius illa, quae ejus secundum carnem libum, ipsa spectante, confoderat, crucis rhombica penetrabat ²⁵. Video enim et in Psalmis de Joseph ita dictum esse ²⁶ : Humiliaverunt in compediibus pedes ejus, ferrum pertransiit animam ejus ^c sicut in Evangelio dixit ²⁷ Symeon : *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius* ^d. Non ait, carnem, sed animam, in qua pietatis affectio ²⁸ continetur, et doloris aculeus quasi gladius operatur : eam aut aliqua carnis suae injuria afficitur, ut (c) Joseph, qui non mortis, sed injuriarum pertulit passiones, in servum venditus, et in ream vinculatus (V. carn. 21, v. 752), et carceri datus ^e : aut cum affectu interna tristitia vel dolore cruciatur, ut in Maria ^f ; quam utique ad crucem Domini, in quo tunc sui tantum corporis filium cogitabat, materna mens duxerat ; ut eam cum vidisset mortuum, humana infirmitate lugeret, sepehendique colligeret, nihil sibi de ipsius resurrectione praesumeret, (d) quia subsecuturae admirationis fidem in oculis posita passionis poena caecabat (V. not. 214). Quavis eandem astantem cruci suae Dominus non morientis infirmitate trepidans consolatus sit, sed ipsam, qua obibat volens, in potestate habens merem, plena virtute viventis, et constantia resurrecturi de cruce adhaeret, dicens de beato apostolo Johanne : Mulier, ecce filius tuus ; itemque illi ibidem consistenti : Ecce mater tua ^g. Jam scilicet ab humana fragilitate, qua erat natus ex femina,

per crucis mortem demigrans in aeternitatem Dei, ut esset in gloria Dei Patris, delegat homini jura pietatis humanae ; et (e) ex discipulis suis adolescentiorem eligit, ut convenienter assignet virgini apostolo virginem matrem : duo pariter in eadem sententia doctus, formam pietatis relinquens nobis, cum est ²⁹ de matre sollicitus, ut quam relinquebat corpore, non relinqueret cura : sed nec corpore relicturus, quia quem videbat morientem, mox erat visura redivivum. Et illud, quod ad fidem omnium pertinet, salutarum pietatis suae ³⁰ sacramentum, arcana divini ratione consilii sub hac voce (f) consiguans, ut alii matrem delegaret pro matre habendam, et vice sua consolandam ; atque illi vicissim novam filium vice corporis sui traderet, immo, ut ita dixerim, gigneret : quo ostenderet eam praeter se, quae ex ea virgine natus esset, nec habuisse filium, nec habere : quia nec Salvator tantopere curam (g) desolationis habuisset ejus, si illi unicus non fuisset.

18. Sed redeamus ad verba Symeonis, in quorum clausula intellectam meum caligare fateor. *Et tuam, inquit, animam pertransibit framea, vel gladius, ut reveleantur multorum cordium cogitationes* ^h. Secundum litteram hoc mihi penitus obscurum est, quia nec Mariam beatissimam usquam legimus occisam, ut de corporali gladio sanctus ille ³¹ ei futuram passionem prophetasse videatur. Sed et quod subiecit : *Ut reveleantur multorum cordium cogitationes* ⁱ. Scrutans enim, inquit, corda et renes Deus. Et de futuro judicio Apostolus ait : Quia tunc manifestabit Deus operata cordium, et occulta tenebrarum. Idem ³² Apostolus ^j, spiritualiter exprimens arma caelestia, quibus in interiori nostro debeamus armari, gladium spiritus dicit verbum Dei, de quo ad Hebraeos ait : Vivus est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti : pertingens, inquit ^k, usque ad divisionem animae et spiritus, et reliqua quae nosti. Quid ergo mirum, si istius verbi ignita vis, et ancipitis gladii penetrabilior acies ^l, et sancti Joseph olim, et postea beate Mariae animam pertransivit? nam neque in illius, neque in hujus corpore ferrum transisso cognovimus. Atque ut magis pateat ibi prophetam ferrum pro verbi gladio ^m posuisse, statim subsequente versiculo ait : Sermo Domini ignivit illum ⁿ. Sermo enim Dei et ignis, et gladius est, Verbo ipso Deo utrumque dicente de se : Ignem enim, inquit, veni mittere in terram, et quid volo nisi ut jam accendatur ³³? Item alibi dicit : Non veni pacem mittere, sed gladium ^o. Videt eum unam vim doctrinae suae diverso ignis et gladii nomine designasse. Aut quomodo Mariae illata per gladium passio vel tribulatio perstaret ³⁴? Itaque hoc scire cupio quid ad Mariam

^a Johan. xv, 17. ^b Luc. ii, 34, 35. ^c Psal. civ, 10. ^d Luc. ii, 35. ^e Gen. xxxvii, 28, et xxxix, 20. ^f Johan. xiv, 25. ^g Johan. xiv, 26. ^h Luc. ii, 35. ⁱ Psal. vii, 10. ^j I Cor. iv, 5. ^k Ephes. vi, 17; Heb. iv, 12. ^l Psal. civ, 18. ^m Luc. xii, 49. ⁿ Matth. x, 34.

(a) Mss. duo, qui videt quasi Deum. In editis quibusdam, secundum Deum.

(b) Ita mss. codices quinque, inter quos Bigotiani duo cum editis tribus Augustinianis, Amerb. Bad. et Erasmi.

(c) Expressimus partem in. quae aberat a mss. codicibus et ab editis Grav. et Bened.

(d) Manuscripti sex, quam. Alii octo, qua. Vide not. 214.

(e) Mss. codices quinque, ex discipulis adolescentioris matris adolescentiorem eligit.

(f) Ita mss. duo Big. Ant. erat designans.

(g) Sic aliquot mss. et editi codices. Ed. Bened. cum ms. I Big., desolatio.

pertineret, ut revelarentur multorum cordium cogitationes^a: aut ubi apparuit, quia ex eo quod animam ejus sive carnalis in ferro, sive spiritualis gladius in verbo Dei pertransiit, exinde multorum cordium cogitationes revelate sint^b. Expone ergo hanc maxime de verbis Symeonis clausulam mihi, quia lucere non dubito sanctæ animæ tuæ, quæ de interioris oculi puritate meruit illuminationem Spiritus sancti, per quem scrutari et inspicere possit etiam alta Dei. Deus misereatur mei per orationes tuas, et illuminet vultum (a) suum super me per lucernam verbi tui^b, sancte Domine, beatissime frater in Domino Christo unanime^{cc}, magister meus in fide veritatis, et susceptor meus in visceribus caritatis (b).

EPISTOLA CXLIX. (AL. LIX).

AUGUSTINI AD PAULINUM.

Augustinus respondet ad quæstiones ex Psalmis, ex Apostolo et ex Evangelio propositas a Paulino superioris in epistola I.

(Vide hanc epistolam inter Augustinianas nostræ Patrologiæ tomæ XXXIII, col. 650.)

EPISTOLA LI.

313 Eucherio et Gallæ in insula Lero degentibus scribit in testimonium animi et amoris, et eos multis laudibus extollit. Ab eo exposcit litteras in mutue amicitie signum.

Sanctis et merito prædicandis, atque venerandis, et dilectissimis filiis EUCHERIO et GALLÆ, PAULINUS episcopus.

1. Benedictus Dominus Deus noster, qui dat votum optanti, et semper nostra superat vota, votisque respondet: qui insperanti mihi tam opportunam quam exoptatam occasionem præbere dignatus est, per religiosos juvenes, filios meos, conservos vero communes in Domino, Gelasium, et Augendum, et Tigridium, quos de sancto atque castissimo congregationis suæ numero, vir laudabilis, et præclarus in Christo frater noster, et comprehyter meus Honoratus, ad humilitatem meam vestræ dilectionis exemplo (c) refoverendam, Domine inspirante, duxit. Sollicite enim pro caritate meritis vestris debita seiscitanti actum vel incolumitatem vestram (nam de actu pio atque celesti dubius esse non poteram), id quod animam meam reficeret responderunt, quia vos, Deo propitio, incolumes reliquissent, venerandi propositi opera curantes, ac studia exercentes, in corde uno, quo terrastris reliquistis, cælum petentes.

2. Memineram enim quia filii mei, quos ante annum ad humilitatem meam mei gratia visitandam miseratis, locum habitationis vestræ, simul et cœni venerabilis Honorati nobis innotuerunt: dicentes scilicet quia in proximi, brevi interjecta maris rupe, etiam cognominibus Lero et Lerino insulis degeretis. Unde, cum se isti filii nostri ex ea quæ Lerinum dicitur, venisse dixissent, recognovi et facile recordatus sum propinqui nominis insulam, in qua sanctitatem vestram ab istius mundi strepitu profugam manere jam noveram. Quamobrem sciens dilectioni

A vestræ gratum fore officium litterarum mearum, quia et a me vobis in perennem gratiam debitum est, libens amplexus sum hanc opportunitatem spiritualium filiorum, ut ad benedictam in Christo Domino unanimitatem vestram, epistola meæ portitores essent: quod ut filii vel ministri obedientiæ, sicut a Deo, vel secundum Deum ducti sunt, promptissime receperunt. Suseipite ergo in his exiguis sermonibus parvitatibus meæ, non exiguæ caritatis, insignia: et quasi quædam pignora animæ 314 vestræ, et testimonia animi et amoris in vos mei, hæc mea scripta retinete.

3. Spero autem de misericordia Christi Domini, quod incolumes hæc mea verba sumatis: et si deinceps opportuna et per hujusmodi tabellarios occasionem donaverit, rescribere impigrum habeatis. Quod sine dubio et per istos filios meos vestra fecisset affectio, si eorum ad me directæ perfectionis conscii fuissetis. Nam cum ab eis hoc quererem, quia vicinos esse vos noveram, ignorantibus vobis, se de monasterio suo navigasse dixerunt. Verumtamen quia sicut regnum Dei non in sermone est, sed in virtute^e; ita et caritas, in cujus perfectione et plenitudine regnum Dei continetur vel acquiritur, in thesauro cordis et fidei virtute consistit; pro gratia familiari, vestræ unanimitatis scripta desidero. Ceterum de animum vestrorum piissima affectione confidens, etiam tacentium mentibus me inherere non ambigo. Non enim humana amicitia, sed divina gratia invicem nobis innotuimus, et connexi sumus per viscera caritatis Christi. Atque ideo necesse est perpetuam inter pectora nostra manere concordiam, quæ, Christo autore, conjuncta est. Quæ enim vis aut oblitio valeat separare quod Deus junxit?

4. Benedicat vos Dominus ex Sion, ea benedictione qua benedicitur homo qui timet Dominum^d, perpetui conjuges et parentes, cum benedicta vobiscum Deo progenie nobilissimæ sanctitatis vestræ. Videatis quæ bona sunt Hierusalem^e, et pariter habitare incremimini in domo Domini in longiudinem dierum^f, filii sancti, merito venerabiles, intima mihi caritate dilecti et semper desiderandi.

PASSIO S. GENESII ARELATENSIS.

1. Proprium atque indigenam Arelatensis urbis beatissimum Genesium (V. not. 215) martyrem, alumnus ejusdem jure nascendi, patronum virtute moriendi, celebrare jam a principio atque extollere, omnium fidelium studia, omnes religiosorum litteræ debuissent, ut tanti meriti gloriosa documenta, consignata scriptorum fide, et vivacibus commendata monumentis, illibata atque integra ad posterum pervenirent: quæ admiratio semper faceret nova, et veneratio probaret antiqua. Sed quoniam succedentes sibi per incertum vite tempus ætates, tradere hæc invicem memoriæ mutue, quam mandare litteris, inauerunt: vel nunc oportet eadem fidelibus scriptis

^a Luc. II, 55. ^b Psal. LXVI, 2. ^c I Cor. IV, 20. ^d Psal. CXXVII, 5 et 4. ^e Ibid., 5. ^f Psal. XXII, 7.

* Accedit huic editioni. Scripta ab anno 409 ad annum 426.

(a) Ita edit. Bened. cum mss. codicibus 2 Big. et Germ. Ed. Ro-v., tum.

(b) Manuscripti plures, inter quos duo Big., ad-

dunt Christi.

(c) Ms. Vien., requirendam.

in tempora **315** secutura transmittere: ne ea, quae adhuc viva recordatione rerum, ut sunt gesta, referantur, evanescente per tempus vel tradentium, vel accipientium fide, fabulosa credantur.

2. Sanctus itaque Genesis in juventutis flore primævo, provincialis militiæ tirocinium suscepit, eam officii partem studio et arte complexus, quæ patronorum verba vel nova signorum velocitate, vel dextere, sonum vocis sequeret: spiritalem futuræ gloriæ imaginem præfigurans, ut quæ præcepta divina celeriter audiret, ea fidelibus notis pie mentis exciperet. Accidit autem, ut, cum ante tribunal exceptoris fungeretur officio, injusto atque sacrilego mandato persecutionis jussa ederentur, quæ devotus Deo repudiaret auditus, et imprimere ceris manus sancta respueret. Abjectis ergo tabulis ante pedes iudicis, ministerium sacrilegum sacrata jam Domino mens relugit. Et ut in nullo a præceptis evangelicis actus martyris deviant, quibus declinare persecutionis impetum vel permittimur, vel jubemur, alia atque alia non solum letæbra, verum etiam civitate mutata ^a (cum et alio loco scriptum sit, *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma* ^b) ab ira se furentis iudicis paulisper occultit. Qui cum eum corripit proliquis offertique jussisset, neque investigatio ad procuratam latibiam perveniret, crudelissimis poenæ ministris, ut ubi reperit fuisset, gladio etiam interficerent, imperavit. Quod ubi beato Genesis vel occultis nuntiis vel rumore compertum est, diversa latendi loca, ut exitus doceret, non infirmitate spiritus, sed carnis trepidatione, mutavit.

3. Atque interim, licet superfluo, de præsumptæ fidei confirmatione sollicitus, quoniam nondum erat ex aqua et Spiritu sancto renatus, per fidos internumtios a Catholice religionis pontifice donum baptismatis postulavit. Sed ille vel temporis angustiis impeditus, vel juvenili ætati diffidens, ardentia vota distulit, ac fideliter indicavit quod plenam consummationem etiam hujus muneris daret prout pro Christo cruoris effusio. Et hæc quidem cunctata sacerdotis, divino, et æstimo, pronta metu atque iudicio provocata dispositaque est: ut circa ejus solemnem consecrationem officia humana cessarent, cui unius baptismatis duplex gratia, ex utroque scilicet Christi

latere et aqua et sanguis ^c, parabatur.

4. **316** Sed jam Dominus, qui per Spiritum sanctum futuri martyris servabat arcana, subeundæ constantiam passionis vel fecerat, vel videbat: neque patiebatur differri coronam, cum videret paratam esse victoriam. Itaque percussoribus suis eum obtulit, et iis, quorum in eundem avida crudelitas inhiabat, ostendit. Atque is ubi se perspicit deprehensum, instinctu Domini Rhodanum petiit, et sancta fluvio membra commisit, ut eum illic a contagione mortali, velut alterius Jordanis undis, occultis Baptista purgaret; et mutuo alternoque mysterio et aquis corpus, et aquas corpore consecravit. Atque hæc causa profecto exstitit, ut notandi adminiculo perveniret; qui exemplo beatissimi Petri ad Christum tendens, per summa gurgitum ambulare potuit ^d. Transgressum continuo in ulteriora fluminis, et subeundi præmii passionis Christo sponsore securum, in eo loco, quem effusioni sanguinis gloriosi Dominus elegerat, quique nunc oratione assidua et votis nunquam irritis frequentatur, percussor assequitur, exoptatoque gladii ictu festinantem ad Deum animam vinculis corporis, quibus tenebatur, absolvit: et utraque substantia propriæ originis elementa repetitive, terrena interia terris membra commendat, et celestem spiritum emittit ad eælum.

5. Providerant tamen fideles temporis illius Dei servi, ut utramque fluminis ripam, geminatis urbibus ambiendam, unius martyris tutela muniret. Nam in ipso beate passionis loco consecrati erroris vestigia relinquentes, in alterum fluvii latus honoratas reliquias transtulerunt, ut utrobique præsens S. Genesis, illic sanguine haberetur, hic corpore.

6. Hæc omnia fideliter, atque ut gesta sunt, vel comperta, vel dicta, ligatibus devotisque animis, qui veneratis, recognoscite; qui ignorabatis, agnoscite; et gloriam tanti martyris, per singula annorum spatia crescentem, et in secula æterna victuram, mentis oculis contuentes, unusquisque præ viribus ad similia, si ita fides desideraverit, animos præparate, et ut beatus Genesis, throno Domini usque in vindictæ suæ tempus assistens, sacerdotibus, ministris, clero, nobisque omnibus, et ei qui instructioni vestre ista composuit, patrocinetur, orate. Amen.

^a Matth. x, 24.

^b Matth. xxvi, 41.

^c Johan. xix, 34.

^d Matth. xiv, 29; Johan. xxi, 7.

IN PAULINI NOLANI EPISTOLAS VARIANTES LECTIONES

EX MANUSCRIPTIS ET EDITIS CODICIBUS.

IN EPISTOLAM PRIMAM.

¹ Ita ms. Vien. Abest hæc particula ab aliis codicibus: eam requirunt sequentia.

² Sic ms. Vatic. codex. Certe in sequentibus est ea particula, *in Domino, in Christo*; ideo hic eam reposuimus.

³ Ms. codex Vien., *omnium, et maximo*.

⁴ Ms. Regius codex, *sui*. Ed. Bad. et Gray., *suis*.

⁵ Ms. Reg., *Var his*.

⁶ Ms. codex Regius cum editis Bad., Græc. et

Schol., *subverteris*

⁷ Ms. Vatic., *convertatur et incidant*.

⁸ Ms. Vien., *modo gradu*.

⁹ Ms. Vien., *corum*.

¹⁰ Particulari et, quæ deerat in editis quatuor, addidimus ex mss. Reg. et Vien. et ed. Grin.

¹¹ Abest vox *nostræ* a ms. codice Regio.

¹² Ita ms. Vien. Ed. tres, *sint sua*. Ms. Reg., *sint una*. Ceteri cod., *sint in sua*.

¹³ Ms. Codex Regius cum editis quatuor: *sobrius*

esto in omnibus, labora certamen bonum certare.

¹ Abest verbum *de* a ms. codice Regio et editis quatuor, LATINUS. Forte addendum *fuge*, SACCHINUS S. J. Non inusitata est in longis hujusmodi periodis magnis etiam viris inconsequentia aliqua, et fortasse Paulinus prudens vel imprudens admisit. Quia tamen vero similis videbatur verbum librariis excidisse, hoc nobis commodissimum visum est ex secunda ad Timotheum unde totus hic locus desumptus est. Simile abruptum infra epist. 10, *Scito nunc istam*; etc.; *Hanc ergo*, etc.

¹² Ms. Vien., *et in laqueum.*

¹⁶ Ms. Vien., *questiones, et aniles fabulas, aut impias.*

¹⁷ Ms. Reg., *sed omnes.*

¹⁸ Edd. quatuor., *ob.*

¹⁹ Ms. Vien., *ut Abraham fidelis imitatus excessum.*

²⁰ Ms. Reg. et ed. Schot., *lactantium.* ²¹ *Lactans*, Papiæ, *quæ lac præbet; lactens, cui lac præbeatur.* Sed sæpe veteres scriptores utrumque confundunt, ut pluribus in locis operum S. Paulini, quod etiam ad hymnum Prudentii de passione B. Romani vers. 667 adnotat N. Reinsius, ubi legitur in pierisique veterinim codicibus *lactantis*, pro *lactentis*.

²¹ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *Barcinonensis.*

²² Ms. Reg., *aggere*; ms. Vien., *aggere.*

²³ Ms. Reg. cum editis tribus, *agum.*

IN EPIST. II.

¹ Ms. Reg., *accipimus.*

² Ms. Vien., *salutori.*

³ Ms. codex Vatic., *altari.*

⁴ Ms. Reg., *lactantes.*

⁵ Deest particula *et* in ms. Vien.

⁶ Ms. Vien., *sumus.*

⁷ Edd. tres, *unus spiritus.*

⁸ Dicitur etiam a S. Augustino serm. de Innocentibus, *Et ad unum qui unus est.* Simile quid epist. I (nume 37) ad Victricium. *Ea veritate qua veritas est.* SACCHINUS.

⁹ Ms. Vien., *socialia invicem membra.*

¹⁰ Ms. Vien., *fundamentis.*

¹¹ Edd. tres, *verbi.*

¹² Ed. Rosw., *quin aut vestrum.*

IN EPIST. III.

¹ Ms. codex unus Bigotianus, *numeribus ita sumus provocati.*

² Ms. duo Big., *Itaque sic fiducia.*

³ Ita ms. duo Vaticani cum edit. Bened. operam S. Augustini; alii duo mss. Vat. et duo Big., *Barcilonem.* Ante erat *Barcilonem.*

⁴ Ed. Bened., *vindicat*; sicut et supra n. 1 in fine, *vindicemus.*

⁵ Mss. duo Vatic., *colixens.*

⁶ Mss. Big. duo, *Tagaste.*

IN EPIST. IV.

¹ Ms. 1 Big., *Ecclesiarum.*

² Ms. 1 Big. et edd. 2, *constitutus es.*

³ Mss. codices Bigotiani tres et Vaticani duo, *totò*; male. Vide carm. 21, vers. 265, et epist. 16, n. 1.

⁴ Una Rosw. editio, *in portum.*

⁵ Expunximus vocem *ego*, quæ aberat a mss. codicibus et quatuor editis.

⁶ Ita mss. codices cum ed. Bened. Ante erat *et sali.*

⁷ Sic omnes codd. Ed. Rosw., *vere*, mendose.

IN EPIST. V.

¹ Ita editi. Mss. codices, *spiritalia.*

² Deest *suam* in ms. Reg. et edd. tribus.

³ Ms. Reg., *consiliis.*

⁴ Sic mss. Reg. et Vien. cum editis tribus. Alii, *magis nostri.*

⁵ Ita repositum ex mss. codicibus Vien. et Reg. Editi, *in tenebris.*

⁶ In ms. Reg. et edd. Bad. et Schot. deest *se.*

⁷ Ms. Vien., *serimus, pro quibus.*

⁸ Ed. Schot., *nequiam.*

⁹ Edit. Schot. *exhaustis corporis viribus.*

¹⁰ Ms. codex Regius cum editis Bad., Grav. et Schot., *Quid tamen.*

¹¹ Abest *meum* a ms. codice Viennensi.

¹² Ms. Vatic. et ed. Grin., *in vicem suam.*

¹³ Ms. codex Vien., *in gremio sancto communis patroni.*

¹⁴ Ms. Vatic., *impetrare conor.*

¹⁵ Ed. Schot., *existimare.* Ms. Reg. cum edd. Bad. et Grin., *astimari.*

¹⁶ Vide epist. 49, n. 2, *sentinam depleri necesse erat.*

¹⁷ Ms. Reg. et ed. Bad., *nexus.*

¹⁸ Ed. Schot., *suscipit.*

¹⁹ Ms. Reg., *nec impedire.*

²⁰ Ms. Reg., *licet.*

²¹ Id est *pede.*

²² Edd. Grav. et Rosw., addunt *de te.*

²³ Ms. Vien. *circuibit.* Ed. Grin., *circumdabit.*

²⁴ Sic Prudentius Apotheos., vers. 118. *Deest loci* in ms. Reg.

²⁵ Ms. Reg. cum edd. Bad. et Schot., *in exultatione.*

²⁶ Ms. Vien., *Domini nostri Jesu.*

²⁷ Latinus legendum putat *locorum.*

²⁸ Ms. Vien., *de cella nostra.*

²⁹ Ed. Schot., *testem.*

³⁰ Ms. Vien., *accipias.*

³¹ Mss. codices Reg. et Vien. cum edd. Bad., Grav. et Schot., *impendi ordinare digneris.*

IN EPIST. VI ET VII.

¹ Mss. duo Big., *amici, non male.*

² Mss. duo Big., *quod.*

IN EPIST. VIII.

¹ Expunximus vocem *semper*, quam addebat editio Rosw. contra fidem aliorum codicum.

² Ita mss. duo Big. Alias, *supra.*

³ Ostendit summam miseriam ambitiosorum quæ emunt ancillas, id est, donis ambiunt gratiam teminarum vilium, quæ ipsis dominantur. SACCHINUS S. J.

⁴ Sacchin. fortasse *decori.*

⁵ Ita mss. Bigotiani codices duo, Vaticani 4, et ed. Bened. Ante erat *ac simulacra.*

⁶ Sic edd. Bened. et Grav. Alias, *affundam.*

IN EPIST. IX.

¹ Ita ms. Vien. Alias, *sed terra vividum, referens.*

² Mss. codices Reg. et Vien. cum editis tribus, *admere.*

³ Sacchin. consequenter videtur *abstinemus.*

⁴ Ed. Grin., *via peccati.*

IN EPIST. X.

¹ Ms. Reg., *Quinquam.*

² Ms. Reg., *de nostris.*

³ Ms. Reg. et edd. 4, *a tuo corde.*

⁴ Mss. Reg. et Vien. *adferens.*

IN EPIST. XI.

¹ Ms. Reg. cum editis Bad., Grav., Grin. et Schot., *iocunditatis.* Et sic ubique fidem codices.

² Mss. Reg. et Vien., *adfertur.* Et sic alibi.

³ Ita ms. Vien. Ceteri codices, *nec solum.*

⁴ Sic repositum ex ms. codice Viennensi. Alii, *sot habeas.* Et mox ex eodem ms. codice, *eligis; alias, eligas.*

⁵ Ita mss. Reg. et Vien. cum ed. Grin. Ceteri, *situationem.*

⁶ Ms. Vien. et ed. Schot., *adsumpsit.*

⁷ Ms. Reg., *singulatim.*

⁸ Ms. Reg. cum editis quatuor, *quia unus.*

⁹ Abest a ms. Vaticano hoc nomen, nec sane est necessarium. SACCHINUS.

¹⁰ Ms. Vien., *uidentem.*

¹¹ Ms. codex Regius cum editis Bad. Grav. et Schot., *hircum cum peremitione.*

- ¹² Ms. Vien., *ista tam brevi.*
¹³ Abest te a ms. Reg. et edd. Bad. et Grav.
¹⁴ Ms. Vien., *habet si se.* Et mox idem ms., *si totum se Deo credat.* Alii, *si totum de se, etc.*
¹⁵ Ita mss. Reg. et Vien. Editi codices, *plena est perfectio.*
¹⁶ Ms. Vatic., *habemus.*
¹⁷ Ms. Vien., *nihil.*
¹⁸ Ed. Grin., *Deum.*

IN EPIST. XII.

- ¹ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *Sed et metuo.*
² Ed. Scotch., *ope.*
³ Ita mss. codices Vat., Vien. et edd. Grin. et Rosw. Alii, *exhaustit.* Saccus. : Forte sic scripsit autor *excessit*, alludens ad Apostolum : *Ubi est gloria tua? exclusa est.*
⁴ Ms. Reg., *Dominum.*
⁵ Sic ms. codex Vien. Alii codd., *in qua.*
⁶ Ms. Vien., *ad Deum.*
⁷ Ms. Vien. et ed. Grin. in marg., *altipetax.*
⁸ Ms. Vien., *Deo.*
⁹ Ms. codex Vien., *prolongare.*
¹⁰ Ita mss. Reg. et Vien. et ed. Grin. Alii, *Exuperium.*
¹¹ Sic repositum ex ms. codice Viennensi. Alias, *dig. mini.*

IN EPIST. XIII.

- ¹ Ms. codex Regius cum editis Bad. et Grav., *Olimpi.*
² Ms. Reg., *ni caras.*
 Sacchin. : An addendum *animo*, *quam sensu*? Cum enim comparetur sensus animi et corporis, non videtur hic sensus accipi pro *animo*, tamen nihil mutarim. Nam sensum pro mente aut virtute interiore sentiendi accipi, cum in sacris Litteris, ut, *aperuit illis sensum*, tum a sanctis Patribus, et maxime a Paulino certum est, ut epist. ad Ausonium, *Desore, Secreta ignitus penetrans caelestia sensus.* Et cum sensus quid commune sit interiori et exteriori, melius absolute tribuitur ei qui praecipuus est. Quin adeo videtur hic Paulinus accipere pro quadam virtute sentiendi praesentia. At ergo, *Si verum est, nos interiori virtute potius quam oculis et auribus videre et audire, etc.*
³ Ita S. Paulinus n. 10. Vulgata cum S. Augustino in Speculo, in mortuum.
⁴ Sacchin. perfrigide : lege *justi.* Sensus est : Tanta res est cura sepulcri ob memoriam resurrectionis, ut Abraham qui omnia reliquerat, *solum tamen agrum sepulcro emerit.* Quo fuit exemplo justis comparandi sibi *aeternam possessionem, nec terram avaritiae, sed quintis.*

- ⁵ Ms. codex Regius cum editis Bad., Grav. et Grin., *conjunx.* Ita et alibi.
⁶ *Suscitat et desiderium* : sic cum ms. codice Regio edit. Chiff. Alias, *suscitat ei desiderium.*
⁷ Vulgata Lat., *sapientiae.*
⁸ Ms. Reg. et edd. Bad., Grav., Grin., *venerabilis, et non.*
⁹ Ms. reg., *notum ipsi.*
¹⁰ Sacchin. : An *qui sequimur.*
¹¹ Latin. : forte *pauperum.*
¹² Ms. Reg., *coarctatur.*
¹³ Ms. Reg., *ad tollibus.*
¹⁴ Particulam *et* addimus ex ms. Vien. et edd. Grin. et Chiff.
¹⁵ Ita omnes codices praeter Rosw. in quo *trigesimos.*
¹⁶ Ita emendatum ex ms. codice Vien. et ed. Chiff. Verissima lectio quam confirmant sequentia. In aliis codicibus, *exceperant.*
¹⁷ Sic ms. Vien. et ed. Chiff. Antea erat *vel exterioribus.* Ms. Reg., *de exterioribus.*
¹⁸ Particula *et* addit ex mss. codicibus Reg., Vien., et ed. Chiff.
¹⁹ Ms. Reg., *cum matris.*

- ²⁰ Ita ms. Reg. cum edl. tribus. Ed. Rosw., *Salomone.* Et sic ubique.
²¹ Ms. Reg., *muneraberis.*
²² Ms. Reg., *gloriantur.*
²³ Sic mss. Reg. Vien. et edd. Bad., Grav. Grin. et Chiff. Alii duo, *et qui accepisti.*
²⁴ Ms. Reg. cum edd. Bad. Grav. et Grin., *qui specialiter.*
²⁵ Ms. Vatic., *vitalium.*
²⁶ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *centuplo*, ut infra *duplo*, vel *triplo.*
²⁷ Edd. Bad. et Grav. *civitate pietatem.* Latinius legendum docet *pietate civitatem.* Vulgata lectio, quam retinetur, optima et mss. ac tribus editis codicibus consentanea et Floro Lugdunensi in Catena in epist. Pauli lib. n. Vide praeterea n. 45.
²⁸ Addendum videtur *carnis* ex more auctoris, quamvis etiam in Vaticano absit. Eodem modo periodo praecedenti deesse videtur aliquid tale, *sauciatu corpore*, ut opponatur, *sed invulnerabilis corde.* SACCHIN.
²⁹ Ita ms. Reg., Florus in Catena, et ed. Chiff. Alias, *verum nec.*
³⁰ Ed. Schot. et Chiff., *qui eundem.*
³¹ Latinius, *fissis.*
³² Ms. Reg., *reddat.*
³³ Ita mss. Reg., Vien. et Chiff. Ceteri codices, *cujusque.*
³⁴ Sic ms. Vien. et ed. Chiff. Alii codd., *promisit.*
³⁵ *A mortuis, ostendit.* Expunximus particulam *et*, quae aberat a ms. Vien. et edd. Schot. et Chiff.
³⁶ Ms. Reg. et ed. Bad. et Grav., *conjunx.*

IN EPIST. XIV.

- ¹ Ed. Grin., *vita.*
² Sic. mss. Vien. et Reg. Editi codices, *alterum.*
³ Ed. Schot., *recipiantur.*
- IN EPIST. XV.
- ⁴ Ms. Vien., *quia liberasti*; ms. Vatic., *qua liberas.*
⁵ Ita ms. Vien. Alii codices, *supra lectum.*
⁶ Ms. Reg. cum ed. Schot., *Basili.*
⁷ Ib. *De qua petitionem nostram in vestro.* ms. Reg. *qua qua,* etc. ms. Viennensis codex, *cum qua petitionem nostram vestro.*
⁸ Sic repositum ex ms. codice Viennensi. Ceteri, *recipimus.*
⁹ Ms. Vien. *abherruit.*
¹⁰ Ms. Vien. *domino.*
¹¹ Ms. Reg. *testum.*
¹² Expunximus particulam *a* quae deerat in mss. Reg. et Vien.
¹³ Adhuc addimus ex ms. Vien. particulam *in*, et bene, quia sequitur, *in ebrietate.*

IN EPIST. XVI.

- ¹ Ms. Viennensis codex, *ad quam.*
² Ita ms. Vien. Alii, *capessunt.*
³ Ed. Schot. cum Latino, *nausfragiorum.*
⁴ Ms. Reg., *illis quod mare.*
⁵ Sic ms. Vien. Alias, *neglectum Deo.*
⁶ Ms. Reg., *quia mundus.* Ed. Grin. et Bignæus, *qua mundus.*
⁷ Ed. Schot., *idem opifex.*
⁸ Ms. Regius codex, *molam infusam atque permixtam.*
⁹ Ed. Schot., *et condidit.*
¹⁰ Ex Virgilio. Juss. Vatic. et ed. Grin., *sopitam, mendase.*
¹¹ Ms. Reg. cum edd. 4. *nomina quoque sint.*
¹² Ita mss. Vatic. et Vien. Alias, *curis prudentia,* etc.
¹³ Sic ms. Vien. Abest quoque particula *et* in ms. Regio codice, sed habet, *operatur.* Alii codices, *operetur et patientia.*
¹⁴ Ms. Reg., *sensisse.*
¹⁵ Latinius, forte *demendum in.*
¹⁶ Sic ms. Vien. Alii codices, *ut et philosophus sis.*

¹⁷ Ms. Reg. et ed. Grin., *Sirens*.

¹⁸ Ms. Vien., *dæmonas*.

¹⁹ Ms. Vien., *si corporeæ*.

²⁰ Ms. Vien., *aut per*.

²¹ Ed. Schot., *Patet etiam ex copia*. Latinius, forte *Patior et copiam*. Sacchin., *lege Facio et copiam*. Nec displiceat *Patior est copia*, mendose. *Patior ex copia*, vera lectio quam tuentur mss. codices et tres editi. Vide not. 51, 61.

²² Addidimus *est* ex ms. codice Viennensi.

²³ Ms. codex Vien., *Omitte*.

²⁴ Ms. Reg., *adsumptos*. Edd. Bad. et Grav., *assumptos*.

²⁵ Ms. Vien., *phantasmatis*.

²⁶ Ms. Reg., *decepit*.

IN EPIST. XVII.

¹ Ita ms. codex Regius. Editi, *Severo fratri unanimi*, *Paulinus*.

² Edd. tres, *domini*. Vide not. 52.

³ Ms. Reg. cum editis quatuor, *totiens... quotiens*. Et sic ubique.

⁴ Ms. Reg., *opinor*.

⁵ Ms. Reg., *reum verum, qui*.

IN EPIST. XVIII.

¹ Ms. codex Vien., *quia illum*.

² Ms. Vien., *tamen ut in tuo*.

³ Ed. Grin., *in Domino*.

⁴ Ms. Reg., *verberamur*.

⁵ Abest particula *in* a ms. codice Regio et editis tribus.

⁶ Ita cum Sacchino reposuimus, postulante sensu. Alias *et*.

⁷ Sacchin., *ut perducatur*.

⁸ Ms. codex Vien., *pinguisceret fides*.

⁹ Ed. Grin., *cordis aspera*.

¹⁰ Ms. Reg. et ed. Schot., *ut ubique*.

¹¹ Particula *in* abest a ms. Vien.

¹² Ita mss. codices Reg. et Vien. et sic hodie scribunt doctissimi viri. Ed. Rosv., *Rothomagum*. Alii, *Rothomagum*. § *Rotomagus* urbs ad Sequanam primatialis et metropolitana, cui subsunt sex episcopatus, totius Neustrie seu Normannie caput: vocatur etiam in veteribus actis conciliorum et chartarum *Rotomus* et *Rodomus*.

¹³ Ms. Vien., *audivimus*.

¹⁴ Ms. codex Vien., *Nec*.

¹⁵ Ms. Vien., *Hierusaleni*.

¹⁶ Ms. codex Vaticanus, *morari*.

¹⁷ Ms. Reg. et tres edd., *requiescente*.

¹⁸ Ms. Vien., et edd. Grin. et Schot., *voluptate*.

¹⁹ Sacchin. Addita particula *et*, totam periodum expedit.

²⁰ Ms. Reg., *visitantium*.

²¹ Ms. codex Vien., *illuminatio*.

²² Mss. codices cathedr. eccl. Rotomagensis et eccl. collegiatae S. Marie de Rotunda Rotomag. cum Breviario Rotomag. an. 1491, *Christus adduxit*.

²³ Tres iidem codices, *in initis*.

²⁴ Ms. M Rotund. et Breviar. Rotom. 1491, *in initio*.

²⁵ Ms. Reg., *antestitem*.

²⁶ Mss. C Rot., M Rotund. et B Rot., *vires*.

²⁷ Ms. Reg., *roboraris*. Edd. tres, *roborari*.

²⁸ Mss. codices C Rot., M Rotund. et B Rot. 1491, *immanissimis*.

²⁹ Ita mss. codices quinque. Ed. Schot., *accenso*. Tres e. d., *incenso*.

³⁰ Vox illa abest a ms. codice Vaticano.

³¹ Ms. M Rotund. et B Rot., *violavit*.

³² Mss. tres cum B Rot., *artius*.

³³ Abest vox *Christum* a mss. C Rot., M Rot. et B Rot.

³⁴ Ed. Schot., *testimoniis*, favente ms. Regio codice.

³⁵ Mss. C Rot., M Rotund. et B Rot., *repleverat*.

³⁶ Deest *propheta* in ms. codice Regio et tribus editis. Sed et quatuor edd., *affectus est*. Ed. Schot., *a perfectione*.

³⁷ Ms. Reg., *Christum Dominum*.

³⁸ Ms. Reg., *antestitem*.

³⁹ Ms. Reg., *centenum*.

IN EPIST. XIX.

¹ Editi. Schot., *Uraniu*.

² Abest *ita* a ms. codice Vaticano.

³ Ms. Vien., *quia et hanc*.

⁴ Ed. Grin., *etiammuna*.

⁵ Deest *dadum* in ms. Vien.

⁶ Ms. Reg. et ed. Grin., *respiciat et celo*.

⁷ Ms. Vien., *qui ait*.

⁸ Ms. Reg. cum editis quatuor, *tinguentibus*.

⁹ Ms. Vien., *pueri mei quos*.

IN EPIST. XX.

¹ Ms. codex Vaticanus, *Loquamur*.

² Ms. Vien., *cum*.

³ Reg. cum edd. Grav. et Schot., *consertim manemus*.

⁴ Ed. Grin., *affectione liberam properavit*.

⁵ Ms. Reg. cum editis tribus, *fide*. Ms. Vien., *fides*.

⁶ Ms. Reg., *quod est*.

⁷ Ms. Vien., *apud te est fons vitæ*.

IN EPIST. XXI.

¹ Ita mss. codices Reg. et Vien. cum editis quatuor. Ed. Rosv., *et levem et cursu ita ut cervis*.

² Ms. Vien. et ed. Grin., *Asahel*.

³ Ms. Vien., *illum fratrum*.

⁴ Sacchin., *pusilli nostri*.

⁵ Edd. tres, *quam*.

⁶ Ms. Reg. cum edd. Grav. et Schot., *quæ*.

⁷ Ms. codex. Reg. cum editis tribus, *prioris*, etc.

⁸ Bignæus, *faciem*. Ms. Vat. et Rosv. ed., *aciem*.

⁹ Sic. omnes mss. codices cum ed. Rosv. Editi quatuor, *accubator*.

¹⁰ Ms. Reg. cum ed. Grin., *sensum... alioem*.

¹¹ Ms. Reg., *Asael*.

¹² Ms. Vien., *benedixit nobis*.

¹³ Ms. Regius codex cum editis quatuor, *tingueret*.

IN EPIST. XXII.

¹ Addidimus *ne* ex ms. Regio codice et editis tribus.

² Ms. Reg., *inspiratum*.

³ Ms. Reg., *pallidi*. Ed. Grin., *compalliduli*.

⁴ Ms. Vien., *illis faciat*.

⁵ Ex omnibus mss. et editis codicibus addidimus verbum *est*, quod deerat in editione Rosv.

⁶ Melius quam *noster* in ms. Reg.

⁷ Ita ms. Vien. Alias, *Uergilio*.

IN EPIST. XXIII.

¹ Abest verbum *es* a ms. codice Viennensi.

² Ed. Rosv., *nobis ager est*.

³ Sic emendatum in textu ex mss. codicibus Reg. et Vien. Ante erat in editis, *petrosus*.

⁴ Abest *Sic* a ms. Vicumensi codice.

⁵ Ed. Grin., *et omnigenum*.

⁶ Deest vox *ipso* in ms. Vatic.

⁷ Ms. Vatic., *aut infirmus*.

⁸ Mss. Reg. et Vien., *vindicavi*.

⁹ Ms. Reg. et edd. Rad. et Grin., *quod*.

¹⁰ Mss. codices, *adquisisset*.

¹¹ Particula *de* abest a ms. Vaticano codice.

¹² Ms. codex Regius cum tribus editis, *inritus*. Ed. Grav. in marg., *Inritus pro inritus veteres dixere*.

¹³ Ed. Schot. in marg., *censibus*.

¹⁴ Ms. Vien., *cellæ*.

¹⁵ Ms. Vien., *nostræ*.

¹⁶ Ed. Schot. in marg., *germina*.

¹⁷ Sic mss. Reg. et Vien. cum edd. Bad. et Grin. Alias, *intra*.

¹⁸ Ms. Reg. codex cum editis quatuor, *aut vividi*.

¹⁹ Ms. Vatic., *Revertamur*.

²⁰ Ed. Grin., *cujus*.

²¹ Ms. Vat., *monacharum*.

²² Sacchin., *fortas-e necessario*

²³ Sacchin. in Vaticano ms. continuatur epistole

superiori, et apparet unam eandemque esse epistolam, quanquam separato fortasse volumine scripta fuit.

⁷¹ Ms. Reg. et Vien., *adquiescunt*; et sic ubique.

⁷² Hæc vox abest a ms. codice Vaticano.

⁷³ Ms. codex Vien., *pœna*.

⁷⁴ Ms. codex Regius cum editis quatuor, *utramque*

partem.
⁷⁵ Ms. Reg., *qua homo*.

⁷⁶ Insc. à particula et ex ms. Reg.

⁷⁷ Ms. codex Vien., *Hujusmodi enim homo*.

⁷⁸ Ita repositum ex mss. Reg. et Vien. et ed. Schot.

Ante erat *vindicabat*.

⁷⁹ Ms. Reg. et ed. Grav., *ac sic*, non male.

⁸⁰ Ms. Vatic., *ediderunt*.

⁸¹ Sacchin. forte aliquis intelligat, *in mortem*, usque ad mortem.

⁸² Ms. Vien., *nostra*.

⁸³ Ms. Reg. cum editis quatuor, *non fi. tam*.

⁸⁴ Ms. codex Regius, *Quæ autem*. Editi, *Quæ quidem*. Ms. Vien., *Hæc autem*: hunc sequimur.

⁸⁵ Editi codices quatuor, *Dejecimus*.

⁸⁶ Desideratur in ms. Reg. particula *in*.

⁸⁷ Sacchin.: Videri potest deesse *et gravitatis*, ut expleretur propositio eorum quæ sequuntur.

⁸⁸ Ms. Reg., *Samuel*.

⁸⁹ Deest autem in ms. Reg. et in edit. Schot.

⁹⁰ Ms. Reg., *Abessalon*.

⁹¹ Ms. Vien. codex, *Qua omnium crinium comarumque discordia docemur ut in*, etc.

⁹² Abest tamen a ms. codice Viennensi.

⁹³ In ms. Regio codice semper *Sumpso*, indeclinabile nomen.

⁹⁴ Sic ms. Reg., ed. Rosv. et Latinius. Vide not. 82.

Alias *judicata*, mendose.

⁹⁵ Ita mss. Reg. Vien. et edd. Bad. et Grin. Alii, *signarii*.

⁹⁶ Ms. Reg. et ed. Bad., Grav., Grin. et Schot., *zaboli*. Semper in his *zabulis* et *zabulicus*.

⁹⁷ Ms. Reg., *adfixa*.

⁹⁸ Ms. codex Vatic., *et ecce nova sunt omnia*.

⁹⁹ Ms. Reg. et ed. Grav. et Schot., *inluxit*. Et sic ubique.

¹⁰⁰ Ita ms. Reg. cum edd. quatuor. Ed. Rosv., *Ditumpamus*.

¹⁰¹ Sic omnes codices præter Vat. et Rosv., in quibus, *participem etiam*.

¹⁰² Ms. Reg. cum edd. 4, *lapides*.

¹⁰³ Ms. Vatic. codex, *ne ex alto*.

¹⁰⁴ Sic repositum ex ms. codice Vien. Ante erat *raleari*.

¹⁰⁵ Ms. Reg., *Evilat*.

¹⁰⁶ Mss. codices Reg. et Vien. cum editis Bad. et Grav., *multura*.

¹⁰⁷ Ms. Reg., *adulescimus*. Edd. tres, *adulescimus*.

¹⁰⁸ Abest nunc a ms. Vatic. et ed. Grin.

¹⁰⁹ Ms. Reg. cum edd. Bad. et Grav., *inriserit*.

¹¹⁰ Ms. Reg., *ducitur*.

¹¹¹ Ms. Reg., *contra*.

¹¹² Ms. Reg. cum edd. tribus, *antennam*. Et sic ubique.

¹¹³ Ms. codex Reg. et editi tres, *inlecebras*.

¹¹⁴ Ita ms. cod. Regius cum editis quatuor. Et sic fere ubique inlem codices.

¹¹⁵ Ms. Reg., *adferbat*. Vien. *offerebant*.

¹¹⁶ Ms. Reg. et Vien., *adtributione*. Vatic., *retributione*.

¹¹⁷ Ita ed. Grin. et S. Ambrosius in Lucan lib. vi, vii, unde pleraque hæc desumpsit Paulinus. E. Jd. 3, *dispositio seculi*, mendose. Male repositum Ducerus ex ms. codice Puteano, nunc Regio, *dispositi a seculo*: legitur enim *a seculo*, ex qua voce finalis littera s facile exciderit librarii incuria ob sequentis litteræ concursum. Itaque cum apud Paulum Ephes. iii, 9, apud Ambrosium loco citato, et in edit. Grin. habeatur *a seculis*, faventibus quatuor codd. sic restitimus. Vide not. 89.

¹¹⁸ Ms. codex Reg., *temporum ævi*. Ms. Vien., *tempore ævi*.

¹¹⁹ Ms. Reg. cum edd. 3, *tyrigaverat*.

¹²⁰ Ed. Schot., *germinum*.

¹²¹ Deest ejus in ms. Reg.

¹²² Ms. Reg. et edd. Bad., Grav. et Schot., *inluminavit*; et infra *inluminatio, inluminator*,

¹²³ Ms. Vat., *qui*, Ms. Vien., *quod*.

¹²⁴ Ms. Reg., *qui ipsum*.

¹²⁵ Sic omnes codices, præter Rosv., in quo *Deo*.

¹²⁶ Ms. Reg., *Mittimus*.

¹²⁷ Ita ms. Vien. codex et Ambrosius lib. xi in Lucan, c. 7. Alias, *honorem*.

¹²⁸ Sic ms. Reg. et edd. Bad. et Grav. Alii, *Dizupisti*.

¹²⁹ Mss. duo et edd. tres, *inroret*.

¹³⁰ Ms. Vien., *transitus*.

¹³¹ Ms. Reg. et ed. Schot., *vindicat*.

¹³² Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *incesti*. At vide infra *oscula casta*.

¹³³ Ms. Vien., *osculum*.

¹³⁴ Ms. Reg., *delectatio*.

¹³⁵ Ms. Vien., *perungentes*.

¹³⁶ Ms. Reg., *scisset*.

¹³⁷ Ms. Reg. et Vien., *adsumere*. Ed. Schot., *ut in... assumeret...*

¹³⁸ Ms. Reg. et ed. Schot., *et addidit*.

¹³⁹ Mss. duo, *adquisitam*.

¹⁴⁰ Particula *in* abest a ms. codice Vien.

¹⁴¹ Sic restitutum ex mss. codicibus Vat. et Vien. Alias, *idem*.

¹⁴² Ms. Vien., *Dominum*.

¹⁴³ Mss. duo et edd. tres, *inligari*.

¹⁴⁴ Abest a ms. codice Vien.

¹⁴⁵ Ms. Vien., *et idem*.

¹⁴⁶ Illoc verbum ex ms. codice Vien. insertum.

¹⁴⁷ Ms. Reg., *consequente eos*. Ms. Reg. et editi codices 4, *sequenti eos*.

¹⁴⁸ Ms. Reg., *lenius*.

¹⁴⁹ Mss. Reg., Vien. et edd. Bad., Grav. et Schot., *adsensor*.

¹⁵⁰ Ed. Schot., *quia peccare nunquam desinit*.

¹⁵¹ Ms. Vien., *et est*.

¹⁵² Additum quid ex ms. codice Viennensi.

¹⁵³ Ms. Vien., *opes*.

¹⁵⁴ Ed. Grin., *animi*.

IN EPIST. XXIV.

¹ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grin., *fecimus*.

² Ed. Grin., *præ nimio*.

³ Ms. Vat., *possumus*.

⁴ Ms. Vien., *convenit*.

⁵ Ed. Schot., *audes*.

⁶ Sic repositum ex ms. codice Vien. Vide seqq. Alii, *quoniam omnem*.

⁷ Addita particula *et* ex ms. Vien. codice.

⁸ Ita mss. codices Reg. et Vien. cum editis quatuor.

Alias, *operator Deus*.

⁹ Ms. Reg., *Dominus*.

¹⁰ Ms. Vien., *perfecte vixerunt*.

¹¹ Sic ms. Vien. codex, ms. Reg. cum editis quatuor, *sed eorum*. Deest *sed* in editione Rosv.

¹² Ms. Reg. et edd. quatuor, *Dominicum verbum*.

¹³ Ms. Vien., *reservandis*.

¹⁴ Ms. Reg. cum editis quatuor, *sed de peregrinis*.

¹⁵ Ms. Reg., *qua*.

¹⁶ Ms. Vien., *terminasset, nec te falsi arguerem*.

¹⁷ Ms. Vien., *non tuleramus*.

¹⁸ Ms. Reg., *anima nostra visceribus*; nec male: in epistola enim 23 ad Severum, n. 58, *tunc anima nostra totis... visceribus accensa*.

¹⁹ Ms. Vien., *accersit*.

²⁰ Ms. Vat. et ed. Schot., *qua*.

²¹ Ita mss. codices. At editi, *nostra Deus*.

²² Ms. Vien., *ut vis, meta...*

²³ Ms. Vien., *tunc emicit*.

²⁴ Ms. codex Vaticanus, *transnavit*.

²⁵ Ms. Reg., *sacramentum*.

²⁶ Deest nostri in ms. Vien.

²⁷ Ms. Vien., *in illo*.

¹⁸ Ms. Vien., *deinde*.

¹⁹ Ms. Reg. et editi codices quatuor, *quam Apostolus docet, quam etiam, etc.*

²⁰ Ms. Reg. et editi codices Bad. et Grav., *quod nobis impensiore*. Ed. Grin., *quod nobis impensiore*. Ed. Schot., *quæ nobis impensiore*.

²¹ Ms. Vatic., *quod peccato, id est corpus, inquit Sacchini*. Et mox idem ms. codex, *quod peccatum non fecit*.

²² Ms. Vien., *in lege peccati*.

²³ Ms. Vat., *item dicit*.

²⁴ Ms. Vien., *incendat*.

²⁵ Ms. Vien., *dignamque... frugem*.

²⁶ Ms. Vat., *quia gratia*.

²⁷ Ms. Reg., *ego sum Deus*.

²⁸ Ita ms. Vien. Alii codices, *ut vicissim*.

²⁹ Additum aut ex ms. codice Vien.

³⁰ Ms. Vat., *serientes*.

³¹ Ita ms. Vien. Alias, *propria armis opis*.

³² Ms. Reg. et 3 edd., *calcabit*.

³³ Vox *que* abest a ms. codice Vaticano.

³⁴ Addita particula *ut* ex ms. codice Vien.

³⁵ Ms. codex Regius cum editis quatuor, *currendo*.

³⁶ Ms. Reg., *amicitior... inimicitior*.

³⁷ Ms. Vien., *detrahat in lege peccati*.

³⁸ Mss. codices Reg., Vatic. et editi Grin. et Schot., *zabulus*. Sacchini: *Desunt quædam in hanc opinor, sententiam: In promptu est ergo dignoscere unde victoria sit, ubi Christus cum spiritu, zabulus cum carne contendunt*.

³⁹ Ita ms. Reg. et edd. Bad. et Grin. Alii eodd., *ut contra*. Vide præcedentia.

⁴⁰ Ms. Vien. et ed. Schot., *reviscere*.

⁴¹ Ms. Vat., *Excitabar*.

⁴² Ms. Vien., *Quoniam tu*.

⁴³ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *et terribilia*.

⁴⁴ Sic omnes codices præter Rosv., in quo *enarrant*. Vide seqq.

⁴⁵ Ms. Vien., *signis*.

⁴⁶ Ms. Vien., *quia*.

⁴⁷ Ms. Vien., *videmur*.

⁴⁸ Abest etiam a ms. codice Regio et editis quatuor.

⁴⁹ Ms. Reg., *at iste*.

⁵⁰ Ita ms. Reg. et edd. 4. Alias, *sed etiam*.

⁵¹ Addita particula *et* ex ms. Vien.

⁵² Ms. Vien., *Christum virum*.

⁵³ Sic ms. codex Vien. Alii, *actio sit sed in*.

⁵⁴ Addidimus particulam *et* ex mss. Reg. et Vien.

⁵⁵ Totus locus in ms. codice Vaticano sic habet: *quod fides nostra, si confirmati sumus spiritu principali, totidem nostri corporis elementa verbo Dei subiget: et sicut ille non multitudine, nec virtute, etc.*

⁵⁶ Ms. codex Regius, *propinquo in regibus victor*. Ms. Vien., *pro quinque regibus victor*. Ed. quatuor, *pro propinquo in regibus victor*. Vide not. 117.

IN EPIST. XXV.

¹ Ita ms. codex Vict. et edit. Mogunt. an. 1470.

Alii, *etenim te*.

² Abest enim a ms. Vict. et edit. Mogunt. Ms. Vatic., *Aut cui... impendamus*.

³ Sic ms. Vict. et editi tres. Alias, *illi*.

⁴ *Eam* addidimus ex ms. codice Vict.

⁵ Ms. Vatic., *in finem servare debemus*.

⁶ Ms. Vatic., *mundi*.

⁷ Ed. Mog., *protestatur*.

⁸ Ita ms. Vict. et ed. Mog. Alias, *atque*.

⁹ Edd. Rom. Erasmi et Ponc., *posse discerni*.

¹⁰ Ed. Rosv., *ætatis tuæ fiducia*. Expunximus vocem *tuæ*, quæ abest a mss. tribus et ed. Mog.

¹¹ Sic edd. Rom. Er. et Ponc. Alii, *ne differas*.

¹² Ms. Vict. et ed. Mog., *capias*.

¹³ Ms. Vatic., *quod vim patitur*.

¹⁴ Ms. Vict. et ed. Mog., *asserit*.

¹⁵ Idem codices, *dicit*.

¹⁶ Hæc vox abest a ms. Vict. et ed. Mog.

¹⁷ Io ms. Vatic., *vel qui bonis orbantur, vel qui tales habent, ut non habentes invidere cogantur*.

¹⁸ Ms. Vict. et ed. Mogunt., *de comitibus incipis militare*.

IN EPIST. XXVI.

¹ Edd. Rom., Erasmi et Ponc., *avolans*.

² Edd. 2, *spiritalia*; et infra, *spiritalibus*.

³ Ms. codex Victorinus et editi Rom. et Ponc., *Sareptiæ*.

⁴ Sic ms. Viet. et edd. Rom., Er., Ponc. et sic ubique Paulinus. Alii codices, *dilecti in Domino*.

IN EPIST. XXVII.

¹ Ms. Reg. et ed. 4, *quia*.

² Ms. codex Regius cum editis quatuor, *inopinatos*.

³ Ms. Reg. et edd. tres, *odlapsos*.

⁴ Ms. Reg., *adquisitionis*.

⁵ Ms. Reg., *novella*.

IN EPIST. XXVIII.

¹ Ms. Vien. codex, *nutriet epulis*.

² Ms. Reg. cum edd. quatuor, *præparabit*.

³ Ms. Reg., *cujus frons*.

⁴ Ms. Reg., *adtractu, male*; in epist. enim 29, n. 5, *blanditur attractibus*.

⁵ Ms. Vien., *excusationem nostram debeo*.

⁶ Ms. Vien. codex, *apposui diebus*. Et mox, *occupaveras diebus*.

⁷ Ex ms. codice Viennensi et Latin. ad lidinum particulam *in*, quæ ab aliis codicibus abest.

⁸ Ms. Reg. cum edd. Bad. et Grav., *documenta*.

⁹ Ms. Vien., *tuos pectori*.

¹⁰ Mss. codices Reg. et Vien., *dignior*.

¹¹ Ed. Schot., *Habe*.

IN EPIST. XXIX.

¹ Ed. Grin., *necessaria*.

² Ms. Reg., *arto*; et infra, *arta*.

³ Ms. Reg. cum editis tribus, *qua contra*.

⁴ Ms. codex Regius cum editis quatuor; *descissam*.

⁵ Ms. Reg. cum editis tribus, *et habet*.

⁶ Abest *bonum* a ms. codice Regio.

⁷ Ed. Grin., *tantum*.

⁸ Ms. Reg., *utilitate*, non male. Vide n. 3.

⁹ Ms. Vien., *et hoc*.

¹⁰ Ms. Reg. cum 5 edd., *et paulisper*.

¹¹ Ms. Reg. cum editis quatuor, *addidit*.

¹² Mss. codices Belg. et Reg., *sanctis*. Vide not. 100.

¹³ Ed. Grin., *virtutis*.

¹⁴ Ms. Reg. et edd. Bad., Grav., *inrito*.

¹⁵ Ita mss. Reg., Vien. et edd. Grin. et Seboth. Antic erat, *ad memoriam sibi potius*. Expunximus juxta codices quatuor vocem *sibi*, quia jam præcessit.

¹⁶ Ed. Grin., *in itinere perverso rectum iter reperit*.

¹⁷ Ms. codex Vaticanus, *jam inciperet*.

¹⁸ Ms. Vien., *Domino*.

¹⁹ Ms. codex Reg. cum editis Bad., Grav. et Schot., *concupiendo*.

²⁰ Ita mss. codices Reg. et Vien. cum editis quatuor. Alias erat in edit. Rosv., *et filium ut*.

²¹ Ed. Grin., *jubemur*.

²² Ms. Reg. cum 5 edd., *Sufficit*.

²³ Ms. Reg. cum edd. 4, *adversum*.

²⁴ Ms. Vien., *sed illi*.

²⁵ Ms. Reg. cum edd. 4, *operam*.

²⁶ Ed. Schot., *stantibus*. Compositum pro simplici passim apud Paulinum, ut simplex pro composito.

²⁷ Ms. Reg. et edd. tres, *habet*.

²⁸ Ed. Schot., *transibo*.

²⁹ Ms. Vien., *quod*.

³⁰ Edd. Grav., Grin. et Schot., *Neapolin*.

³¹ Ms. Reg. cum edd. Bad., Grav., Grin., *quidem in co*.

³² Ms. Reg. et edd. quatuor, *supra*.

³³ Ms. codex Regius cum editis Bad., Grav., Grin., *vertete*.

²¹ Ms. codex Vien., *nesciret : et ut.*

²² Sic omnes codices præter Rosv., in quo *diligite*, quod videtur typographi mendum.

IN EPIST. XXX.

¹ Ms. Reg., *artior.*

² Ms. Reg. et editi tres, *Ipsò.*

³ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *adversum.*

⁴ Ms. codex Regius cum editis quatuor, *suppleti.*

⁵ Ms. Regius codex, *ignarantia excusatio.*

⁶ Ms. Reg., *quia id.* Utraque lectio bona.

⁷ Ita mss. codices. Editi, *quod bona.*

⁸ Ed. Schot., *certe esse*, non male.

⁹ Edd. Grav. et Grin., *illuminare.*

¹⁰ Ms. Vat., *Atque.*

¹¹ Ms. Reg. et Bad., *transduxit.*

¹² Ms. Vatic., *refloreat.*

¹³ Particula *in* addit ex ms. codice Viennensi. Vide n. 4.

¹⁴ Ms. Vien., *Deo.*

IN EPIST. XXXI.

¹ Ms. codex Regius et tres editi, *reversatæ* : legendum forte *reservatæ*, quod videtur postulare sensus. Narrat enim (inquit Sacchinus) historiam quomodo post tempora passionis reservata sit crux, et demum inventa.

² Ms. Vien., *quia difficulter.*

³ Ms. Reg., *omittenda.*

⁴ Ms. Reg., *obdita.*

⁵ Ms. codex Vien., *Facili*, non male.

⁶ Ms. Vien., *potuisset*. Ms. Reg., *possit.*

⁷ Sic mss. codices. Editi, *Deo.*

⁸ Ita mss. cod. Edd. vero, *requisiisset.*

⁹ Ms. Vien., *testificatio*. Ms. codex Regius cum editis quatuor, *testificatione.*

¹⁰ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *revelata est.*

¹¹ Ms. Reg. et ed. Grin., *repositam.*

¹² Ms. Vien., *Domini.*

¹³ Particula *in*, quæ ab editis aberat, inserta ex mss. codicibus Reg. et Vien.

¹⁴ Abest *qui* a ms. codice Regio et editis quatuor.

IN EPIST. XXXII.

¹ Ms. Vien. codex hanc epistolæ hunc adscribit titulum : *Secero fratri unanimo Paulinus in Domino Deo Jesu Christo*; edit. Rosv., *Secero fratri unanimo Paulinus*; quem, cum a ms. codice Regio abesset, ideo expuimus quia hæc epistola cum 31 missa fuit in eodem fasciculo. Vide dissert. I.

² Sic reposuimus ex mss. codicibus Reg. et Vien. et editis codicibus quatuor. Ed. Rosv., *tu es is.*

³ Ed. Schot., *sic habe.*

⁴ Ms. Vien. codex, *Sequentes basilicarum sunt.*

⁵ Ms. Reg. cum editis codicibus quinque, *sanctum mole*; non male, ut puto, *sanctum* si referatur ad opus.

⁶ Latinus, *niveo.*

⁷ Ms. Vatic., *Tunc senior.*

⁸ Ms. codex Regius et ed. Poelm., *pio... Christi.*

⁹ Ms. Vatic., *Divina*, id est *anna*. SACCHINUS : Magnis tamen placent jam vulgare lectiones, quia significatur sacrosancta eucharistia; ut infra etiam in epig. *Divinum veneranda*, etc.; et sequenti : *Pignora sanctorum*, et abbé.

¹⁰ Ms. Reg., *cligas.*

¹¹ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *acquiras*. Et sic ubique.

¹² Sacchinus, an *participes*? ut jungatur etiam cum *sumus*.

¹³ Ms. Vien., *oscivit.*

¹⁴ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *qui.*

¹⁵ Ms. codex Vatic., *sacrum.*

¹⁶ Sacchinus, fortasse *nobis.*

¹⁷ Ms. Reg., *soium.*

¹⁸ Barthius, *Pulchre sanctorum*, legendum censet.

¹⁹ Ms. Reg. et edd. Bad., Grav., Grin., *et cum.* Edd. Schot., *sed cum.*

²⁰ Ms. Vien., *quod.*

²¹ Alias, *fabricaverunt.*

²² Ita mss. codices Reg. et Vatic. cum edit. Rosv.; recte quidem ms. Vien. cum editis quatuor, in *tot epistolis.*

²³ Sic ed. Rosv. Tres mss. codices cum editis quatuor, *consignata*. (SACCHINUS : Et intelligi possit, *quasi signo eodem epistolæ conjuncta*. Malim tamen omnino *contignata*, quod Natal. 10 describit, cum ait : *Am la cor serais janguit fastigia tigus.*

Et paulo post :

Per contextarum coeuntia tigna domorum.

²⁴ Ms. Vatic. et edit. Poelm., *ipsa petra*. SACCHINUS : Porro ex sententia videbantur intervallo aliquo disjungendi versus; nam et in apside aliis atque aliis locis verisimile est inscriptos fuisse.

²⁵ Ms. Reg. et edd. quatuor, *parietes.*

²⁶ Ms. Vien., *Hierusalem.*

²⁷ Ms. Reg. et editi quatuor, *alteræ.*

²⁸ Sola Rosv. editio, *ostietum.*

²⁹ Ms. codex Vien., *ad interiorem sui frontem.*

³⁰ Gangius legendum censet *parat.*

³¹ Ms. Reg., *alia post.*

³² Ms. Vien., *moniment.*

³³ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *quod.*

³⁴ Latinus legendum putat *diatreta.*

³⁵ Ms. Reg. et edd. tres, *utrumque.*

³⁶ Ms. Vien. favente ms. codice Regio, *animas.*

³⁷ Sic cum Sacchino emendavimus. Ante erat *potius.*

³⁸ Ita mss. codices. Edit., *dissidium.*

³⁹ Ms. Reg., *in alio.*

⁴⁰ Ms. Vat., *vultus.*

⁴¹ Ms. Reg., *circa absidam*. Utraque lectio bona.

⁴² Ms. Reg., *absida.*

⁴³ Sic omnes tum mss. tum editi codices. Ed. Poelm. in marg., *meditandi in lege*; et ita in quibusdam bibliothecarum inscriptionibus legitur.

⁴⁴ Ms. Reg., *parvum.*

⁴⁵ Ms. Reg., *absida.*

⁴⁶ Ms. Reg., *si forte et jam*. Ms. Vien., *si forte eam.*

⁴⁷ Ms. Reg., *recte.*

⁴⁸ Abest titulus ille a ms. codice Regio et editis quatuor.

⁴⁹ Ms. Vatic., *Hæc simul.*

⁵⁰ Ms. Vien., *visibile.*

⁵¹ Ita emendatum ex ms. codice Vien. et sic legendum censet Latinus. Ante erat *laborem*.

⁵² Ed. Schot., *moliebar*; et infra, *molior.*

⁵³ Ita omnes codices. SACCHINUS : Sensus patet esse, ex eo quod fidem adepti sumus. An legendum, *ex affectu*? nam et venuste respondebunt invicem *affectu fidci... fidi profectum.*

⁵⁴ SACCHINUS : id est *merito*, usitata præsertim historicis lectione; quamquam mihi probabilius videtur *merito* scriptum a Paulino.

⁵⁵ Ms. codices Reg. et Vien., *si conducios nos*, mendose.

⁵⁶ Ms. Reg. et Vien., *patrifamilias*, male.

⁵⁷ SACCHINUS : *gratum*, quod commodum alieni est.

Inde sæpe veteres ponebant *juvandum*, et *gratum*, ut illud ad delectationem, hoc ad usum referrent. Et S. Ambrosius in laudatione Satyri : *Publicum officium in secundis rebus jucundius est, in adversis gratius*. Hæc faciunt ut hoc loco lectionem veterem quæ et in ms. Vatic. est nequaquam putem mutandam in *gratum* aut *gratis*, quod prima specie sensus postulare videbatur.

⁵⁸ Ed. Schot., *severari.*

⁵⁹ Ms. Vien. et edd. quatuor, *adferi.*

⁶⁰ Ms. Reg., *magis vult.*

⁶¹ Ms. Vien., *corripas*, male. Vide præcedentia.

⁶² Ms. Reg., *atingis.*

⁶³ Ms. Vien., *Operando in præceptis.*

⁶⁴ Expuimus particulam *et* quæ aberat a mss. codicibus.

⁶⁵ SACCHINUS : Sensus videtur postulare, *et unum egero.*

⁶⁶ Mss. Reg. et edd. tres, *illic carnalia*.

⁶⁷ Ms. Vien., *rem futurorum*.

⁶⁸ Sic mss. codices Reg., Vien. et edd. quatuor. Bene. Vide infra.

⁶⁹ Ms. codex Vaticanus, *frustrate*.

⁷⁰ Edd. 4. *Spiritus*, male.

⁷¹ Ms. Reg., *ut umbret*.

⁷² Addidimus et ex mss. Reg. et Vien.

⁷³ Deest ab in ms. Reg.

⁷⁴ Ms. codex Vien., *monetam imaginis suae di-*

gnam.
⁷⁵ Ms. codex Regius cum editis quatuor, *male cura, aut bene amore*. Ms. Vatic., *nuti cura, aut boni amore*.

⁷⁶ Saccunus : Fortasse legendum *anima tunditur, mens conciditur*, nam de securi et molleo agitur. Verumtamen et amori compedes conveniant : nec usitatum est allegorie verbum intermiscere, praesertim si quasi proprium sit.

⁷⁷ Ms. Vien., *sapientia et virtus Dei*.

⁷⁸ Ms. Reg., *sanitatis nostro genere*.

⁷⁹ Ed. Schot., *interiore homine, sanati*.

⁸⁰ Ms. Reg. cum edd. Bad. et Grav., *talimus*, male. Vide praecedentia.

⁸¹ Expunximus *Amen* in fine hujusce epistolae : quae vox a mss. codicibus abest, et in editis inserta videbatur ex Scriptura.

IN EPIST. XXXIII.

¹ Hic titulus abest a ms. codice Regio. et editis Bad. et Grav. Ed. Grin., *Althio episcopo fratri Florentii, Paulinus*.

² Ms. Reg., *eloquium*.

³ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *qui nobis*.

⁴ Ed. Grin., *aut tunc*, favente ms. codice Regio.

IN EPIST. XXXIV.

¹ Edit. Grin., *Homelia*, etc. Ms. codex Vien. et Florus Lugd. in epistola Pauli, lib. II Caten., cum Chiffi. edit., *Sermo sancti Paulini episcopi de Gazophylacio*. Editi tres codices, *Epistola*, etc. Ed. Rosv., *Epistola XXXIV, sive declamatio de Gazophylacio*.

² Ita mss. codices Reg. Vien. et ed. Cluff. Alii, *vincula*.

³ Sic iidem codices. Alii, *quod quam maxime*.

⁴ Idem codices, *Deum fenerat*. Ceteri, *Deum fenerat*.

⁵ Ms. codex Regius et edd. Bad. Grav., *trapezete*.

⁶ Ed. Grin., *ferens*.

⁷ Ed. quatuor addunt *Deo*.

⁸ *In terra tuam*, id est si cognoscas pecuniam in terra esse tuam temporaliter, ad tempus tantum, poteris in caelo facere perpetuam.

⁹ Edd. Bad. et Grav., *Bonimicorum talentorum*.

¹⁰ Ita emendavimus ex ms. codice Vien. et edit. Chiffi. Ante erat *superantes*.

¹¹ Sic reposuimus ex iisdem codicibus duobus. Ante erat *quo digne*.

¹² Ed. Grin., *Propterea... obstringo*.

¹³ Ms. Viennensis codex, *te expertum fidelem, de suis caelestibus thesauris te divitem faciat*. Ms. Reg. et edit. Chiffi., *te expertum fidelem de suis caelestibus thesauris divitem faciat*, mendose.

¹⁴ Ms. Reg., *quid*. Ed. Bad. et Grav., *quod*.

¹⁵ Ms. Vien. et edit. Chiffi., *videatur*.

¹⁶ Ita mss. Reg. et Vien. cum edit. Chiffi. Ceteri, *in die mala ab ira*.

¹⁷ Edd. Bad. et Grav., *sustinet amittere*.

¹⁸ Sic ms. Vien. cum edd. Grin. et Chiffi. Alias, *osculantur*.

¹⁹ Ms. Reg., *impressius*.

IN EPIST. XXXV.

¹ Ms. Reg. et edd. quatuor, *nunc et*.

² Ed. Grin. et Rosv. addunt *Vale* : quam vocem, cum a mss. codicibus nostris et editis tribus abesset, expunximus.

IN EPIST. XXXVI.

¹ Ms. Reg. et Bad., *adpetitur*. Edd. Gray. et Grin., *appetitur*.

² Ita mss. Reg. et Vien. cum ed. Schot. Et sic omnes codices ad epist. 22, n. 2. Ante erat *parcimoniam*.

³ In ms. Reg. et editis, *adsumtum*. In ms. Vatic., *absumptum*.

⁴ Sic mss. Reg. Vien. et ed. Grin. Ante erat *et simus*.

⁵ Ms. Reg. et editi quatuor, *ponit*.

⁶ Ms. Reg. cum edd. Bad. et Grav., *vacuam*, male.

⁷ Edd. Grin. et Schot., *consentit*.

⁸ Ed. Schot., *sic adhaereat*.

⁹ Latinus, forte qui fecit.

IN EPIST. XXXVII.

¹ Ms. Reg., *epistolam*; et infra, *epistulas*.

² Mss. Reg. et Vien., *adferens*.

³ Ita emendatum ex mss. Reg. et Vien. Ante erat *supra mel*.

⁴ Alias, *monquid*.

⁵ Edit. Schot., *abfuissems*.

⁶ Ms. Reg., *Dominum*.

⁷ Ms. codex Vaticanus, *ne convertamur*.

⁸ Ms. Reg. et edit. tres, *infirmi*, male.

⁹ Ms. Reg., *distinguis*.

¹⁰ Sic mss. codices. Editi, *personarum trimm*.

¹¹ Ms. Reg. et ed. Schot., *factus est*.

¹² Ita mss. Reg. et Vien. Edd., *alioqui*.

¹³ Ms. Vien., *ore dicatur*.

IN EPIST. XXXVIII.

¹ Ms. Vien., *Deo dicis*.

² Ms. Vien., *reprobata a Deo*.

³ Ms. Vien., *merens*.

⁴ Addidimus particulam *et* ex mss. Reg. et Vatic.

⁵ Ita ms. Vien. cum edd. Grin. et Schot. Sic quoque omnes mss. et editi codices ad epist. 19 ad Delphinum, n. 5. Alias, *venerantissime*.

⁶ Ms. Vien., *ceperunt*.

⁷ Mss. Reg. et Vien., *tantum*.

⁸ Ms. Vien., *argitudines*.

⁹ Addita particula *et* ex ms. Vien.

¹⁰ Sic mss. Reg. et Vien. In editis aberant *particula et... est*.

¹¹ Ms. codex Vatic., *quod de divina. Saccunus* : *malum quo, etc., consilio*.

¹² Ms. Vien., *evomant*.

¹³ Ed. Grin., *furi*.

¹⁴ Ed. Grin., *expulsi*.

¹⁵ Ms. codex Vien., *cilicie*.

¹⁶ Ms. Reg. et edd. tres, *confundantur*.

¹⁷ Ms. Vien. codex, *confessionii*.

¹⁸ Ms. Reg. et edit. tres, *per quem*.

¹⁹ Ms. Reg. et edd. quatuor, *velint*.

²⁰ Ed. Grin., *statuerant*.

²¹ Ms. Vien., *veritate*.

²² Abest *de* a ms. Vaticano codice, non male.

²³ *An induratis?* Ms. Vatic. et ed. Grin., *durantibus*.

²⁴ Tres edd., *inique*.

²⁵ Recte ms. Vien., *et sic illi miserissimi*. Ms. Vatic., ed. Grin. et Bign., *et similiter miserissimi*. Editi tres codd., *et si illi miserissimi*.

²⁶ Sic ms. codex Regius et tres editi. Vide epist. 9, n. 4. Ante erat *Nemroth*.

²⁷ Ita mss. Reg., Vien. et edd. 4. Deest *et* in edit. Rosv.

²⁸ Hec deest in ms. Viennensi codice.

²⁹ Optime Ms. Reg. et Vien., *auctor et doctor*.

³⁰ Ms. Reg. et tres edd., *quotiens*.

³¹ Ms. codex Vatic., *profertum... et intellectum*. Ms. Regius, *intellectum*.

³² Ms. Reg. *diabulo, fere semper*.

IN EPIST. XXXIX.

¹ Ita mss. codices Reg., Vien. et editi quatuor. Ed. Rosv., *trigesimum*.

² Ms. Vien., *exemptis et de fca*.

³ Ms. Vien. et ed. Schot., *zizania*. Bona utraque lectio.

- ¹ Ed. Schot., *ne ipse quidem.*
² Ed. Schot. addit *hortum.*
³ Ed. Schot., *incurramus in contrarium.*

IN EPIST. XL.

- ¹ Ed. Chiff., *in cœlis.*
² Ita mss. Clun. et ed. Chiff. Alias, *et nunc.*
³ Sic iidem duo codices. In aliis deest *nos.*
⁴ Mss. codices Nol. et Vatic., *fides non ficta.*
⁵ Ita cum mss. ed. Chiff. Alias, *ista epistola.*
⁶ Expunximus vocem *te*, quæ aberat a mss. codicibus Cluniac., Vien. et ed. Chiff.
⁷ Sic mss. Cluniac. et ed. Chiff. Ceteri codices, *neri.*

⁸ Expunximus verbum *est*, quod aberat a mss. codicibus Clun., Vien. et ed. Chiff.
⁹ Ita tres iidem codices. Alii, *dicit.*

¹⁰ Sic ex mss. codice Clun. et edit. Chiff. cum Sacchino emendatum. Alii codices, *ad exercitendam.*
¹¹ Abest *tantum* a mss. Clun. et ed. Chiff.
¹² Ita mss. codices Clun., Vien. et Chiff. Alias, *Domino.*

¹³ Tres iidem codices, *hoc est ut tam*, male. Vide præcedentia.

¹⁴ Sic omnes omnino codices. (Chiff. Tamen legendum opinor *inanimati* vel *vanitati*: nihil tamen mutavi contra tot exemplarium fidem.) Sacchin., aut *iniquitati.*

¹⁵ Ita mss. codices Clun., Vien. et Chiff. ed. Ceteri, *Domino.*

¹⁶ Tres iidem codices, *providendi.*

¹⁷ Ms. Clun. et Chiff., *nec amare.*

¹⁸ Mss. Clun., Vien. et Chiff. edit., *qui necdum pellicano.*

¹⁹ Sic tres supradicti codices. Ceteri, *ut efficiamur nucticorax.*

²⁰ Tres iidem codices, *Feretis.*

²¹ Codices tres iidem, *contemptum vestri.*

²² Tres iidem codices, *corvus interpretatur.*

²³ Mss. Clun., Vien. et ed. Chiff., *ipsi scilicet diabolo.*

²⁴ Codices iidem post *escam* addunt *quoque.*

²⁵ Tres iidem codd. addunt *homo*, sed frustra. Nam et Paulinus n. 7 huiusce epistolæ, *quotidianis interioris nostri periculis experimur.*

²⁶ Tres codices supradicti, *igne examinata*: que lectio etiam admitti posset. Vide epist. 42, n. i.

²⁷ Ms. Clun. et ed. Chiff., *provolemus.*

²⁸ Deest *supervolitantem* in ms. Clun. et ed. Chiff.

²⁹ Mss. Clun., Vien. et ed. Chiff., *ipse est et qui.*

³⁰ Ms. Vat., *sicut insidiantes.*

³¹ Mss. Clun., Vien. et ed. Chiff., *Deum vel qui.*

³² Sic tres iidem codices. Ante erat *percurramus.*

³³ Sacchin., forte *invenabilibus.*

³⁴ Tres supradicti codices, *Et non in virtute.*

³⁵ Sic tres codices iidem. Alias, *Christum.*

³⁶ Tres iidem codices, *non nostra virtute, sed Christi.*

³⁷ Iidem codices tres, *videri.*

³⁸ Tres supradicti codices, *opportuno, quod est nunc.*

³⁹ Tres iidem codd. *confitebitur ei.*

⁴⁰ Iidem codices, *permanente.*

IN EPIST. XLI.

¹ Sic mss. codices Clun., Vien. et edit. Chiff. Alii, *non cognoscere.*

² Additum verbum *est* ex mss. codice Clun. et ed. Chiff.

³ Mss. codices Clun. et Vien. cum ed. Chiff., *videntur esse arimæ.*

⁴ Iidem codices tres, *prudentes virgines habeat.*

⁵ Sic Paulinus epist. 40 ad eosdem, n. 7, et epist. 43, n. 5. Tres supradicti codices, *illuminator.*

⁶ Tres iidem codices, *ne unquam*, male.

IN EPIST. XLII.

¹ Ed. Schot., *gestaverimus.*

² Mss. Reg. et Vien., *eum*, mendose.

³ Ms. Reg., *exsuperavit.*

⁴ Ms. codex Regius cum editis quatuor *reget*, minus bene.

⁵ Ita mss. codices; et sic alibi Paulinus. Editi, *adimplet.* Vide epist. 40, n. 9, et epist. 43, n. 5.

⁶ Ms. Reg., *adsumsit.*

⁷ Ms. Vien., *minimorum.*

⁸ Ms. Reg., *qui.*

⁹ Ms. codex Vien., *qua idem est.*

¹⁰ Ms. Vien., *quoniam.*

¹¹ Ms. Reg., *vindico.*

IN EPIST. XLIII.

¹ Ms. Reg., *ei.*

² Ms. Reg. cum edd. Bad. et Grav., *disperabam.*

³ Ed. Schot., *ne digito quidem.*

⁴ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *matrolam.*

⁵ Ed. Grin., *eiusdem maledicto.*

⁶ Abest *et a* mss. codice Vien.

⁷ Sic ms. codex Reg. cum editis quatuor. Edit. Rosv., *omni me tempore, omni die fertilem, etc.*

IN EPIST. XLIV.

¹ Latin., forte *tam.*

² Ms. Reg. cum edd. quatuor, *possem*, male. Vide seqq.

³ Iidem codices quinque, *conjunct.*

⁴ Sic mss. Reg. Vien. et edit. Bad. Ante erat *dextra.*

⁵ Addidimus *et* ex mss. codicibus Reg. Vien. et editis quatuor.

⁶ Vide not. 189. Edd. Grin. et Schot., *opere.*

⁷ Ed. Schot., *manus aperiens.*

⁸ Ms. Reg. et edd. quatuor, *fructu.*

⁹ Ed. Schot., *jam salutaris*. Ms. Reg. cum edd. Bad. et Grav., *insalutaris*, male.

¹⁰ Ed. Grin., *sed quod.*

¹¹ Ms. Reg. et edd. 4, *duplicet*, male. Vide seqq.

¹² Ms. Reg. et edd. tres, *superinductis.*

¹³ Ms. Vatic., *in fundamentum.*

¹⁴ Ms. codex Regius, *laborat.*

¹⁵ Ms. codex Vien., *opibus*; male. Vide seqq.

¹⁶ Ms. Reg. et edd. Bad., Grav. et Schot., *docimento.*

¹⁷ Ed. Schot., *iudicium.*

¹⁸ Ed. Grin., *et bonæ.*

¹⁹ Ms. Reg., *intersibilante impetu flammis rorabimur*, mendose.

²⁰ Ms. Reg., *ut in opere.*

²¹ Ms. Vien., *qui.*

²² Ita ms. Vien. Alias, *Sed si.*

²³ Ms. Vien., *accipimus et qui.*

²⁴ Ms. Vien., *jejanetur.*

IN EPIST. XLY.

¹ Ita edit. Bened. Alias, *scilicet.* Utraque lectio bona.

² Sic edit. Bened. Ante erat *et qua.*

³ Ita ms. codex Phimarcensis et ed. Bened. Alias, *salutare.*

⁴ Sic edit. Bened. Alias, *repetam.*

⁵ Ita edit. Bened. Ante erat *a pedibus.*

⁶ Vox *capot* deest in mss. codice Phimarcensi.

⁷ Sic edit. Bened. In edit. Rosv. deest vox *omnia.*

⁸ Ita edit. Bened. Alias, *gloriæ gratiæque.*

⁹ Sic edit. Bened. Alias, *mutuïdne.*

¹⁰ Ita edit. Bened. Alias *inde.*

¹¹ Vox *adhuc* addita ex edit. Bened.

¹² Alii codd., *in multitudine pacis.*

¹³ Ante erat *quid existimes.* Expunximus *quid*, quod aberat a mss. codice Phimarc. et edit. Bened.

¹⁴ Sic edit. Bened. In edit. Rosv., *etiam hæc.*

IN EPIST. XLIX.

¹ Ita ms. Reg. Alias, *fratris qui.*

² Ms. Reg., *scapham.*

³ Ms. Reg. et edd. tres, *limbuli*; et infra, *limbulis.*

⁴ Ed. Grin., *sese condidit.*

⁵ Ms. Reg. et edd. tres, *incideret.*

⁶ Ed. Schot., *possent.*

⁷ Ed. Schot., *græcipi.*

⁶ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *ad timones... timonibus.*

⁷ Ed. Grin., *procumbere.*

⁸ Edd. tres, *odorem, male; nisi quis legat fortasse, beotum ex affatibus divinis odorem. Sed prima lectio melior.*

¹¹ Abest a ms. Reg. et edit. tribus.

¹² Latinius, forte *nominibus.*

¹³ Ms. Reg., *ut c'amarit.*

¹⁴ Latinius, addendum *ei.*

¹⁵ Ed. Schot., *solum nazem.*

¹⁶ Sic fere de Jona Paulinus in carmine 21 ad Cytherium de naufragio Martiniani, *Exsul solit, hospes salit.* Unde cum in ms. codice Regio et in editis Bad., Grav. Grin. inter opera S. Paulini habeatur titulus, *Paulini epistola ad Macarium*, non dubium est quin hæc epistola sit S. Paulini Nolani.

¹⁷ Ed. Schot., *fuitabat.*

¹⁸ Ms. Reg., *demum et tertio.*

¹⁹ Ms. Reg., *jam Deo.*

²⁰ Ed. Schot., *consensua.*

²¹ Ms. Reg., *Epidaurio.*

²² Ed. Schot., *condonavit.*

²³ Ms. Reg., *versabatur.*

²⁴ Ed. Schot., *sola.*

²⁵ Ms. Reg. *navis adictæ. SACCHEN. : Lego. epibatæ.* Vulgata lectio, *aditæ*, nullo sensu : *abditæ* proximum erat, ut quæ carcer fuerat : Apostoli mergeretur et abderetur profundo; sed videbatur ingeniosior quam verior lectio. Affine erat *perditæ*, ut ad Cytherium : *Navarchus ipse perditæ princeps ratis.* Succurrebat obito, id est naufragio, ut ep. ad Jovium : *Naufragium salutis obeamus.* Item *navitæ*; postremo *salvi et nudi*, quod, secundum id quod posuimus, minime displicebat.

²⁶ Ed. Schot., *Dominum.*

²⁷ Ms. Reg., *ut in justo.*

²⁸ Ms. Reg. et ed. Bad., *mastruga.*

²⁹ Ms. Reg., *atque.*

³⁰ Ms. Reg. et editi tres codd., *præoptaris.*

³¹ Ed. Grin., *credente.*

³² Ed. Grin., *ostiter.*

³³ Ms. Reg. et edd. Bad. et Grav., *quæ diligas.*

³⁴ Edit. Schot., *affectu.*

IN EPIST. L.

¹ Ms. 1 Bigot., *vestris.*

² Mss. duo Big., *sunt.*

³ Mss. duo Big., *quia.*

⁴ Ex edit. Bened. additum verbum *est.*

⁵ Ms. Bigot. 1, *memoria.*

⁶ Ed. Rosv., *et qui.*

⁷ Ed. Rosv., *signabuntur.*

⁸ Mss. duo codices Bigotiani, *Sequentur.*

⁹ Mss. duo Big., *et quia.*

¹⁰ Addita particula et ex edit. Bened.

¹¹ Ed. Rosv., *suit.*

¹² Hic locus ex editione Bened. restitutus. Antè erat, *Deinde si carissimi, etc.*

¹³ Sic edit. Bened. Ed. Rosv., *colligere.*

¹⁴ Ita edd. Bened. et Grav. At ed. Rosv., *quæ sit magister.*

¹⁵ Sic edit. Bened. Alias, *ne forte.*

¹⁶ Edd. Grav. et Bened., *habentes autem.* In his infra deest *autem.*

¹⁷ Mss. duo Big., *Colossensi.*

¹⁸ Sic edd. Grav. et Bened. Antè erat *Quid enim.*

¹⁹ Mss. duo Big., *dicatur.*

²⁰ Idem codices mss., *aycat.*

²¹ Ita cum duobus mss. Big. edit. Bened. Alias, *vacabat.*

²² Ms. Vatic. *quæ.*

²³ Mss. codices duo Big., *in resurrectionem*, ut in Vulgata : quæ tamen particula abest a Græco textu.

²⁴ Sic mss. 4 Vaticani et edit. Bened. Alias, *credendum est.*

²⁵ 1 Ms. Big., *penetravit.*

²⁶ Abest esse in edit. Rosv.

²⁷ Mss. duo Big., *dicit.*

²⁸ Mss. duo Big., *cum esset.*

²⁹ Deest *sua* in ms. codice Germanensi.

³⁰ Mss. duo Big., *Itidemque.*

³¹ Abest *inquit* a duobus mss. Big.

³² Mss. duo Big., *ferrum verbi pro gladio.*

³³ Ms. Germanensis codex, *hoc præstaret.*

³⁴ Bened. et Grav. edd., *sunt.*

³⁵ Mss. duo codices Bigotiani et Germanensis unus, *unanimes.*

OPERUM SANCTI PAULINI

PARS POSTERIOR.

POEMAT.

POEMA PRIMUM.

Dum adhuc degeret in seculo Paulinus, Gestidio volucra inivit.

327-328 PAULINUS DOMINO merito suspiciendo GestiDio.

Injuria quidem est patrifamilias maritimis delictis abundantiam terrenum aliquid et agreste præbere; sed ego, ut et causa mihi esset apud unanimitatem tuam aliquid colloquendi, et aliquod sermoni huic obsequium viderer adjungere, pauculas de paucissimis, quas pueruli vespere inferunt, fideculas misi : quarum cum erubescerem paucitatem, plura etiam ver-

A siculis verba subtexim, quasi vero numerum : loquacitate facturus. Sed quia utraque culpabilia sunt, tu utrisque benigne ac familiariter ignoscendo (a) facies, ut nec inhumana videatur paucitas, nec odiosa garrulitas.

Sume igitur pastas dumoso in fure volucres,
Quas latitans silicis sub tegmine callidas anceps,
Dum simili mentitur aves fallitque suserro,
Agmina viscatis suspendit credula virgis.

5 Tuæ referens tenuem non parvo munere præ-

Digerit ancipitem tabulis, et primus opians

(a) Ita editi cod. Schot. et Vinet. Ed. Rosv., *facies.*

* Scriptum ante annum 390.

Ordo nitet sensim tenuatus ad ima tabella, A
 Ut minus offendat macies; prelata sagina
 Gratia præventos pingui iuvat alite visus.

POEMA II *.

[In seculo adhuc agens eidem Gestidio mittit ostrea.]

Pauperis ut placeat earum tibi munus amici,
 Munera ne reputes, quæ mittit ditia nobis.
 Nam tibi quid dignum referam pro piscibus illis,
 Quos tibi vicinum locupletum gurgite litus

5 **329-330** Suppeditat, mira ² specie formaque
 [diremptos.]

At mihi vix alto ³ vada per saxosa profundo
 Rarus in obscura generatur ^a sphondylus alga.
 Hinc te participans, bis quinque et bis tibi ternas
 Transmisi æquoreo redolentes nectare testas,

40 Quas viscus prædulce replet bicolore medulla. B
 Oro libens sumas; nec vilia dedigneris,
 Quæ sunt parva modo, magno metitus amore.

POEMATIS III FRAGMENTUM. **

De regibus ex Suetonio collectis.

(Huc adscitum ex epis. 19 Auson. i ad Paulinum).
 Europamque, Asianque duo vel maxima terræ
 Membra, quibus Libyam ^b dubie Sallustius addit
 Europæ adjunctam, possit cum tertia dici,
 Regnatas multis, quos fama obliterat, et quos

5 Barbara Romane non tradunt nomina lingue,
 Illibanum, Numidamque Avelim, Parthumque
 [Nononem,

Et Caranum, Pelkeæ dedit qui nomina Regum,
 Quique magos docuit mysteria vana Necbepsus;
 Et qui regnavit sine nomine mox Sesoostris. C

40
 Audax Icarlo qui fecit nomina ponto,
 Et qui Chalcidicas moderate enavit ad arces.

POEMA IV ***.

Paulo post suam a seculo conversionem hac in oratione honestos mores a Deo postulat, ac felicem sibi et suis deprecatur posteritatem.

AD DEUM MATUTINA PRECATIO.

Omnipotens Genitor (a) rerum, cui summa potestas,

Exaudi si justa precor, ne sit mihi tristis
 Ulla dies, placidam nox rumpat nulla quietem.

Nec placeant aliena mihi, quin et mea prosint
 5 Supplicibus, nullusque habeat mihi vota nocendi.

Aut habeat nocitura mihi, ^e Male velle facultas
 Nulla sit, ac bene posse adsit tranquilla potestas. D

Mens contenta suo, nec turpi dedita lucro,
 Vincat corporeas casto bene conscia lecto

10 Illecebras; turpesque jocos, obsceneque dicta
 Oderit illa nocens, et multum grata malignis
 Auribus effuso semper rea lingua veneno.

* Scriptum ante annum 590.

** Scriptum est ante annum 590.

*** Alias 5: quod autem erat 4, nunc 5. Scriptum circa annum 590.

**** Alias 4: quod autem 3 erat, nunc 6. Scriptum circa annum 950.

^a Vide not. 216.

^b Id est Africam. Vide carm. 27, v. 75, et not. 217.

^c Vid. carm. 5, v. 64.

Non obitu affligar cuiusquam aut funere crescamus.
 Invideam nunquam cuiquam, nec mentiar unquam

15 Adsit læta donus, epulis abudat ^b inemptis
 Verna satur, fidu-que comes, nitidusque minister,
 Morigera et conjux, caraque ex conjuge nati.
 Moribus hæc castis tribuat ^b Deus, hi tibi mores
 Perpetuam spondent ventura in secula vitam.

POEMA V***.

331-332 *Varia Dei attributa enumerat, et gratiam a Deo precatur qua peccata vitet, ut Dei iudicio securus occurrat.*

AD DEUM ALIA PRECATIO.

Omnipotens ^a quem mente colo, Pater unice rerum,

Ignorate malis, et nulli ignote piorum;
 Principio extremoque carens, antiquior ævo,
 Quod fuit aut veniet: cuius formamque modumque

5 Nec mens complecti poterit, nec lingua profari:
 Cernere quem solus, coramque audire jubentem
 Fas habet, et patriam propter considerare dextram,
 Ipse (b) opifex rerum, rebus causa ipsè creandis;
 Ipse Dei Verbum, Verbum Deus anticipator

10 Mundi, quem facturus erat: generatus in illo
 Tempore quo tempus nondum fuit: editus ante
 Quam jahar et rutilus cælum (c) illustravit
 [Eous:

Quo sine nil actum, per quem facta omnia, cuius
 In cælo solium, cui subdita terra sedenti,

15 Et mare, et obscure chaos insuperabile noctis,
 Irrequies cuncta ipse movens, vegetator inertum;
 Non genito ^e ex Genitore Deus, qui fraude superbi

Offensus populi gentes in regna vocavit:
 Stirpis adoptivæ meliorem propage colendus.

20 Cernere quem licuit proavis: quo Numine viso,
 Et Patrem vidisse datum, contagia nostra
 Qui tulit, et diri passus ludibria lethi,
 Esse iter æternæ docuit remeabile vitæ.
 Nec solam remeare animam, sed corpore toto

25 Cælestes intrare plagas, et inane sepulchri
 Arcanum vacuis adoptum linquere terris.
 Nate Patris summi, nostroque ^f salutifer ævo:
 Virtutes patrias Genitor cui tradidit omnes,
 Nil ex invidia retinens, plenusque datorum,

50 Pande viam precibus, patriasque hæc perfer ad aures.

Da Pater invictam contra omnia crimina mentem
 Vipereumque nefas nocituri averte veneni

^a Vide not. 218.

^b Vide carm. 6, v. 468.

^c Vide carm. 10, v. 5.

(a) Ms. Hieron. Alexandri et tres edit. Grav. Poelm. et Schot. in margg. habent: *Omnipotens solo mentis mihi cognite cultu.*

(b) Hi 9 sequentes versus desunt in editis codicibus Bad. et Meibolan.

(c) Edd. Grin. et Poelm., illustraret.

- Sit satis, antiquam serpens quod perdidit ^a Evam, A
Deceptumque ^a adjuvit Adam. Nos sera neno-
[tum
55 Semina, veridicis actas ^a praeclata prophetis
Vitemus laqueos, quos letifer implicat anguis.
Pande viam, qua me post vincula corporis agri
In sublime feram : puri qua lactea caeli
Semita ventosae superat vaga lumina lunae :
40 Qua proceres abiere pii, quaque integer olim
Raptus ^b quadrijago penetrat super aethera ^a
[curru
Elias, et solido cum corpore praevius Enoch.
Da, Pater, aeterni speratam luminis auram,
Si lapides non juro deos, unumque verendi
45 Suspiciens altare sacri, libamina vitae
Intemerata fero : si te Dominique Deique B
Unigeni ^c cognosco Patrem, mixtumque duobus
Qui super aequoreas volitabat Spiritus undas.
Da, Genitor, veniam, cruciatuque pectora purga,
50 Si te non pecudum fibris, non sanguine fuso
Quero : nec arcanis numen conjecto sub extis.
333-334 Si ^d scelera abstineo, errori ipse ^e
[obnoxius : et si
Opto magis, quam fido, bonus perusque probari,
Confessam dignare animam : si membra ca-
[duca
55 Exsecror, et tacitum si poenitet, altaque sensus
Formido excruciat, tormentaue sera gehennae
Anticipat, patiturque suos mens saucia manes.
Da, Pater, haec nostro fieri ^e rata vota precatu :
Nil metuum, cupiamque nihil : satis hoc rear C
[esse,
60 Quod satis est : nil turpe velim, nec causa pu-
[doris
Sim mihi : nec faciam cuiquam, quae tempore
[eodem
Nolim facta mihi : nec vero crimine ledar,
Nec maculer dubio : paulum distare videtur
Suspectus, vereque reus. ^f Male posse facultas
65 Nulla sit, et bene ^g posse adsit tranquilla pote-
[stas.
Sim teui victu atque habitu, sim carnis amicus :
Et semper genitor sine vulnere nominis hujus,
Non animo doleam, non corpore, cuncta quietis
Fungantur membra officii : nec saucius ullis
70 Partibus amissum quidquam desideret usus. D 23
Pace fruatur, securus agam, miracula terrae
Nulla puteum : suprema mihi cum venerit hora,
Nec timeat mortem bene conscia vita, nec optet.
Purus ab occultis cum te indulgente videbor,
75 Omnia despiciam, fuerit cum sola voluptas ^h
Judicium sperare tuum : quod dum san differt

- tempora, cunctaturque dies, procul exage sa-
[vum
Insidiatorem blandis erroribus anguem.
Haec pia, sed maestis trepidantia vota reatu,
80 Christe (a) apud aeternum placabilis asserere Pa-
[trem,
Salvator, Deus ac Dominus, mens, gloria, Ver-
[bum,
Filius (b), et vero verum de lumine lumen,
Aeterno cum Patre manens, in secula regnans ;
Consona quem (c) celebrat modulato carmino
[plebes,
85 Et responsuris ferit aera vocibus : Amen.

POEMA VI.

(De S. Johanne Baptista Christi Praecursore.)

- Summe Pater rerum, coelestis aeterna potestas,
Cum quo nostra salus, sanctorum gloria Christe,
Spiritus et Patri pariter Natoque coherens,
Qui mentes linguasque regis, viresque ministras,
5 Promeruit quas sola fides : cui plena potestas,
Britis ingenium, vocemque infundere mutis,
Praesta Evangelico ductum de fonte Johannem,
In nostra arcanti decurrere carmina rivo.
Ille quidem tantus, quantum potuit dare
[mundo,
10 Qui nasci talem nova per miracula jussit :
Sed licitum magis tenuis impendere curas,
Nec dedignatur vilem caelestia laudem :
Pars etiam meriti, meritum celebrare piorum :
Nec nova nunc, aut nostra canam : dixere pro-
[phetæ
15 Cuncta prius, sanctique viri sermone soluto
Promissum exortum, vitam mortemque sacra-
[runt :
Si mors illa fuit, meruit quae sanguine caelum.
335-336 Nos tantum modulis evolvere dicta
[canoris
Vovimus, et versu mentes laxare legentium :
Sic (nam magna licet parvis, antiqua novellis,
20 Perfecta indoctis conferre, & aeterna cadacis)
Inspirante Deo quidquid dixere priores,
Aptavit citharis nomen venerabile David,
Consona caelesti pangens modulamina plectro :
Nos quoque fas meminisse Dei, quamquam ob-ita
[multis
D 23 Pectora criminibus caelestem admittere sensum.
Zacharias Syria quondam de gente sacerdos,
Credita solemniter curabat templa paratu.
Vita viri, pietate, fide, gravitate, pudore,
Obsequio condigna Dei conjux huic alma
70 Elisabeth praesen sanctorum stirpe virorum
Progenita, et tacto virtutibus aequa marito.

^a Vide ep. 13. num. 19.(a) Editi cod. Græc. Poelm. et Schot. in margg., *Nate*, ut versu 26.(b) Idem eodd. cum Gray. in margg., *Filius ex vero verus*.(c) Sola Rosvevd. editio, *celebrant*, mendose, cum versu sequenti habeatur *ferit*, hic enim *plebes* singulari numero effertur.

Alias 5: quod autem 6 erat, nunc 7. Scriptum circa annum 590.

^a Vide not. 219.^b Vide not. 220.^c Vide carm. 21. v. 95.^d Vide in append. epist. 2 ad Celant., n. 6.^e Vide carm. 11. v. 43.^f Vide carm. 4. v. 6.

- Sed (quod in opprobrio ^a matrum posuere prio- A
[res
Prole carens, sterilem ducebat mæsta senectam
Spemque omnem sobolis transacta excluserat
[ætas,
- 33 Forte sacrum sollemne Deo plebs cuncta ferebat,
Et plus antistes sacros adoleverat ignes,
Intima divinis decorans altaria flammis :
Ecce sacram propter ^b cœlestis nuntius aram
Adstitit, ac veste insignis, venerabilis ore,
- 40 Se cœlo missum vultuque habituque probavit,
Tum sancta in tales laxavit pectora voces.
Accipe, cœlesti Domino dilecte sacerdos,
Æterni mandata Dei, cui cura piorum
Perpetua est, jugis qui puro in pectore custos
- 45 Emeritum sanctis impendere scivit amorem. B
Ac primum : genus hic extincto semine non
[vult
Interisse tuum, secundaque viscera fecit
Conjugis, effeto quæ jam cessabat in ævo.
Cur tamen addubitas, mortali tu quoque sensu,
50 Omnia posse Deum? sed credes, ille probabit.
Nascetur dignus tanto sponsore beatus,
Perpetuusque puer, qui primo protinus ævo
Te major, sacras invicto in pectore vires
Autoris dono plus quam genitoris habebit.
- 55 Nec sane, nato quæ prima vocabula ponas,
Arbitrii jurisque tui est : Deus ipse profecto,
Qui nasci jubet, hunc idem jubet esse Johannem.
Nominis hic titulus, meritorum immensa pro-
[pago, C
Quæ necdum genito potuit prænoscere solus,
60 Qui dabit, et tanto tribuet tibi gaudia nato :
Nec vero tribuet tantum tibi, gloria parva est
Intra unam conclusa domum; sed quantus ab
[orta
Tenditur in seræ finita crepuscula lucis,
Totus prole tua tecum lætabitur orbis.
- 65 Quid mirum? cuncta vitiorum face carebit,
Cœlestem ducens siue labe et crimine vitam,
Vesano ^c servans abstemia pectora vino,
Omniaque evitans malesuadi pocula succi.
Cumque hominum generi vel post errata salutem
- 70 Spondeat, ab sancta quisquis renovabitur unda,
Ipse in se nihilum, quo purifictetur, habebit.
Ac ne plura tibi variis ambagibus edam,
Eliæ meritum doctus nescire sacerdos
Non potes, exosæ qui mortis lege remissa,
- 75 Æternam degit proprio cum corpore vitam,
Igneus excelsum quem vexit ad æthera currus,
Flammantum (a) rapido nisu glomeratus equo-
[rum :
337 - 338 Hunc tuus æquabit meritorum
[stemmate natus,
- 80 Tantundem et laudis simul et virtutis habebit.
Ergo ad condignas tanto pro munere grates,
- Ne dubiam suspende fidem, ne mota faventis
Ira Dei meritam statuatur post præmia pœnam.
Hæc ait, et tenues elabitur ales in auras,
85 Fragrantemque sacro procul aera fundit odore.
Diriguit trepida confusus mente sacerdos,
Ac dum promissum cunctantia corda volutant,
Dum se diffidit tantum meruisse favorem,
Ut summi sit cura Dei, dimissus ut alto
- 90 Nuntius e cœlo, mulo tam clara referret
A Domino mandata suo, ludique veretur,
Somniaque illa putat, mores dum parcius æquo
Æstimat ipse suos, nec se meruisse fatetur :
Infidum facit ipsa fides, dum credere dignum
- 95 Se non vult, pœnas incredulitate meretur.
Protinus adstricta est dubitanti lingua palato,
Et motus oblita sui, molituaque vocis,
Articulare sonum, pigro torpore cohæsit.
Dumque cupit narrare suæ miracula plebi,
- 100 Conatus frustra, defixo obmutuit ore.
Mæstus abit, versatque inclusa mente dolorem,
Et veniam erratis arcano in corde precatur.
Quanta Dei pietas! quamque exorabile Numen!
Pœnituisse sat est. Rata qui dat, temporis ordo
- 105 Volvitur, et gravida (mirum) distenditur alvo
Elisabeth, sanctumque gerunt pia viscera pondus,
Et venit effeto munus juvenile sub ævo.
Inde aliud, sanctus Gabriel, qui nuntius idem
Zacharie fuerat, multo majora volutans,
- 110 Ad (b) Mariam molitur iter, quæ sponsa marito,
Sed magis lecta Deo, mundi paritura salutem,
Virgo ilhbatum servabat casta pudorem :
Cui postquam insignis cœlesti forma decore
Constitit ante oculos, vultus demissa pudicos,
- 115 Tioxit suffuso rutilantes sanguine malas.
Ille ait : O toto quem solis circulus ambit,
Quæque fuerit prius, quæ sunt quæ deinde se-
[quentur
Virginibus cunctis felicior orbe puella,
Magno lecta Deo, mater dicaris ut ejus,
120 Cujus et ille pater! felix age concipe pondus,
Impolluta viro, coituque idmunis ab omni,
Verbo feta Dei : corpus tua viscera præstent
Illi, qui cœlum, terras, mare, sidera fecit :
Qui semper fuit, et nunc est et tempore in omni
- 125 Semper erit : mundi Dominus, lucisque creator,
Et lux ipse poli per te mortalia membra
Induct; atque oculos hominum, cœtusque sub-
[bit.
Imperturbatos tantarum in præmia laudum
Tolle animos, dabit ille tibi viresque, fidemque,
- 130 Qui voluit (nam cuncta regit, nutuque gubernat)
Filius esse tuus, Domini cum Filius esset.
Dixerat, et visus pariter terrasque reliquit,
Assuetumque sibi facili petit æthera nisu.
Implentur præcepta Dei, creditque puella
- 135 Protinus, atque auget meritum vitamque priorem

^a Vide not. 221.^b Id est; *prope*. Vide *carm.* 9, v. 52.^c Vide *epist.* 22, num. 2.(a) Sic editio Lugdunensis. Ed. Rosy., *Flammatum*.(b) Ita in voce *Mariæ* secundam syllabam corripit Prudentius *Psychomach.* v. 88 sæpe Paulinus. Vide *carm.* 22, v. 153.

- Aere^{et}que graves compuncto corpore som- A
[nos.] Sustinet erranti toties ignoscere nato?
(b) Das genti sensum, quo vel bona vel mala
[noscant.]
- Hunc vilis rigidus ad lumbos zona ligabat,
Prehebant victum facilem silvestria mella,
Pomaque, et incultis enatae cautibus herbae,
235 Arentemque sitim decurrens unda levabat.
Quis locus hic vitis? aditum quem prava cu-
[pido]
- Invenit haec inter sacra et penetralia mentis?
Quo peccet, qui nil cupiat? quo tendat iniqui
In latebras sensus, quisquis non indiget ullo?
240 Sic primi vivere homines, mundoque recenti
Hos autor dederat ventura in secula mores;
Inseruit donec sese malesuada voluptas,
Ac secum luxus, et amorem invexit habendi.
Hinc odia, hinc lites, hinc fraus, hinc livor, et B
[irae,
- 245 Cædes, arma, cruor, conflictus, praelia, mortes:
Hinc offensa Dei, quam tartara sæva piabunt.
Verum ego cur nimium communes arguo cul-
[pas;
- Immemor ipse mei, quem non ^a commissa gra-
[vare,
- Sed veniam sperare deceet? (a) mirabimur immo
250 Rectius invictum, nullique imitabile prisci
Exemplum seeli, transgressum humana labore,
Semideumque virum, qui labe immunis ab omni,
Cum sua tam sævis cruciari corpora pœnis,
Præscripsit quid nos vel post peccata deceret:
255 **343-344** At postquam invictam firmans per
[talia mentem, C
- Exegit largam tempus, statuitque reperta
Quæ fuerant quaerenda, sibi vox edita crelo
[est:
- Jam satis impensum spatii, dilecte propheta,
Quo tibi prodesse: tempus tibi quæ data sentis,
260 Ut prosint aliis, et quæ jam perditæ, servent.
Perge igitur sanctas puri Jordanis ad undas.
Hic quicumque hominum vitæ ^b commissa prioris
Pœnitet, et tandem sensu meliora volutat,
Ablue confessum: quisquis tibi mente fidele
265 Crediderit delere pio commissa lavaero,
Ille renatus erit, talis modo vita sequatur,
Quæ probet ablutos vitam damnassee priorem.
Paruit auditis famulanti mente Johannes,
Protinus et ripas jussi descendit ad amnis.
- 270 Prædicat hic præcepta Dei sermone verendo,
Infunditque novam credentium in corda salutem.
Milit infusus credentium crimina lymphis,
Absolvitque metus hominum, pœnasque remit-
[tit,
- Atque ignem restinguit aquis: oblivia suadet
275 Errorum, præstatque novæ novæ corpora vitæ.
O Pater, o hominum rerumque aeternæ crea-
[tor,
- Quot gradibus pareit pietas tua! quis pater un-
[quam
- 280 Non satis: innectis servandæ vincula legis,
Proponisque malis pœnas, et præmia justis.
Ilic quoque quis speravit? redeat quandoque li-
[bebit,
- In promptu venia est: sanctum patet ecce la-
[vacrum,
- Quod renovet vitam, veteresque obliteret actus,
285 Quodque novos homines faciat. Quid quaerimus
[ultra?
- Et tamen ulterior venia est: violaverit ullus
Hoc quoque polluto prolapsus corpore donum.
Quamquam jam nimius longe processerit error,
Desinat, et redeat: cum se damnaverit ipse,
290 Absolvi meruit: si pœnitet, irrita culpa est,
O vere, quod ais, pondus leve, quodque cohæ-
[ret,
- Sævæ jugum, toties homini cum ignoscitur uni,
Et tamen erramus, suis nec criminis ullus
Humano generi: sed crescit laus tua; nam quo
295 Major culpa rei, parcentis gloria major.
Grates ergo tibi referat mens omnis, et omnis
Lingua canat, quantumque potest humana pro-
[pago,
- Si placuisse requit, fieri vel grata laboret.
Panditur immensum, si demus vela, profundum
300 In laudes, Pater almæ, tuas: sed conscia tanti
Mens oneris trepidat, propriasque haud ioscia
[vires
- Consultit, et dignis potius dicenda relinquit.
Reddamur cœptis: opus hoc tibi, sancte Jo-
[hannes,
- Quo renoves puras abluto corpore mentes.
305 Non hæc prima dedit Domini sententia, qua te
Admonuit claram mittens per nubila vocem:
Secula multa prius sancti Deus ore locutus
Iscariote ^c vasis, veteris qui maximus ævi:
Mittam, ait, ante tuos oculos, o nate, mini-
[strum,
- 310 Qui sentosarum purgans concreta viarum
Gressibus ille tuis, celsos subsidere montes,
Idem depressas faciet consurgere valles:
Diriget hic quæ prava, et leniet aspera, dura
Molliet, et totum coget planescere mundum.
- D 315 **345-346** Tunc, precor, donum summi Pa-
[tris, amæ Johannes,
- Cum Christo promissæ venis, teque imputat ille
Qui misit natum? tunc, o prædicte prophetis,
Nominis angelici tu participatus honore?
Per te prima Dei sese clementia profert:
320 Prima tibi dandæ veniæ permissa potestas:
Te cum multa novæ peterent miracula plebis,
Te te Christus ait: Concessum est visere talem,
Qualem nulla prius viderant secula prophetam.
Dico ego, qui solus quæ gesta gerendaque novi,

^a Vide vers. 262.^b I est peccata. Vide vers. 248.^c Isaiæ xi, 3 et 4.

(a) Sic edit. Lugd. Edit. Rosv., mirabitur. Vide v. 254 et v. 285.

(b) Ita editio Lugdun. Ed. Rosv., Da, minus bene-

325 Inter mortales dederit quos femina partus, A
 Quosque dabit sollemni hominum de more crea-
 [tos,
 Nullus erit possit qui se præferre Johanni.
 Hæc de te ille refert, qui quælibet intima cordis
 Humani, et cunctos seclorum ex ordine tractus

350 Pervidet, ut quæ sunt oculis subjecta videmus.

POEMA VII *.

PARAPHRASIS PSALMI I.

*Paulinus, tunc Theologicorum arcanorum rudis, putabat
 Christianos omnes, quamvis malos, modo incolumem
 servassent fidem, salutem quamdam consecuturos.*

Beatus ille, qui procul vitam suam
 Ab impiorum segregavit caëtibus,
 Et in via peccantium non manserit,
 Nec in cathedra pestilenti sederit :
 5 Sed corde toto fixus in legem Dei
 Præcepta vitæ nocte volvit et die,
 Mentemque castis institutis excolit.
 Erit ille ut arbor quæ propinqua flumini,
 Humore ripe nutritie pascitur,
 10 Suoque fructum plena reddit tempore,
 Et, fronde nunquam deluente, pervirens
 Stabit perenni vividum lignum coma.
 Non hæc iniquos prosequetur gloria,
 Sed ut favillam pulveris ventus rapit,
 15 Sic ira iniquos verret a vultu Dei.
 Idecirco tali dividuntur ordine
 Hominum per orbem dissipatorum greges,
 Ut judicandi non resurgant impii,
 Qui denegarunt debitum cultum Deo,
 20 Sed puniendi : nam suum crimen videns,
 Non indigebit quæstione detegi,
 Quoniam imminenti ^a præferent mortis no-
 [tam,
 Signum salutis non gerentes frontibus.
 Peccator autem, non et impius tamen,
 25 Quæ magna turba est, non resurget gloriæ.
 Verum resurget deputanda examini.
 Nec enim sedere cum piis iudex potest,
 Causas suorum redditurus actuum,
 Variæque gestis aut probandas, aut reus.
 30 Sine lege passim legis ignari cadent,
 In lege lapsus, lege judicabitur.
 Opus per omne curret ^a ignis orbiter,
 Quod non cremara flamma, sed probaverit.
 Illud perenni præmio pensabitur.
 35 Qui concremanda gesserit, damnatum feret,
 Sed ipse salvus evolvat ignibus.
 Tamen subusti corporis signis miser
 347-348 Vitam tenebit ^a, non tenebit glo-
 [riam :

* Alias 6; quod autem 7 erat, nunc 8. Scriptum circa annum 590.

** Alias 7 : quod autem 8 erat, nunc 9. Forte circa idem tempus.

^a Vide ep. 28, n. 2, et ep. ad Marcellam in append. 1, n. 7.

^b Id est effundatur. Vide carm. 6, v. 259.

(a) Manuscriptus codex Regius cum editis Bal.,

Quia carne victus, mente non versus tamen,
 40 Etsi negarit debitam legi lidem,
 Per multa sæpe devolutus crimina :
 Tamen fidei nomen æternum gerens,
 Numquam salutis exsulabit finibus.
 Idecirco cuncti nunc in isto seculo,
 45 Dum currit ætas, et dies sævi patet,
 Rectas agamus semitas firmo pede,
 Nec deferamur lubrico latæ viæ,
 Præstat per arctum ^a dimicantes tramitem
 Laboriosis introire nisibus.
 50 Vias honorum latus agnoscit Deus,
 At impiorum pronam iter delebitur.

POEMA VIII **.

PARAPHRASIS PSALMI II.

B Cur gentes fremuere, et inania cur meditati
 Sunt populi? adstiterunt proceres cum regibus
 Adversum Dominum et Christum, vesana (a) fe-
 [rentes.
 Vincula rumpamus, juga discutiamus eorum :
 5 Qui manet æterno totis moderamine coelis,
 Irridebit eos, justaque loquetur in ira,
 Terribilique minas verbo turbabit iniquos.
 Ast ego Rex ab eo parili ditione creatus,
 Præceptum Domini super altum prædico Sion ^t.
 10 Ipse ad me Dominus, Meus, inquit, filius es tu,
 Teque hodie genni (b). Pete : sis mihi gentibus
 [heres,
 Et tua ^b fundatur totis possessio terris.
 Ferrea virga tibi est, valido quia jure tumentes
 Orbe regis toto populos : ceu vasa (c) recocto
 15 Ficta luto frangens corda, ut meliora reformes.
 Et nunc ecce omnes stratis advertite, reges
 Mentibus, et quicumque hominum famulantia
 [corda
 Judicio regitis, rerumque tenetis habenas :
 Deservite Deo trepidi, mixtoque fideles
 20 Exsultate metu : fiat discordia concursus,
 Dissimiles socians affectus pectore in uno ;
 Ne timor affligat mentes, vel gaudia solvant,
 Si careant leto, pavidi formidine lethi.
 Discite justitiam, rectosque capessite mores,
 25 Et justo trepidate Deo, gaudete benigno,
 Nequando incertum Deus irascatur in orbem,
 Vosque via justa juste percatis abiecti.
 Amodo jam resiliere via properetis iniqua,
 Ecce brevi, cum magna potentis inarserit ira,
 30 Ventilet ut totum divino examine mundum,
 Segreget et paleas igni, frumenta salutis :
 Tunc omnes, quibus est in eo spes fida, beati.

Grin. et Poelm., frementes : quod placeret, nisi jam dictum esset gentes fremuere.

(b) Ex ms. codice Regio et editis Bal., Grav. et Schot. emendavimus Pete, juxta textum Scripture. Ed. Rosv., peto.

(c) Sic ms. codex Regius cum editis Grin. et Poelm. Edit. Rosv., recoctu.

PŒMA IX .

PARAPHRASIS PSALMI CXXXVI.

349-350 Sedivus ignotos ^a dire Babylonis ad
[amans

Captivi, Judæa manus. miserabile fientes.
Cum patrium memori traheremus pectore Sion,
Et meritum justa suspirarem ab ira

5 Exsilium : lentis qua consita ripa salictis,
Hospitibus populis umbras præbebat amicis.
Illic Assyriæ mediis in mœnibus urbis,
Obliti lætas per mæsta silentia voces,
De salicum ramis suspendimus organa nostra.

10 Namque dabat nobis durum gravis ira do-
[lorem,

Quod solita in sancto deponi cantica templo
Hæc ad delicias sibi nos cantare jubebat
Impius ille, domo qui nos abduxerat, hostis.
Ergone divinas laudes et carmina castis

15 Aptæ choris, inter sacra barbara, fœdaque
[busta,

Inter et accensas funestis ignibus aras,
Hen! male de nostro lætis mœrere, canemus?
Deque pio ritu luxum faciemus litiqum,
Mystica ad hostilem modulantes cantica ludum?

20 Quo miseri nunc ore sacros cantabimus hymnos?
Quove loco Babylon poscit sibi cantica Sion?
Sed Domini carmen tellus aliena mereri
Non ^b capit, indignas sacra vox avertitur aures.

Si tamen ut captis dominus violentior instas,
25 Et, si tantus amor, Sion pia noscere vobis
Cantica, si pergis me cogere non tua fari,
Et divina tibi quænam sint cantica Sion,
Accipe quid captæ Deus ultor spondeat urbi.

Ne longum speres isto gaudere triumpho
30 Impie : quo sacrum prodi tibi præcipis hymnum :
Ecce quis est hymnus Domini, quæ cantica
[Sion :

Si facerò oblitus mea mœnia, te mea cura,
Urbs Hierusalem, fiat mea non memor nunquam
Dextra mei, mea lingua meis et adherereat arens

35 Facibus, æterno nisi te complectar amore :
Et nisi principio promissi in secula regni,
Lætitiæque meæ primo reminiscar in anno,
Te cunctis Hierusalem præponere terris.

Esto memor tum prolis Edom, ut versa vice no-
[strum

40 Aspiciat confusa diem, quo plebs tua claram
Mœnibus æternis c Hierusalem habitabit,
Cum nunc gens obliata tui, crudele monatur
Excidium, dicens : Invisam funditus urbem
Diruite et vacuate manu, vestigia donec

45 Nulla relinquuntur, muris ad inane redactis.
Infelix miseræ Babylonis filia, felix
Qui tibi pro nobis in nos tua gesta rependet.

Alias, 8 : quod autem 9 erat, nunc 10. Forte circa
an. 390.

^a Scripta videtur anno 390.

^b Scripta anno 391.

^c Scripta videtur anno 395.

^d Prudentius in Diptycho, n. 25.

A Nec minus ille beatus erit, qui parva tenebit
Et simul elidet ² solidæ tua ^d pignora petræ.

50 Si cupis exstincta Babylonis stirpe beari,
In te ipso primis gliscentia crimina flammis
Frange fide, jam propter ^e adest petra Christus:
[in ipso

Vipeream sobolem validis elide lacertis.

Nam Babylon nomen Confusio : filia cujus

55 Est caro, peccatis mater : quæ turba saluti
Noxia, corporeis ducit mala semina fibris.

351 - 352 Hæc vincenda tibi, si vis evincere
[mortem :

Namque tuis tales inclusos ossibus hostes,
Si permittantur crescendo assumere vires,

60 Difficili vioces luctamine : præripe ³ parvos,
B Dum radis ex utero eardis per pectora captæ
Reptat adhuc teneris vitiorum infantia membris:
Quæ nisi præcaveas, æveta virtute necabit

65 Concordem vitium animam terrena propago.
Ne parcas igitur talem mactare catervam.

Non tibi crimen talem, nocituram perdere gentem,
Ultricemque malo perfundere sanguine petram :

Gaudet enim justus, si concidat impia proles :

70 Nam magis atque magis pius ista cæde piatur,
Si perimat peccata suis dominantia membris,
Et fracta in Christo vitiorum ^f plebe triumphet

EPISTOLA XXIII .

AUSONIUS AD PAULINUM.

Paulino in Hispania degenti scribit Ausonius, ejusque
conversionem tribuit animi levitati. Expostulat cum
illo de intermissione litterarum, eumque ad se in-
vitat.

C AUSONIUS PAULINO SALUTEM.
Discutimus, Pauline, jugum quod certa fovebat
Temperies : leve quod positum et tolerabile junctis.
(Vide hanc epistolam inter Ausonianas sub num.
23, tomæ XIX nostræ Patrologiæ, col. 952.)

EPISTOLA XXIV .

AUSONIUS AD PAULINUM.

Iterum de silentio Paulini queritur Ausonius, et vio-
lenter amicitiam eruciat in ejus uxorem Therasiam
refundit.

AUSONIUS PAULINO SVO SALUTEM.

Proxima quæ nostræ fuerat querimonia chartæ
Credideram quod te, Pauline, inlectere posset.

(Hanc epistolam legere est inter Ausonianas sub
numero 22, tomæ XIX nostræ Patrologiæ, col. 951.)

EPISTOLA XXV .

AUSONIUS AD PAULINUM.

Nihil respondente Paulino Ausonius tertio conqueritur
epistola scripta anno 392; quæ excidit. Quartam
hanc ad eum scribit eodem argumento.

AUSONIUS PAULINO SVO SALUTEM.

Quarta tibi hæc notes detexit epistola questus,
Pauline, et blando residem sermone laccessit.

(Videsis hanc epistolam inter Ausonianas sub nu-
mero 24, tomæ XIX nostræ Patrologiæ, col. 954.)

^b Id est non capax est, non potest. Vid. carm
11, v. 67.

^c Vide not. 225.

^d Id est liberet. Vide carm. 18, v. 227.

^e Id est prope.

^f Id est multitudine seu numero.

POEMA X.

Quatuor supra memoratas epistolas quartum jam annum agens in Hispania Paulinus recepit, quarum primæ, tertiæ quæ intercudit, et quartæ respondet hoc carminæ.

¹ AUSONIO PAULINUS.

361 - 362 Quarta redit duris hæc jam messoribus æstas,

Et toties eano bruma gelu riguit,
Ex quo nulla tuo mihi littera venit ab ore,
Nulla tua vidi scripta notata manu,

5 Ante salutifero felix ² cum charta libello
Dona negata diu, multiplicata daret.

Trina etenim vario florebat epistola textu,
Sed numerosa triplex pagina carmen erat.

Dulcia multimodis ³ quædam subamara querelis
10 Anxia censure miscuerat pietas.

363 - 364 Sed mihi mite patris plus quam
[censoris acerbum

Sedit, (a) et e blandis aspera penso animo.
Ista suo referenda ⁴ loco tamen, et graviores
Vindicis heroi sunt agitanda sono.

15 Interea levior paucis præcurrit iambus,
Discreto referens mutua verba pede.

Nunc elegi salvere iubent, dictaque salute,
Ut fecere aliis ⁵ a orsa gradumque, silent ⁶.

20 ^b Quid abdicatas in meam curam, pater,
Redire Musas præcipis ?

Negant Camæonis, nec patent Apollini
Dicata Christo pectora.

Fuit ista quondam non ope, sed studio pari
25 Tecum mihi concordia,

Ciere surdum Delphica Phœbum specu,
Vocare Musas Nannina ;

Fandique munus munere indultum Dei,
(b) Petere e nemoribus aut jugis.

30 Nunc alia mentem vis agit, major Deus ;
Aliosque mores postulat,

Sibi repositens ^c ab homine munus suum.
Vivamus ut vitæ Patri.

Vacare vanis otio aut negotio,
Et fabulosis litteris

35 Velat, suis ut pareamus legibus,
Lucemque cernamus suam :

Quam vis sophorum callida, arsque rhetorum, et
Figmenta vaturn nubiliant ^a,

Qui corda falsis atque vanis imbuunt ;
40 Tantumque linguas instruunt,

Nihil adferentes ^b ut salutem conferant,
Quod veritatem detegat ¹⁰.

Quid enim tenere vel bonum aut verum queant ¹¹,
Qui non tenent (c) summæ caput,

^a Alias 9, 10, 12 : Scriptum anno 595 in æstate.

^b Id est *proœmium*.

^c Hic olim incipiebat carm. 10.

^d Vide not. 224.

^e forte legendum *Abstergit*, ob seqq.

^f Vide Anson. ep. 24, et 25.

(a) Ms. Lugdunensis codex cum editis 5, *Sedit*, et blandis. At omnes alii, *Sedit*, id est *Placuit*, ut in versu 178 et carm. 24, v. 545. Sic in principio quarti *Æneidos*.

A 45 Veri bunique fontem et fontem Deum ?

Quem nemo nisi in Christo videt.

Hic veritatis lumen est, vitæ via,

Vis, mens, manus, virtus Patris,

Sol æquitatis, fons honorum, flos Dei.

50 Natus Deo, mundi sator,

Mortalitatis vita nostræ, et mors necis.

Magister hic virtutum ¹²,

Deusque nobis, atque pro nobis homo

Nos (d) induendo se exiit,

53 Æterna jungens homines inter et Deum,

In utrumque se commercia.

Hic ergo nostris ut suum præcordiis

Vibraverit cælo jubar,

Abstergit ^d agrum corporis pigri situm,

B 60 Habitumque mentis innovat ;

Exhaurit omne quod juvabat antea

Castæ voluptatis vice,

Totusque (e) nostra jure Domini vindicat

Et corda, et ora, et tempora ;

63 **365 - 366** Se cogitari, intelligi, credi, legi,

Se vult timeri et diligi.

Æstus inanes, quos movet vitæ labor

Præsentis ævi tramite,

Abolet ¹³ futuræ cum Deo vitæ fides.

70 Quæ, quas videmur ¹⁴ spernere,

Non ut profanas abjicit aut viles opes ;

Sed ut magis caras, monet

Cœlis ¹⁵ reponi creditas Christo Deo,

Qui plura promisit datis ;

C 75 Contenta præsens ¹⁶ vel mage deposita sibi

Multo ut rependat fenore.

Sine fraude custos aucta creditoribus

Bonus æra reddet debitor ;

Multaque spretam largior pecuniam

80 Restituet usura Deus.

Huic vacantem, vel studentem, et deditum,

In hoc reponentem omnia,

Ne, quæse, sequem, neve perversum putes,

Nec crimineris impium.

85 Pietas abesse Christiano qui potest ?

Namque argumentum mutuum est

Pietatis, esse Christianum : et impii,

Non esse Christo subditum.

Hanc cum tenere discimus, possum tibi

D 90 Non exhibere, id est patri,

Cui cuncta (f) sancta jura, cara nomina

Debere me voluit Deus ?

Tibi disciplinas, dignitatem, litteras,

Linguae, togæ, famæ decus,

95 ^e Profectus, altus, institutus debeo,

Patrone, præceptor, pater.

(b) Ita ms. codex Regius cum editis Grav., Schot. et Poelm. cum Bad. Cæteri mendose, *Petere fonte nemoribus, jugis*.

(c) Edd. Bad. et Vinet., *summu*.

(d) Manuscriptus codex Regius et ed. Schot. in marg., *Nos induendus induit*. Editi tres in margg., *Nosque exuendus induit*.

(e) E hii quatuor, *Totoque*.

(f) Editi quatuor, *sancto jure*.

- Sed, eur remotus tamdiu degam, arguis,
 Pioque motu irascereis?
 Conducit istud, aut necesse est, aut placet :
 100 Veniale, (a) quidquid horum erit.
 Ignosce amanti, si geram quod expedit :
 Gratare, si vivam ut libet.
- Defore me pavris tota trieteride terris,
 Atque alium legisse vagis erroribus orbem,
 105 Culta prius vestre oblitum consortia vitæ
 Inerepitas sanctis mota pietate ¹⁷ querelis.
 Amplector patrio venerandos pectore motus,
 Et (b) mihi gratandas salvis affectibus iras.
 Sed reditum inde meum genitor te pascere
 [mallem
- 410 Unde dari possit. Revocandum me tibi credam, B
 Cum steriles fundas non ad divina preceatus,
 Castalidis supplex averso Numine Musis?
 Non his numinibus tibi me patriæque reduces¹⁸.
 Quod datur, in nihilum (sine Numine nomina
 [Musas
- 415 Surda vocas, et nulla rogas) levis (c) auferet
 [aura,
 Irrita ventosæ rapiunt hæc vota ¹⁹ procellæ,
 Quæ non missa Deo vaeuis in nubibus hærent,
 Nec penetrant superi stellantem Regis in aulam.
367—368 Si tibi cura mei reditus, illum
 [aspice, et ora,
- 420 Qui tonitru summi quatit ignea culmina cæli,
 Qui tritido igne micat, nec inania murmura
 [miscet, C
 Quique satis cælo soles largitor, et imbres,
 Qui super omne quod est, vel in (d) omnia totus
 [ubique
 Omnibus infusus rebus regit omnia Christus,
 125 Qui mentes tenet atque movet, qui tempora
 [nostra
 Et loca disponit; (e) quod si contraria volis
 Constituat nostris, prece deflectendus in illa est
 Quæ volumus: quid me accusas? si displicet
 [actus
 Quem gero agente Deo, prius est [(f) si las) reus
 [autor
- 150 Cui placet aut formare meos, aut vertere sensus.
 Nam mea si reputes quæ pristina, quæ tibi nota,
 Sponte fatebor eum modo me non esse sub illo
 Tempore qui fuerim, quo non perversus ha-
 [bebar,
- A Et perversus eram, falsi caligine ceruens,
 155 Stulta Dei sapiens ²⁰, et mortis ^b pabula vivens.
 Quo magis ignosci mihi fas, quia promptius ex hoc,
 Agnoscere datur, a summo Genitore novari,
 Quod non more meo geritur; non arbitror,
 [istis ²¹
 Confessus dicar mutatae in prava notandum
 140 Errorem mentis, quoniam sim sponte professus,
 Me non mente mea vitam mutasse priorem.
 Mens nova me, fateor cepit ²², mens non mea
 [quondam,
 Sed mea nunc autore Deo, qui si quid in actu
 Ingeniove meo sua dignum ad munia vidit,
 145 Gratia prima tibi, tibi gloria debita (g) cedet,
 Cujus præceptis partum est quod Christus
 [amaret.
 Quare gratandum magis est tibi quam queri-
 [tandum,
 Quod tuus ille, tuis studiis et moribus ortus,
 Paulinus, cui te non inficiare parentem
 150 Nec modo, cum credis perversum, sic mea
 [verti
 Consilia, ut sine promeritis Christi fore, dum sum
 Ausonii; feret ille tuæ sua premia laudi,
 Deque tua primum tibi deferet arbore fructum.
 Unde precor meliora putes, nec maxima
 [perdas
- 155 Præmia, detestando tuis bona fontibus orta.
 Non etenim mihi mens (h) vaga, sed neque par-
 [ticipantium
 Vita fuga hominum, Lycie qua scribis in antris²³
 Pegaseum vixisse equitem, licet avia multi
 Namine agente colant, clari velut ante sophorum
 160 Pro studiis Musisque suis: ut nunc quoque castis
 Qui Christum sansere animis: agitare frequen-
 [tant ²⁴,
 Non inopes animi, neque de feritate legentes
 Desertis habitare locis, sed in ardua versi
 Sidera, spectantesque Deum, verique profunda
 165 Perspicere intenti, de vanis libera curis
 Otia amant; strepitusque ²⁵ fori, rerumque tu-
 [multus,
 Cunctaque divinis inimica negotia donis,
 Et Christi imperiis et amore salutis, abhorrent.
 Speque fideque Deum sponsa mercede sequuntur,
 D 170 **369—370** Quam referet certus non despe-
 [rantibus autor,
 Si modo non vincant vacuis præsentia rebus;

^a Hic olim incipiebat cæmnen 12.

^b Vide not. 225.

^c Id est *frequentes agunt*.

(a) Edd. Lugd., Grav., Poelm. et Schot. in margg. cum Sacchino, *Vel aliud horum quodquid est.*

(b) Ms. Regius codex, *Hæc mihi gratandæ salvis affectibus iras.* Hic 65 versus in ms. Reg. et edit. Bad. locum habent post versum *Moribus et monitu.*

(c) Sic legendum in quibus *hoc feret.*

(d) Ita emendavimus ex m. codice Vossiano et edit. Poelm., succurrentibus mss. Lugd. et Reg. et editis Bad. et Vinet., in quibus *regit*; et edd. Grav., Poelm. et Schot. in margg., in quibus legitur *in*

omnia . . . infusus . . . Christus . . . qui tempora. Antea legebatur in editione Rosy.

Qui super omne quod est, et in omni totus ubique
 Quibus infusus rebus agit omni a Christo,
 Quo mentes tenet atque movet, quo tempora nostra.

(e) Manuscriptus codex Vossianus in Anglia, *ne quid.*
 (f) Ms. Voss. cum editis Lugd., Vinet. et Poelm. Grav. et Schot. in margg., *fiat.* Vulgata lectio magis placet.

(g) Ms. Reg. et edd. Bad., Poelm. et Vinet., *cedit.*

(h) Manuscriptus Regius codex cum editis Bad. et Schot. in margg., *demens Sacch., an præcipi tantum?*

Quæque videi spernat, quæ non videt ut me- A
 [reatur,
 Secreta ignitus penetrans cœlestia sensus.
 Namque caduca patent nostris, æterna negantur
 175 Visibus, et nunc spe sequimur quod mente vi-
 [demus,
 Spernentes varias rerum spectacula formas,
 Et male corporeos bona sollicitantia visus.
 Attamen hæc a sedisse ²⁵ illis sententia visa est,
 Tota quibus jam lux patuit verique bonique,
 180 Venturi æternum seculi, et præsentis inane.
 At mihi non eadem cui gloria, cur eadem sit
 Fama? fides voti ²⁷ par est, sed amœna colenti,
 Nunc etiam et blanda posito locupletis in ^bacta²⁴
 Littoris, unde hæc jam tam festinata locorum,
 185 Invidia est? utinam justus me carpere livor
 Incipiat, Christi sub nomine probra placebunt.
 Non patitur tenerum mens Numine firma pu-
 [dorem,
 Et laus hic contenta rediit mihi iudice Christo.
 Ne me igitur, venerande parens, his ut male
 [versum
 190 Increpites studiis, neque me vel conjuge carpas,
 Vel mentis vitio: non anxia Bellerophontis
 Mens est, nec Tanaquil mihi, sed Lucretia
 [conjug.
 Nec mihi nunc patris est (ut vis) oblivio cœli,
 Qui summum suspecto Patrem, quem qui colit
 [unum,
 195 Hic vere memor est cœli. Crede ergo, pater, nos
 Nec cœli inmemores, nec vivere mentis egentes, C
 Humanisque agitare locis; studia ipsa piorum
 Testantur mores hominum: nec enim impia
 [summum
 Gens poterit novisse Deum; sint multa locorum,
 200 Multa hominum studiis inculta, expertia legum,
 Quæ regio agresti ritu caret? aut quid (a) ho-
 [nestis
 Improb'as aliena nocet? Quid tu mihi vastos
 Vasconie saltus, et ^c linguida Pyrenæi
 Objicis hospitia, in primo quasi limine fixus
 205 Hispanæ regionis agam, nec sit locus usquam
 Rure vel urbe mihi, summum qua dives in
 [orbem
 Usque patet mersos spectans Hispania soles?
 Sed fuerit fortuna, jugis habitasse latronum: D

^a Id est *placuisse*. Vide vers. 12.

^b Virgil. *ἀστὴρ*.

^c Vide not. 226.

^d Id est *deponeret*. Vide carm. 14, v. 81.

^e Vide not. 227.

^f Vide not. 228.

^g Vide not. 229.

(a) Ita ms. Voss et edit. Vinet. Alii, in *istis*. Utraque lectio recepta.

(b) *Habui*, id est *habitavi*. Sic *habere* pro *habitare* usurpatum a Prudentio, lib. ii contra Symmachum, v. 299. Vide Heinsium in notis.

(c) Ante erat *aversis*. Levi facta immutatione repopulimus, *aversis*, id est *remotis*.

(d) Ita editiones Constantini, Poelm. et Vinet. cum

Non lare barbarico rigui, mutatus in ipsos,
 210 Inter quos (b) habui socia feritate, colonos.
 Non recipit mens pura malum, neque levibus
 [hærent
 Insperæe fibris macule: sic Vascone saliu
 Quisquis agit purus sceleris vitam inter ini-
 [quos ²³,
 Nulla ab inhumano morum contagia ducit
 215 Hospite. Sed mihi cur sit ab illo nomine crimen,
 Qui diversa colo, ut colui, loca juncta superbis
 Urbibus, et ketis hominum celeberrima cultis?
 Ac si Vasconicis mihi vita fuisset in oris
 Cur non more meo potius formata, ferinos
 220 Poneret ^d in nostros migrans gens barbara ritus?
 Nam quod in (c) aversis habitacula ponis Iberis
 Urbibus, et deserta tuo legis oppida versu,
 Montanamque mihi Calagurrim et Bilbilim aculis
 Pendentem scopulis, collemque jaecentis Herda
 225 Exprobras, velut his habitem Iaris exsul et urbis
 371-372 Extra hominum tecta atque vias: an
 [creois Hibere

Has telluris opes, Hispani nescius orbis,
 Quo gravis ille poli sub pendere constitit Atlas,
 Ultima nunc ejus mons portio metaque terra
 250 Discludit bimarem celso qui vertice Calpen?
 Bilbilis huic tantum, Calagurris, Herda notatur ^o,
 Cæsarea est Augusta cui, (d) cui Barcino amœna,
 Et capite insigni despectans Tarraco pontum.
 Quid numerem egregias terras et mœnibus ²¹
 [urbes,
 255 Qua geminum felix Hispania tendit in æquor,
 Qua (e) Betis Oceanum, Thyrrœumque auget
 [Hiberus,
 Lataque distantis pelagi divortia complet,
 Orbe suo suam ponens in lim te mundi?
 An tibi, mi domine illustris, si scribere sit
 [mens,
 240 Qua regione habites, placeat reticere nitentem
 Burdigalam, et piceos malis describere Boios?
 Cumque Marojalicis tua prodigis ^e otia thermis,
 Inter et umbrosos donas tibi vivere lucos,
 Læta locis, et mira colens habitacula tectis:
 245 Nigrantesne casas et (f) texta mapalia culmo,
 Dignaque ^f pellitis habitas deserta Bigerris?
 Quique superba tuæ ²² contemnis mœnia Romæ
 Consul, arenosos ² num dedignare Vasatas?

ms. codice Regio et edd. Schot. Ed. Rosv.... *Augusta cui Barcinnus amœna*.

(e) Prior syllaba in *Betis* perperam corripitur cum diphthongus sit; et priore longa legitur apud Lucanum, Statium, Silium, et omnes poetas. Ut igitur lex metri servaretur legere in:

Qua Bæti Oceanum, Thyrrœumque auget Hibero.

Duos amnes denotat, quorum Bætis in Oceanum, Hiberus in Thyrrœnum mare sese exonerant. Vulgatum tamen retinimus lectionem, quam Paulini esse arbitramur, cum eam codicum omnium teneatur auctoritas.

(f) Sic mss. codices Reg. et Voss. et editi Grav., Poelm. et Schot. in margg. Vide Nic. Heinsium in notis ad Nasenem. Alii, *tecta*, cum Rosv.

- quia Pictoneis tibi fertile rus viret arvis, **A**
 • Rauranum (a) Ausonias (b) huc devexisse (c)
 [curules
 Conquerar; et trabeam veteri sordescere (d)
 [panno?
 Quæ tamen augusta Latiaris in urbe Quirini
 Cæsareas inter parili titulo palmatas
 Fulget in attrito longum ³² venerabilis auro,
 235 Florentem retinens meriti vivacis honorem.
 Aut cum Lucani retineris culmine fundi,
 Æmula Romuleis habitans fastigia tectis,
 Materiam præbente loco, qui proxima signat,
 In Condantino diceris degere vico?
 260 Multa jocis pateant; liceat quoque ludere fictis.
 Sed lingua mulcente gravem interlidere dentem,
 Ludere blanditiis urentibus, et male dulces
 Fermentare jocos satiræ mordacis aceto,
 Sæpe poetarum, numquam decet esse parentum.
 265 Namque **373-374** fides pietasque petunt, ut
 [quod mala nectens,
 lusineat castis fama auribus, hoc bona (e) voti.
 Meus patris alligi, fixumque hærescere cordi
 Non sinat, ut vulgus (f) scævo rumore mali-
 [gnum.
 Ante habitos mores, non semper, flectere,
 [(g) vitam
 270 Crimen habet: namque est laudi bene vertere.
 [Cum me
 Immutatam audis, studium officiumque require.
 Si pravo rectum, si religiosa profanis,
 Luxurie parem, turpi mutatur ³³ honestum;
 Seguis, iners, obscurus agn: miserere sodalis
 275 In mala perversi: blandum licet ira parentem
 Excitet, ut lapsam rectis instauret amicum
 Moribus, et monitu reparet meliora severo.
 At si ³⁴ forte (h) itidem, quod legi, et quod
 [sequor, audis,
 Corda (i) pio vovisse Deo, venerabile Christi
 280 Imperium docili pro credulitate sequentem,
 Persuasumque (j) Dei monitis, æterna parari
 Præmia mortali, damnis presentibus emta,
 Non reor id (k) sano sic displicuisse parenti,
 Mentis ut errorem credat, sic vivere Christo,
 285 Ut Christus sanxit. Juvat hoc, nec pœnitet hujus
 Erroris, stultus diversa sequentibus esse
- * Vide not. 250.
 (a) Tres mss. codices Lugd., Reg. et Voss. cum editis Grav., Pœhna. et Schot. in margg., Rauranum. Vide not. 250.
 (b) Manuscripti codd. Lugd. et Voss. et ed. l. Poelma. et Schot. in margg., huc devexisse.
 (c) Ms. Voss., secures; non male. Vide not. 251.
 (d) Omnes codices fano, seu phano. Scribendum ntiqve veteri panno. Pannus enim passim apud scriptores antiquos ponitur pro centone, sive pro veste lacera e centonibus consuta. Sic apud Petronium.
 Barbara contentum pro ha pannus habet.
 Et,
 Sola pruinosis horret facundia panis.
 Hinc pannucea Buceis apud Satyricum. Pannus et purpura nonnumquam inter se opponuntur, unde adagium, pannum purpurem insiere. Ita et hic trabea et pannus sunt opposita. Paulinus carm. 21 ad Cythe-
- Nil moror, æterno mea dum sententia Regi
 Sit sapiens. Breve (l) quidquid homo est, ut
 [corporis ægri,
 Temporis occidui, et sine Christo pulvis et
 [umbra:
 290 Quod probat aut damnat, tanti est, quanti arbi-
 [ter ipse.
 Ipse obit, atque illi suus est comitabilis error,
 Cunque suo moriens sententia iudice transit.
 At nisi, dum tempus presens datur, anxia
 [nobis
 Cura sit ad Domini præceptum vivere Christi,
 295 Sera erit exutis homini querimonia membris,
 Dum levia humanæ metuit convicia linguæ,
 Non timuisse graves divini iudicis iras,
 Quem Patris æterni solio dextraque sedentem
 Omnibus impositum Regem, et labentibus annis
 300 Venturum, ut cunctas æquato examine gentes
 Judicet, et variis referat sua præmia gestis,
 Credo equidem et (m) metuens studio properante
 [labore;
 Si qua datur, ne morte prius quam crimine
 [solvar.
 Hujus in adventum trepidis mihi credula fibris
 305 Corda tremunt, gestitque anima, id jam ³⁶ cauta
 [futuri,
 Præmetuens ne victa ægris pro corpore curis,
 Ponderibusque gravis rerum, si forte recluso
 Inerepitet tuba vasta polo, non possit ³⁷ in auras
 Regis ad occursum levibus se tollere pennis,
 C 310 Inter honora volans sanctorum millia celo,
 Qui per inane leves, neque mundi compede
 [vinctos
 Ardua in astra pedes facili molimine tollent,
 Et teneris vecti per sidera nubibus ibunt,
 Cælestem ut medio venerentur in aere Regem,
 315 Claraque adorato conjungant agmina Christo.
 Hic metus est, labor iste, dies ne me ultimus
 [atris
 Sopitum tenebris sterili deprendat in actu,
375-376 Tempora sub vacuis ducentem per-
 [dita curis.
 Nam quid agam? lentis si dum conniveo votis,
 320 Christus ab ætheria mihi proditus arce coruscet,
 D Et subitis Domini cælo venientis aperto
- rium, v. 477: *Cocunt in unum purpure et panni gregem; et epist. 29, num. 12, Vidimus purpuream suspellectilem pannis veteribus servientem.*
 (e) Edd. Poelma. et Rosv., not. Heinsius: leg. f. voti... patrii.
 (f) Ita ms. Voss. Alii codd., sæva, mendose. Vide, scæva fabula, carm. 11, v. 44.
 (g) Sic omnes codices. Nec male, si legeretur vita.
 (h) Ita ms. Voss. et ed. Lugd. Alias, id idem.
 (i) Saecchini et N. Heinsius suspicantur legendum pie; sed et supra pio Christo, ep. 52, n. 6.
 (j) Mss. Lugd. et Voss., sedet.
 (k) Ms. Reg. cum editis quinque, sancto.
 (l) Ms. codex Vossianus, quidquid homo est, homo corporis ægri.
 (m) Ita mss. Lugd. et Voss. cum edit. Viuret. Alii, metuo.

- Præstrictus radiis, (a) obscura et tristia noctis
Subfugia illato ³⁸ confusus lumine quarum?
Quod mihi ne pareret vel diffidentia veri,
525 Vel presentis amor vite, rerumque voluptas,
Curarumve ³⁹ labor, placuit prævertere casus
Proposito, et curas finire superstitie vita;
Commissisque ⁴⁰ Deo ventura in secula rebus,
Expectare trucem securo pectore mortem.
550 Si placet hoc, grate tui spe divite amici:
Si contra est, Christo tantum me linque probari.

POEMA XI *.

Secundæ Ansonii epistolæ respondet carmine sequenti.
AUSONIO PAULINUS.

- Continuata meæ durare silentia linguæ,
Te numquam tacito memoras; placitamque la-
[tebris
Desidiam exprobras; neglectæque insuper addis
Crimen amicitia; formidatamque jugalem
5 Objicis, et durum jacis in mea viscera versum.
Parce, precor, lacerare tuum, nec amara pater-
[nis
Admiscere velis, ceu melli absinthia, verbis.
Cura mihi semper fuit, et manet, officiis te
Omnibus excolere, affectu observare fideli.
10 Non unquam tenui saltem tua gratia nævo
Commaculata mihi est; ipso te ledere vultu,
Semper et incauta timui violare figura.
Cumque tua accessi venerans, mea cautius ora
Composui, et keto formavi lumine frontem;
15 Ne qua vel a tacito contractam pectore nubem
Duceret in sanctum suspicio ¹ falsa parentem.
Hoc mea te domus exemplo coluitque ² colitque,
Inque tuo tantus nobis consensus amore est,
Quantus et (b) in Christo connexa mente colendo.
20 Quis tua, quæso, tuis obduxit pectora livor?
Quo rumore (c) pias facilis tibi fama per aures
Irrupit ³ pepulitque animum contraque vetustam
Experta pietate fidem nova vulnera movit,
Læderet ut natis placidum malesuada parentem?
25 Sed mihi non fictæ meus conscia simplicitatis,
Nec patris inculti pietas rea, respuit omne
Immeritum, et falso perstriangi crimine non fert;
Immunis (d) vero , gravius violatur iniquo
Vulnere, tam tenera ⁴ offensæ, quam libera culpæ.
30 Discussisse jugum quereris me, quo tibi doc-
[tis
Junctus eram studiis. Hoc nec ⁵ gestasse quidem
[me
Assero: namque pares subeunt juga: nemo va-
[lentes

Scriptum sub finem anni 593.

* Alias 14: quod autem 12 erat, nunc 10. Scriptum
anno 594, die 14 Januar.

^a Vide not. 232.

^b Licentia poetica.

^c Id est non potest. Vide carm. 9, v. 25.

^d Non displiceret obscuræ... noctis, ut carm. 5,
v. 15.

(b) Edit. quinque cum ms. codice Lugd., in *Chri-
stum connexa mente colendam*.

(c) Manuscriptus codex Regius, *piam*.

- A Copulat infirmis; neque sunt concordia frena.
Si sit compulsis mensura jugalibus impar.
55 Si vitulum tanro, vel equum committis onagro.
377-378 Si confers felices cygnis, et (e)
[ædona ^a parræ;
Castaneis corylos, æquas viburna cpressis,
Me compone tibi: vix Tullius et Maro tecum,
Sustineant ⁷ æquale jugum; si jungar amore,
40 Hoc tantum tibi me jaectare audebo jugalem;
Quo modicum sociis magno contendit habenis
Dulcis amicitia æterno mihi fœdere tecum,
Et paribus semper redamandi legibus æqua.
Hoc nostra cervice jugum non scæva resolvit
45 Fabula, non terris absentia longa diremit.
Nec perimet, toto licet abstrahar orbe, vel ævo.
Numquam animo divisus agam; prius ipsa re-
[cedet

- Corpore vita meo, quam vester pectore vultus.
Ego te per omne, quod datum mortalibus
50 Et destinatum seculum est,
Claudente donec continebor corpore,
Discernar orbe quolibet,
Nec orbe (f) longe, nec remotum lumine,
Tenebo fibris insutum,
55 Videbo corde, mente complectar pia
Ubique præsentem mihi.
Et cum solutus corporali carcere,
Terraque provolavero,
Quo me locarit axe communis Pater,
60 Illic quoque te animo geram.
Neque finis idem qui meo me corpore,
Et amore laxabit tui.
Mens quippe, lapsis quæ superstês artubus
De stirpe durat cœliti,
65 Sensus necesse est simul et affectus suos
Teueat ^b aque ut vitam suam;
Et ut mori, sic oblivisci ^c non capit,
Perenne viva et memor.

POEMA XII **.

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN I.

In eo carmine, quod scripsit in Hispania 14 Januarii
die anno 594, paulo antequam Nolan peteret, auxi-
lium S. Felicis impleret, ut ad ejus tantulum incolu-
mis pervenire possit.

- Inclite (g) Confessor, meritis et nomine Felix,
Mens pietate potens, summi mens accola cœli,
Nec minus in totis experta potentia terris,
Qui Dominum (h) Christum constanti voce pro-
[fessus,
5 Contemnendo truces meruisti evadere pœnas,

(d) Edd. 5, *merito*.

(e) Ms. codex Regius et tres editi in margg., *pica*.
Vide not. 232.

(f) Edd. Lugd., Schot. et Vinet., *longum*. Poelm.,
longo. Sacchini: *forte*, *Nec ore longe*, nam *orbe*
precessit; vel *Nec orbe longe, nec remotum lumine*.

(g) Hi tres primi versus, quos exhibet editio Rosv.,
desiderantur in ms. codice Germanensi notato num.
540, Secundus et tertius desunt in editis quinque.

(h) Manuscriptus Germanensis codex notatus num.
540, *Jesum nœi vincita voce*.

Devotamque (a) animam tormenta per omnia A
[Christe,
Sponte tua jussus laxatis reddere membris,
Liquisti vacuos rabidis lictoribus artus,
Vectus in aethereum sine sanguine martyri bou-

10 O pater, o domine, indignis licet, annue ¹ ser-
[vis,
Ut tandem, hanc fragili trahimus dum corpore
[vitam,

379-380 Sedibus optatis, et qua requiescis in ^a
[aala,
Hunc liceat celebrare diem, pia reddere ^b co-
[ram ^a

Vota, et gaudentes inter gaudere tumultus.

15 Sit jam, quæso, satis merita impietate tulisse B
Hanc pœnam tot jam quot te sine viximus,
[annis,
Sede tua procul, heu! quamvis non mente re-
[moti.

Jam desiderii immenso tempore fessis
Consule: jam vel sero ^a memor miserere tuo-
[rum:

20 Perque orbem, magni qui nos (b) procul æquore
[ponti

Disparat, obtritis quæ nos inimica retardant,
Pande vias faciles: et, si properantibus ad te
Invidus hostis obest, objecta repagula pelle
Fortior adversis, et amicos provehe cursus.

25 Seu placeat telluris iter, comes aggere tuto
Esto tuis; seu magna tui fiducia longo
Suadeat ire mari, da currere mollibus undis,
Et famulis famulos (c) a puppi suggerere ventos,
Ut Campana simul Christo duce littora vecti,
Ad tua mox alacri rapiamur cubina cursu,

30 Inque tuo placidus nobis sit limine portus.
Illie dulce jugum, leve onus, blandumque fe-
[renus

Servitium sub te (d) domino; etsi justus iniquis
Non egeas servis, tamen et patiere, et amabis
Qualescumque tibi Christo donante dicatos,

35 Et foribus servire tuis, tua limina mane
Munditie (e) curare sines; et nocte vicissima
Excubiis servare piiis; et munere in isto
Claudere promeritam defesso corpore vitam.

POEMA XIII *.

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN II.

S. Felici gratias agit quod ejus auxilio salvus Nolanus
peregrinavit; et describit populi concursum ad S. Felicem
tumulum in festo illius die.

Alias 17: quod autem 15 erat, nunc 21. Scriptum
anno 595, die 14 Januar.

Alias 18: quod autem 14 erat, nunc 22. Scriptum
anno 596, die 14 Januar.

^a Vide carm. 52, v. 544.

^b Vide carm. 15, v. 9.

^c Vide carm. 52, v. 544.

^d Vide carm. 42, v. 45.

^e Vide Bebeth. div. Offic. cap. 4.

(a) Tres sequentes versus, cum 15, 16, 17, 19, 20, 22,
25, 24, 25, 26, 27, 29 et 30, absunt ab editis quinque.

(b) Ms. Germ., *tanto*.

Felix, hoc merito, quod nomine; nomine et
[idem,

Qui ^b merito; redit alma dies qua te sibi sum-
[mus

Adscivit patriam confessum Christus in ^c aulam,
Tempus adest plenis grates tibi fundere votis.

5 O pater, o domine, indignis licet optime servis,
Tandem exoratum est, (f) inter tua limina nobis
Natalem celebrare tuum. Tria tempore longo
Lustra cucurrerunt ex quo sollemnibus istis
Coram vota tibi ^d coram mea corda dicavi,

10 Ex illo qui me ^e terraque marique labores
Distulerunt a sede tua procul orbe remoto,
Novisti; nam te mihi semper ubique propinquum,
Inter dura vite, vitæque incerta, vocavi ^a.

Et maria intravi duce te, quia cura periculi
15 Cessit amore tui, nec te sine: nam tua sensi
Præsidia, in Domino superans maris aspera
[Christo:

381-382 Semper (g) eo et terris te propter
[tutus et undis.

(Hunc, precor, æterna pietate et pace serenum
Posce tuis, cujus magno stas nomine Felix.

20 Nunc juvat effusas in gaudia solvere mentes:
Cara dies tandem quoniam hic presentibus orta
[est,

Semper et æternum nobis celebrata per orbem,
Quæ te sacravit terris et contulit astris.)

Ecce vias vario plebs discolor agmine pingit:

25 Urbes innumeras una miramur in urbe.

O felix Felicæ tue tibi præsule Nola,
Inelita cive sacro, cœlesti firma patrono,
Postque ipsam titulos Romam sortita secundos.
Quæ prius imperio tantum, et victricibus armis,
30 Nunc et apostolicis terrarum est prima sepulcris.

Sis bonus o felixque tuis, Dominumque po-
[tentem

Exores, liceat placati munere Christi,
Post pelagi fluctus, mundi quoque fluctibus actis,
In statione tua placido consistere portu.

35 Hoc bene subductam religavi littere classem;
In te composite mihi fixa sit anchora vite.

POEMA XIV **.

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN III.

D S. Felicis potentiam adversus demones ostendit, ejus-
que apud Deum intercessionem implorat.

Venit festa dies colo, celeberrima terris,

Natalem ^c Felicis agens, qua corpore terris

Occidit, et Christo superis est natus in astris,

(c) Editi codd. quoque, *a puppibus aggere*.

(d) Manuscriptus codex Germanensis, *domine*.

(e) Ms. Germ., *Munditiis*.

(f) Reposuimus *inter* ex ms. codice Germanensi
et editis quinque. Rosveydus correxerat *intra*. Sed et
inter viscera ex vetustioribus mss. ad Prudent. Cather-
mer. hymn. 4, v. 20, legi assertit Heinsius in notis
non *intra*.

(g) Editi quidam, *Semper ego*. Post hunc versum
addidimus sex sequentes ex ms. Germanensi codice
perpetuo. Septem alii subsequentes, qui desunt
in editis quinque, existant in eodem ms. codice.

Cælestem ^a nactus ¹ sine sanguine martyr ho- A
[norem.

5 Nam Confessor obit, pœnas non sponte lucratus,
Acceptante Deo fidam pro sanguine mentem;
Qui cordis taciti scrutator, ferre paratos
Æquiparat ² passis, sat habens interna probasse,
Supplicium carnis justa pietate remittit ³,

10 Martyrium sine cæle placet, [(a) si] pronita fe-
[rendi
Mensque fidesque Deo caleat], passura voluatas
Sufficit, et summa est meriti, testatie voti.

Ergo dies, tanto quæ munere (b) retulit alio
Felicem cælo, sacris sollemnibus ista est :

15 Nam post ⁴ solstitium, quo Christus corpore
[natus
Sole novo gelidæ mutavit tempora brumæ,
Atque salutarum præstans mortalibus ortum.
Procedente die secum decrescere noctes
Jussit, ab hoc quæ lux oritur vicesima ⁵ nobis

20 Sidereum meriti signat Felicis honorem.
Denique nil impar his, qui fidere errorem,
Testibus, et titulo simul et virtute (c) recepta,
Martyris ostendit meritum, cum jure potenti
Dæmonas exeret, devinctaque corpora solvit.

25 Nam sibi Felicem excis incumbere possis,
Pestiferi proceres tristi clamore latentur,
383-384 Occultasque cruces gemitu testantur
[aperto,

Velatumque oculis mortalibus, at manifestum
Auribus et multo præsentem munime produunt,

30 Cum captiva intra depressi corpora, Christum C
In sancto fulgerè suo clamantque probantque,
Membrorum incensu tremuli, capitumque rotatu,
Tormentisque suis, sed non sua corpora tor-
[quent,

Clamantes proprios aliena per ora dolores

35 Orantem veniam : Hætet ultor, parva videtur.

Tum si quos graviore malo violentior hostis
Vinxerit, ista dies divino munere ⁶ solvit.

Cernere tunc passim est sacra purgata medela
Pectora ^b liminibus sterni, jam mente relictos,

40 Grantes jam voce sua : concurrunt hiantum
Turba tremens hominum; mixte inter gaudia
[cunctis

Prosiliunt lacrymæ : præsens Deus omnibus
[illie D

Creditur : immensi Felix est gloria Christi.

Alma dies magnis celebratur ortibus,
[(d) omnes

45 Vota dicant sacris ^e rata postibus; omnia gau-
[dent

Terrarum et cæli,] ridere videtur apertis
Æthra polis : vernam spirare silentibus aure
Flatibus, et letum plaga cingere lactea cœlum.
Nec modus est populis cocuntibus agmine denso,
50 Nec requies, properant in lucem a nocte, diem-
[que

Expectare piget, votis avidis mora noctis
Rumpitur, et noctem flammis funalia vincunt,
Stipatam multis anam juvat urbibus urbem
Cernere, totæque uno compulsæ examina voto.

55 Lucani coeant populi, coit Appula pubes,
Et Catabri, et cuncti quos adluit ^d æstus iter-
[que,

Qui leva et dextra Latium circumsonat unda :

Et qua bis ternas ⁷ Campania leta per urbes

Ceu propriis gaudet festis, quos mœnibus am, hq
60 Dives habet Capua, et quos pulera Neapolis, aut
[quos

Gaurus alit, leta exeret qui Massica, quique
Ufentem Sarunneque bibunt, qui sicca Tauagri,
Quique colunt rigui felicia culta Galesi,
Quos Atina potens, quos mater Aricia mittit.

65 Ipsaque cœlestum sacris procerum (e) moni-
[mentis

Roma Petro Pauloque potens, rarescere gaudet
Hujus honore (f) dici, portaque ex ore Capenæ
Millia profundens ad amicæ mania Nole,
Dimittit daodena decem per millia denso

70 Agmine : confertis longe latet Appia turbis.

Nec minus, ex alia populis regione profectis,
Aspera montosæ carpuntur strata Latine,
Quos Præneste altum, quos fertile pascit Aequi-
[uum :

Quosque suburbanis vetus Ardea mittit ab oris,
75 Quique urbem liquere Cales, geminumque Tea-
[uum,

Quam gravis Auruncus, vel quam colit Appulus
[asper :

Huc et olivifero concurrunt turba Venafrò,
Oppida Samnites duri montana relinquunt.

Vicit iter durum pietas, amor omnia Christi

80 Vincit, et alma fides : animisque locisque rigem-
[tes

Sundet acerba pati, simul aspera ^e ponere
[corda.

Una dies cunctos vocat, una et Nola receptat,
Totaque plena suis, spatiosaque limina cunctis ;

385-386 Credas innumeris ut mœnia dilatari,

85 Hospitibus, sic Nola (g) assurgit imagine Ro-
[me.

^a Sic mss.

^b Vide not. 255.

^c Vide carm. 5, v. 58, et carm. 16, v. 16.

^d Hic est mare.

^e Id est deponere. Vide carm. 17, v. 218.

(a) Hunc versum addidimus ex ms. codice Ger-
manensi.

(b) Idem codex ms., condidit.

(c) Manuscriptus Germ. codex, recepti, non
male.

(d) Hic versus additus est ex ms. codice Germ.
Ante erat *antibus, ore Gaudent terrarum, et ridere,*
etc.

(e) Ita ms. Germ. cum editis Grim. et Poëim. Alii,
monimentis.

(f) Sic ms. Germ. codex cum ed. Schot. in marg.
per synalepham; et hæc non est usitata. Ante erat
dei in editis quinque, quod favet nostræ lectioni; in
ed. Rosv., *die*, nullo sensu

(g) Ms. Germ., *adsurgis.*

- (a) Tu quoque post Urbem titulos sartita se- A
[cundos ?
Nam prius imperio tantum et victricibus armis,
Nunc et apostolicis terrarum est prima ^a sepul-
[eris.
Tu quoque perpetuas duplici sub honore coro-
[nas,
90 Ante sacerdotis, post martyris, omne per ævum
Felicis complexa tui, gemino bene cælum
Contingis merito divini mater amici.
Te prius alma pio celebrant altaria cultu
Presbyter instituit, placido et moderamine rexit.
95 (b) Hinc quoque perpetuo decorat te nomine
[Felix.
Namque tuo meritum in gremio sacratus hono-
[rem,
Ducit odorifero pia conditis ossa sepulcro.
Aurea nunc niveis ornantur limina ^a velis,
Clara coronantur densis altaria lychnis.
100 Lumina ceratis adolentur odora ^b papyris,
Nocte dieque micant, sic nox splendore diei
Fulget : et ipsa dies celesti illustris honore,
Plus (c) micat innumeris lacem geminata lucer-
[nis.
Nos quoque felices, quibus istum cernere coram
105 Et celebrare diem datur, et spectare patroni
Præmia, præstantque suis tam grandia Christo
Gratari, et ketos inter gaudere tumultus.
Ferte Deo, pueri, laudem, pia solvite vota,
Et ^e pariter castis date carmina festa eboreis,
110 Spargite ^d flore solum, prætexite limina sertis : C
Purpureum ver spirlet hiems, sit florens annus
Ante diem, sancto cedat natura dei.
Martyris ad tumulum debes et terra coronas.
Ast illum superi sacra gloria luminis ambit,
115 Florentem gemma belli pacisque corona.
Hunc, precor, æterna nobiscum pace serenum
Posee diem, hoc iterum liceat gaudere reverso,
Annaque hic et vota tuis et carmina festis
Reddere placati tranquillo numine Christi.
120 Hic amor, hic labor est nobis; hæc vota tuorum
Suscipe, commendaque Deo, ut cum sedula
[cura
Servitium nostrum longo tibi penderit ævo,
Tunc deum (d) placidos pietate laboris alum-
[nos D
Absolvat (e) mirante manu : positasque tuorum
125 Ante teos vultus animas vestrare paterno

Alia 19 : quod notem 15 erat, nunc 52. Scriptum
anno 797, die 14 Januarii.

^a Vid. not. 254.

^b Vid. not. 255 et 256.

^c Id est simul. Vid. carm. 15, v. 574.

^d Vide not. 257.

^e Id est justitia.

(a) Hi tres versus desiderantur in ms. codice Ger-
manensi. II, paucis quibusdam vocibus inmutatis, jam
reperiuntur in Natalitio carmine S. Felicis, v. 28,
30 et 50.

(b) Manuscriptus Germ. codex cum editis Grav. et
Schot., *Nunc.*

(c) Ms. Germ. *qm*

- Ne renuas gremio Domini fulgentis ad ora :
Quem bonitate pium, sed majestate tremendum,
Exora, ut precibus (f) plenis meritisque redonet
Debita nostra tuis, cum tu quoque magna pie-
[rum:
150 Portio, regnantem Felix comitaberis Agnum :
Poesce ovium grege nos statui, ut sententia
[summi
Judicis hoc quoque nos iterum tibi munere do-
[net,
Ne male gratatis levos adjudicet hædis,
Sed potius (g) dextra positos in parte, (h) salutis
155 Munifico pecori, laudatisque ^a adgreget agnis.
POEMA XV :

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN IV.

B S. Felicis genus et originem describit, et sancta ejus
munia in Ecclesia.

387-388 Annuæ vota mihi remeant, simul
[annua lingue

- Debita, natalis tuus, o clarissime Christo
Felix, natali proprio mihi carior ; in quo
Quamlibet innumeris sint gaudia publica turbis.
5 Est aliquid speciale tuis, quod nos tibi Christus
Esse dedit, viles caro largitus amico.
Non quia tu dignus famulis tam vilibus esses,
Æternis dignate Deo ¹ comes ire triumphis ;
Sed quia nos inopes (i) justis ^e indignosque sa-
[lutis
10 Sic voluit ditare Pater bonus, ut male dites
Criminibus versa in melius vice divitiarum,
Pro cunctis opibus cunctisque affectibus, et pro
Nobilibus titulis et honoribus omnia vanis,
Felicem caperemus (j) opes, patriamque, do-
[numque.
15 Tu pater, et patria, et domus, et substantia
[nobis,
in gremium translata tuum cunabula nostra,
Et tuus est nobis nido sinus, hoc bene fote
Crescimus, inque aliam mutantur corpora for-
[mam,
Terrena eximur stirpe, et subeuntibus alis
20 Verimur in volneres dicitur semine verbi.
Te relevante jugum Christi leve noscimus, in te
Blandus et indignis, et dulcis Christus amaris.
Ista dies ergo et nobis sollempnis habenda,
Quæ tibi natalis : quia te mala nostra abolente
25 Occidimus mundo, nascamur ut in bona Christo.
Surge igitur cithara, et totis intendere fibris,

(d) Manuscriptus codex Germ., *placitos.*

(e) Sic eundemavimus ex ms. Germanensi codice et
editis quinque. Edit. Rossv., *Absolvat.*

(f) Ms. Germ., *lomis.*

(g) Ms. Germ. cum editis quinque, *dextra.* Vitata
Rossv. additionis interpunctio, *in parte salutis, Muni-*
fico pecori.

(h) Ms. codex Germanensis, *piorum.*

(i) Ms. codex Germ., *arqui.*

(j) *Opes.* Sic ms. duo Germ. et Schot. in marg. et
recte, pro *substantia*, ut in sequenti versu, et jam
precessit *opibus.* Legitur quoque natal. S. Fel., v.
356, *Felicis opes.*

- Excita vis animæ tacito mea viscera cantu, A
 Non tacita cordis testudine, dentibus ictis,
 Pulset amor linguæ, plectro (a) lyra poneset
 [oris.
- 30 Non ego Castalidas vatum phantasmata Mu-
 [sas,
 Nec surdum Aonia Phœbum de rupe ciebo,
 Carminis incensor Christus mihi : munere
 [Christi
 Audeo peccator (b) sanctum et cœlestia fari.
 Nec tibi difficile, Omnipotens, mea solvere doctis
- 55 Ora modis, qui muta loqui, fluere arida, solvi
 Dura jubes. Tu namque asinam reboare loquen-
 [do e,
 Perfectamque tibi lactentes b 3 eondere laudem
 Fecisti, et solidam 3 solvisti in flumina rupem, B
 Et terram sine aqua subitis manere fluentis
- 40 Jussisti, deserta rigans in spem populorum,
 In quorum arentes animas pia gratia fluxit,
 Quos Christus vivo manans petra fonte refecit.
 Unde ego pars hominum minima, isto munere
 [retus,
 Roris, Christe, tui vivos precor aridus haustus.
- 45 D3 verbum de fonte tuo; tua non quæo fari
 Te sine; namque tui laus martyrís, et tua laus
 [est,
 Qui facis Omnipotens homines divina valere,
 Fortisque infirmis superans, de carne trium-
 [phas,
- 389-390** Acrios (c) proceres vincens in cor-
 [pore nostro. C
- 50 Quare ades, ut duce te repetens ab origine
 [pergam
 Felicem narrare tuum, cui nobile ductum
 Ex Oriente genus : nec enim magis altera tellus
 Felicis patriam decuit, quam quæ patriarchas,
 Queque pios tulerat, Christi sacra vasa, pro-
 [phetas.
- 55 Unde et apostolicis fandens sua (d) flumina Eu-
 [guis,
 Totum Evangelii sonus emanavit in orbem.
 Debitus inde Deo Felix, genitore profecto
 Italiam necdum genitus, tamen in patre venit :
 Civis ut affectu nostris oriretur in oris;
- 60 Nec enimquam natum nisi nobis se meminisset.
 Sic pater Abraham Domini præcepta secutus, D
 Mutavit patrias externæ cespitè terras.
 [(e) Deposuitque sacrum Chanaanis semen in
 [arvis;
- Unde peregrinas subeunte 4 propagine terras,]
 65 Mystica Felicem nobis transmisit origo,
 Quem perfecta fides illa radice profectum
 Prodidit, ut nobis esset pia vena e fidei.
 Felix nunc etiam posita cum carne quiescit,
 Spiritus in Christo vivens, operantibus altæ
- 70 Virtutis meritis Abrahamæ semine mutat
 Duritiam lapidum, quos suscitavit in bona vitæ.
 Hac igitur genitore Syro generatus in urbe,
 Dilectam coluit patricæ sub imagine Nolam,
 Sede beans placita : multoque relictus in auro,
 75 Dives opum viguit, quamvis 6 non unicus heres.
 Hermia cum fratre sui cognomine patris
 Terrenas divisit opes; cœlestia solus
 Obtinuit Felix; geminos sententia discors
 Divisit fratres : Hermiam mundus d abegit,
- 80 Felicem Christus sibi sustulit : ille caduca
 Maluit, hic (f) solida : præsenibus ille cohesit,
 Iste solum cælo vertit, patrimoniam regnis :
 Ille heres tantum proprii patris, iste coheres
 Christi. Sed quis tam variam miretur ab uno
- 85 Sanguine progeniem, veterum inter sancta pa-
 [rentum
 Pignora qui relegat populorum stirpe duorum
 Fecundam pugnas uteri doluisse Rebeccam?
 Conquestamque Deo gravidam luctamina ventris?
 Cum jam tunc fremeret sancte intra viscera ma-
 [tris,
- 90 Quæ nunc intra uterum mundi discordia sevit.
 Hispida Judæis (g) hirti sectantibus Esau
 Perfidia, addictis populo servire minori.
 At nobis lavem per (h) lenia pacis Iacôb,
 Qua via lucis agit, meliorem sequentibus ortu.
- 95 Ergo pari dispar fratrum de sanguine sanguis :
 Herasias, velut asper Edom terrena secutus,
 Squalluit in vacua captivus imagine mundi,
 Duraque Idumæi prælegit (i) rura parentis,
391-392 In gladio vivens proprio, vaneque
 [laborem
- 400 Militicæ sterilem tolerans, qui 6 Caesaris armis
 Succubuit, privatus agens ad munia Christi.
 At meus æterni satius arma capessere Regis,
 In patris Israel migravit nomina Felix :
 Seseque a puero pio meus cœlestibus edens,
- 405 Instituit servire Deo; nec gratia pauper
 Alluit, et quantum sitiēbat corde capaci
 Lucis hians animus, tam largiter influa traxit
 Dona dei. Primis e lector servivit in annis.
 Iude gradum cepit, cui munus voce fidelis

^a Num. xxii, 28.

^b Psal. viii, 5.

^c Vide not. 354.

^d Id est rapuit.

^e Vide not. 258.

(a) Ed. Rosv., cor.

(b) Ms. 1 Germ., sancta.

(c) Hic versus desideratur in una Germanensi codice ms. Alter, *Acrios proceres*, recte, id est *dæmones*. Sic amat loqui Paulinus; in epistola enim 21 ad Severum, num. 14, *hostis acrii*; et in epist. 25 ad eundem, n. 20, *principem acrii hujus*. Alias, *Assyrios proceres*.

(d) Ed. Rosv., *fulmina*, refragantibus aliis mss.

et editis codicibus. Utraque lectio bona.

(e) Hi duo versus adduntur ex mss. codicibus 2 Germ.

(f) Hic Paulinus syllabam naturam brevem, positione longam fecit ob duas subsequentes consonantes. Vide eandem licentiam eam. 24, v. 508.

(g) Sic mss. codices. At editi, *hirtis sectantibus*, Esau. mala interpunctione. Sed quid sibi vult *Hispida Perfidia*? Num forte legendum *perfidia*?

(h) Ita mss. codices Germ. cum ed. Schot. Alii, *læta*.

(i) Sic restitimus ex veteri Hadriana editione. Alias *juva*.

110 Adjurare malos, et sacris pellere 7 verbis.
 Quod quia perspicua meriti virtute (a) gerebat,
 Jure sacerdotis veneranda insignia nactus 8;
 Mente loco digna meritum decoravit honorem.

Sed ne sola (b) sacrum caput infula comeret
 [illi,

115 Exstitit et potior geninandæ causa coronæ.
 Dira profanorum rabies exorta furorum;
 Cum pia sacrilego quateretur 9 Ecclesia bello,
 Præcipueque illos populò deposceret omni 9
 Impietas, quorum pietas insignior esset :

120 Tunc senior sanctis (c) Nolanam legibus urbem
 Maximus (d) e placido (e) formabat episcopus ore,
 Presbytero Felice potens; quem mente paterna
 Complexus veluti natum, sedisque (f) fovebat
 Heredem; subita (g) sed tempestate fugatus,

125 Non cedente fide, petiit deserta locorum.

Tunc magis atque magis, quæsito antistite 10,
 [Felix

Claruit oppositus gladiis, solusque 11 fidei
 Invidia affectus : nec spectabatur honore;
 Major honore fides tantum quia 12 causa 13 fidei.

150 Tunc petitur, sua eum draco lividus excitat
 [arma,
 Promovere id cupiens, quo surgimus, et cadit
 [ipse.

Ergo truces pœnas, fugiente antistite, solus,
 Vel primus de plebe, quasi de corpore vertex,
 Competitur Felix. Hunc omnes vincere certant;

155 Et quasi præcelsam obsessis in mœnibus arcem
 Facta mole petunt; ejus munimine victo
 Cetera jam facili caelat urbs (h) prostrata ruina.

O digna infidis dementia! creditur uno
 Exstinguenda fides, totus quam credidit orbis.

160 Heu misera impietas! infernis 14 caeca tenebris,
 Quo ruis? in quem tela moves? an credis in uno
 Mortali constare Deum? et, si corpora solvas,
 Vim simul et mentem divinam posse aboleri?
 Quæ mundi per membra meat, qua nasceris ipse,

165 Indignusque aleris, ejus de numine pendet
 Vincere vel vinei; ejus virtute vel unus

393-394 Fortior immeris . pietate arma-
 [tus inermi,

Armatus ferro, sed inermes pectora Christo,
 Prostermit (i) superante fide, quæ conscia veri

^a Vide not. 259.

^b Vide not. 354.

^c Vide ibid.

^d Vide not. 59.

^e Johan. x, 15.

^f Licentia poetica. Vide carm. 25, v. 98.

^g Vide not. 241.

(a) Ita emendavimus ex duobus mss. Germ. et sic Sacchini legendum censebat. Ante erat *regebat*, male; non enim dicitur *exorcista munus regere*.

(b) Sic restituimus ex mss. codicibus 2 Germ. Ante erat :

Sed ne sola viro sacrum caput infula velet.

Aldhelmus carm. de Paulo apostolo :

Infula virgineo quem comit sacra pudore.

Ita enim scribendum e membranis admonet V. C. J. F. Gronovius in Ecclesiast. Observat., c. 15. Aldhelmus de Eustochio :

A 150 Cœlestis, vitam præsentis morte futuram

Comparat, et victo victricem corpore mentem
 Lata Deo referens gaudentibus invehit astris.
 Quid juvat ergo pium tanta quod mole furoris
 Felicem vesane petis? manet intus aperto

155 Mens invicta Deo; nec jam tibi sola resistit

Terreni natura hominis; Deus ipse repugnat
 Quem petis, atque tuis 15 serpens antique venenis
 Ipse offert se per famulorum corpora Christus,
 Teque vis nectens laqueis, in eade suorum

160 Sternit, per mortis speciem de morte trium-
 [phans.

Sed fera corda (j) suos stimulis furialibus
 [error

Sanguinea flagrare 16 siti, sanctumque cruorem
 Urgebat, veluti sceleris deponere palmam.

Ergo ubi sacrilegos excepit Nola furores,

165 Intentosque (k) piis expavit civibus enses,

Quæritur excussa Felix venerandus in urbe.
 Nec refugit, celso jam spirans sidera flatu,
 Et tacitis acens stimulis in prælia mentem,
 Impavidus trepidum servabat pastor ovile,

170 Exemplo Domini, promptus dare pro grege vi-
 [tam 16.

Ergo alacer saxos perstat quas: murus in ho-
 [stes;

Et canis, florente fide, revirescit in annis,
 Totus in astra animo, Christi memor, immemor

[ævi,

Corde Deum gestans, et plenus pectora Christo.

C 175 Nec jam se capite ipse; sacer majorque videri,
 Sideremque 17 oculis et honorem fulgere vultu.

Illicet arripitur gaudens; saxisque furentum
 Protrahitur (l) manibus, sed (qui nos hostis

[iniqui,

Cui potior labor est (m) animas quam corpora
 [nostra

180 Perdere), dilatam gladio terroribus ante

Tentat, et in mortem surgit gradibus pœna-
 [rum 18.

Primus supplicii de carcere textitur ordo.

Ferrea junguntur teneb.osis vincula claustris;
 Stat manibus colloque chalybs, nervoque 18 ri-
 [gescunt

D 185 Diducente pedes : sternuntur fragmina testa,

Infula quam nitidæ comebat casta juventæ.

(c) Ms. 1 Germ., *Nolanam qui*.

(d) Ita mss. codices duo Germ. et edd. Grav. et Schot. in margg. Alii, et *placido*.

(e) Sic ms. codex unus Germ. cum edd. Grin. et Poelm. Ms. alter Germ., *firmabat*. Alii, *formavit*.

(f) Alias, *vecebat*. Vide not. 240.

(g) Ms. codex unus Germ., *sub tempestate*.

(h) Ita mss. duo codices Germ. Editi, *constrata*.

(i) Sic ms. unus Germanensis. Alii codd., *Prosternei*. Vide seqq.

(j) Mss. duo et editi quinque, *suis*. Alii, *suus*.

(k) Sic emendavimus ex duobus mss. codicibus Germ. Ante erat *Intentosque.... ensis*.

(l) Ita emendatum ex mss. duobus Germ. et ed. Schot. At alii, *Protrahitur*. Correctio nostra confirmatur ex epist. 29 ad Severum, num. 41.

(m) Sic mss. duo Germ. Alias, *animos*.

- Arceat ut somnum pœnalis acumine lectus.
Nec requie tamen est vacuus, nec luminis expertus
Confessor, cui jam sociatus in omnia Christus
Compatitur, virides gravior cui pœna coronas
190 Multiplicat; spatiantem ¹⁵ polam qui mente perat-
[grat.
Seque ipsum, victo quamvis in corpore, liber
Spiritus antevolat summi in penetralia Christi,
Præmeditante anima certis sua premia votis.
Ergo beata sacris Felicem passio pœnis
195 Urgebat gravibus vinculis et carcere cæco:
Quantasque ex homine induerat caro subdita
[pœnas,
Tantas a Christo recipit patientia palmas.
Maximus interea ^a solis in montibus æger,
Contentus fugisse manus feraliaque ora
200 Carnificum, diversa, at non leviores, ferebat
Martyrium cruce, quam si ferro colla dedisset,
395—398 Membraque tormentis, aut ignibus:
[acerior illum
Cura sui gregis urit et afflicti; uriter igne
Frigoris, et gelido cœli de rore rigescit,
205 Panis inops tectique simul, noctemque diemque
Pervigil intenta jungit prece tempus utramque.
Dumosa dum stratus ¹⁶ humo compungitur artus
Sensibus, et mentem curis, intusque forisque
Dimicat, et ruris spinas in corpore perfert,
210 Tristitiæ patitur spinas in pectore mæsto.
Duris dura tegens, cruciati mentis acerbo
Membra tormenta levat, sensumque doloris
Corporei (a) excludit cordis ¹⁷ dolor. At tamen
[ægra
Materies terræ (licet inconcussa maneret
215 Vis animæ, (b) spernente fid. labentia carnis),
Vieta hieme atque fame, duroque atrita cubili,
Deficiente suam liquebat corpore mentem,
Altius e vacuis fessi senis hausta medullis
Frigora pellebant glaciato sanguine vitam.
220 Nota Patris summi pietas antistite tanto,
Non tulit obscuro consumi funere corpus.
Quamquam et ut Eliam, (c) sic istum pascere
[posset,
Esciferas volucres jejuna per avia mittens;
Posset et ut Mosem ¹⁸ secreto operire sepulcro.
225 Sed soli hoc dederat Deus uni munus amico,
Arcana tellure tegit, quia jure decebat.
Tantus honos illud corpus, quod cumminis ore
Fulserat, et sermone Dei ^b ut mortalia functus
Jura. Deo (d) tantum fruere teste sepulcri.
230 Ergo sacerdotem confessoremque sereno
Lumine respiciens, tacitis tabescere silvis
Non tulit ulterius mitis Pater; et quia digne
Condignum comitem meritis sociare parabat,
- A Felicem numero de carceris eligit omni,
235 Cujus id apponat ¹⁹ meritis opus, ut senis almi
Membra levet, revocetque animam, revehatque
[refortum,
Attonitisque oculibus cari solatia reddat
Pastoris. Venit ergo micans jam nocte silenti
Angelus, et tota victorum in plebe reorum
240 Felicem solum, pietas cœi sancta reatum
Fecerat, alloquitur ²⁰: fugit atrî carceris horror.
Voce simul sacri Felix et luce ministri
Excussus tremuit, et verbum trahit aure fidei.
Ac primum, velat eludentis ²¹ imagine somni
245 Accipiat mandata Dei, stupet anxius: et se
Causatur non posse sequi prohibente catena,
Insuper et claustro simul et custode teneri
B Carceris obsessi. Sed vox divina morantem
Incepitans, jubet excussis assurgere ²² vinculis.
250 Et subito, ut molles manibus fluxere catena,
Sponte jugo cervix ferrato exuta ²³ levatur,
Præsiluntque pedes laxato caudice nervi.
Mira fides! salvis reserato carcere claustris,
Sopito custode, fores interritus exit,
255 Perque ipsos via fit, per quos via clauditur; ibat
Angelus, et tacite per amica silentia noctis
Lux et iter Felicis erat. Nonne unus in omni
Christus adest sancto? sicut viget orantibus idem
397-398 Spiritus in Christo genitis, sic ipsa
[piorum
260 Gratia concordat. Veterem remeare recenti
Historia (e) video speciem, qua jussus abire ²⁴
Biseno (f) sublimis in agmine discipulorum
Petrus, sponte sua vinculis labentibus, eque
Carcere processit claustris, qua præviis illam
265 Angelus, Herodi prædant furatus, agebat.
Sic meus, educente Deo, geminata per atra
Carceris et noctis, reliquis obscura, sed uni
Illustrata ²⁵ sibi, Felix inapune per ipsos
Custodes, constante premens vestigia passu,
270 Callibus ignotis directus, jussa petebat.
Et postquam emensus secretos avia saltus
Rura (g), locum fessi senis invenit; ægra tra-
[hentem
Jam tenui cernit inæstus suspiria flatu.
Et primo ut cari cognovit membra parentis,
275 Fusus in amplexum, dat vultibus oscula notis,
Et tentat ²⁶ gelidis revocare fovendo calorem
Artibus, et crebris adflatus oris ubelli
Reddere viventes tepefacto corpore sensus.
Sed neque clamatu est neque pulsu mobile cor-
[pore.
280 Jam simile exanimis: modicus tamen ultimum vite
Flatus, et interne prodit trepidatis fibre.
Anxius intuitu tali pia pectora Felix,

^a Vide carm. 16, v. 8.

^b Vid. carm. 52, v. 13.

(a) Ms. codex unus Germ., *Corporis*.

(b) Ms. I Germ., *superante*: utraque lectio bona.

(c) Manuscriptus codex I Germ., *sanctum quoque*.

(d) Sic emendatum ex mss. codicibus duobus Germ. Ante erat *tanti*, nullo sensu.

(e) Ita emendavimus ex mss. duobus Germ.

(f) Sic reposuimus ex duobus mss. codicibus Germ. *pervetustus*. In editis, *princeps suorum*.

(g) Ita emendatum ex mss. codice Germanensi. Alter, *Jura*. Editi *Pura*. Correctio nostra confirmatur ex carm. 20, v. 29, *avia rura*.

Distrabit exsanguis artus, et lurida cernens
Ora fame, nec habens quidquam quo rebus ege-
[nis
285 Ferret opem, non igne procul, neque commi-
[nus²⁷ esca.
Ut dape tabentem recrearet et igae rigentem.
Querenti, et multa Christum prece convenienti,
Quamam ope, quave via jussum complere valeret
Servitium, subitam omnipotens de (a) sentibus
[uvau
290 Edidit, et capiti jussit pendere propinquam,
Ut facile a²⁸ attingo posset decerpere ramo
Naturam sponte cibam. Divinitus ergo reffectus,
Mente pia oblato letatar munere Felix;
Decerptumque²⁹ manu morientis ad ora rae-
[mun
295 Admover: et quoniam strictis jam dentibus ille
Et senire negat dulces et sumere victus³⁰,
Exprimit humentes acinos, succumque liquen-
[tem
Instillat, digito diducens arida labra;
Donec et adspirante Deo comatibus regris,
500 Et luctante manu, rigidos paulisper hiatus
Laxavit, tennemque aditum dedit oris aperti,
Quo rorem exiguum resoluta infunderet uva.
Hinc animæ sensus, calor ossibus, atque oeu-
[lis luv,
Vitaque tota redit: queque hæserat obsita siccis
505 Faucibus, exercet solitas jam lingua loquelas,
Postquam vocis iter patefecit lubricus humor.
Ergo reviviscens, notissima communis ora,
Felicis videt ora sui, amplexusque vicissim,
Conqueritur tardum: Nam te promiserat, in-
[quit,
510 Adfore jamdudum Dominus mihi, pars mea Fe-
[lix;
Precipuum, Felix, pignus mihi, que rogo tante
Aut tibi te tenere mare? si corpore cessi
399-400 Ad tempus fragili, solido tamen
[esse fidelis
Pectore duravi. Duret et locus et status ipse,
515 In quo me cernis vite istius ima trahentem,
Non mortis fugisse meam, Christoque meam me
Præposuisse animam: fugi, non lucis amore,
Sed^b fragile hoc metuens infirmi corporis:
[atque³¹ D
Tecta petens, alia vivissem tutus in urbe,
520 Si mihi vile fides, et (h) cara³¹ hæc vita fuisset.
Ignotos montes, desertaque nuda petivi,
In gremio Domini daleis mea colla reponens,
Ipso ut^c deficerem teste, aut ut pascerer ipso.
Nec frustra, ecce vides, fuit hæc fiducia nobis:

Alias 20: quod autem 16 erat, nunc 12. Scrip-
tum anno 598, die 14 Januar.

^a Vid. carm. 16, v. 168.

^b Vide carm. 21, v. 605.

^c Id est *morceret*.

^d Il est *elegit*. Vide carm. 52, v. 522, et ep. 52,
num. 6.

^e Licentia poetica. Vide ep. 52, n. 3, v. 8.

^f Gen. xxvii, 28.

A 325 Admit Omnipotens, et te mihi mittere^d legit,
Per quem dona mihi sua redderet: utere, fili,
Præceptis pietatis opus mandantibus, et me
Suscipiens humeris, commune ad ovile reporta.
Impiger optato gavisus munere Felix,
550 Carum onus, ut Christi pondus leve, sumit, et
[adfert
Tam (e) volueri cursu, tamquam imago ipse fe-
[ratur,
Nec ferat; et vere Christus fert ipse ferentem,
Et (d) pedibus pietate citis Deus addidit alas.
Nocte^e eadem pariter tot munera percipit unus,
555 Et simul exsequitur Felix; sua rumpere jussus
Vinela, sacerdotem refecit, revelitque reffectum,
Deponitque sui tutum sub culmine tecti,
Unica quod servabat anus; tam celsus et isto
Maximus exstabat merito Confessor, ut illi
560 Turba domus, summa et census, avus una ma-
[neret.
Pulsatis foribus Felix hanc excitat²²; illa
Ad primos (e) pavefacta senos, vix nota re-
[noscit
Alloquia, et dominum tectis assumit³² apertis,
Voce graduque tremens, quatiente timore se-
[nectam.
565 Cui Felix: Cape depositum hoc, quod con-
[cia mecum
Sidera noctis, et angelica sub principe Christo,
Me tradente, manus tradunt tibi; sume fideli
Hanc Domini genamam gremio, quam tempore
[summo
Incolamem nobis Domino sub iudice reddas,
570 Quo nunc teste capis. Subit istis Maximus orsis,
Felicemque suum revocans: Cape tu quoque,
[dixit,
Muneris, o mi nate³³, vicem, quam me tibi jussit
Reddere compositum, qui te mihi jussit adesse
Deposito. Tum deinde sacram Felicis amati
575 Imponit capiti dextram, simul omnia Christi
Dona petens: velut ille patrum venerabilis Isaac
Rore poli natum, et terre benedixit opimo^f;
Felicem Christo sic Maximus ore paterno
Ore et apostolico benedicens et locupletans,
580 Inmarcescibilis redimivix honore coronæ
Perpetuisque opibus, quas et modo cernimus,
[auxit.

POEMA XVI.

DE S. FELICE NATALITIO CARMEN V.

S. Felicis historiam persequitur.

401-402 Tempora temporibus subeunt;
[abit, et venit astas;
Cuncta dies tradendo diem fugit, et rotat orbem:

(a) Sic mss. codices cum edd. Grav. et Schot. in
magg. Editi quinque, *vitiibus*.

(b) Sic ms. quos Germanensis colex. Alii, *carum*,
incongrue omnino; nec enim attendendum ad præ-
cedentia.

(c) Ms. 1 Germ. *voluer*.

(d) Ita mss. duo Germ. et edd. Grin. et Poehn.
m. luv. Alii, *It pedibus*.

(e) Ms. 1 Germ., *stupefacta*.

- Omnia prætereunt, sanctorum gloria durat **A**
 In Christo, qui cuncta novat, dum permanet (a)
 [in se.
- 5 Tandem igitur revoluta dies mihi nascere, toto
 Exoptata dies anno, quæ dulcia festa,
 Et inæ vota novas; quæ me sollemnia poscis
 Munera, natalem referens, quo millia gaudent
 Innumeri populi; quo me specialia tangunt
- 10 Gaudia, quo famula rata debeo ¹ manera lingue
 Felici (b) libare meo, cui mente dicata
 In Domino Christo sum deditus: hunc et amoris
 Obsequio celebrare per annua carmina sanctum
 Fas mihi. Dicam igitur merita, et causas meri-
 [torum,
- 15 E quibus obtinuit cælestium præmia laudum,
 Æternosque dies, et magis nomen honoris. **B**
 Jam ² prior hæc (c) primos vobis liber edidit
 [actus
 Martyris, unde domo, vel qui genui, et quibus
 [altus
- 20 Munia maluerit Christo servire perenni,
 Quam patrias errare vias ³ per devia mundi:
 Nam pater emeritis sub Casare vixerat armis,
 Diximus et tetro toleratas carcere penas,
 Quas confessor obit, mortem quoque ferre pa-
 [ratus,
- 25 Ni Deus anticipans gladios, solvisset iniquis
 Emissum vinculis, aliusque vocasset ad actus;
 Ut (d) prius ad sacram reñearet episcopus aulam
 Maximus, in ^b solis qui saltibus ultima vite **C**
 Æger anhelabat, grassante fugatus ab hoste:
- 30 Quem jussus proprio subvexit corpore Felix,
 Pauperis et tecti delatum in sede locavit;
 Pensatisque sibi, sancto senis ore beati,
 Officii benedictus abit: pauci-que diebus
 Defuit proprii tacitus sub calmine tecti,
- 35 Non tacita Dominum coadestem mente fatigans,
 Quem prece directa, penetrans super astra, pro-
 [pinquo
 Pulsabat merito, pacem procedere poscens.
 Interea fluxere dies, pax visa reverti.
 Deseruit latebram Felix, tandemque sereno
- 40 Confusus cælo, lætis se reddere lætium
 Fratribus, et placide committere cœperat urbi.
 Gratabantur oves Christi, pastore recepto.
 Ule gregem pavidum de tempestate recenti
 Malcebat monitis coelestibus, et duce verbo
- 45 Anxia corda regens, firmabat amore ^c fidei;
 Contemnenda docens et amara et dulcia mundi;
 Nec concedendum terroribus; obviaque ipsis
- Ignibus aut gladiis ⁴ promptos inferre monebat
403-404 Pectora; et ipse suis addebat pen-
 [dera verbis ;
- 50 Confessor passus, quæ perpetienda docebat;
 Omnibus eloquio simul exemploque magister.
 Non tulit hæc Malus ille diu: sed inberruit
 [atris
 Crinibus, et (e) rabidis inflavit colla venenis;
 Immisitque suum scelerata in pectora virus,
- 55 Ureret ut nigras Felicis gratia mentes.
 Inseruit stimulos, et mentibus Arsit iniquis
 Vipereæ (f) furor invidiæ; petit improba (g) pri-
 [mam
 Ira domum; cunctis amor impius in scelus ar-
 [det.
- Felicem sinit impietas: sed ab ædibus absens
 60 Forte suis media steterat securus in urbe,
 Fraternalis de mere suo vallatus amicis,
 Et pia verba serens populi credentis in aures.
 Ecce ad eum, strictis quærentes ensibus, adsumunt
 Cum subito, aut illis corda hostibus, aut inie
 [ora
- 65 Vertuntur, notum non agnovere furentes,
 Felicemque rogant, Felix ubi cernitur, et non
 Cernitur; ipse, nec ipse vir est; cum sit prope,
 [longe est.
 Ignotus notusque suis fit civibus idem,
 Discernente fide vultum credentibus, ipse
- 70 Hostibus alter erat: pensens ⁵ et ipse faventis
 Consilium Christi; ridensque rogantibus inquit:
 Nescio Felicem quem queritis. Illicet illi
 Prætereant ipsum; discedit at ille platea,
 Illudente ⁶ caæces Domino frustratus hiantes.
- 75 Nec longum emensis spatium, et scitantibus illis,
 Qua Felix regione foret, quidam incerpit, et dat
 Iudicium, ignarus cause, credensque furore
 Dementes, qui non vidissent comminus ipsum,
 Ad quem contiguus fecissent verba loquelis
- 80 Perculsi novitate dolii, graviusque furentes
 Mox redeunt, perque ipsa viri vestigia currunt.
 Jamque propinquabant, sed præcurrentumultu
 Urbis, et attoniti clamoribus undique vulgi
 Admonitus Felix, instantia vulnera flexu
- 85 Declinat, medioque ⁷ rocul se devius aufert.
 Namque (h) locum nactus, spatio qui forte pa-
 [tenti
 Panditur effugium, celebri seductus ab urbe,
 Sic quoque non longinquus erat sectoribus atris,
 Qui prope conspicuo subductus ab ore sequen-
 [tium,
- 90 Infestos utrumque timens vitaverat enses;

^a Id est Nat. 4.

^b Vide carm. 45, v. 98.

^c Vide not. 55k.

(a) Ms. codex manus Germanensis, ipse. Utraque lectio bona.

(b) Sic repositum ex duobus mss. codicibus Germanicis, libata, minus bene.

(c) Idem codices mss. Germanenses duo, primus; et recte quidem hoc sensu: primus liber prior hoc, id est, liber proxime hunc præcedens iam vobis editus actus Martyris.

(d) Ms. l. Germ., ubi.

(e) Sic emendavimus ex duobus mss. codicibus Germanicis, retragantibus editis, in quibus memore omnino legitur rapidis. Vide v. 199, rabida monstra, et alibi, rabidis hateribus.

(f) Ms. manus codex German., Vipereus.

(g) It. edd. sex. Tres in margg. cum mss. 2 German., primam. Sed poetica magis vulgata lectio quam retinemus.

(h) Mss. duo codices German., l. spatio, nactusque locum qui forte parenti. Tres edd. in margg., parenti.

- Et capiendus erat, quia nullius obice claustrum, **A**
 Ille repellendus locus obsistebat iniquis.
 Nam ^a foribus nullis, in publica rostra ⁹ patebat
 Semirutus paries malefidus tragmine muri.
- 95 Sed divina manus sese sanctum inter et hostes
 Opposuit, miroque locum munimine sepsit.
 Non strue saxorum, neque ferratis data valvis
 Claustra, per humanas quibus atria claudimus
 [artes :
 Radere sed subito concrevit sordidus ¹⁰ agger,
 100 Iussaque mutantes intendit aranea telas,
 Et similibus tremulis (a) in totum struxit apertum,
 Desertaque dedit faciem sorlere ruinæ.
- 405—408** Que simul occurrit munitanti-
 [bus, obstupuerunt ¹¹,
 Defixoque gradu. (b) sibiomet dixere vicissim : **B**
- 105 Nonne furor tentare aditus, aut credere quem-
 [quam
 Hac intrasse hominem, minime qua signa dedis-
 [sent
 Vermiculi? modice rumpunt hæc retia muscæ,
 Nos penetrasse virum (c) per clausa putamus
 [inepti,
 Et tenerum tanto non ruptum corpore textum?
- 110 Ille magis nostris manibus modo debitus index,
 Qui nos in deserta doloso callidus astu
 Induxit, versumque alio, mentitus in isto
 Felicem latitare situ, quo nostra maligno
 Verteret arua dolo, capiti fugientis amicas.
- 115 Ergo recedamus : nam stare diutius istic,
 Risus erit vulgi, demensque notabitur error, **C**
 Scrutatam ¹² hac hominis latebras contendere
 [gressum,
 Qua vel mole putri, vel aranealis obductis,
 Monsirat inaccessos humus incaleata recessus.
- 120 Nec mora, discedunt prope in diversa fre-
 [mentes :
 Sed Deus, ut Scriptura canit ^a, vesana munitantes
 Iridebat eos caelesti Christus ab arce ;
 Felicemque suum sacris velaverat alis.
 Qui Domini tutus gremio candentia tela
- 125 Disentehat ovans galea, scutoque ^b fidei,
 Et gladium verbi confessor in ore gerebat.
 Armatus pietate manus, et pectora plenis
 Casta Deo, insignis meriti thorace tegebat.
 O multis divina modis Sapientia dives,
 150 Semper ab infirmis confundens fortia mundi!
 Vix populos altis defendunt moenia muris,
 Et fretos valde munimine sapias hostis
 Opproprii, a diversisque expugnat montibus urbes.
 Nunc et ab armatis protexit aranea sanctum
- 155 Defensante Deo : teneris stetit hostis afactus
 Cassibus ; aërio cessit vis ferrea filo.

^a Psal. ii. 1 et 4.

^b Vide not. 55 i.

^c Psal. xxii. 4.

^d Vid. not. 242.

^e Id est prope. Vide eam. 21. v. 507, et 22. v. 118.

(a) Mss. duo Germ. *intutum*. Vona utraque lectio.

(b) Edd. *simul et*. Ex duobus mss. codicibus repa-
 sumus *sibiomet*, id est, *sibi in eam dixere*.

- Vana salus hominum, virtus mea non mihi
 [virtus,
 Si caream virtute Dei. Quo vasta gigantum
 Robora? quo Pharii reges? ubi magna (d) Hie-
 [ricus?
- 140 Omnibus exitio sua gloria, qua tamenurunt,
 Cassa fuit. Neque vero suis virtutibus ista,
 Sed magis infirmis divina potentia fregit.
 Ille gigas ¹³ pueri fanula pastoris obivit,
 Ut caris; illum arabeo sonitus solvere tubarum;
- 145 Littorea percussit rex ille superbus arena,
 Divitias regni pendens in lunere nuda.
 Sic ubi Christus adest nobis, et aranea (e) mu-
 [ro est :
 At cui Christus abest, et murus aranea fiet.
 Digressis igitur cum facta silentia turbis,
 150 Secretoque fugæ fidus alta tenebras
 Præbuit, egreditur Felix, mutatque latebras:
 Illa ¹⁴ canens Domina: Media si mortis in umbra
 Ingrediar, mala non metuum, quoniam tua me-
 [cum
 Dextra, per infernum non expers luminis ibo e.
- 155 Ergo (f) Dei ductu capit in regione remota
 Compluvium, angusto brevia inter tecta ^d cubili,
 Quo vetus arebat tecto cisterna profundo.
 Propter ^e in attiguis habitabat femina tignis
407—408 Sancta Deo mulier, quæ confes-
 [soris operi
 160 Nescia, Felicem Christo quasi conscia pavit.
 Mira canam, ingenium Domini pascentis alum-
 [num,
 Ignara pascente suum. Nunc sedula panes,
 Nunc alias de more, sibi quas coxerat escas,
 Mentis in excessu divino facta paratu
- 165 Importabat eo, Felix ubi teste latebat
 Velatus Domino; sed nec cum tenderet illo ¹⁵
 Noverat ingressum; nec cum (g) discederet inde,
 Introitus erat illa sui memor: utque paratos
 Intulerat victus, propriis licet illa cibando
- 170 Serviret manibus sancto, tamen inscia tanti
 Muneris, hoc ¹⁶ de corde suo novisse nequibat,
 Quod non mente sua, sed Christi nomine agebat,
 Proque loco latebræ, et strictæ ¹⁷ super ora la-
 [cunæ,
 Appositos ingressa cibos linquebat, eosque
- D** 175 Se posse dami credens, ita semper abibat,
 Ponenda memor, et posita mox inmemor escae.
 O mulier benedicta Deo, velut una volucrum,
 Quæ quondam munde abductum pavere prophete-
 [tam.
 Tu quoque secreto pavisti martyra tecto,
 180 Sicut avis Domino parens, et nescia sancti,
 Conscia servitii: (h) quid gesseris, et cui tandem

(c) Ita mss. duo Germ. Edd. Schot. proxime accedit,
 per clausa. Alii, *præclusa*.

(d) Mss. duo Germ., *Hierico*

(e) Ms. 1 Germ. *murus*.

(f) Ms. codex 1 Germ., *die ducto*.

(g) Manu scripti duo codices Germ., *discesserat*.

(h) Ita mss. duo Germ. Edd., *quod*.

- Servieris, gaudens illo sub tempore nosces,
 Cum Deus ipse suo pro confessore coronam
 Justitiæ Christus reddat tibi, tunc tua Felix
 185 Ipse tibi referet sub iudice prandia Christo,
 Quæ Deus ad dulces sacra^ti martyris usus
 Transtulit, ut quondam coctas messoribus escas,
 Angelica per inane manu pendente propheta
 Misit jejuno rabida inter monstra prophete;
 190 Non fera monstra, fides quia vicerat alma leones,
 Sanctaque frenabant avidos jejunia rictus.
 Sex illum totos perhibent¹⁸ ex ordine menses
 Expertem cætus hominum vixisse sub illa
 Culminis obscuri simul angustique latebra,
 195 Nil opis humanæ indignum, solamine Christi
 Semper abundantem: qui tempore fertur in illo
 Sæpe illum sermone suo dignatus adisse:
 Sæpe sua pavisse manu, cæloque dedisse.
 Pocula, non pluvialis aquæ; quam nabila passim
 200 Omnibus effundit: sed (a) quem specialiter uni
 Gratia Felici (b) mittebat ab æthere rorem,
 Nam nimis, ut fit, tunc torrida solibus æstas,
 Et puteum quoque siccarat, qui parta latent
 Pocula præberat. Sed ne sitis ureret illum
 205 Carnæ, qui Christum sitiendo, ferebat et istam
 Corporis afflictæ¹⁹ pœnam, delata sereno
 Inque globum (c) tenuis nubes collecta, per ar-
 [ctum
 Impluvii²⁰, dulcem sitiensis in ora liquorem
 Infudit, quasi pressa manu; cæloque vocandum,
 210 Velleris ætherici sacco lactante refecit.
 Quid mirum, si nunc terrena (d) labe solutum
 Christus alat, positum quem in corpore sanctus
 [alebant
409 - 410 Spiritus; et cui panis erat, Ver-
 [bum Deus ipse
 Cœlestum panis, quo rescitur angelus omnis?
 215 Tempus ut hoc abiit, pax reddita condidit
 [enses,
 Felicemque Deus monuit prodire latebra,
 Qui (e) dudum placidas mundi clamoribus aures
 Struxerat, humanis ducens obliuia rebus.
 Ut novus in lucem jam desperantibus exit,
 220 Et patria tanquam redivivus in urbe videtur,
 Et multi dubitant agnoscere, et ante rogantes,
 Verane te facies? (a)icunt tunc ille beatus
 Redderis heu tanto nobis post tempore Felix?
 Qua regione venis? cælo datus, an paradiso?
 225 Redditus in terras habitacula nostra revisis?
 Ille fidem firmat, coram se corpore adesse,
 Scrutum vixisse Deo; dat gaudia cunctis;
 Laudibus et meritis populo celebratur ab omni.
- A Functus erat, (f) longum perfunctus episcopus
 [ævum
 250 Maximus, et numerus^b ducta pastoris egebat.
 Felicis nomen totum balabat ovile,
 Quem confessoris redimibat adorea Christo;
 Quemque salutiferum spondebat lingua mag-
 [strum,
 Vitæque doctrinæ concors; sed ut hoc quoque
 [palmam
 255 Justitiæ ferret, meritum sublime quieto
 Corde premens. velut indignus, non audet honore
 Crescere, testaturque seni mage debita Quinto;
 Quod prior²⁰ ille gradum socii meruisset ho-
 [uoris
 Presbyter: hæc septem di-tabat summa diebus.
 P 260 Ergo sub hoc etiam Felix antistite vixit
 Presbyter, et erevit meritis, qui²¹ crescere sede
 Noluit: ipse illum tanquam minor omnia Quintus
 Observabat, et os linguam Felicis habebat.
 Ille gregem officio, Felix sermone regebat,
 245 Multa alius sanctum Christi virtutibus auxit
 Gratia Felicem, nec pace minora subegit
 Prælia, quam validis confessor gesserat armis.
 Corpoream trisii sub tempestate salutem
 Spreverat, idem et opum simul et contentor
 [honorum
 250 Secura sub pace fuit. Non ille tenendi
 Securus meriti, sed cautior ut bona vitæ
 Parta tueretur, postquam discrimina mortis
 Vicerat, et scopulos inter tranquilla timebat.
 C Diximus ut mortem calcarit, et ambitionem;
 255 Nunc aliam confessoris cognoscite palmam.
 Vicit avaritiam: nam prædia multa (g) domosque
 Divitiis locuples patris²² possederat heres;
 Confessor proscriptus erat, sed pace reducta,
 Et sua; si vellet, deposcere jura licebat:
 260 Maluit ille tamen verbum curare Magistri^c,
 Cuncta licent, non cuncta jurant^d: licito utile
 [preferit;
 Et quasi terrenæ contagia ducere labis,
 Horruit amissos in jura reposeere fundos.
 Multi (h) obtundebant, præ cunctis nomine
 [prisco²³
 265 Archelais (i), tam sancta fide, quam stemmate²⁴
 [clara,
 Dives opum vidua, et sanctum pietate fideli
 Felicem venerans, atque illi cara vicissim.
411 - 412 Hæc illum juxta meritum vene-
 [rata colebat,
 Utque ferunt, junctum sibi met pro jure sodali
 270 Usurpans animum; crebris pia corda querelis
 lectio, que infra confirmatur ex versu 272, *terrenæ
 contagia ducere labis*. Ante erat *mole*.
 (c) Ita mss. duo codices Germ. et ed. Schot. Alii,
 Qua. Et mox iidem duo mss., *Et patria*. Alias. *Ut*.
 (f) Sic mss. duo Germ. Editi, *largum*.
 (g) Mss. duo Germ., *domusque*; sic ubique iidem
 codices, *domus* pro *domos*.
 (h) Ms. 1 Germ., *obtundebant*.
 (i) Mss. duo Germ., *Archelais*; sic forte Paulinus
 dixerit, ut *Melanius* pro *Melanina*.

^a Vide not. 167.

^b Id est *populus*. Vide earm. 23, v. 27.

^c Id est *apostoli Pauli*. Vid. ep. 50, n. 5.

^d I Cor. vi, 12.

(a) Sic emendavimus ex mss. duobus colicibus
 Germ. et editis quatuor. Edit. Rosv., *quam*, male.

(b) Ms. unus Germ. codex, *deputit*.

(c) Ita ms. unus Germ. codex, melius quam editi,
enem. Ille versus desideratur in alio ms. Germ.
 codice.

(d) Sic repositum ex mss. duobus Germ. Vera

Urget affectus placitis favere :
Jam vias illas licet oderimus ^a ²

72 Quæ rapiunt te :
Odimus quamvis, (a) sed easdem amamus.
Odimus quod te retrahunt : amamus
Quod tuum nobis procul attulerunt

76 Cernere vultum.
Quas (b) prius stringi superante amore,
Nunc tibi sterni faciles precamur
Prævio terris pelagoque summi

80 Nomine Christi.
Qui tibi factis iter omne campis,
Arduos montes reprimat, cavasque
Impleat valles, salebras adæquet,

84 Jungat hiatus.
Te per Hydruntum (c) Lupiasque vectum,
Innubæ fratrum simul et sororum
Ambient (d), uno Dominum canentes

88 Ore catervæ.
Quis mihi pennas daret ut columbæ ^b,
Ut choris illis citus interessem :
Qui Deum Christum duce te canentes

92 Sidera pulsant ?
Sed licet pigro teneamur ægri
Corporis nexu, tamen evolamus
Mentibus post te, Dominoque tecum

96 Dicimus hymnos.
Nam tuis intus simul implicati
Sensibus, vel cum canis, ac precaris :
Cum tua de te prece cumque voce

100 Prominur et nos.
Inde jam terris subeunte ponto
Adriæ stratus sinus obsequetur,
Unde procumbet, zephyroque leni

104 Vela tumescent.
417 - 418 Ibis illabens pelago jacenti,
Et rate amata titulo salutis ^c,
Victor antenna crucis ^d ibis, undis

108 Tutus, et austris.
Navitæ lati solitum celeusma ^e
Concinent versis modulis in hymnos,
Et piis ducent comites in æquor ⁶

112 Vocibus auras.
Præcinet cunctis, tuba cea resultans,
Lingua Nicetæ modulata Christum,
Psallet (e) æternus citharista toto

116 Æquore David

A Audient Amen tremefacta cete,
Et sacerdotem Domino canentem
Læta lascivo procul admeabunt.

120 Monstra natatu.
Undique alludent patulo verentes
Ore delphines, sine vo.e quamquam,
Æmula humanis tamen eloquentur

124 Gaudia linguis.
Nam Deo quid non sapit atque vivit,
Cujus et verbe sata cuncta rerum?
Illic Dei laudem maris ima noscunt

128 Mutaque clamant.
Testis est nobis veteris prophete ^f
Bellua, ad nutum Domini profundo
Excita, ut mersum caperet, deinque

B 132 Redderet haustum.
Sed modo ad nostrum ferus ipse vatem
Auribus tantum pia devorabit
Cantica (f) : impastam saturabit ⁷ alyum

136 Carmine pastus.
Qua libet pergat iter, et per undas,
Perque tellurem, licet, et per hostes,
Ibis armatus galea salutis,

140 Vertice Christo.
Advolet missus Raphael, ut olim
Tobie Medis ⁸; ita prosequendo
Ipse Nicetæ comes usque Dacos

144 Angelus adsit.
Ducat hunc æque sanium suum dux
C Ille, qui quondam profugum (g) minacis
Fratris a vultu Deus in salutem

148 Duxit Iacob ^b.
Namque Niceta fugitivus æque est ;
Quod semel fecit patriarcha, semper
Hic facit, mundo fugiens ad alti

152 Moenia cæli :
Et gradus illos, quibus ille vidit ⁸
Angelos versa vice commeantes ⁹,
Iste (h) contendit superante nubes

156 Scandere vita :
419 - 420 Per crucis scalas properans in
[astra

Qua Deus nitens ad humum coruscis
E thronis spectat varios labores,
D 160 Bellaque mentis.
Tuque, Niceta, bene nominatus
Corporis victor, velut ille dictus

^a Licentia poetica. Vide not. 342.

^b Psal. lvi, 7.

^c Vide not. 245.

^d Vide not. 246.

^e Vide not. 247.

^f Job. ii, 1.

^g Tob. v.

^h Gen. xxviii, 15.

ⁱ Gen. xxviii, 12.

(a) Edd. quinque, tamen has.

(b) Mss. codices Germ. et Reg., *peradstricti*. Sed melius respondet *prius stringi* huic quod sequitur, *Nunc sterni*.

(c) Ms. Germ., *Lipias*. Ms. codex Regius cum editis quæ tuor, *Lepias*.

(d) Ms. Germ., *ambient*.

(e) Ed. Rosv. *alternis*. Emendavimus ex ms. codice Germanensi, *æternis*, succurrentibus ms. Reg. et editis codicibus Bad., Grav., Schot. et Puelm., qui præterunt *æternis*, nullo sensu. SACRUM : *Lego æternus*. Et sane aptissime David dicitur *æternus citharista*, quandoquidem ore omnium psallit, qui ejus psalmos decantant; id consecutus non modo ut in cælo per se, sed in terris etiam per alios in seculum et in seculum seculi Deum laudet, quod optabat et spondebat dum viveret.

(f) Manuscriptus Germ. codex, *Carmina*.

(g) Mss. Germ. et Reg., *superbi*. At omnes edd., *minacis*, aptius ad Scripture sensum.

(h) Ita ms. Germ. Aili, *contentus*.

Israel, summum quia vidit alto
 164 Corde satorem^a,
 Unde Nicetes meus approbatur
 Israelites sine fraude verus,
 Qui Deum cerant (a) solide fidei
 168 Lumine Christum.
 Hic Deus noster, via nostra semper.
 Sit comes nobis, sit et antecessor:
 Semitis lumen, pedibusque nostris
 172 Sermo lucera^b.
 Qua per obscuri vada caeca seculi^c,
 Luminis veri face dirigamur,
 Donec optatos liceat salatis
 176 Tangere portus,
 Quos modo undosum petimus per æquor,
 Dum vagæ mentis fluitamus æstu:
 Terreo, tanquam fragili carina,
 180 Corpore vecti.
 Sed gubernaculo^e crucis hanc regente
 Nunc ratem, in nobis pia vela cordis
 Pandamus, Christo referente litus
 184 Flamme dextro.
 Ergo dux idem modo prosequatur
 Te via, qua nunc properas revertens
 Ire Niceta, patrioque reddat
 188 Limine tutum^f.
 Sed freto emenso superest viarum
 Rursus in terra labor, ut veharis
 Usque felices, quibus es sacerdos
 192 Præstitus oras.
 Tu Philippæos Macedum per agros
 Per Tomitanam gradieris urbem,
 Ibis et Scyros^d patriæ propinquos
 196 Bardanus hospes.
 O quibus jam tunc resonabit illa
 Gaudiis tellus ubi tu rigentes
 Edoces Christo fera colla^g milti
 200 Subdere gentes!
 Quaque Riphaeis Boreas in oris
 Alligat densis flavios pruinis,
 Illic gelu mentes rigidas superno
 204 Igne resolves.
 Nam simul terris animisque duri,
 Et sua Bessi nive duriores,
 Nunc oves facti duce te gregantur
 208 Pacis in agram.
 Quasque services dare servituti,
 Semper a bello indomiti negarunt,
 Nunc jugo veri domitii subactas
 212 Sternere gaudent.

^a Gen. xxxii, 28.

^b Psal. cxviii, 105.

^c Vide not. 248.

^d Vide not. 259.

^e Vide ep. 51, n. 12.

^f Gen. iv.

^g Id est *deponit*. Vide carm. 14, v. 81.

^h Vide not. 250 et 251.

ⁱ Isai. vi, 7 et 8.

(a) Ms. Germ. et ed. Grin., *solida*.

(b) Ita ms. G. romanensis codex. Perperam alii caecices, *Boreæ*. Ed. Schot. in marg., *Borhæ*. Nos vero

A Nunc magis dives pretio laboris
 Bessus exultat^h: quod humi manuerie
 Ante quærebat, modo mente caelo
 216 Colligit aurum.
 421—422 O vices rerum! bene versa forma!
 Iuvii montes prius, et eruenti,
 Nunc tegunt versos^e monachis latrones
 220 Pacis alumnos.
 Sanguinis quondam, modo terra vitæ est,
 Vertitur caelo pia vis latronum,
 Et favet Christus supera occupanti
 224 Regna rapine.
 Mos ubi quondam fuerat ferarum,
 Nunc ibi ritus viget angelorum:
 Et latet justus, quibus ipse latro
 B 228 Vixit in antris.
 Præda fit Sanctis vetus ille prædo,
 Et gemit versis homicida damnis:
 Jure nudatus, spoliante Christo,
 252 Criminis armis.
 Interit casu satanae vicissim
 Iavidus Cain, redicivus Abel
 Pascit effusi pretio redemptos
 256 Sanguinis agnosⁱ
 Luge, Niceta, bone serve Christi,
 Qui tibi donat lapides in astra
 Vertere, et vivis sacra templa saxis.
 240 Edificare.
 Avios saltus, juga vasta lustras,
 Dum viam quæris, sterilemque silvam
 Mentis inculte superans in agros
 C 244 Vertis opimas.
 Te patrem dicit piaga tota (b) Borrae
 Ad tuos fatos Scythia mitigatur,
 Et sui discors fera te magistro
 248 Pectora ponit^g.
 Et Getæ currunt, et uterque Dacus:
 Qui colit terræ medio, vel ille
 Divitis multo bove (c) pilleatus^h
 252 Accola ripæ.
 De lupis hoc est vitulos creare,
 Et bovi junctam palea leonem
 Pascere, et tatis cava viperarum
 256 Pandere parvisⁱ.
 Namque mansucto pecuni coire
 Bestias pulsa feritate suades,
 D Qui feras mentes hominum polito
 260 Imbutis ore.
 Orbis in muta regione per te
 Barbari discunt resonare Christum

ex as. codice Germ. prævetusto correximus *Borrae*, eo confidentius quia, præter necessitatem metri eandem vocem ad vetustiores codices Prudentii castigatam monent N. Henricus in notis ad Psychomach. v. 847, *aliqua Borrae*.

(c) Sic emendavimus ex ms. codice Germ. Ante erat *pilleatus*. At recte *pilleatus*, sive *pilleatus*: *Pilleatus* enim apud Iulianum dicitur in Collat. legis Moisaica tit. 2, et quæ. *pilleo donari*. Henricus Valesius in notis ad excerpta, *pilleatus*, pag. 205 B de Legationibus. Sed vide quid hic significet *pilleatus* in not. 251.

Corde Romano, placidamque casti
 264 Vivere ¹⁴ parem.
 Sic tuo mitis lupus est ovili,
 Pascitur concors vitulus leoni,
 Parvus extracto truncibus cavernis
 268 Aspide ludit.
 423-424 Callidos auri legulos ^a in aurum
 Vertis, et (a) Bessos ^b imitatis ipse,
 E quibus vivum fodiende verbo
 272 Eruis auram :
 Has opes (b) condens Domino perenni,
 His sacrum lucris cumulans talentum,
 Audies : Intra Domini perennis
 276 Gaudia letus c.
 Illis, precor, cum te domus alma sancto
 Ceperit fratrum numerosa coetu
 In choris, et nos pietate cari
 280 Pectoris abde.
 Nam Deo grates, quod amore tanto
 Nos tibi adstruxit per operata vincla,
 Vis ut internam valeat catenam
 284 Rumpere nulla.
 Unde complexi sine fine carum
 Pectus, haeremus laqueo si leli ;
 Quaque (c) contendas, comites erimus ^d
 288 Mente sequaci.
 Caritas Christi bene fusa caelo,
 [(d) Cordibus nostris ita necit intus,
 Ut nec adjuncto procul auferamur
 292 Orbe remoti :
 Nulla nos atas tibi labis unquam,]
 Orbis aut alter, neque mors revellet ;
 Corporis vita moriente, vita
 296 Vivet ¹⁵ amoris.
 Dum graves istos habitamus artus,
 Mente te semper (e) memori colimus :
 Tu petes (f) simul simul in perenni
 500 Tempore tecum.
 Namque te celsum meritis, in altum
 Culmen imponet ¹⁵ pretiosa virtus :
 Inque viventum super urbe magnis
 304 Turribus addet.
 Nos locis, quantum meritis diremiti,
 Eminus celsis humiles (g) patronis,
 Te procul sacris socium catervis
 308 Suspiciemus.
 Quis die nobis dabit hoc in illa,
 Ut tui stemus lateris sub umbra,
 Et tuae nobis requietis aura
 312 Temperet ignem ?

A Tunc, precor, nostri nimium memento
 Et patris sancti gremio recumbens,
 Roseido ^f nobis digito furentem
 316 Discute flammam.
 Nunc abi felix tamen et recedens
 Semper huc ad nos animo recurro.
 Esto nobiscum, licet ad paternam
 320 Veneris urbem.
 425 426 Non enim unius populi magistrum,
 Sed nec unius dedit esse civem
 Te Deus terrae, patria ecce nostra
 324 Te sibi sonit.
 Nunc tuos aequa pietate utrisque
 Divide affectus, et amore nobis,
 Civibus vultu, gemina morare
 328 Civis in ora.
 B Forsan et major patria haec habenda,
 Non manufactis tibi contineris
 Pectorum tectis ; hominesque vivam
 352 Incolis urbem.
 Sicut antistes, ita dignus almi
 Hospes es Christi, quia Christianis
 Mentibus consors, habitas herile
 356 Accola templum.
 Jam vale nobis, et in omne nostri
 Diligens aevum, bonus usque finem
 Duc bonum cursum, positamque justis
 340 Suae coronam.

POEMA XVIII

DE S. FELICE NATALITII CARMEN VI.

De morte, sepulcro, ac miraculis S. Felicis.

C Lex mihi jure pio posita hunc celebrare quot-
 [annis
 Eloquio famulante diem, sollemne reposcit
 Munus ab ore meo, Felicem dicere versu.
 Leticiamque meam modulari carmine voto,
 5 Et magnum cari meritum cantare Patroni,
 Quo per iter durum, qua fert ¹ via pervia paucis
 Alta per arcta petens superas penetravit ad
 [arces.
 Concordate meis, precor, et complaudite
 [fratres
 Carminibus, castoque animos effundite luxu.
 10 Gaudia sancta decent et carmina casta fideles :
 Nam cui ² las hominum, cui Christus ³ amorque
 [timorque,
 D Non gaudere hodie ? et vacuum ³ procedere voti ?
 Qua quis possit ope, ingenii, lingueque, reique ;
 Coelicolas Christo quando adgaudere ministros,
 15 Ipsa ⁶ etiam festo produnt elementa colore ?

(b) Mss. Germ. et Reg., *condis* . . . *cumulat*. Sed melius alii edidices, *condens* . . . *cumulans*, *Audies*.

(c) Ita omnes codices, praeter Rosv., in quo *Quaque*. Utraque lectio bona. Vide carm. 16, v. 116.

(d) Hosce quatuor versus addidimus ex ms. codice Germanensi, qui omnino necessarii erant ut perficeretur sensus. Desunt in aliis codicibus, et in ipso ms. Regio 860 amor.

(e) Ms. Germ., *memores*.

(f) Idem ms. codex Germ., *Tu pete ut simus*.

(g) Ms. Germanensis codex, *patronum*. non male.

* Alias 21 : quod autem 18 erat, nunc 14. Scriptum anno 599, die 14 Januar.

^a Id est qui loquunt auram ex venis.

^b Vide not. 252.

^c Matth. xxv, 21.

^d Licentia poetica. Vide not. 342.

^e Luc. xvi, 24.

^f Vide carm. 20, v. 270.

(a) In editis versos. Non dubium quin juxta mss. codices Germ. et Reg. legendum sit *Bessos*, de quibus superius. Vide not. 252. Quidam codices, *mitare in ipsis*.

- Cernite lætitiã mundi in splendore diei
 Elucere sacris insignibus ; omnia lætus
 Candor habet, siccus teneris a nubibus imber
 Ponitur, et niveo tellus velatur amictu.
- 20 Quæ nive tecta, solum nive, silvæ, et culmina,
 [colles :
 Cuncta senis sancti canos testantur honores ;
 Angelicæque docent et luce et pace potiri
 Felicem placida clarum in regione piorum,
 Lactea quæ tacito labuntur vellera celo.
- 25 Christe, Deus Felicis, ades ; da nunc mihi
 [verbum
 Sermo Deus, da perspicuam Sapientia mentem.
 Non opis humanæ (a) facundia dicere laudes
 Posse tuas : tua namque tui sunt gaudia sancti.
 Cedo, alii pretiosa ferant donaria meque
- 50 Officii sumtu superent, qui pulera tegendis
 Vela ferant a loribus, seu puro splendida lino,
 Sive coloratis textum fucata figuris.
427-428 Illi leves titulos lento poliant⁶ ar-
 [gento,
 Sanctaque præfixis⁷ obducant limina lamnis.
 Ast alii pictis accendant lumina ceris^b,
 Multiforesque cavis lychnos laquearibus aptent,
 Ut vibrent tremulas funalia pendula flammas.
 Martyris hi tumulum studeant perfundere nardo,
 Et medicata⁸ pio referant unguenta sepulcro.
- 40 Cedo equidem et (b) vacuo multis potioribus
 [auro,
 Queis gravis ære sinus relevatur, egente repleto,
 Qui locuplete manu promptaria ditia laxant⁹,
 Et var is animam sponsantes^c dotibus adstant,
 Mente pares, ope diversi ; nec segnius illi
- 45 Fercula opima eibis, cervis aulæa ferisque¹⁰
 Larga quidem, sed mutua dicant : ego munere
 [linguae,
 Nudus (c) opum famulor, de me mea debita
 [solvens,
 Meque ipsam pro me, vilis licet hostia, pendo.
 Nec metuum sperni, quoniam non vilia Christo
- 50 Pauperis obsequii libamina, qui duo lætus
 Æra piæ censum viduæ laudata recepit.
 Tunc quoque multa Deo locupletes dona fe-
 [rebant,
 Implentes magnis araria sancta talentis.
 Sed Christus spectator erat, qui corda ferentum
- 55 Inspiciens viduæ palmam dedit ; illa diurni
 Rem victus, geminos (quod ei substantia^d)
 [nummos
 Miserat in sacram, nil¹¹ anxia corporis, arcam.
 Propterea ex ipso venturi Judicis ore
- A Ante diem meruit facti præcerpere laudam,
 60 Præferrique illis, quorum stipe vicerat aurum,
 Munere pauper anus, sed prodiga corde fideli.
 Ergo, boni fratres, quibus hæc dignatio, et
 [iste
 Consensus, placidis advertite mentibus aures,
 Nec qui, sed de quo loquar, exaudite libenter.
- 65 Despicienda quidem, tamen et miranda profabor,
 Despicienda meo ingenio, miranda beati
 Felicis merito ; quod dicere non sine Christi
 Laude licet : quia quidquid in hoc miramur, ab
 [illo est,
 Unde piis virtus, et per quem vita sepultis.
- 70 Præteritis cecini patriam, genus, acta, libellis,
 Et tota sanctum repetens ab origine (d) dixi
 Felicem, donec perfectæ tempora vitæ
 Clauderet, et posito desertis corpore terris,
 Tenderet æterni merita ad consortia regni.
- 75 Sed quia non iidem tumuli, qui membra piorum
 Et merita occultant ; animarum vita superstes
 Corporibus functis, quæsitum corpore fructus,
 Et post corporeos obitus non mortua, sentit
 Lacta (e) bonos, cruciata malos, quos rursus in
 [ipsum
- 80 Tempore venturo corpus revocata, remixto
 Corpore, communi metet¹² indiscreta receptu.
 Longa igitur millimateries ; quantumque erit ævi,
 Tantum erit et verbi super. O si dicere¹³ gesta
 Felicis (f) liceat, totumque efferre per orbem
- 85 **429-430** Nomina sic meriti, o si copia tan-
 [ta sit oris,
 Quanta operum¹⁴ meritique manet. Nam tem-
 [pore ab illo,
 Quo primum ista dies Felicem sine heato
 Condidit, et carnem teris, animam dedit astris ;
 Ex illo prope cuncta dies operante videtur
- 90 Confessore Dei, probat et sine corpore vivum
 Christus, ut ostendat majorem in morte piorum
 Virtutem, quam vini in vita superesse malorum.
 Ecce vides tumulum sacra Martyris ossa te-
 [gentem,
 Et tacitum obtento servari marmore corpus :
- 95 [(g) Nemo oculis hominum qua corpore cerui-
 [mus exstat]
 Membra latent positi, placida caro morte quie-
 [scit,
 In spem non vacuum rediviæ condita vitæ.
 Unde igitur tantus circumstat limina terror ?
 Quis tantos agit huc populos ? quænam manus
 [urget
- 100 Demonas ? invitosque rapit ? frustaque rebelli

^a Vide not. 255.

^b Vide not. 254.

^c Vide not. 255.

^d Id est bona seu divitiæ.

(a) Ita mss. duo codices Germ. Editi, *facunde*.

(b) Ms. 1 Germ. codex, *vano*.

(c) Mss. duo codices Germ., *Nullus*. Bona utraque le-
 gitio. Vulgata confirmatur eam. 18, v. 357, *Nuda bonum*.

(d) Mss. duo Germ., *duxi*.

(e) Sic emendavimus ex mss. duobus codicibus
 Germ. et recte ; id est, *anima corpore exuta sentit
 lacta fructus bonos, anima cruciata fructus malos, quos
 tempore futuro in ipsum corpus revocata metet*. Edd.
 Grim. et Poelm., *quos*. Ante erat nullo sensu, *Lactæ
 bonis, cruciatque malos, quod*.

(f) Mss. duo eodd. Germ. et editi quinque *patet* ;
 et duo mss. addunt post *patet*, *si copia tanta sit oris*.

(g) Versus ille additus est ex mss. eud. 2 Germ.

- Voce reclamantes compellit adusque sepulcrum A
Martyris, et sancto quasi (a) fixos limine sistit ?
Respicio hanc aliquando diem, quam mœsta
[relicto
Orbe fuit, quam læta polo, cum Christus amicam
105 Assumens animam casto Deus hausit ab ore !
Addidit ornatum cœlis, nec pignore terras
Orbavit : superi Felicis mente fruuntur,
Corpore nos ; animarumque potentis spiritus illic
Vivit, et hic meritum ; sed totum funeris almi
110 Præsentare juvat, quem Nola impendit, ho-
[norem.
Namque sacerdotem sacris, annisque paren-
[tem
Perdiderat, sed eum cœlis habitura patronum
Urbs devota pium : spe (b) solabatur amorem. B
Totis ergo quibus stipatur conflua turbis,
115 Currit in obsequium, populos effusa fideles.
Tunc dolor et pietas cœunt (c) in pectora
[cunctis ;
Admixta pietate fides gaudetque doletque.
Et licet (d) accitum Christo super æthera tolli
Felicem credat, tanto tamen ipsa relinqui
120 Præceptore dolet ; quodque unum in funere
[sancto
Inter et exsequias restat solamen amoris,
Postquam depositum tumulandi in sede fere-
[trum,
Certatim populus pietatis circumfusus
Undique densato cœtu sita membra corenat,
125 Religiosa pie pugna exercetur amantum : C
Quisque alium premere, et proprios consistere
[certat
Reliquiis, corpusque manu contingere gaudet.
Nec satis est vidisse semel, juvat usque morari,
Luminaque expositis, et qua datur, oscula
[membris
130 Figere ; dat meritam Christo plebs consona
[laudem,
Moliturque sacrum solii Felicis honorem.
Qua muris regio et tectis longinqua vacabat,
Fusus ibi læto ridebat cespice campus,
Uberius (e) florente loco, quasi præscia jam
[tuuc
135 Semper honorandi mundo (f) venerante sepulcri
Gaudebat sacro benedici corpore, seque
Veris (g) amœna habitu, quo dignior esset (h)
[humando
Martyre, graminibus tellus sternebat odoris.
431—432 Ast illum placido scandentem celsa
[volatu,
140 Et casto assumtum de corpore, læta piorum
[a Id est candida.
[b Id est cadaver, seu corpus exanime. Vide carm.
52, v. 31.
[c Ms. 1 Germ., fixus limite.
[d Ita mss. duo Germ. Alii, sed spe solatur a-
morem.
[e Sic mss. duo Germ. et edd. Grin. et Poelm.
Alii, in pectore.
[d Ms. unus Germ., acceptum.
- Turba per æthereas ¹⁵ suscepit obviam nubes ;
Angelicæ chori septemplex agmina cœli,
Totis, qua cœlum patet, occurrentia portis,
Regis in adspæctum, summique parentis ad ora,
145 Sidereo valuerem læti vexere triumpho.
Tu nivea sacrum caput ornare corona :
Sed tamen et roseam Pater addidit indice
[Christo,
Purpureoque habitu niveos duplicavit amictus ;
Quod (i) meritis utrumque decus. Nam ¹⁶ lucida
[a sumsit
150 Serta, quasi placido translatus in æthera leto ¹⁷,
Sed meruit pariter quasi cæsi martyris ostrum
Qui confessor obit. Tenet ergo et præmia passi,
Quod prompta virtute fuit ; nec pacis honore
Ornatumque caret, quia non congressus obivit.
155 Facta igitur rata justa ¹⁸ pium texere se-
[pulo
Fumus ^b : at in sanctis divinitus incita membris
Gratia non potuit cum carne morique tegique :
Illico sed positus ex ossibus (j) ecce ruciat lux,
Quæ medicis opibus meriti dare signa potentis
160 Hactenus ex illo non unquam tempore parvit.
Et toto, quo mundus erit, fulgebit in ævo
Lux eadem, sancti cineris per secula custos.
Martyris hæc facti vitam probat ; et bona
[Christi
Ad tumulum Felicis agens, diffundit in omnes
165 Felicis læte terras mirabile nomen.
Dignatam tanto præ cunctis urbibus unam
Hospite nobilitat Nola ; quam gratia Christi
Felicis meritis ita dilatavit, ut aucta
Civibus ecce novis : et moribus hic etiam ¹⁹
[urbis sit
170 Pauper ubi prima tumulus, quem tempore
[sævo
(Religio quo crimen erat) minitante profano
Struxerat anguste, gladios trepida inter et ignes
Plebs Domini, ut seris antiqua minoribus ætas
Tradidit, ingentem parvo sub culmine lucem
175 Clauserat ; et tanti tantum sacer angulus olim
Depositum possessor erat, qui lucis aperta
Conscius, ut quidam fons ædibus exstitit amplis,
Et manet in mediis quasi gemma intersita tectis,
Basilicas per quinque sacri spatiosa sepulcri
D 180 Atria diffundens, quarum fastigia longe
Adspæctata instar magnæ dant visibus urbis.
Quæ tamen, ampla licet, vincuntur culmina
[turbis ;
Quod crescente fide, superundat gratia Christi,
Quæ populis medico Felicem munere præstat
185 Vivere. Qui perstans etiam post corporis ævum
[e Ita mss. duo Germ. Edd. Liberius.
[f Sic edd. Grin. et Poelm. faventibus mss. 2 Germ.
Alias, veneranda.
[g Ms. 1 Germ., amœno.
[h Ita mss. duo codices Germ. Editi, humate.
[i Sacchinus cum ed. Schot. in marg., Pro me-
ritis.
[j Mss. duo Germ., emicuit lux.

- Præsides ipse suis sacer ossibus ; ossaque sancti A
 Corporis in tumultu non obsita pulvere mortis,
 Arcano æternæ sed prædita semine vitæ,
 Vivificum spirant animæ victricis odorem ;
- 190 Quo medicina potens datur exorantibus ægris.
 Quanta resurgentes virtus et gloria cinget,
 Conjectare licet, cum gratia tanta sepultos
 Ambient ; et quanto rediiva decore micabunt
 Corpora, in obscuris cum sit lux tanta favillis ?
- 195 Quid nobis minimis horum præstare coronæ
 Sufficient ²¹, quorum, et cineres dant commoda
 [vivis ?
 Cernere sepe juvat variis spectacula formis
 Mira solutantum, et sibi quæque accommoda ²¹
 [votis
- 433—434** Poscentum ; videas etiam de rure B
 [colonos
- 200 Non solum gremio sua pignora ^a ferre paterno,
 Sed pecora ægra manu sæpe introducere secum,
 Et Sancto quasi conspicio mandare licenter.
 Moxque datam sua confisos ad vota medelam
 Experto gaudere Deo, et jam credere sana,
- 205 Et vere plerumque brevi sanata sub ipso
 Limine læta suis jumenta reducere tectis.
 Sed quia prolixum et vacuum perecurrere
 [cuncta,
 Quanta gerit Felix miracula nomine ²² Christi,
 Unum de multis opus admirabile promam
- 210 innumeris paribus, sed ab uno pende relicta,
 Quæ virtus eadem gessit, distantia causis.
 Pandite corda, precor, brevis est injuria C
 [vobis.
 Dum paucis magnum exiguisque opus eloquor
 [orsis.
 Et memores viduæ primo sermone relate,
- 215 Quam Deus e pretio mentis, non munere cer-
 [nens,
 Antetulit multum mittentibus, omnia dantem.
 Me quoque ferte levi dicentem magna relatu.
 Et mea namque illis sunt genala verba minutes,
 Queis pretium pietas pervilibus ^b aurea fecit.
- 220 Quidam homo re ^c tenuis, plebeius origine,
 [cultu
 Rusticus, e geminis angustam hubus alebat
 Pauperiem mercede jugi ; nunc subdere plau-
 [stris D
 Sæctus eos, oneri pacta regione vehendo,
 Nunc opere pretium sub aratra aliena locatis
- 225 Paupertatis habens editum ; spes anxia resque
 Tota inopi par illud erat. Non carior illi
 Progenies, aut ipse sibi ; sed pignora ^d et ipso
 Ducebat ; neque cura minor saturare juveneos,
 Quam dulces natos educere ; parciior immo
- 230 Natis, quam pecori caro ; non gramine vili
 Illos, aut sterili palea, sed tegmine aprico
 Algidus, et de farre sibi natisque negato
- Esuriens pascibat, egens sibi, dives in illis,
 Quorum fecundus labor exsaturabat ²³ egentem.
- 235 Illos igitur tam cara (a) suæ solamiam vitæ,
 Nocte miser quadam somno graviore sepultus,
 Amisit taciti furto prædonis abactos ;
 Exsurgensque die reduci, de more jugandos
 Infelix primo in vacuis præsepibus intus,
- 240 Moxque foris frustra notis quasivit in agris :
 Illico sed fessus cassis erroribus ultro
 Atque citro, postquam nullis vestigia signis
 Certa videt, spebus frustrata indage peremtis,
 Humanam desperat opem, et pietate repletus,
- 245 Adspirante Deo depressam in pectore fracto
 Erigit in eolum mentem ; et mox corde relecto,
 Præsumente fide spem voti compotis haurit,
 Sanctaque Felicis rapido petit atria cursu,
 Ingressusque sacram magnis cum fletibus aulam,
- 250 Sternitur ante fores, et postibus ^e oscula figit,
 Et lacrymis rigat omne solum, pro limine
 [sancto
 Fusus humi, et raptos nocturna fraude juveneos
 A Felice pio, velut a custode repositis,
 Increpitans, miscetque precantia verba querelis :
- 255 Sancte Deo Felix, inopum substantia, semper
 Pro miseris felix, et semper dives egenis,
 Te requiem fessis Deus, afflictisque levamen,
 Te posuit mœstis ad saucia corda medelam ²⁴,
435—436 Propterea tanquam gremio con-
 [fisa paterno,
- 260 In te pauperies ^f caput inclinata ²⁵ recumbit.
 Felix sæcte meus semper miserate labores,
 Nunc oblite mei, cur me rogo, vel cui nudum
 Deseris ? amisi caros tua dona juveneos,
 Sæpe tibi supplex quos commendare solebam ;
- 265 Quos tua perpetuo servabat cura favore,
 Pascibatque mihi. Tua nam custodia salvos,
 Dextraque sufficiens illos præstabat opimos,
 Quos misero mihi nox hæc abstulit. Heu quid
 [agam nunc ?
 Quo deceptus eam ? quem criminer ? An tibi
 [de tè
- 270 Conquerar ? immemoremque mei accusabo pa-
 [tronum ?
 Qui mihi sopito tam densum irrepere somnum,
 Ne mea sentirem perfringere claustra ²⁶ la-
 [strones,
- Passus es ? et nullo fregisti dura pavore
 Pectora ? nec lucem tenebris furtoque dedisti ?
- 275 Aut ullis profugos curasti prodere signis ?
 Quo modo discurram ? quo deferar ? Omnia
 [cæcis
 Structa mihi latebris ; nunc et mea tecta vi-
 [dentur
 Clausa mihi, abductis tibi desolatus alumnis
 Nil habeo, quod habere velim ; quod dulce
 [videnti,

^a Id est *liberos*. Vide v. 226 et 228.

^b Vide not. 256.

^c Id est *opibus*.

^d Id est *liberos*. Vide v. 200.

^e Vide not. 257.

^f Virgil. xii. *Æneid.*

(a) Ms. unus Germ. *sibi*.

- 280 Dulce laboranti non irrita gratia praestet,
 Oblectans inopem censu fructuque pecunî.
 Hos ubi nunc, quæram miserandus? quando
 [vel usquam ²⁷
 Inveniam tales? aut unde parabo repertos?
 Qui solos habui contentæ rusticus illos
- 285 Paupertatis opes? Ipsos igitur mihi redde,
 Nolo alios. Nec eos ulla regione requiram,
 Ille mihi debentur: hæc illos limina reddent,
 In quibus ipsum te suppliciter adstringo, tibi que
 Hæreo; cur quæram, aut ubi, quos ignoro la-
 [trones?
- 290 Debitor hic meus est: ipsum pro fure tenebo
 Custodem: tu, sancte, reus mihi, conscius
 [illis:
 Te teneo; tu seis ubi sint, qui lumine Christi
 Cuncta et aperta vides, longæque absentia cernis,
 Et capis, includente Deo, quo cuncta tenentur.
- 295 Atque ideo occulti fures, quacunque latebra
 Non tibi eclantur, nec de te evadere possunt.
 Quos et jam manus mea tenet. Deus unus ubique,
 Christi blanda pijs, sed iniquis dextera vindex.
 Redde igitur mihi, redde boves et corripe fures.
- 300 Sed non quæro reos, abeant, non nescio
 [mores
 Sanete tuos, nescis (a) male facta rependere,
 [mavis
 Emendare malos venia, quam perdere poena.
 Conveniat nobis igitur: sic divide ræcæm
 Quæ tua, quæ mea sunt; indeamnis stet mea
 [per te
- 305 Utilitas, justeque tuas elementia partes
 Vindicet ²⁸; æquatoque tuam libramine constet
 Judicium: tibi solve reos, mihi redde juvenecos.
 Ecce tenes pactum, famuli jam nulla morandi
 Causa tibi; accelera tantis me solvere curis.
- 310 Nam mihi certa manet sententia cedere a mis-
 [quam ²⁹
 Donec subvenias, nec ab isto poste refigi;
 Ni (b) properas, isto deponam in limine vitam,
 Nec jam reperies, cui reddas sero reductos ³⁰.
 Talia voce quidem querula, sed mente fideli
- 315 Plorantem, totoque die sine fine precantem,
 Audivit lætus non blando supplicis martyr.
 437-438 Et sua cum Domino ludens con-
 [vicia risit; D
 Poscentisque fide, non libertate dolentis
 Motus, operam properat; paucis mora ducitur
 [loris.
- 320 Interea labente die, jam vespere ducto,
 Nec precibus dabat ille modum, nec fletibus;
 [una
 Vox erat affixi ³¹ foribus, Non errar istinc:
 Hic moriar, vitæ nisi causam protinus istic
 Accipiam: tandem tamen, ut jam plurima tutum
- 325 Nox secretum adytis fieri cogebat, et ille
- A
 Temporis oblitus, damni memor, ostia pronò
 Ore premens, toto prohibebat corpore claustra.
 Sed multis frustra (c) pulsatum vicibus aures
 Aggreditur violenta manus; tandemque re-
 [vellit ³²
- 330 Turba reluctantem, et sancta procul exigit aula.
 Pulsus ab ædituis flet amarius, et sua lugens
 Tecta petit, resonant plangore silentia noctis,
 Questibus (d) et magnis late loca sola resulant.
 Donec et invitus pervenit, et atra silentis
- 335 Ingressus tuguri penetralia, rursus ab ipso
 Culminis introitu taciti, ut præsepia vidit
 Nuda bonum, et nullos dare titonabula pulsus,
 Excussa ut cervice bonum crepitare solebant,
 Mollius aut lentis cava linguæ æra ferire,
- B
 340 Armentum reduces dum gutture ruminat escas³³:
 Illis gravius tamquam rescisso vulnere, plantarum
 Integrat et quamquam neget ægro cura quietem,
 Pervigili (e) tamen hæc dat solamenta dolori,
 Ut bulbus stabulata suis loca corpore fuso
- 345 Pressa superjacet; nec duro fracta cubili
 Membra doleat, juvat ipsa injuria; nec situs
 [horret
 Sordentis stabuli, quia notum reddit odorem
 Dilecti pecoris, nec fætor fætet amanti.
 Si qua illi extremo tulerant vestigia gressu
- 350 Aspicit ³⁴, et palpante manu calenta retractans
 Ingemit, et relricat ³⁵ totis jam frigida membris.
 Signa pedum; mentemque suam, licet eminus
 [absit
 Corpore, sacramenti Felicis mittit ad aulam,
 Felicem fletu, Felicem nomine clamans:
- 355 Nec desperat opem, nec parcat fundere vota.
 Nox medium transvecta poimam perfuderat
 [orbem
 Pace soporifera, reticebant omnia sonno,
 Solum ³⁶ illum sua pervigilem spes cura que ha-
 [bebat.
 Ecce repente suis strepitum pro postibus ³⁷
 [audit,
- 360 Et pulsas resonare fores; quo territus amens
 Exclamat, rursus sibi fures adfore credens:
 Quid vacuo incassum erudeles ostia vultis
 Frangere? Jam nullus mihi los; quid quæritis
 [ultra?
- Prævenere alii, mea tantum vita superstes
- 365 Quæ sociis vestris ut præda cassa remansit,
 Dixerat hæc metuens: sed ³⁸ nullo sine ma-
 [nebat
 Liminibus sonitus; quo crebescente, nec ulla
 Respondente sibi pulsantium voce, propinquat
 Suspensus emetante gradu, et dat postibus
 [autem;
- 370 Sollicitum, et rimis acies per hiantia claustra,
 Quo tenebris albus cæli color interluet,

^a Id est *discedere*.

(a) Ms. unus Germ. codex et edd. 4, *mala facta*.

(b) Mss. 1 Germ. cum editis quinque, *Ni properes*.

(c) Mss. duo codices Germ., *pulsantium*.

(d) Ita mss. codd. cum ed. Schott. Alii, *Questibus*.

(e) Sic cum Sacchini ms. codex Germanicus unus. Ceteri, *Et vigili*.

- Inserit, explorâtque diu; nec adhuc sibi credit, A 415 Et reserantis adhuc molimina prævenerunt.
 Quid videat: nec enim sublustri lumine noctis
 Para fides oculis, dubio tamen ipsa per umbras
 575 **439-440** Corpora pulsantum trepidos au-
 [ferre pavores,
 Spemque (a) boni cœpere novis promittere
 [formis.
 Non homines pulsare videt; sed quod videt
 [esse
 Verum, non audeat sibi credere. Magna profabor,
 Quamquam parva Deo miracula, cui sapit omne
 580 Rerum animal sensu, quo jusserit ipse Creator
 Omnigenum pecus. Ecce gerens duce Numine
 [mentem
 Par insigne boum, non nota per avia nocte
 Venerat ad notas nullis rectoribus aedes,
 Sponte quasi, non sponte tamen, quia Numinis
 [actu
 585 Ereptus potiore manu prædonibus illos
 Egerat occultis Felix moderatus habenis.
 Et postquam attingerant assueti culmea tecti
 Culmina²⁹; gaudentes reditu, expertasque ti-
 [mentes
 Sat (b) memeri terrore manus, quasi sponte ti-
 [merent
 390 Instantem sibi raptorem, quater ostia junctis
 Frontibus, et tanquam manibus sic cornibus
 [uti,
 Ut dominum excirent sonito. Sed territus ille,
 Rursus ut hostili circum sua claustra tumultu,
 Tuta etiam timuit; cursus sapientia bruto
 595 Adspirat pecori causam sentire morantis,
 Atque intellectum domini reserare timentis.
 Edere mugitum, de quo formidine pulsa
 Panderet exclusis aditum securus alumnis.
 Ille inopina videns divini insignia doni,
 400 Hæret adhuc, trepidumque etiam sua gaudia
 [turbant,
 Credere non audeat; metuit non credere; cernit
 Coram, (c) et caligare putat; dum respicit
 [ad se,
 Diffidit tantum sese potuisse mereri:
 Sed contra reputans, a quo speraverit³⁰, audeat
 405 Credere, cognoscens Felicis gesta patroni.
 Jamque rubescabant rumpente^a crepuscula
 [mane, D
 Noctis et extremæ fugæ rarecentibus astris,
 Luce subobscura vel sublucentibus umbris,
 Cœperat ambiguos rerum reserare³¹ colores.
 410 Tunc demum nota specie sibi bubus apertis,
 Ut primum cœpere oculis clarescere setæ,
 Certior exsultat, removens et pessula claustris,
 Ostia laxato stridentia cardine solvit.
 Dum facit hoc, juncti simul irrupere juvenes,
 Ii est erumpente.
 (a) Hic versus desideratur in duobus mss. codicibus
 Germ.
 (b) Sic emendatum ex tribus mss. codicibus, 2
 Germ. et I Barth. Ante erat *Stant*.
 (c) Mss. tres codd. et ed. Schot., *Comminus, et ca-*
ligare putat, male. Vide carm. 52, v. 205.
- Dimoto faciles cesserunt obice postes,
 Oblatumque sibi mox ipso in limine regem
 Cognoscunt hilares letum, lambuntque vicissim
 Mulcentem, labrisque manus palpantis (d) in-
 [undant,
 420 Atque habitum totum spumosa per oscula fœ-
 [dant,
 Dum (e) complectentis domini juga cara be-
 [nignum
 Molliter obnixi blanda vice pectus (f) adulant
 Illum dilecti pecoris nec cornua lædunt,
 Et collata quasi molles ad pectora frontes
 425 Admoveret, et manibus non aspera lingua videtur,
 Quæ lambens etiam silvestria pabula radit.
 Sed tamen hæc inter, non vano corde, fidelis
 Rusticus officii meminit, neque curat anhelos
441-442 Ante boves stabulis inducere, post-
 [que laborem
 430 Atque lanem, recreare cibo, quam ducere secum
 Illuc, unde suos meruit. Venit ergo reductos
 Ducens, nec tacitis celat sua gaudia votis:
 Et referens densas trahit ad sua verba catervas;
 Ingrediturque sacras cunctis mirantibus redes.
 435 Quos miser hesterno amissos deflerat, eosdem
 Presentes hodie ducit; sanctique triumphum
 Martyris ostentat³² populis; ducuntur et ipsi
 Per medios cœtus, modo furum præda, juveni,
 Et modo Felicis spoliium; dat euntibus ingens
 440 Turba locum, et tuto celebratur gloria Christi
 In pecore. Ille autem, qui tanti muneris alto
 Causa fuit Domino, mediis in liminibus stans
 Flensque iterum, sed letitia, modo debita Sancto
 Vota refert, non ære gravi, nec munere surdo,
 445 Munere sed vivo linguæ mentisque profusus,
 Voce pia largum testatur pauper honorem³³:
 Debitor et Christo satis isto pignore solvit,
 Immaculata suæ cui sufficit hostia laudis.
 Captivos en, Sancte, tuos tibi plebe sub omni
 450 Victor ago, et supplex iterum tibi mando lu-
 [dendos:
 Conserva reduces, dignatus reddere raptos.
 Sed tamen in me nunc ipsum bone respice
 [Martyr:
 Namque vides quod agas tibi adhuc superesse
 [sed in me,
 Qui prinpe³⁴ cæcatis oculis tua comminus adsto
 455 Limio; nam multo mersi mea lumina fletu;
 Non solum damno, sed et inter gaudia plorans.
 Densasti causam lacrymarum, tolle modo orta
 Vulnere de lacrymis; miseratus, Sancte, meo-
 [rum
 Damna boum, miserare itidem³⁵ modo damna
 [oculorum.
 (d) Ita correximus ex ms. Germ. uno codicis. Alter,
inhumant, forte id est, *humidas reddunt*. Ante erat
inudant.
 (e) Sic mss. duo Germ. Edl., *complectentes*.
 (f) Ita emendavimus ex duobus mss. codic. Germ.
 Edl., *adorant*.

460 Donasti reduces pecudes ⁴⁶ mihi, rursus et illis A Moxque resecta sacram senserunt lumina dex-
 Redde meos oculos. Nam quid juvat esse re- [iram.
 [ductos, Inde ⁴⁷ domum gaudens oculis bubusque re-
 Si languente acie præsens præsentibus absim? [ceptis,
 Talia præsentes populi risere querentem. Collaudante ⁴⁸ Deum populo, remebat, et illur
 Sed procul adnotæ secreti Martyris aures Læta sequebatur gemini victoria voti
 465 Suscepere pias ab inepto supplice voces,

MURATORII

IN S. PAULINI TRES NATALES SEQUENTES

PROLEGOMENA.

443-444 Tandem apertum in diem quatuor Paulini episcopi Nolani poemata perluxi, diu ab omnibus litterarum cultoribus desiderata, diu etiam deplorata. Hæc tanti viri monumenta hucusque nobis invidit sæva temporum edæcitas, quæ inter illustres rapinas hoc quoque magnum involverat eloquentiæ pignus. Maxime dolendum profecto est tot veterum Patrum divitias excidisse, quibus et ecclesiastica historia, et fidei catholice dogmata promoveri feliciter possent; sed in eorum potissimum jactura dolorem nostrum exercere juvat, quæ ab eloquentissimis, sanctissimisque Patribus elaborata luere, quorum ope ævi nostri heterodoxos evertere, et meliorem ad frugem revocare fas esset. Quantus autem fuerit Paulinus noster et orator, et poeta, et sanctus, tum ejus scripta, tum omnium illustrium scriptorum documenta testantur. Eximiam illius sanctitatem non attingam, utpote quæ satis apertos laudatores invenerit S. Ambrosium ep. 30 ad Sabin., Sulpic. Severum in fine Dialog., Greg. Turon. lib. de Glor. confess., cap. 107, Greg. Magnum lib. in Dialog. aliosque ejus res gestas prosecutos, ac etiamnum in Fastis ecclesiasticis commendetur. Mirum sane videri debet, virum senatoria dignitate, ac ipso consulatu olim auctum, innumeris præstantem opibus seculo ita renuntiasse, ut universæ Christianorum reipublice sanctitatis exemplum extiterit, quod inquit ad eum scribens Augustinus ep. 34, et ep. 39 ad Licentium. Ejus in oratoria arte excellentiam commendavit Hieronymus in ep. 13 his verbis: *Si quasi extrema manus operi tuo induceretur, nihil pulchrius, nihil doctius, nihil dulcius, nihilque Latinius tuis haberemus voluminibus.* Tum addit: *Magnum habes ingenium, et infinitam sermonis supellecilem, et facile loqueris et pure,* etc. Reliqua mitto, ut ejusdem in poesi præstantiam magno viri magni testimonio ostendam. Ausonius Paulinum inter paucos eorum habuit, totusque in eo semper fuit, ut illi dignitates comparentur, ejusque nomen famæ commendaretur. Itaque ad eum scribens ep. 20 hæc habet:

Et, quæ jamdudum tibi palma poetica pollet,
 Lemnisco ornata est, quo mea palma caret.
 Cedimus ingenio, quantum præcedimus ævo,
 Assurgit Musæ nostra Camæna tonæ.

Hinc discæ, quantum in poesi nominis Paulino foret, cui Ausonius præclarissimus alioqui vates assurgeret. Idem Ausonius ad Paulinum ep. 1: *Jam quid, ait, de eloquentia dicam? Liquido adjurare possum nullum tibi ad poeticam facundiam Romanæ juventutis æquari.* Sed viri tanti nunquam satis laudandi panegyrim texere non lubet. Ad ejus igitur librorum seriem explicandam me confero. Ejusdem quinquaginta ad plures epistole exstant, tum poemata varia, ac præcipue 10 Natales in honorem S. Felicis conditi. Hæc et alia S. episcopi opuscula typis sæpe commissa fuere, ita tamen ut omnium venustissima habeatur Antuerpiensis editio anni 1622, quippe quæ notis Frontonis Ducaei, et Heriberti Rosveidi, ac Paulini vita per P. Sacchinum elaborata abundet. Parisiis demum anno 1683 in duos tomos digesta proliere Paulini opera ad mss. codices recognita, notisque variorum illustrata studio Johannis Baptistæ Le Brun, quæ ad manus meas, quod valde dolui, deferri nondum potuerunt. Emiserat etiam Petrus Franc. Chiffletius V. C. e soc. Jesu anno 1662 librum, cui titulum fecerat *Paulinus illustratus*, eruditæque admodum res gestas, librosque sancti hujus exornarat. Nemini tamen hucusque ea poemata intruci contigit, quæ ex Ambrosiana bibliotheca latebris omnium primus in lucem produco. Testatur Paulinus in ep. ad Severum nona, se quotannis *Natalitium carmen* S. Felici pangere consuevisse. Decem vero ex his Natalibus tantam existare opinio erat, quam in publicum prolatus est Bungali, qui anno Christi circiter 821 florebat, liber adversus Claudium **445-446** Taurinensem *de Cultu sacrarum imaginum*, quem Ludovico Pio imperatori, ejusque filio Lothario inscripsit. Plurima ibi memorat vir disertus ac pius S. Paulini carmina, inter quæ nonnulla ex Natalibus xi, xii, xiv et xv libata, quibus sacrarum imaginum, reliquiarumque cultus mirabiliter comprobatur. Vetustissimum hujus scriptoris exemplar et nostra bibliotheca servat. Istius igitur monitu alios quoque Natales Paulinum præcudisse innotuit. Sitim auxit fragmentorum pretium: visisque aliquot undæ guttis continuo totas in votis fons fuit. Itaque dum uberrimam manuscriptorum codicum seriem listro, quæ in Ambrosiana asservatur, incidit in manus meas antiquissimum volumen, in quo Venantii Fortunati, Prosperi, Juvenci, Aratoris, aliorumque veterum Christianorum

* Intelligit Natales xi, xii et xiii, necnon poema prolegomena præfixa leguntur tomo I Anecdotorum Paulini ultimum: illis enim quatuor opusculis hæc Muratorii. Edit.

carmina continebantur. Tres et decem S. Paulini Natales ibi exaratos inveni, quos cum Dungalii fragmentis collatos germanum protinus tanti scriptoris factum mihi, et orbi litterario sum gratulatus. Codex venerandam sapit vetustatem. Characteres quadrati, ac minutissimi miraque venustate rectis lineis inter se distincti, seculo, ut arbitror, nono elaborati fuere. Quindecim porro Natales Paulinum cecinisse hucusque creditum, quum expresse carmina Dungalus tum ex XIV tum ex XV citarit. Verum auctor iste, aut librarii in illo exseribendo decepti fuere; quæ enim carmina ex Natali XIV hausta referuntur, omnino rejicienda in XIII, codex noster et rerum ordo evincunt. Itaque Natalis apud Dungalum XV hinc inscribendus erit decimus quartus, quem in membranæ nostris descriptum non fuisse vehementer dolemus. Nostro præterea in codice simul confunduntur primus, et alter Natales, ac hinc relicui numero uno ab editis discrepant, ita ut hic septimus dicatur, qui apud alios octavus numeratur, quo ordine reliqui procedunt; sed amanuensium incuria id factum; quum penitus inter se distinguendi sint primus, et secundus. Subsequitur in laudato codice aliud Paulini Poema absque titulo, quod uti summa refectione et ego produxi. Post hæc S. Martini vita cum hujusmodi inscriptione exhibetur: *Incipit opus Paulini Petricordii, de Vita S. Martini episcopi versibus.* Unde Bellarmini de Script. eccl., Suardi ad Sidon. Apoll., Labbæi de Script. eccl., aliorumque sententia confirmatur, qui horum carminum auctorem faciunt *Paulinum Petricorium*, seu *Petricordium*, qui 30 aut 40 annis ab obitu Paulini nostri florebat. Patrum accurate scripsit Ughellus tom. VI Ital. sac. illorum scriptorem poematum fuisse S. Paulinum junioem, Nolanum itidem episcopum; hic enim circa an. Ch. saltem 520 episcopatu illo est auctus, Petricordium vero, ut dixi, circa an. 460 scripsisse certissimum est. Ceterum satis mirari nequeo cur hosce Natales partim neglexerint, partim summo studio veteres protexerint. Beda, Notkerus, Ado, Marcellus presbyter antiquissimus, atque ipse Gregorius Turou., aliique in Actis SS. die 14 Januar. relati, S. Felicis vitam ac miracula illustrant; neminem tamen ex his plures quam decem hucusque editos Natales vidisse apparet, quam ea tantum miracula exhibeant, quæ in eis laudantur, alia etiam relatari, si in promptu reliquos tres habuissent, aut quatuor. Vix unus Dungalus inventus; qui horum aliquam mentionem injecerit. Lubentius igitur ab eruditæ laborum nostrorum exceptum iri speramus, quum thesaurum tam diu nobis creptum, ac pene desperatum tandem subdaxerimus voracitati temporum. Hæc autem omnia notis eruditæ, ac disceptationibus pro viribus enucleanda censui, tum ne reliquis Paulini operibus, quæ eruditorum studio hucusque orata visuntur, in aliquo crederent, tum ut poesces merito aliqua per me ratione satisfaceret. Et enim ea omittam, quæ hinc adversus novatores, reliquiarum, sanctorumque cultum improbant adferri possunt, certe nusquam majorem quam in hisce tribus saltem poematis, invenias eruditionem. Hic ethnicorum superstitio, hic sanctorum monumenta explicantur, resque gestæ Paulini velut in unum compendium coactæ illustrem scriptoribus seriem eruditionis præbeant. Quod ad annos spectat, quibus recitati fuerint hujusmodi Natales, sententiæ Chiffletii part. 2, cap. 9, Paulini ill. propositæ acquiescendum puto, primum nempe ad an. Ch. 594 pertinere, quum non hinc Nolan se contulisset Paulinus, alterum deinde in an. 595 cadere, quo sanctus jam Nale redditus erat tertium in an. 596, et sic de reliquis, etenim quotannis Natalem cecinit Paulinus. Id autem ex Natali XII potissimum probatur. Ibi præclarissima de Gothis relata victoria, casuque Rhadagnaisus memoratur, quæ an. 405 *Stilicone II et Anthemio cons.* contigere, uti Prosper in Chronico testatur; ac propterea sequentem annum 406 respicit Natalis XII. Si ergo reliquis elapsis annis Natalem suum affigas, primum conies in annum 594 incidere; similiter undecimum anno 404, duodecimum anno 405 esse tribuendos. Unam tantummoda lectores monitos velim, nimirum consulto hosce versus una cum amanuensium erroribus a me fuisse descriptos; conqueri enim sæpe solent doctissimi viri fidem manuscriptis non servatam, germanasque lectiones emendantium opinione, aut audacia plerumque vitari. Hinc omnium ingenio quedam castiganda reliqui, nonnullis etiam inter notas manum apposui.

(*Hactenus Muratorius. Audiatur nunc Joannes Aloysius Mingarellius ex cujus editione tres Natales de quibus agitur describere malimus.* Torr.)

IN NATALITIA PAULINI CARMINA

PRÆFATIO.

1. Edidit jamdudum ex Ambrosianæ bibliothecæ codice Lud. Ant. Muratorius vir et ingenio, et eruditione clarissimus tria S. Paulini Nolanorum episcopi carmina in S. Felicem (a), quorum antea quedam duntaxat fragmenta exstabant apud Dungalum in libro quem is adversus Claudium Taurinensem de cultu sacrarum imaginum scripsit (b); qua de re summam apud litteratos homines gratiam inivit Muratorius, ac magnis laudibus a Casimiro Gudino, aliisque exornatus est. At cum in apographum et mendis ubique plenum, et mutilum alicubi atque imperfectum incidisset, fieri omnino non potuit, ut ea in lucem emitteret plane emendata. Quocirca cum eodiem ipse præ manibus habuerim, cujus ope quamplurima menda expungere liceret, ac plures nondum editos versus adungere, statui ea carmina rursus in isto nostrorum Anecdotorum tomo evulgare.

(a) Tom. I Anecdotorum, qui editus est Mediolani anno 1697.

(b) Exstat hic liber in Bibliotheca Patrum, et inscribitur *Responsa adversus Claudii sententias.*

2. Codex porro iste quo usus sum chartaceus est, ac seculo, ut equidem opinor, XIV a Lippo Platesio (a) xaratus. In eo occurrunt primum tredecim Paulini carmina in S. Felicem, tum alia Prudentii, quorum indicem habes in extrema pagina (b). Decem priora Paulini cum Veronensi editione anni 1736 dum conferrem, aliquam in iis lectionum varietatem deprehendi, quae cum alicui usui futura sit, si quando nova eorum editio perficienda erit, visum est mihi ista loca in quibus varietas nonnulla est hic adnotare.

5. In carmine 1, versu 4, noster codex habet, Christum non vineta voce. Vers. 36, Munditiis curare sines. In secundo carmine nulla est varietas.

4. In carm. 5, vers. 4, noster codex habet, caelestem nactus. Vers. 5, penam non sponte. Vers. 11, Deo caleant. Vers. 15, munere condidit alto. Vers. 15, Qua post solstitium. Vers. 22, virtute recepti. Vers. 38, divino numine solvit. Vers. 59, Carnere nunc passim est sacris purgante medela. Vers. 48, Æthra polis. Vers. 55, totque uno compulsa examine vota. Vers. 59, Et his terdenas Campania. Vers. 61, Neapolis et quos. Vers. 65, Quos Antina potens. Vers. 66, monumentis. Vers. 68, huius honore dir. Vers. 77, Huc et olivifera. Vers. 85, Toto plena sui spatii, spatiosaque cunctis. Vers. 85, Nola assurgis. Tres versus, nempe 86, 87 et 88, desiderantur. Vers. 95, Nunc quoque perpetuo. Vers. 105, Plas nitet innumeris. Vers. 111, sit florens annus. Vers. 128, Ut precibus lenis. Vers. 155, Et potius dextre positos in parte piorum.

5. In carm. 4, vers. 2, noster codex habet, o carissime Christo. Vers. 9, inopes justi, indignosque salutis. Vers. 29, Pulset amore lyre. Vers. 57, tibi lactantes. Vers. 55, Amo et apostolicis laudens sua flumina linguis. Vers. 64, Unde peregrinas obeunte. Vers. 74, multoque reliquit in agro. Vers. 102, praelegit jura. Vers. 125, sedisque volebat. Vers. 127, invilia effectus. Vers. 128, fides quia tantum. Vers. 149, prosternet superante. Vers. 181, Primus supplicii de carcere sumitur ordo. Vers. 207, Dumosa prostratus homo. Vers. 226, Arcana tellure tegi. Vers. 269, Custodes cunctante premens. Vers. 294, Demissumque manu. Vers. 518, corporis, atquin. Vers. 529, Et carum vita fuisset. Vers. 551, tam volucer cursu. Vers. penult., immarcescibili.

6. In carm. 5, vers. 1, noster codex habet, Et venit aetas. Vers. 11, Felici librare meo. Vers. 12, deditus: hunc etiam oris. Vers. 18, Martyris, unde domum. Vers. 16, dulcia mando. Vers. 54, in pectora vivus. Vers. 57, petit improba prima. Vers. 65, Ecce et eum. Vers. 84, Attonitus Felix. Vers. 86, E spatii nactusque locum, qui forte paventi. Vers. 100, soribus agger. Vers. 102, intutum straxit. Vers. 155, Opprimat, ever-saque exponunt montibus urbes. Vers. 159, magna Hiericho. Vers. 140, Omnibus exitii sua gloria, qua tinnuerunt, Causa fuit. Vers. 167, discesserat inde. Vers. 169, Intulerat satagens propriis. Vers. 190, Non vera jam feritas hominem circumstetit alium. Frenarunt avidos jejunia sancta leones. Sex illum, etc. Vers. 199, aquae, quae nubila passim. Vers. 201, Gratia Felici defudit. Vers. 212, Inque globum tenuem. Vers. 215, Compluvii dulcem sitientis in ore liquorem. Vers. 250, Maximos, et pecudes ductu pastoris egebant. Quem confessoris, etc. Nam versus intermedius 251 desideratur in nostro codice. Vers. 241, quia crescere sede. Vers. 264, prae cunctis nomine claro Archelai tam sancta fide, quam nomine clara. Vers. 274, modici tria jugera ruris.

7. In carm. 6, vers. 11, noster codex habet, amorque, timorque est. Vers. 20, Quae nive tecta solum nive silvas, culmina, colles Compta senis sancti canos testatur honores. Vers. 28, tua namque tui sunt gloria Sancti. Vers. 50, Officii sumptus superent: hi pulchra tegendis. Vers. 39, Ut medicata. Vers. 45, Fercula opima cibus, ceras, aulea, lucernas Larga quidem, sed multa dicant. Vers. 47, Nullus opum famulus. Vers. 50, qui duo totum. Vers. 62, quibus haec dignatio, et istic concessus. Vers. 71, ab origine duxi. Vers. 85, Tantum erit et verbis super hoc quo dicere gesta Felleis patet, si copia tanta sit oris, Quanta operum meritique manet. Nam tempore ab illo. Vers. 115, pium spes solabatur aurem. Vers. 126, Quisque aliam prestare, et propius consistere certat, Vers. 146, Tum nivea. Vers. 147, Pater addit iudae Christo. Vers. 158, Ex ossibus emicuit lux. Vers. 165, terras venerabile nomen. Vers. 166, Dignatam et tanto. Vers. 187, Corporis e tumulo. Vers. 208, Felix miracula nomine Christi. Vers. 219, pietas et vilibus. Vers. 260, In te paupertas caput acclinata. Vers. 269, quem criminer? aut uli de te. Vers. 276, qua modo discurram? Vers. 297, Quos et te manus una tenet. Vers. 298, Christus blanda pius. Vers. 504, nescis mala facta. Vers. 515, Nec jam repperies, reddas cui errore reductos. Vers. 324, ut jam plurima totum. Vers. 365, Ut praedo cassa remansit. Vers. 589, quasi pone timerent. Vers. 594, rursus sapientia bruto. Vers. 405, Cominus, et caligare putat. Vers. 435, ad sua vota catervas. Vers. 450, tibi mando tuendos.

(a) In prima codicis pagina vetusta manu scriptum est: *Iste liber est ... scriptus a Domino Lippo de Platesiis viro devoto et docto.*

(b) In fronte codicis haec scripta olim fuerunt: *In hoc libro ... sunt ista per ordinem. Primo quatuordecim libri in metris compositi a sancto Paulino civitatis Nolae episcopo, et confessore, qui facti sunt in quatuordecim annis, scilicet pro qualibet festo unius, quorum materia est de sancto Felice presbytero, et confessore, et patrono civitatis Nolae, et de eius festo, quod brunole est, scilicet die 14 Juniani, videlicet die sancti Felicis in Pincis presbyteri, et martyris Romae. Et inter*

haec carmina sunt multa de Deo, et sanctis, et aliis rebus spiritualibus et devotis. Sequitur Apotheosis, ut est de Divinitate, Prudentii poete clarissimi. Eiusdem Prudentii carmen vel liber contra haereticos Patripassianos.... Liber ejusdem contra Unionistas. .. Eiusdem Prudentii carmina vel liber contra Judaeos. Eiusdem Prudentii carmen vel liber adversus haereticos et infideles Homocionitas ... Liber ejusdem Prudentii de natura animae ... Liber ejusdem contra Phantasticos ... Eiusdem Marcio Genia ... Eiusdem liber contra Marcionitas ... Liber dictus Psychomachia.

8. In carm. 7, vers. 5, noster codex habet, Ducat concretum terris canentibus annum. Vers. 24, Tu miniam repleas. Vers. 35, Et subito præcedens. Vers. 59, Donetur variare modis, et pacta quotannis Carmina, mutatis uno licet ore loquelis Promere. Vers. 45, Cernimus illa diem. Vers. 85, vegetior hostis. Vers. 95, sedeant contegmina membris. Vers. 96, quis ambigat? Vers. 134, Sustinet, et solido. Vers. 164, cuspile trino. Vers. 227, potens Domino. Vers. 232, vitam veniendo redemit. Vers. 277, sufferre tomum duramus. Vers. 278, acumine ferri. Vers. 279, sordibus unctum. Vers. 287, quod solido et crasso totum complebat operti.

9. In carm. 8, vers. 69, noster codex habet Ad consternandas. Vers. 93, servata Nineve. Vers. 96, quæ mala sanctis. Vers. 126, numeri virtute potentes. Vers. 144, Provida pollutas. Vers. 162, Terrentem magnos late populos. Vers. 168, Et opima Nineve. Vers. 175, altaria coram. Vers. 178, Attrita cum plebe. Vers. 179, Tam gravis exiti. Vers. 181, Pro meritis, nec norat eum. Vers. 207, Venerando in corpore membra. Vers. 245, Et rupta in fluvio sitientem cante. Vers. 259, Ceu aliquando fera. Vers. 261, Natoram mutante Deo. Vers. 265, Atque suos cantare, reos ardere ministros. Vers. 289, Sanctis fons omnibus unus, Et regnum commune Deus : non una prophetis, Martyribusque sacris opera : et diversa fuerunt. Vers. 300, Qui fecit gelidos. Vers. 311, Dape, facili. Vers. 322, Immanes domitare feras. Vers. 325, Et morbis corpora frangunt, Qui desideris hominem flammantibus urunt, Peccatisque vorant. Vers. 334, ut incensum restinguat. Vers. 336, Mira manus, et virga potens. Vers. 342, quo myrrham tristem. Vers. 345, tristia myrrhæ. Vers. 359, agere, in Christoque potentem. Vers. 365, toto redivivus corpore Felix. Vers. 368, distinctos actu. Vers. 384, ac sentire medelas. Vers. 389, Felicis et ipsa, Vers. 394, pavor et terrore. Vers. 396, incendia tectis. Vers. 397, recalent incendia flammæ.

10. In carm. 9, vers. 6, noster codex habet mihi te lucere diebus. Vers. 24, Neque enim ille dies fit. Vers. 79, Currens aereo modulabilis. Vers. 92, Spiritum ab Unigena Sanctum Patre procedentem. Vers. 105, Numine potabit. Vers. 107, Dominus ; sic ipsa diebus. Vers. 149, mihi carius anno. Vers. 156, anima, edicatque quod olim. Vers. 161, temporis annus Ver agit. Vers. 163 noster codex habet, Unctus adest Domini. Vers. 164, Nicetas. Vers. 180, Niceten ridere mihi. Vers. 209, agminis, et patriarchæ. Vers. 214, fore præcecinistis. Vers. 240, dignius ore. Vers. 245, Lumine conspicuum. Vers. 254, Unde interrasso. Vers. 292, quo me tua dextra. Vers. 508, credere pinna. Vers. 318, meditantis suggerit ignem. Vers. 353, cura sumus gemini? qui jure. Vers. 361, dum te circum agitans. Vers. 370, hunc res posseere cultum ipsa videbatur. Vers. 395, Conspice sursum. Vers. 401, altaria tuta. Vers. 415, Huic dubius gemino Didymi. Vers. 433, in arma vocavit, Et paribus composit victoria celsa coronis, Parque salutiferis, etc. Vers. 439, Jure pio signant. Vers. 460, sanctæ tamen unica pacis. Vers. 490, Nec mirere sacris spatiis. Vers. 506, Teque sacris, psalmisque simul devota litante. Vers. 521, amne refuso. Vers. 535, Per totam vigiles. Vers. 564, irrepsit rudibus. Vers. 581, pictura ludere. Vers. 629, vigilare parato.

11. In carm. 10, noster codex habet, versa 2, solennia voto. Vers. 10, Illic adjunctis. Vers. 25, lumine Tobis. Vers. 52, culmine turris. Vers. 40, A tribus egressus. Vers. 45, interpositisque columnis. Vers. 47, Aspectare lacus. Vers. 59, spatiabile pandit. Vers. 131, quam liquerat illis. Vers. 188, castifico socians. Vers. 234, Et moribus istius ævi. Vers. 276, post corporis usum. Vers. 282, terra, quis in me Rubus. Vers. 314, Ut qui corde.

12. Hæc sunt, quæ in prioribus decem Paulini carminibus animadvertenda censuimus. Quod vero spectat ad tria postrema, quæ rursus nunc edimus, in his plus quam trecenta loca emendavimus, ac præterea tertio et decimo carmini post septuagesimum versum tres et quinquaginta versus addidimus, qui in eo quem Muratorius adhibuit, Ambrosiana bibliotheca codice desiderabantur. Ac nostrum quidem hocce additamentum brevibus scholiis illustravimus : alia vero carmina non item, quod luculentissime a Ludovico Muratorio explicata jam sint. Quanti autem additamentum ipsum faciendum sit, ex ejus lectione cognosces : sed illud hic prætereundum non est, Tohiæ librum, et eum, qui Ecclesiasticus inscribitur, quos libros heterodoxi ut apocryphos rejiciunt, a Paulino ut sacros atque divinos in eo citari, ut in scholiis ostendemus.

13. Atque hic ego præfandi finem facerem, nisi aliquid de ea, qua usus sum, horum poematum inscriptione dicendum esset. Vulgo enim sic inscribi solent, Natalis I, Natalis II, et ita deinceps. Ita certe inscripsit Muratorius. At mihi quidem ea inscriptio nunquam probari potuit : idque multis de causis. Primum enim etsi quotannis Paulinus in emortualem, seu, ut rectius cum Ecclesia loquar, in natalem S. Felicis diem carmen scriberet, quomodo tamen carmina ipsa Natales dici possint, equidem, ut dicam id quod res est, ne intelligo quidem. Dungalus sane in eo quem dixi libro cum passim hæc ipsa Paulini poemata in medium proferat, nusquam tamen ea Natales appellat, sed semper aut libros, aut carmina. Nostri autem codicis descriptor primum quidem sic ea inscripsit : De vita S. Felicis carmen anni primi, carmen anni II, etc. ; postea vero, quasi eum hujus inscriptionis poeniteret, sic inscripsit : Liber I, Liber II, etc. Natalis vero nomen nusquam apud eum occurrit. At quid plura? Paulinus ipse quamvis multis in locis de hisce poematis mentionem faciat, tamen ne semel quidem ea Natales appellat, sed libellos, aut Natalitios libellos. Nam carm. 12, vers. 506, ita canit :

Sed nostris ante *libellis*

Præterita, in præsens semper servata canetur.

Et carm. 13, vers. 52 :

Et quia præteritis magis illa *libellis*
Dieta mihi.

Et vers. 55 :

Hunc animo texam gratante *libellum*.

Et vers. 104 :

Sit caput herous, fundamentumque *libello*.

Quin imo in epistola 23 ad Severum scripta eodem modo locutus est : « Habes ergo, inquit, *libellos* a me duos, unum versibus Natalium de mea solenni ad Dominædium meum (ita vocat Paulinus S. Felicem, quasi Dominæm sedis) cantilena, cui corpore ac spiritu quotidie, lingua autem quotannis pensito dulcissimum voluntariæ servitutis tributum in die consecrationis ejus, etc. » Paucæ hæc te monendum censeo, humanissime lector, antequam ad ipsa Paulini carmina venias : quid enim necesse erat me plura dicere, cum tam multa de iis doctissime scripserit Muratorius? Vale.

POEMA XIX.

CARMEN XI (a) IN S. FELICEM.

447-448 Sidera (b) si celo, si possunt (e)
[gramina terris

Defore, mella favis, aqua fontibus, uberibus lac :

Sic poterunt linguis laudes cessare piorum,

In quibus et vitæ virtus (d), et gloria mortis

5 Ipse Deus pro quo vitam voluere pacisci,

Et moriendo piam sancire fidem populorum,

Mercarique sacrum pretioso sanguine regnum,

Sanguine, quo totumspargentes martyres orbem

Gentibus innumeris semen cælestis fuerunt (e).

10 Horum (f) de (g) numero procerum confessor

[in ista

Urbe datus Felix longe lateque per orbem (h)

Nominis emicuit titulo. Sed Nola sepulti

Facta domus tamquam proprio sibi sidere plaudit.

Omnis enim, quæcumque manet (i) mandatus

in ora

15 Martyr, stella loci (j) simul, et medicina colen-

tum est.

(a) In codice bibliothecæ S. Salvatoris Bononiæ, quem nostrum *codicem* vocabo, primus Paulini carmen in S. Felicem sic inseritur : *Beati Meropii Paulini episcopi Nolani de Vita S. Felicis carmen anni primi. Liber primus*. Undecimum vero istud carmen sic inseritur : *Incipit Liber XI*.

(b) Sex primos hujus carminis versus citat Dungalus in *Responsis adv. Claudii Taurinensis sententias*.—Priora hæc carmina retulit etiam Dungalus diaconus, qui seculo Christi nono librum de *Cultu imaginum* adversus Claudium Taurinensem scripsit, eumque Ludovico et Lothario Augustis nuncupavit. Hæc ejusdem præclarissima verba omnino sunt oculis omnium subjicienda : *Paulinus, ait, episcopus vir eruditissimus et sanctissimus, sicut et multi de eo testati sunt, nobilem librum xv carminibus distinctum in honore, et laude S. Felicis martyris edidit, in quo quanta miracula, et virtutes per ipsius merita, et intercessionem divinam largiente clementia ad suum fieri cotidie tumultum, et maxime die natali ejus anniversario disseruit, non facile a quoquam excerpti, aut deplorari potest, quia cuncta flores, aromata, rosa, lilia sauculentia, ac melliflua sunt*. Animadverti tamen supra in prolegom. deceptum Dungalum, qui 15 a Paulino eluebratos Natales asseruit, quam reverè 14 tantum fecerit ; ipse enim Dungalus unum ex eis in duos considerate divisit. MURATORIUS.

(c) In codice bibliothecæ Ambrosianæ, quo usus est Muratorius, quemque *Muratorii codicem* posthac vocabo, scriptum est : *Sidera si celo possunt, si gramina terris*, etc. Utraque lectio probabilis videtur. Dungalus tamen legit, ut est in nostro codice.

A Namque tenebrosam veteri caligine mundum,
Languentesque animas miseratis in orbe creator
Sic sacra (k) disposuit terris monumenta pio-

[rum,

Sparsit ut astrorum nocturno lumina celo.

20 Et licet una fides, par gratia, et æmula virtus

Martyribus cunctis maneat, tamen omnibus iis-

[dem

Dissimiles operum formas exstare videmus.

Atque alibi tacitis (l) meritum sublime sepulcris

Excelsius memores, alibi clamantia signa

25 Conspicias miramur opes. Ubi credo mali plus

Durior impietas retinet, majorem ibi morbus

Poscit operigravari, vel adhuc ubi cæcior altam

Perfidia noctem trahit error, et agra laborat

In populo titubante fides, ibi lumina prorsus

B 30 Accendi majora decet, mundique tenebras

Illustrante Deo periri, mentesque retusis

Attonitis oculis, trepidasque intendere ad ipsos

Divini veri radios, caliginæ tetra

Solvere, collyrioque medentis(m) inungere Christi.

(d) In Muratorii codice scriptum est : *In quibus et vita, et virtus*. At vero Dungalus legit ut est in nostro codice, cujus lectionem secutus sum.

(e) In cod. Mur. legitur *fuere* : quod parum refert. (f) Dungalus citat hunc versum, et alios, qui sequuntur usque ad versum 19.

(g) Emendavi ex nostro codice. In Mur. cod. scriptum est *Horum pro numero*. At Dungalus quoque legit *Horum de numero*.

(h) Tanta fuit per orbem S. Felicis fama, ut ex quavis terrarum parte Nolani populi venerabundi confluerent. Miracula crebra sanctum quotidie commendabant ; ipsaque Roma, tot licet sanctorum cœtu sublimis, tota pene suis e sedibus solvebatur, ut gloriosi confessoris sepulcrum inviseret. Hoc sæpe repetit Paulinus, ac potentissimum Natadi n S. Damasus papa sancto huic se quondam voto obstrinxerat, cujus rei testem epigramma reliquit nostra quoque ad tempora transmissum. Videnda super his Acta SS. tom. I die 11 Januar. MURATORIUS.

(i) In cod. Mur. legitur *jovent* : in nostro manet : quo modo legit etiam Dungalus.

(j) Nostri codicis lectionem amplexus sum. In cod. Mur. legitur *locis*. Dungalus legit ut est in nostro codice

(k) Hunc versum ita edidit sic legit Dungalus : *Sic sua disposuit terris monumenta piorum*.

(l) Noster codex habet *lacrimam*. At codicis Mur. lectio mihi magis placet.

(m) Mur. cod. habet *medentes*. At legendum est *medentis*, ut est in nostro codice. Id enim exposcit ipsa quoque metri ratio.

- 35 Quod per apostolicas curandis sensibus artes A
Cote pia teritur, quia leue jugum, et leue Chri-
[sti
Est onus ad Christum puro jam lumine versis,
Atque evangelico suffusis pectora succo.
Quo bene purgantur nebulæ, quibus interiorem
40 Obducunt aciem mundi fallentis amores,
Qui magnum per inane vagos sine remige sensus
Circumagunt, hebetantque gravi caligine captos
Mollibus illecebris, ut traugant robora vitæ,
Scetenturque vagas (a) per gaudia lubrica pom-
[pas.
45 449-450 Hos (b) igitur nobis cupieus auertere
[morbos
Omnimedens Dominus, sanctos mortalibus ægris B
Per varias gentes medicos pietate salubri
Ediuit; utque suam diuina potentia curam
Clarius exereret, putioribus intulit illos
50 Urbibus, et quosdam licet oppida parua reten-
[tent
Martyras (c): at (d) proceres Deus ipsos mœni-
[bas amplis
Intulit, et paucas functos diuisit in oras,

(a) Ita scriptum est in nostro codice. At in codice Mur. legitur *cavas*, id est *inanes*, ut recte explicat Muratorius qui notam subiungit sequentem. — *Cavas*, id est *inanes*. Virgil. vi Æneid.:

Et ni docta comes tenues sive corpore vitas
Admoneat volitare cava sub imagine formæ.
Iruat, et frustra ferro diuerberet umbras.

Et alibi:

Noc atra cava circumvolat umbra.

(b) Hunc versum et alios qui sequuntur usque ad 55 citat Dungalus. — Theophridus albas in serm. I de SS. Reliqq. *Hos, ait, singulis provinciarum, et civitatum populis dedit in solatium, ut dum importunitis urgetur incursum hostium visibitum, et invisibitum, per horum defensuram meruit. Infra: Sic et Deus noster videns hostium multitudinem per totum volitare ærem, et pugnam aduersus adoptivæ suæ filios struere multiplicem, humana misericordia dicitur consultit, et multiplicatis super arcem patrociniis civitatem suam, id est Ecclesiam, custodit, et protegit.* MURATORIUS.

(c) Mur. codex et Dungalus habent *martyras*: noster vero cod. *martyras*.

(d) In Mur. codice scriptum erat *ad proceres*. Recte autem Muratorius suspicatus fuerat legendum esse *at proceres*: ita enim legitur in nostro cod., et apud Dungalum.

(e) S. Leo in serm. de Nat. apost. Petri et Pauli apposite ad hanc rem: *Beatissimus Petrus princeps apostolorum ad arcem Romani destinatur imperii, ut lux veritatis, que in omnium gentium revelabatur salutem, efflueret se ab ipsa capite per totum mundi corpus efflueret.* Vide reliqua. MURATORIUS.

(f) In Mur. codice legitur *quam Satana captos, etc.*

(g) Lectionem codicis Mur. scetus sum. Noster habet *teneri*.

(h) Mur. codex habet *ut biter*; noster *delabitur*.

(i) Haud ita stricte sumenda Paulini verba, ut Romæ tum nullos superfuisse paganos credamus; siquidem non uno cecidit icu superstitionis imperium, sed temporis beneficio id obtinuit, quod statim a Constantino sacra fidei documenta, principumque exempla, evincere haudquaquam potuerant. Certe ex paganorum grege consules, senatores, aliique magistratus fuere assumpti pene ad hæc usque tempora, hoc est ad annum Chr. 404. Quo et ipse

- Quos tamen ante obitum toto dedit orbe magi-
[stros.
Inde Petrum, et Paulum (e) Romana fixit in
[urbe,
55 Principibus quoniam medicis caput orbis egebat
Multis insanum vitiis, cæcumque tenebris.
Sed potiore Deo nostram reparare salutem,
Quam Sataanæ (f) captos etiam nunc fraude te-
[nere (g):
Rareseunt tenebræ mundi, et jam pene per
[omnes
60 Prævaluit pietas, et mortem vita subegit.
Crebrescente fide victus delabitur (h) error,
Et prope jam nullis sceleris, mortique relictiis
Tota pio Christi censetur nomine Roma (i),
Irridens ligmenta Numæ, vel fata Sibyllæ.
65 Cumque sacris pia turba relet (j) pastoribus
[Amen
Per numerosa Dei regnantis ovilia letum.
Laudibus æterni Domini terit æthera clamor
Sanctus, et inesse Capitolia culmine nutant (k).
In vacuis simulacra (l) tremunt squalentia tem-
[plis
70 Vocibus ieta piis, impulsaque nomine Christi.

Paulinus nondum profana religione expeditus consul processerat. Emisissæ vero per hæc eadem tempora plures a piissimis imperatoribus leges, queis ethnicismus confodiebatur, satis innotuit, nondum illi, ut Taciti verbis utar, magnum diem impositum fuisse. Videndus hæc de re codex Theod. tit. *de Paganis*, etc. Quin immo et anno 410, sex videlicet abhinc annis, Roma barbarorum irruptione sub Alarico eversa S. Augustino scribendi præclarissimos de Civ. Dei libros causam præbuit, ut a paganorum contumeliis Christi fidem tueretur. Inquit astem magnus doctor lib. 1, cap. 1: *An non etiam illi Romani Christi nomini infensi sunt, quibus propter Christum barbari pepercant? Testantur hoc martyrum loca, et basilicæ Apostolorum, quæ in ipsa vastatione Urbis ad se confugientes suos, alienosque (videlicet paganos Roma degentes) receperunt.* MURATORIUS.

(j) Emendavi ex nostro codice. Nam Mur. pro *refert legit ferat*. — Id moris in Ecclesia primitiva invaluit, ut post sacras antistitis preces populus concord voce responderet *Amen*. Egregius in hanc rem est S. Justinus martyris locus in Apol. pro Christianis secunda, quæ revera prior dicenda est: *Ὁ συντελεστος, inquit ἰς, τὰς εὐχὰς τε, καὶ τὴν εὐχαριστίαν, πρὸς ὃ πρῶτον λόγος ἐπεσφραγισθὲν λέγων Ἀμήν: Ubi ille, (id est episcopus) preces, et eucharistiam absolvit, totus qui adesi populus fausta approbatione acclamat dicens, Amen.* Quod etiam antiquissimus doctor infra repetit. Tertullianus lib. de Spectac. cap. 25 ad Christianum ait: *Eo ore, quo Amen in Sanctum protuleris, gladiatori spectinonem vis reddere?* Ipse Paulinus in preceatione Matit. de Deo loquens:

Quem celebrant modulato carmine plebes,
Et responsuris ferit æera vocibus Amen.

Consule præter hæc Bonam, Rer. Liturg. lib. II, cap. 5. MURATORIUS.

(k) Nam *fulmine*, hoc est piarum vocum fragore? MURATORIUS.

(l) Eadem ferme verba exhibet S. Hier. in præf. ad n. lib. Comment. in Ep. ad Galat.: *Romanæ, inquit, plebis laudatur fides. Ubi alibi tanto studio, et frequentia ad ecclesias et ad martyrum sepulchra concurrunt? Ubi sic ad simulacrorum cælestis tonitruum Amen reboat, et vacuæ dolorum templa quatuntur?* MURATORIUS.

Diffugiunt trepidi desertas dæmones ædes.
 Lividus incassum serpens fremit ore cruento
 Lugens humauam jejuna fauce salutem.
 Seque simul pcedum jam (a) sanguine defraun-
 { datum
 73 Prædo gemens frustra siccas circumvolat aras.
 Sic (b) Deus et reliquis tribueas pia musera terris
 Sparsit ubique loci magnas sua membra per urbes.
 Sic dedit Andream (c) Patris, Ephesoque Johan-
 { nem (d),

A Ut simul Europam, atque Asiæ curaret in illis,
 80 451-452 Discenteretque graves per lumina
 { tanta tenebras.
 Parthia Matthæum (e) complectitur, India Tho-
 { mani (f)
 Lebbæum Libyes (g), Phryges accipere (h) Phi-
 { lippum,
 Creta Titum sumpsit (i), medicum Boetia (j)
 { Lucam.

(a) In Mur. codice scriptum erat quem: in nostro autem jam: quo modo legendum esse suspicatus fuerat Muratorius.

(b) Hunc versum et alios qui sequuntur usque ad 84 citat Dungalos.

(c) Patre urbs Achaie. Ibi consummasse martyrium Andreas dicitur in ejus Actis apud Sur. tom. VI. Hieronymus in ep. 148 ad Marcellam: *In omnibus locis versabatur (Jesus) cum Thoma in India, cum Petro Romæ, cum Paulo in Illyrico, cum Tito in Creta, cum Andrea in Achaia.* Vide Bar. in Martyr. Rom., et Florentin. in Martyr. Hieron. MURATORIUS.

(d) Ephesi occubuisse Johannem mille monumenta testantur. Euseb. Cas. lib. iii, cap. 55 Hist. eccl. Plyceratis E. hesini episcopi epistolam refert, in qua idem asserit. Vide Baron. in Martyr. ad diem 27 Decembr. Hinc celebris Ephesina Ecclesia, et inter apostolicas relata primatem, seu exarchum nulli subditum patriarche quondam jactavit. Tertull. cap. 36 Præscript.: *Protime, inquit, est tibi Achaia? habes Corinthum. Si non longe es a Macedonia, habes Philippos, habes Thessalonicenses. Si potes in Asiam tendere, habes Ephesum.* Venantium Fortunatum his jvat addere canentem lib. viii, carm. 4:

Nobilis Andream mittit Achaia suam.
 Præcipuum meritis Ephesus veneranda Johannem
 Dringit.

MURATORIES.

(e) M. Antonius Columna in libello de Vita et Gestis S. Matthæi: *Ilud, ait, certe inter historicos convenit, in Regia Ethiopiarum civitate B. Apostolum martyrio coronatum, ibique diu sacrum mansisse corpus.* Pro martyrii loco adsentiri aliquantulum possem, siquidem Metaphrastes eidem adscriptulum, unaque cum eo Venantius Fortun. lib. v, carm. 1, ubi ait:

Matheus Ethiopes attemperat ore vapores,
 Vivaque in exusto flumina fudit agro.

Verum de sepulturæ loco Columna decipitur. Qui enim Paulinus noster Parthiam Matthæi sepulcrum complecti dixisset, si in Æthiopia illud conditum fuisset? Parthia, Æthiopesque nuntum diversi, ut eorum nomina confundantur. Sed audiamus iterum Venantium lib. viii, carm. 4:

Inde triumphantem tert India Bartholomæum,
 Matthæum eximium Naddaveri alta virum.

Idem etiam innuit carm. seqq.:

Quos Patra, quos Ephesus, Naddaver arce tenet.

Ut igitur concilietur viri tanti, urbem Naddaverem in Parthia positam arbitraret, quo S. Matthæi ossa post mortem fuerint translata. Cur enim hic audiar Abdias omnium judicio scriptor apocryphus, qui hanc urbem Æthiopia in regione statuit? Si hujusmodi auctoritatibus agendum, Dorotheum et ego reponerem pseudographum et ipsum auctorem, qui in libello de xii apostolis Matthæum asserit *Hierapoli Parthiæ defunctum, seu Hierapoli Syriæ*, ut prodit in fragmento quodam Gulielmus Cave lib. de Script. eccl. Sed aperte Paulino subscribunt Anonymus apud Œcumenium dicens: *Matheus evangelista Evangelium Hebraica lingua conscriptum tradidit. Obdormiit autem in Hiera civitate Parthiæ, et ibi sepelitur.* Hippolytus in Indiculo xii apost. scribit: *Matheus obdormiit Hieræ Parthorum civita c.* Freculphus tom. II, lib. ii, cap. 46, Matthæi sepul-

crum ita signat: *Friuum evangelizavit in Judæa, postmodum in Macedonia prædicavit; requiescit in montibus Parthorum.* C. V. Bollandus ad diem 24 Febr. ex codice a mille annis exarato notitiam refert de locis SS. apostol., ibique dicitur: *Natalis S. Matthæi apostoli, qui passus est in Persida.* Martyr. Hieronym. a Florentino editum hæc habet: *In Persida Natalis S. Matthæi apostoli et evangelistæ.* Alius item indiculus vetustissimus apud Florent. pag. 159 in *Persida* passum testatur Matthæum. Parthia certe Persidi adjacebat, immo, ut Plin. lib. vi, cap. 25, ait: *Persis in Parthorum jam pridem translata est nomen.* Et Persidem Parthia complectebatur, ut etiam erudit. et U. V. Baudrandus amicus meus in Lexico geograph. monuit. Unde opinioni meæ aliud suffragium accedit. dum in Parthia sepultum Matthæum una cum Paulino affirmo. Patet etiam in Parthiis prædicasse S. apostolum, ut par sit credere, relictos ibi discipulos eidem e vivis sublato, ejusque ossibus in urbem Naddaverem reportatis parentare potuisse. MURATORIUS.

(f) Obiisse hunc apostolum ibidem præter alios auctores testatur S. Hieron. de Script. eccl., qui et orbem Calaminam locum martyrii assignat. Ejus corpus Edessam deinde translatum, uti videre est apud Baron. in Martyr. ad diem 3 Julii. Laudata a Bollandi notitia hoc etiam asserit: *Natalis S. Thomæ apostoli in India, et translatio corporis ejus in Edessa.* MURATORIUS.

(g) Lebbæus idem est ac Thaddæus, qui alio etiam nomine Judas nuncupatur. S. Hieron. in cap. x Matth.: *Thaddæum apostolum ecclesiastica tradit Historia missum Edessam ad Abagarum regem Chosidene (Osrhocæ legendum potius) qui ab evangelista Luca Judas Jacobi dicitur, et alibi appellatur Lebæus, quod interpretatur coreulum, crevèdunquæ est eum fuisse triumvum.* At a Paulino dissident reliqui scriptores in constituendo loco, ubi sacrum illius corpus servetur. Venant. Fortun. carm. 4. lib. viii:

Hinc Simonem, et Judam lumen Persida gemellum
 Læta relaxato mittit ad astra sinu.

Dorotheus Tyrius in lib. de xii Apost.: *Judas Jacobi, qui et Thaddæus, et est Lebbæus Edessenis, et universæ Mesopotamiæ Evangelium Domini prædicavit.* Sub Augaro Edessenorum rege in Beryto Occisus, et cum honore sepultus. Florentin. in not. ad martyr. Hieron. quædam producit martyrologia antiquissima, quibus in *Perside*, aut in *Suanis civitate Persarum* occisus Thaddæus dicitur. Ego censerem hos de mortis loco intelligendos, Paulinum vero de sepulcri loco. MURATORIUS.

(h) Hierapoli in urbe Phrygiæ sepultum Philippum discimus etiam a Venantio Fortun.

Læta suis votis Hierapolis alma Philippum
 Producens.

Cui adde Hieron. de Script. eccl.: *Philippus apostolus in Phrygia prædicat Evangelium Domini Jesu. Sepelitur Hierapoli cum filibus honorifice.* Vide Baron. in Martyr. ad diem 4 Maii. MURATORIUS.

(i) Episcopum Cretæ fuisse Titum, ibique etiam sepulturam natam docet Hieronymus, ceterique scriptores, ac Menologia, ut eandem recoquere crambem nihil sit opus. MURATORIUS.

(j) In Mur. cod. legitur *Boethiu*; in nostro *Boetia*.

Marcus, Alexandria (a), tibi datus, ut bove pul- A
[so (b)]

85 453-454 Cum Jove (c), nec pecudes Ægyp-
[tus in Apide demens,

In Jove nec civem coleret (d) male Creta se-
[pultum,

Nec Phryges exsectis (e) agerent Cybeleia Gallis
Impuram seclio solantes vulnere matrem,
Et tandem castis (f) fronderet montibus Ida
90 Intactas referens (g) securo vertice pinus :
Vana nec ulterius muros (h) jam Græcia Delphos
Consuleret, spernensque sum calcaret Olympum
Altius in Sion gradiens, ubi collis alumni

Dungalus mendose legit hunc versum : sic enim legit : *Creta Titum sibi sumpsit, Antiochia, et Ostia Lucam.* — Hactenus depravatam lectionem e Dungalio hauseramus, quia ita in ejus codicibus, ac præsertim in antiquissimo Bibliothecæ nostræ legatur :

Creta Titum sibi sumpsit, et Antiochia, et Ostia Lucam. Rosweidus in notis ad hunc locum ita ait : *Miram a Paulino asseri Lucæ reliquias servari Antiochia, et Ostia, quon Martyrologium Romanum 9 Maii dicit ejus reliquias translatas ex Achaia Constantinopolim. Nisi tantum relit Antiochiam, et Ostiam Lucam Evangelii proseminatorem habuisse egregium, fors et reliquias aliquas ejus aliunde expetierint.* Verum vulneris hujus sanitatem codici nostro debemus. Revera in Bœœthia, seu Achaia sepultus est Lucas. Gaudentius Brix. in serm. habito in Oedic. Eccles. *Johannem in Sebaste provincie Palæstinae, Thomam apud Indos, Andream, et Lucam apud Patras Achaiae civitatem tumulatos refert.* Lucæ dein reliquias una cum Andreae apostoli ossibus Constantinopolim de Achaia translatas meminit Hier. de Script. eccles. Quibus alia documenta addi possunt. Hinc pseudo Dorotheum arguas, dum Ephesi mortuum ac sepultum Lucam somniat. Ceterum medici titulus Lucæ a Paulino alibi aptatur, nempe Natal. 9 :

Hic medicus Lucas prius aete, deinde loquela
Bis medicus Lucas.

MURATORIUS.

(a) Ita legitur in nostro codice ; in codice autem Muratorii *Alexandria*. — Alexandria ipsam Ecclesiam Marcus a S. Petro illac missus fundavit, eamque suo etiam sanguine, tumuloque levavit. Id a Hieronymo docentur omnibusque Martyrologiis. MURATORIUS.

(b) Apud Ægyptios celebris quondam fuit cultus Apidis, quem bovis specie figurabant. Huic quotannis bova caeremoniarum series impendebatur. Solin. cap. 32 : *Inter omnia, quæ Ægyptus habet digna memorata, præcipue bovem mirantur. Apim vocant. Hunc ad instar colunt numinis, insignem notæ albæ macula, quæ dextero ejus lateri ingenuita corniculantis Luna refert faciem, etc.* Historiam de hujus Ægypti superstitionibus texere possem ; præstat tamen lectorem ad ea dimittere, quæ congesterunt Vossius in libris de Theolog. gentil., Salmas. in Exercit., Plin. ad Solini locum supra relatam ; Diodor. Sic. lib. 1 ; Eus. Cæs. de Præp. evang. cap. II, Herodot., etc. Ego quoque ad quartum Paulini poema plura notabo. MURATORIUS.

(c) Illo per Titum in Cretensem urbem Evangelio, inde pulsus est Jupiter. Quod si ad Ægyptios hujus mentionem referas, ille est Jupiter Ammon, quem summa illi veneratione prosequabantur. Phytarch. de Isid. et Osir. Ammonem aut esse *Ἰὼν παρ' Ἀιγυπτίους ὄνομα τοῦ Διὸς*, proprium nempe apud Ægyptios Jovis nomen. Herodot. in Euterp. : *Ἀμμὸν γὰρ Αἰγύπτιοι καλεῖσσι τὸν Δία* ; Ammonem enim Ægyptii appellant Jovem. MURATORIUS.

(d) Jovem Creta regem fuisse, ibique sepultura datum, atque ad divinitatis fastigium ab infelici ethnicorum errore perductum ipsi latentur gentiles, inter quos Lucianus in lib. de Sacrific. ita ait : *οὐ δ' αὖ κρήτες οὐ γενέσθαι παρ' αὐτοῖς, οὐδὲ τρεχθῆναι μόνον τὸν Δία λέγουσι, ἀλλὰ καὶ τὰν αὐτοῦ δεκανόουσι* ; *Karys autem Cretenses Jovem affirmant non modo vixisse apud sese, nutritumque fuisse, verum etiam sepulcrum illius ostendunt.* Idem asseruit Callimachus in hymno ad Jovem duobus his versibus :

κρήτες ἀεὶ ψεύσται, καὶ γὰρ τὰν ὄνα, σείῳ
κρήτες ἐτρατήνατο, σὺ δ' οὐ θάνας : ἔσσι γὰρ αἰί.
Mendaces semper Cretenses, namque sepulcrum
Construxere tuum, o rex ; non es morte peremptus
Ipsa, sed es semper.

Vide Clement. Alex. in Orat. hortatoria ad Græcos, Demetrium Scepsium apud Scholiast. Apollon. lib. III, et reliquos mythologos. MURATORIUS.

(e) Cybeleia Cybeles, seu Berecynthiæ magnæ deorum Matris dies festi erant. Hujus Deæ sacerdotis Galli nuncupati virilibus carere in Atidis memoriam cogebantur. Paulinus noster in poem. 4 ita ait :

Hic habet et matrem captam pastoris amore,
Sed melior Pastor, eastum servare pudorem
Qui voluit, spretilque Deam, cui sæva viriles
Absoluit p rtes, etc.

Nunc quoque seivayri mysteria turpia plangunt, etc.
De Gallis etiam meminit Lucanus lib. 1 :
Crimenque rotantes.

Sanguineum populis cernuerunt tristis Galli.
Herodian. lib. 1 : *Inde Phryges olim Orgia colebant ad ipsam fluvium Gallum, a quo etiam sacerdotes Cybeles cognominantur.* Vide Panvin. lib. II Descript. civ. Rom., et ea, quæ ad quartum poema retuli. Plura etiam de Gallis et Archigallis dixi ad inscriptionem quamdam Juliani J. C., quam in marmorum collectione nova sum editurus. MURATORIUS.

(f) Cybele potissimum in Ida monte colebatur apud Phryges, qui ibi nefandos Atidis amores exercuerat. Hinc Virgil. lib. x Æneid.

Alma parens idea Deum.

A Cybele etiam Phrygiæ monte putatur Cybele nomen traxisse. MURATORIUS.

(g) Pinus in tutela Matris deum est, inquit Servius ad lib. IX Virgil., ubi hæc leguntur Cybeles Jovem alloquentis verba :

Pinæ sylvæ mihi varlos dilecta per annos
Lucus in arce tui summa.

Arnobius etiam lib. v contra Gent. ; *Quid sibi vult illa pinus, quam scæper statis diebus in deum Matris intermittitis sacrario?* Et eod. lib. ad finem : *Pinus illa solemniter, quæ in Matris inferius Sacrum Deæ, nomine illius imago est arboris, sub qua sibi Atis virum demissis genitalibus abstulit? Et quam memorant Divam in solatium sui consecravisse mæroris?* Multa super his videas apud V. C., nihilque supra omnes carissimum Benedictum Baehinum in singulari disert. de Sistris. MURATORIUS.

(h) Emendavi ex nostro codice, qui habet *mutos*.

In Mur. codice scriptum est *multos* : at recte suspicatus est Muratorius legendum esse *mutos*. — Unos adhuc novimus Delphos Apollinis oraculo celebres. Quid est igitur, quod multi hic memorantur? Poëticæ locutus hoc in loco videtur Paulinus, ut pro Delphi oracula, aut templa Phæbo præcipue dicata intelligat. Est hoc poetarum. Scimus etiam Apollini Pythio plura delubra fuisse sacra. Delphosque antiquitus Pythum appellatos. Pansan. in Phocicis : *κρήνη δὲ, ἢλ. ὕστερον, καὶ Ἰσθῶ τιν πύλον, σὺ δειρὸς μόνον ἐβλάσαν αὐ περιουχόντες.* *Sequenti vero tempore urbem Delphos non solum, sed etiam Pytho incolæ nuncuparunt.* Quare pro Delphis multa Apollinis Pythii templa hic intelligenda non inepte videntur. Demonium Delphicum obmutuisse nato Christo serunt Orosius lib. 1. Cedrenus, et Niceph. Callist. lib. 1, cap. 17. De silentii causa rogatum respondisse aiunt :

Me puer Hebræus nives Deus ipse gubernans
Cædere sese jubet, tristemque redire sub Oreum.

Lene jugum celso fastigat (a) vertice Christus. A
 95 Fugit et ex Epheso (b) trudente Diana Johanne
 Germanum comitata suum, quem nomine Christi
 Imperitans Paulus pulso Pythone (c) fugavit.
 Fugit ab (d) Ægypto Satanas, ubi mille figu-
 ras (e),
 Nomina mille sibi variis accommoda monstris
 100 455-456 Sumpserat; ut Serapi (f) sanctum
 [formaret Ioseph,
 Nomine ferali abscondens (g) venerabile nomen,
 Cum tamen ipsa fidem simulacri forma doceret,

Hinc arbitraret in textu latere mendam, ac propter-
 ea pro multis reponendum multos. MURATORIUS.

(a) Hoc est acuit. Silius lib. v :
 Mediamque per alvum
 Sensim fastigatus compressa cacumina nequit.

Et apud Cæsarem in Comment. fastigatus leviter col-
 lis legitur. MURATORIUS.

(b) Plin. lib. xxxvi. cap. 14: Magnificentiae vera
 admiratio exstat templum Dianæ Ephesiae. Censeba-
 tur autem hoc templum inter septem mundi mira-
 cula. Paulus apostolus, ut habetur in Actis apost.
 cap: xix, delatus Ephesum hæc ait: Magne Dianæ
 templum in nihilum reputabitur, et destrui incipiet
 majestas ejus, quem tota Asia et orbis colit. Ille de-
 mum S. Johannes venit, ac Dianæ silentium impo-
 suit. Prochorus licet apocryphus scriptor in Joannis
 Historia id multis prodit cap. 4 et 5. MURATORIUS.

(c) Cap. xvi Act. ap. hæc habentur: Factum est
 autem euntibus nobis ad orationem puellam quamdam
 habentem spiritum Pythoneum obtinere sibi, quæ qua-
 stum magnum præbebat dominis suis divinando, etc.
 Dolens autem Paulus, et conversus spiritui dixit: Pra-
 cipro tibi in nomine Jesu Christi exire ab ea, et exivit
 eadem hora. Apollo Pythius oraculis clarus habeba-
 tur; quicumque igitur spiritu malo obsidebantur, ac
 in divinationem erumpebant, Pythium in se habere
 dicebantur. Hoc autem a muliere illa expulso Paulus
 Apollinem fugatum recte memorat. Pythii vero
 cognomen a Pythone interfecto, vel a πυθῖον hoc
 est a consulendo Phœbus traxit. MURATORIUS.

(d) In Mur. codice legitur: Fugit et Ægypto: in
 nostro: fugit ab Ægypto. Utrique lectio probabi-
 lis. — Ægyptiorum deorum numerus erat infinitus.
 Longam horum seriem texit Diodor. Sic lib. i Bi-
 blioth., Juvenalis sat. 5 :

Quis nescit, Volusi Bithynice, quæstia demens
 Ægyptus portenta colat? Crocodilon adorat
 Pars hæc; illa pavet saturnum serpentibus lbm;
 Edigies sacri nitet aurea Cirophœici.

Tertull. cap. 54 Apolog.: Ægypti s permissa est tam
 vane superstitionis potestas, aribus, et bestiis conse-
 crandis, et capite danandis, qui aliquem hujusmodi
 Deum occiderit. Videndi Lucian. de Imag., Clemens
 Alexandr. lib. iv Pædag., cap. 2, Minutius Fel. in
 Dialog., et in primis Constantinus Manasses in Ar-
 nald, ubi ab Ægyptiis coli asserunt.

Αιούρους, και πιθήκους
 Ἴβεις, και τράκους, βοῦνας, και κροκοδείλους,
 Καὶ τ' ἄλλα προσοχρίσματα τῆς σφῶν φρενολαβείας,
 Felles, et simias,
 Ibes, et hircos, et boves, et crocodilus,
 Et alias abominaciones ab errore acutus profectas.

Hinc S. Hieron. lib. iv Comment. in Esaiam, cap.
 xi aiebat Gentem Ægyptiorum in tantum idolestræ,
 et vanissimæ superstitioni deditam, ut accipieres, no-
 ctuas, canes, et hircos, et asinos divino nomine con-
 secrarent, etc. MURATORIUS.

(e) Ita scriptum est in nostra codice: in codice
 autem Muratorii, sub mille figuris, quæ lectio men-
 dosa est.

(f) In Mur. codice scriptum est Serapis; in nostro
 Serapi: utra lectio sit melior, judicari lector. — Jo-
 sephum patriarcham in Ægypto celebrem vana in-

Qua modius capiti (h) superest, quia frugibus
 (i) olim
 Ante famem Domino sic inspirante coactis
 105 Innumeras gentes Ægypti ex ubere pavit,
 Et steriles annos annis saturavit opimis.
 Sed ne ultra sanctus coletoret honore profano,
 Mens arcana Dei devotæ pectora plebis
 Inmissis acuit stimulis, cultumque nefandi
 110 Dæmonis everso (j), fractoque Serapide (k)
 [clausit.
 Non Pelusiæcæ vaga saltibus Isis Osirim (l)

colarum superstitione in Serapidem converterat. Julius
 Firmicus de Error. profano. relig., cap. 14, id pluri-
 bus asserit; nomenque Serapidi inditum prodit. Nam
 quia Saræ pronepos fuerat, ex qua nonagenaria Abra-
 ham indulgentia Dei suscepserat filium, Serapis dictus
 est Græco sermone, hoc est Σαρῶς ἄπὸ. Sed hoc invito
 Joseph accidit, immo mortuo, etc. Hic in Ægypto colitur,
 hic adoratur, hujus simulacrum Neocororum turba
 custodit, et ad memoriam vetustatis errans populus or-
 dinem sacrorum in honorem integerrimi, ac prudentis-
 simi hominis constitutum contentiosa hodie animositate
 custodit. Post Firmicum Rufinus Paulino coævus id
 quoque testatus est lib. ii Hist., cap. 23, de Serapidi
 simulacro loquens: Quidam in honorem nostri
 Joseph formatum perhibent simulacrum ob divisionem
 frumenti, qua famis tempore subvenit Ægyptiis. Vide
 Baronium ad ann. 589, De hac re præclaram disserta-
 tionem non ita pridem emissam Romæ a viro eru-
 ditissimo patre Bonjourn per litteras monuit V. C.
 Ant. Magliabechius, eique Paulinum quoque nostrum
 favere gratulor. MURATORIUS.

(g) Emendavi ex nostro codice, qui habet abscon-
 dens. In codice enim Mur. legitur abscondens.

(h) Serapidis statura modio capiti super imposito
 effigebatur. Hanc effigiem reperire est apud Car-
 tarium de Imag. deor., et apud Fulv. Ursin. in Scipio-
 nis numismate. Rufinus supra laudatus ibidem
 ait: Post hoc revulsam cervicibus, et depresso modio
 trahitur caput. Et infra: Alit Jovem putant, cujus ca-
 pitii modius superimpositus. Suidas quoque verbo
 Σαρῶς inquit: Οἱ δὲ τὸν Νεῖλον ἔρασαν ἔτσι ἐὰν τὸ
 ἔχεν μὲθρον ἐν τῇ κεφαλῇ: Alit vero Nilum esse dicebant,
 eo quod modium in capite gestaret. Macroh. cap. 20
 lib. i Saturn., hujus falsi numinis meminit, sed pro
 modio calathum ejus capiti affugit. Ad Theodosii
 usque tempora stetit Ægyptii Serapidis templum.
 Dirutum deinde jacuit, ut Rufinus, Socrates, cete-
 rique narrant Historici. Casalius de prol. rit. cap.
 15. Serapidis effigiem exhibet, sed quam ejus capiti
 modius vesit, incertum mihi videtur, an illius Numi-
 nis sit simulacrum. Certe plures Serapidis figuras
 profert clar. Patinus in hupp. Numism. pag. 153 in
 Tito et in Hadriano, ac omnes cum modio intueri
 licet. Id etiam tetigit Plutarch. in libell. de Isid. et
 Osir. MURATORIUS.

(i) Lectionem codicis Mur. secutus sum. In nostro
 legitur fructibus.

(j) Ita legendum puto cum nostro codice. At in
 Mur. codice legitur averso.

(k) Id innuit quod ævo suo peractum fuerat; Se-
 rapidis enim simulacrum sub Theodosio M. eversum.
 MURATORIUS.

(l) O-ris a Typhone interemptus fuit, ac in frustra
 disceptus. Isis conjugem occisum ulta cum lueto,
 ac ejulatibus ejus reliquias quæsitit, inventasque
 sepulcro reddidit. Hinc profanus apud Ægyptios ritus
 quotannis repetebatur. Ovid. lib. ix Metam.

Et regale decus, cum qua laetrat Anubis.
 Sanctaque Bubastis, variisque coloribus Apis.
 Sistræque erant, nonquamque suls quæsitus Osiris,
 Minutius in Octav.: Considera denique sacra ipsa, et
 ipsa mysteria; invenies exitus tristes, fata, et funera,
 et tuctus, atque plancus miserorum deorum. Isis per-
 ditum filium cum Cynocephalo suo, et alitis sacerdotibus,

Querit aruspibus (a) calvis, qui pectore tun- A
[so (b)]

Deplorant aliena sua lamenta dolore,
Moxque itidem insani sopito gaudia luctu (c)

115 Vana gerunt eadem mentium fraude repertum,
Qua non amissum (d) sibi quesivere vagantes.
Heu quo stultitiae merguntur gurgite mentes

457-458 Luce Dei vacuae! nam quid, rogo, caecius
[illis,

Qui non amissum quaerunt, nusquamque ma-
[nentem

120 Inveniunt, planguntque alii quod non dolet
[ipsis?

Elige quid facias miser error. Quid colis? aut
[quid

Plangis? non coeunt quae jungis : luctus honorem
Non sequitur : lamenta colis, lugendaque credis,

luget, plangit, inquiri; et Isiaci miseri cordant pecto-
ra, et dolorem infelicissimae matris imitantur. Mox
invento parvulo gaudet Isis, exsultant sacerdotes, Cy-
nocephalus inventor gloriatur. Sed cur perditum li-
lium vocat Minutius? Osiridem profecto maritum
Isidis testantur antiqui omnes, ac potissimum Synce-
sius in lib. de Provid., et Plutarchus in lib. de Isid.
et Osir. Non juvat his immorari, quum tantum a se
ipsis discrepantes ipsimet Aegyptii inveniantur in
sacrorum suorum Historia, ut ne venditum quidem
fabulas sale mixtas, sed nugas proferant ineptissimas.
Pro Minutio stat Laetantius lib. i Instit., cap. 21,
ubi inquit : *Isidis sacra sunt, quatenus plium vel per-
diderit, vel invenerit; nam sacerdotes ejus sua pectora
tundunt, lamentantur, deinde puer producit, quasi
inventus, et in lortitium luctus mutat. Filium autem
Isidis Horum nomine deperditum ab Iside, simulque
quesitum suspicor ex verbis Athanasii in Orat. con-
tra gentes : Έν γένει Α γρήγορον έτι και γόν ο περι' Οσι-
ρίως, και Όρου, και Τόφωτος, και των άλλων θείων της
άποδείξης επτελείται. Certe in Aegypto mox etiam de
Osiride, Horo, Typhone, aliisque ut deperditus, et ex-
stinctus deploratio sollemnis peragitur. MURATORIUS.*

(a) Lampridius in Commodus : *Sacra Isidis coluit,
ut et caput raderet, et Amibin portaret. Idem repetit
Spartianus in Pescenn. Nigro. Vidimus sacra Isidis
ferentem, quibus Commodus aileo deditus fuit, ut et cap-
ut raderet, et Amibin portaret. Hieron. in Ezech.
cap. xii : Persipue demonstratur rasis capitibus, sicut
sacerdotes, cultoresque Isidis ac Scrapidis, nos esse
non debere. Ambros. quoque in Ep. ad Sahm. : Ipsi
capite, et supercilia sua radunt, si quando Isidis sus-
cipiunt sacra.] Hujus ridiculi moris causam tradit
Plutarchus de Isid. et Osir. De vocabulo calvi ad
rem facit Martialis distichon lib. x epigr. 29 :*

Luigeri fugiunt calvi, sistradaque turba,
Inier adorantes enim stetit Hemogenes.

MURATORIUS.

(b) Julius Firmicus preclarissimus scriptor, de
Errore profan. relig. cap. 2, Isiaci sacri summam
his perstringit verbis : *In adytis habent idolum Osir-
idis sepultum. Hoc annuis luctibus plangunt, radunt
capita, ut miserandum casum sui regis terribilium de-
honestati defleant capitibus, undant pectus, lacerant lac-
ertos, veterum vulnerum reserant cicatrices, ut annuis
luctibus in animis eorum funesta, ac miseranda necis
exitum renascatur, etc. Lactant. lib. i Div. Inst. : Sa-
cerdotes Isidis deglabrato corpore pectora sua tundunt,
lamentando sicut ipsa, cum plium perdidit, fecerat.
Commodus quoque referentē Lampridio Isiacos pineis
usque ad perniciem pectus tundere cogebat.
Athenag. in Apolog. : Αίγύπτιοι τόν ποσειδών τοις Ιεραίοις
τά στήθη, Αίγυπτίη πectus undant in sacris suis. MU-
RATORIUS.*

(c) Mur. codex habet *planctu*; no ter *luctu*.

Quae divina putas. Si dii sunt (e), nec miseri
[sunt;

125 Aut si sunt miseri (f), dii non sunt, atque ho-
[mines sunt,

Et miseri : miserare (g) igitur mortalia passos,
Aut letus (h) venerare deos : nam caecus aperte
[est

Hic laror, aut miseros colere, aut lugere beatos.
Ergo dea est Isis? mulier dea? si dea, corpus

150 Non habet, et sexus sine corpore (i), vel (j)
[sive sexu

Partus abest (k). Unde ergo illi quem quaerit (l)
[Osirim?

Atque ubi quaerit eum (m), nescit dea. Sed dea
[numquam

B Esse potest mater, nec femina. Nam Deus unus,
Virtus trina Deus, Pater unus, et unus in ipso
155 Filius : ex ipso simul unus (n) cum Patre Verbi

(d) Minutius in Octav. : *Nec desunt annis omni-
bus vel perdere, quod inveniunt, vel invenire, quod per-
dant. Noane ridiculum est, vel lugere quod colas, vel
colere quod lugeas? MURATORIUS.*

(e) In Muratorii codice ita scriptum est : *Quae di-
vina putas, si dicis, nec miseri sunt. Aut si sunt mi-
seri, dii non sunt, atque homines sunt, Et miseri, etc.*
In nostro autem codice ita : *Quae divina putas. Si
dii sunt, nec miseri sunt. Et miseri, etc., desideratur
scilicet versus. Itaque, collatis invicem duabus haece
lectionibus, sic legendum statui ut superius legitur.*

(f) E Julio Firmico lib. de Proph. relig. Error. haec
hausit verba Paulinus : *Si dii sunt illi, inquit in cap.
8, quos colitis, cur eos lugetis? Cur annuis luctibus eos
plangis? Si lacrymis et luctu digni sunt, cur eos di-
vino honore emulatis? Umm itaque e duobus facite, aut
nolite eos lugere, si dii sunt, aut si luctu eos dignos
putatis, ut lacrymis, deos eos appellare nolite, ne lu-
ctibus ac lacrymis vestris majestas divini nominis pol-
lucatur. Epiphanius etiam in Anchorato cap. 106 :
"Αλλος δε παράκλητος Αι υπτιος εστιν : ει θεοι εσαι, δια
τι λυπηεστε αυτους; Alius vero Heracutus Aegyptiis ita
objicit : Si dii sunt, quos colitis, cur illos lugetis? MU-
RATORIUS.*

(g) Mur. cod., *miserere*. At legendum est *miserare*,
ut est in nostro codice

(h) Legendum est *latus*, ut est in nostro codice :
at Mur. codex habet *lotos*.

(i) Corruptum carmen. Ego emendatis verbis ita
legemus :

Ergo dea est Isis? Mulier dea? Si dea, corpus
Non habet, et sexum sine corpore, vel sine sexu
Corpus habet?

D Ut sit sensus. Si dea est Isis, quomodo corpus, a quo
divinitas abhorere deprehenditur, habet illa? Si cor-
pore carentem dicitis, quo pacto sexus illi erit sine
corpore? Sed legendum potius *Partum habet*. MU-
RATORIUS.

(j) Mur. cod. habet *aut sine sexu*. At metri ratio
ostendit legendum esse, ut scriptum est in nostro
codice, cuius lectionem secutus sum.

(k) Mur. cod., *Pars habet*, quae lectio sine contro-
versia mendosa est : et legendum ut est in nostro
codice, cuius lectionem posui.

(l) Mur. cod., *quaerit* : noster vero, *quaerit* : quam
lectionem sequor. — Et hic insecti exscriptores offen-
derunt. Corrigo sic :

Unde ergo illi, quod eum quaerit Osirim,
Aut ubi quaerit eum, nescit dea?

MURATORIUS.

(m) In Mur. cod. mendose scriptum est *cum*. Noster
habet *cum* : et ita legendum est.

(n) Spiritus sanctus hic *Spiritus Verbi* nuncuetur,

Spiritus : hæc tria (a) sunt Deus unus nomina A 145
[semper.

Sola Dei natura Deus : quod Filius, et quod
Spiritus, et Pater est : sed Filius ex Patre natus,
Spiritus ex Patre (b) procedens. Nihil hic habet
[ulla (c)

140 Commune, aut simile in rebus natura creatis.

Ast (d) Carthago potens Cypriano martyre flo-
[ret (e).

Cujus et ore simul profusi, et sanguine fontes
Fecundaverunt Libyæ sitientis arenas.

Nec procul inde Uticam (f) collatis Candida
[Massa

aut si aliter legendum censes, ut illud Verbi referen-
dum sit ad Patrem, ex ipso referendum esset ad Fi-
lium, a quo Spiritus procederet, ac propterea de
processione S. Spiritus a Filio argumentum hinc quo-
que duci posset. Priorem tamen sensum laetatur S.
Augustinus tract. 99 in Johanni., ubi ait: *Cur non
credamus, quod etiam de Filio procedat Spiritus san-
ctus, cum Filii quoque ipse sit Spiritus?* Verum vide
quæ inferius adnotavi. MURATORIUS.

(a) Mur. cod. habet *trina*: sed mendose: itaque
Muratorius sic emendandum locum censuit: *Hæc
trino Deus unus nomine semper*. At nostri codicis
lectio non est immutanda, in quo legitur: *hæc tria
sunt Deus unus nomina semper*.

(b) Prioribus Ecclesiæ seculis quam in controver-
siam non adduceretur, an ex Filio quoque procede-
ret S. Spiritus (id enim hæretici, ut Bellarminus ait,
concedebant, quemadmodum ex Basilio lib. II. contra
Eunomium in concilio Florentino evictum est) con-
tenti erant catholici ex Patre Filium procedentem
dicere. Nusquam tamen a solo Patre procedentem
affirmare ausi sunt; quin immo et complures ex-
presse Spiritum a Filio procedere scripserunt, ut
pluribus exemplis ostendunt Bellarminus lib. II. de
Christo, cap. 24, 25, etc. Leo Allatius et alii. Ego
in reliquis Anecdotorum libris Venantii Fortunati
expositionem in symbolum *Quicumque* producunt,
qua idem etiam expressum reperitur. In alio item
vetustissimo Ambrosiana bibliothecæ codice autem
mille, et plures annos scripto, symbolum idem sum-
nactus, ubi voigata occurrunt verba: *Spiritus san-
ctus a Patre et Filio non factus, non creatus, nec ge-
nitus, sed procedens*. Quare Græcorum, ipsorumque
Novatorum querelam retundere fas erit, quibus par-
ticula *Filioque* sero addita videtur. Nil igitur, ut su-
perius dixi, obstat, si apud veterum nonnullos *e Pa-
tre* Spiritum procedere audiamus, quam, licet de
Filio sileatur, nihil in nos eorum silentium pugnet.
Sic Baehiarium audientis antiquissimum philoso-
phum, qui seculo Christi, quantum ex Gennadio col-
ligere possumus, quinto florebat, in Apologia sua
Paris, non vero *Fili* meminit. Hanc item Apolo-
giam in Anecdotis meis veluti eximium vetustatis
arcanum Deo favente proferam. Illud etiam animad-
verti in expositione Fidei, quæ inter S. Hieronymi
opera habetur, Rufinoque presbytero adjudicator,
idemque in symbolo, quod a quibusdam Hieronymo,
ab aliis Pelagio, et in vetustissimo Ambrosiana co-
dice papæ Damaso tribuitur, non addi particulam
Filioque, uti volumina typis consignata habent, sed
eam a nuperis exscriptoribus nimium scrupulosis ad-
jectam. Verum lectorem ad secundum Anecdotorum
volumen remitto, ubi de his fusi. Nunc animad-
vertisse sufficiat Paulinum hunc S. Spiritus et Filio
processum alibi affirmare, siquidem ita canit Nat-
tal. IX :

Spiritum ab unigena sanctam, et Patre procedentem

Hoc est a prole unigena, quæ alia non est, quam Fi-
lius. Hoc certe miræ tanti scriptoris testimonium
nulli observatum fuisse. MURATORIUS.

PATRUL. LXI.

Martyribus magno venerande credis acervo
459 - 460 Extalit; unus enim (g) benedicti
[cespitis agger

Corpora multa tegens alte caput extulit arvis,
Et meritis altus (h) testatur monte sepulcri.

Iude Deo dudum jam fertilis Africa Christo

150 Multiplicat largus tanto de semine fruges,

Et parit egregios (i) verboque, fideque magi-
[stros.

Nec (j) minor Occiduis effluit gratia terris.

Ambrosius Latio (k), Vincentius extat Iberis.

Gallia Martinum (l), Delphinum Aquitania (m)
[sumpsit.

(c) Mur. cod., *illa*. At legendum est *ulla*, ut est in
nostro codice.

B (d) Mur. codex habet *Et*; noster vero *Ast*. Dunga-
lus, qui citat hunc versum, et duos, qui proximo
sequuntur, legit *At*. — Cypriani sanctitas, et fama
doctrinæ adeo se per orbem propagavit, ut apud La-
tinos non tantum, sed et apud Græcos antiquis tem-
poribus celeberrima fuerit illius solemnitas. Exstant
de illo sermones quidam S. Augustini, et duo S. Ma-
ximi. Quinque etiam alios ejusdem Taurinatis epi-
scopi in S. Cypriani laudem proferam in reliquis
Anecdotorum libris. MURATORIUS.

(e) Dungalus legit *quædet*; Mur. cod. et noster *floret*.

(f) Celebris est Catonis fato, amplitudine et anti-
quitate inter Africanas urbes Utica. De ea sic Appia-
nus: *Ἦτις Λιβύης μεγίστη πρὸς Καρχηδονα πόλις.
Utica post Carthaginein maxima urbs Africae*. Sub Va-
leriano trecenti martyres, ut fatetur quævis marty-
rologia, seu ut S. August. tract. in psal. XLIX,
centum quinquaginta tres in fornacem confecti glo-
riose occubuerunt. Hinc cinerum sanctorum massa in
summa veneratione habita. Vide Baron. in Martyr.
C ad diem 24 Septemb.; Prudentius in hymno 15 de
S. Cypriano.

Corpora candor habet, candor voluit ad superna mentes,
Candida massa dehinc dat incertum per omne sæculum.
MURATORIUS.

(g) Mur. codex mendose habet *nam etenim*. No-
ster recte *unus enim*.

(h) Noster cod. *alto*. Sed leg. *est altus*, ut in cod. Mur.

(i) Ita me Deus amet, quam Paulinus religioni sibi
aliquantulum doceret, sanctos in vivis agentes laudi-
bus extollere, quod saltem potuit, tacite laudavit.
Hic itaque S. Augustinum, qui tum Hipponensem
urbem, immo totam orbem *verboque fideque* illustra-
bat, tenui certo certius arbitror, et forte etiam Ali-
pium egregium virum, ac tum temporis Tagastensem
episcopum, quos omnes Paulinus arcta familiaritate
complectebatur. Consule Augustini, Paulinique ama-
bæas epistolas. MURATORIUS.

(j) Hunc versum et 5 sequentes citat Dungalus.

D (k) Doctorem tantum nullus est ex antiquis, qui
dignis non extulerit laudibus. Unum producunt Ven-
nantium Fortunatum lib. VII, carm. 4, ut ejus vul-
neri opem ferant. Commendat hic

Vitalem, et reliquos, quos eura Ravenna sepultat
Gerusium, Ambrosium Mediolane tum

hactenus depravata lectio: sed ex codice optimo
Ambrosiana bibliothecæ lectionem genuinam resti-
tuo: *Gerbasium, Ambrosium, etc.*, scilicet S. Gervasi
Fortunatus meminit, cuius corpus ab Ambrosio re-
pertum Paulinus infra memorat. MURATORIUS.

(l) Ad S. Martini memoriam illustrandum non est
metum plura congerere. Ejuſdem res gestas a Paulino
Petriordio, Sulpicio Severo, aliisque magnis scri-
ptoribus peto. Satis sit adnotasse patris ante annis
tantum virum ad superos emicuisse. An. 597, an
vero 490 aut 491, is annus teret inquirendum aliis
relinquo. MURATORIUS.

(m) Mur. cod., *Aquitania*; noster *Aquilaria*; quam

155 Multaque præterea per easdem largiter oras
Semina sanctorum positis diffusa sepulcris
Illustrant totum superis virtutibus orbem,
Et toto antiquum detrudunt orbe draconem,
Qui genus humanum per nomina mille deo-

160 Quæ tamen ex obitis mortalibus et sibi sumpsit
Ipse, suisque dedit coluber, quibus arte no-
Princeps in vacuo tetrum gerit ære regnum,
Dæmouibusque caput nobis inimicus oberrat.
Sic (b) itaque et nostra hæc Christi miserantis

165 Felicis meruit muniri Nola sepulcro,
Purgarique simul, quia cæcis mixta ruinis
Orbis, et ipsa simul (c) moriens in nocte jacebat
Saxicolis polluta diu cultoribus, in qua
Prostibulum Veneris (d) simul, et dementia

lectionem probo. Dungalus tamen legit *Aquitanica*. —
Burdigalensis episcopus fuit Delphinus, Paulinique
nostri admodum familiaris. Ad illum etiannum quin-
que Paulini epistolæ exstant, in quibus etiam testatur
poeta noster se ab hoc viro sancto baptizatum. Hinc
autem discit Delphinum anno Christi 404 inter vivos
non exstissee, quippe viros sanctitatis fama post mor-
tem præclaros hic tantum Paulinus recenset. MURA-
TORIUS.

(a) Videtur aliquid desiderari.

(b) Hunc versum et tres qui proxime sequuntur
citat Dungalus.

(c) Codex noster mendose habet *jam* pro *simul*.
Emendavi ex Mur. codice. Apud Dungalum mendose
legitur *Orbis, et ipsa moriens in nocte jacebat*.

(d) Vetus ænigma de quadam muliere Clodia no-
mine usurpatum legitur: *In triclinio Coa, in cubiculo
Nola*. Quod eruditorum consensu nil aliud portendit,
quam Clodium in triclinio, convivisque lascivo ore,
verbisque prociibus sic usum, ut Venerem, quæ in
insula Coa colebatur, penitus exhiberet; in cubiculo
vero in omni libidinis genus Nolanorum more incu-
buisse. Et revera Nolana lascivia in adagium trans-
lata est, ac propterea Ausonius in epigr. 70 Crispæ
cuidam fœdissimos objicit amores hisce verbis:

Et quam Nolanis capitalis luxus mussit.

Campani autem populi, inter quos Nolani, antiquitus
Osci appellabantur, hoc est quasi *obsceni*, ut Por-
phyrius antiquissimi scholiastis verba ad Horatium
testantur; et Festus Osci frequentissimum fuisse
spurcarum libidinum usum asserit. Jure itaque Pau-
linus Nole positum *Veneris prostibulum* inquit. MURA-
TORIUS.

(e) Ambrosius Leo lib. iii. cap. ult. de Nola. Ejus-
dem regionis vindemiam eleganter expressit. Inter
alia hæc ait: *At vero vindemiantes ea die, qua pro-
pique vindemiam faciunt, atque per totum vindemia-
tempus Baccho deo pleni esse, ac ferere prorsus videntur*.
Subdit: *Gloria vero captum omnem hominis superat,*
atque qui vir videntibus creditur, nam omnino
juramentum est. In agro qui etiam, in quo vindemiant,
*semper pueri da vindemiano inelamant, obscenissi-
mas quasque partes suis nominibus pronuntiantes,*
Veneres vel obscenissimas se optare exclamant, eas
jaclant, munitant, etc. Quis certe crederet iis in
oris tantas ethnicismi reliquias tandem durasse, ut
nostra ad usque tempora illic orgia celebrarentur, et
sub Christianis menato tantum nomine Bacchus cole-
retur? Proh summum dedecus! Quale enim, ut cum
Tertulliano lib. de Cor. mil., cap. 6, loquar, haben-

A 170 Numina (f) erant miseris, fœdoque nefaria ritu
Sacra celebrabat sociata libido ferori.

Et quis erat vitæ locus hic, ubi nec pudor us-
[quam,
Nec metus ullus erat? Quis enim peccare li-
[meret,

Hic ubi sanguineus furor, atque incesta libido

175 Religionis erant (g), et erat pro numine crimen
His qui crediderant esse ullum in crimine nu-
[men (h)?

461-462 Atque erat in toto quasi sanctorum
[agmine cultor,
Qui Veneris sacris pollutius incaluisset.

Plenus et (i) ille Deo, reliquisque beator es-
[set (j),

180 Qui magis infuso sibi dæmone sævius in se
Desipiens (k), propriisque litans furialia sacra (l)
Vulneribus sanam meruisset perdere mentem.

*dum est apud homines veri Dei, quod a candidatis dia-
boli introductum, et ipsi a primordio dicatum est,*
quodque jam tunc idololatricæ vitatur ab idolis, et
idolis adhuc vivis? MURATORIUS.

(f) Mur. cod. habet *Numen*; noster *Numina*.

(g) Mur. cod. habet: *Religiones erant*: quæ lectio
sane mendosa est. Noster codex habet: *Religionis*
erat. Sed ad metri rationem servandam legendum
puto *Religionis erant*.

(h) Totus iste versus. *His qui crediderant esse ul-
lum in crimine numen*, in codice Muratorii hic de-
erat: legebatur vero post versum 212, loco omnino
non suo. Itaque nostri codicis lectionem secutus hic
eum posui.

(i) Noster codex habet *at ille*, codex vero Mura-
torii *et ille*. Hanc lectionem secutus sum.

(j) Noster codex habet *esse*: at ex quo verbo pen-
det istud *esse*? nisi subaudire velis *putabatur*. Ego le-
ctionem cod. Mur. secutus sum.

(k) Non possum me continere, quin egregium pro-
feram S. Maximi Taurinatis episcopi locum ex ser-
mone *de idolis auferendis*, quem una cum aliis ejus-
dem sancti in ceteris Anecdotorum libris orbi pro-
pediem Deo favente communicabo. Inquit ille: *Cum*
matutinum vigilaveris, et videris saucium vino rusti-
cum, scire debes quoniam, sicut dicunt, aut dianaticus
est, aut haruspex est; insanum enim numen amantem
solet habere pontificem; talis enim sacerdos parat se
vino ad plagas deæ suæ, ut dum est ebrius penam
suam miser ipse non sentiat. Hoc autem non solum de
intemperantia, sed et de arte faciunt, ut minus vulnera
sua doleant, dum vini ebrietate jaclantur. Tum haru-
spicum vestes, faroremque describens addit: More
gladiatorum paratus ad pugnam ferrum gestat in ma-
nibus, nisi quod gladiatore peior est, quia ille adver-
sus alterum dimicare cogitur, iste contra se pugnare
compellitur. Multa dem insignia in hanc rem addit,
quæ silentio præterire propositum suadet. Tibulli de
femina sacrificante agens:

Ipsa bipenne suos cædit violenta tarctos,
Sanguineque effuso spargit in pia deam.

Expressius hæc asserit Prudentius in Hymn. S. Ro-
mani:

Sunt sacra, quando vos ipsi exciditis,
Votivos et cum membra detrahebat dolor,
Cultram in laceros erexit fanaticus,
Sectisque matrem brachis placat deam.

MURATORIUS.

(l) Ita omnino noster codex. In cod. vero Mura-
torii legitur, mendose, *propriis litans furialia sacra*.

O cæcis mens digna animis, et numina digæ
Aversis servire Deo (a). Venus, et nemus (b)
[illis

185 Sit (c) Deus: ebrietas demens, amor impius illos
Sanctificent: abscissa celant (d), miserieque (e)
[pulvorem

Erroris fœdi Matris mysteria dicant.
Digna fides illis, quibus almo in lumine veri,
Legibus et castis, et magno nomine Christi

190 Nulla fides, et nullus amor, ideoque nec ullum
Indignæ pretiam vite est in sanguine Christi.
Sit Deus his venter (f), vel cetera gaudia carnis,
Queis (g) Deus ipse deus non est, quibus in
[cruce Christi

Gloria nulla subest, quia non dignatur adire
195 Degeures animos virtus crucis. Inde beatis (h) B
Felix, ut reliqui diverso martyres orbe,
Nolanis medicus fuit, estque perennis ope ista:
Nec modo Nolanis, sed et omnibus, a quibus
[idem

Imploratus erit, dabit isto jure salutem,
200 Si crucis alma fides in pectore supplicis adsit (i).

Ista fides genus humanum curatque, placet:
Hæc ubi defuerit medicina, morabitur illic
Omne mali regnum, nec in illo desinet unquam
Cypris (j) adulteriis, furis regnare Lyæus.

205 In quo defuerit Christi pudor, et crucis ardor.
Iguis enim divinus inest, ubi vis crucis intus
Ardescente fide cruciat male conscia corda.

(a) Mur. cod. sic habet: *O cæcis mens digna ani-
mis, et numine, digna Adversis servire deis!* Ego nos-
tri codicis lectionem secutus sum.

(b) Nemora, quæ alio nomine *loci* appellabantur,
apud antiquos magna superstitione coli solebant.
Nemus Aricinum, ubi Diana simulacrum conditum,
Lucus Martis apud Athenienses, et in Ponto et alia
nemora passim memorata audimus. Ovid. lib. II
Fast.

Lucus Aventino suberat: iger illicis umbra,
Quo possis viso dicere: Numen inest.

Claudian. de Rapt. Pros. I. III, lucum venerabilem
refert pro flumine Aeyni, ad huc nomen loci reli-
gionemque fuisse. Propert. el. 10, lib. IV: *Lucoque
abscede vrendo*. His addam A. uleim in Apolog.
pag. 577 ita loquentem: *Iste vero nec diis rurationis,
qui eor. pascunt, ac vestunt, segelis ullas, aut vitis,
aut gregis primitias impartit, nullum in villa ejus de-
lubrum situm, nullus locus, aut lucus consecratus*. Et B
hæc in re satis nota sint satis. Hanc eruditionem
supra omnes illustravit Pinto Ramirez in Spicileg.
sacro, tract. I, cap. 6, quem consule. MURATORIUS.

(c) Mur. codex, Sint.

(d) Tum in Isiacis, tum in Orgiis nefandis hic ritus
inoleverat, ut virilia colerentur, quæ Phallum nomi-
nabant antiqui. Diodor. lib. I Biblioth. hæc omnia
explicat: *Virilia*, inquit, *Osiridis a Typhone in flu-
vium abjecta esse aiunt, quod sociorum nemo hæc re-
cipere vellet. Quæ tamen ab Iside recepta divinis sunt
honoribus affecta. Nam in templis effigiem eorum adorna-
tam coli præcepit, et caeremoniis, sacrificiisque deo
isti peragendis honoratissimus ut essei effecit. Idcirco
et Græci postquam sacrorum Euecticorum, et Orgio-
rum solemnitates ab Ægyptiis accepere, membrum illi
in mysteriis, initiatiombus, et sacrificiis dei hujus
Phalli nomine honorant*. MURATORIUS.

(e) Murat. codex, *miserique; nolæe, miserumque.*

A Vivificatque (k) animam vitis in carne peremptis.
Hostibus his (l) obruta diu, corruptaque tantis
240 Pestibus ingentem posechat (m) Nola medelan.
Atque ideo pensante Deo discrimen, opemque
Felicem accepit medicum, qui vinceret omnem
Quamlibet antiquam miserorum in cordibus
[atris (n)

463-464 Perniciem, et meriti virtute poten-
tior alti (o)

215 Vulneribus ductum super ulcera putria callum
Scinderet, ut saniem suffusa (p) labe coactam
Exprimeret sinibus ruptis, ac deinde lacunam
Vulneris expleret plana cute ducta cicatrix.
Ergo ubi Nolanis Felix, ut stella tenebris,

220 Pulsit ab ore Dei veniens, verbumque medendi
Ore greus tanquam venturo sole serenus
In matutino letum jubar exserit orto
Phosphorus, occiduisque novus præfulget in (q)
[astris

Nuncius instantis cessura nocte diei.

225 Sic jam Evangelio totum radiante per orbem,
Et propiante (r) Deo cunctis mox judicæ terris
Adventus vexilla sui prætendit ubique,
Perque suos Christus sua signa coruscat (s)
[amicos.

Ex quibus hæc voluit sibi præducere sub ora

250 Felicem, ut nostras isto depelleret (t) umbras
Sidere, et antiquos ista quoque pelleret urbe
Demonas (u), ut pulsus hominum de corde co-
[lonis

C (f) Respicit cap. in Epistole I Pauli ad Philipp.,
ubi de inimicis crucis Christi ait Apostolus: *Quorum
finis interitus, quorum Deus venter*, etc. MURATORIUS.

(g) In nostro cod., *quis pro queis*.

(h) Mur. cod., *beatus*. Utraque lectio probabilis.

(i) In nostro cod., *assit*.

(j) In Mur. cod., *Cypres*. At legendum *Cypris*, ut
est in nostro codice.

(k) In Mur. cod., *vivificans* pro *vivificatque*.

(l) In nostro cod., *his*. Sed legendum est *his*, ut
est in cod. Mur. Attamen quemadmodum vers. 259
vox *hisdem* est duarum syllabarum, ita fieri potest
ut *his* adhibuerit Paulinus ut unam syllabam. Vide et
vers. 268 et 515, et carn. 10 vers. 531.

(m) In nostro cod., *pascibat*. At perspicuum est
legendum esse *posechat*.

(n) Post vocem *atris* est in Mur. cod. iste versus:
His qui crederant esse num in crimine numen. De
quo versu diximus pag. superiore.

(o) In Mur. cod., *altis*.

(p) Ita Mur. cod. At in nostro codice præ *suffusa*
labe mendose legitur *suffusus a labe*.

(q) Ita noster codex. At in Mur. cod., *præfulgurat*
astris.

(r) In Mur. cod., *propitiante Deo*. At nostri
codicis lectio verior. Vide carn. 12, vers. 409.

(s) Eleganter, atque meliorum exemplo id usur-
patum. Virgil. lib. XII Æneid.:

Æneus instat contra, telumque coruscant.

Herum ibidem:

Hinc atque inde obdugæ moras, hastamque coruscant.

Græcorum quidem ad imitationem hoc factum, sed
venuste admodum. MURATORIUS.

(t) Ita noster codex. At Mur. cod., *decerperet*:
quod videtur mendum.

(u) Mur., *Dæmons*.

- Talibus intraret puras Deus iacula mentes, A
 Et vice mutata nobis pietate solutis
- 253 Nostra prius nostros premerent modo vincla
 [leones
 Frustra in oves Christi victa (a) feritate fremen-
 [tes.
 Et manet hæc nobis etiam nunc gratia, quæ nos
 Peccatis prece sanctorum exorante resolvit,
 Atque iisdem sanctis ultoribus alligat illos,
- 240 Discruciatque hustes, qui nos vincire solebant.
 Hi modo ut illato (b) deprenti lumine fures,
 Atque in vincla dati, nunc ignea flagra piorum,
 Ut meruere, ferunt, aut jam infernis (c) male trusi
 Carceribus trepidant, vicinum instare fatentes
- 245 Iudicium Domini solis sibi triste, suisque
 Omnibus, in Satae partem quos seiva voluntas B
 Verterit, et Satae sociaverit æmula vita.
 Istic nequitæ socios homines, ibi pœnæ.
 Ecce dies accepta Deo : modo vera salutis
- 250 Lux micat : omnia jam nobis bene versa vide-
 [mus :
 Diffugere doli, cecidit Bel, interit error,
 Quique colebantur totis quasi numina templis
 Dæmones, hi per templa Dei torquentur incrimis;
 Et qui divinos audebant sumere honores,
- 255 Hi modo ab humana (d) plectuntur gente subacti.
 Namque isti, quos (e) nunc celebri Felicis in aula
 Torqueri, clamare, rapi per capta videmus
 Corpora, corporibus victi retinentur in ipsis,
 In quæ se truserunt ipsi, pœnamque volentes
- 260 Humanam, invenere suam. Nunc ergo reorum C
 Personæ (f) exululant pœnis, qui numine falso
 (a) Mur., *vincla*. At melior lectio nostri codi-
 cis.
 (b) Mur. cod., *Hi modo tam lato*. Sed nostri codicis
 lectio verior.
 (c) Noster codex habet *inferni*. At mihi magis pla-
 cet lectio cod. Mur.
 (d) Piissimi imperatores Constantinus, ejusque
 successores plurimas in paganos leges emiseraut,
 quæ codicem Theod. tit. de Pagan., etc., consulenti
 patebant. In his autem gentilium sacra, demonum-
 que cultus omnino interdiciuntur, quod hic per pœ-
 nam nostram inveni arbitror. MURATORIUS.
 (e) S. Felicis mirabilem in fugandis immundis spi-
 ritibus affibi canit, ac præcipue Natal. iii, ubi in-
 quit :
 Martyris ostendit meritum, cum jure potenti
 Dæmonas exeret, devinctaque corpora solvit ;
 Nam sibi Felicein cæcis in umbra pœnis
 Pestiferi proceres trusi clamore fatentur,
 Oculosque cruces genitu testantur aperto.
- MURATORIUS.
 (f) Hunc versum, et alios quatuor, qui proxime
 sequuntur, citat Dungalus.
 (g) Hunc versum mendose legit Dungalus, nimirum
 sic : *Defuerant et qui munito nomine vos*, etc. —
 Scriberem potius : *mentito numine vivo*. Dungalus in
 fragmentis habet : *mentito nomine vivos*. MURATO-
 RIUS.
 (h) Mur. cod., *libabat* ; noster, *libabat*.
 (i) Mur. cod., *disoluto* : quæ lectio cumnino men-
 dosa est.
 (j) In Dionysiæ mos erat hedera caput redimere.
 Hinc Seneca in *Œdip. act. ii*, in choro : *Te caput Ty-
 ria cohæbere mitra, Hederaque mollem baccifera reli-
 gare frontem*. Hæc ille ad Bacchum. Statius item lib.
- Dii fuerant, et qui mentito numine vivos (g)
 Ante Dei cultum sibi nil cæleste videntes
 Dederant homines, hi nunc ubi lumine Christi
 263 Vera fides patuit, non possunt ferre sepultos.
 Sed magis ut pateat, quia nunc hi qui cruciantur
 465-466 Dæmones ante fores, aut ante se-
 [pulnera piorum,
 Iidem sunt illi, quibus olim serva libabat
 Gens hominum, et sacros demens libabat (h) ho-
 [mores,
- 270 Ipsa docet vocum species : nam sæpius illa
 Voce gemunt, solitum ut noscas clamore furorem.
 Sic plerumque velut resoluta (i) laxius ore,
 Dente fremunt, spumant labris, horrentque ca-
 [pillis.
 Utque manu prensante comam excutiuntur in
 [altum,
- 275 Et pede pendentes stant erinibus : interea illic
 Sacrorum memores veterum, quibus exta sole-
 [bant
 Lambere cæsarum pecudum, aut libamine pasci,
 Lascivosque choros hederatis (j) ducere pompis,
 Nunc etiam sua testantes sacra illa fuisse,
- 280 In quibus insanos dabat ebria turba tumultus,
 Euhoe Bacche sonum (k) fractis imitantur anhel
 Vocibus, et lento jaectant sua colla rotatu.
 Sed quia non poterat mortalis (l) unius ætas
 Sufficere, ut longo contagia tempore tracta
- 285 Dilueret paucis, quos corpore viveret, annis
 Confessor Felix, et presbyter, ore magister,
 Elogio martyr (m), merito officioque sacerdos (n) ;
 Omnipotens Dominus finitum corporis ævum
- 1, Sylv. 2, vers. 253 : *Atque hederis redimita cohors*.
 Vide comment. Delrii in Senec., *ibid.*, reliquosque
 mythologos. Ne in re satis nota putidus videar, plu-
 ribus parco. MURATORIUS.
 (k) Mur. cod., *Euhoe Bacchisonum* : quæ lectio
 fortasse verior.
 (l) Noster codex habet *Mortalis* : quæ lectio mihi
 vera videtur, quamvis in codice Mur. legatur *morta-
 libus*, et ultima syllaba vocis *mortalis* sit brevis.
 (m) Felicis Nolani tormenta, passionemque priori-
 bus in Natalibus expressit Paulinus. Exprimuntur et
 illa in Actis editis. Non tamen in persecutione mor-
 tem obiit sanctus ille. Hinc *Elogio tantum martyr* di-
 citur, uti etiam alibi *sine sanguine martyr* appellatur.
 Primæva in Ecclesia vero martyris nomen etiam iis
 tribuebatur qui tormentis superstites erant, ut mani-
 feste ex lib. Tertull. ad martyras colligitur. Cypri-
 anus ad martyras et confessores Jesu Christi episto-
 lam 9 dedit, et ep. 12 ait : *De hoc et ad clerum, et ad
 martyras et confessores litteras feci*. Ep. quoque 18,
*Litteras, inquit, feci quibus martyres et confessores
 consilio meo, quantum possem, ad Dominica præcepta
 revocarem*. Quidam igitur viventes adhuc martyris
 appellatione distinguebantur, quia ad sanguinis usque
 effusionem Christum constantissime fuerant confessi.
 Scribit in hanc rem Cyprianus laudatus ep. 50 : *Illud
 præterea vellemus addiscere, si martyres non propter
 aliud martyres fiunt, nisi ut non sacrificantes teneant
 Ecclesie usque ad effusionem sanguinis sui peccm*. MUR-
 RATORIUS.
 (n) Sacerdotis vox pro episcopo hic capienda ; si-
 quidem superius *presbyter* dicitur S. Felix. Revera
 tantum pro grege Christi egerat hic sanctus, ut anti-
 stitis nomen promereretur. Sic Natal. xiii ait Pauli-

Felici potiore via persistere fecit,
 290 Continuans meliores operosi martyris aetus,
 Virtutes ut eas idem celebraret humatus,
 Quas in carne manens Christi virtute gerebat,
 Atque ita susceptæ nec mortuus abforet urbi
 Corpore, cum tantum positi sanator adesset
 295 Spiritus, et desiderii latitaret amantum
 Ad tempus cari facies subtracta patroni;
 Prompta sed ægorum semper medicina saluti
 Afforet. Inde perennis honos, et gloria sanctum
 Felicem meritis sine fine (a) virentibus ambit:
 300 Et licet a veteri (b) tumulis absconditus ævo,
 Qua mortalis erat, lateat telluris operto;
 Viva tamen vegetante Deo, membrisque super-
 [stes
 Gratia divinum spirantia martyris ossa
 Clarificat populis merito vivente sepulti:
 305 Et magni solium (c) breve confessoris adorat
 Jugiter e variis congesta (d) frequentia terris.
 Sed Deus ut cunctorum hominum sator, omnibus
 [istam
 De sanctis indulsit opem procedere terris:
 Ut jam de tumulis agerent pia dona beati
 310 Martyres, et vivos possent curare sepulti.
467-468 Nec satis hæc donum Donatio fuit,
 [ut sua tantum

nus additam Felici in cælis coronam antistitis. Vide
 quæ ibidem notavi versu 368. MURATORIUS.

(a) Ita Mur. codex. In nostro mendose legitur
sinper.

(b) Septem sequentes versus referat etiam Dun-
 gatus, siquæ Rosweido visi erant ad Natalem ix refe-
 rendi; sed verum intueris eorum situm. In antiquo
 Dungalii codice, quem Ambrosiana bibliotheca asser-
 vat, ex Natali xi dilucide citati reperiuntur. MURA-
 TORIUS.

(c) Animadvertere juvat quibus verbis debitam
 sanctis venerationem Paulinus exprimat. Certe is ait
 eorum sepulcra adorari:

Et magni solium breve confessoris adorat.

Cui si tot alia Paulini adicias hæc de re testimonio,
 profecto novatorum querelas miraberis, quibus tan-
 tam hilem movet idem sanctorum cultus in Ecclesia
 catholica etiamnum servatus. Paulinum itaque, ce-
 terosque sanctos, velint nolint, idololatriæ accensant
 oportet, quum nos paschim hujusmodi laborare morbo
 gens cæca exclamet. MURATORIUS.

(d) Mur. cod., *confecta*. Melior nostri codicis lec-
 tio.

(e) Ita noster codex. Mur., *monimenta*.

(f) Ita Mur. in nostro cod., *affuerant*: quæ lectio
 mihi non probatur.

(g) Mur. codex, *tunc*: quæ lectio non videtur con-
 temnenda.

(h) Noster codex habet *priorum*: quæ lectio mihi
 minus arridet.

(i) Mur. end., *Martyres*.

(j) Celebrem refert, suisque præactam temporibus
 SS. corporum Protasii et Gervasii inventionem, quæ
 Mediolanensium antistiti Ambrosio contigit. De illa
 S. August. lib. Conf. ix, cap. 7, hæc habet: *Tunc
 memorato antistiti tuo (Ambrosio) per hanc aperisti,
 quo loco laterent martyrum corpora Protasii et Gervasii,
 quæ per tot annos incorrupta in thesauro secreti tui
 recondideras*. Sidon. Apoll. ep. 1, lib. vi: *Ambrosium
 duorum martyrum reperiorem* appellat. Videnda etiam
 Ambrosii ipsius ep. 14 ad Marcellinam sororem, et
 Paulinus alter in Ambrosii Vita. Cæsarine autem

A Nomine, sive opibus loca martyres illustrarent:
 Ex iisdem tumulis etiam monumenta (e) piorum
 Multiplicans multis tribuit miserator eosdem
 315 Gentibus. Et referam varias ab origine causas,
 Ex quibus hæc orta est variis benedictio terris
 Nam quia non totum pariter diffusa per orbem
 Prima fides erat, multis regionibus orbis
 Martyres abfuerant (f), et ob hoc, puto, munero
 [magno
 320 Id placitum Christo nunc inspirante potentes,
 Ut Constantino primum sub Casare factum est,
 Nunc (g) famulis retegente suis, ut sede priori (h)
 Martyras (i) accitos transferrent in nova terræ
 Hospitia: ut sancto non olim antistite factum
 325 Novimus Ambrosio (j), qui fultus munere tali,
 B Postquam igneratos prius, et tunc indice Chri-
 [sto (k)
 Detectos sibi nec mutata transtulit aula,
 Reginam (l) prompta confudit voce (m) furentem.
 Nam (n) Constantinus propiti cum (o) conderet
 [urbem
 330 Nominis, et primus Romano in nomine regem
 Christicolam gereret, divinum mente recepit
 Consilium, ut quoniam Romæ mœnibus urbis
 Æmula magnificis strueret tunc mœnia cœptis,

quoniam Jo. Petrus Puricellus, quo accuratius nemo
 res Mediolanensium prosecutus est, hanc rem tra-
 ctat in diss. Nazar. et in Monum. Basl. Ambros.
 Horum sanctorum reliquias ad se ipsum ab Ambrosio
 transmissas meminit poeta noster in ep. 12 ad Sever.;
 dum enim reliquias recenset in Fundana basilica per
 se conditas ait:

Quosque suo Deus Ambrosio post longa revelat
 Secula Protasium cum pare Gervasio.

MURATORIUS.

(k) Per visionem S. Androsii revelata SS. Prota-
 sii et Gervasii corpora testatur etiam, ut nuper vidi-
 mus, S. Augustinus præter ipsum Ambrosium ad
 Marcellinam ep. 14. Molinaus tamen famosus inter
 Calvinistas minister, lib. vii contr. Perron., cap. 21,
 totam hujus inventionis historiam inter commentitias
 fabulas rejicit. Vir sane et fronte, et mente desti-
 titus, qui tantos auctores piissimos hujus eventus tes-
 tes quasi impiissimos impostores traducere est ausus.
 S. Aug. iteram hanc rem divinitus factam asserit
 lib. xxii de Civ. Dei, cap. 8 ubi agens de SS. Pro-
 tasii et Gervasii corporibus ait: *Quæ cum laterent,
 et penitus nescirentur, episcopo Ambrosio per somnium
 D revelata reperta sunt*. MURATORIUS.

(l) Ariana hæc infecta imperatrix Justina, ut Pau-
 linus, qui Ambrosii vitam scriptis consignavit, ex-
 pressum nobis reliquit, Ambrosium aderat, viresque
 plurimum ejus inimicis aucebat. Viso autem tanto
 miraculo per sanctissimum antistitem patrato, coer-
 euit exinde furorem, et a catholicorum persecutione
 abstinuit. Hæc quoque Augustinus habet cap. 7, l. ix
 Confess.: *Unde opportune promeris ad coercendam
 rabiem feminæ, sed reginam, etc. Inde illius inimicæ
 (Justinæ scilicet) animus, etsi ad credendi sapientiam
 non applicuit, a persequendi tamen furore compressus
 est*. MURATORIUS.

(m) Mur. cod., *lucet*. At verior nostri codicis lec-
 tio.

(n) Huic versum et alios qui sequuntur æque ad
 362 citat Dungalus.

(o) Et Mur. codex et noster habet *cum*. Dungalus
 legit *dom*.

His quoque Romuleam sequeretur dotibus ur- A 550
[bem.]

355 Ut sola apostolicis munitur mœnia letus
Corporibus : tunc Andream (a) dexerit Achivis,
Timotheumque Asia : geminis ita turribus (b)
[exstat

Constantinopolis (c) magnæ caput æmula Romæ,
Verius hoc similis Romanis culmine muris,

340 469-670 Quod Petrum, Paulumque pari Deus
[ambitione

Compensavit ei, meruit quia sumere Pauli
Discipulum cum fratre Petri. Jam quanta per
[istam

Sanctorum per longa viam divortia terre
Creverit utilitas ad nostræ munia vite,

345 Ipsa docent hodieque loca, in quibus illa beati B
Rheda capax (d) oneris posita statione resedit,
Omnibus in spatiis quacunque aut mansio san-
[ctis

Corporibus, requiesque luit vectantibus illos
Sacras cineres, miris clamantia signis (e).

(a) Mirum in modum discrepant auctores in assi- gnando tempore, quæ SS. Andree, Timotheique cor- pora Constantinopolim ferre translata. Alii enim Constantino, alii Constantio piæ opus adjudicant. Certam tamen crediderim, id sub Constantino contigisse, quum Hieronymus duabus in locis id expresse tradat. Advers. Vigilant. agens ironice hæc habet : *Sacrilegus fuit Constantinus imperator, qui sanctas reliquias Andree, et Lucæ, et Timothei transtulit Constantinopolim*: Item quoque de Script. eccl. in Luca : *Sepultus est, ait, Constantinopoli ; ad quam urbem vigesimo Constantini anno ossa ejus cum reliquiis Andree apostoli translata sunt de Achaia*. Illud quidem verum, eumdem scriptorem in Adlit. ad Euseb. Chron. an. 19 Constantii ita locutum : *Reliquie apostoli Timothei Constantinopolim invecit. Sed ex- scriptorem vitio potius quam Hieronymi memorie tribuendus error*. B. Petrus Damiani serm. 16 de S. Marco : *Vigesimo anno Constantini Caesaris Lucas de Achaia Constantinopolim translatus est una cum sa- cris B. Andree apostoli reliquiis*. Certe Euseb. lib. iv de Vit. Constantini, cap. 60; inquit : *Αὐτὸς γὰρ οὐδὲ εἰς δέσπον καίρου τῆς ὁδοῦ ἡλείουτας τὸν ἐσταθεὶ τὸ πῶς ἐταμείθη τῆς τῶν Ἀποστόλων προσερχομένης κειμένης ἐκ τῆ ἐκείνου ἐκείνης*. Is igitur in opportunum veniens mortis diem hic locum sibi divina dispensatione præ- paravit, qui apostolorum appellatione innescit, ad suam sepulcrum. Igitur ecclesiam apostolorum Andree et Lucæ Constantinus edificandi mandavit, ut ibi tum apostolorum ossa, tum suam corpus requiem haberent. Hæc alii multi, et meliores tradunt. Sed lectorem ad lib. iv, cap. 5, Constantini, Chr. cl. viri Du Gange remitto. Is rem hujusmodi supra cunctos diligentissime examini subjecit. MURATORIUS.

(b) Sancti regnerum propugnacula, turresque merito vocantur. In hæc rem optime conferti possunt Basilii Magni verba in Or. in xl. martye., ubi de reli- quiis cornudea loquens similia habet : *Illi sunt, in- quit, qui nostram regentem administrant, et vetuli tur- res quedam cohaerentes securitatem ab hostium incursu exhibent, non uno loco se ipsos includentes, sed multis jam locis hospites facti, et nudis parietibus exornantes*. Theophrist. abbas. serm. 1 de SS. reliq.: *Unicuique locorum sicut et huic nostro ubunde magnas sanctorum reliquias accommodat, quatenus dum ab indigentibus di- gne, ac familiaribus honorantur, iidem indigentium curam perpetua defensione pveniant*. MURATORIUS.

(c) Secundum, et novam Romam Constantini urbem dictam pluribus probat eruditionis fons Du Gangeus

Nam divina manus medica virtute per omnes
Est illic (f) operosa (g) vias, qua corpora sancta
Impressere sacro vestigia viva meatu.
Inde igitur sadente illic data copia fides
Tunc comitum studiis, quedam ut sibi pignora
[vellent

355 Ossibus e sanctis merito decerpere fructu (h),
Ut quasi mercedem officii, pretiumque laboris
Præsidia ad privata domum sibi quisque refer-
[rent (i).

Ex illo sacri cineres quasi semina vite
Diversis sunt sparsa locis, quaque (j) osse mi-
[nuto

360 De modica sacri stipe corporis exiguus ros
Decidit in gentes : illic (k) pia gratia fontes,
Et fluvios vite generavit gutta favilla.
Inde in nos etiam stillavit copia Christi
Dives et in minimis : nam hoc quoque (l) sum-
[psimus istic

365 Carnis apostolicæ (m) sacra pignora pulvere par-
[vo (n),

lib. i Const. Chr., cap. 6. Socrates de Constantino loquens lib. i cap. 16, hæc habet : *Σηραριζέων δὲ ἀου- τισίου Πόλεμον ὄνομα ἐπέβουσαν : Lege denique sancticit, ut secunda Roma Constantinopolis diceretur*. Eaque lex marmoreæ columnæ incisæ : quod etiam a-serunt Chron. Alex., et Theophanes an. 25 Constantini. Secunda synodus œcumenica an. Ch. 581 celebrata Constantinopolitane ubi episcopo post Romanum privilegia honoris concedit, *διὰ τὸ εἶναι ἀδελφὸν τῶν Ῥωμαίων, eo quod ipsa sit nova Roma*. Apposite vero ad Paulini verba cecinit Claudian. in Rufin. lib. II :

Urbis etiam magne que dicitur æmula Romæ.

Vide Gothfr. ad J. C. Th. de Jure Italia. MURATO- RIUS.

(d) Sanctorum reliquias in lecticis collocatas trans- ferri consuevisse et nos docuit Paulinus alter in Vita S. Ambrosii; agens enim de SS. Protasii et Gervasii translatione ait : *Sed ubi SS. martyrum corpora sunt levata, et in lecticis posita, multorum ibi sanate ægritu- dines perducuntur*. MURATORIUS.

e Post hæc verba excidisse versus videtur. MURATORIUS.

(f) Ita Mur. At in nostro codice legitur *illis*; que lectio minus placet. Dungalus quoque leg. *illic*.

(g) Ita noster codex. At in cod. Mur., *operata* : quo modo Dungalus quoque legit.

(h) Apud Dungalum mendosa est hujus loci lectio.

(i) Ita in nostro codice : at Mural., *referret* : quo modo legit etiam Dungalus.

(j) Dungalus mendose legit *quacunque*.

(k) Ita noster codex. At Muratorius : *Decidit, in- gentes illic pia gratia fructus*, etc., quo modo legit etiam Dungalus.

(l) Emendandum eummen, *Nam nos quoque*. MURATO- RIUS.

(m) Places apostolorum reliquias in basilicis No- laniis repositas sæpe testatur Paulinus. In ep. 12 ad Sever. agens de reliquiis in basilica S. Felici sacra conalibus ita canit :

Sancta Deo geminis velant altaria honorem,
Cum erex apostolicos que sociant cineres,

De basilica Fundana loquens ait :

Ite et apostolicas presentat gratia vires
Magos in parvo pulvere pignorbis.

He poter Andree, et magno nomine Lucas.
MURATORIUS.

(n) Mur. cod., *pulvere Patrum*.

Quæ Sanctus nostri Donianusque, paterque cu-
 [bilis,
 Et custos animæ nostræ, et tutela salutis
 Felix vicina sibi cominus æde recepit,
 Quæ reliquis ejus (a) ætate recentior aulis
 570 Exiguos cineres, et magnos servat honores,
 Servaturque magis custodibus ipsa patronis :
 Absit enim, ut servari unquam videantur egere:
 Qui servare solent tamen, et curare suorum
 Commoda alumnorum patrio dignantur amore,
 575 Atque dicatorum (b) sibi tutamenta locorum
 Dirigere (c) : hoc sanctis studium pietatis inesse
 Spiritibus miranda fide documenta dederunt.
 Unde (d) recens etiam paucis opus eloquar orsis :
 Dignum etenim sancti Felicis munera in ipso
 580 Natali ejusdem grantantibus edere verbis.
 Non peregrina locis (e), neque tempore prisca
 profabor :
471-472 Finibus in nostris, et in ista sede
 [patratum
 Nuper opus referam, quod furte renocere (f)
 [vobis

(a) Hæc eadem est basilica, quam describit Natali
 ix ad Nicetam episcopum, eamque vix perfectam
 fuisse tum temporis inuit hisce versibus, quibus Ni-
 cetæ ad se opportune delato gratulatur, ut

Imperfecta juvet precibus, perfecta sacerdos
 Dedicet.

Tum illam elegantissimis carminibus describit, et re-
 liquias ibi collocatas recensens addit :

Namque et apostolici cineres sub cœleste mensa
 Depositi placidum Christo spirant odorem
 Pulveris inter sancta sacri libamina reddunt.

Hanc eandem basilicam Nat. x his verbis designat,
 simulque eosdem apostolorum cineres memorat :

Curians ergo fide tantum, et prece supplice iuxta
 Ad vicina mei Felicis limina, et inde
 Contiguam paribus volis adcurrimus aulam,
 Atque ab apostolici cineris virtute medellam
 Poscimus.

MURATORIUS.

(b) Nescio quid adversus ecclesiarum nostrarum
 dedicationes obmurmurent heterodoxi, quum illas
 Deo in honorem sanctorum dedicemus. Sed animad-
 vertant, queso, quam nostro mori suffragetur Paulinus.

MURATORIUS.

(c) Mur. cod., *Diligere*.

(d) Mur., *Inde*.

(e) Mur. cod., *Non peregrina loquar*. At nostri co-
 dicis lectio venustior.

(f) Mur. cod., *agnoscere*.

(g) Mur., *ivit* : quæ lectio mihi arridet.

(h) In cod. Mur. legebatur *cruce*. At Muratorius
 recte subrogavit *crucis*, ut est in nostro codice.

(i) Mur. cod., *tam grandis*. Nostris vero codicis
 lectio videtur preferenda.

(j) Altaribus quibusque subesse martyrum corpora,
 aut ossa solebant. Quis et absque illis aræ sacrari
 nequibant. Expressus est eam. 14 concilii Carthag. v
 id interdicens. S. Hieron. contra Vigilant. hæc habet
 ironice : *Male facit ergo Romanus episcopus, qui
 super mortuorum hominum Petri et Pauli secundum
 nos ossa veneranda, secundum te vilem pulvisculum,
 offert Domino sacrificia, et tumulos eorum Christi
 arbitratur altaria*. Synodus vii œcum., can. 7 : *Ἐπίσκο-
 πος χωρίς ἕξιον ἱερῶν καθερῶν νεῶν καθιερισθῆναι,
 ὡς παραβιβητός τὰς ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις*. *Episco-
 pus absque sacris reliquiis consecrans templum depo-
 nat, ut ille, qui ecclesiasticas traditiones transgredi*

Promptum erit ; in medio quoniam res lumine
 [gesta est.

385 Credo ex hoc numero vestrum prope nullus in
 [isto

Sit novus auditu, quia per longinqua remotis

Fama volans icrit (g). Certe allueratis in ista

Urbe aliqui per idem tempus, quo contigit, ut
 [fur

Illicitis animo stimulis agitatus avaras

590 Mitteret in sacra dona manus, et ab omnibus
 [unam

Improbis, et demens veneranda insignibus aulæ

Eligeret prædæ speciem crucis (h), inscius illam

Iudicio sibi, non spolio fore, quam velut hamum

Piscis edax hausit capta capiendus ab esca.

B 595 Quis, rogo, latronem tam grandi (i) spiritus
 [auso

Impulit, armavit, cæcavit, præcepitavit,

Ut nec ad excubias vigilum, nec ad ipsa (quod
 [est plus)

Quæ cineres (j) reverenda tegunt altaria (h) sa-
 cros,

tar. Hoc alie synod. statuere. Præterire etiam noli
 egregium S. Ambrosii locum in ep. ad Marcellinam,
 ubi SS. Protasii et Gervasii inventionem exposita ita
 ad populum se divisisse ait : *Succedant victimæ trium-
 phales in locum ubi Christus hostia est. Sed ille super
 altare, qui omnibus passus est ; isti sub altari, qui il-
 lius redempti sunt passione*. etc. MURATORIUS.

(k) Rosweidus in adden. ad notas in Paulini lo-
 cum ep. 12 ad Sever. : *Reliquiis apostolorum et mar-
 tyrum intra absidem trichora sub altaria sacratis*,
 prioribus Ecclesiæ temporibus unicum altare in tem-
 plis fuisse censet. Salmas. in Solin. Polyhist. pag.
 1215 hæc ait : *De trichoris altaribus nuper, Unicum
 tantum altare in templis Paulini tempore habebatur*.
 Tum laudata verba ita corrigit : *intra absidem trichor-
 ram sub altari sacratis*. Verum non ita certum est
 unum altare antiquitus sacris in ædibus constitutum.
 En ipse Paulinus in una basilica memorat :

Quæ cineres reverenda tegunt altaria sacros.

Ipsæ in ep. 12 ad Sever. :

Divina veneranda tegunt altaria foras

Compositis sacra cum cruce martyribus.

Iterum :

Sacra Deo geminum velant altaria honorem,

Cum cruce apostolicos quæ sociant cineres.

Verum quidem est, Paulino rationem carminis suade-
 re potuisse, ut parali numero pro singulari utere-
 tur. Sed ab ipso etiam pluralem numerum soluta in

D oratione usurpatum ostendit. Agit in ead. ep. de
 consecranda una basilica, ad quod opus martyrum
 reliquie satis erant : *Quorum martyrum, inquit Pauli-
 nus, venerandus cinis si sine crucis consortio subjiciatur
 altaribus, hic apertus titulus indicabit*. Sed et in ep. 11
 ad Sever. de basilica per Helenam Augustam Hieroso-
 lynce condita ait : *Dignoque mox ambitu consecratur con-
 dita in passionis loco basilica, quæ auratis cornua la-
 quearibus, et avaris dives altaribus arcano positum sa-
 crario crucem servat*. Verum audiamus et magnum
 Ambrosium in ep. 4, lib. II, ad Marcellinam. Refert
 ille celebrem de Portiana basilica adversus Arianos
 defensa historiam. Inclusus ipse cum plebe immisos
 per vim armatos intrepidus sustinebat, quum repente
 nunciatur pax ab imperatore reddita : *Certam, in-
 quit, hoc nunciare milites, irridentes in altaria osculis
 significare pacis insigne*. Ergo non unum altare, sed
 plura. S. Greg. M. l. v, ep. 50 ad Pallad. Ecclesiar
 meminuit, in qua 15 altaria collocata. In cœmeteris

Pulveris et sancti virtuteu halantia fragrant, A
 400 Conderepercusso fageret, neque numine tantum,
 Sed specie simul, et pretio (a) præstantia ferret?
 Multa etenim suberant (b) alia, ut novissis, in
 [ipso
 Ornamenta loco, quæ sumeret, ut crucis auro
 Parceret : intus enim latitabant mystica vasa
 405 Somendis mandata sacris. Sed præter et aule
 Ipsius in spatio variis insignia formis
 Munera erant de more sita hæc, quæ cernitis
 [illie
 Omni prompta die, vel circumfixa per omnes
 Ordine diverso (c) quasi candelabra columnas,
 410 Depictas exstante (d) gerunt quæ cuspide ceras,
 473-474 Lumina ut inclusis (e) reddantur
 odora papyris. B
 At medio in spatio fixi laquearibus altis (f)
 Pendebant per aliena cavi retinacula lychni,
 Qui specie arborea (g) lentis quasi vitea virgis
 415 Brachia jactantes, summoque cacumine rami
 Vitreos gestant tanquam sua poma caliclos (h),
 Et quasi vernantes accenso lumine floreat,
 Densaque multicomis incitantur sidera flammis,
 Distinguuntque graves numerosa luce tenebras,
 420 Et teneram ignientis florentibus æthera pingunt:
 Dumque tremuat, liquidos crines, crebrumque
 [coruscant,

Assiduis facibus sparsa caligine noctis
 Ambiguam faciem miscent lucem inter, et um-
 [bras,
 Et dubium trepidis conspectibus aera turbant.
 425 Ergo isthæc (i) licet in patulo sibi prompta vi
 [deret,
 Tutius et furanda sibi, quoniam minus esset
 Criminis, et pretii suspensam altaris ab ora (j)
 Longius, argentoque levem emandare (k) lu-
 [cernam :
 Sed miser, ambitiosus, et ipsa in fraude super-
 [bus
 430 Tamquam vile nefas argentea sumere furto
 Sprevit, et audacem prorexit in aurea dextram,
 Quæ simul e variis (l) scite distincta lapillis
 Viderat, et magnis inflarat pectora votis,
 Ut pariter gemmis gauderet dives, et auro.
 435 Sed tantum sceleris magni cumulatur (m) iniquo
 Pondere : peccato mansit gravis, et levis ære :
 Sacrilegum sua pœna manet, sua præda latro-
 [nem
 Deseruit. Spolio furii, non crimine nudus
 Vivit inops fructu, sed vulnere fraudis abundans.
 440 Quamquam illum non hoc magno sine numine
 [Christi,
 Consilioque putem permissum crimen adisse (n):
 Ut quia vel quicquam de sacris tollere rebus

item, quæ sub ethnicorum imperio ecclesie erant, item est observare. Unum ex his describit Aringhus Rom. Subterr. l. iii, c. 22, et non pauca altaria martyrum tunicis superposita menet. Quanto id usitatis futurum fuit, quum religioni libertas reddita, pluraque sanctorum corpora in una eademque ecclesia plerumque condiderentur! Ad alia propero. MURATORII.

(a) Apud Muratoriam deest vox pretio, quam posui ex nostro codice.
 (b) Consule diss. xvi de ecclesiarum Ornamentis, quam ad hæc explicanda, ne in notis nimium prolixus essem, ad libri calcem reservatam volui. MURATORII.
 (c) Ita noster codex. At Muratorii codex habet *dimenso*. — Candelabra antiquitus in Christianorum sacris adhibita. Ut satis in præf. diss. probavi. Juvat nunc appenere S. Clementis auctoritatem in ep. ad Jacob. licet enim tanti pontificis illam esse genuinum fectum et ego vix arbitrer, adhuc apud antiquos venerabilis est; ait igitur: *De vasis sanctis ita gerendam est: altaris pulla, canthara, candelabrum, et celum, si fuerint vestitate consumpta, incendio dantur.* Quam vero magnifica forent candelabra, hinc discet, ubi dicuntur columnarum ad mætar exstructa. MURATORII.
 (d) Ita noster codex. At Mur., *existere*. — Non ausim existere illud aut corrigere, aut imitari. Altorum id erit. Olim quoque pingebantur cerei, idemque mos in Ecclesia pœculat. Paulin. Natal. vi.
 Ast alii pietis accendant lumina ceris.

Λαμπάδα κροχίτιωνα κρόνου τρηχρεα λύχρον
 Σχόλη, καὶ λεπτῆ σφρηγῆμενον παπύρου.
 C Quæ sic verto : *Lampadem, ceream tunicam habentem, Saturni ardente lucernam, junco et levi constrictam papyro.* MURATORII.
 (f) Virgil. lib. i. Æneid. ita :
 Dependunt lychni laquearibus altis
 Incensi.

ipse Paulinus Nat. vi :
 Multiforesque cavis lychnos laquearibus aptent.
 Et Natal. ix :
 Tectoque superne
 Teæ lentos lychni spiris retinebantur abentis,
 Et medio in vacuo laxis vaga lumina nutant
 Fundus, ondantes flammæ levis aura fœgat.

MURATORII.
 (g) Lucernas graphice describit, quæ honore Italice nuncupantur, quæque Mediolani arte mira elaborari solent. Hæc pluribus constant ramis, aut brachiis ab uno stipite, aut a medio orbe in circumum tendentibus. Singuli rami cereis suis in cacumine gravantur, et pendentes circum undique crystalli hæccas ita gerunt, ut hinc in illas impingens nobili varietate iteretur. MURATORII.

(h) Noster cod., *calillos*. Mur., *caliclos* : quam lectionem probo, ut sit positum *caliclos pro calicentos*.
 (i) Mur. cod. *Iste ergo*. At nostri codicis lectio verius.
 (j) Etiam avo Paulini suspendebantur lampades ad altaris aras. Hinc ille Natal. iii :
 Clara coronantur densis altaria lychnis.
 MURATORII.
 (k) Mur., *emandare*. Noster cod., *emandare* : quæ lectio videtur retinenda. Nisi forte legere malimus *amandare* : ut infra, vers. 688.
 (l) Mur., *et variis*; noster cod., *e variis* : utraque lectio probabilis.
 (m) Mur. *cumulatus*; noster cod., *cumulatur* : nullo prior lectio magis placet.
 (n) Mur. cod., *adisse* : ut legendum est *adisse*, ut est in nostro codice.

MURATORII.
 (e) Idem Paulin. Natal. iii. recitit :
 Lumina ceratis adolentur odora papyris.
 Mos fuit tum ethnicis, tum Christianis scyprum papyri specie cerâ circumdare, atque ex illo candelas elaborare. Plinius cap. 27. lib. xvi. de scypris laqueus : *E quibus detincto cortice candelæ biminibus, et funebus veridant.* Sunt etiam Antipater carmina apud Nihilum in hunc modum.

Meate recepisset, sineretur ad illa venire,
in quibus admissi impietas insignior esset.

445 Ante dies paucos idem confugerat illic (a)
Militiam simulans fugere, et susceptus amice
Hospes ab ædituis (b) sacram curantibus aula.
Toto pene latens ibi (c) mense cubilia, somnos,
475-476 Tempora custodum simul explora-

450 Cæpisset (d) placidas (e) meditati criminis horas,
Necte nefas tacita arripuit, nulloque labore,
Nec strepitu foribus clausis inclusus, ut unus
Servantium, quibus hospes erat, primos ubi som-

[verat. Et cum

[nos (f)
Non vigiles cæpere silentibus umbris

(a) Ecclesiarum immunitatem, seu asylum multis exemplis illustrat V. C. Gothofr. tom. III, cod. Th. tit. 45, l. 1. de his qui ad Eccl. confug. Hanc statuerunt postea imp. Theodosius ac Valentinianus l. iv cod. tit. : *Pateant, inquit, summi Dei templa limen- tibus. Nec sola altaria, et oratorium templi circum- jectum ad tuitionem confugientium sancimus esse propo- sita*, etc. Idem exprimitur in altera Theodosii Jun. lege, super quibus consulendus laudatus Gothofredus. MURATORIUS.

(b) Ædituus apud veteres ædituus etiam dicebatur, et sacre ædis custos hoc nomine insigniebatur. Ah ethnicis ad Christianos vocabulum translatum. Æditui autem nil aliud sunt quam ostiarii, quorum ordo in Ecclesia Dei ab ipsis ejus incunabulis viginet. Hinc apud Grecos ostiariorum ordo *Νεωπόρων τᾶς ἐκκλῆσι- ἀς* appel- latur, quod nomen proprie ædituum sonat. Paulini vero nostri locus in ep. 5 ad Sever. ab his lucem accipiet. Inquit is : *Repentina vi multitudinis, sed credo ipsius ordinatione correptus, et presbyteratu initiatus sum, setor, invidus, non fastidio loci (nam testor ip- sum, quia et ab æditui nomine, et officio optavi sacram incipere servitatem) sed*, etc. Videt itaque etiam Paulini tempore ostiarii manus primam clericalis gradum existuisse. MURATORIUS.

(c) Mur. cod., ubi : utraque lectio probabilis. — In lege superius memorata imperatores immunitatem multis etiam ecclesie adjacentibus locis concesserant, rationemque pietatis hanc adferunt : *Hanc autem spatii latitudinem ideo indulgemus, ne in ipso Dei tem- plo, et sacrosanctis altaribus confugientium quemquam mane, vel vespere cubare, vel pernoctare liceat*. Fur igitur iste in ipsa basilica somnos carpere non solebat. MURATORIUS.

(d) Mur., cæpisset : quæ lectio sane est mendosa.

(e) Mur. cod., placitas : at nostri codicis lectio melior.

(f) Hinc discet ostiarii necessitatem impositam in ecclesiis noctu cubandi, ibique vigilias ducendi. Con- sulte Hallier. p. 2, art. 1, cap. 4 de sacr. Elect., et Morin. de sacr. Ordin. Etiamnum in metropolitana Mediolani ecclesia id moris retinetur. MURATORIUS.

(g) Mur. cod. paulo aliter, ille locum sceleri sumens. Mallem legere *sumpsit* quam *sumens*.

(h) Mur. cod., quam ; noster codex, qua.

(i) Mur. cod., adpositam.

(j) Mur. cod., poratam.

(k) Mur. cod. pro tunc habet jam.

(l) Mur. cod., qua : et ita revera videtur legendum.

— Instar hic sumendum pro imagine, forma, aut fi- gura. Id alicubi in hoc Natali occurrit :

Ante tamen, quia res hoc postulat, ipsius instar Enarrabo crucis.

Nat. xii :

Ipsius instar erit Dominus puer iste beatus Arboris.

A 455 Carpere, et oppressis oblivia ducere curis :

Ille locum sumens sceleri (g), qua (h) noverat

[usu

Expositam (i) lychnis per noctem ex more pa-

[randis

Machinulam gradibus scalas præbere paratis (j),

Et male securo sibi tunc (k) custode relictam :

460 Quæ (l) crucis instar erat, quod et est modo

[perpete virga

Directum, geminis transverso linitæ (m) gestans

Cantharulos (n) : unum de calce catenula pen-

[dens

Sustinet : in tribus his scyphulis (o) inserta (p)

[recluent

B Hoc est imago. Fuit hoc etiam Latine meliori vocabu- lum. Virg. l. vi. Æneid. :

Quantum instar in ipso est !

Videlicet exemplar. Ulpian. in l. Si stipulatio, ff. de novi op. Nuntiati. ait : *Si proponatur instar quoddam, et quasi facies quedam operis facta*. MURATORIUS.

(m) Limes transversus alius non est quam trabs transversa, quæ lateralia crucis brachia constituit. Hanc infra ita designat :

Qua pæ cæcumen habet, transverso veete jugatur.

S. Aug. tract. 118 in Johann. : *Cruis lata est in trans- verso ligno, quo extenduntur pendentes manus*. Duo itaque ex his cantharulis crucis sanctæ laterali- bus brachiis superponebantur. Crucem elegantissime elab- oratam Aringhus profert lib. ii, cap. 22, pag. 581 Rom. Subterr., in cujus brachiis candelabra duo ite- dem superposita cernuntur. Hujus alii instar sitos fuisse crucis Pauliniane cantharulos crediderim,

quum nulla catenæ mentio occurrat, qua hi regeren- tur, uti de alio mox videbimus. Hincemar. Rem. episc. in S. Remigii Vita apud Surium id. Janu. ait : *Assumta igitur pulla de beati sepulcro, componunt eam in modum jeretri, accensisque super cruces cereis, atque super ceroforariis dant voces in canticis*. MURATO- RIUS.

(n) In Mur. codice legebatur *carterulos*. At legen- dum est *cantharulos*, ut est in nostro codice : quod Muratorius conjecerat. — Necessario vox corrigenda, ac reponendum *cantharulos*. Canthari autem species lucerne fuere, quæ in ecclesiis suspendebantur alia- rum lampadum more. Anastas. Bibl. sæpe illorum meminit, et expresse in Silvestro : *Pharum cantha- ram*, ait, *ex auro purissimo ante altare, in quo ardet oleum nardinum pisticum, ubi candelæ ardent*. In Leone 5 : *Canthara habentia in medio ceros ex argento deauratos*. *Pharocanthara* alibi etiam occurrunt, et *canthara cestrostrata*. Cl. V. Jo. Ciampinus Urbis ac litterarum decus, in frequenti opere de Musivis canthari figuram exhibet. Frequentius tamen candelabra per hanc vocem designata arbitror. Hæc significatione canthari nomen in Ambrosiana Ecclesia Ritualibus perdurat. Beroldus vetustissimus hujusce ritus scriptor, qui in metropolitana archivo, et in Bibl. Ambros. ms. asservatur, vocabulum non rare usurpat, ut can- delabra designet. Exseribam quædam loca : In sabbati S. ritibus hæc ait : *Et tunc duo diaconi de cir- cumstantibus accendant ceros, quas tenent cum cantharis de igne, qui est super candelabrum majus*. Infra : *Duo diaconi portant duo candelabra, quæ vocantur canthara cum cereis desuper accensis*. Item Paschalis die : *Diaconi portant candelabra, quæ vocantur canthara*. Et pluries alibi. MURATORIUS.

(o) Mur., Sustinet in tribus. His scyphulis, etc. At rectius noster codex, ut mihi quidem videtur.

(p) Mur. cod., inecerta. At melior lectio nostri codicis.

Lumina, cum fert festa dies (a) : tunc vero sine usu
465 Luminis ad speciem tantum suspensi mane-
[bant (b).

Sed paulo crucis ante decus de lumine (c) eodem
Continuum scyphus (d) est argenteus aptus ad
[asum.

Hunc importuno sibi lumine prædo nicanter
Protinus exstinguit : namque id quoque noverat
[idem

470 Sæpe solere mori, cum stuppa perarida longam
Conderet (e) in noctem consumpto lumen olivo,
Nec miraturum vigilem, si forte tenebras
Cerneret obducto subducere culmina (f) lychno,
More putaturus noctem, non crimine factam.

475 Non igitur quasi fur, quod erat latro, sed quasi
[custos B

Auferit illicitam securus prædo rapinam,
Nec fugit impavidusque manet. Tegit una laten-
[tem

Cellula (g) de multis, que per latera undique
[magnis

Appositæ tectis præbent secreta (h) sepultis
180 Hospitia. Harum una fur abditus (i) ; atque ubi
[maxe

Claustra patere videt, reserata proslit aula,
477-478 Et latebram linquens portat scelus :
[ire parabat

Romuleam, ut post jam captus narrabat, ad ur-
[bem,

Illic infandæ acturus commercia fraudis.

485 Interea ignaris nostris nox illa, diesque C
Totus abijt (j) : sero solitum jam vesperè munus
Curantes posuere gradus : ut scandere cœpit
Facturus lychnum, nihil invenit : orba manebat
Virga crucis solite pulero spoliata monili.

(a) Etiam in diurnis sacris cereos accendi consuevisse hinc discit ; de qua re consule diss. xvi. *Incerta vero lumina relucere dicuntur, quia interdum accensa solaris luminis vigore ita præmuntur, ut vix ardere cera videatur.* MURATORIUS.

(b) Noster codex, *manebat.* Mur., *manebant.*

(c) Mur., *de lumine.*

(d) *Scyphus* turn sacrum vas, in quo vinum ad missæ sacrificium detinebatur, tum etiam candelabæi, lampadisve species fuit, ita a calicis similitudine appellatus. Cap. xxv et xxxv Exodi, et alibi hoc sensu usurpatur *scyphorum* vox, et in Græca editione *σκαφῶν* dicuntur. MURATORIUS.

(e) Noster codex mendose habet *Conderat.*

(f) Mur., *culmine.* At nostri codicis lectio referenda.

(g) Recurre ad Diss. xvii, ubi etiam in ecclesiis privatos homines sepulcri locum invenisse ostendi, simulque hanc vocem pro viribus illustravi. MURATORIUS.

(h) Mur., *secura.* At nostri codicis lectio elegantior.

(i) Mur. cod., *abditur* ; quæ lectio fortasse est melior.

(j) Mur. cod., *obijt.* Nostri codicis lectio concinnior.

(k) Mur., *palescunt* ; quod magis placet.

(l) Mur., *posse* : noster cod., *jure.*

(m) Mur., *reversis.* At multo elegantior nostri co-

490 Pavescent (k) miseri, neque damnum criminis
[audent

Prodere, noscentes etiam sibi jure (l) reatum
Competere : abscedunt trepidi, fugiuntque, la-
[tronem

Sectantes profugum : nusquam vestigia lapsi

Ulla legunt : omnes adeunt diversa viarum,

495 Scrutanturque situs diverso littore portus.

Effluxere dies frustra quærentibus octo,

Sive decem, et cunctis vacua jam indage rever-
[sis (m) ;

Unus quærentum puer irritus ipse laboris

In cassum fusi (n) longa regione redibat,

500 Et prope jam Nolam veniens subsistit in ipso

Aggere, et ingenti gemitu, fletuque profuso

Felicem clamans præsumit corde fideli

Non remeare domum, nisi cum cruce : moxque
[peractum

Promptus iter religit : sit et (o) illicet obvius illi

505 Quidam homo, qui forem, non furem, sed quasi
[civem

Norat : eum (p) noster primus rogat, unde viator

Afforet ; ille refert : rursus de fure rogatur (q),

Si vidisset eum : respondit at ille, propinquis

Inde locis agere, et regio tunc illa (r) prope il-
[los (s),

510 Dum loquerentur, erat monti conjuncta Veservo (t),

Quintus ab urbe lapis Nola. Sed vesperis ortus

Consilium differt. Placet ut lux crastina rursus

Jungat utrumque sibi ; sit mane, revertitur in-
[dex ;

Perducit nostros, capitur fur, præda refertur.

515 Forte sacrata dies illuxerat illa beati

Natalem Prisci referens, quem et (u) Nola ce-
[lebrat,

dicis lectio.

(n) Noster codex habet *usus.* At multo melior lectio Muratoriani codicis.

(o) Mur., *fitque pro fit et.*

(p) Mur. legit : *Norat eum. Noster primus rogat,* etc. Mihi magis arridet nostri codicis lectio.

(q) Mur., *rogatus.* At legendum ut est in nostro codice.

(r) In Mur. codice versus claudicat : sic enim se habet, *Inde locis agere, et regio prope ipsos.* Itaque emendandus est iste locus ex nostro codice.

(s) Mur., *ipsos* ; noster codex, *illos.* Malim legere *ipsos.*

(t) In Mur. codice legitur *Veservo.* At noster habet *Veservo.* Norant omnes sequioribus sæculis pro littera V adhibitam fuisse litteram B. Sic infra carm. 12, vers. 515, Muratorii codex habebat *Veneventum* pro *Beneventum.* — Græcorum aliquorum more V consonans per B effert. Apud bos non rare *βει βίος.* et *βειβίος* nuncupatur *Vesuvius.* Celebre est Agellii effatum de iis Virgiliti versibus : *Vicina Veservo ora jugo* ; ait enim poetam scripsisse prius *Nola jugo*, at ob negatum a Nolanis aque petite beneficium pro *Nola* reposuisse *ora.* Fidem servamus auctori. *Vesuvium* montem ab urbe Nola quinque passuum millia distare docet quoque Ambr. Leo lib. ii de Nola, cap. 3. MURATORIUS.

(u) In Muratorii codice deest *et*, sed addeudum est ex nostro codice.

Quamvis ille alia Nucerinus (a) episcopus urbe A
Sederit : ecce ipsam sancti Felicis in aulam,
Quam tunc soleamini populus stipabat (b) honore,
520 Post sacra jam solvente pios antistite coctus,
Tempore proviso divinitus egredientis
Plebis in occursum subito introducitur ille
Furaces post terga manus nodata revinctus.
Lætitia populus, formidine prædo repletur,
525 Utque novum ad monstrum tota concurrit
[urbe.

Turba furens odiis popularibus ibat in illum,
Lætitiâ mæstos (c) miscebat et ira tumultus.
Pertinaci, fateor, ne forte diabolus illa
Qua solet invidia violaret sanguine pompam,
530 Et pejore prius curaret vulnere vulnus.
Eripitur populo, cellaque includitur ipsa
479-480 (Quod sic forte reo capto tunc ac-
[cidit), in qua

Delituit rapta cruce ; qua post ipse reperta
Clauditur, ut vivat. Tunc ergo mente (d) recepta
535 Ipse suum facinus reus, atque obstacula cepit
Mirandis narrare modis, fassusque per illos
Octo decemve dies, quibus ire paraverat urbem
Romuleam, implicitis ita se pedibus retroactum,
Semper ut ire parans, semper retrahente rediret
540 Nescio quo, rursusque illam remearet ad oram
Vesevi (e), qua jussus erat quasi carcere claudi
Angelica nectente manu : tamen ille putabat
Arbitrii miser esse sui (f), quod corpore liber
Esse videbatur, quem non exstante catena
545 Fortior arcanis retinebat dextera vinclis.
Ultor eum digno Felix errore ligabat,
Et tali amentem (g) vertigine circumagebat,
Semper ut abscedens nusquam discederet, et
[cum (h)

Prosiliente gradu cœpisset abire, rediret.
550 Mira fides ! Ibat stando, remanebat eundo,

(a) Nucerie dux. In Umbria una in Picentibus altera. Postrema hæc Nuceria paganorum nominatum dicta, ejusque episcopus fuit S. Priscus. Ughellus tom. VII Ital. sacræ hæc de illo profert : S. Priscus primus hujus Ecclesie episcopus censetur sub Nerone coronatus, cujus dies festus agit 9 Maii in Martyrol. Rom., de quo Bar. in notis; estque Divus tutelaris. In Martyrol. hodierno nil tamen de hoc sancto occurrit, unde Ughellum suspicari licet hallucinatum, ac pro Ferrario Baronium, ejusque notas memorasse. Illi cathedralis a Nucerinis dicata, ac tutelaris apud illos est semper habitus. Agunt de hæc sancto ad diem 9 Maii in Act. SS. cl. viri Hencherias, et Papebrocius, qui tamen incertam fatentur hujus historiam, sicuti incertissimum etiam est martyrii tempus. Ego Nucerinis gratulor, quo ! illustrem ante tot secula S. episcopi memoriam primus et tenebris eruerim. Quam enim celebris ille fuit, cujus natalitius dies non Nucerie modo, sed et in aliis urbibus Paulini tempore celebratur. MURATORII.

(b) Mur. cod., stipavit.

(c) Mur. cod., incertos pro mæstos, quod est in nostro codice.

(d) Mur. cod., Tunc ego ut mente recepta, etc. At nostri codicis lectio retinenda.

(e) Mur. cod., Besavi, ut supra vers. 510.

(f) In Mur. legitur tui, quod est fortasse typographice mendium.

Nescius, hoc ipso, pro quo fugitare parabat,
Ne fugeret, fieri, et secum sua vincla manere,
Inruptamque (i) sibi proprium scelus esse cate-
[nam.

Namque sinu clausæ mandaverat insita præde
555 Pondera, et hinc avidus (j) quasi captus mente
[latebram

Querens, luce tamen campis errabat apertis,
Seque latere putans exstabat in æquore (k) claro.
Conscia sic mentem impietas cœcaverat, ut nec
Effugeret fugiens, nec celaretur aberrans.

560 Sensibus (l) adversis metus hinc, stupor inde
[vacentem

Miscuerant animam, vitabat strata viarum ;
Secretos metuebat incers accedere saltus ;

B Ipsa etiam in silvis sibi forte silentia tantum
Clamatura nefas metuens, aut tristia formis

565 Occursura putans ultricum monstra ferarum.
Inde miser celebri sejunctus (m) ab aggere juxta
Devius in quodam (n) spatibatur sibi rure
Securum ignaris simulans sub eorde (o) timo-
[rem,

Ut facinus sub veste (p) premens : nam vestis in
[altum

570 Succinctæ sinibus clausam mandaverat aurum.
Nam neque vel tacite furtum committere terra
Ausus erat, specubusve cavis de more latro-
[num,

Judicium metueos credenda frandis avarus.

Lide suæ tantum tunice sua forta nefandus

C 575 Crediderat, qua restrictum nodarat (q) amictum
Suspendens fluidam nudato poplite vestem.
Hanc sibi prædo penam (r) sceleris tunc semet in
[ipso

Struxerat, et digne tali est formidine vinctus,
Crederet ut nullis miseri consortia furti,

580 Ut sceleris tanti contagia solus haberet,

(q) Mur., mentem.

(h) Ita noster codex. At Muratorii codex hic omnino mendosus est; in eo enim legitur : Semper ut abscedens nusquam descendere tectum Prosiliente gradu capisset abire rediret.

(i) Noster cod., Insumptamque.

(j) Mur. cod., avidum. At legendum ut est in nostro codice.

(k) Et Muratorii codex, et noster habet in æquore claro. At Muratorii ad hunc locum hæc adnotat : Mendium certe exscriptoris, ac positum pro æthere, aut aere claro. Verum pace doctissimi viri dictum sit : ego nullum hic mendium esse puto : constat enim etiam ab elegantissimis poetis, Virgilio, Ovidio et aliis, æquor positum esse modo pro campo plano, modo pro aere.

(l) Mur., sentibus. At legendum puto ut est in nostro codice.

(m) Mur., seductus. At nostri endicis lectio verior.

(n) Mur. cod., Devius in quodam. Noster codex devius in id quod. Priorem lectionem sequor.

(o) Mur., sed corde. Noster codex, sub corde.

(p) Noster codex mendose habet reste pro veste.

(q) Mur. legit quare strictum nodarat amictum. At legendam qua restrictum nodarat amictum, ut est in nostro codice.

(r) Muratorii codex habebat Hanc sibi prædo penam, etc. Muratorius sic emendavit : Hanc prædo vanam. At lectio nostri codicis videtur verior.

Et sinus illius (a) fieret custodia furti,
431-482 Cujus sacrilegam fuerat manus ausa
 [rapinam.
 Ipse summ sibi ferret onus, solumque gravaret,
 Pollueretque suæ letalis sarcina præde,
 585 Ut nihil ex illo vacuum impietate maneret,
 Qui spoliū sceleris sacris ex ædibus actum
 Includens habitu cincto substringeret (b) ipsum,
 Atque suis signum prætenderet ipse catenis.
 Namque brevi captus mutavit cingula vinclis,
 590 Utque aurum sinibus disincta veste solutis
 Decidit, ex ipsa fuerat qua cinctus habena
 Vincit eas, quas in sacra dona tetenderat audax
 Predo manus, proprii captus nodamine lori
 Retulit et præde vacuas, et reste (c) repletas.
 595 Verum si penitus totam spectare velimus
 Ordinis exacti seriem magis ac magis omni
 In specie, vel qua latuit scelus, atque reclusum (d)
 Claruit, admiranda Dei cernemus operta
 Felicem gessisse manu. Jam plurima retro
 600 Diximus, ut fugiens non fugerit, utque redactis
 Passibus emensos sua per vestigia cursus
 In cassum totiens volvente relegerit orso
 Longinquis exclusus, et ad vicina recessus (e).

A Nunc aliud Felicis opus, quod dextera Christi
 605 Edidit, ut meritum cari monstraret alumni,
 Commemorabo pari specimen mirabile signo,
 Quod reus ipse tremens confesso prodidit au
 [su (f).
 Ante tamen, quia res ita (g) postulat, ipsius in-
 [star
 Enarrabo crucis, qualem et pictura biforcium
 610 Fingere (h) consuevit, baculo vel stante bicor-
 [nem,
 Vel per quinque tribus dispansam cornua virgis.
 Forma crucis (i) gemina specie componitur, et
 [nunc
 Antennæ (j) speciem navalis imagine mali,
 Sive notam Græcis solitam signare trecentos
B 615 Explicat existens, cum stipite figitur uno,
 Quaque cacumen habet, transverso vecte juga-
 [tur.
 Nunc eadem crux (k) dissimili compacta paratu
 Eloquitur Dominum tamquam monogrammatæ
 [Christum.
 Nam nota, qua bis quinque notat numerante La-
 [tino
 620 Calculus, hæc Græcis elii scribitur, et mediata
 [rho (l),

(a) Descripserat modo Paulinus tunicam, quæ vulgari-
 bus hominibus in usu fuit. De illa audiendus
 Quintilianus lib. xi : *Cui latitavi jus non erit, ita cingatur, ut tunicæ prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad medios poplites usque perveniant.* Cingebant autem Romani tunicam, et prout libebat, illam contrahebant, aut dimittiebant, interdum ita laxabant, ut sinu facto ibi celare aliquid possent. Inquit supra Paulin. :

Vestis in altum
 Suspendens tunicam nudato poplite vestem.

Hoc idem fieri solitum docet Plutarchus in Coriolano, ubi candidatos olim sine tunicis ad comitia accessisse ait, ne incluso in eisdem auro suffragia mercarentur : *ἄζωπτος ἐβόηοντο πρότερον, καὶ ἀπίθων τοῖς πολιταῖς τὸν δέμαλλον ἀπὸν.* *Disinctum volebant, ac sine tunica ad cives accedere candidatum.* Ovid. Amor. lib. 1 :

Quid puerum Veneris pretio prostare iubetis ?
 Quo pretium condat, non habet ille sinam.

Horat. lib. ii, sat. 5 :

Ferre sum laxo, donare, et ludere tidi.

Super his consule Oct. Ferrar. de Re vest. **MURATORIUS.**

- (b) Mur., *contingeret.* Noster codex, *substringeret.*
- (c) Mur., *reie.* Noster codex, *reste* : quod magis placet.
- (d) Mur., *vel qua latuit, quæve ante reclusus.* Utraque lectio probabilis.
- (e) Mur., *reclusus.* At nostri codicis lectio mihi magis arridet.
- (f) Mur., *auso.* Utraque lectio probabilis.
- (g) Mur. cod. pro *ita* habet *hæc* : at nostri codicis lectio melior.
- (h) Mur., *pingere.*
- (i) Elegantissima est crucis ista descriptio. Hanc duplici modo effingi dicit. Alius crucem exhibet ejus ad instar, in qua Verus relemptivum nostrum consummavit; alter vero monogramma, Græcis Latinisque notum profert. Singula dispiciamus. **MURATORIUS.**

(j) Muratorius legit *Antennæ.* In nostro codice ita scriptum est, ut queas legere *antennæ* et *antennæ.* At eadem legendum puto *antennæ.* — Minutius in Octav. : *Signum sane, ait, crucis naturaliter visimus in navi, cum velis tumentibus velitur.* Auctor poematis de Paschate quod S. Cypriano adscribitur, sed a Beda Victorino Pictav. vindicator :

Arboris hæc species uno de stipite surgit,
 Et mox in geminos ext ubi brachia ramos,
 Sicut plena graves aut canæ carbasæ tendunt.

S. Justinus Apol. 2 : *κατανοήσατε πάντα τὰ ἐν τῇ κόσμῳ εἰ ὄνομα τοῦ σχήματος τούτου διοικεῖται, ἢ κοινῶς ἔχον ἄλλα. Θάλασσα μὲν γὰρ οὐ τέμνεται ἢ μὴ τούτο τὸ πρότυπον, ἢ κηλεῖται ἱστῖον, ἐν τῇ νηὶ σῶον μένει. Considerate omnia, quæ in mundo sunt, an sine signo hæc (cruce) gubernentur, aut possint præbere sui risum. Mare etenim non secatur, nisi trophæum hoc, quod appellatur mabis, salvam in navi maneat.* Auctor. serm. 56, tom. III op. S. Ambr., seu ille S. Maximus, seu Ambrosius sit, id luculenter asserit. Origen. Hom. 8 in divers. inquit : *Antennæ navium, velorum cornua sub figura nostræ crucis volitant.* **MURATORIUS.**

(k) Monogramma Christi nomen fuit compendiose scriptum. Hoc in antiquis vexillis, quæ Labara nuncupantur, usitatum fuit, sed præ ceteris sanctiori consilio Constantiani Magnus usurparit, ex quo Christianorum alio primus nomen suum dedit. Euseb. lib. ii, cap. 8 de Vit. Const., hoc signum τὸν ἀλλοῦ περιέτρων, alius pretiosius ac sanctius, habitum asserit. Videndus Gretser. in egregio opere de S. Cruce lib. ii, cap. 58 et seq. Brentius hæreticus perquam laudans monogramma aiebat nullam habere formam crucis, sed significare tantum hanc vocem *Christus.* En ut illud Paulinus noster arguit, dum ita loquitur :

Nunc eadem crux dissimili compacta paratu
 Eloquitur Dominum tamquam monogrammate Christum.

Est hoc plane crucis exhibere figuram. Effingebatur autem ita monogramma **Σ. ΜΥΡΑΤΟΡΙΟΥΣ.**

(l) Forte scribendum : *Et median est rho;* seu potius, *Et media est rho.* **MURATORIUS.**

Cujus apex et signa tenet (a), quod rursus ad A
[ipsam
483-484 Curvatum virgam, facit o (b) velut
[orbe peracto.
Nam rigor obstipus (c) facit i quod in Hella-
[de (d) iota est.
Tau (e) idem stylus ipse brevi retro acumine (f)
[ductus
625 Efficit, atque ita sex, quibus omni nomine no-
[men
Celsius exprimitur, coeunt elementa sub uno
Indice, et una tribus firmatur (g) littera virgis.
Sex itaque una notas simul exprimit, ut (h) tri-
[bus una
Significet virgis Dominum simul esse ter unum.
630 Et Deus in Christo est, quem sumpto corpore B
[nasci
Pro nobis voluit trinæ concordia mentis.

(a) Ad efformandum Christi Græcum nomen, hoc est Χριστός, utique septem elementa concurrunt, quæ tamen sex melius vocantur quia unum sigma utrobique inservit. Quom vero adnumeravit Paulinus ΧΡΙΣΤΟ, nihil de Σ addit. Num pro signa scribendum sigma? Hoc autem elementum dupliciter olim effingebatur, modo enim Σ et modo C exaratum invenimus. Illud in nummis antiquioribus Græcis observare est; alterum, testante Spanhemio diss. 2 de Præst. et Us. numism., post Domitiani tempora ita in usu fuit, ut prioris vestigia vix deprehendantur. Adsunt etiam in inscriptionibus quibusdam Christianorum notæ istæ XC, hoc est χριστος, Christus. Sed quomodo sigma istud in monogrammate exprimitur? ut verum fiat, quod hic Paulinus canit:

Atque ita sex, quibus omni nomine nomen
Celsius exprimitur, coeunt elementa sub uno
Indice.

Et infra:

Sex itaque una notas simul exprimit

Neque enim Σ ibidem cernitur. Propterea censeo, alteram ejusdem sigma figuram nempe C, in monogrammate constitutam fuisse si partem lineæ rectæ, partemque convexæ litteram rho constituentium summam. Seu potius C id est sigma efformatur in hemicyclo litteræ P, nempe in Γ, qui si reflectatur exhibet verum C. Aliter Paulinus explicari nequit. MURATORIUS.

(b) Et Muratorii codex, et noster habet facit ω. At scribendum est facit o, ut recte nomen Muratorius. In voce enim Χριστός, quam spectat Paulinus, non est ω μέγ, sed ο μικρόν.

(c) Noster codex habet obstipuus. At legendum obstipus, ut legit Mur.

(d) Mur., Ellade. At legendum Hellade, ut est in nostro codice: nam ἡ Ἑλλάς scribitur cum spirita denso.

(e) Noster codex habet taut, at mendose. — Posito iota si lineam transversam ejus cacumini superponas, habes T, cujus altera pars in sinum curvata integrum deinde P præbebit. Animadverti autem in antiquis labaris aliquantulum protendi summam lineam ipsius rho ad sinistram, quæ protensio etiam Paulino dicitur brevis. Hujus observationis exempla ab Aringho petes in Rom. subterr. l. iv, c. 27, pag. 475 et 178; l. vi, c. 50, p. 685; l. iii, c. 22, pag. 524. Anulum etiam præfatus Aringbus exhibet, in quo monogramma ita expressum, ut integrum quoque tau ibi conspicias. Sex itaque litteras, quod infra Paulinus asserit, in monogrammate delineatas nancisceris. Neque sensus, neque carmen hic sibi constant. Potius igitur legendum Tau idem stylus, ipse brevi retro

Idque sacramenti est, geminæ quod in utraque
[virgæ
Ut diducta (i) pari fastigia sine supinaut,
Infra autem distaute situ parili pede constant,
635 Affixæque sibi media compage cohærent,
Et paribus spectant discreta cacumina sum-
[mis (j).
His intermedio (k) coeuntibus insita puncto
Virga velut (l) sceptrum regale superbius exstat.
Significas regnare Deum super omnia Christum,
640 Qui cruce dispansa per quatuor extima ligni (m)
Quatuor attingit (n) dimensionum partibus orbem,
Ut trahat ad vitam populos ex omnibus oris.
Et quia morte crucis cunctis Deus omnia Chri-
[stus
Exstat in exortum vitæ, finemque malorum,
645 Alpha crucem (o) circumstat, et ω, tribus ultra-
[que virgis

acumine ductus. Ubi τὸ idem refertur ad stylus, nempe idem stylus I efficit tau. MURATORIUS.

(f) Muratorii codex habet: Tau idem stylus ipse brevi retro a cacumine ductus. Noster vero codex: Taut idem stylus ipse retro acumine ductus. Utraque lectio est vitiosa, ut ostendit metri ratio. Itaque ex utraque tertiam situ parili quæ mihi genuina videtur. Muratorius vero sic emendaverat: Tau stylus ipse brevi retrorsum acumine ductus. At prima syllaba vocis acumine brevis est.

(g) Muratorii codex formatur. Utraque lectio probabilis. — Virgæ duæ ad constituendum X, una vero duntaxat ad efformandum P concurrunt. Et hinc sublime Triadis mysterium educit Paulinus. X duabus constare virgis subjecta docent carmina:

C Idque sacramenti est, geminæ quod in utraque virgæ
Ut deducta pari fastigia sine supinant,
Infra autem distaute situ parili pe fe constant,
Adfixæque sibi media compage cohærent.

(h) Mur. codex. Et tribus una Significat, etc. At nostri codicis lectio elegantior.

(i) Murator. cod., deducta. Noster codex, diducta: et ita legendum puto.

(j) Mur. cod., summi. At noster codex habet sumis, quo modo legendum esse suspicatus fuerat Muratorius.

(k) Pro duabus hisce vocibus, His intermedio, et Muratorii codex, et noster habet tres alias voces, Has inter medio. At ita legendum videtur, ut emendavit Muratorius.

(l) Mur., quasi. At malim cum nostro codice legere velut.

(m) An ex ligno monogramma efformari solitum? Ne crede. Hic itaque legendum duco extima Signi. MURATORIUS.

D (n) S. Ambr. serm. 56, seu, ut melius dicam, S. Maximus ita scribit: Colum quoque ipsum hujus signi figura dispositum est; nam cum quatuor parilibus, hoc est oriente, et occidente, et meridiano, et septentrione distinguitur, quatuor quasi crucis angulis continetur. Greg. Nyss. orat. de Christi Resurr. hæc de cruce ab Apostolo memorata habet: Nonit enim ea figura quatuor cornibus e medio provenientes descripta potentiam, ac providentiam illius, qui ex ipsa pependit, declarari. S. Hier. (seu quis alius, sit auctor ille) in cap. xi Marci: Ipsa species crucis quid est nisi forma quadrata mundi? MURATORIUS.

(o) In plurimis Græcorum numismatis, atque in multis veterum Christianorum sepulcralibus notis monogramma invenias cum litteris A et ω utrinque locatis, hoc modo α Ϟ ω apposite ad illud Apocal. cap. 1: Ἐγὼ εἶμι Α καὶ Ω, ἄρχη καὶ τέλος τῆς κτίσεως ὁ αὐτὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος. Ego sum alpha et omega, principium et finis,

Littera (a) diversam ternæ (b) ratione figuram A
Perficiens, quia perfectum est mens una, triplex
[vis.

Alpha (c) titulem mihi Christus, et ω, qui sum-
[ma supremis

Finibus excelsi pariter complexus, et ini

650 Vitor et inferna, et pariter celestia cepit,
Effractisque abyssis celos penetravit apertos,
Victricem referens superata morte salutem.-

Utque illum patriæ iunxit victoria dextræ,
435-486 Corporeum statuit cœlesti in sede
[tropœum (d),

655 Vexillamque crucis super omnia sidera fixit.

Illa igitur species, quam fur agilitus avaris
In cassum furis pendente reflexerat unco,

Pollutaque manu sancta amandaverat aula,

Hæc opere est perfecta, modis ut consita miris

660 Æternæ crucis (e) effigiem designet utramque :

Et modo si libeat spectari continuis ipsam
Prompta fides oculis : nam reddita fulget in
[ipso,

Quo fuerat prius apta loco, et velamine clau-
[si (f)

Altaris faciem (g) signo pietatis adornat.

665 Ergo eadem species formam crucis exerit illam,
Que trutinam (h) æquato libratam stamine (i)
[signat,

Subreptoque (j) jugum concors temone figurat,
Sive supercilii (k) a fronte jugantia vultum

Lamina transversis imitatur cornibus arbor

670 Ardua, qua Dominus mundo trepidante pependit
Innocuum fundens pro peccatore cruiorem.

Huic autem solido quam pondere reguila duplex
Jungit, in extrema producti calcei metalli

Parva corona (l) subest variis circumdata gem-
[mis.

primus et novissimus. Clemens Alex. lib. 1 *Paedag* :
*Εὐρίπρωτος γὰρ ἄθλος ὑπὲρ χρεῖται τοῖς δίκαιοις ἡ κίρκος, ἵνα
δὴ σαφέως ὁ ἄθλος ὑμῶν διελεθῆαι καὶ ὠ, ἀρχὴ, καὶ τέλος.*
Merito rursus tac justis pollicetur Dominus, ut mani-
feste Verbum utrumque esse ostendatur, alpha et omeg-
a, principium et finis. MURATORIUS.

(a) Tres virgæ A component. Dæc etenim in cacu-
mine coeuntes tertiam sinu complectuntur. Similiter
omega tali figura delineatum tres exhibet virgas, quæ
magnum Trinitatis mysterium aperitur. MURATO-
RIUS.

(b) Mur. col., trina. Utraque lectio probabilis.

(c) Hunc versum et alios septem qui proxime se-
quuntur citat Dungalus.

(d) Ita Mur. codex. At noster habet *trophæum*.
Prior lectio mihi magis placet. Dungalus duos hosce
versus, 634 et 635, inverso ordine citat. — Ita codex
noster, et ad vere orthographiæ amussim. Balenge-
rus in opuse. de Spol. bell. *trophæum* potius legen-
dum censet propter usum constantiæ, neque tamen
distinetur, rectius *Tropæum* dici. Verbum e Græcia
prodit, a qua ita exprimitur *τρόπαιον* videlicet *trop-
pæum*. Ger. Jo. Vossius in Etymol. hanc lectionem
tuetur. Sane vetusti codices ita legunt, quos et ego
consului, et Virgilianus codex antiquissimus in Flo-
rentina magni ducis biblioth. asservatus sub cura el-
virii, eximique in re literaria fulgoris Antonii Ma-
glabeclii *tropæum* non *trophæum* inscriptum habet.
Neque ipsa disseutiant marmora. Vide Dausquium in
orthogr. MURATORIUS.

(e) Non parum putumque monogramma fuit crux a
Paulino descripta, verum vulgaris etiam crucis ima-
gini junctum erat. Omnia percurri monogrammati-
s exempla tum in vetustis nummis, tum in sepulchrali-
bus monumentis, neque mihi utramque hanc effigiem
simul copulatam nancisci fas fuit. Unum tantum, at-
que egregium hujus eruditionis testimonium occurrit
apud Arnhemum in Rom. Subterr. lib. II, cap. 10,
pag. 511. Exhibetur ibi marmorei sarcophagi ex Ver-
ticano cœmeterio effossi icon, in quo 12 apostolorum
imagines elegantè delineate cernuntur. Media inter
illos gemmate crucis forma conspicitur, eodem plane
modo quo crux vulgaris efformatur, nempe trans-
verso ligno. Ab haste recte superiori cacumine sac-
rum attollitur monogramma venusta corona circum-
datum. Hujus ad instar Pauliniana cruce elabora-
tam antumo. MURATORIUS.

(f) Et Muratorii codex, et noster habet *clausi*. At
Muratorius suspicatur lege idum esse *clausa*. — Forte
scripsit Paulinus : *Velamine clausa altaris faciem*, etc.
quod puriore sensum efficeret. Solebant autem al-
taria velo claudi ad ejus similitudinem, quod olim
fuit in Salomonis templo ante sancta sanctorum III
Paralipom. III, quodque *περιπέτασμα τοῦ ἁγίου*, re-

lum adyti vocabatur. Theodoretus lib. 1 *Hist.*, cap. 31 :
*Διεκοσμητο δὲ καὶ τὸ θεῖον θυσιαστήριον βασιλικῶς τε πα-
ραπέτασματι. Ornabatur autem et divinum altare re-
guis velis.* Conc. Tolet. cap. 7 : *Qui insana temeritate
abrepti altaria nudantes sacratis vesibus exiunt.* Ana-
stas. in Steph. 2 ait : *In circuitu altaris fecit tetralava
octo.* Item : *super altare in ecclesia S. Laurentii coo-
pertorium fecit.* MURATORIUS.

(g) Cruces in altarihus antiquitus collocabantur,
quidquid obumbrarent heterodoxi. S. Jo. Chrys.
orat. quod *Christus sit Deus*, ait : *in mensa sacra
crux.* Egregius porro est in hac rem Sozomeni lo-
cus lib. II, cap. 3 *Hist. eccl.*, ubi narrat Probianus
cuidam, qui ex ethiæico Christianus factus, crucis ta-
men virtutem non admittebat, oblatum per visionem
fuisse *Σταυρον σὺβόλον τῶν ἀνομιμαίων ἐν τῷ θυσια-
στήριῳ τῆς ἐκκλησίας ἐπιθέστας*, crucis signum, seu effi-
giem, que in sacro ejus ecclesiæ altari collocata erat.
Hanc quidem historiam mendacissimi centuriatores
cent. 4, c. 15, superstitiosam vocant, et a Constau-
tini tempore alienam, a Sozomeno confictam, vel
stulte pro vera acceptam. Sed nos non morantur eor-
um calumniæ. Sigbert. ad an. Gh. 451 crucem au-
ream in altari fuisse docet, quum episcopus Casaten-
tis missam celebraret. Hæc recte animadvertit Gret-
ser. cap. 15, lib. II de S. Cruce. Quibus addæ que
habet can. 5 concil. Turonensis habiti an. 567 (non
ut quidam putant 579) : *Ut corpus Domini in altari,
non in imaginario ordine, sed sub crucis titulo compo-
natur.* Qui casum profecto de cruce in altari posita
intelligendus. Hinc lucem accipit Paulini carmen de
cruce.

Altaris faciem signo pietatis aornat.

MURATORIUS.

D (h) Ms. ita se habebat : *Quæ trutinam æquatæ li-
brata stamine*, etc. Emendavi. Recurre ad ea que
disservi in diss. XXI. MURATORIUS.

(i) Mur. codex mendose sic habet : *Quæ trutinam
æquatæ libratæ stamine*, etc. At noster codex : *Quæ
trutinam æquato libratam stamine*, etc. Quo modo
emendaverat Muratorius.

(j) Et Muratorii codex, et noster habet *subrepto-
que*. At Muratorius legendum censet *subrectoque* : cui
equidem assentior. — Ita scribendum duxi (*id est sub-
rectoque jugum*), non *subrepto*, ut in ms. Consulè
eamdem diss. XXI. MURATORIUS.

(k) De his in præd. diss. XXI. MURATORIUS.

(l) Crucis corona circumdata pingi solebant. Idem
nos edocet Paulin. ep. 12 ad Sever., ubi sic ait :

Cerne coronatum Domini super atria Christi
Stare crucem, duro spontentem celsa labori
Pœmia; tolle crucem, qui vis auferre coronam.

675 Hæc quoque crux Domini tamquam diademate
[cineta
Emicat æterna vitalis imagine ligni.
Hanc fur ille sui toto de corpore furti
Inlactam ferro, quo cetera fregerat, unam
Liquit, et ut capto tunc, discinctoque refusus
680 Vestibus elapsæ ceciderunt fragmina prædæ.
Visa rei species tunc inventoribus ipsis
Ancipiti motu confudit pectora. Gaudent
Inventis, sed fracta dolent : tum (a) querere
[causam
Incipiunt, cantum simul, audacemque latronem
685 Mirantes, cæcum fractis, cautamque relictis.
Tunc ille attonitis crimen, numenque fatetur :
487-488 *Mente etenim totum considerat (b) :*
[hoc tamen unum
Numine servarat, quo crux inclusa vetabat
Quamlibet audacem segni virtute latronem.
690 Ipse latebatur mentis scelus, atque crucis vini,
Contestans, quotiensque manus armasset in il-
[lam (c)
In cruce consortam socia compage coronam
Cen fractas (d) totiens ictu cecidisse recusso,
Brachiaque regra sibi nervis stupuisse solutis.
695 Hic libet in miserum paucis insurgere færem.
Infelix, quæ tanta tuam dementia mentem
Verterat, ut tanto reprehensus lumine veri
Non festinares omnem prævertere cursu
Indagem revolans, ut furtum sponte referres?
700 Tantane vis animum tenebris oppressit ava-
[rum (e),
Anderes illam ut gremio tibi condere partem,
Quam totiens arcente Deo violare timebas?
Dic mihi, qua pavor ille tuus fugiebat? et unde?
Rursus ut intrepidum præceps audacia sensum

Ibidem :

Ardua florifera crux cingitur orbe coronæ.

Iterum :

Crucem corona lucido cingit gyro,
Cui coronæ sunt corona apostoli.

De coronis item crucem ambientibus hæc ibidem
sunt :

Sanctorum labor, et merces sibi rite coherent,
Ardua crux, pretiumque crucis æblane e rone.

Greg. Nazianz., in Julian. orat. I, idem expressit :
Τὸν δὲ οὖν λεγόμενον, ὅτι θρονοῦ τοῦ πλάγχι τοῦ σταυ-
ρῶν ἐναδείκνυσαι στεφανοῦμένον, *Ferunt, quum Julianus
sacrificaret, victimarum exta coronatum crucis effi-
giam illi ostendisse. Harum crucium exempla in plu-
ribus Christianorum imp. numismatis occurrunt.
Vide que Aringh. in Rom. subterr. habet, et Gretser.
lib. II, cap. 14, de S. Cruce, et ex eo Rosweid.
in not. ad prælaudatam Paulini epistolam. MURATORIUS.*

(a) Mur., cod., *cum* At legendum *tum*, ut est in
nostro codice.

(b) Mur. cod., *Mente etenim considerat : hoc tamen
unum.* At versus claudicat : itaque Muratorius sic
emendaverat : *Mente etenim placida considerat : hoc
tamen unum :* addens de suo illud *placida.* Sed sic
omnino legendum, ut est in nostro codice.

A 705 Tam male durabat, pavidus, contemptor et idem
Ejusdem sceleris specie (f) diversus abibas,
Perfiliæque fidem diviso pectore miscens
Virtutem crucis, et signum inviolabile Christi
Credebas metuendo crucem contingere (g) ferro,
710 Et quod noscebas metuens, portando negabas.
Sed tamen impietas tua nec tibi profuit (h), et
[nos
Stultitiam confesse tuam, divinaque signa
Fecisti magno crucis exsultare triumpho.
Ergo relinquamus captum jam incessere (i) fu-
[rem,
715 Cui satis ad pœnam est spoliata fraudis egestas.
Nunc (j) ad te, veneranda Dei crux. verto lo-
[quelas,
Gratautesque tua concludam laude profatus.
O crux magna Dei pietas, crux gloria cœli,
Cruce æterna salus hominum (k), crux terror
[iniquis,
720 Et virtus justis, lumenque fidelibus. O crux,
Quæ terris in carne Deum servire saluti,
Inque Deo cœlis hominem reguare dedisti ;
Per te lux patuit veri, nox impia fugit.
Tu destruxisti credentibus eruta fana
725 Gentibus, humane concors tu sibula pacis
Concilians hominem medium (l) per fœdera
[Christi.
Facta hominis gradus es, quo possit in aethera
[ferri.
Esto columna piis tu semper, et anchora nobis
Ut bene nostra domus maneat, bene classis aga-
[tur
730 In cruce fixa (m) fidem, vel (n) de cruce naeta
[coronam.

(c) Ita Mur. codex, cujus lectionem amplexus sum.
In nostro codice ita legitur : *quotiensque manus ar-
masset, ut illam,* etc.

(d) Hic quoque Muratoriani codicis lectionem se-
cutus sum. Nam in nostro codice legitur *Cen fracta.*

(e) Mur. cod., *avaris.* At nostri codicis lectio reti-
nenda.

(f) Mur. cod., *speciem.* At legendum p. to ut est in
nostro codice.

(g) Mur. cod., *confringere :* quæ lectio fortasse mel-
lior.

(h) In Muratorii codice deerat vox *profuit*, quam
ipse addidit. Et recte quidem : nam et in nostro co-
dice legitur.

(i) Noster codex habet *cessere.* At Mur. codex *in-
cessere :* quo modo legendum puto.

(j) Hunc versum et alios usque ad finem carminis
citat Dungalus.

(k) Mur. cod., *hominis.* At melior lectio nostri co-
dicis, quam sequitur etiam Dungalus.

(l) Mur. cod., *medii :* quæ lectio mihi magis placet.
Dungalus tamen legit *medium.*

(m) Mur. codex habet *nixa*, no-ter *fixa.* Dungalus
quoque legit *fixa.*

(n) Mur. cod., *Et de cruce.* Noster vero, *vel de cruce,*
quo modo legendum est : alioquin versus pede
laborabit. Et sane Dungalus quoque legit *vel.*

MURATORII

AD S. PAULINI NATALEM DUODECIMUM

PRÆFATIO.

489-490 Anno Christi 405 Natalem hunc cecinit S. Paulinus. Tria vero sancti Felicis miracula complectitur. Quidam beato confessori snem voverat, divisisque inter pauperes exiguis victimæ partibus votum completum arbitratus abibat. Mirabiliter e cælo tactus ex equo ruit, pedesque secretis compedibus laborare dolet. Ad S. Felicis basilicam rursus defertur. Ibi sanctum precibus, et carinum distributione demulcet, pristinaque sanitate divinitus donatur. Apuli quidam agricolæ alterum suum S. Felici votivum Nolam trahere conantur. Animal sagina oppressum pio desiderio obstat, primoque in itinere gressu destituitur. Hi aliter votum completuri ad S. Felicis pergunt. Inscis ipsis per plura passuum millia, nulloque hominum ducente, sus sponte Nolam defertur. Miraculum cuncti stupent, et hostia improvisa Nolanos pauperes alunt. Postremum prodigium agricolis aliis accidit. Juvenam et ipsi glorioso confessori voverit. Hæc plastro jungi renuit, et e dominorum manibus furiosa dilabatur. Sponte dein ipsorum iter comitatur, et non sine miraculo mansuefacta se ad securim sistit. Omnia fusc, atque eleganter a Paulino canuntur.

POEMA XX.

CARMEN XII IN S. FELICEM (a).

Sæpe boni domini caris famulantur alumnis
 Mente pia, et (b) patri subjecta tuentur amore
 Mæncipia, hisque favent cura propiore fovendis,
 Quos magis indignos opis, et virtute carentes
 5 Affectu rimante vident. Et si quis eorum,
 Moris ut humani solæmni postulat usus,
 Votum aliquod celebrare velit, neque possit ege-
 [nis
 Id patrare opibus, studio curatur herili
 Servus inops, cui dives opum, quis (c) pauper
 [egebat,
 10 Contulerit dominus emulandæ impendia mensar.
 Hæc mihi conditio est data sub Felice patrono : B
 Nulla mihi ex me sint, ut sint mihi cuncta per
 [illum ;
 Namque ad Natalem nunc ipsius, ut quidem et
 [ante
 Præteritis, quibus ista dies mihi floruit, annis,
 15 Non erat unde epulæ votis (d) solenne para-
 [rem,
 Instabatque dies, nec adhuc mihi prompta faul-
 [tas

(a) In nostro codice sic inscribitur istud carmen : *Incipit lib. xii. Lege que diximus ad titulum superioris carminis.*

(b) In Mur. codice deest conjunctio *et*.

(c) In nostro codice pro *quis* legitur *quo*. Sed prior lectio gemina videtur.

(d) In Mur. codice, *roti*. At legendum fortasse *rotis*, ut est in nostro codice.

(e) Mur. codex sic habet : *Unde dapem instruerem, geminos dedit una*. Itaque versus claudicat : et legendum est ut emendavi ex nostro codice.

(f) Mur. cod., *Cum junice*. Utraque lectio probabilis. — Junix est bos femina teneræ ætatis, que jam cessavit vitula esse, necdum tamen ad summam magnitudinem pervenit. Persius sat. 2 :

Tot tibi quum in flamma junicum omenta liquescant.
 Plautus, Mil. 6 :

Quam nox ad stabulum junix recipiat sese pabulo.

Papias :

Junices, boves juvenes.

A Ex aliquo suberat : subito ecce patronus abundans
 [dans
 Unde dapem largam struerem (e) geminos dedit
 [una
 Cum nutrice (f) sues, quorum de carne cibatis
 20 Pauperibus, nos materiam ex animalibus iisdem
 Sumpsimus, egregiis quoniam miracula signis
 Per pecudes ipsas nuper Deus edidit, alta
 Destimulans ratione homines attendere Christo,
 491-492 Nec desiderium carnis præferre fi-
 [dei (g)
 25 Namque ad avaritiæ nostræ lacrymabile probrum
 Per (h) pecora humane rationis egentia sum-
 [num
 Signa dedisse Deum, series recitanda docebit.
 Non afflicta canam, licet arte poematis utar :
 Historica narrabo fide sine fraude poetæ :
 30 Absit enim famulo Christi mentita profari :
 Gentibus hæc placeant, ut falsa colentibus, ar-
 [tes.
 At nobis ars una (i) fides, et musica Christus,
 Qui docuit miram sibi met concurrere pacem
 Disparis harmoniæ quondam, quam (j) corpus
 [in unum
 35 Contulit assumens hominem, qui miscuit alium

Alexander Jatrosofista lib. II Passionum :

Qualia sunt habeta, et de junice pedes.

(g) Vocabulum hoc sæpe Paulinus usurpat pen-
 longa. In Paneg. :

Et genus humanum passim sine lege fidei.

C Nat. v :

Ovaas galeæ, scutoque fidei.

Et alibi. MURATORII.

(h) Mur. cod., *Et pecora*. At legendum, ut est in nostro codice, ut sententia constet.

(i) Idem Paulin. Nat. II dixerat :

Sic Deus onansonæ modulator, et arbiter unus.
 Armonice, per cuncta movet quam corpora rerum.

Infra Nat. XII cytharæ exemplum allatum repetit :

Omnem ex nobis cytharæ faciamus in unum
 Carmen diversis compositum edibus.

MURATORII.

(j) In nostro codice sic legitur : *Disparis harmoniæ : quo tamquam corpus in unum*, etc. At multo nitidior lectio Muratorii, quam secutus suus.

Infusa virtute Deum, ut duo conderet in se,
 Distantesque procul naturas redderet unum.
 Ut Deus esset homo, Deus est homo factus ab
 [ipso,
 Qui Deus est, genitore Deo, cui gratia non est,
 40 Sed natura, quod est summi Patris unicus hæ-
 [res,
 Solus (a) habens proprium, quod munere præ-
 [stat habere
 Illis quibus alma fides dederit divina mereri.
 Ille igitur vere nobis est musicus auctor,
 Ille David verus, citharam qui corporis hujus
 45 Restituit putri (b) dudum compage jacentem,
 Et tacitam ruptis antiquo crimine chordis
 Assumendo suum Dominus reparavit in usum,
 Consertisque Deo mortalibus, omnia rerum
 In speciem primæ fecit revirescere (c) formæ,
 50 Ut nova cuncta forent, cunctis abeunte veterno.
 Hanc renovaturus citharam Deus ipse magister,
 Ipse sui positam suspendit in arbore ligni.
 Et cruce peccatum carnis perimite, novavit.
 Atque ita mortalem numeris cælestibus aptam
 55 Composuit citharam variis ex gentibus unam,
 Omnigenas populos compingens corpus in unum.
 Inde lacessitis fidibus de pectine Verbi
 Vox Evangelicæ testudinis omnia complet
 Laude Dei: toto Christi chelys aurea mundo
 60 Personat innumeris uno modulamine linguis,
 Respondentque Deo paribus nova carmina ner-
 [vis.
 Sed referam ad mea cœpta pedem; nam tempus,
 [et hora est
 Promissas offerre dapes, apponere vobis
 Prandia sollicitas caste sumenda per aures.
 65 Non (d) veteri repetam, quæ sum dicturus, ab
 [ævo.
 Ante dies paucos istic spectata profabor.
 Venerat huc quidam placitum sibi solvere vo-
 [tum
 Urbis Abellinæ de finibus advena nostris
 Sedibus. Hic porcum studio curante paratum,

A 70 Dilatumque diu, ut simul annis, atque sagina
 Cresceret, huc illinc (e) perduxerat; atque ubi
 [venit
 Pingue pecus voti (f) jugulat de more voven-
 [tum.
 Fama suis magni per egentum (g) accenderat
 [acrem
 Ora (h) famem et cuncti magnæ spe partis hian-
 [tem (i)

75 Tendebant ad opima senes convivia faucem (j).
 Interea largitor inops non partibus æquis
 Dividit (k) incisas carnes, medium suis aufert
 Sinciput, et tantum secti coquit intima ventris,
 Solaque pauperibus cæsi vitalia porci
 80 Dividit, ac (l) totum sibi corpus habere relin-
 [quit,

B
 Et votum complesse putat, lætusque redire
 Incipit, ausus eas jumento imponere secum
 493-494 Reliquias, et in his placiti se pignu-
 [ra voti
 Sancta referre domum male credulus, in quibus
 [idem

85 Damnum animæ, nodumque vice portabat avarus.
 Denique mox nec mille viam permissus abire
 Passibus, elucente die, simul aggere plano,
 Non tenebris pavitante, nec offendente salebris
 Lapsus equo, et quasi fixus humi se tollere rur-
 [sus

90 Ad consistendum reparato robore surgens
 Non potuit, cœpitque pedes clamare ligatos,
 Idque probare jacens, plantis quasi compeda
 [junctis (m).

Hic aliud mirum casu sociatur in ipso:

Nam dum illum tanta cum debilitate jacentem

95 Mœsta propinquorum circumstat turba suorum,
 Jumentum, cui sola oneri porcina manebat,
 Ascensore sui vacuum, et ductore relictum
 Sponte sua se se nullo flectente refrenans
 Tamquam offendiculi causam cognosceret ultro
 100 Aut aliquem prohibere viam, qua cœperat ire,
 Vidisset, sic fugit iter, cursumque retorsit,

mendosa est tamen: mendum autem tolletur, si pro
 magna legas magni aut magnæ.

(h) Et Mur. codex, et noster habet *ora*. At Mura-
 torius emendandum hunc locum censuit, et legit *ore*:
 quia scilicet superioris versus mendosam lectionem
 habebat. Sed legendum est *ora*.

(i) Mur. cod., *hiantes*. Utraque lectio probabilis.

(j) Mur., *fauces*: nam antea legerat *hiantes*. At
 noster codex habet *faucem*. Sed utraque lectio, ut
 dixi, est probabilis.

(k) Post versum 77 deerant in codice Muratorii tres
 versus, quos ex nostro codice addidi. Sic enim erat
 scriptum in Muratorii codice: *Interea largitor inops
 non partibus æquis Dividit, et totum sibi corpus habere
 relinquit*. Nisi librarius a primo *dividit* ad alterum
 trans it.

(l) Mur. pro *ac* habet *et*, quod nihil admodum re-
 fert.

(m) Mur. codex habebat *conjunctis*. Sed legendum
 est *junctis*, ut postulat metri ratio et ut est in nostro
 codice. Ita emendaverat etiam Muratorius.

(a) In Mur. cod., *Solum et habens*. At multo elegan-
 tior lectio nostri codicis.

(b) Mur. cod., *Patris*. At melior lectio quæ est in
 nostro codice.

(c) In nostro codice legitur *reviviscere*. At præfe-
 rendam puto lectionem codicis quo usus est Mura-
 torius, quod secunda syllaba vocis *reviviscere* sit
 longa.

(d) In nostro codice legitur *non*. At codex Mur.
 habet *nec*.

(e) Mur. codex habet *illuc*. At malo cum meo co-
 dice legere *illinc*, nempe ex urbe Abellina.

(f) Votorum ac oblationum usum, quæ sanctis ex-
 hibebantur, elucidavi diss. xviii, ad quam lectores
 dimitto. MURATORIUS.

(g) Hic locus valde corruptus est apud Muratorium,
 qui in Ambrosiano illo codice sic legit: *Fama suis
 magnopere gentium accenderat acrem*, etc. Noster co-
 dex habet *Fama suis magna per egentum accenderat
 acrem*; quæ lectio multo minus mendosa est, sed

Et properante gradu recurrebat ad hospita te- A
 [cta (a)
 Omnibus antevolans, quos lapsi attenta tenebat
 Cura viri, quem (b) paulatim quasi corpore fra-
 [cto
 105 Nitentem, et genibus rigidis prodire negantem,
 Cæcæque vincla pedum pariter (c), meritumque
 [ruinæ,
 Et causam pœnæ (d) lacrimosa voce fatentem
 Luce palam manibus grave subvectantibus agri
 Corpus, fida cohors sanctas referebat in aulas
 110 Orantem medici Felicis ad ipsa reduci
 Limina, mox illic certam (e) reperire medelam.
 Illum homines interque manus, interque catervas
 In sacra vectatum mirantibus atria turbis,
 Dispositi trino (f) per longa sedilia cœtu
 115 Obstupere senes, inopum miserabile vulgus,
 Et socio canæ (g) residentes agmine matres.
 Præterea multi, sua quos devotio sanctis
 Aedibus attulerat diversis eminus oris,
 Videbant insigne pium, cum tempore eodem,
 120 Ino die, tam mira foret mutatio rerum.
 Item homo, qui paulo ante suo digressus ab his-
 [dexa
 Liminibus gressu, nunc ipse redux alienis

Intertur pelibus, subvecto corpore pendens.
 Parte alia stratus, nullo servante sequentum,
 125 Hospitis ante lores etiam nunc carne suilla
 Stabat onustus equus, neque (h) quisquam notior
 [illi (i)
 Astiterat, cui cura foret relevare gravatum
 Fasce suo, et notis reducem subducere tectis.
495-496 Ille tamen velut humana ratione
 repletus
 130 Quærentique suos, et protinus opperienti
 Astiterat similis, certo vestigia servans
 Fixa loco, simul aure micans, et naribus ef-
 [flans
 Assuetorum hominum notos quærebat odores.
 Mirum erat hospitibus, quænam fuga, qui status
 [ille
 B 135 Esset equi, notumque animal faciebat amicis
 Ambiguum nova forma rei (j), neque quisquam
 [erat index (k)
 Accidui, emectis illum stipantibus intus,
 Qui fuerat manibus sanctam (l) portatus in an-
 [lam
 Martyris, æger ubi sancto pro limine fusus
 140 Corpore projecto, et complexis postibus (m) bre-
 [rens,

(a) Mur. cod., ad hospita tecti. At melior lectio nostri codicis.

(b) In Mur. cod., qua. At legendum quem, ut est in nostro codice; quod vidit etiam Muratorius.

(c) Mur. cod. multo aliter: Cæcæque vincla, pedem amissam, meritumque ruinæ. Mili quidem nostri codicis lectio magis probatur.

(d) Ille quoque diversa est lectio codicis Muratorii: in eo enim legitur: Illias, et pæne, lacrimosa voce fatentem.

(e) Et Muratorii codex, et noster habet certam. Mihi tamen placet Muratorii conjectura, qui legere (inquit) mallet: certam reperire, Græca plane poeticeque elegantia.

(f) Triplex hominum cœtus in veteribus Ecclesiis cernebatur, inique omnes per longa sedilia dispositi piis precibus operam dabant. Vid. Dodwel. Diss. Cypri. quinta, n. 24. Ex ecclesiarum redditibus forte unusquisque alebatur. Senes primo memorantur, deinde inopiam miserabile vulgus, postremo canæ matres. De prioribus atque nil dicendum habeo, nisi quod eos ecclesiis inservisse crediderim, ut ad veteris legis iustarum oblationes ad altare deferrent. Ille usus etiamam in metropolitana Mediolani ecclesia servatur, reglænaque vocantur a Beroldo nostro ms., ac in pluribus aliis vetustis diplomatis. Pauperes ex ecclesiarum proventibus nutrirî solitos fuisse expresse docet cano. Antioch. can. 25. Chrysost. passim. Possidui in Vita S. Aug., alique numerus Patres, ut res majori claritate non egeat. MURATORIUS.

(g) Ille diaconissas intelligi pene certum dico, quantum gradus et usus in Ecclesia non paucis seculis viguit. Ille vero nominis ætate admodum provecata ad id muneris admittentur, secundum Apostoli præceptum i Timoth. v: 8: *cliquantur viduæ non minus sexaginta annorum, neque biginæ.* Id confirmat Tertull. lib. de vel. Virg., et lex 27 cod. Theod. de Ep. et Cler. De ministerio earum plura docebit Hallier. de sacr. Flect. pari. 2, sect. 5, cap. 2, et Morin de sacr. Ord. Earum vestigia in Ambrosianæ Ecclesie ritibus permansere certum est mihi, quoniam vidua ille, que hic *reglanissæ* nuncupantur, oblationes ad sacram altare deferendo inservant: quod iidem veterum diaconissarum matres fuit, ut S. Hier. in cap.

xiii Matth. docet. Tam vero ille quam istæ ex ecclesie proventibus alebantur, testante id can. 105 conc. Carth. iv, Apost. Constit. lib. m, cap. 1, 2, 5, etc., Balsamone in cap. 18 et 24 epist. Basilii ad Amphilocho. Inter alios audiatur S. Hier. in Isai. c. m. *Nec ecclesiasticis vidua sustentatur alimentis, nisi quæ 60 annorum est.* MURATORIUS.

(h) Mur. cod., nec: quod nihil refert.

(i) Ita Mur. codex. At in nostro legitur *illa*: quæ lectio videtur mendosa.

(j) Mur. codex sic habet. Noster vero, *Ambigui nova forma feri*: quam lectionem quis neget esse mendosam?

(k) Mur. codex mendose habet *neque quisquam erat inde Accidui*. Itaque ad vocem *Accidui* hæc adnotavit Muratorius: *Verbum, et error correctione indigent. Verum vox inde ementanda est ex nostro codice, non vero vox Accidui*. Nam Paulinus sicut in Natali iv. versu 291, ex *attigit* facit *attiguum*, ita hic ex *arcedit* facit *arcedium*.

(l) Murator. cod., sacram.

(m) Sacris ecclesiarum januis oscula fignè usitatum Christianis fuit. S. Jo. Chrys. hom. 50 in Ep. II ad Corinthi. : *Ναὸς ἔσμεν τοῦ Χριστοῦ. Τὰ τοῖνον προεθ. ρα φέρομεν τοῦ ναοῦ. κλητῶν ἑσθούσων, ἀλλήλους χεῖρῶντες. Ἡ ἴδη ἔρπτε ὄσοι καὶ τὰ πρόθερα τοῦ ναοῦ τούτου χεῖρῶν, ἢ μὴ ἀψήσαντες. οἱ δὲ τῆ χειρὶ προσήχοντες καὶ τὰ στόματι τῶν χεῖρῶν προσήχοντες. Templum Christi sanius. Itaque templi vestibula et aditum osculmur, cum alii alios osculamur. An non cernitis quotnam homines etiam hujusce templi vestibulis osculum figunt, partim inclinato capite, partim manu tenentes, atque ori manum admoventes? Clarius id exprimit Prudent. in hymn. 2 S. Laurent. Ἐπὶ στήθεσιν.*

Ipsa et senatus limina
 Quondam luperci, et flammæ,
 Apostolorum, ac martyrum
 Exosculantur limina.

Paulinus infra:
 Dum postibus hæret in ipsis
 Felleis sancto, lambensque per oscula tergit.
 Idem Natal. vi dixerit:
 Sternitur a te fores, et postibus oscula figit.

- Oscula figebat supplex, fletuque lavabat,
 Sæque recognoscens proprii caput esse doloris,
 Tales se se ipsum dabat accusando querelas.
 O mihi (a), qui talem merui desumere pœnam
 145 Hæc in sede (b) miser, qua, si miser adveniat
 [quis,
 Efficitur felix! Sed justum, parque maligno
 Me fateor merito exitium cepisse, patique,
 Ut reus ipsa (c) inter modo limina puniar ardens
 Exurente pedes simul, et stringente dolore,
 150 In quibus, heu demens! oblati munera voti
 Fraude fidem violans converti in damna salutis.
 Est tamen, est aliquid, fateor, quod dicere pos-
 [sim
 Jam mihi mutari grata vice tristia lætis,
 Atque ipsas animo jam prosperiora tuenti
 155 Infractis cœpisse malis dulcescere pœnas,
 Ex quibus hæc nunc ipsa mihi bene gratia venit,
 Qua (d) factum est mihi nunc, ut tam cito tan-
 [gere rursus
 Limina Felicis misero veneranda liceret.
 Nam mihi si nullus, vel si levis iste fuisset
 160 Casus, ut arreptum possem pertendere cursum,
 Tunc magis infelix de prosperitate fuisset:
 Mansisset (e) mihi culpa nocens, neque vulnus
 [adactum
 Intus in ossa animæ sensissem carne rebeli,
 Occultasset enim meriti discrimen iniqui
 165 Corporis illasi vigor, et vixisset inertem
 Mens durata reum, nisi lapsum pœna ligasset.
 Ergo potens medicæ in Domini (f) tui nomine C
 [Christi,
 Felix, jam satis hoc tibi sit, Dominoque potenti,
 Quod non ira mihi, pietas sed amica salutem
 170 Supplicium peperit, devincto (g) ut corpore cul-
 [pa (h)
 Solveret: ecce malum servum, refugamque (i)
 [voracem
 Jure retraxisti, injectis pro crimine vinculis.
 Debitor infelix teneor, constringor, aduror,
 Propositus cunctis divini forma timoris.
 175 Mentibus hæc omnes trepidis (j) attendite, quæ
 [nunc
 Me miserum reliquis documento ferre videtis.
- Et lacrymis rigat omne solum, pro limine sancto
 Fusus homi.
- MURATORIIUS.
 (a) Mur. cod., *Hic ego. Noster, o mihi pro heu mihi.*
 (b) Mur. cod., *Factus et inde miser. Noster, hac in sede miser*: quæ lectio magis arridet.
 (c) Mur. cod., *ipse*. At multo polchrior nostri codicis lectio.
 (d) Murat. cod., *quod factum mihi nunc*. At legendum censeo ut est in nostro codice.
 (e) Mur. cod., *mansissetque*. Recte Muratorius ita emendavit, ut est scriptum in nostro codice.
 (f) Mur. cod., *in Domino*. At mihi magis placet nostri codicis lectio, qui habet *in Dominum*.
 (g) Mur. cod., *devinctam ut corpore*. At mihi magis probatur lectio nostri codicis.
- A Numquid enim hoc errore carent aliqui? Sed in
 [uno
 Exemplum fieri placuit, quo sit mea pœna
 In (h) præjudicium quibus emendatio non est.
 180 Sed jam parce tuo misero, precor, optine Felix,
 497-498 Parce libens, succurre favens:
 [dolor ultimus urget
 Clamosas iterare preces: festinus adesto,
 Ne mors præveniat medicum festina morantem.
 Sed scio, quod Domini manus hæc, quæ verbo-
 [rat, et quæ
 185 Parcet more suo: mihi tantum tu modo
 [fesso (l),
 Jamque fatiscenti propera laxare catenam,
 Quam tu, sancte, vides, ego sentio: sicut
 [aperto (m)
 B Clam tacitus vinco fugitivi membra ligasti,
 Sic invisibili medicina solve reversum.
 190 Talia clamantem, dum postibus læret in ipsis
 Felicis sancti, lambensque per oscula tergit,
 Attonitis illum pia turba et cernit, et audit
 Cœtibus: ipse jacens etiam nunc erigitur spre,
 Increpitatque moras omnes, et tarda suorum
 195 Obsequia, afferri porcum, totasque jubet mox
 Pauperibus reddi partes, sibi vivere tantum
 Concedi petit atque inopum saturamine pasci.
 Certatim socii cito jussa fidelia curant.
 Itur ad hospitium notum, deponitur illic
 200 Sarcina jumento, carnes in frusta secantur,
 Et divisa coquit spumantibus ignis aënis (n).
 Cocta importantur patulis numerosa catinis.
 Exsaturata fames inopum gratantia reddit
 Verba Deo, et veniam petit, ut placata datori.
 205 Nec mora: confestim voti ratione soluta
 Debitor ille intus merite compage (o) catenæ
 Solvitur, et pedibus Domino miserante reffectis,
 Tamquam liber equus, vel ruptis cassibus ales
 Evolat, et cervi salientis imagine currit.
 210 Mira fides oculis obtenditur. Omnia gaudent
 Tam facili pietate Dei, tantumque valenti
 Felicis merito, ut coram adsit (p) Christus in
 [illo,
 Pro meritis hominum moderans in utroque po-
 [tenter,
- D (h) Mur. cod., *culpam solveret*. Noster vero, *culpa solveret*.
 (i) Mur. cod. *servumque, fugamque voracem*. At melior lectio nostri codicis.
 (j) Mur. cod., *Mentibus hæc trepidis omnes*. Utraque lectio optima.
 (k) Mur. cod., *Et præjudicium*. At legendum videtur ut est in nostro codice.
 (l) In nostro codice legitur *Parcet, in ore tuo est: citius ergo patronus adesto*. At emendandum hunc locum putavi ex codice Muratorii.
 (m) Noster codex habet *aperto*. Emendavi ex codice Muratorii.
 (n) Mur. cod., *Et divisa coquit lymphis spumantibus ignis*. Ego nostri codicis lectionem secutus sum.
 (o) Noster codex habet *compago*. Emendavi ex codice Muratorii.
 (p) Noster codex habet *assit*.

- Ut resipiscenti medicus sit, et altor iniquo. A
 215 Cernite enim, quante fuit (a) illa injuria fraudis,
 Qua miser ille prius dividerat inter egentes,
 Seque, suam, atque istic (b) ubi totum reddere
 [votum
 Debuerat, solum caput, intestinaque porci
 Carpserrat, et reliquam (c) toto sibi corpore
 [partem
 220 Fecerat imprudens, atque improbus, et tamen
 [ipsa,
 Qua miser extiterat, factus mox fraude beatus
 Commutante Deo pietatis verberare culpam.
 Talis enim censura Dei est: sic temperat alti
 Pondera judicii Deus arbiter, et pater, et rex,
 225 Omnibus ut placidam (d) moderato examine li-
 [bret B
 Justitiam, et tevir mixta bonitate potestas
 Ante reos moneat stimulo, quam fulmine per-
 [dat (e),
 Ut si profuerit prænissi (f) verberis ictus,
 Salva salus homini redeat commissa pigenti (g).
 230 At si quis sacro (h) monitus terrore flagelli
 Noluerit sentire plagam, incuratus abibit,
 Servatusque neci perfectam sentiet iram.
 Ille igitur miser autē, dehinc mox ipse beatus
 Tali sanatus carnemque, animamque medela.
 255 Sed (i) quia cognovit causam, agnoscensque ja-
 [centem
 Penituit, merito curam sibi inmet in ipso (j)

(a) Noster codex habet sit. Emendavi ex codice C Mur.

(b) In nostro codice scriptum est istis. At legendum ut est in cod. Mur.

(c) Apud Muratorium est reliquam. At mendum videtur esse typographi.

(d) Mur. cod. habet tacitam, noster vero placidam: quæ lectio videtur potior.

(e) Mur. cod., Ante reos moneat, stimulo quam fulminet ullo. At legendum existimo ut est in nostro codice.

(f) Hic versus in Mur. codice omnino corruptus erat: sic enim in eo scriptum est: Ut si profuerit prænissi, sine verberis icti. Emendavi ex nostro codice.

(g) In Murat. cod. sic scriptum est: Salva salus hominis redeat compage remissa: quorum verborum quæ sit sententia non video. Itaque nostri codicis lectionem secutus sum.

(h) Mur. cod., sacri, noster, sacro: utraque lectio probabilis.

(i) Et Mur. codex, et noster habet sed. At Muratorius mallet legere se: quod et mihi probatur.

(j) Ita noster codex. At in Mur. cod. multo aliter, nimirum: meritum curæ sibi inmet simul ipse.

(k) Noster codex habet inque brevem expertus. At hic Muratoriani codicis lectionem secutus sum: ita enim postulat et metri ratio, et loci sententia.

(l) Mur. cod., omne. At legendum omnes, ut est in nostro codice.

(m) Mur. cod., uti: quod mendum sustuli lectionem nostri codicis secutus.

(n) Mur. cod., insultans.

(o) Hoc est claudum. Vox certe nova, neque Paulino digna, de quo ait S. Hieron. ep. 13 ad eundem scribens: Si quasi extrema manus operi tuo induceretur, nihil autem, nihilque Latinius tuis haberemus voluminibus. An scribendum plaudentem, an po-

Repperit, inque brevi est (k) expertus utrumque, quod omnes (l)

Iusta lege manet divinæ pacis, et iræ
 Jus, et opus, maneat vindex ut (m) jure su-

perbos
 240 Pona reos, pietas servet miserata fatentes.

499-500 Ergo relaxatis alacer vestigia vin-
 [clis

Idem ex incolumi cito debilis, et cito liber,
 Ex modo captivo læta cum voce redibat,

245 Claudentem (a) in verbo Domini Petrus, atque
 [Johannes

Jusserunt validis in saltum assurgere (p) plantis.
 Dignus et hic pauper Speciosæ limine portæ (q),

Quem Deus ipse Petri Deus, et Felicis, eadem
 Nunc verbi virtute sui sanavit apud nos

250 De casu (r) claudum modo, qua sanaverat olim
 Ex utro claudum: qua (s) nunc ope lætus

[abibat,
 Quique preces mœstas (t) in vulnere (u) fuderat

[intus,
 Ecce foris sano reddebat corpore grates.

Quidnam ego Felici possim redhibere patrono?
 255 Quas illi referam tanto pro munere digne (v)

Tam cito de tanto sanatus vulnere grates?
 Non pretium statui (x) medico, aut fastidia lecti

Tristia sustinui, neque per scalpella, vel ignes,
 Aut male mordaces vario de gramine succos,

tus claudum ante? Historia nota est in Act. apost. cap. ut. MURATORIUS.

(p) Mur. cod., exurgere.

(q) Ibid. in Act.: Ὁν ἐπιθουὺν καὶ ἡμέραν πρὸς τὴν θύραν τοῦ ἱεροῦ τὴν λεγομένην Ἰσοίαν. Quem ponebunt quotidie ad portam templi, quæ dicitur Speciosa. MURATORIUS.

(r) Mur. cod., Excussu; noster vero, de casu.

(s) Mur. cod., ista, noster vero, qua.

(t) An mœstas? MURATORIUS.

(u) Mur. cod., pro vulnere; noster, in vulnere.

(v) Mur. cod., pro tanto munere dignas. Ego nostri codicis lectionem secutus sum.

(x) Celebres admodum sunt Plinii Senioris cap. 1 lib. vii in melicis querimonie; neque minorem plausum assequutus est Leonardus a Capua peritissimus nostri ævi iatrosophista in lib. de medicina ac medicamentorum Incertitudine, quem annis præteritis interdictum vidimus, ac dolemus. Huic addere lubet Bernardinum Ramazzionum V. C., et de medicina

D optime meritum, qui in diss. de Constitutionibus aënor. 1692, 93 et 94, num. 25, crudelibus medicis subirascitur, incertamque eorum in medendo methodum eleganter castigat; gentem rusticam, quæ majis parochio quam medico fidit, fortunatam appellans. Eruditissimus quoque Havæus non ita pridem dissertationem emisit de medicorum Dolis, Mendaciis, etc. S. Bernardus in ep. 521 ad fratres de S. Anastasio: Propterea, inquit, minime competit religioni vestra medicinas querere corporales, sed nec expedit satuti. Hicdem ad remedia spiritalia, quibus major quam humanis inest virtus, congluendum potius docet. Hunc doctoris mellilii locum frustra Jo. Molanus in suo Diario, cap. 34, mitigare nititur. Refert etiam S. Hier. in Hilarion. Vita adductam ad hunc sanctum fuisse mulierem, quæ omnem substantiam in medicos se erogasse querebatur; cui Hilarion: Si quæ medicis dando perdidisti, pauperibus elargita fuisses, curasset te verus medicus Jesus Christus. MURATORIUS.

260 Scævior et morbis, et valueribus medicina
In corpus grassata meum est, veicut accedit illis,
Quos humana manus suspecta visitat arte,
Semper et incerto trepidos solamine palpat.
Ea ego per breve nunc spatium perlatus ad ip-
[sum (a)]

265 Felicis sancti solium, et projectus in ipso
Lumine tam gelido, quam duro in marmore fra-
[ctus,
Atque dolens jacui, et solus mihi sermo pre-
[candi,
Sola fides medicina fuit: nullum affore vidi,
Et sensi medicum. Quisnam hic medicus, nisi
[Christus]

270 Ipse, vel a Christo Felix de nomine Christi,
Et virtute potens? Neutrum illo in tempore
[sensi,
Et tamen ipse fuit præsens in utroque, velut me
Peccantem argueret cito, sanaretque dolentem.
Par modus in specie varia mihi castigantis,

275 Parentisque fuit Domini. Sanator, et nilor
Luminibus lateit, poena atque medela refulsit.
Nunc ego jam pleno perfectis ordine votis
Ibo domum gaudens medico, tutusque (b) pa-
[trono
Æternum Felice mihi; non jam (c) ulla verborum

280 Occursura mihi, velut ante, pericla viarum:
Namque periculum aberit, quia causa soluta pe-
[ricli est (d).
Non resoluta fides me vinxerat, et modo solvit
Rite soluta fides (e): tamen alliget, oro, tuus me C.
Semper amor, Felix: istam mihi nocte ca-
[tenam,

285 Qua tibi me nunquam nec mors, nec vita re-
[solvat.
Verum omnes quicumque meos videre dolores,
Inque tuo merito magnis insignibus altam
Conspexere manum Christi, cognoscere debent,

(a) Noster codex mendose habet *ad illum*. Itaque Muratoriani codicis lectionem sequor.

(b) Mur. cod., *totusque*, sed mendose: itaque emendavi ex nostro codice.

(c) Mur. cod. sic habet: *Æternum Felice, nec amplius ulla verborum*.

(d) Mur. cod., *quia causa est nulla pericli*. Ego nostri codicis lectionem probo ob verba quæ proxime sequuntur.

(e) In codice Muratorii deerat versus quem ex nostro codice addidi. Sic autem scriptum erat in Mur. codice: *Namque periculum aberit, quia causa est nulla pericli. Non resoluta fides tamen: alliget, oro, tuus me, etc.*

(f) Mur. cod., *malto*; at melior nostri codicis lectio.

(g) Mur. cod., *vano*; noster, *nullo*.

(h) Noster codex habet *nobis*. At legendum *vobis*, ut est in cod. Mur.

(i) Mur. cod., *Venerentam*. Lege quæ diximus ad Carm. 11, vers. 510.

(j) *Sumen, inis*, ramilla a sugendo dicitur. Lucii Satyr. lib. rv, apud Nonnium:

Quod si nulla potest mulier tam corpore duro
Esse, tamen tenero maneat succussa lacte,
Et manus uberum lactatis in sinu sedit.

A 501-502 Quantum illis mea poena boni pro-
[viderit, ut jam

290 Præcaveant de terrenis sibi parcere rebus,
Et, lucra dum captant, acquirere damna salutis.
Nam si de vili pecudis mihi carne alimentum
Pauperibus fraudasse malum (f) fuit, et quid in
[illis,

295 Qui male divitias multo (g) amplectuntur amore?
Defossisque suo pariter cum corde metallis
Incubitant, atque hæc latitare superflua produnt,
Quæ proprio longe secreta tumentur ab usu?
Quid facient? quidnam pro se tibi Christe lo-
[quentur?
Tantum qui partem inopum invasere, nec
[ullam

B 300 Apposuerunt sibi de re superante salutem?
Unus abijt missus. Nunc mense grata secunde
Fercula ponemus: sed quamvis rursus eandem
Diverso carnem conditam jure feremus.
Namque aliud vobis (h) iterum, quod de sue
[miram

305 Lusit opus Felix, mira novitate retexam.
Tempore res prior est: sed nostris ante libellis
Præterita, in præsens tempus servata canetur.
Nec refert, quod optis quo sit sub tempore ge-
[stum:

310 Qui diversa facit sanctorum in laude sonum
Omnibus in terris rerum miracula Christus.
Agricolæ quidam de nostris longius oris
Appula trans urbem Beneventam (i) rura co-
[lentes

315 De grege setigero multis a fetibus unum
Lactea adhuc tenero pulsantem summa (j) rostro
Exercysere sibi, et curatum tempore multo
Paverunt in vota suam, et cœpere paratum
Dare sacratam (k) sancti Felicis ad aulam,
Corpore de magno at multos maculatus (l) egenos

Lamprid. in Alex. Severi Vita: *Jussit, ne quis summatam occideret, ne quis lactantem*. Casaubonus in notis *summatam* pro *saginatam* explicat, ita tamen ut meliorem sensum arbitretur, si textum corrigat sic legendo: *Ne quis suam summatam occideret*. Revera *sumen* de stillis manibus proprie usurpatur, et ex illa quoddam farcimen reformabatur Plinio ac Martiali sæpe memoratum. Salmasius ad eundem Lampridii locum *Summatam* censet pro *scrophis* intelligendam, et *lactantem* esse *teneram porculonem*. Plin. lib. xi, cap. 37, *sumina* olim sub abdominis appellatione venetu affirmat, quem consilere cuique liberum facio. Muratorius.

(k) Mur. cod., *sacratam*. At legendum est *sacratam*, ut est in nostro codice.

(l) Oblationes votivas in pauperum subsidium conferri solitas non semel repetit Paulinus, quæ martyribus id admodum placebat. Et sane in Ecclesia laudabilis olim fuit agapæ usus, qui nomine pia intra ecclesias convivia distinguebantur. In his autem pauperes ex divitum mensa participabant, et caritatis ardor fovebatur. Sed quum inde multa incommoda fluerebant, agapæ et Christianorum cœtu solabantur. Oblationum tamen usus aliquatenus permansit, easque in martyrum honorem lactas S. Aug. memorat lib. vii, cap. 7, de Civ. Dei, in quarum partem pauperes etiam vocabantur: *Quæcumque, ut ille, exhibentur*

- 320 Pasceret, et saturo gauderet paupere martyr. A
Sed gravis arvina (a) porcus superante pedum
[vim (b)]
Non potuit se ferre diu, primoque viarum
Limine succubuit sibi, neque deinde moveri
Voce, manu, stimulis potuit : liquere jacentem,
- 325 Hospitibusque suis commendavere relictum
Moresque Domini : mens anxia nutat in anceps :
Nam voti revocare viam pia pectora noiant :
Rursum (c) Felicis veneratum limina longe (d)
Ire pudet vacuos devoti muneris. Ergo
- 330 Ambiguus talis sententia mentibus hæsit,
Ut (e) totidem lectos eadem (f) de gente (g) mi-
[nores
Ad sua vota legant (h), quot erat proventus in
[annos B
ille, sua pressus qui mole manebat irers sus (i).
503-504 Quod devota fides obstricti debita
[voti
- 335 Maturare parans tali ratione putavit,
Pluribus ut modicis unum pensaret opimum.
Ergo sacrum hunc (j) venero locum, votisque
[patris
Hospitium rediere sumi non cominus istine.
Nam tui forte domos, que circa martyris au-
[lam (k),
- 340 Implerat (l) solitis densata (m) frequentia turbis.
Propterea (n) proci hinc secreto in rure re-
[motam
Contenti subiere casam, qua mane parabant
Ad reditum proferre pedem, cum prima ru- C
[beret

*relijiosorum obsequia in martyrum locis, ornamenta
sunt memoriarum, non sacra, vel sacrificia mortuorum,
tamquam deorum. Quicumque etiam epulas suas eo de-
ferunt (quod quidem a Christianis melioribus non fit,
et in plerisque terrarum locis nulla talis est consuetudo)
tamen quicumque id faciunt, quas cum apposuerint,
orant et inferunt, ut vescantur, vel ex eis etiam in-
digenibus largiantur, sanctificari ibi eis volunt per
merita martyrum in nomine Domini. MURATORIUS.*

(a) Mur. cod., *Sed grave sagina*. Quæ lectio omni-
mo mendosa est : itaque emendavi ex nostro co-
dice.

(b) Mur. cod. mendose habebat *porcus superante
ceduntque*. Locum emendavi ex nostro codice.

(c) Mur. cod., *rursus*, quod nihil refert.

(d) Noster codex mendose habet *longo*.

(e) Mur. cod. habet *Et* : noster *Ut* : quam lectio-
nem probō.

(f) Quam de d. abus syllabis fecit Paulinus. MURA-
TORIUS.

(g) Mur. cod., mendose habet *eodem de grege*. Lo-
cum restitui ex nostro codice.

(h) Murat. cod., *legant*.

(i) Murat. codex, *inertis* : noster, *iners sus* : et ita
legendum est.

(j) Mur. cod., *huc* : noster, *hunc*.

(k) Noster codex habet *antlas*. Malui sequi lectionem
cod. Mur.

(l) Quanta gens ad S. Felicis venerationem coire,
sæpe monuit Paulinus. In Nat. in. postquam multos
enumeravit populos Nolani adireo confluentes,
dicit :

Una cives cunctos vocat, una et Nora recepat.
Totaque plena suis, quæ cunctaque limine cunctis.

Parturiens aurora diem : tuguri fore aperta (o)
345 Hospes homo egreditur tecto, notumque suum vir
Conspicit ante fores mirando astare (p) paratur,
Tamquam se missum a (q) Domino loqueretur
[adesse,

Atque salutanti similis vestigia lambit
Gaudentis Domini, et gestu subgrunnit alumno

350 Blandus, et olfaciens motando dat oscula rostro,
Seque, quasi votum debere agnoscat herile,
higerit, et tardos invitat gutture cultros.
Quo dace, queso, vias ignotis finibus egit,
Quosve pedes, tam longe ut posset currere,
[sumpsit,

355 Qui brevibus spatiis in primo fine viarum
Defecit boide depressus mole saginæ (r) ?
B Certe nulla manus tantum pecus aggere longo,
Nec sinus advexit, nec mens sua tam spatiosam
Ignota regione viam penetrare subegit (s),

360 Quando homines etiam et mentis ratione vi-
[gentes,

Perque ignota regi (t) faciles interprete lingua,
Si tamen hi caréant duce, quæ via luceat illis,
Caveus in externis (u) regionibus implicat error.
Quisnam igitur direxit iter suis ? unde voluntas,

365 Qua dominos sequeretur, ei vel sensus ut esset
Conscius ad votum se longa ætate coactum (v) ?
Unde hæc cura fuit pecori, quæ rara fideles
Excitat, ut tamquam proprio culpabilis actu (z)
Igra remansisset sancto sus cincta (y) timore,

370 Contractam remanendo sibi, veniendo piare
Curaret culpam, et vitium pensaret inertis
Desidia, quamvis sero conitata profectos

Crederas innumeris ut mœni dilatari
Hospitibus. Sic Nola assurgit imagine Romæ.
MURATORIUS.

(m) Noster codex mendose habet *densata*.

(n) Noster codex, præterea. Mihi magis placet le-
ctio codicis Muratorii.

(o) Mur. codex mendosus hic erat : in eo enim
legebatur *tuguri forte aperti*. Nos locum restituumus
ex nostro codice.

(p) Ita scriptum est in nostro codice. In codice
vero Mur., *astare*. At prior lectio melior.

(q) Mur. cod. habet *se missam Domino*. At nostri
codicis lectio mihi probatur.

(r) In nostro codice versus 355 ponitur post ver-
sum 356. Ita enim in eo scriptum est : *Defecit flvida
depressam mole saginæ Qui brevibus spatiis in primo
fine viarum*. At ego malui sequi lectionem co-
dicis Mur.

(s) Et noster codex, et Muratorii habet *subegit*. At
Muratorii mallet *legere coegit*.

(t) Noster codex mendose habet *Per que ignota rei*.
At legendum est ut habet Mur. codex.

(u) Mur. cod., *extremis*. Mihi magis arridet lectio
nostri codicis.

(v) Mur. cod., *paratum* : noster, *coactum*.

(x) In mur. cod. scriptum est *asta*. At legendum
est, ut in nostro codice.

(y) In nostro codice legitur *sancto subjecta timore*.
At malui sequi lectionem codicis Muratorii : ad quod-
nam enim nomen referretur adjectivum femininum *sub-
jecta* ? an ad *pecus*, quod commemoratur versu 367 ?
At ibi *pecus* est nomen neutrum. Itaque si quis le-
gere velit *subjecta pro sus cincta*, oportet ut in versu
367 legat *proci*, non vero *peceri*.

- Obsequio dominos? Patet admirabile monstrum A
 Caelesti ditione datum tanto (a) suis auso,
 375 Solus ut iret iter longum, tantoque fuisse
 Ingenio porcum, ignotis ut tramite recto
 Digereret spatii: quid et hoc tam (b) grande
 [quod illum
 Transbeneventanis (c) huc finibus advenientem
 Publica seu medii constrata (d) per aggeris
 [audax
 380 Miserit, occursus nusquam cepere (e) frequentes,
505-506 Sive per occultos egit (f) vestigia
 [saltus,
 Nulla manus ferro, fera vel fuit obvia morsu.
 Quae solum duxit manus, aut protexit euntem?
 Nempe oculos aliqua celatus nube fefellit,
 385 Aere (g) vel raptus vento mage, quam pede ve- B
 [nit,
 Et subito hospitium Domini delapsus ad ipsum (h)
 Constitit ignoto pro limine quadrupes bospes.
 Dicam aliud, prope vicini mirabile signi.
 Nam genere abjunctam pecus armentale juven-
 [eam
 390 Quidam homines æque longinqua huc (i) sede
 [profecti
 Secretam primo lactantis (j) ab ubere matris
 Nutrierant nostris votivo munere pactam
 Pauperibus, magna quos istic (k) plebe coactos
 Larga ope multorum Felicis gratia pascit.
 395 Ergo ubi jam membris vitula exultabit adaltilis
 Facta per excretum jam corpus idonea voto,
 Promovere domo: sed, qui mos esse videtur C
- (a) In Muratorii codice hic versus elaudicabat: deerat enim vox *tanto*, quam supplevi ex nostro codice.
 (b) In Mur. codice scriptum est *quod et hoc quam grande*. Nostri codicis lectionem sequutus sum.
 (c) In Mur. codice legitur *Trans Veneventanis*.
 (d) Mur. codex habet *se strata*; noster *constrata*.
 — Vix olim *stratae* appellabantur, unde nomen Italianum *strada*, eo quod silicibus sternerentur. Hinc Paulin. Nat. XIII:
 Cum tacita inspirans curam mihi mente juberes
 Muniri, sternique viam ad tua tecta ferentem.
 Idem sanctus in eam. ad Cyther. de Via Appia:
 Post hæc et ad nos pergere inceperat viam,
 Qua steruit aggerem silix,
 Cui munitor Appius nomen dedit.
 Tibullus quoque ad Messal. scribens:
 Namque opibus congesta tuis hic glareæ dura
 Sternitur, hic apia jungitur arte silix.
 Propterea Procopius lib. II de Bello Pers., pag. 46, ait: *Στάτα ἢ ἱστρωμένη ὁδὸς τῆς Λατίνων καλεῖται ποσσῆ. Strata Latino sermone via vocatur silicibus constrata*. Neque hoc inferiorum seculorum inventum fuit, sed ipsos melioris seculi Latinos vocabulum istud auctores habuit. Virgil. I Æneid. *Strata viarum* ait. Lucretius quoque:
 Strataque jam pedibus populi detrita viarum
 Saxea conspicimus.
 Hinc noster Nat. XI:
 Vitabat strata viarum.
Strata, æ, absque alio additamento usurpabatur etiam Paulini ævo, namque in l. VI cod. Theod. de Imag. imper.; edita ab Honorio et Theod. AA., ita habetur: *Absit, ut nos instructionem civ. publicæ. et pontium,*
- Per solvenda piis longe sua vota ferentum
 Martyribus, plaustro subjunctam (l) quo vehe-
 [rentur,
 400 Aggressi hanc voluere jugo subjungere (m),
 [quamvis
 Insuetam, tamen ut mitem, jamque ante sub-
 [actam (n)
 Usibus humanis, quibus illam e congrege cœtu
 Sustulerant domini parvam, tectisque, cibisque
 Miscuerant: hinc ut domita feritate putantes
 405 Sub juga se facilem docili cervice daturam,
 Sollicitant palpante manu, et conantur in ar-
 [ctum (o)
 Ducere: at illa sibi solitos alludere tactus
 Credula consentit primum, sequiturque vo-
 [cantes.
 Verum ubi jam propiata jugo conspexit habenas,
 410 Cervicique suæ pensavit lora parari,
 Indignata dolis (p), et permutata repente
 Fit fera, nec cervice jugum, nec vincula cœllo
 Suscipit, et victis manibus, lorisque recessis
 Prosilit a cœtu retinentum, et devia longe
 415 Rura petit, fugiens dominos, assuetaque tecta.
 Nec procul ex oculis hominum de more ferino
 Se rapit, et caecis fugitivam saltibus abdit;
 Nam fugiens dominos abeuntes eminus astans (q)
 Sic fugit, ut non se patiat rure relinqui.
 420 Denique ubi junctum (r) gemino bove currere
 [(s) plaustrum
 Conspicit, humanum sapit, et quasi conscia
 [voto
stratarumque operam inter sordida munera numeremus. Vide Gothofr. ad eandem legem; Du Fresnium in Gloss. Lat., verb. STRATA; Isidor. I. XV, c. 16; et Juvenc. lib. II. MURATORIUS.
 (e) Muratorius legit *numquam cepere*; noster *verò nusquam cepere*: quam lectionem sequor.
 (f) Mur. codex mendose habebat *igitur*. Sed legendum est *egit*, ut est in nostro codice.
 (g) In Mur. codice scriptum erat *aera*. At Muratorius recte emendaverat legens *aere*, ut legitur in nostro codice.
 (h) In nostro codice scriptum est, *Et subita hospitium domini delapsus ab auro*. At sequi malui lectionem codicis Mur.
 (i) In Mur. codice scriptum est, *hac*; in nostro *huc*. Ego istam lectionem sequor.
 (j) Mur. cod., *lactentis*: quam lectionem emendavi ex nostro codice.
 (k) Mur. cod., *ista*: quod mendum sustuli, nostri codicis lectionem secutus.
 (l) In Mur. codice scriptum erat *plaustrum subjungere*. Muratorius emendavit sic legens: *plaustro subjungere*. Quamvis hiulcus adhuc erat verborum concursus. Itaque legendum *plaustro subjunctam*, ut est in nostro codice.
 (m) Mur. cod., *submittere*. Utraque lectio probabilis.
 (n) Emendavi ex nostro codice. Mur. cod. habet *tamen ut mitem jam mente subacta*.
 (o) Mur. cod., *in arium*.
 (p) Mur. cod., *dolos*: que lectio sit melior iudicet lector.
 (q) Mur. cod., *adstans*.
 (r) Mur. cod., *riactum*; noster, *junctum*.
 (s) Mur. cod., *currere*; noster, *tendere*.

Deberi se se, comes (a) incipit esse profectis. A 435
 Nec longe comes est, tardis comes orbibus ire
 Spernit, et excursu velut exultante (b) gementes .
 425 Prætervota rotas lenti moliminis agmen
 Respicit ante volans, nec jam timet ad juga cogi,
 Invisoque prius sit amica, et prævia plaustris,
 Donec sacram ventum Felicis ad aulam est (c).
 Illuc sponte gradum sistit, seseque vocanti
 450 Applicat, et tamquam voti rea gaudet in ipso
 Stare loco, propriam cui debet victima cadem.
 Illa rebellis, et humanis non subdita vinculis
 Ducitur ad placidam nullo luetamiae mortem
 Intemerata jugis summittens colla securi,

(a) In nostro codice scriptum est *comis*. Ego legendum *ceuseo comes*, ut est in cod. Mur. Nam prima syllaba vocis *comis* est longa.

(b) Mur. cod., *insultante*. Utraque lectio probabilis.

(c) Vocula *est* deest in cod. Maratorii: quod parum refert.

Laeta suum fundit dominorum in vota cruorem.
 507-508 Quorsum isthæc? numquid pecudum
 [(d) est, ut Apostolus inquit,
 Contra Deo? Sed qui propter nos omnia fecit,
 Omnia pro nobis operatur in omnibus auctor,
 440 Atque per ignaras (e) pecudes operantia nobis
 Signa facit, brutas per clara insignia mentes
 Sollicitans firmare fidei, et confidere vero,
 Ut Dominum dociles linguis in verba solutis
 444 Non taceant homines, quem sigois muta lo-
 [quantur,

(d) S. Paulus I ad Corinth. cap. ix: 'εν γάρ τῷ νόμῳ Μωσέως γέγραπται: οὐ φιήσας βοῦν ἀλόοντα. Μὴ τῶν βοῶν μέλα τῷ θεῷ. Scriptum est in lege Moysi: Non alligabis os bovi trituranti. Numquid de bobus cura est Deo? MURATORIUS.

(e) Emendavi ex nostro codice. Mur. cod. habet *ignotas*.

MURATORII

AD S. PAULINI NATALEM DECIMUM TERTIUM

PREFATIO.

509-510 Supra alios Natales procul dubio præclarissimus est decimus tertius, tum propter uberrimam eruditionem, resque gestas Paulini fuse illic explicatas, tum etiam propter eximios viros, piæque feminas, quæ Nole constitute episcopo canenti aderant, pretiumque solemnitatis augebant. Annus quo Natalis pronuntiatus, est vulgaris epochæ 406, uti Chiffletius, parte 2 Paulini illustrati, solidis argumentis ductus probat, ac Prosperii Chronicon testatur. Etenim ibi Radagaisus cum suo exercitu ad interneconem profugatus dicitur *Stilicone* et *Antemio consulibus*, anno nempe 405. Igitur sequenti anno pacem Italiæ redditam canit Paulinus, ac in anno propterea 406 figendus Natalis. Nunc videamus quinam sint illustres ii viri ac femine, quibus præsentibus elegantissimum carmen recitavit poeta noster. Decem una cum Paulino fuisse, proditur hæc versibus:

Ergo novem cuncti sociæ cum prole parentes
 Pectore concordi simus ut una chelys.
 Æmilium veniat decimus. Tunc denique pleno
 Concinet in nobis mystica lex numero.

Singillatim itaque eorum nomina recolamus. Primi omnium memorantur

Turcius ore pio, florente Suecrius ævo.

Turcius idem est ac Apronianus V. C., qui postea his versibus commendatur:

Apronianum Turciæ gentis decus
 Ætate puerum, sensibus carnis senem.

Suecrius (si tamen pure hoc nomen in codice refertur) aut Asterium Turcii Aproniani supra relati filium exhibet, de quo Paulinus infra:

Ast aliud inhi per lumen in Asterio est.

Aut Pinianum V. C., de quo mox. Sequuntur puellæ duæ:

Similesque puellæ,
 Albia, quælis erat soror illa Philemonis olim,
 Nobilis in titulo, quam signat Epistola Pauli;
 Et simul Eunomia æternis jam pacta virago
 In cælo thalamis.

Unius puellæ nomen elucescit, Eunomiæ nempe, quæ Turcium Apronianum ac Avitam parentes habebat. Alterius vero supplendum, hoc est Melaniæ junioris, cui Albina mater; hæc etenim una propter ætatem teneram matrisque præsentiam puella dici potuit. Hoc autem infra melius exprimitur:

Matribus his duo sunt tribus uno pignora sexu,
 Fios geminus, Melani germen, et Eunomia.

Germen Melani pro Melania ponitur, seu quia ex filio senioris Melaniæ prodierat, seu, ut rectius dicamus, poetarum ac præcipue Græcorum more, quibus familiare est pro nomine recto similia usurpare. Sic *βίη* *Πριάμοιο*, vis *Priami*, id est *Priamus*: *τε Τηλεμάχου*, robur *Telemachi*, id est *Telemachus*, apud Homerum: *fortis equi vis*, hoc est *equus*, apud Lucretium: et *odora canum vis* pro *canes* apud Virgilium reperiuntur. Quum itaque certum sit, Melaniam hic innui, dubium in Albiæ nomine exortum est inhi. Siquidem eorum

Philemonis non *Alfia*, sed Græce *Ἀφία*, et in Vulgata versione Latina *Appia* recte dicitur, unde si sensus hic habendus: *Qualis fuit Alfia soror Philemonis*, corrigendum nomen, ac *Appia* reponendum. Verum in eam potius sententiam traheret, ut *Alfia Melaniæ* nomen quoque fuerit; sicque legerem, ut post *Alfia* ponendum comma arbitraret. Nomen hoc veteribus notum, ut nos non pauca docent marmora, ac ipse textus id præ se ferre videtur; cum enim inferius dicat: *Et simul Eunomia*, oppido nos monet, expressum superius fuisse et alterius puellæ nomen. Hisce succedit Albina ejusdem Melaniæ mater:

Primi chori Albina est.

Et infra de Melania sermonem habens eam *Albina cum matre* copulat. Inde subsequitur *Hærasia*: *Compar et Hærasia*, seu, ut diss. 5 dicemus, *Therasia* illa sit, ac ita corrigendus textus: **511-512** *Cum pure Therasia*. Hæc in seculo Paulini conjux fuit, cum quo dein continentiam amplexa piissimam etiam tum Nolæ vitam ducebat. Avita mulier alia dein memoratur:

Jungitur huic germana jugo, ut sit tertia princeps,
Agminis hymnisonis mater Avita choris.

Avita autem Turcii Aproniani conjux erat, et ex eo duos genuerat filios, Asterium nempe, ac Eunomiam supra laudatos. Post hos Pinianus V. C. sequitur Melaniæ junioris maritus:

Huic propinquat socius aequali jugo
Ævo minor Pinianus, par fide.

Æquale jugum illi cum Turcio facit; ambo enim conjugati erant. Si istis Paulinum ipsum adjicias, ac *Æmittum*, decem habebis procul dubio illos quos versu supra laudato innuebat ipse poeta. Quibus positis, elucescit cur ille cecinerit:

Ergo cohors hæc tota simul, tria nomina matres,
Quatuor in natis, in patribus duo sunt.

Albina, Avita, ac Therasia matres erant. Licet nullum pignus Therasiam matrem tunc commendaret, ejus ætas tamen, et receptus olim in Hispania filius nomine hoc illam distinguebat. Duæ filiæ matribus erant, Melania Albiniæ, Eunomia Avite: quod Paulinus melius expressit:

Matribus tres duo sunt tribus uno pignora sexu,
Pios geminos, Melani germen, et Eunomia.

Subsequuntur duo filii mares, Pinianus videlicet ac Asterius. Hic Turcium naturalem parentem, ille Paulinum spiritualem patrem profitebantur, unde ait idem sanctus:

Cum patre Paulino pater æque Turcius iste est,
Sed me ætas, soboles hunc facit esse patrem.

Ergo quatuor nati ac duo patres aperte produntur. De his autem omnibus dissertationes singillatim posuimus, ad quas lectorem remittimus. Ceterum Jama sanctitatis piissimæque vitæ quam ducebat Paulinus, Nolam illustres illos Romanos adduxerat, ut ibi, abdicato seculo, sibi ac Deo unanimiter viverent. Nimirum illic monasticam vitam profitebatur Paulinus, pluresque sub ejus regimine melioris tantiorisque instituti rudimenta haurire gestiebant. Hinc animadvertes Pinianum a S. Augustino, et quidem episcopo, fratrem appellatum, quo nomine utique illum S. doctor non compellasset, nisi monachus saltem laicus iste fuisset. Auctor vitæ S. Melaniæ apud Sur. die 31 Januar. Pinianum ac Melaniam in Siciliam navigasse ait, *partim quidem ut agros qui illic erant venderent, partim autem ut sanctissimum episcopum Paulinum viderent, qui erat eis Pater secundum spiritum*. Eu ut optime universa congruunt. In eo tamen decipitur auctor iste, quod clarissimam hanc cathervam ad Paulinum officii tantum gratia perrexisse [*innuat*]; illud enim iter ab eis susceptum fuit, tum ut instantes Urbi Gothos declinarent, tum ut vitam ibi suam perpetuo Christi servitio manciparent. Certe Paulinus inquit:

Hos ergo Felix in suo sinu abditos
Maudante Christo confidit tectis suis,
Mecumque sumisit sempiternos hospites.

Infra subdit:

Socios in tecta recepimus, et nunc,
Omnes jure pari Felicis jura tenemus,
Felicisque patris gremio conjuncta fovemur
Pignora.

Tantum enim emicuerat in Paulino viro antea nobilissimo ac ditissimo rerum secularium repudium, ut unus Paulinus ferme in perfectionis exemplum proponeretur. Vide ep. Augustini 54 ad eundem Paulinum, et 59 ad Licentium, rursusque 59 ad ipsum Paulinum. Consule Hieronymum itidem in ep. 54 ad Julianum, et Sacchinum in Paulini Vita, part. 2. Quod autem illustris hic cætus diu Nolæ moratus non fuerit, in causa fuisse videtur ingruentium iterum barbarorum motus, qui servitutem Italiæ minitantes anno postea 510, impetu furestissimæ ipsam Urbem ingressi, cedibus atque rapinis impievere, atque adeo Campaniam ipsam vastavere. In hoc insuper Natali cum plura proponantur ad tanti antistitis res gestas illustrandas omnia pro viribus meis in Diss. 9 et sequentibus expendi.

POEMA XXI.

CARMEN XIII IN S. FELICEM (a).

- 513-514** Candida pax (b) grata nobis (c) vice
[temporis annum
Post hiemes actas tranquillo lumine ducit,
Signatamque diem (d) sancti Felicis honore
Securis aperit populis. Gaudere serenis
5 Mentibus, abstersa diri caligine belli,
Suadet ovans Felix, quia pacis et ipse patronus
Cum patribus Paulo, atque Petro, et cum fra-
[tribus aliis
Martyribus regem regum exoravit amico
Numine Romani producere tempora regni,
10 Instantesque Getas (e) ipsis jam faucibus urbis
Pellere, et exitium, seu vincula vertere in ipsos,
Qui minitabantur (f) Romanis ultimo regnis.
Nunc igitur pulsa formidine, ut (g) imbribus
[actis,
Respicere expulsas nubes, praesentia rerum
15 Praeteritis conferre juvat. Quam tetra per istos,
Qui fluxere, dies, elapso nox erat anno,
Cum furor accensus divinae motibus ira
Inmisso Latiis arderet in urbibus (h) hoste!
Nunc itidem placidi spectata potentia Christi

(a) In nostra codice carminis titulus hic est: *Incipit liber XIII.*

(b) Anno praeterito, hoc est an. Ch. 405, *Stilicone* et *Antemio* *co*ss., ut Prosper in Chronico asserit, est ingens de Gothis relata victoria, ac ideo anno praesenti 406 pacem Italiae reditum cauit Paulinus. Ad didi illud *locum*, ut carmen in ius. laborans supple-
C

(c) Emendavi ex nostro codice. In Mur. codice versus claudicabat: ita enim in eo scriptum erat, *Candida pax grata vice temporis annum*. Muratorius de suo addiderat voce *n* *locum* post vocem *pax*.

(d) Emendavi hunc locum ex nostro codice. Nam in Mur. codice mendose scriptum erat *signatumque pio*.

(e) Paul. Orosius lib. vii, cap. 57 Hist., eadem de Rhadagaisi Gothorum rege habet: *Hac igitur, ait, Romanis arcibus imminente, fit omnium paganorum in Urbem concursus*. Et infra: *Hic jam receptus sinu Italiae Romani et proximo tremementi terrore quassabat*. S. August. de Civ. Dei lib. v, cap. 25, hanc Gothorum irruptionem tangit: *Cum Rhadagaisus, inquit, rex Gothorum agmine ingenti et immani jam in Urbis vicinio constitutus, Romanis cervicibus immineret*. MURATORIUS.

(f) Paulino adstipulatur Orosius supra laudatus: *Qui (Rhadagaisus), ut mos est barbaris gentibus, omnem Romani generis sanguinem di's suis propinare de-roverat*. MURATORIUS.

(g) In Mur. cod. scriptum erat *et*. Emendavi ex nostro codice, qui habet *ut*.

(h) Noster codex pro *in urbibus* mendose habet *milibus*. Itaque secutus sum lectionem cod. Mur.

(i) In Mur. codice scriptum est *munere*. Lectionem nostri codicis secutus sum utpote minus obscuram.

(j) Iterum audiamus Orosium, Rhadagaisi eadem his verbis testantem: *Igitur rex Rhadagaisus solus spec fugae sumens clam suos deseruit, atque in nostros incidit, a quibus captus, et paulisper retentus, deinde interfectus est*. Augustinus quoque loco citato barbarum hunc interemptum affirmat. MURATORIUS.

(k) Natus erat Honorius Augustus co-s. *Richomere* et *Cicarcho*, videlicet an. Ch. 384, ut Marcellinus in

A 20 Muera (i) : mactatis pariter (j) cum rege profano
Hostibus, Augusti pueri (k) victoria pacem
Reddidit, atque annis tener idem, et (l) fortis
[in armis
Praevaluit virtute Dei, et mortalia fregit
Robora, sacrilegum Christo superante tyran-
[num.

25 Sed quid ego hinc modo plura loquar? quod non
[speciale

Esse mei Felicis opus res publica (m) monstrat?
Pluribus (n) haec etenim (o) causa est curata
[patronis,

Ut Romana salus et publica vita maneret.
Hic Petrus, hic Paulus proceres, hic martyres
[omnes,

B 30 Quos simul innumeros (p) maguae tenet ambitus
[Urbis,

Quosque per innumeras diffuso limite (q) gentes
Intra Romuleos veneratur Eclesia fines,
Sollicitas simul impenso duxere precatu

Excubias. Felix meus hic (r), velut unus eorum,

35 In precibus pars magna fuit; sed summa petiti
Muneris ad cunctos, nulli privata refertur.

515-516 Ergo pedem referam; sat enim mihi
[pauca locuto (s),

Chron., Idacius, Socrates lib. v, cap. 12, asserunt, quamquam Claudianus in iv consul. ejusdem Honorii ob stare videatur. Igitur anno 405 vigesimum primum aetatis suae annum complevit, ac vigesimum et alterum inivit. Nihilominus *puer* Paulino dicitur, poetica certe libertate. Vide quae infra adnotavi ad vers. 158. MURATORIUS.

(l) In nostro codice deest vocula *et*, quam supplevi ex codice Mur.

(m) Muratorius legit unam vocem *respublica*. Noster vero codex habet duas: *res publica*, et ita legendum censeo.

(n) Hunc versum et alios qui sequuntur usque ad 56 citat Dungalus.

(o) Prodigiose Gothos ad internecionem caesos, aut in vincula reductos fatentur quicumque hanc fideli-
sum Romanorum tetigere victoriam. S. Aug. serm. 29 in Luc.: *Deus ostendens, quia non in istis sacrificiis est ipsa temporalis salus, ipsa regna terrena mutat. Victus est Rhadagaisus, adjuvante Domino, miro modo*. Et Oros. loco laudato: *Conterritum divinitus Rhadagaisum in Farsulanos montes cogit*. MURATORIUS.

(p) Dodvellus inter protestantes vir erudit. de Paucitate martyrum dissertationem emisit; seil quantum ille a vero aberraverit hic unus Paulinus docet, cum innumeros in Urbe una martyres extitisse affirmet.

D Hinc omnino consentit Prudent. in hymno 11 ad Valerian. de Hippolyto:

Innumeros cineres s. acto um Romula in Urbe
Vidimus, o Christo Valeriane sacer.

Idem in hymno S. Laurentii:

Vix fama nota est
Quam plena sanctis Roma sit,
Quam dives Urbanum solum
Saceris sepulcheris floreat.

Idem etiam tradidit S. Leo Magnus

MURATORIUS.

(q) In nostro cod. et apud Dungalum scriptum est *limite*; in cod. Mur. *lumine*. Prior lectio mihi probatur.

(r) Mur. cod. et Dungalus. his. Noster vero codex habet *hic*. Nova lectio videtur improbanda.

(s) Emendavi ex nostro codice. Mur. codex habet *locutum*.

Unde nihil proprium meritis Felicis adesset : A
 Nec reticere tamen potui, quia portio laudis
 40 Hinc (a) quoque Felici suberat, quod summa po-
 [testas,
 Rexque potens regum Christus Deus omnibus
 [una
 Annuerat sanctis, quibus in grege supplice mix-
 [tum
 Felicem parili auditiv pietate benignus.
 Parcavi igitur propriis adjungere publica donis
 45 Munera, privatosque causam Felicis honores,
 Quaeque suis proprie egerit (b) hic in sedibus,
 [edam.
 Unde igitur faciam texendi carminis orsum?
 Quae bona Felicis referam? quae multa per omnes
 Passim agit, expediam magis, anne domestica B
 [dicam
 50 Munera, quorum ego sum specialis debitor illi?
 Haec potius repetam, mihi quae collata, meis-
 [que
 Sat memini, et quia praeteritis magis illa libellis
 Dicta mihi; quae partim aliis, permixtaque nobis

Præstitit, ex his nunc opibus, quas largiter in
 [nos
 55 Contulit, hunc animo texam grataute libellum,
 Et contra solitum (c) vario modulamine mo-
 [rem,
 Sicut et ipse mihi varias parit omnibus annis
 Materias, mutabo modos, serieque sub una,
 Non una sub lege dati pede carminis ibo.
 60 Nam quia fecundo sancti Felicis in agro
 Emergere novi flores, duo germina Christi,
 Turcius (d) ore pio, florente Suerius (e) ævo,
 Et pariter sanctæ matres, similesque puellæ,
 Albia (f) qualis erat soror illa Philemonis olim
 65 Nobilis, in titulo quam signat Epistola Pauli,
 Et simul Eunomia (g) æternis jam pacta virago
 In celo thalassis, quam matris ab ubere (h)
 [raptam
 Festino placitam sibi Christus amore dieavit,
 Unguentoque sui perfudit nominis, unde
 70 Tincta comam (i), et meritis sanctis caput un-
 [cta pudicum
 Spiratio sacros sponsi cælestis odores.

(a) Emendavi ex nostro codice. Mur. habet hoc pro hinc.

(b) Noster codex mendose habet gerit. Itaque lectionem cod. Mur. secutus sum.

(c) Reliquos Natales heroico versu prosequuntur est Paulinus; hunc vario metro absolvit. Hanc illi mentem obvenerit crediderim, ut Piniani nomen poemate complecteretur; non enim illud exhametris salva metri ratione includi poterat. Ita Rutil. Numatianus in Itiner. cum Volusiani nomen illis prosodie legibus carmini commendare non posset, satis habuit desiderium suum testari. At ille:

Optarem verum completi carmine nomen,
 Sed quos iam refugit regula dura pedes.

Est hic ille Rufius Volusianus Albine inferius memoranda avunculus, de quo consule diss. II. MURATORII.

(d) In nostro codice scriptum est Turtius: sed mendose. — Vide diss. I. MURATORII.

(e) In Murator. eod. scriptum est Suerius: in nostro Suerius. — Adeat lector diss. II. MURATORII.

(f) Et Mur. codex, et noster habet Albia. Censet autem Muratorius in præfatione ad hoc Paulini carmen, Melaniam juniorem Albia quoque nomen fuisse, eamque hoc in loco designari: adeo ut post vocem Albia incisi nota, seu νόμα adscribendum sit, ac Philemonis soror cum ipsa Albia, seu Melania compareretur. Quam enim (inquit ipse) inferius dicit Paulinus, et simul Eunomia, oppido nos movet expressum superius fuisse et alterius puella nomen. A tanto viro ægre equidem disseutio: attamen si licet mihi, quod sentio, libere dicere, vix adduci possum ut credam Melaniam juniorem Albia quoque nomine vocatam esse. De hac enim sanctissima femina sæpe meminerunt Augustinus, Hieronymus, Paulinus hic noster in epistolis, Palladius, alique veteres scriptores: nec quicquam tamen eam usquam Albam vocat. Quare verisimile mihi videtur nomen istud Albia et in Ambrosiano codice, que usus est Muratorius, et in nostro corrupte depravateque scribi, ac legendum esse, Apphia qualis erat soror illa Philemonis, etc., adeo ut Apphie nomine Philemonis soror indicetur, que in Vulgata Novi Testamenti translatione Appia dicitur. Pauli enim apostoli locus, quem Paulinus respicit, in Greco exemplari sic se habet: παῖτος ἁσπιου Χριστου Ιησου, και Τυροβιτης ὁ ἀδελφός: Πῦλινου

τοῦ ἀγαπητοῦ, και συναρχοῦ ἡμῶν, και Ἀπφια τῆ ἀγαπητῆς: id est, Paulus vinculus Christi Jesu, et Timotheus frater Philemoni dilecto et adjutori nostro, et Apphia dilectæ: in Vulgata autem translatione additur vox sorori: quod additamentum Paulinum quoque in ea legisse apparet. Jam vero cum Philemonis soror Apphia vocetur a Paulo, coniecere licet Paulinum quidem scripsisse Apphia qualis erat, etc., librariorum vero pro Apphia exscripsisse Albia. Quod si quis malit, a Paulino scriptum esse Appia, ut legitur id nomen in Vulgata translatione, non repugnabo. At enim, inquires, Paulinus postquam dixerat, similesque puellæ Appia, qualis erat, etc., paulo post subiungit, Et simul Eunomia, etc. Dubitandum igitur non est quin alterius puellæ nomen, præter Eunomiae, superius expressum ab eo fuerit, que una cum Turcio, Suerio et Eunomia Notæ esset. At responderi possem, Paulinum proxime ante ea verba, similesque puellæ, etc., hæc alia scripsisse:

Fecundo sancti Felicis in agro
 Emergere novi flores, duo germina Christi,
 Turcius ore pio, florente Suerius ævo

Itaque recte eum postea subiunxisse:

Et simul Eunomia.

Verum, ut nihil dissimulem, equidem arbitror inter versum 65 et 66, aut inter 63 ac 64, aliquos versus desiderari eum in Muratorii codice, tum in nostro: D si enim locum hunc a versu 60 ad 71 attentè legeris, sententiam mutilam omnino atque imperfectam esse comperies.

(g) Plura de hac S. virgine retuli in diss. III. MURATORII.

(h) Hunc pium Christianorum usum illustratum infra reperies in not. ad vers. 315. Nunc sufficiat Pudentus in hymno S. Laurentii:

Videmus illustrare domus
 Sexu ex utroque nobiles
 Offerre votis pignora
 Chrissimorum liberum.

MURATORII.

(i) Hic locus quam maxime corruptus erat: nam in Murat. codice scriptum est Tincta comam anima, et mentis caput uncta pudicum Debere quemquam placere, et confidere. Itaque in eo desiderabantur tres et quatuoraginta versus, quos primus in lucem edo.

Hæc Melani (a) soror est (b) simul, et quasi filia A
 [(c), cujus
 Heret ovans lateri germanum naeta magistrum.
 Quæ simul astrictæ divinis dotibus ambæ
 75 Virtutum varias ut viva monilia gemmas
 Mentibus excultis specioso pectore gestant.
 Has procerum (d) numerosa cohors, et concolor
 [uno
 Vellere virginæ sequitur sacra turba catervæ.
 Eunomiam hinc Melani doctam sub principe
 [voce
 80 Formantem modulis psalmodum vasa (e) mo-
 [destis
 Auscultat gaudens dilecto Christus in agno,
 Quod modulante Deo benedictas parvula prin-
 [ceps (f) B
 Sanctorum comites casto regat ore choreas.
 Hæc igitur mihi (g) meditant congrua suasit
 85 Gratia multinodis inluso carmine metris
 Distinctum variis imitari floribus hortum :
 Sicut Felicis gremium florere repletum
 Luminis diverso quasi rus admiror opinum
 Hospitibus multis in eum Christo duce missis,
 90 Felicique patri denso simul agmine natis
 Pignoribus, subito ut totis habitacula cellis

Per fines crevisse suos, et sobria castos
 Tecta sonare modos tandem sibi vocibus aptis
 Gaudeat, hospitibusque suis et corpore, et oro
 95 Ipse sinu pleno dignus miretur alumnos,
 Et virtute pares animas in dispare sexu :
 Sicut olivarum secundo in colle novella (h)
 Lactatur senior (i) divino a semine Christi
 Plantator æcernis inter sua rura colonos.
 100 Floreat ergo novo mihi carminis area prato,
 Laudibus et Domini, qui conditor oris, et artis
 Omnimode est, vario famulans pede musica
 [currat.
 Jamque intertextis elegis succedat iambis,
 Sit caput herons, fundamentumque libello.
 105 Castis (j) agendus gaudiis, et hostiis (k)
 Dies refulsit laude Felicis sacer.
 Quod laude dixi, morte dictum dicite,
 Quia mors piorum jure laus vocabitur,
 Pretiosa Domino quæ Deo rependitur.
 110 Unde et propheta dicit in verbo Dei,
 Vitæ probatæ (l) in exitu laudem dari.
 Et ante mortem prædicandum neminem
 Salomonis ore (m) sermo divinus docet,
 Laudanda quamvis quidam in hac vita gerant.
 115 Nec possit alibi, quam sub isto seculo

(a) Binæ memorantur a vetustis scriptoribus femine eodem Melaniæ nomine appellatæ: altera senior dicitur, junior altera. Senior quidem ab Augustino in epistola ad Paulinum nostrum, a Paulino ipso in epistola 29 ad Severum, atque, ut alios præteream, a Palladio in Lausiaca historia magnis laudibus extollitur. Filius celebri huic matronæ fuit, quem Publicolam Chiffletius nominat: qua de re miratur Muratorius, nescio, inquit (tom. I Anecd. Lat., pag. 146), *quarum tabularum auctoritate fretus Chiffletius Publicolam eum appellet. At ex Lausiaca Palladii Historia nomen hocce deprompsisse videtur pereruditus ille vir: ubi enim de seniore hac Melania Palladius sermonem habet, hæc scribit (cap. 117):* *Καὶ τὸν ἠοπιπὸλα δὲ ὄν καταχέουσα τὸν νεότερον, ἤγαγεν ἐπὶ τὴν Συκελίαν, id est, cum vera Poplicolam juniorem filium Christianæ fidei mysteriis imbuisset, in Syriam eum duxit. Melaniæ ergo filius Poplicola, seu Publicola nobilissimum juvenem Albinam uxorem duxit, filiamque ex ea suscepit Melaniam juniorem, de qua hoc in loco loquitur Paulinus. Illud itaque probare non possum, quod monachi S. Mauri in adnotationibus ad 124 S. Augustini epistolam scripserunt, Albinam scilicet Melaniæ senioris filiam fuisse. Nam Palladius cap. 118 de Melania seniore loquens hæc scribit: *Ἐτηρίξασα δὲ καὶ τὴν ἰδίαν ἐχθόνην Μελο- νίαν τὴν νεώτερον σὺν τῷ αὐτῆς ἀδελφῷ Πινιάνῳ κατὰ χρί- σεν δὲ καὶ Ἀλβίναν τὴν ἑαυτῆς σύμφων, γυναικὰ δὲ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, hoc est: Quam autem suam quoque neptem juniorem Melaniam una cum ejus viro Piniano confirmasset, Albinam etiam nurum suam, filii vero sui uxorem fidei mysteriis imbuat.* Sed ut ad Melaniam juniorem revertar, ea inter sanctas mulieres numeratur in Martyrologio Romano. A vetustis autem scriptoribus modo Melania dicitur, modo Melaniam, et Græce *Μελάνια*: ut *Glycerium, Dorcium, Philotium, Eustochium*, quarum femininarum nomina apud Terentium, aliosque scriptores occurrunt. At nomen *Melanius*, quod in adnotationibus ad 44 Paulini epistolam memorat Rosveydus, commentitium videtur. Ex nomine *Melaniam* genitivum *Melani* efformat hoc in loco Paulinus veteres poetas imitatus, apud quos legitur *benefici* pro *beneficii*, *ingeni* pro *ingenii*, etc.*

(b) Melaniæ junioris soror germana non fuit profecto Eunomia: Eunomiæ enim parentes fuerunt Turcius Apronianus, et Avita: Melaniæ vero Publicola Melaniæ senioris filius, et Albina. Itaque Eunomiam Melaniæ sororem a Paulino dici opinor, quod ejus esset consobrina. Eunomiæ enim mater Avita Melaniæ senioris soror fuit, ut testatur Palladius cap. 118; Melania vero senior Melaniæ junioris avia.

(c) Quia scilicet Eunomia Melaniæ quasi parenti dicto audiens erat.

(d) Proceres vocat Paulinus Pinianam, Æmilium, aliosque qui Nolæ una cum Paulino ipso sanctissimam vitam vivebant.

(e) Præ oculis habuisse videtur Paulinus illud psalmi LXX: *Nam et ego confitebor tibi, in vasis psalmi veritatem tuam.*

(f) Quam hoc carmen scripsit Paulinus, Melania annos circiter quatuor et viginti nata erat. Orta est enim anno circiter 382, ut probat Tillemontius: istud autem carmen recitavit Paulinus anno 406, ut ostendit Muratorius.

(g) Hic versus emendatione indiget: nam claudicat.

(h) Locutio ex psalmo cxxvii desumpta, in quo legitur: *Filii tui sicut novellæ olivarum.*

(i) Seniore appellat S. Felicem, quem carm. 11 presbyterum vocaverat; *πρεσβύτερος*; enim Latine senior dicitur.

(j) Ante hunc versum in nostro codice legitur. *Incipit liber XIII*, quasi hic aliud carmen incipiat: quod tamen falsum esse constat ex superioribus verbis 105 et 104.

(k) Hostiis laudis scilicet, vel potius sacrificiis eucharisticis.

(l) Respiciere videtur Paulinus illud Tobie (cap. iii, vers. 4): *Hoc autem pro certo habet omnis qui te colit, quod vita ejus, si in probatione fuerit, coronabitur.*

(m) Respiciit Paulinus illud Ecclesiastici (cap. xi, vers. 50): *Ante mortem ne laudes hominem quemquam.* Librum enim qui *Ecclesiasticus* inscribitur Salomoni tribuerunt plures Ecclesiæ Patres, quamvis a Jesu Sirachi filio scriptus videatur.

Laus preparari, quæ canenda in exitu est. A
 Sed credo, quoniam tota res vitæ istius
 Pluitans et anceps lubrico pendet statu,
 Brevique nostram vertit ætatem rota,
 120 Surgensque, cadensque per salebrosas vias,
 Quibus hujus ævi cursus explicandus est :
 Iccireo nos magistra providentia
 Monet, ante finem nec sibi, nec alteri (a)
 Debere quemquam plaudere, et confidere,
 125 Quamvis honesta rectus incedat via,
 Tamen timere semper offensam pedis,
 Donec peractis usque metam cursibus
 Palmam petitiæ comprehendat glorie.
 Quare beatos martyras (b), quos exultit
 130 Perfecta virtus in coronam cælestem
 Justis honoris debiti præconis
517-518 Celebramus omnes nos eorum

[posteri
 Confessione Christiani nominis,
 Quibus profuso sanguine ob sanctam fidem
 135 Proseminarunt frugis æternæ bonum,
 Ut si ambulemus martyrum vestigiis,
 Paribus (c) parentum perfruamur præmiis.
 Hinc ergo sanctis, sive confessoribus,
 Seu (d) consecratis passione testibus (e)
 140 Dies sacros (f), in quibus functi diem
 Mortalis ævi morte vitali summi
 De labe mundi transierunt ad Deum,

(a) Hic desinunt tres et quinquaginta versus, quos
 ex nostro codice supplēvi.

(b) Murat. codex habet *martyres* : noster *mar-*
tyras.

(c) Nostri codicis lectionem secutus sum : nam in
 Muratorii codice scriptum est *partis*.

(d) Mur. codex habet *sive*. At legendum est *seu*, ut
 est in nostro codice : hanc enim lectionem exposcit
 metri ratio.

(e) *Μάρτυρα* Græce, Latine *testis* dicitur. Frequentius
 tamen usurpata vox Græca. August. lib. xii
 contra Faust., cap. 76, hujus nominis significationem
 expressit : *Per quorum, ait, confessiones, passiones,*
et mortes hoc Deo placuit attestari, martyres appel-
lantur, qui Latine testes dicuntur. Isidor. lib. vii, cap.
 41 : *Martyres, seu testes ideo vocati sunt, quia propter*
testimoniam Christi passionem sustinuerunt. MUR-
 RATORIIUS.

(f) Quam apertis hic verbis doceat, laudet, ac suadeat
 Paulinus festos dies in sanctorum honorem in-
 stitutos, etiam lippis patet. Id alibi tetigit, hic plenius
 testatur encephalis. Tattius vero Ecclesiæ catholice
 calculo quum hic pius olim probaretur usus, impu-
 denter tamen Lutherus in libello de Form. miss. :
Omnium, ait, sanctorum festa prorsus abroganda pu-
tamus. Et in lib. de Cærem. eccl. servant. : *Festa*
sanctorum in universum aboleantur. Cui non pauci
 heterodoxi dant manum. Nos catholici cum Paulino,
 reliquisque sanctis Patribus sentientes, sacra cele-
 brabimus sanctorum festa ; illi vero duce Luthero
 contenti novam credulis venditabunt sententiam. MUR-
 RATORIIUS.

(g) Alibi innuimus S. Felicem martyrio vitam non
 consummasse ; ac propterea vocatur iste in Nat. xi,
Elogio martyr, et alibi *sine sanguine martyr*. In Nat-
 tali vero vi hæc ipsa canit de Felice in cælum as-
 sumto.

Tum nivea sacrum caput ornare corona,
 Sed tamen et roseam Pater addidit, indice Christo,
 Purpureoque habitu niveos duplicavit amictus,

Populi fideles gaudiis solemnibus
 Honore Christi gratulantes excolunt,
 145 Ut iste sancti pace Felicis dies,
 Quo clausit olim corporis vitam senex
 Confessionis ante functus prælia,
 Sed incruento consecratus exitu
 Post bella victor pacis assumptus die
 150 Vocante Christo liquit exultans humum,
 Et in supernas transitum fecit domos,
 Non defraudatus a corona martyris (g),
 Quia passionis mente votum gesserat.
 Nam sæpe agonem miles intravit potens,
 155 Victoque semper hoste confessor rediit (h) :
 Sed præparata mente contentus Deus
 Servavit illum, non coronam martyris
 Negans, sed addens et coronam antistitis (i)
 Ut incruento palmam adeptus prælio
 160 Et præliati possideret præmium
 Confessionis purpuraute laurea,
 Vittaque pacis in sacerdotis stola
 Redimitus idem bis coronatus foret
 Confessor, atque presbyter Felix Dei.
 165 Hic ergo, votis (j) quem recolimus annuis (k),
 Non est agonis, sed sepulture dies,
 Quo separata ab invicem substantia
 Animæ (l) volavit ad Deum, in terram caro
 Reversa tumulo conquievit addita.
 170 Et merito sanctis iste natalis dies (m)

Quod meritis utrumque decus. Nam luci la sancit
 Serta quasi placido translatus in æthera letho,
 Sed meruit pariter quasi cæsti martyris ostrum,
 Qui confessor obit.

MURATORIIUS.

(h) Murator. codex habet *rediit* ; noster vero *rediit*.

(i) Jure hanc in cælis adeptus coronam Felix,
 quia oblatam respuerat in terris. Exposebat illum
 populus post S. Maximi obitum in antistitem ; at ille
 (sunt Paulini verba Nat. v) :

Velut indignus, non audeat honore
 Crescere, testaturque seni magis debita Quinto.
 Ergo sub hoc etiam Felix antistite vixit
 Presbyter, et crevit meritis, qui crescere sede
 Noluit.

MURATORIIUS.

(j) S. Felicis sacer dies postrid. id. Jan. celebra-
 tur, quemadmodum etiam avo Paulini factura. Wan-
 delbert. testis accedit :

Quam nonam et deciman constat Februari ante kalendas
 Esse diem, Felix sacer, et confessor honorat.

MURATORIIUS.

(k) Emendavi ex nostro codice : nam Murat. codex
 habet *annus*.

(l) Mur. codex habet *anima* : at legendum est *ani-*
ma, ut est in nostro codice.

(m) Apud antiquos familiares fuit diem sanctorum
 emortualem *Natalis* nomine exprimere, quia tum
 celo revera nascebantur. Noster vates Nat. iii,

Venit festa dies celo, celeberrima terris,
 Natalem Felicis ægens, qua corpore terris
 Occidit, et Christo superis est natus in astris.

S. August. serm. 10 de sanctis, seu quisquam alius
 est illius auctor, eandem profert rationem : *Digne*
natalem istorum colimus, quos beatus æternæ vitæ
mundus edidit, quam mundo maternorum viscerum
partus edidit. Euseb. Gallicanus, seu Cæsarius, hom.
 50 de S. Genesio : *Beatorum martyrum passionem na-*
tales vocamus dies, quando eos martyrii vita, et gloria

- Notatur, in quo lege functi carnea
Mortalitatis exuuntur vinculis,
519-520 Et in superna regna nascuntur
[Deo,
Secumque letam spem resurgendi ferunt.
- 175 Ego semper istum sic honoravi diem,
Magis hunc putarem ut esse natalem mihi,
Quam quo fuissem natus in cassum die.
Lugendus (a) etenim est ille dignus (b) mihi
Dies, in istud (c) quo creatus seculum
- 180 Peccator utero peccatricis excidi
Conceptus atris ex iniquitatibus,
Ut jam nocentem pareret me mater mea.
Maledictus ergo (d) sit dies quo sum miser
Ad iniquitates ex iniquis editus.
- 185 Benedictus iste sit, Natalis et mihi,
Quo mihi patronus natus in caelestibus
Felix ad illam exortus est potentiam,
Qua me valeret fecce purgatum mea
Laxare (e) vinculis, et redemptum absolvere
- 190 De luctuosa morte natalis mei.
Eadem (f) recurrit semper haec cunctis dies
Acto per orbem circulis anno suis :
Verum quotannis innovante gratia
Diversitatem munerum, quae dat suo

ides dum, ingerit morti, germit aternitati. His adde Petrum Chrysol. serm. 129, Balet. de div. Off. cap. 4, Amalar. lib. iv, cap. 53, de Eccl. Offic., Raban. lib. ii de Instit. cler., cap. 43, Honor. Augu. todun. lib. iii, cap. 47, Albini. comment. in Johan. Evang. lib. vi, cap. 58, aliosque non paucos. De his consule dissert. xix, infra. MURATORII.

(a) Mur. codex mendose habet *legendus* : itaque emendavi ex nostro codice.

(b) Murat. codex habet *dignus* : itaque versus apti eum claudicat. Legendum est ergo *dignius*, quo modo legitur in nostro codice.

(c) Et Mur. codex, et noster habet *istum*.

(d) S. Jobum imitatur dici qua natus erat maledicentem. Præter Origenem (scu alius ille sit auctor) lib. iii in Job audiendus S. Gregorius lib. iv Moral., cap. 7, Jobi verba explicans, atque ita concludens : *Quid est ergo dici nativitatis maledicere, nisi aperte dicere : Dies mutabilitatis pereat, et dies aternitatis erumpat ?* Juvat etiam adducere verba Philippi in hunc locum. Philippus iste Gennadio memoratus, ac S. Hieronymi discipulus commentarium in Job edidit, quem nobis infesta ætas eripuit. Quædam illius fragmenta ex vetustissimo bibliothecæ Ambrosianæ codice Saxonici characteribus exarato in reliquis Anecdotorum libris producunt, quorum unum in præsentia omittere nolo : *Quidam, ait, dicunt tempora nativitatis humanæ, quia præterierunt, non posse maledici. Certe ex superfluo maledicuntur, quia suis jam sunt peracta transcursibus. Sancti autem inflati spiritu prophetiæ maledicunt diem nativitatis humanæ, quod quidem non sine tribulatione sua faciunt ; sentiunt quippe in se compatiendo generi humano justitia Dei sententiam mortis intatam, etc.* MURATORII.

(e) Noster codex habet *laxatum* : quæ lectio est mendosa : itaque emendavi ex codice Muratorii.

(f) Duo isti versus, nempe 190 et 191, in Mur. codice inverso ordine leguntur in hunc modum : *Acto per orbem circulis anno suis Eadem recurrit semper hæc cunctis dies.*

(g) Igitur anno 406 Nolani concesserat sancta hæc Romanorum cohors. MURATORII.

(h) Mur. Cod. habet *creavit* : noster vero *creavit* : quæ lectio mihi magis placet.

- A 195 Christus sodali, donet ut Felix mihi,
Mutatur, et non ipsa quæ cunctis venit,
Varias meorum carminum causas ferens.
Videamus ergo, quid mihi hoc anno novum
Attulerit, uede vocibus vernem novis.
- 200 Non ibo longe, nec præcul sumam mihi
Præterita tempore, aut locis absentia.
Adsum, tenentur ipsa dona cominus :
Videtur omnes munera hoc anno data (g)
Nobis in uno juncta Felicis sinu
- 205 Mancipia Christi, nobiles terræ prius,
Nunc vero cælo destinatos incolos,
Quos Christus ipse, qui creatar (h) divites,
Ille pauperavit (i) seculo, in regium ut suum
Terreni honoris arce dejectos vebat.
- B 210 Apronianum (j) Turciæ gentis decus,
Ætate puerum (k) sensibus eam s senem,
Veteri togarum nobilem præcipia,
Sed clariorem Christiano nomine,
Qui (l) mixta veteris, et novi ortus gloria
- 215 **521-522** Vetus est senator curiæ, Chri
[ti (m) novus,
Huic propinquat socius æquali jugo.
Evo minor est (n) Pinianus (o), par fide,
Et ipse præseo sanguine illustris puer,

(i) Pauperare est inopem facere. Vox melioribus etiam nota Latinis. Horat. ii serm., sat. 5

Et quæ quis cæulos mihi et tuis, quam te
Contemnam cassa nece pauperet.

Plaut. in Pseud. 20 :

C Nam tui viri
Me pau; erant, improbi alunt.

Eandem vocem in Mil. Glor. repetit Chromat. Aquis leiens. episcop. hom. 2 : *Qui se causa religionis ac fidei seculo pauperavit.* MURATORII.

(j) Noster codex mendose habet *Apronianum*. — De illo in diss. c. MURATORII.

(k) Summa dignum est animadversione, quod hic Turcius puer nuncupetur ; infra enim ait Pinianum Turcio ætate minoreum fuisse. At Pinianus circa an. Ch. 406 trigesimum, et quod excurrit, vitæ suæ annum agebat. Quam enim auctor vitæ S. Melaniæ apud Surium die 31 Jan. Pinianum asserat una cum Melania Deo continentiam vovisse, dum illi ætatis annus 24 excurreret, atque id an. Dom. 599 contigerit, ut ostendi in Diss. vi, manifestè colligitur, Pinianum an. 406, trigesimo saltem in anno ætatis constitutum. Quare quom Turcius etiam puer vocetur, quia tamen Pinianum ætate præcellerat, pueri vocabulum a Paulino amplificari admodum videtur. Hic ipse Pinianum infra, Julianum in ejus epithal., et Honorium imperatorem, dum annus ætatis vigesimus secundus illi foret, eodem pueri cognomine afficit. Id quidem nescio, an usum obtinuerit apud Græcos Latinosve antiores ; sed in sacris Bibliis quandoque pueri appellantur ii, qui virilitatem jam attingere. Crediderim, forsitan hæc vocem a Paulino de his usurpari, qui nuper baptismum susceperunt ; ait enim in ep. 36 ad Macarium de senè quodam recenter baptizato : *Jam in extrema ætatis senecta puer, et malitia parvulus, non solum gratior, sed et mentis infantiam gerit.* MURATORII.

(l) Noster codex habet *quo*. At Murat. cod. lectionem sequi malui.

(m) Mur. codex habet *Christo* ; noster *Christi*.

(n) Vocula est deerat in Mur. codice : itaque versus claudicabat. Eam ad hunc ex nostro codice.

(o) In nostro codice mendose scriptum est *Pimianus*.

In principe Urbe (a) consulis primigenus (b). A
 220 Valerius ille (c) consulari stemmate
 Primus Latinis nomen in fastis tenens,
 Quem Roma pulsus regibus Bruio addidit
 Valeri modo hujus Christiani consulis
 225 Longe retrorsum generis auctor ultimus.
 O vena felix! Ille gentili licet
 Errore (d) functus hoc suæ stirpis bonum
 Non capiat atro mersus inferni lacu;
 Sed nos fideli contuentes lumine
 Retroacta, vel præsentia humani status
 230 Miramur opera conditoris ardui,
 Et præparatos a vetustis seculis
 Successionum mysticarum lineis
 Pios (e) stupemus impiorum filios.
 Tamen in tenebris impiarum mentium
 235 Lucis videmus emicasse semina
 In tempore ipso noctis antiquæ sitis,
 Quibus probata (f) quamlibet gentilibus
 Mens, et voluntas lege naturæ fuit.
 Hinc in quibusdam nunc eorum posteris
 240 Veterum subinde vena respondet patrum;
 Ut ille quondam Piniæ nunc mei
 Auctor supremus in libertatem suis
 Post regna dura (g) vindicandis civibus
 Lectus (h) nepotis hujus ortum prætulit,
 245 Qui mente avita persequens superbiam
 Potiore causa servitutem depulit
 A semetipso corporis victor sui,
 Pulsoque regno diaboli e membris suis

nus. — De hoc illustri viro infra consule diss. VI. MURATORIUS.

(a) Cur consulem in Urbe principe, nimirum in Urbe Roma, vocat? An alibi tum temporis consules, ut ad eorum distinctionem Urbis nomen fuerit appendendum? Ita sane. Ad exemplum Urbis in civitatibus imperii præclarissimis consules vocabantur supremi magistratus. Burdigale constitutos consules nos docuit Ausonius de Clar. Urb. in fine:

Diligo Burdigalam, Romam cubo, civis in hæc sum,
 Consuli in ambabus. Cane hic, ibi sella curulis.

Exhibet Gruterus septem inscriptiones pag. 429 et seq. L. Licinio cuidam positas, qui ter consul Barcinone fuerat. Memoratur itidem apud illum pag. 351, num. 5, alius in colonia Astigitana consul vi *Allius Mamercus*. Sic Sidonius Apollin. consul appellatus fuit, quum revera in patria sua tantum hoc peregerit munus. MURATORIUS.

(b) Noster codex mendose habet *primi genitus*.

(c) P. Valerius postea Poplivoæ cognomen tum adeptus inter primos consules numeratus fuit. Ita nos omnes fasti docent, Livius, Plutarchus in ejus Vita, Sigonius et reliqui Romane scriptores historie. Is Brutum collegam hostili transivum hasta publice laudavit, legesque in populi favorem condidit. Ex istius familia Piniæus prodierat. MURATORIUS.

(d) Muratorii codex habet *terrore*; noster vero *errore*.

(e) Emendavi ex nostro codice: nam apud Muratorum mendose legitur *post stupemus*, etc.

(f) Acris inter Pelagianæ de Jansenianæ historiae scriptores intereeit questio, nempe verum gentilibus solo naturæ lumine bonum aliquid opus patrare licerit, an vero omnia eorum facta nomen peccati mererentur. De hujusmodi questione legendus magnus Augustini typus et gloria Eun. Norisus in Vindiciis Augustin. § 4. Gonet. disp. I de Necess. gratiæ, sect. 3, art. 3. Maced. in lib. advers. Calvin., alique plurimi præstanti simi theologi. Apostolus ad

Jam spiritali pace peccati jugum
 250 Fidelis animæ casta libertas terit,
 Et in hoc parentis aliquid illius refert
 Puer iste Christi consulatum militans,
 523-524 Quod liberandis consulens munus

[pium

Redemptionis opere (i) dispensat Deo
 255 Prisci parentis æmulator hæctenus,
 Quod servitute liberat domesticos,
 Ut ille cives. Sed quod ille gesserat
 In Urbe et una (j), et parvula (k) primis adhuc
 Romæ sub annis, hic modo in multis agit
 260 Diverso in orbe constitutus urbibus,
 Passim benignus et suis, et exteris.
 Nam liberorum (l) plurimis cervicibus
 B Servile sanctis opibus expellit jugum,
 Quos are vinctos in tenebris carceris
 265 Absolvit auro de catena fœnoris.
 Hos ergo Felix in suo sinu abilitos
 Mandante Christo condidit tectis suis,
 Mecumque sumpsit sempiternos hospites.
 His nunc utrinque letus adjutoribus
 270 Trium sub una voce volum dedico,
 Uno loquente spiritu in affectu trium (m).
 Magnificate Deum mecum, et sapientes honestis
 Unanimes pueri psallite carminibus.
 Ut decachorda sonent pulsus psalteria nervis,
 275 Et paribus cœcant dissona fila modis.
 Sic pia compagis nostræ testudo resultet,
 Tamquam uno triplex lingua sonet labio.

C Rom. ii ita scribit: *Gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt*. S. Augnst. de Spir. et Lit., cap. 27 et 28, aliqua ab infidelibus opera bona fieri asserit, additque rationem, quia non usque adeo in anima humana imago Dei terrenorum affectionum labe detrita est, ut nulla in ea velut lineamenta permanserint. Hinc Paulinus in Ethuicis ait quædam lucis emicasse semina, eisque propterea aliquam in seculo mercedem, quum secundum naturæ documenta operantur, a Deo concessam consentiunt pericque auctores. MURATORIUS.

(g) Hoc est post dorum regum imperium, quibus Roma diu paruerat. MURATORIUS.

(h) Noster codex habet *terti*; Mur. vero cod., *lectus*.

(i) In Murator. codice legitur *ope*: quo modo si legamus, versus claudicat. Legendum est ergo *opere*, ut legitur in nostro codice.

(j) Florus lib. I, cap. 9, enarrata regum ab Urbe D expulsionem ita loquitur: *Liber jam hinc pop. Rom. prima adversus ecclesie arma pro libertate corripuit, mox pro finibus, deinde pro sociis, tum pro gloria, et imperio, lacessentibus assidue usqueque finitimis; quippe cum patrii soli gleba nulla esset, sed statim hostile pomarium, mediisque inter Latium et Tuscos quasi in quodam bivio collocatus, omnibus portis in hostem incurreret*, etc. MURATORIUS.

(k) Noster codex habet *et una parvula*.

(l) Emendavi ex nostro codice. Apud Muratorum mendose legitur *Nam et libertorum*, etc. — Consule diss. VI. MURATORIUS.

(m) Cetera in nostro codice desiderantur. Ac dolendum sane est quod Lippus Platesius totum hocce carmen non exscripserit: plura enim alia menda illius ope expungere liceret quæ in Muratorii codice reperiantur. — Abhinc ad finem usque carminis, Muratorii textum et notis, quas illius nomine signari, jam inutile foret, exhibebimus. ERIT.

Tres etenim numero sumus iidem, mentibus A
[unum.

Et plures coeunt in tribus his animæ.

280 Quarum cœlestis liber indita nomina servat;
Prima chori Albina est, compar et Hærasia,
Jungitur hoc germana jugo, ut sit tertia princeps
Agminis, hymnisonis mater Avita choris.

Matribus his duo sunt tribus uno pignora sexu,
285 Flos geminus Melani germinem, et Eunomia.
Hæc eadem et nobis maribus sunt pignora; nam
[quos

Discernit sexus, consociat pietas.

Cum patre Paulino pater æque Turcius iste est,
Sed me ætas, soboles hunc facit esse patrem.

290 Diverso ex ævo nomen sociamur in unum,
Et non ambo senes, sed tamen ambo pares. B
Ergo cohors hæc tota simul, tria nomina matres,
Quattuor in natis, in patribus duo sunt.

Nam puer hinc Melani conjux in corpore Christi,
295 Cui Deus a pinu nomen habere dedit,
Natus ut æternæ vitæ puer arbore ab illa
Susciperet nomen, quæ sine fine viret.

Pinus enim semper florente cacumine perstans

V. 278. *Tres etenim.* Hæc omnia explicui in præf. ad hunc Natalem.

V. 281. *Albina.* Adeat lector diss. iv, ubi multa de hæc præclarissima femina.

V. 281. *Compar et Hærasia.* Legendum prorsus compare *Therasia*, seu cum pare *Therasia*. Vide diss. v.

V. 285. *Avita.* De ista quoque dissertationem in institui.

V. 285. *Flos geminus.* In præf. ad hoc poema elucidavi totum. C

V. 291. *Ambo pares.* Mihi magis arrideret hæc lectio: sed tamen ambo patres.

V. 291. *Melani conjux.* Ad ea recurre, quæ fusius tractavi in diss. vii.

V. 298. *Pinus enim semper.* Virgil. in Culice:

Bumastusque virens, et semper florida pinus.

Columella, lib. ix, de pabulis apum disputans ait: *Posthæc frequens sit incrementi majoris surculus, ut rosmarinus, et utraque cytisus; est enim sativa, et altera sita spontis; itemque semper virens pinus, et minor ilex.* Hunc Columellæ locum Petrus Victorius lib. xxv, cap. 5 Variar., Pontan. in Virgil. ad iv Georg., v. 112, non de pinu arbore, sed de quodam virgulti genere interpretantur, cui perpetua insit viriditas. Sahmasius ad Solin., pag. 279, tum apud Virgilium, tum etiam apud Columellam legendum censet *tinus*, non *pinus*. Verum arguuntur viri tanti Paulini testimonio, aperte arborem, non virgultum, pinum semper florentem appellantis:

Natus ut æternæ vitæ puer arbore ab illa
Susciperet nomen, quæ sine fine viret.

Hæc infra expressus habet. La Cerda ad citatum locum Georg. Pinum delicias destinatum, ac in hortis sæpe locum invenisse evincit, nimirum ad apum utilitatem, quibus mediocres pinos Virgilius et Columella destinant.

V. 504. *Desudat thæda.* Ita in codice nostro et in vetustis mss. legitur, quamquam Stephani *tedam* absque diphthongo scribere maluerint. Thæda Græcè *θαῖδα*, vel *θαῖ*, quasi fax, seu lampas vocatur. Est autem thæda pinii morbus; nempe quum arbos illa nimia succi abundantia luxuriat, in lignum materieque oleaginosam ad incendium accommodam migrat. Theophrast. de Caus. Plan. lib. v, cap. 15: *Τάχα δὲ καὶ γίνεται τῶν δένδρων καὶ οὐ κακομαίνετος, ἀλλ' εὐθρανοῦστος,*

525-526 Semper amans celsis alta co-
[mare jugis;

300 Non mutat speciem cum tempore, namque sub
[æstu,

Et nive par sibimet stat viridante coma.

Fertilis et fructu validæ nucis intus ad escam
Lac tenerum crispo tegmine mater habet.

Pinguis odoratum desudat thæda liquorem,
305 Ut nec in ipso arbor robore sit sterilis.

Hæc igitur typus est æterni corporis arbor,
Pulchra, ferax, vivax, ardua, odora, virens,
Istius instar erit Domino puer iste beatus
Arboris, ut maneat gratia perpes ei.

310 Jamque Deo plantatus agit, sanctoque profectu
Fructiferum adtolit pinus ut alta caput.

Eminet hic proprio mihi filius in grege primus;
Ast aliud mihi par lumen in Asterio est.

Quem simul unanimis vera pietate parentes

315 Infantem Christo constituere sacrum.
Ut tamquam Samuel primis signatus ab annis
Cresceret in sanctis votus alente Deo.

ἄρον τῆς λαύτης, ὅταν αἰ γίξαι ἀδρόθῳσι. Arborum autem genus etiam aliquod forte est, cui corruptio spante, nec ullo pacto læso, sed bene vigenti eveniat, ut pinus, quum radices in thædam mutata fuerint. Ex hoc ligno faces parabantur, quæ in nuptiis potissimum præferri solebant. Hinc Ovid., Ep. 12, *Pinea læda* inquit. Columella lib. v, cap. 10: *Fissuram cuneo thæda pineæ adigito.* De thædis multa Salmas. in Solin. cap. 55.

V. 312. *Mihi filius.* Pinianum spiritalem Paulini filium etiam innuit auctor Vitæ S. Melaniæ apud Surium die 31 Januar. de Piniano ac Melania ejus conjuge in Siciliam profectis inquires: *Ut sanctissimum episcopum Paulinum viderent, qui erat eis pater secundum spiritum.*

V. 313. *Asterio.* De isto multa in diss. ii.

V. 315. *Infantem.* Nostrorum temporum heterodoxi interdum invehantur in monachismum, ac in religiosorum vota. Verum non ita sentiebant priorum seculorum Christiani, quando et ab ipsis incunabulis Deo dicere pueros puellasque solebant. Hoc de Asterio Paulinus affirmat, dixeratque ante de Eunomia:

Et simul Eunomia æternis jam pacta virago
In cælo thalaminis, quam matris ab obere raptam
Festino placitam sibi Christus amore dicavit.

Augustinus in psal. lxxv hunc eundem morem nobis insinuat: *Alii virginitatem, ait, ab incunte ætate volunt, ut nihil tale vel experiantur, quale illi experti sunt, et reliquerunt. Et isti voverunt plurimum.* Sic SS. virginum præclarissimæ, ut Tecla, Agnes, Cæcilia, Agatha, Catharina, etc., a teneris, ut aiunt, unguiculis Deo dicatæ fuerunt. S. Melania quoque Piniani uxor, uti habent ejus acta die 31 Januar. ap. Sur., filiam vix natam Deo dicavit: *Nascitur ei puella Ea, quum primum lucem aspexit, castitatis soli consecrata fuit, Melana offerente primitias Domino, qui ipsam dederat, ut sic vel consuetudinem habens matrimonii, videretur plurimum tribuere virginitati.* Hinc explicare facillimum erit Hincemari Rem. episcopi locum in Vita S. Remigii, ubi ait, sanctum hunc, postquam per viginti et duos annos in clericali conditione, in episcopatu vera septuaginta et quatuor continentissime ministravit, nonagesimo sexto ætatis anno terræ corpus reddidisse; nam vix natus Remigius Deo sacratu fuit, atque idcirco ab ipsa ejus nativitate clericatus illius anni ab Hincemaro dinumerantur.

Prima parente Christi sub nomine murrura A

[solvit,

Et Domini nomen prima loquela fuit.

320 Jamque parente Deo regnis cœlestibus ortus
Sidereo pariter nomine, et ore uicat.

Hunc puerum, et fratrem fecit pia gratia patri,
Nam pariter sancto flumine sunt geniti.

325 Quos natura gradu dividerat, hos Deus almo
Munere germanos in sua regna vehet.

Ergo novem cuncti sociæ cum prole parentes,
Pectore concordati simul ut una chelys;

Omnes ex nobis cytharam faciamus in unum
Carmen diversis compositam fidibus.

330 Æmilium veniat decimus. Tunc denique pleno
Concinet in vobis mystica lex numero.

Hoc etenim numeri in capite, in testudine pacis R
Viva salutiferum chorda loquetur opus.

Hinc cytharæ plectrum Felix erit. Hoc deca-
[chordam

335 Christus ovans cytharam pectine percutiet.
Quæ cythara in nobis Christo modulante sonabit

527 - 528 Plenam perfectis sensibus armo-
[niam.

Sic pax nostra Deo totis sit consona fibris,
Simus ut uniti corpore, mente, Fide.

340 Talis enim cytharam sanctis homo legibus im-
[plet

Omnibus ad vitam compositus numeris.

Cujus vita sacræ concordat ad omnia legi,

Omni enim inrupto flamine chorda canet.

Nunc ad te, venerande parens, æternæ patrone, C

345 Susceptor meus, et Christo carissime Felix,
Gratificas verso referam sermone loquelas,

Multa mihi variis tribuisti munera donis;

Omnia, præsentis vitæ rem, spemque futuræ
Quæ pariunt, tibi me meminisse debere, cui me

350 Mancipium primis donavit Christus ab annis.
Si mihi flumineis facundia curreret undis,

Oraque mille forent centenis persona linguis,
Forte nec his opibus conlato fonte refertus

355 Omnia Felicis percurrere munera possem,
Quanta suo Dominus donavit Christus amico,

Et mihi confessor famulo transfudit alumno.

Quæ quibus ante feram donis diversa, sed æquis
Grandia ponderibus concurrunt multa, nec ex his

360 Quid potius memorare legam, discernere possim.
Judicii facilis discrimen copia turbat.

Si prima repetens ab origine cuncta revolvam,
Quæ pietate pari vario mihi præstitit avo,

Ante queam capitis proprii numerare capillos,
Quam tua circa me, Felix bone, dona referre.

365 Tu mihi cœlestium, si possem attingere, rerum
Prima salutiferis jecisti semina causis.

Nam puer occiduis Gallorum advectus ab oris,
Ut primum tetigi trepido tua limina gressu,

370 Admiranda videns operum documenta sacrorum
Pro foribus fervere tuis, ubi corpore humato

Clauderis, et meritis late diffunderis altis,

Toto corde Fidem divini nominis hausî,

Inque tuo gaudens adamavi lumine Christum.

375 Te Duce fascigerum gessi primævus honorem,
Teque meam moderante manum, servante sa-
[lutem,

Purus ab humani sanguinis discrimine mansi.

Tunc etiam primæ..... libamina barbæ

529-530 Ante tuum solium, quasi te car-
[pente, totondi;

Jam tunc præmisso per honorem pignore sedis

V. 518. *Parente Christi. Pro Christi nomine Dei no-*
men repono. Sed infra repetitur :

Jamque pare te Deo.

V. 521. *Sidereo. Asterius ab astro, hoc est si-*
dere deductur; hinc nomen sidereum Asterio esse
Paulinus ait.

V. 526. *Ergo novem. Vide præf. ad hoc poema.*

V. 530. *Æmilium. De isto proxima disceptationem*
habes Diss. viii.

V. 544. *Nunc ad te. Dungalus in respons. ad Claud.*
Taurin. hos versus ex Natali xiv citat, aliosque iti-
dem ex eodem Natali se decerpisse fatetur, qui ta-
men omnes codicis nostri beneficio ad unum et eum-
dem Natalem xii pertinere dignoscuntur. Inde ortus
error, Paulinum quindecim Natales elucubrasse,
quum solum quatuordecim potius sint reputandi.

V. 551. *Si mihi flumineis. Celebriores poetas poeta*
noster imitatur, qui hujusmodi verbis sunt usi. Ho-
merus :

Οὐδ' εἴ μοι δέκα μὲν γλώσσαι. δέκα δὲ στόματ' εἶεν,
Φωνὴ δ' ἄβραυτος, χάλισον δὲ μοι ἦτορ ἐνεία.

Neque si mihi decem linguarum quidem, decem et ora es-
sent, vox et infrangibilis, æreum et mihi pectus inesset.
Virgil. vi Æneid. :

Nam mihi si linguarum centum sicut, oraque centum,
Ferreæ vox.

Ovid. lib. i Trist., eleg. 4. Silius lib. ix. Claudian.
in Paneg. Olybr. et Prob., et alii cecimere. Persius
tamen, sat. 5, hunc morem ridere videtur, inquiring :-

Vatibus hic mos est centum sibi poscere voces,
Centum ora, et linguas optare in carmina centum.

V. 367. *Nam puer. Sunt qui in dubium revoca-*
runt, an Paulinus in Aquitania cunas fuerit sortitus;
sed præter alias auctoritates id evincentes, en idem
astruitur.

Nam puer occiduis Gallorum advectus ab oris.

Paulinus ergo suum apud Gallos ortum traxit. Infra
quoque asseritur :

Te revacante soli quondam genitrix ad oram
Soli citæ matri sum redditus.

Hæc de se ipso in Galliam profecto loquitur, ubi præ-
terea innuit, parentem suam etiam tum in vivis
egisse. Adlit se, licet in Hispania morantem, *Galla*
tamen mente vivi-ssæ. Ceterum Nolam se adhuc pue-
rum concessisse superius iterum testatus est Pauli-
nus, S. Felicem ita alloquens :

Tibi me

Mancipium primis donavit Christus ab annis.

V. 574. *Te Duce fascigerum. De consulatu S. Pau-*
lini prolixè egi in Diss. ix.

V. 576. *Purus ab humani. Carmen emendandum,*
ac sanguinis vocabulum aut tollendum, aut in metro
anteponendum. Placeret

Purus ab humanæ cædis discrimine mansi.

V. 577. *Tunc etiam primæ. Pes in versu desidera-*
tur. Aut epitheto igitur libamina sunt jungenda, aut
quid aliud interponendum exempli causa, Tunc etiam
primæ, ut mos est, libamina barbæ. Mos antiquis fuit

- 380 Campanis metanda locis habitacula fixi,
Te fundante tui ventura cubilia servi.
Cum tacita inspirans curam mihi mente juberet
Muniri, sternique viam ad tua tecta ferentem;
Aldignumque tuis longo consurgere tractu
- 385 Culminibus tegimen, sub quo prior usus egentium
Incoluit, post hæc geminato tegmine erexit
Structa domus, nostris quæ nunc manet hospita
|cellis.
Subdita pauperibus famulatur porticus agris,
Quæ nos impositis super addita tecta colentes
- 390 Sustinet hospitium, inopumque salubria prestat
Vulneribus nostris consortia sedes sub una,
Commoda prestemus nobis ut amica vicissim,
Fundamenta illi confirmant nostra precantes,
Nos fraterna inopum foveamus corpora tecto.
- 395 Ergo ubi bis terno ditiois fase levatus
Deposui nulla maculatam cæde securim,
Te revocante soli quondam genitalis ad oram
Sollicite matri sum redditus. Inde propinquos
Trans juga Pyrenes adii peregrinus Iberos.

quam primum ex ephæbis prodirent, barbam tondere, eamque deo alicui aut penatibus dicare. Theophrastus Delum hujus rei causa profectus est, ut in ejus Vita Platarchus docet. Statius Thebaid. lib. viii :

Ille genas Phæbo, crinem hic paseebat læceo.

Dio lib. xxi de Nerone agens ait : Τριζας ἐς σαρπίον τε χροσσόν ἐβαλάν, ἀνέθηκε τῷ Διὶ τῷ καπιτωλίω. *Barbam in sphaeram quandam auream conjiciens dedicavit Jovi Capitolino.* Quod idem Suetonius hisce verbis prodiderat : *Gymnico, quod in septis edebat, inter Butyrsie apparatus barbam primam posuit, conditamque in auream piridem, et pretiosissimis margaritis adornatam, Jovi Capitolino consecravit.* De hoc more videndi Bisciol. Hor. Subsecut. lib. vii, cap. 5. Alex. ab Alex. Dier. Gen. lib. i, cap. 25, et lib. iii, cap. 27, et alibi. Cæc. Rhodig. lib. xix, cap. 22. Tiracquel. de Jure primig., Adrian. Jun. lib. ii de Coma, et alii. Quod ethnici fecere, id et in Christianos translatum hinc discimus. Illi diis suis; isti sanctis martyribus, aut ipsi Deo summo dicebant. E Vita S. Willelmi Ducis edita per V. G. Mabillonium cap. 25 edocemur barbam Deo fuisse consecratam a monachis, qui eam ponebant. Barba apud Christianos benedictio habet, quam illa tondetur. Ademarus Cabanensis apud Beslium, pag. 528, de Jordano episc. ait : *Crastino diem barbam benedicti jubet, et detondi.* De quo more consulte Du Fresnium in Diss. 22 ad Joinvillam, pag. 275. Paulinus itaque ante S. Felicis tumulum barbam primam secari voluit, eamque forte S. confessori dicavit.

V. 380. *Campanis.* Ad ea recurre, quæ fusissime tractavi in Diss. x, ne hic morosus nimium exderem.

V. 395. *Ergo ubi bis terno.* S. Ambr. ep. 58 : *Scio, inquit, plerosque gentium gloriari solitos, quod incurantem de administratione provinciali securim revererint.* De hisce Paulini muneribus vide infra Diss. x.

V. 397. *Soli quondam genitalis.* Nimirum Gallia, seu Aquitanie, ex qua ortum suum traxerat Paulinus.

V. 398. *Inde propinquos.* Bardigala in clarissima Aquitanie urbe natus est Paulinus, quod Uranius in ejus Vita testatur; aut Helromagi in castello eidem urbi proximo, ut Ausonius in ep. ad eundem Paulin. innuit. Hinc est quod Paulinus propinquos vocat Iberos.

V. 400. *Illic me thalamis.* Therasia, de qua Diss. v vide, Paulino conjux obtigit. Hæc probabili nimium

- A 400 Illic me thalamis humana lege jugari
Passus es, ut vitam commercerere duorum,
Perque jugum carnis duplicata salus animarum
Dilatam unius posset pensare salutem.
Ex illo quamvis alio mihi tramite vita
- 405 Curreret, atque alio colerem procul absitus orbe,
Qua maris Oceani circumsonat unditus æstu :
Galla mente tamen nunquam divulsus ab ista
Sede lui, semperque sinu Felicis inhæsi,
Inque vicem sensi Felicem adsistere nostris
- 410 Rebus in omne bonum, per euneta, domique,
|forisque,
Conficienda. Mihi res, et defensio rerum.
Unus erat Felix placato Numine Christi,
Semper et avertens aversa, et prospera prestans.
Tu Felix semper felix mihi, ne miser essem,
- B 415 Perpetua pater, et custos pietate fuisti.
Cumque laborarem germani sanguine cæsi,
Et consanguineam pareret fraterna periculum
531-532 Causa mihi, censusque meum jam
|rector adisset,

conjectura in Hispaniis nata, fuitque ejus patria fortasse Complutum, nam in Paneg. Celsi Paulinus ait de filio sibi nato :

Quem Complutensi mandavimus urbe propinque
Conjunctum tumuli fœdere martyribus.

V. 406. *Qua maris Oceani.* Facili negotio versus emendandas, neque enim Paulinus nunquam illud unditus excogitavit; sed verbum aliquod mutandum. Petrus Bernardonius elegantissimus poeta, summoque vir præditus ingenio, ita legendum hunc versum censet :

Quæ maris Oceani circumsonat unditur æstu :
ac propterea corrigendum etiam superiorem, ut sibi sensus constet :

Atque aliam colerem procul absitus oram.

Sed quantum Hispaniæ regionem colebat Paulinus? Ausonium audiamus, qui nostro poetæ in ep. 24 querulus hæc objicit :

Me Punica lædit

Barcino, me bimaribus juga ninguida Pyrenæi.

Et infra :

Nunc tibi trans Alpes, et marmoream Pyrenem
Cresareæ Augustæque domus Tyrrenica propter
Tarraco, et ostrifero superaddita Barcino ponto.

Verum iste urbes Tyrrenico tantum mari alluuntur, non vero Oceano. Equidem arbitror in Vasconia plerumque egisse Paulinum. Erat hæc Hispaniæ pars prope Oceanum in Aquitanie finibus. Ipse poeta fidem D facit in ep. 4 ad eund. Auson. :

Quid tu mihi vastos
Vasconie saltus, et ninguida Pyrenæi
Objicis hospitia? In primo quasi limine fluxus
Hispaniæ regionis agam.

Non ita tamen Paulinus ibi constitit, quin reliquum Hispaniæ Tarracoenensis tractum sæpe inviseret. Hor alia ejusdem carmina suadent. Ego ad alia progredior.

V. 418. *Jam rector.* Provinciis Romani imperii rectores præficebantur, quibus summa potestas in sotes et patrimonia erat. Est ut. in cod. Theod. lib. i de Off. rector. provinciæ, ubi de his plura. Agunt etiam de illis l. i Off. præf. præf. Afr., § Deo nobis, l. illicitas, ff. de Off. præsid., et alia imperatorum edicta. Vide Gothofr. in Not. dignitat., Panciroli ad not. utriusque imp., et Bulenger. in Imp. Rom.

- Tu mea colla, pater, gladio, patrimonia Fisco A
 420 Eximis, et Christo Domino mea, meque reservas.
 Nam quo consilio rebus capitique meo tunc
 Christus opeau tulerit, Felicis cura potenter
 Adfuerit, docuit rerum post exitus ingens,
 Quo mutata mea est sors, et sententia vita,
 425 Abjurante fide mundum, patriamque, demum-
 [que,
 Prodata diversis egit commercia terris,
 Portandamque crucem distractis omnibus emit.
 Res igitur terre regni cœlestis emit spem;
 Spes etenim fidei carnis re fortior. Hæc spes
 430 Perpetuam, quæ nixa Deo est, rem parurit;
 [at res
 Carneæ cœlestem perimit spem; quæ tamen et
 [rem B
 Si superet vivente fide, non protinus aufert,
 Sed bene mutatam divino jure reformat,
 De fragili æternam referens, terrisque remotam
 435 In cœlis stans, ubi fidus credita custos
 Christus habet; neque tantum isto, quo sum-
 [serit istinc,
 Depositum numero servat, sed multiplicato,
 His, qui crediderint, commissa talenta rependet
 Fœnere, sequæ credentibus efficiet rem.
 440 Et quæ res hæc re poterit pretiosior esse?
 Si totus mundus mihi res privata fuisset,
 Num potlor Domino foret hæc possessio Christo?
 Et quis me tantæ vel spe modo possessorem
 Præstitit esse rei? Quis me rem compulit istam
 445 Spernere pro Christo, ut Christum mihi verteret C
 [in rem?
 Quis nisi tu, semper mea magna potentia, Felix
 Peccatis inimice meis, et amice salutis?
 Tu mihi mutasti patriam meliorem paratu,
 Te mihi pro patria reddens. Tu carneæ nobis
 450 Vincula rupisti. Tu nos de labe caduci
 Sanguinis exemptos terræ genitatis ab ora
 Ad genus emigrare tuum, et cœlestia magnis
 Fecisti sperare animis. Tu stemmata nostra
 Mutans de pravus mortalibus inter amicos
 455 Cœlestis Domini, et libro signata perenni
 V. 426. *Egit commercia.* Mallem *egi commercia*, uti
 etiam in sequenti carmine: *distractis omnibus emi*.
 V. 439. *Sequæ credentibus.* Adderem *ipsum*, ut sit
 completum carmen:
 Fœnore, sequæ ipsam credentibus efficiet rem.
 V. 446. *Mea magna potentia.* Virgiliiana imitatio.
 Ait Venus Æneid. lib. I ad Cupidinem:
 Nate, mee vires, mea magna potentia salus.
 Statius lib. I Theb. ita Venerem inducit loquentem:
 Sed dabitur juveni, cui tu mea summa potestas
 Nate cupis.
 V. 449. *Tu carneæ nobis.* Sanctum castitatis propo-
 situm inquit, quo se una cum conjugæ Therasiæ
 Christo dicaverat. Ut enim ad sacerdotium promo-
 veretur, ab uxoris toro sejungendus erat. Hæc prisca
 Ecclesiæ consuetudo multis conciliorum canonibus
 roborata invenitur. S. Hier. in ep. ad Pammach. :
Episcopi, presbyteri, diaconi aut virgines eliguntur,
aut vidui, aut certe post sacerdotium in æternum pu-
- Nomina, translato mortalis originis ortu,
 Deleri facies morti, transcripta salutis.
 Quid simile his habui, cum diceret esse senator.
 533-534 Qualia nunc istic habeo, cum dicor
 [egenus?
 460 Ecce mihi per tot benedicti martyris anlas,
 Et spatiis amplas, et culminibus sublimes,
 Et recavis alte laquearibus ambitiosas,
 Inriguas et aquis, et porticibus redimitas,
 Undique, et ubique simul, quodcumque per ista
 [beati
 465 Nomine Felicis colitur, celebratur, habetur,
 Omnibus in spatiis domus est mea. Nec locus
 [ullus
 Ædibus illius conjunctus, et insitus exstat,
 Qui mihi non quasi res pateat mea. Sed quid
 [in isto
 Munere me jactem, si rem Felicis amati
 470 Visibili lapidum tecto vernaculus hospes
 Possideam? Quanto plus est mihi, quod mihi
 [Felix
 Ipse Dei dono domus est, in quo mea vivat
 Vita, domum nullis lapsuram possidet annis?
 Nam quod Felicis domus et mea sit domus, ipso
 475 Permittente sui licitâs mihi juris habenas,
 His etiam probat officis audacia nostra,
 Hospita quod socios in tecta recepimus, et nunc
 Omnes jure pari Felicis jura tenemus,
 Felicisque patris gremio conjuncta fovemur
 480 Pignora, quæ nostis, quos cernitis, et modo in
 [ipsis
 Felicis tectis mecum metata fuerent
 Hospitia, oblitos veterum præcelsa domorum
 Culmina, et angustis vicinis martyre cellis
 Tutius in parvo spreta ambitione manentes.
 485 Christus enim juxta est modicis, avertitur altis,
 Pauperis et tuguri magis arta tigilla frequentat,
 Quam præcelsa superbarum fastigia rerum
 Ergo ut componam, quæ nunc colô, tecta rotatis
 Culminibus, quæ nunc habeo, aut habuisse re-
 [cordor,
 490 Si placet, arbitris sibi met componite justis.
 dici. Idem sæpe repetit, et præsertim contra Vigilanti-
 um. Arator Sublac., cap. 20:
 D
 Eccl. sic nunc aliam fides sine fine judicos
 Pontifices jubet esse suos.
 De hac questione plures plura, et præcipue Bellarm.
 lib. I de Clericis, Allatus de Consens. utriusque Eccl.
 Propterea Therasiam de conjugæ sanctorum Paulini factam
 inquit Iovinianus in Chron.
 V. 485. *Vicino martyre.* In his eisdem Cellis a se
 exceptam fuisse Melanum seniorum scripsit Paulinus
 in ep. 10 ad Sever. : *Tugurium vero nostrum, quod a
 terra suspensum cœnaculo uno, porticu cellulis hospita-
 libus interposita, longius tenditur, quasi dilatatum
 gratia Domini non solum sanctis, qui illum plurimi
 comitantur, sed etiam divinum illorum catervis non
 incapaces angustias præbuit.*
 V. 486. *Arta tigilla.* Tigillum est tignum parvum, seu
 exigua trabs, ac propterea parvum sibi constat sensus.
 Emendare placet: *magis arta tegella.* Tegillum nun-
 cupatur parvum tegmen, passilliumve lectum. Hoc
 pœete menti magis consonat.

- Quæ tam pulchra domus? Quis ager tam fertilis? A
 [aut quid
 In re mortali fuerit mihi, quam modo in ista
 Paupere contribuit Christus, per quem mihi
 [abundat
 Dives inexhausto reditu possessio Felix?
 495 Et vero ex veteri relegam mea prædia censu,
 Quicquid erat magnum quondam mihi qualibet
 [in te,
 Terra erat, et vacuæ species ventosa figura,
 Sive aurum, gemmæque forent, erat illa supellex
 Vile bonis pretium, pretiosum virus avaris.
 500 Ac modo cassus opum; nec opum, sed verius
 [expers
 Damnatorum onerum; secura liber habendi
 Paupertate fruor, nec habent inimica sequentum B
 Vineula, quo teneant nudum. Facile levis exit
 Corpore, quem nullis suffocet amoribus illex
 505 Per varias species mundi fallentis imago.
 O veneranda mihi et toto pretiosior orbe
 535-536 Pauperies Christi, thesauro caritate
 [ditas
 Quos spoliis opibus, terre quasi rudere purgas,
 Destruis in nobis terrena, æterna vicissim
 510 Construïs in pretium vite; dispendia terre
 Ventis vere novo, versa vice detrimenti,
 Ut lucri nobis servata pecunia damnum,
 Non servata lucrum faciat, sed more sinistro
 Fusa eadem damno est. Nec enim sine nomine
 [Christi
 515 Præceptoque cuiquam sua fundere prodest; C
 Nam vere pereunt vitis impensa profanis.
 Luvus, et ambitio magno discrimine morbi
 Crimen avaritiæ pensant, quia par in utroque

V. 491. *Inexhausto reditu. Reditas, non redditus* pro provento apud optimos auctores in usu fuit: Ovid. lib. iv de Ponto, eleg. 5:

Aut populi reditus positam componit ad hastam.

Uberiores reditus Velleio Paterculo dicuntur lib. n Hist., et *populi reditus* Plinio lib. xvi, cap. 57, memorantur.

V. 495. *Quicquid erat magnum.* Vir profecto dissimulus olim Paulinus fuerit. Præter alios auctores aperte Ausonius innuit ep. 24 ad eundem:

Næ sparsam raptamque domum, licetæque centum
 Per domus veteris Paulini regna floamus.

S. Eucherius in ep. de Contentu Mundi: *Paulinus quoque Nolani episcopus, peculiare et beatum Gallia nostræ exemplum, ingenti quondam divitiarum censu, etc.* Venant. Fortun. in Vita S. Martini, lib. n, hæc de Paulino habet:

Dives agris, opus eas famulis, locupletis acervis,
 Vir census vastus, late ce sus, et ore rotundus,
 Indior ipse sicc, pro Christo fit sibi pauper,
 Et debet innumeris redemptes crumena nummos.

Mitto Augustin. lib. a, cap. 10, de Civ. Dei, Prosper. in Chron. ad annum 4, Arcad. et Honor., Greg. Turon. de Gl. conf., cap. 107 et reliquos.

V. 505. *Facile levis exit.* S. Hieronymus in ep. 15 ad Paulinam nostrum: *Denique, ait, et tu, audita Salvatoris sententia: Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni, sequere me: verba ventis in opera, et nudam crucem nudus sequens expeditior, et levior scandis scalam Jacob.*

V. 514. *Nec enim sine nomine.* Idem S. Hier. lib. in

- Causa subest mortis, quam sic maculosa libido
 520 Perficit, et rerum mundi malesuada cupido.
 Illis me divitiis inopem cupis, optime Felix,
 Ut facias vite locupletem, et paupere cultu
 Exsortem reddas mortis sine fine lucunda:
 Divitiis mundi, quibus auri lethifer usus
 525 Parturit æternos sociis cum veribus ignes.
 Non solis tibi nos junctis vis degere tectis,
 Quos et in æternæ tibi met consortia vite
 Entrire paras, et ad illam ducere formam,
 Quam tu sub Domini perfectus imagine Christi
 530 Gessisti in terris homo quondam ex divite pau-
 [per.
 Nam cui paupertas tua, quam pro nomine
 [sancto
 Proscriptis opibus gaudens confessor adisti,
 Ignorata manet, et qua præditus usque senectam
 Conducto Felix coluisti semper in horto?
 535 Propterea similes tibi niteris efficere omnes
 Paupertate pia, quos suscipis hospite tecto;
 Dissimilis nec enim tibi posset forma coire.
 Quantum etenim discors agno lupus, et tenebris
 [lux,

Tantum dispescunt via divitis, et via Christi.

- 540 Nam via lata patet, quæ prono lubrica clivo
 Vergit in infernum, qua diles urget avaros
 Molibus impulsos propriis in Tartara ferri.
 At via, quæ Christi est, quæ confessoribus alnis
 Martyribusque patet, paucis iter ardua patdit.
 545 Non capit ergo via hæc furfos, excludit onustos.
 Propterea famulum, sectatoremque beati
 Martyris adstringi decet, exutumque molestis
 Compedibus tennem de paupertate salubri,
 Atque levem fieri, ut portam penetrare per artam

io Matthæum: *Non dixit Christus: qui reliquistis omnia, hoc enim et Crates fecit philosophus, et multi alii divitiis contemserunt; sed qui sequiã esis me: quod proprium apostolorum est atque credentium.*

V. 515. *Præceptoque cuiquam.* Carmini decet ali- quid. Scriberem: *Præceptoque ejus cuiquam.*

V. 526. *Junctis. Fortasse junctos.*

V. 550. *Quondam ex divite.* De S. Felice idem Paulinus Nat. iv dixerat:

Mulhoque relictus in auro
 Dives opum viguit, quamvis non unicus h. res
 Hereda cum fratre sui cognomine patris
 Terrens divitibus opes, caelestia solus
 Obtinuit Felix.

V. 554. *Conducto Felix.* De eod. S. confessore Paulin. Nat. v:

Tri a macri jugera ruris
 Nec proprio sub jure tenens, cometa colonus
 Ipse manu coluit, famulo sine, pauperis hori
 Possessor.

Eadem habent Beda, et Marcellus presbyter in S. Felice Vita.

V. 539. *Tantum dispescunt.* *Dispescere* pro *dis- siderare*, vox inusitata. Fortasse *tantum discordant*, ut carmen superius docet, in quo dicitur *agno lupus discors*.

V. 545. *Via hæc furfos.* Placet conjectura hoc in loco Petri Antoni Bernardonii, accuratissimi poetæ, meique supra omnes familiaris, cui legendum vide- tur *fartos*, litteris nimirum in codice parumper vitia- tis: Hoc autem verbum proprie, *plenos, gravesque cibo* significat, ac poeta menti omnino convenit.

550 Possit, et excelsum Domini conscendere mon- A
[tem.
Sed quid ego imprudens discernere pondera re-
[rum?
Pro magis hæc ego pono tuis, pater optime, donis.
Quamlibet hæc quoque sint mihi grandia, parva

[tamen sunt,
537-538 Si potiora loquar. Quota portio
[nanâque tuorum est

555 Erga nos operum reputatio muneris hujus,
Quod terram hospitio dederis, habitandaque

[lecta
Condere præstiteris, cum tu, pater, et tua nobis
Viscera præbueris? Nam quid nisi viscera nobis
Intima prompsisti, quibus interiora sepulcri,

560 Sancte, tui excitis ab aperto pulvere causis B
Pandere dignatus speciali nos tibi amore
Insertos tanto voluisti prodere signo,

Ut tacitam et lixam per tot retro secula sedem
Corporis, alme, tui subito existente lavilla

565 Pulveris in nostro servari tempore velles?
Ergo illas Felicis opes in laudibus ejus
Transeursu properante legam, quasi dona mi-

[nora,
Multa suo nobis quæ jam gremio susceptis

Sedulus adtribuit, neque parceret prodigus in nos
570 Jugiter affluere innumeris ope divite donis.

Non ea suppeditans tantum, quibus indiget usus
Corporis, illa etiam, quibus et in me gratia nobis
Queritur, et post nos retinetur nomen honoris.
Addidit, ut tantis numquam retro condita sec is

575 Nostro opere exstructas aderescere, vel renovari,
Porticibus domibusque suas permitteret aulas.

Ille etiam proprii nobis secreta sepulcri
Sancta revelavit. Paucis venerabile munus
Eloquar, ut magis pietatis luceat instar,

580 Qua nos indignos tanto dignatus amore est,
Ut prope ad arcanum permittens nostra veren-
[dum

Lumina ceu propriis sua proderet ossa medullis.
Ergo suam toto vobis loquar ordine causam,

Qua tribuit vicina suis nos cernere membris,
585 Atque ipsam positi contingere corporis arcam.

Nota loci facies cunctis manet, ut super ipsam
Martyris abstrusi solium, claudente sepulcri
Cancelli latus in medio, sit pagina quedam
Marmoris, adlixo argenti vestita metallo.

590 Ista superficies tabulae gemino patet ore
539-540 Præbens infusæ subjecta foramina
[nardo,

V. 565. *Per tot retro secula.* Dissertationem XIV
adi, in qua de S. Felice. Ibi adversus vulgarem opi-
nionem de ejus martyrii tempore plura diximus.

V. 588. *Cancello.* Cancellis circumdari hominum
sanctitate illustrium sepulcra solebant. Paulinus
Nat. vi :

Exc. ssuum de plebe rapi, admotumque sacratis
Ante fores Sancti cancellis cor ore verso.

Greg. Turon. lib. vi Hist. Franc., cap. 10 : *Qui fu-
res ponentes ad fenestram absidæ cancellum, qui super
tumulum ejusdam dejecti erat, etc.* Paulus in libello,
quem S. Augustino obtulit serm. 51 de Divers. ait :
*Orabam ego quotidie cum magnis lacrymis in loco, ubi
est memoria gloriosissimi martyris Stephani. Die autem
dominico Paschæ, sicut alii, qui præsentem erant,
viderant, dum orans cum magno fletu cancellos teneo,
subito cecidi.* S. Amb. in ep. ad Marcellinum : *For-
midantibus etiam clericis jussi eruderari terram eo
loci, qui est ante cancellos SS. Felicis et Naboris, etc.*
Quod idem repetit Paulinus alter in Ambrosii Vita.
Noster vero infra de aperiendo S. Felicis tumulo ait :

Est prius labor illis

Cancellos remove loco.

V. 588. *Sit pagina quedam.* Ita scripsi, quia in
ms. haberetur : *Sed pagina quedam.* Sanctorum se-
pultura argento aut auro olim tegebantur. Celebris
est hic Mediolani ara, ubi SS. Ambrosii, Protasii et
Gervasii corpora conduntur, quam Angilbertus archie-
piscopus aureis cooperit laminis. Anno 1468,
referente Spondano de Comet. sacr. lib. 1, part. 5,
cap. 4, Romæ in sacello S. Petronille reperta est
area marmorea candidissima in se duas capsas ligneas
continens, unam grandiore, alteram puerili capa-
cem, utramque laminis argenteis contactam, signa-
que crucis insignitam. Aut ipse arcæ ex argento ef-
formari solebant, harumque exempla petes ab Aringh.
in Rom. Subterr. Anno 1695 Ticini sibi confessione,
seu altari S. Augustini repertus non dissimilis sarco-
phagus capsas duas in se continens, quarum altera
ex purissimo argento. Dii quæsitum, an ossa inclusa
Augustini forent; sed res adhuc in incerto.

V. 590. *Gemino patet ore.* Sanctuarium tumuli ita
conditi, ut corpora in capsulis inclusa penitus humi

laterent; superiore vero parte aperiebatur in pavi-
mento *foramen* unum, aut geminum, quod in Vita S.
Quintini apud Surinm 31 Octob. et apud aios *fenestella*
nuncupatur, cui circumpositi cancelli, de quibus
supra. Hujusmodi imaginem conspiceri est in S.
Caroli sepulcro hic Mediolani. Per hæc foramina pal-
le, oraria, Braudea (hoc nomine apud veteres vela-
mina quedam donabantur) oleaque immittebantur, ut
universa per tumuli contactum virtute ex sanctorum
reliquiis effluente imbuerentur. Greg. Turon. lib. II
de Glor. mart., cap. 36, de sepulcro S. Venerandi
ait : *Super quod caput quicumque vult per fenestellam
immittit precans, quæ necessitas cogit.* Item de Glor.
conf., cap. 57, lib. 1. Sepulcrum SS. Petri et Pauli
describens : *Qui orare desiderat, rseratis cancellis,
quibus locus illo ambitur, accedit super sepulcrum, et
sic fenestella parvula patefacta, etc.* Metaphrastes
apud Sur. 11 Jul. S. Euphemie reliquias adinvensas
refert. In ejus autem sepulcro area erat, *parvum for-
amen habens, in quod cum ego quoisque indignus ali-
quando ausus essem manum inferre, et locum tetigis-
sem, sensi bonam odorem, et gratiam apprehendi.*

V. 591. *Præbens infusæ.* Pius iste mos Christiano-
rum ferat, ut oleum nardivæ ad sanctorum sepul-
cra deferrent, quæ liquoribus emerationum gratia
communicabatur. En quid Paulinus de hoc nardo
ferat :

Quæ cæcis sancti veniens a sede repostâ
Sancti at medicis arcæa spirans ara.

Infusam nardum solebant reportare immittentes.

Quique loco dederant, nardum exhaurire parant.
Ut sibi jam ferrent.

Dixerat Nat. vi :

Martyris in tumulum s'indeat perfundere nardo,
Et medicam pro referant augenda sepulcro.

Quot autem virtutes oleo, et nardo e SS. marty-
rum tumulis asportata operarentur, plurimum ex-
istere possem. Augustinus unus est erit, qui lib. xxi,
cap. 8, de Civ. Dei, hæc de filio quodam defuncto
habet : *Quisquæ corpus læteret eamque, atque a ge-
mitibus et plangentibus exsequiæ paraverit, amice-
rum opus quidem inter cæcitate verba suggestit,
ut ejusdem martyris oleo corpus pungeretur. Factum*

Quæ cineris sancti veniens a sede repostâ
 Sanctificat medicans arcana spiritus aura.
 Hæc subito infusus solito sibi more liquores
 595 Poenula de tumulo terra subeunte biberunt,
 Quique loco dederant nardum exhaustire pa-
 rantes,
 Ut sibi jam ferrent, mira novitate repletis
 Pro nardo jaculis cumulum erumpentis areæ
 Inveniunt, pavilique manus cum pulvere multo
 600 Fancibus a tumuli retrahunt. Nova res movet
 omnes,
 Et studium accendit subiti disquirere causam
 Prodigii. Placet ergo diem condicere certam,
 Scrutari et penitam submoto marmore sedem.
 Hoc etenim, fateor, nimis anxia cura timebat,
 605 Ne quid forte pio de corpore pulvis haberet,
 Quem manus e tumulo per aperta foramina
 hauserat, et varia conerctum sorde ferebat
 Cum ossiculis simul, et testis cum rudere mixtis.
 Inde iuctus hominum per mutua verba puta-
 bant,
 610 Ne fortasse sacram sancta de caræ favillam
 Bestiola occultis aliqua interclusa cavernis

est, et revixit. Hunc morem oleique benedicti virtutem videant Agiomachi, quam recte ipsi calumniantur. Nos ad alia festinamus.

V. 592. *Quæ cineris sancti.* Rem hanc roire illustrant Paulini Petricordii carmina lib. v de Vita S. Martini, ubi sic ait :

Namque ut sæpe solent præcanto corde fideles
 Vasa oleo implere, et servanda adducta suluâ
 Vel iustus offerre viris, vel condere sanctis
 Religione locis, quibus aut operatio præsens
 Martyris emeritis prodit virtute patronos.
 His persæpe locis, quibus hoc vicinia præstat,
 Pacificum exiunt per vascula pura liquorem
 Desuper infusi nutantem vertere rotas,
 Quo fluit in sacra celæstis gratia succum.

Reliqua sileo apud præcatorum auctorem legenda.

V. 598. *Pro nardo jaculis.* Mendum fortasse latet. *Jaculum* tamen ita explicarem, ut esset vas aut sponsia aliqua in sepulchrale arcam per foramen injecta, ut inde immissa nardus, oleumve extraheretur : *Jaculum enim dicitur, quod ut jaciatur fit,* teste Varrone. Sic Plautus, *Trucul. 5. Riete jaculum vocat :*

Tentant benignasne, an bore frugi fles, quasi in pivi cum
 Rete qui jaculum parat, quando abint rete possunt ad-
 idæat.

Melius tamen ita emendarem paucis mutatis :

Mira novitate repletis
 Pro nardo vasei cumulum.

Vasculum pro *vasculum* dicere figura syncope simit : *Manipulis* pro *manipulis*, *dacti* pro *dactisti*, *dispostus* pro *dispositus*, *tablis* pro *tabulis*, *solidis* pro *solidis*, et sexcenta hujusmodi usurparunt antiqui poetae. Hanc autem lectionem mirabiliter firmant Paulini alterius carmina nuper laudata :

Pacificum exponunt per vascula pura liquorem.

V. 599. *Cum pulvere multo.* Solivum tamen antiquitus fuit e sanctorum tumulis pulverem aspartare, cui curationum virtus haud minor, quam ipsis reliquiis inerat. Beda lib. i Hist. Angl., cap. 5, beati Ceaddæ episcopi tumulum hæc describit : *Est autem locus sepulchri tumba lignea in modum domuncule facta, coopertam habens foramen in pariete, per quod videntur in sui causa devotionis illo advenire, mirum*

Altius expueret, sicut deserta per agros
 Monstra solent terram rostris fodere intus acutis,
 Et foveas circum cumulos effundere nigros ;
 615 Sic et ab interno sancti Felicis aperto,
 Quo magis hoc mirum foret, intervalla dierum
 Fecit congestæ miranda eruptio terræ.
 Ergo die placita multis opus utile rebus
 Arripitur. Cunctos transmittit episcopus ad nos
 620 Presbyteros. His fabra manus spectantibus instat
 Jussa sacerdotum facere. Est primus labor illis
 Cancellos remove loco, curaque sequenti
 Hærentes tabulas resolutis tollere clavis.
 Verum ubi depressam sub tegmine marmoris
 625 Vidimus inrupta solii compage manentem,
 541-542 Tunc secura fides dubio de corde
 periculum
 Erroris pepulit, cum tactu oculoque probaret,
 Incolumi solio nunquam rimante sepulchro
 Undique vallatum valido munimine corpus
 630 Martyris emeriti nullis patuisse piachis,
 Et dignum retinere suæ pia carnis honorem
 Ossa, quibus sanctus nunquam desistit adesse
 Spiritus, unde piis stat gratia viva sepulchris,

nam incurrere, ac partem pulveris inde assumere. De hæc re consulendus Jo. Ferrandus e soc. Jes., lib. 1, cap. 5. Disquis. reliq.

V. 605. *Scrutari et penitam.* Id est *intrinsecam*. *Penitus* adjectivum exemplis meliorum non caret. *Plant. Asin. 5 : Age, quæso, hercle usque ex penitis faucibus.* Catull. in eam. nupt. : *At non minus quam tu pectore uritur intimo flamma, sed penita magis.* Hinc *penitissimus* et *penitior* apud veteres Latinos.

V. 605. *Ne quid.* In ms. est : *Et quid.* Emendavi.

V. 621. *Jussa sacerdotum.* Præfixis Ecclesie sæculis *sacerdotis* nomen episcopis solis tribui solitum. Mos iste paulatim fractus, et inde ad presbyteros vox passim delata; unde Rabanus lib. i de Instit. cler., cap. 5 : *Sacerdos vocari potest sive episcopus sit, sive presbyter.* Cui prævit Honorius Augustod. lib. 1, cap. 182. Apud veteres vero, puta apud Cyprianum, Augustinum aliosque, solis semper aut plerumque defertur hoc nomen episcopis. S. Ambrosius lib. v, ep. 50 : *S. Damasus Romanæ Ecclesiæ sacerdos.* Greg. Turon. lib. de Glor. conf., cap. 107, de Paulino nostro loquens : *Decedente sacerdote apud Nolanam urbem, ipse in locum episcopi subrogatus.* Paulinus ipse in Epith. agens de Emilio Beneventano episcopo hæc ait :

Posterior natus senior, quia sede sacerdos
 Gestat apostolicam pectore cavitiem.

Supra :

Sancta sacerdotis venerando pignora pacto
 Junquatur.

Hæc est *Memoria* episcopi. De hæc re vide etiam la *Cerda* in *Advers. sacr.*, cap. 59, n. 15. Appellabatur vero presbyteri *secundi ordinis sacerdotes*, ut videri potest apud Sidonium, ep. 25, lib. iv, et apud alios. Episcopi vero *primi ordinis sacerdotes* dicti. Hæc tamen vox presbyteros ipsos hic significare posset, quum plurali numero efferatur, et Noke tunc temporis unus memoraretur episcopus. Non ausim nihilominus asserere; sed potius pro *sacerdotum sacerdotis* reponendum arbitrarer.

V. 628. *Incolumi solio.* Octo sequentia carmina petierunt ex Nat. xiv restitit Bungalus. Tu vide quanta hæc emendatione tunc producant.

- Quæ probet in Christo functos sine morte se- A
[pultos
- 635 Ad tempus placido sopiri corpora somno.
Ergo reformato Felicis honore sepulcri
Omnia sollicitè munita relinquimus, ut jam
Usque diem Domini, quo debita principe Christo
Excitis pariter radiabit gloria sanctis,
- 640 Inconcussa suo requiescant ossa cubili,
Quæque animam sanctam manet in regione su-
[perna
Pax, eadem in terra teneat venerabile corpus.
Quid superest quod adhuc referam? quasi vero
[vel ipsa,
Quæ cecini, digne ediderim, vel cuncta profusi
- 645 Munera retulerim pleno sermone patroni?
Multa latent, numero memori tamen omnia nobis B 675
Pectore fixa sedent, et plurima jam memorata,
Plura etiam memoranda manent. Sed maxima
[multis
Excerptanda monet moderandi regula libri.
- 650 Omnibus exstructis operum, quæ stare videntur,
Diversis exstare modis excelsa per aulas,
Et per vestibula exstantis circumdata late
Porticibus, solum simul omnia munus aquarum
Teeta videbantur mæstis orare colonis.
- 655 Ipsum etiam, fateor, querula jam voce solebam
Felicem incusare meum, quasi segniter istis
Instaret votis, quod aquæ consortia nobis
- 543-544** Tam longum socia pateretur ab Urbe
[negari.
Verum inconsulta properantes mente trahebat. C
- 660 Consilio potiore moras in tempora noctens
Congrua, sic etenim justa ratione petebat
- V. 659. *Excitis pariter.* Quam tempore Paulini
hanc ita exploratum foret, statimque a morte, an
post extremum Judicium piorum animæ ad visionem
Dei, gloriamque perennem admitterentur, Paulini
suspiciabam in hujusmodi questione ambiguum
stetisse, et aliorum quorundam Patrum idem hic
incipit exempla luisse sequentum. Ex hoc versu
satis ejus opinionem deprehendisse mihi videbar, et
evidentius ex ep. 12 ad Sever., ubi de Claro, homine
sancto jam defuncto, ita canit :
- Sive Patrum sui us reculas, Dominive sub ara
Cœderis, aut sacro pascens in nemore ;
Qualibet in regione poli sitis, aut paradisi,
Clare, sub æterna pace beatus ægis.
- Verum P. Eustachius a S. Ubaldo congr. erem. S. Aug. Excalc. V. C. et exquisita eruditione referens,
Paulinum, si ejus verba expendantur, recte sensisse
me monuit. Et revera sanctum poetam hoc versu
empietam illam beatitudinem inmisit, quæ post su-
premi judicii diem corpore etiam glorificati inven-
tur sancti, facile nobis persuadere possumus. Mem-
orata vero nuper carmina ad Severum de loco duntaxat,
ubi nunc detineantur fidelium animæ, Paulini
ambigere testantur ; gloriam enim sanctis in te
corporum resurrectionem collatam tantum adest ut
eai indicias, quin illam expresse asserat, quam ait :
- Qualibet in regione poli situs, aut paradisi,
Clare, sub æterna pace beatus ægis.
- Hinc ejus opem apud Deum implorat. Sæpe vero S.
Felicem cælo redditum canit Paulinus. Nat. i inquit :
- Veni in æthereum sine sanguine martyr hærem.
- Nat. III
- Ordo operum, prior esset ut his perfectio ca-
[ptis,
- Quæ circa sanctas venerandi martyris aulas
Sedula multijugo molimine cura parabat ;
- 665 Cunctaque manum summam factis divina dedisset
Gratia, tunc pleno finitis ordine votis
Condita perunctos rivaret in atria fontes.
Denique ut impleto stetit hic opus omne paratu,
Non extincta diu nostri sitis arida voti,
- 670 Moxque volente Deo populi prius aspera corda
Consensum facilem proclivi corde dedere.
Dicam igitur modo munus aquæ. Da nunc mihi,
[Felix,
A Domino exrans Verbo mihi currere verbum
Tam facili eloquio, quam largo lumine fontes
In tua vestibula, atque domos manare dedisti :
- Omnia, quæ nobis te suffragante benignus
Contribuit Dominus, tili decoravit et auxit
Munere, quo fontes salientibus intulit arvis.
Illa pio rursus petra Christus ab ubere fluxit,
680 Antiquæ referens donum pietatis, ut omnem
Insolito siccam prius inroraret arenam,
Et terram sine aqua subitis manare fluentis
Efficeret, sanctasque sui Felicis in aulas,
Hospitiibus populis diversa gente coactis,
- 685 Per puteos simul, atque lacus, couchasque ea
[paces
Largiter infusis nova currere pocula rivis.
Quis mea te fons summa daret deserta rigare,
Pumiceumque mei cordis percurrere saxura,
Exque petra fundare domum, et de te bibera
[undam,
690 Quæ pareret vivam mihi sicca in pectore venam
Occidit, et Christo superis est natus in aëstris,
Cœlestem nactus sine sanguine martyr honorem.
Nat. VI expresse S. Felicis gloriam testatur :
- Superis Felicis mente fruuntur,
Corpore nos, atqueque potentis spiritus illic
Vivit, et hic meritum.
- Defunctum Felicem ait per angelos delatum
Regis in aspectum, summoque parentis ad ora.
Tribus illum coronis donatum exhibet, subditque :
- Tenet ergo et præmia passi
Quod prompta virtute fuit, nec pacis honore
Oratioque caret.
- Igitur de loco ubi fidelium animæ detineantur, non
vero de eorum beatitudine aliquantulum dubitasse Paulinus
videtur.
- V. 685. *Ipsam etiam, fateor.* Hunc aquarum de-
fectum tetigit Paulinus Nat. ix :
- Foras in hæc inter cupidos spectacula quaras,
Unde et plena sit hæc fontibus arena dives,
Cum proci urbis, et ductus aque prope nullus ab Urbe
Exiguum huc tenari demittat limite guttam.
Respondebo : nihil proprio nos lidere dextra,
Nil ope terrena candore : cuncta petenti
Deposuisse Deo, et fontes præsumere coëta.
- V. 688. *Per puteos.* Ille est Nolante urbis mas, il-
latus per aqueducum undas, puteis et lacubus exci-
pere, fetarum æstivo tempore solatio. Capæcius Hist.
Neap. in lib. de aqua Nola ex urbe Abella derivata
agens hæc ait : *Non modo agrum alluit, atque ita ut,
cum per rivum deriverit, immittitur in puteos, qui pus-
sim ubique conspiciuntur, et usque aquarum beatitudo
et frigiditate Abellani æstus coloribus maxima cur.*

Alterum salientis aquæ? Sed et hæc mihi gutta A
 Eloquii tenuis, quo te loquar, inde profecto
 Ducitur, unde etiam fluvii exundat origo.
 Nam quis vel modico te summa potentia summi
 695 Christe Patris sari sine te queat? Ipse tuus te
 Inspirat Christus dici quo lumine lumen
 Et patris et nati par cernimus, ut duce sancto
 Adspirante Deum fateamur cum Patre Christum.
 Sed quia dum vivi fontis geró nomen in ore,
 709 Gutta meum stillavit in os de flumine Verbi,
 Forte aliquem referent ex hinc mea labra sa-
 [porem,
 Et nunc munus aquæ non sicis faucibus arens
 Lingua, sed uberius velut humectata loquetur.
 Omnibus instructis operum, quæ multa videntur,
 705 Postulat iste locus devotæ nomen Abellæ
 Indere versiculis, nam digna videtur honore
 Nominis hujus, ut in laudem Felicis et ipsa
 Laudetur, quia pro Felicis honore laborem
 Sponte sibi sumpsit, quod desudare sub æstu
 710 Rupibus abruptis requiem, pretiumque putavit.
 545-546 Parva quidem hæc muris, sed sancto
 [inagna feretro
 Ubs opere hæc nostræ hinc sex millibus absita
 [Nole
 Altijugos montes interjacet, ex quibus ortas
 Cominus haurit aquas, et in unam suscipit arcem:
 715 Unde per insertos calices sibi primâ fluentum
 Vindicat, et reliquo Nolanam profluit urbem
 Flumine, multa rigans et in agris prædia passim.

*voluptate recreantur, sed ad Nolanorum quoque cister-
 nas, saluto pretio, deferunt.*
 V. 695. *Ipse tuus te.* Lectio sensusque non parva
 in caligine sedent, Medelam tamen aliis intentandam
 relinquo.

V. 705. *Nomen Abellæ.* Legendum *Abella*, non
Avella, quippe quod apud Ptolomæum ac Strabo-
 nem, ut observat Cluver. in Ital. antiqua. lib. iv.
 p. 1185, scribitur Ἀβέλλα, non vero Ἀουέλλα. In mar-
 more vetusto apud Capaciū legitur *POPELUS ABEL-
 IANUS*. Virgilius quoque, *Æneid.* lib. vii, *Abellam*
 memoravit:

Et quos melliferæ despectant nœc ia Abellæ.

Servius tamen ad hunc Virgilit locum *malifera* le-
 gendum monet, *nam Nole Punicæ mala nascuntur*.
 Vide præterea Justinum Trogi abbreviatore. lib. xx,
 et Plinium lib. iii, cap. v.

V. 711. *Sancto magna feretra.* nondum rescire da-
 tum est mihi, quodnam sancti corpus olim Abellæ
 conderetur, quicquid in hanc rem laboris impen-
 derit eruditissimus vir, mihi quæ multum comen-
 dandus Hercules Barusius, qui nullum prætermisit,
 dum Neapoli ageret, officium, ut hujus eruditio-
 nis cognitionem attingeret. In codice nostro ita legitur:
Sed sancto mihi magna feret. Ego defectum supplevi
 in postremo verbo, illudque mihi metro suadente
 expuxi.

V. 712. *Urbis opere.* Error fortassis in voce, quem
 tollere non audeo. Geminae nunc temporis numerari
 possunt Abellæ. Nova una, vetus altera. Illa vix pas-
 sum sex millibus Nolana ab urbe distat; hæc vero,
 ut ait, Capaci. Hist. Neap. lib. ii, cap. 50, vestigia ve-
 stusta prodit, quæ *hanc a nova longius absunt, muro-
 rum, turriūque reliquiis perspicua, 24 fere stadiorum*
ambitu circumscripta.

V. 715. *Altijugos montes.* Capaciū loco laudato
 hæc habet: *In montium et collium teatro posita te-*

Sed redeam ad grates operis pro munere haben-
 [das;
 Namque operis ad aquæductum, quem longa
 [vetustas
 720 Ruperat, ad sua vasa iterum forniasque vocan-
 [dum

Præbuit ubertim gratas operas. Locus altis;
 Insertus scopulis, nullo neque calle viarum
 Jumentis etiam penetrabilis esse negabat;
 Unde etiam mercede manum reperire paratam
 725 Difficile immensi faciebant ardua montis:
 Quo major mercedis honor locupletat Abellam,
 Quod pronote famulata sacro Felicis honori
 Effusa pietate manus impendit inemtas.
 Cernere erat trepidas tota de plebe catervas

B 750 Ordinis et populi simul una mente coætas
 Mane novo excitos ad opus concurrere lætos,
 Certatimque alacres in summa cacumina ferri,
 Et sub fasce gravi cophini cervice subacta,
 Cementisque simul dumosa per ardua vectos.

755 Sole sub ardenti crebros iterare recursus,
 Et tota, quam longa dies æstale moratur,
 Tendere ab aurora seras in vesperis horas,
 Pervigilesque animis, modica vix nocte relictis
 Corporibus, rursum ante diem fabrilia ad arma

740 Surgere, nec sentire Deo vegeante laborem.
 Denique sic operis processit gratia magni,
 Ut tanquam ludo paucis opus omne diebus
 Sumeret explicitum perfecto munere finem:
 Forma que longinquis a montibus aggeris, arto

C
*det Abella in Campana planitie, et quamvis hyeme
 montium juga rigeant, tanta nihilominus afflatur aeris
 amantitate, ut nunquam accole frigorum injurias per-
 timescant.*

V. 714. *Cominus haurit aquas.* De rivulis qui ex
 Abellanis montibus cadunt, et Nolam usque defe-
 runt, legendus Ambrosius Leo de Nola lib. i, cap. i,
 et Capaciū loco memorato.

V. 715. *Per insertos calices.* Quis sit calix in aquæ-
 ductibus glossæ et reliqui lexicographi silent. Fron-
 tinum tamen habeo docentem lib. de Aquæd. Romæ:
*Est autem, inquit ille, calix madulus æneus, qui rivo
 vel castello inditur. Hinc fistulæ applicantur, longitudo
 ejus habere debet digitos non minus 12, lumen, idest
 capacitatem, quanta imperata fuerit. Exagitatus ride-
 tur, quoniam rigor æris difficietur ad flexum non te-
 mere potest laxari, vel coarctari. Hanc vocem usurpat
 infra laudatus auctor: Procurator calicem ejus mo-
 deti, qui fuerit imperatus, adhiis liberatoribus signari
 cogit.* Et rursus: *Circa collocandos quoque calices
 observari oportet, ut ad lineam ordinentur, nec alle-
 rius inferior calix, alterius superior ponatur.* Denique
 hæc notanda refert: *In quorundam fistulis nō calices
 quidem positi fuerunt.*

V. 721. *Gratas operas.* Sic legendum arbitror pro
 eo quod est in ms. *gratis operis.*

V. 755. *Cophini.* Cophinus est viminea fiscella, aut
 quid simile. Vox apud evangelistas non modo, sed
 apud Latinos quoque meliores occurrit. Juvenal.
 sat. 5, v. 15:

Nunc sacri fontis nensus, et delubra locantur
 Andæis, quorum cophinæus, frunquæ supellex.

Hæc repetit in sat. 6, v. 542. Egregium de *cophino*
 eruditionem, nempe signum Judaicæ servitutis fuisse,
 pete a Laurentio Ramirez de Prado in *Pentecost.*,
 cap. 40. In subsequenti versu pro *rectos* lego *væctis*.

V. 744. *Formaque.* *Formæ canales structiles sunt,*

745 Quæ fuerat longe prius interrupta vetero,
Undique fonticulis diversa ex rupe receptis
Collectam revocaret aquam sitientibus olim

547-548 Urbibus, et pleno per milia multa

[viarum

Tramite formarum, et nostri Felicis inundans

750 Læta novum calicem fluvio superante repletet.

Et quod divini documentum muneris egit

Largior æstivis hæc mensibus unda ecurrit,

Quam prius hybernis ex imbribus ire solebat.

Hic ego te modo jure ream, mea Nola, patrono

755 Communi statuam, et blandæ pietatis ab ira
Mente manens placida notum simulabo patro-

[num,

Filiolam increpitans veteris sub voce querelæ.

Nam mihi, Nola, tui consortia justa petenti

Fontis, eo turbata metu, quasi dura negabas

760 Hospitium communis aquæ; divinaque jura

Respicere oblita, humanis mea vota putabas

Viribus, et mihi te, Felicem oblita, daturam

Credebas; ac, si tribuisses, mox tibi siccam

Subducto patriam potu fore mœsta gemebas;

765 Idque etiam moto damnabas sæpe tumultu,

Nescia divinis opibus promotos fore fontes,

Sicut et experta es. Nam mox Deus ipse creator

Arguit ignavas Christo diffidere mentes,

Cum tibi post placitam pacem ut jam fluminis

[usum

770 Felici consorte pie partita teneres;

Quo magis exsuperante tuam bonitate querelam

Argueret. Non, ut metuebas, ille sitire

Divisa te fecit aqua, sed ut auctor, et actor

Rerum hominumque simul, qui condidit omnia

[verbo,

775 Ostendit tibi rem esse suam, quam tu ejus amico

Ut propriam Domino rerum diffusa negabas.

Vidisti certe [nam te res ipsa læteri

Compulsi] æterni sublimia jura parentis,

Cis potens . . . meritum cum larga sub æstu

780 Efflueret, damnoque pio, quo martyr is aulis

Tradideras partem, subito crevisse meatus,

A Laxatoque suis in faucibus ubere lotis

Jussa fluenta tibi cum fenore reddita multa

Mœnibus influxisse tuis; et tempore in ipso,

785 Quo totiens undæ possessor egere solebas,

In multum referente Deo quod sumpterat a te,

Fluxit abunda tuis aqua potibus, atque lavacris.

Quodnam igitur tanto pro munere munus, Abelæ

Pauper opum, referam tibi? Saltem carmine

[nostro

790 Obsequium nomenque tuum dum prædico sig-

[nans,

Hoc pensabo tibi pretium mercedis honore,

Felicis sancti scribaris ut addita semper

Laudibus, et tanti memoreris alumna patroni,

Cujus donorum tibi portio maxima facta est.

B 795 Nunc tuus iste labor, quo te Felicis adegit

Spiritus, ut tota tibi plebe vel ordine concors

Adgredereris opus magno sudore parandum,

549-550 Tempore et æstivo durum duplican-

[te laborem,

Molis ut antique per iniqua cæcunina formam

800 Præteritis notam seclis, jam vero sine usu

Delicientis aquæ, superactis undique multa

Congerie sylvis inter juga vasta latentem

Exnis aggeribus densis, oblitaque dudum

Munia restituis; sparsasque per avia venas,

805 Pumiceis alte quæ sorbebantur arenis,

Colligis, et sua quamque sequi vestigia rursus

Cogis aquam, et reduce[m] forme matricis in

[ora

C Invehis; et dudum vacuos cessante meatu

Exundare facis fluctu remeante canales;

810 Atque diu querulam subductis fontibus urbem

Jam desperato perfundis flumine Nolam.

Quæ fruitur Felicis aquis (quia copia non est

Hæc ipsi sua nunc urbi, quam nuper adeptæ est

Felicis studio) modicæ pro munere guttæ

815 Ex ope divina largis ditata fluentis.

Ergo et tu mecum parvam quasi mater Abellam

Nola fove, quoniam ut cognoseis, et ipsa tua

[rum,

et arcuati, ut ait Vitruvius. Nomen hoc Sidon. Apoll. lib. viii, cap. vii. usurpavit: *Cujus mihi non solum formas, verum etiam naumachias videbar epotaturus.* Frontin. lib. i et ii, Cassiod. ep. 21 et 51, Symmach. ep. 55, lib. x, Ammian. lib. xxviii, et alii meminere. D. Anonymus de Aqueduct.: *Nunc nomina aquarum, quæ usibus æternæ Urbis formarum constructionibus adrecta sunt, indicemus.* Palladius lib. ix, tit. 11: *Aqua si per formam ducetur, solidandus est canalus, ne per rimas possit elabi.* Hinc magistratus, cui *comes formarum*, et *curator formarum* nomen erat, in inscriptionibus vetustis non raro occurrens. De hoc vide clarissimum Du Fresnoium in Gloss. med. et inf. Lat.

V. 748. *Per milia multa.* *Milia* pro *milliaria* vox nescio an mediænotis nota, sed ævo Paulini usurpata. Hæc noster supra usus fuerat:

Urbis opere hæc nostræ hinc sex millibus absita Nolæ.

Abhibitam quoque invenio a Rutilio Numatiano, lib. ii, qui Paulini ætate floruit:

Intervalla viæ cessis præstare videtur

Qui notat tos riptus: Milia multa lapis,

Ego a Grecis Latio illatum hoc nomen arbitror; apud illos enim in usu fuit *Μίλια* pro *mille passibus*, quod vocabulum Strabo lib. vii, usurpavit. De hæc voce Suidas ait: *Μίλιον μέτρον πῶς γὰρ. Τὰ δέκα μίλια ἕχουσι σταδία π'. Milium mensura terræ. Decem milia habent 80, stadia.* Idcirco Constantinopoli *μυλιώριον* appellabatur locus, unde viæ numerabantur, et ubi itinerum meta fuerat sita, ad instar *Milliaris Auræ*, quod Romæ antiquitus erectum fuit, de quo vide erudit. Du Fresnoium lib. i CP. Christ., cap. 24. Palladius propterea Paulino synchronus in Hist. Laus., cap. 6, 20 et 77, *mili* vocem pro *milliari* usurpat, quam Latinus ejus interpres admodum vetustus retinuit. In codice nostro per unicum L scribitur hæc vocabulum. Ego non immutavi, quum maxime ad Grecorum lectionem accedat.

V. 765. *Credebas.* Forsan verbum aliqua indiget emendatione. Certe sensus clarior evadere posset.

V. 789. *Pauper opum.* Abelke pauperiem tetigit etiam Silius Italic. lib. viii:

Sorrentum, et pauper sulci Cerealis Abella.

Filia cum tua sit, tamen est tibi mater aquarum, **A**
 Cujus ab indigenis tibi montibus affluet omnis
 820 Copia, quae fueras felicibus ante superba,
 Et qua post studio meliorem ministra fuisti.
 Gaude igitur, mea Nola, tibi et gratare, profu-
 [sis
 Viribus exultans Christo, qui te per amicum
 Dilectumque suum Felicem finxit, et auxit
 825 Natura famulante tum manus alta decorum.
 Cerne tuam faciem, qua nunc nova poenituisti,
 Ut noscas, dederisne aliquid Felicis honori,
 An magis a Felice Dei emanata colaris?
 Asper tibi nudis arebat calculus arvis,
 850 Nunc mutata viret madefactis gratia glebis.
 Non istos tantum fontes tibi, Nola, profudit
 Felicis merito tibi dives gratia Christi:
 Caelifluis etiam fontes huc ad tua duxit
 Mœnia, Felicisque sinu gaudente locatos
 855 Diffusaere in multas effusus annibus urbes
 Urbe tua jussit. Famulos Christi loquor istos,
 Par illustre Deo, par nobile nomine Christi
 Albina cum matre tuis modo finibus ortos,
 Pignora cunctorum sanctorum, et gaudia cœli
 840 Piniadæ Melani cum fœdere par benedictum.
 Hos Deus et natos Felicis, et ubera fecit,
 Ubera divinæ bonitatis proflua lacte,
 E quibus omnis mops alimenta fluentia sumit,
 Omnis item dives documenta salubria sumit.
 845 Hi sunt ecce pio Christi de flumine fontes,
 Qui non visibili per terram gurgite manant,
 De viva miserantis aqua pietatis abundant.
 Hos tu, Christe, tibi præsta ubertate perenni
 Scaturire tui Felicis in ubere fontes,
 850 Et nunquam has ullo tenuari sidere venas.
551-552 Influe pectoribus semper tibi, Chris-
 [te, dicatis,
 Felicique tuo de peccatoribus ipsi
 Mandatis tribue, ut nunquam pietas tua nostris
 Visceribus fontem hujus opis subducat, et ipse
 855 Fons a fonte tuo Felix nos largus inundet,
 Semper ut in nobis saliat, rex Christe, tuus
 [fons,
 Et nos de miseris et egenis sorte tui jam
 Nominis obtineat felices vivere Felix.

POEMA XXII.*

Jovium docet providentiæ divinæ omnia subjacere; fatum vero et fortunam nihil esse. Illum ad Scripturæ sacre lectionem hortatur.

Jam mihi polliceor sacris tua carmina libris
 Condere, teque Dei flammatum numine Christi

V. 820. *Copia quæ fueras.* Ita in codice.

V. 826. *Poenituisti.* *Pœnitico* apud veteres Latinos usurpatum, ac propterea eleganter quoque a Paulino usurpatum. Testis est vetustiss. Priscian. lib. XI de Temp. et Form. participi, ubi de imperson. loquens, ait: *Sciendum tamen, quod hæc omnia inveniuntur perfectorum declinationem habentia in usu veterum teste Capro, pigo, pido, tædeo, pœnitico.* Manuit etiam utriusque linguae peritissimus vir, et summa rebus eruditione Michael Maddius magni viri Caroli Mariae Maddii filius, apud Pacuvium se legisse *pœnitibunt.*

V. 840. *Pini ad.* Hoc est Piniam, quod forte alterius

Ora soluturum summo facunda parenti.
 Incipe divinis tantum dare pectora rebus,
 5 Subrectosque (a) Deo sensus attollere terra,
 Mox oculis cœlo nova lux orietur aperto,
 Intrabitque sacer tacito per (b) aperta meatu
 Spiritus, et læto quatiet tua viscera flatu.
 Eia age tende chelym, (c) scœnndum con-
 [cute pectus,
 10 Magna (d) movens: abeat solitis impensa fa-
 [cultas
 Carminibus: major rerum tibi nascitur ordo.
 Non modo judicium Paridis, nec bella gigantum
 Falsa canas: fuerit¹ puerili ludus in ævo
 Iste tuus quondam; decuerunt ludicra parvum.
 15 Nunc animis gravior, quantum provector annis,
 B Aspernare leves maturo corde Camœnas,
 Et qualem castis jam congrua moribus ætas,
 Atque tui specimen venerabile postulat oris,
 Suscipe materiam, divinos concipe sensus.
 20 Si decus e falsis aliquid nomenque tulisti
 De vacuis magnum rebus, cum ficta vetustis
 Carminibus caneres, vel cum terrena referres
 Gesta triumphantum laudans insignia regum.
 Non epidem ex illis tu laudem subire dignus,
 25 Quos magis ornabas opulenti munere verbi.
 Quanto major ab his cedet tibi gloria ceptis,
 In quibus et linguam exerceas, mentem quoque
 [sanctam
 Erudies, laudemque simul vitæque capesses?
 Dumque leges (e) catus, et scribes miracula
 [summi
 50 Verâ Dei, propior disces, et earior ipsi
 Esse Deo: quem dum credens miraris, amare
 Incipies, et amando Deum redamabere Christo.
 Hactenus illa tuæ vanos tuba vocis in usus
 Persona, divinos² modo celsius intonet³ actus.
 55 Nosse (f) moves causas rerum et primordia
 [mundi?
 Ne vagus innumeros (Epicuri somnia) mundos.
 Quos atomis demens per inane parentibus edit,
 Irritus in vacuum spatiato pectore quæras;
 Legifer antiquo venerandus nomine Moses,
 40 Compositus prima referens ab origine mundum,
 Instituyente Deo, curas tibi solvet inanes,
 Formatumque hominem lino, et spiramine sacro
553-554 Allatum referens, cujus sis numero
 [cunctis
 Celsior in terra spirantibus, ipse docebit.
 45 Ne te cœu⁴ lapides Pyrrhas, argillamve Promie-
 [thei⁵

Piniam illas erat, secundum patronymicorum nomi-
 num normam. Vide quo: dixi in Diss. vi.
 Alias subjungebatur epist. 16. Huc adseutum est.
 Scriptum ante annum 400, forte an. 598 aut 599.
 (a) Mss. Vien., *Subrectos.* Ms. Reg. et ed. *Pœlm.,*
Subreptos.
 (b) Ita ms. Vien. et edit. Schot. t. V Bibl. PP.,
 pag. 978. Alii, *operta.*
 (c) Ms. Vien., *facundum.*
 (d) Ms. codex Vindobensis, *romens.*
 (e) Ms. Vien., *cantus.*
 (f) Ms. Vien., *rolens.*

- Contemnas, quem summa manus vultuque ani- A
 [moque
 Sublimem et propria dignatus imagine fluxit.
 Cognosces (a) ibidem (ne pergas tradere fatis
 Arbitrium nostri) quæ nos sententia leto
 50 Vinxerit, et cujus vitam sub lege trahamus.
 Si mentem cælo jadis altius, et super astra
 Scire cupis quid sit, vel quid fuerit prius ævo;
 Et mundo et seclis docet ulteriora Johannes *.
 Principio Verbum, inquit, erat: Deus obside
 [Verbo
 55 Gaudebat, Verbumque Dei simul et Deus idem
 Verbum erat. Hoc Verbum est, sine quo nihil,
 [omnia per quod
 Facta vigent, quod cuncta regit, cui subdita pa-
 [rent B
 Æmnia, et æterno natura omnis famulatu
 Strata Deo (b) Numengeniti et genitoris adorat.
 60 Cunctaque per gentes, in majestate paterna
 Regnantem Dominum jam lingua fatetur Iesum:
 Nomine quo fundata salus stat nostra, fidesque
 Nititur, æternæ tendens in secula vitæ b,
 Hujus divino mortales munere fulti
 65 Assequimur fragilem castis evincere factis
 Naturam, et rigidas dirumpere viacula mortis:
 Et non corporeis in corpore legibus uti,
 Sectantes divina Dei vestigia Christi:
 Mente animam corpusque sacris moderante sub
 [armis,
 70 Mens quoniam subjecta Deo capit arma salutis,
 Inque animam carnemque suam regnum obtinet; C
 [et fit
 Jure potens homo quisque sui: qui deditus uni
 Æternum (c) Domino proprios regnator in artus
 Efficitur, vitæ invidet et osor iniqui;
 75 Fortior adversis virtutibus, ordine justo
 Verus homo, quia mente potens, in qua ratio-
 [nis
 Lumen habet, famulos nullo certamine sensus
 Temperat, et placidis sua pectora flectit habenis:
 Tu, cui mens generosa superni (d) seminis
 [igne
 80 Ardet, in æthereos animo conscende recessus,
 Et gremio Domini caput insere: mox inhianti
 Proflua lacte sacro largus dabit ubera Christus
 Divinoque tuam perfundet lumine mentem; D
 Ut videas pulsa caligine magna tremendi
 85 Jura Dei, quibus omniparens sapientia Christus,
 In sese ipse manens semper novat omnia rerum.
 Atque ut vult, operum Deus arbiter ipse suorum,
 Continet et mutat species, et tempora vitæ
- Porrigit aut retrahit; cælum, mare, sidera, ventos,
 90 Qua fecit virtute regens. Docet exitus ingens
 .Egypti, mersusque mari refluyente tyrannus. e
 Et prius ipse graves elementa per omnia motus
 Expertus quem cuncta tremant, cui cuncta mi-
 [nistrent f.
 Tempore namque uno tellus communis habe-
 [bat
 95 Judæos, quæ sola Deo tunc lecta fuit gens d:
 Et tamen illa Dei gravis hostibus ira superbis
 Permixtos inter populos discreta ecurrit.
 Jam scio, non dicis, quod fors incerta procellas
 Et mare casus agat, mare cum discedere jussum
 100 Discessisse legas, siccamque rigentibus undis
 555-556 Inter aquas patuisse viam, rursus-
 [que solutua
 .Equor ad imperium sancti virganique propheta
 In liquidos remeasse sinus e. In utroque maris
 [vis
 Paruit, ut sanctis iter et vindicta daretur.
 105 Quid profugus Tharsum vates, quem sorte
 [pericli
 In mare defectum spatioso bellua rictu
 Cepit, et innocuum vasta (e) eructavit f ab
 [alvo g;
 Nonne docet ditione Dei mare et astra moveri?
 Namque Deum frustra fugiens, quem cuncta te-
 [nentem
 110 Nemo fugit, movit cæli simul et maris iras.
 Omnipotentis enim Domini natura rebelles
 Cognoscens, timuit per se quasi conscia tutum g
 Ferre reum, et ventis fugitivum vinxit, et undis.
 Iste propheta Deo lectus terrere minaci
 115 Peccantes monitu h populos; postquam grave
 [dixit.
 Exitium, fregitque reos, avertit et iras
 Numinis; inopense lavit sua crimina fletu,
 Extremumque diem fugit bene versa (f) Ni-
 [nive h.
 Num rex ille habuit fatum, qui morte pro-
 [pinqua p
 120 Oravit Dominum, quem leges noverat unum
 Flectere posse suas, consumitum ut tenderet
 [favum
 Longius, et meruit tria ducere lustra, superstes
 Annis ipse suis, et non sua vivere secla?
 Nunc tria miremur textentem Fata i P ato
 [nem,
 125 Aut Arati numeros, aut picta Manethonis asina?
 Dicant, queso, ubi tunc rapidas nascentibus
 [horas

* Johan. i.

b Philip. ii, 1.

c Exod. xiv.

d Psal. lxxv, 1.

e Exod. xiv.

f Vide not. 258.

g Jon. i.

h Isai. xxxviii, 5.

i Vide not. 259.

(j) Sic mss. Reg. et Vien. cum edit. Schot., pag.

978. Alii codd., *itidem*.(b) Ita ms. Viennensis. Alii codices, *geniti nomen genitoris*.(c) Ms. Vien., *Æterno*.(d) Ms. codex Vaticanus, *luminis*.(e) Sic ms. Reg. et edit. Schot. ms. Vatic., *jactavit*. Alii, *ructavit*. Vide not. 258.(f) Ita mss. Reg., Vien. et edit. Schot., p. 979. Editi quinque, *Niveæ*.

- Ponebant, et quæ quibus ibant sidera signis, A
 Cum pius Ezechias (a) ludi virtute (b) precatas,
 Verteret astrorum (c) cursus, cœlique, meatus
 150 Turbaret (d) jussis retroacto lumine solis a?
 Vel ducis imperio sancti cum sisteret idem
 Dilata sol nocte diem, ut victoria sacri
 Profligaretur populi, stetit orbe (e) recurso
 Libra poli, ut magnos caperet lux aucta trium-
 [phos.]
 135 Quid soboles, virtusque Dei, et sapientia
 [Christus,
 Nonne satis vanis curas erroribus aufert?
 Nosque simul monitis et factis edocet, unum
 Cuncta Deum regere, et nihil ut sine mente pu-
 [temus
 Principis esse Dei, dicens non arbore frondem, B
 140 Aere non volucrem sine jussu decidere? et cum
 Omnipotens verbo sternit mare, vel pede calcet,
 Et verbo morbos abigit, vel demonas urget,
 Aut reduces animas in corpora functa remittit,
 Jamque diu exanimos tumulis jubet ire reclusis.
 145 Integratque putres vita remeante sepultos :
 Nonne potestatem propriam satis indicat autor
 Qui solus naturam omnem vitamque gubernat b?
 Hæc, precor, his potius studiumque operam-
 [que legendis
 Scribendisque vove; caue grandia cœpta To-
 [nantis,
 150 Scribe creatarum verbo primordia rerum,
 557-558 Et chaos ante diem, primæque cre-
 [puseula lucis; C
 Quæque dehinc variis elementa per omnia se-
 [clis
 Dicta vel acta Deo per sancta volumina disces,
 Quæ docuit tabulis legalibus indita Moses;
 155 Aut evangelici quæ lex nova Testamenti
 Signat operta prius retegens mysteria (f) Chri-
 [sti.
 Tunc te divinum vere memorabo poetam,
 Et quasi dulcis aquæ potum tua carnina ducam.
 Cum mihi nectareos summis a fontibus haustus,
 160 Præbebunt Dominum rerum recinentia Chri-
 [stum,
 Atque tuam pollere Deo testantia mentem,
 Ut simul tris opes a te mentisque capessam;
 Et quem (g) cognatum junctum mihi fudere
 [ktor, D
 Gratuler et sancta sub religione propinquum,
 165 Nec eam mortali solvendis corpore vincis
 Perpetuo sanctum complectar pignore fratrem.
 (h) Lege felix Jovi in Christo Jesu Domino
 [nostro.]

POEMA XXIII.

DE S. FELICE NATAL. CARMEN VII.

Obsessos a dæmone liberat S. Felix. Theridio oculum restituit.

- Ver avibus voces aperit, mea lingua suum ver
 Natalem Felicis habet, quo lumine et ipsa
 Floret hiems, populis gaudentibus; et licet atro
 Frigore tempus adhuc meliis hiberna pruiniis.
 5 Dneat, concreto terris canentibus anno :
 Ista luce tamen nobis pia gaudia lætum
 Ver faciunt, cedit pulsus a pectore curis
 Mæror hiems animi : fugiunt a corde sereno
 Nubila tristitiæ. Sicut cognoscit amicos
 10 Mitis hirundo dies, et pinnis candida nigris
 Ales, et illa pie turtur cognata columbæ,
 Nec nisi vere novo resonant acanthida dumii,
 Quæque sub hirsutis mutæ modo sepibus errant,
 Mox reduci passim lætantur vere volucres,
 15 Tam varie linguæ, quam versicoloribus alis ;
 Sic et ego hunc agnosco diem, quem sancta
 [quæ totânis
 Festa trøvant justo magni Felicis honore.
 Nunc placidum mihi ver gaudente renascitur
 [anno,
 Nunc libet ora modis et carmina solve re votis,
 20 Vocibus et vernare novis : Deus inlue cordi
 Christe meo, et superis sitientem fontibus explè.
 Sed de te vel gutta meis aspersa medullis,
 Piu nen erit. Quid enim mirum, si rore pusillo
 Et minimam ¹ repleas animam, qui corpore
 [parvo
 25 Factus homo, æternò complesti semine mun-
 [dum,
 Et totum gutta servasti sanguinis orbem?
 Annue fons verbi Verbum Deus, et velut illam
 Me modo veris avem, dulci fac voce canorum,
 Quæ viridi sub fronde latens solet avia rura
 50 Multimodis mulcere modis, linguamque per
 [unam
 Fundere non unas mutato carmine voces.
 Unicolor plumis ales, sed picta loquelis;
 Nunc teretes rotat illa modos, nunc sibila longis
 Ducit acuta sonis, rursum quasi flebile carmen
 55 559-560 Inchoat, et (i) subito præcédens finè
 [querelam

Alias 22; quod autem erat 10, nunc 16. Scriptum anno 400, die 14 Januar.

^a Jos. x, 12.

^b Matth. x, 29; Luc. viii, 24; et Matth. xiv, 25; Ibi l. iv, 24; Luc. viii, 45; Johan. xi, 39 et 44.

^(g) Sic Bad. edit. et Sachin. Ceteri codices, *fidei*. Sed secundam syllabam in voce *fidei* semper producit Paulinus.

^(h) Mss. Vatic. et Vien., *precatu*. quæ lectio etiam a *lunati* potest.

⁽ⁱ⁾ Ms. Reg. et edit. Poelm. in marg., *casus*.

^(d) Ex mss. Viennensi et ex Sachino emendavimus *jassis*, id est, imperio suo turbaret cœli meatus re-

troacto sole : imperio autem, quia ipse elegit signum. Ante erat *jassi*. Ms. Reg., *jussit*, mendose.

^(e) Sic mss. Reg. et Vien. cum editis Grav. et Poelm. At ms. Vaticanus codex cum editis tribus, *recusso*.

^(f) Ita ms. Vien. Ceteri codices, *Christo*.

^(g) Sic mss. Reg. et Vien. cum tribus editis. Alii, *cognato*.

^(h) Hæc desunt in ms. Vien. Edit. Schlot., *Vale felix*, etc.

⁽ⁱ⁾ Ita restitutum ex ms. codice Germ. Antè erat *sicut*.

- Attonitas ^a raptō modamine decipit aures. A
 Sed mihi iuge fluat de te tua gratia Christe.
 Et tamen illius mihi deprecor alitis instar
 Donetur variare modos, et jam mihi pacta ^b
 40 Carmina, mutatis uno licet ore Camœnis ^c,
 Promere; diversas quia semper gratia dives
 Materias miris Domini virtutibus addit,
 Quas Deus in caro Christus Felice frequentat,
 Clara saluiferis edens miracula signis.
 45 Cernitur illa dies spectari sueta per omnem
 Vipeream sobolem, sevos cum dæmonas urget;
 Occultaque manu (a) clamoros verberat hostes.
 Sed tamen hac ipsa mirum in virtute notatur,
 Quod licet in toto cruciatus dæmonas anno
 50 Exagitet, jubeatque hominum discedere mem-
 [bris, B 95
 Producat plerosque tamen, quo longior hostes
 Pœna malos agitet; velint illi, qui meruere
 Vasa Malis fieri, ut meritum ^d, tardante medela,
 Plenius omne luant (b) dilato tempore crimen:
 55 Sive hoc natali studet indulgere diei,
 Ut paucis alias det opem, quo ^e plura benignus
 Natali det dona suo. Nam cum ista propinquat
 Elabente dies anno, tunc crebrior instat,
 Et gravior. Videas tunc ægra examina cogi
 60 Densius, et certam repeti prope festa salutem
 Tunc solito gravius succensi dæmones ardent,
 Flebilisque ululant, et vi majore subacti:
 Ultima jam tormenta gemunt: nec abire sinun-
 [tur
 Excessu facili, sed miris ante agitati
 65 Et variis male suppliciiis, tolluntur in altum,
 Suspensi solito sublimius, et (c) quantuntur
 Acris in vacuo, vinclisque latentibus hærent
 Pœnali per inane mora; per non sua quamvis
 Corpora, vexatos hostes sua pœna fatigat.
 70 Solvuntur pœnis, cum pœnas ferre videntur
 Corpora, et immunes animæ spectant aliena
 In membris tormenta suis: homo demone capto
 Liber agit, [(d) species pœnarum in corpore tan-
 [tum est;
 Sensus abest,] (e) via non hominis, sed dæmonis
 [est crux.
 75 Hostis amare quid insultas, qua spe uteris in
 [nos?
 Ecce Redemptoris nostri Malus arte vicissim
 Luderis illusor; dolus et visus in tua cedit
 Vincula tibi; capiens caperis, nectensque ligaris.
 Fit laqueus laqueatus homo, et sua præda latro-
 [nem
 80 Decipit; et capti captivus corporis escam
 Dum petit illicitam, letalem devorat hânum.
- His etiam potiora tamen spectata profabor.
 Ante alios illum, cui membra vetustior hostis
 Obsidet, ad sacri pia lumina martyris, ægra
 85 Exensum de plebe rapi, admotumque sacratis
 Ante fores sancti cancellis, corpore verso
 Suspensi pedibus spectantem tecta supinis.
 Quodque magis mirum atque sacrum est ^a, nec
 [in ora relapsis
 561-562 Vestibus, ut rigidis, aut ad vestigia
 [sutis,
 90 Corporis omne sacrum casto velatur operto ^b
 Scilicet ut divini operis reverentia tectis
 Corporibus maneat, nec pœna dæmon in ipsa
 Qua cruciatur ovet, nudis prodendo pudorem
 Artubus, illæso gravius torquetur honesto,
 B 95 Recta licet versis sedeant cum tegmina ^c mem-
 [bris:
 Mira hæc sunt, et magna: quis abnegat? et ta-
 [men usu
 Nota magis, minus auditu miranda videntur,
 Quamlibet et visu reverenda, et grandia facta
 Ergo minuta mei simul et nova facta patroni
 100 Auscultate, precor, Dominus quæ Christus in illo
 Multimoda virtute gerit, quibus omnibus unam
 Confirmare fidem nobis studet; ut per aperta
 Arcanum documenta Deum videamus adesse,
 Resque hominum et mentes studio curare paterno
 Cœlestem Dominum, qui condidit omnia verbo.
 105 Det mihi prima meus narrandi exordia frater
 Theridius: nam quod potiusve priusve canendum
 Suscipiam Felicis opus, quam quod mihi tectis
 Ipse meis quibus est, idem Dominædus egit?
 110 Ex illa modo nocte diem cadit annus in istam.
 Nostis eum morem (e) quo jejuna solemus
 Ante diem, et sero libatis vespere sacris,
 Quisque suas remeare domos. Tunc ergo solutis
 Cortibus a templo Domini, postquam data fessis
 115 Corporibus requies sancta dape, cœpiimus (f)
 [hymnis
 Exsultare Deo, et psalmis producere noctem.
 Interea meus iste choro digressus amico,
 Et spirante foris aura depelleret æstum,
 Quem fumosa dabat ceratis cella papyris,
 120 Porticus angusti qua tenditur agmine tecti.
 Nocte licet nullo via lumine cæca lateret,
 Hic tamen intrepido per cognita limina passus,
 Heu! (nam vicini incautus discriminis) ibat.
 Cummius in medio tecti cameram inter hu-
 [mmique
 125 Natabat solitus (g) lychnum ^e suspendere funis,
 Innectens trijugum supremo stamine ferrum,
 Quo vitæ inseritur penetrabilis ansa hærere
 [patentur.
 (d) Hunc versum addidimus ex ms. cod. Germ.
 Ante erat *Liber agit, quia*.
 (e) Ita restitutum ex ms. Germ. Ante erat *ut, con-*
 tra legem metri.
 (f) Ms. Germ. cum editis tribus, *hymnos*.
 (g) Sic emendavimus ex ms. codice Germ. fiventibus
 Latino et Duceo. In editis, *lignum*, male. Vide
 not. 262.

^a Vide not. 261.

^b Pro *operimento*.

^c Vide not. 262.

(a) Sic emendavimus ex ms. Germanensi codice et ed. Schot. in marg. In editis quinque mendose, cum nosset; inde Rosweydyus correxerat *communes*. Vide not. 260.

(b) Ita ms. Germ. Edd. decreto.

(c) Sic emendavimus ex ms. codice Germ. Alii

- Auritusque calix tribus undique figitur unciis. A 175 Intra folliculum teretem liquido interfuso
 Humidus albet aqua, super unctam flavet olivo.
 150 Stat liquor in (a) liquidis, subjecto labriens hu-
 [mor
 Fonte natat, neque juncta coit mixtura fluoris.
 Et miram, quod pingue natat; neque densa so-
 [lutum
 Rumpit materies elementum, sed leve crassum
 Sustinet; ut solido dilutior unda fluento,
 155 Subsistensque oleo, liquidis aqua fundamentum
 [est.
 Tantaque confusis intus discordia succis
 Luces, ut admistos videas distare liquores,
 Communique sinu calicis discrimine claro
 Quæque sui laticis (b) servet natura colorem.
 140 Mergitur in medio plumbum tripes, et cavus illo B 190
 Exstat apex uncti stipatus fomite lini.
 Stuppa madens liquidum tenui face concepit
 [igæm,
 Et circumfusum spatio stagnantis olivi,
 In vitreis exile vadis funale coruscat,
 145 **563-564** Et tremulo vibrans a vertice lumen
 [antum,
 Leniter umbrosam jacit in penetralia lucem,
 Et placido densas aperit splendore tenebras.
 Hoc ^a tamen emensa fuerat jam nocte remo-
 [tum,
 Productas quoniam pueris vigilantibus horas,
 150 Consumto bibulum defecerat unguine lunem.
 Sed puer, exstincto abstulerat qui lumine lychni,
 [num, C
 Quem deponendo lunem laxarat, eundem
 Neglexit solito adductum restringere nodo.
 Laxior hinc humili fluitabat linea tractu,
 155 Grate lucis inops, et cæci plena pericli.
 Nam laquei summum dentata minantibus unciis
 Armabatur, et his male tunc fuit obvia fratri,
 Pene male, at natu Christi bene, qui bene verit
 Feralem nobis memoranda in gaudia casum.
 160 Ergo (videte manum Christi) male pendulus ille
 Per tenebras solito funis submissior ^a infra
 Aeris assuetum spatium pendebat; et inde
 E capitis regione pari libramine factus,
 Ut status ^a hujus erat, securam, hen! cuspide
 [trinæ
 165 Excepit faciem venientis, et induit unco
 Occurrens oculum, teneroque per intima lapsus,
 Mucro subit cilio; qua vix solet arte medendi
 Cauta manus levem trepido moderamine molem
 Ducere, palpebramque levi suffundere tractu.
 170 Percussus subito tam duri verberis ictu,
 Exclamat, trepidasque manus turbatus ad ipsum
 Fert oculum; et pariter clausum cum lumine
 [ferrum
 Continet, ut reprimat, vel si eadat, ut labentem
 Excipiat globulum, qui luminis intima servans,

^a Id est *statura*. Vide not. 263.

^b Id est *pupilla*.

^c Vide not. 264.

^d Vide ep. 15, n. 4.

- Sub vixrea nigri latet albus imagioe pupi^b,
 Hic veluti radix oculum subeunte medulla
 Fulcit, et lumecto venarum fomite pascit,
 Dum parili fontes oculorum sidere constant.
 180 At si lorte gravi morbo disrupta, vel ietu
 Heu! male dissiliat membrana fluentis ocelli,
 Prosilit iste globus, succoque relictus acule
 Deserit aridulam vacuata luce lacunam.
 Interea puer excussus clamore dolentis
 185 Accurrit, stratum sonno fugiente relinquens,
 Accensamque manu præterdit ad ora lucernam.
 Clauserat hic manibus vultus, et fronte supina
 Contigero ^c similis juveni spectabat in altum,
 Ut daret immotum librato corpore funem,
 190 Vulneris arbitrio trepidantia membra guber-
 [nans,
 Dum timet adverso vulnus diducere motu,
 Captivique oculi ex uno, quo liber agebat,
 Lumine discrimen sociali parte cavebat,
 Nec tamen audebat ducendum attingere ferrum,
 195 Ne simul hærentem ductu mucronis et orbem
 Extraheret, neque jam poterat sub lumine lixi
 Ferre morant teli, sed desperante medelam
 Ex ope mortali, divina mox ope Felix
 Imploratus adest, quem tanto in vulnere pen-
 [dens
 200 Advocat, et tali deponit voce querelam:
 Hei mihi! quanta meos urgent peccata labores,
 Qui tantam merui plagam Felice patrono,
 Vicinoque simul, Felicis et insuper ipso
 Natali miser excipere! Hen! magno reus ingens
 205 Crimine, quem tunc prena ferit, cum solvere
 [suevit.
565-568 Sancte, precor, succurre tuo: scio proxi-
 [mus adstas,
 Et de contigua missis (c) huc auribus æde
 Audisti, Felix, sletum infelicis alumni;
 Sive modo excelso lateri conjunctus adhæres
 210 Ante thronum magni regis confessor, amicus,
 Pauperis hanc venerande tui trans nubila vocem
 Accipis aure Dei, neque temois, sed petis illic
 Quam mihi deportes Christo miserante salutem.
 Ergo veni, Felix, animæque perenne patronus¹⁰,
 215 Nunc pro corporeo medicus mihi curre periclo.
 Curre, precor, sanctasque manus oppone minanti
 Lapsum oculo, et fixum quod conspicias erue
 [ferrum.
 Quod propria revocare manu non audeo, ne me
 Lamine ^d despoliem, dum conor solvere teio.
 220 Sic etenim penitus mihi sentio fulmen adactum¹¹
 Inserto sub aperta oculi penetralia elavo,
 Ut tantum divina manus, que condidit ipsos
 In nobis oculos, que te quoque dextra potentem
 Sanifera virtute dedit, qua daemonas atros
 225 Exeruciando domas, qua corporis omne caduci
 (a) Mss. Germ., in *liquido*.
 (b) Ms. Germanensis codex, *sercat*.
 (c) Ita ms. Germ. tum edd. tribus. Editi codices
 duo, *hæuc*.

- Pellere tormentum potes alto nomine Christi, A 275
 Omnipotente potens Dominos quo presule nunc
 [me
 Suscipesanandum; nec te mea crimina vincant,
 Sed magis a te victa cadant. Nam dignior isto
 250 Vulnere sumi, fateor, placidi quam munere
 [Christi.
 Sed Domini ipsius verbum factumque memento.
 Qui peccatoris vitam moriendo ¹¹ redemit.
 Justitiæ si jure velis decernere mecum,
 Non sum uno tantum, sed lumine dignus utroque
 255 Multari, ut talis facie sim, qualis et intus
 Corde tenebroso, de quo male visibus utor
 Corporeis, cæcus justis ¹² oclatus iniquis,
 Et peccatorem luscum fateor decet esse,
 [(a) Si deceat talem esse tuum. Quocumque li- B
 [gatus
 240 Crimine fit dignus venia, jam si tuus esse
 Cœperit :] ut dudum cœpi pars esse tuorum,
 Quos ego non patriæ telluris amore secutus,
 Sed desiderio, quo me tibi, sanete, dicarem,
 Per maris et terre contenta pericula veni;
 245 Exemploque boni, cognatæ vincula terra,
 Ut tibi servirem, rupi, consortibus illis
 Cum quibus et me jacto tuum; quod et hac ope
 [monstra,
 Ne perdam tanto confixum vulnere lumen.
 Da, precor, indigno famulo tam nobile munus
 250 In laudem Domini : presta hoc insigne dei
 Sancte tuo, ut, confessa tibi quem gloria Christi
 Luminis æterni natalem in secula fecit,
 Hunc habeam natalem oculi (b) [pariterque ce- C
 [lebrem
 Felicem et lumen mihi de Felice receptum.
 255 Talia dum plorat simplex, manus ecce beati
 Prospera mox Felicis adest,] dubiamque timentis
 Adspirans tacite firmat mentemque manumque,
 Ne timeat tuto ausurus producere ferrum.
 Vix hoc conatus fuit, et quasi lubricus uncus
 260 Ex oculo cadit absque oculo; tantum unda se-
 [cuta
 Evolvit lacrymis, quem suppuraverat, æstum.
 Mox oculus tanti purgatus nocte pericli,
 Tam puro exiit specula, quam nunc quoque
 [sanus
 567-568 Cernitur æterni collocens munere Christi. D
 265 Et puto plus hodie solito niteat, quia lumen
 Addidit ipse dies qui reddidit. Ergo fideles
 Cernite nunc animis tanti discriminis instar,
 Et pariter tanti pendente numeris actum.
 Vir jam maturo gravis ævo, et corpore celsus.
 270 Staminis uncino quasi piscis inhæserat hamo;
 Et vice suspensus lychni pendebat aperto
 Sed non sponte oculo, quem diducebat inuncans
 Subfixo clavus cilio, neque vulnus agebat,
 Divina prohibente manu, quæ fecerat illic
 Innocuamque aciem ferri, simul et leve pondus;
 Qua pituita gravis, pilus intolerabilis, et qua
 Nec minime perferre atomum ^b duramus arenæ,
 Illic grave et incurvo, quis credat? acumine fer-
 [rum,
 Insuper et lychno conerctis sordibus uncto
 280 Fixum, impune diu tenuem pressisse metallo
 Pupillam, et nullo temeratum vulnere visum.
 Quæ tam subtilis digitis manus, aut opis arte,
 Quæ se tam tenui potuit discrimine junctis
 Inserere; et medio palpebræ oculique subactum,
 285 Inter utranque viam fragili per utrumque meatu
 Illeso penetrans oculo, suspendere ferrum,
 Quod solidi crasso totum complebat opertum ¹³,
 Orbem oculi, figens acie, nec vulnere lædens;
 Quæ manus hoc potuit ¹³, nisi quæ manus om-
 [nia fecit? [nia fecit?
 290 Spiritus ille Dei penetrator ubique per omnes
 Naturas rerum, tenui subtilior omni,
 Perdita creætis qui lumina reddidit, et qui
 Ex utero cæcum nova lumina fecit habere,
 Vultum imperfecti natura corporis implens
 295 Arie Creatoris, qua totum perficit orbem;
 Filius ille Dei, manus et sapientia Patris,
 Omniparens rerum lons : et constantia Christus.
 Ipse illum quondam non plene matris in alvo
 Fiixerat, ut posthæc homo factus et ipse Crea-
 [tor
 300 Hoc quoque divinis opus admirabile signis
 Adderet, ut vacuos expleret visibus orbis.
 Denique humi spatans limum facit, unde negator
 Nascenti obtutus credenti reddat ¹⁴ alumno:
 Materiamque ^b eadem defecta in parte perornat
 305 Semiperactum hominem, qua toto corpore finxit;
 Ut seipsum nostra venisse in carne probaret,
 Qui cum Patre Deo communis imaginis ore
 Compositum limo, et flatu formaverat ¹⁵ Adam.
 Ipse opifex, lux nostra, Deus, Felicis amici
 310 Natalem tanta voluit decorare medela;
 Ut confessoris meritum sublime potenti
 Munere monstraret, non ut cumularet honorem
 Martyris hoc opere, ingentes cui contulit olim
 Nobilibus titulis benedicto nomine palmas,
 315 Quas indefessis in eo virtutibus omni
 Tempore continuat Domini clementia Christi.
 Sed nobis voluit specialem tempore in isto
 Lætitiâ donare Deus, propriique patroni
 Tale aliquod propriis operans signum dare ser-
 [vis,
 320 Quo nos siderei proprios Felicis adamnos
 Proderet, ut merito illius curaque doceret
 Vivere, quo nostram servans custode salutem,
 Sæpius infestum nocturnis casibus hostem,
 A nostris pariter membris et mentibus arceat.
 325 Denique jam nostri gaudemus honore pericli,

^a Virgil. lib. viii.

^b Vide carm. 15, v. 574.

(a) Hi duo versus additi sunt ex ms. codice Ger-

manensi.

(b) Tres hosce versus supplevit ms. Germanensis codex.

569-570 Ceruentsque pari splendentem lumina A

[visu,

Quem pene amisso deformem vidimus uno,
Lætatur (a) tactis hoc sospite * fratre medullis,
Quem tanto (b) nobis donavit munere Christus.

550 Jure oculis hunc æquo meis, in lumine cujus
Felicis manus in Christo mea gloria fulget.

O felix casus, bona vulnera, dulce periculum,
Per quod cognovi me curam martyris esse.

555 Ut modo Felicis de (c) lumine lumen haberent.

POEMA XXIV.

*De naufragio Martiniani scribit ad Cytherium, quem
laudat quod filium Sulpicio Severo instituen-
dum tradiderit.*

MEROPICUS (d) PAULINUS CYTHERIO FRATRI IN CHRISTO B
SALUTEM.

Martinianum spiritum fratrem mihi,

Unaque germanum fide,

Quem tu disertis prosecutus litteris

Ad nos venire (e) miseram,

5 Nunc vix salutis compotem factum suæ

Scriptis inane perditis,

Sed caritatis indicem pleum tuæ

Ut os tuum suscepimus.

Et veriorum litteris epistolam

10 De corde signatam tuo.

Cum te referret spiritali littera,

Et mente et aure legimus.

Tunc ambo nexi ad invicem dextras ^b damus

In osculo pacis sacre,

15 Et immolamus hostiam laudis Deo,

Gratesque Christo reddimus.

Quo liberante, nostra sospes e mari

Intrarat ^c hospes limina :

Nam diva passus, et tamen miracula

20 Expertus in periculis.

Patria profectus cognita causa tibi

Iter pedestre legerat :

Sed longa secum spatia terrarum putans,

Vertit viae sententiam,

25 Et otiosam fluctuandi nauseam

Pedum labori pretulit.

Narbone solvit per truem ponti viam

Fragili carinae credulus.

Hinc ille gressu vir piger ^a versa vice

50 Fit navigandi penitens.

Jamque ^a ut profectus continenti littorum ^a

In alta processit freta,

Jam nocte densa, sed sereno lucida

Ridente tranquillo maris,

55 Cum sola cursus ordinarent sidera

Absente tunc luna polo ;

571 572 Navem repente temporis longo ^a putrem

Usus vehendi deserit,

Lateralique laxis solvitur compagibus,

Undasque rimis accipit.

40 Cunctis soporem suaserat tranquillitas,

Tantum gubernator vigil

Labente ^c blandis classe securus vadis

Iter secabat spumeum,

Et fortiores provehendis cursibus

45 Auras vocabat sibilo.

Interea navis altius decrescere

Crescente pletura sui,

Tabulisque sese latius laxantibus

Incurrit unda largior ;

50 Quibusque nulli de salo fluctus erant

In nave fluctus nascitur,

Et dormientum membra jam subterluens

Udo rigore suscitavit.

Ut sensit unus, mox et alter, omnibus

55 Formido somnum discutit.

Timent pavore mortis, et causas adhuc

Timoris ignorant sui.

Qua miseri fugiant pelagus infestum via ?

Merguntur in navi sua.

60 Si concitata ferveant ventis freta,

Navi teneretur salus ;

Intra carinae viscera infuso mari,

Quo vita captetur loco ?

Quis portus illis, queis et in navi mare est,

C 65 Quod intus pressos enecat ?

Sed aura, portus, et salus cunctis Deus

Manum paternam porrigit.

Et inter alta mediæ dorsa gurgitis,

Pietatis expandit sinum,

70 Quo abrupta mortis incidentes excipit,

Et in vado vite locat.

Scapham sequacem quadriremis machine

Ad hanc opem paraverat :

Ut quos ab illa plebe ^d navigantium

75 Servare legisset ^e Deus,

Susciperet illa, quæ dehiscens mari

Classem adnatabat comminus.

Hanc ipse navis rector, et cum littore

In alta primo solveret,

D 80 Novatianus ille, discissam fidem

In corde portans naufrago,

Homo mortis, et apta morti cogitans

De more suo voluit,

Ut esset oeverna portio, in navem suam

85 Properat statim conscendere ;

Et cum periculo stringeretur ultimo,

Alias 15 : quod autem 21 erat, hunc 48. Scri-
ptum forte anno 400.

* Vide not. 265.

† Vide not. 266.

‡ Virgil. viii. Æneid. Vide not. 267.

§ Id est numero.

|| Est elegisset.

(a) Mss. codices Belgic. et Germ. cum editis tribus,

testis hoc hospite. Vulgata lectio concinnior et verior
visa est. Vide not. 262.

(b) Sic ms. Germ. et ed. Grin. et Poelm., optime.
Ceteri codices, *Quem tanto ille bonis.*

(c) Manuscriptus Germanicus codex, *munere.*
Utraque lectio bona.

(d) Ita ms. Reg. In editis deest *MEANICUS.*

(e) Ed. Schot., *juverat.*

Molitus est expellere,
 Ut fune rupto quo cohærebat rati,
 Dimitteretur æquori.
 90 Sed plurimorum voce victus obvia,
 Ab utroque mansit irritus,
 Quia prævalebat omnium sententia
 Autore Christo fortior,
 Ut mox salubri barca ^a perfugio foret
 95 Puppi superstes obrutæ.
 Inusitata naufragii facies erat,
 Mors navis, et pax æquoris.
573-574 Foris sedebat in freto tranquillitas,
 100 In nave tempestas erat.
 Non saxa classem, non procella fregerat :
 Sed his vetustas fortior
 Clavante ferro firma ligni ^b robora ^c
 Ævo terente solverat.
 105 Cœlum serenis enitebat (a) vultibus,
 Astris renidebat mare.
 Verum quid illis læta ventorum simul
 Pelagique præstabat quies,
 Quos deserbat in profundo marmoris
 110 Vectura dilapsæ ratis?
 Bibit unda navem, navis undam comibit,
 Sorbentur, et sorbent aquæ.
 Inebriati navite potu salis,
 Tristi necantur erapula.
 115 Ridebat aliis mitis unda navibus,
 Unique servibat rati.
 Sed in periculo plurimorum cernere est
 Cœlestis actam examinis.
 Commune eunctos una quos navis vehit
 120 Periculum mortis manet;
 Et ecce variis dividuntur casibus,
 Ad mortem et ad vitam dati.
 Quod ne putetur forte permixtum ^d bonis
 Simul tributum vel malis,
 125 Constat perisse Christianum neminem,
 Et interisse perfidos.
 Namque aut maligno corde Judæus perit,
 Reus aut superbi schismatis.
 Quemcumque Christi recta signavit fides,
 130 Hunc vita cognovit suum.
 Tamen fuere Christianis additi,
 Necium hoc sacrati nomine,
 Quos de profundo juncta servavit fuga,
 Quia Christianis hæserant.
 135 Nam cum infideli plebe ^e navigantium
 Nullus fidelis mersus est.
 Ut clara magni veritas mysterii
 Ostendit in paucis Deus,
 Quod sine mundi dividendis gentibus
 140 Discrimen in cunctos erit.

A Cum prenotatos ora vexillo crucis
 Transibit ultor angelus ^d.
 Sic nave in illa nemo morti traditus,
 Qui veritate præditus.
 145 Vixere juncti Christianis impii,
 Vincente noctem lumine.
 Nam Christianos aggregare mortuis,
 Virtute (b) ^e cassa mors fuit.
 Quia fronte signum Christianis emicat
 150 Quo mors subacta corrui.
 Navarchus ipse perditæ princeps ratis
 Percuntibus primus fuit.
 Namque ante pelago quam periret naufragus,
 Jam mente naufragaverat.
 Bis mersus ille, quem carina fluctibus
 B 155 Demersit, error inferis
 Potuisset ille se periculo abrumpere,
575-576 Sed debita morti caput
 Captiva dignis mens avori vinculis
 160 Adstrinxit in finem ligans.
 Nam ne superstes navis et mercis foret,
 Necem salutis prætulit.
 Martinianum jam supremo stamine
 Mergentibus mixtum viris
 165 Tumultuantis excitat ^f turbæ sonus,
 Somnoque mortis excitat.
 Qui tunc remoto fessus in prææ sinu, et
 Securus innocentia,
 Jonas ut olim ventre navis abditus
 170 Somnos anhelabat graves ^f
 C Sed excitatus (c) luctuosus undique
 Pereuntium clamoribus,
 Pedibusque turbæ membra quassus omnia,
 Duro cubili prosilit.
 175 Plerisque mercis intus in navis utero,
 Laterum per oras, qua solent,
 Ut vela tellant, sive contis subrigant,
 Nautæ expediti currere,
 Tabulis adhuc supernatabat extimis
 180 Operta navis gurgite,
 Viam salutis hæc via rimantibus
 Martinianus jungitur,
 Et agente Christo de globo mortis fugax
 Comes fit evadentibus,
 B 185 Seseque salta mittit in cymbam præcul,
 Quæ pluribus portus fuit.
 Et pene morti derelictus baserat,
 Cum classe mergendus mari,
 Nisi Christus illam ceu manu premsam sua
 190 Rapiisset e mortis laeo.
 Sicut recessis fugit olim vestibus
 Joseph furentem feminam,
 Sic hic, relictis omnibus, nudus, fuga

^a Vide not. 268.

^b Id est *querens*.

^c Id est *numero*. Vide v. 74, et *carm.* 10, v. 71.

^d Apoc. vii, 2 et 3.

^e Vide not. 269.

^f Vide not. 270.

(a) Ms. Regius codex cum editis quinque *nubibus*.

(b) Ms. codex Regius et ed. Schot. in marg., *Mor-
cassa virtutis fuit*. Vide not. 269.

(c) Ita emendavimus ex editione Schot. in marg.
monente Heinsio in notis ad Prudentium, ubi eodem
sensu *ejulatus flebilis*. Sic et Paulinus noster *carm.*
14, v. 26, *tristi clamore*.

- Evasit infidam ratem ^a.
 195 Et sicut olim jussa Jonam obvio
 Exceptit ore bellua,
 Et hinc late lubricum per guttura,
 Transmisit in ventrem suum,
 Incoluie corpus dente suspensio vorans,
 200 Et quem vorabat non edens ^b :
 Sic hunc ab alta nave in undas cernuunt
 Suscepit occurrens scapha,
 Tutoque ^(a) vexit fida per noctem sinu,
 Donec referret portui.
 205 Sed mentione magni vatis edita,
 In quo pii mysterii
 Imago mortem triduanis funeris
 Reduci salute pretulit,
 Paucis reflexo carminis vestigio
 210 Recurrere ad Jonam libet ^c.
577-578 Commenta Domini mira : morsus
 [æquore
 Intactus undis fluctuat.
 Vivit voratus, quique glutivit manet
 Vivente jejunos cibo.
 215 Et præda cum sit, esca non est belluæ,
 Domoque ventris utitur.
 O digna sancto claustra fugitivo Dei!
 Capitur mari, quo fugerat,
 Altumque vestræ missus in ventrem feræ,
 220 Vivo tenetur carcere.
 De nave jactus perit, et undis navigat,
 Exsul soli, et hospes sali;
 Spatiatur antro belluini corporis
 Captivus, et liber ferus.
 225 Nam liber undis, intra mare ^(b) et exter maris ^d,
 Natat in natante bellua,
 Claususque quamquam corpore exit ad Deum
 Volans propheta spiritu.
 Corpus teneitur corpore, at mentis fugam
 230 Terrena vincula non tenent.
 Inclusus alvo carcerem rumpit prece,
 Auresque pertingit Dei;
 Orationi liber, et vinetus fugæ
 Fide sua sese arguit.
 235 Nam qui putarat per mare evadi Deum,
 Et nave eclari Deo,
 Nunc iste et intra belluam mersam mari
 Adesse credat arbitrum.
 Jam me referre flexilis verbi pedem
 240 Oportet ad Jonam meum,
 Quem more cæti cymba suscepit capax,
 Uteraque conclusum suo
 Vexit trementem frigore et formidine,
 Salvumque terre reddidit.

^a Gen. xxxii, 12.

^b Jon. ii, 4.

^c Matth. xii, 40.

^d Vide not. 271.

^e Vide ep. 30, n. 5.

^f Vide not. 364.

(a) Sic emendavimus cum J. V. Gronovio in Observat. ecclesiast., c. 10; satis enim liquidum est ita

- A 245 Mirum renarrat, so per illud temporis,
 Cum puppe preceps ardua
 Saliens in illam decidisset nauculam
 Eoque venisset loci,
 Quo cymba ^g multam duxerat rimis aquam
 250 Olente sentinæ lacu,
 Statim fovente frigidos artus Deo,
 Quiete sopitum sacra.
 Nudumque et udum, fugere quæ somnus solet,
 Dormisse ^h lecto mollius.
 255 Spatioque toto quo relatus littori est,
 Somno fuisse deditum,
 Nec aqua excitatum qua mædebat, nec gelu
 Quod nuditate traxerat :
 Licet esset anni tempus autumnus tepens,
 B 269 Sed naufragis hinc erat,
 Quos perditorum dura damna tegminum,
 Gelidusque quassabat tremor.
 Aliud stupendum, quo fidelem gratiam
 Martiniani colligas,
 265 Dilecte frater, accipe, et lauda Deum,
 Sanctumque fratrem amplectere :
 Ut adlabentem portui sensit ratem,
 Stridente arena littoris,
 Abente somno sit sui tandem memor,
 270 Recipitur sese, (c) expergitur,
579-580 Et adjacentes pectori tangit suo
 Epistolas Apostoli.
 Hunc in pavore codicem, sed nesciens,
 Rebus relictis sumserat.
 C 275 Vel ille codex spiritu vivens sacro
 Non sentienti adhaeserat.
 Metire, quæso, quis nisi Christus suo
 Dedit hunc ministro præsullem ?
 Testatur iste nec cogitatum sibi
 280 Illo periculi tempore,
 Ut impicatum sarcinis membranulam
 Meminisset illinc tollere.
 Quod si subisset in metu mentem suam,
 Non et vacasset querere.
 285 Sed in suarum litterarum corpore
 Paulus magister ^e adfuit,
 Amansque puro corde lectorem sui.
 De mortis abduxit manum :
 Iterum exiendos e maris fundo viros
 D 290 Largitus est Paulo Deus.
 Quæ quondam in ipso navigante Apostolo
 Fuit potestas gratiæ,
 Hæc nunc per ejus suffragata ^f litteras
 Martiniano, et ceteris,
 295 Qui Christianis tunc cohæserunt fuga,
 Discrimen a discrimine

scripsisse Paulinum. Vide epist. 4, n. 4, tuto excipe sinu; et ep. 46 ad Jovinum, n. 1, tutissimis sinibus expergitur.

(b) Addidimus et ex editione Schot. ut constaret versus, et ita legendum monet Barthius. Vid. not. 271. Vide. v. 34.

(c) Ita emendatum ex ms. codice Regio. Ante eras expergitur.

Tutum paravit, ut fideles impiis
 Discriminarat naufragos.
 Ergo ut biremis applicata littori
 500 Exposuit humentes viros,
 Vitam tenentes, et requirentes simul,
 Opem salutis flagitant,
 Ne sciviori fluctibus terræ dati
 Algu perirent et fame.
 505 Sed propter ^a inde posita Gallorum solo
 Massilia Grajum flia,
 Alunna sanctæ civitas Ecclesie,
 Pandebat humanos sinus.
 Urbem hæc petentes (a) naufragi casum indi-
 [cant.

310 Ali tegique postulant.
 Martinianum suscipit fraternitas ^b,
 Tectoque apricat et cibo.
 Sed copiosa caritate pauperes
 Stipem pusillam commodant.
 315 Exigua ^c largus ^d pensat affectus data :
 Orando ditant hospitem,
 Et spiritali divitem viatico
 Cum pace dimittunt sua.
 Caligis tamen iste vilibus donatus est,
 320 Ne nautico erraret pede,
 Qui maluisset confoveri exalceus ^e,
 Quam calceari frigidus.
 Sed ire terra, quamlibet passus mare,
 Nudi pudore respuit,
 325 Reputans et illud, ne putaretur lucri
 Amore nudum fingere,
 Si veste Teucer pannea peryaderet
 Castella, vicos, oppida,
 581 - 582 Qualia vagari per mare et terras
 [solent

330 Avara mendicabula ^f,
 Qui dejerando, monachos se vel naufragos,
 Nomen ^g casumque venditant.
 Verum iste noster Christianus, quamlibet
 Et naufragus vere foret,
 335 Similis putari præcavens fallentibus,
 Aliosque falli non volens,
 Non vult viatoris sine re nomen novum
 Acquirat impostor sibi ;
 Mavultque vite ferre jactum ^h navigans,
 340 Quam frantis æstum inambulans.
 Panno ergo sordens, calceamento nitens,
 Fluitare rursus eligit,
 Repetitque (b) portus, et ⁱ terræ tuto vix
 Prævertit ^k intutum maris ;
 345 Ut nave tectus usque voti littora,
 Velut expeditis navita,

A De nuditatis nauticæ consortio
 Nudi pudorem evaderet.
 Favens fideli rex Deus constantiæ,
 350 Prosequitur audacem fidem,
 Vicesque mutans, dura succedentibus
 Adversa pensat prosperis,
 Solidoque navem paginatam ^l robore
 Ad perveniendum præparat ;
 355 Pacem procellis imperat, nubes fegat,
 Cursumque in aura dirigit :
 Tali quiete temperans eolum et mare,
 Ne pace cursus hæreat,
 Periculosa nec ratem flatu gravi
 360 Perurgeat velocitas.
 Sic iste Christo blandiente mollior
 Emensus asperum mare,
 B Longinquirem portum ab urbe adlabitor,
 Cui Centumcellas ^m nomen est ;
 365 Ac inde navi promovendus longius,
 Intraret ut portum ⁿ ^o ^p
 Vix iste credens se potitum litore
 Telluris optata sibi ;
 Navi relicta lætus insultat solum,
 370 Romamque festinat pedes :
 Illic amica tecta fratrum, civium,
 Optatus hospes invenit :
 Respirat animo, conquiescit corpore ;
 Dat accipitque gaudia,
 375 Patria fruentes invicem reddunt sibi ;
 Deo fatentur gratias.

C Martinianus mœsta gaudens indicat,
 Tolerata narrans fratribus.
 Lacrymas in ipsis gratulationibus
 380 Miscent refuso pectore.
 Theridius ^q aberat inde tunc mecum meus,
 Vir, munus a Christo mihi,
 Vir pacis, et vir legis, et vir gratiæ,
 Requies, voluptas, mens mea,
 385 Hujus cohospes mente Paulinus pia
 In Urbe servabat domum :
 Martinianum hic veste nudat naufraga,
 Et veste cooperit sua ;
 583 - 584 Donumque tunice, qua solaleg^r
 [ornaverat,

390 Geminat cuculla munere.
 D Largitor ipse tunc vicissim, ut naufragus,
 In veste mansit urica.
 Post hæc et ad nos pergere inœcipit viam,
 Qua sternit aggerera ^r ^s ^t
 395 Cui munitor Appius nomen cedit,
 Terit terentem ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^{aa} ^{ab} ^{ac} ^{ad} ^{ae} ^{af} ^{ag} ^{ah} ^{ai} ^{aj} ^{ak} ^{al} ^{am} ^{an} ^{ao} ^{ap} ^{aq} ^{ar} ^{as} ^{at} ^{au} ^{av} ^{aw} ^{ax} ^{ay} ^{az} ^{ba} ^{bb} ^{bc} ^{bd} ^{be} ^{bf} ^{bg} ^{bh} ^{bi} ^{bj} ^{bk} ^{bl} ^{bm} ^{bn} ^{bo} ^{bp} ^{bq} ^{br} ^{bs} ^{bt} ^{bu} ^{bv} ^{bw} ^{bx} ^{by} ^{bz} ^{ca} ^{cb} ^{cc} ^{cd} ^{ce} ^{cf} ^{cg} ^{ch} ^{ci} ^{cj} ^{ck} ^{cl} ^{cm} ^{cn} ^{co} ^{cp} ^{cq} ^{cr} ^{cs} ^{ct} ^{cu} ^{cv} ^{cw} ^{cx} ^{cy} ^{cz} ^{da} ^{db} ^{dc} ^{dd} ^{de} ^{df} ^{dg} ^{dh} ^{di} ^{dj} ^{dk} ^{dl} ^{dm} ^{dn} ^{do} ^{dp} ^{dq} ^{dr} ^{ds} ^{dt} ^{du} ^{dv} ^{dw} ^{dx} ^{dy} ^{dz} ^{ea} ^{eb} ^{ec} ^{ed} ^{ee} ^{ef} ^{eg} ^{eh} ^{ei} ^{ej} ^{ek} ^{el} ^{em} ^{en} ^{eo} ^{ep} ^{eq} ^{er} ^{es} ^{et} ^{eu} ^{ev} ^{ew} ^{ex} ^{ey} ^{ez} ^{fa} ^{fb} ^{fc} ^{fd} ^{fe} ^{ff} ^{fg} ^{fh} ^{fi} ^{fj} ^{fk} ^{fl} ^{fm} ^{fn} ^{fo} ^{fp} ^{fq} ^{fr} ^{fs} ^{ft} ^{fu} ^{fv} ^{fw} ^{fx} ^{fy} ^{fz} ^{ga} ^{gb} ^{gc} ^{gd} ^{ge} ^{gf} ^{gg} ^{gh} ^{gi} ^{gj} ^{gk} ^{gl} ^{gm} ^{gn} ^{go} ^{gp} ^{gq} ^{gr} ^{gs} ^{gt} ^{gu} ^{gv} ^{gw} ^{gx} ^{gy} ^{gz} ^{ha} ^{hb} ^{hc} ^{hd} ^{he} ^{hf} ^{hg} ^{hh} ^{hi} ^{hj} ^{hk} ^{hl} ^{hm} ^{hn} ^{ho} ^{hp} ^{hq} ^{hr} ^{hs} ^{ht} ^{hu} ^{hv} ^{hw} ^{hx} ^{hy} ^{hz} ^{ia} ^{ib} ^{ic} ^{id} ^{ie} ^{if} ^{ig} ^{ih} ⁱⁱ ^{ij} ^{ik} ^{il} ^{im} ⁱⁿ ^{io} ^{ip} ^{iq} ^{ir} ^{is} ^{it} ^{iu} ^{iv} ^{iw} ^{ix} ^{iy} ^{iz} ^{ja} ^{jb} ^{jc} ^{jd} ^{je} ^{jf} ^{jj} ^{jh} ^{ji} ^{jj} ^{jk} ^{jl} ^{jm} ^{jn} ^{jo} ^{jp} ^{jq} ^{jr} ^{js} ^{jt} ^{ju} ^{jv} ^{jw} ^{jx} ^{ky} ^{kz} ^{la} ^{lb} ^{lc} ^{ld} ^{le} ^{lf} ^{lg} ^{lh} ^{li} ^{lj} ^{lk} ^{ll} ^{lm} ^{ln} ^{lo} ^{lp} ^{lq} ^{lr} ^{ls} ^{lt} ^{lu} ^{lv} ^{lw} ^{lx} ^{ly} ^{lz} ^{ma} ^{mb} ^{mc} ^{md} ^{me} ^{mf} ^{mg} ^{mh} ^{mi} ^{mj} ^{mk} ^{ml} ^{mm} ^{mn} ^{mo} ^{mp} ^{mq} ^{mr} ^{ms} ^{mt} ^{mu} ^{mv} ^{mw} ^{mx} ^{my} ^{mz} ^{na} ^{nb} ^{nc} nd ^{ne} ^{nf} ^{ng} ^{nh} ⁿⁱ ^{nj} ^{nk} ^{nl} ^{nm} ⁿⁿ ^{no} ^{np} ^{nq} ^{nr} ^{ns} ^{nt} ^{nu} ^{nv} ^{nw} ^{nx} ^{ny} ^{nz} ^{oa} ^{ob} ^{oc} ^{od} ^{oe} ^{of} ^{og} ^{oh} ^{oi} ^{oj} ^{ok} ^{ol} ^{om} ^{on} ^{oo} ^{op} ^{oq} ^{or} ^{os} ^{ot} ^{ou} ^{ov} ^{ow} ^{ox} ^{oy} ^{oz} ^{pa} ^{pb} ^{pc} ^{pd} ^{pe} ^{pf} ^{pg} ^{ph} ^{pi} ^{pj} ^{pk} ^{pl} ^{pm} ^{pn} ^{po} ^{pp} ^{pq} ^{pr} ^{ps} ^{pt} ^{pu} ^{pv} ^{pw} ^{px} ^{py} ^{pz} ^{qa} ^{qb} ^{qc} ^{qd} ^{qe} ^{qf} ^{qg} ^{qh} ^{qi} ^{qj} ^{qk} ^{ql} ^{qm} ^{qn} ^{qo} ^{qp} ^{qq} ^{qr} ^{qs} ^{qt} ^{qu} ^{qv} ^{qw} ^{qx} ^{qy} ^{qz} ^{ra} ^{rb} ^{rc} rd ^{re} ^{rf} ^{rg} ^{rh} ^{ri} ^{rj} ^{rk} ^{rl} ^{rm} ^{rn} ^{ro} ^{rp} ^{rq} ^{rr} ^{rs} ^{rt} ^{ru} ^{rv} ^{rw} ^{rx} ^{ry} ^{rz} ^{sa} ^{sb} ^{sc} ^{sd} ^{se} ^{sf} ^{sg} ^{sh} ^{si} ^{sj} ^{sk} ^{sl} sm ^{sn} ^{so} ^{sp} ^{sq} ^{sr} ^{ss} st ^{su} ^{sv} ^{sw} ^{sx} ^{sy} ^{sz} ^{ta} ^{tb} ^{tc} ^{td} ^{te} ^{tf} ^{tg} th ^{ti} ^{tj} ^{tk} ^{tl} tm ^{tn} ^{to} ^{tp} ^{tq} ^{tr} ^{ts} ^{tt} ^{tu} ^{tv} ^{tw} ^{tx} ^{ty} ^{tz} ^{ua} ^{ub} ^{uc} ^{ud} ^{ue} ^{uf} ^{ug} ^{uh} ^{ui} ^{uj} ^{uk} ^{ul} ^{um} ^{un} ^{uo} ^{up} ^{uq} ^{ur} ^{us} ^{ut} ^{uu} ^{uv} ^{uw} ^{ux} ^{uy} ^{uz} ^{va} ^{vb} ^{vc} ^{vd} ^{ve} ^{vf} ^{vg} ^{vh} ^{vi} ^{vj} ^{vk} ^{vl} ^{vm} ^{vn} ^{vo} ^{vp} ^{vq} ^{vr} ^{vs} ^{vt} ^{vu} ^{vv} ^{vw} ^{vx} ^{vy} ^{vz} ^{wa} ^{wb} ^{wc} ^{wd} ^{we} ^{wf} ^{wg} ^{wh} ^{wi} ^{wj} ^{wk} ^{wl} ^{wm} ^{wn} ^{wo} ^{wp} ^{wq} ^{wr} ^{ws} ^{wt} ^{wu} ^{wv} ^{ww} ^{wx} ^{wy} ^{wz} ^{xa} ^{xb} ^{xc} ^{xd} ^{xe} ^{xf} ^{xg} ^{xh} ^{xi} ^{xj} ^{xk} ^{xl} ^{xm} ^{xn} ^{xo} ^{xp} ^{xq} ^{xr} ^{xs} ^{xt} ^{xu} ^{xv} ^{xw} ^{xa} ^{xb} ^{xc} ^{xd} ^{xe} ^{xf} ^{xg} ^{xh} ^{xi} ^{xj} ^{xk} ^{xl} ^{xm} ^{xn} ^{xo} ^{xp} ^{xq} ^{xr} ^{xs} ^{xt} ^{xu} ^{xv} ^{xw} ^{ya} ^{yb} ^{yc} ^{yd} ^{ye} ^{yf} ^{yg} ^{yh} ^{yi} ^{yj} ^{yk} ^{yl} ^{ym} ^{yn} ^{yo} ^{yp} ^{yq} ^{yr} ^{ys} ^{yt} ^{yu} ^{yv} ^{yw} ^{ya} ^{yb} ^{yc} ^{yd} ^{ye} ^{yf} ^{yg} ^{yh} ^{yi} ^{yj} ^{yk} ^{yl} ^{ym} ^{yn} ^{yo} ^{yp} ^{yq} ^{yr} ^{ys} ^{yt} ^{yu} ^{yv} ^{yw} ^{za} ^{zb} ^{zc} ^{zd} ^{ze} ^{zf} ^{zg} ^{zh} ^{zi} ^{zj} ^{zk} ^{zl} ^{zm} ^{zn} ^{zo} ^{zp} ^{zq} ^{zr} ^{zs} ^{zt} ^{zu} ^{zv} ^{zw} ^{za} ^{zb} ^{zc} ^{zd} ^{ze} ^{zf} ^{zg} ^{zh} ^{zi} ^{zj} ^{zk} ^{zl} ^{zm} ^{zn} ^{zo} ^{zp} ^{zq} ^{zr} ^{zs} ^{zt} ^{zu} ^{zv} ^{zw}

^a Id est prope.

^b Ἀδελφότης. Vide not. 272.

^c Vide not. 273.

^d Vide not. 274.

^e Licentia poetica.

^f Id est jacturam.

^g Forte licentia poetica.

^h Id est Præstitit. Vide ep. 13, n. 10.

^l Vide v. 105 et Var. Lect.

^m Vide not. 275.

ⁿ Vide ep. 49, n. 8.

^o Vide ep. 16, n. 1, et ep. 27, n. 1.

(a) M. co lex Regius cum editis quinque, naufragii. Duc. : Forte legendum naufragi loco naufragii ; ut ante dixit Discriminatur naufragos.

(b) Et. Schol., portum, et terræ.

Pedes viator exierit ^a.
 Sed ne vel ista penitus immunis via
 400 Solitis vacaret casibus,
 Impune pigram non tulit sententiam,
 Qua tendere ingressu piget.
 Ab urbe Capua, que loco sedis mee
 Bis dena distat millia,
 405 Nactus vacantem sarcina onulum (ut solent
 Iumenta revocari domum)
 Parvo breve per iter aere conductum sedet;
 Medioque mox spatio vice
 Muli pavore sesor excusos procul
 410 Vectore subducto caedit.
 In ora lapsus, ora non kedit sua;
 In saxa lusus et robos,
 Nec seute vultum, nec lapide artus contudit,
 Felicis exceptus manu;
 415 Qui jam propinquantem adibus fratrem suis
 Non passus occursum mali,
 Suis periculum in finibus capessere,
 Hostem removit involutum,
 Et hunc fidelem comitem veti, suis
 420 Confessor induxit laeis.
 Nostrisque juxta sedibus gratam intulu
 Felix patronus hospitem.
 Patriam hic rogatus indicat, casus refert,
 De te beata nuntiat:
 425 Referensque paucos de tuis scriptis logos ^b,
 Quasi libra melle asperserit;
 Sic de favorum mihi tuorum guttulis
 Dulcissimum gustum offerens,
 Magis coegit, quas aventi non dabat,
 430 Desiderari litteras.
 Sed cum ipse causa litterarum venerit,
 Et litteras vidi tuas,
 Non atramento calami, sed mentis stylo
 In fratre prescriptis bono;
 435 Ignotus ante, mox ut esse cognitus
 Cœpit, fit et carissimus.
 Ab intus ejus emicabat gratia,
 Sermone mentis nuntio.
 Bonus, inquit, omnis de bono profert bonum,
 440 Et arborum fructu vides:
 Sic iste verbo suavis, et castus fide,
 Et fronte honesta laudis,
 Dalei benigne caritatis flumine
 In nostra fluxit viscera.
 445 Super hæc amicum merito se jactans humum.
 Quo plus amaretur dabat.
 Nec cimicilla nocti et hircini concordia est;
 Lupus nec agno congruit.
 Hinc et propheta, Sicut, inquit, ades
 450 Pares in manu ^c convolvant,
 535 - 536 Sic semper apta qualitate mundus
 Justitia concurret bonis.
 Martinianum sic tibi longe parem

A Germana mens contexit,
 455 Speculumque mentis et fidei instar tue
 Est talium dilectio.
 Benedictus autor fonsque sancto um Deus,
 Non stulta jam tantum, neque
 Infirma mundi defluentis eligit,
 460 Ut alta mundi destruat:
 Sed, ut ipse dixit, cuncta jam sursum trahens,
 Et alta mundi vendicat.
 Quoniam ipse fecit et pusillum et maximum,
 Utrosque jungit gratia,
 465 Et quos Creator opere in uno condidit,
 Hos recreat uno munere.
 Communis omnes clausit infidelitas,
 Medetur ut cunctis fides.
 B Ut fiat omnis subditus mundus Deo,
 470 Omnisque lingua et dignitas
 Super omne Jesum nomen unum in gloria
 Regnare fateatur Patris.
 Huic jam et potentes seculi curvant genu,
 Deduntque cervices Deo,
 475 Regemque Christum confitentur principes,
 Et sceptrâ submitunt cruci.
 Cocunt in munus purpuræ et panni gregem,
 Pastore concordés Deo.
 Commune regnum, sanguis unus omnibus,
 480 Summis et inis Christus est,
 Qui te decorum gloriosius seculi
 Honore, litteris, domo,
 Ditavit humili corde, ut æternam tibi
 Conferret altitudinem;
 C Et ut coheres divitum cœlestium,
 485 Hæses amator pauperum.
 Reatus es nunc mente pauper, sed spei
 Dives, qua gaudent pauperes,
 Qui defraudat lubricis mundi bonis,
 490 Cœli fruuntur gaudiis.
 Nos inter alto in Abrahæ patris sinu
 Secretum ^d ab igne divitum, et
 Refrigerantem roribus vite locum,
 Deas vivorum preparat.
 495 Insigne tante jam spei certum tibi
 Magno coruseat pigrore,
 Plantata Domino in atrii Hierusales ^e ^f,
 Tui propago germinis.
 D Namque ut fideli te patri componeret,
 500 A te poposcit filium,
 In semine Isaac semen adscribens tuum,
 Ipsumque ut Isaac expetens,
 Quem tu (a) Abramæ caritatis amulus,
 Vivam dedisti victimam,
 505 Deoque tradens jam peremisti tibi,
 Ut salvum habere hircinus.
 Nunc iste vobis exier, et vester manet,
 Terrestris exors seculi,
 De matris alvo proventus ante, quam patrem

^a Id est trit.

^b Appos, id est sermones.

^c V. Gen. 32.

^d Vide ep. 49, n. 5.

^e Vide ep. 18, n. 5, et ar. Lect.

^f (a) Ms. Reg. et edd. quinque, Abramæ.

- 510 Matremque cognosset suam,
587-588 Bonumve saperet, aut malum dis-
 [cerneret.
 Beatus elegit bonum.
 Et nunc in aula parvulus ludit Dei,
 Et ore lactenti canit :
- 515 De ventre matris, et die prima mihi
 Tu Christe protector meus ^a
 Audistis et vos, quod beatus dicitur :
 Potens erit semen tuum ^b.
 Habes et aliud. Ventris a fructu tui
- 520 In sedibus ponam meis ^c
 Qui sermo David quamlibet Christum senet,
 In Christo et illis concinit,
 Qui Christiani corporis collegio
 In sede ponentur Dei.
- 525 Vobis et Annæ sternitur consortium
 Infantis exemplo sacri.
 Samuel et iste crevit in templo Dei,
 Nunc agnus, et pastor dehinc.
 Contextat illi seduke matris manus
- 530 Ephod ^d stature congruam.
 Quem spiritalis in Dei verbis sacris
 Doctrina texat licitis.
 Sitque in superna veste Regina aureis
 Intextus ipse simbriis,
- 535 Sanctumque Christo Nazareus ^e verticem
 Fastis ^d adornat crinibus,
 Animæque pulcrum crine virtutis caput
 Armetur operosa fide ^e.
 Nec hujus unquam desecans novacula
 Ascendat in damnam comam.
- 540 Et ut ille Samson vi capillorum potens
 Virtute crinitus sacra,
 Sternat leonem strangulatam fortibus
 Oratuum brachiis,
- 545 Dulcemque fructum nobilis victoriæ
 Decerpit oro mortali.
 Sed hoc ab exemplo mentitus caveat sibi
 Aliena adire fœdera.
 Allophyla mulier est mihi lex carnea,
 Blandis dolosa retibus.
- 550 Si lege mentis ista sit lex fortior,
 In jura peccati trahet ;
 Malesuada verbis fraudis arte dulcibus,
 Anima vitilem effemiat ;
- 555 Excæcat oculos mentis, et radit caput,
 Spolians et exarmans fidem.
 Hac parte Samson nolo sit noster puer :
 Nec misceatur copule,
 Quam consequatur protinus captivitas,
 Infirmas, et cœcitas.
- 560 Licet ille fortis postea receperit

- A Robur receretis crinibus,
 Manuque ductus de mola ad ludibrium
 Hostilis exultantæ,
 565 In cœcitate corporis mente intueus
 Vocarit nitorem Deum.
 Et restitit mox capillis robore,
 Prostravit (a) hostiliem domum ;
 Cujus columnas fortior saxis manus
- 570 **588-590** Ut clausit amplexu gravi,
 Collapsa fuleris tecta subductis humo
 Cecidere in ipsum, sed tamen
 Et morte in ipsa præpotens heros Dei
 Hostes ruina miscuit :
- 575 Et gloriosa morte pensavit sibi
 Vitæ subactæ dædrecus,
 B Qui ^f servus hoste gloriantæ vixerat,
 Hoste chruto victor cadit,
 Et plura moriens intereant nullia,
 580 Quam vivus interfecerat.
 Injicitur istam illius noster velo
 Sic morte mortuus, ut permanens
 In carne carnem vincat, et vivat Deo,
 Peccata carnis optinens.
- 585 Sed nolo carnis gaudiis, et noxiæ
 Dolis subactus femine
 Addicat animam, (b) postea fiat hostium
 Virtute audas gratiæ.
 Samuel in ista parte sit, qui jogiter
 590 Sanctus, neque acies comam
 Per tota vitæ tempora irrupto sacrum
 Pertexat ævum stamine.
- C Et inchoatam servitute infantiam
 Usque ad senectam pensitet.
 595 Occidat Amalech, et pie servus Deo
 Peccata carnis immolet,
 Quibus perennis interit quoque zabulis,
 Invisus æternam Deo.
 Saut in hoc deficit et regnet David,
 600 Pusillus alium destruat,
 Et non sit altus spiritu superbie,
 Nec lividus zeili male :
 Sed humile (c) cordis ^g, reisa virtutum gerens,
 Ascendat in regni thronum,
- 605 Et illa Samson gesta, quæ priora sunt,
 Sequatur ut restes novas,
 D Cui sibi rumpat, nec fidem prodat suam ;
 Ne perdat ignavus comam,
 Crinitus operam viribus celestem,
- 610 Pretexta rumpat vincula.
 Palos redget; mille prosterneret viros,
 Iba subactos dextera :
 Quis nostræ virtus, et caput Christus Deus
 Qui dextera et virtus Dei est ;

^a Psal. LXX, 6.^b Psal. CXL, 2.^c Psal. CXXXI, 11.^d Vide not. 277.^e Id est bonis operibus et fide.^f Id est humilitatem cordis. Vide eam. 13, t. 518.^g Omnes codices, Prostravit, ex nova peribula.

Sacchini : Si conjungat superlativi, lege *Prostravit*.
 (b) Dicitur emendanda *puta præda*. At omne
 codices postea. Vide not. 273.
 (c) Sic emendavimus ex ms. Regio et veteri Ba-
 dia. Antea erat *humili corde*. Violata lege
 metri.

- 615 Virtute cujus mille serpentem dolis
Nos appetentem vineimus
Sit fortis anima mortificans asinum ^a suum,
Pigri jumentum corporis,
Decoctus humor sobriis laboribus
- 620 Pallore vultum lividet,
Et tribulata carne victrix castitas
Consumat ignes ^b criminum.
Exterior etenim noster ut ~~corrotrahitur~~
Terente continentia,
- 625 Tunc innovatur qui intus est victi potens ^c
Infirmirate corporis.
Tunc mille a latere, dena a dextris millia ^d
591-592 Arente maxilla cadent,
Si mala nostra salva fiat otio,
- 630 Quae est usu edendi mobilis :
Quia succulenti corporis licentia
Retunditur jejuniiis.
Et tunc triumphus, fonsque nobis nascitur
In arefactis ossibus.
- 635 Maxilla telum praecilianti quam dedit,
Dat restuanti poculum,
Jejuna succi carnis ossa mortuae
Sancto rigante spiritu.
Sed quae ante sanctis in figuram gesta sunt;
- 640 Nobis in actum scripta sunt ^e,
Ut quod parentes gestitarunt corpore,
Nos actitemus spiritu.
Fluxere vetera, cuncta facta sunt nova,
Vacuavit umbram veritas.
- 645 Adest salutis jam dies, hiems abit
Et terra vernat floribus ^f.
Audita jam vox turturis, tempus canit
Incisionis adfore.
Epulemur ergo vetere fermento sine
- 650 In veritatis azymis ^g;
Quia Pascha nostrum Christus immolatus est,
Intraque nos regnum Dei est.
Quare vetustis absoluti legibus,
Jam non in umbra degimus.
- 655 Quos nube legis, et statutorum jugo,
Quasi comarum sarcina
Christus levavit ipse Deus, ille et suis
Factus redemptis in caput.
Quo capite liberi super tetrum caput
- 660 Dracone victo incedimus ^h,
Illos decebat impedimentum comarum,
Umbraculumque verticis,
Quibus tegebat corda velamen, sacra
Obnubilans mysteria.
- 665 At nos remoto littere velamine

^a Vide not. 279.^b Vide not. 280.^c II Cor. iv, 16, et xii, 10.^d Psal. xc, 7.^e I Cor. x, 11.^f Cant. ii, 11.^g I Cor. v, 8.^h Psal. xc, 13.ⁱ Vide ep. 25, n. 22.^j Id est *damnosum*. Vide v. 705. Vide not. 281.

- A
In luce corporis sui
Enobilatam ⁱ veritatem cernimus,
Faciem revelati fide.
Puer ergo noster legis atque gratiae
- 670 Alumnus, ex utroque sit
In spiritalem comparatus gloriam,
Ut (a) vetera promat et nova.
Fortis pudicis actibus crines agat,
Ferrumque damni ⁱ nesciat,
- 675 Ut a machæra noxiorum dogmatum
Conservet intactam fidem.
Sed rursus idem et evangelico desuper
Mentem relectus lumine,
Ponat ^k capillos oneris et velaminis
- 680 Servus fidei, et liber fide.
- B
Hunc lacte primo per prophetarum ubera
Lex pædagogica nutriat.
Hunc angelorum pane dulcis gratia
Et melle de petra cibet ^l.
- 685 Inebrietur sobriante poculo
De fonte sancti Spiritus.
593-594 Et ipse tu mox copulatus filiis
Ut palma florescas Deo.
Et ecce conjux in jugo Christi, tua,
690 Ut vitis exuodat bona ^m
Domui, Deoque : costa ⁿ fortis hæc tibi
Lateribus in domus tuæ,
Curas mariti sustinens, curans fidem,
Sancti corona conjugis,
- 695 In castitate libero ⁿ enutriens
Vitam nuvellantes Deo.
C
Hunc namque vestra vite fusum palmitem
Sic credo firmandum Deo,
Radice ipse ramus ut radix suæ
700 Secum suam stirpem trahat.
Ut ille quondam providentia Dei
Distractas in servum puer,
Ad arva frugum ^o missus est, ut et patrem
Præiret et fratres suos,
- 705 Qui mox per orbem consecuturâ fame,
Patris altor et fratrum foret.
Sic iste forsitan in sacram ^p panis donum
Vos antecessit filius;
Ut et parentes pascat et fratres suos
- 710 In istius mundi fame.
- D
Ubi terra tribulos parere nobis largior,
Eget bonorum parve frugibus :
Et hic spadoni venditas dici potest,
Qui castitatis servus est;
- 715 Et qui in Severi jus manumque est traditus
Spadonis ob regnum Dei,

^k Id est *Deponat*. Vide carm. 14, v. 81.^l Psal. lxxxv, 17.^m Psal. cxxvii, 5.ⁿ Vide not. 282.º Id est *frugifera*. Vide v. 674.^p Betisalem.(a) Ita correximus ex ms. codice Regio et editis quinque, postulante metro. Ed. Rosv., *veteri*, mendose.

Quo nutriendo, roboratus in fidem,
 Et charitatem masculam,
 Irrerientis ⁹ seculi pompan illicem,
 720 Ut impudentem feminam
 Casto superbus respuit fastidio,
 Nudaque vitavit fuga,
 Et antevertit ¹⁰ gaudiis letalibus ¹¹
 Pœnas salutare pati.
 725 Ut ille quondam, sic modo iste carcerem
 Pro castitate perferat;
 Ut a juvena singulariter sedens,
 Tacitaque seclusus domo,
 Amet quietæ tecta solitudinis,
 730 Spinis et aures sepiat.
 Domibus ciborum præferat luctus domum,
 Ut gaudium fletu serat;
 Seseque duris sponte nectat legibus,
 Culpæ ut resolvat vinculis,
 735 Patientique compedem imponat sibi,
 Nec sede, nec sensu vagus.
 Et tunc ab humili celsa promerebitur :
 Quia qui superbos deprimat,
 Humiles inaltat, dansque parvis gratiam,
 740 Resistit arrogantibus.
 Sic ille Joseph ante parvus factus est,
 Ut magnus esset : et nisi
 Servus fuisset, non fuisset in sui
 Tellure servitii potens.
 745 Ubi sustinuerat servitum et carcerem,
 Ibi regnum opesque nactus est.
 Sed sustinendo iniquitatis vincula,
 Justitiæ cepit præmia.
 595 - 596 Sit et hic probatus corporis cu-
 [stos sui

750 Ut claustra teneat carceris.
 Si vitia carnis strinxerit Christi metu,
 Quasi ^b vincularis ^c præerit,
 Aliisque mundi carceri inclusis adhuc,
 Et alligatis seculo,
 755 Ut liber ipse; jamque commissus sibi,
 Magister et custos erit.
 Namque ille jure qui suam servaverit,
 Aliorum habet custodiam;
 Non ut tenebris permanere carceris,
 760 Seu liberos viatos velit :
 Sed ut receptos doceat exemplo suo
 Mundi catenis exui,
 Et facile, propriis absolutus vinculis,
 Solvi docebit crimine.
 765 Bonusque mentis vir gubernator suæ,
 Et Ecclesiæ ^d navem reget.
 Nam quomodo ille præsidebit proximis,
 Præesse qui nescit sibi?
 Sed sermo lapsus decurrat longius,
 770 Revertar ad Joseph meum

A Castus beatæ flore vernet gratiæ,
 Ut paradisi liliam :
 Ut corde puro cœlestis prudentiæ
 Potum pudicus hauriat;
 775 Responsa dubiis exserat mortalibus
 Arcanus interpretis Dei,
 Et emicante gloria fanæ bonæ
 Notescat in regis domo.
 Placitusque regi spiritu prudentiæ,
 780 Sumatur in regni ducem :
 Possessionis regie princeps eat,
 Præfectus in magna domo,
 Stolan sed iste byssinam et torquem auream
 Gerat, apta Christo insignia,
 785 Textam supernæ gratiæ vestem induat,
 Stolatus innocentia.
 B Contexta bysso vestis irruptam fidem
 Signat Valenti stamine,
 Nam fila dyssi fortiora et sparteis
 790 Feruntur esse funibus.
 Pro torque, collo caritatis aureæ
 Prædulce circumdet jugum ^e,
 Quod suave Christo, nec molestum, pondere
 Adstringit colla, non premit.
 795 Hæc inter idem dona sumat, regii
 Insigne juris, annulum,
 Comtasque trino Trinitatis munere,
 Currum vehatur regio.
 Regalis etenim currus est Christi cara,
 800 Corpusque sanctum Ecclesia,
 C Quo vehitur ipse millibus letantium ^f
 Agitator Israel = Deus.
 Imitare Christum : fac bonum, vita malum,
 Cœli vitam in terris age ^h.
 805 Et ipse te rex ponet in currum suum,
 Regni que consortem dabit.
 Et summa regni jura committet sui,
 Pandetque thesauros suos.
 Sed ante digna largietur pignora,
 810 Et regis insignibus
 597 - 598 Ornatus altius regis accendas thro-
 [num,
 Reseresque regales penus,
 Sapientiæ monile, gloriæ stolan.
 Fideique gestans annulum.
 D 815 Sed ut ille totam vir per Ægyptum potens
 Fuit extor Ægypti sole;
 Et iste, mundi viribus potentior,
 Sit fortis Ægyptum super.
 Ægyptiorum sed peregrinus domo
 820 Sic mixtus, ut non mixtus sit,
 Distetque sanctum, sede communi licet,
 De gente non sancta genus,
 Tantumque (a) in isto, tamquam in Ægypto
 suus,

^a Id est *prætulit*. Vide v. 344.

^b Vide ep. 50, n. 17.

^c Vide eandem licent. v. 871.

^d Vide not. 259.

^e Matth. xi. 50.

^f Psal. lxxv. 18.

^g Vide not. 285.

^h Psal. xxxvi. 27.

(a) Ms. codex Regius cum editis quatuor, *Nam tunc in isto*. Edit. Schor., *Nam tunc*.

Sic demoretur seculo,
 825 Alienus ut sit seculi negotiis
 Coelestis urbis incolae.
 In carne vivens, vita carnis exulet,
 In lege mentis ambulans,
 Totamque regni crediti terram sibi
 850 Peragret in libris sacris.
 Et sicut ille vir Dei Joseph pius
 Memphiticos fines obit,
 Et ampliatis horreis letas opes
 Fecunditatis congerens,
 855 Exuberantem dives annorum bonis,
 Jejuna pavit tempora :
 Sic iste noster in sacratis Litteris
 Perambulet regnum Dei.
 Scriptura namque saucto flata Spiritu
 840 Regni perennis mater est,
 Et iste cura spiritali providens
 Struat ampla mentis horrea,
 Ut dilatato larga vitae perpetis
 Alimenta condat pectore;
 845 Et cum vitali divitem substantia
 Perfecerit terram suam,
 Tunc tu ut fruaris filii potentia
 Tamquam Israel ibis senex,
 Et introibis letus, accito simul
 850 Cognationis agnificae.
 Pascetque natus in domo regis tuam
 Partis ^a senectam panibus.
 Ut pullus aquilae dicitur ^b repascere
 Cura parentes nutua,
 855 Quos vis senectae rursus implames facit,
 Nidoque pasceudos refert :
 Donec replumi vestiantur corpore,
 Pennisque florescant novis.
 Versi vicissim more naturae novo
 860 Sunt filii pulli senes.
 At cum veterno defaetata fecerit
 Novos juvena praepetes,
 Desueta (a) longo renuigia pennarum senio
 Natis magistris inchoant,
 865 Mixtique pullis convolant altioribus
 Leni per auras impetu;
 Liquidum sereno tractibus lentis iter
 Secare sublimi juvat.
599 - 600 Placideque sudum ventilantes ^D
 [aerem,

870 Ala pares immobili
 Dum se sequuntur, et vicissim praecunt ^c 21,
 Serto ceronant circulo,

^a Vide not. 284.

^b Vide ep. 41, n. 1.

^c Vide vers. 752.

^d Vide not. 285.

^e Id est *exemplum* seu *imaginem*. Vide carm. 18, v. 181, et not. 286.

^f Vide not. 287.

^g Id est *Christi*. Vide carm. 17, v. 140, et carm. 22, v. 148.

^h Id est *vanis*. Vide carm. 22, v. 159

ⁱ Id est *divitiis*.

A Utroque ²² regni caelitis ^d mysteria
 Mutae loquuntur alites,
 875 Sacrum potentis explicant ^e instar crucis
 Suspensa pennis corpora.
 Volatus autem circumactus ambito
 Spondet laboris praemium.
 Sic istae pullus ^f gratiarum filius
 880 Vestrae salutis praevius,
 Avium per alta commaeantum nubila
 Sit spiritalis aemulus.
 Coribus, et alis arduae fultus crucis
 Volet in coronam gloriae.
 885 Qui fonte proprio est derivatus, ut suam
 Fons totus in venam fluat,
 Vestrumque prona rivulum sequamini,
 Ut (b) flumen o cunctis eat
 B Benedicte proles, sancta radix, et bonae
 890 Rami feraces arboris.
 Deo dedistis nutriendum filium;
 Et ille sic vobis alit,
 Vos ut vicissim nutriat (c) canos puer;
 Senibus ²³ magister parvulus,
 895 Pietatis admirabili mysterio
 Factus parens parentibus.
 Deinde cuncti, tota sanctorum cohors,
 Ad corpus illud ⁵ verticis,
 Quo sicut aquilae congregabuntur pii,
 900 Et vos volantes ibitis.
 Quod non valebunt, quos humo tolli vetant
 Patrimoniorum pondera.
 C Cum prima signum suscitandis mortuis
 Caelo tuba intonaverit,
 905 Ili nunc obesi spiritu superbiae
 Et opibus inflati cavis ^h,
 Humi manebunt compediti, nec suis
 Sese explicabant (d) vinculis :
 Quibus infideles nunc ligantur, ut volunt,
 910 Tunc attingendi ne volent,
 Quia sarcinatos et graves rebus ⁱ suis,
 Mundi caduci divites,
 Portare tenera non valebunt nubila
 Ad regis occursum Dei;
 915 Sed haesitantes in tuto fecis suae
 Opumque pressos molibus,
 A meridiano incendio mundi repens
 Ruina mortis opprimit.
 Ne quae Dominus talium virgam Deus
 920 Admittat in sortem suam;
 Neque nos in horum divitum fructus sinat
 Manus iniquas tendere.

(a) Deest vox *longo* in editis Grin. et Poehlu. Morbo incurabili medicinam facere non potui.

(b) Hunc versum emendavimus ex editione Schot. et Ms. Reg. Aute erat *Ut fluminibus cunctis eat*.

(c) Ms. Regius codex cum editis Bad., Grav. et Schot., *canus puer*; non omnino male (ait Sacchini), ut respiciat illud, *Cani sunt sensus hominis, et aetas senectutis vita immaculata*. Sap. iv, 9.

(d) Ms. Reg. et edd. 4, *vitiis*. Sacchini: *An divitiis?* Sed rectum opinor *vinculis*, et numeri causa et allegoriae.

Vos ergo, magna cura pectoris mei,
601 - 602 Paramini Christo leves.
 925 Jamque expediti sarcinis egentibus *
 Laxate vinculis pedes,
 Et copiosa lace vestiamini,
 Estote nudi seculo,
 Veniens ut hujus seculi princeps nihil
 950 Inveniat in vobis suum.
 Et vos prementum mole rerum liberos,
 Et labe pores criminum,
 Facile alienante perferant tenaci sinu
 Nubes piorum bajuke,
 955 Sponsoque vectos obviam regi Deus **
 Fulgore perfundat suo,
 Ut sempiternæ clara vite gloria
 Mortale vestrum sorbeat,
 Et ad supernam restituti imaginem
 940 Herile (a) conformet decus,
 Ævum percenne, perpetes ut angeli,
 Cum rege vivatis Deo.

POEMA XXV.

EPITHALMIUM JULIANI ET LE.

Julianum Memoris episcopi filium et iam docet Paulinus quomodo in matrimonio se gerere debeant, quomodo domum instituerent, secum pompam fugere, honores declinare, etc.

Concordes anime casto sociantur amore,
 Virgo puer Christi, virgo puella Dei.
 Christe Deus pariter due ad tua frena columbas;
 Et moderare levi subdita cella jugo.
 5 Namque tuum fere Christe jugum est, quod C
 [prompta
 Suscipit, et facili fert amor obsequio.
 Invitis gravis est castæ pia sarcina legis:
 Dulce piis onus est vincere carnis opus.
 Absit ab his thalamis vani lascivia vulgi.
 10 June, Cupido, Venus, nomina luxurice.
 Saucia sacerdotis venerando pignora pacto
 Junguntur: cocant pax, pudor, et pietas.
 Nam pietatis amor simul est, et amoris honestas,
 Paxque Deo concors copula conjugii.
 15 Fœderis hujus opus proprio Deus ore sacravit,
 Divinaque manu par hominum statuit.
 Quoque individuum magis assignaret amorem,
 Ex una fecit carne manere duos.
 Nam sopitus Adam costa privatus adempta est, D
 20 Moxque suo factam sumisit ab esse parem:
 Nec lateris dæmonum, suppleta carne vicissim,
 Sensit, et agnovit quod geminatus erat;
 Seque alium ex sese sociali in corpore cernens,
 Ipse propheta sui mox fuit ore novo.
 25 Hæc, inquit, caro carne mea est: os ab ossibus
 [istud

A
 Nosco meum: isthæc est costis mei lateris *.
 Nunc igitur, prisca quoniam sub imagine san-
 [ctum
 Fœdus Aroneis pignoribus geritur,
 Seria tranquillis agitentur gaudia votis:
 30 Christus ubique pii voce sonet populi
 Nulla per ornatas insultet turba plateas:
 Nemo solum foliis, limina fronde tegat.
603 - 604 Ne sit Christicolam fanaticæ turba
 [per urbem:
 Nolo profana pios polluat ambitio.
 35 Nulla peregrinis fragret nideribus aura:
 Omnia pudicitia munditias oleant.
 Unguentum sanctis unum est, quod nomine
 [Christi
 Diffusum casto spirat odore Deum.
 Nolo supervacuis orientur fercula donis:
 40 Moribus ornator, non opibus probitas.
 Sancta sacerdotis * nurus, et matrona (b) sa-
 [cratam
 Jam puri dotem luminis accipiet *.
 Horreat inclusas * auro, vel murice vestes:
 Aurea vestis huic gratia pura Dei est.
 45 Respat et variis distincta monilia gemmis,
 Nobilis ut Domino gemma sit ipsa Deo.
 Cervicem Christi Domini juga fere dicatam
 Non premat livise podus avaritiæ.
 Interiore magis mundo * placitura colatur,
 50 Comta salutaris dotibus ingenium.
 Non cupiat lapidum pretium, non vellera se-
 [rum,
 Incassum reditus dilapidare suos,
 Ornetur castis (c) animam virtutibus, ut sit
 Non damnosa suo, sed pretiosa viro.
 55 Namque ubi corporeæ curatur gloria pompæ,
 Vilesceit pretio depretiatus homo,
 Et male mens pravi cæcata libidine voti
 Sordescit nitidis corporis exuviis,
 Nec sentit quam turpe decus gerat inprobitis,
 [ut sit
 60 Veste sua levior, qui sibi veste placet.
 Absit ut (d) idolici videatur filia templi,
 Gentis apostolica filia facta domo.
 Non facis male ficta cutem, neque limina nigro
 Pulvere, nec flavo tincta colore comari.
 65 Purum naturæ decus aspernata superbo
 Crimine, divinum in se sibi damnat opus.
 Frustra hæc se mulier factaverit esse pudicam,
 Quæ se tam variis ornat aduventiis.
 Vos autem, juvenes Christi, fugite omnia quorum
 70 In damno pretium est, usus in interitum.
 Credite divinis verbis, de cultibus istis
 Penalem cupidis surgere materiam,
 Isaias * rigida cingendas recte minatur,

* Vide not. 288 et 289.

b Genes. ii, 21.

c Genes. ii, 23.

d Id est ornata.

e Isai. iii, 24.

* Alias 14: quod autem 22 erat, nunc 20. Scriptum circa annum 400, ante 408.

(a) Ms. codex Reg. cum editis quinque, conformis (b) In ed. Schot. ex ms. codice Belgico. Pd. Ross., sacratis, mendose.

(c) Sic loquendi modus Paulino familiaris, presertim in hoc carmine. Vide v. 61, v. 162, et ep. 52 n. 6, v. 11. Ed. Schot., animus.

(d) Eadem licentia reperitur apud Prudentium lib. I.

- Quæ modo purpureis serica mixta gerunt. **A**
 75 Quæ tunicas ostro rutilas, auroque crepantes
 Fluxis talari sine trahunt sinibus :
 Funibus accinctæ saccos sine fine gerentes
 Grandia pisirini carcere saxa moleant.
 Quæque caput (a) pastis * cumulatam crinibus
 [augent :
 80 Turpe gerent nudo vertice calvitium.
 Talibus ornari fuge dotibus, o nova saucti
 Nupta viri : vacuis sensibus ista placent.
 Tunc (b) neque odoratis vaga vestibus atque
 [capillis,
 Naribus agnosci, qua gradiare, velis.
 85 Aut implexarum strue, tormentoque comarum
 Turritum sedes ædificata caput.
 Ne multis splendore tuo male sollicitatis
 Pestiferæ nequam sis caput illecebræ. **B**
 Sed neque vel proprio per corporis incremen-
 [tum
 90 Tu cupias mentem foeda placere viro.
 Tu quoque, sancte puer, libris devote sacratis
 Corporei curam sperne decoris amans.
 Compensavit enim Christus tibi largiter, ornans
 Perpetuis pulcram divitijs animam,
 95 Vosque simul castis ornavit dotibus ambos
 Spe, pietate, fide, pace, pudicitia.
 Sermo Dei argentum est, et sanctus Spiritus
 [aurum,
 Mentibus et gemmæ clara honorum ope-
 [rum.
 Si tennis cultus mentes offendit honestas,
 100 Et pretio ambiri corda superba juvat :
 Submoveant istum sanctorum exempla pudorem,
 Castaque primorum simplicitas hominum.
 Aspiciate antiquos paradisi in sede parentes,
 Quorum tetus erat mundus, et unus ager.
 105 Autamen his ovium pelles tegumenta fuerunt :
 Nunc uti neto vellere texta pudet ?
 Pulcra Rebecca sacrum cum sponsa veniret ad
 [Isac^b,
 Simpliciter velo tecta pudoris c erat.
 Non legitur variis venisse ornata lapillis,
 110 Sed super obdueto prædita palliolo,
 Quo pudibunda suum texit velamine vultum,
 Oblatam sponsi virgo pavens faciem.
 An magis Herodias saltatrix virgo placebit,
 Baptistæ mortem naveta pedum pretio ?
 115 Impia maternæ sic ulta libidinis iram,
 Ut caput acciperet luxuriæ pretium.
 Illud nempe caput, de quo clamaverat iudex
 Vox populis Agnum propter^d adesse Dei.
 Unde nefas tantam meruit, nisi ab illice cultu,
 120 Impia saltatrix, filia digna patre ?
 Quem tamen hoc scit scelere, invitumque coegit
- In facinus placiti corporis illecebris.
 Convivas etenim dignos dape regis iuqui
 Duxit in assensum mobilis arte pedum.
 125 Nam sibi fulva leves texisset bractea plantas,
 Calcibus ut pietis luderet improbius,
 Et fluidam crispo duxisset syrmate vestem,
 Fronte micans genuis, pone refusa co-
 [mani :
 Non ita corruptis spectantium mentibus intrans
 130 Callida ad infandum prævaluisset opus.
 Ipse quoque Herodes regali veste superbus
 Sacrilegis demens flatibus intumuit,
 Elatusque habitu divinum oblitus honorem
 Vulnere vermifluo fœtidus interiiit^e :
 135 Digna luens meritis, ut sordidus ulcere obiret,
 Qui se crederat vestis honore Deum.
 Sed, cedo ut insani deceant regalia flatus
 Pectora, quæ nobis cum Pharaone manus
 Dissidet a nostris cava^f mundi gloria regnis,
 140 Nec coit adversis lux pia cum tenebris.
 Clericus uxorem Christo comente decoram
 Diligat et pulcram lumine cordis amet,
 Auxilioque viri divino munere factam,
 Lector cœlesti discat ab historia ;
 145 Inque vicem mulier, sancto sit ut æqua marito,
 Mente humili Christum in conjugè susci-
 [piat,
 Crescat ut^h in sanctum texta compagine corpus.
605-606 Ut sit ei vertex vir, cui Chri-
 [stus apex.
- Tali conjugio cessavit servitus Evæ,
 150 Æquavitque pium libera Sara virum.
 Tali lege suis nubentibus adstat Iesus
 Pronubus, et vini nectare mutat æquam.
 His Mariam^g sponsis Domini decet adfore ma-
 [trom,
 Quæ genuit salva virginitate Deum.
 155 Namque Deus placitum sacrata in virgine tem-
 [plum
 Ipse sibi arcæano condidit impluvio,
 Descendit^h iacito aliapsu, velut imber ab alta
 Nube super vellus rore silente cadit.
 Nam nemo arcani fuit hujus conscius unquam,
 160 Quo Deus assumsit virgine matre hominem.
 O nova ad humanam Domini commenta salu-
 [tem !
 Fit sine concubitu femina feta uterum.
 Sponsa viro tantum, non est subjecta marito,
 Et genitrix partu, nec mulier coitu.
 165 Fœdere erat conjux, sed corpore non erat uxor :
 Intemerata viro, mater erat puero.
 Grande sacramentum, quo nubit Ecclesiaⁱ Chri-
 [sto,

contra Symmachum, v. 611, et lib. II, v. 48 et 79.

* Vide not. 290 et 277.

^b Genes. xxiv. 65.

^c Vide vers. 96 et ep. 25, n. 24 et 25.

^d Id est *prope*. Vide carm. 16, v. 158.

^e Mors Herodis.

^f Id est *vana*.

^g Vide carm. 6, v. 110.

^h Vide ep. 49, n. 5.

ⁱ Vide not. 259.

(a) Ed. Rosv., *passis*. Utraque lectio bona. Vide not. 290.

(b) Sic emendavius movente J. F. Gronovio in *Observat. Eccles. ast.*, c. 10, idque mens Paulini et

Et simul est Domini sponsa sororque sui. A
 Sponsa quasi conjux : soror est, quia subdita
 [non est.

 170 Inde manet mater ^b æterni semine Verbi
 Concepiens populos, et pariter pariens.
 Hinc soror et conjux : quoniam sine corporis
 [usu
 Mente coit, cui vir non homo, sed Deus est
 Hac genitrice senex æque generatur, ut infans.
 175 Ætatem et sexum non habet hæc soboles.
 Hæc etenim est benedicta Dei generatio, quæ
 [non
 Seminis humani, sed generis superi est.
 Inde magister ait : Quia jam nec femina, nec
 [mas
 In Christo, sed idem corpus, et una fides.
 180 Nanque omnes unum corpus sumus : omnia
 [Christo
 Membra, quibus Christus corporis in caput
 [est ^c.
 Et quia jam Christum induti, deponimus Adam,
 Protinus in speciem tendimus angelicam.
 Propterea hoc opus est cupetis baptismate natis,
 185 Perfectum ut capiat sexus uterque virum,
 Et commune caput stet ^d in omnibus omnia Chri-
 [stus.
 Tradens in regnum rex sua membra Patri.
 Nubere vel nubi fragilis jam deserit ^e ætas,
 Omnibus æterno corpore compositis.
 190 Ergo mei memores par inviolabile semper
 Vivite : sit vobis crux veneranda jugum.
 Illius ut matris nati, quæ sponsa sororque est,
 Sumite digna piis pectora nominibus,
 Et vobis fratri sponsi concurrite Christo,
 195 Sitis ut æterni corporis una caro.
 Hic vos necet amor, (a) quo stringit Ecclesia
 [^d Christum,
 Quoque vicissim illam Christus amore fo-
 [vet.
 Ipse pater vobis benedicat episcopus, ipse
 Præinat hymnisonis cantica sancta choris.
 200 Duc, Memor ^e almæ, tuos Domino ante altaria
 [uatos,
 Commendaque precans sanctificante manu.
 Sed quis odor nares allabitur æthere manans? D
 Unde meos stringit lux inopina oculos?
 Quis procul ille hominum placidis se passibus
 [adfert,
 205 Plurima quem Christi gratia prosequitur?
 Quem benedicta cohors superis circumdat alum-
 [nis,
 607-608 Angelici referens agminis effi-
 [gium

Nosco virum, quem divini comitantur odores,
 Et cui sidereum splendet in ore decus.
 210 Hic vir hic est, Domini numeroso munere Chri-
 [sti
 Dives, vir superi luminis Æmilius ^f.
 Surge, Memor, venerare patrem, complectere
 [fratrem,
 Uno utrumque tibi nomen in Æmilio est.
 Junior et senior Memor est : mirabile magni
 215 Munus opusque Dei; qui minor, hic pater
 [est;
 Posterius natus, senior : quia sede sacerdos
 Gestat apostolicam pectore eantem.
 Filius est, fraterque Memor : lætatur adesse
 Communem sibi pignorisque patrem.
 B 220 Justitia et pax se gemina vici complectuntur,
 Cum Memor Æmilio jungitur uanimo.
 Infula pontifices divino jungit honore :
 Humano pietas jungit amore pares.
 Hinc Memor, officii non immemor, ordine recto
 225 Tradit ad Æmilii pignora cara manus.
 Ille jugans capita amborum sub pace jugali,
 Velat eos dextra, quos prece sanctificat.
 Christe, sacerdotes exaudi, Christe, precantes,
 Et pia vota sacris annue supplicibus.
 230 Iubue, Christa, novos de sancto antistitis nu-
 [ptos,
 Perque manus castas cõrda pudica Java,
 Ut sit in ambobus concordia virginitatis,
 Aut sint ambo sacris semina virginibus.
 C Votorum prior hic gradus est, ut nescia carnis
 235 Membra gerant; quod si corpore congrue-
 [rint,
 Casta sacerdotale genus ventura propago,
 Et domus Aron sit tota domus Memoris,
 Christorumque domus sit domus hæc Me-
 [moris.
 Esto et Paulini Therasiæque melior,
 240 Et memor æternum Christus erit Memoris.

POEMA XXVI.

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN VIII.

Gothis Italian vastantibus Paulinus in S. Felicis protectione confidit. Aliqua ejus miracula enumerat.

Ecce dies nobis anno revoluta peracto
 Illustrem revehit Felicis nomine lucem.
 Tempus erat lætis modo promere gaudia verbis,
 Anxia si lætas paterentur tempora voces.
 5 Sed tamen ista dies, licet inter prælia, nobis
 Lætitiæ pacisque dies erit; horrida longe
 Bella fremant, nostris pax libera mentibus adsit.
 Lætitiæ dulcem non obliviscitur usum
 Mens adsueta piis sua solvere pectora votis,
 10 Et Domino festis caste gaudere diebus.

^e Vide not. 291.^f Vide not. 292.^g Scriptum anno 401, die 14 Januar.

(a) Sic emendatum ex edit. Schot. Ed. Rosv., qui. Vide v. seq.

sensus subsequentes imperant. Ante erat quoque.

^a Hic deest versus.^b Licentia poetica. Vide Prudentii Hamartig., v.

908.

^c Gal. iii, 28; I Cor. xii, 27.^d Vide not. 259.

- Quare importunam, quamvis sub tempore A 55 Sic igitur modo nos turbato in tempore
[mesto, [letu,
- Fellite tristitiam, lona gaudia, dulcia verba,
Omne pium letumque die Felicis amemus,
Natali sine fine die, quia natus in isto est
- 15 Perpetuis Felix seclis, qua corporis ævum
Functus ^a, ad æternam migravit in æthera vi-
[tam.
- Ergo metus abeant tristes, redeantque re-
[fectis
Gaudia pectoribus; (a) decet omnia pellere san-
[ctum
- 609-610 Mæsta diem, tanti quem gloria con-
[fessoris
- 20 Insignem cunctis per tempora toto diebus
Elacere facit, populisque frequentibus ornat. B
Hunc ^b ego si Geticis agerem male subditus
[armis,
- Inter et inimites celebrarem lætus Alanos,
Ei si multijugæ premerent mea colla catena,
- 25 Captivis animum manibus non jugeret hostis;
Pectore non (b) victo, calcaret triste superba
Servitium pietas. Licet inter barbara vinclo,
Liber amor placitis caneret mea vota loque-
[li.
- Nunc igitur, quamvis varias vaga fama per
[oras
- 30 Terrificis pavidas feriat rumoribus aures,
Nos tamen in Domino etatis fiducia Christo
Roberet, et recto balis pede mentibus armet.
Nec pavor ater in hanc obducit nubila lucem, C
Quam Deus ætherio Felicis honore serenat.
- 35 Legifer ut quendam Pharii tellure tyranni
Pascha sacrum (c) Moyses prima sub lege dica-
[vit e.
- Sanctaque tunc Judæa (d) dæco licet impius illos
Maturare fugam valida vi cogeret hostis)
Libertate tamen devoti pectoris audax,
- 40 Nec turbante metu jessum solenne reliquit,
Sed trepidans fugiensque hec, divina peregit
Festa, saluifero letis epulatus in agno
Cæstibus, et flecto Christi jam sanguine victor.
Duxit ovans lætas victos Pharaone choros.
- 45 Inde fugæ memores etiam nunc azyma cu-
[munt
- Judei, solo retinentes nomine gentem,
Infermentatis pulsi quia panibus olim
Ægypto, fecere fugam: paribus modo siguis
Per patrios, sed jam per insania sublata, ritus
- 50 Antiqui recolunt vestigia grata timoris
Nam frustra veterem vacua sub imagine legem
Exereant, verum nobis quia Pascha replevit
Unus pro cunctis Patri datus hostia Christus:
Et quis corpus adest vite, perit umbra figuræ.
- Mente pia festum dilecti martyris omnes
Collatis hilare studiis pietatis agamus.
Forte magis pietas nobis dabit ista salutem,
Si nostras ideo libeat deponere ^a curas,
- 60 Ut confessori lætantia corda feramus,
Cujus honore Deus gaudet, quia martyr hono-
[rem
Contempsit propriam Domini pro nomine Chri-
[sti,
- Vilior ipse sibi, ut Christo pretiosior esset.
Propterea tali placeat gaudere patrono,
- 65 Natalemque diem sepiti pace beata
Martyris expositis ^a lætantes docere curis.
Illic quoque devotis aderit, si fortior exatet
Nunc ad lætitiæ affectus, quam causa timoris
Ad consternendas obducto pectore mentes.
- 70 Credite, non armis, neque viribus esse ti-
[meados
Allophylum populos, quos propter crimina no-
[stra
Offensi movet ira Dei, ut formidine mortis
Exeitet ad curam vitæ torpentia corda.
Ergo Deum mitem sævo timeamus in hoste,
- 75 Absit ut hoste metus, quem formidare mere-
[mur
(d] Non metuendo Deum, placida quem pace
[remissi)
Negligimus, saltem vi compellente tremamus,
611 612 Placemus mœnore humiles, quem
[læta ferentem
Speramus ex ipsa mox prosperitate superbi.
- 80 Prisca retractatus ^e sanctorum exempla
[parentum,
Qui merita inmissis tolerantes verbera bellis,
Non armis sibi, nec muris capienda (e) para-
[bant
Præsidia. Humanis opibus sperare salutem
Nulla solus. Nec enim mortem mortalia pel-
[lent.
- 85 Ergo quia est curæ tempus, sit cura pre-
[candi
Cælestem Dominum, a quo mæsta aut læta pa-
[rantur,
Qui solus præstare potest ditioe supernæ;
Rursus ut exactis renouentur gaudia curis.
Hoc etenim regit et variat Deus arbiter usu
- 90 Res hominum, ut semper succedant nubila su-
[dis,
Atque iterum fugiant imbres redeunte sereno.
Quanta precum virtus, que sit medicina,
[parenti
Flere Deo, doceat luctu servata Ninive ^f,

^a Vide not. 551 et 552.

^b Subaudi diem.

^c Exod. xii.

^d Mæsta deponi is. Vide vers. 59

^e Il est ceclanus, seu recalcamus.

^f Jon. iii.

(a) Ms. codex Germ. pugant, lege fugiant, decet, omnia sanctum. Hæsta diem.

(b) M. Germ., victo.

(c) Idem ms. codex Germ., Moses.

(d) Versus ille additus est ex ms. codice Germ.

(e) M. inem Germ., putabant, non male.

- Et senis impensa Moysi prece victus Amalec ^a, A 155
 95 Et maledictus Aman sanctæ prece perditus Es-
 [ther ^b,
 Qui bene ponarum versa vice, quæ male san-
 [ctis
 Miscuerat, solus bibit impius, et eruce justa,
 Quam (a) famulo Domini profecerat, ipse pe-
 [pendit.
- Ergo fides iunixa Deo trepidantia firmet
 190 Pectora, et in mæstu securum tempore tempus
 Præsumat confissa Deo, quia non metuendi
 Causa, timere Deum, quem quisquis non timet
 [uum,
- Omnia jure tinet. Fideant legionibus illi,
 Perflugioque parent reparatis mœnia maris,
 105 Nulla salutiferi quibus est fiducia Christi : B
 Nos crucis invictæ signum, et confessio mundi,
 Armatique Deo mentem, non quarimus arma
 Corporis ; et quamquam membris videamur in-
 [ermes,
 Arma tamen gerimus, quibus et sub pace se-
 [rena
- 110 Contra incorporceos animis decernimus hostes.
 Nunc opus adjuvare Deo, solusque limendus,
 Quo sine et arma cadunt, per quem firmantur et
 [arma ;
- Ipsè intra muros turris tibi, qui sine muris
 Murus erit. Reclamans abhinc signata sacratis
 115 Gesta patrum libris, et perspicæ qui potiore
 Præsidio fuerint, quos urbs circumdata magnis
 Absque Deo muris, an quos sine membris urbis
 Vallabat socio virtus divina favore.
 Illam dico urbem quam perdidit acer Ie-
 [sus ^c,
- 120 Mutatus proprium virtutis nomine nomen,
 Quam non militiæ solite de more subegit,
 Ut solitum est, longa dux obsidione laborans ;
 Verum ope divina, sacra per mysteria vibrans
 Tela, nec exereens, totius exercitus armis
 125 Lustravit cessante manu, septemque diebus
 Septenos iterans sibi circum mœnia gyros.
 Obtinuit captos numeri ^d virtute potentis,
 Atque sacerdotum lituis clangore tremendo,
 Fulmineas aperit tonitrus imitantibus ire.
 130 Tunc qui divitis populus fidebat, et urbe,
 Interiit mortis inter sua tecta sepulcris.
 Sola Rahab meretrix castam que gessit ini-
 [qua
- Genite fidem, non freta suis evadere muris,
 613-614 Sed pietate Dei, meritum pietatis
 [adepta est :

Qua famulis Domini tuto fuit hospita tecto,
 Celatisque pie eives illasit iniquos,
 Fraude bona fallax, animo mentita fideli.
 Hospitibus quia fida piis, infida profanis
 Civibus exstiterat, vitam, patriamque, domum-
 [que

140 Præfato contempta Deo, mox cuncta benigno
 Repperit in Domino ; quæ, si posuisset in urbe
 Præsidium, patriis cecidisset mixta minis,
 Indefensa Deo : meretrix sed mystica Christum
 Provida polluta enturum sanguine gentes

145 Paniceo propinquum signavit vellere tectum,
 Excepitque suam patria pereunte salutem ;
 Significans illos mundo labente tegendos,
 Quos crucis invictæ signat cruor. Hinc cape
 [quantum

ipse cruor valeat, cujus salvabat imago.

150 Semper in omni bonum valuit confidere
 [Christo :

Credere cuncta Deo virtutum ; ponere solum
 Omnia summa Deum ; talis super omnia semper
 Arma fides valuit ; tali puerille pusillas
 Robore grandis erat, qui spreis fortior armis

155 Perenlit armatum silicis virtute gigante:
 Arma fide semper, nunquam cognovimus
 [armis

Indiguisse fidem. Rupit mare virga fidelis,
 Quod vacua arma fide cum principe mersit ini-
 [quo ^f.

Femineas quoque personas virtute virili

C 160 Induit alma fides : mulier qui sancta peremit
 Terribilem Sisaram transisum tempora palo,
 Terrentemque manu late populos Holofernem ^g
 Arte pudicitie deceptam callida Judith

165 Risit, in impuro que non polluta cubili,
 Barbara, truncato victrix duce, castra fugavit.

Nuda fides armata Deo est ; virtute fidei ^h

Fortior Ezechias paucis, quam millibus ille
 Sennacherib, cujus Babylon et optima Ninive
 Regnum erat ⁱ. Assyriæ vires et Medica regna

170 Moverat, et magnis legionibus amicta circum ^j
 Regna terrens, sacrum Domini tendebat ad urbem,
 Atque noam tota bellorum mole petebat.

Dum perat hoc bellis retinentibus impia vota
 Impediente Deo, præmisit scripta superbia

B 175 Dum minis, que summo dolens altaria circa ^k
 Intulit Ezechias Domino, lacrymisque profusis
 Dum recitat fera verba (b) lavans, prostratus, et
 [levans

Armata cum plebe, Deum permovit ; et non

Tum gravis exitus victor prece perenlit absens

manersi emendavimus, famulo, scilicet Mardochee, cui Aman paraverat pollutum, vide cap. vii Esther, v. 10 ; non autem populo Jaceorum, quos die statuta interlicet et gladio perfice edixerat. Vide cap. iii Esther.

(b) Forte legendum, levans. Sichelinus : Non displicet intelligi lavasse lacrymis scripta. Sed et libenter legerim, levans, prostratus, ut intelligatur levassè dum (ut Isaias ait) expanderet coram Domino, et prostratus ipse oraret.

^a Exod. xvii, 11.

^b Esther vii.

^c Josue vi.

^d Il est populi. Vide earm. 16, v. 250.

^e I Reg. xvii, 49.

^f Exod. xiv.

^g Judith xiii.

^h Vide not. 554.

ⁱ IV Reg. xix.

(a) Editi codices, populo. At ex ms. codic. Ger-

- 180 Assyrios, pugnante Deo; compendia tanta
Promeritus, ne nusset eum, quem vinceret, ho-
[stem.
Nam post Ezechiae querulos trans sidera
[fletus,
Et de corde humili missas super astra querelas
Voce pia impulsis summi Patris auribus, alta
- 185 Ut patuere fores caeli, delabatur ales
Angelus, halantem (qua labitur) aera ducens,
Armatus verbi gladio, ferit impia castra,
Et sopiterum tacitura strage triumphans,
Centum octoginta dedit uni millia leto,
- 190 Et nox una fuit tam magni conscia belli.
Mane nimax rex surgit adhuc; et mox miser,
[armis
615-616 Milite deleto vacuis, fugit agnive B
[raro,
Ezechiam fugiens alio procul orbe diremtum,
Cui modo presenti fuerat sua vincla minatus.
- 195 Tunc venit Ezechiae fuit interventor Isaias ⁴,
Ad Dominum nobis isto sit tempore Felix,
Jactemus nostras et transfundamus in ipsum ⁵
Curas atque metus. Levis illi sarcina nostrum
Pondus erit, quia quod parvis onus, hoc leve
[magnois.
- 200 Sic Deus ipse hominum gessit peccata, nec hau-
[sit,
Et mortem passus, non pertulit in cruce cul-
[pam,
Perdidit ille, meam repararet ut in cruce, vi-
[tam; C
Ille Deus factus, ne san reus; inter iniquos
Condemnatus obit, nos ut discernat iniquis.
- 205 Morte pia Dominus mihi mortuus, ut sibi vi-
[viam,
Et merear semper viventis vivere vitam.
Sic potiora ejus venerando in corpore Felix,
Martyres (in quibus est insigni robore Felix,
Inter divini capitis sacra iumina fulgens)
- 210 Jure Deo validi, quia Christo proxima passi.
Concurramus ad hunc spe conspirante pa-
[tronum;
Suscipiet nostras placida pietate querelas,
Et dum nataem ipsius celebramus ovantes,
Ille preces nostras meritis pius adseret altis,
- 215 Inque vicea febit nobis, quia mente dicata
Nos letamur ei. Non est cura haec nova san-
[ctis
Exorare Deum pro peccatoribus agris,
Vique boni meriti meritum superare sinistrum.
Sic legimus Moysen populo peccante pre-
[catum
- 220 Exstinguisse graves aeterni Vindictis iras ^a.
Et cum Pentapoliis ^b pertunderet igneus
[imber,
Exiguam Segor Sodomis taccernit iniquis
- A
Lot fugiens, castaque potens prece liberat ur-
[bem,
Electamque domo sumit; quia sede pudica
225 Integer incestae permanserat incolae terrae
Permixtus Sodomae tectis, sed moribus exter.
Quid loquar Eliae precibus clausum atque
[reclusum
Caelum, et sanctiloquo ^c sublimis in ore pro-
[phetae
Terrarum mansisse famem, rediisse salutem?
230 Ut quondam hos habuit vetus aetas, sic mo-
[do nostra,
Felicem sortita salus, petat omne quod audet,
Quodque cupit, tali speret confusa patrono.
Sancte Deo dilecte, Dei tu dextera, Felix,
Esto, precor, nobis tu munitissima turris.
- 235 Nam Deus Abraham, Deus est tuus, et Deus
[Isaac,
Et Deus Israel, Deus est tuus; ille Rubentis
Divisor pelagi, et ducator fontis amari;
Ille dator mannae caelo, dator ortigis Austro,
Et sitientis humi percussa rupe rigator:
240 Ipse tuus Deus est, qui per deserta sequentem
Præcessit populum, et prætentam nocte dieque
Temporis alterna mutavit lege columnam,
Quique quater denos inter deserta per annos,
Angelico plebem de caelis pane cibavit,
- 245 Et rupta in fluvios sitientem cote refecit.
Posce, precor, placidum nostris accedere
[Christum
Partibus; ipse tuus Deus est, quo fortis lesus
Stare suis jussit solem lunamque triumphis ^d,
Et tibi, cum Dominus Romani prospera regni
250 Annuerit, famulis elementis præcipe, Felix,
Ad nostrum servire bonum, procedat et astris
Stantibus aucta dies; sol stet tibi, lunaque con-
[cors.
Hereat obfixo suspendens sidera cursu,
617-618 Dum Romana suum capiat victoria
[finem.
- 255 Sicut in Assyria Daniel Babylone leones
Effusa domuit victor prece ^e; sic tibi, Felix,
Effera barbaries Christo frangente dometur,
Et tua captivi jaceant vestigia circum,
Cum quandoque fera circum jacere propbetam,
Orantisque pedes linguis mulserit benignis,
260 Natura mutante Deo, ut damnaret acerba
Mente feros homines humana pace ferarum.
Sic et crudelem confudit flamma tyran-
[nem
Sanctis spectantem pueris servire caminos;
265 Innoctos cantare reos, ardere ministros.
Quoniam se miseri poterunt defendere re-
[ges,
Qui, tam degeneres humanae mentis, in illos
Sevierint quibus et feritas et flamma pepercit?

^a Exod. xxxii.^b Id est urbes 5. Vid. ep. 15, n. 21; Gen. xix.^c Sic vobis Prudentium Apotheos. v. 1006: Sancti-

loquus Lucas.

^d Jos. x, 15.^e Daniel. xiv.

Sed velut æternos pueris recinentibus hym- A 315 (Quin et funeream saniebat * sitiebat, et ossa

[nos,

619-620 Lambebat, pecudum projecta cada-

270 noscidus accensus discussit spiritus ignes * ;

Sic nobis placido Felicis gratia flatu,

Adspirante Deo, bellorum temperet ignes, .

Ortaque Romuleis reprimens incendia terris,

Solicitos placida jam pace refrigeret astus,

275 Fessaque restinctis absolvat pectora curis.

Sed cur insipiens, tamquam tibi sim rudis

[hospes,

Oblitusque tui, veterum te posco parentum

Exemplis, ut opem tribuas in rebus egenis,

Quam tibi dante Deo facies tu cedere nobis ?

280 Sat laibi sunt, Felix, virtutum exempla tuarum,

Nec tibi pauperior Christus cœlestia fundit

Munera quam patribus, quorum generosa pro- B

[pago es.

Nam patriarcharum Felix et filius æque

Stirpis apostolicæ es, tanti non degener heres

285 Seminis, ut sanctæ legis simul atque lidei ^b

Confessor, patriis virtutibus semela sanctus

Signa geris : nec, si species operum tibi dispar,

Non similis virtus ; diversa est gratia vobis,

Gloria par, quoniam sanctis fons omnibus unus,

290 Martyribusque sacris ; opera ut diversa fuerunt

Tempora, nec coeunt signis distantia causis

Gesta : Dei per dona sibi cœlestia distant

Æquales meritis. Si non eadem omnia Felix

Quæ Daniel gessit, vel pertulit, et lacus istum

295 Non habuit, nec terribiles cinxere teones ^c ;

Nec Daniel eadem pro nomine passus herili est, C

Verbera, vincla, metus, et noctem carceris atri,

Quæ Felix horrenda tulit. Qui rostra ferarum

Clausit, adoranti faciens mansueta profete ;

300 Qui fecit tepidos pueris orantibus ignes

Humidaque in mediis dedit indumenta caminis :

Ipse dedit celso Felicem jure potentem

Pestiferis Satanae legionibus imperitare.

In quibus iste feras ^d omnes compescit et ignes.

305 Nam quæ non serpens, quæ non hæc bellua tur-

[ba est ?

Denique de multis unum loquar, ut sit ab

[uno

Discere, dæmoniiis sensus constare ferinos.

Quidam homo, non longum tempus, tam

[prodigiali D

Dæmone distentus fuit, ut jam non modo no-

[tos

310 Ille cibos hominum, vel si congesta daretur

Multa mensa dape, in facili consumeret hau-

[stu,

Verum et gallinas habitantum limine raptas,

Mox ut sustulerat rapido discerneret ore,

Et pluma incoctas non suffocante voraret.

^a Daniel. iii, 50. Vide carm. 17, v. 313, et not. 293.

^b Vide not. 334.

^c Daniel. vi, 22.

^d Vide not. 294.

^e Id est *cadaveris mortui*.

Et curante Deo sancta Felicis in aula

320 Redditus ipse sibi, claro satis indice monstrat,

Felicem meritis et Christi nomine fortem,

Immites domitare feras, et vincere flammæ.

Dicite qui testes operum Felicis adestis

Nonne feras ignesque domat, cum dæmonas ur-

[get,

325 Qui vitis animas, et morbis corpora frangunt,

Peccatisque vorant : istos cruciansque fogsans-

[que,

Nonne feras ignesque domat ? fremit igneus ultor

Agninis igniferi Felix, flammamque nocentem

Opprimil igne Dei : tenebrarum vincitur ignis

330 Luminis igne pio : dæmon fugit, et Deus intrat ;

Et Et homo bene versa dæmon, felicior aula,

Possessore Deo teirum inficiata celonum.

Candidus et medicans ignis Deus : hoc meus

[igna

Fervet, ut insensum restinguat dæmona, Felix,

335 Laxatuniquæ ^a hominem flagrante refrigeret ho-

[ste.

Mira manus ! Sic virga potens et celsa potestas

Intra unum mixtis inimico fœdere corpus

Spiribus, Felix intervenit inter operta

Pectoris, et tenues dirimit subtilior auras,

340 Dæmone discernens animam, pro libera pulso

Mens hominem recipit. Par hoc operi est opus

[illi,

Quo (a) merram tristem sacri dulcedine ligni

In populi potus crucis immutavit imago.

Sic Felix pietate potens, quia nobilis altæ

345 Confessor crucis est, ipsum, quasi tristia merræ

Poela, hominem mutat. Qui nunc inflatus acerbo

Dæmone, vipereum per spumæ laira saporem

Concussa laterum et singultu gutturis ampli

Serpius adsiliens flatus ructabat amarus :

350 Jam totus, vel solus homo in sua jura reversus

Dulce sapit, sanum spirat, placidumque profa-

[tur.

Ergo et Felicem virtutis dextera cingit.

Inde potens varias tenebrosi principis artes

Devorat, ut magicos Moscæ virga dracones f.

355 Cerninus ecce pares Domini cœlestis ad-

[esse

Ad meritum Felicis opes, operum quoque for-

[mas

Congruere, et quæcumque patres in corpore

[sancti

^f Exod. vii, 12.

(a) Hanc vocem, ut et in versu 345, emendavimus ex carm. 17, v. 32, juxta ms. codicem Germ. Vide ibidem, et præterea not. 244.

- Ediderint documenta Dei, sine corpore vivum **A**
 In Christo Felicem agere, insignique potentem
 560 *Mente animam, positi dum corporis ossa quie-*
 [*scunt,*
 Ante diem reditus claris prætereundis signis,
 Qualem pro meritis sit gestatura coronam,
 Cum steterit totus redivivo corpore Felix.
 Omnes, quisque suo, radiabunt lumine san-
 [*cti*
- 565 Dissimuli fulgore pares, nec iudice Christo
 Alter in alterius meriti dispendia crescent :
 Christus erit cunctis regnum, lux, vita, corona.
 Cernite distinctos actus, sed onore iugatos
 Testamentorum Veterisque Novique magistros,
 570 In quibus una dedit geminas Sapientia leges.
 Atque ita virtutes varias par gloria pensat.
 Non Petrus irrupit virga mare; sed neque Moses
 Æquoris incessit liquido : tamen unus utrisque.
 Fulget honos, nusquam quoniam fuit autor utrique
 575 Scindere aquas virga, pedibus calcare fluenti.
621-622 Qui Deus est veterum in sanctis.
 [*Deus ipse novorum :*
 Quo data lex Domino est, ex ipso gratia venit :
 Ille Deus Daniels, et ille trium puerorum,
 Felicis Deus ipse Deus, nec se minor ipse est
 580 In sancto Felice Deus : per quem bona dona
 Et medicas exercet opes terraque marique.
 Omni namque die testes sumas, undique cre-
 [*bris*
 Cotibus aut sanos gratantia reddere vota,
 Aut agros varias petere ac (a) ambire medelas.
 585 Cernimus et multos peregrino a littore vectos,
 Ante sacram sancti prostratos martyris aram,
 Dum referunt grates, tolerantia referre pericla,
 Testantes, validis collisa nave procellis,
 Se raptos miserante Deo, Felicis ut ipsa
 590 Educante manu, maris emersisse profundo,
 Et desperatam placidos cepisse salutem,
 Felicis mentis et aquas et cedere flammam,
 Præterita ut lætante meriti documenta po-
 [*tentis,*
 Novimus experti : pavor e terrore recenti
 595 Vibrat adhuc memores annuos, recentibus illa
 Quæ tutius pene absuntis incendia testis :
 Quandibet extincte recalent vestigia flammæ,
 Mentibus et magni emulant Felicis amorem :
 Quem prope corporeo presentem vitamus actu
 600 Objectare manus humanis, et nostrâ tueri
 Limina iuncta suis, quæ tanquam territa sancti
 Obstantis facie prope tangens flamma pavebat,
 Pulsaque de nostri rapiendo culmine tecti,
 Commixtus in tuguri vicina strage perarsit.
 605 Mira loquæ, stetit immotus sine flatibus æther.
 Nec nemorum foliis pluma delu aura tremorem,
 Ne possset rapulus procedere longius ignis,
 Per contexta volans sociarum signa domorum :
 Sed ventis deserta cadentibus ire negaret
- Flamma, et consumito moretetur languida pastu,
 Consimili modo nos Felix ope solve periclis;
 Nec domibus nostris propient mala; pulsaque
 [*per te*
 410 *Horrida sanguineo longe sonet ira flagello.*
 Illa etiam virtutem arcendis indæ belli,
 Qua male labentem vicinis montibus annem,
 Qui subitis abeto pluviis torrente redundans,
 Sic tua precipitans in limina sepe ruebat,
 415 *Ut tectis conjuncta tuis habitacula vastis*
 Quassaret violentus aquis, ita flumine verso
 Fecisti mutare vias, ut nunc novus illum
 Alveus insolita ducat regione forentem,
 Nostraque longinquo vitantem tecta meatu;
 420 *Sic modo belliseno venientes flumine pugnas;*
 De nostris averte locis. Manus impia sacris
 Finibus absistat, quibus est tua gratia vallum.
 Atque tuam timeant hostes quasi demones aulam
 Nec cruor luce violet, quas flamma vel unda re
 [*fugit*

POEMA XXVII

DE S. FELICE NATALI. CARMEN IX.

*De solennibus Christianorum festis agit. S. Nicetam
 Docorum episcopum ad festum S. Felicis diem No-
 lam secundo venientem miris laudibus excipit.*

623-624 Nasceret que tardo semper mihi
 [*redderis ortu,*
 Mox et in occasum properans fugis; ægra re-
 [*dire,*

- Alas abire dies. Nam te per longa morantem
 5 *Tempora, dum tardi nitens a rotâ vertitur anni,*
 Sustineo intempestivo affectu peccare votis :
 Quam cuperem totis tibi præluce diebus,
 Vel si quando venis, ita compensare moras, ut
 Æstivis posses spatia producere lucem,
 10 *Aut illum pensare diem, qui sistere jussis*
 Sideribus longo lassavit lumine mundum,
 Humanos duplicans dubia nocte labores.
 Nunc te rara dies lapido nihil aere nobis
 Temporis liberos lex subtrahit, et brevitas
 15 *Cogit hiems horas cito lumine, pigra tenebris.*
 Sed bene quod tibi sol, Felix, ubi gratia perpes
 Illustrante micat Christo, proprioque coruscat
 Natali jubar ipse suo, neque conditur umquam
 Casibus occidit, æterni splendor honoris.
 20 *Et fugitiva dies, eludere, non revocabo :*
 Nec te jam querar esse brevem; quia te sine
 [*Felix*
 Semper inextincto presens mihi lumine fulget.
 Si natalis abest, plus est quod jugiter ipse
 Lux hujus natalis adest. Nec enim ille die fit
 25 *Sacrus, cuius honor celebrandi causa dici est.*
 Quod si natalem reliquis prestare diebus
 Turba facit, solito que densius ad sacra currit
 Limina; conferta prope semper plebe videmus
 Natalem Felicis agi. Nam que, rogo, votis

^a Id est *obliviosus*.

^b Scriptum anno 402, die 14 Januarii.

(a) Edd. Grav. et Schot. in marg., *sentire*.

- 30 Cassa dies oritur, vel magnis rara catervis?
Sed tamen hanc speciale decus retinere fabeor
Jure diem, expleto quondam qua coniugit ævo
Ponere ^a terrenos habitus, et in alta ^a vocari
Sidera Felicem retinendum sede beata.
- 35 Firmat enim ratio ista fidem, quæ tempora
[certis
Distinguit titulis, sacrosque ^a per annua signat
Festa dies, quibus (a) ad Domini miracula quon-
[dam
Antiqui tremuere patres ^b, horrenda sinistris,
Et semper celebranda piis; quia comoda san-
[ctis,
- 40 Dura fuere malis. Testis Memphitica tellus,
Et mare tunc factum sanctis humus, æquor ini-
[quis; B
Ceteraque his paria Ægypto multasque per oras
Gesta Deo memori nobis recoluntur amore.
Sic æque divina ^c feruntur (b) munere Christi.
- 45 Ut veneranda dies cunctis, qua Virgine natus,
Pro cunctis hominem sumpsit Deus ^d; utque deinde
Qua puerum stella duce mystica dona ferentes
Suppliciter videre magi ^e: seu qua magis illum
Jordanis trepidans ^f lavit tingente Johanne,
50 Sacramentem cunctas recreandis gentibus undas ^f:
Sive dies eadem magis illo sit sacra signo,
Quo primum Deus egit opus, cum flumine verso
625-626 Permutavit aquas (c) prædulcis
[nectare vini ^g.
Quid paschale epulum? Nam certe jugiter omni
Pascha die cunctis Ecclesia prædicat oris,
- 55 Contestans Domini mortem cruce, de cruce vitam
Cunctorum: tamen hoc magnæ pietatis in omnes
Grande sacramentum ^h, præscripto mense quo-
[tannis
Totus ubique pari famulatu mundus adorat,
Æternum celebrans redivivo corpore regem ⁱ.
- 60 Hoc sollemne dies sequitur: septem nuncie-
[ramus
Hebdomadas, et lux populis festiva recurrit,
Qua sanctus quondam cælo demissus ab alto
Spiritus igitur divisit (d) lumine linguas,
Unus et ipse Deus (e) diversa per ora cucurrit,
65 Omnigenasque uno sonuit tunc ore loquelas,
Omnibus ignotas tribuens expromere voces,
Quisque suam ut gentem peregrino agnosceret
[ore, D
Externamque suo (f) sentiret in ore loquelam.
- A Barbarus ipse sibi non notis nota cauebat,
70 Verba suis aliena loquens i: sed in omnibus
[unum
Voce Deum varia laudabat spiritus unus ^k.
Ut citharis modulans unius verberere plectri
Dissona fila movet: vel qui perfiantia textis
Labra terit calamis, licet unum carmen ab uno
75 Ore ferat, non una sonat, variosque magistra
Temperat arte sonos; arguta foramina flatu,
Mobilibusque regit digitis, clauditque, aperitque,
Ut rapida vice dulcis eat redeatque cavernis:
Currens Æolio ^l modulabilis aura meatu,
80 Explicet irruptos animata ut tibia cantus:
Sic Deus omnisonæ ^m modulator et arbiter unus
Harmoniae, per cuncta movet quam corpora re-
[rum,
Et naturæ opifex Deus omnis, et artis; in omni
Fons opere, et finis, faciens ⁿ bona, factaque ser-
[vans,
85 Ipse manens in se media pietate vicissim,
Qua Pater in Verbo, qua Filius in Patre regnat,
Quo sine nil factum, per quem sata cuncta in
[eodem
Consistunt, idem novat omnia principe Verbo.
Qui cruce purpurea pretiosi sanguinis ostro
90 Arduus ascensu volucri penetravit in alta
Nube super Cherubim volitans, seditque ^o Pa-
[renti
Dexter ^p, et (g) inde suis celestia dona profudit ^q,
Spiritus ab Unigena ⁿ sanctum et Patre proce-
[dentem.
Qui Deus ipse Deo veniens licet adsit ubique,
95 Conspicuo tamen allapsu ruit igneus illic,
Pubis apostolicæ concors ^r ubi cætus agebat,
Moxque novo sonitu, multis ex urbe coactis
Omni ex gente viris, sedit quasi flamma per om-
[nes
Et simul in cunctis spiramine dissonus uno,
100 Ut lyricas facili modulatus pectine ^s chordas,
Dividuis eadem cecinit præconia linguis,
Incutiens varias humana per organa voces ^t.
Talis ubi lectas implevit crapula mentes,
Ructavere sacras jejuno gutture laudes
105 Ebria corda Deo; quis me miseratus, ab isto
Flumine potabit, quod sobriat ebrietate?
627-628 Ergo velut cælum stellis, ut floribus
[arva,
(a) Correximus ad ex ms. codice Germ. Ante erat
aut.
(b) Ms. Germ., *munera*, minus bene.
(c) Manuscriptus Germanensis codex cum ed. Grin.,
perdulcis. At vox *prædulcis* Paulino familiaris. Vide
carm. 21, v. 792, et carm. 52, v. 220.
(d) Ita emendatum ex ms. codice Germ. Editi, *flu-
mine*.
(e) Sic emendavimus ex eodem codice ms. Editi,
divisa.
(f) Ita ms. Germ. Editi, *nesciret*. Bigv.: forte re-
sciret.
(g) Sic ms. codex Germ., et editi Grav. Poelm. et
Schot. Alii duo, et in serios. Utraque lectio re-
cepta

^a Id est *deponere*. Vide carm. 14, v. 81.

^b Exod. xiv, 22 et 27.

^c Vide not. 295.

^d Matth. i, 16.

^e Matth. ii, 11.

^f Matth. iii, 16.

^g Joh. ii, 9, 11.

^h Vide not. 296.

ⁱ Matth. xxviii, 6.

^j Act. ii, 2, 3, 4, 6, 8, 11.

^k Vide not. 297.

^l Vide not. 298.

^m Marc. xvi, 19.

ⁿ *Novogvénis*. Vide carm. 5, v. 47.

^o Act. ii, 2, 4, 6.

- Temporibusque annos Dominus; sic ipse¹¹ diebus A 135 Suscipiens humili metantem^b in pectore Christi-
Tempora distinxit festis, ut pigra diurnis [stum.]
- 110 Ingenia obsequiis, saltem¹² discrimine facto,
Post intervallum reduci sollennia voto
Sancta libenter agant, residesque per annua
[mentes]
Festa parent Domino, quia jugiter intemeratos
Justitiæ servire piget. Delinquere suetis,
- 115 Parecere peccato, labor est. Decurritur omni
Valle, per ascensum non est evadere cursu.
Hinc via labendi proclivior, et via vitæ
Durius; illa capax multis, hæc ardua paucis.
Inde bonus Dominus cunctos pietatis ut alis
- 120 Contegat, invalidis niti virtutis ad arcem,
Congrua sanctorum dedit intervalla dierum:
Ut saltem officii mediocribus ultima Christi
Vestimenta legant, et eos sacra limbria sancti,
Qui non extorres penitus regione salutis,
- 125 Intra perpetuæ stabulant præsepia vitæ,
Longinqui prius non longo fine secundis.
Primus enim (a) gradus est cælo, pertexere
[cunctos]
Continua bonitate dies, et tempore toto
Pascha sacrum Christi cultu celebrare pudico.
- 150 Quod si mixta seges tribulis mihi germinat, et
[cor]
Incultum stimulat terreni spina laboris:
Vel festis Domino studeam me offerre diebus,
Ut vel parte mei tangam conlinia vitæ,
Corpore nec¹³ toto trahar in consortia mortis.
- 155 Quamquam igitur jugi nos qui statione pro- C
[pinqua]
Accolimus, sancti potiamur honore patroni,
Quem et sine natali devota frequentia semper
Concelebrat; tamen ut proprii per herilia vernæ
Festa relaxemur curis, et vota canamus,
- 140 Hujus lætitiæ princeps psallentibus ibo
Fratribus, et socium ducam quasi signifer agmen.
Nam licet e varia populi regione frequentes
Comparibus votis hodie pia gaudia fundant;
Me tamen uberius decet atque insignis isto
- 145 Exsultare die: quia nemo obstrictior est me
Debitor huic, cui privato specialius astro
Ista dies tantum peperit sine fine patronum.
Salve, cara dies, salve, mihi lux mea, salve,
Semper festa mihi: sed in hoc mihi clarius anno D
- 150 Orta refalsisti, quia cum Felicis honore
Nicetam¹⁴ revelis, sanctorum ut amore duorum
Binum habeam natalem hodie, quo corpore
[sumti]
Martyris excessum celebrans, et corpore prompti
Ecce sacerdotis reditum satiatus adoro^a,

^a Id est honore. Vide not. 299.

^b Id est divertentem.

^c Licentia poetica. Cantic. ii, v. 41 et 42. Virgil. eclog. 1. Vid. not. 300.

^d Forte obit.

^e Cant. ii, 11, 12. Virgil. Ecloga 1.

^f Prov. xxiii, 1.

(a) Manuscriptus Germanensis codex, *Primus enim vitæ gradus est.*

- Exsultet mea nunc anima, dicatque quod olim
Sponsa canebat amans Domino vocalis amanti:
Imber abit, discessit hiems, vox turturis altæ
In nostra tellure^e sonat, dat vitis odorem,
160 Florida et in terris miramur lilia cæli.
Unde repente, precor, versa vice temporis
[ather]
Ver^d abit, et gelidis flores visuntur in agris?
(b) Unctus adest Domini Christi comitatus amicis
Nicetes, hinc vernat hiems, hinc undique nobis
- 165 629-630 Spirat odoratos vegetabilis aura va-
[pores]:
Hoc de corde venit benedicti spiritus agri.
Vita pudicitia, et liquido mens candida vero,
Nicetam faciunt flores, et aromata (c) verna^e.
Munere quid tanto dignum, vel corde, vel ore
- 170 Pauper, et insipiens, et parvulus edere possim?
Ipso nunc Felice opus est, et in hoc mihi munus,
Sumat ut a Christo, mihi quas impertiat ipse,
Ut digne sibi grater opes. Et nunc mihi vellem
Viva perennis aquæ manarent flumina ventre,
- 175 Ut non ore meo, sed Christi munere possem¹⁴
Lætitiam enarrare¹⁴ meam, quæ munere Christi
Uberius solito placidum mihi pectus inundat,
Natalemque mihi duplicat Felicis amore
Multiplici. Video præsentem lumine eorum
- 180 Nicetam (d) rediisse mihi, visoque parente,
Cujus præ cunctis amor in me regnat, et ipse
Nicetes lio, benedicti nominis instar
Mente gerens, quæ nunc voto victore triumphat.
(e) Hunc ego conspiciens longo post tempore
[longe]
- 185 Natali venisse tuo, clarissime Felix,
Nonne tua ducente manu adventasse fatebor?
Nam quis tam claro poterit non cernere signo,
Hoc prece provenisse tua, ut, quod sumere votis
Vix poteram, aut ipso saltem mihi figere somno,
- 190 Nicetam¹⁷ rursus¹⁸ coram, Felicis in ipso
Natali, visu simul amplexuque tenerem,
Atque iterum sub eo canerem mea debita, Felix,
Auditore tibi. Sed quid faciam? rogo. Pauper
Divitis assideo¹⁹ mensæ, et miser audeo magnis
- 195 Insertare manum dapibus^f; neque cogito quod me
Talia consimili vice, qualia sumo, parare
Conveniat, dignumque isto dare iudice verbum.
Quare inopi da, sancte, tuo, ut te digna patrono,
Et pariter condigna tuo loquar (f) ausus amico.
- 200 Posco tuos, Felix, tecum ad tua vota parentes.
Quæ tua vota loquor, mea sunt, et verius hæc
[sunt]

(b) Sic reposuimus refragantibus codicibus; quid enim sibi vult, *Junctus Domini comitatus*? Vide not. 300.

(c) Ms. codex Germ. Christi.

(d) Idem codex ms. cum editis quinque, *Niceten*.

(e) Sic restitutum ex ms. codice Germ. et editis Grav. et Schot. in margg. Ceteri:

Ergo conspiciens hunc longo tempore longe

(f) Ita reposuimus ex ms. codice Germanensi. Antecrat usus.

- Vota mea : at tibi celsus honor terrena recusat
Gaudia. Sed quia nostra tuæ sunt gaudia palmæ,
Ut tua digneris ²⁰ tibi ducere vota tuorum.
- 205 Ergo tuos etiam, Felix, imploro parentes ;
Hic quoque ades, mihi nunc poseas ut ades vo-
[eatos.
- Qui colitis lætos paradisi (a) cœlitis hortos,
Quique sub excelsa Domini requiescitis ara,
Pulcher apostolici chorus agminis, et patriar-
[ehum
- 210 Gens prior, ambo chori procerum, quos agmine
[bino
- Per duodeca Deus signavit nomina patres,
Gentibus et populis regnum ad cœleste vocandis:
Vos etiam, sancti, simplex depono, prophetæ,
In nostra qui carne Deum fore præcinnistis :
- 215 Vos quoque corporibus cæsis ²¹, et sanguine fuso
Occisum et vivum testati martyres Agnum,
Omnes divinis a fontibus una propago,
Quos pius Abraham, sacer Isac, lenis ²² Iacob,
Progenuere Deo per non numerabile semen,
- 220 Et bifidum, meritis cœlestibus, atque caducis ;
Æquantes his astra poli, his telluris arenam ;
Credo equidem vos officio pietatis ad istum
631-632 Undique convenisse diem Felicis
[amore,
- Ut confessoris socii celebretis honorem.
- 225 Non autem tanti mihi sum præsumtor honoris,
Ut sanctos ideo meo modo protinus omnes
Sensibus adspirare precer, quasi munere tauto
Dignus, ut illa meo resonet vox turturis ore,
Quam totum tellus audivit læta per orbem :
- 230 Sed quia vox divina decet Felicis honorem,
Et quia Nicetes, Domini puer atque sacerdos,
Longinqua tellure mihi modo missus, ad istum
Ecce diem venit, vir tam bonus ore magistro,
Quam sacer est victore animo, vel corpore victo.
- 235 O mihi fulminea cherubim ^a si forcipe sumtum
Carbonem ex ipsa Domini procul (b) effera ara,
Et peccatoris male pingua labra perurat,
Ut defæcato concretis sordibus ore,
Non ut ab ore meo, sed ut auditoris ab ore,
- 240 Ipsius bausta, meo depromam dignius ore ;
Nec peccatoris stolidi sermo asper et æger,
Et violet castas, et doctas (c) vulneret aures !
Sed quoniam lateri meus assidet ipse magister, **D**
Comminus e regione situm venerante frequenter
- 245 lumine conspiciam ; forsan sapientis ab ore,
Ut quondam effeta pecudes pastoris Iacob,
Concipiam sterili fecundos pectore sensus.
Namque et Nicetes Domino benedictus, ut ille,
Mitis ; ut Israel ovibus quoque pastor et hædis
- ^a Isai vi, 6. Vide not. 301.
^b Id est incisa.
^c Vide not. 302.
^d Vide not. 239.
^e Psal. iv, 7.
^f Vide not. 303.
^g I Reg. ii, 5.
(a) Ms. Germ., *cœlitus*. Vide carm. 21, v. 773 et 873.
- A 250 Ante lacum viventis aquæ ; sed et hic etiam tres
Corde pari trina sibi legit ab arbore virgas,
Queis in aqua positis pecus advocat, et coenantes
Ingravidat, virgisque tribus concepta colorat ;
Ut de interrassa ^b variatis cortice virgis,
255 Insignita gregis (d) sancti fetura probetur.
At pecori Laban non est nota, sed nota viræ :
Nam nota mortis erit, Christo non esse (e) no-
[tatos.
- Sic animas steriles in nomine gratia trino
Immovat, et verbi coitu vir Spiritus implet.
- 260 Conceptosque Deo notat intus ^e Ecclesia ^d fetus
Virgineo secunda utero, materque salutis,
Dum virgis intenta tribus bibit uvida Verbi
Semina, et æterni signatur lumine vultus ^e.
Hinc sterilis peperit septem ^f, et deficit abun-
[dans
- 265 Dilatante Deo tenues ^g, tenuante superbos.
Sic ego Niceta viso, quasi fonte reperto,
Sicut ovis sitiens ad viva fluentia cucurri
Aridus, et sensi mea protinus ubera tendi,
Attentusque diu pascentis in ora magistri.
- 270 Inspexi docto varias in pectore virgas,
Conspectumque bibi per lumina fixa colorem,
Et me divinis sparsit mens roseida guttis.
Sed tamen in tribus his (quia venit mentio)
[virgis,
- Si placet, inspiciamas adhuc mysteria regni,
275 Tres patriarcha sibi trina legit arbore virgas,
Spirantem (f) storacis, lævem platano, nuce fir-
[mam.
- Spiritus in platano est, Virgo in storace, in nuce
[Christus.
- 633-634** Nau patulos platanus ramos expan-
[dit in umbras :
Sanctus inumbrata formavit Virgine Christum
- 280 Spiritus. Et storacis puto virga sit, arbore David,
Promisit odoratum quæ Virgo puerpera florem.
Virga nucis Christus, quoniam in nucibus cibus
[intus
- Testa foris, et amara super viridi cute cortex ²⁸.
Cerne Deum nostro velatum corpore Christum,
285 Qui fragilis carne est verbo cibus, et cruce amarus.
Dura superficies, verbum crucis ; et crucis esca
[est,
- Cœlestem Christi claudens in carne medullam.
Sed cruce dulcis item, quia protulit arbore vitam
Vita Deus noster : ligno mea Vita pependit.
- 290 Ut staret mea vita Deo. Quid, vita rependam,
Pro vita tibi, Christe, mea ? nisi forte salutis
Accipiam calicem, quo te mea ²⁸ dextra propinet,
Ut sacro mortis pretiosa proluar haustu.
- (b) Sic ms. Germ. Ed. Rosv., *adferat*. Ceteri mendose, *hac ferat*.
(c) Ms. Germ. codex, *verberet*, minus bene post *violct*.
(d) Ms. Germ., *Christi*.
(e) Ita emendatum ex ms. Germ. et edit Schot. Alii, *novatos*.
(f) Ita emendatum ex ms. codice Germ. et editis quinque. Ed. Rosv., *storace*.

- Sed quid agam? neque si proprium dem cor- A
[pus in ignes,
- 295 Vilescamque mihi, nec ²¹ sanguine debita luso
Iusta tibi solvam, quia me reddam tibi pro me,
Et quidquid simili vice fecero, semper ero impar,
Christe tibi: quia tu pro me mea, non tua Christe,
Debita solvistī, pro servis passus iniquis.
- 300 Quis tibi peuset amor? Deminus mea forma
[fuisti,
Ut servus tua forma forem: et res magna pu-
[tatur,
- Mercari propriam de re pereunte salutem?
Perpetuis mutare caduca, et vendere terram,
Cælum emere? Ecce Deus quanto me carius emit
- 305 Morte crucis? passus, dejectus imagine servi,
Ut viles emeret pretioso sanguine servos. B
Sed quid agam? (a) intuto temerarius evehor
[alto,
- Ausus in excelsum fragili me credere penna?
Martyris egregii natalem (qui meus est mos)
- 310 Materia levioze cauens, in summa repente
Emicui, super astra volans, mentemque pro-
[cacem
Ad rerum fontem misso sermone tetendi.
Unde mihi hos animos? que me levat aura su-
[perbum?
Non agnosco tumens mea pectora; major agit
[mens,
- 315 Sentio Nicetam, qui proximus assidet, et me
Tangit, et adjuncto lateri vicinus anhelat.
Acer anhelantis juxta me spiritus intrat,
Insolitumque potens meditantis suscitāt ignem,
Frigentes animans admoto fomite fibras.
- 320 Sed reprinam tumidos flatus, nec magna su-
[per me
Exiguis (b) sperabo loqui, referarque relicta
Parvus humo, et plano modici pede carminis ibo.
Quamvis Felicis meritum sublime profari
Non possim sine laude Dei, tu sancte paterno
- 325 Suscipe me Niceta simi: et dum pectore docto
Sustineor, caput in blando mihi corde reclinans,
Sal tuus insulsum me condiat, et sitientes
Dives vena riget rivo mihi perpete sensus.
Dicam iterum gaudens, et adhuc vix numeris
[hujus
- 330 Credulus, ingeminabo rogans: Dic, queso, re-
[disti?
Teque ipsum teneo, Niceta? in quo hactenus
[aeger
Noctes atque dies animo tabente pependi?
Venisti tandem quarto mihi reditus anno.
Sed grates Christo, quia te vel sero revexit,
- 335 Quam metui ne te mediis regionibus hostis
Disclusum opposita bellorum nube teneret?
- 635-636 Sed desideris superantibus, obvia
[nobis
Vincula rupisti: nec te mare, nec labor ullus,
Nec Gothici tenuere metas, nec frigora longis
340 Dura viis: vere in tantis, Niceta, fuisti
Casibus affectu victus victorque benigno,
Fortis et infirmus pariter, sed utrumque po-
[tenter.
Victus amicitia, victus Felicis amore,
Vicisti duos tenera pietate labores.
- 345 Nunc age, sancte parens, aurem mihi dede
[inanumque;
Nodemus ²⁵ socias in vincula mutua palmas,
Inque vicem nexis alterno fœdere dextris,
Sermiones varios gressu spatiantē seramus.
Enarrare tibet simi!, et monstrare parenti
- 350 Sollicito nostros toto quo defuit actus
Tempore. Nam cui jure magis mea gesta re-
[texam,
Felicisque manu nobis operata revolvam,
Quam cui cura sumus? gemino (c) qui jure ma-
[gistri
Et patris ut bene gesta probet, sic improba
[damnet:
355 Corrigit errata, et placidus disponat agenda:
Imperfecta juvet precibus. perfecta sacerdos
Dedicet; atque ita se Felicis in ædibus ultro
Atque citro referat, tamquam ipsum pectore toto
Felicem gerat, et patria se jactet in aula.
- 360 Ergo veni, pater, et socio mihi jungere (d)
[passu
Dum te circum agens operum per singula duco.
Ecce vides istam, qua janna prima receptat,
Porticus obseno fuerat prius obruta teato;
Nunc eadem nova pigmentis et culmine crevit.
- 365 Ast ubi conceptum quadrato tegmine, circa
Vestibulum medio reseratar in æthera campo,
Hortulus ante fuit male (e) culto cespite, rarum
Area villis olus nullos precebat ad usus.
Interea nobis amor incidit, hoc opus (f) isto
- 370 Ædificare loco: namque hunc depescere cultum
Ipsa videbatur; venerandam ut martyris aulam
Eminus adversa foribus de fronte reclusis,
Lætior illustraret honos; et aperta per arcus
Lucida frons bifores perlunderet intima largo
- D 375 Lumine, conspicui ad faciem couersa sepulchri,
Quo tegitur posito sepitus corpore martyr,
Qui sua fulgentis solis ^a pro limine Felix,
Atria bis gemino patefactis lumine valvis
Spectat ovans, gaudetque piis sua mœnia vinci
- 380 Cætibus, atque amplas populis rumpentibus aula
Laxari densas numerosa per ostia turbas.
Ipsaque, qua tumulus sacrati martyris exstat,
Aula novos habitus senio purgata resumpsit.

^a Vide not. 504 et 59.

(a) Sic emendavimus ex ms. Germanensi codice. Alias, *lato*.

(b) Ita ms. codex Germ. cum ed. Schot. Ceteri, *spirabo*.

(c) Sic ms. Germ. cum editis codd. Grin. Poelm. et

Sacchino. Alii, *quoque*.

(d) Ms. Germ., *gressu*.

(e) Ita emendavimus ex ms. codice Germ. et ed. Schot. in marg. Ante erat *casto*.

(f) Sic ms. Germ. Edit. codices quinque, *ipso*. Ed. Rosv., *isti*, mendose.

- Trina manus variis operata decoribus illam
 385 Excoluit; bijugi laqueari et marmore fabri,
 Pictor imaginibus divina ferentibus ora.
 Ecce vides quantus ^a splendor ^a, velut rede
 [renata
 Rideat insculptam camera crispante lacunar ^b.
 In ligno mentitur ebur; tectoque superne ^c
 390 Pendentes lychni spiris retinentur ahenis,
 Et medio in vacuo laxis vaga lumina nutant
 Funibus; undantes flammæ levis aura fatigat.
637-638 Quæque prius pilis stetit, hæc mo-
 [do fulta columnis,
 Villa mutato sprevit cæmenta metallo ^c.
 395 Sed rursus redeamus in atria: conspice rar-
 [sum
 Impositas longis duplicato tegmine cellas
 Porticibus, metanda bonis habitacula digne,
 Quos huc ad sancti justum Felicis honorem
 Duxerit ^a orandi studium, non cura bibendi.
 400 Nam quasi contiguata sacris cœnacula lectis,
 Spectant de superis altaria tota fenestris,
 Sub quibus intus habent sanctorum corpora
 [sedem.
 Namque et apostolici cineres sub cœlitate mensa
 Depositi, placitum Christo spirantis odorem
 405 Pulveris inter (a) sancta sacri libamina reddunt.
 Hic pater Andreas, hic qui piscator ad Argos
 Missus vaniloquas docuit mutescere linguas:
 Qui postquam populos, ruptis erroris iniqui
 Retibus explicuit, traxitque ad vesca Christi.
 410 Thessalicas fuso damnavit sanguine Pairs,
 Ille et præcursor Domini et Baptista Johannes,
 Idem Evangelii sacra Janua, metaque legis:
 Hospes et ipse mei veniens Felicis ad aulas,
 Parte sui ^a cineris fraternam funes honorat.
 415 Huic dubius gemino Didymus cognomine ^d
 [Thomas
 Adjacet; hunc Christus pavide cunctamine
 [væntis
 ((b) Pro nostra dubitare fide permisit, ut et
 [nos
 Hoc duce firmati, Dominoque Deoque tre-
 [mentes)
 Vivere post mortem vero festeamur Iesum
 420 Corpore, viva suæ monstrantem vulnera carnis;
 Et ^a veniente die qui jam manifestus aperta
 Luce Deus veniet, cruciata in carne conusca
 Agnoscant trepidi, quem confixere rebelles.
 Hic medicus Lucas prius arte, deinde loquela.
 425 Bis medicus Lucas: ut quondam corporis ægro.
 Terrena curabat ope, et tunc mentibus ægris
 A Composuit gemino vite medicamina libro.
 His socii pietate, fide, virtute, corona,
 Martyres, Agricola, et Proculo Vitalis adherens,
 430 Et quæ Chaleidicis ^e Euphonia martyr in oris,
 Signat virgineo saceratum sanguine litus.
 Vitalem, Agricolam, Proculumque Bononia
 [condit,
 Quos jurata fides pietatis in arma vocavit,
 Parque (c) salutaris textit victoria palmis,
 435 Corpora transfixos trabalibus ^f inclita clavus.
 Hic et Nazarius martyr (quem munere fido
 Nobilis Ambrosii substrata mente recepi)
 Culmina Felicis dignatur et ipse cohospes ^g,
 Fraternasque (d) domos privatis setibus addit.
 440 Quamvis sanctorum omnes toto simul orbe per
 [unum
 Sint ubicunque Deum: quo presentantur ubi-
 [que,
 Corporis ut sua membra Deo: sed debita ^h
 [sanctis
 Sunt loca corporibus: neque tantum qua jacet
 [ora
 Totum corpus, ibi positum gratia vivit:
 445 Sed quæcumque ^h pii est pars corporis, et ma-
 [nus exstat,
 Contestante Deo meriti documenta beati.
 Magna et in exiguo sanctorum pulvere virtus
 Clamat apostolici vim corporis, indice Verbo ^h.
 Bis igitur vicinus erit, quicumque supernis
 450 Castus ager ⁱ lectis: et qui procul advena recto
639-640 Percitus affectu sanctas properavit
 [ad redes,
 Cum volet ^o oratum Christo secretus adire,
 Sive die seu nocte velit sua promere vota,
 Impiger ⁱ attingo de limine prodeat hospes.
 455 Hoc etiam mirare, domus (e) quod martyris
 [alta
 Lege sacramenti per limina trina patescit:
 Fæsus enim est unum trino sub nomine regem.
 Et quod contextæ sanctis sibi molibus redes
 Fune pio signant: quoniam etsi culmina plura
 460 Sint ^o domibus extractis; sancta et tamen unica
 [pæcis
 Est domus, et nullis unum concordia membris
 Corpus agit: (f) cui compago stat: vertice
 [Christo.
 Forsitan hæc inter cupulus spectacula queras,
 Unde replenda sit hæc tot fontibus area dives,
 465 Cum procul ubi, et ductæ aquæ prope nullas
 [sub ubi
 Exiguam huc tenui demittat fonte guttam.
 era itea.
 (b) Ex ms. Germanensi codice hos versus duas
 additiones, qui sensum olim interruptum completum
 reddunt et restituant.
 (c) Sic emendatum ex ms. codice Germ. Editi,
 Proque.
 (d) Ms. Germ., domos.
 (e) Ita ex ms. codice Germ. emendavimus cum
 Sac. hinc. Alias, quo.
 (f) Ms. codex Germ., compago suo stat.

^a Vide not. 305.

^b Vide not. 306.

^c Vide not. 307.

^d Vide not. 308.

^e Vide not. 309.

^f Vide not. 310.

^g Vide carm. 21, v. 585, et ep. 52, n. 6.

^h Vide carm. 18, v. 147.

ⁱ Vide carm. 15, v. 291.

^j Vide carm. 17, v. 140.

(a) Ms. Germ. codex, sacra sua. Editi quatuor, 37-

- Respondebo, nihil propria nos fidere dextra, A 510 Infundens niveam per operta sacraria nubem.
 Nil ope terrena confidere; cuncta potenti
 Deposuisse Deo, et fontes præsumere cælo.
- 470 Denique cisternas adstruximus undique tectis,
 Captari fundente Deo de nubibus amnes:
 Unde fluant pariter ^a plenis cava marmora la-
 [bris.
 Quod si etiam interdum eveniat defectus
 laquarum.
- Ordine disposito varias distincta figuras.
- 475 Concharumque modis, et pictis florida metis,
 Forte erit et siccis spectabilis arca vasis.
 Namque tenes etiam magna Salomonis in æde,
 Quam fuerit decori siccam mare ^b: quod sa-
 [piens rex
 Arc dedit solido, et tauris suspendit ahemis.
- 480 Aspice nunc aliud latus: ut sit porticus una,
 Et paries mediis spatio bipatente columnis.
 Culmine discretas aditu sibi cupulat aulæ.
 Tempus in hanc transire oculis peragrantibus
 [ædem,
 Quæ longum reserata latus, cum lumine cæli
- 485 Acquirat spatium tecti, quod in atria juncta
 Panditur, insertos socians disjuncta per arcus,
 Et populis rigui præbet spectacula campi
 (Quem tamen includunt structo circumdata
 [scpto
 Mœnia, ne pateant oculis sacra tecta ³⁷ profanis),
- 490 Vestibulumque patens aura defendit operta.
 Nec mirere sacras spatii accrescere caulas.
 Crescit ubique potens æterni gloria Christi:
 Sanctorum cumulatur honor, Deus omnibus
 [unus,
 Noscitur: illustrat quia sanctus Spiritus orbem,
- 495 Cuique cœterno regnat Patre Filius heres,
 Inde propagato pia gratia lumine veri
 Multiplicat populis æternæ semina vitæ.
 Et quia pastor oves auget bonus, ampla redeuntis
 Crescere cum gregibus (a) favet altus ovila
 [Christus.
- 500 Ingredere hæc psalmis recinens antistes et
 [hymnis,
 Et mea vota refer Domino, et tua gaudia votis
 Junge meis, celebrans communis festa patroni.
 Tempore oportuno pro peccatore rogabis
 Gaudentem Dominum de confessoris honore.
- 505 Hoc duce, proclivi tua tramite vota ferentur,
 Felix divinas tibi prævius ibit ad aures,
 Teque (b) sacris psalmis simul et devota li-
 [tante
- 641-642** Obsequia, ^c placido descendet nu-
 [mine Christus,
 Ut populum templumque sacra caligine velet,

^a Id est simul. Vide carm. 14, v. 109.

^b Vide not. 314.

^c Vide eandem licentiam carm. 15, v. 81.

^d Josue, iii, 15.

^e Ruth, i, 14; ii, 11.

^f Vide carm. 10, v. 12.

(a) Edd. tres, fovet. Sacchinius legendum putat

facit.

(b) Ita restitimus ex ms. codice Germ. et edi-
 quatuor. Ed. Rosv., sacra psalmisque.

(c) Ms. Germ., pascit.

(d) Sic reposuimus ex ms. Germanensi codic-
 Ante erat recuso. Vide capit in Josue, et Augus-
 num in psal. cxviii, 15.

- Verum utinam sanis agerent hæc gaudia votis, A
 Nec sua liminibus ^a miscerent pocula sanctis.
- 560 Quamlibet hæc ⁴⁰ jejuna ebors potiore resultet
 Obsequio, castis sanctos quoque vocibus hymnos
 Personat, et Domino cantatam sobria laudem
 Immolat. Ignoscenda tamen puto talia parvis
 Gaudia que ducunt epulis, quia mentibus error
- 565 Irrepat rudibus; nec tantæ consæcia culpæ
 Simplicitas pietate cadit, male credula sanctos
643-644 Perfusis balante mero gaudere se-
 [puleris.
- Ergo probant obiti, quod damnare magistri?
 Mensa ^b Petri ⁴² recipit, quod Petri dogma re-
 [futur?
- 570 Unus ubique calix Domini, et cibus unus, et
 [una **B**
 Mensa, domusque Dei. (a) Divendant vina ta-
 [beruis;
 Sancta precum domus est ecclesia: cede ^c sa-
 [eratis
 Liminibus, serpens: non hæc male ludus in aula
 Debetur, sed pœna tibi: ludibria mices
- 575 Supplicis inimice tuis: idem tibi discors
 Tormentis ululas, atque inter pocula cantas.
 Felicem metuis, Felicem spernis inepte,
 Ebrius insultas, reus oras; et miser ipso
 Judice luxurias, quo vindice plecteris ardens.
- 580 Propterea visum nobis opus utile, totis
 Felicis domibus pictura illudere ⁴³ sancta;
 Si forte attonitas hæc per spectacula mentes
 Agrestum caperet ficata coloribus umbra,
 Quæ super exprimitur titulis, ut littera monstret
- 585 Quod manus explicuit ⁴⁴: dumque omnes plecti
 [vicissim
 Ostendunt releguntque sibi, vel tardius eser-
 Sunt ⁴⁴ memores, dum grata oculis jejunia
 [pascunt;
- Atque ita se melior stupefactis inserat usus,
 Dum fallit pictura famem: sanctasque legenti
- 590 Historias, castorum operum subrepat honestas
 Exemplis inducta piis; potatur ⁴⁵ hianti
 Sobrietas, nimii subeunt obliviva vini.
 Dumque diem ducunt spatio majore tuentes,
 Pocula rarescunt, quia per miracula traecto
- 595 Tempore, jam paucæ saperant ⁴⁶ epulantibus
 [horæ. **D**
 Quod superest ex his, quæ facta et picta vi-
 [demus ⁴⁷,
 Materiam orandi pro me tibi suggero, posceus,
 Rem Felicis agens, ut pro me sedulus ores.
 Et decet, ut quem mente pia comitaris,
 [eundem
- 600 Et mentis facie referas, animoque sequaris
- Par in amore mei ⁴⁸; nec enim miser ambigo
 [amari
 Martyre, vel modici dignatus amore catelli.
 Cum mihi vita, domus, res, gratia, gloria, panis,
 Sit Felix donante Deo; quo præsule posce
- 605 Montibus in sanctis mea fundamenta ^d locari,
 Et ceptam peragi irrupto molimine turrem.
 De Genesi, precor, hunc orandi collige sen-
 [sum:
 Ne maneam terrenus Adam ^e, sed virgine terra
 Nascar, et (b) ^f exposito ⁴⁹ veteri, nova former
 [imago.
- 610 Educare tellure mea, generisque mei sim
 Degener; et sponsæ festinem ad mellea terra:
 Flumina, Chahlei servatus ab igne canini.
 Sim facilis tectis, quasi Lot, & fore semper
 [aperta,
 Liberer ut Sodomis; neque vertam lumina retro,
- 615 Ne salis in lapidem vertar, sale cordis egenus ^h.
 Hostia viva Deo, tamquam puer offerar Isaac:
 Et mea ligna gerens sequar alium sub cruce
 [patrem.
 Inveniam puteos; sed ne, precor, obruat illes
 Invidus, et viventis aque cæcator Amalee ⁱ.
- 620 Sim prologus mundi, tamquam benedictus
 [Iacob
 Fratris Edom fugitivus erat; fessoque sacerantim
 Supponam capiti lapidem, Christoque quiescam.
 Sit mihi castus amor, sit et horror amoris
 [iniqui:
- C**
 Carnis ut illecebras velut inviolatus Ioseph,
 625 Effugiam vinclis exoto corpore, liber
645-646 Criminis, et spoliū mundo carnale
 [relinquam.
 Tempus enim longe fieri complexibus; instat
 Summa dies: prope jam Dominus, jam surgere
 [somnia
 Tempus, et ad Domini pulsam vigilare paratos.
- 630 Sit tibi ab Ægypto bonus exitus, ut duce lege
 Divisos penetrans undosi pectoris æstus.
 Fluctibus evadam Rubris, Dominique triumphum
 Demerso Pharaone canau. Cum supplice voto
 Exultando tremens, et cum formidine gaudens,
- 635 Ipsius pia dona, meos commendo labores ^j.
 Adserere, Nieta, prece quod precor, et simul
 [omnes
 Qui simul huc sancta pro religione coistis,
 Devoti Domino, et gratantes dicite mecum:
 Hæc tibi, Christe Deus, tenui facillique paratu
- 640 Pro nobis facimus; nec enim te, summe Creator,
 Facta manu capiunt, toto quem corpore mundus
 Non capit: angustum eni cælum, terraque pun-
 [ctum est.

^a Vide not. 512.

^b I Petr. iv, 3. Vide not. 515.

^c Id est *discede*.

^d Psal. lxxxvi, 1.

^e I Cor. xv, 48.

^f Id est *deponere*.

^g Vide ep. 18, 11, n. 5.

^h Gen. xix, xxii.

ⁱ Vide not. 514.

^j Eccli. iii; I Cor. xxxv; Rom. i, 7; Luc. xii; Exod. vii, 14.

(a) Ms. Germ. cum edd. 4 in margg. *Discedant*.

(b) Leg. forte *exposita*, vel *exposito*. *Hic exponere pro deponere*, sicut et varm. 25, v. 66.

Sed sanctis sine line tuis devota ferentes
 Obsequia, exiguo magnos veneramur honore :
 645 Sperantes illis exoratoribus, ut tu
 in nobis operum ponas perfecta tuorum
 Culmina : et exstructis habitator mentibus adsis.

POEMA XXVIII *.

DE S. FELICE NATAL. CARMEN X.

*Veteres S. Felicis basilicas novis ædificiis auget, novam
 cumque magnificam cum baptisterio construit ;
 easque picturis et epigrammatibus ornat. Nova a Nola-
 no episcopo Paulo consecratur, et in illi eodem die
 baptismatis et eucharistiæ sacramenta conferuntur.*

In veteri nobis nova res adnascitur actu,
 Et solita insolito crescunt solemnia ritu ¹ :
 Materiamque simul mihi carminis, et simul almi
 Natalem geminant Felices : in ædibus ejus
 5 Nata recens opera hæc, que molibus undique
 [celsis
 Cernitis emicuisse pari splendentia cultu.
 Istic porticibus ^a late circumdata longis
 Vestibula (a) impluvio ^b tectis reserantur aperto,
 Et simul astra oculis, ingressibus atria pandunt.
 10 Illie adjunctæ ² sociantur mœnibus aulae,
 Diffusoque sinu ³ simul et coeunte patentes
 Æmula consertis jungunt fastigia tignis,
 Et paribus variæ et speciosæ cultibus exstant
 Marmore, pictura, laquearibus, atque columnis.
 15 Inter quæ et modicis variatur gratia cellis :
 Quas in porticibus (qua ⁴ longius una coactum
 Porticus in spatium tractu protenditur ⁵ uno)
 Appositas lateri tria comminus ora recludunt,
 Trinaque cancellis currentibus ostia ⁶ pandunt :
 20 Martyribus median pietis pia nomina signant,
 Quos par in vario redimivit gloria sexu.
 At geminas que sunt dextra lævaque patentes,
 Binis historiis ornat pictora fidelis.
 Unam sanctorum complent sacra gesta virorum,
 25 Jobus vulneribus tentatus, lumine Tobit ⁶.
 Ast aliam sexus minor obtinet, inelita Judith,
 Qua simul et regina potens depingitur Esther.
 Interior variis ornatibus area ridet,
 647-648 Lacta super ⁷ tectis et aperta luce
 [serenis
 30 Frontibus, atque infra niveis ^d redimita co-
 [lumnis.
 Cujus in exposito prælocens cantharus exstat, ^D
 Quem cancellato tegit area culmine turris.
 Cetera dispositis stant vasa sub acre nudo
 Fonticulis, grato varie quibus ordine fixis
 35 Dissidet artis opus concordat vena metalli.
 Unaque diversa fluit ore capacius unda.
 Basilicis hæc juncta tribus, patet area cunctis,
 Diversosque aditus ex uno pandit ad omnes,

* Vide not. 515.

^b Id est, atrio. Vide not. 167 et 516.^c Vide not. 517.^d Id est ex marmore.^e Vide not. 518.^f Id est prope.^g Gall., qui empêchaient la vue.

A Atque itidem grenio diversos excipit uno
 40 A tribus egressos, medio spatiosa pavito :
 Quod tamen ordinibus structis per quinque ni-
 [tentum
 Agmina concharum ^e, series densata coacto
 Marmore, mira oculis aperit spatiantibus arte ^g.
 Sed circumjectis in porticibus spatia
 45 Copia larga subest, interpositisque columnas
 Cancellis fessos incumbere ; et inde fluentes
 Aspectare jocos ^g, pedibusque madentia siccis
 Cernere, nec calcare sola ; et certamine blando
 Mirari placido salientes murmure fontes,
 50 Non solum hiberno placitura in tempore præ-
 [sto est
 Commoditas, quia sic tecti juvat umbra per
 [æstum,
 ([b] Sicut aprica placent in frigore, siccaque in
 [imbre.)
 Parte alia patet exterior, quæ cingitur æque
 Area porticibus, cultu minor, æquore major.
 55 Ante sacras ædes longe spectabile pandit
 Vestibulum, duplici quæ exstructis tegmine cellis,
 Per contextarum coeuntia tigna domorum,
 Castelli speciem meditatur imagine muri,
 Conciliisque forum late spectabile pandit.
 60 Quale loco signum Felix venerandus in isto
 Ediderit nuper, celeri narrabo relatu.
 In medio campi, contra ^f venerabilis aulae
 Limina de ligno duo texta tignilla manebant,
 Importuna situ, simul et deformia visu ;
 C 65 Quæ decus omne operum perimebant, improba,
 [tædo ^h
 Objice prospectum cæcantiã ^h : namque pa-
 [tentis
 Janua basilicæ, tuguri brevis interjectu ^h
 Obscurata, fores incassum clausa patebat.
 Hæc amoliri cupientibus obtia nobis,
 70 Verba dabant tectis qui metabantur in illis,
 Jurabantque prius vitam se posse pacisci,
 Quam cogi migrare locis. Temne : da quidem vox
 Ista videbatur : sed erat, fateor, mihi idipsum
 Invidiæ : tædebat enim vel vincere rixa.
 75 Interea quadam (c) priam jam nocte quietem
 Carpere sopitis cæptantibus : ecce relictis
 Prosilienis scintilla focis, conflavit in una
 Cellarum ipsarum latebra, de stramine fœni,
 Quo forte inciderat, subitum ignem : moxque
 [per ipsam
 80 Fusa casam, ut vires alimenta per arida cepit,
 Iugentem fragili rapuit de fomite flammam ;
 Et facili lapsu per putria ligna vetusti
 Coluninis erumpens ; magnis incendia torsit
 Turbida verticibus ; calidamque per aera nubem

^h Scriptum anno 405, die 14 Januar.(a) Ms. Germ. codex, *inctoso tecti*. Editi quinque, *in cibo*. Vide not. 167 et 516.

(b) Hic versus additus ex ms. codice Germanensi.

(c) Ita correximus ex ms. Germ. *Ante erat prima*,

mendose.

- 85 Miscuit, et nigro subduxit sidera fumo. A
Ipsaque terribilem dabat insuper ira fragorem,
Materiæ fragilis (a) crepitu graviore resultans.
649-650 Cunctaque vicinis circum metata
[colonis;
Atque etiam vico ¹⁸ submotos longius agros,
90 Sic vapor afflabat, sic horrida lux feriebat;
Sic prope, sic longe sita culmina respergebat;
Scintillis late volitantibus igneus imber;
Ut subito exciti nos planctibus undique mœstis,
Et circumfusis immani lumine tectis,
95 Omnia circa nos lucere ut aperta videntes,
Cuncta putaremus flammis correpta cremari,
Ipsaque sanctorum simul igne palatia tanto
Fervere: et a tectis simul omnibus illa referri
Fulgura, quæ sparsis etiam longinqua replebant B
100 Ignibus, et multo terrebant (b) igne vapores.
Ut quasi vicinas omnes sibi quisque timerent
Ad sua tecta faces ardentem comminus æstum,
Infectasque (c) trahens diris nidoribus auras.
Nos trepidi, ut nostris domibus propiore pe-
[riculo,
105 Nil ope de nostra præsumimus, unde etenim
[vis,
Et manus infirmis foret, illam extinguere
[molem
Sufficiens? cum (d) flamma suis ingentior iret
Fomitibus, parvoque exorta repente tigillo,
Culmina cuncta simul perfunderet igne minaci?
110 Currimus ergo, fide tantum et prece supplice
[nixi, C
Ad vicina mei Felicis limina: et inde
Contiguam paribus votis adcurrimus aulam,
Atque ab apostolici cineris virtute medelam
Pescimus, impositis subjecti altaribus ora.
115 Ipse domum remeans, modicum, sed grande
[saluti ¹⁹,
De crucis æternæ sumtum mihi fragmine lignum
Promo, tenensque manu adversis procul ingero
[flammis,
Ut clypeum retinens pro pectore, quo tegerem
[me,
Arceremque hostem collato umbone relisum.
120 Credite, nec donate mihi, sed reddite Christo
Grates, et justas date laudes Omnipotenti:
Nostra salus etenim cruce Christi et nomine D
[constat,
Inde fides nobis, et in hoc cruce nixa periclo
Profuit, et nostram cognovit flamma salutem ^a.
125 Nec mea vox, aut dextra illum, sed vis crucis
[ignæ
Terruit, inque loco de quo surrexerat ipso,
Ut circumseptam præscripto limite flammam
- Sidere ^b, et exstingui fremitu moriente coegit:
Et cinere exortam cineri remeare procellam.
130 Quanta crucis virtus! ut se natura relinquat,
Omnia ligna vorans ligno crucis aritur ignis.
Multa manus, crebris tunc illa incendia vasis
Aspergens, largis cupiebat vincere lymphis:
Sed licet exhaustis pensarent fontibus imbres,
135 Vi majore tamen, lassis spargentibus, omnem
Vicerat ignis aquam: nos liguo exstinximus
[ignem,
Quamque aqua non poterat, vicit brevis astula ^c
[flamman.
Post ubi discessit metus, optatumque reduxit
Lux operosa diem, processimus acta videre
140 Noctis, et exstinctæ quamvis, lumantia late
Securis spectare oculis vestigia flammæ.
Et credebamus nos plurima damna domorum
Visuros, magni memores terroris et ignis:
Sed cito conspectis decrevit opinio rebus:
145 Et nihil exustum, nisi quod debebat aduri,
651-652 Gernimus, ex illisque unum flagras-
[se ¹⁹ duobus
Hospitiis, quæ nostra manus, nisi flamma tu-
[lisset,
Abstulerat: sed et hoc Felicis gratia nobis
Munere consuluit, quod preveniendo laborem
150 Utilibus ¹⁹ flammis, operam compendia nobis
Præstitit; inde parem incensæ, quam vicerat
[illuc
Flamma domum, non ut pateretur stare, vel
[ipsam
Obstantem simili bipotentibus objice valvis:
Verum ut et hæc illum puniret flamma colonum,
155 Conservans illi, quod mox everteret ipse.
Nam sua qui sanctis nuper gurgustia (e) ^e-
[etis
Præstulerat, priamam flamma mulctatus ¹⁹ in uno,
Mox aliud propria ipse manu vastare tigillum
Incipit, et celeri peragit sua damna furore,
160 Dilectasque (f) domos, et inanes plaguit amores.
Qui simul aspiciens incensa, et diruta tecta,
Dissimiles simili miratur in aggere labes,
Ruderis, et cineris (g) juncti bicolore ruina.
Hanc nobis sine lite videns cessisse triumphum.
165 Se tantum miser accusat, quem gratia nulla
Manserit obsequii, et maneat confusio prænx.
Nunc quia dimoto ¹⁷ patuerunt objice frontes,
Eloquio simul atque animo spatiemur in ipsis
Gaudentes spatiis, sanctasque feramur in aulas:
170 Miremurque sacras veterum monumenta figuras:
Et tribus in spatiis duo Testamenta legamus;
Hanc quoque (h) cernentes rationem lumine
[recto

^a Id est crucem quæ est nostra salus.

^b Il est sisti.

^c Vide not. 519.

(a) Manuscriptus idem codex Germ., strepitu.

(b) Ms. codex Germ., rura parore.

(c) Ita ms. Germ. cum edd. Bad. et Schot. in marg. Ceteri codices, infectas.

(d) Manuscriptus codex Germ., flammam.

(e) Sic emendavit ex ms. codice Germanensi, Edd. dictis.

(f) Ms. Germ., domus.

(g) Idem ms. codex Germ., juncta et bicolore ruina.

(h) Ms. Germ., credentes . . . certo.

- Quod nova in antiquis tectis, antiqua novis lex
Pingitur est etenim pariter decus utile nobis
175 In veteri novitas, atque in novitate vetustas.
Ut^a simul et nova vita sit, et prudentia cauta.
Ut gravitate senes, et simplicitate pusilli,
Temperiem mentis gemina ex ætate trahamus,
Jungentes nostris diversum moribus ævum :
- 180 Est etiam interiori sinu majoris in aula:
Insita cella^a procul, quasi filia culminis ejus,
Stellato (a) speciosa tholo^b, trinoque recessu
Dispositis simata locis; medio pietatis
Fonte nitet, mireque simul novat atque novatur.
- 185 Namque hodie bis eam geminata novatio comit,
Dum gemina antistes gerit illic munera Christi;
In geminis adylum venerabile dedicat usus,
Castifico socias pia sacramenta lavacro :
Sic pariter templum novat hostia, gratia fontem.
- 190 Fonsque novus renovans hominem, quod susci-
[pit, et dat
Munus; sive magis, quod desinit esse per usum,
Tradere divino mortalibus incipit usu.
Nam fons ipse semel (b) renovandi missus in
[usum,
Desinit esse novus: sed tali munere semper
195 Utendus, nunquam veteres renovare facesset.
Hæc Domini donum, hanc speciem, qua mu-
[nere Christi
Idem homo fit novus, et vetus interit, ecce re-
[fectis
Gernite culminibus gemina Felicis in aula
653-654 Quæ fuerant vetera, et nova nunc C
[existere videntur.
- 200 Nam steterant vasto deformibus agmine pilis :
Nunc meliore datis eadem vice fulta columnis,
Et spatii cepere, et luminis incrementa :
Depositoque situ reducem sumere juventam.
Namque et in his duplex spectandi gratia
[fulget
- 205 Qua renovata novis æquali lumine certant
Culmina culminibus, tectorum dissidet ætas,
Concordat species; veterum manus atque re-
[centum
Convenit; in facie simili decor unus utrumque
Ornat opus; coeunt olim fundata novellis.
- 210 Nec discrimen adest oculis, nitet una (c)
[venustas
Annosis^c rudibusque locis; niger abditur hor-
[ror:
Et senibus tectis juvenem pictura nitorem.
- ^a Vide not. 320.
^b Vide not. 327.
^c Id est novis. Vide ep. 25, n. 5, v. 25.
^d Vide not. 322.
^e Eccli. xxi, 2.
^f Vide not. 325.
- (a) Sic emendatum ex ms. codice Germanensi; non enim *insita cella in sinu majoris aule spatiosa* esse poterat. ut præferunt editi codices; sed *quasi filia culminis ejus, speciosa stellato tholo*. Quid autem sit *tholus* vide not. 321.
(b) Ita correximus ex eodem ms. codice Germ.: Ante erat *renovandum missus in unum*, nullo sensu.
- Reddidit, infuso variorum flore colorum.
Hinc operum tempus confunditur, et nitet extra
215 Parietibus novitas, latet intus operata vetustas :
Fronte juvenentis tegitur fucata senectus :
In pueram faciem (d) veterana refloruit ætas.
Suntque simul vetera et nova; nec nova, nec
[vetera æque.
Non eadem simul, atque eadem, quæ forma futuri
220 Presentisque boni est; namque et nunc utile
[nobis,
Detergo veteris vitæ squalore, novari
Mente pia, Christumque sequi, regnisque parari.
Tunc quoque cum dabitur^d redeunte resur-
[gere vita,
Ille resurgentum potior numerabitur ordo,
B 225 Qui super illustri carni perfusus amictu,
Servilem Domini (e) mutabit imagine formam :
Conformenque Deo conregnaturus honorem
Accipiet, Christo similis, sed munere Christi.
Hæc eadem species veterem deponere formam,
250 Et gestare novam monet, et retro acta abolere :
Inque futura Dei conversam intendere mentem,
Congrua præteritis obliviam ducere curis,
Cælestiumque animo regnorum inducere curam :
Rebus et humanis, et amoribus istius ævi,
255 Mente prius quam morte mori; neque corporis
[anto
Nexibus absolvi, quam criminis. Ergo novemur
Sensibus, et luteos terrestres imaginis actus
Discutere a nostro properemus corpore longe
Vestibus excussis: pueros, ut (f) sordè recussa
240 Corporis atque animæ, nitidi reddamus amictus.
Nec modo commissum peccati, sed medita-
[tum,
Sicut morbiferam de labe cadaveris auram,
Naribus obstructis tristem fugiamus odorem.
Ut faciem colubri, Salomon peccata timeri,
245 Horreri que monet^e, dicens¹⁹ armata leonis
Dentibus: et vere, quoniam velut ore ferino
Sæva vorant animam, quam vicerit ægra (g) vo-
[luptas
Corporis. (h) enectamque suæ draco duxerit
[escæ,
Qui vorat^f Æthiopum populos, non sole per-
[vistos,
D 250 **655-656** Sed vitis nigros, et erimine nocti-
[colores.
Tales Æthiops²⁰ serpens edit, in quibus
[escam,
- (c) Sic emendavimus ex ms. cod. Germanensi; id est vetus ædificium quod picturis ornaverat eadem *nitebat venustate* qua nova. Quid enim significat, *nitet una vetustas?* quod præferunt editi codices.
(d) Ita ms. Germ. Fdd., *veterata*.
(e) Sic emendatum ex ms. codice Germ. Vide præcedentia et subsequentiâ. Ante erat *mutavit*.
(f) Ita correximus ex ms. codice Germ. Ante erat in ed. Rosv. *corde recusso*; in edd. 2, *recuso*; in tribus, *recussi*.
(g) Ms. Germ., *voluntas*.
(h) Ms. codex Germ. cum editis tribus, *erictam-que*.

- Quam capere est (a) donatus, habet : quia pec- A
[catorem,
Serpentisque cibam Deus uno nomine terram
Dixit : et inde vorans peccata, dracone voratur.
255 Tempus adest mutare vias, exurgere som-
[no ",
Et tandem vigilare Deo, dormire vicissim
Actibus his, quibus invigilat mens mortua Chri-
[sto.
- Si nobis doctrina Dei de lumine verbi
Non aperit sensum, saltem capiamus ab ipsis
260 Aedibus exempla : et lapides et ligna magistri
Sint stolidis, ut quale manu confecimus istic
Tale fide faciamus opus : licet absit ab uno
Mentis opus manuumque labor, sed ab impare
[causa B
Par operis ²¹ trahitur ratio ; ecce videte, pro-
[babo
265 Dissimiles simili specie concurrere formas.
Qua nova tecta sedent, multi meminere lo-
[corum :
Nam breve tempus id est, ex quo sunt omnia
[cepta,
Quæ modo facta manent : annis sudata diuibus
Tertius explicuit prece sanctorum, atque ope
[Christi.
270 Pars spatii brevis hortas erat, pars ruderic
[agger,
Quem collata manus, populo curante, removit :
Et viles plerum cum sentibus eruit herbas,
Ut nitido purgata patesceret area dorso,
Quæ modo marmoreis ornato jugere saxis
275 Late strata nitet, cultus oblita priores ²².
Quam bene mutavit speciem ! post stercoris
[usum,
Marmoris (b) ornatum, Parias post vilia con-
[chas
Brassica (c) fert ; et splendet aquis, quæ sorde
[nitebat.
Quenam igitur nunc ista modo mihi fabrica
[formam
280 Præbebit, qua me colere, ædificare, novare
Sensibus, et Christo metandum condere pos-
[sim ?
Prompta quidem ratio est, quæ sit mea terra,
[quod in me D
Rudus, et unde meo spinæ nascuntur ²³ in agro.
Terra cor est, culpæ pravi sunt rudera cordis :
285 Luxus iners, impurus amor, maculosa libido,
Rudera sunt animæ ; sic corporis anxia cura,
Livor edax, et avara fames, gravis ira, levis
[spes,
- Prodigaque ambitio proprii, sitiens alieni,
Spinæ sunt (d) animo : quia semper inanibus
[augunt
290 Ancipites animas stimulis : quas jugiter urit
Defectus miseri metus, et miser ardor habendi.
Atque ita et inter opes inopes, quasi Tantalus
[ille
Inter aquas sitiunt, nec habent quod habere vi-
[dentur.
Nam partis uti metunt, servata ²⁴ relinquunt :
295 Dumque alimenta parant, vivendi tempora per-
[dunt.
Has igitur spinas, hæc rudera mentibus hir-
[tis
Egerere est opus, et (e) primam hanc evellere
[libris
Cunctorum stirpem scelerum, (f) qua pullulat
[arbor
Infelix ; Domini radicibus illa securi
300 Ieta ²⁵ cadat ^b, nostris ut numquam germinet
[arvis.
Hæc si præciso de nobis fomite radix
Aruerit, cadet omne nefas, vitium omne peribit,
Matricisque sure casum mala cuncta sequentur,
657-658 Et moriente sua simul arbore poina
[peribunt.
- 305 Tunc bene purgato domus ædificabitur horto,
Et vivo fundata solo bene surget in altum
Fabrica divini moliminis. Ipse columnas
Eriget in nobis Christus, veteresque resolvet
C Obstructe pilas animæ ; spatiumque sibi Rex
310 Sensibus efficiet nostris, ut inambulet illis,
Tanquam in porticibus Salomonis quinque sole-
[bat
Ore pio medicos Sapientia ducere gressus :
Corpora tangendo (g) sanans, et corda docendo ^c.
Non igitur simus veteres inter nova tecta.
315 Ut qui corda habitat Christus, nova corda rexi-
[sat.
Pejor enim scissura novo veterique coactis
Redditur, et nova vira novos bene dantur in
[utres ^d.
Vita prior pereat, pereat ne vita futura.
Sponte relinquamus mundum, non sponte caren-
[dum,
320 Sponte nisi fugimus : moriamur, ne moriamur i
Letalem vitam vitali morte tegamus.
Terrena intereat, subeat cælestis imago,
Et Christo vertatur Adam, mutemur et istio,
Ut mutemur ibi : qui nunc permanserit in se
325 Idem, et (h) in æternum non immutabitur a se.

^a Rom. xii, 11.

^b Matth. iii, 10.

^c Johan. v, 2 et 3.

^d Matth. ix, 16 et 17.

(a) Sic restitutum ex ms. Germanensi codice. Ceteri, *dammatus*. Vide not. 525.

(b) Ms. Germ., *ornatu*.

(c) Sic emendavimus ex editis codicibus tribus fa-

vente ms. codice Germ. Ed. Rosv., *Brassica*. Atq., *Brassida*.

(d) Ms. Germ., *anima*.

(e) Ita ms. Germ. codex, Latinius, et tres editi. Alii, *primam*.

(f) Sic ms. Germ. Editi codices, *quia*, mendose.

(g) Ms. codex Germ., *curans*.

(h) Ita ms. codex Germanensis. Editi, *in æterno*.

POEMA XXIX.

DE NOLANA BASILICA S. FELICIS A SE AUCTA.

Parvus erat locus ante, sacris angustus agendis,
Supplicibusque negans pandere posse ma-
[nus :

Nunc populo spatiosa sacris altaria præbet

Officii medii martyris in gremio.

5 Cuncta Deo renovata placent, novat omnia sem-
[per

Christus, et in cumulum fumialis amplificat.

Sic et dilecti solum Felicis honorans,

Et splendore simul protulit et spatio.

POEMA XXX.

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN XVIII.

FRAGMENTA.

De sanctorum reliquiis per orbem diffusis.

Sidera si cælo, si possunt gramina terris

Defore, mella favis, aqua fontibus, uberibus
[lac;

Sic poterunt linguis laudes cessare piorum,

In quibus et vite virtus, et gloria mortis

5 Ipse Deus; pro quo vitam valere pacisci,

Et moriendo piam sancire fidem populorum.

Horum de numero procerum confessor in ista

Urbe datus Felix longe lateque per orbem

Nominis emicuit titulo: sed Nola sepulti

10 Facta domus, tamquam proprio sibi sidere
[piandit. C

Omnis enim, quacumque manet mandatus in
[ora

Martyr, stella loci simul et medicina colentinu
[est.

Namque tenebrosum veteri caligine mundum,
Languentesque animas miseratus in orbe Crea-
[tor

15 Sic sua disposuit terris monumenta piorum,

Sparsit ut astrorum nocturno lumina cælo.

659-660 Hos igitur nobis cupiens avertere
[morbos

Omnimedens Dominus, sanctos mortalibus ægris
Per varias gentes medicos pietate salubri

20 Edidit: utque suam divina potentia curam
D Clarius exereret, potioribus intulit illos

Urbibus: et quosdam licet oppida parva reten-
[tent

Martyres, ad proceres Deus ipsos mœnibus au-
[plis

Intulit: et paucas functos divisit in oras;

25 Quos tamen ante obitum toto dedit orbe magi-
[stros.

Inde Petrum et Paulum Romana fixit in urbe,

Principibus quoniam medicis caput orbis egebat.

* Vide not. 524.

^b Vide not. 525.

* Huc adscitum. Perro carmen 26, nunc 27. Script.

A

Sic Deus et reliquis tribuens pia munera terris,
Sparsit ubique loci magnas sua membra per ur-
[bes.

30 Sic dedit Andream Patris, Ephesoque Johan-
[nem,

Ut simul Europam atque Asiam curaret in illis,
Discuteretque graves per lumina tanta tenebras.

Parthia Mattheum complectitur, India Thomam:
Lebbæum Libyes, Pbrygos accepere Philippum:

35 Certa Titum sibi sumpsit, et Antiochia et Ostia
[Lucam *:

Marcus Alexandria tibi datus, ut bove pulso,

Nam Constantinus ^b proprii dum conderet ur-
[bem

Nominis, et primus Romano in nomine regum
Christicolam gereret, divinum mente recepit

40 Consilium, ut quoniam Romæ mœnibus urbis
Æmula magnificis strueret tunc mœnia cœptis,

Hæc quoque Romuleam sequeretur dotibus ur-
[bem;

Ut sua apostolicis moniret mœnia letus

Corporibus: tunc Andream devexit Achivis,

45 Timotheumque Asia. Geminis ita turribus ex-
[stat

Constantinopolis magnæ caput æmula Romæ:

Verius hoc similis Romanis culmine muris

Quod Petrum, Paulumque pari Deus ambitione

Compensavit ei, meruit quia sumere Pauli

50 Discipulum, cum fraire Petri. Jam quanta per
[istam

Sanctorum per longa viam divortia terræ

Creyerit utilitas ad nostræ munia vitæ,

Ipsa docent hodieque loca, in quibus illa beati

Rheda capax oneris posita statione resedit:

55 Omnibus in spatiis quacumque aut mansio san-
[ctis

Corporibus, requiesve fuit vectantibus illos

Sacratos cineres, miris clamantia signis.

Nam divina manus medica virtute per omnes

Est illic operata vias, qua corpora sancta

60 Impressere sacro vestigia viva meatu.
Inde igitur suadente fide data copia lidis

Tunc comitum studiis, quedam ut sibi pignora
[vellent

Ossibus e sanctis meritum decerpere fructum:

Ut quasi mercedem officii, pretiumque laboris

65 Præsidia ad privata domum sibi quisque refer-
[ret.

Ex illo sacri cineres, quasi semina vitæ

Diversis sunt sparsa locis: quaque esse minuto

De modica sacri stipe corporis exiguus ros

Decidit; ingentes illie pia gratia fontes,

70 Et fluvios vitæ generavit gutta faville.

anno 405. Hi versus hodie exstant in eadem basilica.

* Alias 26: quod autem 27 erat, nunc 28. Scriptum
anno 404, die 14 Januar.

A

At Carthago potens Cypriano martyre gaudet,
Cujus et ore simul profusi, et sanguine fontes
Fecundaverunt Libyæ a sitiētis arenas.

661-662 Nec minor occiduis effulsit gratia
[terris,

75 Ambrosius Latio, Vincentius exstat Iberis :
Gallia Martinum, Delphinum Aquitania sunsit,
Multaque præterea per easdem largiter oras
Semina sanctorum positis diffusa sepulcris
Illustrant totum superis virtutibus orbem.

80 Sic itaque et nostra hæc Christi miserantis amore
Felicis meruit muniri Nola sepulcro,
Purgarique simul : quia cæcis mixta ruinis
Orbis, et ipsa pari moriens in nocte jacebat.

B

Personæ exululant pœnis qui numine falso

85 Dii fuerant ; et qui mentito nomine vivos
Ante Dei cultum sibi nil cœlestis videntes
Dediderant homines, hi nunc, ubi lumine Christi
Vera fides patuit, non possunt ferre sepultos.

Alpha itidem mihi Christus b et ω : qui summa
[supremis

90 Finibus excelsi pariter complexus et imi,
Victor et inferna et pariter cœlestia cepit :
Effractisque abyssis cœlos penetravit apertos,
Victricem referens superata morte salutem.
Utque illum patrie junxit victoria dextræ,

95 Vexillumque crucis super omnia sidera c fixit,
Corporeum statuit cœlesti in sede trophæum.

Nunc ad te, veneranda Dei crux d verto loquelas,
Gratantesque tua concludam laude profatus.

100 Crux magna Dei pietas, crux gloria cœli,
Crux æterna salus hominum, crux terror ini-
[quis,

Et virtus justis, lumenque fidelibus : o crux
Quæ terris in carne Deum servare salutis
In qua Deo cœlis hominem regnare dedisti !
Per te lux patuit veri, nox impia fugit.

105 Tu destruxisti credentibus eruta fana
Gentibus, humane concors tu fibula pacis,
Concilians hominem mediis per fœdera Christi.
Facta hominis gradus es, quo possit in æthera
[ferri.

D

E-to columna piis tu semper et anchora nobis :

110 Ut bene nostra domus maneat, bene classis aga-
[tur,
In cruce fixa fidem, vel de cruce nacta coro-
[nam.

POEMA XXXI .

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN XIX. FRAGMENTUM.

De Gothorum a exercitus cum suo rege interitu.
Pluribus hæc etenim causa est curata patronis,
Ut Romana salas, et publica vita maneret.

Illic Petrus, hic Paulus proceres, hic martyres
[omnes,

Quos simul innumeros magnæ tenet ambitus Ur-
[bis,

5 Quosque per innumeras diffuso limite gentes
Intra Romuleos veneratur Ecclesia t fines,
Sollicitas simul impenso duxere precatu
Excubias. Felix meus his, velut unus eorum,
In precibus pars magna fuit, sed summa petiti
10 Meneris ad cunctos, nulli privata refertur.

POEMA XXXII .

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN XX. FRAGMENTA.

S. Felici gratias refert maximas pro acceptis ejus in-
terventu Dei donis et beneficiis.

663-664 Nunc ad te, venerande parens, æterne
[patrone,

Susceptor meus, et Christo carissime Felix,
Gratificas verso referam sermone loquelas.
Multa mihi variis tribuisti munera donis.

5 Omnia, præsentis vite rem, spemque futuræ
Quæ pariunt, tibi me meminisse debere : cui me
Mancipium primis donavit Christus ab annis.
Si mihi flumineis facundia curreret undis,
Oraque mille forent centenis persona linguis,

C 10 Forte nec his opibus collato fonte refectus
Omnia Felicis percurrere manera possem
Quanta suo Dominus donavit Christus amico,
Et mihi confessor famulo transmisit alumno :

Si prima repetens ab origine cuncta revolvam ,

15 Quæ pietate pari vario mihi præstitit ævo,
Ante queam capitis proprii numerare capillos,
Quam tua circa me, Felix bone, dona referre.

Incolumi solio, et nunquam rimante sepulcro,
Undique vallatum solido munimine corpus

20 Martyris et meriti nullis patuisse piactis :
Et dignum retinere sue pia carnis honorem
Ossa, quia sanctis nunquam desistit adesse
Spiritus : unde piis stat gratia viva sepulcris,
Quæ probat in Christo cunctos sine morte sepulta
25 Ad tempus placido sopiri corpora somno.

POEMA XXXIII .

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN XXI. FRAGMENTA.

Narrat S. Felicis miracula, quibus vgrî supantur, et
corpora a demonibus obsessa liberantur.

Ver age carminibus : float articulata modestis

a Id est Africa. Vide carn. 5, v. 2.

b Vide not. 326.

c Vide not. 327.

d Vide not. 328.

e Vide not. 329.

f Vide not. 259.

* Alias 27 : quod autem 27 erat, nunc 28. Scriptum
anno 406, die 14 Januarii.

** Alias 28 : quod autem 29 erat, nunc 30. Scriptum
anno 407, die 14 Januar.

*** Alias 29 : quod autem 30 erat, nunc 17. Scriptum
anno 408, die 14 Januar.

Vox muneris : ades, o dives mihi causa loquendi A
Felix, et tacito mea corda illabere flatu.

Spiritus ore meo curret tuus; esto meis fons

5 Eloquiis : ego vero tuus ero fistula rivis,

Quos mihi præbueris divini a flumine verbi.

Surge igitur, blandoque meum spiramine pectus
Ingre lere, o Felix pater, et domine atque pa-
[trone;

Tu domus, et medicina mihi, et sapientia, Felix;

10 Tu nunc obtusam mihi longa per otia mentem
Exacue, ignito vegetans mea lumine corda.

Sed mihi non isto fraudendus in æquore sermo
[est,

Ut per sanctorum merita aut miracula curram, B

Et quæ per sanctos omnes ab origine rerum

15 Præstat agitur Deus, versu pertexere coner,

Quæ nec mens humana capit nec lingua profari

665-666 Et quid in hoc mirum, si charta vo-
[lumine toto

Non capiat, quæ nec mundus capit omnia to-
[tus?

Major enim mundo mundi sator; ipse Deus rex

20 Qui terram cælumque implet, quem non capit
[iste

Mundus, eum capiunt sancti, non corporis am-
[plo,

Sed pietate humiles, et unudo corde capaces.

Nunc itaque ut divina mei bene gesta patroni

25 Felicis referam, vel quæ mihi commoda vitæ C

Contulerit, vel quæ multis ope caritate præstans,

Muneribus conferre piis non desinit omni

Pene die, variis tribuens pia munera signis :

Christum laudari meritorum postulat ordo.

30 Non hominem, sed eum potius laudare videbor,

Quo Felix autore potens, venerabile nomen

Obtinet, et medicas dat opes, quibus ægra reviv-
[sit

Corpora, captivasque animas vi demouis atri

Absolvit superante Deo : nec in hac ope tantum

33 Munificus Felix operatur munera Christi,

Et de vipereo fortissimus hoste triumphat.

POEMA XXXIV.

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN. INCERTI FRAGMENTUM. D

S. Felicis virtus in tumulo : frequens ad eum populi
concursum.

Et licet a veteri tumulis absconditus ævo,

Qua mortalis erat, latuit telluris operte,

Viva tamen, vegetante Deo, membrisque su-
[perstes

Gratia divinum spirantia martyris ossa

* Id est, honorat. Vide carm. 27, v. 154.

b Id est obiret. Vide not. 350.

c Vide carm. 24, v. 37.

d Vide v. seq., carm. 15, v. 228, et not. 351.

e Vide not. 352.

f Vide v. 278.

5 Clarificat populis, merito vivente sepulti,

Et magni solium breve confessoris adorat *

Jugiter e variis congesta frequentia terris.

POEMA XXXV.

DE OBITU CELSI PUERI PALESTRICUS.

Pneumatium et Fidelem pueri Celsi parentes consolatur
de obitu filii.

Ante puer patribus claris, et nomine avito.

Celsus erat, sed nunc celsus agit merito :

Quem Dominus tanto cumulavit munere Cbri-
[stus,

Ut rudis ille annis, et novus iret b aquis,

5 Atque bis infantem spatio ævi et fonte lavacri

Congeminata Deo gratia perveheret.

Hec! quid agam? dubia pendens pietate laboro,

Gratuler, an doleam? dignus utroque puer;

Cujus amor lacrymas, et amor mihi gaudia sua-
[det,

10 Sed gaudere fides, flere jubet pietas.

Tam modicum patribus, tam dulci e pignore fru-
[ctum

Defleo in exigua temporis c esse datum.

Rursus ut æternæ bona volvo perennia vitæ,

Quæ Deus in cælo præparat innocuis,

15 Lætor obisse d brevi functum mortalia e seculo,

Ut cito divinas perfrueretur spes.

Ne terrena diu contagia mixtus iniquis

667-668 Duceret in fragili corporis ho-
[spitio :

Sed nullo istius temeratus crimine mundi,

20 Dignius æternum tenderet ad Dominum.

Ergo Deo potius quam nobis debitus infans,

Verum et pro nobis ille Deo placitus.

Cæperat octavum producere parvulus annum,

Prima citis agitans tempora curriculis.

25 Jam puerile jugum tenera cervice ferebat,

Grammatici duris subditas impériis.

Quæque docebatur puer admirante magistro,

Sordebat docili nobilis ingenio.

Gaudebant trepido præsagi corde parentes,

30 Dum metuunt tanti muneris invidiam.

Nec mora longa fuit, placitum Deus æthere Chri-
[stus

Arcessens merito sumsit honore animam,

Et rapuit terris (a) subitum, quo dignior esset

Associata piis vivere conciliis.

35 Causa fuit leti suffusus faucibus humor,

Inde repressus abijt, sed lapsus ad intima fugit

Corporis, et vitam visceribus pepulit.

Terra suam partem tumultata carne recepit,

40 Spiritus angelico vectus abijt greuio.

Deserti vacuum funus f duxere parentes

Fletibus, in culpam ne pietas veniat.

* Alias 15 : quod autem 32 erat, nunc 5.

(a) Ed. Rosv., subitam. At juxta ms. codicem Regium et edd. quatuor restitutum cum Sacchino subitam, dictum pro subito, ut Paulinus carm. 35, v. 595, longam dixit, et æternam, v. 615, 650, et carm. 22, v. 241.

Impia nam pietas animam lugore beatam, A
 Gaudentemque Deo flere, nocens amor est.
 45 Nomen patet quantum tali pietate trahatur
 Peccatum? arguimur fraude tenere fidem;
 Aut reprobare Dei leges errore rebeli,
 Ni placeat nobis, quod placuit Domino.
 Justius est istas hominum lugere tenebras,
 50 Quas facimus nobis degeneres animæ,
 Immemores primos cœlestis imaginis ortus,
 Quam revocat miserans ad sua regna Pa
 [ter.]

Cujus amore meos suscepit Filius artus,
 Virgine conceptus, virgine natus homo,
 55 Cuncta gerens hominem, cunctos et corpore in
 [uno
 Cunctorum a Dominus suscipiens famulos. B
 Factus enim servi forma est, qui summus age-
 [hat,
 Forma Dei regnans cum rege Patre Deus.
 Suscepit formam servi, culpamque peremit,
 60 Qua pœnæ et mortis quondam homo servus
 [erat.]

Et libertati famulum, sub imagine servi
 Nostra caro effectus restituit Dominus.
 Ut mihi per Christum cœlestis imago rediret,
 Qui cruce terrenum (a) despoliavit Adam.
 65 Carnem igitur mortemque meam meus ille Crea-
 [tor
 Pertulit, et earum morte redemit opus.
 Multa mihi dederat prius et promissa salutis,
 Et præcepta quibus per bona dirigerer.
 Sed quia nec, legis posito medicamine, primi
 70 Inveterata patris vulnera dilueram,
 Et neque præmissis divino ex ore prophetis
 Expectare Dei munera credideram,
 Et genus humanum passim sine lege fidei b

669-670 Desperata salus merserat in te-
 [nebras.]

75 Regnabatque simul peccatum in corpore nostro,
 Mors in peccato, dæmon 1 in interitu,
 Captivumque hominem tristis metus et miser er-
 [ror
 Altius in mortem præcipitare 2 dabant.
 Interea Pater ipse polo miseratus ab alto,
 80 Errantium lapsus pestiferos hominum,
 Serpentemque truci dominantem in morte ca-
 [dentem
 Non tulit, et Natum misit ad omne bonum.
 Paruit ille libens, Deus c omnia cum Patre con-
 [cors
 Communem curans rem pietate pari.

85 Advenit, et fit homo, et mixtum perfectus utro-
 [que

a Id est per cuncta. Vide not. 555.

b Vide not. 554.

c Vide vers. 55 et not. 555.

d Id est in carne fragili. Vide carn. 15, v. 318.

e Id est serpens.

f Pro lassatur. Vide ep. 5, n. 18.

g Johan. xi, 35 et 44.

h Matth. xiv, 32 et 29; xxvi, 38.

Ostendit d fragili carnis inesse Deum.
 Utitur officiis hominis, sed et intus operi
 Signa Dei medicis exserit imperiis.
 Voce hominis divina docet, mortalia vere
 90 Extra peccatum corporeus peragit.
 Quippe sui rem tantum operis sibi reddere cu-
 [rans,
 Naturam venit sumere, non vitium.
 Namque bonum natura hominem bonus ad bona
 [fecit?

Mente sua lapsus se vitavit homo.
 95 Quare opitex hominum mortali in corpore venit,
 Non et mortali crimine factus homo.
 Nam neque deleret culpas, nisi liber ab illis,
 Nec laxare reos posset et ipse reus,
 Nec peccatori mors eederet utpote vincitum
 100 Peccati vinclis legitime retinens.
 Jure igitur cessit rumpenti tartara Christo.
 In quo, quod posset neetere, non habuit.
 Ipsaque iudicii injusti rea facta vicissim,
 Per scelus occiso jure subacta homini est.

105 Palluit invidia serpens, inferna reducto
 Claustra homini, versa lege, reclusa vide,
 Inque vicem victa mortalem morte resolvi,
 Excussumque sua surgere corpus humo,
 Insuper et cœlos redivivum scandere cernens,
 110 Dente truci frustra lividus infremuit.
 Et modo tabescit, cum, crebrescente piorum
 Agmine, per Christum perditur e ipse pe-
 [rit.]

C Ergo mei vitiosa animi sanavit, et ægra
 Corporis excepit, matre homo, patre Deus.
 115 Imbecilla quidem, sed naturalia carnis
 Gessit, et affectus corporis exhibuit.
 Sensibus humanis edit et bibit, et sua somno
 Lumina declinat, lassat f eundo viam.
 Tamquam homo, defuncto iacrymas impendit
 [amico

120 Quem mox ipse Deus suscitavit e tumulto e.
 e Navigio vectatur homo, et Deus imperat au-
 [stris,
 Et virtute Dei permeat æquor homo .
 Mente hominis trepidat vicinæ mortis ad ho-
 [ran-
 Mente Dei novit tempus adesse necis.

D 125 In cruce fixus homo est, Deus e cruce terrun-
 [orbem,
 Mortem homo, verum mors ipsa Deum pa-
 [titur
 In cruce pendet homo, Deus e cruce criminis do-
 [nat]
 Et moriens vitam criminis interimit ;
 Proque reis habitus h, pejorque latrone putatus,

1 Matth. xxvii, 51.

i Id est condonat, simplex pro composito

k Marc. xv, 28.

(a) Ita ex editione Schot. emendavimus cum Bar-
 thio. Sic ea voce alibi usus Paulinus, carn. 25, v.
 249 : *Lumine despolium*, et ep. 24, n. 2. Alias, *so-*
spoliavit Adam.

- 150 Quem Judæa pio præposuit Domino ^a,
 Credenti donat regnum cœleste latroni,
 Clausus adhuc terris jam paradisum aperit ^b.
 Nos igitur firmare animos, attollere mentem,
 Ignavosque decet trudere corde metus.
- 135 Pro quibus ecce animam posuit simul atque re-
 [sumsit
671-672 Filius ille Dei, quo sata cuncta
 [Deo.]
 De nostra victor Deus egit morte triumphum,
 Et nostrum secum corpus in astra tulit:
 Non sat habens, quod pro nobis mortalia cun-
 [cta
- 140 Hausit, ut auferret vulnere nostra suis.
 Sed ne me dubiæ suspenderet anxia mentis
 Cura, resurrexit corpore quo cecidit.
 Clara fides oculis patuit mortalibus, ipse
 Post obitum visus, qualis et ante obitum ^c.
- 145 Nam se discipulis dubitantibus obtulit ultro,
 Rimandumque oculis præbuit et manibus ^e.
 Nec ^d sine mente Dei dubitavit apostolus olim,
 Vivere post mortem nullus ut ambigeret.
 Firmavit dubitando fidem: dum comminus an-
 [ceps
- 150 Arguitur Thomas, omnis homo instruitur.
 Cernere quod Thomas coram et palpate jube-
 [tur ^e,
 Constanter stabili credere disco fide:
 Mortem hominum Christi crucifixi morte sub-
 [actam,
- 155 Corporibus nostris, quia Christus victor in ista
 Carne resurrexit quam gero, qua morior.
 Meque docet, pro me dabantibus ingerit artus,
 Et solidam carnem structa per ossa probat,
 Insuper et lateris, manuum quoque vulnera mon-
 [strat.
- 160 Et dubium digitis his jubet inserere.
 « Cerne, inquit, iatus ecce meum, palmasque, pe-
 [desque;
 Ecce crucis clavos, cuspidis ecce viam.
 Ecce ipsam toto compagem corpore vivam
 Stare patet nervis, assibus, ore, cute ^f. »
- 165 Ergo tenete fidem, quam cernitis, iusuper et
 [quam
 Tangitis, et dubios pellite corde animos. **D**
 Et testes tantæ cunctis estote salutis,
 Cunctorumque hominum solvite corda metu.
 Omnibus intereat mortis timor, et simul omnes
 170 Ista resurgendi spes animet populos.
 Credentium tamen ista salus, qui corde fideli
 Suscipient, quæ vos lumine conspicietis.
- Nam postquam victa gessi de morte triumphum,
 « Mors superata ^(a) obiit, stat rediviva sa-
 [lus.
- 175 Vitam ex morte dedi, mortem moriendo subegi.
 Et genus humanum sanguine restitui ^g. »
 Peccatum carnis superans in carne, peremi
 Materiam culpæ, justitiam peperit.
 Corpore mors cecidit, surrexit corpore viva,
 180 Qua prius occiderat, carne revixit homo.
 Et nunc ecce meo redivivum in corpore portans,
 Præfero victorem mortis et anguis Adam.
 Quæ, rogo, sufficient nobis solatia, vel quæ
 Sanabit fessos jam requies animos,
 185 Si nec tanta potest ægris medicina mederi,
 Quæ vitas ^h obita morte redire docet?
- B** Mœror, abi; discede, pavor; fuge, culpa: per ruit
 [mors,
 Vita resurrexit, Christus in astra vocat.
 Morte mea functus, mihi mortuus, et mihi vi-
 [ctor,
- 190 « Ut mors peccati sit mihi vita Dei.
 Denique servatum jam de cruce duxit aperto
673-674 Limite latronem, qua paradisus
 [adest ⁱ, »
- Munere quo signum dedit et peccata piare,
 Et nemoris vetiti vincere septa fide.
- 195 Talibus exemplis, tanto sponse salutis
 Erectos lætis vertere mœsta decet J.
 Pellamus querulos ingrato corde dolores,
 Et redeant tersis lumina pura oculis.
- C** Credamus Christo, quod in ipso vidimus, iisdem
 200 Nos quibus occidimus surgere corporibus,
 Inde superfusa divini veste decoris,
 Sumere mutatos angelicam speciem.
 Quod si tanta animis nox caligantibus obstat,
 Et piger obtuso corpore sensus hebet,
 205 Ut, quia corporeis oculis divina teguntur,
 Nullam dicatis scripta tenere fidem.
 Sed doceat Paulus quia non æterna videntur,
 Æterna humanis abdita sunt oculis.
 Insipiens, terrena vide, cœlestia crede,
 210 Obtutu mundum conspice, mente Deum.
 Hinc pretiosa fides; nam sicut gratia jam non
 Gratia, si meritis attribuat, erit:
 Sic et nulla fides, nisi quæ quod non videt
 [illu-
 Credit, et æternam spe duce rem sequitur.
- 215 Mortales miseri, querulum genus, impia tan-
 [den-
 Pectora mollitis mentibus exuite.
 « Heu! quoniam, precor, usque gravi mendacii
 [cord-

^a Matth. xxvii, 21.^b Luc. xxiii, 43.^c Johan. xx, 20.^d Vide carm. 27, v. 417 et seqq.^e Johan. xx, 27.^f Johan. xx, 27; Luc. xxiv, 59.^g Osee. xiii, 14.^h Vide v. 174, et carm. 27, v. 568.ⁱ Luc. xviii, 43.^j Vide vers. 407.

(a) Sic reposuimus ex editione Schotti; aliud enim Paulinus ad illud Osee xiii, 14: *De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos: ero mors tua, o mors* Et bene quadrat, *Mors superata obiit, cum stat rediviva salus. Ante erit obiit. At vide infra v. 186, obita morte, g. v. 187, mors ruit.*

Quæritis, et vani lubrica diligitis * ?
 Commutate vias, dirumpite vincula mortis,
 220 Et date prædulci libera colla jugo.
 Sumite divinas pro libertate catenas,
 Crimine quæ solvunt, et pietate ligant.
 Qui sequeris tenebras, in aperto lucis oberras,
 Et quia nocte vides, lumine ^b cæcus agis.
 225 Ergo oculos iuentis Christo reseremus et aures :
 Ut mens, peccato clausa, Deo pateat.
 Nam quæ corporeis sua iam promissa revelat
 Visibus, et claris monstrat aperta Deus,
 Cuncta resurgendi faciem ^c meditantur in omni
 230 Corpore, et in terris germina, et astra
 [polo.
 Noctes atque dies, ortus obitusque vicissim
 Alternant : morior nocte, resurgo die.
 Dominio corporeæ sopitus imagine mortis,
 Excitor a somno sicut ab interitu.
 235 Quid sata, quid frondes nemorum, quid tempora ?
 [nempe
 Legibus his obeunt omnia, vel redeunt.
 Vere resurgentum cunctis nova rebus imago
 Post hiemis mortem vivificata redit.
 Quod semel est facturus homo, cui subdita
 [mundi
 240 Corpora, sub cælo cuncta frequenter agunt.
 Sed quæruunt quali reparetur mortuus omnis ^d
 Corpore, quoque modo fiat homo ex cinere.
 Si non sufficiunt sacris signata prophetis,
 Muta fidem clamant, credite conspicuis.
 245 Cernite nulla suis emergere semina campis,
 Ni prius intereant labe ^e soluta putri ^f.
 Nuda seris, vestita ^g legis; jacis arida grana,
 Atque cadem fructu multiplicata metis.
 O perversa fides, et diffidentia nobis,
 250 Credere nos terris, et dubitare Deo!
 Et certa nil terra fide spondere nec ausa,
 Nec potuit; quin et sæpe fefellit ager,
 Vix commissa sibi reddens sata; nec tamen illi
 675-676 Credere deceptus spem segetis dubito;
 255 Nec piget incertis certum sudare laborem
 Frugibus ^h, et nudo credere nuda solo.
 Quod si terra potest corruptum reddere semen
 (Quod tamen æterni lege facit Domini),
 Difficile Omnipotentis opus fore creditur, ut nos
 260 Ex nihilo factos, ex aliquo repararet? ^d
 Nullus eram, et faciente Deo sum natus ut es-
 [sem,
 Nunc jam de proprio semine rursus ero.
 Nam licet in tenuem redigantur et ossa favil-
 [lum,
 Corporis integri semina pulvis habet :
 265 Cumque etiam cineres vacuatis terra sepulcris,
 Cognato innixtos cespite sorbuerit,

A Tunc quoque corporeis hominum vanescere visos
 Lumimbus, solidos continet Omnipotens;
 Inque die magno, quæ nunc absunita putamus
 270 Corpora, conveniunt surgere tota Deo,
 Nulla cui natura perit : quia quidquid ubique
 [est,
 Omne Creatoris clauditur in gremio.
 Quos aqua fluminibus, pelagoque, et piscibus
 [haurit,
 Quos volucres, et quos diripere feræ,
 275 Cunctos terra Deo debet : quia quos aqua mer-
 [sit,
 Littere vel fundo, strata recepit humus.
 Quæ licet una, tamen non uno sumta sepulcro,
 Sparsa locis laceri funeris ^e ossa tegit.
 B Et quia consumunt simul et consumunt in uno
 280 Telluris gremio morte ferente cadunt;
 Sive per egeriem, quæ sese animalia purgant,
 Reddunt digestis membra vorata cibus :
 Humanum corpus transfunditur ex alieno
 Corpore, nec perdit viam proprii generis.
 285 Sed licet e membris in humum transmissa feri-
 [nis
 Membra hominum vivo semine salva ma-
 [nent;
 Et moriente fera, cui forte cadaveris esca
 Humani fuerit, dividitur ratio.
 Namque animal rationis homo est, ideoque et in
 [ipse
 290 Rex aliis præstat corpore corporibus.
 C Inde licet possit mutis animalibus idem
 Preda dari, tamen his sorte coire negat.
 Sola resurgendi caro perceptura vigorem,
 Quæ rationalis vas animæ ^f fuerit,
 295 Ut reduce[m] terris animam compage reflecta,
 Jam non lapsuro tegmine suscipiat.
 Et velut hic omni mens et caro jungitur actu,
 Sic et in æternam sint sociata dicina,
 Ut carpant socio gestorum præmia fructu,
 300 Consortes meriti luce, vel igne, loci.
 Propterea, quamvis nos, et spirantia cuncta,
 Unam sortiti corpore materiam,
 Non tamen in vacuum revocamur morte soluti,
 Exsortes anime carnis ab occiduo :
 305 Sed clangente tuba, reddentibus undique terris
 Nostra ex arcanis corpora seminibus,
 Corpore, mente, anima, rursus in sua fœdera
 [nexus,
 Integri ^g Dominum sistimur ante Deum.
 Si dubitas cineres in corpora posse recogi,
 310 Et fieri reduces in sua vasa ^h animas;
 Ezechiel tibi testis erit, cui prodita dudum
 Totia resurgendi per Dominum facies.
 Illic aspiciet toto ^k vivescere campo

^a Psal. iv. 5.

^b Id est die.

^c Prudentii hymn. 10 Cathemerinon.

^d Id est integer. Vide v. 308.

^e Vide not. 355.

^f Vide not. 356.

^g Id est cadaveris. Vide vers. 41.

^h Id est corpus. Vide vers. 310.

ⁱ Vide vers. 241.

^j Id est corpora. Vide. vers. 294.

^k Vide ep. 21, n. 18.

- Arentes veterum reliquias hominum, A
 315 Ossaque, porrectum late dispersa per agrum.
 677-678 Ultra ad compages currere jussa
 [suas,
 Atque medullatis penetralibus edere nervos,
 Moxque supernata ducere carne cutem,
 Et dicto citius perfectis ordine membris,
 520 Pulvere de veteri stare novos homines ^a.
 Ac ne forte, quod est sacri manifesta Prophete
 Visio, sopitis omnia vana putes,
 Majorem super his et plenum suscipe testem,
 Ipse prophetarum nam loquitur Dominus :
 325 Vita ego sum, qui me credet, nec morte pe-
 [renatus,
 Consorti mecum luce beatus aget ^b.
 Denique quod verbo dixit, virtute probavit,
 Ipse suum revocans ex (a) abyssis hominem.
 Tempore quamquam illo non tantum in corpore
 [Christus
 530 Signa suo dederit, cum cruce victor obit.
 Namque ut concussis patefecit tartara terris,
 Et vinctum inferno carcere solvit Adam,
 c Fissa resurgentes ruperunt saxa sepulti,
 Et novus in sancta floruit urbe (b) tholus ^c.
 535 Viderunt multi veterum renovata piorum
 Corpora, descensu vivificata Dei.
 Tunc etiam refugo cecatus lumine mundus,
 Aeterna timuit nocte piare nefas.
 Tunc et discusso nudata altaria velo
 540 Amisere sacri religionem adyti ;
 Ut monstraretur vacuandum numine templum,
 Et fore ab hostili sancta profana manu.
 Quod duce Romano docuit post exitus ingens,
 Eversis templo, civibus, urbe, sacris.
 545 Fas etenim, ut Judea, cui suus hostia Christus
 Non erat, et per quam victima Christus
 [erat,
 Sede locoque simul veterum viduata ^d sacrorum,
 Inficiata fidei, perderet omne sacrum.
 Finis enim legis Christus : quia lege fideli
 550 Predictus, legi lex veniendo fait,
 Praescribens veteri finem legemque fidei ^e,
 Legem perfectam gentibus instituens.
 Unde Magister ^f ait : c Vetera effluxere, peractis
 Temporibus, subeunt omnia ubique nova ^g.
 555 c Jamque revelata facie speculamur apertum
 In Christo propriae lucis honore Deum ^h.
 Et puto quod scissi in templo mysteria veli
 Id quoque signarint gratia quod tribuit.
 Nam veluti rupto patuere sacraria velo,
 560 Sic reserat nobis legis operata fides.
- c Inde sub antiquo legitur velamine Moses ⁱ,
 Judaeis nebula cordis opertus adhuc,
 Quam de luminibus mentis mihi creditus auferit
 Christus, adumbratas discutiens species.
 565 Sequi docet prisca velatum legis in umbra,
 Jamque revelatum corporis in facie.
 Qualem praemissi eecinerant adfore vates ;
 Qualis apostolicis coram oculis patuit ;
 Qualem et Judaei non perspexere videntes,
 570 679-680 Mentibus obtasis impietate sua ;
 Et qualem, quamvis non visum in corpore nobis,
 Credendo interno lumine conspicimus.
 Nam quod veridici sese vidisse Magistri
 Et palpasse docent, tango fide, et video.
 575 Et cunctis credendo, patet cognoscere Chri-
 [stum
 Impia caecantem pectora perfidia,
 Fundentemque suam per corda fidelia lucem,
 Ut placitas habitet clarificetque animas.
 Ergo, mei fratres, mea cura, meum cor, in ista
 580 Merentes animos latificate fide.
 Pellite tristitiam, dociles pietate fideli,
 Fidentesque Deo laetitiam induite.
 Illos infelix luctus decet, et dolor amens,
 Nulla quibus superest spes, quia nulla fides.
 585 Heu mihi ! quam stultum est oculis se credere
 [vauis,
 Desperare Deo, fidere corporeis !
 Illis internus stupor, insolabile pectus,
 Desertis vero sensibus, obsideat,
 Quos infida Deo mens abdicat, et quibus exsors
 590 A Christo infernas sors cadit in tenebras.
 Nobis ore Dei solator Apostolus adsit,
 Nos Evangelio Christus amans doceat ;
 Nos exempla patrum simul et preconia vatium,
 Nos liber historiae firmet apostolicae i,
 595 In qua corporeum remeare ad sidera Christum
 Cernimus, et gremio nubis in astra veli,
 Et talem caelis reducem sperare jubemur,
 Ad caelos qualem vidimus ire Patri.
 Hujus in adventum modo pendent omnia rerum,
 400 Omnis in hunc Regem spesque fidesque in-
 [biat.
 Jamque propinquantem supremo tempore finem
 Inmutanda novis secula parturiunt :
 Omnes vera monent sacris oracula libris,
 Credere predictis, seque parare Deo.
 405 Festinate, precor, dum copia panditur istic
 Procurare bonis, praecque cavere malis.
 Vertite ^k perversas converso pectore curas,
 Monstrat flere fides utilibus lacrymis.

^a Ezech. xxxvii.

^b Johan. xi, 25 et 26.

^c Matth. xxvii, 52 et 53.

^d Id est *spoliata*.

^e Vide not. 534.

^f Vide ep. 50, n. 5.

^g II Cor. v, 17.

^h II Cor. iii, 18.

ⁱ Exod. xxxiv, 53.

^j Act. i.

^k Vide vers. 196.

(a) Ita emendavimus ex ms. Regio; et sic Paulinus *carni*. 27, v. 92. Omnes editionum correctores (et ipse etiam Rosveydus) substituerant *erebis*, offensus secunda syllaba in *abyssis* correpta; sed hic per geminam ss vox illa non scribenda. Sic alibi *Ecclesia*, prima correpta, pro *Ecclesia* dixit Paulinus.

(b) Ed. Schot. cum Sacchano, *chorus*; non ausus sum emendare contra aliorum codicum auctoritatem.

Peccato lugere juvat ^a, contractaque culpis

410 Vulnera profusis fletibus abluere.

Qualibus ille summ stratum omni nocte rigabat

Multa gemens David, corde potens hu-
[mili ^a.]

Si cinerem rex ille Deo dilectus edebat,

Et sua miscbat pocula eam lacrymis ^b :

415 Quid facere, heu! misero mihi competit? unde
[piabor?

Unde satisfaciam? quam ope salvus ero?

Pumiceum cor eget lacrymis, cinis horret ad
[escam,

Deliciaeque juvant esuriente anima.

Quis mihi suggeret ad lacrymarum ^c flumina ^d
[fontem,

420 Quo mea deferem facta meosque dies ^e? ^B

Nam mihi pro meritis actae per crimina vitae

Ingentes plagas flumina flere opus est.

Rumpe mei lapidem cordis, salvator Iesu,

Ut mollita pio viscera fonte fluant;

425 Tu, precor, o fons Christe, meis inuascere fi-
[bris,

Ut mihi viva tua vena resultet aqua.

Nam tu fons, quo vita fluit, quo gratia manat,

Quo lux omnigenas funditur in populos.

Qui te, Christe, bibent, dulci torrente refecti.

430 Non sitient ultra, sed tamen et sitient ^d.]

Nam quos divini satiavit copia verbi,

681 - 682 Hos dulcedo magis pota sitire
[facit.

Te Domine ergo Deus panem, fontemque salutis ^C

Semper et esuriant et sitiunt animae.

435 Non jejuna fames, sed nec sitis arida vitam

Consumet si te mens edat, atque bibat.

Jugifluus semper hiberis, turbamque, sitimque

Potantum exhausto largior exasperas.

Totus enim dulcedo Deus, dilectio, Christe, es,

440 Inde replere magis, quam satiare potes.

Et desiderijs semper sitiendus avaris

Influis, exciperis, nec saturatur amor,

Atque ina perlicetur pietas, sine fine ut ameris,

Christe, tuis vitam qui sine fine dabis.

445 Da mihi nunc lugere, Deus, fletaque salubri

Præserere æternæ semina lætitiæ;

Hoc precor, hoc potius maneat mihi luctus in
[ævo, ^D

In quo quidquid adest per breve transit iter.

Ita procul, læti, flentium consortia malo,

450 Ut brevibus lacrymis gaudia longa metam.

Si modo lugentem gravis hirtio tegmine saccus

Caprigenum setis dum teget ^e, et stimulei,

Tunc Patre peccato meriti reddentur honores,

Amulus, et cinget me stola lætitiæ;

455 Tunc mihi jure, Pater, vitulum nactabis ^f opi-
[mum,

Si modo jejunis justitiam esuriam ^g.

Malo famem panis, quam sancti ducere verbi;

Nolo domum vini, lucis aquam sitio;

Ille cruciet me dira fames, hic turpis egestas

460 Contractam pannis tristibus obsideat,

Hic licet ante suas dives me transeat aedes,

Spernens vel micis me saturare suis.

Nolo mihi Tyrio modo serica mirifice vestis

Ardeat, arsurî corporis invidia;

465 Ne post purpureos me flamma perennis amictus

Ambiat, et pretium vestis in igne luam.

Ite potius miseri jaceamus in (a) aggere kedo

Stercoris, et lambant ulcera nostra canes,

Ut placida tristem post vitam morte solutos

470 Mitis ad occursum angelus excipiat,

Et patriarcharam sinibus deponat ovantes,

Unde gehenna procul saxit hiante chan.

Non commenta loquor vatum terrentia parvos,

Latrantem in foribus per tria rostra canem,

475 Terrentemque umbras tristi squalore Charon-
[tem,

Vipereis seras cribibus Eumenidas,

Æternam Tityon funesti vulturis escam,

Arentemque siti Tantalem inter aquas,

Volventem sine fine rotam, et revolvibile saxum,

480 Cassaque sudantium dolia Danaïdum.

Hæc inopes veri vanis cecimere poete,

Qui Christum veri non tenuere caput.

At nos vera Deus docuit, sator ipse suorum

Ennarrans nobis omnia vera operum.

485 Discite Evangelio loca pauperis, et loca ditis :

Pauper in Abraham ^e, dives in igne jacet.

Justitia mutante vices, qui fleverat istie,

Gaudet ibi; et, pleno paupere, dives eget.

Iste bona requie fruitur, gemit ignibus ille,

490 Dives opum pœnas, pauper opes recipit.

683-684 Mendicat dives medicam de paupere
[rorem,

Quem mendicantem speraverat in superis.

Inde in eum ardentem nec parvi pauperis imo

Stillavit digito gutta refrigerij,

495 De magnis quoniam dapibus nec mica referto

Esurientis in os pauperis exciderat ^f.]

Ihs monitis sanctam discamus vivere ^g Christo

Justitiam, et partem ponere pauperibus.

Tu, cui sordet inops, qui viso horrescens egens,

500 Occursumque pii supplicis omen habes,

Qui te miraris pretiosa veste nitentem;

Nec sordere vides interiore habitu?

Omnia mente geris, quæ in corpore pauperis
[horres,

Sordidior panis, dives et ulceribus :

505 Contemnis cæcum, leprosum tangere vitas,

Dives avare, lepram diligis ipse tuam.

Ille oculis hominum miser est, et debilis; et to

^a Psal. vi, 7.

^b Psal. ci, 40.

^c Jerem. ix, 15.

^d Johan. iv, 15.

^e Vide carm. 23, v. 255, et not. 357.

^f Luc. xvi.

^g Vide carm. 26, v. 206.

(a) Sic reponendum mihi visum est ex edif. Schot. in marg. Alii edices, in agmine; sed quid sit 'ædang agmen stercoris, non video.

- Turpis es ante Deum debilitate animae. A
 Improbe, consortem naturae spernis egentem,
 510 Et facis exsortem partis avaritia.
 Quidquid, inique, tibi nullo supereffluit usu,
 Quod fosso abstrudis cespite, pars inopum
 [est.
 Cur aliena tenes, qua spe linquenda retentas,
 Nec retributa suis, nec potianda tibi?
 515 Tu, cui sordet inops, qui, nomine divitis excors,
 Triste levās crispā fronte supercilium,
 Nec dignaris eos homines vel nomine fari
 Quos simili luxu non fluitare vides,
 Filius ille Dei qua venerit aspice forma,
 520 c Qui cum esset dives, pauper in orbe
 [fuit b.]
 c El veniens non alta Deus, sed vilia mundi
 Legit, et infirmis fortia destrueret c.]
 Non jam divitis dives, nec robore fortis,
 Nec sapiens magno gaudeat ingenio.
 525 Nemo ope confidat propria, aut de se sibi plau-
 [dat,
 Cui sata vel data sint omnia fonte Deo.
 Perflugium Christus personaque factus egentum,
 Divitibus pudor est, gloria pauperibus.
 Hujus in ambrosios avidi curramus odores,
 530 Ut proci: a nobis mortis odor fugiat.
 Quis mihi det pretiosum alabastro fundere nar-
 [dum,
 Et Domini sacros fendo lavare pedes c?
 Vos precor, o mea cura, piis operam date curis,
 Vosque date immenso jungere mente Deo. C
 535 c Tempus adest; prope jam Dominus: prope-
 [rate parari
 Regis ad occursum, dum brevis hora pa-
 [tet l.]
 Utimini vestris opibus pietate benigna.
 Radicemque mali vellite pectoribus.
 Corde inopum vestrae pretium concludite vitae,
 540 Et capita expensis unguē vestra piis.
 Castaque lambentes Domini vestigia Christi.
 Detergete coelis s ambo, lavate oculis.
 Si desiderium est Celsi sine fine fruendi,
 Sic agite, ut vobis aula b eadem pateat.
 545 Nam quem sancta fides, et nescia criminis aetas
 Et pia mens casto corpore continuit;
 Certa fides, illa superum regione potiri,
 Igne qua sanctos protegit ara Dei.
 c Nolimus ergo, boni fratres, de pignore v re-
 [stre
 550 Vos ita tristari, tanquam homines vacuos:
 Nam si certa fides vobis, quia Christus Iesus
 Mortuus est, et nunc vivit in aere Dei;
- 685-686 Sic et eos quicumque fide vivente
 [quiescunt,
 Adducet Christo cum remeante Pater.
 555 Hoc etenim in verbo Domini docet ille Magister i
 Quo duce sidereas nitimur ire vias;
 Quod quibus in Christo fuerit modo vita pera-
 [cta,
 hisdem cum Christo vita perennis erit.
 Cuiusque tuba signum Domini adventantis ab alta
 560 Sede Patris princeps angelus ediderit,
 Primi qui in Christo mortes obiere resurgent,
 Dignati occursum nubibus ire Deo l.]
 Cumque omnes in qua vixerunt carne revivent,
 c Non omnes verso corpore lumen erunt l.
 565 Namque resurgemus, sed non mutabimur om-
 [nes:]
 Hoc discrimen erit gentibus ante Deum.
 Incorrupta profanorum quoque corpora surgent
 A tumulis, longo pabula supplicio.
 Vita erit his, sine fine mori; et mors, vivere
 [pœnis,
 570 Et durante suas pascere carne cruce.
 Ipse suis proprio peccator corpore gignet
 Carnifices, et erit vermibus esca m suis.
 At quos caelesti pietas evexerit actu,
 Participata gerent stemmata Rege Deo;
 575 Vestitique summi divini lumine corpus,
 Conformes Christo semper agent Domino.
 c Quodcum ita sit, capite ex istis solatia verbis n.]
 Et fidos veri spe recreate animos:
 Et pignus o commune superno in lumine Celsum
 580 Credite vivorum lacte favisque frui.
 Aut illam gremio exceptum fovet Abramio n,
 Et blandus digiti rore Eleazar alit f;
 Aut cum Bethleais infantibus in paradiso;
 Quos malus Herodes percudit invidia g,
 585 Inter odoratum ludit nemus, atque coronas
 Texit honorandis prœmia martyribus.
 Talibus immixtus Regem comitabitur Agnum,
 Virgines infans additus agnibus.
 Celse, beatorum caste puer incola terre:
 590 Celse, dolor patribus, gloria Celse patrum
 Celse, amor et desiderium, lumenque tuorum
 Celse, brevis nobis gratia, longa tibi.
 Sed tamen et nobis poterit tua gratia r longum
 Vivere, si nostri sis memor ad Dominum.
 595 Namque in te parvi meritis ingentibus ævi
 Tempore vita brevis, sed pietate potens.
 Talium enim cœli regnum Deus esse profatur,
 Qualis eras ævo mente fideque puer;
 600 Qualis et ille fuit noster, tuus ille beati
 Nonnis, accitus tempore quo datus est,

a Id est caperata.

b Il Cor. viii, 9.

c I Cor. i, 27.

d Vide carm. 27, v. 168.

e Luc. vii, 38.

f Rem. xiii, 11.

g Vide ep. 25, n. 35.

h Id est colum. Vide carm. 15, v. 3.

i Id est filio. Vide carm. 18, v. 200.

i Paulus Vide ep. 50, n. 5, et v. 555.

k I Thess. iv, 15, 14, 15, 16.

l I Cor. xv, 5.

m Vide not. 558.

n I Thess. iv, 17.

o Vide vers. 549.

p Luc. xvi, 25 et 24.

q Matth. ii, 16.

r Vide vers. 615, et ep. 29, n. 8.

Et infra

Et modo qui nobis errorem mentis ademit,
Hic meliore via paradisi limina pandat
Felix. Nostra fides uni certoque dicata.

En ut recessum Nolanum, novumque vite institutum nuper sibi electum nobis Paulinus insinuat. Itaque quum hos versus elucubravit eo tempore Paulinus quo totum animum Christo ejusque fidei devoverat, hoc est an. 594 aut 595, vides eosdem incidere in supra memoratum tempus quo Paulinus contra paganos scribere ab Augustino 691 - 692 etiam dicitur. Quis ille Antonius fuerit cui poema suum Paulinus inscribit, divinare nequeo. Ad primum operis conspectum pro *Antonius* legendum *Ausonius* suspicabar, quem utique arctissima familiaritate quondam complectebatur Paulinus, carminibusque non paucis etiamnum exstantibus est allocutus. Sed interruptum inter hosce duos egregios viros amoris commercium jampridem fuerat, et aliis sane verbis poeta noster usus fuisset, si ad Ausonium, suum olim præceptorem, ac pene parentem, scripsisset. Antonium vero istum Christianorum albo fuisse inscriptum non ambigo, quum David illi in exemplum adduceatur.

Et ne displiceat, quod talia carmina pando,
David ipse chelym modulata voce rogavit,
Quo nos exemplo pro magis parva canemus.

Quum igitur incertum sit an Ausonius Christi religionem fuerit amplexus, atque non pauca ex illius carminibus Christianum poetam dedeçant, propterea ipsum heic innui nequiquam puto.

POEMA ULTIMUM.

- 693-694** Discussi, fateor, sectas, Antonius,
[omnes,
Plurima quasivi, per singula quæque cucurri;
Sed nihil inveni melius quam credere Christo.
Hæc ego disposui leni conscribere versu,
5 Et ne displiceat, quod talia carmina pando,
David ipse chelym modulata voce rogavit,
Quo nos exemplo pro magnis parva canemus,
Dicentes quæ sunt fugienda, sequenda, colenda,
Cum tamen in cunctis et res, et causa probetur.
10 Judaicum primo populum nec gratia movit
Mira Dei; nam tum Pharaoni ereptus iniquo.
Et mare transgressus pedibus, lucente columna
Cum duce, qui mergi infestos vidit equestres,
Et cui desertis nihilum quoque deficit agris,
15 Manna cui e caelo, et fons de rupe ecurrit,
Post hæc ipse Deum præstantem tanta negavit,
Dumque aliud numen dementi pectore querit,
Ignibus incensis quod misit perdidit aurum.

Versu 1. *Antonius*. Quem Paulinus hæc adloquatur, quis me doceat? Nominativum pro vocativo adhibitum ab antiquis, ostendit Vossius lib. iv, cap. 3, de Arte grammat.

Vers. 15. *Qui mergi*. Ni poetica licentia Paulinus est usus, carminis rationi aliquid deest. Fortasse pro *mergi* legendum *mersos*.

Vers. 15. *Et fons*. Hic quoque laborat aliquantulum versus. Scriberem:

Manna cui e caelo, cui fons ...

Vers. 21. *Ex ære figurat*. Tertullian., in Apolog. cap. 15, idem ethnæicis objiciebat: *Domesticos deos, quos Latæ dicitis, domestica potestate tractatis pignorando, demutando aliquando in cacabulum de Saturno, aliquando in trullam de Minerva, ut quisque contritus atque contusus est, dum diu colinum, ut quisque dominus sanctiorem expertus est domestica necessitate. Publicos æque publico jure sedatis, quas in hastario vertigales habetis. Si Cupitolium, si olitorium farum petatur, sub eadem voce præconis, sub eadem hasta, sub eadem annotatione quæstoris divinitas addicta conducitur. Cacabulum Tertulliano memoratum, quod vas spurciorum fuit, a Paulino modeste innuitur per hæc verba:*

Aut magis in species convertat sæpe pudendas.

- A Par quoque paganus lapides, quos sculpsit,
[adorat,
20 Et facit ipse sibi quod debeat ipse timere.
Tum simulacra colit, quæ sic ex ære figurat,
Ut, quando libitum est, mittat conficta monetæ,
Aut magis in species convertat sæpe pudendas.
Hinc miseras mactat pecudes; mentesque de-
[orum,
25 **695-696** Quos putat irasci, calido in pulmone
[requirit
Atque hominis vitam pecoris de morte precatur.
Quid petit ignosci veniam, qui sanguine poscit?
Illud enim quale est? quam stultum? quamve
[notandum?
Cum Deus omnipotens hominem formaverit
[olim,
B 50 Audet homo formare Deum. Ne crinina desinat,
Hunc etiam vendit dominus, sibi comparat
[emptor.
Philosophos credam quicquam rationis habere,

Vers. 24. *Mentesque deorum*. In pecudum caesarum exitis deorum mentem stulte perquirebant gentiles. Ovid. lib. v Metam.:

Fibra quoque ægra notas veri, monitusque deorum
Prodiderat.

Hunc eorundem errorem Seneca et ipso ethnæicis improbat. Natur. Quæst. lib. ii: *Nimis Deum otiosum, et pusillæ rei ministrum facis, si aliis somnia, aliis exta disponis*, etc. Consule J. Cæs. Buleng. de Magia, etc.

Vers. 51. *Etiam vendit*. Ad hoc spectant rursus quæ ex Tertulliano nuper attulimus. Julius Firmicus de Err. prof. relig., cap. 16: *Vendebatur Deus, ut prodesset emtori, et emtor suppletiter adorabat quicquid paulo ante viderat subhastatum*.

Vers. 52. *Philosophos credam*. Eleganter in hac rem scripsit S. Eucherius in Parenet. ad Valerian. Inter alia hæc habet: *Brevi tibi liquebit, quanto hæc nostra, id est pietatis veritatisque, præcepta illis philosophorum præceptis præferri debeant. In illis namque eorum præceptis vel adumbrata virtus, vel falsa sapientia, in his vero consummata justitia, solida veritas continetur. Unde licet dicere philosophiarum alios nomen usurpasse, nos ritam. Etenim qualis possunt ab his dari præcepta vivendi? Causam nesciunt, etc.*

Qui ratione carent, quibus est sapientia vana? A
Sunt Cynici canibus similes, quod nomine pro-
[dunt.

35 Sunt et sectantes incerti dogma Platonis,
Quos quæsitæ diu animæ substantia turbat,
Tractantes semper, nec definire valentes;
Unde Platonis amant de anima describere li-
[bram,

Qui præter titulum nil certi continet intus.

40 Sunt etiam Physicæ naturæ nomine dicti,
Quos antiqua iuvat, rudis, atque incondita vita.
Namque unus, baculum quondam et vas fictile
[portans,

Vers. 34. *Sunt Cynici.* Vulgo κυνικοί dicebantur hi philosophi, hoc est canini, ἀπό τοῦ κυνός, a cane. Diogenes Laert. in Antisthenis Vita hæc ait : κατ' ἄρχῃς πρῶτος τοῦ κυνισμοῦ, Cynicam primus sectam instituit, et in ea princeps fuit. Hinc de illo Anonius canit :

Invenit primus Cynices ego. Quæ ratio isthæc?
Alicides multo ficitur esse prior.
Alicida quondam fueram doctoris secundus,
Nunc ego sum Cynices primus, et ille Deus.

Idem vero Laertius in Proæm. Cynicos ab ignominia sic appellatos asserit : καὶ ἀπὸ σκυμμάτων, ὡς οἱ κυνικοί. Suetonius in Vespas : Demetrium Cynicum in itinere obvium sibi post damnationem, ac neque assurgere, neque salutare se dignantem, oblatrantem etiam vesicio quid, satis habuit canem appellare. Eleganter quoque Augustinus de Civ. Dei l. xiv, cap. 20 : Hoc illi canini philosophi, hoc est cynici, non viderunt, proferentes contra humanam verecundiam, quid aliud quam caninam, hoc est immundam sententiam.

Vers. 35. *Sectantes incerti.* Plato Socrati adhasit, atque ideo inter Socraticos refertur a Laertio in Prolegom. Quia vero τῆν ἀρχαίαν ἀκωδημίαν συστασάμενός, veterem Academiam instituit, sectæ novæ fundamenta jecit. Hinc Platoniorum secta. Proprie tamen ii vocabantur Academicæ. Laertius in Platonis Vita : Ἐτάθη ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ, ἕνεκα τῶν πλείστων χρόνων διειδίσε φιλοσοφῶν, ὅθεν καὶ Ἀκαδημαϊκὴ προσσηγορέθη ἢ παρ' αὐτοῦ ἀρεστῆς. Sepultus est in Academia, ubi plurimam temporis philosophatus fuerat, unde et quæ ab eo fluxit secta Academica est appellata. August. de Civ. Dei, cap. 12 lib. viii : Cum Spensippus sororis Platonis filius, et Xenocrates in scholam ejus, quæ Academia vocabatur, eidem successissent, ob hoc et ipsi, et eorum successores Academicæ appellabantur. Recentiores tamen philosophi nobilissimi, quibus Plato sectandus placuit, noluerunt se dici Peripateticos, aut Academicos, sed Platonicos.

Vers. 35. *Incerti dogma.* Prudentius in Apotheosi :
Consule barbati detrimenta Platonis,
Consule et litreos cynicos, quos somniat, et quos
Texit Aristoteles torta vertigine nervos.

Vers. 36. *Diu animæ.* Versus aliquantum laborat. Scribentem :

Quos animæ quæsitæ diu substantia turbat,

Vers. 39. *Qui præter titulum.* Egregius utique, celeberrimusque Platonis est liber, ubi de animæ immortalitate questionem habet. Sed si cum Christianorum assertis, certissimisque nostræ fidei documentis componatur, nil certi continet intus. Homini ethnico, et longe a veræ religione posito magnum fuit sapientiæ portentum, non irridendam omnino de ejusdem animæ perennitate proferre sententiam, in quæ tamen quot errores erraverit non est meum hic investigare, sed monere tantummodo libi in incertum pieraque ferri. Theodoretus scriptor eruditissimus, serm. 5 contra Grecos, hanc Platonis sententiam acutissime examinat, ac nutantem sæpissime deprehendit. Addit porro : καὶ ὁ μὲν σοφίστατος ἰδίων περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς πεμπόδου λόγους διεξέλετο ὑδ' Ἀριστοτέλη τὸν φιλοσοφῶντα πλοῖο ἀπέβητο τὸν

Utile quod solum solumque putarat habendum,
Illud ut auxilii atque hoc esset causa bibendi,
45 Cum stare agricolam, manibusque haurire su-
[pinis

Potandas vidisset aquas, vas fictile fregit,
Quo procut abjecto removenda superflua dixit.

697-698 Rusticus hunc docuit quod spernere
[posset et istud.

Ili neque vina bibunt, nec victu panis aluntur,

50 Nec lecto recubant, nec frigora vestibus arcent,
Ingratique Deo, quod præstitit ille, recusant.

Quid dicam diversa sacra? Et dis, atque dea-
[bus

ἄρου. Ita vertit Acciaiolus : Ar Plato quidem sapientissimus, qui comptures sermones de immortalitate animæ disseruit, ne Aristoteli quidem auditori suo persuasit eam positionem.

Vers. 40. *Sunt etiam Physicæ.* φύσις Græce Latina dicitur natura. Hinc Physicæ, seu naturales philosophi. Laertius in Proæm. : καὶ ὁ μὲν ἀπὸ τῆς φύσεως πραγματείαις φυσικοί προσσηγορέθησαν. Et alii, quod de natura rerum scripsere, physici sunt appellati.

Vers. 42. *Namque unus baculum.* Laertius in Vita Diogenis : Θεωρούμενός ποτε παιδίον τῆς χειρὸς πίνοιο, ἐξέβρωσε τῆς πήρας τὴν κοτύλην. Intuitus Diogenes aliquando puerum cava bibentem manu, cotylum pera productum abjecit. Hoc Diogeni universa scriptorum cohors adjudicat, ac Seneca potissimum ep. 90, et S. Hieronym. advers. Jovinian. lib. ii, qui Paulino concordēs, non puerum, ut Laertius habet, sed rusticum Diogeni magistrum fuisse consentiunt. Quam verò Antisthenis Cynicorum antesignani auditor iste fuerit, ac cynicam philosophiam sectatus Cynici supra omnes cognomentum meruerit, utique miror eur Paulinus Cynicos a Physicis aperte distinguens eisdem postea e Physicis hoc Diogenis factum adscribat. Neque reponatur veteres tripartitam coluisse philosophiam, ac propterea physicam, quæ pars e tribus erat, Cynicis etiam competere; siquidem Cynici hanc philosophiæ partem avversabantur, ac uni ethica operam dabant. Sunt Laertii verba in Menedæmo : Ἀρεστῆται οὐκ αὐτοῖς (κυνικῆς) τὸν λογικόν, καὶ τὸν φυσικόν τρόπον περιαιροῦν. μόνον δὲ προσέμεν τῷ ἠθικῷ. Placet ergo illis (Cynicis) logicam, ac naturalem philosophiam tollere, ac uni ethicae animum intendere. Quæ vero Paulinus addit, omnino Cynicis, non Physicis conveniunt.

Vers. 49. *Ili neque vina bibunt.* Expresse de Cynicis id Laertius tradidit in Menedæmi Cynici Vita : Ἐποὶ τῆ γῆς καὶ βοτάνης, καὶ παντάπασιν ἴσθαι χρόνους. Pleurique etiam herbas, et aqua frigida utuntur. Et da Diogene in ejus Vita sic ait : τὸ σῶμα τῆ, εἰδίδασκα δεικνυσσάμενος διττὴ τροφή χρηματινοῦς, καὶ ἴσθαι πίνοντα. Domi etiam ministrare docebat cibo levi, ac vili contentos, et aqua.

Vers. 50. *Nec lecto recubant.* Celebre Diogenis Cynici dolium etiamnum habetur, in quo philosophus ille noctu diurne recubabat. Hunc al i Cynici imitati. Chresolius in Mystagog. lib. iv, cap. 20, sect. 3, de his ait : Ἰμωσισσῆνα γλῶριαν causa Cynici dormiebant in herbaceis toris, aut vnda humo, ut ea vine duritate, et facta patientia omnium in se oculis converterent. Pallio itaque substrato incubare etiam isti solebant, quod imitat Martial. lib. iv, epigr. 52, de Cynico agens :

Quem nodi tegit uxor abolla grabati,

Abolla autem pallium erat.

Vers. 50. *Nec frigora.* His vestibus caruere Cynici, quæ frigori arceudo inserviant; tunica enim destituti solo utebantur pallio. S. Cyprianus in his exterti, ac seminudi pectoris invecundiam jactantium arguit. Vide August. lib. xis de Civ. Dei, cap. 20.

Vers. 51. *Ingratique Dea.* Recte Seneca lib. 21

Condita templa loquar ? Quæ sint Capitolia A 60
[primum

His deus, uxorque dei, ipsamque sororem
55 Esse volunt, quam Vergilius notat auctor eorum
Dicendo: Etsoror, et conjux. Plus de Jove fertur,
Et natam stuprasset suam, fratrique dedisse ;
Utque alias eaperet, propriam variasse figuram ;
Nunc serpens , nunc taurus erat , nunc cignus,
[et arbos.

brev. vite, cap. 14. Cynicos ait naturam hominis excedere. Tot corporis ab his philosophis quesita incommoda superbe potius quam vere sapientie miracula fuerit. Diogenes fastum Platonis se aliquando calcare prolebat; cui Plato: *At fastu alio*. Tattianus Assyrius in elegantissima oratione ad vers. Græc. super his consulat.

Vers. 55. *Quæ sint Capitolia*. Mutila hic, et absque B
interpunctione (qua totus codex ms. caret) non facile enucleanda oratio occurrit. Alderem tamen binum est, ac ita distinguerem:

Quæ sint Capitolia ? Pri num
His deus est, uxorque dei est, ipsamque sororem
Esse voluit.

Vers. 54. *Ipsamque sororem*. Vergilius hic a Paulino memoratus Æneid. lib. 1. Sic Junonem de se loquentem inducit :

Ast ego quæ divum facedo regina. Jovisque
Et soror et conjux.

Greg. Nazianz. orat. 1 in Julian. : *ἡ ἴσος τοῦ μεγάλου θεοῦ ἀδελφῆς, καὶ ἀδελφῆς*. Juno magni Jovis soror et conjux. Hanc ethnicos impudentiam exprobat August. lib. iv, cap. 10, de Civ. Dei. Minutius quoque : *Deos colitis incestos cum matre, cum filia, cum sorore conjunctos*.

Vers. 55. *Vergilius*. Ita codex. Politian. Miscell. ep. 2, cap. 77, et lib. v, ep. 5, apertis testimoniis evincit, *Vergilium*, non *Virgilium* esse scribendum. Ita marmora plura, ita vetustissimi libri ferunt. Cael. Rhodig. lib. vii Antiq. lect., cap. 4, Manut. in Orthogr. aliis exemplis prolatas contrariam tuentur sententiam. Horum rationes apud Dausquium in Orthogr. recollenda, apud quem *Virgilius* rectius sonat.

Vers. 57. *Natum stuprasset*. Non hic aliam intelligi quam Proserpinam Jovis e Cerere filiam, fatebuntur omnes, quum ista Plutonius deinde fuerit mancipata conjugio. Verum quis illam a Jove stupratam affirmavit? Eusebius Caesar., lib. ii de Præp. Evang., hæc habet : *Κυβέη μὲν ἡ Δημήτηρ, ἀντιτίθεται δὲ ἡ κόρη, μίγνεται δὲ ὁ θεὸς ὁ γεννηθεὶς οὕτως ἱεὺς τῆ φερεσάτη τῆ ἰσά θυγατρὶ, μετὰ τὴν ὑπέρβα δόξιν, ἐλαθροῦτος τοῦ προτέρου μυστήριος, καὶ μίγνεται ἡλόγων γενόμενος*. Hoc est: *Ceres peperit, educatur filia; huic Proserpinæ filia a se genite rursus Jupiter post matrem Cererem immisceat, prioris ablitus sceleris, ac draconis forma suscepta illam comprimit*. Hæc autem iisdem pene verbis Eusebius e Clemente Alexandre. in Momit. ad Gent. hausit, cui Arnobium advers. Gent. lib. v in se rem hæc tractantem addere potes. Hinc lucem accipiet Ovidii locus vi Metamor. Inquit is Jovis adulteria recensens :

Aucens ut Danaon, Asopida luserit ignis.
Mnemosenen pastor, variisque Deoïda serpens

Deoïd hic Proserpina est, Cereris ex Jove filia : Græce enim *Δηὸς ἀπὸ τοῦ δήω*, hoc est *invenia*, dicitur Ceres. et inde patronymicum nomen Deoïdis Proserpinæ communicatum. Orpheus (seu quis alius sit auctor) ex hoc nefando concubitu Liberum genitum ait, cui adstipulatur Diodor. Sic. lib. iii Bild. Hist.

Vers. 59. *Nunc serpens*. Serpentis figuram induit Jupiter, quum Proserpinæ, ut nuper vidimus, se miscuit ; *Tauri*, quum Europam asportavit ; *Cyceni*, quum Ledam fecellit ; ac denique *arboris* (nisi forte *arum* pro *arbos* hic legendum sit) quum in aliam

Seque immutando, qualis fuit, indicat ipse ;
Plus aliena sibi quam propria forma placebat.
Turpius his aquilam finxit, puerique nefandos
Venit in amplexus. Quid dicit turba colentum ?
Aut neget esse Jovem, aut fateatur dedecus
[istud.
65 **699-700** Nomen habet certe, quod nec ra-
[tione probetur.
Sacra Jovi faciunt, et Jupiter Optime dicunt,

quandam feminam nefandus adulter procubuit. Hæc et alia Ovidius exprimit lib. vi Metam. :

Fecitolorinis Ledam recubare sub alis ;
Addidit ut Satyri colatus imagine pulcra
Jupiter implet gemino Nyctæda fetu ;
Amphitryon fuerit, cum te, Thyrtia, cepit ;
Aureus ut Danaen ; Asopida luserit ignis ;
Maemosynen pastor ; variisque Deoïda serpens.

Venuste etiam Græcus quidam duobus hisce carminibus lusit :

Ζεὸς κύων, ταῦρος, σάτυρος, χρυσὸς δὲ ἔρωτα
Ληδῆς, Εὐρώπης, Ἀντιόπης, Δανάης.

Fuit Jupiter cygnus, taurus, satyrus, aurum propter amorem Ledæ, Europæ, Antiopæ, Danaes. Hanc Jovis procaciam ridet Nazianzen. in orat. 1 advers. Julian. : *Τὸ πάντα γίνεται δι' ἀπληθειῶν καὶ ἀκαλορασίῶν ὁ Ζεὺς*, etc. *Quidvis efficitur Jupiter ob imparitatem ac libidinem*. Plura pete ex Arnobio, Lactantio, Clemente, aliisque vetustissimis Patribus.

Vers. 62. *Turpius his oquilam*. Per aquilam Ganymedem rapuit Jupiter. De hoc Vergil. lib. iii Æneid. :

Quem præpes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger nucis.

Quidam tamen ipsum Jovem in aquilam conversum hujus rapinæ auctorem faciunt. Est Græcum carmen :

Ἄτερός ὁ Ζεὺς ἦλθεν ἐπ' ἀντίθεον Γανυμήδην.

Jupiter aquila factus volavit ad pulcrum Ganymedem. Ovidius quoque lib. x Metam. :

Rex superum Phrygii quondam Ganymedis amore
Arsit, et inventum est aliquid quod Jupiter esse
Quam quod erat malit. Nullo tamen alite veri
Dignatur, nisi quæ portat sua fulmina terræ.

Est hæc Paulini nostri mens isto in loco.

Vers. 64. *Aut neget esse Jovem*. S. Justinus martyr in Apolog. prima, quæ haetenus habita secunda, sic loquitur : *Ἀπειθὴ δὲ σωφρονούσης ψυχῆς ἐννοία τοιαύτη περὶ θεῶν, ὡς καὶ ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα καὶ γενήτορα πάντων κατ' ἀποθῆς διὰ πατρογέντην, καὶ πατρὸς τοιοῦτου γεννημένοι, ἔρωσι τε κακῶν, καὶ ἀσχηρῶν ἠδονῶν ἤπτων γενόμενοι. ἐπὶ Γανυμήδην, καὶ τὸς πολλὰς μαιχευθείσας γυναικῶν ἔβηεν*. Absit enim a casta mente hæc de diis cogitatio, videlicet ipsum eorum ducem, et patrem omnium secundum eos Jovem, parricidam, et patre tuli genitum, et præ amoris impotentia a pravis, sædisque voluptatibus victum, ad Ganymedem, compluresque alias adulteris inminutus feminas venisse. Lactantius Ganymedis raptu memorato subdit : *Hæc qui fecit, viderimus unum maximum, certe optimus non est*. Plura in hæc rem Aug. lib. vii, cap. 9, de Civ. Dei, et Arnob. lib. iii advers. Gent.

Vers. 65. *Nomen habet certe*. Quum tot sint Jovis flagitia, utpote qui stupris familiis exagitet, et sæpe Jovem ethnici sine causa inimicum habeant, nomen Jovis huic deo nequaquam competere ait, sive, ut opinatur Lactantius Div. Inst. lib. 1, cap. 11 : *Jovem Junonemque a javando esse dictos Cicero interpretatur, et Jupiter quasi juvenis pater dicitur : quod nomen in Deo minime congruit, quia juvenis hominis est opis aliquid conferentis in eum qui sit alienus et exigui beneficii*. Tum demonstrare pergit quum parum summo Deo conveniat vocabulum istud.

Vers. 65. *Et Jupiter Optime*. Plinius in Paucg.,

Huncque rogant, et Jane Pater primo ordine A
[ponunt.

Rex fuit hic Janus, proprio qui nomine fecit
Janiculum, prudens homo; qui cum multa fa-
[tura

70 Posset respicere, hunc duplici pinxere figura,
Et Janum geminum veteres dixere Latini.

*Parents, ait, hominum deorumque Optimi prius, deinde
Maximi nomine colitur. Erat cognomen hoc prece-
pium Javis, illudque apud veteres scriptores scrip-
sime occurrit. Nostram ad rem facit Laetant. lib. 1
Inst. Div., cap. 10, ubi inquit: Quid horum omnium
pater Jupiter, qui in solemnibus precationibus Optimus et
Maximus nominatur? Et infra: Hæc qui fecit, videri-
mus an maximus, certe optimus non est. Arnobius
quoque lib. 1 adversus Gent.: Cum a vobis et Jupiter
Optimus, et Maximus habeatur.*

Vers. 67. *Jane pater. Veteres, ut docet Brissinius
de Formul. lib. 1, a Jano precationibus auspicabantur.
Martial. lib. x, epigr. 28, de hoc numine agens:*

*Amorum, nitidique sutor pulcherrime mundi
Publica quem primum vota precesque canunt.*

*Aur. Victor. in Brev. Hist. Rom.: In sacris omnibus
primum locum Jana detulerunt usque eo ut etiam cum
aliis diis sacrificium fit, dato thure in altaria, Janus
prior nominetur, cognomento quoque addito Pater.
Paulus Festi abbreviator in verbo Janos: Unde Jan-
us detracta aspiratione nominatur, ideo quod fuerit
omnium primus, cui primo supplicabatur. Arnob.,
lib. iii, de ipso agens: Atque ita per vos Dei nomen
creditur, quem in cunctis antepositis precibus. Hinc
Ovid. lib. x Fast.:*

*Cur quamvis aliorum numina placem,
Jane, tibi primum thura ferumque fero?*

*Consulantur Macroh. lib. 1 Saturn., cap. 9; Horat.
ep. 16, lib. 1; Servius in vii Æneid., etc.*

Vers. 69. *Janiculum. Cyprian. lib. de Idol. vanit.
de Saturno agens: Hanc fugatum, ait, hospio Janus
exceptit, de cujus nomine Janiculum dictum est. Solin.
Polyhist. cap. 2, Arnob. lib. 1, et August. lib. vii de
Civ. Dei, cap. 4, idem asserunt. Sed et Vergil. lib. vii:*

*Hanc Janus pater, hunc Saturnus condidit arcem,
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.*

*Minutius: Itaque latebram suam, quod tuto latuisset,
vocari maluit Latium, et urbem Saturnianam de suo no-
mine, et Janiculum Janus ad memoriam uterque po-
steritati reliquerunt. Miror Dionysium Halicarnass.,
tam accuratum alioqui Romanarum antiquitatum
scriptorem, scriptis prodidisse a Romulo Æneæ fi-
lio, Ascanique et Remi fratre, conditam. Ανεών πό-
λις ἀπό τοῦ πατρὸς, τὴν ὑστερον ἀναστρου Ἰανικων, hoc
est: Urbem Æneam a patre denominatam, quæ postea
Janiculum appellata fuit.*

Vers. 69. *Qui cum multa futura. Est et hæc aliorum
opinio asserentium ideo bifrontem Janum fingi, quia
preterita prospexerit, ac futura præviderit. Ovidius
tamen lib. 1 Fast., Macroh. lib. 1 Saturn., August.
lib. vii de Civ. Dei, cap. 8, alique, diversas excogita-
verunt rationes, quas recollere volenti ad manum erunt
eorum volumina. Macrobius vero, lib. super laudato,
et potissimum cap. 7, Paulino adstipulatur.*

Vers. 71. *Janum geminum. Numa omnium primus
Janum Geminum dedicavit. Velleius, lib. ii, ita illum
vocat: Certæ pacis argumentum Janus Geminus cla-
vus dedit. Plin. lib. xxxiv, cap. 7: Præterea Janus
Geminus a Numa rege dicatus. Idem, cap. 2, lib.
xxxiii: Nota avis fuit ex altera parte Janus Geminus,
ex altero nostrum navis. Ad hoc respiciunt sequentes
Paulini versus. Vide quoque Varroem lib. iv de Ling.
Latina, Sueton. in Neron. cap. 14, et Macroh. cap.
9, lib. 1 Saturn.*

Vers. 75. *Nummus huic. Plutarchus in Quæst. Rom.
hæc de re scribit: Δεῦτι τὸ πάλαιον νόμισμα πῶ μὲν*

Hic quia navigio Ausonias advenit ad oras,
Nummus huic primum tali est excusus honore,
Ut pars una caput, pars scalperet altera navem.
75 Cujus nunc memores quæcumque nomismata
signant,

701 - 702 Ex veteri facto capita hæc, et
[navia dicunt.

*εἶχεν ἴονον διπρόσωπον εἰκόνα, πῶ δὲ πλοίου πρόμυον, ἢ
πρόρην ἐγκεχαρμηγμένην; πότερον (ὡς οἱ πολλοὶ λέγουσιν)
ἐπὶ τῆς κρήνης πλοίου διαπεράσαντος εἰς Ἰταλίαν. Cur
antiquum nomisma ab una parte Jani bifrontis imagi-
nem, ab altera navis aut proram, aut puppim inscul-
ptam habeat? An, quæ vulgata opinio est, in honorem
hoc sit Saturni navigio in Italiam advecti? Ipse quidem
Plutarchus hanc rationem haud omnino probandam
ait; sed huic acquievit probatissimi auctores. Ovid.,
Fast. lib. 1, cum Jano colloquens ita canit:*

*Sed cur navalis in ære
Altera signata est, altera foras biceps?*

Janus respondet:

*Causa ratis superest. Tuscani rate venit in amœnem,
Ante pererrato false per orbe Deos.
At bona posteritas puppim pro mavit in ære,
Hospitis adventum testificata Dei.*

*Verum enim vero ab aliis dissidere videtur Paulinus,
quum ipsi Jano adventum in Italiam tribuit, quod alii
ad Saturnum referunt. Athenæus, Deipnos. lib. xv,
non Italice solum, sed et Græcice in usu fuisse asserit
hujusmodi nummos; ait enim, Τὰς κατὰ τὴν Ἑλλάδα
πολλὰς πόλεις, καὶ τὰς κατὰ τὴν Ἰταλίαν, Σεκελίαν, ἐπὶ
τοῦ νομίσματος ἐγγραστάτων πρόσωπον δικέρωλον, καὶ ἐκ
θατέρου μέρους ἡ σφραῖδα, ἢ στέφανον, ἢ πλοῖον. Civi-
tates in Græcio nullas, in Italia, Siciliaque monetam
cadere impressam bicipiti facie, et ex altera parte vel
rate, vel corona, vel uniglo. Similes nummi visuntur
etiamnum apud antiquitatis amatores, et præsertim
apud clariss. virum S. R. I. Com. Franciscum Medio-
harbum Biragum, qui amplissimum in re nummaria
thesaurum possidebat, præteritisque annis laudatissimum
emisit opus de Numism. imper., quo Oceanum
mirabiliter auxit. Sed, heu infortunium nostrum!
Ereptus e vivis est hoc anno vir iste doctissimus,
magnumque sui desiderium viris eruditiss. reliquit.*

Vers. 75. *Nomismata. Numisma et numisma dicitur.
Primum apud Horatium occurrit lib. ii, ep. 1,
et Martial. lib. 1, epigr. 40. Alterum in antiquis glos-
sis, et apud auctores præstantissimos. Certe nullus
Græcæ orthographiæ accommodatur, quæ νόμισμα
habet.*

Vers. 76. *Capita hæc et varia. Est ludus apud Ita-
los puerulos, quem vocant giocare a testa o arma, aut
a testa o croce, et apud Gallos jouer à croix ou pile.
Ille ipse est qui apud antiquos. Accipe auctoritatem.
Aur. Victor (seu quis alius autor ille sit) in lib. de
Orig. gent. Rom.: Ιστον etiam, inquit, usum signandi
avis, ac monetæ in formam incutiendæ, Janus ostendisse
traditur, in qua ab una parte caput ejus imprimeretur,
altera navis, quæ rectus ille erat. En ut autor
iste in Jani adventu Paulino concordat. Subdit: Unde
aleatores, posito nummo apertoque, optionem conclu-
soribus ponunt enuntiandi quid putent subesse, caput,
aut navem: quod mac vulgo corruptentes nau-
vandi dicunt. Tu vocem hanc navandi corrige, et
navia reponere. His consonat Macrobius, lib. 1, cap. 7,
Saturn.: Cum primus Janus ara signaret, servavit et
in hoc Saturni reverentiam, ut quoniam ille navi fur-
at adductus, ex una quidem parte sui capitis effigies,
ex altera vera navis exprimeretur. A's ita fuisse signa-
tum hodieque intelligitur in aëre lusa, cum pueri denarios
in sublimem jactantes, capita, aut naviam, lusa teste
retustatis, exclamant. Andreas Schottus hic integre
legi naviam, non navim, ex 4 ms. Pithæorum ait; sed
mili potius navia aut navium legere placeret. id ver-*

De Jove quid sperant, qui est a rege secundus, A
 Quique sacrificiis apponitur ore precantum ?
 Hic habet et matrem captam pastoris amore,
 80 Nam prior est pastor, quam Jupiter, aut Jovis
 [ipse;
 Sed melius pastor castam servare pudorem
 Qui voluit, sprevitque deam, cui sæva viriles
 Abscidit partes, ne quando tangeret ille
 Alterius thalamum, qui noluit ejus adire.
 85 Hoc tamen hoc egit sententia justa deorum,
 Ne fieret conjux, qui non est factus adulter ?
 Nunc quoque semiviri mysteria turpia plangunt,
 Nec desunt homines, quos hæc contagia vertant,
 Intus et arcenum quiddam quasi majus adorant,

sus Pauliniani metro inconcussa docente. Certe Jo. B
 Isaac. Pontanus in edit. Macrobi. anni 1597 varia legit.

Vers. 77. *A rege secundus.* Ante Jovem filium Saturnum regnavit. Expulsus dein filio reliquit regni aut cælestis, aut terreni habenas. Lactant. lib. 1, cap. 11 Div. Inst. : *Video alium deum regem fuisse primis temporibus, alium consequentibus. Potest ergo fieri ut alius sit postea suus. Atqui divinum imperium, aut semper immutabile est; aut si est mutabile, quod fieri non potest, semper utique mutabile est.* Hinc Saturnia regna, ac ætas aurea Saturni imperio adscribitur.

Vers. 78. *Quique sacrificiis.* Quod superius innue- rat repetit, nempe ethnicorum precesiones vota- que a Jani invocatione inchoari, deinde ad Jovem verti, quod sane numinum maximum, omniumque rectorem nunquam decebat.

Vers. 79. *Hic habet et matrem.* Atym pastorem de- perit Rhea, seu Cybele Jovis genitrix. Ille impudice nolens auscultare dææ, est eviratus. De hoc Ovid. lib. iv Fast. :

Phryx puer in sylvis facie spectabilis altis
 Turrigeram casto juvit amore deum.

Hoc dææ facinus ethnicis exprobrat Minutius in Octav. :
Cybeles Dydima pudet dicere, quæ adulterum suum infeliciter placitum, quoniam et ipsa deformis, et vetula, ut multorum deorum mater, ad stuprum illicere non poterat, exsecuit, ut deum scilicet faceret eunu- chum. Augustin. lib. vi, cap. 7, de Civ. Dei : *Sacra sunt Matris deum, ubi Aty pulcher adolescens ab ea dilectus, et muliebri zela abscissus, etiam hominum abscissorum, quos Gallos vocant, infelicitate deploratur.*

Vers. 80. *Nam prior est pastor.* Tantis ambagibus ac discordiis gentilium theologia constat, ut se per illam extricare nemo facile possit. Euseb. Cæs. lib. ii, cap. 4, de Præp., ubi de Phrygum Theologia dis- serit, Cybelem ante deorum conubia Atydis amore correptam ait. Verum quot capita, tot sententiæ.

Vers. 80. *Aut Jovis ipse.* Jovis in recto casu recte dicitur Prisciano testante, apud veteres Jovis solum dicebatur a Juvando, adjectoque altero vocabulo dictus est Jupiter, quasi Jovis pater, seu, ut melius arbitrat Lactantius, Juvans pater Jovis in recto casu esset apud Hyginum in lib. Fabul., Nominum Marcel- lum aliosque, quos consulere potes. Quidam severis- simus censor Gallus N. A. libros quatuor de Symbolo ad catechum. Augustinus abjudicat, quippe quod illi stylus ab Augustiniano, imo a grammaticorum dog- matis abhorrere videtur. Inter exempla hoc profert : *Illic fingitur, quod idem Jovis Junonem habeat sororem, et conjugem, et nomen Jovis in nominandi casu usurpatum sugilla.* Verum decipitur, quum hujusce nominis usus apud gravissimos auctores obvius fiat, ac propterea Augustinum non dedeccat. Nos istis contenti ad alia pergamus.

Vers. 81. *Sed melius.* Magis ne placeret : sed melior?

Vers. 87. *Semiviri.* Hi sunt Galli Matris deum sa- cerdotes, quibus vitia in Atydis evirati memoriam

90 Idque vocant sanctum, quo si velit ire pudicus,
 Iste profanus erit. Sic artior ipse sacerdos
 Fæmineos vitat coitus, patiturque viriles.
 O mens cæca virum! De sacris semper eorum
 Scena movet risus, nec ab hoc errore rece-
 [dunt.

95 703 - 704 Saturnum perhibent Jovis essu
 [patrem, huncque vorasse
 Natos ante suos, et mox e ventre nefandas
 Evomuisse dapes, sed postea conjugis arte
 Pro Jove suppositum mersisse in viscera saxum;
 Quod nisi fecisset, consumptus Jupiter esset.
 100 Huncque Chronon dicunt, fæctæque Chronon,
 [quia tempus

amputabantur. Lactant. lib. 1, cap. 17 : *Deum Mater, et amavit formosum adolescentem, et eundem cum pel- lice deprensus exsecris vitilibus semivirum reddidit. Et ideo nunc sacra ejus a Gallis sacerdotibus celebran- tur.* Minutius Cybeles impuritate detecta subdit : *Propter hanc fabulam Galli enim et semiviri sui cor- poris supplicio colunt. Hæc jam non sunt sacra, tor- menta sunt.* Vide Juvenal. sat. 2, ipsumque Paulinum Nat. xi.

Vers. 88. *Nec desunt homines.* Totus est Augustinus lib. vi de Civ. Dei, et alibi, in confutanda hac ethni- eorum vanitate ac subterfugio. Hi fabulas aniles in- ternis scateris mysteriis, ibique philologicas veritates latere suo avo objiciebant; sed suismet illi rationi- bus confundebantur : *Deinde*, ait cap. 8 S. doctor, *si ista sacra, quæ scenicis turpitudinibus convincuntur esse fædiora, hinc excusantur atque purgantur, quod habent interpretationes suas, cur non etiam poetica similiter excusantur atque purgantur?* etc. Greg. Nazianz. in orat. 1 advers. Julian., enumeratis quibus- dam gentilium superstitionibus, hæc subdit : *Τὰτα ἐπισκευδίσθη τοῖς θυραστοῖς τῆς θεολογίας ἀκραταῖς εἰτ' ἐπινοεῖσθαι τοῦτοις ἀλληγορήματα, καὶ τερατεύματα, καὶ ἐπινοεῖσθαι τῶν ἐπιπταῶν ὁ λόγος εἰς βυβάθρα χω- ρεῖται. καὶ κορηνοῦς θεωρεῖς αὐτὴν ἐχούσης τὸ στασίμων.* Hæc eximii et admirandi divinitatis auditoribus in- culcentur; posteaque his allegoriæ, ac portentosa in- terpretationes excogitentur, atque a propositis rebus aberrans oratio in burathra feratur, et præcipitia con- templatationis nihil solidum habentis.

C
 Vers. 92. *Patiturque viriles.* Deesse versum hic sus- picor, sensus enim in ancipiti manet. Certe vox ab- scindi penitus hic necessaria, ut sit sensus : *patitur- que viriles abscondi partes.*

Vers. 94. *Scenamovet risus.* Jul. Firmicus, de Error. profan. relig. cap. 13, hæc luculenter habet : *O faci- norosæ cupiditatis triste solatium! O hominum deflendi persuasio! Scenam de cælo fecistis, et errantes animos per abrupta præcipitia crudeli calamitate durastis.* Et infra : *Ad theatrum potius templa transferte, ut in scenis religionum istarum secreta tradantur, et ut nihil præ- termittat impietas, histriones facite sacerdotes.* Mistò Augustinum. ep. 5 ad Marcellin., et lib. vii, cap. 26, de Civ. Dei, et Tertullian. in Apolog. cap. 15.

Vers. 95. *Saturnum.* Rem fuse narrat Hesiodus in Theogonia, Natal. Com. in Mythologia lib. ii, et reli- qui ethnicæ theologiæ eruditione scriptis prosecuti.

Vers. 100. *Huncque Chronon.* Scribendum fuerat Cronon; Græcæ enim Saturnus est κρόνος. At quia tempus significare dicitur, χρόνος quoque appellatur. De hoc Macrobi. lib. i Saturn., cap. 22, Dionys. Halicarn. lib. i Antiq., Cic. de Nat. deor. lib. ii, alique agunt. Arnobius tamen hæc denominationem minime probat lib. ii advers. Gent. : *Nam si Tempus, ait, significatur hoc nomine, Græcorum ut interpretes au- tumant, ut quod Chronos est habeatur Cronos, nullum est Saturnium nomen. Quis enim est tam demens qui Tempus esse dicat Deum? etc.*

Quæ creat absunit, rursusque absorpta pro- A
[mittit.

Cur tamen oblique nomen pro tempore fingunt?
Hæc etiam, quod sæpe sibi de prole timebat,
Ab Jove dejectum cælo latuisse per agros

105 Italia, Latiumque ideo tunc esse vocatum.
Magnus uterque deus! Terris est additus aliter.

Alter non potuit terrarum scire latebras,
Hiuc Latiare malum prisci statuere Quirites,
Ut mactatus homo nomen satiare inane.

110 Quæ nox est animi? quæ sunt improvida corda?
Quod colitur nihil est, et sacra eruenta gerantur.

Vers 101. *Quæ creat absunit.* Latine reddidit
eleganter Orpheus, seu Onomacriti versus de Saturno,
id ejus Hymno :

Ὅς δαπανῶς μὲν ἅπαντα, καὶ αὐξῆς καταλὼν ἀτόσ.
Omnia qui profers, consumis et omnia rursus.

Pro voce promittit legerem remittit.

Vers. 105. *Latiumque ideo.* Vergil. *Æneid* lib.
viij, de Saturno ageus :

Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris

Vers. 108. *Latiare n. lun.* Crudelissimam hoc erat
ethnicismi piaculum. Jovi, quem Latiare appellabant,
humana immolabatur hostia. Tertull. in Apolog.
cap. 9 rem prodit : *Ecce in illa religiosisissima
Urbe Aeneadarum ploratum est Jupiter quidam, quem
ludis suis humano proluit sanguine.* Locum illustrat
egregie la Cerda. Minutius : *Hodieque a Romanis Latiaris
Jupiter homicidio colitur; et quod Saturni filio
dignum est, sanguini et noxii hominis sanguine sagiatur;*
et alibi : *Cum Latiaris cruore perfunditur.* Porphyrius
lib. ii : *Περὶ ἀποχ. ἐκψ. 'Αλλ' ἔτι καὶ οὐνοῦ τις ἀγροῖε κατὰ
τὴν μεγάλην πόλιν τῆ τῆ Ἀστυρίου διὸς ἐορτῆ σπαζόμενον
ἀνθρώπων.* Quia et nostro ævo quis nescit, in magna
Urbe Jovis Latiaris festo immolari hominem? Prudent.
lib. i in Symmachum :

Funditur humanus Latiari in mlti vere sanguis.

S. Athanas. in orat. contra Gent. : *καὶ οἱ πάσαι δὲ
Ῥωμαῖοι τὸν καθ' ἑμὲνον Ἀστυρίου Δία ἀνθρωποποιήσιας
ἐθροσκύνου.* Prisci quoque Latini Jovem Latiarem vicinis
humanis sunt venerati Tatianus contra Græcos.
Εὐρών δὲ μὲν Ῥωμαῖοις τὸν Ἀστυρίου Δία λήθροισ ἀνθρώπων,
καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀμασι τερπόμενον.
Item apud Romanos Latiarem Jovem humano cruore
et sanguine per homicidia fuso placari. Dionys. Halic.
lib. iv Antiq. Rom. sacra hæc Jovi Latiari facta commemorat,
neque tamen victimæ hujus meminit. Hinc
disce rectius Jovem Latiarem, quam Latintem dici,
quod quidam negant.

Vers. 112. *Et Invictum.* A Persis omnium maxime
Solis cultus usurpabatur. Hanc Mithram vocabant,
additumque illi Invicti cognomen. Plura apud Gruterum,
pag. 55 et seq., et apud Reinesium, marmora occurrunt
Deo Invicto, Deo Invicto Mithræ. SOLI MITHRÆ, SOLI INVICTO
et SOLI INVICTO MITHRÆ posita. Jul. Firmicus, de Err. prof. relig.
cap. 5, Jovem in duas dividi potestates, quarum
unam (hoc est virilem) Mithram dici assertit. Herodotus
lib. i de Persis loquens : *Θύουσι δὲ ὀργάνη
Ἀρροδίτη, ἣν καλοῦσι Μίθραν. Sacrificάντ ἑρο καὶ ἐστὶ
Veneri, quam vocant Mithram.* Nicetas ad Stobæum,
Nazianz. : *Τὸν Μίθραν οἱ μὲν τὸν ἑλίου, οἱ δὲ τὸν νεοῦ
τοῦ πυρός, ἄλλοι ἰδιῶν τινα δῖναμις ὑποκαθίστανουσι. Μίθραν
αὐτὸν Σολεμ, αἱ δὲ νεοῦ ἑλίου, νομῶντι πεculiarē
quandam potestatem esse vult.* Itaque quam non
Solem tantum, sed quid aliud per Mithram significari
videam, facile Gruterianam inscriptionem, pag. 92,
num. 42, explicabo. Ita se habet illa : D. I. M. ET.
SOLI SOCIO. SAC. hoc est *Deo Invicto Mithræ, et
Soli Socio sacrum.* Pro Mithra hic aliud numen intelligendum
videtur, a Sole diversum, non ipsemet Sol

Quid quod et Invictum spelæa sub atra recon-
[dunt,

705-706 Quæque tegunt tenebris, audent
[hæc dicere Solem?

Quis colat occulte lucem, sidusque supernum,

115 Cælet in infernis nisi rerum causa malarum?

Quid quod et Isiacum sistrumque, caputque ca-
[latium

Non magis abscondunt, sed per loca publica
[ponunt?

Nescio quid certe quarunt, gaudentque repletum,
Rursus et amittunt, quod rursus querere possunt.

tamquam alienigena, uti opinatur Reinesius ad inscriptionem, cl. 1. Legitur quoque in priscis inscriptionibus
NANNÆ SEBECIO. DEO MITHRÆ : quæ verba
omnia ad Solem Mithram referenda censet J. Cæs. Bulengerus,
c. 4, lib. 1 de lic. et vet. Magia. Ego tamen tribus diis
dicatum marmor puto, ut NANNÆ sit *Dianæ Nannææ*
nomen, de qua lib. 1, cap. vi. et II, cap. i, Machab., Hieronymus
et Josephus meminere. Sebæcus pro Jove Sabazio intelligatur,
de quo Orpheus, seu Onomacrit. in Hymno :

ἄλθε πάτερ, ἐρόνως καὶ Σαβάζης κόδιος ἀξίον.
Audi pater, Satium illi, Sabæze inelyte decorum

Neque enim solo qua autoritate Bacchum etiam Sabazium
dixerit Heinsius in Arist. Sacr. Sed hæc satis superque.

Vers. 112. *Spelæa.* Græcum est verbum σπήλαιον,
quod Latine spelunca dicitur; sed Græcum nomen aures
etiam Ausonice toleraverit. Vergil. eclog. 10 :

Certum est in sylvis inter spelæa ferarum
Claudianus de Bello Get.

Spelæa Metuenda ferarum

C Spelæa

Mithræ sacrificia secretissimis in antris peracta. Religioso
silitio apud ejus cultores illic accepta mysteria servabantur.
Quin et iis sacris initiari volentes multis cruciatibus probationem
subibant. Hinc Suidas in verb. MITHRA ait : *Ὅσα ἂν οἱ οὖν εἰς
αὐτὸν ἀνήγαγόντες τελεσθῆναι, εἰ γὰρ αὐτὸν τενοῦ βαθεῖον
παρορθῶν τὸν καθ' ἑμὲνον δεῖξει ἐκαστὸν ὅπου καὶ ἄραβη.* Nullus
autem potest initiari, nisi per quosdam suppliciorum gradus
se sanctum et perturbationum immunem ostenderit.
Hoc idem confirmant Nazianz. orat. 3, Lauprid. in Commodo,
ac Tertull. cap. 15 de Cor. Mil. Sunt hujus verba : *Ecubescite,
Romani commilitones ejus, non jam ab ipso judicandi,
sed ob aliquo Mithræ milite, qui cum initiatur in spelæo,
etc.* S. Justin. Martyr, in Dialog. cum Triphone Mithræ
sacra peragi bis ait : *Ἐν τῷ τοῦ ἐπιζωομένου πορ' αὐτοῖς
σπήλαιου, in loco qui apud illos spelæum seu specus vocatur.*
Vide Hieron. in ep. ad Lætiam; Reines. cl. 1, n. 48, Inscript.;
Bulenger. lib. 1, cap. 4, de lic. et vet. Mag. Selden. de D
is Syris, synt. 1, cap. 6; Salmas. ad hist. Aug., fol. 549, 582, etc.

Vers. 115. *Quæque tegunt.* Scribendum potius videtur
quemque tegunt tenebris. Nihil secius placet sensus.

Vers. 115. *Cælet, Cælo pro lateo,* inusitatum verbum.
Tegendi lapsum atque occultandi significatione usurpatum
invento. Me tamen monuit eruditissimus vir Michael Madius
clarissimi viri car. M. Maddii dignissimum germen apud
Plautum in Bacch. act. iii, scen. 2, leg. :

Ut ut eris, mæce, non celabis.

Et a Scholiaste Lambino ita explicari : *non fallas, non latebis.*
Certe si pronomen te hic subintelligendum contendis,
et ego in Paulini versu pronomen se subintelligam.
Si cui placeat emendare, legerem :

Cælet in infernis si se horum causa malarum.

120 Quis ferat hoc sapiens, illos quasi claudere A
[Solem,

Hos proferre palam propriorum monstra deorum?
Quid Serapis meruit, qui sic laceratur ab ipsis
Per varios turpesque locos? Ille denique semper
Fit fera, litque canis, lit turpe cadaver aselli,

125 Nunc homo, nunc panis, nunc corpore languidus
[sacro.

Talia dum faciunt, nihil hunc sentire fatentur.
Quid loquar et Vestam, quam se negat ipse sa-
[cerdos

Scire quid est? Imisque tamen penetrabilibus intus

Sane in cod. ms. non *malarum*, sed *malorum* est scriptum.

Vers. 116. *Isiacum*. In sacris Isidis sistra quatiebantur, et Anubidis caput caninam exponebatur. B
Lucan., lib. viii, rem complectitur utramque :

Semideosque canes, et sistra iubentia lectum.

Ausonius ad Paulinum nostrum scribens epist. 25 :
Isiacos agitant Mareotica sistra tumultus.

Porro Anubis Cynocephalus etiam dicebatur, nomine ejus formam exprimente. Athanas. orat. contr. Græc. : 'Ο πρὸ ἀρπυγίαις κυνοκέφαλος; Ἄνουβις. Apud Ægyptios canina facie Anubis. Ovid. *Metam.* lib. ix :

Cum qua latrator Anubis
Sistraque erant, nonquamque satis quæsitus Osiris.

De sistris consule Laurent. Pignor. in *Mensa Isiac.*, et egregiam dissertationem Benedicti Bacchini eruditissimi et clariss. viii.

Vers. 118. *Nescio quid*. Locum Minutii expressit Paulinus. Inquit ille : *Max invento parvulo gaudet Isis, ersultant sacerdotes. Cynocephalus inventor gloriatur, nec desinit auris omnibus vel perdere quod invenit, vel invenire quod perdant.* Jul. Firm. cap. 2 : *Nihil hic invenis, nisi quod iterum aut quaras, aut lugeas.* Ipse Paulinus *Nat.* xi :

Nam quid, rogo, cæcis illis,
Qui non amissum quæruunt, nusquamque manentem
Inveniunt?

Vers. 122. *Quid Serapis meruit*. Ille aqum herere mihi lubenter fateor. Aliquus festi dii meminit Paulinus, quo Seraphis multas induere figuras cogebatur. At hujus moris vestigia nusquam reperio. Certe Macrobius et Plutarchus in lib. de Isis, et Osir. nulla alia effectum forma Serapidem faciunt quam humana. *Περὶ τῆς ἀθηναίων ἱερῶν ἑρμῆος ἑρμῆα :* Ubique simulacrum Osiridis humana specie ostenditur. Ab eruditioribus itaque expectanda solutio.

Vers. 127. *Quid loquar et Vestam*. Vestam esse ipsam terram sunt quidam arbitrati, alii domorum omnium servatricem, alii etiam per illam purum ætheris ignem significari opinabantur. Hinc Orpheus illam non Siculas habitare regiones, sed in æthere morantem siebat.

Ἐστὶν ἐπιθνήσιοι Κρόνου θυγατρὲς βασιλῆα,
Ἴη μέσον οὐρανὸν ἔχεις πύρρος ἀνώγειο μεγίστου.
Vesta potens Saturni filia regina,
Quæ mediam regionem ætheris magni ignisque ha-
[bitas

Alii alia, ut mirum non sit si sacerdotibus ejus ignotum quoque quid illa sit, noster affirmet.

Vers. 150. *Cur ignis femina*. Vidisti supra ex Orpheo Vestam pro igne sumi; addo nunc Ovid. lib. vi *Fast.* :

Nec tu aliud Vestam, quam vivam intellige flammam.
Et tamen is ante dixerat .

Vesta cadem est et Terra...

Augustin. lib. iv, cap. 10, de Civ. Dei. ita fatur :
Eandem Terram Cererem, eandem etiam Vestam vo-

Semper inextinctus servari fingitur ignis.

150 Cur dea, non deus est? Cur ignis femina fertur?
Ista quidem mulier, sicut commendat Hyginus,
707-708 Stamine prima novo vestem cot-
[texuit olim,

Nomine de proprio dietam, quam tradidit ipsa
Vulcano, qui tunc illi monstrarat operios

155 Custodire focos. Hic rursum munere lactus
Obtulit hanc Soli, per quem deprehenderat ante
Martis adulterium. Nunc omnis credula turba
Suspendunt Soli per Vulcanalia vestes;
Utque notent Venerem, tunc et portatur Adonis,

hinc, cum tamen sapius Vestam non nisi ignem esse perhibeant, quod idem repetit lib. vii, cap. 16. Vide Cic. de *Nat. deor.*, et in *n de Leg.*, Diodorum, aliosque. Miratur igitur ridetque Paulinus cur ignis femina dicatur.

Vers. 151. *Hyginus*. Angusti libertus fuit Jul. Hyginus ac Ovidii familiaris. Librum *Fabularum* scripsit, qui etiamnum exstat. Verum ibi adductum a Paulino locum nancisci non potui. Scripsit ille præterea libros *Genealogiarum*, et librum de *Penatibus*, quem laudat Macrobi. lib. iii, cap. 14, *Saturnal.*, librum de *proprietatibus deorum*, Macrobio idem teste lib. iii, cap. 8, et *Consusaneas quæstiones*, Fabio, Gellio, ac Diomedii memoratas, quæ nobis omnia temporum voracitas invidet. Ex hisce libris propositam eruditionem procul dubio Paulinus noster hauserat.

Vers. 158. *Suspendunt Soli*. Vulcanalia festa erant in Vulcani honorem. De his mentio exstat in vetustissimis *Kalendaris* apud Gruter., pag. 153, 154 et 155, et in alio non dissimili apud Dempster. *Rom. Antiq.* in *Paralip.* ad cap. iv, lib. IV. Peragebantur autem x Kal. Septemb. Cum his Columella concordat de *Re Rust.* lib. xi, cap. 5 : *Ceterum, ait, Augusto circa Vulcanalia tertia satio est.* Meminit etiam Varro de *Lingua Lat.* in usu autem antiquus fuit idolorum cultoribus vestes falsis suspendere diis. Aristoph. in *Avibus* :

τίς δὲ θεός
Πολιοῦχος ἔσται, τῶ ξυνοῦμεν τὸν πέπλον;

Quis autem deus urbi præsidebit, cui dividemus vestes? hoc est : Cui deo vestes suspendemus? Apuleius, lib. vi *Asin. Aur.* : *Vides dona speciosa, et lacinias auro litteratas, ramis arborum, postibusque suffras.* Alex. ab Alex. lib. iii, cap. 18 : *In aliis mysteriis traditur mos, ut vestem, in qua quispiam initiatur, templis et munitibus dicaret.* Hæc et alia congerit Pinto Ramirez in *Spicileg. sacr.* tract. 1, cap. 2 et 22, § 15. Verum vestes Soli singulariter dedicatas apud neminem invenire poteram, quam eruditissimos abbas Franciscus Bianchini, cujus curæ em. Othoboni bibliotheca demandata est, per clariss. Ciampinum quemdam hæc de re apud Herodotum exstare locum me monuit. Est autem lib. ii, ubi agit de Neco rege : *Ἐν τῇ δὲ ἐσθίῃ ἐπιχειρῶντα κατεργασάμενος, ἀνέθηκε τῷ Ἀπολλῶνι πέπλος ἐς Βραχιδάε τὸς Μιλήσιον. Ἦν restitit autem curiosus quom fuisse, illum Apollini dicatum ad Branchidas Milesiorum misit.*

Vers. 159. *Portata Adonis*. Erant quidem Adonia apud gentiles, hoc est festa Adonidis sacra, de quibus meminit Aristophanes in *Pace*, et Ovid. *Metam.* lib. x, eo versu per Venerem prolato :

Anna plangoris peraget simoiamina nostri.

Præsertim vero Alexandria, ut asserit *Nat. Comes* lib. v, cap. 16, *Mythol.* Adonidis sollemnia ferebant, cujus imago magna cum pompa ferebatur. Sed hæc aliud innot tempus patet, quo Adonidis simulacrum portaretur, nempe in ipsis Vulcanalibus; ait enim : *Tunc et portatur Adonis.* Celebris est Veneris et hujus pueri fabula.

140 Stercora tunc mittunt, ipsam pro stercore ja-
[ctant.

Omnia si queras, magis et rideada videntur.
Additur hic aliud : Vestre quas virgines aiunt
Quinquennes epulas audis portare draconi,
Qui tamen aut non est, aut si est, diabolus
[ipse est,

145 Humani generis contrarius antea suavor.
Et venerantur eum, qui nunc in nomine Christi
Et tremit, et pendet, suaque omnia facta fa-
[ctetur.

Quæ mens est hominum, ut pro veris falsa lo-
[quantur,
Qui linqvenda colunt, contraque colenda relin-
[quant?

150 Jam sat erit nobis vanos narrare timores.
Hæc ego cuncta prius, clarum cum lumen ade-
[ptus,

709-710 Meque diu incertum et tot tempe-
[statibus actum

Sæneta salutari suscepit Ecclesia portu,
Postque vagos fluctus tranquilla sede locavit,

155 Ut mihi jam liceat, detersa nube malorum,
Tempore promisso lucem sperare serenam.
Jam prior illa salus, quam perdidit inmemor Adam,

Vers. 140. *Stercora tunc mittunt.* Fino dii geni-
um dehonestari solebant. Nuper laudatus abbas
Blanchinus Otoboniane bibliothecæ præfectus per
cl. virum Jo. Ciampinum Orphei, seu Onomacriti,
versum de ritu simili ut animadvertenter monuit.
Habetur ille apud Nazianz. in Steltheut. 1 advers.
Julian.

Ἰεὺ κλέιστε, μέγιστε θεῶν, εὐδαιμόνιος κρόνον.
Jupiter gloriosissime, deum maxime, debeat stercore.
Seldenus de Diis Syris, synt. 2, cap. 5, hunc eum-
dem recitat versum, sed ad *Jovem Stercoream* non
magis attinere censet illud *εὐδαιμόνιος κρόνον*, quam Ver-
gili de Jove verba :

Totanique infusa per artus

Mens agitât molem, et magno se corpore miscet

Quasi utrobique Jupiter arcana natura involutus di-
catur. Verum ut rei Latina carmina cum Græcis ha-
bent, et *κρόνος* ille, quo deities dicitur Jupiter,
hujusmodi ab explicatione abhorret. Di Stercoræi
facere præterea, utque, ut ibidem notat idem Seldenus,
Beelzebub sonat *Dominus stercoreus*, et rabbi
Abraham Benkattum versum 55 cap. xiii Exodi ita
explicat : *Non sines apud te habitare, qui colunt deos
peregrinos vel stercoreos.* Sed eum Adonis stercorea patie-
batur? Causam invenisse mihi videor. Nonnulli
Adonidem semen tritici esse staterant. Inter quos
Theocriti Scholiastes ita loentis est : *Ἦ Ἀδωνίς,
ἤγρου ὁ αἶπος ὁ σπειρόμενος ἐξ ἄγρου ἐν τῷ γὰ ποιεῖ ὑπὸ
τῷ σπάρῳ, etc.* Adonis, videlicet frumentum semem
sex menses hant sub autumnâ degit. Tam bene igitur
Adonidi stercorea optantur, quam tritico. Quia vero
inter Vulcanum Venerisque amasios munificer inter-
cedebant, hinc Adonis male habitus, quem Vulcani
sacra peragebantur. Has ego propiores causas arbi-
tror eum adeo turpia ille in Vulcanalibus subire co-
geretur.

Vers. 145. *Quinquennes epulas.* Lipsium audi cap.
40 de Vesta et Vestal. *In umbra, vel habe est, quod
in Sylvestri Actis quibusdam legitur : Uracovis eum
ora clavisse, et perpetuo ergastulo mancipari, cui
kalendis singulis a virginibus Vestæ suppeditari solita
sunt alimenta. Nam quis veterum tale aliquid? come
sperni, aut abjici a magnis viris ut falsa video. Me
cunctante, an non Tertullianus huc adspexerit ad*

Tunc vero suadente malo, nunc remige Christo,
Erua de scopulis semper mansura resurget.

150 Rector enim noster sic undique cuncta gubernat,
Ut modo qui nobis errorem mentis ademit,
Ille meliore via paradisi limina pandat
Felix. Nostra fides uni certoque dicata ;
Unus enim Deus est, substantia Filius una,

165 Unus in utroque est unus vigor, una potestas.
Namque Dei Verbum patrio de pectore Christus
Emicuit, semperque fuit, qui non quasi natus,
Ore, sed egressus, chaos illud inane removit,
Et tulit informem contextu noctis hiatus,

170 Distribuitque locis mare, terras, æra, cælum,
Hisque dedit geminam pulsa caligine lucem.
Ast ubi cuncta novum stupuerunt surgere Solem,
Quatuor hæc hausit variis exordia rebus.

Sunt homines terris, sunt addita sidera cælo,
175 Aere pendet axis, liquido natat æquore piscis.

Sic elementa suis decoravit singula formis,
Nexut hæc, diversa licet, discretaque junxit,
Junctaque discrevit, quæ nunc divisa coherent,
Claudit enim Oceanus terram; mare clauditur ;
[ipse

180 Axe sub æthereo medius concluditur aer.
Hoc etiam cælum, quod nos sublime videmus,

*Error. cap. 6, hisce verbis : Roma quidem quæ ignis
illius inextinguibilis imaginem tractant, auspicia pona-
sua cum ipso Dracone curantes de virginitate censetur.* Hæc Lipsius. Tu vero, sodes, intueri quantum
paunderis hisce omnibus a Paulino accedat. Quo-
modo vero *quinquennes epulas* vocet, fateor me non-
dam percepisse. Habetur quidem in codice nostro
scriptum *quinquennis*; at neque metrum, neque sensus
hanc lectionem patiuntur, scripturaque pro *quin-
quennis*.

Vers. 149. *Qui linqvenda.* Similis locus Minutiano :
*Nonne ridiculum est, vel lugere quod colas, vel colere
quod lugeas?*

Vers. 151. *Ego cuncta prius.* Hic versum unum
pluresve deesse nemo dubitabit; quippe verba
priora in incerto nament, similitudine sensum ut com-
pleantur requirunt : *Hæc ego cuncta prius dubia men-
te colebam, et probare nesciebam, clarum cum limen
adeptus sum, etc.*

Vers. 155. *Ecclesia.* Ita effert alibi Paulinus hoc
nomen metri gratia. In Epithal. :

Grande sacramentum, quo milia Ecclesia Christo.

Hic vos necat amor, quo stringit Ecclesia Christum.

In Nat. iv quoque et alibi. Ita etiam usurpavit Ano-
nymus lib. ii contra Marcionem in eamulibus, quæ
Tertulliano adscribuntur :

Sic et apostolice decurrit Ecclesia verbo.

Vers. 161. *Et modo.* Tempus designat quo hæc scrip-
tis mandabat, nempe annum 295; se cum Nola nuper
contulerat Paulinus, ut ibi religioso pioque vi-
vendi instituto daret operam. Vide quæ disserui in
pref. ad hoc poema.

Vers. 176. *Sic elementa.* Vix erit quisquam cui
nova non videatur Paulini sententia. En aperte mare,
terras, æra, cælum, elementorum nomine distinguit,
neque hilam de igne cogitat. Res potera et disquisi-
tione digna. Consulat itaque lector Dissertatione
xx, quam idcirco posui, ut singularem eruditionis hu-
jus partem elucidatam facerem.

Vers. 180. *Medius concluditur aer.* Absit ut imagi-
nariam illam ignis sphaeram, quam Aristoteles ejus-
que sectatores lepide exogitarunt, ac etiamnum pro-
bant, Paulinus noster advideret. Hæc aerem non a

Scæ aiis intra est spatio surgentibus æquo, A
 Postque thronos septem, post tot cælestia regna
 Cetera pars omnis, quæ cunctis eminet ultra,
 185 Quæ super excedit, quæ passim tendit in altum,
 Quæ sine fine patet, quam nec mens colligit ulla,
 Lucis inaccessæ domus est, sedesque potentis
 Sancta Dei, unde præcul quæ fecit subdita cernit.
711-712 Omnia sic constant, dum spiritus
 [omnia cingit ;
 190 Hæc eadem, quorum nobis conceditur usus,
 Quæ polus inferior magna conceditur Urbe.
 Cuncta licet distent, una cum pace tenentur.
 Denique nomen habent unum, sunt omnia
 [mundus.
 Hunc etiam Græci cosmon dixere priores ;
 195 Hinc ita compositum distinguens utraque lingua B
 Cosmon ab ornatu, mundum de lumine dixit.
 Nam quo sol nitet, hoc totum sordebat in umbra,
 Et manet exemplum, quotiens nox omnia lædat,
 Et docet ex tenebris quæ sūt data gratia lucis.
 200 Tot bona qui fecit, qui sic operatus ubique est,

commentitiis illis flammis, sed ab æthere cœlove conclusum affirmat.

Vers. 185. *Postque thronos septem.* Non septem tantum, sed novem sub empyreo constitutos fuisse cœlos, vulgo dicimus. Septem ex iis errantia sidera tenent, ut habet versiculus :

Cynthia, Mercurius, Venus, et Sol, Mars, Jove, Satur.

Octavam a fixis sideribus occupatur; nonum vero primum mobile est, cui succedit empyreum. Nihilominus septem cœlos ante empyreum exstare diserte Paulinus sentit. Qua ratione queris? Poetica facultate respondeo; siquidem apud poetas in octavo cœlo, videlicet in sidereo cœlo, Dei summi domicilium statuitur. Vergil. lib. x Æneid. :

Conciliumque vocat divum pater, atque hominum rex
 Sideream in sedem.

Sidon. Apollin. in Panegy. Aviti de deorum concilio :

Ipsa pavimentum sunt sidera, jam Pater auro
 Tranquillus sese solo locat.

Eucipides in Ione: *Ἄος πολυστέρον ἔδος, Jovis pavimentum multisiderum,* appellat, cui adde Cloyssost. orat. 2 de Dei Nat., aliosque. Fuit hæc quoque vetera Christianorum sententia. *De calorum diversitate* Philastrius Brixianus episcopus imaginariam heresim recenset cap. 46, atque. *Sive ergo sex cælos, secundum David, et septimam hoc firmamentum: accipere quis voluerit, non errat;* nam *Salomon tres cælos dicit, ita cælum, et cælum cæli. Paulus a quoque apostolus usque ad tertium cælum se raptum fatetur. Sive ergo septem quis acceperit, ut David, sive tres, sive duos, non errat.*

Vers. 188. *Unde præcul.* Vergilianum imitatur ita lib. x Æneid. eanentem.

Conciliumque vocat divum pater, atque hominum rex
 Sideream in sedem, terras unde arduus omnes
 Castroque Dardanibus spectat.

Liceat quoque Italicorum vatium principem hic audire lib. i Her. liber. :

Capado dall' alto soglio il Pater eterno,
 Ch' è nella parte più del ciel sieder,
 Gli occhi in giù volte, e in un sol punto, et in una
 Vista miro ei ch' in se 'l mondo guarda.

Vers. 191. *Complexitur Urbe.* Romani imperii fines eosdem ac orbis terrarum poete statuerant. Rutil. in Itiner. eleganter :

Dumque offers victis proprii consortia juris,
 Urbem fecisti, qui prius orbis erat.

Scholias. in Dionys. de Situ orb. : *Ἦπερ δὲ πόλις τῶν ἀπὸ τῶν ὀρίων, καὶ γῶσιος ἐστὶ, τὸ ἴδιον δὲ ἡ πόλις τῶν*

Hic Deus est de corde Dei, hic Spiritus oris,
 Sancti sermo Patris, tantarum fabrica rerum.
 Nec se paganus laudet, si vitat idola,
 Ac satis esse putat quod Numine credat in uno.
 205 Quid colet ille Deum, qui Verbum non colit
 [ejus?

Qui non Virtutem simili veneratur honore?
 Quique invisibilem, incomprehensibilem fa-
 [tetur

Esse Deum, hic etiam Christum si cogitet, idem
 Inveniet, quoniam Verbum comprehendere nemo,
 210 Nemo videre potest, opera ejus sola videntur.

In Patre Natus enim, in Nato Pater omnia fecit,
 Et quidquid virtute dedit, pietate tuetur.
 Sic fait, et steterit versus Salvator in ævum,

Qui tulit errores, qui fecit vera videri,
 215 Placatoque Patri pereuntem reddidit orbem.
 Nec mirum, si cuncta regit, qui cuncta creavit,
 Qui dedit ex nihilo totum, lucemque tenebris
 Prætulit, atque diem jussit succedere nocti ;
 Quodque in carne fait, carnis peccata remittit.

215 Placatoque Patri pereuntem reddidit orbem.
 Nec mirum, si cuncta regit, qui cuncta creavit,
 Qui dedit ex nihilo totum, lucemque tenebris
 Prætulit, atque diem jussit succedere nocti ;
 Quodque in carne fait, carnis peccata remittit.

ἀπό τῶν οὐρανῶν, ὅσπερ ἀπὸ τῆς χόρας ὄστω κοινὸν ἀποδοκίματον. Quod autem est suis finibus et regionibus urbs aliqua, hoc Roma est totius orbis provinciis, quasi commune totius habitabilis terræ oppidum. Hinc Roma Claudiano dicitur quæ fundit in omnes imperium. Sic Plin. cap. 5, lib. xxxv, Romam esse unam cunctarum gentium in toto orbe patriam dixit. Plura pete a Bulengero de Imp. Rom. lib. ii, cap. 5.

Vers. 195. *Hinc ita.* Arrideret Hunc ita.

Vers. 196. *Cosmon ab ornatu.* κόσμος Græcis est ornamentum. Ab hac significatione mundi, qui Græcis κόσμος dicitur, nomen derivatum censet Paulinus, qui revera est mundus venusta ornamentorum series. Alii ἀπό κόσμου, qui est ordo, seu modus, nominis hujus etymologiam deducunt, quoniam mundus rerum simul nexarum atque ordinatarum vere sit status. Tertullianus, advers. Marcion. lib. v, poete nostro subscribit: *Et ergo, ait, aliquid de isto hujus mundi indigno loquitur, cui et apud Græcos ornamentum et cultus, non sordium nomen est?*

Vers. 195. *Mundum de lumine.* Honor. Augustod. lib. de imag. mundi cap. 4 ; Isidor. lib. iii Orig., cap. 28, et xiii, cap. 1, mundum quasi morendum, quia in perpetuo sit motu, dictum putant. Sed rectius Varro, Cic., Plin., Paulus JC., et alii, a munditie appellatum volunt. Hinc etymologicè Paulinus accedit, dum a lumine mundum dici ait.

Vers. 201. *Hic Deus est.* Hoc est divinum Verbum, Deique Filius, per quem, ut supra cecinit, omnia facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est. In ms. dicitur: *Hic deus de corde.* Apposui verbum est. Adhuc tamen elaboret versus ; possem alterum est adjicere : *Hic est Spiritus oris.*

Vers. 202. *Fabrica rerum.* Fabrica pro officina proprie usurpari debuit Sipontinus. Ita forte capiendum hic nomen istud. Mea tamen sententia aut error in codicem irrepsit, aut versus aliquis excidit.

Vers. 205. *Nec se paganus.* De hoc nomine plura pete a magno Annahem parente Baronio in Martyrol. ad diem 31 Januarii, a Gothofred. ad lib. vi C. Th., ut. 10, de Paganis, etc., aliisque scriptoribus. Seculo Christi quarto nomen hæc gentilium aptari cœpit, quoniam idem in pagis agrisque profanari adhuc religionem exercebant.

Vers. 205. *Si vitat.* In ms. legebatur : *Si qui idola vitat.* Emendavi.

Vers. 204. *Numine.* Ita scribere placuit pro nomine, quemadmodum habet ms.

Vers. 215. *Versus Salvator.* Illud versus mihi parvum arridet. Fortasse versus scribendum est.

- 220 Cernit enim fragilem facies incurere lapsus, A
Corripiensque tamen veniam dabit omnibus
[nam,
(Remque novam dicam, nec me dixisse pigebit)
Plusque pius quam justus erit. Si denique justus
Esse velit, nullus fugiet sine crimine poenam;
- 225 Justus enim mala condemnat, pius omnia donat.
Hoc facit, ut rata sint venturae munera vite.
713-714 Et quod culpa talit, rorsum indul-
[gentia reddat,
Quæ si non fuerint plebi concessa roganti,
Tunc prope nullus erit delicto liber ab omni,
- 230 Qui possit meritis promissa luce potiri?
Tangere tunc lætis cælorum regna licebit,
Tunc poterit mors ipsa mori, cum tempore toto
Vita perennis erit, quia tunc in sede beata B
Nullus peccandi locus est, ubi nulla cupido est.
- 235 Gloria tanta manet populo servata fidei.
Amplius hoc tribuit, majus dedit hoc quoque
[munus,

Vers. 249. *Vita potestas.* Errorem aliis tollendum relinquo

715-716 Post egregia hæc S. Paulini poemata hymnum quemdam subnectere placuisset, quem ab eodem sanctissimo vate in S. Ambrosii laudem compositum gemini bibliothecæ Ambrosianæ mss. vetustique codices affirmant. Ejus initium est :

Miraculum laudabile
Canite, omnes populi,
Quod datum est Ecclesie
Fluctuanti in seculo.

Ille vero idem est hymnus quo etiamnum Ambrosiana Ecclesia utitur, quique in ejusdem Breviariis legitur recenti studio expolitus ac restauratus. Quum tamen plurima eidem hymno verborum barbaries insit, nullaque metri sit habita ratio, apertissime patet non a Paulini modo nostri stylo abhorreere, verum etiam humilem plane factum sequioris ævi fuisse. Constat quidem, Gennadio teste, *Hymnarium* a Paulino elucubratum, sed ab edacissima ætate opus istud interceptum fuit, ejusque particulam opusculum hoc non esse, quisque eruditus nullo negotio dignoscet. Itaque Dissertationes subdo, quas, ut major Paulini carminibus lux affulgeret, pro viribus elaborare studui. Ex eis autem quedam erunt viris doctissimis inscripta, quas, nullo inter eos præstantiorum defectu habito, sed secundum propositum poematum ordinem distribuendas censui. Utinam hujusmodi labor æquo gratoque animo ab humanissimis lectoribus excipiantur! tunc enim et de suscepto consilio mihi gaudebo, animusque ad majora in posterum suscipienda appetletur.

IN S. PAULINI NOLANI POEMATATA

VARIANTES LECTIONES.

EX MANUSCRIPTIS ET EDITIS CODICIBUS.

IN POEMATATA I, II, IV.

¹ lin. 40, *quasi vero numerum.* Barthius legendum censet *quasi verum numerum.*

² Vers. 5, *mira.* Ed. Schot. et Vinet, *miroa.*

³ Vers. 6, *alto.* Ed. Schot., *acto.*

⁴ Vers. 15, *epulis alludat.* Edit. Vinet., *epulisque adludat.*

⁵ Vers. 18, *tribuat.* Edd. Schot. et Vinet, *tribuit*

IN POEMA V

¹ In titulo. Ed. Grin., *Pontii Paulini Burdigalensis Precatio ad omnipotentem Deum.*

² Vers. 55, *perdidit.* Sic ed. Rosv., Lotinius, et tres edd. in margg. At edd. 4, *predidit.*

³ Vers. 55, *ætas.* Edd. tres in margg., *olim.*

⁴ Vers. 41, *æthera.* Edd. tres in margg., *æra.*

- Quod peccatorem, quem poenitet, antea lapsum
Non facit in numero turbæ peccantis haberi;
Quippe satis poena est, cum sit sua culpa dolori;
- 240 Supplicium proprium timor est; tormenta reatus
Tum veluti patitur qui se meruisse fatetur.
Quid poterit melius, vel quid moderatius esse?
Judicat, inquirat, castigat, parcit, honorat,
Omnia qui vincit, nec ab ipsa vincitur ira.
- 245 Quod de presenti jam cernimus esse futurum;
Nam cum sæpe minax horrentia nubila cogit,
Et terrore pio rutilo nimis igne coruscat,
Tristibus et pluviis, et nubibus intonat atris,
Omne genus timet interitum; sed vita potestas
- 250 Desinet, et pariter cælum mentesque serenat,
Hoc quoque tunc sperare jubet, qui se modo
[cuncta
Perdere posse probat, si perdere velle recusat.
Sic iteranda salus venturo ostenditur ævo,
Æternique Dei pietas æterna manebit.

⁵ Vers. 52, *errori ipso.* Edd. Grin. et Poelm. in marg., *errorique.*

⁶ Vers. 64, *mala... bene...* Edd. Grav., Poelm. et Schot. in marg., *mala... bona...*

⁷ Vers. 75, *robaptas.* Ideam codices in margg., *robaptas*

IN POEMA VII.

¹ Vers. 22, *imminentem.* Ed. Schot. in margg., *eminentem.*

² Vers. 38, *vitam tenebit.* Hi psalmi, itemque cæmen de S. Johanne Baptista, ex hymnis, opinor, sunt quos enudidit etiamnum radis theologicorum arcanorum. Itaque non mirum si videatur hic error significari eorum qui prave intelligentes locum i Cor. in, putabant Christianos, quamvis malos, modo

incolumem servassent fidem, salutem quamdam a consecuturos. SACCHIN.

² Vers. 48, *per arctum*. Ms. Reg., *per artum*.

IN POEMATA VIII, IX.

¹ Vers. 9, *almum...* Sion, et carmine sequenti, vers. 5, *patrim...* Sion, virili genere propter montem. Vel legendum *almam, patriam*. SACCHIN.

² Vers. 49, *elidet*. Edit. Schot. in marg., *allidet*, ex Vulgata.

³ Vers. 60, *præripe*. Ms. codex Regius cum editis quinque, *præcipe*, mendose.

IN POEMA X.

¹ In titulo. Ed. Rosv. *Paulinus Ausonio S.*

² Vers. 5, *felix cum*. Edd. Grav., Poelm. et Schot. in margg., *felix quam*

³ Vers. 9, *multimodis*. SACCHIN.: Malim *multa modis*, hoc est multa suavitate modorum ac versuum *dulcia quædam et subamara querelis pietas auxilia miserat censuræ*.

⁴ Vers. 15, *referenda*. Edd. Lugd., Vinet. et Grav., Poelm., Schot., in margg., *relegenda*. SACCHIN.: Forte *regerenda*.

⁵ Vers. 18, *atias*. SACCHIN.: Sic legendum: docet sententia. Edd. quinque, *alias*, male.

⁶ *Ib.*, *silent*. Edd. quatuor, *sercent*.

⁷ *Ib.* Expansimus post versum 18, *Vale, domine illustris*, quod aberat a ms. codice Lugd. et editis Poelm. et Vinet., quod et ex illo Paulini versiculo, *Au tibi me, domine illustris*, etc., suorum suspicor ab iis qui scripta hæc confuderunt omnia, sedaruntque novis ac falsis titulis.

⁸ Vers. 58, *nubilant*. Edd. Poelm., Schot., Vinet., *nubilent*, male.

⁹ Vers. 41, *Nihil adferentes*. Ms. Reg. et ed. 4, *Nihil ferentes*.

¹⁰ Vers. 42, *Quod veritatem detegat*. Ms. Reg. et edd. Grav. et Schot. in margg., *Aut veritatem non tegant*.

¹¹ Vers. 45, *quærit*. Ms. Reg., *quærit*.

¹² Vers. 52, *virtutum*. Ita mss. codices Lugd., Reg. et edit. Vinet. At Grav., Lugd., Poelm. et Schot. substituere, *virtutis est*.

¹³ Vers. 69, *Abolet*. Ed. Lugd., *Horret*.

¹⁴ Vers. 79, *videmur*. Ed. Schot. in marg., *jubemur*.

¹⁵ Vers. 75, *Calis*. Ms. Reg., *Colo*.

¹⁶ Vers. 75, *præseus*. Ed. Schot. in marg., *præstaus*.

¹⁷ Vers. 106, *nota pietate*. Edd. tres in margg., *nota pietate*.

¹⁸ Vers. 115, *reduces*. Ms. Reg. et edit. Bad., *reducis*

¹⁹ Vers. 116, *vota*. Edd. Lugd., Poelm., Grav. et Schot. in marg., *verba*.

²⁰ Vers. 155, *Stulta Dei sapiens*. Ms. Reg. et ed. Schot. in marg., *Stulta Deo sapiens*. Edd. Grav. et Poelm. in margg., *Stultus desipiens*, male, hoc enim suum ex epistola Pauli prioris ad Corinthios c. iii, v. 19.

²¹ Vers. 158, *istis*. Ms. Reg. et edd. Bad. et Schot. in marg., *istic*.

²² Vers. 142, *cepit*. Ed. Lugd., *flexit*.

²³ Vers. 157, *in antris*. Ms. Reg. et edd. Bad. et Schot. in marg., *in agris*.

²⁴ Vers. 161, *agitare frequentant*. Edd. Lugd. et Poelm. in marg., *habitare frequentant*.

²⁵ Vers. 166, *strepitusque*. Ms. Reg. et ed. Bad., *strepitumque*.

²⁶ Vers. 178, *sedisse*. Vinet., *Sedere*, hoc loco, placere, sicut et in epistola sequentis, v. 41.

²⁷ Vers. 182, *voti*. Edd. Lugd. et Schot. in marg., *veri*.

²⁸ Vers. 185, *acta*. Græcum est vocabulum ἀκτά, litus significans locumque maritimum. VIXER.

²⁹ Vers. 215, *inter iniquos*. Ms. Reg. cum ed. Poelm., *integer a quo*.

³⁰ Vers. 251, *notatur*. Ms. codex Vossianus, *notantur*.

³¹ Vers. 254, *terris et manibus*. Id est, territorio Meinsium legendum censebat *turris manibus*.

³² Vers. 217, *tuæ*. Edd. Grav., Poelm. et Schot. in margg., *altæ*. Ms. Reg., *potens*.

³³ Vers. 254, *in atrito longum*. Edd. Vinet., Grav., Poelm. et Schot. in margg., *nativo longe*.

³⁴ Vers. 275, *mutatur*. Ms. Reg. et edit. Bad., *mutatus*.

³⁵ Vers. 278, *At si*. Ms. Reg. et ed. Bad, *Aut si*.

³⁶ Vers. 505, *id jam*. Ita repositum ex mss. codicibus Lugd., Voss. et ed. Vinet. Alii, *hæc jam*.

³⁷ Vers. 508, *possit*. Ms. Reg. et edd. quatuor, *posset*.

³⁸ Vers. 525, *illato*. Ms. Reg. et edd. quatuor, *inlato*.

³⁹ Vers. 526, *Curaramve*. Ms. Reg., *Curarumque*.

⁴⁰ Vers. 528, *Commisissique Deo*. Ms. Reg. cum edd. Schot. et Vinet., *Communiquæ Deo*.

IN POEMA XI.

B ¹ Vers. 16, *suspicio*. Edd. quinque in margg., *susppectio*.

² Vers. 17, *collique*. Edd. Lugd. et Vinet., *coletique*.

³ Vers. 22, *Irrupit*. Ms. Reg. cum editis quinque, *Inrupit*.

⁴ Vers. 28, *verò*. Edd. quinque in margg., *merito*.

⁵ Vers. 29, *Vulnere tam tenera*. Ms. Lugd. et ed. Poelm. in marg., *Vulnere tam tetro*.

⁶ Vers. 31, *Hoc nec*. Ita ms. Reg. et edd. Bad. et Lugd. Alii, *Hoc ne*.

⁷ Vers. 53, *Sustineant*. Ms. Reg., *Sustineat*, male.

IN POEMATA XII, XIII.

¹ Vers. 10, *omne*. Ms. Germ. et edd. Bad., Grav., *adnue*.

² Vers. 15, *reddere coram*. Edd. tres, *nostra*.

³ Vers. 19, *Consule jam vel sero*. Hi duo versus desiderantur in editis quinque in quibus legitur, *Consule et obtritis*; existant autem in ms. Germanensi codice.

⁴ Vers. 2, *Qui*. Edd. Grim. et Poelm., *Cui*.

C ⁵ Vers. 10, *Ex illo qui me*. Edd. quinque, *Ex illo quo me*.

⁶ Vers. 12, *nam te mihi...* *vocavi*. Edd. quinque, *nam me tibi...* *vocasti*.

IN POEMA XIV.

¹ Vers. 4, *nanctus*. Sic ms. Germ.

² Vers. 8, *Equiparat*. Edd. tres, *Æquiperat*.

³ Vers. 9, *remittit*. Ms. Germ., *remittat*.

⁴ Vers. 15, *Nam post*. Ms. Germ. et edd. quinque, *Quam post*, mendose.

⁵ Vers. 19, *vicesima*. Sic ms. Germ. cum editis quinque. Ed. Rosv., *vicesima*.

⁶ Vers. 57, *munere*. Ms. Germ., *munine*.

⁷ Vers. 58, *Et qua bis ternas*. Ms. Germ., *Et bis ter denas*.

⁸ Vers. 88, *est prima*. Edd. Bad. et Grav., *es prima*.

⁹ Vers. 135, *laudat'isque*. Ita ms. Germ. codex. Edd., *laudatis*.

IN POEMA XV.

D ¹ Vers. 8, *dignate Deo*. Mss. duo Germ., *dignante Deo*.

² Vers. 57, *luctentes*. Mss. duo Germ., *lactantes*.

³ Vers. 58, *et solidam*. Sic duo mss. Germ. Edd., *ac solidam*.

⁴ Vers. 61, *subeunte*. Ms. codex Germ. unus, *abeunte*.

⁵ Vers. 75, *quamvis*. Ms. 1 Germ., *quamquam*.

⁶ Vers. 100, *qui*. Ms. 1 Germ., *quia*. Alter, *qua*.

⁷ Vers. 110, *pellere*. Ita mss. duo codices Germ. Edd. Grav., Schot. in margg., et Latin. At editi quinque, *vellere*.

⁸ Vers. 112, *nanctus*. Sic mss. duo Germ. Editi codices, *nactus*.

⁹ Vers. 118, *omni*. Ms. 1 Germ., *omnis*.

¹⁰ Vers. 125, *antistite*. Ms. duo Germ., *antoste*, et sic infra, et Nat. 5.

¹¹ Vers. 129, *tantum quia*. Ms. 1 Germ., *quia tantum*.

¹² Vers. 140, *infernis*. Ms. 1 Germ., *inferni*.

¹³ Vers. 162, *flagrare*. Ms. 1 Germ., *flagrans*.

¹⁴ Vers. 181, *gradibus panarum*. Edd. tres, *pannarum gressibus exit*.

¹⁵ Vers. 190, *spatiente*. Mss. duo Germ., *spatiente*.

¹⁶ Vers. 207, *dum strabis*. Mss. duo codices Germ., *prostratis*.

¹⁷ Vers. 215, *cordis*. Ms. 1 Germ., *mentis*.

¹⁸ Vers. 224, *Mosen*. Ms. 1 Germ., *Moysen*.

¹⁹ Vers. 255, *apponat*. Mss. duo Germ. cum edd. Grav. et Schot., *alponat*. Et sic ubique.

²⁰ Vers. 241, *alloquitur*. Mss. duo Germ., *adloquitur*.

²¹ Vers. 244, *velut eludentis*. Ms. 1 Germ., *veluti hudentis*.

²² Vers. 249, *assurgere*. Mss. duo Germ. cum ed. Grav., *adsurgere*; et sic ubique.

²³ Vers. 251, *ferrato exuta*. Ms. 1 Germ., *ferroque exuta*.

²⁴ Vers. 261, *abire*. Ms. duo Germ. cum editis quinque, *adiri*. At in margine unius ms. codicis Germ. recentiori manu scriptum, *abire*.

²⁵ Vers. 268, *Illustrata*. Mss. duo Germ. et ed. Grav., *Inlustrata*.

²⁶ Vers. 276, *tentat*. Mss. duo Germ., *temptat*. Et sic alibi.

²⁷ Vers. 285, *comminus*. Sic semper iidem codices mss. At editi, *cominus*.

²⁸ Vers. 294, *Decryptumque*. Edd. Grav., Poelm. et Schot. in margg. cum mss. duobus Germ., *Demesumque*.

²⁹ Vers. 296, *vicus*. Ms. 1 Germ., *gustus*.

³⁰ Vers. 318, *atqui*. Mss. duo Germ., *atquin*

³¹ Vers. 520, *cara*. Sic ms. codex unus Germ. Ceteri, *carum*.

³² Vers. 541, *exultat*. Ms. 1 Germ., *suscitat*.

³³ Vers. 545, *assumit*, Mss. duo Germ., *adsumit*, ubique.

³⁴ Vers. 552, *o mi nato*. Ms. 1 Germ. codex cum editis quinque, *o mihi nato*.

IN POEMA XVI.

¹ Vers. 10, *rata debeo*. Ms. 1 Germ., *debeo sacra*.

² Vers. 21, *errare vias*. Ms. 1 Germ., *seruare vias*.

³ Vers. 48, *aut gladiis*. Ita mss. duo Germ. cum editis Grin. et Poelm. Alii, *et gladiis*.

⁴ Vers. 49, *verbis*. In ms. uno codice Germanensi post hunc versum habetur illud glossema: *Tuo nonne hoc subreazisti proprio corpore?*

⁵ Vers. 70, *persensit*. Edd. 5, *praesensit*.

⁶ Vers. 74, *Illudente*. Mss. duo, *Inludente*. Et infra, *Inridebat*.

⁷ Vers. 79, *loquellis*. Mss. duo Germ., *loquellis*, semper; et sic infra, *querellis*.

⁸ Vers. 95, *Nam*. Ms. 1 Germ., *Jam*.

⁹ *Ib*, *rostra*. Ed. Schot. in margg., *strata*.

¹⁰ Vers. 99, *sordidus*. Mss. duo Germ., *sordibus*.

¹¹ Vers. 105, *obstupuerunt*. Ms. 1 Germ. cum editis quatuor, *obstupuerunt*.

¹² Vers. 117, *Scrutatam*. Ms. 1 Germ., *Scrutari*.

¹³ Vers. 115, *gigas*. Mss. duo Germ., *gigans*.

¹⁴ Vers. 152, *Illa*. Ms. 1 Germ., *Ile*.

¹⁵ Vers. 166, *illo*. Sic alibi Paulinus epist. 24, n. 9, et ep. 51, n. 6. Ms. 1 Germ., *illuc*.

¹⁶ Vers. 171, *hoc*. Ms. 1 Germ., *huc*.

¹⁷ Vers. 175, *strictæ*. Ms. 1 Germ. cum edd. Grin. et Poelm., *structæ*.

¹⁸ Vers. 192, *totos perhibent*. Ita mss. duo Germ. At edd., *perhibent totos*.

¹⁹ Vers. 206, *afflicti*. Mss. duo Germ., *adfliti*.

²⁰ Vers. 258, *prior*. Ms. 1 Germ., *prius*.

²¹ Vers. 241, *qui*. Ms. 1 Germ., *quia*.

²² Vers. 257, *patriis*. Ms. 1 Germ., *patriis*

²³ Vers. 264, *prisco*. Ms. 1 Germ., *claro*.

²⁴ Vers. 265, *stemmaate*. Ms. 1 Germanensis codex, *nomine*.

²⁵ Vers. 275, *posset*. Ms. 1 Germ., *possit*.

A ²⁶ Vers. 275, *sensu*. Ed. Schot. in margg., *consu*.

²⁷ Vers. 287, *sed et has*. Ms. 1 Germ., *sed eas*.

IN POEMA XVII.

¹ Vers. 5, *adnexa*. Mss. codices Reg., Germ. et editi quinque, *admixa*.

² Vers. 4, *futuros*. Ms. codex Germ., *futurus*.

³ Vers. 15, *terra*. Sic ms. Germ. Edd., *terre*.

⁴ Vers. 29, *antiqui*. Ms. codex Regius et editi quinque, *antiquis*, mendose.

⁵ Vers. 71, *oderimus*. Ita mss. Reg. et Germ. cum 5 edd. At edd. Grin. et Poelm., *exercemur*, eo quod essent offensi in syllabam tertiam productam. Sed vide not. 542.

⁶ Vers. 111, in *æquor*. Ms. Germ., *per æquor*.

⁷ Vers. 154, *deorabit... saturabit*. Ed. Schot., *deoravit... saturavit*.

⁸ Vers. 153, *ille vidit*. Ms. Germ., *vidit ille*.

⁹ Vers. 175, *secli*. Edd. quatuor, *mundi*.

¹⁰ Vers. 187, *reddat... tutum*. Ms. Germ., *reddi...*

B *tutus*.

¹¹ Vers. 199, *colla*. Ms. Germ., *corda*.

¹² Vers. 214, *exultat*. Ms. Germ., *exultet*

¹³ Vers. 264, *vivere*. Ms. codex Germ., *quærrere*.

¹⁴ Vers. 296, *vices*. Ms. Germ., *vici*

¹⁵ Vers. 502, *imponet*. Item ms. codex, *imponit*.

IN POEMA XVIII.

¹ Vers. 6, *qua fert*, ms. 1 Germ., *quo fert*.

² Vers. 11, *Nam cui. Non gaudere. Qua quis. Cælicolas*. In m-s. codicibus 2 Germ. et in editis Grin. et Poelm. quatuor isti versus hoc ordine diriguuntur. In aliis, *Qua quis. Nam cui. Non gaudere. Cælicolos*.

³ *Ib.*, *Christus*. Ms. 1 Germ., *Sanctus*.

⁴ Vers. 12, *vacuum*. Ms. 1 Germ., *vacuus*.

⁵ Vers. 15, *Ipsa*. Ms. 1 Germ., *Ipsa*.

⁶ Vers. 55, *positant*. Ms. 1 Germ., *ardificant*.

⁷ Vers. 54, *præfixis*. Ms. codex 1 Germ., *perfixis*.

⁸ Vers. 59, *Et medicata*. Ms. 1 Germ. et edd. 4 in margg., *Ut medicata*.

⁹ Vers. 42, *laxant*. Ms. 1 Germ., *larent*.

¹⁰ Vers. 45, *ceris aulæ ferisq.* Mss. cod. Germ., *ceras aulæ lucernas*. Ed. Schot. in margg., *ceris aulæ lucernis*.

¹¹ Vers. 57, *nil*. Ms. 1 Germ., *nihil*.

¹² Vers. 81, *metet*. Ms. codex Germ., *1, metat*.

¹³ Vers. 85, *O si dicere*. Ita ed. Schot. in margg. Ed. 1, quinque cum ms. uno Germ. codice, *hoc quod dicere*; ms. alier Germ., *hoc qui dicere*.

¹⁴ Vers. 86, *operum*. Ms. 1 Germ., *operis*.

¹⁵ Vers. 141, *athercus*. Mss. duo Germ., *atherios*.

¹⁶ Vers. 149, *Nam*. Ms. 1 Germ., *Jam*.

¹⁷ Vers. 150, *loto*. Ms. 1 Germ. cum edd. 5, *latus*.

¹⁸ Vers. 155, *juste*. Ms. 1 Germ., *justa*.

¹⁹ Vers. 169, *hic etiam*. Edd. 4, *hæc etiam*.

²⁰ Vers. 196, *Sufficiunt*. Ms. 1 Germ., *Sufficiunt*.

²¹ Vers. 198, *accommoda*. Ms. 1 Germ., *adcommoda*.

²² Vers. 208, *nomine*. Ms. 1 Germ., *numine*.

²³ Vers. 254, *ersaturabat*. Ita mss. duo Germ. Alias, *exaturabat*.

²⁴ Vers. 258, *medellam*. Mss. duo Germ., *medellam*; et sic alibi.

²⁵ Vers. 260, *pauperies... inclinata*. Ms. 1 Germ., *paupertas... adclinata*.

²⁶ Vers. 272, *claustra*. Ms. 1 Germ., *clausa*.

²⁷ Vers. 282, *quando vel usquam*. Mss. duo Germ., *aut ubi quando*.

²⁸ Vers. 506, *vindicet*. Mss. duo Germ., *vindicet*.

²⁹ Vers. 510, *numquam*. Mss. 2 Germ., *numquam*.

³⁰ Vers. 515, *reductos*. Ed. 1, quatuor, *juven eos*.

³¹ Vers. 522, *affili*. Mss. duo Germ. et ed. Grin. et Poelm., *adpui*.

³² Vers. 529, *repellit*. Ms. 1 Germ., *repellit*

³³ Vers. 540, *escas*. Ms. 1 Germ., *herbas*.

³⁴ Vers. 550, *Aspicit*. Ms. 1 Germ., *Respicit*. It. 28 versus desiderantur in altero ms. Germanensi codice.

³⁶ Vers. 551, *et refricat*. Ms. 1 Germ. et edd. qua- A
tor, *et spirat*. Sed legendum *refricat*, ut monet Bar-
thius. Hanc lectionem tuentur ms. Gandav. a Barthio
collatus, et ed. 1. 4 in margg. cum ed. Rosv.

³⁷ Vers. 558, *solum*. Ms. 1 Germ., *sola*.

³⁷ Vers. 559, *pro postibus*. Ms. 1 Germ., *de postibus*.

³⁸ Vers. 566, *sed*. Ms. 1 Germ., *et*.

³⁹ Vers. 587, *culmea tecti Culmina*. Ms. 1 Germ.
codex, *culmine tecto Culmina*.

⁴⁰ Vers. 404, *speraverit*. Ms. 1 Germ., *speraverat*.

⁴¹ Vers. 409, *reserare*. Edd. 2, *servare*.

⁴² Vers. 457, *ostentat*. Ms. 1 Germ., *ostendit*.

⁴³ Vers. 446, *honorem*. Ms. 1 Germ., *amorem*.

⁴⁴ Vers. 454, *prope*. Ms. 1 Germ. et edd. tres, *pro*.

⁴⁵ Vers. 459, *itidem*. Ms. 1 Germ., *iterum*.

⁴⁶ Vers. 460, *pecudes*. Ms. 1 Germ., *illos*.

⁴⁷ Vers. 467, *Inde*. Ms. 1 Germ., *Unde*.

⁴⁸ Vers. 468, *Collaudante*. Mss. duo Germ., *Con-
laudante*.

IN POEMA XXII.

¹ Vers. 15, *fuertit*. Editi codices Grav. et Poelm.,
fucrat.

² Vers. 34, *Persona divinos*, *Recte tuba persona*.
Ed. Schot. in Bibliotheca Patrum, edit. Colou. tom. V,
pag. 978, *Personam vanos*.

³ Ib., *celsius intonet*. Ed. Schot. pag. 798, *celsior
intonat*.

⁴ Vers. 45, *Ne te ceu*. Sic ms. Vien. Alias, *Nec te
ceu*.

⁵ Ib., *Promethci*. Ms. Reg. cum ed. Bad., *Prome-
thi*.

⁶ Vers. 95, *tremant... ministrant*. Ed. Schot., pag.
979, *tremunt... ministrant*.

⁷ Vers. 112, *totum*. Ms. Vien., *totum*.

⁸ Vers. 115, *monitu*. Ms. codex Regius, *monito*.

⁹ Vers. 119, *morte propinqua*. Ita emendatum ex
mss. codicibus Reg., Vien. et edit. Schot., p. 979.
Alii, *morte propinqua*.

IN POEMA XXIII.

¹ Vers. 24, *Et minimam*. Ms. codex Germ., *Tu mi-
nimam*.

² Vers. 56, *Attonitas*. Barthius legendum censet *at-
tentas*.

³ Vers. 59, *et jam mihi pacta*. Ms. Germ., *et pacta
quotannis*.

⁴ Vers. 40, *Camoenis*. Ms. Germ., *loquellis*.

⁵ Vers. 55, *ut meritum*. Ms. Germ., *ob meritum*.

⁶ Vers. 56, *quo*. Sic emendatum ex ms. codice
Germ. et ed. Schot. in marg. Ante erat *quod*.

⁷ Vers. 95, *tegmina*. Ita mss. codices Belg. Germ.
et edd. 5 in marg. At editi quinque, *tegmine*.

⁸ Vers. 148, *Hoc*. Ms. Germ., *Hoc*, forte *Hac*.

⁹ Vers. 161, *submitior*. Sic ms. Germ. Alias, *sum-
missior*.

¹⁰ Vers. 214, *patrons*. Edd. Bad. et Schot. in
marg., *patrone*, non male.

¹¹ Vers. 252, *moriendo*. Ms. Germ., *veniendo*.

¹² Vers. 287, *operu*. Ms. Germ. cum edd. quinque,
operu.

¹³ Vers. 289, *huc potuit*. Ita ms. Germ. cum edit.
Schot. Ceteri codd., *haec potuit*.

¹⁴ Vers. 505, *reddat*. Ms. Germ., et edd. quinque,
reddat.

¹⁵ Vers. 508, *formaverat*. Ms. Germ. *formaverit*.

IN POEMA XXIV.

¹ Vers. 18, *Intraui*. Ms. codex Regius, *Intraret*.
Ed. Bad., *Intrabit*.

² Vers. 29, *piger*. Ita ms. Reg. et edd. 4 in margg.
Edd. quinque, *pia*.

³ Vers. 51, *Junque*. Edd. quinque, *Namque*.

⁴ Ib., *littorum*. Edd. Grin. et Poelm., *littore*.

⁵ Vers. 57, *temporis longo*. (Vera lectio. Sic carm.
52, *exiguo temporis*.) Edd. tres, *tempore ab longo*.

⁶ Vers. 105, *robora*. Ms. Reg., *robura*. Et sic alibi.

⁷ Vers. 125, *permissim*. Ms. Reg., *permiate*.

⁸ Vers. 165, *excitat*. Edd. tres, *eripit*.

⁹ Vers. 249, *cymba*. Ms. codex Regius, *cumba*, ubi-
que. Sic Prudentius non semel *cumbam* dixit, Peri-
steph. hymn. 5 de S. Vincentio martyre, v. 450, et in
Diptycho, n. 55, etc.

¹⁰ Vers. 254, *Dormisse*. Ms. Reg., *Dormire*.

¹¹ Vers. 515, *largos*. Saccunx. : An largo... *affe-
ctu*?

¹² Vers. 521, *excalceus*. Ms. Reg. et edd. quinque,
excalcius; et infra, *calciari*, semper.

¹³ Vers. 555, *paginatam*, BARTHIVS, pro *compagi-
natam*.

¹⁴ Vers. 564, *Centumcellas*. Vera lectio. Edd. 5,
Centumcellis. Vide not. 275.

¹⁵ Vers. 497, *Hierusales*. Sic apud Prudentium
Psychomach. v. 815, *Tunc Hierusales templo in-
strata*. Vide ep. 18. n. 5.

¹⁶ Vers. 559, *Ephod*. Ms. Reg. et edd. tres., *Ephot*.

¹⁷ Vers. 555, *Nazarawus*. Ms. Reg. cum ed. 4, *Na-
zarenus*.

B ¹⁸ Vers. 577, *qui*. Ms. Reg. et edd. 5, *quia*.

¹⁹ Vers. 719, *irretientis... illicem*. Ms. Reg. et edd.
5, *irretientis... illicem*.

²⁰ Vers. 725, *letalibus*. Ita repositum, cum ante
esset *letalibus*, mendose.

²¹ Vers. 871, *praevent*, prima longa, ut supra,
Quasi vinculatis praevent, v. 752.

²² Vers. 875, *Utroque*, recte, adverbialiter. Alias
Utraque et *Utraque*, mendose.

²³ Vers. 894, *senibus*. Ed. Schot., *senes*.

²⁴ Vers. 925, *egentibus*. Ed. Schot., *urgentibus*.

²⁵ Vers. 955, *Sponsoque vectos obviam regi Deus*.
Edd. Bad., Grav. et Schot., *Sponsoque reginae obviam
vectos Deus*. Edd. Grin. et Poelm., *Sponsoque regi*,
mendose. Ms. Reg., *regis*.

IN POEMA XXV.

¹ Vers. 41, *sacerdotis*. Ed. Schot., *sacerdotum*.

² Vers. 42, *accipiet*. Ed. Schot., *accipiat*.

³ Vers. 45, *inclusas*. Ed. Schot., *intusas*.

C ⁴ Vers. 147, *Crescet ut*. Ed. Schot., *Crescat et*.

⁵ Vers. 186, *stet*. Ed. Schot. in marg., *sit*.

⁶ Vers. 187, *deserit*. Ed. Schot. in marg., *desinit*.

IN POEMA XXVI.

¹ Vers. 59, *deponere*. Ita ms. Germ. et ed. Rosv.
Edd. 5, *agnoscere*.

² Vers. 170, *circum*. Edd. quatuor, *circa*.

³ Vers. 176, *circa*. Edd. 4, *coram*.

⁴ Vers. 195, *Isaas*. Ed. Bad., *Esæas*. Ed. Schot.,
Isaas. Variis modis illud nomen excoribitur, *Esaias*
in versione LXX interpretum, et apud Tertullianum
lib. iii et iv contra Marcionem, apud Prudentium
Peristeph. hymn. 5, Isidororum lib. ii Sententiarum,
v. 16, et alibi; et *Ezias* apud Prudentium Apotheos,
v. 591, et Aleiman Avitian, carm. de Laude virgini-
tatis.

⁵ Vers. 197, *ipsum*. Edd. tres in margg., *istum*.

⁶ Vers. 355, *Laxotunque*. Ed. Bad., *Lassatunque*.

⁷ Vers. 286, *aram*. Edd. Grin. et Poelm., *avitam*.

IN POEMA XXVII.

¹ Vers. 8, *posses*. Ms. Germ., *possis*.

² Vers. 52, *in alta*. Ms. Germ., *ad alta*.

³ Vers. 53, *sacrosque*. Ms. Germ., *sacrasque*.

⁴ Vers. 48, *trepidans*. Ms. Germ., *trepidus*.

⁵ Vers. 79, *Eolo*. Ms. Germ., *aerio*.

⁶ Vers. 83, *Fons opere*, et *finis*, *faciens*. Ms.
Germ., *Fons opo*, *fonsque opere*; et *faciens*.

⁷ Vers. 91, *seditque*. Ms. Germ., *sedetque*.

⁸ Vers. 92, *profudit*. Ms. Germ., *profundit*.

⁹ Vers. 96, *Plebis apostolicæ concors*. Ms. codex
Germ., *Plebis apostolicæ consors*.

¹⁰ Vers. 190, *pectine*. Ms. Germ., *plectine*.

¹¹ Vers. 108, *ipse*. Ms. Germ., *ipsa*.

¹² Vers. 119, *sultem*. Ms. Germ., *saltim*, semper.

¹³ Vers. 154, *ne*. Ita ms. Germ. Ante erat *ne*.

¹⁴ Vers. 151, *Niectum*. Edd. quinque, *Niectan*, et
sic infra.

¹⁵ Vers. 175, *possem*. Ms. Germ., *possim*.

- ¹⁶ Vers. 176, *enarrare*. Ms. Germ., *narrare*.
¹⁷ Vers. 190, *Nicetana*. Edd. tres, *Nicetan*; duo, *Niceten*.
¹⁸ *Ib.*, *rursus*. Ms. Germ., *rursum*.
¹⁹ Vers. 194, *assideo*. Ms. Germ., *adsedeo*.
²⁰ Vers. 204, *digneris*. Ms. Germ., *dignaris*.
²¹ Vers. 215, *casis*. Ms. Germ., *scissis*.
²² Vers. 218, *lenis* Edd. quinque, *levis*.
²³ Vers. 285, *cortex*. Ms. Germ., *cortix*.
²⁴ Vers. 292, *te mea*. Ms. codex Germ. et edd.
 Grav. et Schot. in margg., *me tua*.
²⁵ Vers. 295, *nec*. Ms. Germ., *neque*.
²⁶ Vers. 346, *Nodemus*. Edd. 4, *Nos demus*.
²⁷ Vers. 387, *quantus*. Ms. Germ., *quantum*.
²⁸ Vers. 389, *superne*. Ms. Germ., *superno*.
²⁹ Vers. 399, *Duxerit*. Ms. Germ., *Duxerat*.
³⁰ Vers. 414, *Parte sui*. Sic ms. Germ., ed. Rosv.
 et Latinius. Edd. *Parta sua*, et *Parte sua*, male.
³¹ Vers. 421, *Et*. Ms. Germ., *Ut*.
³² Vers. 442, *debita*. Ms. Germ., *reddita*.
³³ Vers. 445, *quacumque*. Edd. quinque, *quocumque*.
 SACCIN.: vel intelligitur, *loco*; vel potius legendum,
quacumque, id est *hora*.
³⁴ Vers. 450, *aget*. Ms. Germ., *agit*.
³⁵ Vers. 452, *volet*. Ms. Germ. et edd. quinque,
velit.
³⁶ Vers. 460, *Sint*. Ms. Germ., *Sunt*.
³⁷ Vers. 489, *sacra tecta*. Ms. Germ., *sacramenta*.
³⁸ Vers. 546, *agat*. Ms. Germ., *agit*.
³⁹ Vers. 555, *decepti*. Ms. Germ., *direpti*.
⁴⁰ Vers. 560, *hæc*. Sic ms. Germ. cum edd. 4. Ante
 erat *hic* in edit. Rosv.
⁴¹ Vers. 569, *Mensa Petri*. Edd. 5, *Mensque Pe-*
tri.
⁴² Vers. 581, *illudere*. Ms. Germ. et edd. 5, *lu-*
dere.
⁴³ Vers. 585, *explicuit*. Ms. codex Germ., *ex-*
plevit.
⁴⁴ Vers. 587, *Sunt*. Ita ms. Germ. Edd., *Sint*.
⁴⁵ Vers. 591, *potatur*. Edd. 3, *suadetur*.
⁴⁶ Vers. 595, *superant*. Ms. Germ. codex, *subeunt*.
 Edd. quatuor, *suberunt*.
⁴⁷ Vers. 596, *Quod superest ex his quæ facta et pic-*
ta videmus. Ms. codex Germ. et editi quinque, *Quæ*
superest his quæ facta et quæ picta videmus.
⁴⁸ Vers. 601, *mei*. Ms. Germ. et edd. 5, *Dei*.
⁴⁹ Vers. 609, *exposito*. Ms. Germ. codex, *expo-*
sita.

IN POEMA XXVIII.

- ¹ Vers. 2, *ritu*. Ms. Germ. et edd. Grav. et Schot.
 in margg., *voto*.
² Vers. 10, *adjunctæ*. Ms. Germ., *adjunctis*.
³ Vers. 11, *sinu*. Ms. Germ. et edd. 3, *situ*.
⁴ Vers. 16, *qua*. Ms. Germ., *quo*.
⁵ Vers. 17, *protenditur*. Ms. Germ., *perhenditur*.

- A ⁶ Vers. 25, *Tobit*. Ms. Germ., *Tobi*.
⁷ Vers. 29, *super*. Una Rosv. editio. *supra*.
⁸ Vers. 45, *mira spatiantibus arte*. Ms. Germ. cum
 ed. Schot., *mirum spectantibus apta*.
⁹ Vers. 47, *jocos*. Ms. Germ. et edd. Grin. et
 Poelm., *lucis*.
¹⁰ Vers. 65, *sedo*. Ms. Germ. et edd. Schot. in
 margg., *sedaque*.
¹¹ Vers. 67, *interjectu*. Ms. Germ., *interjactu*.
¹² Vers. 89, *rico*. Edd. 3, *vicis*.
¹³ Vers. 115, *saluti*. Ms. Germ., *salutis*.
¹⁴ Vers. 146, *flagrasse*. Ms. Germ., *flagrare*.
¹⁵ Vers. 150, *Utilibus*. Edd. Bad. et Grav., *Uti-*
lius.
¹⁶ Vers. 157, *multatus*. Ms. codex Germ., *mul-*
tatur.
¹⁷ Vers. 167, *dimoto*. Ms. Germ., *demoto*.
¹⁸ Vers. 176, *Ut*. Ms. Germ., *Et*.
¹⁹ Vers. 245, *dicens*. Ms. Germ., *dicijque*.
²⁰ Vers. 251, *Æthiopus*. Ms. codex Germ., *Æthio-*
pes.
²¹ Vers. 264, *operis*. Ms. Germ., *operum*.
²² Vers. 273, *prioris*. Ms. Germ., *prioris*.
²³ Vers. 285, *nascuntur*. Ita ms. Germ. et edd.
 quinque. Ed. Rosv., *nascuntur*.
²⁴ Vers. 294, *servata*. Ms. Germ. codex, *reservata*.
²⁵ Vers. 500, *Icta*. Ms. Germ., *Jacta*.

IN POEMA XXXV.

- ¹ Vers. 76, *in peccato dæmon*. Ita mss. codices
 Poelm., Reg. et edd. tres in marg. cum Rosv. At edd.
 quinque, *in peccatis, hostis*.
² Vers. 78, *præcipitare*. Activa vis verbum pro pa-
 tiendi positum; *præcipitari* enim dicendum erat.
 Hujus generis et de eodem hoc verbo multa exempla
 ad Venaticos et Appuleium denotavit Barthius.
³ Vers. 144, *ante obitum*. Sic ms. Reg. et edd. tres
 in margg. cum Rosv. Edd. quinque, *ante fait*.
⁴ Vers. 246, *tabe*. Barthius legit *tabe*.
⁵ Vers. 256, *frugibus*. Ms. Reg., *fructibus*.
⁶ Vers. 409, *juvat*. Ed. Schot. in marg., *tubet*.
⁷ Vers. 419, *suggeret ad lacrymarum*, etc. Edd. 3,
suggereret lacrymarum ad, etc. Utraque lectio bona,
⁸ *Ib.*, *flumina*. Bad et Grav. edd., *luminà*.
⁹ Vers. 452, *teget*. Ed. Schot., *tegit*.
¹⁰ Vers. 455, *mactabam*. Ed. Schot., *mactabit*.
¹¹ Vers. 456, *esuriam*. Sic ms. Reg. et edd. 4. Ed.
 Rosv., *esuriem*, mendose.
¹² Vers. 581, *Aut illum gremio exceptum foret Abra-*
mi. Ita cum ed. Rosv., ms. Reg. codex. Ed. vi quin-
 que, *Aut illum gremio fidei pater excipit abno*.
¹³ Vers. 605, *viretis*. Ms. Reg. codex cum edd. Bad.
 et Schot. in marg., *virectis*.
¹⁴ Vers. 624, *Dic et*. Edd. Grin., Poelm. et Schot.,
Dices.

APPENDIX OPERUM SANCTI PAULINI

COMPLECTENS

OPERA DUBIA, ALIENA, SUPPOSITITIA.

EPISTOLÆ.

EPISTOLA PRIMA.

Autor agit de bono tribulationis, per quam ad studia
 pietatis proficisse Marcellam gratulatur.

721 I. Magnam humilitati nostræ fiduciam scribendi

* Alias 49.

† Vide dissert. 6, n. 2.

(a) Paulino hæc epistola adscripta fuit a Romano

D ad venerationem tuam Christi caritas dedit, que te
 fecit humilem corde pietatis, et divitem operibus be-
 nedictionis. Talis etenim ¹ de sanctis fidei tuæ divitiis
 fama processit, ut (a) ad nos quoque in longinquo

socio, cum tomo IX Hieronymi, vel Hieronymum ip-
 sum, vel incertum preferrei autorem. Equidem cum

positos penetraverit, et auditu (a) gratiæ Dei tanquam oleo lætitiæ impinguaverit ossa nostra. Notum enim factum est nobis bonum tuum, quoniam illuminavit Dominus vultum suum super te. Segregavit te ab utero ³ cognationis et terre tue, non regione, sed spiritu bonæ voluntatis, ut de terrenis opibus fidelem sibi constituat in cœlestibus earum participem, de quibus scriptum est: *Mulieres sapientes ædificaverunt sibi domos* ⁴. Hæc autem **722** audientes de tua felicitate cœlesti, effundimus coram Deo corda nostra, et in voce exultationis epulantes ^b diximus: *Dominus mortificat, Dominus vivificat, deducit ad inferos et reducit, Dominus divites pauperes facit, humiles exaltat* ^c, *quia calix in manu Domini (b) hunc humiliat et hunc exaltat* ^d. Quod etsi ad omne mysterium regni pertinere videtur, attamen et ad tuam specialiter gratiam referri potest, que magno Domini miserantis consilio exaltata es ut (c) humiliareris, et humiliata ut exaltareris.

2. Non enim ignoramus, venerabilis soror et benedicta filia, tuam præteritam in hoc seculo gloriam. Nam etiam vidimus te in tempore illo, quo domum tuam regalis affinitas ambiebat, eminentem in his honoribus qui destruantur, quia et etsi ipsi quoque a Domino altissimo tribuantur, quia *omnis potestas a Deo est* ^e, attamen caduci et fragiles sunt qui sub hoc mundo aguntur, cuius figura ut umbra præterit. Unde impensius admiramur gratiam que tibi data est, et magnificamus in te Dominum, qui te in laboribus hominum posuit et salutariter paternæ pietatis verberare visitavit, ut in paucis vexatam in multis bene dispõneret, teste **723** Apostolo: *In hoc mundo corripimur, ne cum hoc mundo damnemur* ^f. Unde et David ait: *Corripiet me iustus in misericordia, et increpabit me: oleum autem peccatoris non impinguet caput meum* ^g. Ita et in Salomone scriptum esse ^h sine dubio in studiis spiritualibus posita didicisti quoniam *Dominus quem diligit corripit et flagellat* ^b; *Castigat autem omnem filium quem recipere* ⁱ dignatur disponendum ad vitam æternam. De eo et Apostolus non confunditur, nec atteritur; sed magis gloriatur, et potens sit in infirmitatibus suis: qui ut nos suo confortet exemplo, fatetur et prædicat sibi ipsi ⁶, cui etiam usque in tertium cœlum patnerat ascensus, et quem neque ignea illa roriphœca ab aditu paradisi potuerat excludere, ubi etiam ineffabile omni lingue (d) audierat arcana; sed tamen ne extolleretur propter excellentiam revelationum, ita se ipsius, a quo in tantum glorificabatur, Domini moderamine gubernatum refert, ut apposito angelo Satanae in stimulum carnis suæ, id est, in (e) tribulationem corporis, deprimeretur salubriter, ne inflaretur iuamiter. *Propter quod, inquit, ter Dominum rogavi, ut recederet a me, et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea; nam virtus in infirmitate perficitur* ^l.

3. Quamobrem cum tali magistro et autore instructa ^k, ad virtutem patientiæ et spem gloriæ æternæ, confidens esto, filia, sicut esse cupisti, et gloriare in præteritis passionibus tuis, recedens et illa ejusdem doctoris eloquia. Fideliter enim, ut conscius arcano-

rum cœlestium, contestatur non esse condignas passionibus hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis ¹. *Tribulatio, inquit, patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit; avia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris* ^m, in qua caritate (f) radicati omnia sustinemus. Propterea et David ait: *Diligam te, Domine, virtus mea* ⁿ. Dilectio enim Domini virtus salutis est: quia *Deus dilectio est, et qui manet* ^o in (g) caritate in Deo manet ^o. Sciens autem et propheta quia momentaneum tribulationis in hoc seculo immensum percussis gloria, ut Apostolus ait ^p, *pondus operatur*, sanctus ille rex in psalmo, ut dignus habeatur ignari tentationum examine, dicit: *Proba me, Domine, et tenta me* ^r. Unde et iterum idem (h) psalmographus noster, quasi penitens mundi hujus glorie, confitetur cum dicit: *Præquam humiliarer ego deliqui* ^s. Et quia humiliatione curatus sit, statim dicit: *Propterea eloquium tuum custodivi. Ob hoc rursus propheta: Da nobis, ait, auxilium de tribulatione;*

B et: *Vana salus* **724** *hominis est* ^s. Est enim vana salus hominum, que putatur in hac tantum vita mortali esse, de qua homini dicitur: *Homo sicut fœnum dies ejus* ^t. Et quidem, tu san et alibi, etiam documentis edocta es probare sententiam, quia *omnis caro fœnum, et omnis gloria ejus quasi flos fœni. Arui fœnum, et flos ejus decidit: verbum autem Domini* ^u, et qui fecit illud, *manet in æternum* ^v, (i) sicut ipse Dominus manet in æternum qui est ante secula. Ob hoc vere dictum est: *Vana salus hominis* ^v, quia vana omnia sub cœlo. Unde et in psalmis habes: *Universa vanitas omnis homo vivens* ^x.

4. Sed de quo genere hominum ista dicat, in consequentibus docet de eis scilicet qui vane conturbantur amore divitiarum suarum, in quas ^y sicut bellue creæ ^z inhiant sine fine cupiendi et congerendi, thesaurizantes in terra, et ignorantes cui congregent eas ^z, *Relinquet, inquit, alienis divitias suas* ^z: et postquam in vanitate defecerint dies eorum, rapti in infernum omnes non domini, sed servi divitiarum suarum, *nihil illic invenient in manibus suis* ^{aa}, quia nihil præmiserunt, nisi æternarum merita peccatorum. Illa autem non est (j) *vana salus hominis*, de qua dicitur: *Domini est salus, et super populum tuum benedictio tua* ^{bb}. Et iterum: *Salus autem iustorum a Domino est* ^{cc}. Ideo et spes in Deo posita non confundet ^{dd}, quia salus vana non est que speratur in Christo, et conferatur a Christo.

5. Ergo quia accepisti auxilium de tribulatione ^{ee}, ne concupisceres humanam diem, et ^{ff} vana salute hominis gauderes: gloriare in Domino, et benedicere eum, qui tibi tribuit intellectum ^{ff}, ne in via peccatorum stare persisteres, neque in filiis generationis istius permaneres, quibus non est salus ^{gg}: quia *prævalescunt in vanitate sua* ^{hh} veritatis immemores. Quia dum confidunt in multitudine divitiarum suarum, non ponunt Deum adiutorem suum. Tibi autem facta est sors in hereditate Jacob, et illuminati sunt oculi tui in agnitivam veritatis, ut intelligeres quia *melius est modicum iusto super divitias peccatorum mel-*

^a Prov. xiv, 1, sec. LXX. ^b Psal. xlv, 5. ^c 1 Reg. ^d Psal. cxvi, 5. ^e Prov. iii, 2, sec. LXX. ^f 1 Cor. vi, 30. ^g 1 Cor. xii, 8. ^h Vide Paulini ep. 30, n. 5. ⁱ Rom. viii, 18. ^j Rom. viii, 5. ^k Psal. xvii, 47. ^l Psal. xxxv, 2. ^m Psal. cxviii, 67. ⁿ Psal. lxxv, 47. ^o Psal. xxxviii, 6. ^p Ibid., 7. ^q Psal. cxviii, 11. ^r Rom. v, 5. ^s Psal. lxx, 15. ^t Psal. xv, 7.

^u Rom. xii, 1. ^v 1 Cor. xi, 52. ^w Psal. lxxvii, 9. ^x Rom. xii, 1. ^y 1 Cor. xi, 52. ^z Psal. lxxvii, 9. ^{aa} Rom. xii, 1. ^{bb} Psal. lxxvii, 9. ^{cc} Psal. lxxvii, 9. ^{dd} Psal. lxxvii, 9. ^{ee} Psal. lxxvii, 9. ^{ff} Psal. lxxvii, 9. ^{gg} Psal. lxxvii, 9. ^{hh} Psal. lxxvii, 9. ⁱⁱ Psal. lxxvii, 9. ^{jj} Psal. lxxvii, 9.

Paulinus Nolæ maxime vixerit, cui vicina Roma ubi Marcella degebat, non potuit Paulinus illi fuisse longinquus, nisi ad eam scripsit, cum primo in Hispania vitam severiorem amplexus est. ROSVEDUS.

(a) Ita mss. tres codices, 1 Jol. et 2 Victor., cum editis Mogunt., Rom. et Pone. At edit. Rosv., gratia.

(b) Hæc addidimus ex mss. codicibus tribu. et edit. Mogunt. Vide seqq.

(c) Mss. Jol. et 1 Vict., *humiliteris... exulteris.*

(d) Ms. Jol. cum ed. Mog., *patnerat.*

(e) Sic idem codices. Alii, *tribulatione corpora.*

(f) Hanc vocem addidimus ex tribus mss. codicibus et editis quatuor.

(g) Ita mss. tres cum ed. Mog. Alii, *dilectione.*

(h) Ms. Jol. et ed. Mog., *psalmigraphus.*

(i) Hæc addita sunt usque Ob ex mss. codicibus tribus et edit. Mogunt.

(j) Ms., Jol., *reca.*

tas. Ideo enim misericors et miserator Dominus^b, quia talibus suis preparat adinventiones suas ad vitam hominum propagandam, permisit te istius seculi fluctibus ventisque factari, ut, experti naufragium, de cetero similiter periclitari caveres. Itaque cuncta quae passa es, sicut intelligis, vulnera quidem corporis tui, sed et animae remedia fuerunt.

6. In circumcisione cordis fac opera tua, ut gloria tua non sit ex hominibus, sed ex Deo^c, 725 qui deponit potentes de sede, et exaltat humiles; et esurientes implet bonis, et divites dimittit inanes^d. Deus scientiarum Dominus^e, vide quanta gloriam tuam (a) recompensatione mutavit, qui de te maluit participem rerum caelestium fieri, quam ad finem terrestrium permanere, ut ab humana dignitate transires in regnum Dei. Et quidem multis hominibus huius seculi vanitate captivis, similia Deus auxilia percipiendae in aeternum salutis offerre dignatur: sed (b) plerique, superantibus sana consilia sollicitudinibus divitiarum ac delectationibus corporum, nolunt intelligere ut bene agant, et malum lata via perditionis spatium cum multis, quam angustam semitam invenire cum paucis^f. Unde et tu, beatissima, cui donatum est non indurari pia castigatione, sed corrigi; neque gloriari in divitiis, sed spem et^g rem in Deo ponere, et a sorte divitum^h peccatorum (c) dividi, quorum cor ut cœnumⁱ est, quia et cor sicut thesaurum suum in terram demergunt; transi ad beatorum^j pauperum sortem, quorum formam Christus accepit, et factus est refugium (d) pauperi^k. Neque divites, sed pauperes beati, quorum esse pronuntiat regnum caelorum^l.

7. Tuum est ergo nunc in magna gratiarum actione confiteri et psallere Domino: quae ita, ut audivimus, et habitus et corde humilitatis ornata^m es, ut lingua et menti tuae Davidica verba conveniant: *Bonum mihi est, quod humiliasti me; ut discerem justificationes tuas*ⁿ. Adjicere etiam quo l statim sequitur (o) vere poteris: *Bonum mihi est lex oris tui super millia auri et argenti*^o. Elegisti enim thesauros tuos ponere in preceptis Altissimi. Dicimus et nos congratulantes^p tibi in verbis prophetae: *Gaude, filia Sion; letiore, filia Hierusalem*^q, et obliviscere malorum quae tibi de hujus seculi bonis orta sunt: quae elegisti tibi bonam partem, quae non auferretur tibi^r. Nemo enim potest auferri thesauros (f) repositos in sinu Christi, neque 726 evertere domum in ipso angulari lapide

A fundatam. Non enim ligno putribili, neque stipula fragili, aut feno arescente, super infirmam arenam aedificium^s collocasti, sed super immobile fundamentum quod est Christus, praeter quod aliud fundamentum nemo potest ponere^t incensummandum, argento, et auro et lapidibus pretiosis^o exstruere coepisti in Christo. Et quia perficis hoc aedificium, Dei enim aedificatio est^u, ille sapiens architectus insistit operi tuo, ut doceat te percurrere cursum bonum, oblivisci quae retro sunt, et extendi ad bravium supernae vocationis^v, ut apprehendas in quo apprehensa es, et accipies coronam justitiae, et diadema gloriae de manu Domini. Cumque magna dies illa in igne coeperit revelari^w, non concrenetur opus tuum (g) sapientis ignis examine, sed probetur^x. Nec extinguatur lumen tuum, sed inter stellas clariores emicet, inter illos qui *subgebant sicut sol in regno Dei*^y, et *sicut luna in aeternum perfecta*^z: quos etiam^{aa} per diem sol non uret, neque luna per noctem^v. Erunt enim in Hierusalem urbe illa caelesti permanentes: cui ipse Dominus, ut scriptum est^z, erit et nomen et lumen.

8. Videntes ergo et praevidentes in spiritu revelationis (h) magnam tibi perennium gaudiorum messem florescere, exultamus in Domino, et gaudentes fructibus tuis in voce exultationis psalmi (i) canimus: *Magna opera Domini, exquisita invar*^{aa} omnia voluntates ejus^z: quia multum abundavit bonitas ejus, superabundare tribulationibus tuis: quandoquidem te in eorum sorte vocavit perenni letitia et hereditate caelesti, et in honore regali, et in consensu superjudiciali. (j) Tolerandae sunt in hoc seculo humilitates passionis, quae tibi a Deo^{ab} recompensabuntur: et tu, benedicta, similiter, (k) interim his verbis consolare, ut et veterum dolorum obliviscaris, et in praesenti proposito, quo ad opera salutaria elevasti manus tuas corde perfecto firmata, fiducialiter futurorum bonorum tibi perpetuam felicitatem^{ac} festiva 727 meditatione pronuntias, teque ipsam in caelum (l) animo gestiente praereras; ut dum corpore moraris in terra, jam ad Christum mente pervenias: dumque Christum conaris imitari, et vestigio ejus affigeris, depositis oneribus et impedimentis atque compedibus, quibus seculi hujus divites attinentur, *sedentes in tenebris et umbrâ*^{ad} mortis^{bb}, tu jam liberaia et expedita comiteris Dominum majestatis crucifixum, cuius

^a Psal. xxxvi, 16. ^b Psal. cx, 4. ^c Rom. ii, 29. ^d Luc. i, 52. ^e I Reg. ii, 5. ^f Matth. vii, 13. ^g Vide ep. 52, n. 3, v. 18. ^h Psal. xv, 10. ⁱ Matth. x, 3. ^j Psal. cxviii, 74. ^k Psal. cxviii, 72. ^l Zach. ii, 10. sec. lxx. ^m Luc. x, 42. ⁿ I Cor. iii, 11. ^o Ibid., 12. ^p Ibid., 9. ^q Philip. iii, 15. ^r I Cor. iii, 15. ^s Vide ep. 28 ad Severum, n. 2. ^t Matth. xiii, 45. ^u Psal. lxxxviii, 58. ^v Psal. cxx, 6. ^w Apoc. xxi, 25. ^x Psal. cx, 2. ^y Vide ep. 42, n. 1. ^z Vide ep. 13, n. 24, et ep. 17, n. 1. ^{aa} Psal. 87, 7, et cvi, 10.

(a) Sic mss. tres et edit. Pone. hinc lectio infra confirmatur ex n. 8, quae tibi a Deo recompensabitur. Ed. Rom., *reparatione*. Ed. Rusv., *compensatione*.

(b) Ita restitimus ex tribus mss., 2 Viet. et 1 Jol., et ex editis codicibus Mog., Pone. et Rom., cum ante esset *plerisque spernentibus*.

(c) Abest hoc verbum a duobus mss. codicibus Victorinis et editi. Magunt.

(d) Ita edd. juxta Gervem et Valg. At mss. duo Viet., *pauperi*. Ms. Jol., *pauperum*.

(e) Hinc vox desiderata in editione Mog. et in mss. Jol. et 1 Viet. Alter Vi-t., *jure*.

(f) Ms. Jol. cum edit. Mog., *reconditos*; sed jam praecessit, *Elegisti thesauros tuos ponere in preceptis Altissimi*.

(g) Ita emendavimus ex tribus mss. codicibus et editis Rom. et Pone. Ante in editis erat *rapientis ignis examine*. Sed restituta lectio verissima, quae ex loco persimili epistole 28 ad Severum, n. 2, confirmatur: *Hae est domus illa non manufacta, in qua si habitamus iis operibus quibus ciecs sanctorum fieri incrimamur, non ardebitus nostrum: et ut nullo sapientis transientes nos per eam non secrete ardore*

ambiet puniendos, sed ut commendatos suscipiens, blando lambet tactu, etc. Sic et ignis sapiens apud Augustinum; qui ideo dicitur sapiens, quod quadam veluti sapientia a Deo illi infusa discernat quos probare debeat, et quos urere. Vide Paulini eam. 7, v. 52 et seqq.

(h) Ms. codex Victorinus antus, *magna tibi perennium gaudiorum premia florescere*. Vulg. tam lectionem, quam retinimus, confirmat locus epistole 13 ad Pamphilianam, n. 25. *Nec longe retribuendi dies, albenibus jam propinqua messe regionibus*.

(i) Mss. tres eua ed. Mog., *dicimus*. Sed melius conveni verbum *canimus* cum voce *exultationis* et versus psalmi ad quem altidit.

(j) Ms. 1 Viet., *Tolerandae... humilitatis passionis*. Ms. Jol., *Tolerata*.

(k) Editi codices Rom. et Pone., *inter haec verbe consolare*. At vulgata lectio, quam auctor mss. codicum auctoritas, confirmatur ex eodem loco epistole superius laudato, n. 24. *liberius... ventari fide, quam... cuiusquam sermone solaberis*.

(l) Ms. Jol. cum editis Rom. et Pone., ..., *animum gestantem*.

imaginem non potest portare, nisi qui in hoc seculo nudum se reddidit et mortuum, ut secundum ipsum Dominum dicat: *Venit enim princeps mundi hujus, et in me nihil invenit*^a; vel secundum prophetam David: *Factus sum inter vivos quasi mortuus*^b; ut sic inter mortuos libera possis juxta Apostolum dicere: *Vivo autem jam non ego, vivit autem in me Christus*^c. (a) Gaude quia facta es sicut gloriosa Judith, inter virtutes pudicitiae meritis viduitatis incorrupte potens, sicut et Anna venerabilis in jejuniorum castimonia orationi instans nocte ad die^d.

EPISTOLA II.

Autor Celsitiam nobilem matronam, a qua obnixè rogatus de hoc fuerat, docet quomodo inter honores, divitias, matrimonii onera, vitam suam sancte ac religiose ducat. Etiam ad dicinè Scripturæ lectionem hortatur; et admonens ne de generis nobilitate superbiat, docet in quo sita sit vera nobilitas; item quid viro suo debeat. Etiam deum redarguit quod inconsulto viro castitatem Deo dederit. (Vide Dissert. B 6, n. 2.)

1. Vetus Scripturæ celebrata sententia est, esse pudorem quo gloria invenitur¹ et gratia, et esse rursus pudorem qui solet² parere peccatum^d. Cujus dicti veritas, quamquam satis ad omnium intelligentiam ipsa sui luceat claritate, mihi tamen nescio quo modo in presenti causa propius innotuit. Provocatus enim ad scribendum litteris tuis, quæ miris hoc a me obsecrationibus flagitabant, diu, fateor, de responsione dubitavi, silentium mihi imperante verecundia; cui tamen fortissime resistebat, et vim faciebat precum tuarum si levis ambitio^e; pugnabatque acriter cum hæsitatione mea humilitas obsecrantis; et magna quadam fidei^f violentia oris claustra pulsabat: cumque sic^g animum in utroque mutantem cogitatio diversa libraret, pene pudor exclusit officium. Sed me illa, quam supra posui, Sapientis sententia arripuit ad depellendam inutilem verecundiam, et damnosum⁷²⁸ silentium resolvendum; cum utique ipsam scribendi causam tam honestam vi terem esse, tam sanctam, ut peccare me crederem^h si tacerem, illud mecum Scripturæ reputans: *Tempus tacendi, et tempus loquendi*ⁱ. Et iterum: *Ne retineas verbum in tempore salutis*^k. Et illud B. Petri: *Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem*^l.

2. Petis namque, et sollicite ac violenter^m petis, ut tibi certam ex Scripturis sanctis præfinitiam regulam ad quam tu ordines cursum vitæ tuæ; ut, cognita Domini voluntate, inter honores seculi et divitiarum illecebras, morum magis diligas suppellectilem; atque ut possis in conjugio constituta, non solum conjugii placere, sed etiam ei qui ipsum indulset conjugium. Cui tam sancte petitioni, tamque pio desiderio non satisfacere, quid aliud est, quam profectum alterius non amare? Parebo igitur precibus tuis, teque paratam ad implendamⁿ Domini voluntatem ipsius^o nitar incitare sententiis. Idem est enim verus ornatus Domini ac Magister, qui nos placere sibi jubet, et docet^p quo modo placere ei possimus^q. Ipse itaque te informet, ipse te doceat, qui interroganti in Evangelio adolescenti quid faceret ad mereretur vitam æternam, divina continuo mandata proponit ostendens nobis eius voluntatem

esse faciendam, a quo speramus et præmia; propter quod alio testatur loco: *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum; sed qui facit voluntatem Patris mei qui in cælis est, ipse intrabit in regnum cælorum*^r. Quo manifeste illud ostenditur, nos non sola Dei confessione tanti præmii magnitudinem promereri, nisi fidei et justitiæ opera conjuncta sint.

3. Qualis enim est illa confessio, quæ sic Deo creditur^s, ut pro nihilo ejus ducat imperium^t? aut quomodo ex animo ac vere dicimus, *Domine, Domine*; si ejus quem Dominum confitemur præcepta contemnimus? Unde ipse in Evangelio dicit: *Quid autem vocatis me, Domine, Domine; et non facitis quæ dico*^u? Et iterum: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me*^v. Et rursus loquitur per prophetam: *Filius honorificat patrem, et servus dominum suum timet. Et, si Pater ego sum, ubi honor meus? et si Dominus ego sum, ubi est timor meus*^w? Ex quo (b) apparet nec honorari ab eis Dominum nec timeri, qui ejus præcepta non faciunt. Unde ad David expressus dicitur, qui peccatum admisit: *Et (c) pro nihilo dixisti Dominum. Et ad Heli fit sermo Domini: 729 Qui honorificat me, honorificabo eum; (d) qui autem pro nihilo me habent, ad nihilum redigentur*^x.

4. Et nos securo ac bono animo sumus, qui per singula (e) quaque præcepta, inhonorantes Deum clementissimum, (f) Dominum ad iracundiam provocamus; ejusque imperium superbissime contemnendo, in tantæ majestatis inus injuriam? Quid enim unquam tam superbum, quid vero tam ingratum videri potest, quam adversus ejus vivere voluntatem, a quo ipsum vivere accepimus? quam illius præcepta despiciere, qui ideo aliquid imperat, ut causas habeat remunerandi? neque enim obsequii nostri Deus indiget, sed nos illius indigenus imperio. *Mandata ejus desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum multum*^y, et dulciora super mel et favum: quoniam in custodiendis illis retribuitur multa^z. Et ideo nobis irascitur, idcirco magis illa immersa Dei honoris^{aa} offenditur, quia eam^{ab} per tanti etiam præmii detrimenta contemnimus: nec solum (g) imperia, sed etiam promissa illius pro nihilo ducimus^{ac}. Unde sæpe, immo semper illa nobis Domini est revolvenda sententia: *Si vis ad vitam venire, serva mandata*^{ad}; hoc enim tota nobiscum lego agit; hoc propheta, hoc apostoli^{ae} docent; hoc a nobis et vox Christi et sanguis efflagitat^{af}, qui ideo *pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt jam non sibi vivant, sed ei qui pro illis^{ag} mortuus est*^{ah}. Vivere autem illi, non est aliud quam ejus præcepta servare, quæ nobis ille, quasi certum quoddam dilectionis suæ pignus, servanda mandavit. *Si diligitis, inquit, me, mandata mea servate. Et, qui habet mandata mea, et servat ea, ille est qui diligit me. Ac rursus: Si quis diligit me, sermonem meum servabit; et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus. Qui non diligit me, sermones meos non servat*^{ai}. Gravidem vim obtinet vera dilectio. Et qui perfecte amat, totam sibi amanti (h) vindicat voluntatem. Nihil est imperiosius veritate. Nos si vere Christum diligimus, si ejus nos redemptus sanguine recordamur, nihil magis vellemus, nihil omnino debemus agere, quam quod illum velle cognoscimus.

^a Johan. xiv, 50. ^b Psal. lxxxviii, 6. ^c Gal. ii, 20. ^d Eccli. iv, 25. ^e Id est ambitus. ^f Eccli. iii, 7. ^g Eccli. iv, 28. ^h I Pet. iii, 15. ⁱ Matth. xix, 17. ^j Matth. vi, 21. ^k Luc. vi, 2. ^l Matth. xv, 8. ^m Mal. i, 6. ⁿ I Reg. ii, 30. ^o Psal. xlviii, 11. ^p Matth. xix, 17. ^q I Cor. v, 15. ^r Johan. xiv, 15 et 21.

^s Alias 50.

(a) Hæc duo verba abeunt a tribus fess. codicibus et editis duobus.

(b) Ms. codex Johannes. patet.

(c) Ex ms. codice Jol. reposuimus *Dominum* juxta Græcum. Ante erat *Deum*. Vulgata et LXX, *contemnisti verbum Domini*.

(d) *Vacidet, et qui spernit me, ad nihilum redigentur*.

(e) Ms. Jol. addit *Dei*. Edd. codices Rom. et Ponc., per singula quaque peccata.

(f) Adhuc Dominum ex mss. 2 Viet., Jol. 1 et edd. Rom. et Ponc.

(g) Sic tres mss. codices Viet. et Jol. cum ed. Rom. et supra. Edd. Ross., *imperato*.

(h) Ita omnes codices, præter Ross., in quo *vindicta*.

5. Duo autem sunt genera mandatorum, in quibus clauditor tota justitia: prohibendi unum est, jubendi alterum. Ut enim mala prohibeantur, ita præcipiantur bona. Ibi otium imperatur, hic studium; ibi coercetur **730** animus, hic incitatur. (a) Ibi fecisse, hic non fecisse, culpabile est. Unde et propheta dicit: *Quis est homo qui vult vitam, et cupit videre dies bonos? Prohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum. Declina a malo, et fac bonum*^a. Et beatus Apostolus: *Odiens malum, adherentes bono*^b. Hoc itaque duplex diversumque præceptum, prohibendi scilicet et imperandi, æquo omnibus jure mandatum¹⁹ est. Non virgo, non vidua, non nupta ab hoc imperio libera²⁰ est. In quovis proposito, in quovis gradu, æquale peccatum est vel prohibita admittere, vel jussa non facere. Neque vero eorum te seducat error qui ex arbitrio suo eligunt que potissimum Dei mandata faciunt, quæve quasi vilia ac parva despiciant; nec metuunt ne, secundum divinam sententiam, minima contemnendo paulatim decedant.

6. Stoicorum quidem est, peccatorum tollere differentiam, et delicta omnia paria judicare, (b) nec ullam inter scelus et erratum discrimen facere c. Non vero, etsi multum inter peccata distare credimus, quia et legimus: tamen satis prodesse ad cautionem dicimus, etiam minima (c) pro maximis cavere. Tanto enim facilius abstinemus a quocumque delicto, quanto illud magis metuitur; nec cito ad majora progreditur, qui etiam parva formidat. Et sane nescio, an possimus leve aliquod peccatum dicere, quod in Dei contemptum admittitur. Estque ille prudentissimus, qui non tam considerat quod jussum sit, quam illum qui jusserit; nec quantitatem imperii, sed imperantis cogitat dignitatem.

7. Edificanti itaque tibi spiritualem domum, non super levitatem areæ, sed super soliditatem petre, innocentie imprimis fundamentum ponatur, super quod (d) facilius possis arduum culmen justitie erigere. Maximam enim partem æquitatis implevit, qui nulli nocuit: beatusque est, qui potest cum sancto Job dicere: *Nulli nocui hominum, juste rixi cum omnibus*^d. Unde audent et simpliciter loquebatur ad Dominum²¹: *Quis est ille qui judicetur mecum*^e? id est. Quis tuum adversum me potest implorare iudicium, ut se læsum a me convineat? Purissima conscientie est, secure canere cum propheta: *Perambulabam in innocentia cordis mei, in medio domus (e) meæ*^f. Unde idem alibi dicit: *Non (f) fraudavit eos Deus bonis, qui ambulavit in 731 innocentia*^g. Itaque malitiam, odium, atque invidiam, que vel maxima, vel sola semina sunt nocendi, Christiana a se propellat anima; neque manu tantum aut lingua, sed corde quoque custodiat innocentiam; nec opere modo, sed voto²² etiam nocere formidet. Quantum enim ad peccati rationem pertinet, nocuit et qui nocere disposuit. Multi (g) nostrorum illum absolute atque integre definiunt innocentem, qui ne in eo quidem ulli noceat, quo prodesse desistat. Quod si est verum,

tum demum letare de innocentie conscientia, si, cum potes, adjuvare non desinas; si vero divisa inter se ista atque distincta sunt; aliudque est, non nocere, quod semper²³ potes; aliud prodesse, cum possis: aliud malum non facere, aliud operari bonum; illud tibi rursus occurrat, non sufficere Christiano, si partem unam justitie impleat, cui utrumque præcipitur.

8. Neque enim (h) debemus ad multitudinis exempla respicere, quæ, nullam matrem disciplinam sequens, nullum vivendi tenens ordinem, non tam ratione ducitur quam quodam impetu fertur. Nec imitandi nobis illi sunt, qui sub Christiano nomine gentilem vitam agunt, et aliud professione, aliud conversatione testantur: atque, ut Apostolus ait, *Deum confitentur se nosse*²⁴, *factis autem negant*^b. Inter Christianum et²⁵ gentilem non fides tantum debet, sed etiam vita distinguere, et diversam religionem per diversa opera monstrare. *Nolite*, ait Apostolus, *jugam ducere cum infidelibus. Que enim participatio justis in cum iniquitate? aut que societas (i) luci ad tenebras? Que autem conventio Christi ad Belial? aut que pars fidelis cum infideli? qui autem consensus templo Dei cum idolis*^c.

9. Sit ergo inter nos et illos maxima separatio. (j) Disjungitur certo discrimine error et veritas. Illi terrena sapiant²⁶, qui celestia promissa non habent: illi brevi huic vite se totos implicent, (k) qui æterna nesciunt²⁷; illi peccare non metuunt, qui peccatorum impunitatem putant; illi servant vitis, qui non sperant futura premia virtutum. Nos vero, qui purissima confitemur fide, omnem hominem manifestandum esse ante tribunal Christi, *ut recipiat unusquisque propria corporis sui, prout gessit, sive bonum, sive malum*^h; procul esse debemus a vitis, dicente Apostolo, *Qui autem Christi 732 sunt*²¹, *carnem suam crucifixerunt cum vitis et concupiscentiis*^l. Nec turbam sequantur errantem, qui se veritatis discipulos confitentur.

10. Duas certe conversationis vias, et distincta in diversum itinera vivendi, Salvator in Evangelio ostendit: (l) *Quam, inquit, spatiosa via que ducit ad mortem et multi sunt qui intrant per eam*^m. Et rursus: *Quam arcta et angusta via est que ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam*ⁿ. Vide quanta inter has vias separatio sit, quantumque discrimen. Illa ad mortem, hæc tendit ad vitam: illa (m) celebratur et teritur a multis, hæc vix invenitur a paucis: illa enim vitis per consuetudinem, quasi declivis ac mollior, et velut quibusdam amena floribus voluptatum, facile ad se rapit commœtantium multitudinem; hæc vero, insueto calle virtutum, tristior atque horridior, ab his tantum eligitur quibus non tam delectatio itineris cordi est quam utilitas mansionis. Asperam enim nobis et insuavem virtutum viam nimia facit vitiorum consuetudo; quæ si in partem alteram transferatur, (n) *invenietur*, sicut Scriptura^o dicit, *semita justitie levis*. Ponamus ergo jam ratio-

^a Psal. xxxiii, 13, 14, 15. ^b Rom. vii, 9. ^c Hanc Stoicorum sententiam refellunt Hieronymus in lib. ii contra Jovinianum, et Augustinus epist. 167 (al. 29) ad Hieronymum. ^d Job. xxvii, 6. ^e Job. xiii, 49. ^f Psal. c, 2. ^g Psal. lxxxiii, 13. ^h Tit. i, 16. ⁱ II Cor. vi, 14. ^j Figura Paulinovalde familiaris. ^k II Cor. v, 10. ^l Gal. v, 24. ^m Matth. vii, 15. ⁿ Ibid., 14. ^o Prov. ii, 20, *parva* EXX.

(a) Sic ms. colex Jolianus ex præcedentibus bene subsequitur, cum alias esset: *hic fecisse, illic non fecisse*. Et idem ms. post *culpabile est* subiungit. *Homo qui velis vitam, et cupis dies videre bonos*.

(b) Paulinus carm. 5, v. 52, *Si scelere abstineo, errori ipse obnoxius, etc.*

(c) Mss. Jol. et Vict. i, *timere pro maximis*.

(d) Ms. Jol., *fa illius valeat arduum justitie culmen surgere*.

(e) Ita codices Rom., Pone. et ms. Vict. juxta Græcæ et Vulg. Vide eadem in fine epistolæ, n. 52. Ed. Rosv., *tuæ*.

(f) Græce, *κίπος ἀγὲ βλαστῶνται τὰ ἄρθρα*. Non privab i Dominus bonis. Psalteria 4 et S. Augustinus in psalmos, *Non privabit*.

(g) Editi codices Er. et Rosv., *nomen illud*.

(h) Manuscriptus codex I Vict. cum editis Rom. et Pone., *debet*. Ms. Jol., *Neque enim debemus ad multitudinem hominum mutam respicere vitam, quæ, etc.*

(i) Ita tres mss. codices cum ed. Rom. juxta Græcæ et Vulg. At ed. Rosv., *lucis*.

(j) Ms. Jol. *distinguitur*; mss. duo Vict. cum editis Rom. et Pone., *distinguatur*.

(k) Ms. codex Jolianus, *aterram nesciunt vitam*.

(l) Manuscriptus codex Jol., *dicens: Quam lata et spatiosa via est*.

(m) Hæmms., *celebratur a pluribus, et tenetur a multis*.

(n) Editi codices Rom. et Pone., *invenies... semitam justitie leviem*. Affertur et hic locus a S. Augusti-

nem vite nostrae, et, per quam potissimum gradiamur viam, conscientia teste discamus. Omne enim quod²⁹ agimus, omne quod loquimur, aut de lata aut de angusta via est. Si cum paucis angustum iter et subtilem quandam sentiam invenimus, ad vitam tendimus, si vero multorum comitatur viam³⁰, secundum Domini sententiam imus ad mortem.

11. Si ergo odio atque invidia possidemur, si cupiditati et avaritiae cedimus, si presentia commoda futuris praefertimus, per spatiosam viam incedimus: habemus enim ad *trās*³¹ comitum multitudinem, et late simulum stipantur agminibus. Si iracundiam libidineque explere volumus, si injuriam vindicare, si maledicenti remale dicimus³², et adversus inimicum inimico animo sumus, aequae eum pluribus ferimur. Si vel adulamur ipsi, vel adulantem libenter audimus, (a) si verum dicere gratia impedimur, et magis offendere animos hominum timeamus quam non ex animo loqui (b), de multorum item via sumus. Tot nostri sunt socii quot extranei veritatis. At e contrario, si ad his omnibus vitis (c) sumus extranei, si purum ac liberum animum praestamus, **733** et, omni cupiditate calcata, solis studemus divites esse virtutibus, per angustam viam nitimur; conversatio enim ista paucorum est, estque perarum atque difficile idoneus³³ hujus itineris comites reperire: quin etiam multi haec ire se simulant, et per diversa errorum diverticula ad viam multitudinis revertuntur, idcircoque timendum est ne quos duces recti hujus itineris habere nos credimus, eos comites habeamus erroris.

12. Si igitur inveniuntur exempla quae nos per hanc ducant viam³⁴, et rectum Evangelii tramitem teneant, sequenda sunt; sin vero ea vel delinunt, vel deficere putantur, apostolorum forma universis proposita est. Clamat vas electionis Paulus, nosque quasi ad angustum hoc iter convocans, dicit: *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi*³⁵. Certe, quod est amplius omnibus, ipsius Domini relucet exemplum, qui in Evangelio ait: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos*³⁶. *Tollite jugum meum super vos, et discite a me quia mitis sum et humilis corde*³⁷. Si periculosum est imitari illos de quibus dubitas an imitari sis, hunc certe imitari tutissimum est, atque ejus vestigia sequi, qui dixit: *Ego sum via, veritas et vita*³⁸. Numquam enim errat (d), qui sequitur veritatem; unde et apostolus³⁹ Johannes ait: *Qui dicit se in Christo manere, debet sicut ille ambulavit*⁴⁰ et ipse ambulare⁴¹. Et beatus Petrus ait: *Christus pro nobis*⁴² passus est, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus, qui peccatum non fecit, nec est inventus dolus in ore ejus. Qui cum malediceretur, non maledicebat; cum pateretur, non comminabatur, tradebat autem judicanti se injuste: qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, ut, peccatis mortui, justitiae vivamus⁴³.

13. Cesset omnis excusatio errorum, auferantur peccandi feda solatia. Nihil omnino agimus qui nos per multitudinis exempla defendimus; et, ad consolationem nostram⁴⁴ aliena saepe numerantes vitia, deesse nobis dicimus quas debeamus sequi. Ad illius exemplum imitatur⁴⁵ quem omnes faciamus imitandum. Atque ideo praecipua tibi cura sit, legem nosse divinam, per quam possis quasi presentia cernere exempla sanctorum, et quid faciendum sit quilibet vitandum, illius consilio discere. Maximum enim ad justitiam auxilium est, implere divinis eloquiis animum, et quod opere exsequi cupias, semper corde

A meditari. Radi adhuc popule et hominibus ad obedientiam insuetis per Moysen imperatur a Domino ut, in signum memoriae qua praepcepta **734** Domini recordentur, per singulas vestimentorum fibrias habeant cum (e) cocco hyacinthini coloris insignia⁴⁶, ut etiam casu hac illucque respicientibus oculis mandatorum caelestium memoria nascatur, de quibus fibriis Pharisaei redarguuntur a Domino, quod eas perverso usu, non ad commotionem praepceptorum Dei, sed ad ostentationem⁴⁷ sui habere coperint⁴⁸, ut scilicet quasi de majoris observationis diligentia⁴⁹ sancti a populo judicarentur.

14. Tibi vero servanti non jam littere praepcepta, sed spiritus, divinatorum mandatorum memoria spiritualiter excolenda est⁵⁰; qui non tam frequenter recordanda sunt praepcepta Domini, quam semper cogitanda⁵¹. Sint ergo divinae Scripturae semper in manibus tuis, et jugiter in mente volvantur. Nec sufficere tibi putes mandata Dei memoria tenere, et operibus oblivisci; sed ideo illa cognosce, ut facias **B** quidquid faciendum didiceris: *Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur*⁵². Latus quidem et imminens divinae legis campus extenditur, qui diversis testimoniis veritatis, velut caelestibus quibusdam floribus, vernans, mira oblectatione legentis animum fasciat ac refocet. Quae omnia semper cognoscere, secumque revolvere, ingens ad conservandam justitiam beneficium est. Sed quasi ad compendiosum quoddam⁵³ commonitorium illa tibi Evangelii eligenda sententia est, et superscribenda cordi tuo, quae ad totius⁵⁴ justitiae brevium (f) dominica ore profertur: *Omnia quaecumque vultis ut faciant vobis homines, haec et vos facite illis*. Cujus praepcepti vires exprimens, jungit ac dicit: *Haec enim lex et prophetae*. Insuper namque sunt species partesque justitiae, quas non modo stylo persequi⁵⁵, sed cogitatione etiam capere difficillimum est; quas omnes una ac brevi sententia comprehendit, et latentem hominum conscientiam, secreto animi iudicio, aut absolvit, aut damnat.

15. Ad omnem igitur⁵⁶ actum, ad omne verbum, ad omnem etiam cogitatum, haec sententia retractetur⁵⁷, quae tibi quasi speculum quoddam paratum, et ad manum semper positum, qualitatem tuae voluntatis ostendat, ac etiam vel de injusto opere redarguat, vel de justo laetificet. Quotiescumque enim talem in alterum habueris animum, qualem in te ab altero servari cupis, aequitatis viam tenes: quoties vero talis erga alterum fueris, qualem in te vis neminem, iter justitiae dereliquisti. En totum illud divinitus legis arduum, totumque difficile: en ob quam easam dura imperia **735** Domino reclamamus, et dicamus nos vel difficultate vel impossibilitate mandatorum premi. Nec sufficit quod jussa non facimus, nisi etiam jubentem injustum pronuntiemus, dum ipsam aequitatis autorem non modo dura et ardua, sed etiam impossibilia praepcepisse conquerimur. *Omnia, inquit, quaecumque vultis ut faciant vobis homines, haec et vos facite illis*⁵⁸. Coniungi vult inter nos atque **D** connecti per mutua beneficia caritatem, omnesque homines vicario inter se amore copulari: ut id unoque praestante alteri, quod sibi ab omnibus praestari velit, tota justitia, et praepceptum hoc Dei, communis sit utilitas hominum. Et o miram clementiam Domini! o ineffabilem Dei benignitatem! premium nobis pollicetur, si nos invicem diligamus, id est, si nobis ea praestemus invicem quorum vicissim indigemus, et nos (g) superbo simul et ingrato animo

²⁹ An comitum imus viam. Vide seqq. ³⁰ I Cor. iv, 16, et xi, 1; Phil. iii, 17. ³¹ Matth. xi, 28. ³² Johan. xiv, 6. ³³ I Johan. ii, 6. ³⁴ I Pet. ii, 21. ³⁵ Num. xv, 58. ³⁶ Matth. xxiii, 5. ³⁷ Rom. ii, 15. ³⁸ Matth. vii, 12. ³⁹ Vide infra, n. 29. ⁴⁰ Matth. vii, 12.

no in lib. de Nat. et Grat., c. 69, in fine. Versio Latina juxta LXX, *invenissent atque semitas justitiae leves*. (a) Editi codd. Rom. et Ponc., *si vero gratiam impendimus*.

(b) Ms. codex Joliani, *loqui Domino, item multorum vitam invis*.

(c) Ms. Jol., *vacui sumus*.

(d) Mss. codices addunt *imitatione*.

(e) Ms. Jol., *tota*. Ms. I Viet., *torta*.

(f) Mss. Jol. et Viet. I cum edd. Rom. et Ponc., *Domini*.

(g) Iidem codices quatuor, *superbissimo*.

ejus renititur voluntati ejus etiam imperium beneficium est.

16. Nulli unquam omnino detrahas, nec aliorum vituperatione te laudabilem videri velis; magisque vitam tuam ordinare discas, quam alienam carpere. Ac semper Scripturæ memor esto dicentis: *Noli diligere detrahere (a), ne eradiceris* ^a. Pauci admodum sunt qui huic vitio renitent; raroque invenies qui ita vitam suam irreprehensibilem ^{ab} exhibere velint, ut non libenter reprehendant alienam; tantaque hujus mali libido mentes hominum invasit, ut etiam qui procul ab aliis vitis recesserunt, in istud tamen quasi in extremum diaboli laqueum incidant. Tu vero hoc malum ita effuge, ut non modo ipsa non detrahas, sed ne alii quidem detrahenti aliquando credas. Nec obrectatoribus autoritatem de consensu tribuas ^{ab}, ne eorum vitium nutrias annuendo. *Noli*, inquit Scriptura, *consultans esse cum derogantibus adversus proximum tuum; et non accipies (b) super illum peccatum* ^b. Et alibi: *Sepi aures tuas spinis, et noli audire linguam nequam*. Unde et beatus David, diversis innocentis species justitiaeque dinumerans ¹⁰, de hac quoque virtute non tacuit, dicendo: *Et opprobrium non accipit adversus proximos suos* ^c; propterea quod ipse non solum adversatur, sed etiam persequitur detrahentem. Ait enim: *Detrahentem secreto proximo suo* ^d, *hunc persequer* ^d. Est sane tale hoc vitium, quod vel imprimis extingui debeat, et ab eis qui se sancte instituere volunt, prorsus excludi ¹². Nihil **736** enim tam inquietat animum, nihil est quod ita mobilem mentem ac levem faciat, quam facile totum credere, et obrectatorum verba temerario mentis assensu sequi; hinc enim crebre dissensiones, hinc odia injusta nascuntur. Hoc est quod sæpe (c) amicissimis etiam inimicos facit, dum concordēs quidem, sed erudulas, animas maliloqua lingua ¹³ dissociat. At contra, magna quies animi, magnaque est morum gravitas, non temere de quaquam sinistri (d) aliquid audire. Beatusque est qui ita se contra hoc vitium armavit, ut apud eum detrahere nemo audeat. Quid si hæc in nobis esset diligentia, ne passim obrectatoribus crederemus, jam omnes detrahere timerent, ne non tam alios, quam se ipsos viles detrahendo facerent. Sed hoc ideo malum celebre est, idcirco in multis fervet hoc vitium, quia pene ab omnibus libenter auditur.

17. Adulatorum quoque assentationes et noxia blandimenta fallacie velut quasdam pestes animæ fuge: nihil est quod tam facile corrumpat mentes hominum, nihil quod tam dulci et molli vulnere animum feriat. Unde et quidam sapiens ait: *Verba adulatorum mollia feriunt autem interiora ventris* ^e. Et Dominus loquitur per prophetam: *Popule meus, qui beatificavit vos, seducunt vos, et semitas pedum vestrorum (e) dissipant* ^f. In multis, isto maxime tempore, regnat hoc vitium, quodque est gravissimum, humilitatis ac benevolentie loco ducitur: eo fit, ut qui adulari nescit, aut invidus aut superbus putetur. Est sane grande et subtile artificium, laudare alterum in commendationem sui, et decipiendo, animam sibi obligare decepti, quodque hoc maxime vitio agi solet, fictas laudes certo pretio vendere.

A Quæ hæc tanta est levitas animi, quæ tanta vanitas, relicta propria conscientia alienam opinionem sequi, et quidem fictam atque simulatam; rapti vento falsæ (f) laudationis, gaudere ad circumventionem suam, et illusionem pro beneficio accipere? Tu ergo, si vere laudabilis esse cupis, laudem hominum ne requiras illique præparata conscientiam tuam, qui et *illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit conscientias cordium; et tunc laus tibi erit a Deo* ^g.

18. Sit igitur intentus ac vigilans: et adversus peccata semper armatus animus tuus. Sermo in omnibus moderatus et parcus, et qui necessitatem loquendi magis ^h indicet **737** quam voluntatem. Ornet præsentiam verecundia, quodque præcipuum in feminis semper fuit, cunctas in te virtutes pudor superet. Diu ante considera quid loquendum sit; et adhuc tacens provide, ne quid dixisse poeniteat. Verba tua ponderet cogitatio, et lingue officium animi libra dispenset; unde Scriptura dicit: *Argentum et aurum tuum constet* ^h, *et verbis tuis facito stateram, et frenos ori tuo rectos; et attende, ne forte labaris (i) lingua* ⁱ. Numquam (h) malum verbum de ore tuo procedat, quæ ad eumulum benignitatis iuberis etiam maledicentibus benedicere. *Misericordes*, inquit, *modesti, humiles, non reddentes malum pro malo, neque maledictum pro maledicto, sed e contrario benedicentes* ^j.

19. Mentiri vero atque jurare lingua tua prorsus ignoret: tantisque in te sit (i) veri amor, ut, quidquid dixeris, juratum putes; de quo Salvator ad discipulos sit: *Ego autem dico vobis, non jurare omnino* ^k. Et paulo post: *Sit autem sermo vester, est, est; non, non: quod autem his abundantius est, a malo est* ^l. In omni igitur actu atque verbo quæta mens et placida servetur; semperque cogitationi tuæ Dei præsentia occurrat. Sit humilis animus ^m ac mitis, et adversus sola vitia erectus: nunquam illum aut superbia extollat, aut avaritia inlectat, aut ira præcipitet; nihil enim quietius, nihil purius, nihil denique pulchrius ea mente esse debet, quæ in Dei habitaculum preparanda est: quem non auro templa fulgentia, non gemmis altaria distincta delectant, sed anima ornata virtutibus. Ideo et templum Dei sanctorum corda dicuntur, affirmante Apostolo, qui ait: *Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus; templum enim Dei sanctum est, quod estis vos* ⁿ.

20. Nihil habeas humilitate præstantius, nihilque ^o amabilius: hæc est enim præcipua conservatrix et quasi custos quedam virtutum omnium; nihilque est quod nos ita et hominibus gratos et Deo faciat ^o, quam si, vitæ merito magis, humilitate infirmi simus; propter quod Scriptura dicit: *Quanto magis es, humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam* ^p. Et Dominus loquitur per prophetam: *Super quem alium requiescam, nisi super humilem, et quietum, trementem (j) sermones meos* ^p. Verumtamen humilitatem sequere, non quæ ostenditur atque simulatur gestu corporis, aut fracta voce verborum, sed quæ puro affectu cordis exprimitur. Aliud est enim, virtutem **738** habere; aliud, virtutis similitudinem;

^a Prov. xx, 15, juxta LXX. ^b Eccl. xxviii, 28. ^c Psal. xiv, 5. ^d Psal. c, 5. ^e Prov. xxvi, 22. ^f Isai. m, 12, sec. LXX, et iv, 16. ^g I Cor. iv, 5. ^h Græc. *ὀφθαλμοί*. ⁱ Eccl. xxviii, 29. ^j I Pet. iii, 9; Rom. xii, 17. ^k Matth. v, 34. ^l Ibid., 37. ^m I Cor. iii, 17. ⁿ Eccl. iii, 20. ^o Isai. lxvi, 2.

(a) Versio Latina secundum LXX, *ne extollaris*. Sic S. Cypranus lib. iii Testim. in multis codicibus; nam in quibusdam est *ne eradiceris*; et utraque interpretationem fert verbum Græcum *ἐξοφθίσαι*.

(b) Ms. codex 1 Viet. cum editis Rom. et Pone., *per illos*. Ms. Jol., *et non accipias adversus illos peccatum*.

(c) fidem codices 4, *amicis*, minus bene.

(d) Sic ex mss. Jol. et 1 Viet. Antè erat *quid*. Vide n. 25.

(e) Edit. Rom. et Pone., *perturbant*

(f) Editi codices Rom. et Pone., *falsæ adulationis*. Quæ lectio admitti posset, cum n. 50 legatur *ficta adulatione decipere*.

(g) Mss. Jol. et Viet. 1, *in lingua*, ut in Vulgata.

(h) Ms. 1 Viet., *maledictum*. Alter ms. Viet., *maledictio*.

(i) Idena mss. codices cum editis Pone. et Rom., *veritatis*.

(j) Ita mss. codices Jol. et Viet. et edit. Rom. et Pone. ut in ep. 50, n. 5 Edit. Rosv., *verba mea*.

aliud est rerum (a) umbras sequi, aliud veritatem. Multo deformior illa est superbia, quae sub quibusdam humilitatis signis latet. Nescio enim quomodo turpiora sunt vitia, cum virtutum specie celantur.

21. Nulli te unquam de generis nobilitate praeponas, neque obscuriores quasque, et humiliori loco natas, te inferiores putes. Nescit religio nostra personas accipere, nec conditiones hominum, sed animos inspicit singulorum; servum et nobilem de moribus pronuntiat. Sola apud Deum libertas est, non servire peccatis. Summa apud Deum est nobilitas, clarum esse virtutibus. Quid apud Deum in viris nobiliter Petro, qui piscator et pauper fuit? quid in feminis beata Maria illustrius, quae sponsa fabri describitur? sed illi piscatori et pauperi celestis regni a Christo (b) creduntur claves: haec sponsa fabri meruit esse mater illius a quo ipsae claves datae sunt; *elegit enim Deus ignobilia et contumelia hujus mundi*, ut potentes ac nobiles ad humilitatem facilius adduceret. Nam et alias frustra sibi aliquis de nobilitate generis applaudit, cum universi pariter honoris et ejusdem apud Deum pretii sint, qui uno Christi sanguine sunt redempti: nec interest qua quis conditione natus sit, cum omnes in Christo aequaliter renascamur. Nam et si obliviscimur quia ex uno omnes generati sumus, saltem id semper meminisse debemus, quia per unum omnes regeneramur.

22. Cave, ne si jejunare aut abstinere coeperis, te putes esse jam sanctum; haec enim virtus adjumentum est, non perfectio sanctitatis; magisque id providendum est, ne tibi hoc, quod licita contemnas, securitatem quamdam illicitorum faciat. Quidquid supra justitiam offertur Deo, non debet impedire justitiam, sed adjuvare: quid autem prodest tenuari abstinentia corpus, si animus intumescat superbia? quam laudem merebimur de pallore jejunii, si invidia lividi simus? quid virtutis habet vinum non bibere, et ira atque odio inebriari? Tunc, inquam, praecleara est abstinentia, tunc pulchra atque magna castigatio corporis, cum est animus (c) jejunus a vitis. Immo qui probabiliter ac scienter abstinentiae virtutem tenent, eos affligunt carnea suam, quo animae frangant superbiā: ut quasi de quodam fastigio contentus sui atque arrogantiae descendant ad implendam Domini voluntatem, quae maxime in humilitate perlicet. Ideo a variis ciborum desideris mentem retrahunt, ut totam ejus vim occupent in cupiditate virtutum: jamque minus jejuniorum et abstinentiae laborem caro sentit, anima esuriens justitiam. Nam et vas electionis Paulus, (d) cum castigat corpus suum, et in servitorem redigit, ne aliis praedicans ipse reprobis inventiatur, non ob solam, ut quidam imperiti putant, hoc facit castitatem, non enim huic tantummodo, sed omnibus omnino virtutibus abstinentia opitulatur; neque magna aut tota Apostoli gloria est non fornicari: sed hoc agit ut castigatione corporis erudiat animus; quantoque nil ex voluptatibus concupiscit, tanto magis possit de virtutibus cogitare: ne perfectionis Magister imperfectum aliquid in se ostendat; ne Christi imitator extra praecceptum quidquam aut voluntatem Christi faciat, neve minus exemplo quam verbo doceat; cumque aliis praedicaaverit, ipse reprohetur, (e) audiatque cum Pharisaeis: *Dicit enim, et non faciunt*.

23. Apostolici vero et praeccepti est et exempli, sed (f) habeamus rationem non conscientiae tantam, sed

^a Matth. xvi, 19. ^b I Cor. i, 28. ^c I Cor. ix, 27. ^d Rom. xii, 17. ^e Philip. ii, 15. ^f Rom. i, 17. ^g I Cor. x, 52 et 55. ^h Isai. v, 20, ser. LXX.

(a) Sic item codices. Ed. Rosv., *umbram*.

(b) Ms. codex Jolianus, *donantur*.

(c) Ms. Jol., *mundus*.

(d) Ed. Rosv., *dim*.

(e) Editi codices Rom. et Pone. addunt *a Domino*.

(f) Item codices, *curamus*.

etiam famae? Non superfluum, et a fructu vacuum, gentium Magister hoc docet: vult enim etiam extraneos ad fidem homines per fideliū opera proficere, ut religionem ipsam religionis disciplina commendat. Et ideo sicut luminaria in mundo lucere nos jubet, in medio nationis pravæ et perversæ. ut incredulae mentes errantium ex nostrorum actuū lumine ignorantiae suae tenebras deprehendant, unde et ipse ad Romanos ait: *Providentes bona, non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus*. Et alibi: *Sine offensione estote Judæis, et gentibus, et Ecclesiae Dei, sicut ego per omnia omnibus placeo, non quaerens quod mihi utile est, sed quod multis*. Beatus est qui tam sancte tanque graviter disposuit vitam suam, ut de eo sinistri aliquid ne fingi quidem possit; dum adversus obtrektorum libidinem pugnaret meriti magnitudo, nec fingere quisquam ausus est quod a nullo putat esse credendum. Quod si id assequi difficile atque nimis arduum est, saltem hanc adhibeamus vitae nostrae diligentiam, ne male mentes occasionem inveniunt detrahendi; ne ex nobis scintilla procedat, per quam adversus nos sinistrae famae flamma conflatur: alioquin frustra irascimur obtrektoribus nostris, si eis (g) ipsi obtrectandi (h) materiam ministramus. Si autem, nobis diligenter atque sollicitè omnia ad honestatem providentibus, cumetsique actibus nostris timorem Dei praeferebant, illi nihilominus insaniunt: consoletur nos conscientia nostra; quae tunc maxime tuta est. tunc optime secuta est, cum ne occasionem quidem male de se sentiendi dedit: illis enim *væ dicitur per prophetam, qui dicunt quod bonum est malum, qui lucem appellant tenebras, et quod dulce est amarum vocant*. Nobis ergo Salvatoris aptabitur sermo: *Beati estis cum vobis maledixerint homines mentientes*. Nos modo id agamus, ut male de nobis nemo loqui absque mendacio possit.

24. Ita habeto sollicitudinem domus, ut aliquam tamen vacationem animae tribuas. Eligatur tibi opportunus, et aliquantum a familiae strepitu remotus locus, in quem tu, velut in portum, quasi ex multa tempestate errarum te recipias, et excitatos foris cogitationum fluctus secreti tranquillitate componas. Tantum tibi sit divinae lectionis studium, tam crebra orationum vices, tam firma et pressa de futuris cogitatio, ut omnes reliqui temporis occupationes facile hac vacatione compenses. Nec hoc ideo dicimus, quo te retrahamus a tuis: immo id agimus, ut ibi discas, ibique mediteris qualem tuis praebere te debeas.

25. Familiam tuam ita rege et confove, ut te matrem magis tuorum quam dominam videri velis, a quibus benignitate potius quam severitate exige reverentiam. Fidelius et gratus semper obsequium est, quod ab amore, quam quod a metu (i) proficiscitur. Praecipue autem in conjugio venerabili atque immaculato apostolicae regule ordo teneatur.

26. Servetur imprimis viro autoritas sua, totaque a te discat domus quantum illi honoris debeat. Tu illum denique obsequio tuo, tu magnum illum tua humilitate demonstra; tanto ipsa honoratior futura, quanto illum amplius honoraveris. Caput enim, ut ait Apostolus, mulieris est vir: nec alii de magis reliquum corpus ornatur, quam ex capitis dignitate. Unde idem alibi dicit: *Mulieres, subditae estote viris, sicut oportet in Domino*. Sed et beatus Petrus apostolus ait: *Similiter (j) autem mulieres sub-*

(g) Ita ms. Jol. et Saechin. Alias, *ipsas*.

(h) Manuscriptus codex Jolianus cum editis Rom. et Pone., *materialis*.

(i) Ms. Jol. et Viet., *accipitur*. Edd. Rom. et Pone., *percipitur*.

(j) Haec duae voces, quae in omnibus codicibus in-

dite sint viris, ut et si qui non credunt verbo, per (a) A mulierem conversationem sine verbo lucrifiant. Si ergo etiam gentilibus maritis debetur honor jure conjugii, quanto magis reddendus est Christianis?

27. Atque ut ostendat quibus ornamentis etiam viris junctæ femina decorari debeant ⁶⁵, ait: *Quantum sit non exhiñscus capillatura, 741 aut circumdatio auri, aut vestimentorum cultus; sed qui absconditus cordis est homo, in incorruptibilitate quieti et modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples* ^b. Sic enim aliquando et sanctæ mulieres sperantes in Domino ornabant se, subjecte propriis viris, sicut Sara obediebat Abrahæ, dominum suum vocans. Ille autem præcipiens, non eas jubet (b) squalere sordibus, et horrentibus pannorum assumendis tegi; sed immoderato cultui et nimis exquisito interdicit ornatum; simplicemque commendat ornatum atque habitum, de quo et Vas electionis ait: *Similiter autem et mulieres in habitu ornato, cum verecundia et sobrietate ornantes se, non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa; sed, quod decet mulieres, promittentes castitatem per opera bona* ^c.

28. Reperi vero te miro fidei ardore ⁶⁶ succensam, aliquot jam acie annos continentiam proposuisse, et reliquum vite tue tempus pudicitie consecras. Magis hoc animi signum, et perfecte virtutis indicium est remittere subito experte voluptati, fugere notas carnis illecebras, et calentis adhuc ætatis flammam fidei amore restringere. Sed illud quoque simul didici ⁶⁷, quod me non mediocriter angit ac stimulat, te videlicet tantum hoc bonum absque consensu et pacto viri servare cõpisse; cum hoc apostolica omnino interdicit autoritas, quæ in hac dimittat causam non modo uxorem (c) viro, sed etiam virum uxoris subiectæ potestati. *Uxor, inquit, sui corporis potestatem non habet, sed vir; similiter autem et vir potestatem non habet sui corporis, sed mulier* ^d. Tu vero quasi oblita fœderis nuptialis, pactique hujus ac juris inmemor, inconsulto viro, vovisti Dominam castitatem. Sed periculose promittitur, quod adhuc in alterius potestate est; et nescio quam sit grata donatio, si unus offerat rem duorum. Multa jam per hujuscemodii ignorantiam et adivimus et vidimus scissa conjugia; quodque recordari piget, occasione castitatis adulterium perpetratum: nam dum una pars se etiam a licitis abstinet, altera ad illicita delapsa est ^e. Et nescio in tali causa quis magis accusari, quis amplius calpari debeat; utrum ille qui repulsus a conjuge fornicatur; an illa que, repellendo a se virum, eum fornicationi quodam modo objicit ⁶⁸. Atque ut super hæc causa quid veritas habeat agnoscat, paucæ mihi de divina autoritate ponenda sunt. Apostolica doctrinæ regula nec cum Joviniano sequat continentie opera nuptiarum, nec cum Manichæo 742 conjugia condemnat. Ita Vas electionis ac Magister gentium inter utrumque temperatus incedit ac medius, ut remedium incontinentiæ indulgeat, et ad premium provocet continentiam. Totusque in hæc causa ejus hic sensus est, ut ex utriusque sententia proponatur castitas, aut certe ab utroque debitum commune solvatur.

29. Sed ipsa jam Apostoli verba ponamus, totamque hanc causam a sui principio retractemus ^f. Loquitur ⁶⁹ ad Corinthios: *De quibus autem scripsistis mihi: Bonum est homini mulierem non tangere* ^g. Et quamquam hic laudaverit castitatem; tamen, ne aliquibus videatur prohibere conjugia, subjungit: *Propter fornicationem autem, unusquisque suam uxorem habeat* [(d) et unaqueque suum virum habeat];

^a 1 Pet. iii, 1. ^b 1 Petr. iii, 5. ^c 1 Tim. iii, 9. ^d 1 Cor. vii, 4. ^e Vide ep. 262 S. Augustini (ad. 189) ad Ecdiciam. ^f Vide supra, n. 15. ^g 1 Cor. vii, 1. ^h Vide ep. 50, n. 5. ⁱ Deut. xxiii, 21, ser. LXX; Eccl. v, 5. ^j 1 Cor. vii, 4. ^k 1 Cor. vi, 16. ^l Matth. xix, 5. ^m Matth. xxv, 34. ⁿ Matth. vi, 28, 29, 50.

tris reperiantur, absunt ab edit. Rosv.

(a) Sic mss. Jol. juxta Scripturam. Alias, mulieris.

(b) Ita edd. Rom. et Pone. Antè erat *squalore sordibus*.

(c) Edd. Rom. et Pone. cum Sacchio, viri.

(d) Verba isthæc anulis clauduntur, quia non ex-

uxori vir debitum reddat, similiter autem et uxor viro. Mulier autem sui corporis potestatem non habet, sed vir; et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare invicem. Ac rursus, ne tanta pro nuptiarum parte dicendo videretur excludere castitatem, sequitur: Nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi. Et statim quasi (e) recusat hoc quod dixit, ad tempus, ne non tam perpetuam quam temporalem ac brevem continentiam docere videatur; ait enim: Propter incontinentiam vestram. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium. Unde hoc quod dixi, ad tempus, docet meditationem debere fieri castitatis, ut per certa intervalla temporum, quasi extrorales continentie sue viribus, sine periculo ultrique promittant, quod semper est ab utroque servandum. Quid vero absolute velit, manifeste dicit: Volo autem omnes homines esse sicut me ipsum, id est, in jugi ac perpetua castitate vivere.

30. Videse quam caute, quam provide, quam sine ullius occasione scandali, Magister ^b firmaverit de castitate sententiam, nolens tantum bonum in visus temeritate nutare, quod ligare et confirmare debet consensus amborum? Et revera quid ea castitate firmius est, quidve tutius, quam quæ, ex duorum coapta sententia, ab utroque velut in communi servatur? Nec de se tantum pars altera sollicita multo se ad virtutis animet perseverantiam; hoc enim, sicut alia quoque bona, non tantum cõpisse, sed perfectisse laudandum est. Jam dudum, ut intelligis, scopuloso difficultique in loco versatur oratio, nec audeat in alteram declinare partem, dum æqualiter utrumque firmidat; sed ex nostra difficultate tum agnosce discrimen: malumus enim te contrariare forsitan (f) vera dicendo, quam 743 ficta adulatione decipere. Duplex, ut vides, malum æquale et anceps periculum est: ex utroque arctaris, ex utroque constringeris. Contemnere omnino virum atque despiciere, aperte contra Apostoli sententiam est. Perdere vero tanti temporis castitatem, et Deo non reddere quod promiseras, timendum atque metuendum est, ut vulgo dicitur: Facile ex amico inimicum facies, cui promissa non reddas. Sic enim Scriptura dicit: *Quod si voceris votum Domino Deo, non moreris reddere illud, quia querens querit illud Dominus Deus abs te, et erit tibi in peccatum* ⁱ. Ait ergo: Debitam honorificentiam viro exhibe, ut ex utroque Domino debitum, quod vovisti, reddere possis ^j. De cujus conscientia non diffidimus, si paululum expectasses; non quod te a bono castitatis retrahamus, sed hujus animam ad castitatis oraculum totis viribus incitemus, ut voluntarium sacrificium offerat Deo in odorem suavitatis, ut exuta mens a cunctis retinaculis mundanis atque corporalibus voluptatibus (g) sit, ut valeas plenus adherere Dominicis præceptis; quod tamen ne qui la nobis negligenter esse dictum arbitreris, divinarum Scripturarum testimonio edocuius, sicut etiam Apostolus dicit: *Et erunt duo in carne una* ^k; jam non una caro, sed unus spiritus ^l.

31. Hoc sacramentum magnum est, arduumque est iter castitatis; sed magni sunt præmia; vocatque nos Dominus in Evangelio dicens: *Venite, benedicti Patris mei, possidite præparatum vobis regnum ab origine mundi* ^m. Item ipse Dominus dicit: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego vos reficiam. Tollite jugum meum super vos, et discite a me quia mitis sum et humilis corde; et invenietis requiem animabus vestris; jugum enim meum suave est, et onus meum leve* ⁿ. Dicit enim i dem Dominus his qui ad si-

stant in mss. et tribus editis codicibus.

(e) Ed. Rom., *recusat*.

(f) Vox vera abest ab edit. Rosv.

(g) Ed. Rom., *voluptatibus, valent*. Lectio utraque bona.

nistrum ejus erunt : *Discedite a me, maledicti, in ignem* A *aterrum, quem præparavit Pater meus diabolo et angelis ejus : nescio vos, operarii iniquitatis.* 744 *Frit ibi fletus et stridor dentium* ^a. Illi utique omnes plangent, illi lugebunt, qui ita curis se vitæ præsentis involvunt, ut obliviscantur futuram; quos, somno quodam ignorantia et mala securitatis oppressos fluctibus, Domini comprehendit adventus, unde ipse in Evangelio ait : *Attendite vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula, et ebrietate, et curis hujus vitæ : ne forte superveniat in vos repentina dies illa ; tanquam laqueus enim superveniet in omnes qui sedent super faciem omnis terræ* ^b. Et rursus : *Vigilate et orate* ^c, nescitis enim quando tempus sit.

52. Beati sunt qui ita expectant, ita illum speculantur diem, ut se ad eum quotidie præparent; qui, non de præterita sibi justitia blandientes, secundum Apostolum per dies singulas in virtute renovantur. Justitia enim justi non proderit ei, a quo die justus esse desierit ^d. Sicut etiam iniquo non nocet iniquitas sua, a die quo se ab iniquitate converterit ^e.

Nec sanctus ergo securus esse debet, quandiu in hujus vitæ agone versatur; nec desperare peccator, qui secundum prædictam prophetæ sententiam, uno die ⁷⁰ justum se efficere potest; sed totum, quo tenditur, spatium vitæ tuez est, ut peragere possis justitiam, nec de præterita justitia confidens remissior efficiaris. Sed, sicut dicit Apostolus, *Posteriora obliviscens, ad ea autem quæ anteriora sunt me extendens, ad destinatum persequor brævium supernæ retributionis* ^f, sciens scriptum esse cordis inspectorem Deum ^g. Et idcirco salagit, ut animam mundam habeat a peccato. Propter quod scriptum est : *Omni custodia serva cor tuum* ^h. Et iterum : *Diligit Dominus mundam corda. Accepti autem sunt ei omnes immaculati.* Idecirco age ut ordines reliquum tempus vitæ tuæ sine offensa, ut possis secure canere cum propheta : *Perambulabam in innocentia cordis mei, in medio domus meæ* ⁱ. Et iterum : *Introibo in altare Dei, ad Deum qui lætificat juventutem meam* ^j. Quia inchoasse non sufficit, sed perfecisse justitia est.

^a Matth. xxv. 41. ^b Luc. xxi. 34. ^c Matth. xxiv. 42, et xxv. 13. ^d II Cor. iv. 16. ^e Ezech. xviii. 24. ^f Philip. iii. 13, 14. ^g Prov. xxiv. 12; Act. i. 24. ^h Prov. iv. 23. ⁱ Psal. c. 2. ^j Psal. xlii. 4.

IN EPISTOLAS APPENDICIS VARIANTES LECTIONES

EX MANUSCRIPTIS ET EDITIS CODICIBUS.

IN EPISTOLAM PRIMAM.

- ¹ Col. 721, *atenim*. Ed. Rosv. enim.
² Ib., *Dominus*. Ita mss. Jol. et duo Viet. cum edit. Mogunt. Ed. Rosv., *Deus*.
³ Ib., *ab utero*. Sic idem codices quatuor. Ed. Rosv., *ex utero*.
⁴ Col. 722, *a Deo est*. Expunximus vocem *Domino*, C quæ aberat a mss. duobus Viet. et ed. Mog.
⁵ Col. 725, *esse*. Deest in ms. Jol. et ed. Mog.
⁶ Ib., *fatetur et prædicat sibi ipsi*. SACCIN. : Videtur deesse aliquid tale, *sahutareni fuisse tribulationem*.
⁷ Ib., *excellentiam*. Ms. Jol., *extolentiam*.
⁸ Ib., *manet*. Mss. duo Viet. *permanet*.
⁹ Col. 724, *verbum autem Domini*. Addidimus autem ex edd. Rom., Erasmi, Ponc.
¹⁰ Ib., *in quas*. Mss. duo cum ed. Mog., *in quo*.
¹¹ Ib., *beliuv circa*. SACCIN. : *Malim circa*.
¹² Ib., *diem, et*. Addita particula et ex edd. Rom., Erasmi, Ponc.
¹³ Ib., *in vanitate sua*. Edd. Rom. et Ponc., *in vanitates suas*.
¹⁴ Col. 723, *divinum*. Ms. Jol., *divite*.
¹⁵ Ib., *ut carum*. Mss. duo Viet., *ut amicus*.
¹⁶ Ib., *beatorum*. Alias *beatam*.
¹⁷ Ib., *ornata*. Edd. Rom. et Ponc., *honorata*.
¹⁸ Ib., *justificationes tuas*. Ed. tres, *mandata tua*.
¹⁹ Ib., *congratulantur*. Ms. Jol., *gratulantur*.
²⁰ Col. 726, *super infirmam arenam ædificium*. Ed. R m. et Ponc., *infirmam super arenam ædificium*. In utraque lectio bona.
²¹ Ib., *quos etiam*. Ed. Rom. et Ponc., *quas jam*.
²² Ib., *uret*. Ms. Jol. cum edit. Mog., *curret*.
²³ Ib., *inter*. Mss. Jol. Viet. I et ed. Mogunt., *in*.
²⁴ Ib., *Deo*. Ms. Jol., *Pondio*.
²⁵ Col. 727, *et umbra*. Edd. et Ponc., *et in umbra*.
²⁶ Ib., *nocte ac die*. Ms. Jol. et edit. Mog., *die ac nocte*.

IN EPISTOLAM II.

- ¹ Col. 727, *invenatur*. Edd. Rom. et Ponc., *invenitur*.
² Ib., *solat*. Idem codices, *solat*.

- ³ Ib., *quodam fidei*. Ms. Jol., *quodammodo*.
⁴ Ib., *sic*. Ms. Jol., *sane*.
⁵ Col. 728, *me crederem*. Edd. Rom. et Ponc., *me omnino crederem*.
⁶ Ib., *violenter*. Idem codices, *vigilanter*.
⁷ Ib., *implendam*. Codices idem, *implendum*.
⁸ Ib., *ipsius*. Ms. Jol., *jam piis*.
⁹ Ib., *et docet*. Edd. tres, *etiam docet*.
¹⁰ Ib., *Deo credit*. Edd. Rom. et Ponc., *Deum credit*.
¹¹ Ib., *imperium*. Idem codices, *imperia*.
¹² Col. 729, *pretiosum multum*. Edd. tres, *pretiosum nimis*.
¹³ Ib., *illa immensa Dei bonitas*. Edd. Rom. et Ponc., *illa immensitas, illa immensa Dei bonitas confenditur*.
¹⁴ Ib., *eam*. Mss. Jol. et Viet., *I, eum*.
¹⁵ Ib., *ducimus*. Ms. Jol., *ducentes*.
¹⁶ Ib., *hoc apostoli*. Ms. Jol., *et apostoli*.
¹⁷ Ib., *efflagitat*. Ms. Jol., *flagitant*.
¹⁸ Ib., *illis*. Ms. Jol., *ipsis*.
¹⁹ Col. 750, *mandatum*. Ms. Jol., *imperatum*.
²⁰ Ib., *libera*. Ms. Jol., *secura*.
²¹ Ib., *Domnum*. Ms. Jol., *Deum*.
²² Col. 751, *voto*. Ms. Jol., *voluntate*.
²³ Ib., *quod semper*. Edd. Rom. et Ponc., *cum semper*.
²⁴ Ib., *Deum confitentur se nosse*. Ms. Jol., *confidentes se nosse Deum*.
²⁵ Ib., *et Ms. Jol., cum atque*.
²⁶ Ib., *illi terrena sapiant, etc.* SACCIN. : Valde familiaris est hæc figura Paulica, ut observanti patebit.
²⁷ Ib., *æterna nesciunt*. Ms. Jol., *æternam nesciunt vitam*.
²⁸ Ib., *autem sunt*. Sic ms. Jol. Alias *enim sunt*.
²⁹ Col. 752, *omne enim quod*. Ms. Jol., *omne quodcumque*.
³⁰ Ib., *ad hæc*. Edd. Rom. et Ponc., *ad hoc*.
³¹ Ib., *remaledicimus*. Edd. tres, *maledicimus*, minus bene.
³² Col. 755, *idcirco*. Ms. Jol., *et unius*.
³³ Ib., *per hanc ducant vitam*. Edd. Rom. et Ponc., *per hanc viam ducunt ad vitam*.

³⁴ *Ib., reficiam vos.* Edd. tres, *requiescere faciam* A ros.

³⁵ *Ib., Apostolus.* Hæc vox abest a ms. codice Vict. 1. Ms. Jol., *sanctus.*

³⁶ *Ib., ambulavit.* Edd. Rom. et Pone., *ambulat.*

³⁷ *Ib., pro nobis.* Ed. Rom., *pro vobis,*

³⁸ *Ib., nostram.* Ms. Jol., *nostris.*

³⁹ *Ib., mittimur.* Ms. Jol., *mitamur.*

⁴⁰ Col. 754, *ostentationem.* Edd. Rom. et Pone., *ostensionem.*

⁴¹ *Ib., de majoris observationis diligentia.* Ms. Jol., *de majoribus observationibus sancti a populis*

⁴² *Ib., spiritaliter excolenda est.* Edd. Rom. et Pone., *specialiter excolenda sit.*

⁴³ *Ib., cogitanda.* Idem codices, *recogitanda.*

⁴⁴ *Ib., compendiosum quoddam.* Edd. Rom., Erasm. et Pone., *compendiosum locum, quoddam.*

⁴⁵ *Ib., quæ ad totius.* Ms. codex Jol., *quæ superans totus.*

⁴⁶ *Ib., persequi.* Edd. Rom. et Pone., *prosequi.*

⁴⁷ *Ib., Ad omniem igitur.* Hæc desunt in ms. codice Jol. usque ad *En totum.*

⁴⁸ Col. 755, *irreprehensibilem.* Ms. Jol., *inreprehensibilem.*

⁴⁹ *Ib., de consensu tribuas.* Edd. Rom. et Pone., *de consensu tuo tribuas.*

⁵⁰ *Ib., dinumerans.* Mss. Jol. et Vict. 1 cum edd. 2, *enumerans.*

⁵¹ *Ib., proximo suo.* Ms. Jol., *proximum suum.*

⁵² *Ib., excludi.* Ms. Jol., *excludatur.*

⁵³ Col. 756, *maliloqua lingua.* Ed. Rom., *malloqui lingua.*

⁵⁴ *Ib., loquendi magis.* Edit. Erasm., *magis loqui.* SACCMX. : Non improbanda lectio quæ *necessitatem loqui magis* indicet, *quam voluntatem.* Hoc est, sermo ita sit parvus, ut necessitas potius loqui videatur quam voluntas.

⁵⁵ Col. 757, *animus, ac.* Edd. Rom. et Pone., *animus tuis, ac.*

⁵⁶ *Ib., nihilque.* Ita tres mss. codices. Aliis, *nihil.*

⁵⁷ *Ib., faciat.* Ms. Jol., *facit.*

⁵⁸ Col. 758, *cum virtutum.* Erasm., *quæ virtutum.*

⁵⁹ *Ib., obscuriores.* Ms. Jol., *pauperiores.*

⁶⁰ *Ib., adjuvare.* Edd. Rom. et Pone., *juvare.*

⁶¹ Col. 759, *ne.* Ms. Jol., *ne forte.*

⁶² *Ib., facit.* Mss. Jol. et Vict. 1, *efficit.*

⁶³ *Ib., unde et ipse.* Particula *et* addita ex edd. Pone. et Rom.

⁶⁴ Col. 740, *Apostolus.* Hæc vox abest a mss. Jol. et Vict. ac edit. Rom.

⁶⁵ *Ib., decorari debrant.* Edd. Rom. et Pone., *decorare se debeat.*

⁶⁶ Col. 741, *miro fidei ardore.* Edd. Rom. et Pone., *miro fidei ardore.*

⁶⁷ *Ib., quoque simul didici.* Addidimus *simul* ex mss. Jol. et Vict. et edd. 4.

⁶⁸ *Ib., objicit.* Edd. Rom. et Pone., *objecit.*

⁶⁹ Col. 742, *Loquitur.* Edd. tres addunt *enim.*

⁷⁰ Col. 744, *uno die.* Edd. Rom. et Pone., *una die.*

POEMATA.

POEMA PRIMUM *.

Uxorem hortatur ut se totam Deo dedicet a.

745 - 746 Age, jam precor, mearum
Comes irremota¹ rerum,
Trepidam brevenque vitam
Domino Deo dicemus.

5 Celeri vides rotata
Rapidos dies meare,
Fragdisque membra mundi
Manui, perire, labi.
Fugit omne quod tenemus,

10 Neque fluxa habent recursum:
Cupidas (a) vagasque mente-
Specie trahunt inani.
Ubi nunc imago rerum est?
Ubi sunt opes potentium?²

15 Quibus occupare captas
Animas fuit voluptas.
Qui centum quondam terram vertebat aratris,
Æstuat, ut geminos possit habere boves.
Vectus magnificis³ carpentis sæpe per arbes,

20 Rus vacuum fessis ager adit pedibus.
Ille decem celsis sulcans maria (b) ante carinis,
Nunc lembus exiguum scandit, et ipse regit.
Non idem status est agris, non urbilibus ullis.

* Alias 31.

^a Vide Dissert. 6, n. 2.

^b Vide carm. 24, v. 504.

^c Vide carm. 55, v. 12.

(a) Manuscripti codices quatuor, *cupidasque vana mentes.*

Omniaque in finem precipitata ruunt.

25 Ferro, peste, b fame, vinclis, algore, calore,
Mille modis miseris mors rapit una homines.
C Undique bella fremunt, omnes furor excitat, ar-
[uis

Incumbunt reges regibus immaneris
Impia confuso saxit discordia mundo,

30 Pax abiit terris ultima queque vides.
Et si concluso superessent tempora sæclo,
Aut³ posset longos mundus habere dies,
Nos tamen occasum nostrum observare decebat,
Et finem vite quemque videre suæ.

35 Nam mihi quid prodest, quod longo flumina
[course

Semper inexhaustis prona feruntur aquis,
Multa quod arguose vicerunt secula (c) silva,
Quodque suis durat florea rura locis?

Isto manent nostri sed non mansere parentes.

D 40 Exigui⁴ vitam temporis e⁶ hospes ago.
Non ergo suavis hic ne quidquam in secula nati,
Que pereunt nobis, et quibus occidimus:
Sed vitam æternam vita ut mereamur in ista,
Et (d) subeat requies longa labore brevi.

45 **747 - 748** Et tamen iste labor (e) sit fuita
[rebellibus asper,

(b) Ita mss. tres Germ., Jol. et Vict. 1. Alter cum ed. Rosv., *alta.* Vide præcedentia.

(c) Ex mss. quatuor emendavimus *silva.* Ed. Rosv., *silva.*

(d) Sic mss. 4. Ed. Rosv., *Ut.*

(e) Mss. codices Jol. et Victorini duo, *sit.*, et vers. seqq., *putant.*

- Ac rigidas leges effera corda patent: A
 Non (a) tamen hæc gravis est mansucto sarcina
 [dorso ;
 Nec ledit * blandum mitia colla jugum,
 Tota mente Deus, tota vi cordis anari
 50 Præcipitur : vigeat cura secunda ⁷ hominis.
 Quod sibi quis nolit fieri, non inferat ulli,
 Vindictam læsus nesciat exigere.
 Contentus modicis vitet sublimis haberi,
 Sperni non timeat, spernere non liceat ⁸.
 55 Parens, vera loquens, et mente et corpore eas-
 Insontem vitam pacis amator agat. [tus,
 Det (b) proprium cunctis quos cernit egere be-
 [nignus ;
 Non sua non cupiat, quæ sua sunt tribuat.
 Quid, rogo, mandatis durum censetur in istis? B
 60 Aut quid erit quod non possit (c) obire fides?
 Qui credunt sacros verba cecinisse prophetas,
 Et qui non dubitant verba manere Dei ;
 Qui Christum passum pœnas crucis, ultima mortis
 In toto excelsi ⁹ Patris honore vident,
 65 Quique ipsum multa cum majestate tremendum
 Expectant pingui lampade pervigiles,
 His sordent terrena, patent caelestia, nec se
 Captivos servos temporis hujus agunt.
 Non illos fallax cepit sapientia mundi,
 70 Nec (d) curas steriles inseruere potis.
 Imperia et fasces, indocti munera vulgi,
 Quasque orbis scelerum semina fecit opes,
 Cadearunt, sancta cælum ambitione petentes,
 Suffragiis ^b Christi et plausibus angelicis.
 75 Nec labor hos durus vincit ¹³, nec blanda vo-
 [luptas.
 Querere nil cupiunt, perdere nil metuant.
 Omnia non Christi qui Christi est odit, in illo
 Se statuens, in se qui gerere optat eum.
 (e) Ille Deus rerum, cæli terræque creator,
 80 ^c Me propter sacra Virgine natus homo est.
 Flagris dorsa, alapis maxillas, ora salivis
 Præbuit, et ligi se cruce non renuit.
 Non ut tanta Deo quidquam patientia ferret,
 Cujus nec crescent nec minuantur opes,
 85 Sed quod erat vitiatum in me ut superaret in illo,
 Factus sum Christi corporis, ille mei.
 Me ^d gessit moriens, me victa morte resurgens, D
^e Et secum ad Patrem me super astra tulit.
- a Vide carm. 24, v. 792, et 25, v. 4.
 b Vide eandem licentiam carm. 24, v. 295, et c.
 55, v. 616.
 c V. carm. 55, v. 54.
 d Vide carm. 55, v. 157, 155 et 156.
 e Ibid., v. 158.
 f Ibid., v. 154 et 170.
 g Vide carm. 15, v. 195.
 h Vide carm. 55, v. 457.
 i Vide carm. 26, v. 51, et carm. 50, v. 165.
 j Vide ep. 58, n. 4.
 k Vide carm. 17, v. 522.
 l Vide carm. 27, v. 507.
- (a) Mss. tres, *Non autem gravis est*. Vulgata lectio
 concinuior.
- Quidnam igitur ^f tanta pro spe tolerare recusem?
 90 Aut quid erit quod me separet a Domino?
 Ignem adhibe, rimare manu mea viscera, tortor,
 Effugient pœnas membra soluta tuas.
 Carcere ^g si cæco claudar, nectarque catenis,
 Liber in excessu mentis adibo Deum.
 95 Si mucrone paret cervicem abscondere lictor,
 Impavidum inveniet : mors cita, pœna brevis,
 749-750 Non metuo exsiliuro, domus omni-
 [bus una est,
^h Sperno famem, Domini (f) fit mihi sermo
 [cibus.
 Nec tamen ista mihi de me fiducia surgit,
 100 Tu das, Christe, loqui, tuque pati tribuis ¹⁴.
 In ⁱ nobis nihil audemus, sed fidimus in te,
 Quos ⁱ pugnare jubes, et superare facis.
 Spes igitur measola Deus, quem credere vita est,
 Qui ^k patriæ civem me dedit alterius,
 105 Sorte patrum occiduum jussus transcurrero
 [mundum, ¹⁵
 Sub Christi sacris advena miles eo,
 Nec dubius me jure brevi terrena tenere,
 Sic utar propriis, ceu mea non mea sint.
 Non mirabor opes, nullos sectabor honores,
 110 Pauperiem Christo divite non metuam.
 Qua stetero adversis, hac uar mente secundis ;
 Nec mala me vincant, nec bona me capient.
 Semper agam grates Christo, dabo semper (g)
 [honorem,
 Laus Domini semper vivet in ore meo.
 C 115 Tu modo fida comes, mecum isti accingere pugna,
 Quam Deus infirmo præbuit auxilium.
 Sollicita ¹⁶ elatum cohibe, solare dolentem :
 Exemplum vitæ sinus uterque pie.
 Custos esto tui custodis, mutua redde ;
 120 Erige labentem, surge levantis ope.
 Ut caro non eadem tantum, sed mens quoque
 [nobis
 Una sit, atque duos spiritus unus alat.
 POEMA II.
 De nomine Jesu.
 (Huc adscitum ex Adversar. Commentar. Barthii lib
 xxxiv, c. 1. Vide Dissert. 6, u. 2.)
 751-752 Lux festa sacris vult ¹ litari paginis,
 Remove profanos codices :
 Hymno sacrandæ (h) Nominis primordia
 Quæ Christus imperat coli.
- (b) Ita reposuimus ex mss. codicibus quatuor ; nec
 tamen vulgata lectio non optima, *Et proprio pascat
 loculo quos vorit equentes*.
 (c) Mss. duo Jol. et Vict. 1, *habere*.
 (d) Sic emendavimus ex mss. quatuor codicibus.
 Ed. Rosv., *curre*.
 (e) Ita restitutum ex tribus mss., 1 Germ. et Vic-
 torinis duobus. Ante erat *Ille Deus cæli, rerum, ter-
 rarum creator*.
 (f) Sic repositum ex mss. Germ. Jol. et 1 Vict.
 Alter Vict. cum ed. Rosv., *sit*.
 (g) Ita mss. Germ. et 1 Vict. Alii codices, *honores*.
 (h) Ms., *humilis*. Correctio nostra confirmatur ex
 v. 12, 55, 57, 50 et 64.

- 5 In ore Christus nectar, in lingua fœvus ;
Ambrosia viva in gutture,
• Lotus beata in pectore, a qua nescias
Abire gustata semel.
Mel in medullis, lux serena ^b pupillis,
10 In auribus vite sonus.
Elin ve plectrum suavis eloquentiæ
Hoc nomine audite redit.
Cursu vagante, lubrico infortunio
Tentationibus ^c Mali,
15 Siti et ^d fame, calore et algi mortuis
(a) Malagna præbetur potens,
Pene trale mentis dira desperatio
(b) Peccaminum ob molem quatit?
Sævit paterna in viscere imo pravitas?
20 Libelo succendit faces?
Auri cupido molle pectus incitat
Per fas nefasque cogere?
Facientis anivus (c) ardet ingluviem gula
Venere atque Baccho perditam?
25 Cruentus ultor raptat iracundiam
Macrone prompto ^e stingueret?
Inferre mandat terror infortunium
Cavere quod possis male?
Vis impotens sui ejicit patientiam,
30 Et anima quærit perditam?
Fidem sinistra quassat obstinatio
Felix ^f errorum non dia?
Hoc ad salutem nomen auditum venit,
Hoc omne tollit pharmacum.
35 Obsessa membra, spiritusque demone
Vexatus impurissimo,
Hoc hoc medelam sortiuntur nomine,
Redeuntque sussum ab inferis
Cantata ^g diro carmine; et lustis sono
40 Devota (d) sago corpora
Vim colligantis perfidam excutunt luis,

^a Arbor, enjus fractus suavissimus. de Paul. ep. 46, n. 7.

^b Id est pupillis, ut apud Prudent. Hamartig. v. 308, 374, 382.

^c Id est diaboli: hæc vox Paulino familiaris.

^d Vide carm. 24, v. 504, et append. carm. 1, v. 25.

^e Id est extinguere. Simplex pro composito sæpissime apud Paulinum.

^f Licentia poetica. Vide carm. 24, v. 494.

^g Vide Dissert. 6, n. 2.

^h Id est revertuntur.

ⁱ Id est Novi Testamenti.

^j Pro pennata. Hac voce usus est Prudentius Apotheos. v. 615.

^k Vide not. 59.

- A
Et sana vertuntur ^b Jomum.
753 - 754 Compago quem soluta membra-
[tim jubet
Lecto sedere debilem ;
45 Quem cæcitas, crux omnium miserrima
Addixit alieno pedi ;
Utroque claudum quem venire poplite
Videt universa civitas,
Suis re lire gre-sibus domum queunt
50 Nomen celebrantes Dei.
Salve, o Apollo vere, Pæan inclite,
Pulsor draconis inferi.
Dulcis tui phœretra ⁱ Testimonii
Quod quatuor constat viris ;
55 Sagitta melle tactilis prophætico,
j Pinnata patrum oraculis ;
Arcus paternæ lorte virtutis sonans,
Miraculis nervus potens,
Stravere veterem morte serpentem ^k sua.
60 Io triumphæ nobilis!
Salve beata (e) seculi victoria,
Pa ens beati temporis.
Salve, quod omnes cælici, medii, inferi,
Nomen genu flexo audiunt.
65 Salve unus, unus, unus, in trino Deus,
Salve una in uno Trinitas.
Hæc, lux Eo cum levata cardine
Her diurnum suscipit ;
Hæc, cum occidente sol subit curru fretum,
70 Benedictio me consecrat,
Crucifixæ victor, expiator criminum
^l In morte vita præpotens,
Fac eum supremo sevocabor tempore,
Ab obruito malis chan
75 Traducat ista me tibi benedictio ;
(f) Caro interim terrea data,
Ne se inquietæ mentis exerceat mora,
Fætente vinceta carcere.

B

C.

D

^l Vide carm. 24, v. 575.

(a) Malagna est me licamentum quod molli tritior et absque igne, ut tradunt veteres magistri, mixtum est. Barthius Adversus Commentar. lib. vii, c. 8. Eadem voce usus est Paulinus noster in epist. 12 ad Anandum, n. 5.

(b) Peccaminum. Ita Prudentius in Apotheosi, v. 915, et Callemec. hymno 9.

(c) Ms., horret, nullo sensu.

(d) Sago, id est magico. S. Ambrosius lib. iv in Hexæmer., c. 8, n. 57, in editis plerisque, magicæ artis carmina. Mss., sage, semel et iterum.

(e) Ms., seculis.

(f) Ms., Quod utile interim dato. Non, etc.

IN POEMA PRIMUM APPENDICIS

VARIANTES LECTIONES.

EX MANUSCRIPTIS ET EDITIS CODICIBUS.

IN POEMA I APPENDICIS.

¹ Vers. 2, inemota. Mss. codices quatuor, inemota.

² Vers. 15, veram est. Additum ex mss. codicibus verum est.

³ Vers. 19, magnificis. Mss. 4, magnificas, male.

⁴ Vers. 32, *Aut.* Sic reposuimus ex ms. codice Germ. Alii, *Vit.*

⁵ Vers. 40, *Exigui.* Mss. tres. *Exiguam*, male.

⁶ *Ib.*, *temporis.* Ms. 1 *Vict.*, *corporis.*

⁷ Vers. 50, *secunda.* Mss. tres, *secundi.*

⁸ Vers. 54, *libeat.* Mss. quatuor, *soleat*, male.

⁹ Vers. 64, *excelsi.* Mss. 4, *celsi.*

¹⁰ Vers. 75, *vincit.* Mss. codices Jol. et Germ., *vicit.*

¹¹ Vers. 100, *tribuis.* Mss. Germ. et Jol., *tribues.*

¹² Vers. 117, *Sollicita.* Mss. codices Germ. et Vict. 1, *Sollicite.*

DISSERTATIONES

IN SANCTI PAULINI VITAM ET SCRIPTA.

(AUCTORE LEBRUN.)

DISSERTATIO PRIMA.

DE EPISTOLIS.

755 Quas ante conversionem Paulinus scripsit A epistolas, ille omnes penitus excidere. Et autem his quae supersunt a conversione datis epistolis chronologiae ratio statuat, ponimus Paulinum a seculo conversum in Hispaniam secessisse anno 590. Vide cap. 5 Vit. S. Paulini, n. 1, et c. 15, n. 1. Exeunte anno 595 a Lampio Barcinonensi episcopo Paulinus Barcinone creatus est presbyter die Natalis Domini. Vide c. 15 Vit., n. 1. Aliquanto post ordinationem suam, incunte scilicet anno 594, paulo ante Pascha, scripsit Barcinone ad Sulpitium Severum epistolam 1, in qua de sua a sacerdotum promotione certum faciens, eum ad se invitat ut *Barcinone sacras paschales ferias ipso sacerdote concelebraret.* **756** Vide epist. 1, n. 10 et 11, et Vit. c. 16, n. 1.

Sub idem tempus circiter Pascha collocamus scriptam de eadem consecratione ad Amandum presbyterum B epistolam 2. Vide n. 2, 5 et 4, ac Vit. c. 15, n. 2, et c. 16, n. 2.

Eodem anno 594, paulo post Pascha, sicut statuerat Paulinus (vide epist. 1, n. 11, et Vit. c. 16, n. 1), Barcinone profectus in Italiam venit, ubi permanenter ab Ambrosio exceptus est. Vide Vit. c. 17, n. 1, et ep. 3, n. 4. Inde Romam se contulit, ubi quorundam clericorum ipsiusque Romani pontificis sensit invidiam. Vide Vit. c. 17, n. 2. Hinc Nolam recessit, ubi consistens epistolas 5 et 4 in Africam transmisit, alteram Alypio patri, id est episcopo; hanc enim dignitatem ipsi competere dixerat non dubie ex litteris quas ab Alypio se recepisse prohibetur **757** epist. 5, n. 1; alteram autem Augustino fratri, quem scilicet presbyterum adhuc agere audiverat, cuique, ut ait n. 5, *officio sociatus agnabatur.* Atque ex tertia quidam epistola n. 2, habemus quartam hanc simul cum illa datam fuisse. Ex principio vero epistole 6, quam ad Augustinum sub initium anni 595 indubitanter scripsit Paulinus, hanc eandem vel Augustinum, scilicet quartam; imo et alteram ad Alypium, tertiam *ante hiemem superiorem*, id est autumno anni 594, directam fuisse certo cogitavimus.

Augustini ad Paulinum epistola 27 sub initium anni 595 a nobis collocatur. Quippe acceptis Paulini litteris sibi ante hiemem scriptis, hanc illi epistolam perferendam Augustinus tradidit Romanum. ubi n. 4 significat; qui Romanum, ad quem data est epistola 7, in Italiam rei familiaris et domesticae causa navigabat; forte verno tempore praedicti anni 595, certe Augustino non-lum episcopo, ex epistola S. Augustini ad Paulinum 51 et Paulini 7 ad Romanum. Vide Vit. c. 27, n. 1.

Anno quoque 595, secundo scilicet ex quo se Nolam receperat Paulinus, scripsit ad Severum epistolam 5 per Vigilantium, qua respondet Severo, qui se excusaverat quod Nolam apud Paulinum se recipere

hactenus per geminas aegritudines non licitum fuisset (vide Vit. c. 16, n. 1 et 2) sicut statuerat. Vide Vit. c. 16, n. 1. De sua etiam aegritudine Paulinus agit, et commemorat quomodo Africae et Campaniae episcopi missis prima aestate vice sua clericis sibi in infirmitate detento adierunt. Vide epist. 5, n. 14, et Vit. c. 26, n. 1. Tum narrat quantum Romae a quibusdam clericis et ab ipso summo pontifice *scandalizatus* fuerit. Vide epist. 5, n. 15, et Vit. c. 17, n. 2, et supra art. 5.

Epistolam 6 scripsit Paulinus antequam Augustini re-scriptam, quod superius est 27 Augustini epistola, a Romano recepta. Nempe vir ille sanctus incredibili Augustini desiderio ex ipsius lectione incensus, eam nuntium, quem ante hiemem in Africam transierat, in itinere videret remorari, ac de litteris suis perlatis dubius esset, officium suum diutius suspendere non voluit, sed ad Augustinum secundas litteras dedit Romano et Agili, ut sui in eam animi studium et observantiam, simulque ejus videndi desiderium flagrantissimum testaretur. Vide Vit. c. 27, n. 1.

Epistolam in nova S. Augustini editione tricesimam primam ad Paulinum jam demum episcopi Augustinus, acceptis posterioribus Paulini litteris, reddidit per Romanum et Agilem ei continuo referendam. In hac epistola de sua ad episcopatum promotione certorem fecit Paulinum, quo ille intelligeret se de promotione in Italiam ejus invisendi causa cogitare non posse; ipsamque ecclesiasticis curis expeditorem, non lum enim episcopus erat Paulinus, ad trajiciendum in Africam invitaret. Contigit autem Augustini promotio luminante Domini Natali, ex homilia 25, inter 50, c. 3, atque certo certius ante annum 597, quo concilium Carthagenense in die prima Septembris an 28 Augusti, celebratum sancivit, ut ordinandis episcopis vel clericis decreta conciliorum praelazantur, qua nimirum sanctio constituta fuit ipsius Augustini rogato, qui et eidem concilio subscripsit.

Verum de annis 595 et 596, inter illorum Augustini ordinatione **758** insignitus sit, res est apud nos haud satis explorata. Prosper sub Olibrio et Probino consiliis, id est anno Christi 595, scribit: *Augustinus B. Ambrosii discipulus, mira facundia doctrinaque excellens Hipponae-Regio in Africa episcopus ordinatur.* Quotquot Augustini gesta scripsere, hanc omnes adeo liquidam auctoritatem velut epocham chronologicam ratam, fixam, minimeque dubiam habere: unde religio est ab illa discedere. Hanc igitur ad Paulinum epistolam, ab Augustino recens episcopo datam, ad anni 596 eversionem revocari oportuit. Hinc etiam superiorum inferiorumque aliquot epistolarum tempus ligendum fuit.

Reversis ex Africa Romano et Agili, non continuit sese Paulinus quin centeno numum gratissimum

exinde acceptum de sanctis viris, atque imprimis de Augustini ad episcopatum profectione, communicaret cum Romano, ad quem epistolam 7 biduo post ejus reditum delit super ea ipsa re, de qua apud illum, prout sanctum Dei hominem letari par erat, gratulatur. Vide Vit. c. 29, n. 5.

Ad Licentium epistola 8 in vulgatis Paulini et Augustini editionibus iungebatur epistolæ superiori ad Romanianum, unoque tenore decurrebat. Nos, quia in duas divisa vulgata hanc ad Romanianum epistolam exhibebant mss. codices Cluniacensis optimæ ætate ac pervetustus et Bigotianus unus epistolam S. Augustini 630 amorum, in duas etiam distinguit, priorem ad Romanianum, posteriorem ad Licentium ejus filium qui propriam suam de manu patris acceperat. Et quia in eodem fasciculo misse sunt, nullus huic posteriori appositus est titulus, nisi is, ad Licentium, qui in mss. codicibus Clun. et Big. reperitur. Priorem epistolam claudit hæc præcatio: *Incolumen te vrate quamplurima, et beatum semper cum tota domo tua, et cupimus, habeamus in Christo, domine frater merito honorandus me et desiderantissime.* Posterior incipit in illis verbis, *Audi ergo, fili, leg in patris tui, id est Augustini;* et egregio clauditur carmine ad seculi fugam hortatorio. Unaqueque habet suum argumentum. Prioris argumentum: *Ad Romanianum scribens, gratulatur Ecclesie Hipponeusi quod Augustinum senerit episcopi collegam.* Argumentum posterioris: *Licentium Romanium filium, pro quo scriperat Augustinus ejus olim magister, hortatur Paulinus et prosa et carmine, ut contento uale fastu se dediceret Christo.* Nemo non videt duas esse epistolas.

Epistolas 9 et 10 ad Amanium presb. et Delphinum Burdegalensem episcopum Paulinus scripsit eodem anno 596 simulque misit. Vide Vit. c. 50, n. 1. Haud procul ab initio hujus epistolæ 9 in codice ms. Viennensi appictus est asteriscus ad hæc verba, *et vigor potat lebetari. Quis me dicentem eccitari?* etc. Tum in margine adscribitur: *Hic videtur deesse de epistola multum, quia continuatio pene nulla est.* Antiquarii hujus conjecturam firmat quod Paulinus, qui ab initio hujus epistolæ Amanium singulariter allocutus fuerat, ab asterisco ad finem usque tanquam ad plures sermonem dirigit, et concionanti ad populum similis est. Hæc vero labe, si qua est, perquam antiqua est, cum et in vetustissimo codice Regio inveniatur, necnon in ms. Vaticano et editis quinque.

In annum 597 referimus epistolam 11 ad Severum. Vide Vit. c. 50, n. 2. In ea proficitur Paulinus se nunquam destitutum invitare 759 Paulinum, et quam studiosissime hortaturum. Cumque nequaquam Severus polliceatur se venturum, ideo epistolam 17 non nisi post duos annos collocamus.

Hoc anno 597 ponendam duximus epistolam 12 ad Amanium ob causam presbyteri Basilii de qua sub finem agitur. Vide Vit. cap. 51, n. 1 et 2. Hujus epistolæ portitor fuit Saneianus, quem ex servo liberum fecerat Paulinus, ut sub Ecclesie Burdegalensis autoritate in domo Domini serviret, delegatis ad parentum ipsius memoriam obsequiis. Vide Vit. cap. 51, n. 1, et ep. 12, n. 12.

Paulina S. Paulæ filia et uxor Pammachii dicitur supremum obiit circa finem anni 597. Paulinus non nisi post multos menses mortem ejus cognovit et propter loci remotiorem et nuntiorum raritatem, eamque accepit ex litteris ejusdem amici, Olympii scilicet, idæ in hieme; ejus tempestatis inclementia prohibuit ne Pammachium adiret, ut in votis habebat, præhæc illi scripsit epistolam 15, in qua primo pius ejus lacrymas in funere conjungit, tum deinde in omnia pro defunctæ solatio egenis elemosinas laudibus prosequitur: que ultima pars epistolam olim 55 hære integram occupabat in vulgatis editionibus, partemque posteriorem epistolæ ad Alethium

A constituat. Vide Vit. c. 52, n. 1. Hic autem error accidit aut amanuensis incitantia, aut verosimiliter compactorum incuria qui librorum folia aut quaterniones præpostere consuerunt, ita ut que posteriora esse deberent priorem locum obtinerent, vel posteriorem que priora. Genus hoc perturbationis natum videtur esse ex eo quod præca ævo nunquam aut perraro vel paginæ numeris, vel quaternionis litterarum notis, nisi nunc, distinguuntur. Hujusmodi confusio cum in hujusce epistolæ priorem aliquot exemplar inventa esset, in alia deinde ex eo derivata promanavit. Et celavit errore inæqualitas paginarum in exemplaribus diversis: dum nexus ille in primario exemplari finem unius paginæ cum alterius initio vitiose copulans, in ectypi paginam anteriorem incurrit. Hinc factum ut hæc Paulini consolatoria ad Pammachium epistola super obitu Paulinæ conjugis duas in partes discerperetur; quarum prior abrupta exstabat in his verbis: *Ista autem, ut Apostolus ait,*

que secundum hominem, hoc est de infirmitate est, carnalis est tristitia; posterior autem juncta erat epistolæ ad Alethium, et incipiens ab illis verbis, *mortem operatur,* in his desinebat: *Est enim conjux fidei, soror virginitatis, filia perfectionis; cui Paula mater, soror Eustochium, tu maritus.* Partem illam priorem exhibebant vulgatae editiones variis et codicibus manuscriptorum expressæ, eandemque representat ms. Regius. Posteriorem partem epistolæ in antea vulgatis codicibus Alethio inscriptæ ad Alethium non pertinere inde intelliges, quod ad Alethium scribens Paulinus per longinqua terrarum intervalla dicit eum a se discretum, ep. 55, n. 1, cum ab urbe Roma tridui tantam itinere abesset Paulinus Nole; et revera Alethium in Galliis fuisse cum ad eum scriberet Paulinus deprehendere est ex fratre Victore ibi memorato, qui se illi et Severo ac Desiderio amici Galis impijrum annis recessibus tabellariam præbebat. At hæc epistolæ ad Alethium pars prior nec unquam habet apicem qui consolatoriam redoret. At pars olim posterior ad aliquem Paulæ generum data est, cujus 760 uxori in flore ætatis vita functæ soror fuerat Eustochium, et Paula mater, ut habet conclusio epistolæ: qui Romæ tum degeret, et largissimas ibi elemosinas in pauperes erogaret. Cento igitur erat Alethio inscripta in vulgatis epistolæ, duabus constans partibus: priore ad Alethium in Galliis agentem, fratrem Florentii episcopi Cadurensis, ut videlicet Dissertatione 3, n. 2; posteriore ad quemdam Paulæ generum pascendis Romæ pauperibus intentum. Ex variis mss. codicibus error deprehensus est; andax enim antiquarius, ejus manu codex Cluniacensis exaratus est, cum sententiam non constare animadverteret, in duarum ejus partium commissura succis novem fere lineis ut aliquis utrinque appareret sensus. epistolam ad Alethium conclusit in his verbis, *fidei tue ligno et eloqui suavitate.* Tum deinde subiunxit ad Pammachium consolatoriam, hæc exordia, *Domino merito prædicabili et honorando fratri Pammachio Paulinus. Deo gratias, quod laboris et timoris mihi compendium facit conscientia virtutis et prudentia tua; et vetera usque ad finem, cui Paula mater, soror Eustochium, tu maritus.* Sed publico longe utilior fuit aliorum religio, qui ne syllabam quidem antiqui exemplaris, quamvis, ut diximus, a compactore turbati, aliter passi sunt, quam non exprimerent; Sic enim cicatricem reliquerunt, ex qua agnosci aliquando vulnus et curari posset. Ea cicatrix apparuit post illa verba percusso corde, sive, ut habent codices Regios et Viennensis, *percusso cordis,* et ante proximæ sequentia, *mortem operatur:* quo in intermedio asteriscum appinxeat Roswydus in editione Antuerpiensi, in margine adnotans, *Desunt non pauca;* sed totam nihilominus partem sequentem, ad finem usque, ad Alethium date adscribens. Rectius et verius eodem ipso interstitio adnotatum est in Viennensi codice: *Hic deest pars superioris epistolæ, et initium sequentis que scribitur ad Pammachium.* Ha codices

duo Viennensis et Cluniacensis in hoc conveniunt ut A partem posteriorem epistolæ in vulgatis codicibus Alethio inscriptæ, ad Pammachium a Paulino datam esse confirmant. Præterea Catenam in omnes Pauli epistolas ex Patribus Græcis æque ac Latinis, demto Augustino, contexit Florus Lugdunensis, divisitque in libros duodecim. Horum librorum undecimus ex Paulini Nolensis episcopi opusculis totus constat, ibique insignita duo loca ex hac Alethiana ante vulgo credita epistola refert sub titulo, *ex epistola ad Pammachium*. Prior locus est in illi epistolæ ad Ephesios cap. 1, vers. 15, 14 : *Signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hereditatis nostræ; ubi hæc Florus: Ex epistola ad Pammachium: Ita per Christum Deo cuncti et insiti sumus, ut Dei arrhabonem teneamus, etc., usque ad possessionem hereditatis æternæ*, ep. 15, n. 26 et 27. Hæc habebantur sub titulo epistolæ ad Alethium in editione Antuerpiensi anni 1622, pag. 590. Insuper Florus, in illud Epistolæ ad Hebræos cap. xiii, vers. 1 et 2: *Caritas fraternitatis maneat, et hospitalitate nolite oblitisci*, hæc Paulinus refert: *Ex epistola ad Pammachium: Et vide rationem. Facile judicabis parricidali crinine contemni pauperes nostro arbitrio, quos nullo videmus a nobis Dei opere discretos, etc., usque ad præmia operum recipiendo*, ep. 15, n. 20 et 21. Hæc item ipsa quæ Paulini epistolæ ad Pammachium Florus imputat, reperiuntur in epistola ad Alethium inscripta in eadem editione 761 Antuerpiensi, a linea 25 paginæ 295 ad lineam 761 paginæ 297. Quare dubii nihil superest quin hæc epistolæ Alethio inscriptæ posteriorem olim partem, ad epistolam quæ Pammachium consolatus est Paulinus, pertinere Florus existimaverit. Sed et unam dumtaxat Paulini ad Pammachium epistolam se agnosceret satis ostendit Florus, duo illa fragmenta referre se dicens ex epistola ad Pammachium: si plures censuisset, illas haud dubie a numero discreturus, eo more quo laudavit alias Paulini epistolas. Nec vero alius quisquam, quod quidem sciam datas ad Pammachium epistolas agnovit; sed et due non erunt, si probentur unius et ejusdem partes due. Certum est ex diebus illi epistolæ ad Pammachium, quæ sub nomine epistolæ ad Alethium in vulgatis ante habebatur, partem priorem deesse. Id notum est præcipue ex adaptatione Viennensis codicis, et ex abrupto ejus ac sine sensa initio. Quo enim spectant illa verba, *mortem operatur*, nisi ad antecedentia quedam quibus compleatur sententia? Nec minus certum est alteri illi quæ in vulgatis titulo ad Pammachium prænotatur deesse partem posteriorem. Nobis vero constat, si priori parti connectatur posterior, ne apicem quidem huic epistolæ ad integritatem delaturam. Coalescunt autem hæc partes, et sibi mutuo ad-triunguntur nexu triplici: Primus est locus Apostoli II ad Corinth. cap. vii, v. 10, *Seculi autem tristitia mortem operatur*. Ait Paulinus in fine vulgatae ad Pammachium epistolæ: *Ista autem, ut Apostolus ait, quæ secundum hominem, hoc est de infirmitate, carnalis est tristitia*. Tum initio partis posterioris epistolæ quæ in vulgatis ad Alethium inscribatur, legitur: *Mortem operatur*. Augustinus in Apostoli locis expleat: *Ista autem, ut Apostolus ait, quæ secundum hominem, hoc est de infirmitate, carnalis est tristitia, mortem operatur*; et confecta res est. Alter nexus est in his verbis partis posterioris: *Quod licet autore diverso, tamen uno per utrumque sanctorum Dei Spiritu et verbo Scriptura concinit*. Queris duos hic memoratos sacros scriptores, prioris partis finem adi: ibi refert Paulinus ex Ecclesiastico c. xxxvii, v. 19: *A tristitia enim festinant mors, et cooperiet virtutem*. Subjungit locum Apostoli: *Quæ secundum hominem, hoc est de infirmitate carnalis est tristitia, mortem operatur*. Sic denum concludit: *Quod licet autore diverso, nempe Jesu Siracide, et Paulo, tamen uno per utrumque sanctorum Dei Spiritu et verbo Scriptura concinit: Mors enim vera virtutis adoperatio est, etc.* Sed ecce nexus tertius, etiam ad-

strictior, ex idea auctoris totiusque operis œconomia. In parte priore sub initium proposuerat Paulinus duo se in Pammachio laudatarum: primum pias ejus faciemas in funere Paulinæ conjugis, tum deinde impensas egenis elemosynas pro defunctæ solatio. Nam, inquit (ep. 15, n. 5 et 4), *ut evocationem ad Deum sanctæ sororis mee, ita devotionem pietatis in Christo læc pariter audiri . . . conjugem . . . non vacuum stetitibus, neque vano pomparum inanum honore comitatus es; sed remediis salutaribus et viris operibus, hoc est elemosynis, prosecutus, debito ordine primum caro funeri jus a persolvens, piis lacrymis et largo caritatis rare perfusus, religiosius exsequias honorasti. Itaque istius pietatis in te opus ante laudabo, etc.* Tandem non longe ab initio partis posterioris Alethio inicit: *Veniam enim jam, ait (epist. 15, n. 11), ad prædicationem operum tuorum, et 762 ad pios actus de lacrymarum sanctitate transibo;* atque hinc ad finem usque, Pammachii largitiones in egenos etiam magnificentius quam pias lacrymas extollit. Nunc integram ipsam epistolam 15 coagmentatam, et ad antiquos aliquot codices recensitam; uno ductu intueri juverit, ut vel inde argumenti totius ratio partiumque omnium ordo et connexio planiores fiant.

Anno 398, ut credimus, advenit apud Paulinum in diebus quadragesimæ Cardanus, et a Delphino ac Amando litteras ei attulit, quæ illum faciebant certiorum de negotio Basilii feliciter gesto, de quo superius egimus ad ep. 12, et præterea de diuturno ac gravi morbo Delphi; sed eodem indice et ægritudine et sanitate eog ovit Paulinus. Post Pascha Domini respondit Delphino et Amando per litteras 14 et 15, quarum portitor fuit idem Cardanus, quem per id temporis Paulinus apud se detinuerat. Vide Vit. cap. 52, n. 2, et ep. 14, n. 1 et 5, et ep. 15, n. 1, 2 et 4.

Theridius et Posthonianus Paulinum convenerant: cum Gallias repeteret, per eos anno 399 dedit epistolam ad Jovium virum in Gallis clarissimum, summeque affinem. Vide ep. 16, n. 1, et Vit. c. 35 et 34.

Paulinus toto superiore anno 398 a suorum puorum discessu usque ad hiemem Sulpicium Severum exspectaverat, a quo cum non accepisset litteras, nec reliquo illius anni tempore, neque sequentis initio (Vide ep. 17, n. 1), credidit eum ideo non misisse litteras, quod ipse adfatus esset; sed eadem singulis eum diebus exspectabat. Itaque Romam anno 399 ad solemnitatis apostolicæ diem adventantem profectus est solemnem consuetudine, præsumens illic amplectendum sibi erissimum Severum. Ab Anastasio papa peramanter ac honorifice excelsus est. At Severi sui conspectu frui non datus est. Itaque litteris quæ ejus nomine ipsi reddite sunt se consolatus est, in quibus causatus infirmitatem suam Severum illi spem presentis suæ affinebat. Vide ep. 17, n. 1, 2 et 4, et Vit. c. 55. Has litteras Paulinus accepit ab homine Sabini Severo affinitate conjuncti. Romæ per totos decem dies occupatos rescribere non valuit; multo minus domum regressus ubi cum gravis detinuit ægritudo, eaque diutina. Cum revaluisset per Amachium S. Delphini subdiaconum Severoque notissimum scripsit. Vide ep. 17, n. 5, et Vit. c. 55.

Hæc eodem anno et tempore collocamus epistolam 18 ad Victricium Rotomagensem episcopum, in qua eandem suam ægritudinem commemorat. Illius epistolæ portitor fuit Paschasius S. Victricii diaconus, quem Romæ cum comperisset Paulinus secum adduxit Nolam, cum quolam Rotomagensis Ecclesiæ catechameno Urso qui apud Paulinum gravissimo languere confectus est, sicut detentus Nolæ Paschasius. Cum autem Ursus diutius a quod se retentum excusat, et illustrissimi confessoris Victricii vitam,

sicut údicerat a Paschasio, describit. Eam damus A
Dissertat. 4.

Ante annos pene duos litteras brevissimas a Delphino Cardamas attulerat ad Paulinum. Vide ep. 19, n. 1. Sub finem anni 599, in hieme scilicet, iterum idem Cardamas tunc exarceista a Delphino et Amando litteras reddidit Paulino, **763** cumque certiozem fecit de Delphino valetudine. Vide ep. 19, n. 1, et ep. 21, n. 5 et 6. His respondit Paulinus et Amando epistola 21, in qua laudat Cardamatem, et Delphino epistola 19, quæ licet amplissima sit, tamen cum Paulino ad Delphinum scribendis occasio raro occurreret, alteram apposuit epistolam, certe quidem conscriptam inter Anastasii electionis anniversarium ac tempus quo Paulinus Romam se conferre consueverat, id est a fine anni 599 ad diem Junii 29 anni 400. Vide ep. 20, n. 1 et 2, ac Vit. cap. 57, n. 1. Hacce epocha quibusdam ad Delphinum et Amandum epistolis tempus præfiximus. Cum Cardamati de inquirenda Paulini valetudine mandatum dedisset Delphinus, in epistola 20 scribit Delphino se bona esse valetudine, non tamen robusta; et Anastasii summi pontificis benevolentiam in se commemorat. Vide ep. 20, n. 1 et 2, idque iam observavimus ad epist. 17. Vide etiam Vit. c. 55, et c. 57, n. 1. Harum epistolarum portitorem fuisse Cardamatem nemo non agnoscit ex supra allatis.

Nihil obstat quominus 22 ad Severum epistolam, quæ vigesimam septimam antecessisse debet, hoc anno collocemus. Severus epistolam ad Paulinum dederat Marracino. Vide ep. 22, n. 1. At Romam cum advenisset, eam tradidit Soriano Marracino nolens in Paulini conspectum venire. Sorianus vero monachus admodum pius gaudens optata Paulini videndi occasione litteras in se recepit, attulitque Paulino, cui se probavit. Ea propter Severo respondens Paulinus postquam veri monachi imaginem adumbravit, ponit eam esse Soriani qui probabiliter hanc Paulini epistolam erat delaturus. Vide Vit. c. 57, n. 5, et c. 55, necnon epist. 22, n. 2 et 5.

Severus, qui semel tantum quotannis Paulino scribere consueverat, hoc anno circa hiemem, ut videtur, iterum scripsit, quo ei amorem suum magis testificaretur, ac mutuum a Paulino repeteret, eique misit coquinum ad præparandos monachorum cibos aptum, nomine Victorem suæ solitudinis socium, gladio alias circumcinctum, S. Martini spiritualem filium, sancteque vite B. Clari consortem, quem Severus in sua epistola dixerat virtutibus ornatum. Apud Paulinum aliquandiu pro tota domo coquinariam artem exercuit, et Paulini capillis totendit. Vide Vit. c. 58, n. 1, ep. 25, n. 1, 2, 3, 4, 6, 9 et 10, ac epistolam quæ vigesimam tertiam præcedit.

Si potuit exeunte anno 400, sed potius anno 401 ineunte, per eundem Victorem Severo probabiliter respondit Paulinus, Severi amicitiam ac benevolentiam valde commendans, suamque mutuum ei denuntians, et deinde multa de Victore disserit: hæc recludit initium epistolæ 25 usque ad num. 10, quod olim epistolam totam ad Severum 5 in vulgatis antea codicibus constituebat; quarta vero in iisdem eod. codicibus sic inchoabat: *Venio nunc ad majorem fratris erga me Victoris operam.* At quis non videt et ex his primis vocibus præcedentis epistolæ coherence, unam eandemque esse. Itaque unam constitutum epistolam 25. In hac postrema parte postquam ostendit necessitatem Deum et proximum admandi, hoc line concludit: *Quo magis tua caritate gloriamur in Domino, quo sola nos facit vel unum de magnis et innumeris debitis Deo solvere.* In omnibus enim aliis bonis vix nos tantum vel in paucis initiatos, in tua **764** tantum dilectione profitemur esse perfectos. Illius epistolæ hinc communio de perfectiōnis videlicet et caritatis verba ad Severum facit exercitium epistolæ 24, quæ antea in editis secunda erat: huic nullum præfiximus titulum, quia in eodem fas-

ciculo missa fuit cum epistola 25. Vide ep. 24, n. 1. Expostulat etiam cum Severo quod multa dilectione injustis laudibus cum cumulasset in quadam epistola, quæ periit, alia plane ab ea quæ vigesimam tertiam Paulini præcedit. Vide ep. 24 Paulini, n. 1 et n. 25, ac Vit. n. 2.

Ex Victoris colloquiis epistolas 25 et 26 conscripsit Paulinus, idcirco eas ad hunc annum 401 referimus quo Victor aliquandiu mansit apud Paulinum. Vide Vit. c. 58, n. 1, et c. 59, n. 1. Vigesima quinta viro cuidam nobili inscripta est, cujus nomen ignoratur. Vide Vit. c. 59, n. 1. Vigesima sexta data est Sebastiano, eremite in Aquitania, ut videtur. Vide Vit. c. 59, n. 2. Locum in vulgatis S. Hieronymi epistolis obtinuerant illæ epistolæ: at eas Paulini esse et stylus arguit, et persona Victoris. His inter Paulinianas epistolas locum dederunt Gravins, Schottus et Rosveydas; eas quoque Paulini esse censuit Erasmus in sua Hieronymiana editione. Sed, quod notatu dignissimum, omnium prima S. Hieronymi epistolarum editio Romana an. 1468 epistolam ad Sebastianum Paulino et Therasie adjudicat, eaque sub illorum nomine vulgatur.

Hoc ipso anno Paulinus 27 epistolam scripsit, qua plurius Severi litteris se responsurum dicit, n. 2, duabus saltem, quarum priorem a Posthumiano Theridioque acceperat, posteriorem a Soriano et Virino. Vide ep. 27, n. 1, et Vit. cap. 40, n. 2. Cum his omnibus Severi epistolis se responsurum pollicetur (Ep. 27), n. 2, nec solummodo omnibus Severi prioribus epistolis querelis satisfaciat, videntur multa desiderari in hac 27 epistola. Vide Vit. cap. 40, n. 2.

Anno 402 Melania senior ab Hierusalem Romam advenit, eamque Neapoli Nolam redeuntem Paulinus humanissime excepit. Ep. 29, n. 6 et 8, et Vit. c. 41, n. 2. Particulam de ligno diviæ crucis munere Johannis episcopi Hierosolymitani illustris hæc vidua attulit Paulino, ac dono dedit tunicam de agnorum vellere. Ibid. Ad hos potissimum dies a Severo missus Victor advenit apud Paulinum, hoc est *decedente*

hieme (Vide ep. 29, n. 6, et 28, n. 5, ac Vit. n. 2), mittebatque ad eum Severus pallia camelorum pilis texta. (Ep. 29, n. 1). Scripserat hanc anno superiore Severus epistolam, et Victorem cum Paulino acturum hiemem sperabat, et postea statim reversurum. Vide ep. 28, n. 5. At Victorem, qui *obante hieme* advenerat, Paulinus *vernus mensibus detinuit.* Ibid. Et quia adhuc breve spatium videbatur Paulino, qui adeo infirmus per id tempus fuerat ut rescribere non valuerit, *per mediam æstatem* Victorem etiam retinuit, nec abire passus est nisi sub finem æstatis ut ad Severum *autumno perveniret.* Vide ep. 28, n. 5. Eidem præbuit deferendam ad Severum epistolam 28, cui adjunctum habebat Theodosii Panegyricon cum quodam in S. Peligem carmi. e. Ep. 28, n. 6. Huic epistolæ addidit alteram, 29 scilicet, et contextam de agnorum vellere tunicam ad Severum misit Paulinus, quam sibi de Melanie benedictione pignus esse dicebat. Vide ep. 29, n. 5. Ex pallis camelorum pilis contextis, quæ a Severo **765** attulerat Victor ineunte anno, materiam captat Paulinus se confitendi peccatorem qui penitentia habitus et labore indigeret. Vide ep. 29, n. 1, 4 et 5, ac Vit. c. 41, n. 2 et 5. Reliqua præconium conficiunt Melanie. Ibid., n. 6, et Vit. c. 41, n. 5. Hoc quoque anno, nec serius, Paulinus ad Severum 50 misit epistolam, quam Augustinus tractans de originali peccato citavit; quia cum Severus Paulini et Therasie imagines postulasset, ut videtur hac 50 epistola, et denegasset Paulinus, concessit Severo ut eas cor pictoribus proponens illis memoriam in qua eos haberet pictos. Vide ep. 50, n. 2 et 6, et Vit. Idque Severus fecisse videtur, quandoquidem anno sequenti Paulinum in cede sacra pingi curaverat (Vide ep. 52, n. 2, et Vit. c. 44, n. 2); unde hoc anno scriptam fuisse colligimus hanc epistolam 50, quam nec multo ante conscribere potuit; quæ enim spe Paulinum

a Iuliano Severus ducebatur, ea sane dejectus est cum A Paulini imaginem postulavit. Non apparet a quo redi- dita fuerit hæc epistola. Vide Vit. c. 41, n. 4.

Ecclesiam Paulinus construi jussit Fundis oppido ubi possessiones olim habuerat et familiare domici- lium. Cum hæc basilica esset propemodum constru- cta ac mox consecranda anno 405 (Vide ep. 52, n. 17; ep. 51, n. 4; et Vit. c. 44, n. 1), litteras 51 et 52 dedit ad Severum, qui etiam ædificandis religiosis locis operam dabat. Vide ep. 52, n. 1 et 10. In pri- mis Severus elaborandum curavit basilicæ baptiste- rium quod hinc Martini, illinc Paulini imaginibus de- coravit. Vide ep. 52, n. 1 et 2. Victor a Severo ad Paulinum missus petit ab eo reliquias sanctorum in ecclesia a Severo constructa recendendas: cui, cum nullas haberet Paulinus præter eas quas mox de- licandæ Funda a basilicæ reservabat, tradidit conditum tubello aureo fragmentum de ligno veræ crucis quod habebat ex dono Melaniae. Vide ep. 51, n. 1. *Cumque pateret pagina*, proflixiorum denovo epistolam 52 inchoavit, in qua conperitur se a Severo vel ma- jori honore vel injuria affectum, quippe qui ipsum cum S. Martino contulerit, etc. Vide ep. 52, n. 2 et 5. Has per Victorem misit Paulinus litteras. Vide Vit. c. 44, n. 2.

In hoc eodem forsitan itinere Paulino litteras Ale- thii deditur Victor eorum communis tabellarius, et per eundem responsivam Alethio videtur Paulinus dedisse epistolam 55, quæ integra non est. Vide ep. 55, n. 1, 2, et Vit. c. 45, n. 1. Quidam existimant Paulinum sermonem de Gazophylacio seu de Eleemo- syna misisse simul ad Alethium, cui nominatim inscriptus est in ms. codice Vaticano. Vide Vit. c. 45, n. 1. Huic sermioni inter epistolas dedimus locum (Ep. 54) ut suo numero constaret. Quis fuerit Ale- thius ille, vide Dissertat. 5, n. 2.

Paulinus, carmine 27, initio anni 404 edito, Del- phinum Burdegalensem episcopum in sanctorum nu- mero adscribit, cujus reliquias hæc terras commendab- ant: itaque serius quam presentis huic anno 405 non debemus adscribere epistolam ad Delphinum 53, quæ brevissima priori epistolæ respondeat, ex qua fortasse, vel alio iudicio, mortem fratris circa idem tempus cognoverat: pro ejus anima et pro se Delphini preces postulat. Ad Amandum eadem de causa dedit epistolam 56.

Anno 404 ad Paulinum litteras misit Victricius Rotomagensis episcopus per Candidianum (Vide ep. 57, n. 1), quibus respondit Paulinus epist. 766 57, sub finem anni 404. Vide huic epistolæ assignatum tempus Dissertat. 4, cap. 5, n. 2.

Ad Paulinum scriperat Aper de sua ad Christum conversione. Vide ep. 58, n. 1. Hoc anno 404 ei res- ponsit Paulinus epistola 58. Vide Dissert. 5 quæ ille fuerit Aper, et quæ Paulini cum eo commercium.

Aper rursus ad Paulinum scripsit Epist. 54, et questus est possessiones filiorum suorum causas sibi esse neces- sarias quæ terrena curaret, cum eas vendere debuisset. Ad Aprum et Amandum conjugem rescripsit super ea re Paulinus suo et Therasæ nomine anno 405, ut colligitur ex tempore transmissarum atri- que litterarum.

Paulino et Sancto interesserat olim commercium litterarum antequam Paulinus ad Christum conver- teretur. Vide ep. 40, n. 1, 2 et 6. Paulo post conversionem suam ad Sanctum scripsit, et huic *diuturnæ taciturnitati se refudit*. Ibi l., n. 5. Diuturnum, quo ex tunc cum Sancto usus est Paulinus, silentium in- ducit ad credendum Paulinum jam a multis annis Nole commemorantem huic scripsisse epistolam 40. Adde quod in ea dicitur *senectutem canis caput non spargere modo, sed et perfundere*. Ibi l., n. 6. Possu- mus solummodo judicare eum scripsisse antequam ad episcopatum fuerit promotus, atque idcirco ante annum 409; cum scribat una cum Therasia (Vide ut. ep. 40), et certissime post annum 597, quo in Deci lentem reversus est Rufinus, quem profecto in-

deat eum scribit ad Sanctum et Amandum se aliquid accepisse a doctissimo et sibi carissimo viro qui nun- tum peregrinatus fuerat: eam itaque circa annum 405 collocamus. Postquam huic epistolæ 40 veluti clausulam apposuit, aliud aggreditur argumentum; de hymnis scilicet quos a Sancto acceperat: quod eleganter spectari potest veluti altera epistola priori adjecta sine illo titulo; et sane in Cluniacensi et Viennensi mss. codicibus separatim leguntur. In Viennensi quidem 41 epistola a quadagesima qua- tuordecima aliarum interjecto dividitur; in Clunia- censi parvo quamvis priorem proxime sequatur pos- terior, ab ea tamen proprio hoc titulo distinguitur: *Sancti Paulini epistola ad nescio quem, suppresso nomine*; cum in Viennensi codice prima omnium epi- stola inscribatur *Sancto et Amando*; tum sequantur ad Sulpicium Severum octo, tres ad Delphinum Bur- degalensem episcopum, totidem ad Amandum: ac demum illa: *Legimus in tergo epistolæ, sub titulo, Item ejusdem Paulini epistola XVI*. Qui fuerint illi Sanctus et Amandus, vide cap. 25 Vitæ S. Paulini, n. 1 et 2.

Ad Florentium Cadreensem episcopum epistolam 42 a Paulino scriptam petamus anno 405 aut circiter. Vide Vit. c. 47, n. 1, et c. 45, n. 2.

Victor a Severo missus ad Paulinum anno 405 at- tulit litteras ejusdem Severi, quibus a Paulino postu- labat ut ad vindemias dies remissus Victor occurre- ret. Vide ep. 42, n. 1 et 2. Simul et epistolam Desi- derii presbyteri reddidit qui ab eodem petebat intel- ligentiam benedictionum quibus filios suos morti proximus Jacob donavit. Ibi l., n. 3. *Post modicum adventus sui Nolam tempus* Victor se ad iter relegen- dum præparavit, ita ut Paulinus vix breves ad Desi- derium et Severum litteras fecerit (Ibi l., n. 1 et 2), quæ hinc perierunt. At vero jam jam profectorum Victorem subiti rerum obices retraxerunt, *dum hiems navigationem et itinera metus clauderet*, quibus im- peditus necessitati longam dilationem ad finem us- que hiemis præstitit. Ibi l., n. 1. Metus qui itinera clausit, ille periculabilis erat 767 ne ipsi Romanum aut hostium exercitus in via occurrerent: quod referre las est ad de-censum Alarici in Italiam anno 405, aut Rhadagaisi anno 405 (Vide Prosper. in Chronic.) Cum vero retulerimus ad annum 405 epistolam aliam Paulini ad Severum ipsi a Victore redditam, hincce metum rejiciendum censu- in descensum Rhadagaisi, qui multo majorem quam Alaricus in Italia coëcitavit terrorem. Rhadagaisi exer- citus nominis circa hiemem deletus fuisse dicitur (Ibi l.), qui licet ante fuisset; Romani etiam exercitus milites qui a hoc multis in locis dispersi esse pote- rant, quoque ut plurimum barbari erant, metum victo- ribus incutere potuerunt. Coactus igitur fuit Victor Nole expectare donec adventasset verna tempestas a m. 406, ut in Gallias rediret. Sic expectantem eum invasit gravissimus morbus quo in extremis pos- itus est, et ab omnibus desperatus. Vide ep. 45, n. 1. Convalevit tamen, sed plus temporis in reficienda valetudine, quam agritudine tolerata produxerat (Ibi l.), et vicino tantum apostolorum Natali plane restitutus est. Ibi l. Tam cito dimittere eum voluit Paulinus, sed reinivit donec secum Romam illum sei *itinervis annui socium* duceret, ut illuc proflicisceretur in Gallias reversurus, et ad vindemias dies Severo remissus occurreret, ipso scilicet tempore quod præ- scriperat Severus, veram sequenti tantum anno (Ibi l., n. 2). Huas breves epistolæ, quas anno super- iore, cum Victor profliciscere vellet, ad Severum et Desiderium scriperat Paulinus, enim Victori defe- readas dedit (Ibi l., n. 1 et 2, et Vit. c. 47, n. 1 et 5); sed duas proflixiores ad eosdem scriptas iis adject. Ibi l., n. 2, et Vit. c. 47, n. 5. Ea quæ ad Severum proflixior erat scripta exiit, nec etiam quid reman- et earum quas ad illum deinde scribere potuit. Istæ ad Desiderium n. 45 superest, in qua propo- site de patriarcharum benedictionibus questionem respon- dere humiliter recusavit; quarum expositionem a

Ruffino postulavit, ac tandem obtinuit, ut videbimus A
ad epistolas 46 et 47.

Ad epistolam 59 ob evaxinum scripsisse Paulinum anno 405 ad Aprum et Amandam: iis iterum epistolam 42 dedit, quam ante annum 406 collocare non possumus, cum eorundem Aprii et Amande ad Paulinum interesserit epistola quam ipse multum laudat, et cui dicit se nihil simile posse referre. Vide ep. 44, n. 1, et Vit. c. 48, n. 2.

Mensem diemque data a se ad Augustinum epistole 43 indicit Paulinus, n. 8, his verbis: *Pridie idus Maias venit ad nos Quintus diaconus ut rescripta peteret, et idibus ante scutum dimitti obtinuit; annum vero Augustinus ipse in epistola 95, n. 4, rescribens: Proinde ad istam iactantiam qua vobiscum est frater Possidius; cum ex ipso audieritis quam tristis cum causa computerit hoc me verissime dicere cognoscetis.* Nempe tristis illa causa que Possidium in Italiam navigare compulit non alia est quam Ecclesie sue Calamensis calamitas perniciesque a paganis anno 408 mense Junio illata. Cui Possidio proficiscenti dubio procul traditum est istud rescriptum perferendam Paulino, aut certe non multo post ejus profectorem transmissum fuit: quandoquidem tum illud scripsit Augustinus cum *Carthagine hiemaret* ex epistola Paulini 50, n. 14, id est hieme inente vel exeunte; nam media hieme erat 768 apud Hipponeum ex epist. S. August. 97, n. 5. Nisi forte media hiems tempus navigationi jam maxime adversum significat.

Observavimus ad epistolam 45 Desiderium in Aquitania presbyterum a Paulino Patriarcharum benedictionum intelligentiam quesivisse, eique donatam a Paulino, qui deinde ab eodem Desiderio iterum rogatus hanc benedictionum explicationem postulavit a Ruffino, de qua se ab aliis consulti testatur in sua ad eundem Ruffinum epistola 47, n. 2. Cum enim ad Paulinum scripsisset Ruffinus se quibusdam de negotiis Romanis venisse (Vide ep. 45, n. 1), circa annum 407, rogavit eum Paulinus epistola 48, n. 5, ut capitulum quo Judas a Jacob benedicitur explana- ret. Postea rursus ad eum scrip. it epistolam 47, qua petit ut hanc benedictionem triplici interpretatione elucidaret (V. Genoad. Catal. c. 17), historica nimirum, moralis et mystica: ita ut Ruffinus excusatione primum allata tandem obtemperaverit, usque votis cesserit. Vide ep. 47, n. 2. Accepta enim hujus benedictionis explicatione prima petit a Ruffino Paulinus ut per reliquos filios distributam dignaretur exponere. Ibid., n. 2. Paruit Ruffinus; illaque pecca duo etiamnum super sunt emissa ad Paulinum literis. Postremam hanc 47 epistolam Paulinus per Gerezlem misit Ruffino, qui tunc temporis in Pincti monasterio degebat, unde brevi erat Romanum venturus ut in Orientem reverteretur, idque circa annum 409. Hec planius cognoscere ex Hieronymi et Ruffini historia, quam, Deo dante, in hanc profert vir eruditissimus mihi que amicissimus. Vide tamen Vit. Paulini c. 48, n. 1, et c. 50, n. 1. Dubitat Sacchini utrum hae duae ad Ruffinum epistolae sint Paulini nostri, earumque stylium a quopiam magis affectatum ad similitudinem Pauliniam, quam genitum ipsiusmet Paulini sibi videri dicit. Vide Sacchin. in Vita Paulini sub finem, p. 759. Non ea sum equidem ingenii perspicacitate ut quid discernimus cum inter et genitum a Paulini stylium inter se mihi appareat; mihi que facile persuaderem non aliud de his epistolis dubitandi nonnullis fuisse fundamentum, quam praecedentem in Ruffinam ordinem; quibusdam enim videtur non potuisse innoxie amari ex quo, orta controversia, Ruffinum ab Hieronymo abalienavit, cujus tamen causa Augustini et Paulini in utrumque

amicitia nullum passa est detrimentum. Sed et ex supra citatis luce clarius has epistolas a Paulino nostro ad Ruffinum fuisse scriptas.

Epistolam 48, cujus fragmentum datus, scriptam ponimus exeunte anno 408 seu potius ineunte 409, paulo ante Paulini episcopatum, ob rationes a nobis allatas cap. 49 Vit. Paulini, n. 5, ubi fuse de hac epistola a nonnullis rejecta disserimus.

Paulinum anno 410 jam episcopum factum demonstramus Vit. c. 50, n. 1. Cum autem in epistola 49 ad Macarium de historia servati e naufragio Valgii, qui postea Victoris nomen sortitus est (Ep. 49, n. 2), *exiqui gregis pastorem* se dicat (Ibid., n. 14), nullus est dubitandi locus quin ab ipso jam episcopo haec scripta fuerit ad Macarium epistola non ante annum 409, sed ipso anno vel post, hujus enim casus fixum omnino tempus statuere non possumus. Vide ep. 49 hujus historiae contextum, et Vit. c. 51, n. 4, quis fuerit ille Macarius.

Hanc Paulini ad Augustinum epistolam ordine 50 B
768 apparet esse aliquanto posteriorem 95 Augustini sub finem anni 408 scripta, cum istius sibi jam data aliud exemplum hic n. 14 sibi transmitti petat, et aliquanto priorem 149 Augustini scripta circiter annum 414, cum hanc inter et illam aliquot ultra citroque epistole, atque in iis Augustini responso ad quaestiones hic a Paulino propositas, emanaverint, quae tamen omnes interciderunt. Confer Augustini epistolam 149, n. 1.

Vix ante annum 414 collocari potest epistola centesima quadagesima nona Augustini ad Paulinum, tum quia hanc inter et quinquagesimam epistolam anno 410 rescriptam a Paulino, cujus quaestionibus iterato solutionem adhibet Augustinus, missa sunt ultra citroque epistole aliquot quae exciderunt, ex n. 2, tum etiam quia hic numero 52 fit mentio Urbani Siccensis episcopi, qui si flem est ac Urbanus presbyter in epistola Augustini 145, n. 1, commemoratus, nondum episcopalem dignitatem anno 412 in finem inclinante consecutus fuerat. Vix etiam possit serius reponi; quippe Peregrinus diaconus qui, Urbano ad sarcinam episcopatum subeundam pergente, cum eo simul profectus fuerat, nondum remeaverat Hipponeum cum hanc epistolam diceret Augustinus uti in fine testatur.

Ab anno 409 usque ad annum 426 data est epistola 51 a Paulino jam episcopo Nolano ad Eucherium nondum episcopum, cum adhuc Lerinensis monachus praecessit S. Honoratus abbas, qui anno 426 ad Arelatensis Ecclesie episcopatum assumptus est. Hic Honoratus in insulam Lerinum in ora provincie maritima cesserat, ibique monasterium fundaverat. S. Eucherius, postea Lugdunensis antistes, cum Galla conjuge pariter in Lerum insulam recessit, quae hodie *S. Marquitta insula* vulgo nuncupatur Lerino proxima, brevi interjecta maris rupe. Honoratus, qui Paulino innotuerat per homines ab Eucherio missos, anno sequenti S. Eucherii exemplo provocatus tres de congregatione sua monachos ad Paulinum salutandum misit. Vide ep. 51, n. 1. Per haec Lerinensium monachorum opportunitatem Eucherio plenam affectionis et amoris epistolam dedit (Ibid., n. 2), quam merum Paulinum sapere nemo non fatibitur qui genium ejus et ingenium norit. Eucherio et Gallae ejus uxori inscripta est.

Dubitat Rosveydos an S. Genesii martyris historia sit genitum Paulini nostri fetus: cum Paulino eundem Biterrensi episcopo, qui anno 420 sedit, adjudicari posse existimat. Hae tamen Paulino Nolano vulgo tribuntur; nec sane aliquid obstat quominus ei adscribatur, licet non videamus quam occasionem illius texendae narrationis habuerit. Nullo argumento potuimus huic historiae tempus praefigere.

DISSERTATIO SECUNDA.

DE POEMATIBUS.

770 Ad *Gestidium*, cui Paulinus volucres et ostrea A mittit, poemata duo, eum nihil Christianæ pietatis re-
doleant, quam in aliis ab ejus conversione editis car-
minibus deprehendere est, scripta astrimus ante
ipsius Paulini conversionem (Vide Vit. c. 5), hoc est
ante annum 590.

In seculo adhuc agens Paulinus tres Suetonii li-
bros, quos ille de regibus composuit, in epitomen
redegit et jucundissimum poema composuit. Inter-
cidit autem illud Suetonii Tranquilli opus de *Regibus*,
unaque cum eo Paulini *Epitomen*, si Pauliniam car-
minis paucos versus exceperis, quos Ausonius in
epist. 19 ad eundem Paulinum laudat et mirifice ex-
tollit. Hujusce carminis fragmentum damus, quod
ante annum 590 scriptum pro certo habemus. Etenim
Paulinus ab eo scribendi genere multum fuit alienus
ex quo ad Christum conversus, Musis et vatium fig-
nentis renuntiavit, ut colligitur ex ipsius ad Auso-
nium carm. 10, v. 10, et seqq.

Paulo post progressum ad vitam severiorem et
Hispanicum secessum poemata quedam composuit
Paulinus, que non eam sanctitatem spirant quam in
scriptis postea carminibus et epistolis reperite est:
Hæc inter colloquamus *Matutinam ad Deum Precatio-
nem*, in qua honestos secularis viri mores a Deo
e ixe postulat, ex quibus tamen æternam eamque
beatam sibi spondet vitam, v. 18.

Alia item *Matutina ad Deum Precatio* circa idem
tempus conscripta est; ibi tamen pietas major, pro-
fundior humilitas, et metus iudiciorum Dei elucet.
Tunc filium sibi procreatum in ea satis indicat
v. 67.

Sint semper genitor sine vulnere nominis hujus,
cumque carm. 52, v. 599 et seqq., dicat se in Hispa-
nia habuisse filium, quem post octo a nativitate dies
ibi mortuum Compluti sepeliri jussit (Ibid., v. 605),
et constat ex Vit. Paulin. c. 5, n. 1, c. 6, n. 2 et 5,
c. 14, n. 5, c. 15, n. 1 et præcipue c. 46, n. 1, in
Hispania per quatuor jam revolutos annos eum com-
moratum fuisse ab anno 589 usque ad verum tem-
pus anni 594, quo prole orbatus Nolam recessit, hoc
interstitio illud poema collocari necesse fuit, sicque
scriptum anno circiter 590 posuimus.

In carmine de S. Johanne Baptista, se non ita pridem
ad attentorem religionis cultum addixisse et
arctiorem instituisse vitam in v. 771 videtur,
carm. 6, vers. 175, *Spero erit ut possim firmato ro-
bore quondam*, etc. Itaque illud poema circa annum
590 scriptum arbitratur.

Paraphrasim primi psalmi ad hæc tempora referimus,
quam confidit theologorum arcanorum rudis:
cum hic reperit error eorum qui, prave intel-
ligentes locum Apostoli I Cor. iii, putabant Christianos
omnes, quamvis malos, modo incolorem servassent
fidem, salutem quandam consecuturos, nec damna-
torum penis erudiendos.

Poemata 8 et 9 in ps. ii et cxxxvi, quibus epocham
certam statuere non possumus, priori subjungimus,
quia cum eadem sit materia, eodem forsitan tempore
illa Paulinus condidit.

Jam supra observavimus ad poema 5 Paulinum a
seculo conversum secessisse in Hispaniam eum con-
juge, ibique quatuor annos exegisse ab anno 589 usque
ad verum tempus anni 594, quo Nolam recessit.
Hæc quatuor annis complures ad Paulinum in His-
pania agentem scripsit Ausonius epistolas, vigesimam
tertiam anno, ut videtur, 590, in qua Paulini con-
versionem tribuit animi levitatis, expostulat cum illo
de intermissione litterarum, queritur quod in Hispa-
nia tam remotus degeret, eumque ad se invitat.
Istæ epistola Paulino in Hispania agenti non ante
quartum annum reddita fuit. Vide carm. 10, v. 1, et
Vit. p. 12, n. 1. Itaque nihil respondenti Paulino ite-
rum scripsit anno sequenti Ausonius epistolam 24 de

illius silentio conquestus, et proditæ crimen amicitia
objectans, varios ostendit scribendi modos ut illud
nesciat uxor ejus Therasia, quam *Tanaquilem* malo
nomine vocabat, epist. 24, v. 51. Anno, ut videtur,
592 tertiam item scripsit epistolam, que intercidit:
in hac, ut puto, conquerebatur Ausonius quod jam
triennio a patria abesset Paulinus, et ad Musas redi-
tum precebat. Vide Auson. ep. 25, v. 1, et Not.
Vinet., p. 568, cum vero Paulinus, qui nihil littera-
rum ab Ausonio acceperat, non responderet, vige-
simam quintam ad eum anno 595 rursus misit Auso-
nium epistolam in qua pergit queri de fastu quo Pau-
linus rescribere dedignaretur; tum demum subjungit
Hispania pagos, ninguida Pyrenæi loca, et Vasco-
nium saltus mores Paulini dulcissimos vertisse; eum-
que mentis inopem, cæcus hominum vitantem, et
atque bilis morbo laborantem dicit, ac tandem Musas
precat ut Paulinum ad poesin revocent. Tres illas
epistolas diversis annis assignamus cum propter lo-
corum distantiam (Ausonius enim in Aquitania, Pau-
linus in Hispania degebat), tum quia idem Ausonius,
Paulini responsa in dies expectans, interjecto multo
tempore rescribebat. Tandem quadriennio post tres
simul recepit Paulinus epistolas, eam nempe cuius
initium est: *Proxima que nostræ*, ut infra patebit;
eam quoque que sic inchoatur, *Quarta tibi hæc*, cum
altera que excidit. Vide Vit. c. 12, n. 2.

Eodem anno 595, in æstate (Vide carm. 10, v. 1),
hisce tribus epistolis etiam metrica epistola respon-
dit Paulinus carmine 10, cuius initium elegia est ve-
luti quedam præfatio, quam sequuntur versus iam-
bici trimetri et dimetri, in quibus reddit ei rationes
cur Musis renuntiaverit et bona abdicavit. Versus
iambicos sequebantur hexametri (Vide carm. 10, v.
14), in quibus aspera Ausonii dicta fortiter refutat
heroico scilicet carmine, *Defore me patris* (Ibid.,
v. 105), quo vigesima quinta respondet Ausonii
772 epistole, *Quarta tibi hæc*, et tertie que exci-
dit, necnon vigesimæ quartæ, *Proxima que nostræ*,
in qua Therasiam Ausonii *Tanaquilem* vocabat
(Ibid., v. 51). Ista littere quas in quaternas divide-
bant antea vulgati codices variis, novis et falsis titu-
lis, binæ tantum numerari debent, quarum prior tria
hæc complectitur carmina: elegiacum, *Quarta redit*;
iambicum, *Quid abdicatis*; et hexametrum, *Defore*.
Hocque iambicum elegiacum subseribeat vetus codex
ms. Lugdunensis; Illudque profecto est iambicum
quod se dicebat in extremis elegiis Paulinus heroico
propositurum: ita ut quod heroicum intelligebat quo
se vindicaret, id sit quod incipit *Defore me patris*.
Unica itaque fuerit epistola tria hæc carmina comple-
ctens, eamque sic a Paulino scriptam satis ipse de-
clarat in sua elegiacæ præfatione. Cum autem Paulinus
dicat carmine 10, v. 2 et seqq., Ausonium Hispania
oppidula nominare tacitis verbis nominibus
Cæsareæ-Augustæ, Tarraconis, et Barcionis, que
cum habeantur in epistola Ausonii prima, hanc
nondum a Paulino tunc receptam fuisse inde mani-
festum est.

D Ausonio insuper respondit alio carmine, cuius ini-
tium *Continuata meæ*, sub finem ejusdem anni 595,
siquidem anni sequentis verno tempore Nolam se re-
cepit. Vide Vit. c. 16 et 17, n. 1. Quod quidem poe-
ma vigesimæ tertie Ausonii epistole respondet, et
enipiam aliter in qua idem Ausonius Therasiam ma-
rito imperitare inculpabat: quas simul Paulinus ali-
quanto post tres alias recepisse videtur. Vide Vit.
c. 15.

Quotannis natalem S. Felicis, qui 14 Januarii die
colitur, novo natalitio carmine, quasi tributum an-
num pensitans, honorare se testatur Paulinus ep.
28, n. 6. Hæc annualium quindecim carminum conti-
nuum seriem prius ceptam esse a Paulino quam No-
lam ad S. Felicem se reciperet, immo tum inchoatum
in Hispania cum in procinctu esset ad Nolanum iter,

apparet ex natalitio primo carmine, quod ideo ad anni 394 mensem Januarium pertinere opinatur, quia Paulinum anno eodem vergente Nolam incolere cepisse nemini dubium est, et probamus. Vit. c. 16, 17 et 18, n. 1. Quare natalitium carmen secundum spectabit annum 395, tertium vero 396, et sic alia deinceps usque ad decimum et ultimum quod cum anno 408 erit comparandum. Vide quæ ad secundum et tertium spectant. Vit. c. 26, n. 1, et c. 27, n. 2.

Natalitium de S. Felice carmen quartum editum est anno 397 ineunte, juxta constitutum a nobis ordinem ad carmen 12.

De S. Felice natalitium carmen quintum condidit Paulinus ineunte anno 398. Vide quæ supra diximus ad carmen 12.

Ex ordine natal. carminum in laudem S. Felicis statuenda est epocha carmini 17, ad Nicetam redeuntem in Daciam. Nam Paulinus in Natalitio carmine pono, v. 353, ait, *Venisti tandem quarto mihi redditus anno*; cumque illud carmen ineunte anno 402 editum fuerit: prior Nicete adventus Nolam ad annum 398 referendus est, cum illum abeuntem in æstate denotet Paulinus carm. 17, v. 26, 35, 54, 55 et 56, et in secundo itinere post quadriennium ibi adfuerit ad natalem S. Felicis diem anno 402. Vide Vit. cap. 41, n. 1.

Natalitium carmen sextum de S. Felice a nobis collocatur initio anni 399, juxta presignatam ordinem ad carmen 12.

773 Jam supra, Dissertat. 1, observavimus epist. 46 ad Jovium missam de Fato et Fortuna. Ex eadem illa epistola, num. 1, colligitur Paulinum jam ad eum paulo ante eodem argumento scripsisse, forte istud poema de quo agitur, sicque illud collocari posset anno 398 vel initio anni 399, cum Paulini ad eundem ep. 16 anno 399 scripta fuerit, et demonstramus Dissert. 1 ad ep. 16, et Vit. c. 53, n. 1, et c. 54, num. 2, seu anno 399, si una cum epistola missam fuerit.

De S. Felice Natalitium carmen septimum condere debuit Paulinus anno 400, ex ordine a nobis constituto ad carmen 12.

In carmine 26, natalitio scilicet octavo S. Felicis, quod ineunte anno 401 composuit Paulinus, commemorat v. 586 plerosque homines se singulis diebus ante S. Felicis altare offerre, ut ei gratias agerent quod Dei misericordia ejusdemque sancti auxilio, pereunte e naufragiis evasissent incolentes. Alludit forsitan ad historiam Martiniani quam Cytherio describit in poemate 21, sicque illud forte scriptum fuit anno præcedenti 400.

Julianus episcopi Memoris filius conjugatus fuit cum Ia. Paulinus patris et filii amicus (perinde ac Augustinus) in Juliano et Ia. matrimonium metricè scripsit Epithalamium; cujus epocham ut statuamus, observandum est Augustinum circa annum 408 ejus patri memori episcopo litteras dedisse (Vide ep. 101 Augustini) ubi de filio ejus Juliano agit, qui tunc erat diaconus (ibid., n. 4), et postea hæresiarca factus est. Vide Aug. libros vi in Julianum. Itaque cum anno 408 diaconus fuerit, illud epithalamium in annum 400 aut circiter rejiciendum fuit. Vide Vit. c. 59, n. 2, et c. 51, n. 5.

Juxta eam quam hucusque præfiximus epocham octavam S. Felicis, carmen natalitium ad initium anni 401 referendum est: historie omnino congruit; il-

lud enim in medio belli tumultu et incursionem Barbarorum (Carm. 25, v. 75) et nominatim Gothorum n. etu conscriptum est (ibid., v. 22). Discimus autem ex Prosperi Chronico Alaricum Gothorum ducem et Rhadagaisum anno 400 Italiam pervagasse, necnon ab Hieronymo accepimus eos anno 400 sive 401 Aquileiam obsedisse. Vide Hieron. advers. Rufin. lib. 6, l. II.

Jam ante quatuor annos Nolam venerat Nicetas Dacerum episcopus, ut supra observavimus ad carmen 17. Iterum Nolam venit ubi ad natalem S. Felicis diem 14 Januarii adfuit anno 402. Vide eam. 27, v. 533; ep. 29, n. 14; et Vit. c. 41, n. 1. Et supra constituto ad carm. 12 et 17 ordini poema 24 optime convenit.

Natalitium carmen decimum de S. Felice juxta eundem ordinem ineunte anno 405 editum est.

Dissertatione 1 et Vit. cap. 44 observatum est Paulinum anno 405 epistolam 52 dedisse ad Severum qui ædificandis basilicis operam dabat. Hic misit Nolam et Fundanæ basilicarum, quas mox construxerat, epigrammata parietibus ecclesie Primi-liacensis inscribenda. Vide ep. 52, et Vit. c. 44, n. 2. Hos autem paucos versus quos Paulini operibus adjicimus, quod ecclesie Primi-liacensi non quadrarent, non misit Paulinus ad Severum qui novam extrucebat ecclesiam, ubi ante vetus non fuerat (Vide not. 161), sicque illos eodem anno 405 patet esse conscriptos.

Ineunte anno 404 scripsit Paulinus de S. Felice **774** natalitium carmen undecimum, juxta presignatum ordinem ad carmen 12.

Nihil superest natalitii carminis 12, quod Paulinus anno 405 in S. Felicis honorem scripsit. Decimi tertii, quod juxta historie nostre seriem ineunte anno 406 conditum fuit, titulus est: *De Gothorum exercitus cum suo rege interitus*; quibus verbis aperte Rhadagaisi elades indicatur. Vide not. 529. Pauca quæ supersunt ex hoc poemate Paulinum Romæ et imperii martyribus hæc victoriam tribuisse probant. Vide carm. 28.

Natalitium carmen decimum quartum de S. Felice collocamus anno 407, juxta statutum a nobis ordinem ad carmen 12.

Natalitium carmen 15 de S. Felice, scriptum anno 408 colligitur ex constituto ordine ad carmen 12. Illud de S. Felice ultimum a Paulino editum cognoscimus, sive perierint alia, sive de eo nihil amplius scripserit Paulinus; etenim constat turbas tribus annis sequentibus exortas ab hisce animi obtectationibus potuisse Paulinum avertere, qui etiam ubi episcopatum adeptus est, aliis profecto studiis pietatem sibi colendam duxit. Vide Vit. cap. 49, num. 1.

Natalitii de S. Felice carminis incerti fragmento hinc nec locum nec annum certo assignare potuimus.

Hæc de Obiitu Celsi pueri panegyrico certum quoddam tempus nullo argumento possumus præfixere. Id enim scimus, cum nempe scriptum fuisse ab anno 395 ad annum 415, in eo eam v. 539 et 60 mortuam in Hispania tiliam Complonique sepultam commemorat, id est ab anno 389 usque ad annum 394, ut supra demonstravimus ad carmen 5, et vers. 621 conjugem suam Therasiam designat, quam anno 415 jam vita functam omnino probabile est. Vide Vit. c. 50, n. 1.

DISSERTATIO TERTIA.

DE S. SULPICIO SEVERO, S. MARTINI DISCIPULO.

1. Sulpicii Severi (*Bolland. Act. sanctor. 19 Januar. tom. II, n. 3, p. 367*) nomen in variis Martyrologiis reperitur die 29 Januarii, ubi S. Martini discipulus et episcopus Bituricæ sis designatur. Quod ad episcopatum ejus spectat, Gennadio qui solam ei presbyteri dignitatem tribuit, doctissimi quoque adsti-

pulantur; eumque Bituricensium episcopum ideo dictum existimant, quod illum non distinxerunt ab altero duorum hujusce Ecclesie episcoporum, cui etiam nomen erat Sulpicius; et quorum alter sub Guntanno anno 585, alter sub Dagoberto an. 680 vixit. Et revera quod extreme vite sue temporibus

sibi ipse imposuit Sulpicius Severus silentium, minus ei congruit qui episcopale munus adeptus fuerit. An vero (Bolland., *Act. Sanct.*, 29 *Januar.* tom. II, n. 12, p. 968) ille qui die 29 Januarii colitur sit ex duobus Biturigum episcopis unus, an S. Martini discipulus; qui Martyrologium sub Urbano VIII retractare, priorem sententiam amplexi sunt; et (*Ibid.*, n. 10) eo ipso die istorum antiquiorem nunc veneratur Bituricensis Ecclesia. Severi cognomen qui huic Sulpicio tribuerit antiquorum legitimus neminem; et quod habent plurima martyrologia, Romanum quoque ab Urbani VIII temporibus, 775 Severi (*Ibid.*, n. 5) nomen sine Sulpicii cognomine, maximi est ponderis. (*Ibid.*, n. 2) Posterioris avi Scriptoris cuius sit illud Severi nomen inter se disceptant: alii (Bolland., ad 17 *Januar.*, n. 4 et 6, p. 165 et 166) posteriori sine fundamento; Bollandus priori impertit hac unica ratione ductus quod posteriori tribuendum non sit. De priore loquitur Gregorius Turonensis tanquam de viro bono, sed de eo nihil refert peculiare: apud alios autores de eo nil compertum. Nec facile crediderim posse quemquam probare Ecclesiam Bituricensem hunc semper coluisse. (*Idem* ad 29 *Januar.*, n. 17, p. 969) Guibertus, qui anno 1208 obiit e creditur, Sulpicii Severi B. Martini discipuli festivitatem, cui ipse interfuerat in Majori monasterio, solemniter officio ad diem 29 Januarii celebratum fuisse significat, at eum scribit episcopum Bituricensem. Mo. aelii vero Majoris monasterii videntur illum in honore habuisse, non eo quod Bituricensis episcopus exstiterit, sed quod eorum fundatoris S. Martini fuerit (*Ibid.*, n. 15, p. 968) discipulus, et quod apud ipsos, ut fuerunt, domicilium staterit. At quibus illam praeconiis Gennadius (Cap. 19) et Paulinus Petricordius (*Met.* 5) annis post ejus obitum 60 vel 80 persecuti sunt, ea satis declarant quanto apud Gallicanam Ecclesiam honore semper habitus fuerit. In Majori monasterio (Bolland., *loc. cit.*, n. 14) vitam ejus scripto traditum asservatam testatur Guibertus: unde monachos Martini discipuli festum diem 29 Januarii coluisse manifestum est. Itaque non immerito Ecclesiae Gallicanae (*Ibid.*, n. 12) Martyrologium ad hanc diem illius festivitatem assignat. Ut sit, jure quidem merito virum venerari par est, cuius non modo conversione, vita, singulari penitentia, silentio et pietate quam summis laudibus viri sanctissimi celebrarunt, Ecclesia Gallicana illustrata e-t; verum etiam scriptis quae ut ceteris fidelibus utilitati, ita et doctissimis admirationi exstiterit. Jam vero quanta observantia Sulpicii Severi memoriam semper coherit Ecclesia, validioribus elucesceret argumentis, si ipsum fuisse Severinum, de quo Gregorius Turonensis (*De Glor. confess.*, c. 5) duo refert miracula, pro certo haberetur, cuius scilicet oratione arbor arescere, et iterum revirescere cepit, liliumque tumulo ejus super positum ipso obitu die singulis annis florebat. Multis conjecturis (V. not. 15) eundem fuisse arbitratu Rosveydus. Et quidem Gregorius Turonensis (*Loc. cit.* 50 et 51) hunc asserit presbyterum fuisse generis nobilitate clarum, qui alendis pauperibus facultates impendebat, quique duas in sessione ruris sui ecclesias extrui curaverat, in quarum altera tumulo fuerat compositus. Solus habitationalis locus Rosveydo difficultatem parit, Sulpicius enim Severus circa Tolosam videtur habitasse; Severinus vero, de quo loquitur Gregorius, infra terminum (V. Not. 157 ad Paulin.)

A Beorretanae urbis in vico Sexiciacensi, vel in locis adjacentibus. Nullis tamen rationibus circa Tolosam domicilium tenuisse Sulpicio Severum nisi ad annum usque 405 probari potest. Habitationalis locum deinde mutasse potuit, et in aliud praedium suum se recepisse, eo forte consilio ut Pyrenaei montes ipsum a barbarorum incursionibus tutum praestarent, vel aliis de causis. Ac re quidem ipsa, quaequaque de eo testatur Gregorius Turonensis, majorem habent conjunctionem cum ipsa Sulpicii Severi vitae serie et continuatione, quam cum eo statu in quo eum constat fuisse ante annum 405, eo usque enim solitarius nobis visus est, sola sui ipsius 776 et familiae cura occupatus, vel ad summum amicorum quorundam qui vitam cum eo privatum agebant; presbyterum eum suum Calippianum quemdam vocat. Severinus (*Vit.* l. i. p. 506) vero pastoralis haud dubie munereungebatur, quoadquidem singulis (*Greg. Turon.*, *loc. cit.* 53) diebus dominicis in duabus ecclesiis octo leucas distitis missarum agebat solemniter, quae profecto (*Ibid.*) basilicas in suis praediis construi jusserat, nec eas fuisse de quibus loquitur Paulinus in epistolis suis 51 (N. 1) et 52 (N. 5 et 6), satis apparet ex eorum distantia, siquidem videntur sibi proxima fuisse et a Sulpicio Severo constructae basilicae. Haec etiam ratione Sulpicium Severum intelligi Severini nomine conjici potest, quod (*Sanso Geograph.*) in Beorretano solo exstet civitas Severi propria, et tribus abhinc leucis in Arminiaco pago S. Justinii vicus, qui fortasse ipse est vicus Sexiciacensis ubi juxta Gregorium Turonensem (*De Glor. confess.* c. 49) quiescebat S. Justinus presbyter, ad ejus tumulum plurima fiebant miracula. Nusquam notat Gregorius quo tempore vivere Justinus ille, Severinus, et Misilinus etiam presbyter cuius meritis (*Ibid.*) in vico ejusdem regionis nomine Talva, ubi conditus erat, insigant quoque miracula patrabantur. De Sulpicio nostro vide Sansonem in Martyrologio Gallicano, et Petrus de Natalibus lib. iii, c. 67.

DE ALETHIO.

C 2. Al Agsiam sic scribit Hieronymus (Ep. 151, in *initio*): Satis miraris cum cur, *prissimo fonte vicino relicto, nostri tam proci rivuli fluenti quassieris. Habes iste sanctum rivum Alethium presbyterum, qui rivum, ut aiunt, voce, et prudenter disertoque sermone possit solvere quaerituris. Nostram igitur amaritudinem illius nectareo melle curato, senilemque pituitam juvenili aetate compesce. Ad eundem, ut puto, scripsit Paulinus (Ep. 5) Alethium, quem (*Ibid.*, in *tit.*) beati et merito venerabilis fratris nomine compellat, ut e euset se ab aliquo opusculo quod ab ipso flagitaverat, datis ad eum epistolis per Victorem consuetum sumo, ut ex aliis Paulini locis apparet, in Gallias tabellarium: unde colligere licet in eadem hac regione habitasse Alethium. Gregorius Turonensis (*Lib. ii Hist. Franc.*, c. 15) citat Paulini nostri epistolam 48 in qua inter sanctissimos Galliarum episcopos Domino dignissimos, totiusque fidei et religionis custodes in afflictis Ecclesiae rebus, Alethium recenset Cadreacensem episcopum; et ad eundem Alethium scripsisse Paulinum satis conjicere licet ex ipsa epistola in qua episcopus designatur, ut Amandus et alii qui fuerant episcopi, ex quo Paulinus ad eos litteras dedit. Ille etiam in mss. codicibus Cluniae, R. g. et Vien. ad titulum epistolae 55 (*Ad tit. vide Vit.* c. 15) dicitur frater Florentii Cadreacensis episcopi, cui fate successit.*

DISSERTATIO QUARTA.

DE S. VICTRICIO.

CAPUT PRIMUM.

Historia S. Victricii Rotomagensis episcopi. Anno deponit, et patitur pro Christo qui ejus innocentiam miraculis tuetur.

777 V. Victricius natus videtur (Paulini ep. 18, n. 4) in aliquibus imperii finibus, e causis in lucem po-

puli sui cum eduxit Deus. Junior erat Martino nato 546 vel 547 anno (*Ibid.*, n. 9). Ordinante Domino factus est miles Victricius (*Ibid.*, n. 7); militavit Caesari, et in ipsa nobilitate primum ad flem ingressum habuit (*Ibid.*). Cum primo Christi amore successus est, respuit mente militiam, et per insignem concilio

militari diem arma repente exiit, quæ ad tribunum sui pedes abiecit. Quo in furias concitato tribuno, Victri-
 cius in verbera districtus est, fastibusque fractus, et sic
 afflicus, in carcere acuto testarum fraginæ subtritus
 est, necdum vulneribus obductis, comiti fuit oblatas
 (Paulini ep. 18, n. 7): qui Comes, ut videtur, ad eum
 cruciandum venerat. De illo potentiore inimico Victri-
 cium triumphavisse dicit Paulinus (*Ibid.*), unde col-
 ligitur hunc Comitem tormentis eum admovisse. Non
 ausi sunt satellites rursus ingerere cruciatus (*Ibid.*),
 capituli vero sententia damnatus est Victricus. Sed
 conspicis miraculis ejus inimicos tum Deus confidit;
 nam dum ad supplicii locum duceretur, carnifex
 qui præibat, cum ejus cervicem insulsum manu teti-
 gisset, quasi ictus sui locum præpalpus; excussis
 illico oculis, cæcitate percussus est (*Ibid.*). Sed il-
 circo ille cæcatus est ut plures illuminarentur, et ut
 ipse forsitan lumina mentis acceperet. Quas innotas
 arectus entenas (*Ibid.*), vel exiguo beneficio, ro-
 gante Victricio, relaxare noluerat custodes, con-
 versa in eorum conspectu ad Deum prece, sponte de
 manibus absolutis flere viderant, nec ausi sunt eas
 renectere milites; sed ad Comitem pavidi eurre-
 runt, veritatem miraculi confitentes. Comes ipse, de
 furere ad clementiam Deo providente conversus, tes-
 timonio militum fidem adhibuit, et eum ad impera-
 torem misit, cui rem totam sicuti gesta fuerat retulit,
 qui confessorum, ut probabile est, non ut reum detinuit,
 sed ad sanctum emisit.

2. Paulinus, qui supra dicta refert, non dicit utrum
 Victricus voluerit solum arma abiecere ut totum se
 Deo devoveret, an vera eo quod eum cogere volue-
 rint milites ad aliquid religioni contrarium, ut conti-
 gi sub imperatore Juliano; neque etiam dicit utrum
 damnatus fuerit tamquam desertor, an vero pro reli-
 gione Christiana. In exordio ejus narrationis prima
 causa una allertur; et si fuisset damnatus sicut Chris-
 tianus sub Juliano, Comes, ut probabile est, non
 eum emisisset laudans ut sanctum (*Ibid.*, n. 7), sive
 antequam illius emittendi mandatum ab imperatore
 accepisset, sive eo accepto. Aliunde (*Ibid.*, Paulinus
 dicit Comitem voluisse in Victricio esse Christi per-
 secutorem, eumque testes fidei punire voluisse; tri-
 bunum, ad cujus pedes arma abiecit Victricus, fuisse
 sacrilegum (*Ibid.*); et milites, qui eum cruciabant,
 diaboli fuisse satellites. Il sane mirum 778 videri
 potest, si Victricium, militis solum nomine qui arma
 deponere vellet, cognoscebant. Videtur etiam ausi-
 gniri non debuisse titulo confessoris et martyris quo
 a Paulino (*Ibid.*, n. 7 et 9) multoties ornatur, propter
 omnia que hanc ob causam sustinuit; quin
 etiam et nulli eadem qua Victricus de causa videntur
 damnati, qui cum eo emissi sunt, quos omnes
 Paulinus Confessores appellat (*Ibid.*, n. 7). Quibus
 rationibus adductus est Baronius (An. 362, § 261) ut
 assereret Victricium sub Juliano passum fuisse, et in
 Martyrologio Romano ejus natalis die 7 Augusti
 assignari. Si passus est sub priore imperatore Chris-
 tiano, et tantum ut se Deo devoveret totum, nullo presta-
 tiori exemplo demonstrari potest quantum quisque
 sibi vim inferre debet ut gratie obtemperet, et exere
 etiam munia ex se non plane noxia: unde etiam evi-
 denter apparet Deum posse in celo coronare homi-
 nes ex legibus civilibus reos, quas Ecclesia suis legi-
 bus defendere non potest. In carcere fuit conjectus
 (Sulp. in Vit. Mart. lib. m) S. Martinus quod sub
 armis stare amplius nollet, verum non ob illam præ-
 ceptæ causam, neque enim in capitis discrimen venit.
 Victricii virtutes illustri hinc rudimento responde-
 runt, quod longorum laborum paucis consummatio
 est (Paulini ep. 18, n. 8). Semper enim visus est po-
 tens meritum et gratiarum dives (*Ibid.*); et Pauli-
 nus (*Ibid.*, n. 9) asserit Deum fecisse illam meritis
 parem Martino. Hic non otens licitis et a commodis
 abstinent, Christiane paupertatis divitem gloriam
 tenuit (Ep. 57, n. 4), et licet virtus in tota ejus vita
 nclaruit (*Ibid.*, n. 7).

CAPUT II.

Victricius creatur Rotomagensis episcopus. Ecclesiam
 suam pietate illustrem facit. Fidem in Belgio præ-
 dicat.

1. Deus volens Victricii virtutem sub molto taci-
 tunitatis obscuram latitare (Paulini ep. 18, n. 6),
 eum super celeberrimam apostolicæ sedis Rotomagen-
 sis Ecclesiam exivit (*Ibid.*, n. 5). Ibi ante contigit
 quam Paulinus hujus seculi caris liber esset (*Ibid.*,
 n. 9), scilicet ante annum 590, quo eum tempore
 Paulinus (*Ibid.*) Viennæ apud S. Martinum vidit, et
 quamvis eum tunc episcopum dumtaxat novisset, non
 vero martyrem, omnia tamen urbanitatis officia ei
 exhibuit, seque ac suos ejus precibus commendavit,
 et singulari prorsus dilectione eum complexus est.
 Sulpicus Severus (*Dialog.* 7, c. 2) narrat episcopos
 Valentianum et Victricium adfuisse eum parens
 quidam Martino puellam annos duodecim natam Car-
 autibus sanandam obtulit: quod miraculum ad duos
 illos episcopos remittere voluit Martinius asserens fa-
 lis sanctitate esse multo inferiorem, illosque omnia
 posse; verum si una cum parente illo Martini ob-
 testati sunt, qui dimisso populo, abstulitibus duobus
 episcopis et patre, puella sanam restituit. Ille Vic-
 tricicus fuit proculdubio Rotomagensis episcopus,
 cum inter ceteros Gallicæ episcopos nullum alium
 istius nominis agnoscamus.

2. Postquam episcopus creatus est Victricius,
 (Paulini ep. 57, n. 4) in fide et veritate, non in infla-
 tione scientiæ, neque in sublimitate sermonis mys-
 terium Christi annuntiavit, nihil se judicans scire inter
 homines, nisi Christum Jesum, eumque crucifixum.
 Ibi concessit Deus (Ep. 18, n. 10) quod existit 779
 dumtaxat sanctitatis viris concedere solet, factus
 scilicet adæquare sermones, et pariter vita ac sermo-
 nibus instruere; atque adeo nullus poterat se execu-
 rare difficultatis imperio eum prius adstringeret Victri-
 cii virtutis exemplo. Ea ratione multorum beatorum beatus
 parens existit (*Ibid.*). Innumeros circa se utrius-
 que sexus sanctorum greges coegit, quos Christo capi-
 entibus institutis suis generat, et quibus erat fidei
 formula, sicut et perfectæ virtutis exemplum. Ec-
 clesie siue etiam primæ illius Hierusalem Ecclesie
 speciem dedit (*Ibid.*, n. 5), et in ea omnis generis
 virtus florere videbatur. Innumeratam virginatum
 servabant maximo numero filie (*Ibid.*), quibus manus
 Christus hospes et sponsus erat: innumerabiles viri
 sanctis operibus, ministratu pio, noctu diuque Ec-
 clesie famulati, eas, quibus clabulis iparum, con-
 tura læcessebat, aggressiones superabant. Multi con-
 jugati in carum fratrum germanantem profitebantur,
 et orationibus sedulis Christum ad sui visitationem et
 castitatis benedictionem invitabant; alii vicissim tum
 ad castitatem conjugalem tum ad continentiam sese
 exercebant. Ubique misericordie pandebantur vis-
 cera (*Ibid.*); continua diebus ac noctibus Christi
 Domini nomen predicatione resonabat. Quotidiano
 conventu sancta cantica psallebantur per frequentes
 ecclesias et monasteria (*Ibid.*), et castissimis cordi-
 bus ac vocibus cum in celo, tum in terra, sacri de-
 lectabantur. Ideo Paulinus addit apostolos (*Ibid.*),
 qui in Victricio optissimum sibi diversorium repe-
 rissent, eos ipsi e se cooperatos, et effectum divi-
 num operum probasse summa spiritum ea in Ecclesia
 existare, a qua ipsorum aberant reliquæ; eos in filis
 pietatis ac justitiæ compingivissis (*Ibid.*), eos Victri-
 cium in omnibus eruditionis sue filis dilexisse, et
 in ipso Christum amavisse: utque ipsam glorie sue
 consortem testarentur, eos in illius potissimum dec-
 cressi divina plane miracula fuisse operatos. Itaque S.
 Victricii studis et cura (*Ibid.*) Rotomagus, vicinis
 ante regionibus multis tenus nomine pervulgata, in
 longaque etiam provinciæ viciniam venerabiliter
 crepit, et inter urbes sacratis locis nobles eum divina
 laude numerari.

3. Nec solum pontificali dignitate apostolorum
 collega factus est Victricus, sed et eo quod illum
 Deus speciosum, ut Paulini (*Ibid.*, n. 6) verbi utat,

verbi sui pedem fecit, clarum frigus in obscuris ante regionibus lumen accendens (*Paulini ep. 18, n. 4*), in gentibus populorum remotis qui sedebant in regione umbræ mortis, nubem in pluviam uberem deserta rigantem, magistrum denique et doctorem gentium (*Ibid.*). Diocletiani temporibus Morinos et Nervios in Belgio tenui jam spiritu fides veritatis afflaverat (*Ibid.*), at pastorum negligentia et frequenti barbarorum incursu incrementum non fecerat. Victricium Deus potissimum in vas electionis exceperit (*Ibid.*), in quo sanctificaret illic nomen suum; in eo enim fides veritatis prima refulsit clarior, ac propius apparuit, et caritas incaluit ardentius. Denique ubi quondam deserta silvarum ac littorum pariter intuta loca advenæ barbari ac latrones incolæ frequentabant, tunc venerabiles et angelici sanctorum chori, urbes, oppida, insule, silvæ, monasteria et ecclesie plebe numerose, pace consona divinas laudes celebrabant (*Ibid., n. 4*). In omnem terram sonus ejus exivit, et Dei nomen sanctificatum est (*Ibid.*).

CAPUT III.

Ad Victricium scribit Paulinus. Accusatur de fide Victricius. Romam venit, et scribit ad Paulinum.

780 1. Probabiliter admodum jam episcopus predicavit in supra lictis regionibus Victricius, novissime enim de illo audiverat Paulinus cum ad eum litteras dedit anno 590. Hæc nota illic fecerat Tychiens (*Paulini ep. 28, n. 4*), quem S. Victricii carissimum fratrem et fidem in Domino ministrum appellat; et tunc luxit Paulinus (*Ibid., n. 9*) negligentiam infelicitatis suæ quod Victricii sanctitatem non satis agnovisset et veneratus fuisset eum Viennæ apud S. Martinum olim eum viderat, et illius cicatrices non lambisset. At eum vitellendi querebat occasionem (*Ibid., n. 1*), nec dabatur, donec quod optanti aliquando non contigerat, id insperanti sibi provenit Romæ quo accesserat Paulinus; nec multo post (*Ibid., n. 5*) cum quo iam catechumeno Urso concurrit et Paschasius S. Victricii Rotomagensis diaconus, in ejus humanitate et gratia quasi quasdam virtutum gratiarumque S. Victricii lineas velut speculo redente se collegisse dicit Paulinus (*Ibid., n. 10*); quem et institutionis Victricii discipulum et viæ comitem modestia morum, cordis humilitas, mansuetudo spiritus, constantia in fide veritatis, et sermo in omnibus safe conditus, probabant (*Ibid., n. 1*). Itaque eum præter gratiam fraterni in sacro diaconatus ministerio contubernii eo venerabilis amabilisque suscepit Paulinus (*Ibid.*), quod de Victricii clero, et corpore, et spiritu esset. Nec illum ex Urbe ad Victricium redire cupientem passus est proficisci (*Ibid.*), sed quadam caritatis violentia eum Nolam perduxit; ut diutius per illum præsentiam quasi quadam S. Victricii gratiæ portione fruereetur. Illius tamen conversationis non mediocrem consolationem perdidit Paulinus qui tunc temporis carnali aegritudine afflictus est (*Ibid., n. 2*). Neque vero in infirmitate Paulini dumtaxat Paschasius contribulatus et compassus est; sed et in Ursi, quem indivisum suæ peregrinationis comitem habuerat, gravissimo languore confectus est, in quo Paulinus se perspexisse aserit fidem et caritatem in Domino plenam (*Ibid., n. 5*). Tandem labore ac fide Paschasii, quem Dominus experiri voluit potentiam apud se sancti sui confessoris Felicis, Ursus usque ad mortem infirmatus de periculo invenit salutem, et per Paschasii diaconi manibus Christo genitus, in lectulo baptizatus est (*Ibid.*), licet adesset S. Paulinus jam presbyter, et plures alii potuissent præsto esse presbyteri. Cum autem Ursus sana et robusta esset valetudine, et Paschasius ad Victricium reditum meditareter, per ipsum 18 epistolam suam ad Victricium dedit Paulinus (*Ibid., n. 4*), in qua cum Paschasium diutius apud se retentum excusasset, de Morinis et Nervios (*Ibid., n. 4*), quos per Evangelium Christo Victricius genuerat, verba facit, et quemadmodum Rotomagensem formaverat Ecclesiam (*Ibid., n. 5*), ut supra (*Cap. 2, n. 2*) enar-

781 2. Exstineto Alarici bello, Honorius ultimis anni 405 diebus Romam venit (*Prudent. in Symmach. et Claudian. in poem.*), ubi saltem ad vigesimum quintum Julii diem anni 404 commoratus est. Eodem tempore Victricius Rotomagensis illuc se contulit, et vidit ipse quantis laboribus et quanto studio Rom. pontifex Innocentius imperatorem sollicitaverit ne ecclesiasticos viros ad onera et munera civilia pertraheret (*Ep. 2 Innoc. ad Vict., c. 11*). De hac Victricii peregrinatione Romam loquitur Paulinus (*Paulini ep. 37, n. 1*); speravit enim Victricium, qui per tanta terrarum spatia Rotomago Romam venerat (*Ibid.*): brevi itinere Nolam ad se venturum, qui cum non venisset, fatetur Paulinus hujus se boni damno non modo contristatum, verum etiam confusum fuisse; neque unquam sibi ipsi magis, neque aliis manifestata fuisse peccata sua, quam cum Dei manus que Victricium tam longe perduxerat, propius ad ipsum accedere non permisit. Quo consilio hanc peregrinationem suscepit Victricius non plane perspicuum est, nisi malevolorum linguis mendacibus ejus sanctitati invidentibus eo pertractum dicamus (*Ibid., n. 4*). Accusatus fuisse videtur (*Ibid., n. 6, 7, et Chiff. p. 177*) quod de fide non recte senserit, de qua cum ad eum scriberet Paulinus, fidem illi catholicam præcipue de mysteriis Trinitatis et incarnationis longo sermone exponit (*Paulini ep. 37, n. 5 et 6*). Deus vero hæc cum afflicti passus est injuria (*Ibid., n. 7*), ut gauderet rursus de victoria, et donaretur corona qui victor discessisset e pugna, eique secundum B. Paulum liceret dicere pugnare se a dextris et a sinistris per arma justitiæ (*Ibid.*), per ignominiam et bonam famam, pro gloriam et ignobilitatem; neque enim linguarum iniquarum sagitte in corpore armis Dei potentibus septo locum vulneris, neque æquum in lumine potuerunt invenire (*Ibid., n. 4*): quis enim dubitet in ejus spiritu fidem veritatis habitare (*Ibid., n. 7*), in ejus vita videt fidei existere virtutem. Nec quisquam in eo confusus est quod rectius de ipso senserit, et nova hæc vere fidei ipsius, necnon virtutis probatio multis in profectum Evangelii venit (*Ibid.*). Qua de causa Romam venerit Victricius palam non est; nec satis constat, ut jam diximus, an eo iniquorum criminationibus fuerit pertractus. Ut sit, ibi certe in ore omnium eum doctrine tum virtutis ejus laus existit maxima; paucis enim interjectis diebus missa ad eum epistola laudat pontifex Innocentius (*Ep. 2 Innoc.*) quod in directione doctrine, in virtute conversationis, et in aliorum ad Ecclesie normam institutionem laudem veri episcopi adeptus sit; neque quidquam in ejus doctrina animadvertit quod cum sacris paginis non consentiret.

782 3. Non multe post reditum ejus Rotomagum misit in Italiam Candidianum cui brevem ad Paulinum dedit epistolam (*Paulini ep. 57, n. 1*), quam ipse Paulinus incredibili gaudio accepit; quæque pristinum dolorem, quod Victricius ad ipsum non pervenisset, penitus abstersit (*Ibid., n. 1*): de quo tamen suavissime et humillime pro responsum conquiratur, et sibi peccatori et ægroto fatetur hoc debitum fuisse solatum (*Ibid., n. 2*). Nolo enim te, inquit Paulinus (*Ibid.*), ita securum esse de nobis, ut putes jam sanctos esse omnes languores anime nostræ; in quibus Domino peccavimus et peccamus. Ea de re multa pro suo more subnectit, orationum ejus suffragia implorat (*Ibid., n. 1*); reliquum epistolæ spectat ad eam quam sustulerat persecutionem (*Ibid., n. 4 et 7*). Loquitur Augustinus (*Lib. de Cura pro mort., c. 18*) circa annum 401 de quodam Candidiano presbytero, ejus in eognitionem venerat Paulini opera, et ejus ministerio idem **782** Augustianus librum de Cura pro mortuis ad Paulinum misit. Portitor epistolæ Victricii ad

Paulinum nondum erat presbyteri dignitatem adeptus, cum eum Paulinus filium vocet (Paulini ep. 57, n. 1); et tunc temporis videtur potius Victricium quam Paulini fuisse.

CAPUT IV.

Ad Victricium scribit Innocentius I pontifex Romanus.

1. Eidem forsitan Candidiano dedit Victricius litteras ad Innocentium papam; voluit enim ab eo pontifice cognoscere quanam esset Ecclesie Romanae disciplina et morum directio regula et praxis (Ep. 2 Innoc. ad Vict., in init.). Conquestus est (Ibid.) de perversa quorundam agendi ratione, qui divinum iudicium non timentes, sed gratiam popularem accipiantes, sacra et vetera Ecclesie decreta, nulla eius sanctitatis habita ratione, infringere presumebant; quare eandem Ecclesie Romanae disciplinam servari in sua provincia in votis habuit: cuius acerrime petitioni consensus Innocentius, et misit ad Victricium librum (Ibid.) quem vocat *Regularem*, quasi didascalum et monitorem; in quo non nova precepta imperare, sed quae per desidiam aliquorum neglecta fuerant, quaeque apostolica et Patrum traditione fuerant constituta ab omnibus vellet observari, habita divini iudicii ratione, eaque mittere se asserit Innocentius, ne ipse erroribus et abusus favere silentio suo videatur, monetque Victricium (Ibid.) ut illa episcopis suffraganeis et vicinis Ecclesiis nota faciat, ut cognoscat quae sit Ecclesie Romanae praxis, et hanc regulam sequantur quicumque instituendum Christianorum curam susceperint, quorum observatione aliorum decretorum, quae hic non notantur, notitiam essent facile assecuturi. Regularis ille liber, quem cum epistola sua Innocentius a se missum dicit, non alius mihi videtur esse ab iis decretis quae adeo epistole ipsi conjuncta sunt, ut illius partem constituere videantur; quorum primum vetat, *Ne quis extra conscientiam metropolitani episcopum audeat ordinare, vel ab uno episcopo ordinetur*. Secundum prohibet *ne in clerum admittatur qui post peccatorum in baptisate remissionem cingulum militiae secularis habuerit*; poenitentiam enim solum a clero exclusisse constat, licet militiam secularem quis non fuisset professus. Tertium quod secundo adjungit Dionysius Exiguus (Cod. Can. p. 197), statuit *causas vel contentiones inter clericos tum superioris ordinis quam inferioris ab ejusdem provincie episcopis esse terminandas (sine praedjudicio tamen Romanae Ecclesiae, ut habet Justelli editio, p. 197), easque qui causa sua iudicium in alias provincias transulerint de clericis deponendos; de causis vero majoribus ubi iudicium episcopi tulerint, natum facient summo pontifici ex consuetudine, et ex decreto concilii, ut videtur, Sardicensis*. Quartum, quintum et sextum prohibent *ne clerici ordinentur qui secundam habuerint uxorem, aut viduam, aut ejectam, sive post, vel ante baptismum, contra Hieronymi (ep. ad Ocean.) sententiam: quod observatum asserit a singulis episcopis*. Nonum, quod *levitae et sacerdotes cum uxoribus suis non coeant, quia ministerii quotidiani necessitatibus occupantur*. Licetum fuisse videtur inferioris ordinis clericis pro nutu matrimonio **783** uti, praeterquam iis, ut ait Innocentius c. 10, qui in monasteriis diu morati fuerant, ubi perpetuae se adixerant continentiae; fuisse enim a ratione alienum, si quod diu serassent, id in meliori gradu positi amisissent. Notat in eodem articulo ante matrimonium corruptos Ecclesiae benedictionem non recipere cum uxores ducerent; eosque qui ante baptismum in virginitate non steterant, postea licet fuisse juxta antiquam Ecclesiae usum et praxim cum in clerum admitterentur, se matrimonio non contracturos. Septimo articulo prohibetur *ne de aliena Ecclesia clericum ordinare quisquam usurpet, nisi ejus episcopus precibus exoratus concedere voluerit: et abjectum ab altero clericum altera Ecclesia non recipiat*. Octavum: *Ut ad Ecclesiam redeuntes a Novationis, vel Montanibus, hoc est Donatistis, per manus tantum impositio-*

nem suscipiantur, praeter eos qui ab Ecclesia catholica ad eos transeuntes rebaptizati sunt, ii enim sine longa poenitentiae satisfactione nequaquam sunt admittendi. In undecimo monte Innocentius Victricium *ne curiales vel quibuslibet publicis functionibus occupatos clericos faciat, quippe qui nonnumquam a sacerdotio revocarentur a principibus iis munus subjiciendis, in quibus voluptates exhibebant (ludos scilicet publicos) quas a diabolo inventas esse non dubium est; et simul in ejus memoriam revocat quae ipse Roma positus viderat*. Decrevit duodecimum, *eas quae Christo spiritualiter nupservant et relaxari a sacerdote meruerunt, si postea vel publice nupservint, vel se clauculo corruerint, non admittendas esse ad agendam poenitentiam, nisi is cui se junxerant de seculo recesserit; et eas quae vivente adhuc viro alteri nupservint, haberi adulteras, nec eis concedendam esse agenda poenitentiae licentiam, nisi unus ex eis fuerit defunctus*. Statuit decimum tertium *poenitentiam aliquanto tempore iis esse agenda quae nupservint postquam in proposito virginitatis semper manere promiserunt, etiamsi velata non fuerint*.

2. Extremi duo articuli citantur ex epistola Innocentii I papae ad Victricium Rotomagensem in concilio Turonensi u, et ibi approbantur. Inepte admodum hujusmodi temporis haeretici (Baron. an. 404, § 122) iis extremis duobus articulis utuntur ut hanc Innocentii epistolam suggillant. Illam alii (Coc. p. 106) penitus rejiciunt et continent eam non esse Innocentii, quia de verbo ad verbum Siricii epistolam complectitur. Cum vero Innocentius antiquas regulas renovare, et Ecclesiae Romanae disciplinam notam facere voluerit, id melius prestare non potuit quam si majorum instituta traderet. Quamobrem nemo jure dubitaverit de epistola Siricii a concilio Teleptensi et a Ferrando laudata, neque de Decretali Epistola Innocentii, quam Dionysius Exiguus inseruit integram in codice Ecclesiae Romanae, et quae citatur anno 570 a concilio in Turonensi et plurimis aliis (Blond. de Decret. p. 551). Major difficultas versatur in assignando tempore conscriptae epistolae quae est 15 Februarii (Ep. 2 Innoc., in fine), eo quod refert epistola Victricium testem fuisse quantis molestiis imperatorem presentem pontifex Rom. sollicitaverit (Ibid., c. 11); idcirco enim asserendum nobis est eum versatum fuisse Romae eodem tempore quo Honorius qui illic non pervenit nisi mense Decembris anni 405. Ex poemate quod Claudianus de eo itinere in sextum consulatum suum edidit constat eum illic nunquam antea venisse ex quo fuerat imperator creatus; praeterea vero Innocentius pontificatum non adeptus est ante annum 402. Si igitur Victricius Romae adfuerit mense Decembris 405, quis putet Innocentium **784** ad eum scripsisse 15 die Februarii anni 404. Hoc unum existimari posset Victricium Romae adhuc commorantem hanc ab eo institutionem postulasse, et ab eodem per formam epistolae accepisse, quo majoris esset ponderis. At ex his vocibus, *quam ipse nobiscum positus cognovit isti* (Ibid., c. 11), manifestum est Victricium ab urbe Roma jam tum abfuisse; ac re quidem ipsa asserit haec a se decreta cum epistola missa fuisse; et haec verba, *quosdam enim asseris existisse* (Ibid., in fine ep.), satis indicant pontificem non respondere iis quae coram Victricis dixerat, sed ad ea quae ex illo tempore ipse Victricius rescripserat. Laque si ejus Roma discessum ad finem Martii 404 posuerimus, qui quidem maturius assignari non potest, cum necesse sit Victricium Rotomago Romano scripsisse, et Innocentium per aliquod tempus suum paravisse responsum, quod antehunc annum dare non potuit decimo quinto kalendas, non Martii, sed Januarii, hoc est 18 Decembris. In quibusdam editionibus et in ms. Justelli non reperitur quo tempore scripta fuerit haec epistola, quamvis suo quoque tempore assignentur aliae epistolae. Et vero quae sequuntur, *haec itaque regula* (Ibid., in fine epist.), etc., ex aliis quibusdam scriptis videntur excerpita, neque cum praecedentibus illo modo coherent, nisi de hac regula tota intelligatur epistola. Nihil amplius dece-

historia de sancto Victricio, qui septimo Augusti die A ejus Brennam translatum et in Ecclesia S. Renigii inter confessores Christi colitur ab Ecclesia. Corpus repositum fuisse traditur (*Gall. Christ. t. 1, p. 559*).

DISSERTATIO QUINTA.

DE S. APRO.

CAPUT PRIMUM.

De vita S. Auri Tullensis episcopi. An idem fuerit ac Aper Paulini amicus.

Si Aper monachus, qui anno 404 vel sequenti interfuit Galli colloquio ex quo confecti sunt Sulpicii Dialogi (*Dial. 5, c. 1*), idem sit cum eo ad quem scripsit Paulinus, scribitur anno 404 ad eum litteras non dedit; sed eundem non esse satis verisimile est. cum enim is ad quem Paulinus scribit nobilis fuerit et sacerdos, non enim solo monachi nomine designasset; itaque nihil certi conperimus de tempore ejus conversionis et epistolarum quas ad eum scripsit Paulinus. Superest alia difficultas: queritur enim utrum ille sit Tulli Lencoru n episcopus qui idem nomen sortitus est, quique exstat in martyrologiis ad 15 Septemb. Supponitur quidem episcopus Tullensis a Baronio in Martyrologio suo. Neminem de eo dubitareasserit Chiffletus (*Chifflet. Paulin. p. 177*), sed nomen illud episcopi (*Ibid.*), quod ei tribuebatur in vulgata olim 29 epistola Pauliniana titulo, revera significat eum episcopum, si tunc non esset, postea existisse. Contra Samarthanum eorum tendunt (*Gall. Christ. t. III, p. 1093*) non potuisse Paulinum ad Aprum Tullensem episcopum scribere, obierat enim inquit, priusquam Salonius crearetur episcopus. Quia 785 inde sequatur non advertimus, nisi supponamus eum illis S. Aprum episcopatum non fuisse adeptum, nisi delineto Urso Auspicii successore; que si supponerimus, constabit eum non factum fuisse episcopum nisi sub finem quinti seculi: mole non fuit Paulini contemporaneus, quandaquidem temporibus Salonii (*Sidon. ep. 7, 10, et 17, et not.*) vivebat Auspicius, circa annum 470. Huic validissime rationi qua distinguitur Aper Tullensis ab eo qui fuit Paulini contemporaneus, accedit Vita ms. prioris Aperi que denotat Aprum Christianis parentibus oriondum ab ipsa infantia in maxima pietate vixisse, et a juventute ad reliquam vite cursum in virtute processisse, ejus fama ad episcopale munus assumtus est: quod difficile admodum convenit eum si que habet Paulinus, qui amicum suum describit pro more seculi vitis macipatum (*Paulini ep. 58, n. 1*), eumque non advocati modo, sed et iudicis personam gessisse (*Ibid.*, n. 8), memem vero et vitam mox immutatam (*Ibid.*, n. 7), in ejus pectore per gratiam Deus esse operat (*Ibid.*, n. 5), quippe duritiam cordis, ariditatem atque levitatem veteris hominis habuerat (*Ep. 44, n. 1*). Aper quoque post conversionem suam Paulino in epistola testatus fuerat inconcussa fide tenere se Christum Filium Dei et hunc crucifixum (*Ep. 58, n. 1*); huic Paulinus respondit illum esse beatum qui Spiritu celestis Patris revelante has veritates didicerit, et Jesum Christum toto arcana pietatis mysterio amplexus fuerit. Quibus verbis innuitur eum recens Christianam vel saltem catholicam fuisse; quisenim illa de catechumeno fidele intelligat in religione Christiana ab ipsa infantia emittito, et in mundum baptizato, quales erant hoc tempore complures; quis etiam facile crediderit in Vita Aperi laudari catechumenum, de quo presertim hec referuntur: *A puero celestis firmiter rudimenta suscipiens, Christiane religionis venerator ac precipuus semper cessit cultor, totus circa ecclesias et loca sancta semper intentus*, etc. Si quis igitur Aprum anticum Paulini episcopum fuisse asseruerit, dicebuntur erit vel in eo penitus falsam esse illius historiam, vel huic multa deesse; nec enim videtur originalis historiae characterem habere, quin immo virtutes ejus generatim et hinc describit, de gestis ejus pauca disserens.

Mors julicis Catalaunensis a fide communi satis aliena est; et dum quamdam de morte Aperi tangit circumstantiam, hanc fundat opinione communi, *fertur*; hanc tamen vitam recte et pie elaboratam dixerim. Civitates hec designat antiquis nominibus, verbi gratia: *Augusta Leucorum, Leucorum civitas*, quod vulgare non est apud autores sexti seculi et infra; nec miracula tradit veniti certissima episcopi sanctitatis argumenta, et notat quanto sibi studio cavebat Aper ne hereticarum industria in errore adduceretur: que prudentia vix reperitur in iis qui extinctis heresibus vivere, id est post medium sexti seculi. Notandum tamen de catalogo episcoporum Tullensium, P. Continuum illos recensentem qui ab Auspicio vivere temporibus ad annum usque 559 nullum de Apro habere sermonem, quem profecto priorem Auspicio existimavit.

CAPUT II.

Conversio Aperi et uxoris Amanthe.

786 Ad Paulini amicum jam redeamus. Vir erat dives, sapiens, disertus (*Paulini ep. 58, n. 7*), prudentia clarus et doctrina (*Ibid.*); sed adeo superbus, ut Paulinus similem eum dicat tauri pingui (*Ibid.*, n. 8), ut habet Scriptura. Uxorem duxit nomine Amantham (*Ep. 59, in tit.*), ex qua habuit filios complures et filiam (*Ibid.*, n. 1 et 2). In tribunalibus fuerat advocatus et iudex (*Ep. 58, n. 8*): quod vocat Paulinus (*Ibid.*) *iniquam potentie sedem*, ut seculares dignitates ab Augustino (*Aug. in psal. LXI, n. 8*) dicuntur *magistratus Babyloniam*. In Galliis commorabatur, siquidem ex quo fuit conversus litterarum officia non nisi annu et commutato Paulino pendebat (*Paulini ep. 59, n. 1*). Haud dubie enim adhuc in seculo agerent Aper et Paulinus se invicem noverant, et videtur Paulinus quasdam ad eum epistolas scripsisse (*Ep. 58, n. 14*) quibus ad fidem Christianam amplectendam eum invitaret. Sed eluxit tandem in eo divine virtus sapientia et celestis operatio potentia (*Ibid.*, n. 7) *quia prudentem a sententia sue cursu vel statu non potest flectere nominis ipsa summa Sapientia*, etc. Celesti timore eductus est inconcussa fide Christi veritatem tenere et libera voce profiteri, ac mentem statim immutavit et vitam; conversus ingenuit, et factus est acceptus Deo. *Destructus es a superbo*, inquit ad eum Paulinus (*Ibid.*, n. 8), *assantus in humilem. Illa cervix facta est docilis ac tenuis in jugo Christi. Deposita cervicis tauri fraus es in mansuetudinem boris illius qui agnovit possessorem suum; jam ex Leone vitibus: et versa ferocitatis aut virtutis vice, aper seculo, agnus Deo; totaque illa qua pro seculo superbus gerebat, nunc adverans seculum humilis arma convertit*. Præteritam cordis duritiam, ariditatem, atque levitatem enim vel re homine depositum (*Ep. 44, n. 1*), pererat iudicis fructus. *Nunc vere sapiens, ait et Paulinus (Ep. 58, n. 9), vere disertus, et vere potens, qui mundo huic stultus et mutus es, et avari linguæ et mendis tue facundus et sapiens de suis muneribus Deo servus, nunc instructor jure divino advocatus pro te postulat s. et justior iudex te ipsum iudices; et in te aut de te ipso sententiam feras, ut magis merearis absolvi, teque non solum venia sed et gloria dignum facias, cum tibi per accusationem tui aces, teque dominando sanctifices: intelligens non quod hominibus, sed quod Deo placeat sanctum et innocens esse. Jam bonis disciplinam fructibus operabatur, et in virtutum frage pastum querebat, ac duplicis Testamenti dentibus ad rumpenda diaboli retia armabatur. Quam dixit Deus stultam hujus mundi sapientiam reprobatum et respuit (*Ibid.*, n. 7), quia que a Deo hæc acco-*

perat, ea sibi arrogabat, et cum parvulis Christi quam cum sapientibus mundi consortium habere maluit. Huic mundo mutus factus (*Paulini ep. 58, n. 9*) humilitatem a superbis contentam (*Ibid., n. 5*), et ipsam humilitatis speciem amplexus est (*Ibid., n. 5*); inanis est a divite ut dilaretur in paupere (*Ibid., n. 8*), et ab illa supervacue distentionis saturitate vacuatus est, ut veris pie paupertatis bonis impleretur. Sed ad propositam sibi honorum spoliationem pervenire non potuit (*Ep. 59, n. 2*), et in ea Paulinum imitari; quamvis enim libero affectu celestia desideraret, terrenum tamen quodammodo curare filiorum **787** possessionibus compulsus est. Uxor ejus in recta virtutis via vel precessit cum vel secuta est; fuit enim illi non dux ad molliorem et avaritiam (*Ep. 44, n. 4*), sed ad fortitudinem quasi redux in ossa viri sui. Continentiam (*Ep. 59, n. 1*) et castitatem (*Ibid., n. 5*) uterque simul professi non jam se secundum carnem noverant, sed a suo in corpus Christi transiere (*Ep. 44, n. 5*), et magna illa divini cum Ecclesia conjugii a muliere, spiritualibus tanto firmiteribus quanta castioribus nexibus Christi caritate copulati su. L

CAPUT III.

Provehitur ad sacerdotium Aper. Illum uxor a curis domesticis et civilibus negotiis liberat.

Quamvis non nisi sub ipsa conversionis luita Paulinianas epistolae accepisse videatur Aper, jam tamen ad sacerdotium promotus fuerat (*Paulini ep. 58, n. 10*), et in ea seculum in pacis et justitiae solio non nullo tantum divino positus est (*Ibid., n. 8*), sed et humano ibi locatus suffragio. Nec est profecto cur miremur quod viros, qui cum eloquentia tum sapientia, magnis quoque virtutibus in negotiorum civilium tractatione claruerant, ad sacerdotium promovendos populi assumerent, ipsis non modo hominibus vim inferendi, sed legibus etiam Ecclesie repugnantibus. Si haec vis abominanda prorsus et intolerabilis in iis qui e statu seculari in Ecclesiam se intrudunt, et ex seipsis, non divinitus vocati, sed cupidine accensi, culmen honoris, opus et omni angelicis etiam haemeres formidandam rapiunt, potius quam assequuntur; quam contra laudabilis et sancta ea est quae populus ad sacerdotium compellit, utque promovendi quos tanto Deus honore dignos ostenderit, ut Ambrosius, Paulinus, Germanus, aliosque hujusce meriti viros: cum quibus sane conferendus est Aper, quem ad sacerdotium ambitio e seculari non fuisse provehitur vitae ejus declarat sanctitas; ipse enim raris nimium frequentator familiare secretum tacti rursus adamavit (*Ibid., n. 10*), non otium negotio praeferebat, inquit ad eum Paulinus (*Ibid.*), neque te ecclesiasticæ utilitati subtrahens, sed jam penè forensibus turbis annulos ecclesiarum tumultus et concilia inquietata declinans. Arbitror autem in ipsam majoribus Ecclesie utilitatibus praeparari, quod sublevis consilio instructioni sanctæ vacans intentus studiis spiritualibus quibus solitudo unica est, formans in te quotidie confirmasque Christum, quo et servus utilis et magister doctori d'ignos te ei, in qua manu Dei positus es, sede perficis; opere pariter et verbo potens, ut lingua et mente tibi concors, verum te apostolica discipline formulam praebes, præcepti Domini actor et doctor. In prædium suum sese receperat (*Ep. 59, n. 5*), et agrum suis videtur excoivisse manibus (*Ibid.*). Ex literis (*Ibid., et ep. 58, n. 10*) vero Paulini apparet in hoc recessu annum saltem illum exegisse, quo peracto creditam sibi dispensationem solers talentorum herillum multiplicator exercit (*Ep. 44, n. 4*). Uxorem et liberos domi habebat (*Ibid., et n. 5*): ibi vicium agebat ab omni perturbatione expertem et seclusam a pelagi fluctibus (*Ibid., n. 4*), utam in Ecclesiarum portu mentis inconcussa ratem in meditatione continua studiorum operumque celestium quasi quodam renigio salutis exercebat. Quod in domo celesti agitur liber exsequabatur (*Ibid.*) de iis non sollicitus qua **788** in domo sua terrena agerentur, uxoris nec fide et prudentia se-

lus, quae eandem sibi, sed vite et sollicitudinis varietate, assecuturam proponebat felicitatem (*Ep. 44, n. 4*). Laboribus enim intenta corporeis, secularibus vacante negotiis, ut vir vacaret Christo (*Ibid.*); non hoc seculum Christo, sed virum sibi praeferebat (*Ibid.*); neque enim in eo voluntati suae inhærebat, sed salutis ejus consulebat, cui natura, conditio exigente, debebat obsequium (*Ibid.*), atque ita dum secularibus negotiis serviret, non ipsi seculo, sed Christo militabat: rata se seculo Deoque acceptissimam (*Ibid.*), si tanquam in immobili scopulo stabilita turris se opponeret necessitatibus seculi et procellis quae turbare potuissent eam, qua maribus ejus latus fruebatur, tranquillitatem. Illi Aper suorum, seu liberorum, possessionem prædiorum reliquisse videtur ex sequentibus: *Curat illa seculi curas*, inquit Apro Paulinus (*Ibid.*), *ne tu cures. Posside e videtur, ne tu possideas e mundo, et tu possideas a Christo. Non illam a proposito tuo discors abjungit voluntas; sed quod magis mirum est, concors fides opere didicit voluntate conjunctum. Nam sine animi captivitate rem captivitatis in libertate spiritus administrans, firmavit manus suas in opera virtutis: brachia sua extendit ad nihil, circumta fortiter lumbos suos, et exas pigrum non odens, facta est tibi tanquam navis quae mercatur a longinqua; necessaria divisione reddens per se Casari quæ sunt Cesaris, ut quæ Dei sunt per te ministret Deo. Nam cum tributum, sicut scriptum est, dedit ei debet tributum, tunc et manus suas adaperiens pauperi, et fructum operæ suæ porrigens inopi, spirituale vectigal pensitat; et redditum possessionis in tua militæ stipendium suggerit, salutaris damni avioris quam levis lucri. Nec enim illa, quod de terrenis elaborat practibus, thesaurizat in terra; sed tuis potus operibus, quam damnosis avaritiæ questibus fovetur*

CAPUT IV.

Refecit Paulinus ad conversionem Apri; eum adversus mundi persequentes movit.

Dicit Paulinus (*Ep. 58, n. 6*) Deum, ejus est mutare hominem, quia solus potest instaurare quod (solus) fecit, plura tunc mirabilia solito gratiæ signa, quæ peccatorum animas convertunt, læssis, quasi properasset suos eripere ab ira ventura: in quo non tantum se uxoremque suam Therasiam, Sulpicium Severum sibi carissimum, et Aprum, ad quem scribebat, ejusque uxorem spectare poterat, verum et Pamphiliam, Pamphili uxoremque illius Melaniam juniorem, Constantem et Macarium qui amplissima obierant munera; multosque alios nobis ignotos, quibus adjuvencibus Germanus Antisiodorensis, qui a nominis et dignitatibus seculi in clericorum sortem inaudito plane et miro modo a Sancto adscitus est. Deus in istis sanctis virtutum ostendebat exempla multis maxime vitia (*Ibid., n. 7*); quanto enim majore sapientia et prudentia naturali emicabant, tanto evidentior in eorum conversione Dei potentia operatio et virtus apparebat: ideoque Paulinus pennas habere voluisset, ut volaret ad Aprum, in ejus colloquio requireretur, et Deum toto corde laudaret (*Ibid., n. 9*). Quod autem aliis exemplo (*Ibid., n. 7*), quibusdam induratis et reprobis **789** testimonio erat: quare homines quorum spes intra hujus ævi spatia concluderetur (*Ibid., n. 6*), et in quibus timor Domini sine libidinum et avaritiæ nondum fecerat, Apri conversionem existimare secretum stultitiæ (*Ibid., n. 5*), ejus humilitatem contempsit, quæ eorum destruebatur superbia (*Ibid., n. 5*); et castitatem (*Ibid., n. 5*), quam erat amplexus, fuere detestati. Eum mundus odit (*Ibid., n. 2*), ubi cum a se alienum et moribus adversum vidit, ac sua illi zelotypia Aprum jam verum Dei famulum probavit. In ejus rudimentis virtus perfectionis est operata (*Ibid.*), sed tentationibus jam ille obsistere poterat; beatumque se existimabat quod odisset eum mundus, qua Christo serviebat. Huic se Christianum credebat quia cum odisse cuperant qui diligebant, et despere qui timebant (*Ibid., n. 5*); sibi que conscius erat quod si ipse idem

fuisse qui antea, æque ut solebant et dilexissent et venerati fuissent. Hæc scripserat ad Paulinum Aper (*Ibid.*) in epistola sua quam ad eum et tacito sui ruris secreto misit (*Ibid.*, n. 10), in qua citra dubium tatius suæ conversionis seriem referebat. In fine epistolæ affirmabat (*Ibid.*, n. 1) se inconcussa mente fidem catholicam tenere et libera voce profiteri, ac in ea se ridentem atque Deo infantem esse dicebat (*Ibid.*). Lætatus est valde Paulinus in iis que ad eum scripsit Aper (*Ibid.*), et cum non haberet penas ut ad eum volaret, ipsique hæc felicitatem eorum gratularetur, quid de ea sentiret in egregia et eleganti epistola testatus est, in qua ei dicit perspicuum esse quam fortiter crederet in Christo (*Ibid.*, n. 2), cui jam ab initio donatum esset pro Christo pati. Eum hortatus est ut hanc persecutionem sustineret (*Ibid.*, n. 2 et 7), quam ipse olim passus fuerat; ut suis adversarios firmissima humilitate destrueret (*Ibid.*, n. 5), eorum odium et obtreccionem potius vitæ moribus quam lingue sermonibus confunderet, et ad Dominum silentio humilitatis et voce patientiæ loqueretur; deinde venit ad illam admirabilem immutationem quam Dominus in Apro operatus fuerat (*Ibid.*, n. 7 et 10); sub finem eum hortatur ut diligentem se in profectu pietatis exhibeat (*Ibid.*, n. 11), ut eadem affectione in Domino delectetur, qua in peccato fuerat delectatus; et addit (*Ibid.*): *Impense rogo ut me in orationibus tuis implices, et quoties fuerit occasio litteris revisere studeas*: illas animi reficiendi studio expetebat Paulinus; et maximo cumulatatur gaudio eum in scientia spiritali promeruisse cognoscebat (*Ibid.*). Paulino libentissime obtemperavit Aper, et reipsa eum

singulis annis ad Paulinum scripsisse videmus, Paulinus enim Aprum sibi ea litterarum officia annuo comœatu pependisse dicit (*Ep.* 59, n. 1); ex quo etiam commercio due prodire epistolæ quas Paulinus et Therasia ad Aprum et Amandam scribunt, quas ad annos 405 et 406 referimus; et quidem cum barbari Gallias invaserint vergente anno 406 brevissimoque temporis spatio eas depopulati fuerint, cumque Honorio sublatis eas in ditionem suam redegerit universas Constantinus anno 407, videtur anno 406 aut saltem ineunte anno 407 tam grato Paulini cum suis in Galliis familiaribus commercio finis imponendus. Hæc de Aprum vita, quem asserere non audemus eundem cum Tullensi episcopo de quo pariter Annales nihil habent. Eum Martyrologia Usuardi, Adonis et Bedæ adscribunt in numero sanctorum episcoporum 15 Septembris die. Templo quod ipse cœperat ædificare 790 juxta Tullum statim eius nomen inditum est, quamvis Gallico nomine corrupte vocetur *S. Epure*: nunc *S. Benedicti* ordinis cœnobium est. Notant item Sanmarthani (*Goll. Chri t. t. III, p. 1095*) abbatiam monialium Colonix esse istius nominis et parochiam in urbe Nanceio. Salvianus, qui floruit Florentiæ ab anno 430 usque ad finem seculi quinti, scribit una ad Aprum et Verum amicos suos (*Salvian. ep. 3, p. 212 et 213*), quibus se multo inferiori esse profuturum; eos totius lerne humilitatis et omnium prope honorum operum palmam adeptos esse asserit, ipsorumque morum dignitatem ita ab omni suspicione eos vindicare, ut plane quidquid ab illis fieret nihil non recte factum esse crederetur.

DISSERTATIO SEXTA.

DE S. PAULINI OPERIBUS AMISSIS, DUBIIS ET SUPPOSITIIS.

1. Jamsatis fusc de his quæ supersunt S. Paulini operibus disseruimus in 1 et 2 Dissert., at multa excidere præclara sane monumenta. Etenim præter illius pro Theodosio imperatore panegyricum, cujus meminere S. Hieronymus in epist. 15 ad Paulinum de Institutione monachi, Cassiodorus lib. n Divin. Institut., Gennadius in libro de Scriptor. eccles. et Trithemius, ac ipse Paulinus in epist. 28 ad Severum, n. 6, præter varias, quæ periire, epistolas ad Augustinum (Vide Vit. c. 51, n. 3 et 4), Hieronymum (*Ibid.*, e. 56, n. 2), Delphinum Burdegalensem episcopum (*Ibid.*, c. 51, n. 1), Venerium Mediolanensem antistitem (*Ibid.*, c. 57, n. 2), ad Sulpicium Severum quatuor saltem (*Ibid.*, c. 29, n. 1; c. 52, n. 2; e. 47, n. 1 et n. 5), ad Desiderium presbyterum (*Ibid.*, c. 47, n. 1), Macarium (*Aug. ep. 259, n. 1*), Sanctum (*Vide Vit. c. 25*), et Ausonium (*Auson. ep. 24*), aliosque complures; præter Homilias quas habuit ad populum, saltem ex quo creatus est episcopus, dignas profecto quæ ad posteros transirent; Gennadius (*Catal. c. 48*), multas eum ad Sororem litteras de mundi contentu dedisse scribit; et Sacramentarium e adjuvabat, præclarum sane, si exstaret, antiquitatis monumentum, ex quo in administrandis sacramentis veterem Ecclesie usum et externa: ceremonias colligeremus; Paulinum etiam composuisse Hymnarium testatur idem Gennadius, quem de S. Felice natalitia carmina esse existimo. At imprimis liber de Penitentia et de Laude generali martyrum, qui interit, maxime desiderandus est, cum omnium Paulini operum præcipuum dicat idem ipse Gennadius; hujus quoque meminere Trithemius et Bellarminus (*Lib. de Scriptor. eccl.*). Excidit præterea illius opus contra paganos, quod circa annum 595 scribebat, ut Augustinus *Ep. 51, n. 8; et ep. 42, n. 1* didicisse ait, et quod vehementer desiderare se testatur. Sed et Gregorius Thronensis citat Paulini epistolam in qua S. Martinum plures SS. Gerzasii et Prothasii reliquias accepisse legitur. Ex ipso Paulino (*Paulini ep. 46, n. 2, et Vit. c. 48, n. 1. Vide*

not. 195) insuper colligimus eum Latinitate donavisse quædam S. Clementis (papæ) opera.

DE EPISTOLIS AD MARCELLAM ET AD CELANCIAM, ETC.

791 2. In ultima operum S. Paulini editione (*Ros. edit. p. 412 et 419*) Antuerpiana an. 1622 inserte fuerunt epistolæ ad Marcellam et ad Celanciam, quæ etiam inter S. Hieronymi opera reperiuntur. Epistolam ad Marcellam de tolerandis adversis maxime accedere ad dictionem Paulini ipsi Sacchini (*Vit. Paulin. p. 753 et 754*) et nobis videtur; at certe non facile est illud componere cum historia Paulini nostri, ut etiam observavit Rosveydus (*Vide not. in Append. ad hanc ep., n. 1*). Afflicta Marcella sub ipsum conversionis initium opem salutarem contulit misericors Dominus, et pium dedit consolatorei, qui etsi in *longinquo positus* (*Append. ep. 1, n. 1*), auditis maxime in illam divinitus misericordie beneficiis, cognito etiam, quo erat statu, et ea quæ illi acciderat tribulatione, disertam hanc illi epistolam gratulabundus conscripsit. In ea ad spem vitæ æternæ, et ad virtutem patientiæ quam præ se tulerat, illam hortatur (*Ibid.*, n. 3 et 6), et ut Domino in magna gratiarum actione confiteatur quod ipsam a sorte divitum peccatorum ad beatorum pauperum sortem, quorum formam Christus accepit, revocaverit (*Ibid.*): quod quidem evenisse a primis annis, quibus divino se obsequio Marcella addixit, ex ipsa epistola conjici potest. Et inde si primum non susceperit Deo se vovendi consilium, contigit saltem ut casus ille, quicumque fuerit, acriores ad opera pietatis illi stimulos subdidit, feceritque ut propositum suum et firmius teneret et liberius profiteretur. Hæc tamen nonnulla reperire est quæ ad extrema vitæ ejus, et Romæ ab Alarico expugnatæ tempora, quibus vere ipsa in corpore passa est (*Hieron. ep. 16*), referri posse videntur. An vero duras adeo calamitates, et mala innumera quæ tot ac tantis

provinciis subeunda fuerunt, quæque ipsa Romæ expugnatio peperit, reticere epistola? De hac calamitate testificatur Hieronymus (Ep. 16) quod illam pauperem non fecerit, sed invenerit, nec ei eripere potuerit bona quæ sponte semel dimiserat. Cujus sit hæc epistola de qua agimus plane non liquet, nec in alio ms. codice Paulini nomine inscribitur. Inter opera Hieronymi spuria recensetur, et merito, cum Hieronymianum stylium non redoleat. Ejus stylium Erasmus (*Ad ep. Hieron.*) sentit a Pauliniano non abhorre, quippe qui suavis sit et pius, necnon Spiritus sancti gratia et caritate perunctus, locisque Scripturæ abundans. Idem tulit iudicium Marianus Victorius. Hanc posuit Rosveydus in editione operum Paulini (*Rosv. edit. p. 412*); sibi tamen in notis (*Vide not. in App. ep. 1*) suis officit Paulinum Nolæ habitantem dicere non potuisse, ut hujus epistolæ autor testatur, *se in longinquo positum* (*Append. ep. 1, n. 1*) a Marcella quæ Romæ vitam agebat: quam difficultatem solve videtur, dum hanc sub conversionis Paulini initium scribi ab eo potuisse ex Hispaniis iudicat. Illud tamen non facile a luimus, cum Paulinus nominis circa annum 390 multisque post annis ex quo Marcellæ pietas emicuit, conversus fuerit. Ad eam tamen, quasi ipsa virtutis viam recens ingressa fuisset, scribit quasi auctoritatem habens, quod cum Paulini humilitate parum convenit. Et ille profecto cum de civitatis et humana ambitione disserit, mea quidem sententia, de se ipso pauca retulisset. Itaque Erasmi (*Loc. cit.*) iudicio 792 in hærendum censeo, nos inter tot ac tantos hujusce ætatis scriptores epistolæ hujus autorem inepte quesituros. Si quis hanc Paulini factum esse voluerit, siquidem stylo, sermone et sententiis, ut in margine adnotavimus, minime differt a Paulinianis epistolis; illam Marcellæ alteri inscriptam esse dicendum erit; non vero ei cui sæpe sæpius scripsit Hieronymus, et cujus vitam exposuit in epistola 16 ad Principiam virginem, quam sic breviter perstringimus: «S. Marcella Albina filia, nobilis Romana, prius patre, mox septimo a nuptiis mense viro orlata, Cerealiæ consule eam in uxorem petente rejecto, ab Athanasio Petroque Alexandrinis episcopis edocta, prima omnium Romæ monachæ vitam professæ est: ubi a D. Hieronymo instructa una cum Principia virgine vixit. Ejus autem illud præcipuum facinus memoratur, quod Origenistarum errores ex Urbe expulerit, et Hierosolymam pietatis ac religionis causa accesserit. Obiit paucis diebus post captam a Gothis Romanam (*Mar. Victor. ad ep. 16 Hier.*).»

Posterior ad Celaniam epistola præclarissimum certe est antiquitatis monumentum cum ob styli suavitate, tum ob materiam; egregia enim de institutione matrifamilias præcepta recludit. Inscribitur (*Append. ep. 2, n. 2*) ad nobilissimam matronam que inter honores seculi in conjugio constituta nupta erat viro, et illi Christiano (*Ibid., n. 26*). Aliquot jam ante annos continentiam sibi in animo proposuerat (*Ibid., n. 27*), et pulchritiam, absque pacto et consensu viri, nullo voto emisso servare cœperat. D Tunc temporis paganismus abrogatus nondum fuisse videtur (*Ibid., n. 8*), cum hæc conscripta est epistola, quam certe post tempora Joviniani missam fuisse constat (*Ibid., n. 28*). Itaque ea posset Paulino adscribi, quadrat enim tempus; et habet præterea, si Erasmo (*Erasm. t. I Hieron., p. 106*) et Sacchino (*Sacch. Vit. p. 735*) credimus, multas Pauliniani styli notas: inest tamen in hac styli suavitate gravitas quedam nimis a Paulini alacritate et volubilitate in dicendo aliena et locorum S. Scripturæ diversa expressio, quam ut ei possit adjudicari isthæc epistola; etenim Sacchinus (*Ibid., et p. 734*) ejus non esse censet, siquidem ait: *Nulla nobis satis videtur.*

Paulini poema exhortatorium ad Conjugem (*Append. eam. 1*) ut se Deo dedicet, quod Rosveydus Paulinianis operibus inseruerat (*Rosv. ed. p. 643*), ad ipsius Paulini stylium et sermonem satis accedere le-

A etor ipse in pluribus poematum locis animadvertet. Cum vero in quatuor mss. codicibus Prospero tribuitur, in nullis Paulino, cujus historie prorsus non respondet, Paulini factum asserere non audeamus. Egregium est sane illud poema et jucundissimum, poesis quoque aliis Paulini carminibus suavior liberius fuit. At quod istud carmen Paulino potest adjudicare, illud nempe est, quod universum orbem in ea generali eversione rerum et perturbatione describit, quam expertum est ab anno 407 Occidentis imperium (*App. eam. 1, v. 5 et 7*). Verum Paulino tunc temporis non necesse fuit ut se et uxorem ad Christianam vitam hortaretur, et designaret quomodo facultatibus suis uteretur (*Ibid., v. 57 et seqq.*). Arbogastus maximas in Occidente turbas fecit, cum anno 392, 15 Maji die, juniorem Valentianum strangulari jussit, et diadema Eugenio imposuit. At illud carmen hæc non adumbrat. Habetur inter Prosperi carmina, cui Rosveydus et alii adjudicant, et Paulino tribuunt: a quibus dissentit Labbeus (*De Script. eccl.*) 793, eorum tamen opinionem nullis refellens argumentis.

B Appendicis poema 2 videri posset paraphrasis in laudes quas de nomine Jesu scri scri sit S. Bernardus; ideoque illius autor duodecimo se nlo non antiquior existisse appareret, si quid stultus redoleret barbarum: illud vero ad elegantiam multum accedit; et nisi foret hæc Bernardi paraphrasis, Paulinum ejus autorem facile quis crederet. Quid enim? cur Bernardus, qui ex autoribus non laudatis tot sententias collegit, quæ de nomine Jesu tit protulit argumenta ex Paulino non excerpserit? In ms. codice membranaceo Cartusie prope Argentoratum civitatem Germanie inter nonnulla variorum Autorum carmina hoc poema offendit Caspar Barthius, et inseruit Adversariorum Commentariorum libro xxxiv, c. 1, illud Paulino nostro adscribens. Cum quocumque nobilium poetarum Christianorum comparaveris, nullo inferiorem genium videbis; mihi vero phrasibus et indoles usque adeo Paulinum sapit, ut cum ejus scriptis comparando nihil non in eo simile inventurus sis. Post Barthium sic censere eruditissimi viri, quos consului, et poetice artis peritissimi, inter quos R. P. Commirius S. J. et Nicolaus Heinsius paulo antequam e vivis excederet. Illa *Felix errorum non dicit*, v. 32, manifeste peccant in legem metricam, nec satis tamen video quid pro iis reponi debeat, nec qua ratione sine alio libro emaculari possit; nec inducor ullo modo ut ab autore tam insignem natum profectum esse arbitrer, sed ab insectis librariis. Ista de *cantatis diro carmine corporibus*, manifeste respiciunt ad manes carmine magico solitos evocari tumulis. *Sono sago* videtur dixisse, *sagarum carmine: Corpora cantata diro carmine et sono sago; devota bustis*, id e-t, jam mortua. Vide num forte v. 76 legendum sit: *Carne interim terra data, vel Caro interim terra data; Ne, etc.* Hoc carmen in feriis paschalibus conscriptum putat Barthius (*Advers. Comment. lib. xxxiv, c. 1*).

3. Suspicati sunt quidam inter S. Augustini epistolas 126 (al. 45) et 245 (al. 58) nostri Paulini esse; ad refragantur Lovanienses Theologi et RR. PP. Benedictini, quippe cum Possidius in Indiculo eas recenset, c. 7, easque citans Beda vulgatus in I ad Timoth. v et in II ad Corinth. v. 15, Augustini esse agnoscat.

Jam vero nullus sane nescit S. Ambrosii vitam et sex carminum libros de Vita S. Martini olim falso adscriptos Paulino Nolano, ab aliis Paulinis fuisse compositos, quorum prior tantum diaconus erat anno 411, cum Paulinus noster jam pontificalibus infulis esset sublimatus; alter vero scribebat circa annum 480. Hæc de Paulino autore Vita S. Ambrosii habet Baronius ad annum Christi 397, § 5b: «Qui res ab Ambrosio gestas conscripsit Paulinus, longe alius a Paulino Nolano episcopo fuisse manifestissime declaratur sua ipsius assertione: quod enim hoc tempo e testem se clericum minoris ordinis militasse in Ecclesia Me-

diolanensi sub cura, ut ait, Casti diaconi, Ambrosio autem fuisse a manu, quis non videat hunc esse diversum a Paulino Nolano jam ante quadriennium initiato presbyteratu, et hoc tempore in agro Nolano agente jam triennium, ibique firmiter subsistente? Decepit complures nomen: sed et quod ambo viri isti Augustino familiaritate conjuncti fuisse noscantur, existimantur iidem hunc ipsum qui **794** res gestas Ambrosii memorie commendavit fuisse Paulinum Nolanium; a quo, etsi alia deessent firmissima argumenta, certe quidem ipsa longe dissimilis dicendi phrasis discriminat. Ceterum is qui rogatus ab Augustino sanctissimi viri vitam conscripsit, ad ejus vite finem se in Africa Carthagine esse versatum affirmat, cum agit de irrogato divinitus supplicio in Mauranum episcopum Ambrosio detrahentem: ut non mirum sit quod immoderit Augustino, qui et eum antea novisse potuit cum Malcolani vitam ageret. Et § 27. Quamobrem hunc ipsam interdum existimavi esse Paulinum illum qui auctus postea diaconatu acerrimus insurrexit impugator heresis Pelagiana, dum Carthagine primum adversus Celestinum in episcopi omni concilio strenue egit: exstant enim acta illa a S. Augustino recitata, quibus significatur ejus opera factum ut Celestinum Carthagini damnaretur, ac postea Romae; oblato adversus eum Zosimo pape libello. Qui plura vult consulat Isidorum de Viris illustribus lib. iv, et Bellarminum lib. de Scriptor. ecclesiast. ad annum 420, observat. 1.

Primus curavit Franciscus Juretus typis manari de Vita et Miraculis S. Martini sex libros, quos tribuit S. Paulino Nolano Gregorii Turonensis testimonio fultus, qui libro 1. de Miraculis S. Martini, c. 2, sic scribit: *Paulinus quoque beatus Nolani urbis episcopus, post scriptos versus quinque libros de virtutibus eius quas Severus complectens est, illa comprehendit miracula quae post ejus gesta sunt transitum*, id est in sexto operis sui libro. Et paulo post deinde Gregorius subdit: *Hic Paulinus in sexto operis sui libro verum conscripsit, accepto a S. Perpetuo episcopo de his indiculo*. Is autem Perpetuus episcopus Turonensis Ecclesiae sedem adeptus est anno 61 post obitum Martini, ut testatur ipsemet Gregorius Turonensis l. 1. de Mirac. Martini, c. 61, idemque Histor. Francor. lib. x, c. 51, ubi nomina episcoporum Turonensium ordine referens ait: *Sextus post B. Martini ordinatur Perpetuus, de genere et ipse, ut aiunt, septennio, dies valde, et per multas civitates habens possessores*. Sed et Sidonius Apollinaris, lib. iv, epist. 18, sextum a Martino antecessorem Perpetuum nominat, et

A eandem perpetui meminit Sigibertus in Chronico circa annum Christi 472, unde liquido constat aut haec verba, *Nolani urbis episcopus*, ab amanoensi quodam imperito alibita et interpolata, aut Gregorium Turonensem stupide lapsam et sibi contradicere. Si enim sextus post Martinum episcopus ordinatus est Perpetuus anno post obitum Martini 61, sub nomine 470 et adhuc anno 472 vitam ageret, quomodo potuit Paulinus, qui anno 451 obiit, ad eum de Vita S. Martini librum sextum scribere? Praeterea libri sex de Vita S. Martini non possunt esse S. Paulini Nolani, cum eorum librorum auctor Paulini Nolani meminerit lib. ii. et de ejusdem nominis esse testetur. Hinc sententiae ad stipulatur Bellarmianus lib. de Scriptor. eccles. de S. Paulino Nolano observat. 2. Sed et ipsa laudatio Paulini satis fidelem facit evidenti non esse qui scribit. An ille superbia victor ac vanitatis amaro tam demisso de se ipso veridicet, *Insipis fidei quae gloria late extulit* (Lib. ii. Vit. S. Mart.)? Et tamen exinctus praedictio Juretus: *observa*, inquit, *hic Paulinum sine ipsius fidei laudatore videri*. Immo observa, quia in magnifice de Paulino Nolano sentit, hunc Paulinum Nolanium non esse. Ceterum proferre **795** alia argumenta ad confirmandum non hunc esse Nolanium haut existimo necessarium.

In codice Regularum (Append. part. 4 p. 81) quas collegit nono saeculo S. Benedictus Anianensis abbas, extat ejusdem Paulini fragmentum, hoc titulo: *S. Paulini ad monachos responsio de penitentia*, qua solvit questionem: *Quomodo debeant monachi agere penitentiam?* Auctore praefert eoque, nec tamen Paulinum Nolanium, ut opinor; non enim certissimum posuisset, ex quo die quis abrenuntiavit saeculo non memorari ejus delicta quae a suscepto baptismate gessit i saeculo, in quo facturum se praestitum de religio promiserit Deo, nec ipsum debere dubitare dominicum corpus accipere (Ibid., p. 82). Quis enim unquam asseveraverit il convenire Paulino nostro, qui monachus et presbyter factus saepe saepius de commissis in saeculo delictis dolet et ingemiscit?

At extremum meminisse oportet illud Sidonii Apollinaris (Lib. iv, ep. 5, p. 99) qui, si gula singularis ecclesiae Paulinus dona sua attribuens, Paulinum provocare dicit: quod de singulari acronia interpretandum est, et de vi suavissima quae ipsius Scripta legentes ad obsequium Christi et exactam praeciptorum ejus custodiam provocat, afficit atque incendit.

DISSERTATIO SEPTIMA.

DE CAPTIVITATE S. PAULINI.

Pro captivitate vicarium se tradit Paulinus. Quo tempore hanc captivitate acciderit.

1. De Paulino Nolano ab anno 414 ad annum 417 in historia nihil conperimus. Quod vero insigne caritatis exemplum de eo refert Gregorius M. (Dial. lib. iii, c. 1), illud huic intervallo adscribi posse videtur. Et quidem ad posteriora Paulini tempora referre non convenit, cum satis habuerit virum ut hortum excoleret, et in hac exercitatione venusti vultus speciem quae juvenutis propria est praese tulert. Singulos autem annos ad annum usque 415 eo quod in Gallias et cum Augustino habuit commercio ita completos viderimus, ut ejus absentiae tempus cui annis saltem tribuendus est, non reperiamus. Videtur etiam Augustino notum et perspetuum non fuisse tam illustre amici sui facinus, quod profecto in libro de Civitate Dei de eo laentus non tacuisset. Haec summam complectitur historia, cujus singulas partes describit Gregorius M. lib. iii Dialog. c. 1. Campaniam nimirum Italianam populantibus Wandailis, et plurimum in Africam captivis abductis, cum Pauli-

mus in pietatis officiis rem omnem consumsisset, D posceretque ab eo videri in illum captivum sibi redimeret, se ipsam pro illo in servitutem tradidisse, ac Wandalarum regis genero in Africa colendis hortis se addidisse. Quem cum Wandalis in potestatem suam recepisset, hortali curam ei **796** commisit; qui cum datus de quotidiano labore suo responsis domo pla uisset, eum in colloquium domitius habens et frequens adhibuit; cumque aliquando soli inter se disserterent, a Paulino monitus est ut rebus suis consuleret, et de statu Wandalarum rogaret, quondam illorum rex sacer ejus brevi esset interiturus. Hoc ille retulit regi qui auctoris ejus consilii vendi causa apud generum prausum venit, quia Paulinus ad dominium eum pranderet solebat olera deferre. Huius intuitu rex commotus genero confessus est eundem Paulinum et complures alios se vidi-ge per noctem sedentes iudices qui e manibus ipsius flagellum abstulerant. Tum vero Paulinus dicere se episcopum compulsus est; et cum Nolanus cives captivos per Africa rex inquiri jussisset (eo-

rum enim Paulinus libertatem supplex flagitaverat), Nolam honorifice cum episcopo renitis onustis frumento iis quibus advecti fuerant navibus.

2. Nemini dubium est quin magis hæc historia patiatur difficultates, quia Paulini temporibus in Italiam non venire Wandali, quibus vix datum est occupandæ Africæ tempus, non ibi colendorum hortorum; tum vero rex Gensericus, quo regnante hæc adducti sunt, longe post Paulinum obit. Ita in quibusdam hujuscæ historicæ partibus deceptum Gregorium latendum est, ut quandoque contingit in gestis aliorum relatione traditis, licet verissimis; qua illud ratione se cognovisse asserit Gregorius. Post Procopium (*Wandal. l. 1, c. 2*) observat Chiffletius (*Paulin. illustr. p. 187*), et merito, Gothos, Wandalos, Gepedes, Sarmatas, aliasque gentes, apud scriptores uno nomine venire, quippe qui ex una omnes gente procreati, contemporanei, commilitones, iisdem instituti legibus, omnes pariter Arianae heresis fautores, linguae quoque unius fuerint quam Gothicam vocant. Itaque cum Nola a Gothis capta sit anno 410 (*Vide Vit. c. 51, n. 2*) neque alii barbari Paulini temporibus in Campaniam venerint, nec venisse poterint, hæc referenda est magna illa captivorum turba quæ, ut refert Gregorius M., a Wandalis in Campaniam fuit abducta, quam addit et in Africam fuisse transvectam, utpote cum Wandali ibi diu sedem regi haberint; at necdum illic tum dominabantur. Quamobrem longe verisimilius est captivos una cum exercitu Gothorum qui ex Italia in Gallias anno 412 et in Hispaniam triennio post transierunt fuisse abductos, vel illos aliis barbaris venditos fuisse. Fieri autem potest ut ille in cuius gratiam servum se tradidit Paulinus, hæc pacto in manus venerit Wandalarum qui ab anno 409 Hispanias incolabant. De principe vero cuius mortem prenuntiavit Paulinus, inter tot varios illarum gentium duces qui reges habebantur, potuit aliquis nobis ignotus interisse anno 415 vel 416, Paulini enim captivitas ad ulteriora tempora extendi non potest.

3. Idatius in Chronico circa annum 416 vel 417 agit de quodam Fredibaldo ejusdem gentis Wandalarum rege, qui a Constantio sine prælio captus ad Honorinum missus est: ille paucis interjectis diebus forsan et extinctus est; qui casus si anno dumtaxat 417 eveniret, potuit tamen et a Paulino prædici sub finem anni 416 veluti proximus. Anno 415 Ataulphum Alarici levirum et regem Gothorum mortuum legimus. Cum vere paulo 797 ante in Hispanias transierit, nondum Gotli de hortorum cultura cogitabant. Asserit Chiffletius (*Loc. cit. p. 188, 189*) anno 409 vel 410 Paulinum in servitutem se dedisse, et mortem Alarici prenuntiasse. Illum autem Nola fuisse constat cum ab Alarico circa mensem Septemb. direpta est, nec multo post obiit Alaricus. Neque etiam dici potest Alarici generum Africæ dynastam fuisse ab anno 408, ut supponit Chiffletius, et anno 410 potuisse libere ab eo abduci Paulinum ut in manus Alarici inmanissimi imperii hostis traderetur, quæ fecte supposita et minime probabilia videntur. Afirmat Baronius (*An. 451, § 191*) Gensericum Wandalarum regem anno 428 vel 429 Italiam depopulatam fuisse et ex ea captivos abduxisse, mortemque Guntharii a Paulino prædictam; quem Procopii autoritate fretus Wandalos in Africam cum Genseric fratre adduxisse contendit. Maria vero non potuerunt Wandali percurrere nisi post occupatam Africam, eo enim tempore quo ex Hispaniis in Africam transierunt, navigationis artem iis notam non fuisse Prosper (*Chron. an. 427*) affirmat. Procopius (*Wand. l. 1, c. 3*), quem Baronius ducem se-

A quitur, tum fuisse puerum Guntharium asserit; generum itaque non habebat. Guntharium vero, vel potius Gundearium, sic enim a nonnullis scriptoribus vocatur, anno 427 vel 428 jam obisse constat, priusquam Wandali in Africam transirent: quod confirmat Idacius. Procopius (*Ibid.*) ipse testatur etatis suæ Wandalos id credidisse; neque Victor Vitensis alique scriptores in Africam alio duce quam Gensericio venisse Wandalos significant. Si igitur sub Gunthario captivus factus est Paulinus, fuit certe in Hispania, non vero in Africa, ut contendit Baronius; atque ita dicendum erit Paulinum annos natum 75 hortulanum egisse (*Chiff. loc. cit., p. 180*). quod nullo modo verisimile est.

4. Haud scio an alterius Paulini tempora, quem aliquanto post nostrum Paulinum creatum fuisse Nola episcopum ferunt, cum Gregorii narratione non melius convenirent; quæ licet ita se haberent, cuivis tamen tam illustre facinus, quod quidem tamquam insigne caritatis specimen omnibus proponendam est, non videbitur alicui tribuendum quam illi a quo tanta divine caritatis opera sub ipsa conversionis initia, cum eo veluti colludente gratia, 798 profecta sunt. Ut prævertantur quæ in hujus historicæ argumetum obijci possent, non debuissè mirari episcopum a populo suo discedere, neque privati cuiusdam captivi libertatem æternæ totius gregis saluti præponere, satis erit si respondeatur a Gregorio (*Dialog. l. m, c. 1*), qui et Ecclesiæ regulas et episcoporum officia quam optime callebat, laudatum fuisse stupendum illud, mirandum et porsus inauditum facinus, ex quo optivis maxima virtutis documenta posset percipere. In hoc, inquit (*Ibid.*), illum imitatus est qui formam servi assumpsit, ne nos essemus servi peccati. S. Eulogius (*Ad Floram et Mariam, t. IX, p. 512, Bibl. Patr.*) nono seculo martyr illustris iisdem fere utitur verbis, exemplum illud detentis in carcere pro Christo virgibus proponens, ibique S. Paulinum miræ sanctitatis et incomparabilis meriti episcopum vocat. Tradunt quidam (*Ambr., Leo lib. II de Nola, c. 15, et Chiff. p. 259*) S. Paulinum Nolanzæ civitatis episcopum, cum Nolanis omnibus ejus nomine liberatis redeuntem, de civibus adeo bene meritum, tanta pompa lætitiæque ab ipsis exceptum, ut proinde eundem diem statis pompis, festis, spectaculisque usque ad nostram tempestatem venerati sint, et etiamnum venerentur, idque a decimo mensis Junii die quo in urbem rediisse fertur, usque ad vigesimum secundum quo diem obiit extremum. Ex ms. codice Mediceo, in quo exstat Uranii de obitu Paulini ad Pacatum narratio quæ historiam ibi complectitur de redempto a S. Paulino sui permutatione filio vidæ usque ad ejus ex Africa Nolam reditum, contendit Baronius (*An. 451, § 195, in append.*) S. Gregorium ab Uranio hæc totidem verbis exscripsisse historiam quam inter Elogia dedimus. At illud Sacchino (*Paulini Vit. p. 721, 722*) non persuasit qui eam S. Gregorio M. semper adscribit, nec Chiffletio (*Pag. 179, 180*) qui Baronii argumenta et rationes optime refellit. Etenim ipse Gregorius (*Dial. l. m, c. 1*) hæc de Paulini Captivitate historiam non ex cuiusquam scriptis se excerptisse dicit, sed a senioribus viris audisse, quorum testimonio fidem denegare non potuisse fatetur. Si hæc acciderit captivitas ab anno 414 usque ad 417, Augustinum hæc de re jam ad Paulinum scripsisse non serius quam sub initium anni 417 credere par est, cum in epistola 186 (alias 106) circa mediam ejusdem anni scripta nullum de hac captivitate verbum faciat.

DISSERTATIONES IN SANCTI PAULINI POEMATA.

(Auctore Lud. Ant. Muratorio.)

DISSERTATIO PRIMA.

DE TURGIO APRONIANO.

799 Gens Turcia Aproniana celebris est apud veteres Latinos. Familiam vero Apronianam singulariter exquisitissima ac nervosa eruditione post Glandorpiam prosecutus est em. Norisius in Cenotaph. Pis. Diss. 4, cap. 2, § 1. *Gens itaque Turcia Aproniana Asteria Rome nobilissima fuit*, uti ibidem laudatus cardinalis ait. Floruit sub Juliano Augusto L. Turcius Secundus Apronianus præf. Urbi, de quo apud Gruterum, pag. 476, n. 7, inscriptio habetur, itemque altera pag. 647, n. 6. Ad eundem referendū est alia inscriptio Gruteriana pag. 165, n. 2. Fani sita, que tamen hactenus cum errore proposita est, quasi DIVO MEGESTO fuerit dicata. Veram lectionem exhibent sedes Ambrosianæ **800** Bibliothecæ, eoque omnium vetustissima, e quibus multa mihi hausta fuere in ornamentum collectionis ineditarum inscriptionum, quam justo volumine comprehensam, inventibus superis, orbi communicare jam meditor. Sic autem se habet marmor, ejusque adnotatio :

*Fand in arca semidivino convulso
tormentis bellivis bello Pii II. contra
Faneases. MCCCCLXII.*

DIVO AUGUSTO PIO CONSTANTINO PATRI DOMINORUM.

Subsequitur in medio marmore ac infra quiddam apud Gruterum invenitur. Positum Augusto prius fuerat marmor; tum, uti frequenter contingit, eidem marmori copulata est altera inscriptio, quam Turcius Secundus Asterius Constantino Magno dicatam voluit. Alii fuere Turcii Aproniani, aut Asterii, **801** quos in laudato nunquam satis opere Narisiano videre licet. Ibi ex antiquissima Mediceæ bibliothecæ Vergiliano codice exhibetur inscriptio Turcii Rufii Aproniani V. C., qui consul anno Christi 494 processit, propria ejusdem Turcii manu elaborata. Redeamus nunc ad Turcium nostrum. Hunc ita Paulinus commendat :

Apronianum Turcius gentis deus
Aetate puerum, sensibus curas senem,
Veteri togarum nobilium prosepit,
Sed clariorum Christiano nomine,
Qui, mixta veteris et novi ortus gloria,
Vetus est senator curæ, Christo novus.

Igitur senatorum albo inscriptus erat Turcius iste,

A et nuper Christianam religionem fuerat professus. Hanc suam ad Christum conversionem debuit Apronianus Melanæ senioris pietati, quæ illum a gentibus in Christi ulnas addidit. Auctorem hujus rei Palladium habeo in Hist. Lausiaca, cap. 118, ubi de seniore Melania Hierosolymis Romam reversa his verbis agit : *Atque illic quidem cum esset, beatissimum virum, magnæque existimationis clarissimum Apronianum (legendum est Apronianum) qui erat gentilis, catechesi instruit, et Christianum effecit.* Romam rediit Melania anno 597 ex Baronii Pagiique calculis; igitur post illud tempus ethnici mo Apronianus valedixit. Erat autem hic inter paucos Rufini Aquileiensiis amicus, quam familiaritatem Melanæ senioris ac junioris officia conciliaverant, apud quas Rufinus primas honoris et existimationis tenebat. Hinc illius fautor electus pravis etiam illius doctrinis animum obstraxerat. Anno Domini 599 ex Pamnochii et Oceanum Epistolam Hieronymus conscripsit, ubi quasdam Rufini sententias calumniasque castigavit.

B *Verum, ut lib. 1, cap. 2, Hist. Pelag., ait em. Norisius, statim ac Hieronymi litteræ Pamnochio reditæ sunt, eorundem exemplar Apronianus, qui in Rufini rem vigilantissime incurbebat, Aquileiam ad magistrum transmisit.* Ad hæc Rufinus deus e vestigio libros in vectivaram in Hieronymum elucubravit, quos Aproniano nostro inscripsit. Sic autem incipit : *Perlegi scripta tua, Aproniane carissime, que ab amico et fratre bono (hoc est Hieronymo) de Oriente ad virum nobilissimum Pamnochium missa transmisisti ad me.* Nunc videamus quæ ejus uxor, Palladius in Hist. Laus., cap. 154, hæc nobis notitiam servavit : *Vidi etiam, inquit ille, beatam Avitam Deo dignam cum ejus marito Primiano.* Ita in libris editis; ac corrigendus locus, et pro *Primiano* legendum *Aproniano*. Heraclides in Paradiso, qui liber paucis mutatis idem est ac Historia Lausiaca Palladii, cap. 59, ita scribit : *Avitam aliquam Deo dignam cum Aproniano quodam ipsius viro, et filia eorum Eunomia vidi.* Et hic error in nomine, ac legendum *Aproniano*, non *Aproniano*. Idcirco Avita Paulino æque præseas, de qua sermonem inferius habebis, Aproniani conjux erat. Ex ista duo ille suscepit natos, Eunomiam videlicet, ac Asterium puerum. De hoc trinum videamus.

DISSERTATIO SECUNDA.

DE ASTERIO TURCII APRONIANI FILIO.

802 Certe hic Asterius a Turcio Aproniano distinguendus, tum ut numerus verificetur quem exhibet eo versu Paulinus :

Ergo novem cuncti socia cum prole parentes,
tum quia expresse id assertitur superioribus verbis :

Cum patre Paulino pater eque Turcius iste est,
Sed me ætas, soboles hunc facit esse patrem.

Erat quidem Turcius soboles alia, nempe Eunomia, sed illam Avitæ matri Paulinus primum adscripserat :

Matribus his duo sanè tribus uno pignora sexu,
Flos geninus, Melanæ germano, et Eunomia.

Itaque Turcius Aproniani filius erat Asterius, cognomine utique gentis Turciæ proprio. Expressius vero infra id a poeta repetitur, postquam de Primiano filio suo in Christo egit his verbis :

Ast aliud mihi par lumen in Asterio est.

Quem simul manibus vera pietate parentes

Infantum Christo constituere sacrum.

Et tamquam Samuel iunior signatus ab annis

Cresceret in sanctis votus alente Deo.

Hinc pater et fratrem fecit pia graia patri.

Nam pariter sancto flumine sunt genti,

Quos na ura gradu diviserat, hos Deus alio

Munere germanos in sua regna vehet.

D

Vides hic Asterium memorari, qui una cum parente Turcio Aproniano, sacro baptismatis fonte fuerat ablutus. Neque illi quidem multo ante factum fuit, quod Asterii aetas non patiebatur, et observata nuper de Turcio non ferunt, qui dicitur *vetus senator curiae, Christo novus, qui novi ortus gloria* longe clarior evaserat. De hoc item Asterio forsitan intelligendus ille versus :

Turcius ore pio, florente Suecrius aëvo.

Turcius pater primum refertur, dein filius, qui Suecrius etiam appellatur, nisi Purgamini potius hoc nomen respiciat. Fateor cognomen istud satis peregrinum apud Romanos illo aëvo fuisse, unde in suspensionem depravati textus facile trahor. Fortasse *Syagrus* legendum est, quod librarii nullo negotio in *Suecrius* convertere potuerunt; hujusque cognominis

A duos consules habemus in Fastis anno 381 et 382. Gentem quoque *Ecclesiae thesaurum* appellat Ennodius in *Epiphania*. Laudatus cardinalis Norisius in *Cœnotaph. Pis.*, Diss. 4, cap. 2, § 1, Idacium laudat in Chronico ad annum imperii Honorii 26, hoc est aëre nostrae 420, et ad annum 47 Valentiniiani Tertii, nempe 440, iterumque Renatum Profuturum, apud Gregor. Turon. lib. 1 Hist. Franc., qui duos Asterios memorant sub Honorio, ejusque successore Valentiniano, magisterio utriusque militie in Hispania perfunctos. Alius item Asterius anno Christi 449 consul in Fastis legitur. At neminem ex his Asterium nostrum fuisse mihi libenter suadeo, quippe a teneris, ut aiunt, unguiculis Deo sacratu a parentibus iste fuerat, ac sacerdotalem nutriebatur ad honorem, quemadmodum superius e Paulino didicimus.

DISSERTATIO TERTIA.

DE AVITA AC EUNOMIA.

303 Turcii Aproniani conjux erat Avita, ejusque filia foere Asterius supra memoratus, ac Eunomia. De illa sic scribit Paulinus :

Jungitur huic germana jugo, ut sit tertia princeps
Agnis hymenionis mater Avita choris.

Palladius in *Lausiaca Historia*, cap. 134, hanc mulierem beatam vocat, feminisque vitæ sanctitate illustribus accenset. Sunt ejus verba: *Vidi etiam beatam Avitam Deo dignam cum ejus marito Primiano* (legendum est, ut supra dixi, *Aproniano*) *et eorum filia Eunomia in omnibus illo aëvo fuisse, unde in suspensionem depravati textus facile trahor. Fortasse Syagrus legendum est, quod librarii nullo negotio in Suecrius convertere potuerunt; hujusque cognominis* facile tracti fuerint a dissoluta et voluptaria vita ad honestam et continentem vitæ institutionem; in his quoque digni habiti, ut in Christo dormirent, ab omni quidem peccato liberi, perfecte in certamine decertantes, in bona memoria vitam suam relinquentes. Idem Palladius, cap. 118, quum a Melania seniore Apronianum fidei Christiane redditum retulisset, hæc addit: *Persuasitque eundem, ut contineret etiam cum sua uxore, ejus autem sorore, Avita nomine*. Hinc discimus, Avitam seniores Melaniæ fuisse sororem, ac post ejus monita continentiam servasse. Nisi hic Palladii locus obstaret *germana* vocabulum apud Paulinum ita explicassem, ut soror Albine supra memorate diceretur Avita; sed intelligere cogimur inde aut affinitatem quæ illi cum Albina intercedebat, aut

B aetatis morumque inter easdem similitudinem, quam multiplicem interpretationem patitur vocabulum istud. Quum vero Melania senior anno Christi 397 Romam redierit, Avitam ac Turcium continentiam amplexos post illud tempus latendum est, propterea que Eunomiam et Asterium illorum filios ante memoratum annum in lucem prodiisse. Heraclides in *Paradiso* iisdem verbis ac Palladius Avitam describit: *Avitam, inquit, aliquam Deo dignam cum Aproniano* (lege *Aproniano*) *quodam ejus viro, et filia eorum Eunomia vidi adeo placentes Deo, ut transferri ad caelestem vitam ante conspectum ipsius mererentur. Et ipsi enim jam ultimo fine naturæ nunc in Christo quiescunt, qui peccatorum quidem omnium nexibus absoluti sunt, divinarum autem verum peritiam atque notitiam semper habuerunt*. Constat igitur ex dictis Eunomiæ parentes Turcium ac Avitam fuisse. De illa sic loquitur Paulinus :

Et simul Eunomia æternis jam pacta viægo
In caelo thalamis, quam matris ab ubere raptam
Festino placentiam sibi Christus amore dedit.

Illam inferius itidem memorat. Animadversione vero dignum in primis est quod hic innuit Paulinus, videlicet Eunomiam ac Asterium pueros ab infantia dicatos Christo, quem veterum Christianorum morem in notis aliquantulum illustravi.

DISSERTATIO QUARTA.

DE ALBINA.

304 Celeberrima quoque apud veteres habita est Albina tum natalibus tum sanctitate femina præstans. Primum videamus quid Paulinus de illa ferat:

Prima chori Albina est cum pare Therasia.

Et inferius :

Famulos Christi loquor istos,
Par illustre Deo, par notable nomine Christi
Albina cum matre tuis modo finibus ortos.

Hujus præclarissime femine parentes clariss. cardinalis Norisii ingenio immo tuere; quum enim in Actis S. Melaniæ junioris die 31 Decembr. apud Surium exhibitis Melaniæ hæzo, hoc est avunculus, Volusianus dicitur: præstantissimus auctor inde Albinam eduxit Rufii Ceionii Albini filiam, qui Rufii Ceionii Volusiani frater fuit, ideoque in Ceioniam gentem referendam hanc illustrem mulierem censuit. Hæc ab illo eruditissime animadversa in quodam opusculo. De Rufio Volusiano inscriptionis fragmentum ineditum non pigebit e meis miss. sehedis libatum apponere, quod etiam in justo ineditorum marmorum corpore,

Deo favente, brevi per me referetur. Exstat illud in Lateranensis basilicæ pavimento Romæ:

RUFIVS. VOLVSIVS. V. C. X. VI.
RUFIVS. FESTVS. V. C. XV. SEPT.
SEBASTIVS PHILVS
PONT. M.
BRITIVS. PRÆSENS. V. C. P. M.
EVAGIVS. PHILVSOPVS
FL. ATTICVS. V. C.

Melania senior femina perillustis, marito e vivis sublato, unicuique reliquæ proli superstitem vidit filium, quem Publicolam (an recte nescio) appellat Chilletius V. C. e soc. Jesu. Crevit iste, eximiam in Urbe nactus existimationem, opibusque claris inter primos evasit. Omnia hæc Paulino debemus in ep. 10 ad Severum, ubi multa de Melania ejusque nato habet. Albinam iste dein conjugio sibi copulavit: male etiam astimare facile possumus quanta hæc nobilitate polleret, quæ virum nobilissimum et consulibus avis illustrem, maritum fuerit nacta. Hisce ex nuptiis profecta est Melania junior, quæ Nole itidem ade-

rat, et de qua sermo infra erit. Huic Melanie, ut Metaphrastes docet apud Surium die 31 Januarii, fuit *genus clarissimum, erant enim ejus parentes primi senatus Romanorum*. Itaque vides et ex his verbis, quam illustria cunabula sortita fuerit sancta mulier Albina, de qua modo inspicimus quid Palladius retulerit. Illic in Hist. Laus., cap. 118, ita loquitur de seniore Melania agens: *Cum autem suam quoque neptem confirmasset Melaniam una cum ejus marito Piniano, et catechesi instituisset Albinam mirum suam, uxorem autem filii sui, et persuasisset his omnibus vendere quæ habebant, Roma eos educit, et ad honestum ac tranquillam vite portum deduxit*. Cap. vero 120 de Melania senioris nepte verba faciens subdit: *Habebat autem secum 805 quoque matrem Albinam, quæ similiter exercebat, et similiter rursus seorsum dispergit suas pecunias*. Eadem repetit Hæraclides in Paradiso, cap. 42, his verbis: *Confirmatos hos ergo simul, hoc est Melaniam neptem suam, et Pinianum ejus maritum, Albinam quoque cum ipsis mirum suam, hoc est uxorem filii sui, per omnia docuit*. Erat igitur Albina Melanie senioris nurus, quippe quæ ejus filio nupserrat, ac juniorem Melaniam pepererat. Arcta hæc sanguinis conjunctio in eam sortita quod contubernium animosque semper junxerint Albina, Melania junior, ac vir istius Pinianus. Conjunctim idcirco hi omnes peregrinationem in Africam instituerunt, quam etiam memorat Metaphrastes in Act. S. Melan. 31 Januar. apud Surium. Potior itineris scopus fuit Augustinum invisere Hippone degentem. Ibi Pinianus turbas non paucas perpressus, quam illam Hipponenses ad sacerdotium amplectendum omnino cogere vellent. Hinc S. Augustinus litteras ad Albinam Tagastæ morantem dedit, quibus populare impetum excusat, sequæ in primis apud illam purgat. Est hæc epistola 225 in edit. Antwerp. Aliam quoque dederat S. doctor epistolam (quæ est 227) ad *Albinam, Pinianum et Melaniam*, qua se excusarat quod eos convenire nondum potuerat. Hæc secundum magnum parentem Annianum acta anno 409, seu serius, ut quibusdam videtur. Aliam etiam peregrinationem hi tres egregii comites suscepere Hierosolymam, ubi S. Hieronymum salutarunt; qui, eodem tempore Alipio et Augustino rescribentibus epist. 79, addit: *Sancti filii communes Albinus, Apinianus et Melania plurimum vos salutant*. Rosweydnus in notationibus ad Vit. Patr., pag. 1005, ad Albine hujus nomen hæc apponit: *De ea D. Hieronymus in variis epistolis*. Sed parum recte; istam enim Albinam eam Albina Marcellæ matre confundit; quod tamen cavendum monerat Baronius ad ann. 408. Vidisti supra in epist. 227 Augustini, et nunc in prælaudata Hieronymi epistola *Albinam pro Albina* dici. Baronius Albinam reponens corrigendos ait co-

dices; ac Rosweydnus, pag. 705, in not. ad Vit. Patr., haud necessariam arbitratur hanc restitutionem, quandoquidem tum temporis feminæ in nomina etiam terminationibus masculinis efferi solebant: quod Melanie exemplo probat, quæ *Melanium* quandoque dicebatur. Pace viri tanti mihi hæc sententia non sedet; dispar enim ratio, et dispar na nini origo. Latini notioribus non adhaesit hæc usus, sed quidem Græcis Latio illatis. Donatus Grammaticus, lib. v de *Gener.*, *Sunt alia, inquit, tono neutra, intellectu feminina, ut Phronisium, Glycerium, Sophronium, quæ mulieres sunt*. Priscianus etiam lib. v nomina feminarum desinere in *um* asserit, ut *Glycerium mea, Dorcium, et Philotim*. Hæc quidem omnia feminarum nomina, sed originem Græcam unaqueque sortita. Albina vero vocabulum Latinis e fontibus manans in Albinum converti non sine audacia, ac non sine patientis amphibologia: periculo potuit. Licuit id Græcis, at Latinis minime. Deinde nomina in exemplum adhibita tantum neutrius generis terminatione efferrantur; Albina vero masculinorum ad instar, ut patet nullam inter eadem nomina institui posse comparisonem. Sciendum porro est Albine nomen lepidissimum primo, dein acre bellum inter **806** maxima ingenia exitasse. Scripserat olim em. Norisius, in celeberrimo opere de Hist. Pelag., libri Augustiniani de *Gratia Christi* inscriptionem non esse corrigendam, ubi legitur: *Albine, Piniane, et Melania*. Rosweydi vestigia secutus. P. Macedus vir magni nominis, et spissorum voluminum scriptor, in quo tamen judicium non raro desideres, adversus clarissimi Norisii sententiam insurrexit et pro Albino non Albinam juniorem Melanie matri intelligendam censuit, sed *virum aliquem, aut patrem, aut socerum, aut patruum, aut avunculum Piniani, aut clericum quemdam*, et quid non somnavit? Certe ibi Albinam nostram designari invictissimis argumentis evieit idem amplissimus cardinalis in duobus opusculis hæc de re confectis, quibus et ego alia ope S. Paulini aggerere possem. Unum animadvertisse sufficiat, ipsum nempe em. scriptorem alicubi scribere, in duobus mss. Medicis Hieronymi epistolam superius laudatam ita se habere: *Albina, Apinianus, et Melania salutant vos*; quod et mihi observatum in quodam ms. Ambrosiana bibliothecæ. Apud Augustinum ita quoque legendum nos docet Possidus eidem sancto synchronus, ejus enim opera recensens epistolam ita inscriptam refert: *Albine, Piniano, et Melania*. Quin et *Albinam*, non *Albinum*, et PP. Benedictini in egregia S. Augustini editione annis proxime præte. itis instructa legunt, eamque lectionem quorundam mss. auctoritate firman. Igitur non Albinus, sed Albina, legendum ubique, et Baronio emendanti acquiescendum.

DISSERTATIO QUINTA.

DE THERASIA.

In optimo codice, unde S. Paulinum edidivimus feci, ita sunt distincta verba, ut legatur *compar et heraxia*. Sed quamnam est hæc Theraxia? Ego hujusmodi feminæ mentionem nusquam invenio. Emendandus itaque codex, et sic legendum: *compare Therasia, aut eam pure Therasia*. Similem Paulini versum habeo in epist. 12 ad Severum, ubi ait:

Post longa revelat

Secula Protasium cum pare generasio.

Erat hæc Paulini nostri fida ac piissima conjux in seculo, quæ castitatem postea una cum illo protessa sibi castæ ac religiosæ vite elegerat institutum, viro presbyteratus munia sancte relicta. Idcirco in Chronico ad annum Honorii 50 hæc habet: *Paulinus nobilissimus et eloquentissimus, dudum conversione ad Deum nobilior factus, vir apostolicus, Nola Campaniæ episcopus habetur insignis, cui Therasia de conjuge facta soror, testimonio vite beate æquatur, et merito. En ut ejus castitatem extollit Idacius, quum de conjuge illam Paulini sororem effectam asserit. Genita-*

dius quoque de Script. eccles. epistolarum plurimum meminit, quas *ad sororem de contentu mundi* Paulinus scripsit. Hanc autem sororem non aliam forsau fuisse quam conjugem Therasiam autumo, ad quam etiamnum carmen hæc de re extat S. Prospero male a **807** quibusdam codicibus adjudicatum. Hispanam vero sanctam hanc fuisse mulierem conjicio, quum illi in Paulini contubernium cesserit. Sic ipsemet sanctus de se canit:

Trans juga Pyrenes adi peregrinus Iberos.
Illic me thalamis humani lege jugari
Passus es, ut vitam commercerere duorum,
Perque ægna carnis duplicata salus aniarum
Dilatam minus posset pensare salutem.

Idcirco vero inuit commune sibi cum Therasia susceptam castitatis votum:

Tu carnea nobis

Vincula rupisti.

Hæc autem piissima mulier tempore quo Nat. lis lic

recitatus fuit, ino et serius, in vivis fuit. Id ex ejusdem Paulini epistola 44 ad S. Augustinum elicetur, quæ utriusque nomen, hoc est Paulini ac Therasie, inscriptum habet, et anno Christi 416 et quod excur-

A vil data est, ut Chiffletius part. 2, cap. 34, recte probat. Igitur anno 406 Therasia vivens Paulino, cum hæc recitaret, aderat. Vide Sacchinum in Vita hujus sancti, ubi plura de Therasia.

DISSERTATIO SEXTA.

DE PINIANO.

Celebre istius nomen est in ecclesiastica historia. Eius tam res gestas quam brevissime licet expediam. Piniani familiam præclarissimam fuisse testatum nobis Paulinus reliquit, nam a Valerio Poplicola, qui inter primos Urbis consules numeratur, descendit. Valeria genti igitur Pinianum fuerat adscriptus, Paulinum audire juvat:

Hæc propinquit somnis æquæ iugo,
Evo minor Pinianus, pæcile,
Et ipse prisco sanguine illustris puer,
In principe Urbis consulis prægenus.
Valerius ille consulari stemmate
Primus Latinis nomen in fastis tenens,
Quem Rôma pulsus regibus Bruto addidit,
Valerii modo hujus Christiani consulis
Longe reposita generis auctor ultimus.

Audis Pinianum primigenum, hoc est primogenitum ejusdem enjndam dici? Hoc idem asseritur in Melanice junioris Vita apud Surium 31 Januar. his verbis: *Erat autem ejus sponsus et genere, et ætate, et aliis omnibus cum Melania conferendus, natus quidem ex consulibus, et modo excedens ex cæphabis. Sponsi autem nomen erat Apenianus (hoc est Pinianus) agens annum circiter decimum septimum.* Sed quis iste consul? Utiq; me in tenebris derelictam liteor. Fasti silent, scriptores ne verbum quidem. Palladius tamen in Vit. Patr., cap. 119, Pinianum asserit Severi filium, qui erat ex præfectis (legendum potius ex præfectis). Heraclides quoque in Pausaniso, cap. 49, Severi ex præfecti filium appellat. Contra laudatus auctor Vita S. Melanice Severi fratrem fuit: sic enim loquitur: *Sed gravem quidem adversus eos machinam Apeniani (scilicet Piniani) fratrem utroque Severum, per quem existimabat sese solide coronæ mentis turrim esse labefacturam. Hic ergo Severus cum esset pater, factus erat inimicus.* 309 Idem etiam inferius repetit. Ego rem ita conciliari posse arbitror, si Pinianum dicamus de patre Severo, atque ex hoc Severo Severum alterum Piniani fratrem prodidisse. Quam igitur familia Valeria Pinianum protulerit, sequitur ut ejus pater Valerius Severus fuerit nuncupatus, sicuti etiam frater, nomine tantum seu prænomine utroque distinguente. Sed iterum in incerto versari modò, quia nusquam Valerium Severum consulem hæc temporibus nanciscar. Quapropter affirmandum dico, Piniani patrem non ordinarium, sed suffectum aut honorarium consulem fuisse renuntiatum. Quo posito, nil mirum si ejus nomen oblivioni traditum. Memoratur apud Crutem quidam L. VALERIUS SEVERUS, pag. 49, n. m. 4, et pag. 366, num. 6. Sed cum hoc Severo nescio an quid negotii habeat. Adnotavi in Diss. 2 de Asterio corruptum esse verbum illum

Tarcus ore pio, florente Saeculo vivo.

et conjectura prolata Syagrus legendum censui, quam soni cogitatione hæc infirma communitati oder se facillime poterint. Quid si in eo versus Pinianus intelligatur, cognomenque etiam Syagrus vir nobilitatis gesserit? Forte patrum ejus consulari ordinem illustrem fuisset natus; anno significatione 381 et 382 Syagrus duo (ut quidem inter se distincti, ut vult cl. Pagnus in præleg. ad hiss. Hyp. t. num. 27) hujusmodi munere sunt aucti. Quod et verum foret, Valerius Syagrus Pinianus appellandus esset, et ex his consulibus idem in ejus patrem adscribendus. Quam tamen multa obstare pot. conjecturæ hinc non ignorat, monuisse tantum mihi sit satis, meliora et alia argumenta expectare. His visis profecto patet Pinianum nostrum Valerium quoque fuisse nuncupatum. Magnus amatum patrem Baronius ad an. Ch.

485 ex codice Vaticano litteras Valentiniæ imp. profert ad Pinianum Urbis præfectum super Syrici summi pontificis electione scriptas. Eisdem Piniano inscripte sunt lex 15 de Medicis et Professoribus cod. Theod. data an. 387, lex 4 cod. Th. de Principib. agent. in reb. eodem anno data, et lex 15 cod. Th. de Privileg. cor. qui in S. Pal. mil. anno 386 promulgata. Hinc Pinianum Baronius, et Gothofredus in Animadvers. ad hæc ipsas leges eundem arbitrantur ac nostrum, nempe Pinianum junioris Melanice maritum, quod idem repetit celebris hic juridicus in Prosopogr. cod. Theodos. Sed parum solide opinari tantos viros evincam. Ante Martium anni 399 e vivis excessit Poplicola (uti cum vocat Chiffletius) Melanice junioris pater, ac Piniani sacer, uti egregie in quodam opusculo probat clariss. card. Norisius. Scriptori vero Viçe S. Melanice eandem narrat nam cum conjug. Piniano de vita castib. inunda cogitasse sed a Melanice parente proposito tam sancto obviam itum. Subdit auctor ille: *Eis quidem e vivis excedit Melanice pater; Uli vero, cum amotus esset is qui prohibebat, quando Deo visum est, et tempus vocabat, statim quidem exeunt a magna civitate, verbanam multitudinem, et tumultus valere jubentes. Eis autem quando hæc angelicam inceperunt vita formam, ætas erat, Apeniano quidem 24 annorum, Melanice autem 20.* Igitur si ab anno Ch. 399 sex annos retro numeres, quibus Piniani cum uxore matrimonium stetit, venies ad annum 393, quo ipse Melanice nupsit, 309 agens, ut ait idem scriptor, annum circiter decimum septimum. Reversus ab anno 393 retro excurras ad an. 385, quo Urbanam præfecturam gessisse censetur, Piniano tum fuisse novem circiter annorum ætatem manifeste deprehendes. Quam igitur improvide Pinianum nostrum Urbis præfectum Baronius et Gothofredus effecerint, nemo non videt. Urbis præfectura grandis erat moles, teneroque respectat numeros, uti videre est apud Gudd. Pancirol. in pol. Utriusque imp. et apud eundem Gothofredum in Notitia dignitatum, id quoque ex Paulini silentio sanderi potest, cur enim Pinianum laudaturus, atque ut laudet gratia componens, hinc ejus honorem insolentiam præferisset? Sed inquires: Quis ille Pinianus Urbanam præfecturam clatus? Ne nescire hinciter fatior; nostri Piniani tamem consanguineum, et fortasse patrem fuisse ear non credamus, quam Heraclides Pinianum Severi ex præfecti filium vocet, ac Palladius Severi filium, qui erat ex præfectis? S. verus autem iste Piniani cognomen utrumque potuit; quod nunc in modum profano mihi videntur Paulini verba dicentis:

Piniana Melani cum fœdera par benebetona.

Hæc verò Piniana vocabulum Pinianum denotat Piniani filium ad patrem pinianorum nomenque accenam. Vidimus igitur Pinianum sibi matrimonio copulasse juniorem Melaniam. Sex autem annos simul conjugium tenuere, post quos continentium complexi, vastisque renuntiantes opibus, quibus omnes peccerantiam Imperatorum volebant, pauperum subsidio universa dierunt. Hæc tum Palladius, non Auctor Vita S. Melanice produnt, apposite ad ea que Paulinus scribit:

Et in hoc parvulis aliquid illius refert
Fuerit iste Curia consularium notitiam,
Quod libere mihi consideri nomen potest
Redundante opere discor cum Deo.
Non est libe terminis nos serventibus
Scribitur san. in opibus expelli pigram,
Quos a re motos in tenebris rati eois
Absolvit aere de soluta tenore.

Reliquas vero Piniani V. C. res gestas, quomodo Tagastam profectus, turbas populi eum sacris initiationem volentis fuerit expertus, quomodo Hierosolymam, ac dein Constantinopolim peregrinationem instituerit, penes Baronium invenies an. Ch. 409, 419, nisi quod errores Annalium aliquot in chronologia patrati ex Historia Pelagiana Norisii cardinalis clarissimi sunt emendandi. Unum addere iubet, nempe *Apenianum* a quibusdam, ab aliis *Alpinianum*, et a nonnullis *Pinianum* appellari virum hunc nobilissimum. Sed falluntur omnes. Verum ejus nomen Pinianus fuit, quod apertissime Paulinus exprimit, dum

A super ejus nomine ludens pinio eum comparat. Sic autem ait :

Non puer hinc, Melani conjux, in corpore Christi,
Cui Deus a pinu nomen habere dedit,
Natus ut aeternae vite puer arbore ab illa
Susceperet nomen, quae sine fine viret.
Pinus enim semper florente cacumine perstat.

Augustinus ita eorum habuit Pinianum, ut illi duos diceaverit libros adversus Pelagianos. Hieronymus etiam amicissime illo est usus, ac ideo virum sui temporis clarissimum appellare fas erit. Nunc ad eius uxorem Melaniam nos recipiamus.

DISSERTATIO SEPTIMA.

DE MELANIA.

810 Melaniae seniori illustri feminae unicuique fuit filius. Publicolanam Chiffletius vocat. Hic Albinam uxorem duxit, et ex illa Melaniam suscepit, quae propterea *junior* appellatur, neptis nempe Melaniae senioris. Piniano V. C. haec postea in uxorem cessit, et fida comes ejus lateri semper adhesit. Adeo praecclare feminae in sanctorum album relate Vitam scriptis consignavit anonymus apud Sarinum die 31 Januarii, apud quem mirandae illius virtutes sunt recolendae. Tanto continentiae amore flagravat, ut ab ipsis nuptiis viro eandem persaverit; sed post annos tantummodo sex voti sui compos est facta. *Eis autem*, inquit laudatus auctor, *quando hanc angelicam incepit vitam formam, aetas erat, Apeniano quidem* (scribe Piniano) *viginti quatuor annorum, Melaniae autem viginti.* Anno Ch. 599 sanctum hoc propositum Melania implevit; eo siquidem anno ejus pater vivere desistit, qui piis conjugum votis semper obstiterat. Hic in superiori Diss. inveni; nunc autem ut anaehronismum tollamus, cl. viri Jo. Baptiste le Brun, qui postremam operum S. Paulini editionem adornavit dicit a me quesitam, et nondum obtentam, in emortualem annum patris Melaniae diligentius inquirendum ducit. Ejus obitum expressit S. Paulinus ep. 44 a S. Augustinum, a quo deinde responsum accepit, nempe epistolam 259 in qua in primis haec animadvertenda scribit magnus Doctor: *Proinde ad istam latitium, quae vobiscum est, frater Iossidius, cum ex ipso audieritis quam tristis eum causa compulerit, hoc me verissime cognoscetis, etc.* Tristis causa, quae Possidium episcopum ad navigandum in Italiam compulit, traditur ab eodem Augustino in ep. 202 ad Nectarium. Ethnicae Calanae in Numidia degentes Possidium ipsum mihi episcopum impetu facto ad necem quaesiverant; quod lacrimis scribit Augustinus perpetratum *adversus recentissima. leges contra paganos ab imp. Arcadio et Honorio latis.* Leges porro, quarum meminit Augustinus, promulgatae fuerunt *xiv Kal. April. Manl. Theodoro cos.,* hoc est an. Ch. 599, ut idem testatur lib. xviii de Civ. Dei, cap. 54, et a cod. Theodosiano docentur. Rursus ex Augustini epist. ad Nectarium 254 tempus navigationis Possidii elicitur; ibi enim ait: *Nam ego rescripseram, cum adhuc vobiscum esset, neque navigasset sanctus frater et coepi-*

B *scopus meus Possidius. Haec autem, quas mei causa illi dignatus es reddere, accepi vi kal. April. post menses fere octo, quam scripseram.* Igitur Possidius post kal. Junias, quo tempore adversus ipsum ex Augustino discimus tumultum fuisse excitatum, an. Ch. 599 in Italiam transiisset, et Africam altero anno ante vi kal. Apr. repetierat. Augustinus itaque epistolam 250 ad Paulinum rescripsit an. 599, quo eodem Paulinus epistolam ad ipsum dederat quadragesimam quartam, obitumque patris Melaniae nostrae denuntiavit. Haec eruditissime ab amplissimo card. Norisio in quodam libello observata. Ad annum ergo 599 referenda est epistola laudata Paulini, non ad 409, uti arbitratus est recens Paulini illustrator Brunius. Quomobrem eodem anno 599 Melania ac **811** Pinianus continentiae votum susceperunt. Tum ingentibus in pauperes distractis opibus, uterque sacris peregrinationibus animam addidit. Primo Nolam ad Paulinum, deinde in Siciliam, post in Africam, ac demum Hierosolymam atque Constantinopolim pergunt. Haec eorum gesta a Baronii Annalibus petenda. Quod ad ejus nomen spectat, modo *Melania*, et modo *Melanium* nuncupari video. Si Rosweydo fidem habemus in praefat. ad Palladii lib., pag. 705, et in notis ad ep. 44 Paulini, *Melaniae* quoque est appellata. Sed eruditissimi scriptoris sententiam non probo. Etenim ubinam hoc nomen praeterquam neutrius aut feminini generis terminatione usurpatum invenit? *Μελανιος* apud Graecos, et apud Latinos *Melanium* tantummodo occurrit. Paulinus in ep. 44 de seniore Melania ait: *Nihil possum de beata hujus filii matre, et sanctorum pariter radice ramorum Melanio melius aut sanctius praedicare.* In ep. 12, ut mss. praefertunt:

Hoc Melani sanctae delatum munere Nolam.
In Nat. xiii saepe repetit:

Flos geminus Melani germen, et Enochia.
Nani puer hinc Melani conjux in corpore Christi.
Pinianae Melani eum fardere par benedictum.

D Augustinus quoque epistolam 227 ita inscribit: *Cavissimis fratribus Albinæ, Piniano et Melanio.* Palladius quoque hunc titulum praefert cap. 417: *Ἐπιτομὴ ἀποστολῆς Μελανίου, De beata Melanio.*

DISSERTATIO OCTAVA.

DE EMILIO.

Tandem ait Paulinus: *Emilius veniat decimus.* Vivebat hisce temporibus, hoc est an. Ch. 406, *Emilius* vir piissimus ac, uti illum appellat Metaphrastes in Vita S. Johannis Chrysostomi, episcopus Beneventanus. Ughellus hinc illum retulit inter Ecclesiae Beneventanae antistites. Maxima isti cum Paulino familiaritas intercessit, atque ideo eundem his versibus inveni nemo negabit. Anno 405, ut scribit Baronium, legationem Constantinopolim suscepit *Emilius* in causa S. Johannis Chrysostomi, quo Innocentii papae amorumque epistolas tulit. Theodorus diaconus

Ecclesiae Romanae in Dialogo apud Palladium ita ait: *Acceptis igitur sancti viri Emilii, et Cythegii, et Gaudentii episcopi una cum Valentino Bonifacioque presbyteris, imperatoris Honorii, et papae Innocentii, et Italiae episcoporum Chromatii Aquileiensis, et Venerii Mediolanensis, ac reliquorum episcoporum epistolis, una et communitorio concilio totius Occidentis, conditionibus publicis Constantinopolim concessere.* Similia item habet Metaphrastes in praefatanda Chrysostomi Vita. Verum non minus ex hujusmodi legatione celebrer *Emilius* exavit quam ex Paulini nostri

carminibus. Julianus Memoris Capuani episcopi filius, qui postea petulantissimus acerque Pelagianum dogmatis propagator est factus, et in S. Augustinum aculeatis debacchatus est libris, uxorem iam duxerat. Has nuptias presentia sua honestavit una cum Memore Juliani parente Æmilii episcopus, et Paulinus eleganti epithalamio cecinit. Inter alia sic loquitur noster :

812 Quis procul ille hominum placidis se passibus adfert,
Plurima quem Christi gratia prosequitur?
Quem benedicta cohors supernis circumdat alumnis,
Angelici referens agnitus effigies?
Nosco virum, quem divini committunt odores,
Et cui siderum splendet in ore decus.
Hic vir, hic est Domini nocentes numero Christi
Dives, vir superi in nos Æmilii.

Quo tempore Paulinus hoc epithalamium recitavit, ambiguum plane est, mihique facilius erit alienam confutare, quam meam statuere sententiam. Emin. card. Norisius lib. 1, cap. 18. Hist. Pelagian. Julianum nuptiis mancipatum censet postquam Æmilii et Constantinopolitana legatione sue restitutus est sedi, quod in annum forsitan 407 incidit. Garnerius quoque V. C., in Diss. 2, cap. 6, ad Marium Mercatorem, rem an. 408 peractam asseruit, neque sectatoribus hujusmodi sententia caret. Verum ante an. Ch. 399 Julianum Le comubio addictum fuisse pene certum habeo. Quam memoratum carmen Paulinus cecinit, clericus erat Julianus, interque lectores numerabatur; inquit enim sanctus poeta :

Clericus uxorem Christo comente deceram
Delega, et plebram tui et coram amet.
Aux loque vni divino amere factam
Lector ecclesiæ disset ab histori.

Julianus deinde, aut sublata e vivis uxore, vel ex mutuo consensu ab eadem conjunctus inter diaconos nomen suum dedit. S. Augustinus ad Memorium ejusdem Juliani patrem in ep. 151 ait: *Nam superiores quaque vir filio nostro et condono Juliano (quoniam et ipse jam nobiscum consilium) lectione et cogitatione digni videbuntur.* Hoc autem quo anno scriptum a S. Augustino fuerit, eju dem epistole verbis exploratum redditor: *Nimis autem, inquit, ingratum ac ferreum fuit, ut te, q. r nos sic amas, hic sanctus frater et collega nosser possidius, in quo nostram non parvam presentium reperies, vel non disceret, vel sine litteris nostris disceret.* Possidius in Italiam ex Africa transmittentem litteris suis Augustinus instruxerat, ut in ipsius Memorii sive Memorii familiaritatem concederet. Porro navigavit iste post idus Junias an. 399, uti in superiori Dissertatione satis ostendi. Igitur ante hunc annum Julianus non nuptias modo cum ea celebrarat, verum etiam ab illi solutus diaconatus muneri sese obstrinxerat. Hinc videas quam parum bene Garnerius in laudato libro Æmilium e vivis sublatum, antequam epithalamium Paulinus pangeret, poeticeque fictione presentem nuptiis Juliani a sacro vate confictum fuisse arbitretur. Et quamquam, si carmina consolantur, hujusce somnii statim fundamenta subsident, adhuc e nostris calculis male sibi constare eruditissimi viri sententia deprehenditur, quam Æmilium etiam post hujusmodi nuptias vivisse e Paulino docemur. Em. card. Norisius in preclarissimo opere Hist. Pelag., l. 1, c. 18, Juliani res prosequitur, ubi erudite pro more illum Eclanensem postea episcopum factum evincit, simulque Æmilium nostrum h. e. que Juliani uxorem contigerat, parentem statuit. Verum parcat clarissimus cardinalis, si ad ejus opinionem facile non accedam. Quibus fundamentis hæc ejus sententia nitatur, non video. Hinc fortasse tamen asseritum suum amplissimus scriptor promovit. Ait Paulinus :

Inimè pontifices divino junga honore,
Munimo piet s jungit amore patres.

813 Non Memor, effi ei non invenimur, ordine recto
Tradit ad Æmilii pignora cara manus.

Hic autem patres ait appellari Memorem Juliani, et Æmilium Le parentes. Sed nihil hinc haeriet ma-

gnus scriptor : quippe carmina priora se correxisse fatetur, ac propterea sententia suæ se illa accommodasse. Vox illa patres ab omnibus Paulini codicibus editis ac mss. abest, ubi legitur pares. Nil itidem sequentia carmina evincunt. Quod autem addit, Paulinum utriusque antistiti sponzorum parenti longam nepotum seriem his versibus augurari :

Casta sacerdotale genus ventura propago
Et domus Aron sis tota decorus Memoris ;

perspecto verborum sensu, utique ad unum Memorem referendum augurium arbitror. Ventura etenim propago sacerdotale genus erat futura, quæ a Juliano ejusdem filio procederet, atque idcirco solam nominari audis Memoris domum, in qua ad Aronis exemplam sacerdotalem, seu episcopalem honorem perpetuandum poeta noster exoptat; nil autem de Æmilii domo subditur, cui accrescere sacerdotalis propago non debuerat. Sed quid conjecturæ mexæ faveat? Epithalamium ipsum. Hæc ibi leguntur.

Sancta sacerdotis venerando pignora pacto
Junguntur.

Si episcopi filia la quoque fuisset, cur sacerdotis, non sacerdotum pignora Paulinus vocasset? Sic infra sancta sacerdotis nurus, et

Gentis apostolicæ filia facta dome,

hæc mulier dicitur. Profecto iam gentis apostolicæ filium tunc fieri, non antea extitisse proditur. Nusquam patris nomen Æmilii; Memori vero passim occurrit, ad quem unum etiam votorum suorum summam Paulinus refert :

Christorumque dolus sit comus Memoris.

Sed et animadvertenda sunt sequentia carmina, e quibus facile colligas Æmilium Memoris fratrem fuisse. Amii :

Surge Memor, venerare patrem, complectere fratrem,
Uno utriusque tibi nomen in Amii to est.
Junior et senior Memor est; mirabile magnum
Munus, opusque Dei : qui mi nor, hic pater est.
I ostertis nara senior, una sede sacerdos
Crestat apostolicam pectore cantem.
Filius est, fraterque Memor...

Frater Memoris Æmilii erat, sed natu minor, ac idcirco dicitur junior. Ante Memorem episcopatus infulus obtinuerat, ac inde senior patreque appellatur. Solemne quidem episcopis fuit se patres invicem appellare, ideoque interpretetur quispiam vocari fratrem Æmilium, quia episcopus, et quia senior episcopus, patris appellatione illustrari. Verum enim vero quis non videat forem in antithesi propositum hujusmodi interpretatione labefactari? Siquidem de innumeris episcopis usurpatori sensus iste posset, quem passim hic junior, ille vero senior ad episcopatum promoveantur. Superest igitur ut Memoris germanus frater Æmilii foret, quod Paulini eloquentia magis consensum elucet, atque ab illo mirabile magnum munus opusque Dei dicitur. Quod si verum est, qui possimus iam facere Æmilii sobolem Juliano nuptiam, unicum patremque patriæ? Sub Christianorum legibus interdicta perpetua fuit conjunctio in secundo consanguinitatis gradu, et si S. Ambrosio in ep. 66 fidem habemus, neque apud Hebræos in usu fuit. Concilium Epauense anno epichæ nostræ 517 coactum, § 14 cap. 28, hujusmodi conjugia penitus execratur. Hoc idem repetunt Turonense secundum cap. 42, Parisiense primum, can. 4, et Greg. M. cap. 6 in Respon. ad Interrog. Augustini. Igitur si pater non fuit Æmilii, filium enim Juliano fratris filio uxorem non tradidisset. Ceterum quam Æmilii noster an. Ch. 405 legatus Constantinopolim in causa Jo. Chryostomi destinatus Baronio videatur, et sequenti illuc transmissus, non mihi bene constat quando. Nota presentis an. 406 a Paulino exhibetur. Non vacat Baronii calculos in examen revocare. Si tamen ille optime positi, intelligere cogimur Nota hoc anno Æmilium abfuisse, et idcirco a sacro vate pronuntiatum Æmilii veniat. Ejus quoque absentia o-

Paulini silentio suadet; cur enim, si aderat vir A expedisset? Non erat hic mos Paulino. Sed hæc de tantis, ab ejus laudibus tam paucis sese Paulinus Æmilio dicta sunt satis.

DISSERTATIO NONA.

DE S. PAULINI DIGNITATIBUS.

Franciscus Sacchini V. C. e soc. Jesu Vita S. Paulini olim scriptis mandat. Dignus profecto factus erudito viro, qui tanta tamen animi demissione præclarum opus in lucem proferri est passus, ut scriptori nomen silentio tegeretur. Hanc autem Vitam in editione operum Paulini Rosweyda anno 1622 nobis communicavit, illamque iterum prælo subjecere nuperi typographi Parisienses. Verum quia nondum innoverant poemata quatuor quæ mihi primum prodere contigit, non pauca ibi desideres, quæ nostro stylo supplenda erunt, quædam etiam illie invenias quæ sint castiganda. Aggredior itaque ad opus, ut episcopi tanti memoriam seris seculis elariorem efficiam, quod potissimum Natalis xii beneficio facile præstiturum me spero. Paulinorum familia inter præcipuas Urbis olim censebatur. Illustrium virorum series, magistratum copia, inmani-que opum cumulus clarissima gentis gloriam commendabat. Ex ista prodiit Paulinus noster, qui tamen in Aquitania lucem primam adspexit. Seu Burdigale, seu Hebromagum ei cunabula præstiterint, certe in ea provincia est natus. De hoc dubitavere nonnulli, sed apertissime convincuntur. Uranius presbyter Paulino coævus in epist. ad Pacatum de obitu Paulini ait: *Igitur S. Paulinus episcopus Burdegala oppido Galliarum oriundus fuit.* Ausonius etiam ejus primis in annis præceptor id innuit epist. 21. Sed ipsum audiamus Paulinum. quod nullus testis melior. Se puerum fatetur ille in Italiam e Gallia migrasse:

Nam puer Occiduis Gallorum advectus ab oris.

Et clarius infra:

Ergo ubi bis terno ditensis face levatus
Deposui nulla maculato caele securim,
Te revocæ nte soli quondam genitricis ad oram
Sollicitæ matri sum reddtus.

Solum hoc gentile, ejus meminit poeta, Gallia est, cui propinquos appellat Hispanos ac Pyreneos montes. Ideo subijcit:

§15 Inde propinquos

Trans juga Pyrenes adit peregrinus Iberos.

Propterea licet in Hispania moraretur, adhuc se *Galla mente* semper mansisse gloriatur. Hæc quidem omnia per me observata, ut eorum opinioni occurrerem, qui Aquitaniam ævo Paulini a Gallis distinctam volunt. Sirmondus vir magnus e Soc. Jesu, in not. ad Sidon. carn. 17, hanc lætur sententiam, eaque mihi rectis fundamentis etiam falciri videtur. Aquitania enim tum temporis quique provinciis accenselatur, quæ in conc. Valentino an. Dom. 374, in Maximii tyranni ep. ad Syricium an. 383, a Symmacho lib. iv, ep. 36, a conc. Taurin. an. 399, aliisque, a Gallia distincte inveniantur. Super his consule Gothofred. lib. xvi cod. Theod., tit. 10, de Pag. et Sacr. l. 13. Sulpic. Severus, Hist. lib. ii, Aquitanos a Gallis diversos facit, quum ait: *Sed id nostris id est Aquitanis, Gallis, ac Britannis indecens visum.* Ausonius in Arelate:

Gallia queis fruatur, gremioque Aquitanie leto

Verum et apud Aquitanos Gallorum nomen post quinque provinciarum constitutionem permansisse ex Uranio ipsoque Paulino discis. Quin et idem Sulpicius Severus Nitobrix, videlicet Aquitanus lib. ii Hist: *Gallias nostras, inquit, Saturninus Arelatensium episcopus homo impotens premebat.* Infra: *Illud apud omnes constitit notus Hilarii beneficio Gallias nostros parulo hærcis liberatas.* Vetus Notitia *Sarpatius* si-ve provinciarum, quæ in antiquis membranis Ptolemaei libris subjuncta legitur, et a Salmasio refertur

pag. 611 de Eccl. Suburb., in Europa recenset *Gallias* *Αρχαία Γαλατία, Galliam Aquitaniam.* Alia aggerere non vacat. Mædo honores in Paulinum collatos inspiciamus. Primum senatorum albo adscriptus fuit. Ausonius ep. 25 ad ipsum in Hispania degentem scribens ait:

Ergo meam, patriæque decus, colameaque senatus
Bibulis, aut hærens scriptis Calagutis habebit?

Uranius in ejus Vita scribit: *Taceamus generis novitatem, paternis maternisque natalibus in senatorum purpuris admirabiliter purpurantem.* Ipse Paulinus Nat. xii:

Quid simile tuis habui, cum diceper esse senator?

Ad consulatum etiam provecus est Paulinus. Unum tamen adhuc hujusce rei testem Ausoniuni habuimus. Inquit is ep. 20:

Paulino Ausonius. Metrum sic suavit ut esses
To prior, et nomen præcedere inveni.
Quamquam et Fasto um titulo prior, et tua Romæ
Præcessit nostrum sella curulis ebur.

Ep. dein 24:

Paulinum Ausoniumque viros, quas sacra Quirini
Purpura, et auratus trahere veavit amictus,
Non decet insidiis peregrinæ cedere Divæ.

Ep. quoque 25 ad eundem Paulinum in Hispania constitutum:

Hic trabeam, Paulur, tuam, Latineque Carolem
Constituis?

Quum tamen de Paulini consulu ne verbum quidem faciant auctores reliqui, ipsique otumino fasti conticescant, hinc nonnulli hujusmodi dignitatem Paulino abjudicant, Ausonique verba quibusdam responsionibus eludere conantur. Sed in ipse Paulinus pro se loquitur S. Felicem alloquens:

Te duce, fascigerum gessi primævus honorem
Teque meam moderate manum, servante salutem,
Pura ab humanis cædis discrimine mansi.

§16 Hic honor fasciger consulatus est, ejus insigne proprium fuit lascium gestatio. In ea ita se placide gesserat Paulinus, ut ab omni cædæ se purum fateretur. Celebris est questio an consulatus hic ordinarius fuerit, an suffectus. Priorem sententiam amplectuntur Baronius et Sacchini. Sed posterior, quæ Chiffletium auctorem habet parte 2, cap. 2. Paul. Illustr., mihi solidior videtur. Censet hic Paulinum anno Ch. 378 suffectum Valenti Aug. consuli v id. Aug. a Gothis caso, meritoque Baronium arguit, qui an. 375 ordinarium consulem fuisse Paulinum conjicit, quum illum annum tum Fasti, tum Hieronymus ac Pensper consulis caruisse affirmant. Clariss. vir Antonius Pagus in prolegom. ad Diss. Hypat., num. 26, in S. Paulini consulatum inquiri, ac reprobatam de ejusdem ordinario consulatu sententiam ait: *Paulinum suffectum consulem fuisse, quod scribit idem Chiffletius, minime existimandum.* Per hæc enim tempora, quibus consules erant ordinarii, consules honorarii, non vere suffecti in usu erant. Verum ab ipso Paulino eruditissimus scriptor castigatur. Quum enim is fateretur se ab humanis abstimuisse credibus, suæque dextre moderamen a S. Felice tributum, utique non honorem tantum consulatus, verum etiam potestatem prætulit, quæ verum consulatum comitabatur. Honorarii consulis insignia describit Senator lib. vi Varior., ep. 1. In ea autem formula hæc habentur: *Sed nunc sumitis ista felicitas, quando nos habemus labores consulum, et vos gradia dignitatum.* Et infra: *Pinge vastos humeros vario colore palmatur: validam manum victorali scipione nobilita; lares proprios*

etiam calcæis auratis egredere; sellam curulem pro sua magnitudine multis gradibus enisus ascendere, ut in otio subiectus merearis quod nos per maximos labores assumimus imperantes. En consulibus honorariis nulla potestas, nullum in hominum vitas jus conceditur; ecce nulla fascium gestatio tribuitur, quam alioqui Paulinus honorem fascigerum a se gestum affirmet. Honorarius ideo consul a Procopio, lib. iii de Bello Gothicæ, *ἄριστος φιλοβασιλεύς πρόξενος*, consul nomine tenus, appellatur, ac in otio jacere a Cassiodoro dicitur. Deinde, quæso, hujusmodi consulum nomina Fastis unquam iudita fuisse ostendatur; certe exemplum non proferat, quam interea ex Ausonii verbis supra laudatis Paulinum eisdem inscriptum sciamus. Igitur honorarius Paulini consulatus procul amandetur; ipsunque, si non ordinarium, saltem suffectum admittamus. Nolim tamen præterire duos versus, qui non parum luminis consulatus hujusce temporis videntur affundere. Hi autem sunt:

Tunc etiam præmæ..... libandæ barbæ
Ante tuum solum, quæ si te carpente, tectondi.

A Postquam consulatus sui meminisset, subjicit hæc verba Paulinus, quibus docet se Nole ante S. Felicis sepulcrum primam barbam posuisse. Id vero post consulatum peractum contigisse rerum series, quæ secundum temporum ordinem in hoc Natali digesta cognoscitur, manifeste innuit. Quod si verum, videamus quo ætatis anno primam barbam juvenes Romani tonderent. Macrobius Paulino cœterus, lib. i in Somn. Scipion., cap. 6., de septenario numero disputans, post *ter septennos annos* barbam poni solitum docet: quæ sententia apud **317** eruditiores recepta. Ergo Paulinus anno primæ ætatis vigesimo quarto aut quinto consuli non processisset, sed quidem tres aut quatuor annos ante. Nihil secius quam barbam ponere, quo anno vellet, consuevisse Romanos, plura nos doceant exempla, fluxum hoc et futile esse argumentum definio. Alioquin pene certum habeo Paulinum an. 579 Nolum se contulisse, ac præterea anno vigesimo quinto, et quod excurrit, consulatu adactum fuisse.

B

DISSERTATIO DECIMA.

S. PAULINUS CAMPANÆ CONSULARIS.

Postquam Paulinus se Nole primam posuisse barbam esse fassus, subsequitur ita canens:

Jam tunc præmissa per honorem pignore sedis
Campanis metanda locis habitacula lxx,
Te fondante tui ventura cubilia servi.

Ego dignitatem aliquam hic significari video. Sed quenam hæc? Meam conjecturam profero. Scilicet consulatu peracto, Paulinum Campaniæ consularem factum arbitror. Sub Augustorum imperio provinciæ plures adhuc senatus regimini suberant, quæ aut proconsulares, aut consulares appellabantur. Priores uti omnium præclarissimæ viris dignissimæ a gestu consulatu ordinario plerumque administrande tradebantur. Consulares vero tum iis qui consulatum peregerant, tum iis etiam qui minime. In examen revocare non vacat an satis certa sit Balengeri sententia dicentis lib. iv, cap. 36, de Imp. Rom.: *Consulares persona dicuntur ob consulatum gestum, non ob provincias consulares*. Certe, ut aiebam, consulares non pauci fuere quibus nunquam consulatum gerere contigit. Campaniæ suus consularis erat, isque adeo præstans fuit, ut ad ejus similitudinem ceteri consulares officium haberent, uti nos docet Notitia imperii occidentalis. Paulinum itaque non alium quam consularem fuisse Campaniæ mos ille etiam tum servatus suadet, ut post gestum consulatum viris clarissimis regenda provinciæ commendaretur. Ipse ideo Paulinus se Campanis in locis habitaculis, et singulariter Nola in urbe consedissee significat. Diximus supra firmiorem nobis Chiffletii sententiam videri, nimirum an. Ch. 578 consulatum a Paulino gestum. Id autem nunc uberius elucescit. In secundo Natali ita ipse ad S. Felicem:

Tria tempore longo
Lustra cucurrerunt, ex quo solemnibus istis
Coram vota tibi, coram mea corda dicavi.

Incidit Natalis secundus in annum 595. Si tria lustra, hoc est annos 15, retro numeres, ad annum venies 580, quo Paulinus se Nole adfuisse testatur. Eo igitur anno Campaniæ consularis erat, ac S. Felicis sua corda dicavit. Certum vero mihi videtur et anno superiori, videlicet 579, profectum in eandem provinciam Paulinum; ideoque enim anno tantum 580 solemnitati S. Felicis se præsentem adfuisse ait, quia anno 579 tam mature ad novam dignitatem advolare non poterat, ut sancti martyris festo diei interfesset. **318** Celebrabatur ille postid. id. Januar. ac propterea Romæ constitutus, ab officiis quæ depositum consulatum subsequuntur, atque ab aliis domesticis negotiis se expedire tam cito nequiverat, ut

ipso eodem anno festo diei S. Felicis interesset. Itaque anno sequente hoc ille peregit. Quod si anno 579 in Campaniam se contulisset Paulinus, recte patet anno 578 ejus consulatum esse affigendum, quam ab eo gesto confectum alicujus provinciæ gubernacula viri consularibus demandari solerent. Sed cur, inquit, Nola, non Capræ, quæ Campaniæ metropolis habebatur, subsedit Paulinus? Ego consularibus liberum fuisse arbitror ea in civitate permanere quæ sibi placeret, modo intra provinciæ sibi statuta limites detinerentur. Sic in Actis S. Januarii et sociorum ejus dicitur il sancti ad Timotheum Campaniæ præsidem producti, qui Nolum incolebat, non Capræ.

C Illis de Paulini dignitatibus animadversis, examini subjiciende sunt leges dæ in Codice Theodosiano relate. Sunt istæ l. 4 et 5, tit. 5 de Scenacis, atque Paulino præfecto Urbi coss. Gratiano v et Theodosio A. A., videlicet anno epochæ nostræ 530, inscribuntur. Baronius ad annum 594 ex his legibus Paulinum nostrum Urbana præfectura donatum arguit. Sed quibus tabulis fretus id affirmare potuerit, non video. Si hujusmodi conjecturis agendum, nil obstat quin Paulinum etiam præsidem Epiri nove faciamus, siquidem ad Paulinum quemdam hæc dignitate affectum anno 572 rescriptum Valentiniæ senioris extat in eod. Theod. l. 22 de Episcopis. Multo potiore argumento eum præfectum Augustalem faciemus, quam in eodem codice legantur l. 10 de Fide testium et l. 22 de Susceptoribus annis 585 et 586 Paulino simili munere functo inscriptæ. Quod tamen affirmare non ausus est magnus Amalium scriptor. Igitur quam Paulinus ipse, qui alioquin honores suos exprimit, hæc dignitatem sibi nequaquam asserat contigisse, a Baronii sententia discedendum puto. Minus placet Chiffletius, cui ceteroquin in Historia Pauliniana multum debeamus, quam parte 2, cap. 2, Paulini illustr. ex laudatis legibus docere conatur, Paulinum nostrum anno 580 prætorem Urbanum fuisse constitutum. Legum harum inscriptiones ita sunt conceptæ: *Ad Paulinum P. V.*, quæ verba etiam minus eruditæ præfectum Urbi interpretantur, non vero *Prætorem Urbis*. Ex hac opinione in alteram se præcipitem Chiffletius dedit; statuta enim hæc imaginaria Paulini prætura eum necessario adilem curulem fesse opinatur: adilem enim, ut observat Paulus Manutius lib. de leg. Rom., præturam Urbanam biennio præcedere solebat. Sed suismet calendaris jugulari V. C., siquidem *adilem præturam biennio antecedit, ac prætura item biennio consulatum*, ut animadvertit idem Manutius eodem lib., Rosinus ac Dempsterus, Antiq. Rom. lib. vii, cap. 9,

et alii Romanam eruditionem scriptis prosecuti. Si ergo Paulinus anno 578 consul processisset, uti opinatur ipse Chiffletius, quomodo eodem etiam anno ad illis curulis fuisset, amoque postea 580 prætor Urbanus? Est hoc Romanarum dignitatum ordinem invertere. Verum, uti supra dicebamus, Paulinum

A quendam præfectum Urbi reges illic clarissime toquantur, non prætorem Urbanum; et neutrum existisse Paulinum nostrum ipsiusmet silentium satis aperte indicat. Eum potius Paulinum his inui Legibus arbitror, qui memoratur in Inscript. Gruter. pag. 545, ac PRÆF. URBI. nuncupatur.

DISSERTATIO UNDECIMA.

DE RELIQUIS PAULINI REBUS GESTIS.

Vidimus, ni fallor, Paulinum Campaniæ consularem: nunc inspicimus quid illi post hanc dignitatem actum. Sunt ejus verba:

Ergo ubi bis ternon ditionis fasce levatus
Deposui nulli maculatam eade securim
Te revocante soli quomodo gentilis ad oram
Sollicitæ matri sum reddidit...

Fasces ditionis bis ternon ego interpretarer pro sex annis, aut sex mensibus, quibus forsâ Paulinus Campaniam consularis munere administravit. Quamvis enim l. 4 ad legem Jul. de Ambitu cod. Th. *Consularitatis fasces iterare* fuerit interdictum, et biennio tantum, aut summum triennium, minus hoc durasse credendum sit, attamen nil inde adversus nos eratur, quam anno tantum 416, sub Honorio ac Theodosio, illud emanaverit rescriptum, quin imo hujusmodi munera iterari consuevisse (faciente tamen veniam principe) eadem in lege asseratur. Verum quidem est consularibus etiam jus fascium fuisse concessum: quod ex laudata nuper lege deprehenditur, et ex aliis legibus docet Gothofredus in Notit. dignitat. Videri propterea posset *bis ternos fasces* iis concessos ad consulum differentiam, quibus, ut inquit lib. iv Silius,

Bissenos hæc prima dedit præcedere fasces.

Sentiant eruditi, quod magis sanum putant; ego non moror. E Campania igitur in Gallias processit Paulinus, ubi adhuc in vivis ejus mater agebat. Sequitur poeta:

Inde propinquos
Trans juga Pyrenæos adii peregrinos Iberos.

E Galliis in Hispaniam migravit Paulinus, ibique diu constitisse videtur. Sacchianus, Vitæ Pauliniane eruditissimus scriptor, Natalis sui cognitione destitutus ita scribit: *Aliquamdiu Romæ vivit. Inde per annos ferme quindecim peregrinatus est per Italiam, Galliam, Hispaniam, terræ namque partim publicis rebus, partim (nisi me conjunctura fallit) domesticis occupatus. Non annos 15 peregrinatus est Paulinus, quum illum in Campania consularis munus per aliquot coererit annos. Deinde nimis amplificatur ista peregrinatio, quæ nulla neque curiositatis, neque publicæ rerum causa suscepta est. Manifestus decipitur Guilielmus Cave in Hist. script. eccl. quum de Paulino agens consulatus honore em illi obligasse anno 578 ait, subditque: *Anno sequenti ad externas regiones visendas se accingens, omnes fere Occidentis provincias peragravit. Hisce peregrinationibus quibuscum fere annorum spatium impendit.* Siquidem multo serius ex Italia Paulinus movit, neque in omnes fere Occidentis provincias delatus est. Quid porro in Hispania gesserit, docet ipse:*

Hic me Italæus humana lege jugari
Passus es, ut vitam commærere reræ duorum,

820 Perque jugum carnis depheata salus numeram
Dilatam unus posset pensare salutem.

Theresia, mulier natalibus ac pietate præstans, illi uxor contigit. Complutensem illam fuisse inde quis possit haurire, quod Paulinus, in Paneg. de Celso,

B in lin. sibi quoque ea in urbe natum atque e vivis sublatum dixerit filium. Erat autem Theresia jam tum sacro baptismate abluta, et nomen Christianum profitebatur; etenim se unum salutem suam distulisse Paulinus memorat, multis potius revera post amissis a Delphino Burdegalensi episcopo baptizatus fuit. Poete nostro fratrem fuisse subsequentes versus testantur. Hic nescio qua causa cæsus multas Paulino fratri turbas excitas reliquit. Non de hujus opibus tantum latissimoque patrimonio fiscus agebat, sed innocenti etiam capiti feralis imminere sententia. S. Felices tamen patrocinium supplicii præsto fuit, ejusque ope tum Paulini bona, tum vita improvisum evasere periculum. Juvat ipsum vatem sanctum audire:

Cumque laborarem gerina si sanguine cæsi,
Et co sanguinem pareret fraterna periculum
Causa nulla, censum que nomen jam rector adisset,
Tum ea colla, pater, g audio, patrimonium fisco
Laximis, et Christo Dolano mea neque reservas.

Quis fuerit iste Paulini frater, nondum mihi competentum est; eundem tamen esse quem Paulinus in ep. 49 ad Delphin. Burdig. ep. memorat, facile arbitror. Nullius ibi quidem credis mentio occurrit, quia totius scenæ Delphinus jam certior ante fuerat factus; sed quum se *contristatum vehementer*, proptereaque *brevi usurum* *scriptiōne* fateatur Paulinus, magnam illi contigitis doloris causam apertum est, quæ alia a fratris cæle vix poterat esse. De hac eadem fraterna nece epistolam 20 ad Amandum scripsit, ubi *recentem fraternæ divulsionis dolorem* memorat. Quæ si vera sunt, emendandus anachronismus cl. V. Jo. Baptistæ le Bua, cui postremam operum S. Paulini editionem debemus, dum ad an. Ch. 405 epistolam utraque referat. Hæc siquidem binæ epistolæ circiter annuæ 595 scriptæ, quum fratris eodem Paulino in Hispania adhuc agentis ex hoc Natali accidisse pateat. In ea ad Amandum epistola inquit vir pius: *Ora et pro nobis, ne in peccatis nostris moriamur. Notum faciat Dominus finem nostrum, ut sciamus quid desit nobis, et propereius adimplere quod restat.* En ut sibi nondum impletum insinuat sanctum paupertatis votum, seque ab Hispania nondum discessisse. Ceterum hujusmodi infortunium ita Paulini animum perculit, ut secundo renuntiare certa statuerit sententia, ad id potissimum pia impellente uxore. Consilio itaque maturato, omnibusque in pauperum subsidium distractis, maximum eum caelo fatus feriens, Paulinus Nolanam ad urbem sese demum recepit. Hæc omnia ipse canit:

Nam qua consilio rebus, capiti me meo tunc
Christus opem tulit, Felices cura potenter
Adfueri, docuit rerum post exitus ingens,
Quo mutata mea est cæcis, et sententia vi sæ,
Abjurante fide mendam, patriamque, domumque.

Sammarthani in Gall. Christ. in Burdigal. archiep. notitia ad S. Delphinum Vitam Paulinum anno etiam 596 in Hispania degentem faciunt; atqui his regionibus anno 594 sanctum virum veledixisse tam certum est quam quod certissimum.

DISSERTATIO DUODECIMA.

DE TEMPORE SUSCEPTI A PAULINO EPISCOPATUS.

§21 Vix Nolæ constitutus fuit Paulinus noster, A quum in omnia pietatis genera solutus mundum omnino dedit. Jam presbyter factus in monasterio per se a fundamentis erecto degebat, aliis eximium sanctitatis exemplum factus. Illum tantæ commendabant virtutes, ut populi universi votis in episcopum Nolanum tandem expetitas fuerit. Sed quoto epochæ nostræ anno id actum? Brevissime inquiram. Anno 409, aut ad summum 410, hujusmodi munere nequam caruisse ipse videtur, quandoquidem S. Augustinus cum *Nolensem episcopum*, lib. 1. cap. 10, de Civ. Dei, noncupat, dum cruciatus memorat in illum a barbaris Campaniam vastantibus ingestos, quod an. Ch. 410 contigit. Et hinc, ut arbitror, novus Paulini illustrator Jo. Baptista de Brun, quemadmodum aliunde didici, anno 409 episcopatus Pauliniani primordia constituit. P. Sacchini, in ejus Vita, sub init. partis tertiæ, illum episcopalem sedem ascendisse arbitrat statim ac Nolanus antistes decessit. Chiffletius vero, cap. 12, part. 2 Paul. illustr., plus minus biennio a Nolano ejus recessu, videlicet circa annum 397, hanc illi dignitatem collatam censet. Ego ad istius postremi scriptoris sententiam accedere nequeo, nullum enim potens suffragium in ejusdem tutelam profertur. Argumentum quod ille ex epistola ad Panmachium petit, codicum præstantiorum auctoritate infirmatur. Alterum istud est. Inquit Paulinus in Nat. iv (qui anno 397 recitatus fuit) :

Natalis tuus, o carissime Christus,
Felix, natali proprio mihi carum, in quo,
Quantilibet numeris sint gaudia plurima turbis,
Est tibi, quid speciale tuus, quod nos tibi Christus
Esse dedit, viles caro largitus amico.

Hæc de Paulini in episcopatum ordinatione intelligenda affirmat Chiffletius, eo quod præcisè temporibus *natales* etiam appellabantur episcoporum ordinationes : Nam, inquit, si quis interpretetur de Paulini primo in tacem exortu, in quo sint publica gaudia innumeris turbis, nã ille monachismo ejus ac modestiã haud levem injuriam fecerit. Verum non bene calculus ponit vir clarissimus. Hinc in quo ad natalitium S. Felicis diem, non vero ad Paulinum est referendum. Deinde *natalis proprius* nil aliud Paulino est quam prior in lucem egressus, quem solemnè apparatus quotannis veteres celebrare consueverunt. Id certissimum ex Nat. xiii fiet, ubi hæc eadem Paulinus repetit :

Ego s. nuper istum sic honoravi diem
Magis huic putarem ut esse natalem mihi,
Quam quo fuisset natus incassum die.

Reliqua evidentius doceat. Tota igitur Chiffletii moles, ejusque proluxa in hunc locum meditata ruit. In ep. 16 ad Delphin. ait Paulinus de papa Urbis Anastasio : *Etiã ad natalem suum (quod consacerdotibus suis tantum deferre solet) invitare dignatus est.* Scripta hæc epistola an. 399. **§22** Igitur tum temporis Paulinus ab episcoporum numero exclusus erat, quum se a *consacerdotum* numero (quod idem tunc erat ac dicere *coepiscoporum*) distinguit. Quæ ad hujus argumentum perspicuitatem Chiffletius regerit, facili negotio explodi queunt. Anno

quoque 402 data est Paulini ad Severum epistola 12. Huic autem epistolæ epigrammata quedam Paulinus intexit Nolæ basilicæ recens a se extractæ inscripta. In eorum uno sic habetur :

Plæbs gemina Christum Felicis adorat in a'ia,
Paulus apostolico quam temperat ore sacerdos.

Et in altero :

Paulus in æternos antistes dedicat usus.

Anno ergo 402 Paulus Nolæ sedebat episcopus, non vero Paulinus. Hæc sane apertissima verba frustra eludere Chiffletius molitur. Alia porro et ego argumenta suppeditabo. Scribens ad Delphinum episcopum Burdigalensem, eum semper, annoque potissimum 405, *venerabilem patrem* appellat : quod non fecisset episcopus : moris enim erat iis temporibus ut episcopi se *fratres* invicem appellarent. Consule, quæso, epistolam 16 ad Delphinum, ubi ait : *Mediolanensis quoque episcopus filius vester hucusque, nunc frater Veneris scripserat*, etc. Vides Venerium, statim ac ad episcopatum venit, fratrem Delphini cæpisse nuncupari : et quum ab isto quoque se distinguat Paulinus, atque episcopalibus infalis nondum cingebatur. Sed clariora proferamus. An. Ch. 404 Natalem recitavit Paulinus. In eo vero multa de fore habet, qui sacra nuper expilarat. Captus non sine miraculo improbus latro ad S. Felicis ducitur

Post sacra jam solvete pius antistite cætus.

Sunt hæc vatis nostri verba, qui se propterea a Nolano episcopo tum temporis diversum facit. Natalis quoque decimus tertius rem evidenter prodit. Quam Nolanis aperienti tumuli ubi S. Felicis ossa quiescebant animus obvenisset, ait Paulinus :

Cunctos transmittit episcopus ad eos
Presbyter. s. Il s'abra manus spect' turbatus at
Jussu sacerdotis fœcere.

Hunc Natalem anno 406 elucubravit Paulinus. Rem vero ibi memoratam nuper accidisse, certum pene est mihi : non enim tantum opus diu silentio pressisset poeta sanctus. Igitur, quum antistes alius Nolæ sedens ibi diserte dicatur, ne anno quidem 406 episcopalem cathedram Paulinus ascenderat. Deinde *cur* eximiam hanc dignitatem, si sibi contigisset, præteriturus in Nat. xiii fuisset Paulinus? Nullis ibi pareit verbis ut honores in se collatos vitæque peractæ gesta recenseat, et maximum hoc munus insalutatum dimisisset? Ne credo. An vero episcopus anno solum 409 procefferit, latere præcul dabo arbitror. Eruditissimi nihilo secius Brunii sententiæ acquiescendum non est, a quo non sine validis rationibus aut saltem conjecturis hoc affirmatum mihi persuadeo. Quod autem asseruit Ambrosius Leo, lib. n. cap. 12, de Nolæ, videlicet Paulinum Fundane Ecclesiæ antistitem ante fuisse, auctoris alicuius eruditi somnium habeatur. Reliquas Paulini res gestas, ejusque mirandam sanctitatem prosequi statuta mihi brevis non sinit. Si tamen hæc quis adordandum suscipere spartam, uberem messem e Natali xiii hauriet. Ego ad ejus pietatem in ædificiis Nolæ confectis exprimendam præcedo.

DISSERTATIO DECIMA TERTIA.

DE ÆDIFICIIS NOLÆ A PAULINO CONDITIS.

§23 Tres minimum Paulini adventus Nolanum sunt enumerandi. Prior contigit quum adhuc puerum in ætate versaretur, vixque e Galliis in Italiam advenisset : quod innuit ille his ad S. Felicem carminibus :

Nam puer Orcidus Gallorum adverterus ab oris
Ut primam tunc trepidò tua limina gressu

Hinc est quod ipsum S. confessorem alloquens iterum eamit :

Ibi me

Mancipium primis donavit Christus ab amnis.

Alterum Nolanum instituit iter quum a gesto consulari Campaniam consularis factus regendam suscepit ; sic enim inquit :

Jam tunc praemisso per honorem pignore sedis
 Campanis met meta locis habitacula fixi,
 Te lun tante tui ventura cubilia servi.

Diu Nole versatus est Paulinus, quod exposebat
 suscepta dignitas. Quamque quotidie parata per
 S. Felicem miracula sub ejus oculis starent, tum ad
 Christianam fidem ex ethnicismo se convertere medi-
 tati cepit. Inter catechumenos itaque constitutus,
 ut arbitror, quaedam pietatis opera continuo sibi
 peragenda censuit. Quingentos circiter ab urbe Nola
 passus S. Felicis ossa quiescebat, ubi etiamnum
 illustris basilica visitur. Iluc propterea ducentem
 viam munivit Paulinus, ut affluentium populorum
 commoda consuleret. Sic ipse S. Felicem allo-
 quitur :

Cum facta inspirans curam animi mente juberes
 Muniri sternique viam ad tua tecta ferentem.

Neque his contentus vir pius, apud eandem B. Fel-
 icem eadem procedi magnificam domum voluit. Longo
 tractu protendebatur hujusmodi aedificium, primum
 que usui pauperum destinatus est locus, ut hinc
 etiam discas quanta Paulini pietas foret, licet in
 Christi gregem novum per baptismatis undas esset
 perductus. Audiamus iterum loquentem :

Adiugumque tuis longo consurgere tractu
 Culminibus tegmina, sub quo plet usus egentium
 locoluit.

Tertius denum Paulini ad urbem Nolanam adventus
 contigit quum, ajurato seculo opibusque in pauperes
 effusus, recessum Nolanam elegit, ut ibi Christo uni
 dicatus sanctiorem institueret ac prosequeretur vi-
 tam. Hoc anno 594 actum. Tum Paulinus in omnia
 pietatis officia se verit, nihilque antiquius habuit
 quam ea promovere quae S. Felicis honorem au-
 gerent. Prius illi labor fuit, quemadmodum reor,
 conditam in secundo adventu domum amplificare.
 Alia igitur super priores muros tecta molitus, ita
 veteres excoluit aedes, ut sibi decenter in habitacu-
 lum cedere potuerint. Pauperibus in cellas sub por-
 tico conjectis, ipse in superiori tecto hospitium sibi
 constituit. Hinc ita canit :

Posthaec geminato tegmine crevit
 Structa domus, nostris que nunc biacet hospita cellis :
 Suadita pauperibus simulatur porticus aegris,

824 Quae nos impositis super a ibita tecta coerles
 Sustinet hospitibus.

Hujus porro aedis venustatem infra extollit :

Ece mihi per tot benedicti martyris aulæ
 Et spatios amplas, et culminatos subnas,
 Et recessis, atq; laquearibus ambrosias,
 Irriguis et aquis, et porticibus redimatas.

Ita tamen aedificium Paulinus constituerat, ut in ipsa
 ejus amplitudine sibi suisque hospitibus humiles
 cellas esse voluerit : munum quae nullam saperent
 ambitionem, sed quae potius humana potentum tecta

A arguerent. Hinc de illustribus hospitibus suis ad po-
 pulum inquit :

Quos cernitis, et modo in ipsis
 Felicis tectis merum meta tuentes
 Hospitia, obitos veterum præcelsa domarum
 Culmina, et angustis vicino ma tyre cellis.

His enarratis Paulinus aliud opus addit :

Omnibus exstructis operum, quae stare videntur
 Diversis composita modis, excelsa per aulæ,
 Et per vestibula extensis circumdata late
 Porticibus, solum simul omnia motus aquarum
 Tecta videbantur mæstis dare colonis.

Optatum propterea aquaeductum temporum vetustate
 interruptum ab oppido Mellata ad S. Felicis basi-
 licam perducere in animum induxit. Longus inter-
 ponebatur vice tractus, nempe quinque passuum
 millia. Sed operis difficultate non territus vir sa-
 ctus, amplios canales, reluctantibus nequidquam sacræque
 aedis beneficiam respuentibus Nolanis, reseravit. Ope-
 ras illi suas Abellani ad laborem contribuere, adeo-
 que is incaluit, ut ingentem aquæ vim tandem destina-
 tum ad locum perduxerit. Hæc fusissime in laudato
 semper Nat. xiii habentur. Alia vero Paulini aedificia
 me prosequi propositum brevitatis institutum non pati-
 tur. Tantum meminero priores ab eo conditas fuisse
 basilicas, quas omnes ex ep. 12 ad Severum ab ipso
 descriptas petere potes. Potiorem inter has locum
 obtinuit illa quæ ad *Dominadium* (ut is inquit) *com-
 mune patrum in nomine Domini Christi dedicata
 est.* Ambrosius Leo, lib. ii, cap. 11, de Nola, basilicam
 hanc Deo O. M. dedicatam a Paulino autumat :
*Deus enim, ait, tum Dominicus vocabatur, quod ver-
 bum in ore jurantium ac invocantium Deum usque ad
 nostra tempora servatum audivimus.* Sed veram vocis
 significationem ille non tangit, nam pro *Dominatio*
 S. Felicem Paulinus intelligit. Hujusmodi vox *dominum*
 pure aut *patronum* significat, quod itidem per me
 probatur in quodam S. Maximi Taurinatis sermone,
 quem una cum pluribus aliis ejusdem episcopi inedi-
 tum in reliquis Anecdotorum libris producam. Ibi
 vero *Domedius* pro *Domino* usurpat. Paulinus
 quoque se S. Felicem innuisse ostendit in ep. 9 ad
 Sever., ubi Natalem in ejusdem S. confessoris hono-
 rem elaboratum *solemnem ad Dominadium canite-
 num* vocat, et in ep. 28 ad Victricium *sancti sui con-
 fessoris dilectissimi Felicis Dominedii* meminit. Id
 autem alibi occurrit. Neque melius loquitur idem
 Leo lib. ii, cap. 12, quum S. Felicis basilicam anti-
 quitus intra arsis Nole ambitum sitam affirmat, ab ea
 namque enormi aberat spatio, nimirum mille circi-
 ter passus. Hæc eadem nunc tanquam exitium san-
 ctitatis penitralis visitur in loco quod cæmeterium
 (vulgo *vinitorio*) nuncupatur. Ejus porro descriptio-
 nem petere licebit a Capace, in Hist. Neap., lib. ii,
 in fin., a V. cl. Sarnello in Cleric. Spec. ad Vitam
 S. Felic., a Paicichello in Italicis ejus epistolis, et ab
 aliis pluribus.

DISSERTATIO DECIMA QUARTA.

DE S. FELICE NOLANO.

825 Paucæ et hæc de S. Felice animadvertere
 libuit, ejus olim adeo celeberrimis miraculorum fama
 fuit, ut ad eum unquam populi concursus foret, nul-
 laque pars orbis terre haberetur quæ tantum non
 coleret sanctum. Ejus acta scriptis consignavit Gre-
 gorius Turonensis, lib. i de Glor. martyrum, cap. 104.
 Beda, Marcellus presbyter antiquissimus, Adm. No-
 therus et alij, sed omnibus tanquam magister Paul-
 linus noster prævit, qui suis Natalibus Felicis vitam
 ac prodigia per eum facta complexus est. Hæc omnia
 in unum cogere patres eruditissimi e sac. Jesu, qui
 Acta sanctorum incredibili et sollicitudine et crudi-
 tione elaborant. Quia tamen eis latere Natales nunc
 prouta edidi, alia, quæ Paulinus recitavit, quæque
 ab omnibus tunc recoli possunt, omisere miracula.

D Rem præclarum in natali xiii describit sacer vates,
 neque B. martyris sepulchrum pene adaptum fuisse,
 quum ex superioribus sarcophagi venerandi par-
 tibus improvisis erumperet pulvis. Quo tempore id
 evenerit, plane incognitum mihi. Sed parvis ante
 annua 100 mensibus contigisse crediderim, siquid-
 em tantum munus præteritis in Natalibus Paulinus
 haud præterisset, si diutius ante id factum. Quibus
 visis, ad examinandum procedo qua tempore S. Fel-
 ix in vivis esse desiderit. Bohandus V. C. in ejusdem
 sancti Vita die 14 Januar., § 6, hæc habet : *Actas
 S. Felicis a Paulino non capitavit. Inapte Christo-
 phorus Phirestebius circa Theodosii tempora visisse
 scribit. Henricus Fabricius circiter annis Christi 300
 obisse existimat, sed quæ tum pars Ecclesie? Hericus*

circa 510; Michael Monachus non longe post annum 512, quo data pax Ecclesie. Est hæc ahiorum quoque, et probabilis opinio. Sed diversus a tot auctorum opinione abire cogor. En Paulinus Nat. xiii ait :

tanto voluisti prodere signo,
Ut tacitam et fixam per tot retro secula sedem
Corporis, alme, tui subito existente favilla
Polveris in nostro servari tempore velles.

Et infra :

Addidi, ut tantis nunquam retro confusa seclis
Nostro opere exstinctas aderescere, vel renovari
Porticibus, domibusque suas permitteret aëlas.

Igitur non circa annum Christi 512 S. Felix e vivis excessit. Quomodo enim memorata hic *tot retro secula* ævo Constantini quem commemorari, a quo ne unum quidem seculum distabat Paulinus? Idem in natal. xi aiebat :

Et licet a veteri tumulis absconditus ævo,
Qua mortalis erat, lateat telluris aperto

Sed alium e Natali vi producamus locum, quem animadvertere Bollandus etiam cum aliis poterat. Notandum agrum, in quo sepulture S. Felix mandatus fuit, describit noster vates :

Pauper ubi primum tumulus, quem tempore sævo
(Religio quo crimen erat) munitate proano
Struxerat anguste gladius trepida inter et ignes
Plebs Domini, ut scribis antiqua minoribus ætas

826 Tradida, tugentem parvo sub culmine lucem
Clauserat...

Si Felix non longe post annum 512, quo pax data Ecclesie, obiit, quemadmodum Bollandus arbitratur, cur illi pauper tumulus exstructus dicitur, et quidem tempore sævo, quo religio crimen erat, et plebs Domini, tyrannidis militibus trepida inter gladios ignesque jacebat? Cur hujusce memoria tumuli ab antiqua ætate scribis nepotibus tradita asseritur? Profecto hæc de Constantini temporibus intelligere prorsus vetamus. Idem Paulinus Natali vi :

Lux eadem sancti cineris per secula custos
Martyris hæc functi vitam probat.

En per secula, non per unum seculum stetisse Felicis sepulcrum discimus, igitur concludamus Felicem Nolannum in prioribus Ecclesie ætatis exagitatum, pacis subsecuto tempore, oculis animam reddidisse. Seculo Christi secundo potius quam tertio rem actam *tot secula* ab eo usque ad Paulinum elapsa suadere videntur. Hinc plures Eghelli in Ital. sacra anachronismos emenda. Assertit enim S. Maximum episcopum Nolannum, cui Felix in martyrio socius fuit, missecente Diocletiani persecutione e vivis decessisse, ut etiam S. Quintum (sub quo S. Felicem itidem vixisse scimus) anno Christi 520 floruisse, alimque S. Felicem primum Nolæ episcopum anno 259 martyrio coronatum obiisse; nam ad antiquiora tempora trahenda est horum sanctorum ætas.

DISSERTATIO DECIMA QUINTA.

AD S. PAULINI NATAL. XI, VERS. 524, DE ANNO QUO SS. PROTASII AC GERVAŠII CORPORA PER S. AMBROSIUM FUERE INVENTA.

Ad eruditissimum virum Nicolaum Rubinum metropolitane Mediolanensis ecclesie ordinariam canonicum et theologum.

Minime dubito, Rubine vir sapientissime, quin Paulinum nem prope animo, sinuque toto sis excepturus, tum quod quasi postliminio reversus et inimicæ ætatis victor in eruditorum manibus versari jam poterit, tum etiam quod ex Ambrosiana bibliotheca, quam tibi perenni amore devinxisti, ille prœdierit. Eo tamen potissimum nomine te mea felicitati gratulaturum arbitror, quod in ejusdem sancti operibus aliquam de SS. Protasio ac Gervasio mentionem injectam sis deprehensus. Quamvis enim felicissimo ingenio tuo universum ecclesiasticæ eruditionis pelagus complectaris, adhuc in rerum Mediolanensium indiginem cognitionemque ita sedulus incumbis, ut reliquis perfunctorie, his vero te totum dicasse videaris. Quomobrem quam in Annum inquirere quo horum sanctorum corpora divitiis fuere reperta instituerim, nulli sane melius quam tibi mea hæc de re sententia 827 fuerat offerenda. Annum Christi quo hæc contigere, Paricellus noster, vir æternum laudandus, in Diss. Nazar., cap. 59, fuisse trecentissimum octogesimum septimum est arbitratus; remque ille diligenti cura studioque perit ætatis quæcumque argumenta sibi militare animadvertit, probe in suum traduxit volumen. Verum cum vero tanta sunt, quæ in ejus sententiam pugnant, ut ab illa discordare penitus cogor, simulque affirmare, non anno 587, sed 586, Protasium ac Gervasium a magna antistite Ambrosio fuisse adinventos. Ad hæc celebrem historiam Paulinus ejusdem Ambrosii amicus et synchronus sic referit :

Ut sancto non olim antistite factum
Novimus Ambrosio, qui fultus munere tali
Postquam ignoratos prius, et tunc indice Christo
Detectos sibimet, unitata transtulit aula,
Regium prompta confudit luce farentem :

Primum itaque Paricellianæ opinionis argumentum fuit S. Augustini baptismus, ejus tempore cognito tempus quoque inventorum martyrum elucescit ;

sanctum vero doctorem an. Ch. 588 salutari unda ablutere primum omnium ostenditur. Equidem graves sententiae suæ propugnatores Baronium, Pannottum, aliosque plures adscrivit vir doctissimus; sed iuda parum roboris illi accessisse dicenda evincunt. Quam baptismum suum commemorat Augustinus lib. ix, cap. 7, Confess., hæc habet : *Nimirum annus erat, aut non multo amplius, cum Justina Valentiniæ regis pueri mater hominem tuum Ambrosium persequeretur heresis suæ causa, etc. Tunc hypani et psalmi ut conerentur secundum morem Orientalium partium, ne populus marovis tædio contabesceret, institutum est. Tunc memorato antistiti tuo per visionem operis tui quo loco laterent martyrum corpora Protasii et Gervasii, etc.* Igitur ab inventionem sanctorum ad Augustini baptismum annus, aut non multo amplius, eluxerat. Idcirco si annum quo baptizatus est Augustinus attingere licet, in alterius cognitionem necessario devenimus. Ludovicus ab Angelis, lib. iii, cap. 4, de Vita S. August., ex eo quod in annum 587 magus Annalium scriptor Justina in catholicos furorẽ, sanctorumque martyrum inventionem conjiciat, eodem ipso anno S. doctoris baptismum contigisse censet; sed male illi subducti sunt calculi; siquidem *annum et amplius*, ut dixi, inter martyrum translationem, summaque baptismum interfecisse aperte testatur Augustinus. Natus est S. doctor, ut hæc omnes adversus Baronium ejusque sectatores consentiunt, an. Rom. 531, id. Novemb. At autem, lib. ix cap. 11 Confess., Monicam parentem suam apud Ostia Tiberina ad superos evolasse trigesimo et tertio ætatis mee anno. Hic vero obitus eodem anno accidit quo Augustinus baptismum susceperat; nam post illum, ut in Africam transiit, Mediolano validerat, et recta ad Tiberinam locum [E. lacum, Gallice enroucure] perrexit, ut mari se commissurus. Alii quoque repetit, *se trigesimo et tertio ætatis anno sacris mulis fuisse purgatum; idemque ipsa Romana Ecclesia in Breviarii lectionibus tradit. Trigessimus et tertius ætatis annus Augustino currere incipiebat id. Novemb. anni 588. Igitur intra hæc*

diem et Idus Novemb. anni 587 sequentis statuen-
 dus est ejusdem baptismus. Quum autem a **828** Pos-
 sidio in ejusdem sancti vita doceamur, *propinquantibus diebus sanctis Paschæ salubris aquam Augustinum percepisse*, manifeste colligitur, non nisi sabbato sancto anni 587 eundem sanctum ad sacrum fontem processisse. Sed et aliud argumentum proferamus. Saltem annum unum in Italia post baptismum substitit Augustinus; namque præter moram ad Tiberium, aliaque loca, Romæ diu se tenuit, ubi se libros scripsisse de *Moribus Manichæorum* et de *Morib. Eccl. cathol.*, itemque *Dialogum de Anima*, et libros tres de *Liberio arbitrio* fateretur lib. 1, cap. 7, 8, 9, *Retract.* Deinde in Africam remeavit. Illic porro quando advenerit, ipsum docentem audiamus lib. in. cap. 25, contra liter. Petilianæ Donatistæ: *Cum ego Mediolanum ante Bautionem consullem* (consul hic processit an. Ch. 585) *venerim, eique consuli kal. Januar. laudem in tanto conventu conspectuque hominum pro mea tunc rhetorica professione recitaverim, et ex illa peregrinatione jam post Maximi tyranni mortem Africam repetiverim.* Anno Ch. 588, die 28 Aug., obiit Maximus, ut Idacius in Chronico, et Socrates lib. v, cap. 24 fidem faciunt, et Gothofredus in Chronolog. cod. Theol. ad l. 6 et 7 C. cod. tit. de *Infirmis*. *his quæ sub tyrann. testatur.* Eodem ergo anno 588 Africa redditus est Augustinus, ac propterea anno 587 superiori baptizatus. Clariss. vir P. Eustachius a S. Ubaldo, cujus benevolentie eruditionique me plura debere fateor, in Quodlib. Regul. dub. 7, n. 55, Macedum et Desnos solidissime arguit quod moram Augustino in Italia post susceptum baptismum brevissimam statuatur. Verum ejusdem sententiam probare nequeo, dum an. 588 S. doctorem baptismatis gratiam recepisse arbitratur, anno vero 589 Monicam ejus matrem et vivis sublatam, ac inle in Africam iter ab illo institutum. Cur enim, ut annum navigationis suæ Augustinus designaret, Maximi nec minus fuisset jam anno superiori peracta? Cur jam post *Maximi necem*, dixisset? Quantum enim attinet ad S. Monicæ mortem, tam certum est illam anno 587 contigisse, ut nil certius. Augustino annus trigesimus tertius eodem anno id. Novemb. exibat, et trigesimus quartus adveniebat: ergo quum, ut vidimus, ipse Augustinus se trigesimo tertio ætatis suæ anno matre orbatum asseruerit, in ipso anno 587 S. Monicæ obitus fignlus venit. Deinde non Romam primum, ut cum eruditissimo viro cenere Baronius, Torellus, Ludovicus ab Angelis, alique plures, sed recta ad Ostia Tiberina Mediolano Augustinus perrexit. etenim lib. ix, cap. 10, *Confess.* is ait: *Apud Ostia Tiberina, ubi renati a turbis post longi itineris laborem instaurabamus nos navigationi*, etc. *Vides post longum iter illic Augustinum concessisse?* Nimium Mediolano, non Roma venerat; non enim Roma ad Tiberis Ostia profectis longi itineris labor opus erat. Illic igitur post quinque dies ab adventu febribus decubuit, et nono ægritudinis die ad cetos evolavit S. Monica an. 587. Cur autem in sequentes annos ab eruditissimo P. Eustachio et ab aliis scriptoribus ejus mors protraheretur, in causa fuit dies quo illa solemniter colitur, nempe quartus Maii; quum enim eo die Monicam decessisse sibi quisque suaderet, annoque 587 forsân is dies Monicæ in urbe Mediolano effluerit. **829** hinc ad alios annos ejusdem obitum distulere. Atqui animadvertenter enim, card. Norisius, in quodam opusculo, diem S. Monicæ festum ad aliquam ejus translationem aliamve causam referendum, et clarissimi post illum patres e soc. Jes. in Act. sanct. ad diem 4 Maii monere, qui etiam a quingentis tantum annis S. Monicæ cultum in Ecclesiam inductum fatentur. Augustinum quoque anno 587 ad baptismum accessisse ex Possidio cap. 51. Vitæ colligi potest. Inquit ille de S. doctore: *Virum autem 76, in clericatu autem vel episcopatu annis ferme 40. Vixerat autem in agris Tagastensibus, antequam sacris clericatus muneribus initiaretur, ferme triennio alienatis a se curis secula-*

ribus, ut idem Possidius cap. 3 ait. In Africa igitur annos 45 plus minus egit Augustinus, postquam ab Italia se illic recepit; et quum anno 450 certissime obierit, liquido apparet anno saltem 588 magnum doctorem ex urbe Tagastem delatum: a quo anno ad 450 si utrumque terminum complectaris, annos ferme 45 supra memoratos colligis: quod minime præstabis si in anno 589 ejus ad Africam projectionem figas. Si igitur an. Ch. 588 Africam petiit Augustinus, anno superiori 587 baptismali unda fuerat ablutus. Ceterum hujas veritatis testes accedunt clariss. card. Norisius in opusculo quodam, Ludovicus ab Angelis lib. in de Vit. S. August., cap. 4, Herrera in Alphab. August., Torellus tom. I Sect. August. ad an. 587, et omnium nunc ferme eruditorum calculo sententia hæc roboratur. Itaque tecum, Rubice doctissime, jure mirari jam subit cur religiosissimi PP. Cistercienses in Ambrosiano cœnobio degentes an. Dom. 1677 hanc inscriptionem adiculae quæ S. Augustini nuncupatur in fronte poni curavit.

B
 DIVUS AUGUSTINUS
 AD LEGEM FIDEI
 PER S. AMBROSIIUM
 EVOCATUS
 HIC UNDA COELESTI
 ABLUTUR

ANNO DOMINI CCCLXXXVIII.

Profecto ægre ferendum est publicum monimentum ad nepotes seros transmittendum tam confidenter fuisse expositum, ut nulla in ipso veræ chronologiæ ratio sit habita; quodque magis dolet, amicus noster communis hujusmodi anachronismo causam præbuerit. Nam quantum pertinet ad locum ubi baptismum S. Augustinus receperit, parca in, quæso, extra chorum saltanti, parant egregii Patres, si Landulpho, qui seculo Christi undecimo florebat, quique sub Datii nomine in Ambrosiana ms. asservatur, ita de S. Augustino scribenti assentiar: *In Fontibus, qui B. Joanni adscribuntur, Deo opitulante, a B. Ambrosio, cunctis fidelibus astantibus et videntibus, in nomine sanctæ et individue Trinitatis baptizatus et confirmatus est.* Sita erat hæc odis J. Joannis ad Fontes inter Ecclesiam Majorum et S. Theclæ, ut ostendit Purcellius vir summe eruditionis in dissert. Nazar., cap. 59, n. 21, et in Monum. Basil. Ambr. n. 500, qui etiam in præfata S. Augustini ad baptismum Augustinianum contigisse negat. Petrus Paulus Basca vir disertissimus, in Martyrol. Ambr. ad diem 5 Maii, veteri traditioni standum putat. Sed quidnam, rogo, ponderis hujusmodi traditioni **830** inest, que nullis non modo veterum suffragiis munitur, sed eorum expresse testimonio jugulatur? Quia et antiquitus unum tantum in urbis fuisse baptisterium (qui nos in quibusdam etiamnum durat) eruditissime docuit Joseph vicecomes collegii Ambros. quondam doctor in lib. de Baptismo, cap. 8, et ego animadverti ab episcopis tantummodo ministratum olim fuisse baptismatis sacramentum, ut propterea pluribus opus non esset baptisterium, sed unum duntaxat sufficeret. Hoc autem baptisterium Mediolani S. Joannis ad Fontes basilica appellabatur, quo nomine in aliis urbis etiam baptisterii basilicæ distinguebantur. Sic Romæ templum S. Joannis Baptiste, cui Lateranensis nomen, baptisterium complectebatur; et Ravennæ S. Joannis in Fonte simillimo muneris inserviebat, ut monuit cl. vir meique amantissimus patronus Joannes Ciampinus cap. 25 Veter. Monim. tom. I. S. Ambrosius in ep. 13 ad Marcellinam: *Dimissis, inquit, catechumenis symbolum aliquibus competentibus in baptisterii tradendam basilica.* Profecto contra ipsius Ambrosii sententiam ire videretur, quisquis ejus ævo plura Mediolani baptisteria constitueret. Cur enim basilica Baptisterii nuda nuncuparetur, si non una tum Mediolani fuisset? Alio nomine distinguenda erat ædes illa, ut inter reliquis baptisterii basilicæ nosceretur. Unum ergo Mediolani baptisterium positum erat, quod ad S. Joannis ad Fontes minores appellatum: ibique S. Augusti-

num baptismali gratia donatum merito opinamur. Neque ex Ennodio, Landulpho, aliisque bina antiquitus in hac urbe sita fuisse baptisteria reponas, iidemque aliud apud Portuanam basilicam, quae metropolitana olim fuit, ut Carolus a basilica Petri in Hist. Mediol. ad Vit. S. Castritiani docet; quippe Ennodii tempore jam plura in urbibus usurpari baptisteria coepit: sunt: quod Ambrosii aeo inusuetum plane fuit, et aliud baptisterii apud basilicam Portuanam nulla sit apud antiquos recentesque memoria. Quin et illam basilicam metropolitancam nequaquam fuisse, solide suspicatur Mediolanensium rerum accuratissimus persecutor Camillus Sirones i. V. Doct. quum *Intranviana basilica*, quae *Major* a S. Ambrosio in ep. 15 ad Marcellinam dicitur, hoc potius nomen quondam praestitisse censenda sit. Alia mitto, ne morosior aequo extra sententiam deprehendar. Statuto igitur Augustini baptismo anno videlicet 587, superest ut in annum superiore 586 SS. Protasii et Gervasii inventionem conjiciamus, quam Puricellus una cum aliis ipsi anno 587 assignavit. Id necessario, ut diximus supra, ex S. Augustini verbis admittitur oportet. Sed et S. Ambrosium a nobis stantem habeo, et ex ejus libris hoc anno 586 peractum efficiam. Eodem ipso anno quo a S. doctore recitata est oratio de Basil. non tradend. Inventi sunt memorati martyres; anno enim superiore Justina Augusta animi sui impotentiam in catholicos exercere ceperat. In ea autem oratione sic ait magnus episcopus: *Si quis confidit, hac veniat; inclinatum jam imperatoris iudicium, quod lata lege patrefecit, quo impugnat fidem, vel sperata ambientium quorundam studia non requirat*. Quandam imperatoris legem nuper promulgatam memorat Ambrosius, qua fides impugnatur. Sed quaenam haec? Ea est l. ult. cod. Th. de Fide catholica data **831** x kal. Febr. *Mediolani Honorio nob. puero et Erodio cass.*, scilicet an. Ch. 586. Ibi Ariani sit in Ecclesias catholicorum coeundi potestas; ibi Ariminense concilium probatur; quod in laudata oratione Ambrosius hisce tetigit verbis: *Hanc ergo legem quisquam sequatur, qua firmatur Ariminense concilium, in quo creatura dicitur est Christus?* Anno igitur eodem 586, sub Paschali dies, non vero 587, ut Puricellus ac Baronius autumant, eadem oratio recitata; non enim *jam inclinatum imperatoris iudicium* dixisset Ambrosius, si anno 587, hoc est post annum unum et menses a lata lege peccos populum S. episcopus perorasset. Rursus ex secunda legatione a S. Ambrosio ad Maximum tyrannum suscepta idem chronologic punctum statuitur. Anno 587 Valentinianus ac Justina eundem legatum Treviros ad tyrannum miserunt. Re infecta dimissus vir sanctus, Italiae redditis, ad Valentinianum epistolam 56 scripsit, ubi ait: *Esto tutor adversus hominem pacis meliorem bellum tegentem*. Quare imperator *Domina* alterum pro confirmanda pace legatum ad Maximum destinavit. Hunc ingenti honore exceptum dimittens Maximus, mox cum exercitu subsequitur, et Cottis Julisque Alpibus occupatis, Aquileiam usque contendit. Hec ubi ad Valentinianum delata, sibi timeas Augustus Thessalonicam versus fugam arripit. Mense Septembri Occidentem deseruisse imperator videtur, siquidem vii id. ejusdem mensis *Mediolani* edidit legem

A 4 de Princip. agent. in reb. cod. Th. Si an. 587 sacre Gervasii ac Protasii exuviae die 19 Junii translate fuissent, quo pacto Ambrosium virum illic usque sibi infensissimum tam cito legati munere Justina exornasset? Quove etiam modo, intra spatium trimestre ejusdem Ambrosii, iterumque Domini legationes et Maximi in Italiam irruptio contingere potuissent? Certe locorum distantiam perpendiculari alio affirmandum videbitur, nempe an. superiore 586 inventa sanctorum corpora fuisse; alteroque anno reliqua ad Maximum spectantia aeridisse. Paulinus in Vita S. Ambrosii hoc rursus suadet; enarrata enim haec inventionem subdit: *Sanctus vero Ambrosius episcopus majoris humilitatis vir factus, donatum sibi a Domino gratiam reservabat, circuebatque quotidie fide et amore coram Deo et hominibus*. Ambrosium post haec legationem ad Maximum suscepisse affirmat. Igitur quum *quotidie fide et amore coram Deo*, antequam legatus Treviros peteret, Ambrosius creverit, non modicum tempus inter martyrum inventionem legationemque susceptam intercessit, atque ideo non uno an. 587 haec omnia fuere peracta. Quae autem lucusque retulimus, summum ex Prosperi Chronico robur mutantur. Ita apud illum in edit. Labbei, tom. I Novae Biblioth., ista digeruntur.

Nun. 2. *Justina mater valentiniani Ariani favens, in Ambrosium et in Mediolanensem Ecclesiam diversa injuriarum genera congerit. Reliquae Gervasii et Protasii martyrum ab Ambrosio primam Mediolani repertae. Hymni Ambrosii compositi, qui nunquam ante in Ecclesiis Latinis modulis canebantur.*

Nun. 5. *Maximus irrupit. Valentinianus ad Theodosium confugit. Augustinus Mediolani rhetoricam adprime docens, omissis scholis ad fidem rectam convertitur, cum ante Manichaeus fuisset.*

Nun. 4. *Theodosius cum exercitu ad Italiam transgrediens Maximum interfecit.*

832 Viden hic servata annorum serie universa tradi? Annum 586 respicit secundus numerus, ibique detectae sanctorum reliquiae dicuntur; in tertio, hoc est an. 587, Augustini baptismus refertur; et quartus demum numerus Maximi interitum in annum 588 confert, quemadmodum et reliqui affirmavere chronologi. Sed jam tempus poscit ut maximum hujusce sententiae assertorem em. Norisium in opusce de Itiner. S. Augustini commendem; quum enim per tantum virum profecerim, et ad illam debita gloria referenda, et singulare huic opinioni pondus ab illius suffragio accedere latendum est. Clariss. quoque virum Antonium Pagium in Critic. Baron. ad an. Ch. 387, ac Hermantum in Vita Gallica S. Ambrosii nostris in castris militare animadverti; quibus viris (et quanti, queso, sunt) quis jam subscribere dedignetur? Verum patientia tua diutius abuti nolo, Robine ornatissime, ne si quid obsequii professione meruerim, nimia loquendi libidine perdatar. Utam tu quoque ad urbis Mediolanensis dignitatem operas tuas aliquando conferas, studiisque tuis publicae lucii redditus ingenii tui feberentem prodas; tunc enim eruditissimum tantae urbis illustratorem literariae respública suspiciet, certe graviorem deinceps desiderare nequibit. Vale.

DISSERTATIO DECIMA SEXTA.

AD SANCTI PAULINI VERSUM 402. : **MULTA ETENIM SUBERANT ALIA, ETC., NAT. XI.**

De templorum apud veteres Christianos ornatu, ac de diurno in eis cereorum usu.

Ad cl. et eruditissimum virum Antonium Magliabechium Ser. Etruriae ducis bibliothecarium.

Si te iudicem, clarissime Magliabechi, in aliqua eruditionis causa sisterem, utique electioni meae vel ipsi adversarii succedere non possent, quum virum eruditissimum et reipub. litterarum columen in illud tribunal advocarem, ex quo solida continuo foret expectanda sententia. Et revera nunc tibi hujusmodi

munus injunctum veim, dum de sacris ecclesiarum ornamentis loqui in annum induxi, non ut Paulinum meum tantummodo illustrem, sed ut consuetis etiam novatorum calumniis ex parte occurram. Cardinalis Baronius vir aeternum laudandus, in Annal. ad an. Ch. 57 et 58, ecclesias pluribus usque ditissimis ornamentis antiquitus fuisse refertas, magno eruditionis robore statuerat. Non multos vero ante annos tanti viri sententiam arrodere ausus est Johannes Henricus Ottius Calvinista in libro, cui titulum fecit: *Examen perpetuum historico-theologicum in card. Baronii*

Annales. Dicam neque malevolentia ductus, neque **833** invidiam scriptori facturus: liber ille magno luatu magna spondebat, sed in ridiculum murem festivissime factus evasit. Et profecto si aliud examen huic examini quis sibi reponendum sumeret, atramento citius, ac papyro destitueretur, quam ab erroribus castigandis temperaret. Illam ego interim partem refellere decrevi, quae de sacrarum adiam ornamentibus agit, beneficio Paulini potissimum fretus, quo nemo melius, nemo apertius haec seculis futuris reliquit expressa. Laudat Ottius Alexandrum Severum ethnicum imperatorem, utpote qui templis aaram inferri vetuit, recitatis ad id Persii carminibus:

Dicite, pontifices, in sacris quid facit aurum?
Quia superis justos mores cadosque probamus.

Atque haec subdit: *Tu vero cades confer huc cum modernorum pontificiorum templis atque monasteriis.* Ad annum vero 58, § 56, relatis verbis Actorum xx, 8, *Erant lucernae non paucae in convaculo, ubi erant congregati, haec habet: Hinc Baronius cereorum, lucernarum, seu luminum usum obtrudere nobis, et ex medio Judaismo atque gentilitio in Christianum orbem, ven alter cerosferarius, inferre vult. Tum ostendere pergit cereos olim in ecclesia accensos non diurnis exercitiis, sed nocturnis adhibitos. Rem paucis expeditiam. Et quidem quum Paulini nostri carmina evolvo, tam ad inguem expressa intueri mihi videor ecclesiarum nostrarum et usum et ornamenta, ut nullam majorem concordiam reperiri posse arbitrer. Pretiosa olim in sacris adibus ornamenta fuisse, et quidem auro et argento decorata, in tibi Paulinus Nat. vi testatur:*

Cedo, alii pretiosa ferant donaria, et neque
Officii summi superent, qui pulcra regendis
Vela ferat foribus, seu puro splendida lino,
Sive coloratis textum fucata figuris.
Hi leves titulos leuto pohant argento,
Sanctaque praefixis obducant flamma lammis.

In Natali vero xi, praeter alia non minori pretio insignia, crux aurea his versibus exprimitur:

Multa etenim suberant alia, ut novistis, in ipso
Ornamenta loco, quae sumeret, ut crucis auro
Pareeret; intus enim latitabant mystica vasa
Sumendis mandata sacris.

Quo ultimo versu non aliud intelligendum cen-ent quam calices, e quibus dominicus sanguis hauriebatur a fidelibus, atque hujusmodi vasa sacra. Aferam et lucernae argenteae.

Mius esset

Criminis et pretii suspensum altaris ab ora
Longius argenteoque levcam emendare lucernam.

Et infra.

Continuum scyphus est argenteus aptus ad usum.

Crux ipsa, quam adeo venuste Paulinus exprimit, non auro tantum gravis erat, sed et gemmis concinne exornata genus coronam sui pretium augebat. At de aureis, haec est de cruce, coronaque aurea, in qua dextram lato porregerat:

Quae simul et variis scite distincta lapillis
Viderat.

Item S. poeta coronam gemmis gravem asserit:

Pauca corona subest variis circumdata gemmis.

Multis praeterea verbis lampides describit:

At medio in spatio fixi laqueatibus albis
Pendeant per aethra caeli retroacta lychni.

Item Natal. ix:

Tectoque superne
Pendentes lychni spiritus retineant alieni,
834 Et medio in vacuo laevis vaga lumina muta et
Pondus; undantes flammis levis aura fatigat.

Natali in lampadum frequentiam circa altaria sic memoraverat:

Clara coronam ar densis altaria lychnis.

Natali etiam vii vitream lucernam, ut moris sui est,

graphice describit, et Nat. xi alias e metallo fabricatae omnium oculis subjicit. Haec et alia refert poeta noster, partim etiam videnti populo describere non sustinet, ne tedium audientibus ingerat, atque compendii ergo:

Muera erant de more sita, haec quae cernitis illic
Omni pronta die.

Illustris autem est candelabrorum mentio subsequenti-ibus in versibus 16:

vel circumflexa per omnes
Ordine dimenso quasi candelabra columnas,
Depictas exstare gerunt quae cuspidae ceras,
Lumina ut inclusis red laetior odora papyris.

Quot igitur, quantumque pretiosa sacris in adibus tum temporis ornamenta haberentur, expressum inuenitur; quibus addere juvat quaedam aliunde petita loca, ne nudum Paulinum exhibeam. Theodoretus, lib. i, cap. 51 Hist.: *Διακοσμοῦ δὲ καὶ τῶ θεῶν θυσιαστήριον βασιλικῶν τε παλαιότατοι, καὶ κερυκίδιος ἱεροκαλλιτέχναις γρησοῦσι.* Ornabatur autem et divinum altare regibus velis, donariisque aureis gemmatis. Euseb. in Vita Constantini, lib. iv, cap. 59, Apostolorum templum ab eodem imperatore Constantinopoli describens, interius lectum asserit universum auro fuisse contextum. Aur. Prudentius, item Paulino coeuvus, Peristeph. in hymno S. Laurentii tyrannum sic adloquentem inducit:

Huc esse vestris Orgis
Moremque et artem proditum est,
Hanc disciplina forderis,
Libet ut auro amittes.
Argenteis scyphus ferunt
Fumare sacrum sanguinem,
Auroque nocturnis sacris
Adstare fixos cereos.

Ferventibus igitur in Christianam religionem ethnicorum minus etiam pretiosis vasis utebatur Ecclesia. Occulte id quidem propter timorem factum, sed tamen factum. S. Aug., lib. iii contra Cresconium, cap. 29, haec profert ex gestis proconsularibus habitus Constantino Marimo Augusto et Constantino jun. nob. *Cass. coss.*, hoc est an. Ch. 320, ut recte statuit Valesius, non vero, ut putavit Baronius, 506: *Posteaquam apertum est, in bibliotheca inventa sunt ibi armaria inania. Ibi protulit Sylvanus capitulatum argenteum, et lucernam argenteam.* Sed et ante scriptum erat *calices duos aureos, itemque calices sex argenteos* ab eodem Sylvano traditis. Haec Augustinus, ut Sylvanum evinceat, persecutionis tempore fuisse traditorem. Anastasius Bibl. (sen antiquior libri Pontificalis auctor) in Sylvestro praeter alia vasa aurea ac argentea haec memorat. *Donavit patenam argenteam pensantem libras viginti, scyphos argenteos duos, qui pensaverunt singuli libras denas. Amas argenteas duas, etc. Obtulit candelabra aurichalca septem ante altaria, quae sunt in pedibus decem, etc.* Candelabra quoque exprimit Athanasius in ep. ad Orthodoxos. Celebris autem S. Ambrosii sententia evasit in lib. n Offic., cap. 28, quam etiam Gratianus refert in e. Aurum, 12, q. 2. At ibi: *Aurum Ecclesia habet, non ut servet, sed ut erogat, etc. Quid enim dices: Timui ne templo Dei ornatus deesset? Respondit: 835 Aurum sacramenta non querunt, neque aura placent, quae auro non emouit, etc.* Prosequitur vero, et aperto sermone pretiosam sacris adibus fuisse suppellectilem asserit, omnium consensu probatam, et egeorum nihil secius presidio destinatum. Sunt haec, doctissime Magliabechi, venerande antiquitatis arguementa, quae novatoribus opponamus, nostrarum ecclesiarum ornamenta calumniantibus. Quid ergo suryricum in nos producant haeretici, atque ethnicam insulsamque sententiam canunt? *In templis quid faciat aurum querunt: sed eos elegantissime castigat Jaannes Tomensis Boscensis ep. in Orat. pro eccles. ornam.*

Quod autem spectat ad alteram propositi partem, qua contendit Ottius, cereos lucernasque non nisi nocte accendi consuevisse in ecclesiis, Paulinum ecce

pro nobis stantem in medium adduco. Inquit iste Natal. III :

Clara enonantur densis altaria lychnis,
Lumina ceratis adoleant odora papvris,
Nocte dieque micaat. Sic nox, splendorque diei
Fulget, et ipsa dies caelesti illustris honore
Plus micaat innumeris lucem geminata lucernis.

Nihil clarius occurrit. Sed et Nat. XI sic ait :

Illis scypholis incerta relucet
Lumina, cum fert festa dies.

Et infra scyphuli meminit ad continuum luminis usum destinati :

Continuum scyphus est argenteus aptus ad usum,

qui et noctu diuque lucebat, quemque importuno sibi lumine micantem sur extinxit. Distinguendum itaque reor inter sacras antiquorum lucernas eo pacto quo inter aevi nostri lampades ac lumina distinguitur. Alia enim lumina nocturno tempore, alia diurno inserviebant : omnia tamen in templi cultum excitata. Quae lampas modo dicebatur relucere, quem ferebat festa dies, noctu hoc munere carebat. Audi subsequentes versus :

Tunc vero sine usu

Luminis ad speciem tantum suspensa manebat.

Superius vero alias descriperat lucernas nocti illustrandae destinatas. At Otlius lucernas hasce nocturnas necessitati sacrae facientium adscribit, non ecclesiae cultui. Malucinat Calvinista, quandoquidem quum latro hic ad farta accessit, lampas illa nullis tum sacris peragendis lumen praebat; quin expresse illam quavis nocte, imo per totam noctem, lucere consuevisse dignoscimus; ait enim de scypho loquens :

Huc importuno sibi lumine praedo micantem
Protinus exstinguit, namque id quoque noverat idem
Sepe solere mori, cum stупpa perarida longam
Cunderet in noctem consumo lumen olive.

Igitur in pium religionis sacrasque aedis cultum noctu non minus quam interdum lampades adhiberi solebant. Quo sane expressis nihil reperiri potest. Addam etiam Venantii Fortunati, qui uno post Paulinam saeculo floruit, testimonium. Describit ille lib. V, carn. 5, diem festum Ascensionis, populorumque ad ecclesiam concursum, et ait :

Undique rapta manu lux cerea provocat astra,
Credas ut stellis ire trahendo comas.
Lacteus hinc vesti color est, hinc lampade fulgor
Ducitur, et vario lumine plecta dies.
Inter candelabres radiabat et ipse sacerdos.

Nunc armis Baronii rem agam. Laedat ille Epiphanii epistolam ad Johanneum Hierosol. 336 episc. ubi ait : *Quem venissem in villam quae dicitur Arablathia, ridissemque praeteriens ibi lucernam ardentem, interrogassemque quis locus esset, didicissemque esse ecclesiam, etc. Accidit id quidem, ut ait Baronius, interdum, nam noctu non mirum multas vidisse ubique lucernas.* Constat autem ex pluribus antiquis Patribus cereos laudabili usu in templis comburi solitos, quod probare supervacuum foret. Repetit tamen Otlius Hieronymi auctoritatem ab Annalium parente satis ibidem explicatam, atque hic integram victoriae spem sistit. Inquit S. doctor advers. Vigilant. *Cercos non clara luce accendimus, sicut frustra cubumiaris, sed ut noctis tenebras hoc solatio temperemus, et vigilemus ad lumen, ne caeci tecum dormiamus in tenebris. Quod si aliqui, propter imperitiam et simplicitatem secularium hominum, vel certe religiosarum feminarum, de quibus vere possumus dicere : Confiteor, zelum Dei habent, sed non secundum scientiam. Hoc pro honore martyrum faciunt, quid inde perdis? Verum hic animadvertendum negare Hieronymum non potuisse diurnam cereorum accensionem, quum id et in Occidente et Hierosolymis in usu fuisse supra exploratum effecerimus, et ipse ibidem haec habet : Per totas Orientis ecclesias, quando legendum est evangelium, accenduntur luminaria jam sole rutilante, non utique ad fugandas tenebras, sed ad signum laudis demonstrandum.*

PATROL. LXI.

A Ipse quoque Vigilantius omnino mentis expertus fuisset, si quum nusquam id moris comperisset, adhuc infatis buccis haec protulisset : *Videmus moles cereorum sole fulgente accendi.* S. Cyrillus Hieros. Hieronymo antiquior in praef. ad Catecheses, et alibi, S. Greg. Nazianz. Hieronymo coevals in orat. 40 aliisque testantur in baptismate conficiendo luminaria incendi solita. Igitur diurnus cereorum usus negari non poterat. Causa itaque cur incenderentur Vigilantium ad calumniam catholicis intelligendam moverat; arbitratur enim id a religiosis populis fieri, quasi martyres aliqui illustratione et lumine crederentur egere, ut beati essent. Non verdo conjecturam meam, sed ipsam Vigilantii calumniam. Sunt ejusdem haeretici verba : *Maquam honorem praebent hujusmodi homines beatissimis martyribus, quos putant de vilissimis cereolis illustrandos, quos Agnus, qui est in medio throni cum omni fulgore majestatis suae illustrat.* Respondet ergo Hieronymus, non clara luce accendi cereos ab hominibus haec ratione adductis, sed ad letitiae signum, ut infra evangelicis exemplis probat; neque sub hac prava opinione nocturno tempore solere luminaria incendi, sed ut noctis tenebrae hoc solatio temperentur, ne caeci cum Vigilantio in tenebris dormiant. Tum subsequitur : ac si qui forent inter seculares homines, feminasque religiosas, qui hoc facerent sub ea ratione quae Vigilantio in mentem venerat, eos excusat, et zelo Dei ac sine crimine id peractum evincit. *Si faciunt, ait, quid inde perdis? Causabuntur quondam et apostoli, quod periret unguentum, sed Domini voce correpti sunt; neque enim Christus indigebat unguento, nec martyres lumine cereorum.* En iterum Vigilantii mens expressa. Credebat ille cereos ideo incendi a fidelibus, quia lumine illo martyres indigerent, et hinc illum Hieronymus proloco exemplo increpat. Si Christus, cui unguenti nulla erat necessitas, feminam ungentem laudavit, cur et nos Christianum non commendemus, qui martyribus lumine haudquaquam egentibus cereos accendit? At secundum scientiam non faciunt. Illud verum omne; neque enim sanctorum beatitati quidquam conferri terrenum lumen. Sed quid inde? Fides accendentibus prodest. *Quicumque, ait infra egregius doctor, accendant cereos, secundum fidem suam habent mercedem, dicente Apostolo : Unusquisque in suo sensu abundat. Idololatrias appellas hujusmodi homines? Idem etiam in epist. ad Riparianum dixerat : Accensio ante tumulos martyrum cerei idololatriae insignia sunt? Pergit porro Otlius, et haec Lactantii verba lib. VI, cap. 2, laudat. *Num igitur mentis suae compos putandos est, qui auctori et datori luminis candelas ac cereorum lumen offert pro munere? atque ita papistis displicuisse, ut hanc propositionem inter Lactantii errores numerarent, causamque gentiliam contra doctorem Christianum defendant. Sunt illustres calumniae ignaro in nos brachio intortae. Nemo inter ipsos heterodoxos habetur qui plures in Lactantio nevos non agnoscat. Qui graviores lapsus est in errores, in minorem hunc ruere permitit. Sed neque censura hic dignus Lactantius, ut mecum omnes consentiant catholici, quin potius ejus censores castigandi. Agit ille in ethnicos, eorumque cavitationi validis excipit argumentis; ea enim ducti Deo tanquam in caligine sito luminibusque indigenti cereorum lumen offerrebant. En aperta Lactantii verba : *Mactant igitur optimus ac pingues hostias Deo quasi esurienti; accendant lumina velut in tenebris agenti. Id etiam aliis inculcat, quae apud eundem videre licet. Si a quibusdam e nostris hic Firmianus carpitur, hic ipsi censura se exhibent dignos, ut in aliis non paucis se exhibuere testimonio Posssevini. Non diffiteor tamen hinc alicui haeretico ansam praebere posse catholicum cereorum usum impetendi. Sed videant illi an eisdem in nos mucronibus pugnent quibus in gentiles ferebatur Lactantius. Nos Deo, luminum patri, lumina offerimus honoris gratia, non ut ab ejus oculis caliginem depellamus. Hoc in Lactantio potius excusandum quam arguendum, qui***

nondum solidis fidei rudimentis imbutus, in arenam contra ethnicos descendit; cui nil pensi fuit religioni sacræ patrociniū parere, dum ejus adversarios profligaret. Utinam, de illo ait ad Paulinum nostrum Hieronymus scribens ep. 15, tam nostra confirmare potuisset, quam facile aliena destruxit. Perverse igitur asserit Otlus nos contra doctorem Christianum causam gentiliū suscepisse. Neque minus sobrie litem nobis intentat, quia de idololatriæ ac Hebræis in catholicam Ecclesiam cereorem usum derivemus. Plura sunt quæ ex ethnicis, Judæisque ad nos fuere translata, neque tamen ipsis acatholicis stomachum movent, sed venerationem quam maximam inveniunt. Cur ergo nos hic arguendos arripiunt? Nimirum illis ego Hieronymum objicere de proposito cereorū usu ita loquentem: *Non diffiteor; omnes nos, qui in Christo credimus, de errore idololatriæ venisse; non enim nascimur, sed renascimur Christiani. Et quia quondam colebamus idola, num colere Deum non debemus, ne simili eum videamur cum idolis honore venerari? Illud fiebat idolis, et idcirco detestandum est; hoc fit martyribus, et idcirco recipiendum est.* Augustinus quoque lib. XXI contra Faust., cap. 10, hujusmodi

A verbis hereticorum oppositionem occupat, de paganorum Judæorumque sacrificiis **838** loquens: *Tantum, ait, interest inter sacrificia paganorum et Hebræorum, quantum inter imitationem errantem, et præfigurationem prænuentiam. Sicut autem non ideo contemnenda vel detestanda virginitas est sanctimonialium, quia et Vestales virgines fuerunt, sic non ideo reprehendenda sacrificia patrum, quin sunt et sacrificia gentium: quia sicut iater illas virginitas multum distat, quamvis nihil aliud distet nisi quæ cui voveatur atque reddatur, sic inter sacrificia paganorum et Hebræorum multum distat eo ipso quod hoc solum distat, quæ cui sint immolata et oblata; illa scilicet superbæ impietati dæmoniorum, illa vero uni Deo, etc. Quid itaque, Magliabechi celeberrime, ad ista obmurmurabunt hæretici? Audiere veterum testimonia dîornum cereorum usum asserentia; Paulinum nostrum audiunt, quo nemo melius adversus illos hoc in proposito certat. Si tot sanctos in prævaricatorum album conscribendos arbitrantur, hoc illorum eruditioni, quum majora etiam audeant, integrum relinquamus. Vale.*

DISSERTATIO DECIMA SEPTIMA.

AD SANCTI PAULINI VERSUM: « CELLULA DE MULTIS, » ETC., NAT. XI.

De veterum Christianorum sepulchris.

Ad clarissimum doctissimumque virum Joannem Ciampinum Romam, magistrum brevium gratiæ, litterarum apostolicarum majorem abbreviatorem, et in utraque signatura referendarium.

Emersit apud nonnullos opinio, Ciampine vir eruditissime, scilicet præcis temporibus haudquaquam licuisse in sacris ædibus fidelium Christianorum corpora tumulare, quia quibusdam imperatorum edictis id interdictum deprehenditur. Hinc egregius scriptor Cabassutus ad can. 6 concilii Nanietensis: *Serius, ait, in usum ecclesiarum receptum fuit, ut fidelium cadavera intra templorum ambitum sepelirentur.* Tum Gregorii Magni temporibus hæc invaluisse consuetudinem concedit, quippe quæ ex ejus dialogis evidenter eruitur. Laudantur in hæc rem can. 36 concilii Bracarenensis primi, ubi intra basilicas sepeliri Fideiū cadavera prohibentur, et can. 17 concilii Triburiensis anno 893 coacti, illud idem interdicens. Pro his etiam militat lex 2 de sacrosan. Eccles., in qua sic legitur: *Nemo apostolorum vel martyrum sedem humanis corporibus existimet concessam, et lex ult. cud. Theod. de Sepulch. viol. his expressa verbis: Μαδεις εν ενορκησισι ταφιστο υσκαβον, in ecclesia sepeliat mortuum.* Kepperus heterodoxus homo in Polit. Eccles. lib. 1, cap. 15, postquam similes protulit auctoritates, in hæc mirabilem sententiam descendit: *Postquam vera, crescente superstitione, sacra pro defunctis sub Gregorio Magno fieri ceperunt, tunc etiam cæmeteria templis vicina fecerunt monachi et sacrificuli, 839 ut sacra illa facilius obire et questum majorem facere possent.* Est hæc et plurimum novatorum invidiosa de nobis opinio. Verum aperte nimis hunc hæreticum ejusque asseclas falli, simulque apud veteres in usu fuisse, ac non sine laude peractum, ut in sacris ædibus fidelium cadavera humarentur, solidis evincere testimoniis post eruditissimum Spondanum nitam, quibus presentium temporum morem cum antiquis consentire penitus ostendam. Sunt Paulini versus:

Cellula de multis, quæ per latera undique magnis
Adpositæ tectis præbent securâ sepultis
Hospitia.

Hæ profecto cellulæ in ipsa fœre basilica, ejusque partem constituiebant; dixerat enim Paulinus, turem clausis basilicæ foribus inclusam, iisque reclusis mane fugam arripuisse:

Harum una fur abditur, atque ubi male
Claustra patere videt, reserata prosilit aula.

Nihil vero aliud mihi videntur quam eadem quas nos Italico sermone vocamus *cappelle*. Quod et ex ejusdem Paulini ad Severum epistola 12 manifeste iterum probat. *Totum, inquit ille, extra concham basilicæ spatium alto et lacunato culmine geminis utrimque porticibus dilatatur, quibus duplex per singulos arcus columnarum ordo dîrigitur. Cubicula (en tibi cappelle præfatæ) intra porticus quaternâ longis basilicæ inserte secretis orantium, vel in lege Domini meditantium, prætere memoris religiosorum ac familiarium accommodatos ad pacis æternæ requiem locos præbent.* Rursus ecce vides in hisce cubiculis tumulos Christianæ gentis fuisse sitos. Lateribus autem basilicæ cellulæ istæ sine cubicula insita erant, eodemque procul dubio ordine quo presentium temporum cappellæ dispositæ conspiciuntur. Nam porticus ibi memoratæ, intra quas cellæ collocabantur, eaqum aliud sunt, quæ quæ nobis laterales basilicæ naves nuncupantur? Geminas porro hujusmodi naves extra majorem ecclesiam concham utrimque sitas, alto ac magnifico operisque columnis destinatas, videre est in immanè mirabilique ecclesia metropolitana Mediolani, tibi quæ in Urbe æterna degenti plura circumquaque exempli suppeditat. Sed ut cubiculorum quæ Paulinus memorat significationem evidentius attingamus, en tibi Anastasii Bibliothecarii in Sergio papa hæc de re testimonium: *Hic tectum, ait, et cubicula universa in rircula basilicæ B. Apostoli Pauli studiosius renovata et reparavit.* Defunctos autem vita hisce in cubiculis tumulatos ex eodem auctore discimus in Marcellino: *Hic sepultus in cæmeterio Priscillæ in cubiculo claræ* Fuit et apud Græcos usurpatum eodem sensu cubiculi nomen. Anonymus de Locis sanctis cap. 4 apud clariss. Dr Fresinum in Gloss. med. et inf. Latin. και εις τι μεσον της τρουλλας εις το εδαφος κονδυλιαι πετρινον οραυότατον: *Et in medio Trulli super solium jacet cubiculum ex marmore formosissimum.* Idem Anonymus cap. 15 refert: *To μεγαλειον της Ραχ κονδυλιον πετρινον: monumentum Rachelis in cubiculo marmoreo.* Eadem cubicula quoque οίκισχοι appellabantur a Græcis. S. Nilus in descriptione templi ab Olympiodoro præfecta extructi sic ait: *Εν δε τῷ κοινῷ οίκῳ πολλοί και διαφόροι οίκισχοι διελημμέναι ἀρχιεπισκοπικου οίκισκου περιεπεγμένω τιμῷ στανῶ, et* In communi vero æde nullis variisque distincta cubiculis attolli cubiculum unumquodque, composita in venerabili cruce. Itaque istis in cellulis quum piorum memoria, seu tumuli statuerentur, evidenter eluce in basilicis fidelium **840** sepulera fuisse locata. Aliis prætereâ pius inter catholicos usus obtinuit.

ipsi Ecclesiae incunabulis, ut martyres in sacris conderentur cœdibus, uti in notis animadverti ad versiculum illum in Nat. xi :

Quæ cineres reverenda tegunt altaria sacros, ubi etiam inveni fas non fuisse templa absque martyrum corporibus aliquibusve reliquiis sacrare. Illud certissimum et extra omnem dubitationis aleam positum. Alius autem mos erat fidelibus, nempe omni studio curare, ut SS. martyrum corporibus cadavera sua apponerentur, quia tantorum apud Deum intercessorum preclibus se fortius adjuvandos arbitrabantur: Paulinus in Panegyri. Celsi pueri hæc de filio sibi defuncto habet :

Quem Complutensium laudavimus urbe propinquis
Coniunctam tumuli federe martyribus.
Ut de vicino sanctorum sanguine ducat,
Quo nostras illo pargat in igne animas.

Sanctus quoque Augustinus a Paulino ipso interrogatus, an cuique post mortem prosit quod corpus ejus apud sancti alicujus memoriam sepeliatur (sunt ejus verba lib. v. Retract., cap. 64), librum unum reposuit de Cura pro mortuis gerenda. Ibi vero ait : *Hoc abs te vidua memorata petiverat pro defuncto in eis partibus filio suo, et rescripseris consolans eam, idque etiam nuntians de cadavere fidelis juvenis Cynegeti quod materno et pio affectu desideravit esse completum, ut scilicet in beatissimi Felicis confessoris basilica poneretur.* Probat ibidem hanc piam consuetudinem Augustinus, neque ab hoc fidei jure tantum, sed ab universis fidelibus usurpata affirmat. In calce libri hæc satis expresse subjicit doctor magnus : *Quod vero quisque apud memoriam martyrum sepelitur, hoc tantum mihi videtur prodesse defuncto, ut, commendans eum etiam martyrum patrocinio, affectus pro illo supplicationis augeat.* Unusquisque igitur apud martyrum tumulos sepeliebatur, atque idcirco intra templorum ambitum. S. Maximus Taurinensis episcopus, serm. 55, hujusce rei fidem facit : *Ideo hoc, inquit, a majoribus provisum est, ut sanctorum ossibus nostra corpora sociemus, ut dum illos tartarus metuit, nos poena non tangat, dum illos Christus illuminat, nobis tenebrarum caligo dissipat.* Cum sanctis ergo martyribus quiescentes evadimus inferni tenebras eorum praeris meritis, attamen consocii sanctitate. Florebat Maximus quinto epochæ nostræ seculo, et quum is a majoribus provisum asserat ut ossa nostra sanctorum ossibus copulenter, continuo patet prioribus Ecclesie seculis Christianorum cadavera in templis componere consuetum fuisse. Nonnulla vero, ut multis paream, istius rei exempla dabo non longe nimis adsita, sed Mediolani nata. Quietis locum in Ambrosiana basilica sub altari sibi vivens destinavit S. Ambrosius, ubi scilicet SS. Gervasii ac Protasii corpora locavit. At ille in orat. ad populum de iisdem martyribus habita : *hunc ego locum prædestinaveram mihi; dignum est enim ut ibi requiescat sacerdos, ubi offerre consuevit. sed cedo sacris victimis dexteram portionem. Locuste martyribus debebatur.* S. Satyrus ejusdem Ambrosii frater, vir inter laicos dumtaxat connumeratus, arem sortitus est quietis sedem; ab amatissimo enim fratre in S. Victoris tumulo depositus est, aditque sepulcro versiculi, a Dungalogo quoque relati :

Uranio Satyro supremam frater honorem
Martyris ad lavam detulit Ambrosius.
841 Hæc meriti merces, ut sacri sanguinis humor
Finitimas penetrans abluat exovias.

Aliud etiam in Ambrosiana basilica non minoris antiquitatis pretiique monumentum occurrit, Macliae empe Dædalæ virginis piæ sarcophagus his versibus distinctus:

Martyris ad lavam recobent quæ membra sepulcro,
Ut, lector, nostras, est opera prelium.
Clara genos, census pollens, et mater egeptum
Virgo sacrata Deo Manlia Dædalia.

aliquos versus a Grutero in Inscript. volum. pete. ed et S. Marcellina juxta S. Ambrosii fratris tumu-

lum requiem invenit : quod, uti apertissimum, probatione non indiget. Hi igitur omnes, quod ecclesiasticus posebat usus, intra sacrarum ædium ambitum sepulturam aut in vivis constituti sibi destinaverant, aut post mortem aliorum studio sunt facti, ut mirer Cabassutum in hæc verba exillisse : *Verum non in alia templi parte, quam in vestibulo, conditus Constantinus Augustus : quod idem censendum pariter existimo de episcopis.* Atqui S. Ambrosium aliosque fideles juxta SS. martyrum corpora cineres suos composuisse tam certum, ut nihil hæsitationis obvencat. Quum vero SS. martyres sub templorum altaribus quiescerent, quis non videt Christianos quoque fideles; ne dum episcopos, in interioribus sacrarum ædium penetralibus suam invenisse sepulturam? Quam autem improvide ad contrarium firmandum canon concilii Moguntiaci inducatur, quem refert etiam Gratianus in c. Nullus 15, quest. 2, nemo non videt. Est ille his conceptus verbis : *Nullus mortuus intra ecclesiam sepeliatur nisi episcopi, aut abbates, aut digni presbyteri, aut fideles laici.* Etiam laicos fideles præter episcopos et presbyteros templis inferri post mortem solitos hinc discimus, tantum abest ut contrarium inde suadeatur. Itaque soles infideles hæreticosve, aut etiam laicos parum pios, puta sine penitentia defunctos, usuris addictos, occisores, aut hujusmodi morbis tactos respicit laudatus canon, quos a sacris in ecclesia sepulturis arcendos omnino constituit. Quod si quidam canones et imperatorum leges adversus pium hunc morem emanarunt, non alia ratio in causa fuit, nisi quia nimis in cœdibus sacris tumulorum cadaverumque moles augebantur, ut propterea cocreandi ex parte fuerint Christiani, quibus extra ecclesiam sacer locus alium aperiebat sepulcri campum. Hincmarus Rhemensis episcopus in S. Remigii Vita apud Sur., tom. 1, quædam ecclesiasticam memorat in qua cique circumjacentibus utrius ex antiqua erat cæmeterium Rhemensis ecclesie. Vides igitur ex antiquo, videlicet ante S. Remigii tempora, qui seculo Christi quicquid debebat, tum in ipsis templis, tum etiam circa illa Christianorum tumulos fuisse constitutos. Gothofredus ad l. ix cod. Theod., tit. 17 de Sepulcr. viol., Observandum, ait, *etsi Christiana religione invalescente contra legem obtinuerit sanctorum reliquias in civitatibus condi. atque ad ejusmodi sepulcra plerumque edificatæ, seu martyria constructa fuerint, in quibus imperatores Constantinopoli, mox et sacerdotes singulari privilegio fuerint sepulti, privatis tamen idem non licuisse.* Hæc apposite ad legis sensum, quibus et ego libens subscribo. At hinc illud discimus, in urbanis quidem templis per aliquod tempus interdictam fidelium sepulturam, quia, et antiquis ethnicorum placitis, et Christianorum pariter principum edictis, cautum erat ne in 842 urbibus sepulcrum mortuo concederetur; in ecclesiis vero extra urbem sitis, cujusmodi primo Christianæ religionis ævo pene omnes erant, id non licuisse, parum sapit qui negare ante tot veterum testimonia audeat. Non sum denique eorum inmemor quæ tu in egregio opere de Veter. Monim., tom. 1, cap. 17, Cæmeteria illustrando protulisti, sed apud temetipsum tua adhibere inutis operâ censeretur. Unum idcirco producam Onuphrium Panvinium virum tanti in antiquitatum scientia nominis, qui in suis ad Platina additamentis libellum de Cæmeteriis iisdem proposuit. Docet autem cæmeteria non solum ecclesias fuisse et basilicas, sed aliquid amplius quam ecclesias urbanæ, sepulcra scilicet Christianorum, quæ intra urbem fieri non poterant, habuisse. Id innumeris ille exemplis roborat, quæ apud illum et apud Spondanum, in lib. de Christ. Sepul., recolenda volentibus reservamus. Hinc igitur, Ciampine doctissime, ni non me fallit opinio, elucescit quam parum æque Kepperus ulique in Christianorum sepulcra ferantur. Profecto non Gregorii Magni temporibus, nempe seculo æræ nostræ septimo, vicina templis loca sibi in tumulum usurpare cœperunt fideles, ut illi nobis invidiam contaturi ineptiant, sed ipsis prioribus Ecclesie seculis id apud

non paucos receptum: fuit, ut intra ipsas tumularentur basilicas. Quibus hucusque enarratis si calculum tuum pro summa qua polles eruditione addideris,

A ego non tam quod hæreticorum calumniam everterim, quam quod tibi placuerim, mihi summopere gaudebo. Vale.

DISSERTATIO DECIMA OCTAVA.

AD SANCTI PAULINI NATALEM XII.

De votis votivisque Christianorum oblationibus in sanctorum venerationem factis.

Ad cl. virum P. Guillelmum Bonjour Ord. Eremitarum S. Augustini.

Oblationes quas alicui sancto voti cultusque causa catholicus populus dicat irridebat olim Erasmus vir multa eruditione petulans, et de religione parum quandoque bene meritis. In colloquio, quod *Naufragium* inscribitur, hunc pium Ecclesie morem carpere instituit, apud subsequentes hæreticos non parum gratiæ idcirco nactus. Verum tantam maledicendi libidinem allatis veterum Patrum testimoniis, ac uno potissimum sancti Paulini oraculo fretus, neque brevitate, neque modestia oblitus, retundere statuit, tum ut calumnia, quam novatoribus hodiernis placere video, uno ictu confodiatur, tum etiam ut sanctorum cultus veterum Patrum auctoritate fortius confirmetur. Tibi vero, clarissime Bonjour, brevem hanc disquisitionem offerendam censeo, ut apud litterarum

843 reip. cultores perspicuum fiat quanto studio quantaque animi observantia eruditionem prosequar tuam. Ubi enim prodit tua illa Dissertatio, quam de Josephi castissima viri cultu sub Serapidis nomine instituisti, et cui Paulinam quoque Nolanum subscripseris intelliges, continuo in magnam tui admirationem fui raptus. Et plane quid a te sperandum non est, quum ad maturiores annos perveneris, si florentissima ætate adeo philologicis doctrinis imbutum te prodidisti? Parum tamen hoc tibi laudis fuisset, nisi scientiam tuam modestia etiam ac humanitate clariorum effecisses. Et illa quidem nunc est que me laudibus tuis parcere cogit: hæc vero que meis hæc commentationibus animam fiduciamque ad te accendi fecit. Sed jam proposita impleamus. Variæ antiquitus fieri solebant oblationes. Aliæ enim panis erant, ac vini, quæ in usum quærenti sacrificii transferantur, et de illis concilium Matisconense secundum, cap. 4, ait: *Propterea decernimus ut omnibus dominicis diebus altaris oblatio ab omnibus viris et mulieribus offeratur tam panis quam vini.* Cyprinus quoque lib. de Opere et Eleem., Augustinus, seu alius autor serm. 215 de Temp., Eligius Noviom. tract. de Rectitud. cathol. convers. tom. I, Augustin. Bona Rer. liturg. lib. 1; cap. 25, aliique non pauci istiusmodi morem commemorarunt. Aliæ erant oblationes olei aut cereæ ad luminaria, de quibus præter laudatum autorem serm. 215 de Temp. loquitur canon. 4 apotelorum in hæc verba: *Μη δὲν ἐν ταῖς προσευχαῖς ἕτερον πρὸς τὸ θυσιάζειν, ἢ ἑλαιῶν τῶν κορυθίων, καὶ θυμῶν τῶν κηρῶν τῶν ἀγίων προσευχῶν. Offerre autem non liceat aliud ad altare quam oleum ad luminare, et incensum tempore sacre oblationis. Aliæ sacerorum vasorum, vestium ac ornamentorum fuerunt oblationes, quas Græci ἀνάβηται vocant, et de quibus omnium uberrime Anastasius Biblioth. Coecius tom. II, lib. vi, art. 15, et Raynaudus Heterocel. Spirit. sect. 2, puncto 5, verba faciunt. Aliud postremo oblationum genus nos docet Paulinus, quæ sanctis ex voto ad venerationem offerbantur. Hæc autem ex rebus quibuscumque constabant, ut omnium pietati se accommodaret sancta religio. Divites opulenta dona; pauperes quod sibi, pusillum flicet, suppetebat, beatorum in obsequium conferebant. Neque hæc banaria vota carebant; ut enim quæque sanctorum opem ad effugienda pericula implorabat, voto etiam sese obstringere sancto patrocinanti solebat. Hujusmodi votorum (quæ tamen minus proprie sic appellantur) quam sit rectus usus, theologis nostris ostendendum*

relinquo; non enim tantam messem mihi proposui. Factum igitur, non jus hoc loco quarimus; et confestim hujusce rei luculentus adsertor Paulinus accedit in Nat. xii, ita loquens:

Venerat hæc quidam placitum sibi solvere votum Urbis Abellinæ de finibus advena nostris Sedibus. Hic porcum studio curante paratum Dilatumque diu, ut simul annis atque sagina Cresceret, huc illic perduxerat; atque ubi venit, Pingue pecus voti jugulat de more voventum.

Ecce quam apertis verbis antiquum eorum morem qui Deo in honorem sanctorum vota nuncupabant hic indicat scriptor noster. Repetit infra:

Et votum complesse putat.

844 Item:

In quibus heu demens oblati munera voti Fraude fidem violatus converti in damna salutis.

Et alibi:

Confestim voti ratione soluta Debitor ille infus meritis compage catenæ Solvitur...

Primum istud est S. Felicis miraculum, qui Abellinum incolam pro fraudata voti parte castigavit. Alterum a Paulino propria ejus facundia ornamentoque verborum refertur, ubi iterum votivarum oblationum in S. Felicis cultum egregiam injicit mentionem. Audiamus canentem:

Agricolæ quidam de nostris longius oris, Apula trans urbem Veneventum rura colentes, De grege setigero multis a fastibus unum Excepsero sibi, et curatam tempore multo Paventur in vota suam, et coepere paratum Ducere sanctam sancti Felicis ad aulam.

Subdit:

Mens anxia nutat in anceps, Nam voti revocare viam pia pectora nolant, Rursus Felicis veneratum hui na longe Ire pulset vacuus devoti munens.

Steterat sus pondere sagine pressus, ac propterea idem agricolæ sues alios minores legerunt, ut votum omnino persolverent. Ait hinc Paulinus:

Quod devota fides obstricti debita voti Maturare parans tali ratione putavit, Pluribus ut modicus unum pensaret opimum. Ergo sacrum huc venire locum, votisque patris...

Tertium Paulinus memorat prodigium hisce verbis.

Nam genere adjunctam, pecus armentale juvencam Quidam homines a qua longinqua hæc sede profecti Secretam primo lactantis ab ebere matris Nutrierant nostris votivo munere pactam Pauperibus.

Sed et in Nat. vii hæc ait:

Omni namque die testes sumus, unisque crebris Cœlitibus aut sanos gratuita reddere vota Aut agros varias petere, et sentire medelas.

Et hæc quidem erga sanctum vota oblationibus etiam additis conspicua erant. Omnes autem in pauperum alimenta cedebant, nempe ut *saturus gauderet paupere martyri*: quod nos hisce tribus exemplis poeta sacre edocuit, qui etiam dilucide addit vota hæc martyribus nuncupata. Audiamus:

Sed qui nos esse videtur Persolvenda pas longe sua vota ferentum Martyribus...

Alia præter hæc vota sanctis votari consuevere, quæ hujusmodi oblationibus carebant. Quidam se beatorum

C **D**

basilicas visituros, alii se festos eorum dies celebraturos volebant, quorum votorum exempla nobis idem Paulinus prebebit. Merabatur ille in Hispaniis, quum Natalem primum cecinit, voveratque sinum ad Nolanam urbem iter invisendi S. Felicis causa. Itaque ait :

Et qua requiescis in aula
Hinc licet celebrare diem, via reddere coram
Vota, et gaudentes iter gaudere tumulus.

In natali vero u illud idem scribit quum se Noke reddidisset :

Triâ tempore longo
Lustra cucurrerunt, ex quo solemnibus istis
Coram vota tibi, coram mea corda dicavi.

In Nat. iv hæc habet :

Abnuâ vota mihi remeant.

In Nat. v iidem :

Exoptata dies anno, quæ dulcisa festa
Et mea vota novas.

845 Quod si quis vota his versibus memorata pro puris putis precibus intelligenda esse contendat, dicat, rogo. num preces ad S. Felicem ejus tantum natali die funderet Paulinus? Hoc utique non affirmabit; ait enim Paulinus Nat. ix :

Non que, rogo, votis

Cassa dies oritur, vel magnis rare ceteris?

Igitur vota eo die novata erant carmina, quæ S. Felicis quotannis voverat noster vates. Hoc autem expressum reliquit ipse Nat. vi :

Lex mihi jure pio posita hæc celebrare quotannis
Eloquio faulante diem, soleme reposit.
Munus ab ore meo Felicem dicere verso,
Lætitiamque meam modulari carmine voto.

En carmen votum, en S. Felicis promissum debitumque munus. Vide autem quam bene hæc vota idem Paulinus a votivis oblationibus supra relatis distinguat. Sic loquitur Nat. laudato :

Flensque iterum, sed lætitia, modo det ita sancto
Vota refert, non v're grati, nec munere sacro.
Munera sed vivo lingua, mentisque profusus.

Paulinus, qui hucusque rem confecti, juvat alios apponere propositi nostri testes, ut in lucem melius veritas efferatur. De S. Felice Nolano epigramma etiam elaboravit S. Damasus papa, cujus postremi versus ita se habent :

Te dæce servatus mortis quod vincula rupi
Versibus his Damasus supplex ubi vota refero.

Prudentius in Hymno de SS. Hieronimo et Chelidonio similia profert :

Illitas errore sacro nunc areas inchoas
Consequantur observantes voce votis, munera.

Hic, ni fallor, cum vota pura, seu oblationes memorari videmus. Gregorius vero Turonensis, lib. i. Hist. Franc., cap. 37, *Donato*, ait, *gratia agentes, et vota B. confessori (Martino) prominentes voti mentiantur regi*, etc. S. Augustinus, lib. ii contra Faustum, eundem hæreticum hæc nobis obiter ostendit inducit : *Idola vertistis in martyres, quos vobis simulaculis colitis*. Egregium autem est in hunc rem Eusebii Cæsariensis testimonium. Postquam hic lib. xiii Præpar. evang., cap. 7, a nobis coli sanctos affirmavit, ut versu pulchris milites, demumque amicos, addit : *Ὁμοῦ καὶ εἰς τὴν θύραν αὐτῶν ἔβαν ἅπαντες οὐκ ἴσθησαν τὰς εὐχὰς αὐτῶν τὰς αἰῶνας. Ὡς τοιαῦτα συνέβαινον. Ὡς τοιαῦτα συνέβαινον. Ὡς τοιαῦτα συνέβαινον. Ὡς τοιαῦτα συνέβαινον.* Verum quia vocabulum τὸς εὐχὰς pro precibus positum quibusdam videri potest, sine, quæro, nisi verbis hujus rationem explicare, ut palam fiat apud Græcos Patres proprio εὐχὰς pro voto, προσηγορίῃ vero pro oratione aut prece usurpari. Hieronius Augustinus in *Thes. Græce lingue* id pluribus exemplis probat, et ego duobus clarissimis roborabo testimoniis. Gregorius

A Nyss. orat. 2 de Orat. domin. ad illud Matthæi vi, cum oratis, etc., inquit : *Non dixit, ἔβαν εὐχὰς, id est cum oratis, etc. Sed quoniam est horum nominum differentia? εὐχὰς, id est vota, quidem promissio est æternæ rei, quæ pœnalis nomine deditur, et sacris destinatur; προσηγορίῃ autem, id est oratio, est petitio bonorum, quæ Deo cum supplicatione offertur, etc.* Tam subdit : *Multis in locis Scripturæ ejusmodi τὸς εὐχὰς, id est voti significationem, videre licet, etc.* Non minus aperte loquitur S. Augustinus in epist. 59 ad Paulinum nostrum scripta, ubi hæc habet : *Nam cum, quæra dicuntur εὐχὰς, raro ita Scripturæ ponit, ut intelligatur oratio; sed plerumque et multo usitatius votum appellat εὐχὰς; προσηγορίῃ vero ἄλλοτῃ semper orationem vocat.* Et infra : *Porro si usitatius, ut dicit, in Scripturis votum appellatur εὐχὰς, excepto nomine generali orationis ea proprie intelligenda est oratio, quia facimus ad votum, id est τὸς εὐχὰς. Voverunt autem omnia quæ offeruntur Deo, maxima sancti altaris oblatio, etc.* Sed redeamus ad nostra, iterumque vota sanctis nuncupata prodamus. Concilium Nannetense, can. 20, ita statuit : *Omnia interdicitur ut nullus votum faciat, aut candelam, vel aliquod munus pro sanitate sua rogaturus alibi deferat, nisi ad Ecclesiam Domino Deo suo. Ego plane assentiri non possum clarissimo Du Fresnoy, qui in Gloss. med. et inf. Latini. hic votorum nomine dies pagandorum festos significari censet. Candelæ enim, aliisque munera pro recuperanda valetudine æterno munus oblatæ, quæ hic memorantur, satis doceant vota hujusmodi pro tabellis rotatis esse intelligenda. Scilicet antiquis non minus quam nostris temporibus hæc Deo beaticisque viris suspendere tabellas in usu fuit. Audi præclarissimum hæc de re testimonium Theodoretii Cyrensis episcopi, qui, ut optime nosti, medio sæcæ seculo quinto scribebat. Hæc autem ejus sunt verba in serm. 8 de Martyribus ad Græcos : *Ὅτι δὲ τυγγήρονται ἀνεπὶ αἰθέρας οἱ πιστοὶ ἐπαγγέλλοντες, ὁμογενῶν μαρτυροὶ τὰ τοιαῦτα ἀνεθήματα τῶν κατόπιον ἀδελφῶν. Οἱ μὲν γὰρ ὀφθαλμοῦν, οἱ δὲ ποδῶν, ἄλλοι δὲ χειρῶν παροξυσμοὺς ἐκπομπήματα, καὶ οἱ μὲν ἐκ χροσῶν, οἱ δὲ ἐξ ὕλης ἀργύρου ποιοῦμενοι. Quæ ita vertit Zenobius Acciajolas : *Pie vero fideliterque precator ea maxime consequi quæ desiderant, testantur illo quæ votorum rei dona persolent, manifeste mirum adeptis sanitatis indicia. Nannæii quidem oculorum, alii vero pedum, alii porro manuum simulacra suspendunt et argenteæ confectæ. Plura addit laudatus Theodoretus, quæ brevitas ergo nunc sileo. Sed et videre est illustri hujusmodi votorum memoria apud Paulinum in Natali di inter illos versus quos ex codice nostro vetustissimo præteritæ nunc restituimus aut addimus editioni. Sunt autem hi :***

Una dies usque celebratur votibus, omnes
Vota dicant sacris rate postibus, æonia gaudent...

Hic profecto votive memorantur tabellæ, quæ sacris suspendebantur basilicarum postibus, dicere enim voti idem est ac suspendere vota. Vota autem appellabantur rata, hæc est ætymologia ad iustar Ovidianæ versus lib. i Fast. :

Ætæratæ rotas utraq; diæ preces.

In memoriam igitur numerum intercessionis sancti Petri a Deo receptorum, atque ad testandum exardet voti paginæ tabellæ ad sacras templorum fores deferantur. Ad hæc utique et respexit Erasmus, fortasse diuinitati pepercisset, neque voluiturum erga sanctos oblationum sui talium usum hæreticus catholicæ et Ecclesiæ prædicatam tam mordacibus sarcæmâs invasisset. Ceterum si nos hujusmodi nuperi monumentis non bene accommodantur, item etiam veterisimæ Petrius si inuentum oportet, a quibus quam sanctitate vincantur et studiorum, ita et præcis rationalibus facile superabuntur. Vale.

DISSERTATIO DECIMA NONA.

AD S. PAULINI NATAL. XIII. VERS. 87.

De sanctorum martyrum natalibus.

Ad clar. virum Antonium Felicem Marsilium Bono-
niensis cathedralis archidiaconum.

847 Jampridem, Marsili clarissime, una cum
eminentissimo Annalium clarente Baronio aliisque
multis credideram, quotquot in ecclesiasticis fastis
sanctorum natales proponuntur, eosdem si non
perpetuo, at sepiissime diem eorumdem euortualem
designare. In hanc autem sententiam eo facilius
illam, quo accuratius animadverteram ab ipsa nos
nonnumquam moneri Ecclesia, quam in alium quam
in obitus diem sanctorum sollemnia cadere. Tunc
enim hymnis precibusque paulum mutatis sibi ab an-
tiqua consuetudine declinatum omnium Ecclesiarum
magistra predebat. Verum celeberrimi scriptores, P.
Papebrochius primum, deinde P. Pagius, me diutius
in errore versatum preteritis annis commouere;
ille enim in Conatu chronico hist. ad Catalogum Ro-
man. pontif. pag. 25 ait: *Itaque in hodiernum tempus,
exceptis paucis, veteres fere omnes Romani episcopi
alio cubuntur die quam dicendi sunt obisse.* Pagius
vero in Critica Baroniana ad an. Ch. 67, num. 18,
hæc habet Papebrochii vestigiis inherens: *Dies qui-
bus sancti pontifices coluntur, aut quos eorum morti
vel sepultura martyrologii aliique attribuant, nihil
plerumque eum die obitus aut sepultura commune ha-
bent.* Inmo longius procedit nunt. seq. dum reliquos
sanctos eidem regule subesse pronuntiat; inquit enim:
*Sancti itaque plerumque aliis diebus quam quibus ad
caelestem patriam migrarint culti.* Et infra: *Hinc
pauci sancti quibus obierunt diebus coluntur.* Vix vero
novam hanc et ego opinionem induceram, tantosque
viros omnino sequebar, quum antiquam a Paulino
magis firmari animadvertei, regue ad examen revo-
cata, infirmis nuperam hæc niti fundamentis intel-
lexi. Quæ igitur super hisce per otium disserere li-
cuit, en oculis tuis subjecta prodeant, obsequii potius
meritum quam eruditionis laudem mihi allatura. Pri-
mum vero de sanctorum festis diebus quedam adno-
tabo, ut eorum institutionem continuo nobis favere
perspicuum fiat. Quæcumque enim antiquitus in Ec-
clesiam Dei inducebantur sollemnia, eum ipsum diem
respiciebant quo SS. martyres vite sue consumma-
rant cursum, cæloque redditi toleratæ mortis fructum
primo **848** perceperant. Celebris est S. Cypriani
locus in epist. 37 ad Presb. et Diac., ubi sedulo illos
hortatur ut dies quibus martyrum quilibet e vivis ex-
cesserat adnotent. *Denique, ait, et dies eorum quibus
excedunt adnotate, ut commemorationes eorum inter
memorias martyrum celebrare possimus; quamquam
Tertullius scripserit et scribat, ac significet mihi dies
quibus in carcere beati fratres nostri ad immortalẽ
vitam gloriosæ mortis exitu transeunt, et celebrantur
hic a nobis oblationes et sacrificia ob commemorationes
eorum quæ cito vobiscum Deo protegente celebrabimus,*
etc. Epist. quoque 54 idem Cyprianus: *Sacrificia
pro eis semper, ut meministis, offerimus, quæties mar-
tyrum passiones, et dies anniversaria commemoratione
celebramus.* Antiquus etiam hæc de re testimonium
proferamus, nempe epistolam Smyrnenis Ecclesie de
S. Polycarpi martyrio, quæ inter sacros factus anti-
quitate nostra usque tempora pervenit. Inquit
autem piissimi viri: *Sancti martyris ossa geminis au-
roque pretiosiora tumultu mandavimus.* Έθα ως δυο-
τὸν ἡμῶν συναγαγόμενοι ἐν ἀγαλλίᾳσει καὶ χαρῆ, παρέξει
ὁ κύριος ἐπιτελεῖν τὴν τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ ἡμεῶν γε-
νήθου, etc., ubi sane nobis in unum aliquando coactis
Dominus præstabit, ut, cum exultatione et gaudio ejus
martyrii diem instar natalis festi celebremus. Igitur
apostolicis etiam temporibus natalis appellabatur hic
dies martyrum commemorationi dicatus, illudque vo-
cabulum apud veteres diem tantummodo sanctorum
emortualem designabat. Primum audiam Paulinum
Nat. xiii ita loquentem:

A Et merito sanctis iste natalis dies
Notatur, in quo lege funet carnea
Mortalitatis exuuntur vinculis,
Et in superna regna nascuntur Deo.

Quia tunc cælo SS. martyres nascebantur, natalis
nomen eorum obitus dicit inditum. S. Petrus Chrysol.
serm. 190, *Natalis, ait, sanctorum cum auditis. car-
rissimi, nolite putare illum dici quo nascuntur in ter-
ram de carne, sed de terra in cælum, de labore ad re-
quiem, etc.* Euseb. Gallicanus, sive Casarius, homil.
50 de S. Genesio: *Beatorum martyrum passiones no-
tales vocamus dies, quando eos martyrii vitu et gloriæ
fides dum ingerit morti, genuit æternitati.* Eadem in
sententia sunt S. August., serm. 1 de Sanct.; Nico-
laus PP., in Resp. ad consulta Bulgar., cap. 5; Rha-
ban., lib. n de Instit. cler., cap. 43; Radulphus Fla-
vi., lib. vii, cap. 2 in Levit.; Amalar., lib. iv de Ec-
cles. Offic., cap. 35; Belet., de Divin. Off., cap. 4,
et alii. Ex horum autem auctorum consensu patet eos
tantum antiquis temporibus dies sollemni honore
fuisse insignitos, sanctorumque memoris sacratis,
quibus iidem toleratæ mortis beneficio superæ red-
diti fuerant quieti. In hanc rem testis luculentissi-
mus accedit Paulinus, siquidem Nat. xiii inquit:

Hinc ergo sanctis, sive confessoribus
Dies sacros, in quibus functi diem
Mortalis ævi morte vitali sum
De labe mundi transierunt ad Deum,
Populi fideles gaudii sollemnibus
Honore christi gratulantes excolunt.

849 Quoties igitur seu in vetustis martyrologiis, seu
apud Christianos Patres natalis vocem comperimus,
continuo lustum diem intelligamus oportet, quo san-
cti alicujus obitus seu sepultura annuis recolitur
votis. Hinc martyrologia originem, hinc fasti eccle-
siastici primordia sua cognoscunt. Et profecto con-
stanter affirmandum reor, non nisi seris Ecclesie
seculis factum ut alius dies sanctorum commemora-
tioni dicatus haberetur, quam qui eorum obitus me-
moriam quotannis renovaret. Autor est Gregorius
Turon., lib. n de Mir. Martyr., cap. 29, S. Germaui
temporibus, hoc est seculo Christi quinto, institutum
fuisse S. Juliani martyris sollemne diem. Ignoraba-
tur quo die decessisset B. martyr; hinc populus
anxius, incertusque dies piis eorum votis obstabat.
Divinitus tandem subsidium ignaris præstitum, et
quæsitus dies, cælo ipso revelante, induotus. Inquit
laudatus autor: *Hujus festivitatis temporis ignara
plebs mæsta pendebat, nesciens diem in quo martyr
beatus deberet pro virtutis ac passionis gloria honorari,
et hæc igo rantia usque ad B. Germanium Autisiodo-
rensem autistitem est prætracta, etc.* Tunc ille, Ore-
mus, inquit, et fortasse nobis hæc Domini potentia re-
velabit. *Quod cum fecissent, mane orto ait, v kal.
mensis septimi celebrandam esse festivitatem.* Si libe-
rum olim fuisset quoto magis placeret die sancto-
rum commemorationem celebrare, utique non adeo
segnes in S. Juliani sollemniis instituendis ii fuissent
populi, neque tanto studio tempus quo recolenda
ejus passionis gloria foret investigassent. Quamobrem
animadvertas quotquot scriptores martyrologia pub-
licis consignavere tabulis, id potissimum præ oculis
habuisse, ut emortuales sanctorum dies quanto cer-
tius posset exprimerentur. S. Gregor. M. ad Eulogium
Alexandr. epist. 29, lib. vii: *Nos autem, inquit, pene
omnium martyrum distinctis per dies singulos passio-
nibus collectis in uno codice nomina habemus, atque
quotidianis diebus in eorum veneratione missarum so-
lemnia agimus.* Non tamen in eodem volumine quis
qualiter sit passus indicatur, sed tantummodo nomen,
locus et dies passionis ponitur. In hanc rem Ado
Vienn. archiep. scribit in præf. ad suum Martyrolo-
gium: *Huic operi ut dies martyrum verissime notaretur,
qui confusi in kalendis inveniri solent, adjuvit
martyrologium ab urbe Roma Aquileiam transmissum.*

Beda quoque, Adone antiquior, in suorum operum Catalogo : *Martyrologium, ait, de natalitiis SS. martyrum diebus, in quo quos invenire potui non solum quadie, rerum etiam quo genere certaminis, vel sub quo iudice mundum vicerint, diligenter annotare studui.* Eo autem hæc omnia spectant, ut unum Pagii fundamentum dejiciamus; inquit enim : *Sanctos plerumque aliis diebus quam quibus ad caelestem patriam migrarint cultos, sive quia persecutionis tempore minus exquisitis notatio haberi poterit dierum quibus passi sunt, etc.* Quantopere vero in hisce diebus notandis seduli Christicolæ forent, ex relatis scriptorum suffragiis jam patuit. Audiatur præterea Chrysost. hom. 26 in Epist. II ad Corinth. *At vero, ait, servorum Christi vel monumenta ipsa sunt illustrata, quæ regiam et dominum omnium civitatem obtinuerunt; tum mortis illorum dies noti sunt omnibus qui festi per totum orbem aguntur.* Quapropter hoc pro certo habeamus, nullos fere olim festos dies in Ecclesia Nej fuisse institutos, nisi eos quibus sanctorum **850** et vita decessio quotannis recolatur. Sed jam quærentes audio cur nonnumquam vetusta inter se martyrologia dissideant, nec cum ipsis martyrologiis sanctorum acta non raro conveniant. Si unum tantum obitus diem sacri representarent fasti aut acta illa fides non haberent, aut ipsa inter se martyrologia de veritate certarent. Ego cum varias edissererim hujusce discrepantie causas, tum ne ipsam quidem tantam esse demonstrare pergam, ut (quod Pagius sensit) nullus ferme sanctorum emortuales dies nunc observetur. Neque enim inficias inuis quorundam festâ non ipsis martyrii diebus coli, sed id tantummodo præstamus, ut ea raro contingere, et fere semper martyrologio monente, ostendamus. Hæc quoque, et non alia est Florentini sententia in adnot. 11 ad martyrol. Hieronymianum, et Petri Damiani in oppo. cui tit. *Domini robuscum.* Itaque primam rationem cur quorundam sanctorum alio die quam quo obierint memoria celebretur, eam assignari posse puto, quod olim quadragesimali tempore aut nulle aut pauca ferie sanctorum commemorationem admittent, eorumque propterea honores in alios extra Quadragesimam protrahere necesse erat. Sic festum Annuntiationis e die 25 Martii in 18 Decemb. a concilio Toletano x, can. 1, reiectum est; neque alia intercessit causa. Synodus Laodicena, can. 34, statuit quod non oportet in Quadragesima martyrum natales peragere, sed eorum in sabbato et dominica tantum memoriam fieri. Idem habetur in Capitulis Martini Bracaren. , cap. 48 : *Non liceat in Quadragesima natales martyrum celebrare, sed tantum sabbato et dominicâ die pro commemoratione eorum oblationes offerri.* Si igitur in sabbatum dominicumve diem sanctorum natales quadragesimali tempore incidant, eorum commemoratio utique permittebatur, aliis vero diebus id interdictum. Hinc diversis diebus quam quibus e vivis excessere, quidam colunt beati, quod nempe omnis illorum obitus Quadragesimæ causa celebrari non posset. Sane ubique locorum hujusmodi consuetudinem invaluisse minime crediderim; in Ecclesia tamen Ambrosiana adeo constans fuit, ut nullius sancti festum durante Quadragesimæ jejuniis, etiam nunc celebretur, et in aliis referantur dies quæ aliqui iisdem temporibus celebranda forent. De hoc legendus Carolus Guyet. et soc. Jes. in Heortolog. lib. II, cap. 2, 3. Secundo, quia sancti alicujus natalis dies a digniore festo occupabatur. Sic S. Basilii festum e die prima Januar. in 14 Jun., et S. Remigii e die 15 ejusdem mensis in primum Octobr. coniecta fuere. Sanctorum deinde translatio efficere potuit ut diversus ab emortuali dies ipsorum commemorationi fuerit dicatus. Nonnulla, quæso, quæ ad id quo adeo agimus pertinent consideremus. Sacras martyrum reliquias sub Constantino tantum transferri cœpisse Paulinus auctor est disertissimus. Natali xi inquit ille :

Ut Constantino primum sub Cæsare factum est
Tunc famolis rotegeate suis, ut sede priori

Martyres aceros transfere in nova terræ
Hospitia.

Quod tam sero pretiosæ sanctorum exuvie in varias **851** transferri partes cœperunt, ethnicorum imperium in causa fuisse videtur; constat enim antiquo Romanorum jure extinctorum corporum translationem fuisse interdictam, ut l. 59, ff. de Religios., et Plinius epist. 75, lib. x, docent. Vix autem sub Constantino Christi fides extulit caput, quum hinc inde triumphales martyrum reliquie ad populorum opem transvchi cœpere. Iterum Paulinus ait :

Ex illo sacri eiberes quasi semina vitæ
Diversis sunt sparsa locis, quaque osse minuto
De modica sacri stipe corporis exiguus ras
Deridit, ingentes illic pia gratia fontes
Et fluvios vitæ generavit gutta favillæ.

Em. Baronius ad diem 15 Jun. in martyrol., et Azor. tom. I Instit. Mor., lib. ix, cap. 8, quest. 11, ex eo tantum tempore in Gallias et per Occidentem cœpisse beatorum corpora transferri censent quo Franci Romana Ecclesia a Longobardis aliisque tyrannis vindicata liberum fecere piorum commercium. Sed multis ante seculis hanc obtinuisse morem cum Paulinus tum innumera suadere possunt exempla, ut mirum sit viros doctissimos in hanc opinionem concessisse. Unus legatur Gregorius Turonensis, et res palam licet. *Translationis* vero nomen non ad quancunque reliquiarum transvectionem refertur, sed eam dumtaxat respicit, quando ab aliquo justæ sepulture loco ad alium sacra pignora asportantur. Nam quod S. Ignatii martyris statim post ejus eadem corpus Antiochiam Syrorum hominum studio delatum fuerit anno Ch., ut Baronius arbitratur, 110, ejus reliquie translate mihi apte dici potuere. Tam celebres dein hujusmodi translationes sunt factæ, ut earum quotannis memoria solemniter recoli in Ecclesia cœperit, earumque mentio nonnumquam in martyrologiis sit obvia. Quocirca post Florentinum doctissimum Pagius suspicatus est pro diebus sanctorum emortualibus substitutos quandoque translationum dies fuisse. Mihi hujusmodi rem examini subijcere non vacat; ea tamen non præteribo quæ Guyetus in eadem questionem lib. II, cap. 2, quest. 5, Heortolog. ait : *Verum quantum fas est conjicere, ideo fortasse celebritas major præfatis diebus indicta est, quod natalis sanctorum illorum Quadragesimæ tempore eveniat, quo tempore a celebratione festorum fuisse olim abstentum observavimus.* Sed jam ad controversiæ caput aggrediamur, et in ejus arcem invadamus. Et quæso, Marsili sapientissime, confestimne Pagium veritatem attingisse arbitraberis, quum in severam illam absolutamque sententiam discessit, qua nullorum pene sanctorum natales, sequi obitus dies, nunc observari pronuntiavit? Ego nequaquam reor. Hanc vero opinionem sequutus est ille, ut in Romanorum pontificum chronologia calculis suis robur pararetur. Quam bene tamen illi res cesserit, ex quibusdam cognoscamus exemplis, et in eisdem Romanis antistites tantummodo inquiramus. Neque enim mihi suadere unquam potui tam incaute Romanam martyrologium falli, aut fallere posse, ut quos nobis tamquam dies mortis in sanctorum festis plerumque proponit, si sint a nobis diversi omnino censendi. Quandoquidem quænam adeo graves crebraque cause intercedere potuerunt, ob quas priorum seculorum usus in sanctorum natalibus **852** colendis ab Ecclesia Romana penitus eliminaretur, et martyrologii fides passim turbata jaceret? Jam vero ipsis Pagii calculos in examen vocemus. S. LEOVS AN. Ch. 67, duobus videlicet post Petri Paulique obitum annis, e vivis sublatus est, ejusque mors cum in Romano, aliisque martyrologiis, tum in chronico veterum pontificum ad diem 25 Septembr. refertur. Quid ad hæc Pagius? *Sed non existimandum, ait, Linum eo die ad superos transiisse, cum dies quibus in martyrologiis veteres pontifices coluntur, et in auctiori Chronico veterum pontificum dicuntur sepulti, ad aliquam eorum translationem ut plurimum pertineant.* Coluntur

præterea S. Cletus die 26 Apr., S. Anacletus die 13 Jul., S. Evaristus die 26 Octobr., S. Telesphorus die 5 Januar., S. Soter. die 22 Apr., et in hoc die assignando martyrologia omnia cum veteri pontificum chronico consentiunt; et eandem nihilo secius cautionem Pagius repetit, videlicet iis diebus non credendum horum sanctorum mortem, sed aliquam potius translationem contigisse. Sed parcat vir clar., si expresso lubentius Ecclesie Romanæ aliorumque scriptorum testimonio quam nude illius opinioni fidem habendam esse aperte pronuntiamus. Enim vero cuiam magis, dum emortualem summorum pontificum diem perquirimus, quam Ecclesie Romanæ auscultandum est, quæ præsens olim eorum agones insepexit, adnotat, atque ad posterum in martyrologiis relatos transmisit? Placet sane philosophis plurius esse unius, non modo multorum, assertionem, quam unius tantum, et quidem sine aliquo argumento inficiantis opinionem. Equid enim ille vincet, qui id ipsum quod in questione versatur pro ratione argumentoque profert? Reliqua videamus. SS. Petrus ac Paulus die 29 Junii, S. Clemens die 23 Novembr., S. Alexander die 3 Maii, S. Hyginus die 11 Januar., S. Pius die 11 Jul., S. Anicetus die 17 April., S. Callistus die 14 Octobr., S. Urbanus die 25 Maii, S. Fabianus 20 Januar., S. Lucius 4 Martii, S. Stephanus die 2 Augusti, S. Sixtus II die 6 ejusdem mensis, S. Dionysius 26 Decembr., S. Eutychianus 8 ejusdem mensis, et S. Catus die 22 April., in publicis tabulis coluntur; istisque diebus eorum martyrium sepulturamve contigisse non Romanum modo martyrologium, sed Hieronymianum, ut vocant, Ado, Beda, Notkerus, Wandelbertus, chronicon veterum pontificum, Anastasius et alii exploratè testantur. Quare tot antiquorum consensui in horum pontificum natali die assignando victas manus dare coactus est Pagius. Qua igitur ratione fretus in illam sententiam ire vir doctissimus potuit, ut adeo paucos beatos ipso obitus die solemniter coli assereret, si ex ipsis tantum Romanis pontificibus tot eodem die recoluntur? Immo et hisce ille moveri exemplis debuit, ut si de aliquibus diebus festis non temere dubitari posse sibi videbatur, eos potius ex comperto martyrologii more, non levi ductus opinione, explicaret. Sed et attingere non pigebit quæ ipsi plane difficultatem peperere. S. Sixti obitus in martyrologiis Romano, Hieronymiano, Usuardi, Adonis, Rosweydt, Wandelberti, aliorumque multorum ad diem 6 Aprilis refertur; ab Anastasio tamen, a Floro, aliisque paucis infimæ notæ scriptoribus die 3 ejusdem mensis memoratur. Pagius vero neutrum diem ad Sixti mortem spectare ait, **853** quippe in diem 3 Julii, si annos pontificatus numeraveris, ejus martyrium cadere animadvertit. Sed quam lubricis ille nitatur fundamentis, quantumve ejus regulæ in pontificum chronologia nutent, mei non est instituti perpendere. Paucæ tamen, ut quod ad Sixtum pertinet absolvatur, prodicam. Chronicon, ut vocant, Damasi hæc de illo habet: *Sixtus annis decem, mensibus tribus, diebus viginti uno. Fuit temporibus Hadriani a consulatu Nigri et Aproniani usque Vero in et Ambibulo.* Ad hæc Pagius: *Sed error irrepsit in numeros, legendumque mensibus duobus die uno, ut habetur in auctiori chronico veterum pontificum, in catalogo Pitalino, et in duobus catalogis Corbeiensibus.* Quam vero, teste eodem Damasi chronico, die 3 Maii anno Ch. 116 martyrium sabierit S. Alexander, qui Sixto in pontificatu præcessit, hinc Pagius ad diem 3 Julii anni 126 trahendum Sixti obitum censet. Sed primum in producendis veterum testimoniis major in Pagio diligentia desideratur; nam catalogi Corbeienses, quos ille pro sua correctione adfert, quique apud Papebrochium in Conatu chronico historico post S. Felicis IV Vitam inveniuntur, aliter se habent, Sixtumque his produunt verbis. *Sixtus an. X. m. 3. d. 22. vii id. Apr.* En ut et etiam in assignando emortuali die S. Sixti cum Romano martyrologio consentiunt. Deinde an inter S. Alexandri mortem Sixti-

A que electionem nullum (ut vocant) interpontificum fuit? Sane Anastasio aliisque testibus 27 dies intercessere. Et cur hos quoque in censum Pagius non refert? Si demum an. Ch. 116, ipso die 3 Maii, quo S. Alexander ad Superos evolavit, Sixtus pontificatu est auctus, cur in Damasi Chronico non ab an. 316, sed a consulatu Nigri et Aproniani, qui in annum Ch. 117 cadit, ejus numerantur anni? Dicam confidenter quæ sentio: chronicon Damasi omnium consensu auctorem incertum habet, pluribusque erroribus scatet, quos ipse Pagius aliique identidem emendent oportet, ut inde quid referant emolumentum. Quenam igitur toties peccanti fides habenda? Oleum facile operamque perdere arbitror quoscumque huic uni fidere scriptori in pontificia chronologia conspicio. Ipsius etiam Pagii confessione ad an. Ch. 130, num. 3, patet, interpontificiorum tempus omnino nobis ignotum. *Annotatur quidem, ut ait idem, illud tum in libro Pontificum, quem in chronico auctiorum veterum pontificum: sed præterquam quod inter horum librorum auctores non comenit, vacatio sedis non ex certis monumentis, sed ex proprio calculo ab illis descripta.* Cur ergo tantum Pagio laboratur, ut electionum obitusque dies ex iis ipsis auctoribus hauriantur? Cur tam prompte adversus Romani martyrologii fidem fertur? Itaque S. Sixtum die 6 Apr. aut obiisse aut sepulture traditum mihi suadeo, et ab hujusmodi die S. pontificis tempora sunt retro numeranda. Ad Eleutherum papam transeo. Hunc Pagius die 26 Maii, quo a Romana Ecclesia colitur, sepultum non negat, licet quorundam testimonia in aliam sententiam vergant. Quod est ad S. Victorem, Pagius eum obiisse diem non disfitetur die 28 Jul. quo eodem die martyrologium Romanum, chronicon auctius veterum pontificum, antiqui catalogi, Anastasius, alia martyrologia et Henschenius eum coli testatur. Non audiat ergo Hieronymianum **854** martyrologium, Papebrochius in Conatu chronico-hist., et nonnulli pauci qui in alium diem referunt sancti hujus obitum. Zephyrius ejus successor martyrii palmam consequutus die 26 Aug. in martyrologiis præter Hieronymianum universis et reliquorum scriptorum documentis dicitur. Verum ex fluxis incertisque pontificatus annis illum die 12 Jul. vita defunctum Pagius arbitratur. Nil tamen vir doctissimus contra tot monumentorum consensum evincet, nisi prius certum aliquem proferat auctorem, qui tum pontificatum, tum interpontificiorum tempora securus erroris signet. Certe hoc ab illo præstari non poterit, dum interim certi, ac si quidem numero et autoritate præcipui, scriptores pro nobis pugnent. Quum in Sardinia exul obierit S. Pontianus, mirum non est si ejus obitus ad varios dies hinc inde trahatur. S. Cornelium una cum S. Cypriano die 14 Septembr. inter vivos esse desiisse, quo eodem die in singulis martyrologiis mortem optetuisse dicuntur, Pagius quoque contra Papebrochium erudite ostendit. S. Felix die 29 Maii ab omnibus pene refertur; sed suorum calculorum, ac Hieronymiani martyrologii testimonio fretus die 22 Dec. extinctum Pagius affirmat. Quem nihilominus inter se chronica et catalogi longe in assignanda pontificum continuatione dissideant, nescio quam multum fidei sibi queat conciliare. Hucusque igitur, Marsili doctissime, per tria epochæ nostræ priora secula complures vidimus SS. pontifices ex Pagii consensu ipsis diebus queis coluntur martyrii corona donatos. Dum vero paucorum admodum qui supersunt mortem aliis contigisse diebus quam quibus coluntur nullis probare solidis argumentis queat, proximum est ut nos omnem Romano potius martyrologio quam levisimis aliorum rationibus fidem habeamus. Quamobrem tactam ante querelam nunc repeto, cur Papebrochius et Pagius adeo paucos beatos eorum emortuali nunc in Ecclesia Dei honorari pronuntiarunt, si tot ex ipsis dumtaxat pontificibus contra horum opinionem ita recoluntur? Quamquam et hanc nuperam sententiam exemplis pluribus profligare arduum non foret, si per otium

liceret. Nunc unum animadvertisse sufficiat, nempe Eusebium in lib. de Martyr. Paestinae, qui libro viii Hist. subijci solet, plurimum martyria diemque etiam martyrii memoria tradidisse. Hi autem dies prorsus eum Romani martyrologii fide consentiunt. Coluntur die 17 Nov. SS. Alphæus et Zachæus; Eusebius vero hæc de illis habet: *Διού μηνός ἐπιταχινοῦσάτη (ἀπὸ τῆς παρὰ Ῥωμαίους ἢ πρὸ θεσπέστες κληροῦν δεκαβιβίου) τὰς χρονίας ἀποπέμνοντα: 17 die mensis qui vocatur Dius, hoc est apud Romanos ad xv kal. Decemb., capite priuantur.* S. Procopii memoria in die 8 Julii cadit, quo sepulturam B. martyr est natus, apposite videlicet ad ea quæ tradit Eusebius, dum *Διού μηνός ὀρθῶς πρὸ ἑπτα ἐδῶν ἡολίωσ,* Desii mensis eclava die, quæ est apud Romanos *vi id. Julii*, illum asserit e vivis excessisse. Sic sanctorum Dionysii, Timelæi, Agapii, Apphiani, Theodosie, Sylviani, Hadriani, Euboli, aliorumque plurimum enortuales dies ab Eusebio traditi, cum hodiernis eorum festis concordant, uti Romanum docet martyrologium. Quod si germana etiamnam exstarent martyrum acta, eamque fidem quam Eusebius scriptor celeberrimus **855** mererentur, utique in martyrologio sanctorum natales recte consignatos fere semper legeremus; nam quia igno-

rat eadem martyrum acta seculorum sæpe posteriorum fœtus fide non rarò infirma esse, atque ideoque eum martyrologiis certissimis minime componenda? At vereor ne plus æquo auribus tuis, Marsili clarissime, molestiam creaverim, quum ea ad te pertulerim documenta quæ tibi eximia eruditionis viro levia videri possunt, aut, quod summum est, ignota non erunt. Scilicet ad hæc nam doctissimam in adibus tuis academiam instituiti, ut Ecclesiasticæ Historiæ sacerorum canonum et rituum secretiora illustrares, illudque opus aëro feliciter sapienterque a te præstitum fuit, ut te Felsina nostra venerari, tota vero litteratorum respública demirari nequeat satis. Et utinam aliquando nobis liceret publicis typis commendatas intueri præstantissimas illas dissertationes, quibus præcipue per te dirimuntur ecclesiasticæ controversiæ; tunc enim non tam sibi de lucro suo gauderet Ecclesia, quam tibi de tanta doctrinarum ubertate gratularetur. Et quamdiu, queso, eruditorum desideria mora tua patiēte torqueri? Modestie tuæ consilii ut tandem reuēntis votis poscimus iteratis, atque ego interim ut humanitate qua soles hæc dissertationem excipias te sedulo rogare non desinam.

DISSERTATIO VICESIMA.

AD S. PAULINI POEMA POSTREMUM.

S. Paulini de elementis sententia perpenditur.

Ad præclarissimum doctissimumque virum Josephum Ferrarium em. cardinalis Federici Cæcilia, archiepiscopi Mediolanensis generalem vicarium.

Male de Paulino, Ferrari Musarum omnium decus, meritis mihi viderer, si singularem ejusdem de elementis opinionem insalutatam præterirem, eoque gravius in præsentiarum mei silentii pœniteret, si tempus omnino accommodatum ad meam erga te tuasque virtutes prodendum obsequium paterer tam facile mihi elabi. Nimirum ad S. antistitis gloriam, meamque in te observantiam plurimum conducere sentio, si illam et in philosophicis disciplinis non ultimas talisse demonstrarem: et viro, tum philosophiæ, tum aliarum artium quæ animum nostrum informare queunt, laude præstanti, hæc quoque Paulini virtutem proponam. Et quidem, ut aiebat Boyle in Dub. et Paradox. chymico-phys., part. 4 Dial., *Opiniones de elementis tantum sunt inter physiologicæ dogmata momenti, quænti elementa ipsa sunt inter corpora universi.* Cur igitur Paulinum, quem in reliquis sequutus sum, nunc de elementis proloquentem in cœtionē destituum? Pulcherrimam **856** plane in postremo ejusdem pœnate questionem animadvertas, siquidem ibi non ignem, sed cœlum S. doctor inter elementa componit. Hæc ubi philosophorum vulgus audierit, ita me ament superi, sibi vix a risu, certe ab admiratione, non temperabunt. Vulgaria illi solum quatuor elementa agnoscunt, terram videlicet, aquam, aërem et ignem; quicquid ab his diversum occurrit, præoccupatis eorum ingenis aut crucem figit, aut assertum monstro potius quam vero simillimum videtur. Quamobrem opere pretium duxi non obviam euectaque Paulini opinionem illustrare, ne tanti Patris eruditio minus a quibusdam intellecta aut male audiat, aut etiam exsibiletur. Ejus verba primo intueamur:

Distribuitque locis mare, terras, æra, cœlum.
Quatuor hæc hausit variis æordia relas.
Sunt homines terris, sunt ædifica sidera cœlo,
Aere pendet avis, liquido natat a quore piscis:
Sic ELEMENTA suis decoravit singula formis.

Elementorum compagine, situmque infra describit:

Claudii enim Oceanus terram; mare claudit; ipse
Axe sub æthereo iædinus concluditur aer.

Hæc profecto, et non alia Paulini sententia. Cœlum is non vero ignem inter elementa recenset. Inmo et

imaginarium illum ignis sphaeram, quam Aristoteles supra æris regionem commentus est, quamque omnes discimus, nemo ex eruditis nunc credit, sibi nequaquam arvisse tum Paulinus palam facit, quum de illa ne verbum quidem. Sed quibus calculi fretus in hujusmodi opinionem Paulinus concessit? Ego subinde pro virili investigabo, et in primis, dum de elementis disceptationem instituo, ne nolte adversus aliorum sententias, multoque minus adversus peripateticos, in arenam descendere libens lateor, quam et brevitas sit mihi ratio habenda, eorumque dogmata satis erudite in examen adduxerint disertissimi temporum nostrorum philosophi, ac inter illos potissimum eminent Helmontius, Gasendus et Boyle, eximia præcui dubio ingenia. Unam ideoque Paulini sententiam prosequerur; et illam, si mea me fallit opinio, sacrarum Scripturarum autoritate mihi plane affirmo; earum enim testimonio ignis in elementorum censum haudquaquam refertur. S. Petrus in Epist. II, cap. iii: *Expectantes, inquit, et properantes in adventum dñi Domini, per quem cœli ardentes solventur, et elementa ignis ardore tabescent.* Ecce ab igne elementa distinguit apostolus, quum per illum hæc aut consumenda aut in melius reformanda nos docet. Sed et cœlum, urgebis, ab elementis mihi diversum dignoscitur. Ego non video, supra namque ita loquebatur Petrus: *Adveniet autem dies Domini ut fur, in quo cœli magno impetu transierint, elementa vero calore solventur, terra autem, et quæ in ipsa sunt, eanctur.* Vidisim et hic ab elementorum serie distinctam terram? Quum vero hinc terram elementum non esse argui nequeat, idem quoque de cœlis affirmare absurdum non erit. Cœli enim, terræque vices, quæ supremum iudicii diem instare docebat, ita S. Petrus memorat, ut non ab elementis distinguere, sed singillatim clerioris explicationis ergo describere videatur. Quid quid et alios Christiane fidei sectatores a Paulini sententia minime abhoruisse compertum habeo? Genadius Massiliensis presbyter in libello de Ecclæs. Dogmat., cap. 69, hæc habet: *Elementa, 857 id est cœlum et terram, non credimus abolenda per ignem, sed in melius commutanda.* Philastrius episcopus Brix., vir sanctitate ac eruditione inter veteres Patres notus, lib. de Heres., cap. 46, cœlum inter elementa numeravit. Scriptura, inquit ille, in primo die cœlum et terram facta declarat duo hæc elementa. Eloquentissimus quoque scriptor Theodo-

retus, serm. 3 ad Græc. infid. de Angel., apertissime A hanc sibi opinionem inhaesisse demonstrat; ait enim de Deo: *πάθη τινά συνεκλήρωσε τοῖς στοιχείοις, ἵνα τὸ μὲν κάλλος αἰσῶν, καὶ τὸ μέγεθος θαυμάζεσθαι παρὰ σκευῆσιν τὸν ποιητῆν: τὰ δὲ γε συνεζυγμένα πάθη, τὰ κωλύει τὴν θεῖον αἰσῶν προσφέρειν προσκύνῃσιν. Nonnullas affectiones elementis adiunxit, ut illorum quidem species et magnitudinem intuentes homines ad opificem admirandam attollerentur, ipsæque vicissim labe ac affectiones simul junctæ eosdem coherberent, quo minus ea tanquam deos adoranda censerent. Tum addit non de igne exempla, sed de cælis, in quibus sol et luna quandoque delibant. His adiecit aeris, terræ, aquarumque infirmitates, ut recte singulis elementis sua inesse vitia ostendat. Sed et idem autor, serm. 4 de Mater. et Mundo, eandem sententiam confirmavit. Ibi enim inquit: *Τούτους δὲ τοὺς ὄρους ἐστὶν ἰδεῖν τὰ ἄβυχα στοιχεία φύλαττοντα: Hos autem fines videre est ab ipsis elementis inanimis custodiri. Multa in probationem congerit, et hæc in primis concludendo profert: *Διὰ τοιούτου, καὶ ἡ γῆ μεμύρακεν οὐρανὸν ἐξ ἀρχῆς ἐγεγόνει, καὶ ὁ ἀήρ ἦν ἐξ ἀρχῆς εὐλόχε φύσιν, ἀσπλὸν διετήρησεν. καὶ ἡ τάλαττα οὐτε συμκρούσεται, οὐτε ἀΐξεται. καὶ ὁ ἅλος τήκεν οὐ δύναται καὶ διαλύειν οὐ θεῖ σπερμαίω, etc. Ex quo factum est ut tellus hodieque ita permaneat, sicut ab initio fuit constituta, et aer, quam ab initio natura sortitus est, inviolatam conservet; neque item mare augetur, neque decrescat; utque sol firmissimum illud cælum, per quod currit, eliquare aut ali- re non possit. Cælum igitur Theodoretus in elementis numeravit, quodque etiam animadvertendum est, nullam de hisdem agens ignis mentionem iniecit. Sane apud veteres quidam existere, qui ita cælum elementi nomine appellandum putarunt, ut ignem non excluderent, atque idcirco quintum elementum excogitarunt. Audi L. Apuleium, lib. de Mundo: *Elementorum inter se mutui nexus arctis affectionibus implicatur, et quinque conjuges copulæ his ordinatæ vicibus alligantur, ut adhæreant etiam gravioribus leviora. Aquam in se habet tellus, et aqua, (ut alii putant) vehit terram. Aer ex aqua gignitur; ignis ex aerea densitate constat; æther vicissim ignesque illi immortales Dei vicinitate flammantur. Quinque elementa aperte facit Apuleius quinque nexibus inter se colligata. Istitis autem maximam allerunt lucem quæ supra disseruerat: Cælum ipsum, stellæque cæligeræ, omnisque siderea compago æther vocatur, non (ut quidam putant) quod igneus sit, et incensus, sed quod cursibus rapidis semper rotetur. Elementum vero non unum ex quatuor, quæ nota sunt cunctis, sed longe aliud numerum quintum, ordine primum, genere divinum, et inviolabile. Nihil evidentius utique proferrî poterat, ex quo præstantissimum elementorum æthera fuisse disceremus. Hinc est quod Jovis æthera assignarunt nonnulli, quos arguit S. Augustinus lib. iv, cap. 10, de Civ. Dei, hisce verbis: *Jovem, inquit, in æthere accipimus, in aere Junonem. Et hæc duo elementa conjuncta sunt. Mare Neptuno tribuitur, terra Plutoni. 858* Tum ridet magnus doctor quod Juno Jovi, Neptuno Salacia, Plutoni Proserpina conjuncte dicantur: *Si enim, ait, hæc ita essent, tria potius elementa mundi esse, non quatuor, eorum veteres proderent, ut singula deorum conjugia singulis dividerentur elementis. Ludovicus Vives, vir eruditissimus, in notis ad hunc locum pro quatuor elementis Augustinum intellexisse censet terram, aquam, aerem et ignem. Alia tamen est Augustini mens. Nil de igne ibi, sed de æthere tantum inter elementa numeratum ab antiquis asseruerat. Recentes porro ethnicos addit ab hisdem dissidere, quum Jovem Junoni, hoc est aerem ætheri copularent, unque propterea ex illis elemento confilato, tria tantummodo ex eorum sententia elementa constituerentur. Sensim aperimus quemam de elementis veterum placita forent, nunc rem etiam illustrabimus, et Gassendum virum ceteroqui doctissimum suis interpretationibus ab eorum opinione discessisse*****

identidem ostendemus. Empedocles, apud Plutarch. lib. 1, cap. 3, de Placit. philosoph. inquit: *Τέσσαρα γὰρ πάντων ῥιζώματα πρῶτον ἄκουε: Ζεὺς αἶθρα, ἥρῃ τε περσέβιος, καὶ Αἰδωνεύς, Νῆστις θ' ἢ θακρύσιος τέλλει χρόνιον α βρῆτέον.* Radices primum rerum tibi quatuor edam. Jupiter ætheres, Juno vitalis, ad hos Dis, Et Nestis laerymis humanos quæ rigat alveos. Gassendus, lib. iii, sect. 1, cap. 2, Phys., hic non obscure Jovis nomine intelligi ignem inquit, Plutarchum fortasse secutus hæc ad eos versus dicentem: *Δια μὲν γὰρ λέγει τὴν ζεῦσιν, καὶ τὸν αἶθρα: Jovis enim nomine calorem intelligit, atque ætherem.* Sed una cum Plutarcho minds recte sentit vir doctissimus. *Æther* ab Empedocle Jovis nomine insignitus longe ab ignis elemento differt; idem enim ipsum est cælum, de quo Apuleium disserentem super audivimus, et alios insuper disserentes inducemus. Orpheus (seu Onomacritus ille sit) in hymno ad Rheam elementa quatuor recenset: *Ἐκ σοῦ γὰρ καὶ γαῖα, καὶ οὐρανὸς εὐρὺς ὑπερήν, καὶ πίντος, πνοαίαι.* Ex te nam tellus, cælumque, et pontus, et aure Emerere. Vides hic οὐρανὸν, hoc est cælum esse Orpheo, atque Empedocli æthera. Quid igitur cælum pro igne capi, rursus æthera pro igne sumendum Gassendus censet? Et quidem lib. eod. ad hos versus ait: *Nimirum cæli nomine ὅβ ἴγνες ἰν ὅ apparentes ignem intellexit.* Sed ingenio suis jam præoccupato opinionibus omnia, diversa licet, favere videntur, quemadmodum oculorum vitio nonnumquam fit, ut quæ nusquam apparent intueamur; quæ vero exstant, falsa imaginis colorumque varietate aciei intentæ obversentur. Etenim an adeo verborum inopia veteres laboravere, ut quum elementum ignis describere vellet, cæli vocabulo abuti cogerentur? Euripides apud Empiricum, lib. ii advers. Phys., universa ex æthere et terra gigni arbitratus est: *Ἀἶθρα, καὶ γαῖαν πίντων γενέτειραν αἰθερῶ.* *Æther*que et terram rerum decimo parentem. Gassendus ibidem addit *Nomine ætheris intelligendum esse ignem vel ex ipsa Aristotelis interpretatione intelligi potest I de Cælo, 5, et iv Phys., 5. 859* Sed falsum est Euripidi æthera idem esse in ignem, et Stagyritæ hanc interpretationem ac animum uspiam incidisse. Nil profecto hæc de re habet Aristoteles iv Phys., cap. 5. Libro vero i de Cælo, cap. 3, tantumque abest ut æthera pro igne accipiat, ut etiam ab illo penitus diversum constituat. Sunt ejus verba: *Διοπερ ὡς ἑτέρον τινος οὗτος τοῦ πρῶτου σωματός παρὰ γῆν, καὶ πῦρ, καὶ ἕρρα, καὶ ὕδωρ, αἶθρα προσωνόμασαν τὸν ἀνωτάτω τῶν ἐπι τοῦ θεῖου αἰεῖ τὸν αἰθῶν χρόνον, θέμενοι τὴν ἐπωνυμίαν αὐτῶ Ἀνοξαγόρας δὲ καταχρησάται τῶ ὀνόματι τοῦτω οὐ κάλως, οὐ μᾶζαι γὰρ αἶθρα αὐτὶ πυρὸς Quapropter quia primum corpus diversum quiddam est a terra, igne, aere, nique aqua, ætherem superum locum appellaverunt a semper currendo perpetua tempore posita appellatione. Anaxagoras vero hoc nomen non recte adhibet, pro igne enim ætherem dixit. Ætherem illum, quem elementis annumerari audebamus, Aristotele teste, non aliud quam ignem esse Gassendus vir disertissimus pronuntiabat. Sed quam recte, quam accurate, jam nemo non videt. Nil minus revera quam hujusmodi dogma philosophus excogitavit. Verum evidentius perspiciamus quemam hæc de re sit ejusdem sententia, ut ipsum Gassendum a memorata opinione validius deiciamus. Audi perspicua verba in lib. de Mund., cap. 2: *Οὐράνου δὲ καὶ ἕσπερον οὐσίαν μὲν αἶθρα κληθόμεν, οὐχ ὡς τινες διὰ τὸ πυρῶδη οὐσαν αἰθεσθαι, πημιμύουτες περὶ τῆν πλείστον πυρὸς ἀπηλλομένην οὐρανὸν ἀλλὰ διὰ τὸ αἶλ θεῖον κυκλοφρομένῃν στοιχείων οὐσαν ἑτέρον τῶν τεσσάρων, ἢ πρῶτον τε, καὶ θεῖον. Cæli porro siderumque substantiam ἄβ-**

pellamus ætherem, non quidem ideo quod ignita flagret ipsa, ut aliqui censuerunt, valde errantes circa potentiam illam maxime ab ignea natura abhorrentem, origine vero hujus vocabuli inde ducta, quod semper æther currat motu circumductili, quum sit illud elementum a quatuor illis diversum, tum interitus expers, tum divinum. Præterea idem Aristoteles, lib. II de Gen. anim., cap. 3, animalium semini calidam quandam substantiam inesse inquit, quæ respondeat τὸ τῶν ὀστέων στοιχείω, ipsi siderum elemento. Hinc igitur, Ferrari eloquentissime, satis mirari nequeo cur tanta philosophorum turba, quæ unum Aristotelem præceptorem sequitur, elementum hoc ita contempserit, ut ne illius quidem mentionem in suis inferre libros sint dignati. Quæ enim clarior Aristotelis opinio proferri quam ista potest? Plutarchus ipse, lib. I de Placit. philosoph., ab Aristotele asserit fuisse tradita στοιχεῖα τέσσαρα, πέντε δὲ τὸ σῶμα αἰθέριον ἀμετάβλητον, quatuor elementa, et quintum quoddam corpus immutabile. Itaque si in posterum quis quærat quomodo cælum seu æther elementi nomine designetur, quidve Paulinus noster hac sententiâ significaverit, parata responsio erit, nempe ætherem substantiam quandam subtilissimam esse, motuque perpetuo præditam, quæ ad rerum generationem, corporumque constitutionem confluit, quemadmodum terra et aqua. Hinc, ut arbitror, Lucretius, lib. 7, ætherem liquidissimum ac diffusilem vocat. Item Orpheus, seu Onomacritus, ab æthere omnia nutrirî sensit, dum universum mundum constitutum ait:

Ἐκ πυρός, ἐξ ὕδατος, καὶ γῆς, καὶ παντοτρόφ' αἰθέρος.

Ex igne, ex aqua, et terra, et omnia nutriente æthere. Idei autor in hymno ad Amorem quatuor elementa recensuit:

Ἄθερος οὐρανοῦ, πάντου, γῆθος, ᾧ ὅσα θνητῶς
860 Πνεύματα.

Ætheris, et ponti, terræ, et spirabilis auræ.

Et hic Gassendi interpretationem haud probo: ætheris enim nomine ignem intelligendum putat, quum substantia illa hic referatur quæ in altero supralaudato carmine omnia nutrire dicitur, et expresse ab igne distinguitur. Quod enim vir doctissimus Franciscus Patritius, lib. VII Panæg., ait: *Æther universus ex veterum Græcorum sapientia ignis est*, tam longe ab eorum sententiâ discedit, ut jam confutatione non egeat. Quibus animadversis lux quædam Vergilio adfulgebit ita lib. II Georg. canenti:

A Tum pater omnipotens ferendis inbribus æther
Conjugis in gremium lætæ descendit, et omnes
Magnus alit magno commistis corpore factus.

Quin et Pacyrius in Chryse hoc idem apertissimis tradidit verbis:

Quod nostri cælum memorant, Graii perhibent æthera,
Quidquid est hoc, omnia is animat, formât, auget.
Alit, serit,
Sepelit, recipitque in se omnia, omniumque idem est
Pater.

Vides ergo, apud veteres cælum, sive ætherem, seu substantiam illam quam Empiricus, lib. II adversus Phys. et alibi, κκλοφορητικὸν σῶμα, mobile in orbem corpus appellat, pro elemento habitam, atque idcirco quum ab illis æthera una cum terra, aqua et aere recenseri audies, non ignem continuo, ut Gassendus censuit, sed elementum ab igne diversum inibi designatum intelliges. Plura vero ad hanc spectantia questionem brevitate memor omitto, unumque prædictorum coronide animadverto. Materia illa subtilis, quam Cartesius vir summi ingenii primus omnium excogitasse est visus, ita peripateticos novitate percellit, ut tamquam audacissimum figmentum e scholis eliminandum exclament. At nonne mutato paululum nomine idem est ac antiquorum æther, eademque diffusilis substantia, unde omnia formantur atque nutriuntur? Miretur quidem ætas nostra aut damnet Cartesium; communem ille cum antiquis sortem subeat oportet, quando ingeniosam ab illis audacemve sententiam mutuatus, ex imitatione potius quam ex inventionis sibi nomen quæsivit. Sed et substantia illa ætheræa, quam Robertus Fluddus medicus inter prima rerum principia statuit, nonne ab autoribus per me laudatis tradita primum fuit, et inde in acutissimi viri libros transfusa? Ita verum est quod Ecclesiastes cap. I ait: *Nil sub sole novum*, et in scientiarum cultura nil fere excogitari posse, quod in veterum scholis proculum aliquando non fuerit. Hæc sunt, Ferrari eruditissime, quæ ad Paulini versus adjungenda censui, quæque tandem ab eruditione tua suffragium præstolantur. Eniunvero non postremum est decus tuum philosophiæ exquisitori nomen dedisse, interque seriem reliquarum scientiarum, quibus ornaris, hanc quoque tuam ita fuisse factam, ut non Physiologus nimis quam divini humanique juris peritissimus videare. Hujusmodi igitur ornamentis disceptationi meæ, ut ad te accederet, animum addidisti; nunc humanitate præstabis ut accedentis obsequium sua non careat felicitate. Vale.

DISSERTATIO VICESIMA PRIMA.

DE CRUCE NOLANA.

861 Ne nimium in notis immorarer, placuit huc ea omnia conjicere quæ de cruce a Paulino descripta disserere non alienum videbatur. Duplex crucis olivæ figura componi solebat. *Commisssa* una vocabatur, quum nempe ligno erecto alterum brevius supra et in ipso vertice transversum committebatur, ita ut nil ex eodem ligno erecto supra exstaret. *Inmissa* altera fuit, videlicet quum ligno erecto transversum injungebatur, ita ut ipsum secaret. Prioris exemplum littera T exhibet; alterius passim occurrit in templis, aliisque Christianorum monumentis. Utri Christus affixus fuerit, incertum; quamquam eruditissimi viri Lipsius, cap. 10, lib. I de Cruce, et Gretserus, lib. I, cap. 3, de S. Cruce, decus hoc *inmissæ* cruci contigisse firmis nixi argumentis contendunt. Ego omni questione dimissa. Crucis a Paulino memoratæ figuram prosequar, et cujusnam generis fuerit, brevibus inquirere pergam. Generatim crucis effigiem describit ille Nat. II, aitque:

Forma crucis gemina specie componitur, et nunc
Antennæ speciem navalis imagine mali,
Sive notam Græcis solitam signare trecentos

Explicat existens, cum stipe igitur uno,
Quaque racumen habet, transverso vecte jugatur.

D En utriusque crucis distinctam imaginem. *Inmissa* ex antennæ seu mali navalis specie intelligitur, de qua Gretserus luculentum dignumque cedro opus promulgavit, Bosius lib. I, cap. 5 de Cruce, triumph., et Lipsius lib. I, cap. 9, de Cruce, alique non pauci egere. *Commisssa* vero crux per notam Græcis solitam signare trecentos, videlicet per Tau delineatur. Hoc exemplo non semel Paulinus est usus, quippe qui in ep. 2 ad Sulpic. Sever. ita loquitur: *Christus non multitudine, nec virtute legionum, sed jam tunc in sacramento crucis, cujus figuram per litteram Græcom Tau numero trecentorum exprimitur, adversarios principes debellavit*. S. quoque Augustinus serm. 1 de Temp., ser. 2 post dominicam Passionis: *Previdit ergo, ait, mysterium sanctus Gedeon: denique elegit trecentos viros ad prælium, ut ostenderet, non in numero multitudinis, sed in sacramento crucis mundum ab incurso gravium hostium liberandum; trecenti enim in Græca Tau similitudinem crucis ostendit*. Tertull. lib. I adversus Marcionem: *Ipsa enim littera Græco-*

rum *Tau*, nostra autem *T*, species crucis. Dirutera A Scrapidis templum fuit, Theodosio M. imperante, ibique, ut Rufinus lib. xi, cap. 29, Hist., Sozomenus lib. vii, cap. 13, Socrates ac Suidas testantur, litteræ Aegyptiorum hieroglyphicæ invente fuerunt, quæ crucis imaginem præ se ferebant. Earundem typum profert Kircherus in Interpr. 362 obelisci Aegypti, hierogl. 5, signis prorsus eum nostro T convenientibus. Crucem etiam hujusmodi, ni fallor, deformare videtur I. Firmicus vetustissimus autor lib. de Profana Relig., quum ait: *Cornua nil aliud nisi venerandum crucis signum monstrant. Hujus signi uno extenso ac directo cornu mundus sustentatur, terra constringitur, et e duorum quæ per latas vidual compagine oriens tangitur, occidentis subievatur, ut sic totus orbis tripartita stabilitate firmatus*, etc. Propterea crucem baculo stante bicornem supra nuncupavit Paulinus, eisque verbis unam crucem commissam expressit, quæ, ut is infra addit,

Stipite ligatur uno.

Quaque cacumen habet, trans-verso veete jugatur.

His de cruce commissæ animadversis, crucis illius quam e Nolana basilica perditissimus latro amovit, eam monili erubavit, descriptionem a Paulino petamus. Sunt ejus verba:

Ergo eadem species formam crucis exerit illam, Quæ trutinam aequato liberatam stamine signat. Subrectoque jugum concors tenacæ figurat,

Sive supercilii a fronte jugantia vultum
Luvina transversis imitatur cornibus arbor.

Hinc porro crucem Nolanam commissæ consimilem elaboratam fuisse colligo. Singula discipiamus. Si stipitem erigas, ejusque cacumini trutinam requis hinc inde lancibus pendentes imponas, atque crucis memoratæ formam fueris nactus: nam stipes rectus trutinæque brachia litteram T intentibus exhibent. Rursus si rectam curvum alicujus tegonem iugo vertici inposito consideres, eandem itidem crucis estigiem litteræ T simillimam ab illo designari videbis. Denique si vultus humanos inspicias, et supercilia, nasque et oris dispositionem contempleris, nonne ejusdem crucis figura nostris occurrit oculis? Fateor nihilominus non ita pro certo statui posse quænam sit Paulini mens hæc in loco, quandoquidem tegonem eum iugo superaddito formam crucem potius immissam quam commissam nostram hac tempestate representat. Contra facies humana hujus potius quam illius figuram præfert, etenim supra oculos supercilia nullam attollitur in fronte lævi ac plana signum, quo tertium crucis cornu eminere videatur. Sit hæc le re aliorum judicium, mea nunc est sententia, Nolanam crucem commissæ consimilem fuisse estigmatam, et fortassis ad LaLari similitudinem, eujus estigiem exhibet præter Baronium Bosis lib. vii, cap. 15, de Cruce triumph. Sed accuratorem aliorum sententiam opperiri præstat.

DISSERTATIO VICESIMA SECUNDA.

SPICILEGIUM EX OPERIBUS S. PAULINI DEPERDITIS.

863 Gennadius de Scriptor. eccles. S. Paulini opera his verbis recenset: *Paulinus Nolæ Campanicæ episcopus composuit versu brevia, sed multa, et ad Celsum quendam epitaphii vice consolatorum libellum super morte Christiani, et baptizati infantis spe Christiana mantum; et ad Severum piures epistolas; ad Theodosium imperatorem ante episcopatum prosa panegyricam super victoria tyrannorum, eo maxime quod fide et oratione plus quam armis vicerit. Est hic ille panegyricus, de quo Hieronymus ad Paulinum ipsum scribens, ep. 13, incredulitas in laudem ejus protulit, nobisque propterea intolerabile illius desiderium iniecit. Sequitur Gennadius: *Fecit et sacramentarium, et hymnarium. Ad sororem quoque epistolam multas de contentu mundi dedit, et de diversis causis disputatione diversa tractatus edidit. Præcipuum tamen opusculorum ejus est liber de Penitentia et de Laude generalit omnium martyrum. O facturam non satis deplorandam! Postrema hæc amissimus, et nescio an unquam reparare licebit. Exstat in Ambrosiana bibliotheca vetustissimus codex, quem scilicet octavo aique etiam septimo exaratum crediderim, characteres ad sæculi Merovingici scripturam accedunt, et non nihil Saxonicæ præferunt, eujusmodi exempla nobis exhibuit Mabillonius Y. C. in hædatisimo opere de re diplomatica. Continentur autem isto in codice veterum Patrum sententiæ, et explicationes in quædam Scripturæ loca. Augustinus, Hieronymus et Gregorius majorum implent partem, ac omnium recentissimus autor inter eos venit Isidorus Hispalensis episcopus. Quædam S. Paulini fragmenta ibi mihi occurrerunt, quæ ante publici juris in ere congruum videret. Inter ea potissimum, quæ mihi animadversione digna sunt ratos, illa sunt verba: *Christus post passionem et ascensionem ad celos, sunt Hellesens ascendit in Bethel, id est in domum Dei, conversus molevitit Judæis post 42 annos ascensionis suæ, et immitat dios 1705. id est dios reus horrendos, Vespsianum et Titum, qui ac sylis Bethum prodones crudeli eoa strage jactaverunt. Peravius chronologorum principis, lib. xi, cap. 17, de Doctr. temp., et alibi, excessum 5 Titæ Hierosolyman evincti anno epochæ nostræ 70, eum consentiant scriptores reliqui. Si igitur ab hoc anno retro quæret 42 annos, quos***

Paulinus inter Hierosolymæ excidium et ascensionem Dominicam intercessisse affirmat, venies ad annue epochæ ejusdem 28 aut 29, si utrumque terminum simul numeres. Unde anno 29 Dionysiano secundum Paulinum Christus Dominus passione consummata in celum ascendit. Eusebius Cæsariensis in Chronico 864 urbem hanc asserit captam anno 42 ab anno 15 Tiberii, et recte: revera enim annus 29 ære vulgaris incidit in 15 Tiberii, quo anno consules processere duo Gemini. (Quia tamen Eusebius censuerit Christum anno 18 Tiberii passum, hinc est quod lib. iii Hist. eccl. Hierosolyman a Tito captam asserit quadraginta solidis annis expletis post factum in Christum admissum; qua in opinione Paulinus eundem non sequitur, quum ex ejus verbis Christo anno 15 Tiberii crucifixus et in celos delatus evidenter appareat. Ceterum Paulino in hac sententia concordantes deprehenduntur omnes fere vetusti Patres, qui Christum duobus Geminis cons. passum, anno scilicet 15 Tiberii statuerunt: Clemens Alex. lib. 1 Strom., Tertullianus advers. Iudæos, cap. 8, Lactantius lib. iv Div. Inst., cap. 10, Sulpicius Severus lib. ii Sarr. Hist., S. Augustinus lib. xviii, cap. ult. de Civ. Dei (quamquam ipse ibidem sibi contradicere videatur), Paulus Orosius lib. vii lib. 4, Africanus apud S. Hieronymum in cap. 9 Daniels, et alii quàmplurimi, quibus accedunt etiam recentiores nonnulli. Singulariter vero 42 annos a passione Christi ad Hierosolymæ excidium effluxisse docet Clemens Alex. lib. 1 Stromat., ubi sic habet: *A passione Christi ad eversionem Hierosolymorum anni sunt 42, menses 5. Sanctus quoque Hieronymus in cap. 1 Sophon., vers. 17, hæc ait: *Post annos 42 dominicæ passionis circumdata est ab exercitu Hierosolymæ, et consummata illius facta est cum festinatione. Quod repetit in eo. Uo ad Hellesum, quest. 8. Hæc quidem opinio de Christi passione anno 15 Tiberii et 29 epochæ nostræ permeta paucos nunc habet sectatores, credebis tamen ita oblat fuit, ut illi Paulinum subscripsisse mihi non sit. Illud quidem mirum videretur, nempe scriptorem quendam Gallicum, cui crimonum in S. Augustini opera examet debemus, hanc opinionem ita dissimulasse aut ignorasse, ut eam Augustino in mentem nunquam obve-**

nire potuisse presentiarit. Est inter opera hujus magni doctoris sermo 203 ita inscriptus: *De eo quod scriptum est de S. Heliseo: Ascende, calve, etc.* Ibi præter alia dicitur: *Quid est: Ascende, calve, ascende, calve, nisi ascende crucem in loco Calvarie? Et hoc attendite, fratres, quia sicut sub Heliseo 42 pueri lacerati sunt, ita et post 42 annos passionis dominice venerunt duo ursi, Vespasianus et Titus.* Tum subiicit Hierosolymæ vastationem per Romanos factam, additque: *Post 42 annos a duobus ursis, Vespasiano et Tito, gens illa sacrilega quod merebatur excepit.* Hinc memoratus autor occasionem arripit hanc sermonem exhibendi, eumque Augustino abjudicandi. Inquit ille insulsum plane videri hoc cefatum, quoniam non 42, sed 56 aut 57 annos post Christi passionem subversa fuerit Hierosolyina; esse hoc enonue in chronologiam peccatum, ac propterea Augustino sermonem indignum. Errat ille, ac in veterum Patrum lectione hospes videri posset, quandoquidem, uti superius animadversum est, plerique ex illis Christum passum duobus Geminis coss., hoc est anno Tiberii 15, censuere, ac inter eos potissimum S. Augustinus. Ab eo autem anno ad urbem sanctæ eversionem 42 annos colligere necessarium fuit. Quod si chronologorum recentium doctissimis placuit sententia hæc adversatur, neque Augustino, neque Paulino id vitio vertendum, qui communi celeberrime **365** opinioni favebant. Non igitur istam ob causam Augustinum ille sermo dederet, quamvis et ego certissimum arbitror ab ejus calamo non prodixisse, sed potius a Paulini operibus deperditis expressum fuisse, quod hæc fragmenta legenti confestim patet. Ut autem ad eadem fragmenta redeamus, tria ultima procol dubio ex libro de Penitentia, quem supra omnes laudari a Gennadio audivimus, sunt hausta; reliqua vero ex epistolis deperditis, aut ex alio Pau-

lini opere desumpta crediderim. Mihi etiam temperare non potui quin lepidam omnino atque apocrypham memorarem epistolam, quæ in ornatissimo Ambrosiane bibliothecæ ms. inter Hieronymianas sexagesima quinta dicitur, et hunc titulum præfert: *Item Hieronymus de duodecim doctoribus.* Ejus initium ita se habet: *Vis nunc acriter, mi frater, ut tibi, quasi de humariis quæ in toto fragmento mundi resurgunt, pauca de scriptoribus qui nobis multa de obscuritatibus, quæ propter carnalem mentem intelligentiam impediunt, ad splendorem considerationis spiritualium proferre potuerunt manifestissime dicam.* Tot verborum salebra ac circumlocutiones lætam hunc Hieronymi haudquaquam esse continuo nos **366** monent. Ibi vero censura profertur in Augustinum, Hilarium, Origenem, Ambrosium, Eusebium Cesariensem, Heliodorum et Dardanum. Tum hæc de Paulino nostro maleferiatis autor eruciat: *Paulino visum est magister feri, et non erat ante discipulus; et fructum sine radice oriri ferique temptavit; ideo ejus conscriptiones scriptore et charta non indigni.* De Pelagio deinde, Joviniano, Julio Africano et Fannio scriptore ignoto sententiam profert. Verum tam longe abest ut hæc epistola Hieronymo sit adscribenda, ut ab ejus stylo, opinione ac sanctitate omnino abhorreere dignoscatur. Huic insulso figmento subiiciendas duxi castigaciones atque additamenta ad reliquos Paulini Nates. Quam enim exemplaria typis hucusque commissa, et præcipue editionem Plantin. Antwerp. an. 1622, cum præstantissimo codice Ambrosiano contulerim, quosdam desiderari ibi versus, quosdam in melius restituendos in melius perspexi. Itaque has animadversiones alieni forte Paulini opera impressuro non modicam profuturas exhibeo in me, ut quantum est tanti scriptoris honor in dies augetur.

EX OPERIBUS S. PAULINI DEPERDITIS EXCERPTA.

367 Præcepit Dominus corvis ut pascereu Heliam in torrenie Choreb sedentem. Mira profecto res est ut viro sancto avis immunda vitæ subsidia ministraret. Unde si et nos contentiones etiam propria imitemur paupertatem Helia, credite dicenti, quod immunda animalia, bestes homines peccatores, devoto nobis obsequio ministrant.

Cur Heliseus manus suas ac mitis parvulos legitimos bestis tradidisse? Heliseus propheta figuram Christi gerebat. Denique vocabulum istud *Salus Dei* interpretatur. Salus autem Dei quid aliud est nisi Filius ejus qui et Salvator est mundi? Parvuli vero indidentes saluti Dei in Heliseo Jædeorum habnere personam, qui clamabant dicentes: *Ascende, calve, ascende, calve.* Quod in Calvaria locæ Christus ascendens erat in crucem, *Et conversus*, ait Scriptura, *maledixit eis in nomine Domini.* Et exterriti duo ursi de sylva, et interfecerunt 42 infantes. Et Christus post passionem et ascensionem ad celos, sicut Heliseus ascendit in Bethel, id est in domum Dei, conversus maledixit Jædeis post 42 annos ascensionis suæ, et immisit duos ursos, hæst duos reges horrendos, Vespasianum et Titum, qui de sylvis gentium procedentes, crudeli eos strage pertraverunt.

Justus septies cadit in die, et resurgit. Qui semel cadit et iterum, quomodo justus vocari possit? Heo justus dicitur, quia cadens erigitur. Septimus autem numerus requiem docet. Qui in septimo ceciderit, cavere debet, ne ulterius cadat. Jam oportuerat post unum lapsum cavere de reliquo; sed quia misericors Deus est, patienter suffert hujusmodi lapsus, ut quis vel in septimo respiciat. Si autem negligenter quis effectus resurrectionis transierit numerum, non potest dici justus, sed propter multitudinem delictorum in peccatorum numero deputatur. Duobus modis homo delinquit; proposito et casu, ut alius peccare velit, et alius præveniat peccato. Sed casus duplici dividitur modo, ignorantia et infirmitate. Judas

proposito **368** peccavit dicens: *Quid vultis mihi dare, et ego vobis illum tradam?* Hic quod propositum volens implevit, et ideo justam scelerosissimæ voluntatis mercedem recepit. Petrus vero infirmitate Dominum negavit mortem timens, qui se mortem pro Christo passurum esse promiserat. Sed quia de repente victus fuerat, ideo velocem lapsi veniam promeretur. Paulus vero ignorans persecutor effectus cederet venia sanctorum, ipso etiam attestante: *Persecutus sum Ecclesiam Dei, sed misericordiam consecutus sum, quod ignorans feci.* Vides ergo, alios nolentes cadere, alios eidi propria voluntate. Duo etiam quædam in homine sunt, oblivio et ignorantia. Obliviscitur homo Deum, cum peccare proponit; ignorat autem, cum preventionem delinquit, ut puta fornicatus est quis volens, alius vero repugnans fornicationi infirmitate victus est. Unum quidem est aeternum peccatum, sed non erit æqualis penitentia, quia ille volens, hic vero nolens in certamine victus succubuit. Vides quæ sit peccati distantia? Ecce quomodo cadit justus, et Domino manu supponente salvatur, etc.

Dei voluntati nostra potestate adjuvemus, ut ipse sua virtute nostre faveat voluntati, quia scriptum est: *Neque volentis, neque currentis, sed Dei miserentis est.* Velle enim, et currere nostrum est; Dei autem misereri, ipsa etiam Veritate apostolus adiescens: *Sine me nihil potestis facere.* Et Paulus: *Quid habes, inquit, quod non accepisti? Si accepisti, cur gloriaris, quasi non accepisti?* etc.

Itaque si quis exacerbaverit Deum, Moysi imitetur exemplum, qui dubitationis culpam penitentia et humilitatis satisfactione deletit. Si sacrilegii quis crimen incurrit, imitetur Aaron, qui confessionis et humiliatis per medelam transgressionis expians crimine sacerdotii merit principatum. Si quis adultærium et homicidium fecerit, consideret David et agat penitentiam, atque medicamine sanus effectus in ii-

more Dei permaneat. Si quis in confessione fuerit victus et tormentis cedens illi exstiterit proditor, Petri; qui negavit, imitator existat. Egressus foras, idest egressus a perfidia, flet amariter, et recurrit ad fidem. In magnis peccatis magnum virorum de-

licta monstrantur, ut simili modo si infirmus quis aut humilis erraverit, respiciens ad exemplum maiorum virorum facilis vitæ aditum inveniat; et ad fidem pœnitentiamque convertatur, etc.

NOTÆ ET OBSERVATIONES IN S. PAULINI OPERA.

IN EPISTOLAM PRIMAM.

869 Not. 1. *Severus*. — *Severus* hic cognomeno *Sulpicius* dicitur Gennadio lib. de Scripturis ecclesiasticis, cap. 29, nec aliter eum indigitat Gregorius Turonensis lib. i de Miraculis S. Martini, cap. 1, et libro x Histor. Francor., cap. 31. Alii malunt *Sulpicium Severum* dictum; atque ita præfert vulgata inscriptio epistolæ ejus ad Aurelium diaconum, itemque ad Bassulam soerum. Etsi Paulino simpliciter semper *Severus* nominetur, quod et apud Turonensem fere obtinet; seipsum tamen in dialogis singulariter *Sulpicii* nomine indicit. Quare cum eadem ætate nunc *Severus* nunc *Sulpicius*, ἄλλως, nominetur, apparet non semper auctores, cum solitarium aliquod ejuſquam nomen pōnerent, proprium posuisse, posteaquam unum cuique tantum proprium nomen fuerit. Videsis Francisci Sylvi Progymnasmatum centuriam secundam; cap. 41; ubi docet sæpe cognomen nomen præpositum.

Fuit domo Aquitanus, ut ipse fatetur dialogo 4, cap. 20, et Gennadius. Et quidem e Nitiobrigibus, cum libro ii sacræ Historiæ Phœbadium (qui Ageni Galliarum episcopus fuit, teste Hieronymo de Script. eccles., cap. 108) suum vocet episcopum. Notum autem Agennum esse in Nitiobrigibus.

Vixit maxime *Elusone*, ut habet Paulinus epist. 6, vel *Primuliaci*; ut idem habet epistola 11 et 12, quæ quo loco sita sint ibidem vide. *Tolosæ* quoque eum habitasse, colligere est ex epistola Severi ad soerum Bassulam.

Non fuit Bituricensis episcopus, quod multis viris doctis visum, sed præbyter tantum, uti testatur Gennadius, nunc Primuliaci nunc Elusione degens, ut præferunt Paulini epistolæ jam citatæ. Rosvevdes.

Not. 2. *Insultante Zabulo*. — Id est *diabolo*. Ita fere semper Paulinus; antiquiores se Patres seculus, qui ita extulere. Cyprianus ad Demetrianum, cap. 6: *Quidin ruinam zabuli per ipsum et cum ipso cadis?* In ibi re-tustissimi libri: quæ **870** scripto et aliis locis apud Cyprianum in veteribus editionibus fuit, ubi nunc *diabolus* obtinet. Apud eundem, autor libri de Aleatoribus, cap. 3: *Deorbati zabuli caligine invicem sibi manus inserunt*; et aliquoties eodem libro, Hilarius in Matthæi capiti xxiv, canone 26: *Furem enim esse ostendit zabulum, ad detrahenda ex nobis spolia pervigilem*. Idem in cap. xii Matth., can. 12: *Contusam a se in tentatione prima omniem zabuli indecat potestatem*. Ambrosius lib. v, cap. 1, de Fide ad Gratianum: *Ferulam illum cetum, zabulum scilicet, ultimis temporibus venerabili sui corporis passione prostratum perculit*. Hymnus ecclesiasticus de S. Michaeli:

Michaeli in virtute conterentem zabulum.

Glossæ Claromarescane mss., *Zabulus diabolus*. Glossæ Aquicinetimæ mss., *Zabulus*, *Satanas*, *contrarius*. Item, *zabulum habitaculum pulcritudinis*; ubi prius Græcum, alterum Hebraicum est vocabulum *zabulon*, quod apud D. Hieronymum, de Nominibus Hebraicis, dicitur *habitaculum fortitudinis*, vel *fluxus noctis*. Verissima est *zabuli* origo, quam viri docti jam suggestere, a *zabulon*, ἄβελος *zabulon*; et ut inde *diabolus*, ita hinc *zabulus*. Rosvevdes.

Not. 3. *In sacerdotium tantum Domini non etiam*

in locum ecclesiæ dedicatus. — Qui non ad certum titulum hujus vel illius ecclesiæ presbyter ordinabatur, ἀποκλημένος, vel ἀπόλυτος χειροτονεῖσθαι, absolute ordinari dicebatur; idque vetitum est postea canone 6 conc. Chalcedonensis: Μηδένα ἀποκλημένως χειροτονεῖσθαι μήτε πρεσβύτερον, μήτε διάκονον, εἰ μὴ εἰδένως ἐν ἐκκλησίᾳ πόλεως ἢ χώρας, τοῦς δὲ ἀπόλυτος χειροτονουμένους ὄρεσεν ἀγία σύνοδος ἵναρον ἔχει τῶν τοιαύτων χειροθεσίαν. *Neminem absolute ordinari, nec presbyterum, nec diaconum, nisi specialiter in ecclesia civitatis vel pagi; eos autem qui absolute ordinantur, decrevit sancta synodus irritam habere ejusmodi manuum impositionem*. In quem locum scribens Zonaras ait olim cum presbyteri ordinarentur expressum fuisse nomen tituli vel ecclesiæ ad quam ordinabantur. καὶ ὡς περ εἰς ἕκαστον τῶν ἐρχομένων τῆςδε τῆς πόλεως ἐπίσκοπῶ ὁ **871** χειροτονῶν αὐτὸν προβάλλειναι λέγει ὅσως τὸ πάλαι ἢ πᾶς χειροτονούμενος τῆςδε τῆς ἐκκλησίας ἱεραῦς ἢ διάκονος; ἀπλῶς ὀνομαζέσθαι. *Quin ut hoc tempore nunquamque pontificum hujus civitatis episcopum creari dicit ordinator: sic olim quicumque sacerdos vel diaconus ordinator, hujus ecclesiæ uncupabatur*. Sic ad verbum interpretationem effero, ut constet ab ipso ordinatore titulum prolatum fuisse, quamvis in desuetudinem id abhisse Zonaras idem de presbyteris et diaconis testetur. Vide Photii Nomocan. tit. 4, cap. 35, ubi emenda can. Chalcedon., proc. 26. Duc. Vide Glossar. Lat. C. Cangii ad vocem *Titulus*, tom. iii, p. 1154.

Not. 4. *De Elusione*. — Versabatur in civitate Barcinonensi Paulinus: eo pervenerat octava luce de Elusione profectus hic nuntius, et Pyrenæum transcenderat, qui Narbonensis Gallie ad Hispanias est agger; indicat igitur autor Elusionem urbem fuisse Gallie Narbonensis. Hoc ipsum confirmat Itinerarium Burdegalense, a P. Pithou editum, quod Elusionem vocat: *Civitas Tolosa L. 7, Elusione M. 9, vicus Ebromago M. 10, civitas Narbone M. 15*. Itaque Elusone em collocat inter Tolosam et Narbonam in Gallia Narbonensi, Elusam autem inter Burdigalam et Tolosam in Aquitania, et Novempopulis: proinde distinguenda est Elusa ab Elusione urbe; nec assentendum Ahrha. Ortelio ad isque recentioribus geographis, qui corrupte apud Paulinum legi putant de *Elusione pro de Elusa*; et apud Ammianum Marcellinum legunt lib. xv: *In Narbonensi Elusa est, Narbona et Tolosa*; sed contra ex Paulino corrigendus est Marcellinus, cum Elusa non sit in Gallia Narbonensi, vel certe nihil in Marcellino mutandum. Duc.

Josephus Scaliger prolegomenis ad emendationem Temporum scribit *Elusonem* oppidum esse cum arce veteri in finibus Nitiobrigum, qua amne Draguto a Petrogoriis dividuntur, vulgo *Lausun*. Rosvevdes.

IN EPIST. II.

Not. 5. *Deservimus altario Dei, et mensis salutaribus ministramus, jam nomine officioque seniores*. — *Senior, presbyter*, vis Græce vocis πρεσβύτερος. S. Cyprianus epist. 75: *Qui ex causa necessario apud nos fit ut per singulos annos seniores et præpositi in unum conveniamus ad disponenda ea quæ curæ nostræ commissa sunt*. Prudentius in passione S. Hippolythi: *Offertur senior naribus implicitus*. Hippolythum presbyterum antea vocaverat. CAROLUS CANGIUS in Glossario Lat., tom. III, p. 809.

IN EPIST. III.

Not. 6. *Ad venerabilem socium coronæ lucæ patrē nostrum Aurelium* — Corona, dignitas clericalis, sacerdotalis, episcopalis, pontificalis: quia coronæ est insignē præcipuum clericatus et sacerdotii. S. Augustinus, epist. 147 ad Proculianum: *Per coronam nostram nos adjurant vestri, per coronam vestram vos adjurant nostri*. Hac etiam voce ut illustri honoris titulo compellabantur summi pontifices et episcopi. Ennodius, lib. iv, epist. 22 ad Symmachum papam: *Erigat parvulos inplorata coronæ vestræ miseratio*. Tarraconenses episcopi epist. 2 ad Hilariū papam: *Provinciali litterario sermone debita coronæ vestræ obsequia deserentes*. Anastasius in S. Cornelio PP.: *Cornelius respondit: Ego de corona domini (Cypriani episcopi) litteras accepi, non contra rempublicam*. Marculus lib. 1, form. 26, quæ inscribitur, *Indiculus comenitorius ad episcopum: Præseulum indiculum ad coronam beatitudinis vestræ direximus*. Ita passim utuntur S. Hieronymus epist. 81. Paschasius Lilyb. in epist. ad Leon., Florianus in epist. ad Nicetium; Quodvultdeus diaconus in epist. ad S. Augustinum, tom. VI operum ejusdem Augustini, Sidonius lib. vi, epist. 4, Paulinus Nolanus epist. 18 ad Delphinum, Braulio Cæsaraugust. in epistola ad Isidorum Hispalensem, Fortunatus in epistola præfixa libris de Vita S. Martini, et lib. v, in epist. ad Martinum Gallic. episcopum, S. Bernardus, epist. 205 ad episc. Rolfens., etc. CANGIUS, tom. I Glossar. Lat. p. 1225.

Not. 7. *Panem unum... in quo etiam trinitatis soliditas continetur*. — An panis hic trifidus fuit, ut Trinitatē representaret? In tribus panibus Trinitatē agnoscit Augustinus de Tempore serm. 171 in illud Lucæ xi: *Quis vestrum habebit amicum*, etc., et ita commentatur: *Non sine sacramento tres petit panes, quia unus hospes erat gratia pietatis, sed substantia Trinitatis. Nonne unus hospes erat in tribus qui venit ad patrem Abraham? Hospes et amicus, pransor et mansor; et omnia illi in Trinitate* **872** *sunt exhibita humanitatis obsequia, quia Trinitatis gloria resurgit. Trinum atque vitulum pater, tres mensuras similaginis conspersit futura mater, paritura filium, pro qua pater imitavit agnum; et ipsa corpus Christi in Trinitate jam fecerat sacramentum. Idem serm. 29 de Verbis Domini, cap. 3: Cam autem perveneris ad tres panes, hoc est ad cibum et intelligentiam Trinitatis, habes et unde vivas et unde pascas, etc. Panis est, et panis est, et panis est: Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus.* ROSVEDUS.

IN EPIST. IV.

Not. 8. *Panem unum quem unanimi- tatis indicio misimus*. — Ita in more erat positum apud sanctiores Patres ut panem sibi invicem in unitatis et unanimi- tatis symbolum eulogiæ quoque invicem mitterent. Paulinus epist. 1 ad Severum: *Panem Campanum de cellula nostra tibi pro eulogia misimus*. Idem epistola 45 ad Alypiū: *Panem unum sanctitati tuæ unitatis gratia misimus, in quo etiam Trinitatis soliditas continetur*. Hunc panem eulogiam esse tu facies digitatione sumendi. Idem epistola 46 ad Romanianum: *Ne vacuum fraternæ humanitatis officium videretur, de buccellato Christianæ expeditiois, in cujus procinctu quotidie ad frugalitatis annonam militamus, panes quinque tibi pariter et stio nostro Licentio misimus*. Augustinus epistola 34 ad Paulinum: *Panis quem misimus, uberius benedictio feti dilectione accipientis vestræ benignitatis*. Hinc Christus Eucharistiam in pane instituit, uti ad 6 epistolam dicitur. ROSVEDUS.

IN EPIST. V.

Not. 9. *Socrum sanctam*. — Bassulam intelligit, Severi socrum, de qua infra et hac eadem epistola: *Sanctam parentem nostram, matrem in Christo, coheredem tuam, veneratione qua digna est, salutari peto*; et epistola 11 ad Severum loquens de segmento S. crucis, quod Therasia Paulini uxor Bassulæ miserat: *Hoc specialiter sorori nostræ venerabili Bassulæ misit conserva communis*. Inter Severi epistolas tertia est ad Bassulam socrum. ROSVEDUS.

A Not. 10. *Θ vere israelita*. — Sic epist. 56 (anno 49) ut Christum videret sicut Israel. Alludit nimirum ad etymologiam nominis Israel, quam tradunt Eusebius apud Hieronymum de Nominibus Hebraicis: Nazianzenus orat. 2 de Theologia, Hilarius in psal. xiii, Philo in lib. de Prolugis et de Abraham, Basilus in 1 Isaia: *Ἰσραὴλ, ὅς ἐρμηνεύεται, Ὁρῶν Θεόν, Israel, qui vertitur, Videns Deum*; et rursus Hieronymus in Amos iv, in Osee viii, et in xxxi Jeremie. Sed idem tamen in Quæstionibus in Genesim hanc etymologiam non tam veram quam violentam existimat, licet omnium sermone detritam, seque angeli potius autoritate duci profitetur, qui rationem hanc affert: *Contra Deum fortis fuisti*. Quare interpretatur Aquila, *Ὅτι ἄρξας μετὰ Θεοῦ; Quoniam dominatus es cum Deo*. LXX et Theodotio: *Ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ Θεοῦ; Quoniam invaluisti cum Deo*. Sarich enim, vel Sar, a quo vocabulo Israel derivatur, principem sonat. Ita locum hunc corrigi doctissimus Delrius noster, qui et Hieronymum censet non tam ex sua quam ex aliorum sententia hic locutum: cui tamen non assentior, cum constet eum potius commentarios suos in prophetas et Græcorum Patrum voluminibus expressisse, non discussis eorum sententiis; in Quæstionibus autem Hebraicis doctiores Hebræos secutum esse, quibus et recentiores in hac Israelis etymologia potius assentiuntur, ut Paganus et alii, qui admovent, si dicamus, ex veterum sententia, Israel, quasi sit, *ישראל, Is roch el, Vir videns Deum*, tum necesse esse scribi *ישראל* per schim, hoc est ψ cum puncto in cornu dextero cum contra in omnibus libris per sim scribatur, nec est ψ cum puncto in cornu sinistro. Melius igitur deducitur a verbo *שרר*, quod sonat *dominari et invalescere*. Duc.

Not. 11. *Per septena Domini candelabra*. — Apocalypsis 1, 12: *Et conversus vidi septem candelabra aurea, et in medio similem Filio hominis*. Recte autem ex Badii et Gravii editionibus scriptum est *septena pro septem*. Duc.

C Not. 12. *Fumigante lino*. — Ita recte scriptum pro ligno, quod habuit editio Parisiensis. Sic enim Isai. xliii, 5: *λίνον κοπυζόμενον οὐ σβέσει; Lino fumigans non exstinguet*. Duc.

Not. 13. *Impie qui valebat*. — Ante erat impari æquivalerat, e quo Romanus unicus lactiebat ire par ei qui valebat, plausibili omnino conjectura, quod et sensum habeat commodissimum, nec a Paulini discrepet stilo, et ex vulgata **873** lectione sponte nascatur, et nullum denique afferat incommodum. Præferenda tamen videtur lectio quam dedit ex mss. B et P, ita enim melius respondent sibi membra periodi, et reditio sui cuique adverbii, et sonus ipse compositionis, quæ omnia Paulini os sapient, Vigilantius æger temere, catechumenus valens *impie* festinabat, videret nondum Christianæ pietatis viscera habens, nec compati doctus infirmus, quia nondum erat corporis (inquit Paulinus) nostri membrum. ROSVEDUS.

Not. 14. *Romæ zelotyporum incendia clericorum*. — Baronius, tomo IV Annalium ecclesiasticorum anno Christi 594, Sirici pape X ita in hunc locum, et eum qui mox sequitur de *Urbica papa*, commentatur: *« Jam, puto, sentis quem Paulinus per Urbicum papam intelligat: non alium quidem quam qui tunc Romanæ præerat Ecclesiæ pontifex, ipsum Siricum, quem infensum absque causa aliqua, ut ait, pati coactus fuerit. Accidit plane sanctum Paulinum juste conqueri de Sirici papa, atque aliis nonnullis Romanæ Ecclesiæ clericis, de quibus etiam conquestum vidimus sanctum Hieronymum, quod sæpe superius diximus, ut plane acciderit hac ex parte male audire Siricum, quod adversus adeo insignes sanctitatis et doctrina viros ubique spectatos fuerit commotus.*

« Sed quam causa? Num quod non receperit ipsum inter clericos in Ecclesia, quem ab alio ordinatum esse sciebat: idque sit quod idem Paulinus ait: *Urbici papæ superba discretio?*

« Vel fortasse ideo Siricius illi succensuit, quod ordinatus statim fuerit ex laico presbyter: quod le

fieret a quovis episcopo, idem Siricius data epistola ad orthodoxos, adhibita contestatione, adrohuisset? At si hoc crimen fuit, in episcopum Barcinonensem Lampium culpa rejicienda fuit. Paulinus enim, ut ipse saepe testatur, vim passus est. Sed et in tanto viro veniale hoc, sicut in Ambrosio et aliis, qui non ad presbyteratum tantum, verum etiam ad episcopatum ex laicis catechumenis inviti proveci sunt.

Verum cum haec omnia quae passus est Ronce Paulinus, idem ipse livori tantum adscribat et invideat, illud opinandi haud leve affert occasionem, nimirum, quod adveniente ipso Paulino Romam post tam longum spatium temporis, omnium oculi in ipsum conversi fuerint, obstupescuntum prae miraculo, cum viderent consiliarem virum presbyterum factum, mox in monachum transformandum, celebri concursu tum civium, tum etiam exterorum frequentatum officii. Etenim ejus tanta illis veluti quodam classico excitatis, lactus est ad eum invadendum frequens undique concursus, non Romanorum dumtaxat civium, sed et peregrinorum antistitum, ex partibus etiam transmarinis properantium; nec privato tantum manere, sed etiam publicarum functione legationum. Haec, inquam, tot tantaque nonnullorum moverat invidiam, ut ait, livorem induxerunt, excitant et iram: cum ille pacis filius sine male affectis animis nullo opportuniori remedio, ut ipse addit, occurrendum putavit, quam maturata ab urbe discessione. Quod et faciendum Severo proposuit, qui tunc in patria iisdem invidiae ictibus vexabatur. ROSVEDUS.

Not. 15. *Afri quoque ad nos episcopi.* — Paulinus infra, epistola 46 ad Romanianum, meminit Africanorum episcoporum, a quibus literas acceperat: *Inde epistolas receperamus, ad est Aurelii, Alypii, Augustini, Profuturi, Severi, jam omnium pariter episcoporum.* ROSVEDUS.

Not. 16. *Patroni Dominici mei Felicis.* — Item epist. 15, panegyrico 3 in Felicem,

Et celebrare diem datur, et spectare Patroni
Prima....

Et Natal. vii, saepe. Item Nat. viii.

Patroni dicti veteribus Christianis sancti praecipue tutelares, S. Augustino, lib. de Cura pro mortuis, cap. 4, 18; S. Ambrosio, lib. x in Lucam, c. 21; Prudentio, hymn. 1 et 2 peristeph.; S. Eulogio in Apologet., etc. Casores in Glossar. Lat., tom. III, pag. 205.

Not. 17. *Dominici mei Felicis.* — Felicem Notanum vocat *Dominicum*, quasi Dominum adis seu basilicæ Nolanae. Sic epist. 9: *Natalitium de mea solemnitate ad Dominicum meum cantilena*, et epistola 19: *In quo personis puerorum ac virginum charis vicium Dominici nostri Felicis calmine resultabant*; et epist. 12: *Basilica igitur illa, quæ ad Dominicum nostrum communem patronam, in nomine Domini Christi jam dedicata celebratur*; et epist. 28, quæ est ad Victricium: *Quem Dominus ceperit voluit potentiam apud se sancti sui confessoris, dilectissimi Felicis Dominici nostri.* Item Natali 7:

Quam quod mihi lectis
ipse meis quibus est, idem Dominicus egit.

Quod non monerem, nisi viderem Ambrosium Leonem lib. ii de Noia, cap. 11, hic lapsam, qui existimavit 574 tempore Paulini Deum a Nolano dictum Dominicum, quod verbum, inquit, in ore jurantium ac invocantium Deum usque ad nostra tempora servatum audimus. Non recte Parisina editio hic *Domini ac Bacis*, loco *Dominici*, exhibet. ROSVEDUS.

Not. 18. *Panem Campanum de cellula nostra tibi pro eulogia misimus.* — *Eulogiae* privatim quas episcopi ac presbyteri ultro citroque dabant et accipiebant, ab ipsis a quibus mittebantur benedictione consecratae, et ut plurimum *panes benedicti* ab iis appellantur. Mittebantur etiam cum literis saluatoris, quarum formulam exhibet Marcellus lib. ii, form. 42, 43, 44. De hujusmodi *eulogiis* ac panibus benedic-

tionem consecratis agunt S. Basilius in Regula, c. 155; Paulinus Nolanus in epistola ad Alypiom et in epist. ad Romanianum; S. Fructuosus in Regula, c. 25; Regula S. Columani, c. 19; Regula Magistri, cap. 76; Gregorius Turon., lib. iv hist., cap. 16, lib. v, c. 14, lib. vi, cap. 5, lib. viii, c. 2, 20, lib. x, c. 16, de Gloria confessorum, c. 51; Fortunatus lib. xi, poem. 8. 11; Hincmarus Remensis in Capit. ad presbyteros parochiae (*id est diocesis*) suae, cap. 7, 16, et alii quamplures.

Eulogiae vocabulo etiam donati panes qui in ecclesia offerbantur ad sacrificium et benedicebantur, ex quibus pars aliqua selegebatur ad Christi corpus conferendum. Distribuebantur autem *eulogiae* istae iis qui ob impedimentum quoddam diebus festis et Dominicis *communicare non erant parati*, ex decreto Pii PP. apud Barchardum, lib. v, c. 27, et concilio Nannetensi, c. 9, atque adeo ipsis catechumenis, qui suscipiende Eucharistiae non habebant: quibus id erat loco sacramenti, vel etiam *sacramentum* quoddam, uti appellat S. Augustinus lib. ii de peccat. Remiss., cap. 26, laxiore videlicet notione, quia precibus sanctificabatur. Hinc *panis benedictus fieri vetatur* in die Pasche et in festivitibus quibus solent et debent corpus Christi recipere Christiani; in preceptis synodalibus Petri de Collenatio archiepiscopi Rotomag. (quod etiam observatur die Pasche in illa diocesi) Distribuebatur (inquam) post missam per sacerdotem cunctis presentibus paulo ante dimissionem. Leo IV PP. de Cura pastorali: *Eulogias post missas in diebus festis plebi distribuit.* Et summa cum animi submissio et cultu ex manu sacerdotis oris osculo prius salutata recipiebatur, ut testatur Cabasilas. Quippe, ait S. Augustinus lib. ii de peccatorum Remissione, cap. 26: *Hic panis, quamvis non sit corpus Christi, sanctius est tamen, et sanctior cibis quibus alimur.* Unde *ὁμοῦ ἁρτος, dicitur panis*, dicitur Pachymen lib. v Hist., cap. 8. Atque inde, quemadmodum sacra Eucharistia a jejuniis manducabatur; et si quis jejuniis non esset, et si acciperet, vicino porrigebat ad manducandum: quod etiam observari in Ecclesia Graeca tradunt Ailatus lib. iii de Eccles. Occid. et Orient. Consensu, cap. 9, § 4, et Goarus ad Eucharologium. De eulogiis post missam distributis agit etiam Pius Papa et martyr lib. ii in quinque libror., c. 117, et ex eo Hincmarus in Capitulis presbyteris suae parochiae datis anno 752, cap. 7: *Ut de oblatis quæ offerantur a populo, et consecrationi supersunt, vel de panibus quos deserunt fideles ad ecclesiam, vel certe de suis, presbyter convenientes partes incisas habeat in vase nitido et convenienti, ut post missarum solemniam, qui communicare non fuerint parati, eulogias unum die dominico et in diebus festis exinde accipiant; et illa unde eulogias presbyter daturus est ante in hæc verba benedicat, et sic accepturis distribuat, etc.* Eadem habent concilium Nannetense an. 895, c. 9, et Regimo de Vita et Conversatione presbyterorum, c. 81.

Eulogiarum primam institutionem synodo Antiochene sub Constantino celebrata videtur adscribere Balsamon ad can. 2: sed illas antea in usu fuisse ex scriptoribus constat. Vide S. Augustinum, lib. iii contra Petilianam, cap. 16. Atque hæc quidem *eulogiae* publicae spectant, quæ scilicet populo post peractam sacram liturgiam distribuiebantur. CASCIUS in Glossar. Lat., pag. 290 et 291, tom. II, n. 2. Qui de variis eulogiis plura scire voluerit consulat idem Glossarium, pagg. iisdem et seqq.

Not. 19. *Apoporetum.* — Ita olim scriptum *apophoretum*, *ἀποφωρητόν*. Nota, apophoreta pro muneribus a convivio referri solitis Suetonio in Caligula, cap. 55; in Vespasiano, cap. 29; Martialis, inscriptione libri utrum; Lampridio in Heliogabalo; veteri Scholiaste Juvenalis ad *mustacea*, sat. 6. Item pro donis datis in munerum editione et dignitatum votis, Symmacho lib. xi, epist. 81, libro v, epist. 56, libro ix, epist. 59. Quam vocem veteres Patres in spiritibus suis convivii et sacris muneribus usurpant.

De convivii Ambrasius Exhortatione ad Virgines : **A** *Quando Dominus corpus suum panem vocat de multo rum granorum adunatione congestum, populum nostrum, quem portabat, indicat adunatum : et quanda sanguinem suum vinum appellat, de botris atque acinii plurimis expressum atque in unum coactum, gregem item nostrum significat, commixtione adunata multitudine copulatum.*

Qui ad convivium magnum iurantur, apophoreta se cum referre consueverunt. Ergo ad Bononiense invitatus convivium, 875 ubi sancti martyris (Agricolæ) celebrata translatio est, apophoreta vobis plena sanctitatis et gratiæ reservavi : quæ repetit epistola 55 cum reliquis clavorum, sanguinis et crucis martyrum Vitalis et Agricolæ Bononia redux Mediolanum secum detulisset. Idem in caput 1 epistolæ D. Pauli ad Romanos : Ad Evangelium omnes invitati apophoreta dupliciter consequuntur. Remissam enim peccatorum accipiunt, et filii Dei fiunt. Zeno quoque Veronensis sermone 1 ad Neophytos post baptisma, agens de convivio spirituali, ad quod Veteris Novique Testamenti viri sancti symbolam conferunt, ultimam Zachæi symbolam pro apophoretis habet: Zachæus sine mora quadrupliciter expungit apophoreta.

De triumphis principum et magnis votis, Ambrosius Exhortatione ad Virgines de S. Agricolæ translatione : *Apophoreta autem solent habere triumphii principum ; et hæc apophoreta triumphalia sunt. Christi etiam nostri triumphii sunt martyrum palmæ. Idem in caput 11 epistolæ S. Pauli ad Ephesios : Sicut in magnis votis maximo dantur apophoreta ; ita et magnifico manifestato (Christi) mysterio, gaudii et lætitiæ causa tam egregio munere donati sunt homines, quod illis satis sit ad copiam salutarem. Augustinus epistola 179 : Felationis apophoretum latissime accepimus, intelligens munus sibi a Proba et Juliana transmissum in gratiam solennitatis, cum velum virginittatis Demetriadi fuit traditum.*

Quia hic Paulinus scutellam buxeam Severo pro apophoreto mittebat, non abs re, quod notat Isidorus, lib. xx Origini, cap. 4, de vasis escariis : *Apophoreta a Græcis a ferendo poma vel aliquid nominata : est enim plana.* ROSWEYDCS.

Not. 20. Nigellatum. — Petrus Danesius (monente Frontone nostro), professor olim Parisiensis, ad oram sui libri ita annotarat : « Signinum nigellatum arbitrator ab eo dici ea vasa fictilia, quæ ab Italis porcellana vulgo vocantur. Fiant autem ex testis conditis addita calce : quæ cum sint foris candida, aeri clero apposita figuras intus nigellas quasi transparentia intuenti ostendunt. » Ita ille. Quæ interpretatio si admittatur, et nigellatum et ea vascula de eodem capi debent, per quæ alia quedam, quæ pueris suis demandaverat, mitti optarit. At vero alieni videatur Paulinum expetere ad se mitti nigellatum per ea vascula quæ pueris demandaverat, id est per vasa fictilia, ut mox explicat. Quare si quis per nigellatum vel vinum nigellum, vel oleum, vel liquamen aliquid intelligat, non ille fors a mente Paulini aberrabit. Certe hæc talia vasis quoque fictilibus condi solita, nimis quam notum. Nec infrequens sibi maturo nunc oleum, nunc muriam mittere, ut patet Ausonii epistola 21 ad Paulinum. Olei frequens apud monachos usus. Paulinus epist. 3 ad Severum : *Parcimonie curam gerens, facilem nos victum cibo simplici capere, coctis in gutta olei et aquæ copia pulvisibus, docuit.* Nonnemo fors per nigellatum intellexerit olus atrum, quod condi et condiri solet in ollis fictilibus. Columella lib. xii, cap. 56. Propius vero, nigellatum esse oleum ex nigella, quæ *πικρόβιον*, unde oleum melanthinum, Actuario lib. vi, cap. 10 de Methodo mendi. Paulinus autem variis subtilis infirmitatibus oleo medico opus habuit ; unde epistola 3 ad Severum laudat obsequium Victoris, quod membris ejus unctor fuerit. ROSWEYDCS.

IN EPIST. VI.

Not. 21. Uno pane vivamus. — De Eucharistia intelligit, quam Christus in pane et vino in unitatis symbolum instituit. Cyprianus, epistola 65 ad Crecilium, cap. 6 : *Quomodo granum multa in unum collecta, et commotata, et commixta, panem unum faciunt ; sic in Christo, qui est panis carlestis, unum sciamus esse corpus, cui conjunctus sit noster numerus et adunatus.* Idem, epistola 76 ad Magnum, cap. 2 :

Quando Dominus corpus suum panem vocat de multo rum granorum adunatione congestum, populum nostrum, quem portabat, indicat adunatum : et quanda sanguinem suum vinum appellat, de botris atque acinii plurimis expressum atque in unum coactum, gregem item nostrum significat, commixtione adunata multitudine copulatum.

Præclare S. Chrysostomus, homilia 24 in caput x ad Corinthios 1 : *Τὴ γὰρ λέγει κοινωνίαν, φησί ; αὐτὰ ἔσμεν ἐπὶ τὸ σῶμα. Τὴ γὰρ ἔστιν ὁ ἄρτος ; σῶμα Χριστοῦ. Τὴ δὲ γίνονται αἱ μεταλαμβάνοντες ; σῶμα Χριστοῦ, ὡς καὶ σῶματα πολλὰ, ἀλλὰ σῶμα ἓν. καθάπερ γὰρ ὁ ἄρτος ἐκ πολλῶν συγκείμενος γινώσκται, ὡς μήλαμό φάινεσθαι τοὺς κόκκους. ἀλλ' εἶναι μὲν ἀτόμους, ὁδῶλον δὲ αὐτῶν εἶναι τῆν διαφοράν τῆ συναρξεία ; οὕτω καὶ ἀλλήλοις καὶ τῷ Χριστῷ συναπτῶμεθα. Οὐ γὰρ ἔξ ἑτέρου μὲν τῶματός σου, ἔξ ἑτέρου δὲ 876 ἐκείνους τρέφεται, ἀλλ' ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐτέρου. Quid enim, inquit, dico communicationem ? Sumus ipsum illud corpus. Quid enim est panis ? Corpus Christi. Quid autem sunt, qui sumunt ? Corpus Christi ; non corpora multa, sed unum corpus. Quomodo enim panis ex multis granis compositus est unicus, ut nusquam appareant granum, sed sint quidem ipsa, non manifesta autem sit eorum differentia propter conjunctionem : ita etiam inter nos et Christo conjungimur. Non enim ex alio quidem corpore tu ; ex alio autem ille nutritur, sed ex eodem omnes.*

Augustinus, feria 2 Paschæ de Sacramentis fidelium, apud Gratianum de Consecratione dist. 3, cap. 36 : *Panis iste indicat unitatem. Sic et vinum in multis racemis fuit, et modo unum est, unum est in suavitate calicis post pressuram torcularis. Idem tract. 26 in Johan. : Propterea quippe, sicut etiam ante nos intellexerunt homines Dei, Dominus noster Jesus Christus corpus et sanguinem suum in iis rebus commendavit, quæ ad unum aliquid rediguntur ex multis. Namque aliud in unum ex multis granis conficitur, aliud in unum ex multis acinis confluit. Ibidem ante ; Non potest vivere corpus Christi nisi de spiritu Christi. Inde est quod exponens nobis apostolus Paulus hunc panem, Unus panis, inquit, unum corpus multi sumus (I Cor. x, 17). O sacramentum pietatis ! et signum unitatis, o vinculum caritatis ! Et vox : Litigabant utique ad invicem Judæi, quoniam panem concordie non intelligebant, nec sumere volebant. Nam qui manducant talem panem, non litigant ad invicem ; quoniam unus panis, unum corpus multi sumus. Idem epistola 59 ad Paulinum : Adventur autem omnia quæ offeruntur Deo, maxime sancti altar. s oblatio ; quo sacramentum prædicatur nostrum aliud votum maximum, quo nos vivimus in Christo esse mansuros, utique in compage corporis Christi. Cujus rei sacramentum est, quod unus panis, unum corpus multi sumus. Idem in psalmum cxlvii : Unus panis, unum corpus multi sumus. Ipse dicit. Ergo si unus panis totum corpus Christi, membra Christi frustra panis sunt. Hinc olim sibi invicem panem in unitatis et unanimittatis symbolum mittebant, ut ad epistolam (quartam) docni. ROSWEYDCS.*

IN EPIST. VII.

Not. 22. Profuturi. — Ad hunc exstat epistola Augustini 149, quem fratrem vocat, indicans episcopum esse. Narrat defunctum Megalium, ejus primatus successerem disponebat Profuturum. ROSWEYDCS.

Not. 23. Severi. — Paulinus et Therasia Romano epist. 46 : *Sanctorum et carissimorum virorum inde (ex Africa) epistolas receperamus, id est Aurelii, Alypii, Augustini, Profuturi, Severi, jam omnium pariter episcoporum. Severus hic est episcopus Milevitanus, ejus meminit Augustinus epist. 54, scribens ad Paulinum et Therasiam : Beatissimus frater Severus de condisciplinato nostro Milevitanae antistes Ecclesiæ, bene apud eandem civitatem cognitus, d. b. ita nobiscum officio sanctitatem vestram salutatur. Ipse Severus, epistola 57, se Augustini discipulum fuisse profitetur : Deo gratias, frater Augustine, cujus donum est, quidquid in nobis honorum gaudiorum est*

de pallio archiepiscopali videsis apud sacrorum Rituum Scriptores. ROSWEDUS.

Not. 50. *Ebromagum*. — Meminit hujus Ebromagi Ausonius civis noster epist. 22 ad Paulinum : *Is nunc adusque rectus Ebromagum tuam*; hanc quippe lectionem ceteris preferendam censeo, quarum mentionem facit doctiss. Elias Vinetus, sive *Ebromagum*, sive *Hebromagum*, sive *Ebromagus* legas, quod multa ejusmodi oppida urbesque occurrant in Aquitania et tota Gallia, que in vocem *magus* desinunt, ut Argantomagus, Cassinomagus, Carantomagus, ut constat ex Antonini Itinerario et Tabula Peutingeriana, in qua putat Ortelius, Thesaurum suum geographicum conscribens, hanc urbem *Ebromagum* vocari *Ebrumagum* : sed cum inter Lactoram et Carcassionem collocet Ebrumagum illa Tabula, et Iter Jerosolymitanum cum Antonino editum inter Elusionem et Carcassonem, plane diversa videtur esse civitas ab hac Ebromago. Jos. Scaliger, lib. II, cap. 9 Ausonianarum lect., oppidum fuisse vult ad confluentes Duranii et Garunne, quod quia in modum castrorum horreis publicis et turribus amplificatum fuit ab uno ex posteris Paulini, Pontio Leontio, Burgus vocatum fuit. Sed cum nullo tibicine conjecturam suam fulciat, assentiendum potius videtur Elie Vineto, qui veteris appellationis vestigiis insistens, infra Burgum et infra Braviam in ripa Garunne situm vicum nomine *Embrou*, veterem Ebromagum esse suspicatur.

Neuter tamen Lucaniaci vilke Ausoniana verum situm inquirens, admonuit nomen etiamnum retinere pagum ad sinistram Duranii in Oceanum delatentis ripam collocatum, vulgo *Lugagnac*, quem scimus in ditione esse illustrissimi domini Barraldii, qui vice amirali Aquitanie dum *θαλασσοκρατεί*, nuper insu-gnem de piratis, qui totum illum tractum Aquitanicum infestum habebant, victoriam reportavit.

Lucaniacum Ausonii male collocat in finibus Medulorum Jos. Scaliger popularis noster, quasi Boiis finitimum, cum adversetur ejus epistola 6 in qua non longe a portu Condate constituitur, ac proinde in ripa Duranii, vicinus urbi quam nunc Liburniam vocant : idem colligitur ex epist. 22 ad Theonem. Atqui nec Meduli nec Boii ultra Garunnam aut ad Duranium extenduntur, nec satis sibi constat idem Scaliger, cum, cap. 9 lib. II Ausonian. Lectionum, Lucaniacum ad ripam Duranii, cap. 14, situm fuisse vult, non procul a ripa Garunne. DCC.

IN EPIST. XII.

879 Not. 51. *Dulcibus ac speciosis abutitur*. — Nove vitur, ne dicam abutitur, vocabulo hic *abuti*, Paulinus. *Abuti* enim hic est *non uti*. Ita infra, epistola 27, laudat S. Paulum quod esset *abstinens licito*, id est abstineus a mercede Evangelii, quam licite recipere poterat. Ita et Victorium ibidem extollit a licitorum abstinentia : *Tua sanctitas non solum de abusione licitorum et abstinentia commodorum visibilibus Christianæ paupertatis divitem gloriam tenet*. Idem epistola 36 : *Tamen et simplici sensu secundum litteram, cum res postulat, non abutendum est*. Hoc loco *non abuti* est *uti*, ut ante *abuti* erat *non uti*. Hac significatione etiam usurpavit Augustinus epistola 59 ad Paulinum, atque ita explicat locum D. Pauli ad Col. II, 22 : *Quæ sunt omnia in corruptionem per abusionem*; ita enim ille : *Omnia hæc, inquit, magis ad corruptionem valent, cum superstitione ab eis abstinetur, ut eis homo abutatur, id est non eis utatur secundum præcepta et doctrinas hominum*. Græce apud D. Paulum est : *Ἄστυ πάντα εἰς φθορὰν τῆ ἀποχρήσει*. Vulgatus interpres : *Quæ sunt omnia in interitum ipso usu, ut videatur legisse χρήσει*, quamquam ἀποχρήσει seu *abusus* significare etiam potest *consumtionem* usu, ut apud Plantum, *Asicaria*, act. I, sc. 5 : *Ubi illa quæ dedi ante? abusa sunt*. Ita Nominus Marcellus explicat. Boetius quoque in VII Topic. Ciceronis : *Utimur iis quæ nobis utentibus permanent, iis vero abutimur, quæ nobis utentibus pereunt*. Autor incerto de Limitibus ex libro Frontini secundo : *Plurimis deinde locis ter-*

minos sacrificales non in fine ponunt, sed ubi illos sacrificii potius opportunitas suadet poni, hoc est loci commoditas, in quo sacrificium abuti commode possit. Ubi antecessimus Rigaltius in Glossis suis Agrimenso-riis *abuti* interpretatur, igne consumere. ROSWEDUS.

IN EPIST. XIII.

Not. 52. *Pammachio*. — Palladius cap. 122 : *Ad eum* (Piniangum ascetam agentem in Campania et Sicilia agris) *accessit vir proconsularis, nomine Pammachius : qui cum mundo renuntiasset, vitam egit optimam, et suas opes partim quidem civis dispersit, partim autem moriens reliquit pauperibus*. Hieronymus præfatione in Daniele : *Obsecro vos, Pammachii εὐδομοβίστασι, et Marcella, unicum Romanæ sanctitatis exemplum*. Augustinus lib. II contra Pelagium, cap. 5 : *Sanctus presbyter Rufinus, Romæ qui mansit cum S. Pammachio*. Baronius, tom. V, anno Christi 410, Innocentii pape 9, Honorii 16, Theodosii II in imp., cum ab Alarico Gothorum rege urbs capta est, ponit Pammachii obitum ex Hieron. præfatione in librum I Comment. in Ezechielem : *Ecce subito mors mihi Pammachii atque Marcellæ, Romanæ urbis ob- idio, multorumque fratrum et sororum dormitio nuntiata est*. Memoria ejus exstat in Martyrologio in kal. Septembris. ROSWEDUS.

Not. 53. *Amaritudinem luctus*. — Quod est in Vulgata Latina Ecclesiastici xxxviii, 17 : *Propter delataram autem amare ser luctum illius uno die. LXX dixerunt : Ἰκάρων κλαυθῶν καὶ πένθησιν τὸ πένθος κατὰ τὴν αἴτιον αὐτοῦ ἡτέρον μίσην. Amaram fac ploratum, et fac luctum secundum dignitatem ejus uno die*; et vers. 19 : *Ἀπὸ λ πης γῆρ ἐβδωανει θῆναςας, καὶ λῖπη καρδίας κλύψει. A tristitia enim provenit mors, et tristitia cordis flectet virtutem*. Vulgata Latina : *A tristitia enim festinat mors, et coopernit virtutem*. Convenit cum textu Paulini, quasi esset *καλύψει*, non *κλύψει* : quod argumento est, eum in Græco textu Ecclesiastici ita plane legisse, ut autor Vulgate legi- tudeoque non continuo Latinas ver- ic es Scripturæ emendandas, vel mutandas ex edito Græco textu, cum alio antiquiori forte Græco libro usi fuerint versionum illarum auctores. DCC.

Not. 54. *Per illam venerabilem regiam*. — Intelligit portam primariam basilicæ apostolicæ D. Petri. Ita regia olim absolute usurpata pro regia seu primaria porta templi, monasterii, triclinii, uti in Onomastico ad Vitas Patrum docuit ex Vita Mariæ Ægyptiacæ, Ennodio, Gregorio Turonensi, Anastasio Bibliothecario. Quibus nunc hæc addo. Eusebius lib. VIII Hist. eccles., cap. 4, mediam portam βασιλίδαν vocat. Fors huc quoque respicit Isidorus in Glossis : *Tullia, media, regia, ut portam mediam, seu regiam designet*. Regula magistri ms. cap. 70 : *Max clausis ab ostiariis regis in suis et ipsi jacentes stratis, per horarum silentium et noctis appetant somnum*; cap. 47 : *Ne 880 cum in sola lingua Deum laudamus, in sola regia oris nostri Deum admittamus*; cap. 67 : *U' videantur de ingressu limine forensi exterioris regiam monasterii in petenda oratione reglam adimplere*; cap. 95 : *Duobus fratribus ætate decereptis cella intra regiam monasterii prope constituitur*. Ibidem, *Regia monasterii a foris circumellum habeat ferream in fimella, quo ab adveniente concusso, cunjstibet superveniens intus indicetur adventus*. Ita videtur quoque explicandus Anastasius Bibliothecarius in Leone III : *In ingressu basilicæ supra regias majores fecit imagines ex argento*. Item : *Fecit in basilica Dei Genitricis ad præsepce in ingressu præsepiti regias vestitas ex argento purissimo, pensantes simul libras centum viginti et septem*; et *super ipsas regias velum modicum fundatum, habentem in circumu listam de chrysoclavo*. Nec non et alia vela Tyria super ipsas regias majores tria in ingressu basilicæ cum periclysti de fundato. Bulengerus noster lib. II de Donariis pontificum, cap. 57, priore loco apud Anastasium per regias intelligit structuræ quasdam superbias prominentes, in quibus imagines et statuæ collocari poterant; posteriore, ornamenta ex auro e

argento. Sed cum tot citati auctores regias usurpent pro portis primariis, auctoritatem quis alterius significationis requirat. Sane vela supra regias seu portas appensa, uti hic meminit Anastasius, videre est in monumentis quibusdam Romanis, quae vetustas reliqua fecit, quorum ecypha quaedam penes me habeo.

ROSWEYDUS.

Medio aeo, regiam absque adjuucto, dici solitam primariam portam ostendit ex Eumodio, Gregorio Turon., Anastasio Bibliothecario, aliisque scriptoribus Rosweyds in hunc locum, et in Onomastico ad Vitas Patrum. At praecipuam portam basilicae Vaticanae, reginam aliquando nuncupatam fuisse affirmare non ausim sine alio exemplo; quamvis eam lectionem antiquiores editiones preferant, et Puteanus codex bona nota ac pervetustus (nunc Regius). Alioquin, ut sit de usu vulgi, potuit Paulinus jure eodem portam illam primariam aut reginam absque adjuucto nuncupare, aut reginam portarum, quo Appian dixit Statius, reginam viarum, in Surrentino Pollii. CHIFFLE-

rius, in Paulino illustrato, pag. 42 et 45.

Not. 55. Per accubitus. — Colligimus vocabulo hoc innui mensas. Notum autem *accubita* et *accubitus* Latinis esse quod Graecis ἀνακλιτήρια seu *reclinatoria*, uti vocantur a Wilramo abbate in Cantica Cantie. cap. II. Ab accubendo ut hic satis innuitur nota vox. Hinc *accubitus* et *accubita* dicta ipsa prandia apud Isidorum, lib. XX Origin., cap. I, et Papiam, pag. 135. Antiquus est istorum accubitorum usus. Nam cum veteres Christiani communes epulas ut mutuae caritatis indices ac illices, quae ideo ἰχθυῖας vocabant, in praecipuis anni solemnitatibus invicem, atque ideo in ipsis ecclesiis celebrare solerent, id postea quoad epularum locum improprium est. Velitum enim fuit crebris conciliorum canonibus in ipsis sacris tabulis συνελθῆναι καὶ aut τὸς ἀγάπαι ποιῆναι uti observare est ex synodo Laodice., can. 28, et Trull. can. 74, concilio Antiodor., cap. 9, Aquigranensi, cap. 80, S. Basiliano archiep. Magant., in Capit. cap. 21, Atonense episc. Basil. in Capit. cap. 22, quod haec paganis quodammodo sapient., cum paganus solenne esset in festivitibus suis in templis ipsis publica agere convivia, ut docent Ammianus lib. XXII, et Tertullianus lib. de Convitiis. Epulae porro istae cotennes non jam utriusque in ecclesiis, sed in a junctis ad hunc usum adibus, quas accubitorum nomine donarunt, celebrari coepere. Cujus quidem moris post modum inducti meminit praeceteris Anastasius Bibliothecarius in Leone IV papa, pag. 178, ubi petissimum ejusmodi epulas in Christi natalibus celebratas perinde observat. Ejusmodi accubitorum ecclesiis adjuuctarum meminit idem Anastasius in Gregorio III, pag. 74, et in Leone III, pag. 129, et ibid., pag. 178. Casarius, Constantinop. Sacr., cap. 150.

Not. 56. Aqua viva piscis Christus. — Tertullianus lib. de Baptismo, cap. 4: Sed nos pisciculi secundum ἰχθύς nostrum Jesum Christum in aqua nascimur. Operatas lib. in adversus Parmenianum de Christo: Hic est piscis, qui in baptismo per immersionem fontalibus undis inseritur, ut qui aqua perit, a piscis vitam piscina vocetur. Cujus piscis nomen, secundum appellationem Graecorum, in suo nomine per singulas litteras turbam sanctorum nominum continet, ἰχθύς enim Latine est Jesus Christus, Dei Filius, Salvator. Augustinus, lib. XVII de Civit. Dei, cap. 25, refert haec ad Sibyllam Eritraeam vel Comanae vaticiniam: Horum Graecorum quinque verborum, quae sunt Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ υἱὸς Σωτῆρς, quod est Latine, Jesus Christus Dei filius Salvator, si primas litteras jungas, erit ἰχθύς, id est piscis: in quo nomine mystice intelligitur Christus, eo quod in loquax mortalitatis abyssos, velut in aquarum profunditate 331 vivens, hinc est, sine peccato esse potuerit. Versus Graeco, quibus ἀποστρέφῃς haec a Sibylla reprocontantur, habes apud Eusebium in Oratione Constantini, cap. 18. Beda in Lucae caput XXIV: Quod signare credimus piscem assuam, nisi ipsum meditare Dei et hominum, hominem passum? Ipse enim letare dignatus in aquis generis humani,

capit voluit laqueo mortis nostrae, et quasi tribulatione assatus est tempore passionis suae. Idem in cap. XX: Johannis: Piscis assus, Christus est passus. Quomodo homo spiritualis sit piscis assus, vide apud Athanasium, ut circumfertur, quaest. 79. In memoriam Christi vel baptismi monent olim Christianos Clemens Alexandrinus lib. in Padag., cap. 11, ut annuis suis piscem inculperent. ROSWEYDUS.

Not. 57. Spectaculum sacer editor exhibebas. — Dabitur, spero, mihi venia, si hic obiter (quia editoris spectaculorum hic mentio est) suggeram locum et libro II Machabeorum, cap. IV, vers. 19, ubi de quinquenniali agone Tyri agitur. Ἀποστρέφῃς ἰχθύων ὁ μαρὸς θεωροῦς, ὅς ἀπὸ Ἱερουσαλήμων Ἀντιόχειας, παρακαλοῦντας ἀργυρίῳ ἀσχαλῶς πρηνόσις εἰς τὴν τοῦ Ἡρακλῆους θυσίαν. Misit Jason facinorosus ab Hierosolymis viros peccatores portantes argenti didrachmas trecentas in sacrificium Herculis. Valde vereor ne quid vitii in peccatores lateat. Suspicor interpretem scripsisse spectatores, atque ita reddere voluisse Graecum θεωροῦς, quod a θεῶν spectare deduxerit. Nec aliter habent vetustissima MSS. et editiones. Sixtina editio per Carallam cardinalem procurata θεωροῦς vertit ministros; plenius editio Plantiniana, sacrorum procuratores. Θεωροὶ et spectatores sunt, et spectaculorum editores, seu sacrorum curatores. Posteriori significatio huic loco quadrat. Hesyclus: Θεωροί, οἱ θεοσκόποι, καὶ οἱ θεόμενοι, καὶ οἱ φροντιστῆρας περὶ τὰ θεῖα Theori, consulentes oracula, spectatores et curatores sacrorum. Idem: Θεωροῦς, θεωρητής, ἐπίπτας. Theoros, spectatores, inspectatores. Suidas: Θεωροί, οἱ εἰς θυσίαν πεμπόμενοι καὶ τὰς ἰσοτάς. Theori, qui ad sacrificium et festa mittebantur. Mem: Θεωροὶ μὲν τοι λέγονται οὐ μόνον οἱ θεαταί, ἀλλὰ καὶ οἱ εἰς θεῶν πεμπόμενοι, καὶ οἷος, τὰ θεῖα φροντιστῆρας, ἢ φροντιστῆρας ὅπως ὀνηραζόντων ἄρα τῶν εἰδῶν τῶν φροντισῶν. Theori tamen vocantur non solum ipsi spectatores, sed etiam qui ad Deum mittebantur (sive ad ludos edendos, sive ad consulenda oracula). Denique sic vocabant rerum divinarum custodes aut curatores; ὄραρον enim ipsam curam dicebant. Pollux lib. I, cap. 1, § 18: ἰδίως δὲ τὸ ἐκ θεωρῶν καίσιται θεῶν ὄραστον, καὶ οἱ χορῶντες. Θεωροί. Proprie autem Delphicum oraculum, Pythium, et hoc consulentes, θεωροὶ nominantur. Idem lib. II, cap. 4, § 7: Οἱ γὰρ θεῶδῳθε, θεωροὶ καὶ θεωροὶ ἰδίως, καὶ θεωροὶ τοῦς, ἀπὸ τοῦ ποδοῦ θεῶν ὄραστον ἢ ὄραρον. ἢ ὄραστον θεωροῦνται. Nam qui ad Pythium Delphicum sunt, θεωροί, id est spectatores, seu potius consultores oraculorum, spectatrix via, et natis theoris dicta est, quod ad Deum impellatur, festinet aut proficiscatur.

Atque hanc conjecturam meam cum Serario nostro olim proposissem, statim damnari suam, qua praecatores legendum suggesserat. Sed morte praeventus emendare non potuit. ROSWEYDUS.

Not. 58. De hoc tua, ut dici solent, pro. — Proverbi specie dictum, cum suo sunt quicquid facit. ROSWEYDUS.

Not. 59. Et apostolice civitas solus concilians. — Cave intelligas hic per solium, sedem seu cathedram apostolicam. Intelligit locum, quo conduntur apostolorum corpora. Ita Paulinus Natali 9, pag. 609: Qui sua fulgentis solii pro I mane Felix.

Et in fragmento Nat. 9, de Felice Nolani humilioro tumulo:

Et nazari solium breve confessoris adorat. Insuper e variis congesta frequentia terris.

Et in carmine quod ex suhurlana S. Felice ecclesia exscripsit P. Simonius ad Sidonii lib. IV, epist. 18:

Sic et dilexi solum Felice honorans. Quod sublime solum est Ambrosio, in Monumentis Christianis apud Gueterum de Nazarii solio:

Et sabine solum martyris exuvias.

Qui locus et confessio dictas. Martyrologium Romanum prid. non. Julii: Cum ad confessionem B. Pauli die octavarum apostolorum oraret Cassiodorus Varia-

rum lib. x, epist. 2 : *Tenemus aliquid apostolorum proprium, si peccatis dividendis non reddatur alienum : quando confessiones illas, quas videre universitas appetit, Roma felicius in suis finibus habere promeruit.* Ejus vocis frequens usus in Anastasio bibliothecario, uti in Hilario papa. Sixto, etc.

In aliis erat hic locus. Evodius lib. 1, cap. 3 de Miraculis B. Stephani : *Cum in loco absida supra cathedram velatam essent reliquæ constitutæ.* Gregorius Turonensis de Gloria confessorum, cap. 96 : *Ante vitream absidam, qua sancta (Albini) concluduntur membra sedebat.* Idem in libro de Vitis Patrum in Gregorio Lingonicensi episcopo, 882, cujus reliquias Tetricus episcopus transferre volebat : *Ante altare basilicæ fundamenta jacit, erectaque absida miro opere construit et transvolvit.*

Nec procul erat ab altari : quia ex vetere usu martyrum corpora sub altari condebantur, secundum illud Apocalypsis cap. vi : *Vidi subtus altare animas interfectorum propter verbum Dei, et propter testimonium quod habebant.* Unde confessio altari jungitur ab Anastasio Bibliothecario in Sixto III : *Fecit confessionem B. Laurentii martyris cum columnis porphyreticis, et ornavit transcendam, et altare, et confessionem sancti martyris Laurentii de argento purissimo.*

ROSEWYBUS

Vide not. 504.

Not. 40. *Quare prætexto nitens atrio.* — Fuit hic porticus marmorea, nunc magna ex parte diruta, quadrangularis formæ quam Domino I tanta magnificentia ornavit, ut *paradisus* appellaretur. De quo loco ita Paulus diaconus lib. v, cap. 51 : *Domnio pontifex Romana ecclesie locum, qui paradisus dicitur, ante basilicam B. Petri, candidis lapidibus marmoreis mirifice stravit.* Ita Atilius Serranus de 7 Urbis Ecclesiis, cap. 1, agens de ecclesia S. Petri in Vaticano. An locus ille a tempore Domnionis seu Domi pape ob eam causam *paradisus* dictus sit, equidem nescio. Paria Diacono habet Anastasius in Dono I : *Hic atrium B. Petri apostoli superius, quod paradisus dicitur, estque ante ecclesiam in quadriporticum, magnis marmoribus stravit : quæ totidem verbis repetit Aimoinus lib. iv, cap. 35.* Paradisi ante ecclesiam D. Petri meminit quoque Leo Marsicanus lib. ii, cap. 9 Chronici Cassinensis, agens de loco sepulture Othonis II imp. : *Romam rediens eodem tempore defunctus est, atque in labro porphyretico sepultus, in atrio ecclesie beati Petri apostoli, introentibus in ecclesia ipsius paradisum ad lavam.* Ad Vaticanæ ecclesie atrium seu paradisum referendum epigrammata, quod habes in inscriptionibus Gruteri, pagine 1173, hoc titulo : *In parad. beati Petri* ; quod paradisum explicatæ lege :

Quamvis clara fides multum de luminis aula

Plusque loci meritis nobilitetur opus,

Est tamen his pulcris specialis gratia rebus,

Spectanturque oculos ars pretiosa rebus :

Johannes hoc coronat opus, quem rite coronat

Urbis Romane pontificalis apex.

Sic in ecclesia Laterana ibidem titulo. *In parad.* D. habes quatuor diversa epigrammata, in quibus porticum et fontium mentio.

Ad Romanam consuetudinem etiam alibi extra Romam, atrium ante ecclesiam ita vocabatur. Leo Marsicanus lib. iii, cap. 26 Chronici Cassinensis de ecclesia Cassinensi a Desiderio abbate reflecta vel potius extructa : *Fecit et atrium ante ecclesiam, quod nos Romana consuetudine paradisum dicimus.* Idem lib. iv, cap. 8, agens de Elgaita Roberti ducis uxore, quæ hic sepeliri optavit : *In ecclesia, inquit, paradiso ante basilicam Petri apostoli tumulari oravit.* Sic area illa ampla (ut ad Aimoinum notatur a Jacobo de Bruel) quæ est Lutetia ante primariam adem B. Marie, et vulgo *le parvis* dicitur, in antiquis dicti loci chartis *paradisus* appellatur. ROSEWYBUS.

Not. 41. *Cantharum ministra manibus et oribus.* — Josephus Vicecomes lib. 1 de Antiquis baptismi Ritibus, cap. 6, locum hunc pro baptisterio ecclesie Va-

ticane adducit, quod a Paulino dicitur in atrio seu estibulo esse, quo loco olim baptisteria erigebantur, sed cum usum aquæ hujus ipse Paulinus exprimat, manibus videlicet oribusque lavandis, apparet alium fontem a baptisterio fuisse. Quare Baronius tomo IV Annalium, anno Christi 584, Damasi papæ 18, Valentiniani 9, et Theodosii 6 imp., quod baptismalem Vaticanæ ecclesie fontem ad sepulcrum D. Petri existimaret se ex Prudentio elicuisse (de quo ad eum autorem proxime, Deo dante, inquiremus), alium quoque hic fontem diversum a baptismali agnoscit, quem ipse quoque Damasi operi tribuit. Pari modo labitur Josephus, dum Sidonii hunc locum lib. ii, ep. 2 ad Domitium, *Huic basilicæ appendix piscina forinsecus, seu, si gravari navis, baptisterium ab Oriente complectitur,* ad sacrum baptisterium trahit. Profana hæc sunt velle ornamenta. Imposuit illi nomen *basilicæ*, quod hic non ecclesiam, sed profanam augustam domum signal.

B. Frequens usus apud veteres Christianos fontium seu cantharorum ante ecclesiam, manibus, oribusque lavandis. Eusebius lib. 3, cap. 4 : *ἱερῶν δ' ἐνταῦθα καθαρίων ἐπιθεὶ σύμβολα, κρίνας ὄντικρυς προσώπων ἐπισκευάζων τοῦ νεῶ, πολλὰ τῷ χεῦματι τοῦ νεµατος, τοῖς περὶ ἄλλων ἱερῶν ἐπὶ τὰ ἴσα προῖοῦσι τὴν ἀπόρρητον παρεχοµένας.* Fontes ex adversa fronte templi profucentes aqua redundantes positi, quibus omnes, qui in sacros templi ambitus introeunt, sordes corporum 883 abluant : qui fontes sacrosanta baptismatis lavacra repræsentant. Ita Leo ante Ostiensem D. Pauli basilicam, fontem cum cantharo huic usui condidit, de quo hoc octastichum ad Ennodium suum vulgavit primus Sirmundus noster :

Unda lavat carnis maculas, sed crimina purgat

Purificatque animas mundior anne fides.

Quisque suis meritis veneranda sacra via Pauli

Ingrederis, supplex abibe fonte manus.

Perdididerat laticum longæva incuria cursus.

Quos tibi nunc pleno cantharus ore vomit :

Provida pastoris per totam cura Leonis

Hæc ovibus Christi larga fluentia delit.

De simili fonte intelligendus Ennodius carmine 149, quod inscribitur, *De fonte baptisterii S. Stephani, et aqua, quæ per columnas venit.* Comparata enim hæc erant in templi atris ad usum ingredientium. Paulinus supra epistola 12 :

Sancta nitens tamulis interioit atria lymphi his

Cantharus, intrantumque manus lavat aune ministro Plebs.

Nempe lavabant olim Christiani manus ante fores templi, ut internæ puritatis admonerentur. Insinuat Tertullianus lib. de Oratione, cap. 11 : *Quæ raro est, manibus quidem ablutis, sed spiritu sordidato orare ?*

Sic olim apud ethnicos delubra erant templa cum talibus fontibus. Isidorus lib. xv, cap. 4 : *Delubra veteres dicebant templa fontes habentia, quibus ante ingressum diluebantur, et appellari delubra a diluendo. Quæ expressa ex Servio in n. Æn. : Alii dicunt, delubrum esse locum ante templum, ubi aqua currit, a diluendo. Item in iv Æn. : Delubrum dictum propter lacum, in quo manus abluuntur.* De hoc ethnicorum ritu pleni poetarum libri.

Fontibus ante templum positiss successit apud Christianos vas aquæ lustralis, levium peccatorum expiaticis, ad vestibulum templi poni solitum, qua fideles faciem aspergebant. Tale labrum videtur, quod Constantinopoli nuper erutum exhibetur in Inscriptionibus Gruteri, pag. 1016, n. 9, cum hac inscriptione : ΝΥΦΟΝ ΑΝΟΜΜΑΤΑ, ΜΗ ΜΟΝΑΝ ΟΥΝ. *Lava peccata, non solum faciem :* quod desumptum ex libro vi, cap. 15 Anthologie veterum epigrammatum, uti monuit doctissimus Rigaltius. Hobetur ibi inter canerinos versus metricos mira dexteritate compositos per repetitionem, quos retrograde eodem relegere est non motis litteris, quos Sidonius lib. ix, epistola 14, recurrentes vocat. Scriptum erat hoc carmen ad Diomedis sepulcrum, quem ego S.

Diomedem medicum, quia ægritudinis ibi sit mentio, existimo, qui Nicaræ tempore Diocletiani martyrium subijt, cujus celebris exstat memoria in Menologio Græcorum 16 Augusti, et ex eo in Martyrologio Romano. Cedrenus in Basilio meminit templi, quod Constantinopoli Diomedii martyri erectum erat, quod ille splendidissimis donariis ornavit. ROSWEYDUS.

Vide not. 501.

Not. 42. *Quætar columnis.* — Ita quidem cantharus hic Paulini tempore quatuor columnis ambiebat: sed post Symmachus octo porphyreticis columnis ornavit, uti nunc conspicitur. Ita Attilius Serranus loco citato. Anastasius ins. Bertinianus in Stephano, ubi et liber ille desinit, in fine post consummans, hæc addit nondum edita: *Interea renovavit in atrio ante fores beati Petri apostoli, qui quadriporticus dicitur, columnas marmoreas octo miræ pulchritudinis sculptas, quæ desuper quadris composuit, et æream desuper collocavit tegumen.* ROSWEYDUS.

Not. 43. *Superans sanctitate pietatem.* — In editionibus Balii et Gravii, *civitate pietatem*: sed in Parisiensi emendatum fuit, typographico forte correctore, *pietate civitatem*. Doctissimus Cauchius conjiciebat legendum ipsam *superans pietate pietatem*. Vera lectio manuscripti P., *sanctitate pietatem*, ut nimirum paulo ante dixit, *quod pietati domesticæ præterit justitiam caritatis*. Maluit scilicet pudicitie suorum hospitum, quam filiarum suarum consulere, ut pietas paterna suadebat. Duc.

Not. 44. *Labores fructuum.* — Vertit, ut est apud Hilarium, Augustinum, Prosperum, Cassiodorum, et vetus Psalterium. Oritur diversitas ex æquivoco nomine καρπών, quod juncturam manus cum cubito significat, et simul fructum. Hieronymus epist. 141: *Um Latini interpretes Græci verbi ambiguitate decepti, καρπός fructus magis quam manus interpretati sint*; at in Gallico Psalterio et Vulgata Latina: *τὸς πόνοις τῶν καρπῶν σου ἐσθαι, scilicet, Labores manuum tuarum manducabis*; nec aliter Hieronymus ex Hebræo. Duc.

Not. 45. *Consignatus est.* — Sapientie ii, 5: *Ἐκτός γὰρ πάροδος ὁ κερὸς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἀναποδιστός τῆς τελευταίας ἡμῶν, ὅτι κεραισφραγίσθη, καὶ οὐδεὶς ἀναστρέψει.* Umbra enim transitus est tempus nostrum, et non est reversio finis nostri, quoniam consignata est, et nemo revertitur. Ita Vulgata 884 Latina, et verbum ἐσφραγίσθη retulit ad ἀναποδιστῶν, quod reversionem sonat, non impedimentum, ut in Bibliis Basilicis editum est: Paulinus autem retulit ad τελευταίῃν, finem, quem consignatum esse dixit, metaphora ducta, ut ait Vatavilus, ab iis quæ ut rata et firma sint obsignantur. Itaque obsignatus dicitur finis, quod immutari non possit; et reversio occlusa, quoniam, ut ait poeta, *inde negant redire quemquam*, nec datur ab obitu mortis pedem referre Duc.

IN EPIST. XV.

Not. 46. *Inebriari.* — Locus videtur expressus, ut alii non pauci, ex S. Ambrosio qui lib. i extr. de fide ad Gratianum sic ait: *Poculum quod lætificat cor hominis sobrietatem inebriat, crapulam fidei et veræ religionis exhalat; crapulam castitatis infundit*: Apud quem etiam legerim, *ad sobrietatem inebriat*. SACCHINUS.

Not. 47. *Ad vesperum.... tristis de fame prandii, placaretur nobis de refectioe cœnandi.* — ¶ Semel tantum quotidie sub noctem corpus reficere erat antiquis usitatissimum. Vide lib. i S. Augustini de Moribus Ecclesie catholice, cap. 53, tom. I.

IN EPIST. XVI.

Not. 48. *Clavorum in ducibus aut philosophis virorum.* — ROSWEYD., *inducibus*: Non capio. Stephanus

Claverius ad Claudianum hic per indices nihil aliud signari putat, quam titulos et stemmata nobilitatis. Tibullus:

Quid quaque Index sub imagine signet.

Quid si totum locum ita legamus? *Quibus egregiæ clarorum in ducibus aut philosophis virorum virtutes ad nobilem famam, non nisi per labores et pericula emicuisse memorantur.* Nempe philosophi per labores, duces per pericula emicere. ROSWEYDUS.

Not. 49. *Extremas veritatis lineas.* — ROSWEYD., *extremæ*. An *extremas*? Terentius Eunuchus act. iv, sc. 2:

Certe extrema linea
Amare hæc nihil est.

Nannius lib. i Miscellan., cap. 20, id est extremo gradu, seu ordine. Est autem, inquit, ea pars theatri, ubi spectatores sedent, primum divisa in cuneos, postea in lineas, quasi in quædam intersepta, ne compressio alicubi orta in totum theatrum inundet, et universos spectatores affligat. Unde illud quoque Ovidii ad puellam vitabundam alterius concessus, ait:

Cogit nos linea jungi.

Hinc ultima linea, pro ultimo ordine; unde et illud,

Mors ut ima linea rerum.

Aliter Erasmus alique qui de cireo scribunt, qui consulendi, si quos hæc noseendi lubentia tenet. ROSWEYDUS.

Not. 50. *Quasi truncis sensibus.* — Edit. Rosweyd., *carens sensibus*. Ita ms. Vat. et Fabricii editio. Ante vulgatum quasi *truncis sensibus*: quod etiam rectum. Claudianus de Bello Getico:

Scilicet Aretois concessa gentibus urbe
Cœmet regnum Rhodano, capiti que supers'es
Truncis erit.

Curtius lib. vii: *Capite decisso truncum humari jussit.*

Not. 51. *Patior ex copia.* — Græce ex περιουσία, ex abundantia. Nec opus Claverii lectione, *Patior esse copiam*. Sic Clemens Alexandrinus lib. i Pedagogi, cap. 6: *Ἐξέσσει δὲ ἡμῶν ἐκ περιουσίας πρὸς τοὺς φιλοκλήμους ἐκπορεύσασθαι.* Licet autem nobis velut ex quadam redundanti copia eos aggredi, qui in reprehendis aliis delectantur. ROSWEYDUS.

IN EPIST. XVII.

Not. 52. *In sede ac sinu domini.... Felicis.* — Apud scriptores ævi mediæ venerationem præcipuam habere appellationem domini, apice uno ex Domini voce rejecto, observarunt pridem viri docti, et tribui vulgo ecclesiastica dignitate fungentibus ac vitæ sanctitate insignibus. Ita passim episcopis hanc tribuunt Gregorius M., Paulinus Nolanus, Evodius, Fortunatus, Nicetius Trevir., Avitus Viennensis, Gregorius Turon., Ennodius, Ivo Carnotensis et alii. CANGIUS, in Glossar. tom. II, p. 461, n. 1.

Not. 55. *In omni loco dum.* — Apud Isaiam prophetam tvi, 9, hæc tantum legimus apud LXX: *Ἐτι λαλοῦντός σου ἐρεῖ, ἰδοὺ πάρομαι.* Adhuc loquente te dicet, Ecce adsum. Chrysostom. hom. de Diversis Novi Testamenti Locis, 28, *Quales dicendæ sint uxoribus*, paulo aliter citat, quasi esset, *λαλοῦντός σου ἐρεῖ, loquente te dicam*, Nonnullæ item in psalm. iv et Hom. 79 inter eas quæ sequuntur homilias ad Antiochenos, in eandem sententiam hunc propheta locum profert, ut ostendat in omni loco Deum preces exaudire: 885 licet illa verba, in omni loco, tamquam ex textu Scripturæ non addat: *Numquid enim est homo, ut locum petas? Deus semper prope est.* Adhuc enim loquente te dicam, Ecce adsum. Licet in foro sis, sive in via, sive sis ubiqueque, Dea poteris invocata petitionem obtinere. Ita citatur et ab Augustino de Verbis Apost. serm. 5. Duc.

IN EPIST. XVIII.

Nôl. 54. *Victricio*. — Fuit hic octavus inter Rotomagenses episcopos, cujus celebris exstat memoria in Fastis Romanis 7 Augusti: *Rotomagii S. Victorii episcopi, qui adhuc miles sub eodem Juliano pro Christo ubi iudicis cingulum, a tribuno multis tormentis afflictor, et capitis damnatur: sed carnifice, qui ad eum cadendum missus fuerat, cœcitate percusso, ipse vinculis solutus liber evasit: postea episcopus factus, Morinorum et Nerviorum gentes indomitas verbis prædicatione ad fidem Christi perduxit, et demum confessor in pace quævit: quæ adumbrata sunt ex Paulini ad Victorium epistola 18. Ad hunc exstat epistola 2 decretalis Innocentii pape. ROSWEDDES.*

Not. 55. *Parse Paschasio*. — Duc. : Rectius ms. P., *pare Paschasio*, id est socio et contubernali, sicut dixit idem Paulinus epist. 12 ad Severum :

Quosque suo Deus Ambrosio post longa revelat
Secula, Protasium cum pare Gervasio.

ROSWEDD. : Retineri potest *patre*. Nam vere Paschasius Ursi spiritualis pater fuit. Paulo ante: *Per hujus enim ipsius manus genitus, in lectulo baptizatus redit*. Ita Paulinus Delphinum, qui illi baptismum contulerat, patrem quoque vocat.

Not. 56. *Tychicus tuus*. — Ita mss. Vat. et Vien. Duc. : ms. P., *Tycticus tuus*: quo fit ut legendum suspicer *Tychicus*, ut apud Apostolum Ephes. vi, v. 21: *Omnia vobis nota faciet Tychicus, carissimus frater, et fidelis minister in Domino*. Duc.

Not. 57. *In terra Morinorum*. — Huc videtur respicere Augustinus epistola 80 ad Hesyehium: *Ad Oceanii etiam littora in occidentalibus partibus Ecclesiam pervenisse jam novimus*. ROSWEDDES.

Not. 58. *Nervici Littoris*. — Retinenda ea lectio conspirantibus libris. Sic *Nervicanus tractus et limes* Notitiæ imperii: qui non mutandus in *Ebrucianus*, quod Scaligero visum fuit Ausonianarum Lectionum lib. ii, cap. 6 et 14, et ex eo Brouvero nostro ad Fortunatum lib. iii, carm. 8. Ut Paulini vulgata lectio Notitiæ, ita Paulino Notitiæ lucem præfert. Citat quoque Brouverus noster ex Actis SS. Quintini, Crispiniani et Maere, Rictium Varum *Nervici limitis præfectum*. Ortellus quoque in Thesuro geographico *Nervicium litus Ebruciano præfert*, uti et Velselus explicatione prioris schede Peutingeriænæ, cap. 5. Video quoque Scaligerum posteriore Ausonianarum Lectionum editione totum illud de *Ebruciano* littore omisisse cap. 6, etsi retinuerit cap. 14. ROSWEDDES.

Not. 59. *Et illicito antiqui serpentis invidia concitato in furias Tribuno*. — Sic. Apoc. c. xx, 2: *serpentem antiquum, qui est diabolus et Satanas*. Hee voces *antiquus* et *retustus* sepe occurrunt in libris veterum theologorum Christianorum cum de diabolo loquens sermo. Idem Paulinus Nolanus de eodem loquens ea voce utitur epist. 1, n. 8, *caput draconis antiqui*; epist. 15 ad Pammachium, n. 15, *draconis antiqui cruenta sævitia*. Natal. 4 S. Felicis, v. 157, *serpens antiquus*; et Nat. 7, v. 85, *retustior hostis*. Paulinus alter *Petricordias* lib. iii de Vita et Mira utis sancti Martini:

Ille ai, antiquo, serpens diste ito...

Et lib. vi:

Anguis ut antiqui dicuntur, vere venenatu.

Eadem voce utuntur SS. Patres, S. Leo M. serm. 5 de Quadrag.: *Non desinit nobis hostis antiqua laqueos peccati ubique tendere*; et in epist. ad Demetriadem (alias S. Prosper), *antiquus hostis malignus fremit*. Hieronymus epist. ad Theophilum, *Nequaquam amplius antiquus serpens sibilat*. Augustinus in psalm. xxx, *Alium habemus inimicum, diabolum, serpentem antiquum*. Gregorius M. homil. 27 in Evang., *Nec curat antiquus hostis hæc faciens, ut terreno tollat, sed ut caritatem in nobis feriat*; ita et paulo ante. Item homil. 54 in Evang. ante med., *Ille antiquus hostis qui Deo esse per superbiam animis concupivit*; et sic in Moralibus sapientie. Bernardus serm. I

A in die sancto Paschæ sub initio: *Non meministi, serpens antique, quam confusus abscesseris olim cum dicere præsumsisses, Mitte te deorsum*.

Not. 60. *Flordas confessorum purpuras*. — Vox confessor vario significatu solet accipi sæpe eos denotat 886 qui Christum palam coram tyrannis confessi, quolibet poenæ genere affecti, superstitēs tranquillam mortem obierant; internum cantores et psalmistas, qui sunt in inferiori clericorum gradu in can. 11 concil. Carthag. et in Sacramentario S. Gregorii M. Quandoque etiam monachus qui pro expiatione delictis confessionem, seu pœnitentiam, abdicata seculari vita, monasticam ineunt; nonnunquam pro confessario usurpatur apud quem peccata deponuntur. Sed hic potissimum dicti *confessores* qui martyrio vitam pro Christo, quem palam confessi et contestati sunt, finierunt. Præter Johannem Antiochenum et synodum Orientalem in epist. ad Cyrillum apud Facundum Hierimianensem lib. viii, S. Ambrosius lib. ii ad imperatorem Gratianum: *Jam satis, omnipotens Deus, nostra exitio, nostroque sanguine, confessorum necesse, exsilii sacerdotum, et nefas imitæ impietatis eluimus*.

IN EPIST. XIX.

Not. 61. *Urani*. — Baronius tom. V, an. Christi 451, Uranium hunc existimat cum esse qui Paulini discipulus obitum ejus scriptorum monumentis posteritati commendavit, qui tractatus exstat apud Surium tom. III de Vitis sanctorum, 22 Janii. ROSWEDDES.

Vide hunc tractatum post elogium immediate ante Vitam S. Paulini.

IN EPIST. XX.

Not. 62. *Anastasio amantissimum esse humilitatis nostræ*. — Baronius tom. V, anno Christi 598, Anastasii pape I, Arcadii et Honorii imp. 3. Inter hæc autem, ait, Anastasius papa, hoc ipso sue sedis exordio, quæ tempore prædecessoris perperam facta scisset, magna sollicitudine emendare quamprimum curavit. Quod enim (ut suo loco dictum est) non ignoraret, paulo liberaliter cum S. Paulino viro clarissimo, qui una cum Thersasia conjuge monasticam amplexus vitam in Nolanum agrum secessit, S. ricium, cui secessit, egisse; ipse simul ac in thronum pontificum evectus est, officiosissimas litteras ad episcopos pro ipso Paulino dedit; quem et omni officiorum genere postea frequentandi nullam penitus occasionem prætermisit. ROSWEDDES.

Not. 63. *Ad natalem suum*. — Uti olim imperatores imperii sui ortum seu natalem celebrabant, ita Romani pontifices cathedre seu episcopatus sui natalem celebrare sunt soliti. Sixtus pontifex ad Cyrillum episc. Alexandrinum anno Christi 459: *Ad beatum apostolum Petrum fraternitatis universa convenit: ecce auditorium congruens, auditoribus contentis audiendis. Habuerunt coepiscopi nostri illam gratulationis testem, quem habemus honoris exordium. Sancte namque et venerabili synodo, quam natalis mihi dies favente Domino congregat, quia sic credendum est, ipse præsedet*. Idem epistola ad Johannem episcopum Antiochenum: *Audit unversa fraternitas, quæ ad natalis mei convenerat diem, qualiter bono humani generis apostolicæ sedis me præside gratulentur*. Hilarius papa in epistola ad episcopos Tarraconensis provincie: *Lertis ergo in conventu fratrum, quos natalis mei festivitatis congregat litteris vestris*.

Ea festivitas inter solennia commemoratur, veluti illa indicant, quæ probat Anastasius bibliothecarius in Vita Hadriani I: *Denique ejus beatitudo fecit et phorum majorem in eadem B. Petri ecclesia in typum crucis, qui pendit ante presbyterium, habebit candidas mille trecentas et septuaginta. Et consistit in quatuor vicibus in uno ipsum phorum ceciderent, id est in Nativitate Domini, in Pascha, in natali apostolorum, et in natali pontificis*.

Primo natali cathedre die sermones ab episcopis

ipsis habiti. Ita Gregorius Nazianzenus orat. 7; item A
Nysseus tomo II operum, Chryso-tomus tomo V
operum, Eusebius 5 Sacra Dictione. Aliquando alio-
rum panegyricis laudati: ita Petrus episcopus a
Chrysologo sermone 107, Laurentius Mediolanensis
episcopus ab Ennodio 1 Sacra Dictione. Quin et
anniversario cathedre die concionem habebant episcopi.
Augustinus homilia 24 et 25 ex libro 1 Homi-
liarum; Leo sermone 1, 2 et 3. Sic 50 anno natali
sacerdotii seu episcopatus Epiphaniū dictio 9 dicta
apud Ennodium lib. 1 Carminum. Vide Ferrarium
lib. II de Ritu sacrarum concionum, cap. 33.

Ut natales privatorum episcoporum apud suos
celebrati fuerint, unius tantum Petri natalis seu ca-
thedra apud omnes in cultu fuit. Augustinus serm.
15 de **887** Sanctis in festo Cathedre S. Petri: *In-
stitutio solemnitate hodiernæ a senioribus nostris ca-
thedræ nomen accepit, ideo quod primus apostolorum
Petrus hodie episcopatus cathedram suscepisse referatur.*
Rocte ergo ecclesiæ natalem sedis illius colunt,
quam Apostolus pro Ecclesiarum salute suscepit. ROS-
WEYDUS.

Not. 64. Si Dominus comneatum donaverit. — Com-
meatus est spatium ac tempus, ut apud eundem
Paulinum epist. 10 ad Delphinum, n. 5, *steritis ficul-
neæ comneatum a Domino vineæ deprecatus est.*
Est etiam licentia seu facultas alienius rei peragen-
dæ; interdum etiam pro abeundi licentia, ut epist.
49 ad Macarium, n. 1, quandoque pro refectione
usurpatur. Sed scriptoribus Christianis æpissime
est vite prorogatio, seu facultas vitam producendi a
Deo impetrata. Postremo hoc significat accipien-
dus est hic locus, sicut et epist. 50 ad Augustinum,
n. 14, *prestante nihil ac tibi comneatum dierum Chri-
sto*, et clarissime epist. 13 ad Pammachium, n. 8:
*Quia spirantis adhuc filii comneatum poterat impe-
trare.* Eodem sensu Paulinus alter in Vita S. Am-
brosii. Marus Mercator lib. Subnotat., cap. 7: *Si
autem Deus ritæ comneatum dederit, et ad retractan-
das hos optimos libros tuos.... tempus indulserit.* S.
Fulgentius epist. 1 de Conjugalī Debito: *Sic sum
reputina corporis ægritudine correptus, ut febrium
violenta nimietas comneatum mihi ritæ presentis au-
ferret, nisi, etc.*

Not. 65. Alingonensi Ecclesiæ. — Emendandus est
ex hoc loco alter epistole 21 ad Amantium, *unum de
Alingonensibus dignumini mittere*: dicitur enim por-
tus Alingonis, de quo Sidorius Apollinaris epist. 12
lib. vii ad Trigetium: *Post hæc portum Alingonis
tam piger calceus, ac si tibi nunc esset ad limitem Du-
nubinum contra incursantes Massagetas proficiscendum.*
Hodie Lengonem vocant urbem, ad sinistram ripam
properantis in Oceanum Garunnæ sitam, quæ sep-
tem leucis a Burdigala distat, et nunc ad diocesan
pertinet episcopi Vasatensis, non archiepiscopi Bur-
digalensis; ad ditionem autem comitis Beaugaci et
Caudale, postquam hereditario jure successione vel
emtionis ad illum, ab Arnaldo Gartia milite transla-
tum est. Scribit enim Gabriel Luthæus in Chronico D
Burdigalensi, jam ab anno Christi 1170 Lengonem
oppidum jure beneficiario cessisse collegium cano-
nicorum, ad fanum S. Severini in suburbio Burdi-
gale edificatum, eodem Gratia et ejus posteris, ea
conditione, ut duodecim lampetras die designato
quotannis eidem collegio pendant. Sic oppidum istud
hæc S. Amandi successeribus archiepiscopis sit ere-
ptum, et ecclesiasticæ ipsorum jurisdictioni subtra-
ctum, redit tamen ad S. Paulini successores, quorum
politice ditioni subjecum est, quando iidem
romites Caudale domini sunt illius feudi ac demu-
rilli, quod fuit olim Paulinorum, quoque Paulini
Paulini etiamnum vocatur Burdigala, atque eo no-
mine primum inter cives Burdigalenses locum obti-
nent. Nihil ad hunc locum pertinet Alingoniensis
ille vicus, quem ex Gregorio Turonensi profert Or-
tejus; ille enim in territorio urbis Turonice, non
circa Garunnam collocatur cap. 16 Muræul. Dec.

INEPIST. XXII.

Not. 66. Sibi ergo habent armilansam suam. — Hinc
genus locutionis, *sibi ergo habeat armilansam*, usur-
pavit etiam alibi Paulinus, ut epist. 4: *Sibi ergo ha-
beant arrogantiam, sibi divitias, sibi nobilitatem et
justitiam suam sola carne Judæi: nobis ad salutem
satis est Christus*; et epist. 6: *Sibi habeant sapientiam,
sibi felicitatem suam: nobis inopiam nostram,
ut putant, et stultitiam nostram relinquunt*; et epist.
29: *Sibi habeant litteras suas oratores, sibi sapientiam
suam philosophi, sibi divitias suas divites, sibi
regna sua reges: nobis gloria et possessio et regnum
Christus est.* Imitatur Plautum, apud quem in Cur-
culione Phædromus adolescens ait: *Sibi sua habeant
regna reges, sibi divitias divites, sibi honores, sibi
virtutes, sibi pugnas, sibi prælia, dum mihi abstineant
invidere.* Apud eundem prologum agit in Aulularia
Lar familiaris, cujus hic mentio fit in fine epistole;
at ex Virgilio in Æneides illa sunt Æneæ Heleno
vale dicentis:

Vite felices, quibus est fortuna peracta
Jam sua.

Dec.

Not. 67. Armilansam suam. — Usus est hac eadem
voce epist. 15. *Cum præterea facie non minus quam
armilansa ruberet.* Numerat inter genera vestium Isi-
dorus lib. xix Originum, cap. 22: *Armilansa vulgo
vocata: quod ante et retro divisa atque aperta est,
in armos tantum clausa quasi **888** armilansa, e lit-
tera ablata.* Vetus interpres Juvenalis sat. 5, vers.
143: *Viridem thoraca, ornulansam prasinam.* Mau-
ritii locum profert ex strategicis doctissimus Rigal-
tius, ex quo genus fuisse militaris vestis brevioris
colligimus, unde et caligas militares minimeque mo-
nachales huic tabellario tribuit Paulinus. Sic ergo
Mauritius: *ποία δὲ ὀροσὴν ἰατία τοῖς παῖσιν, εἰς ζω-
σάριον γούνασιν, εἰς ἀρμυλάσιον ἔχουσι... μέγιστον τῶν
γούνατων...* Suidas in Etymologico: *Ἀρμυλάσιον
πασὰ τὰ ἄρμα τὸ ἐπάνω τῶν ὀπλων.* Constat ergo non
ultra genus fuisse productam vestem hanc, et similem
ei quam equites armis superjectam gestant suis insi-
gnibus distinctam, quam et tunicam armorum vulgo
appellant, *cotte d'armes.* Dec.

Armilansam. — Armilansa est sagum militare quod
thoraci superindatur; sed vestem militarem hic fa-
cit etiam Paulinus, et epist. 15: *Cum præterea facie
non minus quam armilansa ruberet.* Passio S. Boni-
facii martyris edita ab Holstenio: *Vir est quadra-
tus... cocinea armilansam indutus.* Anastasius Biblio-
thecarius in Gregor. II, pag. 70, de Luitprando
rege Langobard.: *Atque sic ad tentum compunctio-
nem pis montis fletus est, ut qua fuerat indutus
exneret, et ante corpus Apostoli poneret, mantum, ar-
milansam, balteum, spatam, atque ensen deauratam.*
Almpeis canonicorum etiam armilansiorum nomen
inditum a quibusdam. Cangius, in Glossar. Lat., tom.
I, pag. 556.

Not. 68. Nec chlamyde curtalini. — Chlamydem
propriam esse militum vestem, docet Nonius, cum
paludamentum eam vocari scribit; et Herodianus,
cum lib. vii: *ἡσθησὶν χλαμυδί περὶ σάβην, πορφυρεῶ
paludamento induisse imperatorem milites dixit.*
Plautus quoque in Pseudolo chlamydium militem
introducitur. Ergo curtalinos istos militum obisse
colligimus, ut indicant etiam juris-consulti, dum ci-
tant legem 14 de Privilegiis eorum qui in sacro pa-
lacio, ubi nunc fit militia cohortaliorum, et Leg.
26, de Cohortalibus principum, et leg. 5 de Officia-
libus rectorum provinciarum. Nam cohortalini dice-
bantur apparitores et officiales magistratum qui
provincias præerant. Citat et vetus Glossarium Bris-
sonius: *Cohortalinus ἐπίθετος ὑπονόμος τοῦ πραιποσίτου.*
hoc est rilius junior prætorii. Cujacius etiam præ-
stantissimus J. C. scribens in lib. x codicis, tit. 23,
cohortales ait esse perpetuos præsidum apparitores,
tum præfert locum ex libro xlv Basilicorum, tit. 1,

ubi Thaleæus ex Patricio definit cohortalinos, beneficiarios habentes curam mansionum equorum. Ο δὲ μακρίως μακρίως τοὺς κορτάλιους καλεῖ μὲν beneficiarios, λέγει δὲ προουρίζων αὐτοὺς τῶν ἀλλοτρίων ἔπων, cohortalini sunt igitur iidem qui in codice cohortalini dicuntur, quandoquidem quam antiquiores Latini autores cohortem dixerunt vel chortem, locum nimirum in villa tectis circumdatum, quod circa eum pecus coerceatur, id posterioris ævi scriptores curtem vocarunt, hoc est villæ partem, vel ipsam villam. Sic in libris Feudorum curtem vel alodem dicuntur vendere, qui villam vendunt; sic Godefridus monachus in Annalibus loquitur: *In quadam curte monachorum de Evera latens.* In legibus Bajoariorum, cap. 14: *Si quis in curtem alicujus intraverit;* et in legib. Aleman., tit. 10 Helmodus citatus a Fr. Hotomano in librum de Feudis, in Historia Savorum lib. 1, c. 14: *Habuit præter alia curtes duas nobiles;* et cap. 52: *Rex consistebat in curte regia Higelstein.* Abbas item Urspergensis in Frederico I. Et ut annotat idem Hotomanus, curtis pro villa sumitur, ut sæpe res ex potiore parte appellantur; deinde magnificæ domus rusticæ, curtes etiam dicte; et regie curtes, palatia principum in villis et in urbibus; unde factum ut apud Græcos etiam historicos posterioris ævi, et apud jurisconsultos νότος et κορτη diceretur aula principis. Codinus de Officiis Constantinop.: *Ἐκπροστέθει δὲ οἱ κορτηνοὶ εἰς τὴν τοῦ βασιλέως σκηνὴν ἧεις κόρτη ὄνομα ἔχεται. Ministrant vero cortinarii ad imperatoris tabernaculum, quæ appellatur corte.* Ut igitur cohortem et curtem confundunt auctores, ita hic eosdem cohortalinos, et curtalinos, principum vel presidum officiales et apparitores Paulinum appellasse probabile est. Duc.

IN EPIST. XXIII.

Not. 69. *Ex abundantia.* — Prior locus est Matth. xii, 54. posterior Ecclesiastici xiii, 19, ex duobus Scripture versiculis conflatu ab Autore: *ὡς ζωὴν ἀγάπῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ τὸ ἔπος αὐτοῦ προσκολληθήσεται ἄνθρωπος. Omne animal diligit simile sibi, et simili sibi copulabitur* yr. Proverbium hoc apud gentiles invaluit. 889 Aristoteles Ethicor. 8: *Ὅμοιον ὁμοίους ἐπίεται;* et Agaliu apud Platonem in Convivio: *Ὅμοιον ὁμοίῳ ἂν πέλῃται, Simile simili semper adheret.* Duc.

Not. 70. *Deum fenerator.* — ¶ Paulinus noster eum quarto casu dicit, *fenerator;* cum alii dicant, *fenerator alicui,* quod est *fenerator dore.* Idem Paulinus epist. 52, n. 19: *Amplius est Dominum quam hominem fenerator.* Item in serm. de Gazophylacio 34 inter epist., n. 2, *Deum fenerator.* Et mox, *Qui enim fenerator pauperes Domini.* Et n. 5, *Feneratorum igitur Dominum de donis Domini.* Item Cyprianus de Habitu virginum: *Patrimonio tuo Deum fenerator, Christum ciba;* sic enim habent mss. codices, ut adnotat J. F. Gronov. in Observat. Ecclesiast., c. 1. Idem Cyprianus de Orat. dominica: *Quando quis miseretur pauperis, Deum fenerator.* Et Augustinus serm. 65: *Sufficit ad gloriam dantis... quod misericordia fenerator Deum, quod pascat in paupere Christum.* Et serm. 1 in psalm. XLVII, n. 9: *Fenerator Christum, accipiat in terra parva, ut reddat tibi in celo multa.* Sic verbum istud eum accusativo jungit Martialis lib. 1, epigram. 77: *Hæc omnes fenerator una deos.*

Not. 71. *Servitium præceptor aperna.* — Omnino legendum existimus præceptor vel præceptior. Neque sedulitate sua omne serviendi officium Paulino præripiebat, et præceperat Victor. Sic epist. 4 ad Severum: *Contentandum præripere hospitii gratiam.* Et epistola 36 ad Macarium: *Stupens laborem sibi sine labore præceperit.* In ms. B. erat præreceptor. Sic Ambrosio lib. vi in Lucam, c. 7. *præripere hospitii gratiam.* ROSWEDENS.

Not. 72. *Ex libro enim tuo.* — Intelligit librum Severi de Vita S. Martini, ubi capite 26, narrat humile Martini erga se obsequium: *Aquam, inquit, ma-*

nibus nostris ipse obtulit; quod Paulinus erga Victorem amulatus est. ROSWEDENS.

Not. 73. *Ad orexin monachorum.* — Orexis est cibi appetentia, aviditas, ex Græco ὄρεξις. Johannes Sarisberiensis lib. viii Policrat., c. 6: *Et quos magis onerare voluerunt majoribus oneratos minoribus peculis ingurgitant, et distendant; et donec rapidam (sorte leg. rabidam, ut apud Javenal.) orexin excruciant, aliquid amicitie aut festivitatis credunt esse subtractum.* GANGIUS in Glossar. Lat., tom. III, p. 65.

Not. 74. *Miscuisset in crumilum.* — In veteri codice scriptum offendit doctiss. Cauchius in *crumilum*, in altero etiam Put. legebatur in *crubilum*; quam ob causam suspicatur idem corrigendum in *crumerum*, allatis Festi et Horatii locis: cui tamen nequaquam assentior, sed receptam lectionem sic intelligo, ut velit Paulinus spiritualem hunc coquam facile additurum fuisse fabæ ac milio reliquis frugum vel seminum species, quarum sit mentio apud Ezechielem, nimirum lentem, et hordeum, et viciam in crumulum, hoc est, ut pulvis ille ex faba et milio auferatur hoc crumulo, et ita panes Ezechielis æquaretur. Ita locutus est Cicero 2 in Kullum: *Accesserunt in crumulum manubria nostrorum imperatorum.* Porro Ezechielis locus est cap. iv, 9: *ἀβὴν σπαστὴν πυρρός, καὶ κριθός, καὶ κλάμον, καὶ ῥάκον, καὶ κέγγρον, καὶ ἄνυρον, καὶ ἐμβολαίς, ἀπὸ εἰς ἄλλος ἐν ἰσραήλινον, καὶ ποιήσεις ἀπὸ σπαστῆ εἰς ἄνυρον. Σπῆθε τῆν κριθαίον, καὶ ἄνυρον, καὶ ῥάκον, καὶ κέγγρον, καὶ ἄνυρον, καὶ ἐμβολαίς, ἀπὸ εἰς ἄλλος ἐν ἰσραήλινον, καὶ ποιήσεις ἀπὸ σπαστῆ εἰς ἄνυρον.* *Quam nos viciam interpretati sumus, LXX Theodotique posuerunt ἄνυρον, quam alii avenam, alii sigilliam putant.* Vide etiam Isake xxvii, 25, correxit idem Cauchius in illis verbis, *sed farinam confecit aut milio;* quod aptius judicavit, *sed panico confecit aut milio;* et mox: *Fabam introivit panico.* Ego vero receptam lectionem in voce *panico* nequaquam rejicio, quod eam tueatur Isidorus lib. xvii Originum, cap. 3: *Panicum dictum, quod in multis regionibus ex eo panis vice homines sustententur, quasi panis vicium.* Vetiorem tamen etymologiam proferit Plinius lib. xviii, cap. vi: *Panicum a paniculis dictum.* Duc.

Not. 75. *Crumbilum.* — ¶ Sic reposuimus ex duobus mss. codicibus Belgicæ et Vien. Eadem voce usus est Gregorius Turon. de Glor. confess., cap. 98. *Adserens, inquit, cum intra Augustidionensem terminum commoratum fuisse, et sapius in hoc vasculo vel olei, vel crumelum coctum cum illo summisse.* Quid sit autem *crumbilum* seu *crumelus*, non satis perspectum habeo. Forte legendum, *grumbilum.* A voce enim *grumus* factum diminutivum *grumbulus* pro qualibet acervatione et strue. A *grumus* facta gallica vox, *grumeau.* Vide Dacereum ad Festum in voce *grumus*, p. 170. Ante erat in editione Rosw. in *crumilum.*

Not. 76. *Frumentationem.* — Desumptum hoc ex psalmo LXXVII, v. 25, ubi Vulgatus habet *cibaria*: sed Psalter. Rom. et Gallic. et Gassiodorus cum Paulino, *frumentationem.* Græce est ἐπιποτισμός. Hesy-chius, ἐπιποτισμός, ἐρδισισμός. ROSWEDENS.

Not. 77. *In misericordia pingui donec, etc.* — Scriptum ergo 890 invenit in textu LXX Paulinus, vel autor illius Latina versionis, quam sequebatur ἐν ἐνέω πῖνον, unde vetus Psalterium et Augustinus habent psal. xci, 2: *In misericordia pingui.* Vulgata Lat.: *In misericordia uberi.* In aliis libris Græcis est ἐν ἐλαίῳ πῖνον, in oleo pingui: quod convenit cum Hebræo, ex quo Hieronymus in oleo uberi. Theoporetus ex Synmacho: *ἡ παλαιότης μου ὡς ἐλαία ἐβλάησεν; Fetustas mea sicut oliva germinans.* Idem Paulinus infra epist. 24: *Cujus senectus in misericordia uberi requiescat.* Duc.

Not. 78. *In proleptosis.* — Ita primos parentes Adamum et Evam Græci Patres appellant a Deo ipso creatos, Clemens Alexandr. in Strom. : *Οἱς κατακολληθῆσαν οἱ πρωτόπλαστοὶ τοῦ Θεοῦ. Quas consecuti sunt, qui a Deo primi formati fuere.* S. Jo. Chrysostomus lib. 1 de Providentia: *ἀπὸ τοῦτο καὶ τοῦ ποζα-*

δείσαν τὴν ἀρχὴν ἐξέβηλε τὸν πρωτόπλαστον. Quocirca **A** primum hominem quoque a principio e paradiso expulit: et lib. II: Ἐπὶ τὸν τοῦ πρωτοπλαστοῦ ἐλθόμεν πατέρα Primi parentis inspiciamus filium; Cyrianus de Habitu virg.: In Scripturis fere omnibus ad protoplastum Deus loquitur. Dec.

Not. 79. Obsutus. — Pro oculos mentis obsutus, quod erat in Paris. edit. emendavimus ex inss. et veteribus editionibus, oculos mentis obsutus, quod ita loqui amet Paulinus: κατὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς συνερέαμμένος, ut Græci dicunt ἀπορράπτειν στόμα ὡς obstruere. Sic epistola 6: Pyrenæus agger nomen magis quam jugum horrendum interjacet; et epist. 7: capillum ad cutem cæsi. Virgil. lib. I Æneid.: Tristior et lacrymis oculos suffusa nitentes. Dec.

Not. 80. Peccator de anima sua currit. — Ubi scriptum hoc esset, post multum laborem tandem invenimus, nimirum Proverb. VII, 23: Ὅτι εἰδὼς ὅτι περὶ ψυχῆς τρέχει. Nesciens quod pro anima currit. Vulgata Lat.: Et nescit, quod de periculo animæ illius agitur. Convenit enim locutione Græcorum, apud quos proverbialiter dicitur, τρέχειν τὴν ἐσχάτην, qui extremum periculum incurrit, et τρέχειν περὶ ψυχῆς, scilicet κίνδυνον, vel δόμον, vel ἀγῶνα. Profert Budæus ex Gregorio Nazianz. contra Julianum: ἡθελοπόλιδων τῶν περὶ ψυχῆς τρεχόντων. Animadvertit multos animæ periculum incurere. Dionysius Halicarnass. lib. III Antiquit.: Ὁ δὲ ἕτερον γὼν τιν ὑπὲρ τῆς ψυχῆς ἀγῶνα τρέχει. Nunc non aliam ob causam currit pro capite, hoc est in capitis discrimen adducitur. Dec.

Not. 81. Et homo est, et quis cognoscat eum? — Locus est Jeremik. XVII, 9: βάθεια ἡ καρδία παρά πάντα, καὶ ἀνεκρῶτος ἐστὶ, καὶ τίς γνώσεται αὐτὸν; Profundum est cor super omnia, et homo est, et quis cognoscat eum? Hieronymus ex Symmacho, Inscrutabile cor omnium; vir autem quis est qui inveniat illud? Theodoretus in Commentario: Ἀνθρώποις μὲν φησὶν, ἀκατάληπτα τὰ τοῦ πένους βουλεύματα, κέρυπται γὰρ τὰ τῆς καρδίας κινήματα. Ab hominibus quidem comprehendere nequeunt consilia proximi: quia sunt occulti motus cordis. Licet autem de quovis homine plerique intelligant, de Christo tamen exponunt (qui enim homo sit, propter oculum Divinitatem non cognoscatur) una cum Paulino Tertullianus adversus Judæos cap. 14, et in Marcion., cap. 7; Cyprianus lib. II, cap. 10 adversus Judæos; Epiphanius hæresis 50; Ambrosius de Institutione virgin., cap. 16; Augustinus in contra Faustum, cap. 41; Lactantius lib. IV, cap. 15. Dec.

Not. 82. Quia non habitabat. — Sapient. I, 4: Ἐξ κατόψεων ψυχῶν ἡ ἐπελεύσεται σφίσι, ἡδὲ κατοικήσει ἐν σφίματι κατὰ τοὺς ἀνακτισίας. In maleficam animam non introibit sapientia, neque habitabit in corpore subdito peccato. Reposuerant hoc loco typographici correctores, non habitabit, quod in Scriptura sit κατοικήσει restituitur ex Bad. et Grav. habitabat. Dec.

Not. 83. Indicata testatur. — Veteres editiones mendose habebant, judicata testatur pro indicata; sic enim scriptum est, quod narrat Paulinus, licet fallente memoria paululum ab eo discedat, quod de pondere capillorum additur; II Reg. 14, 26: ἢ: ἂν ἐκείρετο. ὅτι κτεθήρουν ἐπ' αὐτὸν, καὶ ἔστησε τὴν τρίχην τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ διακοσίους σίκλους, ἐν τῷ σίκλῳ τῷ βασιλικῷ. Quanda tondebatur, quoniam aggruabatur in eum, et ponderavit capillum capitis sui ducentos siclas in siclo regio. Vulgata Latina nihil diserepat, ducentis siclis pondere publico: ut via regia dicitur, ἡ λεωφόρος. Dec.

Not. 84. Superposuerunt iniquitates meæ caput meum. — In illo versu 5 psalmi XXXVII: Ὅτι αἱ ἀνομίαι ὑπεῖρασαν τὴν κεφαλὴν μου. Vertit etiam Ambrosius, Iniquitates meæ superposuerunt super caput meum; et explicat: Supertransierunt caput meum, et supereminent mihi, ut sensus meos depriment; et S. Augustinus, Sustulerunt caput meum. Vulgata, Supergressæ sicut caput meum: quoniam corrigende sunt omnes editiones priores quæ hic apud Paulinum habent, iniquitates meas. Dec.

Not. 85. Ros enim. — Locus est Isaie cap. XXVI, v. 19: Ἡ γὰρ ὀσπύς παρὰ σοῦ ἰαυρ αὐταῖς ἐστὶ. Ros qui a te, sanitas 891 ipsis est. Ubi Vulgata: Quia ros lucis, ros tuus. Pagninus et Vatablius: Ut ros oleum, ros tuus. Quæ diversitas accidit ex Hebræo רוֹשׁ oroth in plurali, quod et lumina et olera vertere potes. Elegans similitudo verbo hoc ambiguo clauditur, quasi dicat: Sicut ros lucis seu antelucanus oleuribus et herbis agrestibus gratissimus est, eaque reviviscere facit, ita ros tuus cadens super ossa arida, ea viviscere faciet. Vide ibi Gasparem nostrum Sanctium. Utitur Paulinus et infra epistola 17, 26 et 51, quo posteriore loco Frontonem nostrum consule. ROSVEDUS.

Not. 86. Ad confusionem malorum — Id est dæmonum, quos hic vocat angelos ad seductionem paratos. Atque ita Malum apud Matthæum cap. VI, v. 13; Sed libera nos a malo, ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, multi Patres intelligunt, uti et cap. V Matthæi, v. 37: Quod autem bis abundantius est, a malo est, ἐκ τοῦ πονηροῦ; et cap. XII, v. 19: Venit malus, ὁ πονηρός. Tertullianus de Fuga in persecutione cap. 2: Sed erue nos a maligno, id est ne nos induceris in temptationem, permitiendo nos maligno. Hoc lib. de Oratione, cap. 8, dixerat, Sed erue nos a malo. Ita quoque Chrysostomus, Euthymius, et Theophylactus in cap. VI Matth. Rursus Tertullianus lib. de Pœnitentia, cap. 5: Ut denuo malus recuperata præda adversus Dominum suum gaudeat. Idem libro de Patientia, cap. 11: Certemur igitur quæ a malo insignuntur sustinere; et cap. 14: Dissecabatur malus cum Job immundam ulceris sui redundantiam magna æquanimitate distringeret: sepius ita utitur eo libro. Idem de Culto feminarum, cap. 5: Christianus a malo illo adjuvabitur? Idem lib. II ad uxorem, cap. 6: Omnia extranea, omnia inimica, omnia demnia adhaerenda soluti a malo inimica; sepius eodem libro. Cyprianus de Oratione dæmonica, cap. 10: Quando in tentationibus nostris nihil malo liceat, nisi potestas inde triuatur; atque ita aliquoties ibidem usurpat. ROSVEDUS.

Not. 87. Ut aurum cephas. — Sic reposuimus ex ms. P. et editione Badii eum in Paris. et Græviana esset aurum paz, fortasse quod Hebraice legatur Canticor. V, 2: יָסַף כֶּתֶם רוֹשְׁךָ כֶּתֶם פַּז. Caput ejus aurum obrizum, ut vertit Pagninus; vel ut Montanus, massa auri obrizi; nam et ita Aquila Græce extulit, λέβητα χρυσίου, lapideum vel massa auri, Theodotio vero, ἐπίσημοι ἐν χρυσίῳ. Insignes in auro. Male Kircherus in suo Indice Hebraico, χρυσίον κεφαλή, aurum caput, nam LXX scripserunt χρυσίον κεφαλή, aurum cephas, nam constat ex Gregorio Nysseno in Canticum homil. 15, qui κεφαλή exponit ὀνόθεντον καὶ πάσης ἐπιμυθίας; ἀλλοτινῶν, εὐκαρινῆς καὶ καθαρόν, purum et quod omni mixtura careat, et sincerum. Ambrosius in psalmum cxxiii, octonario 13: Caput ejus aurum cephas. Unde et Aquila petram aurum dixit: Symmachus, lapidem aurum, quod significat stabilem eminentemque sapientiam. Deceptus est fortasse vir sanctissimus, existimans Hebraico in textu fuisse vocem Cephas, quæ petram significat, unde nomen S. Petro apostolo: sed sola vox כֶּתֶם kethem grumam seu massam significat auri, vel frustum auri puri, quale est Indicum, ideoque conjungitur eum voce פַּז paz, quæ aurum item obrizum so. at. Sunt ergo qui putent ex dualibus dictionibus kethem et paz, sive phas ut veteres Hebræi legebant, conflatum fuisse vocem κεφαλή. Alii vero, inter quos Delrius noster, existimant LXX scripsisse χρυσίον ἐν φάσι, aurum ex Phas, id est ex illa regione advectum, et degenerasse illam dictionem in κεφαλή, sicut Danielis X, 5, Ἰϛ-Ϝ Ophas nomen loci esse putat Pagninus, quod scriptum sit Jerem. X, 9: Argentum de Tharsis et aurum de Ophas. LXX dixerunt: Ἀπὸ Θαρσίς ἦεν χρυσίον Μωσῶν. Ex Tharsis veniet aurum Ophas. Symmachus Proverb. VIII: κρεῖσσον κρηπὶς μου χρυσίον ἠεροῦ. Melior fructus meus auro Ophaz. Alii deducunt a radice פַּז, quod est roborare et confirmare; nam aurum purius reddatum est solidius. Vera igitur lectio est cephas, cum Latina Scri-

pture editionem sequatur Paulinus e Græco textu A LXX expressam. Duc.

Aurum cephas. — † Ms. codex Vien., aurum ophaz. Sic Da nielis cap. x, v. 5, apud LXX : Et lumbi ejus præcincti auro ophaz. Sed hic codex Vaticanus LXX et ms. Reg. cum editis tribus habent cephas. Ambrosius de obitu Valent. et serm. 15 in psalm. cxviii, v. 1, cephas habet ab Aquila petram, a Symmacho lapidem aurum interpretatum, et lib. ii de Spiritu sancto in prologo. Vera igitur et optima lectio, aurum cephas.

Not. 88. Sed hoc ut tu magis intelligis, emendetur. — Ita mss. Vaticanus et Belgicus : ante erat, uti et ms. habet Puteanus, sed hoc, ut tu mavis intelligi, semen detur. Frontoni nostro ἔσποδο; videbatur locus et Paulinum forte de semine humano tamquam coagulo verba facere : certe Columella ubi de caseo agit, semen quoddam pro coagulo usurpari scribit. Ita ille. Quia Paulinus hic mentionem facit lactis et vini, item primæ nascentium mælectræ, constatque ex antiquis autoribus, olim 892 pueris recens natis et baptizatis lac et vinum datum, videatur fortasse alicui Paulinum alludere ad eum morem, qui in Gallia etiam nunc ætate Hugonis Victorini durabat, quo pueris recens natis sub vini specie eucharistia administrabatur. Immo ait suo quoque tempore parum vinum non consecratum loco sanguinis datum, quam consuetudinem sublata optabat. Ita enim ille lib. i de Cæremoniis, Sacramentis et Observationibus ecclesiasticis, cap. 20, agens de recens baptizato : Si ejus valetudinis est, sacramenta unitatis, id est, corpus et sanguinea Christi accipere debet. Pueris recens natis idem sacramentum in specie sanguinis est ministrandum digito sacerdotis, quia tales naturaliter sugere possunt. Augustinus ad Bonifacium contra hæresim Pelagianorum (Contra duas ep. Pelag. lib. 1, cap. 22) : In Ecclesia Salvatoris per alios parvuli credunt, sicut ex aliis, quæ in baptismo dimittuntur, peccata traxerunt. Nec illud cogitatis eos vitum habere posse, qui sunt expertes corporis et sanguinis Christi, dicente ipso Domino : Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem (Johan. vi), etc. Ergo (si sine periculo fieri potest) juxta primariam Ecclesiæ institutionem sacramentum eucharistiæ in specie sanguinis est tradendum pueris. Unde ignorantia adhuc formam retinens, sed non rem, dat eis loco sanguinis vinum; quod penitus supervacaneum arbitraret, si sine scuidato simplicium dimitti posset. Si autem in reservando sanguinem Christi vel ministranda pueris imminet periculum, potius supersedendum videtur. Nec terreant vos præmissa Augustini verba. Ipse enim alibi (Serm. de infantib.), quasi ea determinans dicit : Nulli est aliquatenus ambigendum tunc unamquemque fidelium corporis sanguinis Domini participem fieri, quando in baptismo membrum corporis Christi efficitur; nec alienari ab illius panis consortio, etiamsi antequam illum panem comedit et calicem bibat, de hoc seculo in unitate corporis Christi constitutus abscedat. Si hic ritus Paulini ætate etiam in Galliis viguit, et eum emendari voluit, aliqua fortasse lux loco huic ob-curo affulgebit.

Quod id in Gallia olim obtinuit, ut vinum recens baptizatis traderetur, etiam hac nostra ætate duravit in ecclesia Boddracensi, uti refert Wilhelmus Lindanus lib. iv Panop., cap. 25.

Quod si jam data interpretatio minus satisfaciat, quod in ea vini tantum mentio fiat, non etiam lactis; quodque hic apud Paulinum duarum specierum videatur fieri commixtio (petit enim hoc emendari, quo prima nascentium mælectra coalescit : fecit autem lactis et vini mentionem; et vinum Veteri Testamento, lac Novo deputat); quod si, inquam, predicta interpretatio minus satisfaciat, videri possit Paulinus allusisse ad eam consuetudinem qua olim post baptismum vinum lacte mixtum baptizatis præbatur. Ejus meminit S. Hieronymus in caput lv Isaie, illud comma, quo invitatur emere vinum et lac, explicans. Quod vinum miserit et Sapientia in cratere suo, omnes

stultos seculi mundique sapientiam non habentes provocans ad bibendum : et ut non solum vinum emimus, sed et lac, quod significat innocentiam parvulorum : qui mos ac typhus in Occidentis Ecclesiis hodie usque servatur, ut renatis in Christo, vinum lactique tribuntur. De quo lacte dicebat et Paulus : Lac vobis potum dedi, non solidum cibum (I Cor. iii). Et Petrus : Quasi modo nati parvuli, rationale lac desiderate (I Petr. ii). Unde et Moyses vinum et lac in Christi intelligens passione, mystico sermone testatur : Gratiosi oculi ejus a vino, et candidi dentes ejus a lacte. Quia igitur hac epistola Paulinus lac impense commendat, et gratie in Ecclesia ubera bona super vinum legis deprædicat, miratus forte fuit lac aqua mixtum baptizatis præberi, eumque ritum optaverit ex mente quoque Severi emendari.

Nec temere dictum videtur ab Hieronymo, eum morem in Occidentis Ecclesiis observatum. Nam in Orientis Ecclesiis usurpatum non facile legas. Quod enim Josephus Vicecomes lib. v de Baptismo, cap. 44, asserit, eum morem Clementi Alexandrino lib. i Pædagogii, cap. 6, notum notatumque vereor ut labatur. Varia quidem de lacte narrat ad explicationem loci Pauliniani I Cor. iii contra Gnosticos quosdam, qui per lac imperfectum quid designari pertendebant; non tamen ea que narrat ait usurpata in Ecclesia. Ibidem ait lac cum aqua misceri : quis autem dixerit eum apud Græcos baptismi ritum fuisse.

Quia Clementis locus illustris est, et servare possit ad mysterium ritus, qui olim in Occidentis Ecclesia fuit observatus, ejus hic Paulinus videtur meminisse, eum subjiciam. Ναί μὴν ἰπιμύγνεται τὸ γάλα καὶ οἶνος τῷ γλυκεῖ · ἐπωρελῆς δὲ ἡ μίξις· καθάπερ ἀναμιγνόμενον τοῦ πάθους εἰς ἀσθαρσίην· ἐξορόουται γὰρ ὑπὸ τοῦ οἴνου τὸ γάλα καὶ σχίζεται, καὶ ὅτι περ αὐτοῦ νόθου, τοῦτ' ἀποχρετέεται · κατὰ τὰ αὐτὰ δὲ τῆς πίστεως ἡ κοινωνία ἢ πνευματικὴ πρὸς τὸν παθῆτον ἄνθρωπον. τὸς σαρκιαῖς ἐπιθυμίας ἐξορόουσα, εἰς ἀδιότατα συστῆλλει τ' ἄνθρωπον, τοῖς θείοις ἀπαύσιμτοις (Clem. Alex. lib. i Pædag., cap. 6). Porro autem miscetur 893 quoque lac vna dulci : est autem utilis mixtio, veluti contemperata affectione ad incorruptionem. Lac enim a vino sercescit et scinditur, et quidquid ejus est adulterinum, id tamquam per aqueductum educitur. Eodem autem modo se habet spiritualis fidei societas in hominem palibilem. Serescere enim faciens carnales concupiscentios, hominem ad aternitatem contrahit, divinis immortalem efficiens. ROSWEDUS.

Not. 88 bis. Crines ejus abietis nigre. — Canticorum v, 11 : Comæ ejus, sicut elatæ palmarum, nigre sicut corvus. LXX vero dixerunt : Βόστρονχοι αὐτοῦ ἐλάται, μέλανες ὡς κέραξ. Cincinni ejus elatæ; nigri tamquam corvus. Alii vertunt, Comæ ejus palmæ fructus, nigre sicut corvus. Animadvertendum est enim, et in Latina Vulgata, et in ea que de Græca versa est, vocem elatæ palmæ fructum significare, non genus palmæ præ aliis proceræ, ut quidam censent. Nam ἐλάται Galeno est τὸ ἀπάλιν ἐκδοκαστῆρα τῆς φάρακος, tenerum palmæ germen. Dioscorides lib. i, cap. 124 :

Φοινῆς, ἢν ἐνομι ἐλάταιν ἢ σπάθην καλοῦσι, περικλήματι ἐστὶ τοῦ κερποῦ τῶν φουκαριῶν ἄγριον ἄλλο νεόν. Palma, quam alii elaten aut spathen appellant, fructus palmarum adhuc florentium involucrium est et calix. Marcellus vocat horticosum palmæ adhuc florentis operimentum. Hujus autem elatæ cortex niger est, et aliquantum subfulvus. Plinius lib. xii, c. 24 : Est præterea arbor, ad eadem unguenta pertinens, quam alii elaten vocant, quod nos abietem, alii palmam, alii spathen. Andreas Mathioli scribens in Dioscoridem, adnotet Plinium eo loco palmæ adhuc florentis fructus involucrium eum abiete arbore confudisse, vocabulorum propinquitate deceptum : atque inde colligit Dehrius noster, deceptos fuisse a Plinio sanctissimos viros Ambrosium lib. ii de Spiritu sancto, et in Oct. 15 in psalm. cxviii, et Paulinum, et in causa fuisse ut hoc loco verterent abietes, eum in exemplaria Græca incidissent, quibus vox palmarum deerat. Ego tamen illi non assentior, sed utrumque ab errore vindicandum

censeo, cum optimorum auctorum testimonio constet A
Græcam vocem ἐλάταν duo significare, et abietem, et palmæ fructum, sed non arborem ipsam palmam, ut Plinius videtur existimasse. Genes. xxi, 13: "Ἐβρέθη τὸ παιδίον ἐπὶ κάλαμος ἐλάτης; Projecit puerum sub abiete. Ezechielis xxxi, 8: καὶ ἐλάται οὐκ ἐγένοντο ὅμοιοι κάλαμοι αὐτοῦ. Et abietes non fuerunt similes ramis ejus. Isaia xli, 19: Στήσω ἐν ἐρήμῳ ἐλάταν. Statuam in deserto abietem. Pagninus ex Hebræo verit, Cincinni ejus crispi, nigri tamquam corvus: cum autem e Græco LXX vertit, Comæ ejus ductiles, meo judicio errat, tum quod omnes libri habeant ἐλάται, non ἐλάται: ut Numeror. xvi, 38: Πόλιπον λεπίδας ἐλάτας, Fac taminas ductiles; tum quod dictio βίστρουχοι, crines, cum ista ἐλάται jungi non possit, cum alterius sit generis; quo etiam vitio laborat Latina versio, qua Paulinus est usus. Crines abietes nigre, cum Græce sit, βίστρουχοι ἐλάται μέλαρες ὡς κόρξ. Ergo crines nigri dici possunt, non abietes: sed receptam versionem examinandam non censuit, ut neque Ambrosius. Duc.

Nat. 89. Dispositi a seculis. — Ita codex P. Suffragatur huic lectioni locus Apostoli non absimilis Eph. iii, 9: Οὐκ ὄραται τῷ νοσῆσιν τοῦ ὑποκρυπτομένου ἀπὸ αἰώνων ἐν τῷ θεῷ. Dispositio sacramenti absconditi a seculis in Deo. Duc.

Not. 90. Formam peccatricis. — Videtur ex Ambrosio expressum lib. vi in Lucam, cap. 7: Quæ (Ecclesia) merito speciem accipit peccatricis, quia Christus quoque formam peccatoris accepit. Quæ deinde in Paulino sequuntur de multimodis florum odorumque suavitatibus, paria hæc habet idem Ambrosius loco citato. ROSWEYDUS.

Not. 91. Fidelium operatio. — Id est misericordia. Verbo enim operari et inde derivatis proprie sancti Patres utebantur de operibus misericordie. Mox Paulinus: Operibus enim pietatis et misericordie. Epist. 40 de Melania pascente in Ægypto quinque monachorum millia: Nec volens gloria operationis agnosci, tamen operis magnitudinē prodebat. Epistola 12: Operando præceptis ipsius, videbis eum in omni paupere. Tertullianus lib. de Idololatria cap. 23, agens de eo qui juratus per ethnico deos scripto cavet mutuant: Dominum oremus, ne qua nos ejusmodi contractus necessitas circumsciat. Et si ita evenit, det fratribus operandi copiam, vel nobis omnis abruptenda necessitatis constentiam. Vult peccatum hoc operatione sine elemosyna redimendum. Idem lib. iv contra Marcionem, cap. 16: Nam etsi major est bonitas que operatur in extraneos. Cyprianus magistri insistens vestigiis libro de Lapsis, c. 13: Incunctanter et largiter fiat operatio; census omnis in medulam vulneris erogetur; opibus et facultatibus nostris, qui de nobis judicaturus est, Dominus fœneretur: et vox: Paenitentium, operanti, roganti potest clementer ignoscere. Idem libro de Unitate Ecclesie, cap. 1: In nobis vero sic unanimitas diminuta est, ut et largitas operationis infracta est. Idem epist. 52, cap. 9: Pro abluendo et purgando 894 delicto tuo largiter et frequenter operare. Qui et peculiarem librum de Opere et Elemosynis inscripsit, uti et tertii Testimoniorum libri ad Quirinum caput primum a Bono operis et misericordie auspiciatur, et secundum ab Opere et Elemosynis. Pontius in Vita Cypriani: Fiebat itaque cauberantium operum largitate, quod bonum est ad omnes. Optatas lib. in contra Parmenianum, agens de Jegatis a Constante imp. missis in Africam ad sublevandam egestatem pibis et concordiam conciliandam, Operarios unitatis vocat. Prudentius quoque in Psychomachia Avaritie opponit Operationem seu Elemosynam et Misericordiam:

Cum subito in medium freudens Operatio campum Proslit.

Ubi non recte Allus, Antonius Nebrissensis et Georgius Fabricius, Misericordiam posuere contra fidem omnium mss.

Non abs re Panellus ad Cyprianum suspicatur Misericordie nomen Operationis indidit, quod inter

opera bona præcipua sit elemosyna. An profectum ex eo cum elemosynæ mentio fieret apud Mattheum xxvi, 10; Marci xiv, 6: Bonum opus operata est in me? ROSWEYDUS.

Not. 92. Fœneratur et pascitur Christus. — Ita constanter legunt veteres editiones Bad. et Grav. cum Paris. Et seruari dicuntur non modo apud poetas tempestates, sed et apud Plinium (Lib. ii, c. 6) animi humani nubila: magis tamen familiaris est locutio ista Paulini cum de elemosyna et liberalitate in pauperes agitur, quam exhibet ms. P. fœneratur; epist. 34: Vult fœnerari ex iis quæ ipse largitus est, id est mutuum accipere. Idem ibidem: Qui miseretur pauperi, Deum fœnerat, id est, Deo mutuum dat; quod Ambrosius sic extulit in lib. de Basilicis non tradendis, Qui largitur pauperi, Deo fœnerat, et ita Vulgata Lat. Proverb. xix, 17. Cum utroque enim casu jungitur etiam apud probos Latinitatis auctores. Martialis lib. i, epigram. 77: Hæc sapit, hæc omnes fœnerat una deos.

B In quem locum Chaldericus: Hæc adeo dives est, ut possit dare nummos in senus omnibus diis. Sed non semper tamen fœnerari est dare in firmus vel ad usuram, licet Festo fœnus sit nummorum fœtes; ut neque Græcis δανείζεσθαι aliud sonat sepe quam simpliciter mutuum accipere, δανείζην mutuum dare. Sic apud Plutarchum ἵπρι τοῦ μὴ θεῷ δανείζεσθαι, liber de vitando are alieno, sive in fœnus sumatur, sive simplex mutuum. Deuteron. xxviii, 12: καὶ δανείζεις ἔθνη πολλοῖς, ἐν θεῷ δὲ δανείζεις. Fœnerabis gentibus multis, et ipse a nullo mutuum accipies, ut habet editio Lat. Sixti V, quasi dicat, Nulla premeris necessitate, cum omnibus rebus sis abundaturus: neque verbum τὸν larah, ad usuram dare, sed mutuum dare significat: ne caesentur Judei permissas sibi fuisse usuras. Sic psal. iii, 5, idem verbum Græce vertitur πηρῶν. Χρηστὸς ἀνὴρ ὁ οὐκ ἐπίσται καὶ πηρῶν. Jucondus homo, qui miseretur et commodat. Paulinus epistola 12: Commodemus in pauperibus suis Christus; sed ibidem præferenda videtur lectio manuscripti, quanto amplius est Dominum quam hominem fœnerari, illi Vulgata, et Domino quam homini: alioqui etiam fœnerare est quovis modo largiri, ut Plinius ait lib. ii, cap. 6: Solem ceteris sideribus lumen suum fœnerare. Duc.

Not. 93. Fidei misericordiam prætulisset. — Ambrosius lib. vi in Lucam, cap. 7: Misericordie fidem prætulit, quæ tunc habet meritum, si fide præeulente comparatur. ROSWEYDUS.

Not. 94. Qui magno emit, non vendit. — Ambrosius ibidem: Tam vili auctione vult æstimari Christus, ut ab omnibus ematur, ne quis pauper deterreat, etc. Ipse nos pretioso sanguine emit, non vendidit. Vide eundem lib. iii de Spiritu sancto, cap. 18, non longe a fine. ROSWEYDUS.

Not. 95. Non amanti divitias. — Ambrosius supra: Non amanti divitias, non amanti honores seculi, non amanti quæ sua sunt, sed quæ Jesu Christi; non amanti quæ videntur, sed quæ non videntur; non cupido vite, sed ei qui festinat dissolvi, et cum Christo crucifixus esse mundo. ROSWEYDUS.

Not. 96. Sapientis limina, ut jessum est, extentes. — Jubet hoc Sapiens Ecclesiasticus vi, 36: Ἐάν τις σμερῆ ἢ ὀφθαλμοῖς πρὸς ἄνθρωπον, καὶ βουλοῖτο θεωρῆσαι αὐτοῦ ἐπιταχέτω πρὸς τὸν. Si videris prudentem, mane surge ad eum, et gradus ostiorum ejus exteral pes tuus. Augustinus quoque tractatu 7 in Joannem βεβημὸς θεωρῆσαι vertit, limen ostiorum illius. Duc.

Not. 97. In lege. — Conjecimus legisse Paulinum διὰ τοῦ νόμου, I Corinth. xiv, 19, pro διὰ τῶ νόμου, nisi forte receptam Græcam lectionem ut exprimeret, scripsit ex intelligentia mea, non in lege, quasi esset ἐν νόμῳ. Duc.

Not. 98. Quocumque vel in domum indigni. — Locus est expressus ex Ambrosio lib. vi in Lucam, cap. 7: Quocumque vel in domum immundi, vel in domum Pharisæi audieris justam venisse, contende præripere hospitii gratiam, præripere regnum cælorum. Unde

et reliqua, **895** quæ hic subiungit, Paulinus desumpsit. Ita enim Ambrosius: *Ubiçumque audieris Christi nomen, accurre; in cuiuscumque inferiorem domum Christum intrasse cognoveris, et ipse festina. Cum repereris sapientiam, cum repereris iustitiam in alicuius penetrabilibus recumbentem, accurre ad pedes, hoc est, vel extremam partem quærè sapientie. Noli fastidire pedes. Fimbriam illa tetigit, et sanata est.* ROSWEDUS.

Not. 99. *Expandamus illi capillos.* — Ambrosius ibidem: *Expande capillos, sterne ante eum omnes tui corporis dignitates. Non mediocres capilli sunt, qui possunt tergere pedes Christi. Testatur hoc ille, qui quamdiu capillos habuit, vinci nequirit (Judic. xvi). Denique et mulierem decedebat orare non decet (I Cor. ii). Habeat sane capillos, quibus Christi circumvolvatur vestigia, quibus sua criminibus pulchritudinis et decoris, sapientie pedes tergat: ut extremo saltem rore divine virtutis humescant, figat iustitie pedibus oscula sua.* ROSWEDUS.

Not. 100. *Fortasse enim ideo, etc.* — Ambrosius loco citato: *Et fortasse ideo non lavit pedes suos Christus, ut eos lacrymis nos lavemus. Bone lacrymæ, quæ non solum nostrum possunt lavare delictum, sed etiam Verbi celestis rigare vestigium, ut gressus in nobis ejus erubent.* ROSWEDUS.

Not. 101. *Vulnerata caritatis.* — Manuscr. P., *Vulnerata caritatis*, e Græco ad verbum *Τετραποδὴν ἀγάπης ἐπόστα*; quod Ambrosius item Apologia David posteriori sic effert, cap. 10: *Vulnerata caritatis ego sum; alii, Vulnerata caritate, ut in Basilienensi editione, et apud eundem Ambrosium in Psalm. cxviii, octonario 15. Dec.*

Not. 102. *Sola sancta tergere.* — Hoc est, vestigia plantarum: pars enim inferior pedis designatur, quam alii soleam vocant. Ambrosius serm. 74: *Via vitæ ubi Dominus resurrexit nota facta solo atrita est plurimorum. Cicero Tuscul., v: Mihi calcamentum solum callum, cubile terra. Lucretius lib. iv:*

*Avia Pl. ridam peragro loca nullius ante
Frita solo.*

Not. 105. *Si unguentum meum vile sit.* — Ambrosius supra: *Misi in Domini corpus unguentum? Spirare incipit, quod mortuum putabatur. Ideo unusquisque adoratur eum labore suo nisique virtutum atabstram unguenti; non vile aliquid atque commune, sed pretiosum unguentum atabastri, et unguentum pisticum. Si enim quis fidei congreget flores, et prediket Jesum Christum crucifixum, in omnem Ecclesiam, quæ Christi corpus est, mundo mortua, requiescens Deo fidei suæ transfundit unguentum: atque incipit tota domus Domini passionem.* ROSWEDUS.

Not. 101. *Nomina sua.* — Ambrosius libro vi in Lucam, cap. 9: *Magna Christi gratia, qui omnia proprie vocabula discipulis ipsis donavit.* ROSWEDUS.

Not. 103. *Omniem veram.* — Vaticanus codex: *Omniem veram*: atque ita Jeremie II, v. 21, apud LXX est, *Ἀπὸ τοῦ καρποφόρου πᾶσι τὸν ἀδελφούς: vitæ fructuosam, omnem veram.* Ita quoque Ambrosius lib. vi in Lucam, cap. 9, legit ex quo hic pleraque Paulinus expressit. Et quod de *petra* mox dicitur, etiam discipulo suo hujus vocabuli gratiam non negavit, ad verbum desumptum est ex Ambrosii loco jam citato. ROSWEDUS.

Not. 106. *Quid pro suscepta carne?* — Adalambra-um ex Ambrosio lib. vi in Lucam, cap. 7: *Quid enim referamus pro susceptæ carnis injuria, quid pro verberibus, quid pro cruce, obitu, sepultura?* et quæ sequuntur reliqua hæc pagina in Paulino, ad verbum bene ex Ambrosio sunt. ROSWEDUS.

IN EPIST. XXIV.

Not. 107. *Si recte ditius, non recte dividas, peccasti.* — Usitur illo Genes. loco iv, 7, per accommodationem quam vocant. Sic enim LXX: *Ὁμὴ ἐὰν ὀφίης προσεβήσας, ἰσθὴρ δὲ καὶ διέπρσ, ἠμαρτίας; ἰσθὴρ-καρῶν. Nonne si recte obtuleris, recte autem non di-*

viseris, peccasti? quiesce. Vulgata: *Nonne si bene egeris, recipies?* Hæc Caino dicuntur, quod in recta divisione prima secundis, caelestia terrenis, preferenda sint. Ambrosius lib. ii de Cain et Abel, cap. 6: *Ut prima secundis, non primis secunda præcurrunt; et caelestia terrenis, non terrena caelestibus præferuntur.* S. Johan. Chrysostomus homil. 48 in Genes.: *προσθηματὰ τυχόντα, οὐδέτινα προσδοῖν οὐδὲ ἀρεθίσαν ἐπιδοῦσαν, ἐχρὸν δὲ τὰ περιώτερα προσήσεν.* Abuluti qualiacumque obveniebant, nulla ad delectum adhibita diligenter, cum debuisset pretiosissima offerre. Dec.

Not. 108. *Ecclesia te serviente possideat.* — Quod hic de Severo scribit Paulinus, quomodo non sibi, sed Ecclesie possessiones servavit, idem de Paulino et Hilario Arelatensi episcopo scribit Prosper (leg. Jul. Pomerius) lib. ii de Vita contemplat., c. 9: *S. Paulinus ingentia prædia, quæ fuerunt sua, vendita pauperibus erogavit; sed cum postea factus esset episcopus, 896 non contempsit Ecclesie facultates, sed fidelissime dispensavit. Quo facto satis ostendit, et propria debere propter perfectionem contemni, et sine impedimento perfectionis posse quæ sunt communia Ecclesie possideri. Quid sanctus Hilarius? Nonne et ipse omnia bona sua aut parentibus reliquit, aut vendita pauperibus erogavit? Is tamen cum merito perfectionis suæ fieret ecclesie Arelatensis episcopus, quod illa tunc habebat ecclesie, non solum possedit, sed etiam acceptis fidelium numerosis hereditatibus ampliavit.* ROSWEDUS.

Not. 109. *Nec habitas in dormitium sepulcris.* — Provocari se dicit Deus Isaac LXX, 5, ab his qui habitant in sepulcris, et in delubris idolorum dormiunt. LXX dixerunt: *καὶ ἐν τοῖς ἀνάσσει καὶ ἐν τοῖς σπηλαίοις κοινοῦνται διὰ ἐνύπνια.* Et in sepulcris et in specubus dormiunt propter somnia; quod S. Cyrillus Alexand. explicat: *In somnis et spectris arcepti, et notitia rerum futurarum indugantes.* Procopius dicit: *Ἐν ὑπνάσει διὰ τὸς νεκροῦσιν.* In sepulcris propter divinationem per mortuos. Summisse videtur ex Theodoro, cujus hæc verba sunt in Catena Regia ms.: *Ταῖς κατ' ὕπνου γενόμεναις φαντασίαις ἀποκρίθησθαι, καὶ τούτου χάριν καὶ παρὰ τὸς πέποιθας καθέσθαι ἀδελφοῦσιν.* Spectra et visa quæ in somnis apparent sectantur, et hæc de causa juxta sepulchra dormire contenti sunt. Hieronymus addit: *In delubris idolorum, ubi stratis pelibus hostiarum incubare soliti erant, ut somnii futura cognoscerent, quod in sumo Esculapii usque ludie error celebrat ethnicorum.* Quod autem, ad Plinius, in dormitium projectorum sepulcris, haustum videtur ex Romano Psalterio, ubi Psalmus LXXXVII, 6: *Quid sic vulnerati projecti dormientes in sepulcro: sicut sic effertur in Græca editione Romana: ὅσαι τραυματῶν ἐβρίμηνος καθέσθοντες ἐν τάφῳ.* Ambrosius item agnoscit illud projecti et Apollinaris: *Ὁμᾶς οὐδὲθεν; ἀκρίστοι περὶ τομῆς εἰδόνται.* Quemadmodum vulnerati projecti et incurati circa sepulchra dormiunt. Dec.

Not. 110. *Carnales athletæ.* — De continentali athletarum Clemens Alexand. in Stromatum: *ἄσσι δὲ καὶ ἀθλητῶν ὡς ἀλέγους ἀρροδισίων ἀπὸ τῶσδε δι' ἄσπῃσιν συνανακτῶν ἐργασιῶσιν.* Aut quoque athleticas non paucos abstinere a venere, propter exercitationem corporis continentes. Tertullianus ad Martyres cap. 5: *Nempe enim et athletæ segregantur ad strictiorem disciplinam, ut robori adificando vacent: continentur a luxuria, a cibis betioribus, a potu jucundiore, coguntur, cruciantur, fatigantur.* Vide etiam Basilium homil. *Non adherendum rebus secularibus;* Johan. Chrysostomum homil. 25 in I Corinth. et in epist. ad Timoth. i. homil. 8. Dec.

Not. 111. *In Adam solum nobis imaginem remansisse.* — Paulinus more multorum Patrum distinguit imaginem a similitudine; hæc peccato Adami vult perditam, illam remansisse. Hinc epistola 2 ad Severum: *Ut vere ad primordiam dignitatem, hoc est, Dei similitudinem reformemur.* ROSWEDUS.

Not. 112. *Lividum faciens corpus suum.* — Expri-

muntur his verbis illa Pauli I Cor. ix, 27: Ὑποπιέζω τὸ σῶμα, καὶ δουλοῦμαι; quasi diceret: *Lividum facio corpus meum, et in servitute redigo*: quo pacto etiam in coe-lie Claromontano Latine editum fuisse testatur Beza, *Lividum reddo*: et interpres Irenæi lib. iv, cap. 72: *Lividum facio corpus*: atque ipse Paulinus porsum epist. 43 ad Augustinum, que inter Augustinianas est 58, Hesychius et Suidas: Ὑπόπιον, τὰ ὑπὸ τοῦ ἰσθαλοῦς οὐδὲμα. Ὑπόπιον dicuntur tumores, qui sub oculis oriuntur. Jul. Pollux: τὰ ὑπὸ τοῦ ὀπας τῶν πλεθρῶν ἔχου. *Que sub oculis apparent plagarum vestigia*. In veteri Glossario, Ὑπόπιον, *Suggillata*, il est partes circa oculos percussionibus contusæ et livide. Inde ὕποπιέζω proprium athletarum verbum, quod est suggillare eam partem quæ est sub oculis, vel aliam quamvis corporis partem, ut solebant pugiles pugnis et cestibus. Atque ita scribitur apud Chrysost. homil. 22 in I Corinth. qui exponit: καταπέλας καὶ ὑποπέτσι μετὰ πολλῶν ἰδρῶτων: *Coeceo et cum sudaribus multis subicio*: itaque apud Theophylactum et Oecumenium. Apud alios legitur ὕποπιέζω, hoc est deprimio, elido, vexo, dejectum opprimo, quod luctatorum est: et hæc lectionem exhibent Clemens Alexand. in Stromat., Gregorius Nazianz. adversus Eunomianos. Basilius et Commentarius Theodoretii. In regis mss., ὕποπιέζω, quod Doricum est. Utraque similitudine pugilum et luctatorum usus est Apostolus, et utrumque verbum exprimit Cyprianus de Singularit. cleric. cum vertit, *Affligo*, et autor Latine Vulgate, *Castigo*. Dcc.

Not. 115. *Ut apprehendatis*. — Apud Paulum, hoc tantum est: Ὅστω τρέχετε, ἵνα κατάρητε. Sic currite, ut comprehendatis; nec additur ἕποντες, omnes, I Cor. ix, 24. Eandem tamen sententiam ex hoc loco erunt quidam tractatores, ut Theodoretus: Ἐκεὶ πολλοὶ ἀγωνίζονται, εἰς ἀνακατήρτατα μῶνος, ἑσταῖθα δε τῶν πολλῶν ἀγωνιζομένων ἕκαστος ἑξῆςεται τῆς ἀκατήρτατος. Illic cum multi certant, unus **897** solus a præcone victor renuntiatur, hic autem eorum qui recte certant, unusquisque renuntiationem assequitur. Hieronymus epist. 28: Non est invidus agonotheta noster, nec alterius palma alteri parat ignominiam, omnes athletas suos desiderat coronari. Quod autem sequitur: scissura in corpore esse non potest, aliunde depremitum esse non potest, nisi ex illis I Cor. xii, 25: Ἴνα μή ᾖ σχίσμα ἐν τῷ σώματι. *Ut non sit scissura in corpore, vel scissura, vel dissidium*. Loquitur illic de corpore humano, sed additur v. 27, *vos autem estis corpus Christi*. Dcc.

Not. 114. *In terra Cham*. — Alias, *Chanaan*. Emendandum, in terra Cham, ex psalmo cv, 22: Θαυμάσια ἐν γῆ Χάμ. *Mirabilia in terra Cham*, id est in Ægypto; in psal. civ, 25: *Jacob accela fuit in terra Cham*: at terra Chanaan Palestina. Levitici xiv, 54: *Cum ingressi fueritis terram Chanaan, quam ego dabo vobis*. Nisi forte hoc fuit autoris προφητικῶν ἀπόστολος, ut pro Cham scripserit Chanaan. Paulo post profligatis dixit patrimoniis, hoc est venditione distractis, ut Cyprianus in lib. de Opere et Eleemosynis citans illa Matth. xii, 44, dixit: *Negotiantorem celestis gratiæ distractis omnibus rebus suis pretiosam margaritam de quantitate patrimoni sui debere mercari*. Dcc.

Not. 115. *Destruat inimicum et defensorem*. — Vulgatus noster pro defensore habet altorem, Græce τιμωροῦντα (leg. ἐκδικητῶν). Sed defensor obtinebat ætate Paulini, uti constat ex Severo Sulpicio lib. de Vita S. Martini, cap. 7, cum admirabile illud Martino ex sacris Litteris ad episcopatum Turonensem suffragium accessit, quo Defensor quidam eo nomine episcopus qui Martini electioni præcipue resistebat, confusus est. Nam cum fortuito lector, inquit Severus, cui legendi eo die officium erat, interclusus a populo defuisset, turbatis ministris, dnm expectatur qui non aderat, unus e circumstantibus sumto Psalterio, quem primum versum invenit, arripit. *Psalmus autem hic erat*: Ex ore infantium et lactentium perferisti laudem propter inimicos tuos, ut destruas inimicum et

A defensorem (Psal. viii, 5). Quo lecto, clamor populi tollitur, pars diversa confunditur.

Que quidem divinam voluntatem investigandi ratio a pluribus olim usurpata. Ita Clodoveus, primus Galliarum rex Christianus, cum expeditionem contra Arianos pararet, nuntios misit ad B. Martini basilicam, ut inde aliquod victorie auspiciam acceperet (Gregor. Tur. lib. ii, cap. 57 *Hist. Franc.*). Accepit: nam intransitibus nuntius hi versus decantati sunt: *Prævincisti me, Domine, virtute ad bellum: supplantasti insurgentes in me subtus me, et inimicorum meorum dedisti mihi dorsum, et odientes me disperdidisti* (Psal. xvii).

Ita ad D. Martini sepulchrum Meroveus rex Francorum curavit tres codices poni, Psalterii, Regum et Evangeliorum (Idem, lib. v, cap. 14). Ex Psalterio versus exiit: *Verumtamen propter dolositatem posuisti eis mala* (Psal. lxxii), etc. Ex libris Regum: *Pro eo quod dereliquisti Dominum Deum vestrum* (II Paral. xvii), etc. Ex Evangeliiis: *Scitis quia post biduum Pascha fiet, et Filius hominis tradetur* (Matth. xxvi), etc.

Ita Gregorius ipse Turonensis (Idem, lib. v, cap. 49), cum videret Platonem archidiaconum et Gallienum per vinu abripi a Leudaste, Psalterium aperuit, legitque: *Eduxit eos in spe, et non timentur: et inimicos eorum operuit mare* (Psal. lxxvii): et Leudastis navis demersa est, altera superest.

Heraclius triduo exercitum instrat, apertisque postea inviolatis Dei Evangeliiis invenit sibi mandari, ut in Albania hiemet. Cedrenus anno 15 Heraclii, et ex eo Baronius tom. Viii anno 622. An occurrit illud I Cor. xvi: *Vel etiam hiemabo?* an ad Tit. iii: *Ibi enim statui hiemare?*

Quomodo autem diabolus inimicus et defensor sit, explicat ipse Paulinus epistola 4: *Ut destruat inimicum huius et defensorem mali*. ROSWEYDUS.

Not. 116. *Sicut Abraham dedit*. — Videsis hæc expressa ex Paulino apud Eucherium (quisquis ille Eucherius sit; certe famoso illo Lugdunensi episcopo posterior est, cum Gregorium Magnum citet), lib. ii Commentariorum in Genesim, cap. 17: *Sed quid hæc victoria Abraham de quinque regibus indicabat, quos ille fidei pater mysteria superavit, nisi quod fides nostra si confirmata sit in spiritu principali, totidem corporis nostri sensus Dei verbo subigat*. Que totidem verbis et Isidorus representat, Commentariorum in Genesim, cap. 11, qui pro mysterio legit in prælio. Rectius Paulinus, et magis ad sensum sacrarum Litterarum hic victoriam Abrahami de quatuor regibus habet, et ad quatuor corporis elementa refert. Vere enim Abraham quatuor reges, qui Lot captivum ceperant, expugnavit. ROSWEYDUS.

Not. 117. *Et sicut ille pro fratre amico in regibus victa victor*. — Lectio hæc est ab amico Romano ingeniose ad rem præsentem et ex vestigiis veteris lectionis excogitata. Ante tantum erat: *Pro propinquo in regibus victor*; que tolerari poterat, ut apparet ex Eucherio **898** et Isidoro, qui ita locum jam citato exhibent: *Nam sicut ille de proximo in regibus victor exstitit: ita et fides pro anima victrix de exteriori homine triumphabit*. ROSWEYDUS.

Not. 118. *Per litteram Græcam T*. — Etiam hæc Eucherius et Isidorus in Commentaria sua transtulere, ubi Eucherius etiam numerum 13, quem Paulinus hic præterit (nisi membrum hoc omissum fuerit a librariis ob difficultatem Græci numeri, et et, quod nominis Jesu compendium est), explicat: *Quod vero ille non in multitudine, nec virtute legionum, sed tunc in trecentis decem et octo comitantibus adversarios principes debellavit, jam tunc in sacræ crucis figuram [quæ per T litteram Græcam et Jesu nomen, qui per et et, Græcis characteribus scribitur, qui Salvator interpretatur, in numerum trecentorum decem et octo exprimitur] imaginabatur; quod nos Christi passio liberaret a dominatu quinque carnalium sensuum, qui nos antea variis ritis captivos exsuperaverant*. Restitui apud Eucherium imaginabatur ex Isidoro, quod illi ad intendendum sensum decrat.

Uti Eucherius et Isidorus sua ex Paulino sublegere, ita Paulinus ex amicissimo sibi Ambrosio quaedam adumbravit. Ambrosius prologo libri de fide ad Gratianum : *Petis a me fidei libellum, sancte imperator, projecturus ad prælium. Nosti enim, fide magis imperatoris quam virtute militum queri solere victoriam. Nom et Abraham trecentos decem et octo durit ad bellum, et ex innumeris trophæa hostibus reportavit, signoque dominicæ crucis et nominis, quinque regum victriciisque turmarum subacto robore et ultus est prœlium, et filium meruit et triumphum.* Idem libro I de Abraham, cap. 5 : *Numeravit, inquit, trecentos decem et octo, ut scias non quantitatem numeri, sed meritum electionis expressum. Eos enim adsciscit, quos digno numero fidelium judicavit, qui in Domini nostri Jesu Christi passionem crederent. Trecentos enim T Græca littera significat, decem et octo autem summam 1 n (id est Jesu s) exprimit nomen. Fidei ergo merita, etc.* Ita legendus iste locus. Faustus quoque Rhegiensis de Spiritu sancto : *Sacer numerus, dicitur, quia trecenti in e ru sive supputatione signum crucis (T scilicet), decem et octo vero Jesu (scilicet 1 n) adorandum nomen ostendunt.*

Simili ratione Tertullianus lib. III adversus Marcionem, cap. 4, trecentos Gedeonis socios ad crucis mysterium refert,

Hoc etenim signo prædemon stravit ærves Congressus populo Christi sine ulde multo, Tercenteno e pite (numerus Tau littera Græca).

Sic et Augustinus sermone 108 de Tempore : *Gedeon elegit trecentos viros ad prælium, ut ostenderet non in numero multitudinis, sed in sacramento crucis mundum ab incursu gravium hostium liberandum. Trecenti enim in Græca T similitudinem crucis ostendunt. Et paulo post : Gedeon tyram gessit Domini Salvatoris. Et quia trecenti secundum Græcum computum (T litteram innuit) crucem faciunt, ita tunc Gedeon in trecentis viris Judæorum populum de crudelissimis gentibus rripuit, quomodo postea Christus per mysterium crucis otum genus humanum de potestate diaboli liberavit.* Item Gregorius Magnus lib. xxx Moral., cap. 17. *Trienarius numerus in Tau littera continetur, quæ crucis peciem tenet. Cui si super transversam lineam id quod in cruce eminet adderetur, non crucis species, sed ipsa rux esset. Quia ergo iste trecentorum numerus in Tau littera continetur, et per Tau litteram, sicut diximus, pecies crucis ostenditur, non immerito in his trecentis gedeonem sequentibus illi designati sunt, quibus dictum est : *Qui rult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me (Luc. ix) : quæ totidem verbis repetit Isidorus in caput VII Judicium.**

Eodem mysterio Ambrosius in Lucam lib. VI, cap. 7, explicat illud Johannis XII : *Ponit enim venundari crucis denariis. Ait : Trecenta autem æra crucis iugne declarant.* ROWSEYDUS.

Not. 119. *Cujus mysterii virtute trecentis... cubis.* — Idem mysterium in trecentis cubitis Aræ recognoscit Isidorus cap. 7 in Genesis : *Potest quidem in his trecentis cubitis signum ligni passionis ostendi. Ipsius enim litteræ T numerus crucis demonstrat ignum, per quod socii Christi passionis effecti per baptismam, longitudinem vitæ æternæ percipimus. Quæ totidem verbis Beda repetit QQ. super Genesis, ubi dicit per quod rectus quæ habet. Supplenda tamen poud eum littera T, quæ textui ejus deest.* ROWSEYDUS.

IN EPIST. XXV.

Not. 120. *Exterminati sunt.* — Locus est apud Sophoniam proph. 1, 2 : *Και εξολοθρεύθησαν πάντες οι ταρσένοι ἀργύριον. Et exterminati sunt omnes, qui recti sunt argento.* Vulgata Latina : *Disperierunt omnes involuti argento.* Similis sententia est Ecclesiastici xxxi, 5 : **899** *Ὁ ἀργύριον χροσόν, οὐ δικαιοσύνηται, και ἡ δίκαιος ἀναχρόσόν, οὐτως πληθήσεται. Qui aurum diligit, non justificabitur; et qui insequitur corruptionem, ipsa replebitur.* Vulgata : *replebitur ex eu.* cc.

A Sic Baruch. III, vers. 18 et 19 : *Qui argentum thesaurizant, et aurum, in quo confidunt homines, et exterminati sunt.* ROWSEYDUS.

Not. 121. *Satis felicitur est.* — Ita subinde amant loqui autores, nene magis, nunc satis comparativo gradui jungendo. *Magis fortior.* Arnobio lib. 1 et scipius apud Plautum. *Satis hic valet valde,* ut Cypriano epist. 20 *litteræ satis sobrie.* Julio Capitolino in Marco Antonio, *satis nobilis.* Ælio Spartiano in Severo studiis *satis deditus.* Rufino ad Gaudentium : *Ne a sermonibus quidem satis elocutionibusque discere.* ROWSEYDUS.

Not. 122. *Uti protectores efficiamini.* — Suidas : *Προτέκτωρ εἶδος γὰρ ἀξιωματικῶν Ῥωμαίου. Protector, Romana dignitatis genus.* Glossæ Basilicorum : *Ἡρωσκούτάρχοι, ὑπεραρπιστῆται ἢ νῦν λεγόμενοι Προτέκτορες. Primoscutarii, propugnatores, qui nunc dicuntur Protectores.* Menander de Legal. : *Ἡροτέκτωρ ὁνομασίαι παρὰ Ῥωμαίοις τὸν εἰς τοῦτο καταλεγόμενον ὄνομαι, τῆς βασιλείου προσηκαστήν* Protector significat apud Romanos regium propugnatorem, ad id genus dignitatis electum. Instituti sunt a Gordiano Juniore. Cedrenus :

Μετὰ δὲ τούτων ἐξατίτηστον Ἰουλίῳ μῆνας τρεῖς, ἡς πρῶτος ἐποίησε καινοτάτην και προτέκτορας. Post hunc regnavit Gordianus Junior mensibus tribus, qui primus instituit candidatum et protectores. Frequens protectorum mentio apud Ammianum, domestici lib. XIV, XV, XVIII, XXI, XXVI, ducis Mesopotamiæ lib. XXIII. ROWSEYDUS.

Protectores. — Corporis imperatoris custodes, qui principis latus protegebant, ut est in lib. IX cod. Theod. de Protectoribus. Horum scholam instituisse Gordianum autor est Cedrenus, quæ longe dignioris ordinis ceteris Palatinis scholis habita est : adeo ut Constantius, Constantini M. pater, protector, deinde tribunus fuerit, ad idque munus militantes fero omnes adspirarent. Jul. Firmicus lib. in Matth. cap. XIV : *Faciet scutarios, vel imperatorum protectores, vel qui proprio excubitu salutem principibus servent.* C CANGIUS, in Glossar. Lat., tom. III, pag. 448.

IN EPIST. XXVI.

Not. 123. *Sebastiano.* — *Sebastianus* hic fortassis est ejus meminit Severus, dialogo 5, cap. 1 : *Hæc me loquente, Gallo jam ad narrandum perato. irrui turba monachorum, Evagrius presbyter, Aper, Sebastianus, Agricola.* ROWSEYDUS.

IN EPIST. XXVII.

Not. 124. *Florere Clarum.* — Clari hujus aliquoties fit mentio apud Paulinum. Epitaphium ei scripsit Paulinus, quod habes epistola 12. Sepultus fuit in domestica Severi Ecclesia, uti illidem habetur. Meminit ejus Severus epistola 2 ad Aurelianium diaconum de obitu S. Martini, et in Vita S. Martini, cap. 25. Sollemnis ejus memoria adscribitur in Martyrologio Romano 8 Novembris, et Turonis ponitur. ROWSEYDUS.

IN EPIST. XXVIII.

Not. 125. *Endelechium.* — Notat Sirmondus noster ad Sidonium epistola 8 libri IV. Endelechii hujus, qui Romæ rhetor cathedram tenuit, mentio exstat in veteri annotatione eodice Apuleiani in bibliotheca Vaticana : *Ego Salustius legi et emendavi Romæ feliciter, Olybrio et Probino coss. in foro Martis controversiam declamans oratori Endelechio. Rursus Constantinopoli recognovi Casario et Attico coss.* Fuit hic Severus sanctus Endelechius, orator et poeta Christianus, cujus exstat breve carmen de mortibus bonum. ROWSEYDUS.

Not. 126. *Theodosio.* — Meminit Hieronymus epistola 15 ad Paulinum libri pro Theodosio ab eodem compositi, quem ait prudenter onateque compositione. Meminit ejusdem Cassiodorus lib. I Sacrar. Lection., cap. 21; item Gemadius in Catalogo virorum illustrum, cap. 48, qui 1 unegyricum super victoria tyranorum vocat. ROWSEYDUS.

IN EPIST. XXIX.

900 Not. 127. *Dum asperitate setarum compungi-*

mur. — ¶ Olim monachi confectas ex camelorum pilis vestes deferebant, ut inde liquet, et ex Sulpicio de Vita S. Martini, c. 7, in descriptione ordinis monastici a S. Martino instituti: *Flerique, inquit, camelorum scitis vestiebantur, mollior ibi habitus pro crimine erat.* Paulinus Petricordias lib. II Vitae ejusdem S. Martini:

Multis vestis erat seitis contexta camelli,
Quae levibus stimulis vigiles compungeret artos,
Excludens tenuem compuncta carne saporem,
Mollia ne fluxura nutrent mollis corpus,
Lascivae et tenui vestis fluctaret aenicia.

Inde suspicor monachorum cilicia et albaeas canonicorum traxisse originem, quod et ipsi vestes e pellibus carni proximae olim induerint, exemplo S. Johannis Baptistae pilis camelorum vestiti et zona pellicea circa lumbos praecincti, ut testantur Matthaeus c. III, et Marcus c. I; sed et epist. 49 ad Macarium Paulinus *pellibus suis vestitum Vagium, praecii Johannis habitum veste setigera imitantem*, dicit n. 42.

Not. 128. *Natalium sancti, dictionem fecisse meritorem.* — In codice P. (nunc Regio) legebatur *natalium sanctis dictionem*, quemadmodum et in eo manuscriptus meminit Cauchius. ideoque conjicit emendandum, *sanctis adjectionem fecisse meritorem*: sed minori immutatione libens substituerem, *sanctis auctorem fecisse meritorem*. Favet huic suspicioni nostrae quod sequitur: *Auxit meritum sacerdotis commoventu nobilitate conjugii.* DEC.

Sed et Paulinus hic non minus lectioni Cauchii fauet. Nam praecedit: *adjiciens nomen ex infulis.* Retineo tamen vulgatam lectionem, capioque *dictionem* uti apud Eusebium; quam dictionem praecelare Simon luster Sidonio restituit lib. VIII, epistola II: *Hic ut arreptum suaserat apus, ethicam dictionem pro persone, temporis et loci qualitate variabat*: ubi male ante, et *hic addiditorem*: cedro digna correctio. ROSWEYDUS.

Not. 129. *Marcellino consule avo.* — Edit. *Grin.* in marg.: Marcellinus et Probinus cons. anno Christi 342, temporibus Constantini et Constantii. *Schot.* edit. in marg.: Hieronymus hanc putat filiam Marcellini: verum Rufinus, in secunda Invectivarum ad Hieronymum, neptem ipsius dicit.

Not. 130. *Viliore asellis burico.* — Non fuit causa cur in margine adhaerent quidam: *Alii, burdico.* Vox est non illius solum reii scriptoribus, sed etiam antiquioribus nota, quae non burrium, aut pyrricium, vel aliquod indumentum genus rufum significat, ut quidam in suis in S. Hieronymi epistolae notis scripserunt; neque a Buris Achaiae urbe deductum est nomen, ut putat Erasmus, unde mitterentur burici: sed veteres interpretes Horatii in odeo 27, lib. 1, docent *mannos dici, equos, parvos burdos, seu buridos*: et in Epod. IV: *Manni equi sunt, quos vulgo burdones sive burichos nominamus*: et epist. 7 lib. I: *Mannis, parvis equis burichis.* Glossarium vetus, *Mannis, bouziques.* Id in causa fuit, ut duobus in locis apud S. Hieronymum, ubi de mannis fit mentio, quidam addiderint in margine *buricis*, quae vox postea in textum irrepit, ut in Commentario in cap. X Ecclesiasticae: *Subita a diabulo dignitate perlati vias publicas mannis terunt, quos vulgo lubricas vocant.* Ita vetus editio Frobeniana; sed recentiores, *quos vulgo buricos vocant*: at in editione Mariani Victorii illud glossema sublatum est, et epistola 26 idem Hieronymus: *Ubi videris fovere patinas, ubi argenti pondus, ubi ferentes buricos mannos, comatulos pueros, pretiosas vestes.* Sed abesse a quibusdam libris mss, vocem *buricos* testatur Erasmus, quae in optimo libro V. C. Nicolai Fabri τὸς ἀρροίτους nusquam comparat, et videtur asenta, ut indicatur quid vocet mannos, hoc est, parvos et admodum viles equos conductitios. Retinet hanc vocem Aquitania nostra et Gallica dialectus, sed ad asellos tantum indicandos, quos *bourriques* et *bourriques* appellam. DEC.

Not. 131. *Filiu Babylonis.* — Baronius, tomo IV,

anno Christi 597. Quam, inquit, urbem cum sic nominet filiam Babylonis, ut tamen in pluribus dicat eam praese ferre filiam Sion, facile puto intelligis, ea nominis unius urbis varietate discriminatos esse gentiles a Christianis; nimirum ut ea ex parte Roma Babylon dicatur, ubi adhuc in ea gentilitia vigeret impietas; Sion autem in pluribus, utpote quae Christianis abundaret, 901 in quibus cultus religionis vera mereatur.

Existimo potius Romam hoc tempore dictam Paulino Babylonem, ut et Hieronymo, ratione turbarum et illecebrarum, quarum Roma magna erat copia, cum Hierosolymis quies esset, ut clare hic Paulinus. Ita Hieronymus epistola 17 ad Marcellam, quam nomine Paulae et Eustochii conscripsit, ut eam Roma Hierosolymam evocaret, proponit ei tantulum Urbis. Idem facit epistola 18, quam suo nomine ad eandem Marcellam scribit. Vide haec fuse explicata contra haereticorum calumnias in Anti-Capello meo, cap. 5. ROSWEYDUS.

Not. 152. *Martinum... recitari.* — Primum fuisse Paulinum, qui Romae urbi Martini Vitam notam fecerit, testatur Phostumjanus apud Severum dialog. 1, cap. 16: *Primum cum Romae urbi vir studiosissimus tu Paulinus inivit.* ROSWEYDUS.

Not. 153. *Nicetae qui ex Ducia... advenerat.* — Baronius tomo V, anno Christi 597, primum Nicetae Romam adventum ex numero Natalium S. Felicis a Paulino editorum ita deducit. Cum Paulinus, inquit, scribens (Epist. 28) ad Severum testetur quolibet anno se statuisse conscribere versibus ejusdem Felicis Natalium, plane ex numero eorundem annos quoque licebit suo ordine adnumerare. Sed cum in nono a Paulino edito Natalio mentio habeatur de posteriori ejusdem Nicetae adventu Nolam, eumque contigisse dicat anno quarto a priori ipsius adventu, affirmare opus est ipsum ejus priorem adventum, tempore quo Natalium quantum elaboravit, accidisse. De ejus enim posteriore adventu, quo meminit de priore isti sunt versus (Natal. 7):

Venisti tandem quarto mihi redditus anno:
Sed grates Christo, qui te vel sero revexit.

Cum igitur haec ratione priorem ejus adventum contigisse oportuerit tempore quinti editi Natalii: in quem Domini annum illud potissimum incidit, hoc exigendum est.

Numeranda quidem esse Natalia ista Paulini ab ultimo anno, quo adhuc detentus in Hispania Romam parabat adventum, ex ipso satis intelligi potest. Fuit ille annus Domini 595. Sequenti autem, cum jam ad natalem diem sancti Felicis Nolam se contulisset, secundum ordine edidit Natalium. Cum vero, ut ejus testificatione liquet, jam annum apud eundem Felicem egisset in ipso agro Nolano, quando et legationem ab episcopis Africanis suscepit, qui fuit annus Domini 595, tertium ab eo scriptum est Natalium; sequenti vero anno, nempe superiori, quartum. Unde hoc ipso anno 597 ipsum quantum elucubratum fuisse Natalium, necessario dicendum est: quo tempore et Nicetae adventum contigisse, neque opus est affirmare; cum a quinto Natalio usque ad nonum numeras ille perficiatur annorum quatuor, quo Nicetae reditum in Italiam prorogavit. ROSWEYDUS.

IN EPIST. XXX.

Not. 154. *Sed pauper ego.* — Hinc usque ad ut qui naturali, citat Augustinus epistola 106 ad Paulinum, quae in quibusdam libris male inscripta est *Bonifacio*; ejus enim tanquam ad Paulinum misse meminit ipse Augustinus libro de bono perseverantiae, cap. 21: *Ipsum epistolam, quam jam contra Pelagianos ad sanctum Paulinum Nolatum episcopum feci, cui epistola contradicere modo coeperunt, nonne ante annos plurimos edidi? Eam quoque inspiciant, quam dedi ad Sixtum Romanam Ecclesiam presbyterum, quando adversus Pelagianos acerrime conflictatissime certavimus, et talem reperient, qualis est illa ad Paulinum.*

Meminit ejusdem et Prosper c. 43 contra Collatorem: *Ut itaque omittantur ea volumina, in quibus ab exordie episcopatus sui, multo prius quam impugnatores gratie exurgenti, pro gratia disputavit, legantur tres ad Marcellinum ipsius libri, ad sanctum Paulinum Nolanum episcopum epistola retractatur.* ROSVEDUS.

Not. 155. *Ad nihilum redigat.* — Verba sunt psalmi LXXII, 20: *Ἄπει ἐθάρσυνον ἐντροχίαιον, κρησ, ἐν τῇ πόλει σου τὴν εὐνοῖα ἀπὸ τοῦ ἐξουθενώσεαι.* Velut somnium exurgenti, Domine, in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges. Quod autem, in civitate circumstantiæ, ex psalmo desumptum est xxx, 22: *Ὅτι ἐθάρσυνον τὸ θεῖον ἀπὸ τοῦ πόλει περιστοχῆς.* Mirificavit misericordiam suam in civitate manita. Ad verbum, in civitate militum, et ita Felix Pratensis ex Hebræo vertit ut psal. LIX, 2: *Τὴς ἐπάρσυνον τὸ πόλει περιστοχῆς? Quis deducet me in civitatem manitam?* IV Reg. XXIV, 10: *Ἰδὲν ἡ πόλις ἐν περιστοχῆ, Civitas circumdata est manitionibus.* Vox Hebræa vertitur *ὄχρωρον, propugnaculum, manitio, Zacharie IX, 5.* Hoc loco psalmi xxx Theodoretus profert ex Symmacho: *Ὅς ἐν πόλει 302 περιστοχῆ, tamquam in civitate circummanita.* Apud Augustinum et in veteri Psalterio *περιστοχῆς* vertitur *circumstantiæ*, quemadmodum et ab auctore Vulgate Latina psalmo cxi, 5: *καὶ θύρας περιστοχῆς παρὶ τὰ χεῖρα μου.* Et ostium circumstantiæ labiis meis. Duc.

Not. 156. *Neque ceris liquentibus.* — Basilius hom. contra Sabellianos, pag. 803: *Ἐδὴ καὶ κερις, καὶ ζωγράφου τέχνη τὴν εὐνοῖα ποιεῖ εὐνοῖα φανερὰ μίμημα.* Et pingendi artificum facit imagine corruptibilem hominis corruptibilis figuram. Solebant enim ceris pingere, et picturam inaurere, ut docet Philius lib. xxxv, cap. 11, et lib. xxi, cap. 11, scribit ceram varios in colores pigmentis tradi, unde *πυρογραφία*, ejusmodi artificum, et *κηρογραφία*, ceram fundere et liquare: quam ob causam Patres Græci, cum de picturis egitur, ceræ quoque meminerunt. Chrysostomus homil. Quod unis est Veteris et Novi Testamenti legislator: *Ἐπὶ καὶ τὴν κατὰ βλῆστον ἀνάστασι γράφον εὐσεβείας περιγραφῶν.* Ego et cera perfusam dilexi picturam pietate replendam, et homil. Eἰς τὴν ναπίρα in pelvium seu lotionem feriat ὅ: *ὄστανδὸς τὴν πῶσιν οὐδὲ τὴν κατὰ βλῆστον ἀνάστασι γράφον τοῦ ἁγίου.* Non tabulam honorari, neque perfusam ceram picturam, sed *βίβρατι* imperatoris. Citatur locus uterque in synodo VII œcumenica, act. 4, ubi altera interpres melius, forte *κατὰ βλῆστον* vertit, ex cera fusilem imaginem, vel ex cera fusili constantem. Duc.

IN EPIST. XXXI.

Not. 157. *Primitivum.* — Ejusdem meminit epist. 12 ad Severum: *Albam apud Primitivum nostrum, et priore majorem basilicam præparasse cognovimus.* Fuit non longe ab Elusone in Nitobrigibus, ubi Severus maxime degebat.

Apud Gregorium Turonensem de Gloria confessorum, cap. 50 et 51, mentio est Severi ejusdem, qui in territorio Burdegalensi infra terminum Beorretanæ urbis in vico Sexiciacensi presbyter fuit, nobili stirpe progenitus, ubi duas ecclesias edificavit in sessione juris sui. Severus quoque noster Paulini duas basilicas diversis locis edificavit, unam, ejus meminit Paulinus epist. 12 ad Severum, sed locum non exprimit; alteram priore majorem apud Primitivum, ejus ibidem meminit. Si loca quadrare possent, omnino unus idemque Severus statuendus esset. ROSVEDUS.

Not. 158. *Benedicta Melania.* — Sic ins. Vienne codex, et sic legendum. Ob præclaras enim animi dotes et eximias virtutes illustris hæc mulier masculino nomine fuit a Paulino donata, ita ut eam nec femina dici vellet: *Ad quam tandem, inquit epist. 29, n. 6, feminam? si feminam dici licet tam civititer Christianam.* Hæc igitur de causa ideam Paulinus in epist. 28 ad eundem Severum, n. 5, dicit *sanctæ Melani*, juxta lectionem ins. codicis Regii. Item in epistola 29 ejusdem ad eundem, n. 5, editio Schotti

A habet *Melanii*; in epistola 52 ad eundem, n. 11, v. 5, ex mss. codicibus Reg. et Vien. et edit. Schott. legitur *Melani sanctæ*; et in epistola 45 ad Augustinum, n. 5, legitur de *beata hujus filii matre... Melanio*. Non ingratum erit, ut opinor, lectori, si ad correctionem nostram stabilendam hic aliquid inseratur ex Benedicti Norisii Augustiniani Adventoria P. Francisco Macedo. Cum (inquit pag. 4 et 5 lib. i Histor. Pelagianæ, cap. 15) expenderem inscriptionem librorum S. Augustini de *Gratia Christi, et de Peccato originali*, nempe: *Sincerissimi fratres, dilecti a Deo Albine, Piniane, et Melania*, non admisi correctionem Baronii qui, an. 409, pro Albine putavit Albina rependum; nisi, addit ibidem, præter *Albinam matrem fuerit illic Albinus filius*. Etenim ea ætate feminarum nomina non semper feminina terminatione offerebantur. Paucæ illa neutra terminationis cognomen habuit, nempe *Eustochium*. Hæc mulierum nomina a SS. Patribus cum terminatione masculina id temporis exprimi solita affirmavi. Ita Albina junioris Melaniæ matrem *Albinæ* in recto casu vocatum indicavi. Augustinus præter inscriptionem libri de *Gratia Christi*, hæc titulum epistolæ 227 dedit: *Albino, Piniano et Melanio*; ubi certum est legendum esse *Melania*. Hieronymus epist. 79 ait: *Albinus, Pinianus, Melania salutant vos*. Possibilis Calamensis in indice Librorum S. Doctoris Hipponenis scribit libros de *Gratia Christi et Peccato originali* missos ad *Pinianum, Albinum et Melaniam*. Ita Patres qui anno 400 florebat Albina nobilissime femine nomen scripsere. Qui plura vellet consulti eundem doctissimum Henricum Noris Augustinianum, in Adventoria P. Francisco Macedo, in qua fere disputat de inscriptione libri S. Augustini de *Gratia Christi, Albine, Piniane et Melania*. De Melania autem vide

303 Palladium Lausiac., c. 117 usque ad 214. Vide not. 194.

Not. 159. *Discussis.* — Ea verior lectio, ut intelligatur de Judæis, qui discussis et resignatis suis signaculis (Judæi enim *mulierum sepulcrum, signatis lapidem cum custodibus* Matth. xxvii), repererunt sepulcrum vacuum, nec tamen resurrectionis fidem habuerunt. Ita Gretzerus noster tom. II de Cruce, ad epistolam hæc Paulini. Biguens in Parisiensii editione monet rependum *indiscussis*, ut referatur ad Christum clauso et non resignato sepulcro resurgentem. ROSVEDUS.

Not. 160. *Simulacrum Jovis.* — Præter Rufinum, Soeratem, Theodoretum et Sozomenum, quos in margine addidit nescio quis in editione Parisiensii, testatur omnibus illis antiquior Eusebius lib. ii, c. 25 de Vita Constantii, Veneris non Jovis simulacrum in loco passionis et sepulture Domini erectum fuisse: *Ἐσθὲν ἕως ἀναβῆναι ταπεινὰ φέρειν ἡ κατὰ συνήθειαν νεκρῶν εἰδὼσιν, στυβίων. Ἀποδίδον ἀποδύσασθαι δαίμονα, καὶ εὐσεβείας ἀποδομῆσθαι. Νεφandum revere et execrabile bustum animarum construxere, et recessum lascivo Veneris demoni edificarunt.* Omisit Interpres vocem *τύβιον*, quam si referas ad *καὶ*, tenebriosum et obscurum recessum fuisse intelliges; vel potius pro *τύβιον* legendum, ut apud Sozomenum lib. ii, c. 11, *Ἰδὼσιν*, vel certe, ut fert alia lectio Christophoroni, *ἔσθων ἰδρῶσιν*, *simulacrum defixerunt*. Itaque sic emendabitur: Eusebii locus: *νεκρῶν εἰδὼσιν ἔσθων ἰδρῶσιν ἀποδύσασθαι, καὶ κατὰ συνήθειαν νεκρῶν ἀποδομῆσθαι. Bustum animarum construxere, ac moelium idoli simulacrum lascivo demoni Veneris, et recessum edificarunt.* Aque ita convenienter hæc emi illis Paulini que sequuntur, *stabat simulacrum demonis, et ara simulacri peccatum busto fumabat* (sic enim potius emendandum videtur quam, eam Cauchio, *bustia fumabant*), et *Deinomen deferebatur stans mortuorum*. Vide etiam Nicephorum I, vii, c. 28. Convenient et emi: Veneris simulacrum illi phœtus quibus ait postea Paulinus *Veneris emissum multos semivivis plaxisse mortuos*: namque horum mentio fit apud Ezechielem, cap. vii, v. 11: *Et ecce ibi mulieres sedebant plantentes Avinidam.* LXX dixerunt. καὶ ἰδὼσιν ἔσθων

καθήμενα θορυβῶσαι τὴν Θαμμοῦς. Et ecce illic mulieres A
plangentibus Thammus. Theodoretus : Ὁ Θαμμοῦς ὁ
Ἀδωνίς ἐστὶ κατὰ τὴν Ἑλλάδα φωνή. Thammus, securum
linguam Græcam, Adonis est. Hieronymus in
Commentario : Quia juxta gentilem subulam in mense
Junio amasius Veneris et pulcherrimus juvenis occisus,
eumdem Junium mensem eodem appellanti nomine, et
universariam ei celebrant solemnitatem, in qua plangitur
a mulieribus quasi mortuus, et postea reviviscens
canitur atque laudatur. Plutarchus in Alcibiade :
Ἀδωνίου γὰρ εἰς τὰς ἡμέρας ἐκείνας καθάρτων εἰδῶν
πολλὰχρῶ νεκροῖς ἐκκοιμημένοις ὁμοία προῦνετο ταῖς
γυναῖκι, καὶ τὰρὰς ἐπισημοῦν κοπιήμενοι, καὶ θρήνου
ἴδο. Incurrentibus enim in dies illos Adoniis, simula-
cra passim mortuis qui offeruntur similia exponebant
feminae, et exsequias plangentibus repræsentabant cantilen-
tesque lugubribus. Duc.

Videatur *μηνημόνιον ἁγίου* Paulini, nisi passionis
locum late capias, ut comprehendat etiam locum resur-
rectionis. In eo enim statua Jovis posita fuit, in
loco vero passionis statua Veneris. Hieronymus epi-
stola 13 ad Paulinum de Institutione monachi : Ab
Hadriani temporibus usque ad imperium Constantini,
per annos circiter centum octoginta, in loco resurre-
ctionis simulacrum Jovis, in cruce rube statua ex mar-
more Veneris a gentibus posita colebatur; existimanti-
bus persecutionis auctoribus, quod tolerent nobis fidem
resurrectionis et crucis, si loca sancta per idola polluis-
sent. Bethleem nunc nostram, et augustissimum orbis
locum, de quo Psalmista canit : Veritas de terra orta
est (Psal. XLVIII, vide Hier. in cap. VIII Ezech.), lucus
inumbrauit Thammuz, id est Adonidis; et in specu
abi quondam Christus parvulus vagiit Veneris amasius
olangebatur. Veneris statuum in loco passionis col-
locatam testatur etiam Alexander monachus homilia
de Inventione S. crucis et Georgius Hamartolus in
Chronico. Unde ab hac Veneris statua Calvarie mons
appellatus videtur *Venerarius*. Ambrosius in psal-
mum XLVII : Dominus secundum cæli tractum in Ven-
erario passus est, qui erat lucus in latere Aquilonis.
Mons autem Calvarie ad latus est aquilonis. Vide
Gretzerum nostrum de Cruce lib. 1, cap. 62. ROSVED-
DUS.

Not. 141. *Conregnabat*. — Doctissimus Cauehius
corrigebat, *filium rogabat*, ut sibi : nos suspicabamur
minori inumtatione scribendum, *Dominum rogabat*;
sed faessant oportet conjecturæ, cum manifestum
sit Sulpicii Severi vestigiis insistere Paulinum, cujus
Annalium vel historie fecit ante mentionem, *Ut quæ
de annalibus non unius gentis, sed generis humani su-
gerint*; nisi forte ex alterius cupiditiam historici mo-
numentis narrationem atterque hausit. Sic ergo Sul-
picii lib. II Histor. sacra: Nam Helena mater prin-
cipis Constantinii, quæ Augusta cum filio conregnabat,
904 cum Hierosolytam agnoscere concupisceret, re-
perta ibi idola ea templa protulit. Restituendus ergo
videtur locus hoc pacto : Cum Hierosolytam agnosce-
ret, filium rogabat, cum quo Augustæ nomine conre-
gnabat, ut sibi facultatem daret. Unde et paulo post
subjicit Paulinus, *prompto filii imperatoris adsensu
mater Augusta*. Voluit igitur ut Augusta diceretur mater
Helena Constantinus, ideoque regnasse cum filio
illa dicitur, cum Hierosolytam agnosceret, hoc est,
cum loca sancta reviseret, ut loquitur Ambrosius in
concione de obitu Theodosii, qui veritatem etiam
istius historie autoritate sua corrobabat. Duc.

Not. 142. *Namquam legi marmore*. — Id miracu-
lum ad hanc usque ætatem perseverare testatus nobis
est R. P. Franciscus Camilleus nostri ordinis pres-
byter, cum Constantinopelium pergens sancto illa loca
peregrinus voti solvens causa inviseret. Sed et aliud
de istenda vestigiis miraculum narrat Sulpicius Severus,
quod omittendum a nobis non est, cum simile
de cruce Christi subjiciat Paulinus. *Ut cum quotidie,
inquit Sulpicius, confitentium fides certatim Domini
calcata diripiatur, damnum tamen arena non sentiat.*
Paulinus infra : Quæ quidem crux unumeris quotidie
hominum votis lignum suum commodat, ut detrimenta

non sentiat, et quasi intacta permaneat, quotidie di-
vidyam suementibus et semper totam (leg. dividua...
tota) venerantibus. Duc.

Hieronymus libro de Locis Hebraicis : Ad orientem
Hierosolymæ, torrente Cedron interfluente, ubi ultima
vestigia Domini humo impressa hodieque monstrantur,
cumque terra eadem quotidie a credentibus hauriatur,
nihilominus tamen eadem sancta vestigia pristinum
statum continuo recipiunt. Severus lib. II sacrae Histo-
ricæ : Illud mirum quod locus ille, in quo postre-
mum institerant divina vestigia, cum in cælum Do-
minus nube sublatus est, continuari pavimento cum
reliqua stratorum parte non potuit. Paulinus lib. V de
Vita S. Martini :

Aut hinc jam reducis gavisa ad sidera Christi,
Postrema excepti felix vestigia tellus,
Quæ tam sanctifici conservas mœnera tælus,
Quidquid ad ornatum commentum dextra paravit
Dedignata suis longe discussit areis.

Beda lib. de Locis sanctis, cap. 7 : *Ultima Domini
vestigia, cælo desuper patente, ubi ascendit, visuntur;
quæ cum quotidie a credentibus terra tollatur, nihilomi-
nus manent, et eamdem adhuc speciem sui, velut im-
pressis signata vestigiis, servant*. Quod equidem eo
mirabilis censeri debet, cum in obsidione Hieroso-
lymæ mons hic ab exercitu Romano inessus sit, quis
dubitet multa tunc ibi subversa et effossa? Locus
tamen hic tanto post tempore illesus mansit. ROSVED-
DUS.

Not. 143. *Ut detrimenta non sentiat*. — Cyrillus,
cathec. 10, ex hac crucis multiplicatione et disper-
sione, quæ tamen semper integra manet, colligit
Christi Divinitatem. Το ξύλον το ἅγιον τοῦ σταυροῦ
μαρτυρεῖ, μέχρι σπέρρον παρ ἡμῶν φανόμενον, καὶ διὰ
τῶν κατὰ πίστιν ἐξ αὐτοῦ λαμβανόντων, ἐντεῦθεν τὴν
οἰκουμένην πᾶσαν σχίδον ἤδη ἐπλήρωσαν. Lignum cru-
cis Christum testatur, ad hodiernam diem apud nos
apparens, et apud eos qui secundum fidem ex illo hinc
capientes universum orbem fere jam repleverunt. ROS-
VEDDUS.

IN EPIST. XXXII.

Not. 144. *Infantes nireos... habitu*. — Idem Paulinus
in epistola 49 ad Maecarium, n. 14, de recens bapti-
zato Valgio, quem ad unanimitem tuam, de rudi mat-
ris Ecclesie sætū immaculatum candente lanitio, pas-
tor exigui gregis, sed magni pignoris munerator, ut
æniū spirituale transiit. Hic denotatur alba, seu
vestis candida quam induebant recens baptizati in
puritatis et innocentie quam proluebantur symbo-
lum. Statim enim atque de fonte nudi egrediebantur,
stola alba induebantur. Albis autem vestibus ideo
post baptismum indutos Christianos opinantur pas-
sim viri doctiores, quod (ut ait S. Paulus ad Ephesios,
c. V) *ante tenebræ erant, nunc autem lux in Do-
mino*; quæ est sententia Cleomeitis Alexandrini lib. 1
Pædag., cap. 6. Unde nova baptismatis lux baptismus
dicitur in cod. Theod., Græcis φῶτισμα. Vide Theo-
dulfum Aurelianensem de Ordine baptismi cap. 14.
S. Zeno Veron. ep. Invit. 2 ad fontem : *In fontem
quidem nudi demergitis, sed ætherea veste restiti mox
inde surgetis*. Lactantius eam. de Resurrectione :

Candidus egreditur vitidis exercitus undis.

Ordo Romanus : *Et deportantur ipsi infantes (bapti-
zati) ante eum (episcopum), et dat singulis stolam con-
didam, et chrismale, et decem stitigas, dicens : Accipe
vestem candidam et immaculatam, quam perferas ante
tribunal D. N. Jesu Christi in vicem æternam*.
Concilium Rotomagense anno 1050, can. 19 : *Ut
baptizati, in eadem ecclesia 905 in qua regenerationis
gratiam acceperunt, et in qua parochiani existunt,
per octonos dies in albis represententur cum cereis ar-
dentibus*. Conradus Uspersensis anno 1124 : *Infantes
suos in sabbato sancto Paschæ et Pentecostes cum
candelis et cappa quæ dicitur vestis candida, et patri-
nis comitantibus ad baptismum deferant, eosque veste
innocentie indutos per vigintis dies usque in octavam*

A diem ejusdem sabbati ad ecclesiam deserant et celebrationi divini officii interesse satagant. Ubi cappam appellat quod alii *chrismale*. Dabantur albæ sumta Ecclesie, ut innuit Greg. M. lib. vii, indict. 1, ep. 2. Ejusmodi porro vestis albæ baptizatorum mentio est passim apud scriptores, Dionysium, de Hierarch. eccl. cap. 1, 2, 5; S. Cyrillum, cathec. 4; Jobium apud Photium, n. 225; Johan. Moschum, cap. 207; Socratem, lib. vi, c. 17; S. Augustinum, ep. 168, serm. 157 de Tempore; S. Ambrosium, lib. de His qui mysteriis initiantur; Prudentium, lib. 1 adversus Symmachum; Gregorium M., lib. vi, indict. 2, epist. 5; Fortunatum, lib. v, poem. 4; Gregorium Turonensem, lib. v, cap. 11 de Vitis Patrum cap. 1; Lambertum in Vita S. Heriberti archiepsc. Coloniensis, n. 21; Alcuinum de Officiis divinis; Rabanum Maurum, de Institut. cleric. lib. 1, cap. 29, Amalarium, lib. de Ecclesiast. Officiis, c. 29, 33; Honorium Augustod., lib. 1, cap. 243; Durandum, lib. vi Ration., cap. 82; in concilio Insulano an. 1288, c. 17, etc. Quod vero de baptizandorum et baptizatorum nuditate tradunt scriptores, quidam in dubium vocant de sequiori sexu. Verum id etiam de iis desertim refertur a Chrysostomo in epistola ad Innocentium, Johanne Moscho cap. 5, Cypriano, seu autore libri de Singularitate clericorum, et in concilio iv sub Menna, act. 5, p. 751 edit. Colon. 1618. Cancius in Glossar. Lal., tom. 1, pag. 121.

Not. 145. *Ut sacris cineres*. — Dedicatio templorum fieri non poterat sine reliquiis sanctorum. Synodus vii, canone 7: Ἐπισκοπος χωρὶς ἁγίων λειψάνων καθιερωτῶν ναὸν καθιερεῖσθαι ὡς παραθετοῦν τὰς ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις. *Episcopus absque lipsanis consecrans templum deponatur, ut ille qui ecclesiasticas traditiones transgreditur.*

Balsamon, lib. 1, respons. 38: Διαφορὰ μεγάλη ἐστὶν Ἐκκλησιῶν καθιερωθεισῶν δι' ἁγίων, ἀνοξίων, καὶ ἐθρονασμοῦ, χρισματὸς τε ἁγίων μύρων, καὶ ἀποθεύσεως λειψάνων ἁγίων μιστυριακῶν, καὶ τῶν μὴ οὕτως ἁγιασθεισῶν. *Magna differentia est inter ecclesias consecratas per encenia, apertiones, embromiasum, sacri unguenti unctionem, et collocationem sanctorum reliquiarum martyrum, et eas quæ sic sanctificate non sunt.*

Ambrosius epist. 85 ad sororem suam Marcellinam de reliquiis Gervasii et Protasii: *Cum basilicam dedicassem, multi tamquam uno ore interpellare cœperunt, dicentes: Sicut in Romana basilicam dedices. Respondi: Faciam, si martyrum reliquias invenero.*

Metaphrastes 19 Junii apud Surium de Theodosio, qui assumtis partibus Gervasil et Protasii Constantinopolim profectus erat: *Anie hanc magnam itaque civitatem eis excitat pulchrum et elegans templum, et in ea sacras martyrum reliquias deponit, tamquam thesaurum super millia (divinus dicit David [Psalm. cxviii]) auri et argenti.*

Paulus Diaconus in Justiniano: *Facta sunt encenia sanctorum apud Constantinopolim, et recondita sunt λειψάνων Andrea et Lucae apostolorum, et transitit Μένας ἐπίσκοπος cum sanctis λειψάνοις, sedent in curia aurea imperatoria lapidibus insignita, tenens tres thecas sanctorum apostolorum in genibus suis, et ita encenia celebravit.* ROSEVERUS.

Not. 146. *CruX, corpus, sanguis, martyris ipse Deus*. — Brouverus noster ad librum ut Fortunati, carmine 25, cepit hoc de corpore Christi in altari olim sub cruce composito, ejus ritus meminit synodus Turonensis u anno Christi 570 celebrata, tempore Johannis papæ III, et 6 Chariberti regis, emone 3, cum decernit, *Ut corpus Domini in altari non in imaginario ordine, sed sub crucis titulo componatur.* Hinc idem Fortunatus loco jam assignato laudat Felicem episcopum Bituricensem, qui corpori Domini hiero thecam seu turrinam sacram fecerat:

Quam bene juncta decent, sacrati ut corporis Agni

Margaritum iugens aurea doua ferant.

Cedant chrysolithis Salomonica vasa taentalis:

Ista placere magis ars facit atque fides.

Quæ data, Christe, tibi Felicis munera sic sunt,

Qualia tunc tribuit de grege pastor Abel.
Et cufus tu corda vides, pietate cœquas
Saraptæ merito, quæ dedit æra duo.

Similis turris, in qua ministerium dominici corporis habebatur, meminit Gregorius Turonensis lib. 1 de Gloria martyrum, cap. 86, ubi narrat miraculum, quomodo turris ex impuri diaconi manibus elapsa, se sponte per æra ad altare receperit. ROSEVERUS.

Not. 147. *Cum apostolis et martyribus, quorum venerandus cinis subjiciatur altaribus*. — Non super altaria olim, sed sub 906 altaribus et intra altaria recondebantur sanctorum reliquie, ut videre est apud Augustinum serm. 32 de Diversis, cap. 5, Gregorium Turon. lib. x Histor., cap. 31, lib. 1 de Mirac., cap. 65, et apud Paulinum nostrum sæpe sæpius in hac eadem epistola, et Natal. 9 S. Felic., v. 401 et 402.

Spectant de superis altaria tota lenestris.

Sub quibus intus habent sanctorum corpora sedem.

B Et appendebantur circum altare vela, ne pulvis sanctarum reliquiarum capsulis inhæreret, unde hodie paramenta altaris. Hujusmodi velum pro paramento ante mensam majoris altaris appensum vidi nuper in ecclesia urbis Galardonis quatuor leucas a Carnuto distantis.

Not. 148. *Caccabata*. — Id est demigrata. Sentit Paulinus versibus suis obfusari potius templi parietes, quam illustrari. In convicium hoc vocabuli abiit. In Vitis Patrum, lib. vi, libello 15 Pelagii, num. 29: *Bene tibi fecerunt cinerente et caccabate*. Agitur de Moyse eremita Æthiope. Et cum. 25 de Macario fornicationis accusato, etsi falso: *Et appenderunt in colum meum caccabatas ollas, et ansas rasorum*. Hinc Zenoni Veronensi, sermone 6 ad Neophytos post baptismum, *panes caccabacei dicuntur panes nigri: Non illos aura corrupti, non fumus amarus tæferit, non frigus elisit; quod plus est, sine fermento levati sunt. Certe caccabacii non sunt; non vetusti, non usi, non crudi, non mucidi: lacteus illis color est, lacteus sapor est.* Tertullianus adversus Hermogenem, cap. 41, *caccabaceum materiam motum vocat ex mente Hermogenis, quod esset turbulentus instar ollæ ebullientis*. Johannes Filesacus, lib. 1 Selectorum, cap. 5 et 14, a κακκαβίσεις voce perdicum *caccabata* deducit, pro garrulis et nugacibus. Sed clare Paulinus splendori novorum et recens incrustatorum parietum nigrorem, seu obscuritatem, versuum suorum oppouit, et Zeno lacteum colorem caccabatio seu nigro. ROSEVERUS.

Not. 149. *Intra Apsidem*. — Majorem altaris concham, quæ Græcis scriptoribus unde κόγχη dicitur, Latini inferioris ætatis passim *absidam*, seu *absidem* appellavere. Diserte enim Paulinus epist. 12 (nunc 52) *absidam cum concha confundit*. Nec ablucll Walafridus Strabo, lib. de Relus eccles., cap. 6, dum ait *absidam* esse exedram separatam a templo, et Græce κόγχη vocari. Verum si res stricte accipiatur, aliud fuit *concha*, aliud *absida*. Nam *absida* proprie est semicirculus ἡμισυγκλον; qui ab inferiori τοισαστραρίου parte in altum assurgit, et in *apsidem*, seu arcum, aut semicirculum sinuatur: concha vero ipsius apsidis pars interior in conchæ speciem superne eamerata, curvata et sinuata. Unde recte Paulinus *apsidem* a camera, interiori scilicet, distinguit: *Apsidem solo et parietibus marmoratam camera musivo illusa clarificat. Apsidam porro et absidem dici vulgo idem annotat Paulinus*. Si quando autem plura essent altaria in templo aut æde sacra, utamquodque *absidam* suam habebat. Leo Ostiensis, lib. iii, cap. 28: *Unicuique altari sua absida*.

Notandum quoque ut plurimum *absidam* dici a scriptoribus ipsam concham, vel ipsam sacram mensam, seu altare: verbi gratia cum: in absidis repositas sanctorum reliquias scribunt, quas sub altaribus et intra altaria recondi solitas notum est. CANGIUS, in Constantinop. Christ. lib. iii, p. 45 et 46.

Not. 150. *Trichora sub altaria*. — Rarius verbum

i, cui anno 692 synodus Constantinopolitana quinisexta (cujus ejus fidei illa sit), canone 82, veram Christi effigiem prætulit. Et ut veterit agnum pingi, contrarius tamen semper usus in Occidentali Ecclesia obtinuit, quem sacra Scriptura ad exprimendam Christi humilitatem et mansuetudinem per agnum adumbrare solet. Sæpius in Vitis Pontificum per Anastasium Bibliothecarium occurrit Christi agni specie effictus. Agnus sub cruce stat in lapide altaris Vesontione, cujus figuram vide apud Chiffletium, pag. 208. Item agnus sub cruce rupti insistens exstat apud Jacobum Bosium, lib. vi de Cruce triumphante, cap. 12, ubi quinque fontes emittit, unum ex pectore, et singulos ex singulis pedibus, quibus quinque Christi vulnera designantur.

Duo agni sub cruce se e regione aspicientes sunt Narniæ in templo S. Januarii, ubi et S. Cassius sepultus est: citat Baronius ad Martyrologium 29 Januarii. Quamquam per duos agnos existima potius fideles designatos vel recens baptizatos. Sic Paulino hæc eadem epistola:

Circumdansque rudes festis altibus agnos.

Nisi forte Cassius ipse, qui sibi sepulcrum et epitaphium existimatur condidisse, se suamque conjugem per duos agnos signat. Nam epitaphium apud Baronium ad Martyrologium Romanum 29 Januarii, quod exstat Narniæ in ecclesia cathedrali supra januam eryptæ sancti Juvencialis, ubi et corpus S. Cassii requiescere creditur, meminit Pausæ conjugis ejus ibidem sepultæ. ROSVEDUS.

Not. 153. Vox Patris celo tenat. — Mox idem Paulinus:

Deum revelat vox paterna.

Josephus Scaliger, explicatione ad numisma Constantini imp. Bezantini, existimavit Deum Patrem in picturis his designatum per hæc verba e nuda nube erumpentia: HIC EST FILIUS MEUS DILECTUS. Sed Johannes Macarius, ὁ μακαρίτης, qui Romæ varia sacre antiquitatis monumenta illustravit, auctor mihi est Deum Patrem expressum per manum e nube prodeuntem, et Filium velut designantem. Sane manus e nube sæpius veterum monumentis non absimili occasione reperitur. Mox, n. 17, ubi Pater Filium Agni specie expressum coronat e nube, puto tantum manum e nube protensam cum corona fuisse.

Sub cruce sanguinea niveo stat Christus in agno, Alit quem placida sanctus perfault hiantem Spiritus, et Genitor rutila de nube corant.

Hæc facit crax in abside ecclesiæ S. Clementis, ubi supra crucea manus cum corona. Licetum Agni Christus crucifixus est, quem existima Agni loco positum, quod synodus Constantinopolitana quinisexta [quæque illa sit] decrevisset Agni loco Christum posthæc statuendum; si quidem ea absis a Nicolao I orata est, uti nominis indicia præ se ferunt, qui non diu post synodum illam vixit.

Sæpius manus extensa e caelo in nubis et monumentis veterum occurrit. Nomen Constantini Magni apud Eusebium lib. iv de Vita Constantini, cap. 73: "Ἰδὼ δὲ τοὺς νομίσματα ἐνεγράφατον τὸ πῶς πρὸς αὐτὸν ἐκτεταγμένην τὴν ἀριστερὰν, ἐπιτεταγμένην τὴν δεξιὰν ἔχοντα. Ὁμοίως δὲ μίσην ἐξ ἀναρᾶς τεθριππῶ ἐκδόχην πρόσωπον. Ὡς δεξιῶν ἀνδρῶν ἐπισημαίνον ἀπὸ χειρῶν ἰσοκαταβήσασθαι. Item vero in ipsis numis excelsitate formæ, quæ una parte beatorum hunc nostrum obrotato capite representabant, altera parte quadiquis instar arigæ insidentem, demissa illi cælitus manu dextra recepit. Cujus ectypoma habes apud Baronium tomæ III, anno Anarchum Christi 357, n. 468. Manus e caelo cum corona supra eoum Arcadii representantur in numo ejusdem apud Baronium tomæ V, anno Christi 396, et Gratianus nostrum de Cruce lib. i, cap. 15; Item supra caput Eudoxie et Placidie apud eundem Gretzerum, ibidem, cap. 16. In Vesontione Johannis Jacobi Chiffletii, parte 2, cap.

A 12, exstat monumentum Warnarii comitis, qui Palmæ quiescit, ubi palma seu manus e caelo protenditur, in indicium ut monasterium Palmense ante destructum restitueret, quod illi visum voluit olim obtigisse. In Thesaurο Inscriptionum Gruteri, pag. 1158, n. 8, exhibetur onyx, cum his litteris, GERBA. PROTA., quæ designant SS. Gervasium et Protasium, qui adstant templo vel altari, ubi manus e caelo porrigitur, forte index revelationis reliquiarum quæ Ambrosio obtigit. Nihil hic in Indice rei Christianæ Scaliger, vel non intelligens mysterium, vel osor reliquiarum. ROSVEDUS.

Not. 154. Et per columbam. — Spiritum sanctum olim columbæ specie expressum fuisse, docet concilium Constantinopolitanum anno 536 sub Menna habitum, ubi, actione 5, habes in epistola clericorum Antiochie de Severi Sacrilegio: Τὸς εἰς τὸ πῶς τοῦ ἁγίου πνεύματος χρυσῶς τε καὶ ἀργυρῶς περιστρώας κρημαίνεις ὑπεράνω τῶν θείων κολυμβήρων καὶ θυσιαστηρίων μετὰ τῶν ἁγίων ἑσπετερίσταιο. Λέγων οὐ γροῖνοι ἐν εἰδει περιστρώας ἰνομάζεσθαι τὸ ἅγιον πνεῦμα. Columbas aureas et argenteas in formam Spiritus sancti super divina lavacra et altaria appensas una cum aliis sibi appropriavit, dicens non oportere in specie columbæ Spiritum sanctum nominare.

Jure merito columba super sancta lavacra suspenditur, quod Spiritus sanctus columbæ specie super Christum baptizatum apparuerit, Matthæi iii, et quia Spiritus sanctus apas fecundat, unde Paulinus hic:

Sanctus in hunc caelo descendit Spiritus amnem, Cælestique sacras fonte maritat aqnas.

Quod super altaria quoque columbas suspensas fuisse refert concilium, id jam olim Basilio Magno fuit usitatum, qui Eucharistiam columbæ aureæ includit, et super altare suspendit, uti habetur cap. 6 Vite ejus per Amphilochum, qui mos in pluribus ecclesiis etiamnum in templis nostris durat.

Et quia hæc crux sequitur, suscipior Spiritum sanctum columbæ specie cruci insedisisse. Plane ex antiquæ Ecclesiæ ritu columbæ crucibus insidebant, vel eas supervolabant. Columba cruce super volat in abside Lateranensis ecclesiæ, quam exhibet Jacobus Bosius, lib. vi de Cruce triumphante, cap. 12. Columba super cruce apparet in lapide altaris apud Chiffletium in Vesontione, pag. 208. Vetustissima columbæ effigies in fastigio crucis inventa Malipore sive civitate S. Thome, uti memoriæ prodidit Hieronymus Osorius de Rebus gestis Emmanuelis lib. iii; Maifeus Histor. Indice lib. i, et xi; Cæcon. lib. de Signis crucis, cap. 55; Baroirdus tomæ I, anno 57.

Inter crucis hujus adorationem D. Thomas fuit occisus: ne quis suspicetur cruce hanc, quam columba superstat, D. Thomæ sepulcro impositam, sicut Longobardi perticas cum columbis sepulcris eorum qui peregre obierant imponebant, uti memorat Paulus diaconus lib. v Histor. Longob., cap. 54: Ad perticæ autem locus ipse dicitur, quia ibi olim perticæ, id est trabes erectæ steterunt, quæ ob hunc causam juxta morem Longobardorum poni solebant. Si quis enim in aliquam partem, aut in bræcio aut quomodocumque excinctus fuisset, consanguinei ejus intra sepulcra sua perticam figebant, in cujus summitate columbum ex ligno juxta tam ponebant, quæ illi versa esset, ubi eorum dilectus obiisset, scilicet ut sciri posset in quam partem is qui defunctus fuerat quiesceret. Refert quoque Nicetas, lib. v Juris Græco Latini, Responsor. lib. 4, gentiles quosdam columbas ad sepulcra mortuorum immolasse.

Cave hæc mendacissimum Josephi Scaligeri commentum, qui in commentatione ad numisma argenteum Constantini imp. Byzantini, a Marquardo Frehero illi propositum, hæc habet post explicatam vetustissimam Trinitatis picturam per verba, agnum columbam, quod ex Paulino hausit, etsi cum non convenit. Hæc ecuat, inquit, symbola simplicissima illorum tenuorum, cum formæ rerum aut animalium, non quæ

tem humanas auderent pingere. Nam anchoram, navem, piscem, columbam sculpebant aut pingebant, hominem non item. Οὐ γάρ, inquit Clemens, εἰδώλων πρῶσιμα διαποτυπωτέον οἷς καὶ τὸ προσέχων ἀπειροπαί. Fallitur et fallit Scaliger. Clemens ibi non de imaginibus sacris agit, sed de palæ in annulo sculptura, quam nun vult esse inter Christianos alicujus idoli (v. g. Neptuni, etc.), sed potius rei alicujus aut animalis, quæ rem aliquam bonam insinuare possit. Locus est lib. in *Pædagog.*, cap. 11 : Αἱ δὲ σφραγίδες ἡμῶν ἔστων πελειάς, ἢ ἰχθύς. ἢ γὰρ οὐροδρομοῦσα, ἢ λύρα μουσική, ἢ κέχρηται Πόλυκράτης, ἢ ἄγκυρα ναυτική, ἢν Σέλευκος ἐνεχαράττετο τῇ γλυφῇ. ἢν Ἀλιεύων τῆς ἡ. Ἀποστόλου μεμνήσεται, καὶ τῶν ἐξ ὕδατος ὄνομα καμμένων παιδῶν. οὐ γὰρ εἰδώλων πρῶσιμα ἐναποτυπωτέον, οἷς καὶ τὸ 910 προσέχων ἀπειροπαί. οὐδὲ μὴν ἱερός, ἢ τῶν, τοῖς εἰρηρῶν δίκουσι, ἢ κτελεῖα τοῖς σωφρονοῦσιν. πολλοὶ δὲ τῶν ἀκολασίων, γεφυρωμένους εἰχουσι τοὺς ἑωμένους, ἢ τὰς ἑτάσας, ὡς μὴδὲ θέλησασιν αὐτοῖς, λύθην ποτὲ ἐγγενέσθαι δυνήθηναι τῶν ἐρωτικῶν παθημάτων, διὰ τὴν εὐδελειαν τῆς ἀκολασίας ὑπόκεινται. Sicut autem nobis signacula, columba, vel piscis, vel navis quæ cursu ceteri a vento fertur, vel lyra musica qua usus est Polykrates; vel anchora nautica, quam insculpebat Seleucus. Rationem autem addit cur hæc signacula probet: Et si sit piscens atiquis, meminerit apostoli et puerorum qui ex aqua extrahuntur. Neque enim idolorum sunt imprimendæ facies, quibus vel solum attendere est prohibitum. Immo, inquit, non omnia inanimata vel animata convenit sculpi. Sed nec ensis, vel arcus, iis qui pacem sectantur; nec pacula iis qui sunt moderati et temperantes. Multi autem libidinosi nudatos eos habent quos amant, vel amicas; ut ne si velint quidem, possint affectionis amoris oblivisci, quod libida et intemperantia eis perpetuo in mentem revocatur. Loco perspecto perfecteque claret quam perverse Scaliger quæ de idolis dicuntur ad sanctorum imagines transferat. Si, inquit Clemens, symbola aliqua sculpe in palis annulorum delectet, ea insculpe, quæ sensum aliquem mysticum insinuent, ut sunt columba, piscis, navis, quæ videlicet meminimus Petri apost., qui factus est piscator hominum, et puerorum qui e fonte baptismatis levantur.

Fortè columbæ meminit et ad baptismum refert, tum quia olim super baptisteria suspendi solita, uti jam probavimus; tum quia columba e diluvio ramum oleæ ad arcam retulit in baptismi mysterium. Ambrosius lib. de iis qui mysteriis initiatur, cap. 3: Dimisit Noe columbam, quæ cum ramo olive legitur revertisse. Vides aquam? vides lignum? Columbam aspicias, et dubitas de mysterio. Aqua est ergo qua caro nungitur, ut abluatur peccatum. Sepelitur illic omne vitium. Lignum est, in quo suspensus est Dominus Jesus, cum pateretur pro nobis. Columba est, in cujus specie descendit Spiritus sanctus, sicut didicisti in Novo Testamento, qui tibi pacem animæ, tranquillitatemque mentis inspirat. Cyrillus Catechesi illuminatoria 17: Ταύτης ἕφερς τύπον μαρτύριος κατα τινὰς ἢ ἐπὶ Νοῦ περιστερὰ. ὡσπερ γὰρ ἐπὶ ἐρείου, δια ζύλου καὶ ὕδατος αὐτοῖς μόνον ἐγένετο ἡ σωτηρία, καινὴς δὲ γενέσεως ἀρχὴ καὶ ἡ περιστέρᾳ ἀνεστέρησε πρὸς αὐτὸν τὸ πρὸς ἐπέροσ, ἔχουσα φύλλον ἔλαιος: οὕτω φασὶ καὶ τὸ ἠνεῖμα τὸ ἄγιον κατέβηεν ἐπὶ τὴν ἀληθινὴν Νῆα, τὰν τῆς δευτέρας γενέσεως ποιητῶν. Hujus aliqua ex parte ferebat tyrum secundum quosdam columba illa Noe. Nam sicut per illum lignum et aquam facta est ipsis quidem salus, nobis autem initium novæ generationis, et columba reversa est ad eum sub vesperam, habens virgam oleæ, sic, inquam, et Spiritus sanctus descendit super verum Noe, alterius generationis factorem.

Polyeratis annulus etiam piscationis memoriam reficiat, quem constat in mare projectum, rursus a piscatoribus in pisco extractum. In eo autem lyram sculptam fuisse, ex hoc Clementis loco discimus. Fors et lyra in memoriam revocat lyram Davidis, qua Deum laudavit.

Per navim in memoriam revocari potest Ecclesia, cujus arca tyrum gessit, testante Prospero, de Voca-

tionem Gentium cap. 4. Sed et navicula piscatoria, Math. v, et crucis Ecclesie figuram gessit. Augustinus serm. 22 de Diversis: *Opus est ergo ut in navi simus, hoc est, ut ligno portemur, ut mare hoc transire valeamus. Hoc autem lignum, quo infirmitas nostra portatur, crux est Domini in qua signamur, ut ab hujus mundi submersionibus vindicemur.* Idem ibidem inferias: *Fecerunt Judæi Domino quanta voluerunt, quia factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Postea vero surrexit a mortuis, ut pro discipulis in Ecclesia tanquam in navi constitutis, et fide crucis suæ tanquam in ligno portatis, et tentationibus hujus seculi tanquam fluctibus maris periclitantibus, solus araret.* Memini me in geminis veterum navim expressam vidisse. Clementis hunc locum Hervetus verterat, navis quæ vento per aera fertur; et in Græco Florentino erat, οὐροδρομοῦσα: unde Sylburgus legendum putat οὐροδρομοῦσα. id est, quæ vento secundo fertur: sed οὐροδρομοῦσα est in ms. Palatino, et in ms. exemplari unde Florentina editio emanavit, scriptum fors fuerit, οὐροδρομοῦσα, quod valet οὐρανοδρομοῦσα. Et sic de Argo navi per cælum lata quis forte caput.

Quam vero inepte dicat Scaliger, tempore Paulini, eujus versus de cruce, agno et columba affert, non fuisse ausos Christianos pingere humanas formas, vel ipse Paulinus prodit, et eum redarguit, qui hac ipsa epistola 12, ex qua sua Scaliger depromsit, meminit S. Martini a Severo in templo pieti non eum Paulini imagine.

Adstat Martinus perfectæ regula vitæ,
Paulinus veniam quo merere docet.
Hinc peccatores, illum spectare beati,
Exemplar sanctis illo sit, iste reis.

911 Idem Natali 10 S. Felicis meminit martyrum utriusque sexus, qui supra regias seu medias fores picti erant; item aliorum sanctorum Veteris Testamenti, Job, Tobie, Judith, Esther, qui supra laterales fores seu arcus depicti erant. Pudet pigetque ineptiarum Scaligeri, qui tamen criticorum deus est. C. Omni seculo ante Paulinum humanas sanctorum formas effigatas fuisse, fusc probat Bellarminus lib. II de Imaginibus, cap. 9 et 10. Vide Gretzerum tom. III, de cruce lib. I, cap. 26. ROUVÉYDUS.

Ex epistola 12 (nunc 32) Paulini ad Severum, corpus Dominicum sub cruce, vel sub crucis figura in ciborio reponatur, quod confirmatur ex concilio Turon. II, cap. 5, quo statuitur: *Ut corpus Domini in altari, non in imaginarij ordine, sed sub crucis titulo componatur, id est sub ipso ciborio, non vero in tabernaculo, uti appellamus, quod imaginarij ordo dicitur, seu in auro argenteve elaborato, varisque figuris ac imaginibus adornato opere.* Unde conficitur sacrosanctam eucharistiam ad viaticum sub ipso ciborio jam olim assertatam in pyxide, pendisse sub cruce, quod etiam in plerisque nostratibus, præsertim cathedralibus ecclesiis, observatur. Pendebat autem sacra pyxis ex columba, qua Spiritum sanctum apud Christianos adumbrari constat. Ejusmodi vero aurearum et argentearum columbarum altaribus, seu sacris mensis, et ipsis etiam baptisteriorum fontibus innumera meminit synodus v. Constantinopolit., act. 5, in qua continentur expostulationes cleri adversus Severum qui columbas altaris et baptisterii adstulerat. Columbas altaribus impendisse ex Latinis scriptoribus potissimum colligitur, ex Paulino, loco supra citato, ubi totum altaris apparatus describit, præterea ex testamento Perpetui episcopi Turon., tom. V Spicilegij Acheriaoi. Hunc præterea morem adstruit Ulabricus lib. II Consuetud. Ciuitac., cap. 30. *Predictam autem pyxidem diaconus cum columba junget, eadente super altare... abstrahit.* Et lib. I, cap. 9: *Ipsæ autem hostiæ cum fuerint consecratæ, mutantur quatuor cum illis quæ in pyxide et eura columba super altare pendente junget servatur, maxime propter infirmos, ut quicquid de eis eveniat, viaticum sit in promptu. Memini denique Anastasius in Hilario et S. Innocentio PP. ejusmodi*

columbarum altaribus impendentium. Ex quibus eum invaluisse in Ecclesia Orientali et Occidentali morem abunde colligitur. CANGIUS, in Constantinop. Christ. lib. iii, pagg. 55, 56.

Not. 155. *Crucem corona.*—Dplex apud Paulinum crucis coronatæ species. Primam hic exhibet, cum lucidas circulus crucem ambit :

Crucem corona lucido cingit globo.

Talis crux lucido velut iride circumscripta globo anno Christi 563 Judeis apparuit, cum autore Juliano Apostata templum Hierosolymis restituere aggredirentur : de qua ita Gregorius Nazianzenus oratione 2 in Julianum : *Ὁ δὲ ἐστὶ παραδοξότερον καὶ περιφανέστερον, ἔστι φῶς ἐν τῷ σκόρῳ τῶν σταυρῶν περιγράφον, καὶ τὸ πρότερον ἐπιγῆς ἀταξίασιν τοῖς ἀδελφοῖς καὶ σχῆμα καὶ ὄνομα, ὡν ἐν οὐρανῷ δέονται πᾶσιν ἐπίσης, καὶ γίνεται τρόπαιον τῷ θεῷ τῆς κατὰ τῶν ἀσεβῶν νίκης, τροπαίου παντός ὑψηλότερον. Quod autem hoc etiam mirabilis clarisque fuit, lux in celo stetit, crucem in orbem describens : at nomen illud et figura, quæ in terra prius impiis contenta fuerat, in celo nunc omnibus ex æquo ostenditur. De quo victoriæ adversus impios obtenta trophæum efficitur, trophæo omni sublimius et præstantius. Quo referas cruces quæ circulo ducuntur inclusæ. Talis crux coronata, teste Maffeo nostro (lib. xii Hist. Ind.), fuit Thomæ apostoli, *Insculpta quadrato lapidi, sanguineis et in speciem recentibus conspersa guttis, lapideo item circulo inclusa.* Talis Juliano Apostate nefariis saceris operanti apparuit, asserente Gregorio Nazianzeno (*Orat. 1 in Julian.*) : quod infaustum aruspicius omni visum, licet ipse eludere conatus sit. *Τὸ δ' αὖν λέγεται, ὅτι θεωμένη τὰ πλάγχθη τῶν σταυρῶν ἀλαδίκουσι στεφανώμενον, ὁ τοῖς μὲν ἄλλοις φρίκην παρέσχε καὶ ἄγνοιαν, καὶ τοῦ ἡμετέρου κράτους συναισθήσιν, τὸ δὲ διδάσκαλός τῆς ἀσεβείας καὶ ἄγνοιας δόθει, ὡς περιγεγραμμένων ἡμῶν καὶ συνεργημένων. ὡς γὰρ τῶν σταυρῶν καὶ τὸν κύκλον παρέσχε δίασε. Ferunt, cum Julianus sacrificaret, victimarum exta coronatæ crucem ostendisse. Quæ res alios quidem horrore atque anxietate perdidit ; effecitque ut potentiam nostram agnoscerent : at impietatis magistro animum videlicet addidit, unquam circumscripti atque undique conclusi essemus. Sic enim crucem et circulum ex tempore interpretatus est. Tales quoque cruces spectantur in velis imp. Christianorum, corona plerumque quereca vel florea circumdata. Talis in numo Zenonis et Valentini imp. apud Lipsium l. iii de Cruce, cap. 16 ; Eudoxie et Valentini III apud Gretzerum nostrum tom. III, de Cruce lib. cap. 16 ; Pulcherie et Majoriani, cap. 17 ; Julii nepotis et Zenonis, cap. 18. Tales cruces miniatæ corona seu circulo circumdatæ pingi solent in parietibus ecclesiarum consecrandarum, 912 quo Pamelius Liturgieorum tom. 1, pag. 502, allusum vult a Paullino, cum ait : *Dextera lævoque crucibus vicino superpietis* : quamquam apud Paulinum corona non circumdatæ crucem, sed post verticem ejus imponitur, ut mox sequitur.**

Mirum jam olim apud Ægyptios cruces circulo circumdatas, quales exhibet Tabula Usaca Bembii apud Jacobum Bosium, lib. v de Cruce triumphante, cap. 6, qui et cap. 10 crucem decussatam circulo inclusam ex obelisco Augusti et Constantii representat, et circulum æternitatis symbolum esse docet.

Alteram crucis coronatæ speciem, cum ipsi crucis vertici corona imponitur, Paulinus his versibus prodit :

Ardua fliferæ crux cingitur orbe coronæ.

Item :

Sanctorum labor et merces sibi rite coha rent,
Ardua crux, pretiumque crucis sublime, coronæ.

Ejusmodi fuit in Constantini labaro, teste Eusebio (*Lib. Vitæ Constant. c. 25*) : *Υψάλον ὄρου χρυτῶ καταγεφισμένον, κέρασ ἐγγεν ἡμέροσιν, σταυρῶ σχῆματι περισχημένον, ἀνω δὲ πρὸς ἄνω τῶν παντός σφραγισ ἐκ λίθων πολυτελέων καὶ χρυσοῦ συμπλεκόμενος κατασχηρτο. Hostile oblongum erectumque, auro undique*

A obductum fuit : quod cornu habuit transversum ad formam crucis constructum. Supra in fastigio ipsius operis corona affixa, lapidibus pretiosis et auro polite circumtezata. ROSVEDUS

Coronas a principibus et magnatibus templis olim oblatas, et supra sacram mensam appensas legitimus apud autores ecclesiasticos. CANGIUS, in Constantinop. Christ., p. 58.

Not. 156. *Quorum figura est in columbarum choro.*— In Paulini cruce crucis coronam columbæ circumdabant, et coronam ipsam quasi coronabant : erantque numero 12, ut apostolorum numerum exprimerent. Contra in cruce quæ exstat in curvitate absidis ecclesie S. Clementis, 12 columbæ cruce insistent, et corona eas circumdat : cujus ectypum habes apud Jacobum Bosium de Cruce triumphante lib. vi, cap. 11, quæ eadem videtur fuisse quam ad Gretzerum nostrum illustrissimus cardinalis Borromæus misit : certe columbæ ita alternatim apud Bosium stant, uti Gretzerus describit tomo III de Cruce lib. 1, cap. 35. ROSVEDUS.

Not. 157. *Petram superstat.*— Quæ hic habes de Christo, petra, quatuor fontibus, item de palma priora versu habes expressa in sarcophago marmoreo Romæ, qui eratus hinc ex solo basilicæ S. Petri anno 1590, itemque alio ibidem, quæ manu sua delineavit Philippus Winghius, quorum delineatio penes me est. Similem historiam Paulinus in camera absidis in templo S. Felicis musivo pingi curaverat. ROSVEDUS.

Not. 158. *De qua sonori quatuor fontes ineanit.*— Apud Bosium lib. vi, cap. 12, de Cruce triumphante, habes ectypum ex abside ecclesie Lateranensis, ubi crux rupi insisit, ex qua oriuntur quatuor flumina paradisi. Item eodem capite Christus cum cruce geminata insisit petra, unde quatuor fluvii proflunt : quod monumentum olim fuit Sexti Petronii Probi post antique D. Petri basilicæ tribunam situm, nunc in navim novæ basilicæ translatum. Vide Baronium tomo IV Annalium, anno Christi 395, ubi et aliud monumentum habes simile, etsi neutribi fluvii bene expressi sint : bene expressit Bosius. ROSVEDUS.

Not. 159. *Totum vero extra concham basilicæ spatium.*— Idem mox : *Cum duabus dextra lævoque conchulis intro spatiosum sui ambitum apsis simulata lævetur.* Vides utrobique concham ad apsidem pertinuisse. Inter monumenta Christiana in Thesaurio Inscriptionum, pag. 1168, n. 4, carmen hoc de simili concha capio :

Perdiderat proprium, sacra quæ præminet aræ,
Tecta vetustatis syriate, concha diem.

Erat pars templi ubi sacrificium offerebatur. Evagrius, lib. iv Histor. eccles., cap. 30, de templo S. Sophiæ Constantinopoli : *Ἔστι μὲν οὖν τὸ μέγος ἐκ τῆς κατασκευῆς θύρας τῆς ἑρᾶς πόρχης ἕνθα τὰ τῆς ἀναμύατος καλλιερῆται θυσίαι, μέχρις ἀνάης, ποδῶν πλ. Longitudo a porta quæ e regione sacrae conche, in qua incrementum offertur sacrificium, sita est, ad ipsam concham usque, pedes continet 190. Hinc in Glossario ms. Bertiniano : *Absida, sacrarium.* Mysterium conchæ sen absidis in templis veterum explicat Germanus Constantinopolitanus archiepiscopus in Historia sua ecclesiastica et mystica Theoria : *Ἡ πόρχη ἐστὶ, κατὰ τὸ ἐν Βηθλέμ, σπηλαίου, ὅπου ἐγενήθη ὁ Χριστός, κατὰ τὸ σπῆλαιον ὅπου ἐτάφη.* Quæ ita olim vertit Anastasius Bibliothecarius ineditus : *Concha est in similitudinem speluncæ, quæ fuit in Bethlehem, in qua sepultus est Christus, et in similitudinem speluncæ, in qua sepultus est.* ROSVEDUS.*

Vide not. 320 in Nat. 10 S. Felic., v. 181 et 182.
Not. 160. *Cubicula intra porticus quaternis longis basilicæ lateribus inserta, secretis orantium, vel in lege Domini meditantium, præterea memoriis religiosorum se familiarium accommodatos ad pacis æternæ requiem locos præbent.*— Ejusmodi cubicula erant oratoria in quæ recedebant privatim orantes, a quibus cubiculis seu oratoriis capellarum 913 nostratum quæ cingunt

utrumque ecclesie latus (uti nunc appellantur) origo desumpta. In hisce oratoris privatis seu cubiculis jam Paulini tempore humabantur religiosorum hominum corpora. Anastasius Bibliothecarius in Marcellino : *Hic sepultus est in cimiterio Priscillæ, in cubiculo clare.* In Sergio : *Hic lectum et cubula quæ circumquaque ejusdem (S. Petri) basilicæ sunt... studiosius innovavit ac reparavit.* Ejusmodi cubiculorum non semel alibi meminit idem Anastasius. Exinde in subsequentibus seculis videtur mansisse pessima consuetudo indiscussim inhumandi in ecclesiis quorumcumque corpora, modo pro jure sepultura certum quoddam solverint pretium; ita ut quod dabatur olim merito, nunc concedatur aëro, quod Ss. Patribus unum et idem est ac si venderentur Ecclesie sacramenta.

Not. 161. *Quos inserere his litteris nobis.* — Et alii versus extant hodieque in suburbana S. Felicis basilica, quos exscripsit Sirmondas noster ad Sidonium lib. iv, epistola 18, omnis rei antiquariæ solertissimus scrutator, quos Paulinus non misit ad Severum, quod ejus ecclesie non quadrarent, qui novam exstruebat ecclesiam, ubi ante vetus non fuerat. Sunt autem hi versus :

Parvus erat locus ante, sacris angustus agendis,
 Supplicibusque negans pauperes posse manus :
 Nunc populo spatiosa sacris altaria præbet
 Officis mediæ martyris in gremio.
 Cuncta Deo renovata placeant, novat omnia semper
 Christus, et in emulum laudis ampliat.
 Sic et dilecti solium Felicis honorans,
 Et splendore simul protulit et spatio.

ROSVENVDUS.

Not. 162. *Duabus dextera lavaque conclulis.* — Ut hic *διζωγγος* vel potius *τριζωγγος*, si majorem concham simul comprehendas, absis templi a S. Paulino ædificati, a fornice concharum specie, ita *τριζωγγον* in Chronico Alexandrino anno 39 Theodosii, cum ob terre motum solemnibus memoria agitaretur *ἡς δευτέρως ἐν τῷ τριζωγγῷ πρὸς τὴν ἰδὴν Νεαυράϊον. Litaniarum in trichoncho viii idus Novembris.* Sic *ἐπιζωγγον* trichium, septem fornibus concharum specie suffultum, in Palatio Justiniani inop. quod Hormisidæ dicebatur, uti habet collatio Constantinopoli habita cum Severianis tempore Johannis II papæ. Conclulas in absida agnoscit etiam Glossarium ras. Bertinianum : *Absidas, latiores conclulas.* ROSVENVDUS.

Not. 163. *Una eorum immolanti hostias jubilationis patet.* — Hæc Paulinus de binis conchis minoribus verba faciens. Ubi pro *patet*, legendum *parat* censuerim; quippe in hac concha *hostias non immolat antistes*, sed in media et majori concha : prothesis vero *hostias jubilationis immolanti*, seu potius immolatur antistiti parat, vel preparat. Cum enim in utraque concha quæ ad sacram liturgiam peragendam necessaria sunt, atque adeo in prothesi hostia et vinum, in diaconico vestes et libri, et vasa ac ministeria ecclesiastica parentur, inde binæ *peratorio* nuncupantur in ordine Romano : *Calicem autem subdiaconus accipit sequens, et dat acolytho, et ille revocat in paratorium*, nempe in *prothesis*, ubi calices et cetera vasa ad sacrificii usum reponebantur, quod ex sacris liturgiis abunde probari potest. CASERTS, in Constantinop. Christ. lib. iii, pag. 59 et 60.

Not. 164. *Altera post sacrificium capaci sinu recepta arantes.* — Peracta enim sacrificio eo secedebant sacerdotes et diaconi, et sacrorum librorum lectioni operam dabant. Certe in ea concha factas ejusmodi lectiones docet satis superque Codinus lib. de Offic., c. 15, n. 4, dum ait imperatorem in eadem Sophranam secedere, ibique magni Basili præcationes a patriarcha prolectas exaudire *πρὸς τὸν διακονικόν*, hoc est juxta concham, quæ *διακονικόν* vocabatur; nam hæc procul exstabat sedes imperatoris cum sacrorum librorum lectionem auditu excipiebat. Diaconicum igitur hæc concha appellata est quod esset quodammodo appendix majoris diaconici seu secretarii, in quo et

ecclesiasticæ vestes et sacra (uti appellantur passim) ministeria asservabantur, ex quo quæ ad sacram liturgiam peragendam necessaria erant promebantur, et in hanc concham deferrebantur, quæ inde diaconicum appellata est; nam in ea vestes sacras induebant, et sacerdos sacra facturus, et diaconi ei ministraturi. Unde cum scevophylacii appellatione donaretur, perinde majus diaconicum, inde etiam diaconicum minus, seu concha diaconici, scevophylacium interdum vocatur: adeo ut quæ in liturgiis S. Marci et S. Jacobi, ἐν διακονικῷ peragi preces exacto sacrificio dicuntur, ea in liturgia Chrysostomi ἐν σκευοφυλακίῳ fieri scribantur.

Metavorii denique appellationem habuit eadem concha, quæa hnodum majus diaconicum. Sed et non desunt qui totum hematis, extra altaris vela atque adeo extra majorem concham, spatium diaconicum appellatum §14 volent, quod cum intra vela, seu *περὶπετάσματα* de quibus mox agemus, solis sacerdotibus consistere liceret, quæ hematis pars inde *ἱερατείου* proprie dicta est, reliqua diaconis permixta esset, ut qui ad utranque concham, prothesis scilicet et diaconicum, pro officii ratione peragendi, in iis consistendi necesse haberent. Nam Symeon. Thess., lib. de Templo, ait nulli licere in sacro synthrono sedere præterquam sacerdotibus, ac ne ipsi quidem diaconis, quibus alius attributus est locus, *diaconicum*, locus sic dictus, in quo consistere licitum sit. Videtur enim *διακονικόν* appellari etiam velum altaris, quasi totum hematis spatium quod extra vela altaris patet diaconicum sit, et quia in eo et consistere et progredi pro functionis suæ ratione, non autem sacramini ingredi illis liceret, quænamadmodum subdiaconis eadem hematis spatia, cum subdiaconi et lectores in solea extra hematis cancellos consistenter, ut docet item Thessalonicensis. Atque inde colligitur quid statuat canon 21 synodi Laodic. dum ait *non licere subdiaconis intra hematis cancellos consistere* : οὐ δεῖ ὑποδιάκονον εἰσεῖν ἐν τῷ διακονικῷ, id enim solis diaconis licebat. Ita porro hunc canonem capiendum par est credere, etsi Balsamon et Zonaras diaconicum de munere diaconi interpretati sint. Priori sane sententiæ favet Isidorus Mercator, qui *διακονικόν secretarium* vertit : *Secretarium*, inquit, quod Græci *διακονικόν* vocant, quæ totidem verbis habentur in concilio Arelatensi, can. 66, ita ut per *secretarium* concham intellexerit quam Græci *διακονικόν* nuncupant quæ a diaconis in ea ministrantibus nomen sumisit, uti observavimus. Nam vix est simile vero diaconicum pro extra extra eadem ita nuncupata sumi debere, cum et in ea quibusvis ecclesie ministris consistere fas esset, et ex ea clerici omnes ad altare procederent. Jam vero quod in concilio Arelatensi ut sub Siricio PP., can. 15, *diaconi sedere inter presbyteros in secretorio* vetantur, id videtur intelligi aut de majori diaconico, secretario, vel vestiario, in quo sacerdotes, vel antistites, de rebus ecclesiasticis deliberaturi secedebant; et ut verius utar Sulpicii Severi, cum vel *solutionibus vacantes, vel audiendis negotiationibus* (forte *negationibus*) occupati in eo secedebant; vel potius de minori diaconico, id est, concha quam *διακονικόν* vocant. In hoc enim diaconico, quando sacerdotes sacra facturi in eo sacras vestes induunt, aut alia quæ ad sacram liturgiam spectant exequantur, cum iis, ob reverentiam quam sacerdotali characteri debent, sedere prohibentur. CASERTS, in Constantinop. Christ. lib. iii, pag. 60 et 61. Vide Glossarium Latinum ejusdem, tom. iii, pag. 770.

Not. 165. *Perluente transenna.* — Transennæ in basilicis mentio quoque apud Anastasium Bibliothecarium in Sixto III : *Feci Confessionem B. Laurentii martyris cum columnis porphyriticis, et ornavit transennam et altare et confessionem S. martyris Laurentii de argento purissimo.* Bulengerus noster, lib. iii, de Tempis, cap. 14, per *transennam* intelligit pergulam extra templum porrectam, qua transitur superposito tecto. Est, inquit, quasi quedam superior ambiatio inter utramque basilicam interjecta. Ita

quoque Nicolaus Perottus episcopus Sipontinus in A
 Coruacopia sua ad epigramma 41 Martialis de Regno
transennam capit. Hoc loco Paulini videtur mihi *transenna*
 cancellatum aliquod opus fuisse. Quid autem
 transenna sit, non aliunde melius discas quam ex eo
 quod habet Eusebius lib. x, cap. 4, de templo Tyri
 redificato a Paulino ibidem episcopo, dum de atrio
 loquitur: Εἰς τέρψιν γὰρ τὴν χεῖρα περιεργάζεσθαι τὸν τόπον
 (ἀγίων) ἵσσαν πανταχῶθεν ἐπιταρραμένους ἐν τῇ μεσῇ δια-
 φάραγμα τοῖς ἐπιπέδου ἑταρωτοῖς ἐν τῷ σφύρρον ἵ-
 κουσαι μίχρους περιδείξας. Locus autem atrii seu vestibuli
 (male Christophorus non sancuarit in speciem quar-
 drati columnis sublimibus est undique circumseptus :
 quarum media intervalia sunt interstitiis, ligno instar
 retis aut transennæ cancellatis, in mediocrem et aqua-
 bilem longitudinem porrectis, circumclusa. Et post de
 loco sanctuarii : Ἄβυς καὶ τὰδε, ὡς ἂν εἰς τοῖς πολλοῖς
 ἄεθλα, τοῖς ἀπὸ ἑξῆος περιεργότες διατάξας, εἰς ἄκρον
 ἐντέχνην λειτουργίας ἕστηκέναι. ἡς θυσιαστήριον τοῖς
 ὁρῶσι παρέχει τὸν θύρον. Ista rursus ut a plebe et multi-
 tudine eo non posset accedi, cancellis ex ligno fabri-
 catis circumdedit : qui adeo artificiosa solertia ad sum-
 mum elaborati sunt, ut mirabile spectaculum inventi
 exhibeant. Idem, lib. iv de Vita Constantini, cap. 59,
 agens de templo Apostolorum Constantinopoli a Con-
 stantino Magno condito : Διακοσμητὸν δὲ περὶ ἑλλείνου
 τὸ δομάτιον κεντρῶσα χεῖρὸς χροσθὸν καταεργάσαμέν. In-
 teriorem aedis partem undique in ambitum circumduc-
 tam reticulate opere et arē et auro affabro facto con-
 vestivit. Ut hic tres arcus habes eum transenna, sic
 Natali 10 tria ostia eum cancellis :

Trinaque cancellis eurrentibus ostia pandunt.

Onomasticon Latino Græcum Argentorati olim edi-
 tum anno 1536, *Transenna*, γράζια, quod significat
 portam cancellatam, seu valvas cancellatas. Sic Pol-
 luci §15 libro viii, cap. 10, et Aristophanis inter-
 prelli, γράζιας. ἢ τῶν διαστηρίων ἕδραι, a Romanis
 γράζιαλεῖραι seu γράζιαλεῖραι dictæ.

Ut transenna hic ad arcum seu ostium, sic in circo
 transenna ad carceres. Veteres Glossæ Græco-Lati-
 næ : Ἐργῶς ἐν ἄστυρίῳ βεταμένως, transenna: nempe
 funis ab uno extremo ad alterum in carceribus seu
 repagulis protensus. Veteres Glossæ Latino-Græcæ :
Transenna, ὀπισθὰ, παλαιὰ γράζια πρὸς σαρῆον. Bule-
 gerus noster, de Circo cap. 11, legit ἀπαλάζια. Id est
 missio equorum: ἐκ μαντιπρίων σαρῆον, signum mappa:
 non quidem quod mappa et transenna idem esset,
 sed quod mappa missa linea statim extenderetur :
 carceres circi cancellati quoque erant. Callisthenes in
 Vita Alexandri Magni : ἀποκρίστων δὲ ἀστυρίων τῶν
 γράζιαλον, aperti sunt carceres cancellorum. Ροσνῆ-
 νος.

Not. 166. Quasi diatritam speciem ab utraque in
 utramque spectantibus præbet. — Quid diatrita spe-
 cies sit, satis apparet ex descriptione Paulini. Sic
 Vitruvii, lib. ix, cap. 4, species usurpatur, cum res
 aliquam in partem conversa spectat. Aliud διατρίτος
 apud medicos, vel pro tridui inedia, vel pro tertiana
 febris. Ροσνῆνος.

Diatritum pro diatretam. Diatretus, perforatus, ca-
 latus, ex Græco διατρίτος. Hic species est quod face
 de bâtiment dicimus, uti a Vitruvio, lib. ix, cap. 4,
 vox hæc usurpatur. Species diatrita, nostris, face à
 jour percée de fenêtres et de portes. Gaxius, in Glo-
 sario Lat., tom. II, pag. 86, n. 1.

Not. 167. Atma domus tripliei patet ingredientibus
 arcu. — Idem Paulinus infra,

Ter geminis gemine patuerunt arcibus aule.

Ante occidentales porticus præcipuarum ecclesiarum
 prout quadrata ingens arca, seu atrium, quod
 vestibulorum ecclesiarum præcipuum est ornamentum.
 Eadem porro ἀβύς appellatione donantur ejus-
 modi arce ante ades sacras a nemulis. Impluvia
 Paulinus postere Natali 10, v. 8. ea atria appellat :

Istic porticibus late circumdati longis
 Vestibula impluvia tectis reserantur aperto,
 Et simul asra oculis, ingressibus atria pandunt.

Semite vero multiplicæ erant, quæ portis elegan-
 tibz clauderantur, quod videre est etiamnum in ec-
 clesiis cathedralibus, de quibus Paulinus Natal. 10, v.
 57 et seqq.:

Basilicis hæc juncta tribus, patet tres cunctis,
 Diversasque aditus ex uno pandit ad omnes.
 Atque itidem gremio diversos excipit uno
 A tribus egressos, medio spatiosa pavito.

In arcu ecclesie (ut vocat Paulinus) manus iis im-
 ponebantur quorum crimina publica erant, ibique
 consistebant penitentes publici, ut videre est apud
 divinarum officiorum expositores; quam consuetudi-
 nem plures etiamnum tenent feria quinta in Cæna
 Domini ecclesie cathedrales in retconciliatione pub-
 lica penitentium, inter quas metropolitana et pri-
 matialis ecclesia Rotomagensis, cathedrales ecclesie
 Ebroicensis, Carnotensis, Useticensis, et S. Pontii
 Thomeriarum, Partim ex Cæcis, in Constantinop,
 Christ., pag. 20.

B Not. 168. Simplicibus produnt. — Tertullianus lib.
 adversus Valentinianos, cap. 5 : Nostra columbz
 donus simplex, etiam in editis semper et apertis et ad
 lacem. Cyprianus lib. de Unitate Ecclesie, cap. 6 :
 Simplex animus et latent est columba, non felle ama-
 rum, non morsibus æreum, non iniquam laceratione
 violentam; hospitia humano diligere, unius donus con-
 sortia nosse; cum generent, simul filios edere; cum
 commeant, rotantibus simul cohærere, communi con-
 versatione vitam suam degere, oris osculo concordiam
 pacis agnoscere, legem circa omnia unanimis im-
 plere. Hæc est in Ecclesia noscenda simplicitas, hæc
 caritas obtinenda, ut columbas dilectio fraternitatis
 imitetur, ut mansuetudo et lenitas agnis et orbibus ad-
 quetur.

Cyrillus Catechesis Illuminat. 17 : κατὰ τὸν δὲ ἵσον
 ἐν ἑαυτῷ περισσοτέρως. ἡς γὰρ τὴν, τὴν καθάρσιον, ὡς
 ἀρετῶν. καὶ ταῖς ὑπὲρ γεννηθῆναι τῶν καὶ ἐπισημα-
 ρηθῆναι ἡμῶν εὐχὰς ἀποκαρῆναι. Descendit autem
 forte in specie columba mundus, et aliqui dicunt tam-
 quam simplicis, propter puros et innocentes et pueros
 parvulos, qui nascuntur ex Spiritu sancto, et propter
 remissionem peccatorum orationibus consequendam.
 Quod in unguinate predicium vult idem Canticum
 v. 12 : Oculi tui sicut columba super plenitudines
 aquarum. Idem Catechesis Illuminatoria 18, in illud
 Isaie cap. lxxvi, v. 8 : Qui sunt isti? quæritur de τῷ
 πνευματικῷ, καὶ κερῆται διὰ τὸ ἀνεργῶν. Nubes
 propter spirituale, columba propter simplicitatem.

Augustinus libro vi adversum Faustina Manicheum,
 cap. 45: Disciplina Catholica propter simplicem fidei primum
 nutriti oportere docet mente Christianam, ut eam capa-
 cem faciat ad intelligenda superna et æterna. Item contra
 §16 Epistolam Fundamenti, cap. 4: In catholica
 enim Ecclesia, ut omittam sincerissimam sapientiam,
 ad cuius cognitionem pauci spirituales in hac vita per-
 veniunt, ut eam ex minima quidem parte, quia homi-
 nes sunt, sed tamen sine dubitatione cognoscant, cer-
 teram quippe verbum non intelligendi rivacitas, sed
 credendi simplicitas tenuissimam facit. Vide Tertullia-
 num, lib. de Baptismo, cap. 2, ubi duas assignat ra-
 tiones eorum quidam non simpliciter credant, scilicet,
 simplicitatem divinarum operum, et magnificentiam
 que in effectu reprobantur. Quod declarat simplici
 apparatu baptismi, unde tamen consequitur æternitas.
 Ροσνῆνος.

Not. 169. Anne ministro. — Car in ingressu tem-
 plorum cantuari et Interes aqua pleni vel etiam fontes
 apud Christianos collocarentur, discas etiam ex S. J.
 Chrysostomi serm. 25 de Verbis Apostoli: Habentes
 autem eandem spiritum, in eo sermo in quem con-
 feruntur Homilias de diversis Novi Testamenti locis,
 pag. 369 : καθάρσιον γὰρ κρήνην εἶναι ἐν ταῖς αἰθῆραις
 τῆς κλητικῆς οἰκῆς κρηνοῦσαι, ὡς εἰ μέλλοιεν ἀγχε-
 θῆναι τῷ πνεύματι, πρῶτον ἀποκαθαίρουσαι τὸν χεῖρῶν οὐρανῶν
 ἀπὸ τῆς εὐχῆς ἀκαθάρτου ὅτι καὶ τοῖς πνεύματι
 ἀπὸ πηγῶν. καὶ κρήνην εἶσθαι οἱ πατέρες τῶν
 θεῶν, ὡς ὡστερ ἴσασιν τὸς χεῖρας ἀκαθάρτου, οὕτως

πλαθροπία τῶν ψυχῶν ἀποσύροντες πρότερον, ὅπως εὐχόμεθα. Quemadmodum enim solemne est ut fontes præsto sint in atrii templorum, ut qui preces fusuri sunt ad Deum, manus prius lotas inter præcedum attollant; ita pauperes fontium vice ante fores collocaverunt majores nostri, ut non aliter ac manus abluimus aqua, prius per beneficentiam abstersa anima, tum deum preces nostras offeramus. Duc.

In medio aræ seu atrii Sophianæ ædis Constantinopol. phialam instituit Justinianus. Sic labrum seu fontem appellabant ubi perennes aquæ saluberrimæ quibus plebs lavaretur: quia, inquit Eusebius lib. 4. Histor. ecclesiast., cap. 4, non licebat ἀνθρώποις καὶ ἀνίπτοις ποτῆ τῶν ἕδων ἐπιβάναι ἀλύειν. In hac Sophiana phiala erant fontes alii, seu putei, qui aquam populis ædem ingressuris ad lavationem suppeditabant. Porro ante ædium sacram vestibula balnea et lavacra publica collocata docet imprimis Eusebius loco citato, in descriptione ædis Tyrensis, et Paulinus epist. 12 et 31, ut et Natali 9 et 10, apud quem *cantharus* appellatur, *fastigiatoque interdum solido archotho* tectus describitur. Sunt enim canthari aquarum receptacula, unde aquæ erumpunt. Idem Paulinus Natali 10:

Interior variis ornatibus arca ridet.

Vide seqq. Quippe fideles priusquam ædem ingrederentur, aquis istis, quæ a sacerdote benedicebantur, facies et manus lavabant. Hinc Paulinus ad Severum:

Sancta nitens famulis interluit atria lymphis
Cantharus, intrautemque manus lavat ambo ministro.

Atque hæc fontium aquæ quotannis in pervigilio sacrarum Theophaniorum, lustralium in ipso festo die, consecrabantur et benedicebantur, quarum benedictionis ordo habetur in Euchologio Græcorum. Harum loco succedere apud Latinos, quæ in templorum valvis exponi solent, lustrales undæ, uti qui de ritibus ecclesiasticis scripsere pridem docuerunt. CANGIUS, in Constantinopoli Christiana, lib. III, cap. 22, pag. 21 et 22.

Hanc, ut opinor, lotionem intellexit Johannes Abrincensis, deinde Rotomagensis archiepiscopus in lib. de Divinis Officiis, in nocte Natalis Domini, pag. 34, ubi peractis nocturnis, antequam agat de officio missæ ad galli cantum, dicit: *Clerus et populus lavatum exeant*. Hinc, opinor, fontes juxta cathedrales et præcipuas ecclesias. Vide not. 41.

Not. 170. *Paulus apostolicus*. — Videtur hic Paulus episcopatum præfuisse Nolano, cum Paulinus hæc scriberet; quem ut hic *sacerdotem*, mox vocat *antistitem*: quod ætate Paulini idem erat. Amicus Romanus suggerebat per *Paulum* hic forte intelligi *Paulinum*. Sed hoc tempore videtur Paulinus nondum fuisse episcopus, quod colligere est ex epistola 16, ubi Anastasius vocaverat ad natalem suum sacerdotes, id est episcopos Campaniæ: et notat se præter morem fuisse invitatum, cum ea invitatio sacerdotibus tantum deferri solet. Jam vero epistola hæc 12 describit Nolanam ecclesiam a se ædificatam, cujus ædificationis meminit etiam Natali 9, in secundo adventu Nicetæ: atque primus adventus Nicetæ: contigit antequam Anastasius esset pontifex, siquidem Baronius recte calculum subducit tomo V Annalium 397, secundus vero quadriennio post, et basilica illa jam ante secundum Nicetæ: adventum perfecta erat, ad quam illum Paulinus Natali 9 lustrandam duxit, nisi forte secundo vel tertio Anastasii anno Paulinus creatus fuerit episcopus: quod plane non liquet. ROSVEYOUS.

Not. 171. *Hic locus est veneranda penus qua conditur, et qua 917 promittit alma sacri pompa ministerii*. — In hemate, ubi stabat sacra mensa seu altare, concha major erat duas minores adjunctas habens, alteram ad dextram et septentrionem, alteram ad sinistram et ad meridiem altaris. Harum concharum alteram quæ ad dextram seu septentrionem statuitur, *πρόθεον* Græci appellant, quasi dicas propositionem, seu pro-

positionis mensam, a *cæremoma* quæ in ea peragitur nomen habentem. In ea namque (ait Allatius) sacerdos ante missam, et una cum eo ministrantes, res omnes ad sacrum complendum necessarias, ut panem, vinum et alia præparant, quibus finitis secedunt ad sacram mensam ubi sacra liturgia inchoatur. Utramque concham *secretarium* vocat Paulinus, priorisque seu prothesis usum sic describit: *Hic locus, etc.*, ut supra. Et epistola 12 ad Severum (nunc 32) de binis istis conchis verba faciens: *Una earum* (inquit) *immolanti hostias jubilationis patet*. Ubi pro patet, legendum, *parat*, censuerim. CANGIUS, in Constantinop. Christ., p. 59.

Not. 172. *Si quem sancta tenet meditanda in lege voluntas, Hic poterit residens sacris intendere libris*. — Concha majori adjunctas *secretaria* appellasse Paulinum supra observatum est. Proinde idem est *paratorium* quod *secretarium*. Repositos autem fuisse libros ecclesiasticos in hac concha docet idem Paulinus, dum illius usum sic describit: *Si quem sancta tenet, etc.*, ut supra, in ea enim concha sacre lectiones fiebant, sacricque libri finita liturgia publice prælegebantur. Id, ni fallor, satis innuit ipse Paulinus; nam cum dixisset unam earum concharum immolanti hostias jubilationis antistiti parare, hæc subdit: *Alterâ post sacrificium capaci sinu receptat orantes*. CANGIUS, in Constantinop. Christ., lib. III, pag. 60.

Not. 173. *Geminatus est titulus*. — Scilicet unus titulus picturam, alter reliquias spectat; quare epigraphen suam singulis feci, quæ ante deerat. ROSVEYOUS.

Not. 174. *Alite quem placida*. — Hæc pars sacre picture, qua hiantem agnum S. Spiritus specie columbe perfundit, exstabat etiamnum Romæ in sarcophago in ædibus Bernarri Biscie prope Sapientiam, anno 1591, cum cum Philippus Winghii expressit, cujus ectypon Winghii fratres supra nominati servant. ROSVEYOUS.

Not. 175. *Et magno nomine Lucas martyr*. — Baronius ad Martyrologium Romanum 18 Octobris, conjunctim legit *Lucas martyr*, existimatque Paulinum in ea fuisse sententia, ut Lucam martyrio affectum crediderit; quod et Servius noster in Apparatu suo evangelico sequitur, qui addit Paulinum etiam Natali 9 Lucam martyrem vocare. Sed neuter locus plane evincit Lucam martyrio functum fuisse. Nam priore loco *martyr* referri potest ad *Nazarium*, uti impressimus ex veteribus editionibus: posteriore nulla mentio martyrii in carminibus quæ Lucam spectant. Nisi martyrem velle, quia ibi *martyribus* interjungitur. Sed et *martyr* dici potuit, quia *multa passus est pro Christi nomine*, uti habet Martyrologium Romanum; quo modo Paulinus Felicem quoque Nolanum martyrem vocat Natali 9:

Hec etiam inuere donus quo martyr is alta.

Lucam tamen vere martyrem fuisse aliqui veteres prodiderunt, quod tempore et loco alibi opportunius discutiendum. Videri posset Paulinus, dum *Lucam magno nomine* vocat, respexisse ad id quod *Luca* seu *Lucanus* in Italia pro magno olim usurpabatur, eo quod in Lucania erant armenta maxima uti testatur Lucilius:

Quem neque Lucanis oriendi in montibus tauri
Ducere protelo validis cervicibus possent.

Unde apud Ennium, citante Varrone, lib. VI de Lingua Latina, *Luca bos*, id est magnus bos, seu elephas. Eodem modo usurpavit Lucretius lib. V, et Silius lib. VI. Vide eundem Varronem dicto loco, ubi triplicem rationem addert cur elephas dictus sit *bos Luca*. Præ ceteris placet illa Verginii, quod maxima quadrupes in Italia esset bos, et quia in Lucania Pyrrhi bello primum visi elephantum, inde vocarunt *Lucam* seu *Lucanum bovem*. Aberravit a mente Varronis Baronius tomo I, anno Christi 58, n. 54, dum ratione S. Lucæ, cui hos tribuitur, adducit Varronem quasi asserentem *bovem* in Italia vocari *Lucam*. Nec enim *bos* vocatur *Luca*, sed elephas vocatur *Luca bos*. ROSVEYOUS.

IN EPIST. XXXIII.

Not. 176. *Alethio*. — Nescio an hic ille sit qui tempore Paulini fuit episcopus Cadurcensis, cujus Paulinus (si tamen noster sit) meminit in epistola, cujus fragmentum tantum exstat apud Gregorium Turon., lib. II Histor. Franc., cap. 13: *Qualis autem, inquit, fuerit hic (Venerandus) pontifex, testatur presbyter Paulinus, 918 dicens: Si enim hos vidcas dignos Domino sacerdotes, vel Exsuperium Tolosa, vel Simplicium Vienna, vel Amandum Bardegalæ, vel Diogenianum Albicæ, vel Dynamium Engolisma, vel Venerandum Arvernus, vel Alithium Cadurcis, vel nunc Pegasium Petrugoriis, utcumque se habeat secuti mala, videbis profecto dignissimos totius fidei religionisque custodas.* Etsi enim tempore Paulini Cadurci sederit Florentius episcopus, uti patet ex epistola præcedente, Alethius post eidem accessit. Et prima Paulini editio hic inscribit, *Alethium episcopum fratrem suprascripti*. ROSVEDUS. Vide Vitam S. Paulini, cap. 48, n. 5.

IN XXXIV. SERM. DE GAZOPHYLACIO.

Not. 177. *De gazophylacio*. — Erat olim in templis locus qui gazophylacium dicebatur quo recondebantur elemosine in pauperes erogandæ. Frequens ejus mentio in sacris Litteris. Chrysostomus tomo de diversis Novi Testamenti locis, homilia 22 de *Eleemosyna et Collatione in sanctos*, postquam populum Antiochenum (non Constantinopolitanum, uti putavit Franciscus Bernardinus Ferrarius, lib. II, cap. 10, de Antiquo ecclesiast. epistol. Genere, et lib. I de Ritu sacrarum concionum, cap. 26; nam Antiochie habitam constat ex fine epistolæ, ubi ait Hierosolymam elemosynis sublevatam a civitate ista, quod habebat Act. II) monuit ut privatim quædam pro pauperibus seponerent. Γενέσθω τῶν τῶν ἐκκλησιᾶ τῶ τῶν τούτων ἡ ἐκάστου οἴκου, χρημάτων ἑρῶν ἔνδον ἀποκειμένων. Καὶ γὰρ τὰ γοζοφυλάκια τὰ ἐν ταῖς κίττοις τούτων ἐστὶ σύμβολον. Hoc itaque modo uniuscujusque domus Ecclesia fit, sacratas opes inter se conservans. Enimvero gazophylacia quæ in templis sunt, illarum symbolum gerunt. Augustinus in psalium LXIII: *Quid est gazophylacium? Arca Dei, ubi colligebantur ea quæ ad indigentiam servorum Dei mittebantur.* Possidius in Vita S. Augustini, cap. 24: *De neglecto a fidelibus gazophylacio et secretario, unde altari necessaria inferuntur, aliquando in ecclesia loquens admovebat, quod etiam beatissimum Ambrosium se præsentem in ecclesia tractavisse nobis aliquando reulerit.* Concilium Carthaginense IV, canone 95: *Oblationes dissidentium fratrum, neque in sacrario, neque in gazophylacio recipientur.*

Gazophylacium hoc Paulinus hic mensam quoque vocat. Tertulliano arca dicitur Apologet. cap. 39: *Etiamsi quod arce genus est, non de ordinaria summa, quasi redemptæ religionis congregatur, uti et Augustino loco citato; Cypriano corbona lib. de Operæ et Eleem., cap. 3: Domnicum celebrare te credis, quæ corbonam non respicis? ubi etiam gazophylacium vocat.* ROSVEDUS.

Not. 178. *Suspensio tibi, immo munio calcandæ vestigio*. — Ita correxi ex conjectura. Ante erat *suspensio tibi in monumento calcandæ vestigio*, nullo sensu. Romanus amicus corrigebat in *momento*. Veram conjecturam meam esse vel ipse Paulinus dicet, qui epistola 2, pag. 29, lin. 22, habet *munio pede tutus ingrediar*. ROSVEDUS.

IN EPIST. XXXVI.

Not. 179. *Eum spirituum trium consensus invitet*. — Sensus est: Christus, quo præsentem dicebant euntes in Emmaus duo discipuli, Nonne cor nostrum ardens erat in nobis? etiam nobiscum manebit, si duo quæ sunt in nobis, vel potius tria, id est caro, anima, et spiritus, ad eum invitandum censerint. Ipse enim dixit: *Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Vide in epist. 3 ad

A Aprum (nunc 44), *Habentes autem cor ardens, etc.* Tria autem illa in homine Paires, ex S. Paulo I Thessalon. v. distinguere solitos eorum est. Vide ipsum Paulinum epist. 2 ad Amandum (nunc 12) *Cum spiritus Deo serviens, etc.* SACCVIVS.

IN EPIST. XXXVIII.

Not. 180. *Secretum taciti ruris*. — Hæc erant religiose vitæ præcludia, quibus simile quid narrat de S. Gregorio Nazianzeno præceptore suo Hieronymus in Catalogo script. ecclesiast., cap. 117: *Episcopum in loco suo ordinans, ruri monachi vitam exercebat.* Sophronius dixit: *Ἐν ἀγρῷ μοναχικὸν βίον ἀπνέριζατο.* Gregorius in ejus Vita: *Ἐρχεται εἰς Ἀσιαζὸν χωρίον καλλιδορίας, ὅπου ἔστησεν ἐκ πατριῶν κληρῶν. Ariantum parencit Cappadocie pagum, quem ex paterna hereditate ad se devolutum possidebat.* Possidius, cap. 3 Vita S. Augustini. *Placuit 919 ei, percepta baptisimæ gratia, ad Africam et propriam domum agrosque remeare, in quibus constitutus triennio, a se jam alienis secularibus curis, cum iis qui eidem adharebant, Deo vivebat. jejuniis, orationibus, bonis operibus, in lege Domini meditans die ac nocte.* DVC.

Vide de hoc recessu ad meditando elegantem et accuratum tractatum P. nostri Julii Nigronii, qui tunc est inter asceticos. ROSVEDUS.

IN EPIST. XXXIX.

Not. 181. *Si vasta quasi dumis sordeat, neque prophetis aut apostolis nubibus compluratur, in aridam solitudinem gratia deserente damnabitur*. — Vastum maxime dicitur de agris qui non excoluntur. Tabularium Vindocinense ch. 237: *Quæ dum priscis coleretur temporibus, 12 den. census solvebat, modo vero quia vasta est, nihil census reddit, sed est allodium.* Tabularium ecclesie S. Stephani Lemovicensis anno 1081: *Fecit Gosberus archidiaconus totam terram de monte S. Johannis esse vastam.* CANCUS, in Glossar. Lat., tom. III, p. 1260.

Not. 182. *Ultra betam semicoctam*. — Ubi nos legimus in Vulgata Isaia 11, 20, *Filii tui dormierunt in capite omnium viarum, sicut organa illaqueans*, Græce est apud LXX, *ὡς νῆσι σου καθύπνουτες ἐπ' ἄκρου πάσης ἐξόδου, ὡς στυλοὶ ἡμισφῶν οἱ πλήρεις θυμῷ κυρίου.* Filii tui dormientes in capite omnis viæ sicut beta semicocta, pleni furoris domini. S. Hieronymus in Isaiam: *Pro beta semicocta reliqui interpretæ arrygem capum et illaqueatum transtulerunt, qui Hebraice appellatur βῆτ, quod genus bestie nascentis in eremo inter munda animalia in Deuteronomio (Cap. XIV) ponitur, pro quo LXX Syra lingua opinati sunt thoreth, quæ dicitur beta. Qui inter vitia et virtutes medius fluctuat, et duplici corde accedit ad servitutem Dei, hic vocatur beta semicocta.* Cuvillus: *Ὁ παροισμένος τὰς ἀρένας, καὶ ἐγγλεμισμένος τὸν νοῦν ὡς στυλοὶν ἡμισφῶν. Qui remissi animis sunt, et mente soluti, sunt similes betæ semicoctæ.* Porro insipide sunt betæ, nisi pipere condiantur: Martialis lib. XII, 13:

Ut sapiant ista: stultorum prandia betæ,
O quam sæpe petet vina piperque coqus!

Suetonius in Augusto cap. 87: *Octavius Augustus ponit assidue betissare pro languere, quod vulgo lachnissare dicitur. Λάχανον Atticis beta est, λαχανίζων, languere.* Glossar. λαχανίζουσι, vacillantur. DVC.

IN EPIST. XL.

Not. 183. *Potionoti.... a vino unguentorum de ealice salutaris Domini*. — † *Potionatus* vulgo idem est ac veneno sublatus; hic vero vox est contrariæ significationis a vero potionare desumpta, quod est medicinam accipere. Hæc postrema significatione accipiendum est quoque illud chartæ Octaviani cardinalis apud Ughellum, tom. III Ital. sacr., pag. 635: *Excipimus... infirmos, et quasi graviter debiles, potionatos et sanguine numtos, etc.*

IN EPIST. XLII.

Not. 184. Florentio — ¶ Hic Florentius fuit Cadurcensis episcopus, ut colligitur ex omnibus titulis codicum mss. et editorum ad hanc epistolam. Ms. Reg. : Incipit ad Florentium episcopum de civitate Cadurcensem. Ms. Vien. : Ad Florentium episcopum Cadurcensem. Ed. Bad. ut ms. Reg., sed addit epistola. Grav. item. Divi Paulini... epistola, sicut et Schot. Sancti, etc. In omnibus legitur de civitate Cadurcensium; sed in editione Grim., Patri Florentio Cadurcensium episcopo, Paulinus.

Pamelius tam. I Liturg., pagg. 397, seculo V, citat hanc Paulini epistolam cum inscriptione ad Florentium Tiburtinensem episcopum, pro Cadurcensium; quod unde habeat nescio. Sed cum ibidem ponat Innocentium papam ad hanc Florentium Tiburtinensem episcopum scripsisse epistolam suam octavam, facile apparet Pamelium ex eo vulgata Paulini inscriptionem mutasse; quæ accedit quod Innocentius etiam litteras dederit ad Victricium Rotomagensem episcopum, cujus quoque meminit Paulinus. Hæc occasio fuerit Pamelio inscriptionem mutandi. ROSEYRUS.

IN EPIST. XLIII.

920 Not. 185. Desideria. — Hic ille est Desiderius cui Severus Vitam B. Martini inscripsit. ROSEYRUS.

Not. 186. Dissicit paleas. — ¶ Ita Mss. codices Reg. et Vienn. in editis, dissicit, sed dissicit paleas, id est separat paleas a fructu. Dissicere enim, removere, separare, dicitur Johanni de Janna; aliquando etiam dissipare, dissipare. Prudentius Cathemerin. hymn. 1: Tu Christo somnum disticere, et lib. Peristeph. in hymno S. Laurentii archilevite, v. 209: Cum membra verbus dissicit.

Sic enim legitur in vetustissimis codicibus mss., ut testatur N. Heinsius in notis. Adde Paulinum Petricordiam in lib. III, v et VI, de Vita S. Martini Turonensis episcopi, ex quinque pervefastis codicibus a Francisco Jureto collatis.

IN EPIST. XLIV.

Not. 187. Ad mensam potentis — Ecclesiastici III, 12, tale quid occurrit: προσκαλισματων σε δυναστων, επαγορευον γενοι. Si adlocaverit te potentior, sic ut recedas; et cap. XXXI, 15: Ετι τραπιζος υπερλας επιθασας; μη δουλος ετι ανδρος δυναμου σου. Ad mensam magnam sedatis, non aperiens super illam faucibus tuam; et v. 16: μη ειν επιθελον, μη επινας χειρα. Quocumque aspexeris, ne extendas manum; et v. 20: και ει δυναστος επιθελον επιθασας, προτερον οδου μη επινας την χειρα σου. Et si later plures sedisti, ne extendas manum tuam prior. Ex his fortasse locis collatam sententiam istam protulit Autor noster, quantam ex in libris nobis librorum constituent. Itc.

Not. 188. Conjux. — Hic de Aprili presbyteri conjuge Amanda presbyterissa agit Paulinus, Presbytere, presbyterissa, erant presbyterarum uxores, eorum nempe qui abdicato ex consensu mutuo matrimonii usu, divino cultui se mancipabant, sacerdotales effecti vel episcopi. Otto Verceilensis episcopus epist. 8: Possimus quoque presbyteras vel diaconas illas existimare, que presbyteris vel diaconis ante ordinationem conjugio captivitate sunt, quas postea caste regere debent, etc. Gregorius M. lib. v Diabaz. cap. 11: Illic presbyter quidam carnalis-um sibi cum magno timere Domini regere ecclesiam; qui ex tempore ordinationem accepta presbyterum suum et sororem diligens, sed quasi hostem carens, ad se propius accedere nunquam sinebat. Ubi obse vendum ejusmodi presbyteras in eadem rede qui multo vitam caste exegisse; idque Ecclesie canonibus sanctum tradit idem Gregorius lib. VII, indict. 2, epist. 59, ubi cum episcopus una cum mulieribus habitare velasset, hæc subdit: Hæc tantomodo adjecto, ut hi, sicut canonica decrevit autoritas, uxores, que caste debent regere, non declinant. Quibus consortat lex 47 cod. Theod. de

A Catholic. et Concil. Turon. II, c. 19, sed periculosam fuisse interdum ejusmodi conversationem docet exemplum a Flodoardo allatum lib. 1 Histor. Remensis, cap. 14, unde in concilio Toletano III, c. 5, satius esse dicitur ut in alia domo presbyteræ habitent. In hac sententiam autor libri de singularitate clericorum inter opera S. Cypriani: Cum videam de Christianis plerosque maritos pariter et uxores continentiam destinantes domicilia singularia magis eligere, ut consensu communium veterum sine irritatione presentia, et concordante recessu, valeant obtinere. Vide Gregorium Turon. lib. 1 Histor., cap. 59. In concilio Arelatensi I, cap. 5, ejusmodi presbyteræ conversæ uxores dicuntur, quibus concessum erat in domibus clericorum habitare. quemadmodum matribus, aviis et sororibus: ita tamen ut a conjugibus suis ii abstinerent, ut est in concilio Turonensi I, cap. 2; Arvernensi, c. 15; Aurelianensi I, c. 17; et Antiodorensi, c. 21; sed et nec communem lectum et celam haberent, ut est in iisdem conciliis Aurelian. et Antiodorensi. locis citatis, et in Turon. II, c. 19. Jubebantur præterea vivere ut sorores, in concilio Arvernensi, c. 19, et Matisconensi I, c. 11. Ita tamen in eadem domo cum uxore habitare licebat presbyteris, dummodo alterius clerici testimonio uterentur, quo eorum vita elatior appareret. Vide concilium Gerundense sub Hormisda PP., c. 7; Braccarense ut. c. 1, 4; et concil. Turon. II, c. 12, 19. Sed hunc cohabitationis usum et morem exagitant S. Gregorius Nazianzenus, S. Chrysostomus et S. Basilus.

Denique si maritis presbyteris vita excedere contingeret, alteri nubere vetabantur. Ita concilium Aurelianense I, c. 15; Eponeuse, c. 2; fragmentum concilii Hierdensis allatum a Surio post concilium Hierdense; concilium Romanum sub Zacharia PP., c. 5; Vermeriense anno 752, c. 5, etc. Atque inde forte presbyteræ dicte generalius omnes viduæ seniores que sacris in Ecclesia exercitiis vacabant. Glossæ mss. ad concilium Laodic., c. 11: Presbyteræ, id est viduæ seniores. Ubi Isidorus Mercator et Ferrandus diaconus, c. 221: Mulieres que apud Græcos presbyteræ appellantur, apud nos autem viduæ seniores, conversæ et matriculariæ. Atque hæc quidem presbyteræ seu presbyterissæ, uti vocantur in ordine Romano, vestitu longe modestiori quam ceteræ femine utebantur, ut docet idem Gregorius M. lib. VII, indict. 2, epist. 7. De earum ministeriis hæc attigit Otto Verceilensis episcopus epist. 8: Sicut enim hæc que presbyteræ dicebantur, predicandi, jubendi vel edocendi: ita sane diaconæ ministrandi, vel baptizandi officium susceperant: quod nunc jam minime expedit. De presbyterissis vel presbyterorum uxoribus agunt præterea synodus Trullana, can. 12, 15, et Leo VII PP. in epist. ad Gerhardum Lauriacensem archiepiscopum, pagg. 11. CASCIUS, in Glossar. Lat., tom. III, pagg. 408, 409, 410. Vide idem Glossarium in voce Sororis, tom. III, p. 305.

Not. 189. In opera. — Ea lectio melior quam in opere. Exprimi enim textum LXX Paulinus Proverbior. XXXI, 17: Ηραται τοις βραχυτοις αυτης εις εργον. Firmavit brachia sua ad opus; et v. 19: Τοις πικροις αυτης επινοει το σικκιοντα. τας δε χειρας αυτης εργαζει εις εργον σου. Cubitus suos extendit ad utilia, manus autem suas firmavit ad jussum; et v. 21: Ετιν δε σικκιον ολις εραγει. Cibum autem pigrus non comedit. In quem locum annotat Flam. Nobiliss scholium: Αγορον σικκιοντα, panem securitie. Paulinus dixit, escas pigrum. Vulgata Latina, Panem otiosa non comedit. Itc.

Not. 190. Misericordia... suscitabit filios, etc. — Non abunde videtur hæc depronata, nisi ex eodem libro et capite Proverbiorum, quod viduæ liberalis et mundicie laude complectitur, cap. XXXI, 28: Ημεροσολα δε αυτης προσεται τα τετρα αυτης, και ελεος εραγει. Etenimque autem ejus suscitabit filios ejus, et dilati sunt; ita Romana editio, cum qua Paulinus consentit, non Compluensis. δεσπονησεν τα τετρα αυτης, sed cum Vulgata Latina, Surrexerunt

per rimas influem, et in sentinam veniens, nisi subinde A
 siccetur, hoc idem facit. Ergo exhauriatur sentina,
 non negligatur misericordia; quia eleemosyna a morte
 liberat, et ipsa purgat peccata. Adsit nostra tutela Chri-
 sti gratia, celeberrimum nostrum dulce cantemus Alleluia,
 ut læti ac securi diuamur sempiternam ac felicissimam patriam. Non metuat anima mare hoc magnum,
 seculum scilicet, cujus fluctus ac turbines sentimus ini-
 micus seculi potestates. In Deo sperantes multi jam
 sancti hinc fluctus spreverunt, multi calcaverunt, multi
 super ejus aquas ambulantes, securi ad patriam perve-
 nerunt: sed exurgit ventus validus, et magna tempe-
 stas sui enjusque cupidulus. Titubet fides in mari? Clamet in te Petrus, Domine, perco: dabit manum
 mergenti; nec sine perire ille, qui propter nos dignatus
 est super aquas ambulare. ROSVEYDUS.

Not. 200. Supparum stabat, vela navis faciebat.
 Aqua, etc. — Ita εὐστόχος Romanus amicus legebat,
 cum ante esset: Si parum stabat, vel navis vela fa-
 ciebat, aqua. Ita in Isidori Regula 20, ubi de custode
 sacrarii agitur, foeda labe ex simili inheret. Nam ubi habes, vel vestes suere, scribendum ex ms. Colo-
 niensi, qui variorum Patrum regulas continet, vela
 vestesque sacras. ROSVEYDUS.

Not. 201. Haustum humore dstricto. — Ita idem
 amicus sumpebat, cum ante ore tantum esset loco
 humore. Nempere umore olim scribebant pro lavare,
 cujus duæ initiales littere omisæ a librariis, ob simi-
 lem terminationem vocis præcedentis, uti idem alias
 geminare eandem erant soliti, terminationem vocis
 præcedentis repetendo et adjuungendo initio sequentis
 vocis. Centies notata hæc antiquariis. Ut hic in Pauli-
 no omisæ syllaba initialis ratione similibus termina-
 tionis in præcedenti voce, ita apud Sidonium viden-
 tur duæ syllabæ omisæ lib. ix, epist. 15:

Limans faeta quæque sic poemata,
 Venetam læcessat ut favore Mantuan,
 Homericæque parat ipse gloriae.

Quid hic parat? Silet Savaro. Simondus noster im-
 pressit, par et. Sed ita que in Homericæque redun-
 dabit. Legeriniu:

Homericæque æquiparet ipse gloriae.

Æquiparet, id est par sit, ut Plauto, Trin. act., v.
 2. Vides manifeste æqui omisum in æquiparet, quod
 æque præcederet in Homericæque. Simile mendium
 omissionis unius littere contigit Lampridio in Alexan-
 dro Severo, ubi Casaubonus et Salmasius frustra la-
 borant: Rerum memoria singularis, quam nemo nisi
 Acholius ferebat adjutam. Ms. Palatinus. item vetus
 editio Mediolanensis, necnon Veneta: Quamnemonica
 holiis ferebat adjutam. Initiale m vocis mnemonica
 omisum ob finale simile præcedentis vocis quam.
 ROSVEYDUS.

Not. 202. Quod quotidiana nobis in manu et apostolorum
 et martyrum. — Ita prima editio et mss. Gravius: No-
 bis Immanuel apostolorum. Romanus amicus sugge-
 rebat: bonus Emmanuel apostolorum, etc. Sed vulgata
 lectio certissima et verissima Manus, id est pote-
 stas. Ita sæpissime usurpat Paulinus. Carnine 27, Nati-
 tali 9:

Felicisque manu nobis operata revolvam,
 Eodem Natali:

Sed quæcumque pæ est pars corporis, et manus exsistat:
 Idem fragmento Natalis 11.

Quam divina manus medica virtute per omnes
 Est illic operata vias.

Ita Actorem cap. xix, v. 2: Virtutesque non quasi-
 bet faciebat Deus per manus Pauli, videlicet tanquam
 per instrumentalem causam. Recte manus pro pote-
 ntia ponitur, quia manus est organum organorum,
 ut ait Aristoteles, de Partibus animalium lib. iv,
 cap. 10: Ἔστι γὰρ ὅτι ὡς περὶ ὄργανον πρὸ ὄργάνων. ROS-
 VEYDUS.

Not. 203. Sicut nycticorax. — Locus est ex psalmo
 ci, 7. Ἐγενήθη ὡς νυκτικόραξ ἐν οὐρανῷ ἡ. Factus sum
 sicut 924 nycticorax in domicilio. In ms. legebatur
 nocticornax, mendose, quæmadmodum et vitiose do-

ctissimus ille vir nycticora scribendum contendebat,
 cujus meminit epistola illa quæ nunc primum editur
 ex codice Nolano; quæque licet alioqui minime vi-
 deatur a stilo Paulini discedere, hoc nomine posset
 in suspitionem φουδὸς πτερορίας venire. Citatur ab Ant.
 Cellio in Commentario in psalmos. Certum est eom-
 muni omnium autorum consensu νυκτικόραξ dici
 quasi nocturnum corvum, et κόραξ non a κόρη, quæ
 pupillam significat, sed a κόρος, quæ vox nigrum so-
 nat, nomen habuisse. Aristoteles de Histor. animal.
 lib. viii, cap. 3: τῶν νυκτικόρων ἔστι γαμψόσχηξ
 εἶναι, ὅσην νυκτικόραξ, γλαύξ, βίας. Nocturnarum
 etiam nonnullæ aduncis unguibus sunt, ut cicuma,
 noctua, bubo. Ita vertit Gaza νυκτικόρακα, cicu-
 mam, idemque apud Aristotelem lib. ix, cap. 34, in
 oti avis descriptione pro nycticorace vertit ululam.
 Ulysses Aldrovandus neuro modo recte verti a Gaza
 putat lib. viii Ornithologie, cap. 6, et etiam potius
 esse. Immerito tamen suspiciatur fictam a Gaza fuisse
 vocem cicuma, cujus Festus et Isidorus meminere in
 Glossis. Noctuan alii volunt orientalem quamdam
 esse avem. Hieronymus, epist. 135, testatur Sym-
 machum vertisse vocem Hebræam κρυγὰμ; et vero-
 simile sit aliquam speciem earum avium esse quæ
 generatim aliquando noctuæ appellantur, et noctu
 vagantur et incedunt. Apollinaris, ἢ νυκτ. κόρακα
 φιλῶν δαπέδων νυκτῆρα. Aut noctis corum nudorum
 pavimentorum incolam. Dec.

Not. 204. Dei fugitivum prophetam ultor et custos
 cætus excepit. — ¶ Sic ms. Reg. cum edd. Bad. et Grav.
 Hæc eadem reperitur in carmine 21 ad Cytherium
 de naufragio Martiniani, v. 195, 217 et seqq., et carm.
 19 ad Jovium, v. 105 et 113.

Scite dictum. Succurrit et illud S. Gregorii Moral.
 lib. vi, 14: Fugitivum Dei tempestas invenit, sors læ-
 gat, mare suscipit, bellua includit; et quia auctori suo
 obedire renititur, ad locum quo missus fuerat, suo reus
 carcere portatur. SACCHINUS.

Not. 205. In tabernaculis viri. — Psalmo cxxvi, 40:
 Οὐκ ἐν δυναστείᾳ ἵππου θελήσει, οὐδὲ ἐν κνήμας τοῦ ἄν-
 θρώπου εὐδοκᾷ. Non in potentia equi voluntatem habebit,
 neque in tibiis viri beneplacitum est ei. Ita quoque ex
 Hebræo Hieronymus: Non in fortitudine equi voluntas
 ejus, neque in tibiis viri placetur ei. At Romanum et
 vetus Psalterium, Iulianus et Augustinus cum Paulus
 vertunt in tabernaculis viri, quasi legerint apud LXX
 nou ἐν κνήμας, sed ἐν σπονδαῖς ἀδρός. Ambrosius in
 Psalterio habet in tibiabibus viri beneplacebit ei: unde
 etiam Hieronymus in Commentario: Videtur non vo-
 care tibiis, sed περιστερηίδας, quia bellatorem virum
 descripsit, et quæcumque tibiis texerit. Sed fallitur
 tamen Hieronymus hic ὁ νοικῆδωμος, neque Chryso-
 stomus aut Euthymius aliter legerunt; ac nunc est
 apud LXX κνήμας, non περιστερηίδας, sive ocreas
 quibus tibiæ crurae armantur. Nam nec in textu
 Græco apud Chryostomum aliud occurrit quam ἐν
 κνήμας; et Euthymius tibiariam ipsarum haberi rati-
 onem ait: ὡς περὶ γὰρ ἐν τοῖς βραχίονσι τῶν χειρῶν,
 οὕτω καὶ ἐν ταῖς κνήμας τῶν ποδῶν ἡ περιστοία δυνά-
 μεις. Sicut enim in brachiis vires manuum potissimum
 consistunt, ita in tibiis vires pedum. Dec.

Tabernaculis viri, pro tibiis viri, irrepsit. Facilis
 enim librariis fuit error ex notarum ambiguitate,
 quibus plurimum utebantur, existimantibus com-
 pendia quæ non erant. SACCHINUS. ¶ Minus bene, va-
 rietas enim orta videtur ex varia lectione Græca κνή-
 μας et σπονδαῖς.

Not. 206. Elias meloten. — Ita III Reg. cap. ix,
 13, et IV Regum cap. ii, 8, 13, 14, pallium Eliæ
 Septuaginta μαλωτῶν vocant. Eucherius lib. ii, cap.
 40, Instructionum ad Salonium: Melotæ in Regum
 libro pellis simplex, qua monachi Ægyptii etiam nunc
 utuntur, ex uno latere dependens. Hieronymus epistola
 28: Elias igneo curru raptus ad caelum, melotem reli-
 quit in terris. Athanasius in Vita Antonii, interprete
 Evagrino, cap. 58: Melotem et pallium tritium, cui super-
 jaceo, Athanasio episcopo dato. Glossarium Claromontane-
 rescanum ms.: Melotes, nettis ovina simplex, qua mo-

nachi utuntur, ex uno latere dependens. Eadem dicta et pera. Cassianus lib. II, cap. 8, de Institutis cœnobiorum: *Ultimus est habitus eorum pellic caprina, quæ melotis vel pera appellatur et baculus.* Ubi Fronto noster Daceus, tomo I, in Chrysostomum, pag. 12, suspicatur scribendum *diphthera pro pera*; quia Sozomenus de Ægypti monachis habet: *Ἀρθόσαι δὲ ἀμυρίωνσθαι κατὰ μίσην ἠλίον τοῦ Θεσβίτου.* Isti ad exemplum *Elia Thesbitæ pellicus se induebant.* Alardus vero Gazaus accuratus Cassiani commentator pro *pera* substituendum censet *penula*. Verum cum rursus Cassianus, collatione 11, cap. 3, *peram* et baculum jungat, *Sumpto itaque baculo et pera*; et Isidorus, lib. XIX Originum, cap. 24, diserte 925 habet, *Melotes, quæ etiam pera vocatur*, et ita vetustissimi mss. libri tum Cassiani tum Isidori præferant, retinenda videtur *pera*, quia melote loco *peræ* quoque serviebat. Glossarium Camberonense: *Melota, lanuta et pera vocatur.* Est autem pellic caprina a collo pendens usque ad lumbos præincta. Mirum quid alia Glossaria nss. suggerunt. Glossarium Claromarescanum: *Melota vestis est de pilis camelorum. Melus animal quod est iaxus, cujus pellic mellota dicitur.* Glossarium Stewerhii: *Melos genus bestie, unde melotes antiqui Patres faciebunt.* ROSVEDUS.

Not. 207. *Xenium.* — Franciscus Juretus, notis ad librum I Paulini de Vita S. Martini, legit ut *encenium*, secutus yestigia Badianæ editionis, in qua *encenium*. Vult autem *encenii* nomine indicari hunc senem (qui paganus ante fuerat) nunc recenter renatum fidei Christianæ, et Deo dedicatum. Sed *xenium* probum mihi videtur, pro quo librarii sæpissime *encenium* scribebant. Vide quæ notavi in Vita Patrum ad Vitam S. Antonii, et ibidem in Onomastico. Uti hic Victor in *xenium* mittitur, ita Christus dicitur a Rufino in symbolo alternatim Pilato Herodique in *senium* missus: *Velut reconciliationis suæ xenium, justum sibi iavicum mittebant Jesum.* Quod figuratum vult Osee X, 6: *καὶ αὐτὸν εἰς Ἀσσυρίους ὄψαντες ἀπὸν ἤσαν ἕνα τὸ βασιλεῖ Ἰαρέμ;* quod vertit: *Et alligantes adduxerunt eum xenium regi Iarim;* ubi vulgatus habet: *Siquidem et ipse delatus est manus regi ultiori.* ROSVEDUS.

Not. 208. *Quamquam et altior et hic intellectus habeatur.* — Non immerito quis dubitet, nam pro et hic scribendum sit *ethicus*, ut intelligat sensum moralem; nam *iaox* sequitur de sensu secundum litteram. Sic apud Hieronymum epist. 151, quæst. 10: *Psalmi qui litteris prænotantur, per ethica nos ducunt ad theologica, et ab elementis occidentis litteræ, quæ destruitur, transire faciunt ad spiritum vivificantem.* Sic supra ad epistolam 9 monui felicissime Sidonio a Sirmondo nostro restitutum *ethica* pro et hic. ROSVEDUS.

Not. 209. *De ipsis locis erigunt pulverem.* — Theodoros Studites in Dogmatico de Honorandis Imaginibus, tomo III Bibliothecæ SS. Patrum: *Loca in quibus natus est Christus, sancta sunt, et habenda venerationi: et si quis illinc acceperit sive pulvisculum seu lapidem, cum adornat atque complectitur, quasi peculiarem thesaurum aut sacras quasdam reliquias.* ROSVEDUS.

Not. 210. *De ipso crucis ligno sumere et habere benedictio est.* — Benedictionis et magnificentiæ loco restimabant olim viri ac mulieres vel minimam ligni crucis particulam et collo gestasse Chrysostomus Demonstratione contra gentiles (Quod Christus sit Deus): *Αὐτὸ δὲ τὸ ἕλλον ἐκεῖνο, ἔθα τὸ ἄριον ἐτάθη σώμα καὶ ἀνσκολοπίσθη, πῶς ἐστὶ περιμάχρον ἅπασιν; καὶ μικρὸν τι λαμβάνοντες ἐξ ἐκείνου πολλοὶ, καὶ γουστῶ κατακλιόντες, καὶ σὺδρες, καὶ γυναικὶς τῶν τραχυλῶν ἐξαρτῶσι τῶν ἑσπῶν παλλοπιζόμενοι.* Ipsum ergo lignum, in quo positum sanctum corpus Domini, et crucifixum, quare nam habere totus orbis ita contendit, ut qui parvum quiddam ex illo habent, hoc autem includant tam viri quam mulieres, et cervicibus suis aptant, hinc valde honestati et magnifici, muniti et protecti. Sic Maerina virgo, Gregorii Nysseni soror, ferreum crucis signum et anulum particula S. crucis munitum e collo ge-

A stabat, referente ipso Gregorio in eneonio Maerina. Sic et magnus confessor cruciculam S. cruce insignitam de collo suspendebat, uti habetur lib. II, cap. 9, Vitæ ejus per Theodorum eremitam. ROSVEDUS.

Not. 211. *Et sine myoparone.* — Ante erat et *sene meo parane*. Jacobus Billius V. C., lib. I, cap. 6, Observationum sacrarum, affuturam huic loco lucem arbitratur, si se legamus, et *sine myoparone piraticam in terra agens*, etc., additque, in insulis Rupellæ vicinis, omnibusque illis oris maritinis vigere crudellem consuetudinem, ut si gravior tempestas navem aliquam in littus ejecerit, naufragos hostium loco habeant ii ad quos illa delata est. et omnia confestim diripiant, quæ fluctuum rabies illis dereliquerit. Et hoc jus melioribus seculis usurpatum fuisse colligit ex hoc loco procuratoris Posthumiani senatoris. In editione appendicis Bibliothecæ Patrum annotatum erat sub finem hujus epistolæ Paulini: *Melius, sine myoparone*. Est autem *myoparo* navigii genus, Gellius lib. X, cap. 23; a piratis sic dictum, Isidor. Orig. lib. XIX, cap. 1; vel a *Paro* insula, Turnebus lib. III, cap. 1 Advers., qui ait *myoparones* piraticos esse lembos; et Nonius Marcellus: *Myoparo est navicula piratarum.* Ita Gallica nostra dialectus expeditum navigii quoddam genus *briguntinum*, quasi piraticum lembum, vocat.

Isti vero qui res naufragorum diripiunt, piraticam exercent, licet in mari lembo vecti non vagentur. Cujacius 926 in lib. I cod. Justinian., tit. 6: *Res fisci est ubicunque natal.* In Anglia quoque, Sicilia et Italia, ad fiscum pertinere dicuntur res naufragorum. imperator Antoninus, lib. I, mitiorem legem in naufragos sancit; *Si quando naufragio navis expulsa fuerit ad litus, ad dominos pertineat; fiscus meus se non interponat. Quod enim jus habet fiscus in aliena calamitate, ut de re tam luctuosa compendium sectetur?* et lib. V: *Si quisquam de submersis navibus aliquid accipisse detegitur, iudex, conquerentibus his qui nudantur, multandi et proscribendi habeat potestatem.* Rursus in codice Theodos., lib. XIII, tit. 8, Valentinianus imper.: *Si quis navicularius naufragium se sustinuisse affirmat, provincie judicem adire testnet, ac probet apud eum testibus eventum.* In codice denique Henriciano regum nostrorum, lib. XX, cap. 14, art. 6, decernitur ut si intra annum mercator res naufragio amissas repetierit, sumptus tantum refundat quos alii fecerint cum res illas e naufragio eriperent; et multis curie supremæ Parisiensis senatusconsultis furtum declaratur directio naufragorum, cujus etiam jurisdictioni Rupella et vicinæ illi insule sunt subjectæ. Dec.

Variam de naufragis pro ejusque gentis indole sententiam videsis apud doctissimum Fridericum Lindebrochium Glossario ad codicem legum antiquarum. ROSVEDUS.

IN EPIST. L.

Not. 212. *Saturati sunt porcina.* — Quam hic duplicem lectionem asserit Paulinus ex psalmo XVI, 14: *Saturati sunt porcina*, vel (ut alia Psalteria habent) *saturati sunt filijs*, ejus varietatis originem aperit Augustinus Enarratione in eum psalmo: *Ex ambigua, inquit, Græco interpretatio duplex evenit.* Vere enim apud Græcos olim duplex scriptio fuit. Alii enim legebant *ὄϊον*, id est *filijs*, alii *ὄϊον* vel *ὄϊον*, id est *porcis* vel *porcinis*, uti etiam testatur Euthymius.

Utrumque explicat Augustinus supra: *Saturati sunt porcina, id est, immunditia, conculcantes margaritas sermonum Dei.* Scholium Græcum LXX interpretibus hoc loco ad vocem *ὄϊον, porcorum*, appositum explicat *ἀντι τοῦ ἀκαθαρσίας, pro immunditia*, aliud habet *κακοσυνίας* id est, *iniquitatis*. Psalterium quoque Romanum *porcinam* habet, uti et Arnobius et Cassiodorus, qui etiam de immunditia interpretantur. Hieronymus, vel quisquis eo posterior concinnater Commentariorum in psalmo est, utrumque Græcum illud scholium videtur olim legisse: Nam ait: *Dimiserunt reliquias, immunditiam et iniquitatem, conculcantes*

margaritas sermonum tuorum; quæ postrema verba A
vides Augustinum quoque usurpasse, vel ab alio ex
eo usurpata.

Quod si filios legas, idem Augustinus supra per
filios intelligit opera mala, quod iustus idem deducit
epistola 59, qua Paulini questionibus respondet.

Nec desunt qui porcinam ad litteram de porcina
carne intelligant, ut dicat Judæas a vetulis cibus non
abstenturos. Ita Apollinarius in Metaphrasi :

Ἰμφοθέντες πάλιν λίπον ὑέσει λειψάνα δαυτός.

Impleti porcis liquere superflua natas.

Nam cum δαυτός convivi superflua dicat, de cibus vi-
detur intellexisse, quem sequitur Mariana noster.
ROSERVDVS.

Porcina, ὄρν, snibus, vel ὄρν, filiis. Hieronymus
ex Hebræo verit filius. Nobilior in hunc locum : *ἱερίων*,
liber Vaticanus. Quod autem in antiquioribus libris
scriptum esset, sine accentu, et librariis usitatum
esset ad ε, litteram adijungere ε, vicissimque ad ε ad-
ijungere ε, inde videtur duplex scriptura fluxisse (quod B
etiam innuit S. Augustinus) ut in Grecis codicibus
partim sit ὄρν quod significat filius, partim ὄρν et
ὄρν, quæ significant porcinis et porcis. In scholio
quidem ad marginem Vaticani codicis appositio hæc
ad verbum ὄρν leguntur, *pro ἀνάλογίαις, immunditiam :*
*non solum ὄρν ipsi immundum fuerunt, sed etiam filiis
aüs immunditiam communicaverunt.* In aliis etiam
commentariis est ὄρν, atque ad eam locum, sic legi-
tur *ἐχρησάθησαν τῶν παρονομαστῶν, impleti sunt ini-*
quis. Et aliter. *Omni, implet, transgressione repleti
sunt et ad filios suos transmiserunt.* Apollinarius in
Metaphrasi, impleti porcellis, reliquerunt filiis reliquias
convivi. In Psalteriis Romano et Arabico, et apud
Arnobium et Eucherium est porcina. Paulinus in epi-
stola ultima ad sanctum Augustinum utraque locu-
tionem agnoscit. *Saturati sunt porcina, vel sicut in
quibusdam Psalteriis scriptum audio, saturati sunt fi-*
lius. Eandem varietatem notat sanctus Augustinus

927 in epistola qua respondet Paulino, et in hunc
psalmum affert hæc : *Sane illo versu ubi dictum est,
saturati sunt porcina, nonnulla exemplaria, saturati
sunt filiis, habent, ex ambiguo enim Greco interpre-*
tatio duplex venit. Omnino in Grecis codicibus lectio
ὄρν frequentior est. In codicibus Theodoretii partim
est ὄρν, partim ὄρν, partim ὄρν, filii, quam
etiam habet Theodorus Antiochenus. Ac Theodoretus
quidem continuo subjungit huic lectioni valde simi-
lem interpretationem Symmachii, quam etiam referit
Eusebius.

Not. 215. *Carthagini hiemares.* — Recte mss. quin-
decim habent *exhiemarem.* Alii cum editis, *hiemarem.*
Sed credimus legendum *hiemares.* Quippe ad hanc
Paulini petitionem responderis Augustinus in epist.
148, n. 2, scribit : *Simul etiam miseram, sicuti jussa-*
*vas, et illius epistolæ exemplum, quam tuæ caritati
apud Carthaginem de corporum resurrectione rescrip-*
*seram, ubi de usu membrorum exorta erat questio,
quibus verbis designare videtur epistolam 95, in qua,
n. 7, de membrorum officii post resurrectionem dis-*
serit, quæ epistola ad Paulinum in Italia commercian-
*tem scripta est circiter finem anni 408. Hæc RR.
PP. Benedictini ad novam editionem Epistolarum S.
Augustini.*

Not. 214. *Quia subsecutoræ admirationis fidem in
oculis posita passionis pena cæcabat.* — Bene explicat
S. Paulinus quomodo gladius potuerit pertransire
animam Deipara, scilicet non advertente ipsa cogita-
tionem ad ea quæ poterant dolorem lenire. Mand
enim dubie si voluisset vehementius cogitare de re-
surrectione, aut mentem figere in requiescens et mi-
rabili consilio redemptionis humane, et fructu pas-
sionis Christi, magnopere potuisset dolorem lenire :
sed quia id temporis aptum non erat, neque decorum,
ut, tam acerbo alio subeunte cruciatu filio, ipsa
refugeret societatem doloris, ea potius considerabat
quæ dolorem exacerbare possent, ut esse filium suum
tam observantem ac piam, tam graviter tamque ini-

que cruciatum. Atque eo pacto in oculis posita pas-
sionis pena cæcabat fidem subsecutoræ admirationis ;
id est occultabat admirationem et gaudium ex resur-
rectionis gloria et majestate. Ubi eleganter dicitur
nihil sibi præsumens de ipsius resurrectione ; tamquam
iniquam putaret præsumere, prægustare, et quodam-
modo pressoræcæ letitiam triumphi, dum ille cruen-
tus totus ac moriens adhuc pugnat. SACCHARVS.

IN PASS. S. GENESII ARELAT.

Not. 215. *Genesisium.* — Celebris hujus memoria
exstat in Tabulis ecclesiasticis 25 Augusti, apud Pru-
dentium hymno 4 *ἕπερ σαρρ.* ; Fortunatum lib. viii,
carmine 4. Functus hic est exceptoris officio. Paulino
Nolano vulgo hæc homilia in Genesisium tribuitur. Du-
bito sane. Fors Paulini Biterrensis episcopi est, qui
Paulino nostro aliquanto anterior. Video Papyrium
Massonum in descriptione fluminis Gallie eam tri-
buere Patienti Lugdunensi episcopo. Exstat Hilarii
Arelatensis episcopi relato de miraculo per merita S.
Genesisii præstito suo tempore, cum pons super Rho-
danum concideret. Item sermo Fausti Rhegiensis
episcopi vel Eusebii Gallicani, qui male tribuitur
Eusebio Emiseno. Meminit et miraculorum quorum-
dam Gregorius Turonensis, lib. 1 de Gloria martyrum,
cap. 68 et 69. Alius est Genesisius minus, Thymelicæ
artis magister, cuius eodem quoque die Martyrologia
meminerit, quem non rite Savaro, lib. 1 de Eccles.
Claremont., cap. 17, cum priore confundit. Nam
thymelicus Rauric fuit, exceptor ille Arelate. Alius
item Genesisius martyr, qui notus Martyrologio Ro-
mano 11 Octobris, cum Anastasio presbytero, et Pla-
cido, aliisque sociis. Sunt et alii duo Genesisii extra
Romanas Tabulas, in suis tamen ecclesiis in Arvernia
celebres. Prior est Genesisius martyr iuxta castellum
Tigernense, qui in albis positus per martyrium ad
caelum migravit, de quo Gregor. Turon. lib. 1 de Gloria
martyrum, cap. 67, cuius festum, teste Savarone
supra, v kal. Novembris celebratur. Posterior fuit
episcopus Claremontensis 25, et celebris ejus mem-
oria 3 Junii. De quo videsis eruditissimum Savaronem
in Originibus Claremontanis. RESERVVS.

IN POEMA II.

928 Not. 216. *Spondylus.* — Antea erat fundi-
us, loco spondylus seu spondylus. Genus est ostreo-
rum in deliciis habitum. Seneca epist. 95 : *Memini
fuisse quondam in sermone nobilium patrum, in quam
quidquid apud lautos solet diem ducere, properans in
dumium suum popina congererat ; venerat spondy-*
lique, et ostrea coloris circuncisa, qua eduntur, inter-
*venientibus distinguebantur echinis, torti distractique
sine ulla assibus nulli contravebant.* Ibidem mox :
*Pariter sunt, quæ disponi solent, jure uno perijua ;
nihil intersit ostrea echinis, spondyli turbati nullis
concoctique ponantur.* Plinius libro xxxii, cap. 11, in
Nomenclatore piscium, ordine alphabetico ponit
spondylus. Item eodem libro capite 10 : *Tertianis
mederi dicitur spondylus per se adalligatus.* Macro-
bius lib. ii Saturnalium, cap. 11, ex indice quarto
D Metelli pontificis maximi inter lautitas numerat in
cena pontificia : *Anta canam echinos, ostreas crudas,
quantum vellent, petoridas, spondylos, etc., iterum
spondylos, glycomeridas.* Galenus l. iii de Alimentis,
cap. 55 : *Τὰ αἰ σπινδύλου γάρηρα, καὶ οἱ σπινδύλου, καὶ οἱ
σπινδύλου, καὶ οἱ σπινδύλου, καὶ οἱ σπινδύλου, ἕσασθαι ἄλλα
τοιαῦτά ἐστιν, σπινδύλου σάρκα ἔχουσα.* Parva hiatalæ,
spondyli, unguis, purpuræ, buccinæ, omniaque hujus-
modi dantur carum habent. Galenus lib. ii apho-
rismi, 18 : *ἑσπινδύλου δὲ καὶ κατὰ θεαγὸν βόσιν κρέας
πρέπει, καὶ ἀσπινδύλου καὶ σπινδύλου θάλασσαν.* Tardius et
psallium alit caro bubula, et cochineæ, et spondyli ma-
rini. Ita mavult cl. Nonius in aureolo suo de Ichthyo-
phagia lib. retineri vocem Græcam, quam quod priore
loco vertit Martinus Gregorius vericibus, posteriore
Nicolaus Leonicens vericillos Coiumella lib. viii, cap.
16 : *Limosa regio maxime idonea est conchyliis, murici-
bus et ostris, purpurarumque tum concharum pectun-*
cillis, balanis vel spondyliis.

Qui aliis sphandyli, eos Athenænses volunt trachelos A audientes Græci, etc. Vide Chrys. hom. de Ad censione Eliæ. ROSVEYDUS.

Ἡέννας, τραχήλους. μύσας.

Pinna, trachelos musculos.

Ita capit Dalechampius, Rondeletius libro xi de Testaceis, cap. 34, et Robertus Constantinus in Lexico Hesychio, trachelii sunt purpuræ. Τραχήλιος, τὸς ποσφύρας, ἐνίοι τοὺς σπονδυλοὺς τῶν κογχυλίων. Trachelii, purpuræ, quidam interpretantur de vertebra conchyliorum: Vertebrae hic sunt cervicis sive callos et caro interior ostrearum. Vide Hesychium in Τραχυρίαι, ubi ait eas partes ad cibum expetitas. Petronius: *Mox cibus validioribus pustus, id est bulbis cochlearumque sine jure cervicibus lausi parcius merum.* Sic spondylus apud Plinium lib. xxxii, cap. 11, ubi de perna agit, capieundum, *Intus pro spondylo grandis caro est.* Idem. ibidem, cap. 6: *Ostrea crassitudine potius spectanda quam latitudine. Neque in tuto capta neque in arenosis, sed solido rudo, spondylo brevi atque non carnoso, nec fibris laciniato, ac tota in alio.* B ROSVEYDUS.

IN POEMA III.

Not. 217. *Libyam.* — Id est Africanam. Sallustius in Jugurtino: *In divisione orbis terre, perique in parte tertia Africanam posuere; pauci tantummodo Asiam et European esse, sed Africanam in Europa.* ROSVEYDUS.

IN POEMA V.

Not. 218. *Omnipotens quem mente colo.* — Precatio hæc matutina edita est Ausonii nomine in principe ejus editione Mediolanensi 1490, ubi versus novem sequentes post septem primos videlicet ab *Ipsa opifex* deerant: quos Martangelus Accursus in Diatribis suis in Ausonium, Solianum, et Ovidii Metamorphosis, monuit inserendos ex vetustis Hieronymi Alexandri membranis, in quibus et Paulino hæc precatio inscribitur, et primus versus ita concipitur:

Omnipotens solo mentis mihi cognite cultu.

Quæ precatio post et Ausonii et Paulini editiones pariter occupavit. ROSVEYDUS.

929 Not. 219. *Deceptumque adjunxit Adam.* — Paulini hæc locutio, Adam videlicet fuisse deceptum, communis ei est cum multis Patribus, qui et ante et post eum vixere. Vide eruditissimos commentarios Benedicti nostri Justiniani in I ad Timotheum cap. ii, v. 14, quomodo hic loquendi modus conveniat cum illo Apostoli: *Vir non est seductus.* Breviter conciliat Augustinus lib. xi de Genesi ad litteram, cap. ultimo: *Ergo olio quodam modo etiam ipse deceptus est: sed dolo illo serpentino, quo mulier seducta est, nullo modo illum arbitror potuisse seduci in illo modo, quo illa potuit.* Hanc autem proprie seductionem appellavit Apostolus, quia id quod suadebatur cum falsum esset, verum esse putatum est. Eva igitur vere decepta et in errore inducta arte dæmonis, Evæ autem Adam acquievit non errore, sed (ut ibidem Augustinus dicit) *amicabili quodam benevolentia, ne suas, quibus deperibat atque difflebat, mortiferas delicias contristaret.* ROSVEYDUS.

Not. 220. *Rupus quadrijugo penetrat super aethera curru Eliæ.* — Beda, in libros Regum quart. 27, auguratur poetarum fabulam de quadriga Solis ex Eliæ historia ortum sumisse; immo et nomen illius ab illis apud Græcos dictum. *Ut aut. in eisdem curru et equos tribuant, de miraculo sanctorum Eliæ propheta, qui curru igneo et equis igneis est raptus ad cælum, Johanne Constantino Constantino episcopo estimat.* Quod etiam Græce *Ἡένος* dicitur Sol (sic ut etiam Sedulius, cum de Eliæ adscensu caneret, ostendit, dicens:

Quam bene fulminei præluces semita cæli
Convenit Eliæ, merito qui et nomine fulgens
Hæc ope dignus erat. Nam si ermonis Achivi
Una per acceum mutetur littera, Sol est)

Audientes Græci, etc. Vide Chrys. hom. de Ad censione Eliæ. ROSVEYDUS.

IN POEMA VI.

Not. 221. *In opprobrio Matrum.* — Notandum etiam matrem matronum signare non tantum quæ pepererit, sed etiam inoprem, ut pro nutrice accipi solet Nomius. Barthius, Adversar. Commentar. lib. xxxii, c. 5.

Not. 222. *Præstet et hunc genitus.* — Ante erat *Præstitit hunc genitus.* Vota Elisabethæ in adventu tunc Θεοτόκου sic nuncupat Paulinus. At etiam tunc natus non erat adorandus ille foetus, nedum ut esset, quod jam præstitisse genitum sancta matrona diceret. Neque ob natales ab æterno et ante rerum principia vocat genitum, quia beneficium ab eo cum maxime datum, licet antequam genitus fuerit, agnoscat. Res est voti et futuri, non facti. Scribe *Præstet et hunc genitus.* Sic sit propitius, postquam natus erit, ut hinc antequam nasceretur, dignatus has adire sedes in matre, Jo. Fed. Gronovius, in Observat. ecclesiast. scriptor. c. 10.

IN POEMA IX.

Not. 225. *Hierusalem habitabit.* — ¶ Ibidem ter quaterve *Hierusalem* occurrit duabus prioribus syllabis correptis, productis tribus posterioribus, ut et adibi apud eundem, idque ad exemplum Græcorum. Certe in Metaphrasi psalmodum Apollinaris passim pari modo *Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλίμ, Ἱερουσαλήν*, et in vocativo casu, *Ἱερουσαλά.* Vide illum psalmis cxxxvi et cxlvii.

IN POEMA X.

Not. 224. *Ab nomine.* — Docent grammatici corroborari syllabam adspiratione, inde S. Paulinus videtur ea pro consonante uti; sic infra ad Cyttherium,

Exsul soli et hospes salii.

C Et alibi. SACCVTVS.

¶ Aldhelmus similiter adspiratione pro consonanta utitur, de Sylvestro:

Plurima virtutum hic fecit signa sacerdos.

De Aquete:

Incluta hæc fuerat flagrans virtute pudoris.

Not. 225. *Mortis pabula vivens.* — ¶ Sic *mortem vivere* dixit Tertullianus de Pallio: *Hactenus Sodoma, et nulla Gomorra, et cinis omnia, et propinquitas maris juxta cum solo mortem vivit.* Apud Prudentium hymn. 15, v. 32: *Vivere justitiam Christi;* quod est, legem divinam vita moribusque exprimere.

Not. 226. *Ninguida Pyrenæi.* — ¶ Id est montes Pyrenæos nivibus obsitos. *Ninguidus* idem quod *nivosus*; veteres enim *ninguis* pro *nix* dixerunt. *Ninguidi saltus* apud Eusebium 930 in Vita S. Epiphani. Prudentius Peristeph. hymno 2, v. 51: *Pyrenæ ninguidos.* Ibidem hymno 5, v. 97: *Tunc quoque ninguidus.* Apud Ausonium ep. 25: *Inter ninguida Pyrenæi;* et epist. 25: *Ninguida Pyrenæi hospitia.* Et in veteri epitaphio apud Gruterum 1163, 6: *Ninguidi montium colles.*

Not. 227. *Tua prodigis otia.* — Quod Paulinus Ausonio otium objicit, hoc sibi ipse in senio optabat Ausonius Mosella:

Tempus erit, cum me studiis ignobilis otii
Mullecentem curas, senioque aprica foventem
Materia commendet honos.

Idem epigram. 35:

Hinc ego, quod nobis superest ignobilis otii
Deputo, sive legat quæ dabo, sive legat.

ROSVEYDUS.

Not. 228. *Pellitis bigerris.* — Notitia provinciarum. *Bigorra, castrum Turhensis territorii, provincie Novempopulanae. Bigerra civitas. Gregor. Turon. lib. ix, cap. 20 Hist.: Beorretana urbs; lib. i de Mirac. cap. 74, et de Cler. confessor., cap. 49. Unde Biger*

ronae Caesari Aquitanie populi. Et *Bigerricus turbo* A Sidonio libro viii, epistola 12, id est ventus flans a Bigerronibus. Frigidus ventus ille Bigerricus, quia nunguam de Parenti adhaeret Bigerra, unde Bigerrones inostratis et villosis vestibus audivantur, qui et huiusmodi vestibus nomen dederunt; non dicte sunt *Bigerricae*. Sulpicius Severus, dial. i, cap. 1: *A proximis tabernis Bigerricam vestem. brevomque aliquo hispidam quibique comparatam argenteis rapis.* Fortunatus libro iii, cap. 1, de S. Martino:

Inducitur sanctus hirsuta Bigerrica palla.

Glossarium vetus ras. *Bigerra, vestis grassa, id est villata.* Indigete vulgo *marlates* vocant ex Graeco, id est villosas vestes, vel hirtas vellere. Ita erudite Savara ad Sidonium deducit. An *marlata*, quasi *uol-lata*? Glosse Isidori: *Bigerra, vestis gusa vel villata.* Lege *Bigerra, vestis grassa.* Rosvenerus.

Paulinus hic *Bigerrus* pellibus seu villosis vestibus amiciri concevuisse annotat. Unde *Bigerra*, apud Papiam, *vestis ruffa, id est villosa, quae et bilis dicitur.* B *Bilis* dicitur pro vilis. Ugatio: *Bigerra est vestis villosa, etc.* Causus, in Glossar. Lat. tom. i, p. 554.

Not. 229. *Aconosa nasutus.* — Unde Sidonius lib. viii, epist. 12 ad Triguem: *Tantum te Vasatum civitas: non cepisti nasutus, sed pulchri; tantum Syrticus eger, ac vagum soban, et velantes ventis alienantibus arene sibi possident?* Rosvenerus.

Not. 230. *Rauranum.* — Mss. codices Reg., Voss., et vetus Lugdunensis codex a Vindob collatus, ac tres eddii in margg., *Rauranum.* (Vixit: Certe *Rauranum* esse potest: et *Rauranum*, translata in primam syllabam diphthongo, legitur in Itinerario illo Antonini, inter Mediolanum, Sartoniam, et Bimrigum Urboran Argantonagum, cum iter ex Aquitania in Gallias describitur. Vixit.

Not. 231. *Carones.* — Ms. Voss. *secures.* Non male. *Secures* enim inter insignia dignitatum senatorum seu consulum apud Prudentium reperiantur hymn. 10 de Passione S. Romani martyris, v. 145:

Notae cursivi transierunt
Fasces, secures, sella, praetexta et toga,
Lictor, tribunus...

IN POEMA XI.

Not. 232. *Parram.* — Videtur respexisse, dum haec scriberet Paulinus, Theocriti carmen ex Etyllio 5, quo Comatas comparis Laconis pastoris disparem preoccupationem deridet, similitudinemque ostendit, si vel phibentium pica, vel epina cygnum provocet:

ὃς φιλῶντα, ἄλκιον, πρὸς δαίμονα νύκτας ἐρᾶται,
ὃς δὲ φιλῶντα ἀδύνατον.

Paulinus quidem antithetis usus dictionibus, non minus apte fatiens, utpote nigras, cygnis opposuit, phibentem parram, dissimulatum cantu aliteam. Est enim feralis et inauspicata garrulitatis. Ita Mariangelus, Diatriba in Aesonium. Rosvenerus.

IN POEMA XIV.

Not. 233. *Pectora liminibus sterni.* — Magna olim veneratione habetes, dum templo appropinquarent, sternerant se ante templorum limina. Paulinus infra Natali 6:

Sternunt ante fores, et postibus oscula haur,
Et lacryas ligat omne sorum, p o limine sancto
Fusus hauri.

Sidonius lib. a, ep. 5 ad Heronium: *Triumphalibus apostolorum* 333 *liminibus affusus, omnem proinus vensi membris mala, fortibus explosum esse languorem.* Evodius lib. ii de Miraculis S. Stephani, cap. 2: *Ante limina gloriosi martyris prostrata, effusus sui cordis dolores expressit. Mox: Ante sacra ejus limina prostrata noctu diuque fletis.* Rosvenerus.

Not. 234. *Ornantur limina vela.* — Solemne olim fuit vela liminum fortibus appendere. Paulinus supra Natali 6:

Qui pulchra tegantibus
Vela ferunt fortibus

hauri tota templi facies cum portis ornata erat. Machabaeorum I cap. iv: *καὶ κατακόσμησαν τὴν πύλιν πρόσωπον τοῦ ναοῦ στεφανοῦν χρυσοῖς, καὶ ἰσπερίανους, καὶ ἰνδαχάσιον τὸς πύλιν; καὶ τὴν ποστωπόρην, καὶ ἐδούρωσαν αὐτὴν. Ἐὶ ὀρναυερντὶν ἄκρην, καὶ ἐπυσθοφόρην, καὶ ἰμπερσοῦντὶν εἰς ἰαμας.* Crebra velorum ante regias seu majores templi portas mentio apud Anastasium Bibliothecarium in Leone III de templo S. Petri: *Fecit vela alia holoserica magna tria, quae pendunt ante regias in introitu.* Idem ibid. de templo S. Mariae ad praesepe: *Fecit velum aliud majus album, quod pendet ante regias majores in introitu.* Ibidem de templo B. Mariae: *Fecit super ipsas regias velum modicum fursatum, etc., et alia vela Tyria super regias majores in ingressu basilicae cum pergelisi de fundato.* Item: *Velum rubrum, quod pendet ante regias majores.*

Non in limine tantum erant vela, sed et ante sacrarium. Sic olim in templo Salomonis erat velum ante sancta sanctorum, II Paralipom. iii. Josephus i. viii Antiq., cap. 2. *καταπέτασμα τοῦ ἁγίου, velum adyti;* de quo Paulinus carmine 15:

Tunc et discussa vadata altaria vobis
Anasere sacri religionem aayi.

Clemens, si forte, epist. 2 ad Iacobum: *Cur sit ost aris, ne quis negligens aut ignarus ad velum januae domus Domini manus incondite tergat, quia velum atrii domus Domini sanctum est.* Hieronymus epist. 3 ad Heliodorum: *Neptianus erat sollicitus, si nitet ret altare, si parietes absque fulgine, si janitor creber in porta, vela semper in aestiis, si vasa luctulentu.* De velis ante sacrarium capiendus Chrysostomus Homilia 3 in Epistolam ad Ephesios: *Ὅταν ἴδῃ: ἀνεκίχνηται τὰ ἀμφύθροα, τότε νέμειται διαστῆσθαι τὸν ἀγρὸν ἀνοθεῖ, καὶ καταίναται τοὺς ἀγγέλους.* Quando videris trahi, que in aestiis sunt vela, tunc existima caelum superne ducet, et descendere naves. Ita hic capiendum *ἀμφύθροα*, pro velo ostii, seu velothyro: quae postrema vox saepe usurpatur in Vitis pontificum per Anastasium et Guillelmum bibliothecari 1, et *ἐπιόθροα* nota Uodino lib. de Officiis aere Constantinopolitane, et Scholiaste Aristophanis ad Ranas. Ita forte explicandum quoque *ἀμφύθροα* apud Evagrium, lib. vi, cap. 29, de dono Chosroe S. Sergio martyri misso: *Ἐπιόθροον ὄρθρου ἀνοθεῖ ἰσπερίαν χρυσοῖς.* Et velum Hunnicum legendis usitis auro collustratum. Christophorus vertit: *Unicum auringae apertum aere collustratum, qui videtur referre ad ἰσπερίαν ἀνοθεῖ, liminibus, quod precedit. Musculus vertit: Et unicum utrinque apertum, auro ornatum; et in margine notat: *Ὁμοῦτος genus vestis est. Vide Suidam.* Dum Suidam adeo, nihil de genere vestis invenio. Ipse ia *ἀνοθεῖ* renditit ad vocem ἀνοθεῖ; ubi verba citat Procopii, quae referunt genus tonsurae Massagetis usitatum, item Venetis. quod *ἀνοθεῖ* (an *ἀνοθεῖ*?) dicebant: creda quod hauri ea tonsura usitata esset. Paucis cum Evagrio verba habet Theophylactus Simocatta Historie Mauricianae lib. v, cap. 14, ubi Pontanus noster vertit: *Hunnicum, quod utrinque aperiretur, auro ornatum.* Cosmas noster, tomo II de Cruce, ubi historiam de cruce a Chosroe missa ex Simocatta exprimit, legit, *ἀμφύθροα ἀνοθεῖ*, quae eadem verba in versione Latina servat. Sane non semel existimavi *ἀνοθεῖ* abbreviate Graecis scriptum pro *ἀμφύθροα*. Et colui hinc lectioni esse posset ex Chrysostomi loco ante citato, ubi cum *ἀμφύθροα* velum seu *corina* trahitur, dicitur *ἀνοθεῖ* caelum superne ducit. Apud Nicephorum, lib. viii, cap. 22, ubi eadem de Chosroe historia habetur, Johannes Langus interpres vertit: *Et amphithyrum Hunnicum, auro ornatum;* et scholion hoc apponit: *Amphithyrum Hunnicum, iudicio meo, carceres sive cancelli sunt, sacrorum aream mensam vel circumdantes, vel populum ab ea arcentes, in quorum parte utraque janua sit, et usitus ad cam ferens, operis Hunnici.* De opere Hunnico seu Unico assentior Longo: sic enim a gentis artificio varia dicta; et ut non abeam a re sacra, apud Gregorium*

Turonensem in Vitis Patrum, cap. 17, in Nicetio, *coepertorium calicis Sarmaticum*, id est a Sarmatis artificiose factum; et apud Gregorium M. lib. xii. Registri, epistola 7 ad Adulowaldum: *Evangelium theca Persica inclusum*. Recte quoque videatur ἀρτι-
 θυρον ἐπιπέδον appellari posse diptychum sacrum in altari-
 bus tempore sacrificii poni solitum, uti alias monui in Onomastico ad Vitas Patrum. Non recta
 Johannes Meursius in 932 Glossario Græco-barbaro de tabulis biforibus capit; quales hodie in altari-
 bus, inquit, collocantur, intelligens videlicet tabulam altaris.

In altari-
 bus quoque vela erant et palla. Macii, I, cap. iv, v. 51: καὶ ἐπέθηκεν ἐπὶ τοῦ τραπέζου ἄρτους, καὶ ἔσπειρεν τὰ καταπέτασμα. Et posuerunt super mensam seu altare panes, et appenderunt velamina. Clemens Romanus, uti vulgo profertur, epistola 2 ad Jacobum: *Pallas altaris solæ in ea pelvi laventur*. Theodoretus lib. i. Histor., cap. 51: Διεκομισεῖτο δὲ καὶ τὸ θεῖον θυσιαστήριον βυσσινίοις τε παραπέτασμασι, καὶ κτυμῆλος ἰθουαλλήκοις χρυσοῖς. Ornabatur autem et divinum altare regis velis, et donariis aureis gemmatis. Fortunatus lib. ii, carm. 5, de oratorio crucis apud Turones per Gregorium Turonensem excitato:

Denique sancta cruci hæc templa Gregorius offert,
 Dum pallas cooperit signa gerendo crucis;

id est, dum pallas eruce insignitas cooperit, quod ex mente ejus est, dum altare pallis eruce insignitis cooperit, quas pallas mox vela vocat,

Atque dicata cruci condita vela placent.

Anastasius in Stephano IV: *Super altare in ecclesia S. Laurentii coepertorium fecit, et inter columnas altaris dextra lævæque vela alba*. Item: *In circuitu altaris fecit tetravela octo, quatuor ex albis, quatuor ex coccino*. Concilium Toletanum xii, cap. 7: *Qui insana temeritate abrepti altaria nudantes, sacratis vestibus exiunt*.

Vela templorum sæpius sanctorum imaginibus erant insignita, maxime eorum quibus offerbantur. Evodius lib. ii, cap. 4 de Miraculis S. Stephani, tenuit veli divinitus oblata cum imagine. S. Stephani crucem gestantis, et draconem pede calcantis, quod ad memoriam S. Stephani suspensum est. Venantius paulo ante profert pallas seu vela crucibus distincta. ROSVEYDUS.

Not. 258. *Lumina ceratis adolentur odora papyris*. — Idem Natal. 7:

Quam fumosa dabat ceratis celsa papyris.

Papyrus in lucernis et cereis adhibitam non semel observare est vice ellychnii: Johannes de Janna: *Dicitur papyrus, quasi parans pyr, id est ignem, eo quod in cereis et lampadibus ponitur ad arduendum*. Idem: *Dicuntur funalia licinii a funibus, inter ceram quos ante usum papyri cero circumdatos habuere majores*. Gregorius Turon. de Vitis Patrum, c. 8: *In quo (cincindeli) nec papyrus addita, nec olei gutta stillantis adjecta, etc.* Drepanius de cero paschali:

Aquorem cohibet firmatrix cera papyrus.

Gregorius M. lib. i. Dialog., c. 5: *Omnes lampades ecclesie implevit aqua, atque ex more in medio papyrum posuit*. Fortunatus lib. ii Vita S. Hilarii, sub linem: *Quantum puit cerei longitudo, cero jacens inventa est papyro consumpta, etc.* *Papyrus* autem est planta nascens in palustribus Aegypti, aut quiescentibus Nili aquis, ex cujus libro (forte leg. libro) texebantur, vela, vestes ac fumes, ut docent Theophrastus lib. iv Hist. plant., c. 9, et Plin. lib. xiii, c. 41. Hinc non semel storeas monachorum, et mattas ex papyro confectas legitimus. Cælius, in Glossar. Lat., tom. III, pag. 152 et 155.

Not. 256. *Nocte dieque micant*. — Religionis causa luminaria accensa constat ex sacris Litteris de candelabro aureo. Josephus quoque libro xviii Antiq., cap. 6, testatur quotidie lucernam accensam ante stolam pontificiam, eam in turri Antonia servaretur. Luminacia etiam de die accensa, uti hic habet Pauli-

nus. Hieronymus adversus Vigilantium cap. 5: *Et obsque martyrum reliquiis, per totas Orientis ecclesias, quando legendum est evangelium, accendunt luminaria juxta sole rutilante; non utique ad fugandas tenebras, sed ad signum lætitiæ demonstrandum*. Ipse Vigilantium ibidem apud Hieronymum, cap. 2 de Usu ecclesiarum variatur: *Prope ritum gentilium videmus sub pretextu religionis introductionem in ecclesias, sole adhuc fulgente, moles cereorum accendi*. Epiphanius epistola ad Johannem Hierosolymitanum: *Cum venissem in villam, quæ dicitur Anablatha, vidissemque præteriens ibi lucernam ardentem, interrogassemque quis locus esset, didicissemque esse ecclesiam*. Consulte Baronium, tomo I, anno Christi 55. ROSVEYDUS.

Not. 257. *Sparcite flore solum, prætexite limina sertis*. — Solemne fuit tumulos sanctorum liminaquo ecclesiarum floribus adornari. D. Augustinus, lib. xxii de Civitate Dei, cap. 8, narrat duo miracula per flores edita, qui reliquiis S. Stephani oblata et admoti fuerant. Hieronymus epitaphio Nepotiani: *Martyrum conciliabula diversis floribus et arborum comis, ritumque pampinis obumbravit*. Gregorius Turonensis de Gloria confessorum, capite 50 de S. Severo: *Solitus erat flores liliorum tempore quo nascuntur colligere, ac per parietes hujus ædis appendere*. Fortunatus lib. viii, epigramma 9:

Texistis va ins altaria festa coronis,
 Lingitur ut liliis floribus æra novis.

933 Etiam ethnicis natura dure is honos impotuit, qui ita deos suos falsos exornare et exorare soliti: qui ritus apud autores profanos passim occurrit. ROSVEYDUS.

IN POEMA XV.

Not. 258. *Primis lector servit in annis*. — Hic observo Felicem plures annos in officio Lectoris Ecclesie servisse, indeque ad ministerium exorcistatus evectum. Olim in officio ostiariatus per plures annos probati ad ministerium lectoratus promovebantur, et sic ad alios ordines, prout Ecclesie necessitas postulabat. Nec video quare in plerisque diocesisibus jam nunc minores quatuor ordines una eodemque die conferantur. Hodie clericos pudet annos tres duosve in hisce inferioribus ordinibus Ecclesie servire, qui ubi vigesima quintum ætatis annum attingunt, statim ad sacerdotia convolant tum honoris tum questus gratia. Olim, et Cypriani ævo, ut videre est in illius epistolis 55 et 54 et nonnullis aliis, solis provecæ ætatis hominibus meritis et doctrina insignibus lectoris munus demandabatur, quin etiam et confessoribus qui publice coram tyrannis et tortoribus Christum fuerant confessi. At postmodum ad illos admissi impuberes et infantuli.

Not. 259. *Quoteretur ecclesia bello*. — Ita mss. Mutarant correctores, quæteretur regula. Versum in Epithalamio Juliani et Le Cauchins similem legit:

Græde sacramentum, quonabit Ecclesia Chris o

D Tertullianus lib. ii adversus Marcionem:

Sic et apostolico decurrit Eccle ia verbo.

Nec ullam habent rationem Græce orthographiæ poetæ sacri in ejusmodi vocibus. Fortunatus ad Felicem lib. ii:

Nupsisti Ecclesie, fel cin vota jugati.

Idem rursus de Vita S. Martini:

At super hac petra fundata Ecclesia regnat

Nec religioni ducunt in ejusmodi nominibus Græcis vel Hebræis variam usurpare syllabarum quantitatem, unde et Tertullianus in Genesi dixit:

the positus custos Adamus cum conjuge fida.

Et rursus ibidem:

Ergo ub conjugio sese jam fidus Adamus

DEC.

Quæteretur Ecclesia bello. — Hic legendum: sic enim in duobus mss. codicibus Germ reperitur scri

ptum. Quidam non intelligentes locum depravarunt, A et contra fidem mss. codicum substituerunt. *quater-retur regula bello*. Sed et Paulinus noster elisa altera c sepe primam syllabam in voce *Eclesia* corripit, epist. 52 ad Severum, n. 5, v. 15 et 14.

Aula duplex tecis ut Ecclesia Testamentis.
Læta novos genitris ut mater Ecclesia partus.

Et eam. ad Cytherium, v. 766 :
Et Ecclesie navem reget.

In Epithalamio Juliani et Læ, v. 167 et v. 196 :
Grande sacramentum quo nutit Ecclesia Christo.

Et Natal. 9 cum omnibus mss. codicibus legendum :
Hic vos nectat amor quo stringit Ecclesia Christum,
Conceptos pro Deo notat intus Ecclesia fetus.

Utitur adem licentia Tertullianus lib. III adversus Marcionem :

Esse cepit Christum, sunt ejus Ecclesia membra.

Licitur igitur veteribus poetis Christianis primam syllabam facere brevem in *Ecclesia*. Ac ego non dubito quin hæc vox a malis criticis immutata fuerit in aliis veterum versibus, quod ex collatione mss. codicum deprehendi potest. His autem locis *Ecclesia* cum simplici c scribi debet.

Not. 240. *Vovebat heredem*. — Ita doctissimus Cauchius pro *vovebat* ; sed retineri potest vulgata lectio, cum usurpari soleat, ubi de heredibus agitur. Ut : *Ad bona parentum liberos admittit naturæ simul et parentum commune votum*. L. Scripto. D. Unde liberi. *Vovebat* igitur hoc est, votis dari optabat heredem. Duc.

Not. 241. *Nervoque rigescunt*. — Ordinem quemdam similem in suppliciis Christianorum exponit Eusebius lib. v. cap. I Histor. eccles. Sigonius lib. III, cap. 15 de Judiciis, eum cruciatum equulei fuisse vult, quo infelicis membra distendebantur. Beda quoque in Vita S. Felicis hunc locum sic expressit : *Mittitur in carcerem tenebrarum, manus simul et colubam ferrea vincula stringunt, nervo pedes arctantur, fragmenta quoque testarum sultor eum sternebantur*. Hæc ergo corrigendum est Usuardi Martyrologium 14 Januarii, scribendumque, *post tormenta in carcerem mitteretur, et cochleis ac testulis suppositis vinculus jaceret*; nam et hæc res narratur apud Alonem : **934** *Non mediocribus vinculis adstrictus, cochleis ac testulis suppositis extenditur*. Pari cruciam affectus est Eustratus in Nicephora, lib. VII, cap. 11. Duc.

IN POEMA XVI.

Not. 242. *Cubili*. — *Cubile*, hic idem est quod cubiculum. Eodem sensu Hieronymus, epist. 22. hanc vocem uscepit : *Et qui nocte extra orationes publicas in suo cubili unusquisque rigilat*, etc. Et Cassianus lib. IV, c. 12. *Considentes intra cubilia sua, et operi ac meditationi studium impendent*. Vide Casiodorum lib. VI, epist. 15, et Leonem Ostiensem lib. III Chronic. Casie., cap. 26.

IN POEMA XVII

Not. 243. *Niceta*. — *Nicetas* hic (quem Latine Vincentium seu V. torem dixerunt, ut hoc carmine Paulinus : *Nicete, bene nominatus corporis vestar*) Biconium fuit episcopus, ejus celebris est memoria in Tabulis ecclesiasticis 7 Januarii : *In Dacia S. Nicete episcopi, qui ferus et barbaras gentes Evanaclii prædicatione miles reddidit ac mansuetos*. Doctissimus fuit, et Romanis admirandus, uti scribit Paulinus epist. 40 ad Severum. Hujus quoque meminit Paulinus Natali 9.

Diversus hic est Nicetas confessor ab alio Niceta martyre, qui tempore Gratiani imperatoris ab Athanacio mortis affectus est, ejus meminit Martyrologium Romanum 15 Septembris, Metaphrastes eosdem die, Soilas in Athanarica, et Nicephorus lib. II, cap. 48. Rosvolyus.

Not. 244. *Merra*. — ¶ Sic emendatum ex ms. codice Germ. Ante erat *myrrha*.

Emendandum est *merra liquores*, alludit enim ad historiam Exodi IV, 23 : *καὶ οὐκ ἔδωκεντο πίνει ὕδατα ἐκ Μερίως*. Et non poterunt bibere aquam de merra. Origenis interpres homil. 7 in Exodum : *Non poterant aquam bibere de merra*. Sic ergo scribendum et apud Augustinum quæst. 56 in Exodum. Vulgata Latina edidit *mara*. Hieronymus ep. 127 : *Marah ex amaritudine nomen accepit, Marah, intellige aquas occidentis fitteræ, quibus si immittatur confessio crucis, et passionis dominicæ sacramenta jungantur, omne quod importabile et triste videbitur ac rigidum, vertitur in dulcedinem*. Ambrosius de lestitutione virginis : *Fons mara per lignum dulcoratus*. Tertullianus adv. Judæos XIII : *Hoc enim lignum tunc in sacramento erat, quo Moyses aquam amarum indolcavit, et nos ligno passionis Christi aquam baptismatis potantes, fide quæ est in Christum, reloximus*. Simili dictione usus est Paulinus ipse Nat. 8 :

Divisor pelagi, et dulcator fontis amari

et eandem figuram passionis agnoscit Theodoretus questione 26 in Exodum.

Hanc ipsam historiam attigit et epist. 27 autor noster. *Quasi merrham illam* (sic enim legendum, non *myrrham*) in manu Moysi per lignum mysterii, ita beatitudinis tuæ sanctus et dulcis affatus, in dulcedinem lætitiæ spiritali suavitate mutavit. Duc.

Not. 245. *Et rate armata timo salutis*. — Gretzerus noster de Cruce lib. II, cap. 26, et ex eo Jacobus Bosius lib. VI de Cruce triumphante, cap. 9, interpretatur de cruce loco tutelæ in navi posita, quod existimant innuere Chrysostomum Demonstr. advers. gentil. *Quod Christus sit Deus* : *Σταυρὸν πανταχὸς ἰσορροπεῖται ἐν θαλάττῃ, καὶ πλοίοις καὶ νήσοις*. *Crucem ubique celebrari videre licet in mari, in navigiis, in insulis*. Item Ephrem serm. de Cruce : *Cruce navigantium gubernatio*. Item Ambrosium in psalmi. XLVII : *Bene navigant qui in navibus Christi crucem sicut arborem præferunt*. Atque inde explorant stabra ventorum, ut corpora sua dirigant ad sancti Spiritus gratiam, in ligno Domini tuti atque securi.

Quamquam Ephrem potius de gubernaculo navis videtur capiens, ut mox sequetur, et Chrysostomus cum Ambrosio de malo et antenna, ut hic de antema Paulinus habet, et alii Patres. Justinus, apologia 2 pro Christianis : *Θάλασσα μὲν ἴσθρ οὐ τέμνεται ἀπὸ μὲν τοῦ τὸ ὑπόπαιον, ὃ καὶ οὐκ ἔστιον. ἐν τῇ γὰρ σάου μείον*. Mare non scinditur, nisi *thoraphum hoc, quod malus vocatur, solum in navi maneat*. Origenes, homilia 8 de Diversis, vel quis alius apud Hieronymum Tomo IX : *Antema navium, velorum cornua, sub figura nostræ crucis volitant*. M. Minutius Félix in Octavio : *Signum sane crucis naturaliter visum in mari, cum velis tumentibus relictur, cum expansis palmaris labitur, et cum erigitur jugum : crucis signum est*. Ambrosius, seu Maximus Tauricensis, serm. 56, Tom. IX : **935** *Cum a ventis scinditur mare, prius ab ipsis arbor erigitur, velum distenditur, ut cruce Domini facta, aquarum fluentia rempantur, et hoc dominico securi signo positum salutis petant, periculum mortis evadunt*. Figura enim sacramenti quædam est velum suspensionem in arbore, quasi Christus sit exaltatus in cruce. Atque idem, confidentia de mysterio veniente, homines ventorum procellas negligunt, perigrinationis rota suscipiunt : sicut autem ecclesia sine cruce stare non potest, ita et sine arbore navis infirma est. Statim enim diabolus inquietat, et illum ventus aludit : et ubi signum crucis erigitur, statim et diaboli iniquitas repellitur, et ventorum procella sopitur. Hieronymus, vel quis alius in Marcum XV : *Navis per mariæ antenna cruci assimilata sufflatur*. Varia nomenclata navium, ubi matas et antenna crucem præferunt, vide apud Jacobum Bosium lib. V de Cruce triumphante, cap. 12. Rosvolyus.

Not. 246. *Antema crucis ibis undis*. — Est figura, nam *cruce antennæ* (seu *antenna*) scribendum erat

Paulino. Antenna est lignum in navibus cui vela ad-
gantur, quod malo transversum alligatum formam
crucis efficit. Cyprianus in ligno vite :

Arboris hæc species uno de stipe surgit,
Et mox in geminos extendit brachia ramos :
Sicut plena graves antennæ carbassa tendant.

BARTHIUS. Advers. Comment. lib. xxxiii, cap. 5.

Not. 217. *Celeusma*. — *Celeusma*, seu *celeuma*,
clamor est nautarum symphoniace expressus. Sido-
nius lib. viii, epist. 12 : *Hic tuas laudes modificate
celeumate, simul inter transtra remiges, gubernatores
inter aplustria canent*. Idem libro ii, epistola 10 :

Curvorum hinc chorus heliciariorum
Responsantibus Alleluia ripis
Ad Christum levat amnicum celeuma.

Maxime hic insonabant nauta, cum portui jam proximi
essent. Hieronymus epistola I ad Heliodorum : *Læ-
tantium more nautarum epilogi celeuma cantandum
est*. Fortunatus lib. ix de Vita Martini : *Atque petens
portum, vada complet nauta celeuma, ubi celeuma, a,*
habes. Etiam calcantes in torculari celeumate usi.
Hieronymus in cap. xxv Jeremiæ : *Instar calcantium
in torculari celeuma cantabitur*. ROSVEYDUS.

Not. 218. *Gubernulo crucis*. — Gubernaculum
navis, crucis formam refert. Hinc Chrysostomo ser-
mone de Cruce : *Σταυρός πλεόντων κυβένησις. Cruce
navigantium gubernatio*; quod et apud Epiphanium
habes sermone de Cruce. Exstant varia numisma a
Fortunæ cum gubernaculo, ubi crucis speciem vi-
dere est. Videsis Jacobum Bosium de Cruce trium-
phante lib. v, cap. 12, ubi ectypion habes ex numo
Trajani et eoræola quadam. ROSVEYDUS.

Not. 219. *Ibis et scapos*. — Apud Ptolemaum lib.
iii Geographice, cap. 9, habes in Mysia superiore
inter Dardaniæ civitates *Σκοπίοι*; item apud Tre-
bellium Pollionem in Regilliano *Scupi*, et in codice
lib. viii, Titulo 45, *Scuppi*. Alii, ut puto, sunt 220-
ποι Stephano, quam ait Thaciæ esse urbem, cujus
memini Lepidus in octavo libro historice epitome,
quæ Zonaræ tomo III dicitur in Basilio Porphyro-
genito πόλις Σκοπίων, item Nicetæ Choniata,
Nicephoro Gregoræ *πολιχρον κατων, oppidulum
Scopiorum*, quod ibidem Triballorum esse dicit. ROS-
VEYDUS.

Not. 220. *Pilleatus*. — § Sic emendatam ex ms.
codice Germanici. Ante erat in editis *pelleatus*.
ROSVEYDUS. Hieronymus mox citandus Bessis *pellitos
populos* jungit. Vetusissimus is habitus primorum
Patrum. Prudentius Psychomachia :

Pellitosque habitus sumpsit venerabilis Adam.
Propertius lib. iv, elegia 1 :

Curia, prætexto que nunc metet alta senatu,
Pellitos habuit rustica corda patrum;

Prudentius lib. ii contra Symmachum :

Aut pelle Lybiæ stirpem

Compositum clamaydem vilis in corpore gestent.

Cicero pro M. Scuro, citante Ascenio : *Sordidissi-
sima terribissimæque genti, ac prope dicam pellitis vesti-
bus condonetur*. Ovidius lib. iv de Ponto, eleg. 8 :

Litora pellitis omnium subiecta Coracis.

ROSVEYDUS.

Not. 221. *Pilleatus*. — *Pilleati*, seu *pilleati*, apud
Gothos dicti potissimum qui inter eos generosi exsta-
bant, ex quibus eis et reges et sacerdotes ordinaban-
tur, ut ait Jordanes de Rebus Geticis, cap. 3 et 11.
Atque eo quidem verbo usus hic videtur Paulinus
noster ad designandos præcipuos ex Getis aut Paris.
CANGIUS, in Glossar. Latin., tom. II, pag. 278.

Not. 222. *Et Bessos*. — § Sic emendatam ex duo-
bus mss. codicibus Germ. et Reg. Ante erat, *versos*.
Duc. Corrigendum ex ma. P. et *Bessos imitare in ipsis*.
Bessos enim legulos auri converti dicit in aurum; de
quibus antea dixit :

936 Et sua Bessi nive duriores
Nunc ovæ æni.

Strabo lib. vii : *Βεσσαί δὲ ὑπὲρ τὸ πλεον του Ἰσθμου γί-*

*ονται τοῦ Αἰγρου καὶ ὑπὸ τῶν ληστειῶν λησταὶ καλοῦν-
ταί τινες καὶ λυπρόδοι. Bessi majorem Ami montis
partem tenent, et propter atrocitiam latrones appellan-
tur, viamque delegentes duam. Solino quoque post
Herodotum Thraciæ populi sunt. Latinus Pacatus
quesitores auri eos vocat, ut hic Paulinus auri le-
gulos. In Panegyrico Theodosii : *Parum ille pretio-
sum putabat aurum, quod de montium venis, aut flumi-
num glareis quasitor Bessos, scrutator Callæicus crui-
set : illud purius splendidiasque credebatur, quod dedis-
sent dolentes, quod hominum lacrymæ non amicum
aquæ abluisse*. Duc.*

Proba videtur vulgata lectio, *versos*, maxime cum
alii mss. cum ea conspirent, et bella sibi respondent,
vertis et *versos*. Sic ante : *versos monachis latrones*.
Legulorum auri Bessorum meminit quoque Claudian-
us in Consalato Manlii Theodori :

Quid aid luce procul venas riuata sequaces
Abdita patientis fod t solertia Bessi.

B De Bessis monachis mentio habetur in Vita S. Theo-
dosi Cœnobiarchæ in Cappadocia, 11 Januarii. Hiero-
nymus epistola 5 ad Heliodorum de Bessis ad fidem
conversis : *Bessorum feritas, et pellitorum turba po-
pulorum, qui mortuorum quondam inferis homines im-
molabant, stridorem in dulce Christi fregerunt melos*.
Inter epigrammata Christiana apud Gruterum in In-
scriptionibus, pag. 1169, habetur epitaphium S. Mar-
cellini presbyteri Bessis oriundi. ROSVEYDUS.

IN POEMA XVIII.

Not. 225. *Vela ferant foribus*. — Portæ sanctæ
cum cancellate essent, velis ut plurimum obduce-
bantur, ne quæ peragebantur sacra in altaribus a
quibusvis conspicerentur. Epiphanius epist. ad Johan-
nem Hierosol. : *Inveni ibi velum pendens in foribus ec-
clesiæ*. Denique in concilio Narbonensi 589, can.
13 : *Audiores clerici jubentur senioribus vela ad ostia
sublevare*. Ejusmodi ad ædium sacrarum introitus,
ac regias portas, velorum non semel mentio occurrit
apud scriptores, quorum locos aliquot collegit Ros-
veydus ad Paulinum (Not. 221). CANGIUS, in Con-
stantinop. Christ., lib. iii, pag. 65.

Not. 224. *Ceris*. — Bede tempore lectum fuit *ce-
reis*, ut patet ex eius libro de Metris. cap. de Epsyn-
alepha sive Diere i, ubi ait in hoc carmine apud
Paulinum e et i juncta esse. ROSVEYDUS.

Not. 225. *Animam sponsantes dotibus*. — *Despon-
sare* est certa sponsione conjungere; *sponsare* non
est sane usitatum, quod hic usurpat Paulinus. Idem
tamen reperitur in bono illo Quonastico Argentora-
tensi, *sponso, sponsus, μεστέρος*. Et apud Terentia-
num de Velandis Virginibus cap. 11 : *Quanto magis
tempus illas velabit sine quo sponsari non possunt, et
quo urgente sive sponsalibus virgines desunt esse*.
BARTHIUS, Adversar. Commentar. lib. xliii, cap. 21.

Not. 226. *Pervilibus*. — Male haerens in editis,
servilibus. Vidue minuta vocat pervilia. Vox nota
Livio lib. i Belli Macedon. . *Annona quoque eo omni
pervilibus fuit*. ROSVEYDUS.

Not. 227. *Posidibus oscula figit*. — Religiose olim
templorum limba salutabantur et osculis abutaban-
tur. Prudentius in S. Laurentium hymno 2 *βασι στε-
ρασμα* :

Ipsa et servatus limba
Quondam laperet et flammes.
Apostolorum et martyrum
Exosculantur limba.

Idem hymno 11 *βασι στερασμα* de S. Hippolyto :

Oscula persperso figunt nupressa metata.

Vel quod portæ arceæ essent, vel limbatæ arceis
aut argenteis obductæ. Arator lib. ii Histor. apo-
stolica :

Tota concurrebat urbe,
Oscula prima nova loca petat, quæve oscula figat
Postibus, et facta ante hinc parte ephudri

Chrysostomus homil. 39 in Epistolam II ad Corinth.
ὡς ἴσμεν τὸν Χριστὸν πρὸς τὸν πρῶτον ἐβάπτισεν τὸν

νοῦ καὶ τὴν ἰσοδοῦν, ἀλλήλους φιλοῦντες. Ἡ οὐχ ὄρατε
 οσοὶ καὶ τὰ πρόθυρα τοῦτου φιλοῦσιν, οἱ μὲν κύψαντες,
 οἱ δὲ τῇ χειρὶ κατέχοντες, καὶ τῷ στόματι τὴν χεῖρα
 προσάγουστές; καὶ διὰ τούτων τῶν πύλων, καὶ τῶν θυρῶν,
 καὶ εἰσῆλθε, καὶ εἰσερχεσθε πρὸς ἡμᾶς ὁ Χριστός. ἦνίκα
 ὡν καὶ ἠνωμένοι. *Templum Christi sumus. Itaque templi
 vestibula et aditum osculamur, cum alii alios oscula-
 mur. Au non cernitis quotquam homines etiam hujusce
 templi vestibulis osculum figunt, partim inclinatio capite,
 partim manu tenentes, atque ori manum admove-
 tes? Ac per has portas et januas* 937 *ingressus est Chri-
 stus, et ad nos ingreditur cum communicamus. Grego-
 rius Turonensis lib. iv Miracul. S. Martini, cap. 14 :
 Ut basilicæ S. Martini limina oscularentur. Fortunatus
 lib. iv de Vita S. Martini, de basilica S. Appollinaris
 Ravennæ :*

Rursus Apollinaris pretiosi limina linte
 Fusus hami supplex.

Hinc limina ornata velis. Vide ante. Hinc phraseos
 usus obtinuit, proficisci ad limina Apostolorum, id est
 ad basilicas SS. Apostolorum. Claudianus, vel
 quisquis est, ad Jacobum magistrum equitum :

Per ciuires Pauli, per cuii limina Petri.

Acta Alexandri pontificis : Tu si ad limina S. Petri
 durisses eum. ROSVEYDUS.

IN POEMA XXII.

Not. 258. Vasta cruciarit ab olivo. — Ut dixit in
 Propemptico Nicetæ : *Utr in venter caperet, deinde red-
 deret haustum. Tertullianus de Resurrect. carnis, capite 58 :
 Quod Jonas devoratus a bellua maris, in
 cuius alvo naufragia digerebantur, triduo post incolumi-
 nis eraspuir. Jo. Chrysostomus homil. 5 in Epist.
 ad Colossens. πῶς τὸ θάριον τῶν Ἰουδῶν εἶχεν ἐν τῇ
 γαστρὶ, καὶ οὐκ ἀπέλωτο; πῶς δὲ αὐτὸν καὶ ἤμεσιν ἀσι-
 νῆ. Quomodo bellua Jonam habebat in ventre, et non
 peribat? quomodo autem eum eromuit illatum? Et
 homil. 56 de diversis Novi Test. Locis : καὶ ἰσπερ ἴσας
 ἐκείνον μετὰ τρεῖς ἡμέρας κῆτος ἤμεσιν, οὐχ εὐρώον ἐν
 αὐτῷ τῆν οἰκίαν τροφῆν. Ut enim illum post tres dies
 cetus eromuit, cum in eo proprium et coaveniens non
 reperisset alimentum. Duc.*

Not. 259. Tria fata. — Locus erat Romæ ad TRIA
 FATA, cuius meminit Procopius Belli Gothici lib. 1,
 circa finem. Anastasius in Honorio : *Fecit ecclesiam
 B. Hadriano martyri in TRIBUS FATIS, quam et dedi-
 cavit, et dona multa obtulit. Idem in Hadriano : In
 ecclesia vero B. B. Cosmæ et Damiani in TRIBUS FATIS
 vestem de stauracin fecit. Item : Basilicam SS. Cos-
 mæ et Damiani sitam in TRIBUS FATIS restauravit. Unde
 Fridericus Lindbrochius humanissimis ad me
 litteris suggererat, in Cypriano epist. 21 pro usque
 ad Tria facta, legendum usque ad TRIA FATA. Pro-
 bissima conjectura, si modo constaret epistolam il-
 lam Romæ scriptam esse. Non desunt rationes, qui-
 bus ex Africa Romam missa videatur, et sic vulgata
 lectio retineri posset. Barbara ibi multa locorum no-
 mina. ROSVEYDUS.*

Tria fata. — ¶ Ita Romani Parcas nominare con-
 sueverant : iisque locus erat Romæ consecratus. Vide
 Procop. loco supra cit.

IN POEMA XXIII.

Not. 260. Clamosos verberat hostes. — ¶ Sic emen-
 datum ex ms. codice Germ. et ed. Schot. in marg.
 Ed. quinque, cum nosset, mendose. Edit. Rosveyd.,
 communis.

Suspiciatur legendum doctissimus Cauchius dam-
 nasos, vel certe clamosos verberat : sed receptæ lec-
 tionis vestigiis insistendo scribere posset quis, cum-
 tantes verberat hostes, pro cum nosset. Indicat nimi-
 rum demones urgeri pomis, cum exire differunt et
 eunclantur. Ita Jolian. Chrysostomus homil. 26 in
 II ad Corinth. : οὐδενὸς ὀρημαίου, οὐδενὸς ἐπιχει-
 μένου ταῖς πλευραῖς τοῦ δαίμονος, γυναικαὶ καὶ σπαραγματῶν,
 μάστιγες, βάσαι, γλώσσαι ἐμπιπράμεναι, τοῦ δαίμονος
 οὐ φέουτος τῆν ἀσπαστὴν δυνάμιν ἐκείνην. Cum nemo

A *ærnatur, nemo dæmonis lateri iacuibat, voces et di-
 lacerationes, verbera et cruciatus, linguæ conflagrantes
 audiuntur, dæmone videlicet eximiam et admirabilem
 illam potentiam non ferentie. Duc.*

Not. 261. Sacrum est, nec in ora relapsis. — Ita
 veterem lectionem representavit ex us. doctissimus
 Cauchius, cum ante esset, nefas est igitur; quam
 confirmat Severus Sulpicius dialogo 3 de Vita S. Mar-
 tini : Si quando exorcizandorum dæmonum curam
 S. Martinus reciperet, solitum accidere, ut plures sub-
 latis in sublime pedibus penderent, nec defuerent tam-
 en vestes super faciem, ne verecundiam faceret nu-
 data pars corporum. Paulo post idem Cauchius cor-
 rigit, cum tegmina membris, pro tegmine : recte sane,
 cum vestes corporis sint tegmina, sicut vocentur a
 Theodulpho in versibus, quos antiquiora Missalia
 exhibebant dominica in Ramis palmarum, sed ex co-
 dice ms. sic emendanda :

Tegmina sic animæ sternamus corpora nostræ,
 Quo per nos semper sit via tuta tibi.

B 938 Vestes animarum ait esse corpora, quod mem-
 bris animæ tegantur ac veluti obvelentur. Duc.

¶ Versus ille varie interpolatus erat in excusis li-
 bris : cum Rosveydo emendavimus ex mss. codicibus
 Belg. et Germ. sacrum est, nec in ora relapsis. Quo
 quid apertius? dicit vestes in ora non relapsas; quod
 et Sulpicius Severus lib. in Dialog., art. 6, innuit his
 verbis. Cerneres miseros sublatis in sublime pedibus
 quasi de nube pendere, nec tamen vestes defluere super
 faciem, nec faceret verecundiam nudata pars corporum.
 Legimus sane de energumenis factitari sæpius solitum
 ad memorias et tumulos martyrum et confessorum
 ut exorcizandi dæmones corpora vexatorum in
 altum rapere pedibus sursum versis, ita tamen ut
 vestes pudenda membrorum tegentes non relaberentur,
 sicut Paulinus noster id se spectasse refert.

Not. 262. Lychnum. — ¶ Sic emendavimus ex ms.
 Germ. codice. Ante erat lignum, mendose.

C Dubium non est quin emendandum sit lychnum pro
 lignum. Ita paulo post :

Sed puer, extincto abstulerat qui lumine lychnum.

Et alibi :

Et vice suspensus lychni pendebat aperto.

Solent enim lucernæ funibus vel catenis adstrictæ
 pendere, ut apud Virgilium 1 Æneid. :

dependent lychni laquearibus aureis.

Lucretius lib. 5 :

Lumina pen lentes lychni clara que coruscis.

Et hic noster rursus :

Pendentes lychni spiris retinentur athenis.

Duc.

Not. 265. Ut status hujus erat. — Status pro sta-
 tura. Gregorius Turonensis lib. iv Histor., cap. 24 :
*Celsum patriciatu honore donavit, virum procerum
 statu, in scapulis validum, lacerto robustum, etc. Lex
 Bajuv., tit. 1, c. 11, § 1 : Fiat tunica plumbea secun-
 dum statum ejus, quod ipsa pensaverit, auri tantum
 donet qui eum occidit. Cæcilius, in Glossar. Lat.,
 tom. III, p. 955.*

¶ Status, pro statura. Sic jactus pro jactura; jac-
 tum ferre, pro jacturam ferre apud Paulinum, carn.
 21 ad Cytherium de naufragio Martiniani, v. 559. Sic
 statum pro statura dixisse S. Cyprianum lib. de Mor-
 talitate, stata celsus, ex membranis adnotat J. F.
 Gronovius in Observat. ecclesiast., c. 5. Sic apud
 Statium, brevis status punitionum. Apud Columel-
 lam de Gallis, status aliiar quæritur. Ambrsius
 serm. 10 in psalm. cxviii : Est enim homo statu cel-
 sus, vultu decorus.

Not. 261. Contigero similis juveni. — Perbelle ob-
 servavit P. Scriverius v. 150, veterum θυμώτοποις
 fuisse genus ludieri, adeo ut in extremo ligno stantes
 pueri luctarentur : quod nutantia pondera fronte per
 licata ferre dixit Martialis; fronte quippe, non lum-
 ris ut bajudorum genus palangarii, memorati Nonio

qui festibus onera portabant, ut hodieque faciunt. A Sed istos *καρματοποιούς* contigeros dixisse Paulinum erudite illius observationi addimus, Natali 7 Felicis. J. P. Gronovius, in *Observat. ecclesiast.*, cap. 10.

Not. 265. *Tectis hoc sospite fratre medullis.* — Correctio hæc ab amico Romano. Antè erat *Tectis hoc hospite fratre medullis*. Ita et ms. Consideratione forte signum, an sit legendum *Tectis Medullis*, ut hic, qui a Felice curatus est, hospes fuerit Paulini, e Medullis Gallie populo? quos cur *Tectos* vocet, non video, nisi alludat ad *Tectosages* illis vicinos. ROSEYDUS.

IN POEMA XXIV.

Not. 266. *Dextras datus.* — *Dextras dare est pedus inire.* Claudianus in *Rul. lib. 1.*
sociat periculo fodere dextras.

Et lib. II :

Traliscè tuas, dux optime, dextras

Veteres manuum (ut Germani hodie solemus) dedisse invicem salutantes clarum ex hoc loco Paulini. Abentes nos solemus : faciabant *Difiduo* antiqui. Vide Xenophon *Cyri Pæd. lib. v :*

Cum inimus amicitias.

Idem prisecorum mos. Valerius Flaccus lib. II :

Ut videt, ipse ultro primus p occurrit ad undas,
Mittarque viros, dextra pæ complexus et mœrens
Incipit.

BARTIUS, *Adversar. Commentar. lib. xxv, c. 8, et ib. xlvi, cap. 18 :*

Not. 267. *Lahente blandis classe securus vadis.* — Sic ms. Regius codex cum ed. Rosy. Ita emendavimus olim ex conjectura. Antè erat *lambente*. Sumisit ex Virgilio vii *Æneid.* :

339 Labitur mœta vadis abies, mirantur et undæ:

Et lib. 19 :

Labitur alta secus fluctuque testa pæ secundo.

Ex eodem est usitata poetis incutio, *Iter secabat*; ut vi *Æneid.*

Ille viam secat ad naves.

Duc.

Not. 268. *Ut mox salubri barca.* — *Lidorus* lib. xix Orisium, cap. 1 : *Barca est que cuncta novis commercia ad litus portat. Hanc navis in pelago propter nimis undas suo suscipit gremio.* Sic emendandum ex codice ms. Collegii nostri Parisiensis. Glossæ veteres : *Αβραβ, ή βάρκα, τὸ δ. αβραβ;* est ergo parvi navigii genus, quod antè scapham appellavim. *Barcariorum* classis merito ut in *Notitia* utriusque Imperii. DEE.

Not. 269. *Virtute cassa mors fuit.* — Sic Virgilius :

Cum victis certamen et æthere cessis.

vi *Æneid.* Non minus tamen Latina *αβραβ* aliera vocis hujus, quam exhibet ms. P., *Mors cassa virtutis fuit.* Sic enim Statius ix *Thebaid.*, v. 629 :

Rei mihi cur pavitus sin pæ augur essa futuri.

duc.

Not. 270. *Somnos anhelaibat neces.* — § *Anhelare* cum quarto casu, Paulino communè cum veteribus poetis. Præstantius Apollineos. v. 685 :

Nec fluctum semper anhelaat.

ibid., v. 925 :

Fudit opus natura suum, quod parvula anhelaent
Vascula.

Et ejusdem Apotheos. v. 845 :

Næ flatum tep du n color exhalatus anhela.

Statio *Theb. xi :*

Juppiter
Pulegræ lassatus anhelaat prælis.

A Et Catillus Ciceroni dictos *anhelare secus*. Idem Cicero in *Arateis* de *Capricorno* :

Tum golum vado de p-ctore feigus anhelaus.

Not. 271. *Intra mare, et ceteris maris.* — § Paulinus noster *Jonam ceterum maris intra mare* eleganter dicit, eandemque vocem usurpat in eodem carmine ad *Cytheriara* v. 307 :

Nunc iste volis extor, et vester muret

ibidem, v. 316 :

Puit extor Ægy, si solo.

Et *Natal. 8 S. Fel. :*

Sed moribus extor.

Item *epist. 41 ad Severum*, n. 5 :

Extor fratribus meis.

Eadem plane vox reperitur apud Tertullianum carmine de *Jona* et *Ninive* ; sic enim de *Jona* loquitur :

Neque tuncus aquis, maris intus extor.

§ Vel. ut placet Philippo Roberto.

Meus inter et extor

Not. 272. *Fraternitas.* — *Fraternitatem* hic intellige non unius, ut *epist. 58, Obscure fraternitatem tuam* ; sed plurimum, hoc est fratrum ceterum, ut *epist. 5, Fraternitatemque monacham subito fave distendat.* Hieronymus ad *Theophylum* *epist. 51, Te universa fraternitas suppliciter salutet* Idem est quod in calce *epistole 52, Fratres qui nobiscum in monasterio sunt, te salutant.* Duc.

Not. 273. *Enigma largus.* — Hic quoque locus emendationem ex conjectura admisit, cum ante esset *largos*, ut et sententiâ sit concinnior, et lex carminis sanctius observetur. Sensus est, si forte minus sit exiguum, affectus largitate compensatur ejus exilitas. Simile illud de *vidua*, *Natali 6 :*

Quon Deus e pretio mentis non munere cœrens.

Duc.

§ Not. 274. *Acara mendicabula.* — *Cyrovagos* monachos egregie hic depingit Paulinus, qui monasteriis suis relicti, per diversas ceitas, nescio quo pietatis vana specie, vagabantur, de quibus ita *Regula S. Benedicti*, cap. 1 : *Quartum genus est monachorum, quod nominamus cyrovagos ; qui tota vita sua per diversorum cellas hospitant, semper rami, et nunquam stabiles, etc.* Arguit de ejusmodi cyrovagis præterea *Regula Magistri*, c. 1, *Petrus Damian*, lib. v, *epist. 4* ; *S. Hieronymus* *ep. 68* ; *Oleo Claudiæ*, lib. 1 *Collat.*, cap. 25 ; *Scripta Hugonis Cluniac*, pag. 146, etc. *Glossæ Casares*, in *Glossar. Lat.*, tom. II, pag. 685, n. 1.

Not. 275. *Centoncellas.* — Ita ms. codex P. cum ante esset *Centoncellis*. — Centoncellas fortasse typographici casum mutarunt, quod ignorarent usitatum auctoribus illud avi locutionem, qui nomenquam per quartum, nomenquam per sextum casum nomina triduum indeclinabilis enuntiant, ut viri docti imper observarunt. Sic apud *Frontinum Colonia Veros, Colonia Gratians, Cassinos et Aginens* ; et apud *Vopiscum* in *Vita Probi* : *Copto præterea et Ptoleraide urbis, creptas barbaris servino* ; et apud *Frontinum* rursus : *Patrolis colonia, Fundis oppidum.* Duc.

§ Not. 276. *Parer in unum.* — Alludit ad illud *II Cor. iv, 14 : Quæ societas luci ad tenebras?* et *Ecclesiastici xii, 21. Tu servomente domus hanc? obsecro hanc? obsecro rō obsecro. Hinc communicabit lupus cum agno? sic peccator ad piam.* Quibus gemina sunt illa apud gentiles : *Horat. Ipod. iv :*

Lupus et agnis quanta sortis oblitit,
Tectus tibi dispendio est.

Homerus Iliad. x :

ὄβρις λυκοῦ τε καὶ ἄγρου ἐπιβροχῆς θύραξ ἔχουρα.

Neque lupi et agni concordem saluam habent,
et, ἡγῶν πρὸς ἄλλοτε ὄν καταροῖ. Antè *lupus* ἄβι *parquet ovem.* *Aristophanes* in *Pace*, Sed istud de alludis in

unum convolvantibus est ex eodem Ecclesiastici lib. xvii, 9 : Περὶ τὸ πρὸς τὰ ἄρτια αὐτοῖς καταλύσει.

Volatilia ad similia sibi divertent

Duc.

Not. 277. *Pastis adornet crinibus.* — Ante erat *passis*, id est *expansis*. Sed rectius *pastis* crinibus Nazareus adornare verticem dici potest. Sic enim epistola ad Severum 4 : *Vitamque nostram quasi Nazareum crinem paseentes Deo in castitate et parcimonia consecravimus.* Sic et apud profanos autores dicebantur diis pascere crinem, qui eamam nutriebant in honorem deorum. Virgil. vii Æneid. :

sacrum tibi pascere crinem.

Euripidi in Bacchis, hoc est, *πὸ βακχίου πρέπειν*, et Homero *Ἰλιάδ. ψ, χριστὴν πρέπειν*. Pausaniæ in Arcadicis, *πρέπειν κόμην*. Solebant Græci veteres comam alieni deo consecrare. Nutrire comas, dixit Valerius Flaccus Argonaut. vi. Alere capillum, Plinius lib. iv, cap. 15. I Cor. xi, 14 : *Vir si comam nutriat, ἀνὴρ ἔστω κομῆς.* Horatius simili locutione dixit lib. ii, sat. 3 :

sapientem pascere b rham.

Duc. Vide not. 290.

Not. 278. *Postea fiat hostium.* — Emendandum videtur, *præda fiat hostium*; captus enim est Dalila dolis irretitus, unde idem Paulinus epist. 4 de Samsone : *Utinam tum prudens ad cavendam mulierem, quam fortis ad strangulandum leonem! Sed carnali victus illecebra, cum prævulisset forti, ab infirmitate superatus est.* Et paulo post : *Optemus huius leonis præda fieri, ne sinus præda leonis inimici.* Duc.

Not. 279. *Sit fortis anima mortificans asinum suum.* — Asinum vocat suum corpus ad libidines suapte impetu pronum, ut apud S. Hieronymum Hilarion in ejus Vita : *Ego, inquit, aselle, facium ut non calcitres, nec te hordeo alam, sed paleis; fame te conficiam et siti; gravi onerabo pondere, per æstus indagabo et frigora, ut cibum potius quam lasciviam togites.* Gregorius Nazianzenus *κατὰ σαρκός :*

Ὅτις ἀδύνατός ἐστις ἔγκονε μαρναμένος.

Bellua pugnaci prodita materia.

Duc.

Not. 280. *Consumat ignes crinim.* — Ita legit codex P. non *igne crinim* : quam lectionem ut vulgate præleramus, suadet idem Gregorius simili locutione utens, ubi de castigatione carnis agit :

Ὅρα καταβύζεις ἐμὴν φλόγα, καὶ γυδύεσσον ῥύβριος παθέων τρεκέθου ἄρη κίβητος.

Ut sedare menti ardorem, atque abstergere pos is Sordes, affectus quos velut iste ferax

Idem hic noster Natali 7

Bellorum tem, eret ignes

Duc.

Not. 281. *Ferrumque damni.* — Ni fallor, amota rectius metalepsi legatur, *Ferrique damnum nesciat*. Haud aliter epistola 4 de Samsone ipse verba faciens, dixit : *Ne illa inimica novacula in caput nostrum ascendat, nosque gratia spirituali tanquam illo Nazareo crine dispoliet, qui quanto servatibus bono maneat, et exilio decerpatur incautus.* Duc.

Not. 282. *Costa fortis huc tibi.* — Costam appellat uxorem Cytherii *μετρονομάως*, eo quod primi hominis uxor ex ipsius costa procreata sit. Ita pro uxore costam dixit Gregorius Nazianz. poemate I *περὶ τῶν κατὰ ἑσπέρων :*

καὶ μοναχοῦ βίτητος, βίον μέλλουτος ἀπυρχθε, Πλερῆς ὁ γαστέριος, ἐν δέμος ἀμαρτυρίας.

Cœlestis vitæque huius, qua conjugis expers Ducitur, æterni referens prædium seculi. Nec costam quarit.

Duc.

Not. 285. *Agitator Israel.* — Deum vocat Israelis agitatore, ut loquitur Eliseus, in cœlum rapto Elia,

IV Regum n 42 : *Pater, mi, curras Israel et aurige ejus*, et IV Regum xiii, 14, Joas rex Israel, mortuo Eliseo. Græce est, *Ἄρμα Ἰσραὴλ καὶ ἱππεὺς αὐτοῦ, Carrus Israel et eques ejus*. Ambrosius tamen lib. de Nabathe, cap. 15, sic extulit : *Pater agitator Israel, et eques ejus, hoc est, qui populum Domini bono ductu regibus.* Agitatores enim dicebantur aurigæ qui in ludis circensibus eursus regebant, et quadrigas agitant. Leg. nlt. cod. de Maleficis : *Si quisquam ex agitatoribus, id est aurigis, contra 941 hoc editum venire tentaverit.* Glossarium : *Agitator, ἡΐοχος, ἰάτης.* Cicero iv Academ. : *Agitator callidus equos sustinebo.* Plinius lib. xxxiv, cap. 3 : *Cujus quadrigam cum agitatore operari musca.* In romocanone, tit. 15 de Laicis, cap. 21 : *Ὅτι ἔστι δὲ πατριὰ τέχνη ἡ ἀπιμοποιὸς ἢ τῶν ἀθλητῶν, καὶ τῶν ἡρώων.* Non est autem ars ludicra ars athletica, nec irrogat infamiam, nec ars agitatorum. Interpres hoc ultimum onâsit. Concil. Arelatense i, can. 4 : *De agitatoribus qui fideles sunt, placuit eos, quamdiu agitant, a communione separari.* Duc.

Not. 284. *Partis senectam panibus.* — Conjeciebat legendum *Partim* doctissimus Cauchius : sed minori mutatione correxerim lubens, *Patris senectam panibus*; sic enim dixit paulo ante, *Patris altor et fratrum foret.* Exemplum aquilæ, quod subjicit, rem confirmat. Idem enim de aquilis, quod de ciconiis alii scriptores tradunt, refert Gesnerus ex Johanne Tzetze in Chiliadibus : *Nulli aquilorum, inquit, et ciconiarum adulti parentes suas alunt, et volatum ipsorum promoveunt Johan. Tzetzes in Chiliad.* Hoc ipsum ex Athenero narrat Aldrovandus lib. i Ornithologie : sed deceptus est ab antiquiori interprete, qui perperam locum illum expressit lib. xiii, c. 10 :

Ubi senecta mox gravis compr sserit, juvenes volat es querant actæ fame.

Græce enim est :

Ὅταν δὲ γηράσκουσιν, ἡῶα δὴ τότε Ἐπὶ τοῖς νεῶς ἔξουσιν περιόντες κακῶς.

Rectius interpres recentior Dalechampius : *Delubrorum fastigiis insident esurientes miseræ.* De ciconiis alii Plinium l. x, cap. 25, et Ælianum libro iii, cap. 24, Duc.

Not. 285. *Cœlitis.* — Recte conjecit legendum Cauchius *cœlitis* pro *cœlestis* : similem enim amat locutionem usurpare Paulinus, ut pro *cœlesti* regno, *cœlité* regno dicat. In hoc ipso poemate paulo ante :

Ut corde puro cœlitis prudentiæ Potum pudens hauriat.

Et infra Natali 9 :

Qui cœlitis sacros paradisi cœlitis hortos.

Item :

Namque et apostolici cineres sub cœlité mensa.

Tale illud Ovidii i Pastor. :

Cœlitis regnis a Jove pulsus eras.

Cœlestes vice versa pro *cœlitis* dixit Q. Catulus apud Ciceronem, i de Natura deorum,

Place mihi licet cœlestes dicere vestra

Duc.

Not. 286. *Explicat instar crucis.* — Quod hic ait Paulinus, alites instar Crucis explicare suspensa penis corpora, expressit etiam autor Commentar. in Mareum apud Hieronymum, cap. 11 : *Aves quando rotant ad æthera, formam crucis assumunt.* Minutius Felix in Octavio : *Signum crucis visimus in navi, cum velis tumentibus vehitur.* Idem de Cruce Tertullianus Apologet. cap. 16, Justinus in Dialogo cum Tryphone. Duc.

Not. 287. *Sic iste pullus.* — Proverbior. v, 18 : *Cerva curissima, et gratissimus hinculus.* Græcus textus, quem exprimit Paulinus, sic habet : *Ἐλαρὸς οὐδὲς, καὶ πῶλος πῶν χροιστῶν, οὐδέ τι σοι.* *Cerva amicitiae, et pullus gratiarum haurum conversetur tecum.* Ambrosius iii Officiar., cap. 1, et Hieronymus Homil. 3 in Cantico, apud Origenem : *Cervus amicitia, et pullus*

gratiarum confabuletur tecum. Illud *σὺν* omittitur, ut hoc loco, in editione Romana. Vatablus: *Cerva amorum, et caprea gratia, hoc est, uxor, quæ est velut cervæ gratissima.* Ambrosius rursus lib. 1 de Jacob et Vita beata, c. 7: *Præstantissimo autem inhæreat, sicut scriptum est: Cervus amicitia, et pulvis equi gratiarum conversetur tecum.* Glossarium: *ἰπῶλος equuleus, pullus.* At dictio quidem Græca *πῶλος*, asini, equi, vel elephantis pullum significat, et aliorum quadrupedum; sed si Hebrææ linguæ sequamur proprietatem, et istius loci sententiam, pullus capræ designari videtur, non equi. Dictio quoque Latina *pullus*, quamvis et de aquilis et aliis avibus usurpetur, hoc tamen in Proverbiorum loco de pullis avium non potest intelligi, cum Græca vox *πῶλος*, quam exprimit Latinus interpres, avibus non conveniat, ut Latina quadrupedibus et avibus. Duc.

IN POEMA XXV.

942 Not. 288. *Juliani.* — Hic ille est Julianus Memorius filius, cujus tunc diaconi meminit Augustinus epistola 151 ad Memorium patrem ejus, ex qua apparet eum Augustino fuisse errissimum. Hic post episcopum Campanus (id est in Campania) ut habent meliores libri, non Capuanus (ut in vulgato Gennadio [In per vetusto ms. codice Germ. 1000 amor., nec Campanus, nec Capuanus episcopus dicitur] de Scriptor. ecclesiast., cap. 45, habetur) fuit: qui etiam Pelagiano errore fuit infectus, et acer Augustini demum impugnator, cui variis libris respondit Augustinus. In Campania vixisse testatur etiam Prosper carmine in obtractorem Augustini:

Aut hunc fruge sua aequorei pavere Britanni,
Aut huic Campano gramine corda torquent.

Vulgatus Prosper in Chronico, Theodosio xviii, et Festo coëss. eum *Atellanensem* facit. Est autem Atella Campanorum in Italia oppidum. Velutissimi tamen libri inss. ibi habent *Eclanensis* seu *Heclanensis*. Notus Eclanensis ager libro de Limitibus in Calabria sive Apulia. Beda in Cantica vocat eum *Celanensem* episcopum in Campania. Apud Virgilium vii *Aeneid.* *Celena* vel *Celenna* est locus Campaniæ, Junoni sacer, teste Servio. Scripsit varia opuscula, de quibus Beda in Cantica, et Gennadius supra. RosVEYBUS.

Not. 289. *Idæ.* — Proprium leminæ nomen *Idæ*. Arnobius lib. v de la Atis sponsa: *Virgo sponsa que fuerat; quam Valerius pontifex Iam nomine fuisse conscribit, exanimati pectus lanis mollioribus velat, dum lacrymas cum Agdesti, interficitque seipsam: purpurantes in violas cruor vertitur interemta.* Martyrologium Romanum 4 Augusti: *In Perside sanctorum martirum Idæ et sociarum, que cum novem nullibus Christianis captivis sub Sapore diversis penis afflicte martyrium subierunt.* Dujus nomine templum vetustate pene collapsum restituit Justinianus. Procop. lib. 1 *Edif. Justiniani.* Remansit hoc nomen apud nostrates, *Ida, Iye, Iyken.* Fridericus Lindebrochius varie doctus ad Adelfos Terentii pro *Iam* citat *Tiam*, nescio an ex inss. Schoetus noster *Etiam* divinat. RosVEYBUS.

Not. 290. *Pastis cumulatam crinibus.* — Sic editio Schot. ex ms. codice. Ed. Rosv., *passis*; mendose. Non accumulans caput *passi*, hoc est soluti et passim dati, crines. Scribendum autem *pastis* ex Virgilio, ut annotavit Duceus ad illud 15 (nunc xvi, v. 536):

Sanctumque Christo Nazaraus verticem
Pastis adornet crinibus.

Ubi pariter inoleverat *passis*. Ambrosius de Jejunio, cap. 7: *Ita ut eorum vultus capillis capitis exureretur, quia itam quoque comum paverant.* Et in Hagesippo lib. iv: *Fluxu corporis sexum dissolvere, passere comam, vultum dealbare.* Prudentius Peristeph. 1: *Jugibus longum catenis an capitulum puerint.* J. F. Gronovius, in Observat. ecclesiast. scriptor, c. 10.

Vide Not. 277.

Not. 291. *Memor.* — Nunc *Memor*, nunc *Memorius*, dicitur. Ad Memorium episcopum exstat epi-

A stola 151 Augustini, ubi et Juliani meminit. Eiusdem etiam mentionem facit lib. 1 contra Julianum, cap. 4: *Egæ certe beatæ memoriæ Memorius patris tui non immemor, qui mecum non parvam inierat amicitiam colloquio literarum, teque ipsam mihi carissimum fecerat.* RosVEYBUS.

Not. 292. *Emilius.* — Meminit bisce temporibus *Emilii* episcopi Palladius in Dialogo, agens de legatione ex Romano concilio Constantinopolim: *Acceptis sancti viri Emilii et Gaudentii episcopi, una cum Valentiniano Boasfacio presbyteris, imperatoris Honorii, et Papæ Ianocenti, et Italiae episcoporum Chromatii Aquileiensis, et Veneii Mediolanensis, ac reliquorum episcoporum epistolis, una et communitorio concilii totius Occidentis, conditionibus publicis Constantinopolim concessere.* Metaphrastes *Emilium* hunc vocat Beneventanum episcopum. Vide Baronium tomo V, anno Christi 405. RosVEYBUS.

IN POEMA XXVI

B 943 Not. 295. *Roscidus.* — Roscidum spiritum hic appellat, quod Danielis iii, 50, dicitur *πνεῦμα ῥοσίδου διασείρων, ventus roris susurrans*, a Gregorio Nazianzeno *ῥοσίδου ῥοσίδου ἕως* in Poemate 1.

Ἐν φλόγι δ' Ἀσσυρίῃ ῥοσίδου ἕως ἀνεμάλλυξε
Θυραλάου τρεῖς παῖδας, ἐπεὶ χέρας ἐξεπέτασαν.

Roscidique egregius juvenis nubecula texit
Assyria in flamma tendentes brachia sursum.

In Paraphrasi psalmi cxxvi clarum inessidisse etiam ultimæ Coloniensis editioni mendam fœdissimum:

Illic Assyriæ mediis in mœnibus urbes.

pro *urbis*: ipsam enim Babylonem Assyriam urbem vocat. Duc.

Not. 294. *In quibus iste feras.* — Potuit hic quoque Gregorium imitatus videri, cujus hæc germana sunt, in poemate *Ἡσπὶ τῶν κρη' ἔστυον*, ubi suas ita comparat calamitates cum veterum illorum Danielis et Jone periculis, ac deinde subjicit:

καὶ γὰρ δὴ θάρεις τε καὶ ἄγριον ὄμμα θλόσσης
καὶ θάρεις στύωσσαν, καὶ σθεμένον πυρὸς θραῖ,
πάντα κρηὶ τελέθουσι βίου δαίμονες ἄνθρωπος.

Namque et fluctus atrox, et lamentabile bellum,
Crueldesque feræ, furibundus et impetus ignis,
Sunt scelerati hominis vitæ certissima pestis.

Duc

IN POEMA XXVII

Not. 295. *Sic æque divina.* — Baronius tomo I, anno Christi 58, num. 42, postquam egisset de tribus festis Christi, Nativitatis, Epiphaniarum, et Ascensionis, quæ creduntur ab apostolis instituta, quod ejus institutionis nulla reperitur memoria, sicut aliorum festorum, citat Paulini carmina, quibus videtur insinuare hæc divinitus instituta; quod in hunc sensum accipiendum docet Baronius: Deus qui in decalogo legem præscriptam dedit, qua festos dies jubere cœli, eosque illos esse postea declaravit, quibus maxima quedam ipse contulisset in Hebræum populum beneficia; quæ ne memoria exciderent, mille aliis monumentis in mentibus voluit esse fixa: cuius vero postea longe majora per Filium suum in hunc mundum misit, universo humano generi elargitus est dona, et immensa addidit beneficia: cur non videretur ab eo pariter esse statutum, ut eorum memoria æque solemniter celebritate anniversaria coleretur? Neminem enim hæc adeo perspicua negaturum putamus, nisi qui amois prorsus a Deo indite homini rationis est expertus: cum præsertim, ut pluribus dictum est, illa priora, horum que postea contigerunt, typum gererent; sicque ea etiam ratione, illa fore legitima sempiterna, prædicta essent; quod licet typice aliquando et ad tempus illa, postea vero secundum veritatem forent ab omnibus perpetuo celebranda. RosVEYBUS.

Not. 296. *Grande sacramentum.* — *Sacramentum dupliciter dicitur* (inquit Hugo a S. Victore lib. ii Speculi eccl., c. 12); *aliquando enim sacramentum dicitur*

sacra rei signum, velut in baptismo exterior ablutio, a qua interiore significat emundationem. Aliquando dicitur sacramentum, quasi sacrum secretum, vel sacramentum Incarnationis, et hujusmodi. Postremo sensu collation. i Carthagin., c. 5 : *Incarnationis dominice sacramentum*. Concilium Carthaginense an. 85 : *Inimicus resurrectionis dominice sacramentum* v. idem *Apollini adfutorum fore*. Sic *crucis, resurrectionis et ascensionis sacramenta* dixit S. Hieronymus epist. 13 ad Sublimianum diaconum : *Sacramentum symboli, sacramentum resurrectionis est aortibus*. Rufinus lib. 1 in eundem Hieronymum, et in præfatione ad Origenem *supi ἀρχῆς : Sacramentum natalis Domini*. S. Gregorius M. in Sacramentario, p. 6. Vide S. Augustinum epist. 118 ad Januarium. Cassius, in Glossar. Lat., tom. III, pag. 679 et 605.

Not. 297. *Verba suis aliena loquens*. — Insinuat enim eundemque loquentem uno idiomate, a diversis intellectum, atque si singulorum idiomate loqueretur; de qua re varia Patrum sententia. Vide Baronium tomo I, anno Christi 54, num. 222. ROSVYDUS.

364 Not. 298. *Sic Deus omnisona modulatur et arbiter unius harmonie*. — Ita Augustinus quoque, epist. 28, in hujus mundi gubernatione quasi perpetuum Dei cantum agens it : *Si homo carnis artifex non it quas quibus notas vocibus tribuat, ut illius quod canitur, accedentibus ac succedentibus sonis pulcherrime errat ac transeat : quanto magis Deus nulli in naturis nascentibus et occidentibus temporum spatia, que tamquam syllabæ ac verba ad particulas hujus sæculi pertinet, in hoc labentium rerum quasi mirabili cantico, vel brevius vel productius quam modulatio præcognita et præfuita disposuit, præterire permittit*. ROSVYDUS.

Not. 299. *Adorat*. — *Il est honorat*. Sic infra : *Et magni saluta breve confessoris adorat*.

Vide Daugalum, pag. 884, ubi ex Genesi. Ju. ne et Psalms ostendit adorari in sacris litteris sæpe accipi pro honorari. Vide Hieronymus in illud, *Adorate scabellum pedum ejus, tractus : Adorare in Scripturis dupliciter dicitur : dicitur enim adoratio quasi in Deum, et dicitur adorare quasi honorare*. ROSVYDUS.

Not. 300. *Uinctus adest Domico*. — Hic quoque prochie fuit, emendare, *Uinctus adest Domini*, hoc est christus Domini, quemadmodum et docte corrigit Cauchus, cum subjicit, *christus comitatus amicus, episcopus mirum dicitur Nicetas alius sacerdotibus comitatus*. Xerxes enim Græcis, *unctus latinis*. Tertullianus adversus Praxean, cap. 28 : *Si unctus nomen est Christus, et non appellatio potius : unctus enim significatur : et de Baptismo, cap. 7 : Aaron a Moyse unctus est, unde christus dicitur a chrismate*. Hieronymus in cap. xii Osee : *Ucto unctionis ungebantur prophetae, sacerdotes, ac reges*. Deo.

Not. 301. *O mihi fulminea Cherubim*. — *Isaïe vi, v. 6, habet seraphim*. Quare videtur προφουδία ὑπερτοπία. ROSVYDUS.

Not. 302. *Conceptusque Deo notat in his Fidesia fetus*. — *Intelligit sacramentum confirmationis, cum exterius frons signatur, et intus anima notatur*. Quod capite de charactere confirmationis; Jam enim præcesserat de baptismo cum ait :

Sic arimas steriles in nomine gratia trium innovat.

Sic et Prudentius Hymno ante somnum :

Gulbar Dei, momento
Te fontis et lavari
Rosen misse sanctorum,
Te chrismate lavatum.

Theodoros in cap. i Cant. : *Qui inlinitur baptismo, post satanae abnegationem et confessionem fidei, velut signo ac nota regni, spiritualis arguenti chrismate inuncti, sub ea visibili ungenti specie, invisibilem sanctissimi Spiritus gratiam percipiunt*. ROSVYDUS.

Not. 303. *Hanc sterilitis peperit septem*. — *Deum-fant ex I Reg. ii, v. 5, ubi Virgatus plurimos habet, Hebrai et LXX, septem*. ROSVYDUS.

Not. 304. *Fulgentis solii pro limine*. — *Solum, lumen : maxime lumen confessionis, ad quod subsistebant qui pietatis ergo sanctorum sepulcra visitabant, et id solis Græcis nuperis : nam ipsa sacra solia presbyteris patebant*. Sidorius lib. iv, epist. 18 :

Sic et dilecti solium felici honorans.

Cassius, Glossar. Lat. tom. III, pag. 895. Vide not. 319.

Not. 305. *Ecce vides quantus splendor*. — *Luminarium et cereorum usus in Ecclesia sat antiquus est. Lampades quoque ac lychni orbiculares, et in modum coronæ effecti circum complures a laquearibus pendebant, gradatimque sibiipsis inpositi, ita ut infimus major esset medio, et medius supremo, cingulique lampadibus vitreis adornati, cujusmodi elegantè describuntur a Paulino Natal. 7. Cassius, in Constantinop. Christi, pag. 39.*

Not. 306. *Convera crispante lacunar*. — *Sidorius lib. ii, epist. 19 de Ecclesia Lugduni edificata a Patiente episcopo :*

Intus lux micat, at que bracteatorum
Sed sic sollicitatur ad lecanum;
Fulvo ut concolor erret in metallo :
Distinctum vario nitore marmor
Pereurat cameram, solum, fenestras,
Ac sub versicoloribus figuris
Vernans heridæ crusta sapphiratos
Flectit per prasina vitrum lapillos.
Hinc est portus us.

ROSVYDUS.

Not. 307. *Metallo*. — *Id est columnis marmoreis Metallum dicitur quævis materia que effoditur ex terra visceribus*. Sic lapis altaris metallum dicitur. Pontificale ms. Bertinianum in ordine consecrandi templi, ubi 365 de tabula seu lapide altaris hæc Oratio est : *Supplices tibi Domine Deus Pater preces effundimus, ut metalli hujus expolitum materiam, supernis sacrificiis imbuendam, ipse tue dotare sanctificationis ubertate digneris, qui quondam scripsisti lapideis legem in tabulis*. Alia : *Deus omnipotens, universarum rerum rationalis artifex, qui creaturas formans lapideum metallum ad obsequium tui sacrificii condidisti, ut legis libationi pararetur altare : omnia dignanter, ut quidquid hic oblatum consecratamque fuerit nominis tuo, assurgat religioni, proficiat spei, veritatur fidei, sit honoris*. Sic metallum miniarium. Alia lib. xxxii, cap. 7. Idem lib. xxxvii, cap. 7 de Sarda gemma : *Præsum Sardibus reperta; sed laudatissima circa Babyloniam, eam lapideam quædam aperiretur, hærens in sacri corde. Hocque modo metallum opud Persas defectisse traditur*. Sic Silius lib. viii, nivea metalla de marmore :

Tunc quos a niveis erexit Luna metallis,

quæd Straboni lib. v est ἀνάθηα δὲ θεῶν λευκῶν. Fortunatus lib. iii, carmine 25, de turre eucharistica Felici :

Ced ad ebrj ai his Salonencia t mpla metallis.

Anastasio Bibliothecarius in Silvestro : *Obtulit seraphim singularem ex metallo corallæ*. Ibidem, *metallum Porphyreticum*. ROSVYDUS.

Not. 308. *Bilignus cognomine*. — *Cognomen proprie dicitur nomenquæ vel proprio nomini additum nomen familie vel gentis : ut hic nomen solum significat, quasi diceret duplex nomen habuisse Apostolum, cum tamen, quantum ex Scriptura eadem constat, Hebraice diceretur Thomas, que vox apud Græcos vertitur θωμάς utraque autem geminum sonat, ut Genes. xxxv, 26 : καὶ τῶν ἑνὸν διδύμα ἐν τῷ ὕτρῳ, ὀνομα. Et hæc erant gemini in utero ejus et Genes. xxxviii, 27. Theophylactus in cap. xx Johannis, v. 24, interpretationem esse nominis Thomas docet cum dicitur, Εἶπεν οὖν Θωμάς ὁ λέγοντος διδύμαρ. Sic et ex p. Thomas, qui dicitur Didymus. Et enim Cæpi as interpretatur Petrum, sic et Thomas dicitur, hoc est, si interpretaris, sonat Didymus. Leonidas observat evangelistam nullius nomen apostoli interpretatum esse nisi Thomæ, Euthymius appellatum eum*

fuisse *Thozam*, quod cum fratre altero natus esset. Id tamen necesse non esse recte admonet Maldonatus noster, cum potuerit esse usitatum in ejus familia, et cognomen Gemini in gentibus Romanis Rubellia, et Fusia; quo pacto etiam Spurii et Fusci apud eodem Romanos dicebantur, licet nec colere fuscii, neque natalibus spurii essent. Ita denuum Johao. v. 2 : *Piscina quæ cognominatur Bethesda. καλοῦσθαι ἢ ἐπιδοξαίνεσθαι Bethesda*; hoc est, quæ vacuam Bethesda; et Roman. xi, 47 : *ὁ ἱεροδαμῶς ἐπὶ βοσκήσῃ. Tu Judæus cognominaris. Vertit interpres Vulgare, Judæus appellaris. Duc.*

Not. 309. *Chalcidicis*. — *Chalcidicum*, hic est *Chalcedonium*, ne quid erres. Chalcedone enim in Bithynia passa Euphemia, non Chalceide in Eubæa. Testatur quidem Stephanus a Chalceide apud Græcos formari Chalcidicum, uti a Chalcedone Chalcedonium; Paulinus tamen a Chalceide Flavio, qui Chalcedoni nomen fecit, teste eodem Stephano, formavit Chalcidicum. Ita et Sidonius, carmine 2 in Panegyrico Anthemii, agens de Byzantio, cui Eurus a proxima Chalcedone spirat :

Proxima Chalcidici sensum tuba temporat Euri.

Ita et alii Latini scriptores, uti Hieronymus interpres Eusebii in Chronico, et Cassiodorus in Fastis Apollonium Stoicum vocat *Chalcidicum*, quem Capitolinus in Marco et Eutropius lib. viii vocant *Chalcedonium*.

Sirmondus noster ad Sidonii Panegyricam monet scribendum *Chalcidicum*, non *Chalcidicum*; hinc firmari vult ex vetustissimis exemplaribus synodi cœcumenicæ, in quibus non *Chalcedonensis*, sed *Chalcedonensis* nuncupatur; item ex veteribus nummis, qui nunquam aliter representent. Sed receptam hæcenus scripturam tuentur omnes scriptores antiqui, et diserte Stephanus in *καρχηδών*. Nec movere multum debent vetusta exemplaria, cum certo constat, pleraque nomina, quæ h. adjunctum habent, diversimode scribi, et h. sæpe transponi. Sic invenias etiam in vetustissimis exemplaribus *Chartago* pro *Carthago*, item *Phyten* pro *Python*, sic et *Cherintus* pro *Cerintus*, itidem *cheruei* pro *ceruchi*. A nummis quoque nullum certum argumentum hic sumi potest, cum et in iis variatum sit. In Thesaurò rei antiquariæ Huberti Goltzii, in nummo Sabane Tranquilliane habes *ΧΑΛΚΕΔΩΝΩΝ*; in alio nummo, *ΧΑΛΚΕΔΩΝΩΝ*; in nummo Annæ Faustine, *ΧΑΛΚΕΔΩΝΑΝ*. In Græcia ejusdem Goltzii exstat in duobus numismatibus, *ΧΑΛΚΕΔΩΝΩΝ*. *ROSVEYDUS*.

Not. 310. *Corpora transfixos trabolibus inclita clavibus*. — *946* *Trabale*, lignum quod transit per rotas. Ita *clavo trabali figere*, dixit Cicero 3 in Verrem. Vita SS. Ferreoli et Ferrulii : *Capitibus beatorum martyrum trabales clavi ma'leis ferreis affixi*. *CANGIUS*, in Glossar. Lat., tom. III, pag. 1158.

Not. 311. *Mare*. — *Mare* sancte mense, nihil aliud est, quam aquarum receptaculi, seu *carus mensæ recessus* ad instar *ὄμβροτα*, quod circa altaria ad abluendas victimas apud Judæos extrui solebat, ut est lib. III Reg. cap. xviii, et lib. II Paralip. cap. iv, v. 6. *CANGIUS*, in Constantinop. Christ. lib. iii.

Not. 312. *Limnibus*. — Hæc voce utuntur passim scriptores dum de ædibus sacris loquuntur, aut de iis quæ ad ipsas sacras ædes voti causa proficiscuntur. Paulinus infra,

Cede sacratis

Limnibus serpens.

Hinc familiaris loquendi formula, *ad limina sanctorum* proficisci, aut ea visitare, cum de iis qui ad eorum sepulcra seu memorias peregrinationes instituant, verba faciunt scriptores. Nam cum sanctorum reliquiæ ac corpora intra absidas, vel hemata, in confessionibus, id est, sub ipsis altaribus recondita essent, hemaque ingredi solis liceret presbyteris, unde presbyterium Latini appellarunt; fideles in limnibus, seu in soleis hematis, consistebant, ibique preces suas ac vota exsolvebant. Nicolaus PP. I epist. 8 : *Tanta*

A hominum millia protectioni atque intercessioni beatorum apostolorum principis Petri ex omnibus finibus terre properantium, sese quotidie conferunt, et usque in finem vite suæ apud ejus limina semet mansura proponunt, etc. Ita passim apud Victorem III lib. iii Dialog., Leonem Ostiensem lib. iii, c. 49, et alios: quibus in locis vox *limina* pro ipsa æde sacra sumitur, id est, pars pro toto. Quamquam nos deunt qui *limina* pro ipsa prima ædis partice, atque adeo ipsis foribus, intelligi debere contendunt, in quibus subsistebant peregrinantes, cum eo prosequerentur cultu ipsos martyres, ut et ipsam ædem sacram subire viderentur, et se indignos censerent. Paulinus Natal. 6, v. 442 et 444.

Mediis in limnibus stans

Vota refert.

Sed et interdum ipsos postes osculabantur: unde apud Chrysostomum homil. in epist. ad Corinth., *προσκύβω τὸν πόδον ἐξέδου*; Aratorem lib. ii Histor. sacr.; et Paulinum Nat. 6, *oscula figere postibus*; Prudentium hymn. 2 et 11, *apostolorum et martyrum exosculari limina*; denique apud Gregorium Turon. lib. iv de Mirac. S. Martini, cap 14, *limina S. Martini osculari*. Paulinus loco laudato :

Stenit ante fores
Festus humi.

CANGIUS, in Constantinop. Christ., lib. iii, pag. 64 et 65.

Not. 313. *Mensa Petri recipit, quod Petri dogma refutat?* — Ita conjiciebat legendum *Caechius*. Ante erat *Mensque Petri*. Intelligi per mensam altare, ut et sequenti versu :

Unus ubique calix Domini, et cibus unus, et una Mensa, domus pæ Dei.

Dionysius Areopagita Hierarch. ecci. cap. 2 : *Τὸ ἱερὸν ἀνασκαύσους τράπεζαν, Post deosculatorem sacra mensa*, id est altaris. Solebant enim olim altaria martyrum corporibus imponi vel apponi. Prudentius hymno 11 *ἔπει στεφάνου*, de sepulero et altari S. Hippolyti :

Talibus Hippolyti corpus mandatur operis,
Propter ubi apposta est arca divita Deo.
Illa sacramenti domitor mensa, eademque
Custos lida sui martyris apposta.

Hieronymus adversus Vigilantium cap. 3 : *Male facit ergo Romanus episcopus, qui super mortuorum hominum Petri et Pauli, secundum nos ossa veneranda, secundum te eilem pulveriscum, offert Domino sacrificia, et tumulos eorum Christi arbitratu altaria? Quamquam Mensque Petri retineri paterat, ut intelligat mentem seu animam Petri non recipere seu admittere has comessationes, quas doctrina sua damnavit. ROSVEYDUS.*

De eodem abusu Augustinus presbyter Abipio Thagastensi episcopo scripsit anno 595 epistolam, que in nova S. Augustini editione primum prodit n. 29, narrans quibus adhortationibus denuum obtinerit ut Hipponenses catholici abhorrent a luxuriosis conviviis, quæ in sanctorum natalitiis apud Africanas Ecclesias celebrare mos erat. Exstat Hipponensis concilii anno 595 celebrati canon concilio in Carthageniensi insertus, *Ut nulli episcopi vel clerici in ecclesia conviventur Populi etiam ab hujusmodi conviviis, quantum fieri potest, prohibeantur*: qui canon, procurante hand dudum Augustino tunc presbytero, editus fuit. Quippe Aurelium Carthagenensem puto ante contestatus erat in epistola 22 ut viis omnibus occurreret tunc malo per totam Africanam dudum *947* grassanti; idque ipsi nisi concilii auctoritate tolli non posse insinuarat. PP. Benedictini in epist. 23 S. Augustini.

Unde autem hæc in Ecclesia exorta fuerint, ibidem exponit Augustinus n. 9 : *Scilicet post persecuciones tam multas tamque vehementes, cum, facta pace, turbæ gentilium in Christum nomen venire cupientes, hoc impedirentur, quod dies festos cum idolis suis scelerent in abundantia epularum et ebrietate consumere,*

nec facile ab his perniciosissimis et tum vetustissimis voluptatibus se possent abstinere, visum fuisse majoribus nostris, ut huic infirmitatis parti interim parceretur; diesque festos post eos quos relinquebant, alios in honorem sanctorum martyrum vel non simili sacrilegio, quamvis simili luxu, celebrarent: jam Christi nomine confictis, et tantæ autoritatis juro subditis salutaria sobrietatis præcepta iraderentur, quibus jam propter præcipitum honorem ac timorem resistere non valerent; quocirca jam tempus esse, ut qui non se audent negare Christianos, secundum Christi voluntatem vivere incipient, ut ea quæ ut essent Christiani concessa sunt, cum Christiani sunt, respiciantur.

Hanc ipsam ob causam Gregorius Thaumaturgus, teste vite ipsius scriptore Gregorio Nysseno, institutus in honorem sanctorum martyrum diebus festis, indulgit ut sese in iis fideles exhilararent. Eodem consilio adductus est Gregorius I. PP. ut hæc in lib. IX Regist., epist. 74, Mellito abbati Britanniam pergenti commendaret: *Et quia lites solent in sacrificio demonum multos occidere, debet eis etiam hæc de re solennitas immutari, ut die dedicationis, vel natalitii sanctorum martyrum... religiosus convivii solennitatem celebrent... ut dum eis aliqua exterius gaudia reservantur, ad interiora gaudia consentire facilius valeant.* Sed Augustinus S. Ambrosium laudat in lib. VI Confessionum, c. 2, quod Mediolani cibos ad sanctorum memorias afferri vetuerit, ut ne ulla occasio se inurgitandi daretur ebriosis, et quia illa quasi parentalia superstitioni gentilium essent simillima. RR. PP. Benedictini.

Vide Ambrosium de Elia et Jejunio, c. 17, et Augustinum serm. de Diversis 5 et 101.

Not. 314. *Aquæ cacator Amalec.* — Attingit historiam, quæ narratur Genes. xxvi, 14: *Invidentes Palæstini, omnes puteos, quos foderat servi patris illius Abraham illo tempore, obstruxerunt, implentes luto.* LXX diverunt ἐνερροξον τρύατα. Execrandi verbo usus est Paulinus, ut apud Græcos dicitur τρυφά πίδαξ, lous non apparens; τρυφόμενοι ποταί, quæ sunt obscuræ, et obscurantur, sen inarescunt, vel alios sub terra meatus querunt. Ovidius IV de Pont., eleg. 2:

Sollicit ut limas venas excecet in undis.

Sed ejusmodi passum esse injuriam Isaac, dicit Scriptura, cum diversaretur apud Abimelech regem Palæstinarum in Geraris, non ab Amalecitis vexatum, qui procul a Philistæorum finibus habitabant. Nam ut autor est Josephus lib. III Antiq., cap. 2: *Οἱ τῆς Γοβολίδου καὶ τῆς Πέτρας κατοικοῦντες κολοῦνται Ἀραβῶνιται.* Quæ Gobolitudem regionem et urbem Petram incolunt, vocantur Amaleciter. Itaque Arabia Petræ sive Idumæ inferioris incolæ erant Amaleciter. Unde Hieron. in Tradit. Hebraicæ. II Reg.: *Amalecites et Idumæus unus est.* Dec.

IN POEMA LXXVIII.

Not. 315. *Istic porticibus late circumdata longis.* — Harum porticum intercolumnia ut plurimum cancellis ac pluteis munita erant, quibus incumbere licebat, et in atrium prospicere. Paulinus

Sed circumjectis in porticibus spatari.

Romani vero ejusmodi atria *paradisos* vocabant, Galli *parvis*. Ita passim scriptores vocem hanc usurpant a Græco παράδοισος desumptam, estque locus septus porticibus in quibus deambulationes fiunt. Cæcæus, in Constantinop. Christ., pag. 20.

Not. 316. *Impluvio.* — Ita reposuerat Caucius in margine sui libri, nescio an ex conjectura, an ex libro impresso. Ante erat in *clivo*, quod malim retinere, domæ quid certius constet fide miss. ROSVEYDUS.

Vide not. 167.

Not. 317. *Trinque cancellis currentibus ostia pandant.* — A nan in bema aditus patebat per tres portas que in cancellis aperiiebantur, median ingentem vel majorem, alias minoris magnitudinis ad utrumque latus. Ejusmodi hematis portas *ὄψιος ὄψας* scriptores Græci passim 948 vocant. Cæcæus, in Constantinop. Christ., lib. III, 5, pag. 63.

Not. 318. *Agnina concharum.* — *Concha*, vas æquis capiendis aptum. Eucherius in libro Regum: *Lutres, conche, vel canthari aquarii.* Martyrum quatuor coronatorum: *Cæperunt in nomine Christi cavare conchas, et pegas, et lectos, cum sigillis et cantharis, cum magna tenuitate artis.* Anastasius in Leone III, de Patriarchio Lateranensi: *In quo loco et accubita collocavit, et in medio concham porphyreticam aquam fundentem, ubi per accubita intelligo cancellos et repagula circumquaque stracta, quibus incumberebant uti hic Paulinus:*

Sed circumjectis in porticibus spatari.
Copia larga subest, interpositisque columnas
Cancellis tessos iacumbere, et inde fluentes
Aspectare jocos.

ROSVEYDUS.

Vide not. 320.

Not. 319. *Vicit brevis astula flammam.* — Sæpius hæc vox Paulino usurpata. Epistola 11: *Et in segmento pene atomo astulæ brevis.* Epistola 12: *Brevis astula piquus.* Scribunt plerique *hastula*, quasi diminutivum ab *hasta* esset: sed scribendum *astula*. Isidorus I. XVII Originum, c. 6: *Astula a tollendo nuncupata, quasi abstule.* Fomes est *astula*, quæ ab arboribus excutitur recisione, aut *astulæ ambustæ*, aut ligno cavata, a *fungis* nomine accepto, quod ita capiat ignem. De quo Virgilius: *Rapuitque in fomise flammam, quæ fere desumta ex Servio Danielis ad 1 Æn. et cum eo comparanda.* Idem lib. XIX Originum, cap. 19: *Ascia ab astulis dicta, quas a ligno eximit.* Hispani hodie *estillas* vocant quæ Græci *ζάραρα*. Aliis autoribus dicitur *assula*, forte ab *absiliendo*, dum materia cæditur. Plinius lib. XVI, cap. 11: *Flos crudus resinæ, cum multa assula tenui brevique avulsus, conciditur ad cribrum minuta.* Idem lib. XXIX, cap. 2: *Alii succidam, assulis tædæ subjectis, et subinde interstratis, oleo aspersam accendunt.* Vitruvius lib. VII, cap. 6: *Cæmenta marmorea sive assula dicuntur, quæ marmorarii ea operibus dejiciunt.* Festus: *Fomites sunt assulæ, ex arboribus, dum carduntur, excussæ: quæ pene exsiccantur.* Isidorus supra: unde apparet olim apud Festum *astula* lectum pro *assula*. Ab *assula* Plinio lib. XVII, cap. 22, *assulose* formatur: *Calamus melior, qui minus fragilis, et qui assulose potius quam raphani modo frangitur.* Plautus Captivis et Menæchmis *assulatum*; item Nævio. Vide Nonium. ROSVEYDUS.

Not. 320. *Insitæ cæta procul, etc.* — Quid fuerit *cæcha* inter eruditos omnino non constat. *Concha* hematis, seu partis illius templi in qua sacra peraguntur pars præcipua fuit. Ex ichnographis aliquot a Goarò exhibitis pag. 15, 26, 27, videre est in ea parte in qua stat, vel statuitur altare, recessus aliquot in modum hemicyclindri superne (ut par est credere) in *conche* speciem elausi. *Concha* autem plerisque in ecclesiis ita porro efficta erat, ut etsi unica superne appareret, trinos tamen recessus operiret, ac proinde triplicem *concham* efficeret, ut observat Silentarius part. I, versu 272, ubi satis ostendit inferne, seu sub *conchæ* volutione tres *conchas* contineri quæ unica spheræ quarta parte continentur ac conteguntur. Trinos istos recessus belle descripsit Paulinus Natal. 10:

Est etiam....

et epist. 32 ad Severum:

Prospectus vero basilicæ... recepat orantes.

Triplicem igitur recessum habet *concha* sub eadem concameratione, majorem et medium, in quo erat sacra mensa, et sacerdotum sedes, seu *synthronus*: duos præterea alios minores, alterum ad dextram seu septentrionem, quem *prothesin* vocabant; alterum ad sinistram seu meridiem, *diaconicum* appellatum. Finis vero ab hæc triplici *concha trichoram apsidem* apud Paulinum dictam vult Salsanius. Cæcæus, in Constantinop. Christ., lib. III, pag. 44.

Vide not. 159 et 159.

Not. 321. *Stellato speciosa tholo.* — *Tholus* est te studo orbiculata, in spheræ modum compacta. Hanc

vulgo *βόλον* vocant Græci scriptores. Est autem *βόλος* apud Isidorum et Papiam, *eminens rotunditas et fastigium templi*. Ugutioni autem proprie *thobus, est rebus scutum breve, quod in medio lecti est, in quo trabes coeant*. A quibusdam etiam vocatur *trullus*. CANGEIUS, in Constantinop. Christ., pag. 29.

Not. 322. *Tunc quoque cum dabitur, etc.* — Egregie Paulinus materialem templi structuram incipit transferre ad spiritualis templi structuram et orationem; quo illi præverat Panegyristes quidam oratione sua, quam habuit in dedicatione templi Tyri, a Paulino ejus urbis episcopo 949 non tam renovati, quam ampliore forma recens extracti: ex qua intelligere est, monete Baronio, tomo III, anno Christi 514 ecclesiarum structuras haud perfuntorie absque spiritali intelligentia, sed summo religionis studio consuerisse a majoribus erigi; nempe ut quælibet structuræ pars quid mysticium præsignaret; usque adeo ut ipsi etiam throni atque subsellia, ipsæque templi fenestrate, divinum aliquid representarent, locis in eis pro ejusque dignitate dispositis, et egregie concinnatis. Sane qui templa hæc duo comparaverit Nolanum et Tyrium, magnam inter utrumque similitudinem inveniet, et utrumque ad æmulationem Salomonii templi fuisse. ROSVEDENS.

Not. 323. *Qui erat Æthiopen.* — Hic quoque nonnihil a Scripturæ sententia discedit auctor, cum dicat draconem Æthiopus devorare, cum apud Davidem psalmo LXXIII, 14, legamus contra, *Tu confregisti capita draconis, dedisti eum escam populis Æthiopyum*; quo loco nonnulli ad litteram intelligunt ejecta fuisse cataveria Ægyptiorum in Æthiopicam littus Africæ una cum principe ipsorum Pharaone. Pharaon igitur est ille draco datus in escam Æthiopicibus. At hic noster ait draconem vorare populos Æthiopicum spiritualium, hoc est, eorum qui vitorum vitiis exusti et iuboscitati sunt. Utramque tamen sententiam involvit in suo commentario in cap. VIII Osæe Cyrillus Alexandr.: *Ο γάρ μέλλουσατος εχροντες εν γε δη σφισιν αυτοις νοι ἀργηρη των νοιν, Αθλιους ενδουα και νοουιν' ο. και λεγονται προς τε ημιν αδελφω και κυρια θεου Ουτοι τωρρουσι - εν πυλινκιδων δρανουα, και αυτα νοτιοι σιτρονται παδω. Qui enim nigerrimam et lucis expertem in seipsis mentem habent, jure Æthiopes et intelligi et dici a nobis ipsis et a Deo possunt. Hi multipitem draconem pascunt, ipsique vicissim ob eo pascuntur.* Dicit.

IN POEMA XXX.

Not. 324. *Antiochia et Ostia Lucam.* — Mirum a Paulino asseri Lucæ reliquias servari Antiochie et Ostiæ, cum Martyrologium Romanum 9 Maii dicat ejus reliquias translatas ex Achaia Constantinopolim, quod et aliunde sequenti notatione docetur, et 18 Octobris in eodem Martyrologio ossa S. Lucæ dicantur Constantinopoli translata Patavium. Nisi tantum vidit Antiochiam et Ostiam, Lucam Evangelii prosemminatore habuisse egregium: fors et reliquias aliquas ejus aliunde expectierat. Gregorius quoque papa, cum diaconum Constantinopoli legatum ageret, impetravit a Tibério imp. brachium S. Lucæ. Baron. an. 586. ROSVEDENS.

Not. 325. *Nam Constantinus, etc.* — Quod hic Paulinus habet de reliquiis Andreae et Timothei Constantinopolim translatis a Constantino, habes etiam apud Hieronymum adversus Vigilantium, et ubi Lucam jungit: *Sacrilegus fuit Constantinus imperator, qui sanctas reliquias Andreae et Lucæ et Timothei transiulit Constantinopolim?* Mirum tamen et Hieronymum ipsum et alios omnes auctores translationem harum reliquiarum Constantio assignare. Hieronymus additione ad Chronicon Eusebii anno 19 Constantii: *Reliquia apostoli Timothei Constantinopolim inverte.* Idem anno 20 ejusdem imp., *Constantio Romano imperatori, ossa Andreae apostoli, et Lucæ evangelistæ a Constantinopolitani miro favore suscepta.* Eo anno ponunt hanc translationem vetustissimi mss. etiam Amandi- nus, litteris capitalibus scriptus, non 21, uti expres-

sit Scaliger. Ita idem Hieronymus de Scripturibus ecclesiasticis in Luca: *Sepultus est Constantinopoli, ad quam urbem vigesimo Constantini anno ossa ejus cum reliquiis Andreae apostoli translata sunt de Achaia.* Ado in libello Festivitatum apostolorum, 24 Januarii, postquam de Timothei natali egit: *Cujus corpus cum reliquiis B. Andreae et Lucæ, 20 Constantii anno Constantinopolim translatum est.* Ad Constantium quoque horum translationem referunt Menæca 30 Novembris in Andrea, et 18 Octobris in Luca. An Constantinus animo destinaret facere, quod postea filius ejus Constantinus perfecit? Certe in eum finem apostolorum ecclesiam ædificarat. Socrates lib. 1, cap. 26: *Ἀποτέθεις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ ἐπινομίᾳ τῶν Ἀποστόλων, ἢ ἐν αὐτῷ ταύτῳ πεποιθῆναι, ὅπως ἂν οἱ βασιλεὺς τε καὶ ἱερεῖς, τῶν Ἀποστόλων λεβήσαν ὑπὸ ἰατροπόνοιο.* In ecclesia Apostolorum reponitur Constantinus: *quum quidem ecclesiam ob eam ipsam causam Constantinus ædificaverat, ne imperatores et sacerdotes apostolorum reliquiis aliquando destituerentur.* Vide Baronium ad Martyrologium Romanum 9 Maii. ROSVEDENS.

950 Not. 526. *Alpha inidem mihi Christus et Ω.* — Apocalypsis c. 1, v. 8: *Ego sum α et ω, principium et finis, dicit Dominus.* Et cap. XVII, v. 15: *Ego sum α et ω, prius et novissimus, principium et finis.* Clemens Alexandrinus lib. 1 Pedagog., cap. 6: *Εὐλόγως γὰρ ὁ θεὸς, περισχεύεται τοῖς δικαίαις ὁ λόγος, ἵνα δὴ σαφέως ὁ λόγος ἴσχυει διεχθῆναι. Α καὶ Ω, ἀρχὴ καὶ τέλος.* Jure justis lac Dominus pollicetur, ut aperte Verbum esse utrumque ostendatur, α et ω, principium et finem. Tertullianus lib. de Monogamia, cap. 5: *Duas Græcæ litteras summam et ultimam sibi induit Dominus, initium et finis concurrentium in se figuras; uti quemadmodum α ad ω usque volvitur, et rursus ω ad α replicatur, ita ut ostenderet in se esse et initium decursum ad finem, et finis recursum ad initium: ut omnis dispositio in cum desinens, per quem cepta est, per Sermonem scilicet Dei, qui caro factus est, probe desinat quemadmodum et cepit.* Quæ exscribit Isidorus l. 1 Etymol., c. 5. Epiphanius in Arcerato inde geminam Christi naturam colligit. Item Origenes tom. I in Johan. Prudentius hym. 9 Cathemerinon:

Corde natus ex parentis ante mundi exordium,
Alpha et ω cognominatus, ipse fons et clausula
Omnium, que sunt, fuerunt, quæque post futuri sunt.

Reperiuntur varii numeri imperatorum cum α et ω inscripti. Vide apud nostrum Gretzerum, tom. III, de Cruce lib. 1, cap. 9: *Constantii*; c. 10: *Magentii et Decentii*; c. 11: *Juriani*. Item apud Lipsium lib. in de Cruce, cap. 15: *Decentii*. Vide et Gretzerum nostrum tomo III, de Cruce lib. 1, cap. 30.

Oratione harum litterarum Marcus et Colarbasus heretici hæresim suam struxerunt in alphabeto Græco. Tertullianus de Præscript. cap. 50: *Non fuerunt post hos Marcus quidam et Colarbasus, novam hæresim ex Græcarum alphabeto componentes. Negant enim veritatem sine istis posse litteris inveniri; immo totam plenitudinem et perfectionem veritatis in istis litteris esse dispositam; propter hæc enim causam Christiani dixisse, Ego sum α et ω. Hic c in nummo Basilidianorum apud ducem Archotavium, Alphaeto, quo l est α et ω. Nam ω olim Iovis etiam per α scriptum; ut patet apud Scal., p. 102 Annotav. in Græca Eusebii Chronici. ROSVEDENS.*

Not. 527. *Vexillumque crucis super omnia sidera fixit.* — Mirum quomodo vexillum crucis super omnia sidera fixum sit. Apparituram in celo signum crucis in die judicii, asserunt plerique Patres ex Math. XXIV: *Tunc patebit signum filii hominis in celo.* Sed hoc signum an ex aere formandum sit, an vero sit ipsa crux futura in qua Christus pependit, dubium est. Pro posteriore sententia videtur S. Paulinus facere, cui consonat Chrysostomus homilia de Cruce et Latrone: *Βούλει μ θεῶν πῶς καὶ βασιλείας πύλαθρον ὁ σταυρὸς, καὶ πῶς σεμνὸν τὸ πρῶγμα ἐστὶ, οὐκ ἀφῆκεν ὅτι ἢ μόνον ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἀνήγγηκεν αὐτῶν εἰς τὴν οὐρανόν. ἠθέλει θῆλαι ταῦτο; μετ' αὐτοῦ μέλας.*

ἔρχεσθαι ἐν τῇ δευτέρῃ αὐτοῦ καὶ ἀδελφῶν παρουσία. Vis A
discere quomodo crux sit regni nota et symbolum, et
quam inclita res sit? Non reliquit solem in terra, sed
duxit eam in caelum. Unde hoc liquet? Cum ipso ven-
tura est in secundo ejus et glorioso adventu. Gregorius
noster libro 1 de Cruce, cap. 92, censet Chrysostomum,
quod aliquando futurum est, tamquam ad jam
factum respexisse. Sane cum Chrysostomus et Paulinus
aliis locis crucis in terra existentis meminerint,
omnino obvianda, ex ejus Paulinici sententia factum
diei, quod jam ab aeterno destinatum erat; vel certe
novo miraculo replicatio crucis admittenda esset.
Apparitam in caelo, ut duxi, in die judicii, crucem
ipsam Christi testantur multi. Sibylla l. vi
Oraculorum:

Ἡ ἄβυσσος, ὡ μακροχρόνι, ἐπ' ἧς θεός ἔξιστάνουσα,
ὄχι ἔξει σε γῆρας, ἀλλ' ὑβραίνῃ ὄνειν ἐσθλαί,
ἦναι ἀσπράζῃ τὸ νέον Θεοῦ ἐμπροσθεν ἡμῶν.

Th signum felix, in quo Deus ipse pendit,
Nec te terra capit, sed caeli testa videtis,
Cum renovata dei foecis ignita micavit.

Ephraem serm. de Cruce: Αὐτός (σπουδός) πάλη ἐν τῇ
δευτέρῃ παρουσία τοῦ Χριστοῦ πρόσωτος μέλλει ἀνακα-
ταβῆναι. ὡς τίμιος καὶ σεβάσμιος, καὶ ἄγιος σπλάγχνου
τοῦ βασιλέως Χριστοῦ πατρὸς τοῦ λόγου τοῦ δεσπότου ἐι-
πόντος, ὅτι οὐκ ἔσται το σμῆλον τοῦ Ἰσοῦ τῆς ἀδελφότητος
ἐν τῷ οὐρανῷ. Haec crux rursus in secundo adventu Do-
mini prima in caelo apparebit, tamquam pretiosum, et
venerabile, et sanctum Regis Christi sceptrum, secun-
dam verbum Domini dicentis: Et apparebit signum Fi-
lij hominis in caelo. Cyrillus Hierosolymitanus, catech.
15, videtur ejusdem sententiae. Nam cum Hierosoly-
mis catechesim suam haberet in praesentia crucis seu
trophaei Jesu salutaris, ait: Τοῦτο μετὰ τοῦ Ἰησοῦ
φανέσθαι μέλλει πάλη ἢ οὐρανοῦ προσφάσεται γῆρ
τοῦ βασιλέως τὸ πῶλον. Hoc cum Jesu apparebit
rursus in caelo: praecedet enim fregis trophaeum. Cujus
sententiae ob locum Chrysostomi 951 jam citatum
fuit Thomas Waldensis tomo III, de Sacramentalibus
tit. 20, cap. 158, qui existimavit eo respicere Isaiam
cap. LV, v. 22: Secundum dies ligni erunt dies populi
mei, quasi colligendi sicut electi, cum lignum
crucis levatum fuerit in caelum: sed alium sensum
ibi loco tribunt interpretes.

Franciscus noster Sorezicus in 3 partem D. Tho-
mae, quest. 59, art. 6, disput. 57, sect. 2, refert
quosdam esse, qui praeter hoc privilegium, quo crux
ipsa Christi in caelo apparita est in die judicii, ad-
dunt perpetuo in oculis conservatam et incorruptione
donatam ibi, inter corporum gloriosorum, eo quod
peculiari quadam ratione fuerit redemptionis nostrae
instrumentum, et altare in quo Christus seipsam sa-
crificavit. Rosvlynus.

Not. 528. Ad te veneranda Dei crux. — Immerito
displicet haereticis veteris Ecclesiae ritus, salutandi,
alloquendi, adorandi crucem. Graeci Latinique Patres
similes formulas passim usurpant. Ambrosius Orat.
in iunioribus Theodosii: *Hecena accedit ad Golytham, et
ait: Ecce locus pugnae, ubi est victoria? quare veritatem
salutis, et non incensum. Ego, inquit, in regnis, et
crux Domini in pulverem. Ego in vitis, et in ruinis
Christi triumphus ille adhuc laet, et laet palma vive
aeterna? Quomodo me redemptum arbitror, si redemptio
ipsa non cernitur? aperiat humum, ut salus fulgeat.*
Habes in Menologio Graecorum 15 Septembris in
profesto Exaltationis S. crucis, praedara crucis pla-
gia, ubi crux salutatur, adoratur: Χριστός, ὁ ζωοποιός
σταυρός, τῆς εὐσεβείας τὸ ἀπῆλκτον τῶ πῶλον, ἢ θῆρα
τοῦ παροδύτου, ὁ τῶν πιστῶν σταυροποιός. Salve crux
vitam ferens, pietatis insuperabilis trophaeum, junctio
paradisi, fidelium salerum. Quomodo autem haec locu-
tiones accipende sint, docet Augustinus tract. I in
Johan.: *Dicimus quidem lignum vitam, sed secundam
intellectionem lignum crucis unde accepimus vitam.* Tro-
phaeum nimirum vel relative haec intelligenda movent
scholastici. Rosvlynus.

IN POEMA XXXI.

Not. 529. De Gothorum, etc. — Dungalus hunc na-
talem cum ea inscriptione citat. Contigit haec caelitus
inmissa victoria anno Christi 406, Innocentii papae 5,
Aecadii et Honorii imp. 12, cum Rhadagaisus Go-
thorum rex cum ducentis millibus sacrum totam
Italiam innoxavit, ut habet Marcellinus in Chronico.
Sed divinitus territus, sine praelio victus vincitque
est, ita ut viissimarum pecudum modo captivi Go-
thi venderentur, ut refert Orosius lib. vii, cap. 57.
Mouit ejusdem victoriae Augustinus de Civit. Dei
lib. v, c. 25, et serm. 29 in Lucam. Rosvlynus.

IN POEMA XXXV.

Not. 530. Ut rudis ille annis, et novus iret aquis. —
Ite ex eruditioe seculari mori significat. Papius
Silvarum lib. 1, 2 Epiced. Glauciae, et Statius,

Ilimus omnes.

Ilimus; ammensis unum quatuor. faecus umbris.

BARTHEUS, Adversar. Commentar. lib. xiii, c. 14, et
lib. xiiii, c. 5.

Not. 531. Lactor obisse... secto. — *Seculum* Christia-
nus non certum semper annorum numerum, sed vite
allicujus etiam spatium, designat. Quam vero eximia
sunt, et poterat locus sic distingui:

Lactor obisse, brevi tantum mortalia, secto.

Seclo obisse lactor, quia vivat jam in caelo. Bar-
theus, Adversar. Commentar. lib. xiii, cap. 14.

Not. 532. Fungi mortalia, et perfrui. — Cum eam
non vulgari. Prius Lucretianum est, mala fungi
lib. iii:

Et mala multa animus contagine fangitur ejus.

Alterum in Lucani fragmento a Lutacio citato:

Thebae Al-mene quam cum frueretur Olympi
Recler.

BARTHEUS, Adversar. Commentar. lib. xiii, c. 14.

Not. 533. Cuncta gerens hominem. — Est Graeci
onus, et Virgilio debitus, cuncta, quo ad cuncta. Ipse
C Paulinus noster, v. 87 hujus panegyrici:

Pauit die libens, Deus ovisia cum Patre concors.

952 Cuncta ergo est per cuncta sola distinctio con-
stituenda; cujus in hac interpretatione ordinem
nempe non videt. Barthaeus, Adversar. Commentar., lib.
xiii, cap. 14.

Not. 534. Sine lege fidei. — Ita vetus codex (ante
erat sine lege fidei, ut alibi passim), secunda longa,
non brevi, ut perperam hactenus editum est infra:

Aut illum gremio fidei pater excipit almo;

siquidem, ut testatur Gouehius, aliter exhibet illum
versum vetus liber:

Aut illum gremio exceptum fovet Abrameo.

Vel Abramo, ut antea:

Quem tu Abramae caritatis amulus,

Sic etiam corrigendum post:

Fidis enim legis Christus, quia lege fidei
Proditus

B Et rorsus:

Prescribens veteri facem legemque fidei.

Et Natch d:

Inscutibat ovans galea sententiae hdei.

Et cum. 3 de S. Johanne:

Auscultat nato genitrix, vis tanta fidei.

Qui versus nimis sedulas correctorum manus elugit.
Dico.

Sine lege fidei. — Hanc genuinam lectionem cor-
ruperunt cum reposuerunt Badius, Gravius, Gronovius,
Puchmannus et Scholtus,

Di gen s humanum passim sine lege fidei.

In eodem Panegyrico, v. 554, pro

Prescribens veteri legemque fidei

reposuerunt,

Prescribens veteri fidei legemque modum, &c.

Familiares est Paulino et vetustissimis Christianis poetis *fidei* medium producere. Id quidam non intelligentes sepe locos immutarunt tenere, et corruerunt contra fidem mss. codicum: quod inter opera Paulini nostri: quae plurimum in locis factum est: nam in ode ad Niceianum ubi in optimis exemplaribus mss. Reg. et Germ. est v. 50:

Orbe cum sacrae pia pars fidei,
in quibusdam editis repositum.
Orbe cum felix fidei pia pars

Natal. 4 S. Felicis, v. 67, in mss. duobus codicibus Germ. et in edit. Rosy. legitur:

Prodidit, ut nobis esset pia vena fidei:
pro quo Badius, Gravius, Grinaeus et Voelmannus resposuerunt.

Prodidit, ut fidei nobis esset pia vena;
Et versu, 127:

Fidei quoque solus,
pro solasque fidei, ut preferunt mss. duo codices Germ. et ed. Rosy.

Item, v. 129, pro
Tantum quia causa fidei,
reponerunt,
Fidei tantum quia causa.

Natal. 6, v. 45:
Firmabat amore fidei,
in mss. 2 Germ. et ed. Rosy., pro quo Badius et Gravius substituerunt

Fidei firmabat amore.
Simile exemplum citat Beda ex eodem Paulino:
Discutiebat omnis galea scutoque fidei.
(Vers. 125.)

Qui versus sic legitur Natal. 5 S. Felicis in mss. duobus eod. Germ. et in edd. Rosy. et Schot. in marg. In aliis corruptus est, ubi sic habetur:
Discutiebat omnis galea fidei quoque scuto.
Item Natal. 8 S. Fel., v. 103:

Fortior Ezechias.
Sine enim legitur in ms. Germ. codice et editis Urin., Rosy. et Schot. in marg. Alii immutarunt,
Fortior Ezechias
Et versu 285 pro
Simul atque fidei,
Badius, Gravius et Schottus resposuerunt
Fratroque probate.

Sed et in carmine 6 de laudibus S. Joannis Baptisteo, v. 143, mediam syllabam producit Paulinus in voce *fidei*:
Ausultat nato genatrix, vis tanta fidei.
Certe tot exempla ostendunt ipsis poetis hoc fuisse peculiare: quod etiam obiter arguit Fabricius in Commentario suo ad poetas Christianos.

Not. 555. *Certe nulla suis immergere semina campis Ni prius intereant tabe soluta patri.* — 953 Restantur enim mortuorum ex seminum putrefactione ex eade surgentibus novis granis probanda prae Christiani philosophi, ut vides apud Luceam Gazium in Theophrasto. Eo spectant hi versus Tertulliani Lib. II in Marcion.

In grano fave arbor, at nec nisi terra sepulchro Patrescent, non dat decoratos arbore fructus.
Ubi barbae emendandum censet:
Patis edat, non dat de coraturus hanc fructus.
Item Tertullianus libro de Iudicio Domini:
Arida se vacuis redantur semina terris,
Et penitus nec putrescunt motua sulcis.
Necne amittatur et hinc reparatis cultoribus aristas.
BARRIUS, Adversar. Commentar. lib. xxv, c. 18.
De resurrectione mortuorum, comparatione ex

seminibus terrae sumta, agit Prudentius lib. II contra Symmachum, v. 506 et seqq.

Not. 556. *Nuda seris, vesitula legis, jacis arida grana.* — Vestitula ager dicitur cui fructus insunt, et absq opponitur seu incultio. Charis Coprali regis an. 967 apud Jo. Coloman lib. II de Episc. Sistaric., II, 5: *Omnia in omnibus cultis et incultis, vesitulis et desertis, quersilis et quersendis*, etc. Alia ejusdem anni in Tabulario abbatis Belliflori in Lemovicibus, n. 98: *Hoc est, vltim nostram, que vocatur Condidis, videlicet cum mensis vesitilis, advestiendis, concipis, pratis*, etc. Alia an. 1258 in Hist. Comensi, p. 428: *Terras scilicet quondam novare restant in loco qui dicitur*, etc. Cassius in Glossar. Lat., tom. III, pag. 4291.

Not. 557. *Pauper in Abraham.* — Ita veram lectionem representat vetus liber, cum ante esset *Abrahamo*. Haud aliter Natali 9.

Quos pater Abraham, sacre Isaac, lenis Jacob.
Et Natali 4:
Sic pater Abraham Domini praecepta secutus,
Sidonius Apollin. lib. VII, epistol. 7:
Abraham, sanctis meritis sociande patris.
Et versus:
Abraham jam te comper agros habet,
Dico.

Not. 558. *Et erit vermisbus eca suis.* — Vermisbus in inferno futurorum mentio Isaie LXVI, v. 24: *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur*. Ecclesiastici VII, v. 19: *Vindicta carnis impii, ignis et vermis*. Judith cap. XVI, v. 24: *Dabit enim ignem et vermes in carnes eorum, ut urantur, et sentiant usque in sempiternum*. Marco IX, v. 43: *Ubi vermis eorum non moritur, et ignis non extinguitor*. Quibus locis ignem proprie, vermem utriusque pro conscientiae excaecatione accipiunt plerique interpretes. Sed quid vetat utrumque proprie sumi, et veros vermes in inferno esse? Basilium in psalmo XXVIII, v. 12, agens de portis in baratro futuris: *Et non habebit quous loquatur nisi serpenteum, aspidem, et ibi non prode poterit serpenteum*. Unde vermium intemperabiliu quous venenosum ac carnivorum, e itois quidem semper, nec tamen se exstantibus. Augustinus lib. XVI de Civitate Dei, cap. 9: *Legitur in veteribus Scripturis: Vindicta carnis impii, ignis et vermis. Utrum brevius dici, Vindicta impii, car erit dicitur est, carnis impii, nisi quia utrumque, ut eat, et ignis et vermis, pena erit carnis?* Prosper lib. unde Vita contemplativa, cap. 12, pro hac sententia citatur a P. Cornelio in Isaiam, quia apud eum est, *Adversus in aeternum dilaniari vermisbus, nec finire: sed de conscientia verme intelligendus ille videtur, qui praemisit: et conscientiam conscientio vermis in uortuliter redit*. Ribera in Apocalypsis cap. XIX, cum saepius mentio sulphuris fiat in Scripturis, et in inferno igni jugatur, existimari aequo sulphur proprie ac ignem intelligendum. ROSYERTS.

Not. 559. *Propinquus conjunctione tamdi facere mortuigribus.* — Intelligit Justum et Pastorem martyres, quorum memoria Compluti, ubi ab eodem eum ferre mandaverat, celebris est, de quibus Prudentius hymno 4 *Ubi* *στυγερων*:
Sanguinem Justo, cui Pastor haurit,
Ferebam duplex, geminamque domo,
Ferre Complutum gramo juvabit
Membra duorum.

Etiam in obus miliaribus infra Terranum Iustitiae illis 954 templum aeternum erat, cuius inscriptionem videre est inter Monumenta Christiana apud Gruterum, pag. 1075, num. 2. Natalis eorum dies assignatur in Tabulis ecclesiasticis 6 Augusti. ROSYERTS.

Not. 540. *U de vicino sanctorum sanguine.* — Fuit ea veterum religio captandi sepulturae locum apud memorias martyrum, ut eorum patroemio juvarentur. Augustinus lib. de Cura pro mortuis, cap. 1: *Non video quod sit adjuvmentum mortuorum, probris sepeliendis corporibus apud memoriam sanctorum lo-*

cus, nisi ad hoc, ut dum recolunt ubi sint reposita eorum quos diligunt corpora, iisdem sanctis illos tanquam patronis suscepto apud Dominum adjuvandos orando commendent. Constantinus in templo Apostolorum, quod Constantinopoli exstruxerat, inter duodecim apostolorum thecas sepeliri voluit: τῆς τῶν Ἀποστόλων προσρήσεως ναοῦν ἐν ἐκείνου σκῆνος μετὰ θάνατον, προνοῶν ὑπερβαλλούση πίστεισ προθυμίᾳ γεγενῆσθαι, ὡς ἂν καὶ μετὰ τελευτῆν ἀζώωτων τῶν ἐπαυθῆναι μελλουσῶν ἐπὶ τμητῶν τῶν Ἀποστόλων συντελεῖσθαι εὐχῶν. *Incredibili fidei propensione providens, cum jam corpus suum communem cum apostolis appellationem post mortem participaret, fore ut defunctus quoque precationem, quæ ibidem essent ad apostolorum gloriam offerenda, particeps efficeretur, addit: ἀφ᾽ ἑλεῖνο ψυχῆς ὀνομασίῃν τῶν τῶνδε μαρτύρων ποιῆσθαι αὐτῶ πιστεύων. Quamplurimum utilitatis illorum memoriam animæ suæ conciliaturam existimans. Non dubium thecas illas reliquiis apostolorum nobilitas. Narrat enim Socrates lib. 1, cap. ultimo, templum hoc apostolis a Constantino adificatum, ne apostolorum reliquiis imperatores destituerent. Sequentes reges magnæ gratiæ deputabant, si vel ante fores templi apostolorum sepelirentur. Chrysostomus homilia Quod Christus sit Deus: καὶ ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει δέ, ἡδὲ πρὸς τοὺς Ἀποστόλους ἔγγρῆ. ἀλλὰ πρὸ αὐτῶ τὰ πρῶτομα ἐξ ὀραπητῶν εἶνα ἐνθαλῶν ὅ τὰ διαδόχματα περιέμενοι τὰ σώματα αὐτῶν κατορθώσονται, καὶ γεγῆνοσι θιοσφρολοῖπῶν τῶν ἀλιῶν οἱ βασιλεῖς. Et Constantinopoli reges nostri magnam gratiam putant, non si prope apostolos, sed si vel extra eorum vestibula cornua sua sepeliantur, fiantque piscatorum ostiarii reges. Jacobus Maronius discipulus, apud Theodoretum in Philotheo cap. 21, collegit varias sanctorum martyrum reliquias, ut apud eas sepeliretur, tanquam in extrema paupertate peregrinus apud divites mercatores. Apud Gruterum in inscriptionibus inter Christiana epigrammata, maxime urbis Romæ, pag. 1167, num. 2, est epitaphium Satyri in ecclesia S. Nazarii ad martyris latus sepulti, ab Ambrosio fratre compositum:*

Urano Satyro supremum frater honorem
Martyris ad levam detulit Ambrosius.
Hæc meriti merces, ut sacri sanguinis humor
Finitimas penetras adibat exuvias.

Apud eundem in Monumentis Christianis, p. 1053, n. 6, exhibetur epitaphium Marcelline, quod habetur Mediolani in templo D. Ambrosii:

Marcellina, tuos cum vita resolveret artus,
Sprevisti patris corpus scire sepulcheris,
Dum pia fraterni speras consortia somni.
Sane orumque cupis cara requiescere terra.

A Et pag. 1170, num. 2, inter epigrammata sacra, maxime urbis Romæ, epitaphium Silvii presbyteri in civitate Jureis:

Martyribus Domini animam corpusque tenens
Gratia commendans tumulo requiescit in isto
Silyius.

Item pag. 1167, num. 4, epitaphium Marinae

Sanctorum exuvias penitus continæ sepulcrum
Promeruit sacro digua Marina solo.

Pag. 1169, num. 7, epitaphium Sarmatæ presbyteri in civitate Vercellensi:

Discite qui legatis, divino munere reddi
Mercedem meritis, sedes cui proxima sanctis
Martyribus concessa Deo est, gratumque cubile.
Sarmata quod meruit venerando presbyter acto
Septies hic quibus transegit corporis annos,
In Christo vivens auxiliante loco.

Nazarius namque pariter Victorique beati
Lateribus tutum rediunt, moritisque coronant.
O felix, gemmo meruit qui martyre duci

Ad Boninum meliore via, requienique merei.

B **955** Quæ omnia eo libentius produxi, ut heterodoxis nostris appareat, quis fuerit sensus veterum Christianorum de sanctorum meritis. ROSVEYDES.

Not. 541. *Infantes castis vincite suffragiis.* — Suffragium secundâ correpta etiam alibi occurrit. In Epigrammatis sacris urbis Romæ apud Gruterum, pag. 1166, num. 2, in epitaphio Bonifacii papæ,

Ista beatorum sunt pia suffragia.

Paulinus carm. 13, v. 293:

Hæc nunc per ejus suffragata literas.

ROSVEYDES.

Not. 542. *Poterimus vivere cælo.* — Edd., *possimus.* Antiquam lectionem exhibet Cauchius ex ms., *poterimus vivere cælo*, quam confirmat et alterius loci correctio sub linam Propemptici Neeetæ:

Quoque contendis comites erimus.

et rursus:

C **956** Jam vias illas hec oderimus,

pro licet crederemur. Tertullianus eodem more modoque lib. II adversus Marcionem:

Sic verum quid sit poteris Pascha videre.

Catullus ad Lesbiam ἡρ χειρῶς:

Dem cum aillia multa fecerimus.

Ennius apud Cicronem de Officiis:

Nec mi aurum pos o, nec mi pretium dederitis.

Doc. — Adde poterimus terlia longa apud Prudentium in prelatione ad Psychomach., v. 58.

ANNO DOMINI CCCXXVI.

CLAUDIUS MARIUS VICTOR

SIVE

VICTORINUS.

NOTITIA.

(Ex Gemadio, Catal. illustr. vicor.)

Victorinus rhetor Massiliensis, ad filii sui Ethecrii (Al. Etherii) personam commentatus est in *Genesin*, id est a principio libri usque ad obitum Abraham patriarchæ. Quatuor versuum edidit libros Christiano quidem et pio sensu: sed ut pote seculari litteratura homo occupatus, et nullius mansterio in divinis Scripturis exer-

citatus, levioris ponderis sententias figuravit. Morituri Theodosio et Valentiniano regnantibus.

Plura de eo agunt Honorius in Catalogo; et ex recentioribus Sixtus, Eisingenius, Possevinus et alii sub Theodosio Juniore et Valentiniano III claruisse referunt.

CL. M. VICTORIS

COMMENTARIORUM IN GENESIN

LIBRI TRES.

PREFATIO AD DEUM OPTIMUM MAXIMUM.

Summe et sancte Deus, cuncte virtutis origo,
 Omnipotens, quem nec subtili indagine rerum
 Mentibus humanis sensu comprehendere fas est,
 Et nescire nefas (nam te ratione profunda
 In tribus esse Deum, sed tres sic credimus unum,
 Unica personas ut tres substantia reddat,
 Indiscreta pio conservans fœdera nexu).
 Tu sine principio, pariter sine fine perennis,
 Solus es atque idem, nullique obnoxius ævo.
 Tu spatium rerum, mentis quæcunque recessus
 Tenditur, excedis, spatio neque cingeris ullo.
 Nec te qui capiat locus est, immensus enim es tu.
 Quin etiam humane nefas contingere menti
 Qualis imago tua est, oculis ignara videri,
 Ni cui cernendam speciali numine sese
 Exhibeat : nec vero est qui virtute creata
 Te vegetet motus, per quem sumus atque move-

[mur.

Tu mens et sacre peritus substantia mentis :
 Tu ratio, et plena prudens rationis origo.
 Tu virtus, virtutis apex, atque ipsa profecto
 Tu vita, et genitor vite, lucisque profunda ;
 Tu lux vera Deus, tu rerum causa, vigorque :
 A te principium traxit quodcunque repente
 Ex nihilo enscuit, tantoque auctore repletum
 Vel vim mentis habet, vel formam in membra rece-

[pit ;

Te Dominum natura probat servata caducis
 Patribus, et jussam seriem datus ordo fatetur.
 Tu dociles numeros distinguens, pondera librans,
 Mensuras varians, modulos, motumque gubernans,
 Alternas servare vices, jugemque recursum
 Rerum stare jubes, et mentis imagine plentem
 Edere nota tibi jam sæcula, volvere mundum.
 Non uno tu contentus dotare creata
 Munere, quidquid agis varios largiris in usus :
 Quinimo nil non causa, Deus alma, tuorum
 Efficis, ipsa licet nobis ignota tuorum
 Factorum ratio atque modus ; contraria nempè
 Quæ putat humane solers ignavia mentis,
 Dum certant, plus pacis habent, sic omnia, dives
 Conditor, adversis etiam cognata elementis
 Nectis, et effusis a te virtutibus implens.
 Et tamen hæc eum sint in majestate creandi,
 Nil horum que gignis egos, mundique peracti
 Et per te stabili rerum compage manentis
 Nil prorsum indigus es : nec in hoc tua gloria tantum
 Quod præstanda facis bonus auctor, sed quod e

[ipsa

A Efficere ut possint causas præbere secundis
 Non dedignaris : quæ qui tua munera sentit
 Munus et ipse tuum est, tibi ut uni accepta referre
 Omnia homo merito possitque et debeat unus.
 Nam tibi sola, Deus, gigni quod cuncta juberes
 Causa fuit bonitas : eum jussis vivere primum
 Spiritibus, mundoque frui, quem mente gerebas,
 Atque omnes in te rerura cognoscere causas,
 Et super terras et aquas volitare dedisti.
 Certa quibus cælum sedes, queis libera corda
 Arbitriumque sui largitus es omnibus : ut jam
 Alterutram in partem vellet se vertere possent :
 Ut hæres justis merces meritisque piornam,
 Hoc quoque conferres præstando, ut debitor esses ;
 Nam quod de primis cælesti in sede creatis

B Unus (dum lucis Domino, viteque suæque
 Invidet auctori, titulumque hunc appetit) auctor
 Maluit esse mali, primamque inducere mortem,
 Cum scelerum sociis celso dejectus olympo :
 Virtuti nihil inde tuæ præjudicat, illud
 Cui satis est fecisse bonum : sed cepia laudis
 Hæc est summa tuæ, quod eum se extollere supra
 Divini virtutem apicis scelus esset, et ingens
 Religio nulla prosum deiebilis unda.
 Non tamen ingratis vitam sensumque negasti :
 Quin etiam arbitrio mentis gaudere dedisti.
 Nec tamen arbitrii natura in utrumque valentis
 Accusanda venit nobis : namque inde perire
 Posse datum est cuoctis, ut vivere dulcius esset :
 Mutuaque alterni compar mensura pericli

C Cederet ad meritum, cum indice digna severo
 Præmia sanctorum geminaret poena malorum.
 Porro etiam (mihi si fas est hoc dicere, salva
 Pace tua, genitor) majus fortassis apud te est
 Non peccasse bonum, per lubrica tempora vitæ,
 Quam miseris peccasse malum : sed videris ut se
 Hoc habeat, causas uni cui credimus omnes.
 Interea satis est nobis, quod vilia terre
 Pondera dum sacra inspiras ratione, tuæque
 Informas virtute, tumque effugis adinstar,
 Nobiliora facis, dum lato in sidera vultu
 Erexisti hominem, quem saxi fraude tyranni
 In mortis laqueos, et ad impia tartara raptum
 Unigeni redimis profuso sanguine nati :
 Equè inis eremi dona ad majora petitorum

D Restituisti, quam factus erat, viteque perenni
 Reddis, et in cælum ditto vetus hoste subacto.
 Jam jam nemo patrem temerarius arguat Adam,
 Quod, leve præscriptum violata lege resolvens,

Ad lethum patefecit iter, nam culpa parentis
 Compensata satis, quia plus est vincere mortem
 Quam nescisse mori: cœli nunc letus ab aula
 Despicit ætherios axes, et sidera calcat,
 Dispositosque vocat ventura in regna nepotes,
 Quos iterum formavit aquis, iterumque renasci
 Æterni docuit dives sapientia Patris.
 Te te igitur, Deus alme, precor, qui numine prono
 Das sentire animis, et te, charissime Patris
 Nate tui, da mellifluum in præcordia verbum
 Nostra tuum, et linguas nobis infunde disertas,
 Dum teneros formare animos et corda paramus
 Ad vere virtutis iter puerilibus annis.
 Inclyta legiferi jam pandito serinia Mosi,
 Quæ sit origo poli, vel quæ primordia mundi,
 Arcanamque fidem quid toto excusserit orbe

A Mentibus ambiguis qua vires traxerit aucta
 Pestis, et in vitium mores cessere vetusti.
 Da, Deus, æternæ describere mystica vitæ,
 Da simul et mentem, da congrua tempora menti,
 Da studium, tanto ne desit cura labori,
 Successumque bonum studii, quodque omnia vota
 Jure supercurrit (scribenti candida mens est),
 Ne damnes tantum quod nunc reus audeo munus,
 Criminibusque meis connive et parce benignus.
 Quod si lege metri quidquam peccaverit ordo,
 Peccarit sermo improprius, sensusque vacillans,
 Hinc nullum fidei subeat mensura periculum.
 Per Dominum Christum, qui tecum natus eadem
 Majestate viget, pariter qua Spiritus almus
 Incomprensa animis scælorum in sæcula vivit.

B

LIBER PRIMUS.

Ante polos, cœlique diem, mundi que tenebras,
 Ante operum formas, et res, et semina rerum,
 Æternum sine præteriti, sine fine futuri
 Esse subest: cui semper erat Deus unus, apud quem
 Vivebat genitus Verbum Deus, et simul almus
 Spiritus, arcani vitalis summa vigoris.
 Una trium quos concordi substantia nexu
 Conjungens summa æternum virtute beabat,
 Regnabatque potens in majestate creandi;
 Jam res, et causas rerum, casusque futuros,
 Et facienda videns, gignendaque mente capaci
 Sæcula dispiciens, et quidquid tempora volvunt
 Præsens semper habens: immensum mole beata
 Regnum erat ipse suum, regni nec teste carebat,
 Virtus trina Deus, qui primum semine nullo
 Corpora dans rebus, dum res existere cogit,
 Jam nostrum effecit munus quod solus habebat.
 Utque istum faceret dives sapientia mundum,
 Quæta simul genuit: sed post hæc semina rerum
 Ornabat superinductis informia formis,
 Temporaque in seriem bene conditus ordo redegit.
 Nam non (sacrilegi sensit quod lingua furoris)
 Casus mentis inops, tam nescia semina volvit,
 Tam prudens contorsit opus; nec dicere factum
 Ante ævum fas est, quia tempore nata moventur.
 Nec porro æternum mundum, superisque coævum
 Credere fas, stabilem semper tenuisse vigorem:
 Nam quod corporibus constat, coepisse fatendum est.
 Corpus enim quod plaga terit, quod tempora solvunt
 Atque abolent, ipso qui tendit ultima fine,
 Principium ostendit; quæ que sortita probantur,
 Aut facta hæc credi par est, aut nata putari.
 Factum igitur constat mundum, quod quisque suba-

|ctus

Annuit, et vero convictus dogmate credit,
 Concedens fecisse Deum, qui numine Verbi
 Et virtute potens, quidquid natura putatur,
 Disposuit, jussit, movit, munusque creaturæ
 Succiduis vicibus (semper fugitiva reformans)
 Sustinet, ac volutem retrahens circumrotat orbem.
 Qui si cuncta etiam mavult dissolvere raptim,

Confestim in similes formas redeuntia reddet.
 Tanta Patris vis est, et tanta est gloria Verbi.

Ut vero semel attingam primordia rerum,
 Excelsi convexa poli, terræque jacentes,
 Pars prima est operis: sed terras unda tegebat,
 Aeraque in medio sordenti nube madentem,
 Et tenebris se vasta nigris velabat abyssus;
 Et sacer extensis impendens spiritus undis,
 Altrices animabat aquas, ac semina rerum
 Nondum compositis fundenda ad germina terris
 Insinuanda dabat; cum lux inmissa superne
 Emicuit dicente Deo, discretæque nigrum
 Umbra peplum retrahens, summo discessit olympo
 Tum divina diem appellans prudentia lucem,
 Indidit et tenebris obscuræ nomina noctis
 Sic facta uia dies de mane ac vespere primo.

C

Rursus mane novum, primo jam vespere pulso,
 Beddita lux fecit, cum se firmissima moles
 Fluctibus e mediis concreto corpore cedens
 Extulit, ac, late duro solidata rigore,
 Divisas suspendit aqua, gelidumque profundum
 Axibus objecit calidis, seque æquore septo
 Nixæ superfludit rebus, quas circite vasto
 Contegit æthereum, delecto hinc nomine, cœlum.
 Forsitan hic aliquis sic se cum errore perito
 Disserat, æthereis ne desint pabula flammis,
 Et nimius calor ina petens, alimenta sequendo,
 Exurat mortale genus, cœlamque coruscum
 Non possint terrena pati, subjecta deorsum est
 Machina firma poli, quæ dum nos protegit umbra,
 Interea super impositis frigescit ab undis.
 Numinis at vero divini querere causas
 Mens fuge nostra procul: plus sit tibi credere sem-

|per

Posse Deum quidquid fieri non posse putatur,
 Et magnum pelagus super astra et sidera ferri,
 Ipsorum rationæ proba qui credere nolunt,
 Et nudum pendere volunt, quem conditor ipse
 Gestet, et immenso constantem pondere volvat.

Tertia lux tumidos stupuit discedere fluctus,
 Cum Deus, impulsis reliqui jam gurgitis undis,

Aerlis magnum spatiis patefecit inane :
 Arida tunc primum mundi pars ima relectam
 Ostendit faciem, tremefactaque numine Verbi
 Cœrula nudatas cinxerunt æquora terras,
 Quas vario raptim jussas fructescere fetu,
 Luxuriosa nova texerunt germina limo.
 Et rudis et tenero prorumpens cespite lætis
 Jactavit se silva comis, speciemque secundum
 Edidit una suam quæque arbor et herba virescens
 Et fructum et semen vestitaque gramine terra est.

Jam tribus exactis, motu successa citato,
 In flammis ignisque globum se cogere jussa est
 Solis prima dies, fundataque semina lucis
 Puniceos roseo sparserunt fumite crines :
 Lunaque noctis honor, quæs'to lumine fulgens,
 Inferiore via soli subjecta pendit,
 A quo susceptos radios percussa refudit.
 Astraque distinctis cœlum pigmentia zonis,
 Floribus æthereis varios vibrare colores,
 Et magis ornatis se resplendere tenebris,
 Cœrula nox stupuit, rutilis dum spicula flammis
 Fusca micant, urgentque alacres nova sidera jactus,
 Quæ solare jubar radiis obducit apertis,
 Tempora quadrifidi mensurans quattuor anni.
 Sol quoque, cum cursus Lunæ sit menstruus, nunc
 Contentus cursu revolutum conficit annum,
 Artificemque sacrum mira compage faletur.

Quinta dies movit spirantia corpora ponto,
 Quæ liquor humectans genuit, sparsitque profundum
 Delicias pelagi, vario quas germine miris
 Fornavit natura modis, educere jussa
 E toto partes formasque ex corpore inani.
 Quin etiam in brutas animam dedit ire figuras,
 Quæque salis tumidi squallentia gurgite terga
 Cete vasta levant, molli differta sagina,
 Edidit, et qui horum conservat corpora, nostris
 Corporibus nocet ipse liquor, genitalis alumnus
 Piscibus, ipsa etiam terræ qui germina nutrit.
 Hinc volucres quoque molle genus traxere vigorem,
 Nam liquidas dum format aquas, inmissaque pon-

[tum
 Vita subit, fervent multo tumida æquora parte :
 Nec satis est pisces genus omne exurgere, quodque
 Squammea turba salo summas evadit in undas,
 Ni volitans in aquis sensim natet æthere puro,
 Æthereos volucris contingere docta recessus,
 Ergo materies avibusque et piscibus una est.

Jam bis terna dies claro radiabat olympo,
 Tertia post calidi genitalia munera salis :
 Jamque tepens tellus gravidos laxaverat artus,
 Cum majora agitans jussit Deus edere terram
 Omne animal, vegetat ratio quod sola movendi :
 Cui servire datum quo rerum postulat usus.
 Nec mora prorumpunt fetis vitalia terris
 Pignora, quæque sui generis sortita figuras.
 Illic mihi jam fas sit quedam persiringere, quedam
 Sollicito trepidum penitus transmittersse curso,
 Mutata quedam serie transmissa referre.

Postquam cuncta datus generatim protulit ordo,
 Veris plena bonis, et multa dote referta,

A Quæ Deus in longam seriem mensura foret ,
 Auctori perbella suo tum machina visa est.
 Sed quid id est, quod mundus erat, quod sidera, et
 [ortus,
 Ætheraque et vitreum pelagus, terræque virentes,
 Ni spectator adest, tantæ quem gloria molis
 Impleat, atque oculis avidum per singula ducat?
 Quorsum tam lati fines possessioque ampla,
 Si rerum possessor abest? Hæc rector olympi
 Secum animo versans, et Verbi pondere librans,
 Stat data suama operi, bona sunt quæcumque crea-

[vit.
 Nunc hominem faciamus, ait, qui regnet in orbe
 Et sit imago Dei : similem decet esse creati,
 Liber ad arbitrium, fruatur qui mente creatis.

B Dixerat hæc, et factus homo est, seu corpore toto,
 Sive anima ac specie, forsân quo more futura,
 Quo facienda facit, quo factum semper habebat,
 Et si præteritum jam nondum accesserat ævum.
 Ergo hunc præpositum rebus, cum conjuge jussit
 Crescere per sobolem, terrasque replere vacantes.
 Tum natura semel rebus concessa creatis,
 Præsertim quas vita movens animare videtur,
 Multiplicat quæcumque suis primum edita formis.

Septima lux magnum ut vidit cessasse Parentem,
 Sed generum tantum numeros desiisse creare,
 Et requiem tenuisse suam, tum jure sacrata est
 Perfectum quæ vidit opus : namque hoc quoque ple-

[num est
 Virtutis, cessasse Deum, posuisse labores.

C Nam genitus formam Patris quam dextra pararet,
 Bis ternis Dominum satis est patrasse diebus.
 Septima lux docuit venerandæ exempla quietis,
 Quam cœlesti omnes sperare jubemur in aula,
 Si modo non desiunt operum bona facta piorum.
 Hæc quoque lux illam signat, quæ tartara Christum
 Solvit, et evicto reditum patefecit Averno :
 Dum patriam ille semel victor rediturus in aulam,
 Jamque malorum expers, humana in carne quiescit.
 Sic cessare Deus, sic otia sumere novit,
 Plus ut agat cessans, pariter sine fine quiescens.
 Ac sine fine operans, serienique et tempora miscens
 Cessando consummat opus quodcumque creatat.
 Sed qualem, qualique Deus formaverit Adam
 Materia, hic patetis cum Mose resumere fas est.

D Primus enim meritis, postremus in ordine toto
 Factus homo, ut sese rebus præstare creatis
 Nosset, et hinc laudes Domino persolveret æquas.
 Ergo hominem factura Dei manus optima Summi,
 Tractatu facilem ac bene gnarum cedere limini,
 Et flexum formamque sequi qua ducitur arte,
 Sumit, et humanam qualem jam mente gererat
 Explicat in speciem, tum flatu inmissa vapore
 Vita rigavit humum : tellus mollita liquore,
 Vertitur in carnem, et sanguis qui lubricus humor
 Distendit molles per nota foramina venas.
 Tunc mentis jam plenus homo, tellure relicta,
 Exiit, ac Dominum prudens rationis adorat,
 Haud aliter bustis mandata resurgere apertis
 Corpora, cum Christi cælo delapsa patentis

Majestas gravidæ reserabit viscera terræ,
 Exillent, Dominumque colent terræque polique.
 Nam quod non habuit cum sic e pulvere vili
 Humanum in formam compactum est corpus hono-
 [ram,

Perfacile est rursum integrum ut de pulvere reddat,
 Quod jam habuit multos exlatum terra per annos.
 Sic ex antiquis prodibunt jussa sepulchris
 Corpora quæque suas rursus assumunt partes.
 Sic nil præteriti est quod non sit forma futuri.
 Sed jam hominibus tempus, sedem atque habitacula
 [primi

Pandere, ubi toto acceptum pro semine vulnus.

Eos aperit felix qua terra recessus
 Editiore globo, nemoris paradisi amœni
 Panditur, et teretis distinguitur ordine silvæ.
 Hic ubi jam spatii limes discernitur æquis
 Solis, et æternum paribus ver temperat horis.
 Illic quæque suis dives stat fructibus arbor,
 Pomæque succiduis pelluntur mitia pomis :
 Quæ jucunda epulis, et miri plena vigoris,
 Membra animosque fovent, pascuntque sapore et
 [odore.

Sidereos hic terra vibrat distincta colores,
 Semper flore novo frondens, fructuque recenti.
 Hic fragiles solvunt calamus, animata vigore
 Muneris ambrosii, spirantia cinnama odores.
 Sed nec quod Medus redolet, vel crine soluto
 Fragrat Achæmæni, quod molli dives amomo
 Assyrius, messisque rubens Mareotica nardo
 Quod Tartessiaci frutices, quod virga Sabæi,
 Quodque Palestinus lacero licet vulnere ramus,
 Omnia certatim hunc congesta putabis in hortum.
 Namque huc cuncta Deus pariter, quæ singula certis
 Accepit natura locis, conferta regressit :
 Motaque dum leni vibrat nemus aura meatu,
 Unum ex diverso nectar permiscet odore,
 Fitque novum munus, sibi nulla quod asserat arbor.
 Quaque tremens blando sensim jactata fragore,
 Commotis trepidat foliis, sonat arbore cuncta
 Hymnum silva Deo, modulataque sibilat aura
 Carmina, nec vacuus vanum quatit æra motus.
 Quippe apud auctorem, qui totum mole sub una,
 Res rebus nectens, alterna lege retentat,
 Nil temere fieri vel frustra credere par est.
 Quin etiam speciosa, nemus, silvæque coruscæ,
 Argumenta operum sunt, et plantaria rerum.
 Nec dubium primi quin delicta ante parentis,
 Ille sua fixissent pariter tentoria secum,
 Gloria, simplicitas, studium, sapientia, veri
 Diva tenax, prudentia, gratia, honorque, salusque,
 Præclarique animæ affectus, atque inextincta virtus,
 Et quidquid pulchrum orbis habet : quid denique
 [paucis

Enumerare velim quam plurima munera verbis ?

Jam satis hoc fidei est, læto quod semine surgens
 Hinc arbor vitæ, celsis petit æra pomis :
 Illinc diverso nocitura peritiam fructu,
 Notitiam rerum suspendit ab arbore legis.

Ad gremium sacri nemoris, quod silva coronat,

A Fons scatet, et diti prolem virtute maritat,
 Quadrifido tumidum lætus caput ammeresolvens,
 Ditiore Oceano ; jugi nam gurgite pronus
 Ille suos donat latices, iste accipit omnes,
 Nec turget tamen ; at minor est, qui crescere tantis
 Fluctibus infusus, quam qui decrescere nescit
 Annibus effusus : quorum primo ordine Phison
 Prosilit exsultans, fontis pars quarta beati ,
 Edens naturæ quas dat prudentia dotes,
 Gangetisque replet populos, atque Indica regna
 Distendit limo, terrasque et seminavolvens
 Quæ facit arva serit, nudis qua squallet arenis
 Aurea fulgentis inter ramenta metalli.
 Hic ubi fulmineo rutilans carbunculus igne,
 Ac viridi radiat fulgescens luce smaragdus.

B Nec minor inde Geon, placidis sed mitior undis
 Nilivæ attollit aquas, arsuraque late
 Diluvio tegit arva pio, cœloque repugnans
 Temperat Æthiopum stagnis refluentibus undas.
 Tertius hinc rapido percurrens gurgite Tigris
 It comes Euphrati juncta quos mole ruentes
 Tellus victa cavo sorbet patefacta haratro ,
 Donec in Armeniæ saltus ac Medica Tempe,
 Quos non sustinuit, nec jam capit, evomat amnes
 Sed Tigris, nigro tanquam indignatus Averno,
 Prosilit æthereas motu majore sub auras,
 Et rursus spekeæ subit, mersusque cavernis
 Intus agit fremitus, et fortior obice factus
 Multiplicatur aquis, atroque citatior antro
 Exit, et Assyrius celeri secat agmine campos.

C Justior Euphrates, diti qui gurgite largus
 Irrigat arentes subjectæ Persidis agros,
 Mollibus elicitus rivis, atque omnibus æque
 Servit, et humanos totum se præbet in usus :
 Donec siccus aquis, nomen quoque prodigus ipsum.
 Consummat terris, pelagi quod debuit undis.

Hæc igitur cuncto naturæ ditia fetu
 Imperia, et tanta virtutum dote refertæ
 Deliciæ, prima est hominis possessio primi :
 In quam deductus, vita exsultare perenni
 Accola jussus erat, tales ergo ille locatus
 Inter delicias et longe pinguis Tempe ,
 Dum sit adhuc dignus, discitque labore mereri,
 Expers miserorum, curæque ignarus agebat.
 Tantum apud auctorem est, meriti pro nomine

D Nondum aliquid meruisse mali. Quantum ergo puta-
 [summi,
 [uas,

Solvere posse patrem reditura in tempora vite :
 Cujus apud famulos jam tum largitio pura,
 Non merces paradisi erat ? quodque illa severæ
 Legis scita tulit, libertatisque periculum
 Facturus, vitam, servanti jussa, recepit .
 Spondet adhuc majora bonis, et præmia servat,
 Qui causam meritis statuit, dum : Vescere, dixit,
 Arberibus cunctis, hanc tantum horrere memento,
 Quæ diversarum gestas examina rerum,
 Notitiam recti atque mali sub certice gestat ,
 Nam : transgressores mors cruda et dira sequitur.
 Tali lege data, ratio docet optima quod nun

Mortalem Deus in primo tempore fecit
Primum hominem, quin ille sibi mortem auulit ul-
tro.

Namque et in hoc est magna Dei indulgentia summi :
Dum quod non ueritis, sed tantum sponte benigna
Largitur famulis, nostri cupit esse laboris ,
Et se quod donat mavult debere videri.
At tu quem sacri necit custodia juris,
Ne querere angustis quod clausa licentia metis
Parte sit orba sui : nil hac tibi lege recisima est.
Ante potestatem tantum terraeque marisque
Nactus eras, nunc jam regni viteque perennis,
Porro et mortis habes : tunc ut sibi cuncta parentem
Indulsisse pium rudis incolae crederet orbis,
Omne animal, quod jam tellus dare iussa crearat,
Effundens tacito vernans e corpore semen,
Jussit adesse Deus, proprioque obedire tyranno ;
Scilicet ut cunctis bene congrua nomina rebus
Inderet, atque suo factum nunquamque vocaret
Nomine, natura quod natum est suapte moveri.

Neq̄ mora, viventum parendi haud nescia, sistit,
Omne genus natura Deo , quacunque vocantur
Mundi parte nevi coeant animalia in ipso
Temporis articulo modici , sive illa fuissent
Molli lenta gradu, aut rapido promptissima cursu,
Impete vel subito consueta per aera lati,
Aut innare undis, aut pondere lubrica ferri.
His Deus omnipotens Adam presente vocatis,
Uumquodque suo donavit munere largas,
Armavitque manu, cornu, pede, dente, veneno,
Atque aliis, quibus artis inops animique minoris
Et ratione carens animal se protegat, et se
Servet ab adversis rebus : sed nihil animantum
Aequa homini specie vultuque habituque vigeat.
At homini prope divinos addebat honores,
Totque inter duplici vitam illustrantia sexu
Lupar solus erat, dudum qui conjugis aptam
In se materiem gignenda ignaras habebat.

Ergo opus aggreditur notum Deus, ictaque raptim
Corda viri tanto dissolvit languida somno,
Mentis ut experti costam subduceret unam,
Inde caro fit iussa sequi : nam sponte recedens,
Pellis, iter planum costae precebat eunti,
Hæsis prorsum membris, et corpore sano.
Quæ varios operante Deo digesta per artus,
Accepit formam, calidisque animata medullis
Versa in opus vite est, sexu jam grata secundo.
Sic permissa suo formata est Eva marito.
Hoc nunc umbra loco stolidissima desine tandem
Quæsitam animam vanis torquere, nec isithie
Querere cur hominis confecta est femina membris,
Cum jam a principio molli de pulvere fingi
Posset, et ex nihilo, carnis desiste latentes
S. rulari : quamquam, si conjectare licebit.
Lx homine effecta est mulier, cogitatio quedam
Mutuum et æternam inter se ut miseret amorem,
Semet in alternis cogens agnoscere membris.
Hinc Evam partem esse sui, mox profusus Adam
Sensit ut exultans tetigit nova gratia mentem,
Mentis et affectus in viscera nota receptas

A Irruit, et tanto penetravit in osse calore ,
Ut jam seire daret, quod conjux esset, et uxor,
Quid dulces nam, postponendique parentes
Conjugibus, quid nam una ambo in carne manere,
Æternam pariter vitam ducentibus esset.

Porro dum mundi vitis et labe carebant
Divinis vigeri animis, nullius egeni,
Cum penes hos esset mundi substantia, et omnes
Quas dabat orbi opes , nec prorsum obnoxia mor-
[bis

Corpora gestabant, non hos cogebat ad esum
Pausæ ignara fames : qui si mandata supremi
Servassent integra Dei, crudelia mortis
Imperia, et diros nescissent usque dolores.
Callidus at serpens Domini perfringere legem,
B Talibus incautam persuasit fraudibus Eva :
O vitæ melioris inops, rerumque bonarum
Gens ignara hominum ; neque enim bona nosse pu-
[tandus

Qui prava ignorans, etiam distinguere nescit
Quo diversa honis inter se limite distent.
Atque ideo angustus homini fas carpere fructus
Noluit esse Deus , ne mentis nube remota
Immittant in eorum oculos, atque optima noscant,
Sintque deis similes. Hic nunc excurrerere paulum
Fas tuat, et tuipes veterum dellerie ruinas.

Ah ! nimium miseri gentiles, quos furor egit
In varios ritus, cogamina multa decorum
Fingere, pluralamque Deo vocem addere soli.
Serpentis primam hæc sonuit vox impia diti,
C Qui mortis tum causa fuit, nam credula postquam
Rupit sacrilegis præscriptum morsibus Eva,
Experti jam docta mali, consortia culpæ
Querit, et incautam fraudis male gnara maritum
Qua perit prior arte petet ; sic, hoste subactus
A gemino, cedit secleri miserabilis Adam,
Pomaque degustat sacri pleuissima succi ,
Sed quæ legis in his suberant præscripta severæ,
Plus quam viperæ mortem allatura veneno.
Ut primam illicito, violarent ora sapere,
Confestim sensere nefas, facinorose peractum
Crevit, et ignaro percussit pectora sensu.
Hinc timor, inde pudor, sumpserunt primitus ortum.
Nam dum corda homines celsarum conscia rerum,
Et cælo tantum rectoque intenta gerentes

D Pectora ad excelsum ferrent conversa parentem ,
Dum secretorum miranda divinarum,
Claro incorpore mentis splendore notarent ,
Nondum contigerat membrorum cura suorum.
Quos ubi deserat vitæ vigor ille perennis,
Jam morte affectos, demum frigusque enloque
Aerle subiere vices, ac vestis egenos
Se primam sensere homines, sexuque latenter
Erbuere auro, læti miserabile questi.
Hæc umbra : e folis nova tegmina fici
Decorptis texunt, post culpam, mente receptam.
Corpore velata denudatura pudorem.
Nec satis, ignorant quid agant, qua erivem iniustum
Seque ipsos fugiant : cuperent, si forte pateret,
Condere se barthira, usque adeo conternuma ponere

Culpa suæ est, ut jam miseris mortale paventes
Mortis imago juvet; silvas umbrosa que lustra
Obtendunt, vanis solatia falsa tenebris.

Nam quo te tinidum fas est subducere corpus?
Tete, inquam, quæ vox vili de pulvere fecit,
Virtus viva Patris, mundi occultissima, presens
Implet, et in penitus exit diffusa recessus.
Tunc potes Dominum fugiens evadere, tu ne
Omnia cernentem sperasti posse latere,
Ut vastis jaceas tenebris? celabere nunquam.
Ergo ubi peccati genitus pudor attingit Adam
Quærentem latebras, mox audiit: Heus! ubi es, Adam?
Quid vero est quod te quærit Deus, inscius an ne id
Forte rogat? cui te Domino subducere summo
Nec mors ipsa potest, fragili quam mente subisti,
Cur ubi sis quærit, nisi quod te morte doloris
Lapsum sponte tua secum non esse fatetur, f
Et cælo cecidisse sacro; sed sancta parentis
Desperare vetat pietas, clementia cujus
(Fas dixisse mihi, fas sit quoque dicta probasse)
Justitiam excedit; nec tam me voce severa
Corripiens, ubi sis, trepido quid pectore quæras,
Terret, quam recreat quod adhuc post crimina lap-
sum

Inmersumque metu, latebris ac pene sepultum,
Evocat et revocat: ne vero exempla petantur
Longius, ostendit culpæ donatio mitem.
Postquam excussa reos manifestat causa parentes,
Incepere Deo cælum, mare, terra, loquente
Contremere, et vastos concussa aperire recessus.
Dumque reos punit sententia, tartara condit.
Quandoquidem nostris visum est decedere jussis,
Jam mihi justa novos feriet censura nocentes.

Principio inter totius viventia mundi
Tu maledictus eris, et peior quam legis intus
Invida mens coluber, qui cælum intrare creatos
Dejecisti homines, vetitasque attingere fruges
Fraude tua impulsis prædure mortis origo es.
Ergo ut digna nefas pœnæ mensura sequatur,
Ex quo hominem terræ immersti, tu stratus iniquo
Membra solo, duram sulcabis pectore terram.
Et vetitos tentare cibos quia feceris, hinc jam
Villis semper edes squalentia viscera terræ.
Et quia te dignæ placuit tibi primus ut esses
Inventor mortis pœna moriere perenni,
Humanique odium generis specialiter in te
Ac genus omne tum bello experire potenti.
Perpetuumque tui, mors ut tibi longa, timorem
Esse dabo; pedibus repes, et pectore prono;

A Teque tuo mulier perimet cum semine, cujus
Callidus extremis tantam insidiabere plantis,
Ut trepidans etiam capiti vestigia figat.

Dixit, et exsanguem sic est exorsus in Evam
Et tu quæ, minimo solam te perdere fructu
Non contenta, virum similes teneraria in ausus
Traxisti, instar eris famulæ, subjectaque duos,
Arbitrium censura viri, patiæ labores.
Casibus et vero (inceptum quoniam prior ausa es
Multiplicare nefas) semper versabere multis.
Tum pariens crebris adeo torquere natis,
Ut quos mortales faciet tua culpa creari,
Mortis nonnunquam lacere sint causa parenti.
Tu quoque cui monitus nostros et prima salutis
Vincula femineis postponere fraudibus auso
B Sponte mori placuit, talem reus excipe sortem,
Criminibus tellus, quam tu sulcabis aratro,
Sit maledicta tuis, spinas tribulosque minaces
Culta ferat, fallatque tuum spes improba votum
Nec tibi terra fidem servet: tu vivere ketus
Illis in deliciis, et cunctis vivere sæclis
Spente recusasti; duro nunc vive labore,
Perpetuum quoque vive miser, dum lenta senectus
In terram te restituat terræque recondat.
Dixit, et ignaros ne cœli injuria lædat,
Veste tegit pecudum miserans, vitamque tueri
Edocet; et ne iterum similes exiret in ausus,
Infaustum mortis formidine percutit Adam.

At ne perpetuum vitali ex arbore vitam
Protraherent, miserisque reos graviora mauerent
C Supplicia, in tantis nihilum diuturna periculis
Tempora ducentes, dirisque obnoxia pœnis,
Continuo sacris jussos decedere lucis
Expellunt venti, nemoris quos silva profundi
Concitat, atque illos libranti turbine nexos
Aura vehens, sacra paradisi ab sede repellit.
Ergo hinc ejecti juvenes, terrisque relati,
Perdita dimissi suspirant gaudia luci,
Expertes tanti spatii, expertesque periculi,
Sed non expertes, agitat qui corda, doloris.
Quo ruerint, quid perdiderint, quæ vita sequatur,
Quæ fuerint tacita tristes in mente volutant.
Porro etiam quid se supremo in fine futurum est,
Hærent solliciti: sibi num graviora supersint,
Nullane spes superet miseris, num morte perenni
D Perdant quod superest; an cum via mortis amaræ
Per lignum ingrucrit mundo populisque futuris,
Possit adhuc aliquod per lignum vita redire.

LIBER SECUNDUS.

Hactenus arcanam seriem, primordia mundi,
Ut sincera ides docuit, sine fraude ecurri,
Dum dignis letho vitii terrena carerent:
Nunc hominum mors, et jam mortalia versu
Aggresso, omnipotens vires Deas adde poete.
Postquam sacratis decedere jussus uterque
Sedibus ac regnis genitali contigit arva,

Inque sua stetit exsul humo, mirabile quali
Ore rudes stupeant tam barbara rura coloni,
Quæ non frugifera distinctaque arbore vernant.
Nec species placet ulla soli, nam mixta coacto
Pondere congeries confusa mole locatur.
Ardua caute rigent, silvis depressa laborant
Plana, carentque herbis, horrescunt edita dumis

Heu quibus hæc spectant oculis, quo pectore cer-

[nim],

Quorum animis paradisi inest, quæ causa doloris
Una subest, dum cunctorum jam plena malorum
Se pandit facies longe tristissima, post tot
Delicias, paradisi, tuas, et amœna locorum
Gaudia fertiliū, quorum vanissima præsens
Semper adest tristesque animos idæa fatigat.
Nunc honor ille sacri nemoris majore sereno
Irradiat, nunc divitiis succurrit ademptas
Silva beata, tuas, nunc pomî dulcior usus
Nectareusque sapor, vivis nunc floribus balans
Tellus absentis tristes contristat odore.

O quam non eadem (exclamant), paradisi, rependis,
Immo etiam quanto præ illis hæc dona beatis
Deliciis pejora facis, sic tristibus illis

Jam vitæ perit almus amor, penuria rerum
Iusinat jam dulce mori, ne major egestas
Occurrat graviore malo; nam viscera terræ
Scrutari vesana fames, et querere cogit
Qua steriles dat silva dapes, adeo usque malignis
Herbarum dubias passim radicibus escas
Explorare juvat, ventremque explere latrantem.
Tandem cunctorum, quibus indiget usus, egenos
Atque inopes rerum, docuit sors ultima summi
Auxilium sperare Patris: tum stratus uterque
Membra solo, lacrymis tantum mutoque dolore
Quæ nequeunt verbis poscunt solatia votis,
Dum pudor internis subducit verba querelis.
Ergo ubi cognovit mutæ sibi reddita linguæ
Munera, consurgens tali prece supplicat Adam:

Omnipotens, auctor mundi, rerumque creator,
Quem mihi labe mali infensum atque audacibus ausis
Constitui felix olim, dum vita maueret,
Et celeres animos visu super astra daretur
Posse sequi late circum perque omnia luso,
Hos ego cur oculos tua quondam arcana tuentes
Vel jam non habeo, vel magna ex parte minutos,
Et tetra clausos terreni carceris antro:

Ut jam nil veri præter mortalia quedam et
Fluxa videre datum, ac mundum: in pejora laban-

[tem],

Atque ideo, Omnipotens, qui semper totus ubique

[es],

Ad te confuginus, trepida te mente precamur,
Exaudi miseris, quos semper cernis et audis.
Cum me olim parti damnatæ annexere vellet
Iste caput scelerum, mundi infensissimus hostis,
Nil per se solum, ne victis cederet, ausus,
Serpentis formam accipiens, et conjugis illa
Arma mea: duro confecit vulnere, sic nos
Artificis scelerum fraus improvisa sabegit.
Cumque ego danarar justa pro crimine poena,
Agnovit culpam tanto mens læta dolore,
Ut mihi me de me poenam præbere putarem,
Idcirco et gemitus poenæ, lacrymasque negavi,
Amplexusque animæ solatia dulcia poenæ,
Hæc ipsam posthæc sacra inter munera ponens
Pro venia sceleris, non jam detrecto labores,
Quoscumque addideris; tamen interea, optime iudex,

A Si juvat, exaudi nil in tua jussa preces.

Nec jam istud lacrymis et mœsta voce precamur,
Judicii censura tui quo se illa resolvat,
Tota sed ut plenas teneat sententia vires.
Jussisti mota victum me querere gleba,
Et steriles spinas sparsa pro fruge levandas
Dixisti, et tribulos pro fructibus; ergo serenda est
Ut fallat mea vota seges quasita labore.

Noscere da quæ sint segetes, quo more serenda,
Fructifera quæ sint herbae, quæ forma laboris.
Da, Pater, auxilium miserans, hisque imbue sensus
Tunc erit, ut rerum compos et certa salutis,
Serviat Eva mihi, saxumque experta parentis
Supplicum, pariat populos ut crimine nostro
Plectantur, purgetque patrum peccata, nepotum

B Mortibus æternam faciens successio poenam.

Interea dum sic orant, serpentis imago
Indice visa metu tacito se tramite ferre,
Leviter ad molles spiris reptantibus herbas:
In se convertit trepidos, dirique doloris
Excusso senio cognatas iraxit in iras.

Et prior Eva viro: Si te suprema malorum
Causa movet, rape saxa manu, datur ecce facultas
Auctorem lethi letho dare; callidus ille
Supplicis doceat propriis, et morte eruenta,
Quam sit triste mori, qui me male perdidit et te.
Dixit, et elapsam cursu petrisque secuta est
Missilibus; quin et duras per robora cautes,
Quo se reptando condebat callidus anguis.

Ambo projiciunt: quarum rigido una læcto

C In modum casu silicem dimissa resultat,
Scintillamque ciet, sicco quæ e fomite nata
Exit in flammam, et evitata incendia late
Extendens tota jam silva ardebat adepta.
Ilic horrent, latebrasque grade trepidante requiunt,
Sed pavidos stupor ipse tenet, curamque sagacem
Injicit insolite flammæ: quam carnere rursus,
Et timidi spectare voluit; paulo ergo remoti
Telluris dorso sterilibus mirantur opacas
Defluxisse comas, nemorumque horrere favillas,
Fuscarique diem, totas splendescere terras,
Et hæc sub sole novam: nec mente quiesceta
Accipiunt crepitus stridentibus undique silvis,
Undantesque globos flammarum in sidera latos,
Nec quod radices immersas tendit in imas

D Ignis edax penitus, sumpto quo vieta calore
Terra suas pandit generosa ad munera venas.
Quæ cum jam cuncto sicco liquore fuisset,
Mox fieri liquor incepit, vivisque metallo
Fundere quæque suis; fulvo hinc torrente coruscant
Auri summus honos, candenti lacte renidens
Effluit argentum, rigor aris habicus errat,
Et cogit in mollem resoluta corpore massam.

Vis brevibus formam ardentis comprehendere silvæ?
Sulfureæ voluitur memoris per opaca faville.
Non aliter quam dum ruptis sicca æta caninis,
Egerit inmixtis stridentia sulfura flammis:
Tam se decuctis telus pinguisissima glebis
In fetus movit varios, quos imbre marito
Parturiens putri dissolvit rura meato,

Qua tumidi erepuere sinus, clataque messis
 Exstitit, et motis undans trepidavit aristis,
 Disceret ut speciem segetis novus accola cultar.
 Nil tamen hinc longus quidquam sibi vindicet usur,
 Nil casus virtutis inops, Deus omnia nosse
 Que bona sunt eum luce dedit, mundaque minori,
 Quidquid major habet, sacro immotescere sensu,
 Sequae per hæc voluit: quod si libibata maneret,
 Ut data meus homini est, nullique obnoxia culpe,
 Non illam species, non illam corpore rerum,
 Non modus astrorum, numerus nec mollis areæ
 Valleret, aut quantis eum magno terra profundo
 Exten a est spatii, aut que mensura peracta est
 Mollis. Quid resonet motu septemplex axis
 Harmoniæ vocale melos, nunc discitur usu
 Assiduisque datur stultijs, quanquam arte vel usu
 Quod capimus Pontino semper denante tenemus.

At vero ad primos ut se digressa parentes
 Nostra chelys referat, jam, queso, attendite paucis.
 Pulsus ab augustis paradisi sedibus Adam,
 Nullum habuit prius officium, quam conjugis usum,
 Atque omnem natis operam navare creandis.
 Ergo ubi prima domus natis jam plena duobus,
 Inter tam varios solatia multa labores
 Attulit, atque novum se vidit uterque parentem,
 Multiplicata graves relevavit cura dolores,
 Et spes jam subit proprijs gaudere ministris
 Ruris in officio: quorum qui maximus ævo,
 Arva Cain duris vertebat pingua rastris;
 At vivo gaudere lucro dignissimus Abel
 Collibus in nudis et ciceri germine campi
 Innocuas pascēbat oves, et lacte parentes.
 Verum expectati sensere ut gaudia fructus,
 Divino intuitu vicini sua vota favore:
 Mox decrevit uterque sui libamina fractus
 Prima dicere Deo, sacras prior impedit aras
 Frugibus ille novis, niveo magis hinc litat agno.
 Prima sacerdotum species, mox hostia fratris
 Impia, sed Christum longe tamen ante figura
 Signans, perpetuus nam cum foret ille sacerdos,
 Summi Melchisedech ex ordine: protinus in se
 Conflata invidia, et fratrum livore suorum est,
 Hostia salvifica dum pendet ab arbore factus.
 Sic olim ante sui presensit candidus Abel
 Invidiam fratris: nam cum de fruge litasset
 Iste sua, niveo ille agno, mox protinus altum
 In caelum ascendit combusto fumus ab agno.
 At contra per inane volans de frugibus illis
 In terram rediit fugienti fumus olympo:
 Aut quod peiores Domino sacra verat, aut quo l
 Illi non gratum est, animo quod prodit avaro.
 Inde Cain tamen insanans flammatur in iras,
 Invidiæ ducens illo de fonte venenum,
 Unde propinquarat serpens, fratremque cavendi
 Ignarum, sava mactatum eade trucidat.

Heu facinus! Quo non miseros furiosa libido,
 Quo non ira, recens odiura, et vis improba cogit?
 Quid meret innocuus frater? num sanctior ille
 Quod fuit, interitini meruit? jam facta parentum
 Non est posteritas quod quidquam accuset, et ipsi

A Flagitium addidimus: jamque est quod callidus an-
 [guis

Objiciat, si fors illum accusare velimus,
 Quod morimur: namque ad cumulata prima illa pro-
 [pago

Criminis, adjecit mortem, culpamque parentum
 Inductam mundo (horrendum est id dicere) fecit
 Impietas scelus esse novum, sic impie, sic tu
 Dire Cain, primore novum eade inficis orbem:
 Pro qua perpetuas pœnas jam morte solutus
 Æternamque dabis, longe serpente nefando
 Deterior, tua metimur si crimina: namque
 Attulit ille necem nobis, non intulit: ad nos
 Cepimus allatam, tu vero hæc primitus infers.
 Tanto ille peior, vitæ publicus hostis

B Quod potuit: tu privatus nulla arte caveri
 Jam poteras: quis enim dilecto a fratre timeret?
 At vero nulla est hominis tam dira nefandi
 Culpa, Deus quam non animo clemente remittat,
 Si modo preniteat facti: quod teste Caino
 Accipimus, quem tunc fraterna eade madentem,
 Non indignum habuit (tanta est clementia) sese
 Correptore Deus, quin blanda voce rogatum,
 Frater ubi suus ille foret, facinusque negantem
 Arguit, et leviter tanto pro crimine punit.
 Nam profugum tantum atque extorrem ab utroque
 [parente

Longius amandat, vastasque relegat in oras,
 Et jubet a patrijs confestim excedere terris.
 Hac etiam longe misero feliciter in re

C Gratificans: gravior nam multo est pœna videri
 Inter felices et pura mente beatos
 Victuro post supplicium factique pudorem.
 Utque sit exilium levius, comes additur uxor
 Lida reo forsā, ne desperatio solum
 Arriperet: tum etiam que duras pectoris ægri
 Molliret curas, et motu corpore fractum
 Sisteret amplexu: nullique obnoxia culpa,
 Et Dominum votis et pura mente colendo,
 Eliceret quidquid posset satis esse duobus.
 Sic multa extorres comitatur gratia, quorum
 Auxit multiplicans per nomina mille nepotum
 Progeniem Deus omnipotens, regemque Caimm
 Esse dedit populis, quos cingere manibus urbes
 Erudiit, prælonga videns in tempora natos.

D Interea læsto rursum gravis Eva marito,
 Pensarat primum sancto jam pignore damnum,
 Reddideratque iterum nata jam prole parenti
 Multiplices animi curas, et mixta labore
 Gaudia: Seth puero nomen fecere, vice Abel
 Quem dedit omnipotens illis Deus: unde secuta est
 Posteritas, cujus de semine prodiit Enos,
 Qui primus tacita lectus virtute sacerdos,
 Posse cedere pijs precibus, votoque potentem
 Speravit, meruitque Deum, populumque secutum
 Inhibuit, æterni cultum servare Parentis.
 Cujus de serie pollens virtutibus Enoch
 Descendens, meritis etiam non impar avitis,
 Redditus in sedes patrias orbemque beatum,
 Vivit adhuc, et habet vitæ jam regna future.

Hic Justi proavus Noe sub tempora cujus
 Infecti totum studiis concordibus orbem
 Culpa frequens, vitisq; sequens adjuavit avitis
 Posteritas vitium : quapropter mille per annos,
 Aut prope majores cum vivere consuevissent,
 Ne perversi hominum mores crescentibus annis
 Augmentum acciperent, vitis et terminus esset,
 Maxima vita hominum lustra ad duodena redacta
 [est.

Namque Cainigenum cum se conjuncta profanis
 Damnasset thalamis in pejus prona juvenus,
 In varium facinus, Superum deserta favore,
 Prosilii, inque omnes currit temeraria lapsus.
 Tum Deus averso tam multa ob crimina mundo
 Confestim infensus, voces erumpit in istas :
 Nequaquam posthæc humana in gente manebit
 Spiritus ille meus, vitam nec proferet ultra :
 Vivere bisseuos decies contenta per annos
 Vita nocens hominum : quoniam terrena secuti
 Plus carnis quam mentis habent. Sic ergo severa
 Ævi constituit tempus sententia certum
 Judicis immoti, longæ ne tempora vitæ
 Criminis augendi causam præstare valerent.
 Flagitii quid enim jam non auderet iniqui
 Impia gens hominum? nam magna mole gigantes,
 Monstra horrenda hominum, vario de semine nati,
 Nil non audebant, quis una et maxima virtus
 Non fore ad extremum pravos, quos dira libido
 Crimen in omne trahens, nullas sine sanguine no-

[ctes.

Aut sine cæde dies unquam ductare sinebat :
 Immemores juris divini, hominumque suiq;
 Affectusque pii, matrumque, patrurnque suorum,
 Auctorisque Dei : tantumque in criatua summa
 Processum est, homines Dominum ut fermasse pige-

[ret,

Ut perversa etiam Deus ob peccata nocentium,
 Criminis expertes animas, convolvere vellet,
 Atque superfusus terras immergere lymphis,
 Rursus in antiquam mando redeunte figuram.

Unus erat Noe justus, quem propter in iras
 Differret prouire Deus : quem vita fidelis
 Jam per quingentos immanem criminis annos
 Duxerat, et sancta degentem in lege probarat.
 Cui sic sancta Deus pandens arcam revelat.
 Jamque hominum vitis infectam turpibus omniem
 Aera cum terris in deteriora relapsis
 Eluere, et tumido visum est submergere ponto :
 Et dum cuncta mens operit, jussusque residit
 Gurgite præcipiti, pollutum diluat orbem,
 Impicitosque homines, et quidquid vivere jussura
 [est

Causa hominum, inflati convolvat lake profundi.
 Sed quia tu solus cui cordi nostra voluntas,
 Devotum sanctis duxisti legibus ævum,
 Perversis semper veto meliore repugnans :
 Sic decretorum moderabor jura meorum,
 Ut mihi cum justas inherit gens impia pœnas,
 Purgatæque orbis feces : tum dignius a te
 Incipiat mortale genus, summumque parentem

A Te numerent populi post hæc qui tempora vivent.
 Quadratis igitur trabibus contexta paretur
 Arca tibi, cubitis sed quæ sit longa trecentis,
 Lata quaterdenis, denos super : aere in altum
 Terdenis surgens, cubitali ornata fenestra.
 Insuper a læva ponatur janua parte.
 Tunc calidum bibula spirans compage bitumen
 Exploret, tenues et vestiat undique rimas,
 Cumque triplex spatium discreverit arca duplex,
 Sic discernantur propriis animantia nidis,
 Ne violent permixta genus, commissaque pugnent,
 Confundantque cibos, quorum te condere par est
 Tantum materiem : nam dispensata receptis
 Ne desit, præstare mea est. Hæc mente fidei
 Noe concipiens (sensum ipse animamque ministrans,

B Velle et posse dabat famulo, quodcumque jubebat)
 Jussum opus aggreditur, densas prosternere silvas
 Incipiens, atque annosas proscindere quercus,
 Admittunt luci radios, umbriisque levatur
 Campus, et æquævo spoliatur robore valles.
 Sed cum tam multo fuerit properata labore
 Summa operis cœpti, centum differtur in annos.
 Ut bona vita sequas, vitæ delicta prioris
 Emendet, mutetque feros geas impia mores.
 O miseri, quos tanta justæ dilatio pœnæ
 Plus facit esse reos : nec jam pro crimine tantum
 Præterito, at longe gravius plectentur ob ipsam
 Temporis indulti spatium, veniamque neglectam
 Cum testaretur se parcere malle reversis,
 Tempore dilato Dominus. Jam mole peracta,
 C Machina constabat laterum compage capaci,
 Diffugium quod supremum poter ipse pararat
 Naufragiis natura tuis, rapidisque fluentis:

Tum Deus e cælo famulum dignatus olympo,
 Voce monet Noe summum jam tempus adesse,
 Condere se latebris, nates enim uxore, nurnsque
 Eripere instanti exitio, mortisque tenebris,
 Cunctaque vivificis animalia reddere claustris :
 Sive ea terra fovet, seu clarus sustinet aer ;
 Singula de mundis septena, et singula bina
 Ex his quæ sacris sinus opta, immunda vocantur,
 Nec mora fit, quidquid convexo cardine cæli
 Nascitur, ignotum diversis partibus orbis,
 Quod stupet Deus, quod pallidus horret Iberus,
 Australis Libyæ calidis quod nutrit arenis,
 D Scindit Hyperboreas miro quod lumine noctes,
 Festinat trepidans et aperte immergitur arca,
 Diluvium dicas jam præsensisse, Deoque
 Auctori parere suo, et pœnas ratione carentes
 Plus quam imprudentes homines ratione valere,
 Et si nil sapiunt. Ergo omni semine vite
 Prægravidam ut primum claudi Deus imperat arcam
 Nox ruit, et subite cælum obduxere tenebræ.
 Effusaque cadens terras ferit aere nimbus,
 Et luit, et toto pariter desævit in orbe.
 Nec satis exiditio est qui nubibus effluit imber,
 Antiquæ laxantur aquæ, jamque æthere aperto
 In nubes vacuas cælum pluit, et reserata
 Dehuit in lymphas mundus celestis abysson,
 Atque novos pandit fontes, torrentibus æquos.

Dumque uno innixtum raptim se gurgite jungit,
 Quod cælum, quod terra vomit, quod nubila fuundunt
 Involvit mersos mixtis cultoribus agros,
 Implicitosque greges stabulis, cum civibus urbes,
 Obruit inter aquas : populique natante ruina,
 Nulla manet rerum facies : tegit omnia flumen,
 Crescendoque suum perdunt et flumina nomen.
 Mox etiam cursu, nullis satiabilis unquam
 Annibus Oceanus, tam magna mole ruentes
 Jam præsentit aquas : aucto quas gurgite major
 Pellit, et in cumulum redeuntes surgere cogit.
 Donec contractis æstum attollente profundo
 Undique littoribus summo se circite jungit
 Fluctus, et oppressis concurrunt æquora terris.

Et jam ter quinis super omnia celsior ulnis
 Arca ferebatur (namque hæc mensura supremos
 Excessit montes) cum quadraginta diebus
 Unius pluvie furor, et mors una fuisset.
 Ter quinquagenis dehinc solibus aere sudo
 Consimilis ponti modus et mensura remansit.
 Dum pater omnipotens jamdudum in carcere gentis
 Conclusæ miscrans, terris abscedere magnum
 Paulatim jussit pelagus, sensimque relabi :
 Ne raptim fugiens terras subverteret omnes,
 Et stabilem in sedem tellus ut sicca mearet.
 Denique diffuso planus mox aere vertex
 Prodere se cœpit pedetentim, et summa videri
 Posse juga, ac planos scopulis descendere fluctus,
 Cumque residenti sensum prorumpere silvas
 Æquore, et occultos paulatim surgere colles.
 Jamque niger patula speculator nissus ab arca,
 Acra reppererat placidum, prædaque reperta
 Non jam curabat consueta in claustra reverti :
 Ergo emissa semel vitali e sede columba,
 Nil referens certi, rursus dimissa reportat
 Paciferae frugis parvum libamen olive.
 Tantus ad judicium hoc, magni cum laude parentis
 Clausorum fletus, quo se gaudere revelant,
 Exoritur : quantus muris cum victor acerbus
 Insultat, subitum obsessis si forte feratur
 Auxilium : quantus cum iudice missa modesto
 Addictos rursus vite sententia reddit :
 Quantus in ambiguum fœvus cum vita recurrit
 Inter lugentum lacrymas et gaudia fletus.

Posteaquam rursum speculatrix arva patere
 Nuntiât, hoc ipso terris quod missa receptis
 Non rediit, tedet pigras perferre latebras,

A Et juvat ad cœli ventos spirare patentis,
 Atque animam æthereo laxatam pascere sensu :
 Sed nulli claustro fas est exire patenti,
 Donec relliquias illuc qui jusserat orbis
 Ingredier, jubeat sacris excedere claustris.
 Cœlitus admonitum lida cum conjuge Noe,
 Cumque domo, et natis pariter, nuribusque pudicis
 Et nova deductis iterum dare rura colonis,
 Cunetaque succidua servata animantia proli,
 Jam captiva diu claustris emittere apertis,
 Quæ bonus humanos opifex servarat in usus.
 Quæ postquam data porta ruunt, pars acra pennis,
 Pars saltus silvasque petunt, pars mersa cavernis
 Infoditur patulis, terre pars libera campis
 Exsultat siccis, et prato vernat aperto.

B At vero mundi sortitus regna secundi
 Cuneta oculis Noe lustrans, ac mente capaci
 Accipiens, animumque volens saturare replendo,
 Cuneta haurit, rapido perlustrans omnia visu,
 Ut nova miratur : noto fulgent or ortu
 Et mage sol rutilus ridet ; majore sereno
 Læta poli facies, et desperata virescunt
 Fœtibus arva novis : sed adhuc versatur imago
 Ante oculos, tante semper uemoranda ruina.
 Inter aquas quid pertulerint, quid munere sacro
 Non etiam tulerint, fremeret cum verbere sævo
 Pontus, et illisas contemneret arca procellas.
 Cumque suis Noe quam prompta et lata revolvit
 Se circum summi fuerit largitio Patris,
 Cogit et attonitos mirari ac volvere secum,

C Unde tot esca animis toto suffecerit anno,
 Quis potus, namque hoc constat, si cætera vite
 Suppetarent, clausos, dum fluctuat arca, perire
 Inter aquas potuisse siti, nisi rector olympi
 Depositos, hominum auxilio donoque carentes,
 Sustinisset eo quo condidit omnia mutu.
 Ille animas longæ perituras carcere noctis
 Affectu lucis spolians, virtute replevit.
 Ille ut tam segnem possint perferre quietem,
 Infudit pigri placidum torporis amorem :
 Omnipotens quid enim non ejus dextera possit,
 Qui gelidi raptim mersos sub gurgitis undas
 Cum visum est ardere facit, flammisque sub ipsas
 Algere invectos? et qui nunc tempore parvo
 Posse perire homines docuit mergentibus undis,
 D Ostendet flammis atque undis posse renasci.

LIBER TERTIUS.

Talia mente gerens, venturaque secula cernens,
 Non prius officii quidquam servatus inire
 Constituit quam sacra Deo laudesque rependat,
 Gratesque evaso referat discrimine Noe.
 Mox niveo sacra exsurgent altaria saxo,
 Agnovitque hæc prima recens altaria mundus.
 Antea totus enim, convexo tramite cœli,
 Templum mundus erat, tum dudum ad sacra paratis
 Affugit e gregibus septenis hostia præceps,
 Fœu volucrum ex specie, mollis quas sustinet aer ;

Sive ex his qua terra parit ; nam septima quæque
 Aris sternuntur devota animalia sacris.
 Æthereo tum mox ignis demissus olympo
 Libat odoratos ad sacra altaria fetus,
 Ambrosionumque Deo flagrant holocausta vaporem.
 Et quanquam nostri nil muneris indiget, ille
 Totius mundi Dominusque Deusque, suorum
 Attamen officiis venerari et munere gaudet.
 Qui lymphis tandem sic Noe affatur ademptis.
 Et si parva fuit, tanto pro crimine, pœnæ

Ultio, vindicibus pluviis, cœloque refuso
 Tot scelerum damnasse reos, sedemque nocentem
 Terrarum, mage diffuso purgasse profundo :
 Non tamen offensi, ferieinus verbere tali
 Uterius mortale genus : quamvis ruituras
 Per varium facinus, per crimina pristina rursus
 Humanas mentes videam, gentesque prolanas,
 Non tamen interea cessabit dextera vindex,
 Supplicia injustis quæ reddat, præmia justis.
 Vos igitur, quos vita probat justissima nobis,
 Crescite, securi et secunda prole referte
 Arva, nosque [F. novosque] greges longis distendite

ferris.

Servabunt elementa vices, cunctisque diebus
 Sparsis seminibus reddetur debita messis.
 Currat opus mundi compar, discordibus horis :
 Æstati certabit hiems, ac tempora librans
 Veris et autumnii fugiens replicabitur annus.
 Vosque (quibus regnum solidi permisimus orbis)
 Tota tremet, metuetque ampli substantia mundi,
 Imperium ecce damus vobis res prorsus in omnes,
 Totque inter species rerum : quæ sponte moventur
 Carneæ membra quibem vestros largimur in usus,
 Quanquam interdum vobis a sanguine vivis
 Esse volo : quem si quisquam ederit, haud secus acris
 illum iudicii plectet sententiam, quam si
 Hauserit humana fluidum de cæde eruorem :
 Quem repetam semper vindex, adeoque requiram,
 Ut mihi non solus pendat rationis abundans
 Supplicium, sed bruta etiam : cruor omnibus æque
 Sit sacer humanus. Verum ne postea quisquam
 Diluvium metuat, tali sit fœdere tutus.

Cum levis in nebulas pendens se verterit humor,
 Et nigras cumularit aquas in concava nubes,
 Effundam radios, et pulchrum circite summo
 Arcum componet mihi solis imago recurvum,
 Pingentem convexa poli, qui luce colores
 Exhibeat varios, et in aera dissipet imbres,
 Ignis plus habeat rutilans, et jam minus imbris :
 Quod sibi venturi specimen præsumere signi
 Posteritas secunda potest, ut fœdere tali
 Post hæc diluvium credat non esse timendum.
 Talibus attentis imperiis cum conjuge Noe,
 Post habitas Domino grates, laudesque repensas,
 Certatim et limo dulcique uliginæ leta
 Arva pater natiq; simul; quis firmius ævum,
 Mox subigunt rastris, et semine rura maritant.
 Tum vere effusis late densissima campis
 Herba virens, flavas cum duravisset aristas,
 Solis ob ardores in frugum lacte gelato
 Reddit multiplicem cumulo fœnore messem :
 Et nova prægravidam jam palmite vinea dnm
 Luxuriat fructu, totaque ex arbore nectar
 Parturit, et duro nascentia pocula ligno.

Forte Deo Noe celebrabat lætus honores,
 Indulgens sacris epulis, vinumque propinans
 Prima e vite novum : quo demum largius hausto,
 Illic alto gravidus somno, membrisque solutis,
 Non bene composita cum veste jaceret, humique

A Prostratus, spectanda daret genitalia natis
 Membra suis, uni tibi Cham terribile risum
 Movit origo tui, nec jam peccasse sat uni
 Esse tibi credens, fratres aspergine culpæ
 Contendis maculare tux : sententia multo
 Quos melior, meliorque animus, detecta parentis
 Objecta docuit celare virilia palla :
 Nam patrium aversis manibus texere pudorem :
 Sed simul atque Japhet, tali dignissima patre
 Pignora, quos ideo fratris dedit esse minoris
 Jure pater dominos, somno vinoque solutus.
 Qui mox natorum evigilans benefacta suorum,
 Et Cham demeritum tali mercede rependit.
 Cham tu, inquit, maledictus eris, servusque tuorum
 Æternum fies ventura in æcula fratrum.

B Scm vero benedictus erit, fratremque minorem
 Participem secum communi sede honorum
 Efficiet, quorum late possessio currat.
 Hæc fatus senior, cum jam decurreret annos
 Mille minus decies quinos, in pace quievit.

interea Domini dum sancta in lege vigeret
 Posteritas, multis jamque aucta nepotibus, et sæ
 Cœlorum ac terræ Domino committeret uni :
 Tunc sanctis hominum parebant omnia jussis,
 Terra gravis, liquidum pelagus, vegetabilis aer,
 Non opus arte illis, celesti namque magistro
 Omnia discebant. Sed postquam in crimina mundus
 Exiit, et late vitis sese abdidit inuis,
 Perdidit insigne hoc inuis damnata propago,
 Oblitamque Dei plures effingere divos

C Non puduit : tanti est supremi oblivio Patris.
 Tum gravis inventor læthi cessare capacem
 Fraudis materiam non passus, cuncta maligno
 Subdidit arbitrio, quo fatum induceret orbi,
 Suaderetque Deum vel jam non esse, vel ista
 Inferiora hujus contemnere munia mundi.

Ergo res hominum cunctas, eventaque rerum
 Quæ Domino fuerat par assignare supremo :
 Assignare vagis persuasit subdolos astris,
 Atque avium spectare fibras, motusque volantum,
 Et studio ingenti magicæ scelus intulit artis,
 Et plures orare deos, idolaque muta
 Aut magis idolis latitantem semet, in ipsis
 Suasit adorari, multo mage dignus aduri.
 Inque nefanda prior descendit crimina Nimroth,

D Impietatis apex Cham servo e semine natus,
 Mole et mente gigas, Babylonia regna gubernans ;
 Persarum hic animos capiens, venator iniquus,
 A veris Domini sacris traduxit ad ignem.
 Nec modo plus æquo cupidus, hæc arte sagaci
 Ille caput scelerum, mundi infensissimus hostis,
 Illisit curis hominum, sed mentibus ipsis
 Irruit, et sensus penitus descendit in omnes,
 Mox et in affectus : nam cum patris unica proles
 Spem generis letho secum traxisset acerbo,
 Infelix Nimroth, lacrymas noctesque diesque
 Continuans, hebetique trahens plangore querelas,
 Dum furit, et raptum quærit per singula natum,
 Effecta mœstum solatur imagine luctum,
 Et Pario effectam filii de macnora formam

Credidit infelix incluso vivere sensu,
 Et questus audire suos. Mox inde dicatis
 Erectisque æris divinos addit honores,
 Inque loco jubet esse Dei, tum protinus omnes
 Amplexæ gentes scelus hoc, erimenque secute,
 Pro diis queque suis caros habuere parentes,
 Post etiam simili reges in honore locarunt,
 Dixeruntque deos: quorum sub nomine mendax
 Græcia, dum veris falsa insinuare laborat,
 Addidit obscuras vanis rationibus umbras,
 Excusans tumulos atque indita nomina bustis:
 Donec per species sese dementia cunctas
 Proderet, et rebus minimis membrisque pudendis
 Nomen iacane Dei, mundo ridente, daretur.
 Talibus errorum salebris fomenta daturus,
 Ambigua inventor lethi responsa ciebat:
 Usus ad insidias aut igni, aut fonte calenti,
 Aut terra ex antris ventos spirante loquaces,
 Et falsum vani sibi nomen Apollinis indens.
 Talibus a Domino gentes trux ille remotas
 Captabat laqueis quo ducens cunque volebat:
 Tanti est a sancto Domini discedere cultu.

At vero egressi hinc sumus, redeamus ad illam
 Majorum seriem, que paucis aucta per annos,
 Usque adeo exerevit, quod mox Oriente relicto,
 Inde novas alibi compulsi querere sedes,
 In campum (Sennaar veteres dixere) patentem
 Perveniant: cumque his etiam discedere terris
 Cogitur in varias partes spargenda juvenus,
 Cœpit in hæc mœstas tristissima verba querelas:
 Heu! quam non certus vite status ordine cepto
 Fert homines! quamque ignaros vel prospera fal-

[lunt

Per varios casus! quam voti summa petiti
 Tendit in adversum! jam nos (si dicere fas est):
 Quod sperata patrum precibus numerosa nepotum
 Grevit turba, piget: spargenda est quippe per orbem
 Exsilio cumiata manus, perituraque longe
 Finibus a patriis: nos ergo sicine tandem
 Longa pauperie defecta, inhonoraque membra
 Ignotis dabimus passim tumulanda sepulcris?
 Nec saltem miseri tumulis claudemur avitis?
 Nulloque erit nostri post mortem fama superstes!
 Quare agite, o juvenes, dum vires turba ministrat,
 Que vobis superest, que finem nesciat ullam,
 Egregiam æternis famam dimittite factis.
 Urbem condamus, cuius sub monia turrem
 Usque attollamus, donec pingentia cœlum
 Sidera et excelsi convexa attingat olympi,
 Nescia posteritas ut nos hinc orbe relicto
 In cœlum migrasse putet. Sic mota juvenus
 Contemnit cautes, et quidquid monte recesso
 Destitit, ac domitæ fictas de viscere terre
 Constringunt igni lateres, operisque futuri
 Materiam proprie maluit debere labori:
 Hanc inter stratum sic necit atrinque bitumen.
 Ut solidas simulat circumdata mœnia cautes.
 Mox turris properata subit, mox vertice nubes
 Transilii, ac fruitur cœli propiore sereno.

Tum Pater Omnipotens cœlesti voce sonatum

A Congregat angelicum, turbæ insana superbæ
 Tæcta stupens, isthæc regni consortibus infit:
 En terrena phalanx quo jam temeraria pergat
 Cernitis, et quantos imprudens tendit in ausus.
 Mortali quæ structa manu contingere celsos
 Credit posse polos, et ad æthera ducere nostrum,
 Cum nemo indutus terrene corpore, cœlum
 Ascendat, nisi qui cœlo descenderit alto.
 Sed quia gens una est, eadem quoque forma lo-

[quendi,

In componenda persistent turre, nec ante
 Desistent quam mutua opus consensio ceptum
 Finierit: tanta est humana insania mentis.
 Ergo agite (ut vetitum norint quod posse negatum
 [est)

B Jam descendamus, tumefactaque corda superbo
 Consensu varii turbemus vocibus oris,
 Ut quod peccarunt concordis criamine mentis,
 Confuse damnet melior discordia linguæ.

Dixit, et intentos operi, molemque levantes
 Mentibus attonitis, subjecta oblivio primum
 Intrat, et ignote subit imperlectio linguæ.
 Increpitant operis studio cessante magistri
 Cunctantes socios, sed vocem nemo remittit
 Non intellectis: quod si quis tentat, inane
 Sibilat, aut rupti fremitu sermonis anhelat.
 Si vanum prava susceptum mente laborem
 Destituit frustrata manus, jam nemo propinquum,
 Nemo patrem sequitur, quem quisque intelligit,
 [addit

C Agglomeratque sibi, sociumque adjungere curat.
 Dumque perit divisa hujus cognatio gentis,
 Gentem lingua facit: sparguntur classibus æquis,
 Diductasque petunt vario sub sidere terras.
 Haud aliter volucres campi per mollia plana,
 Quas gregibus mixtis errare et querere vicium
 Persuasit secura dies, cum nocte propinqua
 Frondea tecta petunt, exempto cum grege turba
 Vulgus quæque suam sequitur, rabidoque volatu
 Misceantur, similis qua duxerit aut color aut vox:
 Sic tunc in partes populus se dissecat unus,
 Et species fit quæque genus, longeque remotis
 Considunt terris, atque orbem gentibus implent.
 Nec tamen hoc sacri (cui sit sua pœna nocentum)
 Muneris est vacuum: nam quamvis ultio justa
 D hæc fuerit, quos non tetigit reverentia cœli,
 Que sedes propria est mundi, rerumque parentis,
 Ut nec se agnoscant, verba inconsueta loquentes;
 Attamen id multum quod rupto hoc tordere cautum
 [est,

Ne, quam paucorum attulerat persuasio culpam,
 Cunctorum assensu rursus contingeret omnes.
 Et faceret commune nefas: ne prelia dura,
 Et rabido populis mors arecensanda furore
 Bellum illis civile foret: sic profuit illis,
 Inque bonam versa est primæ distractio linguæ.
 Quanquam nec prorsum sublata Ebræa loquendi
 Coasuetudo fuit: cum tunc permanserit oris
 Ebræi sonitus, sermoque antiquus, in illis
 Qui culpæ expertes. Pars non injusta fuerunt

Natorum quos Sem genuit, custodia justi
Quos tenuit, Dominique etiam reverentia rexit.

Sed postquam toto deinentia percita mundo,
(Ut taceam magici scelus intestabile monstri)

In truncos et saxa etiam durique metalli

Arte cavas species, et cassas luce figuras,

Impegit mortale genus, mentesque supernis

Intentas fregit, terræque adduxit inertis,

Convolutque simul fœdæ contagio labis,

Non secus Æthiopum ferventibus excita terris

Nubila morborum, corrupto tramite cœli

Dum currunt, quisquis percussam fulmine lethi

Ingemuit, simul ipse ruit, quicumque cadentem

Conspexit, cecidit, congestaque funera passim

Dira lues stravit, camposque reliquit inanes :

Sic tunc præcipiti complexos mole furoris,

Ne nihil infectum toto dimitteret orbe,

Comprendit repetens, quos jam dimiserat error.

Donec Chaldæi generis, de semine Thare,

Vir justus, metuensque Dei, cum stirpe suorum

Urbem aliam, moresque novos, sedemque requires,

Mansit in Assysiis demum novus accela Carrhis.

Qui quadragenis lustris ubi vixit, et uno,

Infaustam hanc vitam felici morte redemit.

Huc, meritis parem, et sanctis virtutibus æquans

Aut longe superans, successit filius Abram,

Vir cœlo dignus, nam primo a limine vitæ,

Verum mente Deum venerans, gentilia semper

Aversatus erat, quem postquam morte parentis

Jussa sequi jam posse Dei, sine fraude liquebat,

His Dominus famulum meritis dignatus adire est.

Quandoquidem toto te solum invenimus orbe

Quem sincera fides juvat et reverentia nostri :

Linque procul sedes patrias, terramque nocentem,

Pollutamque domum : cognatio tota profana est,

Et fugienda tibi ; terræ melioris in agros

Me duce pervenies : ne sis pars gentis iniquæ,

Qui sanctæ caput esse potes, tum sacra dicabo

Quæ maneant, benedicte, tibi, nomenque per omnes

Magnificum reddam populos, bona cuncta repen-

[dens,

Et benedictus erit, tibi qui benedixerit, atqui,

Qui maledicta tibi conviciaque ingeret, ille

Confestim maledictus erit ; benedictio per te

Spargetur tribus cunctis, ævoque futuro.

Dixit, et imperis mentem quæ pareat indit,

Promissisque piis credat. Mora nulla repente

Diecto intereedit Domini, sed protinus Abram

Cum gregibus varii generis, famulisque paternis,

Conjuge cum fida, cari cum pignore fratris,

(Cui Loth nomen erat) digressus, limite recto

Ignotum sibi carpit iter : mollissima latas

Præbent arva vias, blandumque faventibus austris

Arridens, nullis turbatur motibus aer,

In Chanaan terras et regna uberrima Sichen

Donec perveniens, dilicet sobolique sibi que

Isthæc in sortem imperii cessura futuri.

Unde Deo supplicat devotas exstruit aras,

Et veteres revocans, cultor novus, iugis honores.

Iude petit Bethelam, sedes que lecta beati

A Hospitiis sacrata viri, cunctasque superbis

Excessit meritis terras, quandoque secundo

Post cœlum numeranda loco, nam sede superna

Dignior ista Dei, quæ pignus lege salutis

Emissum mundo tantum mirante paratum

Exciperet visa est, hominemque remitteret astris.

Hic quoque solemnes Abram pater exstruit aras,

Et linguæ nova habitacula ponit in arvis.

Namque fame rursum sedes mutare coactus

Castra movet, totamque domum famulosque gregesque

Secum agit, et rebus commercia justa rependens

Intrat in Egyptum, et Sarai appellare sororem

Mavult quam uxorem, ne barbara pectora sancti

Hospitis in eadem stimulet furiosa libido.

Unde et mox Pharao radiantis imagine formæ

B lectus inardescit, thalamosque et fœdera certa

Lege parat, longos isthæc convivia in annos

Ducturus, ni longe aliter dispuerit ille

Auctor conjugii, qui cum minus ista placerent,

Ecce pavor regi mersa formidine mixtus

Ingruit, et subito quatit improba corda tumultu,

Exterretque animos niger horror, et implicat artus :

Ut rex sacrilegæ gentis tam tristia vota

Sentiret damnasse Deum, qui tale profecto

Consilium infudit famulis, ut barbarus hostis

Esse virum Sarai securum agnosceret Abram :

Cum foret expertus quam non impune profano

Appeteret ferro quem nec videre liceret.

Sponte igitur, nulla violatam labe, marito

Reddit, et ingenti cumvatum fruge remittit

C In Sichen, Bethelamque suam : quo deinde recepti

Cum gregibusque domoque pater, cum conjuge salva,

Exercent campos, et pingua pascua late

Innixtis carpunt gregibus. Dum iurgia crebra

Inter pastores patris nata atque nepotis,

Dum non sufficerent capiendis arva durorum

Armentis angusta nimis, plenissimus ergo

Abram justitiæ atque observantissimus æqui,

Quo dirimat lites, et iurgia tollat avara,

Ut natu major, concessos dividit agros :

Junior elegit, qua dulcibus undique fusis

Rura maritat aquis, ripisque umbrantibus inter

Labitur et teretes saltus Jordanis amœnat.

Ergo quo fugiat pastorum iurgia, ab Abram

Declinans, junctos Sodomæ Loth migrat in agros.

D Cum Deus hac Abram mœsti spe pectora firmans :

Ne movearis, ait, fratris quod prole relicta

Nunc solus videre tibi ; innumerabile vulgus

Tu mihi solus eris, populique idem auctor amici.

Suspice quadrifidi partes intentus ad orbis,

Inspice nunc austrum versus, septemquetrones,

Qua sol exoritur, qua vespere concidit imo :

Hæc tibi met, prolique tuæ, populisque tuorum

Concedam, æternos illis habitanda per annos,

Quis tu etiam terris longe lateque fruaris.

Surge, et qua pateant gressu prius hospite lustra.

Hæc ait : ille libens parens, sedemque relinquens

Emigrat, Chebronque subit, sub ilice nigra

Ad Mamre querceta pater tentoria figit.

Hic quoque solemnes Domino struit, ut colat, aras.

Interea magno circum turbante tumultu
Hostis adest avidus, varia quem dote referta
Sollicitat tellus, campis illisa resultat
Ungula, et effusis errat populator habenis,
Adversum Sodomæ pinguissima pascua gentis.
Loth vero portis eum rege erumpit apertis,
Et vicina manus regum socia arma ferentum,
Secum equites peditesque trahunt : dīrenditur

[agmen,

Configunt acies pariter, sternuntque caduntque.
Sed turpis Sodomæ luxu emollita juvenus,
Ut rursum exarsit repetitus clamor in iras,
Vertunt terga metu : rapido pars moenia eursu,
Pars montes silvasque petunt, pars septa catervis
Porrigit ignavas ad tristia vincula palmas.

Ut vero patruus captum Loth audiit Abram,
Non fletu, (quid enim fletus conferret iuanis?)
Sed virtute parat frateri succurrere capto.
Instruetos igitur trecentum deligit omni
De grege, bisque novem famulos, quos ante prævutes
Insequitur sensim, qua tendere prodidit hostem
Lentum præda gravis : quorum de nocte sileanti
Corpora (conflictu dum jam languentia duro
Irrigat, et fessos dulcis sopor alligat artus)
Aggreditur, nil venturum sibi tale putantum :
Ut cum jejuni rabies vasana leonis,
In pecudum saltu penetravit septa volueri,
Et dente atque pede exanimat, cupidamque vorandi
Ira famem superat, dum meta doloris acerbi
Jamque ovibus vacuas effecerit ultima caulas,
Haud secus ille duces somno vinoque sepultos
Sternentesque Abram populos, regesque trucidat,
Sic tamen ut nullus confudat castra tumultus.
Nemo gradum sentit, nisi quem mens deficit et vox,
Nemo sonum cædis, nisi quem mors excitat, audit :
Sanguine cuncta madent : sicco resoluta sereno
Tellus tabe coit, gressumque morante cruore
Lubrica stagnanti titubant vestigia campo.
Nec tamen omne animans gladiis occumbit apertis,
Servantur prædæ : tanta est moderatio justī
Victoris, reliquos sparsit fuga turpis, et agros
Usque Dauascenos instans formido secuta est.
At victor tanti nil motus laude triumphī,
Inter equos, pecudumque greges, populumque re-

[ceptum,

Aut captum, gazasque (avido quæ pondere victos
Victoresque movent) nil prorsus concupit horum
Magnificus : sed enim tanta inter gaudia miti,
Et varios hominum reputat sub pectore casus,
Omnes omnino prædas, et præmia belli
Direptis passim populis, regique reservat :
Non sibi se pugnasse docens, deridendo tamen offert
Hostibus excussa, quæ vera est hostia, prædæ
Melchisedech, vinumque et panem ab eade reverso
Obtulerat, rex ille Salem, qui munere tali
Mystica præcensit summi libamina Christi :
Cujus de manibus sumens Ecclesia corpus
Vivificam panem, cœlesti pota cruore est.
At vero hostili redeuntem et fenere lassum
Omnipotens verbis solatur talibus Abram.

A Quandoquidem nullis cupidum te præda subegit
Illecebris, pretium fidei, mercesque laborum
Mecum plena tibi est, teque et tua cuncta tuebor
Hæredi servanda tuo, quem germine sero
Progenitum, mage multo etiam pius auctor amabis.
Nil est quod metuas : hæres tuus ille Damascus
Ut fuit, ipse tuo cernes de semine natum,
Accendat eujus patrios infantia sensus.
Suspice connexum quam denso lumine cœlum
Picta nocte micat, quantis congesta premanur
Sidera sideribus, numerum quæ objecta recusent :
Seminis hoc exemplar habes, stirpisque futuræ
Multiplicis formam. Sic factus, fuit : at ille
Credidit, et nudæ fidei consensus sola
Plenam ad justitiæ et meriti reputata coronam est.

B Atque adeo hinc Abram tanta mercede docemur,
Quanti sit meriti divina credere Verbo.
Demeriti contra quanti non credere : namque ut
Credidit, hac rursum divina voce meretur
Solari, Omnipotens dum verbis incipit istis :

Ille ego sum Deus ac Dominus, qui teque tuosque
Chaldaea de gente tuli, tandemque paternis
Exceptum vitis, terra iustiore locavi,
Ut de te genitus populus meus arva beata
Incolat, et seriem longe lateque propaget,
Gentibus expulsis, quas ludo errore parentum
Sacrilegos ritus olim fecere profani.

Quod cunctabundus nimium quia credere differs,
Trimam sate mihi torva jam fronte juveneam,
Cum qua par annis blando grege lecta capella,

C Equævasque aries nostro inactetur honori,
Casta quoque humanæ turtur conjuncta columbæ.
At vero voluerim non sentiat hostia ferrum,
Tantum inter medias pecudes discindere cura,
Quas sic diductas mundis distinguo arenis,
Ut membris cocant altrinsecus commula membra,
Dixit, at ille Dei monitus servare libenter
Assuetus, raptim properat mandata patrare :
Sed cum dispositam, quæ jusserat ordine, terræ
Stravisset seriem, subito manus ingruit atra
Importunarum prædâ insectata volucrum,
Quæ ne contactu violarent sacra profano,
Indique sollicitus cavet, et circumspicit Abram.
Sed cum opere attonitum tanto, nec sole cadente,
Vinceret officii moles tam magna recepti,

D Ecce niger terror, tremor horridus, et sopor intrat
Nuntia jussa ferens, venturaque sæcula formans.
Credo, videbatur septum sibi cernere Nilum
Ebrææ gentis populo, serosque nepotes,
Ingentesque supra numerum cognoscere turbas :
Inde truces motus, deductaque castra suorum,
Transmissum pelagus sicco pede, mersa profundo
Aguina, naufragium nulla cum classe secutum,
Ereptosque mari Ebræos, dehinc tota beate
Regna Palestine populo patuisse reverso.

Talibus attonita visis non deluit alius
Interpres : Prænosce tuos, sobolemque tuorum,
Inquit, in externis per sæcula quattuor agris
Niliaci illius sensuram dira tyranni
Imperia : at cum tot peregrina experierit annos.

Servitio eripiam, gentemque ulciscar iniquam,
 Et reddam terris, blando quas gurgite cingunt
 Nilus et Euphrates. Sed cum peccata nocentum
 Gentis Amorrhææ populique hæc regna tenentis
 Explerint summam scelerrum, dignique patris
 Sedibus expelli fuerint, attamen ante
 Longævo felix decedens limite vitæ,
 Ploratas natis eum pace et munere nostro
 Ad sanctos migrabit avos. Sic fatus, et alto
 Cum jam vox terris densas induceret umbras,
 Signam e monte dedit: confestim funeus istie
 Apparet elibanus, lampasque ignita videtur;
 Tum sacras epulas, medumque iavecta paratum,
 Precipiti cursu delibans flamma voravit.

Interea certus regni, prolisque futuræ,
 Munus adire patris cupit Abram: casta sed uxor
 Abnuit officium, quod inanem effeta senectus
 Jamque uterum sibi fecisset; sed dulce mariti
 Pignus spernere novam quacunq; ex pellice fusam
 Esse suam credens, famulam (cui junior ætas,
 Agar nomen erat, tellus Nilotica origo)
 Subrogat in thalamos, precibusque aggressa ma-

ritum

Servili semen concredere perpulit alvo.
 Proh servile nefas! ut primum vivere sensit
 Agar ventris onus, fastu tumefacta superbo,
 Despexit dominam, et dominam eui matris amorem
 Debat causamque, sui furiosa tumoris.
 Recte igitur flagris hanc vir justissimus Abram
 Conjugis addixit: quorum magis acta pudore,
 In deserta procul secretaque lustra ferarum
 Abditur indignans, quam exsul nec spernere cessat.
 Sed rursus obsequio privans quod debuit illam
 Contemnit quo more potest, mavultque pericla
 Desertæ perferre viæ: ni missus olympo
 Angelus occurrat, famulamque ad pristina rura
 Restituat mûi dominæ, blandoque relectam
 Hortatu melius jubeat sperare reversam,
 Et nomen nati doceat, moresque manusque,
 Innumerosque greges tali de stirpe futuros.
 Quo majore redit voto jam certa futuri,
 Et partu dominam fecit prior ipsa Parentem.
 Cum jam decursi spatiis felicibus ævi
 Supra octoginta bis ternos clauderet annos,
 Ad hos bisenas cum justus et insuper unam
 Adderet ætates, solito hunc rursus Pater alanus
 Alloquio dignatus adit, jussitque senectam
 Ducere felicem, simul et promissa revolvit,
 Et cum mercedem expectet, tum corpore prono
 Abram suppliciter Dominum prostratus adorat.
 A quo mox audit firmata voce futurum
 Se patrem innumere gentis, lateque patentis,
 Et ejus veniant etiam de semine reges.
 Hoc tamen a reliquis jussus discernere signo
 Ebream gentem populis, ut sponte resecta
 Carne supervacua se circumcidat, et omnem
 Masculei sexus præsentemque atque futuram
 Progeniem, jussus pueros a matre recentes,
 Atque rudes vite, dum mens ignara dolendi est,
 Præputio exutos, octava hæc sacrare.

A Quod qui tam sanctum corrumpere testamentum
 Auderet, cessans legi inservire rogatæ,
 Exhaeres fieret regni viteque futuræ.

At simul ut vero sibi crederet argumento,
 Venturas aliquando suo de semine gentes
 Innumeras, nomen Dominus commutat utrique:
 Non Sarai tibi, ait, sed Sarra vocalitur uxor;
 Et tu non Abram, sed nomine clarior aucto
 Venturæ Abraham post hæc vocitabere genti.
 Quod commune ideo tibi met cum conjuge vera est,
 Promissi quoniam (nihil est re certius ista)
 Mater erit generis, teque annuum sole remenso
 Esse patrem faciet, quamvis ridenda putetis
 Virtutis promissa meæ, nec vestra senectus
 Impediet quin divini sententia juris

B Æternos semper maneat stabilita per annos.
 Sed tamen ignoseam dubiis, pueroque futuro
 Iaponam nomen, quod culpam hanc arguat, Isae:
 Qui nostri indubie servato federe pacti
 Hæres certus erit, euncta eum stirpe suorum.
 Nec tamen Ismael, Agar de semine natus,
 Expers dotis erit, nostro nam munere fulvus
 Millia multa virum de se ventura potentum,
 Bissenis pariter ducibus regnanda creabit.

Dixit: at ille avidus pactum accelerare receptum
 Jam centum pulsans annos jam pubere nato,
 Se primum gnatumque suum, eunctosque clientes
 Ac famulos omnes, quo jussum est, stigmatæ signat,
 Et populum facit esse novum, fontemque piorum,
 Una eademque via, tanta est devotio legem

C Accipiens, explensque fidem. Quid non meret ergo
 Tam præsens Veloxque fides? nam non timor isud,
 Sed sincerus amor, famulique probatio justi est,
 Quodlibet imperium placida sic mente subire.
 Unde Deum sibi promeruit: nempe antea tantum
 Audiri solitus, meritum post tale ministri
 Jam patitur ærni, cumque indignatio justa
 Ultorem stimulet, mortales non tamen ille
 Respuit aspectus; nam cum damnare pararet
 Crimina terrarum flammisque abolere nocentes:
 Aut verum, aut qualem norat se posse videri,
 Et nomen numerumque Abrahami producit ipsi.

Illi namque domi Mambræ in convalle sedenti,
 Tres subito apparent angustâ hæc micantes.
 Abraham tanti stimulatus imagine visus,

D Procurrit, Dominumque solo prostratus adorat,
 Tresque etiam supplex forma veneratur in uua:
 Quis ut mente pia liceat servire, precatur,
 Et refici, in medios æstus tendentibus horis,
 Non dedigneatur famuli mensisque cibusque.
 Usque adeo visus inter sensusque vigentes,
 Errabat dubitans, hominis substantia an esset,
 Quem norat mens esse Deum: tamen annuit ille,
 Officiumque pii non aspernatus alumni,
 Oblatosque cibos, mensasque sacravit anticas.
 Ut vero, ablatis epulis mensisque remotis,
 Hospitibus visum est illinc discedere, tum mox
 Inde movens gressus, lateri comes hæret euntum
 Hospes orans, tristisque quatit concussa pavore
 Pectora, et attonitum venerabilis attrahit horror.

Quippe videt vultus tacitos, visusque severos
 In Sodomam Dominum juncta vibrasse Gomorra,
 Pacis et emissos famulos, iraque ministros.
 Et cum cognosset tanta quid mole pararet,
 Arcanum pandente Deo, causamque docente,
 Ultra audet Dominum scrutari an perderet urbem,
 Errantis populi per crimina cuncta nocentem,
 Si quinquaginta morum probitate piorum
 Spectatos aleret. Cumque ipsi diceret: Illis,
 Si numerum talem invenio, mihi parcere certum

[est :

Quid si quinque minus fuerint? tam subdidit. Et,
 [quid

Si quadraginta soli? quid si minus illo
 Forte decem numero? quid si bis quinque dabuntur
 Innocui? num et tu urbi, Deus optime, parces?
 Cumque etiam numero se velle ignoscere tali
 Dixisset, famulumque in medio sermone reliquit,
 Tendentem ulterius, seque in sua regna recepit.

Dimissi interea cives e sede superna

Angelici, in Sodomæ terras, Loth forte sedentem
 Ante fores urbis, jam terris sole propinquo,
 Inveniunt: qui cum miro splendore videret
 Angelicos radiare viros, descendere summo
 E caelo ratus, in terram prostratus adorat;
 Invitatque domum, noctemque avertere tecto
 Evincit precibus, simul et convivere suadet,
 Innocuosque cibos et poena parca ministrat.
 Dumque epulis sumptis somno indulgere pararent,
 Ecce sub occasum lucis, noctisque recursum,
 Fœta manus vulgi, si fas dixisse, virilis
 Prosilit et juvenum. Insanis puerique senesque
 Ignibus uruntur, Lothque ut sibi tradat abuti
 Hospitibus cogunt; quid non vesana libido
 Ausit? At ille volens populi mollire furorem
 Insani, natas, quibus illibata manebat
 Virginitas, offert, quoscunque optarit in usus.
 Ast effrena cohors, in deteriora profundii
 Lapsa mali, vitio sese immiscere mirori
 Vile putat, nisi se summis etiam implicet; ergo,
 Infandum ut patret facinus, Loth opprimit, et jam
 Vi majore agitant quam qua virtute repelli
 Humana valeat: cum profinus hospes uterque
 Angelicas nudant mentito corpore vires,
 A populoque senem cæcata mente furente
 Loth retrahunt, inque ipsa domus secreta rece-

[ptum

Perdenda hortantur confestim abscedere terra.
 Qui sint, quid veniant, et que præcepta ferentes
 Mox explere velint, nil jam sermone patenti
 Bissimulant: et ab hac se clade evadere salvum
 Posse, domumque suam dicunt, generosque suosque
 Colligere affines, et secum abducere mandant.
 Ast illos simili cum vulgo crimine tactos
 Involvit similis sententia, sana monenti
 Credere dum nolunt: quamquam quod credere no-

] lunt

Non est ut multum mirere, abscedere cum Loth
 Id quoque ridiculum quod consuluere putaret:
 Quem lentum, pigrasque moras sine line trahentem,

A Hospes uterque videns, manibus cum conjuge ra-
 [ptum,

Virginiibusque suis proci extra mœnia ducit,
 Et celerare jubet, montesque evadere in altos.
 Tali lege data: nec caelesti igne flagrantes
 Post se respiciat quisquam male cautus in urbes.

Loth vero metuens, montes ne tardius altos
 Aggessum velox coeli præverteret ira,
 Ipse Segor lacrymis petiit, secura recessus
 Anra sui, lacrymas autem non sensit inanes,
 Conceasumque sibi donum speciale salutis
 Pluribus impertit, meritumque e munere fecit.
 Et jam non solitas raptim obducentia caelum,
 A patria virtute Deo miscente, coacta
 Nubila densarant nebulas, sed quas rotat Ætna,

B Quas vomit Inarime, atque Aponus Ierventibus
 [undis

Exhalat, quas vicino concussa Veservo
 Erectat tellus, Lycie quas sæva Chimæra
 Ora sine vasto trinxit fornacis anhelat:
 Et quocunque loco fallentia sulfura velox
 Spiritus inflammans, angusto tramite fusus,
 Effluit in lucem rupta tellure vaporans.

Non quod non possit pluvias quoque vertere in ignes,
 Totum de nihilo potuit qui condere mundum;
 Sed majore bonus iudex damnare paratu
 Mavult quos miserans urbis morumque ruinæ
 Punit in exemplum: mox durum elententa minantur,
 Concurrentque undante globo, stipataque flatu
 Quæque suo, coeunt flammaram pabula in unum

C Corpus, et infandas terras urbesque nocentes
 Sulfurei testudo tegit curvata metalli;
 Quam citus et vires angusto tramite somens,
 Spiritus incensam, tanto crepitare fragore
 Compulsi, et crebro tonitrus agitante corusco
 Consternare animos, quotquot spectacula cernunt
 Talia. Quin etiam Loth, heu! miserabilis uxor,
 Seu tanto stupefacta metu, seu stulta cupido
 Illa fuit vetitum contra consurgere pactum,
 Femineis innata animis, quæ denique eunque
 Causa fuit: Sodomam inspectans se ponte ruentem,
 Confestim penas violata lege subivit,
 In statuam conversa salis, spoliataque laee,
 Sic arnam infelix cum corpore perdidit omni,
 Ut nullum exstaret forma remanente cadaver.

D Oeior inde Segor, lactum prohibente timore,
 Horrificoque malis stupidus, mox ingreditur Loth.

Tum sol exoritur toto ferventior igne,
 Irrarum fulgore micans, radiosque severos
 Dirigit in Sodomam: qui postquam luminis flammis
 Involvere suis, resolutaque sulfura nexos
 Secum percipitant ignes, siccoque liquore
 Dispensata suis stillant incendia tedis.
 Fulmineus denso præceps cadit aere nimbus,
 Involvitque urbes, et totis sævit in agris,
 Ac mixto stridore tonat, vincitque querelas
 Flamma tempestas; quæ postquam pabula terris
 Repperit incensis, ipsisque incedit arenis.
 Erigit immensam conjuncto famite metam
 Ignis, et a terris red-unt in sidera flammæ,

In cineres donec cantes tellusque resultans
 Transeat, ac penitus mersæ solvantur arena,
 Depressisque caves consumpto cespite campis
 Pandunt arva síaus, venisque effusus apertis
 Consocians vires qui terras strinxerat humor
 Privatum gignit pelagus, quidnam esse putemus,
 Quod raptim lacus est, mera virtute refertus,
 Qui fait ante rogus? sic omnipotentia summi
 Iudicis in gelidas ignem convertere lymphas,

A Ac rursum lymphas ardentem possit in ignem.
 Nec tamen hic occulta vacant mysteria, nam quod
 Unde hic sunt, ubi flamma fuit, quod flamma missis
 Desuper extinxit lymphis; fortasse notabat
 Luxuriæ calidos ignes, fomentasse prius
 Peccato contracta patris, celestibus undis
 Exinctum quandoque iri: proque ignibus acris
 Justitiæ, quibus illa olim lex dura vigeat,
 Salvificis purgatum iri, et lastralibus undis.

CLAUDII MARIi VICTORIS

DE PERVERSIS SUE ÆTATIS MORIBUS EPÍSTOLA

AD SALMONEM ABBATEM.

Si Domini templam supplex orator adisti,
 Imo et custodem templi, popelique magistrum,
 Quod tu isthic homines, tot Christi altaria cernis;
 Sed si collatis juvat indulgere loquels,
 Hic habitat atus ille hospes, mea viscera Thesbon,
 Cui fratrum ad requiem frondosæ vitis in antro
 Herbida cespitibus sunt structa sedilia vivis.
 Dic igitur, Salmon, quæ rerum nunc tibi sors est?
 Quis patriæ status est? quid te delectat in illa?
 Nantque agris, opibusque hominum, terraque co-

[lonis

Nunc priamum illasæ turbato fœdere vite
 Barbarus incumbit: nec longe ad sæcula vitæ,
 Constructe prosunt solido de marmore villæ,
 Absumptæque omnes vana in proscenia rupes.
 At vero interior pestis, bellumque profundum
 Olim nos densa telorum nube fatigat;
 Sævior et tanto, quanto est occultior hostis:
 Et tamen (heu) si quid vastavit Sarmata, si quid
 Vandalus incendit, veloxque abducit Alanus,
 Ambiguus spebus licet et conatibus ægris,
 Conamur quandam in speciem reparare priorum.
 Illa autem nostro que sunt amissa periclo
 Negligimus, longoque situ squaliescere mentis
 Ignavi patimur, subjectaque colla catenis
 Dedimus, et maucis peccati præda ligamur.
 Et prius est vitem purgare, abscindere sentes,
 Ostia convulsa ac fractam renovare fenestram,
 Quam latos campos animæ, et præcordia cordis
 Excolere, et captæ collapsum mentis honoræ.

Nil hostis, nil dira fames, nil denique morbi
 Egerunt: fuitis qui nunc sumus, hisque periclis
 Tentati nihilo meliores reddimur unquam,
 Sub vitis nullo culparum fine manentes,
 Nil sanctum est nobis nisi quæstus: et illud hone-

[stum est,

Utile quod fuerit, vitis que vocahula recti
 Indinus, et parei cognomen sumit avarus,
 At qui confessis vitis, et crimine aperto,
 Non potuere suas virtutis imagine frandes
 Ontegere, occulto foverunt vulnere plagas,
 Quos terrena trahit sapientia, nescia veri.
 Quosdam infelices qui decipit, incitat error,
 Dum causam inquirunt rerum, astrorumque meatus,
 Quæ sit forma poli, cur longo flumina cursu

PATROL. LXI.

B Non pereant, latus jaceat quo limite pontus:
 Quæque Deo tantum sunt nota, recondita cunctis,
 Scire volunt (heu grande nefas!) et scire videntur.
 Ista quidem, Salmon, sunt nostri crimina sexus.
 Sed levis est vestra vitiorum morbus in urbe,
 Si non feminei magis exarsere furores.
 Ante diem, Salmon, tenebris nox hauida condet,
 Quam possim mores hujus percurrere turbæ,
 Quæ cum lege Dei vivant sub lege virorum,
 Proh pudor! haud nunquam sine nostro crimine pec-

[cant,

Nam nisi delictis faciles traherentur earum,
 Haud illas vitis vellemus vivere nostris:
 Nec rigidas auro vestes, nec vellera Serum,
 Nec lapides toto quos fert mercator ab orbe,
 C Fundor, in pretiis emerent suspiria mœsta.
 Jungimus at vanas, non est pudor, addere curas
 Si gravis ignotis processit Lesbia gemmis,
 Et decies Pessima novo radiavit in ostro:
 Confestim ornatum sibi quæque exposcit eundem.
 Ergo quod variis studeant occurrere formis:
 Atque viris alios aliosque opponere vultus,
 Nonne hæc culpa viri est? Quid agunt in corpore

[casto

Cernsa et nimium, centumque venena colorum?
 Mentis honor, morumque decus sunt vincula sancti
 Conjugii: si forma placet, venientibus annis
 Cedet amor: sola est, senium quæ nescit, honestas.
 Nam quod perpetuis discursibus omnia lustrant,
 Quod pascunt, quod multa gerunt, quod multa lo-

[quantur

D Non vitium nostrum est? Paulo et Salmono relicto,
 Quod Marco cantatur Phœnissæ, et Naso Corynæ,
 Quod plausum accipiunt lyra Flacci, aut scena Te-

[renti?

Nos, horum nos causa sumus: nos turpiter istis
 Nutrimenta danus flammis: culpam caremus?
 Nam velut acceptas referunt specula optima formas,
 Sic exempla virum uxores accepta sequuntur.
 Sed cur infelix in culpa est femina tantum.
 Cum placet stolido conjunx vitiosa marito?
 Unus ubique hostis diffuso turbine sevit,
 Nec mirum est vinei belli terrore subactos.
 Quod si correcti sanum saperemus, et atris
 Libera mens nebulis Christo purgata pateret,

Si fatcem verbi cordi imprimeremus, et illinc
Vellemus veterum vitiorum abscindere nodos,
Adversus Christi famulos vis nulla valeret :
Nec nos Riphæi prosterneret arcus Alani,
Nec servile etiam subverteret omnia bellum,
Et qui nunc nostra grassantur clade superbi.
Attamen in vestro populo non rara bonorum
Turba viget, multosque pios Ecclesia nutrit.

Sunt plane insontes multi, Pater optime, quorum
Esse velim similis : nec desunt in grege nostro
Victrices reddat quas sexus uterque coronas.

A Ac si quid patriam commendat, si quid in illa est,
Quod juvat ? hoc unum est, hæc sunt solatia vitæ.
Nunc age, cbare Pater, cupido mi fare vicissim
Quæ te digna satis requies susceperit : ex quo
Te corde hinc gestans abil, tecumque refelli,
Non equidem invitus recolam mea gaudia Salmon,
Nec te taurorum indicio laudabo bonorum.
Sed jam conclusi nos admonet hora diei,
Surgere, et ad sacros sanctorum occurrere cœtus,
Crastina lux verbis accedet libera nostris.

ANNO DOMINI CCCCXXVII.

MEROBAUDES SCHOLASTICUS.

NOTITIA.

(Ex Galland.)

I. Pauca sunt admodum quæ occurrant de Mero- B
baude scholastico dicenda, eaque haud plane com-
perta. Illud tamen exploratum videtur, perperam a
nonnullis confundi auctorem nostrum cum Fl. Mero-
baude, qui consul primum processit cum Gratiano
anno 377 et iterum cum Saturnino anno 383, cujus
merainere Latinus Pacatus (a) et Philostorgius (b).
At vero existimari equidem cum Sirmondo (c), de
nostro Merobaudé ista cecinisse Sidonium (d) :

Sed nec tertius ille nunc legetur,
Bætin qui patrium (e) semel relinqueas
Undosa pelit sitia Raveunæ.
Piosores cui fulgidam quirites,
Et carus popularitate princeps,
Trojano statuan foro locarunt.

His consona legas apud Idatium, qui ad annum Theo-
dosii Junioris hæc habet (f) : *Asturio magistro utrius-* C
que militiæ gener ipsius successor ipsi mittitur Mero-
bandis, natu nobilis, et eloquentiæ merito vel maxime
in poematis studio cum veteribus comparandus, testi-
monio etiam provehitur statuarum. Qui quidem locus
haud fugit Tillemontium (g).

(a) Lat. Pacat., Panegy. cap. 28, pag. 334 edit. Paris.

(b) Philostorg., Hist. eccl. lib. viii, § 1.

(c) Sirmond., ad Sidon., pag. 1233, not. b, opp. tom. I.

(d) Sidon., carm. 9, vers. 293-298.

(e) Leg. forte solum.

II. Fuerit itaque natione Hispanus Merobaudes de
quo loquimur ; qui solum patrium barbarorum incur-
sionibus turbatum relinquens, in Italiam confugerit :
ubi litteris humanioribus apprime excultus, maximo
in pretio apud Romanos fuit habitus ac statua donatus.
Merobaudem rhetorem, et fortasse nostrum,
laudat semel iterumque Boetius (h). De eo autem
quo de agimus, plura videas apud Nicolaum Antoni-
um (i) : neque prætereas velim viros eruditos, qui
conscribendæ Historiæ litterariæ Gallicæ incum-
bunt (j).

III. Porro Merabaudi ascriptum circumfertur car-
men *de Christo* : quo sane nomine dignus habendus,
qui sacro illi numero poetarum Hispanorum, Juvenci,
Prudentii et aliorum accenseatur. Cæterum car-
men idem versuum undetriginta pluries typis excu-
sum novimus, tum a Georgio Fabricio inter poetas
Christianos, tum ab Andrea Rivino cum Rustici Hel-
pidii, Lactantii aliorumque carminibus, nec non in
bibliothecis Patrum Parisiensibus, Coloniensi ac Lug-
dunensi.

(f) Idat., Chron. pag. 302, opp. Sirmond. tom. H, edit. Paris.

(g) Tillem., Hist. des emper., tom. VI, pag. 231.

(h) Boet., opp. pagg. 807 et 855, edit. Basil. 1540, 1570.

(i) Nic. Ant., Bibl. vet. Hisp. lib. iii, cap. 3, pag. 191.

(j) Histoire littéraire de la France, tom. II, pag. 338.

MEROBAUDIS

HISPANI SCHOLASTICI

CARMEN DE CHRISTO.

Proles vera Dei cunctisque antiquior annis,
Nunc genitus qui semper eras, a lucisque repertor,

a Juvencum imitatur, Hist. Evang. lib. iv, vers. 482 :

Vitæ lucisque repertor.

D Ante tuæ matrisque parens, quem misit ab astris
Æquævus genitor, Verbi que in semina fusum

Qui et lib. 1, vers. 53, ait :

Domivus, cœli terræque repertor.

Neque aliter Prudentius, καθμρ. hymn. 4, vers. 9 :

Virgineos habitare sinus, et corporis artus
 Jussit inire vias, parvaque in sede morari :
 Quem sedes non ulla capit, qui lumine primo
 Vidisti, quidquid mundo nascente creares,
 Ipse opifex, opus ipse tui dignatus iniquas
 Ætatis sentire vices, et corporis hujus
 Dissimiles perferre modos, hominemque subire,
 Ut posses monstrare Deum, ne lubricus error
 Et decepta diu varii solertia mundi
 Pectora tam multis sineret mortalia sæclis.
 Auctorem scivere Deum te, conscia partus
 Mater, et attoniti pecudum sensere timores.
 Te nova sollicito lustrantes sidere visu

Rerum coaditor, et repertor orbis.

Phrasi nimirum Virgiliiana, Æn. lib. XII, vers. 829 :
 Olli subridens hominum rerumque repertor.

A In cœlo videre prius, lumenque secuti
 Invenere magi : tu noxia pectora solvis.
 Elapsasque animas in corpora functa reducis,
 Mundus et ad manes penetras, mortisque latebras
 Immortalis adis : tibi tantum non fuit mi
 Principium finisve mori, sed nocte refusa
 In cœlum ad Patrem scandis, rursusque perenni
 Ordine purgatis adimis contagia terris.
 Tu solus Patrisque comes, tu Spiritus insons,
 Et toties unus, triplicique in lumine simplex.
 Quis nisi pro cunctis aliud, quis credere possit,
 Te potuisse mori, poterat qui reddere vitam ?

Porro hujusmodi acceptio vocis *repertor* pro *creatore*,
 in novissimo totius Latinitatis Lexico Patavino desi-
 deratur.

B

ANNO DOMINI CCCCL

SANCTUS ORIENTIUS

EPISCOPUS AUSCIENSIS.

PROLEGOMENON.

(Ex Galland.)

I. Mirum inter eruditos de Orienti patria, profes-
 sione ac ætate qua floruit, discidium. Baronius Tar-
 raconensem existimat (a), qui postea episcopus fuerit
 Hilbertanus ; eundemque ducit cum Oresio cui Si-
 donii epistola exstat inscripta (b). « Id enim opinari,
 ait vir magnus, patrie nomen ac studium poeticae fa-
 cultatis, et in scribendo suavitas æque a Sigebert-
 o (c) atque a Sidonio laudatâ, facile persuadent. » In
 Baronii sententiam alii complures concessere : Del-
 rius (d), Nicolaus Antonius (e), Caveus (f), Schurtz-
 leischius (g), Leyserus (h), Basnagius (i), alii. Ab his
 dissidet Fabricius (j) qui Orientium quidem episco-
 pum Ausciensem agnoscit, sed ab eo diversum fuisse
 Orientium Commonitorii auctorem sibi persuadet.
 Cæteros mitius aliter opinantes : quos inter Sam-
 marthanus, qui veteri Ecclesie Ausciensis instru-
 mento innixus sub initium sæculi XII confecto, sedem
 illam ab anno 523 ad 544 Orientium occupasse per-
 hibet (k). Contra vero multo accuratius res inspecta,
 magis congruentia tradidere post Martenium (l) et
 Oudinum (m) eruditissimi Gallicæ Historie litterariæ

C scriptores (n) : quos ergo de Orienti verba factur
 præ cæteris affectabimur.

II. Et primum quidem Orientium, non Oresium,
 Orientium aut Orontium, vocat se ipsi auctor, sic
 inquit (o) :

Ut peccatores vincens *Orientius* omnes.

Sic item eum appellat Venantius Fortunatus, qui me-
 dio sæculo VI scripsit in Gallia (p) :

Paucæque perstrinxit florente *Orientius* ore.

Neque aliter codices mss. unde sumptum ejus opus-
 culum. At Sigebertus Gemblacensis (q) : *Orentius*
Commonitorium scripsit metro heroico, ut mulceat le-
gentem suari breviliquio. Porro tatione Gallum aut
 saltem in Galliis agentem fuisse Orientium, qui et cla-
 des per Gothos medio sæculo V genti Gallicæ illatas
 D spectavit, ipsemet his versibus luculenter testa-
 tur (r) :

Per vicos, villas, per rura et compita, et omnes
 Per pagos, totis inde vel inde viis
 Mors, dolor, excidium, strages, incendia, luctus
 Uno fumavit GALLIA TOTA fOGO.

(k) Sammarth., Gall. Christ. nov., tom. I, pag.
 975.

(l) Marten., ad Common. Orient., tom. V, Thes.
 nov. Anecd., pag. 19.

(m) Oudin., Comment. de Script. eccl., tom. I, pagg.
 1068 seqq.

(n) Hist. littéraire de la France, tom. II, pagg. 251
 seqq.

(o) Orient., Common. lib. II, vers. 417.

(p) Venant. Fort., lib. I de Vit. B. Martin., vers. 17,
 Bibl. PP. Paris. tom. VIII, pag. 735.

(q) Sigeb. Gembl., l. c.

(r) Orient., Common. lib. II, vers. 481, 482

(a) Baron., ad ann. 484, § 158.

(b) Sidon., lib. IX, epist. 12.

(c) Sigeb., de Script. eccl. cap. 34.

(d) Delr., in præfat. ad Orient. Common.

(e) Nic. Ant., Bibl. Hisp. vet. lib. IV, cap. 1, tom.

I, pag. 206.

(f) Cav., Hist. littér., tom. I, pag. 505.

(g) Schurtz., in præfat. ad Orient. Common.

(h) Leyser., Hist. poet. med. æv., pag. 77.

(i) Basnag., ad Canis. Thes., tom. I, pagg. 164

seqq.

(j) Fabric., Bibl. Lat. med. æv., tom. V, pagg. 508

seqq. edit. Hamb.

Hinc itaque temporis notationem colligimus quo claruit noster auctor, circa scilicet annum 440. De ipsius autem episcopatu silent quidem Fortunatus et Sigebertus : at eorum silentium non est demum tantum ducendum, ut inde satis firmum argumentum erueretur quibus posse videatur, quo episcopalis dignitas Orientio abjudicaretur : imprimis vero si spectemus, rem uno versiculo transigere Fortunatum antiquiorem. Verum hac de re difficultatem demum, si qua sit, tollere censentur Aeta sancti Orientii episcopi Ausciensis, quæ vulgata primum a Philippo Labbeo (a), Actis sanctorum Bollandianis fuere deinceps intexta (b) : quæ quidem licet primævam antiquitatem non referant, in iis tamen nonnulla gesta enarrantur, quæ variis Orientii Communitorii locis plane congruere intelliguntur : adeoque fidem omnino iisdem Actis detrudere haud æquo jure quis valet, ut reete statuunt eruditi viri superius laudati (c).

III. Prodiunt itaque hujusmodi Aeta (d), *beatissimum Orientium, mundana lubricitate squalore depositum, se totum casta mente divina majestati devovisse, et altioribus honoribus adeptis. pontificalis Auzio civitate cathedra dignitatem ascendisse.* Hic vero in antecessum improbanda occurrit Basnagii (e) et Fabricii (f) conjectatio, ex verbis mox adducendis minus recte acceptis efficta, Orientium videlicet fuisse primo idololatriæ addictum. Pergunt porro eadem Aeta : *Ecclesiasticis namque dogmatibus apprime eruditus, commissum sibi populum sacro sermone correxit, Paganorumque perversitatem destruxit : et ita plenissime doctus tanta doctrina eos erudit, ut secreta idolorum vilitate auctorem suum cognoscerent, et ad legem ejus, baptismatis gratiam accipiendo pertingerent.* Quæ quidem verba, ut cum Martenio loquar (g), quam bene conveniunt iis quæ scribit Orientius (h) !

Et nos a face ethnicorum emersimus,
Eamque tandem rapimus caliginem,
Dum spiritales exaudimus angelos.

Optima sane viri docti interpretatio. Equis enim demum non videat Orientium hic non sui, sed neophytorum suorum nomine quibus erudiendis hanc *Orationem* composuit, fuisse locutum ? qui *dum spiritales exaudierunt angelos*, id est episcopos, quos ita nominatos in Apocalypsi novimus (i), laudantur se a face ethnicorum emersisse, eamque tandem rapuisse caliginem. Facessat igitur de Orientii idololatria inane commentum.

IV. Præterea ex iisdem Actis erudimus (j). Orientium cum provecu jam esset ætatis, rogatu Theodorici Gothorum regis, qui tum Tolosæ residebat ac late per Aquitaniam et Novempopulianam dominabatur, cuique proinde suberat sanctus ; reser, legationem suscepisse, quo suis profibus terribilem impetum

A Aetii ac Litorii ducum Romanorum adversus Gothorum regem averteret. Cujus quidem legationis egregiam descriptionem exhibet Salvianus (k), iis prorsus consonam quæ in Actis nostris enarrantur. Hinc vero arrepta Orientio *strages et incendia* describendi occasio, quibus *sumavit Gallia tota*, ut superius intelleximus. Hoc autem bellum a Litorio adversus Gothos infeliciter gestum, anno Christi 459 contigisse tradunt Idacius, Prosper et Cassiodorus in Chronicis : cui proinde anno illiganda esse quoque Orientii legatio ad eundem Litorium perhibetur. Quo autem anno posthac e vivis excesserit beatus antistes, omnino incompertum. In talibus ecclesiasticis recollitur ejus memoria ealendis Maii : ejus elogium sub eadem die in Usuardi martyrologio sicero ita effert (l) : *Apud civitatem Auscium, sancti Orientii episcopi, qui virtutibus ornatus sancto sine quievit.* Quibus porro ista ex Sammarthano addere placet (m) : « Monasterium, inquit, sancti Orientii in civitate Ausciensi luculentissimum, quod legimus fundatum a Bernardo Othone comite Fidentiensi, ejus sacris reliquiis gloriatur. Saltem ibi quiescebat anno 1068. »

V. Jam vero ut de scriptoris nostri litterarum monumentis nonnulla subjiciamus, ea potius cl. Martenii verbis exponere juverit (n) : « Habes hic, lector, inquit, *COMMENTORIUM SANCTI ORIENTII*, inter antiquos poetas Christianos celeberrimi. Carmen istud haetenus desideraverant viri eruditi, maxime vero illustrissimus Annalium ecclesiasticorum concinnator cardinalis Baronius (o), *dolens nobilitati ingenii omnia perissequi monumenta, imo et nomen ipsum pene oblivione sepultum ; quod vix tandem eruditarum oblectaque rubigine purgatum reddere liceat.* Ejus votis aliqua ex parte fecit satis Martinus Delrio Societatis Jesu presbyter eruditus, qui reperto in ms. codice Aquicinctensis monasterio Communitorii libro primo, tanquam invento thesauro pretioso exsultavit, eumque quam citius cum omnibus etiam quibus scatebat, mendis et lacunis anno 1600 typis mandari curavit : ratus nihilominus in illo suo codice integrum Orientii opus non contineri, sed plura *desse, minimum de cæteris peccatis, gula, acedia, superbia, fors et plura.* Nec sane sua eum fefellit opinio : nam revera deerat integer liber secundus, quem cum aliis ejusdem auctoris versibus, de Nativitate, de Trinitate, de nominibus Domini et Orationibus, ex pervetusto codice insignis ecclesie sancti Martini Turonensis ab annis circiter 800 exarato, beneficio cl. viri Gatiani de Galiczon tunc præcentoris ejusdem ecclesie, nunc episcopi Agathopolis, descriptum, *oblectaque rubigine purgatum* aliquibus abhinc annis (anno 1700) publici juris feci, ac deinceps ad ms. codicem emandatum iterum præfero (anno 1717), erratis quæ in editione Delrii oc-

(a) Labb., Bibl. nov. mss. libr., tom. II, sect. 7, pagg. 596 seq.

(b) Bolland., Act. SS. Maii, tom. I, pagg. 61 seq.

(c) Hist. littéraire de la France, l. c.

(d) Bolland., Act. SS., l. c., pag. 61, num. 1.

(e) Basnag., l. c., pag. 164, § 2.

(f) Fabric., l. c., pag. 593.

(g) Marten., l. c., pag. 49.

(h) Orient., *Œuv.* 24, vers. 56 seqq., infra, pag. 496.

(i) Apoc. 1, 20; II, 4, 8, 12, 18; III, 1, 7, 14.

(j) Act. SS., l. c., num. 3.

(k) Salvian., de Gubern. lib. VII, capp. 9 et 10.

(l) Usuard., Martyrol. sincer., pag. 74 edit. Paris. 1718.

(m) Sammarth., Gall. Christ. nov., tom. I, pag. 974.

(n) Marten., l. c., pag. 47.

(o) Baron., ad ann. 181. § 158.

currerant correctis ac repletis lacunis : tametsi religio mihi fuerit, ea omnia in quibus aliquando auctor in exactas artis poeticae leges peccavit. immutare. Nam et in antiquis scriptoribus vel ipsa menda venerari debemus. Huc usque vir doctus. Cæterum

A reliqua de operis pretio eruditorum judicia, nec non varias ejusdem editiones hic recensere omitimus, quæ apud Leysereum, Fabricium, atque Gallicæ Historiæ litterariæ auctores II. cc. facile occurrunt.

S. ORIENTII COMMONITORIUM.

(Ex ms. codice insignis ecclesiæ S. Martini Turonensia.)

LIBER PRIMUS.

- Quisquis ad æternæ festinus præmia vite,
Perpetuanda magis quam peritura cupis,
Quæ cælum reseret, mortem fuget, aspera vi-
[tet,
Felici currat tramite, disce viam.
- 5 Nam nos, et earnis vitiiis, et tempore vieti,
Terrenum gradimur, sive doloris iter :
Solaque permixtis hæc sunt iuodo gaudia votis,
Si, quod non facimus, saltem alii faciant ;
Ut quia nunc istud, quod protinus effugit, sevum
- 10 Inludis capti degimus illecebris.
Lascivum, miserum, fallax, breve, mobile, va-
[num,
Heu mala noxarum origo præciptat.
Omnibus his, raptim quæ sunt moritura, re-
[lictis :
Tu forti teneas non moritura fide.
- 15 Ergo, age, da pronas aures, sensumque va-
[cantes :
Vita docenda mihi est, vita petenda tibi.
Sed, quo sit melior nostri doctrina libelli,
Et teneat rectas earminis ordo vias :
Te, Deus omnipotens, et corde, et voce rogare.
- 20 Te sine nec linguam solvere, Christe, placet :
Demere qui tenebras revocato lumine cæcis,
Auditum surdis auribus inserere,
Corporis et mentis sævos depellere morbos,
Solvere mutorum qui pius ora soles :
- 25 Te penes officium nostri est, et cordis et oris,
Da sentire mihi, da mihi posse loqui :
Nimirum ut nostram vegetent tua munera lin-
[quam ;
Ac per te de te sit tibi sermo placens.
Mandato cum jussa tuo superaverit omnia
- 30 Naturam, nostra voce fruens asina,
Et stimulis propria subigentem tergo Balaam
- Versu 8. Al. *quid*.
Versu 10. Ita in editione Delrii ; in ms. vero legi-
tur *egimus*.
Versu 12. Hic versus integer deest in editione
Delrii.
Versu 20. Delrius *ne*.
Versu 24. In ms., *solutus*.
Versu 27. Al. *neq. mirum*.
Versu 28. Delrius, *michi*.
- B Terruerit miro quadrupes alloquio :
Qui magno regis trepidi crebroque rogatu,
Dira super sanctum verba parans populum,
35 Non potuit proprie motam sibi subdere lin-
[guam,
Ore aliud dicens, corde aliud cupiens.
Nam maledicturus nimie benedicere cœpit,
Impendens aliis ora parata aliis.
Ergo nisi eloquium, sensum nisi, Christe, mi-
[nistres,
- 40 Coactus animæ tu nisi, Christe, regas ;
Ora homines omnes, et muta, et bruta tene-
[bunt ;
Quodque etiam possung, hoc quoque non po-
[terunt.
Principio geminam debes cognoscere vitam,
A Domino indultam cum ratione homini :
- 45 Ut : quoniam brutum terreno est pondere cor-
[pus :
C Est anima afflatu vivificata Dei :
Nullum sentirent animæ dispendia finem,
Esset in hoc fragili corpore vita brevis.
Unam nasceudi ratio prius omnibus affert,
50 Hanc cura et propriis consequitur meritis.
Nasci non nostrum, nee longum vivere nostrum ;
Vitam quæ sequitur vita parare potest.
At licet arbitrio Domini sumamus utramque,
Et neutra obveniat, hi Deus hoc jubeat.
- 55 Prima tamen celeri fertur per prona rotatu,
Quæ sequitur totis est data temporibus.
In primam igitur nulla mercede venimus,
Altera de summo parta labore venit.
Nascimur ut Dominum cœli, terræque, ma-
[risque,
- 60 Queramus toto pervigiles studio ;
Querimus ; ut qui sit, qualis, vel quantus, agat quid,
- D Versu 30. Al. *loquens*.
Versu 31. Al. *Atque sua stimulis*.
Versu 49. Delr., *Unica*.
Versu 50 Ita ms. subintelligitur *homo, sive mortalis*.
Cave ergo ne corrigas *consequimur*. Nam hæc verba
referuntur ad ea quæ paulo antea dixerat :
Principio geminam debes cognoscere vitam,
A Domino indultam cum ratione homini.
Versu 56. Delr., *turris*.

- Possimus vero noscere iudicio.
 Noscimus; ut digna compertum laude colamus;
 Ut vitam tribuat perpetuam, colimus.
- 65 Et colimus non thure dato, non sanguine fuso,
 Non vino madidi, non epulis gravidi;
 Aurum, vestis, odor, pecudes, libamina, gem-
 [mæ,
 Et quæ rara homines vel pretiosa putant,
 Ante Deum, ut viles terreno e pondere moles,
- 70 Ut cœnum, ut sordes, sic inhonora jacent.
 Omnia sunt ejus, cujus nos esse fatemur.
 Nil proprium est nobis: ipse habet, ipse
 [dedit.
 Ecce etenim sancto proclamatur in ore prophetæ:
 Nolo tuos hircos, uolo tuos vitulos.
- 75 Et species agri mecum est, et gloria cœli:
 Orbis enim meus est, et quod in orbe meum.
 Debita solvantur sancto mihi pectore vota:
 Hostia me laudis, puraque vox celebret.
 Ergo nihil noster poteris pretendere lector,
- 80 Istis quod tibi sit difficile in monitis.
 Non longe positum, non est aliunde petendum,
 Non re, non sumptu, non opus est pretio.
 Sufficit ut Dominum mundi, rerumque paren-
 [tem,
 Cujus in arbitrio, vel bona, vel mala sunt;
- 85 Censu majori vicentem verba loquentis,
 Unum, incorporeum, perpetuumque sacrum,
 Omnia complexum, vel semper in omnibus
 [unum,
 Corde pius credas, credidus ore roges.
 Sed quid sic nudis tantum sermonibus utor,
- 90 Tanquam nulla Dei sint super hoc monita?
 Nam primum veteri cautum sub lege memento,
 Quæ dudum in solidis scripta fuit tabulis,
 Quod nunc per Dominum renovat data gratia
 [Christum,
 Atque Evangelii vox veneranda sonat:
- 95 Ut, quod saxa prius, modo pectora nostra te-
 [nerent,
 Esset et uberius his repetita fides.
 Affectu toto Dominum, totisque medullis,
 Atque tuum toto dilige corde Deum.
 Et recte: quid enim poteris tu justius unquam
- 100 Obstrictis tantis solvere muneribus?
 Qui tibi, cum limas terrena in fœce jaceres,
- A** Dempisit perpetui temporis esse lutum:
 Qui tibi, quod membris constas, quod mente
 [moveris,
 Quod lingua loqueris, quod ratione sapis,
 105 Quod manibus tangis, graderis pede, lumine
 [cernis,
 Aure audis, sentis naribus, ore probas,
 Ante aliquod meritum, propria pietate ministrat,
 Corporis ac animæ sic Pater ut Dominus:
 Et non hoc solo contentus munere, quo te
- 110 Instruxit membris, sensibus excoluit:
 Qui tribuit vitam, largitur commoda vitæ,
 Omnibus ut tibi sit prædita deliciis.
 Ecce tibi cœlum pendet, tibi terra recedit,
 Aera librantur, fluctuat oceanus:
- B** 115 Noctibus atque dies succedunt, mensibus anni.
 Sol splendet, lucent sidera, luna rubet.
 Ver varios blandus perfundit germine flores,
 Ætas jam gravida fructibus arva coquit,
 Autumnus musto madidus, præpinguis oliva est,
- 120 Ignibus admotis frigora nescit hiems:
 Imbribus arcendis confirmas pendula tecta;
 Ignoras ventos ædibus oppositis;
 Ilirique lanigeræ depectens terga bidentis
 Mollibus involucri algida membra tegis;
- 125 Lenia nec desunt nivei velamina lini;
 Sunt etiam Eois pallia velleribus:
 Illa ferax jacto reddet tibi semine tellus
 Hæc celsis carpeat Seres in arboribus.
 Denique per totum qui circumvolvitur annum,
- C** 130 Quidquid habes, totum dat tibi cura Dei.
 Campus messe viret, vestitur palmitum collis,
 Arbore diversa mitia poma metis.
 Et studium impendens fecundo providus horto
 Utile quo libuit tempore sumis olus.
- 135 Accendis pinguem quæcumque in lumina pinum,
 Nabilibus mænsis cerea flamma micat.
 Nec modo terreno tantum servire jubetur
 Per varios usus subdita terra homini:
 Ipsa etiam quidquid fertur prope nubila, quid-
 [quid
- 140 Alto subductum volvitur in pelago:
 Nunc fallente cibo, nunc texto in retia lino,
 Artibus innumeris inde vel inde pctis,
 Et tibi nunc imo trahitur de gurgite piscis,
 Aere nunc summo decipiuntur aves.
- D**

n de Ordine, cap. 4. In ms. alio modo legitur hic versus sic:

Ver tundit blandus varios ut germine flores.

Versu 125. Al. *Lenia*.

Versu 127. Delr., *verax*.

Ibid. Delr., *Jacta semina*, quæ lectio tolerari potest: nam veteres, nonnunquam primo pro sexto casu utebantur, et dicebant v. g., *Petrus existens pro Petro existente*.

Versu 128. Seres sunt Scythiæ Asiaticæ populi, a quibus nobilis illa lana ex arboribus ex qua sit sericum, advehi dicitur.

Versu 139. Sic restituimus, tametsi Delrius legat *nubile* et ms. *nobile*.

Versu 142. Delr., *petes*.

Versu 65. Delr., *rur.*

Versu 68. Delr., *tantia*.

Versu 70. Delr., *cœtum*.

Versu 75. Delr., *igitur*.

Versu 76. Delr. hunc versum ita corruptè legit. *Orbis et meus est, et quod in urbe meum.*

Versu 86. Al. *perpetuoque*.

Versu 88. Delr., *pio*.

Versu 96. Delr., *cesset*.

Versu 98. Delr., *uo*.

Versu 109. Delr., *quæ*, male. Neque melius qui pro suo libitu legere volant *qui*: nam hoc loco pronomen *quo* refertur ad præcedentem vocem *munere*.

Versu 117. Ita ms.; nec mireris hic *blandus* pro *blandum* legi: nam *solacismos* et *barbarismos* quos *vocant, poetæ adamoverunt*, inquit S. Augustinus lib.

- 145 *Agmina venanti prorumpunt densa ferarum*
Icta procul jaculis vel laqueata plagis.
Prona petis ferro, canibus fugientia sistis
Contundis frenis ora ferocis equi.
Ad juga panda boves cogis, ad muletra ca-
 [pellas :
- 150 *Distillant crispis dulcibus mella favis.*
De saxis gemmas, aurum producis arenis
Lentaque de terris igne metalla coquis :
Gramina discernis tristes medicantia morbos,
Pellis lethiferum sedulus arte malum.
- 155 *Quin etiam ut mercem peregrino a littore su-*
 [mas,
- Et tua des aliis atque aliena petas,*
Flumina remigio percurris et æquora velo ;
Ibi longinquas absque labore vias :
Aut si formidas pelagus, carpenta movebis,
- 160 *Teque tuis sternet terra notanda rotis.*
Tunc si jactatum quærit blanda otia corpus,
Humida pulvereum balnea suscipient ;
Atque cavo tota spoliatur veste lavacro,
Marcida perdomitis membra fovebis aquis.
- 165 *Tot tantisque bonis Domini tibi munere partis*
Quid tandem dignum reddis amore pio ?
Aut quibus hæc opibus, quibus et persolvere
 [donis,
- Vel quanto poteris pendere servitio ?*
Nec tamen hæc Dominus, cujus sunt omnia,
 [quærit :
- 170 *Sufficit ut Dominum servus amatus ames.*
Hæc quoque mandati succedit forma secundi
Proximus ut tibi sit sic, velut ipse tibi es.
Noseo saluiferam mansuro munere legem,
Uno quæ cunctis prospicit officio.
- 175 *Nam cum aliena mihi mandatur cura, necesse est*
Ut mea mandetur sic quoque cura alii.
Ecce pecus pecudem fecunda ad pabula ducit,
Admugit proprio buccula læta gregi.
Murmure respondent, qua possunt voce loquun-
 [tur,
- 180 *Inque vicem docilis lambere lingua solet.*
Non caret affectu quod fluctibus occulit æquor,
Et volucris volucris est, et fera blande feræ.
Tum si quando venit quocunque ex agmine
 [prædo,
- Fortior invalidos ungue vel ore præmens,*
- 185 *Seu volucrum res est, seu res est illa ferarum,*
Undique collectis tenditur auxiliis,

- A *Captivam comitem cursu, grege, voce, volatu,*
Et si non possunt, eripulisse volunt.
Cumque ita se solo naturæ munere servant,
- 190 *Quæ nec consilio, nec ratione vigent :*
Quid mirum Domini si jussa verenda secutum
Mutua constringet cura hominis hominem,
Atque usu, ingenio, rebus, ratione peritus
Ut sua quæ tua sunt commoda frater agat ?
- 195 *Hinc venit illa placens merito sententia, neotens*
Humanum parili conditione genus :
Nec facias aliis quidquid fieri tibi non vis ;
Idque aliis facias, quod tibi vis fieri.
Quod genus est hominum, quis sexus, rilius et
 [ætaa,
- 200 *Quis neget hoc rectum, quis neget esse pro-*
 [bum ?
- B *Quid non mandatum late complectitur arctum ?*
Plenius hac tradi quid brevitate potest ?
Namque ea quæ mala sunt, fieri modo sic mihi
 [nollim,
- Ut rursum cupiam quæ bona sunt fieri.*
- 205 *Judice non opus est, doctor nec quærit ullus :*
De nobis scimus quæ bona, quæ mala sunt.
Gaudebis certe, si quis te nocte viantem
Blandus vicinum ducat in hospitium :
Tu quoque sollicitus provisis excipe tectis
- 210 *Illum, qui sera nocte viator erit.*
Veste tegi nudus, sitiens ac poela vocari,
Esuriens optas ut satiare cibis :
Te quoque permoveat proprii par causa laboris,
Divide cum miseris pallia, poela, cibos.
- C *215 Ecce manum poscis lapsus, solatia mæstus,*
Auxilium trepidus, consilium dubius :
Id mæstis, dubiis, trepidis, labentibus offers :
In simili causa fac ut ameris amans.
Certe incusari falso te erimine non vis,
- 220 *Crimine falso alios insimulare noli.*
Odisti furem ; furtum cave : perdere non vis
Per vim quæ tua sunt ; nil violenter agas.
Pacta tibi dubio non vis nutare paratu :
Promissam certo pectore redde fidem.
- 225 *Quæ tibi detraxit velles succidere linguam :*
Cura sit ut nullum livida verba notent.
Mutua cumque petas, vis sumere protinus æra,
Mutua poscentem dextera prompta juvet.
- D *Inflatos fastu damnas : depone tumorem ;*
- 230 *Quod fugis in celsis nesciat inferior.*
Certe si soror est, vel mater, carave conjunx

Versu 148. Al. *freno.*

Versu 153. Delr., *discernens.*

Versu 160. Al. *deque.*

Versu 161. Delr., *lassatum.*

Versu 167. Al. *copiis.*

Versu 182. Delr. male, *et blanda fera feræ.*

Versu 185. Delr., *prædo.*

Versu 184. Al. *Fortiori validus.*

Versu 191. Al. *secutus.*

Versu 200. Al. *hoc facile.*

Versu 202. Totum hunc versum invertit editio

Delrii.

Versu 212. Ita ms., nec corrigendum est *ut satiare,*
 cum optimi etiam auctores indicativum in hujusmodi

pro subjunctivo frequenter usurpent.

Versu 215. Al. *cura.*

Versu 217. Al. *offer.*

Versu 219. Delr., *falso de,* minus bene.

Versu 220. Delr., *instimulasse time ;* sed timendum ne quis corrector ad elegantiorum versura condendum time pro noli proprio motu reposuerit. Itaque ms. nostri lectionem retinemus, donec ad alios mss. emendari possit.

Versu 223. Al. *mutare paratum.*

Versu 224. Delr., *commissam.*

Versu 227. Al. *cum poscis.*

Versu 231. Delr., *tibi.*

- Quarum ne vitam fama gravis maculet,
Perpetui curam cauta pietate pudoris
Filius, aut frater, sive maritus agis :
235 Hæc veneranda tibi si nomine tentat adulter,
Ferrem in vindictam non satis esse putas.
Nonne eadem pœna reus es, si tu quoque furtim
Aggrederis castos sollicitare toros ?
Hinc fuit, ut Dominus prima sub lege juberet
240 Pensari paribus criminibus supplicis ;
Pro damno damnatum, vulnus pro vulnere, den-
stem
Denique lui raptum, lumina luminibus .
Nec minus ut propriam sub iudice redderes
[audax,
Alterius cuperet qui rapuisse, animam :
245 Iudiciumque reus, non posset dicere pravum : P
Pravis decreta est ultio criminibus.
Et licet hæc melius mutarit gratia Christi,
Mitia quæ potius quam violenta docet :
Ast tamen est rectum, quidquid jubet ista vel
[illa,
250 Seu cito restituas, seu patienter agas.
Hoc tamen est melior qui Christo vindice gau-
[det :
Servet se Domino, quod dedit ille sibi.
Ergo piis votis et sanctis perfice rebus,
Vita quod hæc præsens, quodque futura præ-
[bet :
255 Ut te, quem raptim fugiens commendat ho-
[postas,
Perpes post obitum gloria suscipiat.
Nam nostris certus monitis, mansura memento
Omnia, nonne stulti quæ peritura putant :
Atque animas, hisdem membris redeuntibus,
[ipsum
260 Crede recepturas corporis involveram.
Ora, color, sanguis, venæ, cutis, ossa, capilli,
Ut nunc labuntur, sic iterum venient ;
Non modo quæ tumulis bene condita saxa re-
[servant,
Aut Aravam solidans pulvis odorque legit :
265 Sed dicto citius, firmanda in membra redibit
Portio de tumulis, portio de fluviiis :

Versu 235. Al. *castodis*.

Versu 242. Delr., *pro dente, atque lui*.

Versu 244. Al. *vitem*.

Versu 246. Delr., *Parcis*.

Versu 255. Delr., *Vita quem recte, male omnino*.

Versu 265. Al. *credita*.

Versu 264. In prioribus editionibus legebatur *aut aravam*, quæ lectio eruditorum virorum vice torsit ingenia. Geltrius, qui primas hæc edidit carmen, locum istum ita restituendum coniecit, *aut aravam solidam*. Lipsius existimat legendum esse *aut carnem solidans*. Fabricius primam lectionem retinendam censet. Recens corrector anonymus legendam putat *aut arbas pro aut aravam*, quasi auctor aliquid ad conditas Egyptiorum carnes, quæ aromata solidant. Jacobus Simonides, cujus eruditioni quid non debet republica literaria? feliciter hanc correctionem ita emendavit in notis ad Sicconi epist. 15 lib. 1: *Aut Aravam solidans pulvis odorque legit*. Quæ emendatio recte omnino concinat cum nostro manuscripto, in

- Quod ventus flatu minuit, quod bestia morsu,
Flamma quod exussit, quodque ruina premit;
Totum aderit, totum diversa ex parte coibit ;
270 Pars volucris, aut pisci ; pars laniata feris :
Et quod nunc ætas sensim longæva resolvit,
Id raptim Domini buccina restituet.
Ut, pro factorum meritis, in corpore eodem,
In quo gesserunt seu bona, sive mala ;
275 Scilicet, ad motus animorum carne reversa,
Pœna reos, justos gloria suscipiat.
Cur autem dubites, cum præcedentia monstrent
Ut tibi venturi sit manifesta fides ?
Respice nudatas brumali frigore silvas,
280 Jam desperatis luxuriare comis :
Quæ stabat nœrens decusso palmitè vitis,
Vestitur foliis, fructibus induitur.
Spiceus densis calamus flavescit aristis,
In terra granum quod modo putre fuit ;
285 Et quæ nunc tristi squalabant arva veterno,
Læta novo rident germine, flore rubent.
Ipse etiam, variis conclusus mensibus, annus
Tempore mutato mortis habet speciem :
Cum ver autumno, frigus depellitur æstu ;
290 Utque hominum res est, hoc venit, illud abit
Hæc tamen æterno, donec Deus annuit, usu,
Inque vicem alterno volvitur officio :
Et dum se longi sequitur rota mobilis anni,
Nascitur et moritur, succedit atque redit.
295 Nam finis noster finem non accipit, et mors
Qua primo morimur, perpetuo moritur :
Victuro semper motu sensuque manente,
Omnis perpetuo tempore vivit homo.
Vivet homo : fletus ast hic mea verba sequun-
[tur.
300 Nam puto sic hominis sors melior fuerat
Cum sensu vite sensum deponere pœnæ,
Et natum innatis consimilem fieri ;
Quam nunc, peccatis toto dominantibus ævo,
Exstingui vitæ, vivere supplicis.
305 Nam rogo ne credas dirte ad compendia pœnæ,
Quod raptim fontes debita flamma voret.
Ignibus æternis immersos respice colles
Jugiter ambari, non tamen imminui :

quo legitur *aut Aravam*. Nam veteres litteram v pro b frequenter usurpabant.

Ibid. Delr., *tenet*.

Versu 265. Al. *formanda*.

Versu 268. Delr., *exussit*.

Versu 275. Al. *animarum*.

Versu 285. Delr., *Aspicuus*, existimatque legendum esse *Aspicis ut densis*. Lipsius vero *Spiceus ex densis*.

Versu 286. Delr., *vitem*.

Versu 290. Delr., *hoc abit, illud venit*.

Versu 294. Al. *succedit*.

Versu 298. Al. *vivet*.

Versu 307. Eodem vitur argumento ut pœnarum æternitatem probet Pionius martyr : *Vox gentis, inquit, videtis et enarratis incendium, illam æstuantem rupibus flammam. Conserte quoque Lycie et diversarum insularum ignem et infinis terræ visceribus effluentem : aut si hæc non potuistis agnoscere, considerate calidæ aque vasum, non dico de illa que fit, sed de illa que nascitur. Aspicite fontes tepentes, et anhelantes*

Et gelidos fontes et cerula flumina cernere
510 Funderè semper aquas, semper habere ta-
[men.

Sic miseròs vindex semper populabitur ignis,
Ut semper seruet pabula læta sibi.

Hæc si falsa putes, merito post vera probabis :
At falsa effugies, si modo vera times.

345 Quare post mortem sequitur si vita perennis,
Lætificans justos, diseruciansque reos ;
Viribus et totis, et totis nitere votis
Quæ rectum ducunt continuare vias ;
Centere calcatum cum mundi principe mundum,

320 Et fuge lascivis credere delictis.
Præcipue semper famosos despice vultus,
Judiciumque tuis eripe luminibus.
Nemo feret rutilos intactis vestibibus ignes.
Nemo inter lituos non trahet aure sonum.

325 Nemo inter flores blandorum ambitus odorum
Naribus assiduam non metet unguæ rosam.
Nemo diu sitiens, et multo sole perustus,
Incumbet gelidis, nec potietur aquis.

Nemo, vias pedibus brumali tempore carpens,
330 Conspersus pluvia, nec madefactus erit.

Nemo, licet mediis muris, sub tempore belli
Aut bene securus, aut bene tutus agit.

Congressus præstat visum, mox lumina visu
Concipiunt flammæ, parturiantque nefas.

335 Dum veluti jacto piscantis fraudibus hamo,
Primo animus capitur, post etiam moritur.
Prima mali labes, heu ! femina, te dolus anguit,
Ac hominem per te reppulit a Domino.

Erepti tu causa boni, tu janua mortis,
340 Tu decepta cito, tu cito decipiens.

Ergo age, quæ nullo maculari pectera nævo,
Et purus puro nitere esse animo ;

Ut laqueos, ignis validos, et acuta venena,
Cernere laudatam sic fugies faciem.

345 Non ego nunc repetam per tot jam sæcula
[quantos
Feminei vultus perdiderint populos.

Prætereo clados Spartanæ, Troicæ bella,
Et raptum excidium quam prope Roma tuum ;
Cum gentes nulla Domini sub lege, nec ullis

350 Sanctorum ad vitam perdomitas monitis,
Qua furor impulerat, lascivus deceret error,
Esset et hoc licitum quod fuerat libitum.

De sacfis, inquam, de sacris percipe libris,
Opprobrio quantis turpis amor fuerit.

A 355 Te Dinæ species nimio sub amore ruentem
Exstinxit Sicheu, cum patre, cum patria.
Nam male compressam fratrum pia cura so-
[rorem
Permittit thalamo, vindicat in gladio.
Hunc quoque laudatam psalmarum carmine
[David

360 Forma placens celso deposuit folio ;
Cum male lascivum comperto crimine corpus
Sacco contegeret, conpereret cinere.
Thamar forma duos sub eodem tempore fratres
Incesti et ferri perpulit in facies :

365 Unus corrupit, corruptam ulciscitur alter :
Ultio quæ justa est, desinit esse pia.
Ipsè etiam Salomon ; cujus sapientia præscò
Tempore, et toto nobilis orbe fuit ;

B Ducitur in facinus vetito laqueatus amore,
370 Femineo subdens turpia colla jugo :
Et Domini immemorem merito præconia lau-
[dum,

Quæ juvenem ornarant, destituere senem.
Forma placens regi letheo te tradidit Aman :
Forma tuum rapuit dux Oloferne caput.

375 Illum mirifico famosum robore Samson
Forma decens sævis tradidit Allophylis.
Sanctus et victor per toi modo prælia miles,
Heu ! male femineis subditur arte choris,
Ut jam pollutus ; pariunt quia crimina penam

380 Oscula virginibus, terga daret gladiis.
Tu quoque levitis tantum dilecta, nec uxor,
Insano juvenum subdita nocte toro,
Vindictæ studio totas in bella dedisti,
Perdere contentas sive perire tribus.

C 385 Ut membris lacero dispersis funere Gabæat
Efficeret diris ignibus usta rogam.
Non mihi si lingue centum sint, oraque centum.
Expeditam quantum forma placeas noceat.

Lascivo clamat benedictus Apostolus orbi,
390 Dans etiam licitis jura severa toris ;
Conjuge possessus, contempta conjuge liber,
Non similitem causam religionis habent.
Conjugis implicitam detentat cura maritum :
Sotam vult caelebs emeruisse Deum.

395 Sed quia nonnæquam succumbunt lumina for-
[mis,

D Ancipiti rectas labitur in bivio.
Si purum maculare animulm parat impius ho-
[stis,

ibi unde extinguunt solent flammæ : unde putatis hunc
ignem, nisi quia cum inferni igne sociatur ? Vide etiam,
si lubet, ea quæ hæc de re observavit Methodius mar-
tyr lib. de Resurrectione. apud Photium biblioth.
cod. 254.

Versu 319. Al. Centere calcatu mortis et comprime
dolum.

Versu 321. Contra fidem us. Corrector legendum
dicit formosos pro famosos : nec certe melius.

Ibid. Delr., cultus.

Versu 324. Delr., Græ.

Versu 330. Al. aspersus.

Versu 332. Al. erit.

Versu 341. Leg. qui.

Versu 343. Ignis pro ignes usu antiquis satis fami-
liari, qui litteram i pro a frequenter usurpabant.

Ibid. Al. ac cuncta.

Versu 345. Al. referam.

Versu 364. Al. pepulit.

Versu 368. Et in toto.

Versu 379. Delr., sitom.

Versu 385. Delr., vel.

Versu 385. Hanc vocem usurpat scriptura Jesus
xviii, 28, et Regum lib. ii, cap. xxiii, 29, et i Para-
lip. xi, 51, denique Isai x, 29. Non ergo debuit cor-
rector dicere in Scriptura legi Gabæa et Gabæon, non
vero Gabæat.

Semper ovans castam sollicitare fidem :
 Accipe tela quibus cordis pia mœnia serves.
 400 Crux tibi sit clypeus, crux tibi sit gladius.
 Supplicibus lacrymis, gemitu, prece, pectore
 [tunso,
 Quære saluferum nocte dieque Deum.
 Ac ne paulatim facilem spes palpet amorem,
 Lapsum a præcipiti perge referre pedem.
 405 Non ignarus enim miseris succurrere quæro,
 Omnia perpressus, quæ fugienda loquor.
 Respicias ad formam? Sed sævas respice pœnas;
 Respice quid laudes, respice quid timeas :
 Internisque oculis et vero lumine cerne,
 410 De terra ad cœlum, deque homine ad Do-
 [minum,
 Hic brevis est sine exiguo claudenda voluptas : B
 Illic perpetuo sulfure flamma vorax.
 Audi clamantem magna cum voce propheten ;
 Seu mandata legas pristina, sive nova :
 415 Quæ laus in vultu est ; fenum omnem credite
 [carnem,
 Quippe ut flos feni gloria carnis erit.
 Nam veluti flores ietus metit, atterit æstus,
 Confundunt imbres ; fortior aura rapit :
 Sic vultum, quicumque placet, consumere tem-
 [pus,
 420 Et tumor et livor despoliare potest.
 Atque, ipsam ut taceam, quæ conterit omnia,
 [mortem,
 Quanta licent morbis, febribus, ulceribus ?
 Hi modo, qui canent albo sordente capillo,
 Collatas olim non timere pices :
 425 Pendula, quæ mœrent rugis deformibus, ora,
 Protulerant vanum conspicienda decus.
 Qui nunc in laxa tremulus pia pelle vacillat,
 Vix dederat tenui signa notata solo.
 Cervix, colla, manus, et quod nunc omnibus
 [horret,
 430 Heu! miseris quondam causa furoris erant.
 Lumina, quæ madidus deformia subluit humor,
 Stellarum rutike ceu micuere faces.
 Respice quod paucis floret, nec permanet an-
 [nis.
 Et tamen æternis culpa manet lacrymis.
 435 Ergo puellares vultus formasque decentes,
 Aut verso aut merso despicias capite.
 Atque ut sis penitus sic corde ut corpore purus,
 Ut nullum facias suspicione reum ;
 Da studium, curas, et semper providus opta,
 440 Ut tibi sit nulla femina juncta nimis :
 Amittet vires, si non sint obvia, ventus.
 Pabula si desint, irritus ignis erit.
 Ac ne mandatis tantum par una putetur

Versu 427. Delr., *perpelle sed*; legendum existimat
pes pelle, cui libens subscribo.

Versu 450. Al. *erat*.

Versu 459. Al. *curans*.

Versu 445. Delr., *si viri*.

Versu 448. Al. *tam et*.

Versu 455. Al. *Nam si torpores*.

Versu 466. Apud Delr. deest *nimio*.

A Ad vite rectas sollicitata vias :
 445 Si qua viri discunt, credat sibi femina dici,
 Et meritum et pœnas, hic quoque sexus
 [habet.
 Oderit ignotos audax attendere vultus,
 Seque tamen notis addere luminibus.
 Nam male permixto ludentia lumina visu,
 450 Blande sæpe solent ore tacente loqui.
 Atque amor, ut lacrymæ quas fundi injuria
 [cogit,
 Ex oculis surgit, pectoris ima petit.
 Ergo ea qua juvenes præcepti lege monentur,
 Hac fugiat cunctos femina casta viros.
 455 Jam si corporeas, calcæis corpore casto
 Illecebras, reliquum decute cordis onus.

DE INVIDIA.

Namque subire solet nigri de felle veneni.
 Multiplicis mater criminis invidia.
 Invidia infelix mortem moritura paravit :
 Angelus hac celsi decidit arce poli ;
 460 Dumque hominem properat cœlesti pellere re-
 [gno,
 Detrudi in tenebras ipse prior meruit.
 Hinc Domini in cunctos vindex sententia venit
 Omnibus hæc reliquis mortibus una rea est :
 Hæc belli rabies, hæc est discordia pacis,
 465 Plus sibi, quam cui vult sæva nocere, no
 [cens,
 Hæc Joseph nimio fratrum sub crimine causa
 Primum servitii, mox fuit imperij.
 Hæc justi fratris maculavit sanguine Cain.
 Hæc David mortis quam prope causa fuit,
 470 Cum, jam confecto solius robore bello,
 Extolli nollet laude socer generum.
 Hac primæ cogente gemens operarius horæ,
 Vincere fossorem nititur undecimæ,
 Hæc postrema dedit crucis in ludibria Chri
 [stum,
 475 Dum peragit livor crudelitatis opus,
 Et præceps populus signa et miracula rerum
 Obtutu cernit, pectore non recipit.
 In tantum studiis furialibus improba cunctos
 Ah! verum in facinus verterat invidia :
 480 Ut non nescirent, sed nollent credere, quod tunc
 Esset per Dominum glorificandus homo.

DE AVARITIA.

Nec cura levioere dehinc vitare memento
 Unius innumerum crimen Avaritiæ.
 Omnibus in terris, quas sol videt, æquora clau-
 [dunt,
 485 Quasque dies adeunt, quasque tegunt tene-
 [bræ,

Versu 468. Delr., *fratrem*.

Versu 471. Loquitur hic Orientius de bello Saulis
 contra Allophylos, quod, cæso Goliatho, Davidis vir-
 tute confectum est. Davidem autem Saulis generum
 per anticipationem vocat.

Versu 482. Delr., *leviora*.

Versu 484. Delr. male, *quos*.

Ignoto nobis quidquid diffunditur orbe,
 Omnibus in regnis, omnibus in populis,
 Infectis morbo multorum mentibus, hæc est
 Radix, causa, caput, fons et origo mali.
 490 Innocuos quidquid Dominus formarat in usus,
 Hæc male mutatis perdidit officiis.
 Quid quereris diros portus, ventosque furentes,
 Tristia famosis æquora naufragiis?
 Tu cæsam silvis annoso robore quereum,
 495 Si lignis non est utilis, adde focis.
 Contentusque tuo, subnoctum si qua per orbem
 Nascuntur, patiens crede negata tibi.
 Et pelagi motus, et sævas flare procellas
 Securus tuto littore perspicies.
 500 Usam naturæ vitium fecistis, avari,
 Nata bona et pravis usibus esse mala.
 E terra genitum terrena in munera ferrum
 Falcibus incurvum vomeribus rigidum,
 In cædem, et diras, bellorum crimina, mortes
 505 Armanus contis, missilibus, gladiis.
 Pelleret ut frigus violentum accepimus ignem,
 Pelleret ut tenebras discoqueretque dapes:
 Cœpimus insani flammam immittere tectis
 Atque exurendis subdere corporibus,
 510 Tanquam esset parvum prædandi in crimine
 [crimen,
 Ni ferret sparsas sanguine raptor opes;
 Et miseros pœnis variis vis ultima cogat,
 Cum quod habent perdant, dicere si qua la-
 [tent.
 Fratribus invisos fratres, vitamque parentum
 515 Exosam natis fecit avaritia.
 De vero falsum, de falso fingere verum
 Sæva per innumeras hæc docet insidias.
 Hac faciente reus dum partem subtrahit auri,
 In mortem totus transit Ananias:
 520 Nec solus; sociam nam fœdi in crimine falsi
 Conjuxit misero par quoque pœna viro.
 Hæc miseros homines mortis sub tempore fecit
 Non bene postremis fidere iudiciis.
 Subduntur tabulæ, conquiritur undique testis,
 525 Ore ferens falsum, pectore vera premens.
 Scalpuntur gemmæ similes: manus improba
 [discit
 Heu! male mentitas assimilare manus:
 Ut pater alterius factus credatur, et hæres
 Non possit proprii filius esse patris.
 530 Hac duce custodes inter securus adulter
 Pervenit ad castos muneribus thalamos.
 Itur in omne nefas animis manibusque paratis,

A
 Aurum si pretium constituas sceleris.
 Dic, rogo, quid miserum tantus furor laxat ha-
 [benas;
 535 Ut tibi sat non sit, quod tibi jam satis est?
 Immensis properas terris conjungere terras,
 Claudendus parvi marmore sarcophagi?
 Alterius damno fieri locupletior ambis?
 Quod rapis ex aliis, mox erit alterius:
 540 Et cursu celeri sic post amissa dolebis,
 Ut doluere illi, qui tenere prius,
 Ceu non casuras immensas construis arces;
 Ipse tamen raptim qui moriturus eris?
 Cum itur in somnos tenuato lucida vitro,
 545 Marmoribus variis lubrica, cella tibi:
 Tanquam non adeat lignis coeuntia tecta
 In bene securo pectore tuta quies.
 Certe non aliter sitientia proluit ora,
 Quem palmæ obtulerint, quem cava gemma
 [liquor:
 550 Et sic suscipiant rabidi jejunia ventris
 Quos cristalla dabunt, quosque patella cibos
 An non pellendo glacialis frigore brumæ
 Hirta tibi melius pallia præbet ovis;
 Quam quæ, lentato per lubrica fila metallo,
 555 Alternos frangit vestis onusta gradus?
 Quo tibi perlucens habitus, qui tegmine raro
 Offerat ignotis membra tegenda oculis?
 Argentum, et auri moles, et gemma coruscans
 E mundo, et mundi est: hinc venit, hic re
 [sidet.
 C 560 Venisti in mundum nudus, nudusque redibis:
 Nil tecum attuleras, ferre nihil poteris.
 Ferre tamen poteris contempta hic munera
 [mundi:
 Mitte secuturus, quæ duplicentur, opes.
 Nam servata nimis, quæ mox bona, non tua
 [fient,
 565 Si tibi non serves, sic erit ut tua sint.
 Munera quæ donat moriens, hæc munera non
 [sunt,
 Donat enim quod jam desinit esse suum.
 Qui sanus metuensque nihil, qui mente quieta,
 570 Qui sibi dum vivit dempserit, ille dedit:
 Quodque sibi dempsit, melius reparabitur illi:
 Integra mox capiet, qui peritura dabit:
 D
 Condita nam cœlo non fur, non auferet hostis,
 Non tinea aut pluvie, flammaque carpet
 [edax:
 575 Cœlo autem condas, quidquid pro nomine
 [Christi,

Versu 488. Delr., *montibus*, male.

Versu 504. Al. *mentes*.

Versu 506. Al. *Vinceret*.

Versu 511. Al. *Si ferret*.

Versu 520. Forte *fœdo*.

Versu 544. Delr., *cur itur*: sed Lipsius legendum
 credit *Quæritur*.

Versu 546. Delr., *tectis coeuntia lignis*.

Versu 549. Hic respexisse videtur Orientius ad illa

S. Hieronymi verba in Vita S. Pauli primi eremitæ:
*Vos gemma bibitis; ille naturæ concavis manibus sat-
 tisfecit.*

Versu 552. Delr., *frigora*.

Versu 557. Al. *Afferat*.

Versu 560. Al. *ritam*.

Versu 563. Delr., *quas*.

Versu 565. Delr., *servo*.

Versu 574. Al. *tinea*.

- Christum respiciens, pauperibus tribues. **A** Discipulis proprio traderet ore suis :
 Qui post assumptæ carnis mysteria dicit : Dum nihil injustum, nil durum, nil violentum,
 Vestior in nudis, sublevor in miseris, Nil leve, nil cupidum, nil grave, nil variu,
 Visitor in clausis, curor confotus in ægris, Vel facere in rebus, vel verbis dicere posset
 580 Adjuvor in parvis, protegor in viduis, **600** Casto servatus pectore pacis amor.
 Et quodcunque facis miseris, vel non facis, Hinc cohibet totum pacis concordia mundum,
 [illud Quæ brutis etiam cum ratione datur ;
 Crede mihi fieri, vel mihi non fieri. Et cum flammiferis frigentia, mollia duris,
 Ac ne pauperiem pauper prætereundere possis, Siccis cum pugnent humida, lenta citis ;
 Ut color injustæ detur avaritiæ ; **605** Omne per ignotas tacito moderamine causas
 585 Si tibi non fuerint sumptus quos quærit egenus, Uno consociat fœdere pacis opus.
 Non cibus, aut calida est qua foveatur aqua, Sic modo, si parvis cupias componere magna ;
 Cum poseit gelidus sitiens sub nomine Christi, Corporeum frenat pacis amor populum ;
 Oblatus poterit præmia ferre calix. Ut sub terreno sociatus principe discat
 Hoc, quo quisque potes, miserum solare ro- **610** Regi colorum solvere vota simul.
 [gantem ; **B** Ergo mei similis peccator, me minor imo,
 590 Et si defuerint munera, vota dabis. Omnes criminibus namque ego vinco meis,
 Ipsa etenim ante Deum non est peritura vo- Pacem placatus, pacem quoque læsus amato,
 [luntas, Pax in visceribus, pax sit in ore tuo.
 Si bene non poterit, qui bene vel cupiet. **615** Pelle odium, contemne minas, depone rigorem,
 Hinc fuit ut Dominus monitis felicibus omnes Offensam teneant tempora nulla tuam :
 Conjungi vellet pacis amore homines. Ut te sol blandæ servantem vincula pacis
 95 Et quæ per sanctos prædixerat ante prophetas, Deserat abscedens, inveniat rediens.
- Versu 576. Al. *recipiens*.
 Versu 585. Al. *possit*.
 Versu 592. Delr., *velle cupit*.
 Versu 595. Al. *laudaverat*.
 Versu 608. Delr., *premit*.
 Versu 615. Al. *rumorem*.

LIBER SECUNDUS.

- Si monitis gradiare meis, fidissime lector,
 Cærule securus colla premis colubri.
 Cumque aderit Christus iudex, mox obvius ibis
 Per tenerum blandis æra recte notis.
5 Tantum ut mandatis quovis sub tempore in istis
 Prætereat curam portio nulla tuam.
 An si ventosæ moveat te gloria linguæ,
 Quam suadet vano Tullius eloquio :
 Sin fugienda, jocus, convivia, sermo, voluptas,
10 Sique etiam requævis dissociande tuis,
 Quo studio nostri servabis verba libelli,
 Ut vitæ meritis consociande Deo ?
 DE VANA LAUDE.
 Præcipuus labor est blandam contemnere lau-
 [dem,
 Quæ trahit in præceps ambitiosa homines, **D**
15 Et semper tacito festinat ad intima motu,
 Visceribusque ipsis pestis acerba sedet.
 Omnia dum voluimus, facimus quæcunque pro-
 [bari :
 Utque suis nullus non faveat vitis.
 Lenito titulo parcum se dicit avarus,
20 Acris velatur nomine sævitia,
 Ac studiis totis et tota nitimur arte,
 Ut quidquid loquimur vel facimus, placeat.
 At tu si Christo soli vis esse probatus,
 Gloria quæretur nulla tibi ex homine.
- C 25** Nam cum dejectus, mox exaltabere ; erisque
 Pro Domino parvus, magnus apud Domi-
 [num.
 Contemptum vexet quæcunque injuria nulli,
 Simile pertuleris, par quoque redde malum.
 Ecce Patrem Christus pro se lacerantibus
 [orat ;
30 Supplicat et Stephanus, supplicat et Jaco-
 [bus :
 Dum mihi magnoque animo licet ultimâ passi-
 Penarum nulli causa volunt fieri.
 Nullum sæva reum faciat sententia, nullum
 Austero præceres plectere iudicio.
35 Festucam tenuem fraterno in lumine cernis,
 Luminibusque tuis nescis inesse trabem.
 Injuste alterius cupiet describere vitam,
 Assertor vitæ qui nequit esse suæ.
 Sed nos damnati vitis insistimus, et quæ
40 Ipsi persequimur, mox etiam facimus.
 DE CAVENDO MENDACIO.
 Fallere crede nefas : durat sententia dicens :
 Os quod mentitur, morte animum perimit.
 Et quod verax est, semper dixisse memento
 Et non quod non est, sermo tuus resonet.
 DE GULA.
45 Dulci prætereas frenos impone palato,

Ne sapor antiquus sæviat illecebris.
 Illos cœlorum donis regnisque potitos
 Fecit mortales ambitiosa gula
 Dum magis in vetitum ruimus, cupimusque ne-

50 Et quod difficile est, hoc potius volumus.

DE EBRIETATE.

Præcipue largo venas perfluere vino
 Respue, ne raptim vina venena fiant.
 Ut nimis quoties sitit aestibus arida tellus,
 Solers in fructus quam parat agricola,
 55 Si prius évulsas quam soi interneccet herbas,
 Inroret madidos nubila densa dies;
 Protinus et sentes, et gramina noxia messi
 Seminibus victis, heu! male teta feret.
 Corpora sic multo fuerint quæ dedita vino,

60 Consilii pereunt, luxuriant vitis.
 Et quid sordidius, quid erit deformius unquam,
 Quam si te tibi met subtrahat ebrietas?

Cum caput huc illuc vergat, gressusque vacillet,
 Mensque neget sensum, lingua tenere sonum,
 65 Claudantur gravido vergentia lumina somno,
 Quid facis ignores, tu quoque cum facias.
 Quid loquar ablatum, vultu lumante, calorem,
 Et male compositis verba soluta modis?

Labentes manibus calices, mensasque per ipsas
 70 Inmixtos vino sepe redire cibos,
 Teque per innumeros, cum vult mens sauciat,

[motus,
 Vel gaudere nimis, vel modo flere nimis;
 Et nunc saltatim vergentia membra rotare,
 Nunc dare lascivis brachia moxa choris.

75 Exclamare libet vino dapibusque sepultum,
 Forte etiam proprii nominis inmemorem?
 Ejus qui donet largus tibi talia, quando
 Orandi subeat tunc pia cura Dei?

Pascere tam magno sumptu quot posses egenas,
 80 Quotque dies lætos hæc daret una dies?

At te nunc saturo pauper jejunos oberrat:
 Tu vinum revomis; vix habet alter aquam.
 Et si forte cibum vox poscit egena, negabis
 Ollis quis nihil est hoc tibi quod superest.

85 Sentio jam dudum tacitum te dicere, lector:
 Vera quidem, sed sunt ardua quæ statuis.

Ardua præcipiuntur, de terra scandere cælum.
 Non est quod parvo stare labore putes.

Magnus enim labor est; sed merces magna la-

[bori:
 90 Præmia qui sperat, desidiam fugiat.
 Palmam nemo feret, nisi qui certaverit ante:
 Non nisi victori blanda corona datur.

An tibi fragiles mundi querantur honores
 Munere quos speres emeruisse hominem?

95 Quidquid id est variis quod vexat corpora sævis,
 Dum celeri vitam currimus in stadio:
 Contemptum, pluvias, frigus, jejunia rixas

Contento poteris sustinuisse animo.

Discurrens urbem totis lustrare diebus

100 Vix media fessus nocte redire domum.

Continuoque iterum prima consurgere luce,
 Ut clausas possis primus adire fores.

Et cum te tenuis per dura sedilia somnus
 Compulerit lassam deposuisse caput;

105 Ille prior forsitan qui serior adfuit tibi

Atria pulsabit, stulta querela notus.

Aut si lictorem tanget vox clarior, opta

Ut bene submotus, nec male cæsus eas.

Sed fac quod rarum est, ut victus janitor auro

110 Ac precibus tandem dicat: Adire potes.

Ingrederis lingua blandus, vultuque modestus,

Corpore subjectus: nil tamen ista juvant.

B Omnis honor pretii est: tibi pro pondere nummi
 Charta seu foliis sive potens tabulis.

115 Nam si cessarit dives manus, irrita res est.

Et si verba dabit, tu quoque verba feres.

An honor arrisit, quem semper in ordine mos

[est

Sumere sero quidem, sed posuisse cito?

Nam quod tu dederas, mox conferet alter et al

[ter:

120 Quod multi cupiunt, nemo diu tenuit.

Fac tamen ut longum durans honor inleat, agat te,

Nunquidnam finem non habiturus erit?

Finge, age, mansuri signent tua nomina festus,

Atque tuo felix annus eat titulo:

125 Quid tandem prodest, cum desinit esse potestas!

In quo sentitur quæ fuit atque abiit?

Et quod paulatim succedens nesciet ætas?

Et quod si scierit, quid tibi merces erit?

Sed qui terreno tantum dependis honori,

130 Tantaque nunc homines ambitione colis,

Ut Domino placeas, cujus sunt omnia, Christo,

Insuper et regnum promerere Dei.

Anteferens verem falsis, ingentia parvis,

Vilia magnificis, perdita perpetuis.

135 Devotum vincet quæ tandem injuria pectus?

Et quid erit celsum? quid tibi difficile est?

Namque nihil durum est, cum spes succedit, et

[omnis

Pervenit ad fructum victus honore labor:

Et fructum, toto qui duret tempore, quem non

D 140 Auferat ambitio, prodigus, impatiens?

Audis spondentem Dominum nova præmia justis,

Promissis semper quæ meliora dabit.

Non conspecta oculis, non auribus lasinuata,

Ipsa non sensu præmeditata prius.

145 Non tibi distillant pretioso cortice myrrhæ,

Thuris odorato cespite terra tumet.

Adde thymum, violas, casias, melliflora, cro-

[cumque,

Candida puniceis lilia junge rosas.

Cum tot in his terris peccator munera sumas,

150 In cœlis sanctus quæ bona percipies?

Versu 67. Leg. *oblata*.

Versu 33. Forte *causis*.

Versu 95. Leg. *perfrangites*.

- Finge, age, quid clarum, quid pulebrum, quid A
[pretiosum,
Et totum magnum quidquid in orbe putas.
Hoc meritis dandum felicibus, aurea tecta,
Gemmatis postes, purpurcumque solum,
155 Ruraque vernaatis semper redolentia flore,
Lacte et melle simul flumina plena trahi.
Nec quia conscendunt animos, et mente viden-
[dentur,
Inferiora illis crede futura bonis.
Nec vereare tamen longo ne tempore victus,
160 Impar mandatis repperiare Dei.
Nil habet hæc longum, longo licet acta rotatu,
Quo nunc perfruiur tempore vita brevis.
Lassa senescentem despectant omnia finem:
Et jam postremo volvitur hora die.
165 Respice quam raptim totum mors presserit or-
[bem,
Quantos vis belli perculerit populos.
Condensi nemoris, celsi non aspera montis,
Flumina non rapidis fortia gurgitibus,
Nec castella locis, non tute mœnibus urbes,
170 Invia non pelago, tristia non eremo,
Non cava, non etiam metuendis sub rupibus
[antra
Ludere barbaricas prævalere manus.
Multis ficta fides, multis perjuria, multis
Causa fuit mortis civica proditio.
175 Insidiæ multum, multum vis publica fecit.
Robore quæ non sunt, sunt superata fame.
Concidit infelix cum prole et conjuge mater,
Cum servis dominus servitium subiit.
Hic canibus jacuere eibus, flagrantia multis
180 Quæ rapuere animam, tecta dedere rogo.
Per vicos, villas, per rura, et compita, et om-
[nes,
Per pagos, totis inde vel inde vils
Mors, dolor, excidium, strages, incendia, luctus
Uno fumavit Gallia tota rogo.
185 Cur tamen enumerem labentis funera mundi,
Quæ per consuetum semper aguntur iter?
Quid repetam quanti toto moriantur in orbe,
Ipse tuam videas cum properare diem?
Prætereo gladiis quantum, quantumque ruinis,
190 Igni, graminibus, fluminibus liceat;
Quantos bella, fames perimant, morbique fu-
[rentes.
Et quæ per varias mors ruit una vias.
Quantos et mediæ pacis sub tempore, ut esse
Pax possit, cruciat debita pœna reos.
195 Omnis paulatim letho nos applicat hora,

Versu 155. Forte *vernantis*.

Versu 167. Similem Galliarum vastationem, quæ anno Domini 407 contigit eodem fere modo describit alter poeta Gallus, auctor carminis de Providentia inter opera S. Prosperi, cujus hic versus libens exscribam:

Non castella petris, non oppida montibus altis
Imposita, aut urbes amnibus aquareis
Barbarici superare dolos atque arma furoris
Evaluere...

- Hoc quoque quod loquimur tempore præmo-
[rimur:
Et per fallentes tacito molimine cursus
Urget supremos ultima vita dies:
Cum cibus et somnus, dum verba, et pocula
[mulent.
200 Sive domo sedeas, seu peregrina petas:
Dumque geris quodcumque geris, vel non geris
[ultro,
Mors movet alternum nil remorata pedem.
Cereus ut cæcæ positus sub tempore noctis
Compensare diem luminis officio,
205 Dum non sentimus, lento consumitur igne:
Semper et ad finem flamma vorax properat.
Sic hominum res est; pereunt quæcumque ge-
[runtur.
Proficit et moritur quod sibi vita trahit.
Sed fac vivacis spatia hæc tam longa senectæ,
210 Orbis ut immunis funera respicias.
Sero licet veniat, veniat tamen ille necesse est
Qui non in totum finis abesse potest.
Jam quæ nascuntur, crescunt post, atque sene-
[scunt,
Et senio fessis nil nisi mors superest.
215 Intereunt decies qui ternos vixerit annos
Atque illum vixit quomodo millesimus.
Postquam postremus flois retinebit utrumque,
Certe supremo tempore mortis idem est.
Quid vitam traxisse juvat, si vivere cessas?
220 Quæve bonis merces si lætare malis?
Cum, nisi dum frueris fructu, tangere fruendi
Et vita hæc vite vivat in officio.
Jam quod jam fuerat nihil est, si desinit esse;
Et quod non sentis, non juvat an fuerit.
225 Quid tandem prodest si te jejunia vexent,
Hesternis large membra onerasse cibis;
Cumque tua hodie stringat assidua sitis,
Ante diem nimio præmaduisse cibo?
Cum mediis celeri quæ sunt decursa rotatu
230 Eripiat sensum non reditura dies?
Sed nos decursæ primævo flore juventæ
Jam dubii, gressu, lumine, voce, manu;
Cum quidquid fuimus, dolor est meminisse
[fidenque
Omnibus eripiant proxima præteritis.
235 Incurvos querulos consumpto corpore nunquam
Hæc quoque quæ gravis est vita satis satiat.
Hinc est quod toto penitus velut orbe remoti
Spectamus toto quidquid in orbe perit.
Nec miseros alio tanquam sub sole manentes
240 Mortis non propriæ mors aliena monet.

Versu 179. Forte *Hi*.

Versu 184. Ita etiam præfatus scriptor libri de Providentia:

Cumque animam patriæ subit fumantis imago,
Et stetit ante oculos quidquid ubique perit.

Versu 215. Forte *Interdum*.

Versu 252. Leg. *dubio*.

- Ante oculos longeque simul fraudamur amicis, A
Luminibusque illine, hinc venit aure dolor.
Intereunt dulces ævo vergente parentes,
Eque ipso conjux eripitur gremio.
- 245 Et fratris fratrem mors e complexibus aufert,
Et natu forsán junior ille fuit.
Ordine nec vitæ senior subducitur ætas.
Cum videat nati funera sæva pater.
Nemo tamen cautus credit quod cernit, et illum
- 250 Quod non vult, cernit se quoque posse pati.
Hoc tamen inde venit, factis quia semper ini-
[quis
Mortem perpetuum ducimus esse malum :
Et quas criminibus pœnas lex sancta minatur,
Seriùs excipere credimus esse lucrum.
- 255 Felix qui licitum finem putat esse laborum, B
Quid pœnæ timeat caverat ante timens.
Felix qui magnum magnaue indage movendum,
Urbibus et populis nobile iudicium
Constanti sperare animo vultuque sereno
- 260 Securus vitæ de probitate potest.
Quem faciat certis bene mens sibi conscia
[causis
Sub tanta Intrepidum mole tenere caput.
Illic imperio quondam regnoque potentes,
Illic conspicui fascibus et trabecis,
- 265 Quels aurum lectis dapibus; cristalla Falerno,
Subtratoque ostro mos onerare toros :
Robore famosi, laudati munere formæ,
Ac male fidentes corporeis opibus :
Quorum venter erat dominus, lascivia votum, C 320
- 270 Spes in præsentí, gloria divitiæ.
Qui neglexerunt miseri vel morte sub ipsa
Claudendis Dominum quærere luminibus,
Pœnam expectabant clausi. Nunc quære doceri
Quam pœnam : factis congrua pœna manet.
- 275 Hos tenebræ iuges cæca sub nocte manebunt :
His lumen tunc flamma severa dabit.
Isti sulphureo flagrantis igne caminos
Cogentur laceris scandere corporibus.
Illos constringet violento infusa rigore
- 280 Flatibus hibernis dura gelu glacies.
Et cum tam discors pugnet natura gehennæ,
Nominis unius vis tamen est varia.
Nec tam diversa possis dignoscere pœna
Igne sit, an gravius frigore supplicium.
- 285 Non quot nos istic terrena morte preceptis,
Excipient unam crimina multa necem ;
Cum quamvis sævus pro rerum pondere iudex
Nou aliud possit quam rapuisse animam,
Et quodam scelerum lucro si plurima restent
- 290 Vindictam reliquis ultio prima neget.
Ast istic omnis persolvct in ordine noxas,
Succedens factis congrua pœna suis.
- Versu 249. Pro *illud* : quo scriptoribus mediæ
ætatis non erat infrequens.
Versu 265. Eleganter *aurum* hic sumitur aureo pro
disco, more poetarum, qui materiam pro vase ipso
quandoque usurpant : ita Virgilius *Aeneidos* lib. I.
Ille impiger hausit
Spumaantem pateram, et pleno se proluit auro.
- Atque unum corpus per singula membra patebit
Quot potuit vitis, tot quoque suppliciis.
- 295 Altera crudeles, lex altera plectet avaros :
Facta aliter solvent, et meditata aliter.
Est sua perjurus, est et sua pœna superbis,
Atque alia effusi causa eruoris erit.
Invidus, impatiens, mollis, falsator, adulter,
- 300 Et *vini* totus, totus et illecebræ.
Dextram corde nocens, linguam in convicia prom-
[ptam,
Pervasor, jactaos, impius, indocilis,
Judicii ante diem pœnas dabit, ut neque par-
[vum
Supplicii spatium det mora iudicii.
- 305 Ambibunt alios simosis flexibus angues : B
Ast alios candens igne catena teret.
Omnia plena illic lacrymis, terrore, dolore,
Et vox nulla, nisi quam dederit gemitus.
Et quidnam ulterius per singula crimina curram
- 310 Vexabunt diris quæ miseros crucibus ;
Quando etiam incauto si quid nunc ore loqua-
[ris,
Sermonis ratio est discutienda tibi ?
Hos inter rerum Dominum quicumque negarit
Submittens saxis stipitibusque caput.
- 315 Ille miser vere, nec erit miserabilis ulli,
Excipiet solus quidquid ubique nocet.
Innumeri vermes morituro in corpore vivent,
Nec finis fumo quem dabit ignis, erit.
At parte ex alia blandorum verba piorum
- C 320 Sed nec vexati restituere malum,
Auxilium miseris, victum tribuere patenti,
Affectum notis, servitium patribus,
Instar flammantis fulgebunt lumina solis,
Velati niveis splendida membra togis :
- 325 Præcipueque illi, quos Christi in lege paratos
Excipiunt noctes inveniuntque dies,
Queisque fuit votum niveam baptismata vestem
Nunquam femineis commaculare toris ;
Corpore nec solo, sed toto et pectore cauti,
- 330 Et qualem lector te meus esse velim.
Vel jam felices quæ primæ gloria vittis
Lucis et infidi corporis illecebris,
Veram quærentes vitam, pro nomine Christi
Fundere devotas non timuere animas.
- D 335 Atque sacerdotes hoc sanctum agmen habebit,
Secretosque hominum turbinibus monachos ;
Qui nunc spernentes blandæ oblectamina famæ,
Venturi sperant præmia iudicii :
Mollia securis ducentes otia rebus
- 340 Pro merito vivunt nunc bene, post melius,
Namque ipsi denso stipabunt agmine regem,
Cum terris iudex institerit Dominus,
Atque omnes Agnus quoquo se verterit ibunt,
- Versu 276. Forte *tenue*.
Versu 301. Hic versus ita videtur restituendus :
Dextera cæde nocens, lingua in convicia prompta.
Versu 320. Forte *Qui*.
Versu 331. Forte *quæ prima est gloria, victis*.

Perfusi vero lumine, luce Dei.
 345 Et tantum ipsorum capient vegetata decoris
 Cornentum ut non sint ora videnda oculis.
 Ergo ubi terribilem dederit cava buccina can-
 [tum,
 Adventum tandem testificanda Dei:
 Mox longis tellus rimis divulsa patebit,
 350 Ae passim flammæ, fulgura, grando ruent,
 Imis concusso penitus de sedibus orbe
 Dum tote servant inde vel inde viæ.
 Hinc tristis gemitus, hinc pia gaudia vitæ,
 Una in diversis vox erit agminibus.
 355 Atque omnibus raptim celeratis gressibus ibit
 Dedocens sobolem prosapiamque pater.
 Cunctaque contento ducetur linea tractu,
 Cum fuerit medius progenitor genitis.
 Nec tibi famosas urbes, gentesque remotas,
 360 Regnaque quæ nunc sunt, quæve fuere lo-
 [quar.
 Frigore non segnes populos, non sole perustos,
 Quosque habuit nascens, occidensque dies:
 Sed fuit a primi genitum quod tempore mundi
 Usque diem mundo qui modo finis erit.
 365 Omnibus e terris animas justasque reasque
 Uno constituet jussio prima loco.
 Nec tamen ulla illinc tanta inter millia perget,
 Quæ non sit Domino dinumerata suo.
 Mox rutilum scandens eadem cum carne tri-
 [bunal,
 370 Quam cælo intulerat, glorificans hominem;
 Omnia quæ reliquis labantur in ordine sæclis,
 Quæ tunc, quæve delinc lege manente liant
 Ore sacer, celsus solio, terrore videndus,
 Conspicius, sed vix conspiciendus aget:
 375 Atque inter flammæ tractus, sonitusque tuba-
 [rum,
 Angelicosque choros, militiamque sacram,
 Inter et infantum, matrum, juvenumque, senum-
 [que,
 Palliores, fletus, gaudia, vota, metus,
 Ultima suspensæ dabitur sententia turbae,
 380 Quæ sacro sancti iudicis ore sonet.
 In requiem et laudem justorum perge caterva,
 A regno nunquam dissocianda meo,
 Quæ vobis gnarus meriti viteque futura
 Dat modo, sed dudum dona parata Pater.
 385 At tu mandatis semper contraria nostris,
 Impia tartareis claudere turba locis.
 Illic stridorem, dentes, et lumina fletum,
 Ignibus immodicis discernienda dabunt,
 Et tamen, ut vere maneant quæcumque jubentur.
 390 Hæc erit æterni formula iudicii,
 Gloria quæ justum, subnotata morte, tenebit:
 Atque reus poenæ non moriturus erit.
 Hæc ego debueram factis tibi tradere, lector,
 Ut pondus verbis vita probata daret.
 395 Sed quia negligens miserique quæcumque mone-
 [uar,

Versu 355. Forte, *omnis*.

A Et satis est levius discere, quam facere:
 Tu si commendes animo demissa per aurem
 Omnia quæ scriptis sunt numerata meis:
 Constante dicam, cæli statione receptus,
 400 Discuties sævæ vincula dura necis;
 Atque etiam fueras qui filius ante gehennæ,
 Incipies summi filius esse Dei.
 His illud superest sine quo nihil omnia pro-
 [sunt,
 Ut Christum credas de Patre, cumque Patre
 405 Spiritus et sanctus nullo discrimine junctus.
 Unum consument nomina trina Deum.
 At tu cum legis nostrum quicumque libellum,
 Nostri, seu malus est, seu bonus, esto memôr.
 Et quoties Dominum perfecto carmine Chri-
 [stum
 B 410 Orabis; sinus semper in ore tuo.
 Quod ne me primis credas injungere labris,
 Neque istud tuto dissimulare putes.
 Sic te nulla dies curis compungat amaris:
 Sic Christo totum quidquid agis placeat:
 415 Sic sumas sanctam dono tradente coronam:
 Nomini abscedat ne tibi cura mei.
 Ut peccatores vincens Orientius omnes
 Sanctorum veniam promerear precibus.
 EXPLICIT SANCTI ORIENTII LIBER SECUNDUS.
 INCIPIT DE NATIVITATE DOMINI.
 Splendidior lux luce micat, majorque die.
 Fulget clara dies, toto festivior anno:
 Natalis quæ lecta Deo, qua nascitur ille
 Cum Patre qui semper cæli in consortia regnat.
 5 Virtus magna Patris carnis primordia nostræ
 Mox hominem in cælum revehens, sic morte
 [peracta.
 Sumere qui carnem voluit, nec carne senescit.
 DE EPITHETIS SALVATORIS NOSTRI.
 Janua, Virgo, Leo, Virtus, Sapientia, Verbum
 Rex, Baculus, Princeps, Dux, Petra, Pastor,
 [Homo,
 10 Retia, Sol, Sponsus, Semen, Mons, Stella, Ma-
 [gister,
 Margarita, Dies, Agnus, Ovis, Vitulus.
 Thesaurus, Fons, Vita, Manus, Caput, Ignis,
 [Aratrum,
 Flos, Lapis angularis, Dextra, Columna, Puer.
 Mitis Adam, Digitus, Speculum, Via, Botruo,
 [Panis,
 15 Hostia, Lex, Ratio, Virga, Piscis, Aquila,
 Justus, Progenies regis, regisque Sacerdos,
 Nomina magna Deo: major at ipse Deus.
 ITEM PLUS DE TRINITATE.
 Quod fuit a sæclis, quodque est in sæcla sæclo-
 [rum,
 Semper erit, quæ semper erat, sine fine manen-
 [dus:
 20 Et super omne quod est, sine quo nihil, omnia
 [cui,

Versu 415. Forte *Domino*.

- Omniparens Verbum, Verbum Deus omnipotens.
 Cum Patre qui solus, cum quo Pater et Deus solus.
 Hoc erat, et nondum natum acceperat ortum.
 Semen enim Christus, Christus primordia rerum.
- 25 Christus honor terræ, tremor orbis, gloria cæli.
 Ex dominante Deo Rex et Dominator in altis,
 Unicus ante omnes genitus, genitore sed illo,
 Quem genuit nullus, per quem gignentia cuncta :
 Quæsumus, optamus, tremimus, veneramur, amamus.
- 30 Totus ex toto, totum diffusus in orbem.
 Non idem, sed prorsus idem, similisque, similitudine
 Tantundem, et pariter, sic Filius et Pater unum.
 Nominè divisum nomen, substantia mixta est,
 Consummans sacri mysterii sancta profunda.
- 35 Plenitudo potens, dedita sibi, nexa vicissim
 Trina potestatum conclusio parificatur.
 Spiritus et volitans perfectio tota superne.
 Ergo honor in Christo est, laus est Patris, in Patre Christi est.
 Ipse Patris mens est, et sermo, et testis, et hæres :
- 40 Ipse recognoscit quantum Pater audet in ipso :
 Ipse caput nostrum, sapientia, gratia vita :
 Ipse hominum custos, speculator, et arbiter ipse :
 Ipse salutis iter, luxque immutabilis : ipse
 De vero verus splendor, de lumine lumen,
- 45 De bonitate bonus, de pleno et divite plenus,
 Providus, indulgens, clemens, miserator, abundans,
 Perfectus, patiens, justus, immaculatus.
 Æternam Æterni donam, tutela priorum.
 Firmamentum anime, fuga demonis, arma fidei,
- 50 Perpetuum regnans, censor iudexque futuri,
 Tempore non clausus, clausurus tempora jussu,
 Principium ac finis, vegetator et intus et extra,
 Velle tenens, et posse potens, et mite severus,
 Pax mundi et gaudium, pravique bonique director.
- 55 Divi mortale quod est, Deus immortale probavit.
 O felix Domini dominatio, nobile lethum !
 O misere gentis cor durum, et perfidus error !
 Impie damnator, tua mors hoc stipite pendet ;
 Credule confessor, tua vita hoc sanguine vivat.
- 60 Flecteris judicante Deo qui plectere visus,
 Salvavit populos, populus quem edit iniquus.
 Hic est ille suis reprobis prius, et maledictum,
 Sputamenta hominum, perituri opprobria vulgi.
 Hic cui sæva manus seil mixtum fudit aceto,
- A 65 Palmea quem cæco violarunt vulnere pulsu.
 Aspice, percussor demens, venerabile lignum,
 Cerne profanati vitricia signa cruoris.
 Est ne Deus vivus, Deus insuperabilis hosti,
 Ultio, profugium, requies, lux, vita, fides, spes ?
- 70 A Patre noscendus quod sit sator atque animator :
 A cruce quod vindex, propulsatorque gehennæ
 Errorum ablutor, pax fida, remissio larga.
 Natus amore hominis, passus ratione salutis,
 Functus lege obitus, redivivus in æthera celsus,
- 75 Sede sedens patria, super omne salutaris ævo,
 Unde humilem digustus humani, remediabilis illo,
 Peccati pretium, peccandi nescius ipse,
 Participans famulos, conformans glorificatos.
 En tibi quam pulchrum per limina nostra troscium,
 Christie, micat; quam clara Patris vexilla reperto
 Sanguinolentus adhuc, etiam quod et antea, semper
 In virtute potens, in majestate pereeminis.
 Cur tamen hanc speciem teneat crucis edita forma
 Monstrat adorandum tota ratione character.
- 80 Quod divisa nota est in partes quatuor exstantes,
 Dat mundi Dominum cognosci, et archangelos omnes.
 Tot Regis ipse plagas, cæli quot crux videt oras.
 Crux imitata piis erantis imagine palmas,
 Crux testata Dei pacem pingit, et est pax
 Quæ data per lignum est, pax ligno scripta tenetur.
- 85 Vis gratias miratur item spectare figuras ?
 Aspice perfectum signi locupletis enigma
 P. Græcum videas, caput est, vel brachia fixi.
 Iota quod erectum est suspensio corporis hic est.
 Littera prosequitur penam, fert penam salutem :
 Alpha dehinc juxta est, atque altera comminus est α
 Prima quod hic primus, postrema novissimus hic est.
 Hæc elementa apicem Deus hic super omne elementum :
 Omnia conveniunt cœlesti insignia signo.
- D 100 Cum subit in ligno, lignum Deus indicat esse
 Materiem fructus : cum ramum extendere in altum
 Altior excelsis Dominus supereminet omnes.
 Fixorum est medius : numerus dat trinus honorum.
 Percutitur, cruor exit, aqua de vulnere facta
 105 Exit, et ex ipso mox sanguis vulnere. Nempe :
 Martyrium sanguis, sibi vindicat unda lava rum.
 Sic ope divina mors arbore vitæque venit.

Versu 21. Adde est.

Versu 22. Forte unus.

Versu 50. Leg. Ex toto totus.

Versu 51. Forte mysteria.

Versu 53. Leg. sibi dedita.

Versu 55. Forte piætas.

Versu 50. Forte sibi.

Versu 60. Forte Plecteris.

Versu 89. Leg. depingit.

Versu 91. Forte gratas minor.

Versu 101. Supple videtur, aut quod simile.

Per pomum, protoplaste, cadis : cruce Christus A
[medens :

Illic mortiferam draco pestifer detulit escam.

- 110 Nec mirum, vix digna Deo si nomina mille
Laus numerosa trahat, laus tot virtutibus impar,
Quot titulos peperere pii miracula Christi.

EXPLANATIO NOMINUM DOMINI.

Janua, quod residet cælo secretaque pandat.

Virgo incorruptæ matris cui partus origo est.

- 115 Et Leo Rex hic est regum : rex ille ferarum
Dicitur et virtus : nihil hoc quoque fortior uno.
Unde autem dictus est Sapientia? regula vitæ est.
Quomodo sit Verbum? Patrio quia fluxit ab ore.
Cur modo Rex idem, modo Regis Filius idem?

- 120 Cum Patre quod solium cæli commune retentet. B
Cur Baculus? lapsos quod subleuet, erigat ægros.
Cur Princeps? subjecta throno quia cuncta gu-
[bernet.

Cur Dux militiæ cælestis? ab agmine sancto

Cur Petra? Quod valido statuatur fundamine fir-
[mum.

- 125 Unde honus Pastor? maculam quod ovilibus
[obstat.

Nunc Homo : natus enim est et carnem a Vir-
gine sumpsit.

Retta cur? sparsas quod colligat undique gentes.

Cur Sol justitiæ? quia justum illuminat omnem.

Cur Sponsus? desponsa Deo quod Ecclesia virgo
[est.

- 130 Cur Sanctum? quod regna serat felicia volbo. C
Mons : quod in ascensum non omnibus ardua
[cedat.

Stella : quod incertos duce lumine dirigit itus.

Unde Magister? amat famulantia corda docere.

Margarita : quid hoc pretiosius inveniatur?

- 135 Unde Dies? quod luce magis resplendeat (nunc).
Tunc quia sit sanctus, innoxius Agnus habetur,
Qui potuit solus peccatum tollere mundi.
Et modo fertur Ovis, quod se jugulantibus aptet.
Dicitur et Vitulus : contenta hoc passio non-
[strat.

- 140 Fons, quia purificat vitium baptismate largo.

Vita, quod æternum dat vivere vivificatis.

Est Manus : occurrit virtutum operatio dives.

Est caput : in promptu est quo nostro auctore D
[creemur.

Ignis : in hoc quod adhuc probatio nostra supersit.

- 145 Unde Aratrum? subigat quod pectora fructifi-
[cetque.

Flos, quia confessor est, martyres ipse coronat.

Cur Lapis angularis? populum quia necit ntrum-
[que.

Dextera, qua patrium latus assidet, ornat, bo-
[norat.

Sæpe Columba : dolum quia nescit, ac sine
[felle est.

- 150 Unde Puer? quod purus eat genitoris ad arcem
Vitis : adoptivo quod se hærede propaget.

Unde secundus Adam? quia sit caput ipse re
[natis.

Est Digitus, Stylus iste : Dei est lex scripta per
[ipsum

Nunc Speculum : quod imago Patris perlucet.
[in illo.

- 155 Nunc Via : quod sanctis sit prævius in paradiso.

Botrio : quod succis cælestibus irriget orbem.

Panis : in hoc nostræ quod sint alimenta fidei.

Hostia viva Deo, Summus cur ipse Sacerdos?

Se quia sanctificans patriis altaribus offert.

- B 160 Nunc Ratio : hæc Ratio est, per quam stat fa-
[brica mundi.

Virga : quod errantes ut verberare corrigat actus.

Piscis natus aquis : auctor baptismatis ipse est.

Sæpe Aquila : e terris quoniam revolavit ut ales.

LAUDATIO.

Denique, ne multis tam multa et magna mo-
[remur.

- 165 Est Oculus : cognosco Deum, videt omne
[Deus cor.

Unde Propheta? brevi quoniam futura revelat.

Angelus unde? sui quia nuntius exstitit ipse.

Brachium, ab amplexu quo continet omnia,
[dictus.

Quidquid id est, agnosce, tuum est quod sancte
[vocaris.

- C 170 Magnitudo operum tot rerum nomina celat :

Sed propriis meritis tanti censentur honores.

Causa facit titulos, dat scire vocabula virtus.

Tu sublime sedens ; Agios, benedictio nostra.

Te Deus Emmanuel : nobiscum habitabile nomen.

- 175 Tu Dominus Sabaoth pugno teges omne quod
[nquam est.

Te domus Israel, confessoresque beati,

Te patriarchæ omnes, teque angeli omnes ado-
[rant.

Tu super ignotum cherubim, super astra co-
[ruscas ;

Qui promissus Abræ fueras, de semine David,

- 180 Glorificum in cælo osanna laudabilis audis.
Respice nos tantum, Crucifixe, Paraclite,
[Christe,

Nazarene ; Deus, quem credimus, et Galilæe

Et Deus Abraham sancti patris, et Deus Isaac

Et Deus alme Jacob, spes unde est nostra fidesque.

- 185 Respice, Christe, tuos, longumque tuere re-
[demptos.

Supplico ego indignus, et tu dignare rogantem.

Omnipotens miserere mei, miserere meorum :

Da dolor absistat, cura et formido facesset,

Versu 109. Leg. *obulit*.

Versu 125. Forte *aufert*.

Versu 135. Adde *ipse*, aut quid simile.

Versu 146. Forte *confessores*, etc.

Versu 174. Leg. *Tu*.

Versu 175. Pro *tegis*, usu antiquis familiarî, qui
litteram *e* pro *i* frequenter usurpabant, et vicissim.

Versu 177. Leg. *angelus omnis adorat*.

Versu 178. Leg. *ignitum*.

Versu 188. Forte *facessat*.

Et socier sanctis famulis tuis, et timeam te, A
 190 Et placeam dum vivo tibi, nec sim reus illo
 Tempore, cum stetero meriti memor ante tri-
 [bunal.
 Christe, tuum : vereque colam quod prædico
 [nomen.
 Crux tua fronte, manu, labiis, crux intima sidat.
 Crux clypeata domus, crux sit lorica salutis,
 195 Hoc melius signo fulgebit lucida turris,
 Quam cum sacrilego polluto cruore maceret.

EXPLICIT.

INCIPIUNT ORATIONES ORIENTII

NUMERO XXIV.

Tibique, Domine, celsum Cherubim dicatum est, B
 Et illa molis quadriformis machinæ
 Te sempiterno confitentur carmine,
 Et nos imago consonantis cantici
 5 Amen sonamus, alleluia dicimus.
 Te septem primi deprecantur angeli,
 Seu civitatis septem principes viri,
 Solio propinqui, janitores proximi.
 Et nos imago consonantis cantici
 10 Amen sonamus, alleluia dicimus.
 Te solis astrum cum sorore menstua,
 Vergiliæ, Jugula, Vesperugo, Lucifer,
 Omnesque guttæ præmicantes invocant :
 Et nos imago consonantis cantici
 15 Amen sonamus, alleluia dicimus.
 Aer aquosus sive sudus invicem,
 Simulque venti, pluvix, grando, flumina,
 Ritu suomet conditorem concinunt :
 Et nos imago consonantis cantici
 20 Amen sonamus, alleluia dicimus.
 Solum stativum cum fertora mobili
 Quæ paret homini, quæque capta de una,
 Tibi cantat uni, conticescit cæteris :
 Et nos imago consonantis cantici
 25 Amen sonamus, alleluia dicimus.
 Oceane, qui cinctam coerces aream,
 Et intestini fossa media gurgites,

Versu 2. Pro *moles* juxta observationem supra ad-

notatam.

Versu 31. Forte *furva*.Versu 41. Forte *quem lædit*.

Deum sonantes cum marinis belluis :
 Et nos imago consonantis cantici
 30 Amen sonamus, alleluia dicimus.
 Infernæ sedis flamma, fulva tartara,
 Truoësque præsidentes pariter angeli,
 Amen minaci decantantes carmine :
 Et nos imago consonantis cantici
 35 Amen sonamus, alleluia dicimus.

INCIPIT XXIV.

Postremo dico deprecandi canticum,
 Id facio quantum per xx cantica,
 Sed ne quis audax interpellet quippiam :
 Anguem magistrum falsitatis increpo,
 40 Ut non adjiciat sive demat litteram.
 Quod si quemquam kedit spiritalis lectio,
 Ei licebit lectionem spernere,
 Non commutare lectionis formulam :
 Anguem magistrum falsitatis increpo,
 45 Ut non adjiciat, neve demat litteram.
 Si scriptor errat in mutanda littera,
 Ignarus errat ; venia Christo, si præsto est :
 Nam non voluntas, verum dextra labitur.
 Anguem magistrum falsitatis increpo,
 50 Ut non adjiciat, neve demat litteram.
 Ad illos homines interdicitum pertinet,
 Qui voce vera nominantur physici :
 Si non probatis, præterire liberum est.
 Anguem magistrum falsitatis increpo,
 55 Ut non adjiciat, neve demat litteram.
 C Et nos a fæce ethnicorum emersimus,
 Eamque tandem rupimus caliginem,
 Dum spiritales exaudimus angelos.
 Anguem malignum.
 60 De signo sextum præcavendam spiritu
 Mortis Dei prophetas instrumenta dæmonum
 Numa et mortis semper in sæculum.
 Deus sancte, te rogamus Patrem Unigeniti,
 Christe Deus, te precamur vivum Dei Filium,
 65 Sancte Christe, te obsecramus judicem verum.
 [Deum.]

EXPLICIT ORATIO XXIV*.

* Orationes viginti quatuor composuerat Orientius ex titulis. At primam tantum et ultimam exhibet noster codex manuscriptus.

D

ANNO DOMINI CCCLXX.

SANCTUS AUSPICIIUS

EPISCOPUS TULLENSIS.

EPISTOLA.

AUSPICII EPISCOPI ECCLESIE TULLENSIS AD ARBOGASTEM
COMITEM TREVIRORUM.Præcelso expectabili his Arbogasto comiti,
Auspicius qui diligo, salutem plurimam.Magnas cœlesti Dumino rependo corde gratias,
Quod te Tullensi proxime magnum in Urbe vidimus.
Multis me tuis actibus lætificabas antea,
Sed nunc fecisti maximo me exsultare gaudio.
Major etenim solus apparuisti omnibus,

Ut potestatis ordinem illustri mente vinceres,
 Cui honor debitus majore nobis gaudio
 Nondum delatus nomine, jam est collatus meritis.
 Plus est enim laudabilem virum fulgere actibus,
 Quam prætentare lamada sine scintillæ lumine.
 Sed tu qui totis gradibus plus es quam esse diceris,
 Erit credo velocius ut reddant merita.
 Clarus etenim genere, clarus et vitæ moribus,
 Justus, pudicus, sobrius, totus illustris redderis.
 Pater in cunctis nobilis fuit tibi Arigius :
 Cujus tu famam nobilem aut renovas, aut superas.
 Sed tuus honor ejus est, ejusque tibi permanet,
 Et geminato lumine sic tu præcluis^a omnibus.
 Cujusque nemo dubitet felicitati præstitum,
 Ut superasset genitrix tibi, laudanda omnibus,
 Quæ te sic cunctis copiis replet et ornat pariter.
 Ut sis abundans usibus, et sis decorus actibus.
 Congratulandum tibi est, o Trevirorum civitas,
 Quæ tali viro regeris, antiquis comparabili.
 De Magno origo semine descendit tui nominis :
 Certe virtutis ejus est, ut Arbogastis legitur.
 Scribantur in annalibus hujus triumphæ pariter,
 Sicut et ejus scripti sunt, quem supra memoravimus.
 Sed hoc addamus meritum huic, qui vere major est,
 Quod Christi nomen invocat religioni deditus.
 Fuit inarmis alacer ille antiquus, verum est :
 Sed infidelis moritur, et morte cuncta perdidit.
 Ille autem noster strenuus, belligerosus, inclytus,
 Et quod his cunctis majus est, cultor divini nominis.
 Nunc autem, fili sapiens, quæso, dignanter accipe
 Tui cultoris paginam quam ex amore porrigo.
 Primum depono, cupias collatas tantas gratias
 In te conserves integras, et bonis multis afflues.
 Unum repelle vitium, ne corda pura inquinet,
 Quod esse sacris scribitur radix malorum omnium :
 Cupiditatem scilicet, quæ in alumnos descevit,
 Nec sæva parit rabiem quorum amore pascitur
 Hoc (inquam) semper devorat famem edendam^b per-

^a Præclues.
^b Edendi.

A Sed hæc non ita dixerim, quod te hoc damnem cri-
 [mine.
 Tamen depono diligens, ut nec scintilla vulneret.
 Quam si forte improvidus quandoque inescaveris,
 Cito flagrabit nimium augendum incendium.
 Tende per mundum oculos, cerne prinates sæculi.
 Aut interire cupidos, aut in periculis vivere.
 Corradunt, quærent, inbiant, velut canes avidi :
 Et hæc nec ipsi possident, sed nec relinquunt po-
 [steris.
 Tamen non generaliter ista de cunctis dixerim :
 Sed ut paucorum dedecus sit multis emanaatio.
 Tu autem, vir eximie, judex multorum providus,
 Tui repente pectoris secreta judex perspice.
 Hujus si ullam senseris parvam veneni guttulam,
 B Dulci perfunde oleo, ne serpat in visceribus.
 Nec hoc ignoras olenti, pro tua sapientia,
 Quod est cunctorum pauperum mercatum eleemosy-
 [nis.
 His te exerce studiis, hæc cuncta bona perage,
 Ut mea tibi maneant, et perseverent gaudia :
 Nam parum esse noveris, si quisquam nulla rapiat,
 Et obdurato pectore sua præcludat miseris.
 Non multum sibi consulit, qui sic evitat rabiem
 Cupiditatis, ut simul incarrat avaritiæ.
 Nam ista duo crimina, velut cognata genere,
 Et geminata specie, nimis conjuncta permanent ;
 Hæc qui sectantur miseri, hoc unum distat vitium,
 Quod unus horum malus est, et ille alter pessimus,
 Unde, mi cara dignitas, tu, quæso, fili unice,
 C Sic ab alienis abstine, ut tua cunctis tribuas,
 Illudque super omnia memor in corde retine,
 Quod te jam sacerdotio præfiguratum teneo,
 Hanc, quæso, serva gratiam, et illis cresce meritis,
 Ut præloenta populi vox cælo sacra veniat.
 Sanctum, et primum omnibus, nostrumque Papam
 [Jamlychum.
 Honora corde, dilige ut diligaris postmodum.
 Cui quidquid tribueris, tibi in Christo reparas,
 Hæc receptorus postmodum, quæ ipse seminaveris.

^c Forte emendatio.

ANNO CCCXC.

PAULINUS PETRICORDIENSIS.

PROLEGOMENA

Paulinus, gente Gallus, domo Pericorius sive Petricordius, id est Vesunius, si Sirmondi conjecturæ fides. Claruit an. 461. Opus enim suum de Vita S. Martini nuncupavit Perpetuo episcopo Turonensi, qui concilio Turonensi primo præsedit an. 461, non 480, uti male habet Labbeus, et exscriptor ejus Oudinus. Scripsit Paulinus carmine heroico de Vita S. Martini lib. vi, quibus haud aliud egit quam

D ut quæ Sulpicius Severus venusta et eleganti prosa expressit : ipse, pauculis omissis, rudi atque impolito versu redderet. Opus istud Paulino Nolano episcopo tribuerunt non solum sequiaris ævi scriptores fere emacti, sed et e veteribus Gregorius Turonensis (*Lib. 1 de Mirac. S. Martini*) disertum, et Venantius Fortunatus (*De Mirac. S. Mart. lib. 1*), haud obscure. Hinc factum est, ut sub Paulini Nolani nomina

sæpius prodiret, a Jereto primum editum Paris, 1585, dein in Bibliothecis Patr. Parisiensibus ac Colonienſi, in appendice Bigneana, p. 852, aliisque veterum poetarum Christianorum collectionibus. Paulino demum Petricordiensi restitutum prodit in Bibliotheca Patr. novissima tom. VI, pag. 297, et eorſim a Christiano Daunio una cum Fr. Jereti Commentariis, Casp. Barthii animadversionibus, Jo. Fr. Gronovii notis, suoque notarum Spicilegio editum Lipsiæ, 1686, in-8°. Porro exstat Paulini nostri *Carmen breviusculum, de Visitatione nepotuli sui, Vita sancti Martini subjunxi solitum*, et alia quædam opusculorum deperditorum fragmenta, quæ ibidem reperiuntur. Cæterum Paulinum quemdam Petricoriensi nostro æqualem memorat Gennadius (*De Script. Eccl.* c. 68); qui composuit tractatus aliquot de Initio Quadragesimæ, de Die dominico Paschæ, de Obedientia, de Pœnitentia, et de Neophytis. Ex opusculis istis, cujuscunque demum Paulini fuerint, nil hodie superest.

ANNOTATIO IN SEQUENTES LIBROS.

Sex isti libri de Vita S. Martini non sunt Paulini Nolani, sed Paulini Petricordiæ, qui 30 circiter annis vixit ab obitu Nolani, opusque illud senam diebus Perpetuo Turonensi archiepiscopo qui præfuit concilio Turonensi anno 480. Vide notas Simondi ad epistolam 11 libri viii Sidonii Apollinaris.

BELLARMINUS

DE SCRIPTORIBUS ECCLESIASTICIS IN EDITIONE
ANNI 1617.

Libri sex de Vita S. Martini non possunt esse S. Paulini Nolani; auctor enim eorum librorum nominat Paulini Nolani, et se ejusdem nominis esse testatur, et sextum librum scribit ad Perpetuum Turonensem episcopum, qui sedit sub anno 470.

FRANCISCUS JURETUS

PETRO PITHÆO I. C. PRÆSTANTISSIMO S.

Paulini libros de Vita et Gestis divi Martini quos ad me nunc nuper misisti, Pithæe præstantissime, legi cum voluptate cumque stomacho. Voluptati fuit sanctissimi doctissimique poetæ memoria, et ingenii tabulae tanquam e naufragio superstites: stomachum movit innumerus mendorum et errorum numerus, quibus adeo indigne membrana corrupte, ut inter legendum sapienter librarii manibus penam impre-

A carer quæ falsi erimen admiserant. Quid enim? vix unus hic versus exstitit quin eversus: orationis plura erat quam rationis: nutabant syllabæ, nutabant verba; cum pedibus claudis nihil prorsus stabat. Denique vix sensus ullus quin nullus, ut quot litteræ, tot lituræ potius viderentur. Credo, voluit descriptor poetam sibi in omnibus fieri similem. Ut enim Paulinus dum vixit, maximis fortunæ opibus abjectis, sua ipsemet profudit, factus inopibus dives, inops sibi diviti: sic librarius in Paulini scriptis novas opes vidit et simul invidit. Itaque prodidit et perdidit, qui timebat ne Dominum proderent, ne perderent. Sed hac æqualitate quid inæqualis? Abjecerit olim Paulinus bona fortunæ, volens et consulto consilio. Bonis quidem ingenii, libellis dico suis, non nisi invitus carere potest. Illa enim pro stolidis duxit, ista pro solidis. Ego vero ferre nec debui, nec volui nudum toties denudari. Quare usus judicio veteris tui codicis, vestigia rerum amissarum persecutus sum, et multa detracta Paulino tandem reddidi, omnia reddidit Spero tamen, Pithæe, futurum aliquando singulari tua diligentia, ut secundum exemplar habeam, quo possit plane restitui in integrum. Nam cur non sperem, qui hoc fato natus es, ut veterum libros sagaciter quæras, quæsitos feliciter reperias, repertos benigne studiosis communices? Perge igitur, oro te, perge aliciter, et Paulini cæteras reliquias e tenebris erue. Sic enim sacrum vatem habebimus, qui lyram argutam manibus, qui fronti pallentes bederas et lauros revirescentes palmasque lemniscatas recipit. Ad me quod attinet, præstabo quam licebit operam istiusmodi scriptoribus, in quibus etsi hæcenus alii laborarunt, non pauca tamen castiganda supersunt: ut non videatur actum agere qui quod egerant iterum agat sedulo. De singulis alias. Nunc de Paulino, quem tuis congere virtutibus, quando placuit unum vel alterum e numero seligi, qui subeat judiciorum aleam. Tuum erit, Pithæe, manum redeunti porrigere, et molliter amplexari hospitem, qui nudus et hispidus a te missus, a me remissus cum cultu et altore, prodibit audentias, si habitum et faciem novam in illo probaveris. Vale, vir præstantissime: et cum studiosos ames qua mereantur, ama me ut merear. Dat. ead. Jul. 1585.

B. PAULINI

DE VITA SANCTI MARTINI

LIBRI SEX.

LIBER PRIMUS.

Sparserat in toto firmen venerabile mendo
Christus Evangelicæ reserans mysteria regni.
Sed quia non omnes virtutum operatio gentes
Moverat, et fragili dubitarent credere sensu

Quidquid ab æternis vulgasset numerus ocis,
(Nam veritas comperta movent præsentia rebus.
Suadentur non visa quidem, sed visa probantur.)
Hic ergo in totum eam per inseratio mundum,

Sævit et in nostris miracula plurima terris
 Donans extremis Martini insignia Gallis.
 Quem procul in nostram misit fecunda salutem
 Pannonia, haud humili generatum stirpe, tribunus
 Nam genitor, clarus meritorum laude, sed iste
 Nobilior patribus tam clarus qui patre Christo
 Sprevit sacrilegos, bene degener, in patre ritus.
 Vix etenim decimo senior jam moribus anno
 Transiit ad sacram constanti pectore legem,
 Signavitque crucis sanctam munimine frontem.
 Non illi in tenero mens lubrica pectore: tota
 Præceptum vitare hominum, secreta beati
 Scire eremi, spretoque Deum cognoscere mundo,
 Linq̄ere terrenas sublimi pectore curas.

Hæc vix bisennis cum moliretur in annis,
 Præclusa est tanti sublimis gloria facti,
 Sed meritum inunerante Deo qui velle probavit.
 Præcipit Augustus delecta ad bella parando
 Accingi cunctam veterano germine prolem.
 Quid non livor agat? Prodit pater, armaque nato
 Ingerit, heu! tanti pietas oblita pericli.
 Quin potius si quem recipit mens saxea sensum
 Cresce tuis titulis, magis laus est nam tua vinci.
 Cerne pio tantum quæ gesserit omnia voto.
 Si bona sunt, imitare libens. Sin ardua, gaude.
 Vincitur Christi miles pro milite sæcli,
 Sed mens non trahitur, nec cor cum carne ligatur.
 Vana tyrocinii sunt nomina, militat olim
 Qui captus proprii per plurima prælia regis
 Vicit avaritiam, debellavitque superbam
 Luxuriam, prostrata jacet jam viribus hujus
 Ambitio, et firmam fugit furor, iraque mentem,
 Excedensque omnes funesta superbia culpas.
 Unum progressus socium sibi vix sinit ire
 Non opere astrictum, sed solo nomine servum.
 O felix, cui tale jugum tam grata paravit
 Conditio, ut de sorte tua contendere tecum
 Nobilium possint certantia vota virorum
 Si liceat servire tamen, sed tu quoque duram
 Cogaris ad legem nascendi lege solutus!
 Nam tibi subjecti servit devotio sancti,
 Idem habitus, paræe communis copia mensæ.
 Hic prior obsequiis, ne saltem a noscere possit
 Prælatum Domino quævis solertia servum.

Hic jam cum paribus quæ gratia, quamque mo-
 [deste

Ipsos subdiderat dilectio vera priores,
 Tum sumendorum districtio quanta ciborum
 Ne distenta citum vitarent viscera sensum,
 Nec premeret vigilem membrorum sarcina mentem
 Ut divia inopi præberet copia partem,
 Quæque unum obrueret, melius refoveret utrum-
 [que:

Nam sic supplicibus diviserat omnia egenis
 Ut sola exesis superessent tegmina membris;
 Cum subito horrentis glaciali frigore brumæ
 Nudus in occursum properat, vix verba frementi
 Dimidiâs præ fracta sono, sed causa loquelam

* Saltim, non saltem habet semper v. e.

A Expediit et linguæ partes proclamat ærumna.
 Præterentt euncti fastiditamque querelam
 Despexit misero locupletum insaniam risu.
 Substitit incertus confuso pectore sanctus
 Quid faceret, nam votum aderet, substantia deerat,
 Suspendit saltim cunctantis vel mora factum.
 Sola superfuera corpus tecturs beatum
 Ut semper duplicata chlamys, quæ frigus et imorem
 Ventorum et rabiem geminato arceret amictu.
 Nam sic truncatam compensat pendula partem
 Si quod detulerit capiti crevisse calore
 Sentiat, adjecto tepefactum vellere corpus.
 Verum hæc districti felix sententia voti
 Amovet, et tanquam cordis dispensia damnet,
 Quod sic malluerit trepidæ cautela fidei

B Adjectam membris duplicato tegmine partem
 Concessisse uni quam divisisse duobus,
 Nec mora tardat opus, sed transit dextera votum,
 Expediit et factum quidquid mens vidit agendum
 Stringitur invictus sine crimine vulneris ensis.
 Et mediam resecat miseratio prodiga partem
 Pejorem sibi credo legens; tum membra trementis
 Obtegit, et tradens aliquem de veste teporem.
 Jam levior habitu recipit de frigore partem.
 O felix virtute tua miracula vincens
 Omnia, et excedens Domini præcepta jubentis!
 Ille etenim modico contentos nos jubet esse,
 Ne servare duas vestes, tu dividis unam.
 Aspiciunt omnes alii deformia rident
 Tegmina, nec cernunt magis verum in corde decorem

C Ast alii secum compuncto corde queruntur
 Justitiam potuisse inopis decernere egenti,
 Divite quod censu substantia larga negasset.
 Nec mora quin tanto reddatur palma triumpho.
 Nam vix defessus stratos rejecerat artus
 Admittens tenuem virgili sed corde soporem,
 Nec sopor illud erat, quia mens attenta vigeat.
 Cum subito ante oculos larga mercede benignus
 Astitit, inque suo vesitus paupere Christus
 Aptavit propriis felicia tegmina membris.
 O vere pretiosa chlamys! quid tale vel ostro
 Vel ducto in filum pensis rutilantibus auro
 Insignes meruere habitus? quid serica tactu
 Lævia, vel docte expressis viventia signis.
 Ille hominum terræque Deus, pontique, polique

D Omnia qui tribuit, sine quo nihil, ipsaque cuius
 Quæ dedimus, vel qui dedimus, donumque datorque
 Hac ope ditatur, numeret si lucra salutis.
 Nec tamen hinc saltim stabilem jactantia mentem
 Concutit, aut vanum persensit corde tumorem.
 O virtus vicina Deo nil ducere laudi
 Cum laudanda geras, nec nostro ascribere facto
 Quæ facimus sanctoque minus laudariet actu.
 Jam certe securus erat de iudice tanto.
 Sed non erigitur, vel per consortia Christi
 Augent visa fidem, sancto renovata lavacro
 Membra doteut, sumuntque parem cum corde de-
 [corem

Atque novum pariunt fontis mysteria corpus.

Et tamen hoc senio morum, carisque refulgent
Quatuor a lustris geminos minus egerat annos,
Credo equidem quod tota prius præcordia sanctus
Spiritus irrigui ditavit flumine doni.

Ut quondam sanctus felicia munera Petrus
Præmissa a Domino jam tali in milite vidit.
Quisnam, quæso, bonus sic consummare valebit
Ut cœpit teneris felix Martinus in annis?
Et tamen ista gerens se nec cœpisse putabat
Quod vix dum geminis paulum tardaverat annis,
Jam meritis monachus, sed solo nomine miles
Rumpere calcati jam vana vocabula mundi
Spondentes spectant consortia sancta tribuni
Ut parvam justamque moram mox Judice Christo
Pensaret geminata salus per vota duorum.

Interea fractis irrupto limite elaustris
Gallica rura ferus populari cœperat hostis.
Obvius ire parat princeps, cunctosque maniplos
Imperio, hortatu, prece, largitione vocatos
In bellum cogit, nam quos formido retentat
Munera sollicitant et vincunt dona timorem.
Sed mens plena Deo metu it nihil, omnia tenent,
Terrorum irridet, terrena et muneris calcat.
Ergo ubi prægressi donum sumpsere priore
Ordine transcurso sanctus de more citatur.
Respuit instantis præsentia munera regis,
Talibus et dictis it contra dicta tyranni:
Trade alii, princeps, terrena hæc munera numinos,
Me majora manent majoris præmia regis,
Hæc merces belli est, sumant pugnare volentes.
His igitur dictis sævas flammatur in iras
Princeps, ignavum causatur tempore belli,
Inmemorem laudis causas finxisse timoris.
Illi autem nulla instantis formido periculi est
Nec metuunt facilem constantia pectora mortem.
Denique quod verba expediant, et facta probabunt.
Primus ego abjectis præcedens agmina telis,
Non arma arripiens hominis, sed signa salutis,
Tegmine nec fidens elypei, sed nomine Christi,
Atque crucem fronti auxilium pro casside ponens,
Intrepido cunctis occurram corde periculis.
Adnuat, utque fidem dicti documenta probarem
Asservare pium custodia dira jubetur.
Et jam prima novo spargebat lampade terras
Orta dies, venit ad regem legatio supplex
Subdita submitbens ditioni colla jubentis.
Quidnam hic, quæso, viris, quid gestum cernimus ar-

[mis?

Quid ferrata acies valuit, quid terror et ensis?
Quis pilis cecidit cuneis, quæ turma sagittis?
Unus homo, et sola æterni fiducia regis
Innumeras vicit sine cædis vulnere gentes.
Hic, Martine, tuus Christo vincente triumphus,
Ne saltim sancti violaret sanguine vultum,
Neve piam affligerent morientum fouera mentem.

Ergo alacer merito successuque acrior ipse
Hostibus oppressis festinat vincere mundum:
Doctorem fidei per tot documenta probatum,
Expetit Hilarium ne quod jactantia vulnus
Inferat, ut proprie extollat sententia cordis

A Discipulum jam doctor agit, majorque probatur,
Dum cupit esse minor, nam laudem temnere laus
| est.

Sic et præcipue jam dignus honore cathedræ,
Abnuat ut saltim diaconi clarescat honore
Velle locum, sancto quem dudum excesserat actu,
Inferiora cibi deposcens munia sumpsit,
Exoreista gradu, sed jam virtute sacerdos.

Exin ne pietas saltim terrena notaret
Quem tam præcipue pietas divina regebat,
Auctores generis festino visere voto
Optat, et aversas melius convertere mentes.
Namque patrem et matrem præceps ac devius error
Sacriligos ritus, et saxa vel ara colentes
Prævalida nimium viventes morte premebat.

B Ergo iter aggresso pietas comes ibat, et omnes
A Domino missus præstaverat angelus oras
Mollis ut aseensus demerso colle facessat,
Nec traherent pronos, prærupta et concava lapsus.
Ac dum nubiferas propere transcenderet Alpes,
Sævorum insidiis exceptus forte latronum
Instantes gladios manibus post terga revinctis
Risit, et immoto tempis discrimina vultu,
Quin etiam ut tanti recolam mysteria facti,
Custodem fertur monitis servasse salutis,
Verior hic custos animi, quam corporis ille.
Alter enim nec membra sue ditiosis habebat,
Alter et adversus vinxit penetralia mentis.
Sed tamen ambo viam scite docuere sequendam.
Aggeris hic monstravit iter didicitque salutis.

C Ergo iter inceptum peragit, patriæque propinquat
Hesperia ingressus transcursis Alpibus arva.
Hic rursum jugis sanctis conatibus hostis
Humanam speciem mentito corpore fingens
Obvius adverso sese obtulit, ausus ab ipso
Quærere quo tendat, quidve hæc properatio poscat.
Ille sub hæc, mihi sola via est dux Christus in illo
Effectus voti est a quo donata voluntas.
Ast ille infrendens cunctis conatibus ibat
Obvius, offensus tali molimine demon
Cui sanctus, Dominus defendit non nocet hostis.
Adjutore Deo virtus adversa timeri
Nulla potest, metuens Dominum contemno periculum
Ne timeam timor ille facit. Qui talia postquam
Effatus pulsa ex oculis evanuit umbra.

D Ast ille ut Domino duce contigit ora parentum,
Cumque patrem durata usu suadente teneret
Perditio ingestæ renuentem verba salutis,
Dum saltim matrem Christo donante recepit.
O tanto partu felix, enixaque natum
Per quem nata Deo est, unaque et mater et infans
Facta, puerperio genitrix generanda beato.
Ante utero peperit per quem nunc orta iavacro est.
Attamen exemplo plures cessere salubri
Mirantes recte tantorum insignia morum.

Ac tum forte malus funesti dogmatis error
Sparserat in populos incauto corde sequaces
Virus ab insano quod fuderat Arrius ore.
Præcipue tamen infectum lues ista tenebat
Illyricum, toto penitus grassata veneno.

Hic stabili virtute potens tum tendere contra
 Audet, et opposito fluctus dum pectore frangit,
 Sæpe sacerdotes, populum dum sæpe coeret :
 Cunctorum insidiis oppressus, verbera passus,
 Pulsus ad extremum terrena habitacula liquit :
 Altamen ore fidem tenuit, vel corde salutem.

Ergo ut cedendum ratus est ne forte morantem
 Obrueret sanctum subversi insania mundi,
 Gallica rura petit, rursus et vestigia retro
 Observata legit non immemor ille fidei.
 Sed cum funestus toto seiviret in orbe
 Error, et extremos premerent hæc crimina Gallos
 Cunque ipsum murum fidei, validamque columnam
 Hilarium insani traxisset factio mundi,
 Paulum constructa statuit requiescere cella,
 Hic ubi gaudentem memoris, vel palmitis umbris
 Italiam pingit pulcherrima Mediolanus.

Hinc quoque pulsus abit, terras et mœnia linquit
 Et pelagum fluctusque petens, quia fedior nuda
 Hospitio magis et populi, vulgique procella,
 Quam ponti metuenda fuit : comitatur eundem
 Presbyter ejusdem meriti similisque pericli.
 Insula in hospitium legitur proci hospite ab omni ;
 Herba cibo satis est : ejus radicibus usi
 Tam sterili victu duplicant jejunia sancti.
 Dumque indiscrete tenuem rimantur in escam
 Quidquid in experte prouincant viscera terræ,
 Ellebori gramen subito sensere venenum
 Mortiferum totis viras diffundere membris.
 Pergitur ad Dominum tota virtute precandi.
 Sed prægressa preces pietas, nil artibus actum,
 Sed præsens medicina fuit spes sola salutis.
 Ceruamus toto qui vitam quærere censu
 Effusa in medicos prece mercede solemus,
 Ut crescant nostris vivendi tempora nummis,
 Quidnam hic electis egerunt pocula succis
 Lectaque in antiquis quondam medicamina libris ;
 Hic certe celerem sine sumptu aut arte salutem
 Cor meruit, verbumque dedit, miremur ovantes.
 Vox silet, et causa astruitur clamore tacentum,
 Sentitur medicus, nec cernitur, omnia causis
 Membra parvis totam admittunt ad viscera curam

Interea injusto tandem remeare refertur
 Sanctus ab exilio per regis jussa sacerdos,
 Cum quo præclaræ fuerant consortia vite
 Dum Pietavorum doctor floreret in oris,
 Indomitis tradens populis præcepta salutis.
 Et quamquam propere sanctum rapuisset ovantem
 Velox affectu pietas, tamen ille morarum
 Impatiens celsæ jam liquerat ardua Romæ
 Mœnia, Pictonicas citius revehendus ad oras.

Ergo legens prægressa pio vestigia cursu
 Promeruit votum cordis finemque laboris.
 Constructi hic cellam fessis solatia membris.
 Nam mens plena Deo caelesti in sede manebat.

Hic modo si veterum recolamus carmina vatum
 Cum subito attonitos quaterent miracula sensus
 Clamaret miserum vecors insania Phæbum
 Nec sineret falsas saltim requiescere Musas.

A Delicia mentito quaterentur Apolline templa
 Cunctaque surdarum raperetur turba sororum.
 Excita vi totum completerent monstra furorem.
 Nos quibus a Christo sensus vel verba petuntur,
 Christicola inspires paulum. Martine, precamur.
 Tu qui defunctis potuisti reddere vitam,
 Auxilio Domini vultus mihi redde salutem.
 Primus ego inlulata referam miracula vite,
 Primus fatentis disrupam claustra sepulcri :
 Justa precor toto defunctus corde patronum,
 Ut tantæ laudis titulos mens viva loquatur.
 Ergo licet fandi vires sublimia vincant
 Gesta, nec orandi moduli se laudibus aquent
 Aggrediar. Tu quisque legens tam vilia temnis
 Carmina, dum verba irrides, mirabere facta.

B Quidam tam claræ cernens miracula vitæ
 Elegit tanto semet sociare magistro
 Mystica quem nondum fontis renovaverat unda.
 Huic febris totas penitus depasta medullas
 Extorsit tenuem consumpto corpore vitam.
 Ac tum forte absens doctor, sed sedula fratrum
 Religio exanimum plangebat mœsta cadaver,
 Mœrens supplicio fratris, non funere carnis.
 Adveniens sanctus fletu rigat ubere vultum,
 Defuncti tristem casum miseratus, et omnem
 Implevit clamore locum, mox teste remoto
 Irrupit mœstam tam tristi funere cellam.
 Tum super exanimum sese projecit amicum ;
 Cunctis frigentes membris complectitur artus,
 Aspirans tenuem super ora rigentia flatum.

C Altamen ad Dominum penitus spes tota refertur,
 Assueta oratur pietas, miseratio nota
 Poscitur, et meritum fidei credendo meretur.
 Vidit adesse Deum puri fiducia cordis,
 Effectumque piis senserunt viscera fibris,
 Nec mora, vix geminis votum suspenditur horis,
 Paulatim incussis motantur lintea membris,
 Arentesque artus venarum humore rigantur
 Afflatusque anime pectus glaciale tepescit.
 Obducti infuso reserantes lumine visus
 Felices quibus inducti subliminis ortu
 Contigit in primo Martinum cernere morbo.
 Erigitur totum subito molimine corpus,
 Et cutis exasis dudum jam lurida membris,
 Purpureum recipit succo meliore ruborem.

D Vox facilis, ingressus stabilis, manus apta, vicens cor
 Totus homo ex variis conflato corpore causis
 Unam suscepit diverso in munere vitam
 Elicient magnam mox gaudia maxima vocem.
 Laudes lingua sonat gratantis nuntia mentis.
 Affectum cordis clamor pronuntiat oris.
 Irrupit mox turba fores, cellamque replevit
 Et sanctas cecidit concors symphonia laudes,
 Ille autem ut penitus vitam post facta novaret,
 Confestim æterna vituit renovatus ab unda
 Et multos felix senium protraxit in annos
 Tam clari testis non parvo tempore facti.
 Sæpe etenim multis idem narrare solebat
 Judicis æterni semet tremuisse tribunal
 Vilibus addictum turbis, mersumque tenebris

Angelicis donec prolata oratio verbis
 Offerret votum Domino, vitamque referret.
 Illic primus nostris Martinum prodidit oris,
 Hoc aditu ad reliquas pervenit gloria laudes.
 Nec multum sane post hæc miracula tempus
 Fluxerat, ac tulerat clara nova gloria factum.
 Nam dum contiguum Lupicini præterit agrum
 Non humilis parvique hominis, sed pene per orbem
 Insignis virtute viri, quo clarior inde
 Gloria per tantum testem firmata pateret.
 In doctam illiciens tot per miracula plebem,
 Audit clamore procul miserabile, fletum,
 Substitit; inquit causam discitque vicissim,

A Excivitque pium miseratio justa dolorem.
 Unus enim laqueo fauces stringente minister
 Ruperat, extertæ demens confinia vite.
 Accurrit propere complexus triste cadaver,
 Elisos oculos et siccas sanguine fauces,
 Lamine terva nimis vultumque in morte minacem:
 Ad Dominum rursus fletus, suspiria sursum,
 Et gemitus clamor, cordis, vox magna tacentis,
 Una fides meriti nec dispar gratia doni
 Excipitur gratante choro, stipante caterva,
 Ostentans cunctis Domini miracula Christi
 Atque hostis spoliū credentis gloria plebis.

LIBER SECUNDUS.

Panditur ecce novum pelagus, flatusque benigni
 Rimosam in medios fluctus traxere carinam
 Ac dum placati rapiunt me gaudia ponti
 Irrumpit vastum temeraria cymba profundum.
 Vix vel vicinis bene radens littora terris.
 Nemquid ago, et dubiam trepidus quid dirigo pro-
 [ram?]
 Flamina sollicitant cursum, formido regressum.
 Pergamus, quia terra procul, quo traxerit unda.
 Tantum placatam Martinus episcopus auram
 Diffundat, fluctumque levem sic præstet eunti
 Ut putre sustineat felicia flamina velum.
 Hactenus ut mores monachi vel gesto referrem
 Ripa fuit, nunc pontus erit doctrina cathedræ
 Clara sacerdotis magni nunc gesta retexam.
 Gallorum quondam valde florebat in oris
 Urbs Thuronem distenta agris populisque referta,
 Sed pollere magis cupiens antisilite tali
 Ardebat totis Martinum adsciscere votis.
 Sed penitus sancto depellens corde tumorem
 Mens humilis, precibus crebris immota manebat.
 Donec compositis verbis lacrymisque coactis
 Vicerunt nimium mendacia justa rigorem.
 Nam quidam tanto pietatis conscius, erat,
 Conjugis, infamæ tristem miseretur aramnam.
 Dignetur sancto poscentem visere vota.
 Se fore vel causam propere veniendo salutis
 Vel mortis si dura preces sententia tardet.
 Junguntur factis simul et suspiria verbis
 Insequitur cogente Deo, namque ipse dolosum
 Proderet ingenium magis ni faciendâ probaret.
 Excipit egressum populorum turba, benignam
 Vim faciens, stipatque viam numerosa precantum
 Seditio, motus placidi, sine felle tumultus,
 Disponitque etiam vigilis custodia pernox
 Excubias, servatque suam servanda magistrum.
 Exsultant paribus concordia pectora notis,
 Iur in occursum; portis ruit obvia totis
 Ambitio, et certans populi favor, una voluntas
 Omnibus, et nulla in studiis divortia mentis.
 Quosdam livor et ilax nigrantes felle veneni
 Inlicit, et stimulis miserorum corda perurens

B Carne in adversam retrahit sententia partem.
 Quosdam etiam perhibent (nec fas est quod credere)
 docta
 Mente sacerdotes similem traxisse furorem,
 Ridentes gaudenda sibi, quod nulla verendam
 Gratia compassisset faciem, quod crine reciso
 Proferret totum Domini frons libera signum,
 Lumina nec premeret tremularum nube comarum
 Sordida quod vestis cordis testata nitorem
 Proderet orantis studium quia scope volutis
 Ad terram membris prostrato corpore pressus
 Hæserat horridulus sordenti in vellere pulvis.
 Recte igitur cessit populo tam prena voluntas,
 Sanior et proceres vicit sententia vulgi.
C Nam vere nulli licuit nescire vocantis
 Iudicium Christi per tot documenta probatum
 Nam reliquis quos seva sibi sociarat inique
 Factio diversum cupiens, violentior unus
 Antistes defensor erat, quo nomine falsi
 Defendenda sui molimina forte putabant
 Consilii renuente Deo, qui iusta probabat.
 Nam solitum sancto cœtu celebrabat honorem
 Plebs pia, conventu celebri mysteria visens,
 Dum magis condensæ stipant altaria turbæ,
 Ac sua fautoris pendunt in vota frequentes,
 Nec prætentâ potest transire obstacula lector.
 Sed diaconus qui forte aderat, vix codice raptò
 Quem primum propere reserati pagina psalmi
 Obtulerat subito festinus tempore versum
D Arripit, hæc prisca decantans verba propheta:
 Ex ore infantum parvoque ex murmure laudem
 Lactantum teneras fecisti evolvere linguas.
 Exosos propter perversum ut destruat ista
 Prolata a parvis laudatio defensorem.
 Tollitur in cœlum clamor præsensque probatur
 Iudicium clamante Deo sententia Christi.
 Obruit adversam verborum fulmine partem
 Namque idem versus laudantum verba probavit,
 Atque obstentantem viventia corda repressit.
 Nec minor inde labor monachi quia gloria crevit
 Jure sacerdotis factis faciendâ docentur.
 Exemplum magis suadet opus quam gratia verbi.

Sic in attrito vilissima vestis amictu,
Sic humilis sancto pretiosa modestia cordis.
Sic manet assidue felix sententia vite.

Primum igitur conjuncta sacris altaribus illi
Cella fuit, mox ut populos vitare frequentes
Posset ab assiduis secreta oratio turbis,
Millibus egressus discessit ab urbe duobus,
Nec nocuit cellæ vicinia tanta remote
Secretum hospitium monacho, via parva magistro,
Doctore vicina domus, longinqua vaganti.
Hinc naturalis præcisi margine saxi
Ambierat modico rupes curvata recessu.
Hinc Liger inllexis parvo sinuamine ripis
Sepserat ingressam prætenta gurgite terram
Unus et angustam patuit rupem inter et amnem
Ingressus paulum arcuato qua limine distans
Fluminis allapsus tangit confinia montis.
Hic strue lignorum parvam contexere cellam
Malluit, agnoscens sancti mysteria ligni
Succedens humili tecto celsissimus hospes,
Ut collectorum sic docta modestia fratrum
Disceret exiguo pompam contemnuere sumptu
Progressum exemplis certatim imitata magistrum.
Ast aliis nec ligna placeant, sed monte cavato
Præbet defossos rupes vicina recessus.
Octoginta illuc justa admiratio fratres
Traxerat ad tantæ speculum virtutis, ut inde
Sumeret inspectus felix imitatio mores.
Nil cuiquam speciale fuit communia cunctis
Omnia, de medio sumpsit dilectio censu,
Nulli vendendi quidquam concessa facultas.
Ne degustati famis improba cresceret auri
Exercere artem prohibet; conceditur unum
Scribendi studium, quod mentem, oculosque, ma-
[numque
Occupet, atque uno teneat simul omnia puncto,
Aspectum visu, eor sensibus, ordine dextram.
Attamen his rebus minor ætas sola tenetur
Nam jam maturæ satis est oratio puncto,
Ut cujus sensum senior sententia firmat,
Mundities cordis studeat, vigiletque remotum
Interius purgare oculum, ne nebula tentis
Peccati obductus privetur lumine Christi.
Nulli progressus facitis, sua quemque tenebat
Cellula: tum solum sociandi causa dabatur
Agninis, adseisset cunctos cum sueta precandi
Ore et corde Deo ferens symphonia laudem.
Vel cum solventes fessis jejuna membris
Communes certo repetebant tempore mensas,
Et sic exacti diomta jam carne diel,
Et succedentem vigilanda in nocte laborem
Dividerent modicæ parvissima tempora cœnæ.
Infirmis tantum laxato jure licebat
Degustare merum quo tabem corporis acri
Sustentaret odor respersi in poena vini.
Multis vestis erat setis contexta cameli
Quæ levibus stimulis vigiles coningeret artus
Excludens tenuem componeta carne soporem.
Mellia ne fluxum nutrent velleia corpus,

A Lascivix et tenui vestis fluitaret amictu.
Qualia præteritæ consuerat copia vitæ,
Nam multos illuc prisco de sanguine cæros
Traxerat ad talem prudens sententia vitam,
Quo magis mirandum est post serica fulera, toros
[que

Hanc vestem et talem ingressis placuisse rigorem.
Denique mirati tantorum insignia morum,
Confines populi, vicinaque moenia sanctos
Hinc sibi rectores studio certante patebant,
Ut doctrina Dei tali de fonte fluentes
Spargeret irriguos sitientium in viscera rivos.

Sed jam tempus adest tanta de mole potentum
Virtutum exiguam saltem contingere partem.
Et quanquam recte titulos virtutis adornent

B Discipulis, et factis id præmonstrare gerendam:
Attamen et propriis tagam paucissima gestis
Ostendens brevibus præconia maxima signis.
Forte fuit juxta tumulus quem sæpe colentum
Vana superstitio falso decepta sacrarat
Martyrio celebrem dependens semper honorem,
Quin et prægressi venerandum altare dicarant
Ante sacerdotum magis ut fundata maneret.
Religio, adjecto cultu firmata sacrorum.

Sed postquam impositas Martinus sumpsit habe
[nas,

Commisæ et plebis moderamina sancta recepit,
Protinus inquit nomen titulosque colendi
Martyris, et quoniam tam claræ stemmata palmæ
Tempore, vel quasi sub iudice promeruisset.

C Verum ubi nulla patet quæ possit proderere verum
Historia, atque omnis tenuit hoc scire vetustas,
Detrectat dubiis tam grandia credere verbis.
Nec satis est fidei mendacis fabula vulgi
Ergo placet dubiis sine testis pondere rebus
A domino consulta peti cui subdita semper
Tempora transcurri adstant præsentia sæcli.
Ad tumulum properat paucis comitatus, ut illis
Attestata fidem faciant miracula multis.

Ergo ut contigui moles contacta sepulcri est
Propter frigentes resoluta carne favillas,
Ad cælum rediere preces, vestigia carnis
Junguntur tumulo, sed mens ad sidera transit.
Tum Domino tota fidei virtute precatus,
Proderet ut meritum ignaris nomenque sepulti.

D Cum subito ad lævam sordentem respicit umbram
Nigramentem mæsto speciem quæ proderet ore,
Et punitorum tristissima fata reorum
Præferret, trepido confusa et conscia vultu,
Vox quoque flebilibus mærentis reddita verbis
Talibus expressit suspiria crebra querelis.
Desinat antiquus plangendis Manibus error
Addere supplicium, titulum reddendo alienum,
Ne cui poenarum satis est de crimine solo,
Huic onus adjecto duplicatum crescat honore.
Atque utinam sancti quibus hoc pro jure refertur
Obsequium, nostras tenus respergere guttas
Dignantur juges miserorum incendia flammæ.
Illi perpetua gaudentes luce fruuntur.
Non chaos æterna horreudum caligine sepsit.

Longe est a meritis lucis confusio noctis.
 Hæc vox multorum lato pervenit ad aures ;
 Sed species soli Martino est prodita, cujus
 Mens levior fragilis transibat pondera carnis,
 Corpoream molem transmittens lumine cordis.
 Protinus amoto altari depellitur omnis
 Vana superstitio ritus mentita sacrorum ;
 Translata ad veros migrant mysteria cultus,
 Quid simile his titulis tandem conferre valebit
 Ars magicis infecta dolis, vel tincta venenis.
 Carmina compositis texens mendacia verbis,
 Exstaque perspectis rimans pendentia venis,
 Ut per tartaræ quæsitæ silentia noctis
 Mugiat insanus fallaci marmure dæmon,
 Assumens sictum tenui sub imagine vultum ;
 Hic certe simplex animus et sola precantis
 Religio internæ dissolvit vincula legis.
 Et quamvis artus premerentur voce sepulcri,
 Attamen ad præsens tempus confessio vixit.
 Nec vero hic finis titulis, nec tempore saltim
 Intercisa brevi virtutum stemmata cessant.
 Nam semper sancto comes fadiscreta cohæret
 Gratia, nec certo cohibetur sine locerum,
 Progressum sequitur, manet involucra manenti,
 Si sit causa viæ gaudens comitator euntem.
 Nam cum distenti propere legit avia ruris
 Qua diffusa patet latis fera Gallia campis,
 Dum sequitur miserum gentilis turba cadaver,
 Et tremefacta levi motantur lintea vento
 Porrecto in longum per plana patentia visu
 Funeris obsequium cultum putat esse nefandæ
 Dæmonis, et ritus miserorum ferre sacrorum
 Submissa idollæ bacchantum colla figuris.
 Protinus ante tulit sanctum et venerabile signum,
 Et crucis objectu propere venientibus obstat,
 Gressus instabiles vexilli pondere sistit.
 Tum vero imposito miseris torpore teneri
 Cernere erat nervisque artus riguisse ligaris
 Frustrata ionexis conamina plurima membris,
 Tardata immoto vestigia sidere gressu,
 Concludi septas mandato limite turhas,
 Nec transcendendi prætentâ obstacula muri
 Partibus e cunctis immensum opponere claustrum,
 Donec paulatim visu propiore paleret
 Exsequiis delatus honor; tum rursus eodem
 Vexillo, atque ipso libertas reddita signo,
 Sic crucis imperio simul et virtute fidei
 Jus habuit viacre vagos, dissolvere vinclos,
 Hæc raptim contacta legens quia copia suadet
 Virtutum brevibus laudanda attingere signis,
 Ne festinantes tanta ad miracula mentes
 Tardet prolaxis vilissima pagina verbis,
 Excipior rursus majorum pondere rerum.
 Sacrilegum quondam dejecto culmine templum
 Straverat ad terram, perfractis idola tignis
 Comminuens, totisque premens simulacra ruinis.
 Huic pinus vicina loco distenta virentes
 Paudebat ramos annosa et brachia late
 Nexuerant viridem frondenti in vertice sylvam.

A Arcebatque omnein foliorum crate calorem
 Arboris unius densum nemus umbra perennis
 Jugem temperiem mentito vere tegebat.
 Hanc etiam pinum templi sociare ruinis
 Aggreditur parili cupiens convolvere busto.
 Quidquid in errorem miserorum corda trahebat.
 Tum vero accensi vecors insaniam vulgi
 Et prohibere pio totum molimine votum.
 Nil ratio insanis, nil prosunt sancta profanis
 Verba animis, non vox surdis, non lumina cæcis.
 Clamatur non quire homini conferre salutem
 Quæ sibi non valeant, lignis non posse juvari,
 Lignorum dominus, servire hæc nutibus ejus
 Qui servire velit subjectis subditus idem,
 De silvis urenda legens, veneranda relinquens.

B Hæc contra exclamant longe diversa volentes,
 Idolico et multum perfusi corda veneno :
 Desine prolaxis remuentes cogere verbis,
 Si rebus suadenda probas hæc jura, placebit
 Conditio allata fides; nos protinus ipsi,
 Aggredimur nostram propere succidere pinum.
 Tu si vera adhibes fidei documenta, cadentem
 Excipe, et optatæ gaudens occurre ruinæ,
 Nil grave confusus domino tam dura probatur
 Causa, nec in justo renuit justissimum ori
 Confidens virtute Dei, cui prona facultas
 Quanquam præsentem verbo prohibere ruinam.
 Nec mora et adstrictis nectuntur vincula membris
 Atque elidendus jam parte locatur in illa
 Qua pronus toto pendebat stipite truncus,

C Jamque inclinatæ natandi pondere ramis
 Subjecta haud dubie terrebat mole ruinæ.
 Insistent totis certantia gaudia votis,
 Ictibus assiduis crebrisque bipennibus instant.
 Vindicta affectum excludit, fugat ira dolorem.
 Exanimis palient monachi, majusque periculum est
 Confusæ nimium tanto terrore fidei.
 Vulneribus donec paulatim evicta fragorem
 Prona dedit, totoque in sanctum concita saltu
 Processit celeres properantia vota furoros
 Jam prope contiguo perfractis turbine membris
 Ille metum prohibente fide formidine pulsa
 Vicinam operiens constanti corde ruinam,
 Ne cito conversam cernens perfidia pinum,
 Ad casum revocaret opus, meritumque negaret
 Dum putat eventum. Sed jam propiore periculo
 Erigit armatam signi munimine dextram,
 Opponitque crucem qua protinus impetus omnis
 Frangitur, et celeri propere motata rotatu
 Diversam in partem pernici turbine pinus
 Fertur in auctores sceleris : nam propter ovantes
 In se conversam trepide timuere ruinam.
 Qui tutum semet tanta ad spectacula caute
 Credebant legisse locum, vix mente recepta
 Perfractis cernunt confossa sedilia ramis.
 Tollitur in cælum clamor, partesque resultant
 Attonitæ, et voces cæstu referuntur ab omni.
 Gaudia testantur monachi, miracula victi,
 Christum lingua sonat, Christum simul ore benigno
 Ignari guarique canunt, pars ista favorem

Agnoscit, petit illa fidem. Sic consona raptim
 Inter discordes Christo sociante voluitas,
 Cum fidei donum meruit, tum credere sancit.
 Nam certe nullus penitus fuit agmine in illo
 Qui non rettulerit sperate dona salutis
 Adjectus gregibus Domini manamine signi.
 Et loca quae tetris fesebant obsita famis,
 Obtexit veris mox inops Ecclesia templis.
 Sic vincis, Martine, tuos, sic obruis hostes,
 Sic gravis oppressos sententia proterit, illos
 Inimicos fecit clemens victoria fratres.

Ergo acuit mentem eventus, studiumque rebelles
 Vincendi assidue felix Victoria nutrit.
 Nam vix collapsis fumabant idola flammis.
 Vicino et teves volitabant igne favilla,
 Cum renovat similis repetita incendia templi
 Exsultans crebris justissima dextera flammis.
 Sed dum flagrantis longe lateque vapores
 Turbo ferit, crebrisque ferox exaestat undis
 Eructans rapidam flammaram insania nubem
 Augens collectum vicina strage furorem:
 Haud procul amotum toto petiit agmine tectum
 Vicina allambens funestis euimina flammis.
 Quod postquam sanctus trepidans instare periculum
 Vidit inaffatis iam mixta incendia tignis
 Sepisse implicitum flammaram gurgite tectum
 Pernici propeans conscendit enioma saltu
 Qua gliebas igne domum nimio densissimus urget,
 Artusque oppositos flammis venientibus oilert.
 Tum vero adverso sinuata incendia flatu
 Ad ventum redeunt, et quanquam urgente procella
 Praecipiti vis major agit, cogitque reversis
 Ignibus insanum confestim cedere ventum.
 Sic paret meritis naturae oppressa iubentis
 Non flammare urgentur flabris, sed flamma flammis
 Atque ignis praecipua sequens sic gessit utrumque
 Arripiens decreta sibi, defensa relinquens.
 Sic debellato per justa incendia templo
 Itur in excidium alterius quod forte leprosus
 Quondam opulans vicis perversa mente colebat.
 Sed postquam crebri deuens insania vulgi
 Tentatum revocavit opus, totumque furorem
 Opposuit violenti turbo tumultus
 Ava soliorum repetit secreta locorum,
 Atque ibidem sanctus precibus violentus instat,
 Trinas continuans orandi intentio lucas,
 Et totidem iungens vigilata noctibus horas.
 Quin et contexto seilis coopertus amicta
 Exesa assiduo compunxit acuminis membra,
 Ut tereret tenuem vestis nimis aspera pellem,
 Et entis extensis simulis attracta paveret,
 Saxea collidens mage duris ossibus arva,
 Producens tardos sera in jejuna soles,
 Perfundens totum lacrymarum flumine vultum
 Ut Domini jugis semper elementia Christi
 Insontis famuli nimium miserata laborem
 Traderet effectum voto, et tentata patroret
 Adverse penitus removens molimina partis.
 Interca armatus propter consistere cernit
 Angelico fulgore viros, nec tarda patescit

A Agnitio, assueti prompta est fiducia vultus,
 Insuper et verbis veniendi causa docetur,
 Ne trepidet, ne vim timeat, neve arma pavescat
 Presentem agnoscent per talia signa favorem.
 Quaeilibet opposito consurgat turba tumultu
 Auxilium satis esse Dei, qui protinus omnes
 Debellare queat verbi virtute catervas
 Sufficere ad bellum credens haec arma duorum
 Se simul auxilium ferre, et mandata referre.
 Acrior ergo animus penitus virtute recepta
 Ad coeptum revalescit opus, mediasque catervas
 Irrupit trepido constantia reddita cordi.
 Funditus eversis sternuntur templa iuinis,
 Excipiunt totas simulacra jacentia moles
 Fractaque dejectis succumbunt idola tectis.

B Involvit mixtus pariter simul omnia pulvis
 Tigna, aras, statuas, caementum, saxa, metallum.
 Nec sane tanto progressus ab agmine quisquam
 Obvius ire parat manet imperterritus ille
 Debellata videns trepidantem corda virorum
 Inmoti expectant populi, riguerunt minantum
 Pectora, et attonitis stupuerunt viscera fibris
 Non membra expediunt motum non verba tumultu-
 [tura,

Dirigere artus miseris vox faucibus haesit.
 Tentantum cecidere manus, et clamor hiantum.
 Ut mare quod fundo convulsam moverit imo
 Fixatibus insistens vehementis turbo procella:
 Effudit tota spumanti aspergine cautes,
 Et rauco oppositas transcendit murmur ripas.
 Pulsant perfractae dum concava littora moles
 Et vada permisceant totum vicina profundum.

C Mox ubi deposito siluerunt flamina motu,
 Sternitur immensus placidarum campus aquarum.
 Laxa deposito consistunt marmora vento,
 Et jacet immoti species mutata elementi
 Sollicitans tenues constrato gurgite cymbas,
 Haud aliter sibi nec quemquam tradere donum
 Quo carcat, magis esse inopem qui poscet egentem.
 Et tempestatem posuit, statusque remisit.
 Haec tantum et veris clauavit subdita verbis
 Martini Dominum toto simul orbe colendum,
 Hunc solum se nosse Deum, nam surda salutem,
 Idola quae possint nunquam conferre potenti,
 Haud laturo sibi nec quemquam tradere donum
 Quo carcat, magis esse inopem qui poscet egentem.

D Sic vere penitus laeis fulgore recepto
 Haec quoque turba diis acerevit, dodita castris.
 Talibus assidue vegetato corde triumphis,
 Rursus bella cupit, removet fides aucta pavorem,
 Spes animat, meriti cedit formido periculi,
 Nam simulam movit simulis mox causa tumultum.
 Eum subvertendo properat succurrere templo
 Rusticitas vesana nimis, solitumque rigorem
 Augens praecipites immensa mole furores.
 Denique sic totum obrucrat dementia sensum
 Ut stulto quidam mirantans accurreret ense
 Ausus sacrilegum vibrare in vulnera ferrum.
 Et cum rejecto nudatam tegmine gaudens
 Cervicem offerret sanctus, nihil ille retractans
 Alte sublatum surgit furiosus in ense.
 Celsius insanum dextram suspendit in arum

Attollens totum celeri conamine corpus,
 Concita præcipiti tendens vestigia in altum
 Altius ut veniens caderet vehementior ictus :
 Cum subito adstrictis rigerunt viscera nervis,
 Atque læsit tenuis consumptus in æra motus,
 Porrecta et jussum suspendit dextera ferrum,
 Et perit totus membris torpentibus ictus,
 Et manus irritò conamine fixa remansit.
 Sic artus tota collapsi mole retrorsum
 Præcipiti ad terram prouè cecidere ruina,
 Ossaque collisis sonuerunt obruta membris,
 Prona et saxosæ jacuerunt aggere terre :
 Tum demum extorti genitus, lacrymaque coactæ ;
 Depositisque armis nindum miseranda præcaus
 Ambitio, ad veniam rediit conuersa salutem.
 Quidam, queso, avidam reuocasti a sanguine dex-

[tram?

Cur parcis quem nemo rogat quid detinet ictum
 Si manet ira tuum? tu certe ignoscere non vis.
 Cur ferrum reuocis, patet ecce innoxia cervix
 Vulneribus nudata tuis, quid vota moraris?
 Qui mentem ferientis habes, cur crimine salvo
 Ultio differtur? facis, et si dextera saluet,
 Quod fecisse cupis si non mutata voluntas,
 Culpa manet, satis est meritis sententia cordis.

Nec sane hinc solum seruate dona salutis
 Videre attonitæ trepidantia pectora plebis.
 Nam mox cum similem similis vesania mortem
 Distrito inferret telo discussa repente
 Ferri acies casso ferientem deserit ictu
 Extortum et demens quasiuiv dextera telum,
 Totaque collecti evanescere vota furoris
 Decepta amisso viderunt lumina ferro.
 Et tamen interdum alloquio suadere salubri
 Sueverat, et verbis mentes mutare feroces,
 Et corda aflatu mellire rigentia sancto,
 Illustrans veterem doctrinæ lumine noctem.

Præterea proclive fuit adhibere salutem
 Infirmis, gressum claudis, et lumina cæcis,
 Nam certe nullam tantæ violentiæ morbi
 Obruerat, quin votivæ fomenta salutis
 Retulerit visu gaudens reualescere sancto,
 Quod vel præsentî poterit clarescere factò.
 Quondam Treviricis in ænibus mûba virgo
 Tabuerat consumpta gravi paralytica morbo,
 Atque omni motu torpentia membra carebant,
 Officiis privata suis, jam carne relicta
 Spirabat tenuis feigenti in pectore flatus,
 Palliant pavidî vicinâ morte propinqui,
 Arantesque artus lacrymarum fonte rigebant,
 Tristis et obsequii mortuum contraxerat agmen
 Exsequiis præbendus honor : cum marmure flentem
 Concitus irrupit reserato nuntius ore
 Martinam venisse ferens, cui prona facultas,
 Optatum. Sanctis precibusque aduoluit, orans
 Auxilium, et large spargit vestigia fletu
 Ac singultantes rumpunt suspiria voces,
 Et plus de precibus lacrymæ quam verba loquuntur,
 At contra sanctus pollens pietate modesta

A Affectum sociat, meritum negat, abnuat esse
 Virtutem qua præstat opem, sed corde doctorem
 Participat, refugit pompam, sed desinet ærumnam.
 Et meritum vitando probat, sic celsior exstat
 Corde humili, confert laudi quod demit honori.
 Hæc cernens genitor tanto vehementior instat,
 Donec permota assiduo justoque rogatu
 Sancta sacerdotum precibus conjuncta paternis
 Ambitio, blando renouentem jure coegit
 Visere lugentis penetralia mœsta parentis.
 Adstant pro foribus populi, miracula Christi
 Attonitæ expectant pendenti pectora plebis.
 Ille ubi seminecis miseratus tabida vidit
 Membra, et consumptis languentis lumina malis,
 Ossibus lærentem siccato corpore pellem,
 B Et cutis infuso vitiatum felle coïorem,
 Subtracto et penitus constrictæ marmura lingue
 Suspiria, exiguum glaciæ a pectore ilatum,
 Filæque venarum rupto pereuntia pulsu
 Ordine præcise querentem linquere dextram,
 Ad terram toto confestim corpore pronus
 Sternitur, a Domino verbis medicamina poscens,
 Cui iussisse sat est, atque artem vincere nutu.
 Sensit adesse Deum : prouè deposcit oliuam.
 Obiato accedit benedictio sancta liquori.
 Exin mutati congaudent unguine succi
 Singula contingit medicato chrismate membra.
 Admota expellit veterem pia dextera dolorem,
 Atque impetratæ felicia dona salutis
 Ad tactum medici paulatim infusa recurrunt.
 C Sic morbis cuncta membrorum a parte fugatis
 Reddita succedit vegetato corpore virtus.
 Mox valida exurgit populo mirante puella,
 Et stabiles gressus diuino munere sistens.
 Dat laudem Domino per sancta altaria Christo.
 Quod postquam virtutis opus celeberrima cœtu
 Mœnia complexit certatim accurrere cuncti
 Quorum vel mentes demon, vel corpora moribus
 Obruerat, corde orantes memorique medellam
 Hi gressu stabiles, hi sensu abiere valentes.
 Præcipueque tamen cunctis quæ gratia Christi
 Per famulum dignata suam miracula fecit :
 Unus emimit presens curatio servi
 Quem dæmon toto captiuum jure tenebat.
 Denique eum sanctus grandi ambitione rogatum
 D Feruotus miserum deduci ad sancta iuberei
 Lumina non potuit quisquam vincere furentem,
 Sic emictos rabido delibacchans ore fugarat,
 Dentibus infrendens, lacerans erisor undique corpus
 Texerat, et nudis horrebant vœnera membris.
 Tum Dominus clare nimium sublimis honore
 Fascibus ornatus proconsulis itanemior hujus
 Ambitionis adest, genibusque aduoluit almis,
 Ac pronus pedibus blandas circumfigat ulnas,
 Orans ut quoniam nec vis, nec vincula valerent
 Attrahere insano bacchantem corde sinistram,
 Ipse adeat tectum, sub quo jam tempore multo
 Seruabat clausum jugis custodia seruam.
 Sed renuit sanctus limen calcare profani,

Nec vult idoliceis justus succedere tignis,
Discernens templi fetorem a chrismate Christi
Ille autem sanctis genibus violenter inhzrens
Spondet, tam sancto se credere velle ministro,
Quidquid tradiderit tanti doctrina magistri
Tum demum motus tam justa voce rogantis
Intulit optatos salvanda ad limina gressus,
Atque eadem Domino auxilium tam justa petenti
Quæ servo medicina tolit, gratantur uterque
Ille fide accepta, gaudens, hic mente recepta.
Confestimque novum post hæc miracula factum
Attonitam erexit tanta ad præconia plebem.

Nam forte ingrediens vicini limina tecti,
Horribilem exclamat furiosi dæmonis umbram.
Nec mora continuo cœpit tam proditus hostis
Arrepto sævire coco, miscere tumultu,
Interiora domus penetralia fremere rasis,
Captivique oris dentes nudare minaces
Ingenitam exercens alienis morsibus iram
Dum quatit obsessum permixta insaniam corpus
Dæmonis, ut rabies humano sæviat ore
Annata ad proprios alieno dente fureros,
Diffugiunt trepidi, nec quisquam obsistere contra
Audet, et extremos acunt exempla timores.
Sed fidens Domino sanctus fallacia ridet
Agmina, et occursu rapido sese obvius offert.
Qui ne, cum quateret tremulos dementia rictus
Collidens miseros ferali murmure dentes
Et repetens crebros nutanti vertice morsus,
Constanter digitis fauces penetravit biantis
Sistens adversi sævissima jura latronis.
Hæserunt avidæ dilato vulnere male,
Suspensus riguit patuli furor improbus oris
Subdita contactu gavisus est lingua salubri,
Molliaque insertam presserunt oscula dextram:
Tum quia perstructo fuga nulla pateret ab ore,
Egestus fluxu ventris vacuata reliquit
Viscera, fetorem solum de corpore traxit.

Interea subito turbantur cuncta tumultu
Mœnia barbaricos affert fama improba motus,
Spargens incredulos per credula corda pavores.
Nec tamen exstabat rumoris nuntius hujus
Ut prolata fides manifesto auctore pateret.
Ergo ubi tam dubiis mutare ingenia rebus
Vidit, et incerto populus terrore teneri,
Imperat ut clausus captivo in corpore dæmon
Proderet, unde novam sparsisset fabula famam.
Protinus impulsus verbo tortore fateri,
Se causam clamat, crimenque, caputque maiorum,
Semet cum sociis isthæc mendacia larvis
Sævisse, ut trepidam premerent formidine plebem.
Ergo hæc fallacis confessio vera latronis
Absolvit mœstas cruciata dæmone mentes.

Jam vero ut tantæ pietatis gesta retexam,
Nec mens sufficere sterilis nec pagina vilis.
O vere condigne bonum miserato prompta,
Mens humilis nullum spernit qui diligit omnes.
Nam quemdam horrendo lepra traxerat improba

[morbo

A Inficiens cunctam macularum tegmine carnem,
Et spargens densas vitiatum in corpore guttas.
Quem cum sanorum fastidia crebra notarent,
Ignara et proprie mens injustissima casus.
Despiceret tristes alieno in corpore morbos,
Ingrediens portam sanctus præeunte caterva
Qualis in obsequium tanti collecta patroni
Stipabant densis merorum limina turbis,
Oscula dat misero vultu connexus, et ore.
Nec metuens tali faciem sordescere tactu
Impressit junctis pacis signacula labris.
Obstupuere animis alii; gavisus at ille
Sensit in tactu divini munera doni,
Et remeare citam raptim per membra salutem,
Disperti et celerem renovata in carne nitorem.

B O vere pretiosa tuæ dignatio pacis,
Et medicina pio quæ permanabat ab ore;
Seu membra attingas labiis, seu corda loquelis,
Oscula sanabunt ægros, et verba docendos.
Atque utinam nostros similis clementia morbos
Tangeret, et miseri maculas depellere cordis
Orans tam sancto Martinus vellet ab ore:
Tum credo ad veræ revocarer gaudia pacis
Sanatum attollens sancta ad mysteria vultum.
Et post eversum dederat quem portio censum
Spes mea clementis Domini penderet ab ore,
Porcorumque escas linguens, vel gaudia carnis
Acciperem veræ signacula certa fidei,
Quin et contactus tantum vel simbria vestis,
Raptaque certarum disrupto vellere fila,

C Omnibus in causis celeres habuere medelas.
Namque ut præteream quæ non obscurius acta
Erga humiles latuere homines, nam quæso, latebit
Arborius mundi exinio profunctus honore,
Clarus præcelsæ qui culmine præfecturæ
Romana indultis moderamina rexit habenis,
Nec minus excellens morum probitate piorum?
Hujus consumptis penitus jam tabida membris,
Unica languidulos stratis rejecerat artus
Filia, quam febris jugi cum lege recursus
Ad quartum reditura diem sic carnis amictu
Exuerat, crebras semper repetendo ruinas,
Ut nihil afflictum corpus sentire medelæ
Posset, vel mediis vicina febre diebus,

Dum transeursa sibi jactatio vindicat unum,
L Alter venturam patitur trepidando ruinam.
Talem igitur tristi genitor pietate puellam
Dum fovet, et flatu gracilia membra tepenti
Percurrit, patrii dum creber anhelitus oris,
Oblata ad trepidam pervenit epistola dextram,
Quam pius antistes mœsto mittebat amico.
Ille ubi perfectæ gavisus munere chartæ,
Fressit in absentem congaudens oscula dextram
Concluserat celeri veneranda volumina motu
Et stomacho raptim preperans admovit anhelus.
O vere pretiosa fides, depulsa fugatur
Febris, et igniti removetur flamma caloris.
Arentes penetrat præscens benedictio venas,
Et rigat exhaustas verborum rore medullas,

Restituens celerem Domini pietate salutem,
 Ad cuius laudem recte referemus ovantes
 Quæ nunc miramur servos potuisse fideles.
 Nec solum hæc membris tribuit medicina medelam,
 Sed corde adjecit veram fides aucta salutem.
 Confestim devota Deo sacra virgo per illum
 Offeritur Domino, per quem valet eruta morbo.
 Sic tribus indulta est simul hujus gratia doni,
 Consecrat antistes, pater offert, virgo sacratur.

Quin et Paulino similis medicina salutem
 Reddidit, insignis fidei quem gloria late
 Extulit, obducta cuius cum nube latebat
 Visus, et infusus caligo extenta tenebris
 Arcebat cunctam macularum tegmine lucem,
 Quam levis et tenui tactu suspensa fugavit
 Spongia, vicino benedictæ munere dextræ.
 Vix admota oculo didicit jam reddita lucem
 Ferre acies, lumenque novum mirata recepit.
 Atque utinam nostri tenebras contingere cordis
 Tali luce velit sancti medicina patroni,
 Reddat ut antiqui rursus mysteria facti
 Nomen idem, medicus idem, par causa medelæ.
 Miramur cito tam multa et magna videntes

A Archiatri fomenta pii, miremur et illam
 Quam meruit medicus Christo medicante medelam,
 Per quem munificus simul et de munere gratus
 Expensis gaudet donis bonus atque retentis.
 Namque ad sublimem nitens conscendere partem
 Qua domus excelsis pendebat fuita columnis,
 Lubrica dum scalis fixit vestigia, pronus
 Corruit, et crebram gradibus renovando ruinam
 Colliso terram collapsus pondere pressit.
 Ecce autem præfracta truncem dum membra do-
 [lorem
 Fessa gemunt, subita afflicto solatia portans
 Angelus assistit sancto venerabilis ore,
 Abluere infusus festinans vulnera lymphis,
 Paulatim oblatis contingens unguine succi
 B Perducens tenuem tactu leviore liquorem,
 Unde rigat, tacitam propere scusere medelam
 Membra simul madidis mollito corpore venis,
 Confestimque artus stabiles viguere, fugati
 Undique mandato Domini cessere dolores.
 Pernices gressus, mens vivida, cordis et oris
 Gaudia, gratifico concors cum pectore vultus.
 Dum Dominum laudat sibimet nihil arrogat inde,
 Prodidit et meritum quia se meruisse negavit.

LIBER TERTIUS.

Quo rursus steriles calamos et sibiia rupti
 Vox stipulis emissa vocas? hæc gloria certe
 Majorum voces digna est augere tubarum;
 Nec poterit parvis vox tanta erumpere culinis,
 Quanta et sublimes laudes implere valeret.
 Sed si vel tenui flatu tam angusta juvetur
 Tibia, quam sancti benedictio miserit oris,
 Grandia si nequit elfari, vel suavia dicet.
 Primam igitur libri partem devicta tenebit
 Ambitio, hæc reliquas reserabit janua laudes
 Qua post degeneres per sæcula multa pavores
 Corrupto emicuit libertas perdita mundo.
 Elatus quondam bellis feliciter actis
 Maximus, et Domini unius de morte superbus,
 Exsilio alterius, crimen male moribus hærens
 Auxerat eventu, naturæ et vulnera pravæ
 Resciderat sæpe infelix mage corde superbo
 Prosperitas, rebus gravibus ruitura secundis.
 Hunc igitur regem diversa ex parte frequentes
 Pastores adiere Dei, queis cura perennis
 Vel servare pium domini, vel pascere plebem.
 Certantes laxare reos dissolvere vincos,
 Reddere defessis requiem, solatia mœstis,
 Orare exsulibus patriam, veniamque precari
 Præscriptis censum, miseris vitamque mereri.
 Dumque hæc nituntur studio celerare benigno,
 Paulatim assensu trepido subjecta tumentî
 Sancta Patrum gravitas, nimium villescere cœpit
 Dedita blanditiis, non quas dependere suerat
 Prisca sacerdotum gravitas, sed fœda clientum
 Ambitio ad nutum tumidi dejecta patroni.

Inter quos solus constanti corde vel ore.
 Martinus nullo infecit pia viscera fuco,
 C Nec trepida oppressit deformi ignavia nævo
 Mentem Christo humilem eelsam ad fastidia mundi,
 Quin et constanter precibus conmissus in ipsis
 Si qua fuit regem tumidum tum causa rogandi,
 Optantis votum expedit quasi jure jubentis.
 Sæpe etiam sanctum crebro movere precatu
 Ambitio est aggressa virum, ut vel sero veniret
 Oratus toties spreta ad convivia regis.
 Ille eteum fastus temnens et facta revolvens
 Ejus se penitus renuebat jungere mensæ,
 Cujus criminibus sanctam connectere mentem
 Assensu saltim tenui nefas esse putabat,
 Objectans cædem dominorum, et sanguine Patrum
 Imperium, mortem regis, regnumque tyranni.
 Sed cum continuis precibus pia corda fatigans
 D Dilueret culpas, objecta et crimina purgans
 Diceret impositum sibimet terrore jubentium
 Imperii regimen, nefas esse ut mole prematur
 Invidiæ, ferro atque armis extorta potestas,
 Ambitione vacant: nec sane parva favoris
 Signa sui tanto Dominus misisse triumpho.
 Nec quemquam, quamvis tepidæ parvæque fidei,
 Ignorare hominem belli momenta gerendi
 In nutu pendere Dei, manifestius autem
 Si mage confisum numero, virtute, virisque
 Inferior vnicat, vicisse hunc judice Christo.
 Nec sane quidquam se vel post bella eruentum
 Immitti gessisse animo, ferrique furorem
 Post aciem vaiuisse nihil, post arma tubasque,

Insontes gladios cessasse a crimine cedis
Et nullo penitus respersam sanguine pacem.

Talia saepe iteratis precibusque instantius orans
Mollivit sanctum crebra ratione rigorem,
Ut culpa ignoscens studioque evictus adiret
Fastidia prius regalius ferenda mense :
Exsultat spes jam proprior^a de munere tanto
Fasta dies leto gaudet clarescere cotu,
Adduntur lecti proceres quos regia juxta
Culmina vicini splendor connectit honoris
Insignes trabeis, legum armorumque tenentes
Arbitrium, vel jura fori, vel classica belli,
Miscetorque ostro mollitum in fila metallum.
Hos inter medius qua sima flectitur orbis
Presbyter accubuit, dextra lavaque potentum
Ordo ducum, membris super aurea fulcra locatis
Pressit subjectum pretiosi velleris ostrum.
Ad dextram regis sancto venerabilis ore
Consedit senior, qualis pia jura reportans
Descendit sacro montis de vertice Moyses
Mutati vultus nimio fulgore coruscans,
Cum faciem cordis splendor deponeret oris
Nec cohibere novam possent velamina lucem.
Mirantur taciti gaudentes turba ministri,
Atque anla obsequiis certat devota modestis
Tam sancto servire viro, cura omnibus una est.
Optati officii, minor et reverentia regis.
Ipse etiam praesens Martiam excellere mavult.
Stipant subjectas regalia ferenda mensas,
Dives in excelsis splendescit purpura fuleris,
Mollia puniceo motantur serica furo,
Et rutilant docte ductis sine vellere pensis.
Luminibus distenta tremunt aulae superbis,
Natae et in foribus velorum mobile claustrum,
Cuncta nitent vario cultu sursum atque deorsum
Edita pigmentis, sola marmore, tecta metallis :
Sustentant vitreas theystalla capacia lymphas,
Cumque ipsa et concha species videatur et male
Nec cohibere putes susceptum claustra liquorem,
Pocula fundantur gemmis, gemmisque bibuntur,
Electri molis fulvum discriminat aurum,
Ars erat in pretio, pretium pretiosius arte est.
Haec radiant gemmis, haec exstant vascula signis,
Aspera sunt quaedam visu, sed levis tactu,
Lanceibus et rutilis discisque potentibus adsunt
Acris, et nemoris fructus terraepque, marisque.

Postquam exempta limes epulis, tum sola volun-
tas

Arentem revelare sitim, rapacere ministri
Inclusas auro glacies lymphasque nivales,
Rorantes alii pateras offerre petentium,
Anticipat votam famulorum cura vigorque.
Tum rex Martino dubitantem offerre ministrum
Imperat, officio cedens simul ordine verso,
Tam sanctae ardentem cupiens succedere dexterae,
Ut patera attactu tanti pretiosior oris
Infusum inficeret caelesti rore liquorem.
Verum ubi respersit tenui sua guttura lymphas

^a Forte *propior*.

A Vix homectati tecta defecit in oris :

Cum rex protenta captaret pocula dextra ;
Tradidit ille suo fidei meritum honorem
Presbytero, meritum cordis non purpura regis
Vicit ; praefata cessit diadema fidei.
Attonitis stupere animis delixa videntum
Corda virum spretoque etiam constantia regi
Plus placuit quam mira fuit, nec livor adessit
Invidiae tanti trutinantem pondera facti.
Quisnam vel magnus quamvis sub iudice parvo
Auderet tantam pro sancto jure sacerdos ?
Non terror vicit firmum, non gratia justum,
Non convivantis studium, non ira potentis.
O virtus vicina Deo ! sic corde remoto
Sis velut ipse procul, praesentem vincere mundum.

B Nec timuit quaecumque illi patefecerat almus
Spiritus, infuso complens pia viscera dono,
Haud dubitanda ipsi constanter prudere regi
Eventus belli varios, felicia primum
Praetia, mox alio tristem in certamine cladem.
Quae cuncta ut puro vixit mens ignea sensu,
Sic ducta eventu celeri quasi visa probavit.
Nam prius oppressum regem bertanique fudit,
Mox captiva duci submitisit colla reversa.

Nec mirum est tantum mentem vidisse sagacem
Linqnentem cunctas sublimi pectore curas,
Et sensu aethereo penitus super astra volantem.
Nam saepe angelicis miscentem verba loquelis
Pro foribus stantes monachi stupere fideles
Sic nil corporeum corpus, vel membra caducum

C Senserat, atque animo jam libertate fruendi
Nequaquam edomita nocuerunt pondera carnis.
Ipse etiam quovis tentasset fallere vultu
Perspicuum casso patuit molimine daemum,
Nec perunitatis permissis ludere formis.
Denique cum trepido penitus fuga nulla pateret,
Embat saevum, per verba furentia virus,
Ibesum insidiis cupiens accendere dicitis,
Bentibus elapsae linguae lacerare veneno
Effundens cassas jam fractis motibus iras,
Quin et rorantem miserando sanguine dextram
Concutiens, cornuque ostentans crimine gedis
Sanguineum, letusque malis, et tristia ridens,
Irrumpit saetam inuesto murmure cellam,
Tartaream effundens per verba procacia vocem,
D Cernat ut impleti tandem documenta furoris.

Hae fors arma dedit, telum hoc violentis aedit
Obsequium peccadis, vincens sed crimine nostro.
Quo major luctus sceleris, tuus ille, tuique
Armanis, in nostrae solatia concedit ira,
Affectas renovans optato sanguine vires.
Protinus accitis proceres jubet ocelus omnes
Affectu celeri monachorum visere cellas,
Ne fors fallacis mendacia verba latronis
De proprio saltim dixissent crimine verum :
Qualis mostorum solet vox esse reorum,
Cum plectenda truci etiam sub tortore fatentur.
Tum referunt nullum penitus de fratribus illo

Signari indicio, coram se protinus omnem
 Sanctorum numerasse gregem, qui clausus ovili
 Temnebat rabidam freudentum ad claustra luporum
 Quem vigil aeterno Regi Martius aiebat.
 Attamen accepta quendam mercede profectum
 Ut plaustro advectis prohiberet frigora lignis.
 Huic prope accurrit Martius, præcipit illum
 Tum socium monachis vel per commercia factum
 Confessi insidiis credens patuisse latronis.
 Nec mora quin præsens jam conjectura probetur.
 Seminecem egressi non longe a fimine cernunt
 Extremæ efflantem miserum spiramina vitæ.
 Ille tamen letho languentia lumina solvens
 Vix singultantis præciso murmure lingvæ
 Attraxit tenuem glaciali a pectore vocem,
 Vulneris exponens causas, nam forte juvenum
 Dum resoluta arctis stringuntur vincula loris
 Liberior cervice vaga dominoque rebellis
 Mollia tartareo transfoderat inguina cornu,
 Quæ postquam exposuit, pressoque obmutuit ore.
 Tum fessum letho posuit caput, oraque et actus
 Perfludit croceos glaciali corpore pallor.
 Hoc sine interit; nobis tamen hic quoque finis
 Martini ostendit meritum, cui nosse futura
 Sic licuit, nihil ut penitus velamina carnis
 Tardarent celerem terreno pondere mentem.

Et quanquam nimium mendax et callidus hostis
 Vel tegere insidiis fraudes, vel fallere formis
 Tentaret, frustra hæc toties molimina perdens,
 Ausus fietorum formas simulare deorum,
 Fingere et effigiem quorum fugebat honorem.
 Nunc Jovis incestam faciem, Martisque furorem,
 Mercurium falsis nexum vestigia pennis,
 Forcepe Vulcanum, chordis vel pectine Phœbum,
 Effigians elypeo insanam cristisque Minervam,
 Lascivam Venerem, quatientem lustra Dianam,
 Incestam illicita thalamorum lege sororem,
 Germanæ et nomen perdentem crimine fratris.
 Talibus ostentans formis, se, digna suorum
 Facta, et mentite vultu sua crimina prodens;
 Nequaquam elabi potuit, sed fraude relecta
 Perdidit irrisus molimina callida demon,
 Efflans extremum per verba procacia virus,
 Illæsumque virum vitilis vel voce lacessens.
 Quæ cuncta immoto tolerans patientia vultu,
 Blanditias temens, probra et convicia ridens,
 Atque hostem agnosceus figmento in atroque do-

[Iosum

Crimine nec lædi potuit, nec laude moveri,
 Verborum jaculis opponens signa salutis,
 Et crucis objectu confringens tela latronis,
 Qui sæpe aggressus duris pia corda querelis
 Impius objectare pio pietatis amorem,
 Proh dolor! andebat coram sic voce resultans,
 Testibus ut multis feralia dicta paterent.
 Quare ait exosos domino (si crimina dauanas)
 Suscipis et vitium culpans, consortia queris
 Peccantium, læsan lateant te facta tuorum,
 Hortatu tum facta meo, quæ plurima suasi
 Et quorum pars magna fui, qui, queso, probabit

A Intensum factis hominem facientibus æquum?

Ille ait, antiquo serpens distente veneno
 Non hæc de miseris homini sententia Christi est:
 Qui si finire culpam videt, abjicit iram,
 Tempora non statuens culpæ, nisi tempora noxæ,
 Ne maneat peccata monens, finita remittens,
 Mitis præteritis si sit correptio præsens,
 Errantes revocans, revocatis crimina donans,
 Perversis patiens, clemens, placidusque reversis,
 Vita hominum, mors culparum, miserator utroque
 Exitium sceleris causas jubet esse salutis.

Nec desperarem fideus bonitate probata,
 Quod quamvis vincant cunctas tua crimina noxas
 Si commissa alii saltim vel zero dolores

Quod te de mediis raperet clementia flammis

B O felix pietas, tantum confidere quemquam
 De Domini bonitate Dei, ut spondere benigne
 Audeat illa etiam quæ non promissa fatetur.
 Dum revocare ipsum consueti a crimine tentat
 Criminis auctorem, peccatum a fonte tollens
 Et stirpem exosam prima ab radice recidens.

Sed quoniam crebras cantare enisa triumphos
 Murmura tartareum tetigerunt nostra tyrannum,
 Atque inter laudes titulos replicare volentes
 Bellorum seriem nomen resonavimus hostis.
 Hoc quoque quem dederit Christus sermone lo-

[quemur

Tempore quod gestum valde miramur in illo.
 Sanctorum quondam sociis Christique ministris
 Adjectus juvenis factoque et nomine Clarus,
 C Haud procul a sancto cellam doctore locarat.
 Adsciscens plures ista ad consortia fratres,
 Ut modulata piis symphonia psalleret hymnis,
 Concors commexis resonaret gloria linguis.
 Subdulus hunc quondam juvenis simulataque gestant
 Compositis figmenta dolis, mentitus et omnem
 Insontis speciem monachi sub nomine fallens,
 Expetiit sub veste ovium sed mente luporum
 Spirans antiquum vitiato pectore virus.
 Ac primum sanctis vel solo corpore mixtus
 Communis vitæ speciem simulator agebat.
 Post sese angelicis solitus jactare loquelis
 Fallacem extulerat vana ad fastigia mentem.
 Celsius elati casurus culmine cordis,
 Quin et prodigiis suadens incauta coegit

D Corda, velat meritis jam per documenta probatis

Pro levibus signis tumidis plus credere verbis.
 Ipsius interdum sese jactare solebat

Alloquio Domini, tanquam si creber ad illum
 Nuntius assidue cœlesti a sede referret,
 Ostendens magnum socio sermone favorem:
 Nec timuit sanctis semet conferre prophetis
 Spirans fallacis mendacia verba latronis.
 Jamque adeo plures confectis credere verbis
 Impulerat, solus constanti pectore Clarus
 Reppulit a sancto fallacia murmura sensu.
 Et quamvis Domini furiosus fingeret iram,
 Nec terrere gravem potuit, nec fallere cautum,
 Spodens virtutem per plurima signa probantem.
 Namque ut deceptas caperent miracula mentes,

Talibus attonitos voluit confundere dictis.
 Hac, inquam, me nocte Deus (ne vana putetur
 Gratia, quam meritis voluit decernere nostris)
 Indutum niveae donabit vellere vestis.
 Hæc vestris cum dona oculis manifesta patebunt,
 Saltim, si dictis dubitatis credere, visis
 Credite, et aspectum facili laudate favore.

Cum vero ad tantum vigil expectatio monstrum
 Cursum prædictæ novitatis pergeret ordo,
 Ecce autem medix jam ferme tempore noctis
 Quo divisa diem non longe aspectat utrumque,
 Proxima venturo, nec multam amota relicto,
 Concussa intremuit tellus, fragor undique vastus
 Horrendam intonuit tenebris et tetrior ignis
 Lampade terribili mentita et luce micavit.
 Terrentur visu subito trepidantia corda.

Protinus ergo alacer successuque acrior ipso
 Quo sic prædictæ fraudis processerat ordo,
 Tangendum cuidam vellus dedit atque videndum.
 Qui citus accivit reliquos ne falleret unum
 Compositi nova forma doli : stupere vocati
 Comminus insignem candore et murice vestem,
 Extaque sollicitis blande cedentia dextris,
 Mollia dum tenuis percurrunt stamina teke,
 Nec tamen agnosci pnterat quo vellere ductus
 Quamvis admotus propter, fulgeret amictus,
 Sed vestis visa aspectu, vel edita tactu
 Susceptam tenuit mendax in utroque figuram.
 Tum Clarus cunctos hortato urgere sodales,
 Ut tam confusis per monstra ingentia rebus
 Ad Dominum precibus redeant, quia prodere solus
 Oblectos queat ille dolos, fraudemque latronis
 E tenebris proferre suis. Vigil ocinus omnes
 Turba ad consuetos modulamina dulcia psalmes
 Advolat, et sanctis solatia quarrit in hymnis,
 Quæ pellant segnes vegetato corpore somnos,
 Cantibus et sacris nocturna silentia vincant.
 Succedunt psalmis lacrymæ, suspiria voci,
 Conclauat si lingua tacet, connectitur omne
 In laudem Domini tempus vice mentis et oris.

Interea ut primum tenebras rarescere noctis
 Vicina jam luce vident, cum prævia solem
 Nuntiat acceptum spargens aurora ruborem,
 Et erocco obaubs pallentia sidera fuco :
 Compressum ad sancti certant perducere cellam
 Martini, ut tandem disjecta nabe fugatus
 Perderet ingenii demon figmenta dolosi,
 Prodens detectam tanto sub iudice fraudem.
 Ast ille obtinens jamjam propiore periclo
 Abnuere, et sanctas presentium evadere dextras
 Certabat gressu sistens, et voce resistens,
 Clamans ad sancti vetitam se accedere cellam
 Martini, atque illam proferre a limine vestem.
 Tum vero insistunt, prodit trepidatio fraudem,
 Compositosque dolos pallens ignavia pandit.
 Vanuit in manibus presantam vestis imago,
 Attentosque oculos species dilapsa reliquit.
 Qualiter aereis nebularum vellera filis
 Que texere cavas mentito gurgite valles
 Cum purum nitidus sol altius erigit orbem,

A. Equora dispersis produnt mulata tenebris.
 Hoc quoque sancte cruci Martine affige tropæum
 Quo spolia sævum simulata veste tyrannum
 Scindens aeriæ mendaciæ tegmina teke,
 Disjiciensque cave fluitantia vellera nubis.

O nunquam cessare furor, rursumne resurgis
 Elisus toties, toties conamina perdens
 Irruis, atque ruens, nec finem audacia ponit,
 Nec votum successus agit? Tunc impie vultum
 Mentiri Domini, tenebris et fallere lucem
 Conaris, tali ut specie deludere sanctum
 Compositis possit vecors insania formis,
 Spirans extremum quanquam sine vulnerare virus,
 Effetam et rabiem cassis jam rictibus efflans,
 Non penetrans purum tetra caligine sensum,

B. Ne claudant verum nebularum umbracula solem.
 Et quamvis ostro radians, gemmisque coruscans
 Subdideris rutilum plantis mendacibus aurum,
 Insimilans verum falso diademate regem,
 Proh dolor! æternum clamans te, perfide, Christum
 Ut velata pio sub nomine forte lateret
 Impietas mentita Deum suasura beatum
 Credere mendaci specie sub nomine Christi,
 Et curvare pios in honorem dæmonis artus,
 Sacrilegum ut faceret, nelas heu, credita sanctum
 Religio, ac fidei meritis credendo careret,
 Et male tradendi fallaciæ pœla veneni
 Occulere ut in dolium mellis dulcedine succum,
 Ignaris hæc tendere animis, tyronibus istas
 Insidias molire viris, qui classica nondum
 Bellica inexpertis tentant præcludere telis.

C. At qui non rudibus suetus sudare sub armis.
 Signaque prætento feliciâ claudere vallo,
 Emeritos celat veneranda casside canos,
 Omnia quæ multo doctus præcaverit usu,
 Sollicite explorat quæ sint loca fida parandis
 Insidiis, vel quæ rursus suspecta canendis,
 Quo clypeum regat ingenio, quo turbine telum,
 Qui regem capiant tituli, quæ crimina lædant :
 Ille ita constanti cuncta gravitate resistet
 Insidiis, tantaque dolos ratione cavebit,
 Ne fraude efficiat fractus conflictibus hostis,
 Quod virtute nequit; tali tum robore florens
 Martinus bellator erat cum classica Christi
 Subruerent penitus, vitiatî crimina mundi.

D. Noverat ille sui signum dignoscere Regis,
 Et calcare istas crucifixi nomine pompas.
 Tu modo purpureo Christum mentiris amictu
 Atque auro et gemmis peregrino stamine serum
 Hanc speciem exornas, miser heu, nec fallere nosti.
 Sic frustrata tuis toties molimina perdens
 Consiliis, rursus tenues delapsus in auras,
 Solveris, atque fugam turpi fetore fateris.

Tu vero immota stabilis virtute triumphas,
 Sancte Dei, cui perpetua virtute cohares.
 Firmasti invictus contra omnia crimina mores,
 Mansuetus, patiens, justus, pius, integer, æquus,
 Mitis, confidens, humilis, sine fine benignus,
 Instructus, comis, facilis, placabilis, æcer,
 Antistes sanctus, doctor bonus, hospes amandus,

Mirandus signis, imitande in moribus idem ;
 Corde humilis, mente excellens, venerandus utroque
 Dum laudem fugiendo capis, vitando mereris.
 Ducens contiguos sera in jejunia soles,
 Et vix exiguis semper parcissimus escis
 Defessum relevans stomachum sine pondere carnis.
 Sic expulsa cibi, sic somni abjecta voluptas,
 Ne vigilem premeret terrena hæc sarcina mentem,
 Sed levius animi posset consuescere corpus,
 Orandi studio invigilans studioque legendi.
 Continuata istis hæc serunt tempora curis,
 Hæc sola et requies placuit mutare laborem
 Succedentem alio jugem sine fine precandi.
 Ipsam etiam cuncti tanto miremur ovantes
 Naturam cecidisse viro, licet ultimus illum
 Clericus oblitus tanti læsisset honoris :
 Nec læsus felle intumuit, nec iudicis unquam
 Jure in subjectos vindictæ exarsit amore,
 Non odium furor excivit, non gaudia risum
 Tristitiamve dolor sanctas gravitate verenda,
 Angelicus fulsit venerando in corpore vultus

A Qui possit sancti faciem depromere cordis,
 Proferre et clausam sacro de pectore lucem.
 Semper in ore Deus, semper miseratio. Pacem
 Consilio et voto tenuit. Nam sæpe solebat
 Invidia infectas fauces livore veneni
 Armare opprobriis, ipsosque accendere diro
 Felle sacerdotes, ut linguis carpere mallet
 Quam factis æquare pium : nec sic quoque sanctum
 Ira animum saltim reddendi ad vota cogit.
 Quin et frateruos pro tanto crimine fletus
 Fundebat madido clemens miseratio vultu,
 Exorans Dominum lacrymarum flumine Christum
 Parceret ut verbis veniam tribuendo dolosis.
 Sic stabili semper contra omnia vulnera corde,
 Non odium furor excivit, sed causa dolorem :
 B Quæ spectatus Domini vestigia martyr
 Excipiens sævam saxorum nube ruinam,
 Cui tenuem efflaret benedicto pectore vitam
 Dimitti insano posebat crimina vulgo,
 Plus peccata dolens plebis quam vulnera carnis.

LIBER QUARTUS.

Finierat sumptum translatio cepta volumen
 Percurrens sancti pura exemplaria libri,
 Cum subito oblata est obstruse gloria nobis
 Historiæ, nostri stimulanis melimina voti,
 Non ut de misero melius claresceret ore
 Quod tam perspicui signasset pagina cordis.
 Cum vis verborum viva virtute coruscans
 Perderet ingenitum metro mollita vigorem.
 Sed quia non omnes liquidi penetralia fontis
 Interius scrutanda petant, pars magna petentis
 Sæpe libit proprios neglecto frigore rivos.
 Nos quoque qui dignum nil possumus edere doctis,
 Turbida non longe purgemus pocula libris,
 Sæpe et elangentur voces æquare tubarum
 Emissa implicito conantur sibila libro.
 Et quæ sub celsa suevit requiescere pinu,
 Interdum vilis penetrat virgulta salicti.
 Tu quoque qui gratis malles succedere lucis,
 Si longe amoti nemoris via forte fatigat
 Communis oblatum properans irrumpe frutectum.
 Pergebat sanctus benedicti ad limina templi
 Ut solita æterno ferret mysteria Christo.
 Ecce autem tremulus glaciali frigore pauper
 Collidens miseris nudanti vertice dentes
 Adnotasque manus malis pallentibus aptans
 Captabat tenuem flatu aspirante teporem.
 Durabat crebros concrenscens stiria flatus,
 Vox quoque non toties resonans lacrymabile verbis
 Flebilibus præcisa sonis gemituque locuta
 Signabat totam causa clamaute querelam.
 Hæc quamvis durum molliissent forte rigorem
 Ne dum Martini pietas jam mota valeret
 Dissimulare istam miseri plangentis erumnam.
 Protinus astanti diacono quem more priorum

Antistes sanctæ custodem legerat aræ,
 Imperat ut Domini sumptu nummisque coemptam
 Aptaret properans argenti in corpore vestem.
 Ergo hæc quæ fieri voluit quasi facta reliquit.
 Exin secreta penetrans habitacula cellæ
 Quæ progressurum sacra ad mysteria sanctum
 C Hic quoque vicinis suerat se jungere turbis,
 Excipiens monachum mox emissura ministrum.
 Sed quid non penetrent miseri quos cogit erumna
 Altritæ expositum frontis vulgare pudorem?
 Quod nec presbyteris patuit, perrumpit egestas
 Allegans querulam dilato munere causam.
 Tum vero invasit totum miseratio sensum,
 Nec placuit rursus mandati adferre periculum.
 Amphibalo caput occulit tum teste remoto,
 Subtraxit letus paulatim ad membra laceratos,
 Collectam excutiens adflecti pectore vestem,
 Nec patuit nudum vestito paupere corpus,
 Tam propere exterior spoliatum textit amictus,
 Ut votum anticipans festini pauperis, ipsum
 D Ignarum facti faceret, quem munere letum
 Feccerat occulto, testi manifestus egeati.
 Dicite qui spreti calcantes gaudia mundi
 Abjecto vitam voluistis querere censu,
 Quis nudum proprio textit nudatus amictu?
 Quis quod ferre alium doluit non ipse refugit?
 Quis miser esse volens miserum miserando refecit?
 Vicisti veterum, Martine, exempla virorum,
 Tuque ipsum mirandus eras tum paupere tecto,
 Vel cum divisæ remaneret portio vestis,
 Cede tibi antiquam geminasti hoc munere palmam.
 Interea, quod moris erat, solemnibus horam
 Esse monet diaconus conventu in plebis agendis.
 Ille ait, implenda est sancti doctrina propheta :

Præcedat missam miseratio, gratior hæc est
 Hostia, mandatum faciens prius obtege nudum.
 Egressus paulum quæsito paupere rursum
 Suggestit absentem, nec largitione repertum.
 Promæ age, sanctus ait, manus : non deerit egenus.
 Tum vestem octava solidi vix parte coemptam
 Nodosam textam setoso vellere filis
 Ante pedes sancti stomachatus projicit ille,
 Amoto paulum diacono pretiosa coarctat
 Congaudens propere tam vili tegmine membra.
 Sic altare petens et multo compior heros
 Hoc habitu, qualis regi post bella reverso
 Occurrit madidus sudere et pulvere miles,
 Pulchrior hoc titulis, quo membris turpior horret.
 Nam speciem virtutis opus præcedit, ut altæ
 Radicis robur foliorum tempora transit.
 Nec dubia hoc votum mox conjectura probavit.
 Nam dum solemnæ cumulat pia dona rogatu
 Prosequiturque sacris vota immortalia verbis,
 Effulsit rutilans claro de vertice flamma
 Splendorem capiti infundens innoxia crini
 Perspicuo sursum porrecta atque edita tractu
 Ignifluo liquidam pertransiens aera sulco.
 Perge age contenta titulorum impulsâ rotatu
 Gloria, sic facili virtutum concita cursu,
 Ut penitus laxis currens in gladiâ frenis
 Incipiendâ prius subeas quam clausa relinquas.

Quidam vir locuples Evanitus in licet istis
 Astrietus mundi per vineta tenacia curis,
 Attamen illesæ fidei cordisque benigni
 Conservans puram terræ a crimine sensum,
 Exesis penitus vehementi febre medullis
 Concutiens crebro tepidantia viscera flatu
 Et singultantî rumpens suspiria pulsus,
 Supplex arenis confuso murmure lingue
 Et plectrum vocis siccati glute palati
 Impendens, fractis enisus saepe loquelis
 Affectum signare suum rogat ocuis ad se
 Adventam sancti obtineat miseranda precantum
 Ambitio, si quæ stimulet vel cura doloris,
 Vel pietatis amor quærens fontem salutis,
 Hunc adeat solum renovandæ ad tempora vite,
 Martini aspectum cunctas saperare medelas.
 Nec tarda injustam saltem dilatio votum
 Credulit, oblati divino munere signis,
 Hanc satis esse fidem mox et res ipsa probavit.
 Vix dum vel mediî transcurâ parte laboris
 Restabat pars magna vite, prævenit euntem
 Gratia, permisit sperate dona salutis
 Præcedens tardos virtus perniciosa artus.
 Occurrit validus medico : gratantur uterque
 Corpore sanato transfusam in corde salutem,
 Dum fidei meritis erecit curatio carnis.

Ergo ut sublata est cunctarum causa morarum.
 Confestim remeare volens cuncta præce vietus
 Præstitit unius spatia exorata diei,
 Sed breve quod fuerat spatium, virtutibus amplum est,
 Aretum compensat non arcta operatio tempus.
 Nam puerum quem forte malus lethali teretum
 Perculerat serpens infectum felle veneni,

A Cum jam liventes virus disteoderet artus
 Atque ipsis etiâ penitus vitalibus haustum
 Serpentis ferale malum quasi morte peracta
 Solveret inferno marcentia lumina somno :
 Ipse herus inlectus justo pia corda labori
 Pertulit ad veri vestigia sancta patroni,
 Non dubitans meritis per tot documenta probatis
 Quod præsens possit tactu depellere virus,
 Qui veniens morbos solo terrore fugasset.
 Nec mora, contactum dextra medicabile vulnus
 Purgavit tetra figentia membra veneno,
 Et quacunque manus per corpus sancta ecurrit
 Mors fugit, sed vita redit ; remeavit ad unum
 Mox pestis collecta locum. Tum vulnere solo
 Stipavit jussum confestim erumpere virus,

B Et puer intrepido firmans vestigia nisu
 Gre-sibus iam avidis donitio gaudente ecurrit.
 Ille dives mercede redis, hæc munera sumis
 Adjecte numerans felicia dona salutis.
 Quod tempus vacuum virtutibus egit in ipso ?
 Quæ via non coelum petiit licet hospita terris ?

Lustrabat caulas commissi pastor ovilis
 Quæis pia rurestem elandebat Ecclésiâ plebem,
 Ne furum fertasse doli rabiesve luporum
 Incantas pecudes raperent custode remoto,
 Interca sociis paulum fortasse relictis
 Carpebat progressus iter qua publicus agger
 Porrigit erectam per plana jacentia molem.
 Et via constratis solidata atque edita saxis
 Vergeret effusus in concaeva sublimis nimbos

C Et gravis in duro non sideret orbita colle,
 Mersaque ne biteum sorberent plau-tra profundum
 Sed summe vix dorsa viae vertigo rotarum
 Raderet, haud ullo signans vestigia sulco.
 Sed procul impacti timuit prodero ferri,
 Hoc Martians iter paulum progressus agebat,
 Cum subito ingenti properantem turbine rhedam
 Obvius aspexit, tumidos quæ forte vehebat
 Militiæ terrore viros : non ordo furorem,
 Non ratio insanam poterat componere mentem
 Ambitio, ebrietas, clamor, furor, ira, tumultus,
 Miscabant variis incondita pectora monstis,
 Examinesque inter mulas trepidosque magistros,
 Verbera cedentum resonabant verba clamantum,
 Nec standi lex ulla inerat, nec cura pericli

D Tandabat coherem per plana, per ardua cursum.
 Talibus ergo viris habitu diversus et ore,
 Obvius occurrit sanctus, tuffuere verendam
 Juventa adversi faciem, cessere trementes
 Aggere de medio mage sano pectore mula
 Innexæ implicitis trepidantia corpora foris ;
 Ut quondam sanctæ vitium maledicere plebi
 Lectio fert asiânam hominum tempssisse profanum
 Elisam adelini pressantem corpore plantam.
 Tum vero insano suffusi corda veneno
 Desilunt, spes est voti data causa farendi,
 Ausi et sacrilegas in sanctum extendere dextras,
 Verberibusque piùm certatim elidere corpus.
 Insontem solum, mentem, placidum, patientem,
 Irati, instabiles, multi, tumidi, furiosi,

Obvia verberibus prorsus nec verba ferentem
Impellant, retinent, elidunt : ora madescent
Sanguine, confusum rumpant spiramina pectus,
Liventer fracto nigrescent gutture fauces.
Languentesque oculi solo de lumine Christi
Præsentem pensant tenebras caligine lueti.
Deficit aspectus, sed spes in pectore lueti.

Talem igitur socii postquam aspexere magistrum
Examines, viso pallescit turba patrono.

Extendens humiles ad sustentacula dextras.
Blandaque sanguineis attingens oscula membris.
Tum properant diræ loca tristia linquere credis.
Sabbitus excepit venerabile pondus asellus
Assuetum vecturus onus. Sed corpore flexo
Nutat semianimis acclinis sarcina membris,
Et dubios casus jamjam lapsura minatur.

Interea expleto satiati corda forore
Ad rhedam rediere viri, pernicis inde
Præcipiti cogunt jumenta erumpere saltu.
Ut quidquid fuerat funesta in cæde morarum,
Confestim celeris pensarent turbine cursus.
Verum hæc frustra adhibent molimina, fixa rebel-

[ant

Imperio jumenta truci : riguere ligatæ
Arbitrio domini statuarum in imagine mule.
Tum vero insano propius calet ira tumultu.
Nil voces, nil flagra valent : contusa resultant
Ilia, vicinas rapiunt ad verbera silvas,
Saxa, sudes, fustes, stimulos, quod cuique repertum
Rimanti telam ira facit, consumit in ictus.
Nec tamen hæc possunt nervos laxare rigentes
Aut fixos nutare artus, frigentia credas
Æra, vel expressas saxis riguisse figuras.
Tandem consumpto penitus fractoque furore
Admisit sanum vecors dementia sensum,
Ut scirent nexas inter tot verbera mulas
Judicio torpere Dei, causamque morarum
Non sine divino miseris contingere nutu.
Cum demum admoniti monstris, positique ferore
Peccati memores quærent, quisnam ille verendo
Corpore sacrilegos pulsantem excepit ictus.
Ecce autem audito Martini nomine promi
Accurrunt laceros turpati pulvere crines,
Rorantesque genas lacrymarum fonte rigantes
Innectunt hæc miles plantis felicibus ulnas,
Poscentes veniam pariter, pariterque fatentes.
Nec sane dilata diu est miseranda præsentium
Ambitio, exclusit longos clementia fietis,
Et veniæ donum prævenit vota rogantium.
Nec mora libertas abeundi reddita, verbo
Luxavit celeri jussarum frena morarum.
Dicite quid vestri velox evectio regis
Efficiat tardante Deo, conferte veruseas
Gemmaram radiis frontes, et tegmina setis
Mispida, virtutum titulos, pompasque jubentium ;
Tum saltem edocti meritorum pondere sancti
Imperium vestro melius præponite regi.
Perge, age, continuo virtutum stentata tractu
Historiam pangendo refer, via versa sacerdos

A Ingeniumque meum, tu cordis plectra vel oris
Auxilio continge tuo, vesana loquentes,
Dementes rapiant furiosa ad pectora Musas.
Nos Martinus agat, talis mutatio sensus,
Grata mihi est, iam situat mea viscera for tem,
Castalias poseant lymphatica pectora lymphas,
Altera poela decent homines Jordane renatos.

B Rursus iter gressus venerabile sanctus agebat
Carnotina jacent patulis qua moenia campis.
Ergo hic fecandi dum præterit avia ruris,
Vicinum implevit justa admiratio vicum.
Hummeri passim coeunt et sexus et atas,
Omnes denudat vacuos cultoribus agros
Gloria tanta viri; minor est jam cura domorum,
Martinum vidisse sat est, hoc nomen et ipsi

C Pro laudis titulo recte stupuere profani.
Et quanquam nec dum fidei virtute recepta
Ad famam tanti raptim affluxere magistri,
Stipabat deusum populis rurestribus agmen.
Texerat expositos justa admiratio campos,
Quem luctum tantæ segetis satione salutis
Commissis cupidos gauderes condere claustris,
Respiciens vacuos granorum pondere culmos.
Cum subite examinum nati complexa cadaver
Mater adest, pulsans cassos ad viscera rictus,
Et querulum immergens labris glacialibus uber
Allegans tremulas inter suspiria voces,
Pallentesque rigans lacrymarum flumina malas.
Persensit mens plena Deo vicina faventis
Dea Dei : parum vegetavit gratia sensum

D Fideret ut tantum divina ad præmia plebem
Perspecta saltem Domini virtute vocandam.
Ergo ut defuncti funus miserabile nati
Supplex imposuit matris felicibus ulnis,
Attacti nutare artus, reserata patere
Lumina, et infusam paulatim asnescere lucem,
Et plectrum humentis collidens lingua palati
Faucibus expressam verbis distinguere vocem,
Brachiaque iunxto gaudens suspendere collo
Martinium plexus neglecta matre poposcit.
Pande sinus patulos populis ditata receptis,
Adjectamque tibi gaudens amplectere plebem
Sponsa Dei, totum rapiens ad viscera mundum.
Vos vero in miseris dudum fetentia bustis
Idola, gaudentes tandem lugere triumphos.

D Qui non corda tibi cedebant, sancte, docenti?
Que feritas non auitis erat? cum semper in ipsis
Regibus oppositum contra tua vota rigorem
Prævia molliret Domini clementia Christi?
Sed magis trux reliquis vitioque tumoris, et ira
Terribilis solum Valentinianus agebat.
Quem cum saepe ducem supplex Martinus adiret
Dilicentem allegans duro sub principe causam.
Tanti jugi offensus rex ambitione precantis
Ne saepe obstructas pulsaret quæstibus aures,
Arceri foribus sanctum jubet. Ille repulsus
Deserit infensi penetrata turbida regia
Mallens æterni pulsare ad limina Christi,
Atque illam penetrare radam quæ regibus ipsis
Aus tribuit, certis concludas tempora nectis,

Astringens validis licet ora rigentia frenis.
 Ergo ad consuetum remeat mens tota vigorem
 Affligens tenuem defesso in corpore carnem.
 Exesam stimulans setoso tegmine pellem,
 Jejanando diem ducens, vigilando tenebras,
 Continuo et fletu connectens tempus utrumque.
 Ac si quando brevi cessissent lumina somno,
 Nuda humus ad tenuem sat erat subjecta soporem,
 Donec mœstitiam sancti miserantis alumni
 Christus ad afflictum solatia misit amicum:
 Alloquio delata pio: nam lapsus ab alto
 Angelus hæc Domini mandati verba profatur:
 Perge, age, ut obstructam penetres securus ad aulam.
 Nil septum est, miserante Deo, cui regia cœli
 Oranti patuit, terrena hæc claustra patebunt.
 Nec mora: divini tanto sponsore favoris
 Certa fides; petit intrepidus penetranda tyranni
 Limina, concessit tumidi custodia regis,
 Armaque ad excubias dirarum objecta minarum.
 Quem postquam solio subito rex vidit ab alto,
 Obstupuit visu attonitus, torvumque trementes
 Aspexit minitans regali a sede ministros.

Interea ut spreto caperet solatia sancto,
 Cominus astantem nullo dignatus honore
 Immotis pressit subjecta sedilia membris.
 Ecce autem rapido erepitanis turbine flammæ
 Ignis atrox vindex divino munere missus
 Involvit solium regis partemque sedentis.
 Tum demum celeri linquens incendia saltu
 Excussis fixit trepidus vestigia membris
 Extortum redhibere pio gratatur honorem,
 Et blando affectu causam removere precandi
 Subdens præceptis immitia pectora sanctis,
 Et flectens dociles ad verba iubentia mores.
 Quin et larga satis regali dona paratu
 Ingressit. Sed nil de mundi sumere census
 Mens opulenta Deo voluit, terrena relinquens
 Premia, at æterni recondens munera Christi.

Nunc quia plebeis vilissima carmina verbis
 Irrupere humili præcelsa palatia versu,
 Contiguo, ut Christus dederit, sermone loquemur
 Subdita sanctorum meritis fastigia rerum.
 Postquam, ut transcursi signavit pagina libri,
 Maximus impositi purgavit crinina regni,
 Jugibus officiis cœptum servare favorem
 Prudenter studuit: nam sic accessere sanctum
 Gaudebat cupiens divini flumine verbi
 Irriguum potare fidem, de fonte beati
 Oris nectareum doctrine haurire liquorem,
 Discere sanctorum titulos et gesta piorum,
 Que decertantes sudarent prælia, queve
 Præmia victores caperent, que gloria justos
 Excipiat, que pœna reos clementia Patris
 Ut foveat, quantum afficiat sententia regis.
 Talia querentis corgaudens singula sanctus
 Paudere, et ejectis lumen revocare tenebris.
 Ac non inferior tanto regina marito
 Devota obsequiis vincebat sedula regem,
 Pendens sanctifico semper narrantis ab ore,
 Et largo propter spargens vestigia fletu.

A Illius æquabat meritum que erine beato,
 Lota prius lacrymis Domini vestigia tersit.
 Verum hæc parva putat speciali accincta seorsum
 Affectu servire parans, ut sola remotis
 Instrueret mensas felix regina ministris.
 Nec prius adjuncto contendens sæpe marito
 Destitit a precibus, quam sanctum cedere crebros
 Continuans fletus jugi ambitione coegit.
 Apponit mensam, sellam locat, ingerit ultro
 Lintea siccandis manibus lymphasque lavandis.
 Et quas obsequio congaudens coxerat escas
 Ipsa in perspicuis properat deferre canistris.
 Et quanquam officiis nunquam defessa vacasset,
 Supplebat jugem standi virtute laborem,
 Pro tanti mercede operis venerabile munus

B Micarum fragmenta legens, quibus esca fidei
 Esuriam sanctam tactu pretiosa repletet.
 O felix virtute tua regalibus istas
 Antefereus gazas opibus, servire beato
 Mallens, quam toto penitus præcellere mundo,
 Ad famule nomen referent regnantis honorem.
 Non tibi sidereis radiantia tempora gemmis
 Mutavere animum, rutilisque rigentia filis
 Serica, contextoque aurum pretiosius austro.
 Æquasti merito tantæ, regina, fidei
 Illam que similis solii sublimis honore
 Venit ab extremis Sclomonem agnoscere terris,
 Auditu captans docile quod mente retentans
 In se quod tenuit longe progressa petivit:
 Talia subjecti caleati obstacula mûndi
 Femina priscorum titulis æquata virorum.

C Nam sæpe invictos multo in certamine reges
 Sola jugum renuens funesta superbia vicit.
 Recte igitur sancti donum speciale tulisti
 Ut tibi mollito paulum positoque rigore
 Mitia siderei cordis secreta paterent.
 Quam multos licet exiguo laxata sereno
 Frons pia clementer jussit considerare fluctus,
 Quantas sedavit moderatior aura procellas,
 Et breviter rutilans licet inter nebula sudum!
 Quam tristes hæc mensa reos, que vincula solvit
 Libertas permissa parum, quantasque catenas
 Discussit laxans proprium brevis hora rigorem!
 Nam tempus, persona, locus sapientibus astant
 Consiliis, subitaque animum ratione gubernant;

D Nec mihi femine prætendas nomina sexus
 Invide, non artis meritum sed corda parabant.
 Nec minor est natura humani F homini] cum gratia
 [par sit,

Nec distet merito fidei gens, sexus, et ætas,
 Vir, mulier, servus, liber, peregrinus, et hæres.
 Creditus meritum præstat, non gloria carnis.

Denique quid sexum hunc studio meruisse fideli
 Compererim brevibus cupiens perstringere signis,
 Hoc quemcumque dabit Christus sermone retexam.
 Dum progressus iter carpit venerabile sanctus
 In noctem vergente die, vicina petivit
 Teeta, et gaudentis insceptus culmine vici
 Expetiit properans sancti penetralia templi.
 Atque hic ut semper benedicti liminis hospes

Permisit fessum paulum requiescere corpus,
 Laxans exiguo marcentia lumina somno,
 Ut renovata brevi saltim modicoque sopore
 Sufficerent jugi tenuissima membra labori,
 Et ferrent vigilem per sustentacula mentem.
 Verum ubi transegit tenebras et nocte refulgens
 Lux operum cunctis prope solemniter actis,
 Rursus iter festinus agit, tum vero fidelis
 Turba puellarum Domino quas sancta sacrarat
 Virginitas carne intactas, et corde pudicas,
 Me festinantem cœli ad sublimia mentem
 Ad terram premeret fragilis corruptio carnis.
 Irrumpit sanctæ gaudens pœnethalia cellæ
 Hospitio benedicta pio, flatusque recentes
 Haurit, et insectas absorbet anhelitus auras.
 Tunc humili obsequio solium doctoris adorat
 Officio docto raptim loca singula signant
 Quæ tetigere pedes stantis, quæ membra jacentis,
 Quæ sancto benedicta cibo, quæ pressa sedili,
 Vel quæ prostratis oranti subdita membris.
 Ut vero aspectu benedicti straniine læsti
 Tantavere pio tepefactum corpore fœnum,
 Certat ad inventam violenta modestia prædam;
 Dum partem sibi quæque rapit, sinibusque repletis
 Leviam densati compungunt pectora culmi,
 Atque arecent tenues stimulat pectore vestes;
 Quid non vera fides faciat? sorte una cohortis
 Virgineæ, nec corde minus quam corpore casta,
 Cum quemdam miserum violento jure retentans
 Cogeret in furias dæmon prorumpere jussas,
 Excitans sanum captivo a pectore sensum,
 Auxilio confusa Dei, meritoque patroni,
 Particulam aptæ sapienter prodiga prædæ
 Faucibus innectit miseri colloque furentis
 Suspendit pressum benedicto corpore fœnum.
 Nec mora, et tactu confestim territis hostis
 Arentes stipulas a sæva ut incendia fugit,
 Impar contactis Martini corpore culmis.

Et tamen elisus toties totiesque fugatus
 Audes mutatis demens occurrere feris
 Expertum tentare virum, coramque verendos
 Ferre oculos, speciemque tegens monstrare furo-

[rem?

Nam pecudis dorso insidens furisque petuleum
 Concutiens animal seseque in viscera mergens,
 Naturam pecudis funesta excusserat ira.
 Vel cum captive præsitit terga juvenæ
 Ferret ut impositum non solum corpore monstrum.
 Explens infusum per membra obsessa furorem,
 Atque ministerium bacchantis motibus aptans
 Sanguineum spargens concusso vertice rorem,
 Leviam dum rubræ percurrunt cornua guttæ,
 Igneaque iratam præcedunt cornua frontem,
 Efflat, et alternas vix creber anhelitus auras,
 Pulvereamque ciet curvato poplite nubem,
 Et tenues sursum tremulus pes spargit arenas.
 Nempe inter profugas passim bacchata catervas
 Mitis ad aspectum sancti cessore fugato,
 Astiit, atque onere abjecto sed mente recepta

A Agminibus sociis gaudens se bucula junxit

Desine nunc saltim gregibus te mergere Christi
 Postquam nec pecudum sanctus tibi jura reliquit.

Cedimus, exsuperat trepidantia verba loquentis
 Gloria virtutum, claris magis edita factis
 Quam linguæ prodentia sonis obscura poetæ
 In lucem faudo expediant, nos lumine laudis
 Vincimur, et tanto oppressi splendore latemus.
 Atque utinam nostram paulum rarescere noctem
 Gloria tam elari faciat contexta patroni,
 Ne lucem historiæ tenebroso corde tegamus,
 Et titulum laudis minuant peccata loquentis.
 Quod cor non placidum sancto, quæve ira rebellis,
 Quæ feritas non mitis erat? Sensere molossi
 Imperium cum venatu transcurra parentum

B Equora camporum quateret lasciva juvenis,
 Corripens celeri vel prona vel ardua salto,
 Cornipedes prope multo sudore madebant,
 Et patulis tenues efflabat naribus auras.

Ungula terrifico resonabat concita pulsu,
 Linqvens pulveream cita post vestigia nubem.
 Nec sat erāt volucrum tam velox cursus equorum:
 Pendula sic pronas æquabant pectora frontes
 Ut mora cornipedum tardaret vota sedentum,
 Vectorum et cursum transiret motus agentum.
 Certabant alacres ventos æquare molossi,
 Vincendi et studio spectantium explere furorem,
 Pendentisque procul reserato gutture linguas
 Flatibus alternis tremulus quatiēbat hiatus
 Hic tantus labor, hic sumptus quo, prohi dolor! exit?
 Quis fructus, quæve utilitas pensare fugaces
 Bestiolas, leporumque fuga gaudere paventum?

C Tempsisti talem, prudens Martine, furorem,
 Insontis tristem casum miseratus, hiantum
 Ora canum, et trepidos faciens torpescere gressus.

Jam si continua laxasset fronte rigorem,
 Quo sale verborum sociorum absolvere curas,
 Attentasque aures paulum refovere solebat,
 Cum gravitate catūs, cum religione facetus,
 Virtutem cordis respergens flore leporis.

Pellicea cernens obtectum vestē hābulcum,
 En, ait, alter Adam tales velavit amictus.
 Nudati obvolvens argentia membra parentis,
 Atque novo præstans solatia parva pudori,
 Cum post tartarei virus lethale veneni
 Lubrica deceptam persensit sibila corpus.
 At nos exutos penitus penitusque sepultos

D Peccato veteri rursum nova gratia velet.

Idem detractis detonso vellere lanis
 Arridens respexit ovem, tum protinus inde
 Ordine de facti sumens exempla docendi,
 Cernite mandatam vilem complexse bidentem,
 Vestibus e geminis poscenti tradidit unam
 Succrescente alia nolens retinere priorem.

Ast homines brutæ pecudis cessisse pudendum est
 Si magis munifico vincat nos prodiga census.

At parte ex alia præterum dorsa patebant
 Dissimili distenta situ, pars una voraces
 Pertulerat suffossa sues, viridemque colorem

* Ita recte habet v. c. non autem ut sæva, quia veteres litteram sæpe prodixerunt etiam sequente vocali.

Perdiderant glebis nigrantia dorsa supinis.
 Ast aliam adroso detonsam cespite tristi
 Nudarant armenta fauce, proneque suerantur
 Ora boum abstulerant late telluris amictum.
 Roscida dum patulo carpuntur gramina morsu
 Curvate ad fauces attracta aspraedine linguae
 Prævia quæ teneras adlambens colligit herbas,
 Ut densata avili succigant pabula dentes.
 Nec minus impresso protriverat ungula cornu
 Elideus crebro viridantia germina pulsu :
 Partem aliam illesi vernantem cespite canipi
 Ornabat vario comens natura decore.
 Undabat tenui viridantia gramina flatu.
 Impulsasque levis motabat spirilus herbas.
 Insuper innumeri per plana jacentia flores
 Distincta insertis pingebant æquora gemmis.
 Hos roseo inficiens tingebat purpura fuco,
 Ast alii niveo insignes candore nitebant,
 Inter quos croceis distinguens gramina signis
 Aurea flavorum ratilabat gratia florum.
 Curvant purpureæ geramantia germina guttae,
 Flectebantque herbas humentis succina roris
 Blandus odor gratum certans æquare colorem,
 Permiscens paribus concordia gaudia formis,
 Pæcebat specie visum, spiramine nares,
 Præbebant rare pergrata umbracula frondes,
 Cæruleaque implexis nutabant brachia ramis,
 Certabant tecta foliis vernare volucres
 Musica dulcisonis moderantes sibila linguis.
 Purus vicinas pæcebat rivulus herbas
 Graminaque allapso stringens humore fovebat.
 Perspicui subter visu penetrante lapilli
 Crispabant vitreas per blanda obstacula lymphas.
 Nec poterat nersum ex oculis auferre decorem
 Pervia luminibus species et gurgite tecta.
 Quid rudibus conor formas signare loquelis ?
 Exponi hæc verbis nequeunt, quæ munere Christi
 Edigians melius nature gratia pinxit.
 Hanc igitur speciem distinctam dispare forma
 Aspiciens Martius ait. Conferre parumper
 Depasti, effossi, illesi loca singula prati
 Scortorum sceleri, vel justo fœdere nupti
 Conjugibus, vel virginibus quæ corpora Christo
 Sancta vovent rosei gemmis ornata pudoris.
 Ut suffossa illic species non permanet agri,
 Oblita sic vitis Christi non fulget imago.
 Ut radix hic silva manet, sed gramine secto,
 Sic nuptis est tuta fides sine flore pudoris.
 Ut color atque nitor florenti reddet in agro,
 Gloria sic pure fulgebit lucida carnis,
 Talia perspicui dantes documenta vigoris
 Attenti et semper divina ad præmia cordis.

Quidam adit monachus neglecto hæc nomine ad-
 | emptus

Militia, qui post lituos et classica belli
 Mælluerat veri signis se dedere regis,
 Magna crucis sanctæ melius vexilla secutus.
 Quin et consortem thalami ad collegia vite
 Alliciens, sociam sagetis præceperat esse

A Virginibus, thalami vel carnis jura remittens.
 Verum ubi lascivum rursum rediviva voluptas
 Occæpit stimulare animum, penitusque medullis
 Indere contempti mortalia sæcula mundi,
 Vix prælibatum cupiens laxare rigorem,
 Rursus in amplexus nuptorum et vota recurrens
 Post monachi titulos nomen revocare mariti.
 Quin et doctorem crebro pulsare tumultu
 Aggreditur tales precibus miscendo querelas.
 Si mihi conjugii Christus solatia præstat,
 Dignatus thalamis diversum adducere sensum,
 Quis rapiet mihi dona Deo ? quis jure novello
 Audebit priscam Domini convellere legem ?

Talia præcipiti frangentem murmure sensam
 Mitius aggreditur sancti medicina patroni.

B Dic, age, præterite recolis si tempora vite,
 An collata acie sævo conflixeris hosti ?
 Quod quia percrebro factum reminisceris idem
 Respice num lituos inter vel classica belli,
 Piloque terrificis pignantum intenta lacertis,
 Districtosque enses, accepto et turgida flatu
 Serica, serpentum spiras imitata vel iras,
 Bellica femineus turpaverit agmina sexus ?
 Quis scutis ad pensa locus, quis ad arma puellis ?
 Lævia nam decuit respersio pulveris ora ?
 Quod si terrenis non sunt hæc congrua castris,
 Quidquam ut femineum deceat vexilla virorum :
 Num tibi continuo bellum sudore gerenti
 Non magis turpis erit spreti permixtio sexus
 Tempore desidiæ, talem lasciva voluptas

C Inveniat ridenda chorum. Cum vero viriles
 In campos properant acies, ferrataque lucent
 Agmina, femineas defendant mœnia turbas,
 Divisæque armis studeant se claudere portis.
 Qui vero ad bellum properat, solatia temnat.

Talibus effrenæ sanavit gaudia mentis
 Compositoque dedit rursum nova gaudia cordis,
 Pugnacemque virum cum pace ad bella remisit.

Jam vero hoc quisnam digne percurrere possit
 Tam docilem ornarit patientia quanta leporem ?
 Forte inter sanctas et corde et carne puellas
 Perpetui semper pretiosas flore pudoris,
 Innuba quas Domino sociarat dedita Christo
 Virginitas, nexu mentis, non fœdere carnis,
 Virtutum quedam stulio præcesserat omnes,

D Hoc speciale decus titulis addendo pudoris,
 Quod semel ex oculis cunctorum amota virorum
 Servabat cæptum constanti corde rigorem,
 Nec levis instabili nutabat femina sensu
 Vincens ingenitum virtutis pondere sexum,
 Et progressorum via rara exempla virorum.
 Hujus propositi justa admiratio sanctum
 Perpulit, ut talem recte veneratus adiret,
 Hlectus tanto virtutem flore puellæ :
 Verum ita constanti defixa in pectore mansit
 Jam Domino devota fides : ut claustra pudoris
 Septa viris clara titulos servantia palmæ
 Nec tanti posset meritum reserare patroni.
 Nec tamen erubuit votivam ferræ repulsam

Proposito gavisa fides : sed cuncta benignus
 Quæ spem contulerant præteritum numeravit hono-
 Plus luera attendens animæ quam gaudia carnis,
 Quam tibi quam sancto rabies de pectore partem,
 Ambitio insani ventis afflata tumoris,
 Jam penitus prostrata jacet, nil Christus habere

A Cum vitis commune potest : qui laude tumescunt
 Extolli semet cupiunt. Satis approbat ille
 Qui latuisse cupit, mundi et fastigia tenuit,
 Quam soli Domino tribuat quem vitat honorem.
 Sed qui laudato malles vilesceere Christo
 Hoc quoque iudicium titulis addendo beatis,
 Quam vitando fugis laudem, vitando mereris.

LIBER QUINTUS.

Jam semel in laudem tanti prolata patroni
 Quidnam lingua siles ? incondita murmura vocis
 Indocilesque sonos per longa silentia claudens.
 Si rubor est tam magna loqui prius ista pudori
 Lex statuenda fuit, nimis hæc velamina tarde
 Attrita nimium tentas præterdere fronti.
 At si desidæ vili torpore teneris,
 Ut tetre mortis tristis discedat imago,
 Excute marcentem, depressa morte resurgas.
 Si merito depressa jaces, confide patrono.
 Quid rea supplicii pavitas cum sis rea voti ?
 Ergo age, et extinctam Domino committe favillam,
 Ut rigor ingenii Christo aspirante tepescat,
 Et glaciem cordis Martini oratio solvat,
 Ac faciat brutam quamprimum erumpere vocem
 Ut quondam similis meruit miracula facti.

Carnotena jacent patulis qua mœnia campis
 Gallia, et immensis late distenditur agris,
 Hic jam bisseis quæ muta silebat in annis
 Obstructa et nullis reseraverat ora loquelis
 Filia, mœstorum tristissima cura parentum
 Angebat jugem miseris vivendo dolorem,
 Annorum et spatio crescebant vûnera lectus.
 Heu ! quoties doluere aliis indulta potentis
 Dona Dei periisse sibi, cum sæpe viderent
 Vix dum reptantes in verba erumpere parvos,
 Nominaque e tenebris præfracta exire labellis ?
 Cum murmur dubium pietas progressa notaret
 Incertam agnoscens affectu interprete vocem
 Excipiens quasi dicta sonos, rapiensque loquenda ?
 Hæc quæ post primas alii sunt præstita cunæ
 Æmula bis senis pietas desseverat annis,
 Cum lustris geminis mœrens, annisque duobus,
 Optaret primam nubendi ad tempora vacem.
 Donec Martini genibus connexus et hærens
 Exanimis genitor lacrymoso flebilis ore
 Astrueret cunctam gemitu pandente querelam,
 Attracta ex imo suspiria pectore ducens.
 Singultu incidens crebro lacrymabile murmur,
 Ac madidum pectus perfundens imbre genarum.
 Etiam Martini mentem concusserat almam
 Assuetæ pietatis amor, sed causa morarum
 De probitate fuit pretiosi cura pudoris,
 Et semper claris socianda modestia factis,
 Ne quod contuleris meritum jactantia perdat
 Et virtutis opus vitæ presumptio cordis.
 Ergo, ait, indignam tanti ad miracula facti
 Me reor, et trepida pondus cervicæ pavesco.
 Quod ferre infirmus nequeo, ne sarcina major

Deprimat, et nimio invalidus sub fasce laborem.
 Sed non difficilis quævis curatio Christo est,
 Qui recte hæc aliis committit signa ministris,
 Sanctorum ut meritum Domini miracula prodant.
 Ecce duo assistunt clari probitate fideque
 B Et virtute viri, quos recte exivit ad istum
 Talis vita locum, nunquid non promptius illis
 Hæc Domini medicina dabit quæ grandia nostrum
 Excedunt meritum, sed non sunt ardua sanctis.
 Talia sæpe iterans cordis documenta modesti
 Et meritum renuendo probans, hoc dignior exstat
 Quod comit reliquos pretiosa modestia mores,
 Invidiamque fugit qui se conferre pavescit.
 Hæc cernens genitor sancto vehementius instat,
 Hos quoque conjungens precibus, quorum ille regen-
 [dan

Dixerat esse fidem, ne vel differre liceret
 Quod germana pie Christo aspirante voluntas
 Suaserat atque paræ concordis gratia juris.
 C Submotis, igitur populis ne forte receptum
 Oranti obstreperet confuso murmure vulgus,
 Aut ostentaret proprias jactantia vires,
 Hos tantum adjuvit socios quos cu men honoris
 Feecerat esse pares, et quæis par cura precandi,
 Par studium, connexa fides, conjuncta voluntas.
 Additur et genitor trepidans quem munera Christi
 Acris optantem faciebant vota fidem.
 Tum sublimi animo erectus, sed corpore pronus,
 Sursum cor sanctum statuens, sed membra deorsum,
 Carne jacet, sed mente viget, conscendit in altum
 Mens conjuncta Deo, premitur jactantia carnis.
 Sic via dissimilis concordia adjungitur actu.
 Sic humilis properat quo præcessere fideles.
 Nec mora, et assueti persensit signa favoris
 D Assidue sanctus congaudent hospite Christo
 Cordis sæpe feres ad talia munera pandens.
 Tum benedicendo proni ; recepti olivum
 Oblatum inficiens verborum nectare succum,
 Per quem mutato venit incedina liquori.
 Qui postquam infusus gratantis in ore puellæ est
 Confestim innexæ solvuntur vincula linguæ,
 Et madidas implens subito spiramine fauces
 Murmur blandiloque vox expectata revixit.
 Ac primum trepidam proprie signare loquendam
 Incertosque sonos genitoris nomine sumpsit.
 Hæc vox prima fuit, primoque loquentis ab ore
 Eripuit pater, atque auditam in viscera mersit.
 Exin prostratis supplex complectitur ulnis,
 Quique preces solus tulerat reticente puella,

Jam Domino gratis non una voce rependit.
 Nec sane alterius minor admiratio facti est,
 Cujus me memorem medicati infusio succi,
 Et decantati benedictio fecit olivi.
 Et quotiens pietatis opem medicina poposcit,
 Disparibus causis par gratia sanctificavit :
 Namque, ut sæpe solent præcauto corde fideles,
 Vas oleo oppletum servando ea ducta salutis
 Vel justis offerre viris, vel condere sanctis
 Relligione locis, quibus aut operatio præsens
 Martyrii emeritis prodit virtute patronos,
 Aut quibus in cunas verbum venisse beatas
 Vel recolit manifesta fides, vel lectio prodit,
 Aut ubi contigua præcedens tempora lucis
 Horrescens diræ scelus exitiabile gentis
 Inseruit subitas nos interfusa tenebras,
 Aut ubi disrupti felicia concava saxi
 Attactu gavisa Dei, sine lege sepulcri
 Mox surrectoris patuerunt subdita membris.
 Aut hinc jam reducis gavisa ad sidera Christi
 Postrema excepit felix vestigia tellus :
 Quæ tam sanctifici conservant munera tactus,
 Quidquid adornatum commentum dextra paravit.
 Dedita suis longe discussit arenis,
 Disrumpens fragilem transfuso pulvere cratem,
 " Extenti dissolvens septa metalli.
 His per sæpe locis quibus hoc vicinia præstat
 Pacificum exponunt per vascula pura liquorem,
 Desuper infusi mutandum nectare roris,
 Quo fluit in sanctum cælestis gratia succum,
 Aut quos longarum spatia interfusa viarum
 Diversa amotos penitus regione retentant,
 Credentes Dominum non claudi sine locorum,
 Et miserantis opem cunctas excedere metas,
 Incunctante fide præsentia munera poscunt
 Præsentis Domini, qui pro virtute favoris
 Non longe ad sese venientum vota fatigat,
 Propter et adnotus contingit ubique rogantes
 Nec tardos vitat : properis vicinior astat,
 Fitque viæ finis solus conatus euntis.
 Hæc qui corde gerunt quæcumque in parte vocati
 Munus habent Domini, seu sacris credita mandent
 Vota viris, seu sacratis quæcumque reeondant
 Sanctificanda locis. Christus quod corpore sancto
 Non adiit, virtute tegit, licet ille reversus
 Ad sublime poli jamdudum et corpore regnet.
 Hæc secum stimulante fide, per sæpe revolvens
 Excedens fragilem sexum virtute fidei,
 Et non femineæ sublimis femina cordis,
 Credidit, emissum tum sancto offerret olivum
 Quod precibus tanti pietas vicina ministri
 Non aliter votis Martino orante faveret,
 Quam si pernicii propere translata volatu
 Iatra ipsum Domini ferret sua vota sepulcrum,
 Vexillam complexa crucis, lignumque salutis.
 Tali plena fide canenti sedula vitro
 Sollicitis manibus viridans infudit olivum.
 Permutat niveum descendens unda colorem,

- A** Et tacito manans in concava subdita lapsu
 Crescit per nitidi paulatim augmenta liquoris,
 Ac sonitu reticente silens pinguedo tumescit.
 Attamen ut vacuæ fauces ad claustra paterent,
 Nec nimis oppleto nutaret dextra fluente,
 Qua de subjecto consurgunt colla rotundo,
 Oris adhuc vacui patulus residebat hiatus,
 Tum puer accepto properans perrexit olivo,
 Ad sanctum referens et vota et verba precantis.
 Nec tardat pietatis opus, cita gratia justum
 Commendat studium, ne vel cunctando fidelem
 Differat, aut dubium faciat mora parva favorem.
 Confestimque Deus per signa indulta probavit
 Quantum conferret præsens benedictio donum,
 Ne fortasse fides sensu trepidante labaret.
- B** Præsentis stupuere viri, quod Christus adesse
 Jusserat electos tanta ad miracula testes.
 Sic crevisse illum Martino orante liquorem,
 Ut sursum elati consurgens unda tumoris
 Oppleret vacuum suspensio gurgite partem,
 Sic jugi ad summum properans ne linqueret imum;
 Ferret exundans, considens plena maneret,
 Cresceret infusus, sed non vacuanda receptis
 Ad dominam donec felicia dona reportans
 Pergeret exultans famulus, meritumque beati
 Offerret tantis congaudens dextera signis.
 Talis præclari benedictio sancta prophetæ
 Cum vidua exiguum finisset prodiga sumptum
 Vascula mansuris supplevit inania donis.
 Ut quæ munificæ dederat documenta fidei
- C** Ditior expensis fieret securâ petitis.
 Nec sane ut reliquas paveam contingere laudes
 Virtutesque viri, saltim hæc narrare valebo,
 In quibus ejusdem simulis benedictio succi
 Multiplicis digne poscit præconia vocis.
 Una fides medicina frequens non dissonat actu,
 Sed distat numero par signis altera donis.
 Testis adest docto mirabilis ore Severus
 Et tota Christum cordis virtute secutus
 Insignis mundi titulis, sed clarior illa
 Qua mundum tempit sanctæ virtute fidei
 Nobilitate potens, sed multo extentius idem
 Nobilior Christi cultu quam sanguinis ortu,
 Illic sacrum canonem, distentæ et scripta coarctans
 Historiæ, geminis conclusit cuncta libellis
- D** Quæcumque a primis percurrebat edita sæclis.
 Idem Martini titulos, vel gesta retexens
 Scrutator cautus veri fidusque relator
 Protulit in medium tam clare insignia vite.
 Sic justam retinens æquato examine libram
 Ne dubia astrueret dicens, nec certa taceret.
 Illic sancto per sæpe pie sociatus adhesit,
 Ut solet in speculo cordis perspectio mentis
 Cognata similis morum sociare figuras.
 Quo magis credendum est testem magis esse pro-
 [batum
 Qui coram comperta docet cum visa loquatur.
 Ergo inter reliqua affectus documenta poposcit,

^a Protinus extenti dissolvens, etc., ut versus constet qui claudicat in v. e.

Sumeret ut sancti manus speciale liquoris
 Cui postquam lido tribuit benedictus amico
 Congaudens virtutis opem, monumenta favoris,
 Invexit Donini cum religione fidei
 Credens indultam sese deferre salutem,
 Et statuit celsæ sublimi in parte fenestræ
 Qua prætenta diem claudunt specularia purum
 Obvia ventorum flabris, et pervia lacu.
 Hic niveæ ampullam texit velamina palke
 Ut distenta vagos prohiberent lintea visus
 Ocenatura oculis, sed non arcantia mentes.
 Tum puer ignarus properantis turbine dextræ
 Dum rapit incanto festinus tegmina nisu,
 Vas vitreum illidens in marmora subdita jecit.
 Exsanguis stupuit domino pallente minister,
 Exsonitus rapido redit ad fastigia pulsus,
 Timuitque vago simul omnia murmure complens,
 Inlisit semet, sumit, surrexit ab imis;
 Non sensit tantos ampulla impaeta fragores
 Illæsa, et vitreæ manserunt tegmina cruste.
 Sic liquor interior fragili conclusus amictu
 Exteriora cavæ duravit tympana cratis,
 Marmora ut in plumas penitus mutata putares
 Excepisse illam per mollia fulera ruinam.
 Sic, Martine, tumi sie jugis gratia donum
 Sanctificata pie recipit, benedicta tuetur.
 Quidam cum diri violentia sæva molossi
 Irrueret quatiens furiosos gutture rictus,
 Rugatæ refrahens oris de tegmine nares,
 Nudatos crebro collidens murmure dentes :
 Tam subito terrore pavens, non fuste, nec ictu,
 Sed solo os rabidum Martini nomine clausit,
 Quod simul insonuit compressi hæserè latratu,
 Erectæ cecidere jubæ, torvumque minaces
 Exstantesque oculi suffusas sanguine flammis
 Depositis clausere minis, tum blandius aures
 Mulcere, et terram contorta verrere cauda,
 Et caput inflexo pronum demittere collo.
 Quæ merito, Martine, tuis non mitia cedant
 Cum tantam rabiem vel solo nomine vineas?
 Quid nunc miretur sævorum corda virorum
 Cedere, et humanos tibimet mitescere motus?
 Ut quondam stupuere homines quod dira potestas
 Et vis crudelis tibi cessarit Avitiani,
 Cui feritas connexa mixis et sola voluptas
 Ungula, carnifices, tortores, flagra, catenæ,
 Mors hominum, vox plangentum, pallorque reorum
 Carcer edax, fassi interitus, tormenta negantis
 Tartarei nimium sævissima bestia cordis
 Spirans innumeras furioso pectore cades,
 Lumini feritate fremens intraverat urbem
 Quam sancto antistes Martinus honore regebat.
 Mæstorum pallens infelix ordo reorum
 Hærebat, nexis per squallida colla catenis
 Incutiens fratris stridentia vincula membris,
 Et motans tardos incurvo pectore gressus
 Talia Martino Phalaris spectacula præbens
 Proxima diversas parat ad subsellia cedes.
 Festinant rapidi furialis turba ministri,
 Instrumenta feris certatim exquirere pennis.

A Illi ad tartareas depromunt vascula flammæ,
 In quibus incluso diri fervore vaporis
 Pix resoluta trucis crepitacula posceret ignis,
 Qui procul exundans funestæ gurgite flammæ
 Sulphureo exceptum torreret corpus in antro.
 Ast alii sursum porrecti robora ligni
 Triste ministerium furioso corde parabant,
 Ut caro distentis propere male pendula membris
 Tortori laceros crucianda exponeret artus.
 Tartaream misero perfundens sanguine dextram,
 Et spargens tristem per vulnera crebra cruorem.
 Utque eadem geminum satiaret pœna furorem,
 Incussor laceri quatiebat corporis artus,
 Disjiciens ruptis membrorum vincula nodis.
 Ast alii deferre faces, atque unguine multo
B Inficere in longum contexte vincla papyri,
 Non ut discussas lux vinceret illa tenebras
 Obscuram igniflno distinguens lumine noctem,
 Verum ut funereos miseris succenderet ignes
 Inligens laceris admota incendia membris.
 Heccine Martino debuisset in urbe videri,
 Et placidam tanto configi vulnere mentem,
 Ut sanctas saltim fama hæc contingeret aures,
 Aut pia concuteret vel solus viscera rumor.
 Ergo ut funereo mens est percussa paratu,
 Nuntius et diri sæva hæc commenta tyranni
 Prævia vicini dispersit signa furoris :
 Percurrit totas miseratio justa medullas,
 Ac sparsit celerem pietatis flammæ calorem.
 Et quamvis mortes miserorum flere reorum
C Cogeret humano ræeolens clementia casus,
 Non minor illa aderat præsentis causa doloris
 Idem quod fautor sceleris qui criminis ultor
 Se faceret prius ipse reum plectendo reatum.
 Crassior oblectum caligo obvolverat orbem,
 Grata quies placidam per cuncta elementa soporem
 Spasærat, et madido marcebant omnia somno,
 Pressaque mutarum reticebant murmura vocum.
 Horrebant mæsis nimis alta silentia noctis
 Obscura et proprium caligo fusa coioem
 Texerat, abripiens cunctis sua signa figuris.
 At non Martino capiendæ cura quietis,
 Sed sancta assistunt humanæ vota salutis
 Affectu stimulante animum, petit ergo cruenti
 Judicis instanti feralia limina gressu,
D Solus et intrepidus per opaca silentia vastæ
 Noctis, et horrentum secreta obscura viarum.
 Credo quidem umbrarum cunctas cecidisse catervas
 Quas malus instigat nocturna ad crimina demon,
 Atque alias diros blando siluisse molossos
 Terrificique oris strictum siluisse latratum.
 Ergo ubi perventura est obstructa ad limina diri
 Judicis, et sævi claustrum feralè furoris,
 Ante domum inedit prostratus in agere septis
 Arcetur foribus, sed Retu ad sidera pulsat.
 Sæva gravem tumido perflabat pectore somnum
 Bestia, distentis et mortis inagme membris
 Torpentes penitus stratis rejecerat artus,
 Cum subito angelicus concussit viscera terror,
 Vox etiam attonitas stupefacti irrupit ad aures.

Tene gravi infelix oppressit inertia somno
 Bestia, corrupti ructantem pocula vini,
 Ae pigrum crudi distendit sarcina ventris,
 Et famulus domini nuda super arida terre
 Dorsa pium multo perfundens pulvere corpus,
 Pro foribus jacet ecce tuis, ut claustra quietis
 Objicis ad turpis nocturna silentia somni?
 Dirigit visu subito, propereque vocatos
 Praecipit ad claustrum rapide properare ministros,
 Ut seriem veri per nuntia verba referrent.
 Verum ut saepe solet membris torpore ligatis
 Grata quies pressum vincire et vincere sensum,
 Progressi paulum vix prima ad limina servi
 Marcantes visu nimum, gressuque labentes
 Murmura perplexis reddunt fallacia verbis,
 Nullum pro foribus solerti indage reptant.
 Rursus vicini longe amota voluptas,
 Marcida confestim conclusit lumina somno.
 Tum vero tremefacta novus praecordia terror
 Concutit angelicaeque minax sententia vocis
 Surgere praecipitem praecceptum iterando coegit,
 Nec placuit rursus mandata afferre periculum.
 Ipse ad claustra cito contendit limina gressu,
 Obstructaeque fores domino reserante patescunt.
 Oblulsit claro venerabilis ore sacerdos
 Ostentans sancto virtutum stemmata vultu,
 Florebat multis elucens gratia signis
 Religionem, fide, affectu, pietate, pudore,
 Mens leta in gravibus, constans et seria laetis,
 Nec feritate rigens, nec risu austeram resolvens;
 Prosus sic media semper probitate refulgens
 Ut non ira truce faceret, non gratia segnem.
 Talis pallenti species veneranda tyranno
 Occurrit tetra disruptens nubila noctis.
 Et jam prodiderat sine verbis conscia tanti
 Mens sceleris, quae causa pii foret illa laboris.
 Nec precibus pandenda fuit, prior ipse paventem
 Protulit et tremulo confusus pectore vocem,
 Cur mea, sanete, metu dudum torpore fatigans,
 Excusso penitus turbas praecordia somno?
 Tu foribus procul arceris, penetralia sancto
 Irrumpis merito, subsistis corpore, jure
 Ingredieris, terrore quatis qui carne moraris.
 Nec sane abnuerim meritis haec debita nostris
 Cum duro innumeras spicarem pectore caedes
 Savus in urbe tua, precor ergo, ignosce fatenti,
 Utere jure tuo, parci cupis, esto remissus,
 Supplicis emitte reos, me solve reatu.
 Nec mora: laxata raptim recidere catenae
 Quae modo pallentem stringebant colla reorum,
 Servantes dire morientia corpora morti
 Exsultat subito miseris spes reddita voto:
 Laetitia mixtoque metu tam magna repente
 Credere diffidunt trepidi, sed credere maluit.
 Certant gratantes genibus se a livore sanctis,
 Gingere supplicibus vestigia blandius ulnis.
 Ille Deo grates suadet magis esse ferendas,
 Auctoremque hujus Christum monet esse salutis,
 Qui sic criminibus parcat, si vera dolorem

- A** Commissi sceleris saltim conversio prodatur,
 Nam poenas superesse reis durante reatu.
 Talibus alloquitis simul et pietate laborans
 Supplicio absolvit vincetos, culpisque solutos.
 Jam vero hoc donum quae digne lingua loquatur,
 Quod pavet attonito saltim contingere sensu
 Mens ad tam clari titulos angusta patroni?
 Sic meritum sancti cunctas trepidasse catervas
 Demonis, et tanti sic prodita signa pavoris,
 Ut quoties propriae progressus limina cellae
 Eminus amotam gressus movisset ad urbem,
 Commissam invisens sancto moderamine plebem,
 Vel cupiens offerre sacra mysteria ritus,
 Gratia sic rapido prope progressa volatu
 Torqueret trepidas captivo in corpore larvas;
- B** Ut vix dum egressum sanctae penetralia sedis
 Per tormenta prius longe progressa viderent
 Adfere confestim, stridenti et murmure vocis
 Judicis adventum clauaret poena reorum.
 Ut vero in loribus vestigia prima locasset
 Cernere erat raptis prope ad sublimia membri
 Constricta aeris attolli corpora vinculis.
 Et per inane gravis nutantia pondera carnis
 Linqere contiguas pernici turbine terras
 Supplicio suspensa suo, sed libera nexu,
 Vincula precum meritis, propriis pendencia poenis,
 Clamare admissas tacito sub iudice culpas;
 Nec percontantis confessio reddita verbis
 Ernta per trepidam prodebat crimina vocem.
 Namque solo acclivis transibat sidere voto,
- C** Spe Dominum tangens sanctus, sed corpore pronus,
 Corde humilis, celsus merito, sine murmure clamans,
 Occultus visu iudex, virtute probatus,
 Ad cuius meritum miracula tanta paterent
 Inter inane reus pendens, et in aere tortor
 Porrectis sursum pedibus, constricta rigentis
 Vellera vestitus, tectis haerentia membris;
 Ne flexu curvata suo vel lapsa retrorsum
 Nudarentur turpes appensi corporis artus.
 Sic meritum, Martine, tuum, sic sancta potestas
 Et prodenda Dei per servos gloria Christi
 Excedens terras titulis et in aere regnat.
 Siccitas etiam certum est te supplicis nubes,
 Grandinis et dire suspensam haesisse ruinam
 Constricto penitus densati gurgite nubi,
- D** Qui gravis et rigidi connexus frigore venti
 In lapides duratus aquis, sic turbine crebro
 In terras solidi jaciebat saxa liquoris.
 Ut fruges, arbusta, hortos, pomaria, vites
 Pratererent crebris numborum tela ruinis,
 Confossa et valido quateretur verberare tellus.
 Haec pestis Senonum late grassata per agros,
 Supplicii et leges consueta explere quotannis
 Elisa assiduis nudaverat arva ruinis.
 Amissam segetem pallens referebat arator
 Perfracti penitus plangens vestigia culmi,
 Et fossor vacuam sine fructu et palmitum vitem,
 Saepe gemens jugis post annua vota laboris
 De iam turgidulis numerabat damna racemis.

Monstrabat fructus mater mœstissima ramos
 Repere consuetis per nitia pomula natis,
 Propter et arenis pallentia germina campi
 Mugitu pecudum reboantia saxa sonabant.
 Tabida lustrabant vacuos sarmenta recessus
 Quo poterant gemitu querulam testantia causam.
 Hoc igitur compuncta malo plebs cuncta vel acta,
 Tam clarum sibi met cupiens adhibere patronum
 Martinum exorat legato interprete supplex,
 Ut placare Deum studeat, veniamque precari
 Pro miseris, tandemque gravem depellere pestem.
 Supplicii satis esse datum, elementia Christi
 Auferret nimiam saltim post verbera cladem :
 Nec sane miseris spes exspectata refellit.
 Nam simul a Domino semper connexus et hærens
 Martinus solite pietatis dona poposcit.
 Suffragium sensere pium, depulsa quievit
 Tempestas. puroque dies nituere sereno,

Ac exoptatis maduerunt germina nimbis.
 Nec spatia constricta brevi, sed tempore longo
 Gratior extentis commendans munera metis
 Quattuor et plenis permansit gratia lastris :
 Nec prius iasane senserunt dauna procellæ
 Quam Dominus clauso presentis tempore vitæ
 Ad requiem veram benedictum assumpsit amicum.
 Sic utriusque pie transegit tempora vitæ,
 Ante salus terris, at nunc sublimis in astris.

Jam longa nimis languentis pagina libri
 Enervat clari titulos et gesta patroni,
 Grædia dum parvus loquor, et sublimia signis
 Splendorem laudis trepidus corrumpo relator.
 Sed quid agam? versu historiam percurrere novi,
 Judicium narrata timent, suppressa reatum.
 Rectius hæc lector fors fastidita relinquet,
 Quam pius auditor penitus subtracta requiret.
 Et prius immitem jam contigit Avitianum
 Sermo prior, nunc ordo operis revocatur ad ipsum.
 Hic savos vincens dira feritate tyrannos,
 Tristia mœstorum sitiens tormenta reorum,
 Pareebat paulum Turonum mitior urbi.
 Hic tantum humani sensus vestigia prodens,
 Subdelat sanetis licet ora rebellis frenis
 Ingenitum reprimens Martini ad jussa furorem.
 Et sane manifesta hujus documenta medelle
 Sic quædam patuere die : venerandis adibat
 Martinus diram tali sub iudice sedem
 Lenior ut tantis feritas miscere posset
 Officiis, sancti obsequiis obstricta patroni.
 Ille in præcelso residebat forte sedili
 Conspicuus solio excellens nimiumque superbia
 Ambitione tumens, subito cum sanctus ad ipsam
 Aspiciens videt horrentis tetri que cruentam
 Dæmonis insani speciem cervice reclinem,
 Innexam toto pronam decumbere nisu.
 Quam proenit ut flatu benedicti contigit oris
 Sanctus et æmoto verbi terrore fugavit,
 Ignarus socii se credit Avitianus
 Excepisse gravem maledicti in imagine pœnani.
 Ille refert : Ne crede meo te forte notatum

A Judicio, aut subiti signum hoc existere motus,
 Hæc pietas, non ira fuit que sævit in hostem,
 Pro misero miserata dolet, prorumpit in illum
 Ille noster toto penitus de pectore flatus
 Quem premere horrendo celsa hæc subsellia nisu,
 Quemque tuæ pronam cervicem incumbere vidi.
 Desine jam talis collegia ferre latronis,
 Consiliis plus crede piis, deprensa fugetur
 Calliditas, experta dolos cautela repellat.
 Jam pudeat parere reo, servire fugato.
 Talibus ejecto præclusa est janua cordis
 Dæmonio, sedisque suæ prærupta potestas :
 Mitior hinc proprio tandem sine iudice iudex
 Et gravis excusso rejecta est sarcina collo.
 Sic cuncta extrusos hostes de sede fugabat,

B Corda hominum absolvens, profugis hæc templa re
 [Iniquens
 Jam quidquid vanus fanorum extruxerat error
 Ardebat pronis late vastare ruinis.

Haud longo spatio præfata amotus ab urbe
 Vicus erat, veteris quondam vestigia castri
 Tunc famulis habitata Dei Christique ministris.
 Ambacæ nomen præcelsæ prior incolæ dixit.
 Ille immensi operis præcelsam extruxerat ædem
 Sacrilegi quondam vecors dementia cœtus ;
 In conum surgens turræ molis in altum
 Mirificum tendebat opus, sic prorsus ad unguem
 Connexus semper crebro licet ordine saxis
 Ne celsum autaret onus, ne rima pateret,
 Sed pulchra admotos lapides compago ligaret.

C Quo magis artificis studium rationis egentes
 Attonitis stupere animis : sic stulta pudende
 Religio invaluit venerans pro numine solum
 Ingenium geniumque Dei de nomine fabri.
 Hanc igitur sanctus subverti jusserat ædem
 Martinus : neglecta diu mandata fidei
 Presbytero exprobrat, tamen ille hæc jussa modesta
 Expleri potuisse negat : satis ardua fessis
 Hæc monachis, paucisque Dei docet esse ministris,
 Quæ vix collectæ vacuato rare catervæ
 Aut desudantes possent explere cohortes.
 His patuit penitus justa excusatio verbis.
 Nec spes est infracta tamen, non ille vocandis,
 Vota parat populis, nec toto ex orbe coactas
 Ambacæ ad vicum properat deducere turmas.

D Auxilium cœleste vocat, spes omnis in illo est
 Qui cœlum terramque regit, cui militat aer
 Et normansurum servat elementa pavorem.
 Rursus igitur setosi habitus stimulisque reclinem
 Consueti penetrare autem, connexa rebelli
 Vellere duritia rigidis in vulnera filis,
 Pervigiles iterum gemitus, jactuata rursus
 Dilatis renovata cibus, noctisque laborem
 Mox successuro rursus iugentia solii.
 Nec longa hoc votum mora distulit : ecce reverso
 Tempestas violenta die circumstrepit ædem
 Turbine ventorum ruptis in flumina nimbis,
 Dividue excusso scanduntur lumine nubes,
 Et collectarum super ardua moles aquarum
 Rauce sono impactam collidit turbine craterem,

Reddit et expressum zicborum pugna fragorem.
 Intremuit tellus imoque excussa profundo
 Respuit impositæ fundamina pendula molis.
 Disjiciens sparsam procul a conpage ruinam
 Et per prona rotans disrumpit fragmina molis,
 O nimium dilecte Deo, te supplicæ Christus
 Jam pronos celso siccauit in aere nimbos.
 Ad tua vota iterum celeres rediere procelle,
 Accincta et gravibus nigrantia nubila ventis
 Parecere jussa satis, validas rumpentia moles
 Mollia gramminibus, durisque iunntia saxis.

Nec minus hoc meritum fuerit, nec disparè causa
 Gloria consimilis pariles imitata triumphos,
 Idolice effigiem celsissima fulcra columnæ
 Tollebant junctis procul ad sublimia saxis
 Altior ut species solioque elatior isto
 Despiceret miseram conficto numine plebem.
 Hanc quoque Martino cupienti evertere molem
 Cuncti defuerant ad talia vota parato,
 Sed spes ad Dominum semper festina manebat.
 Ergo ut pernici revolavit ad æthera sensu
 Auxiliumque citum cœlorum a Rege poposcit;
 Ignea consimilis specie, sed lumine dispar,
 Conminuit fragilem delapsa columna ruinam
 Sulphurea advolvens crepitantes flamma favillas,
 Fumantem attollens ambusto e pulvere nubem,
 Atque exundantem consumpta mole vaporem.
 Sic rutilo, Martine, polo, sic turbine venti
 Coniectis geminos vel nube, vel igne triumphos.
 Nec mirum ut dominus servo promissa fidei
 Tam sancto impleret famulo, qui dixerat olim
 Attonitis nimium tanta ad miracula servis,
 Hæc verè fidei sese documenta daturum,
 Ut majora horum credentes signa probarent.
 Quid mirum est eadem Dominum complexisse fatentem
 Per servos qui plura piis spondere ministris,
 Dignatus sursum sublimia corda paravit?

Nam sicuti prodit cœlestis pagina libri
 Fœmineam testata fidem post flumina multi
 Sanguinis, et tristem consumpto corpore tabera
 Attactu vestis celere remeasse salutem:
 Sic data Martino est ejusdem gloria facti,
 Sed sanante Deo, qui nunc quoque celsus in arce
 Stellantis solii tangi per membra probatur,
 Quæ capiti æterno sancta compage coherent.

Quid non mite pio, quæ non subjecta fidei
 Mounstra viro? jussi parebant sæpius angues,
 Nec suberat victis feritas cognata venenis.
 Tranabat virus propter vada proxima serpens
 Et vitreas sulcabat aquas, exstabat ab undis
 Cum cervice caput, funderat pectore summum
 Festinus fluvium, reliquos per cœrula tractus
 Flectebat vario sinuamina lubrica motu,
 Intorqueus lævis curvata volumina caudæ,
 Et vibrans tremulam meditata in vulnere linguam.
 Hunc ubi vix medio Martinus in æquore vidit
 Contiguæ properum jamjamque accedere terræ,
 Compulsi his dictis: Raptim remeare retrorsum
 Obstrictum virtute Dei, vel nomine Christi.

- A** Nequaquam ad vetitam ulterius contendere ripam
 Te jubeo: stetit in medio mala bestia fluctu,
 Et fractos rigidus torpor connexit artus,
 Membraque captivo paulatim hæserè natau,
 Donec præcluso præstricti gurgitis æstu
 Languida promisso fluitarent colla profundo,
 Et retro seminecem ferret piger alveus anguem.
 Atque utinam nostrum simili virtute verenum,
 Quod male transcursæ vitiavit lubrica vite
 Immergens rapido semper mea crimina sæclo,
 Convertat sancti miseratio fida patroni,
 Cogat et oblitæ rursus meminisse salutis,
 Ne prona in luteo mergantur membra profundo,
 Infectum et madeat vitiorum gurgite corpus,
 Sed stabiles sursum virtutum in margine gressus,
- B** Insistant fidei, terrena et gaudia calcant,
 Quæque fluunt celeri cupiant evadere nisu.
 Hoc tantum et paulum subsistam ad flumina voto
 Dum clari titulos recolens percurro patroni,
 Ad cujus meritum gaudens se subdere sancti
 Paruit imperiis jussarum gurgis aquarum.
 Continuum semper jejunia ducta per annum
 Laxabant paulum sanctæ solemnia Paschæ:
 Mitius his tantum cruciabat membra diebus.
 Tum solum exiguum piscem sumebat in escam.
 Sed dum ventris servantur tempora signis
 Consueta officii votum captura fefellit.
 Ille ubi piscantium vanum fluxisse laborem,
 Linaque per vacuum fluitasse extenta profundum
 Agnovit querulis mæreantum murmure verbis,
- C** Nam reliquis præsens diebus diaconus satis ore fidei
 Astipulator erat, quem cura instantior hujus [sic]
 Obsequii vigilem progressæ tempora noctis
 Et fessum exacta præsentis parte diei
 Testem communis faciebat adesse laboris.
 Cujus ut anxietas sancti pia viscera movit
 Permotus mæreore pio, perge, inquit, et amnem
 Transcursis propere solers scrutare fluentis;
 Jam tibi captivam concludent retia prædam.
 Nec mora: confusus tanti sermone magistri
 Festinat diaconus, trepido spes reddita voto est,
 Nec dilata licet properum captura fefellit.
 Nam simul ac modico sepsit vada proxima lino
 Incussus tremuit motato cortice famis
 Implicitam prodens super invia cœrula prædam.
- D** Innexum propere vicina ad littora traxit
 Congaudens esocem, tum toto pectore pronus
 Brachia labenti circumdabat humida pisci.
 Lubrica nudatis vix hæret præda lacertis
 Concussa et madidis jam pene elabitur ulnis.
 Donec paulatim cognata elementa relinquens
 Efflaret tenuem moribundus in aere vitam,
 Oraque languidulo tremulus reseraret hiatus
 Rejectæ applaudens signi motamicæ caudæ.
 Obstupuere suum monachorum gaudia votum,
 Qui de vicinis tanta ad spectacula cellis
 Egressi, implendum tali sponsore faventes
 Crediderant sancto prolatum pectore verbum:
 O vere æternæ speculum virtutis, ab ipso

Hæc tibi dona fluunt, qui quondam retia jussit
 Ducere nocturno incassum molimine fessos
 Discipulos mittens numerosam in retia prædam,
 Concludens lectos sancta ad convivia pisces
 Quos medi abreptos penitus de turbine mundi
 Ad Dominum traheret sanctæ doctrina fidei.

Sæpe Deus voluit meritum sublime beati
 Illustres proferre viros, quo clarius, illis
 Testibus extulerat penitus quos gloria mundi,
 Prolata in populos virtutum signa micarent.
 Nam gestæ clarus tum culmine præfecturæ
 Arborius, vidit fulgentum luce micantem
 Gemmarum, dum sancta Deo solemnia defert
 Martini rutilasse manum, lumenque coruscum
 Vestire ignitam pretioso murice dextram,
 Et collisorum lapidum crepitare fragorem.
 Non tales vexilla ducum pinxere lapilli,
 Talia nec frontes regum diademata cingunt,
 Sed quales claris sanctorum in fine æronis
 Iuserit emeritis Domini sententia gemmas.
 Nec dubium quin præcipue prohibite fidei
 Ultra hominem vario virtutum flore coruscet,
 Quem coram angelici meritum solatia verbi
 Historici felix testatur pagina libri.
 Nam cum Treverica permœstus ab urbe rediret,
 In qua dum miseris irato rege pavescit,
 Interitum, quorum vitam posebat ab ipso
 Compulsus proprium paulum laxare rigorem :
 Mitior ad culpam respexerat Ithacianam
 Damnata impulsus clementer parcere cause,
 Et reparare pie rursus nova fœdera pacis.
 Hunc igitur nimis afflictum micere revisens
 Angelus, alloquio coram manifestus et ore
 Detulit ad mœstum solatia blandus amicum,
 Anxia collatis permulcens viscera verbis,
 Consilio mutanda docens, commissa resolvens.
 Talia præcipui signans præconia vatis
 Zachariam sancto cœlestis nuntius ore
 Exorsum sancti fecit prædicere nati,
 Spondens venturam post jussa silentia vocem.
 Denique non impar meritum par prodidit ordo.
 Utque illi soboles, sic gratia contigit isti
 Clarius adjecta virtutum luce coruscans.
 Nam sepe expulsas captivo a pectore larvas
 Necdum præsentis verbis vel voce coactas
 Terrebat sanctæ felix vicinia cellæ,
 Excedensque procul benedicta habitacula virtus.
 Sic distenta nimis longe lateque micabant
 Præsentem Domini testantia signa favorem.
 Nec solo contenta solo, sed crebrius ipsos
 Martini titulis procul irrumpentia fluctus
 Videre immenso jactari turbine nautæ,
 Dum furit insanæ violentior unda procelle,
 Quantum vel solo prodesset nomine sanctus.
 Sulcabat medium Tyrrihæo marmore pontum
 Extentis properans puppis per cœrula velis.
 Concita subjectum scindebat prora profundum
 Adverso albentes dirumpens pectore fluctus
 Linqvens spumantium vestigia longa viarum.
 Cum subito obtectum prætendunt nubila cælum,

A Humida nigrantem prætendunt vellera cratem
 Et perit in picco penitus lux condita nimbo.
 Insistunt validi pontum subvertere venti,
 Fluctibus et madidæ rubris miscentur arenæ,
 Franguntur celsæ violento turbine moles,
 Altius elato suspensa volumina fluctu
 Instabiles sursum nimium tollentia colles,
 Dum redeunt crebris solvantur fracta iunius,
 Innumerosque procul reddunt cœlaxa fragores.
 Vela cadunt, resonant tremulo stridore rudentes.
 Nunc latet abscisso vicina ad nubila monte,
 Nutat in excelso rursus male pendula dorso
 Aucipitem casum metuens in utroque profundo.
 Ast alii quatiant latera obsistentia fluctus
 Et fracti elisa tabularum crate resultant

B Implentes laceram tam crebra aspergine puppen.
 Excutit avulsum ponti violentia clavum
 Rejecto rectore procul formido paventum
 Corda quatit tremulo convellens viscera motu,
 Pallentesque rigant non sola aspergine malas,
 Confusi genitus, lacrymosæ et murmura vocis,
 Ruptaque singultu assiluo suspiria flentum
 Plangunt consimilem vicina morte querelam.
 Interea extremo quidam terrore coactus,
 Sed necdum instructus veræ ratione fidei,
 Cœleste auxilium tali clamore poposeit :
 Ignorate mihi, merito sed cognite sancti
 Quem veneror famuli, per quem tua gloria fulget
 Martini, miserere Deus, depelle periculum,
 Eripe nos, nam cuncta tibi proclivia sanctus,

C Ut memini, antistes crebra virtute probavit.
 Nec mora : constrato ceciderunt æquora fluctu,
 Et jacuit planus placidarum campus æquarum;
 Leniter exlaceram moderato flamine puppen
 Optata impellens zephyrus statione locavit.
 Sic meritum famuli per cuncta elementa probavit,
 Et sancti titulos Christus distendit amici
 Glorificans clarum super invidia cœrula nomen.

Nec mirum est tam multa Deo factore probandam
 Martini potuisse fidem, si quando beatis
 Pervigil excubiis tota virtute precandi
 Ad Dominum præsens felicia vota tulisset,
 Si tantum ignari penitus longeque remoti
 Gratia per solum meruit clarescere nomen.
 Quanquam ad præcipuam contendens pagina laudem
D Obstupefacta pedem retrabat, verbisque pavescat
 Vilibus ad tantam virtutum ascendere molem.
 Queis non unum hominem sanctus, sed protinus om-

niem
 Suffragio medicante domum sanasse probatur.
 Testis adest clare celsus vicæ præfecturæ
 Gratifico assignans hæc dona Lycontius ore,
 Cujus multiplici latæ grassata ruina
 Obruerat lues una domum : tabentia passim
 Corpora seminecum partes rejecta per omnes
 Stipabant fessis horrentia limina membris,
 Tristis ubique dolor, crebra et suspiria, fletus
 Assidui, et toto penitus de pectoris antro
 Extorti gemitus, convellens ilia flatus,
 Et jugis motus, cutis arida, flamma medullis

insita succedens stomachum, gravis unda pavoris,
 Illa ad vicinum pallebant mœsta cadaver
 Corpora seminecum cognata, at funere tali
 Mœstior exemplo morientum turba pavebat.
 Ast alii exanimis saltem contingere caros
 Officio miseri nimium trepidante timebant
 Ne dispersa graves sererent contagia morbos.
 Hos metus obsequio subtraxerat, at dolor illis
 Viscera multiplici præstruxerat anxia luctu
 At qui postremis tumulassent mendra sepulchris
 Dilati ad similem non longo tempore mortem
 Portabant pariles ad limina tristia morbos.
 Nil medica valere manus, nil gramina succis,
 Sæpe suis magnas languentum operata medellas.
 Tali igitur dominus confusus elade suorum,
 Diffususque suis precibus, placare laborat
 Suffragio sancti Dominum, meritoque patroni
 Allegans querulom Martino interprete cladem.
 Qui quanquam cura jam leso iudice cause
 Per nimium sentiret onus, tamen anxia elemens
 Sollicito affectu poscentis vota recepit:
 Nec prius absistit jugi cruciata labore
 Proterere exhaustis amentia membra medullis,
 Et prono duram tellurem elidere nisu,
 Assueta adjectis duplicans jejunia pœnis,
 Nec tenui saltem concludens lumina somno
 Exasam stimulans setoso vellere carnem:
 Quam Dominus tanti studio permotus amici,
 Finita tandem penitus mitesceret ira,
 Reddens optate felicia dona salutis;
 Gratantem et Dominum complectens turba suorum
 Exceperet totis contestans gaudia votis
 Narrantem clari titulos et gesta patroni.
 Qui, post depulsam Martino orante ruinam,

A Munera sic merito festinans reddere sancto,
 Argenti centum prædicta ad limina libras
 Detulit oblati compensans præmia donis,
 Ut medici meritum merces vel parva probaret,
 Munifica et studiis gratantis vota paterent.
 Quæ sanctus cari officio gavisus amici
 Præmia devoti affectum testantia cordis
 Nec renuit. duma tradentis dispendia cautus
 Cogitat, ut fructum fidei præmissa referrent
 Munera; nec rursus proprios suscepit in usus,
 Ne mentem sancti votum maculare habendi,
 Sed cummissa Deo celo conclusit in atto,
 Ut modo captivos duris laxantia pœnis,
 Liminibus exclusa piis donata redemptis,
 Servarent admissa fidem, contempta rigorem.

B Perge igitur præmissa sequens, promissa repo-
 [scens
 Antistes clarum cœli sublimis ad arcem
 Astrigeam sortite domum, rutilamque coronam
 Qui cunctam rabiem diri totumque furorem
 Harmonis in parvam potuisti astringere museam.
 At nos præsentem semper venerabimur artus
 Donec ad æternam redeas cum corpore vitam,
 Sanctorum adnexas tumulis, jungende coronis.
 Vix solum a nobis potuisti abscondere voltum
 Nobiscum pietate marens; te sæpe frequentes
 Invisant oculi, coram curatio vivit.
 Ad sunt optate confestim dona salutis.
 Verba silent sed signa nitent; sic corpore paulum
 A visi abstraheris, præsens virtute videris,

C Quam precor ut misero manifesto corde petitam
 Semper adessee velis, ut cum meditatio carmen
 Finierit, teneat transcripta oratio laudem.

LIBER SEXTUS.

Invitas nostram revocanda ad murmura curam
 Dum vitam virtute paras, non clausæ sacerdos
 Lege obitus, carnisque tuæ sine carne superstes
 Cerberis, expeteris, contingeris, atque teneris.
 Dum largiris operi præsentem, ostendis honorem,
 Quærenti assistens, et nunquam abscoase præcanti,
 Quam bene vicinus propter complectitur artus
 Spiritus, et sanctum perfundit gratia saxum.
 Nil longe est pulsante fide: clamantia corda
 Allegant proprias sine voce et murmure causas.
 Mentis verba legit qui sensum introspicit, et cor
 Visit, et arcanum percenset pectoris antrum.

Quinque prius recolens signavi gesta libellis,
 De multis vel pauca legens, quæta portio nobis
 Comperta est tantis titulis quos contigit unus?
 Exiguam quanta pensat mercede laborem?
 Indigno mensum tanta ad præconia sensu
 Quanta sinit, fert vota rei bonitate patroni.
 Præcedit meritum pia gratia, palma tenetur,
 Nec sentitur onus: nondum libata laboris
 Cura mihi est, quod velle jubet jam muneris arrha

[est.

O quantas potuit major facundia linguas
 Hoc operis decerare bono, consueta repelli
 Carmina non patitur, credit bona quæ sua novit.
 Nam certum jussisse ipsum quæ missus ab illo
 Interpres tentanda putat sociatus et hærens,
 Et semper tanti revehens præcepta magistri
 Peractus felix docto victurus in ævo.
 Non fama incertum narrat, nec credulos aures
 D Rinaorem attentas properat vulgare per aures.
 Coram visa probat, testis fidissimus astat,
 Inspectæ assertor fidei miracula prodit
 Luminibus oblata suis, et tradita votis.
 Huc ex diversis certatim partibus orbis
 Agmina conveniunt, numerosas millia causas
 Multiplicant, iterantque preces: dat gratia velox
 Optate pietatis operi, letantur ovantes
 Emersi fructum celerem se ferre laboris.

Jam vero obsessos furioso dæmone sensus
 Huc vocat auxilium, rapit huc curatio velox.
 Sistantur, trepidantque rei, confessio clamat
 Extorta imperio: sub iudice pœna salubris
 Gernitur, et proprias alieno in corpore voces

Edere pervasor captivo ex ore iubetur.
 Sentitur iudex nec cernitur impius hostis :
 Exstul ab erepta properat discedere præda,
 Inter et instantes fugiens vanescere pœnas.
 Aeriâ in nexum constringunt vincula corpus,
 Quos rebare vagus nexos miraberis artus.
 Firinabunt inspecta tidem : quem pœna ligavit,
 Tormenta implicitis produunt constrictius ulnis,
 Pulsat et affixis * obstacula membris (sic).‡
 Quid cum sidentes cancelli in tramite gressu
 Aerium sustentat iter? nutantia currunt
 Corpora et impositum cava subvehit aura volatum.
 Quin etiam in puteum qui templo clausus in ipso
 Fonte salutiferas eructat concavus undas,
 Corpora præcipiti jaciuntur concita saltu
 In proum cogente reo, qui vertice presso,
 Progressum sua membra caput detrudit in altum
 Gurgitis, et cerebrum membrorum mole perurget.
 Sed quis non videat cum corpora mersa resurgant
 Extentos patuisse sinus et fulcra favoris
 Molliter exceptis ulnas reserasse ruinis?
 Artus prædo gravat, vitam clementia servat;
 Plus opis apparet studium quam pœna latronis.
 Quisque fide nutante labas attende, resurgunt
 Corpora, et ad vitam Martino orante trahuntur.
 Absorbes tantum miserorum membra profundum,
 Nec puteus patulo conclusos ore perurget.
 Sed quid ego e puteis? fluvius testatur alumnus
 Mirandæ virtutis opus, qui mœnibus urbis
 Junctus contiguus allambit saxa fluentis.
 Hic medius cellam discriminat atque sepulcrum,
 Divisisque locis diffusum interserit æquor,
 Naviger inque freti speciem se gurgite vasto
 Disjiciens, longeque suis divortia ripis
 Instituens, oculos visu ulteriore fatigat.
 Et quanquam validos lassat tranando lacertos,
 Hunc fluvium a templo quod sanctos continet artus
 Et laudi æternæ felicia membra reservat,
 Insanas petiit misero cum corpore dæmon,
 Mersurus raptam vicino in gurgite prædam.
 Verum nil patitur miseratio tanta eruentum,
 Atque admittit di-o sævissima jura tyranno.
 Duratum calcatur iter, solidata rebellat
 Gressibus, et passus properos non alluit unda.
 Trans fluvium siccas stupuerunt agmina vestes,
 Et gaudens hominem purgandum cella recepit
 Quæ dudum angelicæ felix fuit hospita vitæ.
 Nec quidquam gestum turbatæ tempore mentis
 In semet reduces sensu tenere recepto.
 Chammorum plerumque sonos et fracta minantium
 Murmura, et incisas fera per compendia voces.
 Auxilium sub teste patens nescivit ademptus,
 Muneris ignarus, tantaque e munere salvus
 Plerumque inflexas aliena ad murmura linguas
 Possessor miseri rapiebat spiritus oris,
 Ut Græcis fluere Gallorum verba loquelis,
 Et fando exprimerent gentem, nec nomine notam.

* Energumeni per cancellos basilicæ vehuntur et in puteum jactantur impulsu demonis, mox illi abs-trahuntur. Vide Gregorium Turonensem, l. i. de Mi-

A Quisquamne hunc sensu proprio putet esse locutum.
 Qui fatur non nota sibi, de pectoris antro
 Mugit, et edomitam flectit possessio linguam,
 Ut chordæ id resonant motus quod plectra pererrant,
 Imperioque magis nervorum fila loquantur.
 O quoties urgente Deo ventura fatentur!
 Et quorum oblectant semper mendacia fraudem
 Extortum a Domino coguntur dicere verum,
 Quæ pœna est manifesta loqui, præceptio vocem
 Elicit, et cedit mandato oppressa voluntas.
 Illustrem virtute virum sed moribus almis
 Plus clarum magnumque fide quæ celsior exstat
 Egidium, hostilis vallaverat agmine multo
 Obsidio, objectis quæ mœnia sepserat armis
 Auxilia excludens, et clausos viribus urgens
 B Ut minus obsessis faceret divisio robur,
 Nec jungi ad bellum socialia castra liceret.
 Verum præsidio Domini dejecta fugantur
 Millia, et egressum portis bipatentibus agmen
 Restaurat solidas securo principe vires.
 Interea trepido vicina mœsta pavore
 Pallebant tanti proceris discrimine, et omnis
 Anxia pendebat populorum cura paventium
 Dum se quisque putat similem perferre procellam,
 Inque uno nutat quidquid consistit in uno.
 Ergo aliquis fortè ex illis quos tetrior ira
 Traxerat ad votum sorbendi in cæde eruoris,
 Præcipiti ad nutam Domini quasi turbine raptus,
 Præcedensque citos trans flabra et nubila ventos
 Gestorum seriem captivo e corpore prompsit,
 C Obsidione urbem Martino orante solutam,
 Atque ipsum donasse Deum populorumque ducentumque
 Mox patuit manifesta fides, seriemque probavit
 Ipse dies, eadem hora fuit, nihil ordine verso,
 Invitumque hostem fallere pœna coegit (sic).
 Ut Balaam cupiens Domini maledicere plebem
 Extorquente Deo castum benedixit ovantem.
 Haud alio penitusque ipso rerum ordine venit
 Nuntius, illam urbem tanta obsidione solutam,
 Præcipitem Rhodanum molli quem ponte subegit,
 Et junxit geminas connexo tramite ripas,
 Ut siccam præberet iter, quæ puppibus instat,
 Desuper et presso nutans via pendet in amne.
 Hanc quoque presentis sociatus sancte patrono
 Eripis, et cogis trepidum tua vota fateri
 D Quæ nollet donata tibi, reus astat, et Euro
 Ociur admissa optatæ specularia cædis
 Hæc quoque discussis patefecit calculus horis.
 Ipso ut res docuit, completa et prodita pacta.
 Jam vero erga omnes curatio quanta medelas
 Non medicante manu, non succo allata salabri,
 Nec ferri perpessa aciem, nec gramini haustum,
 Ulcere nec raptum resoluti sulphuris ignem,
 Sed verbo medicante fluens, recteque probata
 Præcipiti virtute fides quæ cominus astans
 Omnibus, invitat, trepidam dum sanat adeptus.
 Hic cæci ignotæ stupuerunt munera lucis,

raculis Martini, c. 2, ubi hæc et sequentia omnia gesta narrat, sumpta ex libro Paulini sexto, ut ipse met testatur.

Hic alacrem cursum vegetato corpore claudi,
 Hic nova collatae vocis discrimina surdi:
 Quod causae attulerint cladem, tot dona salutem
 Restituunt, semper poenis numerosius astat
 Praesidium, praesensque fugat tutela periculum.
 Experta est tantam paralytica virgo medelam
 Afficiens miseros longo mœrore parentes.
 Namque omnem membrorum usam violentia morbi
 Abstulerat, cunctisque simul praemortua nervis
 Exanimos penitus stratis rejecerat artus,
 Et solo vivens gemita spiramine fesso
 Et flatu exiguo stomachum quatiebat anhelum,
 Haec sancti ad meritum manibus delata parentum
 Propter vicinum jacuit miseranda sepulcrum;
 Altero nunc ora rigant rorantia fletu,
 Inque vicem effuso lacrymarum flumine certant.
 Percepit sanctum clementia, vix levis artus
 Attigerat miseros benedicti tactus olivi,
 Exsiluere pedes, nervi sumpsere vigorem,
 Et valida optatos senserunt brachia motus,
 Erectaeque manus digitis lusere solutis.
 Gaudia confestim miseri votiva capessunt,
 Et vix tam trepidi credunt quae credere malunt.
 Mutatur rursus facies meliore sereno
 Et nova perspicui rapiunt miracula vultus.

Attamen haud longa hoc meritum servavit ho-
 [nestas

Qui nunc assiduis onerabant limina votis,
 Spontentes celere post praemia tanta recursum,
 Atque inopum sumptum mox largitione levandum
 Munilice quos sanctus alit, vestitque sacerdos
 Consuetam devotus opem dum praestat aegenis,
 Expensivusque suis ditescit prompta voluntas.
 Anxius ut antiqui dirum rapuere venenum,
 Atque idem serpens qui quondam suaserat Evam
 Hos quoque consiliis simili livore coegit.
 Neglectam calcare fidem, dum prava voluntas
 Consiliis addicta malis diversa volentum
 Parvit infelix fœda ad mendacia verbis,
 Inmemor inspecti penitusque oblita favoris,
 Idolicos repetit vesano pectore ritus,
 Dispositum mutavit iter, vegetamque puellam
 Auctori vite abripuit, diroque latroni
 Dedit, ingratus lidei, sed subditus hosti.
 Verum ubi tartarei fœdalia busta tyranni
 Eminis aspexit deceptae virginis error,
 Concedit, et dono tanti spoliata patroni
 Addicta est propriis eliso corpore morbis,
 Donec sanata dominante priore puellam
 Mors raperet duplicata malis, et debita poenis,
 Quam melius tantae recolentem dona medela
 Ad vitam aeternam vel praesens vita vocasset,
 Jure ut evangelici meminisset credula verbi
 Quo jussum Domini sanatum munere servum
 Peccatum vitare suum, ne rursus in ipsum
 Pergeret, et culpam poena graviore piaret.
 Interdum injustos justo terrore coegit
 Virtutem sentire Dei; nam saepe rebelles
 Si nondum praeccepta regunt, vel verbera cogunt.
 Cui subito pavefacta metu graviore (sic)

- A Auxiliatores pateretur Gallia Chunos,
 Nam socium vix ferre queas qui durior hoste
 Exstet, et annexum foedus feritate repellat.
 Horum unus stimulis furiosi demonis actus
 Irrupit sacram Domini praedo improbus ætem,
 Inde altare Dei gressu temerare profano
 Ausus, et intuitu furialia vota secutus,
 Abripuit sanctam tumulo vellente coronam
 Quae meritum sancti propter conjuncta docebat,
 Effigians illam quam Christo iudice sumpsit
 Fulgentem astrigera cœli sublimis in arce,
 Sed sensere oculi culpam, quod nuntia cordis
 Lamina perspectam voluerunt condere praedam.
 Intuitu peccavit ovans, nec eernere quivit
 Quae rapuit, liquitque oculos, subtracta voluptas,
 B Obsessos gemuit visus quasi nocte dirna,
 Et circumfusus quaerens solatia lucis
 Vicinum doluit tenebris densiscere solem.
 Quid stupet aspectum subita caligine clausum?
 Jam tunc caecus erat male cum rapienda videbat.
 Verum ubi quaerenti crimen detexit amico,
 Et percontanti nudavit gesta sodali,
 Progressum seu nocte ducem cogente secutus
 Dissimili petiit benedicta altaria voto,
 Edomitus jam clade sua, propiorque saluti
 Confessus commissa reus, seque ipse salubri
 Iudicio damnare volens, meruisse videtur
 Illic veniam, quod se poenam meruisse fatetur.
 Compensat plectenda dolor, perversa reformat.
 Amissa ut capiat, sumit sua, quae tulit, offert.
 Mens perversa habuit poenam, conversa medelam.
 C Ast alius caedem sitiens violentior ira
 Demone fervidior qui capto in corpore clausus
 Tartareo miserum furiosus jure premebat,
 Percudit obsessum funesto a demone corpus,
 Hospite tam diro tanto crudelior hostis
 Sanguineumque enses perfosso in pectore mersit.
 Verum persistens insaniam vel furor idem
 Spumantem gladium rorantem et sanguine dextram
 Vertit in actorem sceleris vix caede peracta,
 Et lachras tanti sceleris mucrone resolvit
 Ac facinus male conceptum per viscera quaerit,
 Quam cito iudicium velox vindicta probavit.
 Et se cum tali admissa prope ultio iunxit.
 Nec quisquam dura ista putet, cum pauca timorem
 Signa acunt, poena exteret, formido medela est.
 D Ornatum sanctis altaribus addere gaudens
 Certatim populus studio properabat ovantum.
 Verum cum pulchras molitio tanta columnas
 Tentaret sancti transferre ad limina templi:
 Quidam tam propeis caecato corde rebellans
 Obvius ire parat vel talia coepa morari
 Instinctu impulsus furiosi demonis audet:
 Insuper uxori minitans quod fletibus ejus
 Expletum pensaret opus, cum forte propinquo
 Rure habitans quaesita operi instrumenta dedisset.
 Nec mora, et in parvi vada per lucentia rivi
 Praecipiti dejectus equo, non reperit ulla
 Quae possent prouum corpus demergere lymphas.
 Merendus quaesivit aquas tenuique fluente

Incubuit moriens, quas presserat hausit arenas ;
 Naufragium sine puppe rapit, sine flumine gurgis :
 Agnoscent elementa Deum, nil casibus inde
 Mentiri licuit quod jussio sola peregit.
 Non illas certe lacrymas tua funera flenti
 Præmissæ movere minæ, sed plangit, ut ante
 Omnis exosi vates ventura canebas.
 Præcedis nostras jam non prohibendo columnas,
 Nec rapis ornatum templo, rapiende sepulcro.
 Sed populus majore fide devotus et instans
 Præcipuum celeravit opus, virtute probata
 Judicium emicuit, præsens devotio crevit.
 Jam posito terrore legens correctæ periculis,
 Munera præcipui numerabis blanda patroni.
 Et post percussam victo serpente venenum
 Nectarei primum succo gaudebis olivi ;
 Quod quoties sancti vicinia junctæ sepulcri
 Coninus excepit, mutavit vera liquorem
 Gratia, et advexit præperas festina medelas.
 Perlatum obtulerat felix antistes olivum
 Incunctante fide quod spiritus ille rigaret,
 Et nova contigui perfunderet aura favoris,
 Perpetuus Domini non solum nomine cultor,
 Et prægressa pii sectans exempla magistri.
 Huic cum vellet opem veneratus ferre saluti
 Expertumque bonum cunctis adhibere medelis,
 Abrasus prope benedictu e marmore pulvis
 Admixtus sancto vires duplicavit olivo
 Ut sic resperso virtus geminata liquori
 Augeret contacta fidem, sociata salutem.
 Verum ubi vel modicam sensit vicinia micam,
 Gratia contactum velox suspendit olivum,
 Et tumor exundans efferbuit, auxit abundans
 Copia quod coram prolato munere crevit.
 Celsior ore suo diffusio claustra rigavit.
 Et tamen exundans non fecit gratia damnum
 Et subjecta fluens, et semper plena repletis,
 Non maculat unquam madidas hæc gloria vestes.
 Majorem hæc retinent inspecta Siloa nitorem,
 Quæ totum testantur opus, non abluat ullus
 Quæ virtus tanto indicio perscripta notavit,
 Nec clausa est laus ista loco, sectata fideles
 Gratia sublimes titulos et in æera misit.
 Ipse etiam sancti meritum sensere procellæ,
 Grandinis et terror deusatis nubibus hæsit
 Vastandisque locis elementior ira pepereit.
 Quidam confidens veram se ferre salutem,
 Si quidquam e sancti licuisset lumine templi
 Ad propriam deferre domum, benedicta salubris
 Congaudens famulus suscepit præmia ceræ.
 Experta est gavisa fides quod pectore toto
 Senserit auxilium : spes expectata revixit,
 Evasis protectus ager jacula illa liquoris
 Saxeæ, et astricte glacialia verbera lymphæ,
 Ac fructus satiatione legens quæ condita terræ
 Extendit patulos votiva ad tegmina ramos.
 Indultum stupuit vicinia cuncta favorem
 Et patuit veris virtus jam cognita signis.
 Non ego contentis possem hæc præconia linguis
 Juncta loqui, aut tantas virtutum evolvere palmas :

A Nec mihi mendacis pulsanda oracula Phœbi,
 Nec confictarum plectra expectanda sororum.
 Nos alter repleat tante ad præconia laudis
 Spiritus, et nostro det verba et gaudia cordi.
 Ut verum cantare queam, mea Musa, patronus,
 Me foveat, vegetetque meum sua gratia sensum,
 Ne vincar splendore operis, neu lumine tanto
 Obrutus instabiles oculos a luce reflectam,
 Perspicuoque canam celsa et cœlestia sensu.
 Crede Deo, lecture, pio quæ credere nobis
 Ambigis, et Christo cuncta hæc proclivia nosces
 Quæ dedit, et sancti titulis accrescere jussit.
 Obsequium solemne pio deferre quotannis
 Assuevit populus, reducis cum circulus anni
 Instaurat renovans sanctæ mysteria Paschæ ;
 B Invitat propriæ veneratio plurima cellæ
 Quæ tam præcipuo patuit fida hospita sancto,
 Angelico possessa viro, prona ora madescent
 Fleatibus, et lacrymis sancti vestigia quærunt,
 Quæ loca contigerit psallens, quæ presserit orans.
 Hinc meminisse volunt in quo libaverit escas
 Immensa exiguo laxans jejunia gustu,
 Cœlesti auxilio excubiis quæ cella quietem
 Foverit, atque brevem membris largita soporem
 Sublimem vigili recrearit imagine mentem.
 Huc populum congaudet ovans perducere pastor.
 Transfretat exceptum numerosis puppibus agmen
 Et fructus sub classe latent : hæc sexus et ætas
 Omnis adest, vacuæ resident custodibus ædes
 Et cunctis alterna fides penetralibus astat.
 C Interea infuso mortis vel criminis auctor
 Invidiæ livore suæ, conatibus istis
 Obvius ire parat, navemque aggressus onustam
 Fluctibus in mediis vastoque in gurgite mersit,
 Involvens alto simul omnia rapta profundo,
 Implicitumque trahens decursu fluminis agmen.
 Quam cladem expectabat ovans, quantoque triumpho
 Optate numerabat funera mortis (sic),
 Divulsos rapiens nutricum a pectore parvos,
 Dispersensque vagas super invia cœrula clades ?
 Ast alio cernens nexu cervice gravata
 Mergere depressum quod strinxerat ulna cadaver,
 Hos madida jam veste trahi, sed querere cœlum
 Luminæ et infusas vel murmure pellere lymphas.
 Interea consors Martini in nomine clamor
 D Auxilium cœlestæ ciet, prosternitur omne
 Vulgus, et humentes fletu perfundit arenas.
 Debebat tam læta dies specialia mœstis
 Gaudia, et eximium solerani in tempore munus.
 Adfuit in mediis confestim mitior undis
 Spiritus, et dira rapuit jura improba morti.
 Suspendit vaga membra liquor solidata saluti,
 Lymphæ artus subvexit aquis, non icta natatu
 Nec permutatis sulcata et saucia palmis,
 Immotum gestavit omis ripisque revexit,
 Gaudia et advectam numerarunt læta salutem.
 Agnovit natum genitrix, infantia matri
 Hæsit et amplexu genitor sua pignora fovit.
 Frater, mater, hems, famulus, matrona, propinquus
 Collato coiere gradu, gratesque resurgans

Vox cecinit, sanctisque Deum laudavit in hymnis.
 Vix audet quisquam confestim credere visis.
 Consultit et dubio trepidantia lumina voto,
 Nec fracta est terrore fides, properatur ad amnem;
 Ocius instaurat vegetas nova gratia vires,
 Non habitum mutare placet, cum vestibis hisdem
 Exsultant, madidoque fides non alget amictu.
 Sic ripa ulterior tanto gavisa triumpho,
 Cantemus Domino læta et credula, dixit (sic),
 Præda illæsa canit, submersus prædo remansit.

Ecce iterum Dominus scissi Jordanis hiatu
 Divisum patefecit iter, populumque per annem
 Prægressæ jussit se jungere cominus arcæ,
 Ad fontem remeans vertit sua flumina gurges,
 Et sistens cursum refluus properavit ad ortum,
 Hæc loca calcatis populus protrivit arenis
 Navita que trepidus, remo veloque cucurrit.
 Quas terræ, pontique vias non nominis hujus
 Gloria pernici penetravit concita saltu,
 Æqureas egressa vias, et pervia nautis,
 Vasti dorsa maris validis abrepta procellis?
 Puppis in ignotum longe delata profundum
 Extra hominum classisque vias torpore ligatu
 Turbinis impulsu præceps irruerat æquor.
 Egressum spes nulla dabat. Nam glute liquoris
 Immota absistens pontus tabulata tenebat
 Obsidione maris cupientes vota procellæ.
 Verum nulla datur miseris exire potestas
 Naufragium tam segne tenet sine motibus ullis
 Quæ natat in pelago non enatat, hæret in undis
 Detestanda quies pontus quod sustinet obstat,
 Nec velit impulsu puppem, nec sorbet hiatu.
 Effugii via nulla patet, nam servat in undis
 Fluctibus astrictam torpens custodia prædam.
 Spes est una Deus, solus quæcûnque creavit,
 Et regit, imperium servant elementa creantis,
 Ad nutum Domini raptim commota quiescunt,
 Insuetos motus prope torpentia discunt,
 Dispositisque prius rebus dat jussio legem.

Quidam rumore sensu meliore secutus
 Martini titulos fama vulgante per orbem
 Compererat, plenaque piis miracula gestis,
 Hæc cogente malo solam ratus esse salutem
 Ad verum clamare Deum, sic forte precatus,
 Ad cælum visus lacrymarum fonte rigatus
 Erigit, atque oculis cordis penetralia jungens
 Aspice, ait, miseris spes una et vera salutis,
 Martini miserere Deus, qui tanta per illum
 Sparsisti in populis divini signa favoris,
 Et meritum virtute probans exteudere terras
 Jussisti titulos etiam trans æquora claros.
 Ille suis solvat vel laxet vincula puppis
 Suffragiis, cogat divisas cedere lymphas,

A Et tantum fluctum rarescere gurgite ponti.
 Nec mora, et allapsi propeere vis maxima venti
 Expulit arreptam discisso gurgite navem,
 Et vexit facili super invia cærule flatu,
 Moxque exoptata portus statione relovit,
 Nomine Martini vectus simul atque revectus.
 Assiduaque fide dona exorata canentes,
 Quis tandem hæc sensu capiat; quis carmine piugat
 Quis numerare queat, quis promere? vincitur omne
 Ingenium, colibent pressas præconia linguas.
 Attamen inferior titulis quos gloria comit,
 Quæ comperta mihi toties vel scripta relegi
 Cum fari ut dignum est, nequeam, vel tangere nitari.

Quidam de sancto repetens sua limina templo
 Præsidium domui credeas allerre salutis
 B Detulerat secum sanctam ad penetralia ceram,
 Fidens quod tanti benedictio juncta patroni
 Tam justæ fidei meritis virtutis adesset.
 Et jam tempus erat prodi documenta laboris.
 Forte per elapsum serpens incautus ignem
 Flamma vorax vires augens per pabula ligni
 Urgebat jam clade domum. Vapor undique in auras
 Plurimus undantem glomerabat turbine molem,
 Arida sorbebat rapiens atque obvia lambens,
 Et solas linquens de tanta clade favillas.
 Nec spes effugit propius flagrante periculo.
 Sepserat incumbens propter penetralia terror,
 Et tam contiguam vicina pericula prædam.
 Ad sanctum rediere preces, clamore fideli
 Poscitur, atque iterant crebræ nomina voces (sic),

C Ipse herus accense rutilantia lumina ceræ
 Unguine felici blandam fudentia lucem
 I retrepida velox rapit ad penetralia dextra,
 Atque inter medias statuens flagrantia flammæ
 Ignis præsidii ingentem reppulit ignem.
 Hæsit turbo furens, vastator protinus hostis
 Terga dedit, rabiensque ignis scintilla fugavit.
 Non ita si totos jecissent nubila nimbos
 Desuper insusæ possent prodessse procellæ.
 Aut si certanter rapuissent flumina cœtus,
 Quilibet hæc quirent exhausto flumine fontes
 Tam celeri prestare bono quam vera potestas
 Ignis prætrepidans refugit sua pabula ceras
 Alterosque favos consors natura pavescit.
 Virtute interimit flammam quam lumine nutrit
 Nectare perspicuo redolens pinguedo liquores.

D Hæc paucis ausus propeere percurrere verbis
 Signavi inductus populo relegenda fideli,
 Firmavere humilem tam grandia gaudia vocem,
 Quæ queris descripta parum mirabere gesta,
 Sufficit ut carmen temens præconia laudis
 Nil morti licuisse, palam cum vita probetur.
 Perpetuum urbs Turonum Martino antistite gaudet

EPISTOLA

B. PAULINI AD PERPETUUM EPISCOPUM.

Domino sancto ac beatissimo patrono Perpetuo episcopo Paulinus.

Iterato asinæ ora reserastis qui mihi loquendi fidu-

ciam præstitistis, cum objecta ore in eo loco reverentius silentio conticescerem quam imperita verbositate garrirem. Sed querit de suffragii assidui

suggestione : votum loquendo praddere, domine sancte ac beatissime, specialis apud Dominum patrono conversationis angelicæ et apostolicæ dignitatis. Ego conscientia perurgente credideram etiam hoc fuisse nihium quod potueras notare temerarium, ut ad illam virtutum tam perspicuam claritatem quasi illuminandus accederem, lucemque tam claram tenebrarum mearum nube restringerem. Sed benigne de his quæ scripseram sentiendo duplicatis audaciâ missione, ut etiamnum illi parietes consecrati ver-

Asuum meorum ferant lituras, qui ad remedium imbecillitatis imbuimur. Versus per dominissimum meum diaconum sicut præcepistis, emisi, quos pagina in pariete reserata susceperet, etiam illis de visitatione Nepotuli mei memor tanti favoris adjectis, quem charta inscripta virtutibus, et manu beatitudinis vestræ subscripta sanaverat. Vestra præstabit oratio ut credulitas crescat auxiliis, et quæ adipisci cupimus, scribere quia permittitur, adeamus.

INCIPIT VERSUS PAULINI DE VISITATIONE NEPOTULI SUI.

* *Quantum modicam stillam quanto torrente rependis, Sancte Deus, licet ipsa hujus vel guttula roris*
A *te tam sterili data sit vel præstita cordi.*
Non his obsequiis tam largum lumen egebat,
Et tenuis levibus foliis qui decidit humor
Tam profuo augmento faceret dum labitur anni
Cum magis ad ramos de rupi surgeret humor,
Dom virens fundit nebularum stamina gurges,
Contiguumque rapit sitiens vicinia frigus
Inque hæc gutta meas tetigit tam prodiga fauces,
Tangeris ut marmor solidi crystallæ fluenti.
Quantum hæc sola mihi ferret patientia donatæ
Ut nullam incideret felix audacia culpam.
Nunc vero his etiam duplicaret gratia signis
Ut nullo te sine canam, venerande sacerdos,
Non finitur opus quo susciter, addita crescut,
Quæ meminisse jubet virtus, dum proditur astat,
Tunc meas visus lacrymas, tu letibus illis
Fers miseratus opem, te vitæ altissimus auctor
Exorante gravis cohibet lamenta senectæ.
Ipsa salus vitam revehit : deiecerat ægrum
Et pene exanimem morbi vis tanta nepotem,
Conjunctamque eidem nubendi lege puellam,
Ut vix jam tenui spirarent corpora flatu,
Nec posset solers tactus deprendere venas
Subtracti pulsus filo languente latentes.
Me quoque submotum pietas arcebat ab omni
Officio : exosam vitabant lumina lucem,
Dum pœna est quodcunque vident. Spes una paventis
Cor tetigit juvenis, causam mandare patrono,
Indulti et toties proprii meminisse favoris.
Nuper contigerat perlectam evolvere chartam
Quæ tanti ad nosmet meriti pervenerat, index
Innumera ut miris fulgeret gratia signis,
Queis Dominus veri meritum testatus amici,
Ornabat sanctum per dona immensa sepulcrum.
Hæc signa antistes dextra signaverat alma
PERPETUUS, *tanti gavisus lande magistri.*
Hanc igitur chartam vix linguæ murmure parvo,
Incunctante fide spes non incerta poposcit.
Exanimi juveni vires fiducia fandi
Præstitit; et fessam laxavit gratia linguam.

B *Ergo inter medios quos febris moverat ignes*
Virtutum palmas stomacho conjunxit anhelis,
Et rapuit recolendo fidem quæ scripsit in ipsis
Condita visceribus quidquid conclusa tegebat
Página, et ad votum velox medicina cucurrit.
Exiit jussus tanta ad miracula sudor,
Crevit et ad numerum tanti quoque muneris ordo
Ut scribeo fidem faciem quam scripta retentant :
Non tam pernici suspendunt succina saltu
Festucam feni vicini glute vaporis,
Quam citus ad chartam madefacti corporis humor
Mandato celebrante redit, sæpe vita revertens
Affectu quæsivit avum, quasi nuntia tanti
Muneris, et reliquis jussit me jungere signis
Quam præsentit opem, tali mandanda patrono est
C *Causa rei, assistit propior clementia sanctis*
Et culpæ offensam relevat tutela favoris.
Nec mora commoditas numerum prægressa dierum
Qua sæpe ignaros spes dinumerata sefellit
Auxiliis orantis adest, nec clauditur ullis
Gratia vera locis, nec vires terminus aretat
Quas Deus accumulât, propter curatio tangit
Qua Salvator adest : tam longe abjuncta sepulcro
Cellula suscepit quod mens attenta poposcit,
Atque ipsa est ingressa locum, quo credita puncto.
Ille ager, leihumique pavens uxoris amata,
Fit medicus, suadetque fidem mittendo salutem,
Proscit et illa toris quidquid pensenserat iste.
Est certamen opem retinere, et querere partam,
Hæc possessa timet dimittere, illa probatis
D *Sc quoque salvari festinat credula signis,*
Sique dure inque vices ambo orant, ambo retentant (sic),
Atque hærens uni pietas succurrit utrique.
Grates, sancte, tibi dum spiritus hos reget artus
Mens et lingua canet, nunc respice cætera clemens
Membra domus, celeris revehens fomenta salutis
Et tibi commissam propior solare senectam,
Optata indulgens propere, vel præstita servans.

DE ORANTIBUS.

Quisque solo acclinis mersisti in pulvere vultum :
Humidaquæ illæse pressisti lumina terræ.
Attollens oculos, trepido miracula visu
Concipe, et eximio causam committe patrono,

* *Hi versus valde corrupti erant in vetere codice.*

Nulla potest tantas complecti pagina laudes
 Quamquam ipsa his titulis cœmentis et saxa notentur.
 Terrenum non claudit opus quod regia cœli
 Suscipit, et rutilis inscribunt sidera gemmis,
 Martini si queris opem trans astra resurgens
 Tange polum, angelicam scrutatus in æthere cœtum,
 Illuc conjunctum Domino perquire patronum
 Sectantem æterni semper vestigia Regis.
 Si dubitas, ingesta oculis miracula cerne
 Queis famuli meritum verus Salvator honorat.
 Accedes reliquis inter tot millia testis,

A Dum narranda vides, solers et visa retexis.
 In sanctis quidquid signavit pagina libris
 Instaurat renovante Deo, quo minere gaudent
 Cæcens, claudus, inops, furiosus, anxius, æger,
 Delilis, oppressus, captivus, mœstus, egenus.
 Omnis apostolicis gaudet curatio signis.
 Qui lens adfuerit, letus redit, omnia cedunt
 Nubila, quod meritum turbat medicina serenat.
 Expete præsidium, non frustra hæc limina pulsas.
 In cunctum perget pietas tam prodiga mundum.

EXEUNTE SÆCULO QUINTO.

AMOENUS.

ENCHIRIDION VETERIS ET NOVI TESTAMENTI.

DE VETERE TESTAMENTO.

ADAM ET EVA.

Eva columba fuit tum candida, nigra deinde
 Facta, per anguinum male suada fraude venenum
 Tinxit et innocuum maculis sordentibus Adam.
 Dat nudis lieulna draco mox tegmina victor.

ABEL ET CAIN.

Fratrum sacra Deus nutu distante duorum
 Æstimat accipiens viva, et terrena refusans :
 Rustiens invidia pastorem sternit; in Abel
 Forma animæ exprimitur, caro nostra in munere
 Cain.

ARCA NOE.

Nuntia dilecti jam decrepantis ad arcam
 Ore columba refert ramum viridantis oliivæ :
 Corvus enim ingluvie per fœla cadavera captus
 Hæserat, illa date revelat nova gaudia pacis.

ILEX MAMBRE.

Hospitium hoc Domini est, ilex ubi frondea Mari-
 |bæ

Armentale senis protexit culmen, in ista
 Risit Sarra casa, sobolis sibi gaudia sera
 Ferri, et decrepitem sic credere posse maritum.

MONUMENTUM SARÆ.

Abraham mercatur agrum, quo conderet ossa
 Conjugis, in terris quoniam peregrina moratur
 Justitia atque fides : hoc illud millibus emptum
 Spekeum, sancte requies ubi parta faville est.

SOMNIUM PHARAONIS.

Bis septem spica, vacce totidem, Pharaoni
 Per somnum vise; portentum dispare forma
 Uheris, atque famis duo per septennia tempus
 Instare, hoc solvit patriarcha, interprete Christo.

JOSEPH A FRATRIBUS AGNITUS.

Venditus insidiis fratrum puer ipse vicissim
 Cratera in fratris sacco clam præcipit abdi
 Utque reos forti Joseph tenet, auctio fallax
 Proditur, agnoscent fratres, vanique pulescunt.

IGNIS IN RUFO.

Sentibus involutus Deus igneus ore corusco

B Compellat juvenem, peccoris tunc forte magistrum
 Ille capit jussus virgam, lit vipera virga,
 Solvat vinela pedum, properat Pharaonis ad arcem.

ITER PER MARE.

Tutus agit vir justus iter, vel per mare magnum,
 Ecce Dei famulis scissim, freta Rubra dehiscunt,
 Cum peccatores rabidos eadem freta mergant,
 Obruatur Pharaon, patuit via libera Mosi.

MOSES ACCIPIT LEGEM.

Fumat montis apex divinis ignibus, in quo
 Scripta decem verbis saxorum pagina Mosi
 Traditur, ille suos suscepta lege revisit,
 Forma sed his vituli solus Deus, et Deus aurum.

MANNA ET COTURNICES.

Panibus angelicis albet tentoria patrum,
 C Certa fides facti, tenet urceus aureus exim
 Servatum manna : ingratis veni altera nubes,
 Atque avidos carnis satura congesta coturnis.

SERPENS JENEUS IN EREMO.

Fervebat via sicea eremi serpentibus atris,
 Jamque venerati per livida vulnera morsus
 Carpebant populum, sed prudens ære politum
 Dux cruce suspendit, qui virus temperet anguem.

LACUS DESERTI AMARUS.

Aspera gustata populo sitiente lacuna
 Tristilicos latices stagnanti felle tenebat;
 Moses sanctus ait : Lignum date, gurgitem in istur
 Conjicite, in dulces vertentur amara sapes.

FONTES DUODECIM ET PALME SEPTUAGINTA.

Devenere viri, Mosi duce, sex ubi fontes,
 D Et sex forte alii, vitreo de rore rigabant,
 Septenas decies palmas, que mysticus Helym
 Lucus, apostolicum numerum libris quoque pinxit.

LAPIDES DUODECIM IN JORDANE.

In fontem refluxo Jordanis gurgite fertur,
 Dum calcanda Dei populis vada sicea relinquit,
 Testes hisseui lapides, quos flumine in ipso
 Constituere patres, ad formam discipulorum.

DOMUS RAAB.

Procubuit hierico, sula astant atria Raab,

Hospita sanctorum meretrix, tanta est fidei vis;
Incolumi securo domo spectabile soccum
Ignibus adversis in signum sanguinis offert.

SAMSONIS LEO.

Invictum virtute comæ leo frangere Samson
Aggreditur, necat ille feram, sed ab ore leonis
Mella fluunt, maxilla asinæ fontem vomit ultro
Stultitia exundat lymphis, dulcedine virtus.

SAMSONIS VULPES.

Ter centum vulpes Samson capit, ignibus armat,
Pone faces caudis circumligat, in sata mittit
Allophylum segetesque cremat; quæ callida vulpes
Nunc heresis flammis vitiorum spargit in agros.

DAVID PASTOR.

David parvus erat, fratrum alitius, et modo Jesse
Cura gregis, citharam fornicans ad ovile paternum,
Inde ad delicias regis; mox horrida bella
Conserit, et lunda sternit stridente Goliath.

DAVID REX.

Regia mirifici fulgeat insignia David,
Sceptrum, oleum, cornu, diadema, et purpura, et
[ara.

Omnia conveniant Christo, citharam, atque corona,
Virga potestatis, cornu crucis, altar, olivum.

ÆDIFICATIO TEMPLI.

Ædificat templum sapientia per Salomonis
Obsequium, regina Austri grave congerit aurum.
Tempus adest, quo templum hominis sub pectore
[Christus

Ædificet, quod Gaza colentum barbara dicit.

FILII PROPHETARUM.

Forte prophetarum nati dum ligna recidunt
Fluminis in ripa, cecidit discussa bipennis,
Gurgite submersum est ferrum, sed mox leve lignum
injectum stagnis ferrum revocabile fecit.

CAPTIVITAS ISRAEL.

Gens Hebræorum peccamine capta frequenti,
Fleberat exilium dire Babylonis ad annes:
Tum patrios cantare modos præcepta recusat,
Organaque in ramis salicis suspendit amara.

DOMUS EZECHIE REGIS.

Hic bonus Ezechias meruit ter quinque per annos
Præscriptum proferre diem, legemque obeundi
Tendere, tot gradibus quot vespera texerat unda
Lumine perfusis, docuit soi versus in ortum.

DE NOVO TESTAMENTO.

GABRIEL ET MARIA.

Adventante Deo descendit nuntius alto
Gabriel Patris ex solio, sedemque repente
Intrat virginem; Sanctus te Spiritus, inquit,
Implebit, Maria; Christum te Spiritus, sacra virgo.

CIVITAS BETHLEEM.

Sancta Bethlem caput est orbis, quæ protulit Ie-
[sum

Orbis principium, caput ipsum principiorum;
Urbs hominem Christum genuit, qui Christus agebat
Ante Deum, quam sol fieret, quam Lucifer esset.

MAGORUM MUNERA.

Ille pretiosa magi sub virginis ubere Christo

A Dona ferunt puero, myrrhæque, et thuris, et auri.
Miratur genitrix, tot casti ventris honores,
Seque Deum genuisse, hominem, regemque supre-
[mum.

ANGELI AD PASTORES.

Pervigiles pastorum oculos vis luminis implet
Angelici, natum celebrans e virgine Christum
Inveniunt tectum pannis, præsepe jacenti
Cuna erat; exsultant alacres, et numen adorant.

INFANTEM IN BETHLEEM CÆDES.

Impius innumeris infantum cædibus hostis
Perturit Herodes, dum Christum querit in illis.
Fumant lacteolo parvorum sanguine ennae,
Vulneribusque madent calidis pia pectora matrum.

CHRISTUS IN JORDANE BAPTIZATUR.

B Perfundit fluvio, pastus Baptista locustis
Silvarumque fucis, et amictus veste cameli:
Tinxerat et Christum, sed Spiritus æthere missus
Testatur tinctum qui tinctis crimina donet.

PINNA TEMPLI.

Excidio templi veteris stat prima superstes,
Structus enim lapide ex illo manet angelus usque
In seculum sæcli, quem sperant ædificantes;
Nunc caput est templi, et lapidum compago novo-
[rum.

VINUM EX AQUA FACTUM.

Fœdera conjugii celebrabant auspice cœtu,
Forte Galileis deerant jam vina ministris,
Christus vasa jubet properanter aquaria lymphis
Impleri, inde meri veteris perfunditur unda.

PISCINA SILOA.

C Morborum medicina latex, quem spiritus oris
Eruerat variis, fusam ratione latentis,
Siloam vocant, sputis ubi collita cæci
Lumina Salvator jussit de fonte lavari.

CÆDES JOHANNIS.

Premia saltatrix poscit funebria virgo
Johannis caput, abscissum quod lance reportat
Inceste in gremium matris; fert regia donum
Psaltria, respersis manibus de sanguine justo.

CHRISTUS PER MARE AMBULAT.

It mare per medium Dominus, fluctusque liquentes,
Calce terens, jubet instabili descendere cymba
Discipulum; sed mortalis trepidatio plantas
Mergit, at ille manum regit, et vestigia firmat.

DÆMON MISSUS IN PORCOS.

D Vincla sepulchrali sub carcere ferrea dæmon
Fregerat: erumpit, pedibusque advolvitur lesu;
Ast hominem Dominus sibi vindicat, et jubet hostem
Porcorum furere greges ac per freta mergi.

QUINQUE PANES ET DUO PISCES.

Quinque Deus panes fregit piscesque gemellos,
His hominum large saturavit millia quinque;
Implentur minimo micarum fragmine corbes
Bissen, æternæ tanta est opulentia mensæ.

LAZARUS RESCITATUS.

Conscius insignis facti locus in Bethania,
Vixit ab inferna te, Lazare, sede reversum.
Apparet fractis scissum foribus monumentum,
Unde putrescentis redierunt membra sepulti.

AGER SANGUINIS.

Campūs Acheldemacæ sceleris mercede nefandi
Venditus, exsequias recipit tumultus humandas.
Sanguinis hoc pretium est Christi, Juda eminus

[arctat

Infelix collum laqueo, pro crimine tanto.

DOMUS CAIPHÆ.

Impia blasphemie cecidit domus alta Caiphæ
In qua pulsata est alapis facies sacra Christi.
Hic peccatores manet exitus, obruta quorum
Vita ruinosus tumulis sine fine jacebit.

COLUMNA AD QUAM CHRISTUS EST FLAGELLATUS.

Vinctus in his Dominus stetit ædibus atque columnis
Annexus, tergum daret ut servire flagellis.
Perstat adhuc, templum gerit veneranda columna,
Nosque docet cunctis immunes vivere flagris.

PASSIO SALVATORIS.

Trajectus per utrumque latus, laticem atque cruo-
[rem

Christus agit; sanguis, victoria, lympha, lavacrum est.
Tunc duo discordant crucibus hinc inde latrones
Contiguis: negat ille Deum, fert iste coronam.

SEPULCRUM CHRISTI.

Christum non tenuit saxum, non claustra sepulcri,
Mors illi devicta jacet, calcavit abyssum.

A Sanctorum populus superas simul ivit ad oras,
Seque dedit multis tactuque oculisque probandum.

MONS OLIVETI.

Montis oliviferi Christus de vertice sursum
Ad Patrem rediit, signans vestigia pacis.
Frondebis æternis præpinguis liquitur humor,
Qui probat infusum terris de chrismate donum.

PASSIO STEPHANI.

Primus inquit Stephanus mercedem sanguinis, imbrī
Afflictus lapidum, Christum tamen ille cruentus
Inter utrumque nefas mercatus acerba doloris;
Nunc age constanter, repara virtutis honorem,
Et tibi te revoca, trepidum ne noxia frangant,
Gloria ne pereat, neu prospera lubrica perdant;

B Utere more tuo, te deinde redisce magister,
Fortis athleteæ animo, sanctos non obruit error:
Acrius insequitur hostem manus ista dolore,
Plagaque fixa solet mentes armare viriles,
Atque pudore recens crescit de vulnere virtus,
Ac datur arnigero victoria vulnere crebro.
Fraterno alloquio sic angelus explicat ore,
Tanta est cura Dei Martinum avellere lapsu.
Ulterius synodo neque se permiscuit insons
Virtutisque suæ damnis nova lucra paravit.

ÆGYPTIUS DEUM MARTINI INVOCANS, TEMPESTATIS PERICULUM EFFUGIT.

Navita cum quidam Tyrrhenum curreret æquor,
Fert iter ad Romam, qui vellificante volatu
Turbinis impatiens oritur violentia venti,
Exiliunt fluctus, feriunt cava vela rudentes.
Nutat pinus iners, rapitantur signa chiruscis,
Lenis et antennæ coeuntia cornua freudent,
Artis inops, stupidus resilit de puppe magister.
Stant, unde armatura cadit, fragor æquoris urget.
Prora bibit; dum nauta vomit, perit ars, jacet usus,
Spes fugit, ira premit, rapitur lux, morsque minatur
Casibus in dubiis, certi vergente salute.

C Dum trepidant omnes, Ægyptius hæc ait unus,
Quin et dum Christi charismata senserat exors:
Martini Deus, eripe nos! Mox dira procella
Corruit, et pelagi tumor altus ad ima resedit.
Sternitur unda rati, liquidi stetit area campi,
Atque immota loci jacuerunt murmura ponti.
Gurgitis optati trabe curritur æquor amicum,
Littoris ora legunt flabris data vela secundis,
Atque petens portum, vada complet nauta celensma,
Sic bene pro meritis famulo dat Christus honores,
Cujus eunte fide terras, mare, sidera supplet.

IN LEONTIUM EPISCOPUM

REDDITUM BURDEGALENSI ECCLESIE ACROSTICHIS.

Agnoscat omne sæculum
Antistitem Leontium,
Burdegalense præmium,
Dono superno redditum.
Bilinguis ore callido,
Crimen fovebat invidum,
Ferens acerbum nuntium,
Hunc jam sepulcro conditum.
Celare se non pertulit,
Qui triste funus edidit,
Et si nocere desiit,
Lusana vita prodiit.

D

Deceptus arte noxia
Cassata deflet crimina,
Dum quæ putabat tristia,
Conversa sunt in gaudia.
Exempla seva protulit,
Calcanda cuncto tempore,
Ut jam sibi conscriberet
Decreta vivo antistite.
Fucata res hæc contigit
Vitanda casto pectore,
Superstite ut præsumeret,
Post fata quod vix defuit.

Gravat sacerdos ordinem
Qui episcopatum sic petit,
Præcepta qui complectitur
Fugit honoris ambitum.

Hoc si cui sit debitum
Coactus ascendat gradum,
Non se petente callide,
Sed dante Christi munere.

Ineptus est quis ipse se
Preferre vult Ecclesie :
Nam rem sacram sumere
Electio divina sit.

Carus sacerdos ordinem
Hilarius non ambiit,
Martinus illud effugit,
Gregorius vix sustulit.

Leges refutant ambitum,
Invasor omnis pellitur,
Quod respuunt prætoria,
Vitet nefas Ecclesia.

Maligna erant certamina,
De sede non tamen sua,
Que nec pati desiderat,
Non inferat mens improba.

Nec longiore tempore
Versatur in hoc murmure,
Dum cogitant succedere,
Redit sacerdos qui fuit.

Orante plebe protinus,
Dum nemo credit, redditur,
Que confluunt post tristia
Majora sunt hæc gaudia.

Plausu favebat civitas,
Cui reddita est felicitas

A

Orbata quem desleverat,
Partem recepit anxia.
Quem vix putabat redditum
Præventa voto prospero,
Res mira quando cernitur
Solet stupere visio.

Recolligit rector gregem,
Errore captum semita,
Pastoris arce cognita
Gavisa sunt ovilia.

Sumpsit gradum quo tempore
Regressus est : eo die,
Quis non superno munere
Hoc contigisse prædicet ?

B

Tantum nec ante præmium
Plebi fuit, cum factus est,
Lætata quantum tunc fuit
Quando recepit præsulem.

Venite, cives, plaudite,
Et vota votis addite ;
Quo facta sunt miracula,
Servent enim cœlestia.

Christus sereno lumine
Circumvolet, quem reddidit,
Ut trina crescat gratia,
Mercede, vita, gloria.

Immun caneudo concrepet,
Quisquis Deo non invidet ;
Laus ejus est, qui præsulem
De mortis ore retrahit.

C

Zelante fido pectore,
Jam vera dici non pudet,
Hæc parva nobilissimo
Papæ damus Leontio.

EODEM TEMPORE.

SECUNDINUS

HIBERNUS EPISCOPUS.

HYMNUS

IN LAUDEM S. PATRICII ADHUC VIVENTIS.

(Hunc hymnum videsis Patrologiæ nostræ Tomo LIII, col. 837.)

EXEUNTE SÆCULO QUARTO.

DREPANUS FLORUS.

NOTITIA.

(Ex Biblioth. Patrum Lugd.)

Drepanus, natione Gallus fuit, ut ex ejus epistolis colligimus : Florus nominatus, ut ex epistola ad Modicum fuerit a S. Siagrii martyre, fratre reginæ Galliarum, qui existimant hunc Drepanum esse illum cujus meminit Sidonius Apollinaris lib. viii, epist. 11. Eorr.

rini Brunecildis, que vixit ætate Gregorii Magni PP. A ad annum Christi 590; Magnus vero sive Senior Theodosius cui Panegyricum Romæ dixit Latinus Pacatus Drepanius, ad annum Christi 590 et quod excurrit, imperaverit, videtur plane hic noster Drepanius Florus poeta, Latino Pacato Drepanio, ducentis quin-

quaginta paulo plus minus annis posterior, ac proinde vixisse ad annum Christi 650. Scripsisse hymnos ipse testatur ad Wulphinum grammaticum :

Conticuit citharæ quondam vox optima nostræ.
Et lyra dulcissimi pressit amica sonos.

Quid præterea scripserit, non possum affirmare.

DREPANII FLORI PSALMI ET HYMNI.

PSALMUS XXII.

Me pater omnipotens clementi jure gubernat,
Non mihi dira fames, non ulla nocet egestas.
Adsunt graminei colles et pascua læta,
Adsunt et liquidi fontes et flumina larga.
His ego nutritus, bis semper abunde reffectus,
Justitiæ rectos contendam carpere calles,
Quos mihi dux mentis secreto lumine pandit,
Ipsius ut nomen celebretur laude perenni.
Illum ego corde sequens, lethi mortisque tenebras,
Intrepido calcabo pede, mala nulla timebo :
Meme quippe tuæ pie rex correctio virgæ,
Me baculus, pater alme, tuus urmatque regitque.

Tu mihi delicias, tu mensam epulasque parasti.
Qui satur invictas adipiscar pectore vires,
Adversasque acies pulchro certamine vincam,
Ut mihi post validos pugne victricis agones.
Lætitiæ largo caput aspergatur olivo,
Lucillusque calix pleno me præbeat haustu,
Servatusque tua cunctis pietate diebus,
Sidereum Christi merear conscendere templum,
Sub quo perpetuis vivam feliciter annis.

PSALMUS XXVI.

Lux mihi pura Deus, Deus est mihi vivida virtus :
Nec tenebras igitur, nec mortis jura verehor.
Hoc tutore mea et munitur denique vita,
Ne me dira loco possit formido movere ;
Sed spernam cunctos robustis viribus hostes,
Qui properant nostras malis absumere carnes.
Ecce meum tanto pulsant qui turbine pectus,
Robore contrito tristi periere ruina :
Sive ergo castris sedeant, seu prælia tentent,
Ponam corde metum, spem tota mente resuam.

Unum est quod cæli Dominum intenseque poposci,
Quodque ardens nimio voti fervore requiram,
Ut maneam cunctis Christi sub mœnibus annis,
Ipsius et sancto semper succensus amore.
Sæpius æterni visam sacra limina templi.
Illic me namque feris cum cingeret undique bellis,
Sub proprio abscondit thalamo, velisque sacratis
Obtectum, grata nimium confovit in umbra.
Illic me prævalida saxi sublimis in arce
Constituit, saxosque super pins extulit hostes,
Quo subjecta meas tenuat certamina vertex.
Iho igitur sacri veneranda per atria templi.
Ac innoxius laudum Christi devotus ad aram

Persolvam, gaudensque melos et carmina dicam :
B O Deus, ætherei censor mitissime regni,
Pande salutiferas mœstis clamoribus aures,
Quosque gemens fundo miseratus respice flexus.
Te mea vult facies, te mens, te corda precantur,
Conspectum faciemque tuam, Pater alme, requiro.
Neve pios oculos, sanctum neu subtrahe vultum,
Neu famulum Dominus bello incumbente relinque :
Esto mihi clemens potius, fidusque patronus,
Nec me contemptum truculentis desere monstis.
Ne me quippe feri quondam liquere parentes :
At bonus hic Dominus dulci pietate refovit.
Pande mihi rictum perplexa per avia callem,
Legis et eximiam tribuas fulgere lucernam,
Ne ferro accinctos incurram nescius hostes :
Sed duce te gradiar inimica per agmina tutus ;
C Nam me falsiloqui cinxerunt undique testes :
Nil tamen insontem mendacia vana nocent,
Sed mendax proprium portabit lingua reatum.
Ast ego confido Domini quod gaudia larga
Vitati in patria lætus sine fine videbo.
Exspecta Dominum constanti corde benignum ;
Semper et adversis conflige viriliter armis,
Nam bona perpetui patiens feret inclyta regni.

PSALMUS XXVII.

Ad te polorum conditor
Clamore supplex intimo,
Votum precemque dirigo :
Aurem benignus commoda.

Nam si tuis oraculis
Indigna gesto pectora,
His exsto jam simillimus.
Imo vorantur qui lacu.

Audi precantis anxia,
Pater supreme, murmura ;
Dum templa cœli ad ardua
Elata tollo brachia.

Ne me scelestis obsecro
Et criminosis cœtibus
Mixtum trahas ad infima
Pœnæ voracis tartara.

Qui lingua et ore subdolo
Pacem loquuntur proximo :
Dirum sed altis conjuvat
Bellum feri precordiis.

His ergo, iudex optime,

Pareo repende gratiam :
Toruenta versatis vafra,
Infer malignis callida.

Manns iniquis actibus,
Vitamque fraudi deditam
Condigna plecciat uitio,
Fraus fraude, vita concidat.

Domus dolosis illita
Fucis perenne corruiat :
Que facta mens nescit Dei,
Densis tenebris horreat.

Grates polorum principi,
Qui vota servi supplicis
Vocemque clemens flebitem
Tanto beavit munere.

Hic dimicantem protegit,
Juvat, tuetur, erigit :
Hujus favente numine,
Claros triumphos consequor.

Tunc hora post discrimina,
Caro dolore libera
Florebit, et decus novum
Pulchre salutis induet.

Hinc ergo prompto spiritu
Mei decoris principi
Laudes sacro debitas
Dulces et hymnos concinam.

Hic namque virtus ioclyta
Plebis beate præmia ;
Hic ipse Christo profua
Servat salutis gaudia.

Salva, Creator optime,
Plebem redemptam sanguine,
Tuæque dita præmiis
Hæreditatis gloria.

Hanc cum potenti dextera
Semper gubernat et protegit,
Extolle summis hanc bonis,
Ævi perennis sæculis.

HYMNIUS ANANÆ, AZARIÆ ET MISAEL,
SANCTORUM TRIUM FUERORUM.

Omne quod æternus per verbum condidit auctu,
Auctoris nomen celebret, laudesque resultet,
Exsultetque suum per sæcula cuncta parentem.
Angelica vestro turmæ benedicite regi,
Ingenitumque simul resonet vox celsa polorum.
Hunc modulentur aquæ, quas sustinet arduus æther,
Hunc omnis sancto virtus decantet amore,
Hunc sol argenti psallat splendore coruscus,
Hunc gelido fulgens collaudet lumine lana,
Hunc pariter totus stellarum concinat ignis.
Te pluvia exundans, te ros lenissimus edat,
Discordesque aure concordi voce resultent :
Artificem proprium pulcherrima flamma loquatur,
Et rapidus Domini nomen simul æstus anhelet.
Hoc glacialis hiems, hoc torrida personet æstas.
Rosca temperies, et tempora cana pruinis,
Horrendumque gelu, et magni vis frigoris ingens,
Et glacies crustis, vertens inuauibus mædis.

A Atque nives denso vallantes veilere terras,
Auctori per sæcla Deo sua carmina dicant.
Hinc nix commiseris involvens cuncta tenebris,
Atque dies varios distinguens luce colores,
Mortalesque animos torrentia iugura laudent,
Et nubes largo ditantes ubere terras.

Te sator immensas tellus fundata per undas,
Te quoque sublimi gaudentes vertice montes,
Et colles humili spectantes sidera collo,
Aerique sonent jucundo murmure silvæ,
Atque omnis celebret fetus telluris opimæ
Tum fontes gelido moderantes cunctata potu
Et maria horrendo quatitientia litora fluctu,
Fluminensque canat lapsus clamore sonoro.

Te ceti immanes, et quidquid reptat in undis ;
B Te vulnere dulcis laudet concentus in agris.
Te pecorum nitis grex inelyte personet, et te.
Vis etiam resonet rabidarum torva ferarum.
Hinc hominum omne genus potens ratione potenti
Immeris recinat linguis, hunc ipsa resultat
Israelitarum nimiam plebs cara Tonanti.
Vosque sacerdotes, quos nobile germen Aarua
Edidit, et sacro Levitæ sanguine creti,
Quos proprii templi voluit Deus esse ministros,
Perpetuas supero laudes persolvite Regi.

Spiritus hinc animæque ciant per sæcla piorum,
Et sancti atque humiles pura pietate frequentent.
Hunc Anania sacer summo sustollat honore,
Azariasque simul reverent prædicet ore,
Et Misael pulchro sanctus collaudet amore

C Qui se de medio fornacis turbine tutos
Erunt, et venti rorantis flamine fovit,
Cum rapidis cincti canerent hæc carmina flammis,
Vimque suam oblitus sanctos non læderet ignis.
Res mira, et nullis abolenda in secula sæclis,
Non caro, non vestis, non verticis ipse capillus
Ardoem sensit præcum flammæ vaporem :
Quin læti atque alacres, ipso poscente tyranno,
Egressi in laudes veri donauere profana
Ora Dei, quo psallenti murantia vultu,
Horrore ingenti tremuerunt barbata corila.

Hunc et nos igitur summum sanctumque paren-
tem,

Cum nato immensi statuit qui enclima cæli :
Cumque sacro flatu, virtutum auctore potentum,
D Laudibus assiduis digno exsultemus honore.
Te, Domine, æternus celorum prædicat axis,
Te laudat cæli sacrosancto exercitus ore,
Glorificatque iugens tunc tarum machina rerum,
Extollit, metuit, clamat, benedict, adorat.

HYMNIUS AD MICHAËLEM ARCHANGELUM.
Clarent angelici sublimia festa diei,
Allatura piæ dona beata anime,
Hunc etenim Michael, ante celestis atomus
Conspicuo nobis consecrat ore diem,
Dignatus Petri Paulique invisere sedem,
Imperiumque fovens inelyta Roma tuum,
Qui proceres inter pia membra luce coruscus,
Egregio vultu splenduit orbe novo :
Cum Deus expulsis lucem deprimeret umbris,

Conderet et stabilem nocte ruente diem.
 Hic vati eximio, placidi Jordanis ad undam
 Se castris Domini prodidit esse ducem,
 Cum sacro in campo stricto consisteret ense,
 Subrueretque piis impia septa tubis,
 Dejiciens septem victricis fulmine gentes,
 Sacratisque Deo mystica regna ferens :
 Hunc Gabriel solum auxilium sibi ferre fatetur,
 Ad pia cœlestis castra tuenda Dei,
 Admissas referens Danielis in atria cœli,
 Quas sancto impastus fuderat ore preces.
 Hunc oculis mentis, inter myrteta, beatus,
 Zacharias roseo sidere vidit equo,
 Tendentem niveas templa ad cœlestia plantas,
 Proque Dei affectu plebe rogare pio.
 Quatuor ex gemino ruerent cum monte quadrigæ,
 Disparibus raptæ præcipitanter equis,
 Dum rufi, atque nigri, nivei, varique jugales.
 Perlustrant cuncti jugera vasta soli ;
 Atque Dei summo referunt exacta ministro,
 Principis et pendent ad pia jussa sui :
 Qui spem dejectis spondens, solatia mœstis
 Spiritui vatis sic reboare jubet.
 Hierusalem Dominus larga pietate reviset,
 Atque ille æterno jam sit ut aula Dei.
 Quam tantus numerus hominumque gregumque
 [replevit

Nullius ut muri cingier orbe queat :
 Sed Deus hanc ignis jugi munimine cinget,
 Consumens hostes, lumen et illus agens ;
 Hic sub line etiam cum serpens in ante vastus
 Intulerit Christo prelia cassa Deo,
 Cœlestem cupiens telis excindere sedem,
 Et populum sacrum carpere dente fero,
 Consurget toto cœlestis turbine pugnae,
 Flammarumque globis castra nefanda premet
 Tum populus Christi perfecta pace fruatur,
 Semper et angelica concinet ore melos.

DE CEREO PASCHALI.

Alme Deus rerum, cœli custodia cujus
 Legibus æternis vertigine concita jugi
 Volvitur, immensi socialis machina mundi :
 Te cœlum, et quidquid cœli tegit aureus umbo,
 Te chorus astrorum, te sol et tuenstrua luna,
 Te nimbi et nebulae, verrentesque æquora venti,
 Te lucis noctisque vices, te quatuor anni
 Tempora, transcursis in se redeuntia rivis ;
 Te terra, et quidquid terras ambitque legitque,
 Te freta, te curvis errantia flumina ripis,
 Te proprii fontes, te jussæ stare paludes,
 Te pronæ pecudes, sortitaque alta volucres,
 Te muti pisces, te virosi serpentes,
 Pro se quisque tremunt : age rerum maxime rector
 Sidereas acies oculorum blanda tuentum
 Ad lamulos demitte tuos, vultuque serenus
 Aspice constructam tanta in mysteria plebem,
 Unum quæ trino celebrant sub nomine numen.
 Non sic Idæis simulantur Dindyma Gallis,
 Attica nec Graiis nuribus vigilatur Elejsis,

A Orgia Thebanus vel agit nocturna Citheron,
 Nil habet insanum strepitu, nil thure vaporum,
 Sanguine nil madidum, nil cursibus immoderatum.
 Nox sacris operanda tuis tantum prece pura,
 Simplicibus votis manibusque celsa supinis,
 Te colimus natumque tuum, quem cuncta tuentem,
 Et tibi consortem verbo genitore creasti,
 Ignea quem celsi linquentem mœnia cœli,
 Visurumque suas hominis sub imagine terras,
 Intacto prægnans utro dedit innuba mater,
 Hunc ut per totam possimus dicere noctem,
 Inferius claros sanctis altaribus ignes.
 Vestibus innumeris tereti circumflua gyro,
 Equoream cohibet formatrix cera papyrus,
 Cera dumus mellis : jam cætera turba colentum

B Nigrantes tenuat vario splendore tenebras,
 Ubertat stupas, fervet discordia concursus,
 Ut dum sacra pio peraguntur mystica ritu,
 Æmula sidereis vigilent funalia flammis.
 Hæc tibi nempe tui patris indiscreta propago,
 Multa luce micans, terra nox splendet in omni,
 Nox claro inage clara die : gens nulla nivali
 Usque adeo subjecta polo est, quam frigore pigram
 Sidus et æternæ premit inclementia brumæ,
 Quæ te Christe neget rutilum : qua flammens orbem
 Sol agit, occidui quæ meta secunda diei est,
 Et qua prima patet rediturae janua lucis ;
 Tu coleris, dum finis erit, dum terra manebit,
 Vertetur cœlum, vertentur mensibus anni,
 Semper honos nomenque tuum laudesque canentur.

C DREPANIUS MODUINO

AUGUSTODINENSI EPISCOPO.

Exhortatio ad legendam sacra volumina.

Solvo pater profluas hilari de pectore grates,
 Quod reseras Floro labra benigna tuo.
 Ex quibus prædulcis distillat gratia mellis,
 Ambrosiusque liquor pectora nostra fovet
 Audieras crebro Domini pia dicta jubentis,
 Os ego, si pandas, exsatiabo tuum.
 Cœlestem sitiens traxisti in viscera statum,
 Unde modo suavis efflat et almus odor.
 Hausisti placidas Jesu de fontibus undas,
 Unde meam recreas doctor abunde sitim.
 Sic rogo divinis flagrent tua pectora flammis,
 Quas patribus Christus misit ab arce poli.
 D Cum vehemens subito sonuisset ab æthere status,
 Fulsissetque omni vertice lingua rubens :
 Quisque duo valide fervebant corda virorum,
 Quos voluit media Christus adire via,
 Mystica sacrorum reserans oracula vatum,
 Ore uno et cunctos se cecinisse docens.
 Crede, pater, multo gaudent mea viscera motu,
 Et letante anima vix mea lingua silet :
 Quod me non meritum tanto dignaris amore,
 Tamque pio affaris carmine, tamque sacro :
 Quod non Assyrii violatur fluminis undis,
 Nec sordeleat aquis, turbide Nile, tuis ;
 Sed liquido potius Jordanis manat ab anne,
 Quo pulcher Christi lætificatur ager.
 Jam nunc Castalii siccatum fontis arena,

Aoniumque nemus fistula nulla sonet :
 Laurus Apollinæ marcescat denique silvæ,
 Cumque suis baccis alba ligustra cadant ;
 Victrices Christi vigeant per sæcula palmæ,
 Quas oli exsultans turba canora dedit,
 Paciferos scandens oleæ de vertice ramos,
 Atque sacram sternens veste nitente viam,
 Quæ Dominum portans mansuetæ pullus asellæ ;
 Poneret innocuus molliter ille pedes.
 Si placidi fontis vitalem quærimus undam
 En Siloæ nobis vena salubris adest,
 Quæ naturales potis est abolere tenebras,
 Atque diem cæcis reddere luminibus.
 Si montes collesque juvant, sanctique poetæ,
 Ecce Sionis apex mœnia sacra feret.
 In laudes Christi Thabor exsultat, et Hermon,
 Libanus aeriis plaudit et ipse cedris,
 Carmelus sacer est Eliæ fulmine pollens,
 Vertice sublimi fert holocausta Dei,
 Nomine qui duplici Sina vocitatur et Horeb,
 Legiferum nobis monstrat et ipse senem,
 Flammea cornuto vibrantem lumina vultu,
 Gestantemque sacris jura superna tablis.
 Job prius heron sua carmine bella retexit,
 Divina David personat ipse lyra.
 Qui loquar insigni tumidum Solomona cothurno,
 Qui thalamos Christi psallit et Ecclesiæ ?
 Hos, reverende pater, pleno sectentur amore,
 Hinc sensus nostri verbaque cuncta fluant.
 Auctorem pia lingua serum canat atque resultat,
 Auctorem proprium mens pia concelebrat ;
 Christicolæ sermo Christum ciat ore fideli :
 Hoc dignum, hoc justum est ; suave, salubre,
 [pinum.]

DREPANIUS AMICO.

Pro suscepta sui defensione gratiarum actio.

O quam suavis odor vestri de pectoris aula,
 Exiit, o Christi frater amore potens.
 Mulcentur sensus, mulcentur viscera tota,
 Oblectatque omnem cœlica vis animum,
 Non ita vernali vitis sub sidere flagrat,
 Palmite cum læto gemmeus exit honor ;
 Nec sic camporum redolet nova gratia fundens
 Candida puniceis lilia mixta rosis :
 Hoc et floriferæ vincuntur iunera silvæ.
 Pomorumque omnis exuperatur odor.
 Diligis et pariter præsens, et diligis absens,
 Nec variat eastum callida fraus animum,
 Sive hostes, seu sint cari sine labe sodales :
 Nos tua corda fovent, nos tua lingua canit.
 Istis grata refers, illos ratione refellis,
 Diversisque armis diuicat usus amor,
 Et superat quoniam verax dilectio victrix,
 Semper in æternum clara trophæa feret.
 Solis atra odiis, votisque actisque malignis,
 Turbine præcipiti jure ruina venit.
 At sincerus amor, ceu lux æterna coruseat :
 Nec cedit tenebris, sed tenebrosa lugat.

A Quid? quod crebro etiam mittis pia verba salutis,
 Pluribus et donis hicque donique oneras?
 Hic est verus amor, hæc est affectio munda,
 Hoc patris et Christi munus ubique pium.
 Talia diffundit per mentes dona pudicas,
 Sedibus ætheriis spiritus ille luens.
 Antiqui nunc orsa senis iuvat ore referre,
 Lumine qui captus, mente serenus, ait,
 Sic mea nunc redolet proles velut inclyta rura,
 Munera divino quæ benedicta eluunt;
 Det tibi cunctipotens cœli de rore salubri,
 Pinguibus eque arvis munera larga satis :
 Scilicet egregios æterni fratris acervos.
 Exundans oleum, vinaque pulchra nimis,
 His verbis persolvo libens tibi, care patrone,
 B Perpetuas grates, vota benigna simul.
 Nam decet, et pulchra prorsus ratione recurrit,
 Divinis dictis munera diva cani.
 Sis felix cœptum servans per sæcula amorem,
 Acceptus celso semper amice Deo.

DREPANIUS VULFINO,
 GRAMMATICO AURELIANENSI.

Hortatio ad rescribendum.

Annus excurrit revolutis mensibus orbis.
 Quod tua vox nostris auribus insonuit,
 Tam nitidis chartis, tam claris culta figuris,
 Ut specimen cordis pagina pulchra daret :
 Sic liquidas puteus profundit largifer undas,
 Et rapidus rapido fervor ab igne salit.
 C Sic rutilus rutilum vomit et carbunculus ignem,
 Puraque fert durus vina venusta calix.
 Ex oleæ pulchro pulcher quoque vertice fructus
 Carpitur, atque liquor pulchrior inde fluit ;
 Sed mihi mellifluum rapuit sors invida carmen,
 Et duleem pateram fregit iniqua manus.
 Frigida ceu si quis sitienti pocula demat,
 Vel lamido gratas vertat ab ore dapes :
 Proque dolore venit misero quod sæpe verebar,
 Et metus ille meus re manifestus adest.
 Conticuit citharæ quondam vox optima nostræ,
 Et lyra dulcimos pressit amica sonos
 Quid rogo frater agis tam longa silentia servans?
 Quove tibi nostri tam cito pulsus amor?
 Certe tanta tuæ tum florida carmina muse
 Haud parva ut pateant indiguere mora.
 D Vix tamen excursos exeuisset vis tua versus,
 Dum volueres apices sic revolare jubes.
 Justa igitur cœptis, et scribe, et scripta reposce.
 Sic etenim dulcis crescere suevit amor.
 Sermo ligat mentes, permulcet pectora sermo,
 Absentes sociat, scissaque conciliat :
 Sic animæ David Jonathæ mens pulchra cohæsit,
 Nec patris horrendis dejicienda nimis.
 Vox etenim prudens, ceu fervida succina flagrat,
 Et rapit attactu corda modesta suo.
 Prome precor solitos mellito gutture cantus,
 Et releva rostram dulcis amice sitim.

AUCTOR INCERTUS.

CARMEN DE LAUDIBUS DOMINI.

Quis queritur sera virtutis dote juvari?
 Quis promissa Dei lento procedere passu?
 Quis sine humano metitur iudicis urnam
 Perpetui, tardumque putat quod sæcula debent
 Accelerare diem meritis qui præmia reddat?
 Nobilis ingenti testatur gloria facto.
 Nam qua stagnanti prælabitur agmine ripas
 Tardus Arar, pigroque Diuix explicat amnem
 Qua fratrum Rheno progignitur Hedua pubes.
 Conjugium memini summa pietate fideque
 Lex divina tamen meritum cumulabat amoris.
 Et votum ambobus, socium præcedere morte,
 Morrorique pio curam mandare sepulcri,
 Sed prior uxorem decreti pagina legit.

Tunc vir sollicitus largo iubet ore cavari,
 Post mortem fiant que membris hospita saxa:
 Suscipere veniens, æternaque fœdera jungis (sic),
 Ut quos viventes tenuisset lectulus idem,
 Post præcepta Dei, bustum commune levaret.
 Sensit vota sui conjunx præsaga mariti,
 Magnaque temporibus tribuit miracula castis.
 Nam cum defunctis jungantur brachia membris,
 Et repetita manus constringat vincula trunco,
 Ne quibus humana complentur munera vite,
 Accidat informis fluitatio dissociatis.
 Immensum dicit, quo tempore vita peracta est.
 Jungendus sociæ prospecta sede maritus.

Postquam morte viri reserata est janua læti,
 Horrendumque larem jam lux ingrata retexit:
 Deprensa est lævam protendens femina palman,
 Invitans socium gestu viventis amoris.
 Quis dedit affectum tomulo? quis vincula solvit?
 Unde sepulta videt venturæ conjugis umbram?
 Tu facis hæc, tu Christe Deus, tua signa moventur.
 Paulatimque doctes sopita resurgere membra:
 Tu quem venturum sancti cecinere prophete.
 Incorrupta Dei soboles, rectorque regentis,
 Quo sine nil magnum, genitor deliberat ingens.
 Cujus ad imperium certis mare constitit oris,
 Nec licet immenso terris excurrere ponto,
 Planaque montanos includunt littora fluctus,
 Qui vario stabilem dotasti munere terram,
 In nostros usus, largus pietate paterna:
 Te vale mortales committunt semina sulcis (sic),
 Et novus arenti præcedit cespite partus;
 Tu manare jubes fecundo nectare vites,
 Tu gratos epulis hœminum, medicosque salutis
 Arboribus succos, tu tradis dulcia mella.
 Tu servire jubes homini genus omne animantum,
 Insuper et gravibus lucos curvescere pomis,
 Atque novos reditus nullo de semine nasci;

A Tu varios animes nostro prodesse labori,
 Et renovare sacris benedictum fontibus ævum.
 Te duce velivolis patuerunt æquora rostris,
 Divisosque fretis lastravit navita portus.

Tu postquam certis sunt acta elementa figuris,
 Ne torpere rudi cœlestis machina vultu
 Inciperet, vario signasti munere mundum:
 Et quidquid celo radiat, tua dextera finxit.
 His aulam Domini placuit contexere signis.
 Jam freta ne nullis agerentur inhospita terris,
 Assiduamque alacer muneraret navita portum:
 Crebra satis tumido defigitur insula ponto,
 Nec tamen insano metuitt circumdata fluctu,
 Exiguoque fretis innitens orbe resistit,
 Te duce confidens, cuius venerabile pactum

B Nexum lege pari summumque inumque peræquat,
 Nec sinit impositos quoquam transcendere fines.

Ac ne plana nimis tellus vel nuda jaceret,
 Vitibus aptandos jussisti assurgere colles
 Grandibus, et largos umbracula texere lucos.
 Tum ne vastus ager silvis torpentibus horror,
 Innumeros lætus proceris tu salibus adlis:
 Incola ne nemori, neu desit præda petenti,
 Tim volucres multas, tam mille examina vocum
 Mortali harmonia lucis resonare canoris:
 Sic annum placuit variis intexere formis,
 Et vice jucunda mortalibus addere fructum:
 Neu semper prolixa dies nimis ureret orbem,
 Neu brevis iniustum raperet nascentibus ignem,
 Ac ne perpetuo quateret labor omnia nisu,
 C Dat requiem fessis hominum nox roscida curis:
 Utque humana salus securum duceret ævum,
 Sponte salutare de cespite surgitis herbae,
 Has Pater ipse serit notu, non vomere dives.

Non ego ferrato tegeret si viscera muro
 Ferrea vox luguleque farent mihi mille canenti.
 Munera cuncta queam vestre pietatis obire.
 Sed pater ille tuus secreta in sede locatus,
 Nec cuiquam visa facilis, cunctisque tremendus,
 Te misit dominum terris viteque magistrum.
 Et quisquis natum justo veneratur honore,
 Ambobus sua vota dicat vitamque perennem
 Tu casti rectique tenax, et flectere leges
 Post crinem facilis, si quem recordia præceps
 Depulit a vobis præscripto limite vite.

D Te genitor nostris, paterentur ut ora tneri,
 Induit humana facie membrisque caducis.
 Quis tentaret enim fragiles attollere visus,
 Si talem trepidis voluisset sistere terris,
 Qualis es ingenti cum torques fulmina dextra,
 Præsertimque jubes directa pavescere prænam:

Vel cum placatus, caupis sitientibus imbres
 Dividis, et dubias sulcis producis aristas.
 Nè tamen insignem res nulla ostenderit ortum,
 Virgine conciperis, non sùfficit esse pudicam.
 Nec quæ nupta queat Domino conjungere fratrem
 Ne procul ex utero contagio turpis abesset.
 Mox ubi processu felix maturuit ætas,
 Indociles animos monitis servare paternis
 Aggrederis, rectamque viam labentibus offers,
 Atque ut missa Deo penitus præcepta paterent,
 Imperium tu morti adimis, morboque soluto
 Desperata jubes apprehendere munia vitæ,
 Restituisque diem cæcis, et ne quid inausum
 Restaret penitus, quo perfidus error obiret,
 Indicis sensum tumulis, et condita pridem
 Membra jubes iterum superas consurgere in auras,
 Agnoscuntque suum dilecta cadavera nomen.
 At postquam legem sectator idoneus hausit,
 Ut se mortali cælestis spiritus aula
 Exueret, legi intentum quo cuncta doceres
 Pro summo toleranda Deo, recteque pereanem
 Contemptu mortis sibi quemque assumere vitam :
 Sic completa ferens genitoris jussa, redisti

A Ad summi secreta poli, qua lucidus æther
 Pigra vetat proprio succendere nubila cælo ;
 Atque ut certa foret pereuntis copia turbæ,
 Quæ præcepta Dei miserantis auribus arcet,
 Nec nova defunctos jam pridem jura tenerent :
 Carceris inferni fœralia, libera nobis,
 Innumeramque jubes tenebris emergere plebem,
 Mis tantum clausis, quos impia vita notavit :
 Et loca pœnarum venturis dividis umbris,
 Quæ tibi non credant vel quæ se credere fingant.
 Sancte Deus summiq; Dei venerabile pignus,
 Ad cujus nomen violenta morte fugatæ,
 Pectoribus propriis alienaque pectora noctæ,
 Exclamant pallentque animæ, jussæque recedunt,
 Sicut multa prius de te miracula produnt,
 B Cum terram cœlumque inter suspensa tenentur,
 Obstricto per te quia nil permittitur hosti.
 At nunc tu Dominum meritis, pietate parentem,
 Imperio facilem, vivendi lege magistrum,
 Edictisque parem, quæ lex tibi condita sancit :
 Victorem lætumque pares mihi Constantium,
 Hoc melius fœtu, terris nihil ante dedisti,
 Nec dabis : exæquent utinam sua pignora patrem.

S. PAULINI EPISTOLARUM

ORDO NOVUS CUM ANTEA VULGATO COMPARATUS.

<i>Ordo novus.</i>	<i>Ordo antea vulgatus.</i>				
i.	6.	Ad Severum, 1.	xxvii.	14	Ad Severum, 168
ii.	25.	Ad Amadum, 8.	xxviii.	9.	Ad Severum, 171.
iii.	45.	Ad Alypium, 10.	xxix.	10.	Ad Severum, 175.
iv.	41.	Ad Augustinum, 15.	xxx.	8.	Ad Severum, 185.
		<i>Ad Paulinum Augustini</i> , xxvii, 15.	xxxi.	11.	Ad Severum, 189.
			xxxii.	12.	Ad Severum, 194
v.	1.	Ad Severum, 20.	xxxiii.	35.	Ad Alethium, 212
vi.	42.	Ad Augustinum, 30.	xxxiv.	34.	Sermo de Gazophylacio, 213.
		<i>Ad Paulinum et Theras Augustini</i> , xxxi, 52.	xxxv.	19.	Ad Delphinum, 219.
vii.	46. Pars 1.	Ad Romanianum, 36.	xxxvi.	20.	Ad Amadum, 220.
viii.	46. Pars 2.	Ad Lepentium, 37.	xxxvii.	27.	Ad Victricium, 222.
ix.	22.	Ad Amadum, 45.	xxxviii.	29.	Ad Aprum, 227.
x.	15.	Ad Delphinum, 46.	xxxix.	30.	Ad Aprum et Amadum, 234.
xi.	5.	Ad Severum, 48.	xl.	26. Pars 1.	Ad Sanctum et Amadum, 238.
xii.	21.	Ad Amadum, 58.	xli.	26. Pars 2.	Ad Sanctum et Amadum, 248
xiii.	57.	Ad Panmachium, 65.	xlii.	32.	Ad Florentium, 250.
xiv.	18.	Ad Delphinum, 82.	xliii.	35.	Ad Desiderium, 253.
xv.	25.	Ad Amadum, 81	xliiii.	31.	Ad Aprum et Amadum, 257.
xvi.	58.	Ad Jovium, 87.	xlv.	44.	Ad Augustinum, 261.
xvii.	15.	Ad Severum, 94.			<i>Ad Paulinum et Theras Augustini</i> xcv, 264.
xviii.	28.	Ad Victricium, 97.	xlvi.	47.	Ad Rufinum, 274.
xix.	17.	Ad Delphinum, 101.	xlvii.	48.	Ad Rufinum, 276.
xx.	16.	Ad Delphinum, 107. ⁵²	xlviii.	Fragm.	<i>Huc primum accedit</i> , 276.
xxi.	24.	Ad Amadum, 111.	xlix.	36.	Ad Macarium, 277.
xxii.	7.	Ad Severum, 115.	l.	45.	Ad Augustinum, 287.
		<i>Ad Paulinum Sup. Severi</i> , 116.			<i>Ad Paulinum Augustini</i> , cxlix, 297.
xxiii.	{ 3.	Ad Severum, 117.	li.	<i>Huc primum accedit.</i>	Ad Eucherium et Gallam, 313.
xxiv.	{ 4.	Ad Severum, 117.	lii.	51.	Passio S. Genesii Arelat., 314.
xxv.	2.	Ad Severum, 148.			
xxvi.	39.	Ad Militem quendam, 162.			
	40.	Ad Sebastianum eremitam, 166.			

IN APPENDICE.

i. Append.	49	<i>Ad Marcellam</i> , 721.
ii. Append.	50.	<i>Ad Celanciam</i> , 727.

S. PAULINI EPISTOLARUM

ORDO ANTEA VULGATUS AD NOVUM REDUCTUS.

<i>Ordo antea vulgatus.</i>	<i>Ordo novus.</i>			
v.	xxiv.	Ad Severum, 20.	5.	{ xxiii. } Ad Severum, 115.
		Ad Severum, 148.	4.	{ } Ad Severum, 117.
			5.	xi. Ad Severum, 48.
			6.	i. Ad Severum, 1.

7.	xxii.	Ad Severum, 115.	A 50.	xxxix.	Ad Aprum et Amadum, 251.
8.	xxx.	Ad Severum, 183.	51.	xlii.	Ad Aorum et Amadum, 257.
9.	xxviii.	Ad Severum, 171.	52.	xlii.	Ad Florentium, 250.
10.	xxix.	Ad Severum, 175.	53.	xxxiii.	Ad Alethium, 212.
11.	xxx.	Ad Severum, 189.	54.	xxxiv.	Sermo de Gazophylacio, 213.
12.	xxxii.	Ad Severum, 191.	55.	xliii.	Ad Desiderium, 253.
13.	xvi.	Ad Severum, 91.	56.	xliii.	Ad Macarium, 277.
14.	xxvii.	Ad Severum, 168.	57.	xliii.	Ad Pamanachium, 65.
15.	x.	Ad Delphinum, 46.	58.	xvi.	Ad Jovium, 87.
16.	xx.	Ad Delphinum, 104.	59.	xxv.	Ad Militem quemdam, 162.
17.	xix.	Ad Delphinum, 107.	40.	xxvi.	Ad Sebastianum eremitam, 166.
18.	xiv.	Ad Delphinum, 82.	41.	iv.	Ad Augustium, 15.
19.	xxxv.	Ad Delphinum, 219.	42.	vi.	Ad Augustium, 50.
20.	xxxvi.	Ad Amadum, 220.	45.	l.	Ad Augustium, 287.
21.	xii.	Ad Amadum, 58.	44.	xlv.	Ad Augustium, 264.
22.	ix.	Ad Amadum, 45.	45.	iii.	Ad Alypum, 10.
23.	ii.	Ad Amadum, 8.	46.	vii.	Ad Romanianom, 57.
24.	xxi.	Ad Amadum, 111.	47.	viii.	Ad Licentium, 45.
25.	xv.	Ad Amadum, 81.	48.	xlvi.	Ad Rufinum, 274.
26.	xl et xli.	Ad Sanctum et Amadum, 258, 248.	49.	xlvii.	Ad Rufinum, 275.
27.	xxxii.	Ad Victricium, 222.	50.	Append. i.	Ad Marcellam, 721.
28.	xviii.	Ad Victricium, 94.	51.	App. ii.	Ad Celanciam, 727.
29.	xxviii.	Ad Aprum, 237.		lii.	Passio S. Genesii Arelat., 314.

INDEX ALPHABETICUS

EORUM AD QUOS DATÆ SUNT S. PAULINI EPISTOLÆ.

Numerus primus epistolam designat, alter columnam.

A	Lethio, epistola, xxxii, 212.	Galla, li, 315.
	Alypio, iii, 10.	Jovio, xvi, 87.
	Amandæ, xxxix, 234; xlii, 257.	Licentio, vii, 57.
	Amando, ii, 8; ix, 45; xii, 58; xv, 84; xxi, 12; xxxvi, 120.	Macario, xlix, 277.
	Amandu alteri, xl, 258; xli, 248.	Marcellæ, in Append. i, 7:1.
	Apru, xxxviii, 254. Eidem et Amandæ, xxxix, 227; xlii, 257.	Militi cuidam, xxv, 162.
	Augustino, iv, 261; vi, 50; xlv, 15; l, 287.	Pamanachio, xiii, 65.
	Augustini Paulino, xxvii, 16; cxliix, 297. Eidem et Therasæ, xxxi, 52; lxxv, 269.	Romaniano, vii, 53.
	Celancie, in Append., 727.	Rufino, xlvi, 274; xlvii, 275.
	Celancio, in Append., 727.	Saucto et Amando, xl, 258; xli, 248.
	Del.imo, x, 46; xiv, 82; xix, 104; xx, 107; xxxv, 219.	Sebastiano eremite, xxvi, 166.
	Desiderio, xlii, 257.	Severo, i, 1; v, 20; xi, 48; xv, 94; xx, 115; xxii, 117; xxiv, 148; xxvii, 168; xxxviii, 185; xxxix, 175; xxx, 121, xxxi, 189; xxxii, 191.
	Eucherio et Galla, li, 315.	Sereri Paulino, 116.
	Fluf. nio, xlii, 250.	Victricio, xviii, 97; xxxvii, 222.

S. PAULINI EPISTOLARUM

INDEX JUXTA ORDINEM LITTERARUM DIGESTUS.

	Accipimus litteras sanctæ affectionis tuæ. <i>Delphino</i> . x, 48.	Filiis nostris Posthumiano et Therdio. <i>Jovio</i> . xvi, 87.
	Ad te brevem epistolam jam diu ante. <i>Desiderio</i> . xlii, 253.	Frater Victor inter alias. <i>Severo</i> . xxxii, 184.
	Aliis reditus de patrimoniis. <i>Apru et Amandæ</i> . xxxix, 254.	Habeo tibi adhuc aliquid dicere. <i>Severo</i> . xxiv, 148.
	Audi ergo si i Regem patris tui. <i>Licentio</i> . vii, 57.	Ille est vera caritas. <i>Alypio</i> . iii, 10.
	Beato Apostolo dictum est. <i>Severo</i> . xxx, 185.	Jandudum frater in Christo Domino. <i>Augustino</i> . vi, 50.
	Benedicam Dominum in omni tempore. <i>Severo</i> . xxvii, 168.	In Domino Jesu Christo sentio. <i>Severo</i> . x, 48.
	Benedicite Dominus Deus noster. <i>Eucherio et Galla</i> . li, 315.	Inmoderatam, ut arguimus. <i>Severo</i> . xxi, 175.
	Benedicite Dominus Deus Israel. <i>Sebastiano eremite</i> . xxvi, 166.	Insertis his versiculis patens pagina. <i>Severo</i> . xxxii, 191.
	Breves sanctæ affectionis tuæ. <i>Delphino</i> . xxxv, 219.	Lætatur in Domino visitatos nos. <i>Florentio</i> . xlii, 250.
	Caritas Christi quæ urget nos. <i>Augustino</i> . iv, 15.	Lætati sumus in his quæ per Cardaniam. <i>Delphino</i> . xiv, 82.
	Cui litteras meas. xxxi. Augustini Paulino et Therasæ, 52.	Lætati sumus in his quæ scripsisti. <i>Apru</i> . xxxviii, 227.
	Cui vos fratres nostri conjunctissimi. xcv. Augustini Paulino et Therasæ, 269.	Legimus in tergo epistolæ. <i>Saucto et Amando</i> . xl, 248.
	Deo gratias agi odorem gratiæ. <i>Alethio</i> . xxxiii, 212.	Lucerna semper est pedibus meis. <i>Augustino</i> . xli, 264.
	De paucis, quæ hunc jam ad naven. <i>Augustino</i> . l, 287.	Magnam humilitati nostræ fiduciam. <i>Marcellæ</i> . in App., 721.
	Dulcissimum oris vestri gustum. <i>Amando</i> . xxxvi, 220.	Non frustra, dilectissimi. <i>Sermo de G. zaphylacio</i> . xxxiv, 215.
	Epistolæ, quas per nostrum illum. <i>Severo</i> . xxii, 115.	O bone vir et bone frater. xxxvii. Augustini Paulino, 16.
	Et invitando te et expectando. <i>Severo</i> . xvii, 94.	Omnia tempus, et tempus omni rei. <i>Saucto et Amando</i> . xl, 258.
	Esi ignotus tibi sim facie. <i>Militi cuidam</i> . xxv, 162.	Opera Domini prædicare. <i>Macario</i> . xlix, 277.
	Esi incertum mihi fecit filius Cerealis. <i>Rufino</i> . xlvii, 275.	Oportebat quidem nos. <i>Delphino</i> . xv, 107.
	Excipimus Cardaniam in gaudio. <i>Amando</i> . xv, 81.	Postquam omnes coquos tuos. <i>Sulpicii Severi Paulino</i> , 116.
	Et excusandum putasti, frater dilectissime. <i>Severo</i> . v, 20.	Post tempus accipimus litteras. <i>Amando</i> . ii, 8.
	Expectabamus ut area sitiens. <i>Delphino</i> . xix, 101.	Prædicam quam has dæmonis. <i>Romaniano</i> . vii, 56.
	Fateor mirari me. <i>Amando</i> . xii, 58.	Proprium atque indigenam. <i>Passio S. Genesii Arelat.</i> li, 314.

Quis daret mihi fontem litterarum tuarum? *Appro et Amandaë*. XLIV, 237.

Quod de perventione tam prospera. * CLXIX. Augustini Paulino. 297.

Quod optantibus aliquandiu. *Victorio*. XVIII, 97.

Redit a me tibi Victor. *Severo*. XXVIII, 171.

Sicut aqua frigida sitienti. *Victorio*. XXXVI, 229.

Si enim hos videas. XLVIII, 276.

Vel brevem nobis ab unanimitate tua litteræ. *Iluffino*. XLVI, 274.

Vetus Scripturæ celebrata sententia est. Celanciae. II in App., 727.

Voluerem pedibus, et levem cursu. *Amavido*. XXI, 111.

Ut hactenus tacendi tempus. *Pannachio*. XIII, 63.

S. PAULINI POEMATUM

ORDO NOVUS CUM ANTEA VULGATO COMPARATUS.

Typothetarum oscitantia factum est ut tres Natus XI, XII, XIII, qui nunc primum huic editioni accedunt, non suo loco ponerentur; quem errorem hæc tabula emendat, suo quemque ordine ac serie repræsentans.

Ordo novus.	Ordo antea vulgatus.				
I.	1.	Ad Gestidium, 327.	XVI.	20.	S. Felicis Natal. v, 401.
II.	2.	Ad Gestidium, 328.	XVII.	30.	Ad Nicetam redeuntem in Daciam, 415.
III.	52.	De Regibus ex Suetonio collectis carm. fragm., 329.	XVIII.	21.	S. Felicis Natal. vi, 426.
IV.	5.	Ad Deum matutina Precatio, 350.	XIX.	* <i>Huc ascitum.</i>	Ad Jovium, 551.
V.	3.	Ad Deum alia Precatio, 351.	XX.	22.	S. Felicis Natal. vii, 538.
VI.	5.	De S. Johanne Baptista, 331.	XXI.	15.	Ad Cytherium de Naufragio Martii iani, 369.
VII.	6.	Psalmus I versibus explicatus, 346.	XXII.	14.	Ad Julianum et Iam Epithalamium, 602.
VIII.	7.	Psalmus II, 348.	XXIII.	25.	S. Felicis Natal. viii, 608.
IX.	8.	Psalmus CXXXVI, 349.	XXIV.	24.	S. Felicis Natal. ix, 625.
		<i>Huc ascitum.</i>	XXV.	23.	S. Felicis Natal. x, 616.
		<i>Huc ascitum.</i>	XXVI.	* <i>Huc ascitum.</i>	De Nolana basilica S. Felicis a se aucta, 638.
		<i>Huc ascitum.</i>	XXVII.		<i>Nunc Pri-</i>
		<i>Huc ascitum.</i>	XXVIII.		<i>num ac-</i>
		<i>Huc ascitum.</i>	XXIX.		<i>cedunt ex</i>
X.	9, 10, 12.	Ad Ausonium, 362.	XXX.	15.	<i>integro.</i>
XI.	11.	Ad Ausonium, 376.	XXXI.		Ad Pneumatium et Fidelem de
XII.	16.	S. Felicis Natal. I, 378.			Obitu Celsi, 638.
XIII.	17.	S. Felicis Natal. II, 380.			Ad Antonium, 635.
XIV.	18.	S. Felicis Natal. III, 382.			
XV.	19.	S. Felicis Natal. IV, 387.			

IN APPENDICE.

I. Append. 31. Ad conjugem Exhortatio, 713.
Append. * *Huc ascitum.* De Nomine Jesu, 731

S. PAULINI POEMATUM

ORDO ANTEA VULGATUS AD NOVUM REDUCTUS.

Ordo antea vulgatus	Ordo novus				
1.	I.	Ad Gestidium, 327.	16.	XV.	S. Felicis Natal. I, 378.
2.	II.	Ad Gestidium, 328.	17.	XIII.	S. Felicis Natal. II, 380.
5.	IV.	Ad Deum matutina Precatio, 350.	18.	XIV.	S. Felicis Natal. III, 382.
4.	V.	Ad Deum alia Precatio, 351.	19.	XV.	S. Felicis Natal. IV, 387.
5.	VI.	De S. Johanne Baptista, 331.	20.	XVI.	S. Felicis Natal. v, 401.
6.	VII.	Psalmus I, 346.	21.	XVIII.	S. Felicis Natal. vi, 426.
7.	VIII.	Psalmus II, 348.	22.	XX.	S. Felicis Natal. vii, 538.
8.	IX.	Psalmus CXXXVI, 349.	23.	XXIII.	S. Felicis Natal. viii, 608.
9.	X.	Ad Ausonium, 362.	24.	XXIV.	Ad Nicetam, S. Felicis Natal. IX,
10.	XI.	Ad Ausonium, 376.	25.	XXV.	625.
11.	XII.	Ad Ausonium, 376.	26.	XXVII.	S. Felicis Natal. X, 646.
12.	XIII.	Ad Ausonium, 376.	27.	XXVIII.	S. Felicis Natal. XI, 447.
15.	XVI.	Ad Cytherium, de naufragio Martiniiani, 369.	28.	XXIX.	S. Felicis Natal. XII, 490.
14.	XXII.	Ad Julianum et Iam Epithalamium, 602.	30.	XVI.	S. Felicis Natal. XIII, 515.
13.	XXIII.	Ad Pneumatium et Fidelem de Obitu Celsi pueri, 638.	31.	I App.	Ad Nicetam redeuntem in Daciam, 415.
			32.	III.	<i>Ad Conjugem Exhortatio, in</i>
					<i>Append., 713.</i>
					De Regibus ex Suetonio, poematis fragmentum, 329.

ORDO ALPHABETICUS

EORUM AD QUOS DATA SUNT S. PAULINI POEMATA.

Numerus primus poema designat, alter columnam.

Ausonio, poema I, 362; XI, 376.

Ausonii Paulino, * XIII, 532; * XXIV, 377; XXV, 359.

Conjugi, I, in Append., 713.

Cytherio de Naufragio Martiniiani, XXI, 369.

Deo, IV, 350; V, 351.

S. Felicis, XI, 378; XII, 380; XIV, 382; XV, 387; XVI, 401; XVII, 426; XX, 538; XXIII, 608; XXIV, 625; XXV, 646; XXVII, 618; XXXIII, 558; XXXIX, 490; XXX, 315.

Fideli, XXXII, 638.

Gestidio, I, 327; II, 328.

Iæ, XXII, 602.

Jesu Nomini, II, in Append., 731.

S. Johanni Baptista, VI, 334.

Jovio, XIX, 551.

Juliano et Iæ, XXII, 602.

Nicetæ, XVII, 415; XXIV, 625.

Pneumatium et Fideli, XXXII, 638.

S. PAULINI POEMATUM INDEX JUXTA ORDINEM LITTERARUM DIGESTUS

Age, jam preeor. *Conjugi.* Carmen i in App., 713.
Annua rota mihi. De S. Felice Natal. iv. Carm. n xv, 587.
Aule puer. Pneumatio et Fideli. Carmen xxx, 658.
Beatus ille. Psalmus i. Carmen vii, 316.
Candida pax. De S. Felice Natal. xii. Carmen xxix, 513.
Concordes anime. Juliano et Iæ. Carmen xxii, 602.
Continuata. Ausonio. Carmen xi, 576.
Cur gentes fremuere. Psalmus ii. Carmen viii, 548.
Di-entimus. * 25 *Ausonii Natalino*, 532.
Ece die. De S. Felice Natal. viii. Carmen xxiii, 608.
Europamque. De Regib. ex Suetonio, poematis frag.
 Carme n, 329.
Feix hoc merito. De S. Felice Natal. ii. Carmen xiii, 580.
Jan mihi polliceor. Jovio. Carmen xix, 531.
Jamne abis. Nicetæ. Carmen xvii, 415.
Inclite confessor. De S. Felice Natal. i. Carmen xu, 578.
In veteri nobis. De S. Felice Natal. x. Carmen xv, 646.
Lex mihi. De S. Felice Natal. vi. Carm. n xviii, 426.
Lux festa sacris. De Nomine Jesu. Carmen ii in App., 731.
Martinianum. Cytherio. Carmen xxi, 509.
Nascere. Nicetæ, de S. Felice Natal. ix. Carmen xxiv, 623.

Omnipotens Genitor rerum. Ad Deum matutina Preca-
 tio. Carmen iv, 530.
Omnipotens quem. Ad Deum alia Preca-
 tio. Carmen v, 531.
Parvus erit. De Basilicæ S. Felicis aucta. Carmen xxvi, 638.
Pauperis ut placeat. Gestidio. Carmen ii, 524.
Proxima que nostræ. * 25 *Ausonii Natalino*, 532.
Quarta redit. Ausonio. Carmen i, 565.
Quarta tibi. * 25 *Ausonii Natalino*, 539.
Sedmus. Psalmus cxxxvi. Carmen ix, 519.
Sæpe boni. De S. Felice Natal. xii. Carmen xxviii, 489.
Sidera si celo. De S. Felice Natal. xi. Carmen xxvii, 447.
Sanne igitur. Gestidio. Carm. n i, 527.
Sanne pater rerum. De S. Johanne Baptista. Carmen vi, 534.
Tempora temporibus. De S. Felice Natal. v. Carmen xvi, 401.
Vent festa dies. De S. Felice Natal. iii. Carmen xiv, 582.
Ver aribus vices. De S. Felice Natal. vii. Carmen xv, 558.

SYLLABUS CODICUM

AD QUOS RECOGNITA SUNT S. PAULINI OPERA.

MANUSCRIPTI CODICES.

BARH. — Belgicus codex a Barthio collatus, in quo exstant S. Paulini poemata 18 et 20.
BEIG. — Belgicus alter a Caucho collatus codex epistolarum et carminum S. Paulini.
BIG. — Bigotiana bibliotheca ex libris duo 600 annorum, in quibus exstant epistolæ novem S. Paulini ad S. Augustinum, et S. Augustini ad S. Paulinum. Bigotianus alter, in quo habetur epistolæ 4 S. Paulini ad Augustinum, et responsum S. Augustini ad Paulinum; et quæ 7, 9 annorum.
CLUN. — Cluniacensis, in quo exstant epistolæ 40, 41 et 51.
C. ROT. — Cathedralis Ecclesiæ Rotomagensis Lectionarius codex, in quo habetur epistolæ 18 ad Victorium Rotomagensem episcopum pars media.
GERM. — S. Germani a Prælo Paris. duo 900 annorum per vetusti codices, litteris Saxonice exarati, qui decem de S. Felice Natalitia carmina continent, et Ode ad Nicetam, ex quibus multa depravata et mutila emendantur et restituantur. Alter ejusdem abbatis codex 800 annorum, in quo habetur poema exhortatorium ad conjugem.
JOL. — Domini Claudii Joly præcentoris Ecclesiæ Parisiensis codex 500 annorum, in quo poemata exhortatorium ad conjugem. Alter 540 annorum, in quo sunt epistolæ ad Marcellam et ad Celanciam.
LUGD. — Lugdunensis codex a Vineto collatus, in quo exstant Ausonii ad S. Paulinum, et S. Paulini ad Ausonium carmina.
MARIANG. — Mariangeli Accursii, in quo carmen 25 Ausonii ad S. Paulinum.
M. ROTUND. — Collegiata ecclesiæ S. Mariæ de Rotunda Rotomag. Lectionarius codex in quo habetur epistolæ 18 ad Victorium Rotomagensem episcopum pars media.
NOL. — Nolanus, in quo sunt epistolæ 10 et 41.
POEIM. — Poelmanni, in quo exstant ad S. Paulinum Ausonii carmina.
REG. — Regia bibliotheca 800 annorum codex epistolarum et poematum S. Paulini, et carminum Ausonii ad S. Paulinum.
VAT. — Vaticanus codex epistolarum S. Paulini. Alii duo, in quibus exstant epistolæ 25 et 21. Alii item quatuor, in quibus epistolæ 3, 4, 6, 7, 8 et 59.
VICT. — S. Victoris Parisiensis codices duo 500 annorum, in quibus sunt epistolæ 25 et 26, et duæ ad Marcellam et ad Celanciam. Ejusdem abbatis duo alii 500 annorum, in quibus habetur ad conjugem poema exhortatorium.
VIEN. — Viennensis codex epistolarum S. Paulini optimæ notæ.

Voss. — Vossianus in Anglia, in quo exstant carmen 24 Ausonii ad S. Paulinum, et S. Paulini poema 10 ad Ausonium.

EDITI CODICES.

BAD. — Badii Ascensii, typis Parisiis anno 1516, operum S. Paulini Nolanii editio prima.
BARH. — Barthii Emendationes et illustrationes ex libris ex Adversariorum Commentariorum. Francofurti, anno 1648.
BEVEN. — RR. PP. Benedictinorum cura, liber Epistolarum S. Augustini, in quo exstant S. Paulini ad S. Augustinum epistolæ 5, 4, 6, 7, 8, 43, 50, et S. Augustini ad S. Paulinum 2, 51, 93 et 149. Parisiis, anno 1679.
B. ROT. — Breviarium Romagense in fol., an. 1491, in quo habetur epistolæ 18 ad Victorium pars media.
CHIL. — Chilletii cura, Paulinus illustratus, Divione, anno 1662, in quo epistolæ 15, 33, 34, 40, 42 et 51.
ERASM. — Erasmi cura recensitus liber Epistolarum S. Hieronymi, in quo sunt epistolæ S. Paulini 25 et 26, et duæ ad Marcellam et ad Celanciam, Lugduni, apud Gryphum, anno 1550.
GAV. — Gravi cura, operum S. Paulini Nolanii, Coloniae, apud Maternum Cholinum, anno 1560.
GRI. — Grinaei, operum S. Paulini Nolanii, Tomo I Orthographorum, B. s. l. e., anno 1559.
LATIN. — Latini Viterbiensis in S. Paulini Nolanii episcopi opera observationes et Correctiones, Romæ.
LUGD. — Lugdunensis editio minima S. Paulini ad Ausonium, et Ausonii ad S. Paulinum, apud heredes Hugonis a Porta anno 1605.
M. VICT. — Marianj Victoris cura, Liber Epistolarum S. Hieronymi, in quo est epistolæ ad Celanciam, Parisiis, anno 1600.
MOC. — Moguntina editio epistolarum S. Hieronymi, ubi epistolæ 25 et ad Marcellam, anno 1470.
POEIM. — Poelmanni cura, codices duo, alter poematum S. Paulini Nolanii, Antverpiæ, apud Christophorum Plantinum, anno 1560. Alter carminum Ausonii ad S. Paulinum, anno 1568.
POSC. — Ponceti le Preux typis, Liber Epistolarum S. Hieronymi, in quo exstant S. Paulini epistolæ 25 et 26, et duæ ad Marcellam et ad Celanciam, Parisiis, anno 1512.
ROM. — Liber epistolarum S. Hieronymi, in quo continentur S. Paulini epistolæ 25 et 26, et duæ ad Marcellam et ad Celanciam, Romæ, anno 1168.
ROSY. — Rosveydi cura D. Paulini Nolanii operum, cum notis, Antverpiæ, anno 1622.
SACCH. — Sacchini S. J. notæ et correctiones in S. Paulini Nolanii opera, in fine editionis Rosveydi, Antverpiæ, anno 1622.

Scuor. — Schotti cura, operum S. Paulini Nolani, tom. V Bibliothecæ e Patrum, vol. I, Colonia, anno 1618.

TOLL. — Tollii cura, operum Ausonii, unde illius ad Paulinum carmina; Amstelodami, anno 1671.

VINET. — Vineti cura, Ausonii ad S. Paulinum, et S. Paulini ad Ausonium Epistolarum liber, cum annotationibus, Burdigalæ, apud Simonem Millangium, anno 1575.

INDEX

EPISTOLARUM PROUT COLLATÆ SUNT AD MSS. ET EDITOS CODICES.

- EPISTOLA I. AD SEVERUM.
 Recensita est ad mss. codices Reg., Vat., Vien., et ad edit. Bad., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- II. AD AMANDUM.
 Emendata est ad eosdem mss. et editos codices.
- III. AD ALTHIUM.
 Collata est cum mss. codicibus epistolarum S. Augustini Bigotianis duobus, Vatic. 4, et edit. S. Augustini Bened. Grav. et Rosv.
- IV. AD AUGUSTINUM.
 Emendata est juxta mss. tres Big., Vat. 4, Epistolarum S. Augustini, et edit. Bened. ad mss. et editos codices quareciores collatam, et Grav.
- AUGUSTINI AD PAULINUM. 27 (AL. 52).
 Recogni a est ad mss. tres Big. et ad edit. Bened. Huc primum adscita.
- V. AD SEVERUM.
 Castigata est ad mss. codices Belg., Reg., Vat., Vien., et ad edit. Bad., Grav., Grin., Rosv., Schot. et Latr.
- VI. AD AUGUSTINUM.
 Collata est ad mss. tres et Big. 5, et ad edit. Bened. Grav. et Boso.
- AUGUSTINI AD PAULINUM ET THERASIAM. XXXI (AL. XXXIV).
 Recensita est ad Mss. 2 Big. et ad edit. Bened.
- VII. AD ROMANIANUM.
 Mendis purgata est ad fidem mss. codicum 2 Big., Vat. 1, et edit. Bened., Grav. et Rosv.
- VIII. AD LICENTIUM.
 Ad eosdem mss. et editos codices collata.
- IX. AD AMANDUM.
 Recensita est ad mss. codices Reg., Vat., Vien. et ad edit. Bad., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- X. AD DELPHINUM.
 Emendata est ad eosdem mss. et editos codices.
- XI. AD SEVERUM.
 Cum iisdem mss. et editis codicibus collata.
- XII. AD AMANDUM.
 Castigata est ad eosdem mss. et editos codices.
- XIII. AD PAMMACHIUM.
 Mendis multis purgata est ad fidem mss. codicum Reg., Vat., Vien., et edit. Bad., Chiff., Grav., Grin., Rosv. et Schot. Tandem nitore suo ad integrum restituta est.
- XIV. AD DELPHINUM.
 Recensita est ad mss. codices Reg., Vat., Vien. et ad edit. Bad., Grav., Rosv. et Schot.
- XV. AD AMANDUM.
 Ad eosdem mss. et editos codices emendata.
- XVI. AD JOVIUM.
 Correcta est ad mss. codices Belg., Reg., Vat., Vien., et ad edit. Bad., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- XVII. AD SEVERUM.
 Collata est cum mss. Reg. et edit. Bad., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- XVIII. AD VICTRICIUM.
 Emendata est juxta mss. codices Reg., Vat., Vien., ac juxta Lectionaria mss. cathedralis Ecclesiæ Rotomagensis et S. Mariæ de Roubaix Rotomag. Breviarium Rotomag. 1491 et juxta edit. Bad., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- XIX. AD DELPHINUM.
 Collata est ad mss. Reg., Vat. et Vien., et ad edit. Bad., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- XX. AD DELPHINUM.
 Castigata est ad eosdem mss. et editos codices.
- XXI. AD AMANDUM.
 Cum iisdem mss. et editis codicibus collata.
- XXII. AD SEVERUM.
 Recensita est ad eosdem codices mss. et editos.
- SULPICII SEVERI AD PAULINUM.
 Huc adscita ex tomo V Spicilegij Acheriani, ubi primum edita fuit ex mss. codice Romano.
- XXIII. AD SEVERUM.
 Multis mendis purgata est ad fidem mss. codicum Belg., Reg., Vat., Vien. et edit. Bad., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- XXIV. AD EUMDEM.
 Ad mss. et editos codices eosdem castigata, præter Belg.
- XXV. AD MILIEM QUONDAM.
 Collata ad mss. codices Vaticanos 2 et Viet. unum, et ad edit. Er., Grav., Mog., Ponc., Rom., Rosv. et Schot.
- XXVI. AD SEBASTIANUM EREMITAM
 Recognita est ad mss. codices. Vat. et Viet., et ad edit. Er., Grav., Ponc., Rom., Rosv., Schot. et al.
- XXVII. AD SEVERUM
 Recensita est ad mss. Reg. et edit. Bad., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- XXVIII. AD EUMDEM.
 Collata est cum mss. codicibus Reg., Vat., Vien. et edit. Bad., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- XXIX. AD EUMDEM.
 Castigata est ad eosdem codices, et præterea ad mss. Belg.
- XXX. AD EUMDEM.
 Recognita est ad codices supra notatos in epistola XXX.
- XXXI. AD EUMDEM.
 Collata est ad eosdem codices.
- XXXII. AD EUMDEM.
 Correcta est juxta mss. et editos codices supra designatos in epist. XXIV.
- XXXIII. AD ALLETHIUM.
 Recensita est ad mss. codices Reg., Vat., Vien., et ad edit. Bad. Chiff., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- XXXIV. DE GAZOPHYLACIO HOMILLA.
 Castigata est ad eosdem mss. et editos codice.
- XXXV. AD DELPHINUM.
 Collata est cum mss. Reg. et Vien., et edit. Bad., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- XXXVI. AD AMANDUM.
 Recognita est ad eosdem mss. et editos codices, et præterea ad mss. Vat.
- XXXVII. AD VICTRICIUM.
 Emendata est ad mss. codices Reg., Vat., Vien., et edit. Bad., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- XXXVIII. AD APRUM.
 Recensita est ad eosdem mss. et editos codices.
- XXXIX. AD APRUM ET AMANDAM.
 Ad eosdem codices recognita.
- XL. AD SANCTUM ET AMANDUM.
 Multis mendis purgata est ad fidem mss. codicum Clun., Nol., Vat., Vien., et edit. Chiff. et Rosv.
- XLI. AD SANCTUM ET AMANDUM.
 Ad eosdem codices purgata.
- XLII. AD FLORENTIUM.
 Collata est ad mss. codices Reg., Vat. et Vien., et ad edit. Bad., Grav., Grin., Rosv., Schot.
- XLIII. AD DESIDERIUM.
 Recognita ad eosdem codices.
- XLIV. AD APRUM ET AMANDAM.
 Castigata est ad eosdem mss. et editos codices.
- XLV. AD AUGUSTINUM.
 Emendata est juxta editionem Bened. ad mss. et editos codices collatam. Ope codicis Pimarcensis nitore suo restituta est.
- AUGUSTINI AD PAULINUM ET THERASIAM. XCV (AL. CCI).
 Huc adscita ex edit. Bened. ad Vatic. nunc exemplar et ad Lovan. recognita.
- XLVI ET XLVII. AD RUFFINUM.
 Ex edit. Rosv. Has incussim quæsitivus in mss. codicibus.
- XLVIII. FRAGMENTUM.
 Ex Gregor. Turon. lib. II Histor. Francorum huc primum adscita.
- XLIX. AD MACARIUM.
 Castigata est ad mss. Reg. et edit. Bad., Grav., Grin., Rosv. et Schot.
- L. AD AUGUSTINUM.
 Emendata est ad mss. codices Big. 2, Germ. 1, Vat. 4, et ad edit. Bened., Grav. et Rosv.
- AUGUSTINI AD PAULINUM. CXLIV (AL. LIV).
 Huc adscita ex edit. Bened. et collata ad mss. 1 Big.
- LI. AD EUBERICUM ET CALLAM.
 Huc adscita ex ed. I. Chiff., ubi primum edita fuit ex duobus mss. Clun. et Vien.
- LII. PASSIO S. GENESII ARLAV.
 Ex Surio, et editione Rosv.

IN APPENDICE.

EP STOLA I. AD MARCELLAM.

Correcta est ad mss. codices Jol. 1, Vict. 2, et ad edit. Er., Mog., Ponc., Rom. et Rosv.

II AD CELANTIAM.

Mendis quamplurimis purgata est ad fidem mss. codicum Jol. 1, Vict. 2, et edit. Er., Mog., Vict., Poac., Rom. et Rosv.

INDEX

POEMATUM PROUT RECOGNITA SUNT AD MSS. ET EDITOS CODICES.

POEMA I. AD GESTIDIUM.

Collatum est cum mss. Lugd. et edit. Rosv., Schot. et Vinet.

II. AD GESTIDIUM.

Recensitum est a eosdem mss. et editos codices.

III. DE REGIBUS, EX SUTTONIO.

Collatum est ad ms. Mariang. et ad edit. Bad., Grav., Lugd., Poelm., Rosv., Schot., Toll. et Vinet.

IV. AD DEUM PRECATIO.

Recognitum est ad mss. Lugd. et edit. Rosv., Schot. et Vinet.

V. AD DEUM ALIA PRECATIO.

Correctum est juxta editiones Bad., Grav. Grin., Poelm., Rosv. et Schot.

VI. DE S. JOHANNES BAPTISTA.

Collatum est cum edit. Lugd. et Rosv.

VII. PSALMUS I.

Recognitum est ad ms. Reg. et edit. Bad., Grav., Grin., Poelm., Rosv. et Schot.

VIII. PSALMUS II.

Collatum est ad eosdem mss. et editos codices.

IX. PSALMUS CXXXVI.

Recensitum est ad codices supra notatos.

* AUSAONI AD PAULINUM, XXII.

Collatum est cum mss. Lugd. Poelm., Reg. et cum edit. Bad., Grav., Lugd., Poelm., Schot., Toll. et Vinet.

* AUSAONI AD PAULINUM, XXIV.

Castigatum est ad eosdem mss. et editos codices, et præterea ad ms. Voss.

* AUSAONI AD PAULINUM, XXV.

Emendatum est ad mss. rot. es Lugd., Mariang., Reg., et ad edit. Bad., Grav., Lugd., Poelm., Schot., Toll. et Vinet.

X. AD AUSAONIUM

Mendis quamplurimis purgatum est a fidem mss. codicum Lugd., Reg., Voss., et edit. Bad., Grav., Lugd., Poelm., Rosv., Schot. et Vinet.

XI. AD AUSAONIUM.

Castigatum est ad mss. Lugd., Reg., et ad editos Bad., et av. Lugd., Poelm., Rosv., Schot. et Vinet.

XII. NATAL. I S. FELICIS.

Recensitum est ad ms. Germ. notatum, 510, et ad edit. Bad., Grav., Grin., Poelm., Rosv. et Schot.

XIII. NATAL. II S. FELICIS.

Emendatum est ad eosdem codices, et auctum ope ms. Germ.

XIV. NATAL. III S. FELICIS.

Ad eosdem codices castigatum, et auctum ope ejusdem ms. Germ.

XV. NATAL. IV S. FELICIS.

Mendis purgatum est ad fidem 2 mss. codicum Germ. et ad edit. Bad., Grav., Grin., Poelm., Rosv. et Schot.

XVI. NATAL. V S. FELICIS.

Correctum est ad eosdem mss. et editos codices.

XVII. AD NICETAM REDEUNTEM IN DACIAM.

Multis mendis purgatum est ad fidem mss. codicum Germ. n. 481 et Reg., ac edit. Bad., Grav. Grin., Poelm., Rosv. et Schot. Auctum ope ms. codicis Germ.

XVIII. NATAL. VI S. FELICIS.

Castigatum est ad mss. 2 Germ., Barth. 1, et ad edit. Bad., Grav., Grin., Poelm., Rosv. et Schot.

XIX. AD JOVICIUM.

Emendatum est ad mss. coll. es Belg., Reg., Vat., Vien., et ad edit. Bad., Grav., Grin., Rosv. et Schot.

XX. NATAL. VII S. FELICIS.

Correctum est ad mss. Belg., Germ., n. 540, et 1 Barth., et ad edit. Bad., Grav. Grin., Poelm., Rosv. et Schot. Auctum ope codicis ms. Germ.

XXI. AD CYTERIUM.

Collatum ad ms. Reg. et edit. Bad., Grav., Grin., Poelm., Rosv. et Schot.

XXII. AD JULI NUM ET IAM.

Editum olim ex veteri ms. codice Belgic. in edit. Schot.

XXIII. NATAL. VIII S. FELICIS.

Recognitum est ad ms. Germ. n. 510, et ad edit. Bad., Grav., Grin., Poelm., Rosv. et Schot.

XXIV. NAT. I. IX S. FELICIS, AD NICETAM.

Castigatum est ad ms. Germ. n. 481, et ad eosdem codices editos.

XXV. NATAL. X S. FELICIS.

Ad eosdem mss. et editos codices et Itatum.

XXVI. DE NOLANA BASILICA S. FELICIS AUCTA.

Exscriptum ex eadem basilica, et editum a Sirmondo ad Sidonium lib. IV, epist. 18. Hinc primum adscitum.

XXVII, XXVIII, XXIX, XXX et XXXI NATAL. S. FELICIS.

Ex Dengalo in Auctario Bibliothecæ Patrum ed. Paris. 1610, tom. II, et edit. Rosv.

XXXII. DE OBITU CELSI, AD PNEUMATICUM ET FIDELEM.

Correctum est juxta mss. Belg., Reg., et edit. Bad., Grav., Grin., Poelm., Rosv. et Schot.

IN APPENDICE.

POEMA I. AD CONJUGEM EXHORTATIO.

Castigatum est ad mss. codices Germ. 1, Jul. 1, Vict. 2.

II. DE NOMINE JESU.

Ex ms. codice Carthusie prope Argentoratium in Germani editum est a Barthio Adversar. Commentar. lib. XXXIV cap. I. Huc primum adscitum.

INDEX

VOCUM QUARUM INSOLITA SIGNIFICATIO.

A

- Abigere, positum pro rapere. P. 591.
 Abraham, secunda producta. P. 612, 650, 682.
 Abscidere, pro abscindere. E. 1, 48, 55.
 Abscisio, E. 122.
 Abscisus, E. 125.
 Abuti, pro non uti. E. 62, 224, 285, 310. A. 717.
 Abyssus, secunda correpta, loco abyssus. P. 661.
 Accubitus, id est mensa seu reclinatorium. E. 72.
 Aeru proceres, hostes, idem qui domones. E. 156 P. 389.
 Aeternum, pro in æternum. P. 606, 686.
 Agitare, pro frequenter agere. P. 568.
 Amalec, secunda producta. P. 611.
 Ambitio, loco ambitus. A. 727.
 Ambitus, pro pompa et honore. E. 195.
 Annis pro cantharo. E. 205.
 Amplam, id est amplitudo. P. 663.
 Antiquus et vetus serpens, idem qui diabolus. E. 91; P. 395; A. 752.

- Apostolica sedes, pro episcopali. E. 10, 102, 205.
 Apostolus, idem qui S. Paulus. E. 155, et alibi passim
 Apsis, altaris concha major. E. 2. 2.
 Arocus, E. 204.
 Armilatus, sagum militare. E. 95, 113.
 Asinus, pro corpore. P. 111.
 Astula, E. 189; P. 295, 651.
 Atrium, Gallice parvis. E. 75.
 Availa, idem quod desiderium. E. 266.
 Aversus, id est remotus. P. 500.
 Aula, pro paradiso, caelo. P. 579, 684.
 B
 Babylonis filia, pro Roma. E. 184, 276.
 Beare, pro beatum dicere. E. 145, 284.
 Benedictum, idem quod benedictio. E. 285.
 Burius, id est asinus. E. 183.
 C
 Caccabata, id est denigrata. E. 202
 Camelus, fem. gen. E. 176.
 Cantharis, Gallice bassin. E. 75, 205.

- Capere, pro posse, capax esse.* P. 549, 577, 665.
Civus, idem quod vanus. P. 600, 604.
C dar, i t est obscuritas. E. 69.
Cedere, pro discedere. P. 456, 445. Sic sæpe apud Paulinum simplex pro composito.
Celestina, clamor symphoniacus nautarum cum portui sunt proximi. E. 65.
Cephas ourum. E. 155.
Christus, idem quod iustus. P. 628.
Coepiscopus, idem qui coadjutor episcopi. E. 36.
Combinare, pro convivere. E. 51.
Conitari viam. A. 755.
Conneatus, est temporis spatium. E. 48, 70, 277, 293.
Connenibratus. E. 261.
Concha. E. 203.
Conditur artus exanimus, Græcismus. E. 199.
Confessor, qui aliqui pro Christo passus, tranquillam mortem obierat. E. 101.
Conscerdots, pro suffraganeis episcopis. E. 106.
Contiger, Gallice batcleur, farceur. P. 565.
Contra, pro prop. P. 118.
Contributus, pro contrito. E. 240, 263, 283, 88.
Coomnipotens. E. 225.
Coram, pro præsens. P. 579, 580.
Corona, pro dignitate ecclesiastica. E. 11, 82.
Costa, idem quod uxor. P. 593.
Crispus, id est caperatus. P. 683.
Crumillus. E. 120.
Cubiculum, idem quod oratorium. E. 205.
Cubile, pro cubiculo, P. 406.
Curtalimus. E. 113.
- D
- Defectio, pro fame.* E. 214.
Deficere, pro mori. P. 399.
Diatritus, Gallice percé à jour. E. 204.
دبابة, fossa de flumine. E. 551.
Discretio, idem quod discrimen. E. 291.
Discretus, id est diversus. E. 280.
Dissicere, pro separare, removere. E. 256.
Dominandus, id est dominus ad s. E. 25.
Domnicus, idem quod servus Domini. E. 110.
Domnus, idem qui dominus. E. 94.
Domu, pro domo. E. 124, 128.
Domus panis, pro Bethlehem. P. 595.
Donare, pro condonare. E. 509; P. 670.
Durare, pro indurare. P. 512.
- E
- Eclesia, prima correpta.* E. 198; P. 595, 605, 606, 662.
Eleazar, pro Luzara. E. 76, 216; P. 686.
Emcre, cum sexto casu. E. 142.
Erimus, secunda longa. P. 425.
Expectare, pro spectare; et expectator, pro spectatore. E. 32, 195.
Eulogia, id est panis benedictus. E. 12, 50.
Ex copia, Gallice d'abondance. E. 92.
Exter, pro extraneo. E. 49; P. 577, 585, 597, 616.
- F
- Fala, idem quod Parca.* P. 556.
Faxincta, pro lampade oleo ornata. E. 218.
Ferrum domni, id est ferrum damnosum. P. 592.
Fervere, secunda correpta. P. 649.
Fidei, secunda producta. P. 559, 590, 592, 402, 403, 419, 115, 614, 668, 678.
Fænerare, cum accusativo. E. 117, 211, 215; A. 889.
Fænerari, idem quod mutuum accipere. E. 111.
Fares in sing. pro porta. E. 174, 204; P. 650, 653.
Fragile, id est fragilis. P. 399, 669.
Fructificare, active. E. 48.
Fruquum arva, id est arva frugifera. P. 695.
Fulgere, secunda correpta. P. 595.
Fungi, cum accusativo. P. 575, 664; A. 952.
Fusus exussus, id est motus excitatus. E. 193.
- G
- Gazophylacium, Gallice tronc.* E. 215.
Gratificus, pro eo qui gratias agit. P. 661
- H
- Habere, pro habitare.* P. 360.
Humile, idem quod humilitas. P. 590.
- I
- Ignis arbuter, pro igne purgatorii.* P. 546.
Imi-sapiens, idem. E. 668; A. 720.
Illus, Gallice, égayé. E. 250.
Innotescere, cum accusativo, Gallice faire connaître. E. 115; n. 2.
Instar, id est imago seu exemplum. P. 452, 599.
Integratus. E. 25.
Intervis, pro habitans. E. 291.
Intervisus, idem quod invisus. P. 652
- Ire, pro mori.* P. 664.
Israel, secunda producta. P. 616, 652.
- J
- Jesus, pro Josue.* P. 612.
Jocundus, pro jocundo. E. 25.
Justum, pro justitia. P. 387.
- L
- Lassare, pro lassari.* E. 28; P. 670.
Limina, pro aede sacra seu ecclesia. P. 142, 145.
Logos, id est sermones. P. 581.
Longum, pro diu. E. 179; P. 686.
Longum temporis, Gallice longueur du temps. P. 571.
Lucernaria devotio, id est officium vespertinarum precum. A. 798.
Lucidus, pro candido. P. 431.
Lumen, pro die. P. 674.
Luxuries, Gallice racine, ou branches d'arbre. E. 154
Lybia, pro Africa. P. 660.
- M
- Magister, id est S. Paulus apostolus.* E. 124, 125, 152, 145, 185, 188, 210, 224, 219; P. 409, 679, 684; A. 717, 739, 741.
Malus, pro diabolo. E. 135; P. 403; A. 966.
Maria V., secunda correpta. P. 337, 605.
Mater, pro qualibet femina etiam improle. P. 336.
Melampus, pro Melania. E. 174, 178, 189, 205, 266.
Memoria, pro tumulo sepulchrali. E. 205.
Mensa, idem. P. 642.
Merrâ, pro aqua amara. E. 222; P. 414.
Metallum, pro marmore et lapide. P. 637.
Meturi, pro divertere. P. 628.
Metutorium. A. 912.
Ministerium sacrum, id est vasa et ornamenta ecclesiastica, E. 205.
Munerari, pro munerare. E. 77.
Musivo illudere, idem quod musivo depingere. E. 203.
- N
- Nactus, pro nactus, a nanciscor, legitur in vetustissimis mss.* P. 582, 414, 581, 587, 661.
Natalis, idem quod dies festus. P. 382.
Nebrol, pro Nembroth. E. 45, 255.
Nemus, pro arbore seu fructu. E. 186; P. 612.
Nigellatum. E. 50.
Nimve, secunda producta. P. 556, 611.
Nive habitui id est neophyti. E. 198.
Niveus, pro, de marmore albo. P. 617.
Nudum, idem quod nuditas. P. 580.
Numerus, id est populus. P. 409, 409, 612.
- O
- Oderimus, secunda producta.* P. 145.
Omnimedens. P. 659.
Omnipotens. P. 568.
Omnis, id est integer. P. 674.
Operari, pro elemosinam dare. E. 72.
Operatio, pro elemosina. E. 140, 185.
Operosa fides, pro fide non operibus bonis. P. 587.
Opertum, idem quod operimentum. P. 561.
Orexis, aviditas, seu cibi appetentia. E. 119.
Orsa, pro proœmio. P. 565.
- P
- Pagina saxi, id est lex decalogi sculpta in duabus tabulis lapideis.* P. 541.
Paginus, idem quod compaginatus. P. 581.
Panis, pro Eucharistia. E. 51.
Papyrus in lampadibus adhibita. P. 585.
Participare, pro participem facere. E. 146.
Pauper anxius seu macustus, idem qui panitens. E. 242.
Pentapolis, id est urbes quinque incendio consumptæ. E. 78, P. 616.
Pentateuchus, pro quinque libris. E. 15.
Perfrui, cum accusativo. P. 661.
Pignora, pro filiis. P. 559, 435, 607, 684, 686.
Pilleatus, id est præcipuus. P. 422.
Plebes, numero singulari. P. 535.
Plebs, idem quod numerus. P. 572, 574.
Poterimus, penultima producta. P. 196.
Potionatus. E. 245.
Puera, pro nova seu recenti. P. 157.
Pupes, seu pupis pro pupilla. P. 564.
- R
- Reconitionis dies, id est dies extremi iudicii.* E. 48, 105, 251.
Refectio, idem quod baptismus. E. 104. Idem quod baptisterium. E. 195.
Regeneratio, id est baptismus. E. 117.
Regia seu regina pro porta præcipua. E. 72.
Repascere. E. 964.

- Retractare*, pro *recolere* seu *revolvere*. P. 611; A. 734, 742.
Re-elati, pro *Apoclypsi*. E. 109.
titulus asper. E. 47.
Robur, pro *queru*. P. 577, 581.
Hud s, id est *novus, recens*. E. 498; P. 632.
- S
- Sacramentum*, idem quod *mysterium* seu *sacrum secretum*. F. 142, 288, 294, 295, 500, 511; P. 625.
Sagus, id est *maicens*. A. 752.
Santiloquus. P. 616.
Sapientis ignis, pro *igne purgatorii*. E. 475; A. 726.
Satis, pro *valde*. E. 166.
Scamna, id est *locus fossis inclusus*, ubi gladiatores certabant. E. 161.
Scholasticæ litteræ, id est *humaniores litteræ*. E. 171.
Scholasticus sermo, pro *humana eloquentia*. E. 238.
Scrypulus, id est *serpulus*. E. 189.
Sedere pro *placere*. P. 562, 69.
Sedere pro *sibi*. P. 577.
Signum Domini, id est *signum crucis*. E. 203.
Sobriare. P. 505, 626.
Sola, idem quod *solea*. E. 145.
Solum, id est *linen*. E. 75; P. 636.
Solis in montibus, salibus, id est *solus in montibus*. P. 594, 401.
Solomon, pro *Salomon*. E. 21 et alibi passim.
Sparsa roris, pro *rore*. E. 53.
Species, Gallice *face de bâtiment*. A. 914.
Sphoutylus, ostreorum genus. P. 328.
- Status*, pro *statura*. P. 565.
Subitum, pro *subito*. P. 665.
Substituti, idem quod *bona, divitiæ*. P. 428.
Su-cypho. E. 70.
Suffragii, secunda brevi. P. 579, 686; A. 747.
- T
- Testimonium*, idem quod *Testamentum*. A. 752.
Tholus, testudo orbiculata, Gallice *dôme*. E. 75, 161.
Trabale, lignum quod transit per rotas. P. 658.
Trennum, pro *trenule*. P. 560.
Trichorum. E. 202.
- U
- Unificare*, pro *unire, unisonem facere*. E. 124.
Urbicus, id est *Romulus*. E. 25.
- V
- Vaniloquus*. P. 637.
Vas anime, id est *corpus*. P. 676.
Vastum, ager non exaltus. E. 255.
Vendere, cum sexto casu. E. 141.
Ventex pro Christo. P. 418, 599, et alibi passim.
Verti, pro *reverti, redire*. A. 752.
Vestitus ager, cui fructus insunt. P. 674.
Vestigium et vestigia, idem quod *pedes*. E. 144, 157; P. 650, 660.
Vivere, cum accusativo. P. 608, 683.
Vivescere. E. 139.
Vulnerata caritatis. E. 145.
- Z
- Zabudus et Zabolus*, idem qui *diabolus*. E. 6, 125.

INDEX PERSONARUM ET RERUM MEMORABILIUM.

E. *Epistolas designat*, P. *Poemata*, A. *Appendicem*, V. *Vitam et seqq.*

- ALMA et A. Christus, P. 661, A. 949, 940. In numeris imperatorum, A. 900. In sepulchris, *ibid.* Ios abusi hæretici, *ibid.*
 A littera tribus virgibus contexta Triadis mysterium signat, P. 484.
 Abel occisus, Christi typus, E. 229. Et sublato Seth in sancta generatione substituitur, E. 51.
 Aicella urbs Campaniæ, P. 544. Laudatur a Paulino, *ibid.*
 Sanna ejusdem sepulchrum, *ibid.* Laudatur a Paulino, P. 548.
 Abrogatio sui potior quam externa omnia relinquere, E. 247.
 Abraham patriarcha dives et perfectus, E. 149. Peregrinans, Christi typus, E. 229. Trecentis annulis quatuor reges superans mystice victoriam Christiani hominis de quatuor hostibus et portandam designavit, E. 162. A. 897.
 Angelis hospitio receptus pedes la ai, E. 144. Ejus caeca obedientia quam Deo grati, E. 181. Quomodo amicus Dei factus, E. 77, 78. Cur Sara uxorem suam flevit, E. 67. In ejus sepulchrum agnum emendo quod nobis inauertit, E. 68.
 Absalon, seu Absalon, coma capitis sui gravatus, peccatorum pondus refereas, E. 129. Defunctus cur a patre iugatur, E. 61.
 Absis, alta is coencha major, E. 202, A. 906. Absides et cochleæ, idem, *ibid.* Variæ in templis, A. 906.
 Abstinentia est adjuvum unum, una perfectio sanctitatis, A. 759. Quibus commendatur, A. *ibid.* Omnibus virtutibus opitulatur, A. 740.
 Abuti, id est *non uti consumere*, E. 64. A. 879, V. 191.
 Acceptio personarum a religione catholica proscripita, A. 759.
 Aeus evangelica, fides et verbum crucis, E. 176.
 Adam, an deceptus fuerit, P. 552, A. 929. Peccando similitudinem Dei perdidit, non imagineam, E. 156, A. 895. Illius peccatum mentis oculos innocentie clausit, et iniquitati aperuit, E. 186.
 Adam secundus, Christus, P. 672.
 Adhærere per amorem Deo, magni laboris opus, E. 154.
 Aditui sunt Ostiarii, quorum ordo antiquissimus in Ecclesia, P. 474.
 Aegyptiorum Dii innumeri, P. 454. Ipsorum nomen primum Jupiter Ammon, P. 431. Eorum superstitio in sacris Isaacis, P. 455 et seqq.
 Adonis est Thammus, E. 190, A. 905. Ejus fano profanata Bethsahem ab Hadriano imperatore, E. *ibid.*
 Adorare, in Scripturis et apud Patres, idem quod *honore*, P. 628, 664; A. 944.
 ADRIANUS imp., vide HADRIANUS.
 Adversa sepe hominibus cur eveniant, E. 91.
 Adulationis vitium nomine humilitatis et benevolentie se palliat, A. 776.
 Adulatorum assentationes viam virtutis tentantibus noxia, ac proinde cavendæ, i *id.*
 Edificatio templi spiritalis in anima egregie a Paulino commendatur, E. 211, 212.
 Amicus epus opus, P. 107. Pater læ uxoris Juliani, P. *ibid.* Quomodo dictus a Paulino *Memoris pater et frater*, *ibid.*
 Equiparet idem quod *par sit*, A. 924.
 Aschimo dicitur quod audit Mitto, proverbium, E. 57, A. 877.
 Etas juvenilis nemini tardioris conversionis ad Deum debet esse occasio, E. 165.
 Atlic ionis bonum, A. 717.
 Africanus episcopi per litteras et clericos a se missos Paulinum salutavit, E. 25, A. 875.
 Agabus innumum em fomen et apostoli Pauli passionem prædicit, E. 291.
 Agarum usus penes antiquos Christianos, P. 502.
 Ager cordis nostri quomodo coeandus, E. 256, 257.
 Ager litterarum Paulini ad Augustinum delator, E. 52.
 Aginman, civitas a Burgala et Santonibus non longe distans, P. 554.
 Agitur Israelis, Deus, P. 596, A. 942.
 Agni, recens butizati, A. 908. Fideles, *ibid.* Agni et herdi, justorum et reproborum hieroglyphicum, E. 506, 207.
 Agnus paschalis in veteri lege, Christi typus, P. 610. Item in picturis, E. 205, 207; A. 908. Quinque fontes emittens in mysterium quinque vulnere Christi, *ibid.*
 Agricola celestis, Deus Pater, E. 256.
 Agnicolæ martyris reliquie in basilica S. Felicis repositæ, P. 658.
 Alaricus quo tempore Romam everterit, P. 449.
 Alernus, Florentis Cadurcensis episcopi frater, E. 212, V. 121, 156. Presbyter, V. 121, 14 vir eruditissimus laudatus ab Hieronymo, *ibid.* A Paulino tanquam fidei et religionis, custos E. 276, V. 85. Cadurcensis episcopus, E. 212, 276, A. 918. Litteris suis Paulinum mire recit, E. 212.
 Allia, seu Appia soror Philemonis, P. 509, 515.
 Alinganensis vicus, A. 887.
 Alinonum, oppidum e dominio Paulini, E. 65, 107, A. 887, 888, V. 5. Ibi ejusdem sumptibus constructa a Delphino ecclesia, E. 107, V. 54, 65. Ejusdem et rici deti *Alinogenes*, E. 65, V. 54.
 Alite, videntes instar crucis, P. 509, A. 945.
 Alphylla mulier Sansonem decipiens, mystice *carneum* denotat, P. 585.

- Altare unum cum olim in ecclesiis, A. 906. Altaria et templa in sanctorum solennitatibus jam olim vel ornata, P. 582, A. 951, 952. Trichora, E. 202, A. 906, 907. Altaribus sacris nemo propiòq; rei accensura igne cupiditatis corporeæ, E. 262. Iis reliquiæ sanctorum inclusæ, P. 637 et seqq., A. 905.
- Altaria antiquitus martyrum reliquiis munita, P. 471.
- Altaria antiquitus velo clausa, P. 485.
- Altaria crucibus antiquo more ornabantur, P. 485.
- Altaria prioribus Ecclesiæ temporibus plura erant in templis, non unum tantum, P. 471.
- ALYBIUS ab Ambrosio ad fidem conversus, et ad sacerdotium consecratus, E. 11, 12, V. 8. Caritate cum Paulino conjunctissimus, E. 9, 10, 11. Libros quinque S. August. contra Manichæos Paulino communicat, E. 10, 11. Ad eum scribit litteras, E. 55, 56. Eusebii Cæsariensis Chronico ab eo recipit, E. 10, 11. Rogatur a Paulino ut vitæ suæ historiam ad ipsum mittat, E. 10. Hanc scribit et Paulino mittit Augustinus, E. 19.
- Amalech aquæ cæcator, P. 644, A. 947. Occisus peccata occidenda significat, P. 589. Victus ostendit quid apud Deum possint orationes, P. 611.
- AMAN patibulo, quod Mardocheo paraverat, appensus, declarat quid apud Deum possint preces, P. 611.
- AMANDA Aprî conjux, E. 254, 257, A. 920, V. 152. Virum a domesticis curis et civilibus negotiis liberat, E. 253 et seqq., V. 152. Continentiam profitetur, E. 254, 259 et seqq., V. 151. Valde laudatur a Paulino, *ibid.*
- AMANDUS Burdegalensis presbyter, E. 7, V. 10. A pueritia Christo militans, E. 64. Et sacris Litteris enutritus, *ibid.* Innocentæ bapt. smalis conservator, *ibid.* Quam suavis in scribendis litteris, E. 229. S. Paulini catechista et patrinos, E. 9, 45, V. 10. Delphini successor in episcopatu Burdegalensi, E. 7, 276. Fidei et religionis cus os, E. 273, V. 85.
- AMANDUS alter Paulino scribi, f. 29, 28, V. 43, 46. Litteras accipit a Paulino, E. 258, 248, V. 43, 46. Qui ejus precibus se commendat, E. 159.
- Ambitio legitur, E. 59.
- AMBROSIIUS a populo episcopus eligitur, V. 51, 151. Alypium Medulini baptizat, E. 12, V. 8. Et sacerdotem consecrat, E. *ibid.* Paulinum ad fidem invitat, E. *ibid.*, V. 8. Peramantem ac honorifice excipit Florentia, E. 1, V. 50. Sacerdotium initiatum clero suo vult adscribere, E. 12, V. 8, 50. Maxime diligit, E. *ibid.* Scribit adversus quosdam contententes de Platonis libris Christum profecesse, E. 35, SS. martyrum Protasii et Gervasii corpora in eum, E. 207. Item S. Nazarii martyris, P. 658, V. 55. Cujus reliquiis mittit Paulino, *ibid.* Simplicianum sibi designat in sede successorem, V. 50. In ita in quiescit, P. 651.
- AMBROSIIUS alter, manuscripsi et litterarum Paulini ad Hieronymum delator, A. 770, V. 45.
- Ambrosii Mediolani pasoris laudes, P. 459. Quo tempore is oratione de Basili is recitavit, i. *id.* Quando ab imperatrice Justina vexatus mira ulo ejus furorem repressit, P. 468. Id in SS. Gervasii et Protasii martyrum repertor, P. 468.
- Amen. Hujus vocis usus in primitiva Ecclesia qualis fuerit, P. 449.
- Amitia familiaritatis humanæ quam fragilis, E. 158. Christi, fortis ut mors, *ibid.* Carnalis nullam habet animi requiem, E. 165. Spiritualis non, ut secularis tempore melianda, E. 66. De pleno incipit, certa per Christum, *ibid.*
- Amitens bonus, medicina cordis, E. 96.
- AMMON Jupiter proorium apud Ægyptios numen, P. 451.
- Annus basilicam S. Felicis infestans, meritis ejus alio deductus, P. 622.
- Amor sui, iniqua dilectio, E. 217. Forum quibus sine Christo placetur, timendus, E. 228, 229. A gentilibus in simulacro ut Deus colitur, E. 87.
- ANA Hispaniæ fluvius memorabilis, Emerita transiens, P. 551.
- ANASTASIS papa, Paulini amatissimus, E. 106. Eum ad natalem suum invitat, E. *ibid.*, A. 886, 887, V. 57, 65. Companiam episcopis commendat, *ibid.* Romanam venientem benigne excipit, E. 106.
- ANDREAS apostolus Patris martyrii affectus, P. 657. Hic in sepultus, P. 659. A Constantino Constantinopolim transfertur, P. *ibid.* Ejus reliquiæ in basilica S. Felicis asservata, P. 657. Item in Fua laaa a Paulino extracta, E. 207.
- Andreas Patris martyrii consummavit, P. 450. Idem apud Patras Achaïæ tumulatus, P. 451. Ilus ut et Timothei corporum translatio in urbem Constantinopolitam, P. 468. Ipusus reliquiæ una cum Lucæ ossibus Constantinopolim de Achaïa translata, P. 451.
- Angeli navem gubernant, E. 278. An corpora aut linguam habeant.
- Angelus una nocte, E. 187. Millia Assyriorum ex castris Scen (chefib) prostravit, P. 614. Zachariæ nuntiat S. Joannis Bapt. conceptum et nativitatem, nomen imponit, et citius vitæ seriem pandit, P. 559 et seqq. Mariæ Christi, P. 559. S. Felicem a vinculis et carcere liberat, P. 596.
- ANICIANA familia, V. 1, 2.
- Anima virgo debet esse et secunda, quomodo, E. 218. Vi tutibus ornata, Deo habitaculum gratissimum, A. 757. Ejus cura corpori non postponenda, E. 167. Non familia, A. 759. Eam quomodo debeamus perdere, E. 117, 247. Ejus passionibus egregie accommodat Paulinus verba Joëlis de eruca, locusta, bruchio, et rubigine, E. 238 et seqq. Ejus sobrietatem necat corporis distensio, E. 291. Illius remedia, corporis afflictiones, A. 725. Vestimentum, jejunium quo ab omnibus vitiis abstinemus, E. 176. Vita, virtus Dei; mors, virtutis adoperatio, E. 169. Mors vita hujus mundi amica, E. 62. Quæ cæcitate illuminetur, E. 151, 152. Peccatis premitur, E. 151. Mortificatione membrorum ad cælestia evolvitur, E. 61. Post mortem etiam in vita actorum recordatur, P. 578. Corpori in resurrectione restituetur, P. 428, 429. Immortalis, P. 428. Apud inferos quomodo aeternum moriatur, E. 247. Animam demortui Patris Paulinus commendat precibus Delphini et Amanda, E. 219, 220.
- Anime quæ dicantur alii tes nigrae et bonæ, E. 154. Nosstrarum patroni sunt pauperes, E. 72. Defunctorum bonis superstitum operibus et precibus juvantur, E. 67, 72, 78, 80, 219, 220.
- Animorum conjunctio potior corporum conjunctione, E. 105.
- Annus ut ager colendus, E. 254, 255.
- ANOE Samuelis matri Melania assimilatur, E. 181. Anna viduæ Marcella, A. 727.
- Annuli Christianorum qua figura signandi, A. 909, 910.
- Annulus Polycratis lyram in pala habens, A. 910.
- ANTIOCHIAE ossa S. Lucae evangelistæ asservata, P. 658, A. 949.
- AREA, ad quem scribit Paulinus, E. 227, 254, 258. A foro ac tribunali ad Christum transit, E. 228, 255, V. 150, 151. A Paulino adversus mundi persecutiones munitur, V. 252, 255, V. 155, 154. A populo ad sacerdotium proventus, E. 255, V. 151. In solitudinem se recipit, non otium sectans, sed majoribus Ecclesiæ utilitatibus se preparans, E. *ibid.*, V. 152. A domesticis curis et civilibus negotiis liberatur ab uxore, E. 260 et seqq., V. 151. Quam suavis in scribendis litteris, E. 258 et seqq. An Tullensis episcopus? 129, 150. Inter sanctos relatus, V. 154.
- APIS, celebre nomen apud Ægyptios bovis specie, P. 45.
- APOLLINARIS error, Christum tantummodo corpus sine anima ex D. Virgine suscepisse asserentis, a Victorio refutatur, E. 225.
- Apollinem invocare, poetis familiare, P. 565.
- Apologiam Theodosii imp. instinctu Eudelmii scribit Paulinus, E. 175, V. 44. Mittit Severo, *ibid.* Et Hieronymo, A. 775, V. 51.
- Apophoretum, scutella, E. 50. Donum et convivio ac ferri solitum, A. 875. In numerum editione, *ibid.* In triumphis principum et magnis votis, *ibid.*
- ΑΠΟΛΟΓΙΑΣ seu ΑΠΟΛΟΓΙΑΣ Ordinari, quid, A. 870.
- APOSTOLI sunt montes Dei, E. 43. Pedes verbi Dei, E. 98. De resurrectione vacillantibus a Christo confirmati, P. 671. Spiritu sancto pleni omni in lingua loquuntur, P. 626, A. 915. A Paulino ad S. Felicis natalem celebrandum invitantur, P. 659. Illorum solennitatem celebraturus Romanus quotannis proficiscitur Paulinus, E. 93, 406, 195, 199, 254, 264, V. 41. Memorias vixit, *ibid.*
- APPHARIA, E. 185, P. 555.
- APOLLIS Pythius oraculo clarus, P. 455.
- Aque in cantharis ad ingressum templi, A. 203, A. 882, 885, 916. Apud Græcos benedictæ: in vigilia Epiphaniæ, A. 916. Ex his plebs lavatur antequam officia divina peragerent, *ibid.* Quare, A. 885, 916. Inde fontes et canthari etiamnum ante præcipua ecclesiæ, A. *ibid.* Hinc quoque aqua lustratis et benedicta in januis seu vestibulis templorum, A. *ibid.*
- Aqueductus Nolanus a Paulino inspectus, P. 545, 544.
- Aquilarum pulli parentes præ senio implumes pascunt, P. 596. Eisdem renatis jam pluvius volare docent, *ibid.*
- ARANEÆ tela iis quibus Christus adest, murus est, P. 405.
- AREA Noë, Ecclesiæ typus, E. 282, 285, A. 910.
- Area in templis, Gaphozylacium, *trunc.* A. 918.
- ARCHELAIS vidua nobilis et sancta, S. Felicis cara, P. 449.
- ARCTA via salutis explicata, E. 246.
- Arcus, area, atrium, seu vestibulum templi, E. 204, 4

915. Item porticus ecclesiae, *ibid.* In eo consistebant poenitentes publici, A. *ibid.* Quibus in ecclesiis Galiae etiamnum viget hæc sancta consuetudo, A. 916.

Argonautarum navem modo adhuc in cælo videri labuntur Ethnici, E. 282.

Arianorum persecutio tempore Valentis imp. in catholicis exarsit, E. 182.

Aut hæresis initio Evangelii S. Joannis præcisa, E. 111.

Arma fide, non fides armis indiget, P. 613.

Armata militis Christiani, E. 6.

Armillæ, Arcuillausa, sagum militare, *cotte d'armes*, E. 93, 115, A. 887, V. 191.

Asael in sacris Litteris a pedum velocitate laudatus, E. 109, 111.

Ascensionis Christi festivitas maxime antiqua, P. 625, A. 945. Locus ab Helena exornatur, E. 192. Paviri non potest, E. *ibid.*, A. 903. Terra non debet, etsi in dies hinc aliquod auferatur, *ibid.*

Asina Balaam sermone humano loquens, conversiois Gentium figura, E. 58.

Asinus dicitur corpus a Paulino, quare, P. 590, A. 940.

Assula, assulim, assulose, quid, A. 948.

Assyrii Judæos a templi Hierosolymitano reedificatione impedire conantur, E. 107.

Asterius ab Astro denominatus, P. 575.

Astrorum motus et ordines humanis rebus nullam necessitatem imponunt, E. 86.

Asula, et astilla, quid, E. 189, 205, 617, A. 948.

Athletarum continentia, E. 153, A. 896, 897.

Atlas, mons in extremis Hispanie finibus, P. 371.

Avaritia omnium peccatorum radix, P. 656. Cum voluptate et luxu, fons omnium malorum, P. 542. Ejus morbus facile serpit in præcordia, nullis misericordie munus, præsidis, E. 214. Quænam laudanda, quænam improbanda, E. 71, 218. Hanc timor Domini eliminat, E. 251. Eam deprecatur Paulinus, P. 550.

Ancupis volucris fallentis, et captas venentis, pulchra descriptio, P. 529, 550.

Augustinus Paulino mittit Alypii vitam a se conscriptam, E. 20. Eodem commendat Licentium, E. 21. Quem olim litteras docerat, E. 39, 20. Exoptat ut in Africam traiciat, E. 21, 57. Paulino multos mitit, E. 264, 296, V. 79, 80. Librum de Cura pro mortuis, A. 780, V. 92. Litteras scribit, E. 216, A. 778, V. 90. Ab ipso accipit, E. 13, 26, 28. Quærit quomodo noscatur Dei voluntas quæ nostræ præponenda est, A. 778. Valerium Hipponensem episcopum adversus Pelagianos movit, A. 780, 901, V. 90. Therasiam salutat, E. 37. Constantium Melaniæ in obitu unici filii laudat, E. 264, 265. Ejus epistola contra Pelagianos Paulino inscripta, non Bonifacio, A. 780, 901. A Paulino laudantur ejus sapientia et sanctitas, E. 265. Libri quinque contra Manicheos, E. 11, 15 et *seqq.* Quasi divinitus dictati, E. 11.

Augenius monachus Lerinensis sub S. Honorato, E. 515. Ab ipso Honorato tunc presbytero ad Paulinum missus, *ibid.*

Aurum Cephas, E. 153, A. 891. Ophas, A. 892. Pas et Phas, *ibid.*

Ausonii familiaritas, et Paulini in Prolog.

Ausonius Paulino amicissimus, P. 555.

Ausonius grammaticæ et rhetoricæ professor, V. 3. Præceptor Paulini, P. 565, V. 3. Prædagogus Gratiani imp., V. 3. Præfectus Galliarum et Italie pretorio, *ibid.* Consul Romanus, V. 3. Paulinum miræ laudat et Ciceroni ac Virgilio aequat, P. 376, V. 1. Jam conversum ad poesiam revocat, V. 25. Acriter oppugnat, V. 25, 21. Therasiam vocat Tanquilem, V. 25. An Christianus fuerit? V. 5, 25. Ejus et Paulini parentes quanta amici conjuncti, V. 3.

B

Baby'on, confusio, P. 590. Ejus filia, caro, *ibid.* *Baby-lonis filia*, dicta a Paulino *Roma*, E. 181, 276, A. 900.

Baptisma peccata delet, et hominem renovat, E. 198, P. 544. Persecutionis tempore expetenti S. Genesio cur statim non collatum, E. 316. Illud suscipientium Christianorum volum, E. 128. Baptismi S. Joannis Baptistæ effectus, P. 544.

Baptismalis fontis basilicæ S. Felicis descriptio, E. 198, 199.

Baptisterium a Sulpicio Severo exstructum, E. 193. Picentis S. Martini et Paulini exornatum, E. 193, 195, 200. Inscriptioibus Paulini illustratum, E. 196, 197. Basilisteria et canthari ante templa, E. 216, A. 882, 885, 916, 917.

Barca, navigii genus, P. 572, A. 939.

Barcino Hispaniæ civitas percelebris, E. 371, P. 572. Inilem vi multitudinis correptus presbiteratu initiatur Paulinus, E. 7, 12.

Basilica Alingonensis, E. 107, V. 54, 65. Fundata, E. 200, 207, V. 76. S. Felicis, particula S. crucis ab incendio

preservata, P. 656. A Paulino aucta, P. 616 et *seqq.*, V. 74, 75. Ejus structura graphice descripta, E. 205 et *seqq.*, P. 646 et *seqq.*, V. 65, 72 et *seqq.*

Basilicæ Orientem spectantes, E. 204, V. 75. Iis exstruendis sanctos jam cælo a descriptis celebrat Paulinus, E. 205 et *seqq.*, P. 957 et *seqq.*, V. 65 et *seqq.*

Basilius Capitanæ Ecclesiæ presbyter, E. 82, 83, V. 51. Vir sanctissimus, E. 81, V. 51. E. propterea domo exsul, E. 82, V. 51. Per Paulini interventum illius possessione iterum gaudet, E. 65, 82, 85, V. 51.

Bassæ, Sulpicii Severi soror, E. 25. 29. A. 872. A Therasia accipit partemam S. crucis, E. 189.

Beata esset nostra conditio si æque Deo ac hominibus vel displicere timeremus, curaremus placere, E. 75.

Beati post resurrectionem in corporibus jam spiritibus Deum linguis et vocibus laudaturi, E. 228, 275, 280.

Beati ante extremum judicium visio ne Dei potuitur, P. 542. Quæ sit hæc de re Paulini sententia, *ibid.*

Bellerophonis se minus recte assimilatum ab Ausonio ostendit Paulinus, P. 559.

Bellum inter hominem et Deum per Christum aboletur, E. 62. Belli tempore, S. Felicis opem implorat Paulinus, P. 610, 614, 616. Non hostis timendus; sed Deus, P. 610. Cui debemus filere, non armis, P. 610, 611.

Benedictionis ritus antiquus, manum capiti alicujus benedicendi imponere, P. 401.

Benedictus diaconus, E. 166, V. 8. Verbi Dei prædicator, E. 166, 167, V. 68. Frater Sebastiani eremici, E. 166, V. 68. Ipsi ad vitam ne essaria suppeditatus, *ibid.* Ejus precibus se commendat Paulinus et Therasia, E. 165, 167, V. 68.

Beneficentia in pauperes, E. 72 et *seqq.*, 214 et *seqq.*

Bessi populi a Niceta conversi, P. 419, 421, A. 956. Aureleguli, P. 421, A. 956. Monachi, *ibid.*

Beta pipere condienda, A. 885. Semicocla, E. 256, A. 885.

Belleh. m ab Hadriano imp. Adonidis fano profanata, E. 190.

Betis Hispaniæ Ouyus in Oceanum fluens, P. 371.

Betissarc, A. 885.

Bibliotheca in qua parte ecclesiæ, E. 204, 206, A. 913, 914, 917.

Bigerra et Bigerrica pella, A. 930.

Bigeri peliti, P. 371, A. 929, 936.

Bibilis, urbs Hispaniæ, P. 370.

Bii Galliæ populi, P. 570.

Boethia, seu Acacia s. pulchrum Lucae, P. 451.

Bona Ecclesiæ servanda et amplianda, A. 805. Cælestia terrenis anteponenda, E. 182. Fidelibus post hanc vitam a Christo promissa cogitare, admodum delectabile, E. 80.

Bona opera iucipisse non sufficit, sed per-evisse laudandum, A. 741, 742. Ad salutem necessaria, A. 728. Eorum studium commendat mortis incertitudo, E. 257. Iis cælo vis infertur, E. 215, 216. Ut bona præcipiuntur, ita mala prohibentur, A. 729.

Bonifacis episcopus in Africa, E. 297.

Bonifacis presbyter, crimine accusatus, ab Augustino ad S. Felicis Nolani sepulcrum mittitur purgandus, V. 79.

Boves a furibus abacti rustico S. Felicis meritis restituntur, P. 455 et *seqq.*, V. 57.

Brevitas comis est, P. 760.

Bruchus, culigo, erica et locusta a Joële recensita, passionibus animæ accommodantur, E. 256, 257.

Burdicus, barilo, burdus, buricus, quid, A. 779. Hule insedens Melan a nobilis Neapolim ingreditur, E. 185.

Burdiga a Galliciæ civitas percelebris in Aquitania, P. 381. Ab Agimno et Santonibus non longe distans, P. 355. Ibi natus Paulinus, A. 957, V. 2.

Burdigala, clarissima civitas Aquitaniæ, Paulini patria, P. 558.

C

Cæci a Christo illuminati, P. 569, A. 888.

Cæcitas Samsonis quomodo optanda, E. 151, 152. Illa etiam, quo iniquitas non videtur, E. 187. Iacitate punitur earum ex decore tentans Victorem, E. 101, V. 122.

Cælestia sperantes, terrena spernunt, P. 538, A. 747, 748. Hæc credenda, illa videnda, P. 675. Ut obtineantur, quid agendum, E. 275.

Cælum omnia patet, E. 81. Precibus Eliæ clausum et reclusum, P. 615.

Cælum inter elementa recessetur, V. diss. 402.

Carsata Augusta Hispaniæ civitas celebris, P. 571.

Calagurris civitas Hispaniæ, P. 570.

Calamina civitas Indiæ, ubi Thomas martyrium passus, P. 550.

Calix in Aquæ luctibus, P. 515.

Calliphanus Sulpicii Severi presbyter, V. 120.

Calpe mons in extremis Hispaniæ finibus, P. 370.

- Καθηγητὴς*, ad *ἀρχαί* Feeli. xxxviii legendum, A. 879.
- Campania** a Gothis vastata, V. 83. Hujus provinciae episcopi in Paulinum propensissimi, E. 26.
- Campani antiqui, usque appellati, P. 460.
- Cancelli ad sanctorum tumulos, P. 537.
- Cancelli circa altare, P. 643, A. 947.
- Candelabra septena, E. 23, A. 872.
- Candelae in sanctorum solemnitatibus accensae in ecclesiis, P. 585, 626, A. 952, 958, 944.
- Candelabra in sacris adibus, P. 472.
- Candelae quomodo antiquitus tum ab ethnicis, tum a Christianis efformarentur, P. 472.
- CANDIDIANUS**, statura pusillus, E. 222. Litterarum Victricii ad Paulinum delator, *ibid.* Ejus celeritas a Paulino commendatur, *ibid.*
- Candidati non poterant accedere ad comitia cum tunica, P. 480, 481.
- Cano quantum vere dicenti, E. 75, E. 301. Sic vocati a Christo in Evangelio Gentiles, E. 290. Num qui alii sic appellandi, E. 29, 301.
- Canthari, oribus manibusque lavandis in templorum ingressu, E. 71, 205, A. 882, 883, 916, 917, V. 74.
- Canthara cerostrata, P. 476.
- Canthari nomen in ritualibus Ambrosianae Ecclesiae perdurat, P. 476.
- Canthari species lucernae, P. 476.
- Capellae in ecclesiis, unde, E. 204, A. 913.
- Capillos Christo expandere debent Christiani, et quomodo, E. 153, 134, A. 914. *Vide* Conca.
- Captivi ut redimantur, Paulinus pecuniam tradit, A. 793, V. 90. An et se ipsorum? V. 139 *et seqq.*
- CARDAMUS** olivo unguis, E. 104, V. 56. Vino deditus, E. 8, 104, V. 56. S. Paulini servus, E. 84, 102, 111, V. 56. Ab ipso Paulino traditus Amando Burdegalsi, E. 84, 102, 111, V. 56. Quo magistro omnino mutatus, E. 84, 102. Fit bubus, E. 84, 112, V. 56. Clericus, E. 84, 111, V. 56. Exorcista demoniis terribilis, E. 102, 112, V. 56, 64. Uxoratus, E. 83, V. 56. Litterarum Delphini et Amandi ad Paulinum delator, E. 81, 82, 103, 105, 117, 112, V. 55, 64. Paulini ad eodem et ad Venericum Medolan., E. 81, 82, 104, 102, 109, V. 56. Quam velox in perferendis litteris, quamvis senex, E. 103 *et seqq.*, V. 56. A Paulino permanenter exceptus, E. 87, V. 56. Ac Delphinio et Amando commendatus, E. 102, 112. In ejus continentia comiter ludit Paulinus, E. 48, 85, V. 56.
- Caritas est Evangelii plenitudo, E. 21, 56, 153. Christi, qualis? E. 46. Ejus imitatio, et accrus ad eam stimuli, E. 146 *et seqq.* Ea nihil imperiosius, E. 9. Fortis ut mors, E. 239, 287. Evangelicam mortem obire non docet, E. 265. Spiritualis, non ut secularis, temporis spatio metienda, E. 65. Proxiis et pernicienda in Christo, E. 118. Caritatis perfectae verum indicium, E. 20.
- Carnea Paulini de figuris S. Martini et sui ipsius in baptisterio a Severo extructo depictis, E. 196. Aliud de baptisterio a Severo extructo, E. 197. De basilicam ab eodem Severo erectarum pictura, *ibid.* De reliquiis S. Uliari presbyteri, E. 193, 199. De particula S. crucis qua cum reliquiis martyrum altaribus inclusa, E. 201. De iisdem martyrum reliquiis, E. 203. Aliud quo Licentium exhortatur ut contempto seculo se dedecet Christo, E. 58.
- Carnalis infirmitas, virtutis spiritualis materia, E. 168.
- Carnifex Victricium decollare tentans caecitate punitur, E. 199.
- Caro Christi, olla succensa, quam vidit Jeremias propheta, peccata adurens et consumens, E. 121. Terrena corde ubi conjungit, E. 82.
- Caro filia est Babylonis, mater peccati, P. 330. Allophyla mulier Samsonem decipiens, P. 387. Carnis resurrectionem Christus et verbo docuit et exemplo probavit, E. 81.
- Carpere aliquem satyricae, poetrum est, non parentum, P. 372.
- Καρπός*, juu tura manus cum cubito, et fructus, E. 79, A. 881.
- Castitas jejunctio fovenda, P. 590. Ei inimica est corporis distensio, E. 193. Eam laudans Paulus apostolus, non prohibet conjugia, E. 19. Ejus iter arduum, sed magna praemia, A. 745. Quanto quis castior membris, tanto vivacior sensibus, E. 233.
- Castitas et pudicitia sacerdotalis, P. 532.
- Casus quid significet, E. 87. In res humanas nihil potest, *ibid.*
- Catechumenus Christianorum incommodis non afficitur, E. 21.
- Catenae miraculose decidunt ex manibus Victricii jam plectendi, E. 99. S. Pollicis iocogercati, P. 397.
- Catholica religio personarum acceptationem ignorat, A. 16.
- Cedar** apud Hebraeos obscuritatem significat, E. 69, 184.
- CELANCIA** nobilis matrona instruitur quomodo inter ho-
- nones, divitias et matriconilone a, vitam suam sancte et religiose ducat, A. 728 *et seqq.* Ad Scripturas sacras lectionem iuratur, A. 734. In consulto viro castitatem Deo rovet, A. 741.
- Celeusma nautarum et calcantium torcular, P. 417, A. 956, V. 191.
- Celcus puer Pneumatii et Fidelis filius, P. 663, 686. Paulini cognatus, P. *ibid.*, V. 1. Oceennis docilitate ingenii clarus, P. 666. Quo morbo obierit, *ibid.* Panegyrico a Paulino ornatur, P. 665 *et seqq.*
- Centuncellus** felioiter appellit Martinianus, P. 582, A. 959.
- Centurio evangelicus, qui Judaeis synagogam aedificarat, a Christo exauditus, catholicis ecclesias erigentibus aeternae mercedis certam spem subministrat, E. 207, 208.
- CEREALIS** Rufino a Paulino commendatur, E. 276.
- Cerei nocte dieque in ecclesiis accensi, P. 585, 637, A. 932, 938, 941.
- Cereis tabulis, seu ceris imprimere, E. 316.
- Cera, seu ceris piingere, A. 961.
- Cerens piugendi mos antiquitus in Ecclesia, qui adhuc durat, P. 465.
- Cervi spirituales quomodo efficiamur, E. 45.
- Cetus ulior et custos Jonae, E. 283, A. 924.
- Chalcedo**, an *Calchedo*? A. 945.
- Chalcidicum**, id est *Chalcedonium*, P. 637, A. 915.
- Christiani per Christum iugo praeae legis liberati, P. 592. Soli illi notitia veri Dei habent, P. 530. Omnes in quodam naufragio servati, P. 573, 574. Defuncti cur minus plangendi, P. 679. Tempore belli non armis, sed Deo lidere moentur, P. 611, 612. Eorum est Deum invocare, non Apollinem, vel Musas, P. 530. Ex gentibus vocatorum typus Ephrem, E. 114. Eorum convivium qualia esse debeant, P. 692. Conjugium quale, P. 601 *et seqq.* Frequentia et pietas natalem S. Felicis celebrantium, P. 585, 584. Olim viabant manus ante fores templorum ut internae puritatis admonerentur, E. 205, A. 882, 885, 916. Absentes et ignoti qua ratione aliis Christianis praesentes dicuntur et noti, E. 30.
- Christianus perfectionis amans, Christum debet sequi E. 161. Non ex solo pane vivit, sed ex fide, E. 55. Fidem sine operibus habens infidelis est proximus, E. 222. A gente tute non fide tantum, sed et vita differre debet, A. 73. Christianum esse, pietatis est argumentum, P. 351.
- CHRISTUS** figuratus per Abelem occisum, E. 229. Per Abraham peregrinatum, E. 223. Per Isaac immolandum, E. 181, 229. Per Joseph venditum, E. 223. Per Noe irrisum, *id.* Per Moysen expositum et fugatum, *ibid.* Per agnum paschalem, P. 611. Per leonem qui vicit, *ibid.* Per cabulum leonis, E. 129. Per Samsonem, E. 125. Per Jonam, E. 284. Per Samaritanum evangelicum, E. 125. Per Davidem, E. 111, 112. Est Adam secundus, P. 672. Sacerdos et hostia, E. 51. Agnus et pastor, E. 51, 252, 255. Ovem humeris suis ad ovile reportans, E. 52, A. 877, 878. Cujus imago olim in sacris calcibus expressa, A. *ibid.* In picturis agno designatus, E. 201, 205, A. 908. Panis vivus et verus, quem piger operarius manducare non potest, E. 52. Vitis vera, E. 253. Fons, P. 185. Piscis aquae viva, E. 69, A. 880. Passer solitarius, E. 214, 215. Vila, P. 678. Vivificans et occidens, E. 211, 212. Ignis consumens, E. 172. Caecos illuminans, et videntes caecans, E. 188. Petra, E. 202, A. 912. Cui tenelli criminum fetus illidendi, P. 350. Reliquum pauperum, A. 726. Humilibus, E. 42. Fundamentum ecclesiae Hierusalem, turris et porta, E. 172. Civitas, E. 172. Alpha et ω , P. 662, A. 949, 950. Omnium libere caput, P. 419, 599. Finis legis, E. 65, 291, P. 590, 677. Prophetarum, E. 292. Jugum praeae legis a nobis avergens, P. 591. Novacula salutariter sectionis, E. 123. Margarita evangelica honorum omnium profusione comparanda, E. 138. Ejus varia epitheta, P. 564. Pro nobis homo factus, in hominis ortu nihil cum reliquiis hominibus commune habuit, E. 127. Per similitudinem carnis peccati, pro nobis peccatum factus, E. 224. Formam servi suscipiens, hominem libertati restituit, P. 582, 609. Hinc gloria suae nos faciens participes, E. 46, 56. Quomodo utrumque sexum sanctificaverit, E. 125. Deum inter et hominem mediator, P. 351. Solutus humano generi peccati labe infecto subvenire potuit, E. 56. Qua ratione id praestiterit, *ibid.* Quantopere mundum dilexerit, P. 669. Nostram dilectionem pro sua repletens, E. 147. Incarnatione sua terrenum caelestibus coniungit, E. 79. Manus et sapientia Patris, omnium fons, E. 49. Deum se simul et hominem praebet, P. 669. A natiuitate caecos illuminans, P. 568. Cordium inspectu viduam duo minuta offerentem reliquis omnibus praefert, P. 328, 453. Fastidiosos pauperum exemplo suo redarguit, P. 685, 684. In quibus paupere reperitur, E. 209, 214. Relicitur, E. 217 *et seqq.*, 261. Ungitur, pascitur, feneratur, E. 119, A. 889. Nemini sua regna claudit

R. 80. In Evangelio omnes ad vitam angustam quæ ducit ad vitam convocat, A. 753. Joannem Bapt. Stam valde commendat, P. 755. In uno Lavaro totius generis humani peccata deplorat, P. 421, 422. Quos fructus in lignea desi lavaverit, quam postea maledicto exarabant, E. 253, 256. Cur ante tempus in ea fructus quasi erit? E. 256. Nomina sua apostolis suis communicat, E. 146. Cur eo un pedes lavans suos non laverit? E. 142, A. 894. Chirographum mortis quomodo abolerit, E. 127. Peccatum destruxerit, E. 59. Crucis periculo affligi voluit ex mera in genus humanum pietate, non necessitate coactus, E. 105. Jam morti proximus pietatem in parentes exemplo suo commendat, E. 198, 199. Propria potestate animam posuit, *ibid.* Cur se tantopere exinaniverit, E. 57, 58. In cruce diabolum non divina virtute, sed humana infirmitate superavit, E. 217. In ejus sanguinis pretio non fuit Judas proditor, E. 140, 144. Magno emit, non vendit, E. 141, A. 894. Quomodo mortem superavit, P. 669, 670. Non sibi passus est, aut resurrexit, sed hominibus, A. 746. Propria potestate animam suam resumpsit, E. 105. A mortuis resurgens resurrectorem corporum fore declarat, P. 552. Eam verbo docet, et exemplo probat, E. 78. Vulnera sua Thomas apostolo de resurrectionis veritate dubitanti palpanda exhibet, P. 671. In extremo judicio omnibus condigna præmia rependet, P. 575. Senti cutam maris tempestate jactato in navi gubernaculo assidens apparet, E. 232. Eundem solatur et reficit, *ibid.* Ejus passio et resurrectio qui nos doceat, E. 60. Illius humilitas potissimum a SS. Petro et Paulo Christianis imitanda proponitur, E. 60, A. 753. Ejus laudes pulcherrime recensite, E. 252. Illius vita et actus nobis sunt conversationis et morum exemplar, E. 259. Ejus sacramentum militum multo cuius commendat Paulinus, E. 163 *et seqq.* Illius consilia speroentes mundanarum sollicitudinum vorticibus absorbentur, A. 905. Ejus amore flagrantibus nec labor, nec voluptus officit, A. 747. Illius virtute diaboli fallacias evadimus, P. 590. Eundem mundo jam ab initio in suis odio et depectu fuisse, variis exemplis a Paulino ostenditur, E. 229, 250. Ejusque exemplo claritatem generis etiam in sanctis laudabilem esse, E. 180. Eundem invocat Paulinus S. Felices Natalem diem votivo carmine exornans, P. 553, 559. Et pecunias ad aurum dare meritorem, E. 214, A. 889, 895. Eisdem servare libertatem, E. 38. Hic et servitutum æterna præmia reposita, P. 775. Eum imitari conatibus divite spernenda, A. 727. Eum sequentibus, et quæ mundi hujus sunt deserentibus, quæ præmia proposita, P. 765. Christus designatus per a superstant undu quatuor fontes manant, id est quatuor hujus parisi, vel quatuor Evangelia, E. 202, A. 912. Christum de libris Platonis profecisse, quidam asseverarunt, quos refellit Ambrosius, E. 54. Tantummodo corpus sine anima ex diva Virgine suscepisse Apolloniaris docuit, E. 226. Christi corpus in altari sub cruce compositum, non in ordine imaginum, E. 204, A. 905, 911. Servatum in turri aurea seu argentea, A. 905. In columba, A. 909, 911. Christi nomen quomodo a Græcis efformetur, P. 482. Cibus Christi est qui facit voluntatem ejus, E. 51, 129. Ciconiorum in parentes pietas, A. 942. Cicuna, necticoras, A. 924. Cilium recte sibi, ut parente genti, a Severo missum interpretat Paulinus, E. 175, 176. Eo usus Elias propheta, E. 175, 187, A. 924. Joannes Baptista, *ibid.* Regis propheta David, E. 175. Olim vestis interior monachorum, A. 899. Circulus, æternitatis symbolum, A. 912. Civitas circumstante inenita, A. 904. Claritas generis etiam in sanctis laudabilis, E. 180. Clarus presbyter, E. 171, 190, 200, A. 899. Ejus reliquæ in basilica a Severo extructa servate, E. 199, A. Paulino versibus ornate, E. 199, 200, A. 899. Clavis trabibus transixa martyrum corpore, P. 658, A. 945. Clemens in roos Paulinus, A. 959. CLEMENS Opera e Græco in Latium a Paulino translata, E. 278, A. 922. Clerici quidam Romani Paulino infensi et invidi, quare, E. 24, A. 875. Minoris oribus aliquid uxori, E. 85, P. 604, V. 56. Ad certum titulum ejusdam ecclesie ordinati, A. 871. In singulis ordinibus ecclesie servire aliquandiam debent, A. 955. Cur statim ad sacerdotium convolant, A. *ibid.* Cloacivera aperiendo sacram Scripturam victorie aspicuum accipit, A. 897. *Nota ad eorum psalm. cxxvi. A. 921.* Compuscoria Ecclesie Hippoensis Valerio Augustinus, ad est eadmodum, E. 56, A. 876. Cognomen sui ipsius unde oritur, E. 91. Cognomen, quid, A. 945.

Colloquia male bonos mores corrumpunt, E. 68. Columba simplicitatis symbolum, A. 915, 916. Spiritus sancti typus, E. 205, A. 909, 910. Agnum perfundens, id est Spiritus sanctus Christum, E. 297, A. 917. Super baptisteria et altaria suspensi solita, A. 910. In ea servatum Christi corpus, A. 909, 911. Ramum oleæ in diluvio referens in baptismi mysterium, A. 910. Columbe cruci insidentes vel eam supervolantes, E. 202, A. 912. Duodecim circa crucem, typus duodecim apostolorum, *ibid.* Ad sepulchra mortuorum immolata, A. 909. Peticis sepulchralibus eorum qui peregre oliverant, impositæ, *ibid.* Coma Absalonis, peccatorum pontus, E. 150. Levis aut gravis, diversa hominum opera, E. 158 *et seqq.* Sanctorum aut impiorum qualis, E. 128. Qualis mulieres decet, E. 152. Comes ab Alypio ad Paulinum directus, E. 10. Comes, qui Victorium morti adjudicabat miraculis ad fidem conversus, confessor efficitur, E. 101. Concessionem et computationem ad sepulchra martyrum, P. 642, 645, A. 916, 947. Unctio, *ibid.* Quomodo ab ecclesiis sublata, P. 642 *et seqq.* A. 916, 947. Compassio materiam illius quam utilis, E. 64. *Comptati sepulchri Paulini filius; octo diem infans, P. 685, 686, V. 11.* Complutum patria uxoris Paulini, ex conjectura, P. 529. Concha, pro aquario vase, A. 917. Pars templi ubi sacrificium offeritur, E. 235, A. 912, 915, 949. Typus Bethlehæ et sepulchri Christi, A. 915. Conchæ et absides idem, E. 202, A. 906, 915, 948, 949. Concionatores diaconi in Galliis tempore Paulini, E. 167, 168, V. 68. Confessio, locus ubi requiescunt sanctorum corpora, A. 881, 882. In absida, A. *ibid.* Confessores, qui? A. 885. Floriæ eorum purpura, E. 194, A. 885. Confirmationis sacramentum, P. 592, A. 914. Confusio diæta Babyloni, P. 530. Conjuges officii sui comonem Paulinus, P. 604, 605. Conjuges Ami olim postea sororis Amanthe industria a Paulino celebratur, qua res domesticas procurans, otioso viro ad divina præstabat, E. 269 *et seqq.* V. 151. Conjugium non prohibetur ab Apostolo, sed castitas præponitur, A. 742. Christi, quale, P. 602 *et seqq.* Consignari, E. 82, A. 881. Consilia evangelica suo facto illustrat Paulinus, A. 781. Consolatio legitur mortem bonæ uxoris, E. 69. Constantia Paulini jam conversi acriter ab Ansonio oppugnatur, P. 558 *et seqq.* Constantianus non magis sua quam Helena matris sue fide meruit in er principes Christianos primatum, E. 491, A. 905. Reliquas SS. Andree, Lucae et Timothei Constantinopolim cur transferret, P. 659. Au Constantius? P. 659, A. 944. Constantinopolis a Constantino secunda, et nova Romæ dicta, P. 479. Constantinopolitanus episcopus post Romanum privilegia honoris obtinuit, 478. Constantini cura in veneratione ossium apostolorum, 469. Constantius et alii pii imp. leges contra paganos auverunt, 465. Consul in Colonia Astigitana, 521. Herculensi, 521. Consuetudo vitiorum nobis viam virtutum asperam reddit, A. 752. Contemptio humanorum judiciorum, Paulini virtus, V. 23. Contemptum mundi licentio proso et carmine persuadere conatur Paulinus, E. 58 *et seqq.* Continentiam vivere non potest mulier absque coasensu viri, A. 741, 742. Controversie quondam iurejurando ad martyrum sepulchra conceptio hinc solite, V. 80. Conversio ad Deum ætatis florentis causa non differenda, E. 161. Paulini quibus debeatur, V. 8. Ejus auctor Deus, V. 9, 10. Qui motus in ea fuerint, V. 21 *et seqq.* Sulpicii Severi majori miraculo quam Paulini facta ab i, so Paulino ostenditur, E. 20, 22. Convivia Christianorum qualia esse debeant, P. 605. Copiusus sermone in Evangelio sterili fecundæ ap, ostus humilitatis utilitatem indicat, E. 176, 264. Cor purum Deo acceptum, quam externa omnia derelinquere, E. 154. Omi vigilantia in via Spiritus observandum, E. 217, A. 744. Quanto quis mundior corde, tanto capior Christi est, E. 255. Corona, dignitas ecclesiastica et pontificalis, E. 11, 83, A. 871. Per hanc salubantur episcopi, *ibid.* Coronam desiderant certandum, E. 204. Cor, us Christi in altari sub cruce compositum, non in

ordine imaginum, E. 204, A. 903, 907. In turri aurea s u argentea asservatum et appensum, A. 906. In columna, A. 909, 910.

Corpus, vas et vestis animæ, P. 676, A. 909. Paulini defuncti niveo candore resplendens, A. 960, V. 94. Corporis afflictiones, animæ remedia, A. 749. Ejus mortification, humilitatis indicium, E. 60. Illius distensio castitati nimica, E. 200. Ejus abstinentia spiritus roboratur, P. 590. Illo esurire præstat quam spiritu, E. 67. Corporum resurrectio qualis erit, E. 267, 958, P. 674, 675, A. 769, 770. Corpora an angeli habeant, E. 267, 268. Corpora sanctorum sepulchris conduntur, non merita, P. 427 et seqq. Sub altari condita, E. 201, A. 906. His terra, ut cæli stellis ornatur, P. 659.

Corvus in Scripturis aliquando peccati, aliquando gratiæ formam exprimit, E. 134, 135. Sic color ejus aliquando in sanctis, aliquando in impiis expressus, *ibid.*

Creatio totius universi ejusdemque gubernatio Deo ascribenda, E. 86, 87.

Cræta nulla dicenda mala, E. 88.

Cræta Titii episcopatus et sepulchrum, 454.

Cræta Regnum, sepulchrumque Jovis, 452.

Crines, Christi sunt, sancti, E. 149. Crines, *vide* Coma.

Cruentus, E. 121, A. 890, 891.

Crux Christi mortem subeicit, P. 373. Illi sceptrâ submittunt reges et principes, P. 385. A Paulino plurimis encomiis extollitur et adoratur, P. 662. An super sidera collocata, aut coloranda, P. 662, A. 766, 767. Crucifixi et crucis virtute Christiani homines hostes superantur, E. 462, 463. S. crucis lignum munimentum presentis, titulus et pignus æternæ salutis, E. 189, P. 417, A. 934. A Judæis terræ infossum, quo pacis a Constantini matre Helena inventum et agnatum, E. 192, 193. Ab episcopo Hierosolymitano asservatur, et quotannis in Paschate populo adorandum exhibetur, E. 195. Et peregrinis eo devotionis ergo venientibus, *ibid.* Quotidie ex eo demitur, et tamen non minuitur, E. 194, A. 936. Ejus particulam aureo tubello inclusam mitti Sulpicio Severo Paulinus, E. 189, 190. Et quare, *ibid.* Tota ejus virtus etiam in minima ejusdem particula, E. 189, 194, 288. Ejus particula ad quatuordecim tutelam a filijs circumferri solet, E. 194, 288, A. 926. Ejus particula incendium exinctum, P. 659, 661. Crux an salutari possit, P. 651, A. 922. Coronata in vertice, E. 203, A. 911. Iride, globo seu circulo, E. 202, A. 912. Antenna in tavi, P. 447, A. 936. Loco tutelæ in navibus, A. 931. De gubernaculo, P. 419, A. 934, 935. Eam exprimit aves volatio, P. 599, A. 753.

Cruces antiquitus in altariis collocabantur, 485.

Cruces corona circumdatae pijs solebant, P. 486.

Cruces descriptio, P. 475.

Cubicula in ecclesiis, quid? E. 203, A. 913. Inde ibidem sepeliendi mos, *ibid.*

Cupidi ares virtutum fidei subvertunt, E. 153. Earum illecebæ nobis Lotophagi sunt et Sireneæ, E. 93.

Curam animarum genus Paulinus, quid de ea senserit, E. 6, 7, 8, 14, V. 23, 29.

Curtis, quid, A. 889.

CYRILLIUS martyr Carthagine quiescit, P. 660.

CYRILLIUS a Paulino litteras accipit de naufragio Mariiniani, P. 569 et seqq., V. 66. Et de filij ipsius Cytherii, quem sub Severo deo dicatur, eruditione, P. 586 et seqq., V. 66. Abra æ assimilatus, filius vero Isaac, P. 586, et Samueh, P. 589. Filio Pauline Samsonis virtutem adprecat, P. 588, 590. Vita deprecatur, P. 587, 588, 589. Eum vendito Joseph in Ægypto comparat, P. 586, 593, 596. Ut eundem in Joseph in aliis imitentur, vocat, *ibid.* Eundem aquilæ pullo assimilat, P. 597, 598.

D

Daci a Niceta ad fidem conversi, P. 421.

Dapucus a Paulino litteris convenitur, E. 65.

Dæmon hominis redemptioni invidet, P. 670.

Dæmo est quomodo dicatur *spiritualia negotia in teletibus*, E. 245. Ad S. Felicis sepulchrum ex obsessis eripitur, P. 383. Præcipue circa diem ejus naalem, P. 389.

Dæmon Delphicus nato Christo obmutuit, 453.

Dæmonum cultus a quibus imp. vetitus, 464.

Dagon, Deus venter, apud Philistæos cultus, 461.

Dammati post universalem resurrectionem perpetuo torquendi, P. 687.

David propheta usus fuit cilicio, E. 175. Deum oraturus, humilitatis meritum præcedit, E. 173. Quomodo salva cordis humilitate nimiam suam exaltaverit, *ibid.* Gigantum prosternens, Christi de diabolo triumphanti typus, E. 109, 110. Dillectissimum filium suum defunctum gaudens, Absalonem vero lamentis prosequens quid dixerit, E. 78. Vitium sibi prorog tam divinitus cognoscens cur ingereret,

rit, E. 69, 70. Humilem mystice significat, P. 590. Paucitæ exemplar, P. 681.

Defensor, loco ulior, A. 896.

Defensor episcopus S. Martini Turonensis electicus resistens, *ibid.*

De internum animæ precibus et bonis operibus superstitium pvanitur, E. 67, 72, 76, 80, 220, 221. Sepulchra variis S. Scripturæ exemplis asserita, E. 68. Juxta martyrum corpora, P. 686, A. 768, 769, V. 12. Eos lugere quatenus liceat, E. 64.

DEIDMUS Burdegalensis episcopus, E. 45, V. 78. Paulinum baptizat, E. 80, 45, 46, 108, V. 10. Fratrem ejus, V. 2. Ideo a Paulino pater, *Petrus et piscator dictus*, E. 108, V. 10. Laudatur de condita Alingoniensi ecclesia, E. 107, V. 55, 66. In Aquitania quiescit, P. 460. Inter sanctos relatus, E. 46, V. 80.

Delphi antequam us Pythos appellati, 451.

Delphicus demon Christo nato obmutuit, 451.

Delphinus Burdegalensis episcopus Paulinum baptizat, 450.

Denarius numerus a Latinis per litteram X expressus, 482.

Deus venter, qui et Dagon, apud Philistæos cultus, 461.

Delubra, quid, A. 885.

Desideratus presbyter explicationem benedictionum patriarcharum a Paulino expi etans, maledictionis fulcra a Domino irrogatæ expositionem accipit, E. 256 et seqq. Quis ille? A. 910.

Detractio vitanda, A. 734, 735. Eam deprecatur Paulinus, P. 550. Hoc vitium dilissime diffusum, A. 734, 735. Et quare, *ibid.* Cur id vitam sancte insuitare volentibus imprudens sit detestandum, *ibid.*

Detractoribus omnis tollenda occasio, A. 759.

DEUS Pater designatur voce, E. 205, A. 908. Manus se nube protecas, *ibid.* Filius agno, *ibid.* Spiritus sanctus, columna, E. 205, A. 909. In manibus suis et diligitur et recipitur, E. 20. Ut caritatem nostram probet, quodque nos tentat, E. 22. Quantum in ipso est, omnes homines vult salvos fieri, E. 153, 216, 231. Est ignis consumens et illuminans, E. 110. Non personarum acceptor, *ibid.* Bonorum divitum pauperes et cinopes fecit, E. 217, 218. Mortem non fecit, E. 281. Totius universi creator et gubernator, E. 88 et seqq. Variis exemplis ex S. Scriptura desumptis confirmatur, P. 536, 557. Omnium tam spiritalium quam corporaliū donorum largitor, E. 91. Quid ab homine reposit, P. 564. Mandata servanda proponit, ut habeat causas remunerandi, A. 729. Hæc, Christianis invocandus, non Musæ, P. 553, 554. Precibus lætendus, P. *ibid.* Sibi ex virgine matre carnem assumpsit, P. 603. Bonorum omnium fons et origo, P. 684. Voluntatem facis sequi, P. 581. Belli tempore placandus, non hostis timendus, P. 611. Illius in homines pietas quanta, E. 181. Ejus benignitatem et altitudinem divini consilij super generis humani salute elegantissime describit Paulinus, E. 50 et seqq. Opus ejus est, hominem mutare, E. 255. Illius placitum melius vultus humanis, E. 71. Eius in totius universitatis creatione mira providentia, E. 90. Illius cultus profana Caesaris militæ preferendus, E. 113 et seqq. Ejus mandatorum observatio ad vitam sancte trans eundem adparantibus cumprimis necessaria, A. 727. Illius confessio sine fidei et justitiæ operibus ad salutem consequendam invalida, *ibid.* Pulchra ejus descriptio, P. 563, 569. Item Dei filij, P. 551. Eiusdem invocatio, P. 551, 552. *Vide* Christus, Illi serviens nequiti subjectus, E. 62. Et adhaerens naturam et seipsam facillime superat, P. 535. Sicut studio servendum ei, quo ante seculo servitum, E. 251. Et non serviens variis idololatriæ erroribus intricatur, E. 91, 92. Semper ei fidendum, non armis, P. 610, 611. Omnia ei sentire et vivere, exemplo piscis Jonam deglutientis et iterum in terram evenientis adstruitur, P. 417. Eum omnia relicere quæ ab initio fecit, exemplis ostenditur, E. 58. Eum agnoscentes, homines vocantur, E. 244. Non agnoscentes, iumentis comparantur, E. 243. Eum non honorant nec timent qui mandata eius non observant, A. 729. Eum fontem honorum omnium regno nisi in Christo videt, P. 564.

DIABOLUS, serpens antiquus, E. 99, P. 592, A. 810, 885. Hominis hostis, E. 156. Ejus defensor quomodo, E. 154, A. 887. Novaacula pestiferæ sectionis, E. 122. Intuitu subjugata carnis fugatur, E. 15. Nostris vitis nos oppugnat, *ibid.* Post lapsum ac ius a Deo quam homo punitus, E. 146, 147. Diversimode Melanie iter Hierosolymitanum impedire conatur, E. 174, 182. In cruce Christi non divina virtute, sed humana infirmitate superatus est, E. 248. Humilitate superatus, E. 250. Eleemosynis perimitur, E. 74. Ut hominibus noceat, nihil intuentum relinquit, E. 248, 249. Ab hominibus virtute Christi superatur, P. 590. Non tam corporum quam animorum perditioni insidat, P. 591.

Diaconi in Galliis tempore Paulini verbi Dei præcones, E. 167, 168, V. 70.

Diaroneum, sacristia in qua vasa et ornamenta ecclesiastica servabantur, A. 913, 914. Quid præterea, A. 914.

Diaconissarum antiquarum vestigia remanent in Ambrosiane ritibus Ecclesiae, 491. Quamnam essent in antiquis Ecclesiis, *ibid.*

Dii Aegyptiorum innumeri, 453.

Dies miraculo aut mysterio aliquo nobilitati, quotannis celebrari festivitate coluntur, P. 623.

Dilectio mutua, discipulorum Christi signum, E. 19, 148. Vera plurimum potest, A. 717. Christiana, humana fortior, et perpetua esse debet, E. 313. Dilectionem sui tantum exigit Christus pro toto redemptionis nostræ negotio, E. 117.

DIODORIANUS Albigræ episcopus, E. 276, V. 86. Vir maxime fidei et pietatis, *ibid.*

Disciplina amans Paulinus, attamen benignus, A. 938, 939, V. 94.

Divinandi ratio aperiendo sacram Scripturam, A. 897.

Divine Providentiæ cuncta subjacent, E. 83 et seqq., P. 353 et seqq.

Dives epulo inferni ignibus totus immersus, cur solius lingue refrigerium postulaverit, E. 76. Ejus et Lazari evangelici antitheses, P. 183.

Divites seculi sunt egentis Dei, E. 3. Quinam veri? E. 4. Pauperibus sunt substantia alimonie, et pauperes divitibus materia justitiæ, E. 209. Illorum bono Deus pauperes lecit, E. 216. Divites quales et quales pauperes diligit Deus, E. 76, 77. Divitum peccatorum nomina cur in sacris Scripturis suppressa, E. 77. Illorum corda cur sordida, A. 726. Illi interioribus, pauperes exterioribus sordeat, P. 185.

Divitias relinquere est Christiani militis rudimentum, E. 151. Illæ non culpabiles, sed homines iis abutuntur, E. 77, 78. In carnis nil proderit, sed vitium, E. 247. Quales expectandæ, E. 217, 218. Eas sapientiam sectantibus noxias esse etiam gentiles quidam philosophi sensere, E. 92. Earum particula, E. 164. Iis inhiantium quanta vanitas, A. 723. Christum imitari contentibus sperandæ, A. 726. Non relinquendæ, sed corde reponendæ, A. 871. In non fidendum, A. 716, 717. Paulini facere peramplæ, V. 3.

Ducendi qui? E. 3.

Dolor, gaudium, spes, metus, sunt quatuor principalia vitiorum incentiva, E. 237. Nimis pie defunctis superfluis, et vivis noxius, E. 70, 71. Ex pietatis affectione procedens, animam iustarum gladii pertransit, E. 233, 296. Dolorum hujus vite solamen presentissimum est resurrectio, P. 672.

DOMINICUS, sic dictus S. Felix a Paulino, tamquam dominus ædis, E. 25, A. 874.

Dominus duobus nemo servare potest, E. 40, 163.

Dominium hominis in reliqua animalia, ut homini fiat electionis causa, variis adversitatibus est obnoxium, E. 91.

DOMUS Romæ suppeditat Paulino Chronicon Eusebii Cæsariensis Alvio transmittendum, E. 10, 11.

Domus quædam prospectu basilicæ S. Felicis officiens, miraculose flammis absorpta, E. 117 et seqq.

DONATISTARUM exterminatorem fore Augustinum Paulinus exoptat, E. 36.

Dormire cur deat Apostolus mortuus in Christo, E. 70. Dormire circa sepulera ad somnia captanda, A. 893.

Dura molentes, quarum uia assumitur, altera relinquunt, Synagogæ et Ecclesiæ typus, E. 51.

DUNGALUS scripsit adversus Claudium Taurin, A. 790. Ejus de Paulino elogia, *ibid.*

Dungalus quis fuerit, et quando scripserit, proleg. et pag. 447. Ejus lapsus, *ibid.*

DYNAMUS Engolismensis episcopus, E. 279. Vir maxime fidei et pietatis, *ibid.*

E

Ebrunagus, oppidum e dominio Paulini, E. 57, A. 878, V. 3. Ubistium, A. 878, V. 4, 5. Ibi vulgo commemoratur Paulinus, E. 57, V. 5. Ab eo paralis causa relinquitur, E. 57, V. 5.

Ebrunicanus tractus distinctus a Nervicano, A. 883, 886. Ecclesia, Christi sponsa, Ildemum mater, P. 12. Quasi vidua legis Christo nupsit, E. 122. Ejus ex gentibus vocandæ typus, percatris Christi pedes lotos et unctos tergens, E. 110. Typus illius, Arca Noe, E. 283. Ejus filii cur nec ætatem dicantur habere nec sexum, P. 607.

Ecclesia Nolani tempore Maximi episcopi persecutionem passa, P. 391.

Ecclesiæ e Synagoga typus sunt dura molentes, quarum uia assumitur et altera relinquunt, E. 51. Ecclesiarum fabricas quamvis impedire conentur, E. 110. Eas hic adflicte, præparant sibi in caelis mansiones, E. 109.

Ecclesiarum defunctionis mos antiquus, 471.

Echeta morte plethendorum ceris impressa; E. 319.

Εἶμα, et abies, et palmæ fructus, A. 893.

Eleazar filius Aaron patri in sacerdotio successit, E. 264.

Eleemosyna a Paulino prædicatur et commendatur, E. 72 et seqq. Exemplo Lazari et divitis epulonis evangelici, E. 74, P. 683. Eas pauperibus largiri quam utile, E. 208 et seqq., A. 894. Quam bene eam largiebatur S. Felix, P. 411. Illa dæmonum insidias et laqueos evadimus, E. 219, 220.

Elias propheta usus fuit cilicio, E. 287, A. 924. Ignem curru raptus, P. 392, A. 929. Ipsi similem futurum S. Joannem Baptistam Zachariæ prædicit angelus, P. 337. In precibus suis eorum claudit et aperit, P. 615.

Elisabeth mater S. Joannis Baptistæ qualis fuerit, P. 356. In senio miraculose concipit, P. 337, 338. B. Mariæ se invisenti læta occurrit, *ibid.*

Elogia SS. Patrum de S. Paulino Nolano, A. 775 usque ad 789.

Eluso, Elusio, Ilixa, urbs, E. 7, A. 870. Quantum distet a Barcinone, *ibid.*

ENDELECHUS rhetor, A. 899.

ENDELECHUS Sanctus Paulino auctor fuit ut Theodosio Panegyricum scriberet, E. 175, A. 899. An idem cum Sancto ad quem scripsit Paulinus epistolas XI et XII, V. 46.

Enoch vivus translatus, P. 332.

Ephrem filius Jacob patriarchæ, Christianorum ex gentibus vocandorum typus, E. 143.

EPHRAEM episcopus Hierosolymitanus S. crucem servat, et quotannis in Paschate adorandum populo proponit, E. 194. Idem peregrinis Hierosolymam devotionis ergo venientibus præstat, *ibid.* Penes ipsum solum est aliquod de ea eundem communicare, *ibid.*

Ephesinæ Dianæ templum, 454.

Ephesus civitas, ubi Joannes occubuit, 450

Epiphaniæ Christi festivitas maxime antiqua, P. 143, A. 943, V. 72.

Episcopi Campaniæ in Paulinum propensissimi, E. 26. Necnon Afri, *ibid.* Vocantur p̄scatores hominum, E. 253, 254. Episcopus quævis fuerit Paulinus, A. 733 et seqq., V. 89, 90.

Epistolæ Paulini quanti fierent ab Augustino, E. 15, 16, E. 52. Illarum indicem conscripserunt Sanctus et Amanus, E. 230

Epistolas B. Pauli apostoli nesciens servavit e naufragio Martinianus, P. 379, 380. Easdem servasse Martinianum cum socris credibile, P. 380.

Epitaphium S. Clari a Paulino conscriptum, Severo missum, E. 200, 201.

Epithalamium Paulini in Julianum episcopi Memoria filium et Jani uxorem ejus, P. 602, A. 733, 736.

Epulæ ad sepulcra martirum, P. 611, A. 761.

Epulonis evangelici et Eleazari exemplo misericordiam in pauperes commendat Paulinus, E. 76, P. 684.

Epulum omnibus Romæ in basilica S. Petri pauperibus pro defunctæ uxoris suæ anima præbuit Pamphilius, E. 71 et seqq.

Eruca, locusta, bruchus et rubigo Joele commemorata, egregie passionibus anime a Paulino accommodantur, E. 227, 228.

Esther historia in porticu basilicæ S. Felicis depicta, P. 617.

Ethnicæ eruditionis mirus contemptor Paulinus, V. 6, 11.

Ethnicorum hominum dicta cum veniæ petitione adducit Paulinus, E. 115. Illorum sermōnis comitas, non doctrinæ deliramenta suspicienda, E. 90.

Ethnicismus quando et quomodo confossus, 442.

Eva viro obediendo conjugii molestias superavit, P. 605.

Evangelica lex veteris legis tenebras dispulit, P. 676.

Evangeliste in pictura basilicæ Paulini quatuor fontibus e petra promanantibus denotati, E. 201, A. 912.

Evangelium S. Joannis cur *supercæleste* vocet Paulinus, E. 111. Ejus initium magnifice a Paulino describitur, A. 769 et seqq. Hoc uno omnes adversus et deitatem et humanitatem lurrantes hæretici refutati, E. 110, 111.

Evangelii præcones diaconi in Galliis tempore Paulini, E. 17, 168, V. 70.

Eucharistia, dicta *Eulogia*, A. 814. *Paris*, E. 30, A. 815, 816. In pane et vino utatis symbolo instituta, A. 813. An omnibus ad salutem necessaria? A. 892. Pueris recens baptizatis olim sub vini specie data, A. 892, 893. In ecclesiis etiam antiquitus servata, E. 199, A. 905. In altari sub cruce, A. 905, 911. In turri aurea seu argentea, A. 905 Item in columba, A. 909, 911.

Eugenius cum conjugio Galli et filia in insulam Lerum se recipit, E. 313, 314, V. 93. Scribit ad Paulinum, E. 315,

V. 95. A quo litteras accipit, *ibid.* Quosdam e suis ad Paulinum visitandum mittit, *ibid.* Fit Lugdunensis Ecclesiæ antistes, V. 92. Valerianum propinquam suum Paulini exemplo ad perfectionem hortatur, A. 783. Ejus testimonium de Paulini Operibus, *ibid.*

Eulogiæ ad amicos multæ solitæ, E. 42, 45, 50, 57, A. 812, 814, V. 43. Quo-nupcis generis, A. 814, V. 43. Hoc vocabulo donata Eucharistia, A. 814. Sic dictus panis benedictus dominicis in ecclesia populo distribui solitus, A. 814.

Evodius ab Alypio ad Paulinum missus, E. 11.
Evodius Africanus episcopus Paulinum Nolæ visitat, V. 82.

EUPHEMIÆ virginis et martyris reliquiæ in basilica S. Felicis repositæ, P. 638, V. 75.

EUSEBII Cæsariensis Chronicon Alypio transmittit Paulinus, E. 10, 11.

EUSEBII litterarum Paulini ad Hieronymum delator, A. 776.

EUSTOCHIUM soror Paulinæ uxoris Pammachii, E. 81.
Excavare fontem, P. 644, A. 762.

Exhortatio pulcherrima ad vitam hæc sancte pieque transcendendam, A. 743 et *seqq.*

EXSUSCIPIO presbytero Saneuarium ab Amando commendari optat Paulinus, E. 63.

EXSTERNUS episcopus Tolosanus, E. 276, V. 86. Vir maxime fidei et pietatis, *ibid.*

ÆACHIAS rex imminente jam mortem deprecatus, et quindecim annis supervivens, fatum nihil, sed Deum omnia posse declarat, P. 335. Fide et oratione munus castra Sennacherib evertit, P. 618.

EZECHIEL propheta mortuorum resurrectionem futuram prævidit, P. 676.

F

Facies ex pinu in nuptiis, 525.

Facultates relinquere, est Christiani militis rudimentum, E. 151.

Facultatibus sacris quomodo usus Paulinus, A. 958, 959, V. 88, 89.

FAMES trium annorum tempore Eliæ præfiguravit genium a cibo vitæ et fide Trinitatis inediam, E. 122.

FAMES panis hic minus quam verbi Dei formidanda, P. 682.

FAMILIÆ claritatem etiam in sanctis laudabilem esse, exemplis Joannis Baptistæ et Christi ostendit Paulinus, E. 180. Ejus sollicitudo animæ curam non excludit, A. 740, 741.

FAMILIARES quales monachis conveniant, E. 113.

FAMILIARITATES periculosæ vitandæ, E. 3, V. 6.

FATA vitas et res hominum vere gentiles censuerunt, E. 87. Inter quos Plato, *ibid.*

FATUM et Fortunam, cui philosophi nonnulli rerum quarundam humanarum gubernationem tradebant, nihil esse ostendit Paulinus, E. 85 et *seqq.* Quid significet, E. 88.

FELIX ex Orientalibus oriundus, P. 588, 589. Nolam incoluit divitiis clarus, P. *ibid.* Fratrem habuit Hermian sibi dissimilium, ac proinde a Paulino Jacob et Esau comparantur, *ibid.* In Ecclesia Nolana fit lector, exorcista et sacerdos, P. 391, A. 934. Maximo episcopo Nolano persecutionem declinante inclarescit, P. 391. Persecutoribus fortiter se opponens capitur, et dire incarceratur, P. 393. S. Petri apostoli instar ab angelo liberatur, P. 394. Maximum episcopum variis incommodis attritum exantia i similem invenit, P. 394, 395. Eundem una miraculose inventa refocillat, P. 396. Et humeris sublatus femine cuidam sanctæ commendat, P. 397. Expletis caritatis hæc officii ab eodem Maximo benedicitur, P. 398. Aliquantulum in domo propria delitescit, P. 399. Ecclesiæ pace restituta Christianos ad fidei constantiam hortatur, P. 399, 350. Ab infidelibus ad necem quæsitus, Deo agente, non agnoscutur, P. 350. Persecutorum rabiem declinans araneorum telis divinitus servatur, P. 351. Nolæ maximo populi concursu sepulturæ mandatur, P. 429, 430. In cælo duplici corona ornatur, P. 450. Splendor et corpore ejus emicans vitæ bene transactæ indicium, P. 451. Sepulcrum ejus quinque amplissimis basilicis ornatum miraculis claret, P. *ibid.* Rustico cuidam abductos boves acerbissime lugeati restituit, visumque nimis lacrymis debilitatum eidem restaurat, P. 452 usque ad 85, V. 452. Ejus natalis dies Paulino gratissimus, P. 538, 628. Theridii oculum impacto ferro unco periclitantem servat, P. 561 usque ad 99. Abrabæ patriarchæ assimilatur, P. 589. Isaiæ pro Ezechiâ rege intercedenti assimilatur, P. 614. Iteo: Daniels in larâ leonum, et tribus pueris in fornace divinitus servatis, P. 617. Nec non virgine Moysaiæ magorum dracones voranti, P. 618. Feras et ignes quomodo domet, P. 617. Ejus meritis Barabæ credunt et acquirunt, P. 620. Et Ursus, Paschasii diaconi peregrinationis socius, salvatus restituitur, E. 97. Fidem adscribit S. Pau-

linus, quod Martinianus, a mulo excussus illesus permanens, P. 584. Ejus festivitas quo die celebretur, P. 386, 381. Et quanta populi frequentia atque devotione, P. 580, 584, 385. Ad ejus sepulcrum damones fugantur, P. 382 et *seqq.* Ejus basilicæ structura graphicè a Paulino descripta, E. 205 et *seqq.*, P. 156 et *seqq.*, V. 66, 75 et *seqq.* Eadem particula S. crucis a flammis præservata, P. 622, V. 70. Item a torrente, *ibid.* Præcipuus conversivus Paulini auctor, V. 8. Ab ipso dictus *Dominus dñus*, id est dominus ædis, E. 26, A. 875. Voluntate martyr, P. 59, 581. Semivivum de naufragio periclitanti gubernaculo assidens apparet, E. 279.

FELIX episcopus Bituricensis sacram curram Eucharistiæ servandæ fecit, A. 905.

Felix Nolanus antistitis nomine dignus, 484. Episcopatum renuit, 517. Dæmonum ligatur, 464. Miraculis clarus, 489. Alorum sententia infirmatur, *ibid.* Martyrio vitam non consummavit. Sine sanguine martyr, 517. Quanta ejus veneratio, et ad eum populi frequentia, 505. Et festus dies dicitur, 517. Ejus sepulcrum apertum, 538.

FEMINA quadam S. Felicem in cisterna latitantem pascit, et latebras ejus ignorat, P. 407. Corvo Eliam et Habuc Danielem pascentibus assimilatur, *ibid.* Femine sapientis et probæ encomium, E. 68.

FEMINE virili nomine die ob virilem animam, E. 177, 189. Christianæ qualiter ornandæ, P. 603, 604. Illas capilli quales decerant, E. 132. Tecto capite orare jubentur, et quare, E. 153, 154. Tur in ecclesia docere prohibeantur, *ibid.*

FENESTRÆ, per quas mors ingreditur, timore Dei sunt obstruendæ, E. 248.

FESTA Nativitatis, Epiphaniæ et Ascensionis Christi antiquitus instituta, P. 588. Cur distinctis temporibus in Ecclesia celebretur, P. 626, V. 72.

FESTI dies in honorem sanctorum antiquitus instituti, 516.

FICEDULAS aliquot Gestidio transmittit Paulinus, unaquæ carmen paucitatem earum excusans, P. 528.

FICULNÆ maledictionem a Domino irrogatam sapienter exponit Paulinus, E. 235, 251.

FICULNEA in qua Christus esuriens fructum non invenit, Synagoga est Judæorum, E. 256.

FIDELIS omnes unum corpus sunt, corporis vero hujus caput est Christus, P. 605.

FIDELIS mater Celsi pueri a Paulino panegyrico ornati, P. 663, 686.

FIDES subnervatur cupiditatibus, E. 135. Lege est major, E. 161. Ejus lavis non ex hominibus, sed ex Deo, *ibid.* Peccati radices evellit, *ibid.* Est fomes honorum operum, ac proinde misericordiæ prætereunda, E. 141. Panis Christianorum, E. 56. Ipsa et verbum crucis, est acus evangelicæ, E. 176. Firma si sit, est sumptus necessarius ad evangelicam turrim extruendam, E. 210. Quid sit, P. 674. Armis non indiget, P. 613. Fides Paulino insignis, A. 774, 785, 786, V. 15, 16. Fidem sine operibus habens, infideli est proximus, E. 221. Fidem Christi Morinis et alius barbaris nationibus annuntiat Vietricius, E. 98, 99, V. 125, 126. Fide crucis regnum cælorum invaditur, E. 150.

FIDUCIA Paulini ex paupertate, E. 56, V. 15, 16.

FILII hujus sæculi quomodo sapientiores sunt illis lucis, E. 4. Filii Aaron altinum ignem offerentes divino igne extinguuntur, E. 110, 111. Filiorum educatio qualisnam Paulino probetur, E. 263.

FLENDUM cum fletibus, ex Scriptoris ostendit Paulinus, E. 66.

FLORENTIOS Cadurensium episcopus mire litteris suis Paulinum afficit, E. 253 et *seqq.*, A. 770. A Paulino commendatur, E. 254.

FLORENS oblati reliquis S. Stephani edunt miracula, A. 952. His templa ornata, P. 586, A. 952. Sanctorum sepulcra et reliquiæ, A. 952.

FONERARE Christum, E. 118, A. 890.

FONS baptismatis octagonus in mysterium octaviæ diet resurrectionis Christi, A. 908. Fontis baptismalis basilicæ S. Felicis descriptio, E. 198, 199.

FONTES oribus manusque lavandis in ingressu templorum, E. 73, 202, A. 882, 885, V. 75. Quatuor et petra prosilientes, evangelistarum hieroglyphicum, E. 20, A. 912.

FORANEN acus evangelicæ est via crucis, E. 176.

FORES ecclesiarum ornata: oculis, P. 586, 426, A. 586. Sertis et floribus, P. 931, A. 952.

FORTUNA quid significet? E. 59. A gentilibus pro dea culta, quomodo ab iisdem fuerit depicta, *ibid.* Eandem et fatum cui philosophi quidam rerum humanarum gubernationem tradebant, nihil esse ostendit Paulinus, E. 87 et *seqq.* Idem variis exemplis ex S. Scriptura desumptis confirmat, 556.

FRATERNITAS fratrum cæcus, P. 589, A. 910. Frons in

mulieribus capillis tecta, non crispatis, E. 152, 153.
 Fucum omnem a Christianis tenuis proseribit Paulinus, P. 603, 604.
 Fuga quomodo dicatur feri h. e. i. aut sabbato, E. 45.
 Fugientii, qui? E. 3.
 Fundis in Latino possessiones habuit Paulinus, V. 4. Ibi casa cum extruxit, E. 206, V. 77. Eius struct. or. a. descriptio, E. 207, 208, V. 77.
 Furor a gentilibus divino honore in simulacro afficitur, E. 90.
 Gabriel ad Zachariam missus nuntiat ex Elisabeth filium oriendum Joannem Baptistam, P. 536, 538. ad B. Mariam virginem, Filium Dei ex illa incarnatum, P. 558.
 Galardo nris a Carnuto quatuor leucas distans, A. 904. Quid ibi notandum, *ibid.*
 GALLA S. Eucherii uxor, E. 515, V. 94. In insulam Lerum cum Eucherio marito se recipit, *ibid.* A Paulino litteras accipit, *ibid.*
 Galli Cybelis sacerdotes, 455.
 Gaudendum cum gaudentibus, ex sacris Scripturis ostendit Paulinus, E. 96.
 Gaudium, dolor, spes, metus, sunt quatuor principalia vitiorum incentiva, E. 237.
 Gazophylacium in templis, E. 215. In eo recondebantur elemosynae, E. 215 et *seqq.*, A. 918.
 GELASII monachus Lerunensis sub S. Honorato, E. 515. Ad S. Paulinum missus ab eodem Honorato tunc presbytero, E. *ibid.*
 Generis claritatem etiam in sanctis laudabilem esse, exemplis Joannis Baptistae et Christi ostendit Paulinus, E. 179.
 GENESIVS civis Arelatensis, E. 515, A. 928. In juventutis flore militae nomen dat, E. 515, A. 928. Excipit officio fungitur, *ibid.* Sacrelega persecutionis edo ta exere detrectans, abieris ante pedes iudicis cereis talibus, iugit, E. 515. Persecutionem declinans varia loca onerat, *ibid.* Persecutionis periculum imminere animadvertens baptizari o peti, E. 316. Perussorem fugiens in Rhodanum velut in alterum Jordanem mystice mundandus insitit, E. 516. Jam flumen transgressus, capite truncatus martyr i palmam assequitur, E. 517, A. 928. Passions eius loca mirandis claris a fidelibus gemma nebe condecoratur, E. 516, 517. Eius reliquiae ex altera fluyi parte translate, E. 517. Passiois ejus acta describit Paulinus, E. 516, 517.
 GENESI ubi vari, A. 928.
 GENNADI index operum Paulini, A. 784.
 Genes Dei laudes locuturas, in asini Balaam humano sermone loquente profuguras, E. 58.
 Gentilis a Christiano non tantum fide debet, sed etiam vita distingu, A. 751. Gentiles arbitrantur: facta vitas et res hominum vero, E. 88. Quondam similes et idola linere et coluere, *ibid.* A Christo in Evangelio vocatur canes, E. 291.
 Gentiles an solo natura lumine hominum aliquid patere dicantur, 522. Eorum sacra a quibus temp. vetita, 465.
 GERMANUS a populo ad episcopatum proventus, E. 428.
 GERVAIVS corpus a S. Ambrosio inventum, E. 206. Eius reliquiae Fundis in basilica a Paulino exstructa altari inclusa, *ibid.*
 GESTIBUS fecundas aliquot una cum carmine paucitatem e rum excusante a Paulino accipit, P. 328. Eideo cum carmine mitti ota ca, P. 329.
 Geta a Niceta ad idem conversi, P. 421.
 Gladus doloris quomodo pertransit animam V. Martae, E. 206, A. 927.
 Gladus spiritus in sacris Litteris vocatur verbum Dei, E. 9, 99.
 Gloria caelestis praedium victoribus conferendum, E. 91.
 Gnostici initio Evangelii S. Joannis rebus, E. 311.
 Gobi Italian vastant, P. 607 et *seqq.* Eorum exercitus fusus, et rex eorundem interemptus precibus sanctorum, P. 661, A. 796.
 Gothi in Italia vieti anno 405, 515.
 Gratia divina virtutis ambulantis quam necessaria, E. 210 et *seqq.* Quid sit, P. 671, 672. Eius libertas legis austeri ad praeferenda, E. 154. Eius officia, V. 8, 45. Illam a Deo precatur Paulinus qui peccata vieti, P. 531, 532.
 Gratiudo Paulini in benemerentes, V. 8.
 Graeci Aegyptiorum ritibus infecti, 461. Eorum insanicia circa articulum de Spiritu sancto, 439.
 GREGORIUS Turonensis aperiendo sacram Scripturam intellexit adversarium Leudastem submergendum, A. 807.
 H

Helromagus Paulini patria, 529.
 Hedera caput redimitum in Dionysiaco, 465.
 Haeretici adversus Christi et Deitatem et humanitatem lairantes initio Evangelii Joannis rebusantur. E. 115. Quomodo a B. Paulo, Coless. ii, 18, dicuntur non *tuere caput*, E. 292.
 Harmonia mundi, P. 625, A. 914. Eius modulator Deus, *ibid.*
 HELENA Constantini mater, cum filio coregnans Augusti, E. 191. Lora sancta ab Haeriano imp. idolis profanata expurgat, et basilicis ornat, E. *ibid.*, A. 904. Christi crocem quomodo invenit, et quo pacto agnovit, *ibid.*
 HERACLIUS sacris Scripturis apertis intellexit sibi in Albania hienandum, A. 893.
 Herinacei quomodo se adversus insequentes mutant, E. 11. Spirituales quomodo efficiantur, *ibid.*
 HERMAS pater S. Felicis Syrus fuit, P. 590.
 HERMAS frater S. Felicis mundo deitatis, diversa plane a S. Felice seculatur, P. 590. Esau assimilatur, *ibid.*
 Herodes regali veste superbiens divinitus punitur, P. 604.
 Herodias saltatrix qua ratione S. Joanni Baptistae necem intulerit, *ibid.*
 HERIBUS Hispaniae fluvius in mare Tyrrhenum influens, P. 572.
 Hiems quorundam fugam apprimat, E. 45.
 Hierapolis urbs Phrygiae, ubi Philippus sepultus, 450.
 HIERONYMUS Paulinum et Therasiam docet quomodo se gerere debeant, A. 774, V. 6, 21. Ad eundem scribit, A. 774, 775, 776. Ab ipso accipit litteras et munuscula, A. 776, V. 14. Theodosio Panegyricum, A. 774, V. 52. Non-rifice excerpt ab ipso commendatum Vigilantium, V. 52. Cum quo in controversiam venit, *ibid.* Eius libro adversus ipsam edito respondet, *ibid.* Julianum Paulini exemplo ad perfectionem hortatur, A. 775. Eius de Paulino elogium, A. 774, 775, 776.
 Hierotheca, seu turris sacra in qua corpus Domini servatum, A. 906.
 Hierusalem dicta a Paulino filia Sion, E. 181.
 Hispaniae civitates ali. quot commemoratae, P. 571. Ibi post baptismum aliquandiu commoratur Paulinus, E. 66, P. 571, V. 25, 27.
 Ibis: sol Graecis an ab Ili propheta dicitur, A. 929.
 Ichi et agni reproborum et justorum hieroglyphicum, E. 07.
 Holofernes a Judah dicitur, P. 615.
 Homo in Genesi quomodo pie dicitur imago Dei, quomodoque similitudo Dei, E. 155. Post lapsum levius a Deo quam diabolus punitus, E. 146, 147. Per Adam constrictus quomodo per Christum selvatur, E. 241. Nisi se Deo tradat, diabolo se vendit, E. 110. Eius vera requies in quibus consistat, E. 282, 285. Ceteris animalibus ratione carentibus, E. 96. Ne inde superbit, diversimode adversitatibus exercetur, *ibid.* Pro omnibus tam spiritibus quam corporatis deus Deo laudari quod reperiit praeter se gratis non habet, E. 92. Dei servitium declinans, innumeris errorum vorticibus absorbitur, E. 95, A. 908. Veru Deo adherens, naturam et suspensa superare potest, P. 555. Corpore et anima cum constet, quilibet etiam cibo plendus, E. 169. Cui praerelentis creaturis in extremo iudicii die resuscitandus, P. 676, 677. Christum panis est fides, E. 96.
 Homines exterioris rima, ut interioris resurrectio, et contra, E. 190. Hominem imitare Dei opus est, E. 252. De homine interiore et exteriori pulcherrime scribit Paulinus ad Severum, E. 188 et *seqq.*
 HONORIVS presbyter, abbas monasterii Lerunensis, E. 515, 514, V. 95. Nolim religiosi ad Paulinum visitandum mitti cum litteris, E. 515, V. 95. Ad ecclesiae Arelatensis episcopatum assumptus, V. 95.
 Honorii Augusti aetas, 514.
 Iovis filius Isis, 436.
 Hortus nus dicitur Spiritus sanctus, E. 258.
 Hortus quondam, ubi anne S. Felicis basilica, E. 467, 465.
 Hostis bell. tempore non tenendus, sed Deus, P. 610.
 Humana iudicia per oculos nihil facienda, P. 573 et *seqq.* Eorum contemptio, S. Paulini virtus, V. 24.
 Humana genus percati tate infectum, a Christo solo sanari potuit, E. 59.
 Humiles exaltari, exemplo Joseph ostenditur, P. 594.
 Hic Christus reliquum est, E. 44. Humilis corde, cor Christi est, E. 121.
 Humilitas est copinus stercoreis de sterili fertilem arborem faciens, E. 176, 265. Eius iudicium est corporis mortificatio, E. 62. Hic potissimum imitatores Christi efficiuntur, E. 61. Eadem diabolo superatus, E. 250. Apud Deum quilibet possit, exemplo puberani evangelici ostendi-

tur, L. 230. Est custos victutum, V. 757. Nos non Deo solim, sed etiam hominibus gratus facit, A. 757. Simulacrum si sit, detestanda, *ibid.* Ejus materiam undequaque capit Paulinus, V. 18 *et seqq.* Hiuc explicationem benedictionum patriarcharum a Desiderio sibi propositam declinat, et tenentem maledictionem a Domino irrogatam exponit, E. 255 *et seqq.* Item S. Felix episcopi Nolaum declinat, P. 410. Humilitas quedam mala, et superbia bona, E. 62, 65.

I

IA Emilii episcopi filia, P. 607, 608, A. 944, 945. Uxor Juliani filii Memoris, P. 607, A. 944. Epithalamio a S. Paulino oratur, P. 102.

Idola eriguntur ab Hadriano imperatore in locis natalitatis et passionis Christi, E. 191, 191. A gentilibus quondam excogitata et divino honore culta, E. 88. Ad SS. reliquiarum presentiam obmutescunt, P. 662.

Idololatriæ perstringit Paulinus, E. 40.

Idololatriæ causa, Dei neglectus, E. 91.

Idololatriæ intemperantia, 461.

Ignis consumens et illuminans Deus. E. 109. Alienus Deo, est avaritia, concupiscentia oculorum, cupiditates et illicebæ seculares, *ibid.* Alienum Domino accendere quoniam deatur? E. 263. Quem Christus venit mittere in terram, sensus nostros illum t, et vita exurit, E. 265. Dicitur in sacris Scripturis verbum Dei, E. 298. Post hanc vitam opus omniscumque probatur, P. 546. Juxta basilicam S. Felicis domum quondam depascens, particula S. crucis extincta, P. 649, 650 *et seqq.* Ignis purgatorii, E. 172, P. 686.

I. H. signum, 18. Et nominis Jesu, A. 808.

Ilerda Hispaniæ civitas, P. 571.

Imago Dei in Adam sola remansit, E. 155, A. 897. Christi ovem humeris gestantis in calcibus sacris, A. 877, 878. Et petra insistentis unde quatuor fluvii manant, E. 205, A. 912. Necnon agni specie olim expressa, E. 205, A. 908. Columba ægnum perfundentis, id est Spiritus sancti Christum, E. 207, A. 920. Agnorum vel fideles vel recens baptizatos designat, A. 908. Imagines sanctorum tempore Paulini etiam humana forma effigiate, E. 20, A. 911. Et in velis temporum, depicta, A. 952. Imaginem Paulini postulans Severus, a Paulino de interiori homine postulatum interpretante ingeniose eliditur, E. 180, 187 *et seqq.*, V. 75.

Immunitas Ecclesiarum, 474. Et quo spatio comprehenderet imperatorum concessa, 474.

Impii non resurgunt judicandi, sed puniendi, P. 346.

Implevium, quæ pars ecclesiæ? P. 646, A. 916.

Incarnatio Verbi, sapientie hujus mundi stultitia, E. 160. Illius mysterium quomodo gentibus predicaverit Victorius, E. 97, 98, 226. Eam credere, pretium est margaritæ evangelicæ, E. 160. Ejus locus basilica a S. Helena honestatus, E. 188, A. 904.

Incendium S. Felicis meritis extinctum, P. 621, 622. Virtute S. crucis, P. 649, 650. Incendio absumitur domus quædam prospectui basilicæ S. Felicis officiens, non sine miraculo, P. 622, V. 70.

Inebriari ad sobrietatem, E. 85, A. 881.

Inferni pœnæ non tantum labiis poetarum expressæ, sed ex Evangelio assurtæ, P. 684, 685, 685.

Infideles morti plingendi, P. 679. Inbellium dementiam S. Felicem persecutionum perstringit Paulinus, P. 392. Infideli proximus est Christianus qui fidem sine operibus habet, E. 222, A. 752.

Ingenium Paulini mire suave ac benignum, V. 8.

Inimicum diligere, vincula cælestis est, E. 159, 162. Inimici hominis vacii, E. 157. Spirituales et invisibiles superare nos Christus docuit, E. 221. Virtute crucis et crucifixi superantur, E. 262, 265.

Iniquitas est impio gloria, E. 151. Adversus patrocinia sanctorum non tantum potest, quantum justitia pro peccatoribus defendentis, P. 64, 65.

Innocens quis vere dicitur, A. 750.

Innocentia sancto vivere desiderantibus in primis necessaria, *ibid.*

Inscriptiones et picturas basilicarum suarum transmittit Severo Paulinus, E. 202 *et seqq.* Imaginibus S. Martini et Paulini in baptisterio ab eodem Severo extracto depictis apponendas, E. 195, 196.

Insidiæ demonum maxima cautela vitandæ, E. 217.

Intercessio sanctorum, P. 618.

In triclinio Coa, in cubiculo nati, vetus ænigma declaratum, 460.

Invidia et odium multorum peccatorum semina, A. 750.

Præsentia fovetur, absentia vero tollitur, E. 23.

Invocatio sanctorum, P. 579, 580, 685, 685.

Ira Dei ex misericordia est, E. 180. Eadem, qua unus in exorandum aliorum paratur, pietas est, E. 100.

Isaac immolandas, Christi typus, E. 181, 220.

Isaas vestnum duxi nimum deditis quamvis miferetur, P. 602. Ejus vaticinium de Joanne Baptista, P. 343.

Isidis et Serapidis sacerdotes et cultores cum capitibus raris, 456.

Israel et Israëlita, videns Denu, E. 284.

Israëlitæ, ne mandatorum Dei obliviscerentur, in simbriis vestimentorum cum cocco hyacinthini coloris insignia circumferebant.

Iter terra marique prosperum sibi exoptat Paulinus S. Felicis sepulcrum visitaturus, P. 579.

Ithamar filius Aaron in sacerdote patri successit, E. 233, *ibid.* Christus, A. 880, 881.

J

Joab patriarchæ facultatibus et impedimentis omnino præmissis, cum Deo colatus, Christi militi imitandus, E. 152. Paulinus, Christi typus, E. 220. Uxorem suam defunctam honorifice sepeliens quid propheticè innoverit, E. 68.

Januæ ecclesiarum ornatæ velis, P. 586, 426. Sertis et floribus, P. 586, A. 952.

JANUARIUS et Martinus Paulino moribundo apparent, A. 958.

Jejunium, quo ab omnibus vitis abstinemus, est anæ vestimentum, E. 176. Quadagesimale quomodo a Paulino observatum, E. 85. Vigiliarum, P. 562. Corporis animum saginat, E. 67. Est adpanentium, non perfecto sanctorum, A. 778. Quale bodetur, *ibid.* Omnibus omnium virutibus optulatur, A. 779. Castitatem fovet, P. 590.

Jerusalem, vide Hierusalem.

Jesu nomen ab omnibus adorandum, A. 752, 755. Quanta miracula ediderit, A. 752.

JOANNES baptista usus fuit cilicio, E. 174, 175, A. 925. Ejus exemplo ostendit Paulinus claritatem generis etiam in sanctis laudabile esse, E. 179. Caruine a Paulino celebratur, P. 556 *et seqq.* Nomen ei a Deo impositum, P. 557. Ejus vitæ seriem angelus Zachariæ prædicit, *ibid.* *et seqq.* In utero matris prophetat, P. 559. Nascitur, P. *ibid.* Nominis ei imponendo iter a alium et propinquos controversiam exortant solat pater, P. 549. Infantia ejus gravis et seria, *ibid.* Pueritia ejus qualis fuerit, *ibid.* Jam profectionis solitudinem petit, P. 541. Victus et vestitus ejus ratio, *ibid.* Ut in Jordane baptizet, solitudinem delinquere timetur, P. 541, 542. Circa Jordanem prædicans in eodem baptizat, *ibid.* De eo Isaac propheta vaticinium, P. 545. Eiusdem elogium Christi ore probatum, *ibid.* Ejus reliquie in basilica S. Felicis repositæ, P. 658.

JOANNES evangelicæ velocitate illa qua Petrum ad sepulcrum Christi præcurrit, velocitatem spiritalem qua cæteros evangelistas supera prætergavit, E. 116. Delparæ Virgini a Christo monente relictus in solatium, illam præter Christum filios nec habuisse nec habere demonstrat, E. 296. Postremus Evangelium scripsit, *ibid.* Ephesi quietus, P. 639.

JOANNES episcopus Hierosolymitanus partem ligni sanctæ crucis Paulino transmittit, E. 190.

JOANNI episcopo Neapolitano Paulinus jam beatus apparuit, A. 962, V. 95.

JOANNES apostolus orarulo Dianæ Ephesæ silentium impetit, 454. Iphesi occubuit, 450.

Job propheta, dives et perustus, E. 152, 153. Humilitatis utilitatem suo exemplo ostendit, E. 179. Cur tot et mala evenerint, sapienter exponit Paulinus, E. 85. Quomodo de diabolo triumphum tenuerit, E. 77. Tentatus, pictura in portico basilicæ S. Felicis representatur, P. 647.

Jonas a petro devoratus, et tertio die vivus in terram ejectionis, Christi patientis et resurgentis typus, E. 285. Loque Deum, non fatum, rerum omnium gubernatorem esse ostendit, P. 556, 557. Eadem in mari periclitanti assimulatur Martiniano, P. 578, 876.

Jordanis populi Israel transitum præbens a Paulino descriptus, et in porticu basilicæ S. Felicis depictus, P. 641.

Joseph ab Arimathia eorum præ reliquis divitibus in Evangelio nominatur, E. 78.

Joseph patriarchæ reliqua veste femi iam fugientis assimilatur Martiniano naufragus, P. 576. Eodem in Ægyptum vendito assimilatur filius Cytheri Deo deatus, P. 594.

Joseph patriarcha ab Ægyptiorum superstiti, Serapidem, conversus, 454.

Josue Deo filius solem jussu sistens, ostendit Deo omnia subjacere, non fato, P. 556. Quomodo Jericho superaverit, P. 612.

JOVIANUS opera conjugii æquabat continentia, A. 741. Jovis simularum in monte Calvarie collocat Hadrianus, ut passionis Christi memoriam externaret, E. 190, A. 905, 904.

Jovius S. Paulini cognatus, P. 557. Genere, dignitatibus

et litterarum scientia carissimus, E. 92, 94, V. 39. Cum quibusdam philosophis nonnullorum rerum humanarum gubernationem Fati et Fortunæ necessitati adscribens, a Paulino docetur divinæ Providentiæ cuncta subjacere, E. 85 et seqq., V. 39. Ab eodem admonetur ut relictis philosophorum scriptis ad S. Scripturæ lectionem se conferat, E. 81, P. 533, 554 et seqq., V. 61.

Judas traditor in Marlam Christum ungentem commotior, perditionem suam profundit, E. 140, 141. Ab ipso cur Christus osculum suscepit? E. 128. Non fuit in pretio sanguinis Christi, E. 141.

Judas, Thaddæus, et Lebbaeus synonyma, 450.

Ju rei resurrectionis Christi et S. crucis hostes, E. 191. Quondam populus Dei appellati, P. 556. Miraculis Christi non ad credendum, sed ad blasphemandum, provocabantur, E. 289. Justo Dei judicio in omnes gentes dispersi, E. 290. Quomodo Rom. xi, 28, dicantur *inimici Deo et carissimi*, E. 291. Propbetis non credentes arguntur, P. 559. Azyma in Paschate sumentes, fugam patrum ex Ægypto in mentem revocant, P. 609. Ipsi et schismatici naufragio pereunt, Christianis servatis, P. 575. Mortem Paulini lugent: illorum typhas, Manasse, E. 143. Eorum synagoga in ficulnea fructum non ferente a Christo maledicto percussa mystice designata, E. 256.

Judicii extremi memoria salutaris, P. 574, 575. Ejus aequa similitudo in naufragio Martiniani exhibitæ, P. 574. Judithi Holoferne interemptio castra fugavit, P. 575, 576. Ejus historia in porticu basilicæ S. Felicis depicta, P. 634. Jugum Domini suave et onus leve cur dicatur, E. 64, 117, 118.

JULIANUS S. Paulini domesticus, E. 9, V. 4. Litterarum Alypii ad Paulinum delator, *ibid.*

JULIANUS episcopi Minoris filius, A. 755, 756. Augustini et Paulini amicus, P. 60. A. 755, 753, V. 83, 91. Minoris ordinis clericus, P. 601. Jam in matrimonium ducit, P. 601, V. 83. Fit diaconus, A. 755. Pelagianum errore infectus, et acer Augustini impugnator, *ibid.* Episcopus ob hæresim Pelagianam sede sua pulsus, V. 92.

Jupiter Ammon proprium apud Ægyptios numen, 451. Creta pulsus, Tito Evangelium prædicante, *ibid.* Cretæ rex, ibique sepultus, et ab ethiocs inter deos relatus, 452.

Juramentis abstinendum, A. 880.

JOSTINUS presbyter in vico Sexiciacensi quiescit, V. 122. Ad ejus tumulum plurima sunt miracula, *ibid.*

Justitia pro peccatoribus defendendis fortior quam iniquitas adversus patrocinia sanctorum, E. 64, 65. Justitia præterita neminem remissioem efficit, A. 741. Ejus jugum excutiens, omnibus inhius servit, E. 662.

Jus iura imperatrix favore plena in Ambrosium, viso miraculo corporum Gervasii et Protasii ab Amurosio reperitur furorem, coercuit, 468.

Justus defunctus in refrigerio est, superstitionis errorem relinquit, E. 69. Justi in Evangelio Matthæi ix, 13, quos Christus dicit se non venisse q. ærere, quin in sint, E. 989. Cur mala ipsis eve niant sapienter exponit Paulinus, E. 81.

JUSTUS et PASTOR martyres Compluti quiescunt, A. 768.

K

Kethem, grana seu massa auri, A. 891.

L

Labara cum monogrammate nominis Christi, 482

Labari forma, 485

Labia Dei, duo Testamenta, E. 76.

Lac et vinum recens baptizati datum, A. 892, 895.

Λαγυζαυ, lachanis-ære, A. 919.

La rymæ nimie ple defunctis superflua, et Mævis noctæ, E. 70. Quales Christianam deceant, P. 680. Earum donum ad peccatorum sordes ablucendas sibi exoptat Paulinus, E. 240. His defunctos prosequi quatenus liceat, E. 18

Lætina grata de morte Justo Deo acceptior quam querula tristitia, E. 70.

Lampades antiquitus etiam in templis suspensæ, P. 562. Inanis plis vitæ in templis suspendi solitæ pulchra descriptæ, P. 562 et seqq.

Lampades etiam Paulini temporibus ad latus altaris suspendebantur, P. 474.

Lebbaeus, Thaddæus et Judas synonyma, E. 450.

LAPIDUS Barcinonensis episcopus Paulinum sacerdotio laicit, E. 11, V. 27.

Lascivium deprecatur Paulinus, P. 528.

Latio cum Christo crucifixus in Christum credens, salutem asequitur, E. 174, 175. Ejus fides la datur, A. 774, V. 15, 16.

Lauch, mutuum dare, A. 974.

Laudatores suos casu igit Paulinus, E. 240, V. 58, 46, 17.

Laus propria operum Paulini que sit, A. 774, 775, 777, 788; 797, V. 4, 5, 6. Lauds proprie contemptor Paulinus,

E. 240. Lauds Mel nice fuse prosequitur, E. 180, 265, 266, V. 85. Ejusque filii nunci jam defuncti, E. 265, 266, V. 85. Laudes hominum continent, qui vere laudabilis esse desiderat, A. 757. Eas reformidat Paulinus, V. 58. Isque sibi attribuit ad humilitatem utitur, E. 20, 21, 245.

Lazari et Epilonis evangelicæ antitheses, P. 685.

Lengo, oppidum et dominio Paulini, A. 886, V. 4.

Lex evangelicæ veteris legis tenebras discussit, P. 678, 679. Fide minor, E. 164. Peccati ramos præfringit, *ibid.* Legis austeritate libertas gratis præferenda, E. 154. Ejus observationi etiam bona opera superaddenda, E. 224. Lex et propheta hoc uno præcepto continentur: *Omni a quacunque vultis ut faciant vobis homines, hæc et vos facite illis*, A. 754. Quod non potuere, a Filio Dei peragitur, P. 668.

Liberalitas Pammachii in pauperes mire a Paulino prædicatur, E. 72 et seqq., quatenus laudanda, quatenus improbanda, E. 75.

Libertas vera, non servire peccatis, A. 759.

Libidinem timor Domini eliminat, E. 252.

Libri sacri in ecclesiis antiquitus assertati, E. 205, 206, A. 913, 914, 917.

LICEVICUS Romaniani filius in literis magistrum habuit Augustinum, E. 57, 58. Ab Augustino et Paulino prosa et carmine monetur ut contempto seculo se dediceret Christo, E. 37 et seqq.

Linnæa basilicarum a peregrinis prostratis salutata et oculis adorata, P. 585, 454. Ornata velis, P. 386, 426, A. 950, 951. Sertis et floribus, P. 586, A. 938.

Linnæa extremi, E. 92, A. 885.

Lingua viri est minus speculum, E. 66. Inprimis necessaria ejus custodia, E. 75. Quam Celantiæ commendat Paulinus, A. 770.

Linum fomisum, E. 24, A. 815.

Litteræ Apri divinæ gratiæ viam et suavitatem sprantes pulcherrime laudantur a Paulino, E. 259 et seqq. Paulini ab Augustino, E. 16, 17, 31, V. 35. Ab Hieronymo, A. 774, 775, V. 40.

Lividum facit corpus snm Paulus, E. 158.

Loa sancta ab Hadriano imp. idolis profanata, a S. Helena Constantini matre expurgantur et basilicis ornantur, E. 191. Locus basilicæ Ascensionis Christi, de quo in nuba susceptus ascendit, paviri nequit, E. 192.

Loesta, eruca, bruchus et ubigo a Joelo recensita, egregie passionibus animæ a Paulino accommodantur, E. 258, 259.

Lot dives et perfectus, E. 180, 181. Incendium Pentapolitanum quomodo evaserit, E. 78, P. 613. Civitatem Segor præbus suis exavit, P. 615.

Lotophagi nobis sunt omnes temporalium rerum species, E. 91.

Lucernarum, quæ Italice *lunierè*, Mediolani mira arte elaborantur, descriptio, 474.

Luci antiquitus superstitione memorabiles, 461.

Luconiacus, *Lugagnac*, A. 878, 879.

LUCAS dupliciter medicus, P. 657. Magno nomine dicitur, E. 206. Cur? A. 916. An martyr, A. 916, 617. Ejus reliquæ Antiochiæ et Ostiæ asservatæ, P. 639. A. 764. Item in basilica S. Felicis, P. 637. Fundis in basilicam a Paulino conditam illata, E. 206. Luca bos, A. 918.

Lucretta, non *Tanquill*, uxor Paulini appellanda, P. 50.

Lugere defunctos quatenus licet, E. 71, 72.

Luminaria die noctaque in templis accensa, P. 386-636, A. 952, 955.

Luxus, voluntas et avaritia, malorum omnium fontes, P. 542. Luxus vestium Christianis vitandus, P. 605. Docet id Paulinus Protoplastorum et Rebecca exemplo, P. 604. Et nimium dedius quid minetur Isaïas, P. 605.

M

MARCUS quis? A. 925. Rufini amicus, A. 919. A Paulino rogatur ut Secundinianum a quorundam hominum importunitate liberet, E. 277, 286, 87.

MARINA virgo, S. Gregorii Nysseni soror, particulam S. crucis collo gestabat, A. 926.

Mala uti prohibentur, ita bona præcipiuntur, A. 7-9.

Mala proximorum audita oblivioni tradenda, P. 572.

Maledictionem fœnitæ a Domino irrogatam sapienter exponit Paulinus, E. 255, 256.

Manasse, Judeorum typhas, E. 143.

Mandata Dei qui non observant, illum nec honorant, nec timeant, A. 729. Ea Deus homini servanda imperat, ut habeat causas remunerandi, *ibid.* Eorum observatio omnibus Injuncta, A. 759. Illorum duo sunt genera: unum prohibens mala, alterum præcipiens bona, *ibid.* Ea non solum memoria tradenda, sed etiam opere adimplenda, A. 754. Impossibilia ea esse qui blaterant, a Paulino reprehenduntur, *i id.*

MARCUS veri Creatoris negator et falsi confictor,

Indito Evangelii S. Johannis oblectur, E. 111. Nuptias condemnat, A. 742.

Mannus, A. 720.

Manus e iube protensa Drum Patrem designat, A. 908. Manum dare ad invicem salutantes et abeuntis antiphi solebant, P. 569, A. 939. Et capiti benedictorum imponere, P. 400.

MARCELLA per tribulationes ad studia pietatis magnopere proficit, A. 717. Sanctis viduis Judith et Annæ a Paulino assimilatur, A. 727. Ejus Vita Epitome, V. 137.

MARCELLINUS consul, avus S. Melaniae, E. 179, A. 909.

MARCONI Deum legis et Evangelii discernens, initio Evangelii S. Johannis exstinguitur, E. 140, 111.

MARCUS Alexandriæ quiescit, P. 639.

Mareus Alexandriæ pastor ibidem martyrium et sepulcrum sortitus, A. 451.

Mare Rubrum Israelitico populo transitum præbens et Ægyptios absorbens, rerum omnium gubernationem Deo non fati adscribendam esse convincit, P. 556.

Mare sancta mensæ, quid? P. 639, A. 946.

Margarita evangelica bonorum omnium profusione comparanda, est Christus, E. 136.

MARIA Virgo ab angelo Gabriele salutatur, et mater Filii Dei futura prædicitur, P. 330. Elisabeth cognatam invisit, *ibid.* Johanni a Christo moriente in matrem delegata, quod filios præter Christum nec habuerit nec habeat, ostendit, E. 293. Ejus animam quando juxta Simonis prædicationem gladius pertransierit, E. 94, 495.

Maritus et uxor quomodo se gerere debeant, quomodo domum instituere, P. 602 *et seqq.* Maritus sui corporis potestatem non habet, A. 742. Ab uxore in honore habendus, A. 741. Uxorem diligit, P. 604.

Maroiaicæ theriacæ celebres, P. 372.

MARRACINUS Severi domesticus, E. 6. Ejusdem ad Paulinum litteras Soriano tradidit perferendas, et quare, E. 115, V. 62, 66. A Paulino notatur, E. 113, 114, V. 62, 66.

MARTINUS perdit in mari Cytherii filiteris naufragus ad Paulinum venit, P. 170, 171. Jonæ instar in navi dominiens pereuntium clamoribus excitatur, P. 374. Præsentem mortem quomodo evaserit, P. 375. Joseph patriarchæ feminam fugientem assimilatur, *ibid.* Portui vicinus excitatur, Epistolæque B. Pauli apostoli penes se reperas miratur, P. 577. Massitum appellit, P. 578. Cur iterum, licet naufragium passus, mari se commiserit, P. 579. Centumcellas feliciter per venit, P. 581. Inde in portum Pbari delatus Romæ pedes proficiscitur, *ibid.* A fratris amice excitatur, *ibid.* A Paulino eohospite Theridii ve tibis donatur, *ibid.* Via Appia Capuam tendit, P. 580, 581. Inde ad S. Felicem pergens, a malo quo vehabatur lassus excutitur, P. 58. Peramanter a S. Paulino Nolæ excipitur, P. 513, V. 66.

MARTINUS Turonensis in carcerem connectus quod sub armis stare amplius nollet, V. 123. Viennæ videt Victricium et Paulinum, E. 101, 124. Carnuti eundem Victricium et Valentianum episcopos, V. 124. Puellam sanat, *ibid.* Et Paulinum oculo laborantem, A. 781, V. 9. A Sulpicio Severo sæpius Turonis visitatur, E. 94. In Gallia quiescit, P. 660. Paulino moritundo apparet, A. 938. Ejus Vitam a Severo scriptam, E. 119, 889. Paulinus Romæ divulgat, E. 183, A. 900, V. 55. Ac per Italiam et Hlyriam, A. 781, V. 55. Ejus effigies baptisterio a Severo conditi appicta, et inser ptionibus a Paulino exornata, E. 193, 196.

Martinus episcopus quo tempore in Gallia floruerit et obierit, P. 439.

Martyr, qui mal a pro Christo passus, etsi non occisus, E. 279. *Martyr sine sanguine* cur a Paulino dictus S. Felix, P. 379, 382. Martyres ad S. Felicis Natalem concelebrandum a Paulino invitantur, P. 650. Medio loco in portu basilicæ S. Felicis depicti, P. 646. Illorum corporibus terra ut celum stellis ornatur, E. 163. Eorum memorias et sepulcra Romæ visitat Paulinus, E. 92, 264, V. 42. Illorum sepulcra eorum filium suum mortuum intulerit Paulinus, P. 686. Eorum tumulos in solennitatibus illorum ornandi ritus varii, A. 952.

Martyr Græcæ, Latine testis, 516.

Martyres Uticæ passi, 459.

Martyris nomen in primitiva Ecclesia etiam iis tribuebatur, qui tormentis superstites erant, 466.

Martyrum cœtus innumeri vel in una urbe, 514. Eorum corpora vel ossa aliaribus quibusque olim subesse solebant, 471.

Martyrium haptismo æquivalat, E. 313. Martyrium S. Genesii Arelatensis, E. 311 *et seqq.* Item Victricii ex castris Cæsaris ad Christi castra transeunt, E. 117 *et seqq.*

Massilia Græcorum colonia Martinianum et socios naufragus excipit et fovet, P. 593.

Matrimonium non prohibet Paulus apostolus, nec castitatem præferat, A. 742. Deum illud insti uit, P. 602. Ejus

varia curæ a Paulino descriptæ, P. 426, 427.

MATTHÆUS apud Parthos quiescit, P. 639.

Matthæi evangelizatio et obitus, 451. Ejus ossa in civitatem Naldaverem Parthiæ translata, *ibid.* Evangelium Hebraica lingua conscripsit, *ibid.*

Matutius Paulini ad Deum precatio, P. 330. Alia, P. 330.

Maximus episcopus Nolanus persecutionem declinat, P. 391, 392. In montibus lartans dira patitur, P. 395. Exanimi similis a Felice reperitur, una miraculose inventa refocillatur, P. 393, 396. Cur persecutores declinaverit, S. Felici aperit, P. 398. Ab eodem S. Felice humeris sublatu, feminae cuidam commendatur, *ibid.* Eundem S. Felicem benedicit, P. 399. Senex moritur, P. 406.

Medici medicinæ contrarii, 500.

Medicinæ et medicamentorum incertitudo; et contra illam et hæc querimonia, 500.

Medicus et medicina vera quæ sit, 500.

Medulli, populus, A. 938.

MELANIA, ob virtutem dicta Melanius, E. 183, 402, A. 922. Sanguine juncta Paulino, V. 2. A quo sancta vocatur, E. 174, 178. Quando Hierosolyma redierit, E. 183, 184. Ejus laudes huse prosequitur Paulinus, E. 179 *et seqq.* 263, 266, V. 179. E consulibus orta, E. 83, A. 900. Adhuc juvencula nubit, E. 179. Varios aborsus patitur, *ibid.* Marito et duobus filiis intra annum orbatur, *ibid.* Ut coronetur a Deo corripitur, E. 180. Non propinquat, sed Deo filium superstitem committit, E. 181. Quomodo Annæ Samuelis matri assimilatur, E. 180. Ejus iter Hierosolymitanum impedire diversimode conatur diabolus, E. 181, 182. Catholicos ab Arlanis fugatos fovens quædara perperca, E. 182. Quinque millia monachorum tempore Ariane persecutionis per triiduum suis paucibus pascit, E. 183. Kedias Neapolim intrat burico insidens, ibique a filiis et nepotibus excipitur, *ibid.* Qua pompa Nolam ad Paulinum invisendum venerit, *ibid.* Ejus pietatis exercitia recensita, E. 183. Particulam ligni S. crucis a Johanne episcopo Hierosolymitano acceptam ad Paulinum deferit, E. 192, 193. Ab Augustino in litteris ad Paulinum scriptis de prædicator ejus constantia in obitu unici filii, *ibid.* Qui etiam ab eodem Augustino et Paulino valde laudatur, E. 267, V. 85.

Melotes, E. 286, A. 924.

Melus, A. 921.

MEXON a Paulino quomodo Emili filius dicitur et frater, P. 606. Ejus filio Juliano epithalamium scribit Paulinus, P. 602.

Memorias apostolorum et martyrum visitandi ritus antiquus, E. 92, 196, 499, 233, 265, 264, V. 42.

Mendacium vitandum, A. 737.

Mendicorum fraudes, monachos se vel naufragos simulantium, P. 581.

Mensa in templis, altare, P. 643, A. 761. Gazophylacium, trone, A. 918. Mensa Paulini vilis et perperca, V. 23, 34. Pauperum quo auctare et cur in atris domus Damini ponatur, E. 213.

MENOPUS, prænomen Paulini, E. 239.

MENOVUS, apertis sacris codicibus, intellexit sibi instare exitium, A. 897.

Meliorum, quid? A. 914.

Metus, spes, gaudium, dolor, sunt quatuor principalia vitiorum incentiva, E. 59.

Miles quidam egregie a Paulino monetur ut a profana Casaris ad sacram Christi militiam transeat, E. 162 *et seqq.*

Militis Christiani armatura, E. 5.

Milium pro militari, seu mille passibus, 547.

Miraculum in inventione S. Crucis patrum dubitationem omnem abortam tollit, E. 195. Miraculum de tot bonorum millibus a Christo in deserto quicunque panibus et duobus piscibus satiatis pulchre deducit Paulinus, E. 72. Miracula ingentia, per quæ senex quem Deus Vi torem nominavit ex naufragio servatus est, describit Paulinus, E. 278 *et seqq.* Tam Ve eris quam Novi Testamenti manifestissime declarant omnia Deo subjacere, non fato, P. 556. A Christo quæ fuerunt patrata, Judæos non ad credendum, sed ad blasphemandum, provocant, E. 289. Plurima in translatione reliquiarum SS. Andreae et Timothei Constantiopolim patrata, P. 639. Ad S. Felicis tumulum quæ edi solita, vide S. Felix. Edita per flores reliquias S. Stephani oblatas, A. 932.

Miseri cordia fidei posthabenda, quia fides est bonorum operum fomes, E. 140, A. 894. Misericordia Dei stupenda a Paulino extollitur, P. 314. Misericordiæ operibus augur et pascitur Christus, E. 117, A. 889. Ea commendat egregie Paulinus, E. 207 *et seqq.*

Misurus presbyter Tarvæ quiescit, V. 122. Ad ejus tumulum insignia patrantur miracula, *ibid.*

- Monachismum cogitat Paulinus, V. 11, 14.
- Monachi gyrovagi egregie a Paulino de Ingontur, A. 939. Monachorum et hominum dissolutorum mores eleganter descripti, E. 113, 114. Eorum olim habitus interior, cilicium, E. 175, A. 899. Monachorum quinque millia pascit Melania suis panibus tempore Arianæ persecutionis, E. 181. His quales familiares conveniant, E. 115.
- Moasteria a Victicio Rotomagensi episcopo instituta, E. 98.
- Monasticam vitam sectantibus quæ præmia proposita, P. 565. Fani sectantes mundi illecebras respiciunt, P. 512. Ilorum scopus, P. V. 395. Illam amplectitur Paulinus, V. 11, 14.
- Monita pulcherrima Christianæ vitæ perfectionem complectentia, A. 717, 748.
- Monogramma compendium nominis Christi in laharis antiquis, et qua forma, 482, 484.
- Mons Calvarie ad latus Aquilonis, A. 903.
- Montes Dei sunt apostoli et prophete, E. 45.
- Morbus Paulinum clariorem reddidit, E. 25, 27, V. 47.
- Morbi fortium, infirmis sunt incitamentum virtutum, E. 81.
- Humilibus cur sæpe obveniunt, E. 81, 90. Non hominum dumtaxat, sed pecorum etiam ad S. Felicis sepulcrum curatur, P. 433.
- Mores monachorum et dissolutorum hominum egregie descripti, E. 113, 114.
- Morini a Victicio Rotomagensi episcopo ad fidem conversi, E. 97, A. 885. Qui? *ibid.*
- Mors et cæcitas Samsonis quomodo optanda, E. 151, 152. Mors animæ est vita hujus mundi amica, E. 64. Virtutis adoptio, E. 71. Mors et vita culque in manu lingue, E. 76. Mors iustorum cur omnique dicenda sit immatura, E. 69. Qualiter legenda, E. 70, 71. Non infert animæ rerum in vita gestarum oblivionem, P. 377. Christi cruce subacta, P. 669, 670, 672. Mors puerorum et lacrymas meretur et gaudium, P. 668, 669. Paulini totum pene orbem commovit secunda, est vita penarum, E. 250. Mortis incertitudo bonorum operum studium commendat, E. 257. Morti caritas Christi æquiparatur, E. 210, 588. Mortem in clam cordis nostri quando mittamus, E. 122. Mortem evangelicam obire nes sola docet caritas, E. 266.
- Mortificatione membrorum anima ad cælestia evehitur, E. 62.
- Mortuus tactu S. crucis suscitatus dubitationem in inventione ejusdem cum crucibus latronum abortam tollit, E. 195.
- Mortui quomodo resurrecturi sint incorrupti, E. 249. In Christo qui obierunt, cur dormire dicantur ab apostolo, E. 71. Complures Hierosolymis post Christi passionem resuscitati, P. 677.
- Moysiæ virgæ magorum dracones voranti assimilatur S. Felix, P. 619.
- Moses expositus et fugatus, Chrisi i typus, E. 229. Quo consilio Deo populum Israeliticum delere comminanti suam e libro vitæ abolitionem proposuerit, E. 61. Pro populo orans evaditur, P. 616.
- Mulier absque consensu viri continentie votum emi tere non potest. Mulier quædam S. Felicem in cisterna lateantem passit, et latebras ejus ignorat, P. 408, 409. Corvo Eliam et Habacuc Danielem pascentibus assimilatur, *ibid.*
- Mulieris probæ et sapientis en omnium, E. 69. Mulieris caput est vir. Mulieres Christianæ, pulcherrima institutio, *et seqq.*
- Mulieres quales capilli deccant, E. 755. His non crispatis frontem cooperiebant, E. 151. Tecto capite orare jubentur, et quare, E. 153, 154. Cur in Ecclesia docere prohibentur, *ibid.* Viros suos in honore habeant, quomodo se orare debeant, P. 602, 605. Mulierum opus roburum apud Judæos, non genere liberos, P. 541, A. 929.
- Mundus, hominis hostis, E. 155. Christum Christiane imitatores jam ab initio despecti et odio habet, E. 229, 230. Propter hominem conditus, eidem omnimodam tum corporalem tum spiritualiter proficiendi materiam subministrat, E. 255. Universus in humanis usus a Deo creatus, E. 90. Eum deserentibus et Christum sequentibus que præmia proposita, P. 565. Quomodo eum Deus dilexerit, P. 668. Fugiendus ut colum assequamur, P. 657.
- Mundi totius creatio et gubernatio Deo ascribendi, E. 87. Ejus fallacias evadere conantibus Ulyssis astutia est imitanda, E. 90. Ejus contemptum et mortem in cordibus nostris operatur caritas, E. 268. Ejus contemptum Iucentio tum prosa tum carmine persuadere conatur Paulinus, E. 58 *et seqq.* Ejus tristitia latis omnibus preferenda, P. 681. Mondo desipere optat Paulinus ut Christo sapiat, P. 574. In eo mundi vitis non sordescere laudabile, P. 397.
- Musas invocare poetis laudare, P. 565. Christianis non sunt invocandæ, sed Deus, P. *ibid.*
- Mutum nihil in natura, P. 361.
- Myopar, navicula, præcipue piratarum, brigantium, E. 288, A. 925.
- N
- Nabuchodonosor cur intonsa coma leonem, unctis unguibus vulturem, et patulo bovem retulerit, E. 150. Regnum peccando amittens, et penitentem recipiens, factus Christianus exemplum, *ibid.*
- Nadaver civitas in Parthia sita, quo Mathæi ossa translata, 451.
- Narbo urbs Gallie, E. 7, 30, V. 4. Ibi possessiones lauluit Paulinus, E. 50, V. 4.
- Natales S. Felicis mittit Severo Paulinus, E. 175.
- Natalis, dies anniversaria consecrationis pontificis, E. 106, A. 887. Natalis cathedræ S. Petri ubique celebratur, *ibid.*
- Natalitium carmen quotannis S. Felici pangit Paulinus, *ibid.*
- Natales Martyrum quid sint, P. 518.
- Natales Paulini quot sint, et quando scripti in proleg.
- Nativitatis suæ diei moleficere an liceat, P. 519.
- Nativitatis Christi festivitatis maxime antiqua, P. 623, A. 945, V. 71.
- Natura nulla dicenda mala, E. 86.
- Naufragi periclitantis oratio, E. 241. Naufragi meritis S. Felicis a morte servati, P. 621. Naufragorum bona cuius sint, A. 925.
- Naufragium Martiniani pulcherrime describit Paulinus, P. 569 usque ad 585. In hoc neminem Christianorum perisse asserit, P. 586. Idem extremo iudicio assimilatur, P. 587. Pauli apostoli mystice explicatum, E. 285.
- Navis, Ecclesiæ typus, A. 910. Spiritualis mundi hujus fluctibus superoatantibus pulcherrima descriptio, E. 157, 158. Qua senex quidam, a Deo Victor nominatus, vehebatur, miraculose admodum a naufragio servata, E. 285. Arce Noe assimilata, E. 282. Et navi Jonæ, *ibid.* Non uno mari jactata, E. 281. Vigesimo tertio demum die in Luculam appulsa, arizatis militibus plena conspicitur, E. 282. A procuratore Posthumiani occupatur, E. 288. Navis perit præ ostera sollicitudine Therasie, A. 786, V. 16. Navem Argonautarum adhuc in celo videri fabulantur ethnici, E. 282. Et draconis Epidauri vecticem venerantur, *ibid.* Navis in sacris Scripturis celebrata, quæ, *ibid.*
- Nauta Martinianum vehens navem suam perire sentiens semetipsum demergit, P. 475.
- Nautica officia spiritualiter explicata, A. 923.
- Nazara reliquæ Fundis in basilica a Paulino condita altaribus inclusæ, P. 658, V. 54. Eas a S. Ambrosio acceptas in basilica S. Felicis reponit Paulinus, *ibid.*
- Neapolis, Nolæ vicina, E. 185.
- Nemesis a gentilibus ut dea in simulacro colitur, E. 83.
- Necessitas item, E. 88. Quomodo depicta, *ibid.*
- Neophyti vestibus albis induti per octo dies, E. 199, A. 901. His olim datum lac et vinum, A. 892, 895.
- Nervi, qui? A. 885, 886. Illorum apostolus Victicius, E. 99, A. 885.
- Nervicum litus, A. 894, 895.
- Nervicanus tractus et limes, *ibid.*
- Nervus in supplicis, P. 534, A. 955, 954.
- Nicetas Dacorum episcopus, E. 185, A. 954, V. 58. Diversus a Niceta martyre, A. 954. Romanis ob doctrinam admirandus, E. 185, A. 906, 951. Riphæos et Bessos ad idem convertit, P. 419, 425. Item Scythas, Getas et Dacos, P. 420, 425. E Dacia S. Felicis reliquias venerantur Nolan venit, P. 655. Ad Natalem S. Felicis occurrens S. Paulinum maxima letitia afficit, P. 412, 622, 652. Verus Israelitis cur dictus? P. 418. Jacob patriarchæ, tres virgas peccati cocenti obijcienti, assinitur, 418, 629. Fius in Daciam reditus carmine a Paulino illustratus, P. 412.
- Nigellatum, quid? E. 59.
- Nixive Dei jussu exito addita, et penitens servata, Deum, non fatum, rerum omnium gubernatorem esse ostendit, P. 441. Servata, orationis virtutem commendat, P. 624.
- Nimitur exemplo suo docent penitentia efficaciam, E. 178.
- Nobilitas etiam in sanctis laudabilis est, quod exemplis Johannis Baptiste et Christi ostendit Paulinus, E. 179. Præ Christi famulatu spernenda, E. 40. Nobilitas vera est clarum esse virtutibus, A. 758.
- Noe diluvii tempore solus servatus in universitatis peremptæ seminatium, Christi iteemptoris figura, E. 59 A filiaribus, Christi typus, E. 529.
- Nola urbs celebris in Campaniâ, eaque maritima, V. 52. Neapoli vicina. E. 185. Octo leucas a Capua distans, P.

- 587 S. Felicis sepulcro clara, P. 586, 587 *et seqq.* A Gothis capta, A. 780, V. 90.
 Nolana Basilica a Paulino exstructe descriptio, E. 204 *et seqq.* Et ornatus in festo S. Felicis, P. 587.
 Nola prostibulum Veneris habuit, 460. Sacris S. Felicis adibus aquam negat, P. 547. Abellæ est mater, 549. Dulciter a Paulino argui ur, *ibid.*
 Nolana basilica quibus reliquiis sanctorum decorata, P. 479.
 Nolana lascivia in proverbium translata, P. 469.
 Nomina sua apostolis dedit Christus, E. 146, A. 895. Divitum quorum crimina vel supplicia in sacris Scripturis referuntur, cum supprimitur, E. 76.
 Notitia spiritalis corporali præferenda, E. 192, 193.
 Novacula salutaris sectionis nolus Christus est, E. 125.
 Pestifera vero diaboli, *ibid.*
 Nox spiritali intellectu dicitur passio Christi, E. 441. Item hoc præsen saculum, *ibid.*
 Nuceria in Umbria, 478.
 Nuceria in Picentibus, quæ est Paganorum, 478.
 Nuptiæ apud Christianos qualiter celebrantur, P. 601.
 Nycitiora et nycitorax, aves, quæ? F. 212 Peccatorem penitentem mystice designant, *ibid.*
- O
- Obedientia cæca quam Deo grata, E. 184.
 Oblationes votivæ in pauperum subsidium antiquitus conferebantur, 502.
 Oleum ad sepulchra sanctorum ferri solitum miraculis illustrare, 559.
 Oblivionem patriæ sibi ab Ausonio objectam diluit Paulinus, P. 370.
 Obsequium ab amore gratius est quam a metu, A. 940.
 Obsessi ad S. Felicis sepulchrum liberati, P. 539, 560.
 Horum nonnulli in altum tolluntur, P. 560, A. 957. Alii pedibus sursum versis in aera libratur, P. 560, A. 958. Nec tamen vestes in faciem relapsæ, *ibid.*
 Obrecreationes pravorum hominum perfectionis institutum sectantibus spernendæ, E. 2 *et seqq.*
 Obrecreatores patitur Paulinus, ac despicit, V. 22 *et seqq.*
 Occasio a gentilibus pro dea culta; quomodo eam devixerint, E. 89.
 Occiditur et vivificatur a Christo, E. 241, 242.
 Octocoru n, A. 907.
 Oculi pulchra descriptio, P. 564.
 Oculis nimis lacrymis debilitatos S. Felix rustico cuidam restaurat, P. 552 S. Martinus Paulino, A. 784.
 Odium et invidia multorum peccatorum semina, A. 750.
 Olympeus de morte Paulinæ uxoris Pammachii Paulinum certiorare fit, E. 65.
 Omega tribus virginis compositum Triadis mysterium signat, 484.
 Opes non abiciendæ, sed cælo reponendæ, A. 870.
 Opus uniuscujusque post hanc vitam ignis probabit, E. 172, P. 546, A. 726. Opus bonum ad oculum operans peccat graviter, E. 294. Opera bona observationi Legis superaddenda, E. 221. Vini cælo inferunt, E. 215, 216. Ad salutem sunt necessaria, A. 728. Hiorum fomes est fides, E. 141. Hiorum præmia a Christo post hanc vitam fidelibus promissa cogitare, delectabile, E. 80. Opera misericordie commendat Paulinus, 26 *et seqq.* Illis benecatur, unguatur et pascitur Christus, E. 112, 3. 889, 895.
 Opera Paulini cur tam pauca existant, E. 255, P. 615 *et seqq.*
 Operarii unitatis, qui, A. 835.
 Operari, misericordiam exhibere, *ibid.*
 Operatio, misericordia, seu elemosyna, t. 140 141, A. 892.
 Ophas, A. 831.
 Oppida in magna desentia, A. 878.
 Oraculum Delphicum, 451.
 Orandum esse pro defunctis, exemplo Paulini preces pro demortuo fratris sui actina a Delphino et Amando postulantis ostenditur, E. 219, 220, V. 79.
 Oratio purpuris penetrat nubes, E. 71. Orationum patrocinii hominibus cumprimis sunt necessaria, E. 217.
 Oratorem oleum synis putissimum obtinere ostendit Paulinus, E. 218. Apud Deum, quid possit, P. 612, 766 usque ad 776.
 Oratio de naufragio periclitantis, E. 281. Matutina Paulini ad Deum, P. 550. Alia, P. 550, A. 929. Ad Christum pro felici impetium successu, P. 607.
 Ordinarum absolute, quid? A. 870.
 Ordines quatuor minores separatim dandi ex intentione Ecclesiæ, P. 591, A. 955. Quibus olim conferebantur, A. 955.
 Oresis monachorum, E. 121, A. 899.
 Orgia a Phrygiis cur cæta, P. 455. Per vindemiatores
- Paulini tempore celebrati detestabili abusu, P. 460.
 Oros, au opp, au oppia psalmo LXIV legendum, A. 921.
 Oros, lumina et oiera, A. 891.
 Ornatus moderatus mulieribus concessus, interdictus vero nimium exquisitus, A. 940.
 Orpha, diversa a Ruth sorore sectans, mystice qui l designet, P. 611.
 Osci, quasi obsceni olim dicti, 460.
 Oscula quando apud antiquos Christianos usitata in januis ecclesiarum, 455.
 Osiris filius non conjux Isis, 453.
 Ostiarius primus clericatus gradus tempore Paulini, 474. Hiorum antiquum ministerium in ecclesiis noctu curandi, et vigilias docendi, 475.
 Ostiensis ecclesia servat esse S. Luca Evangelistæ, P. 659, A. 919.
 Ostrea cum carnibus ad Gestidium mittit Paulinus, P. 529.
 Otium christianum ad percipiendam christianam sapientiam, E. 276.
- P
- Pagani, eorum cultus a Constantino, et aliis piis imp. v. liti, 464.
 Paganorum Nuceria, 478.
 Pallium episcopale, A. 878. Quod ejus mysterium, *ibid.* Cur crucibus insignitur, *ibid.* E. plis camelorum recte sibi; ut penitentium indigentium a Severo missum interpretatur Paulinus, E. 176, 177.
 PAMMACHUS ad quem scribit Paulinus qualis fuerit, E. 65, A. 774, 879. Paulinam uxorem suam defunctam multis lacrymis et elemosynis prosequitur, E. 66 *et seqq.*, V. 56. Pro ea omnibus Romæ pauperibus in basilica S. Petri epulum præbet, E. 72. Ejus in pauperes munificentia, E. 75, 74.
 Paenegyricus de Obitu Celsi pueri ad Pneumatium et Fidelem parentes scriptus a Paulino, P. 665. Item Theodosii imperatoris, E. 174, A. 899, V. 46.
 Panicium et Panicum, A. 830.
 Panis hominis christiani esse fides, E. 56. Et verbum Dei, E. 9. Panis benedictus in ecclesiis populo distribuitur, A. 874. A quo institutus? *ibid.* A quo distribuendus? *ibid.* Quibus? *ibid.* Quo forma recipiendus? *ibid.* Quo tempore? *ibid.* Panis, pro Eucharistia, E. 50, A. 875, 876. Panis pro eulogia, inter amico in unitatis symbolum olim missus, E. 28. A Paulino unus Augustino, E. 15. Unus Alypio, E. 12, A. 872, V. 45. In qua Trinitatis soliditas contineretur, E. 12, A. 872. Unus Severo cum scutella boxea monasticae puritatis indice, E. 29, A. 874. Panes quinque Romaniano et Licentio, E. 57, V. 45.
 Papa Urbanus, quis, E. 26, A. 775. Quivis episcopus olim papa dictus, E. 7.
 Papyrus in cereis et lampadibus adhibita, P. 586, A. 952.
 Par, socius, E. 98, 206, A. 885.
 Paradisus, locus ante templum, Gallice *paris*, A. 8 2
 Paramenta altaris unde, A. 905.
 Paries valli inter nos et Deum separans est peccatum, E. 61. Quomodo illum Christus desruerit, E. 61, 62.
 Parra, P. 376, A. 950.
 Parthi, locus martyrii Matthæi, 451.
 Particula minima sanctissimæ crucis idem quod integra potest, E. 189, 194, 289.
 Paschæ festivitas quam antiqua, P. 625, A. 758, V. 71.
 PASCHASUS S. Victoricis diaconus, Nox hospitalitatis gratia dulcius retentus a Paulino excusatur, E. 97, V. 126. Ejus virtutes enumeratæ, E. 96, 101, V. 126. Ursu peregrinationis suæ comiti pristinam sanitatem meritis S. Felicis intervenientibus impetrat, E. 98, V. 126. Eum baptizat in lecto, *ibid.* Ad Victoricum defert Paulini epistolam, *ibid.*
 Passer solitarius in sacra Scriptura mysti est Christum designat, E. 244, 245. Item peccatorem penitentem, E. 245.
 Passio Christi quomodo lox dicatur, E. 140. Qu'd nos doceat, E. 62. Ejus vin Samson moriens præfiguravit, E. 125. Ejus locum Helena Constantini mater exornat, E. 195.
 Passionibus animæ præclare accomodat Paulinus verba Joëlis de eruca, locustis, bruchis, et rubigine, E. 256, 257.
 Pasti crines, P. 588, 650, A. 959, 945.
 Pastor ovem humeris suis ad ovile reportans Christus, E. 54, A. 877, 878. Pastorum munia, E. 9, 272, 275.
 Pater spiritualis, qui alium baptizat, A. 885.
 Patra, urbs Achaia, ubi Andreas martyrio coronatus, P. 450. Nobilissimus fuit, *ibid.* Natus in Galia, P. 528. Nuptias cum Therasia contraxit, P. 629.
 Patria et genus Paulini, A. 767, 798, V. 2, 5. Patriæ oblivionem sibi ab Ausonio objectam diluit Paulinus, P. 389

Patriarchæ et prophætæ ad S. Felis Natalem concelebrandum a Paulino in iactur, P. 630.

Patroni diei christianis Sancti tutelares, E. 26, A. 871.

Pervenitum ecclesiarum floribus aspersim, P. 567, A. 952.

PAULA, mater Paulinæ uxoris Pammachii, E. 81.

PAULINA, Paule filia, Pammachii uxor, E. 81, V. 86. Hanc defunctam multis lacrymis et elemosynis prosequitur Pammachius, E. 66 et seqq., V. 56. Eiusdem enucleum, *ibid.*

PAULINI duo consules sub Constantino, V. 2. Quibus Avicii cognomen, V. 3.

PAULINUS pater S. Paulini, qui et PONTUS, V. 3. Burgi ad Garumniam conditor, *ibid.* Galliarum prætorio præfectus, *ibid.* Et ipse Christianus, E. 65, V. 3. Filios habuit et filiam, E. 218, 219, V. 3. Diu vixit, V. 3. Mortuus sepelitur Burdigalæ, E. 65, V. 3. Ad ejus tumulum unum e libertis suis mittit S. Paulinus filius ut Ecclesie serviat, *ibid.*

Ejus uxor, S. Paulini mater, Christiana, E. 63, V. 3. Mortua sepelitur Burdigalæ, *ibid.* Ad ejus tumulum unum e suis libertis mittit S. Paulinus filius ut Ecclesie serviat, *ibid.*

PAULINUS, qui et PONTUS MEROPIUS, E. 278, V. 1. Ea Senatoria familia, tum paterno tum materno genere ortus, A. 775, 961, V. 1. Melanæ senioris affinis, E. 178, V. 1. Pneumatii et Celsi, P. 686, V. 1. Ac Jovii, P. 537. Ex Anicia familia, V. 2. Patre Pontio Paulino, *ibid.* Burgi ad Garumniam conditor, *ibid.* Galliarum prætorio præfecto, *ibid.* Et Christiano, E. 65, V. 3. Anno 353. Burdigalæ natus, A. 857, V. 3. Fratrem habuit qui viam secularem egit, E. 219, 240, V. 3. Ac sororem cum plures de mundi contemptu epistolas dedit, V. 3. Et patrimonium perambulavit, A. 771, 775, 781, 782, 783, 784, 786, V. 3, 4. Ebronagi et Fundis in oppidis e dominio suo commortuus, E. 37, 201, V. 3. Magistrum habuit Ausonium Gallum, V. 4. Poeta fuit e-cellens, P. 391, 391. Necnon præclarus orator, A. 775, 775, V. 4. Ingenium habuit mære suave ac benignum, P. 531, V. 8. In scribendis litteris hilaris et gratus, V. 33. Humilis, *ibid.* Clemens, E. 289, A. 960, V. 8. Officiosus, *ibid.* Bene de omnibus existimans, *ibid.* Liber i: admonendis amicis, E. 272, 275. Gratus in officiosos, V. 8. Primo in tota strepitu et secularibus rebus occupatus, E. 22, V. 7. Ad augustissimos honorum gradus proventus est an Ausonio, V. 4, 8. Senator, E. 121, A. 771, V. 7. Et con-ul factus est, *ibid.* Non ordinatus, V. 7. Sed sufficiens mortuo Valentino, V. 7. Cum plurimis amicitiam constituit, V. 7, 26. SS. Martini Turon. et Victricium Rotomag. Viennæ videt, E. 101, V. 9. Oculo laborans ab eodem Martino sanator, A. 782, 785, V. 9. Therasiam in matrimonium ducit, E. 9, 17, 50, 31, 55, 168, 181, 251, 258, 259, 2 8, 271, P. 667, 607, A. 786, V. 67. Quomodo in seculo conversus, 565, 564, 579. Variis laboribus et ærumnis, S. Felcis quoque et quorundam sanctorum precibus ad Deum convenerit, V. 9. Necnon juvante et adhortante conjugè Therasia, V. 7, 9. Burdigalæ a S. Delphino episcopo baptizatur, E. 11, 45, 46, 110, V. 10. Honore secularis vi i mores a Deo postulat, P. 529. Christiano quamvis malos salutem quandam consequi os putabat Paulinus, modo inculcamentum servasse ut fidem, P. 546. Felceni sibi et suis posteritatem precat, P. 323. Et gratiam qua precat vitet, P. 334, 334. S. Joannis Baptistæ encomium celebrat, P. 532 et seqq. In Hispaniam cum uxore secedit Paulinus ut mundo abrenuntiet, E. 22, P. 535 et seqq., V. 10. Quomodo ibi se gesserit, V. 11, 12, 13 et seqq. Ex conjugè ibidem suscipit filiam, q. i post octaviam ab ortu diem mortuus Compluti sepelitur iuxta SS. martyrum corpora, P. 683, 686, V. 12. Quam pie hanc tibi orbatum tulerit, *ibid.* Se totum Deo dicat et consecrat, E. 15, 42, P. 561, 568, 575. Patriæ, senatui, seculo, et Musis valedit, P. 362, 363, 565, 566, A. 774, 775, V. 11. Monasticam vitam amplectitur, A. 775, V. 11. Cum Therasia conjugè continentiam profleret, E. 7, A. 775, 787, 971, V. 6, 16. Prædia venit et pecuniam pauperibus erogat, E. 22, 56, 150, 208, 217, P. 358, A. 772, 773, 785, 785. Ejus de continentione huius in iudicium egregia præcepta, E. 2. In honorem abdicatione eius humilitas, E. 419 et seqq., 173, 196, 206, 212, 248, P. 651. Paupertas mirabilis, E. 56, V. 13, 16, 51. Filios suos, E. 53, 57, 149, 206, 243, P. 578, A. 773, 785, 786, V. 13, 16. A SS. ecclesie et Patrius celebratur, A. 775 usque ad 789, et 957 ad 967, V. 10, 21, 22. A viris secularibus contemnitur, E. 21, 18, A. 773, V. 22, 23. Ejus constantia, P. 565 et seqq., V. 23, 26. Acriter ab Ausonio oppugnatur litteris, V. 24, 23. Que facte Deo quarto post anno solum redire fecerunt, *ibid.* et P. 565. Ausonio amorri et reverenti am contestatur, P. 565, V. 25. Ejus querelas fortiter refutat, P. 555 et seqq., V. 23, 26. Uxoris Therasie honorem defendit, P. 362, 363. Et Christum liberrime confitemur rebus ac verbis, P. 565 et seqq., V.

23, 26. Strictissimam iungi cum Sulpicio Severo amicitiam, E. 50, V. 21, 23. Barcioone vi multitudinis correptus, vi subita adstrictus, multitudine strangulante compulsus, per vim inflammata plebis, presbyter ordinatur invitus, E. 6, 8, 10, V. 24. A Lampio Barcinonensi episcopo, E. 11, V. 28. Anno 393 die dominica Natalitatis Christi, E. 6, V. 23, 44. Ea tamen condicione quod Barcinonensi Ecclesie non alligaretur, E. 5, V. 28. Staterat enim Nolæ ad S. Felcicem se recipere, E. 6, P. 375. Et ibidem æditui officio iungi, E. 6, P. 373, V. 28. Barcinone aliquandiu moratur, E. 6, V. 27. Exponit sacerdotii dignitatem et onus, E. 6, 8. Quanta pietate illud suscepit ac tractari, E. 6, 7, 8, 11, V. 28, 29. De sua ad sacerdotium promotione scribit Sulpicio Severo, E. 6, V. 30. Amando Burdegalensi, E. 8, V. 30. Alypio, E. 10. Eorumque precibus se nullum commendat, *ibid.* Sulpicium Severum munit adversus profanorum opprobria, E. 2 et seqq. Doret quibus instituti ratio reddenda sit, E. 2 et seqq. Eum se vocat a patria, E. 6. Ad Nplatum recessum invitans, V. 28, 50. Primum S. Felcici Natalitium carmen in Hispania scribit, P. 375, V. 29. Inde in Italiam venit, V. 31. A S. Ambrosio amanter excipitur, E. 10, V. 31. Honorifice a populo Romano et proceribus viris, V. 31, 32. Male a Silricio Romano pontifice et quibusdam Romanæ Ecclesie clericis et Aetlypia ductis, E. 25, 26, V. 31, 39. Maturata ab Urbe discessione Nolam venit, E. 26. Quam illic vitam instituerit, E. 29, 35, 114, 121 et seqq. In canendis Dei iudibus assiduus, A. 958, V. 93. Quam amans paupertatis, voluntaria corporis afflictationis, solitudinis et silentii, E. 29, 56, 258. Ethnice eruditissimus mirus contemtor, E. 112, P. 563. Importunas concupiscentis carnis molestias patitur, E. 151, 155. Deum in ocat, E. 133, 187, 188, V. 31. Reormidat laudes, E. 240. L. udatores suos castigat, *ibid.*, V. 38, 46, 47. Seipsum despici, E. 29, 61, 105, 104, 118, 170, 175, P. 634, 681, V. 37, 39. Se putat indignum qui Scripturam sacram exponat, E. 235, 276, V. 39. Quam pus in sanctos, E. 93, 94, 107, 196, 199, 251, 265, V. 42, 55. Eorum sacras memorias quoliam Romæ visitat, E. 93, 107, 196, 199, 254, 263, 272, V. 42. Quam pius in sanctum patronum Felcicem, E. 26, 96, 175, 263, P. 387, 561, 641, V. 41, 42, 47. Ejus potentiam adversus demones ostendit, P. 584 et seqq., 533, 665. Hunc carnis nibus reddidit illi riorem, E. 174, P. 577, 380, 381, 347, 400, 425, 557, 608, 622, 645, 657, 662, 663, 666, V. 29, 12, 17, 51, 57, 65, 70, 71, 83, 81, 85, 153, 160 et seqq. Basilicarum magnificentia, P. 205, 208, V. 66, 73, 74, 75, 76. Auctoritate et sanctitate sua, E. 26, 183, P. 414, 622, 636, 645, V. 54, 71, 72, 80, 81. Ejus genus et originem des rithi, P. 388, 589 et seqq. Miracula, P. 431, 437, 438, 439, 620, 618 et seqq., 664. Amicitiam iungit cum Augustino et aliis in Africa sanctis, E. 910, 16, 50. Munuscula et literas mittit Hieronymo, A. 774, V. 44. Theodosii Panegyricum celebrat, E. 174, 178, V. 43. Amicitia nectus cum Sancto et Amando la co, E. 258 et seqq., V. 16. Item cum Eudelmie, E. 174, V. 16. In morbum incidit, E. 23, V. 47. Ab Africa et Campanie episcopis inquisitur, E. 26. In infirmitatibus gloriatur, E. 25, V. 48. Vigilantium cum literis et munusculis mittit ad Sulpicium Severum, E. 25, V. 48. Romaniam cum libro et literis excipit missum ab Augustino, V. 59. Qui licentium et commendat, V. 50. Huic respondet Paulinus, E. 50, V. 50. Ejus potestas in demones, V. 50. Augustini ad episcopatum promotionem literis accipit, V. 51. Hac de re sum singulare gaudium testatur Romaniano, V. 51, 52. Ad quem cum eulogiis literas et ad filium Licentium mittit, V. 51, 52. Item Vigilantium cum Panegyrico Theodosii et literis ad Hieronymum, V. 52. Ab eo postulat rationem vivendi monastice, *ibid.* Hierusalem profricari desiderat, *ibid.* Delphino et Amando literas scribit, V. 55, 51. Ab Ambrosio Melitanensi episcopo S. Nazarii reliquias, P. 658, V. 51. Et a Sulpicio Severo Vitam S. Martini Turonensis episcopi cum literis accipit, E. 55, V. 51. Agit apud Amandum pco Sanemario in Ecclesie casa hortulum accipiat unde victum suum procurat, E. 65, V. 53. Vim Basilio Capuanæ ecclesie presbytero illatam arect, E. 82, 85, 81, V. 53. Et idem domum restitui imperat, *ibid.* Hac de causa Dadoico scribit, E. 65, V. 53. Et SS. Delphino et Amando, E. 82, 85, V. 53, 56. Pammachium de morte uxoris Paulinæ consolatur, E. 66 et seqq., V. 56, 57. Ex Delphino ægritudine captat bumilitatis materiam, E. 81, 82, V. 67. Amicitia iunctus cum Theridio et Posthumiano, E. 168, P. 561, 563, 682, V. 58, 60. Eos apud se amantissime excipit, *ibid.* Per eosdem mittit literas ad Jovium suum cognatum, E. 86, P. 555, 538, V. 58, 60. Ager Sulpicium Severum ad se invitat, E. 91, V. 62. Paschasium S. Victricii Rotomagensis episcopi diaconum apud se humanissime excipit, E. 97, V. 15. Diutius apud se retentum Victricio excensat, *ibid.* Per ipsum Victricio in liti literas reverentia prenas, E. 96 et seqq., V. 65. Ab Anastasio papa ad anniversariam consecrationis suæ commemorationem invitatur, E. 106, V. 61. Hieronymo et Euliu

amicitiam colit, V. 64. Delphino gaudium suum testatur de Alingoniensi basilica sumptibus suis exstructa, E. 107, V. 66. Martinianum naufragum apud se humanissime excipit, P. 95, 96, V. 66. Illius naufragii historiam describit Cytherio, P. 370 et seqq., V. 66. Quem laudat quod tilium suum Sulpicio Severo educandum tradiderit, E. 108 et seqq., V. 67. Victorem Severi comitem peramanter excipit Paulinus, E. 118, V. 67. Per eundem Severo militi plures epistolas, E. 115, 117, 183, V. 68. Hortatur militem ut seculo abrenuntiat, E. 165 et seqq., V. 69. Sebastiano eremitae et Benedicto diacono de pietate gratulatur, E. 167, 168, V. 69. Ipsorum precibus se et Therasiam uxorem commendat, E. 167, 169, V. 69. In S. Felicis protectione confidit dum in Italiam grassantur Gothi, P. 608, V. 70. Martyrii Desiderio flagrat, P. 613, V. 71. A Niceta Dacorom episcopo invisitur, P. 627, 634, V. 72. A Melania, E. 179, V. 72. A Sulpicio Severo de quibusdam historiæ locis difficidioribus consultus sententiam dicere recusat, E. 174, 176, V. 73. Eidem imaginem ipsius posulanti negat, E. 186, 187 et seqq., V. 73. Cum tunica de agnorum vellere et Theodosii paenagrico per Victorem (idem Severo mittit particulam S. crucis, E. 189, V. 72, 73. Juxta S. Felicis tumulum basilicam construi iubet, E. 203 et seqq., P. 616 et seqq., V. 73. Eam variis ornat picturis, *ibid.* Antiquam ejusdem sancti basilicam ampliore et luculentiore reddit, P. 656, 616 et seqq., V. 73, 76. Eam picturis et epigrammatibus adornat, *ibid.* Ad populum sermonem habet de gazophylacio seu elemosyna, E. 212, V. 78. SS. Delphini et Amandi precibus commendat animam demortui fratris, E. 219, 230, V. 79. Alethii, Victricii, Apri, Augustini, Sancti et Amandi, Severi, Desiderii ac Florentii literas accipit, E. 211, 222, 228, 238, 240, 232, 231, 235, 239, V. 78, 79, 80, 81. His respondet, *ibid.* Facit translati onem Recogani nuntii Clementis Romani, E. 274. Patriarcharum duodeni in benedictionum explanatione a Rufino impetrat pro Desiderio, 255, 276, E. 84. Publiculam unicuique Melaniæ filium mortuum laudat, E. 233, 236, V. 85. Et ipsam Melaniam, *ibid.* et E. 179 et s. q. Ac plurimos Gallicæ episcopos, E. 276, V. 86. Nolanæ Ecclesiæ crea ur episcopus, E. 285, 397, V. 87, 88. Qua ratione in episcopatu munere se gesserit, A. 957 et s. qq., V. 88, 81. Virtutibus egregiis ornat, *ibid.* Disciplinæ amator, benignus tamen, A. 958, 959, V. 88. Facultatibus sacris quomodo usus, A. 787, 960, V. 84. Valgium naufragum, quem Macario commendat, apud se excipit humilissime, E. 285, V. 90. Paulinum presbyterum, E. 313, V. 91. Alternatim cum Paulino laudat, E. 312, V. 91. S. Augustini adversus Pelagianos epistolam recipit, V. 91. An pro captivo vicarium se tradiderit? V. 140 et seqq. Nihil mali patitur in Nolæ vastatione, A. 780, V. 90. Ad concilium Ravennatum invita tur ab imperatore ut Romanæ Ecclesiæ scissura componat, V. 92. Quanta existimatio eius apud imperatorem et alios primos, *ibid.* Per Canlidianum accipit librum Augustini de Cura gerenda pro mortuis, V. 95. SS. Eucherii et Honorati literas et legatos excipit Paulinus, E. 313, 314, V. 95. Per eos isidem respondet, *ibid.* Gravissimo latere dolore gravatus, A. 958, V. 91. A SS. Symmacho et Acyndino visitur, A. 957, V. 91. Cum is eum lectulum suum offert Deo sacrificium, A. 958, V. 91. Ad Ecclesiæ communionem revocat a sacris mysteriis extorres, *ibid.* Ei apparet SS. Martinus Turonum et Januarius Beneventi episcopi, *ibid.* Exsuperantem episcopus et ejus frater Ursatus pro pauperibus ei mittunt a gentem, *ibid.* Quod presbytero Posthumiano dat creditoribus distribuendum, A. 958, V. 94, 95. Mantinanum psalmum etiam moribundis recitat, A. 958, V. 95. Clericis suis pecuniam donat, *ibid.* Eo moriente cellula ejus terræ motu commutitur, *ibid.* Et annuam Deo reddit 22 Jun. anno Christi 451, ætatis 78, A. 959, V. 95. Niveo candere vultus ejus et totum corpus res ludent, A. 969, V. 95. Pagani ac Judei ingenti fletu et s. a. is vestibus ad ejus exsequias una cum Ch. istianis conveniunt, *ibid.* Nolæ in basilica S. Felicis sepelitur, A. 987, V. 95. Ejus corpus Romam translatum in ecclesia S. Bartholomæi asservatur, V. 96. Ab eo ad caelos evocatur S. Johannes Neapolitanus episcopus, A. 961, V. 96. Paulini effigies baptisterio a Severo exstructa: depicta, et inscriptioibus ab eodem Paulino ornata, E. 96, 136. Vita olim lecta in Gregorii M. solemnitate, A. 789. Opera ejus pauca existant, quia plurima perierunt, V. 135 et seqq. Cur magna non scripserit, V. 99.

Paulini frater a Deipino Burdigalensi episcopo baptizatus, E. 220, I. V. 3. Vitam secularem agit, E. 220, 221, V. 3. Liberos post se dimittit, *ibid.* Mortuus Delphino et Amando a Paulino fratre commendatur, *ibid.* Soror, cui plures epistolas de contemptu mundi scripsit ipse Paulinus, V. 5.

Paulinus presbyter, S. Paulini episcopi Nolati domesticus, E. 313, V. 3, 91.

Paulinus laicus quidam fortunæ calamitate pressus apud S. Paulinum se recipit, E. 313, V. 2, 91. Pro hac miser-

cordia quant s Deo ageret gratias, *ibid.* Carus Augustino quem sæpe ad Christianam vitam informandum consulebat, E. 313, V. 91. Ab ipso salutatur, E. 18, V. 91

Paulinus Biterrensis episcopus, V. 3.

Paulinus discipulus S. Androsii Mediol. cujus Vitara scripsit, V. 2. Ipse tunc diacono accusante Cælestius in concilio Carthaginiensi damnatus, *ibid.*

Paulinus civis Romanus, P. 582, V. 67. Martinianum naufragum a, ud se benigne excipit, *ibid.* Et sua veste donat, *ibid.*

Paulinus aliter, qui scripsit quasdam homilias circa medium quæti seculi, V. 2.

Paulinus Petricordius, qui S. Martini vitam carmine complexus est, A. 783, V. 5.

Paulinus Ausonii ne, os, cujus exstat poema quoddam eucharisticum, V. 3.

Paulus apostolus cur infestum sibi semper haberet angelum Satanae, stimulum carnis suæ? A. 718. Omnes ad viam angustam quæ ducit ad vitam convocat, A. 731. Non ob solam castitatem corpus suum castigavit, A. 739. Castitatem laudans conjugii non prohibet, E. 18. Martinianum epistolas suas e naufragio servante cum sociis a presentis mortis periculo liberasse creditur, P. 580.

Paulus episcopus Nolanus, E. 205, A. 917.

Paulus apostolus oratione sua Pythonis expulso, P. 431.

Pauperis oratio nubes penetrat, E. 73. Pauperis sepulchrum prandio suo præterens Tobias, archangeli voce laudatur, E. 67. Pauperes divitibus sunt materia justitiæ, et divites pauperibus sub tantis alimentis, E. 209. Sunt animarum nostrarum patroni, E. 72. Quales diligit Deus? E. 76, 77. Illos contemnere quam grave sit crimen, E. 78. Eorum refectione Christus relectur, E. 79, 211, 215. Eos laetit Deus bono divitem, E. 216. Quomodo se filius neglectis, pro benefactoribus suis ureat, E. 219. Eos Deo cordi esse, exemplo senis a naufragio servati o tenitur, E. 284. Eorum inopia beneficiendi materiam subministrat, E. 168. Eorum refugium Christus, A. 726. Eorum pars est quod divitibus superfluit, E. 187. Eos qui spernant, exemplo Christi se humiliantibus redarguantur, *ibid.* Ille elemosynas largiri quam utile, E. 208 et seqq. Illis subventendum esse, exemplo Lazari et divitis epulonis evangelicè ostenditur, E. 75, 76, P. 683. Pauperibus omnibus Romæ in basilicæ S. Petri epulum præbuit Pamacchus pro delunctæ uxoris suæ anima, E. 72 et seqq. Pauperes Paulini mirabilis, E. 56, V. 54. Paupertatis evangelicæ præstantia, E. 5, 57. Ejus sectatores celum manet, P. 586. Ejus amator insignis S. Felix, P. 411.

Pauperes ex redivitis ecclesiarum nutrirî solebant, P. 494.

Paupertas scala cæli, P. 334.

Paz aurum obrizum, A. 891.

Peccator Samsoni pulcherrime comparatur, E. 121 et seqq. Et jumento molenti, E. 121, 123. Penitens apissime pellicanus et nycticorax sive nycticora dicitur, E. 232, 233. Et passer solitarius, E. 246. Non desperet, A. 743, 741. Terra est quam serpens, id est diabolus, comedere jubetur, P. 653. Peccatores ab Apostolo tenebræ vocantur, E. 245.

Peccatrix mulier imago Ecclesiæ Christi, E. 158, A. 895. Vide Mulier peccatrix.

Peccatum Adami mentis oculos innocentia clausit, et iniquitati aperuit, E. 186, 187. Peractum est paries valdi separans inter Deum et homines, E. 61. Quomodo vidit Christus destruxerit, E. 61, 62. Ejus onera quam gravia, E. 64. Ejus pondus coma Absalonis designatur, E. 151. Quomodo vocetur opus servile, E. 43. Fugendum esse, Salomon monet, P. 655. Ejus via facilis et prona, P. 628. Peccata elemosynis superantur, E. 76. Illis anima implicatur et premitur, E. 152. Ilis nunc moriendum, ne postea penes vivamus, E. 248. Illorum blandimenta nobis Lotophagi sunt et Sirenae, E. 91. Omnia parva esse docebat Stoici, A. 731. Etiam minima cavenda, ne paulatim decedamus, *ibid.* Virtutis speciem quæ mentuatur, semper sunt turp ora, A. 758. Baptismo delentur et purgantia, E. 198, P. 341, 342. Illorum nutius non obsistere perquam periculosum, P. 351, 352. Eadem vero perimere gloriosum, *ibid.* Ea plangere, Christianum est, P. 681. Varie illorum species sunt cordis radera et spinæ, P. 656. Eorum omnium radix est avaritia, *ibid.*

Pecuniam Christo ad usuram dare, meritorium, E. 217, A. 889, 895. Imo utilius quam domi recondere, E. 215. Eam sapientia studiosis noxiam esse etiam gentiles quid in philosophi sensere, E. 91. Ejus exactio pro sepulchro a corpore destituitur, A. 915.

Pedes sibi a Victore lavari, apostolico exemplo, peccatit Paulinus, E. 120

Pedes hospitibus lavandi ritus exemplo Abrahami et Christi probatur, E. 143

- Pedes verbi Dei vocantur apostoli, et apostolici viri, E. 99.
- PEGASUS Petragorius episcopus, E. 278, V. 86. Vir maximæ fidei et pietatis, *ibid.*
- Pellicanus avis Ægyptia a Paulino describitur, E. 212, 213. Peccatorem penitentem mystice designat, *ibid.*
- Pentateuchus Moysis in porticibus basilicæ S. Felicis picturis expressus, P. 640. Pentateuchus Augustini, et Pentapolis, *vide* V. 194.
- Pentecostes solemnitas quam antiqua, P. 625, A. 943, V. 71.
- Pera de tua*, proverbium, E. 73, A. 881.
- Peregrinationes ad loca sancta Hierusalem, E. 287. Et ad SS. apostolorum et martyrum reliquias jam olim in usu fuisse exemplis Paulini et Severi ostenditur, E. 94, 103, 196, 199, 251, V. 42.
- PEREGRINUS diaconus Ecclesiæ Hieronensis, comes in via Urbani episcopi quando episcopatus possessionem adeptus est, E. 513.
- Perfectionis institutum ob pravorum hominum obrectationes non dimittendum, E. 2, 3. Illud se tantes; profanis suscepti operis rationem non reddat, E. 5 et *seqq.* In quo debeat gratia sinapis assimilari, E. 5.
- Pericula quanta in mundo degentibus, E. 175.
- Persecutio Arianorum tempore Valentis imp. in catholicos exarsit, E. 182. Nolæ in Christianos excitata, P. 591.
- Perseverantia viam virtutis ingredientibus necessaria, E. 241. Item ad salutem consequendam, A. 743, 744.
- Persis in Parthia collocatur, P. 431.
- Personarum acceptio religioni catholice ignota, A. 758.
- Apud Deum Iocum non habet, P. 385.
- Personæ insignes utriusque sexus, quibus Paulinus carmen Natalis decimæ ter it recitavit, P. 508.
- Personæ triplicis generis in veteribus Ecclesiis precautes, Senes, inopes, et caræ matres, P. 494.
- Petra vocatur Christus, E. 202, A. 913.
- Petrus et Paulus apostoli cur a Deo Romæ destinati, P. 450.
- PETRUS et PAULUS cur Romæ sepulti, P. 639, 640.
- Pharisæus Christi invitator, nec caput nec pedes Christi ugens, Synagoga: typus, E. 159. Ejus et peccata ricis mulieris aut theses, E. 144. Pharisæus evangelicus foramen acus, cui se publicanus inseruerat, cur intrare non potuerit, E. 175, 180. Ejus exemplo ostenditur superbas a Deo repelli, E. 29. Pharisæi limbrias suas amplificantes a Christo redarguuntur, A. 754.
- Phas, A. 892.
- Phallus et virilia peus antiquos synonyma, P. 402.
- Pharocantha: quid sint, P. 476.
- Philippus apostolus Hierapoli Phrygiæ sepultus, P. 451.
- Philisti i Dagonis cultores, P. 462.
- Phuarius in Phrygia quiescit, P. 639.
- Philosophi quidam aliquarum rerum humanarum generationem Fato et Fortunæ tradentes a Paulino refutantur, E. 88. Cur verum Deum intelligere non mereantur, E. 95. Cur a Paulino decantur tantum linguas instruere, P. 561. Philosophorum hujus seculi est uictorum assertione hæc veritatis obscurare, E. 60. Eorum faciundam, sed non vanam sapientiam laudat Paulinus, E. 95.
- Prænoxus Christum solum hominem esse dicens initio Evangelii S. Johannis exploditur, E. 115.
- Picem tangens inquinatur ab ea, E. 69.
- Picturæ S. Martini et Paulini baptisterio a Severo condito appietæ, ab eodem Paulino inscriptionibus illustrantur, E. 195, 200. Basilicarum suarum transmittuntur Severo a Paulino, E. 201, 202. Totius Pentateuchi Moysis historiam representantes in porticibus basilicæ S. Felicis visuntur, P. 640. Cur eas fieri curaverit, Paulinus aperit, P. 641. Picturæ libri sunt idiotarum, *ibid.*
- Pietas in parentes nobis exemplo Christi mortentis commendatur, E. 235, 236. A Christo abesse non debet, P. 563.
- Pinea tæda in nuptiis usitata apud antiquos, P. 525.
- Pinianus Paulini filius spiritalis, P. 525. Idem vir illustris quo tempore vixerit, P. 520, 521.
- Pini morbus Thada, P. 525.
- Pinus arbor semper virescens, P. 521, 525. In tutela Cybeles, P. 453.
- Pingere cæra seu ceris picturam, A. 910.
- Piscatores hominum episcopi, E. 253. Nonnulli navem illam in qua senex quidam a Deo Victor appellatus solus vehabatur, armatus militibus stipatam conspiciunt, E. 281. Eandem ab eodem recepti et relecti in portum deducunt, *ibid.*
- Piscis aquæ vivæ, Christus, E. 72, A. 880. A sus Christus passus, A. 880. Piscis olim annulis insculptus in memoriam Christi vel baptismi, *ibid.*
- Placitum Dei melius est votis humanis, E. 71.
- PLATONIS philosophi error fata v. las et res horum mere arbitrantis, E. 90.
- PNEUMATIUS pater Celsi pueri a Paulino panegyrico ornatu, P. 666, 686.
- Podium ad Lertum, *Puech-sur-le-Lert*, urbs in finibus Tolosanæ diocesis, V. 27. Podium Paulini, i. e. *Puy-Paulin*, locus Burdigalæ qui Paulini domicilium fuisse creditur, V. 3.
- Poenæ inferorum perpetuæ, P. 685 et *seqq.*
- Pœnitentia Davidis peccatoribus imitanda; P. 681. Pœnitentia efficacia Niniivitarum exemplo probatur, E. 178. Ea peccata post baptismum contracta delentur, E. 159, P. 511, 512. Ejus donum expetentis ad Christum oratio, P. 681, 682.
- Pœnitentia apud veteres Latinos, P. 549.
- Pœta excellens fuit Paulinus, P. 590, 591, V. 5.
- Pœtæ cur a Paulino dicantur tantum linguas instruere, P. 564. Apollinem et Musas invocare soliti, P. 365. Illorum fabulis inferorum tormenta expressa, P. 682, 683.
- Pœdus publicum, A. 891.
- POSTRUS, prænomen Paulini, P. 533, V. 55.
- Portæ ecclesiarum cancellatæ, A. 956. Ornatae velis, P. 586, 426. Seris et floribus, P. 346, A. 932.
- Pœticus basilicæ S. Felicis pulcherrimis picturis a Paulino exornata, P. 646, A. 947. Causam hujus facti reddit, P. 642.
- Possidius Calamensis episcopus vadens ad imperatorem pro causa Ecclesiæ suæ, E. 272, V. 85. Paulinum et Terasianum iovit, *ibid.* Hisque defert litteras Augustini, *ibid.*
- Posteritatem sibi et suis felicem precatur Paulinus, P. 550.
- POSTHUMANUS presbyter, S. Paulini domesticus, V. 82.
- POSTHUMANUS S. Paulini amicus, V. 58. Hieronymo notus quem Bethleem convenerat, *ibid.* Ex Aquitania oriundus, *ibid.* Patriam reliquit et Nolam venit, *ibid.* A Severo missus ad Paulinum, V. 82. A quo peramanter excipitur, V. 58. Item a Sulpicio Severo, V. 70, 82. Qui cum illo dialogus confectus, V. 71, 82. Delator epistolarum Severi ad Paulinum, et Paulini ad Severum, et ad Jovianum, E. 86, 169, 184, V. 58, 59, 70. Cui a Paulino commendatur, *ibid.* An idem cum Posthumiano S. Paulino domestico, V. 82.
- POSTRUMAXUS si nator, E. 288. Cujus procreator navem Secundianam miraculose servatum occupat, *ibid.*
- Potionatus, quid, E. 246, A. 920.
- Præceptorum Dei observatio ad vitam sancte transgendam aspirantibus cum primis necessaria, A. 726.
- Prædicatores Evangelii diaconi in Galliis tempora Paulini, E. 167, 168, V. 69.
- Præfectus qualis eligendus, P. 592, 593.
- Præmia bonorum operum a Christo post hanc vitam a libellibus promissa cogitare admodum delectabile, E. 79. Quænam Christo hic servientibus reposita, P. 375.
- Præceptor, vel præceptor operum, E. 120, A. 889.
- Presbyteræ, s. u. presbyterarum uxores quam agerent vitam, E. 261 et *seqq.*, A. 920. An iis liceret cum maritis conversari, *ibid.* Au illis deinceps, secundo nubere, A. 920. Quo vestitu uterentur, *ibid.* Sic etiam dietæ viduæ seniores, *ibid.*
- Præsentia magis in animorum quam corporum conjunctione consistit, E. 66.
- Præces, *vide* Oratio.
- Primitivacum, oppidum in Aquitania, ubi Severus basilicam condidit, E. 1, 189, 200, A. 901, 902.
- Priscus (S) Nuceriæ paganorum tutclaris, et martyr, P. 471.
- Procelli martyris reiquæ in basilica S. Felicis asservatæ, P. 659.
- Profani homines vitandi, E. 3. Iis fideles rationem instituti sui reddere non debent, E. 2 et *seqq.* Iis displicere gratulandum, E. 4.
- PROFORS Paulini domesticus, E. 39.
- PROFORSUS Cirtensis episcopus litteris Paulinum salutavit, A. 731.
- Propheta quædam montes Dei, E. 44. Quorum fit mentio Ephes. iv, 11, qualesnam fuerint, E. 203, 503, 504. Prophetæ et lex hoc uno præcepto continentur: *Omnia quæcumque vultis ut faciant vobis homines, hæc et vos facite illis*, A. 754. Quod ipsi non potuerit, a Filio Dei peragitur, P. 669.
- Prosa Paulini quæ perierit, V. 155, 156.
- PROTASUS corpus a S. Ambrosio inventum, E. 206. Ejus reliquie Fundis in basilica a Paulino extructa servatæ, *ibid.*
- Protasii ac Gerasii (SS) corpora a S. Ambrosio reperta, P. 468.
- Prorector, quis? E. 166, A. 898, 899.
- Protoplastæ: Adam et Eva, E. 125, A. 800. In Paradiso tandem habuerunt oculos Deo illuminatos, quaudiu peccato clausos, E. 186, 187.

Prophetiæ divini cuncta subjacent, E. 87 et seqq., P. 452 et seqq.

Psalmus primus versibus a Paulino explicatus, P. 345. Item secundus, P. 347. Item 153, P. 349.

Publicani evangelici gratiam sibi optat Paulinus, E. 176.

Ejus exemplo ostenditur humilibus a Deo gratiam dari, E. 290.

Pueri vocabulum quomodo debeat intelligi in sensu Paulini, P. 520.

Puerorum ac puellarum virginitatem Deo dicare mos antiquus Christianorum, P. 526.

Pulvis e sanctorum tumulis asportatus, 540.

Pulvis, portus in Sardinia, E. 285.

Pulvis locorum sanctorum honorandus, E. 258, A. 925, 626.

Pupille oculi pulchra descriptio, P. 561.

Purgatorium esse patet, dum pro delincentis elemosyæ fiunt, E. 67, 68, 72, 74, 81. Purgatorium ignis, E. 172, P. 686, A. 725.

Pyrenæi montes nivibus obsiti, 369, A. 929. Hæc Narbone in Hispanias tenditur, E. 7.

Pythium in se habere quid significaret, P. 454.

Pythius Apollo clarus oraculo, P. 455.

Pythus pro Delphis, vel Delphorum incolis, P. 455.

πυλος, pullus, A. 755.

Q

Quadragesimali jejuniæ in quomodo a Paulino observari solitum, E. 84.

Querimonæ in medicos, P. 500.

Questiones novem ex diversis Scripturarum locis Augustino proponit Paulinus, E. 287 et seqq. Iis respondet Augustinus, E. 297 et seqq.

Quoque sensuum hominis tam integritas quam corruptio per quinque virgines prudentes et quinque fatnas denotatur, E. 248.

Quærens diaconus litterarum Augustini ad Paulinum delator, E. 265, A. 921. Presbyter anno, 414, E. 296.

Quærens presbyter in episcopatu Nofano Maximo succedit, P. 409, S. Felix ejus vicarius, P. *ibid.*

R

Rachel a Jacob patriarcha honorifice sepulta quid mystice præsignarit, E. 68. Vivens sapiens Ecclesiæ, moriens vero Syaxogæ tyrum gessit, *ibid.*

Radagaisus Gothorum rex Italiam terravit anno 405, P. 515. Cum suo exercitu profligatus, P. 509, 513 et 514.

Radix peccatorum avaritia, P. 676.

Rahab meretrix in excidio Jerichontis cur servata, P. 613. Funiculum purpureum demittens, gentes Chrisi sanguine redimendas præmonstrat, *ibid.*

Rebecca qualiter ornata ad Isaac sponsam suam venit, P. 606.

Rectores provinciarum populi Romani qua potestate polerent, P. 530.

Redemptio generis humani jam perditæ Christo soli convenit, E. 59.

Refectio unica ad vesperam veteribus Christianis usitatissima, E. 86, A. 884, V. 55.

Reges et principes ad nomen Jesu genuflectunt, et cruci sceptrâ submittunt, P. 885, A. 868.

Regia porta, primaria, E. 72, A. 839, 890, V. 194.

Regina Saba Ecclesiæ tyrum generis Christiani in Salomone miratur, E. 20.

Regis terreni familiaritatem quanti homines faciant, E. 285.

Regum historiam a Suetonio conscriptam metricè reddidit Paulinus, P. 521.

Regiones barbaræ et inculte, probate vite hominibus nullam maculam incurrunt, P. 369.

Regnum caelorum fide crucis invaditur, E. 489.

Religionem intrantibus quæ præmia proposita, P. 565.

Religiosi prophanis suscepti operis rationem non reddant, E. 3 et seqq. In quo debeant grano simipis assimilari, E. 5.

Terrena spernentes, caelestia expectant, P. 568, 569.

Reliquiæ sanctorum per orbem diffusæ, P. 657, 658, 659.

Ad dedicandam novam ecclesiam necessarie, E. 200, A. 905, V. 75. Illas altarium includendi ritus antiquus, E. 200, P. 658, 659, A. 905, V. 75.

Constantinopolim a Constantino translate, P. 658. Johannis Baptistæ, Andreae, Thomæ, Lucæ, Vitalis, Agricole, Proculi, Euphemie, Nazarii in basilica S. Felicis repositæ, P. 657, 658. Floribus ornate, A. 952. Eas colligendo orandoque celebrat Paulinus, E. 166, P. 644 et seqq. Quosdam collegit Jacobus ut apud eas sepeliretur, A. 769.

Reliquiæ sanctorum a Deo destinatae pro custodia provinciarum et civitatum, P. 437. In lectis olim collocabantur quando transferabantur, P. 469. Propugnacula et turres regnorum, P. 468.

Remigii Rhemensis episcopi sanctitatis, continentie ac aetatis testimonio, P. 326.

Requies vera hominis in quibus consistat, E. 285.

Resurrectio Paulini domesticus, E. 50.

Resurrectio mortuorum Christi rediivi exemplo comprobatur, E. 80, P. 551, 671. Dolorum et laborum præsentis vite solamen est præsentissimum, P. 671, 672. Diversimode in celo æque ac in terra adombrata, P. 672. Quomodo futura sit polchre ostenditur, P. 673, 674, A. 767, 768. Ezechielis prophete testimonio confirmatur, P. 675. Item Christi Salvatoris, eam non verbo tantum, sed et facto manifestantis, P. 675, 676. Damnatorum qualis futura, P. 685. Resurrectio Christi quid nos doceat, E. 62. Ejus locus basilica decoratur a S. Helena, E. 192. Illius erunt participes futuri, qui se hic mortificaverint, E. 268.

Rhetores cur a Paulino dicantur tantum linguas in struere, P. 561.

Rhodanum trajicit S. Genesis percussorem fugiens in coque mystice baptizatur, E. 319.

Rhiphai populi a Niceta conversi, P. 420.

Roma, dicta a Paulino *Babylonis filia*, E. 184, 278, A. 900. Quotannis ab ipso visitatur, E. 92, 106, 196, 199, 251, 263, 275, V. 42. A Gothis vastatur, V. 90.

ROMANIANUS Alypij cognatus, E. 19. Magna necessitudine Augustino conjunctus, E. 55. Ab ipso commendatus Paulino, E. 71. Scripta Augustini studiose servabat, E. 54. Litteris gratulatoriis a Paulino intelligit Augustinum Valerio Ecclesiæ Hippouensis episcopo datum esse collegam, E. 56. Ejus nomen in libro *de vera Religione*, E. 17. Romanus clerus in Paulinum iniquior et invidus, E. 25, A. 875.

ROMANUS litterarum Paulini ad Augustinum delator, E. 52.

Rotomagus civitas metropolitana ad Sequanum Normanniæ caput, V. 149. Victorio episcopo inlarescit, E. 93. Maxime commendatur a Paulino, *ibid.* Et Hierosolymis assimulator, *ibid.*

Rubigo, bruchus, eruca et locusta a Johe recensita, egregie a Paulino passionibus animæ accommodantur, E. 256, 257.

Rudera animæ amovenda sunt peccata, P. 656.

RURICUS presbyter scotus, et Græce juxta ac Latine doctus, E. 174. Paulino carissimus, E. 242, V. 64. Et Augustino, V. 64. In Orientem peregrinatur, E. 212. Controversiam habet cum Hieronymo, V. 64. Anno 397 exeunta in Occidentem reversus, *ibid.* Romæ per annum commoratur, *ibid.* Aquileiam petit, *ibid.* Et inde Romam redit: cum rogat Paulinus ut se in Græcis doceat, E. 275. Item ut benedictiones 2 Patriarcharum acceptet, E. 275, 276. Et sex in transitu visitat, E. 278.

RURICUS diaconus delator epistolæ 149 Augustini ad Paulinum, E. 299.

RUSTICATO cur a Salomone dicatur ab Altissimo creata, E. 255.

RURICUS Claromontensis episcopus, V. 86, 87. S. Venenandi successor, *ibid.*

RUSTICUS qui iam abactos a furibus boves lugens acerbissime, meri is S. Felicis eosdem recipit, unaque visum nimis lacrymis debilitatum, P. 455 usque ad 555, V. 58.

Ruth historia mystice quid designet, P. 642.

S

Sabbatum quorundam fugam opprimat, E. 45.

SABELLUS blasphemæ initio Evangelii Johannis evacuata, E. 115.

SABINUS, Sulpicii Severi cognatus, E. 95, V. 62. Peramantur a Paulino Romæ excipitur, *ibid.*

Sacerdotium invidus cogitur suscipere Paulinus, E. 6, 8, 10, V. 23. Quanta pietate illud susceperit ac tractavit, E. 6, 7, 8, 14, V. 28, 29. Ejus onus, E. 6, 8, 9. Ejus victimæ et sacerdos, Christus, E. 55. Illius antiquitas seipsum dierum prælata, P. 409. Ad sacerdotium a populo adacti Ambrosius, Apher, Paulinus et Germanus, V. 152, 155.

Sacerdotium omnium hostia, Christus; et sacerdotes hostiæ Christus, E. 55.

Sacerdotes Isidori et Serapidis rasa capi a gestabant, P. 456.

Sacerdotis nomen solis episcopis olim tribuebatur, P. 540.

Sacerdotium semper pudicum, P. 553.

Sacrificium Deo de nobis ipsis immolandum, E. 52. Sacrificia veteris legis allegoricè exposita, *ibid.*

Sacrum in Vigilis quæ jejunabantur olim vespere celebratum, P. 591.

Salutis nostræ medicamentum unde Christus confecerit, E. 225.

Samarites evangelicus Christus, E. 126.

SAMSON cruce servato invictus, abs isso vero captivus, peccatoris tyranus, E. 125. Sed moriens, plures hostes interimens quam vivus, Christi Salvatoris, *ibid.* Leonem interficiens, Judæorum figura, E. 127. Corporeos oculos audivit, non spirituales, E. 123. Ejus coma fortitudinem de-

ignabat, E. 139. Ejus mors et cæcitas quomodo optanda, E. 151, 152. Moriens, millia alioq̄ hostium interimens, quid mystice significet, P. 589. Ejus quædam gesta laudanda et imitanda, quædam autem improbanda et fugienda, P. 588 et seqq.

Samuelis exemplum ut sequatur Cytherii filius, optat Paulinus, P. 588, 590. Ejus coma sanctificationem deo-
tabat, E. 150.

Sanctitatis primus gradus, quotidie virtuti studere, P. 627. Secundus, diebus saltem festis illam exercere, *ibid.*

Sancti cur dicantur abietes nigre bonæ, E. 154. Dieuntur crines Christi, E. 150. Eorum carnalis infirmitas duplicem utilitatem operatur, E. 167. Sunt montes Dei, E. 44. Eorum in cæcis cum Deo regnantium gloria, eorum corda templum sunt Dei, A. 737. Christo ad iudicium venientibus obviam occurrent, P. 575, 599. Eorum gesta nobis spiritualiter sunt imitanda, P. 591. Eorum post universalem resurrectionem felicitas, P. 684, 685. Illos esse invocandos ut pro nobis orent, exemplo Paulino assertitur, P. 378, 379, 685, 686. Eos pro peccatoribus orare, variis exemplis ostenditur, P. 616. Eorum corpora tumulis occultantur, non merit, P. 427 et seqq. Illo-
rum reliquæ ad novi templi dedicationem necessariæ, E. 200, A. 905, V. 75. Antiquitas altaribus incluse, E. 200, P. 637, 638, A. 915, V. 75. Non tantum miracula patrat ubi integra eorum corpora habentur, sed etiam ubi vel minima corporis particula asservatur, P. 658. Eorum merita perpetuo celebrantur, P. 657. Eorum corporibus terra, ut cælum stellis oratur, P. 658. Ibi præcipue in homines benefici, ubi corpora eorum quiescunt, *ibid.* Illos qualiter Paulinus coluerit, E. 202 et seqq., P. 641 et seqq., V. 66 et seqq.

Sanctorum antiqua veneratio, P. 467.

SANCTUS ETIAM ANTE CONVERSIONEM PAULINO FAMILIARITATE CONIUNCTUS, E. 259, V. 46. Hyanus Christianos a se compositos eodem mittit, E. 218, V. 46. An idem cum sancto Eudelechio, V. 46.

SANCTUS EUDELECHUS PAULINO AUCTOR FUIT UT THEODOSII PANEGYRICUM SCRIBERET, E. 175, A. 899, V. 46. An idem ac Sanctus cui scripsit Paulinus epistolas 40 et 41, V. 46.

SARFARIUS LITTERARUM PAULINI AD AMANDUM DELATOR, E. 65. A Paulino libertate donatus Avando commendatur, *ibid.*

Sanguinis Christi pretium non fuit pro Juda proditore, E. 159, 140.

Sapientia cælestis undecunque captanda, E. 141, 112. Sapientia carnis, est virgo fatua, E. 250. Et Deo stultitia, E. 228.

Sapor mentis in sermone gustatur, E. 46.

SARA PROBAE UXORIS EXEMPLAR, P. 605. Vocabat Abraham dominum suum, A. 728.

SATYRICE ALIQUEM CARPERE, POETRUM EST, NON PARENTUM, P. 372.

SAUL SUPERBUM MYSTICE DENOTAT, P. 590.

SAXA IN PASSIONE CHRISTI DISRUPTA CUIUS REI NOS ABOMINEANT, E. 189.

SCHISMATICI ET IUDÆI NOSTRO SIGNO PEREUNT, CHRISTIANI SERVATI, P. 574.

SCRIPTURAM GENTILIUM SERMONIS COMITAS, NON DOCTRINÆ DELIRAMENTA SUSPICIENDA, E. 91.

SCRIPTURAM SUORUM QUAM NEGLIGENS FURIT PAULINUS, E. 248.

SCRIBI, TURANUM DIVINARUM OBSCURITATES EXERCITATIONIS NOSTRÆ CAUSA DEUS ESSE VOBIS, E. 512. In his explicandis multæ inveniuntur sententiæ quæ admittendæ si sanæ fidei doctrinæque concordent, E. 512. Scripturam sacram aperire ad voluntatem Dei exquirendam, A. 897. Ameno et vernanti campo associatur, A. 754. Ejus lectio maximum viam vrbis ambulanti-
bus præstat auxilium, *ibid.* Quem deceat, P. 579. Ejus lectionem Jovio persuadere conatur Paulinus, E. 90, 92.

SCRIPSI, QUI, P. 420, A. 956.

SEU ELIA BUXEA A PAULINO AD SEVERUM MISSA, E. 29, V. 49.

SEYPHUS A NICETA AD FIDEM CONVERSI, P. 421.

SEYPHUS VAS SACRUM, AD QUEM USUM, P. 476.

SEBASTIANUS REMITA, E. 166, V. 69. In Aquitania, V. 69. Oratione et j. junio varians, E. 167, V. 69. A Paulino laudatur, E. 166 A. 58. An idem cum eo cuius meminit Sulpicius Severus in lib. Dialog., V. 69. Aut cuius epist. 248 meminit Augustinus, V. 69. Illius precibus se commendat Paulinus et Therasia, E. 166, 168, V. 69.

SECESSUS AD MEDITANDUM, E. 253, A. 919. Apri, *ibid.* Paulini, E. 21, P. 363, V. 10, 11, 50. Gregorii Nazianzeni, 919. Augustini, *ibid.*

SECVLUM HOC QUOMODO NOX DICATUR, E. 140.

SECUNDIANSIS IN SARDINIIS NAUFRAGIUM PASSUS, E. 279.

MACARIO A PAULINO COMMENDATUR UT ILLUM AD ROMANUM IMPORTUNITATE TENUER, E. 287, 288.

SEJOR PRECIBUS LOT AD INCENDIO SERVATI, P. 616.

SENECUS VENERABILIS QUÆ DICATUR, F. 69.

SENECUS QUIDAM, QUEM DEUS VICTOREM NOMINAVIT, MIRACULOSE ADMODUM EX NAUFRAGIO SERVATUS, E. 278 et seqq. Ejus felicitatem deprædical Paulinus, E. 244. Israeli, Moysi, et Johanni evangelistæ assimilatur, *ibid.* Quibus meritis tot beneficiis a Deo præveniri obtinuerit, E. 234, 285.

SENIOR, ID EST PRESBYTER, E. 8, A. 870.

SENNACHERIB REX ASSYRIORUM HIEROSOLYMITANÆ CIVITATI EXCIDIUM MOLITANS DIVINITUS FUGATUR, P. 614.

SENSUS HOMINIS FENESTRÆ SUNT PER QUAS ET MORS ET VITA INGREDDITUR, E. 249.

SEPELIENDI MOS IN ECCLESIIS, UNDE? E. 203, A. 919. Sepeliri apud martyres, veterum religio, P. 686, A. 951, 952.

SEPULCRUM S. FELICIS UBI SITUM, P. 429, 450. Quinq̄ amplissimis basilicis ornatum, P. 451. Miraculis clarum, P. *ibid.* et seqq. Sepulcrum apostolorum et martyrum Romæ quotannis visitat Paulinus, E. 95, 97, 196, 199, 264, V. 42. Sanctorum miraculis clara, P. 425. Floribus ornata, A. 952.

SEPULTURÆ DEFUNCTORUM RELIGIO VARIIS SACRÆ SCRIPTURÆ EXEMPLIS ASSERTA, E. 68.

SERAPIS IN LOCO JOSEPHI PATRIARCHÆ AB ÆGYPTIORUM SUPERSTITIONE CONVERSUS, P. 455. Ejus templum quando dirutum, P. 456.

SERMO VIRI MENTIS INDEX, E. 67, 212.

SERVIRE DEO, LIBERTAS EST, E. 40.

SERVIENDUM DEO ET DIVINIS EO STUDIO ET AFFECTU, QUANTO ANTE SECVLA ET HUMANIS SERVITUM, E. 251.

SERVUS EST QUICUNQUE PECCATO DEDITUS, E. 43.

SETH IN SANCTA GENERATIONE ABELI SUBSTITUITUR, E. 53.

SEVERUS PRESBYTER AD IDEM CUM Sulpicio Severo, V. 121. Ad ejus sepulcrum fuit miracula, *ibid.*

SEVERUS MILEVITANUS EPISCOPUS LITTERIS PAULINUM SALUTAT, E. 55.

SEVERUS, QUI ET SCLERICUS, S. PAULINI AMICUS, PRESBYTER PRIMULIENSIS IN AQUITANIA, E. 1, A. 859. Nitiobrigibus, A. 869. Habuit Basulam nomine, E. 22, 27, A. 871.

ELUSIONE ET PRIMULIACI DEGENS, A. 869. Paulini exemplo mundo renuntiat, E. 2, 149. Fuit S. Martini Turonensis discipulus, V. 120. Possessiones suas dat Ecclesie, E. 149, A. 895. Bonorum suorum reditus pauperibus distribuit, E. 2. A Paulino reginæ Austri præteritur, E. 19. Eum majori miraculo conversum quam se Paulinus demonstrat, E. 119 et seqq. Vult scribere apologiam pro se ac Paulino adversus quosdam obtractatores, E. 5, 4.

LITTERIS SUI AGROTANTEM PAULINUM RECERAT, E. 21, V. 48.

STUDIOSISSIME A PAULINO INVITATUR, E. 6, 7, V. 27, 28, 48, 49.

PANEM SILLIGINEUM ET SCUTELLAM BUVEAM AB EODEM ACCIPIT, E. 29, 47. Quod se Paulini servum scripserat, ab eodem Paulino corrigitur, E. 29. Sanctis Job, Abraham et Lot annuatur, E. 119, 130. Ob scriptam S. Martini Vitam, E. 120, A. 889. Beatus a Paulino appellatur, E. 55. Imaginem Paulini postulans, a Paulino ad homine inferiore postulatam interpretante egregie eluditor, E. 185 et seqq. Paulino mittit coquum, E. 116, 118 et seqq. Ejus caritas a Paulino laudatur, E. 117, 118, A. 870. Annales scribit, E. 174. Apud Primuliacum basilicam condidit, E. 188. Ad illam rite dedicandam necessarias sanctorum reliquias a Paulino desiderat, *ibid.* Particulam ligni sanctæ crucis ab eodem accipit, E. 189, V. 72, 73. Inter duas basilicas a se extructas baptisterium condidit, E. 195. Sæpius S. Martini Turonis visitat, E. 95. Erudiendum accipit Cytherii filium Deo dicatur, P. 586 et seqq., V. 61. Posthumanum ac Theridiam a Paulino misericors humanissime excipit, V. 71. An fuerit Bituricensis episcopus, V. 120. An idem cum Severino præcedenti, V. 120. An sanctus, V. 121. An celebrata ejus festivitas, V. 121, 122. Et quo die? *ibid.*

SEVERUS EUDELECHUS, E. 174. Quis? A. 899. Auctor fuit Paulino ut Theodosii panegyricum scriberet, E. 174.

SIBI HABEAT, FORMULA LOQUENDI PAULINO FAMILIARIS, E. 115, 251, A. 888.

SIELUS REGIUS, ID EST PONTIFEX PUBLICUS, E. 151, A. 891.

SIGMA, ET EJUS FIGURA, P. 482.

SILVA PLURIMORUM EX ORIENTE MARTYRUM RELIQUIAS SEVERO AD DEDICANDI MEMORIE BASILICÆ PROMITTIT, E. 183.

SIMPLICIANUS IN EPISCOPATU MEDIOLANENSIS AB AMBROSIO SUCCESSOR DESIGNATUS, V. 51.

SIMPLICITATI COLUM PATET A. 916.

SIMPLECIUS VICENNENSIS EPISCOPUS, E. 277, V. 83. Vir maxime fidei et pietatis, *ibid.*

SINAPIS GRANO ASSUILLARI DEBEANT CHRISTIANI, E. 5.

SIRENÆ NOBIS SUNT OMNES TEMPORALIUM RERUM SPECIES, E. 91.

SIVENSIS PAPA INVIDIOSUS PAULINO, E. 5, 23. Quare, A. 875, V. 51, 52. Anno 598. Moritur, V. 57.

SISARA MILITIS DUX A FEMINA INTERIMITUR, P. 615. Palastra silvas, *ibid.*

- Soleonitæ a Christianorum a Paulino recensitæ, P. 625
626, A. 945, V. 71. Sanctorum antiquitus pervigilio celebratæ, P. 642.
- Solum locus excelsior quo sanctorum corpora conduntur, E. 73, A. 881. Et linea ecclesie, E. 73, P. 656, A. 881, 944.
- Solum ecclesie floribus aspersum in solemnitatibus, P. 386, A. 932.
- FORIANUS litterarum Severi ad Paulinum delator, E. 113, 114. A Paulino laudatur, *ibid*.
- Spectacula edere, E. 73, A. 881.
- Speculum mentis est viri sermo, E. 278, E. 67, 232.
- Sres la cus, crimine accusatus, ab Augustino ad S. Felicis Nolani sepulcrum mittit et purgandum, V. 80.
- Spes, metus, gaudium, dolor, sunt quatuor principalla vitiorum incentiva, E. 238. Spes a gentilibus tanquam Dea in simulacro cultur, E. 90. In Deo posita non confundit, A. 719.
- Spinæ linguam nequam arcentes, et fidem præservantes, utiles, E. 46. Quæ vero verbum suffocant, inutiles, *ibid*. Spinæ diabolum arcentes, verbum Dei, E. 250, Spinæ cor is, peccata, P. 653.
- Spiritalis et invisibilis inimicos superare nos Christus docuit, E. 225.
- Spiritus sanctus in picturis columba designatus, E. 202, A. 909, 910. Dicitur hortulanus, E. 257. Ignis specie in apostolos descendens, eis omnium linguis loqui dedit, P. 626, A. 945.
- Si onis apud Christianos qualiter ornandæ, P. 603, 604, 605. Potestatem sui corporis non habent, A. 741.
- Stellarum motus et ordines rebus humanis nullam necessitatem imponunt, E. 88.
- Sterilitas antiquitus pro brosi, P. 312, A. 929.
- S. oronum error, peccata omnia esse paria asserentium, A. 750.
- Suetonius regum historiam scribit, P. 328. Eam metricè reddit Paulinus, P. 324, A. 792, 793, V. 6.
- Suggillata, partes circa oculos contusæ et lividæ, A. 896.
- Suipsius cognitio unde oritur, E. 91, 92.
- Sorexius. *Vide Severus*.
- Sum n qui sit, P. 302.
- Supellex Paulini humilitatem spirans, E. 20.
- Superbia sancta est, omnia quæ mundi sunt contemnere, E. 62. Superbia est horum omnium operum dissipatrix, E. 90. Humilitatis signis palata, multo est defensor, A. 738. Superbia quæ in bona, et humilitas bona, E. 62, 73.
- Supplicia cor infideles martyribus accumulent, morte dilata, P. 591.
- Synagogæ typus Florisæus Christi invitator, nec caput nec pedes Christi ungens, E. 158. Synagoga et Ecclesie typus sunt duæ molentes, quarum una assumitur et altera relinquitur, E. 51.
- T
- T seu Tau littera crucis figuram exhibens, 300. Significat, E. 162, A. 897, 898.
- Tabernaculis pro libris, unde irrepsit in psal. cxlvi, v. 10, E. 286, A. 923, 924.
- Tanaquil per calumniam dicta ab Ausonio uxor Paulini, V. 21.
- Tempestatis marinæ pulchra descriptio, E. 280 et seqq.
- Templi Ephesini magnificètia, P. 454.
- Templum Dei sanctorum corda vocantur, A. 737. Octo chorum, A. 907. Hierosolitanum profanandum Inuit vitium templi in passione Christi discissum, P. 678. Templi spiritualis ædificationem in anima egregie commendat Paulinus, P. 154 et seqq., A. 918. Templorum ædificationes quædam imp dire conentur, E. 108. Eo um dedicatio licet in reliquis sanctorum, A. 905. Tempia in solemnitatibus ornata, P. 582, A. 951, 952 Floribus, P. 586, A. 932 Velis, A. 952. Eorum item limna oculis adorata, P. 583, 154, A. 930, 956, 957, 945. Ornata velis, P. 386, 428, A. 950, 951. Sertis et floribus, P. 586, A. 932.
- Tempus cuique rei esse, ostendit ex sacris Litteris Paulinus, E. 257, 241.
- Tenebræ tempore passionis Christi obortæ, P. 678.
- Tentationes demonum varis et subdolæ quanta cautela vitandæ, E. 218, 219.
- Terra quæ serpenti, id est diabolo voranda relinquitur, perceptor est, P. 155.
- Ternænotu cellula Paulini in ejus transmigratioe concultur, A. 938.
- Terræna videnda, cœlestia credenda, P. 676. Sordeat iis quibus cœlestia placeant, P. 568, A. 717, 718.
- Testamenta duo vocat Paulinus labia Dei, E. 77.
- Testamentum Vetus et Novum in basilica S. Felicis picturis expressum, P. 651. Rationem reddit Paulinus, cur hoc in antiquo, istud vero in novo edificio depingi curaverit, P. 652.
- Thaddeæi sepulcrum variis opinionibus controversum, P. 451.
- Thaddeus, Lebbaeus et Judas synonyma, P. 451.
- Thamus est Adonis, A. 903.
- Therasicus in Africa episcopus Paulinum Nolæ visitat, V. 81.
- THEODOSIUS imp. Apologiam iustineti undelechii scripsit Paulinus, eaque Severo misit, E. 176, A. 899, V. 45.
- Therasia S. Paulino desponsatur, E. 10, 16, 30, 31, 166, 189, 251, 259, 258, 263, P. 608, A. 785, V. 6, 7. Viro in conversione fuit adiumento, V. 7, 9. In Hispaniam cum eo se recipit, V. 6. Quam ibi vitam egerit, *ibid*. Filium habet qui post octo ab ortu dies mortuus Compluti sepelitur, P. 685, 686, V. 7. Prædia vendit, et pecuniam pauperibus erogat, A. 775, V. 6, 7, 15, 16. Ejus nimia sollicitudine perit navis, A. 785, V. 7, 16. Continentiam profluitur, E. 16, A. 781, 971, V. 6, 14. Nobilitatem feminarum contubernio declinat, V. 6. Contenta modica veste, *ibid*. Pa pere et simplici cibo, V. 7. Ab Ausonio per contentum Tanaquil dicta, V. 21. Ejus honor a Paulino defensum, P. 569, V. 7, 26. Nolam venit cum Marito, V. 6. Quam illic et tam instituerit, V. 25. Quanti feret Ambrosio, A. 775. Hieronymo, V. 6. Augustino, E. 16, V. 6, 7. Illius nomine plures scriptæ et rescriptæ epistolæ, E. 9, 30, 31, 166, 251, 259, 258, 263, 269. Ante Paulinum moritur, V. 95, 94.
- Therasia S. Paulini conjux, P. 529. Ejus paria, *ibid*. Castitatis impulsu in tori separationem co sentit, P. 525.
- Therasicus Paulini amicus, V. 58. Ex Aquitania oriundus, *ibid*. Patriam relinquit et Nolam venit, *ibid*. Ubi a Paulino peramanter excipitur, *ibid*. Litterarum Severi ad Paulinum delator, *ibid*. Paulini ad Severum a quo humanissime excipitur, V. 70. Item ad Novium, E. 84, V. 70. Cal commendatur, *ibid*. Redit Nolam et dicit se S. Felicis, P. 663, V. 58, 70. Da oculo periclitans opem S. Felicis implorat et impetrat, P. 565 usque ad 570, V. 28. A Paulino laudatur, P. 565.
- Theridius alter, Paulino carissimus, P. 582, V. 67. Romæ commoratus, *ibid*. et V. 58. Paulinum Nolæ visitat, *ibid*. In ejus domo excipitur Romæ Martinianus naufragus, *ibid*.
- Tolus in ecclesia, quid? P. 652, A. 918.
- THOMAS ap. tolus cognominè Dilectus, P. 658, A. 915. De Christi resurrectione dubitat, P. 658, 671. Quare? *ibid*. A Christo reprehenditur, P. 658. Confirmatur, P. *ibid*. Apud Indos quiescit, P. 659. Ejus reliquie in basilica S. Felicis repositæ, *ibid*.
- Thomas in Ind a martyrio coronatus, P. 451. Ejus ossa Edessam translata, *ibid*.
- Thomæ monachus Leinensis sub S. Honorato, E. 519. Ad S. Paulinum missus Nolam ab eodem Honorato tunc presbytero, E. 515.
- Timere Deum, mera securitas, P. 611, 612.
- Timor Dei fenestras, per quas mors ingreditur, obstruit, E. 249. Avaritiam et libidinem exterminat, E. 251.
- Thronus in Asia sepultus, a Constantino Cons antinopolim translatur, P. 650.
- Timothei et Andree corporum translatio Constantinopolim, P. 468.
- Tito Cretæ Evangelii prædicante, Jupiter illine pulsus, P. 451. Is Cretæ episcopus, ubi sepultus, P. 451.
- Tircus in Creta quiescit, *ibid*.
- Tobis exemplo suo defunctos humanam curam nobis commendat, E. 63. In porticu basilicæ S. Felicis depreus, P. 617.
- Tonsoris ministerium Victor Paulino exhibet, E. 123.
- Torrens in ecclesiam S. Felicis irruens alio deducitur, P. 622, V. 70.
- Trabalibus clavis transtixa martyrum corpora, P. 658, A. 945.
- Tracheli, A. 929.
- Transenna, quid? E. 202, A. 914.
- Tracenti Gedeonis socii, crucis insignie, E. 163, A. 897. Tracenti et octo alim Abrahæ socii, idem, *ibid*. Tracenti cubiti Aræ, idem, *ibid*. Tracenti denarii, Johan. xu, idem, *ibid*.
- Tria Fata, locus Romæ, P. 556, A. 957.
- Tribulatio laude utilis, E. 5. Ejus bonum, A. 717.
- Tricora altaria, E. 205, A. 906, 907. Trichorum et Trichorium, *ibid*.
- TRINITATIS SS. mysterium quomodo in basilica a Paulino erecta depictum, E. 203. Quomodo expressum in templis, A. 908, 909. Quomodo illud gentibus præcaverit Victorius, E. 225. Ejus mysterium in tribus panibus, A. 872.
- Tristitia in hoc mundo lætis præferenda, P. 682.
- Tristitia quædam salutaris, quædam noxia, E. 70.
- Tritorium, A. 907.
- Tropæum et trophæum promiscue usitatum, P. 485.
- Truncis sensibus, E. 45, A. 881.
- Turull sanctorum argenteis lamis circumdati, P. 538

Tunica vulgaris penes antiquos Romanos descriptio, P. 480.

Tunica armorum, Gallice *cotte d'armes*, A. 887. Tunicam e vellerebus agnorum contextam mittit Paulinus Severo ut innocenti, E. 190, V. 72, 73.

Turonum urbs reliquis S. Martini celeberrima, a Severo devotionis ergo saepius frequentata, E. 93.

Turris in qua Eucharistia servabatur, ex impuri diaconi manibus elapsa et ad altare evolsa, A. 905.

Tychicus Victricii ad Paulinum nuntius, E. 97, A. 884, V. 123. S. Victricii vitam Paulino notam facit, *ibid.*

U

Ulyssis astutia saeculi hujus fluctus evadere conantibus imitanda, E. 90, 91.

Unguento quali Christum unguere debent Christiani, E. 114, A. 893.

Unum dicitur non tantum de singulari corpore, sed etiam de multorum unitate, E. 51.

URANUS litterarum Delphini ad Paulinum portitor, E. 104, V. 65. Officiis suis negligens, *ibid.* A Paulino arguitur apud Delphinum, *ibid.*

URANUS presbyter Paulini episcopatum et obitum describit, A. 937, 960, 961. An idem cum superiori, V. 97.

URBANUS episcopus S. Augustini amicus, E. 316.

URBICUS papa, quis? E. 26, A. 863.

URBICUS catechumenus Ecclesiae Rotomagensis, E. 96 Paschasii, diaconi Victricii, peregrinationis comes. Nolae apud Paulinum in maribus incidit, *ibid.* In lecto ibidem a Paschasio diacono baptizatur, *ibid.* Meritis S. Felicis salutati restituitur, *ibid.*

URICA urbs celeberrima Africae, P. 439.

UXOR qualis esse debeat, P. 602 et *seqq.*, A. 739 et *seqq.* Erga maritum, P. 605, A. 740. Sui corporis potestatem non habet, A. 741. Proba a Paulino descripta, P. 593 et *seqq.* Uxorem probam defunctam lugentis consolatio, E. 69, 70.

V

VALENS imp. Ariarum defensor Ecclesiam Dei perssequitur, E. 182.

VALENTINIANUS episcopus S. Martini poete Carnutibus sananti adest, V. 124.

VALENIUS Ecclesiae Hipponensis episcopo Augustinum collegam accipit, E. 33, 36.

VALENIUS Poplicola inter primos Romae consules, P. 521.

VALERIUS qui et Victor miraculis et uo fragio servatur, E. 278 et *seqq.*, V. 90. Ejus felicitas eum deprædicat Paulinus, E. 286. Israeli, Meysi, et Johanni evangelistae assimilatur, *ibid.* Quibus meritis a Deo tota beneficiis preveniri obtinuit, E. 281, 285. Marciis commendatur a Paulino, E. 278, V. 90.

VAS aquae benedictae in ingressu templorum, unde? A. 885.

VAS fictilia amabat Paulinus, ut quare, E. 29, V. 31. *Fasces arenosi*, P. 372, A. 850.

VASORUM in cultus sicutis proba non obesse ostendit Paulinus, P. 570, 571.

VETIMI templi in pascha sine Christi scissum cuius rei nos admonet, E. 288, P. 679. Velum pro paramento altaris in ecclesia Galarionis, A. 95. Vela ad limina templorum, P. 586, 426, A. 951, 952, 956. Item in templis, *ibid.* Sanctorum imaginibus insignita, A. 932.

VENERANDUS Arvernensis senator, V. 86. An Claromontensis episcopus, E. 276. S. Artemii successor, V. 86. Vir maxime fidei et pietatis, E. 276, V. 86. Mortuus 21 Decemb., V. 86. Ubi sepultus? *ibid.* Plurima ad ejus sepulcrum eduntur miracula, *ibid.* Ejus reliquiae in ecclesiam S. Alaryi translatae, *ibid.*

VENERARIUM, A. 905.

VENERIUS Mediolanensis episcopus, E. 106. Siquidiani successor, V. 63. Suam erga Paulinum amicum literis manifestat, E. 106, V. 63. Ab ipso Paulino literas accipit, *ibid.*

VENEVENTUM pro Beneventum, P. 502.

VENUS in insula constituta, P. 460.

VERBUM quomodo sit caro factum, E. 111.

VERBUM Dei est vinctus et vivens panis, E. 87. Gladus quandoque in sacris literis appellatur, E. 8. Quomodoque ignis, *ibid.* Verba Dei non sunt contra diabolum vel se, fomenta sunt vel spicula, E. 45. Verbi Dei praerogones diaconi in Gallis tempore Paulini, E. 186, 189, V. 69.

VERIS descriptio, P. 537.

VERITATIS agnitio est sapientiae plenitudo, E. 229.

VERMES an veri in inferno futuri? P. 685; A. 768.

VERSUS canerimus mirabilis, A. 883.

VESPERTINUM officium, A. 958.

VESTIMENTUM anime est jejunium illud quo ab omnibus vitis abstinemus, P. 173.

Vestitus asperitas Eliae et Johannis Baptistae exemplo communita, E. 173, 283, A. 921.

Vestium luxus Christianis vitandus, P. 603. Docet ad Paulinus protoplastorum et Rebecca exemplo, P. 604. Et nimium dedidit quem imoetur Isaias, P. 604.

VESUVIUS mons, P. 478.

VERUSTINUS ab Augustino Nolam peregrinaturus mititur, Paulinoque commendatur, E. 34.

VIAE duae a Salvatore in Evangelio nominatae, earumque antitheses, A. 731.

VIA divitis et via Christi, P. 536.

VIAE olim Stratae appellabatur, unde Italicum uomen *strada*, P. 504.

VICTIMA sacerdotii sui et sacerdos victimae suae, Christus, E. 55.

VICTOR omnino gradus circummetetur, E. 162, 163, V. 67. S. Martini Turon. filius spiritualis, E. 118, V. 67. In solitudine comes Sulpicii Severi, *ibid.* A quo ut coquus mittitur ad Paulinum, E. 116. A quo intima affectu te suscipitur, E. 118, V. 67. Et apud Severum mire laudatur, E. 118 et *seqq.*, V. 67, 68. Ut virtutibus ornatus, E. 118, 119 et *seqq.*, V. 67, 68. SS. Martini et Clari imitator, *ibid.* Optimum et spiritualis coquus cibis monachorum moe Paulini et ejus familiae praeparans, E. 116, 119, 120, V. 68. Tonsor egregius, E. 123, V. 68. Et summo officio, E. 118, V. 68. Delator impiger litterarum Severi ad Paulinum, E. 116, V. 67, 80, 82. Paulini ad Severum, E. 116, 148, V. 68, 80, 82. Ad Alethium, E. 211, V. 78, 79. Et Alethii ad Paulinum, *ibid.* Paulini ad Desiderium cui hiemis tempestate et adversa valetudine diutius apud Paulinum detentus ab eodem excusatur, E. 253, 254. Lintina apostolorum cum Paulino invisit, E. 254. Per ipsum Sebastianus eremitae, Benedictus diaconus et quidam miles Paulino innotescunt, E. 162, 163, 167, V. 69.

VICTOR, qui et VALGIUS, vide VALGIUS.

VICTRICIUS in finibus imperii natus, E. 91, V. 122. S. Martini Turonensi episcopo junior, E. 101, V. 122. Miles, E. 99, V. 121. Ad Christum conversus respuit militiam, E. 99, V. 122. Quare, V. 123. Arma deponit ad pedes Tribuni, E. 99, V. 123. In verbera districtus, E. 100, V. 123. Fusibus fractus, *ibid.* Acuto testarum fragmine subtritus, *ibid.* Capitali sententia damnatur, *ibid.* Vincula de manibus ejus sponte fiunt, *ibid.* Hinc insultans carnifex caecitate punitor, *ibid.* Ab imperatore dimissus Victricius, E. 101, V. 123. Gratiarum dives, E. 101, V. 124. Merito unipotens, *ibid.* Martini compar, *ibid.* Creatur Rotomagensis episcopus, E. 99, V. 124. In ordine octavus, A. 855. Carnuti adest S. Martino pue iam sananti, V. 124. Item Viennae, E. 101, V. 124. Ecclesiam Rotomagensis pietate illustrare facit, E. 98, 99, V. 121. In Belgio Morialis et Nervii fidem praedicat, E. 97, 98, V. 123, 126. Eos convertit, *ibid.* A Paulino literas accipit, E. 93, 222, V. 123, 126. Apollinaris errorem refutat, E. 233. Accusatur de fide, E. 221, V. 126. Romam venit, E. 222, V. 126, 127. Rotomagum reversus, ad Paulinum eum epistola mittit Candianum, *ibid.* Ab Innocentio pontifice romano accipit decretalem epistolam de disciplina morum, V. 127, 129. Quam salutaris episcopis notam faceret, V. 128.

VICTRICIUS et vestitus S. Johannis optate in solitudine degenit, P. 542.

Vidia duo minuta in Gazophylacum mittens a Christo laudata beneficentiam in pauperes commendat, E. 17, P. 428, 433.

Vienne conveni Paulinus Victricium, E. 101, V. 124.

VIGILANTIA vitam spiritus ambulantis quam necessaria, E. 247. Item ad salutem consequendam, A. 745.

VIGILANTIA febre apud Paulinum diu laborat, E. 24, V. 48. Litterarum Paulini ad Sulp. Severum delator, *ibid.* Et ad Hieronymum, V. 48, 52. Cui a Paulino plurimum commendatur, V. 52. Ad Hieronymum honorifice ac peramanter excipitur, et aliquandiu apud eum manet, V. 52. Stat a pariteris Johannis Hierosolimitani et Rufini contra Hieronymum, *ibid.* Veniam petit ab Hieronymo, *ibid.* Et apud eum invenit gratiam, *ibid.* Ex Palaestina in Gallias reversus Irbani contra Hieronymum edit, *ibid.* Inde adversus libel catholicam doctrinam insurgit, *ibid.* Varios disseminat errores, *ibid.* Et fit haereticorum Galliae princeps, *ibid.*

VIGILIAE sanctorum tempore Paulini quomodo celebratae, P. 338. Jejunium, *ibid.*

VINCERE et vinciri in certamine spirituali aequae necessarium, E. 457.

VINCENTUS in Hispania quiescit, P. 660.

VINCENTIUS martyr in Hispania, P. 439.

VINCULA manus Victricii jam morte plectendi stringentia miraculose solvantur, E. 100, V. 25.

VINDICTAM non expetens gravius a Domino vindicatur, E. 93.

VINUM S. Johannes Baptista non bibit, P. 537. Vinum recens baptizatis olim datum, A. 892, 893. Et lacte mix-

tum, *ibid.* His item consecratum loco Eucharistiæ exhibitum olim, *ibid.*

Violentia Deo grata est qua regnum cælorum invaditur, E. 164.

Vir sui corporis potestatem non habet, A. 742.

Virgæ tres a Jacob patriarcha pecoribus cœnantibus objectæ, mystice explicatæ, A. 655.

Virgilius a Paulino citatur, sed cum veniæ petitione, E. 115.

Virgines sapientes et fatuæ evangelicæ quid mystice significant, E. 219 et *seqq.* Virgines in cælo familiariter Deo adhaerescunt, E. 395.

Virginitatem puerorum vel puellarum Deo dedranda mos antiquus Christiano: um, P. 555.

Virilia in Isaias et Orgis nefando ritu culta, P. 462.

Vitarum litteras Severi Paulino defert, E. 113, 114, V. 65, 67.

Virtus in infirmitate quomodo perficiatur, E. 27, 28. Virtutis spiritualis materia est carnalis infirmitas, E. 168. Ejus via ardua, P. 629. Virtutum incitamenta infirmis sunt fortium infirmitates, E. 82. Eorum viam nobis asperam facit vitiorum consuetudo, A. 751.

Vita æterna quomodo acquirenda, E. 274. Præsens spernenda ad futuram assequimur, P. 657. Hujus mundi amica, mors amicæ est, E. 62. Vita: et mors cui que in manu lingue, E. 76. Vita S. Martini Turon. a Sulp. Severo scripta, E. 119, A. 889. Paulini olim lecta in Gregorii Magni sermonibus, A. 790. Vitæ humanæ brevis, A. 747. Vitam mutare, persæpe laudabile, P. 375.

VITALIS martyris reliquiæ in Basilica S. Felicis repositæ, P. 658.

Vitia virtutem imitantur ac mentiuntur, A. 757. Illorum

consuetudo nobis vitam virtutum asperam efficit, A. 757. Illorum blaudimenta nobis Lotophagi sunt et Sirenæ, E. 90.

Vitis vera vocatur Deus Filius, E. 258.

Vivere mundo, mors est, E. 42. Deo vita, *ibid.* Et mandata ejus observare, A. 729.

Vivificari et occidimur a Christo, E. 241, 242.

Voluntas Dei non facile noscitur, V. 80. Eius investigandæ ratio per apertionem libri olim usurpata, A. 897, 898. Voluntas bona supra legem est, E. 160.

Voluptas luxus et avaritia, malorum omnium fontes, P. 542.

Votum Christiani in baptisate, E. 150. Domino reddendum, A. 745. Votis humanis melius est Dei placitum, E. 71.

Vox Deum Patrem designans, E. 205, A. 908.

X

Xenium, E. 585, 586, A. 925.

Y

Υφανίζω, lividum facio, proprium athletarum verbum, E. 158, A. 835, 896.

Υψαν αν των psalmo xvi legendum? A. 926, 927.

Z

Zabulus, diabolus, E. 6, A. 869.

Zabulon habitaculum fortitudinis, vel fluxus noctis, A. 869.

Zacharias pater S. Johannis Baptiste qualis fuerit, P. 556, 557. Angeli dictis minus crederet mutus efficitur, P. 558. Super acmine filio imponendo consultus, Johannem scribit, et linguæ ejus vinculum solvitur, P. 541.

Zelus præsentia accenditur, absentia vero frigescit, 24.

ORDO RERUM QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

Epistola dedicatoria.	9
Prælatio.	11
Altera prælatio, parisiensis editionis.	15
VITA S. PAULINI ex ipsius scriptis ac veterum monumentis concinnata.	15
САРУТ ПАУЛУ. — S. Paulini ortus, familia et opes. De variis Paulinis.	<i>Ibid.</i>
Cap. II. — De Paulini studiis et eruditione. De Ausonio filius præceptor.	18
Cap. III. — Therasiam in matrimonium ducit Paulinus. Consulatu et amplissimis honoribus decoratur. Cum plurimis amicitiam constituit.	21
Cap. IV. — Quomodo in sæculo conversatus Paulinus. Variis laboribus et ærumnis, S. Felicis quoque et aliorum sanctorum precibus ad Deum convertitur.	23
Cap. V. — In Hispaniam secedit Paulinus, ut mundo abreundit. Quo tempore fuerit baptismo initiatus.	25
Cap. VI. — Quomodo statim post secessum in Hispaniam se gesserit Paulinus. De filio ejus mortuo.	27
Cap. VII. — Paulinus totum se Deo dicat et consecrat, ac monasticam vitam amplectitur.	29
Cap. VIII. — Prædia vendit, et pecuniam pauperibus erogat.	50
Cap. IX. — In honorum abdicatione Paulini humilitas.	55
Cap. X. — De Paulini conversione et paupertate SS. Patrum elogio.	57
Cap. XI. — Proceres et sæculares viri Paulinum imprudentem dicunt. Ille reposita sibi ludibria constanter et fortiter sustinet.	59
Cap. XII. — Paulinum tanquam leviter immutatum inquisit Ausonius, et expostulat eum eo de intermissione litterarum. Amorem et reverentiam ei contestatur Paulinus.	42
Cap. XIII. — Ausonii querelas tortiter refutat Paulinus.	45
Cap. XIV. — Junctissima Paulini cum Severo necessitudo.	44
Cap. XV. — Barcinone Paulinus presbyteratu initiatur invitus.	46
Cap. XVI. — Sulpicium Severum ad Nolatum secessum invitat Paulinus. De sua ad sacerdotium promotione Amando scribit.	48
Cap. XVII. — In Italiam venit Paulinus. A S. Ambrosio amanter et honorifice excipitur, male a Siricio pontifice.	49
Cap. XVIII. — Noisæ consistit Paulinus. Quam illic vitam instituerit.	51
Cap. XIX. — Quis fuerit paupertatis, voluntariæ corporis afflictationis, solitudinis et silentii amor in Paulino. De	53

Cap. XX. — Importunas concupiscent s carnis molestia patitur Paulinus, Deum invocat et seipsum despicit.	57
Cap. XXI. — Se pulat indignum qui sacram Scripturam exponat.	58
Cap. XXII. — Paulini pietas erga sanctos, et præcipue in S. Felicem. Quotannis ad sacra apostolorum corpora coram veneranda Boniam petit.	60
Cap. XXIII. — Paulinus amicitiam jungit cum Augustino et aliis in Africa sanctis.	62
Cap. XXIV. — Paulinus scribit ad Hieronymum, a quo responsum accipit.	64
Cap. XXV. — De Paulini necessitudine cum Sancto et Amando.	16
Cap. XXVI. — In morbum incidit Paulinus, et Sulpicium Severo per Vigilantium mittit responsum.	68
Cap. XXVII. — Augustinus scribit ad Paulinum, qui denovo illi mittit litteras. Paulini potestas in demones.	70
Cap. XXVIII. — De Augustini ad episcopatum promotione ab ipso Augustino certior factus Paulinus suam gaudium Romaniano testatur.	72
Cap. XXIX. — Per Vigilantium, qui male rem gerit, Hieronymus scribit Paulinus. Summa humilitate sacræ lectioni incumbit.	75
Cap. XXX. — SS. Delphino et Amando scribit Paulinus. Vitam S. Martini mittit ad eum Severus.	75
Cap. XXXI. — Vim cuidam sanctissimo presbytero illatam arceat Paulinus.	76
Cap. XXXII. — Pammachium de mor e uxoris consolatur Paulinus.	78
Cap. XXXIII. — De Theridio et Posthumiano Paulini amicis et de Jovio ejus cognato.	80
Cap. XXXIV. — Egregium Jovio scribit Paulinus epistolam, qua eum excitat ad fidem pietatemque christianam amplectendam.	82
Cap. XXXV. — Æger Paulinus Sulpicium Severum ad se multum invitat.	84
Cap. XXXVI. — Ad Victricium scribit Paulinus. Hieronymi et Rufini amicitiam colit.	85
Cap. XXXVII. — S. Delphino Burlegalensi, Venerio Mediolanensi et Severo scribit Paulinus. Martiani leistoriani et martyrii describit.	88
Cap. XXXVIII. — Per Victorem S. Martini discipulum Sulpicium Severo plures epistolas scribit Paulinus.	91
Cap. XXXIX. — Paulinus hortatur militem ut sæculo abreundiet. Sebastianus erenatæ de pietate gratulatur.	92
Cap. XL. — In Italia terrorem concitant Gothi. Per Posthumianum Severo scribit Paulinus.	93
Cap. XLI. — A Niceta Dacorum episcopo et a Melania	

Invisitur Paulinus a Severo de quibusdam historæ locis consultus sententiam dicere humiliter recusat 95

Cap. XLII. — Juxta S. Felicis tumulum novam basilicam construere jubet Paulinus, eamque variis ornat picturis. 97

Cap. XLIII. — Paulinus antiquam S. Felicis basilicam picturis adornat, et foris pluribus circumdat ædificiis. 99

Cap. XLIV. — Basilicam item foris extruere jubet Paulinus, et pro Primuliacensi basilica ad Severum mittit carmina. 101

Cap. XLV. — Ad Alethium et Florentium Cadurcesem scribit Paulinus. Mors fratris ipsius. 103

Cap. XLVI. — Victricius, Aper et Augustinus Paulino scribunt; his ille respondet. Pelagius etiam scribit ad Paulinum. 105

Cap. XLVII. — Ad Severum et Desiderium scribit Paulinus. Severus Posthonianum hortatur ut invisat Paulinum. 107

Cap. XLVIII. — Duodecim patriarcharum benedictionum explicationem a Rufino Paulinus impetrat. Ad Aprum scribit, Melanienque filium laudat. 109

Cap. XLIX. — De Melania scribit Paulinus ad Augustinum, a quo per Possidium litteras accipit. Plurimos Gallæ episcopos laudat. De S. Venerando Claromontano. 110

Cap. L. — Paulinus Nolæ creatur episcopus. Qua ratione se gesserit in episcopatu. 112

Cap. LI. — Valgus, qui et Victor, solus in navi e naufragio servatur. Nola a Gothis capta. Paulinus alter apud S. Paulinum se recipit. Adversus Pelagianos S. Paulino scribit Augustinus. 116

Cap. LII. — Ad synodum Ravennam invitatur Paulinus in Romanæ Ecclesiæ schisma componat. SS. Eucherius et Honoratus cum Paulino antea iam institunt. 118

Cap. LIII. — S. Paulini ex remissis moribus et obitus. 120

Cap. LIV. — A Paulino jam vita functo ad oculos evocatur S. Joannes Neapolitanus episcopus. S. Paulini obitus historiam scribit Uranius. 125

Epitome vite S. Paulini. 125

S. Paulini ELOGIA EX variis scriptoribus. *Ibid.*

OPERUM PARS PRIOR. — EPISTOLÆ.

Epistola prima. — Paulinus Sulpicium Severum hortatur ne, ob pravorum hominum obsecrationem, institutum perfectionis dimittat. 155

Epist. II. — Nuntiat Amando presbytero, qui postea in Burdigalensi episcopatu successit S. Delphino, se invitum sacerdotem creatum. 159

Epist. III. — Alypio episcopo scribit de libris Augustini quos receperat. Cupit docere de genere et vita Alypi. 161

Epist. IV. — Augustino scribit, exquisitis eum laudibus evarians pro quoque ejus adversus Manichæos libris. 164

Epist. V. — Severum laudat, et majore miraculo conversum ad Deum ostendit, etc. 167

Epist. VI. — Augustino, non accepto ab eo responso, denno per alias scribit Paulinus. 178

Epist. VII. — Ad Romananum s. rebens, gratulatur Ecclesiæ Hipponensi quod Augustinum meruit Episcopi collegam. 179

Epist. VIII. — Licentium, Romaniani filium, hortatur Paulinus ut se dedicit Christo. 181

Epist. IX. — Delphinus ab Amando impulsus fuerat ut a Paulino aliquid salutis doctrinæ peteret. Ea de re queritur ad Amandum Paulinus. 185

Epist. X. — Delphino summa pietate excusat se minus idoneum ad tractandos sacre Scripturæ locos. 188

Epist. XI. — Quanta sit claritas Christianæ supra humanas necessitates præstantia ostendit in se deque se ipso sacrificium Deo immolandum, veteribus sacrificiis allegorice explicatis; item Severum laudat quod S. Martini vitam scripserit, ac postremo ad se invitans de evangelicæ paupertatis præstantia admonet. 190

Epist. XII. — Postularat Amandus præfatos Paulini epistolæ: ergo hanc de gratia Dei non minus quam quam elegantem s. r. 200

Epist. XIII. — Nusserat Paulina S. Paulæ filia Pamphilio. Hanc in flore adhuc juventutem defunctam Pamphilio multis prosequitur lacrymis, etiam multis in pauperes elemosinis relevabat. Utrouque eum nomine consolatur et commendat Paulinus. 207

Epist. XIV. — Gratulatur redditam Delphino valetudinem. 225

Epist. XV. — Gratulatur Amando, quod Delphinus a gravi infirmitate liberatus fuerit. 225

Epist. XVI. — Jovium docet omnia divinæ providentiæ subjacere. 227

Epist. XVII. — Queritur de Severo quod ad S. Felicem non venerit. 231

Epist. XVIII. — Paschasium diaconum diutius apud se retentum excusat Victricio Rotomagensi. Deinde Victricii laudes graphicè describit. 257

Epist. XIX. — Suam de acceptis a Delphino litteris describit lætitiã. Se plantationem in ejus esse dicit, et petit ab eo rigari sermonibusque ac precibus excelsi. 245

Epist. XX. — Delphino scribit de Anastasio, Romani pontificis, et Venerii Mediolanensis antistitis erga se charitate. Gratulatur de condita Alingtoniensi ecclesia. 246

Epist. XXI. — Laudes Cardamatis. Initium Evangelii Joannis magnifice explicatur. 250

Epist. XXII. — Describit dissolutorum hominum mores, et docet qualis conveniant monachis familiares. 254

Epist. XXIII. — Severi caritas laudatur; item missum sibi ab eo Victorem, et exhibitum a Victore ministerium in eodem ritu monachorum præparandis, commendat. Elegans de coma disputatio. 256

Epist. XXIV. — Severus Paulinum ludaverat, quod facultes suas in pauperes contulisset. Respondet Paulinus rem esse non vani momenti si quis divitiis abjiciat nisi sibi metipsi rennuit. 280

Epist. XXV. — Viro nobili, cujus nomen ignoratur, suadet ut a profana Caesaris ad sacram Christi militiam transeat. 300

Epist. XXVI. — Sebastianum eremitam et Benedictum diaconum collaudatos, rogat ut pro se et Therasia apud Dominum intercedant. 304

Epist. XXVII. — Lætatur receptis de Severo nuntiis; purgat se et de abductis hominibus, ejusdem laudes exsequitur summa charitate ac sui submissione. 306

Epist. XXVIII. — Victorem, per quem litteras invicem mittebant, Severo laudat, et quod serius remittitur excusat. Pulcherrima intermiscitur emblemata de Christo, ut igne, iudamento, janua, etc. 308

Epist. XXIX. — Pallia et pills camelorum recte sibi, ut poenitentia e.enti, a Severo missa interpretatur. Eadem, ut innocenti, tunicam militis de agnorum vellere acceptam a Melania, cuius laudes fuse exsequitur. 313

Epist. XXX. — Imaginem Paulini Severus postularat. Castigata illius inmoderata benevolentia, occasione ejusmodi petitionis, quam ingeniose eludit, de homine interiore atque exteriore disputat. 322

Epist. XXXI. — In basilicæ consecrationem Severo mittit particulam sanctissimæ crucis, crucis invenitæ subnectens historiam. 325

Epist. XXXII. — Expostulat cum Severo a quo cum S. Martino ad sacrum fontem depictus morat. Militia versus inseribendos. Conditam a se S. Felicis basilicam describit. 350

Epist. XXXIII. — Scribit Alethio qui aliquid operis a Paulino poposcerat, et dicit se minus idoneum qui ejus valeat satiare desiderium. 313

Epist. XXXIV. — Sermo de Gazophylacio. 314

Epist. XXXV. — Paulinus commendat Delphini precibus animam fratris sui et seipsi. 330

Epist. XXXVI. — Amandi precibus animam sui fratris et seipsam commendat. 351

Epist. XXXVII. — Dolet per sua peccata factum ut Victricius, cum Romam venisset, ad se non pervenerit. Laudat hominem de apostolico evangelizandi munere deque b. lerasio ad ersarioium vexatombus. 353

Epist. XXXVIII. — Commendat insignem Apri a foro æ tribunali ad Christum transitum, variaque ipsi monita suppeditat. 357

Epist. XXXIX. — Aprum docet quomodo ager cordis sit colendus; ubi et verba Joëlis de eruca, locusta, bruchio et robigine ad quatuor anime passionis trahit. 363

Epist. XL. — Sanctus et Amandus data ad Paulinum epistola magnos in eum laudes congresserunt. Ille eis respondens acres ad perfectionem e stimulos subdit. 367

Epist. XLI. — Paulinus a Sancto ammonitus fuerat ut faculam suam diligeret, dum tempus est, appareret. Parabolam de quinque virgibus prudentias et quinque fatulos excutit. 377

Epist. XLII. — Lætatur se adeptum Florentii, Cadurcensis episcopi, amicitium: illum commendat, ejusque præres excuscit. 379

Epist. XLIII. — Excusat Victorem quod serius sit reversus. Propositam sibi a Desiderio presbytero explicationem benedictionum Patriarcharum ad ipsamque rejicit. 382

Epist. XLIV. — Laudat Apri litteras, simulque Amandæ olim conjugi Apri, jam sororis, industriam celebrat. 383

Epist. XLV. — Augustino gratias agens pro libro vel epistola ab ipso recepta, prosequitur laudes Melaniæ senioris, et unel ejus filii Pubicolee nuper defun. li. 391

Epist. XLVI. — Petit de eeri Graecas litteras a Rufino. Fatetur se non recte Clementem vertisse. Postulat exercitum nem versiculis li capitis xix Genesios. 397

Epist. XLVII. — Rufino Crealem commendat. Petit in transitu vitari. *Ibid.*

- Epist. XLVIII. — Laudat illustrissimos sæculi sui episcopos. 398
- Epist. XLIX. — Describit ingentia miracula per que sexus Valgii, postea Victor nominatus, ex naufragio servatus est. Macarium rogat, ut eundem jam et patronum ejus Secundiniam ab hominum importunitate tueatur. 399
- Epist. L. — Augustino proponit questiones aliquot, de psalms, de Apostolo, de Evangelio. 408
- Epist. LI. — Eucherio et Gallæ in insula Lero degentibus, scribit in testimonium animi et amoris, et eos multis laudibus extollit. 417
- VARIANTES LECTONES in Paulini Nolani epistolis. 419
- OPERUM PARS POSTERIOR. — POEMATA.
- POEMA PRIMUM. — Dum adhuc degeret in sæculo Paulinus, Gestidii volucres mittit. 437
- POEMA II. — In sæculo adhuc agens Gestidio mittit o-irea. 439
- POEMA III. — De regibus ex Suetonio collectis. *Ibid.*
- POEMA IV. — Paulo post suam a sæculo conversionem, hac in oratione honestos mores a Deo postulat, ac felicem sibi et suis deprecatur posteritatem. 439
- POEMA V. — Varia Dei attributa enumerat, et gratiam a Deo precatur qua peccata vitet, ut Dei judicio securus occurrat. 440
- POEMA VI. — De S. Joanne Baptista. 442
- POEMA VII. — Paraphra is psalmi I. 449
- POEMA VIII. — Paraphrasis psalmi II. 450
- POEMA IX. — Paraphrasis psalmi cxxxv. 451
- Epistola Ausonii ad Paulinum. — Paulino in Hispania degenti s ribit Ausonius, ejusque conversionem i libuit animi levitati. Expositulat cum illo de intermissione lit erarum, eumque ad se invitat. 452
- Epistola II Ausonii ad Paulinum. — Iterum de silentio Paulini queritur, et violatæ amicitiaæ cramen in ejus uxorem Thersiam refundit. *Ibid.*
- Epistola IV Ausonii ad Paulinum. — Nihil respondente Paulino Ausonius tertio conqueritur epistola scripta anno 392, quæ excidit. Quartam haec d eum scribit de eodem argumento. *Ibid.*
- POEMA X. — Quatuor epistolas Ausonii quartum jam annum agens in Hispania Paulinus receperat quarum prima, tertiae quæ intercidit, et quartæ respondet hoc carmine. 453
- POEMA XI. — Secundæ Ausonii epistolæ respondet. 461
- POEMA XII. — In eo carmine, quod scripsit in Hispania 1. Januarii die, anno 394, paulo antequam Nolam peteret, auxilium S. Felicis implorat, ut ad ejus tumulum incolumis pervenire possit. 462
- POEMA XIII. — S. Felicis gratias agit quod ejus auxilio salvus Nolam pervenerit; et describit populi concursum ad S. Felicis tumulum in festo illius die. 465
- POEMA XIV. — S. Felicis potentiam adversus dæmones ostendi, ejusque apud Deum intercessionem implorat. 464
- POEMA XV. — S. Felicis genus et originem describit, et sacra a ejus munia in Ecclesia. 468
- POEMA XVI. — S. Felicis historiam prosequitur. 476
- POEMA XVII. — S. Nicetam Dacorum episcopum, qui ad Natalem S. Felicis Nolæ occurrerat, abentem miris laudibus prosequitur. 435
- POEMA XVIII. — De morte, sepulcro, ac miraculis S. Felicis. 490
- Muratorii in tres Natales sequentes protegomena. 501
- Joannis Mingrevellii in Natale Paulini carmina præfatio. 505
- POEMA XIX. — Carmen XI in S. Felicem. 509
- Muratorii in S. Paulini Natalem duodecimum præfatio. 531
- POEMA XX. — Carmen XII in S. Felice n. *Ibid.*
- Murato II ad S. Paulini Natalem decimum tertium præfatio. 567
- POEMA XXI. — Carmen XIII in S. Felicem. 571
- POEMA XXII. — Jovium docet Providentiæ divinæ beneficia subiacere, fatum vero et fortunam nihil esse. Illam ad Scripturæ sacræ lectionem hortatur. 605
- POEMA XXIII. — Obsessos a dæmone liberat S. Felix. Therio oculum restituit. 608
- POEMA XXIV. — De naufragio Martini scribit ad Cyttherium, quem laudat quod filium suum Sulpicio Severo institutum un tradiderit. 613
- POEMA XXV. — Julianum Memoris episcopi filium et I. m docet Paulinus quomodo in matrimonio se gerere debeant, quomodo domum ius itinere, etc. 631
- POEMA XXVI. — Gothis Italiani vasantibus Paulinus in S. Felicis protectione confidit. Aliqua ej s miracula enumerat. 658
- POEMA XXVII. — De solemnibus Christianorum festis agit. S. Nicetam Dacorum episcopum ad festum S. Felicis ad eum Nolam secundo venientem in laudibus extollit. 618
- POEMA XXVIII. — Veteres S. Felicis basilicas novis adificiis auget, novam cum baptisterio construit, eaque pluribus et epigrammatibus ornât. 665
- POEMA XXIX. — De Nolana basilica S. Felicis a se aucta. 671
- POEMA XXX. — De S. Felice Nataliti carnis x fr gmento a Bruno in sna parisiensi editione editum. *Ibid.*
- POEMA XXXI. — De S. Felice Nataliti xii fragmentum ab eodem Bruno editum. 674
- POEMA XXXII. — De S. Felice carmen xiv fragmentum. *Ibid.*
- POEMA XXXIII. — De S Felice carmen xv fragmentum. *Ibid.*
- POEMA XXXIV. — De S. Felice Natalitum carmen. Incerti fragmentum. 675
- POEMA XXXV. — De obitu Celsi pueri pægyricus. 676
- POEMA ULTIMUM. 691
- In S. Paulini poemata variantes lectiones. 719
- APPENDIX OPERUM S. PAULINI. 77
- EPISTOLA PRIMA. — Auctor agit de bono trib lationis per quam ad studia pietatis proccisae Marcellam gra uatur. *Ibid.*
- EPIST. II. — Auctor Celanciam, nobilem matron m, docet quomodo inter honores, divitiis matrimonio onera, vitam suam sancte et religiose ducat. Eam ad divinæ Scripturæ lectionem hortatur, rearguitque quod, inconsulto v-ro, castitatem Deo vovrit. 725
- In epistolis Appendicis variantes lectiones. 753
- POEMA PRIMUM. — Uxorem hortatur ut se totam Deo dedit. 757
- POEMA II. — De nomine Jesu. 740
- In poema primum Appendicis variantes lectiones. 741
- DISSERTATIONES in S. Paulini vitam et scripta, auctore Lebrun. 745
- DISSERTATIO PRIMA. — De epistolis. *Ibid.*
- DISSERT. II. — De poematibus. 753
- DISSERT. III. — De S. Sulpicio Severo, B. Martini discipulo. 757
- DISSERT. IV. — De S. Victorio. 759
- DISSERT. V. — De S. Afro. 767
- DISSERT. VI. — De S. Paulini operibus amissis, dubiis et supposititiis. 771
- DISSERT. VII. — De captivitate S. Paulini. 773
- D.SSERTATIONES ALIÆ in S. Paulini poemata, auctore Muratorio. 779
- DISSERTATIO PRIMA. — De Turcio Aproniano. *Ibid.*
- DISSERT. II. — De Asierio Turcil Aproniani filio. *I id.*
- DISSERT. III. — De Avita et Eutonia. 781
- DISSERT. IV. — De Albina. *Ibid.*
- DISSERT. V. — De Thersasia. 783
- DISSERT. VI. — De Puliano. 783
- DISSERT. VII. — De Melania. 787
- DISSERT. VIII. — De Emilio. *Ibid.*
- DISSERT. IX. — De S. Paulini dignitatibus. 791
- DISSERT. X. — S. Paulinus Campaniæ consularis. 793
- DISSERT. XI. — De reliquiis Paulini rebus gestis. 793
- DISSERT. XII. — De temporibus suscepti a Paulino episcopatus. 797
- DISSERT. XIII. — De ædificiis Nolæ a Paulino conditis. *I id.*
- DISSERT. XIV. — De S. Felice Nolano. 799
- DISSERT. XV. — De antiquo SS. Protasii ac Gervasii corpora per S. Anthonium luere inventa. 801
- DISSERT. XVI. — De templorum apud veteres Christianos ornatu, ac de diurno in eis cererorum usu. 805
- DISSERT. XVII. — De veterum Christianorum sepulchris. 811
- DISSERT. XVIII. — De votis voti isque Christianorum oblationibus in sanctorum venerationem factis. 813
- DISSERT. XIX. — De SS. martyrum Natalibus. 819
- DISSERT. XX. — Sententia Paulini de elementis erj enditur. 825
- DISSERT. XXI. — De cruce Nolana. 829
- DISSERT. XXII. — Spicilegium ex operibus S. Paulini deperditis. 851
- EXCERPTA ex operibus S. Paulini deperditis. 855
- NOTE et observationes variorum in S. Paulini operibus. 853
- CLAUDIUS MARIUS VICTOR.
- Notitia. 853
- COMMENTARIA in Genesis. 857
- EPISTOLA de perversis suæ ætatis moribus. 869
- MEROBAUDES SCHOLASTICUS.
- Notitia. 894
- CARMEN de Christo. *Ibid.*

S ORIENTIUS			
Prolegomenon.	975	CARMEN de Ægyptio tempestatis periculum effugiente.	1079
COMMONITORIUM.	977	postquam Deum Martini invocasset.	<i>Ibid.</i>
S. AUSPICUS.		ACROSTICHS in Leontium episcopum Bardigalensi	<i>Ibid.</i>
EPISTOLA S. Auspicii, episcopi Tullensis, ad Augustum, comitem Treverorum.	1005	— Ecclesie redditum.	
PAULINUS PETRICORDIENSIS.		SECUNDINUS.	
Prolegomena.	1007	HYMNUS in hoc tomo memoratus, editus autem tomo	1081
DE VITA S. MARTINI libri sex.	1009	LII, col. 857.	
EPISTOLA ad Perpetuum episcopum.	1071	DREPANUS FLORUS.	
CARMEN de visitatione nepotuli sui.	1075	Notitia.	<i>Ibid.</i>
AMOENUS.		PSALMI ET HYMNI.	1085
ENCHIRIDION Veteris et Novi Testamenti.	1078	AUCTOR INCERTUS.	
		CARMEN de laudibus Domini.	1091
		Indices.	1095

EMENDANDA.

Col. 671, sic legendum videtur titulus poematis XXX: *De S. Felice carminis Natalitii XI fragmentum, prout a Brunio Desmarètes fuit antea vulgatum.* — Col. 674, sic melius legeretur titulus poematis XXXI: *De S. Felice carminis Natalitii XIII fragmentum, prout Brunio fuit antea vulgatum.* — Ibidem, in titulo poematis XXXII, pro *Carmen XX*, legendum videtur *Carmen XIV*; — et in titulo poematis XXXIII: *Carmen AV*, pro *Carmen XXI.* — In his enim, sicut in Indicibus et comparatione ordinis novi cum antea vulgato, nonnihil obscuritatis, ne dicam vitii, habere videtur Muratoriana editio, ceterum commendatissima. — In quaternione 2°, qui præpropere typographorum 'estinctione, ante correctionem absolutam prælo mandatus est, Græcum textum sic restituere velis. — Col. 873: τις ἀπέξει με... — Ἰὼθεν ἢ πόλις... — κηρύχτον γραφὴν, ἄλλα... — Col. 874: εἰδῶλων, σκότιον Ἀγροδίτης... — εἰδῶλου... — γυναῖκες... — Col. 875: Θυμμούς... — Ἰδωνίς ἐστι κατὰ τὴν Ἑλλάδα φωνή. — Ἀδωνίων... τὸς ἡμέρας... εἰδῶλα... γυναῖξί ... ἡδου. — Col. 876: ... μέχρι σήμερον πύρ' ἤρην... αὐτοῦ... λαμβανόντων... — Col. 877: ... δι' ἐγκατακτων, ἀνοίξεων, καὶ ἐμθροσιασμοῦ, καὶ ἀποθέσεως λειψάνων... οὕτως... — Col. 878, in not 149: θυσιαστήριον. — Col. 879: τρίχωρον... — Ἀήτωμα (vix medicabilis barbarismus)... ἀνατεταμένον τῆς ὄρουσ ὡσπερ... — Ἐφ' ἀπατί τε... θυσιαστήριον ἐν μέσῳ θεῖς. — ... πικρον ὄν εἶη... καὶ ἀγίον ἄγιον. — Col. 880: τῷ δὲ φηροσκόρῳ ζερεῖ... συνεξευμένους... ἢ τετραχώροις. — ... ἐπ' ἄκρων περιγερεῖ... — τρίχωρα. — Τρίχωρον... τριχωρο... τριχοῖα. — Col. 882: ... ἀργυρᾶς. — Col. 885: ... πέδεια... λῆρα... τῆ γλυφῆ... Κυν... τις ἦ... ἀνοσπωμένων... πρόσωπα... λήθην πατέ... ἐνδελεχῆ... — ἐπ' ἐκείνου... αὐτοῖς μὲν ὀνόνητο... ἀνίσταρεψε πρὸς... εὐοίας — Col. 885: Ὁ δὲ... τοῖς ἀθέοις... — σχήματα πεποιτημένων... — Col. 886: ... ρ... — Col. 887: ... τρικύγχω πρὸ ἦ... — Col. 889: ... σχῆμα... ὄν τὰ μέσα... ἀπὸ ξύλου... — ... ὡς ὄν εἶη... — χαλκῶ καὶ χρυσῶ κατασκευασμένα. — τεταμενος. — Col. 890: ... περριστερᾶς, ὡς... καθαρῶς γεννημένων... — ... ἀκατακτων. — Καθάπερ γὰρ κήρυξ... — Col. 895: Γενέσθω τοῖσιν ἐκκλησια... ἐνάκτων... κείμενα... — Col. 894: ... ἐκλελυμένοι... — λαχανίζεον. — Col. 895: ... ἐκάθισας. — Col. 899: Ἔστι γὰρ ὡσπερ εἶ ὄργανον τῶν ὄργάνων. — ... οἰκοπέδω. — Col. 900: ἐν νήματις. — Ἰσπερ... βραχίονα... — Col. 902: ἴστω. — Col. 905: ... νίεσι. — ὕδω. — ὕδω. — νίαι.

Regia Latina vol. 61
2061

THE INSTITUTE OF MEDIAEVAL STUDIES
10 ELMSLEY PLACE
TORONTO 8, CANADA,

2061.

